

PATROLOGIÆ

CURSUS COMPLETUS,

SEU

BIBLIOTHECA UNIVERSALIS, INTEGRÆ, UNIFORMIS, COMMODA, OECONOMICA
OMNIUM SS. PATRUM, DOCTORUM, SCRIPTORUMQUE ECCLESIASTICORUM,

SIVE LATINORUM, SIVE GRÆCORUM,

QUI AB ÆVO APOSTOLICO AD ÆTATEM INNOCENTII III (ANN. 1216) PRO LATINIS
ET AD PHOTII TEMPORA (ANN. 863) PRO GRÆCIS FLORUERUNT :

RECUSIO CHRONOLOGICA

OMNIUM QUÆ EXSTITERE MONUMENTORUM CATHOLICÆ TRADITIONIS PER DUODECIM PRIORA
ECCLESIAE SÆCULA ET AMPLIUS,

JUXTA EDITIONES ACCURATISSIMAS, INTER SE CUMQUE NONNULLIS CODICIBUS MANUSCRIPTIS COLLATAS,
PERQUAM DILIGENTER CASTIGATA ;

DISSERTATIONIBUS, COMMENTARIIS, VARIISQUE LECTIONIBUS CONTINENTER ILLUSTRATA ;
OMNIBUS OPERIBUS POST AMPLISSIMAS EDITIONES QUÆ TRIBUS NOVISSIMIS SÆCULIS DEBENTUR ABSOLUTAS
DETECTIS AUCTA ;

INDICIBUS PARTICULARIBUS ANALYTICIS, SINGULOS SIVE TOMOS SIVE AUCTORES ALICUJUS MOMENTI
SUBSEQUENTIBUS, DONATA ;

CAPITULIS INTRA IPSUM TEXTUM RITE DISPOSITIS, NECNON ET TITULIS SINGULARUM PAGINARUM MARGINEM SUPERIOREM
DISTINGUENTIBUS SUBJECTAMQUE MATERIAM SIGNIFICANTIBUS, ADORNATA ;

OPERIBUS CUM DUBIIS, TUM APOCRYPHIS, ALIQUA VERO AUCTORITATE IN ORDINE AD TRADITIONEM
ECCLESIASTICAM POLLENTIBUS, AMPLIFICATA ;

INNUMERABILIBUS INDICIBUS LOCUPLETATA ; SED PRÆSERTIM DUOBUS IMMENSIS ET GENERALIBUS, ALTERO
SCILICET RERUM, QUO CONSULTO, QUIDQUID NON SOLUM TALIS TALISVE PATER, VERUM AUTEM UNUSQUISQUE
PATRUM, ABSQUE ULLA EXCEPTIONE, IN QUODLIBET THEMA SCRIPSERIT, UNO INTUITU CONSPICIATUR ;
ALTERO SCRIPTURÆ SACRÆ, EX QUO LECTORI COMPERIRE SIT OBVIUM QUINAM PATRES ET
IN QUIBUS OPERUM SUORUM LOCIS SINGULOS SINGULORUM LIBRORUM SCRIPTURÆ VERSUS,
A PRIMO GENESEOS USQUE AD NOVISSIMUM APOCALYPSIS, COMMENTATI SINT.

EDITIO ACCURATISSIMA, CÆTERISQUE OMNIBUS FACILE ANTEPONENDA, SI PERPENDANTUR CHARACTERUM NITIDITAS,
CHARTÆ QUALITAS, INTEGRITAS TEXTUS, PERFECTIO CORRECTIONIS, OPERUM RECUSORUM TUM VARIETAS
TUM NUMERUS, FORMA VOLUMINUM PERQUAM COMMODA SIBIQUE IN TOTO PATROLOGIÆ DECURSU CONSTANTER
SIMILIS, PRETHI EXIGUITAS, PRÆSERTIMQUE ISTA COLLECTIO, UNA, METHODICA ET CHRONOLOGICA,
SEXCENTORUM FRAGMENTORUM OPUSCULORUMQUE HACTENUS HIC ILLIC SPARSORUM,
PRIMUM AUTEM IN NOSTRA BIBLIOTHECA, EX OPERIBUS ET MSS. AD OMNES ÆTATES,
LOCOS, LINGUAS FORMASQUE PERTINENTIBUS, COADUNATORUM.

SERIES GRÆCA

IN QUA PRODEUNT PATRES, DOCTORES SCRIPTORESQUE ECCLESIAE GRÆCÆ
A S. BARNABA AD PHOTIUM,

ACCURANTE J.-P. MIGNE,

Bibliothecæ cleri universæ,

SIVE

CURSUUM COMPLETORUM IN SINGULOS SCIENTIÆ ECCLESIASTICÆ RAMOS EDITORE.

PATROLOGIA, AD INSTAR IPSIUS ECCLESIAE, IN DUAS PARTES DIVIDITUR, ALIA NEMPE LATINA, ALIA GRÆCO-LATINA ; LATINA,
JAM INTEGRÆ EXARATA, VIGINTI ET DUCENTIS VOLUMINIBUS CONSTAT, CENTUMQUE ET MILLE FRANCIS VENIT. GRÆCA
DUPLICI EDITIONE TYPIS MANDATA EST. PRIOR GRÆCUM TEXTUM CUM VERSIONE LATINA LATERALIS COMPLECTITUR, ET
FORSAN CENTUM VOLUMINUM EXCEEDET NUMERUM. POSTERIOR AUTEM VERSIONEM LATINAM TANTUM EXHIBET IDEOQUE IN-
TRA QUINQUAGINTA CIRCITER VOLUMINA RETINEBITUR. UNUMQUODQUE VOLUMEN GRÆCO-LATINUM OCTO, UNUMQUODQUE
MERE LATINUM QUINQUE FRANCIS SOLUMMODO EMITUR : UTROBIQUE VERO, UT PRETHI HUIUS BENEFICIO FRUATUR EMPOR,
COLLECTIONEM INTEGRAM GRÆCAM VEL LATINAM COMPARET NECESSE ERIT ; SECUS ENIM, CUJUSQUE VOLUMINIS AMPLITU-
DINEM NECNON ET DIFFICULTATES VARIA PRETHIA ÆQUABUNT.

PATROLOGIÆ GRÆCÆ TOMUS III.

S. DIONYSIUS AREOPAGITA.

EXCUDERETUR ET VENIT APUD J.-P. MIGNE EDITOREM,
IN VIA DICTA D'AMBOISE, PROPE PORTAM LUTETIÆ PARISIORUM VULGO D'ENFER NOMINATAM
SEU PETIT-MONTRUGE.

Handwritten text, possibly a signature or initials, located in the center of the page.

SÆCULUM I.

ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΠΑΤΡΟΣ ΗΜΩΝ

ΔΙΟΝΥΣΙΟΥ

ΤΟΥ ΑΡΕΙΟΠΑΓΓΤΟΥ

ΤΑ ΣΩΖΟΜΕΝΑ ΠΑΝΤΑ.

S. DIONYSII

AREOPAGITÆ

OPERA OMNIA QUÆ EXSTANT,

ET COMMENTARII QUIBUS ILLUSTRANTUR,

STUDIO ET OPERA

BALTHASARIS CORDERII,

SOCIETATIS JESU DOCTORIS THEOLOGI.

ACCURANTE ET DENUO RECOGNOSCENTE J.-P. MIGNE,

BIBLIOTHECÆ CLERI UNIVERSÆ

SIVE

CURSUM COMPLETORUM IN SINGULOS SCIENTIÆ ECCLESIASTICÆ RAMOS EDITORÆ.

TOMUS PRIOR.

In quo universus Sancti textus, et Georgii Pachymæ Paraphrasis Græce et Latine, cum Adnotationibus Balthasaris Corderii in singula capita continentur.

VEVENT DUO VOLUMINA 16 FRANCIS GALLICIS.

EXCUEBATUR ET VENIT APUD J.-P. MIGNE EDITOREM,
IN VIA DICTA D'AMBOISE, PROPE PORTAM LUTETIÆ PARISIORUM VULGO D'ENFER NOMINATAM,
SEU PETIT-MONTROUGE.

1857

ELENCHUS

AUCTORUM ET OPERUM QUÆ IN HOCCE TOMO III CONTINENTUR.

S. DIONYSIUS AREOPAGITA.

De cœlesti hierarchia.	col. 119
De ecclesiastica hierarchia.	369
De divinis nominibus.	586
De mystica theologia.	997
Epistolæ.	1065
Liturgia S. Dionysii.	1125

PROLEGOMENA.

DISSERTATIO

DE OPERIBUS S. DIONYSII AREOPAGITÆ.

(D. LE NOURRY, *Apparatus ad Bibl. max. Parisiis*, 1703, in-fol., p. 169.)

CAPUT PRIMUM.

Analysis omnium S. Dionysii Operum.

§ I. *Liber de cœlesti hierarchia.* — Primus liber Dionysii Areopagitæ nomine inscriptus, titulum *De cœlesti hierarchia* præfert, isque, sicut et alii subsequentes Timotheo sympresbytero nuncupatur. Ab ipso autem hujus libri exordio (cap. 1) auctor omnem lucem a Deo Patre ad nos derivari professus, ad suum de rebus cœlestibus, iisque difficillimis, sed quæ materialibus et corporeis adumbratæ erant, argumentum cum ex Scriptura sacra, tum ex Patribus, implorata prius Christi Domini ope, tractandum aggreditur. Quapropter (cap. 2) ille, facta operis sui distributione, primum aperit cur Scriptura divina angelos figuris adeo ignobilibus, atque ab eorum natura tam alienis, ubique nobis representet. Tum (cap. 3) omnem universam hierarchiam definit dividitque; ac quis ejus finis et scopus, quæque sint ejus functiones et munia enucleate demonstrat. Hinc (cap. 4) ad ipsius angelicæ hierarchiæ explicationem transit, et ostendit Deum a nulla creatura excellentius participari quam ab angelis; qui quidem quia alios in divinitatis cognitionem adducunt, ideo illo angelorum nomine sunt donati. Atque hac data occasione, docet eorum ministerio non solum divinas in Veteri Testamento visiones exhibitas fuisse, sed Christi etiam Incarnationem in Novo Fœdere nobis annuntiatam. Exponit insuper (cap. 5) cur angelorum nomen, quod ultimo cœlestium spirituum ordini speciatim convenit, cæteris indiscriminatum ita tribuatur, ut ipsi tamen aliorum vicissim nomine nunquam appellentur. Ad angelorum divisionem inde (cap. 6) progreditur, atque ostendit eos in tres hierarchias, et singulas quasque hierarchias in tres ordines sic distribui; ut prima Seraphinorum (cap. 7), Cherubinorum, Thronorum; secunda vero Dominationum (cap. 8), Virtutum, Potestatum; tertia denique Principatum (cap. 9), Archangelorum et Angelorum ordines complectatur. Deinde (cap. 10) quomodo quælibet hierarchia purgetur, illustretur, ac perficiatur, enucleat; planumque facit (cap. 11) cur omnes Angeli virtutum cœlestium nomine, quod secundo secundæ hierar-

A chix ordinis peculiare est, promiscue vocentur. Nonnullas postea, quæ ad argumentum suum spectabant, difficultates enodat et solvit (cap. 12), nimirum cur episcopus dicatur angelus Domini omnipotentis, cur ex Seraphinorum ordine unus ad Isaiam missus fuerit, quantusque sit Angelorum numerus (cap. 13). Denique (cap. 14) corporeis imaginibus, quibus angeli in Scriptura figurantur, singillatim explicatis, librum absolvit.

§ II. *Liber de ecclesiastica hierarchia.* — In illo priore libro alterius, quem *De ecclesiastica hierarchia* inscriptum voluit, fundamenta quidem jecerat; sed ipse nisi Timothei precibus victus, manum ei se non admovisse testificatur. Huic autem Timotheo, ne mysteria nostra non initiatis aperiat, cum a libri sui principio sedulo præcepisset (cap. 1), ostendit quo ex fonte hierarchia ecclesiastica illustrationes suas hauriat, in quo cum cœlesti conveniat, vel ab ea discrepet, quæ sit ejus definitio, principium et finis, ac tandem cur illa symbolis figurisque corporeis velata nobis tradatur. Post hæc ad singula quæ ad eam spectant, propius accedens, de sacramentis baptismi (cap. 2) et Eucharistiæ (cap. 3), de sacri unguenti seu chris-matis, τοῦ μύρου, consecratione (cap. 4), de ordinatione sacrorum Ecclesiæ ministrorum (cap. 5), episcopi scilicet, presbyteri et diaconi, ac de solemnibus monachorum professione (cap. 6) articulatum disputat. His accuratam subjungit cæremoniarum, quibus mortuorum corpora sepeliebantur, descriptionem expositionemque; et subinde de infantium baptismo disserit. Tum denique Timotheum, si quas clariores horum mysteriorum cognitiones habeat, vel habere possit, ut eas secum benevole communicet, obtestatur atque obsecrat.

§ III. *Liber de divinis nominibus.* — In tertio libro, quem auctor noster post editum *Hypotyposeon theologiarum* volumen se conscripsisse asserit, de nominibus divinis disputat (cap. 1). Ille autem ex Scripturis sacris, ubi omnia Dei, qui ἀνώνυμος et πολυώνυμος est, nomina exhibentur, argumentum suum tractaturum se esse profitetur. Et quidem duplicis generis esse dicit (cap. 2) ea Dei nomina: alia, uti vocant, absoluta et essentialia, quæ naturæ

divinæ tribusque sanctissimæ Trinitatis personis absque divisione ulla conveniunt; alia, ut loquuntur, relativa, quæ unicuique personæ singillatim ita competunt, ut alteri non possint attribui. Ad ea porro explicanda Hierothei cujusdam magistri sui libro utitur, ibique (cap. 3) cur post eximium illum virum, quem maximis laudibus exorcat, et quocum dormitioni Dei Genitricis se interfuisse dicit, ad conficiendam lucubrationem suam animum appulerit, paucis ille declarat. Post hæc (cap. 4) singula Dei nomina edisserit, atque a boni et bonitatis, pulchri et pulchritudinis, amoris, dilectionis, amabilis dilectique expositione orditur. Hinc autem arrepta occasione, quasdam de natura et origine mali quæstiones enucleat, et quomodo in angelos cadere potuerit, luculenter aperit. Prosequitur deinde (cap. 5) inchoatam nominum Dei explanationem, et nomen entis, quod Deo ita tribuitur, ut cæterorum omnium ipsum sit principium et causa, ad eum tractat modum (cap. 6), ut, quomodo in Deo rerum omnium exemplaria præexistierint, ibi quoque patefaciat. Explicat præterea quomodo Deus vita sit, a quo suam cætera viventia accipiunt: quomodo (cap. 7) sit sapientia ipsa, *omnis mentis, rationis, sapientiæ, intelligentiæ causa*; quomodo (cap. 8) omnia cognoscat, et a creaturis cognoscatur: quomodo Verbum, *Λόγος*, sit veritas, ac fidei nostræ fundamentum: quomodo ex infinita ejus potentia aliæ omnes deriventur; atque (cap. 9) ejus justitia omnium norma sit, salus et redemptio. Ad hæc vero (cap. 10) cur *Deus magnus et parvus, idem et aliud, similis et dissimilis* dicatur: quæ sit ejus quies, sedes et motus, cur nominetur æqualis, omnitenens, *παντοκράτωρ*, *antiquus dierum, antiquus et novus*; ibique *temporis et æternitatis* naturam explanare contendit. Postea (cap. 11) de pace Dei, qui omnis pacis auctor est, disserit, eamque ab omnibus desiderari demonstrat. Dehinc (cap. 12) ad ea respondet quæ Timotheus data ad eum epistola poposcerat, quid sit *per se esse, per se vita, per se sapientia*. Tum subinde ad divinorum nominum explanationem reversus, perspicuum facit (cap. 13) cur Deus vocetur *Sanctus sanctorum, Rex regum, Dominus dominantium, Deus deorum*. His ita explicatis, monet se divina nomina pro suis viribus, non pro eorum dignitate sic explicuisse, ut, si quid recte a se dictum fuerit, id totum in Deum ipsum refundi debeat; si quid vero minus recti et perfecti, illud Timothei peritia velit esse correctum. Spondet denique se *de symbolica theologia* post hæc esse scripturum, atque ita libro suo finem imponit.

§ IV. *Liber de mystica theologia*. — Quartum librum, *De mystica theologia* titulo inscriptum, auctor noster ab sanctissimæ Trinitatis invocatione inchoat (cap. 1), Timotheumque commonefacit mystica cum viris paganis non esse communicanda. Ipsi subinde significat, ut ad Dei, qui infinite supra nos elatus, immensa caligine abscon-

ditur, ac negationibus magis quam affirmationibus cognosci potest, mysticam contemplationem perveniat (cap. 2), super res omnes sensibiles et intellectuales esse assurgendum (cap. 3). Manifestum deinde facit quæ essent illæ negationes, seu perfectiones Dei negativæ, easque rerum cum corporearum et sensibilibus, tum spiritualium et intellectualium (cap. 4), quæ in Deo esse nequeunt, nuda et simplici enarratione explicat.

§ V. *Epistolæ*. — Decem quoque epistolæ Dionysii Areopagite nomen præferentes, his quatuor auctoris nostri libris subnectuntur. Harum quatuor priores, ad *Caium θεοπεύτην* datæ, brevissimæ sunt, eæque epistolarum potius fragmenta, quam epistolæ integræ videntur. In earum prima perfectissimam Dei cognitionem, quæ a nobis accipi possit, eam auctor esse dicit, quæ ex attributis ejus negativis *per excessum*, et non privative habetur. In secunda exponit *quomodo qui est super omnia, sit supra principium divinitatis et bonitatis*. In tertia vero quod Malachias propheta de Christo prænuntiaverat: *Repente veniet ad templum sanctum suum*, hoc brevi explanatione interpretatur. Demum in quarta Christum Deum fuisse et hominem, et *θεανδρικὴν* operationem exhibuisse demonstrat.

Quinta epistola eodem ac præcedentes stylo exarata, ad *Dorotheum λειτουργόν* directa est. In ea autem quæ sit *caligo divina* auctor aperit, planumque facit tunc Deum vere cognosci, cum ille super omnem scientiam et cognitionem esse cognoscitur.

Ad *Sosipatrum presbyterum* sexta missa est, illa que omnium licet brevissima, formam tamen habet epistolæ. Hac auctor noster Sosipatrum ut operam suam non tam in arguendis hæreticis quam in veritate stabilienda ponat, amice monet.

Septima ille Polycarpo episcopo, qui ipsum ab Apolliphane sophista, quod opiniones gentilium confutando, eas sincere non proposuisset, palam incusari nuntiaverat, respondere videtur. Ait itaque se cum adversus gentiles disputaret, res prout se haberent, vere semper retulisse; Polycarpumque rogat ut Apolliphani significet eum ipsum esse, qui *divinis adversus divina abutitur*. Etenim non solum iis quæ Josuæ et Ezechiæ temporibus acciderant, insolitis cælorum motibus, sed in primis stupenda, quam Heliopoli, dum Christus crucifigeretur, ille secum viderat, solis defectione, de ejusdem Christi divinitate fuerat convictus. Quod ipsi ut in memoriam revocet, atque ad amplectendam Christianam religionem adhortetur, obsecrat et præcipit.

Demophilum monachum, qui pœnitentem a sacerdote absolutum, ipsumque sacerdotem a quo fuerat absolutus, durius tractaverat, epistola octava corripit. Quamobrem clementiam mansuetudinemque commendat, ac variis Moysis, Davidis, Josephi, angelorum, et Christi Domini exemplis probat sacerdotes a monachis non esse arguendos,

atque ante ipsum qui id attentare ausus fuerit, inventum esse neminem. Denique peccatorem poenitentem ab ipso non debuisse rejici mira sancti Carpi visione demonstrat.

Epistolæ nonæ ad Titum episcopum datæ initio quid figuræ symbolicæ et corporeæ, quæ Deo in Scriptura sacra tribuuntur, significent, auctor noster enucleat. Deinde ea quæ Titus postulaverat, explanare aggressus, ostendit quid sit *ebrietas, discubitus, somnus et evigilatio Dei*. Ex quibus facile colligas ibi nihil aliud quam priora capituli noni Malachiæ prophetæ verba explicari.

In epistola decima, ad Joannem evangelistam, in insula Pathmos exulantem directa, auctor noster celerem illi ab exilio in Asiam reditum, ibique se ejus præsentia fruturum certo prænuntiat.

Adjecta est in nonnullis editionibus undecima auctoris nostri ad Apollonem philosophum epistola : sed cum ea vix ab ullo genuina esse censeatur, de illius veritate, ne cum aliis quarum major est difficultas, confunderetur, in fine hujus Dissertationis disputabimus.

CAPUT II.

Exponitur status quæstionis, et qua methodo tractabitur.

De his lucubrationibus si ex ipso earum testimonio feratur sententia, certum est illas non alium quam Dionysium Areopagitam, a Paulo apostolo ad Christianam fidem adductum, ejusque postea discipulum, habuisse auctorem. Verum enimvero quæ de solis, Christo moriente, eclipsi, de corpore Deiparæ Virginis post ejus mortem a se et ab apostolis viso, de Joannis evangelistæ ab exilio regressu dicuntur, eas a Dionysio illo scriptas esse clamant et testificantur. Sed illud vocatur in controversiam num horum auctor scriptorum is vere sit Areopagita, quem se prodit : vel e mentito tanti viri nomine scriptis suis auctoritatem voluerit attribueri. Hæc autem quæstio ob auctoris nomen, et summa quæ in his operibus tractantur argumenta, tanti ponderis et momenti visa est, ut vix alia fuerit, in qua examinanda critici majorem diligentiam adhibuisse videantur.

Porro autem duas illi scinduntur in partes. Alii siquidem scripta hæc omnia a Dionysio ipso, cuius nomine inscribuntur, profecta esse censent. Quæ quidem opinio ab eo tempore quo illæ in vulgus prodierunt, usque ad decimum sextum Ecclesiæ sæculum, paucis nequidquam reclamantibus, apud omnes fere invaluit. Alii e contrario eadem opera cum libris tum epistolas Dionysio Areopagitæ plane penitusque abjudicant, eaque adulterina et tanto viro supposita esse arbitrantur. Hanc vero opinionem cum Valla et Erasmus amplexati fuissent, acerrimos omnium sibi adversantium impetus exceperunt. Sed ii demum ita fracti sunt, ut pene omnes tam Catholici quam hetero-

A doxi pedibus in eorum iverint sententiam, eamque plurimi variis lucubrationibus, in lucem editis, propugnandam susceperint. Contra tamen stant aliqui pro antiquiorum opinione, quam prolixis etiam Dissertationibus, in vulgus non ita pridem emissis, defendunt ac tuentur.

Hæc itaque quæstio cum pro officio nostro rursus ad examen revocanda sit, illam ita tractabimus, ut, omnibus utriusque partis rationibus æqua lance ponderatis, earum vim et robur, aut levitatem et vitia clare et perspicue, quantum per nos fieri poterit, patefaciamus. His autem ea omnia adjiciemus quæ ad eliciendam confirmandamque veritatem et vanas argutias depellendas magis conducere nobis videbuntur. Denique hanc quæstionem pro virili parte ea methodo enucleare satagemus, qua sincerus veritatis amator de his scriptis suum possit facilius et certius ferre iudicium.

CAPUT III.

Utrum quidam scriptores ante Collationem Constantinopolitanam hæc opera Dionysio attribuerint ?

Constat quidem omnia Auctoris nostri Opera post Collationem Constantinopoli anno 553 habitam Dionysio Areopagitæ uno fere omnium consensu fuisse adjudicata. Utrum autem eadem fuerit antiquiorum opinio, inter eruditos etiamnum disceptatur. Dionysiani enim testimonia Origenis ¹, Athanasii, Clementis Alexandrini et Gregorii Nazianzeni ², a quibus hæc scripta vel Dionysii nomine citata, vel indicata opinantur, proferunt in medium. Addunt Dionysium Alexandrinum, ut Anastasius Sinaita, sanctus Maximus et Nicetas Choniates testantur, in eadem Dionysii scripta, ednotationes et scholia edidisse.

Sed contendunt eorum adversarii neque Origenem, neque Athanasium, ut omnes facile concedunt, sed recentiores quosdam horum, quæ citantur, operum esse auctores. Quantum vero ad scholia, certum videri ea Dionysii Alexandrini non esse setum. Eusebius etenim atque Hieronymus, qui Alexandrini hujus patriarchæ opera diligentissime recensuerunt, nullam omnino horum scholiorum fecerunt mentionem. Quid quod Anastasius ac post eum Maximus hanc Dionysium ex rhetorum numero episcopum factum fuisse aiunt ³ : *At magnus Dionysius (verba sunt Anastasii) ex rhetorum numero episcopus factus, in scholiis, etc. Maximus vero ἀπὸ ρητόρων, etc.* Atqui Dionysius, antequam in episcopum Alexandrinum esset assumptus, non rhetoricam profitebatur, sed catecheses apud populum Christianum habebat. Quid ergo inde aliud colligas, quam hæc scholia conscripta fuisse a quodam rhetore, nomine Dionysio, quem Anastasius et Maximus patriarcham Alexandrinum esse falso arbitrati sunt. Neque vero in hoc tantum erravit Anastasius; nam ut cætera facea

¹ Homil. 2, De divers. ² Quæst. ad Antioch. ³ Tom. VI Bibl. Patrum, cap. 12.

mus, in eodem opere Augustinum pro Christo sanguinem suum fuisse asserit : *Facessat*, inquit (cap. 1), *Augustinus, qui suo sanguine in scriptis, tuas in Christo naturas consignavit*. Porro ea auctorum qui hactenus citati sunt, pro Dionysii Operibus testimonia, fidei sunt adeo sublestæ, ut doctiores scriptorum Areopagitæ defensores illa non tantum urgere, sed nec proponere æquum esse putaverint.

Nec majoris ponderis est aliud argumentum, inde ductum, quod Clemens Alexandrinus et in iis quæ de Deo per negationes cognoscendo tradit, et in eo quod homines vitæ gnosticæ deditos, iis qui anchoram navis, ut ad eam accedant, trahunt, comparavit, Dionysium nostrum sit imitatus. Contra enim nonnulli Areopagiticorum adversarii contendunt non Clementem ex vero Dionysio, sed pseudo-Dionysium a Clemente, qui illo antiquior erat, ea quæ referuntur suos adduxisse in usus. Alii vero putant fieri facile potuisse ut uterque, etsi alter alteri minime notus, illam anchoræ navis attractæ comparationem, quæ cuilibet obvia est, adhibuerit. Et re quidem ipsa ab utroque illa diverso plane instituitur modo, et rebus omnino diversis accommodatur. Quod vero de Deo per negationes cognoscendo traditur, id non minus vulgare est et tritum, ac proinde illud etiam potuit a duobus scriptoribus sibi invicem incognitis pariter æqualiterque doceri.

De Gregorio demum Nazianzeno, quem ex auctoris nostri Operibus aliquid deflorasse nonnulli arbitratur, major procul dubio est difficultas. Quidam enimvero eadem Opera Dionysii Areopagitæ fetum esse negantes, fatentur ea a Gregorio Nazianzeno lecta fuisse et pervolutata, ac ipso esse antiquiora. Sed de his infra opportunior dabitur disserendi locus.

CAPUT IV.

Palmarium Areopagiticorum argumentum, ex constanti undecim sæculorum traditione depromptum, proponitur.

Palmarium itaque præcipuumque Areopagiticorum momentum inde ducitur quod anno 533 in Collatione Constantinopolitana hæc auctoris nostri Opera ab Acephalis seu Severianis hæreticis adversus orthodoxos Dionysii Areopagitæ nomine primum citata, paulo post ab ipsis Catholicis pro vero et genuino ejusdem Dionysii fetu suscepta sunt, ac tandem a cæteris omnibus cujuslibet generis et eruditionis scriptoribus ad nostram fere usque ætatem ipsi vindicata. Longos autem horum scriptorum texunt catalogos; sed singulorum testimonia, tum quia prolixiora sunt, tum quia de eorum auctoritate lis nulla movetur, integra non citabimus, singulorum nomen et scripta appellare contenti.

Post Collationem itaque Constantinopolitanam circa sexti sæculi finem Leontius Byzantius, lib. 11, contra Nestor. et Eutychet., et lib. De sect. hæc

A Opera Dionysio Areopagitæ attribuit. Ante eum vero Ephræm patriarcha Antiochenus.

Circa initia sæculi septimi eadem fuit Gregorii Magni sententia homil. 34 in Evangel. Lucæ. Eodem sæculo et Monothelitæ hæretici, et Catholici omnes sive in synodis Lateranensi et Constantinopolitana generali, sive in scriptis suis eadem Opera Dionysio Areopagitæ tribuunt, et vindicant. Et quidem hæretici : Sergius epist. ad Cyrum patriarcham Alexandr.; Themistius epist. ad Marcellin. presbyt., et Steph. diac. Catholici vero : Sophronius patriarcha Hierosolym., epist. ad Serg.; Agatho papa, epist. ad Constant. Pogonat.; Maximus abbas et martyr, in scholiis. Item Adrianus I papa, epist. ad Carol. Magn. pro septima synodo.

B His adjungi potest Theodorus presbyter apud Photium in *Biblioth.*, cod. 11. Quamvis enim incomperta sit illius ætas, antiquissimus tamen esse creditur.

Sæculo octavo, Joannes Damascenus lib. 1 *Orthodoxæ fid.*, cap. 15, et lib. 11, cap. 3; Michael Syngellus laudatus a Theodoro Studita lib. 11, epist. 213; Anastas. Nissenus, *Quæst.* 52 et 52.

Sæculo nono, Nicolaus I sum. pontif. epist. ad Michael. imperat.; Photius patriarcha Constantinop. in *Bibl.*, cod. 231; Hilduinus abbas Sancti Dionysii in *Areopagit.*; Hinemarus archiep. Rem. epist. ad Carol. Calv.; Anastasius *Biblioth.*, epist. ad eundem.

Sæculo decimo, Simeon Metaphrastes, orat. De dormit. Deiparæ. Huc quoque advocari forsitan possunt quidam incertæ ætatis scriptores : Elias Cretensis in orat. 2 sancti Gregorii Nazianz.; Antonius Melissa, lib. 1, serm. 19, et alii nonnulli.

Sæculo undecimo, Suidas in *Collectaneis*.

Sæculo duodecimo, Euthymius Zigabenus monachus Panopl., tit. 11; Hugo a Sancto Victore, Petrus Lombardus in 11 *Sentent.*, et alii postea theologi scholastici.

Sæculo decimo tertio, Nicephorus Callistus, lib. 11 *Histor. eccles.*, cap. 20 et 22; D. Thomas Aquinas in 11 *Sentent.*, dist. 10, quæst. 1, art. 12; Georgius Pachymerius, scriptorum Dionysii paraphrastes.

Sæculo decimo quarto, Theodorus Prodromus.

D Sæculo decimo quinto, Bessario cardinal., lib. 1 *Defens. Platon.*, cap. 3; Dionysius Carthusian. præfat. in Dionys. Areopag.

Sæculo decimo sexto, Facultas Theologiæ Parisiensis in comitiis Sorbonicis Lutherum et Erasmus, eadem scripta a Dionysio Areopagita profecta esse negantes, damnavit, alterum anno 1520. alterum anno 1527. Posterius decretum sæpius in Erasmi, qui eo percellitur, Operibus omnibus pervulgatum est, et cuilibet obvium. Prius vero, quo Lutherus proscibitur, hactenus ineditum, in Sorbonæ libris, ex quibus illud transcripsimus, his verbis concipitur : *Additur et hæc ex libro de Captivitate Babylon. 1 In Dionysio, qui scripsit de cælesti hierarchia, nihil sermone est solidæ eruditionis : et*

omnia sunt illius meditata in præfato libro, ac somniis prope simillima. In Theologia autem mystica perniciosissimus est, platonizans, magis quam christianizans. In ecclesiastica vero hierarchia ludit allegoriis, quod est otiosorum hominum studium. » Hæc propositio est falsa, temerarie et arroganter asserta, ac viro sancto, insigni eruditione claro, injuria, quem Damascenus divinum Areopagitam. Pauli discipulum acerrimum, et Dei loquentissimum appellat.

Atqui, inquirunt Areopagitici, verisimile nulli fiet tot tantosque ac tot per sæcula doctissimos homines, concilia, summos pontifices, scriptores eruditos, tam parum accurati fuisse criterii, et omni ecclesiasticæ historiæ scientia ita orbatos; ut de aliorum horum scriptorum quærendo auctore ne unquam quidem cogitaverint? Quis in eos tantam oscitantiam, supinitatem, cæcitatem cadere potuisse sibi unquam persuadeat? Tot ergo auctoribus scientia, dignitate, auctoritate præstantissimis hanc tanti erroris notam inurere nefas esse nulli plane non videbitur.

CAPUT V.

Responsiones Antiareopagiticorum, et præcipua eorum adversus hanc traditionem argumenta discutuntur.

Qui hæc scripta germanum Dionysii Areopagitæ opus esse negant, aiunt ex hujuscemodi traditionibus ut aliquid certi concludi possit, constantes eas esse debere et omnino perpetuas. At hæc de scriptis illis, Dionysio Areopagitæ tribuendis traditionem nec constantem fuisse nec perpetuam, tribus potissimum argumentis demonstrari posse contendunt.

Primum est, quod hæc eadem scripta, quæ propter auctoris nomen, et res sacras, ac plane divinas, quæ in eis pertractantur, celeberrima esse debebant, et omnibus Christianis notissima, per tria tamen priora Ecclesiæ sæcula nulli omnino cognita fuerunt, sed altissimo prætermissa silentio, tenebrisque obruta densissimis.

Quid quod, ii qui per ea tempora de Dionysio Areopagita aliquid memoriæ mandarunt, vel qui accuratissimos scriptorum ecclesiasticorum ediderunt catalogos, puta Dionysius Corinthius, Eusebius, Hieronymus, nullam vel epistolarum vel librorum ejus mentionem unquam fecerunt.

Denique ii qui errores et hæreses his in scriptis explosas confutant, nimirum Irenæus, Tertullianus, Cyprianus, atque alii; vel qui in iisdem ac auctor noster argumentis sive fidei, sive disciplinæ ecclesiasticæ tractandis desudarunt, nullibi scripta ejus ad lites suas dirimendas, ad confutandas hæreses, ad veritatem astruendam efficacissima et plane necessaria, citasse unquam leguntur.

Secundum eorum momentum inde eruitur, quod iis etiam sæculis quibus opinio de his scriptis Dionysio adjudicandis invaluit, aliqui variis tem-

poribus nec ineruditi nec ignobiles exstiterunt viri, qui eam aut dubiam esse dixerunt, aut veram esse penitus inficiati sunt.

Tertium denique argumentum ex eo depromitur, quod re maturius discussa, et ad severioris criticæ normam diligentius examinata, opinio illa ab omnibus fere hujuscæ ætatis scriptoribus, si paucos tantum excipias, rejecta tandem et explosa fuerit.

Contra tamen Areopagitici nec recentiorum criticorum, nec aliorum quorundam antiquiorum sententiam, tot scriptorum a se citatorum judicio præferendam esse clamant. Non dissentent tamen nullam Operum Dionysii apud antiquissimos scriptores fieri mentionem: sed argumentum illud negativum esse dicunt, ac proinde ex illo nihil quidquam posse confici.

Verum instant adversarii, atque ex hac eorum confessione urgent illam tot scriptorum traditionem, quæ per tria priora Ecclesiæ sæcula penitus deficit, infirmam omnino esse, fractam et debilitatam. Cui vero, inquirunt, probabile fiet hæc tanti momenti tantique auctoris scripta ita fuisse deperdita, ut tam longo temporis spatio summa omnium oblivione sepelirentur? Enimvero hi libri ad Timotheum, quo eos cum aliis omnibus Christianæ fidei sacramento initiatis, communicaret, ab auctore missi sunt. Atqui si res ita se habeat, Timotheus procul dubio ut ii non solum fidelibus Christianis, sed etiam clericis, ac præcipue episcopis mitterentur traderenturque curare debuit. Hi vero præcipere debuerunt, ut juxta antiquum Ecclesiæ morem eosdem vel apud se, vel in sacris Ecclesiarum scriniis asservandi transcriberentur. Certum insuper videtur aliquod eorum exemplar a Dionysio ipso Ecclesiæ suæ Atheniensi fuisse relictum. Quis ergo inficiabitur eos statim ut Dionysius mortuus est, celeberrimos esse debuisse, et omnibus notissimos?

Sed hæc non morantur Pachymerem. Is quippe nullus dubitat hæc Opera cognita fuisse paganis et ab eis occultata, ut suo post hæc nomine illa publicarent, et eorum patres viderentur. *Sciendum est*, inquit ¹, *aliquos externos philosophos, præsertim Proclum, contemplationibus beati Dionysii frequenter usum fuisse, atque adeo etiam meris ipsis dictionibus. Inde licet opinari veteres philosophos Athenienses ipsius opera vindicantes occultasse, ut ipsi divinorum ejus librorum patres viderentur.* Unde concludit eos per unius et alterius sæculi spatium facile abscondi potuisse et occultari.

At tametsi illud certum esset et verissimum, non inde tamen vis argumenti ullo plane modo minuitur. Quamvis enim et philosophi, atque etiam hæretici omnes, quod vix quidem est credibile, de occultandis Dionysii Operibus conjurassent, vel in eorum etiam conspirassent extinctionem, in plura tamen eorum exemplaria, quæ penes Christianos,

¹ *Proæm. in Dionysii Opera.*

maxime vero episcopos, vel in quarundam Ecclesiarum scriniis servari debebant, nec invadere potuerunt, nec ea illis eripere. Quid quod, cum illa scripta sæculo sexto producta sunt, omnes incredibili applausu ea exceperunt, plurimi magno quidem descriperunt labore, ac quidam etiam illa et notis illustrarunt et scholiis? Cur ergo Dionysii tempore eundem applausum similemque admirationem non excitaverunt? Cur statim atque aspexerunt lucem, illico in tantas obscuritatis latebras fuerunt amandata?

Quidam Areopagitici aiunt illa quidem aliquandiu sparsa fuisse in vulgus, sed omnia eorum exemplaria ab Arianis, qui suos in iis errores damnari videbant, vel occultata, vel sublata e medio. At his pariter opponitur illa saltem exemplaria quæ apud orthodoxos et in eorum Ecclesiis servabantur, ab Arianis nec potuisse abscondi nec auferri. Et certe non minor erat Catholicorum, ad ea scripta, quibus orthodoxæ veritatis astruebantur, manifestanda ardor et studium, quam hæreticorum ad eadem abolenda sollicitudo et audacia. Adde, si velis, quod Ariani hujusce fraudis, vel ab iis qui eorum hæresim ejurabant, vel a quibusdam catholicis scriptoribus fuissent aliquando insimulati atque etiam convicti.

Quapropter alii Areopagitæ defensores has lucubrations, utpote de rebus difficillimis et obscurissimis tractantes, ac elato turgidoque et obscuro exaratas stylo, a tam paucis fuisse pervolutatas affirmant, ut cito longam venerint in oblivionem. Sed illa responsio ipsis auctoris nostri verbis funditus everti arguitur. Ille namque aperte declarat se suum *De divinis nominibus* librum, in quo de rebus sublimioribus et difficilioribus disputat, stylo simplici clariorque conscripsisse ut ea Christianos minus perfectos doceret, quæ Timotheus perfectioribus, et iis qui sublimiora capiunt, tradiderat: *Quapropter, inquit ille* ⁴, *nos quoque seu perfectorum seniliumque sensuum magistrum, alterasque scripturas, quæ divinitus afflatorum scripta proxime assequuntur, iis qui sublimiora capiunt, illum assignamus: nos vero nostri similibus ad captum nostrum res divinas explanavimus... sermonum vero introductoriorum, seu inferioris notæ scientiam ac disciplinam iniantibus, atque ininitatis convenire... ne pro modulo nostro illos, quibus sublimiora nobis contemplandi facultas deest, adminiculo destitutos pateremur, ad scribendum animum appulimus.* Longe ergo a scopo ille aberrasset, si cothurno tragico, ut opinantur Areopagitici, ampullisque et verbis ad pompam effectis turgidior ejus oratio, omnibus ita difficilis esset et obscura, ut a librorum ejus lectione fuissent quilibet deterriti.

Cæterum quantumvis elata et difficilis sit auctoris nostri oratio, cur ejus libri antiquioribus

A secundo et tertio sæculo Christianis, neque eodem ac aliis postea fuerunt in pretio, neque eadem cura perfecti et asservati? Nunquid his hominibus post tot annorum et plurimum sæculorum spatium facti sunt clariores, majorisque ponderis et auctoritatis? Certe liber *De hierarchia ecclesiastica*, ubi disseritur de sacramentis eorumque cæremoniis, quæ quotidiano erant in usu, quæque omnibus sæpissime explicabantur, nulli obscurior esse debebat, poteratque ab omnibus haud difficulter intelligi. Debit ergo antiquissimis Christianis charus esse, et eorum teri manibus; atque illius idcirco debuit saltem aliquando apud primos Ecclesiæ scriptores fieri mentio.

B Hæc quidem cum ab æquioribus Areopagiticis negari non possint, alio responsonem suam derivant, aiuntque in veterum auctorum more non fuisse ut ad suorum dogmatum confirmationem aliorum testimonia adhiberent, nisi id hæreticorum pertinacia ab ipsis extorqueret: imo adversus fidei hostes certamen ex solis divinarum litterarum testimoniis instruebant. Hinc... nec Athanasius ipse Patrum auctoritatibus ad Arianorum debellationem usus est, etc.

C Si res ita se habeat, urgent eorum adversarii, profecto Dionysius Areopagita Operum, quæ illi tribuuntur, auctor dici non potest. Ille siquidem non solum plura magistri sui fragmenta descripsit, sed aliorum etiam citat auctoritatem, sententias et verba, puta Ignatii, Justi, Bartholomæi, Clementis philosophi, nec non Carpi visionem. Quid plura? Aliorum etiam opiniones refert, ac eas quas veteriores esse putat, ipse amplectitur.

Præterea autem, cur Irenæus, Tertullianus, aliique Patres variis Dionysii Areopagitæ, sicut et aliorum decessorum suorum testimoniis adversus sui temporis hæreticos non utuntur? Nunquid hæreticorum pervicacia hæc posteriorum testimonia magis quam Dionysiana ab ipsis extorquebat? Nunquid ad eos confutandos minus ponderis aut efficacitatis habebat Dionysii Areopagitæ quam aliorum auctoritas?

CAPUT VI.

Aliud Antiareopagiticorum argumentum, ex Eusebii et Hieronymi silentio petitum, examinatur.

D Sed age, atque Areopagiticorum adversarios contra propositam eorum traditionem acrius urgentes audiamus. Dicunt itaque scripta Dionysii, quamvis omnibus aliis scriptoribus fuissent incognita, non potuisse tamen summam Eusebii, qui tot bibliothecarum et Ecclesiarum, maximeque Atheniensis, ubi summa cura asservari debebant, scrinia perlustraverat, et qui in inquirendis antiquiorum Operibus nulli pepercerat labori, diligentiam fugere. Atqui omnia auctoris nostri scripta Eusebio nota non fuisse inde patet, quod eorum nullibi unquam mentionem fecerit.

⁴ *De divin. nomin., cap. 3. § 2.*

Baronius, et scientia et purpura eminentissimus, A aperte negat scripta Dionysii Eusebio fuisse penitus incomperta. Cur autem de iis Eusebius tacuerit, si ab eo quæsieris, respondet illum vafri versutique animi scriptorem, cum Arianam hæresim, cui favebat, his libris destrui videret, eos doloso fraudulentoque silentio prætermisisse. Verum hæc doctissimi viri responsio Haloixio, Areopagiticorum acerrimo defensori, ita displicuit, ut eam non sine fastidio his verbis explodat^a: *Nam quod aliqui dicunt eum id fraude fecisse, convicium puto. Quid enim ibi tam clarum pro æterna Christi divinitate, quod non multo clarius in Scripturis sacris contentum sit. . . . nec beatum Irenæum Filii cum Patre æternam coexistentiam clarissime professum citaverunt.* His autem addi potest honorificam non solum B Irenæi, sed etiam Clementis Alexandrini, aliorumque plurimorum, quos Ariana hæresi plane contrarios esse suo loco ostendemus, apud Eusebium fieri mentionem.

Quapropter contendunt alii ex illo Eusebii de Dionysii Operibus silentio nihil certi colligi posse, quandoquidem ille plures alios scriptores, et scriptis et doctrina celeberrimos, atque in primis Athenagoram, qui eximiam Christianæ religionis Apologiam, et De mortuorum resurrectione librum ediderat, tacitus prætermisit. Quod si dixeris scripta Dionysii et auctoris nomine, et suo numero, ac ipsis quæ tractantur argumentis longe cæteris omnibus sæpius transcribi debuisse, variisque in locis C multiplicari, responsum confestim accipies Athenagoræ libros, tametsi forsitan breviores, qui a Christianis tamen describerentur et multiplicarentur non minus dignos videri. Verum opponunt Antiareopagitici quædam in scriptis Dionysii occurrere, nimirum de sacris Scripturarum libris, de solis, moriente Christo, defectione, de obdormitione B. Mariæ Virginis, aliaque bene multa, quæ si in Eusebii notitiâ venissent, ab eo nunquam prætermitti potuerunt.

Idem nonnulli ex Hieronymi, præsertim in libro De scriptoribus ecclesiasticis, silentio argumentum eliciunt. Inde enim concludant Dionysii nostri lucubrationes ipsi incognitas fuisse, nec ante ejus tempora divulgatas. Quasi vero, inquit Areopagitici, alia non fuerit Hieronymiani silentii ratio? De iis enim tantum scriptoribus quos Eusebius commemoravit disputare constituerat. Sed id certis rationum firmamentis ab ipsis erat muniendum. Aliam quippe mentem sibi fuisse idem ipse Hieronymus aperte testatur^a, dum ingens inter se et eos qui de scriptoribus profanis catalogos ediderunt, discrimen intercedere his verbis significat: *Illi veteres historias annalesque replicantes, posuerunt quasi de ingenti prato non parvam opusculi sui coronam texere. Ego quid acturus sum, qui nullum prævium sequens, pessimum, ut dicitur, magistrum me-*

metipsum habeo: quanquam eusebius Pamphili in decem ecclesiasticæ Historiæ libris maximo nobis adjumento fuerit. Ibi enim non obscure declarat se nullum prævium magistrum habuisse, atque Eusebium ipsi tantum maximo fuisse adjumento. Et re quidem vera, sanctus ille doctor quorundam auctorum meminit quorum nulla exstat apud Eusebium commemoratio.

At validius forsitan telum inde contra quosdam Antiareopagiticos torquetur, qui hæc Dionysii Opera ante Hieronymi ætatem edita esse confitentur: hinc quippe conficitur illa Hieronymo, quamvis de iis tacuerit, potuisse nota fieri. Verum illi hoc telo minime se feriri arbitrantur; utpote qui paulo ante Hieronymi tempus ea in lucem prodixissent. Quapropter hæc, inquit, Dionysii Opera in Hieronymi notitiâ non venerunt, atque illa in eorum numero sunt censenda de quibus hunc in modum disserit^b: *Si qui autem de iis qui usque hodie scripti sunt, a me in hoc volumine prætermisisti sunt, sibi magis quam mihi imputare debent. Neque enim celantes scripta sua, de his quæ non legi, nosse potui; et quod aliis forsitan sit notum, mihi in hoc terrarum angulo fuerit ignotum. Certe cum scriptis suis claruerint, non magnopere nostri silentii dispendia suspirabunt.*

Contra vero Areopagitici suum in adversarios ita retorquebunt argumentum. Nunquid hæc eadem scripta, quæ, ipsis fatentibus, statim atque emissa sunt in lucem, omnibus notissima esse cœperunt, soli Hieronymo incognita fuere? Sed nequidquam clamant alii, id retorquetur. Certum quippe est, inquit, scripta Dionysii non ab omnibus eodem modo eodemque tempore fuisse agnita. Atque inde concludunt Hieronymo, in angulo terrarum suum cum exararet librum, delitescenti nihil quidquam de iis recentissime publicatis fuisse compertum.

CAPUT VI.

De iis scriptoribus qui post publicata Opera Dionysii, ea dubia aut adulterina esse putaverunt.

Aliud contra Areopagiticorum traditionem momentum est, quod illa tam alto tamque diuturno tot scriptorum de Dionysii scriptis silentio non solum capite imminuta sit, verum inde etiam concutiatur quod ex tempore quo scripta illa pro Dionysianis haberi cœperunt, inventi sint identidem scriptores aliqui qui id præfracte negaverunt. Et illud quidem primum probari posse putant ex Hypatio, qui in Collatione Constantinopolitana Severianis Operum Dionysii auctoritatem objicientibus sic respondet: *Illam testimonia quæ vos Dionysii Areopagitæ esse dicitis, unde potestis ostendere vera esse, sicut suspicamini? si enim ejus erant, non potuissent latere beatum Cyrillum. Quid autem de beato Cyrillo dico? quando beatus Athanasius, si pro certo scisset ejus fuisse, ante omnia in Nicæno con-*

^a Quæst. 5 de Oper. S. Dionysii. ^b De script. eccles. Prolog. ^c Ibid.

citio de consubstantiali Trinitate eadem testimonia vrotulisset adversus Arii diversæ substantiæ blasphemias. Si autem nullus ex antiquis recordatus est ea, unde nunc potestis ostendere quia illius sint, nescio. Ex his Ilypatii verbis, Catholicorum nomine prolatis, duo colliguntur. Primum quidem nullam apud antiquos horum Operum factam mentionem. Atque ex illa sane Hipatii auctoritate priori argumento, ex silentio antiquiorum petito, non parum accedit roboris et firmamenti. Secundum vero, viros sexto sæculo peritissimos in ea fuisse opinione hæc Opera adulterina esse, et falso Dionysii Areopagitæ nomine inscripta.

Sæculo sequenti divus Maximus, acerrimus eorumdem Operum defensor, fatetur illa a quibusdam Apollinari, ab aliis Dionysio Alexandrino attribui.

Sæculo nono Theodorus presbyter, teste Photio¹, librum quo eadem Opera genuinum Dionysii fetum esse probaret, conscripsit. Sed cur, amabo, ad ea Dionysio asserenda stylum convertit, nisi quia de illis inter eruditos quæstio erat et controversia? quid vero quod Photius ipse ex hoc libro quatuor tantum descripsit argumenta, quibus potissimum illa Opera Dionysio supposita esse demonstrabantur? Inde enim quidam inferunt Photium ipsum eidem sententiæ subscripsisse. Et certe Possevinus², iste Areopagiticorum assertor, de ea Photii opinione sic pronuntiat: *Opera B. Dionysii ut pseudepigrapha videntur ab eo notari.*

Denique sæculo decimo quinto et sequentibus, ubi hæc quæstio diligentius agitari cœpit, critici doctiores, paucissimis tantum exceptis, omnia hæc Opera Dionysio Areopagitæ plane penitusque abjudicarunt.

His omnibus reclamant Areopagitici, aiuntque Opera Dionysii in Collatione Constantinopolitana fuisse primum quidem repudiata; sed ubi Patres rem examinerunt maturius, illa eadem tanquam vera et germana tanti viri scripta ambabus ulnis amplexati sunt. Quod ad cæteros attinet, ii certe, inquit, paucissimi per tot sæculorum intervalla occurrunt; nec illi procul dubio cum tot conciliorum et Sorbonæ decretis, summis pontificibus, Patribus aliisque scriptoribus, qui hæc scripta Dionysio adjudicant vel numero, vel eruditione, vel auctoritate comparandi, multo minus anteponeñdi videntur. Quod si et summos pontifices, et Ecclesiæ Patres, aliosque omnes et cæcitatibus et erroris arguere audeas, nonne præstat cum tot tantisque viris in errorem, si ita loqui fas est, induci, quam quorundam criticorum, forsitan audaciorum, opinionem illorum præferre iudicio?

Instant tamen adversæ partis sectatores omnem hujus responsionis, quantumlibet ponderis habere videatur, vim roborque duplici ex causa omnino frangi et debilitari. Primum quidem quia objecta

A auctorum traditio nec perpetua est, nec constans; quippe quæ, uti probavimus, per priora post Dionysii ætatem sæcula, quod primum præcipuumque requiritur, omnino deficiat. Secundo, neque concilia neque summi pontifices, lata aliquando lege, hæc Opera germanum Dionysii Areopagitæ opus esse sanciverunt, sed illa eo duntaxat nomine, quo inscripta erant, laudasse perhibentur. Nulla ergo temeritatis nota iis inurenda esse videtur, qui, omnibus utriusque partis rationibus æqua lance ponderatis, opinioni illi quam probabiliorem judicant, adhærendum esse censuerint.

Porro ad decreta Sorbonica, a nobis jam citata, quod spectat, negari quidem non potest posteriore adversus Erasmum edicto illum aliosque perstringi, qui, sprete clarorum virorum, id est antiquorum Ecclesiæ Patrum, auctoritate, omnia Dionysii nostri Opera temerario sane et imprudenti novitatum studio Areopagitæ plane penitusque abjudicabant. At priore contra Lutherum decreto, is ea potissimum de causa, et meritissimo quidem jure condemnatur, quod, impietate impudentiaque intolerabili, non solum usurpatam ab auctore nostro ex sui temporis ingenio et more scribendi methodum, sed traditam quoque ab ipso orthodoxæ fidei doctrinam vir audacissimus conculcare et pessumdare ausus sit. Hæc ergo Sorbonæ decreta, inquit Antiareopagitici, nullam censoriæ severitatis notam iis inurunt, qui, salvo semper debito Patribus honore et reverentia, nec temere, sed ratione et iudicio, nec ullo novitatis studio, sed sincero veritatis amore, ab antiqua plurimum, sed non omnium opinione recedunt.

CAPUT VIII.

Argumenta ex ipsis auctoris Operibus desumpta expendantur; ac primum argumenta Areopagiticorum.

Excussum est hactenus primum argumenti genus, quo Dionysii Opera ipsi aliorum auctoritate vel asseruntur, vel abjudicantur; nunc ad secundum, quod ex ipsismet illius Operibus petitur, examinandum accedamus. Illud autem utriusque partis fautores pro sua quique opinione militare arbitrantur. Et primo quidem, si Areopagiticis credas, materia Operum, stylus, locutio, ac denique scriptio tempus, non alium eorum quam Dionysium Areopagitam parentem esse produunt. Materies namque seu argumentum lucubrationum Deus est, Trinitas, angeli, Ecclesia, Ecclesiæ ministri, sacramenta quæ subtilem philosophum, magnamque theologum in sublimissimo argumento versantem arguunt et indicant. Stylus autem et locutio viri est in rebus divinis et sacris meditandis exercitati, qui voces novas ac singulares ad rerum, cæteroqui inexplicabilium, adumbrationem fingere et componere coactus est. Tempus denique scriptio auctorem apostolis ipsis eorumque discipulis cœvum

¹ Bibl. cod. 1. ² Appurat. sacer, verbo Photius.

aperte demonstrat. Etenim ille se solis, Christo A patiente, defectionem vidisse, ac postea Pauli et Hierothei disciplinæ traditum, deinde cum apostolis sacræ Virginis Mariæ exsequiis et funeri interfuisse, ac tandem ad Joannem apostolum in insula Pathmos exulantem litteras dedisse profitetur. At qui hæc omnia neque Dionysio Corinthio, neque Dionysio Alexandrino, neque ulli alii Dionysio, nisi Areopagitæ conveniunt. Ille ergo solus horum Operum, quæ nomen ejus in manuscriptis omnibus cum Græcis, tum Latinis præfixum semper habuerunt, parens et auctor dicendus est. Et certe nefas esse videtur istum auctorem in fœdissimi mendacii, fallaciæ et sacrilegæ simulationis suspicionem vocare, quando quidem scripta ejus non solum ubique sanctitatem spirant, sed ea etiam cum in B monasterium et urbem ejus nomine prope Parisios dicta, asportarentur, variis infirmitatibus in tanti viri honorem applicata, multis divinitus honestata sunt miraculis.

Qui vero ex adversa stant parte, hi respondent materiam operis ab alio æque ac Dionysio Areopagita tractari potuisse, stylum autem et locutionem Dionysii Areopagitæ his in scriptis deprehendi plane penitusque inficiantur. Fatentur quidem auctorem nonnulla iis iuseruisse quibus se apostolorum temporibus vixisse, et Pauli discipulum fuisse incaulis simplicioribus persuaderet; sed contendunt plura in iisdem Operibus imprudenter ab eo adjecta, quibus ea longe post apostolorum et Dionysii C Areopagitæ ætatem prodixisse invicte demonstratur. Utrum autem id, uti opinantur, certis rationum momentis probare possint, a nobis est accurate ponderandum.

CAPUT IX.

Argumenta Antiareopagiticorum examinantur; et primum quidem, inde ductum quod libri Timotheo inscribantur.

Primum Antiareopagiticorum momentum, ex ipsa librorum, qui Timotheo nuncupantur, inscriptione ducitur. Auctor enim noster in libro *De divinis nominibus* epistolam Ignatii Antiocheni episcopi, uti infra dicetur, et laudavit, et ipsissima illius verba retulit. Ergo, inquam, hic liber Timotheo, qui dum ea Ignatii epistola data est, jam mortem obierat, D non potuit inscribi.

Hic non minimæ difficultatis nodus Areopagiticos plurimum torsit, atque ut ab eo se expediant, varias se vertunt in partes. Nonnulli enim cum Baronio opinati sunt hunc Timotheum non eum esse qui Pauli discipulus fuit, sed alium quemdam juniorem, Pudentis senatoris filium, cujus nomen in Romanum Martyrologium, et in SS. Perpetuæ et Felicitatis Acta refertur. Alii e contrario Timotheum illum verum Pauli discipulum fuisse asserunt, et Baronii opinionem his impugnant rationibus.

1. Omnes ante Baronium scriptores, cum Græci tum Latini, in ea fuerunt sententia. 2. Auctor noster tradit Timotheum episcopali dignitate inauguratum, atque ab eo Opera sua vult examinari et castigari. 3. Idem ipse auctor in epistola ad Titum, quem Baronius aliique Areopagitici discipulum et comitem Pauli fuisse concedunt, ejusdem Timothei meminit. 4. In omnibus manuscriptis codicibus Timotheus ille Ephesinum episcopatum, cui discipulus Pauli præfuit, tenuisse memoratur. 5. Denique auctor noster, uti diximus, se apostolorum ejusdemque proinde Timothei temporibus vixisse jactitat. His autem rationibus et illud quoque refertur, quod post pseudo-Dextri Chronicon propugnat Bivarius, hunc Timotheum non alium esse quam Eugenium Toletanum, cui propter ingenii excellentiam nomen Timothei impositum est.

Sed horum vicissim Areopagiticorum momenta inde haud difficiliter evertuntur, quod Evangelium et Apocalypsim Joannis apostoli, atque Ignatii epistolam, quæ post Timothei mortem edita sunt, in auctoris nostri scriptis, ut infra dicemus, clare nominatimque citentur. Enimvero sola Ignatianæ epistolæ verba, quæ ab eo vere transcripta, nec in textum ejus intrusa esse demonstrabimus, id aperte evincunt.

Addit Baronius quod Timotheus ille ab auctore nostro sæpe παῖς, puer, vocatur. At Timotheum, Pauli discipulum, a Dionysio Areopagita, eo nomine compellatum esse nulli verisimile videbitur: *Nam episcopus, inquit Baronius⁹, coepiscopum nominare consuevisse fratrem, non filium, mille exemplis esset facile demonstrare.* Hujus argumenti difficultates ut solvant alii Areopagitici, varias congerunt responsiones. Et primo quidem dicunt Timotheum sic vocari, quia ille ad quem Paulus, Nervæ imperante, hæc scripsit in verba: *Nemo adolescentiam tuam contemnat¹⁰*, Dionysio Areopagita junior esse videtur. 2. Timotheus in philosophia et sæculari disciplina cujus rudior erat, atque etiam in sublimiore theologia Dionysium habebat pro magistro, et illum absens per litteras consulebat. 3. Cum Timotheus satis esset natura timidus et pusillanimis, non tantum doctore scientiæ, sed etiam virtutis et constantiæ indigebat magistro.

Verum quo unquam exemplo probabitur episcopum ab alio episcopo ideo puerum vocari, quod ille in philosophia et sæculari disciplina sit rudior. Deinde quo itidem argumento persuadebis Timotheum in iis scientiis fuisse Dionysio rudiolem, ac eum in sublimiore theologia habuisse pro magistro? Certe Dionysius illum tanta eruditione præditum agnovit, ut perfectiores ejus cognitiones secum communicari, et scripta sua ab eo emendari voluerit: *Illud quoque, inquebat Dionysius¹¹, pontificiæ tuæ scientiæ commemorabimus.* Et alibi¹²:

⁹ Ad annum 109, § 56. ¹⁰ 1 Tim. II. ¹¹ Lib. De col. hierar. cap. 9. ¹² Lib. De eccles. hierar. cap. 7, § 11.

Communica igitur et tu mihi perfectiorem illustrationem, etc.; atque alio in libro¹³. Erit humanitatis tuae corrigere non sponte ignorantem, rationesque suggerere discere cupienti.

Scimus quidem Dionysium a Timotheo de re quadam theologica fuisse aliquando interrogatum, ut hunc in modum ille testatus est¹⁴: *Sed quia alias me per epistolam interrogasti, quid appellem per se esse, per se vitam, per se sapientiam, et tecum ais dubitasse quomodo Deum aliquando voco per se vitam, aliquando vero effectorem vitae.* At quis merito inde colligat Timotheum in philosophicis rebus Dionysio rudiores, eum in theologicis habuisse pro magistro? Nunquid, quia Augustinus Hieronymum, atque alii episcopi alios episcopos de rebus theologicis, vel, si velis, philosophicis, consuberunt, iis rudiores, eorumque discipulos, aut ab illis filiorum nomine vocatos fuisse dicendum est? Hæc certe nullus unquam dixit, sed nec somniavit unquam.

Quis autem sibi persuadeat Timotheum adeo natura fuisse timidum et pusillanimum, ut ille magistro virtutis et constantiæ indigerit, quem Paulus laborum, itinerum, periculorum, suppliciorum comitem habuit, quem Paulus ad alios confirmandos misit: *Misimus, inquit ipsemet Paulus, Timotheum fratrem nostrum, et ministrum Dei in Evangelio Christi, ad confirmandos vos, et exhortandos pro fide vestra, ut nemo vestrum moveatur in tribulationibus*¹⁵. Siccine ergo ad alios in tribulationibus confirmandos et exhortandos, mittendus erat homo naturæ timidæ et pusillanimis?

Restat igitur ut Timotheus idcirco puer dicatur, quod Dionysio ætate fuerit junior. Et id quidem inde confirmari potest, quia Ambrosius, uti olim observabamus, Constantium episcopum filii nomine appellaverit¹⁶. *Commendo tibi, fili, Ecclesiam, quæ est ad Forum Cornelii.* Verum Timotheus ante Dionysii conversionem non solum Christianæ religioni nomen dederat, sed Pauli quoque et discipulus erat et comes. Deinde cum Dionysius scripta sua elucubraret, annum, ut diximus, nonagesimum, vel forsitan centesimum debuit attingere, nec Timotheus tunc octogenario minor erat. Fac tamen eum septuagenarium, vel etiam sexagenarium tantummodo fuisse, nunquid episcopus nonagenarius aliam tam provectæ ætatis episcopum, qui jam ante eum Christianam religionem amplexatus, et deinde Pauli apostoli comes et discipulus fuerat, nomine filii appellasse credendus est? Neque ad id ullo modo facit Ambrosii exemplum, quandoquidem Constantius inter clericos Mediolanenses sub ejusdem Ambrosii magisterio educatus, cum ad eum scripsit idem Ambrosius, in episcopum recens assumptus fuerat.

Instant aliqui Christum discipulos suos vocasse

A pueros: *Pueri, nunquid pulmentarium habetis*¹⁷? Addunt Clementem Alexandrinum omnes universum Christianos eodem nomine nuncupasse; quoniam Christiani ob morum simplicitatem et suavitatem hoc se invicem puerorum nomine vocitabant. Sed id omnino leve est et infirmum. Nam episcopo fas non erat alium episcopum eodem modo quo Christus discipulos suos vocabat, alloqui et appellare. Clemens vero non idcirco Christianos pueros nominat, quod ii hac mutua appellatione sese invicem alloquerentur, sed quia ille libro suo *Pædagogici* titulum indiderat. Porro autem etsi Christiani sese invicem pueros vocarent, non ii tamen in scriptis suis aliquem provectæ ætatis hominem, scientia, dignitate, virtutibus celebrem, et episcopatu auctum, eo nomine appellasse ullibi leguntur.

CAPUT X.

Examinatur secundum argumentum, ex libris et scriptoribus sacris qui ab auctore nostro citantur desumptum.

Jam vero si a librorum inscriptione ad eorum lectionem transeamus, occurrent passim libri et scriptores ab auctore nostro citati, qui cum Areopagitam non esse satis aperte demonstrare videantur. Ille enim eundem, qui nunc ab omnibus recipitur, sacrum divinæ Scripturæ canonem exhibet et representat. Atqui canon ille Scripturarum Dionysii tempore nondum erat perfectus et obsignatus. Apocalypsim namque, Epistolam Pauli ad Hebræos, secundam Joannis, et Judæ Epistolam, quas ille hunc refert in canonem, ab eodem plurimi excludebant. Deinde Joannes Apocalypsim suam, cum in insula Patmos exsularet, id est circa annum Christi 94 vel 95, edidit, Evangelium vero post suum, ut plures arbitrantur, ab eodem exilio reditum, hoc est non ante annum 98, publici fecit esse juris. His adde libros illos a Dionysio non ut novos recenterque editos citari. Unde concludunt eum vix ante annum Christi centesimum scriptis suis manum admovisse. At tum Dionysius ille annum ætatis suæ nonagesimum agebat, quippe qui Christo patiente, ut solis eclipsim observaret, annos quinque supra viginti explevisse credatur. Quis autem sibi facile persuadeat virum ab ineunte juventute eruditissimum, ad libros conscribendos tunc animum appulisse, cum ipse nonagenarius esset et senio confectus.

Sed his rationibus minime de sententia sua moventur Areopagitici. Non enim diffitentur diu quidem de librorum canonicorum numero fuisse disputatum, sed negari nequaquam posse aiunt quin, sicut nonnulli quosdam libros ex sacro canone rejiciebant, ita etiam quidam alii eos omnes qui in eundem canonem nunc ascribuntur, pro canonicis habendos esse putaverint. Neque enim quoddam

¹³ Lib. *De divin. nomin.*, cap. 15, § 4. ¹⁴ Lib. *De divin. nomin.*, cap. 11. ¹⁵ 1 Thessal. II, 3. ¹⁶ Amb. epist. 2, novæ edit. ¹⁷ Joan. XXI, 5.

aliquando tempus fuisse dici potest quo omnes cum Ecclesiae, tum Christiani libros quosdam Scripturae in sacro canone non censuerint esse numerandos. Quid ergo prohibet quominus Areopagita his praebuerit assensum, qui sacro canone eos omnes libros, qui nunc assignantur, contineri pro certo habebant?

Quod ad Joannis Evangelium pertinet, si plures et doctioribus criticis illud ab apostolo post reditum suum ab exilio scriptum opinantur, non desunt etiam qui et illud antea exaratum esse asserant. Sed quovis tempore scriptum esse dicatur, nihil vetat, inquit Areopagitici, quominus illud ipsum, atque etiam ejusdem Joannis Apocalypsis citari potuerint a Dionysio, qui centenarius major sub Trajani, vel, juxta alios, sub Adriani imperio vitam cum morte commutavit.

Fatendum quidem est quod si hoc Dionysianae mortis tempus certis rationum momentis posset confirmari, omnis procul dubio solveretur hujusce difficultatis nodus. Sed contendunt Antiareopagitici Dionysium post Domitiani imperatoris tempora vitam non produxisse. Quod quidem ita certum esse volunt, ut non solum accuratioris criterii auctores, sed eorum etiam qui scripta Dionysio Areopagitae vindicant, non pauci huic opinioni subscripserint. Caeterum cum tempus Dionysianae mortis ea, quae omnem tollat difficultatem, evidenter demonstrari nequeat, eo certe argumento non revincentur omnes Areopagiticorum animi.

Quapropter nec apud eos plus valebit et alia similibus argumentatio, inde petita quod in librorum manuscriptorum omnium titulis auctor noster episcopus Atheniensis inscribatur. Neque enim ullus certa omnino ac plane evidenti probatione demonstravit quandiu Dionysius Atheniensem tenuerit episcopatum, aut quo tempore sive spontanea abdicatione sive morte sua illum tandem reliquerit. Incertum igitur Areopagiticis videbitur num Dionysius post editos a Joanne Apocalypsis et Evangelii libros Atheniensi episcopatu nuntium non remisit. Haec itaque probationum firmamenta apud eos tantum vim habebunt, qui, soli veritati litantes, illas Dionysianae historiae difficultates, sepositis partium studiis, enodare conabuntur.

CAPUT XI.

Tertium argumentum, ex citata sancti Ignatii, episcopi Antiocheni, auctoritate petatum.

Graviter sane contra Areopagitae defensores eruitur argumentum ex epistola Ignatii, episcopi Antiocheni, ad Romanos, quam auctor noster in haec verba citasse perhibetur ¹⁸: *Γράφει δὲ καὶ ὁ θεὸς Ἰγνατίος: «Ὁ ἐμὸς ἔρωσ ἐσταύρωται.» Scribit autem et divus Ignatius: «Amor meus crucifixus est.»* His autem verbis laudatur aliquid ab Ignatio non dictum, sed scriptum; quod nullibi, nisi in ea quam citamus epistola invenire est. Atqui haec epi-

stola ab ipso, cum ad martyrium duceretur, anno Christi, ut supra ostendimus, 107 aut 108, fuit exarata. Porro autem ea neque tam cito in manus Dionysii venire potuit, neque ille eam ut novam, et a paucis cognitam, sed ut receptam ab omnibus citat, verbaque ejus transcribit. Hinc ergo concludas necesse est Dionysii librum *De divinis nominibus* non ante annum 110 emissum fuisse in lucem.

Respondent quidam Areopagitici Dionysium post Ignatii mortem vitam suam produxisse; proindeque epistolas ejus ab illo potuisse laudari. Sed illi de soliditate hujus responsionis, quam cum ejusdem Dionysii in Gallias adventu conciliare non possunt, penitus diffidentes, ad aliam statim confugiunt, aiuntque Dionysium scripta sua in Graecia quidem edidisse, sed ea postmodum ab ipso in Galliis ita recognita atque retractata, utiis ex Joannis Evangelio et Apocalypsi atque ex Ignatii epistola plura testimonia addiderit. Verum id gratis omnino fingitur. Nam si opera Dionysii ab eo in Galliis fuissent recusa, ille procul dubio in populi sui aliorumque solatium curasset ea in Latinam linguam verti et publicari, atque plurimi eorumdem Operum inventi fuissent in his regionibus et Latina et Graeca manu exarati codices. Nulli tamen ibi unquam reperti sunt: sed priores ex Oriente asportati, Graece scripti erant; nec Latinam eorum versionem, ea quae a Joanne Scoto edita est, antiquiorem habemus. Deinde nullus unquam Opera sua recensuit, ac in eorum recognitione plura adjecit nova, quin de his lectores alicubi monuerit suos. Nullibi tamen apud auctorem nostrum exstant hujusce admonitionis vestigia vel notae.

His igitur responsionibus ab aliis Areopagiticis opinionis fautoribus vel spretis vel omissis, audacter affirmant citata Ignatianae epistolae verba ab aliquo iusciente et rerum ignaro imprudenter et inepte in Dionysii intrusa textum. Et id quidem pluribus momentis demonstrari posse arbitrantur. Primum, quia nihil ad Dionysii argumentum faciebat praefata Ignatii auctoritas. Dionysius etenim ibi probat vocem *ἔρωσ*, amor, apud sacros auctores in bonam partem accipi. Atqui eadem vox in hac ipsa Ignatii epistola pro concupiscentia amoreque terrestri usurpatur. Secundo, quia hac pericope et sententia Ignatii dempta, melius sibi cohaeret Dionysii oratio. Tertio, testimonium illud Ignatii inter media sacrae Scripturae testimonia absurde omnino collocatur. Certe prudentior Dionysius et post omnia divinae Scripturae testimonia, atque etiam post allatas a se ibidem Hierothei magistri sui auctoritates ei locum dedisset. Denique pericope quae hanc Ignatii sententiam antecedit, falsitatem continet putidissimam, et auctore tam erudito prorsus indignam. Haec autem periodus his verbis

¹⁸ Lib. *De divin. nomin.*, cap. 4, § 12.

conciatur : *Visum est quibusdam nostris sacrarum Scripturarum tractatoribus nomen ἔρωτος, amoris, divinius esse, quam nomen ἀγάπης, dilectionis.* At hoc, inquit, falsissimum est. Nam si nomen amoris, ἔρωτος, divinius esset quam nomen dilectionis, ἀγάπης, scriptores sacri eo procul dubio frequentius uterentur. Atqui vox ἔρωτος in Novo Testamento, ubi vox ἀγάπη plus quam nonagies occurrit, nec semel quidem reperitur ; in Veteri autem creberrime legas vocem ἀγάπης, his vero tantummodo vox ἔρωτος, in Proverbiorum libris, ad amorem impurum et profanum significandum adhibetur ¹⁹ ²⁰. Unde concludunt et phrasim præfatam, atque ipsam Ignatii sententiam, in Dionysii libros fuisse a quodam malo feriato homine intrusas.

Sed hanc Areopagiticorum opinionem, ejusque firmamenta, inde convellunt adversarii, quod nullus unquam inventus sit codex manu exaratus in quo illa Ignatii verba in textu Dionysiano eadem manu ac cætera omnia descripta non reperire sit. Quid quod? ab auctore prologi Homiliarum in Cantica, quem Areopagitici Origenem esse fatentur, hæc eadem verba pro vere Dionysianis, et eodem atque ab auctore nostro sensu citata legimus. Nihil ergo Origenes in iis invenit quod non esset veritati consonum, recto ordine digestum, et ad ea quæ Dionysius intendebat probanda aptum omnino et conveniens.

Porro autem ex hoc Origenis seu auctoris harum Homiliarum testimonio ruit primum Areopagiticorum momentum. Putavit enim ille, ac etiam alii post eum Areopagitici, nomen ἔρωτος ab Ignatio in bonam partem accipi. Potuit ergo et auctor noster in eadem esse opinione, atque eo sensu, quem verum genuinumque esse putabat, hanc citare Ignatii sententiam. At, inquit, hoc falsum est omnino. Falsus est ergo, inquit, Origenes, falsi sunt et alii. Porro si in hoc eos errasse dixeris, quidni et errare potuit Dionysianorum auctor Operum? Illos tamen non errasse hinc non absurde conjicias, quod nomen ἔρωτος in iis quæ citantur Ignatii verbis, pro amore spirituali et divino possit usurpari, quamvis in subsequentibus, quæ inde auctor noster intulit, pro extincto concupiscentiæ igne accipiantur.

Quod autem objicitur, hac periodo dempta, Dionysianam orationem melius sibi cohærere, leve omnino est nulliusque momenti. Idem quippe dici posset de aliis auctorum libris, in quibus plura ad aliquid probandum congeruntur testimonia antiquiorum. Uno enim et altero sublato, melius quoque scriptoris oratio sibi cohærere plerumque videbitur. Deinde si quoties deleta aliqua periodo oratio sibi melius cohærere censetur, toties eandem periodum textui auctoris dixeris esse adjectam, tot in Ecclesiæ Patrum atque in primis au-

ctoris nostri operibus, dici deberent assuta, iisque insita, ut hæc objecisse Areopagiticos aliquando pœniteret.

At, inquit, Dionysius non poterat testimonium Ignatii aliis sacræ Scripturæ testimoniis medium interjicere ; sed illud suo, id est ultimo, posuisset loco. Nec majoris ponderis est ista argumentatio. Quis enim scriptores his citandorum librorum legibus ita teneri credat, ut ab iis non liceat unquam transversum unguem discedere? Hæc quippe ita si se haberent, quot, bone Deus! occurrent testimonia veterum in variis posteriorum scriptorum libris ab inscientibus et ignavis imprudenter intrusa, et ex iis deinceps delenda! Quot namque scriptores de ea, quæ nunc desideratur, citandi methodo ne cogitaverunt quidem? Quot in eorum Operibus permista reperies Scripturæ Patrumque antiquiorum testimonia?

Neque erat sane quod fastidiosius objicerent periodum, quæ huic Ignatii sententiæ præponitur, falsitatem continere putidissimam. Etenim eo quo enuntiatur modo, nihil in ea nisi verissimum deprehenditur. Hæc quippe ipsissima sunt, ut superius dictum est, auctoris nostri verba : *Visum est quibusdam nostris sacrarum Scripturarum tractatoribus nomen amoris divinius esse quam nomen dilectionis.* Quibusdam dixit, non omnibus. At quibusdam id ita visum fuisse tam constanter putabat, ut scriptores et scripta, ubi id traditum est, ille continuo indicaverit. Et certe qui hæc objiciunt, et ipsi fatentur illud nomen amoris in aliis quam iis qui ab auctore nostro citantur, inveniri Scripturæ sacræ libris.

CAPUT XII.

Quartum argumentum, ex aliorum operibus atque opinionibus ab auctore nostro citatis deductum.

Neque porro sola ab auctore nostro citata Ignatii auctoritas, sed etiam Bartholomæi, Justi, et Hierothei, præceptoris sui, prolata ab illo testimonia, ipsum Dionysium Areopagitam non esse plane demonstrare Antiareopagiticis videntur. Verum enimvero ubinam gentium exstiterunt aliquando illa, quæ ille citat, tantorum virorum Opera? Quis ea unquam præter hunc auctorem nostrum laudasse perhibetur? Quomodo ea Eusebii, accuratissimi antiquissimorum scriptorum scrutatoris, aliorumque omnium diligentiam fugerunt? Nunquid unius apostoli, et duorum apostolicorum hominum scripta, tam cito perierunt, ut nulla eorum nisi apud auctorem nostrum mentio habeatur? Certe Hierothei, qui Dionysii Areopagitæ magister et Pauli apostoli discipulus fuisse dicitur, cujus pietas et doctrina summis extolluntur laudibus, tanti, inquit, viri opera omnia a Dionysio saltem et Timotheo publicari, et de eorum manibus in Christianorum omnium manus venire, ipsisque summo esse in pretio, ac in Ecclesiarum

^{19.20} Prov. vii, 18 et xxx, 16.

scriniis, et episcoporum bibliothecis asservari debebant. Cur ergo hujus summi viri, qui μέγας ἄλιος appellatur, Opera tantis tenebris tantaque oblivione obruta sunt, ut nullum eorum nisi in auctoris nostri scriptis vestigium supersit? Quid quod et ipsa Hierothei testimonia non alio quam auctoris nostri stylo exarata videntur? Idem enim in utrisque et ingenium et locutio, cæteraque omnia sibi plane similia legentibus prima fronte occurrunt. Ex quibus non temeraria prorsus conjectura capitur, libros Hierothei nunquam, nisi Dionysianis in lucubrationibus, editos in lucem.

Ad hæc vero, auctor noster non solum plura incognitorum hominum producit testimonia, sed varias etiam doctorum hominum opiniones ita refert, ut iis tantummodo quas vero propiores esse existimabat, se adhærere testetur. Ubi enim de Seraphim quod ad Isaiam missum est, disserit²¹: *Nonnulli, inquit, juxta assignatam de omnium intelligentiarum communione definitionem aiunt... Alius item haud admodum incongruam mihi tradidit solutionem. Aiebat enim, etc.* Et de hymno qui in missa fidelium cantabatur²²: *Hunc autem hymnum alii laudis canticum, alii religionis symbolum, alii denique, mea quidem sententia, hierarchicam Eucharistiam, etc.* Et de Seraphinorum alis²³: *Senus alas, quas Eloquia commemorant, non existimo sacrum numerum denotare, ut quibusdam placuit, sed ipsas virtutes.* Denique, ut cætera taceamus, de electione sancti Matthiæ hæc habet: *Cum autem de divina illa sorte quæ divinitus super Matthiam cecidit, alii ab aliis meo quidem judicio non recte diversa senserint, meam ipse sententiam exponam.* At vero quis inducat sibi in animum apostolicis temporibus Christianos virosque apostolicos in tam varias hisce de rebus abuisse opiniones? Quis de eo, quo Matthias in proditoris Judæ locum assumptus est modo, divinaque ejus sorte et electione, tantum inter eos dissidium, tantamque fuisse discordiam crediderit? Nunquid apostolorum discipuli ab ipsis non didicerant quomodo ea electio facta fuerit? Fac autem de ea nihil ab eis acceperint, certe ii ab aliis apostolorum sociis, aut successoribus, qui adhuc in vivis erant, poterat eorum unusquisque de ea electione ita certior fieri ut nullus esset dissensionis disputationisque locus.

Areopagitici e contrario clamant ab ipso Ecclesiæ nascentis exordio, diabolicis artibus fuisse inter Christianos, ut testatur Paulus, hæreses et schismata, scissuras et dissensiones. Nihil ergo, inquiunt, mirum est si Dionysii tempore de sorte quæ cecidit super Matthiam, sit disputatum. De Hierothei vero aliorumque libris deperditis nihil est quod magis mireris, quandoquidem plurima apostolorum virorumque apostolicorum scripta ita perie-

runt, ut nullum eorum extiterit vestigium. Sed his parum moti eorum adversarii, arguunt de rebus quidem quæ ad fidei doctrinam pertinent, fuisse semper in Ecclesia ab hæreticis agitata quæstiones; at de rebus quæ inter apostolos publice ritumque solemnem peractæ sunt, quasque omnes ab eis eorumque sociis poterant facile edoceri, nullam de qua in scriptis disputaretur, nasci potuisse dissensionem. Porro Opera Hierothei, ac Bartholomæi, et Justi, non potuerunt tanta facilitate ac aliorum lucubrationes oblivione perpetua obrui. Constat quippe ea, si Dionysio credamus, in ejus ac Timothei manus venisse: nec dubium est quin illa cum plurimis, a quibus summa cura conservari debuerunt, censuerint esse communi-canda.

CAPUT XIII.

Quintum argumentum, ex citatis ab auctore nostro traditionibus petitum.

Aliud contra Dionysii Operum γνησιότητα argumentum suppeditant traditiones, quas ille ab antiquo tempore ad suam ætatem deductas esse testificatur. De baptizandorum enim infantium more hæc tradidit auctor noster²⁴: *Hac de re id quoque dicimus, quod deiformes præceptores nostri ab antiqua traditione nobis transcripserunt.* Πρὸς τῆς ἀρχαίας μαθόντες παραδόσεως. At id certe a Dionysio Areopagita dici nequaquam potuit.

Enimvero quamvis mos ille ab apostolis derivetur, Dionysio tamen Areopagitæ ab antiqua traditione non transmissus est. Quos enim ille vir summus, a Paulo fidei Christianæ dogmatibus imbutus, præceptores habere potuit, qui illi morem baptizandi infantes ab antiqua traditione præscripserint?

Neque dixeris vocem ἀρχαίας non pro antiqua, sed prima traditione significanda usurpatam. Nullo quippe unquam exemplo vocem ἀρχαίας ad id quod, interposito nemine, ab aliquo acceptum est, significandum ullibi apud Græcos scriptores adhibitam fuisse probabitur. Quis ergo Dionysium Areopagitam hac voce contra receptam ab omnibus illius significationem usum esse, nulla ratione allata aliis facile persuadedit?

Sed age, et videamus utrum ea veriora sint quæ auctor noster de aliis dogmatibus sibi traditis, haud dubitanter affirmat²⁵: *Maxime vero, ita ille loquitur, ista oracula dicimus quæ a sacris nostris initiatoribus, divino Spiritu afflatis, in Scripturis sacris librisque theologicis tradita nobis sunt, ut et illa quæ ab iisdem viris sanctis subtiliori, non omnino dissita ab ordine cælesti, insinuatione de mente in mentem, mediante verbo corporeo quidem illo, simul tamen immateriato, sine descriptione institutores nostri sacra quadam traductione sunt edocti: γραφῆς ἐκτός οἱ καθηγεμόνες ἡμῶν ἐμυθήσαν.* Ibi.

²¹ De cælest. hierarch., cap. 13. ²² De ecclesiast. hierarch., cap. 13. ²³ Ibid. cap. 4. ²⁴ Lib. De eccles. hierarch., cap. 7, § 11. ²⁵ De hierarch. eccles., cap. 1, § 4.

plane et dilucide non scriptam commemorat traditionem, quam de mente in mentem ad se traditam esse asserit. Verum, amabo vos, poteratne Dionysius Areopagita, Pauli discipulus, verbis adeo expressis affirmare se institutores ac magistros habuisse qui hierarchiæ ecclesiasticæ ordinem ab aliis sine scriptione didicerint?

Neque vero, quod mirum est, ibi tantummodo, sed alibi non semel eodem traditionis argumento ad ea quæ dixerat confirmanda sponte sua utitur. Nam ubi de sanctissimo Trinitatis mysterio non minus enucleate et perspicue ac alii post Nicænam synodum Patres, disputat²⁶, *Hæc, inquit, aliaque quælibet deificat lumina, quæ Scripturis consona sancti nostri præceptores arcana nobis interpretatione tradiderunt, nosque hausimus*: Græce legitur, *κρυφα παραδόσις, secreta traditio*. Et paulo infra²⁷, *Theologicæ nostræ traditionis auctores... assignantque Scripturis sacris insistendo nonnulla dictæ unioni propria, vicissimque distinctioni*. Ili ergo auctores, vel, ut Græce scribitur, *θεολογικῆς παραδόσεως ἱερομόσται*, divina attributa, inquit ille, enodaverunt, *Scripturis sacris insistendo*, vel, ut prius dixerat, *Scripturis consona tradendo*. Illorum ergo ibi profert testimonia, qui post editos Novi Fœderis libros, ac in primis Apocalypsim et Evangelium Joannis, quæ ibidem ab eo laudantur, inde auctoritates ad theologorum de divina Trinitate dogmatum expositionem afferbant. Qui ergo erant ii Dionysii Areopagitæ præceptores? Nunquid Hierotheus? Sed is ab illo semper nominatim, *præceptor noster* appellatur. Si ergo illum his in locis laudat, et alios procul dubio eidem adjungit. At porro quicumque tandem fuerint Areopagitæ magistri, eos certe tantum citat qui post publicatos Apocalypsis et Evangelii Joannis libros ita scripserunt ut eos in omnium manus et cognitionem venisse omnino persuasum haberent. Rursus vero auctor noster illa præceptorum suorum Opera, non ut recens edita, sed omnibus plerumque cognita laudavit. Unde quivis facile intelligat omnes scriptoris nostri lucubrationes et serius quam creditur prodiisse, nec Dionysium Areopagitam potuisse eorum esse auctorem.

CAPUT XIV.

Sextum argumentum, ex iis quæ de sanctissimo Trinitatis mysterio personisque divinis auctor noster tradidit, desumptum.

Illud autem probationibus jam adductis accedit firmamenti, quod non solum Hierotheus, ut diximus, de Trinitatis mysterio clarissime disserat, sed noster etiam Dionysius præceptorem suum præeuntem ita subsequatur ut uterque post ortam et damnatam Arianorum hæresim videatur disputare. Is enim non secus ac Hierotheus vocem *hypostasis*

ad tres divinæ Trinitatis personas significandas sæpius usurpat²⁸. Καὶ μὴν, inquit ille, ὅτι μόνος ἐστὶ καὶ ἕνας τρισυπόστατος. Et alibi²⁹: ὡς τριάδα δὲ διὰ τὴν τρισυπόστατον. Ubi vero de personarum divinarum circuminsessione loquitur³⁰: τῶν ἐναρχικῶν ὑποστάσεων, inquit. Atqui nullus ante Alexandrinam synodum, anno 362 coactam, ea voce, si Socrati fides habeatur^{30*}, ad id significandum usus est: *Cæterum episcopi, Socratis verba sunt, qui in Alexandrino concilio aderant, hanc præterea questionem diligenter examinerunt, de substantia scilicet et hypostasi... Quid autem nos de substantia et hypostasi didicerimus, nihil velat quominus hæc breviter exponamus. Qui Græcam inter Græcos philosophiam tradiderunt, substantiam quidem plurimis modis definiunt, hypostaseos vero nullam prorsus mentionem fecere, etc.* Hieronymus vero de eadem voce, utrum usurpanda foret, sententiam Damasci papæ seiscitatus, ait³¹: *Tota sæcularium litterarum schola nihil aliud hypostasim, nisi usiam novit... Taceantur tres hypostases, si placet, et una teneatur*. Nondum ergo Hieronymi tempore ea vox recepto apud omnes in usu erat, nec inconsulto summo pontifice, ea sanctus doctor uti se posse arbitrabatur.

Sed insurgunt Areopagitici, magnisque animis adversariorum tela retundentes, certum esse dicunt Antenicænos Patres in asserenda, quæ de sanctissimæ Trinitatis mysterio ab orthodoxis traditur, doctrina tam constantes fuisse, ut eo tempore quo Arius hæresim suam disseminare cœpit, ille nova hæctenusque inaudita dogmata spargere insimulatus, ab omnibus contra ejus impietatem sit reclamatum. Nulli præterea dubium esse posse inquit, quin apostoli adorandum illud mysterium Christianis, præsertim perfectioribus, non obscure, sed clare et perspicue exposuerint, eosque in hac tam difficilis mysterii doctrina adversus nascentes hæreses muniendo, nihil ipsis reliquerint obscuritatibus involutum. Quid ergo mirum si Dionysius, Pauli discipulus, et philosophiæ callentissimus, traditam ejusdem mysterii doctrinam, præ cæteris aliis scriptoribus, verbis explicuerit clarioribus magisque philosophicis?

Porro autem quamvis usus hujus verbi *hypostasis* ante Nicænam synodum non esset ita frequens ac promiscuus, constat tamen eam vocem ab aliquibus usurpatam fuisse. Etenim Dionysius Alexandrinus eam ipsam aliquando adhibuisse legitur³². Alexander vero, Alexandriae episcopus, ad alium Alexandrum, Constantinopolis episcopum, scribens³³: *Propriam, inquit, hypostasim declaravit, dicens. « In principio erat Verbum, et Verbum erat apud Deum »*, etc. Denique his Pauli verbis *χαράκτηρ τῆς ὑποστάσεως αὐτοῦ*³⁴, personam Patris

²⁶ Lib. *De divin. nom.*, cap. 1, § 4. ²⁷ *Ibid.*, cap. 2. ²⁸ *De cælest. hierarch.*, cap. 5. ²⁹ *De divin. nom.*, cap. 1. ³⁰ *Ibid.*, cap. 2. ^{30*} Lib. III, *Histor.*, cap. 7. ³¹ Epist. 57, ad Damas. ³² In Resp. ad Propos. Pauli Samosat., tom. I Concil. ³³ Theodoret. lib. I *Hist.*, cap. 4. ³⁴ Joan. I. ³⁵ Hebr. I, 3.

æterni designatam esse Basilius ³⁶, et laudatus a Theophylacto Gregorius Nyssenus affirmant. Cæterum, quamvis concedatur nullum ante Dionysii tempora fuisse hujus verbi usum, fatendum tamen est inter Christianos existitisse aliquem, a quo illud primum cœperit usurpari. Quid ergo prohibet quominus Dionysius, vir philosophicæ disciplinæ peritissimus, qui hujusce vocis, ab Aristotele alicubi traditæ, vim noverat, illa eodem ac ille philosophorum princeps, sensu et significatione primus inter Christianos usus esse dicatur?

Contra tamen urgent instantque adversæ partis fautores, quod quamvis Antenicæni Patres Christum Dominum verum Deum, Patris æterni Filium, ejusdem cum eo substantiæ, ipsique cœternum esse et crediderint et docuerint, ab eorum tamen nemine de personis divinis, illarumque attributis et relativis, ut loquantur, et essentialibus tam clare et enucleate, atque ab auctore nostro disputatum unquam fuerit. Et sane, inquirunt, cur ii qui post Dionysium edendis lucubrationibus secundò et tertio Ecclesiæ sæculo operam dedere, non eosdem ac ille de divina Trinitate sermones habuerunt? Cur nullus aliquando illius aut præceptoris ejus Hierothei exemplum secutus est?

Quæ vero ad probandum vocis *ὑποστάσεως* usum adducuntur, ea nihil habere videntur soliditatis et firmamenti. Epistolam enim Dionysii Alexandrini ipsi suppositam adulterinamque esse critici doctiores facile agnoscunt. Altera vero alterius Dionysii epistola quo tempore scripta sit, nullus definire potest. Baronius quidem illam anno 328, quo Licinii mortem consignat, datam opinatur; sed ruinoso nititur fundamento. Nam Licinius non anno 328, sed 324, ut accuratioris criterii scriptoribus videtur, vitam finivit. Demus tamen Alexandrum eo quo vult Baronius tempore suam exarasse epistolam; quid inde? Nulli sane mirum esse debet vocem *hypostasis* ab homine Alexandrinæ synodi temporibus adeo vicino, fuisse usurpatam; sed illud sane mirabilis, quod nullus scriptor, ut Petavius ostendit ³⁷, his tanti viri vestigiis, nisi post Alexandrinam synodum insistendum esse putaverit. Quod certe quam parum ea vox ineunte sæculo quarto, atque a fortiori sæculis superioribus, usitata esset, aperte demonstrat.

Nec plus roboris et virium illud habet, quod ea vox et in Epistola ad Hebræos occurrere, et a Basilio Gregorioque sensu Dionysiano explicari objicitur. Uterque enim Basilius et Gregorius post Nicænum concilium scripsere; atque hi eam vocem sensu temporibus suis usitato interpretati sunt. Nullus autem ante illud concilium eandem Pauli vocem ita censuit esse explicandam. Et id quidem ita certum est, ut in Latina ejusdem Paulinæ epistolæ versione, vox Græca *ὑπόστασις* non per Latinam *hypostasis*, sed *figura substantiæ* redita legatur.

Denique quod aiunt auctorem nostrum primum forsitan fuisse, a quo eadem vox sensu memorato accepta sit, gratis omnino fingitur. Noster quippe auctor, ut cuilibet citata loca percurrenti planissimum fiet, de ea sic disputat, ac si sensus quem illi tribuit, nulli omnino incognitus, receptus esset ab omnibus.

Neque ad rem facit laudata uno in loco Aristotelis auctoritas. Ea quippe apud primos Ecclesiæ Patres nullius erat momenti, quippe qui philosophiæ dogmata respuerent et aspernarentur. Porro autem si quid successu temporis ex illa hauserunt, Platonis potius quam Aristotelis placita et doctrinam sunt amplexati.

CAPUT XV.

B *Sextum argumentum, ex iis quæ auctor noster de monachis eorumque votis ac solemnibus professione memorat, elicium.*

Illi vero auctorem nostrum post Dionysii Areopagitæ ætatem vixisse luculenter demonstrant, quæ ab eo hisce in lucubrationibus de monachorum professione et ordine produntur. Ibi enim ille non obscure docet hunc monachorum ordinem ante sua tempora fuisse institutum; traditque apertissime eorum professionem ac vota monastica solemnibus ac publicis, non secus ac sæculo quinto et sexto, cæremoniis fuisse emissa. At præterquam quod priorum Ecclesiæ sæculorum scriptores, atque etiam ipsi qui de singulis Christianorum ordinibus accuratius iisdem temporibus disseruerunt, nullam monastici ordinis monachorumve professionis fecere mentionem, certe quidam eruditissimi et antiquissimi rerum monasticarum indagatores earum originem ad Paulos, Antonios Pachomiosque referunt. His ergo auctor noster posterior esse debet, nec Dionysius Areopagita dici potest.

Areopagitici tamen hunc non exiguæ difficultatis nodum haud difficulter se solvere arbitrantur, duplicis monachorum generis distinctione. Aliud enim esse aiunt genus cœnobarum et eremitarum, qui a plebe prorsus secreti, et a cæterorum hominum societate separati, in monasteriis et cœnobiis, vel in silvis et montibus vitam monasticam degabant. Hos fatentur longe post Dionysii ætatem, nec ante Pauli, Antonii et Pachonii tempora ortum habuisse. Aliud vero contendunt fuisse genus monachorum, qui pars populi præcipua, et illustrior regis Christi portio, inter laicos ita computabantur, ut primus eis in synaxi post Ecclesiæ ministros assignatus esset locus. Illi porro privati in suis urbium ædibus, vel simul in collegiis vitam puram et castam, atque a curis terrenis expeditam, unice Deo mancipatam agebant. Monachos autem istos temporibus apostolorum existitisse dicunt, eosque esse asserunt, de quibus Philo Judæus illum instituit sermonem, qui ab Eusebio in *Historia* ³⁸ sua transcriptus est.

Neque dixeris hos, quos Philo non monachos,

³⁶ Epist. 43, ad Gregor. Nyss. ³⁷ *Theolog. Dogmat.*, cap. 1. ³⁸ Lib. II, cap. 17.

sed therapeutas vocat, revera monachos non fuisse, sed Judaicæ, nequaquam vero Christianæ religioni addictos, atque Eusebium hac in re, ut eruditus ejus interpres Valesius observat, vano errore fuisse deceptum. Ab Areopagiticis enim audies nullas penitusque frivolas esse Valesii adversus auctorem suam probationes. Et certe, inquit, Eusebius, vir summæ eruditionis in dignoscenda therapeutarum religione, tam turpis hallucinationis non sine temeritatis nota potest insinulari. Addunt præterea Hieronymum huic Eusebii de Christiana therapeutarum religione opinioni hæc subscripsisse in verba ²⁹: *Philo, videns Alexandria primam Ecclesiam adhuc Judaizantem, quasi in laudem gentis suæ librum super eorum conversatione scripsit.*

At sane Areopagitici therapeutas, si fieri possit, Christianæ religioni nomen dedisse invictis demonstrant argumentis, per nos licet. Sed illos vitam monasticam, qualis ab auctore nostro describitur, aliquando duxisse, nullo unquam, ut putatur, antiquitatis monumento probabunt. Missa etenim primum ea facimus quæ scriptor noster de Monachis suis tradidit, eos non in urbibus, sed extra urbes progressos, in hortis agellisque degisse, ac proinde Antonianis, quod alii negant, fuisse similes. Illud autem potissimum quærimus cur Eusebius qui tanto nisu therapeutas Philonianos Christianis annumerandos esse probare conatus est, eosdem nullibi dixerit monachos fuisse, vel successores habuisse, qui vestibus, tonsura, votis solemnibus, ac vivendi ratione ab omnibus Christianis secreti, perfectiorem vitæ monasticæ normam profitebantur. Cur Hieronymus, tantus monasticæ professionis prædicator, eosdem therapeutas in monachorum numerum non refert, illosque cum cæteris omnibus primæ Ecclesiæ Christianis permiscet et confundit? Nulla procul dubio alia ratio afferri poterit, quæ nec therapeutas initio nascentis Ecclesiæ, nec ullos Christianos Dionysii tempore tales monachos fuisse, quales ab auctore nostro memorantur.

Atque illud quidem eo rursus confirmari potest, quod monasticum institutum non ferebant prima sævientium adversus Christianos persecutionum tempora. Quis enim sibi persuadeat tyrannos idolorumque cultores, qui summa crudelitate in Christianos omnes grassabantur, eos impune tulisse, qui in collegiis communiter degentes, tonsura et veste perfectiorique vivendi genere cæteris Christianis illustriores erant. *Sacerdos, inquit auctor noster, stat ad altare... Is autem qui consecratur, stat post sacerdotem... supra illam mysticam invocationem prosequenti. Qua finita, sacerdos accedens rogat ipsum primum, an omnibus rebus dividuis renuntiet, non solum vitiis, sed etiam imaginationibus. Deinde exponit illi vitam perfectissimam, contestans illam debere mediam vivendi rationem superare. Quæ*

²⁹ De script. eccles.

A *ubi omnia is qui initiatur, professus est, sacerdos eum signo crucis consignatum tondet... omnique veste detracta, eum alia induit. Quis autem primis Ecclesiæ temporibus monachum aliquem veste et tonsura ab aliis Christianæ religionis hominibus discretum, in publico visum, aut a paganis captum, tortumque, aut necatum memoriæ aliquando mandavit? Ubinam, quæso, collegium aliquod, in quo monachi simul vitam degerent, a paganis aut imperatoribus prædatum aut eversum legitur? Si quid his non omnino absimile in quibusdam martyris alicujus Actis occurrere dixeris, arguetur continuo illa nec genuina esse nec sincera, nihilque de tempore quo martyr ille obierit, ab eorum scriptoribus certo definiri.*

B Tradit denique auctor noster nomen therapeutæ et monachi suo tempore tritum et vulgare fuisse atque a præceptoribus suis illud Christianis, ritum monasticum solemniter protestantibus, inditum: *Hinc sancti præceptores nostri, inquit, divinis eos appellationibus sunt prosecuti: alii quidem therapeutas, alii vero monachos appellaverunt: οὗ μὲν θεραπευτὰς, οἱ δὲ μοναχοὺς ὀνομάζοντες.* Quinam, obsecro, esse poterant hi Dionysii præceptores, qui ea nomina appellationesque divinas illis imposuere? Non Philo quidem. Is enim, Judæus cum esset, a Dionysio Areopagita tanquam unus ex sanctis præceptoribus suis laudari non potuit. Quinam ergo ab eo præceptores appellantur? Num Hierotheus vel alii, quorum nomen excidit, evanuitque memoria? Sed hi suis temporibus celebres esse debuerunt, et omnibus facile noti. Cur ergo isti soli cum discipulo suo Dionysio Areopagita primo, secundo tertioque Ecclesiæ sæculo monachorum nomina, ordinem, statum, professionem, vota, tonsuram, vestem et collegia memoraverunt? Certe cum alii scriptores per tam longa trium sæculorum spatia horum omnium nequaquam meminerint, id sane argumento non levissimo est tempore Dionysii nullos existisse hujusmodi monachos et therapeutas.

CAPUT XVI.

Argumentum septimum, ex cæremoniis ritibusque sacris, quos auctor noster recensuit, de promptum.

D Maxima cæremoniarum multitudo, solemnisque earum apparatus et pompa, quibus auctor noster sacramenta baptismatis, chrismationis et Eucharistiæ confici et administrari, missam liturgiamque celebrari, et mortuorum corpora sepeliri perhibet, eum Dionysio Areopagita posteriorem esse rursus produnt et demonstrant. Ille enim vero hos omnes ritus nec minori numero, nec minori solemnitate, quam cum Ecclesia pace placidissima fruebatur, suo, hoc est, ut ipse fingit, acerbissimo pene incredibilium vexationum tempore a Christianis adhiberi solere significat.

Non diffidentur quidem Areopagiticj plurimum

cæremoniæ mentionem apud Dionysium haberi; A sed contendunt eas apostolorum tempore paulatim institutas, et traditione apostolica ad alios ita derivatas, ut Dionysii ejusdem ætate, in eum quem ille describit, numerum haud difficulter crescere potuerint. Porro autem Christiani, ut illi autumant, iis ritibus tum utebantur, cum, persecuti-
 num furore vel sopito vel mitigato, synaxes suas tutis in locis agere licebat. Quæ quidem ut probent, adducunt testimonia Tertulliani, qui baptismum non paucioribus quam auctor noster cæremoniis administratum asseverat. Basilium vero eas a tacita et occulta traditione ad suam usque ætatem deductas esse testatur. Nec aliter sane de his atque aliis liturgicæ ritibus sentiebat idem Tertullianus ⁴⁰: *Quas, inquit, sine ullius Scripturæ instrumento, solius B traditionis titulo, exinde consuetudinis patrocinio vindicamus... Harum et aliarum ejusmodi disciplinarum si legem exostules, Scripturarum nullam invenies: traditio tibi prætenditur auctrix, consuetudo confirmatrix, et fides observatrix. Rationem traditioni, consuetudini, fidei patrocinaturam aut ipse perspicias, aut ab aliquo, qui perspexerit, disces.* Neque hic quosdam audiri volunt Antiareopagiticos, qui, nullis probationibus freti, quasdam cæremonias Dionysianis atque apostolicis temporibus in usu fuisse audacter inficiantur.

Verumtamen illud adversus Areopagiticos jure merito urgetur, quod sicut auctor noster nonnullos commemorat ritus, qui illa prima Ecclesiæ ætate C revera vigeant, ita plures alios recenset, qui post Dionysianum ævum originem habuerunt. Quis enim verisimile esse putaverit Dionysii ævo catechumenos pœnitentesque publicos exstitisse, qui post sacrarum Scripturarum lectiones ejicerentur ex ecclesia? De his tamen sic scribit auctor noster ⁴¹: *Porro catechumenos et energumenos, eosque qui pœnitentia ducuntur, sacrosanctæ hierarchiæ mos patitur audire sacram psalmodiam divinamque sacrarum Scripturarum recitationem: verum ad ea quæ deinceps sequuntur sacrificia spectaculaque nequaquam,* etc. Nec leviter prætereunda est vox Græca *θεσμός* quæ ibi legitur; idem quippe sonat ac *sanctio* aut *mos vetus*. Quænam autem, amabo D te, sanctio, aut quis mos vetus poterat a Dionysio notari, quæ ab ipsis apostolis non sint profecta? At nullo sane antiquitatis aut sacræ Scripturæ monumento ostendes latam ab apostolis legem, vel morem ab eis inductum, quo catechumeni et publici pœnitentes priori missæ parti adessent, et post hæc missa fidelium interdicerentur. Enumera, si velis, quos apostoli eorumque successores viri apostolici catechumenos baptismate abluerint, quos absolverint publicos pœnitentes, nec ullum reperies quem his unquam legibus voluerint coerceri.

Evolve etiam, si vacat, omnes libros, nec ul-

libi quoque reperies tam frequentem fuisse his temporibus thuris usum, nec tot suffitiones quot ab auctore nostro his verbis referuntur: *Pontifex precem sacram ad altare Dei celebraturus, ab ejusdem suffitione iniiium faciens, universum circuit chori ambitum, donec rursum ad altare divinum rediens,* etc. Enimvero Athenagoras ⁴² et Tertullianus ⁴³ Christianos neque thure neque suffitu Deo sacrificasse testantur. Censet quidem eminentissimus cardinalis Bona eos esse intelligendos de more thus adolendi eodem ritu, habitu et apparatu, quo agitur apud idola. Sed summi viri pace dicere liceat, illud accuratius observari debere, quod scribit Tertullianus, Christianos duabus de causis thus adolevisse, nimirum *Christianis sepeliendis, et cum odor alicujus loci offenderit.* Hac etenim duplici exceptione planum ille facit, vel alibi thus a Christianis non oblatum, vel saltem non toties adhibitum quoties ab auctore nostro narratur. Fac tamen ea omnia suffimenta tunc fuisse in usu. At nullus, opinor, in animum sibi facile induxerit, ea in tot ecclesiæ partibus quot auctor noster designat, fuisse adhibita. Nunquid enim primis sæviorum tyrannorum temporibus Christianis erant ecclesiæ, quæ tot partibus, choro, narthece sacristiaque constarent?

Quid porro priori Ecclesiæ sæculo minus auditum, quam hæc chrismatis consecrandi cæremonia? *Pontifex,* inquit auctor noster ⁴⁴, *accepto unguento, ponit super altare duodecim sacris alis obvelatum.* Quis ritum illum ab apostolis ordinatum, vel ab apostolicis viris observatum fuisse memoriæ unquam prodidit? Dicesne eum Atheniensi Ecclesiæ proprium fuisse et peculiarem? Sed cave ut salva sint Dionysii Areopagitæ scripta? Is enim primus Atheniensium episcopus fuit. Auctor autem noster de hoc ritu, non ut novo et recente, atque a se instituto, sed ab aliis ubique usitato loquitur. Hæc igitur illius scripta Dionysii, Areopagitæ fetus esse non possunt.

Addamus denique id a veri specie prorsus videri alienum, quod mortua Christianorum corpora iis omnibus, quas ille adhuc recenset ⁴⁵, cæremoniis mandata sepulturæ fuerint. Ex siquidem, cum Ecclesiis omnibus pax summa tranquillitasque data est, nec plures fuerunt, nec magis solemnes. At paganis omnibus intolerabilis prorsus fuisset tam magnifica funeris exsequiarumque Christianarum pompa, nec ullum Dionysii ævo Christianum tantis parentalibus justa suis solventem, ab ethnicis aliquando deprehensum fuisse perhibetur.

CAPUT XVII.

Argumentum octavum, ex auctoris stylo petittum.

De auctoris nostri stylo nonnulla jam perstrinximus, ostendimusque Areopagiticos nihil in eo animadvertisse quod non sit vere Dionysianum, ac viro apostolico plane dignum omninoque conve-

⁴⁰ Lib. *De corona milit.*, cap. 3. ⁴¹ *De eccles. hierarch.*, cap. 3. ⁴² *Apolog. ad imperat.* ⁴³ *Apolog.* cap. 50, et lib. *De corona*, cap. 10. ⁴⁴ *Lib. De eccles. hierarch.*, cap. 3. ⁴⁵ *Ibid.*, cap. 7.

nians. Scriptionis etenim illius genus stylusque non simplex quidem, sed elatus, et pro sublimitate argumenti sublimis, rerum omnium de quibus agitur dignitati majestatique pulchre respondet. Porro hæc styli sublimitas obscuritatem peperit. Illa tamen non ex Dionysii imperitia, sed ex eo potissimum orta est, quod ipse hoc scribendi genere difficili et obscuro, ut ait divus Thomas, sacra et divina religionis nostræ dogmata et mysteria paganis et infidelibus occultare voluerit.

Antiareopagitei vero censent nihil eodem auctoris nostri stylo excogitari posse Areopagitæ virique apostolici orationi magis repugnans et contrarium. Tanta nimirum molis est de unius ejusdemque scriptoris stylo certam ferre sententiam! Quantum autem hic Dionysianus scribendi modus ab apostolicæ orationis forma abhorreat, hi demonstrant ex mira illius luxurie, sapius cothurnos et dithyrambos supergrediente. Nihil quippe auctori nostro satis magnificentum, inflatum, turgidum, hyperbolicum. Superlativa ipsi non sufficiunt, sed ea tantum quantum potest et auget et intendit. Voces usitatas, sacro nacentis Ecclesiæ usu consecratas aspernatur, ac novas hactenusque inauditas, atque ad pompam elictas, in eorum locum substituit. Horum autem omnium catalogum contexere operæ pretium non est, quandoquidem ea uno intuitu in Corderii Onomastico atque observationibus, Dionysianorum operum editioni adjectis, culibet cernere proclive est.

Neque dixeris argumentum in quo Dionysius versabatur, hanc ab eo exegisse sublimitatem, qua certe sublimiores et Deo digniores ideas ac cogitationes hominibus traderet inspiraretque. Primum enim id dici nequaquam potest de libro *De hierarchia ecclesiastica*, ubi ille disputat de sacramentis sacrisque ritibus quæ quotidiano usu frequentabantur, quæque simplici popularique methodo tardioribus Christianis æque ac peritioribus debebant explicari. Deinde consilium auctoris nostri, uti observavimus, erat his in libris clariori simpliciorique oratione ea Christianis minus perfectis exponere, quibus Hierotheus, præceptor ejus, sublimiori et obscuriori scribendi genere perfectos imbuerat. Debit igitur ille stylo scribere populari et plano, verbisque uti receptis et communibus.

Dices Dionysio forsitan idem accidisse ac Tertulliano aliisque scriptoribus nonnullis, qui, acrioris ingenii igne abrepti, libros suos stylo exaraverunt singulari, verbisque uti sunt inusitatis ac plane insolentibus. Verum quantocumque igne incensum fuerit Dionysii Areopagitæ pectus, is sane tam immaniter a scopo non potuit aberrare ut in libris quos simplicioribus Christianis minusque perfectis scribebat, tantam orationis sublimitatem et grandiloquentiam ubique affectaret. Sed sic errare fallique solent male feriatii homines, qui punienda temeritate libris suis eorum nomina inscribunt, quorum nec ingenium nec scribendi modos

A possunt unquam assequi. Quid quod neque Tertullianus, neque ullus unquam scriptor ea verba, quæ apostolorum Christianorumque omnium usu consecrata erant, missa fecerunt ut his alia penitus incomperta ubique sufficerent? Auctor vero noster voces *episcopi*, *presbyteri* et *diaconi*, quasi obsoletas repudiat, eisque semper subrogat verba *ἐπίσκοποι*, *πρεσβύτεροι* et *διακονοί*: sacros autem utriusque Fœderis libros citando voces *Scriptura*, aut *Scriptura sacra*, *evangelica*, *scriptores sacri*, vel scriptorum nomina respuit, ac pro eis substituit verba *theologiæ*, et *theologi*, vel *divina illustratio*, et *divino numine afflatus*, aut *sacri initiatores*. Nihil ergo in auctoris nostri stylo, quod cum Tertulliani libris, multoque minus cum Apostoli Epistolis componi queat, occurrere videtur.

B Neque tandem orationis illius obscuritas ideo excusanda est quod Dionysius Opera sua infidelibus et non initiatis occultanda esse censuerit. Nam cum Christianis, uti diximus, rudioribus minusque perfectis scripserit, ea procul dubio nec inani obscuraque grandiloquentia, nec vocibus insolitis, ac vano affectatæ pompæ studio fabricatis, sed summa perspicuitate, verbisque omnium usu receptis nullique incognitis conscribenda erant.

CAPUT XVIII.

De levioribus quorundam Antiareopagiticorum argumentis, et postremis Areopagiticorum probationibus; an hic auctor mendacii accusandus, et scripta ejus sint miraculis cohonestata.

C Quædam alia argumenta ab aliquibus Antiareopagiticis heterodoxis afferuntur, quæ quia vel levissima sunt, vel veritati certæque orthodoxorum doctrinæ et traditioni palam refragantur, his excutiendis et recensendis lubenter supersedemus. Quid enim, ut cætera taceamus, levius eo momento, quod plenis buccis concrepant, doctrinam de angelorum hierarchiis et ordinibus, quæ tam enucleate ab auctore nostro explicatur, Dionysii sæculo fuisse incompertam? Nihil quippe de his ille docuit, quod ex Scripturis sacris ac maxime Pauli Epistolis primitus non acceperit. Non imus quidem inficias illum pro ingenii sui viribus, ea quæ ex sacris fontibus hauserat, fusius enodasse, atque etiam amplificavisse. Sed nulli mirum videri debet hominem doctum et ingeniosum, multaque Platonicæ philosophiæ eruditione imbutum, de cœlestibus substantiis plura post divinas Scripturas retractasse, hisque nonnulla addidisse quæ ex sanioris philosophiæ placitis desumpta, sacris Christiana fidei accommodaverit dogmatibus.

D Reliqua ipsorum argumenta leviora sunt, multoque minoris ponderis. Nemini ergo negotium facessere possunt, ac ea pleraque omnia ex his, quæ in superioribus dissertationibus passim tradidimus, sponte sua rûunt, et funditus evertuntur. Sufficiet ergo validiora aliorum Antiareopagiticorum argumenta omnibus suis ponderibus ita examinasse, ut nihil eorum quæ ad ea confirmanda vel infir-

manda proferri posse credidimus, voluerimus esse A prætermissum.

Sed prælium instaurant Areopagitici, ultimoque impetu in adversarios facto, urgent eos audacissimos esse, et prorsus temerarios, qui fraudis, falsitatis, putidissimique mendacii auctorem nostrum reum agant, cujus scripta meram ubique spirant pietatem, gravitatem, sanctimoniam. Et certe quis virum illum doctum tantisque ingenii dotibus præditum, eo cæcitatæ et impudentiæ devenisse credat ut, falso Dionysii Areopagitæ assumpto nomine, tot tantisque rebus cum ejusdem Dionysii ætate, ingenio, moribus styloque pugnantis scripta sua consperserit.

At hæc omnia, clamant Antiareopagitici, victo- B rum hominum vani cassique sunt impetus. Quis enim nesciat hujuscemodi scriptoribus moris esse scripta sua, quæ ab ipsis fallaci viri sanctissimi nomine inscribuntur, ea pietate, gravitate, et sanctimonia exornare, qua ab iisdem viris, quorum nomen mentiuntur, exornanda fore existimabant. Nec minus in eorum more positum, ut alii plura, alii pauciora, quæ ementiti auctoris sui ingenio et temporibus adversentur, scriptis suis insererent. Sic nempe, Deo ita volente, nonnumquam obcæcati sunt, ut illius, quem fingunt, ingenium scribendique modum non assecuti, vel ea quæ illius ætate fieri deberent, ex sui temporis consuetudinibus ac disciplina metientes, vel ipsi iis quæ sua ætate agebantur, auctoritatem conciliare C volentes, quædam scriptis suis aut prudentes aut incanti adjicerent, quibus eorum fraudes et mendacia ab oculatoribus tandem resecta sunt.

Quid vero, instant Aeropagitici, nec Deo moris, nec æternæ illius providentiæ est opera vana et fictis mendaciis plena veris cohonestare miraculis? Hilduinus tamen, testis oculatus, affirmat hæc Areopagitæ Opera, cum variis infirmitatibus in tanti viri honorem applicarentur, multis divinitus honestata fuisse miraculis.

Sed cæteris omnibus firmiter non est ultimum illud Areopagiticorum præsidium, quippe quod ipsis Hilduini verbis expugnari videatur. De his enim miraculis sic ille scribit ⁴⁶: *Authenticos namque eosdem libros, Græca lingua conscriptos, quoniam æconomus Ecclesiæ Constantinopolitanæ et cæteri missi Michaelis legatione publica ad vestram gloriam compendio functi sunt; in ipsa vigilia solemnitatis sancti Dionysii pro munere magno susceperimus. Quod donum devotioni nostræ, ac si cæliis allatum a Deo, divina est gratia prosecuta; ut in eadem nocte decem et novem nominatissimæ virtutes in ægrotorum sanatione variarum infirmitatum ex notissimis et vicinatis nostræ personis contiguas, ad laudem et gloriam sui nominis orationibus et meritis excellentissimi sui martyris Christus Dominus sit operari*

dignatus. Hac Hilduinus narratione testatum facit decem et novem miracula eo die quo Dionysiani libri in suum monasterium asportati sunt, fuisse quidem patrata; verum ea non eorumdem librorum virtute aut applicatione, sed orationibus et meritis excellentissimi sui martyris a Christo Domino edita esse asseveranter affirmat. Quamvis autem hæc librorum Dionysianorum factu contigissent, non inde tamen genuinum Dionysii Areopagitæ opus esse certo concludi potest. Nemo enim nescit dæmonia ab his qui nec Christi discipuli, nec Christiani erant, ejusdem Christi nomine ejecta fuisse ⁴⁷, atque ex vera tantum ardentique Christianorum fide alia miracula a Deo sæpe sæpius impetrata.

CAPUT XIX.

Quo tempore hæc scripta secundum Antiareopagiticorum sententiam in lucem prodierint.

Qui rationibus hactenus a nobis allatis omnia auctoris nostri Opera Dionysianos fetus esse negant, quo tempore ea in lucem prodierint, diligenter inquirunt. Constat autem illa ante Collationem Constantinopolitanam, anno, ut diximus, 533 habitam, publici facta fuisse juris. Quamdiu vero eam præcesserint, magna inter scriptores illos controversia est. Opinatur etenim Dallæus ⁴⁸ auctorem nostrum omnino videri vel quinto præcipiti sæculo, vel etiam sexto vixisse, nec ante annum Domini circiter 520 fetus suos edidisse. Quod quidem ex eo probari posse putat quia in memorata collatione Hypatius, catholicæ totius Ecclesiæ nomine, Severianis responderit hos libros Cyrillo, Athanasio aliisque Patribus penitus fuisse incognitos; sed leve omnino est istud probationis genus. Nam Collatio illa concilium œcumenicum non fuit, nec quidquam hisce de scriptis lege lata sancivit. Hypatius itaque totius Ecclesiæ nomine non locutus est: sed ut in hujuscemodi concertationibus fieri amat, Severianis eorumdem scriptorum auctoritatem objicientibus ex tempore respondit, ea de quibus nihil hactenus audierat, ab antiquis Patribus non fuisse cognita. Præterea Severiani illa citarunt, non ut nova et recens edita, sed ut genuinum Dionysii Areopagitæ opus, jam ab ejus ætate in vulgus emissum. Hypatius vero cæterique catholici, re D maturius expensa, id verum esse nitro confessi sunt. At neque Severiani illud tanta confidentia asseverassent, neque Catholici eorum tandem subscripsissent sententiæ, si hæc lucubrationes a tredecim tantum annis, ut contendit Dallæus, prodissent in lucem.

Quapropter alii eas longe his temporibus antiquiores esse affirmant. Atque ut id probent, ostendunt primo ab Ephræmi patriarcha Antiocheno illas Dionysio Areopagitæ his verbis tribui ⁴⁹: *Quoniam et simplex Jesus componebatur secundum sanctum Dionysium Areopagitam.* Ἐπειδὴ καὶ ἀπλοῦς Ἰησοῦς

⁴⁶ Epist. ad Carolum Calvum (Patr. Lat. l. CVI, col. 53). ⁴⁷ Marc. 9, 57. ⁴⁸ De lib. suppos. Dionys. cap. 52. ⁴⁹ Apud Photium in Biblioth., col. 229.

συνετέθη κατὰ τὸν ἐν τοῖς ἀγίοις Ἀρεωπαγίτην Διονύσιον. Atqui Ephraem patriarcha Antiochenus creatus est cum Justinianus anno 526 ad imperii gubernacula accessit, et ipsemet Ephraem ante annum 545 fato functus est. Dionysii etiam nomine non semel citantur ab Andrea Cæsariensi episcopo, qui circa annum 500 libros suos edidit⁵⁰. In iis quippe nullius scriptoris beato Cyrillo recentioris, ille protulit testimonium.

Aliud ejusdem antiquitatis argumentum, minus tamen certum, elicitur ex scholiis quæ Joannes Scythopolitanus, teste Anastasio Bibliothecario, in Dionysii Opera composuit. Nam contra hunc Joannem, qui concilii Chalcedonensis defensionem susceperat, scripsit Basilius Cilix, qui, ut ait Photius⁵¹, *presbyter fuit Ecclesie Antiochenæ, quo tempore thronum ibi tenebat Flavianus, Romanique clavam imperii moderabatur Anastasius*, id est circa annum 500. Verumtamen cum idem Anastasius primam scriptorum Dionysii mentionem a summis pontificibus Gregorio Magno, Martino, Agathone fieri testetur, ille procul dubio vel errore vel memoriæ lapsu falsus est; nec tanti proinde ponderis potest esse ejus auctoritas. Idem quoque dicendum de Anastasio Sinaïta, qui ante sæculi quinti finem Dionysium Rhetorem alia similiter scholia in eadem Dionysii Areopagitæ lucubrationes publicasse testatus est. Cæterum, quantumvis uterque Anastasius peccasse dicatur, certum tamen esse debet eos nec fluxisse nec divinasse scholia hujusmodi fuisse aliquando ab his scriptoribus edita. Qui autem scholia in auctorem quemdam conscribunt, eum pro veteri et magni nominis viro habere solent. Diu ergo ante sæculum quintum Dionysiani libri pervulgati fuerunt.

Illud vero his accedit roboris et firmamenti quod Suidas⁵² et Pachymeres⁵³ tradunt, *aliquos externos philosophos, præsertim Proclum, contemplationibus Dionysii frequenter usum fuisse, atque adeo etiam meris ipsis dictionibus*. Si certæ igitur fidei sint hæc testimonia, latendum est *contemplationes Dionysii Proclo illo, qui sub Leone Thrace medium circiter sæculum quintum libris conficiendis operam dedit, esse antiquiores*. Quamobrem non jure prorsus immerito Morinus⁵⁴: *Saltem librorum istorum scriptio, inquit, initio quinti sæculi, et ante concilii Chalcedonensis celebrationem assignanda est, nec ulla ratione probabili ad inferius ævum revolvi potest*. Launoïus vero tempore primæ synodi Ephesinæ, et Erasmus Augustini ætate auctorem nostrum vixisse arbitrantur.

Narrat porro Nicephorus⁵⁵ Juvenalem, Hierosolymitanæ urbis episcopum, Pulcheriæ Augustæ de corpore virginis Deiparæ interroganti respondentem, ea omnia Dionysii nomine citasse, quæ

A in libris ipsi ascriptis etiam nunc legere est. Sed quidam hujus historiographi, quem fabulosissimum esse dicunt, auctoritatem elevare conati: *Verba, inquit, ex nostris Dionysianis descripta Nicephorus videtur ipse potius de suo adjecisse, ad Juvenalis narrationem confirmandam, quam ea Juvenali tribuisse*. His autem si objicias Nicephorum clare et perspicue affirmare ipsissima Juvenalis verba a se fuisse descripta, reponunt illico: *Historicis scriptoribus solemne esse, homines, de quibus scribant, ea dicentes inducere, non quæ vere ac certo dixerunt, sed quæ illos ipsi dicere potuisse putant*.

Sed huic responsioni plura repugnare videntur. Primum enim de quocunque alio scriptore, qui aliorum verba sermone quæ transcribit, eadem etiam dici possent. Quod sane quam falsum sit et absurdum, nemo non videt. Deinde Nicephoro non moris est homines ea dicentes inducere, quæ illos ipse dicere potuisse putabat, sed quæ ii vere ac certo dixerunt. Postremo Michael Glycas scribit in *Annalibus* sepulcrum Dei Genitricis Mariæ cum, adveniente Thoma, apertum fuisset, in illo præter sepulcrales exuvias nihil aliud repertum. Atque id quidem Græcæ Nicephori narrationi omnino congruit, ubi vox Græca non sepulcrum, sed sepulcrales exuvias significat.

Quid quod Hieronymus non minus distincte quam auctor noster novem angelorum ordines posuit⁵⁶? Unde ergo hanc de angelis doctrinam nisi ex ejus libris mutuatus est? Verum hæc conjectura non omnino felix esse videtur. Quis enim Hieronymum ex eodem ac scriptor noster, sacrarum Scripturarum fonte illam haurire potuisse inficiabitur? Quis etiam auctorem nostrum, utpote recentiorem, ex Hieronymo sua desumpsisse pari jure affirmare non poterit?

Probabiliorem forsitan de Pseudo-Dionysianorum Operum antiquitate conjecturam inde accipies, quod nonnulli ea Apollinari et Didymo, quarti sæculi scriptoribus, assignaverint; ac proinde hæc eadem Opera illis temporibus jam in vulgus sparsa fuisse habuerint persuasum. Sed cum nihil quod Apollinaris et Didymi erroribus atque doctrinæ sit consonum in iisdem scriptis occurrat, tota certe errant via, qui ea scriptoribus illis adjudicant. Si ergo in hoc tam immaniter a vero aberraverunt, quidni et circa tempus quo eadem scripta prodierint opinabantur?

Hanc tamen temporis assignationem veram esse, ac omnia auctoris nostri scripta postremis Eusebii temporibus vulgata esse eo probant quia in Gregorii Nazianzeni lucubrationibus plura a Billio, et alia quædam a Dalkeo observata reperiuntur, iis quæ Dionysius scripsit, prorsus similia. Atqui Dionysius illa a Gregorio non est mutuatus, utpote

⁵⁰ Comment. in Apocal., xi, xiii, xlv. ⁵¹ Biblioth. cod. 107. ⁵² In Collectan. ⁵³ Præem. in Operi Dionys. ⁵⁴ De sacris Ordinat. in hanc quæst., cap. 6. § 12. ⁵⁵ Hist. l. xv, cap. 14. ⁵⁶ Apolog. 2. ut vers. Rufinum

quæ ab aliis omnibus, inquit, ecclesiasticis scriptoribus plane diversus est, et sui tantum similis: omnia quoque placita sua ad neotericam Platonistatam conformavit scholam; ac tandem ubique passim a sanctorum Patrum verbis et notionibus maxime abhorruit. Contra vero Gregorius quoties ad obscuriora quedam et magis philosophica deflectit, toties ab aliis sua derivat, atque ideirent ex philosophis et Dionysio nostro illa hausisse vero videtur simillimum.

Porro si roges cur venerandum Dionysii nomen, orationi suæ magnum pondus adjecturum, ille non inseruerit, responsum illico accipies nomen illud ejusdem Gregorii ætate Christianis tanto, uti postea, non fuisse in honore. Tunc siquidem auctor ille, pro vero Areopagita nondum agnitus, vir tantum magnus, qui sub alieno nomine delitescerat, habebatur. Quid ergo mirum, si Gregorius proprio nomine eum non appellaverit, qui neminem ex Catholicis, sed paganos duntaxat, ac Symmachum, et Aquilam nominatim vocavit? Cæterum creditur illum his verbis citasse⁸⁷: *Quamquam et alius quidam ante nos pulcherrime et sublimissime philosophatus est.* Neque enim hic audiendus est Elias Cretensis, qui ibi Athanasium laudari autumat. Nam huic opinioni et temporis ratio, et descriptionis genus plane adversantur. Et vero Gregorius nunquam Athanasium, quocum meliorem vitæ spæ partem transegerat, appellasset τὴν τῶν πρὸ ἡμῶν, *quemdam qui ante nos vixit.* Hoc quippe lo-

quendi genere Græci scriptores hominem, vel priusquam nati essent, vel longe antequam scriberent, mortuum indignant. Neque etiam Gregorius de Athanasio, quem ob styli sublimitatem in sua oratione paenegyrica non commendat, unquam dixisset: *Sublimissime philosophatus est.* At utrumque illud et descriptionis genus, et temporis ratio scriptori nostro optime conveniant. Illam ergo a Gregorio Nazianzeno ibi laudatum esse nemini non probabitur.

Qui his convincuntur rationum momentis, opinioni illi quantum voluerint, subscribant, iis nec invidimus, nec reluctamur. Quominus tamen omnem illis præbeamus assensum, ea potissimum ratio nos movet, quod argumentum illud, quo scripta auctoris nostri post natam Arij hæresim edita esse demonstrabatur, idem illud ipsum post exortos Nestorii errores proditis e cuilibet haud difficile persuadebit. In iis quippe hæresis contra Incarnationis Christi mysterium non minus aperte quam omnes contra ejus divinitatem et unam trium divinarum personarum naturam errores proscribitur. De incarnato enim Dei Filio variis in locis hæc legimus⁸⁸: *Ei principalis bonitas..... nostrorum omnium vere facta particeps absque peccato, humilitatque nostræ unita, salvo proprietatum suarum statu, eoque prorsus inconfuso et inviolato.* In alio autem libro⁸⁹:

Verbum divinitimum..... per inconfusam humanitatis nostræ assumptionem. Et in epistola 4, ad Caium: *Quatenus erat Deus et homo, novam quamdam nobiscum conversandam θεανδροπικήν ἐνέργειαν exhibebat.* Quid planius, quid dilucidius post sparsos Nestorii Eutychetisque errores a quovis auctore unquam scriptum est?

Quamobrem non levi omnino conjectura colligere possumus scriptorem nostrum maxime cum turbas ab hæreticis Nestorianis et Eutychianis cleri videret, tunc ut utrosque confunderet, ac pro viribus Ecclesiæ catholicæ partes tueretur, animum ad scribendum appulisse. Atque ut id ipsi cederet felicias, magnum utique et venerandum Dionysii Areopagitæ nomen scriptis suis prælitit. Ergo illius opera intra annum 431, quo œcumenica synodus Ephesina adversus Nestorianos, et 451, quo Chalcedonensis contra Eutychianos celebrata est, ab illo profecta esse videntur. Non continuo tamen in publicam lucem producta, et ab omnibus recepta, sed sensim sine sensu ita prodierunt, ut non ante memoratam superius Collocationem Constantinopolitanam, anno 533, in omnium venerint cognitionem. Illud porro in hujusce opinionis confirmationem adduci potest, quod hæc scripta in his œcumenicis conciliis a nemine, neque etiam a Juvenale Hierosolymitano, qui inter primos utriusque synodi Patres sedebat, citata reperiantur. Nulla autem hujus silentii causa alla potest afferri, nisi quod Dionysianæ lucubrationes tunc e tenebris emergentes, vix ulli ante concilium Chalcedonense notæ fuerunt. Porro autem si quæras cur plura apud auctorem nostrum occurrant, cum his quæ Gregorius Nazianzenus scripsit, plane similia, non absurde responderi potest illa ab auctore nostro, qui sapius et sua ab aliis accepisse, et aliorum opiniones referre dicit, in usus suos, tacito Gregorii nomine, fuisse assumpta, ac stylo reddita suo, et inusitatis loquendi modis.

Quibus autem hæc conjecturæ nec satis firmæ, nec omnino probabiles videbuntur, iidem lateantur necesse est hæc scriptoris nostri Opera Collocationem Constantinopolitanam, atque etiam seculi sexti initia longe præcucurrisse temporis intervallo.

CAPUT XX.

De horum Operum utilitate, et aliis ejusdem auctoris deperditis lucubrationibus.

Cum igitur tanta antiquitatis sint illa Opera, eo majori apud Christianos debent esse in pretio, quo plura ad eorumdem Christianorum utilitatem copiose suppeditant. In iis enimvero docemur quæ scriptoris nostri et decessorum ejus tempore fuerit doctrina fidei et morum disciplina. Quamvis enim in eo falsus esse arguatur, quod ea quæ docet Dionysii Areopagitæ ætate viguisse putaverit, constat tamen ea omnia debuisse ante ejus-

⁸⁷ Orat. 38 in Theoph. et 42 in Pasch. ⁸⁸ De eccles. hierarch., cap. 3. ⁸⁹ De divin. nomin.

dem auctoris nostri ævum in Ecclesia voce et scriptis doceri, atque usu plurimo recipi. Ex his ergo scriptis discimus quid iis omnibus temporibus Ecclesia docuerit de adorando Trinitatis mysterio, de Christi divinitate et Incarnatione, de angelorum hierarchiis et ordinibus : quid tradiderit de baptismi et eucharistiæ administratione, de liturgiæ seu missæ celebratione, de consecratione chrismatis, de sacris Ecclesiæ ministris, de monachis eorumque votis et professione, ac tandem de mortuorum exsequiis et sepultura. Porro autem hæc cæremoniæ hique ritus non ut recentes ac novi, sed ut veteres atque ab apostolis derivati in nostri auctoris scriptis referuntur. Quapropter qui eadem scripta Dionysio Areopagitæ vindicant, hi omnes illos ritus ab apostolis profluxisse contendunt. Qui vero ea recentioris scriptoris setum esse opinantur, ii negare non possunt plures ex iisdem ritibus a traditione apostolica manasse : cæteros autem tum pedetentim institutos, cum Ecclesiis pax et tranquillitas ab imperatoribus Christianis data est, atque ab ipsis templa, in quibus sacra publice fierent, ædificata fuerunt. Hinc liquido colligimus tales missam celebrandi et sacramenta administrandi ritus ab auctore nostro describi, quales Constantini Magni tempore et quarto sæculo observari cœperunt.

Magna porro horum auctoris nostri scriptorum utilitas triste aliquod aliorum, quæ perierunt, nobis desiderium reliquit. In his autem numerantur, liber *De hymnis divinis*⁶⁰, liber *Ἐν ταῖς θεολογικαῖς ἑποπυλώσεσι*⁶¹, *De informationibus divinis*, liber *De symbolica theologia*⁶², liber *De anima*⁶³, liber *De justo divinoque iudicio*⁶⁴, liber *De iis quæ sub intellectum et sensum cadunt*⁶⁵. Et si divo Maximo fides habenda liber *De legali hierarchia*⁶⁶, et liber *De angelicis ordinationibus et proprietatibus*⁶⁷ : sed postremus ille liber non alius ab ipso *De cælesti hierarchia* libro pluribus videbitur. Cæterum ea fuit eorum librorum jactura ut nulla eorum mentio nullumque exstet vestigium, nisi in iisdem auctoris nostri Operibus, vel quod ipsorum sultum non sit testimonio.

CAPUT XXI.

De editionibus et versionibus eorundem Operum, ac variis in ea scholiis et observationibus.

Jam vero ut ad Dionysianorum Operum editiones veniamus, ea typis Græcis excusa sunt Basileæ anno 1539, Coloniae 1577, Paris. 1565, Venetiis 1558, et apud Morellium anno 1562. Latinis vero simul ac Græcis, Parisiis anno 1615, et rursus ibidem 1644, et Antuerpiæ anno 1663. Quædam autem ex his operibus separatim edita sunt, nimirum libri duo, alter *De mystica theologia*, alter *De divinis nominibus*, Mars. Ficino interprete et expatore, Venetiis anno 1538, atque inter Opera ejus-

dem Ficini, Basileæ anno 1576; liber vero *De ecclesiastica hierarchia* cum Latina versione, Basileæ, anno 1539. Epistola ad Polycarpum inter epistolas SS. Patrum a Symphor. Champerio typis Ass., 1516. Eadem cum epistolis Ignatii et aliorum, Ant. 1540, et Venet. 1546. Epistolæ duæ in *Orthodoxographia*. Omnia denique Dionysii nostri Opera Latine in antiquis Patrum Bibliothecis, ac in Coloniensi ex editione Lansselii, et in nostra Lugdunensi ex Corderiana rursus vulgata sunt.

Antiquissima horum Operum versio Latina accurata est a Scoto Erigena seu Scotigena, qui eam ex manuscriptis Græcis in monasterium Sandionysianum, Carolo Calvo imperante, allatis adornavit. Hæc versio cum aliis quibusdam, nimirum Petri Sarrasini, Ambrosii Camaldulensis, et Marsilii Ficini edita est Coloniae anno 1546. Eodem anno alia Clauseri studio Argentorati prodit : atque eadem in urbe Perionius anno 1557 suam vulgavit quæ anno 1585 Lugduni rursus prelo subjecta est. Illas exceperunt versio Lansselii, e Societate Jesu presbyteri, Parisiis publicatâ anno 1625, ac demum Corderii theologi, ejusdem Societatis doctoris, quæ Antuerpiæ 1633 emissa est in lucem.

Porro autem vix alia reperias sanctorum Patrum opera, quibus illustrandis et exponendis majorem scriptores posuerint operam. Præter memoratas enim versiones, multi in has auctoris nostri lucubrationes ediderunt scholia, notas, observationes et paraphrases. Et vero Dionysius Rhetor et Joannes Scythopolitanus sexto Ecclesiæ sæculo quædam in eas scholia conscripserunt : sed eorum in primis, quæ a Dionysio profecta sunt, jacturam patimur. Septimo sæculo sanctus Maximus, martyr celeberrimus, scholia etiam continua et uberiora composuit. Iis autem neque doctrina, neque ritus, et disciplina ab auctore nostro tradita explicantur, sed quædam in auctores ab illo citatos observantur, quibus Maximus hæc scripta Dionysio Areopagitæ vindicare conatus est. In plurimis autem scholiis ea quæ in textu auctoris attentiori consideratione legenda sunt, omnibus animadvertenda proponit. Quæ quidem omnia summam ejusdem Maximi, tanti videlicet martyris, pietatem et sanctimoniam omnino spirant et redolent.

Pachymerius paraphrasim seu Commentarium in eadem Dionysii Opera scripsit, qui memoratis Maximi scholiis sapius subjungitur. Peste vero Hugo a Sancto Victore, Albertus Magnus, divus Thoma Aquinas, Dionysius Carthusianus et quidam alii nonnulla in quasdam ejusdem auctoris lucubrationes scripserunt.

Præterea editionem eorundem Operum Latinam

⁶⁰ *De cæl. hier.* cap. 7. ⁶¹ *De divin. nomin.*, cap. 1, 2 et 11, et lib. *De myst. theol.*, cap. 12. ⁶² *De divin. nomin.*, cap. 1, 4, 9, 13, et *De myst. theol.*, cap. 2, et *Epist. ad Tit.* ⁶³ *De divin. nomin.*, cap. 4. ⁶⁴ *Ibid.* ⁶⁵ *De eccles. hier.* cap. 1. ⁶⁶ *Ibid.*, cap. 3. ⁶⁷ *De divin. nomin.*, cap. 4.

habemus Parisiis typis Henrici Stephani anno 1515 A excusam, quæ versionem Ambrosii Camaldulensis, notas Fabri Stapulensis, et commentarium Judoci Clichtovei complectitur. Porro Fabri scholia sæpius in vulgus prodierunt, Argentorati anno 1498 et 1502, et Parisiis 1505. In iis autem Faber versionem Ambrosii Camaldulensis aut illustrat aut corrigit: atque ut id præstaret integrius, Græcis manuscriptis, quæ in Dionysiano monasterio servabantur, usus est.

Notas in singula Dionysii Opera omnium maximas jam præfatus Corderius divulgavit, exæque ab ipso *theologicæ* appellantur. Et re quidem ipsa illæ ad theologiam scholasticam pertinent, atque in illis, quibus librum *De divinis nominibus* illustrare contendit, fusius uberiusque disputat.

CAPUT XXII.

Novæ quædam observationes.

Auctor Hebraice nesciebat. — Nulli injucundum, nec forsitan inutile erit his observationibus quædam adjicere, quæ attentione aliqua non plane indigna videbuntur. Primum enim auctor noster Hebraice nesciebat, quippe qui ubi nonnullas Hebraicorum verborum interpretationes affert, subjungit continuo⁶⁸: *Hebraice periti aiunt, vel: Hi qui Hebraice norunt.*

Præterea dubium adhuc et incertum esse videtur, utrum hæ voces quæ in librorum inscriptionibus leguntur, *Τῶ συμπεσχυτέρῳ Τιμοθέῳ Δορυςίος*, ab auctore ipso profectæ sint. Qui enim fieri potuit ut ille in Operum suorum titulis adhibuerit *πρεσβύτερος* vocem, qua nullibi unquam in iisdem Operibus suis uti voluerit? Dissimulare tamen non possumus easdem inscriptiones eodem modo in Græcis ac Latinis manuscriptis atque in editis exhiberi; sed in codicibus illis manu exaratis, quorum antiquissimi ætatem sancti Maximi non superant, voces hujuscemodi a librariis scriptoribus in titulos facile intrudi potuerunt. Verum has conjecturas nostras aliorum iudicio libenter permittimus.

De capitum summariis. — Idem quoque dicendum de capitum summariis, ut vocant, sententiis, seu argumentis, quæ in manuscriptis et editis libris similiter occurrunt. Plura quippe capitum argumenta, ab iis quæ in textu pertractantur, representandis adeo sunt aliena, ut a quovis alio potius quam ab auctore nostro scripta esse videantur.

De ordinibus minoribus. — Arbitrantur nonnulli his in scriptis aliquam minorum Ecclesiæ ordinum, sacro diaconatu inferiorum, mentionem haberi. Iis tamen lectione, qua potuimus, accuratioris examinatis, nullum nobis eorum ordinum vestigium ullibi apparuit. Non sumus quidem nescii mentionem ibi fieri cantorum; sed peculiarem quemdam ordinem ex iis in Ecclesia constitui

nullibi unquam auctor noster tradidit. Et certe id cuilibet facile persuadebitur, si animo attendat non alium scriptoris nostri scopum esse quam ecclesiasticam hierarchiam, angelicæ et cœlestis iustar, in tres tantum, episcoporum, presbyterorum, et diaconorum, a nobis supra commemoratos ordines distinguendi.

De ritibus prætermisissis. — Neque etiam omnes cæremonias et ritus, sicut operis ejus consilium magis postulare videbatur, in sacramentorum administratione observari solitos ille commemorat. De confirmationis enim sacramento post baptismum administrando ubi disputat, nullum de manuum impositione verbum fecit. Nemo tamen nescit eam ab apostolis eorumque successoribus B fuisse adhibitam. Quid quod et ipse in libro *De ecclesiastica hierarchia*, in secunda ejusque capituli parte, ubi de hujuscemodi tantum ritibus disserit, nonnullos prætermisit, quorum deinceps in tertia parte refricat memoriam.

De ritu singulari. — De quibusdam etiam cæremoniis tractat, quæ in sua tantum Ecclesia et nonnullis forsitan vicinioribus erant in usu. Talis est ille tam singularis duodecim plumis sacrum chrisma cooperiendi ritus. Illud etiam in missæ celebratione peculiare videtur quod, recitatis defunctorum nominibus, fieret manuum lotio, consecrationi eucharisticæ quamproxime præmittenda.

De mss. Reg. — Plures etiamnum exstant in bibliotheca Regia horum Operum manuscripti codices Græci, quorum præcipuus, numero 2262 subnotatus, omnium antiquior est, et annorum 600 ætatem nobis præferre videtur. Ex hoc codice solo, aliis, qui sequentibus numeris notantur, nec inspectis, nec examinatis, suam Morellius, uti putatur, editionem adornavit.

De mss. Colbertinis. — Duos alios ex celeberrima Colberti bibliotheca codices penes nos habuimus, quorum prior, caractere elegantissimo exaratus, ætatem suam his verbis, in calce illius adjectis, indicat: *Ἐτελειώθη ἡ παρούσα βίβλος μηνὶ Ἰανουαριῶ ζ', ἰνδι. ε', ἔτος, ςϑ'*, id est: *Perfectus est hic Liber mense Januario, feria septima, indictionis v. anno mundi 6500.* Hi duo characteres Græci D ςϑ in codice manuscripto inter se connexi, nihil aliud ibi significare videntur quam annum mundi 6500 et Christi 992.

De mss. Latin. — In hoc autem codice adjectæ sunt sancti Maximi notæ, ab his quæ in editis prostant, plurimum discrepantes. Quas quidem variationes cum omnes describere non possimus, id semel observasse sufficiat. Unde autem orta sit illa notarum discrepantia, si roges, disce ex Athanasii testimonio, a nobis mox proferendo, quo se scholia sancti Maximi et Joannis Seythopolitani a se invicem distinxisse affirmat. Hinc enim colliges ea imperitorum librorum incuria potuisse facile

⁶⁸ *De cœlest. hier.*, cap. 7; *De eccles. hierarch.*, cap. 4, de voce *Presbyteri*.

in codice Colbertino aliisque pluribus præpostera A perturbatione confundi.

Posterior tandem codex Colbertinus a quodam monacho nomine Longiuo, anno mundi, ut ab eodem Longino subnotatur, 6780, id est Christi anno 1272, descriptus est.

De ms. Sandionysiano. — Observabamus supra quosdam Græcos codices, Carolo Calvo imperante, in Sancti Dionysii prope Lutetiam monasterium fuisse asportatos; sed legendam eorum cum cæteris ferme omnibus ditissimæ ejusdem bibliothecæ manuscriptis jacturam fecimus. Alius qui ibi nunc habetur, illuc ab imperatore Manuele Palæologo missus est. Atque in hujusce rei fidem hæc verba in fine ejusdem libri, sed manu recentiori subjecta sunt: « Τὸ παρὸν βιβλίον ἀπεστάλη παρὰ τοῦ ὑψηλοτάτου βασιλέως, καὶ αὐτοκράτορος Ῥωμαίων κυροῦ Μανουὴλ τοῦ Παλαιολόγου εἰς τὸ μοναστήριον τοῦ Ἁγίου Διονυσίου τῷ ἐν Παρυσίῳ τῆς Φραγγίας ἢ Γαλατίας, ἀπὸ τῆς Κωνσταντινουπόλεως δι' ἐμοῦ Μανουὴλ τοῦ Χρυσολωρᾶ, πεμφθέντος πρεσβέως παρὰ τοῦ εἰρημένου βασιλέως, ἕτοι ἀπὸ κτίσεως κόσμου ἑξακισχιλιοστῶ ἑνεακισχιλιοστῶ ἑξακιδεκάτῳ, ἀπὸ σαρκώσεως δὲ τοῦ Κυρίου χιλιοστῶ τετρακισιοστῶ ὄγδοῦ. Ὅστις εἰρημένος βασιλεὺς ἦλθε πρότερον εἰς τὸ Παρύσιον πρὸ ἐπὶ τῶν τεσσαρῶν. » *Hic liber Constantinopoli ad monasterium Sancti Dionysii Parisiensis in Francia sive Gallia missus est a celsissimo principe et imperatore Romanorum domino Manuele Palæologo per me Manuelem Chrysoloram, legatum missum a dicto imperatore, anno a creatione mundi sexies millesimo nonagesimo decimo sexto, ab Incarnatione vero Domini millesimo quadingentesimo octavo. Qui dictus imperator prius Parisios venit ante quatuor annos.*

Duos insuper Latinos nacti sumus manu exaratos codices, quibus versio Joannis Scotigenæ ac divi Maximi, ejusdemque Joannis Scotigenæ (1) notæ et scholia exhibentur. Primus Bibliothecæ Regiæ est, secundus Colbertinæ: alter ab annis circiter 600, alter vero 400 descriptus. In utroque præmittuntur ejusdem Joannis Scythopolitani (2) et Anastasii Bibliothecarii ad Carolum Calvum epistolæ, quibus ei versionis operisque sui reddunt rationem. Epistola Joannis sic inscribitur: *Gloriosissimo catholicorum regum Carolo Joannes extremus sophiæ studentium.* Anastasiana vero: *Præfatio Anastasii, apostolicæ sedis bibliothecarii, ad excellentissimum regem et Christianissimum Carolum*

(1) Lege Joannisque Scythopolitani. EDIT. PATR.

Ibi interpretationis a Joanne, quem Scotigenam vocat, editæ meminit. Imperatorem vero certiore facit se ad eum versionem mittere Græcorum Maximi et Joannis Scythopolitani scholiorum: quæ quidem quomodo a se invicem distinxerit, his verbis significat: *Ipsorum autem scholiorum seu paratheseon, quæcunque in calce sui signum vivificæ crucis habent, a beato Maximo confessore ac monacho inventa narrantur: cætera vero sancti Joannis Scythopolitani antistitis esse feruntur.*

De epistola undecima ad Apollophanem. — Illud tandem sine observatione aliqua prætermitti non debet, quod neque in his omnibus codicibus, sive Græcis sive Latinis, neque in omnibus fere editionibus, nisi in Bibliotheca nostra Lugdunensi, epistola undecima, Dionysii nostri nomine inscripta, decem aliis superioribus subnectitur. In ea auctor Apollophanis philosopho, ad quem data est, de illius ad Christianam fidem conversione plurimum gratulatur, et de solis defectione, quæ Christo moriente, contigerat, sermonem rursus instituit.

Hæc autem epistola non solum certissima evidentis præfert falsitatis indicia, sed nec ab eodem auctore ac decem superiores, aliique Dionysiani libri, profecta esse videtur. Enimvero illa nec in manuscriptis, uti diximus, nec in melioris notæ editionibus vulgata est. Deinde ab aliarum cum epistolarum, tum lucubrationum Dionysii nostri stylo prorsus abhorret. Denique divo Maximo, Operum Dionysii diligentissimo indagatori, plane penitusque incognita fuit. Nullas etenim in eam, sicut in cætera Dionysii Opera, ille edidit observationes. Quid quod et ipse Maximus Dionysium cum solis eclipsim observaret, annum ætatis vicesimum quintum attingisse meris conjecturis probare conatur. At nulla ipsi opus erat conjectura, si hæc epistola, ubi id aperte declaratur, in ejus manus aliquando venisset. Vero igitur videtur omnino simile eam a male feriato quodam scriptore ex septima auctoris nostri ad Apollophanem epistola, in qua de memorata solis eclipsi disputat, post Maximi obitum fuisse compositam. Porro autem non alia quidem ratione ille Pseudo-Dionysius eam scripsisse videtur, nisi ut eundem Apollophanem Christianæ religioni, ad quam auctor epistolæ septimæ eum adducere tentaverat, nomen suum aliquando dedisse omnibus quocunque tandem modo persuaderet.

(2) Lege Scotigenæ. Id.

FR. J. F. BERN. M. DE RUBEIS

ORDINIS PRÆDICATORUM

In Venetam Operum quæ *Areopagitica* dicuntur, editionem

DISSERTATIO PRÆVIA

In qua præsertim agitur de Scholiis Sancti Maximi, et Joannis Scythopolitani, ac Germani Constantinopolitani patriarchæ.

CAPUT PRIMUM.

Operum Areopagiticorum editio Antuerpiensis: quid in ea præstitum. Posterior alia Parisiensis editio. Casimirus Oudinus notatus.

I. Quænam curæ adhibitæ fuerint, quid etiam amplioris emolumenti in nova Operum, quæ *Areopagitica* dicuntur, Veneta editione præstitum, munus mihi demandatum est, ut prævia quadam dissertatione admonerem. Agam igitur pro munere assumpto: et quænam fuerit anterior editio selecta, quæ iterum cuderetur; num aliqua cum mss. codicibus, et quibusnam, collatio Græci textus facta fuerit; quænam opuscula adjecta, quæ vel de genuino parente perquirant vel ejus fidem patefaciant, an edita scholia sint unius Sancti Maximi, an aliqua vel etiam plura Joannis Scythopolitani, an etiam quædam Germani, regis urbis Constantinopoleos patriarchæ; totidem erunt dissertationis argumenta, ac alia sane his affinia.

Areopagiticorum Operum editiones omnes hoc loco numerare supervacanea cura foret. Nitidissimam Antuerpiensem memoro *ex officina Plantiniana Balthasaris Moreti 1634*. Frons primi tomi est: *Opera S. Dionysii Areopagitæ, cum Scholiis S. Maximi, et Paraphrasi Pachymeræ, a Balthasare Corderio Soc. Jesu doct. theol. Latine interpretata, et notis theologis illustrata*. Primus idem tomus continet Græce et Latine libros *De cælesti hierarchiâ, De ecclesiastica hierarchia* et *De divinis nominibus*, Balthasare Corderio interprete. Libros præcedunt ipsius Corderii *Observationes generales pro intelligentia S. Dionysii, et sancti Maximi Prologus, et Georgii Pachymeræ Proœmium*: singulis vero librorum capitibus *Adnotationes Corderii, et Scholia S. Maximi, et Paraphrasi Pachymeræ* subjiciuntur; quæ omnia vir idem doctissimus Corderius Latine transtulit.

Tomus alter complectitur *Corderii Isagegem ad mysticam theologiam*, tum ipsum *De mystica theologia* librum, cum *Adnotationibus Corderianis, et S. Maximi Scholiis, et Pachymeræ Paraphrasi*, eodem Corderio interprete. *Dionysii epistolæ* sequuntur, quæ decem sunt, ea rejecta quæ ad *Apollophanem philosophum* inscribitur, certissimis vobis

A argumentis damnata: easque subjecta ornant *Scholia Maximi, Pachymeræ Paraphrasis, et Corderii Adnotationes, et Latine interpretationes*. Molem voluminis augent opuscula plura, quæ sequuntur. I. *Vita et Encomium Dionysii Areopagitæ ex Menæis, interprete Petro Halloix Soc. Jesu*. II. *Simeonis Metaphrastæ Vita et Conversatio S. Dionysii Areopagitæ, ab incerto interprete Latinitate donata, et a Corderio recensita*. III. *De Dionysio Areopagita ex Suida, interprete Petro Lansselio Soc. Jesu*. IV. *Vita Areopagitæ ex Libro secundo Nicephori, Græce et Latine ab eodem Lansselio edita*. V. *Michaelis Syngegi Encomium in S. Dionysium, interprete Basilio Millanio, et a Petro Lansselio pluribus in locis castigatum*. VI. *Martyrium S. Dionysii Areopagitæ per Methodium, vel, ut alii, Metrodorum, interprete Lansselio*. VII. *Vita ejusdem per R. P. Petrum Halloix S. J. concinnata, ejusdemque notationibus illustrata*. VIII. *Laudati Halloixii de S. Dionysii Areopagitæ Vita et Operibus Quæstiones quatuor*. IX. *Argumenta et Testimonia pro Operibus S. Dionysii ex Vindiciis Areopagiticis R. P. Martini Delrio Soc. Jesu*. X. *De Dionysio Areopagita, ejusque scriptis Disputatio Apologetica Petri Lansselii*. XI. *Variantes lectiones in Libris Areopagiticis*. XII. *Onomasticum Dionysianum Balthasaris Corderii*. XIII. *Index locorum sacræ Scripturæ*. XIV. *Index in binos Operum sancti Dionysii tomos*.

C II. Post annos decem, nova Lutetiæ Parisiorum, anno scilicet 1644, accurata est apud Laurentium Cottereau editio Græce et Latine. Titulus est: *Sancti Dionysii Areopagitæ Operum omnium quæ exstant, et Commentariorum quibus illustrantur*. Tom. I... Tom. II... *opera et studio Petri Lansselii, et Balthasaris Corderii Soc. J. presbyterorum*. Accessit nunc primum *Areopagitæ defensio adversus hæreticum Calvinistam, per clariss. et nobiliss. virum dominum D. Joannem de Chaumont, Christianissimi regis in sacris ac secretioribus regni consiliis consiliarium, et arcanioris Regiæ bibliothecæ præfectum*. Nova editio, præcedentibus emendatior et auctior. Ordo prioris editionis cernitur in ista paululum immutatus, ac Lansselianæ aliquæ interpretationes Latine selectæ sunt præ Corderianis.

* Lectorem monitum volumus in hac Dissertatione et sequenti nonnulla indigitari quæ non nisi ad Græcum textum S. Dionysii spectant, quæque ab hujus editionis instituto, ut mere Latine, aliena videntur. Hæc malimus erudito Lectori discernenda relinquere quam virorum doctorum quorum editionem sequimur, elucubratione frustratum scindendo decurtare. EDIT. PATR.

Primo in volumine præmittuntur *Corderii Observationes generales*, ejusdemque *Isagoge in Mysticam Theologiam*, et *Proæmium Pachymeræ* cum Latina Corderiana translatione. Succedunt Græce et Latine, Corderio interprete, libri *De cælesti hierarchia*, *De ecclesiastica hierarchia*, *De divinis nominibus*, *De mystica theologia*, cum ejusdem viri doctissimi interpretatione, adnotationibus, et Pachymeræ paraphrasi. Epistolæ sequuntur, quæ decem numerantur, *Corderii adnotationibus* duntaxat illustratæ.

Quæ vero volumen alterum complectitur, hæc sunt. I. *Prologus Sancti Maximi*, interprete Petro Lansselio. II. Græce tantum, Ἐρμηνεία λέξεων, quæ etiam exstat in Græca Morelliana editione Parisiensi anni 1562, in-8°. III. *Scholia Sancti Maximi* in superiores Areopagiticos libros, eodem Lansselio interprete. IV. *Georgii Pachymeræ Paraphrasis in Epistolas*, interprete Godefrido Tilmanno, Carthusiæ Parisiensis monacho. V. *Sancti Maximi Scholia in Epistolas*, cum Latina interpretatione Corderiana. VI. *Opuscula*, ut in editione priori Antuerpiensi, inter quæ Latine vertit Lansselius *Encomium ex Menæis Græcis*, recensuit Vitam a Metaphraste concinnatam, Latine interpretatus est duo excerpta ex Suida, et Nicephoro, *Vitam Syngeli* emendavit, ac *Martyrium Methodii* Latinitate donavit illustravitque notis. VII. Sequuntur *Dionysii Guerini Martyrium Areopagitæ*, carminibus Latinis expressum, *Vita* ab Halloixio concinnata, ejusdemque *Quæstiones quatuor*, *Vindiciæ Martini Delrio*, et *Lansselii Disputatio apologetica*. VIII. *Accedit Areopagitæ Defensio adversus hæreticum Calvinistam Charentoni ministrum*, a Joanne domino de Chaumont Gallice primum conscripta, subindeque Latine reddita. IX. Postremum locum tenent *Lansselii Notæ ad Pachymeræ Paraphrasim in Epistolas*, ejusdemque *Notæ in Vitam Syngeli*, et in *Methodii Martyrium*.

III. Habes ea singillatim enumerata, in quibus conveniunt, et in quibus differunt, sive ordinem spectes, sive Latinas interpretationes, ac notas et opuscula, editiones duæ, Antuerpiensis et Parisiensis. De utraque Casimiri Oudini judicium est tomo I, *De scriptoribus et scriptis ecclesiasticis* ad annum 520, col. 1571. « Balthasar Corderius, primus omnium diffusionem et amplitudinem Commentariorum, disquisitionem abstrusiorum, doctrinam rerum omnium... Vitam S. Dionysii Areopagitæ et omnia ejus Opera, et quidquid ab aliis Græcis de illo dictum est, Commentariis uberrimis elucidare labore plane eximio, licet forsitan minus felici, conatus est. Apparebit incredibilis ille labor Corderii ex inspectione omnium S. Dionysii Areopagitæ Operum, et omnium ad Vitam et Encomia ejusdem spectantium, quæ Antuerpiæ anno 1634 Græce et Latine duobus in folio tomis nitidissime edita sunt, tum recusa Parisiis, anno 1644, modo formaque eisdem. Ut sane in posterum inutilem

prorsus laborem susciperet, qui argumentum idem aggrediretur. » Quo in loco minus accuratum se præbet Oudinus in utriusque editionis recensione, ut ne quidem vidisse alteram ipse videatur.

CAPUT II.

Parisiensem editionem exprimit nova editio Veneta, Græco textu Operum Areopagiticorum, Scholiorumque præsertim, collato cum codice bibliothecæ Sancti Marci. Opuscula aucta, Variæ, quæ feruntur de Operum auctore opiniones.

I. Sacrarum litterarum cultoribus, qui accuratorem aliquam Operum Areopagiticorum editionem sibi facilius ac minori pecuniarum sumptu comparare queant, bene consulturus typographus Venetus, Parisiensem recensitam selegit, utpote opusculis apologeticis locupletiorum, Latinisque plerisque doctissimi peritissimique viri Petri Lansselii interpretationibus ornatam.

Novæ tamen curæ prætermisæ non sunt ad emendandum textum Græcum, sive Areopagiticorum Operum, sive Scholiorum, ipsumque variis lectionibus, si quæ opus forent, exornandum; diligentiori facta collatione cum nitidissimo Venetæ Sancti Marci bibliothecæ codice. Operam hanc navavit industrius ac sane peritus Georgius Constantini, natione Græcus, ex Joannina urbe Epiri Labor cessit cum emolumento. Variantes lectiones in Operibus occurrunt frequentes, ac præterea in Scholiis erui non pauca additamenta potuere. Foliorum margines hæc omnia præstant. De Scholiis Germani Patriarchæ, quæ nunc primum ab aliis distincta prodeunt juxta codicis fidem, dicam inferius.

II. Opusculorum numerum auget primo opus, quod Gallice scriptum editumque frontem præfert: *Problème proposé aux sçavants touchant les livres attribuez à S. Denys l'Aréopagite: où l'on demande s'il faut dire, que cet auteur a tiré ses principes, une partie de sa doctrine, et le traité de sa Théologie mystique, de saint Clément d'Alexandrie, et de saint Grégoire de Nysse: ou si ces deux Pères ont pris de lui.* A Paris chez Jean de Nully M. DCC. VIII. « *Probléma iteratis viris propositum circa libros Dionysii Areopagitæ tributos: quo ad examen vocatur, queriturque, num ipsorum operum Auctor ex Clemente Alexandrino, et ex divo Gregorio Nysseno depromserit principia sua, ac doctrinæ partem, et Tractatum de Mystica Theologia: an ab illo quidpiam isti mutuaverint.* » Neque solum *Probléma*, quod proponitur, argumentis atque solutionibus utraque ex parte munitur: verum etiam argumenta comparent in eo, ac solutiones, quæ Dionysio Areopagitæ, veluti genuino auctori, favent, et adversantur. Prodibit Opus Latine duntaxat redditum.

Inter eos qui abs Dionysio Areopagita abjudicant Opera, orthodoxum quempiam sequioris ætatis auctorem putant aliqui, heterodoxum alii. Pro Petro Gnaphæo, seu Fullone, aut aliquo ex ejus asseclis Eutychiana aut Monophysitica lue infecto, pugnavit acerrime Michael Lequienus in *Disserta-*

tionem in Damascenicæ, a num. 10 ad numerum usque 16. Quod excerptum inter memorata opuscula novum locum habet. Hoc vero excipere debuit adversa Dissertatio nostra, *De fide auctoris Operum quæ vulgo Areopagitica dicuntur, an orthodoxus fuerit, an hæreticus vel Apollinarista, vel Eutychianus, seu Monophysita*. Jam edita numeratur nona inter alias triginta Dissertationes *De gestis, et scriptis, ac doctrina sancti Thomæ Aquinatis*, typis editas in-folio, Venetiis, apud Joan. Baptistam Pasquali 1750. Eadem prostat in nova ejusdem S. Thomæ Operum editione Veneta, tomo VIII, in-4.

III. Ex his opusculis variæ innotescunt, quæ feruntur de germano Areopagiticorum Operum parente opiniones. Paucis eas memorare liceat. Ac primo veluti pro comperto haberi potest, ac certe debet, certum ac genuinum existere nullum in antiquitate monumentum, quo evinci queat, primis quatuor Ecclesiæ sæculis, vel etiam adulto quinto, et ad finem vergente, Areopagitica laudata Opera innotuisse. Hac de re agit uberrime auctor *Problematis* quod superius memoravimus: egi etiam ego in Dissertatione citata, capitibus 1, 2, 4 et seq.

Primi fuere heterodoxi Severiani, concilii œcumenici Chalcedonensis hostes, ut certos testes adhibeam, qui testimonia ex Areopagiticis Operibus deprompta adduxerunt in Collatione, quam Constantinopoli habuere cum orthodoxis, quorum primus erat Hypatius, episcopus Ephesinus. Hic vero primus fuit, qui eadem Opera abs Dionysio Areopagita abjudicavit, tribuitque antiquis hæreticis Apollinaristis. Vide caput primum citatæ Dissertationis. Sæculo sexto incepto, id est anno 532, habita fuit prædicta Collatio: quo sæculo, vel etiam cadente quinto, pro sancto Dionysio Areopagita pugnavit Joannes, Scythopolitanus antistes; pugnavit etiam insequente sæculo, sanctus Maximus, abbas Chrysopolitanus, ac sequiori ætate Theodorus quidam presbyter, apud Photium, codice 1. Apologetica opuscula simul collecta præstat Veneta hæc editio, quæ scripserunt Halloixius, Delrieu, Lansselius, Chaumontius.

Inter eos qui genuinos Areopagitæ fetus inficiantur Opera, de quibus agimus, varia sunt placita de auctore, quem perquirunt: ipsumque virum orthodoxum habent alii, aliique heterodoxum, dissidentque de natione ejus. Guillelmus Caveus arbitratus est, Operum auctorem dici posse Apollinarium, quem putat fuisse in fide sanum, patrem Apollinaris hæretici. Ea Mathurinus Vessieres La-Croze tribuit Synesio, Ptolemaidis episcopo: in-centoremque ipsi fuisse, ut eadem scriberet, Theophilum Alexandrinum contendit. Quid? quod Henricus Dodwellus in epistola ad Caveum commentus est, a Latino catholico homine quodam, fortasse Gregorio Magno, conficta esse Opera Areopagitica, utpote qui ante pontificatum diu vitam egerit Constantinopoli, ac Dionysium confluerit,

A quem pro una hypostasi aliisque controversiis eo tempore agitatae opponeret Orientalibus. Verum denique his omnibus antiquiori, magno Dionysio, Alexandriae episcopo, adjudicanda esse Areopagitica conjecerat Joan. Philippus Baraterius. Hæc in nostra Dissertatione refutata sunt commenta omnia.

Primum memoravimus Hypatium, episcopum Ephesinum, qui Apollinaristas hæreticos antiquos fecerit auctores *Areopagiticorum*. Hanc refutarunt opinionem Joannes Scythopolitanus, et Maximus in Prologo et in notis. Vide caput 3 Dissertationis. Longe recentior est eorum sententia, qui Eutychianis et Monophysitis tribuerunt *Areopagitica*. Casimirus Oudinus *De scriptoribus et scriptis ecclesiasticis*, loco superius laudato, capite 2, sic ait: « Opino igitur, ne quid dissimulem, Opera illa omnia, tanto fastu Sancto Dionysio Areopagitæ attributa, fuisse conficta a Severianis hæreticis, errores Eutychetis amplexantibus, atque sancto Dionysio Areopagitæ supposita, cujus sub nomine confluerant, ut falsa veterum auctoritate errores suos defenderent. Conficta illa fuisse circa annum 520, Severianis tunc temporis in imperio obtinentibus, a quibus illa primum sub specioso Dionysii Areopagitæ nomine, anno 532, in Collatione Constantinopolitana inter Catholicos et Severianos allegata sunt, producentibus illa e tenebris Severianis, sed orthodoxis illa, uti Ecclesiæ hucusque ignota et inaudita reprobantibus. Venit in meam sententiam Joannes Dallæus... in opere *De scriptis quæ Dionysii Areopagitæ et Ignatii Antiocheni nominibus circumferuntur*, etc. » Pro Severianis, aut Monophysitis, veluti *Areopagiticorum* auctoribus, ac præsertim Petro Cnaphæo seu Fullone, Ecclesiæ Antiochenæ tyranno, aut alio partium ejus et consiliorum socio, agit uberrime Michael Lequienus loco citato, pluresque in medium profert ac amplificat conjecturas. Virum doctissimum pro virili, insequitur tota Dissertatio sæpius citata: neque opinionem ejus, quam noverat, verisimilem putat Christianus Augustinus Salig in tractatu *De Eutychianismo ante Eutychen*: neque rursus approbat Maturianus Vessieres La-Croze. Sedem Antiochenam anno 471 prima vice tenuit Cnaphæus, iterumque invasit anno 476 et insequente, ac tertio occupavit anno 485 ad annum usque 488.

Auctorem ergo apprime orthodoxum, censuit Latinum Dodwellus, Ægyptium Paschasius Quesnellus, et Joannes Bona: Græcum scriptorem Atticumque Lequienus. Vide caput 6 Dissertationis. Auctoris ejusdem, quisquis ille fuerit, tempora definit Morinus post Nestorium, et ante Eutychianorum turbas, quinto sæculo labente: imo conficta opera censet Nicolaus Nourrius, asceta Benedictinus Sammauræus, intra annum 451, quo synodus œcumenica Ephesina adversus Nestorianos, et 451, quo synodus Chalcedonensis contra Eutychianos celebrata est. Paulo seriorem futuræ ætatem arbitrantur alii.

CAPUT III.

Scholia in Opera Areopagitica scripsit non solum Maximus, sed ante ipsum Joannes Scythopolitanus. In editis confusa prostant. Nourrius notatus. Scholia Joannis Scythopolitani in codicibus mss. altiori ampliora. Iudicia quæ alia severni ab aliis possunt. Quis fuerit Joannes Scythopolitanus.

I. Sub unius Maximi nomine, qui sæculo septimo floruit, pugnavitque egregiam pugnam adversus hæreticos Monothelitas, prodierunt *Scholia in Opera Areopagitica* in editionibus Antuerpiensi et Parisiensi, ac modo prodeunt in Veneta. Sed attamen non unum scholiastem Maximum, sed alium uberiorioremque Joannem Scythopolitanum, operam suam navasse, testis est locupletissimus Anastasius, Romanæ Ecclesiæ bibliothecarius, in epistola ad regem Carolum Calvum, anno circiter 865. Verba sunt (3): « Cœpi sedulo quærere, si forte reperiri potuisset præceptor quispiam, vel aliquod scriptum, quo evaleat tanius Pater (Dionysius Areopagita) nobis liquidius illucesceret: et quia jam per interpretis, (Joannis Scoti Erigenæ) industriam linguæ nostræ fuerat traditus, nostris patulis redderetur perfectius intellectibus. Cum ecce repente *Paratheses*, sive *Scholia* in eum, quæ Constantinopoli positus videram, ad manus venire, quibus utcumque interpretatis, mihi aliquantulum magis emicuit. Quæ in marginibus interpretati codicis ejus, ut in Græco reperi, mox interpretata utcumque, donec a docto melius interpretarentur, respondentibus signis interpretres ego satis imperitus apposui.... Ipsorum autem Scholiorum, sive Paratheseon quæcumque in calce sui signum vivificæ crucis habent, a beato Maximo confessore et monacho inventa narrantur; cætera vero, sancti Joannis Scythopolitani episcopi esse feruntur. » Accuratum Anastasii laborem in utriusque scholiis distinguendis quis impensis non commendet? Epistola citata typis edita præmittitur Commentariis in Areopagitam a Dionysio Carthusiano elucubratis, editisque typorum beneficio *Coloniæ, impensis Petri Quentel, anno 1536, in-folio*: habeturque inter *Veteres Epistolas Hibernicas*, a Jacobo Usserio collectas, ac editas Parisiis in *Officina Ludovici Billaine 1665, num. XXIV.*

Utraque Scholia, eademque distincta, in vetustis codicibus mss. Parisiensibus et aliis reperiri adnotat laudatus Usserius. Verba ejus dabimus numero insequenti. Testem quoque affero laudatum Nicolaum Nourry in *Apparatu ad Bibliothecam maximam veterum Patrum, Dissertatione x, de Operibus sancti Dionysii Areopagita, capite 22.* Ejus affero verba, quæ castigatione indigent, a typographo facillime deformatata? « Duos pariter nacti sumus codices Latinos manu exaratos, quibus (Operum Areopagiticorum) versio Joannis Scotigenæ, ac divi Maximi, Joannisque Scotigenæ (error 1. *Lege Scythopolitani*) notæ et Scholia exhibentur. Primus Bibliothecæ Regiæ, et secundus Colbertinus: alter ab annis cir-

A citer 600, alter vero 400, descriptus. In utroque præmittuntur ejusdem Joannis Scythopolitani (error 2. *Lege Scotigenæ*) et Anastasii Bibliothecarii ad Carolum Calvum Epistolæ, quibus ei versionis operisque sui reddunt rationem. » Scilicet rationem reddit de sua Operum Areopagiticorum versione Joannes Scotigena, et Anastasius Bibliothecarius de sua Latina Scholiorum Maximi et Joannis Scythopolitani translatione.

Epistolæ, quam ad regem Carolum Calvum scripsit Scotigena, fragmentum commentariis præmittitur, a Dionysio Carthusiano confectis; integra vero habetur inter *Veteres Epistolas Hibernicas*, ab Usserio collectas. Scotigenæ laborem laudibus extollit Anastasius Bibliothecarius in epistola citata: « Beatus itaque Areopagita Dionysius, inquit, quem inter cætera constat, industria tua (ipsius regis Caroli), præstantissime principum, in Romanum sermonem translatus... Mirandum est quomodo vir ille barbarus, qui in finibus mundi positus, quanto ab hominibus conversatione, tanto credi potuit alterius linguæ dictione longinquus, talia intellecta capere, in aliamque linguam transferre valuerit. Joannem innuo Scotigenam, virum quem auditu comperi per omnia sanctum. » De ipso disserentem vide Joan. Albertum Fabricium, in *Bibliotheca Latina mediæ et infimæ ætatis.*

II. Non latent in pluteis, neque abdita servantur in solis codicibus mss. quæ in *Areopagitica* scripsit scholia Joannes Scythopolitanus. Edita prostant inter ea quæ sub unius Maximi nomine prodierunt, confusa cum ipsis: quod utique dolendum. Rem hanc adnotarunt Jacobus Usserius et Michael Lequienus. Usserii affero verba, quæ leguntur apud Guillelmum Cave, ad annum 520, in *Joanne Nazænio.* Sic habet vero in *Bibliotheca theologica mss.* « Joannes Scythopolitanus scripsit in Dionysium Areopagitam Scholia, pariter ac Maximus. Verum in libris Dionysii ab anno 1562 inclusive editis (quæ nempe anno Græca editio Morelliorum lucem vidit Parisiis in-8), simul confusa sunt Joannis et Maximi Scholia: quæ non in antiquioribus solum, quæ Cyparissiotæ tempore (sæculo xiv) ferebantur, editionibus (mss.) fuerunt distincta; sed etiam in utroque quo usus est ipse Morellius codice. In quorum altero ad marginem sunt apposita Joannis Scythopolitani sine nomine Scholia; in altero vero seorsim, post absolutum textum integra Dionysii, Maximi nomine insignita Scholia; eo breviora, quod ab amplioribus Joannis, cum quibus ea conjuncti Morellius, separata fuerant. Porro vulgata illa Scythopolitani Scholia, eadem illa ipsa sunt quæ Dionysio Alexandrino ab aliis sunt attributa: quod ex sententia a Cyparissiota ex Dionysii Scholiis citata patet, quæ in Scholiis istis totidem verbis reperitur. Istam vero sententiam Scythopolitani, non Maximi esse, liquet ex Latina versione Scholiorum Scytho-

(3) Vide *Patrologiæ Latinæ* tom. CXXIX, col. 737.

politani a Roberto episcopo Lincolnensi facta, et in A bibliotheca collegii Corporis Christi apud Oxonienses mss. asservata, in qua reperitur. »

Hunc Usserii locum indicat Joan. Albertus Fabricius in *Bibliotheca Græca*, libro v, capite 1, num. 6, allegata ejusdem Usserii *Dissertatione de Dionysio*: quam, inquit, H. Whartonus edidit ad calcem libri *De scripturis sacrisque vernaculis*. Vitam agebat laudatus Robertus, Lincolnensis episcopus, tertio decimo sæculo, vitamque commutavit cum morte anno 1253, apud eundem Fabricium in *Bibliotheca Latina mediæ et infimæ ætatis*. Quæ vero invenit Usserius de Scythopolitani Scholiis Dionysio Alexandrino attributis, deque sententia Cyparissiotæ, diligentiori cura expendimus nos in *Dissertatione nostra sæpe citata*, capite 5.

Inter edita Scholia sunt aliqua quæ satis produnt auctorem, non Maximum, sed alium, utique Joannem Scythopolitanum. Egregie rem patefacit Michael Lequienus in *Dissertatione Damascenica* II. « Inprimis se ea ætate, inque ea regione vixisse significat, in quibus Origenistarum hæresis invaleret. Nam in caput 7 *De ecclesiastica hierarchia*, ad ea verba prope initium τῶν δὲ ἀριέπων, « profanorum vero, » recensitis vetustioribus hæreticis, Simone Mago, Menandro, Valentino, Marcione et Manete, de Origenianis subjungit καὶ νῦν δὲ, οἱ ἀπὸ τῶν Ὀριγένους προερχόμενοι μύθοι, « et nunc qui prodeunt fabularum Origenis sectatores » vel, ut Lansselius vertit, atque etiam nunc ab Origenis prod- C eunt fabulis). Atqui sancti Maximi ævo exsoleverant prorsus Origenistæ, ex quo Origenes cum Didymo, Evagrio aliisque horum sociis a quinta synodo proscripti fuerant: adeo ut sæculo septimo, quo Maximus florebat, nuda eorum superesset memoria. Ætate vero Joannis Scythopolitani (quem labente sæculo sexto floruisse, infra dicendum), eorum errores per monasteria Palæstinæ grassabantur, Leontio quodam Byzantino, Joanne, Isidoro et Nonno auctoribus: unde gravissimæ turbæ, ac tumultus per eam omnem regionem excitati sunt. » Animadvertite, Scholia sua circa hæc tempora scripsisse Joannem Scythopolitanum, utpote qui de Origenistis agit, qui nunc dicuntur proditisse. Tempora certius infra definienda sunt.

Alia duo sunt scholia quæ produnt auctorem. In caput 7 *De cælesti hierarchia*, ad ea verba, εἰς οὐρανοῦς, in cælos, nota sic appingitur: « Nota contra Basilianos et Nestorianos Jesum Christum, in cælos assumptum, secundum quod homo est, esse Dominum intelligibilitium omnium, etc... contra vero Acephalos et Eutychanos, quod quamvis Dominus virtutum, verus et manifestus homo. » Item in caput 7 *De ecclesiastica hierarchia*, ad ea verba, καὶ ἱερά, et sacram, hæc subjiciuntur: « Sacram theologiam dicit: Tu es Christus Filius Dei vivi, quod notandum est contra Basilianos, et Nestorianos, et Paulianistas, et similes. » Quibus in locis Nestorianos vides dictos Basilianos. « Hæc autem appella-

tio (verba sunt Lequieni) ab alio auctore indita eis esse non potuit, præterquam a Joanne Scythopolitano, qui variis scriptis a Basilio Cilice, Antiochenæ Ecclesiæ presbytero lacesitus, eundem Basilium tanquam versutissimum Nestorianæ impietatis propagatorem, antirrhelicis dissertationibus traduxerat, veluti narrat Photius in *Bibliotheca*, cod. xcvi et cvii. »

Priori in codice verba sunt Photii: *Lectus est Joannes Scythopolita σχολαστικός, scholasticus, adversus Ecclesiæ desertores... Scripti, in quod Scythopolita scribit... fortasse Basilius Cilix est auctor*. Et alio in codice: *Lectus est liber Basilii, presbyteri Cilicis, adversus Joannem Scythopolitanum, cui et Causidici nomen, Διχόλογος*. Unum esse, et eundem B Joannem Scythopolitanum, licet aliter et aliter cognominatum, *Scholasticum* et *Causidicum*, grave nullum argumentum obstat, quominus affirmemus. In codice priori hæc habentur: *Scripti* (Scythopolitanus) *rogatus a patriarcha quodam, cui Juliano nomen*. In sedem Antiochenam conscendit Julianus, post Petrum Gnaphæum, anno 471, eamque tenuit ad annum 476. Vide Boschium *De patriarchis Antiochenis*, inter *Acta sanctorum*, tomo IV Julii. Hoc itaque tempore cœpit Scythopolitanus in arenam descendere *adversus Ecclesiæ desertores*, ut ait Photius, *sive contra Eutychem et Dioscorum, ejusdemque sectæ asseclas*. Calamum contra Basilium Cilicem serius videtur strinxisse. In alio codice ait Photius: *Basilius Cilix fuit presbyter, ut de se ipso affirmat, Antiochenæ Ecclesiæ, quo tempore thronum ibi tenebat Flavianus, Romanique clavum imperii Anastasius*. Imperium tenuit iste ab anno 491 ad annum 518. Qui vero Flavianus dicitur Antiochenus patriarcha, intelligitur hujus nominis secundus, ab anno circiter 499 ad annum 512. Optime cohærent omnia.

III. Jam ergo inter edita sub unius Maximi nomine Scholia, locum habent sine dubio quæ scripsit Joannes Scythopolitanus, confusa cum eisdem. Minus accurata profero verba Nicolai Nourrii loco superius citato. « In codice Colbertino, manu exarato mense Januario, feria septima, indictione quinta, anno mundi 6500, id est Christi 992, adjerte sunt D Sancti Maximi notæ, ab his quæ in editis prostant, plurimum discrepantes... Unde orta sit illa discrepantia si roges, disce ex Anastasii testimonio (superius allato), quo se Scholia S. Maximi et Joannis Scythopolitani a se invicem distinxisse, affirmat. Hinc enim colliges, ea imperitorum librariorum incuria, potuisse facile in codice Colbertino aliisque pluribus præpostera perturbatione confundi. » Quibus videtur verbis putasse Nourrius, *Scythopolitani* Scholia edita nondum esse, ac latere in codicibus. Fallitur egregie, uti dictum est.

Admonere tamen pretium est operæ, in Veneto codice nostro Marcianæ bibliothecæ eadem Scholia, quæ typis edita sunt, auctiora et ampliora reperiri: quæ utique additamenta præstabit nova præsentis

editio. Jacobus Echardus in *Scriptoribus ordinis Prædicatorum*, tomo II, ad annum 1679, in *Francisco Combesio* adnotat, virum præclarissimum reliquisse prelo paratum tomum III *Auctarii novissimi Bibliothecæ Græcorum Patrum*, in quo locum habuisset *Scholia in Dionysium Areopagitam.. ex Regio, Sandionysiano, ac duplici Mazarino codicibus, multis aucta et emendata*. Sunt nempe Scythopolitani Scholia, quæ tamen ad Maximum referebat vir doctus.

Addere licet *Commentarium etiam fusiolem in quartam Dionysii Areopagitæ sic vulgo dicti epistolam, quæ est ad Caium*; quod opus Combesius vocat *Maximi genuinum* ex codice Regio, idque nusquam antea typis excusum. Sed illud editum typis Oxonii 1681 putaverim ego in *Appendice ad Joannis Scoti Erigenæ libros quinque De divisione naturæ*: ubi exstat Græce et Latine, interprete Th. Galæo, *Anglo, Epistola prima S. Maximi ad Thomam virum sanctum de diversis quæstionibus*, ac prostant capite 5 fusiores in *epistolam quartam ad Caium* sub ejusdem Maximi nomine *Commentarii*.

IV. An vero Maximi Scholia, et ea quæ scripsit Scythopolitanus, utraque confusa in editis, indicia fuerint, quæ secernant? Ea quidem Anastasius Bibliothecarius prudentissime ab invicem discreta interpretatus est, *quæcunque*, inquit, *in calce sui signum vivicæ crucis habent, a beato Maximo confesore et monacho inventa narrantur, cætera vero S. Joannis, Scythopolitani episcopi, esse feruntur*. Eadem quoque non confusa, sed distincta sunt, *Usserio* adnotante, in antiquis codicibus, et in utroque codice quo usus est *Morellius*; in quorum altero ad marginem sunt apposita *Joannis Scythopolitani sine nomine Scholia*: in altero vero seorsim, post absolutum textum integrum *Dionysii, Maximi nomine insignita Scholia*.

Ad ipsas quod attinet editiones, indicia occurrunt distinctionis. In *Morelliana* anni 1562 his verbis inscribitur *Prologus: Πρόλογος τοῦ ἀγίου Μαξίμου, ἢ κατὰ τινας, Ἰωάννου τοῦ Σκυθοπολίτου, & Prologus sancti Maximi, vel, secundum aliquos, Joannis Scythopolitani.* Ad hunc omni procul dubio Scholium pertinet in quo *Origenistæ* dicuntur nunc prodiisse, in *Palæstina* scilicet. Ejusdem sunt scholia, quæ Nestoriani appellantur *Basiliani*. Adnotat *Usserius*, Maximi Scholia breviora esse, et ampliora quæ scripsit Scythopolitanus. Quod ita intelligimus, ut etiam longiuscula quædam confecerit Maximus, et non solum breviora; sed et breviora quæcunque scripserit Scythopolitanus, et non solum proluxiora.

In eadem verba eandemque auctoris sententiam occurrunt non raro bina scholia, alterum scilicet Maximi, Scythopolitani alterum, his verbis discreta, ἄλλως, et εἰς αὐτό. Nonnulla accipe exempla. In caput 10 *De cælesti hierarchia*, ad illa verba, κρυψώτερα μὲν, «*occultiori quidem*,» post longiusculam adnotationem, additur alia præmisso adverbio

ἄλλως τε. In caput 15, ad vocem βραχύνων, secunda expositio offertur, cum ἄλλως præmisso. Item observare licet in caput 2 *De ecclesiastica hierarchia*, ad illa verba, *intelligere animo et ratione*; et in caput 3, ad voces, *in alteris*, et ad illas, *dicuntur qui lotus est*; et in caput 4, ad verba, *est aliqua cælestis*, et ad illud, *inferioribus*; et in caput 2 *De divinis nominibus*, ad verba, *passus divina*; et in caput 4, ad voces, καὶ ὑπερχόσμιον.

In caput 5, ad verba, *et est, et erit*, prima subjicitur nota; alia sequitur deinde cum his verbis, εἰς τὸ αὐτό: et in caput 7, ad voces, *et imagines quasdam*. Hæc vero satis sunt: nec enim diutius in his immorari licet, quæ sola codicum inspectione deprehendi tuto possunt.

V. Ad auctorem Joannem Scythopolitanum redeo, de quo satis nondum innotescit, quis ille fuerit: ac ingerunt sane difficultatem tum *Anastasio Bibliothecarii*, tum *Photio* superius allata verba. Joannem Scythopolitanum, Scholiorum auctorem, vocat *episcopum* ille; de Joanne Scythopolitano agit iste, quem modo *Scholasticum* appellat, modo *Causidicum*, nulla ingesta episcopalis dignitatis mentione.

Nihilominus *Photius* ipse Joannem Scythopolitanum memorat *antistitem* codice ccxxxvi, ubi refert *synodicam epistolam Sophronii Hierosolymitæ* (contra *Monothelitas*, anno 635 scriptam), in qua memoratur *beatus Joannes antistes Scythopolitanus, qui docet et pie de synodo Chalcedonensi scripsit*.

Quo vero is floruerit tempore? Inter episcopos Scythopolitanos in patriarchatu *Jerosolymitano*, Joannem probabiliter circa annum 496 collocat *Lequienus* in *Oriente Christiano*, tom. III. Res ita se habeat: dubium manet adhuc, num is confecerit Scholia in Maximum. Favet episcopalis dignitas, ipsorum auctori tributa ab *Anastasio Bibliothecario*: at sumptæ ex *Photio* difficultates negotium ingerunt haud ita leve. Laudatus *Lequienus* in *Dissertatione Damascenica* non tribuere prædicta Scholia videtur Joanni Scythopolitano, lacessito a *Basilio Cilicæ*, et ipsum scriptis suis lacessenti: sed hunc a Joanne Scythopoleos episcopo distinguit in *Oriente Christiano*. Quidni *Anastasius Bibliothecarius* et *Photius* conciliari queant, si dixerimus, Joannem Scythopolitanum, antea *scholasticum* et *causidicum*, virum clarissimum ob scripta in desertores Ecclesiæ, et in *Basilium Cilicem* elucubrata, infulas postea obtinuisse Ecclesiæ Scythopolitanæ? Tempora conveniunt. Joannem suæ præfuisse Ecclesiæ ad annum circiter 518 adnotat *Lequienus*, quo moderandam assumpserat eam *Theodosius*, epistolæ synodicæ, quam *Joannes Jerosolymitanus* contra *Severum Antiochenum* dedit, subscriptus anno 518: Θεοδοσίος ἐπίσκοπος τῆς Σκυθοπολιτῶν. Hunc vero ad annum pervenire sine dubio potuit *Joannes Scythopolitanus* *scholasticus* aut *causidicus*, qui jam anno 471 circiter rogatus a *Juliano* patriarcha *Antiocheno* calamum

su inxerat adversum Ecclesie desertores, ac Basilium Cilicem postea insecutus est.

Dignissima est animadversione alia chronologica nota, quam offert adnotatio superius allata num. 2, in cap. 7, *De ecclesiastica hierarchia*, ubi nunc prodisse dicuntur *fabularum Origenis sectatores* in Palestina. Nempe magni motus in monasteriis Palestinæ anno 531 pro dogmatibus Origenis excitati: sed jam antea incepti, Nouno monacho inceptor, qui propterea ante annum 518 eiectione monasterio, ut iterum restitueretur, egit eodem anno cum Joanne, qui Eliæ patriarchæ Jerosolymitano suffectus fuerat. Hæc latiore sermone narrant Norisius *De synodo quinta*, capite 1, et Pagius ad annum 532, num. 3. Hoc igitur tempore verissime Scholiorum auctor adnotare potuit, nunc prodisse *fabularum Origenis sectatores*: quod utique tempus maxime convenit Joanni, egregio scriptori contra Basilium Cilicem, et Ecclesie desertores, ac Scythopolitano episcopo. De lato in Origenem ac novos fabularum ejus consecutores anathemate in synodo quadam Constantinopolitana sub Menna, urbis regie patriarcha, inter annum 538 et annum 544, ante synodum quintam œcumenicam, luculentissime contra Pagium aliosque disserit Lequienus in *Oriente Christiano*, tomo III, in Eustochio patriarcha Jerosolymitano.

Theodosio Scythopolitanam Ecclesiam regente, erat quidam Scythopoli scholasticus Joannes, Expelleutæ filius, ut legimus in *Vita sancti Sabæ*, apud Cotelerium, in *Monumentis Ecclesie Græcæ*, vir bonus et animo illuminatus. Anceps hæret Lequienus an iste scholasticus Joannes Scythopolitanus, Expelleutæ filius, dici idem debeat cum Joanne Scythopolitano scholastico, quem Photius memorat codice xcv. Distinctos ambos evincunt diversa utriusque tempora, ac diversa utriusque studia, alterius viri boni et animo illuminati, alteriusque in disceptationibus innutriti adversum heterodoxos: ut jam constet iterum, Joannem Scythopolitanum Photii, scholasticum et causidicum, unum esse, et unum dici posse cum Joanne Anastasii Bibliothecarii, episcopo Scythopolitano, Scholiorum in Areopagica Opera scriptore. In aliam abire conjecturam placuit mihi in Dissertatione citata, capite 4, num. 2, cui satis fortasse ea fieri potest ratione, qua concordiam Photius inter, et Anastasium Bibliothecarium iniri posse indicavimus. D. etioris cujusque judicium esto. Compertum vero ex his omnibus fieri denique videtur, perperam a nonnullis tribui Scholia Joanni Maxentio, monachorum Scytharum primipilo, per hæc tempora vitam agentis, ac perperam ipsum confundi cum Joanne Scythopolitano, vel episcopo vel Basilii Cilicis insecutore.

CAPUT IV.

A *Editorum Scholiorum nonnulla Germano patriarchæ tribuit codex ms. Venetæ Marcianæ bibliothecæ: quæ omnia indicantur. Animadversiones: conjecturæ de Germano patriarcha invecro pro Maximo. Quis ille fuerit Germanus patriarcha. Alia quæ feruntur apud bibliographos in Opus Areopagiticum Scholia, recensentur.*

I. Nitidissimum inter alios, in quibus Opera Areopagica, et Scholia continentur, Venetæ S. Marci bibliothecæ codices manu exaratos, cum viri quidam peritissimi expendere, versarem etiam ego, singularare quidpiam addiscere statim ex eo licuit, inter Scholia nempe in Opera Areopagica reperiri nonnulla, quæ cuidam Germano patriarchæ attribuuntur. Primum in codice locum tenet liber *De divinis nominibus*, marginemque exornant Scholia. Hæc vero occurrit initio nota marginalis: *Σημειώσεις ὅσα μὲν ἔχουσιν ἀριθμὸν σχόλια, εἰς τὸν Γερμανοῦ πατριάρχου ὅσα δὲ ἀνεῦ ἀριθμοῦ, Μαξίμου μοναχοῦ.* Nota: Quæ scholia numerum habent, sunt Germani patriarchæ; quæ numero carent, ad Maximum monachum spectant. Novum quid ominabamur omnes, quod Venetam editionem maxime exornaret; at cum editis collatione facta, jam typis cusa prostare omnia sub unius Maximi nomine, certo deprehendimus ea Scholia.

Scholia vero non pauca visuntur quæ alphabeti Græci litteris numerantur, ea scilicet quæ Germano patriarchæ tribuuntur in codice. In caput 1 *De cælesti hierarchia* numerantur tria; in caput 2, itidem tria; in caput 7, sex; in caput 12, quatuor; in caput 13, itidem quatuor; in caput 1 *De ecclesiastica hierarchia* sunt septem, ac iterum quinque; in caput 2, tria, ac iterum septem; in caput 3, duo, iterumque quinque; in caput 4, quinque; in caput 6, tria; in caput 4 *De divinis nominibus* sunt novem, iterumque tria, ac iterum quatuor, ac rursus novem, et postea septem; in caput 7, tria. Hujuscemodi Scholiis caret liber *De mystica theologia*. Apparent tria in epistolam 8, ad Titum: cætera Germani scholia non habent. Numeros istos, uti sunt in codice, Veneta editio representat.

D II. Itaque si codici prædicto fides, non in Maximo, sed neque etiam Joanni Scythopolitano, edita Scholia tribuenda sunt; sed eorum quoque partem Germanus patriarcha sibi vindicat. Fidem collicis roborare videtur adnotatio Joan. Alberti Fabricii in *Bibliotheca Græca*, libro v, capite 1, num. 6, ubi sic ait: *Germani patriarchæ Constantinopolitani Scholia in bibliotheca Vaticana adhuc servantur.* An eadem fuerint cum nostris? Rationem reddant, qui manu versare, et intueri oculis, ac mente expendere codices Vaticanos valent; conjecturis indulgendum mihi est.

Stylum ego, et modum, ac doctrinam Scholiorum, quæ litteris alphabeti numerata sunt, attentè cet expendam, nihil attamen video quo ea

dici debeant profecta ab alio auctore, qui non fuerit Maximus, aut Joannes Scythopolitanus. Eadem pro sua peritia ponderet sapiens lector, et conferat, ac judicium ferat. In nota quadam, eo modo numerata, in caput 2, *De cœlesti hierarchia*, sic legimus: *Quid porro sit resonantia extrema, explicabo in capite 4 libri De divinis nominibus*. Hanc resonantiam intelligit rerum ordinem a Deo statutum, ac inferiorum illustrationem a superioribus. Quidpiam vero tale in scholiis eodem modo numeratis in caput 4 *De divinis nominibus* indicatur, aut exponitur. An vero modus iste se referendi in alio loco disserentem, conveniat Germano, qui scholia nonnulla adiebat ad Scholia Maximi et Scythopolitani? Conveniunt sane Scythopolitano, qui primus amplioribus notis illustrabat Opus Areopagiticum. Conveniunt etiam Maximo, qui seorsim ab illo breviter quædam scribebat scholia.

Id vero maxime animadvertendum, frequentius breviora esse scholia, quæ numerata sunt, ac Germano tribuuntur: eademque si colligas omnia, pauca potius esse quam plurima. Duobus hisce indicibus, scholiorum brevitatis ac paucitatis, quæ vere Maximi sunt, indicarunt nobis Usserius et Lequienus. Hinc menti obversatur conjectura, librarium, qui Marcianum codicem describebat, scholia a scholiis distincta inveniens, ac majoris ipsorum partis auctorem ignorans Joannem Scythopolitanum, alia tribuerit Germano patriarchæ et alia Maximo. Tenebras depellere, ac dirimere litem omnem non possunt, nisi vetusti codices bonæ notæ, in quibus Maximi scholia a scholiis Joannis Scythopolitani accurate discreta inveniuntur.

III. Quis ille fuerit Germanus patriarcha, si sua et ipse Scholia scripserit in Opera Areopagitica, inquirendum est. Paucis res tota exigitur. Ejusdem nominis duo Germani præsto sunt, qui patriarchalem regniæ urbis Constantinopolæos thronum tenuere: ambo sacris litteris clari, et plurimum operum scriptores. Primus conscendit sedem illam anno 715, eamque dignitate abdicata, anno 730 dimisit. Infulas eadem ab anno 1222 ad annum 1240 gestavit alter. Tertium memorare Germanum prætereo, quem dignitatem indeptum esse anno 1264, in prima ostendimus dissertatione quam *Vitæ Gregorii Cyprii* subjecimus, ac typis edidimus anno 1753.

Utriusque Opera diligentiori cura recensent bibliographi: neque ulla scholiorum, de quibus agimus, apud ipsos mentio. Atqui vero scholia, quotquot in Opus Areopagiticum typis edita sunt, reperiuntur omnia in antiquis codicibus, qui Germani secundæ ætatem superant. Inter hæc typis edita scholia locum habent, quæ Germano tribuuntur: igitur si quis Germanus Constantinopolæos patriarcha scripserit ea, sine dubio fuisse primus debuit.

(4) Joannis Scoti versio Operum S. Dionysii Areopagitæ exstat *Patr. Lat.* t. CXXII, inter Scoti

IV. Aduotare postremo loco liceat, alios etiam scriptores nonnullos memorari, qui in Opera Areopagitica scripserint scholia, quin ea tamen satis innotescant. Joan. Albertus Fabricius in *Bibliotheca Græca*, libro v, capite 1, n. 6, paucis verbis recenset *Scholia Georgii Hieronymemonis in bibliotheca Medicea*. Inter codices Bibliothecæ Regiæ Taurinensis, tom. I, numeratur codex CCG. LXIX, membranaceus, sæculi XIV, in quo continentur Dionysii Areopagitæ Opera, cum scholiis Andreæ cujusdam, quemadmodum legere est post aliquot Dionysii verba in caput 1 *De divinis nominibus*, fol. 6. Ἀνδρέου ἐξηγήσεις, « Andreæ narratio. » Subjiciuntur semper deinde textui Dionysii scholia rursus colore descripta, ut vix legi possint. Scholia hæc tamen (Bibliothecæ editores inquirunt), ut observare contigit ex comparatione, eadem omnino sunt atque scholia Sancti Maximi typis vulgata. » Quidni quidpiam simile, falsa nomenclatura Germani patriarchæ invecata, acciderit in Veneto Marciano codice?

Commentarios in Dionysium Areopagitam scripsisse lingua Syriaca fertur Joannes Daræ in Syria episcopus. De viri ætate, deque urbe cujus infulas episcopales gestaverit ille, dissident viri docti. Uberrime pertractantem ad Joannem Morinum *De sacris ordinationibus*, a pag. 423, ac etiam lege Dissertationem, quam Gallice inscriptam diximus, *Problème*, etc. His addo peritissimum Josephum Simonium Assemanum in *Bibliotheca Orientali*, tomo II, capite 18, ubi Joannem Daræ non ante annum 700 floruisse ostendit vir apprime doctus.

CAPUT V.

Latinæ, quæ feruntur Operis Areopagitici, versiones recensentur. Loci cujusdam De Divinis nominibus Latina versio apud sanctum Thomam Aquinatem sincerior ac nitidior quam in cæteris.

I. Abs re non erit, antequam dissertatiunculæ finem impono, varias recensere, quæ operum Areopagiticorum hactenus confectæ sunt, ac typis prodierunt, Latinæ versiones. Id evolumentum saltem colligi poterit, ut si versionum hujusmodi collationem inire quispiam exoptet, quo lucidius obscuriora quædam Areopagitica loca comprehendantur, noceat eas, ac facile reperire queat.

Primus hanc spartam ornare assumpsit Joannes Scotus Erigena (4). De vera ejus patria Joan. Albertus Fabricius agit in *Bibliotheca Latina mediæ et infimæ ætatis*, ut cæteros hoc loco præteream. In id opus incubuisse ipsum jussu regis Caroli Calvi, discimus ex ejusdem epistola ad eundem regem, quæ integra exstat inter *Hibernicas Epistolas* a Jacobo Usserio collectas, num. 25. Ait ille vero: se de Græco in Latinum transtulisse libros quatuor sancti Patris Dionysii Areopagitæ episcopi Athenarum, quos scripsit ad Timotheum episcopum Ephesium (nimirum *De cœlesti hierarchia, De ecclesiastica hierar-* Opera, curante Dr. H. J. Floss, Bonnensi, recensita.

chia, De divinis nominibus, De mystica theologia), et *A* deceni epistolas ejusdem. Data est epistola nuncupatoria anno 858, ut *Usserius* adnotat in margine.

Versionis hujusce mentionem ingerit, ac etiam laudat eam *Anastasius Bibliothecarius* in epistola ad eundem regem anno 865 scripta, qua suam ipsi Latinam nuncupat versionem Scholiorum sancti *Maximi*, et *Joannis Scythopolitani* episcopi. Verba dedimus capite 3, num. I. Hæc vero Latina *Scotigenæ* versio *Areopagiticorum Operum* exstat fere integra typis edita apud *Dionysium Carthusianum*, qui eam adhibuit in suis *Commentariis* in *Dionysium Areopagitam*, *Coloniæ cūsis, impensis Petri Quentel* anno 1536. In *Præfatione* ad lectorem hæc habentur: « *Vulgaris translatio*, quæ dicitur esse *Joannis Scotigenæ*... a *Dionysio* nostro *Carthusiano* per singula capitula, prope de verbo ad verbum, explicatur, excepto quod in quibusdam *Areopagitæ* epistolis interpretandis, *Carthusianus* noster utitur translatione alterius cujusdam *Joannis*, non re, sed cognomento *Sarraceni*: in nona vero et decima (epistola), *Camaldulensis* (*Ambrosii*). »

Haud ita ætatis mediæ, maximeque sequioris, viris doctis placuit versio *Scotigenæ*, quin novam operam in transferendis libris et epistolis *Areopagiticis* collocarent. Hinc secundus laborem hunc assumpsit circa annum 1118 *Joannes Sarracenus*, sive *Sarraxenus*, ut adnotat *Fabricius* in *Bibliotheca* citata. Sic vero narrare pergit ille: « Latine vertit *Hierarchiam* *Dionysii Areopagitæ* (utramque scilicet, cœlestem, et ecclesiasticam). Viderit *Gesnerus*, qui in *Bibliotheca* sua ait: *Sarracenum* transtulisse omnes *Areopagitæ* libros, excusosque esse cum *Dionysii Carthusiani* *Commentariis* *Coloniæ*, etc. » In his utique *Commentariis*, eademque in editione *Coloniensi* anni 1536, *impensis Quentel*, exstat Latina *Sarraceni* versio *De cœlesti hierarchia*, et *De ecclesiastica hierarchia*, utraque dicata magistro *Joanni de Sarlsberiiis*: item Latina versio *De divinis nominibus*, et *De mystica theologia*, utraque pariter ad *Odonem Sancti Dionysii* abbatem nuncupata: itemque demum Latina versio *epistolarum undecim*.

Tertium numero *Ambrosium oratorem*, et *monachum Camaldulensis ordinis*, ut inscribitur in eodem *Dionysii Carthusiani* volumine, quod integram ab eodem confectam *Areopagitæ* librorum, et *Epistolarum undecim* versionem præstat. *Traversarii* cognomen ejus est, ac oppidum *Portici* supra *Forumlivium*, patria. Celeberrimi sæculo cadente decimo quarto, labenteque quinto decimo scriptoris elogia texunt bibliographi. Præclarissime de eo disserentem lege *Apostolum Zenum* in *Dissertationibus Vossianis* *Italice scriptis*, tom. I.

Quartus est *Joachimus Perionius*, *Benedictinus Cornoeriacenus*. Versionem suam Latinam nuncupat cardinali *Vindocinensi*. In epistola data *Kal. Maii* 1555, sic habet: « Converti autem omnia ejus opera quæ exstant, id est *De cœlesti hierarchia*

librum unum, *De ecclesiastica hierarchia* librum unum, *De divinis nominibus* librum unum, *De mystica theologia* librum unum, *Epistolas decem*. *Scholium* etiam in librum *De ecclesiastica hierarchia*, nondum a quoquam (quod sciam) translata, quæ edita sunt *Basilicæ*, in officina *Hervagiana*, converti. » *Lugdunensi* utor editione apud *Gulielmum Rovillium*, 1585, in-8°.

In fronte *Commentariorum Dionysii Carthusiani*, quos typis editos *Coloniæ* 1536 adnotavimus, recensetur etiam *Latina Marsilii Ficini interpretatio imperfecta ut quæ solum Divina Nomina continet, et Mysticam theologiam*. His omnibus nitidior et accuratior accedit ea quam elucubravit *Balthasar Corderius Soc. Jesu*. In præfatione ait ille: *Novam hanc editionem adornavi cum Latina mea interpretatione: quæ cæteris (quod certe conatus sum) pressius, et clarius, atque theologis accommodatius, verborum ejus vim (quæ iis inest maxime), exprimeret, et stylo plano sensum redderet genuinum*.

II. Loca tamen aliqua *Areopagitica* feliciter transferri in Latinum potuisse observarunt viri docti. Exemplum assero ex capite 2 *De divinis nominibus*, ubi § 6 sic habet textus *Græcus*: Διακρίεται δὲ τῆς ἀγαθοπροποῦς εἰς ἡμᾶς θεουργίας, τὸ καθ' ἡμᾶς, ἐξ ἡμῶν, ὀλικῶς καὶ ἀληθῶς οὐσιωθῆναι τὸν ὑπερούσιον Λόγον, καὶ δράσαι καὶ παθεῖν ὅσα τῆς ἀνθρωπικῆς αὐτοῦ θεουργίας ἐστὶν ἔκκριτα καὶ ἐξάλετα. *Sarraceni* translatio hæc est: *Discretum autem est a benigna ad nos divina operatione, secundum nos, ex nobis, totaliter et vere substantiam factum esse super-substantiale Verbum: facere, et pati quæcunque humanæ ipsius contemplationis sunt electa et remota*. Vocum illarum, τῆς ἀνθρωπικῆς αὐτοῦ θεουργίας, minime vis exprimitur: imo θεωρίας, contemplationis, legisse videtur interpretes pro θεουργίας. Minus etiam accurata videtur translatio *Scotigenæ*, et operari, et pati quæcunque humanitatis ejus divina actione sunt discreta, et summe miranda. Legebat fortasse ἀνθρωπικῆς pro ἀνθρωπικῆς. Felicior non habet versionem *Ambrosius Camaldulensis*: eaque et gessit et pertulit quæ sunt humanæ ejus assumptionis electa atque præcipua. Vocem θεουργίας satis non exprimit. Imperfectæ demum sunt *Perionii* et *Corderii* versiones: illa, fecitque, et passus est omnia, quæ humanæ ipsius actionis præcipua sunt et singularia: ista, eaque gesserit, tulitque, quæ humanæ ipsius actionis præcipua sunt et singularia.

Ita vero textum vertendum jubet *Michael Lequienus* *Dissertatione* II *Damascenica*, num. XV, egeritque, et perpessus sit eximia quæque, et excellentia humano-divinæ efficientiæ opera. Hanc suo tempore, aut a se, aut ab aliis confectam, vidit sanctus *Thomas Aquinas* versionem, et adhibuit III p., qu. XIX, art. 1, in arg. 1, operari et pati quæcunque humanæ ejus divinæque operationi congruunt. Nempe *Doctor Angelicus* pro sua peritia, proque ea qua pollebat ingenii vi, suis in operibus modo sequitur

Scotigenæ, ac modo Sarraceni Latinam versionem, A ut alibi observatum est; ac etiam frequentius, utroque interprete dimisso, Areopagitici textus reddit sensum nitidioribus verbis; ipsumque textum Græcum videtur ipse aliquando, aut alius ab eodem rogatus, consuluisse, ac Latine reddere accuratiore translatione.

Versione illa sua Lequienus abutitur loco citato,

ut Monophysitica labe infectum ostendat Operum Areopagiticorum auctorem. At eadem in versione nihil non vidit, nisi apprime orthodoxum, Thomas Aquinas, ut evincit in solutione primi argumenti. Egi ego hac de re uberius in Dissertatione sæpius citata, capite 18, ac mirum sane, non visum a Lequieno locum Thomæ prætermissumque.

TYPOGRAPHUS STUDIOSO LECTORI.

Cum multi in hac civitate sint egregii typographi, qui partes suas quam exactissime implent, factum tamen est, paucorum defectu atque incuria, ut ex extraneis nonnulli de typographorum Venetorum diligentia atque in promissis fidelitate minus recte sentiant. Hoc cum mihi ignotum non sit, ego in id totis viribus incumbo, ut et malam aliquorum opinionem convellam, et bonam aliorum confirmem et augeam; ipseque non indiligentibus paucis, sed aliorum qui diligentiores et accuratiores sunt, numero accensear. Quod jam aliquotenus mea S. Gregorii Nazianzeni editione, quæ haud modico plausu excepta est, consecutum me spero: et præsentem, quam tibi offero, studiose Lector, Areopagiticorum Operum editione, me multo magis consecuturum confido: quandoquidem in ea adornanda nec diligentia ulli, nec sumptibus ullo modo peperci. Porro quid in ea præstitum sit, quotque ad eam ornatiorem tibi que chariorem reddendam sint addita, ex prævia viri Cl. Dissertatione satis habes. Silebo vero ipse de chartæ nitore, typorum elegantia, aliisque adjectis ornamentis, utpote quæ in oculos tuos sua sponte incurunt. Duo tamen sunt, de quibus peculiariter te admonere mea interesse puto. Primum est, studium ac diligentiam plane singularem me adhibuisse, ut quamemendatissima, seu quamliberrima a nævis typographicis editio ista prodiret: in quem finem non unius tantum sed plurium eruditorum virorum usus sum opera. Quo factum est ut in hac editione non solum errata nova addita non sint, sed etiam ex veteribus, iis scilicet quæ in præcedentes editiones irrepserant, sint haud pauca sublata. Ne vero mera jactantia mea videri hæc posset (jactatur id quippe etiam ab indiligentissimis quandoque typographis), constitueram integrum mendorum quæ sublata sunt elenchum tibi hoc loco ob oculos ponere. Sed quoniam veritus sum ne hoc aliqui sinistre interpretarentur, pauca tantummodo, speciminis causa, versionis Latinæ errata tibi sistam; et quidem ex eorum genere quæ non nisi attentiore sensus ponderatione, aut etiam cum Græco textu collatione deprehendi et emendari poterant. Habet itaque editio Parisiensis, ex. gr., *con-tentionem* pro *consensionem*; *interitu* pro *introitu*; *disturbatarum* pro *distributarum*; *unctionem* pro *vin-ctionem*; *corrupuisset* pro *corripuisset*; *die* pro *ais*; *quarum* pro *aquarum*; *uti* pro *voti*; *immunionem* pro *imminutionem*; *dicendi* pro *discendi*; *investigabilem* pro *ininvestigabilem*; *secundum* pro *secundum*; *suscipiet* pro *suspiciet*, etc. Hæc et alia id genus non pauca in hac nostra editione viri docti, et utriusque linguæ periti opera emendata sunt. Nil dicam de crassioribus magno numero erroribus, quibus Parisina editio aspergitur: horum enim correctio ut facilior, ita non est hoc loco peculiariter commemoraanda. Hæc vero omnia non ita a me dicta accipias, B. L., quasi ipse editionum Parisiensium (quarum sane plures nitidissimæ ac emendatissimæ sunt) æstimationem imminutam velim; sed ut palam fiat in magno eos errore versari qui solas peregrinas editiones æstimare norunt; easque omnes Venetis omnibus absque ullo discrimine anteponunt. Sed hac de re satis. Alterum, de quo te præmonitum volo, est, hunc primum Areopagiticorum Operum tomum hoc decurrente mense Aprilis in lucem prodire; eo scilicet mense, quo ipsum proditurum, fidem meam in prævia Declaratione obstrinxeram: ut vel hinc colligas quid de promissis a me tibi in posterum faciendis exspectare tuto possis. Sane, quemadmodum ipse arbitror, honesto homine nil indignius esse quam datam publico fidem infringere; ita firmiter constitutum mihi est detrimentum quodvis potius subire, quam tantum dedecus aspergere nomini meo. Hoc vero unum reliquum est, optime Lector, ut hæc mea tibi placere ostendas. Sic enim majora, et meliora in tui favorem et commodum capessendi in dies mihi animus addetur. Interim his fruere et vale.

MONITUM

EDITIONI PARISIENSI ANNI MDCXLIV PRÆFIXUM.

Plus tibi nova ista editio exhibet quam quæ cæteræ omnes hactenus præcesserunt. Duas quippe postremas, et eas quidem accuratissimas omnium ac absolutissimas una complectitur; hoc est, curam omnem et operam, quam duo illi gravissimi ac doctissimi e Societate Jesu Patres, Lansselius et Corderius adhibuerunt, navaruntque tam arduam ac sagacem, ut suam uterque quædam licuit, adornaret. Quin et quidpiam continet aliud, nondum antea in lucem publicam evulgatum. Editionem Lansselii, quæ in hac ipsa Parisiorum civitate anno 1615 prodierat, secuta est alia illa, quam apud Antuerpiam anno 1634 Corderius apparavit. Eam igitur ipsum quæ auctore Corderio prodit, ut posteriorem et accuratius elaboratam, in edi-

tione ista novâ sequi libuit; adeoque prior hujusce operis tomus, qui S. Dionysii contextum universum cum Pachymerae Paraphrasi continet, ex versione Corderii concinnatus est, cum ejusdem notationibus ad singulorum capitum calcem adjectis. Quod ad posteriorem vero tomum spectat, quo S. Maximi Scholia, variique tractatus alii, et complurium auctorum in istius tam divini auctoris vitam aut scripta dissertationes et notæ continentur; quædam in eo ex versione Lansselii, et alia quædam ex editione Corderii deprehendes. Et quoniam id optare quispiam potuerit, ut ipsa S. Maximi Scholia, et Pachymerae in Epistolas Paraphrasim, simul cum aliorum omnium operum Paraphrasi reliqua et Corderii adnotatis ad singulorum Dionysiani textus capitum appendicem eadem series exhiberet; ne suo isto Lector voto excidat et frustratus videri possit, ad singula ipsa præfati textus capita seu eorum appendicem et calcem indices notas adjecimus, quæ tum ad Scholia, tum ad Paraphrasim antedictam, designatis editionis utriusque paginis, avocent ac remittant. Ita nec minus curiositati satisfactum fuerit, nec aliquid utilitati detractum, aut legentium voluptati; quæ utrinque tam eadem quam si uno tenore ista contextuque constarent. Nihil enimvero in cæteris quancunque studii licuit prætermisissimum, quod ad novam hanc editionem ex omnium votis et animo cumulatissime instruendam ac numeris omnibus absolvendam pertineret, lectio ipsa certius, quam verborum commendatio comprobabit. Vale.

CORDERII

OBSERVATIONES GENERALES PRO FACILIORI INTELLIGENTIA S. DIONYSII.

OBSERVATIO PRIMA.

Tota doctrina sancti Dionysii innititur verbo Dei. Substantia nostræ Hierarchiæ verbum Dei. Descriptio Scripturæ et traditionum.

Magnus Dionysius, ut sapiens architectus⁶⁹, operum suorum fundamentum posuit verbum Dei, cum scriptum, tum traditum; probe sciens nihil illo esse stabilius, nihil firmitus, dicente Domino: *Cælum et terra transibunt, verba autem mea non transibunt*⁷⁰. Huic ergo firmissimo fundamento tota ejus doctrina sublimissima innititur. Ac primum quidem caput *Cælestis hierarchiæ* totum est de sacra Scriptura, docens, ejus illustratione ad cælestium rerum indagacionem cognicionemque ascendendum esse. Capite secundo, cælestes hierarchiæ sunt esse celebrandas « κατὰ τὴν αὐτῶν ἐν τοῖς Λογίοις ἐκφαντορίαν, » id est secundum earundem mysticam in *Oraculis* explanationem. Et cap. 6: « Οὐκοῦν ἡμεῖς μὲν οὐδὲν αὐτοκινήτως ἐροῦμεν· ὅσα δὲ τῶν ἀγγελικῶν θεαμάτων ὑπὸ τῶν ἱερῶν θεολόγων ἐθεωρήθη, ταῦτα μυηθέντες ἡμεῖς, ὡς οἱ τὲ ἐσμεν, ἐκθησόμεθα. » Itaque nos quidem nihil motu proprio dicemus, sed, quæ angelica spectacula sanctis theologis visa fuerint, edocti, pro viribus exponemus. Libro etiam *De ecclesiastica hierarchia*, cap. 1: *Hierarchiam*, inquit, *nostram Deo insitæ ac divinæ deificæque scientiæ, nec non afflationis et perfectionis esse functionem*, « ἐκ τῶν ὑπερχοσμίων καὶ ἱεροτάτων ἡμᾶς ἀποδείξειαι Λογίων χρηί, » id est ex *supermundialibus et sacratissimis Oraculis demonstrandum nobis est*. Ibidem post medium caput: « Οὐσία γὰρ τῆς καθ' ἡμᾶς ἱεραρχίας ἐστὶ τὰ θεοπαράδοτα Λόγια. Σεπτότατα δὲ Λόγια ταῦτά φαμεν, ὅσα πρὸς τῶν ἐνθέων ἡμῶν ἱεροτελεστῶν, ἐν ἀγιογράφοις ἡμῶν καὶ θεολογικαῖς δεδιώρηται δέλτοις· καὶ μὴν ὅσα πρὸς τῶν αὐτῶν ἱερῶν ἀνδρῶν αὐλοτέρᾳ μυήσει, καὶ γειτονίᾳ πως ἤδη τῆς οὐρανόθεν ἱεραρχίας, ἐκ νοῦς εἰς

A νοῦν, διὰ μέσου λόγου σωματικοῦ μὲν, αὐλοτέρου δὲ ὅμως, γραφῆς ἐκτός, οἱ καθηγεμόνες ἡμῶν ἐμυήθησαν. » Id est: *Substantia enim hierarchiæ nostræ sunt divinitus tradita oracula. Maxime vero ista Oracula dicimus veneranda, quæ a sacris nostris initiatoribus, divino Spiritu afflatis, in Scripturis sacris librisque theologicis tradita nobis sunt; uti et illa, quæ ab iisdem viris sanctis subtiliori non omnino dissita ab ordine cælesti insinuatione, de mente in mentem, mediante verbo, corporeo quidem illo, simul tamen immateriali, sine scriptione, institutores nostri sacra quadam traductione sunt edocti*. Ubi verbum Dei tam scriptum quam traditum pulchre describit. Sacros autem initiatores nostros vocat apostolos, quorum tam ipse quam S. Timotheus, ad quem libros suos scribit, discipuli extiterunt. Dicit autem traditionem magis ad angelorum locutionem accedere quam Scripturam, quia licet ore quidem corporis instrumento fiat, in quo ab angelica locutione deficit, qui sibi mutuo immediate conceptus suos patefaciunt, sit tamen modo minus materiali quam scriptura, quia solo verbo, ubi in scripturis et calamus et atramentum materiæ crassiores adhibentur.

S. Dionysius præfigit sibi Scripturam tanquam regulam.

In libro vero *De divinis nominibus* hanc iterum sibi legem præfigit, ut nihil nisi ex Scriptura dicat. Cap. 1, sub initium: « Ἔστω δὲ καὶ νῦν ἡμῶν ὁ τῶν λογίων θεσμὸς προδιωρισμένος. » Sit autem etiamnum nobis oraculorum sacra præscripta lex, etc. Et statim post: « Καθόλου τοιγαροῦν οὐ τολμητέον εἰπεῖν, οὔτε μὴν ἐννοῆσαι τι περὶ τῆς ὑπερουσίτου καὶ κρυφίας θεότητος, παρὰ τὰ θειωδῶς ἡμῶν ἐκ τῶν ἱερῶν λογίων ἐκπερασμένα. Τῆς γὰρ ὑπὲρ λόγον καὶ νοῦν καὶ οὐσίαν αὐτῆς ὑπερουσιότητος ἀγνωσία, αὐτῇ τὴν ὑπερουσίον ἐπιστήμην ἀναθετόν,

⁶⁹ I Cor. iii, 10. ⁷⁰ Luc. xxi, 33.

τοσοῦτον ἐπὶ τὸ ἀναντες ἀνανεύοντας, ὅσον ἑαυτὴν ἐνδίδωσιν ἢ θεαρχικῶν λογίων ἀκτίς, πρὸς τὰς ὑπετέρας αὐγὰς, τῇ περὶ τὰ θεῖα σωφροσύνη καὶ οὐσιότητι συστειλλομένων. » *Nihil igitur omnino præsumendum dicere vel cogitare de superessentiali et abdita deitate, præter illa quæ divinitus nobis sunt sacris eloquiis elucidata. Nam et sermonem et intellectum et essentiam excedit superessentialitatis ejus ignoratio, cui superessentialis scientia tribuenda. Quare tantum ad inaccessum illud lumen aspiremus, quantum se insinuaverit divinorum ille radius oraculorum, quo eminentioribus istis rerum divinarum splendoribus, sobrietate quadam ac sanctitate contemperamur.*

Denique in *Mystica Theologia*, cap. 1, ex Scripturis tradit, Deum tenebras posuisse latibulum suum⁷¹, et lucem inhabitare inaccessibilem: et exemplo Moysis ostendit⁷², quomodo caliginem illam mysticam subintrare oporteat. Ex quibus cæterisque scriptis ejus, omnibus liquido constat, S. Dionysium nil nisi e verbo Dei depromptum afferre.

OBSERVATIO II.

Cur S. Dionysius, et quam magnifice de Scriptura loquatur. Quibus nominibus Scripturas appellet. Quibus nominibus apostolos compellet.

Cum sanctus hic, uti ostensum est, totam doctrinam suam hauriat et stabiliat ex verbo Dei, hoc illi merito in primis curæ est ut quo verbum Dei majus apud nos momentum habeat, per sublimissimas et prorsus divinas loquendi formulas, divinitatem ejus auctoritatem nobis inculcet, nosque simul in ejusdem admirationem rapiat, neque humiles de Scripturis cogitationes habere sinat. Hinc fere nunquam eas vulgari nomine Scripturas appellat, sed divinas prorsus ratione circumscribit, uti ex locis supra citatis et maxime capite 1 *Cælestis hierarchiæ* videre licet, ubi in titulo, sacra Scriptura dicitur *θελα ἑλλαμψις*, id est *divina illustratio*, et in contextu *Πατροκινήτου φωτοφωρέλας πρόδος*, id est *a Patre motæ illustrationis emanatio*. Et invocato Jesu, ad ejus contemplationem se reverenter componens, ibidem ait: « Ἐπὶ τὰς τῶν ἱερωτάτων λογίων Πατροπαραδότους ἐλλάμψεις ὡς ἐφικτὸν ἀνανεύσωμεν. » *Ad sacratissimorum a Patribus traditas eloquiorum illustrationes pro viribus suspiciamus*. Et rursum, vocat eam τὴν ἀρχικὴν καὶ ὑπεράρχιον τοῦ θεαρχικοῦ Πατρὸς φωτοδοσίαν, id est *principalem et superprincipalem Patris, qui principium Divinitatis est, illustrationem*; et paulo post: « τὴν θεαρχικὴν ἀκτίνα, » id est *divino-principalem radium*; alibi « τὴν θεολογίαν, » etc. Sic traditiones vocat c. 2, § 3, « τὴν κρυφίαν καὶ ἱερατικὴν παράδοσιν, » id est *arcanam et sacerdotalem traditionem*, quibus aliisque sublimissimis loquendi modis, ad sublimes ac Deo dignas erigit meditationes. Eandem ob causam SS. apostolos aliosque Scripturæ sacræ scriptores, c. 1 *Eccle-*

siasticæ hierarchiæ, et passim alibi, appellat « τοὺς θεολόγους » *theologos*, « τοὺς ἐνθέους ἡμῶν ἱεροτελεστάς, » *divino numine afflatos sacros nostros initiatores*, « τοὺς ἐνθέους ἱεράρχας, » *divino spiritu afflatos hierarchas*, « τοὺς πρώτους τῆς καθ' ἡμᾶς ἱεραρχίας καθηγεμόνας, » *primos hierarchiæ nostræ præceptores*, § 5: « Ἐκ τῆς ὑπερουσίου θεαρχίας αὐτοῦς τε ἀναπλησθέντας τοῦ ἱεροῦ δώρου, καὶ εἰς τὸ ἐξῆς αὐτὸ προαγαγεῖν ὑπὸ τῆς θεαρχικῆς ἀγαθότητος ἀπεσταλμένους. » *Ex superessentiali Divinitate sacro ipsos munere repletos, et in posteros illud ipsum derivatum a divina bonitate missos, etc.*

OBSERVATIO III.

Quadruplex de Deo philosophandi ratio.

Notanda est hujus sancti quadruplex de Deo philosophandi ratio. Prima est, prout Deus in seipso esse concipitur, secundum eas proprietates ac perfectiones, quæ illi ex natura rei seu substantialiter conveniunt respectu sui, ut sunt, esse unum in essentia seu natura divina, trinum in personis, et cætera quæ Deo sunt intrinseca. Secunda, prout consideratur cum respectu et ordine ad creaturas, quatenus videlicet earum auctor est, gubernator ac finis, et sic illi desumpta ex effectis nomina accommodat. Tertia, prout Deus in Scripturis sacris diversarum rerum corporearum figuris repræsentatur, et earumdem nominibus afficitur, ut cum vocatur agnus, leo, petra, etc. Quarta, prout per omnium rerum conceptibilem ablationem, et nostri ipsius abdicationem, divini amoris subvecta pennis, mens nostra in Deum subrigitur, et præsentis ejus radiis afflata, caligando penitus extra supraque se rapitur atque absorbetur. Ac primam quidem res divinas tractandi rationem tenuit in libro *Hypotyposeων*, ut ex cap. 3 *Mysticæ theologiæ* patet; sed magno Ecclesiæ damno divinissimus ille tractatus intercidit. Secundam vero rationem servat in libro *De divinis nominibus*. Tertiam tradiderat in *Symbolica theologia*, cujus frequenter mentionem facit, sed similiter desideratur. Quartam denique maximeque mirabilem practice theologandi normam tradit in *Mystica theologia*, quæ non tantum intellectum Deo subjicit et adjungit, sed vel quammaxime affectum afficit, et, ut S. Maximus et Dionysius Alexandrinus loquuntur, *ταῖς ἀδιδάκτοις* vel potius *θεοδιδάκτοις μυσταγωγίαις* in Deo felicissime collocat ac firmat, ita ut nulla theologiæ pars a divinissimo plane viro prætermisssa videatur.

OBSERVATIO IV.

Quam vim habeant composita ex ὑπέρ.

Notandus quoque cum Lessio lib. 1 *De perfectionibus divinis*, cap. 3, mirabilis et plus quam humanus modus loquendi S. Dionysii, quo utitur ad exprimendam suorum conceptuum sublimitatem, et ad divinitatis supra omnia creata mente conceptibilia, infinitam eminentiam insinuandam præpositione

⁷¹ Psal. xvii. ⁷² Exod. xix, xxxi

ὑπέρ præposita, vocando v. g. Deum ε̅ ὑπερούσιον οὐσίαν, » *essentiam superessentialem*, nimirum quia est essentia seu substantia eminentior omni essentia conceptibili a creatura: item ε̅ ὑπεράγαθον ἀγαθότητα, καὶ ὑπέρθρον θεότητα, ε̅ *bonitatem et divinitatem, omni bonitate et deitate conceptibili eminentiorem*; quomodo exponenda sunt omnia nomina composita ex particula ὑπέρ, ut ὑπέρφωτος, ὑπερ-ἀρχιος, ὑπερτελής, etc., id est *omni luce, omni principio, omni perfectione excellentior*. Illud enim ὑπέρ, id est *super*, apud Dionysium in compositione designat excellentiam, creatam omnem intelligentiam superantem.

Vox οὐσία quam vim habeat cum præpositione ὑπέρ.

Cum autem præpositio ὑπέρ nulli vocabulo frequentius præponatur quam voci οὐσία, sciendum hanc vocem apud Dionysium ut plurimum accipi pro essentia, substantia, natura, præsertim spirituali, et interdum etiam, sed rarius, pro materia. Quando autem adjungitur illi præpositio ὑπέρ, tum fere de Deo rebusque divinis ac supernaturalibus sermo est. Hinc lib. *De divinis nominibus*, cap. 1, § 1, et alibi passim, fidem vocat ε̅ ὑπερούσιον ἐπιστήμην, » id est *supernaturalem scientiam*, quia viribus naturæ haberi nequit, sed a Deo nobis ejus habitus infundi debet, et Dei gratia opus est ut actus fidei eliciatur. Sic etiam Christum, tanquam fidei et gratiæ auctorem, cap. 1 *Eccl. hierar.*, § 1, appellat ε̅ θεαρχικώτατον νοῦν καὶ ὑπερούσιον, » id est *mentem maxime divinam ac supernaturalem*. Similiter sacramentalia et sacramenta, et Scripturas divinas ibidem § 5 vocat ε̅ τὸ ἱερόν δωρον τῆς ὑπερουσίου θεαρχίας, » id est *sacrum munus supernaturalis Dei principatus*. Hæc enim omnia spectant ad ordinem natura sublimiorem, scilicet gratiæ, qua supra naturam ad divinum quemdam statum elevamur, uti docet Dionysius *De eccl. hier.*, cap. 2, parte 1.

OBSERVATIO V.

Quid significant composita ex αὐτό. Nomina divina quo sensu de Deo prædicet. Quid sit ea θεοπραπῶς prædicari. Non solum secundum causam dici.

Simili fere modo intelligenda sunt nomina quæ componuntur ex particula αὐτό, ut cum in libro *De divinis nominibus*, cap. 5 et 11, et alibi, Deum vocat τὸ αὐτὸ εἶναι, τὴν αὐτοζωήν, τὴν αὐτοσοφίαν, etc., id est *per se esse, per se vitam, per se sapientiam*, et similia, quæ soli Deo competunt: nulla enim creatura est per se id quod est, sed per participationem; solus autem Deus est ipsum hoc quod est per se, id est sua essentia, et suum esse, et non secundum participationem. Idcirco D. Dionysius cap. 2 ait hæc nomina, tanquam Deum decentia, attribui divinitati trium Personarum ἀμσρῶς, hoc est *imparticipate*, atque adeo plene et

essentialiter, ac proinde absolute et perfecte, sicut ipsa divinitas est in qualibet persona ex tribus tota, perfecta, integra et plena.

Unde bene observavit P. Franc. Turrianus ad Joannis Cyparissiotæ Decadem IV *Expositionis materiata*, cap. 9, non ita esse ut quidem putaverunt, divina nomina secundum Dionysium, secundum causam tantum de Deo dici, ut bonus, quod sit auctor bonitatis, sapiens, quod sapientiæ, et similiter in aliis. Si enim sic dicerentur de Deo, clauderent in suo intellectu, ut ait S. Thomas, bonitatem creaturæ; ac proinde de creatura inprimis dicerentur, quasi Deus diceretur bonus et sapiens ad similitudinem boni, cui dat bonitatem; et sapientis cui dat sapientiam. At non sic Dionysius sensit, ut nomina divina secundum causam tantum de Deo dicerentur; sed sic, ut Deo primum attribuerentur ut eum decent, id est imparticipate et essentialiter. Cum enim dicit Scriptura: *Nemo bonus nisi solus Deus*⁷³, perinde est ac si dicat: *Nemo per se bonus*, id est, *nemo supra bonitatem participatam, nisi solus Deus*: sic enim intellexit et interpretatus est idem Dionysius cap. 2 *De divinis nominibus* in principio: ut jam bonus et sapiens dicatur Deus, quia bonitas in eo antecellat et exsuperet omnem bonitatem creatam et participatam. Hujusmodi autem divina nomina, quæ secundum plenitudinem et non secundum participationem Deo attribuuntur, vocat Dionysius *θεοπραπῆ*, id est nomina Deum decentia. Si igitur secundum causam tantum dicerentur, non essent nomina Deum decentia, quia sic dicta in se includunt, ut dixi, solum participationes creatas, ut bonus bonitatem participatam, cujus auctor bonus Deus; sapiens sapientiam participatam, cujus auctor sapiens Deus; et ad eundem modum alia. Quare S. Dionysio contradicit et repugnat, qui dicit nomina divina secundum Dionysium, secundum causam tantum dici de Deo: sic enim dicta, non sunt Deum decentia, ac proinde sic accepta, non sunt nomina divina. Dionysio autem auctore, nomina divina Deum decentia, absolute, perfecte, integre et plene, id est exsuperanter et eminenter Deo conveniunt.

OBSERVATIO VI.

Quomodo Deus sit per se vita, et auctor per se vitæ, etc.

Hic ulterius notandum quomodo S. Dionysius aliquando quidem Deum vocet τὴν αὐτοζωήν, id est *per se vitam*, aliquando vero τῆς αὐτοζωῆς ὑποστάτην, sive *per se vitæ sustentatorem*. Et eodem capite 11 quo sensu hæc intelligenda sint, ipsemet pandit his verbis: ε̅ Οὐκ ἐναντίον αὐτοδυναμῶν ἢ αὐτοζωῆν εἶπεῖν τὸν Θεόν, καὶ τῆς αὐτοζωῆς, ἢ εἰρήνης, ἢ δυνάμεως ὑποστάτην· τὰ μὲν γὰρ ἐκ τῶν ὄντων, καὶ μάλιστα ἐκ τῶν πρώτως ὄντων, ὡς αἰτίας πάντων τῶν ὄντων λέγεται· τὰ δὲ ὡς ὑπὲρ πάντα καὶ τὰ πρώτως ὄντα, ὑπερὸν ὑπερουσίως.

⁷³ Marc. x.

Non pugnant, inquit, secum, dicere Deum per se potestatem et per se vitam; et dicere Deum creatorem per se vitæ, vel per se pacis, vel per se potestatis; hæc enim dicitur Deus ex iis quæ sunt, et maxime ex iis quæ prima sunt, tanquam causa omnium quæ sunt: illa autem dicitur tanquam existens super-substantialiter supra omnia quæ sunt, et quæ primo sunt. Dicitur ergo Deus per se vita, scilicet imparticipata, illimitata, etc. Auctor vero per se vitæ, scilicet participatæ, limitatæ, etc., sive doni illius quo viventes facit, ita nimirum ut per se vita naturam vitæ significet, id est ea quæ cadunt in definitionem vitæ (5).

OBSERVATIO VII.

Quid signent composita ex ἀρχῆ.

Non raro quoque S. Dionysius utitur nominibus ex voce ἀρχῆ compositis, vocando Deum θεαρχίας, θεαρχικῆν ὑπαρξιν, etc., id est Dei-principatum, substantiam divino-principalem, divinitatis originem, in creaturis scilicet, quia Deus est auctor divinitatis in cunctis hominibus et angelis qui Deum imitantur et ei similes fiunt, de quibus scriptum est: Ego dixi: Dii estis⁷⁴; et illud: Deus deorum in Sion⁷⁵. Θεαρχίας itaque dicit, quasi θεῶν ἀρχοῦσα, dicans nos Deum deorum, ut David dicit. Cap. 3 Cælestis hierarchiæ Deum vocat τελεαρχίας καὶ αὐτοτελεαρχίας, id est originem perfectionis, et per se originem perfectionis; item ταξιαρχίας, id est originem ordinationis. Item cap. 3 De divinis nominibus, § 2, corpus B. Virginis vocat ζωαρχικόν, id est quod vitæ principium dedit.

OBSERVATIO VIII.

Dionysium omnia de Deo affirmare et iterum negare. Quomodo omnia de Deo affirmantur.

Notandum quoque S. Dionysium lib. De divinis nominibus, cap. 1, 2, 13, et alibi, aliquando quidem omnia de Deo affirmare, aliquando vero rursus omnia negare. Hinc dicit Deum omnia esse ut Deum decet; et nihil eorum esse, ut supra substantiam est; utrumque enim proprie dicitur in Dei amplitudine: ut, Deus est vita, Deus est bonitas; et, Deus non est vita, et non est bonitas, quia est supra hæc, quæ nos per vitam et bonitatem intelligimus. Et hoc sensu cap. 2, § 1, vocat Deum « πάντων θέσιν καὶ πάντων ἀφαιρέσιν, » omnium positionem, et omnium ablationem, quia eminenter ponit omnia, tanquam omnia continens; et formaliter omnia aufert, quia ratio propria qua Deus est, excludit ab ipso omnem formalem rationem a creata mente comprehensibilem, uti erudite observat Lessius lib. 1 De perfect. divin., cap. 5, eujus verba cum S. Dionysio magnam lucem afferant, hic referre placuit: Omnia, inquit, de Deo affirmantur, quia omnia sunt in ipso formaliter vel eminenter. Hinc dicitur sapientia, bonitas, veritas, lux,

sanctitas, justitia, misericordia, beatitudo, vita omnium viventium, esse omnium existentium, omnium perfectio, pulchritudo, mensura, ratio, salus, conservatio. Unde divus Bernardus, lib. v De consid.: Quid est Deus? Voluntas omnipotens, benevolentissima virtus, lumen æternum, incommutabilis ratio, æterna beatitudo. Et infra: Amat ut charitas, novit ut veritas, judicat ut æquitas, dominatur ut majestas, regit ut principium, operatur ut virtus, tuetur ut salus, revelat ut lux, assistit ut pietas, etc. Et quamvis plurima rerum nomina illi non tribuantur ob imperfectionem quam involvunt, tamen omnes rerum species et omnia individua sunt in ipso eminenter secundum sua prototypa, et veluti primæva et æterna semina, ex quorum vi pullularunt, atque adeo sunt in ipso intrinsece, non quidem secundum suum esse formale et essenziale, sed secundum esse suum eminenter et superessentiale. Unde ipse est omnia et singula eminenter et superessentialiter.

Quomodo omnia negentur.

Negantur de ipso omnia, quia ipse est supra omnem rationem et speciem creatæ menti concepitibilem. Sic Dionysius, capit. ult. Myst. theologiæ, dicit Deum esse non substantiam, non vitam, non lucem, non sensum, non mentem, non sapientiam, non bonitatem, non deitatem, sed quiddam his omnibus eminentius atque præstantius. Ratio est, quia omnia ista, quatenus menti creatæ sunt comprehensibilia et nominabilia, habent conceptus obiectivos limitatos in ratione entis: limitatos, inquam, non ex parte rei quæ concipitur, sed ex parte modi concipiendi. Unde ut sic concipiuntur, non includunt formaliter alias perfectiones: ratio enim substantiæ, ut a creatura concipitur, non includit rationem sapientiæ aut cæteras perfectiones, nec contra, sed quæque suum limitatum conceptum habet. Deus autem est ratio prorsus illimitata, unde formaliter vel eminenter includit omnem perfectionem conceptibilem.

Perfectiones dupliciter existunt in Deo.

Hinc patet omnes perfectiones quæ Deo tribuuntur absque metaphora, dupliciter in ipso contineri, formaliter et eminenter: formaliter, si spectentur secundum proprium conceptum, quo a Deo et beatis concipiuntur, qui est illimitatus in genere entis; eminenter, si considerentur secundum conceptus proprios, quos habent ut a creaturis absque lumine gloriæ apprehendantur: etsi enim res concepta sit proprie in Deo, non tamen cum eo modo et limitatione sub qua concipitur.

OBSERVATIO IX.

Perfectiones Dei dupliciter considerantur. Quomodo Deus denominetur sapiens, justus, etc.

Ut hæc et alia quæ supra attigimus, melius intelligantur, ibidem e Lessio notandum est, di-

⁷⁴ Psal. LXXXI. ⁷⁵ Psal. LXXXIII.

(5) Vide infra c. 5 et 11 De divinis nominibus et Epistolam S. Dionysii ad Caium (epist. 1).

vinas perfectiones dupliciter considerari posse. A Primo, ut sunt in rebus creatis vel etiam prout ab intellectu creato absque lumine gloriæ concipi possunt; secundo, ut sunt in Deo. Si priore modo considerentur, distinguuntur inter se formaliter, imo multæ etiam realiter, suntque diversæ formæ, vel rationes formales. Et quamvis concipiantur ut illimitatæ, vel infinitæ perfectionis intra suam speciem seu rationem formalem, tamen in ratione entis vel perfectionis sunt limitatæ, quia una non includit aliam. Hoc modo illæ perfectiones non sunt in Deo formaliter, sed eminenter tantum, nempe ut in causa superioris ordinis, et analogæ. Si vero secundo modo concipiantur, sic non habent inter se ullam distinctionem formalem, sed sunt una simplicissima forma, a qua Deus omnium illarum perfectionum denominationem accipit, sed longe altior quam mens creata concipere possit. Dicitur enim *sapiens*, non quasi sapientia imbutus et informatus, sed ut sapientia per se subsistens. Dicitur *justus*, *misericors*, *sanctus*, non ut his perfectionibus affectus, ornatus et imbutus (quomodo a nobis concipitur), sed ut justitia, misericordia et sanctitas substantialis, per se subsistens. Eodem modo accipiendæ omnes aliæ perfectiones quæ ipsi tribuuntur, quia in illo nulla est diversitas formarum aut rationum formalium, sed una simplicissima forma per se subsistens, infinite supra omnia elevata, quæ est ipsius essentia (quam Deitatem vocare possumus) per quam omnes illæ denominationes illi ex parte rei competunt. Id enim est longe perfectius et dignius illi majestati, infinite supra omnia quæ sunt et quæ non sunt (ut Dionysius loquitur) elevata.

Quomodo se mutuo includant.

Itinc sequitur primo, omnia attributa, prout considerantur in summa sua elevatione (quomodo sunt in Deo), se mutuo includere, et in unius conceptu intrinsece includi omnia, quia sunt una simplicissima forma, in se omnis distinctionis experta, de cujus ratione est omnia illa formaliter et secundum summam identitatem includere, et omnia illa esse formaliter.

Quomodo sint infinite elevatæ.

Sequitur, secundo, perfectiones divinas, prout sunt in Deo, esse infinite elevatas supra easdem perfectiones spectatas, prout sunt aut possunt esse in creaturis, aut etiam prout a mente creata possunt concipi. Ratio est, quia ut sunt in Deo, sunt infinitæ perfectionis non solum intra propriam speciem, sed absolute et in toto genere entis. Tum etiam quia in Deo non sunt forma aliqua accidentaria, sed substantia per se subsistens, et a se habens omnia infinite, quæ ad rationem cujusque perfectionis spectant, v. g., sapientia divina non est qualitas, sed substantia per se subsistens, habens a se non solum infinitum lumen intellectuale,

sed etiam omne objectum intelligibile, et sic de cæteris.

Nulla est similitudo inter perfectiones Dei et creaturæ.

Sequitur, tertio, perfectiones divinas, ut sunt in Deo, non habere ullam similitudinem cum perfectionibus quæ sunt vel esse possunt in rebus creatis, ut docet Dionysius cap. 9 *De divinis nominibus*, et cap. 5 *Mysticæ theologiæ*. Quam ob causam Deus dicitur non esse substantia, non esse vita, etc., quia ita est super omnia elevatus, ut cum nulla re creata vel creabili similitudinem habeat. Quia tamen res creatæ aliquam ad Deum proportionem habent tanquam effectus et imitationes quædam illius (ob quam proportionem, si sit in summo gradu dicuntur etiam Deo similes, et Dei imagines, ut patet in natura intellectuali), neque nos Deum nisi ex rebus creatis per analogicum ascensum cognoscere possumus, ideo nomina perfectionum creaturarum ad perfectiones divinas transferimus; alioquin de divinis nullo modo loqui possemus. Verum hæc nomina longe altiori sensu accipienda sunt, cum tribuuntur rebus divinis, quam cum creatis: in Deo enim significant substantiam a se existentem, ac proinde omnino illimitatam, quæ per se formaliter absque omni actu elicitio præstat omnia quæ perfectiones creatæ præstare possunt, et modo infinite excellentiori. Itaque neque in modo existendi, neque in modo operandi, neque in modo tribuendi suum effectum formalem est ulla similitudo, etc.

OBSERVATIO X.

Nomina communia quo sensu prius de Deo, et prius de creaturis dicantur. Nomina sunt rebus posteriora. Nomina ab homine inventa.

Nota S. Thomam, parte 1, qu. 13, art. 6, dicere prædictas perfectiones, quantum ad rem significatam per nomen, prius dici de Deo quam de creaturis; quia a Deo huiusmodi perfectiones in creaturas manant; sed quantum ad impositionem nominis, prius a nobis imponi creaturis quas prius cognoscimus; unde et modum significandi habent, qui competit creaturis. *Non enim* (inquit Basilus, lib. 11, contra Eunomium) *natura rerum nominatur, imo post res ipsas inventa sunt nomina.* Etenim si hoc esset verum, non esse nomina rebus posteriora, opus esset, ut quorum sunt eadem nominationes, una et eadem substantia esset: ex quo fieret, ut quia qui sunt virtute perfecti, digni nomine Dei habentur, et dii appellantur, essent homines *ὁμοῦστοι*, id est ejusdem substantiæ qua Deus. Verum sicut hoc dicere, manifesta insania est; sic illud dicere, æque dementia est. Imo et Gregorius Nyssenus lib. xiii, disputans contra Eunomium: *Miseratur, inquit, et misericors Dominus, patiens, et multæ misericordiæ* ⁷⁶. Quid hæc aiunt significare? Naturamne, an operationem? Nemo sa-

⁷⁶ Psal. cxxlv.

ne aliud declarare dixerit præterquam operationem. A Quando igitur miseratus est Dominus, ut ex operatione miserationis nomen duceret? Nunquid ante vitam humanam? Ecquis tunc misericordia indigebat? At vero post peccatum prorsus misericordia opus fuit, peccatum autem post hominem existit; post hominem igitur actio miserendi et misericordiæ nomen. Unde manifestum efficitur posteriora esse nomina ipsa æternitate Dei, et post hominem et mentem hominis inventa esse. Mens enim humana sicut aliarum rerum nomina adinvenit, sic etiam nomina Dei aggressa, et veluti materiam naeta, illa ipsa effecta et admirabilia, quæ in universo contemplatur insequens, et de Deo inquirens, nomina imposuit. *Nomina communia quo sensu de Deo, et quo sensu* B *de creaturis intelligenda.*

Ex his ergo colligitur, cum hujusmodi nomina divina de creaturis quas prius cognoscimus, et prius nominamus, dicuntur, habere ea modum significandi, qui competit creaturis, sicut ait S. Thomas, et secundum nostram consuetudinem proprie significare operationem seu effectum participatum, ut bonus bonitatem creatam, sapiens sapientiam item creatam, et similiter in reliquis nominibus significantibus hujusmodi perfectiones participatas; et ut sic non dicuntur proprie de Deo, quia Deus est supra ista, supra bonum, supra sapientem. Cum vero de Deo proprie dicuntur, essentiam ejus significare, et secundum naturam dici, et dicta de creaturis quoad rem significatam, non proprie sed per abusum verbi et per imitationem et similitudinem quamdam analogicam dici: atque ita quæ sunt communia Deo et creaturis nomina, quoad rem significatam vere et proprie, id est essentialiter et per se dicuntur de Deo; de creatura vero non vere neque proprie, quia non per se dicuntur: quoad vero impositionem nominum, proprie significant id ad quod imposita sunt, imposita enim sunt prius ad significandas perfectiones participatas, quas a Deo in creaturis effectas cognoscimus, ex quibus, ad cognoscendas, utcumque possumus, perfectiones essentielles Dei deducimur, sicut scriptum est: *Invisibilia Dei per ea quæ facta sunt intellecta conspiciuntur*⁷⁷.

Omnia Dei nomina quid unum et idem significant ad Deum relata.

Observandum hic cum Cyparissiota Decad. iv, cap. 7, quod sicut divina nomina ex effectis sumpta, differentiam operationum repræsentant, sic ad Deum relata, diversas res repræsentare non possint. Hinc magnus Basilius in epistol. ad Eustachium: *Omnes, inquit, notiones, et nomina quæ Deum decent, æqualis inter se honoris sunt, quatenus significatione rei subjectæ nihil differunt. Non enim ad aliam rem subjectam mentem ducit appellatio boni, et ad aliam appellatio sapientis, et potentis, et justi. Quin potius, quæcumque nomina dixeris,*

unum est quod significatur. Et si Deum dicas, eundem ostendisti, quem per reliqua nomina mente concepisti. Ex his igitur manifestum fit quod eadem divina nomina et eadem notiones nostræ de Deo dicuntur, nullamque differentiam rei subjectæ ad Deum relata repræsentant: et quod nomina Dei triplicem habent causam efficientem quidem, mentem ipsam humanam; materiam, illa unde colliguntur, id est effecta; finem, Deum ad quem referuntur.

OBSERVATIO XI.

S. Dionysius primus auctor theologiæ scholasticæ. *Principia theologica ex prima periodo Dionysii deprompta. Omne donum a Deo esse, desursum esse, a Patre luminum. Spiritus sanctus donum Patris. Cur Pater luminum dictus. Patrem esse principium emanationum. Bonum sui diffusivum. Deus omnia facit ob bonitatem. Gratia non datur ex meritis. Immediata est a Deo. Uniendi vim habet. Hominem elevat supra statum naturæ. Deus omnium principium et finis.*

Observatu quoque dignissimum quomodo S. Dionysius primus scholasticæ theologiæ jecerit fundamenta, quibus cæteri deinceps theologi, eam quæ de Deo rebusque divinis in scholis traditur, doctrinam omnem inædificarunt. Exemplo sit proximum quod occurrit capitis primi *De cælesti hierarchia* exordium, cujus primam periodum si attente quis expeyderit, quot verba tot oracula, totidemque altissima scholasticæ doctrinæ principia mirabitur. Sic habet: « Πᾶσα δόσις ἀγαθῆ, καὶ πᾶν δῶρημα τέλειον, ἀρωθέρ ἐστι, καταβαῖνον ἀπὸ τοῦ Πατρὸς τῶν φῶτων⁷⁸. » Ἄλλὰ καὶ πᾶσα Πατροκινήτου φωτοφανείας πρόδος εἰς ἡμᾶς ἀγαθοδότης φοιτῶσα πάλιν ὡς ἐνοποιὸς δύναμις ἀνατατικῶς ἡμᾶς ἀναπλοῖ, καὶ ἐπιστρέφει πρὸς τὴν τοῦ συναγωγῶ Πατρὸς ἐνότητα, καὶ θεοποιὸν ἀπλότητα. Καὶ γὰρ ἐξ αὐτοῦ πάντα, καὶ εἰς αὐτόν. » *Omne datum bonum, et omne donum perfectum desursum est, descendens a Patre luminum. Quin et omnis a Patre motæ illustrationis emanatio, in nos benefice exundans; denuo ceu unifica vis, ad supera nos erigendo simplifcat, et convertit ad congregantis Patris unitatem et deificam simplicitatem. Quoniam ex ipso et in ipsum sunt omnia.* Ecce quot brevis hæc periodus sublimissimæ theologiæ principia complectatur.

D Primo, bonum omne a Deo datum esse; quod designant verba, Πᾶσα δόσις ἀγαθῆ. Ex quo principio S. Thomas p. 1, qu. 4, 5, 6, plurimas elicit conclusiones, verbi gratia, Deum esse summum bonum, rerum omnium perfectiones eminenter continere, creaturas ejus participatione ac similitudine bonas esse, etc.

Secundo, omne donum perfectum esse a Deo, καὶ πᾶν δῶρημα τέλειον, scilicet ut principio effectivo, exemplari, et finali: p. 1, qu. 6, art. 4, et 2-2, q. 3, art. 2 ad 1; q. 27, art. 3, in corpore. Vide item D. Thomam p. 1, q. 38, et 1-2, q. 68, ubi disputat de ratione doni.

⁷⁷ Rom. 1. ⁷⁸ Jac. 1, 17.

Tertio, omne donum perfectum desursum esse. *Ἀρωθέρ ἐστι.* Hinc D. Thomas p. 1, q. 38, art. 1, in corpore, docet nos non posse pervenire ad perfectum donum Dei, sed debere hoc nobis dari desuper. Item quod sic divinæ personæ competat dari et esse donum.

Quarto, donum omne perfectum descendere a Patre luminum. *Καταβαίνον ἀπὸ τοῦ Πατρὸς τῶν φώτων.* Hinc D. Thomas, p. 1, q. 38, art. 2, tradit, donum esse proprium nomen Spiritus sancti, et esse nomen personale. Cum autem a Patre Filioque procedat ut amor, *procedit*, inquit, *in ratione doni primi.* Unde D. Augustinus lib. xv *De Trinitate*, cap. 19, dicit quod per donum, quod est Spiritus sanctus, multa propria dona dividantur membris Christi. Dicitur autem a Patre descendens, ut in nomine doni importetur proprietates originis ejus, quæ est processio. Ita D. Thomas parte 1, q. 38, art. 2 ad 2. Attribuitur autem donum Patri, tanquam mittenti principali, licet etiam a Filio mittatur atque procedat : p. 1, quæst. 43. Non otiose quoque Deus Pater *Pater luminum* nuncupatur, cum ex ipso purissima duo divinitatis germina, Filius et Spiritus sanctus, ceu splendor ac lumen a sole (si divina creatis conferre liceat) æterna processione pullularint. Unde in hymno Ecclesiæ canitur :

Lux lucis et fons luminis.

Quamquam Filio nomen lucis et imaginis approprietur, quia procedit per intellectum, et in similitudinem. Ita D. Thomas, p. 1, q. 35.

Quinto, Patrem esse principium emanationum, tam earum quæ ad intra quam quæ ad extra nominantur, ut insinuant illa verba : *Ἀλλὰ καὶ πᾶσα πατροκινήτου φωτοφανελας πρόδος.* Hinc D. Thomas p. 1, q. 33, art. 1, docet Patrem esse principium in divinis, eique nomen principii personaliter convenire, ideoque nomina principium significantia Patri esse attribuenda. Potest hic etiam intelligi gratia præveniens et auxilium Dei movens, de qua D. Thomas 1-2, qu. 111.]

Sexto, bonum esse sui diffusivum, quod signant illa verba, *Εἰς ἡμᾶς φοιτῶσα.* Vide D. Thomam p. 1, q. 5, art. 4.

Septimo, Deum omnia facere propter suam bonitatem, quod innuit vocabulum *ἀγαθοδότης.* Vide D. Thomam p. 1, q. 65, art. 2.

Octavo, lumen gratiæ gratuito Dei munere nobis inspirari, et consequenter non dari nobis ex meritis nostris, quod idem vocabulum significantum præbet. S. Thomas 1-2, q. 109, art. 6, in corpore.

Nono, lumen gratiæ a solo Deo immediate animæ infundi. D. Thomas 1-2, q. 76 et 112. Item excedere conditionem naturæ creatæ, et esse ordinis supernaturalis : 1-2, q. 114, art. 1, in corpore, et art. 2 et 5 ibid. Consequenter hominem sine gratuito Dei auxilio non posse se ad gratiam disponere : p. 1, q. 62, art. 2, et 1-2, q. 109, art. 6.

¹⁹ Jean. vi, 44.

Decimo, gratiam habere vim conjungendi hominem cum Deo. *Ὡς ἐροποιὸς δύναμις.* Hinc D. Thomas 1-2, q. 111, art. 5, docet gratiam gratum facientem digniorem esse quam gratis datam, quod hæc tantum ordinet ad quædam præparatoria ultimi finis, illa vero ordinet hominem immediate ad conjunctionem ultimi finis.

Undecimo, lumen gratiæ mentem elevare supra conditionem naturæ humanæ, ut insinuant illa verba, *Ἀνατατικῶς ἡμᾶς ἀναπλοῖ.* Item nos ad Deum convertere, *Καὶ ἐπιστρέφει πρὸς τὴν τοῦ συναγωγῶν Πατρὸς ἐρότητα.* Ubi non frustra dicitur *συναγωγῶν Πατρὸς*, cum Christus ipse dixerit : *Nemo venit ad me, nisi Pater meus traxerit eum*¹⁹. Vocatio enim Patri appropriatur, uti Filio adductio, et Spiritui sancto perventio, seu bravii consecutio. Item vox *ἐρότητα* designat, gratiam homines colligere ; qua re significatur unio illa spiritalis, quæ per eam fit ad Deum. Denique docet, nos per gratiam divinitatis cujusdam participes reddi, uti declarant illa verba, *καὶ θεοποιὸν ἀπλότητα.* Ubi quoque vox *ἀπλότης* statum animæ spiritali significanter exprimit, utpote simplicem, et a rebus variis et compositis abstractum. Vide D. Thomam 1-2, qu. 110, art. 1, et 2-2, quæst. 17, art. 4, et qu. 81, art. 8, aliisque locis plurimis.

Duodecimo, Deum esse rerum omnium principium et finem. *Καὶ γὰρ ἐξ αὐτοῦ πάντα, καὶ εἰς αὐτόν.* Ex qua veritate divus Thomas passim plurimas deducit conclusiones, ut videre est parte 1, quæstione 22, articulo 2 ; quæst. 44, art. 1, 2, 3 ; quæst. 65, art. 2 ; quæst. 103, art. 2 ; quæst. 105, art. 5 ; item parte 1-2, quæst. 69, art. 2, etc.

Hæc ad leonem ex ungue, ut in proverbio est, cognoscendum satis sint.

OBSERVATIO XII.

Javabit etiam non parum ad pleniorum S. Dionysii intelligentiam, scire loca quæ D. Thomas ex ipso citat, ut sicut Doctor Angelicus ex illo sole magnum sapientiæ lumen accepit, ita vicissim luminis ejusdem radios ad captum nostrum apte distributos, hierarchico ritu in nos transfundat.

DE COELESTI HIERARCHIA.

Caput primum, quod de Scriptura sive sacra doctrina est, quam, ut ejusdem argumenti, ad Dionysii exemplum primo loco posuit, citatur parte 1, quæstione 1, articulo 9, in corpore, et ad 2 et 3 ; item quæst. 9, art. 1 ad 3 ; item quæst. 88, art. 2, et quæst. 108, art. 1 et 4. In Prima vero Secundæ, quæst. 99, art. 3. In parte III, quæst. 60, art. 4 ; in parte I Sent., dist. 22, quæst. 1, art. 2, et dist. 34, quæst. 3, art. 1 ; in parte II Sent., dist. 9, quæst. 1, art. 8.

Caput secundum citatur in parte 1, quæstione 13, articulo 3, et art. 12 ; quæst. 54, art. 3. In 2-2, quæst. 112, art. 2. In parte I Sententiar., dist. 4, quæst. 2, art. 1 ; dist. 22, quæst. 1, art. 1 et 2 ;

dist. 34, quæst. 3, art. 1. In Quæstionibus disputatis, de potentia Dei, quæst. 3, art. 4; quæst. 7, art. 5; quæst. 9, art. 7.

Caput tertium citatur in parte i, quæstione 106, articulo 2; quæst. 108, art. 1 et 2. Item in 2-2, quæst. 184, art. 8. In parte iii, quæst. 84, art. 3. In Supplemento partis iii, quæst. 37, art. 1; quæst. 72, art. 1. In parte ii Sent., dist. 9, quæst. 1, art. 1 et 2; dist. 10, art. 1 et 2. In Quæstionibus disputatis, de potentia Dei, quæst. 2, art. 3; de malo, quæst. 7, art. 3; de veritate, quæst. 9, art. 3.

Caput quartum citatur parte i, quæstione 12, articulo 11; quæst. 13, art. 3; quæst. 57, art. 1; quæst. 108, art. 3; quæst. 111, art. 1. In 1-2, quæst. 3, art. 7; quæst. 98, art. 3; quæst. 111, art. 1. In 2-2, quæst. 2, art. 6 et 7. In parte iii, quæst. 10, art. 4; quæst. 12, art. 4; quæst. 20, art. 1; quæst. 27, art. 5; quæst. 30, art. 2; quæst. 55, art. 1 et 2. In Supplemento, quæst. 77, art. 2. In parte i Sent., dist. 17, quæst. 1, art. 1. In parte ii Sent., dist. 9, quæst. 1, art. 1; dist. 12 in expositione textus et quæst. 1, art. 5. In Quæstionibus disputatis, de malo, quæst. 3, art. 4; de veritate, quæst. 10, art. 1, et quæst. 14, art. 3.

Caput quintum citatur parte i, quæstione 1, articulo 10; quæst. 106, art. 5; quæst. 108, art. 2 et 5; quæst. 113, art. 2. In parte i. Sent., dist. 17, quæst. 1, art. 4. In Quæstionibus disputatis, de potentia Dei, quæst. 6, art. 7; de malo, quæst. 6, art. 7; de malo, quæst. 3, art. 7, et quæst. 9, art. 5.

Caput sextum citatur parte i, quæstione 56, articulo 1; quæst. 58, art. 5; quæst. 106, art. 2; quæst. 108, art. 1 et 3. In parte iii, quæst. 21, art. 2. In parte ii Sent., dist. 9, quæst. 1, art. 2.

Caput septimum citatur parte i, quæstione 12, articulo 8; quæst. 57, art. 5; quæst. 106, art. 2 et 4; quæst. 107, art. 2; quæst. 108, art. 1, 2, 5 et 6. In 1-2, quæst. 28, art. 5; quæst. 67, art. 2; quæst. 111, art. 1; quæst. 112, art. 1. In 2-2, quæst. 2, art. 6 et 7. In parte iii, quæst. 12, art. 4; quæst. 13, art. 2; quæst. 30, art. 2; quæst. 59, art. 6; quæst. 67, art. 1. In parte i Sent., dist. 37, quæst. 3, art. 1. In parte ii Sent., dist. 9, quæst. 1, art. 7; [dist. 10, quæst. 1, art. 1, 2 et 3. In Quæstionibus disputatis, de veritate, quæst. 9, art. 3.

Caput octavum citatur parte i, quæstione 66, articulo 3; quæst. 106, art. 1 et 2; quæst. 108, art. 2, 5 et 6; quæst. 112, art. 2 et 4. In 1-2, quæst. 111, art. 1. In Supplemento, quæst. 73, art. 3. In parte i Sent., dist. 37, quæst. 4, art. 3. In parte iv Sent., dist. 24, quæst. 2, art. 1.

Caput nonum citatur parte i, quæstione 108, articulis 2, 5 et 6. In 1-2, quæst. 98, art. 5. In 2-2, quæst. 2, art. 7. In parte iii, quæst. 64, art. 7. In ii Sent., dist. 11, quæst. 1, art. 2.

Caput decimum citatur parte i, quæstione 108, articulis 2 et 3. In parte ii Sent., dist. 9, quæst. 1, art. 2.

Caput undecimum citatur parte i, quæstione 76,

art. 1. In Supplemento, quæst. 73, art. 3. In parte ii Sent., dist. 10, quæst. 1, art. 2.

Caput duodecimum citatur parte i, quæstione 55, articulo 3; quæst. 106, art. 4. In 2-2, quæst. 2, art. 6. In parte ii Sent., dist. 10, quæst. 1, art. 2. In Quæstionibus disputatis, de veritate, quæst. 29, art. 5.

Caput decimum tertium citatur parte i, quæstione 112, art. 2. In parte ii Sent., dist. 15, quæst. 1, art. 1; dist. 17, quæst. 1, art. 4. In parte ii Sent., dist. 10, quæst. 1, art. 2 et 4; dist. 11, quæst. 1, art. 2.

Caput decimum quartum citatur parte i, quæstione 50, articulo 3. In Quæstionibus disputatis, de potentia Dei, quæst. 6, art. 6; de virtutibus, quæst. 1, art. 8.

Caput decimum quintum citatur parte i, quæstione 51, articulo 3; quæst. 106, art. 1; quæst. 107, art. 5; quæst. 115, art. 1. In 1-2, quæst. 31, art. 4.

DE ECCLESIASTICA HIERARCHIA.

Caput primum citatur parte i, quæstione 108, articulo 4. In parte iii, quæst. 64, art. 6. In Supplemento, quæst. 31, art. 3. In parte ii Sent., dist. 9, quæst. 1, art. 8. In parte iv Sent., dist. 3, quæst. 2, art. 1. In Quæstionibus disputatis, de veritate, quæst. 8, art. 7.

Caput secundum citatur in parte iii, quæstione 63, articulo 2; quæst. 65, art. 1; quæst. 66, art. 1; quæst. 67, art. 1 et 7; quæst. 69, art. 5; quæst. 71, art. 4; quæst. 80, art. 9; quæst. 83, art. 5. In Supplemento, quæst. 29, art. 1. In parte iv Sent., dist. 1, quæst. 1, art. 2; dist. 6, quæst. 2, art. 1, 2 et 3; dist. 12, quæst. 2, art. 1.

Caput tertium citatur in parte iii, quæstione 63, articulo 6; quæst. 65, art. 1 et 3; quæst. 66, art. 11; quæst. 67, art. 1; quæst. 80, art. 9; quæst. 83, art. 4 et 5. In Supplemento, quæst. 29, art. 6; quæst. 37, art. 2. In parte iv Sent., dist. 8, quæst. 1, art. 1; dist. 24, quæst. 2, art. 1 et 2.

Caput quartum citatur in parte iii, quæstione 16, articulo 3; quæst. 72, art. 2. In parte ii Sentent., dist. 9, quæst. 1, art. 8. In parte iv Sentent., dist. 5, quæst. 2, art. 1; dist. 7, quæst. 1, art. 1 et 2; dist. 7, quæst. 2, art. 1.

Caput quintum citatur in parte i, quæstione 1, articulo 10; quæst. 106, art. 3; quæst. 108, art. 2; quæst. 113, art. 2. In 1-2, quæst. 106, art. 4. In parte iii, quæst. 61, art. 4; quæst. 67, art. 1. In Supplemento, quæst. 31, art. 1 et 2; quæst. 34, art. 1; quæst. 37, art. 2 et 4; quæst. 40, art. 4 et 5; quæst. 72, art. 2. In parte iv Sentent., dist. 7, quæst. 3, art. 1; dist. 8, quæst. 1, art. 1; dist. 25, quæst. 2, art. 1. In Quæstionibus disputatis, de veritate, quæst. 9, art. 3.

Caput sextum citatur in parte i, quæstione 56, articulo 1; quæst. 58, art. 5; quæst. 106, art. 2. In 1-2, quæst. 76, art. 2. In 2-2, quæst. 184, art. 8; quæst. 185, art. 1; quæst. 186, art. 5; quæst. 187,

art. 3. In part. iii, quæst. 27, art. 3. In Supple- A mento, quæst. 71, art. 3.

Caput septimum citatur in parte iii, quæstione 67, articulis 7 et 8; quæst. 68, art. 9; quæst. 72, art. 4; quæst. 78, art. 3; quæst. 80, art. 4; quæst. 84, art. 3. In Supplemento, quæst. 71, art. 3. In Quæstionibus disputatis, de malo, quæst. 8, art. 1; quæst. 16, art. 6; de veritate, quæst. 9, art. 1.

DE DIVINIS NOMINIBUS.

Caput primum citatur in parte i, quæstione 12, articulis 1 et 2; quæst. 15, art. 1 et 2; quæst. 15, art. 3; quæst. 32, art. 2; quæst. 36, art. 2; quæst. 39, art. 2; quæst. 57, art. 1; quæst. 88, art. 2. In 2-2, quæst. 15, art. 1; quæst. 91, art. 1, quæst. 101, art. 3; quæst. 106, art. 3. In part. iii, quæst. 20, art. 1. In part. i Sent., dist. 22, quæst. 1, art. 2 et 4. In Quæstionibus disputatis, de potentia Dei, quæst. 7, art. 5; de malo, quæst. 5, art. 1; de virtutibus, quæst. 2, art. 2.

Caput secundum citatur in parte i, quæstione 32, articulo 1; quæst. 67, art. 2; quæst. 93, art. 2. In part. i Sent., dist. 15, quæst. 2, art. 2; dist. 21, quæst. 1, art. 1; dist. 28, quæst. 1, art. 1. In part. i. Sent., dist. 15, quæst. 1, art. 3. In Quæstionibus disputatis, de potentia Dei, quæst. 10, art. 1; de malo, quæst. 16, art. 7; de veritate, quæst. 4, art. 6.

Caput tertium citatur in parte i, quæstione 5, articulo 2; quæst. 13, art. 11; quæst. 19, art. 9. In 2-2, quæst. 85, art. 2; quæst. 101, art. 5. In part. i Sent., dist. 37, quæst. 1, art. 2.

Caput quartum citatur in parte i, quæstione 48, articulis 1, 2, 3 et 6; quæst. 49, art. 1; quæst. 50, art. 2, 3 et 5; quæst. 51, art. 1; quæst. 54, art. 2; quæst. 55, art. 1; quæst. 57, art. 1; quæst. 58, art. 4 et 5; quæst. 65, art. 4; quæst. 64, art. 1 et 2; quæst. 67, art. 1 et 4; quæst. 82, art. 2; quæst. 93, art. 2; quæst. 94, art. 2; quæst. 106, art. 1; quæst. 115, art. 3. In 1-2, quæst. 1, art. 4; quæst. 2, art. 5; quæst. 10, art. 4; quæst. 18, art. 11; quæst. 19, art. 1 et 6; quæst. 24, art. 1; quæst. 26, art. 1, 2 et 3; quæst. 27, art. 2; quæst. 28, art. 1, 3, 4, 5 et 6; quæst. 29, art. 3 et 4, quæst. 35, art. 7 et 8; quæst. 46, art. 1; quæst. 51, art. 4; quæst. 55, art. 4; quæst. 60, art. 5; quæst. 63, art. 1 et 2; quæst. 70, art. 4; quæst. 71, art. 2 et 5; quæst. 72, art. 1 et 9; quæst. 80, art. 4; quæst. 87, art. 1; quæst. 78, art. 1; quæst. 109, art. 3 et 6; quæst. 112, art. 3. In 2-2, quæst. 8, art. 1; quæst. 24, art. 2; quæst. 25, art. 4 et 7; quæst. 27, art. 4 et 5; quæst. 29, art. 3; quæst. 31, art. 1; quæst. 82, art. 2; quæst. 92, art. 1 et 2; quæst. 110, art. 3; quæst. 125, art. 1 et 12; quæst. 129, art. 2; quæst. 141, art. 1 et 2; quæst. 145, art. 2; quæst. 158, art. 1; quæst. 159, art. 8; quæst. 162, art. 1; quæst. 165, art. 1; quæst. 167, art. 1; quæst. 175, art. 2; quæst. 177, art. 1; quæst. 180, art. 6. In part. iii, quæst. 44, art. 2; quæst. 46, art. 1. In Supplemento, quæst. 49, art. 5;

quæst. 50, art. 1; quæst. 89, art. 4. In part. i Sent., dist. 1, quæst. 4; dist. 2, quæst. 2, art. 1 et 4; dist. 17, quæst. 2, text. 1; dist. 17, quæst. 2, art. 1; dist. 34, quæst. 2; dist. 34, quæst. 3, art. 2; dist. 37, quæst. 4, art. 1; dist. 42, quæst. 1, art. 2; dist. 44, quæst. 1, art. 5; dist. 46, quæst. 1, art. 5; dist. 46, in expos. text. In part. ii Sent., dist. 7, quæst. 1, art. 2; dist. 11, quæst. 1, art. 2; dist. 15, quæst. 1, art. 4; dist. 18, quæst. 1, art. 2. In Quæstionibus disputatis, de potentia Dei, quæst. 1, art. 6; quæst. 2, art. 5; quæst. 3, art. 6 et 15; quæst. 4, art. 2; de malo, quæst. 1, art. 1, 2, 3 et 5; quæst. 2, art. 1, 2, 4, 7, 9, 11 et 12; quæst. 3, art. 1, 2, 9, 12 et 14; quæst. 4, art. 1, 2 et 6; quæst. 16, art. 1, 2, 3, 4, 5 et 6; de virtutibus, quæst. 1, art. 1, 17, 18 et 19; de veritate, quæst. 8, art. 15; quæst. 28, art. 2.

Caput quintum citatur in parte i, quæstione 4, articulo 3; quæst. 15, art. 3; quæst. 44, art. 3; quæst. 57, art. 1; quæst. 91, art. 1. In 1-2, quæst. 2, art. 5; quæst. 79, art. 2. In parte iii, quæst. 15, art. 1. In part. i Sent., dist. 8, quæst. 2, art. 3; dist. 17, quæst. 2, art. 2; dist. 24, quæst. 1, art. 1; dist. 35, quæst. 1, art. 1; dist. 36, quæst. 2, art. 3; dist. 46, quæst. 1, art. 2. In Quæstionibus disputatis, de potentia Dei, quæst. 7, art. 2; de malo, quæst. 16, art. 9; de virtutibus, quæst. 1, art. 8; de veritate, quæst. 8, art. 8; quæst. 20, art. 5.

Caput sextum citatur in parte i, quæstione 18, articulo 1. In Quæstionibus disputatis, de malo, quæst. 16, art. 4.

Caput septimum citatur in parte i, quæstione 14, articulo 10; quæst. 55, art. 2; quæst. 56, art. 3; quæst. 58, art. 3, 4 et 5; quæst. 75, art. 7. In 1-2, quæst. 112, art. 1. In 2-2, quæst. 1, art. 1; quæst. 8, art. 1; quæst. 180, art. 5; quæst. 188, art. 7. In part. i Sent., dist. 2, quæst. 1, art. 2; dist. 4, quæst. 2, art. 1; dist. 8, quæst. 2, art. 1, et quæst. 4, art. 5; dist. 19, quæst. 2, art. 1; dist. 38, quæst. 1, art. 3. In Quæstionibus disputatis, de potentia Dei, quæst. 6, art. 6; de malo, quæst. 16, art. 1; de virtutibus, quæst. 1, art. 2, et quæst. 2, art. 5; de veritate, quæst. 8, art. 8 et 15.

Caput octavum citatur in parte i, quæstione 21, articulo 1; quæst. 56, art. 3. In 2-2, quæst. 175, art. 1. In Quæstionibus disputatis, de veritate, quæst. 8, art. 9.

Caput nonum citatur in parte i, quæstione 3, articulo 1; quæst. 4, art. 5; quæst. 21, art. 1; quæst. 42, art. 1; quæst. 56, art. 3. In part. i Sent., dist. 3, quæst. 2, art. 2; dist. 19, quæst. 1, art. 2. In Quæstionibus disputatis, de potentia Dei, quæst. 7, art. 7; de malo, quæst. 3, art. 1.

Caput decimum citatur in parte i, quæstione 9, articulo 2. In part. i Sent., dist. 19, quæst. 2, art. 1.

Caput undecimum citatur in parte i, quæstione 44, articulo 2; quæst. 84, art. 5. In 2-2, quæst. 29, art. 1 et 2.

Caput duodecimum citatur in parte I, quæstione 13, articulo 8; quæst. 108, art. 5. In 2-2, quæst. 29, art. 2. In part. III, quæst. 27, art. 2. In Quæstionibus disputatis, de potentia Dei, quæst. 9, art. 7.

Caput decimum tertium citatur in parte I, quæstione 11, articulo 1. In part. I Sent., dist. 2, quæst. 1, art. 1 et 3. In Quæstionibus disputatis, de potentia Dei, quæst. 7, art. 5; quæst. 9, art. 7.

MYSTICÆ THEOLOGIÆ.

Caput primum citatur in parte I, quæstione 12, articulo 13; quæst. 13, art. 6. In part. III, quæst. 92, art. 2. In part. II Sent., dist. 9, quæst. 1, art. 2. In Quæstionibus disputatis, de potentia Dei, quæst. 7, art. 5; quæst. 9, art. 7; de virtutibus, quæst. 1, art. 8.

Epistola ad Caium citatur in parte III, quæstione 92, articulo 1.

Epistola ad Dorotheum citatur in parte III, quæstione 92, articulo 1.

Epistola ad Polycarpum citatur in parte II Sent., dist. 13, quæst. 1, art. 4.

Epistola ad Demophilum citatur in parte IV Sent., dist. 19, quæst. 2, art. 2.

Ex his aliisque locis quæ me effugerunt, facile patet Angelicum Doctorem totam fere doctrinam theologiam ex purissimis Dionysii fontibus hausisse, cum vix ulla sit periodus e qua non ipse tanquam apis argumentosa theologiam succum extraxerit, et in summam, veluti quoddam alveare, pluribus quæstionibus articulisque, ceu cellulis, B theologico melle servando, distinctum, redegerit.

ISAGOGE BALTHASARIS CORDERII

SOCIETATIS JESU THEOLOGI

AD MYSTICAM THEOLOGIAM S. DIONYSII AREOPAGITÆ.

Quo facilius puriorque nobis ad sacrosancta My- C sticæ theologiæ adyta sit accessus, operæ pretium fuerit, ex aliis ejusdem sancti Patris Operibus brevibus quædam προελαία seu præludia præmittere, quibus mens nostra præexercitata, ritu quodam mystico præparetur, ut, quantum fas est, sancte rebus sanctissimis jungatur.

Ne autem a janua, ut in proverbio est, et a scopo aberremus, cognoscendum ante omnia quid per mysticam theologiam intelligatur, et quæ sit ejus definitio, quodque principium seu origo, quis finis, quæ ad illam prærequirantur, et quomodo ad ipsam accedendum sit, et qua tandem ratione mirabilis illa mysticæ theologiæ unio in anima perficiatur: quæ omnia breviter septem capitibus sequentibus explicabimus.

CAPUT PRIMUM.

Quid per mysticam theologiam intelligatur.

Mystica seu misteriosa theologia, si vim nominis attendas, designat quamdam sacram et arcanam de Deo divinisque rebus notitiam. Μυστήριον enim Græcis idem est quod Latinis *arcanum, occultum, abditum, secretum*, et quidem sacrosanctum, quod non nisi hominibus sacris communicandum, profanis vero occultandum sit: quos ideo S. Dionysius ἀμυσήτους vocat⁸⁰, id est exsortes mysteriorum, quibus secundum legem hierarchicam vetat mysteria (sic enim appellat sacramenta) propalari. Sciebat quippe quod *sacramentum regis abscondere bonum est*⁸¹. Hinc de mysteriis seu sacramentis ad

Timotheum scripturus: *Vide, inquit, ne explodas Sancta sanctorum; quin potius arcana Dei reverberis, ac spiritalibus inaspectabilibusque notionibus celebrabis; inaccessa quidem profanis illa et intacta reservando, solis vero sanctis, cum sacra quadam, prout fas est, claritate res sacras communicando.* Idemque sub finem ejusdem capituli iterum inculcat, ut juxta ritum hierarchicum profiteatur, sancta quidem sancte contrectare, sola autem deifica divinis, perficientia perfectionis capacibus, sanctisque sanctissima communicare. Sic Christus quoque ad turbas in parabolis loquebatur⁸², et solis apostolis dabat nosse mysteria regni Dei. Neque enim fas est (ut ibidem Oracula testantur) porcis projicere spiritalium margaritarum purum illum ac lucidum pulcherrimumque adornatum.

D Itaque qui mysticam theologiam nominat⁸³, arcanam quamdam omnino sacram designat sapientiam, Dei principalis pulchritudinis imaginem proprio, quantum fas est, principio conformem: siquidem cujuslibet eorum qui mysticis illustrationibus imbuuntur, in hoc sita perfectio est, ut ad divinam pro captu quisque suo promoveatur imitationem, Deique in semetipso excipiat operationem, in mentis abdito divinissime relucentem, quam exinde ritu hierarchico in alios transfundat.

CAPUT II.

Quæ sit definitio mysticæ theologiæ.

Omissis variis, quas varie diversas tradunt, definitionibus, vel potius circumscriptionibus, bre-

⁸⁰ Cap. 1 Eccles. hierarchiæ. ⁸¹ Tob. XII, 7. ⁸² Luc. VIII, 10. ⁸³ Cœl. hierarch. cap. 3.

viter et clare videtur hoc modo definiti posse: **A** Theologia mystica est sapientia experimentalis, Dei affectiva, divinitus infusa, quæ mentem ab omni inordinatione puram, per actus supernaturales fidei, spei et charitatis, cum Deo intime jungit.

Hæc definitio constat omnibus partibus seu membris ad propriam alicujus rei definitionem secundum philosophiæ leges requisitis. Genus enim definiti hic est *sapientia experimentalis*, seu sapida scientia. Non enim hæc theologia est quædam otiosa sterilisve speculatio, sed sapidissima Dei contemplatio, quæ suavissimo (cujus quidem in hac vita capaces sumus) sapore spiritali mentem imbuat, multoque delectabilius eam afficit, quam ab ullo spiritalium harum deliciarum inexperto concipi aut credi possit.

Differentia est, *Dei affectiva*, quo differt a reliquis scientiis theologicis quæ intellectum informant, cum hæc principaliter afficiat voluntatem; licet etiam arcano quodam lumine illustret intellectum, ad Deum et res omnes eminentiori, utpote supernaturali, modo intelligendum.

Proprietas hujus sapientiæ præ cæteris eximia est, quod sit *divinitus infusa*, non arte humani magisterii, aut ingenii perspicuitate, vel studii assiduitate humanitus acquisita; quippe donum et charisma nobilissimi Spiritus sancti principalis, qui cum non ingrediatur animam malevolam, neque habitet in corpore subdito peccatis⁸⁴, pro subjecto requirit *mentem ab omni inordinatione puram*. Nam, ut ait regius Propheta: *Quis ascendet in montem Domini, aut quis stabit in loco sancto ejus, nisi innocens manibus, et mundo corde, qui non accepit in vano animam suam*⁸⁵? Quin et Christus: *Beati, inquit, mundo corde, quoniam ipsi Deum videbunt*⁸⁶. Porro finis per hanc sapientiam intentus, est *unio cum Deo*, quanta nimirum potest in hac vita obtineri, ardentissima suavissimaque. Media vero hujus obtinendæ sunt actus theologici supernaturales, fidei, spei et charitatis, quibus immediate mens Deum attingit, per fidem scilicet caliginose, per spem suspense, per charitatem perfecte. *Fides* enim cum sit *argumentum non apparentium*⁸⁷, est caligo ista mystica S. Paulo et S. Dionysio adeo celebrata, de qua vide cap. 1 et 2 *Myst. theol.*, et epist. 5 ad Dorotheum, atque ibidem nostras adnotationes. Spes vero cum sit rerum quæ necdum possidentur⁸⁸, earumdem expectatione ac desiderio animum quodammodo suspendit, atque ita per illam mystica fit suspensio. Charitas denique, cum sit *vinculum perfectionis*⁸⁹, cum ipso Deo animam felicissime conjungit. Ac fides quidem intellectum, spes memoriam, charitas voluntatem et affectum supra naturam my-

stice perficit et informat, ita ut tribus istis excellentissimis virtutum theologicarum actibus, totius mysticæ theologiæ perfectio et essentia contineatur, uti pulchre ac fuse in libris divinissimis *De ascensu montis Carmeli*, *De nocte obscura*, et *Cantionum vere mysticarum declarationibus* (6), exponit venerabilis Pater Joannes de la Cruz, rerum mysticarum expertissimus.

Ex quibus patet theologiam mysticam tam in substantia sua quam in modo procedendi esse mere supernaturalem. Siquidem et principia ejus, et media, et finis, et in hunc tendendi modus, naturæ vires atque ordinem penitus transcendunt, uti ex jam dictis facile colligitur, et ex sequentibus uberius liquebit. Unde sequitur cum ipsam, tum proximas ad unionem mysticam dispositiones, non ex arbitrio nostro, sed ex solius benevola miserationis ac dignantis Dei gratia dependere. Qui cum benignus sit ac multæ miserationis, dignatione sua copiose nos prævenit, et ad cordis ostium pulsat, et expectat ut illi aditum patefaciamus, obstacula removendo, paratus nos dirigere ac deducere usque ad montem Oreb, ac supremum theologiæ mysticæ fastigium, dummodo jugibus ac ferventissimis ipsum precibus invocemus, ductum ejus exactissime observantes.

CAPUT III.

Quod sit principium mysticæ theologiæ.

Cum ipsamet mystica theologia, quid sit, recte a nobis, ut opinor, definita sit, restat ut originem ejus investigemus. Hujus igitur principium et origo mysticæ theologiæ, ut sancti Dionysii verbis utar, fons est vitæ, essentia bonitatis, una rerum omnium causa Trinitas, a qua per bonitatis redundantiam, uti cætera, sic etiam hocce datum optimum et donum perfectum benignissime profluxit, desursum descendens a Patre luminum per Filium in Spiritu sancto, qui per hoc donum sapientiæ nobis modo nobilissimo communicatur. Quin et mysticæ omnis a Patre motæ illustrationis emanatio in nos benefice exundans, denuo, ceu unificatio, ad supera nos revocando simplificat, et convertit ad congregantis Patris unitatem ac deificam simplicitatem, atque ad se, ut fas est, attendentes, pro cujusque capacitate, simplificativa sua unione subgrit unificatque. Dicimus itaque cum eodem sancto Dionysio, *Dei-principalem beatitudinem, naturam divinitatis, principium deificationis, ex quo deificandi deificantur, mysticam theologiam in salutem et deificationem hominum concessisse, modo scilicet magis immateriato et spiritaliori, non extrinsecus ad divina movendo, sed intelligibili ratione atque intrinsecus pura liquidaque illustratione divinissimam iis voluntatem irradiando. Hujus autem divinæ beatitudinis bonitas eadem sem-*

⁸⁴ Sap. 1, 4. ⁸⁵ Psal. xxiii, 3, 4. ⁸⁶ Matth. v, 8. ⁸⁷ Heb. xi, 1. ⁸⁸ Rom. vii, 24. ⁸⁹ Col. iii, 14.

(6) Vide *Œuvres complètes de sainte Thérèse*, t. III, Montis-Rubri 1852, in-4°, ex typis officinæ Catholicæ.

per et eodem modo se habens⁹⁰, beneficos lucis suæ radios cunctis oculis mentalibus luculenter expandit, adeoque si spontanea mente præditorum arbitrii libertas spiritale lumen deserat, a natura sibi insitas luci excipiendæ vires, amore parvi præcludens, præsentem luci se subducit, hæc tamen eam minime destituit, sed vel conniventem illuminat, atque aversanti benigne prorsus occurrit⁹¹. Quisquis igitur ad insitum a Deo naturæ lumen recurrerit, principio quidem cum Dei adjutorio, quis tandem ipse sit videbit, hæcque lucis accessione munus sacrum referet. Porro qui propria sua irreflexis oculis consideraverit, abditas quidem ignorantia suæ tenebras eliminabit, perfectissimæ tamen Dei unionis et participationis adhuc exors, ejusdem desiderio sponte non afficietur, sed sensim primum a propriis ad potiora, et ex iis ad potissima, nec non perfectus tandem per Dei gratiam, ad divinæ-principalem unionem, sacro quodam ordine evehetur. Sic autem adductum divina beatitudo ad sui admittit communicationem, propriæque lucis instar signi cujusdam ipsum participat, Deo intimum reddens, atque consortem munerum divinorum. Neque enim vita nobis est cui vis illata sit vel imposita necessitas⁹², neque vero etiam eorum quibus providetur libertate, divinæ illustrationis a Providentia manantis radii obtunduntur; sed oculorum mentalium dissimilitudo facit, ut exundans paternæ bonitatis illustratio, vel omnino cassa sit, et propter eorum repugnantiam inutilis, vel ejus participationes existant inæquales, parvæ vel magnæ, obscuræ vel claræ, cum unus sit et simplex, eodemque modo semper se habeat fontalis ille radius, qui jugiter est expansus.

CAPUT IV.

Quis sit finis mysticæ theologiæ.

Omnis porro mysticæ theologiæ scopus est erga Deum et res divinas continua dilectio⁹³, quæ divinitus inseritur, et per ejus unionem consummatur, quæque hæc prior est, illi adversantium omnimoda et irrevertibilis fuga; cognitio Dei perfectissima, et simplicis perfectionis ejus divina participatio fruitioque, quæ omnem Dei contemplatorem spiritali modo reficit deificatque. Cum enim habeat Deum; omnis sacræ suæ arcanæ cum scientiæ tum operationis finem⁹⁴, ad divinissimum ejus decorem constanter intuendo, eundem quoad potest exprimit, nec non divinos sui consortes, sacra quædam perficit simulacra speculaque clarissima et immaculata, quæ primitivæ lucis, summæque deitatis radium excipiant, et in Deum ipsum a quo profluxit, sincerissime reflectant. Hinc mystici theologi primario multipliciterque Deum participant, et sublimissimis ac multis modis arcanum Dei cognoscunt. Cum enim ad imitandum Deum intel-

lectualiter se componant⁹⁵, atque divino principalem similitudinem supermundialiter contemplantes, ad eandem speciem suam conentur efformare, jure merito uberiore quoque gaudent ejus participatione, quod sint assidui, ac semper ad anteriora nunquam fatiscentis amoris contentione se extendant, et primordiales illustrationes immaterialiter liquidoque suscipiant, atque ad easdem componantur, vitamque omnem habeant spiritalem. Puri siquidem censendi⁹⁶, non quasi a maculis duntaxat imperis colluvionibusque sint liberi, vel quod materialibus imaginibus minime adhæreant, sed quod omni re creata celsiores præ summa puritate, vel maxime deiformibus virtutibus sint coordinati, ordinisque sui motum proprium æquabilemque per amorem Dei constanter teneant invariatum, neque ullam in deterius admittant imminutionem, sed inconcussam semper et immobilem deiformis suæ proprietatis sedem habeant. Contemplatores item non quasi symbolorum, quæ sensu vel imaginatione percipiuntur, spectatores, neque varietate duntaxat sacrarum Scripturarum ad Deum elevantur, sed omni cognitione simplici altioris luminis replentur, atque contemplatione illius pulchritudinis, quæ effectrix et origo omnis pulchritudinis existit, quæque supra substantiam est et in Trinitate suprasplendet, quantum homini fas est reficiuntur. Communionis quoque Jesu similiter participes sunt, non quasi in imaginibus sancte informatis, quæ veluti formæ in ipsis deificam similitudinem expriment, sed tanquam vere ad eum appropinquantes, in ipsa prima participatione cognitionis luminum ejus deificorum, quod Deum imitandi ratio sublimissimo ipsis modo sit induta, et in primæva, quantum quidem fas est, potentia, divinis ejus humanisque virtutibus communiceant. Similiter perfecti sunt, non quasi varietates sacras resolvendi scientia sint illustrati, sed quod primaria et præcellente Dei unione satientur, juxta supremam illam, cujus capaces sunt mortales, divini amoris influentiam; siquidem ab ipsamet divinitate sacris mysticis initiantur, dum ad Deum per dilectionem subriguntur, nec non in eo summa puritate summaque constantia stabiliantur, atque supernaturalibus divinorum operum rationibus, ab ipsomet divino principatu θεοδιδάκτοις μυσταγωγίας erudiuntur. Unde fit, ut mystici theologi reconditos quosque Scripturæ sensus et scientias quævis naturales longe aliter quam alii (quippe supernaturaliter) intelligant penetrentque, cum non dividui aut e dividuis, vel sensibus, vel rationibus ratiocinando colligant scientiam, sed ab omni materiali ac sensibili pluralitate puri, a materia secreto atque uniformi modo spiritali ea capiant, quæcumque vel in divinis vel in humanis scientiis intelligi possunt. Est enim illis vis⁹⁷ quædam spi-

⁹⁰ Eccl. hier. cap. 1. ⁹¹ Eccl. hier. cap. 2. ⁹² Cæl. hier. cap. 9. ⁹³ Eccl. hier. cap. 1. ⁹⁴ Cæl. hier. cap. 3. ⁹⁵ Ibid., cap. 4. ⁹⁶ Ibid., cap. 7. ⁹⁷ De divin. nom., cap. 7.

ritalis atque operatio impermixta atque immaculata puritate resplendens, et conspicax divinarum intelligentiarum, quæ per divisionis ac materiæ carentiam, deiformi unitate ad divinam et plusquam sapientem mentem ac rationem divinitus efformatur. Hinc mystici theologi hoc quoque sacrum munus referunt, ut quod divinatorum omnium divinissimum est, in salute ac perfectione proximorum procuranda, divino prorsus et eminentiori præ cæteris modo ipsiusmet Dei cooperatores existant; non omnino dissita ab ordine cœlesti insinuatione in animos hominum influendo, et a quibusvis vitiis atque imperfectionibus ad omnem virtutem et vitæ sanctitatem traducendo.

CAPUT V.

Quænam prærequirantur ad mysticam theologiam.

Ad hanc theologiam ⁹⁸ cum primis prærequiritur status quidam supernaturalis ipsi proportionatus, qui cum sit quasi quædam altera nativitas divina, nunquam sanè intellexerit, nedum gesserit quidpiam secundum mysticam theologiam, cui ne ipse quidem status hic divinitus afflatus sit. Etenim et nobis (humano loquendi modo) existentia primum opus est, ut deinceps quæ nostri fori sunt, tractemus, cum id quod nullo modo existit, neque motionem neque substantiam omnino habeat; quod autem quoquo pacto est, ea demum et agat et patiat, quæ naturæ statusque sunt sui. Dicimus itaque assiduis ad Deum conitendo aspirationibus, atque totalibus contrariorum mortificationibus et abolitionibus homines spirituales status hujus deiformis immutabilitate potiri. Non enim ab omni duntaxat malitia ipsis recedendum est, sed obdurandum viriliter, et imperterrite semper obsistendum ipsi noxiæ remissioni; nec a sacro est unquam amore cessandum, ast continenter ac perpetuo pro viribus ei insistendum, ad perfectionem divini principatus sublimationem sancte semper negotia sua dirigendo. Neque enim ⁹⁹ fas est mysticis theologis quidquam operari, quod divinis inspirationibus vel minimum repugnet, imo nec iisdem dissentire, si divinam appetant claritatem, et ad hanc sancte, ut par est, aspirent. Itaque perfecta sui ipsius abdicatione ¹⁰⁰ ac continua in rebus omnibus mortificatione opus est; quando quidem naturam humanam vitio protoplasti divinis bonis spoliata, vita passionibus obnoxia excepit, et consequenter homo a divina gratia, quæ ipsum ad supera subrigebat, dilapsus, et ad extrema contraria jam præceps datus, variis perturbationibus expositam nactus est inmutacionem. Unde cum non possit ad unum colligi, atque unius pacificæ unionis particeps existere qui secum ipse dissidet, neque liceat summe contraria simul participare, vel communicationem aliquam cum uno habenti, divisas habere vitas, si unius Dei stabilem præferat participationem, necessario

adhibenda est jugis mortificatio, ut quis exors fiat et expers omnium uniformitatis divisionum. Propterea viri sancti, divinatorum communionem dignati, dum pro mensura gratiæ divini sibi collati ad deiformitatis et mysticæ unionis fastigium perfectissimis perfectivisque deificationibus evehuntur, ea quæ carnis sunt minime curant citra naturæ necessitatem, idque, prout usus fert, obiter; atque hoc modo etiam corpora illorum per mortificationem quodammodo spiritualizata, in mystica deificatione templum fiunt Spiritus divino-principalis, in quo simile in simili fundatur ac collocatur.

CAPUT VI.

Qua ratione ad mysticam theologiam accedendum sit.

Obstaculis et impeditis per mortificationis B exercitium sublatis, adhibendum est etiam studium orationis, exemplo Dionysii mysticam theologiam a sanctissimæ Trinitatis invocatione auspiciantis. Oportet igitur nos primum orationibus ad Deum ¹, tanquam ad mysticæ theologiæ principium adduci, ac deinde magis ipsi propinquantes, edoceri optima quæque munera, quæ penes ipsum sunt collocata. Nam ipse quidem præsens adest omnibus, non autem illi adsunt omnia; sed cum eum sanctis precationibus, et mente tranquilla, et ad divinam unionem accommodata deprecamur, tum demum nos etiam ei præsentem sumus. Ipse enim nec in loco ita est ut usquam absit, vel ex aliis ad alia migret. Quin imo dicere, in omnibus ipsum esse, quod minus est ejus infinitate, quæ et excedit et continet universa. Nos ipsos itaque orationibus ad sublimiorem divinatorum benignorumque radiorum contuitum comparemus. Quemadmodum si lucidissimam catenam e summo cælo suspensam, et huc usque demissam, manibus alternis in anteriora protensis continenter arriperemus, attrahere quidem ipsam videremur, re autem vera non illam ipsi deduceremus, ut quæ superne et inferne præsens esset, sed ipsimet magis ad sublimiores radiorum illustrium fulgores eveheremur. Aut sicut si navim ingressi, rudentes ex petra quadam ad nos usque porrectos auxilii causa teneremus, non ad nos petram, sed nos ipsos revera navimque ad petram traduceremus.

Quapropter ante omnia, præsertim in mystica theologia, ab oratione auspiciandum est: non ut ubique et nusquam præsentem virtutem attrahamus, sed, ut divinis commemorationibus invocationibusque nos ipsos illi dedamus atque uniamus. Etenim essentia illa ², cujus odoris suavitas mentem superat, ab igneis purissimisque mentibus ad sui manifestationem per ferventissimas orationes invitari amat, divinissimasque suas inspirationes luculentissimis distributionibus impertitur illis, qui sic illam supramundialiter invitarunt. Est enim lux vera ³ quæ omnem mentem implet lumine intellecti, omnem autem ignorantiam et errorem ex omnibus animis in quibus est, ejicit, et ipsis omnibus

⁹⁸ *Eccl. hier. cap. 2.* ⁹⁹ *Cœl. hier. cap. 5.* ¹⁰⁰ *Eccl. hier. cap. 4.* ¹ *De divin. nom., cap. 4, § 4.*

¹ *Eccl. hier. cap. 5.* ² *De divin. nom. cap. 5.* ³ *Ecci.*

lumen sanctum impertit, eorumque oculos mentales a caligine et ignorantia circumfusa repurgat et liberat, et excitat atque aperit multa gravitate tenebrarum oppressos et clausos : datque primum quidem mediocrem splendorem, deinde tanquam degustato lumine, oculis jam magis post degustationem lumen appetentibus, magis se imperit, et copiosius affulget, quoniam dilexerunt multum; ac semper ulterius provelit proportionem studii eorum ad aspiciendum sursum. Etenim ⁴ sicut ignorantia errantes dirimit, sic adventus luminis congregat et copulat illuminatos, perficitque eos, et ad id quod vere est convertit, a multis opinionationibus eos revocans, ac varios aspectus, vel, ut magis proprie dicam, varia in unam veram et puram ac simplicem cognitionem contrahit, et uno lumine unifico implet.

Porro lumen hoc unificum accipimus per Christum ⁵, qui paterna lux est vera, quæ illuminat omnem hominem venientem in hunc mundum ⁶, per quem ad originem lucis Patrem accessum obtinimus. Hic est qui mentis quidem nostræ obscuritatem ⁷ beato divinoque lumine replevit, deformitatemque nostram deiformibus ornamentis illustravit, animi autem domicilium cum perfecta salute essentialis naturæque nostræ, quæ ferme collapsa erat et conciderat, fœdissimis quibusque passionibus atque inquinamentis noxiis liberavit, commonstrata nobis supermundialis anagogæ ac divinæ vitæ norma, per quam ad sacras ejus similitudines, quoad ejus fieri potest, evehamur. Unicum enim illud ⁸ ac simplex arcanumque Jesu Verbum divinissimum per assumptionem humanitatis nostræ, in compositionem simul et aspectum, sine ulla sui immutatione, pro sua bonitate benignitateque processit, nostrique secum unificam communionem benefice excogitavit, ea quæ in nobis humilia sunt, divinissimis suis uniens excellentiis, ut et nos ipsi, tanquam membra corpori, per ejusdem immaculatæ ac divinæ vitæ identitatem congruamus, ne corruptibilibus necati passionibus, divinis istis sanissimisque membris incongrui, vitæque incapaces existamus.

Oportet igitur nos, si ad communionem ejus aspiremus, divinissimam ejus in carne vitam contemplari, atque sanctam ipsius impeccantiam imitando, ad deformatem et immaculatum statum contendere. Hac namque ratione, prout nobis congruit, similitudinem suam communicabit.

Cæterum mysticis theologis obvelanda est mentis sanctitas atque fragrantia ⁹, cum divinitus viri sancti jubeantur, non ad vanam gloriam apparentes arcani Dei pulchras ac fragrantas habere similitudines. Siquidem arcana Dei decora, quorum suavitas intellectum superat, prorsus sunt intemerata, solisque viris spiritalibus spiritaliter apparent, quod

in animabus nostris exigant habere sibi conformes per virtutem, incorruptibiles imagines. Incircumscriptionem enim illud virtutis deiformis simulacrum rite imitandum est, ut spiritualis ac fragrans ipsum referat pulchritudo, seseque formet et effingat ad pulcherrimam ejus imitationem. Et sicut in imaginibus sensilibus, si pictor ad primævam speciem constanter intendat, nulla re alia visibili distractus, neque secundum quidpiam divisus, illum ipsum qui depingendus est, si ita dicere liceat, quodammodo replicabit, atque ipsammet veritatem in similitudine, et archetypum in imagine exprimet, alterumque in altero citra substantiæ differentiam referet; sic mysticis in mente pictoribus suaveolentis et arcanæ pulchritudinis intenta constansque contemplatio infallibilem indet maximeque deiformem imaginationem.

Merito itaque mystici pictores, quando mentem suam ad superessentialem illam fragrantem spiritalemque pulchritudinem constanter efformant, nullam virtutem earum quæ iis insunt, agunt, ut ab hominibus, sicut scriptum est, videantur, sed quidquid in virtute sacrum ac maxime deiforme est, intra mentem suam, quæ ad imaginem et similitudinem Dei facta est, recondentes ad primævam duntaxat speciem atque intelligentiam intuentur. Neque enim solum dissimilia vident, sed ne ad eorum quidem aspectum pertrahuntur. Quamobrem, sicut eos decet, non ea quæ temere videntur, sed quæ vere justa sunt ac bona, diligunt : neque istam spectant gloriam quæ sine ratione vulgo passim beata prædicatur, sed imitatione Dei bonum malumque per se judicantes, divina quædam simulacra fiunt istius fragrantis divinæ, quæ bonum in se odorem vere continens, ad illud quod vulgo passim inæqualiter apparet, nunquam convertitur, in veris suis imaginibus exprimens veritatem.

Hinc ¹⁰ si more humano ea quæ supra nos sunt accipiamus, et familiaribus nobis sensibus inhæreamus, atque divina cum nostris conferamus, fallimur, si secundum id quod de foris apparet, mysticam arcanamque theologiam metiamur; cum scire debeamus, mentem quidem nostram pollere vi intelligendi, qua res intellectuales ipsi proportionatas contueatur, tamen istam unionem, qua rebus se superioribus conjungitur, naturam ipsius longe superare. Secundum hanc itaque unionem divina illa mystica sunt intelligenda, non more nostro, sed quatenus nos ipsi totos nos a nobis totaliter abdicamus, et toti transimus in Deum, ut cum Apostolo vere dicere possimus : *Vivo ego, jam non ego, vivit vero in me Christus* ¹¹. Quæ vox est veri amatoris qui excesserat e se Deo, et non jam vitam suam, sed amati, tanquam vehementer dilectam, viventis. Itaque longe præstat nos Dei esse quam nostros; sic enim divina nobis dari poterunt, si cum Deo fuerimus

⁴ De divin. nom. c. 4, § 6. ⁵ Cæl. hier. cap. 1, § 2. ⁶ Joan. 1, 9. ⁷ Eccl. hier., cap. 5, § 11. ⁸ Ibid., § 12. ⁹ Eccl. hier., cap. 4, parte III, § 1. ¹⁰ De divin. nom., cap. 7, § 1. ¹¹ Gal. 2, 20.

conjuncti. Hanc autem intimam conjunctionem ¹² A acquirimus per vivam fidem, quæ est constans fidelium firmamentum, et fundat nos in veritate, atque in nobis veritatem, dum indissuasibili identitate simplicem veritatis cognitionem obtinemus rerum credendarum. Nam si cognitio res cognitæ cum cognoscentibus unit, ignorantia vero ignorantia causa est ut semper mutet, atque a semetipso discrepet, eum qui credit in veritate, juxta Scripturam, nihil a vero fidei fundamento dimovebit, in quo constantiam habebit immobilis et immutabilis identitatis. Probe namque novit quisquis unitus est veritati, quam bene sese habeat, quamvis eum multi ut amentem arguant. Latet enim illos, uti par est, eum per veræ fidei veritatem ex errore excessisse: ipse autem vere novit se non, ut illi fabulantur, insanire, sed ab instabili mutabilique omnimode errantis varietatis motione, per simplicem circa eadem semper et eodem modo se habentem veritatem esse liberatum. Hoc modo primi divinæ sapientiæ nostræ professores pro veritate quotidie moriebantur, testificantes, uti par est, et sermone et opere, singularem illam Christianæ veritatis agnitionem, omnium esse eum simplicissimam, tamen divinissimam; imo potius ¹³ hanc solam esse veram atque unicam simplicis Dei notitiam. Est enim divinissima Dei notitia quæ per nescientiam accipitur, secundum illam, quæ supra intellectum est, unionem, quando nimirum mens a rebus omnibus recedens, ac totam semetipsam deserens, desuper fulgentibus radiis unitur, quibus in illo inscrutabili sapientiæ profundo colustratur.

CAPUT VII.

Quomodo mirabilis illa mysticæ theologiæ unio in anima perficiatur.

Sublimissimus rerum mysticarum interpret, Ludovicus Blosius, in *Institutione sua spirituali*, cap. 12, § 2, divina prorsus ratione hanc, quam expertus fuerat, mysticæ theologiæ unionem describens, Felix, inquit, illa anima, quæ puritati cordis, sanctæque introversioni jugiter studet, et privato amori, seu propriæ voluntati, propriæque quæsitio prorsus renuntiat. Hæc enim magis ac magis Deo appropinquare meretur. Tandem vero superioribus ejus viribus divina gratia sublevatis, clarificatis et exornatis, unitatem nuditatemque spiritus obtinet, et purum atque indepictum amorem, simplicemque cogitationem, quæ cogitationum experta est, adipiscitur. Jam itaque cum excellentis indicibilisque gratiæ Dei sit capax, ad vivum illum fontem qui ab æterno manat, ac sanctorum mentes satis superque reficit, perducitur. Jam vires ejus ad instar stellarum lucent, et ipsa fit idonea ad contemplandum Divinitatis abyssum, sereno, simplici et jucundo intuitu, absque imaginatione, et sine aliqua intellectus admistione. Unde quando sese ad

A Deum cum amore integre convertit, incomprehensibili luce in fundum ejus effulgente, rationis et intellectus oculus reverberatus caligat: simplex vero ipsius animæ oculus, nempe pura, nuda, uniformis, et supra intellectum elevata cogitatio, manet apertus.

Porro naturali lumine intellectus a tanta claritate obfuscat, anima nihil in tempore aspicit, sed supra tempus et locum erecta, quamdam æternitatis proprietatem assumit. Nam imagines et distinctionem considerationemque rerum amittens, jam experimento discit, Deum longe transcendere omnes corporales, spirituales atque divinas imagines, et quidquid intellectu apprehendi, quidquid de Deo dici scribive, quidquid nominis ei imponi potest, clare perspicit talia omnia a veritate divinæ essentiae in infinitum distare, ob idque eandem essentiam innominabilem esse. Ignorat tamen quid sit Deus, quem sentit. Hinc præcognitione facta sine cognitione, in solo amabili, nudo, simplici et ignoto Deo quiescit. Lux quippe divina propter nimiam sui claritatem inaccessibilis est: unde et *caligo* appellatur. Suscipit hic anima verbum absconditum, quod Deus in interno silentio et secreto mentis recessu loquitur. Hoc suscipit, atque unionis mysticæ complexum feliciter experitur. Ubi enim intellectum omnesque imagines per amorem excessit, et supra semetipsam erecta est, quod solus Deus ei præstare potest, jam a se defluens profluit in Deum: tuncque Deus pax et fructio ejus est. Illa ergo in tali mentis excessu posita, jure cantat: *In pace in idipsum dormiam et requiescam* ¹⁴. Defluit, inquam, amans anima, deficitque a se ipsa, et velut ad nihilum redacta, in abyssum æterni amoris collabatur: ubi sibi mortua, vivit in Deo, nihil sciens, nihil sentiens præter amorem quem gustat. Perdit enim se in vastissima Divinitatis solitudine atque caligine: sed sic se perdere, potius se invenire est. Ibi sane quidquid est humanum exuens, et quod est divinum induens, transformatur transmutaturque in Deum: sicut ferrum in igne positum formam ignis accipit, et transmutatur in ignem. Manet tamen essentia animæ sic deificatæ, quemadmodum ferrum ignitum non desinit esse ferrum.

D Igitur ipsa anima, quæ prius erat frigida, jam ardet: quæ prius erat tenebrosa, jam lucet; quæ prius erat dura, jam mollis est. Plane tota deicolor est, quia essentia ejus essentia Dei perfusa est. Tota divini amoris igne concremata, totaque liquefacta transiit in Deum, et ei sine medio unita, unusque spiritus cum eo effecta est: sicut aurum et æs in unam metalli massam conflantur. Cæterum illorum qui in Deum ita excedunt et rapiuntur, diversi gradus sunt: nam eo quisque profundius atque sublimius in ipsum Deum pertingit, quo efficacius ardentiusque seu amorosius se ad eum con-

De divin. nom., c. 7, § 4. ¹³ *Ibid.*, § 5. ¹⁴ Psal. iv, 9.

vertit, et quo perfectius in ipsa conversione omnem A
proprium quæestionem repellit.

O sanctam illam animam, quæ a Deo singulariter
visitata, et supra omnia creata, supraque propriam
operationem elevata, in vi memorativa nudatur
omnibus imaginibus, et meram puritatem atque
simplicitatem sentit; in vi intellectiva percipit præ-
fulgidas illuminationes Solis justitiæ, et divinam
veritatem agnoscit! Porro in vi amativa sentit
æstum quemdam quieti amoris, sive contactum
Spiritus sancti, tanquam fontem vivum, manantem
rivulis æternæ suavitatis, atque ita ad excellentem
cum Deo unionem invitatur introduciturque. O fe-
licem illam horam! Tunc nimirum anima superna-
turali jucundissimaque solemnitate et gaudio ver-
nantissimo intus perfruitur, ac futuram beatitudi-
nem aliquo modo prægustat. O quam beatus est,
cui fragrantissimum illud ver, et æstas illa amœnis-
sima exoritur, cuique divinam copulam vel ad mo-
mentum experiri concessum est! Is enim ad id per-
ducitur, quod nec ratio, nec intellectus capere,
neque lingua exprimere potest. Per sapientem igno-

rantiam, et per intimum amoris contactum, melius
Deum cognoscit, quam exteriores ejus oculi visibi-
lem solem cognoscant. Usque adeo stabilitur in
Deo, ut Deum sibi viciniorem esse sentiat quam ipse
sit sibi: unde et deiformem superessentialemque
vitam jam ducit, factus Christo secundum spiritum,
animam et corpus conformis. Sive comedat sive
bibat, sive vigilet sive dormiat, semper in eo Deus
operatur, qui superessentialiter vivit in illo. Talem
ipse Deus docet de omnibus, et spirituales mysticos-
que sensus ei aperit. Creberrime, vel etiam indesi-
nenter eum visitat, astringit, osculatur, illustrat,
accendit, penetrat et implet. Nam cum anima ejus
sit jam speculum clarum sine macula, divino Soli
convenienter objectum substratumque, ipse Sol ju-
stitiæ non potest non assidue stillicidia gratiæ, ra-
dios sapientiæ et charitatis scintillas in eam diffun-
dere. Valde quidem sublimiter atque mirabiliter
Deus se nonnunquam animæ perfectæ revelat atque
manifestat, nondum tamen ostendit sicuti est in
sua ineffabili gloria, sed sicut in hac vita videri
potest.

GEORGII PACHYMERÆ

IN OPERA S. DIONYSII AREOPAGITÆ

AD CYRUM ATHANASIUM

PATRIARCHAM ALEXANDRINUM CONSTANTINOPOLI COMMORANTEM

PROŒMIUM

Interprete Balthasare Corderio, Societatis Jesu doctore theologo.

Homo Dei, et fidelis serve, et dispensator myste-
riorum Christi, nec non vir desideriorum, multo-
rum quidem etiam aliorum et magnorum, scilicet
eorum quæ sunt spiritus, quorum omnium, carne
mortificari, et vivere Christo, caput est; idque non
ab heri, aut nudius tertius, aut a pauco, quin imo
etiam a multo tempore hoc tuum fuit studium, at-
que adeo ab infantia et ab ipsa ferme nativitate.
Novit hæc mons Sina, et quæ ibi celebris spelunca,
ubi in virtute educatus, et spiritualibus sudoribus
præexercitatus, ad Marci thronum adduceris: et
vocationem adeptus post ipsum, longo quidem tem-
poris intervallo, virtute tamen ipsi proximus, licet
tempore remotissimus, agnosceris. Eatenus autem
sanctis ejus successoribus posterior es, quatenus cum
ipsi suis temporibus luxerint ad utilitatem populi
Christiani, tu nostris temporibus reservaris, prout
novit Providentia, quæ cuncta custodit et producit.

Præterea, hujus quidem morem, illius vero ser-
monem; hujus exactam charitatem, illius psallendi

C "Ἀνθρώπε τοῦ Θεοῦ, καὶ πιστὴ θεράπων, καὶ οἰκο-
νόμη τῶν Χριστοῦ μυστηρίων, καὶ ἄνερ ἐπιθυμιῶν,
πολλῶν μὲν καὶ ἄλλων, καὶ μεγάλων, δηλαδὴ τῶν τοῦ
πνεύματος, ὧν ἀπάντων, τῷ σαρκὶ νεκρωθῆναι, καὶ
ζῆσαι Χριστῷ, τὸ κεφάλαιον· καὶ τοῦτο οὐ χθὲς,
καὶ πρὸ τρίτης, οὐδ' ἐξ ὀλίγου, ἢ μὴν καὶ ἐκ πολλοῦ
σοι πεφιλοσόφηται, ἀλλὰ βρεφόθεν καὶ ἐξ αὐτῆς σχε-
δὸν τῆς γενέσεως. Οἶδε ταῦτα τὸ Σίναιον ὄρος, καὶ ἡ
ἐκεῖσε μεγάλωνυμος μάγδρα, ὅπου κατ' ἀρετὴν μαι-
ευθεῖς, καὶ τοῖς πνευματικοῖς ἰδρῶσι προτελεσθεῖς,
ἐπὶ τὸν Μάρκου θρόνον ἀνάγη· καὶ κλῆσιν πλουτί-
σας τοῦ μετ' ἐκείνον, τῷ χρόνῳ μὲν, πολλοστοῦ, τῇ
δ' ἀρετῇ καὶ εὐθύς μετὰ τοῦτον καὶ σὺ, πολλοστὸς
μὲν τῷ χρόνῳ, γνωρίζη. Τοσοῦτον δὲ τῶν μετ' ἐκεί-
νον ἁγίων καθυστερεῖς, ὅσον καιροῖς ἰδίῳις λαμβάντων
D ἐκείνων ἐπ' ὠφελείᾳ τοῦ Χριστεπωνύμου λαοῦ, σὺ
ταμιεύη τοῖς ἡμετέροις καιροῖς, καθὼς οἶδεν ἡ τὰ
πάντα φρουροῦσα καὶ διεξάγουσα Πρόνοια.

Ἐφ' ᾧ, τοῦ μὲν τὸν τρόπον, τοῦ δὲ τὸν λόγον, καὶ
τοῦ μὲν τὸ τῆς ἀγάπης εἰλικρινές, τοῦ δὲ τὸ τῆς

ψαλμωδίας ἔντονον, ἐτέρου τὸ πρὸς ἅπαντας συμπαθές. Ἄλλου τὸν ζῆλον, τὸ πρᾶον ἄλλου, καὶ ἄλλου ἄλλο τι τῶν ἀγαθῶν, ὡς ἐξ ἀρχετύπου κτητάμενος, ἐν ἐξ ἀπάντων εἶδος εἰκόνας ἐν σεαυτῷ τὸ κάλλιστον ἀκριβώσαιο. Καὶ γε ποικίλον καὶ μέγα χρῆμα, καὶ τοῖς πόρρω φανείης καὶ τοῖς ἐγγύς. Τοῦτο ἡ διηνεκῆς σοι μέριμνα, τοῦτο τὸ ἔμμονον σπουδάσμα, ταῦτα τῶν κρειττόνων ἐπιθυμιῶν, αἷς ἐντήκη ἔσαι ἡμέρξει ζητῶν ἐν πνεύματι τὰ τοῦ πνεύματος. Τούτων μία τις, οὐχ ἡ τυχοῦσα, καὶ ἡ μελέτη τῶν θεοπνεύστων Γραφῶν, αἷς καθ' ἑκάστην προσέχων, καὶ μεγαλεπιβόλως ἀναπτύσσων τῶν λεγομένων τὸν νοῦν, καὶ γνῶσιν, καὶ ἤθος, καὶ πᾶν εἶδος ἀπομάτη παιδείσεως.

ei scientiam, et mores, omnemque formam exprimis

Ἄλλὰ πρὸς τοῖς ἄλλοις καὶ ἡ τοῦ μεγάλου Διονυσίου θεία πυκνίς, τῆς πνευματικῆς καὶ ἡδέας Σειρήνης τὸ ἐνδιαίτημα, κατασχοῦσά σε, ὅλον εἰσποιεῖται, καὶ τῶν ἐκεῖσε χαρίτων ἀναπιμπλά, οὐ κηρῷ τὸ τοῦ λόγου τὰς ψυχικὰς ἀκοὰς φραξάμενον, οὔτε μὴ ταῖς κατὰ κόσμον προσπαθείαις συνδεδεμένον, ἀλλ' ἀνετον ὄντα καὶ ἐξηρημένον παντός, καὶ πάσας ἀκουστικὰς ἠνεωγμένον καὶ νοῦν, εἰς πρέπουσαν δηλαδὴ καὶ τοῖς λεγομένοις, καὶ τοῖς νοουμένοις ἀντίληψιν. Ἄλλ' ἐπειδὴ καὶ εἰκόνας ἐκεῖνη ἀριφανῆς, ἐφ' ἣ πολλὰ καὶ πολλάκις ὁ τεχνίτης ἐπιβάλλοι τὰ χρώματα, καὶ λόγων ἐκεῖνος σαφῆς, ὅ πολλὰ καὶ ἄλλοι, καὶ πολλάκις μόνον κατευστοχοῦντες τῶν λεγομένων, ἐπειπεῖν οὐκ ἀπόκνησαν· διὰ τοῦτο σαφῶς μὲν λογίξῃ, καὶ τῆς σῆς φιλαγάθου γνώμης ἐπάξια, εἰ πως ἡ θεία βίβλος αὕτη ἀναπτυχθεῖη, καὶ κοινότερον κατασταίη τὸ χρῆμα ταῖς τῶν πολλῶν ἀκοαῖς, κἀντεῦθεν ἔχοιεν ὠφελῆσθαι πολλοὶ, τὰ ὑπὲρ νοῦν κατὰ νοῦν, καὶ τὰ ὑπὲρ δύναμιν κατὰ δύναμιν προσιέμενοι. Ἔστι γὰρ καὶ τοῦτο τοῦ τρέφειν εἶδος οὐ τὸ τυχόν, ὅταν τις μὴ ἀφ' ἑαυτοῦ τὴν τροφήν χορηγῶν, ὅμως προμαλάσσων ταύτην ἢ προμασσώμενος, ἐπέντευκτον τοῖς ἀσθενέσιν ἐγκαθιστᾷ, οὐκ ἄλλην προφέρων, τὴν δὲ προκειμένην κατεργαζόμενος.

Σοφῶς μὲν οὖν τὸ τοιοῦτον ἐλογίσω καὶ προμηθῶς· πλὴν καὶ εἰς τέλος ἂν ὁ λογισμὸς ἀπέβη χρηστὸν, εἴπερ ἐζήτησας ἄλλον καὶ οὐκ ἐμὲ, καὶ λόγον εὔρες καὶ τρόπον τῷ πράγματι ἐξισούμενον, καὶ προὔτρέψω τῷ ἀξίῳ, καὶ τῷ ἱερῷ τὰ ἱερὰ ἐνεχειρήσας. Νῦν δὲ, Ἄλλ' οὐχ ὁ βωμὸς πρὸς τὸ ἱερόν, φασί· σὺ δὲ καὶ προὔτρέψω καὶ παρεκλήσας, καὶ ταῖς εὐχαῖς ὡς οἷός τε παρεθάρρυνας, ὡς ἂν εὐεργετῶν, ἡμᾶς, οἶμαι, τῇ τῆς ἐφέσεως κοινωνίᾳ πλουτίξων, καὶ οὐ τοσοῦτον διὰ τὸ ἡμέτερον ἀσθενὲς ἀπήλιπσας, ὅσον διὰ τὴν τοῦ Θεοῦ χάριν ἤλιπσας, οὐ τὴν δύναμιν μᾶλλον ἐν ἀσθενείᾳ τελειοῦσθαι κατέμαθες. Τί δὲ ἡμεῖς πρὸς τοσοῦτον τῆς παρακελεύσεως μέγεθος, δέον λιγυγιάσαι καὶ ἀπειπεῖν; Ἄλλ' οὖν, οὐκ οἶδα ὅπως, τῆς ἡμετέρας ἀσθενείας ἐπιλαθόμενοι, καὶ τὸ Γνώθι σεαυτὸν περιδόντες, ὅλοι τῶν σῶν γεγόναμεν προσταγῶν, καὶ ὡς πατρὶ παῖδες, καὶ ὡς μαθηταὶ διδασκάλῳ, καὶ ὡς δεσπότη θεράποντες

(a) Vertit Corderius quasi Græce legisset: οὐ κηρῷ τῷ τοῦ λόγου... φραξάμενον. Sed, mea quidem sententia, legendum Græce: οὐ κηρῷ, τὸ τοῦ λόγου, κ.τ.λ.,

intentionem, alterius erga omnes compassionem, alius zelum, alterius mansuetudinem, et alius aliud quidpiam bonorum, tanquam ex archetypo possidens, unam ex omnibus formam imaginis in temetipso pulcherrimam exprimis. Certe varium et magnum quid appares, tam iis qui procul, quam his qui prope sunt. Hæc assidua tibi cura, hoc continuum studium, hæc optima desideria, quibus illi-quescis, totis diebus, quærens in spiritu ea quæ sunt spiritus. Horum una quædam, non qualiscunque etiam, meditatio divinitus inspiratarum Scripturarum, quibus quotidie attendens, et magna dexteritate illorum quæ dicuntur sensum explicans, disciplinæ.

Sed præ cæteris etiam magni Dionysii divinus libellus, spiritalis ac suavis Sirenæ mansio, te detinens, totum afficit, et inibi gratis implet, cæra rationis aures animæ minime obturantem (a); neque certe mundanis affectibus implicatum, sed liberum existentem et ab omni re exemptum, omnesque audiendi facultates et intellectum patulum habentem, ad convenientem scilicet tam eorum quæ dicuntur, quam quæ intelliguntur susceptionem. Cæterum, cum et imago illa præclara sit, cui multos etiam frequenter artifex adhibet colores, et sermo ille perspicuus, cui multa etiam alii, et sæpe duntaxat conjecturantes quæ dicantur, superaddere haud neglexerunt; idcirco sapienter quidem cogitas, et proba mente tua digna, si quo modo divinus hic liber explicetur, atque communior fiat usus ejus plurimorum intellectibus, et inde multi proficiant, ea quæ supra intellectum sunt, secundum intellectum, et quæ supra captum, pro captu agnoscentes. Est enim etiam hic nutriendi molus minime vulgaris, quando quis non a semetipso cibum suppeditans, tamen hunc præmacerans vel præmasticans, sumptu facilem infirmis facit, non alium proferendo, sed propositum subigendo.

Sapienter utique quid simile cogitasti ac provide: quin et finem hæc cogitatio bonum sortita foret, si quæsisisses alium, et non me; ac rationem reperisses et modum huic negotio convenientem, et concredidisses digno, sacroque sacra tradidisses. Nunc autem, Non est, inquit, hoc altare pro sacrificio: tu vero etiam adhortatus es, et excitasti, et postulationibus, quantum fieri poterat, animasti tanquam benefactor, nos, ut opinor, hujus desiderii communionem beando, et non tantum nostræ imbecillitati diffusus es, quantum Dei gratiæ confusus, cujus virtutem magis in infirmitate perfici cognovisti. Quid porro nos ad tantam adhortandi vim oportuerat percelli et recusare? Verumtamen non scio quomodo nostræ imbecillitatis oblitus, atque illud, *Nosce teipsum*, negligentes, toti ad tua facti sumus imperia, et tanquam patri filii, et tanquam discipuli Magistro, et sicut servi domino sumus Latine vero: *Cæra, ut aiunt fabulæ, aures animæ obturantem*. Cæterum non semel dormitat doctissimus interpres, ut Græce callenti patebit. Εἶπ. ΠΑΤΡΩΣ

obsecuti, nulli omnino alteri, quam tuis sanctis piisque preceationibus confisi, quibus, opinor, etiam invisibiliter suffulti, facile hoc opus sustinimus.

Ecquid enim mirum? cum etiam voce dimissa Eliæ ad Eliseum, statim hic, et boves illos, et aratra, et omnem supellectilem aliam abjiciens, quo pedes ferebant, post vocantem cucurrerit, tametsi quoque boves istos sacrificio destinasset. Eodem modo etiam nos, sæcularibus turbis ac tumultibus neglectis, toti in uno studio fuimus, quod nimirum sacris Litteris consecravimus. Edisseram etiam hoc arcanum, quoniam quoque verum. Adeo deditus eram huic negotio, et sic rapiebar, ut etiam sæpe numero sermonibus vacantem, exclamare me contigerit, dum expenderem hinc sensuum profunditatem, inde theologiæ sublimitatem; hic in divinis eruditionem, illic in explicandis accuratorem, alibi moderationem, alibi numinis afflationem, ubique divinitatem et securitatem.

Quid demum ego faciam nisi prout fertilissimo Sancti hujus scripta comparem, ita ut velim quidem carpendo cæteris pulcherrima proponere; non valeam autem, sed immobilis consistam, et quasi mutus manere cogar præ gratiæ varietate? Sic ego non interpres, non paraphrastes, sed auditor sum. Magnum sane si vel mysta fiam cælestium tubarum, attamen non illico ac repente insonantium (ne hinc etiam spiritualis facultas audiendi detrimentum capiat), sed sensim et paulatim penetrantium ad intimiorem cognitionis sonum. Qui sane modus est vacandi ab omnibus, et intellectum applicandi ad res maximas, sensim illa quæ intelliguntur subigendo, et tandem perfectam cognitionem cum cognoscente copulando. Hoc autem mihi contulit propositi scopus, dum singula considero quæ dicuntur. Neque minus quod etiam addendum, quod magnopere adjutus sim, antiquiores, tanquam populi seniores, in ascensu ad divinum mystagogiæ montem sequendo. Qui sane dum Sancti hujus scripta interpretantur, viam eo tendentem mihi exposuerunt, ac me securum reddiderunt; quamobrem etiam contendere, donec pertingerem eo quo pertingere poteram, et quo perveni. Si quidem prope, ut spero, gratia sit Deo, a quo omne quod ab hominibus bene fit, gratia item tuis sanctis precibus, quibus fretus, ad hoc opus me accinxi, et quibus adjutus, non omnino procul a decore aberravi.

Quod si hoc quidem non, sed omnino videar inutilis et reprobatus, quid pati oportet, sicubi plurimis hærens difficultatibus propter imperitiam quidpiam forte non recte attigi? hoc ipsum sane pro virili simul in medium proferre minime neglexi. Tu vero anima per omnia Deum imitans, non id quod ex merito est, recte scio, quæres, sed promptum animum admittes, quandoquidem etiam Deo dicant gratum esse quod secundum vires fit. Sed de his quidem satis; cæterum tempus est ea quæ ad magnum Dionysium pertinent exponendi, quæ

κατηκολουθήσαμεν, οὐδενί γε πάντως ἐτέρῳ, ἢ ταῖς σαῖς ἀγίαις εὐχαῖς καὶ θεοπειθέσει θαρρήσαντες, αἷς οἶμαι, καὶ ἀοράτως ἐπαρθέντες, βραδίως ὑπέστημεν τὸ ἐγχείρημα.

Καὶ τί γὰρ ξένον; ὅπου καὶ τῆς φωνῆς ἐπιπεμφθείσης τῆς Ἡλίου τῷ Ἐλισσαίῳ, εὐθύς οὗτος καὶ βόας ἐκείνους, καὶ ἄροτρα, καὶ πᾶσαν σκευὴν ἐτέραν ἀποσεισάμενος, ἢ ποδῶν εἶχεν, βπίσω τοῦ καλοῦντος ἐπέδραμεν, εἰ δὲ καὶ βόας ἐκείνος [ἴσ. ἐκείνους] ἱέρυσε. Τρόπον τὸν αὐτὸν καὶ ἡμεῖς, τοὺς βιωτικὸς παριδόντες θορύβους καὶ τυρβασμοὺς, ὅλοι μερίμνης μιᾶς ἐγενόμεθα, ἣν δὴ καὶ τοῖς ἱεροῖς λογίοις ἀφιερῶσαμεν. Ἐξείπω καὶ τὸ ἀπόρρητον, ὅτι καὶ ἀληθὲς τοσοῦτον ἐγενόμην τοῦ πράγματος, καὶ οὕτως ἐάλων, ὥστε καὶ πολλαχοῦ τῶν λόγων σχολάζαντι, διαφωνεῖν μοι συνέβαινε, κατανοοῦντι ἔνθεν τὸ τῶν νοημάτων βάθος, ἐκεῖθεν τὸ τῆς θεολογίας ὕψος· ὧδε τὸ περὶ τὰ θεῖα ἐπιστημονικόν, ὧδε τὸ περὶ τὴν ἐξαγγελίαν ἀπηκριβωμένον· ἀλλαχοῦ τὸ μέτριον, ἀλλαχοῦ τὸ ἐνθεον, πανταχοῦ τὸ θεῖον καὶ ἀσφαλές.

Καὶ τί γε ἄλλο ἢ λειμῶνι πολυφόρῳ τὰς τοῦ Ἁγίου γραφὰς παρεικάζοντι, ὡς βούλεσθαι μὲν δρεπομένῳ τοῖς ἄλλοις προτιθέναι τὰ κάλλιστα, μὴ δύνασθαι δὲ, ἀλλ' ἀκίνητιζεῖν οἶον καὶ ἀπενεοῦσθαι, πρὸς τὸ ποικίλον τῆς χάριτος; Οὕτως ἐγὼ οὐκ ἐξηγητῆς, οὐ παραφραστῆς, ἀλλ' ἀκροατῆς. Μέγα γὰρ, εἰ καὶ μύστης τῶν οὐρανίων ἐγενόμην σαλπίγγων, πλὴν οὐκ εὐθύς καὶ ἐξαίφνης ἐνηχουσῶν (ἴν' οὖν ἐντεῦθεν καὶ τὴν νοερὰν ἀκουστικὴν παρεβλάθην), ἀλλ' ἤρέμα, καὶ κατὰ μικρὸν προδιβαζουσῶν πρὸς τὸ τῆς γνώσεως ἐνηχέστερον. Ὅς δὴ τρόπος σχολῆς ἀπὸ πάντων, καὶ προσοχῆς ἐπὶ τοῖς μεγίστοις νοῦς κατὰ μικρὸν ἀναμάττεσθαι τὰ νοούμενα, καὶ τέλος εἰς τελείαν γνῶσιν ἐνίζεσθαι τὸν γινώσκοντα. Τοῦτο δὲ μοι προὔξεναι ὁ τοῦ προκειμένου σκοπὸς, ἐν ἐπιστάσει γινομένῳ τῶν λεγομένων καθ' ἕκαστον. Οὐ χεῖρον δὲ προσθεῖναι καὶ τοῦτο, ὅτι καὶ μεγάλως ἐχειραγωγούμεν, ὡσανεὶ λαοῦ πρεσβυτέροις, τοῖς παλαιότεροις ἐπόμενος πρὸς τὴν ἐπὶ το θεῖον ὁδὸς τῆς μυσταγωγίας ἀνάβασιν. Οἱ δὴ καὶ τὰ τοῦ μάκαρος ἐξηγούμενοι, τῆς ἐπὶ τοῦτο φερούσης μοι ἐξηγούντο, καὶ τὸ ἀσφαλές παρεῖχον· ἐφ' ὅπερ καὶ ὀρμηθεῖην, ἕως ὁδηγούμενος ἔφθασα οὐ φθάσαι καὶ ἐδυνήθην, καὶ οὐ κατήντησα. Εἰ μὲν οὖν ἐγγὺς τῆς ἐλπίδος, χάρις μὲν Θεῷ παρ' οὐ πᾶν ἀνθρώποις τὸ κατορθούμενον, χάρις δὲ καὶ ταῖς σαῖς ἀγίαις εὐχαῖς, αἷς θαρρήσας ἀπεδυσάμην πρὸς τὸ ἐγχείρημα, καὶ αἷς βοηθούμενος, οὐ πόρρω παντελῶς ἐξετράπην τοῦ δέοντος.

Εἰ δὲ τοῦτο μὲν οὐ, πάντῃ δὲ φανεῖν ἀλυσιτελής καὶ ἀδόκιμος, τί χρὴ παθεῖν, εἰ ποὺ πολλοῖς ἀνιάρους πρὸς τῇ ἀμαθίᾳ συνισχημένος, τὸ τυχόν οὐ κατώρθωσα; τὸ γοῦν πρὸς ἰσχύος ὁμῶς προσαγαγεῖν οὐκ ἀπώκησα. Σὺ δὲ ἢ τὰ πάντα ψυχῇ θεομίμητος, οὐ τὸ κατ' ἀξίαν, εὐ οἶδα, ζητήσεις, ἀλλ' ἀποδέξῃ τὸ πρόθυμον· ἐπεὶ καὶ Θεῷ φασὶ φίλον τὸ κατὰ δύναμιν. Ἀλλὰ τούτων μὲν ἄλλοις, καιρὸς δὲ λοιπὸν τὰ κατὰ τὸν μέγαν Διονύσιον ἐκθεῖναι, ὅσα δῆτα καὶ τοῖς παλαιοῖς ἱστορηταί.

certe etiam ab antiquis historiæ mandata sunt.

Τὴν τοίνυν εὐγένειαν, καὶ τὸ ἐν πλούτῳ περιφανὲς αὐτοῦ, τὸ κατ' Ἀθηναίους παρίστησι βουλευτήριον. Ὡς γὰρ ὁ θεῖος Λουκᾶς ἱστορεῖ ἐν ταῖς Πράξεσιν, εἰς καὶ οὗτος ἦν τῶν ἀρεοπαγιτῶν. Τοῦ τοίνυν ἱεροῦ ἀποστόλου Παύλου ταῖς Ἀθήναις ἐπιδημήσαντος, καὶ τισι τῶν ἐξ Ἐπικούρου καὶ τῶν ἀπὸ τῆς Στωᾶς συμβαλόντος, καὶ τὸν λόγον τῆς ἀληθείας κηρύττοντος, τινὲς τῶν ἐκεῖσε φιλοσόφων τοῦτον συσχόντες ἐπὶ τὸν Ἄρειον Πάγον ἀπήγαγον, δίκας ὧν ἐδημηγόρησε δῶσοντα. Ἀλλὰ κακεῖσε δημηγορεῖ, καὶ τῆς αὐτοῦ θείας γλώττης θήραμα γίνονται, καὶ ἄλλοι μὲν οὐκ ὀλίγοι, ἀλλὰ καὶ αὐτὸς Διονύσιος, καὶ γυνὴ ὀνόματι Δάμαρις, καὶ ἕτεροι σὺν αὐτοῖς. Προστίθεται δὲ καὶ τὸ τῆς ἀξίας αὐτῷ φησὶ γὰρ, ὁ Ἄρεοπαγιτης, διὰ τὸ περιφανὲς τοῦ ἀνδρός, οἶμαι, ἐν τε σοφίᾳ καὶ πλούτῳ, καὶ τρίτῳ τῷ τῆς πολιτείας ἀνεπιλήπτῳ. Οὐ γὰρ παντὸς ἦν τὸ εἰς ἀρεοπαγίτας τελεῖν, ἀλλ' ὅν ἂν ἡ συκὴ σοφία, καὶ ὁ χρηστὸς βίος, καὶ τὸ ἐπὶ πᾶσιν ἀνεπιλήπτῳ εἰς τὸ τοιοῦτον προῦκαλεῖτο ἀξιωμα· ἐκ γὰρ τῶν ἐννεα καθισταμένων ἀρχόντων Ἀθηνησιν ἔδει τοὺς ἀρεοπαγίτας εἶναι, ὧν ὁ ἀριθμὸς εἰς ἓνα καὶ πενήκοντα ἐποσοῦτο.

Ἐξῴθεν δὲ τῆς πόλεως ἦν τὸ κατὰ τὸν Ἄρειον Πάγον δικαστήριον, κληθὲν οὕτω, διὰ τὸ τὸν Ἄρην ἐκεῖσε λαχόντα τῷ Ποσειδῶνι δίκην, πῆξαι τὸ ἴδιον σκήπτρον ἐφ' ᾧ κριθεῖη, ὅτι τὸν ἐκείνου οὖρον ἀπέκτεινεν Ἀλιβρόθιον. Ἐδίκαζον δὲ ἀρεοπαγίται περὶ τῶν μεζόνων σφαλμάτων, καὶ ἡ τούτων κρίσις οὐκ ἐδίδου τῷ κριθέντι τὴν ἔφεσιν διὰ καὶ ὡς καινῶν δαιμονίων καταγγελέα τὸν θειότατον τῆς ἀληθείας κήρυκα Παῦλον, πρὸς τὴν ἐξ Ἄρειου Πάγου βουλὴν οἱ φιλόσοφοι ἔλκουσιν. Ἀλλὰ τὸ τριηκᾶτα χρόνου βουλευόν ὁ πάμμεγας Διονύσιος, ἐκφέρει τὴν κρίσιν ἀδέκαστον, οὐ λόγοις, ἀλλ' αὐτοῖς πράγμασιν. Ἐβῶσθαι γὰρ ἀφείδως πάγον ἐκείνον καὶ σέμνωμα, καὶ πᾶσαν ἄλλην κατ' αὐτὸν περιφάνειαν, τῶν ἱερῶν ἰδύγων γίνεται Παύλου, καὶ προσκολλᾶται Χριστῷ δι' αὐτοῦ. Τελεῖται μέντοι διὰ τούτου καὶ τῆς σωτηρίας δόγματα, παιδαγωγεῖται δὲ διδασκαλικῶς καὶ ὑπὸ τῷ μεγίστῳ Ἱεροθέῳ, ὡς αὐτὸς ἐν πολλοῖς μαρτυρεῖ. Εἶτα καὶ ὑπὸ Παύλου ἐπίσκοπος τῶν Ἀθηνησιν πιστευσάντων καθίσταται.

Συντάττονται τοίνυν τῷ μακαρίῳ πολλὰ μὲν καὶ ἕτερα συγγράμματα, ὧν δὴ καὶ μνείαν ποιεῖται καὶ οὗτος ἐν ταῖς εὐρισκομέναις πραγματείαις αὐτοῦ. Ἀλλὰ καὶ μαρτυρεῖται σώζεσθαι ταῦτα, ἕως πολλοῦ, κατὰ τὴν ἐν Ῥώμῃ βιβλιοθήκην ἀνατεθειμένα. Γράφει δὲ τὰ πλεῖστα πρὸς τὸν ἐν ἁγίοις Τιμόθεον τὸν τῶν Ἐφesiῶν ἐπίσκοπον, ὑπὸ τῶν κατὰ τὴν Ἐφεσον τῆς Ἰωνικῆς φιλοσοφίας προεστώτων, ὡς εἰκὸς πάτχοντα πράγματα, καὶ πυνθανόμενον ὡς εἰδήμονος τοῦ ἁγίου τῆς ἐξωτερικῆς φιλοσοφίας, ἵνα καὶ μᾶλλον ἀγωνίζοιτο. Συνάγονται μέντοι ἐκ τῶν προσηρημένων τοῦ Πατρὸς συγγραμμάτων καὶ ἕτερα, ἃ οὐκ εὐρίσκονται παρ' ἡμῖν τάδε: *Περὶ ἀγγελικῶν ιδιοτήτων, Περὶ ψυχῆς, Περὶ δικαίου καὶ θεοῦ δικαιοῦτηριον, Περὶ*

Nobilitatem Igitur, et illustres divitias ejus Atheniensium iste senatus declarat. Quemadmodum enim divus Lucas historiae mandat in Actibus¹⁸, is etiam unus erat areopagitarum. Cum igitur senatus apostolus Paulus Athenas profectus esset, et cum quibusdam Epicureis ac Stoicis congressus, verbum veritatis praedicaret; nonnulli isthic philosophi eum comprehendentes ad Areopagum abduxerunt, poenas daturum propter ea quae concionatus erat. Verum etiam illic concionatur, et divinae ipsius linguae praeda sunt, praeter alios non paucos, etiam ipse Dionysius, et mulier nomine Damaris, et alii cum eis. Quin et adjunctus est illi titulus dignitatis; ait enim, Areopagita, ob illustrem, ut arbitrator, viri sapientiam, et divitias, ac tertio propter irreprehensibile vivendi institutum. Non enim cujusvis erat inter Areopagitas censerī, sed quem multa sapientia, et proba vita, et in omnibus culpa vacatio ad tantam evexerat dignitatem: siquidem Athenis ex novem principibus constitutis, oportebat esse Areopagitas, quorum numerus ad unum et quinquaginta extensus fuit.

Erat autem extra arcem in colle Martio tribunal, sic appellatum, quod ibi Mars sententiam accepisset Neptuno sceptrum proprium figendi, ad quod condemnatus fuit, quod filium ejus Halirrhothion occidisset. Judicabant autem areopagitae de majoribus, atque horum sententia non concedebat condemnato appellationem. Quamobrem philosophi Paulum, divinissimum veritatis praedicatorum, tanquam novorum demoniorum praediconem, ad Areopagi concilium trahunt. Verum tunc temporis cum concilio interesset maximus Dionysius, profert sententiam incorruptam, non verbis, sed factis ipsis. Nam valere jubens collem illum, et dignitatem, et quidquid in eo illustre erat, sacris Pauli vocibus concedit, et per ipsum Christo agglutinatur. Ac salutis quidem dogmatis ab ipso initiatur, sed a maximo Hierotheo magistraliter instituitur, quemadmodum ipsemet plurimis locis testatur. Postmodum etiam a Paulo fidelium Atheniensium episcopus constituitur.

Cæterum composita fuerunt ab hoc sancto multa etiam alia scripta, quorum quoque ipsemet mentionem facit in operibus quae exstant. Quin et testimonio comprobatur, hæc longo tempore in Romana bibliotheca deposita, fuisse asservata. Scribit autem plurima ad sanctum Timotheum Ephesiorum episcopum, a primariis Ionicæ philosophiæ sectatoribus, Ephesi plurimas, uti verosimile est, molestias sustinentem, et sanctum hunc, tanquam externæ philosophiæ peritum, consulentem, ut validius dimicaret. Colliguntur porro ex praedictis hujus Patris scriptis etiam alia, quae apud nos minime reperiuntur, videlicet *De angelicis proprietatibus, De anima, De justo ac divino*

¹⁸ Act. xvii, 54.

judicio, De divinis hymnis, De intellectibus et sensibus, De theologicis informationibus, De symbolica theologia.

Sciendum quoque, aliquos externos philosophos, praesertim Proclum, contemplationibus beati Dionysii frequenter usos fuisse, atque adeo etiam meris ipsis dictionibus. Unde licet opinari, veteres philosophos Athenienses, ipsius opera sibi vindicantes, occultasse, ut ipsi divinorum ejus librorum patres viderentur. Quod autem familiare ipsis fuerit sibi nostra vindicare, docet etiam D. Basilius in illud: *In principio erat Verbum* ¹⁶, super illa dictione hoc modo disserens: *Hæc ego quidem novi, multos etiam ex iis qui, exsortes verbi veritatis, in mundana sapientia gloriantur, et admirari, et* **B** *scriptis suis inserere audere; diabolus enim fur est, ac nostra suis interpretibus divulgat.* Atque hæc quidem D. Basilius. Cæterum jam nobis etiam inchoanda paraphrasis ad verbum, cujus etiam fusior subiinde est danda ratio, arcanum sensum explanantibus, partim quidem ex nobis ipsis, partim vero ex veterum interpretatione.

θεῶν ὕμνων, Περὶ νοητῶν καὶ αἰσθητῶν, Περὶ θεολογικῶν ὑποτυπώσεων, Περὶ συμβολικῆς θεολογίας.

Ἰστέον δὲ, ὡς καὶ τινες τῶν ἔξω φιλοσόφων, μάλιστα Πρόκλος, θεωρήμασι πολλάκις τοῦ μακαρίου Διονυσίου κέχρηται, καὶ αὐταῖς δὲ ἡραῖς ταῖς λέξεσι. Καὶ ἔστιν ὑπόνοιαν ἐκ τούτου λαβεῖν, ὡς οἱ ἐν Ἀθήναις παλαιότεροι τῶν φιλοσόφων, σφετερισάμενοι τὰς αὐτοῦ πραγματείας, ἀπέκρυψαν, ἵνα πατέρες αὐτοὶ δοθῶσι τῶν θεῶν αὐτοῦ λόγων. Ὅτι δὲ σύνηθες αὐτοῖς τὰ ἡμέτερα σφετερίζεσθαι, διδάσκει καὶ ὁ θεῖος Βασίλειος εἰς τὸ *Ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ Λόγος*, ἐπ' αὐτῆς τῆς λέξεως οὕτως λέγων· *Ταῦτα οἶδα, πολλοὺς τῶν ἔξω τοῦ λόγου, τῆς ἀληθείας μέγα φρονούντων ἐπὶ σοφίᾳ κοσμητῆ, καὶ θαυμάσαντας, καὶ τοῖς ἑαυτῶν συγγράμμασιν ἐγκαταλέξαι τολμήσαντας· κλέπτει γὰρ ὁ διάβολος, καὶ τὰ ἡμέτερα ἐκφερομυθῶν πρὸς τοῦ ἑαυτοῦ ὑποφήτας.* Καὶ ταῦτα μὲν ὁ θεῖος Βασίλειος. Ἦδη δὲ ἀρκτέον ἡμῖν καὶ τῆς κατὰ ῥῆμα παραφράσεως, ἔστιν οὗ καὶ διεξοδικώτερον ἐπεξηγουμένοις κατὰ τὸ ἐγγωροῦν, ἡμῖν καὶ τὸ τῶν νοημάτων διασαφῶσι κρύφιον, ποῦ μὲν ἐξ ἑαυτῶν, ποῦ δὲ καὶ ἐκ τῆς τῶν παλαιῶν ἐξηγήσεως.

Vide Prologum S. Muzimi in Opera S. Dionysii, sequentis Tomi initio.

¹⁶ Joan. 1.

ΕΠΙΓΡΑΜΜΑΤΑ ΔΙΑΦΟΡΑ

ΕΙΣ ΤΑ Τῷ ΑΓΙῷ ΔΙΟΝΥΣΙῷ ΓΕΓΡΑΜΜΕΝΑ.

ΕΠΙΓΡΑΜΜΑΤΑ VARIA IN S. DIONYSII OPERA.

In Beatum Dionysium de cœlesti Hierarchia versus **C** *Eis τὸν μακάριον Διονύσιον περὶ τῆς οὐρανίου*
iambici Christophori Patricii Mitylenæi. *Ἱεραρχίας στίχοι ἰαμβικὸι Χριστοφόρου Πατρι-*
κίου καὶ Μιτυληναίου.

Ego, Dionysi, ansim sane dicere,
Formatum te haud esse in muliebri utero :
Sed cum maxime angelorum ordini adjunctus fores,
Desuper venisti e cœlo, natura peregrina,
Ut mortalibus nuntiares omnes singillatim
Res immaterialium ordinum, uti se habeant.
Adeo nosti immateriales substantias ;
Adeo contemplaris divinas contemplationes ;
Adeo perspicis angelorum naturas ;
Adeo, quod majus, angelus es natura.

In ipsum de eadem cœlesti Hierarchia.

Angelicæ sapientiæ splendores multos assecutus,
Hominibus ostendisti, ut viderent intellectualem **D**
[Astrum.

In librum de ecclesiastica Hierarchia.

Symbola divinorum sacerdotum ¹⁷ uniformi eloquio

Ἐγὼ, Διονύσιε, τολμῶ καὶ λέγειν
Ὡς οὐκ ἐπλάσθης ἐν γυναικὸς κοιλίᾳ,
Ἄλλ' ἀγγέλοις μάλιστα συντεταγμένος
Ἄνωθεν ἦλθες ἐκ πόλου, φύσις ξένη
Βροτοῖς ἀπαγγέλλουσα πάντα πρὸς μέρος
Τὰ τῶν ἀδῶν ταγμάτων ὅπως ἔχοι.
Οὕτω γινώσκεις τὰς ἀδῶν οὐσίας·
Οὕτω θεωρεῖς ἐνθέους θεωρίας·
Οὕτω θεωρεῖς τὰς φύσεις τῶν ἀγγέλων·
Οὕτω, τὸ μείζον, ἄγγελος σὺ τὴν φύσιν.

Eis τὸν αὐτὸν περὶ αὐτῆς τῆς οὐρανίας Ἱεραρχίας.

Ἀγγελικῆς σοφίης ἀμαρύγματα πολλὰ κιχήσας
Ἀνθρώποις ἀνέφηνας ἰδεῖν νοσύνθετον Ἄστρον.

Eis τὸ περὶ τῆς ἐκκλησιαστικῆς Ἱεραρχίας.
Σύμβολα θεοπεσιῶν ¹⁷ ἱερέων ἐνοσιδέει μῦθῳ

¹⁷ Codex Taurinensis rectius habere videtur ἱερῶν. ¹⁸ Sacrorum juxta codic. Taurin.

Εἰς ἐνικὴν ἀνέλυσας ἐνδὲς φάεος μίαν αἴγλην.

Εἰς τὸ περὶ θεῶν Ὁρομάτων.

Εἰς νόον αἰγλήεντα θεόγραφα χεῖλα βάψας,
Κάλλεα ποικίλλεις ἱερώνυμα, καὶ μετὰ πότμον

Ζωοσόφοις λογιόις κελαδῶν θεοφάντορας ὕμνους.

Εἰς τὸ περὶ τῆς μυστικῆς Θεολογίας.

Καὶ νόον αἰγλήεντα λίπες, καὶ γνῶσιν ἐόντων

Νύκτα δι' ἀμβροσίην, τὴν οὐ θέμις ἐξονομῆναι.

Ἄλλο εἰς τὸ περὶ μυστικῆς Θεολογίας.

Σὺν νόον ἀρδεύσας, Διονύσιε, χεῦματι Παύλου,
Καὶ τριφάους Θεότητος ὄλην ἀκτῖνα ποθήσας,
Ἄφθιτον ἀνθρώποισι θεωνυμίας πόρες αἰγλήν.

A In unicum resolvisti unius luminis unum fulgorem.

In librum de divinis Nominibus.

In mentem fulgidam deiloqua labia tingens
Pulchritudines explicas sacrorum nominum, etiam
[post mortem
Vividæ sapientiæ verbis pangens theologicos hymnos.

In librum de mystica Theologia.

Et fulgidam mentem reliquisti, rerumque (natura-
[lium) notionem
Noctem ob immortalem, quam fas haud est nomi-
[nare.

Aliud in librum de mystica Theologia.

Mentem tuam rigans liquore Pauli,
Et ad totum trifulgidæ Deitatis radium anhelans,
Indeficientem hominibus divinæ nomenclationis præ-
[buisti lucem.

Exstant hæc carmina ante S. Maximi Scholia in B. Dionysii libros, edit. Paris. an. 1562; Latine reddidit P. Bonifacius Finetti, ord. Prædicatorum.

ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ
ΔΙΟΝΥΣΙΟΥ ΑΡΕΟΠΑΓΙΤΟΥ
ΠΕΡΙ
ΤΗΣ ΟΥΡΑΝΙΑΣ ¹⁹ ΙΕΡΑΡΧΙΑΣ
—
SANCTI DIONYSII AREOPAGITÆ
DE
CŒLESTI HIERARCHIA

Interprete Balthasare Corderio, Societatis Jesu doctore theologo.

CAPUT I.

SYMPRESBYTERO TIMOTHEO DIONYSIUS
PRESBYTER.

Divinam omnem illustrationem, secundum bonitatem diversimode ad ea quæ providentia reguntur emanantem, manere simplicem : neque hoc solum, verum etiam unificare ea quæ illustrantur.

A

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α΄.

Τῷ ΣΥΜΠΡΕΣΒΥΤΕΡῷ ΤΙΜΟΘΕῷ ΔΙΟΝΥΣΙΟΣ Ο
ΠΡΕΣΒΥΤΕΡΟΣ.

Ὅτι πᾶσα θεία ἔλλαμψις, κατὰ ἀγαθότητα ποιητικῶς εἰς τὰ προνοούμενα προοῦσα, μένει ἀπλή· καὶ οὐ τοῦτο μόνον, ἀλλὰ καὶ ἐνοποιεῖ τὰ ἔλλαμπόμενα.

SYNOPSIS CAPITIS.

I. Docet, omnem lucem ac gratiam spiritalem a Deo Patre ad nos derivari, et nos cum Deo conjungere. II. Invocato Christo, proponit cælestes hierarchias ex Scripturis interpretari : quæ licet multiplicem sensum figuratum admittant, simplicem tamen semper habent sensum litteralem. III. Ostendit, res cælestes ac spiritales, ad captum nostrum, in Scriptura materialibus figuris describi, et methodum ac rationem suggerit, quomodo ex illis ad cælestes contemplationes assurgere mens nostra possit.

§ 1.

I Omne datum bonum, et omne donum perfectum, desursum est, descendens a Patre luminum ^a : quin et omnis a Patre motæ illustrationis emanatio, in nos benefice exundans, denuo ceu unifica vis, ad supera nos revocando simplificat, et convertit ad congregantis Patris unitatem, et ad deificam sim-

^a Jac. i, 17.

B Πᾶσα δόσις ἀγαθῆ, καὶ πᾶρ δῶρημα τέλειον ἀνωθέν ἐστι, καταβαῖνον ἀπὸ τοῦ Πατρὸς τῶν φώτων· ἀλλὰ καὶ πᾶσα Πατροκινήτου φωτοφανείας πρόδος, εἰς ἡμᾶς ἀγαθοδότης φοιτῶσα, πάλιν ὡς ἐνοποιὸς δύναμις ἀνατατικῶς ἡμᾶς ἀναπληροῖ ²⁰, καὶ ἐπιτρέφει πρὸς τὴν τοῦ συναγωγῶ Πατρὸς ²¹ ἐνό-

VARIÆ LECTIONES *.

¹⁹ Ch. οὐρανίου. ²⁰ Ch. D. S. P. et Pachymeres, et mss. Cæsaris, quod magis placet, ἀναπλοῖ. Veteres interpretes, et alii libri ἀναπληροῖ. ²¹ Impressi libri, Πνεύματος, cui lectioni adversantur veteres omnes libri, interpretes Latini et Græci.

* Litteræ sequentes denotant codices mss. e quibus variæ lectiones desumptæ sunt :

B., ms quo Budæus usus est ;
Ch., Carthusianum ;
D., Dionysianum ;
M., Memmii ;
P., Salignaci parvum ;
S., Salignaci majorem ;
Sar., Joannis Sarraceni versionem ;
Sc., Joannis Scoti interpretationem ;
V., Viennensem codicem ;
Ver., Vercellensem paraphrasim.

τητα, καὶ θεοποιὸν ἀπλότητα. Καὶ γὰρ ἐξ αὐτοῦ **A** plicitatem. Quoniam ex ipso et in ipsum sunt omnia ^b, ut sermo sacer ait.

§ II.

Οὐκοῦν Ἰησοῦν ἐπικαλεσάμενοι, τὸ πατρικὸν φῶς, τὸ ὄν τὸ ἀληθινόν ²³, ὃ φωτίζει πάντα ἄνθρωπον ἐρχόμενον εἰς τὸν κόσμον, δι' οὗ τὴν πρὸς τὸν ἀρχιφωτον Πατέρα προσαγωγὴν ἐσχίκαμεν', ἐπὶ τὰς τῶν ἱερωτάτων λογίων πατροπαραδότους ἐλλάμψεις ὡς ἐφικτὸν ἀνανεῶσωμεν, καὶ τὰς ὑπ' αὐτῶν συμβολικῶς ἡμῖν καὶ ἀναγωγικῶς ἐκφανθείσας τῶν οὐρανίων νοῶν ἱεραρχίας, ὡς οἶόν τε ἔσμεν, ἐποπτεύσωμεν· καὶ τὴν ἀρχικὴν καὶ ὑπεράρχιον ²⁴ τοῦ θεαρχικοῦ Πατρὸς φωτοδοσίαν (ἢ τὰς τῶν ἀγγέλων ἡμῖν ἐν τυπωτικοῖς συμβόλοις ἐκφαίνει μακαριωτάτας ἱεραρχίας), αὐλοῖς καὶ ἀτρεμέσι νοῶς ὀφθαλμοῖς εἰσδεξάμενοι, πάλιν ἐξ αὐτῆς ἐπὶ τὴν ἀπλὴν αὐτῆς ἀναταθῶμεν ἀκτῖνα. Καὶ γὰρ οὐδὲ αὐτὴ πώποτε τῆς οἰκειᾶς ἐνικῆς ἐνδότητος ²⁵ ἀπολείπεται; πρὸς ἀναγωγικὴν δὲ ²⁶ καὶ ἐνοποιὸν τῶν προνοουμένων σύγκρασιν, ἀγαθοπρεπῶς πληθυσιομένη καὶ προϊοῦσα, μένει τε ἔνδον ἑαυτῆς ἀραρότως ²⁷ ἐν ἀκινήτῳ ταυτότητι μονίμως πεπηγυῖα, καὶ τοὺς ἐπ' αὐτὴν ὡς θεμιτὸν ἀνανεῶντας, ἀναλόγως αὐτοῖς ἀνατείνει, καὶ ἐνοποιεῖ κατὰ τὴν ἀπλωτικὴν αὐτῆς ἔνωσιν ²⁸. Καὶ γὰρ οὐδὲ δυνατὸν ἐτέρως ἡμῖν ἐπιλάμψαι τὴν θεαρχικὴν ἀκτῖνα, μὴ ²⁹ τῇ ποικιλίᾳ τῶν ἱερῶν παραπετασματῶν ἀναγωγικῶς περικεκαλυμμένην, καὶ τοῖς καθ' ἡμᾶς προνοίᾳ πατρικῆ συμφωῶς, καὶ οἰκειῶς διεσκευασμένην.

Quamobrem Jesum invocantes, **2** qui paterna lux est vera, quæ illuminat omnem hominem venientem in hunc mundum ^c, per quem ad originem lucis Patrem accessum obtinuimus, ad sacratissimorum a Patribus traditas eloquiorum illustrationes pro viribus suspiciamus; necnon ab ipsis symbolice nobis et anagogice patefactas coelestium mentium hierarchias, prout possumus, intueamur; atque principialem et superprincipialem Patris, qui principium Divinitatis est, illustrationem (quæ nobis angelorum in figuratis signis beatissimas elucidat hierarchias) immaterialibus et intremulis mentis oculis intromittentes, ex eadem rursus in simplicem ejus radium intendamus: quanquam neque ipsamet unquam intima sua unitate destituitur, sed ad sublimantem et unificantem eorum qui providentia gubernantur contemperationem, dum, uti decet, benigne multiplicatur atque emanat, etiam intus in semetipsa stabiliter manet, immobili identitate unimode firmata, et ad se ut fas est attendentes, pro cujusque capacitate, simplificativa sua unione subrigit, unificatque. Neque enim potest aliter divino-principalis ille radius nobis illucescere, nisi sacrorum varietate operimentorum anagogice obvelatus, nobis quoque paterna providentia conaturaliter ac proprie sit accommodatus.

§ III.

Διὸ καὶ τὴν ὁσιωτάτην ἡμῶν ἱεραρχίαν, ἡ τελετάρχης ἱεροθεσία, τῆς τῶν οὐρανίων ἱεραρχῶν ὑπερκοσμίου μιμήσεως ἀξιώσασα, καὶ τὰς εἰρημένας αὐλοῦς ἱεραρχίας ὑλαίοις σχήμασι καὶ μορφωτικαῖς συνθέσεσι διαποικίλισα, παραδέδωκεν, ὅπως ἀναλόγως ἡμῖν αὐτοῖς, ἀπὸ τῶν ἱερωτάτων πλάσεων, ἐπὶ τὰς ἀπλᾶς καὶ ἀτυπώτους ἀναχθῶμεν ἀναγωγὰς καὶ ἀφομοιώσεις· ἐπεὶ μὴδὲ δυνατόν ἐστι τῷ καθ' ἡμᾶς νοῖ ³⁰, πρὸς τὴν αὐλὸν ἐκείνην ἀναταθῆναι τῶν οὐρανίων ἱεραρχῶν μίμησιν τε καὶ θεωρίαν, εἰ μὴ τῇ κατ' αὐτὸν ὑλαίᾳ χειραγωγίᾳ χρῆσαιο, τὰ μὲν φαινόμενα κάλλη, τῆς ἀφανοῦς εὐπρεπειᾶς ἀπεικονίσματα λογιζόμενος· καὶ τὰς αἰσθητὰς εὐωδίας, ἐκτυπώματα τῆς νοητῆς διαδόσεως· καὶ τῆς αὐλοῦ φωτοδοσίας εἰκόνα, τὰ ὑλικὰ φῶτα· καὶ τῆς κατὰ νοῦν θεωρητικῆς ἀποπληρώσεως, τὰς διεξοδικὰς ἱεράς μαθητείας· καὶ τῆς ἐναρμονίου πρὸς τὰ θεῖα καὶ

Quapropter primitiva illa rituum sacrorum institutio, sanctissimam nostram hierarchiam supermundana coelestium hierarchiarum imitatione dignam censens, prædictas immateriales hierarchias, materialibus figuris et formativis compositionibus variegando transcripsit, ut pro nostra cum illis proportione, a sacratissimis fictionibus ad simplices figurarum expertes anagogas et similitudines evchamur; quandoquidem fieri non possit, ut mens nostra ad immaterialem illam coelestium hierarchiarum imitationem ac contemplationem intendatur, nisi e propinquo, materiali usa fuerit manu-ductione: cogitando scilicet, apparentes has pulchritudines, arcanorum esse decorum effigies; ac sensiles odorum suavitates, expressas esse figuras spiritalis dispensationis, et immaterialis illustrationis speciem præ se ferre lumina materiata:

^b Rom. xi, 36. ^c Joan. i, 9.

VARIÆ LECTIONES.

²³ Ch. D. P. τὰ πάντα, itaque in Paulo, cujus hæc verba sunt, scribitur. ²⁴ In Budæi codice erat vitiose, τὸ ὄντα ἀληθινόν, itaque emendavit ὄντως ἀληθινόν. Pachymeres notat legi sine distinctione τὸ ὄν τὸ ἀληθινόν, et cum distinctione, utrumque exponens. ²⁵ ita legendum. ²⁶ Memmii liber ἐνότητος, quam lectionem secutus est Scotus et Sarracenus. ²⁷ Ch. D. P. Sar. πρὸς ἀναγωγὴν δέ. ²⁸ M. Μένει ἔνδον ἑαυτῆς ἀραρότως, sed mendose, opinor, cum nulla auctoritate alia nitatur. ²⁹ Budæus aspiravit, αὐτῆς. ³⁰ B. Εἰ μὴ. Interpretes nisi vertunt. ³¹ Ch. D. P. ὡφ.

uti et contemplativæ secundum mentem saturitatis sacras illas diffusas disciplinas; et divinis consonæ atque ordinatæ affectionis, eorum qui hic sunt ordinum gradus: ac Jesu participationis, divinissimæ eucharistiæ communionem: et quæcunque alia cœlestibus quidem naturis supermundialiter, nobis vero symbolice tradita sunt. Hujus igitur nobis proportionatæ deificationis ergo, benigna initiatio primitiva, cum cœlestes hierarchias nobis exhibendo, tum nostram hierarchiam ad captum nostrum, deiformis illarum sacerdotii assimilatione, coadjutricem earundem initiando, supercœlestes illas mentes sensilibus imaginibus, in sacroscripturasticis eloquiorum compositionibus descripsit, ut nos per sensibilia ad spiritalia adduceret, nec non ex effectis sancte symbolis ad simplices cœlestium apices hierarchiarum.

Ἀ τεταγμένης ἕξεως, τὰς τῶν ἐνθάδε διακοσμήσεων τάξεις· καὶ τῆς Ἰησοῦ μετουσίας, τὴν τῆς θειοτάτης εὐχαριστίας μετάληψιν· καὶ ὅσα ἄλλα ταῖς οὐρανίαις μὲν οὐσίαις ὑπερκοσμίως, ἡμῖν δὲ συμβολικῶς παραδέδοται. Ταύτης οὖν ἕνεκα τῆς ἡμῶν ἀναλόγου θεώσεως, ἡ φιλόανθρωπος τελεταρχία, καὶ τὰς οὐρανίας ἱεραρχίας ἡμῖν ἀναφαίνουσα, καὶ συλλειτουργὸν αὐτῶν τελοῦσα τὴν καθ' ἡμᾶς ἱεραρχίαν τῆ πρὸς δύναμιν ἡμῶν ἀφομοιώσει, τῆς θεοειδοῦς αὐτῶν ἱερώσεως, ταῖς αἰσθηταῖς ³¹ εἰκόσι τοὺς ὑπερουρανίους ἀνεγράψατο νόας, ἐν ταῖς ἱερογραφικαῖς τῶν λογίων συνθέσεσιν, ὅπως ἂν ἡμᾶς ἀναγάγοι ³² διὰ τῶν αἰσθητῶν ἐπὶ τὰ νοητὰ, καὶ τῶν ἱεροπλάστων συμβόλων ἐπὶ τὰς ἀπλᾶς τῶν οὐρανίων ἱεραρχιῶν ἀκρότητας.

ADNOTATIONES CORDERII.

Sensus tituli est: Divinam Scripturam, licet, ad nos erudiendos, diversis figuris variegetur, variosque sensus habeat, ut litteralem, allegoricum, moralem, anagogicum; simplicis tamen esse veritatis: qua illustrati, per fidem et dilectionem cum Deo conjungimur.

Per illustrationem hic Scripturam intelligi, patet ex contextu, ubi ait: *Ad sacratissimorum a Patribus traditas Eloquiorum illustrationes pro viribus suspiciamus*, etc. Cum enim hoc libro sanctorum angelorum ordines et functiones describere proposuerit, et, ut ex sequenti capite patet, simul explicare quam variis formis et figuris in Scripturis delineentur; apte hic præmittit, cur Scriptura tot figuris et symbolis variegetur.

§ I. Ex Epistola canonica Jacobi docet omne bonum, tam naturæ quam gratiæ, a Deo Patre proficisci. Huic enim, tanquam origini Divinitatis, rerum omnium origo attribuitur, atque adeo etiam luminis et illustrationis. Licet autem Filius quoque et Spiritus sanctus lumen sint, non sunt tamen originale lumen quod solus est Pater, sed lumen de lumine; licet sint idem lumen, quia substantiæ ejusdem. De quo sic pulchre D. Damascenus in Carminibus: *Lumen, inquit, immutabile, verbum luminis Patris ingenti, in lumine tuo hodie viso in Thabor, lumen vidimus Patrem, lumen et Spiritum illuminantem omnem creaturam*. Et Gregorius Theologus: *In lumine, inquit, Domini vide lumen^d: in Spiritu Dei Filium amplectere, lumen trinum et impartibile*. Ab hoc ergo lumine in nos omne lumen, atque adeo etiam Scriptura sacra derivatur: quoniam et hæc lumen est, juxta illud: *Lucerna pedibus meis verbum tuum, et lumen semitis meis^e*; et II Petri 1, v. 19: *Cui bene facitis attendentes, quasi lucernæ lucenti in caliginoso loco, donec dies illucescat, et lucifer (id est, clara illa Evangelii doctrina) oriatur in cordibus vestris*. Hujus autem luminis sive, ut hic Sanctus ait, Πατροκινήτου φωτοφανείας, id est, a Patre motæ illustrationis emanatio in nos ἀγαθοδότως (quod aliqui quidem non male, bono munere, vel benigna largitione: malui tamen uno verbo Latinis æquivalenti) benefice exundans (licet enim hoc beneficium a Filio quoque et Spiritu sancto nobis concedatur, originaliter tamen soli Patri acceptum refertur, a quo una cum essentia sua benefaciendi propensionem acceperunt), denuo ceu unifica vis (hanc enim vim habet omnis divina illustratio, ut mentem variis et inferioris ordinis phantasiis distractam colligat) ad supera nos revocando simplicat. Græce ἀναπλοῖ. Ita tres codices Cæsarei Viennenses, præter quatuor alios, quos Morellius consuluit, quod sensum reddit pleniorum quam verbum ἀναπλοῖ, quod plerique interpretes legerunt et verterunt. Hoc vero contingit cum non sunt in nobis schismata, sumus autem perfecti in eodem sensu, et in eadem sententia, sicut Apostolus præcipit^f: quod quidem per participationem divini luminis fit, impleturque illud in Evangelio Joannis: *Ut et ipsi in nobis unum sint^g*.

Quin et omnis a Patre motæ illustrationis. Sanctus Thomas in 1 parte, q. 9, art. 1 ad 2, hunc sancti Dionysii locum citans ait, divinam Sapientiam dici mobilem esse similitudinarie secundum quod suam similitudinem diffundit usque ad ultima rerum^h. Nihil enim esse potest quod non procedat a divina Sapientia per quamdam imitationem, sicut a primo principio effectivo et formali, prout etiam artificata procedunt a sapientia artificis. Sic igitur, in quantum similitudo divinæ Sapientiæ gradatim procedit, a supremis, quæ magis participant de ejus similitudine, usque 4 ad infima rerum, quæ minus participant, dicitur esse quidam processus et motus divinæ Sapientiæ in res. Sicut si dicamus solem procedere usque ad terram, in quantum radius luminis ejus usque ad terram pertingit. Et hoc modo dicit exponendum esse hunc locum Dionysii.

§ II. Fonte lucis indicato, ad lucem inpetrandam adhibet precationem, juxta præceptum Domini, in nomine Jesuⁱ: *Qui paterna lux est vera*. Primo, quia ut Verbum Patris, splendor gloriæ et figura substantiæ ejus^k, naturaliter et per essentiam est lux, cætera vero per participationem (sic accipitur

^d Psal. xxxv, 10. ^e Psal. cxviii, 105. ^f I Cor. 1, 10. ^g Joan. xvii, 21. ^h Sap. vii. ⁱ Joan. xv, 16. ^k Hebr. 1, 3.

VARIÆ LECTIONES.

³¹ articulum non habent Ch. D. P. ³² D. ἀνάγοι.

rerum primæ Joannis v, 20), secundo, quia vera, et opposita falsis doctrinis gentilium et philosophorum. Tertio, quia verius et perfectius nos illuminat, quam omnis lux corporea, ut sit metaphora: sic Christus dicitur vera vitis¹; sic Eucharistia dicitur verus panis^m.

Qui illuminat omnem hominem. Quia, inquit Cyrillus, omnibus actu dat lumen rationis. Verum hæc melius accipe de lumine spiritali. Verbum enim Patris illuminat omnem hominemⁿ, supple quantum in ipso est. Unde qui non illuminantur, sibi imputent; quia lumen fidei, et gratiæ Christi oblatæ, recipere nolunt: ita idem Cyrillus, cum Chrysostomo et Theophylacto.

Per quem ad ἀρχαίων, id est, originem lucis Patrem, accessum obtinuimus (unus enim mediator Dei et hominum, homo Christus Jesus^o) ad sacratissimorum a Patribus traditas Eloquiorum illustrationes, id est sacras Scripturas, pro viribus suspiciamus; nec non ab ipsis symbolice nobis et anagogice patefactas cælestium mentium hierarchias, prout possumus, intueamur. Nam, ut Chrysostomus, homil. 26 in Joannem ait²²: Omne illud quod sub sensum cadit, substantiam angelorum declarare non potest, sed corpus quod habet crassitudinem et triplicem dimensionem. Unde fit ut, dum Scriptura, ad captum nostrum, spiritibus incorporeis corporeas figuras affingit, iis quidem qui digni sunt, et ad anagogicum sensum transcendunt, innotescat, reliquis vero omnibus in arcano et occulto relinquatur: quod illis visis alte significatur. *Atque principalem et supra quam principalem Patris, qui principium Divinitatis est, illustrationem,* id est Scripturam (vide supra, Generales observationes) quæ nobis angelorum in figuratis signis beatissimas elucida hierarchias, id est sub symbolis et figuris materialis angelos describit, immateriales et intromittentes, abstracte a materia intellectu concipientes, ex eadem, scilicet Scriptura, quatenus symbolica est, et figuris variegata, rursus ad simplicem ejus radium intendamus, id est simplicem ejus sensum litteralem, sive veritatem sub figuris illis latentem consideremus: quanquam neque ipsamet Scriptura, qua parte symbolica est, unquam intima sua unitate destituitur; id est nunquam est sine intimo suo sensu litterali, qui omni sensui, etiam figurato et mystico, semper subest: sed ad sublimantem et unificantem eorum qui providentia reguntur contemperationem; id est ut homines a terrenis et divinis cogitationibus, ad cœlestia animo collecto meditanda inducantur: dum, uti decet, benigne multiplicatur atque emanat; id est dum decenti modo Scriptura, Deo se benigne ad captum nostrum accommodante, figuratos ac diversos sensus, cum allegoricis tum morales et anagogicos continet, etiam intus in semetipsa stabiliter manet; id est, semper intrinsecum suum sensum litteralem habet, immobili identitate unimode firmata, id est qui nunquam variatur; sensus enim literalis a Spiritu sancto primario intentus semper idem est, quantumvis multiplicentur sensus accommodativi vel tropis ac figuris vestiuntur: et ad se, ut fas est, attendentes, pro cujusque capacitate, simplificativa sua unione, scilicet simplici sua veritate, quam continet, subrigit unificatque, nempe a terrenis ad cœlestia, et a dividuis cogitationibus ad animi collectionem et Dei conjunctionem traducendo. Neque enim potest aliter Dei ille radius principalis, id est intimus ille Scripturæ sensus, cum de divinis et mere spiritalibus rebus agit, nobis illucescere, nisi sacrorum varietate operimentorum anagogice obvelatus. Nam, ut hoc loco ait divus Maximus, sine typis et symbolis non possumus, dum in corpore sumus, aspicere incorporea et materiæ expertia. Quoniam in hoc vitæ statu anima quidem corpore vestita est, ratio vero imaginatione, mens denique ratione. Hinc imaginatio, qua utimur vivimusque quamplurimum, intelligentiæ notiones assidue sensibilibus imaginibus induit; quocirca cognitioni nostræ, non tam nuda, quam vestita quædam accommodata videntur. Induunt igitur sapientes merito, sicut diximus, sensibilibus quidem intelligibilia; his vero divina. Sic etiam Plato provide jubet, hominem sub tenebroso specu nutritum, ad intuendam meridianam lucem non subito compellendum, sed monstrandum huic solem, primo quidem ad lucernæ lumen in aqua: deinde in luna, sub nocte serena, demum in ipsa aeris serenitate diurna. Similibus quoque gradibus rude vult ingenium ad contemplandam Divinitatem perducere.

Symbolice nobis et anagogice patefactas. 5 Hinc sanctus Thomas 1 parte, quæst. 1, art. 9, in corpore, concludit, in sacra doctrina, cum ea cunctis hominibus communiter proponatur, metaphoris et corporalibus similitudinibus divina exponi maxime conveniens esse. Deus enim, inquit, omnibus providet secundum quod competit eorum naturæ. Est autem naturale homini, ut per sensibilia ad intelligibilia veniat; quia omnis nostra cognitio a sensu initium habet. Unde convenienter in sacra Scriptura traduntur nobis spiritalia sub metaphoris corporalium. Et hoc est quod infra paulo post dicit Dionysius, non posse aliter divino-principalem illum radium nobis illucescere, nisi sacrorum varietate operimentorum anagogice obvelatum. Radium autem divino-principalem vocat ipsam rerum divinarum veritatem.

Porro convenientissime nobis divina similitudinibus corporalibus designari, ex Dionysio quatuor rationibus probat D. Thomas in lib. 1 Sentent., dist. 34, q. 3, articulo 1. Prima et principalis est propter materiæ sublimitatem, quæ nostri intellectus capacitatem excedit. Unde non possumus rerum divinarum veritatem secundum modum suum capere, atque ideo oportet illas nobis secundum modum nostrum proponi. Est autem nobis connaturale, a sensibilibus in intelligibilibus, et a posterioribus in priorum notitiam devenire; et idcirco sub figura sensibilibus, intelligibilia nobis proponuntur, ut ex his quæ novimus, ad incognita mens nostra surgat.

Secunda ratio est, quia, cum in nobis sit duplex pars cognoscitiva, scilicet intellectiva et sensitiva, providit divina Sapientia, ut utraque pars, quoad fieri poterat, in divina reduceretur. Et propterea figuras corporalium adhibuit, quæ sensitiva parte capi possunt, quia ipsa intellectualia rerum divinarum attingere non poterat.

Tertia ratio est, quia in Deo verius cognoscimus quid non est, quam quid est. Unde S. Dionysius sequenti cap., § 5 P, dicit negationes in divinis esse veras, affirmationes vero incongruas. Et ideo cum de omnibus quæ de Deo enuntiamus, intelligendum sit, illa non eo modo convenire Deo, prout inveniuntur in creaturis, sed per aliquem modum imitationis et similitudinis, hujusmodi eminentia Dei expressius ostendebatur per ea quæ magis manifesta sunt ab ipso removeri. Hæc autem sunt corporalia, et ideo convenientius fuit speciebus corporalibus divina significari, ut his assuefactus disceret humanus ani-

¹ Joan. xv, 1. ^m Joan. vi, 56. ⁿ Joan. i. ^o I Tim. ii, 5. ^p Cœl. hier. cap. 2, § 3.

VARIÆ LECTIONES.

²² Hoc non exstat in libris vulgatis, sed citatur a Cyparissiota in Theologia materiata.

mus nihil eorum quæ de Deo prædicat, illi attribuere, nisi per quamdam similitudinem secundum quod creatura imitatur Creatorem.

Quarta ratio est propter occultationem divinæ veritatis; quia profunda fidei occultanda sunt, cum infidelibus, ne irrideant, tum simplicibus, ne errandi occasionem sumant. Et has causas Dionysius cap. 2 *Cœlestis hierarchiæ*, et in *Epistola ad Titum* assignat.

Nota item ex D. Thoma citato, in cognitione intellectualium duo esse considerata, scilicet principium speculationis et terminum. Principium quidem est ex sensilibus, sed terminus est in intelligibilibus, secundum quod in cognitione naturali ex speciebus a sensu acceptis, intentiones universales accipimus per lumen intellectus agentis. Et ideo dicendum est quod ad terminum speculationis, principium debeat ex aliquibus sensibilibus speciebus in divina consurgere, juxta normam a S. Dionysio hic § 3 præscriptam. Ex his tamen, uti bene probat S. Thomas 1^a parte. q. 88, art. 2, nunquam intellectus noster in perfectam et quidditativam rerum immaterialium cognitionem deveniet, cum quidditas rei materialis, quam abstrahit intellectus noster a materia, sit omnino alterius rationis a substantiis immaterialibus, uti fusius ibidem probat, et S. Dionysius *De divinis nominibus* c. 1, § 1.

§ III. *Quapropter primitiva illa rituum sacrorum institutio*, etc., id est divina ordinatio, ut cœlestem angelorum hierarchiam imitaremur, materialis illam symbolis et figuris ad captum nostrum accommodate tanquam in speculo et ænigmate [¶] descripsit, ut sensilibus istis figuris adjuti, quasi per gradus quosdam spirituales ascensiones in corde nostro disponamus [†]. *Quandoquidem fieri non possit, ut mens nostra ad immaterialem contemplationem intendatur, nisi e propinquo materiali usa fuerit manuductione*. Nam ut Gregorius Theologus in secundo libro de Theologia ait, impossibile est ei, etiam qui valde festinat, umbram suam transire (tantum enim semper umbram anticipat, quantum antevertitur) : aut sicut fieri non potest, ut extra aquam piscis nalet; sic non potest fieri, ut qui in corpore sunt absque corporeis, cum iis quæ intelligentia complectuntur, omnino sint. Semper enim aliquid de nostris rebus interciset, quamvis se mens ab iis quæ cernuntur maxime avocet, et sola secum collecta, cognata et inaspectabilia intelligentia assequi nitatur. *Cogitando scilicet apparentes hasce pulchritudines*, etc. Exemplar proponit quomodo a rebus sensibilibus ad spirituales mente transcendere debeamus; hæc enim de causa beus in Scripturis angelos nobis sensibilibus formis depinxit, **6** ut ex fictis symbolis ad simplices cœlestium hierarchiarum vertices contemplando ascenderemus.

Nisi e propinquo materiali usa fuerit manuductione. Status enim hujus vitæ istiusmodi opus habet adminiculis, ut ad cœlestium contemplationem mens nostra erigatur. Nam et ideo *Verbum caro factum est*, ut per assumptam humanitatem visibilem, aptius nos de invisibilibus erudiret atque accenderet, ut in Præfatione, quæ in sacro missæ officio recitatur, pulchre docet sanctus Gregorius: Per incarnati, inquit, Verbi mysterium, nova mentis nostræ oculis lux tuæ claritatis infulsit: ut dum visibiliter Deum cognoscimus, per hunc in invisibilem amorem rapiamur: *cogitando scilicet apparentes has pulchritudines arcanorum esse decorum effigies*, etc., id est ut intellectus noster cogitet, sensibiles decores, et ornatus istos exteriores esse dumtaxat imagines, imo obscuras repræsentationes interioris atque intellectualis formositatis, ita ratiocinando: Si corpus corruptibile, quod mistum est, et intus tam fœdum, adeo pulchrum forinsecus videatur, quam sine comparatione pulchrior debet esse anima rationalis atque immortalis, supersplendidissimæ et superpulcherrimæ Trinitatis imago? Si item sol iste sensibilis tam lucidus, speciosus et delectabilis sit oculis ad videndum, quam infinite pulchrior, splendidior et amarior ad videndum esse debet Sol ipse sapientiæ, superexcellens Deus? Atque similiter in cæteris argumentandum.

PARAPHRASIS PACHYMERÆ (7).

Cum titulus sit *Hierarchia*, sciendum est hierarchiam esse constitutionis ipsius sacrorum principum et quasi curam; atque hierarchiam esse sacrorum moderatorem et curatorem ac provisorem, non tamen sacerdotum, sed qui tam sacra, quam eorumdem et Ecclesiæ mysteriorumque ordinem distribuit, neque tamen princeps est sacerdotum. Hanc explicationem etiam magnus ipse Dionysius in libro *De ecclesiastica hierarchia* ponit. Neque secus etiam hoc modo dicere liceat: Hierarchiam esse sacrum quoddam regimen, quo sancte quis regit ac regitur: ita ut neque in regimine tyrannis sit neque in subjectione violentia. Porro ut hanc definitionem absolvamus, dicimus, eum non ab iisdem quos regit, regi, sed ab aliis quidem regi, alios vero regere, uti decimo quinto capite præsentis libri accipit. Cœlestem vero vocat, ad distinctionem nostræ hierarchiæ, de qua seorsim alium quemdam librum componit.

Ἐπειδὴ Ἱεραρχίαν ἢ ἐπιγραφὴ ἔχει, ἰστέον, ὅτι Ἱεραρχία ἐστὶν ἢ τῆς διατάξεως αὐτῆς τῶν ἱερῶν ἀρχῆς, καὶ οἶονεὶ φροντίς· καὶ ἱεράρχης ὁ τῶν ἱερῶν ἀρχῶν καὶ φροντίζων, καὶ προνοῶν, οὐ μὴ τῶν ἱερέων, ἀλλ' ὁ καὶ τὰ ἱερά καὶ τὴν κατάστασιν αὐτῶν τε καὶ τῆς Ἐκκλησίας, καὶ τῶν μυστηρίων διατάσσων, οὐ μὴ δὲ ὁ ἀρχιερεύς. Ταύτην δὲ τὴν ἐξήγησιν καὶ αὐτὸς ὁ μέγας Διονύσιος, ἐν τῷ Περὶ τῆς ἐκκλησιαστικῆς Ἱεραρχίης τίθησιν. Οὐ χεῖρον δὲ καὶ οὕτως εἰπεῖν· Ἱεραρχία ἐστὶ, καθ' ἣν ἱερῶς τις ἀρχει καὶ ἱερῶς ἀρχεται, μῆτε τὸ ἀρχειν τυραννικὸν ἔχων, μῆτε τὸ ἀρχεσθαι βίαιον. Προσεπεξεργαζόμενοι δὲ τὰ τοῦ ὀρισμοῦ, λέγομεν, ὅτι οὐ παρ' ὧν ἀρχεται, τούτων ἀρχει, ἀλλὰ παρ' ἄλλων μὲν ἀρχεται, ἄλλων δὲ ἀρχει, καθὼς ἐν τῷ πεντεκαίδεκάτῳ κεφαλαίῳ διαλαμβάνει τοῦ παρόντος συντάγματος. Οὐρανίαν δὲ λέγει πρὸς ἀντιδιαστολὴν τῆς καθ' ἡμᾶς Ἱεραρχίας, περὶ τῆς ἰδίας συντάττει βιβλίον ἕτερον.

¶ I Cor. xiii, 12. † Psal. lxxxiii, 6. * Joan. i, 14.

(7) Vide scholia S. Maximi t. II, cap. 1.

§ I. Φησὶν ὁ μέγας Διονύσιος πρὸς τὸν τῶν Ἐφε- A
αίων ἐπίσκοπον Τιμόθεον, ὃν καὶ συμπρεσβύτερον
καλεῖ, οἷον ἐπίσκοπον, ὡς καὶ ἑαυτὸν πρεσβύ-
τερον, οἷον ἐπίσκοπον (οὕτω γὰρ καὶ ὁ Παῦλος ταῖς
τῆς Ἀσίας συντασσόμενος Ἐκκλησίαις, φησὶν, ὡς
ἐν ταῖς Πράξεσι φέρεται), φησὶ τοίνυν, δανεισάμε-
νος ἐκ τοῦ Ἰακώβου τὸ προοίμιον, ὅτι πᾶσα παροχὴ
ἀγαθοῦ, καὶ πᾶν χάρισμα τέλειον, καὶ ἀνελλιπές
πάντως καθ' αὐτὸ, ἐπεὶ παρὰ τὴν τῶν ὑποδεχομένων
ἔξιν πολλακίς ἐλλείπει καὶ οὐ τοῦ χαρίσματος
τοῦτο, ἀλλὰ τῆς ἡμετέρας δυνάμεως χωρούσης
καθ' ὅσον οἷα τέ ἐστιν. Ὡς γὰρ ὁ αὐτὸς ἥλιος,
διαφόροις ὑποκειμένοις ἐπιτολάζων, ἕτερον ἑτέρου
πλέον θερμαίνει, καὶ οὐ τοῦ ἡλίου τοῦτο, ἀλλὰ
τῶν ὑποδεχομένων τὸν ἥλιον· οὕτω καὶ τὸ θεῖον
δώρημα τέλειον ὄν, κατὰ τοὺς ὑποδεχομένους ὑφίσταται B
τε καὶ ἐπιτείνεται. Πᾶν τοίνυν τέλειον δώρημα
οὐρανόθεν ἐστὶ, κατεργόμενον ἀπὸ τοῦ τῶν φώ-
των Πατρὸς. Πατέρα δὲ τῶν φώτων λέγει τὸν Θεὸν
ὁ μέγας Ἰακώβος, ὡς Πατέρα οἰκτιρῶν, τὸν αὐ-
τοφῶς ὄντα, καὶ δημιουργὸν καὶ συντηρητικὸν τῶν
φώτων· πατήρ γάρ ἐστιν ὁ παράγων καὶ τηρῶν τὰ
ἐξ αὐτοῦ· οὕτω καὶ ὁ Θεὸς Πατήρ τῶν φώτων, ὡς
καὶ πάσης κτίσεώς ἐστι δημιουργός. Οὐκ εἶπε δὲ,
Πατήρ οὐρανοῦ, οὔτε γῆς, ἀλλὰ φώτων, διὰ τὸ
προκειμένον, ὅτι καὶ τὰ δωρήματα ἐκφωτισμοῦ
θεοῦ τοῖς ἀνθρώποις ἐγγίνονται. Τοῦτον τὸν Πατέρα
τῶν φώτων, παρακατιῶν καὶ ἀπολύτως καλεῖ Πα-
τέρα μόνον, πρὸς τὴν τοῦ συναγωγῶ Πατρὸς
ἐνότητα λέγων, ὡς δημιουργὸν καὶ συνοχεῖα ἡμῶν C
τε καὶ πάσης κτίσεως· ἢ καὶ ἄλλως Πατέρα φώ-
των, Υἱοῦ τε καὶ Πνεύματος δηλονότι. Ἀλλὰ καὶ
πᾶσα θεοκινήτου φωτοχυσίας προέλευσις, εἰς ἡμᾶς
ἐξ ἀγαθότητος παραγινομένη, πάλιν ὡς ἐνοποιὸς
αὕτη δύναμις ἀνάγει ἡμᾶς, καὶ ἀναπλοῖ, καὶ ἐνο-
ποιεῖ, καὶ τὸ ἐνοφρονεῖν παρασκευάζει, καὶ ἀπὸ
τῶν γῆτων ἐπιστρέφει πρὸς τὴν τοῦ συναγωγῶ
Θεοῦ Πατρὸς ἐνότητα, καὶ θεοποιῶν ἀπλότητα. Μέ-
χρι γὰρ τούτου κεχωρισμένοι ταῖς γνώμας ἐσμέν,
ἕως οὐ κατὰ κόσμον περιπατῶμεν· ὅταν δὲ πρὸς
Θεὸν ἀνυψωθῶμεν, τότε ἐν γινόμεθα ἐν Θεῷ, καὶ
χάριτι κατὰ τὴν ἀπλότητα θεοποιούμεθα, καθὼς καὶ
ὁ Κύριος πρὸς τὸν ἑαυτοῦ Πατέρα φησὶν, "Ἰνα
ὦσιν ἐν, καθὼς καὶ ἡμεῖς ἐν ἐσμεν. Τὸ γοῦν,
Πᾶν δώρημα ἐκ Θεοῦ, ἐκ τοῦ Ἰακώβου εἰληφε· τὸ D
δὲ, "Ὅτι καὶ πᾶν ἀγαθὸν εἰς αὐτὸν τείνει, καὶ ἡμᾶς
ἀνάγει, ἐξ ἑαυτοῦ τίθησιν. Ἀμφότερα δὲ κα-
τασκευάζει ἐκ τοῦ Ἀποστόλου λέγοντος "Ὅτι ἐξ
αὐτοῦ τὰ πάντα, καὶ εἰς αὐτόν.

§ II. Ἐπεὶ τοίνυν ἐκ τοῦ Θεοῦ ἐστὶ, καὶ εἰς Θεὸν
τείνει πᾶν ἀγαθὸν, φέρε ἐπικαλεσάμενοι τὸν Σω-
τῆρα Κύριον, τὸ τοῦ Πατρὸς φῶς καὶ ἀπαύγασμα,
τὸ ὄν, τὸ ἀληθινόν. Ἡ ἄμα, ὅτι καὶ τὰ ἡμέτερα
ὄντα λέγονται, ἀλλὰ κατὰ μετοχὴν, καὶ οὐ κυρίως.
Ἡ κατὰ στιγμήν, τὸ φῶς. Ποῖον φῶς; Τὸ ὄν, οὐ γὰρ
ἀνυπαρκτόν ἐστιν, ὡς τοῦτο τὸ φῶς. Ποῖον φῶς; Τὸ
ἀληθινόν, κατὰ τὴν τοῦ εὐαγγελιστοῦ Ἰωάννου φω-

§ I. Magnus Dionysius ad Ephesiorum episco-
pum: Timotheum, quem et compresbyterum, id est
coepiscopum, v. cal, sicut ipse se presbyterum seu
episcopum (nam et eodem modo Paulus Asiæ com-
ponens Ecclesias loquitur, ut in Actis refertur ¹),
ex Jacobo proœmium mutuando ait: *Omne datum
bonum, et omne donum perfectum* ², et indeficiens
in semetipso, tametsi pro-suscipientium habitudine,
sæpenumero deficiat: quod utique non ex dono
provenit, sed ex viribus nostris, quæ capiunt
quantum possunt. Quemadmodum enim ipse **7** sol,
diversis rebus subditis apparens, alterum altero
plus calefacit, idque non ob solis, sed eorum quæ
solem excipiunt diversitatem: sic utique divinum
donum cum sit perfectum, pro suscipientium ca-
pacitate vel remittitur vel intenditur. *Omne igitur
donum perfectum desursum est, descendens a Patre
luminum* ³. Patrem autem luminum magnus hic Ja-
cobus Deum vocat, utpote Patrem misericordiarum,
qui et ipsemet lux est, et creator ac conservator
luminum: pater enim est qui producit et conservat
quæ ex ipso sunt; sic et Deus Pater luminum, ut
qui omnis creaturæ conditor existat. Non dixit au-
tem, Pater cæli, neque terræ, sed luminum, pro-
pter propositum; quoniam etiam dona ex illustra-
tione divina hominibus obtingunt. Hunc Patrem
luminum in decursu etiam absolute solum Patrem
nominat, dicens: *Ad unitatem Patris congregan-
tis*, ut qui creator sit ac conservator noster
omnisque creaturæ: quanquam etiam alias Pater
luminum sit, scilicet Filii ac Spiritus sancti. Sed
et omnis a Deo proficiscentis illustrationis proven-
tus, ad nos ex bonitate dimanans, denuo, ceu ipsa-
met vis unifica, sursum nos elevat, simplicatque,
et quid unum facit, atque ad unum sapiendum
informat; nec non a terrenis convertit ad congre-
gantis Dei Patris unitatem, ac deificam simplicita-
tem. Eo enim usque sententiis dissidemus, quandiu
secundum mundum ambulamus: quando vero ad
Deum assumpti fuerimus, tunc unum sumus in Deo,
atque ejus gratia per simplicitatem deificamur, sic-
ut etiam Dominus ad Patrem suum ait: *Ut sint
unum, sicut et nos unum sumus* ⁴. Illud itaque,
*Omne donum ex Deo, ex Jacobo sumpsit; istud au-
tem, Quoniam omne bonum in ipsum tendit, et nos
sursum levat, ex semel ipse ponit. Utrumque porro
confirmat ex Apostolo dicente: Quoniam ex ipso
omnia, et in ipsum.*

§ II. Cum itaque ex Deo sit, et in Deum tendat
omne bonum, agedum invocantes Salvatorem Domi-
num, qui Patris lux est ac splendor, qui est, qui
verus est. Vel conjunctim; quia etiam res nostræ
dicuntur esse, sed per participationem, et non
proprie. Vel cum interpunctione, Lux. Qualis lux?
Quæ est; neque enim subsistentia caret, uti lumen
hoc nostrum. Qualis lux? Vera, juxta evangelistæ

¹ Act. xx, 18. ² Jac. i, 17. ³ Ibid.

⁴ Joan. xvii, 22.

Joannis vocem, *Erat lux vera*; nam subjungit: *Quæ illuminat omnem hominem venientem in hunc mundum* 7, per quam etiam ad principium lucis 8 Patrem accessum obtinuimus: principium, inquam, lucis; vel quia principium et causa luminum est, Filii scilicet ac Spiritus sancti; vel quod ab initio lux existat; nihil autem principio superius est. Agedum ergo, invocantes Dominum, ad illuminationes Scripturarum a Patribus traditarum pro viribus aspiremus, et quæ ab illis symbolice et anagogice (neque enim naturaliter, sed per signa quædam res cœlestes demonstrarunt) traditas divinarum virtutum hierarchias: quas etiam *mentes* appellat, ad nostri differentiam, qui sensu vivimus; nam et sic Isaiaë, mens magna Assyrius; et item mens magna, princeps Babylonis, id est diabolus. Divinarum, inquam, mentium hierarchiam, quoad possumus intueamur, atque illustrationem quæ ex Deo est, sine qua neque ipsas cœlestes virtutes, neque Deum nosse valemus, quantum fas est, inspiciamus; principialem, inquam, illam, utpote ab initio existentem, et superprincipialem: quia nihil de Deo satis significanter efferrî potest, quinimo hic omnis oratio omnisque cogitatio deficit, sic et essentia et superessentialis, nec non Deus et supra Deum. Hanc itaque illustrationem, quæ ex Deo est, suscipientes, quæ angelorum hierarchias in figuratis symbolis et imaginibus exprimit, immaterialibus et intremulis oculis, id est fixis seu tranquillibus (amat enim Deus tranquillitatem, sicut virtus contraria turbationem), rursus ex ipsamet illustratione ad divinum radium intueamur, juxta primam propositionem quam fecimus: Quoniam ex ipso bonum et in ipsum; atque ita in divina simplicitate unificemur. Neque enim ipse, dum in suscipientibus multiplicatur, a propria illa sua unica simplici et intimitate atque occultatione deficit (siquidem omnibus extraneis incognitus existit), dum vero pro eorum qui providentia reguntur captu per bonitatem multiplicatur ac variegatur, denuo intra semetipsum firmiter in immobili identitate manet, atque in ipsum intuentes unificat, idem in se permanens; non secus ac lumen, dum luculenter illuminat, idem etiam in se remanet secundum simplicam suam et unificam unionem identitatemque, et se excipientes, pro cujusque captu, in quantum accedunt, illustres reddit. Ubi observa, ut suspicere quidem nostrum, sed illustratio et elevatio sit a Deo. Nisi enim e rebus sæcularibus emergerimus suspexerimusque, quomodo 9 elevatio et illustratio nobis obtingat? juxta illud, *Levavi oculos meos in montes, unde veniet auxilium mihi* 2. Neque enim, inquit, fieri potest ut divinus ille radius nobis illuceat, nisi quibusdam rerum nobis familiarium velamentis fuerit obvelatus (nam intolerabile lumen ejus ac virtutem quis sustinebit?), et ex rebus nostratibus, Dei prudentia, connaturaliter ac proprie

νήν, Ἦν τὸ φῶς τὸ ἀληθινόν· ἐπιφέρει γάρ· Ὁ φωτίζει πάντα ἄνθρωπον ἐρχόμενον εἰς τὸν κόσμον, δι' οὗ καὶ τὴν πρὸς τὸν ἀρχιφωτὸν Πατέρα προσέλευσιν ἐλάβομεν· ἀρχιφωτὸν δὲ, ἢ ὡς ἀρχὴν καὶ αἰτίαν τῶν φώτων, τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ Πνεύματος· ἢ τὸν ἐξ ἀρχῆς φῶς ὄντα· οὐδὲν δὲ τῆς ἀρχῆς ἀνιότερον. Φέρε γοῦν ἐπικαλεσάμενοι τὸν Κύριον, ἐπὶ τὰς ἐλλάμψεις τῶν πατροπαράδοτων Γραφῶν, ὡς δυνατὸν, ἀνανεύσωμεν, καὶ τὰς ὑπ' αὐτῶν συμβολικῶς καὶ ἀναγωγικῶς (οὐ γὰρ φυσικῶς, ἀλλὰ διὰ τινων σημείων τὰ οὐράνια ἐδειξαν) παραδοθείσας ἱεραρχίας τῶν θεῶν δυνάμεων, ἃς καὶ νόσος λέγει, πρὸς ἀντιδιαστολὴν τῶν αἰσθήσει ζώντων ἡμῶν· οὕτω γὰρ καὶ Ἡσαΐας τὸν νοῦν τὸν μέγαν τὸν Ἀσσύριον· καὶ πάλιν, νοῦς μέγας, ἄρχων Βαβυλῶνος, τουτέστιν ὁ διάβολος. Β Τὴν γοῦν θεῶν νοῶν ἱεραρχίαν, καθ' ὅσον ἰσχύομεν, κατ' ἰδῶμεν, καὶ τὴν φωτοδοσίαν τὴν ἐκ Θεοῦ, ἧς δέχα οὐδ' αὐτὰς τὰς οὐρανίους δυνάμεις, μὴ ὅτιγε Θεὸν γνωρίσαι ἐστίν, ὡς ἐφικτὸν, κατοπτεύσωμεν· τὴν ἀρχικὴν, ὡς ἀπαρχῆς οὖσαν καὶ ὑπεράρχιον· ὅτι οὐδὲν ἐπὶ Θεοῦ ἱκανῶς ἔχει τῆς σημασίας, ἀλλὰ καὶ πᾶς λόγος, καὶ πᾶσα ἔννοια ἡττωνται, οὕτω καὶ οὐσία καὶ ὑπερούσιος, καὶ Θεὸς καὶ ὑπέρθεος. Ταύτην οὖν τὴν ἐκ Θεοῦ φωτοχυσίαν δεξάμενοι, ἢ τὰς ἱεραρχίας τῶν ἀγγέλων ἐν τυπωτικοῖς συμβόλοις καὶ εἰκονισμασιν ἐκφαίνει, ἀῦλοις καὶ ἀτρεμέσιν ὀφθαλμοῖς, ἢ οἶον ἐστέρβοις ἢ καὶ ἡσύχοις (χαίρει γὰρ τὸ Θεῖον τῇ ἡσυχίᾳ, ὡς τῷ ὄχλῳ ἢ ἐναντία δύναμις) πάλιν ἐξ αὐτῆς τῆς φωτοδοσίας, ἐπὶ τὴν θεῖαν ἀνοψωθῶμεν ἀκτίνα, κατὰ τὴν ἐξ ἀρχῆς ὑπόθεσιν, ἣν ἐλέγομεν, ὅτι ἐξ αὐτοῦ τὸ ἀγαθόν, καὶ εἰς αὐτὸν, καὶ ἐνοποιηθῶμεν ἐν τῇ θεῖᾳ ἀπλότητι. Ὅτι οὐδ' αὐτῇ ποικιλλομένη πρὸς τὰ ὑποδεχόμενα ἐξίσταται τῆς ἰδίας ἐνικῆς καὶ ἀπλῆς ἐνδότητος καὶ κρυφιότητος (πᾶσι γὰρ τοῖς ἔξωθεν αὐτῆς ἄγνωστος ἐστίν), πληθυνομένη δὲ καὶ ποικιλλομένη πρὸς τὴν τῶν προνοουμένων συνάφειαν δι' ἀγαθότητα, μένει πάλιν ἔνδον ἑαυτῆς παγίως ἐν ἀκινήτῳ ταυτότητι, καὶ τοὺς ἐπ' αὐτὴν ἀνανεύοντας ἐνοποιεῖ, ταυτῇ μένουσα· ὡσπερ τὸ φῶς, φωτίζον ἄθρῶς, φῶς τὸ αὐτὸ μένει, κατὰ τὴν ἀπλωτικὴν αὐτῆς καὶ ἐνοποιὸν ἔνωσιν καὶ ταυτότητα, καὶ ἀνάγει τοὺς ὑποδεχομένους ἀναλόγως αὐτοῖς, καθ' ὅσον σπεύδουσι, τοσοῦτον καὶ φωτιζομένους. Τέως δὲ σκόπτει, ὅτι ἢ μὲν ἀνάνευσις ἡμετέρα· ἢ δ' ἀνάτασις καὶ ἀνούψωσις ἐκ Θεοῦ. Εἰ μὴ γὰρ ἡμεῖς τῶν κοσμικῶν ἀνανεύσωμεν, πῶς ἢ ἀνούψωσις καὶ ὁ φωτισμὸς ἐπιγενήσεται; κατὰ τὸ· Ἦρα τοὺς ὀφθαλμοὺς μου εἰς τὰ ὄρη, ὅθεν ἤξει ἡ βοήθειά μου. Καὶ γὰρ, φησὶν, οὐδὲ δυνατὸν ἄλλως ἐπιλάμψαι τὴν θεῖαν ἀκτίνα, εἰ μὴ ἐξ ὧν συνειθίσμεθα, καὶ μὴ διὰ τινων παραπετασμάτων περικεκαλυμμένην (τὸ γὰρ ἄσπεκτον αὐτῆς τοῦ φωτὸς καὶ τῆς δυνάμεως, τίς ὑποστήσεται;) καὶ ἐκ τῶν ἡμετέρων, προνοία Θεοῦ συμφυῶς καὶ οἰκειῶς ταῖς ἡμετέραις αἰσθήσεσι διεσκευασμένην· ὅτε δηλονότι σωματικῶς τὰ ἀσώματα λέγομεν, οἷον μέλι ἀνθρώπινα ἐπὶ Θεοῦ, καὶ θυμοὺς, καὶ ὕπνους, καὶ τὰ παραπλήσια· ταῦτα γὰρ ἐστὶ τὰ παραπετάσματα. Ἐπεὶ οὖν τοῖς αἰσθητοῖς τὰ ὑπὲρ αἰσθησιν ἐντυποῦ-

μεν, ὁμοίως ἔχει καὶ ἡ καθ' ἡμᾶς ἱεραρχία πρὸς τὴν οὐρανίαν ἐκείνην καὶ ἀφανῆ· οὕτω γὰρ εὐδόκησεν ἡ τελετάρχης ἱεροθεσία, ἡ τῆς τῶν ἱερῶν μυστηρίων ἡμῶν διακοσμήσεως τάξις τε καὶ παράδοσις· τελετὴ γὰρ λέγεται ἡ τῶν μυστηρίων μετάδοσις, ἅτε τὸν μουσόμενον τελειοῦσα· καὶ τοὺς μεμυημένους τελείους καλεῖ ὁ Ἀπόστολος, λέγων· "Ὅσοι οὖν τέλειοι, τοῦτο φρονῶμεν.

tionem, quæ sacrorum rituum nostrorum ordo et traditio est : siquidem initiatio seu perfectio, sacrorum mysteriorum communicatio nuncupatur, ut quæ initiatos perficiat; atque ita consecratos, perfectos vocat Apostolus, dicens : *Quicumque ergo perfecti sumus, hoc sentiamus* ^a.

§ III. Εὐδόκησεν οὖν ἡ τελετάρχης ἱεροθεσία, ἵνα τὰς αὐλοὺς καὶ οὐρανίους ἱεραρχίας ὑλικοῖς σχήμασι καὶ μορφαῖς παραδώσῃ, ὅπως ἀναλόγως ἀπὸ τούτων τῶν ἱερῶν τυπώσεων ἐπὶ τὰς ἀτυπώτους καὶ ἀσχηματίστους ἀναχθῶμεν ἀναγωγᾶς. "Ὁρα γὰρ, ποιήσεις, φησί, κατὰ τὸν τύπον τὸν δειχθέντα σοι· ἐπεὶ μὴ δυνατόν ἐστι τῷ ἡμετέρῳ νοῖ πρὸς τὴν αὐλον ἐκείνην ἀνυψωθῆναι κατὰστασιν ἀμέσως, μὴ διὰ τινων μορφῶν καὶ σχημάτων χειραγωγουμένων, καὶ λογιζομένων ἐκ τούτων ἐκεῖνα· τὰ μὲν φαινόμενα κάλλι, τὴν τοῦ ναοῦ, λέγω, καλλονὴν καὶ εὐπρέπειαν, ἀπεικονίσματα τῆς ἀφανοῦς εὐμορφίας ἔχοντι· τὰς δὲ διὰ τῶν θυμιαμάτων εὐωδίας, τῆς νοητῆς διαδόσεως ἐκτυπώματα· διαδίδοται γὰρ ὁ φωτισμὸς ἐκεῖσε, ὡς ἐνταῦθα ἡ εὐωδία· τὰ δὲ τῶν κηρῶν καὶ τοῦ ἐλαίου φῶτα, τῆς φωτοχυσίας ἐκείνης εἰκόνα, καὶ τῆς κατὰ νοῦν πάλιν θεωρητικῆς πλησμονῆς· τὸ γὰρ ἐκ μέρους ἐστὶν ὅτε καὶ ἡμῖν καταργηθῆσεται, κατὰ τὸν Ἀπόστολον· τὰς διεξοδικὰς μαθητείας, τὰς διὰ τῶν ὀρωμένων πραγμάτων καλλῶν πλατυτέρας ἀποδείξεις. Τίς δὲ ἐστὶν ἡ θεωρητικὴ τοῦ νοῦς πλησμονή; ὅτι δῆλον, ζητῶν ὁ νοῦς περὶ τῶν θείων, καὶ θεωρῶν οὕτινος ὅπως οὖν ἐπιδράξεται, πληροῦται ἐν ἐκείνῳ καὶ κορέννεται. Τί γὰρ ἐστὶ τῶν θείων, ὅπερ οὐχ ὑπεραίρει τὸν νοῦν, καὶ τὴν ἔφρασιν αὐτοῦ, λίχνην οὔσαν, ἴστησι καὶ κορέννυσι; καθάπερ εἴρηται· *Ἐμνήσθη τὸ θεοῦ, καὶ ἐφράνθη*· καὶ πάλιν· *Ἐδίψησέ σε ἡ ψυχὴ μου, ποσαπλῶς δὲ ἡ σὰρξ μου*. Διψᾷ ἡ ψυχὴ, καὶ ἐμπιπλάται, ὡς ἔχουσα ἐπιτηδεῖα δοχεῖα τῶν θείων ἐνοπιῶν· διψᾷ ἡ σὰρξ, ἀλλὰ ποσαπλῶς πρὸς τὴν ψυχὴν· οὐδὲ γὰρ ἔχει ὑποδοχῆς ἐπιτηδειότητα, ξένη παντάπασιν οὔσα πρὸς τὰς θείας καὶ νοητὰς ἐμφάσεις· ὅθεν καὶ, ὡς ὑστεροῦσα, αἰεὶ ἐπιτεταμένην τὴν ἔφρασιν ἔχει, ὁ δὲ νοῦς πλήρης γίνεται, οὔτινος ἂν καὶ ἄφηται. Ταύτης οὖν τῆς πλησμονῆς εἰκόνας εἰσὶν αἱ διὰ τῶν λόγων ἀποδείξεις, τοῖς ἐπιχειρήμασι πλατυνόμεναι. Τῆς δὲ αἰεὶ καὶ ὡσαύτως ἐχούσης καὶ τεταγμένης πρὸς τὰ θεῖα ἕξεως, (οὐ γὰρ ἀταξία τις ἐκεῖσε, ἀλλ' ἐναρμόνιος ἕξις, ὡς αἰεὶ περὶ αὐτὸ τῶν θείων μενόντων, τῶν ἡμετέρων ἐν διτηνεκῇ ῥοῇ φαινομένων) τούτων οὖν τῶν τεταγμένων ἕξεων εἰκόνας τὰς ἐνθάδε ἔχομεν τάξεις, τοὺς ἱερατικοὺς βαθμοὺς, τὰς στάσεις, τὰς καθέδρας, τὰς στολὰς, καὶ εἴ τι τοιοῦτότροπον, αἴπερ τὴν τάξιν ἀπαράλλακτον ἔχουσι, καὶ τέλος τῆς Ἰησοῦ μετουσίας τὴν θείαν μετάληψιν, ἣν καὶ εὐχαριστίαν λέγει, ὡς τοῦ Κυρίου ἡμῶν, ἡνίκα παρεδίδου

nostris sensibus sit accommodatus : quando nimirum corporaliter ea quæ incorporea sunt efferimus, ut cum de Deo membra humana, furoresque, ac somnos aliaque similia enuntiamus; siquidem hæc velamenta sunt. Quando igitur ea quæ sensum superant per res sensiles explicamus, tum nostra hæc hierarchia similis est cœlesti et occultæ : sic enī placuit mysteriorum sacrorum principi constitutionem,

§ III. Complacuit itaque mysteriorum sacrorum principi constitutionem, immateriales cœlestesque hierarchias materialibus figuris ac formis exponere, ut pro captu nostro ab hisce sacris efformationibus, ad formarum figurarumque expertes anagogas traducamur. Ecce, enim, inquit, *facies secundum exemplar quod tibi monstratum est* ^b : quandoquidem fieri non possit ut mens nostra ad immaterialiam istam constitutionem immediate subrigatur, nisi formis quibusdam ac figuris quasi manu ducta fuerit, et ex his illa conjecerit. Atque apparentes quidem pulchritudines, templi, dico, venustatem ac decorem, occultæ illius venustatis imagines præ se ferre; suaves vero thymianatum odores, spiritalis esse traditionis effigiationes : traditur enim illic illustratio, quemadmodum hic odoris fragrantia. Cereorum autem oleique luminaria sunt illius illuminationis imagines, uti etiam illius contemplativæ, quæ secundum mentem est, saturitatis : quoniam id quod ex parte est, aliquando et nobis, secundum Apostolum, evacuabitur ^c. Diffusæ porro disciplinæ sunt fusiores visarum rerum ac sermonum demonstrationes. Quænam autem est contemplativa mentis satietas? quando nimirum res divinas mens investigat, et per contemplationem quidpiam comprehendit, repletur utique **10** ac saturatur. Quid enim est rerum divinarum, quod non mentem elevet, atque affectum ejus, qui quædam fames est, sistat et exsatiat? quemadmodum scriptum est : *Memor fui Dei, et delectatus sum* ^d; et iterum : *Sitit in te anima mea, quam multipliciter tibi caro mea* ^e. Sitit anima ac repletur, utpote habens apta receptacula divinarum cogitationum : sitit caro, sed quam multipliciter respectu animæ; neque enim habet aptitudinem recipiendi, cum sit omnino extranea divinis et spiritalibus insinuationibus : quapropter tanquam egena, intentum semper habet appetitum, mens autem semper plena est ejus quod apprehendit. Hujus ergo satietatis imagines sunt, sermonum demonstrationes rationibus dilatatæ. Porro ejus quæ semper et eodem modo se habet recte ad divinas res ordinatæ habitudinis (nulla enim ibi inordinatio, sed omnino concinna constitutio, quippe circa idem semper divinis rebus manentibus, nobisque perenni fluxu apparentibus), harum, inquam, ordinarum habitudinum imagines

^a Phil. iii. 15. ^b Exod. xxv. 40. ^c I Cor. xiii. 10. ^d Psal. lxxvi. 4. ^e Psal. lxxii. 2.

sunt illi, quos hic habemus, ordines, sacri gradus, stationes, cathedræ, stolæ, et si quæ sunt ejusmodi, quæ ordinem habent immutabilem, ac denique Jesu participationis divinam communionem, quam et eucharistiam vocat: eo quod Dominus noster, quando divinum illud mysterium tradidit, gratias egerit; nobisque sint agendæ gratiæ, quod quidem supermundialiter supraque hominem, nobis autem symbolice tradita sunt, et per signa; neque enim aliter est ista nos e, dum crassam hanc

Propter hanc itaque nostram pro cujusque captu deificationem (eo enim quo possumus modo initiatur; sensibiliter quidem, in quantum sensu vivimus, ratione nobis convenienti per symbola; spiritaliter vero, in quantum mente gubernamur, modo nobis accommodato per apparentem mystagogiam et illustrationem: siquidem illam illustrationem deificationem vocat, quod utique est perfectissimum: per inferiora namque superiora discernimus; per illa vero unitive deificamur); propter hæc igitur, inquam, benignus ille sacerdotalis ordo, hierarchias istas figurate manifestans, nostramque hanc hierarchiam illi in sacris associans, secundum eam quæ dari poterat similitudinem, sensibus imaginibus res invisibiles quibusdam sacræ ac divinae prorsus Scripturæ locis descripsit; quo nos per sensibilia ad spiritalia traduceret, nec non per signa hæc ad cælestes illas simplices compositionisque expertes altitudines ac summitates: nam summitates solemus appellare, quod in quavis essentia præstantissimum est, sicut, verbi gratia, mens, animæ summitas appellatur; et amoris sum-

τὸ τοιοῦτον θεῖον μυστήριον, εὐχαριστήσαντος, καὶ ἡμῶν ὀφειλόντων εὐχαριστεῖν, ὅτι τοιούτων ἀγαθῶν τετυχήμεθα· καὶ ὅσα ἄλλα, ἐκεῖνοις μὲν ὑπερκοσμίως καὶ ὑπὲρ ἄνθρωπον, ἦρῖν δὲ συμβολικῶς παραδέδοται, καὶ διὰ σημείων· οὐδὲ γὰρ ἄλλως ἐστὶν ἐκεῖνο μαθεῖν, τὸ παχὺ τοῦτο σαρκίον περιφέροντας. tantis bonis potiti simus, et quæcumque alia aliis

Ἐνεκα γοῦν ταύτης τῆς ἡμῶν ἐξ ἀναλογίας θεώσεως, (ὅν γὰρ τρόπον δυνάμεθα, τοῦτον καὶ τελούμεθα· αἰσθητῶς μὲν, καθ' ὃ αἰσθήσει ζῶντες, ἀναλόγως διὰ συμβόλων· νοητῶς δὲ, καθ' ὃ νοῦ διουκούμενοι ἀναλόγως διὰ τῆς ἐμφαινομένης μυσταγωγίας τε καὶ ἐλλάμψεως· τὴν γὰρ ἑλλαμψὶν θεώσιν λέγει, τοῦτο δὲ ἐστὶ τὸ τελειότατον· διὰ γὰρ τῶν κάτω τὰ ἄνω μαθηθάνομεν, δι' ἐκείνων δὲ ἀνατακτικῶς θεούμεθα·) τοῦτων ἕνεκα τοίνυν ἡ φιλόανθρωπος ἱερατικὴ τάξις, ἐμφαίνουσα τυπικῶς τὰς ἱεραρχίας ἐκεῖνας, καὶ ταύτην τὴν καθ' ἡμᾶς ἱεραρχίαν συλλειτουργῶν ἐκείνης ποιῶσα κατὰ τὴν πρὸς δύναμιν ἀφομοίωσιν, ἐν αἰσθηταῖς εἰκόσι τὰ ἀθέατα ἀνεγράφατο, ποῦ δὲ ἐν ταῖς ἱεραῖς καὶ θεαῖς πάντως Γραφαῖς ὅπως ἂν ἡμᾶς ἀναγάγοι διὰ τῶν αἰσθητῶν ἐπὶ τὰ νοητά, καὶ διὰ τῶν σημείων τούτων ἐπὶ τὰς τῶν οὐρανίων ἀπλᾶς καὶ ἀσυνθέτους ὑψώσεις τε καὶ ἀκρότητας· ἀκρότητας γὰρ εἰώθαμεν καλεῖν τὸ κράτιστον ἀπάσης οὐσίας· ὡς, φέρε εἰπεῖν, ἀκρότης ψυχῆς ὁ νοῦς· καὶ ἔρωτος ἀκρότης ὁ διάπυρος πόθος· καὶ τῆς καθ' ἡμᾶς ἱεραρχίας ἡ οὐρανία οὐκ ἀπεικότως ἀκρότης ἐστὶ.

summitas, illa cælestis non immerito nuncupatur.

CAPUT II.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β.

Quod apte res divinæ atque cælestes dissimilibus etiam signis explicentur.

Ἵτι πρεπόντως τὰ θεῖα καὶ οὐράνια καὶ διὰ τῶν ἰσομοίων συμβόλων ἐκφαίνεται.

SYNOPSIS CAPITIS.

I. Facit operis hujus distributionem. II. monet, figuras illas, quibus res cælestes ac spirituales describuntur, rebus ipsis esse dissimiles; et simul objectioni occurrit, ac rationem reddit, cur magis expediebat res istas cælestes rerum ignobiliorum formis delineari, quam nobiliorum. III. Ostendit duplicem esse sacræ descriptionis modum. unum scilicet, per similes; alterum, per dissimiles figuras: uti etiam de Deo quædam per affirmationes, et quædam per negationes prædicari: et negationes aut affirmationibus præstare, et absonas similitudines ad mentem nostram erigendam esse aptiores. IV. Tradit, ex rebus omnibus aliquid boni colligi posse, et simul explicat, quomodo passiones iræ, concupiscentiæ, et res similes intelligendæ sint, quando angelis attribuuntur. V. Ostendit quomodo etiam ipsemet Deus in Scripturis aliquando a summis, aliquando a mediis, aliquando etiam a rebus infimis denominetur.

§ I.

Mea utique sententia, primum quidem exponendum, quem omnis hierarchiæ scopum esse censeamus, quidque suis quælibet divinis contemplatoribus prosit: deinde vero cælestes hierarchiæ celebrandæ, secundum earundem mysticam in Oraculis explanationem: postea denique dicendum.

Χρὴ τοιγαροῦν, ὡς οἶμαι, πρῶτον ἐκνεῖσθαι, τίνα μὲν εἶναι σκοπὸν ἀπάσης ἱεραρχίας υἰόμεθα, καὶ τί τοὺς αὐτῆς ἐκάστη θιασώτας ὀνήνησιν· ἐξῆς δὲ, τὰς οὐρανίας ἱεραρχίας ὁμνήσαι, κατὰ τὴν αὐτῶν ἐν τοῖς λόγοις ἐκφαντεῖαν· ἐπομένως δὲ τούτοις εἰπεῖν, ὁποιαῖς ἱεραῖς μορφώσεσι τὰς οὐρανίας σχη-

VARIÆ LECTIONES.

²² D. οὐρανίους. In hoc nomine variant fere exemplaria quod semel admonuisse sit satis.
D P. Ἐπομένος τε, quod Sc. sequitur.

ματίζουσι διακοσμήσεις αἱ τῶν λογίων ἱερογραφίαι, καὶ πρὸς ποίαν ἀναχθῆναι χρὴ διὰ τῶν πλασμάτων ἀπλότητα ²⁶, ὅπως μὴ καὶ ἡμεῖς ὡσαύτως τοῖς πολλοῖς ἀνιέρως οἰώμεθα, τοὺς οὐρανίους καὶ θεοειδεῖς ²⁶ νόας πολύποδας εἶναι τινὰς καὶ πολυπροσώπους, καὶ πρὸς βοῶν κτηνωδεῖαν, ἢ πρὸς λεόντων θηρομορφίαν ²⁷ τετυπωμένους, καὶ πρὸς ἀετῶν ἀγκυλόχειλον ²⁸ εἶδος, ἢ πρὸς πτηνῶν τριχῶδη πτεροφυῖαν διαπεπλασμένους, καὶ τροχοῦς τινὰς πυρώδεις ὑπὲρ τὸν οὐρανὸν φανταζόμεθα, καὶ θρόνους ὑλαίους τῆ θεαρχίᾳ πρὸς ἀνάκλησιν ἐπιτηδεύουσ, καὶ ἵππους τινὰς πολυχρωμάτους, καὶ δορυφόρους ἀρχιστρατήγους, καὶ ὅσα ἄλλα πρὸς τῶν λογίων ἡμῖν ἱεροπλάστως ἐν ποικιλίᾳ τῶν ἐκφαντορικῶν συμβόλων παραδέδοται. Καὶ γὰρ ἀτεχνῶς ἡ θεολογία ταῖς ποιητικαῖς ἱεροπλαστικαῖς ἐπὶ τῶν ἀσχηματίστων νοῶν ²⁹ ἐχρησαστο, τὸν καθ' ἡμᾶς, ὡς εἴρηται, νοῦν ἀνασκαψαμένη, καὶ τῆς οἰκείας αὐτῷ καὶ συμφυοῦς ἀναγωγῆς προνοήσασα, καὶ πρὸς αὐτὸν ἀναπλάσασα τὰς ἀναγωγικὰς ἱερογραφίας.

A quibus formis sacris cœlestes istos ordines eloquiorum sacræ delineent descriptiones, nec non ad qualem adduci deceat per formas istas simplicitatem, ne et nos, more vulgi, sacrilege opinemur, cœlestes illas ac deiformes intelligentias, multipedes quasdam esse ac multiformes, nec non ad boum pecuinam ^f, ferinamve leonum naturam efformatas, et ad aquilarum curvi rostri speciem, vel ad volucrum hirsutam plumescentiam effictas, rotasque aliquas ignitas supra cœlum imaginemur ^g, ac sedes materiatas, Deo deorum ad discumbendum accommodatas, et quosdam equos multicolores ^h, hastatosque duces exercitus ⁱ, et quæcunque alia nobis ab eloquiis fictione quadam sacra, explanatoriorum varietate signorum sunt transcripta. B Enimvero palam theologia poeticis **12** sancte fictionibus, in carentibus figura mentibus usa est, ad nostrum, uti dicuntur, intellectum attendendo, nec non propriam ipsi et connaturalem ad superna transitum providendo, et ad eundem accommodate sacras Scripturas anagogicas effligiendo.

§ II.

Εἰ δὲ τῷ δοκεῖ τὰς μὲν ἱερὰς ἀποδέχσθαι συνθέσεις, ὡς τῶν ἀπλῶν ἐφ' ἑαυτῶν ἀγνώστων τε καὶ ἀθεωρήτων ἡμῖν ὑπαρχόντων ἀπεμφανούσας δὲ οἶεται τὰς τῶν ἁγίων νόων ἐν τοῖς λογιῶν εἰκονογραφίας ³⁰, καὶ πᾶσαν, ὡς εἰπεῖν, τὴν ἀπότομον ταύτην τῶν ἀγγελικῶν ὀνομάτων σκηνὴν· καὶ χρῆναί φησι τοὺς θεολόγους ἐπὶ σωματοποιῖαν ὅλων τῶν ἀσωμάτων ἐληλυθότας, οἰκείους αὐτῷ ³¹ καὶ ὡς δυνατόν συγγενέσιν ἀναπλάττειν τε καὶ ἐκφαίνειν σχηματισμοῖς, ἐκ τῶν παρ' ἡμῖν τιμιωτάτων καὶ αὐλῶν ποσῶς ³² καὶ ὑπερκειμένων οὐσιῶν, καὶ μὴ ταῖς οὐρανίαις καὶ θεοειδέσιν ἀπλότῃ τὰς ἐπὶ γῆς ἐσχάτας περιτεθέντας; ³³ πολυμορφίας. Τὸ μὲν γὰρ ἡμῶν τε ἀναγωγικώτερον ἐμελλεν εἶναι, καὶ τὰς ὑπερκοσμίους ἐκφαντορίας οὐ κατήγεν εἰς τὰς ἀπεμφανούσας ἀνομοιωτήτας· τὸ δὲ, καὶ εἰς τὰς θείας ἀθέσμως ἐξυβρίζειν ³⁴ δυνάμεις, καὶ τὸν ἡμέτερον ἴσως ἀποπλανᾶν νοῦν, εἰς τὰς ἀνιέρους αὐτῶν ἐνιζάνον συνθέσεις· καὶ τάχα καὶ οἰήσεται, τὰ ὑπερουράνια λεοντείων τινῶν καὶ ἵππειων ἐσμῶν ἀποπεπληρωθῆναι, καὶ μυκητικῆς ὕμνολογίας, καὶ ὀρνιθίας ἀγελαρχίας ³⁵, καὶ ζῶων ἄλλων καὶ ὕλων ἀτιματέρων, ὅσα πρὸς τὸ ἄτοπον καὶ νόθον καὶ ἐμπαθὲς ἀποκλιθεῖσαι ³⁶ διαγράφουσιν αἱ κατὰ πᾶν ἀνόμοιοι τῶν δῆθεν ἐκφαντορικῶν λογίων

C ut ita dicam, nominum angelicorum inumbrationem. Sunt et qui dicunt, theologos oportere, dum ad omnino incorporearum rerum corporationem veniunt, propriis illas, et quoad fieri potest, cognatis efformare atque explicare speciebus earum quæ apud nos sunt præstantissimarum, et ex parte immaterialium ac transcendentium substantiarum; et nequaquam cœlestibus ac deiformibus simplicitatibus, terrenas illas intimas circumdare multiformitates. Siquidem id nostræ magis etiam conduxisset sublimationi, neque supermundiales explanationes ad incongruas dissimilitudines coegisset: hoc autem et divinas nefande virtutes elevat, atque nostrum pariter errare facit intellectum, dum immundis istis inhæret compositionibus· et fortassis etiam putabit, supercœlestia leoninis quibusdam et equinis examinibus referta esse, nec non mugitu reboantibus laudum canticis, et avicularium gregum præfecturis, aliisque animalibus ac

^f Ezech. i, 7. ^g Dan. vii, 9. ^h Zach. i, 8. ⁱ II Mach. iii, 26; Josue v, 15.

VARIÆ LECTIONES.

²⁶ M. ἀπλαστότητα. Scotus vertit Veritatem. ²⁶ conjunctionem καὶ non habet Ch. nec veteres interpretes. Duo reddunt καὶ θεοειδεῖς. ²⁷ D. P. θηριομορφίαν. ²⁸ in vetustissimo Memmii corrigebatur ἀγκυλοχειλῶν. ²⁹ variant libri in accentu νοῶν, quidam enim, ut Ch. et D., νόων scriptum habent. Bud. sua manu scripsit νοῶν. Semel hoc monuisse sufficiat; nam frequens hoc verbum occurrit. ³⁰ M. ἱερογραφίας, cui lectioni Scotus astipulatur. ³¹ αὐτοῦς, D. ut ad θεολόγους referatur. ³² M. πῶς. ³³ Ch. et D. περιτιθέναι. ³⁴ D. ἐξυβρίζει. M. οὐκ ἐξυβρίζειν, et οὐκ ἀποπλανᾶν. Budæi codex οὐκ ἐξυβρίζειν, quod ille correxit οὐκ ἐξυβρίζε, et οὐκ ἀπεπλάνη. Ita habet et S. P. in priori parte non habet negationem. Scotus negationes vertit, Sarracenus omittit. ³⁵ M. ὀρνιθητικῆς. C. ὀρνιθίας. ³⁶ γρ. ἀποκλιθῆναι.

vilioribus materiis, quas ad absurditatem et spurciciam, ac passionem provocando, per omnia dissimiles ejusmodi elucidantium eloquiorum similitudines describunt. Veritatis tamen, uti reor, indagatio demonstrat sacratissimam eloquiorum sapientiam, in cœlestium effictionibus intelligentiarum, utrumque luculenter providisse, ut neque virtutes divinæ (ut ita quis dixerit) contumeliosius extenuarentur; neque nos humi repentibus imaginum vilitatibus tenacius affigeremur. Cæterum, cur merito figura carentibus figuræ, et effigies ineffigiatas rebus obductæ fuerint, non solum causam dixerit quis esse nostram imbecillitatem, quæ nequit immediate spiritalibus intendere contemplationibus, indigetque propriis ac connaturalibus, quibus erigatur, adminiculis seu anagogiis, quæ perceptas a nobis effigies ineffigiatas ac supernaturalibus spectaculis prætendant; sed quod hoc mysticis etiam oraculis vel maxime conveniat, ut **13** ineffabilibus et sacris ænigmatibus recondant, et inaccessam vulgo constituent sacram illam et arcanam supermundanarum mentium veritatem. Quilibet enim non est sanctus, neque omnium, ut Oracula testantur, scientia est ^k. Porro si quis absonas effigiationes improbarit, pudendum asserens, nibus afflagere simulacra, satis sit illi reposuisse, tam turpia deformibus sanctissimisque adornationibus esse sacræ illius mysticæ manifestationis modum.

§ III.

Unum quidem, qui, ut par est, per similes sacrarum figurarum imagines procedit; alterum vero, qui per dissimiles efformationes ad omnimodam dissimilitudinem et discrepantiam effingitur. Denique venerandam superessentialis Deitatis beatitudinem, elucidantium eloquiorum mysticæ traditiones aliquando quidem ut Verbum et mentem, et substantiam laudant, convenientem Deo rationalitatem atque sapientiam ejus declarantes; nec non essentialiter essentem existentiam, et rerum existentie causam veram, atque instar lucis ipsam effingunt, et vitam appellant: cujusmodi figmenta sacra; cum quidem magis congrua sint, materialibusque figuris antecellere quodammodo videantur, attamen velut sic etiam a divinæ similitudinis veritate deficiunt; siquidem excedit omnem essentiam et vitam, neque ipsam ulla lux exprimit, omnisque ratio ac vita ab ejus similitudine incomparabiliter desciscit. Nonaunquam vero dissimilibus elucidationibus ab iisdem eloquiis supermundialiter celebratur, dum illam invisibilem ^l, et infinitam ^m et incomprehensibilem ⁿ appellant, et ex quibus non quid est, sed quid non est significatur. Atque

^k I Cor. viii, 7. ^l I Tim. vi, 16. ^m Psal. cxxlv, 15. ⁿ Rom. xi, 35.

VARIÆ LECTIONES.

⁴⁷ lege in nominandi casu, consensu exemplarium η. ⁴⁸ Ch. et D. ἀναγωγῶν. ⁴⁹ τῶν εἰκόνων. ⁵⁰ D. παντελῆς. ⁵¹ Præponit Budæus ποτὲ δὲ, quod nulli codices aut alii intérpretes habent. ⁵² D. et Ch. addunt καί, sic, ποτὲ δὲ καὶ ταῖς ἀν.

εἶναι κατὰ τι τῶν ὄντων αὐτὴν ἀληθεύομεν, ἀγνοοῦ-
 μεν δὲ τὴν ὑπερούσιον αὐτῆς καὶ ἀνόητον καὶ ἀβῆ-
 ρτον ἀοριστίαν. Εἰ τοίνυν αἱ⁵⁴ μὲν ἀποφάσεις ἐπὶ τῶν
 θεῶν ἀληθεῖς, αἱ δὲ καταφάσεις ἀνάρμοστοι, τῇ κρυ-
 φιότητι τῶν ἀποβῆτων οἰκειότερα μᾶλλον ἐστὶν ἐπὶ
 τῶν ἀοράτων ἢ διὰ τῶν ἀνομοίων ἀναπλάσεων ἐκφαν-
 τορία⁵⁵ τιμῶσι τοιγαροῦν⁵⁶, οὐκ αἰσχυροῦς ἀποπλη-
 ροῦσι, τὰς οὐρανίους διακοσμήσεις καὶ αἱ τῶν λο-
 γίων ἱερογραφίαι, ταῖς ἀνομοίαις αὐτὰς μορφοποιῖαις
 ἐκφαίνουσαι, διὰ τούτων ἀποδεικνῶσαι τῶν ὑλικῶν
 ἀπάντων ὑπερκοσμίως ἐκθεθηκυίας⁵⁷. "Ὅτι δὲ καὶ
 τὸν ἡμέτερον⁵⁸ νοῦν ἀνάγουσι μᾶλλον αἱ ἀπεμφαι-
 νουσαι τῶν ὁμοιοτήτων, οὐκ οἶμαι τινα τῶν εὐφρο-
 νούντων ἀντερεῖν· εἰς μὲν⁵⁹ γὰρ τὰς τιμιωτέρας
 ἱεροπλαστίας εἰκὸς ἐστὶ καὶ πλανηθῆναι⁶⁰, χρυσοει-
 δεῖς⁶¹ τινὰς οἰομένους εἶναι τὰς οὐρανίας οὐσίας,
 καὶ φωταειδεῖς τινὰς ἀνδρας, καὶ ἐξαστράπτοντας,
 εὐπρέπεις, ἡμφιεσμένους ἐσθῆτα φανῆν⁶², καὶ τὸ
 πυρῶδες ἀβλαβῶς ἀποσιλβοντας, καὶ ὅσοις ἄλλοις
 ὁμοιοτυπίοις μορφαῖς⁶³ ἢ θεολογία τοὺς οὐρανίους
 ἐσχημάτισε νόας. Ὅπερ ἵνα μὴ πάθειεν οἱ μηδὲν τῶν
 φαινομένων καλῶν ὑψηλότερον ἐννενοηκότες, ἢ τῶν
 ὁσίων θεολόγων ἀνατακτικὴ σοφία καὶ πρὸς τὰς ἀπεμ-
 φαινούσας ἀνομοιότητάς ἱερῶς κατάγεται, μὴ συγ-
 χωροῦσα τὸ πρόσυλον ἡμῶν, εἰς τὰς αἰσχυρὰς εἰκόνας
 ἀπομένον ἐπαναπαύεσθαι· διανιστῶσα δὲ τὸ ἀνωφε-
 ρὲς τῆς ψυχῆς, καὶ ὑπονύπτουσα τῇ δυσμορφίᾳ τῶν
 συνθημάτων, ὡς μὴ θεμιτοῦ μηδὲ ἀληθοῦς⁶⁴ δοκοῦντος
 εἶναι, μηδὲ τοῖς ἄγαν προσύλοις, ὅτι τοῖς οὕτως
 αἰσχυροῖς ἐμπερῆ πρὸς ἀλήθειάν ἐστὶ τὰ ὑπερουράνια
 καὶ θεῖα θεάματα. Ἄλλως τε καὶ τοῦτο ἐννοῆσαι χρῆ,
 τὸ μηδὲ ἐν τῶν ὄντων εἶναι καθόλου τῆς τοῦ καλοῦ
 μετουσίας ἐστερημένον, εἴπερ, ὡς ἡ τῶν λογίων
 ἀλήθειά φησι, πάντα καλὰ λίαν.

Quin et hoc sciendum, nihil eorum quæ existunt
 ut ait veritas, loquiorum omnia bona valde °.

§ IV.

Ἔστιν οὖν ἐκ πάντων⁶⁵ ἐπινοῆσαι⁶⁶ καλὰς θεω-
 ρίας, καὶ τοῖς νοητοῖς τε καὶ νοεροῖς ἐκ τῶν ὑλαίων
 ἀναπλάσαι τὰς λεγομένας ἀνομοίους ὁμοιότητας, ἐτέ-
 ρω τρόπῳ τῶν νοερῶν ἐχόντων, ἢ τοῖς αἰσθητοῖς ἐτε-
 ροῖως ἀπονεμένηται. Καὶ γὰρ ὁ θυμὸς τοῖς μὲν ἀλό-
 γοις ἐξ ἐμπαθοῦς ὀρμῆς ἐγγίνεται, καὶ πάσης ἀλογίας
 ἐστὶν ἀνάπλευς ἢ θυμοειδῆς αὐτῶν κίνησις· ἀλλ' ἐπὶ
 τῶν νοερῶν ἐτέρω τρόπῳ χρῆ τὸ θυμικὸν ἐννοῆσαι,
 δηλοῦν, ὡς οἶμαι, τὴν ἀβῆρνωπὸν αὐτῶν λογιστήτα,
 καὶ τὴν ἀμειλικτον ἐξεν ἐν ταῖς θεοειδέσι καὶ ἀμετα-
 βόλοις ἰδρύσεσιν. Ὅσαύτως ἐπιθυμίαν μὲν εἶναι φα-
 μεν, ἐπὶ τῶν ἀλόγων ἀπερίσκεπτόν τινα καὶ πρόσυ-

° Gen. 1, 31.

VARIE LECTIONES.

⁵⁴ M. antiquissimus liber, et Sc. καὶ νῦν τοιγαροῦν. ⁵⁵ γρ. ἀναθεθηκυίας. ⁵⁶ B. ἔτι δὲ καὶ ὡς τὸν
 ἡμέτερον. Cum pro ὅτι hic liber haberet ἔτι, ea depravatio fecit, ut ὡς addiderit Budæus, ut orationis
 καταλλήλοτης constaret. ⁵⁷ μὲν D. non habet, nec certe aliquid sequitur quod respondeat. ⁵⁸ ἀπο-
 πλανηθῆναι, Ch. ⁵⁹ hæc verba desunt in Ch. ut quod sequitur. C. sive καὶ φωταειδεῖς, nec posteriora
 veritū Scotus. ⁶⁰ φαεινήν, D. P. ἐσθῆτ' ἀφανῆ, M. ⁶¹ Ch. καὶ ὅσαις ἄλλαις, καὶ ὅσαις ἄλλοις ὁμοιοτυ-
 ποῖσις κάλλεσιν ἢ D. P. et in margine M. ⁶² D. μήτε θεμιτοῦ, μήτε ἀληθοῦς. P. μήτε θεμιτοῦ, μηδὲ
 ἀληθοῦς. ⁶³ addit Ch. et P. τούτων. ⁶⁴ γρ. ἐννοῆσαι.

A hoc, ut arbitror, magis ipsi proprium est; nam,
 uti arcana illa sacerdotalisque traditio insinuavit,
 vere dicimus, eam non esse secundum quidquam
 eorum quæ sunt, licet ejus superessentialem et in-
 visibilem et ineffabilem infinitatem ignoremus. Cum
 ergo negationes in divinis veræ, affirmationes vero
 incongruæ sunt, arcanorum obscuritati magis pro-
 pria est rerum invisibilium per dissimiles effictiones
 explanatio: siquidem condecorant, non dedecorant,
 cœlestes adornationes sacræ hujuscemodi eloquio-
 rum descriptiones, dum dissimilibus eas formarum
 fictionibus explanant; his ipsis declarantes, ut re-
 bus omnibus materialibus supermundialiter ante-
 cellant. Quod vero absonæ similitudines magis men-
 tem nostram erigant, nemo, ut opinor, cordatus
 contradicet; **14** in nobilioribus enim formis effin-
 gendis credibile est errare aliquos, qui existiment
 esse naturas cœlestes specie quadam aurea, viros
 quosdam micantes, fulgore decoros, vestitu splen-
 dido amictos, igneum quiddam innoxie vibrantes,
 et quæcumque aliæ ejusmodi formæ sunt, quibus
 theologia cœlestes mentes figuravit. Quod quidem
 ne iis eveniat, qui nihil altius, quam illa pulchra
 et speciosa quæ apparent, mente complexi sunt,
 sanctorum theologorum sapientia, quæ sursum du-
 cendi vim habet, ad dissimilitudines absonas sancte
 se dejicit, non permittens id, quod in nobis mate-
 riale est, illis indecoris imaginibus inhærendo
 acquiescere; sed ipsa deformitate figurarum exci-
 tans et stimulans superiorem animæ portionem, tan-
 quam nefas sit, et ne iis quidem, qui rebus terrenis
 valde affixi sunt, verisimile videatur, tam absurdis
 formis similia revera esse illa supracœlestia et di-
 vina, quæ in symbolis cum admiratione spectantur.
 penitus esse boni participatione privatam; cum,

C

concupiscentiam in brutis esse dicimus inconsideratam, et ad aliquid materiale rerum mutabilem, ex insita propensione, vel consuetudine impotenter ingentam afflictionem, et irrationalem corporis appetitus prædominationem, qui totum animal impellit ad id quod sensu concupiscibile existit. Quando itaque dissimiles similitudines rebus spiritalibus attribuentes, concupiscentiam ipsis affingemus, divinus amor intelligendus, qui intellectu rationeque superiorem amet immaterialitatem, stabileque sit ac constans desiderium superessentialiter puræ ac impassibilis contemplationis et communionis veræ sempiternæ ac spiritalis, sublimissimæ purissimæque claritatis, et infallibilis pulchritudinæque **15** venustatis. Et impotentiam accipiamus infractam animi contentionem, quæ a nemine valeat conquassari, propter impermistum et immutabilem divinæ pulchritudinis amorem, atque totalem in id quod vere appetendum est, propensionem. Quin et ipsamet irrationalitatem et insensibilitatem in brutis quidem animantibus, vel materiis inanimatis, rationis ac sensus proprie privationem nuncupamus; in immaterialibus vero ac spiritalibus naturis, eminentiam ipsarum (utpote supermundialium) sermonem nostrum transeuntem, ac corporalem, et materialem, ab incorporearum istarum mentium sensu alienum, sacro prorsus modo transcendere profiteamur. Licet itaque non incongruas rebus cælestibus, etiam ex vilissimis materiæ partibus formas effingere; cum et ipsa, etiam ab eo qui vere pulcher est existens, per omnem sui materialem dispositionem vestigia quædam intellectualis habeat venustatis; fierique possit, ut per ea ad immateriales formas primitivas adducamur, dissimiliter, ut dictum est, similitudines accipiendo, et easdem non eodem modo sed congrue ac proprie spirituales ac sensibiles proprietates distinguendo.

Α λον, ἐξ ἐμφύτου κινήσεως, ἢ συνθηλαίας ἐν τοῖς ἀλλοιωτοῖς ἀκρατῶς ἐγγινομένην προσπάθειαν, καὶ τὴν ἀλογον τῆς σωματικῆς ὀρέξεως ἐπικράτειαν, ἅπαν τὸ ζῶον ὠθοῦσης ἐπὶ τὸ κατ' αἰσθησὶν ἐπιθυμητόν. Ὅταν δὲ, τὰς ἀνομοίους ὁμοιότητας τοῖς νοεροῖς περιτιθέντες, ἐπιθυμίαν αὐτοῖς περιπλάσωμεν, ἔρωτα θεῖον αὐτῆς ἐννοῆσαι ⁸³ χρῆ τῆς ὑπὲρ λόγον καὶ νοῦν ἀϋλίας, καὶ τὴν ἀκλινη καὶ ἀνένδοτον ἔφεσιν τῆς ὑπερουσίως ἀγνῆς καὶ ἀπαθοῦς θεωρίας, καὶ τῆς πρὸς ἐκείνην τὴν καθαρὰν καὶ ἀκροτάτην διαύγειαν, καὶ τὴν ἀπλανῆ ⁸⁴ καὶ καλλοποῦν εὐπρέπειαν αἰωνίας ὄντως καὶ νοητῆς κοινωνίας. Καὶ τὸ ἀκρατὲς ἐκλάβοιμεν ἐπὶ τοῦ συντόνου καὶ ἀνεπιστρέφου, καὶ πρὸς μηδενὸς ἐκκόπτεσθαι ⁸⁵ δυναμένου, διὰ τὸν ἀμιγῆ καὶ ἀναλλοίωτον τῆς θελαίας καλλονῆς ἔρωτα, καὶ τὴν ὀλικὴν ἀπόκλισιν ἐπὶ τὸ ὄντως ἐφετόν. Ἀλλὰ καὶ αὐτὴν τὴν ἀλογίαν τε καὶ ἀναισθησίαν ἐπὶ μὲν τῶν ἀλόγων ζῶων, ἢ τῶν ἀψύχων ὕλων, στέρησιν λόγου καὶ αἰσθήσεως οἰκειῶς ἀποκαλοῦμεν· ἐπὶ δὲ τῶν ἀθλων καὶ νοερῶν οὐσιῶν, ἀγιοπρεπῶς τὸ ὑπερέχον αὐτῶν, ὡς ὑπερκοσμίων, ὁμολογοῦμεν τοῦ καθ' ἡμᾶς μεταβατικῶ καὶ σωματικῶ λόγου, καὶ τῆς ὕλας καὶ ἀλλοτρίας τῶν ἀσωμάτων νόων αἰσθήσεως. Ἔστι τοιγαροῦν οὐκ ἀπαθούσας ἀναπλάσαι τοῖς οὐρανίοις μορφᾶς, καὶ τῶν ἀτιμοτάτων τῆς ὕλης μερῶν, ἐπεὶ καὶ αὐτῆ, πρὸς τοῦ ὄντως καλοῦ τὴν ὑπαρξίν ἐσχηκυῖα, κατὰ πᾶσαν αὐτῆς τὴν ὕλαιαν διακόσμησιν ἀπηχηματὰ τινὰ τῆς νοερᾶς εὐπρεπείας ἔχει· καὶ δυνατόν ἐστι δι' αὐτῶν ἀνάγεσθαι πρὸς τὰς ἀύλους ἀρχετυπίας, ἀνομοίως, ὡς εἴρηται, τῶν ὁμοιοτήτων ἐκλαμβανομένων, καὶ τῶν αὐτῶν οὐ ταύτως, ἐναρμονίως δὲ καὶ οἰκειῶς ἐπὶ τῶν νοερῶν τε καὶ αἰσθητῶν ἰδιοτήτων ὀριζομένων.

§ V.

Hæc mysticos theologos non solis cælestium dispositionum explanationibus, verum etiam ipsismet Dei principalibus elucidationibus rite accommodasse reperiemus. Et aliquando quidem Divinitatem ipsam a luminibus speciosis concelebrant, quasi Solem justitiæ ^p, quasi stellam matutinam menti sacratius oborientem, quasi lucem aperte et intelligibiliter radiantem ^q; quandoque vero a rebus mediis, quasi ignem innocie micantem ^r, quasi aquam vitalis plenitudinis collatricem, et symbolice loquendo, ventrem subintransem ^s, fluminaque perpetim fluentia scaturientem: nunquam etiam ab infimis, quasi fragrans unguentum ^t, quasi lapidem angularem ^u. Quin etiam ferina eam forma circumdant, et leonis ac pantheræ proprietatem

Ταῦτα τοὺς μυστικούς θεολόγους εὐρήσομεν οὐ μόναις ταῖς τῶν οὐρανίων διακόσμων ἐκφάνσεσιν ἱερῶς περιπλάττοντας, ἀλλὰ καὶ αὐταῖς ἐσθ' ὅτε ταῖς θεαρχικαῖς ἐκφαντορλαῖς. Καὶ ποτὲ μὲν αὐτὴν ἀπὸ τῶν φαινομένων τιμίω ὕμνοῦσιν, ὡς ἥλιον δικαιοσύνης, ὡς ἀστὲρα τὸν ἔφον εἰς ⁸⁶ νοῦν ἱερῶς ἀνατέλλοντα, καὶ ὡς φῶς ἀπερικαλύπτως καὶ νοητῶς καταυγάζον· ποτὲ δὲ ἀπὸ τῶν μέσων, ὡς πῦρ ἀβλαβῶς φωτίζον, ὡς ὕδωρ ζωτικῆς ἀποπληρώσεως χορηγόν, καὶ συμβολικῶς εἰπεῖν, εἰς γαστέρα διαδεδόμενον, καὶ ποταμοὺς ἀναβλύζον ἀσχετῶς ἀπορρέοντα· ποτὲ δὲ ἀπὸ τῶν ἐσχάτων, ὡς μύρον εὐώδες, ὡς λίθον ἀκρογωνιαῖον. Ἀλλὰ καὶ θηριομορφίαν αὐτῇ περιτιθέασι, καὶ λέοντος αὐτῇ καὶ πάνθηρος ἰδιότητα περιάπτουσι, καὶ πᾶρδαλιν αὐτὴν ἐσεσθαι φασι, καὶ ἄρκτον ἀπορου-

^p Malach. iv, 2. ^q Apoc. xii, 16. ^r Exod. iii, 2. ^s Joan. vii, 38. ^t Cant. i, 2. ^u Ephes. ii, 20

VARLÆ LECTIONES.

⁸³ M. non habet αὐτῆν, nec quod sequitur, λόγον καί. ⁸⁴ M. et Sc. ἀφανῆ. at Cl. ἀπλανῆ καὶ θελαν εὐπρεπ. ⁸⁵ Cl. D. S. P. ἐγκόπτεσθαι. ⁸⁶ γρ. ὡς.

μένην. Προσθήσω δὲ καὶ τὸ πάντων ἀτιμότερον εἶναι, καὶ μᾶλλον ἀπεμφαίνειν δοκοῦν, ὅτι καὶ σκώληκος εἶδος αὐτὴν ἑαυτῇ περιπλάττουσαν, οἱ τὰ θεῖα δεινοὶ παραδεδώκασιν. Οὕτω πάντες οἱ θεόσοφοι, καὶ τῆς κρυφίας ἐπιπνοίας ὑποφῆται, τῶν ἀτελέστων καὶ ἀνιέρων ἀχράντως ⁶⁷ ἀποδιαστέλλουσι τὰ Ἅγια τῶν ἁγίων, καὶ τὴν ἀνόμοιον ἱεροπλαστίαν πρεσθεύουσιν, ὡς μήτε τὰ θεῖα τοῖς βεβήλοις εὐχείρωτο εἶναι, μήτε τοὺς τῶν ἱερῶν ἀγαλμάτων φιλοθεάμονας, ὡς ἀληθέσιν ἐναπομεῖναι ⁶⁸ τοῖς τύποις· καὶ ὥστε τὰ θεῖα τεμᾶσθαι ταῖς ἀληθέσιν ἀποφάσει, καὶ ταῖς πρὸς τὰ ἔσχατα τῶν οἰκείων ἀπηχημάτων ἑτεροταῖς ἀφομοιώσεσιν. Οὐδὲν οὖν ἄτοπον, εἰ καὶ τὰς οὐρανίας οὐσίας ἐκ τῶν ἀπεμφαινουσῶν ἀνομοίων ὁμοιοτήτων ἀναπλάττουσι, κατὰ τὰς εἰρημένας αἰτίας· οὐ γὰρ ⁶⁹ ἂν ἴσως οὐδὲ ἡμεῖς, εἰς ζήτησιν μὲν ἐξ ἀπορίας, εἰς ἀναγωγὴν ⁷⁰ δὲ διὰ τῆς ἀκριβοῦς τῶν ἱερῶν ἔρευνῆς ἐληλύθειμεν, εἰ μὴ τὸ δυσειδὲς ἡμᾶς ἐξετάραξε τῆς τῶν ἀγγέλων ἐκφαντικῆς ἀναπλάσεως, οὐκ ἔων ἡμῶν τὸν νοῦν ἐναπομεῖναι ταῖς ἀπαδούσαις μορφοποιαῖς, ἀλλ' ἐρεθίζον ἀπαναίνεσθαι τὰς ὕλικὰς προσπαθείας, καὶ προσεθίζον ἱερῶς ἀνατείνεσθαι διὰ τῶν φαινομένων ἐπὶ τὰς ὑπερκοσμίους ἀναγωγάς. Τροσᾶτα μὲν ἡμῖν εἰρήσθω διὰ τὰς ὕλικὰς καὶ ἀπεμφαινούσας τῶν ἱερῶν λογίων ἀγγελουσιδεῖς εἰκονογραφίας· ἐξῆς δὲ ἀφορίσασθαι χρῆ, τί μὲν αὐτὴν εἶναι τὴν ἱεραρχίαν οἰόμεθα· τί δὲ πρὸς αὐτῆς ἱεραρχίας ὄνινασθαι τοὺς ἱεραρχίαν κεκληρωμένους. Ἠγήσοιτο δὲ τοῦ λόγου Χριστὸς, εἴπερ ἐμοὶ θέμις εἶπεῖν, ὃ ἐμὸς, ἡ πάσης ἱεραρχικῆς ἐκφαντορίας ἐπιπνοία! Σὺ δὲ, ὦ παῖ, κατὰ τὴν οἰαν τῆς καθ' ἡμᾶς ἱεραρχικῆς παραδόσεως θεσμοθεσίαν, αὐτὸς τε ἱεροπρεπῶς ἄκουε τῶν ἱερῶς λεγομένων ἐνθεος ἐνθέων ἐν μύσει γινόμενος, καὶ τῇ κατὰ νοῦν κρυφίότητι τὰ ἅγια περιστέλλας ἐκ τῆς ἀνιέρου πληθοῦς, ὡς ἐνοσιδῆ διαφύλαξον· οὐ γὰρ θεμιτὸν, ὡς τὰ λόγια φησιν, εἰς ἕας ἀποβρίβαι τὴν τῶν νοητῶν μαργαριτῶν ἀμιγῆ καὶ φωτεινῆ καὶ καλλοποιὸν εὐκοσμίαν.

enim fas est, ut Eloquia testantur γ , porcis projicere

accommodant, et pardum fore aiunt ursumque orbum catulis ferocientem ν . Addam etiam quod abjectissimum omnium absurdissimumque videtur: nam et vermis speciem ipsam sibi afflixisse κ , divinorum periti tradiderunt. Sic omnes divina sapientes, et occultæ inspirationis interpretes, a rebus imperfectis profanisque Sancta sanctorum intemerate secernunt, nec non dissimilem illam sacram deprædicant effictionem, ut nec immundis divina sint obvia, neque studiosi divinarum **16** figurarum contemplatores formis istis tanquam veris immorentur; et ut res divinæ cum verissimis negationibus, tum diversis a rebus infimis propriorum vestigiorum similitudinibus celebrentur. Nequaquam igitur absurdum, si naturas illas cœlestes, ob dictas causas, discrepantium dissimilitudinum similitudinibus efforment: nam neque nos fortassis ad indagandum dubitando, ad anagogem (quæ ad cœlestia nos ducit) per accuratam rerum sacrarum perscrutationem venissemus, nisi nos deformitas explanatoriæ fictionis angelorum perculisset; quæ minime sinebat mentem nostram absonis istis efformationibus immorari, sed eam excitabat ad omnes materiales affectiones deserendas, et assuefaciebat sancte ex iis quæ apparent, ad supermundiales anagogias seu ascensus aspirare. Hæc a nobis dicta sint propter materiales illas ac dissimiles, quæ in sacris eloquiis habentur, angelorum delineationes: deinceps vero definiendum, quid ipsammet hierarchiam esse arbitremur, quidque consortes ejus ex ipsa capiant emolumentum. Sit autem dux verbi Christus (si mihi fas sit dicere) mens, qui universam illam hierarchicam inspiret elucidationem. Tu vero, fili, juxta sanctam hierarchicæ nostræ traditionis sanctionem, prout sancta decet, audi quæ sacrosanctè proferuntur, ipsemet divinus divina doctrina factus, atque animi secreto sancta recondens, tanquam uniformia, a profana multitudine conserva; neque spiritalium margaritarum purum illum, ac lucidum pulchriticumque adornatum.

ADNOTATIONES CORDERII.

Cum primo capite docuerit, nos per signa sensibilia in spiritualium rerum notitiam devenire; apte jam subjungit, res cœlestes ac divinas in Scripturis dissimilibus signis ac figuris explicari, cum per propriam similitudinem ac speciem a nobis in hac vita cognosci nequeant.

§ 1. Ac primum quidem facit Operis sui distributionem, et quid in præsentī tractatu spectet, exponit, et caute monet, nos per effictas angelorum formas ad eorundem simplicem naturam contemplandam adduci oportere, ut, cum Scriptura, verbi gratia, tribuit angelo formam effictam aquilæ, sciamus, per hanc formationem aquilæ, quæ non simplicis naturæ sed compositæ est, nos ad quid simplex in angelo intelligendum revocari; scilicet revocamur ad intelligendum esse in angelis aciem quamdam acutissimam spiritualis et sublimis perspicientiæ: atque id quidem necesse est scire, ne nobis eveniat quod vulgo, ut existimemus forte habere angelos pedes, facies, alas, et similiter in aliis formis effictis, per quas Scriptura nos ad ascensum anagogicum nobis accommodatum invitat.

Poeticis sancte fictionibus. Hinc patet omnem theologiam symbolicam habere aliquid effictum, sive illud sit in sermonibus, sive in nominibus, sive etiam in formis sensui subjectis. Maxime vero proprium

ν Osee XIII, 7. κ Psal. XXI, 7. γ Matth. VII, 6.

VARIE LECTIONES.

⁶⁷ M. ἀχράντων. ⁶⁸ M. ἀπομεῖναι. ⁶⁹ Ch. D. P. οὐδὲ γὰρ. ⁷⁰ M. ἀγωγὴν.

est theologiæ symbolicae, quæ in iis quæ sensu percipiuntur versatur, formas ex animalibus, quæ cernuntur, aut ex eorum partibus effingere **17** et induere. Neque solum ex talibus, sed ex coloribus omnis generis. Quæ omnia verus ille theologus Dionysius uno verbo *divina visa* appellavit, distinguens ea a profanis et fortuitis visis. Tribus autem modis potissimum in prophetis et aliis beatis theologia symbolica declaratur, scilicet aut formatione rei cadentis sub sensum visus, aut sub sensum aurium, aut translatione verbi significantis aliquid spirituale. Vide hæc fusius apud Cyprisiotam, Decad. 1, cap. 6.

§ II. Ne fallamur, monet figuras illas angelis esse dissimiles; et occurrit aliquorum objectioni, putantium nobiliores iis formas affingi debuisse et ostendit, per viles istas figuras non solum nostræ conditioni, sed etiam angelorum honori melius consultum esse, ut dum sacris et arcanis istis ænigmatibus obteguntur, non pateat vulgo aditus ad sacram illam divinarum mentium veritatem. Maxime vero proprium est theologiæ symbolicae, quæ in iis quæ sensu percipiuntur, versatur, formas ex animalibus quæ cernunt, aut ex eorum partibus effingere, et induere, neque solum ex talibus, sed ex coloribus omnis generis, quæ omnia verus ille theologus Dionysius c. 1 *De divinis nominibus* uno verbo *divina visa* appellavit, distinguens ea a profanis et a fortuitis visis.

Neque nos hami repentibus imaginum vilitatibus tenacius affigeremur. Ex his patet, non oportere nos hæerere in symbolice effictis formis, quomocumque effingantur sive in specie sub sensum cadente, sive in vocabulis quæ videntur habere multum absoni et absurdi, sed potius omni studio ad sublimiores cogitationes recurendum. Qui enim, inquit Basilus, ad celsiores notiones ex verbis non ascendit, sed in ipsis delineationibus corporum, verberum compositione factis, residet, audiet ex Moyse, Deum esse ignem ^z et a Daniele sapiente ad alias opiniones detorquebitur ^a; ita fiet, ut non solum falsas cogitationes, sed inter se pugnantes, ex ipsis rebus colligat.

Ibidem. Duplicem esse sacræ illius manifestationis modum. Ex his efficitur, inquit Cyprisiota, Decad. II, cap. 1, duplicem esse theologiam demonstrativam. Unam, quæ affirmanter et ex effectis inducitur; alteram quæ neganter et privative. Et illa quidem ex similibus formis effictis, hæc ex dissimilibus. Hoc tamen in affirmativa theologia cernitur, ipsam etiam per formas factas in Scriptura sacra progredi, honestius tamen quam per ea quæ symbolice dicta sunt in utroque genere formationum, quas Patres vocarunt προσόλους, nos dicamus *terrenas*, quatenus etsi altera pars theologiæ, scilicet symbolicae, in verbis translatis et adumbratis pergit, multum tamen absoni et dissentanei in eis apparet.

§ III. Docet duplicem esse sacræ illius mysticæ manifestationis modum. Duobus enim modis, inquit Maximus, laudatur Deus, aut tanquam similis omnibus (omnia enim in ipso consistent), aut tanquam dissimilis (nihil est enim eorum quæ sunt). Exponit deinde Dionysius, quomodo formentur isti modi nominandi Deum per similia, ut cum dicitur Deus in Scriptura Verbum, et mens, et cætera similia: cum dicit autem τὴν θεοπρεπῆ λογιστέα, id est *convenientem Deo rationalitatem*, significat, Deum non dici rationalem tanquam participem rationis, sed quod sit totus ipsa per se subsistens ratio. Vide dicta Observatione 8 et 9. Dissimilia vero vocat ea quæ per negationem de Deo dicuntur, et non quid sit, sed quid non sit, declarant. Vide ibidem supra Observat. 8. Hæc enim, inquit Nyssenus, est notio ejus maxime propria nota, naturam ejus esse supra omnem notam notionis designatricem. Quare cum negationes magis proprie Deo convenient quam affirmationes, recte concludit sanctus Dionysius, descriptiones illas mysticas convenientius fieri per formas dissimiles, quam per similes; utpote anagogicæ adductioni magis aptas, et deceptioni minus obnoxias.

Cum ergo negationes in divinis veræ, affirmationes vero incongruæ sint. Nota ex divo Thoma in 1 *Sent.*, distinct. 22, quæst. 1, artic. 2, quod cum in nomine duo sint, scilicet modus significandi, et res ipsa significata, semper secundum alterum possit removeri a Deo, vel secundum utrumque, sed non possit affirmari de Deo, nisi secundum alterum tantum. Cum itaque ad veritatem et proprietatem affirmationis requiratur, ut totum asseratur, ad proprietatem autem negationis sufficiat, si alterum tantum desit, ideo dicit Dionysius, quod negationes sint absolute veræ, sed affirmationes non nisi secundum quid. Quia quantum ad significatum tantum, et non quantum ad modum significandi. Unde bene observat idem divus Thomas in *Quæstionibus disputatis*, quæst. 7, artic. 5, sanctum Dionysium ita dicere negationes in Deo esse veras, ut tamen non asserat affirmationes esse falsas, sed incongruas. Quantum enim ad rem significatam Deo vere tribuuntur, quæ in Deo aliquo modo est, sed quantum ad modum quem significant, de Deo negari possunt. Quodlibet enim istorum nominum, secundum nostrum modum concipiendi, significat aliquam formam definitam, et sic Deo non attribuuntur, **18** et ideo de ipso negari possunt, quia ei non convenient per modum qui significatur, sive secundum quod sunt in intellectu nostro. Deo enim convenient modo sublimiori. Unde affirmatio incongrua dicitur, quasi non omnino ipsi congruens, propter diversum modum, et ideo secundum doctrinam Dionysii, tripliciter ista de Deo enuntiantur. Primo quidem affirmative, ut dicamus, *Deus est sapiens*, quia nimirum in ipso est prototypus sapientiæ ab ipso fluentis. Quia tamen in ipso non est sapientia, qualem nos concipimus et nominamus, potest vere negari, ut dicatur, *Deus non est sapiens*, scilicet, secundum sapientiam a nobis intellectam. Rursum, quia sapientia non negatur de Deo, quasi ipse deficiat a sapientia, sed quia supereminentius est in ipso, quam dicatur aut intelligatur; ideo dicendum, *Deus est supersapiens*. Et sic per triplicem istum modum loquendi, Dionysius perfecte explicat qualiter ista Deo attribuuntur. Vide caput 2 et 3 *De divinis nominibus*, et cap. 1 *Myst. theologiæ* et observationes nostras generales, præsertim v et viii.

Ibid. Arcanorum obscuritati magis propria est rerum invisibilium per dissimiles effictiones explanatio, etc. Hisce conformiter Hugo de Sancto Victore sic ait: Non solum ideo dissimiles figurationes probabiles sunt, quod supermundialium excellentias ostendunt; sed ideo etiam, quod nostram animam magis quam similes figurationes a materialibus et corporalibus reducunt, neque in se quiescere sinunt. Cuius rei ratio est, quod quælibet res creatæ, quantumcunque perfectæ, infinito quodam intervallo a Deo distent, ut qui illas absque ulla proportionem superet: quamobrem magis perfecta est illa de Deo notitia, quæ istiusmodi omnes perfectiones de Deo negando, tradit quid Deus non sit, quam quæ illas affirmando per tam exiles perfectiones, conatur nobis explicare quid sit Deus. Cum igitur ad habendam de Deo cognitionem negativam, dissimiles figurationes aptiores sint similibus (eo quod dissimilitudo neget, similitudo vero affirmet) ex mente sancti Dionysii, ad veram Dei cognitionem, quæ in hac vita obscura est, acquirendam, magis propria et accommodator est illa per dissimiles effictiones explanatio. Hoc ipsum fusius probans in sequentibus, et *Mysticæ theologiæ* studioso, quasi manum in hac via, ne cespitet, porrigens, ostendit,

^z Deut. iv. ^a Dan. x.

Istiusmodi dissimiles et contrarias loquendi formulas magnam vim habere ad animum nostrum extimulandum, ne hæreat in rebus materialibus ac sensibilibus, sed quanto illas viderit magis absonas, ac rebus divinis minus proportionatas, tanto promptus sese a formis istis expediat, et totum transferat ad intelligentiam mere spiritalem ac divinam. Neque vero solum aptiores, sed etiam securiores esse significat istiusmodi absonas similitudines; siquidem illæ similitudines dum quodammodo probabiles videntur, non sine periculo aliquo circa se occupant ac detinent intellectum nostrum; neque ad id quod spiritale atque intelligibile est, eum libere transire permittunt, quo directe una cum affectu illico tendendum erat. Unde in nobilioribus, inquit sanctus Dionysius, *formis effingendis credibile est errare aliquos qui existiment esse naturas cœlestes specie quadam aurea*, etc., dum nimirum audiunt angelos describi tanquam juvenes aurea, fulgurea, candidaque veste micantes, etc., periculum est ne errent, istiusmodi quid in angelis vere inesse existimantes. Quod, inquit, *ne iis eveniat, qui nihil altius quam illa pulchra et speciosa quæ apparent, mente complexi sunt, sanctorum theologorum sapientia, quæ sursum ducendi vim habet, ad dissimilitudines absonas sancte se dejicit, non permittens id quod in nobis materiale est, illis indecoris imaginibus inhærendo acquiescere*. Huic igitur incommodo prudenter occurrit mystica theologia per formas illas imperfectas et improprias, absonasque, quæ continuo extimulant animum ad spiritalem quæ illis subest intelligentiam indagandam. Dum enim nobis non satisfacimus istiusmodi de Deo angelisve audiendo aut concipiendo, simul intelligimus, nihil rerum sensibilibus rei intelligibilis atque invisibilis perfectionem representando assequi ullo modo posse, atque adeo omnes hujuscemodi comparationes ac representationes ad hoc assumi, ut nobis potius significent quid non sit, quam quid sit; mentem illico nostram a rebus materialibus avocare assuescimus; et ad mysticam theologiam optime nos comparamus, quando res invisibiles et intelligibiles non erronee per visionem aut intelligentiam, sed vere per visionis intellectionisque vacuitatem attingere conamur; dum post moderatam, quæ nobis permessa sit, rerum cœlestium scrutationem (ubi præ tanta lucis earum magnitudine, illi directe obtueri minime valentes, caligare cœperimus) intellectum demum nostrum in obsequium Dei ac fidei captivamus, vere hoc intelligentes et sentientes, res istas longe sublimiores ac præstantiores esse, quam ut a nobis concipi aut intelligi ullo modo possint quid sint.

Ad plenioram primariæ difficultatis, quæ hoc capite mota est, resolutionem, 19 scilicet, utrum spiritualia ac divina verius atque convenientius designentur per negativa et dissimilia, quam per affirmativa et nobiliora, notandum hic breviter, et respondendum cum Dionysio Carthusiano, nimirum, directe quidem, et quantum ex natura rei, atque ex parte objecti et mediæ, per affirmativa et nobiliora, verius, clarius atque eminentius immaterialia divina cognosci; sed ex parte imbecillitatis et tenuitatis ingenii nostri, atque adeo indirecte, contingere oppositum. Nostra quippe cognitio ab imperfectioribus ad perfectiora paulatim procedit, et ad errandum proclivis est: ideo in primis facilius capimus quid Deus et mentes illæ deformes non sint, quam quid sint. Unde lib. III *De anima* dicit Aristoteles, quod simplicium intelligentia seu cognitio fit per negationem; facilius enim apprehendimus, quod Deus et angeli non sint extensive magni aut parvi, figurati aut circumscripti, colorati aut sensibilibus lucidi, quam quid sit illa ipsorum simplicitas, aut qualiter terminetur essentia angeli in se aut in loco, ita quod cum sit in aliquo spatio loci, non sit in toto spatio universi.

Insuper, cum multi se super sensum et imaginationem et super cuncta materialia elevare non valeant, facile induci possent ad existimandum, quod Deus et substantiæ separate sint quædam materialia entia splendidissima et speciosissima, aut corporea lumina; ad quod vitandum, aptius describuntur interdum per viliora, quæ clarum est ipsis substantialiter minime convenire. Cognitio tamen per affirmativa et digniora, per similia et propinquiora in se perfectior est ac magis distincta, imo vicinior perfectæ notitiæ rei per speciem. Nec obstat quod sanctus Dionysius lib. *De mystica theologia* doceat, perfectissimam Dei contemplationem in præsentî vita esse illam, qua ei unum tanquam prorsus ignoto, et in qua omnia ab ipso auferuntur. Hoc etenim contingit ex parte nostri, et quia hoc ipsum quod vere Deo convenit, et quod affirmative de ipso concipimus, competit ei in infinitum excellentius atque perfectius, quam intelligere valeamus. Siquæ illa ab ipso auferimus et negamus, non simpliciter et absolute, quantum ad id quod in sua natura sunt, sed quo ad modum quo illa capere possumus in hac vita, prout superius diximus, et infra etiam libris sequentibus hæc fusius exponetur.

§ IV. Ex omnibus aut bonas contemplationes eliciendas esse; et simul explicat, quomodo passiones iræ, concupiscentiæ, et similes, cum de angelis dicuntur, accipiendæ sint.

§ V. Ostendit non solum angelos, sed etiam Deum ipsum in Scripturis partim a rebus nobilissimis, ut solem; partim a mediis, ut ignem; partim a vilissimis, ut vermem, denominari: per hæc autem fere Christum intelligit; et in sole alludit ad Malachiæ cap. IV, 2; Sapientiæ V, 6; Isaia: LX, 1, ubi dicitur: *Orietur vobis Sol justitiæ*: in stella alludit ad Numerorum cap. XXIV, ubi dicitur: *Orietur stella ex Jacob*, Christus scilicet, ut stella et sol nos illuminans et inflammas, omnique gratia lætificans, et in cœlum deducens. In luce alludit ad Joannis I, *Erat lux vera*: vide dicta præcedenti capite. In igne alludit ad Exodi cap. III, ubi Moyses vidit rubum ardentem innoxio igne, designans, Christum Divinitatis igne Virginem matrem in conceptione et nativitate illustraturum, virginitatis flore minime læso. In aqua alludit ad Joannis cap. VII, 57, ubi Christus ait: *Si quis sitit, veniat ad me, et bibat*, id est, doctrinam et spiritum evangelicum hauriat; et *flumina*, id est, plurima copia aquæ vivæ, id est, gratiæ et donorum Spiritus sancti, *fluent de ventre ejus*, id est, de corde et mente, quæ quasi venter est animæ: fluent, inquam, per actus virtutum, operationes et effectus gratiæ, quibus se non tantum juvet, sed et alios. In unguento alludit ad Canticorum I: *Unguentum effusum nomen tuum*. In lapide, ad Ephes. II, 20, ubi Christus angularis lapis dicitur, ut qui Ecclesiæ structuram totam continet et complectitur. In leone, pardo, urso, alludit ad Osee c. XIII, 7: *Et ego ero eis quasi leona, sicut pardus in via Assyriorum. Occurram eis quasi urso raptis catulis*. In verme alludit ad Psal. XXI: *Ego autem sum vermis*, propter carnis humilitatem, et exinanitionem in passione: quæ omnia ad ascensum anagogicum conducunt.

PARAPHRASIS PACHYMERÆ (8).

§ I. Πρέπει τοιγαροῦν, ὡς ὑπολαμβάνω (διστακτικῶς δι' ἀσφάλειαν, ἢ καὶ βεβαιωτικῶς, τὸ εἶμαι κατὰ τοῦς

§ I. Expedi utique, meo iudicio (dubitanter accipiens propter securitatem, vel etiam affirmant-

(8) Vide Scholia S. Maximi, tom. II, cap. 2.

ter, verbum οἶμα secundum veteres) primum exponere, quem universæ tam terrestris quam cœlestis hierarchiæ scopum arbitremur (*arbitremur* 20 autem dixit, pro sua philosophica vel potius Deo amica modestia); quidve prosit quælibet hierarchiarum (sive cœlestem dixeris, sive nostram) sui initiatoribus initiati-ve: deinde vero dicendum de cœlestibus hierarchiis, juxta illam, quam de iis in sacris literis habemus manifestationem atque explanationem. De illis autem loquens, utitur verbo ὑμῆσαι; quia de re bona loqui, hymnus sive laus boni est; sicut de re prava verba facere, vituperium est mali. De angelicis itaque divinisque virtutibus verba facere, idem est atque eas laudare. Ad hæc dicendum, quibus formis sacræ Scripturæ cœlestes ordines figurant; et ad qualem simplicitatem per eas formas quæ effinguntur, revocemur: verbi gratia nominamus forte aquilam, compositum aliquid dicimus, mente vero per visus acumen et excellentiam ad simplicitatem adducimur. Quando enim quis loquitur, ut intelligamus, omnino sermones adhibet: cum autem id quod dicitur intellectum fuerit, simplex in mente cognitio existit; maxime si simplicia formæque expertia sint, de quibus loquimur. Si enim res sensiles ita per simplicem aliquem conceptum intelligimus, quanto magis res spirituales? Quare porro quærimus, ut ad simplicitatem adducamur? ut non accidat nobis, quod vulgo res sacras profano modo intelligenti; nec putemus cœlestes illas virtutes multos pedes et multas facies habere, et ad pecudum ferarumve formas efformatas, vel aquilarum speciem præ se ferre, aut volucrum plumescitiam, quemadmodum in Ezechiele reperitur; et ne cogitemus rotas quasdam igneas supra cœlum, et sellas ad sedendum accommodatas, atque equos ac satellites et quæcumque alia a prophetis sacris variis symbolis sunt tradita. Etenim utiliter theologia similes sacras formas rebus figuræ expertibus adhibuit; partim quidem, ut intelligendi virium nostrarum haberet rationem; partim vero, ut propriam nobis et connaturalem ad superna penetrandi viam præpararet. In quantum enim aquilam, v. g., nominat, duo nobis maxima præstat: siquidem nobis ex assuetis res ipsas declarat, hisque, quod connatu-

§ II. Hinc concludit quomodo oporteat per res dissimiles ac terrenas cœlestes explicare; atque: **Quod si** 21 cui videantur sacræ quidem fictiones compositionesque approbandæ, quasi non alio quam hoc modo, ita quæ in se permanent, et incognita atque inaspectabilia existunt, cognosci queant, absurdas autem existimet ejusmodi compositiones, ubi et omnem illam rudem angelicorum nominum adumbrationem sive scenam. Siquidem ut in scena ab sunt qui adsunt, aliorum vero personas referent, ita et hic alia proposita, sed alio modo quam existant, referuntur. Ac decere quidem ille ait theologos, cum ea quæ figura carent exprimere

παλαιούς), πρῶτον ἐκθέσθαι, τίνα μὲν τὸν τῆς ἀπάσης καὶ γῆνης καὶ οὐρανοῦ ἱεραρχίας σκοπὸν οἰόμεθα· (οἰόμεθα δὲ εἶπε, κατὰ φιλόσοφον ἢ φιλόθεον μᾶλλον μετριάσμον)· καὶ τί ὠφελεῖ ἐκάστη τῶν ἱεραρχιῶν, κἄν τὴν οὐρανίαν εἴπῃς, κἄν τὴν καθ' ἡμᾶς, τοὺς τελεστάς αὐτῆς· καθεξῆς δὲ εἰπεῖν περὶ τῶν οὐρανίων ἱεραρχιῶν, κατὰ τὴν αὐτῶν ἐκφαντορίαν καὶ δῆλωσιν τὴν ἐν ταῖς ἀγίαις Γραφαῖς. Τὸ γοῦν εἰπεῖν περὶ τούτων ὑμῆσαι λέγει, ὅτι τὸ περὶ καλοῦ εἰπεῖν ὕμνος καλοῦ ἐστίν· ὡσπερ τὸ περὶ κακοῦ λέγειν, ψόγος κακοῦ ἐστίν. Ταῦτό γοῦν τὸ εἰπεῖν καὶ ὑμῆσαι περὶ τῶν ἀγγελικῶν καὶ θείων δυνάμεων. Μετέπειτα δὲ χρῆ εἰπεῖν, ὁποῖαις εἰκόσιν αἱ ἱεραὶ Γραφαὶ τὰς οὐρανίας διακοσμήσεις σχηματίζουσι, καὶ πρὸς ποίαν ἀπλότητα διὰ τῶν πλασμάτων τούτων δὴ τῶν συνθέτων ἀναγόμεθα· οἷον, λέγομεν τυχὸν ἀετῶν, σύνθετόν τι λέγομεν· νοοῦμεν τὸ ἔξυδερκὲς καὶ ὑπερηρμένον, πρὸς ἀπλότητα ἀναγόμεθα. Ὅτε γὰρ λέγοι τις, ἵνα νοήσωμεν, πάντως λόγους συντίθησιν· ὅτε δὲ τὸ ῥηθὲν νοηθῆι, ἀπλοικὴ κατὰ τὸν νοῦν ἡ ἔννοια γίνεται· καὶ μᾶλλον, ὅτε ἀπλᾶ εἰσι καὶ ἀσχημάτιστα τὰ περὶ ὧν λέγομεν. Εἰ γὰρ καὶ ἐπὶ τῶν αἰσθητῶν οὕτω νοοῦμεν κατὰ ἀπλὴν τίνα ἐπιβολὴν, πόσω γε μᾶλλον ἐπὶ τῶν νοητῶν; Διὰ τί δὲ ζητοῦμεν, ὅπως πρὸς ἀπλότητα ἀναγείημεν; ἵνα μὴ πάθωμεν καὶ ἡμεῖς ταῦτόν τοις πολλοῖς ἀνιέρως νοοῦσι τὰ ἱερὰ, ὥστε πολυπόδας καὶ πολυπροσώπους ὑπολαμβάνειν, καὶ κατὰ κτήνη καὶ θηρία τετυπωμένας τὰς οὐρανίας δυνάμεις, ἢ καὶ ἀετῶν εἶδος ἐχούσας, ἢ καὶ πτηνῶν πτεροφυῖαν, καθὼς ἐν τῷ Ἰεζεκιήλ εὐρηται· καὶ τροχοὺς πυρῶδεις ὑπερουρανοῦς φαντάζεσθαι, καὶ θρόνους πρὸς ἀνάκλισιν ἐπιτηδεῖους, καὶ ἵππους, καὶ δορυφόρους, καὶ ὅσα ἄλλα παρὰ τῶν ἱερῶν προφητῶν διὰ τινων ποικίλων παραδέδονται. Καὶ γὰρ ἐπιτηδεῖως ἡ θεολογία τοῖς τοιοῦτοις ἱεροῖς σχηματισμοῖς ἐπὶ τῶν ἀσχηματίστων ἐχρήσατο, ἅμα μὲν τὴν δύναμιν τοῦ ἡμετέρου νοὸς σκεψαμένη, ἅμα δὲ καὶ τοῦ εἰκείου καὶ συμφυοῦς τῆς ἀναγωγῆς προνοήσασα. Ἐν ὅσῳ γὰρ λέγει τυχὸν ἀετῶν, δύο κατασκευάζει τὰ μέγιστα, καὶ ἡμῖν τοῖς συνήθεσι γνωρίζει τὰ πράγματα, καὶ τούτοις φυλάττει τὸ συμφυές· τὸ γὰρ ἔξυδερκὲς καὶ ταχύτατον καὶ οἷον ὑπερηρμένον τῶν οὐρανίων δυνάμεων παρεδήλωσε· καὶ ἐπὶ τῶν ἄλλων δὲ ὡσαύτως.

§ II. Ἐντεῦθεν κατασκευάζει, πῶς χρῆ καὶ διὰ τῶν ἀνομοίων καὶ χθαμαλῶν ἐκφαίνεσθαι τὰ οὐράνια· καὶ φησιν· Εἰ δέ τι δοκεῖ ἀποδέχεσθαι μὲν τὰς ἱερογραφικὰς συνθέσεις καὶ τὰ πλάσματα, ὡς μὴ ἄλλως ἔνδον, εἰ μὴ οὕτως τὰ ἀπλᾶ καὶ ἐφ' ἑαυτῶν μένοντα, καὶ ἀγνωστα καὶ ἀθεώρητα ὑπάρχοντα, γινώσκεισθαι· ἀτόπους δὲ οἶεται τὰς τοιαύτας συνθέσεις, καὶ πᾶσαν τὴν ἀπότομον ταύτην τῶν ἀγγελικῶν ὀνομάτων σκητὴν. Ὡς γὰρ ἐν τῇ σκητῇ ἄλλοι μὲν εἰσιν οἱ παρόντες, ἑτέρου δὲ ὑποκρίνονται· οὕτω καὶ ἐνταῦθα ἄλλα μὲν εἰσι τὰ ὑποκείμενα, καὶ ἀλλοτρόπως λέγονται. Καὶ πρόπειν, φησὶν ἐκεῖνος, τοὺς θεολόγους, βουλομένους τα ἀνεκόνιστα εἰκονίσει, οἰκείους

καὶ συγγενέσιν ἐκφαίνειν σχηματισμοῖς, ἐκ τῶν παρ' ἡμῖν τιμιωτάτων καὶ ἀδύλων ποσῶς, δηλονότι ἐκ τῶν ἀνθρωπίνων, καὶ μὴ ἐξ ἀλόγων ἢ καὶ ἀψύχων· καὶ μὴ περιτιθέσθαι πολυμορφίας ἐνύλους ταῖς ὑπερκείμεναις ἀπλότῃσιν. Οὕτω γὰρ ἂν εἴπερ ἐποίησαν, δύο ἔμελλον ποιῆσαι τὰ ἀγαθὰ, καὶ ἡμᾶς ἀνάγειν πρὸς κρείττονα καὶ ὑψηλότεραν ἐννοίαν, καὶ τὰ ὑπερκόσμια μὴ καταγείναι καὶ ἀτιμοῦν· τῷ γὰρ οὕτως εἰκονογραφεῖν διὰ τῶν ἀλλοτρίων παντάπασι, δύο ποιῶσι τὰ χεῖριστα, τό τε εἰς τὰ θεῖα ἐξυβρίζειν, καὶ τὴν ἡμετέραν ἀποπλανᾶν διάνοιαν εἰς τὰς ἀνιέρους συμπλάσεις ἐναπομένουσαν. Καὶ τάχα καὶ τις ὑπολήφαιτο τοιαῦτα τὰ ὑπερουράνια, ὥστε καὶ λέοντας καὶ ἵππους εἶναι, καὶ κατὰ τοὺς βόας μυκᾶσθαι τὴν ὑμνολογίαν, καὶ τὰς ἐκεῖσε ταγματαρχίας, ὀρνιθείας ἀγελαρχίας εἶναι, καὶ ζῶα ἕτερα, καὶ ὕλας ἄλλας ἀτιμότερας, καὶ ὅσα ἄλλα, πρὸς τὸ ἄτοπον καὶ ξένον καὶ ἐμπαθὲς ἀποπεσοῦσαι, αἱ τοιαῦται ἀνόμοιοι ὁμοιότητες καὶ ξέναί εἰκόνες ποιῶσι φαντάζεσθαι. Εἰ ταῦτά τις λέγει· καὶ δισχυρίζεται, ἀλλ' ἡ τῆς ἀληθείας ζήτησις, καὶ ἡ ἡμετέρα ἐρμηνεία τε καὶ ἐξηγήσις ἐν ταῖς τοιαύταις μορφώσεσι τὴν σοφίαν εὕρισκεῖ προνοησαμένην καὶ τῶν δύο μερῶν, ἡμῶν τε τῶν ἀκουόντων, κἀκεῖνων περὶ ὧν τοὺς λόγους ποιοῦνται· ὡς μήτε ἐκεῖνας ἐνυβρίζεσθαι, μήτε μὴν ἡμᾶς ἐμπαθῶς ἐναπομένειν ταῖς τοιαύταις ταπεινότησι. Τί δὲ ἐστὶν ἡ ἀτιμότερα ὕλη, καὶ τί τὸ ἄτοπον καὶ ξένον καὶ ἐμπαθὲς, φησὶν ὁ Ἰεζεκιήλ, ὡς ὁμοίωμα ἐωρακέναι θρόνου, καὶ ὡς ὁμοίωμα λέοντος. Ὁ θρόνος ἀτιμότερα ὕλη τοῦ λέοντος, ὅτι αὐτὸς μὲν ἄψυχος, ὁ δὲ λέων ἐμψυχος· ξένον δὲ καὶ ἄτοπον καὶ ἐμπαθὲς ἐστὶν, ὅτι τὸ λεοντόμορφον, θυμικόν τι σημαίνει· καὶ τὸ μόσχειον εἶδος, ἐπιθυμητικόν· ἄτινα πάθη καὶ μεγάλα ὑπάρχουσιν. Οὐ δεῖ γοῦν ἐμπαθῶς ταῦτα νοεῖν. Καὶ πρῶτον μὲν δεικνύουσιν, ὅτι καὶ ἀμφοτέρων προνοήσατο ἡ σοφία τοῦ Θεοῦ οὕτω ποιήσασα, καὶ ἡμῶν καὶ τῶν οὐρανίων ἐκεῖνων· ἡμῶν μὲν, ὅτι ἄλλως οὐκ ἦν μαθεῖν τὰ τοιαῦτα· ἐκεῖνων δὲ, ὅτι, ὡς μυστικά, οὕτως ἀπορρήτως καὶ οὐκ ἄλλως ἔδει ἐκφαίνεσθαι. Μετὰ ταῦτα δὲ δείξει, πῶς οὐ λυμáινεται τοῖς πράγμασι τὸ ἀπεμφαῖνον καὶ ἀνόμοιον τῶν εἰκασμάτων. Καὶ δὴ φησιν, ὅτι εἰκότως προτιθένται οἱ τύποι τῶν ἀτυπῶτων, καὶ τῶν ἀσχηματίστων τὰ σχήματα· οὐ μόνον διὰ τὸ ἡμέτερον ἀσθενὲς· μὴ οἶων τε ὄντων ἀμέσως καὶ δίχα τύπων ἐπὶ τὰς νοητὰς θεωρίας ἀνατείνεσθαι, ἀλλὰ διὰ μέσων μορφώσεων συμφυῶν καὶ ἡμῖν οἰκείων, ἃς δὴ καὶ προτιθέασιν αἱ Γραφαὶ ἐκεῖνων τῶν ὑπερφυῶν θεαμάτων· ἀλλ' ὅτι καὶ τοῦτο ταῖς μυστικαῖς Γραφαῖς προπευδέστατον, δι' ἀπορρήτων αἰνιγμάτων τὰ μυστικά ἀποκρύπτεσθαι, καὶ ἄβητον τιθέναι τοῖς πολλοῖς τὴν κρυφίαν ἀλήθειαν. Ἔστι γὰρ οὐ πᾶς ἱερὸς, οὐδὲ πάντων ἡ γνῶσις, καθὼς ὁ Κυριὸς φησι πρὸς τοὺς ἀποστόλους· Ἔμιν δέδοται γνῶναι τὰ μυστήρια τῆς βασιλείας τῶν οὐρανῶν.

nam etiam id mysticis Scripturis maxime convenit, arcanorum ænigmata abscondi, et occultam illam veritatem vulgo esse inaccessam. Neque enim quis sanctus est, neque omnium est cognitio, quem- a modum Dominus ait ad apostolos : *Vobis datum est nosse mysteria regni cælorum* ^b.

^b Matth. xiii, 11.

A volunt, propriis illa cognatisque efformare, ex iis rebus quæ apud nos pretiosissimæ sunt, minusque materiales, verbi gratia, humanis et non irrationalium atque inanimatarum rerum figuris : neque materiales multiformitates supremis illis maximeque simplicibus rebus affingendas. Hoc enim si fecissent, duo bona præstitissent ; cum nos ad præstantiorem sublimioremque cogitationem erexissent, tum ista supermundialia non ita dejecissent et inhonorassent. Jam vero illa sic alienis omnino figuris describendo, duas res pessimas committunt ; tum quod res divinas contumeliose tractent ; tum quod intellectum nostrum in errorem inducant, sacrilegisque compositionibus cogant inhærere. Et fortassis etiam aliquis suspicabitur, res cœlestes ejusmodi exsistere, ut et leones sint et equi, boumq̃ more laudes mugiant, atque ibidem turmarum præfecturæ, et avicularis principatus existant, aliæque animalia, materiæve aliæ viliores, et quæcunque alia, ad absurda, peregrina, passionisque vergentia, dissimiles ejusmodi ac peregrinæ imagines cogitationibus objiciunt. Si quis hæc objecerit, et indignetur ; veritatis tamen indagatio, nostraque interpretatio atque explicatio in similibus efformationibus reperit, utriusque parti sapientiam providisse, tam nobis, inquam, auditoribus, quam illis de quibus sermo instituitur : ut neque ipsis injuria fiat, neque nos ejusmodi formis abjectis tenacius adhæreamus. Quænam autem vilior illa sit materia, quidve illud absurdum ac peregrinum, et passionibus implexum, ait Ezechiel, a se visam narrans throni similitudinem, et quasi similitudinem leonis. Thronus utique vilior materia leone, quoniam ille anima caret, leo vero vivit : peregrinum autem illud et absurdum passionibusque implexum est, quoniam leonis forma vim irascendi **22** significat, vitulique species, vim concupiscendi ; quæ passionnes et quidem vehementes sunt. Non oportet itaque illa patibili modo accipere. Ac primum quidem ostendunt, Dei sapientiam utrisque, tam nobis scilicet quam virtutibus cœlestibus, hac ratione consuluisse : nobis, inquam, quoniam aliter ista discere non poteramus ; illis vero, quippe mysticis, conveniebat sic occulte et non aliter explicari. Ad hæc probat, quomodo rebus ipsis dissimilitudo illa et inæqualitas effigierum minime officiat. Inquit enim, jure merito figuræ rebus infiguratis, formæque forma carentibus affinguntur non propter nostram duntaxat imbecillitatem, qua non valemus immediate et sine figuris ad spirituales earum contemplationes assurgere, adeoque opus habemus intermediis iis efformationibus nobis connaturalibus propriisque, quas idcirco sacræ Scripturæ supernaturalibus istis spectaculis prætendunt ; sed quoniam

§ III. Quod si vero quis admiserit quidem talem A per res sensiles rerum spiritalium comprehensionem, sed improbet duntaxat absurdas istiusmodi formarum fictiones, dicens, pudendum esse tam turpes rebus deiformibus figuras accommodari; illi dictum sufficiat duplicem esse manifestandi modum, alterum quidem ex similibus, alterum vero ex dissimilibus formis effictum. Ubi observa primum, quid de Deo mysticæ Scripturarum traditiones enuntient: quandoque quidem ex similibus, ut verbum ac mentem, juxta illud: *Quis novit sensum (seu mentem) Domini* ^c? et essentiam, juxta illud: *Ego sum qui sum* ^d: ipsam sapientiam, et non simpliciter ratiocinationem, sed ipsam ratiocinationem prædicant, vere existentem essentiam, causamque existentis rerum cæterarum, et lucem, et vitam, ut in sacris Evangeliiis habetur; quæ nomina omnia cum honestiora quidem sint, rerumque sublimiorum, vel sic tamen etiam a vera similitudine procul absunt; siquidem est super hæc omnia, cum utique ista sine comparatione a natura illa beata deficient. Quandoque vero dissimilibus declarationibus divinum illud Numen per negationem **23** celebratur, cum inaspectabile vocatur, et infinitum, quodque capi non possit; unde non quid est, sed quid non est significatur. Ex duabus itaque hisce enuntiationibus, magis propriam demonstrat esse illam, quæ est ex rebus dissimilibus. Siquidem vere novimus Deum non esse aliquid rerum existentium, sed ignoramus superessentialem ejus termini carentiam, et inintelligibilitatem, C sive, ut ita dicam, amentiam; amentiam, inquam, non secundum mentis privationem, sed quod ejus cognitionem mens nulla capiat: quemadmodum etiam alia, ut invisibilitas et infinitas ejus, non privative, sed negative intelligenda sunt. Cum itaque negationes in divinis veræ sint, affirmationes vero absontæ, magis propria est in iis enuntiatio ac demonstratio per dissimilia. Quæ cum ita sese habeant in Deo, consequens est Scripturas sacras honorare potius, et nequaquam aliquo dedecore affirere divinas illas dispositiones, per ejusmodi formarum dissimilium effictiones, ut bovis, aquilæ, cæterasque quibus eas innuit supermundialiter materiatis omnibus hisce rebus inferioribus sublimiores existere. Si enim is qui leonis formam, multosque pedes atque alas habere dicitur, etiam ratione præditus est, et expers materiæ, quomodo non etiam supermundialiter res hasce materiatas, quæ a nobis intelliguntur, excedat? Observa quam pudere rationem dederit, cur animalium mentio fiat in cælestibus, sive imaginum eorum. Quemadmodum enim Deus existens in omnibus, nihil in omnibus habet ejusdem secum generis, ideoque nihil rerum omnium, est ipsius declarativum; idcirco etiam alia methodo de Deo loquimur, dicentes, Deum non esse hoc et illud, quod per dissimilia vocat: sic

§ III. Εἰ δὲ τις δέχοιτο μὲν τὴν τοιαύτην διὰ τῶν αἰσθητῶν εἰκόνων τῶν νοητῶν κατάληψιν, αἰτιάσαιτο δὲ μόνον τὰς ἀτόπους εἰκονογραφίας, λέγων εἰς αἰσχύνην εἶναι τὰ οὕτως αἰσχροῦ εἰκονίσματα τοῖς θεοσιδέσιν ἀνατιθέναι· ἀρκεῖ εἰπεῖν πρὸς αὐτόν, ὡς διττός ἐστι τῆς ἐκφαντορίας ὁ τρόπος· ὁ μὲν ἐκ τῶν ὁμοίων, ὁ δὲ διὰ τῶν ἀνομοίων μορφωμάτων πλαττωμένος. Καὶ ἴδε πρῶτον ἐπὶ Θεοῦ, τί λέγουσιν αἱ μυστικαὶ τῶν Γραφῶν παραδόσεις· ποτὲ μὲν ἐκ τῶν ὁμοίων, λόγον καὶ νοῦν κατὰ τὸ, *Τίς ἔγνω τοῦτον Κυρίου*; καὶ οὐσίαν, κατὰ τὸ, *Ἐγὼ εἰμι ὁ ὢν*· τὴν αὐτοσοφίαν, καὶ οὐχ ἀπλῶς λογιότητα ἀλλ' αὐτολογιότητα ὑμνεῦσαι, τὴν ὄντως ὑπαρξίν οὖσαν καὶ αἰτίαν τῆς τῶν ἄλλων πάντων ὑπάρξεως, καὶ φῶς καὶ ζῶην, ὡς τοῖς ἱεροῖς Εὐαγγελίοις· τῶν τοιούτων ἀπάντων ὀνομάτων σεμνοτέρων ὄντων καὶ ὑπερκειμένων τῶν ὕλικῶν, εἰ καὶ οὕτω πάλιν πρὸς τὴν ἀληθινήν ἐμφέρειαν ἀποδέουσιν· ἐστὶ γὰρ ὑπὲρ ταῦτα πάντα, ἃ δὴ ἀσυγκρίτως τῆς μακαρίας ἀπολείπονται φύσεως. Ποτὲ δὲ ἐκ τῶν ἀνομοίων ὑμνεῖται τὸ Θεῖον κατὰ ἀπόφασιν, ἀόρατον λεγόμενον, καὶ ἀπειρον, καὶ ἀχώρητον· ἐξ ὧν οὐ τί ἐστὶν, ἀλλὰ τί οὐκ ἐστὶ σημαίνεται. Ἀπὸ τοῦ τούτων τῶν δύο ἐκφάνσεων κυριωτέραν τὴν ἐξ ἀνομοίων δείκνυσι. Τὸ μὲν οὖν οὐκ εἶναι ταύτην τι τῶν ὄντων, γινώσκωμεν· ἀγνοοῦμεν δὲ τὴν ὑπερουσίαν αὐτῆς ἀοριστίαν καὶ ἀνόητον· ἀνόητον δὲ, οὐ κατὰ στέρησιν νοήσεως, ἀλλ' ὅτι νόησιν ταύτης οὐκ ἐστὶ λαθεῖν· ὡσπερ καὶ τὰλλα, τὸ ἀόρατον καὶ ἀπειρον, οὐ κατὰ στέρησιν, ἀλλὰ κατὰ ἀπόφασιν. Τοίνυν ἐπεὶ αἱ μὲν ἀποφάσεις ἐπὶ τῶν θεῶν, ἀληθεῖς, αἱ δὲ καταφάσεις, ἀνάρμοστοι· οἰκαιοτέρα μᾶλλον ἐστὶν ἐπὶ τούτων ἢ διὰ τῶν ἀνομοίων ἐκφαντορία καὶ δῆλωσις. Καὶ εἰ ταῦτα οὕτως ἐπὶ Θεοῦ, συναγόμενόν ἐστι καὶ ἐπὶ τούτοις, ὅτι τιμῶσιν ἄρα, οὐκ αἰσχροῦς πληροῦσι τὰς θείας διακοσμήσεις αἱ ἱερὰ Γραφαί, αἱ διὰ τῶν ἀνομοίων μορφοποιεῖται, τοῦ βόδι, τοῦ ἀετοῦ, καὶ τῶν λοιπῶν αὐτὰς ὑποδεικνύσαι, ὡς ὑπεράνω δηλονότι οὖσας τῶν ὕλικῶν ἀπάντων ὑπερκοσμίας. Εἰ γὰρ ὁ λεοντόμορφος λεγόμενος, καὶ πολύπους, καὶ πολύπτερος, καὶ λογικός ἐστὶ, καὶ αἴθερος, πῶς οὐ δηλονότι ὑπερκοσμίας ἐκθέθηκε τὰ ὕλικά καὶ παρ' ἡμῖν νοούμενα; Ὅρα δὲ πῶς καλῶς ἀπελογήσατο, διὰ τί ζῶων μνήμην ἔχει τὰ οὐράνια, ἦτοι εἰκόνας. Ὡσπερ γὰρ ὁ ἐπὶ πάντων Θεὸς οὐδὲν ἐν τοῖς πᾶσιν ἔχει ὁμογενές, καὶ διὰ τοῦτο εἰκότως οὐδὲν τῶν ἀπάντων ἐστὶ δηλωτικὸν αὐτοῦ, ἀλλὰ λοιπὸν ἄλλη μεθόδῳ θεολογοῦμεν, λέγοντες ὅτι οὐκ ἐστὶν ὁ Θεὸς τὸ καὶ τὸ, ὅπερ καλεῖ διὰ τῶν ἀνομοίων· οὕτω καὶ ἐπὶ τῶν οὐρανίων δυνάμεων καλῶς οἱ θεολόγοι ἐποίησαν, τεχνικῶς οὐδενὶ τῶν αὐτῶν αὐτὰς ὁμοιωσαντες, ἀλλ' ἐκ τῶν αἰσθητῶν, ἄπερ καλεῖ ἄτιμα, τὴν τελείαν λαβόντες ἐμφέρειαν, τοῦτο πρὸς τιμὴν αὐτῶν πεποιηκότες, ἵνα πλασματώδης καὶ οὐκ ἀληθῆς γένηται τούτων ἢ μίμησις. Ἐντεῦθεν βούλεται δεῖξαι κατὰ τὸ βίαιον, ὅτι καὶ μᾶλλον τῶν ὁμοίων αἱ ἀνόμοιοι εὐαρμωστότεροι. Εἰς μὲν γὰρ τὰς τιμωτέρας καὶ ὁμοίας, εἰκός ἐστι καὶ ἀποπλανηθῆναι τι-

• Rom. xi, 34. ^d Exod. iii, 14.

να. ὅπου γε καὶ εἰς τὰς ἀνομοίους πινὲς ἐξώλισθον, A
 εἰθὼς ἐλέγομεν ἔμπροσθεν. Οἰηθήσονται γὰρ, χρυ-
 σοειδεῖς καὶ στίλβοντας ἀνδρας εἶναι, καὶ λαμπρὰν
 φοροῦντας ἐσθῆτα, καὶ πυρώδεις δίχα καύσεως καὶ
 ἀβλαβῶς εἶναι· αἱ γὰρ λεγόμεναι πυρὸς φλόγες οὐ
 καυστικάι, ἀλλὰ ζωτικάι εἰσι, καὶ τᾶλλα ὅσα φασιν
 αἱ Γραφαί. "Ὅπερ ἵνα μὴ πάθωεν οἱ μηδὲν τῶν φαι-
 νομένων ὑψηλότερον φαντασθῆναι δυνάμενοι, ἢ ὑψηλὴ
 σοφία τῶν θεολόγων εἰς ἀνομοίους καὶ ἀπεμφαινού-
 σασ εἰκόνας κατάγεται, μὴ συγχωροῦτα μὲν τὴν ἰά-
 νοιαν ἡμῶν ἀναπαύεσθαι εἰς αἰσχρὰς καὶ ἀπρεπεῖς
 ἀναπλάσεις, διεγείρουσα δὲ τὸ ἀνωφερὲς τῆς ψυχῆς
 τῇ δυσμορφίᾳ τῶν πλάσεων, ὡς δῆλου δηλαδὴ ὄντος
 καὶ τοῖς ἄγαν ὑλικοῖς τὴν διάνοιαν, ὅτι οὐκ εἰσὶ τὰ
 θεῖα τοιαῦτα. Ἀκριβῶς οὖν εἰδότες ὅτι οὐκ εἰσὶ τοι-
 αῦτα, ζητήσομεν τὴν ἀλήθειαν, τὴν ὅτι ἄλλο τι παρὰ B
 ταῦτά εἰσιν. Ἄλλως τε καὶ τοῦτο ἐννοῆσαι χρῆ, ὅτι
 οὐδὲν τῶν ὄντων καθόλου, τῆς τοῦ καλοῦ μετουσί-
 ἑστέρηται· ἐπεὶ καλὰ λίαν παρὰ τῆς Γραφῆς μεμαρ-
 τύρηνται.

fictionibus acquiescere, sed eam animæ partem
 excitat et stimulat, tanquam videlicet clarum sit etiam
 non esse tales: ut cum clare cognoverimus eas
 quid aliud ab illis sunt. Quin et hoc scientiam, nihil eorum quæ sunt omni prorsus boni participa-
 tione privatum esse; quoniam bona valde, testimonio Scripturæ, cuncta comprobantur.

§ IV. Ἔστι τοιγαροῦν ἐκ πάντων αὐτῶν καλὰς
 θεωρίας καὶ προσηκούσας τοῖς νοητοῖς ἐπινοῆσαι, ἃς
 δὴ καὶ ἀνομοίους ὁμοιότητος φαίμεν ἂν, ὅτι ἐτέρω
 τρόπῳ τὰ νοητὰ ἔχουσιν, ἢ τοῖς αἰσθητοῖς ἑτεροτρό-
 πως ἀπονεμένηται. Αὐτίκα γὰρ ὁ θυμὸς, ἐπὶ τῶν C
 κάτω μὲν, ἐξ ἔμπαθοῦς ὀρμῆς ἐγγίνεται, καὶ πάσης
 ἀλογίας ἐστὶν ἔμπλεως ἢ τοιαύτη τοῦ θυμοῦ κίνησις·
 ἀλλ' ἐπὶ τῶν νοητῶν ἑτεροτρόπως νοοῦμεν τὸν θυμὸν,
 τὴν ἀνένδοτον λέγοντες ἔλλογον κίνησιν, καὶ τὴν
 ἀχαύνωτον ἔξιν καὶ ἀμετάβλητον ἐν ταῖς εἰς τὸ καλὸν
 ἰδρύσεσιν. Ὡσαύτως ἔχει καὶ ἡ ἐπιθυμία, ἐπὶ μὲν
 τοῖς ἀλόγοις, ἀπερίσκεπτόν τινα ἐμπάθειαν, ἐξ ἐμ-
 φύτου κινήσεως πολλάκις· ὅτε δηλαδὴ ἀπὸ συμπτω-
 μάτων φυσικῶν τὴν κίνησιν ἔχομεν, ἢ συνθηίας
 πολλάκις· ὅτε δηλονότι ἀπὸ τινῶν ἐθισμῶν κατὰ τὴν
 τοῖς ἀλλοιωτοῖς ἐγγινομένην ἄλογον ἐπικρατείαν, τῆς
 σωματικῆς ὀρέξεως ὠθοῦσης τὸ ζῶον ἐπὶ τὸ κατ' αἴσ-
 θησιν, καὶ οὕτω κατὰ νόησιν ἐπιθυμητόν. Ὅτε δὲ τὴν
 ἐπιθυμίαν τοῖς νοητοῖς ἐπιθήσομεν, ἔρωτα θεῖον αὐτὴν
 ἐννοεῖν χρῆ τῆς ὑπὲρ λόγον καὶ νοῦν αὐλίας, καὶ τὴν D
 ἀνένδοτον ἔφρασιν τῆς ἀπαθοῦς θεωρίας, καὶ τῆς αἰ-
 νίας ὄντως καὶ νοητῆς κοινωνίας πρὸς ἐκείνην τὴν
 καθαρὰν διαύγειαν, καὶ τὴν ἀφανῆ καὶ θεῖαν εὐπρέ-
 πειαν. Πάλιν τὸ ἀκρατὲς, ἐφ' ἡμῶν μὲν, τὸ ἐφ' ὅπερ
 δὴ καὶ ὀρμήσομεν ἀνεπίστροφον· ἐπ' ἐκείνων δὲ, τὸ
 σύντονον, καὶ τὸ παρὰ μηδενὸς ἐγκόπτεσθαι, διὰ τὸν
 ἀμιγῆ καὶ καθαρὸν, καὶ εἰς οὐδὲν ἕτερον ἐσχολαχότα,
 καὶ ἀναλλοίωτον τῆς θείας καλλονῆς ἔρωτα, καὶ τὴν
 ὀλικὴν ὀρμὴν ἐπὶ τὸ ὄντως ἐράσμιον. Πάλιν τὴν ἀλο-
 γίαν, καὶ ἀναισθησίαν, καὶ ἀνοησίαν, ἐπὶ μὲν τῶν
 ἀλόγων τε καὶ ἀψύχων, καθὼς ἐπὶ τοῦ λίθου τὴν
 ἀναισθησίαν, κατὰ στέρησιν λέγομεν· ἐπὶ δὲ τῶν νοη-
 τῶν καὶ αὐλῶν, κατὰ ἀπόφασιν. Καὶ διὰ μὲν τὸ ὑπερ-
 ἔχειν αὐτὰ, ὡς ὑπερκεῖμενα τοῦ καθ' ἡμᾶς προφο-

etiam in cœlestibus virtutibus omnino recte theo-
 logi fecerunt, dum erudite nulli ordinis ejusdem
 illas assimilarunt; sed ex sensilibus, quæ vocat
 vilia, perfectam sumunt similitudinem, id ad ea-
 rum honorem fecerunt, ut fictitia, et non vera,
 esset earumdem imitatio. Hinc vult probare a forti-
 ori, dissimilia similibus esse aptiora: in nobilio-
 ribus enim ac similibus, proclive est nonnullos de-
 cipi cum etiam in dissimilibus aliqui errarint, ut
 supra diximus. Existimabunt enim, esse naturas
 illas specie quadam aurea viros quosdam micantès,
 et vestitu splendido indutos, atque igneum quid
 vibrantes, non adurendo nec lædendo: nam flam-
 mæ istius ignis non habent vim urendi, sed vivi-
 ficandi; et quæcumque alia 24 Scripturæ tradunt.

Quod ne iis eveniat, qui nihil altius, quam illa
 pulchra et speciosa quæ apparent, mente complecti
 possunt; sublimis illa theologorum sapientia ad
 dissimilitudines et absonas imagines se dejicit, non
 permittens cogitationem nostram illis indecoris
 quæ ad alta tendit, ipsa deformitate figurarum ex-
 citat et stimulat, tanquam videlicet clarum sit etiam
 non esse tales, veritatem inquiramus, quoniam
 quid aliud ab illis sunt. Quin et hoc scientiam, nihil eorum quæ sunt omni prorsus boni participa-
 tione privatum esse; quoniam bona valde, testimonio Scripturæ, cuncta comprobantur.

§ IV. Liceat itaque ex omnibus iis pulchras con-
 templationes, ac rebus spiritalibus congruentes
 elicere, quas et dissimiles similitudines possumus
 appellare; quoniam diverso modo illas habent res
 spirituales, quæ alia ratione rebus sensilibus attri-
 bute sunt. In præsentī enim, iracundia in inferioribus
 quidem ex impetu passionis existit, et irra-
 tionalitate plenus est ejuscemodī iracundiæ motus:
 verum in rebus spiritalibus alio modo iracundiam
 accipimus, dicentes, illam severam quamdam esse
 motionem rationalem, ac minime mollem mutabi-
 lemve habitum in boni constitutionibus. Similiter
 concupiscentia, in irrationalibus quidem inconsi-
 deratam quamdam passionem habet ex insito ple-
 rumque motu; quando nimirum ex convulsionibus
 naturalibus movemur; vel non raro etiam ex con-
 suetudine: cum videlicet ex assuetis irrationali
 potentiæ rebus mutabilibus insitis, corporalis ap-
 petitus animal impellit ad aliquid sensibile, atque
 adeo etiam secundum intelligentiam appetibile.
 Quando autem concupiscentiam rebus spiritalibus
 attribuimus, divinus amor cogitandus rei supra ra-
 tionem ac mentem immaterialis, atque indeficiens
 desiderium contemplationis quæ passionis expers
 sit, nec non æternæ omnino ac spiritalis commu-
 nionis, illius puræ claritatis; et occultī atque di-
 vini decoris. Rursum, incontinentia in nobis qui-
 dem est quidam impetus, quo in aliquid tumultua-
 rio modo ferimur; in illis vero constantia est, quæ
 a nemine infringi possit, propter suum simplicem
 ac purum, et in nullo exorbitantem, atque immu-
 tabilem divinæ pulchritudinis amorem, 25 et tota-
 lem impetum in id quod vere amabile existit. Demum,
 irrationalitatem, et insensibilitatem, et amentiam,

in rebus irrationalibus et inanimatis, verbi gratia, in lapide insensibilitatem, privative dicimus, de spiritualibus vero ac rebus immaterialibus, affirmative seu positive. Atque illa quidem, quod eminentiori modo se habeant, ita ut nostram superent eloquentiam, sermonemque transcendant (transitorium quidem, ut qui a loquente ad auditorem transit; corporeum vero, ut qui corporeis instrumentis profertur), dicimus *ἄλογα* seu ineffabilia: illic enim non sic, sed corporis expertes, et ad se invicem accedendo ac recedendo, omni sermone perspicacius cogitationes mutuas intuentes, velut inter se colloquuntur per silentium, sermonem sibi velut invicem communicantes. Secundum hoc itaque, ordines cœlestes sermonis expertes dicimus: in quantum vero materialem ac peregrinum rebus incorporeis sensum superant, insensibiles nominamus, quippe sensum excedentes, ac spirituales. Concludens ait: Liceat itaque non immerito etiam ex dissimilibus vilissimisque materiae partibus imagines efformare; quandoquidem etiam hæc materia a vere pulchro Deo existat, omnemque ornatum suum specificum obtineat, nonnullaque spiritalis decoris vestigia referat: quemadmodum luminis est, illuminare; atque ignis consumere, ac penetrare, si similia solum dissimiliter et difformiter quotupliciter sumantur: sol enim sensibiles oculos illuminat, et facultatem præbet colores discernendi; Deus vero vim dat, ipsam animam, et quæ in ea pulchra sunt, penetrandi. Nam quæ eadem sunt, non eodem modo accipiuntur, sed secundum naturalem subjecti proprietatem et definiuntur et intelliguntur: idcirco enim etiam hæc illorum vestigia seu indicia dicuntur; unde etiam de dissimilibus quotupliciter participantibus vel participare apparentibus, proverbio dicitur, *echus vox reparabilis*. Quod enim est in visione imago, similitudinem quamdam primi exemplaris referens; hoc est in auditu resonantia similitudinem quamdam vocis habens; quod nimirum illud est, quod a sono ultimum reflectitur. Considera igitur spiritalem Dei pulchritudinem ac decorem referre quodammodo rationem quamdam echus prorsus singularis et occulti; a cuius sono, et a cuius pulchritudine resonantiæ quamdam, et quasi similitudines ipsius soni, licet dissimiliter accipiantur, a se ipsas creaturas deferuntur.

26 § V. Hanc ob causam divinos illos prophetas reperimus, non cœlestes tantum virtutes per similes fictiones declarare, sed ipsammet etiam quandoque divinam essentiam. Et aliquando quidem ipsam a rebus quæ apparent, magnæ æstimationis, laudant, tanquam solem: neque id simpliciter, sed tanquam Solem iustitiæ, juxta prophetam Malachiam^a: tanquam stellam matutinam, sed in anima orientem, juxta magnum Petrum in catholica Epistola sua dicentem: *Donec lucifer oriatur in cordibus vestris*^b: et ut lumen, sed sine tegumento splendens, juxta illud: *Ego sum lux mundi*^c; atque illud: *Erat lux vera*^d. Aliquando vero a rebus mediocribus, verbi gratia, ut ignem, sed imoxie

α ρικου λόγου, (του μεταβατικου μὲν, ὡς μεταβαίνοντος ἐκ τοῦ λέγοντος εἰς τὸν ἀκούοντα· σωματικοῦ δὲ, ὡς διὰ σωματικῶν ὀργάνων γινόμενου,) λέγομεν ἄλογα· ἐκεῖ γὰρ οὐχ οὕτως, ἀλλ' ἐν ἀσωματῶν τυγχάνοντες, καὶ εἰς ἀλλήλους χωροῦντες καὶ ἀποχωροῦντες, παντὸς λόγου τρανότερον τὰς ἀλλήλων νοήσεις κατοπεύοντες, ἀλλήλοις ὡς περ διαλέγονται διὰ σιγῆς, τοῦ λόγου ὡς περ μεταδιδόντες ἀλλήλοις. Κατὰ τοῦτο τοίνυν ἄλογα λέγομεν τὰ οὐράνια τάγματα· διὰ δὲ τὸ ὑπερκεῖσθαι τῆς ὕλικῆς, ὡς καὶ ἀλλοτριᾶς τῶν ἀσωμάτων αἰσθήσεως, φαιμέν ἀναισθητα, ὡς ὑψηλότερα τῆς αἰσθήσεως, καὶ νοητά. Συμπεραίνων λέγει· "Ἔστι τοιγαροῦν οὐκ ἀπεικὸς καὶ ἐκ τῶν ἀνομοίων καὶ ἀτιμοτάτων τῆς ὕλης μερῶν ἀναπλάττειν εἰκόνας, ἐπεὶ καὶ αὕτη ἡ ὕλη περὶ τοῦ ὄντως καλοῦ τοῦ Θεοῦ ὑποστᾶσα, κατὰ πᾶσαν αὐτῆς διακόσμησιν τὴν κατ' εἶδος, ἀπὶ χήματά τινα τῆς νοεράς εὐπρεπείας ἔχει, ὡς ἐστὶ τοῦ φωτός, τὸ φωτίζειν, καὶ τοῦ πυρός, τὸ δαπανητικὸν καὶ δραστήριον, εἰ μόνον ἀνομοίως καὶ ἑτεροτρόπως τὰ ὅμοια ποσῶς ἐκλαμβάνονται· ἥλιος γὰρ αἰσθητοῦς ὀφθαλμοῦς φωτίζει, καὶ τῶν χρωμάτων ἀντιλαμβάνεσθαι δίδωσι· Θεὸς δὲ ψυχὴν καὶ τοῖς ἐκείσε καλοῖς ἐπεντρανίζειν παρέχει. Τὰ αὐτὰ γὰρ οὐ ταύτως λαμβάνονται, πρὸς τὴν φυσικὴν δὲ ιδιότητα τοῦ ὑποκειμένου καὶ ὀρίζονται καὶ νοοῦνται. Διὰ τοῦτο γὰρ καὶ ἀπηχήματα λέγονται ἐκείνων ταῦτα· ἐξ οὗ καὶ παροιμία ἐπὶ τῶν ἀνομοίων ποσῶς μετεχόντων, ἢ καὶ δοκούντων μετέχειν, λέγεται, ὅτι καὶ τὸ τῆς ἡχοῦς ὑστερόφωνον. Ὁ γὰρ ἐπὶ τῆς ὀράσεως εἰκὼν, ὁμοίωμα τι πρὸς τὸ πρωτότυπον ἔχουσα· τοῦτο ἐπὶ τῆς ἀκοῆς ἀπήχημα, ὁμοίωμα τι πρὸς τὴν φωνὴν ἔχον· τὸ γὰρ ἀπὸ τοῦ ἡχοῦ εἰς ἐλάχιστον καταντῆσαν, τοῦτό ἐστιν. Ἐνόησον οὖν τὴν νοεράν τοῦ Θεοῦ εὐπρέπειαν, ἡχοῦ τινὰ λόγον ἔχουσαν ἐξαισίου πάντη καὶ ἀπορρήτου· ἐξ οὗ τινος ἡχοῦ, καὶ ἐξ ἧς εὐπρεπείας, ἀπηχήματά τινα, καὶ οἰονεὶ ὁμοιώματα τοῦ ἡχοῦ, ἢ καὶ ἀνομοίως ἐκλαμβάνονται, πρὸς τὰ κτίσματα φθάνουσι.

§ V. Διὰ τοῦτο τοὺς θείους προφῆτας εὐρήσομεν οὐ μόνον τὰς οὐρανίας δυνάμεις, οὕτω καὶ διὰ τοιοῦτων δηλοῦντας πλάσεων, ἀλλὰ καὶ αὐτὴν ἐστὶν ὅτε τὴν θεαρχικὴν οὐσίαν. Καὶ ποτὲ μὲν αὐτὴν ἀπὸ τῶν φαινομένων τιμίων ὑμνοῦσιν, ὡς ἥλιον· οὐχ ἀπλῶς ἥλιον, ἀλλὰ δικαιοσύνης κατὰ τὸν προφῆτην Μαλαχίαν· ὡς ἔφον ἀστέρα, ἀλλ' εἰς ψυχὴν ἀνατέλλοντα, κατὰ τὸν μέγαν Πέτρον ἐν τῇ καθολικῇ Ἐπιστολῇ αὐτοῦ λέγοντα, "Ἔως οὐ φωσφόρος ἀνατελεῖ ἐν ταῖς καρδίαις ὑμῶν· καὶ ὡς φῶς, ἀλλ' ἀπερικαλύπτως καταυγάζον, ὡς τὸ, *Ἐγὼ εἰμι τὸ φῶς τοῦ κόσμου*· καὶ τὸ, *Ἦν τὸ φῶς τὸ ἀληθινόν*. Ποτὲ δὲ ἀπὸ τῶν μέσων, ὡς πῦρ, ἀλλ' ἀβλαβῶς καὶ ἀκαύστως φωτίζον, ὡς ἐν τῇ βίβλῳ τεθεώρηται· ὡς ὕδωρ, ἀλλὰ ζω-

^a Malach. iv. 2. ^b II Petr. i. 19. ^c Joan. viii. 12. ^d Joan. i. 9.

^e Leg. πρὸς αὐτὸν vel. πρὸς. EDIT. PATRUL.

τικῆς ἀποπληρώσεως καὶ χορτασμοῦ χορηγόν, καὶ συμβολικῶς εἰπεῖν, εἰς γαστέρα, τὴν ψυχὴν δηλονότι, διαδεδυμένον, καὶ ποταμούς ἀναδύζον, ἀσκέτως καὶ ἀκρατήτως ἀποβρέοντας, κατὰ τὸ, Ποταμοὶ βρεύουσιν ἐκ τῆς κοιλίας αὐτοῦ ὕδατος ζῶντος. Ποτὲ δὲ ἀπὸ τῶν ἐσχάτων καὶ χθαμαλῶν, ὡς μύρον εὐώδες, ὡς παρὰ τῷ Σολομῶντι, Μύρον ἐκκερωθὲν ὄνομά σου ὡς λίθον ἀκρογωνιαῖον, ὡς παρὰ τῷ Δανιήλ. Καὶ μορφᾶς αὐτῇ περιτιθέασι λεόντων, πάνθηρος, παρδάλειος, καὶ ἀπορουμένης ἄρκτου, ὡς ἐν τοῖς προφῆταις εὐρίσκονται. Προσθήσω δὲ, ὅτι καὶ σκώληκος εἶδος καὶ ὄνομασίαν, κατὰ τὸ, Ἐγὼ εἰμι σκώληξ, καὶ οὐκ ἄνθρωπος· καὶ εἶδος μᾶλλον τοῦ σκώληκος οἱ τὰ θεῖα σοφοὶ ἀποδεδύκασιν, διὰ τὴν ἄσπορον ἐκ Παρθένου σύλληψιν, καὶ τὸ τέλειον εἶδος τοῦ ἀνθρώπου, καὶ τὴν τελείαν φύσιν ἣν προσελάβετο.

Οὕτω πάντες οἱ θεόσοφοι τῆς θείας ἐπιπνοίας ὑποφῆται τῶν ἀτελέστων καὶ ἀνιέρων τὰ Ἅγια τῶν ἁγίων ἀποδιαστέλλουσι, καὶ τὴν ἀνόμοιον ἱερομόρφωσιν τιμῶσιν, ὡς μήτε τὰ θεῖα ἐκ προχείρου εἶναι τοῖς βεβήλοις νοεῖσθαι, μήτε τοὺς τῶν ἱερῶν ἀγαλμάτων φιλοθεάμονας, ὡς ἀληθῆσιν ἐναπομένειν τοῖς τύποις. Τοῦτο δὲ ἐξ Ἑλλήνων εἰληπται· ἐκεῖνοι γὰρ ἐποίουν οἷά τινας ἀνδριάντας, μήτε χεῖρας, μήτε πόδας ἔχοντας· τούτους δὲ Ἐρμᾶς ἐκάλουν, ὡς κρυφίως ἐντὸς κρύπτοντας τὸ ἄγαλμα· τὰ γὰρ κρύφια τῷ Ἐρμῇ ἀνετίθουν. Ἐποίουν γὰρ ἐν αὐτοῖς καὶ θύρας καὶ τόπους διακένους, καὶ ἔσωθεν ἐτίθεσαν ἀγάλματα ὧν ἔσωθεν θεῶν. Ἐφαίνοντο οὖν οἱ Ἐρμαῖ εὐτελεῖς, ἔσωθεν δὲ τοὺς τῶν θεῶν καλλωπισμούς εἶχον· οἱ γοῦν φιλοθεάμονες τούτων, τοῖς Ἐρμαῖς οὐ προσεῖχον, ἀλλὰ τοῖς ἔσωθεν ἀγάλμασι. Διὰ ταῦτα τοίνυν, καὶ ὥστε τὰ θεῖα πάλιν τιμᾶσθαι ταῖς ἀληθῆσιν ἀποφάσεσιν· ὅτι καὶ ὁ, τι εἶποις, οὐ τοῦτό ἐστι τὸ θεῖον, κατὰ τὴν ἀποφατικὴν θεολογίαν. Καὶ πάλιν τοῦτο λέγεται κατὰ τὴν καταφατικὴν, ἀλλ' οὐκ ἀπλῶς καὶ κυρίως, ἀλλὰ ταῖς πρὸς τὰ χθαμαλὰ ἑτεροταῖς καὶ ἑτεροτρόποις ἀφομοιώσεσι τῶν ἀπηχημάτων, ὁλοει τῶν δημιουργημάτων. Ὡς γὰρ ἀπήχημά ἐστι τὸ μετὰ τὸν ἦχον ἐναπομείναν τῇ ἀκοῇ ἀμυδρόν τι τῆς φωνῆς λείψανον· οὕτω καὶ τὰ δημιουργήματα, τῆς θείας ὑπερουσιότητος ἀμυδρά τίς ἐστι δῆλωσις· οὐκ ἐκ τῶν καθ' αὐτὴν· γὰρ, ἀλλ' ἐκ τῶν περὶ αὐτὴν τὸ τοιοῦτον συνάγεται ἰνδαλμα. Ἐσχάτα δὲ ἀπηχημάτα τὰ ἡμέτερα, πρὸς ἀντιδιαστολὴν τῶν ἀγγελικῶν· ὅτι καὶ ἐν τῇ καθ' ἡμᾶς ὕλῃ εὐρίσκονται ἀναλόγως θεῖαι ἐμφέρεται, ὅπου καὶ ἐν βοτάναις καὶ μετάλλοις τὸ ὠφελούν καὶ ζωογόνον εὐρίσκειται, καὶ ἐν ἄλλοις ἕτερα θεῖα καὶ παράδοξα. Οὐδὲν οὖν ἄτοπον, ἐπεὶ καὶ ἐπὶ Θεοῦ τὸ τοιοῦτον πράττεται, εἰ καὶ τὰς οὐρανίους δυνάμεις ἐκ τῶν ἐσχάτων καὶ ἀνομοίων ὁμοιοτήτων ἀναπλάττουσι· τοῦτο γὰρ ἴσως καὶ ἡμᾶς ταραξάν διὰ τὸ δυσειδὲς τῆς δηλωτικῆς καὶ φανεροποιῆς ἀναπλάσεως, κεκίνηκεν εἰς τὴν τοιαύτην

A illuminantem et sine combustione, sicut in rubo visum : ut aquam, sed quæ vitalem expletionem satietatemque præbet, et quæ, ut symbolice loquar, in ventrem, id est animam, diffundit, et fluvios suscitatur eruptione libera effluentes, juxta illud : *Flumina de ventre ejus fluent aquæ vivæ* ^e. Nonnunquam quoque laudant ab infimis terrenisque rebus, ut unguentum odoratum, sicut apud Salomonem, *Unguentum effusum nomen tuum* ^f : ut lapidem angularem, apud Danielelem. Quin et formis feræ illam induunt, leonum, pantheræ, pardi, atque ursi indigentis, quemadmodum in prophetis reperitur ^g. Ad dam præterea vermis speciem et appellationem, juxta illud : *Ego sum vermis, et non homo* ^h ; magisque vermis speciem hi, qui divina sapiunt, approbarunt, propter ejus ex Virgine sine semine conceptionem, et perfectam hominis speciem, perfectamque naturam quam assumpsit.

Sic omnes qui, divina præstantes sapientia, divinas inspirationes interpretantur, a rebus imperfectis ac profanis sancta sanctorum secernunt, et dissimilem figurarum sacrarum fictionem probant : ut nec a profanis res divinæ facile cognoscantur, neque studiosi sacrarum contemplatores simulatorum, talibus figuris, tanquam veris, immorentur. Hoc autem ab ethnicis acceptum : siquidem ipsi faciebant quasi quædam simulacra manibus pedibusque destituta, quæ Mercuriales statuas vocabant, quippe quod occulte intus simulacrum aliquod absconderent : nam quæ occulta erant, Mercurio ascribebant. Faciebant autem in iis cum ostia, tum concavitates, quibus deorum quos colebant, simulacra imponebant. Apparebant itaque viles ejuscemodi statuæ Mercuriales, sed intra se deorum ornamenta continebant ; studiosi itaque illarum **27** contemplatores, non tam statuis istis quadratis attendebant, quam interioribus simulacris. Per hæc itaque etiam divina veris negationibus celebranda sunt : etsi enim quid ejuscemodi dixeris, tamen juxta negantem theologiam, illud non est numen. Et rursus hoc dicitur secundum affirmantem theologiam, sed non simpliciter ac vere, sed per affinitatem cum rebus terrenis ac diversimodis similitudinibus resonantiarum quodammodo rerum creaturarum. Sicut enim resonantia est id quod post sonum, seu exitis quidam vocis sibilus, auditui inhæret ; sic etiam res creatæ sunt obscura quædam manifestatio divinæ superessentialitatis : siquidem non ex iis rebus quæ in ipsa, sed ex iis quæ ab ipsa sunt, species ejuscemodi imprimitur. Ultimæ autem resonantiæ seu species sunt nostræ, comparatione angelicarum : quoniam in rebus quoque nostratibus, proportione quadam, divinæ similitudines reperiuntur ; cum etiam in herbis ac metallis id quod prosit et vivificet inveniatur, atque in aliis alia divina mirabiliaque. Nihil itaque absurdi sit, cum etiam

^e Joan. vii, 38. ^f Cant. i, 2. ^g Osee xiii, 7. ^h Psal. xxi, 7.

* F. κατ' αὐτὴν. Sic legit Interpres. Ed. PATROL.

in Deo id fiat, si cœlestes quoque virtutes per ultimas et dissimiles similitudines exprimentur: nam et hoc forte dum nos perculit propter difformitatem fictionis, quia manifestabantur ac declarabantur, simul movit ad ejusemodi inquisitionem, non sinendo mentem nostram iis, quibus describebantur, figuris immorari, sed excitabat ad illas rennendas, incitabatque ut ab his, quæ apparebant, ad anagogas, sive sensus a terrenis abducentes, intenderemus.

Hæc de istiusmodi similitudinibus sint dicta. Recte autem illas angeliformes, non angelicas appellavit: non enim angelorum, sicut in se sunt, imagines depictæ sunt, sed efformationis rerum incorporearum quamdam speciem præ se ferunt. Cæterum jam definendum et declarandum, quid porro ipsammet hierarchiam esse arbitremur; quidve ab ea lucri capiant hierarchæ ex sacris cæremoniis mysteriisque. Utinam autem viam sternat Christus, si mihi fas sit dicere, mens, appropriando mihi quod commune est, qui universæ sacerdotalis institutionis est inspiratio traditioque! Tu vero, lili (loquitur ad Timotheum), secundum legis nostræ traditionem (sancta enim sanctis), ipsemet, ut sancta decet, et non terrena ratione audi, in explicatione rerum divinarum divinus factus; atque arcana mente quæ sancta sunt, a profanis viris abscondens, tanquam uniformia simpliciaque, **28** ut quæ verborum compositione atque involucris minime indigent, tuere. Observa autem, ut multitudini uniformitatem subjunxerit: res enim sanctæ unificant, profanæ vero distrahunt. Non enim æquum est, juxta sacra Evangelia, projicere porcis spiritalium margaritarum purum ab omni terrena commistione illustremque splendorem. Filium vero vocat apostolum Timotheum, vel quod annis esset provector, vel quod ab eodem rogatus esset hæc edocere: siquidem illi magnas turbas facessebant Ionii philosophi. Vel etiam innocentiae studiosos pueros vocabant, sicut quidam veteres historia tradiderunt, ipsum innocentiae laude celebrem exstitisse.

Τοσαῦτα μὲν εἰρήσθω περὶ τῶν τοιούτων ὁμοιωμάτων. Καλῶς δὲ ἀγγελαιοειδῆς, οὐκ ἀγγελικὰς εἶπεν· οὐ γὰρ αὐτῶν τῶν ἀγγέλων ὡς εἰσὶν αἱ εἰκόνες ἀπεγράφησαν, ἀλλ' ἐμφασίν τινα εἰδοποιίας τῶν ἀσωμάτων ἀπεμφαίνουσιν. Ἐξῆς δὲ πρέπει ἀφρησασθαι καὶ διασαφῆσαι, τί μὲν αὐτὴν τὴν ἱεραρχίαν εἶναι οἰόμεθα, τί δὲ παρ' αὐτῆς οἱ ἱεράρχαι ὠφελούνται διὰ τῶν ἱερῶν τελετῶν καὶ μυστηρίων. Εἶθε δὲ προοδοποιήσοι Χριστὸς ὁ ἐμὸς, (εἴ μοι τοῦτο θέμις εἶπείν, ἰδιοποιουμένῳ τὸ κοινόν,) ἡ πάσης ἱερατικῆς καταστάσεως ἐπίπνοια καὶ διάδοσις! Σὺ δὲ, ὦ παῖ, (φησὶ πρὸς Τιμόθεον,) κατὰ τὴν τοῦ ἡμετέρου νόμου παράδοσιν (τὰ ἅγια γὰρ τοῖς ἁγίοις) αὐτὸς τε ἱεροπρεπῶς καὶ μὴ χθαμαλῶς ἄκουε, ἐν μνήσει τῶν ἐνθέων γινόμενος ἐνθεός, καὶ κρυφίως περικαλύψας τὰ ἅγια κατὰ νοῦν ἐκ τῶν ἀνιέρων ἀνδρῶν, ὡς ἐνοσιδῆ καὶ ἀπλᾶ καὶ μὴ δεόμενα λόγων συνθέσεως διαφύλαξον. Ὅρα δὲ, πρὸς τὸ πληθύνειν τὸ ἐνοσιδῆ ἐπήγαγε· τὰ μὲν γὰρ ἅγια ἐνοποιεῖ· τὰ δὲ βέβηλα διασχεδάνγυσιν. Οὐ γὰρ δίκαιον, ὡς τὰ ἱερά φασιν Εὐαγγέλια, εἰς χοίρους ἀποβρίψαι τὴν τῶν νοητῶν μαργαριτῶν ἀμιγῆ τῆς κάτω συγχύσεως καὶ λαμπρᾶν φαιδρότητα. Παῖδα δὲ λέγει τὸν ἀπόστολον Τιμόθεον, ἡ ὡς προσεβηκῶς τοῖς ἔτεσιν οὗτος, ἡ διὰ τὸ ἐρωτᾶσθαι παρ' αὐτοῦ, κἀκείνον διδάσκεσθαι· εἶχε γὰρ μεγάλας τὰς ἐνοχλήσεις παρὰ τῶν ἐν Ἰωνίᾳ φιλοσόφων. Ἡ τοὺς τὴν ἀκακίαν ἀσχοῦντας παῖδας ἐκάλουν, καθὼς τινες παλαιῶν ἱστοροῦσι περὶ τούτου· ὅτι τῇ ἀκακίᾳ ἐσεμνύοντο.

CAPUT III.

Quid sit hierarchia, et quænam ejus utilitas.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Γ'.

Τι ἐστὶν ἱεραρχία, καὶ τίς ἡ κατὰ ἱεραρχίαν ἐνησις.

SYNOPSIS CAPITIS.

I. *Definit hierarchiam, eamque trifariam dividit. II. Exponit quis sit finis sive scopus hierarchiæ, et qualis in ea sit subordnatio: et simul ostendit, perfectionem ejus consistere in Dei imitatione; ejusque functiones esse, expiari, illuminare, perficere. III. Explicat, quid incumbat tam iis qui expiantur, illuminantur, perficiuntur, quam illis qui expiant, illuminant atque perficiunt.*

§ I.

Est hierarchia, meo quidem judicio, sacer ordo, et scientia, et actio quæ ad deiformitatem, quantum fas est, accedit, atque insitis sibi divinitus illustrationibus proportionem quadam ad Dei subvehitur imitationem. Porro ea quæ Deum decet, pulchritudo, ut simplex, ut bona, ut origo perfectionis, nulli omnino est admista dissimilitudini, sed pro ejusque merito cuilibet lumen suum impertitur, et in sacramento divinissimo, ad immutabilitatis suæ speciem transformando consummat.

Ἔστι μὲν ἱεραρχία, κατ' ἐμὲ, τάξις ἱερᾶ, καὶ ἐπιστήμη, καὶ ἐνέργεια πρὸς τὸ θεοσιδῆς ὡς ἐφικτὸν ἀφομοιούμενη, καὶ πρὸς τὰς ἐνδοξομένης αὐτῇ θεοθεν ἐλλάμψεις ἀναλόγως ἐπὶ τὸ θεομίμητον ἀναγομένη. Τὸ δὲ θεοπρεπὲς κάλλος, ὡς ἀπλοῦν, ὡς ἀγαθόν, ὡς τελεταρχικόν, ἀμιγῆς μὲν ἐστὶ καθόλου πάσης ἀνομοιότητος, μεταδοτικὸν δὲ κατ' ἀξίαν ἐκάστῳ τοῦ οἰκείου φωτός, καὶ τελεωτικὸν ἐν τελετῇ θειοτάτῃ κατὰ τὴν πρὸς ἑαυτὸ τῶν τελομένων ἐναρμονίως ἀπαράλλαχτον μέρωσιν.

§ II.

Σκοπὸς οὖν ἱεραρχίας ἐστίν, ἡ πρὸς Θεὸν, ὡς Ἀ ἐφικτὸν, ἀφομοίωσις τε καὶ ἔνωσις, αὐτὸν ἔχουσα πάσης ἱεράς ἐπιστήμης τε καὶ ἐνεργείας καθηγεμόνα, καὶ πρὸς τὴν αὐτοῦ θειοτάτην εὐπρέπειαν ἀκλινῶς μὲν ὄρων, ὡς δυνατὸν δὲ ἀποτυπούμενος, καὶ τοὺς ἑαυτοῦ διασώτας, ἀγάλματα θεῖα τελῶν, ἔσοπτρα ⁷¹ διειδέστατα καὶ ἀκηλίδωτα, δεκτικὰ τῆς ἀρχιφώτου καὶ θεαρχικῆς ἀκτίως· καὶ τῆς μὲν ἐνδομένης ἀγγλῆς ἱερώς ἀποπληρούμενα, ταύτην δὲ αὖθις ἀφθόνωσις εἰς τὰ ἐξῆς ἀναλάμποντα, κατὰ τοὺς θεαρχικοὺς θεσμούς. Οὐ γὰρ θεμιτὸν ἐστὶ τοῖς τῶν ἱερῶν τελεταῖς ⁷², ἢ τοῖς ἱερώς τελουμένοις, ἐνεργῆσαι τι καθόλου, παρὰ τὰς τῆς οἰκείας τελεταρχίας ἱεράς διατάξεις· ἀλλ' οὐδὲ ὑπάρχειν ἐτέρως, εἰ τῆς θεωτικῆς αὐτῆς ἀγλαίας ἐφίενται, καὶ πρὸς αὐτὴν ἱεροπραπῶς ⁷³ ἀποσκοποῦσι, καὶ ἀποτυποῦνται κατὰ τὴν ^B ἐκάστου τῶν ἱερῶν νόων ἀναλογίαν. Οὐκοῦν ὁ λέγων ἱεραρχίαν, ἱεράν τινα καθόλου διακόσμησιν δηλοῖ, εἰκόνα τῆς θεαρχικῆς ὠραιότητος, ἐν τάξεσι καὶ ἐπιστήμαις ἱεραρχικαῖς, τὰ τῆς οἰκείας ἐλλάμψεως ἱερουργοῦσαν μυστήρια, καὶ πρὸς τὴν οἰκείαν ἀρχὴν ὡς θεμιτὸν ἀφομοιουμένην. Ἔστι γὰρ ἐκάστῳ τῶν ἱεραρχίαν κεκληρωμένων ἡ τελείωσις, τὸ κατ' οἰκείαν ἀναλογίαν ἐπὶ τὸ θεομίμητον ἀναχθῆναι. Καὶ τὸ δὴ πάντων θειότερον, ὡς τὰ Λόγια φησι, Θεοῦ συνεργὸν γενέσθαι, καὶ δεῖξαι τὴν θείαν ἐνεργεῖαν ἐν ἑαυτῷ κατὰ τὸ δυνατὸν ἀναφαινομένην· οἷον, ἐπειδὴ τάξις ἱεραρχίας ἐστὶ τὸ τοὺς μὲν καθαίρεσθαι, τοὺς δὲ καθαίρειν· καὶ τοὺς μὲν φωτίζεσθαι, τοὺς δὲ φωτίζειν· καὶ τοὺς μὲν τελεῖσθαι ⁷⁴, τοὺς δὲ τελειο- ^C ουργεῖν, ἐκάστῳ τὸ θεομίμητον ἀρμόσει κατὰ τόνδε τὸν τρόπον. Ἡ θεία ⁷⁵ μακαριότης, ὡς ἐν ἀνθρώποις εἰπεῖν, ἀμιγῆς μὲν ἐστὶν ἀπάσης ἀνομοιότητος, πλήρης δὲ φωτὸς αἰδίου, τελεία καὶ ἀνευδεῆς ἀπάσης τελειότητος, καθαίρουσα, καὶ φωτίζουσα, καὶ τελειοουροῦσα· μᾶλλον δὲ κάθαρσις ἱερά, καὶ φωτισμὸς, καὶ τελείωσις, ὑπὲρ κάθαρσιν, ὑπὲρ φῶς, προτέλειος αὐτοτελεταρχία ⁷⁶, καὶ πάσης μὲν ἱεραρχίας αἰτία, παντὸς δὲ ἱεροῦ κατὰ τὸ ὑπερέχον ἐξηρημένη.

Scopus igitur hierarchie est, Dei, quanta fieri potest, assimilatio conjunctioque: quem cum habeat omnis sacrae et scientie et operationis ducem, ad divinissimum ejus decorem constanter intuendo, eundem quoad potest exprimit, nec non divinos sui consortes sacra quaedam perficit simulacra, speculaque clarissima et immaculata quae primitivae lucis summæque deitatis radium excipiant: cujus indito splendore sacro plena, donuo eundem ex divinis legibus, in ea quæ sequuntur, sine invidia transfundant. Neque enim fas est sacris professoribus, vel **29** initiatis, quidquam prorsus operari, quod sacri sui ordinis sacrosanctis constitutionibus repugnet; imo nec iisdem dissentire, si divinam ejus appetant claritatem, et ad illam sanete, uti decet, aspiciant, ac pro ejusque sacrarum mentium capacitate transformentur. Itaque qui hierarchiam nominat, quamdam omnino sacram designat dispositionem, Dei principalis pulchritudinis imaginem, ordinibus scientisque sacroprincipalibus, illustrationis suæ mysteria celebrantem, atque proprio, quantum fas est, principio conformem. Etenim cujuslibet eorum qui sacrum ordinem sortiti sunt, in hoc sita perfectio est, ut ad divinam, pro captu quisque suo, promoveatur imitationem, quodque divinius est omnium, ipsius etiam Dei, ut Eloquia loquuntur, cooperatores existat, divinamque in semetipso demonstret operationem, quoad potest, elucentem: quippe cum in hoc sit sacrae gubernationis ordo, ut aliqui purgantur, alii purgant; aliqui illuminentur, alii illuminent; quidam perficiantur, nonnulli vero perficiant; modo cuique suo divina congruet imitatio. Divina siquidem beatitudo, ut more hominum loquar, experta est omni dissimilitudine, ac plena lucis sempiternæ, perfecta, nullius indiga perfectionis, mundans, illuminans, consummans; quinimo potius ipsamet sacra mundatio, et illuminatio, et consummatio, supra mundationem, supra lucem, præperfecta, per se origo perfectionis, atque omnis quidem sacri ordinis causa, verumtamen ab omni re sacra per excellentiam excepta.

§ III.

Χρὴ τοιγαροῦν, ὡς οἶμαι, τοὺς μὲν καθαίρομένους ἀμιγῆς ἀποτελεῖσθαι καθόλου, καὶ πάσης ἡλευθερωθῆσαι τῆς ἀνομοίου συμφύρσεως· τοὺς δὲ φωτιζομένους ἀποπληροῦσθαι τοῦ θεοῦ φωτὸς, πρὸς θεωρητικὴν ἔξιν καὶ δύναμιν ἐν πανάγνοις νοδὸς ὀφθαλμοῖς ἀναγομένους· τοὺς δὲ τελουμένους ⁷⁷, ἐκ τοῦ ἀτελοῦς μεταταττομένους, μετόχους γίνεσθαι τῆς τῶν ἐποπτευθέντων ἱερῶν τελειωτικῆς ἐπιστήμης.

Oportet igitur, ut arbitror, eos qui purgantur, puros effici omnino, atque omni dissimilitudinis commistione liberari; eos vero qui illuminantur divino lumine repleri, ad contemplativum statum atque virtutem castissimis mentis oculis evehendos; denique eos qui perficiantur, ab imperfectione translatos, illorum quæ contuiti sunt, sacrarum perfectivæ scientiæ participes existere. Expiato-

VARIÆ LECTIONES.

⁷¹ Bud. ἔσοπτρά τε. ⁷² Ch. D. P. S. τελεσταῖς, cui lectioni veteres astipulantur interpretes. ⁷³ Ch. ἱερώς. ⁷⁴ Ch. D. τελειοῦσθαι. ⁷⁵ Ch. aliter legit et distinguit, ἀρμόσει διὰ τόνδε τὸν τρόπον ἡ θεία. ⁷⁶ Ch. ὑπέμφωτος. S. et M. adjungunt post προτέλειος, verbum αὐτοτέλειος, quod Scotus etiam reddit. ⁷⁷ S. P. D. τελειοῦμένους.

res porro decet præstantia mundationis alios participes reddere propriæ puritatis; illuminatores autem, ut qui sunt mentes perspicaciores eum ad percipiendum tum ad transfundendum rite lumen idoneos, nec non luculenter sacro fulgore plenos, exundantem undique lucem in ea dignos derivare; denique perfectores, ceu perficientis disciplinæ peritissimos, perficere illos qui perficiendi sunt, sacratissima doctrina scientiæ **30** rerum sacrarum quas inspexerunt. Quilibet igitur hierarchiæ distinctionis ordo, pro modulo quisque suo ad divinam adducitur cooperationem, ea per Dei gratiam virtutemque perficiens, quæ summæ Deitati naturaliter, supraque naturam insunt, et ab eadem superessentialiter acta, nec non ad possibilem Dei amicarum mentium imitationem hierarchiæ sunt declarata.

A Τοὺς δὲ καθαρτικοὺς, περιουσίῃ καθάρσεως ἑτέροις μεταδιδόναι τῆς οἰκείας ἀγνότητος· τοὺς δὲ φωτιστικοὺς, ὡς διειδестέρους νόας, καὶ πρὸς μετοχὴν φωτὸς καὶ μετάδοσιν οἰκείως ἔχοντας, καὶ πανολβίως τῆς ἱεραῆς ἀποπληρουμένους ἀγλῆς, τὸ κατὰ πᾶν αὐτῶν ὑπερχόμενον φῶς, εἰς τοὺς ἀξίους φωτὸς ἐποχετεύειν· τοὺς δὲ τελειουργοὺς, ὡς ἐπιστημονικοὺς τῆς τελειοτικῆς μεταδόσεως, τελεῖν τοὺς τελουμένους ¹⁸ τῇ πανιέρῳ μυσταί τῆς τῶν ἐποπτευθέντων ἱερῶν ἐπιστήμης. Οὐκοῦν ἐκάστη τῆς ἱεραρχικῆς διακοσμῆσεως τάξις, κατὰ τὴν οἰκείαν ἀναλογίαν ἀνάγεται πρὸς τὴν θεῖαν συνέργειαν, ἐκεῖνα τελοῦσα χάριτι καὶ θεοσδότην δυνάμει, τὰ τῇ θεαρχίᾳ φυσικῶς καὶ ὑπερφῶς ἐνόητα ¹⁹, καὶ πρὸς αὐτῆς ὑπερουσίως δρώμενα, καὶ πρὸς τὴν ἐφικτὴν τῶν φιλοθεῶν νόων μίμησιν ἱεραρχικῶς ἐκφαινόμενα.

ADNOTATIONES CORDERII.

Ubi generatim ostendit rationem, qua nobis in cœlestium spiritualiumque rerum cognitionem deveniendum sit, ad hierarchiæ transit explicationem.

§ 1. Ac primum quidem, quid ipsa sit definit, dicens: Ἔστι μὲν ἱεραρχία, est quidem hierarchia, etc., eamque distribuit in ordinem, scientiam et actionem; in ordine officium, in scientia discretionem, in actione ministerium designans; quibus tribus quasi partibus, omnis tam angelica quam nostra hierarchia seu gubernandi ratio continetur. Nam, ut recte Hugo ad hunc locum, sine ordine, præsumptio est actio; sine actione negligentia est ordo; sine scientia vero, et actio reprehensibilis, et ordo inutilis. Τάξις autem, seu ordo, hic idem est quod ἐξουσία seu potestas, de qua Paulus ad Rom. xiii, 1: Πᾶσα ψυχὴ ἐξουσίαις ὑπερχούσαις ὑποτασσέσθω· οὐ γὰρ ἐστὶν ἐξουσία, εἰ μὴ ἀπὸ Θεοῦ· αἱ δὲ οὐσαι ἐξουσίαι ὑπὸ Θεοῦ τεταγμέναι εἰσὶν. Omnis anima potestatibus sublimioribus subdita sit: non est enim potestas, nisi a Deo; quæ autem potestates sunt, a Deo ordinatæ sunt. Ubi duo dicit Apostolus: primo, potestates esse a Deo; secundo, eas carere ἀταξία, id est confusione, et esse apto ordine distributas et subordinatas a Deo vel sub Deo. Prima itaque hierarchia est potestas Divinitatis, quæ dicitur ταξαρχία; secunda et media est angelica, et dicitur διακόσμησις, id est, adornatio, ad similitudinem primæ potestatis facta, et sub prima potestate constituta; tertia et ultima est humana, ad similitudinem angelicæ facta, et sub ea constituta, et per eam sub prima et suprema. Hisce hierarchiis totus mundus gubernatur. Prima igitur secundam et tertiam hierarchiam post se constituit in angelis et hominibus, ut ei conformes essent participatione virtutis, et cooperatrices consortio potestatis: et divisit dona virtutum, et secundum divisiones donorum, distribuit officia potestatum; et dedit dona plurima, et multas potestates constituit, et omnia dona de uno, et omnia ad unum, et in uno juxta illud: Divisiones gratiarum sunt, idem autem Spiritus: et divisiones ministracionum sunt, idem autem Dominus: et divisiones operationum sunt, idem vero Deus, qui operatur omnia in omnibus ¹. Nam ex ipso, et per ipsum, et in ipso, et ad ipsum sunt omnia ².

Est hierarchia sacer ordo, etc. Querit sanctus Thomas in II Sent., dist. 9, a. 1, utrum hæc definitio, data a Dionysio, sit conveniens. Respondet: Cum hierarchia significet sacrum quemdam principatum, in omni autem principatu requiratur gradus potestatis et finis, in sacro principatu oportere hujusmodi sacra esse et divina. Et ideo sicut in sæculari principatu finis est, ut subjecta multitudo pacifice disponatur ad bonum a principe intentum (sicut patet in exercitu, qui, secundum Philosophum, ordinatur ad bonum ductis, sicut ad ultimum finem ³): ita oportet in sacro principatu finem esse assimilationem ad Deum. Hunc autem finem non possunt angeli consequi, nisi per ordinatam actionem, ad quam exigitur ordinata potestas, et scientia dirigens; et ideo in definitione hierarchiæ ponitur ordo, in quo exprimitur gradus potestatis; et scientia, sicut dirigens, et actio, sicut ad finem inducens, et Dei similitudo, sicut finis intentus. Cum autem finis sit causa causarum, ideo definitio quæ sumitur ex fine, formalior est inter omnes definitiones, et medium demonstrans eas; et ideo illa descriptio, hierarchia est ad Deum unitas et similitudo, est quasi definitio, quæ est medium demonstrationis: hæc autem, hierarchia est ordo, et scientia, et actio, si nihil addatur, est quasi demonstrationis conclusio, quia includit essentialia principia hierarchiæ: unde Dionysius eam ex prædicta concludit: sed illa, quæ posita est hic initio capitis, perfecta est, quia comprehendit utramque, unde est quasi demonstratio positione differens.

31 Notandum autem, quod ordo dupliciter sumi possit, videlicet, vel secundum quod nominat unum gradum tantum, sicut v. g., qui sunt unus gradus, dicuntur unus ordinis; et sic ordo est pars hierarchiæ: vel secundum quod dicit relationem quæ est inter diversos gradus, ut idem sit quod ipsa ordinatio; et sic sumitur quasi abstracte: atque hoc modo ponitur in definitione hierarchiæ; primo autem modo sumitur concrete, ut sit ordo idem quod unus gradus ordinatus.

¹ I Cor. xii, 4. ² Rom. xi 36 ³ 113 Metaphys. text. 2.

VARIÆ LECTIONES.

¹⁸ D. τελειουμένοις. ¹⁹ M. ἕντα.

§ II. Assignat scopum hierarchie, qui est Dei, quoad fieri potest, assimilatio, non solum in virtute, verum etiam in gubernandi potestate. Siquidem dignum erat, inquit Hugo, ut illa creatura divina particeps existat potestatis in dispositione sua, quæ in sua conditione similitudinis participationem acceperat; ut quæ sola ad similitudinem Conditoris sui facta fuerat, sola in sua ordinatione imaginem retineret illius. Neque tamen particeps potestatis esse potuisset, nisi prius per gratiam consors fieret virtutis; neque cum illo posset quod ipse potest, nisi prius ex illo esse mereretur quod ipse est. Omnipotens ergo Conditor non extranea usurpatione neque perfunctoria appellatione gubernator a se factorum; sed insita sibi virtute, et bonitate inofensa cuncta fovens ac nutriens, regens et disponens universa, sub se dominantibus bonitatem et virtutem, secundum mensuram participationis, et ministerii rationem, per ordines et gradus multifariam dispensavit. Quare bene monet Dionysius maximam in hierarchia subordinationem servandam esse, cavendumque, ne quis supra gradum et ordinem suum quidquam attentet; sed cuiuslibet in gradu ordineque suo conatum, ut in se et aliis divinam promoveat imitationem, Deique cum expiando, tum illuminando, tum perficiendo, cooperatur existat. Atque istæ sunt distributiones luminum, descendentes in omnia, quibus ipsa participare datum est a Patre luminum (quem hic τελεταρχίαν et αὐτοτελεταρχίαν, id est originem perfectionis, et per se originem perfectionis, vocat) ut luceant et illuminent; subjecta quidem in eo quod luceat, et in eo quod illuminant, prælata.

§ II. Ut aliqui purgentur, alii purgant, etc. Occasione hujus loci disputat sanctus Thomas in 11 Sentent., distinct. 9, quæst. 1, art. 2, utrum unus angelus alium purget. Ubi sciendum quod purgatio, quæ est in angelis, non est ab immunditia, sed (ut § 3 dicitur) a dissimilitudinis commistione seu confusione, vel a nescientia, quod in idem recidit. Confusio enim intellectus est ex eo quod sit in potentia respectu plurium, in quo dissimilis est a primo intellectu, scilicet divino, cui nulla possibilitas admiscetur. Per lumen ergo receptum a Deo mediante superiore angelo, liberatur intellectus angeli inferioris ab hac dissimilitudinis confusione, in quantum terminatur ad unum, cui tanto fortius inhæret, quanto magis efficax est in medium cognitionis. Sicut patet in eo, qui nescit quam partem contradictionis eligat, sed in vento medio probabili, magis ad unam trahitur: sed addito medio demonstrativo, firmatur in illo. Dicendum ergo cum divo Thoma supra citato, quod actio non possit esse nisi secundum exigentiam rei cuius est actio: cum autem hierarchia perficiatur in scientia, ut ex definitione patet, oportet ut actio hierarchica in transfusione scientiæ consistat. Unde divus Dionysius, cap. 7, dicit quod purgatio, illuminatio et perfectio, sit divinæ scientiæ assumptio. Ad scientiæ autem acquisitionem concurrunt duo, scilicet expulsio contrarii seu privationis, et consummatio ejus, sicut fit etiam in acquisitione cuiuslibet formæ. Quantum ergo ad remotionem privationis, est purgatio; quantum ad influentiam luminis, est illuminatio; et quantum ad cognitionem consequentem, in quam dirigit lumen, sicut in ultimum terminum est perfectio. Vide plura apud S. Thomam supra citatum, et in prima parte, qu. 108, ubi de angelicis illuminationibus fuse disputat. Item in *Questionibus disputatis*, quæst. 9, *De cognitione angelorum*, artic. 1, 2, 3, quæ habentur tomo VIII Operum ipsius.

§ III. Exponit, quid sit muneris tam eorum, qui expiantur, illuminantur, perficiuntur, quam eorum qui expiant, illuminant, perficiunt: quæ omnia per lumen fiunt. Atque hæc est hierarchia, quam summus Hierarcha secundum se formavit, et sub se constituit dominari et præesse in operibus suis, secundum ordines consignatos sub uno principio et potestate una: a qua omnis potestas, et omnis virtus, et omnis lux spiritualiter lucens, et illuminans omnia spiritaliter lucentia. Atque hæc est, inquit Hugo, creature rationalis celsitudo et sublimitas et dignitas admiranda, quod dominari meruit in operibus factoris sui, accepta virtute ab ipso, et tenens potestatem cum ipso. Quæ virtus, quoniam secundum mensuram largitionis et participationis variè multipliciterque, ad decorem et pulchritudinem eorum quæ Sapientia ornavit operum, ab una virtute et potestate una distribuitur, multæ virtutes et potestates multæ efficiuntur. Sed ne rursus multitudo schisma generet ac divisionem, et adversum se pugnet orbis dominatione contraria, unum principium est, et moderator unus omnium, a quo habent quod sunt, et sub quo moderantur quod possunt, et referunt ad ipsum omne quod efficiunt; ut unitas maneat in omnibus, et pax perseveret in regno cuncta creatantis et regentis omnia Dei.

32 PARAPHRASIS PACHYMERÆ (8°).

§ I. Ἐν τούτῳ τῷ κεφαλαίῳ τὴν τε ἱεραρχίαν ἀρίζεται, καὶ τίς ἡ ταύτης ὠφέλεια δείκνυσσι. Φησὶ τοίνυν, ὅτι ἐστὶν ἱεραρχία, ὡς ἐγὼ λέγω, τάξις ἱερὰ, καὶ ἐπιστήμη, καὶ ἐνέργεια. Ἔστι γὰρ τάξις καὶ φυσικὴ ἢ τοῦ ἀριθμοῦ, ὡς τὸ πρῶτον καὶ δεύτερον. Ἔστι τάξις καὶ ἡ θέσει, ἥς τὸ μὲν σωματικόν, ὡς αἱ βασιλικαὶ ἀξίαι· τὸ δὲ ἱερὸν, ὡς ἱερατικαὶ καταστάσεις· ἣν δὲ καὶ ἐπιστήμην λέγει, καὶ ἐνέργειαν. Εἰ μὴ γὰρ καθ' ἕξιν ὁ αἰθρηρὸς ἐκπυρωθεῖη, οὐκ ἂν ἐπ' ἄλλου τὴν καύσιν πλησιάζοντος δρᾷσει· καὶ εἰ μὴ φωτισθεῖη καθ' ἕξιν ὁ ἱεράρχης ἄνωθεν, οὐκ ἂν ἐνεργήσῃ ἐτέροις τὸν φωτισμόν. Ἐπεὶ γὰρ ὁ φωτίζων πρὸς τὸν φωτιζόμενον λέγεται, καὶ ὁ τελῶν πρὸς τὸν τελούμενον, ὡς ὁ διδάσκων πρὸς τὸν διδασκόμενον· διὰ τοῦτο οὐ λέγεται μόνον ἐπιστήμη ἡ ἱεραρχία, ἀλλὰ

§ I. In hoc capite hierarchiam definiit, et quæ hujus utilitas sit ostendit. Est igitur, inquit, hierarchia mea sententia sacer ordo, atque scientia, et operatio. Est etenim ordo etiam naturalis numeri, ut primum et secundum. Est etiam ordo ex instituto, qui partim quidem corporale quid spectat, ut regie dignitates; partim vero quid sacrum, ut sacerdotales constitutiones: quem ordinem quoque scientiam nominat et operationem. Nisi enim ferrum jam habitudine ignitum sit, nequaquam sanæ id, cui applicatur, aduret: sic etiam sacerdos sive hierarcha, nisi habitu supernæ fuerit illuminatus, nequaquam lumen aliis afflabit. Cum enim illuminans ad illuminatum referatur, et initians ad initiatum, et docens ad eum qui docetur; idcirco hierar-

(8°) Vide Scholia S. Maximi, tom. II, cap. 3.

chia non solum scientia, sed et operatio appellatur, ut secundum habitum suum operetur in aliis illuminationem. Quapropter etiam ad deformitatem refertur: nam secundum inditas sibi illustrationes, pro captu suo ad Dei imitationem adducitur, dum extraneos divinae lucis participes reddit. Quoniam ergo hierarchia quamdam Dei formam exprimit, quomodo id fiat pandit. Illa quæ Deum decet pulchritudo ac venustas, ab omni terrena dissimilitudine remota est; nullam enim cum rebus genitis participationem habet: tum quoniam simplex est, hæc vero omnia composita ex elementis, vel materia et figura constant; tum quia bona est, imò ipsum bonum: bonum autem omnia appetunt, sed bonum non appetit aliud a se: Numen itaque divinum indeficiens est, sed creaturæ sunt egenæ; tum etiam, quia pulchritudo illa principium est perfectionis, quippe auctrix et origo ejus: omne autem mysterium perfectio est, in quantum animam perficit; at creaturæ non tantum non dant initium talis perfectionis, sed illæ ipsæ sunt quæ perficiuntur. Idcirco divina pulchritudo nequaquam iis est permista; quoniam est ipsamet uniformitas, et æqualitas, et identitas, quinimo una est et unifica, utpote simplex et impermista atque incomposita. quod vero difforme est et inæquale, atque alterum, et parvum, et mutabile, id etiam materialum est. Quod itaque unum est, impermistum est multitudini; non tamen ita, ut non pro dignitate cuique lumen suum communicet; idcirco enim etiam dicitur Deus appropinquans, ut qui natura sua procul absit a nobis. Quin et in divinissimo cum baptismatis **33** tum sacerdotii sacramento perfectionem tribuit, qua eorum qui initiantur anima, immanenti stabilique sanctitate informetur atque exornetur. Si enim id quod alicujus particeps existit, differat varietate ab eo quod participat, nunquam illi concordabit. Quapropter insurgentes omnes motus corporis animique inæqualitates abradendæ, atque in unica simplicitate, seu æqualitate animi persistendum est ei qui ad Dei consortium est admittendus. Atque hæc est illa Dei imitatio ad quam hierarchia pro viribus nititur, quoniam et ipsa sui studiosos lucis suæ participes reddit.

§ II. Hinc hierarchiæ utilitatem finemque cognoscens assimilationem esse unionemque cum Deo, quem et scientiæ et functionis suæ ducem habet; ut nimirum particeps fiat illuminationum, dum scopus ejus ad divinissimum decorem, tanquam ad primigenium exemplar, spectat, et secundum ipsum similitudinum divinarum simulacra format, nec non divinas exprimit imagines, juxta illud: *Ego dixi, dii estis, et filii Excelsi omnes* ^m. Atque immaculata specula reddit eos, qui ad divina convertuntur; hos autem θιασώτας, id est sodales vocat; θίασος enim idem quod chorus. Idcirco etiam dixit, eam Deum scientiæ ac functionis suæ ducem obtinere: quoniam ab ipso totum est, et non ex nostris meritis. Etenim hoc in nostris artibus ac scientiis nequaquam locum habet:

^m Psal. LXXXI, 6.

A καὶ ἐνέργεια, ἵνα κατὰ τὴν αὐτοῦς ἕξιν ἐνεργήσῃεν ἐπ' ἄλλοις τὸν φωτισμόν. Διὰ τοῦτο καὶ πρὸς τὸ θεοειδὲς ἀφομοίωται· κατὰ γὰρ τὰς ἐνδοξομένας ἐλλάμψεις ἀναλόγως εἰς θεομιμησίαν ἀνάγεται, ἐν τῷ ἐνεργεῖν τὸν φωτισμόν τοῖς ἕξωθεν. Ἐπεὶ ἡ ἱεραρχία πρὸς τὸ θεοειδὲς ἀφομοίωται, φησὶ πῶς τοῦτο γίνεται. Τὸ γοῦν θεοπροπέδς καὶ Θεῷ πρόπον κάλλος πάσης ἀφίσταται γῆϊνης ἀνομοιότητος· οὐ μετέχει γὰρ πρὸς τὰ ἐν γενέσει· ὅτι ἐκεῖνο μὲν ἀπλοῦν, ταῦτα δὲ ἅπαντα σύνθετα ἐκ στοιχείων, ἢ ἐξ ὕλης, καὶ εἶδους συγκείμενα, καὶ ὅτι ἐκεῖνο μὲν ἀγαθόν, καὶ αὐτάγαθον· τοῦ δὲ ἀγαθοῦ πάντ' ἐφίεται, καὶ οὐ τοῦτο ἐτέρου· ἀνελλιπές γοῦν τὸ Θεῖον, τὰ δὲ κρίσματα ἐνδεᾶ· καὶ ὅτι ἐκεῖνο τελεταρχικόν, οἶοναὶ ἐξάρχον πάσης τελετῆς· τελετὴ δὲ ἐστὶ πᾶν μυστήριον, ὡς τελειωτικὴν τῆς **B** ψυχῆς· ταῦτα δὲ μὴ μόνον οὐκ ἐξάρχουσι τῆς τοιαύτης τελετῆς, ἀλλὰ καὶ τελούμενά εἰσι. Διὰ τοῦτο τὸ θεῖον κάλλος ἐστὶ μὲν ἀμιγὲς πρὸς ταῦτα· ὁμοιότης γὰρ καὶ ἰσότης καὶ ταυτότης, τὸ ἐν καὶ ἐνοποιῖν, ἄτε ἀπλοῦν καὶ ἀμιγὲς καὶ ἀσύνητον. ἀνόμοιον δὲ καὶ ἄνισον, καὶ ἑτερότης, καὶ μικρὸν, καὶ ἐν μεταβολῇ, τὸ πρόβυλον. Τὸ γοῦν ἐν ἀμιγὲς ἐστὶ πρὸς τὰ πλήθη, οὐ μὴν δὲ οὕτως, ὡς μὴ δι' ἀγαθότητα μεταδοτικὸν εἶναι κατ' ἀξίαν ἐκάστην τοῦ οἰκείου φωτός· διὰ τοῦτο γὰρ λέγεται καὶ Θεὸς ἐγγίζων ὁ κατὰ φύσιν πρῶτότατος ἡμῶν ὢν. Ἐπεὶ δὲ καὶ τελειωτικὴν ἐν τελετῇ θειοτάτην τῆ τοῦ βαπτίσματος, τῆ τῆς ἱεροσύνης, κατὰ τὴν μόρφωσιν τῶν τελουμένων, καὶ ἀρμογὴν τῆς ψυχῆς αὐτῶν ἀπ' ἐμμόνου καὶ διηγεκοῦς ἀγιότητος. Εἰ γὰρ παραλλάττει τὸ μετέχον τοῦ μετεχομένου, οὐκ ἂν ἀρμόσειε πώποτε. Ὅθεν ἀποξεστέον ἐστὶ τὰς σωματικὰς ἐπαναστάσεις, καὶ τὰς τῆς γνώμης ἀνωμαλίας, καὶ εἰς μίαν καταστατέον ἀπλότητα, εἴτουν ἰσότητα, τῷ μέλλοντι προσκαλεῖσθαι Θεῷ. Καὶ τοῦτο ἐστὶν ὡς ἐφικτὸν τῆς ἱεραρχίας τὸ θεομιμητὸν, ὅτι καὶ αὕτη μεταδίδωσι τοῦ οἰκείου φωτισμοῦ τοῖς θιασώταις αὐτῆς.

§ II. Ἐντεῦθεν τὴν τῆς ἱεραρχίας γνωρίζεις ὡφέλειαν καὶ τὸν σκοπὸν, ὅτι ἀφομοίωσις ἐστὶ καὶ ἔνωσις πρὸς Θεόν, αὐτὸν ἔχουσα καθηγεμόνα τῆς ἐπιστήμης καὶ τῆς ἐνεργείας· ἵνα μεταδιδοίη δηλονότι τῶν φωτισμῶν, ὁρῶν δηλονότι ὁ σκοπὸς ὡς εἰς ἀρχέτυπον τὴν θειοτάτην εὐπρέπειαν, καὶ ἀποτυπούμενος πρὸς αὐτὴν, ἀγάλματα θεῶν ἐμφάσεων ἀπεργαζόμενος καὶ θείας εἰκόνας, κατὰ τὸ, Ἐγὼ εἶπα· Θεοὶ ἐστε, καὶ υἱοὶ Ἐχρήσταν πάντες. Καὶ ἀκηλίδωτα ἔσοπτρα ἐκτελῶν τοὺς περὶ τὰ θεῖα ἀναστρεφόμενους· τούτους γὰρ λέγει θιασώτας, θίασος γὰρ ὁ χορὸς. Διὰ τοῦτο γὰρ εἶπεν, ὅτι καὶ τῆς ἐπιστήμης καὶ τῆς ἐνεργείας ἔχει τὸν Θεόν καθηγεμόνα, ὅτι τὸ πᾶν ἐκεῖθεν, καὶ οὐ τῆς ἡμετέρας ἐστὶν ἀξίας. Ἐπὶ μὲν γὰρ τῶν καθ' ἡμᾶς τεχνῶν καὶ ἐπιστημῶν οὐκ ἐστὶ τοῦτο· ἀλλὰ τῶν

μέν ἐπιστημῶν ἔχομεν καθηγεμόνας, τῶν δὲ ἐνεργειῶν οὐδαμῶς, ἀλλ' αὐτὴν τὴν τῆς φύσεως κίνησιν· ἐπὶ δὲ τῆς θείας ἱεραρχίας καὶ ἡ ἐπιστήμη, καὶ ἡ ἐνέργεια, ἐκεῖθεν ἐστὶ. Τὰ γοῦν ἑσπετρα δέχονται μὲν τοὺς φωτισμοὺς, κατ' ἀνάγκασιν δὲ πρὸς τοὺς ἐξωθεν ἀποπέμπουσιν· οὕτω καὶ ἐπὶ τοῖς θείοις ἐστὶν ἰδεῖν θεσμοῖς· ὁ ἀρχιερεὺς, παρ' αὐτῆς τῆς ἱεραρχίας τὸν φωτισμὸν δεχόμενος, τοῖς πρεσβυτέροις καὶ διακόνοις μεταδίδωσιν· οὗτοι δὲ, πληρωθέντες τῆς λαμπροδότης, πρὸς τοὺς ἐτέρους αὐτὴν ἀποπάλλουσι· τὸ γὰρ χεῖρον ὑπὸ τοῦ κρείττονος εὐλογεῖται. Οὐ μὴν δὲ θεμιτόν ἐστι παρὰ τὰς ἱερὰς διατάξεις ἐνεργεῖν τοὺς ἱερῶς τελουμένους· οἷον, φέρ' εἰπεῖν, διάκονον προσφέρειν, ἢ πρεσβύτερον χειροτονεῖν. Ἴδε γὰρ ἐν ταῖς Ἠράξεσι, πῶς ὁ Φίλιππος οὐ δίδωσι τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον. Ἄλλ' οὐδὲ ὑπάρχειν ἐτέρως αὐτοῖς τοὺς ἀγιασμοὺς φησιν, εἰ μὴ κατὰ τὴν ἀρχῆθεν τῶν ἁγίων ἀποστόλων διάταξιν, εἴπερ τῆς ἱεροπρατοῦς ἀγλαίας ἐφίενται, εἰς τὸ ἀποτυποῦσθαι κατὰ τὴν τάξιν τῶν οὐρανίων δυνάμεων· κάκεισε γὰρ τὸ πρῶτόν ἐστι καὶ τὸ δεύτερον, καὶ τὸ προσεχὲς πρὸς Θεὸν, καὶ τὸ πόρρω, ὡς τῆς τάξεως συνεχούσης τὰ τε οὐράνια καὶ τὰ ἐπίγεια. Οὐκ οὖν ὁ λέγων ἱεραρχίαν οὐκ ἄλλο τι λέγει, ἢ τὰ ἄνω ῥηθέντα, δηλονότι τὸν τε ὄρισμὸν αὐτῆς καὶ τὸν σκοπὸν, ἤγουν τὸ τέλος τὸ τελικώτατον, ὃ δὴ καὶ αὐτὸ, μέρος τοῦ ὄρισμοῦ ἐστίν· ὡς τὸ, τί ἐστὶ τρυβλίον, τυχὸν σκευῆς τοιόνδε πρὸς ὑψηροῦς τροφῆς ἐπιτίθειον, τοῦτο τὸ τέλος. Συνάγει τοίνυν εἰς ταῦτόν τὸ, τίς ἡ ἱεραρχία, καὶ τίς ἡ ταύτης ὠφέλεια· καὶ, φησὶν, ὁ λέγων ταύτην οὐδὲν ἕτερον λέγει ἢ ἱερὰν διακόσμησιν. Καθόλου δὲ εἶπε, συνάγων τὴν τε οὐρανίαν καὶ τὴν καθ' ἡμᾶς εἰκόνα τῆς θείας ὠραιότητος καὶ ἀγιωσύνης· μεταδοτικὴ γὰρ καὶ αὐτὴ τοῦ φωτισμοῦ ἐν τάξει· κατὰ γὰρ διάφορον καὶ ὑπερβεβηκὸς τῶν τάξεων, καὶ τὸ ἐπιστημονικὸν εἶναι δεῖ· ἄλλη γὰρ τάξις πρεσβυτέρου, καὶ ἄλλη ἀρχιερέως, καὶ ἄλλη διακόνου· καὶ ἐπιστήμῃς ἱεραρχικαῖς, ἤγουν ἐξορκισμοῖς, προτελεσμοῖς, τελεταῖς, τὰ τῆς ἐλλάμψεως ἱερῶς ἐνεργούσαν· μυστήρια. Καὶ ἔχεις ἕως ὧδε τὸ, τί ἐστὶ τάξις, ἐπιστήμη, καὶ ἐνέργεια· λοιπὸν ὁ σκοπὸς, ἀφομοιούμενος πρὸς Θεὸν, ἐξ οὗ πᾶν ἀγαθὸν, καὶ αὐτὴ ἐστὶν ἡ ἱεραρχία. Ἔστι γὰρ ἐκάστη τῶν ἱερωμένων ἡ τελειώσις, τὸ ἀναλόγως ἐπὶ τὴν θεομιμησίαν ἀναχθῆναι, καὶ τὸ μέγιστον, Θεοῦ συνεργὸν γενέσθαι, κατὰ τὸν μέγαν Ἀπόστολον· ἐπεὶ ὁ τελούμενος, διὰ τῶν φωτιστικῶν εὐχῶν, τὸν ἐκ Θεοῦ φωτισμὸν δέχεται· καὶ δεῖξαι ἐν ἑαυτῷ τὴν θεῖαν μεταδοτικὴν ἐνέργειαν, τούτεστι· τὰ ἔργα τὰ θεῖα, ἐν τῷ σοφίζεσθαι, ἐν τῷ τελειοῦν, καὶ τὰ ὅμοια ποιεῖν τοὺς παιδαγωγουμένους πρὸς δύναμιν· ταῦτα γὰρ εἰσι τὰ ἔργα τοῦ Θεοῦ. Ἐφεξῆς δὲ ἐκτίθησι καὶ καθ' ἑν τὴν τάξιν τῶν τε τελούντων καὶ τῶν τελουμένων. Οἱ μὲν καθαίρουσιν, οἱ δὲ καθαιρόνται (πάντως οἱ ἐτι ἐμπαθεῖς) διὰ τῆς διόσκαλλίας τῶν διακόνων ἴσως. Καὶ οἱ μὲν φωτίζουσιν, οἱ δὲ φωτίζονται (πάντως οἱ μετριοπαθεῖς) διὰ τῶν εὐχῶν τῶν πρεσβυτέρων δηλαδὴ. Καὶ οἱ μὲν τελειουργοῦσιν, οἱ δὲ τελειοῦνται, οἷον ἐθεοποιοῦνται

A nam scientiarum quidem præceptores habemus, sed non operationum, quarum ipsemet naturæ motus quasi dux existit, et auctor: in divina vero hierarchia, et scientia et operatio a Deo est. Specula siquidem illuminationes recipiunt, sed per reflexionem ad exteriora remittunt: idem in divinis sanctionibus videre licet, dum summus sacerdos ab ipsamet hierarchia illustrationem acceptam in presbyteros ac diaconos trajicit; qui, luce pleni, in cæteros eandem transfundunt; nam id quod minus est a majori benedicunt. Neque enim fas est iis qui sacris initiati sunt, quidquam contra sacras ordinationes agere, verbi gratia, diacono sacrificare, vel presbytero confirmare. Observa enim in Actis apostolorum, quomodo Philippus non det Spiritum sanctum. Sed neque aliter iis asserit suppetere sanctificationes, quam juxta primitus traditam sanctorum apostolorum ordinationem; si modo sacri splendoris ambient participationem, qua juxta cælestium virtutum ordinem transformantur: nam et ibi est primum ac **34** secundum, et Deo proximum, et remotum, ita ut ille ordo complectatur tam cælestia quam terrestria. Itaque qui hierarchiam nominat, nihil dicit aliud quam quæ dicta sunt superius, scilicet ejus definitionem ac finem, id est finem ultimum, qui et ipse, cum pars, ad definitionem spectat; sicut, verbi gratia, si definitis patellam esse vas aliquod ad cibos ministrandos accommodatum; qui finis ejus est. Instar unius itaque conjungit, quæ sit hierarchia, et quænam ejus utilitas; atque illum qui hoc dicit, nihil aliud dicere quam sacrum ordinem. Demum concludendo dixit, tam cælestem quam nostram hanc divinæ pulchritudinis ac sanctitatis imaginem referre. nam et hæc secundum ordines lucem suam distribuit; siquidem pro differentia præstantiaque ordinum etiam sciendi facultas accommodari debet: nam alius est ordo sacerdotis, alius episcopi, alius diaconi; et hierarchicis scientiis, videlicet exorcismis, expiationibus, initiationibus illustrationis mysteria sacrosancte peragunt. Atque hactenus habes quid sit ordo, scientia et operatio; reliquus est scopus, quo Deo, a quo bonum omne dimanat, assimilatur, et hic est hierarchia. Siquidem est cui libet eorum qui consecrantur ista perfectio, ut pro captu suo ad divinam imitationem adducatur, et quod est maximum, ut Dei cooperatores existant, juxta magnum Apostolum; quoniam is qui initiatur, per preces illuminatorias illam, quæ ex Deo est, accipit illustrationem, et in semetipso divinæ participationis vim, id est opera divina, demonstrare debet; partim docendo, partim initiando, et similia pro virili exercendo erga illos qui instituendi sunt; illa enim sunt opera Dei. Deinde exponit etiam sigillatim ordinem initiantium et initiatorum. Siquidem illi expiant, hi vero expiantur, per institutionem videlicet diaconorum, utpote adhuc obnoxii passionibus.

* Ἰσως ἐνεργουσι.

Atque alii quidem illuminant, alii vero illuminantur, per preces scilicet presbyterorum, utpote passionibus suis jam superiores. Atque alii item consecrant, et alii consecrantur, seu quodammodo deificantur per antietitum unctionem cæterasque sacras consecrationes, utpote jam passionum vacuitatem assecuti. Cuiuslibet itaque illorum qui nimirum sacris operantur, divina competet imitatio; quoniam et ipsemet Deus noster docendi munus obit: id quod patet ex Veteri Testamento, cum ait: *Audi, Israel, Dominus Deus unus, Dominus unus est*¹; **35** et ex Novo seu Evangelio, ubi illuminat, juxta illud: *Ego lux in mundum veni*²; et deificat, juxta illud: *Ego dixi, dñi estis*³. Hic nempe modus est quo isti divinam imitantur beatitudinem, quæ non solum purgat, et illuminat, atque consummat (quæ ipsa operationes sunt; atque

sed etiam ipsamet est expiatio, et illustratio, et consecratio; atque insuper quoque causa omnis hierarchiæ, et ab omni re sacra incomparabiliter exempta est.

§ III. Deinde tradit, quænam competant his qui sacra suscipiunt, atque item quæ convenient iis qui sacra tradunt. Ac primum quidem, quoad initiandos attinet, oportet eos, qui expiantur per emundationem, ab omni inæqualitatis macula liberari; ad hoc enim est expiatio, juxta illud: *Lavabis me, et super nivem dealbabor*⁴; eos autem qui illuminantur, non ex parte illuminari, sed impleri lumine, et in puris mentis oculis ad præstantiorem adduci contemplationem; ejusmodi enim est illuminatio, juxta illud: *Illumina oculos*⁵; et: *Revela oculos meos, et considerabo mirabilia tua*⁶; eos autem qui consecrantur, ex imperfectis perfectos evadere, atque perfectiæ sacræque scientiæ participes ac spectatores existere: siquidem id in omni scientia perfectionis est, ad eorum quæ cernuntur participationem inspectionemque pervenire et in nullo deficere, juxta illud: *Estote perfecti, sicut et Pater vester cælestis*⁷. Tradit deinde quæ concernunt eos qui sacra conferunt. Utique oportet eos, quibus expiandi munus incumbit, non tam exigua tenuique puritate instructos esse, ut propter penuriam puritatis, ex immundorum accessu inquinentur, et immunditiam potius contrahant quam expellant: sed affluentia quadam puritatis abundare, ita ut et aliis eandem communicare valeant. Eos autem, qui illuminandi munere funguntur, oportet cum ad divini luminis exceptionem, tum ad ejusdem similiter transfusionem comparatos esse, et vitrorum naturam penitus æmulari, ut, illustri splendore pleni, lumen in eos qui illo digni fuerint transfundant. Eos vero, qui consecrandi munus obeunt, nequaquam decet imperite, sed prudenter illos, qui consecrandi sunt, tanti boni communicatione initiare in institutione et cognitione mysteriorum quæ conspexerunt: siquidem inspectio eorum neque expiantibus neque illuminantibus competit, sed con-

Α (οἱ τῆ ἀπαθεία προσβάντες ἡδῆ) διὰ τῆς τῶν ἀρχιερέων χρίσεως, καὶ ἐτέρας ἱεροτελεστίας. Ἐκάστῳ γούν τούτων δηλονότι τῶν ἐνεργούντων τὸ θεομίμητον ἀρμόσει· καὶ γὰρ ὁ Θεὸς ἡμῶν διδάσκει· καὶ δῆλον ἐκ τε τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης, ὡς τὸ, Ἔκουε Ἰσραὴλ, Κύριος ὁ Θεός σου, Κύριος εἰς ἐστίν· ἐκ τε τῆς Νέας καὶ τοῦ Εὐαγγελίου φωτίζει, ὡς τὸ, Ἐγὼ φῶς εἰς τὸν κόσμον ἐλήλυθα· θεοποιεῖ, ὡς τὸ, Ἐγὼ εἶπα, Θεοὶ ἐστε. Οὗτος γὰρ ἐστίν ὁ τρόπος τοῦ μιμῆσθαι τοίτους τὴν θείαν μακαριότητα, ἢ μὴ μόνον καθαιρεῖ, καὶ φωτίζει, καὶ τελειουργεῖ (ἃ δὴ καὶ ἐνέργειαι εἰσι, καὶ εἰσι καὶ τῶν ἱεραρχῶν κατὰ μέθεξιν), ἀλλὰ καὶ κάθαρσις, καὶ φωτισμὸς, καὶ τελειώσεις ἐστίν· μᾶλλον δὲ καὶ ὑπὲρ ταῦτα, καὶ πάσης ἱεραρχίας αἰτία, καὶ παντὸς ἱεροῦ ἀσυγκρίτως ἐξηρημένη.

etiam operationes pontificum per participationem)

Β § III. Ἐφεξῆς λέγει, τίνα τὰ προσήκοντα τοῖς ταῦτα πάσχουσι, καὶ τίνα τὰ πρόποντα τοῖς ταῦτα ποιούσι. Καὶ πρῶτον τίνα τοῖς πάσχουσι. Δεῖ γούν τοὺς καθαιρομένους παντὸς ἀνομοίου τῆ καθάρσει μολυσμοῦ ἡλευθερωῖσθαι· τοιαύτη γὰρ ἡ κάθαρσις, κατὰ τὸ, Πλυνεῖς με, καὶ ὑπὲρ χιόνα λευκανθήσομαι· τοὺς δὲ φωτισομένους, οὐκ ἐκ μέρους φωτίζεσθαι, ἀλλ' ἀποπληροῦσθαι τοῦ φωτός, καὶ ἀνάγεσθαι πρὸς θεωρίαν κρείττονα ἐν ἀθολώτοις ὀφθαλμοῖς τοῦ νοός· τοιοῦτον γὰρ ὁ φωτισμὸς, ὡς τὸ, Φώτισον τοὺς ὀφθαλμούς· καὶ Ἀποκάλυψον τοὺς ὀφθαλμούς μου, καὶ κατανοήσω τὰ θαυμάσιά σου· τοὺς δὲ τελουμένους, ἐκ τοῦ ἀτελοῦς τελείους γινομένους (*), καὶ τῆς τελειωτικῆς καὶ ἱερᾶς ἐπιστήμης μετόχους τε καὶ ἐπόπτας· τοῦτο γὰρ ἐστὶ τὸ τέλειον ἐν πάσῃ ἐπιστήμῃ, τὸ ἐπόπτας καὶ μετόχους τῶν θεωρημάτων γίνεσθαι, καὶ μὴ κατὰ τι ἐλλείπειν, ὡς τὸ, Γίνεσθε τέλειοι, καθὼς καὶ ὁ Πατήρ ὑμῶν ὁ οὐράνιος. Ἐξῆς λέγει καὶ τὰ τῶν ἐνεργούντων. Δεῖ γούν τοὺς καθαρτικούς μὴ τοσοῦτον ἔχειν τὸ καθαρὸν γλισχρόν τε καὶ ὀλίγον, ὥστε βεβηλοῦσθαι τοῖς ἀκαθάρτοις προσεγγίζοντας διὰ τὴν ὀλιγότητα τῆς καθάρσεως, καὶ ἀντὶ τοῦ ὀρεῖν, πάσχειν τὸ ἐναντίον· ἀλλὰ πλεονάζειν τὴν τῆς καθάρσεως περιουσίαν, ὥστε καὶ ἄλλοις μεταδίδουσι δύνασθαι· τοὺς δὲ φωτιστικούς, καὶ πρὸς μεταχρῆν τοῦ θείου φωτός ἐπιτηδεύουσιν εἶναι, καὶ πρὸς μετάδοσιν ὁμοίους, καὶ ἀπλῶς τὸ τῶν ὀέλων πάσχειν, ὥστε πανευκλεῶς ἀποπληρουμένους τῆς ἀγῆλης, ὑπερχέειν τὸ φῶς εἰς τοὺς τοῦ φωτός ἀξίους· τοὺς δὲ τελειουργοὺς μὴ ἀμαθῶς, ἀλλ' ἐπιστημονικῶς τελεῖν τοῖς τελουμένους τὴν τοῦ καλοῦ μετάδοσιν, ἐν τῇ μνήσει καὶ τῇ γνώσει τῆς ἐπιστήμης τῶν ἐποπτευθέντων· ἢ γὰρ ἐποπτεῖα οὔτε τοῖς καθαιρούουσιν, οὔτε τοῖς φωτίζουσιν, ἀλλὰ τοῖς τελουσίᾳ ἐστίν. Ἐκείνα γὰρ ἐστὶ τὰ προτέλεια, καὶ τὰ ἐξωθεν γινόμενα· ἢ δὲ ἐποπτεῖα τοῖς τελείους καὶ τελειοῦσι, καθὼς καὶ ἡ ἀσματίζουσα πρὸς τὸν νυμφίον φησί· Δεῖξόν μοι τὴν ὄψιν σου,

(*) Melius quadraret infinitivus. Nam τῷ δεῖ superius posito tota subjicitur periodus. Ed. PATROL.

¹ Deut. vi, 4. ² Joan. xii, 46. ³ Psal. lxxxix, 6. ⁴ Psal. l, 9. ⁵ Psal. xii, 4. ⁶ Psal. cxviii, 48. ⁷ Math. v, 48.

§ II.

Quapropter sanctæ cœlestium essentiarum dispositiones, rebus iis quæ solummodo existunt, et sine usu rationis vivunt, humanave utuntur ratione, divini principatus munere ac participatione antecellunt. Cum enim se ad imitandum Deum intellectualiter componant, atque Dei principalem similitudinem supermundialiter contemplantes, ad eandem speciem suam cupiant efformare; jure merito uberiore gaudent ejus participatione, quod sint assiduæ, ac semper ad anteriora, quantum fas est, divini nunquam fatiscantis amoris contentione extendantur, et primordiales illustrationes immaterialiter liquidoque suscipiant, atque ad eas componantur, vitamque omnem habeant spirituales. Hæ igitur sunt, quæ primario et multipliciter Deum participant, et imprimis ac multis modis æ-

Si quis vero dicat, quibusdam sanctis immediate Deum ex se apparuisse, discat etiam hoc aperte ex Scripturis sacris, ipsum illud, quod Dei est occultum, neminem vidisse^z, neque visurum esse, sed apparuisse sanctis Deum, ostendentem se, ut eum decebat, per visa quædam sacra, et iis, qui ea videbant, congruentia^a. Sermo autem divinus, omni plenus sapientia, visum illud quod divinam similitudinem in illo ipso viso figuram, tanquam in figura eorum quæ figurari nequeunt, ostendebat, ab intuentium ad Deum adductione, jure merito Theophaniam seu Dei apparitionem vocat; **38** utpote quæ divinam illuminationem videntibus immittat, et aliquid de divinis eos sacre doceat. His divinis visis præclari illi patres nostri ministerio angelorum initiabantur. Annon etiam sacram illam legislationem ab ipso Deo fuisse Moysi traditam^b, divina Scripta tradiderunt? ut vere nos docerent, divinæ eam esse ac legis sacrosanctæ

^z Gal. iii, 19. ^a Act. vii, 53. ^x Matth. ii, 17; Act. xi, 15; Dan. vii, 10; Isa. x. ^z I Joan. iv, 12. ^a Gen. iii, 8; xviii, 1. ^b Num. ix.

VARIÆ LECTIONES.

³⁸ Ch. D. P. μένουσαι. ³⁷ D. S. P. κρυφίας. ³⁸ Δὴ non habet D. ³⁹ M. ἐκ τῶν ἀμορφῶτων. ⁴⁰ Ch. D. P. μυστή τῆ θείας, etc. M. θείας in accusandi casu legit; sequitur enim καὶ ἱερὰς ὑποστυπώσεις, quod Scotus vertit: *Divinus tam esse et sacros characteres.*

Αἱ γοῦν ἅγιοι τῶν οὐρανίων οὐσιῶν διακοσμήσεις, ὑπὲρ τὰ μόνον ὄντα, καὶ ἀλόγως ζῶντα, καὶ τὰ καθ' ἡμᾶς λογικά, τῆς θεαρχικῆς μεταδόσεως ἐν μετουσίᾳ γεγόνασιν. Νοητῶς γὰρ ἐπὶ τῷ θεομίμητον ἑαυτὰς ἀποτυποῦσαι, καὶ πρὸς τὴν θεαρχικὴν ἐμφέριαν ὑπερκοσμίως ὀρῶσαι, καὶ μορφοῦν ἐφιέμεναι τῷ νοερῶν αὐτῶν εἶδος, ἀφθονωτέρας εἰκότως ἔχουσι τὰς πρὸς αὐτὴν κοινωνίας, προσεχεῖς μὲν οὖσαι³⁸ καὶ ἀεὶ πρὸς τὸ ἄναντες, ὡς θεμιτὸν ἐν συντονίᾳ τοῦ θεοῦ καὶ ἀκλινοῦς ἔρωτος ἀνατεινόμεναι, καὶ τὰς ἀρχικὰς ἐλλάμψεις ἀύτως καὶ ἀμιγῶς εἰσδεχόμεναι, καὶ πρὸς αὐτὰς ταπτόμεναι, καὶ νοερὰν ἔχουσαι τὴν πᾶσαν ζωὴν. Αὗται γοῦν εἰσιν αἱ πρῶτως καὶ πολλαχῶς ἐν μετουσίᾳ τοῦ θεοῦ γινόμεναι, καὶ πρῶτως καὶ πολλαχῶς ἐκφαντορικὰ τῆς θεαρχικῆς κρυφιοτή-

τος· διὰ καὶ παρὰ πάντα τῆς ἀγγελικῆς ἐπωνυμίας ἐκκρίτως ἡξίωνται, διὰ τὸ πρῶτως εἰς αὐτὰς ἐγγίνεσθαι τὴν θεαρχικὴν ἐλλάμψιν, καὶ δι' αὐτῶν εἰς ἡμᾶς διαπορθεμεύεσθαι τὰς ὑπὲρ ἡμᾶς ἐκφαντορίας. Οὕτω γοῦν ὁ νόμος, ὡς ἡ θεολογία φησὶ, δι' ἀγγέλων ἡμῖν ἐδώρηθη· καὶ τοὺς κλεινοὺς δὲ πρὸ νόμου καὶ μετὰ νόμον ἡμῶν πατέρας ἀγγελοὶ πρὸς τὸ θεῖον ἀνήγον, ἢ τὸ πρακτέον εἰσηγούμενοι, καὶ πρὸς εὐθείαν ἀληθείας ὁδὸν ἐκ πλάνης καὶ ζωῆς ἀνιέρου μετὰγοντες· ἢ τάξεις ἱερὰς, ἢ μυστηρίων ὑπερκοσμίων κρυφίους ὁράσεις³⁷, ἢ θείας τινὰς προαναβήσεις ὑποφρητικῶς ἀναφαίνοντες.

§ III.

Εἰ δὲ τις φαίη, καὶ αὐτόθεν ἀμέσως ἐγγενέσθαι τισὶ τῶν ἁγίων θεοφανείας, μανθανέτω καὶ τοῦτο σαφῶς ἐκ τῶν ἱερωτάτων λογίων, ὡς αὐτὸ μὲν ὅτι ποτὲ ἔστι τὸ τοῦ θεοῦ κρυφίον, οὐδεὶς ἐώρακεν, οὐδὲ ὄψεται· θεοφάνειαι δὲ τοῖς ὁσίοις γεγόνασιν κατὰ τὰς πρεπούσας θεῶν, διὰ δὲ³⁸ τινῶν ἱερῶν καὶ τοῖς ὀρῶσιν ἀναλόγων ὁράσεων, ἐκφαντορίας. Ἡ πάνσοφος δὲ θεολογία τὴν ὄρασιν ἐκείνην, ἢ τις ἐν ἑαυτῇ διαγεγραμμένην ἀνέφαινε τὴν θεῖαν, ὡς ἐν μορφώσει τῶν ἀμορφῶτων³⁹ ὁμοίωσιν, ἐκ τῆς τῶν ὀρώντων εἰς τὸ θεῖον ἀναγωγῆς, εἰκότως καλεῖ θεοφάνειαν, ὡς δι' αὐτῆς τοῖς ὀρῶσι, θείας ἐγγινομένης ἐλλάμψεως, καὶ τι τῶν θεῶν αὐτῶν ἱερῶς μουσμένων. Ταύτας δὲ τὰς θείας ὁράσεις οἱ κλεινοὶ Πατέρες ἡμῶν ἐμουσῶντο διὰ μέσων τῶν οὐρανίων δυνάμεων. Ἡ οὐχὶ καὶ τὴν ἱερὰν τοῦ νόμου θεσμοθεσίαν, ἢ τῶν λογίων παράδοσις ὡς αὐτόθεν μὲν φησὶν ἐκ θεοῦ τῷ Μωϋσῇ δεδωρημένην; ὅπως ἂν ἡμᾶς ἀληθῶς μυσήσαιτο⁴⁰, θείας αὐτὴν εἶναι καὶ ἱερὰς ὑποστυπῶσιν. Διδάσκει δὲ καὶ

D

τοῦτο σοφῶς ἡ θεολογία τὴ δι' ἀγγέλων αὐτὴν εἰς ἡμᾶς προελθεῖν, ὡς τῆς θεονομικῆς τάξεως ἐκεῖνο θεσμοθετοῦσης, τὸ διὰ τῶν πρώτων τὰ δευτέρα πρὸς τὸ θεῖον ἀνάγεσθαι. Καὶ γὰρ οὐ μόνον ἐπὶ τῶν ὑπερκειμένων τε καὶ ὑφειμένων νοῶν, ἀλλὰ καὶ τοῖς ὁμοταγέσιν οὗτος ὁ θεσμὸς ὄρισταὶ παρὰ τῆς πάντων ὑπερουσίου ταξιαρχίας, τὸ καθ' ἑκάστην ἱεραρχίαν πρώτας καὶ μέσας καὶ τελευταίας εἶναι τάξεις τε καὶ δυνάμεις, καὶ τῶν ἡττόνων εἶναι τοὺς θειοτέρους μύστας καὶ ⁹¹ χειραγωγοὺς ἐπὶ τὴν θεῖαν προσαγωγὴν καὶ ἔλλαμψιν καὶ κοινωνίαν.

A delineationem *. Quinimo sapienter etiam theologia docet, eam per angelos ad nos dimanasse, quasi id ordo divinæ legis sanxerit, ut per superiora, ista quæ inferiora sunt, ad divinum Numen adducantur. Etenim non solum superioribus inferioribusque mentibus, verum etiam æqualibus, seu coordinatis, a supersubstantiali rerum omnium primordiali ordine lex ista constituta est, ut per singulas hierarchias primi essent, ac medii novissimique ordines ac virtutes, inferioribusque diviniore mystæ essent, ac manuctores ad divinum accessum, et illustrationem atque communionem.

§ IV.

Ὅρῶ δὲ, ὅτι καὶ τὸ θεῖον τῆς Ἰησοῦ φιλανθρωπίας μυστήριον ἄγγελοι πρῶτον ἐμυθήθησαν, εἶτα δι' αὐτῶν εἰς ἡμᾶς ἡ τῆς γνώσεως χάρις διέβαινεν. Οὕτω γοῦν ὁ θεοῦτατος Γαβριὴλ Ζαχαρίαν μὲν τὸν ἱεράρχην ἐμυσταγῶγει, τὸ προφήτην ἔσεσθαι τὸν ἐξ' αὐτοῦ παρ' ἐλπίδα χάριτι θεῖα γεννησόμενον παῖδα, τῆς ἀγαθοπρεπιῶς καὶ σωτηρίως τῷ κόσμῳ ἐπιφανησομένης ἀνδρικῆς τοῦ Ἰησοῦ θεουργίας· τὴν δὲ Μαριάμ, ὅπως ἐν αὐτῇ γεννήσεται τὸ θεαρχικὸν τῆς ἀφθέγκτου θεοπλαστίας μυστήριον. Ἐτερος δὲ τῶν ἀγγέλων τὸν Ἰωσήφ ἐξεπαίδευσεν ⁹², ὅπως ἀληθῶς ἐκπεπληρωταὶ τὰ θειωδῶς ἐπηγγελμένα τῷ προγόνῳ Δαυίδ. Ἄλλος δὲ τοὺς ποιμένας, ὡς τῇ τῶν πολλῶν ἀναχωρήσει καὶ ἡσυχίᾳ κεκαθαρμένους, εὐηγγελίζετο, καὶ σὺν αὐτῷ πλῆθος στρατιᾶς οὐρανόθεν τὴν πολυύμνητον ἐκεῖνην παρεδίδου τοῖς ἐπὶ γῆς δοξολογίαν. Ἀνανεῦσωμεν δὲ καὶ πρὸς τὰς ὑπερτάτας ⁹³ τῶν λογίων φωτοφανείας· ὁρῶ γὰρ, ὅτι καὶ αὐτὸς Ἰησοῦς ⁹⁴, καὶ τῶν ὑπερουρανίων οὐσιῶν ὑπερουσίος αἰτία, πρὸς τὸ καθ' ἡμᾶς ἀμεταβόλως ἐληλυθὼς, οὐκ ἀποπηδᾷ τῆς ὑπ' αὐτοῦ ταχθείσης τε καὶ ἀιρεθείσης ἀνθρωποπρεπιῶς εὐταξίας, ἀλλ' εὐπειθῶς ⁹⁵ ὑποτάττεται ταῖς τοῦ Πατρὸς καὶ Θεοῦ δι' ἀγγέλων διατυπώσεσι ⁹⁶· καὶ διὰ μέσων αὐτῶν ἀγγέλλεται τῷ Ἰωσήφ ἡ πρὸς τοῦ Πατρὸς οἰκονομηθεῖσα τοῦ Υἱοῦ πρὸς Αἴγυπτον ἀναχώρησις, καὶ αὐθις ἡ πρὸς τὴν Ἰουδαίαν ἐξ Αἰγύπτου μεταγωγὴ. Καὶ δι' ἀγγέλων αὐτὸν ὁρῶ μὲν ὑπὸ ταῖς πατρικαῖς θεσμοθεσίαις ταπτόμενον· ἐὼ γὰρ εἰπεῖν, ὡς εἰδότες τὰ ταῖς ἱερατικαῖς ἡμῶν παραδόσεσιν ἐκπεφασμένα, καὶ περὶ τοῦ ἀγγέλου τοῦ τὸν Ἰησοῦν ἐνισχύσαντος· ἢ ὅτι καὶ αὐτὸς ὁ Ἰησοῦς, κατὰ τὴν ἡμῶν σωστικὴν ἀγαθοπρεπιῶν, εἰς ἐκφαντορικὴν ἐληλυθὼς τάξιν, Ἄγγελος μεγάλης βουλήσιν ἀνηγγέρεται· καὶ γὰρ ὡς αὐτὸς ἀγγελοπρεπιῶς φησιν, ὅσα ἤκουσε παρὰ τοῦ Πατρὸς, ἀνήγγειλεν ἡμῖν.

B Divinum etiam humanitatis Jesu mysterium angelis primum patefactum esse video, per quos deinde ad nos quoque cognitionis ejus gratia pervenit. Ita divinissimus ille Gabriel Zachariam quidem pontificem docuit, quod puer ex ipso præter spem divina gratia nasciturus, propheta foret humanæ divinæque Jesu dispensationis benigne simul ac salubriter mundo apparituræ ^d : Mariam vero erudit, quomodo in ipsa divinum illud ineffabilis Deiformationis mysterium consummaretur. Alius quoque angelus Josephum docuit, vere adimpleta esse, quæ progenitori ejus David divinitus promissa fuerant. Alius item pastoribus, quippe jam solitudinis recessu ac tranquillitate purgatis, evangelizavit ; cumque illo cœlestis exercitus multitudo, celeberrimum istum collaudationis hymnum terrigenis tradidit ^e. Quinimo ad sublimissimas illas eloquiorum illustrationes mentis obtutum erigamus ; animadverto enim, ipsummet Jesum (qui est naturarum supra cœlestium supra naturam auctor) ubi ad naturam nostram sine sui immutatione descendit, eum quem ordinaverat elegeratque humanitatis ordinem nequaquam fugere, quin potius obedienter se submittere foras a Deo Patre per angelos effectis ; quorum ministerio, a Patre disposita filii in Ægyptum recessio ; necnon ejusdem ex Ægypto in Judæam reductio, Josepho nuntiabatur ^f. Quin et per angelos ipsum cernimus paternis legibus ³⁹ subjectum : omitto enim dicere, utpote scienti, quæ sacrosanctis nostris traditionibus ^D expressa sunt de angelo quoque Jesum confirmante ^g ; et ut ipsemet Jesus, pro salutari nostra emendatione, in spirituum manifestatoriorum ordinem redactus, *magni consilii Angelus* fuerit appellatus ^h : etenim, ut ipse pro nuntii munere dicit, quæcunque audivit a Patre, nota fecit nobis.

* Act. 7 ; Galat. III. ^d Luc. I, 13. ^e Ibid. ^f Matth. II. ^g Luc. XXII, 45. ^h Isa. IX, 6 in Septuag.

VARIE LECTIONES.

⁹¹ Ch. μύστας τε. ⁹² Ch. D. ἐξεπαίδευσεν. ⁹³ D. ὑπὲρ ταύτας. ⁹⁴ ὁ Ἰησ. ⁹⁵ Ch. ἀλλὰ καὶ εὐπειθῶς ⁹⁶ D. ὑποτυπώσεσι.

ADNOTATIONES CORDERII.

§ I. Definita hierarchia in communi, transit ad angelicam celebrandam, secundum figuras in Scripturis expressas. Ac primum quidem angelos cæteris creaturis antecellere, ex eo probat, quod magis Deum participant. Cum enim Deus vocet omnia ad sui communionem, illa sunt eidem vocanti propinquiora, quæcunque pluribus modis participant, non solum simpliciter substantiam ejus et vitam, sed etiam rationem et sapientiam, et alia ejus charismata spiritalia secundum proportionem supremarum etiam mentium : illæ enim quæ magis cognitionem et sapientiam participant, magis Deo appropinquant ; tales autem sunt ordines angelici ; quia, ut ait sanctus Maximus, eorum substantiæ sunt $\nu\omicron\upsilon\varsigma$ ζῶν, id est, *mens vivens*. Angelus enim, secundum Damascenum ^h, est substantia intellectualis, semper mobilis, arbitrio libera, incorporea, Deo ministrans, immortalis. *Substantia* ponitur in hac definitione pro genere, et ponitur ad differentiam accidentis. Intellegitur etiam hic substantia qualitercunque composita, scilicet ex eo quod est, et eo quo est. *Intellectualis* dicitur potius quam rationalis ; quia ratio est virtus collativa causæ et causati, et ideo composita : intellectus vero ex sua ratione non habet compositionem et collationem, sed est sine inquisitione et compositione, et ideo competit naturæ magis simplici pro differentia, ut est angelus ; ratio autem est differentia naturæ minus simplicis, scilicet hominis. *Semper mobilis*, non dico de loco ad locum ; sed mobilitas dicit hic triplicem vertibilitatem in angelo, scilicet naturæ, intelligentiæ et voluntatis. Mobilitatem enim habet naturæ ; quia omne creatum vertibile est in nihilum, nisi manu omnipotentis divinæ contineatur. Similiter angelus habet mobilitatem intelligentiæ ; quia, licet in angelo non sit vicissitudo intelligentiæ quoad scita in Verbo, cum deiformem habeat intellectum, secundum Dionysium ⁱ : potest tamen in eo, quoad cognitionem rerum, in propria natura esse vicissitudo intelligentiæ quoad discenda. Et hoc est quod dicit sanctus Augustinus quod omne creatum habens intellectum, intelligit unum post aliud. Item in voluntate mobilis est angelus, quia non simul vult hoc et illud. Item potest dici semper mobilis ; motu dilectionis. *Arbitrio libera*. Hoc non dicitur propter deflexionem ad bonum indifferenter et ad malum, sed propter liberam electionem eorum quæ voluerit. Unde angelus bonus semper eligit libere bonum, et angelus malus libere et sine coactione eligit malum. *Incorporea*. Quia spiritus est naturæ corporeæ expers. *Deo ministrans*. Ministerium ponitur hic pro quocunque obsequio : et secundum hunc modum, tam assistentes, quam ministrantes, quam etiam dracones ministrant. *Immortalis*. Quia caret materia et forma, e quarum resolutione mors sequitur. Angeli, secundum Isidorum, sunt spiritus, natura quidem mutabiles conditi, sed contemplatione immutabiles facti, animo impassibiles, mente rationales, felicitate securi : jussi mundum regunt, missi corpora aerea sumunt, in cælestibus commorantur. De iisdem S. Bernardus ait : Investigemus investigabilia, et primo spiritus esse potentes, gloriosos, beatos, distinctos in personas, dispositos in dignitates, ab initio stantes in ordine suo, immortalitate perpetuos, mente puros, affectu benignos, religione pios, unanimitate individuos, pace securos, divinis laudibus et obsequiis deditos. Item in angelis est dignitas creationis, gratia confirmationis, amor Creatoris, visio Divinitatis. Est etiam in angelis ut superius dictum est, essentia subtilitas, intelligentiæ perspicacitas, liberi arbitrii facultas, agilitatis velocitas. Prompte omnes obediunt. Majores sine elatione præsumunt, minores sine vitio subsunt ; qui ad exteriora exeunt, ab interiori contemplatione non recedunt : omnem **40** virtutem inferiorum superiores participant, non e contra. Qui excellunt in natura, præcellunt in gratia et in gloria. In eodem ordine creduntur etiam alii aliis esse digniores. Duplicem habent visionem, scilicet matutinam et vespertinam. Illuminationes quas a superioribus recipiunt, aliis tribuunt.

§ II. Dicit eos angelos vocari, quia nimirum annuntiant, et quoad fieri potest, *occultum Dei* manifestant : et ostendit visiones ac Dei apparitiones, semper mediante angelis, repræsentari solere. Per ipsos enim data lex, Galat. iii : *Lex ordinata per angelos in manu mediatoris* ; et Actorum vii : *Qui accepit legem in dispositione angelorum*. Et ante legem Abraham, et Manoe, et reliquis ; et post legem Joseph, et Petrum, et alios deinceps ad voluntatem Dei faciendam adduxerunt angeli, Matthæi ii et Actorum xi, et quid agendum erat nuntiaverunt, ut Jesu Nave, Gedeoni, et aliis ; et ab errore abduxerunt Cornelium, Actorum xi, et alios. Et *sacros ordines* manifestant, ut Daniel c. vii ; decies centena millia ante conspectum Dei astantia vidit Ezechiel cherubim, c. i ; Isaias Seraphinos, c. vi. Item *mysteriorum visiones*, ut Exodi iii, in Moyse et rubo ; et in Paulo raptis, II Cor. xii, et in Apocalypsi Joannis. Aut *divinas predicationes*, ut in Manoe, et aliis.

Multis modis arcanum Dei manifestant. Pulchram ratione hujus loci questionem movet D. Thomas in *Quæst. disput.*, quæst. 11, artic. 5, utrum homo ab angelo doceri possit. Et resolvit quod angelus circa hominem dupliciter operetur, scilicet uno modo, nostro, ut quando homini sensibiliter apparet, vel corpus assumendo, vel quocunque alio modo, et eum per locutionem sensibilem instruit, et sic non aliter angelus quam homo docet. Alio modo sibi proprio, scilicet invisibiliter, et sic cum angelus sit medius inter Deum et hominem, medius quoque docendi modus illi competit, inferior quidem Deo, sed superior homine. Ad cujus evidentiam sciendum est inter intellectum et corporalem visum hanc esse differentiam, quod visui corporali omnia ejus objecta aequè cognita sint obvia, intellectui autem non ; sed quædam statim conspiciere potest, quæ tam vero non, nisi ex aliis principiis inspectis. Sic igitur homo ignotorum cognitionem accipit per lumen intellectualem, et per primas conceptiones per se notas, quæ ad lumen intellectus agentis comparantur, sicut instrumenta ad artificem.

Quantum ad utrumque, Deus hominis scientiæ causa est modo excellentissimo, quia et ipsam animam intellectuali lumine insignivit, et primorum principiorum notitiam illi impressit, quæ sunt quasi quædam seminaria scientiarum, sicut et aliis rebus naturalibus, producendorum omnium effectuum seminales indidit rationes. Homo autem cum natura sua alteri homini par sit in specie luminis intellectualis, nequit alteri esse causa scientiæ, lumen illi instillando vel augendo, sed tantum quatenus scientia ignotorum per principia per se nota causatur, alteri quodammodo sciendi causa existit, non quasi notitiam principiorum tradens, sed sicut id quod in principis implicite et quodammodo in potentia continebatur, per signa quædam sensibus exteriori sensui ostensa, in actum reducens. Angelus vero cum a natura habeat lumen intellectualem perfectius homine, ex utraque parte potest illi esse causa sciendi, modo tamen inferiori quam Deus, et superiori quam homo. Siquidem ex parte luminis, licet illud non possit infundere ut Deus, potest tamen illud jam infusum contortare, ad perfectius cognoscendum. Ex parte etiam

^h Lib. ii, c. 5. ⁱ *Cælest. hierarch.* cap. 15.

principiorum potest hominem docere. non quidem ipsorum principiorum notitiam tradendo uti Deus facit, neque ex principiis deductionem conclusionum, sub signis sensibilibus proponendo, sed in imaginatione species aliquas formando, quæ ex corporalis organi commotione formari possunt, prout patet in dormientibus et mente captis, qui pro diversitate phantasmatum ad caput ascendunt, diversa phantasmata patiuntur. Et hoc modo alterius speciei commistione fieri potest, ut ea quæ ipse angelus scit, per imagines huiusmodi, ei cui admiscetur, ostendat, uti divus Augustinus ait cap. XII *super Genesim ad litteram*. Unde dicendum, quod angelus doceat quidem interius si cum homine comparetur, qui tantum sensibus exterioribus doctrinam proponit, sed si cum Deo conferatur, qui menti lumen infundit, ejus doctrina exterior reputatur.

§ III. Dicit Deum nunquam immediate per se apparuisse, et *occultum illud Dei* neminem vidisse. Ubi nota cum sancto Maximo, quomodo sanctus Dionysius interpretetur quod ait sanctus Joannes I Epist. cap. IV, 9 : *Deum nemo vidit unquam*. Quia enim sciebat visum esse hominem in Scriptura, ut Adæ in paradiso ^k, Abrahæ ad quercum Mambre et proficiscenti Sodomam, et Moysi, et aliis, dicit nunc, occultum Dei neminem vidisse, neque visurum esse, id est, id quod est substantia ejus. Vel altius : quid sit Deus, nemo comprehendere intelligentia, nec exprimere **41** unquam potuit, neque poterit. Cum autem dicitur in Scriptura apparuisse, sive visus esse, sic intelligendum est, quod unusquisque illorum proportionem fidei habebatur dignus visionem quadam, quæ illi Deum representabat; per quam visionem, illuminationem capiebat cognitionum divinarum, quæ ipsi adveniebant. Talem autem visionem θεοφάνεω vocat, seu Dei apparitionem; quia nimirum in ea angelus personam Dei sustinebat. Induunt enim, inquit Athanasius in *Questionibus ad Antiochum principem*, figuras angeli ad quemcumque usum Dominus Deus velit, atque ad eum modum iis, qui digni sunt, apparent, et divina illis mysteria aperiunt. Ex his perspicui potest, visionem similitudinem, et θεοφάνεω idem representare. Hoc etiam accedit, quod per intermedios angelos, indutis figuris ad Dei nutum, huiusmodi similitudines formantur.

Si quis vero dicat quibusdam sanctis immediate Deum apparuisse, etc. Hinc divus Thomas in II *Sententiarum*, distinctione decima septima, articulo quarto, movet questionem, utrum species missionis visibilis sint formatae ministerio angelorum. Ubi duæ sunt opiniones. Quidam enim dicunt, in hoc differre missiones Novi Testamenti ab apparitionibus Veteris Testamenti, quod apparitiones Veteris Testamenti factæ sint per angelos, ut sancti communiter volunt; missiones autem Novi Testamenti factæ sicut immediate per divinas Personas : quapropter in illis speciebus, divinae Personæ mitti dicuntur, et non angeli. Alii vero econtra dicunt, utrumque angelorum ministerio perfectum esse.

Videntur autem utriusque quoad aliquid verum dicere : siquidem tam in apparitione Veteris Testamenti, quam in missione visibili Novi Testamenti, duo consideranda sunt, scilicet id quod exterius apparet, et aliud quod interius efficitur, vel factum signatur, sed tamen diversimode; quia in apparitione Veteris Testamenti illud quod exterius apparet, non refertur ut signum ad id quod interius est, sed ad aliquid aliud, sicut ad signandam Trinitatem, vel aliquid huiusmodi : unde illud quod interius est, nil est aliud quam ipsa cognitio vel illuminatio animæ de rebus, quæ per signa exteriora significantur. Et quia illuminationes divinæ, secundum Dionysium, in nos per angelos descendunt, ideo in illis apparitionibus factam est utrumque ministerio angelorum, scilicet et illud quod exterius est, et id quod interius : et ideo nullo modo est ibi missio Personæ divinæ, quæ tantum attenditur secundum effectum immediatum Personæ ipsius. In missione autem visibili, illud quod exterius apparet, signum est ejus quod interius vel tunc vel prius factum est : unde interius non tantum ponitur aliqua cognitio, sed aliquis effectus gratiæ gratum facientis, qui est immediate a Persona divina, ratione cujus hæc mitti dicitur. Unde in missione visibili illud quod interius est, immediate sine ministerio angelorum effectum est, ratione cujus Persona divina mitti dicitur. Quoad id tamen quod exterius est, angeli ministerium habent. Ita sanctus Gregorius libro tertio *Moralium*.

§ IV. Ait, Dominum nostrum Jesum Christum etiam per angelos annuntiatum; et circa ipsum, atque ipsimet multa, mediantibus angelis, fuisse revelata. Ubi nota quasdam sublimes loquendi formulas Dionysii. Cum dicit, per angelum Zachariæ manifestatum, puerum ex ipso nasciturum prophetam fore τῆς ἀγαθοπροεπίως καὶ σωτηρίας τῷ κόσμῳ ἐπιφανησομένης ἀνδρικής τοῦ Ἰησοῦ θεοουργίας (ita codex nis. *Caesaris*, melius quam impressus Morelli *θεοουργίας*) id est, *humanæ divinæque Jesu dispensationis, benigne simul ac salubriter mundo apparituræ, incarnationem Verbi significat*; quia Deus in carne humana opera divina patrabat, quæ alibi θεανδρικά, id est, Dei virilia, nuncupat. Itaque dicendo virilem, perfectum hominem fuisse docet : dicendo divinam, simul perfectum Deum. Mariæ autem significatum, ὅπως ἐν αὐτῇ γερήσεται τὸ θεαρχικὸν τῆς ἀφθέρητου θεοπλαστίας μυστήριον, quomodo in ipsa divinum illud ineffabile Deiformationis mysterium consummaretur, dicitur formatum esse Deum in utero Virginis ac matris, eo sensu quo dicitur Verbum caro factum esse. Et paulo post ait, Christum ipsum hunc ordinem non refugere, id est, nequaquam indignum reputare, si, cum esset Dominus angelorum, obediret tamen illis. Sic itaque dixit hic Dionysius, non *refugit*, sicut dixit Paulus in Epist. ad Philipp. cap. II : *Qui cum in forma Dei esset, id est, verus Deus, non rapinam arbitratus est, hoc est, non reputavit indignum, si, cum esset alioquin æqualis Deo natura, et non falso sibi vindicans divinitatem, sicut qui alienum rapit, heret tamen homo*; ἀλλ' εὐπειθῶς ὑποτάσσεται ταῖς τοῦ Πατρὸς καὶ Θεοῦ δι' ἀγγέλων διατυπώσεσιν, *quin potius obedienter se submittit formæ a Deo Patre per angelos effectis* : quin et per angelos ipsum certinus paternis legibus subjectum. Quia **42** factus est Christus sub lege, sicut ait Apostolus ad Galatas IV, et lex data est per angelos, ad Gal. III, ideo dicitur Christus factus sub lege per angelos. Ἐὼ γὰρ εἰπεῖν, ὡς εἶδότε ταῖς ἱερατικαῖς ἡμῶν παραδόσεσιν ἐκπερασμένα περὶ τοῦ ἀγγέλου τοῦ τὸν Ἰησοῦν ἐπισχόσαντος. *Omitto enim dicere, utpote scienti, quæ sacris nostris traditionibus expressa sunt de angelo illo Jesum confirmante*. Sanctus Maximus ait, Dionysium significare, sibi et Timotheo ἀγράφως, id est, sine scripto, traditum fuisse hoc mysterium de angelo confortante; quod quidem postea a Luca scriptum est in Evangelio quod Paulus prædicabat, et ex Paulo didicerat.

^k Gen. III, 8. ^l Gen. XVIII, 1.

PARAPHRASIS PACHYMERÆ (9).

§ I. Hierarchia ipsa omni et universa, sive coelestem diveris, sive nostram, recte quidem, ut existimo, quid sit, pro philosophandi modulo definita, age nunc angelicam, eamque solam, ut sese habet, hierarchiam indagemus et discamus, quod utique in auctoris eorum Dei laudem cedit. Nam si etiam ex hominibus cognitio Dei mirificator, juxta illud: *Mirabilis facta est scientia tua ex me*^m; quanto magis, quæ supra principium est, divinitas magnificabitur et celebrabitur in eo quod de angelis contemplantur? Verum non sensibilibus, sed supernudialibus et intellectibus oculis, ut per mysticas imagines in Scripturis expressas, ad eorum simplicitatem adducamur. Siquidem audimus in Scripturis boves et leones, aliasque quasdam compositiones, quas dum mente pervolvimus, secundum proprium habitum easdem consideramus: atque ita quod sensu compositum est, fit mente simplex, atque hierarchicæ disciplinæ auctor, scilicet Deus, gratiarum actionibus, cæremoniarum Conditori competentibus, mirabilis prædicatur. Quemadmodum enim rex verbis regiis, quæ nimirum regiæ dignitati competunt, magnificatur; ita quoque naturæ illi, quæ ritus sacros instituit, verbis ritualibus ipsi congruentibus, gratiæ referuntur.

Primum autem omnium secundum veritatem dicimus, ne quis virtutum audiens magnitudinem, supra creaturas eas reputet. Dicimus, inquam, has omnes Deum bonitate, non necessitate, condidisse: siquidem hoc auctoris omnium et super omnia Dei bonitatis proprium est, ad sui communionem ea quæ existunt invitare, juxta capacitatis cujusque definitionem. Nam ea ratione qua quid est, divinum quoque Numen participat; ut si inanimatum sit, entitatem solam habet; si animal, etiam ipsam vitam; si vero etiam particeps rationis, ratiocinandi et intelligendi facultatem; uti in decursu astruit. Quæcunque igitur existunt, divinam participant providentiam ex superessentiali Deitate promanantem. **43** Hinc enim, inquit Gregorius Theologus, bonum diffundi oportebat: quoniam malum neque subsistentiam habet, neque existentiam; quandoquidem Dei non sit particeps, secundum habitus privationem apparens, sed nec exemplariter in essentia existens. Quomodo enim quidquam erat, si rerum essentiam nequaquam participabat? Existentem autem vocat hic sanctissimam Trinitatem; quæ cum rerum creaturarum sit creatrix, et principium, et causa, ab iis ipsis quæ per ipsam in lucem prodierunt, participari dicitur.

Quæ itaque inanimata sunt omnia, cum solum sint, participant divinum Numen secundum esse, quanquam supra illud esse sit Numen Dei; quæ vero vivunt, præterquam quod participant entitatem, vim quoque vivificam ac divinam partici-

^m Psal. cxxxviii, 6.

(9) Vide Sch. S. Max. t. II, c. 4.

§ I. Τῆς ἱεραρχίας αὐτῆς ἀπάσης καὶ καθολικῆς, καὶ τὴν οὐρανίαν εἶποις, καὶ τὴν καθ' ἡμᾶς, ὀρισθείσης, καλῶς ὡς ὑπολαμβάνω κατὰ μετριάσμων φιλόσοφον, τί ἐστὶ, φέρε τὴν ἀγγελικὴν, τότε νῦν ἔχον, ἱεραρχίαν καὶ μόνην ζητήσωμεν καὶ μάθωμεν, ὃ δὴ ἕμνος ἐστὶ πρὸς τὸν ποιήσαντα ταύτας Θεόν. Εἰ γὰρ καὶ ἐκ τῶν ἀνθρώπων θαυμαστόταται ἡ τοῦ Θεοῦ γνῶσις, κατὰ τό· *Ἐθαυμαστώθη ἡ γνῶσις σου ἐξ ἐμοῦ· πόσω γε μᾶλλον μεγαλυνθήσεται καὶ ὑμνηθήσεται ἡ ὑπεράρχιος θεότης, ἐν ᾗ περὶ τῶν ἀγγέλων θεωροῦμεν; Ἄλλ' οὐκ αἰσθητοῖς, ὑπερκοσμοῖς δὲ καὶ νοητοῖς ὀφθαλμοῖς· ὅπως διὰ τῶν ἐν ταῖς Γραφαῖς μυστικῶν εἰκονισμάτων ἀναγκῶμεν εἰς τὴν τούτων ἀπλότητα. Ἀκούομεν γὰρ ἐν ταῖς Γραφαῖς βοῦς καὶ λέοντας, καὶ ἑτέρας συνθέσεις τινάς, ἃς δὴ τῶ νοῦ παραπέμποντες, κατὰ τὴν οἰκείαν ἔξιν ἀξιούμεν αὐτὰς ἐννοεῖν· καὶ οὕτως τὸ σύνθετον τῇ αἰσθήσει, ἀπλοῦν τῶ νοῦ γίνεται· καὶ θαυμάζεται ἡ αἰτία τῆς ἱεραρχικῆς ἐπιστήμης, ἤγουν ὁ Θεὸς, ἐν τελεταρχικαῖς καὶ προσηκούσαις εὐχαριστίαις. Ὡς γὰρ ὁ βασιλεὺς βασιλικοῖς λόγοις, οἰονεὶ τῇ βασιλείᾳ προσήκουσι, μεγαλύνεται· οὕτω καὶ ἡ τελετάρχικος οὐσία, λόγοις τελεταρχικοῖς εὐχαριστεῖται.*

Πρῶτον δ' ἀπάντων ἐκεῖνο λέγομεν, κατ' ἀλήθειαν, ἵνα μὴ, ἀκούσας τις τὸ τῶν δυνάμεων μεγαλεῖον, ὑπὲρ τὰ κτίσματα λογίσαιτο ταύτας. Λέγομεν τοίνυν, ὅτι πάσας αὐτὰς ἀγαθότητι, καὶ οὐ χρεῖα, ὁ Θεὸς ὑπέστησεν· ἐστὶ γὰρ τοῦτο τῆς ἀγαθότητος ἴδιον, τοῦ Θεοῦ τῆς πάντων αἰτίας καὶ ὑπὲρ πάντα, τὸ πρὸς μετοχὴν ἑαυτῆς τὰ ὑποστάντα καλεῖν, κατὰ τὸν τῆς ἀναλογίας ἐκάστου διορισμόν. Ἀναλόγως γὰρ καθὼς ἐστὶ τὸ ὄν, κατὰ τοῦτο καὶ τοῦ Θεοῦ μετέχει· εἰ μὲν ἀψυχόν ἐστὶ, τὴν ὄντοτητα μόνην ἔχει· εἰ δὲ ζῶον, καὶ αὐτὴν τὴν ζωὴν· εἰ δὲ καὶ λογικόν, καὶ αὐτὸ τὸ λογικόν τε καὶ νοερὸν, καθὼς παρακατιῶν τίθησι. Πάντα τὰ ὄντα τοίνυν μετέχει τῆς θείας προνοίας, ἐκ τῆς ὑπερουσίου θεότητος ἐκχεομένης. Ἐκ τούτου γὰρ, λέγει καὶ ὁ Θεολόγος Γρηγόριος, ἀλλ' ἔδει χεθῆναι τὸ ἀγαθόν· ὥστε ἀνυπόστατον τὸ κακὸν καὶ μὴ ὄν· ἐπειδὴ μὴ μετέχει τοῦ Θεοῦ, κατὰ στέρησιν ἐξέως φαινόμενον, ἀλλ' οὐ καὶ τὸ πρωτοτύπως, μὴ ὄν ἐν οὐσίᾳ. Πῶς γὰρ ἂν ἦν τι ὄν, εἰ μὴ μετέχει τῆς τῶν ὄντων οὐσίας; ὄντα δὲ ἐνταῦθα λέγει τὴν ἁγίαν Τριάδα, ἥτις τῶν κτιστῶν οὐσα δημιουργός, καὶ ἀρχὴ, καὶ αἰτία, ἐξ αὐτῶν τῶν παρ' αὐτῆς εἰς οὐσίαν ἐλθόντων μετέχεσθαι λέγεται.

Τὰ μὲν οὖν ἀψυχα πάντα, ἐπεὶ μόνον ὄντα εἰσὶ, μετέχει τοῦ Θεοῦ κατὰ τὸ εἶναι καὶ καθ' οἷον, καὶ ὑπὲρ τὸ εἶναι ἐστὶ τὸ Θεῖον· τὰ δὲ ζῶντα, πρὸς τῶ μετέχειν τοῦ εἶναι, μετέχουσι καὶ τῆς ζωοποιού καὶ θείας δυνάμεως, εἰ καὶ ὑπὲρ πᾶσαν ζωὴν ἐστὶ·

τὰ δὲ λογικὰ, ἅπερ ἐσμὲν ἡμεῖς, καὶ νοερά, ἅπερ οἱ ἄγγελοι, μετέχουσι τῆς αὐτοτελοῦς σοφίας· τοῦτο γὰρ ἐστὶ λόγος καὶ νόησις τοῦ Θεοῦ, καὶ ὑπὲρ τὸν λόγον καὶ νοῦν ἐστὶ ταῦτα. Ποριζόμεθα τοίνυν ἐκ τούτων, ὅτι τὰ νοερά πάντως τῷ Θεῷ πλησιάζουσι· μετέχουσι γὰρ αὐτοῦ πολλαχῶς καὶ κατὰ τὸ εἶναι, καὶ κατὰ τὸ ζῆν, καὶ κατὰ τὸ λογικὰ εἶναι, καὶ ἔτι καὶ νοερά.

§ II. Αἱ γοῦν ἅγιοι καὶ οὐράνιοι διακοσμήσεις, καὶ ὑπὲρ τὰ μόνως ὄντα τὰ ἄψυχα, καὶ ὑπὲρ τὰ ἀλόγως ζῶντα, καὶ ὑπὲρ τὰ καθ' ἡμᾶς λογικὰ τοὺς ἀνθρώπους· τὰ μὲν γὰρ μόνως, τὰ δὲ διττῶς, τὰ δὲ τριττῶς τῆς θείας μετέχουσι διαδόσεως· αἱ γοῦν νοεραὶ καὶ οὐράνιοι τετραχῶς τε καὶ πολλαχῶς ταύτης μετέχουσι. Τέως γε μὴ, ὡς περ ἐφ' ἡμῶν ἔστιν ἰδεῖν, ὅτι ἐκ τῶν κρείττωνων λεγόμεθα, καὶ κυριωτέρως λεγόμεθα λογικὸν παρ' ὃ ζῶα, ἢ καὶ ὄντα, οὕτω καὶ ἐπὶ τῶν θείων δυνάμεων· καὶ ὄντα γὰρ εἰσιν ἐκεῖναι, καὶ ζῶσι, καὶ λογικαί εἰσιν, ἀλλ' ὁμοίως νοεραὶ λέγονται. Καὶ ὡς περ ἡμᾶς σεμνύνει τὸ κατὰ λόγον κινεῖσθαι, οὕτω κάκειναις τὴν θεομιμησίαν παρέχει, νοερῶς κινουμέναις, καὶ πρὸς τὴν θεαρχικὴν ὁρώσας ὁμοίωσιν, κάκειθεν ἐπιεμέναις μορφοῦν τὸ νοερὸν αὐτῶν εἶδος· καὶ διὰ τοῦτο καὶ πλεονας εἰκότως ἔχουσι τὰς πρὸς αὐτὴν κοινωνίας, ὡς οὔσαι, ὡς ζῶσαι, ὡς λογικαί, καὶ ἔτι ὡς νοεραὶ καὶ προσεχεῖς μένουσαι, καὶ οὐ διεσκεδασμένοι κατὰ τὴν διάφορον γνώμην, ὅπερ ἔστιν ἐν ἡμῖν (οἱ γὰρ ἐν Θεῷ ὄντες, συνημμένοι εἰσὶ, καθὼς καὶ παρὰ τῶν θείων Γραφῶν μανθάνομεν· ὅτε γὰρ κατὰ κόσμον ἐμελλε κινεῖσθαι ὁ πρῶτος τῶν μαθητῶν, ἔλεγε· Ὑπάγω ἀλιεύειν, δηλονότι, χωρίζομαι ἐξ ὑμῶν· ὅτε δὲ ἐπίστευον οἱ πιστεύοντες, καὶ κατὰ Θεὸν ἦσαν· Ἦσαν, φησὶν, ἐπὶ τὸ αὐτὸ συνηγμένοι), καὶ ἀεὶ ἀνατεινόμενοι πρὸς τὸ ἄναντες ἐν συντονίᾳ τοῦ Θεοῦ καὶ ἀκλινοῦς ἔρωτος. Τίς γὰρ ἐξ ἡμῶν ἐζήτησε πώποτε, καὶ ἔφεσιν ἔσχε, βοεῖαν δεῖξασθαι κίνησιν, ἢ λίθου τινὰ ἰδιότητα, ἀλλὰ πάντως ἢ ἔφεσις ἐπὶ τὸ ἄναντές ἐστι. Τοῦτό ἐστι καὶ ἐπὶ ταῖς ἀγγελικαῖς καὶ θείαις δυνάμεσιν, ἀεὶ καὶ ἐφίενται, καὶ εἰσδέχονται τὰς ἀρχικάς καὶ θείας ἐλλάμψεις, καὶ πρὸς τὰς ἐλλάμψεις τάττονται, καὶ τὴν ζωὴν ἅπασαν ἑαυτῶν νοερὰν ἔχουσιν· αἱ γὰρ αὐτῶν οὐσίαι νοῦς ζῶν ἐστὶ· διὰ τοῦτο καὶ, ὡς μὲν προσεχεῖς, πρῶτως ἐν μετουσίᾳ γίνονται· ὡς δὲ πολλὰς ἔχουσαι τὰς τῆς μετουσίας φυσικὰς ἐπιτηδειότητας, πολλαχῶς ἐν μετουσίᾳ τοῦ Θεοῦ γίνονται, καὶ πρῶτως πάλιν πολλαχῶς ἐξαγγέλλουσι τὴν θεαρχικὴν κρυφίότητα, διὸ καὶ ἄγγελοι λέγονται, ἥτοι διὰ τὴν θείαν τοῦ Θεοῦ κρυφίότητα ἐκφαίνεσθαι δι' αὐτῶν, ὅτι ὦν, ὅτι ζῶν, ὅτι νοῦς, εἰ καὶ ὑπὲρ ταῦτα ἀσυγκρίτως ἐστὶν, ἢ καὶ διὰ τὸ δι' αὐτῶν ἡμῖν διαπορθμεύεσθαι τὴν θείαν βούλησιν· οὕτω γὰρ καὶ ὁ νόμος δι' ἀγγέλων ἐλαλήθη κατὰ τὸν μέγαν Ἀπόστολον, καὶ τοὺς ἐνδόξους πρὸ νόμου, ὡς τὸν Ἀβραάμ καὶ τὸν Μανωὲ, καὶ τοὺς λοιπούς· καὶ μετὰ νόμον, ὡς τὸν Ἰωάννην, τὸν Πέτρον, τοὺς καθ-

pant, tametsi hæc quoque supra omnem vitam existat; quæ vero rationalia sunt, uti nos, et spiritalia, sicut angeli, compotes sunt ipsius per se perfectæ sapientiæ, siquidem hæc ratio est et intellectio Dei, licet simul sit supra rationem et intelligentiam. Ex his itaque præstantiores evadimus, quoniam spiritalia Deo prorsus appropinquant; siquidem ipsum multipliciter participant, tum quod sint tum quod vivant, tum quod rationalia sint atque insuper spiritalia.

§ II. Sanctæ igitur cœlestesque dispositiones superant ea quæ solum sunt inanimata, atque ea quæ sine ratione vivunt nec non ea quæ nobiscum hominibus ratione reguntur: illa siquidem simpliciter, ista dupliciter, atque hæc tripliciter divinum munus participant; sed spiritales istæ cœlestesque naturæ quadrupliciter ac multipliciter ejus compotes existunt. Interim minime, quemadmodum nobis usu venit ut ex partibus nobilioribus appellemur, et magis proprie rationis compotes dicamur quam vel animalia, vel entia, ita etiam circa cœlestes illas virtutes agitur; sunt namque entia, et vivunt, et ratione pollent, et nihilominus simul spiritales nuncupantur. Et sicut nobis laudi est, secundum rationem moveri; ita quoque illis spiritaliter motis, et ad divinam spectantibus similitudinem, indeque spiritalem suam speciem efformare cupientibus, divinam tribuit imitationem; quapropter etiam merito in pluribus cum eadem communicant, tanquam existentes, tanquam viventes, tanquam rationales atque insuper tanquam spirituales atque assidue manentes, et nequaquam distractæ per diversam sententiam uti nobis accidit (qui enim in Deo sunt, collecti sunt, sicut ex divinis Scriptis intelligimus; quando enim primus ille **44** discipulorum secundum mundum commovendus erat dicebat: *Vado piscari*ⁿ, id est, discedo a vobis: quando autem credebant fideles, et apud Deum erant, *Erant*, inquit, *in unum collecti*), et ad anteriora semper summo divini et indeficientis amoris studio intentæ. Quis enim e nobis quæsitivam unquam vel desideravit bovinum motum accipere, vel aliquam lapidis proprietatem? sed omne omnino desiderium ad superiora tendit. Hoc in angelicis quoque virtutibus locum habet, quæ semper etiam superiora appetunt, et primordiales atque divinas suscipiunt illustrationes, et secundum illas ordinantur, omnemque vitam suam habent spiritalem: siquidem eorum naturæ sunt viva quædam mens; idcirco etiam, tanquam assidue quidem, primam habent participationem: in quantum vero multas habent naturales communicandi facultates, multipliciter divini numinis consortes fiunt; ideoque iterum, primum ac multipliciter divinum illud arcanum enuntiant, propter quod et angeli dicuntur: quoniam per illos divinum illud Dei secretum manifestatur, ut, quod sit, quod vivat, quod mens sis,

nametsi supra illa sine comparatione sit: vel etiam, quod per illos ad nos divina voluntas deferatur; sic enim et lex per angelos promulgata est, ut magnus Apostolus testatur: et inclytos ante legem, ut Abraham et Manue cæterosque; et post legem, Josephum, et Petrum, reliquosque Patres nostros, angeli ad divinam voluntatem deduxerunt, partim quid agendum esset edocentes, et ab errore removens, ut Cornelium; partim ad sacros ordines adducentes, ut Danielelem, Ezechielem, et Isaiam; quorum alter quidem mille myriades angelorum quæ Cherubim habebant, alter vero sedentem in visiones mysteriorum, ut Moysi in rubo; partim Danieli.

§ III. Solvit hic objectionem, dicens: Si autem quis dixerit quod etiam sine angelis aliquibus divinæ factæ sint apparitiones, juxta illud: *Apparuit Dominus Abraham*^o, et: *Dixit Deus ad Jacob*^p; discat et hoc evidentem, non ex nobis, sed ex ipsis Scripturis, quomodo hoc quidem, quod est Dei occultum, nemo vidit, neque videbit, secundum Evangelistam Joannem^q, et quod ad Moysen dictum est^r. Divinæ vero apparitiones sanctis factæ sunt, non quod ipsemet Deus, ut in se est, appareret (hoc enim impossibile est), **45** sed quod divina illustratione digni habitus illi qui cernebant, per sacras quasdam visiones, ipsis proportionatas, viderint ea quæ viderunt.

Hanc itaque visionem, quæ divinam similitudinem referebat, ex intuitum ad divinum Numen adductione atque illustratione, sapientissima theologia Dei apparitionem vocat, utpote per quam divinæ illustrationis insitæ visionem, intuentes divina quoque alia edocebantur. Hæc autem visiones patres nostri mediantibus cœlestibus virtutibus didicerunt. Nunquid enim etiam sacram legislationem ab ipsomet Deo Moysi datam, ex sacris Litteris addiscimus, ut nos doceat Moyses secundum veritatem, hanc nimirum legislationem alterius divinæ sacræque legislationis effigurationem esse, nempe ejus quæ per Christum est, et divini Verbi incarnationem?

Quin et magnus ille Paulus hanc per angelos promulgatam tradit, et sanctus Stephanus declarat, dicens: *Qui accepistis legem in dispositione angelorum, et non custodistis*^s; siquidem hoc ipsa lex et ordo legis exigit: nam lex propter ordinem facta est. Exigit itaque tam lex quam ordo ejus, ut posteriora per priora ad divinum Numen adducantur, quemadmodum legum dispositiones ferunt, quibus sacerdotes populi coercentur. Quod etiam locum habet in virtutibus cœlestibus.

Etenim non solum in sublimioribus inferioribusque virtutibus, triam scilicet supremorum ordinum, seraphim, cherubim, et thronorum, et trium hinc subsequentium, ac trium insuper inferiorum, ejusmodi ordinis sanctionem videre liceat;

ἄξις πατέρας ἡμῶν, ἄγγελοι πρὸς τὸ Θεῖον ἀνήγον βούλημα, ἢ τὸ ποιητέον εἰσηγούμενοι, καὶ ἐκ πλάνης μετάγοντες, ὡς ἐπὶ τοῦ Κορνηλίου· ἢ τάξεις ἱερᾶς, ὡς ἐπὶ τοῦ Δανιὴλ, καὶ τοῦ Ἰεζεκιήλ, καὶ τοῦ Ἡσαίου· ὧν ὁ μὲν ἀγγέλων μυρίας μυριάδας παρεστηκυίας θεεάσατο, ὁ δὲ θρόνον εἶδε καὶ ἐχόμενα τὰ Χερουβιμ, ὁ δὲ τὸν καθήμενον ἐπὶ θρόνου, καὶ κύκλῳ τὰ Σεραφίμ θεεάσατο· ἢ μυστηρίων ὁράσεις, ὡς ἐπὶ τοῦ Μωϋσέως ἐπὶ τῆς βάτου· ἢ καὶ θείας προρρήσεις ἀναφαίνοντες, ὡς ἐπὶ τοῦ Μανουὲ καὶ τοῦ Δανιήλ.

astantes conspexit, alter vero thronum vidit, et in throno, et in circuitu Seraphim aspexit: partim etiam divinas prædictiones revelantes, ut Manoe ac

§ III. Λύει ἐνταῦθα ἀντιπίπτον, λέγων· Εἰ δέ τις λέγει, ὅτι καὶ δίχα τῶν ἀγγέλων ἐγένοντό τισι θεοφάνειαι, ὡς τὸ· *ᾠφθη Κύριος τῷ Ἀβραάμ, καὶ, Εἶπεν ὁ Θεὸς πρὸς τὸν Ἰακώβ*· μανθανέτω καὶ τοῦτο σαφῶς οὐκ ἐξ ἡμῶν, ἀλλ' ἐξ αὐτῶν τῶν Γραφῶν, ὡς αὐτὸ μὲν τὸ τοῦ Θεοῦ κρύφιον οὐδεὶς ἐώρακεν ἢ βφεται, κατὰ τὸν εὐαγγελιστὴν Ἰωάννην, καὶ τὸ πρὸς τὸν Μωϋσῆν εἰρημένον. Θεοφάνειαι δὲ τοῖς ὁμοίοις ἐγένοντο, οὐ διὰ τὸ φαίνειν τὸν Θεὸν ἑαυτὸν, ὅτι ποτέ ἐστι (τοῦτο γὰρ ἀμήχανον), ἀλλ' ὅτι θείας ἐλλάμψεως ἀξιούμενοι οἱ βλέποντες, διὰ τινῶν ὁράσεων ἱερῶν, καὶ αὐτοῖς ἀναλόγων, ἐβλεπον ἄπερ ἐβλεπον.

τὴν γοῦν ὄρασιν ἐκείνην, ἥτις ἐνέφανε τὴν θεῖαν ὁμοίωσιν ἐκ τῆς τῶν ὁρώντων ἐπὶ τὸ Θεῖον ἀναγωγῆς καὶ ἐλλάμψεως, ἢ πάνσοφος θεολογία καλεῖ θεοφάνειαν, ὡς δι' αὐτῆς δὴ τῆς ὁράσεως τῆς θείας ἐγγινομένης ἐλλάμψεως, καὶ τι ἀπὸ τῶν θείων ἱερῶν μουμένων τῶν ὁρώντων. Ταύτας δὲ τὰς ὁράσεις οἱ πατέρες ἡμῶν διὰ μέσων τῶν οὐρανίων ἐμυσῶντο δυνάμεων. Ἡ γὰρ οὐχὶ καὶ τὴν ἱερὰν νομοθεσίαν αὐτόθεν ἐκ Θεοῦ τῷ Μωϋσῆι δεδιωρημένην, ἐκ τῆς ἱερᾶς Γραφῆς μανθάνομεν, ὅπως ἂν ἡμᾶς μύησῃ ὁ Μωϋσῆς κατ' ἀλήθειαν τὸ εἶναι τὴν θεομοθεσίαν ταύτην θείας ἐτέρας καὶ ἱερᾶς νομοθεσίας ὑποτύπωσιν, τουτέστι τῆς κατὰ Χριστὸν καὶ τὴν τοῦ Λόγου θεῖαν ἐνανθρώπησιν;

Ἄλλὰ καὶ ὁ μέγας Παῦλος δι' ἀγγέλων λαληθῆναι λέγει ταύτην, καὶ ὁ ἅγιος Στέφανος δηλοῖ, λέγων· *Οἱ τινες ἐλάβετε τὸν τόμον εἰς διαταγὰς ἀγγέλων, καὶ οὐκ ἐφυλάξατε*· τοῦτο γὰρ ἀπαιτεῖ καὶ ἡ ἐκ νόμου τάξις· ὁ γὰρ νόμος διὰ τάξιν γέγονεν· ἀπαιτεῖ γοῦν αὐτὸς ὁ νόμος καὶ ἡ τάξις αὐτοῦ τὸ διὰ τινῶν πρώτων ἀνάγεσθαι πρὸς τὸ Θεῖον τὰ δευτέρα, ὡς ἔχουσιν αἱ τῶν νόμων διατάξεις, καθ' ὅς οἱ ἱερεῖς τοῦ λαοῦ διαστέλλονται. Οὕτως ἐστὶ καὶ ἐπὶ τῶν οὐρανίων δυνάμεων.

Καὶ γὰρ οὐ μόνον ἐπὶ τῶν ὑψηλοτέρων τε καὶ ὑφειμένων δυνάμεων, δηλονότι τῶν τε ὑπεράνω τριῶν τάξεων, τῶν σεραφίμ, τῶν χερουβιμ, καὶ τῶν θρόνων, καὶ τῶν ὑποκάτω τούτων τριῶν, καὶ ἐπὶ τῶν ὑποκάτω τριῶν, ἐστὶν ἰδεῖν τὸν τοιαῦτον θεσμόν τῆς

τάξεως· ἀλλὰ καὶ ἐπ' αὐτῶν μόνων τῶν ὁμοταγῶν, ἅ
 δηλονότι τῶν τριῶν μόνων, ὥστε εἶναι τὰς τάξεις
 πρώτας, καὶ μέσας, καὶ τελευταίας· ἐπὶ μὲν γὰρ
 πάσαις τρεῖς, καὶ τρεῖς, καὶ τρεῖς εἰσὶν αἱ δυνάμεις· ἐπὶ
 δὲ μιᾷ ἐκάστη ὁμοταγεῖ τάξει, αἱ πᾶσαι τρεῖς εἰσὶν,
 ὥστε κάκεισε καὶ ἐνταῦθα τὸ πρῶτον, καὶ τὸ μέσον,
 καὶ τὸ τελευταῖον γνωρίζεται. Προσῆκον τοίνυν καὶ
 ἐπὶ τῶν κάτω ἐλλάμψεων, τὸ δι' ἄλλων ἔροι τῶν
 ἀγγελικῶν τάξεων ἀπὸ Θεοῦ πρὸς τοὺς ἀνθρώπους
 διαβιβάζεσθαι τὰ μυστήρια· ὅτι καὶ ἐκεῖσε οἱ θεϊό-
 τεροι μύσται, τῶν ἡττόνων χειραγωγοὶ εἰσὶν ἐπὶ τὴν
 θεῖαν κοινωνίαν καὶ ἔλλαμψιν.

§ IV. Βλέπω δὲ ὅτι καὶ τὸ περὶ τῆς ἐνσάρκου καὶ φι-
 λανθρώπου τοῦ Ἰησοῦ οἰκονομίας μυστήριον, ἄγγελοι
 πρῶτον ἐμυήθησαν, εἶτα διὰ τούτων εἰς ἀνθρώπους
 διέβη ἡ τῆς γνώσεως χάρις· οὕτω γὰρ καὶ Γαβριήλ
 τὸν Ζαχαριαν ἐμυσταγώγει, ὅτι προφήτης ἔσται ὁ
 ἐξ αὐτοῦ παρ' ἐλπίδα γεννησόμενος παῖς. Προφήτης
 δὲ ποίας ὑποθέσεως; τῆς κατὰ σάρκα ἐπιφανείας
 τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ. Ἀνδρικὴν γὰρ θεουργίαν, τὴν
 τοῦ Δεσπότη Χριστοῦ ἐνανθρώπησιν λέγει, καθ' ἣν,
 Θεὸς ὢν, ἐν σαρκὶ τὰ θεῖα ἐργάζετο. Τὴν δὲ Παρ-
 θένον θεοτόκον, ὅπως ἐν αὐτῇ γενήσεται τὸ ἀρρήτον
 τῆς θεοπλαστίας μυστήριον. Θεοπλαστίαν δὲ λέγει,
 ὅτι, Θεὸς ὢν, ἐπλάσθη ἐν τῇ νηδύϊ τῆς πανάγου
 Θεομήτορος, καθὼ γέγονεν ἀνθρώπος. Ἐτερος δὲ πάλ-
 λιν τῶν ἀγγέλων τὸν Ἰωσήφ ἐδίδαξε, πῶς ὁ τῷ Δαβὶδ
 ἐπηγγελέμενος ἐκ καρποῦ τῆς κοιλίας αὐτοῦ τεθήσε-
 σθαι ἐπὶ τὸν θρόνον αὐτοῦ, ἤδη τὴν χρονικὴν ἀρχὴν
 κατὰ σῶμα δέχεται· καὶ ἄλλος τοὺς ποιμένας, ὡς
 τῶν πολλῶν ἀναχωρητικούς καὶ ἡσυχία ζῶντας, εὐηγ-
 γελίζετο σὺν ἱεὶ καὶ πλήθος οὐρανίας στρατιᾶς τὸν
 γεννηθέντα ἐδοξολογεῖ. Ταῦτα δὲ πάντα κατασκευα-
 στικά εἰσι τοῦ διὰ τινων δυνάμεων τὰς θεοφανείας
 γίνεσθαι, καὶ οὐκ ἀμέσως, καθὼς οἰηθεῖται τις.

Ἡδὴ προβαίνων ὁ λόγος μέχρι αὐτοῦ τοῦ Σωτῆρος
 πρόεισι· καὶ αὐτὸς γὰρ, ἡ ὑπερούσης αἰτία τῶν οὐ-
 ρανίων δυνάμεων, πρὸς τὸ καθ' ἡμᾶς ἀμεταβλήτως
 ἐληλυθώς, οὐκ ἀποπηδᾷ τῆς ἀνθρωποπαθοῦς εὐτα-
 ξίας, τὸ δι' ἀγγέλων δηλονότι τὰ καθ' αὐτὸν παραδη-
 λουῖσθαι, καὶ οἰκονομεῖσθαι παρὰ τοῦ Θεοῦ καὶ Πα-
 τρός· διὰ μέσον γὰρ αὐτῶν ἀγγέλλεται τῷ Ἰωσήφ
 ἢ πρὸς Αἴγυπτον ἀναχώρησις, καὶ ἡ ἀπ' Αἰγύπτου
 πρὸς τὴν Ἰουδαίαν αὐθις μεταγωγὴ. Καὶ δι' ἀγγέλων
 αὐτὸν ὁρῶμεν ὑπὸ τὸν νόμον ταπτόμενον· ὁ γὰρ
 τοιοῦτος νόμος δι' ἀγγέλων ἐδόθη, ὅφ' ὅν καὶ αὐτὸς
 γενόμενος, δι' ἀγγέλων δηλονότι τὴν θεομοθεσίαν
 δέχεται. Παραλείπω λέγειν σοι ὡς εἰδῶτι, ὅ Τιμό-
 θεε, τὰ τῶν Γραφῶν μυστήρια, καὶ περὶ τοῦ ἀγγέλου
 τοῦ τὸν Δεσπότην Χριστὸν ἐν τῷ καιρῷ τοῦ πάθους
 ἐνισχύσαντος· ὁ γὰρ ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ λέγει ὁ μέγας
 Λουκᾶς, ὡς μυστήριον παρεδόθη ὑπὸ τοῦ ἀποστόλου
 Παύλου τούτοις. Ἐν καὶ τὸ ἐπέκεινα τούτων, ὅτι καὶ
 αὐτὸς Ἄγγελος τῆς μεγάλης βουλῆς λέγεται παρὰ τῷ
 Ἡσαΐᾳ, ἐλθὼν καὶ αὐτὸς εἰς ἐκφαντορικὴν τάξιν διὰ
 τὴν ἡμετέραν σωτηρίαν, καὶ ἀγγελοπρεπῶς λέγων·
 Ὅσα ἤκουσα παρὰ τοῦ Πατρὸς, ταῦτα λελά-
 ζηκα, καὶ τὸ Ἐφανέρωσά σου τὸ ὄνομα τοῖς

A verum etiam in ipsismet solis æqualibus, scilicet
 tribus solis, ita ut sint ordines primi, medii ac
 postremi; siquidem in omnibus tres, et tres, et
 tres sunt virtutes, in unoquoque autem ordine
 æquali, omnes tres sunt; ut tam ibi quam hic pri-
 mum, et medium, et postremum dignoscatur. Con-
 veniebat itaque in inferioribus quoque illustratio-
 nibus, ut per alios, scilicet per ordines angelicos,
 a Deo ad homines mysteria derivarentur: quoniam
 etiam hic diviniore mystæ inferiorum manudu-
 ctiores existunt, ad divinam communionem et illu-
 strationem.

§ IV. Video autem etiam angelos de incarnatio-
 nis et humanitatis Jesu mysterio primum edoctos
 esse, deinde per hos ad homines cognitionis gratia
 descendit; sic enim Gabriel Zachariam docuit,
 prophetam fore puerum illum, qui ex ipso præter
 spem **46** nasceretur. Sed qualis argumenti pro-
 pheta? apparitionis Filii Dei secundum carnem.
 Virilem enim Dei operationem vocat Christi Do-
 mini Incarnationem, secundum quam, cum Deus
 esset in carne, divina gessit, Delparam vero vir-
 ginem instruxit, quomodo in ipsa fieret ineffabile
 Dei formationis mysterium. Porro Dei formatio-
 nem vocat, quod cum Deus esset, formatus sit in
 utero castissimæ Dei Matris, in quantum homo
 factus est. Alius item angelus Josephum docuit,
 quomodo is, qui Davidi promissus erat de fructu
 ventris ejus collocandus in throno ipsius, jam
 principium temporale secundum corpus assumeret;
 alius etiam pastoribus, tanquam in solitudine ac
 quiete viventibus, evangelizavit; cum quo etiam
 multitudo cœlestis exercitus natum glorificavit.
 Hæc autem omnia probant, per virtutes aliquas
 divinas apparitiones fieri, et non immediate, sicut
 quidam posset opinari.

Hactenus sermo noster ad ipsum usque Salvato-
 rem progressus, quoniam et ipsomet superessen-
 tialis cœlestium virtutum auctor existens, post-
 quam naturam nostram immutabiliter assumpsit,
 nequaquam refugit humanam ordinationem, ut
 scilicet per angelos, ea quæ ad ipsum spectant,
 revelentur ac disponantur a Deo ac Patre: siqui-
 dem ipsorum opera Josepho annuntiat recessus
 in Ægyptum, et ab Ægypto iterum in Judæam ad-
 litus. Et per angelos ipsum videmus sub lege con-
 stitutum: nam per angelos ejuscemodi lex data
 est, sub qua etiam ipse factus, per angelos pro-
 fecto legis sanctionem accipit. Omitto tibi tan-
 quam scienti, ο Timothee, recensere mysteria
 Scripturarum, et de angelo passionis tempore
 Christum Dominum confortante: quod enim in
 Evangelio magnus Lucas refert, tanquam myste-
 rium his ab apostolo Paulo traditum est. Unum
 porro illud etiam hæc superat, quod etiam ipsemet
 magni consilii Angelus ab Isaia nominatur; quan-
 doquidem etiam ipse propter nostram salutem in
 ordinem venerit eorum qui manifestandi munus
 obeunt, et angelorum more dixerit: *Quæcumque*

audiui a Patre, hæc locutus sum ¹, et illud : *Mani-* Α ἀνθρώποις, πρὸς τὸν Πατέρα λεχθέν· τοῦτο γὰρ
festavi nomen tuum hominibus ², ad Patrem dictum : ἔστιν ἡ ἐκφαντορία.
hoc siquidem est manifestatio.

47 CAPUT V.

Quare omnes essentiā cœlestes communi nomine
angeli vocentur:

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ε.

Διὰ τί πῦσαι αἱ οὐράνιοι οὐσίαι κατὰ κοινού
ἄγγελοι λέγονται.

SYNOPSIS CAPITIS.

Docet, nomen angeli, quamvis proprie ultimo ordini cœlestium spirituum conveniat, superioribus tamen ordinibus non incongrue attribui; cum et ipsi inferiorum virtutes obtineant, et eorundem obire possint functiones, atque adeo inde etiam nominari possint: inferioribus vero uti virtutes, sic nec nomina superiorum convenire.

Hæc quidem est, quantum capimus, angelicæ in eloquiis appellationis causa; scrutandum modo censeo, cur theologi, omnes pariter essentias cœlestes angelos appellent; ubi autem ad explanationem ventum fuerit supernum ipsarum ordinationum, ordinem angelicum proprie vocent eum, qui divinos cœlestesque ordines explendo claudat: isti vero archangelicas anteponant dispositiones, et principatus, ac potestates, virtutesque, et quascunque hisce celsiores spiritus agnoscunt eloquiorum explanatoriæ traditiones ³. Asserimus igitur, secundum omnem sacram dispositionem, superiores quoque ordines, inferiorum quoque agminum illuminationibus virtutibusque pollere, postremos vero non item superiorum suorum consortes esse. Itaque sanctissima illa supremorum ægmina spirituum, angelos quoque theologi appellant, quod et ipsa divinam manifestent illustrationem. Porro cœlestium intelligentiarum ordinem novissimum, vel principatum, vel thronorum, vel seraphinorum nomine compellendi ratio nulla suppetebat: neque enim præstantissimarum virtutum illarum particeps existit, sed sicut ipse divinos nostros sacerdotum principes adducit ad præstitutas sibi divinitatis collustrationes; ita etiam illæ, quæ hos spiritus præcedunt sacratissimæ virtutes, ad divinum Numen subrigunt distinctionem illam, quæ angelicas adimplet hierarchias. Nisi forte quis communes esse velit angelicas omnes appellationes, juxta cœlestium virtutum omnium in deiformitate, Deique vel remissiori vel eminentiori lumine communicationem. Verum quo distinctior nobis procedat oratio, sacrosanctas cujusque cœlestis ordinis proprietates, quæ nobis in eloquiis elucidatæ sunt, pura mente contemplemur.

Β Αὐτὴ μὲν οὖν ἐστίν, ὡς ἡ καθ' ἡμᾶς ⁹⁷, αἰτία τῆς ἀγγελικῆς αὐτοῖς ⁹⁸ λογίσις ἐπωνυμίας· ἐρευνῆσαι δὲ ὡς οἶμαι χρῆ, δι' ἣν αἰτίαν οἱ θεολόγοι πάσας μὲν ἅμα τὰς οὐρανίους οὐσίας ἀγγέλους καλοῦσι· πρὸς δὲ τὴν ἐκφαντορίαν ἐρχόμενοι τῶν ὑπερκοσμίων ⁹⁹ αὐτῶν διακοσμῆσεων, τάξιν ἀγγελικὴν ἰδίως ὀνομάζουσι, τὴν συμπληρωτικῶς ἀποπερατοῦσαν τὰ θεῖα καὶ οὐράνια τάγματα· πρὸ ταύτης δὲ ὑπερκειμένως τάττουσι τοὺς ἀρχαγγελικοὺς ¹⁰⁰ διακόσμους, τὰς τε ἀρχάς, καὶ τὰς ἐξουσίας, καὶ τὰς δυνάμεις, ὅσας τε τούτων ὑπερβεηκυίας οὐσίας αἱ τῶν λογίων ἴσασιν ἐκφαντορικὰ παραδόσεις. Φαμέν δὲ, ὅτι, κατὰ πᾶσαν ἱερὰν διακόσμησιν, αἱ μὲν ὑπερβεηκυῖαι τάξεις ἔχουσι καὶ τὰς τῶν ὑφειμένων διακοσμῆσεων ἐλλάμψεις καὶ δυνάμεις ¹, ἀμέθεκτοι δὲ τῶν αὐτῶν ² ὑπερκειμένων εἰσὶν αἱ τελευταῖαι. Τὰ μὲν οὖν ἀγιώτατα τῶν ὑπερτάτων οὐσιῶν τάγματα καὶ ἀγγέλους καλοῦσιν οἱ θεολόγοι, καὶ γὰρ εἰσὶν ἐκφαντορικὰ καὶ αὐτὰ τῆς θεαρχικῆς ἐλλάμψεως. Τὴν τάξιν δὲ τὴν τῶν οὐρανίων νοῶν τελευταίαν οὐκ ἔχει λόγον ἀρχάς, ³ ἢ θρόνους, ἢ σεραφίμ ὀνομάζειν· οὐδὲ γὰρ ἐστὶν ἐν μετουσίᾳ τῶν ὑπερτάτων δυνάμεων, ἀλλ' ὡσπερ αὐτὴ τοὺς καθ' ἡμᾶς ἐνθέους ἱεράρχας ἀνάγει πρὸς τὰς ἐγνωσμένας αὐτῇ τῆς θεαρχίας ⁴ αὐγάς, οὕτω καὶ τῶν πρὸ αὐτῆς οὐσιῶν αἱ πανίεροι δυνάμεις ἀναγωγικὰ πρὸς τὸ θεῖον εἰσι τῆς ἀποπληρούσης τὰς ἀγγελικὰς ἱεραρχίας διακοσμῆσεως. Εἰ μὴ ἄρα τις καὶ τοῦτο φαίη, τὸ κοινὰς εἶναι πάσας τὰς ἀγγελικὰς ὀνομασίας, κατὰ τὴν πασῶν τῶν οὐρανίων δυνάμεων εἰς τὸ θεοειδὲς, καὶ τὴν ἐκ Θεοῦ φωτοδοσίαν ὑφειμένην καὶ προῦχουσαν κοινωνίαν. Ἄλλ' ἵνα μᾶλλον ἡμῖν ὁ λόγος διευκρινηθεῖ, κατίδωμεν ἱερῶς τὰς ἐν τοῖς λογίοις ἐκπεφασμένας ἀγιοπρεπεῖς ἰδιότητας ἐκάστης οὐρανίας διακοσμῆσεως.

48 ADNOTATIONES CORDERII.

Angelici nominis et officii ratione assignata, quaerit hic, cur omnes cœlestes spiritus angelorum nomine vocentur, cum id proprium sit ordinis postremi, utpote qui ex officio ad homines destinantur,

¹ Joan. xv, 15. ² Joan. xvii, 6. ³ Psal. cii, et Matth. xxv.

VARIÆ LECTIONES.

⁹⁷ D. S. non habent articulum ἡ. ⁹⁸ lege ἐν τοῖς. ⁹⁹ D. ὑπερκειμένων. ¹⁰⁰ γρ. Ἀγγελικοὺς. ¹ Ch. ἐλλάμψεις τε καί, itaque Sarrae. vertit. ² Budeus corrigit αὐταῖς. ³ Chart. aud. post ἀρχάς, ἐξουσίας. ⁴ γρ. ἱεραρχίας.

ad divinas voluntates ipsis intimandas, superiores autem illi spiritus Deo assistere perhibeantur, juxta illud: *Millia millium ministrabant ei, et decies millies centena millia assistebant ei* x. In qua descriptione per *assistentes* quidem hi angeli significati esse videntur, qui ad exteriora non exeunt; per *ministrantes* vero hi, qui ad exteriora exeundo, non semper assistunt. Nam cum novem sint ordines angelorum, duo tantum, id est angeli et archangeli, pro eo quod specialiter ex officii sui distributione mittantur, ex re ipsa cognomen acceperunt: ἄγγελοι videlicet nuntii, ἀρχάγγελοι vero principales nuntii dicti; quoniam et illi minora, hi vero majora ex ministerii dignitate annuntiant. Respondet Dionysius, nomen quidem angelorum inferioribus ex officio competere; sed quia tamen divina mysteria quæ ordines inferiores nobis exterius enuntiant, a superioribus hauserunt, nomen angelorum quoque superioribus illis spiritibus esse communicabile: quia licet ad exteriora nuntianda non exeant, ea tamen, quæ enuntianda sunt, desuper ipsi accipiendo, secundum legem divinæ ordinationis, ad inferiores et se subsequentes ordines nuntianda transportant. Addit, superiores inferiorum facultates ac proprietates omnes, et quidem perfectius, obtinere; inferiores autem non æque superiorum virtutes participare, atque ideo illis inferiorum quoque nomen, secus quam his, superiorum appellationem competere; quanquam et hi aliquando, cum videlicet superiorum proprietatem ex officii qualitate suscipiunt, nomen quoque ipsorum in ejusdem officii executione assumunt, uti docet infra cap. 13. Alii autem putant, omnes cœlestes ordines, tam superiores quam inferiores, pro tempore, et loco, et causa, ad exteriora dirigi, eos tamen qui hoc ex officio proprium habent, specialiter angelos sive archangelos cognominari. Nam quod omnes aliquando mittantur, Apostolus insinuat ad Hebr. 1, 14: *Nonne omnes sunt administratorii spiritus, in ministerium missi propter eos qui hæreditatem capiunt salutis?* Quod autem etiam superiores quidam aliquando non ex officio, sed ex causa aliqua peculiari ad exteriora dirigantur, insinuare videtur Psalmista, cum ait: *Qui facis angelos tuos, spiritus; et ministros tuos, ignem urentem* y. Magis tamen probat Dionysius priorem rationem, quod nimirum superiores omnes angeli vocentur; quia et ipsi angelicam proprietatem participant in eo, quod, licet ad exteriora nuntianda non exeant, tamen eis qui post se sequuntur ordinibus, divinam illuminationem, quam desuper accipiunt, transfundendo, et quasi nuntiando manifestant; inferiores autem superiorum proprietatibus non ita communicare, ut sufficiat ad denominationem. Et confirmat exemplo nostræ hierarchiæ in qua pontifici omnes inferiorum ordinum potestates et dominationes competunt, inferioribus autem non possunt pontificio titulo insigniri.

PARAPHRASIS PACHYMERÆ (10).

Ἀποτιθέμενος τὰ λεχθέντα, φησὶν· Αὕτη μὲν, ὡς καθ' ἡμᾶς καὶ τὴν ἡμετέραν δύναμιν εἰπεῖν, ἡ αἰτία τῆς ἀγγελικῆς ἐπωνυμίας. Ζητῆσαι δὲ χρὴ δι' τὴν αἰτίαν οἱ θεολόγοι τὰς οὐρανίους ἀπάσας δυνάμεις ἅμα ἀγγέλους φασὶν· ὅτε δὲ πρὸς τὴν ἐκφαντορίαν καὶ διασάφησιν τῶν ταγμάτων ἔρχονται, ἰδίως φασὶν ἀγγέλους τὴν κατωτάτω τάξιν, τὴν συμπληροῦσαν καὶ ἀποπερατοῦσαν τὰ οὐράνια τάγματα· ὑπεράνω δὲ ταύτης, τὴν τῶν ἀρχαγγέλων· καὶ ἐπέκεινα, τὴν τῶν ἀρχῶν· καὶ ἐπέκεινα, τῶν ἐξουσιῶν, καὶ τῶν δυνάμεων, ὅσας τε πάλιν τούτων ὑπερβεθηκυίας οὐσίας οἶδασιν αἱ τῶν Γραφῶν παραδόσεις.

Λύει τὴν ἀπορίαν ἐντεῦθεν, λέγων, ὅτι κατὰ πάσαν ἱεράν διακόσμησιν, κατὰ τὰς τρεῖς τριάδας τῶν ταγμάτων, αἱ μὲν ὑπερβεθηκυῖαι ἔχουσι καὶ τὰς τῶν ὑφειμένων ἐλλάμψεις καὶ δυνάμεις, οὐ μὴν δὲ καὶ τὸ ἀνάπαλιν, αἱ κατώτεροι τῶν ἀνωτέρων κατὰ πάντα μετέχουσι, καθὼς ἐστὶ καὶ ἐφ' ἡμῖν. Ὁ μὲν γὰρ λογικὸς ἄνθρωπος ἔχει πάντως καὶ τὰς ἀλόγους καὶ τὰς φυτικὰς δυνάμεις, οὐ μὴν δὲ κατὰ ταύτας, ἰδίως δὲ τὴν λογικὴν ἔχουσι δύναμιν. Τούτου γοῦν ἕνεκα καὶ τὰς μὲν ἀνωτάτας οὐσίας, καὶ τὰς μετ' αὐτάς, οἱ θεολόγοι ἀγγέλους καλοῦσι τῶν τῶν ὑφειμένων καὶ κατωτάτων ὀνόματι· καὶ γὰρ καὶ αὗται ἐκφαίνουσι καὶ ἐξαγγέλλουσι τὴν ἀπὸ Θεοῦ ἑλλάμψιν· αὐτοὺς δὲ τοὺς ἀγγέλους, τὴν κατωτάτω τάξιν, οὐκ ἔχει λόγον σεραφίμ ἢ θρόνου καλεῖν· οὐδὲ γὰρ εἰσιν οὔτοι κατὰ πάντα ἐν μετουσίᾳ ἐκείνων τῶν ὑπερτάτων ἐλλάμψεων, ἀλλ' ὡσπερ ἡ τῶν ἀγγέλων τάξις,

Reponens ea quæ dicta sunt, Hæc quidem, inquit, quantum quoad nos, et secundum facultatem nostram dicere licet, causa angelicæ denominationis. Inquirendum porro est, quam ob rationem theologi cœlestes omnes virtutes pariter angelos appellent; quando autem ad eorum ordinum manifestationem declarationemque veniunt, proprie angelos vocent ordinem infimum, qui complet ac terminat ordines cœlestes; qui vero supra hunc est, archangelorum, ac deinde principatum, supraque illum potestatum ac virtutum, et quascunque rursus hisce superiores essentias agnoscunt Scripturarum traditiones.

Dubium autem solvit, dicens, quod per omnem sacram distributionem, secundum tres ordinum terniones, superiores quidem habeant inferiorum illustrationes ac virtutes; sed non e contra, inferiores cum superioribus secundum omnia communicent: sicut etiam in nobis usu venit. Siquidem homo rationalis habet omnino etiam irracionales vegetantesque virtutes, non tamen hæc proprie ut sic ratiocinandi vim obtinent. Idcirco igitur etiam supremas quidem essentias quæque eas consequuntur, inferiorum atque infimorum nomine angelos theologi appellant; etenim etiam ipsæ manifestant et enuntiant illuminationem Dei, angelos autem ipsos, seu ordinem infimum, nulla subest ratio, vel seraphim vel thronos appellandi: siquidem illi non secundum omnia participant horum sublimissimas illustrationes, sed sicut angelorum ordo eos, qui

x Dan. vii, 10. y Psal. ciii, 4.

(10) Vide Scholia S. Max. t. II, cap. 5.

apud nos divini sunt, adducit ad illustrationes quas a Deo ipsi acceperunt, sic etiam naturæ istæ hanc distributionem, quæ videlicet angelicam complet, adducunt. Nisi forte quis etiam hoc dicat, secundum aliam solutionem, quod novem etiam ordines communem habeant appellationem, quia communem quoque habent illustrationem, et divinam communicationem, tametsi non æqualem, sed remissiore præstantioreve; quemadmodum etiam in nostratibus cygno et nivi communiter albis esse contingit, quod albedinem communiter participant, licet secundum magis ac minus. Cœlestes enim ordines divinam annuntiant illustrationem eo modo quo eam accipiunt; suscipiunt autem illam, alii quidem magis, alii, vero minus. Juxta illud itaque, omnes communiter angeli vocari possunt. Verum, ut sermo magis distinctus sit, considerabimus ea quæ in Scripturis sacrosancta sunt, sacras inquam proprietates cujuslibet ordinis cœlestis.

Α τὸς καθ' ἡμᾶς ἐνθέους ἀνάγει πρὸς τὰς ἐλλάμψεις τὰς ἐγκλωσμένας αὐτῇ παρὰ τοῦ Θεοῦ, οὕτω καὶ σὶ πρὸ ταύτης οὐσίαι ταύτην ἀνάγουσι· τὴν ἀποπληροῦσαν δηλονότι τὴν ἀγγελικὴν διακόσμησιν. Εἰ μὴ ἄρα τις καὶ τοῦτο λέγει καθ' ἑτέραν λύσιν, ὅτι κοινὴν ἔχουσι τὴν ὀνομασίαν καὶ τὰ ἐννέα τάγματα, διότι κοινὴν καὶ τὴν φωτοδοσίαν ἔχουσι, καὶ τὴν θεϊαν αὐτὴν κοινωνίαν, εἰ καὶ μὴ ὁμοίως, ἀλλ' ὑφειμένην καὶ προὔχουσαν· ὡσπερ καὶ κοινῶς εἰ τύχοι λευκὰ ἐπὶ τοῖς ἡμετέροις ὁ κύκνος καὶ ἡ χιών, διότι κοινῶς μετέχουσι τῆς λευκότητος, εἰ καὶ κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ τὸ ἥττον· ἀγγέλλουσι γὰρ καὶ τὰ οὐράνια τάγματα τὴν θεϊαν φωτοδοσίαν, καθὼς ταύτην λαμβάνουσι· λαμβάνουσι δὲ, τὰ μὲν μᾶλλον, τὰ δὲ ἥττον. Κατὰ τοῦτο γοῦν κοινῶς ἅπαντες λέγουσι ἂν ἄγγελοι. Ἄλλ' ἵνα μᾶλλον ὁ λόγος εὐκρινῆς γένηται, ἴδωμεν ἱερῶς τὰ ἐν τοῖς λογίοις ἱερὰ, τὰς ἀγιοπρεπεῖς λέγω ιδιότητας ἐκάστης οὐρανίας τάξεως.

CAPUT VI.

Quænam sit prima cœlestium essentiarum distinctio, quæ media, quæ postrema.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΣΤ'.

Τίς ἡ πρώτη τῶν οὐρανίων οὐσιῶν διακόσμησις, τίς ἡ μέση, τίς ἡ τελευταία.

SYNOPSIS CAPITIS.

I. Docet, solum Deum exacte nosse quæ ad omnes ordines angelorum spectant. II. Tradit, novem ordines angelorum in tres hierarchias esse distributos.

§ I.

Quantæ quidem sint, et quales supercœlestium essentiarum dispositiones, et quo pacto earumdem sacri ordines initiuntur, solum exacte nosse censeo divinum illum, a quo **50** consecrantur, principatum; præterquam quod et ipsis virtutes atque illustrationes propriæ sint perspectæ una cum sacra sua supermundialique ordinatione: neque enim intelligere valemus supercœlestium istarum mentium **mysteria**, et sanctissimas illarum perfectiones, nisi illa forte nos scire quis asserat, quæ illorum, sua scilicet rite callentium, ministerio Divinitas ipsa nos docuit. Itaque nos quidem nihil motu proprio dicemus; sed quæ angelica spectacula sanctis theologis visa fuerint, edocti, pro viribus exponemus.

Ἔσοι μὲν εἶσι, καὶ οἱ τῶν ὑπερουρανίων οὐσιῶν οἱ διάκοσμοι, καὶ ὅπως αἱ κατ' αὐτοὺς ἱεραρχίαι τελοῦνται, μόνην ἀκριβῶς εἰδέναι φημί τὴν θεωτικὴν αὐτῶν τελεταρχίαν· προσέτι καὶ αὐτοὺς ἐγκλωσέναι τὰς οἰκείας δυνάμεις τε καὶ ἐλλάμψεις, καὶ τὴν ἱερὰν αὐτῶν καὶ ὑπερχόσμιον εὐταξίαν· ἀδύνατον γὰρ ἡμᾶς εἰδέναι τὰ τῶν ὑπερουρανίων νοῶν μυστήρια, καὶ τὰς ἀγιωτάτας αὐτῶν τελειώσεις, εἰ μὴ πρὸ φαῖης τῆς ὅσα δι' αὐτῶν ἡμᾶς, ὡς τὰ οἰκεία καλῶς εἰδόντων, ἡ θεαρχία μεμυσταγώγηκεν. Οὐκοῦν ἡμεῖς μὲν οὐδὲν αὐτοκινήτως ἐροῦμεν· ὅσα δὲ τῶν ἀγγελικῶν θεαμάτων ὑπὸ τῶν ἱερῶν θεολόγων ἐθεωρήθη, ταῦτα μυθεύοντες ἡμεῖς, ὡς οἱ τέ ἐσμεν, ἐκθησόμεθα.

§ II.

Substantias cœlestes omnes theologia novem explanatoriis nominibus appellavit: has divinus noster initiator in tres ternarias distinxit distributiones. Ac primam quidem ait esse illam, quæ circa Deum assiduo versatur, illique juxta inhaerere, ac præ cæteris immediatius untri traditur: sanctissimos enim thronos, et pluribus oculis ali-

Ἐπάσας ἡ θεολογία τὰς οὐρανίους οὐσίας ἐννέα κέκληκεν ἐκφαντορικαῖς ἐπωνυμίαις· ταύτας ὁ θεῖος ἡμῶν ἱεροτελεστής εἰς τρεῖς ἀφορίζει τριαδικὰς διακόσμήσεις. Καὶ πρώτην μὲν εἶναι φησι τὴν περὶ Θεοῦ οὐσαν ἀεὶ, καὶ προσεχῶς αὐτῷ καὶ πρὸ τῶν ἄλλων ἀμέσως ἠγῶσθαι παραδεδομένην· τοὺς τε γὰρ ἀγιωτάτους θρόνους, καὶ τὰ πολυόμματα καὶ πολυ-

* Ezech. 1.

VARIÆ LECTIONES.

* M. S. P. ἐπουρανίων. * D. θεωρητικὴν, quod verbum Scotus interpretatur. * Ch. D. καὶ τὴν ἐκ τῶν ἱερῶν, ita etiam Scot. * τόν. * M. S. παραδεχομένην.

περατάγματα, Χερουβίμ Ἑβραίων φωνῇ καὶ Σεραφίμ ὀνομασμένα, κατὰ τὴν πάντων ὑπερκειμένην ἐγγύτητα περὶ Θεοῦ ἀμέσως ἰδρῦσθαι ¹⁰, φησὶ παραδιδόναι ¹¹ τὴν τῶν ἱερῶν λογίων ἐκφαντορίαν. Τὸν τριαδικὸν οὖν τοῦτον διάκωμον, ὡς ἓνα καὶ ὁμοταγῆ καὶ ὄντως πρώτην ἱεραρχίαν, ὁ κλεινός ¹² ἡμῶν ἔφη καθηγεμῶν· ἧς οὐκ ἔστιν ἑτέρα θεοειδεστέρα ¹³, καὶ ταῖς πρωτουργοῖς τῆς θεαρχίας ἐλλάμψουσιν ἀμέσως προσεχέστερα. Δευτέραν δὲ εἶναι φησι, τὴν ὑπὸ τῶν ἐξουσιῶν, καὶ κυριοτήτων, καὶ δυνάμεων συμπληρουμένην. Καὶ τρίτην ἐπ' ἐσχάτων τῶν οὐρανίων ἱεραρχῶν, τὴν τῶν ἀγγέλων τε καὶ ἀρχαγγέλων καὶ ἀρχῶν διακόσμησιν.

A que præditos ordines, cherubim Hebraico vocabulo et seraphim appellatos²⁰. immediate juxta Deum ante alios eminenti propinquitate locatos esse, sacrorum asserit eloquiorum explanatione comprobari. Hanc igitur ternariam distributionem, ut unam æqualemque ac primam revera hierarchiam, inclytus præceptor noster memoravit, qua non est altera Deiformior, primoribusve Divinitatis illustrationibus immediata conjunctione propinquior. Secundam vero designat illam, quæ potestatibus, dominationibus, virtutibusque completur. Tertiam denique, eamque cælestium hierarchiarum ultimam esse dicit angelorum et archangelorum atque principatum distributionem.

ADNOTATIONES CORDERII.

§ I. Nota sancti Dionysii insignem humilitatem, dum, antequam angelicos ordines distinctius explicet, se iis intelligendis, nedum explicandis, imparem profitetur: ideoque se nihil motu proprio dicturum, sed eas duntaxat visiones expositurum, quas ex apostolis aliisque Scripturæ sacræ scriptoribus apparuisse acceperat. Quomodo autem angeli a nobis in hac vita exacte cognosci nequeant, vide quæ dicta sunt in adnotationibus ad caput primum *Cælestis hierarchiæ*, § 2, ubi ostendimus mentem nostram non posse per se angelos contemplari.

§ II. Nota sanctum Dionysium cælestes spiritus, οὐσίας, id est substantias seu essentias appellare, scilicet per excellentiam, ut qui inter cæteras substantias primatum obtinent, alibi illos δυνάμεις seu virtutes, et ἐνεργείας seu operationes vocat. Vide quæ supra dicta sunt ad caput tertium, § 1, et infra cap. 11. Hos autem ordines angelorum ait sanctum Paulum, quem suum præceptorem vocat, distribuisse in tres hierarchias, quarum singulæ tres ordines complectuntur: prima scilicet thronos, cherubim et seraphim; secunda potestates, dominationes et virtutes; tertia angelos, archangelos et principatus. Ubi adverte sanctum Dionysium in duabus postremis hierarchiis ordinem invertisse.

S. Gregorius, lib. II *Moral.*, cælestes hierarchias nonnihil alio ordine recenset, 51 scilicet, in prima seraphim, cherubim et thronos: quorum primi considerant Dei bonitatem, secundi veritatem, tertii æquitatem. Ac in primis quidem Deus amat ut charitas, in secundis noscit ut veritas, in tertiis sedet ut æquitas.

In media ponit dominationes, principatus, potestates, quorum primi officia regunt angelorum, sequentes capitibus præsent populorum, alii dæmonum coercent potestatem. Item in primis Deus dominatur ut majestas, in sequentibus regit ut principatus, in ultimis tuetur ut salus.

In postrema hierarchia collocat virtutes, archangelos, angelos: ad quorum priores pertinet miraculorum operatio, ad secundos magnorum negotiorum denuntiatio, ad tertios humanæ custodiæ sollicitudo. Item in primis Deus operatur ut virtus, in secundis revelat ut lux, in tertiis nuntiat ut inspirans.

Nos autem assimilari debemus seraphim per charitatem, cherubim per cognitionem, thronis per æquitatem: item dominationibus, carnem subjugando; principatibus, reverentiam majoribus nostris exhibendo; potestatibus, tentationibus diabolicis resistendo: item assimilari debemus virtutibus per compassionem, archangelis per instructionem, angelis per obsequii exhibitionem.

PARAPHRASIS PACHYMERÆ (10*).

§ I. *Ὅσοι μὲν εἰσι κατὰ πλῆθος, καὶ ὅσοι κατὰ τὴν ποιότητα οἱ τῶν οὐρανίων διάκωμοι, καὶ αἱ θεῖαι τάξεις, καὶ ὅπως τελῶνται κατ' αὐτὰς τὰ τῆς ἱεραρχίας μυστήρια, μόνην εἰδέναι λέγω τὴν ὑποστήσασαν αὐτοὺς θεϊκὴν τελεταρχίαν, τὴν πάσης τελετῆς καὶ παντὸς μυστηρίου ἀρχουσαν· προσέτι δὲ καὶ αὐτοὺς τούτους γινώσκειν τὰς οἰκείας δυνάμεις, καὶ τὰς ἐλλάμψεις, καὶ τὴν ἱεράν εὐταξίαν, οὐκ ἄλλον ἄλλου· τὰ γὰρ ὑποβεθηκότα, τὰ τῶν υπερβεθηκότων εἰδέναι διόλου οὐκ ἔχουσιν, ἀλλ' ἕκαστον αὐτὸν ἑαυτοῦ· διὰ τοῦτο γὰρ εἶπε τὰς οἰκείας δυνάμεις· ἀδύνατον γὰρ ἡμᾶς εἰδέναι τὰ ἐκείνων, εἰ μὴ λέγομεν, ὅσα δι' αὐτῶν παρὰ τοῦ Θεοῦ ἐλλάμψθημεν. Πάντως δὲ τὰ οἰκεία ἀκριβῶς ἐκείνοι γινώσκοντες, καλῶς καὶ ὑπερηρέτησουσιν ἡμῖν εἰς τὴν τοιαύτην μυσταγωγίαν. Οὐκ-

§ I. Quanti quidem sint multitudine, qualesque conditione cælestium distinctiones atque ordines divini, et quomodo juxta illos mysteria hierarchiæ consummentur, solum nosse dico divinum illum initiandi principatum qui illos condidit, et omni initiationi omnique mysterio principatur; quinimo ad hæc, ipsos nosse proprias virtutes atque illustrationes, nec non sacrum suum ordinem, non tamen alterum alterius: nam inferiores ea quæ superiorum sunt, omnino nosse nequeunt, sed quilibet res suas novit: idcirco enim dixit, proprias virtutes. Impossibile enim est ea nos, quæ illorum sunt nosse, nisi loquamur de iis quæ per ipsos, Deo revelante, accepimus. Omnino autem illi cum res proprias exacte noscunt, rite quoque nobis

²⁰ Isa. vi.

VARIÆ LECTIONES.

¹⁰ Ch. D. P. ἰδρῦσθαι. ¹¹ M. S. παραδιδόναι τε. ¹² S. κεινός, Scotus astipulatur. ¹³ D. διειδεστέρα.

(16*) Vide scholia S. Maximi, t. II, cap 6.

subministrant istiusmodi eruditionem. Nos itaque nihil omnino quidem a nobismet ipsi dicimus: sed quæ in angelicis visis ac notionibus sacris theologis conspecta sunt et nota, eadem nos, ab illis edocti, rursum pro virili exponemus.

§ II. Omnes essentias cœlestes, eorumque ordines, novem vocavit theologia cognominibus manifestativis, et divina mysteria denuntiantibus, seu angelicis. Has autem in tres ternarios ordines digerit inclytus initiator noster, sive is sit divinus Hierotheus, sive potius is qui ad tertium cœlum evectus, ibidem raptus in paradysum, Magnus inquam Paulus. Ac primum quidem ac circa Deum existentem, eique proxime et immediate unitum, dicit esse thronos sanctissimos, et multorum oculorum, quippe cognitionis copia pollentium; et multarum alarum, utpote efficacissimorum et **52** incensurum, quos cherubim et seraphim Hebræa lingua vocare solet, cujus causa in sequentibus proferetur. Primam hanc distributionem circa Deum immediate collocari, asserit oraculorum traditio: hanc etiam inclytus Magister noster unam et ejusdem dignitatis esse dicebat, qua non est alia distributio primigeniis ac divinis illustrationibus attentior. Secunda vero est ex potestatibus et dominationibus atque virtutibus; et post hanc tertia, quæ complet angelorum et archangelorum ac principatum dispositionem. Notandum autem aliquos hac enumeratione provocatos, ita primam distributionem ordinare: primum thronos, deinde cherubim, ac postea seraphim; quocirca etiam inscriptionem septimi capitis, atque insuper trium horum ordinum doctrinam, conferendam, aiunt, cum duobus istis ternariis ordinum sequentium: ibi enim illos sursum, deorsum recenset; hic autem non sic, sed deorsum sursum. Atque alii quidem hoc modo, ut primo loco seraphim collocent, deinde cherubim, atque exinde thronos: ad hoc permoti ab Isaia dicente, in circuitu Dei seraphim collocari, vel potius ab inscriptionibus octavi ac noni capitis, dicentes, quod ut sanctus secundum ordinem illorum, sic et titulum septimi capitis inscripserit (11). Si quis autem voluerit thronos esse superlatos, sciat etiam seraphim ignitos esse, et sursum ferri. Aliter etiam hi tres ordines unam habent eminentem propinquitatem. Hic autem ita recenset eos, et a thronis incipit, ut et sic unitati quodammodo consulat: vel etiam secundum nostræ cognitionis et illustrationis rationem (quoties enim ab inferioribus ad superiora transimus?), vel secundum describendi ac definiendi modum; ascendendo enim multitudinem in unum contrahimus, sicut descendendo unum in multa dividimus. Cum itaque adjuvet tres in unum idcirco istiusmodi facit enu-

(11) Tenebrosa interpretatio. Melius, ni fallor, verteretur: dicentes sanctum (Dionysium) eundem ordinem (sursum deorsum) in superscriptione capitis septimi servasse, quem in superscriptione illorum (capitum 8 et 9) secutus est. EDIT. PATROL.

(11') Illic locus varie doctos viros exercuit. Aliis

οὖν ἡμεῖς μὲν οὐδὲν ἀφ' ἑαυτῶν λέγομεν, ὅσα δὲ τῶν ἀγγελικῶν ὁσαμάτων καὶ γνώσεων ὑπὸ τῶν ἱερῶν θεολόγων ἐθεωρήθη καὶ ἐγνώσθη, ταῦτα, μυθθέντες παρ' ἐκείνων, πάλιν ἡμεῖς κατὰ τὸ δυνατόν ἐκθῆσθεμεθα.

§ II. Πάσας τὰς οὐρανίους οὐσίας, καὶ τὰ τούτων τάγματα, ἐννέα κέκληκεν ἡ θεολογία ἐν ἐπωνυμίαις ἐκφαντορικαῖς καὶ ἀγγελουσαῖς τὰ τοῦ Θεοῦ μυστήρια, εἴτ' οὖν ἀγγελικαῖς. Ταύτας δὲ εἰς τρεῖς τριαδικὰς ἀφορίζει τάξεις ὁ κλεινὸς ἱεροτελεστής ἡμῶν, ἢ ὁ θεὸς Ἰερόθεος ἦ, ὃ καὶ μᾶλλον, ὁ εἰς τρίτον οὐρανὸν ἀνελθὼν, κάκειθεν ἀρπαγείς εἰς παράδεισον, ὁ μέγας δηλαδὴ Παῦλος. Καὶ πρώτην μὲν καὶ περὶ Θεοῦ οὖσαν καὶ προσεχῶς αὐτῷ καὶ ἀμέσως ἡνωμένην λέγει τοὺς τε ἀγιωτάτους θρόνους, καὶ τὰ πολυλόμματα ὡς πλῆθος γνώσεως ἔχοντα, καὶ πολυπτερα ὡς δραστηκίτατα ἐμπύρια, ἃ δὴ χερουθιμ καὶ σεραφίμ ἢ τῶν Ἑβραίων οἶδε γλῶσσα καλεῖν· δι' ἣν δὲ αἰτίαν ἐν ταῖς ἐπομένοις ῥηθήσεται. Τοῦτον τὸν πρῶτον διάκοσμον περὶ Θεοῦ ἀμέσως ἰδρῦσθαί φησιν ἡ τῶν λογίων παράδοσις· τοῦτον ἕνα καὶ ὁμοταγῆ ὁ κλεινὸς ἡμῶν ἔφη καθηγεμών· τοῦτου οὐκ ἔστιν ἄλλος διάκοσμος προσεχέστερος ταῖς πρωτουργαῖς καὶ θεαῖς ἐλλάμψεσι. Δεύτερος δὲ ἐστὶν ὁ τῶν ἐξουσιῶν, τῶν κυριοτήτων, καὶ τῶν δυνάμεων· καὶ μετ' αὐτὸν τρίτος ὁ συμπληρωτικὸς τῆς τῶν ἀγγέλων τε, καὶ ἀρχαγγέλων, καὶ ἀρχῶν διακοσμῆσεως. Τοῦτο δὲ σημείωσαι, ὅτι τινὲς, ὁρμώμενοι ἀπὸ ταύτης τῆς ἀπαριθμῆσεως, οὕτω τάττουσι τὸν πρῶτον διάκοσμον· θρόνους πρῶτον, εἶτα χερουθιμ, καὶ μετέπειτα σεραφίμ· διὰ τοῦτο καὶ τὴν ἐπιγραφὴν τοῦ ζ' κεφαλαίου, ἔτι δὲ καὶ τὴν διδασκαλίαν τῶν τριῶν τούτων ταγμάτων, παρηλλαγμένην λέγουσι πρὸς τὰς ἑτέρας δύο ἐφεξῆς τριαδικὰς ταξιαρχίας· ἐκεῖσε γὰρ ἀνωθεν εἰς κάτω καταλέγει· ἐνταῦθα δὲ οὐχ οὕτως, ἀλλὰ κάτωθεν εἰς ἄνω. Καὶ οἱ μὲν οὕτως· οἱ δὲ τὰ σεραφίμ τιθέασι πρότερα, εἶτα τὰ χερουθιμ, ἐφεξῆς δὲ τοὺς θρόνους· τοῦτο μὲν καὶ ἀπὸ τοῦ Ἰσαίου ὁρμώμενοι, λέγοντος κύκλω τοῦ Θεοῦ τὰ σεραφίμ ἴστασθαι· καὶ ἀπὸ τῶν ἐπιγραφῶν δὲ μᾶλλον τοῦ τε η' κεφαλαίου καὶ τοῦ θ', λέγοντες, ὅτι ὁ ἅγιος κατὰ τὴν τάξιν ἐκείνων, οὕτω καὶ τὴν ἐπιγραφὴν τοῦ ζ' κεφαλαίου ἐπέγραψεν. Εἰ δὲ λέγει τις, ὅτι οἱ θρόνοι ὑπερηρμένοι, ἴστω ὅτι καὶ τὰ σεραφίμ πύρινα, καὶ ἀνωφερῆ. Ἄλλως τε δὲ καὶ τὰ τρία ταῦτα τάγματα μίαν ἔχουσι τὴν ὑπερκειμένην ἐγγύτητα. Λέγει δὲ οὕτως ἐνταῦθα, καὶ ἀπὸ τῶν θρόνων ἀρχεται, ἕνα καὶ τοῦτό τις ὡς ἐνδόν (11') θεραπεύσει· ἢ ὅτι κατὰ τὴν ἀναλογίαν τῆς ἡμετέρας γνώσεως καὶ ἐλλάμψεως (ἀπὸ γὰρ τῶν κάτω ποσῶς ἐπὶ τὰ ἀνώτερα μεταδιθαζόμεθα), ἢ κατὰ τὸν λόγον τῆς περιγραφῆς καὶ τοῦ διορισμοῦ· ἀνερχόμενοι γὰρ, τὸ πλῆθος εἰς ἓν συνάγομεν, ὡσπερ κατερχόμενοι, τὸ ἓν εἰς πολλὰ διαίρουμεν. Ἐπεὶ γοῦν συνενοῖ τὰς τρεῖς εἰς τὸ ἓν, διὰ τοῦτο καὶ τοιαύτην

legere placet ὡς ἐν ὄν, ut sic ad versionis Latine sensum proxime accedatur; alii nihil mutant, forsanne verti posse affirmant: ut cuique liceat hoc (nempe hanc ordinis contrarietatem), pro posse suo, corrigere. Id.

ποιεῖται τὴν ἀπαρίθμησιν· τέως δὲ τάγματα μὲν ἑννέα φησὶν, εἰς τρεῖς δὲ τάξεις διαιρεῖ ταῦτα, πρῶτην, ἐσχάτην, καὶ μέσην· ὥστε καὶ τὰ τρία μίαν ἔχουσι τὴν ὑπερκειμένην ἐγγύτητα.

merationem : haecenus autem ordines quidem novem assignat, quas in tres distributiones dividit, in primam scilicet, ultimam, et mediam; ita ut etiam tres unam habeant supereminentem propinquitatem.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ζ'.

Περὶ τῶν σεραφίμ, καὶ χερουβίμ, καὶ τῶν θρόνων, καὶ περὶ τῆς πρώτης αὐτῶν ἱεραρχίας.

53 CAPUT VII.

De seraphim, cherubim, et thronis, deque prima eorum hierarchia.

SYNOPSIS CAPITIS.

I. Docet quid cherubim, seraphim et throni significant. II. Quanta sit primæ hierarchiæ dignitas, contemplandi vis atque perfectio. III. Quomodo inferiores a superioribus, et supremi ab ipsomet Deo initiuntur, et quanta reverentia suas quisque illustrationes excipiat. IV. Quid supremi illi spiritus agant.

§ I.

Ταύτην ἡμεῖς ἀποδεχόμενοι τὴν τῶν ἁγίων ἱεραρχιῶν τάξιν, φαμέν ὅτι πᾶσα τῶν οὐρανίων νοῶν ἐπιωνυμία δῆλωσιν ἔχει τῆς ἐκάστου θεοειδοῦς ιδιότητος. Καὶ τὴν μὲν ἁγίαν τῶν σεραφίμ ὀνομασίαν ¹⁴ οἱ τὰ Ἑβραίων εἰδότες, ἢ τὸ ἐμπρηστὰς ἐμφαίνειν, ἢ τὸ θερμαίνοντας· τὴν δὲ χερουβίμ ¹⁵ πλήθος γνώσεως, ἢ χύσιν σοφίας. Εἰκότως οὖν ἡ πρώτη τῶν οὐρανίων ἱεραρχιῶν πρὸς τῶν ὑπεράτων οὐσιῶν ἱερουργεῖται, τάξιν ἔχουσα τὴν πασῶν ὑψηλοτέραν ¹⁶, καὶ τὰς πρωτοῦργούς θεοφανείας καὶ τελειώσεις εἰς αὐτὴν ὡς ἐγγυτάτην ἀρχικωτέρως διαπορθμεύεσθαι. Θερμαίνοντες γοῦν ὀνομάζονται καὶ θρόνοι, καὶ χύσις σοφίας, ἐκφαντορικῶ τῶν θεοειδῶν αὐτῶν ἕξεων ὀνομασι· τὸ μὲν γὰρ ἀεικίνητον αὐτῶν περὶ τὰ θεῖα καὶ ἀκατάληκτον, καὶ τὸ θερμὸν, καὶ τὸ δέξῃ, καὶ ὑπερξέον τῆς προσεχοῦς καὶ ἀνευδότητος καὶ ἀκλινοῦς ἀεικινήσιας, καὶ τὸ τῶν ὑποβέβηκτων ἀναγωγικῶς καὶ δραστηρίως ἀφομοιωτικόν, ὡς ἀναζέον ἐκείνα καὶ ἀναζωπυροῦν ἐπὶ τὴν ὁμοίαν θερμότητα, καὶ τὸ πρῆστηρίως καὶ ὀλοκαύτως καθαρτικόν, καὶ τὴν ἀπερικάλυπτον καὶ ἀσθεστον, ἔχουσαν ὡσαύτως αἶλ, φωτισιδῆ καὶ φωτιστικὴν ιδιότητα, πάσης ἀλαμποῦς σκοτοποιίας ἐλάττειραν οὖσαν καὶ ἀφανιστικὴν, ἢ τῶν Σεραφίμ ἐπιωνυμία ἐκφαντορικῶς διδάσκει. Ἡ δὲ τῶν χερουβίμ, τὸ γνωστικόν αὐτῶν καὶ θεοπτικόν, καὶ τῆς ὑπεράτης φωτοδοσίας δεκτικόν, καὶ θεωρητικόν ἐν πρωτοῦργῷ δυνάμει τῆς θεαρχικῆς εὐπρεπειας, καὶ τῆς σοφοποιῶ μεταδόσεως ἀναπεπλάσμενον ¹⁷, καὶ κοινωνικόν ἀφόνως πρὸς τὰ δεύτερα, τῇ χύσει τῆς δωρηθείσης σοφίας. Ἡ δὲ τῶν ὑψηλοτάτων καὶ ἐπηρμένων θρόνων, τὸ πάσης ἀκριβῶς ¹⁸ ἐξηρηθῆαι περιπεζίας ὑφέσεως, καὶ τὸ πρὸς ἀναντες ὑπερκοσμίως ἀνωφερές, καὶ πάσης ¹⁹ ἐσχατιᾶς ἀρρηπῶς ἀνωκισμένον, καὶ περὶ τὸν ἔντως ὑψιστον ὀλκτικὸς δυνάμει ἀκατασείστως καὶ εὐσταθῶς ἰδρυμένον, καὶ τῆς θεαρχικῆς ἐπιφοιτήσεως ἐν ἀπαθείᾳ πάση καὶ αὐλῖᾳ δεκτικόν, καὶ τὸ θεοφόρον, καὶ θεραπευτικῶς ἐπὶ τὰς θεῖας ὑποδοχὰς ἀναπεπταμένον.

ferunt nec in infimis ullis rebus habitat, sed totis viribus in eo, qui vere summus est, immobiliter firmiterque hæret, divinumque adventum sine ulla motione atque materia recipit, ac Deum portat, officioseque ad ea, quæ divina sunt, capienda propensum est.

Hunc sanctarum hierarchiarum ordinem approbantes, omnem cœlestium intelligentiarum appellationem, deiformis cuilibet earum insitæ, proprietatis declarationem continere profiteamur. Ac sanctam quidem seraphim appellationem, Hebraice periti aiunt vel incensores interpretari vel calefacientes; cherubim vero, copiam cognitionis, sive sapientiæ diffusionem. Merito igitur prima illa cœlestium hierarchiarum a sublimissimis naturis administratur, cum hoc cæteris ordinem nacta sit sublimiorem, quo in eam, immediate Deo assistentem, primæve Dei apparitiones et initiationes, tanquam in proximam, principalius derivantur. Calefacientes igitur nominantur et throni; diffusioque sapientiæ per explanatoriam deiformium suarum habitudinum denominationem: perennem siquidem atque incessantem eorum circa res divinas motionem; fervoremque et acumen, et effervescentiam intentæ ac nunquam intermissæ, nunquamve declinantis motionis; subditosque ad superna subrigendi, et ad consimilem fervorem reipsa suscitandi inflammandique, nec non coruscantem penitusque conflagrantem eos perpurgandi facultatem, et abscondi nesciam inexstinctamque, semper eodem modo se habentem, luciformem, et illuminandi proprietatem, omnis tenebricosæ obscuritatis expultricem et aboletricem, nomen seraphim luculenter designat. Cherubim vero, eorum vim cognoscendi, Deumque contuendi, et exuberantis capacitatem luminis, atque contemplandi in ipsamet primæva virtute divinam venustatem, nec non sapientificæ traductionis artificium, quoad inferiora donatam sibi sapientiam sine invidia derivant atque transfundunt. Thronorum porro sublimissimorum et excelsorum nomen denotat id quod ab omni terrena humilitate sine admistione secretum est, quodque ad superiora divino studio

54

VARIÆ LECTIONES.

¹⁴ subjungunt Ch. D. S. P. Sc. φασίν. ¹⁵ D. P. S. τῶν χερουβίμ. ¹⁶ τὸ περὶ θεῶν ἀμέσως ἰδρῦσθαι. ¹⁷ Ch. D. P. S. Sc. Sar. ἀναπεπλησμένον. C. ἀναπεπλησμένον. ¹⁸ D. ἀμύγως. ¹⁹ Ch. καὶ τὸ πάσης.

§ II.

Atque hæc quidem est nominum ipsorum, quantum capere possumus, interpretatio; quam autem eorum hierarchiam esse putemus, dicendum est. Omnis enim hierarchiæ scopum ex divina deiformitatis imitatione constanter dependere, omnemque functionem hierarchicam, in sacrosanctam purissimæ mundationis et divini luminis, perfectivæque scientiæ participationem atque collationem dividi, satis superque jam a nobis dictum existimo: nunc autem pro supremarum istarum mentium dignitate dicere desidero, quam ratione sacer earum ordo a Scripturis explicetur. Primis istis essentiis, quæ post substantificum ipsarum deiprincipatum collocatæ, et quasi in vestibulo ejus sitæ, creatam virtutem omnem, tam invisibilem quam visibilem transcendunt, propriam quamdam et uniformem hierarchiam esse existimandum est. Puræ siquidem censendæ, non quasi a maculis (duntaxat) impuris colluvionibusque sint liberæ, vel quod in eas materialia visa non cadant; sed quod omnino imminutione omni, omnique re sacra sibi subdita celsiores, præ summa puritate, omnibus etiam, vel maxime deiformibus virtutibus, sint antepositæ ordinisque sui motum proprium æquabilemque per amorem Dei constanter teneant, invariatur, neque ullam in deterius agnoscant imminutionem, sed inconcussam semper et immobilem deiformis suæ proprietatis sedem habeant. Contemplatrices item, non quasi symbolorum, quæ vel sensu vel mente percipiuntur spectatrices, neque varietate contemplationis sacrarum Scripturarum ad Deum elevatæ, sed tanquam omni cognitione simplici altioris luminis expletæ, et contemplatione illius pulchritudinis, quæ est effectrix et origo pulchritudinis, et quæ supra substantiam est, et in tribus splendet, quatenus fas est, refertæ: communionis vero Jesu similiter participes factæ, non quasi in imaginibus sancte informatæ, quæ veluti formæ in eis deificanti similitudinem expriment, sed tanquam vero ad eum appropinquantes in ipsa prima participatione cogitationis luminum ejus deificorum; nec non quod Deum imitandi ratio. **55** sublimissimo ipsis modo sit indulta, et in primæva, quantum iis fas est, potentia divinis ejus humanisque virtutibus communicent. Similiter perfectæ sunt, non quasi varietates istas sacras resolvendi scientia sint illustratæ; sed quod prima et præcellente Dei unione satientur, juxta supremam illam (cujus capaces sunt angeli) divinorum operum disciplinam: siquidem non ab aliis quibusdam sanctis spiritibus, sed ab ipsamet Divinitate sacris initiantur, dum ad

A Αὐτὴ μὲν ἡ τῶν ὀνομάτων αὐτῶν ὡς καθ' ἡμᾶς ἐκφαντήρια ⁵⁰· λεπτέον δὲ, τίνα τὴν ἱεραρχίαν αὐτῶν οἰόμεθα. Τὸν μὲν γὰρ ἀπάσης ⁵¹ ἱεραρχίας σκοπὸν τῆς θεομιμήτου θεοειδείας ἐξηρητημένον ἀρρεπῶς εἶναι, καὶ τὸ διαιρεῖσθαι: πᾶσαν ἱεραρχικὴν πραγματείαν, εἰς μετοχὴν ἱερᾶν καὶ μετάδοσιν καθάρσεως ἀμιγῶς, καὶ θεοῦ φωτός, καὶ τελεστικῆς ἐπιστήμης, ἀρχούντως ἤδη πρὸς ἡμῶν εἰρησθαι νομίζω· νῦν δὲ εἰπεῖν ἀξίως εὐχομαι τῶν ὑπερτάτων νοῶν, πῶς ἡ κατ' αὐτοὺς ἱεραρχία διὰ τῶν λογίων ἐκφαίνεται. Ταῖς πρώταις οὐσίαις, αἱ μετὰ τὴν οὐσιοποιὸν αὐτῶν θεαρχίαν ἰδρυμέναι, καὶ ὅσον ἐν προθύροις αὐτῆς τεταγμέναι, πάσης εἰσὶν ἀοράτου καὶ ὁρατῆς ὑπερβητικαὶ γεγονυίας δυνάμεως, ὡς οἰκείαν ⁵² οἰητέον εἶναι καὶ κατὰ πᾶν ὁμοειδῆ τὴν ἱεραρχίαν. Καθαρὰς μὲν οὖν αὐτὰς ἡγητέον, οὐχ ὡς ἀνιέρων κηλίδων καὶ μολυσμῶν ἠλευθερωμένας, οὐδ' ὡς προσύλων ἀνεπιδέκτους φαντασιῶν, ἀλλ' ὡς πάσης ὑφέσεως ἀμιγῶς ὑψηλοτέρας, καὶ παντὸς ὑπόβηχότος ἱεροῦ· κατὰ τὴν ὑπερτάτην ἀγνότητα, πάσαις ταῖς θεοειδεστάταις δυνάμεσιν ὑπεριδρυμένας, καὶ τῆς οἰκείας αὐτοκινήτου ⁵³ καὶ ταύτοκινήτου κατὰ τὸ φιλοθέως ἄτρεπτον τάξεως ἀρρεπῶς ἀντεχομένας, καὶ τὴν ἐπὶ τὰ χεῖρα κατὰ τι μείωσιν οὐδ' ὅλως εἰδυίας, ἀλλ' ἄπτωτον ἀεὶ καὶ ἀμετακίνητον ἐχούσας τὴν τῆς οἰκείας θεοειδοῦς ἰδιότητος ἀμιγροστάτην ἰδρυσιν. Θεωρητικὰς δὲ αὐτῆς, οὐχ ὡς αἰσθητῶν συμβόλων νοερῶν ⁵⁴ θεωρούς; οὐδὲ ὡς τῇ ποικιλίᾳ τῆς ἱερογραφικῆς θεωρίας ἐπὶ τὸ θεῖον ἀναγομένας, ἀλλ' ὡς πάσης αὐλοῦ γνώσεως ὑψηλοτέρου φωτός ἀποπληρουμένας, καὶ τῆς τοῦ καλλοποιοῦ καὶ ἀρχικοῦ κάλλους ὑπερουσίτου καὶ τριφανοῦς θεωρίας, ὡς θεμιτὸν, ἀναπληρωμένας: τῆς δὲ Ἰησοῦ κοινωνίας ὡσαύτως ἡξιώμενας, οὐκ ἐν εἰκόσιν ἱεροπλάστοις μορφιστικῶς ἀποτυποῦσι τὴν θεουργικὴν ὁμοίωσιν, ἀλλ' ὡς ἀληθῶς αὐτῷ πλησιαζούσας ἐν πρώτῃ μετουσίᾳ τῆς γνώσεως τῶν θεουργικῶν αὐτοῦ φωτῶν· καὶ μὴν ὅτι τὸ θεομίμητον αὐταῖς ὑπερτάτως δεδώρηται, καὶ κοινωνοῦσι, κατὰ τὸ αὐταῖς ἐφικτὸν, ἐν πρωτουργῆ δυνάμει ταῖς θεουργικαῖς αὐτοῦ καὶ φιλανθρώποις ἀρεταῖς. Τετελεσμένας δὲ ὡσαύτως, οὐχ ὡς ποικιλίας ἱερᾶς ἀναλυτικῆς ἐπιστήμην ἐλλαμπομένας, ἀλλ' ὡς πρώτης καὶ ὑπερεχούσης θεώσεως ἀποπληρουμένας, κατὰ τὴν ὑπερτάτην ὡς ἐν ἀγγέλοις τῶν θεουργιῶν ἐπιστήμην· οὐ γὰρ δι' ἄλλων ἁγίων οὐσιῶν, ἀλλὰ πρὸς αὐτῆς τῆς θεαρχίας ἱεραρχοῦμεναι, τῷ ἐπ' αὐτὴν ἀμέσῳ ⁵⁵ ἀνατεινεσθαι, τῇ πάντων ὑπερεχούσῃ δυνάμει καὶ τάξει, καὶ πρὸς τὸ πάναγνον καὶ κατὰ παναρρεπῆς ⁵⁶ ἰδρύνονται, καὶ πρὸς τὴν αὐλον καὶ νοητὴν εὐπρέπειαν, ὡς θεμιτὸν, εἰς θεωρίαν προσάγονται, καὶ τοὺς τῶν θεουργιῶν ἐπιστημονικοὺς λόγους, ὡς πρῶται καὶ περὶ Θεοῦ

VARIÆ LECTIONES.

⁵⁰ γρ. ἐκφαντήρια. ⁵¹ D. S. P. Ch. τὸ μὲν γὰρ, ἀπάσης. ⁵² ὡς non habet Ch. S. P. Sc. Sar. οἰκείαν, M. ⁵³ C. D. P. ἀεικινήτου. ⁵⁴ ἡ νοερῶν, Ch. D. P. Sc. ⁵⁵ D. P. S. ἀμέσως, quam lectionem Scot. expressit. ⁵⁶ Ch. D. D. πᾶν ἀρρεπῆς.

οὔσαι, μουῦνται πρὸς αὐτῆς τελεταρχίας ²⁷ ὑπερτά-
τως ἱεραρχούμεναι.

summa puritate summaque constantia stabiluntur; et pro immateriali ac spiritali decore suo, quantum
fas est, ad contemplationem promouentur, atque

scientificis divinorum operum rationibus, tanquam
primæ Deoque proximæ, erudiuntur ab ipsomet initiandi principio, eminenti modo consecratæ.

§ III.

Τοῦτα γοῦν οἱ θεολόγοι σαφῶς δηλοῦσι τὸ, τὰς μὲν
ὑφειμένους τῶν οὐρανίων οὐσιῶν διακοσμήσεις, πρὸς
τῶν ὑπερβεθηκτικῶν εὐκόσμως ἐκδιδάσκεισθαι τὰς
θεουργικὰς ἐπιστήμας· τὰς δὲ πασῶν ὑψηλότερας,
ὑπ' αὐτῆς θεαρχίας, ὡς θεμιτὸν, τὰς μυστικὰς ἐλ-
λάμπεσθαι. Τινὰς μὲν γὰρ αὐτῶν εἰσάγουσι πρὸς τῶν
πρωτέρων ἱερώς μουμένων, τὸν Κύριον εἶναι ²⁸ τῶν
οὐρανίων δυνάμεων, καὶ Βασιλέα τῆς δόξης, τὸν
εἰς οὐρανοὺς ἀνθρωποπρεπῶς ἀναληφθέντα· τινὰς
δὲ πρὸς αὐτὸν Ἰησοῦν διαπορούσας, καὶ τῆς ὑπὲρ
ἡμῶν αὐτοῦ θεουργίας τὴν ἐπιστήμην μαθητιώσας,
καὶ ταύτας αὐτὸν Ἰησοῦν ἀμέσως μουῦντα, καὶ
πρωτοδότως αὐταῖς ἐκφαίνοντα τὴν αὐτοῦ φιλόανθρω-
πον ἀγαθοῦργίαν· Ἐγὼ γάρ, φησὶ, διαλέγομαι
δικαιοσύνην καὶ κρίσειν σωτηρίου. Ἄγαμαι δὲ, ὅτι
καὶ τῶν ἐπουρανίων ²⁹ οὐσιῶν αἱ πρῶται, καὶ τόσον
ἀπάσας ὑπερκείμεναι, τῶν θεαρχικῶν ἐλλάμψεων ὡς
μεσοπετεῖς εὐλαβῶς ἐφίενται· καὶ γὰρ οὐκ αὐτόθεν
ἐρωτῶσι, Διὰ τί σου ἐρυθρὰ τὰ ἱμάτια; πρὸς ἑαυ-
τὰς δὲ διαποροῦσι πρότερον, ἐνδεικνύμεναι μὲν, ὅτι
μαθητιῶσι, καὶ τῆς θεουργικῆς γνώσεως ἐφίενται, μὴ
τροπηδῶσαι δὲ τῆς κατὰ θέλαν πρόδοτον ἐνδομένης
ἐλλάμψεως. Οὐκοῦν ἡ πρώτη τῶν οὐρανίων νοῦν
ἱεραρχία, πρὸς αὐτῆς τελεταρχίας ἱεραρχουμένη, τῷ
ἐπ' αὐτὴν ἀμέσως ἀνατείνεσθαι, τῆς παναγεστάτης
καθάρσεως τοῦ ἀπλήτου φωτὸς τῆς προτελείου τελε-
σιουργίας ἀναλόγως αὐτῇ πληρουμένη, καθαίρεται,
καὶ φωτίζεται, καὶ τελεσιουργεῖται, πάσης μὲν ὑφέ-
σεως ἀμιγῆς, πρώτου δὲ φωτὸς πλήρης, καὶ πρωτο-
δότου γνώσεως καὶ ἐπιστήμης μέτοχος ἀποτελουμένη.
Συνελὼν δὲ καὶ τοῦτο φαίην ἂν οὐκ ἀπεικώτως, ὅτι
καὶ καθαρσίς ἐστι, καὶ φωτισμὸς, καὶ τελειώσις, ἡ
τῆς θεαρχικῆς ἐπιστήμης μετάληψις, ἀγνοίας μὲν
οἷον ἀποκαθαίρουσα, τῇ κατ' ἀξίαν ³⁰ ἐνδομένη
γνώσει τῶν τελειοτέρων μυσέων, φωτίζουσα δὲ αὐτῇ
τῇ θεῷ γνώσει, δι' ἧς καὶ καθαίρει τὴν οὐ πρότερον
ἐποπτεύσασαν ³¹ ὅσα νῦν ἐκφαίνεται διὰ τῆς ὑψηλο-
τέρας ἐλλάμψεως, καὶ τελειοῦσα πάλιν αὐτῷ τῷ
φωτὶ, τῇ καθ' ἑξῆς ἐπιστήμῃ τῶν φανοτάτων μυσ-
έων.

Hoc igitur theologi perspicue declarant, ut infe-
riores quidem cœlestium essentiarum ordines, a
superioribus divinorum operum scientiam conve-
nienti modo percipiant; ii vero qui omnibus ante-
cellunt, ab ipsamet Deitate summa, uti fas est,
sacris disciplinis illustrantur. Quosdam enim eorum
introducunt, a superioribus sacrosancte eruditos,
illum esse Dominum cœlestium virtutum Regemque
gloriæ, qui humana specie assumptus est in cœlum
nonnullos item circa ipsummet Jesum hæsitantes,
divinique ejus pro nobis suscepti operis scientiam
discentes, ipsumque Jesum eos per se docentem, ac
primam ejus summam in homines benignitatem ex-
plicantem. *Ego enim, inquit, loquor justitiam et
judicium salutaris*. Miror autem, primas etiam
cœlestium essentiarum, tantumque cæteris præ-
stantes, non secus ac medias, divinarum quoque
illustrationum desiderio timide affici; neque enim
illæ per se quærunt, *Cur rubra sunt vestimenta tua?*
sed prius secum hæsitant attonitæ, declarantes
quidem se discendi avidas divinæ operationis appe-
tere cognitionem, verum hanc, ante divinam in-
dultæ sibi illustrationis processionem, minime
prævenire. Prima igitur cœlestium intelligentiarum
hierarchia ab ipsomet initiandi principatu conse-
crata, per eam qua in ipsum immediate subrigitur,
sanctissimam purgationem, pro captu suo referta
copioso lumine perfectissimæ sanctificationis, pur-
gatur, et illuminatur atque perficitur; omnis qui-
dem vilitatis **56** expers, primæ vero lucis plena,
primæ cognitionis atque scientiæ participatione
perfecta. Compendio denique non abs re dixerim,
divinæ scientiæ participationem esse purgationem
et illuminationem, atque perfectionem: dum qui-
dem ignoracionem quodammodo expiat per per-
fectorum mysteriorum scientiam, quæ pro sua
cuique dignitate conceditur; per divinam vero co-
gnicionem illuminat, qua etiam purgat mentem
illam, quæ antea non viderat ea, quæ modo illi per
sublimiorem illustrationem elucidantur, rursumque
perficit eodem ipso lumine, per stabilem scientiam
clarissimarum eruditionum.

§ IV.

Αὕτη μὲν οὖν ἐστίν, ὡς κατ' ἐμὴν ἐπιστήμην, ἡ
πρώτη τῶν οὐρανίων οὐσιῶν διακόσμησις, ἡ κύκλις

Atque hic quidem, quantum capio, primus est
cœlestium essentiarum ordo, qui in circuitu Dei

^a Isa. LXIII, 1.

VARIÆ LECTIONES.

²⁷ Ch. μουῦνται καὶ τελοῦνται πρὸς αὐτῆς τῆς τελεταρχίας. Cujus lectionis vestigium est in veteri Sc.
translatione. ²⁸ Τὸ, Κύριον εἶναι, Ch. D. S. ²⁹ Ch. D. S. θαυμάζω δέ. Ch. ὅτι τῶν οὐρανίων. D. ὑπερ-
οὐρανίων. ³⁰ Ch. D. S. P. τῇ κατὰ τάξιν. Veteres translationes consentiunt. ³¹ D. ἐποπτεύουσας.

circaque Deum immediate consistit, simpliciterque et jugiter æternam ejus ambit cognitionem, juxta sublimissimam, quæ in angelis inest semper, mobilem constitutionem; ita ut et multis beatisque perfruat contemplationibus, simplicibusque et immediatis collustrationibus illuminetur divinoque cibo saturetur; atque illo quidem primæva diffusionem copioso, unico tamen et invariato unificoque, propter divinæ refectionis unitatem. Quin et multa quoque Dei consuetudine operumque communicatione dignus est habitus, propter ejus cum illo, quanta potest existere, habitudinum actionumque similitudinem probatissimarum: plurimas quoque res divinas eminenti quadam ratione cognoscit, divinæ scientiæ cognitionisque, quantum fas est, particeps effectus; quamobrem etiam terrigenis laudes ejus theologia tradidit, quibus sublimissimæ illius illustrationis eminentia sacrosancte declaratur. Nonnulli siquidem ex illo ordine, ad sensum accommodatè loquendo, quasi vox et fremitus aquarum multarum clamant: *Benedicta gloria Domini de loco suo*^b; alii vero celeberrimum illud et veneratione plenissimum divinæ laudis canticum exclamant: *Sanctus, sanctus, sanctus Dominus Sabaoth, plena est omnis terra gloria tua*^c. Hæc autem sublimissimas coelestium intelligentiarum hymnologias, sive laudum celebrationes, jampridem in iis, quæ de divinis hymnis conscripsimus, pro facultate nostra explanavimus, ibidemque de illis satis superque pro modulo nostro dictum est; ex quibus id, memoriæ causa impresentiarum repetere sufficiat, ut primus ille ordo a divina **57** bonitate, quantum par est, theologica illustratus scientia, eandem deinde, ceu benefica hierarchia, sequentibus transcripserit, illud, ut compendio dicam, docens, quemadmodum veneranda, et superbenedicta, omnique laude digna Divinitas, a deicapacibus intelligentiis, quantum ab iis cognosci ac celebrari potest, jure debeat deprædicari, cum sint quasi deiformes, divini quidam loci, ut eloquia testantur, divinæ requietis: nec non ut monas unitasque, quæ tribus inest Personis, a supercoelestibus naturis ad infima usque terræ per suam benignissimam res omnes penetret providentiam, tanquam quæ omnis sit essentiæ superprincipiale principium et causa, nec non superessentialiter universa incomprehensibili suo complexu comprehendat.

Θεοῦ καὶ περὶ Θεοῦ ἀμέσως ἐστηκυῖα, καὶ ἀπλῶς καὶ ἀκαταλήκτως περιχορεύουσα τὴν αἰώνιον αὐτοῦ γνώσιν, κατὰ τὴν ὑπερτάτην ὡς ἐν ἀγγέλοις ἀεικίνητον ἰδρυσιν, πολλὰς μὲν καὶ μακαρίας ὁρῶσα καθαρῶς θεωρίας, ἀπλᾶς δὲ καὶ ἀμέσους μαρμαρυγὰς ἔλλαμπομένη, καὶ θείας τροφῆς ἀποπληρουμένη· πολλῆς μὲν, τῇ πρωτοδότῳ χύσει· μιᾶς δὲ, τῇ ἀποικίλτῳ καὶ ἐνοποιῷ τῆς θεαρχικῆς ἐστιάσεως ἐνότῳ. Πολλῆς δὲ κοινωνίας Θεοῦ καὶ συνεργίας ἡξιομένη, τῇ πρὸς αὐτὸν, ὡς ἐφικτὸν, ἀφομοιώσει τῶν καλῶν ἐξείων τε καὶ ἐνεργειῶν· πολλὰ δὲ τῶν θείων ὑπερκειμένως γινώσκουσα, καὶ θεαρχικῆς ἐπιστήμης καὶ γνώσεως ἐν μετουσίᾳ κατὰ τὸ θεμιτὸν γιγνομένη· διὸ καὶ ὕμνους αὐτῆς ἢ θεολογία τοῖς ἐπὶ γῆς παραδέδωκεν, ἐν οἷς ἱερῶς ἀναφαίνεται τὸ τῆς ὑπερτάτης αὐτῆς ἐλλάμψεως ὑπερέχον. Οἱ μὲν γὰρ αὐτῆς, αἰσθητῶς εἰπεῖν, ὡς φωνὴ ὑδάτων πολλῶν ²³ ἀναβοῶσιν· *Εὐλογημένη ἡ δόξα Κυρίου ἐκ τοῦ τόπου αὐτοῦ*· οἱ δὲ τὴν πολυύμητον ἐκείνην καὶ σεβασμιωτάτην ἀνακράζουσι θεολογίαν· *Ἄγιος, ἄγιος, ἄγιος Κύριος Σαβαώθ, πλήρης πᾶσα ἡ γῆ τῆς δόξης αὐτοῦ*. Ταύτας δὲ τὰς ὑπερτάτας τῶν ὑπερουρανίων ²⁴ ναῶν ὕμνολογίας ἤδη μὲν ἐν τοῖς περὶ τῶν θείων ὕμνων, ὡς ἐφικτὸν, ἀνεπτύξαμεν, καὶ εἴρηται περὶ τούτων ἐν ἐκείνοις ὡς καθ' ἡμᾶς ἱκανῶς· ἀφ' ὧν εἰς ὑπόμνησιν ἀρκεῖ φάναι τοσοῦτον κατὰ τὸν πᾶρόντα καιρὸν, ὅτι τὴν θεολογικὴν ἐπιστήμην ἢ πρώτην διακόσμησιν, ὡς θεμιτὸν, ἐλλαμφθεῖσα πρὸς τῆς θεαρχικῆς ἀγαθότητος ταύτης, ὡς ἀγαθειδῆς ἱεραρχία, καὶ τοῖς μετ' αὐτὴν ἐξῆς μεταδέδωκεν, ἐκείνο κατ' ἐπιτομὴν εἰπεῖν ὑφηγουμένη, τὸ τὴν σεβασμίαν αὐτὴν καὶ ὑπερεύφημον καὶ πανεύφημον θεαρχίαν θεμιτὸν εὐλόγως εἶναι πρὸς τῶν θεοδόχων, ὡς ἐφικτὸν, γινώσκεισθαι καὶ ὑμνεῖσθαι ναῶν· οὗτοι γὰρ εἰσιν ὡς θεοειδεῖς οἱ θεῖοι τόποι τῆς θεαρχικῆς, ὡς τὰ λόγια φησι, καταπαύσεως· καὶ μὴν ὅτι μονὰς ἐστὶ καὶ ἐνὰς τρισυπόστατος, ἀπὸ τῶν ὑπερουρανίων οὐσιῶν ἄχρε τῶν ἐσχάτων τῆς γῆς διεῖσα τὴν ἀγαθωτάτην αὐτῆς ἐπὶ πάντα τὰ ὄντα πρόνοιαν, ὡς πάσης οὐσίας ὑπερᾶρχιος ἀρχὴ καὶ αἰτία, καὶ πάντων ὑπερουσίως

^D ἀσχέτῳ συνοχῇ περιεδραγμένη.

ADNOTATIONES CORDERII.

§ I. Angelicis ordinibus in tres hierarchias distributis, hoc capite agit de nominibus ac proprietatibus primæ hierarchiæ, scilicet seraphim, cherubim, thronorum, retrogrado illos ordine recensens. Ac primum quidem eorum nomina interpretans ait, seraphim *incensores* seu *calefacientes* interpretari, quod igne et amore divino quasi ardeant, et alios succedant: *seraph* enim Hebraice significat *ardere*: unde et serpentes illi igniti, quos Deus immisit Israelitis, Numer. xxi, 7, vocantur *seraphim*; cherubim vero *copiam cognitionis* seu *diffusionem sapientiæ*: propter quod apud Ezechielem cap. 1, pleni oculis describuntur, ad eorum perspicacitatem insinuandam: quæ et thronis attribuit, quorum nomen sublimem omnino statum insinuat supra res omnes elevatum, ipsimet summæ Deitati, non secus ac sedes sedenti, proximum, immobilitate præterea firmitateque præstantem.

^b Ezech. iii, 12. ^c Isa. vi, 3

VARIÆ LECTIONES.

²³ non habent πολλῶν M. P. S. Sc. Sar. ²⁴ Οὐρανίων, M. Sc.

§ II. Quanta hujus hierarchiæ dignitas sit, primum ostendit ex ordinis locique sublimitate, secundo ab eximia puritate, tertio ex contemplandi præcellentia, ut quæ ex ipsamet Divinitate suas immediate illustrationes accipiat. Proprium enim est seraphim, in amore Dei ardere, et alios ad incendium divini amoris promovere, et ordinate diligendi formam tribuere : et quia immediate Deo junguntur, idcirco principalius et perfectius in ipsis sunt theophaniæ, et ad aliud extraneum amatum non divertunt. Cherubim quoque primo et principaliter relucent radio divini luminis, eo quod vicinius primæ veritati conjungantur. Horum officium est promovere alios ad divinam cognitionem : idcirco præ cæteris dicuntur lucere, quia plenitudinem, quam suscipiunt, aliis inferioribus communicando transfundunt. Throni vero dicuntur, eo quod in eis quodammodo Deus sedeat, et judicia sua decernat; quare in his præcipue relucet rectitudo judicii divini. Hi quoque virtutem Dei, quam superne accipiunt, ad inferiores transfundunt.

§ III. Docet inferiores spiritus a superioribus, et supremos ab ipsomet Deo initiari; et simul in exemplo, quod Isaias ponit de angelis circa Christi œconomiam illustratis ostendit, quanta cum reverentia supremi illi spiritus illustrationem excipiant; et quomodo per eandem expientur, illuminentur, perficiantur. Locus autem Isaiæ, quem afferi, est ex cap. LXIII, 1 : *Quis est iste, qui venit de Edom?* etc., ubi victoria Christi de peccato, mundo et dæmone, etsi mystica et incruenta fuerit, describitur tamen per modum victoriæ et cædis cruentæ. Hinc admirantibus angelis respondet Christus, stolam, id est vestem suam, non suo sanguine (etsi id multi magis sic, quam literaliter, accipiant), sed inimicorum errore esse lædatam. Dicit etiam se eosdem virtute propria superasse, ac conculcasse quasi in torculari. Estque victoria non absimilis isti II Regum XII, quam sumpsit David de Ammonitis qui legatos violaverant, dum super eos ferrata carpenta transire fecit, quibus dissecarentur et contererentur. Figurata autem dicitur ibi Christus venire de Edom et Bosra civitate Moabitarum, quasi de hostium suorum regione; quia Idumæi, posteri Esau, et Moabitæ, posteri Lot acerrimi erant hostes Judæorum. Pro responsione ergo ait Christus, se esse Messiam, 58 qui justitiam et salutem, quam promisit propugnando et expugnando comparavit.

§ IV. Exponit ex Ezechiele et Isaiæ, quomodo prima illa hierarchia assiduis Dei laudibus sit intenta. Quantam autem in adorando Deo reverentiam adhibeant, ostendit ex visione Isaiæ, qui c. VI, ait se vidisse Dominum specie scilicet aliqua corporea, quomodo a propheta in illo statu videri poterat, sedentem in throno; et super thronum, sive, ut Septuaginta habent, juxta, vel in circuitu, seraphinos alatos, scilicet sensibili etiam specie : *Sex alæ uni, et sex alæ alteri; duabus velabant faciem ejus, et duabus velabant pedes ejus*, id est, suos : nam Hebræi pronomina reciproca a non reciprocis sæpè non distinguunt. Non igitur velare dicuntur faciem vel pedes Dei, quamvis id aliqui velint, sed præ reverentia faciem suam velabant et pedes suos, id est, femora, vel totam inferioris corporis partem; sicut cherubini ab Ezechiele visi velabant corpora sua^d, ne scilicet quid indecorum Dei vel prophetæ videntis oculis obijceretur. Tropologice seraphini ibi typum exhibent humilitis et promptæ ac cæcæ obedientiæ, dum tecta facie atque oculis, quasi proprio judicio abnegato, et inferiori corporis parte tecta, per quam affectus designantur, duas alas expeditas retinent ad volandum, id est divina jussa peragenda. Vide plura in Opusculo S. Bonaventuræ de alis seraphim, ubi singularum mysticam explicationem tradit. *Et clamabant alter ad alterum*, id est, alternis vocibus, seu ἀντιφώνως ab his enim seraphinis didicisse Ecclesiam alternis vocibus psalmos decantare, tradit Damascenus in opere de Τρισχίω, id est *Tersancto* : et hic insinuat Dionysius, dum ait, ab iis hanc Deum celebrandi formulam sequentibus transcriptam esse. Hinc etiam Ecclesia in præfatione missæ dicit, *Et beata seraphim*. Ubi nota genus neutrum quo et Septuaginta utuntur; cum tamen seraphim, uti et cherubim, sint terminationis et generis masculini, imo cum neutro genere Hebræi careant. Cujus rei fundamentum videtur esse, quod quatuor cherubim ab Ezechiele visi, speciem habent animalium, ideoque ab eo cap. I, vocentur animalia, et consequenter vox ista, nunc masculino nunc neutro usurpatur, subintellecto scilicet vel non subintellecto nomine animalis. Jam vero cum hæc Isaiæ visio illi Ezechielis sit persimilis, ut etiam a quibusdam eadem putetur, hinc Septuaginta interpretes, quos sequitur Ecclesia, nomen cherubim et seraphim genere neutro efferunt. Exclamant autem, *Sanctus, sanctus, sanctus*, ubi quidam putant, Deum vel Christum tali modo Isaiæ apparentem τρισάγιον, id est, *ter sanctum*, a seraphinis appellari : sed alii communius et verius tenent cum S. Dionysio, in hac visione totius SS. Trinitatis imaginem prophetæ objectam fuisse : et ob Personarum quidem Trinitatem, ter sanctum, ob essentiali vero unitatem, singulariter Dominum Deum vocari. Quod ex ipsomet Isaiæ probatur : Primo, quia c. VI, VIII, ideo Deus de mittendo propheta quasi deliberans, dicit : *Quem mittam? ei quis ibit nobis?* Secundo, quia Filium spectatum hic ab Isaiæ visum clare dicit sanctus Joannes cap. XII, 41. Sanctus Paulus vero Act. XXVII, 26, dicit hanc missionem factam esse a Spiritu sancto, ecce clare duas personas. Sanctus Damascenus vero dicit, etiam Patrem hic in solio sedentem apparuisse; et satis id confirmat Epistola ad Hebræos, ubi generatim ait Patrem multifariam olim locutum per prophetas. Adde quod alioquin pauca sint in antiquo Testamento de SS. Trinitate testimonia.

PARAPHRASIS PACHYMERÆ (12).

§ I. Τὸ ζ' κεφάλαιον, περὶ τῆς πρώτης καὶ ὑπερ-
 κειμένης τῶν τάξεων τριάδος τῶν σεραφίμ καὶ τῶν
 χερουβίμ καὶ θρόνων διαλαμβάνει. Ταύτην οὖν, φησί,
 τιμῶντες, λέγομεν, ὅτι πᾶσα ἐπωνυμία τῶν οὐρανίων
 τάξεων καθ' ἡμᾶς μὲν λέγεται, ἀναγωγὴν δὲ ἔχει τῆς
 ἐκάστου ὑποκειμένου ιδιότητος· οὐ μόνον γὰρ τοπικῶς
 καὶ αἰσθητῶς μορφοῦνται διὰ τὴν ἡμ. τέραν ἀσθένειαν,

§ I. Septimum caput, quod est de primo ac supremo ordinum ternione, seraphim et cherubim ac thronos complectitur. Hanc igitur, inquit, celebrantes, dicimus, omnem cognominationem ordinum cœlestium secundum nos quidem pronuntiari, sed in se uniuscujusque superlatæ proprietatis anagogen continere : non solum enim localiter et sen-

^d Ezech. I.

(12) Vide schol. S. Maximi tom. II, cap. 7.

sibiliter efformantur propter nostram imbecillitatem, A verum etiam sensibiliter nominantur, quantum au-
ditus capit. Si quis autem dicat, nominum quoque
interpretationem ad captum auditus nostri proferri,
atque insuper quid intellectuale esse ac **59** sublimius
(siquidem et nomen intelligimus, verbi gratia cale-
facientes, quinetiam ejus explicationem, quid signi-
ficet calefacientes, recte scimus) : et si quis dixerit
nomen ipsum magis sensibiliter efferi, quam no-
minis interpretationem; primum quidem sciat fa-
cilis nomen capi quam ejus rationes, quoad intel-
ligentiam, verbi gratia, facilius est pronuntiare
nomen calefacientes, quam horum explicationem
afferre; atque hominem nominare facilius est,
quam ejus definitionem tradere: illud enim sensu
obvium, ad hoc vero ratione ac interpretatione
opus est. Quid igitur novum, si etiam hic, tam no-
mine rerum cœlestium quam nominis explicatione
sub sensum auditus cadente, nihilominus dicimus
nos magis sensibiliter demonstrare aliquid per no-
men quam per nominis explicationem? Atque hoc
quidem primum. Secundum vero, quod denuo non
tantum interpretationi immoramur, quasi nihil su-
blimius, quod cogitemus, habeamus; verum etiam
ipsam præterea interpretationem mente reconli-
mus, et dum audimus nominari calefacientes, effi-
cendi et illuminandi facultatem, quam mente concipimus,
interpretamur, ipsamque vim efficiendi
atque illuminandi denuo ad sublimiorem contem-
plationem adducimus. Quapropter recte dicebamus
quod non solum sensibiliter efformantur, verum
etiam sensibiliter efformantur. Ac sanctum quidem
nomen seraphim, ut lingua fert Hebræorum, vel
incensores significat, vel calefacientes, quæ utique
nomina et eadem sunt et diversa: eadem quidem,
quoniam utraque ab igne desumpta, scilicet in-
cendere, et quasi totum comburere (hoc enim de-
clarat verbum ἐμπερῶ, id est *penetro, incendio*,
quasi totum pervadens) et calefacere. Rursum vero
diversa sunt, quoniam aliud est, totum comburere,
et aliud tantum calefacere. Nomen autem cherubim
significat *multitudinem cognitionis*, vel *fusionem
sapientiæ*; quod nimirum multa cognoscant, idque
sapienter; et constanter, et non solum superficialiter,
ac si quis dicat quæ confirmata sunt in semet-
ipsis. Merito igitur prima distinctio ab excellen-
tissimis essentiis sancte efficitur (hoc enim insinuat
illud sanctificatur), quoniam ordinem habent om-
nibus superiorem, ut qui juxta Deum immediate
collocatur (nam ante hunc nullus alius ordo est)
et immobiliter manet, unde etiam in ipsum tan-
quam vicinissimum, primitus initiatio seu perfectio
derivatur. Primigenias autem apparitiones Dei vo-
cat, quod in eis primum **60** operando vim suam
exerant: comprehendunt enim divinam illustra-
tionem, et evadunt sapientes; indeque ipsis illu-
stratio est atque cognitio. Hinc etiam sex alas ha-
bere perhibentur, quod valde elevata sint: senari-
us enim numerus perfectus est, quod constet suis

ἀλλὰ καὶ αἰσθητῶς λέγονται, καθ' ὅσον ἡ ἀκοή χωρεῖ. Εἰ
δέ τις λέγει, ὅτι καὶ τῶν ὀνομάτων ἐρμηνεία χωρητικῶς
τῇ ἀκοῇ ἡμῶν λέγεται, καὶ λοιπὸν τί ἐστὶ τὸ νοητὸν
καὶ ὑψηλότερον (καὶ γὰρ γινώσκωμεν τὸ ὄνομα, ὅτι
θερμαίνοντες τυχόν, ἀλλὰ καὶ τὴν ἐξήγησιν γινώσκο-
μεν, τί δηλοῖ τὸ θερμαίνοντες)· καὶ τί ἂν εἴποι τις
τὸ ὄνομα αἰσθητῶς λέγεσθαι, πλεόν τῆς ἐξηγήσεως
τοῦ ὀνόματος· γινώσκω, πρῶτον μὲν, ὅτι εὐληπιό-
τερόν ἐστι τὸ ὄνομα, παρ' ὃ οἱ λόγοι ὅσον εἰς κατανόη-
σιν· ἤγουν τὸ εἰπεῖν θερμαίνοντας, ἢ τὸ εἰπεῖν τὴν
τούτων ἐξήγησιν καὶ τὸ εἰπεῖν ἄνθρωπον, ἢ τὸ εἰπεῖν
τὸν ὄρισμὸν αὐτοῦ· τὸ μὲν γὰρ ἐγγύς τῆς αἰσθησεως,
τὸ δὲ λόγου καὶ ἐρμηνείας δεῖται. Τί γοῦν ξένον, εἰ
καὶ ἐνταῦθα καὶ τοῦ ὀνόματος τῶν οὐρανίων αἰσθήσει
τῇ ἀκοῇ ὑποπίπτουτος, ἀλλὰ καὶ τῆς δηλώσεως τοῦ
ὀνόματος ὑποπίπτουσης τῇ ἀκοῇ, ὁμοῦ λέγομεν, ὅτι
αἰσθητικωτέρως δηλούμεν τῷ ὀνόματι, παρ' ὃ τῇ
τοῦ ὀνόματος ἐξηγήσει; Καὶ πρῶτον μὲν τοῦτο· δευ-
τέρον δὲ, ὅτι οὐδὲ πάλιν τόσον τῇ ἐξηγήσει ἐμμένο-
μεν, ὡς μὴ ἔχειν νοεῖν τι ὑψηλότερον, ἀλλὰ καὶ εἰ
τῷ νοῦ παραπέμπομεν τὴν ἐξήγησιν, καὶ θερμαίνον-
τας ἀκούοντες, τὸ δραστικὸν τε καὶ φωτεινὸν ἐννοοῦν-
τες ἐξηγουμένα, αὐτὸ δὲ πάλιν τὸ δραστικὸν τε καὶ
φωτεινὸν εἰς ὑψηλότεραν ἀνάγωμεν θεωρίαν. Ὅθεν
καλῶς ἐλέγομεν, ὅτι μὴ μόνον αἰσθητῶς μορφοῦνται,
ἀλλὰ καὶ αἰσθητῶς λέγονται. Καὶ ἡ μὲν ἀγία ὀνομα-
σία τῶν σεραφίμ, ὡς ἡ γλῶττα τῶν Ἑβραίων βού-
λεται, ἢ τὸ ἐμπρηστὰς δηλοῖ, ἢ τὸ θερμαίνοντας, &
δὴ ταῦτα τὰ ὀνόματα, καὶ ταῦτά εἰσι, καὶ ἕτερα.
Ταῦτά μὲν, ὅτι ἀμφοτέρωθεν ἐκ πυρὸς εἰσι, τὸ τε ἐμ-
πρήθειν, οἶονεῖ ἀλοκαυτοῦν (τοῦτο γὰρ δηλοῖ, ἀπὸ τοῦ
ἐμπερῶ, οἶονεῖ τὸ διόλου διερχόμενον), καὶ τὸ θερμαί-
νεῖν. Ἔτερα δὲ πάλιν εἰσὶν, ὅτι ἄλλο δηλοῖ τὸ δι' ὄλου
καλεῖν, καὶ ἄλλο τὸ μόνον θερμαίνειν. Ἡ δὲ ὀνομασία
τῶν χερουβιμ πλῆθος δηλοῖ γνώσεως ἢ χύσιν σοφίας.
τοῦτο δὲ ἐστίν, ὅτι καὶ πολλὰ γινώσκουσι, καὶ σοφῶς καὶ
ἀραρότως ταῦτα γινώσκουσιν, οὐκ ἐπιπολαίως· καὶ ὡς
ἂν τις εἴποι διαπιστοῦντα αὐτὰ ἑαυτοῖς. Εἰκότως οὖν ἡ
πρώτη τῶν διακοσμήσεων ἐκ τῶν ὑπερτάτων οὐσιῶν
ἱερώς ἐνεργεῖται, (τοῦτο γὰρ ἐστὶ τὸ ἱεουργεῖται)·
τάξις γὰρ ἔχουσι τῶν πασῶν ὑψηλότεραν, τοῦ περὶ
θεοῦ ἀμέσως ἰδρῦσθαι (οὐ γὰρ ἐστὶ πρὸ αὐτῆς ἕτερα
τάξις), καὶ ἀμετακινήτως εἶναι, κάκειθεν εἰς αὐτὴν ἀρ-
χιχωτέρως ὡς ἐγγυτάτω μεταδιβάσσεσθαι τὴν τελειώ-
σιν. Πρωτουργοὺς δὲ λέγει θεοφανείας, ὅτι εἰς αὐ-
τοὺς πρώτους ἐργάζονται ἐνεργούμεναι αἱ θεοφά-
νεια· ἐπιδράττονται γὰρ τῆς θείας ἐλλάμψεως, καὶ
σοφίζονται· ἐκεῖθεν ἐστὶν αὐτοῖς καὶ τὸ ἐλλάμπεσθαι,
καὶ τὸ γινώσκειν. Ὅθεν κάκεινα μὲν ἐξαπτέρυγα
λέγονται, ὡς κατὰ πολὺ ὑπερῆρμένα· ἐξ γὰρ τέ-
λειος ἀριθμὸς ἐστίν, ὅτι σύγκειται ἐκ τῶν μερῶν
αὐτοῦ, ἅπερ εἰσὶ τὸ ἡμισυ, ἤγουν τὰ τρία· τὸ τρί-
τον, ἤγουν τὰ δύο· καὶ τὸ ἕκτον, ἤγουν τὸ ἓν· τρία
δὲ καὶ δύο καὶ ἓν πάλιν ἐξ. Τὰ δὲ χερουβιμ πολυόμ-
ματα, ὡς πλῆθος γνώσεως ἔχοντα. Τὰ γοῦν τοιαῦτα
ὀνόματα ὀνομάζονται, κατὰ ἐκφαντορίαν καὶ δῆλωσιν
τῶν ἕξεων αὐτῶν, ὃ ἐστὶ τῶν ἐμμόνων διαθέσεων.
Αἱ γὰρ θεαὶ δυνάμεις καθ' ἕξιν ἔχουσι τὸ θεοειδὲς,
ἕξις δὲ ἐστὶ ποιότης ἐμμόνος· ἡ δὲ τοιαύτη ἕξις οὐ-

σιωμένη ἐστὶ κατὰ θεῖαν χάριν, οὐ μὴν ὡς συμβεθε-
 κὸς ἐὺ ὑποκειμένῳ, διὰ τὸ ἄυλον αὐτῶν καὶ ἀσώμα-
 τον· ἐκεῖθεν γὰρ ἀπελήλαται καὶ πᾶσα σύνθεσις ὕλι-
 κῆ, καὶ τὸ τῆς ὕλης πάλιν ἀμορφον ἐκεῖθεν ἐξώρισται.
 Οὕτε γοῦν δυνάμεθα λέγειν, ὅτι πρῶτως οὔσαι ἐν
 ἐτέρῃ τινὶ καταστάσει, ὕστερον προσελάβοντο τὰς
 τοιαύτας ἀρετάς, (τοῦτο γὰρ τῶν συνθέτων·) οὔτε
 ἀμόρφωτοι ὕλαι οὔσαι, ὕστερον εἰδοποιήθησαν ἐν ταῖς
 τοιαύταις ἀρεταῖς· ἀλλ' ἐξ ὑπαρχῆς οὕτω θεῖα ἐκτι-
 σθησαν χάριτι. Τοῦτο δὲ δῆλον ἐκ τε αὐτοῦ τοῦ ἁγίου
 Διονυσίου, λέγοντος πρὸς τῷ τέλει τοῦ τετάρτου κε-
 φαλαίου τῆς Ἐκκλησιαστικῆς Ἱεραρχίας, οὐσιώδεις
 εἶναι τὰς τοιαύτας ἕξεις· καὶ ἐκ τοῦ, τὸν πεσόντα,
 ἀποβαλόντα τὰς ἀρετάς μεταχθῆναι εἰς ἀλλοίαν, ὡς
 ἂν τις εἴποι, κατὰστασιν φύσεως, σκοτεινῆν τε καὶ
 φθονερὰν, καὶ κακίας πλήρη, καὶ ἐναντίαν κατὰ
 πάντα τῇ θεῖα καὶ ἀγγελικῇ πολιτεῖα· τοιαύτη γὰρ
 ἡ τῶν ἀγγέλων ἕξις οὐσιώδης, οἷα καὶ ἡ τοῦ πυρὸς
 καθ' ἕξιν καύσις. Τὸ γοῦν τῶν σεραφίμ ὄνομα ἐξη-
 γούμεθα, ὅτι τὸ πῦρ ἀεικίνητόν ἐστι, θερμόν ἐστι,
 ὀξύ ἐστι, (κατὰ αὐτοῦ γὰρ τοῦ λίθου τοὺς τόπους
 εισδύνει·) ἀναγωγικόν ἐστι τῶν ὑποβεθηκότων, καὶ
 δῆλον ἐκ τῶν ἀναθυμιάσεων, πῶς τῇ θερμῇ τοῦ
 ἡλίου ἀνάγονται· δραστήριόν ἐστι πρὸς τὴν τῶν ἐγ-
 ριζόντων ὁμοίωσιν, πυρώδη γὰρ ποιεῖ τὰ ἐγγίζοντα,
 ὀλοκαυτοῖ, καθαίρει· ἀπερικάλυπτόν ἐστιν, ἄσβε-
 στον ἔχει τὸ φωτισιδὲς καὶ φωτιστικόν, καὶ πόρρω
 τὸ σκότος ἐλαύνει. Ταύτας ἔχουσι τὰς ἕξεις ὑπερκο-
 σμῖως τὰ σεραφίμ· ἀκατάληκτά εἰσι καὶ ὑπερζέον-
 τα, καὶ ἀνένδοτα πρὸς τὴν περὶ θεοῦ ἀεικινήσιαν,
 καὶ τὰς ὑποβεθηκίας τάξεις ἀνάγουσι, καὶ πρακ-
 τικῶς ἀναζωπυροῦσι, καὶ ἀφομοιοῦσι πρὸς τὴν
 ὁμοίαν ζέσιν καὶ τὸν πόθον τὸν ἐνθεον, καὶ δι' ὅλου
 πρηστηρίως καθαρτικά εἰσι, καὶ τὸ φωτισιδὲς ὅπερ
 ἔχουσιν ἐκ θεοῦ, καὶ τὸ φωτιστικόν καθ' ὃ τὰ ἄλλα
 φωτίζουσιν, ἀπερικάλυπτον καὶ ἄσβεστον ἔχουσιν·
 ἐστὶ γὰρ ὡς ὕλη ὁ θεῖος πόθος αὐτοῖς, καὶ πάσης
 σκοτοποιίας ἐπέκειντά εἰσιν, ὡς τῇ θεῖα λαμπρότητι
 ἀναπτόμενα.

quam ferventes, et ad Deum incēssabili semper
 reipsa suscitant, et ad consimilem **61** fervorem
 omnino ignite purgant, atque formam lucis quam
 illuminant, inabsconsam et inextinctam possident :
 divinum enim desiderium illis est vice materiæ;
 et omni obtenebratione superiores sunt, ut qui divino splendore sunt succensi.

Τὰ δὲ χερουβίμ εἰσιν ὀνομαζόμενα κατὰ τὸν λό-
 γον τῆς παρ' ἡμῖν γνώσεως· ἡ ἡμετέρα γὰρ γνώσις,
 καὶ γνωστικὴ ἀφ' ἑαυτῆς ἐστὶ, καὶ δεκτικὴ τῆς
 ἐξωθεν μαθήσεως. Ὡσπερ γὰρ ἡ ἀγνωσία διττὴ
 ἐστίν, ἡ μὲν κατὰ ἀπόφασιν, ὅτε τόδε τι οὐ γινώ-
 σκομεν, γινώσκουμεν δὲ ὅτι οὐ γινώσκομεν, ἦν καὶ
 ἀπλήν ἀγνοίαν λέγουσιν· ἡ δὲ κατὰ διάθεσιν, ὅτε οὐ
 γινώσκοντες ἀπατώμεθα, καὶ οἰόμεθα γινώσκειν, καὶ
 οὐδὲ αὐτὸ τοῦτο οἶδαμεν, ὅτι οὐ γινώσκομεν, ἦν δὲ
 καὶ διπλήν καλοῦσιν ἀγνοίαν, τῷ τε μὴ γινώσκειν,
 καὶ τῷ μὴ γινώσκειν ὅτι οὐ γινώσκει· οὕτω καὶ ἡ
 γνώσις διττὴ, ἡ μὲν ὅτι γινώσκει, καθ' ὃ καὶ γνω-
 στικὴ λέγεται· ἡ δὲ ὅτι μανθάνει καὶ δέχεται γινώ-
 σιν, καὶ γινώσκει ὅτι ὠφέληται, καθ' ὃ λέγεται καὶ

A partibus, quæ sunt, dimidium, nempe tria; ter-
 tium, nempe duo; et sextum, nempe unum : tria
 autem, et duo, et unum rursus sex sunt. Chera-
 bim autem multos oculos, tanquam multitudinem
 cognitionis, habent. Ejuscemodi itaque nominibus
 appellantur, secundum manifestationem ac decla-
 rationem habituum suorum, id est affectuum im-
 manentium. Nam virtutes divinæ secundum habi-
 tum habent deformitatem, habitus autem est qua-
 litas immanens : ejuscemodi autem habitus essentiam
 suam habet secundum gratiam divinam, non autem
 est ut accidens in subjecto, propter eorum impa-
 terialitatem et incorporeitatem, inde enim omnis
 tam compositio materialis, quam informitas mate-
 riæ, exsulat. Quamobrem dicere non possumus,
 quod primum in aliquo alio statu existentes, postea
 virtutes ejuscemodi acceperint (hoc enim composi-
 torum est); neque quod informes essent materiæ,
 postea istiusmodi virtutibus adornatæ sint; sed ab
 initio tales divina gratia creatæ sunt. Quod claro
 patet enim ex ipso S. Dionysio, dicente sub finem
 quarti capituli *Hierarchiæ ecclesiasticæ*, istiusmodi
 habitus esse substantiales; tum etiam ex eo quod
 is qui cecidit, virtutibus abjectis, ad alium, ut ita
 quis dixerit, naturæ statum sit translatus, obscuro
 scilicet, et invidiæ malitiæque plenum, atque
 divinæ et angelicæ vitæ instituto contrariam : istius-
 modi enim angelorum habitus substantialis est,
 non secus atque ignis secundum habitum adustio
 est. Nomen itaque seraphim explicamus, quod sit
 ignis semper mobilis, calidus, subtilis (quoniam
 etiam ipsius lapidis poros penetrat), qui inferiora
 sursum elevat, uti perspicuum sit ex exhalationi-
 bus, quomodo calore solis attollantur : qui sui si-
 militudinem appropinquantibus ingenerat, propin-
 qua enim omnia ignita reddit, penitus adurit, pur-
 gat : qui abscondi nequit, luciformitatem et illu-
 minandi vim inextinctam obtinet, et procul tene-
 bras propellit. Hisce habitibus supermundialiter
 præditi sunt seraphim : indefessi sunt ei supra

motu cientur inferioresque ordines adducunt, ac
 divinumque desiderium excitant et informant, et
 ex Deo habent, et illuminandi vim qua cætera illu-
 minant, et illud desiderium illis est vice materiæ;

D Cherubim autem nominati sunt, secundum ra-
 tionem nostræ cognitionis : siquidem notitia nostra
 etiam intelligens est a se, et externam suscipit
 disciplinam. Sicut enim ignorantia duplex est, una
 nimirum negativa, ut quando aliquid non cognosci-
 mus, scimus autem nos id non nosse, quam sim-
 plicem vocant ignorantiam; alia vero est habitualis,
 quando ignorantes decipimur, et putamus nos in-
 telligere neque id ipsum agnoscimus quod non scia-
 mus; quam idcirco duplicem ignorantiam appellant,
 cum quod ignoret, tum quod id ipsum nesciat se
 ignorare : sic etiam cognitio duplex, una quidem
 quia cognoscit, secundum quod cognoscens appel-
 latur; alia vero quia discit atque accipit notitiam,

et agnoscit quid prosit, secundum quod etiam gnara dicitur, Est insuper cognitio nostra speculativa, ut quæ super ora se scrutatur: est etiam communicativa, ut quando illarum, quibus plena est, scientiarum disciplinam in alios, qui ea indigent, transfundit. Hæc etiam omnia habent cherubim: intelligunt ac contemplantur divinam claritatem, cognitione moventur ad id quod vere est amabile, nec non illustrationem accipiunt a Deo per virtutes ipsis anteriores, et divinam scrutantur pulchritudinem, in virtute nimirum primigenia, secundum quam præ cæteris primo loco una cum thronis ac seraphim hauriunt apparitionem. Hi enim tres ordines una quædam sunt hierarchia, et primigeniam in omnibus virtutem sortiuntur: omni enim tam invisibili quam visibili virtute majores sunt primi tres isti ordines. Sunt cherubim etiam communicativi, eam, qua repleti sunt, sapientificam distributionem inferioribus instillando profusione sapientiae suæ.

Agedum, etiam sanctorum et sublimissimorum atque excelsorum thronorum nomen consideremus. Thronus sublimis a terrenis elatus, thronus sursum ferens, et sessores suos constanter ac compacte sursum ferri faciens: thronus est capax illius quem fert, et receptaculum sessoris sui. Idem in sanctis istis thronis considerare 62 liceat: eximuntur enim ab omni humi reptatione, et ad anteriora sursum efferuntur, ita ut nulla illos teneat abjecta propensio vel instinctus, et ad inferiora nutus. Verumenimvero nota quod noster thronus sursum ferri faciat sessorem suum; sanctissimos autem thronos ab eo quod sursum ferantur denominari, et indeficienter in sublimi habitare, et juxta Altissimum inconcusse collocari, et divinum illapsum excipere. Verum absque passione hæc intellige, et immaterialiter (id est enim *supermundialiter*), ne quis illam ad anteriora viam esse corporalem existimet, ne in iis Deus circumscribi videatur. Et deiferi sunt, non substantia, sed gratia, et ministrorum more prompti ad divinas susceptiones. Illud vero deiferum dixi non substantia, quia et beatus Basilius carnem dixit esse deiferam; sed caro Domini secundum substantiam, et secundum hypostasin unita ipsi erat Verbo Deo, tanquam quæ ferebat Deum Verbum secundum unionem inseparabilem, proprie ac vere ipsius caro, et dicta et existens; throni vero non secundum substantiam, sed secundum gratiam, ut dictum est, habentes Deum in semetipsis ineffabili ratione, deiferi nuncupantur.

§ II. Hæc quidem, quantum effari possumus, et pro facultate nostra, nominum ipsorum est explanatio declaratioque: post hæc vero dicendum, quam hierarchiam et mystagogiam eorum existinemus. Illud namque, omnis nimirum hierarchiæ scopum, sive nostram quis dixerit sive cœlestem, ex Deum imitante deiformitate indeclinabiliter deprendere, atque omnem sacerdotialem functionem

γνωριστική. Ἔστιν ἡ ἡμετέρα γνώσις καὶ θεωρητική, οἷον ἐρευνητικὴ τῶν ὑπὲρ αὐτὴν. Ἔστι καὶ κοινωνική, ἐξ ὧν ἐν τῷ ἀναπίμπλασθαι τῶν νοημάτων χεῖρ πρὸς τοὺς ὑποδεεῖς τὴν μάθησιν. Ταῦτα πάντα ἔχουσι καὶ τὰ χερουβίμ· γνωστικά εἰσι καὶ θεοπτικά τῆς θείας λαμπρότητος, κίνησιν ἔχοντα γνώσεως πρὸς τὸ ὄντως ἐράσιμον, καὶ δεκτικὰ φωτοδοσίας ἐκ τοῦ Θεοῦ διὰ τῶν πρὸ αὐτῶν δυνάμεων, καὶ ἐξεταστικά τῆς θείας εὐπρεπειᾶς, ἀλλ' ἐν πρωτουργῶ δυνάμει, καθ' ἣν δηλονότι πρώτως τῶν ἄλλων τὰς ἐμφανεῖας ἔχουσιν, ὡς καὶ οἱ θρόνοι, καὶ ἔτι τὰ σεραφίμ. Ταῦτα γὰρ τὰ τρία τάγματα, μί τις ἱεραρχία ἐστὶ, καὶ πρωτουργὸν ἐπὶ πᾶσι τὴν δυνάμιν ἔχουσι· πάσης γὰρ ἀοράτου καὶ ὀρατῆς δυνάμεως μείζους εἰσὶν αἱ πρῶται τρεῖς αὐτὰ τάξεις. Ἔστι τὰ χερουβίμ καὶ κοινωνικά ἐν τῷ ἀναπιμπλάμενα τῆς σοφοποιῶ μεταδόσεως ἀφθόνως μεταδίδόναι τοῖς δευτέροις κατὰ τὴν χύσιν τῆς σοφίας αὐτῶν.

Φέρει καὶ τὴν τῶν ἁγίων καὶ ὑψηλοτάτων καὶ ἐπηρμένων θρόνων ἐπωνυμίαν κατιδῶμεν. Ὁ θρόνος ὑψηλὸς τῶν γῆινων ἐπηρμένος, ὁ θρόνος ἀνωφερῆς, καὶ ποιῶν τοὺς ἐν αὐτῷ ἄνω φέρεσθαι ἰδρυμένους, παγίως· ὁ θρόνος δεκτικὸς τίνος ὃν φέρει, καὶ τοῦ καθημένου ὑποδοχὴ ἐστίν. Οὕτως ἐστὶν ἰδεῖν καὶ ἐπὶ τῶν ἁγίων τουτωνῶ θρόνων· ἐξαίρονται γὰρ πάσης χθαμαλῆς ὑφέσεως, καὶ πρὸς τὸ ἀναντες ἀναφέρονται, ὡς μηδὲν αὐτοὺς ἔχειν περιπεξίας ὑφέσεως ἢ τοι ἐνδόσεως, καὶ τῆς πρὸς τὰ κάτω νεύσεως. Πλὴν σημειῶσαι, ὅτι καὶ ὁ ἐνταῦθα θρόνος ἄνω ποιεῖ φέρεσθαι τοὺς ἐν αὐτῷ· οἱ δὲ ἀγιώτατοι θρόνοι, ἐν τῷ ἄνω φέρεσθαι, οὕτως ἐπονομάζονται, καὶ ἀνωκησμένοι εἰσὶν ἀκλινῶς, καὶ περὶ τὸν Ὑψιστον ἀκατασειστος ἰδρυμένοι, καὶ δεκτικοὶ τῆς θείας ἐπιφοιτήσεως. Πλὴν ἀπαθῶς νόει ταῦτα, καὶ ἀδύως, (τοῦτο γὰρ ἐστὶ τὸ ὑπερκοσμίως·) ἵνα μὴ νομίση τις τὸ ἀναντες ὁδὸν εἶναι σωματικὴν, ἵνα μὴ περιορίζεσθαι δόξη Θεὸς ἐν αὐτοῖς. Καὶ θεοφόροι εἰσὶν οὐ κατ' οὐσίαν, ἀλλὰ κατὰ χάριν, καὶ θεραπευτικῶς ὑπτιοὶ πρὸς τὰς θείας ὑποδοχάς. Οὐ κατ' οὐσίαν δὲ εἶπον. τὸ θεοφόρον, ὅτι ὁ μακάριος Βασίλειος τὴν θεοφόρον εἶπε σάρκα· ἀλλ' ἡ μὲν σὰρξ τοῦ Κυρίου κατ' οὐσίαν καὶ καθ' ὑπόστασιν ἦνωτο αὐτῷ τῷ Θεῷ Λόγῳ ὡς φέρουσα τὸν Θεὸν Λόγον καθ' ἑνωσιν ἀδιάσπαστον, αὐτοῦ σὰρξ καὶ λεγομένη καὶ ὑπάρχουσα κυρίως καὶ κατὰ ἀλήθειαν· οἱ δὲ θρόνοι οὐ κατ' οὐσίαν, ἀλλὰ κατὰ χάριν, ὡς εἴρηται, ἔχοντες ἐν ἑαυτοῖς τὸν Θεὸν ἀβρόβητῳ λόγῳ, θεοφόροι λέγονται.

§ II. Αὕτη μὲν ἡ σὺν ὀνομάτων ἐκφαντορία καὶ δηλωσις, ὡς καθ' ἡμᾶς εἶπεῖν, καὶ τὴν ἡμετέραν δυνάμιν· λεκτέον δὲ μετὰ ταῦτα, τίνα τὴν ἱεραρχίαν αὐτῶν καὶ τὴν μυσταγωγίαν οἴομεθα. Τὸ μὲν γὰρ εἶναι τὸν τῆς ἀπάσης ἱεραρχίας σκοπὸν, κἄν τὴν καθ' ἡμᾶς εἶποι τις, κἄν τὴν οὐρανίαν, ἐξηρητημένον καὶ ἐκκρεμῆ τῆς θεομιμήτου θεοειδεῖας ἀκλινῶς, καὶ τὸ διαίρεισθαι πᾶσαν πραγματείαν ἱερατικὴν εἰς δύο ταῦτα, εἰς τε

μετοχὴν καὶ διάδοσιν, (πρῶτον γὰρ μετέχομεν, καὶ εἶτα μεταδίδομεν καὶ ἡμεῖς καὶ οἱ ἄγγελοι. Τίνος δὲ μετέχομεν, καὶ τίνος μεταδίδομεν; πάντως καθάρσεως ἀμιγῶς καὶ ἀύλου, καὶ ἑλίου φωτὸς, καὶ τελεστικῆς καὶ μυστικῆς ἐπιστήμης· πρῶτον γὰρ καθαιρόμεθα, εἶτα φωτίζομεθα, μετέπειτα δὲ τελειοῦμεθα μετ' ἐπιστήμης, καὶ θεοποιούμεθα, ὡς περ δὲ καὶ πρῶτον καθαιρούμεν, εἶτα φωτίζομεν, μετέπειτα δὲ τελειοῦμεν ἐπιστημονικῶς), ἀρχοῦντως ἤδη διελάβομεν· νῦν δὲ εὐχομαι ἀξίως τῶν προκειμένων εἰπεῖν, πῶς ἡ κατ' αὐτοὺς ἱεραρχία παρὰ τῆς ἱεραῆς καὶ θείας Γραφῆς δηλοῦται ἡμῖν. Ταῖς πρώταις οὐσίαις, αἵτινες μετὰ τὴν θείαν οὐσιοποιὸν καὶ δημιουργικὴν οὐσίαν ἴδρυνται, καὶ ὅσον ἐν προθύροις ταύτης εἰσὶ τεταγμέναι, καὶ ὑπερβεβήκασι πάσης κτιστῆς ὁρατῆς καὶ ἀοράτου φύσεως, ἡγουν τῇ B πρώτῃ διακοσμήσει τῶν θείων δυνάμεων, οἰκειαν ὑποληπτέον εἶναι καὶ κατὰ πᾶν ὁμοφυῆ τὴν ἱεραρχίαν. Καθεξῆς δὲ τίθησι τὰ τῆς ἱεραρχίας ἰδιώματα, πῶς καθαραὶ αὗται, πῶς θεωρητικαί, πῶς τετελεσμέναι, ἐξηρημένως πάντως καὶ οὐ κατ' ἀνθρώπον, ἵνα οἰκεία ταῖς οὐσίαις ἡ ἱεραρχία ᾖ. Καθαραὶ τοίνυν εἰσιν οὐ κατὰ ἀνθρώπον· ἐπὶ γὰρ τῶν ἀνθρώπων καθαροὶ λέγονται ἢ οἱ ἀπὸ κηλίδων καὶ μολυσμῶν καθαρθέντες, ἢ καὶ οἱ μείναντες ἐκ γενέσεως προσύλων φαντασιῶν ἀνεπίδεκτοι. Οὐ τοίνυν αἱ πρώται δυνάμεις καθαραὶ τοιοῦτοτρόπως λέγονται, ἀλλ' ὡς ὑψηλότεραι καὶ ἐπέκεινα πάσης μολυντικῆς ὑφέσεως, καὶ παντὸς ὑποβεβηκότος καθαροῦ τε καὶ ἱεροῦ ἀγιώτεραι, κατὰ τὴν ὑπερτάτην καὶ οὐκ ἐκ συγκρίσεως καθαρότητα. Καὶ ὡς περ τὸ φῶς ἐν φωτιστικαῖς δυνάμεσιν ἴδρυνται, καὶ ἄλλη τις οὐκ ἔστιν οἰκειότερα δύναμις τοῦ φωτὸς, εἰ μὴ φαῖνοι· οὕτω καὶ αὗται ἐν δυνάμεσι θεοειδεστάταις ὑπερίδρυνται, καὶ ἀντέχονται μὲν κατὰ τὸ ἀτρεπτον αὐτῶν, ὅπερ ἔσχον τοῦ Θεοῦ χάριτι. Τοῦτο δὲ νήσον, οὐχ ὅτι κατὰ φύσιν ἀτρεπτοὶ εἰσι, (μόνον γὰρ τὸ κατὰ φύσιν ἀτρεπτον τοῦ Θεοῦ ἔστιν,) ἀλλ' ὅτι διὰ τῆς ἐπὶ τὸ ἀγαθὸν ἄγαν ἐφέσεως ἐπὶ τὸ θεῖον βέψασαι, ἐμειναν οὕτως, ἕξιν ὡς περ ἔχουσαι τὸ ἀμετακίνητον· τοῦτο γὰρ ἔστι τὸ φιλοθέως ἀτρεπτον τούτων. Ἐκ γοῦν τοῦ τὸ θεῖον φιλεῖν ὀλικῶς, τῆς οἰκειᾶς ἀεικινήτου καὶ ταυτοκινήτου τάξεως ἀντέχονται, τῆς οἰονεὶ ἀπαραλλάκτου καὶ ἀμεταβάλλου καὶ ὡσαύτως ἐχούσης· κινήσεις δὲ εἰπὶν ἐπ' αὐτῶν αἱ ἀπαστοι περὶ τὰς νήσεις ἐνέργειαι, νόες γὰρ εἰσιν ἀσίγητοι. Τὸ δὲ ἀντεχομένης γράφεται καὶ ἀνεχομένης· ἀνέχονται δὲ, ὅτι οὐκ ἔχουσι κόρον τινὰ, οὐδὲ βάρος, οὐδ' ἔλιγγον, διὰ τὸ αἰεὶ κινεῖσθαι περὶ ταῦτον, ὅπερ ἐφ' ἡμῖν συμβαίνει, καθ' ὃ εἴρηται, *Μεταβολὴ πάντων ἡδύ· ἀλλ' ἐκεῖναι ἀνέχονται μὲν ἀρρεπῶς τῆς οἰκειᾶς τάξεως, καὶ τὴν ἐπὶ τὰ χεῖρω μείωσιν παντελῶς ἡγνοήκασι· ἀπρωτον γὰρ καὶ ἀμετακίνητον ἔχουσι τὴν τῆς οἰκειᾶς θεοειδοῦς ἰδιότητος ἴδρυσιν, καὶ ἀμιγροστάτην πρὸς τὰ χεῖρω καὶ τὴν ἐναντίαν ἕξιν τε καὶ ἐνέργειαν.* Εἶπε πῶς καθαραί, νῦν δὲ λέγει πῶς θεωρητικαί, ὅτι καὶ τοῦτο οὐ κατὰ ἀνθρώπον· ἐπὶ γὰρ τοῖς ἀνθρώποις θεωροὶ λέγονται οἱ τῶν μυστηρίων ἐπόπται διὰ τῶν συμβολικῶς λεγομένων, ἢ αἰσθητῶς τελομένων περὶ Θεοῦ. Ἔσχον δὲ καὶ οἱ ἄγιοι τινὰς ἐμ-

in hæc duo, scilicet participationem et transfusionem, dividi (siquidem primum participamus, ac deinde transfundimus, tam nos quam angeli. Quid vero participamus, aut quid transfundimus? omnino puram et immaterialem expiationem, sive divinum lumen, sive perfectivam mysticamque scientiam: primum enim expiamur, deinde illuminamur, ac tandem scientia perficimur atque deificamur; eodem utique modo primum expiamus, deinde illuminamus, tandemque scientifice, perficimus), sufficienter est demonstratum: nunc autem opto digne de rebus propositis disserere, quomodo nimirum illorum hierarchia ex sacris divinisque litteris nobis declaratur. Primis essentiis, quæ post divinam illam substantificam atque creatam naturam collocantur, et quasi in vestibulis ejus depositæ sunt, omnemque **63** superant creatam visibilem et invisibilem naturam, primæ, inquam, divinam virtutum distributionem, propriam et in omnibus æqualem hierarchiam esse putandum est. Deinde ponit hujus hierarchiæ proprietates, quomodo puræ sint, quomodo contemplativæ, quomodo perfectæ, per excellentiam videlicet, et non secundum hominem, ut propria naturis iis hierarchia sit. Puræ itaque sunt, non secundum hominem: apud homines enim puri dicuntur, vel qui a maculis et inquinamentis expiati sunt, vel qui sic manent a nativitate, ut materiales nullas phantasias admittant. Primæ itaque virtutes non hoc modo puræ nominantur, sed ut sublimiores et excelsiores omni dejectione inquinante, atque omni transcendentali sacraque puritate sanctiores, secundum sublimissimam et incomparabilem puritatem. Et, sicuti lux in illuminantibus virtutibus collocatur, et non est alia magis propria virtus lucis, si non apparet; sic etiam hæc inter maxime deiformes virtutes supercollocantur, ac perseverant secundum immutabilitatem suam, quam Dei gratia obtinuerunt. Quod sic intellige, non quasi a natura sint immutabiles (nam immutabilitas soli Deo a natura competit), sed quod, præ ingenti ad bonum propensione, ad numen divinum conversæ, hoc modo permanserint, immutabilitatem quasi habitum obtinentes: hæc enim illarum est in Deo amando immutabilitas. Ex eo itaque quod Deum totaliter ament, suum semper eodem modo se moventem ordinem tenent, quem quodam modo immutabilem, et constantem, et eodem modo habent: motiones autem illis sunt, indesinentes intellectionum operationes; mentes enim sunt quæ nunquam silent. Vox autem ἀντεχομένης, id est perseverantes, scribitur etiam ἀνεχομένης, id est sustinentes; sustinent autem quia neque satietatem, neque gravedinem, neque vertiginem habent ex eo quod semper circa idem moveantur, uti nobis accidit, juxta tritum illud: *Omnium variatio dulcis est*; verum ipsæ constanter quidem ordinem suum tenent, et in deterius imminutionem omnino non agnoscunt; sed inconcussam semper et immobilem deiformis suæ proprietatis sedem habent, rebus nullis vilioribus admistam, neque cum con-

trario habitu et operatione. Dixit quomodo puræ sint; nunc quomodo contemplativæ sint pandit; quoniam etiam hoc non secundum hominem: siquidem hominibus contemplantes dicuntur, qui mysteria contuentur per **64** ea quæ symbolice dicta vel sensibilibus perfecta sunt circa Deum. Sancti autem quasdam apparitiones Dei habuerunt, cum per sensilia symbola, sicut Abraham et Jacob; tum per intellectilia, sicut quidam e prophetis, qui dixit: *Et ecce plena gloria domus Domini**, quænam enim esset gloria ista, mente percipimus. Non sic utique cælestes virtutes contemplantur, neque varietate scripturistarum contemplationum ad divinum numen adducuntur; sed contemplativæ dicuntur, tanquam adimpletæ lumine sublimiori: neque tantum sensibili, verum omni immateriali cognitione plenæ, ejus quod vere ac proprie bonum est, divina, inquam, contemplatione sanctissimæ Trinitatis: ipsius quoque Jesu communione gaudent, participatione, inquam, gloriæ ac splendoris Christi corporis; siquidem una cum carne Patri assidet, ut Filius et Verbum ejus. Cum autem universim hierarchia definita sit sacer ordo, et scientia, et operatio, accedens, quantum fas est, ad deiformitatem, nec non, insitis sibi divinitus illustrationibus, proportionem quadam ad Dei adducta imitationem considera hic illam hierarchiæ partem, quæ est scientia sive contemplatio, quomodo ad deiformitatem componatur, et quonam modo ad imitandum Deum adducatur: utique non in imaginibus sacro modo fictis, prophetarum more, divinam experimentibus similitudinem, ac deiformitatem conformantur (Græce ἀποτυπούσι, pro ἀποτυπούσαις, masculinum pro feminino posuit, Atticorum more, sicut κλυτός Ἰπποδάμεια), sed dicuntur contemplantes, tanquam ipsi vere appropinquantes, sine sacris efformationibus, hoc enim est in primaria participatione cognitionis, quasi immediate et citra symbola similitudinem effigiantia. Quid enim illis conferat sapphirus, et electrum, et quilibet generis ejusdem, ad divinæ conusationis contemplationem, cum ejus immediate participant cognitionem? Quomodo autem cognitio atque contemplatio ad deiformitatem assimilatur cognoscentem? quia contemplans admiratur, admirans desiderat, desiderans expiatur, expiatus vero pro conditione cælestium essentialium cognoscit expiationem, et, sicut supra dictum est, deiformis efficitur, et ad deiformitatem assimilatur. Quomodo vero etiam ad Dei imitationem adducantur, tradit. Hoc ipsum vero etiam iis donatum est, ipsumque participant, non in totum, sed quantum fas est amicis ejus virtutibus, **65** quæ juxta prophetam cælum obtegunt, contemplantibus, ad quas per contemplationes adducuntur, in primæva scilicet virtute; nam illustrationem aliæ per alias accipiunt a Deo, sed ad ipsum intentionem, ei

A φανείας Θεοῦ, καὶ δι' αἰσθητῶν συμβόλων, ὡς ὁ Ἀβραάμ καὶ ὁ Ἰακώβ· καὶ διὰ νοερῶν, ὡς ὁ ἐκ τῶν προφητῶν εἰπὼν, *Καὶ ἰδοὺ πλήρης δόξης ὁ οἶκος Κυρίου*· τίς γὰρ ἦν ἡ δόξα ἐκείνη, κατανοήσομεν. Οὐχ οὕτω τοίνυν καὶ αἱ οὐράναι δυνάμεις θεωροῦν, οὐδὲ τῇ ποικιλίᾳ τῶν ἱερογραφικῶν θεωριῶν ἐπὶ τὸ θεῖον ἀνάγονται· ἀλλὰ θεωρητικαὶ λέγονται, ὡς ἀποπληρούμεναι φωτὸς ὑψηλοτέρου· καὶ μὴ μόνον αἰσθησεως, ἀλλὰ καὶ πάσης αὐλοῦ γνώσεως, καὶ ἐμπιπλάμεναι τῆς τοῦ ὄντως καὶ κυρίως καλοῦ, τῆς θείας λέγω καὶ τριαδικῆς θεωρίας· τῆς δὲ Ἰησοῦ κοινωνίας ἡξιωμένοι, τῆς μετοχῆς λέγω καὶ τῆς δόξης, καὶ τῆς λαμπρότητος τοῦ σώματος τοῦ Χριστοῦ· μετὰ σαρκὸς γὰρ τῷ Πατρὶ συνεδρεῦει ὁ Υἱὸς καὶ Λόγος αὐτοῦ. Ἐπεὶ δὲ καθόλου ἡ ἱεραρχία τάξις ἱερὰ ὠρίστη, καὶ ἐπιστήμη, καὶ ἐνέργεια, ἀφομοιούμενη ὡς ἐπικτόν, πρὸς τὸ θεοειδὲς, καὶ ἀναλόγως ταῖς ἐνδιδόμεναις ἐλλάμψεσιν ἐπὶ τὸ θεομίμητον ἀναγομένη, ἐνταῦθα σκέψαι τὸ μέρος τῆς ἱεραρχίας, τὴν ἐπιστήμην, ἡγουν θεωρίαν, πῶς πρὸς τὸ θεοειδὲς ἀφωμοίωται, καὶ πῶς ἀνάγεται πρὸς τὸ θεομίμητον· οὐκ ἐν εἰχόσι γοῦν ἱερῶς πλασθεῖσαις παρὰ τῶν προφητῶν ἀποτυπούσι τὴν θεῖαν ὁμοίωσιν, πρὸς τὸ θεοειδὲς ἀφωμοίωται. (τὸ ἀποτυπούσι δὲ ἀντὶ τοῦ ταῖς ἀποτυπούσαις, τὸ ἀρσενικὸν ἀντὶ θηλυκοῦ ἀτικῶς, ὡς τὸ *Κλυτός Ἰπποδάμεια*·) ἀλλὰ πῶς θεωρητικαί, ὡς ἀληθῶς αὐτῷ πλησιάζουσαι, καὶ δίχα τῶν ἱεροπλαστιῶν· τοῦτο γὰρ ἐστὶ τὸ ἐν πρώτῃ μετουσίᾳ τῆς γνώσεως, οἰνεὶ ἀμέσως καὶ δίχα συμβόλων ὁποτυπούντων τὴν ὁμοίωσιν. Τί γὰρ ἐκείναις ὁσαμφειρος, καὶ ὁ ἤλεκτρος, καὶ πᾶν εἴ τι τοιοῦτότροπον πρὸς θεωρίαν τῆς θείας μαρμαρυγῆς, ἐν ἀμέσῃ οὐσαις μετουσίᾳ τῆς γνώσεως; Πῶς δὲ ἡ γνώσις καὶ ἡ θεωρία ἀφομοιοῦν πρὸς τὸ θεοειδὲς τὸν γινώσκοντα; ὅτι ὁ θεωρῶν θαυμάζει, ὁ θαυμάζων ποθεῖ, ὁ ποθῶν καθαιρεται, ὁ καθαιρόμενος (ἀναλόγως δὲ ταῖς οὐρανίαις οὐσίαις νοεῖ τὴν κάθαρσιν, καθὼς ἀνωτέρω ἐλέχθη,) θεοειδὲς γίνεται, καὶ πρὸς τὸ θεοειδὲς ἀφωμοίωται. Πῶς δὲ καὶ πρὸς τὸ θεομίμητον ἀνάγεται, φησί. Δεδώρηται δὲ καὶ αὐτὸ ταῦταις, καὶ κοινωνοῦσιν οὐ δι' ὄλου, ἀλλ' ὅσον ἐπικτόν ἐστι ταῖς φιλανθρώποις αὐτοῦ ἀρεταῖς, ταῖς καλυπτούσαις κατὰ τὸν προφήτην τοὺς οὐρανοὺς ταῖς θεωρητικαῖς, εἰς ἃς διὰ τῆς θεωρίας ἀνάγονται, ἐν πρωτουργῷ δηλαδὴ δυνάμει· τὴν γὰρ ἑλλαμψίν ἕτερα δι' ἄλλης λαμβάνει ἐκ τοῦ Θεοῦ, τὴν δὲ πρὸς αὐτὸν τάσιν, καὶ θεωρίαν, καὶ ἐφεσιν, ὡσπερ εἰ ἦσαν ἅπασαι πρώται, οὕτως ἐργάζονται, ἢ ἐν πρωτουργῷ, οἰνεὶ πρωτοτάκτῃ· πρώται γὰρ αὐταὶ ἐτάχθησαν. Ὁμοίως πάλιν καὶ τὴν μετάδοσιν τῆς ἐλλάμψεως πρὸς τὰς ὑπ' αὐτάς, καὶ πρὸς τοὺς ἀνθρώπους, οὐ μετὰ φθόνου καὶ τινοῦ, ποιοῦνται γλισχρότητος, ἀλλ' ἀφθόνως καὶ πληρεστάτως, ὡσπερ ἂν ἦσαν πᾶσαι τὰ τῆς ἐλλάμψεως πρώται δεχόμεναι· τοῦτο γὰρ καὶ πρῶτῃν ἡ θεομιμησία ἐλέγετο, τὸ πρὸς τοὺς δεομένους καὶ ἀξίους μεταδοτικόν· καὶ νῦν τοῦτο λέγεται, ὅτι κατὰ τοῦτο κοινωνοῦσι ταῖς φιλανθρώποις ἀρεταῖς τοῦ Θεοῦ. Ὡσπερ γὰρ τὸ θεοπρεπὲς κάλλος μεταδοτικόν ἐστι κατ' ἀξίαν

* Ezéch. xliii. 5.

τοῦ οὐρανοῦ φωτὸς, οὕτω καὶ αὐταὶ πρὸς τοὺς ἀξίους μεταδίδασιν τῆς ἐλλάμψεως ἀφθόνως ταύτη καὶ πληρεστέως. Ἦδη φησὶ καὶ πῶς λέγονται τετελεσμέναι αἱ θεαὶ δυνάμεις. Ἐπεὶ τοίνυν ἡμεῖς τελούμεθα διὰ τῆς ἀναλυτικῆς ἐπιστήμης, τῆς ἐξαπλωτικῆς δηλονότι καὶ ἐξηγητικῆς καὶ ἀναγωγικῆς, τῆς ἱεραῆς σπικιλίας τῆς τῶν συμβολικῶν δηλονότι θεαμάτων μύσεως, αἱ θεαὶ δυνάμεις οὐχ οὕτως τελούνται, ἀλλ' ὡς ἀποπληρούμεναι τῆς πρώτης καὶ οὐ τῆς διὰ μέσων συμβόλων ὑπερεχούσης θεώσεως κατὰ τὴν ὑπερτάτην τῶν ἔργων τοῦ Θεοῦ ἐπιστήμην, ὃν δὴ καὶ πᾶσα ἱεραρχία καθηγεμόνα τῆς ἐπιστήμης καὶ τῆς ἐνεργείας ἔχει. Ποῖαι δὲ εἰσιν αἱ θεαὶ ἐπιστήμαι, καὶ αἱ θεουργίαι; τὸ καθαιρεῖν, τὸ φωτίζειν, τὸ τελεῖν, ὡς ἐν ἀγγέλοις δὲ εἶπεν, ἐπειδὴ αἱ τοιαῦται θεουργίαι καὶ ἐν ἀνθρώποις γίνονται, ἀλλὰ δι' ἐτέρας ἐπιστήμης ὁ φωτισμὸς δίδεται τοῦτοις καὶ ἡ τελείωσις. Αὐταὶ δὲ αἱ ὑπερβεηκυῖαι δυνάμεις οὐ δι' ἄλλων ἀγίων οὐσιῶν, ἀλλὰ παρ' αὐτῆς τῆς θεαρχίας μυσταγωγοῦνται ἐν τῷ ἐπ' αὐτὴν ἀμέσως ἀνατείνεσθαι ἐν τῇ δυνάμει τούτων καὶ τάξει· οὐδὲ γὰρ ἐκ τάξεως μόνον ἔχουσι τὸ πρὸς Θεὸν ἀνατείνεσθαι, ἀλλὰ καὶ ἐκ δυνάμεως. Τοῦτο δὲ ἐστὶν ὑπερλέγει καὶ ὁ Θεολόγος Γρηγόριος· Οὐκ οἶδα εἴτε ἐκ τῆς λαμπρότητος ἔχουσιν τὴν τάξιν, εἴτε ἐκ τῆς τάξεως τὴν λαμπρότητα· καὶ γὰρ δύνανται ἔχουσιν ὑπερέχουσαν, καὶ τάξιν ὑπερβεηκυῖαν καὶ ἀνωτάτην. Καὶ διὰ τοῦτο, ὡς μὲν δύνανται ἔχουσαι, πρὸς τὸ πάναγνον καὶ ἀρρεπὲς ἐδραιοῦνται, καὶ οὐ διασειοῦνται· τοῦτο γὰρ ἐστὶ τὸ ἀρρεπὲς· ὡς δὲ τάξιν ὑψηλοτάτην πρὸς τὴν νοητὴν εὐπρέπειαν καὶ θεωρίαν προσάγονται. Καθὼς δὲ ἐστὶ θεμιτὸν τε καὶ δυνατόν, καὶ τοὺς ἐπιστημονικοὺς λόγους τῶν θεουργιῶν, ὡς πρῶται καὶ περὶ Θεοῦ οἰδοῦσαι, παρ' αὐτῆς τῆς τελεταρχίας, δηλονότι τοῦ Θεοῦ, μυσταγωγοῦνται.

§ III. Τοῦτο δηλοῦσι καὶ οἱ προφῆται σαφῶς. Τοῦτο, ποῖον; ὅτι αἱ μὲν πρῶται τάξεις ἐκ τοῦ Θεοῦ ἀμέσως ἐλλάμπονται, αἱ δὲ ὑφειμέναι διὰ τῶν ὑπερβεηκυῶν. Ἀποδείξεις τοίνυν τῶν εἰρημένων τλήσι γραφικῶς, ὅτι τινὲς μὲν τῶν θεολόγων προφητῶν τὰς ὑποβεηκυῖας εἰσάγουσι μυστήματα παρὰ τῶν προτέρων, τὸν ἀνθρωποπρεπῶς εἰς οὐρανοὺς ἀναλαμβάνοντες, λεγούτων ἐν τῷ ἐρωτᾶσθαι· *Τίς ἐστὶν οὗτος ὁ βασιλεὺς τῆς δόξης;* καθὼς ἐν τῷ εἰκοστῷ τρίτῳ ψαλμῷ ὁ Δαυὶδ λέγει, *Κύριος τῶν δυνάμεων, αὐτός ἐστιν ὁ βασιλεὺς τῆς δόξης.* Ἄλλοι δραματοῦργοισιν αὐτὰς πρὸς αὐτὸν διαπορούσας τὸν Κύριον, καὶ γλιχομένας μαθεῖν τὸ τῆς ὑπὲρ ἡμῶν οἰκονομίας μυστήριον, τὸ ἔργον τὸ προσήκον Θεῷ· τοῦτο γὰρ ἐστὶν

A *contemplationem, et affectum ita dirigunt, ac si omnes essent primæ, vel in primævo ac primo quasi ordinato; primæ enim ipsæ ordinatæ sunt. Similiter iterum, etiam munus transfundendi illustrationem in inferiores, et in homines minime cum invidia vel aliqua tenacitate faciunt, sed sine livore et luculentissime, ac si omnes essent primæ quæ illustrationem excipiunt: istiusmodi namque in egenos et dignos distributio, divina quondam dicebatur imitatio; uti etiamnum dicitur, quod secundum hoc amicis Dei virtutibus communicent. Quemadmodum enim ea quæ Deum decet pulchritudo communicat secundum dignitatem lumen suum; ita etiam hæc sine invidia plenissimeque in eos qui merentur distribuunt illustrationem. Deum dicit, quomodo divinæ virtutes perfectæ nominentur. Cum itaque nos perficiamur per peritiam resolvendi, explanandi scilicet et explicandi, et adducendi sacram varietatem, symbolicorum videlicet spectaculorum, institutionis, divinæ virtutes nequaquam hoc modo initiantur, sed quasi a prima, et nequaquam mediis signis, supereminente deitate replentur, secundum illam summam scientiam operam Dei, quem et omnis hierarchia præceptorem scientiæ atque operationis habet. Quales porro sunt divinæ scientiæ et operationes? expiare, illuminare, perficere, quemadmodum in angelis dixit, quoniam etiam in hominibus ista fiunt; verum in his per aliam disciplinam traditur illuminatio atque perfectio. Hæc vero virtutes supremæ non ab aliis quibusdam sanctis spiritibus, sed ab ipsa met divinitate sacris initiantur, dum in ipsamet immediate in virtute ordinæque suo extenduntur; non enim ex ordine solum habent quod ad Deum ex-*

B

C

D § III. Hoc etiam prophetæ perspicue declarant. Quale hoc? quod nimirum primi ordines ex Deo immediate collustrentur, inferiores vero per superiores. Scripturísticas itaque dictorum affert demonstrationes; quod aliqui quidem theologorum prophetarum inferiores introducunt a prioribus edoctas, eum qui humana specie ad cælos assumebatur, dicentibus cum interrogarent: *Quis est iste rex gloriæ?* sicut in vicesimo tertio psalmo David ait: *Dominus virtutum ipse est rex gloriæ;* alij personas earum inducunt circa ipsum Dominum dubitantes, ac discere cupientes mysterium dispensationis nostræ, quod opus Deo competit; quoniam nostra dispensatio, Dei operatio est: vere enim

Dei opera erant quæcunque ad nostram spectabant dispensationem. Hinc Isaias ait: *Quis est iste qui venit ex Edom* ⁸? et: *Quare rubra sunt vestimenta tua* ^b? illud ad semetipsas, hoc ad Christum Salvatorem dixisse; quibus Salvator ipse per se prima largitione, et non per alium, manifestat suam humanam beneficentiam. *Ego enim, inquit, qui loquor justitiam, et iudicium salutaris* ⁱ. Hactenus, sanctus cum hic introduceat Virtutes interrogantes, non aliquos alios ordines inferiores, sed ipsosmet supremos ac primos qui etiam immediate divinas disciplinas excipiunt. Miror, inquit, quomodo etiam ipsæ primæ cœlestium essentialium, tantumque cæteris præstantes, divinarum illustrationum desiderio ita reverenter afficiantur, ut discant etiam ab invicem ac si medii ordinis essent, quæ a sublimioribus illustrationem accipere deberent. Etenim mediæ, ut dicebamus, contemplationem quidem et ipsæ indeficientem ad Deum habent, propensionemque: quod autem contemplantes dubitant, hoc a sublimioribus addiscunt, veluti si quis toto quidem cordis affectu feratur in Regem, de eo autem quod videns dubitabat solutionem accipiat a præfecto. Idem omnino etiam hic apparet, ac si Virtutes essent medii ordinis, et viderent quidem ascendentem, dubitantes autem solutionem peterent ab aliis, secundum ordinem quem divinæ Virtutes habent; neque enim illico, inquit, Dominum interrogant: *Quare rubra sunt vestimenta tua?* sed prius secum hæsitant attonitæ, dicentes: *Quis est iste qui* ^C **67** *ascendit de Edom?* Admirans tandem Sanctus ipse, dubium solvit, aiens, declarari quidem illas discendi avidas, et desiderare scire divinam operationem, modum, inquam, ineffabilem dispensationis, attamen divinam indultæ sibi illustrationis processionem minime prævenire, quod nimirum, licet forte primus ille Virtutum ternio hæsitaret, non tamen illico dubitaret circa Dominum, quoniam futurum erat, ut illustrationis processus secundum ordinem obtingeret supremis illis tribus ordinibus. Quid igitur mirum, si cherubim accesserint ad seraphim, vel hi ad thronos; cum futurum esset, ut his prima illustratio obtingeret, atque ita per eos cherubim. Ut quid igitur prævenirent, et non secundum divinam processionem illustrationem expectarent? Absolvit deinde suam quæstionem. Erat autem hæc, quam putarem esse hierarchiam primarum essentialium. Prima igitur cœlestium intelligentiarum hierarchia non ab alia virtute, sed ab ipsomet initiandi principatu mystica divinaque illustratione consecrata gubernataque, hoc ipso quo ad primarum istarum mentium cœlestium hierarchiam subigitur, sanctissima quidem purgatione referta expiatur, et immenso infinitoque lumine denovo repleta, illustratur, perfectissimaque consecratione iterum plena, secundum ordinis conditionem perficitur. Hanc enim hierarchiam supra vo-

A ἡ θεουργία, ἡ ὑπὲρ ἡμῶν οἰκονομία· Θεοῦ γὰρ ὡς ἀληθῶς ἔργα ἦν τὰ κατὰ τὴν οἰκονομίαν πάντα. Ὁ Ἰσαίας τοίνυν φησί· *Τίς οὗτος ὁ παραγεγόμενος ἐξ Ἐδῶμ;* καὶ, *Ἔρα τί σου ἐρυθρὰ τὰ ἱμάτια;* ἐκεῖνο πρὸς ἑαυτὰς, τοῦτο πρὸς τὸν Σωτῆρα Χριστόν. Πρὸς ἃς ὁ Σωτὴρ πρωτοδότης καὶ αὐτὸς ἀφ' ἑαυτοῦ, καὶ οὐ δι' ἄλλου, ἐκφαίνει τὴν αὐτοῦ φιλόανθρωπον ἀγαθοουργίαν. Ἐγὼ γὰρ, φησί, *διαλέγομαι δικαιοσύνην, καὶ κρίσιν σωτηρίου.* Τίως δὲ, ἐπεὶ ἐκλαμβάνει τὰς ἐρωτώσας δυνάμεις ὁ ἅγιος, οὐκ ἄλλας τινὰς ὑποθεθηκυίας τάξεις, ἀλλ' αὐτὰς τὰς ὑπερτάτας καὶ πρώτας, αἱ δὲ καὶ ἀμέσως τὰ τῆς θείας μαθητείας δέχονται· Θαυμάζω, λέγει, πῶς καὶ αἱ τῶν ἐπουρανίων οὐσιῶν πρῶται, καὶ πολὺ τόσον ὑπερκείμεναι τὰς ἄλλας πάσας, εὐλαθῶς καὶ αὐταὶ ἐφίενται τῶν θεαρχικῶν ἐλλάμψεων, ὥστε μαθεῖν παρ' ἀλλήλων, ὥσπερ ἂν ἦσαν μεσοταγεῖς, αἵπερ ἐμελλον παρὰ τῶν ὑψηλοτέρων λαμβάνειν τὴν ἔλλαμψιν. Καὶ γὰρ αἱ μέσαι, ὡς εἴπομεν, τὴν μὲν θεωρίαν καὶ αὐταὶ ἀκλινη πρὸς τὸν Θεὸν ἔχουσι, καὶ τὴν ἔφεσιν, ὃ δὲ θεωροῦσαι ἀποροῦσι, τοῦτο παρὰ τῶν ὑψηλοτέρων μαθάνουσιν, ὥσπερ ἂν τις ὀλικὴν μὲν ἔχοι τῆς καρδίας τὴν τάσιν πρὸς τὸν βασιλέα, ἐφ' ᾧ δὲ ἀποροίη θεώμενος, τὴν λύσιν λαμβάνει παρὰ τοῦ ὑπερέχοντος. Τοῦτο γοῦν κἀνταῦθα φαίνεται, ὥσπερ ἂν ἦσαν αἱ δυνάμεις μεσοταγεῖς, καὶ ἐβλεπον μὲν πρὸς τὸν ἀνερχόμενον, ἀποροῦσαι δὲ ἐπεζήτουν τὴν λύσιν παρὰ τῶν ἄλλων, καθὼς αἱ θεῖαι δυνάμεις ἔχουσι τάξεως. Καὶ γὰρ, φησὶν, οὐκ αὐτόθεν ἐρωτῶσι τὸν Κύριον· *Διὰ τί σου ἐρυθρὰ τὰ ἱμάτια;* πρὸς ἑαυτὰς δὲ διαποροῦσι πρότερον· *Τίς οὗτος ὁ παραγεγόμενος ἐξ Ἐδῶμ;* λέγουσαι. Θαυμάσας τοίνυν, λύει τὴν ἀπορίαν ὁ ἅγιος, λέγων, ὅτι ἐνδείκνυται μὲν ὅτι τῆς μαθητείας γλίχονται, καὶ ἐφίενται γινῶναι τὴν θεουργίαν, τὸν τρόπον λέγω τῆς οἰκονομίας τὸν ἄρρητον, οὐ προπηδῶσι δὲ τῆς κατὰ θεῖαν πρόδοον ἐνδοιδόμενης ἐλλάμψεως, ὅτι τυχὸν εἰ καὶ ἡ πρώτη καὶ ὑπερτάτη τῶν ἄλλων τριάς οἱ ἀποροῦντες ἦσαν, οὐκ εὐθέως ἠπόρησαν πρὸς τὸν Κύριον, ὅτι ἐμελλε καὶ ἡ τῆς ἐλλάμψεως πρόδοος κατὰ τάξιν γενέσθαι τοῖς ὑπερτάτοις τρισὶ τάγμασι. Τί οὖν ξέρον, εἰ τὰ χερουβὶμ διηπόρουν πρὸς τὰ σεραφίμ, ἢ ταῦτα πρὸς τοὺς θρόνους; τῆς ἐλλάμψεως μελλούσης γίνεσθαι πρώτης εἰς τούτους, εἴθ' οὕτω καὶ δι' αὐτῶν εἰς τὰ χερουβίμ. Ἴνα τί γοῦν προπηδήσειαν, καὶ μὴ τὴν κατὰ θεῖαν πρόδοον ἔλλαμψιν ἀναμείνειαν; Συμπεραίνει ἐντεῦθεν τὸ ζήτημα αὐτοῦ. Ἦν δὲ τὸ ζήτημα αὐτοῦ, τίνα οἰόμεθα τὴν τῶν πρώτων οὐσιῶν ἱεραρχίαν. Οὐκοῦν τοίνυν ἡ πρώτη τῶν οὐρανίων νοῶν ἱεραρχία οὐ παρ' ἄλλης δυνάμεως, παρ' αὐτῆς δὲ τῆς τελεταρχίας, τῆς μυστικῆς καὶ θείας ἐλλάμψεως ἱεραρχουμένη καὶ οἰκονομουμένη, ἐν τῇ ἐπ' αὐτὴν δὴ τὴν τῶν πρώτων οὐρανίων νοῶν ἱεραρχίαν ἀνατείνεσθαι, τῆς παναγίας μὲν καθάρσεως πληρουμένη καθαίρεται, τοῦ ἀπλείτου δὲ καὶ ἀπέιρου φωτὸς πάλιν πληρουμένη, φωτίζεται, τῆς προτελείου τελεσιουργίας πάλιν πληρουμένη, κατ' ἀναλογίαν τῆς τάξεως τελεσιουργεῖται. Ταύτην γὰρ

⁸ Isai. LXIII, 1. ^b Ibid., 2. ⁱ Ibid., 4.

τὴν ἱεραρχίαν προσθέμεθα, κάθαρσιν, φωτισμὸν, καὶ τελείωσιν. Ἔστι δὲ ἡ τοιαύτη ἱεραρχία τῶν πρώτων οὐρανίων νοῶν, καὶ πάσης ὑφέσεως καὶ ὑποβιασμοῦ ἀμιγῆς (οἱ γὰρ θρόνοι ἐξαίρονται) καὶ πρώτου φωτὸς πλήρης. Ἐμπρησταὶ γὰρ τὰ σεραφίμ λέγονται, καὶ πρωτοδότου ἐπιστήμης καὶ γνώσεως μέτοχος, τοιαῦτα γὰρ τὰ χερουβίμ. Πλὴν οὐκ ἰδίως ἐνὶ ἐκάστῳ ταῦτα, ἀλλὰ πάντα πᾶσι κατὰ τὴν ἀπὸ Θεοῦ πρὸς αὐτὰς χάριν. Διὰ τοῦτο καὶ πρώτως τὴν τῶν θρόνων ἰδιότητα εἶπε, δευτέραν δὲ τὴν τῶν σεραφίμ, καὶ εἶθ' οὕτω τὴν τῶν μέσων αὐτῶν χερουβίμ, ὡσπερ εἰλημμένου τοῦ μέσου διὰ τῶν ἄκρων, καὶ μιᾶς γενομένης τάξεως. Διὰ τοῦτο λέγεται καὶ τὸ ὕψος τούτων πάσης ὑφέσεως ἀμιγῆς, καὶ τὸ φῶς πρῶτον, καὶ ἡ γνῶσις πρωτόδοτος, ὅτι καὶ τὰ τρία τάγματα εἰς μίαν συνάγονται τάξιν, καὶ μία τις ἀποτελεῖται τριάς, κοινὸν καὶ τὸ ὑπερρηγμένον, καὶ πάσης ὑφέσεως ὑψηλότερον, κοινὸν καὶ τὸ πρῶτον φῶς, κοινήν καὶ τὴν πρωτόδοτον γνῶσιν ἔχουσα. Διὰ τοῦτο τοίνυν οὕτως ἔχει νοεῖν ἐπὶ τῇ πρώτῃ διακοσμήσει, ὅτι τὰ τρία τάγματα εἰς μίαν τάξιν συνάγονται, καὶ τὰ ἰδίως ἀπονενεμημένα τούτοις παρὰ τῆς χάριτος κοινῶς καὶ πρώτως ἔχουσι. Καὶ αὕτη ἡ τάξις πρώτη λέγεται, καθὼς καὶ ἀπὸ τῆς ἐπιγραφῆς τοῦ παρόντος ἐβδόμου κεφαλαίου ἔστιν ἰδεῖν· πρώτην γὰρ ἱεραρχίαν τὴν τῶν τριῶν ὁμοῦ τίθησι. Καὶ τί λέγω, φησὶν, ὅτι πληρουμένη καθάρσεως, καθαίρεται· καὶ φωτισμοῦ φωτίζεται· καὶ τελεσιουργίας, τελεσιουργεῖται; τοῦτο γὰρ καὶ παρατεταμένην ἔχει τὴν πρᾶξιν, καὶ ὅσον ἀτελοῦς τινος κινήσεως ἔννοιαν δίδωσιν. Ἄλλὰ συνελὼν λέγω, καὶ τάχα οὐκ ἀπεικότως, αὐτὸ τὸ προσεγγίται καὶ μεταλαβεῖν τῆς θεαρχικῆς ἐπιστήμης. Ἐπιστήμην δὲ καλεῖ τὰ τρία ταῦτα, τὴν κάθαρσιν, τὸν φωτισμὸν, τὴν τελείωσιν· ὅτι καθ' ἕξιν, μᾶλλον δὲ καὶ ὑπὲρ ἕξιν ἀρρήτως ταῦτα πρόσσεισι τῷ Θεῷ. Αὐτὸ γοῦν τὸ μεταλαβεῖν τῆς θείας ἐπιστήμης κάθαρσις ἐστὶ, καὶ φωτισμὸς, καὶ τελείωσις, ἀγνοίας μὲν ἀποκαθαίρουσα ἐν τῇ γνῶσει τῶν τελειότερων μυσῶν κατὰ τὴν τάξιν τῆς στάσεως· (ἄλλας γὰρ ἔχει τελειότερας μυσῶσις τὰ σεραφίμ, καὶ ἄλλας οἱ ἄγγελοι· τυχὸν γὰρ αἱ ἔχουσι τελειότερας καὶ ὑψηλότερας ἐλλάμψεις οἱ ἄγγελοι, ταύτας τὰ σεραφίμ ἐκτικῶς κατέχει παρὰ τῆς θείας χάριτος·) φωτίζουσα δὲ ἐν αὐτῇ ταύτῃ τῇ γνῶσει, δι' ἧς καὶ καθαίρει τὴν οὐ πρότερον κατανοήσασαν δύναμιν, ἐκεῖνα, ἅπερ νῦν γινώσκει διὰ τῆς ὑψηλότερας ἐλλάμψεως· καὶ τελειοῦσα πάλιν ἐν αὐτῇ τῷ φωτὶ ἐν τῇ καθ' ἕξιν γνῶσει τῶν ὑψηλῶν καὶ λαμπροτάτων νοήσεων. Σὺ δὲ ὄρα, ὅτι ἐν τῇ γνῶσει καὶ καθαίρεται καὶ φωτίζεται ἡ οὐρανία δύναμις· ἐν δὲ τῷ φωτισμῷ, ὅταν καθ' ἕξιν φωτισθῇ, καὶ ἀμετάβλητος καὶ ἀμετακίνητος ἐν ἐκείνῳ μείνῃ, τότε δὴ τελειοῦται. Διὰ τί δὲ καὶ ἐν τῇ καθ' ἕξιν καθάρσει οὐ τελειοῦται, εἰ μὴ ἐν τῷ καθ' ἕξιν φωτισμῷ; διότι ἡ μὲν κάθαρσις τὰς ἀγνοίας ἀποκαθαίρει, καὶ οὐ πᾶς καθαρθεὶς ἤδη καὶ εἰς τὸ ἄκρον πέφθακε· τῷ δὲ καθαρθέντι ὁ φωτισμὸς ἐπιεσερχόμενος τελειοῖ, ὅπερ ἐστὶ τελειότερος φωτισμὸς τε καὶ ἐλλάμψις. Τοιοῦτον γὰρ ἐστὶ καὶ τὸ· Ἐν τῷ φωτὶ σου ἐφθόμεθα φῶς, δηλονότι ἐν τῷ φωτισμῷ τὴν τελείωσιν.

A cabamus expiationem, illuminationem, et perfectionem seu consecrationem. Est autem istiusmodi primarum mentium caelestium hierarchia, omnis cum vilitatis tum subjectionis expertus (siquidem throni eminent) et primae lucis plena, quoniam incensores appellantur seraphim; nec non primae scientiae cognitionisque particeps, ut ex nomine patet cherubini. Verum enimvero haud proprie haec cuilibet conveniunt, sed omnia singulis secundum ipsis a Deo datam gratiam. Et propterea primum thronorum proprietatem exposuit, secundo loco seraphinorum, et postea medio loco cherubinorum; ita ut medius quodammodo ab extremis concludatur; unusque ordo fiat. Quocirca etiam dicitur sublimitas eorum omnis dejectionis expertus, et lumen primum, et scientia primitus data; quoniam tres isti ordines in unum coeunt, et unus quidam perficitur ternarius, qui in communi possidet elevationem, supra omnem submissionem sublimitatem, primum lumen, et primitus datam cognitionem. Hoc 68 igitur modo de prima dispositione sentiendum est, quia tres isti ordines in unum coadunantur, et quae proprie per gratiam indulta sunt, in communi primarioque possident. Atque hic ordo primus nuncupatur, uti ex huius septimi capituli inscriptione videre licet: primam enim hierarchiam trium horum simul ponit. Ecquid, inquit, dico, quod expiatione plena expiatur, et illustratione plena illuminetur, consecrationeque plena perficitur? Hoc enim extensam habet operationem, et quasi imperfecti cuiusdam motus sensum ingerit. Verum summam dico, et forte non immerito, id ipsum esse appropinquare et communicare divinae scientiae. Scientiam autem vocat haec tria, scilicet expiationem, illuminationem, perfectionem; quoniam secundum habitum, vel potius supra habitum, ineffabiliter ista sunt in Deo. Ipsamet itaque participatio divinae scientiae, expiatio est, et illuminatio atque perfectio, ignorantiam quidem expians notitia perfectiorum institutionum secundum ordinem status (nam alias perfectiores institutiones habent seraphim, et alias angeli; fortassis enim perfectiores ac sublimiores illustrationes quas angeli habent, easdem seraphim divina gratia habitualiter continent), illuminans vero ea ipsa notitia, qua expiat, virtutem illam, quae prius non cognoscebat ea quae nunc cognoscit per sublimiorem illustrationem; atque perficiens rursus eodem lumine in scientia habituali sublimiorum et illustrissimarum intelligentiarum. Tu vero considera quomodo caelestis virtus cognitione et expiatur et illuminetur, in illuminatione autem, quando secundum habitum illuminata fuerit, immutabilisque et invariabilis in ea permanserit, perficitur. Utquid autem habituali expiatione quoque non perficitur, sed tantum in habituali illuminatione? quoniam expiatio quidem purgat ignorantias et non omnis expiatus statim ad summum pervenit, sed expiatum illuminatio superveniens perficit, ea nimirum quae

perfectior est illuminatio et illustratio. Istiusmodi enim est et illud : *In tumine tuo videbimus lumen*^k, nempe in illuminatione perfectionem.

§ IV. Hæc itaque, secundum meam quidem speculationem ac notitiam loquendo, est ea quam et scientiam appellat a propositis circa cœlestes virtutes rationibus; quoniam habituali scientia res præclarissimas edocetur illa prima cœlestium essentiarum distributio, quæ in **69** circuitu Dei ac circa Deum immediate consistit. Atque notandum quod theologia divinis virtutibus tribuat non rectam, sed in circuitu stationem, juxta illud : *In circuitu ejus tabernaculum ipsius*^l. Motum autem etiam orbicularem tribuit, et rectum, et obliquum, ut in capite quarto libri *De divinis nominibus* tradit : orbicularem quidem, quando principio carentibus pulchri bonique splendoribus uniantur, et ad Deum vergunt : rectum autem, quando ad inferiorum providentiam procedunt, tunc enim recte ad ea tendunt; obliquum vero, dum inferioribus consulentes, indivulsæ suæ immanent identitati, circa causam identitatis pulchrum et bonum incessanter circumgyrantes. Ille enim angelorum circuitus, est perpetua Dei cognitio, quæ perpetuo motu circulariter in eodem stabilita est, juxta illud Isaïæ : *Et seraphim stabant in circuitu ejus*; et prosequendo ait : *Et duabus alis volabant*^m. Quomodo itaque stant simul et moventur? manifestum utique, quod in eodem quidem consistent, moveantur vero ad illam illustrationem. Quemadmodum enim universum hoc, ut sic dicam, eo ipso dum circulariter movetur, pariter perpetuo mobile est, et immobile; immobile quidem, secundum totum, non enim de loco ad locum migrat; perpetuo vero mobile, secundum partes. ita cœlestem quoque circuitum intelligit; nam et ipse quoque perpetuo motu stabilitur, ac si fixus maneret circa idem semper conversus, eoque vergens, quod nunquam fit in motu recto. Cum itaque ad divinum Numen hoc modo semper vergat, multas quidem et beatas videt contemplationes, idque pure secundum habitum suum, non secundum divinarum rationum vibrationem, ut in se sunt, quandoquidem hi quoque obveleantur, secundum Scripturas prophetarum. Sed sicut is qui sanos habet oculos, solem pure videt omnino secundum suum habitum, nullo quantum est ex parte oculorum ejus impedimento interveniente; sed si quod obstaculum sit, id accidit

§ IV. Αὕτη μὲν οὖν ἐστίν, ὡς κατ' ἐμὴν θεωρίαν καὶ γνῶσιν εἰπεῖν, ἣν καὶ ἐπιστήμην λέγει, ἀπὸ τῶν προκειμένων λόγων, περὶ τῶν οὐρανίων δυνάμεων· ὅτι τῇ καθ' ἑξὶν ἐπιστήμῃ μυοῦται τὰ φανότατα ἢ πρώτη τῶν οὐρανίων οὐσιῶν διακόσμησις, ἡ κύκλω Θεοῦ καὶ περὶ Θεοῦ ἀμέσως ἐστηκρία. Καὶ σημειωτέον ὅτι οὐ δίδωσιν ἡ θεολογία ταῖς θείαις δυνάμεσι τὴν ἐπ' εὐθείας, ἀλλὰ τὴν κύκλω στάσιν, κατὰ τὸ· *Κύκλω αὐτοῦ ἢ σκηνῇ αὐτοῦ*. Τὴν δὲ κίνησιν καὶ κυκλικὴν δίδωσι, καὶ κατ' εὐθείαν, καὶ ἐλικοειδῆ, ὡς αὐτὸς φησὶν ἐν τῷ τετάρτῳ κεφαλαίῳ τοῦ *Περὶ Θεῶν ἐνομάτων* βιβλίου· κυκλικὴν μὲν, ὅτε ταῖς ἀνάρχοις ἐνοῦνται τοῦ καλοῦ καὶ ἀγαθοῦ ἐλλάμψεσι, καὶ εἰς Θεοῦ βέπουσι· τὴν ἐπ' εὐθείας δὲ, ὅπότεν προΐωσιν εἰς τὴν τῶν ὑφειμένων πρόνοιαν, τότε γὰρ, εὐθέως πρὸς ἐκεῖνα περαίνονται· ἐλικοειδῆ δὲ ὅταν καὶ προνοοῦντες τῶν καταδεεστέρων ἀνεκφοιτήτως μένωσιν ἐν ταυτότητι, περὶ τὸ τῆς ταυτότητος αἴτιον καλῶν καὶ ἀγαθῶν ἀκαταλήκτως περιχορεύοντες. Τοῦτο γὰρ ἐστὶ καὶ τὸ τῶν ἀγγέλων περιχορεύμα, ἡ αἰώνιος περὶ Θεοῦ γνῶσις, ἡ κατὰ κύκλον ἀεικινήτως ἰδρυσμένη εἰς τὸ αὐτὸ, κατ' αὐτὸ ἐκ τοῦ *Ἡσαίου*· *Καὶ Σεραφὶμ εἰστήκεισαν κύκλω αὐτοῦ*· καὶ παρακατῶν· *Ταῖς δυσὶν ἐπέταρτο*, φησί. Πῶς τοίνυν ἴστανται ἅμα καὶ κινοῦνται; δῆλον οὖν ὅτι ἴστανται μὲν περὶ τὸ αὐτὸ, κινοῦνται δὲ πρὸς ἐκείνην τὴν ἑλλαμψίν. Ὡς γὰρ τὸ πᾶν τοῦτο, φέρε εἰπεῖν, ἐν τῷ κύκλῳ κινεῖσθαι, καὶ ἀεικίνητόν ἐστι, καὶ ἀκίνητον ἀκίνητον μὲν κατὰ τὸ ὅλον, οὐ γὰρ ἐκ τόπου εἰς τόπον μεταβαίνει, ἀεικίνητον δὲ κατὰ τὰ μέρη· οὕτω πως νοεῖ καὶ τὴν οὐρανίαν περιχορεύσιν· καὶ γὰρ καὶ αὕτη ἀεικινήτως ἴδρυσται, οἷον εἰ παγία μένει, περὶ τὸ αὐτὸ ἀεὶ στρεφομένη, κἀκεῖσε νεύουσα, ὅπερ οὐκ ἂν γένοιτο πώποτε ἐπὶ τῆς ἐπ' εὐθείας κινήσεως. Τοίνυν καὶ ἐπεὶ τοιοῦτοτρόπως πρὸς τὸ Θεῖον ἀεινεύει, πολλὰς μὲν καὶ μακαρίας ὄρα θεωρίας, καθαρῶς κατὰ τὴν ἑαυτῆς ἑξίν, οὐ κατὰ τὴν θείαν ἀκτινοβολίαν, καθὼς ἔχει, ἐπεὶ καὶ περικαλύπτονται κατὰ τὰς τῶν προφητῶν θεολογίας. Ἄλλ' ὡς βλέπει ὁ τοῦ ὀφθαλμοῦ ὑγιαίνων τὸν ἥλιον καθαρῶς, πάντως κατὰ τὴν ἑαυτοῦ ἑξίν, οὐδενὸς ἐμποδῶν γενομένου ὅσον ἐκ τῶν ὀφθαλμῶν αὐτοῦ, ἀλλ' εἴ τι ἂν εἴη τὸ ἐμπόδιον, τῆς τοῦ ἡλίου ἀκτινοβολίας ἐστίν, ὡς μὴ φύσιν ἐχούσης πληρεστάτως ἐπιπολάζειν τοῖς ὀφθαλμοῖς· τοῦτο νοεῖ καὶ ἐπὶ τῶν θείων δυνάμεων. Καὶ οὕτω μὲν καθαρῶς τὰς θεωρίας ὄρα, ἐλλάμπεται δὲ τὰς ἀπλὰς καὶ ἀμέσους μαρμαρυγὰς, οὐ τὰς διὰ μέσων συμβόλων, ἃς δὴ καὶ συνθέσεις πρῶην ἐκάλεσεν. Ἀποπληροῦνται δὲ τῆς θείας τροφῆς, πολλῆς ἅμα, καὶ μιᾶς· πολλῆς κατὰ τὴν χύσιν, μιᾶς ὅτι ἀποικιλτος καὶ ἐνοποιδς ἡ ἐστίασις. Ἐστίασις δὲ καὶ τροφή τῶν ἀγγέλων πάντως ἡ ἐλλάμψις καὶ ἡ μάθησις· εἰ γὰρ καὶ ἡ μάθησις τροφή τοῦ τρέφοντος λέγεται κατὰ τὸν θεολόγον καὶ μέγαν Γρηγόριον, πολλῶ γε μᾶλλον καὶ ἡ μάθησις τροφή ἂν τοῦ τρεφομένου λέγοιτο. Πῶς δὲ

^k Psal. xxxv, 10. ^l Psal. xvii, 12. ^m Isa. vi, 2.

ἡ ἐστίασις ἀποικιλτος καὶ ἐνοποιός; ὅτι ἀπλῆ, καὶ οὐκ ἐξ ἄλλων καὶ ἄλλων συγκειμένη, νῦν μὲν τυχὸν νοστήμων, νῦν δὲ οὐ τοιοῦτων, ἀλλ' ὅλη νόστιμος, καὶ ἀγαθὴ, καὶ θεοποιός, καὶ ἀγνωσῶσα καθόλου τὸν ἡλιγον, καθὼς καὶ πρῶτην ἐλέγομεν. Οὐ χεῖρον δὲ καὶ τὴν τοῦ νοῦ κυκλικὴν κίνησιν καταμαθεῖν. Λέγομεν τοίνυν, ὅτι πᾶν τὸ νοῦ, ἢ νοῦς ὃν νοεῖ, ἢ νοῦν ἔχον· ὁ μὲν νοῦς ὢν πρῶτως νοεῖ· τὸ δὲ νοῦν ἔχον δευτέρως νοεῖ. Καθὸ γοῦν νοῦς ὢν νοεῖ, κινεῖσθαι λέγεται ἂν· καθὸ δὲ ἀνακάμπτων καὶ περὶ αὐτὸν γινόμενος, ἑαυτὸν νοεῖ, καὶ τὸν πρὸ αὐτοῦ ἐξ οὗ συνέστη, κυκλικὴ ἐπινοεῖται ἡ κίνησις. Ὡς οὖν ἐκ Θεοῦ βουλευθέντος προβλήθεις, περὶ τὴν τοῦ Θεοῦ ἔφεσιν καὶ ἀγάπην, ὡς περὶ κέντρον, ἔσται· οὐ γὰρ ἐνοῦται τὰ δευτέρα τοῖς πρὸ αὐτῶν, ἀλλὰ χορεῖα τινὲ τὸ γινόμενον ἔοικε· κυκλικῶς γὰρ τῶν γεννωμένων, τῶν γεννώντων ἐπιδράττεσθαι ἐφευμένων· μόνον δὲ περιαθρούτων, καὶ τοῦ ἐκείθεν κάλλους ἀποπληρουμένων. Τὸ οὖν ἐν τῇ νοήσει πρὸς τὸ πρὸ ἑαυτοῦ ἐπεστραμμένον, κυκλικῆς κινήσεως ἔννοιαν εἰσάγει. Ἐπεὶ οὖν πανταχοῦ τὸ Θεῖον, τὰ πανταχοῦ αὐτῷ συνακολουθοῦντα, καὶ αὐτὸ νοεῖν δεῖ ἐθέλοντα, ἐπὶ τούτῳ ἀγάλλονται καὶ περιχορεύουσιν, ὡς περὶ τῇ νοήσει κυκλοῦμενα. Λέγεται γοῦν νοῦς ἐν ἑαυτῷ εἶναι, καὶ πρὸς ἑαυτὸν σπεύδειν· ἢ μὲν οὖν ἐν ἑαυτῷ ἔστι, στάσιν ἔχει· κατὰ δὲ τὸ πρὸς ἑαυτὸν σπεύδειν, κινεῖται, μὴ βουλόμενος διαχεῖσθαι εἰς τὰς προσόλους καὶ ἀλλοτρίας αὐτοῦ νοήσεις· κατὰ μὲν οὖν τὸ ταυτοκίνητον, κινεῖται· κατὰ δὲ τὴν οὐσίαν στάσιν ἄλλ' οὐ κίνησιν ἔχει. Ἔστι τοίνυν καὶ ἐπὶ τῶν θεῶν καὶ οὐρανίων νόων ὀρμὴ καὶ κίνησις, ἢ πρὸς τὸ Θεῖον ἔφεσις, καὶ ἢ περὶ αὐτὸ ὡς περὶ κέντρον κυκλικὴ χορεία, ὡς ἡ τοῦ κύκλου περὶ τὸ σημεῖον ἦτοι κέντρον, ἀφ' οὗ συνέστη. Καὶ γὰρ καὶ κατὰ φυσικὴν ἀνάγκην ἕκαστον τῶν ὄντων τὴν περὶ τὸν Θεὸν χορεύει χορείαν, ἐφευμένον τοῦ αἰτίου κατὰ τὸ εἶναι. Οὕτως οὖν περὶ τὸν πάντων βασιλέα πάντα ἔστί, καὶ ἐκείνου ἕνεκα πάντα, καὶ ἐκεῖνο ἀπάντων καλῶν αἰτίον· Ἐπεὶ νεύει πρὸς Θεὸν, πολλῆς κοινωνίας καὶ συνεργείας ἡξίωται, ἐν τῇ πρὸς αὐτὸν, ὡς ἐφικτὸν, ἀφομοιώσει· ἐπεὶ γὰρ ἐν Θεῷ ἕξις ἔστί καὶ ἐνέργεια, δηλονότι τὸ καθαρὸν καὶ ἡ καθαρισις, τὸ φῶς καὶ ὁ φωτισμὸς, τὸ τέλειον καὶ τὸ τελειοποιὸν (τούτων γὰρ τὸ μὲν ἔστιν ἕξις, τὸ δὲ ἐνέργεια), ἡξίωται καὶ αὐτῇ κοινωνίας τῶν καλῶν ἕξεων, ὡς εἶναι καὶ ταύτην, κατὰ χάριν, καθαρὰν, καὶ φῶς, καὶ τελείαν· ἡξίωται καὶ συνεργείας, ὡς καθαίρειν καὶ ταύτην, καὶ φωτίζειν, καὶ τελειοῦν· πολλὰ δὲ γινώσκει, ἀλλ' ὑπερκειμένως, καὶ οὐ κατὰ ἄνθρωπον, καὶ ἐν μετουσίᾳ τῆς θείας ἐπιστήμης καὶ γνώσεως, καθ' ὅσον ἔστί, γίνεται. Διὸ, ὡς πολλὰ γινωσκούσης αὐτῆς, καὶ ὕμνους ἢ θεολογία τοῖς ἐπὶ γῆς παραδέδωκε· εἰ μὴ γὰρ ἠπίσταντο, οὐκ ἂν ὕμνουν· καὶ εἰ μὴ ἐνελάμποντο κατὰ τὸ ὑπερέχον, οὐκ ἂν ἡ φωνὴ τούτων ἦν, αἰσθητῶς εἰπεῖν, ὡς φωνὴ ὑδάτων παλλῶν. Ἀναβοῶσι γὰρ, κατὰ τὸν θεοληπτικώτατον Ἰεζεκιήλ, *Ἐὐλογημένη ἡ δόξα Κυρίου ἐκ τοῦ τόπου αὐτοῦ*· καὶ ἄλλοι τὴν πολυύμνητον θεολογίαν ἀνακράζουσι τὸ, *Ἄγιος, ἄγιος, ἄγιος Κύριος Σαβαώθ, πλήρης πάσα ἡ γῆ τῆς δόξης αὐτοῦ*. Ταῦτα δὲ τὰς

A etiam eruditio cibus nutrientis appellatur, juxta theologum magnumque Gregorium, multo magis etiam eruditio cibus eruditi dici possit. Quomodo autem hæc comestio minime varia et unifica? quia simplex est, et non ex aliis atque aliis composita, modo quidem forte dulcibus, modo vero non talibus, sed tota dulcis est, et bona, et deifica, et omnino nesciens vertiginem, sicut etiam arte dicebamus. Neque vero minoris momenti est, circularem motum cognoscere. Dicimus itaque quoad intellectum, quidlibet intelligere vel ut intellectus est, vel in quantum habet intellectum. Qui quidem intellectus est, primario intelligit; qui vero intellectum habet, secundario intelligit. In quantum itaque intelligit ut intellectus est, dici posset moveri; in quantum vero actu reflexo se recolligens semetipsum intelligit, et id a quo proficiscitur, circularis motus intelligitur. Itaque cum ex Deo volente profectus sit, circa Dei desiderium et dilectionem, tanquam circa centrum, versabitur: non enim ununtur secunda prioribus, sed quod factum est, cuidam choreæ comparatur, dum nimirum ea quæ producta sunt, productores suos complecti cupiunt; solum autem in circuitu congregantur, atque inde pulchritudine replentur. Quod itaque intelligendo ad id, a quo processit, convertitur, circularis motus intelligentiam introducit. Cum igitur divinum Numen sit ubique, ea quæ ubique ipsum insequuntur, ipsumque semper intelligere desiderant, in hoc exsultant, et choreas ducunt, utpote intelligendo circumgyrantia. Dicitur itaque mens in semetipsa esse, et ad se ipsam properare: atque eo quidem quod in se ipsa est, statum habet; in quantum vero ad semetipsam properat, movetur, nolens effundi in terrenas et alienas a se intelligentias; itaque secundum id quidem quod se movet, movetur, secundum substantiam autem statum, sed non motum habet. Est igitur etiam in divinis cœlestibusque mentibus impetus quidam ac motus, illud ad divinum Numen desiderium, atque illa circum ipsum, tanquam circum circa centrum, chorea, non secus ac circuli circum punctum seu centrum a quo deductus est. Enimvero etiam secundum **71** necessitatem naturalem res quælibet circa Deum choream ducit, dum causam suam ambit secundum esse. Hoc utique modo circum Regem omnium sunt omnia, et propter ipsum sunt universa, ipseque auctor est omnium bonorum. Quando aliquis ad Deum vergit, multa ejus communionem cooperationemque dignus efficitur, per eam quæ cum ipso fieri potest assimilationem: cum enim in Deo habitus est et operatio, scilicet puritas et expiatio, lumen et illuminatio, perfectio et id quod perficit (quorum alterum quidem habitus est, alterum autem operatio), mens quoque bonorum habituum communionem digna redditur, ut et ipsa per gratiam pura, lux, et perfecta sit; quin et in partem venit cooperationis, dum et ipsa purgat, et illuminat, et perficit; multa quoque cognoscit, sed eminenter,

et non secundum hominem, et, quoad fieri potest, divinae scientiæ cognitionisque particeps efficitur. Quamobrem quod multa cognoscat, hymnos quoque theologia terrigenis tradidit : nisi enim credidissent, nequaquam laudes cecinissent, et nisi secundum superiorem partem illustrati fuissent, nequaquam vox eorum sensibilibiter loquendo, fuisset quasi vox aquarum multarum, clamant enim juxta divinissimum Ezechielem, *Benedicta gloria Domini de loco suo* ² : atque alii celeberrimum illud venerationeque plenissimum divinæ laudis canticum proclamant : *Sanctus, sanctus, sanctus Dominus Sabaoth, plena est omnis terra gloria tua* ³. Has autem sublimissimas cælestium virtutum hymnologias jampridem in tractatu *De divinis hymnis* ⁴ examinavimus et explicuimus, ibidemque de iis satis superque pro modulo nostro dictum est : e quibus sermonibus sufficiat in præsentiarum hoc dixisse, quod prima distributio divinum hoc laudum canticum, quoad fas erat, per illustrationem a divina bonitate acceperit, ab ea, inquam, theologia seu divina bonitate, quæ etiam boniformis hierarchia et ordo existit. Dicitur enim hierarchia non tantum ipsemet eorum habitus, et scientia, et operatio, sed etiam ipsamet distributio : sicut sacerdotium ipsamet dignitas, et qui eam participant ; ita dicimus, sacerdotium hoc et illud beneficium accepit, et hoc et illud passum est. Itaque ordo istiusmodi ac distributio, tanquam boniformis, theologiam hanc inferioribus transmittit : siquidem hæc est boniformitas, **72** ut quis alios boni sui participes efficiat. Transcripsit, inquam, illud explicando, ut sic dicam, per epitomen et summatim ; quod omnino æquum et justum sit, ab omnibus Dei capacibus virtutibus cum sciri, tum decantari, quoad fieri potest, ipsam venerandam, et supra quam laudandam, omnique laude dignam Deitatem, ut uno motu per omnia glorificetur : siquidem hi sunt divini loci Deo convenientes, in quibus requiescit, quemadmodum in sacra Scriptura dicitur : *Qualem domum ædificabitis mihi ? dicit Dominus ; vel quis locus quietionis meæ ?* ⁵ Ita nimirum ut ipse possideat sanctas istas beatasque naturas tanquam locos capaces splendoris sui : sicut enim locus capax est corporis, sic et ipsæ divini splendoris. Quomodo autem, dicente Scriptura ubique Deum esse incircumscriptum (ut cum ait, cælum esse sedem ejus, terram autem scabellum ⁶ ; et iterum : *Statuit colles statera, et terram pugno* ⁷ ; et rursus, *Si ascendero in cælum, ades ; si descendero in infernum, illuc manus tua* ⁸), qualem locum Ezechiel Deo excogitavit ? Deo digne hoc intelligitur : dicit enim etiam in Evangeliiis Dominus : (Ego et Pater) *veniemus, et mansionem apud eum faciemus* ⁹ : ita ut etiam Virtutes spirituales atque animæ sanctorum,

ὕψηλὰς ὑμνολογίας τῶν ὑπερουρανίων δυνάμεων ἤδη μὲν ἐν τῷ περὶ θείων ὕμνων συντάγματι, ὡς δυνατόν, διηρουνήσαμεν καὶ ἐξηγησάμεθα, καὶ εἴρηται περὶ τούτων ἐκείσε, ὡς κατὰ τὴν ἡμετέραν δύναμιν, Ἰκανῶς· ἀφ' ὧν λόγων ἀρκεῖ, κατὰ τὸ παρὸν, τοσοῦτον εἰπεῖν, ὅτι ἡ πρώτη διακόσμησις ἐλλαμφθεῖσα ταύτην δὴ τὴν τῶν ὕμνων θεολογίαν, καθ' ὅσον ἐνεχώρει, παρὰ τῆς τοῦ Θεοῦ ἀγαθότητος, ταύτης δὴ τῆς θεολογίας, ὡς ἀγαθοειδῆς ἱεραρχία καὶ τάξις. Λέγεται γὰρ ἱεραρχία, μὴ μόνον ἡ τούτων ἕξις, καὶ ἐπιστήμη, καὶ ἐνέργεια, ἀλλὰ καὶ αὐτὴ δὴ ἡ διακόσμησις· ὡς περὶ ἡ ἱερωσύνη καὶ αὐτὴ ἡ ἀξία, καὶ οἱ μετέχοντες αὐτῆς, ὡς φαμεν, Πᾶσα ἡ ἱερωσύνη τὸ καὶ τὸ εὐηργετήθη, καὶ τὸ καὶ τὸ πέπονθε. Τοῖνον ἡ τοιαύτη τάξις καὶ διακόσμησις ὡς ἀγαθοειδῆς, ταύτης τῆς θεολογίας τοῖς μετ' αὐτὴν μεταδίδωσι· τοῦτο γὰρ ἐστὶ τὸ ἀγαθοειδῆς, τὸ κοινωνοῦς ποιεῖσθαι καὶ ἐταίρους τοῦ ἰδίου καλοῦ. Μεταδέδωκε γοῦν ἐκεῖνο ὑψηγομένη, ὡς ἂν εἴπω, κατ' ἐπιτομήν καὶ συντόμως· ὅτι πάντως θεμιτὸν καὶ δίκαιόν ἐστι, παρὰ πασῶν τῶν θεοδόχων δυνάμεων, καὶ γινώσκεισθαι, καὶ ὑμνεῖσθαι, πλὴν ὡς ἐφικτὸν, αὐτὴν δὴ τὴν σεβασμίαν καὶ ὑπερῴφημον καὶ πανεὐφημον θεότητα, ὡς ἂν ἐν μίᾳ κινήσει διὰ πάντων δοξάζηται· οὗτοι γὰρ εἰσιν, ὡς Θεῷ πρόποντες, οἱ θεοὶ τόποι τῆς αὐτοῦ καταπαύσεως, καθὼς ἐν τῇ ἱερᾷ Γραφῇ λέγεται· *Ποῖον οἶκον οἰκοδομήσετέ μοι, λέγει Κύριος· ἢ τίς τόπος τῆς καταπαύσεώς μου ;* Αὐτοῦ τοῦ ἔχοντος δηλονότι τὰς ἀγίας καὶ μακαρίας οὐσίας τόπους, οἷον δεκτικούς τῆς αὐτοῦ λαμπρότητος· ὡς γὰρ ὁ τόπος δεκτικός ἐστὶ σώματος, οὕτω καὶ αὗται τῆς θείας λαμπρότητος. Πῶς δὲ, τῆς Γραφῆς ἀπανταχοῦ λεγούσης ἀπεριόριστον τὸ θεῖον (ὡς τὸ· *Ὁ οὐρανὸς θρόνος αὐτοῦ, ἡ δὲ γῆ ὑπόποδιον· καὶ πάλιν, Ἔστησε τὰς νάπας ζυγῶ, καὶ τὴν γῆν δρακί· καὶ αὖθις, Ἐὰν πορευθῶ εἰς τὸν οὐρανὸν, πάρει ἐὰν καταβῶ εἰς τὸν ἄδην, ἐκεῖ ἡ χεὶρ σου), ποῖον τόπον ὁ Ἰεζεκιὴλ ἐπενόησε τῷ Θεῷ ; Θεοπρεπῶς νοεῖται τοῦτο· λέγει γὰρ καὶ ἐν Εὐαγγελίοις ὁ Κύριος, (Ἐγὼ καὶ ὁ Πατήρ) *ἐλευσόμεθα, καὶ μονὴν παρ' αὐτῷ ποιήσομεθα*, ὥστε καὶ αἱ νοηταὶ δυνάμεις, καὶ τῶν ἀγίων αἱ ψυχαὶ, τόπος εἰκότως κληθεῖεν ἂν καὶ ἀνάπαυσις τοῦ Θεοῦ. Ἀπὸ κοινοῦ ἡ σύνταξις. Κακεῖνο πάλιν ὑψηγομένη ἡ πρώτη διακόσμησις τῆ μετ' αὐτὴν ἀγαθοειδῶς, τὸ ὅτι μονὰς ἐστὶ καὶ ἐνὰς τρισυπόστατος ἡ μακαρία καὶ παναγία Τριάς καὶ μονὰς, διείσα καὶ διαπέμπουσα τὴν αὐτῆς ἀγαθωτάτην πρόνοιαν ἀπ' αὐτῶν τῶν πρώτων οὐρανίων οὐσιῶν ἐπὶ πάντα τὰ ἕντα, μέχρι τοῦ λεπτοτάτου, κατὰ τὸ· *Τὸ ἀκατέργαστόν μου εἶδον οἱ ὀφθαλμοί σου· ὡς πάσης οὐσίας ἀρχὴ, ὑπεράρχιος, καὶ ὑπὲρ πᾶσαν ἀρχὴν οὐσα αἰτία, καὶ πάντων τῶν ὄντων περιδεδραγμένη ὑπερουσίως, ἐν ἀσχετῶ συνοχῇ.* Ἀσχετον δὲ συνοχὴν λέγει τὴν ἐξηρημένην πάντη καὶ ἀσυναφῆ πρὸς τὰ συνεχόμενα περικράτησιν· εἰ γὰρ καὶ πάντων περιδεδραγμένον ἐστὶ τὸ θεῖον, καὶ πάντα περικρατοῦν*

² Ezech. III, 12. ³ Isa. VI, 3. ⁴ Act. VII, 49. ⁵ Joan. XIV, 23.

⁶ Desideratur.

⁷ Isaï. LXVI, 1. ⁸ Isa. XL, 12. ⁹ Psal. CXXVIII, 8.

κατὰ τὴν ἰδίαν ἀγαθωτάτην πρόνοιαν, ἀλλὰ καὶ ἐξ-
 ηρημένον ἐστὶ πάντων ὑπερουσιῶς κατὰ τὴν φύσιν αὐ-
 τοῦ, ὅτι οὐδὲν τῶν ἔντων ἐστίν, ἀλλὰ πάντων αὐτῶν
 ἀσυγκρίτως ἐπέκεινα. Μονὰς δὲ ἐστὶ καὶ ἑνὰς ἡ ἀγία
 καὶ μακαρία Τριάς· μονὰς μὲν, ὡς ἀπλῆ, καὶ ἀσύνθε-
 τος, ἑνὰς δὲ, ἐπειδὴ καὶ πρὸς ἑαυτὴν ἦνεται φυσικῶς,
 καὶ ἐνοῖ πάντας τοὺς αὐτῇ πλησιάζοντας, κατὰ τὸ εἰ-
 ρημένον ἐν τοῖς Εὐαγγελίοις· *Ἴνα ὡσεὶ ἓν, καθὼς
 καὶ ἡμεῖς ἓν ἐσμεν.*

piale, et super omne principium existens causa, atque res omnes superessentialiter continens in
 comprehensibili complexu. Incomprehensibilem autem complexum vocat, eminentem omnino con-
 tinentiam, et quæ a rebus contentis attingi nequeat: siquidem divinum Numen cum omnia
 circumdet, et optima sua providentia contineat, insuper ab omnibus, secundum naturam suam,
 superessentialiter exemptum est; quia nihil est eorum quæ sunt, sed omnibus istis incompara-
 biliter sublimius. Porro sancta beataque Trinitas monas etiam est et unitas: monas quidem, utpote
 simplex **73** et incomposita; unitas autem, quoniam etiam ad seipsam naturaliter unitur, unitque
 omnes sibi propinquantes, juxta quod dictum est in Evangeliiis: *Ut sint unum, sicut et nos unum
 sumus* v.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Η.

*Περὶ τῶν κυριοτήτων, καὶ τῶν δυνάμεων, καὶ
 τῶν ἐξουσιῶν, καὶ περὶ τῆς μέσης αὐτῶν ἱε-
 ραρχίας.*

B

CAPUT VIII.

*De dominationibus, virtutibus et potestatibus, et de
 media earum hierarchia.*

SYNOPSIS CAPITIS.

I. *Explicat quid significant dominationes, virtutes ac potestates; et quam ratione media ista hierarchia initietur
 eeu illustretur.* II. *Exemplo declarat, quomodo illustratio a superioribus spiritibus ad inferiores derivetur.*

§ I.

Μετῆς δὲ νῦν ἡμῖν ἐπὶ τὴν μέσην τῶν οὐρανίων
 νοῶν διακόσμησιν, τὰς κυριότητας ἐκείνας ὑπερκο-
 σμίους ὀφθαλμοῖς, ὡς ἐφικτὸν, ἐποπτεύουσι, καὶ τὰ
 δυνατὰ θεάματα τῶν θείων ἐξουσιῶν καὶ δυ-
 νάμεων· καὶ γὰρ ἐκάστη τῶν ὑπὲρ ἡμᾶς οὐσιῶν
 ἐπωνυμία, τὰς θεομιμήτους αὐτῶν ἐκφαίνει³⁴ τοῦ
 θεοειδοῦς ἰδιότητος. Τῶν μὲν οὖν ἁγίων κυριοτήτων
 τὴν ἐκφαντορικὴν ὀνομασίαν οἶμαι δηλοῦν ἀδούλωτον
 τινὰ καὶ πάσης ὑποπεζίας³⁵ ὑφέσεως ἐλευθέραν ἀνα-
 γωγὴν, οὐδὲ μιᾶ τῶν τυραννικῶν ἀνομοιοτήτων, οὐ-
 δὲνὶ τρόπῳ καθόλου κατακλινομένην αὐτὴν ἐλευθερο-
 πρεπῶς ὡς ἀμείλιχτον κυριότητα, πάσης μειωτικῆς
 δουλοποιίας³⁶ ὑπερκειμένην, ἀνένδοτον ὑφέσει πά-
 σῃ, καὶ ἐξηρημένην ἀπάσης ἀνομοιότητος, τῆς δυ-
 τως κυριότητος καὶ κυριαρχίας ἀκαταλήκτως ἐφιε-
 μένην, καὶ πρὸς τὴν αὐτῆς κυρίαν ἐμφέθειαν, ὡς
 ἐφικτὸν, ἑαυτὴν τε καὶ τὰ μετ' αὐτὴν³⁷ ἀγαθοειδῶς
 διαπλάττουσαν πρὸς οὐδὲν³⁸ τῶν εἰκῆ δοκούντων, ἀλλὰ
 πρὸς τὸ κυρίως ὄν ὀλικῶς ἐπιτετραμμένην³⁹, καὶ
 κυριαρχικῆς ἀεὶ θεοειδείας⁴⁰ ἐν μετουσίᾳ, κατὰ τὸ
 δυνατὸν αὐτῇ, γινομένην τὴν δὲ τῶν ἁγίων δυνάμεων,
 ἀβρῆνωπὸν τινὰ καὶ ἀκατάσειστον ἀνδρίαν, εἰς πά-
 σας τὰς κατ' αὐτῶν⁴¹ θεοειδεῖς ἐνεργείας, πρὸς μη-

Modo nobis transeundum est ad mediam cœle-
 stium spirituum distinctionem, dominationes istas
 supermundanis oculis, prout possumus, contem-
 plando, una cum potentibus revera spectaculis di-
 vinarum potestatum atque virtutum: quælibet
 enim naturarum appellatio supernarum, Divinitatis
 imitatrices earumdem deiformes denotat proprie-
 tates. Nomen itaque quod sanctas designat domi-
 nationes, existimo declarare absolutum aliquem et
 ab omni terrena utilitate liberum ad superna trans-
 itum, nullaque penitus tyrannica dissimilitudine
 ullo modo inclinatam, sed liberaliter severam do-
 minationem, quæ omni abjecta servitute celsior,
 omni dejectione superior, et ab omni dissimilitu-
 dine remota, verique dominatus, necnon principii
 dominationis jugiter avida, cum ipsa se, tum sibi
 subdita ad genuinam ejus similitudinem, quoad po-
 test, benefice transformat; et ad nihil eorum quæ
 inaniter apparent, sed ad id quod vere est totaliter
 conversa, Dominicæ seniper deiformitatis particeps
 existit. Sanctarum autem appellatio virtutum, for-
 tem quamdam et inconcussam denotat virilitatem,
 in omnes deiformes earum actiones redundantem,

³⁴ Psal. cxxxviii, 16. ³⁷ Joan. xvii, 22.

VARIE LECTIONES.

³⁴ Ch. D. S. P. ἐμφαίνει. ³⁵ Ch. περιπεζίας. ³⁶ Ch. δουλοπρεπείας. ³⁷ Ch. D. μεθ' ἑαυτῆν. ³⁸ Ch. καὶ πρὸς οὐδὲν. ³⁹ D. P. S. ἐπεστραμμένην. ⁴⁰ D. S. P. ἀγαθοειδείας. ⁴¹ Ch. D. P. κατ' αὐτὴν.

ne quidquam admittant, quo ipsis insite divinitus illustrationes imminutæ deficiant; quæ magnis viribus ad Dei nititur imitationem, neque motu divino ignavia sua deest, sed constanter ad superessentialem ac potentificam virtutem intuens, nec non ipsiusmet virtutis, quantum fas est, effecta simulacrum, ad eandem quidem ceu virtutem principalem, valide convertitur, ad 74 ea vero quæ posteriora sunt, virtutem iis suppeditando, deformiter dimanat. Porro sanctarum nomen potestatum, coequalium divinis dominationibus virtutibusque distributionem signat, et inconfusum divinis rebus excipiendis ordinem, nec non intellectualis ac supermundialis potestatis dispositionem, quæ nequaquam tyrannice in pejus potentiae suæ viribus abutatur, sed et ipsamet animo invicto apte ad divina dirigatur, atque se sequentia benignissime promoveat, et ad potentificæ potestatis principatum, quantum fas est, accedat, eundemque, prout valent angeli, præclarissimis potestativæ virtutis suæ functionibus illustret. Deiformibus hisce freta proprietatibus, media illa cælestium intelligentiarum dispositio purgatur, et illuminatur atque perficitur, eo modo quo dictum est, divinis illustrationibus, per primum ordinem hierarchicum secundo sibi loco inditis, perque ipsum medium, secunda manifestatione diffusis.

A δερμίαν ὑποδοχὴν τῶν ἐνδιδομένων αὐτῇ θεαρχικῶν ἐλλάμψεων ἀδρανῶς ἐξασθενούσαν, δυνατῶς⁴² ἐπὶ τὸ θεομίμητον ἀναγομένην, οὐκ ἀπολείπουσαν ἑαυτῆς ἀνανδρίαν τὴν θεοειδῆ κίνησιν, ἀλλ' ἀρρεπῶς ἀφορῶσαν εἰς τὴν ὑπερούσιον καὶ δυναμοποιὸν δύναμιν, καὶ ταύτης εἰκόνα δυναμοειδῆ κατὰ τὸ ἐφικτὸν γινόμενην, καὶ πρὸς μὲν αὐτὴν ὡς ἀρχιδύναμον δυνατῶς ἐπεστραμμένην, πρὸς δὲ τὰ δευτέρα δυναμοδότως⁴³ καὶ θεοειδῶς προϊούσα⁴⁴ τὴν δὲ τῶν ἁγίων ἐξουσιῶν, τὴν ὁμοταγῆ τῶν θείων κυριοτήτων καὶ δυνάμεων, τὴν εὐχοσμον καὶ ἀσύμφυρτον περὶ τὰς θείας ὑποδοχὰς εὐταξίαν, καὶ τὸ τεταγμένον τῆς ὑπερκοσμίου καὶ νοεραῖς ἐξουσιότητος, οὐ τυραννικῶς ἐπὶ τὰ χεῖρω ταῖς ἐξουσιαστικαῖς δυνάμεσιν ἀποκεχρημένης, ἀλλ' ἀκρατήτως ἐπὶ τὰ θεῖα μετ' εὐταξίας ἀναγομένης τε, καὶ τὰ μετ' αὐτὴν⁴⁵ ἀγαθοειδῶς ἀναγούσης, καὶ πρὸς τὴν ἐξουσιοποιὸν ἐξουσιαρχίαν ὡς θεμιτὸν ἀφομοιουμένης, καὶ ταύτην, ὡς δυνατὸν, ἀγγέλοις ἀναλαμβάνουσης, ἐν ταῖς κατ' αὐτὴν εὐχόσμοις τάξεσι τῆς ἐξουσιαστικῆς δυνάμεως. Ταύτας ἔχουσα τὰς θεοειδεῖς ἰδιότητας ἢ μέση τῶν οὐρανίων νοῶν διακόσμησις, καθαίρεται μὲν καὶ φωτίζεται καὶ τελεσιουργεῖται καθ' ὃν εἴρηται τρόπον, ὑπὸ τῶν θεαρχικῶν ἐλλάμψεων, ἐνδιδομένων αὐτῇ δευτέρως διὰ τῆς πρώτης ἱεραρχικῆς διακοσμήσεως, καὶ διὰ μέσης ἐκείνης δευτεροφανῶς διαπορθμευμένων.

§ II.

Dictam itaque notitiam, quæ ab uno angelo in alterum derivatur, indicium faciamus perfectionis ejus quæ eminus procurata, progressu ac profusione subobscuræ ad inferiores pervenit. Quemadmodum enim sacrorum nostrorum mysteriorum periti, scipsis apparentes divinatorum luminum expletiones præstare censent iis, quarum aliqui aliorum interjectu participes existant: similiter existimo, angelicorum ordinum, qui primi in Deum extenduntur, immediatam illustrationem perspicaciorum esse participatione illorum qui per medium perficiuntur. Hanc ob causam quoque primæ intelligentiæ in sacerdotali nostra traditione, perfectivæ ac lucificæ, expiatoriæque virtutes nominantur earum quæ inferioris ordinis existunt; quippe quæ per illas ad superessentialia omnium principium subvehantur, atque mysticarum expiationum, et illuminationum, perfectionumque, quoad iis fas est, participes reddantur. Hoc enim universim divina ordinatione divinitus statutum, ut quæ secunda sunt, per prima divinas participant illuminationes. Quod utique multoties a theologis expressum reperias: nam, cum divina paternaque clementia populum Israeliticum, conversionis ejus ac salutis ergo, corri-

C Ἀμέλει τὴν δι' ἄλλου λεγομένην φοιτῶν εἰς ἄλλον ἀγγελὸν ἀκοήν, σύμβολον ποιησώμεθα⁴⁶ τῆς πόρρωθεν ἐπιτελουμένης, καὶ διὰ τὴν πρόδοον ἀμυδρουμένης εἰς δευτέρωσιν τελειώσεως. Ὡς γὰρ οἱ δεινοὶ περὶ τὰς ἱεράς ἡμῶν τελετάς φασί, τὰς αὐτοφανεῖς τῶν θείων ἀποπληρώσεις, τῶν δι' ἑτέρων θεοπτικῶν μεθέξεων εἶναι τελειωτέρας⁴⁷. οὕτως οἶμαι καὶ τῶν ἀγγελικῶν τάξεων τὴν ἀμεσον μετουσίαν τῶν πρώτως ἐπὶ Θεὸν ἀνατεινομένων, ἐναργεστέραν εἶναι τῶν διὰ μεσότητος ἀποτελουμένων. Διὸ καὶ πρὸς τῆς ἡμῶν ἱερατικῆς⁴⁸ παραδόσεως τελεστικά καὶ ζωουργοὶ καὶ καθαρτικά δυνάμεις, οἱ πρῶτοι νόες ὀνομάζονται τῶν ὑφειμένων, ὡς δι' αὐτῶν⁴⁹ ἐπὶ τὴν πάντων ὑπερούσιον ἀρχὴν ἀναγομένων, καὶ τῶν τελεταρχικῶν καθάρσεων, καὶ φωτισμῶν, καὶ τελειώσεων ἐν μετουσίᾳ κατὰ τὸ αὐτοῖς θεμιτὸν γινόμενων. Τοῦτο γὰρ ἐστὶ καθόλου τῇ θεῖᾳ ταξιαρχίᾳ θεοπρεπῶς νανομοθετημένον, τὸ διὰ τῶν πρώτων τὰ δευτέρα τῶν θεαρχικῶν μετέχειν ἐλλάμψεων. Εὐρήσεις δὲ τοῦτο καὶ πᾶλλαχού τοῖς θεολόγοις ἐκπεφασμένον. Ἡνίκα γὰρ ἡ θεῖα καὶ πατρικὴ φιλανθρωπία, τὸν Ἰσραὴλ ἐπιστρεπτικῶς ὑπὲρ τῆς ἱεράς αὐτοῦ σωτηρίας παιδεύσασα, καὶ τιμωροῖς καὶ ἀτιθάσσοις ἔθνεσιν εἰς ἐπανόρθωσιν ἐκδεδωκυῖα, τῇ παντοῖα

VARIE LECTIONES.

⁴² Ch. ἀλλὰ δυνατῶς. ⁴³ γρ. δυναμοποιῶς. ⁴⁴ Ch. προϊούσαν. Sc. et Sar. assentiuntur. ⁴⁵ D. καὶ τὰ μετὰ ταύτην. ⁴⁶ S. P. D. Ch. ποιησώμεθα, veluti Sc. etiam interpretatur. ⁴⁷ Ch. D. τελειωτέρας. ⁴⁸ in Chart. alia lectio notatur, ἱεραρχικῆς. ⁴⁹ M. non habet.

τῶν προνοουμένων ἐπὶ τὸ κρεῖττον μεταγωγῆ, καὶ τῆς αἰχμαλωσίας ἤφιει καὶ πρὸς τὴν προτέραν ἐπεικῶς ἐπανήγαγεν⁵⁰ εὐπάθειαν. Ὁρᾷ τῶν θεολόγων εἷς, ὁ Ζαχαρίας⁵¹, ἓνα τῶν πρώτων, ὡς οἶμαι, καὶ περὶ Θεὸν ἀγγέλων (κοινὸν γὰρ, ὡς ἔφην, ἐστὶ πᾶσι τὸ τῆς ἀγγελικῆς ἐπωνυμίας) πρὸς αὐτοῦ Θεοῦ μαθόντα τοὺς περὶ τούτου παρακλητικούς, ὡς εἴρηται, λόγους· ἕτερον δὲ τῶν ὑφειμένων ἀγγέλων, πρὸς ὑπάντησιν⁵² τοῦ πρώτου προπορευόμενον, ὡς πρὸς ἐλλάμψεως ὑποδοχὴν καὶ μετάληψιν, εἶτα πρὸς αὐτοῦ τὴν θείαν βουλήν ὡς πρὸς ἱεράρχου μουύμενον, καὶ τὸ μυῆσαι τὸν θεολόγον ἐπιτροπέμενον, ὅτι κατακάρπως κατοικηθήσεται Ἱερουσαλήμ ἀπὸ πλήθους ἀνθρώπων. Ἔτερος δὲ τῶν θεολόγων Ἰεζεκιήλ, καὶ πρὸς αὐτῆς φησι τοῦτο πανιέρως νομοθετηθῆναι, τῆς⁵³ τοῖς Χερουβὶμ ἐπιθεβήκους ὑπερενδόξου Θεότητος· τὸν γὰρ Ἰσραὴλ, ὡς εἴρηται, πατριχὴ⁵⁴ φιλανθρωπία διὰ παιδείας ἐπὶ τὸ κρεῖττον μετάγουσα, δικαιοσύνη θεοπροπέει τῶν ὑπευθύνων ἀποκρίνεσθαι τοὺς ἀνευθύνους ἐδικαίωσαι. Τοῦτο μυεῖται πρώτος μετὰ τὰ Χερουβὶμ, ὁ τὴν ὄσφυν σαμφείρω διεζωσμένος, ὃς τὸν ποδῆρη κατὰ σύμβολον ἱεραρχικὸν ἐνδεύκει. Τοὺς δὲ λοιποὺς ἀγγέλους, οἱ τοὺς⁵⁵ πελάκει εἶχον, ἢ θεία ταξιαρχία κελεύει πρὸς τοῦ προτέρου μυεῖσθαι τὴν περὶ τούτου θεοκρισίαν· τῷ μὲν γὰρ ἔφη μέσσην διελθεῖν τὴν Ἱερουσαλήμ, καὶ δοῦναι τὸ⁵⁶ σημεῖον εἰς τὰ μέτωπα τῶν ἀνευθύνων ἀνδρῶν· τοῖς ἄλλοις δὲ· *Πορευέσθε εἰς τὴν πόλιν ὁπίσω αὐτοῦ, καὶ κἀπιτετε, καὶ μὴ φείδεσθε τοῖς ὀφθαλμοῖς ὑμῶν, ἐπὶ δὲ πάντας ἐφ' οἷς ἐστὶ τὸ σημεῖον, μὴ ἐγγίσητε. Τί ἂν τις εἴποι περὶ τοῦ φήσαντος ἀγγέλου τῷ Δαυιδῷ· Ἐξῆλθεν ὁ λόγος; ἢ περὶ αὐτοῦ τοῦ πρώτου τὸ πῦρ ἐκ μέσου τῶν Χερουβὶμ ἀνεληφότος; ἢ τὸ τούτου περισσότερον εἰς εὐταξίας ἀγγελικῆς ἀπόδειξιν, ὅτι τὰ Χερουβὶμ ἐμβάλλει⁵⁷ τὸ πῦρ εἰς τὰς χεῖρας τοῦ τὴν ἀγίαν στολὴν ἐνδεδυκότος; ἢ περὶ τοῦ κεκληκότος τὸν θειότατον Γαβριήλ, καὶ φήσαντος αὐτῷ, *Συνέτισσον ἐκεῖνον τὴν ὄρασιν; ἢ ὅσα⁵⁸ ἄλλα πρὸς τῶν ἱερῶν θεολόγων εἴρηται περὶ τῆς τῶν οὐρανίων ἱεραρχῶν θεοειδοῦς εὐκοσμίας; πρὸς ἣν ἢ τῆς παρ' ἡμῖν ἱεραρχίας εὐταξία, κατὰ τὸ δυνατόν ἀφομοιούμενη, τὴν ἀγγελικὴν εὐπρέπειαν ὡς ἐν εἰκόσιν ἕξει, τυπουμένη δι' αὐτῆς, καὶ ἀναγομένη πρὸς τὴν ὑπερούσιον ἀπάσης ἱεραρχίας ταξιαρχίαν.**

D ponat, eique, quantum potest, assimiletur, angelicum profecto decorem illum velut in figuris exprimet, formam inde capiens; ac per eum ad supersentialem omnis sacri ordinis originem autolletur.

76 ADNOTATIONES CORDERII.

§ I. Describit mediam hierarchiam quæ continet dominationes, potestates atque virtutes, et mysticam eiusque interpretationem ac proprietatem exponit.

Dominationes autem dicuntur, quia cæteris angelis dominantur, et ab omni oppressione sunt liberæ,

^x Ezech. x. ^y Ezech. ix, 5. ^z Dan. ix, 23. ^a Dan. viii, 16.

VARIÆ LECTIONES.

⁵⁰ Ch. D. P. ἐπανήγαγεν. ⁵¹ articulum non habet D. et P. ⁵² D. ἀπάντησιν. ⁵³ γρ. τῶν. ⁵⁴ στρατηγική, M. Sc. ⁵⁵ articulus deest in M. ⁵⁶ τὸ non habent Ch. D. P. ⁵⁷ ἐκβάλλει, D. ⁵⁸ καὶ ὅσα, Ch.

et nulli inferiori subjiuntur. Harum officium est, secundum Dionysium, timore servili deposito, in Deum moveri, et incessanter ei famulari: secundum Gregorium autem officium earum est, in bello spirituali instruere, qualiter oporteat prælationis officium exercere, et qualiter debeant subditis dominari.

Virtutes sunt infatigabiles ad executionem faciendorum, et robustæ ad perceptionem munerum. Harum officium est, secundum Dionysium, docere prælatos, ut facile et perseveranter, quæ ad officium prælationis pertinent, exsequantur et ipsius onera sustineant patienter: item per istas miracula fiunt, et virtus faciendi miracula perfectis conceditur.

Potestatibus virtutes adversariæ subjectæ sunt, ne mundo tantum noceant, quantum cupiunt. Harum officium est, secundum Dionysium, angelos inferiores, quoad fieri potest, divinæ potentiæ conformare: et, secundum Gregorium, illos qui in spirituali certamine desudant, confirmare, et, ne regnum spirituale amittant, defendere.

§ II. Ostendit illustrationes quo per plures transfunduntur, eo obscuriores existere in postremis. Inferiores autem angelos a superioribus illuminari, probat ex Zachariæ cap. 1, ubi duplici visione ostenditur prophetæ angelorum tutelarium Deique in Jerosolymam et Judæos studium: et simul, quomodo unus angelus ab altero, quid Jerosolymæ futurum esset, edoceret, et cap. 11 videt Zacharias angelum cum funiculo mensorio, ut metiatur Jerusalem a Nehemia et Zorobabele reædificandam: cum ex funiculo exiguo, utpote convoluto, conjiceret, timeretque Zacharias exiguam fore novam Jerusalem, mox audit alterum angelum promittentem, absque muro Jerusalem habitandam præ multitudine. Ubi videtur hic angelus superior prioris illius propositum revocare, qui funiculo dimensorio magnitudinem urbis dimensurus venerat: nam antequam post reductionem muris cingeretur civitas, Ecclesiæ typum gerere debebat; quæ, post orbem a Christo redemptum, omnibus omnino gentibus patuit. Posterior ergo angelus priorem instruxit, et tanquam superior inferiorem docuit. Quomodo autem angeli ab ipsomet Deo immediate res aliquas edoceantur, ostendit ex Ezechielis cap. 1x, ubi jubet Deus angelo, ut signet Tau in fronte eorum qui a cæde Jerosolymorum erant liberandi; et sex aliis angelis mandat, ut signatis parcant, cæteris omnibus interfectis. Item ex Danielis cap. 1x, 25, declarat, quomodo ad prophetam missus sit Gabriel, significans non tantum solvendam captivitatem Judæorum, sed et totius generis humani per Christum, post septuaginta hebdomadas annorum. Similiter iterum ex Ezechielis cap. x, ubi jubet Deus viro lineis induto accipere prunas e medio currus sui cherubim, easque spargere per Jerusalem, ut hoc signo portendat urbis incendium per Chaldæos: et rursus ex Danielis viii, 16, ubi Michael jubet Gabrielem exponere Danieli visionem, Ex quibus omnibus locis manifeste colligitur, angelos superiores inferiores suos multis de rebus, quas ignorabant, instruere.

PARAPHRASIS PACHYMERÆ (15).

§ I. Traducendus modo sermo est ad medium A caelestium virtutum ordinem. Non dixit autem ordinem, sed adorationem; quoniam hæc ipsa rursus tres ordines habet. Κόσμου itaque seu ornatu pro ordine dicto, et præpositione διὰ seu per transitum vel distinctionem denotante, διακόσμησιν, id est adorationem seu distributionem dixit, ordinem nimirum in tria distributum. Videamus igitur, sed supermundialibus intellectilibusque oculis, quoad possumus, 77 dominationes ac virtutes ac potestates. Duo itaque hi ordines, virtutes sunt ac potestates, quoniam a virtute nomen acceperunt: potestas enim nihil aliud est quam habitus, qui congruæ voluntati virtutem congruentem obtinet. Dixi autem congruæ, quoniam qui potens est, posset etiam velle impossibilia, sed non adipiscetur quæ cupit; atque idcirco utrorumque possibilis dixit spectacula. Non autem dixit cogitationes; siquidem cogitatio motus est animæ, qui non subsistit: sed spectacula, sive res quæ effectum sortiuntur, et oculis supermundialibus supraque sensum, quoad fieri potest, spectantur. Etenim unumquodque cognomen mentium divinarum, Divinitatis imitatrices earundem deiformes demonstrat ac signat proprietates. Angelorum autem Deum imitans proprietates alia est aliis, verbi gratia, virtutum est potentia, dominationum vero libertas; quæ utique

§ I. Μετενεχτέον τὸν λόγον ἀπάρτι καὶ ἐπὶ τὴν μέσσην τῶν οὐρανίων δυνάμεων τάξιν. Οὐκ εἶπε δὲ τάξιν, ἀλλὰ διακόσμησιν, διότι αὕτη πάλιν τρία ἔχει τὰ τάγματα. Κόσμου γοῦν λεγομένης τῆς τάξεως, καὶ τῆς διὰ δηλοῦσης τὴν διαχώρησιν, διακόσμησιν εἶπε, δηλονότι τάξιν εἰς τρία μεμερισμένην. Ἴδωμεν γοῦν, ἀλλ' ὑπερκοσμίους καὶ νοητοὺς ὀφθαλμοῖς, καθὼς ἐστὶ δυνατὸν, τὰς κυριότητας, καὶ τὰς δυνάμεις, καὶ τὰς ἐξουσίας. Τὰ γοῦν δύο ταῦτα τάγματα, αἱ δυνάμεις καὶ ἐξουσίαι, ἐπεὶ ἐπωνυμοῦνται ἀπὸ τῆς δυνάμεως· οὐδὲ γὰρ ἐστὶν ἡ ἐξουσία ἄλλο τι εἰ μὴ ἕξις, σύνδρομον τὴν δύναμιν τῇ προσηκούσῃ θελήσει ἔχουσα. Προσηκούση δὲ εἶπον, ὅτι θελήσει ἂν καὶ τὰ ἀδύνατα ὁ ἐξουσιάζων, ἀλλ' οὐ τεύξεται τῆς θελήσεως· διὰ τοῦτο τούτων ἀμφοτέρων τὰ δυνατὰ εἶπε θεάματα. Οὐκ εἶπε δὲ νοήματα· τὸ γὰρ νόημα κινήσις ψυχῆς ἐστὶν ἀνυπόστατος· ἀλλὰ θεάματα, ἧγουν ἐνούπαρκτα πράγματα, θεατὰ, ὡς ἐφικτὸν, ὀφθαλμοῖς ὑπερκοσμίους καὶ ὑπὲρ αἰσθησιν. Καὶ γὰρ ἐκάστη ἐπωνυμία τῶν θείων νόων ἐκφαίνει καὶ δηλοῖ τὰς θεομιμήτους ιδιότητας τοῦ θεοειδοῦς αὐτῶν. Θεομίμητος δὲ ιδιότης τῶν ἀγγέλων ἐστὶν ἄλλη μὲν ἄλλου, εἴτ' οὖν ταῖς μὲν δυνάμεισι τὸ δυνατόν, ταῖς δὲ κυριότησι τὸ ἐλευθέρων· ἃ δὴ ἐπὶ Θεοῦ ἀσύγκριτά εἰσι καὶ ὑπέρτατα· αὐτελεύθερον γὰρ τὸ Θεῖον καὶ αὐτοδύναμον, κοινῶς δὲ πάλιν τοῖς πᾶσι τὰ πάντα ἐστί. Τέως δὲ ἀπονευμένται· ἐνὶ ἐκάστῳ ἐπὶ πλέον τὸ ἴδιον παρὰ τοῦ ποιητοῦ

αὐτῶν, ἵνα τὰ τῆς τάξεως αὐτῶν κατὰ τὸ ἰδιόζων A
 φυλαχθῆσεται. Τῶν μὲν οὖν ἁγίων κυριοτήτων τὴν
 ἐκδηλωτικὴν ὀνομασίαν ὑπολαμβάνω δηλοῦν ἀνα-
 γωγὴν τινὰ καὶ ἀναφορὰν ἀδούλωτον, καὶ πάσης
 χθαμαλῆς ταπεινότητος ἐλευθέραν· διὸ γὰρ ἐλευθε-
 ροπρεπῆς ἐστίν, οὐδὲν τρόπον καθόλου καὶ συνε-
 λόντα εἰπεῖν· Μὴ γὰρ εἴπῃς, ὅτι καθόλου εἶπε, διότι
 μερικῶς ποσῶς κατακλίνεται· οὐδὲν τοίνυν τρόπον
 κατακλίνεται τινὲ τῶν τυραννικῶν ἀνομοιοτήτων.
 Τρόποι δὲ εἰσι τῆς δουλοπρεπειᾶς καὶ τῆς κατα-
 κλίσεως ἢ φόβος, ἢ αἰδῶς, ἢ κολακεία, ἢ ἐνδοια, ἢ
 ἐμπάθεια, ἢ καὶ πάντα ὁμοῦ, ἢ τινὰ· ἃ δὴ πάντα
 τῶν κυριαστικῶν πόρρω εἰσι, δι' ἃ τυχὸν ὑποκλι-
 θεῖεν τοῖς χεῖροσιν, ἢ διακοπεῖεν τῆς τοιαύτης ἀνα-
 γωγῆς. Ταῦτα γὰρ τὰ χεῖρω καὶ ὑλικὰ λέγει, καὶ
 τυραννικὰς ἀνομοιοτήτας, καθ' ἃς ὁ νῦν τυχὸν ὑψη-
 λὸς χαμηλὸς διὰ φόβον, ἢ διὰ τι τοιοῦτον· καὶ ὁ νῦν
 χαμηλὸς αὔθις ὑψηλὸς δι' ἐμπάθειαν· τυραννεῖται
 γὰρ καὶ οὗτος παρὰ τῆς ἐμπάθειας. Τοιαῦτα δὲ
 εἰσι καὶ τὰ ὑλικὰ, ὡς μηδέποτε μένοντα ἐπὶ ταυ-
 τότητος, ἀλλ' αἰετὶ μεταβάλλοντα. Τούτων ἀπάντων
 τῶν τυραννικῶν ἀνομοιοτήτων, τῶν ὑλικῶν τε καὶ
 εἰκαίων, ἐλευθεροὶ εἰσιν αἱ κυριότητες, ὡς ἀμειλι-
 κτοὶ, καὶ πάσης δουλοπρεπειᾶς ὑπερκεῖμεναι. Μὴ μοι
 οὖν λεγέτω τις, ὅτι καὶ τί πρὸς τὸν Θεὸν οὐκ ἔχουσι
 τὸν φόβον καὶ τὴν δουλοποιίαν; ἀκουέτω γὰρ, ὅτι οὐ
 τοιοῦτον φόβον καὶ οὐ τοιαύτην φησὶ δουλοπρέπειαν,
 ἀλλὰ τὴν πρὸς τὸ χεῖρον, τὰ αἰσθητὰ φημι καὶ σωμα-
 τικά. Ταῦτα γὰρ οὐ συγχωροῦσι τὰ ὄντως ὄντα ἐν-
 νοεῖν. Ὡ γὰρ ἤττηται τις, τοῦτω καὶ δεδούλωται,
 ταύτην καὶ μειωτικὴν λέγει. Διὸ καὶ ἀνένδοτοι εἰσιν C
 ὑφέσει πάση καὶ ὑποδιδασμῶ, καὶ ἐξήρηται ἀπάσης
 ἀνομοιοτήτος, ὡς νῦν μὲν ἴσως εἶναι ὑψηλὰς αὐτὰς,
 νῦν δὲ ὑποθεβηκυίας παντάπασιν. Ἐφίενται δὲ τῆς
 ὄντως κυριότητος, καὶ τῆς τῶν κυριοτήτων ἀρχῆς,
 ἦγουν τῆς Θεότητος· καὶ ἀγαθοειδῶς αἰετὶ διαπλάτ-
 τουσιν μὴ μόνον ἑαυτὰς, ἀλλὰ καὶ τὰς μετ' αὐτὰς,
 ὡς ἐφικτὸν, πρὸς τὴν ἐμφέρειαν καὶ τὴν ὁμοίωσιν
 τὴν κυρίαν καὶ ἀληθινὴν αὐτῆς, ἦγουν τῆς κυριαρ-
 χίας. Ὅρα δὲ ὅτι οὐκ ἐφίενται πάντως ὑψηλοτέρου
 βῆθμοῦ· εἶχον γὰρ ἂν τὴν ἐφείναι πρὸς τὴν πρώτην
 διακόσμησιν, καὶ ἐμπάθεια ἦν ἐν αὐτοῖς, καὶ τυραν-
 νικῶ ἐδεδούλωντο πάθει. Οὐ τοῦτο γοῦν, ἀλλ' ἐφίεν-
 ται, καὶ οἶονεὶ ἀγαπητικῶς ἔχουσι τῆς κυρίας καὶ
 κυριαρχικῆς ἐμφερειᾶς, ὡς ἄλλως μὴ ὄν κυριότητος
 αὐτὰς εἶναι, ἢ οὕτως ἐχούσας πρὸς τὸν Ποιητὴν αὐ-
 τῶν, ὡς λαμβάνειν ἐκεῖθεν τὴν τῆς κυριότητος σύ-
 στασιν. Ἐπιστρέφονται δὲ πρὸς οὐδὲν τῶν εἰκῆ δο-
 κούντων, ἦγουν τῶν σωματικῶν καὶ μὴ προσηκόν-
 των, ἀλλὰ πρὸς τὸ κυρίως ὄν, τὸν Θεόν, καὶ γίνεται
 ἐν μετουσίᾳ τῆς κυριαρχικῆς θεοειδεῖας κατὰ τὸ δυ-
 νατὸν αὐτῆς, ὡς εἶναι καὶ ταύτας κυρείας καὶ κυριό-
 τητας. Ἀμειλικτον δὲ φησι κυριότητα τὴν ἀναγωγὴν
 αὐτῶν, οἶονεὶ ἀκολάκευτον, ἀπαρέγκλιτον, μηδὲν
 γαργαλισμῶ τῆς ὕλης ὑποκλινομένην. Λύει δὲ ἐν-
 ταῦθα καὶ σφάλμα τι τῶν ἑλληνικῶν φιλοσόφων, καὶ
 εὐσεβῶς ἐπισκηπτεῖ· ἐκεῖνοι γὰρ ἰδίως τινὰς δυνά-
 μεις τρεῖς ἀμειλικτοὺς προσηγόρευσαν, προελθούσας
 εἰς ὑπαρξιν ἐκ τινῶν πρὸ αὐτῶν ἐτέρων τριῶν δυνά-
 μων, οὐ μὴν ἐκ Θεοῦ δημιουργηθείσας ἰδικῶς· καὶ

in Deo indistincta sunt et superlata : siquidem di-
 vinum Numen ipsum per se liberum, per se potens
 est, communiter autem omnibus omnia est. Hac-
 tenus autem ut plurimum cuilibet eorum quid
 proprium ab Auctore distributum est, ut ea quæ
 sunt ordinis eorum, secundum proprietatem suam
 conservarentur. Nomen itaque quod sanctas de-
 signat dominationes, existimo declarare absolutum
 aliquem, et ab omni terrena vilitate liberum ad su-
 perna transitum : idcirco enim liber est, quod
 nullo prorsus modo quidquam sit quo detineri di-
 catur. Cave vero dicas, eum prorsus dixisse, quod
 partialiter quandoque inclinatur : nullo itaque
 modo tyrannica dissimilitudine quapiam inclina-
 tur. Modi autem servitutis atque inclinationis sunt,
 vel timor, vel pudor, vel adulatio, vel egestas, vel
 passio, vel etiam omnia simul, vel aliqua : quæ
 omnia profecto longe absunt a dominationibus, per
 quæ forte deterioribus subjicerentur, vel istiusmodi
 ad superna transitus impediretur. Hæc enim de-
 teriora dicit et materialia, tyrannicasque inæqua-
 litates secundum quas qui modo elatus est, per
 timorem vel quid simile dejicitur; et qui modo de-
 jectus est, rursus elatus sit per affectionem :
 quoniam hic etiam ab istiusmodi affectione tyran-
 nice gubernatur. Istiusmodi etiam sunt illa mate-
 rialia, ut quæ nunquam in eodem statu permanent,
 sed semper permutantur. Hisce omnibus tyrannicis
 materialibus et inanibus inæqualitatibus liberæ 78
 sunt dominationes, utpote incorruptæ, omnique ser-
 vitute superiores. Nec quis mihi dicat hic, eos non
 habere timorem ac servitutem Dei : audiat enim,
 ut non istiusmodi timorem, neque talem servitu-
 tem dicat, sed eam quæ est rerum deteriorum, sen-
 sibilium, inquam, et corporearum : illa enim non
 sinunt ea quæ vera sunt considerare. Nam a quo
 quis devictus est, ejus et si vus factus est, hanc
 etiam imminuentem vocat. Idcirco etiam ab omni
 dejectione ac subjectione liberæ sunt, et eximuntur
 ab omni inæqualitate, ne modo quidem forte su-
 blimes sint, modo vero omnibus subjectæ. Desi-
 derant autem veram dominatum, et principium
 dominationum, id est Divinitatem; atque bonifor-
 miter semper non semetipsas tantum, verum etiam
 inferiores, quoad fieri potest, semper transformant
 ad propriam veramque Dei, sive dominatus prin-
 cipii, similitudinem et assimilationem. Observa vero,
 quomodo non appetant omnino gradum sublimio-
 rem : ambiverant enim aliquæ primam distribu-
 tionem, et affectio erat in eis, atque tyrannicæ
 passioni subjectæ sunt. Non ita istæ, sed appe-
 tunt, et quodammodo obtinent per dilectionem, do-
 minatum, et principii dominatus similitudinem;
 ita ut alias non essent dominationes, nisi hoc modo
 erga Conditorem suum afficerentur, ita ut inde sta-
 tum dominationis accipiant. Ad nihil autem eorum
 quæ temere apparent convertuntur, quales sunt res
 corporeæ et indecoræ; sed ad id quod vere est,
 scilicet Deum, atque ita, quantum in eis est, par-
 ticipes fiunt deformitatis ipsiusmet principii domi-

nationum, sicut etiam ipsæ sint dominatus ac dominationes. Eorum autem ad superna transitum, dominationem vocat inflexibilem, quasi adulationis et criminis exsortem, nulla materiæ titillatione inclinatum. Solvit autem hic etiam errorem quemdam philosophorum gentilium, quem religiose perstringit : illi enim proprias quasdam virtutes tres inflexibiles appellabant, quæ ex aliis quoque tribus prioribus virtutibus in lucem prodierant, non autem a Deo proprie fuerant procreatæ : aiuntque, has inflexibiles spiritualibus iis, a quibus productæ fuerant, virtutibus substratas, ut retinerent quodammodo et subirent, ac cohiberent priores illas, ne in materiam dilaberentur; atque hoc infirmiores esse iis quæ seipsas produxerunt, quod debeant semetipsas continere, ne labantur. Hæc quidem tanquam in compendio sunt illorum, **79** hic autem sanctus sapienter iis omnia contraria tradit : ex Deo enim eas per creationem productas asserit, cujus etiam similitudinem in dominatu tenent, ipsas tamen inflexibilitatem erga omnem submissionem ratione dominationis habere dicit, quasi cædentes et dissecantes, et non sinentes superare cupiditatem sensibilibus, non tamen eas quæ præcedunt cohibentes. Dicit itaque, quod et inflexibiles sint ad malum, et dominatum teneant ; atque hæc præcedentes minime excedunt, ne in materiam dilabentur. Sanctarum autem virtutum nomen existimo in communi significare masculinam quamdam et constantem virilitatem, rigidam, asperam, severam. Neque vero audiens, virtutes illas divinas femineo nomine nuncupatas, muliebri quid iis ascribas : virilis enim significatio dictioque de feminis virilibus, et virili mente præditis, aut virili robore pollentibus, enuntiatur. Habent autem virilitatem : ad quid ? non ad difficultates incidentes, tristitiasque, ut in nobis accidit ; hæc enim neque virtutibus divinis conveniunt : et ab extrinseco moventur, ut aliter istiusmodi virilitas apparere nequeat, nisi difficultas exoritur. Non itaque ad hæc tantum virilitatem obtinent, sed ad omnes suas deiformes actiones. Dixi autem suas, quia cuilibet sua propria divina competit operatio, ita ut non deficiat in ulla sibi indita illustratione suscipienda, nec ab ea quidquam patitur ; qualis est lapis qui igne non consumitur, qui ignescit quidem, sed non comburitur ; sic etiam hic, dum potenter ad Deum imitandum adducitur, attamen non dejicitur, neque præ imbecillitate deiformem motum deserit, sed constantem intuetur in virtutem omni substantia superiorem, et ipsarummet virtutum conditricem, ejusdemque, quoad fieri potest, imago virtutiformis efficitur. Quemadmodum enim natura divina illi virtutem suppeditat, sic et hæc inferioribus : et secundum quod quidem ipsa virtus est, secundum primam rationem, ad differentiam earum quæ post ipsam sunt (hoc enim est ἀρχιδύναμος seu princeps virtutum) juxta gratiam sibi a Deo datam habet,

φασιν εἶναι τοὺς ἀμειλίκτους τούτους ὑποπεζίους τῶν προβαλλομένων αὐτὰς νοητῶν δυνάμεων, ἀναστέλλοντας ὡσπερ καὶ ἐπιβαίνοντας καὶ ἀντεχομένους τῶν πρὸ αὐτῶν, τοῦ μὴ πεσεῖν εἰς ὕλην, καὶ ἀσθενεστέρους κατὰ τοῦτο, καὶ προβαλλομένων ἑαυτοὺς, καθ' ὃ δέονται, εἰς τὸ κατέχειν ἑαυτοὺς εἰς τὸ ἄπτωτον. Ταῦτα μὲν οὖν ὡς ἐν ἐπιτόμῳ, τὰ ἐκείνων, ὁ δὲ ἅγιος σοφῶς τὰ ἐναντία πάντα αὐτοῖς φησιν· ἐκ Θεοῦ γὰρ αὐτὰς δημιουργικῶς ὑποστήναί φησιν, οὗ καὶ τὴν ἐμφέρειαν ἔχουσιν εἰς κυριότητα· αὐτὰς δὲ τὸ ἀμειλικτον κατὰ πάσης ὑφέσεως τῷ λόγῳ τῆς κυριότητος ἔχειν λέγει, κοπτούσας ὡσπερ καὶ διατεμνοῦσας, καὶ οὐκ ἐώσας κρατεῖν τὴν πρὸς τὰ αἰσθητὰ ἐπιθυμίαν, οὐ μὴν τὰς πρὸ αὐτῶν ἀναστέλλούσας. Ἄρα τοίνυν λέγει, ὅτι καὶ ἀμειλικτοὶ εἰσι πρὸς τὸ χεῖρον, καὶ τὴν κυριότητα ἔχουσι, κἀντεῦθεν τῶν πρὸ αὐτῶν οὐκ ἐξέρχονται, ὅπως μὴ εἰς ὕλην πέσοιεν. Τὴν δὲ τῶν ἁγίων δυνάμεων ὀνομασίαν οἰομαι δηλοῦν κατὰ κοινοῦ ἀρβρεωπόν τινα καὶ ἐδραῖαν ἀνδρίαν, φθελκτον, ἀθήλυτον, ἀνένδατον. Μὴ γὰρ ἀκούων θηλυκῶ ὀνομαζομένης ὀνόματι, εἰς θηλυπρεπές τι κατὰξῆς τὰς θείας δυνάμεις· ἡ γὰρ τοῦ ἀρβρενωποῦ σημασία καὶ λέξις, ἐπὶ γυναικῶν ἀνδρίζομένων καὶ ἀρβρενοφρόνων λέγεται, ἢ ἀρβρένων ἰσχὺν ἔχουσῶν. Ἐχουσι δὲ τὴν ἀνδρίαν· εἰς τί ; οὐ πρὸς τὰ ἐπαγόμενα δυσχερῆ τε καὶ λυπηρά, καθάπερ ἐστὶν ἐν ἡμῖν, ταῦτα γὰρ οὐτε ταῖς θείαις δυνάμεσι προσήκοντα· καὶ ἐξωθεν τὴν κίνησιν ἔχουσιν, ὡς ἄλλως μὴ ὄν φανῆναι τὴν τοιαύτην ἀνδρίαν, εἰ μὴ ἐπανασταίη τὸ δυσχερές. Οὐ πρὸς ταῦτα γοῦν, ἀλλ' εἰς πάσας τὰς κατ' αὐτὴν θεοειδεῖς ἐνεργείας. Κατ' αὐτὴν δὲ εἶπον, ὅτι ἐστὶν ἐκάστη ἰδίᾳ ἡ θεία ἐνεργεία, ὥστε μὴ ἐξασθενεῖν πρὸς μηδεμίαν ὑποδοχὴν τῶν ἐνδοιδομένων ἐλλάμψεων, καὶ οἷον πάσχειν ὑπ' αὐτῆς· οἷός ἐστιν ὁ μὴ τῷ πυρὶ δαπανώμενος λίθος, ὃς πυροῦται μὲν, οὐ καίεται δέ· οὕτω καὶ ἐν ταῦθα δυνατῶς ἐπὶ τὸ θεομίμητον ἀναγομένη, ὅμως οὐκ ἠττάται καὶ ἀπολείπει ἀνανδρίᾳ τὴν θεοειδῆ κίνησιν, ἀλλ' ἀρβρεπῶς ἀφορᾷ εἰς τὴν ὑπὲρ κᾶσαν οὐσίαν, δύναμιν τὴν καὶ αὐτὰς τὰς δυνάμεις δημιουργήσασαν, καὶ ταύτης εἰκὼν γίνεσθαι κατὰ τὸ ἐφικτὸν δυναμοειδῆς. Ὡς γὰρ ἡ θεία φύσις ἐνδυναμοῖ, οὕτω καὶ αὕτη τὰς ὑποθεθηκυίας· καὶ καθ' ὃ μὲν αὕτη ἐστὶ δύναμις κατὰ πρῶτον λόγον, πρὸς ἀντιδιαστολὴν τῶν μετ' αὐτὴν (τοῦτα γὰρ ἐστὶ τὸ ἀρχιδύναμος) δυνατῶς ἔχει κατὰ τὴν δοθείσαν χάριν ἀπὸ Θεοῦ ἐπεστράφθαι πρὸς τὴν αἰτίαν τῶν δυνάμεων, τὸν Θεόν· καθ' ὃ δὲ καὶ ὑποθεθηκυῖαι ταύτη δύναμις εἰσὶ, πρόεισιν εἰς ἐκείνας, διδοῦσα τὴν δύναμιν κατὰ θείαν πάντως μίμησιν. Τὴν δὲ τῶν ἁγίων ἐξουσιῶν ἐκφαντορικὴν ὀνομασίαν οἰμαι δηλοῦν, ἥτις ἐστὶ καὶ ὁροταγῆς τῶν προβῆθέντων δύο ταγμάτων, τὴν εὐταξίαν τὴν εὐκοσμον καὶ ἀσύμφυρτον περὶ τὰς θείας ἐλλάμψεις· τοῦτο γὰρ ἐστὶν ἴδιον τῆς ἐξουσίας, τὸ κατὰ τάξιν τὰ παρεμπύπτοντα διευθετεῖν, καὶ δίχα τινὸς περπερισμοῦ καὶ συμφύρσεως. Ἐπεὶ γὰρ ἡ ἐξουσία δύναμις ἐστὶ κατὰ τὴν ἑαυτῆς προσήκουσαν θέλησιν, (ἵνα τι ἀτάκτως καὶ συμφορικῶς ἢ εἴπη ἢ διαπράξῃται ὁ ἐξουσιάζων, εἰς ὃ μόνον δύναται καὶ

ἐξουσιάζει, καὶ ὅτε μὴ παρεμπίπτει ἐξωθέν τι τὴν ἐξουσίαν διακόπτον· τότε γὰρ οὐ τοῦ ἐξουσιάζοντός ἐστιν ἡ ἐξουσία, ἀλλὰ τοῦ καιροῦ, ἢ τυχὸν τοῦ ἐχθροῦ, ἢ τῆς λύπης, ἢ ἄλλου τινός· τοῦτο ἐστὶ καὶ ἐπὶ τῶν θείων ἐξουσιῶν. Ἐπεὶ γὰρ ταῦτα πάντα ἀλλότριά εἰσι τούτων, ἔχουσι δὲ τὴν ἐξουσίαν κατὰ θείαν χάριν ἀδιεχῆ καὶ ἀδιάκοπον, ὑποδέχονται καὶ τὰς θείας ἐλλάμψεις εὐκόσμως καὶ ἀσυμφύρτως, καὶ εὐτακτοὶ εἰσι πρὸς τὴν νοερὰν καὶ ὑπερκόσμιον αὐτεξουσιότητα· αἱ γὰρ αὐτεξουσιοὶ εἰσι, καὶ οὐ ποτὲ μὲν οὕτω, ποτὲ δὲ ἄλλως. Ἐπεὶ δὲ τῆς ἐξουσίας, τὸ μὲν ἐστὶν ἐνθεσμον, τὸ δὲ τυραννικὸν (ἐπιφέρεται γὰρ ἡ ἐξουσία καὶ τὴν τυραννίδα κατὰ τὸ, *Τὸν τυραννον οὐ ῥάδιον εὐσεβεῖν*), καὶ ὅτε μὲν τοῦ ἐνθεσμου ἔχεται ἡ ἐξουσία, ἀκράτητός ἐστι πρὸς τὸ ἀγαθόν· ὅτε δὲ τοῦ ἀθέσμου καὶ τυραννικοῦ, τῆ σφετέρᾳ δυνάμει πρὸς τὰ χεῖρω ἀποκέχρηται· ποιεῖται ἐνταῦθα τὴν διαίρεσιν τῆς ἐξουσίας ὁ ἅγιος, καὶ λέγει, ὅτι οὐ τυραννικῶς ἐπὶ τὰ χεῖρω ταῖς δυνάμεσιν ἀποκέχρηται αἱ ἅγαι ἐξουσίαι, ἀλλὰ ἐπὶ τὰ θεῖα ἀκρατήτως, ὅπερ ἐστὶν ἴδιον τῆς ἐξουσίας μετ' εὐταξίας, ὃ καὶ αὐτὸ τοῦ ἐνθέσμου τῆς ἐξουσίας. Μὴ μόνον αὐταὶ ἀνάγονται, ἀλλὰ καὶ τὰ μετ' αὐτάς ἀνάγουσιν ἀγαθοειδῶς (οὐκ ἐστὶ γὰρ φθόνος, οὐδὲ γλισχρότης τις, οὐδὲ φειδωλία τῷ ἀγαθῷ) καὶ πρὸς τὴν αἰτίαν αὐτῶν, ἣν καὶ ἐξουσιοποιὸν καὶ ἐξουσιάρχην φησί, (τὸ μὲν, ὡς τὰς ἐξουσίας δημιουργήσασαν καὶ ποιήσασαν, τὸ δὲ, ὡς τῶν ἐξουσιῶν ἀρχουσαν,) ἀφομοιοῦνται, ὡς θεμιτόν. Τοῦτο γὰρ ἐστὶν αὐταῖς ἡ τελείωσις, ἡ κατὰ τὸ ἐφικτόν ἀφομοίωσις· καὶ ταύτην τὴν θείαν ἀφομοίωσιν, καθὼς ἐνὶ ἐν τοῖς ἀγγέλοις, ἀναλαμβάνουσιν ἐν ταῖς κατὰ ταύτας εὐκόσμοις τάξεσι τῆς ἐξουσιαστικῆς δυνάμεως, δηλονότι ἐν ταῖς δυνάμεσι καὶ ἐν ταῖς κυριότησιν· αὐταὶ γὰρ εἰσιν αἱ κατ' αὐτάς τὰς τάξεις. Εἰ γὰρ μνησκόμεθα, ἐλέγομεν ἔμπροσθεν, ὅτι τὰ πᾶσιν ὑπάρχοντα, ἰδίως ἐκάστῳ ἐπὶ πλέον ἀπονενέμηται, ἵνα ἐντεῦθεν τὰ τῆς τάξεως διαφυλαχθῆσθαι· τοῦτο γὰρ σημαίνει καὶ τὸ ἀναλαμπούσης. Ἡ καὶ ἄλλως τὸ ἀναλαμπούσης, διὰ τὴν τοῦ φωτός ἰδιότητα· ἀνωφερὲς γὰρ τὸ φῶς, εἰ καὶ ἡ τούτου ἔλλαμψις καὶ ἐν τοῖς κάτω γίνεται. Πληρώσας τὰς θεοειδεῖς ἰδιότητας τῆς μέσης διακοσμῆσεως, μέτεισιν ἐπὶ τὴν ἱεραρχίαν αὐτῶν, τὴν κάθαρσιν, τὸν φωτισμὸν, τὴν τελείωσιν. Καθαίρεται τοίνυν, καὶ φωτίζεται, καὶ τελειοποιεῖται καθ' ὃν εἴρηται τρόπον ἐπὶ τῇ πρώτῃ διακοσμῆσει, ὅτι κακείνη καὶ αὕτη ὑπὸ τῶν θεαρχικῶν ἐλλάμψεων, πλην αὕτη δευτέρως διὰ τῆς πρώτης· διὰ γὰρ μέσης ἐκείνης τῆς πρωτοφανῶς ἐχούσης τὰς τελειώσεις, δευτεροφανῶς αἱ ἐλλάμψεις διαπορθμύονται.

quidquid univrsim accidit, cuilibet ut plurimum secundum modum proprium distribui, ut sic ea quæ sunt ordinis seruentur; hoc enim propter lucis proprietatem significat etiam vox *accendit*. Vel etiam aliter *accendit*, propter lucis proprietatem: lux enim sursum fertur, tametsi eius illustratio deorsum etiam fiat. De formibus proprietatibus mediæ distributionis absolutis, transit ad earum hierarchiam, id est, expiationem, illuminationem et perfectionem. Expiatur itaque, et illuminatur atque perficitur eo modo quo dictum est in prima distributione, quoniam tam illa quam hæc sub divinis est illustrationibus, verum hæc secundo loco per primam: illa enim mediante qua prima luce perficitur, secundæ illustrationis radii trajiciuntur.

§ II. Διὰ τοῦτο τὴν ἀκοήν τὴν δι' ἄλλου εἰς ἄλλον

A ut ad Deum virtutum auctorem valide conversa sit: in quantum vero etiam inferiores ab hac habent quod virtutes sint, vim suam in illas trajicit ac distribuit, secundum divinam prorsus imitationem. Porro nomen sanctarum potestatum declarativum, existimo significare ordinem prædictis illis duobus æqualem, bene ordinatum, decorum

80 et inconfusum circa divinas illustrationes: proprium enim potestatis est, ea quæ incidunt in ordinem dirigere, idque sine temeritate ac confusione. Cum enim potestas virtus sit secundum voluntatem ipsi convenientem (ut inordinate quid et confuse vel dicat vel agat is qui præditus est potestate, in quod solum potens sit et potestatem habeat, idque quando nihil incidit extrinsecus impediens potestatem; tunc utique non est potestas ista potestatem habentis, sed temporis, vel forte inimici, vel tristitiæ vel alicujus alterius), hoc in potestatibus etiam divinis locum habet. Cum enim hæc omnia ab ipsis aliena sint, habeant autem potestatem a divina gratia indivisam atque indeficientem, divinas etiam illustrationes ordinate et inconfuse recipiunt, ac bene dispositi sunt ad spiritalem et supermundialem arbitrii libertatem; quoniam semper arbitrii sui potestatem habent, nec modo quidem sic, modo vero aliter affecti sunt. Cum autem potestas alia quidem legitima sit, alia vero tyrannica (infert enim potestas etiam tyrannidem, juxta illud, *Tyrannum non facile est colere*), et quando quidem legitima potestas obtinetur, invicta est ad bonum; quando autem illegitima et tyrannica, tunc propria vi ad malum abutitur: facit hic sanctus divisionem potestatis, ac dicit, virtutes sanctas non tyrannice ad mala virtutibus abuti, sed animo invicto ad divina tendere; quod est proprium potestatis bene ordinatæ, atque adeo etiam legitimæ. Neque tantum ipsæ ad superna transeunt, verum etiam inferiora sua boniformiter adducunt (non enim est invidia, neque tenacitas, neque parcimonia bono), et ad Auctorem suum, quem potentificum et potentiæ principatum vocat (illud quidem, quoniam potestates condidit ac creavit; hoc vero, quia potestates regit), quantum fas est, assimilantur. Siquidem ipsarum perfectio est Dei, quanta fieri potest, assimilatio: hancque divinam assimilationem, quantum licet angelis, accendunt in suis ornatissimis ordinibus potestativæ virtutis, scilicet in virtutibus et dominationibus: hæc enim sunt ordinis ejusdem cum iis. Siquidem recte meminimus, diximus antea,

D lectio est Dei, quanta fieri potest, assimilatio: hancque divinam assimilationem, quantum licet angelis, accendunt in suis ornatissimis ordinibus potestativæ virtutis, scilicet in virtutibus et dominationibus: hæc enim sunt ordinis ejusdem cum iis. Siquidem recte meminimus, diximus antea, secundum modum proprium distribui, ut sic ea quæ sunt ordinis serventur; hoc enim propter lucis proprietatem significat etiam vox *accendit*.

Vel etiam aliter *accendit*, propter lucis proprietatem: lux enim sursum fertur, tametsi eius illustratio deorsum etiam fiat. De formibus proprietatibus mediæ distributionis absolutis, transit ad earum hierarchiam, id est, expiationem, illuminationem et perfectionem. Expiatur itaque, et illuminatur atque perficitur eo modo quo dictum est in prima distributione, quoniam tam illa quam hæc sub divinis est illustrationibus, verum hæc secundo loco per primam: illa enim mediante qua prima luce perficitur, secundæ illustrationis radii trajiciuntur.

§ II. Itaque notitiam, quæ a Zacharia, et Da

niele, et Ezechiele prophetis, per alium ad alium angelum transfusa dicitur, exemplum faciamus perfectionis quæ eminus procurata, progressu ac profusione subobscurè ad inferiores pervenit. Obscuram autem perfectionem dixit, non propter propriam ejus remissionem, sed propter imbecillitatem recipientium : hoc enim significat, vocando secundas partes initiationis, id est obscurius initiari secunda. Verborum suorum exemplum sumit ab iis quæ apud homines sunt initiationibus, idque non a semetipso, sed ab ipsismet sacrorum peritis initiatoribus nostris. Quemadmodum enim illi dicunt, per se apparentes plenitudines atque illustrationes (juxta illud, *De plenitudine ejus omnes accepimus*^a) perfectiores esse iis quæ per alias divinas participationes hauriuntur (initiati enim, sive, ut sic dicam, perfecti sunt divini apostoli ab ipso met Salvatore nostro Jesu Christo ac Deo, vel a sancto vivificoque Spiritu tempore Pentecostes ; consecrati etiam sunt summi sacerdotes per ipsos, attamen perfectior omnino est eorum consecratio) : quemadmodum, inquam, qui in divinis excellentes sunt, de his aiunt ; ita etiam existimo hunc sanctum dicere, immediatam participationem primæ distributionis evidentiorè esse ea quæ mediantibus aliis confertur. Idcirco etiam ex sacerdotali traditione habemus, primos sequentium perfectiores, et illuminatores, et expiatores nominari, ut qui ab eis adducantur ad omnium principium, divinasque participant expiationes, illuminationes ac consecrationes : siquidem hoc a Deo divinis etiam ordinibus lege statutum est, ut quæ secunda sunt, per prima divinas participant illuminationes : ordo enim tam cœlestia quam terrestria continet. Sermonem suum, quod secunda **82** mediantibus primis illustrentur, confirmat a divinis sacrisque prophetis, quos et theologos vocat, ut qui sermones Dei nobis annuntiant. Hoc utique, inquit, a theologis expressum reperias, ac primum a Zacharia : cum enim Dei clementia (nam Dei punitio quoque clementia est, juxta illud, paterna etiam correctio benignitas existit ; quoniam instar patris deduxit ac direxit Israel, quandoque quidem promissionibus bonorum, quandoque vero minis ac suppliciis), quando, inquam, Dei clementia Israel erudiens per captivitatem Babyloniorum (hoc autem pro sacra ejus salute contigit ; omnis enim salus a Deo sacra est, quia non tantum corpus servat, sed etiam animam) ut ad Creatorem ipsum converteret, ultricibus ac feris gentibus tradidit corrigendum ; et ut ad meliorem frugem traduceret, aliquando quidem gentibus tradidit, aliquando vero a captivitate liberavit, et ad pristinam benigne clementerque ac magnifice fortunam reduxit ; videt ille theologus Zacharias quemdam primorum (ut existimo, propter eorum quæ dicuntur reverentiam) angelorum (angelorum, inquam, propter commune nomen, cum alioquin ultimus, non au-

^a Joan. 1, 16.

A ἄγγελον λεγομένην διαπορθμεύεσθαι παρά τε τῆ Ζαχαρίᾳ, καὶ Δανιήλ, καὶ Ἰεζεκιήλ τοῖς προφήταις, σύμβολον ποιησόμεθα τῆς πόρρωθεν ἐπιτελουμένης, καὶ διὰ μέσης ἐτέρας τάξεως τελειώσεως, τῆς διὰ τὴν πρόδον τὴν εἰς δευτέρωσιν ἀμυδρομένης. Ἀμυδρομένην δὲ τὴν τελείωσιν εἶπεν, οὐ διὰ τὴν οἰκείαν αὐτῆς ἀτονίαν, ἀλλὰ παρὰ τὸ ὑφαιμένον τῶν δεχομένων· τοῦτο γὰρ δηλοῖ τὸ εἰπεῖν δευτέρωσιν τελειώσεως, τουτέστι τὸ ἀμυδρότερον τελειοῦσθαι τὰ δευτέρα. Ἀναλογίαν ποιεῖται τῶν λόγων αὐτοῦ ἀπὸ τῶν παρ' ἀνθρώποις τελειώσεων, καὶ τοῦτο οὐ τίθησιν ἀφ' ἑαυτοῦ, ἀλλ' ἀπὸ τῶν δεινῶν περὶ τὰς ἱεράς ἡμῶν τελετάς. Ὡς γοῦν ἐκεῖνοί φασι τὰς αὐτοφανεῖς ἀποπληρώσεις καὶ ἐλλάμψεις (κατὰ τὸ, Ἐκ τοῦ πληρώματος αὐτοῦ πάντες ἐλάβομεν) τῶν δι' ἐτέρων θεῶν μεθέξεων τελειοτέρας εἶναι, (ἐτελέσθησαν γὰρ, φέρε εἰπεῖν, οἱ θεοὶ ἀπόστολοι παρ' αὐτοῦ τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ καὶ Θεοῦ· ἢ παρὰ τοῦ ἁγίου καὶ ζωαρχικοῦ Πνεύματος, ἐν τῷ καιρῷ τῆς Πεντηκοστῆς, ἐτελέσθησαν καὶ οἱ ἀρχιερεῖς δι' αὐτῶν, καὶ τελειότερα πάντως ἐστὶν ἐκείνων ἢ τελειώσις) ὡς γοῦν οἱ δεινοὶ τὰ θεῖα φασι περὶ τούτων, οὕτως, οἶμαι, φησὶν ὁ ἅγιος, τὴν ἄμεσον μετουσίαν τῆς πρώτης διακοτμήσεως ἐναργεστέραν εἶναι τῶν δι' ἐτέρων μέσων ἀποτελουμένων. Διὸ καὶ ἐξ ἱερατικῆς παραδόσεως ἔχομεν, ὅτι τελεσταὶ καὶ φωτιστικοὶ καὶ καθαρτικοὶ οἱ πρώτοι τῶν δευτέρων ὀνομάζονται, ὡς δι' αὐτῶν ἀναγομένων τούτων ἐπὶ τὴν πάντων ἀρχὴν καὶ ἐν μετουσίᾳ γινομένων τῶν θεῶν καθάρσεων, φωτισμῶν καὶ τελειώσεων· τοῦτο γὰρ ἐστὶ **C** νομοθετημένον καὶ παρὰ τοῦ Θεοῦ τοῖς θεοῖς τάγμασι, τὸ διὰ τῶν πρώτων τὰ δευτέρα, τῶν θεῶν μετέχειν ἐλλάμψεων· τάξις γὰρ συνέχει τὰ τε οὐράνια καὶ τὰ ἐπίγεια. Συνιστᾷ τὸν λόγον αὐτοῦ, ὅτι διὰ μέσων τῶν πρώτων οἱ δευτεροὶ ἐλλάμπονται, ἀπὸ τῶν θεῶν καὶ ἱερῶν προφητῶν, οὓς καὶ θεολόγους φησὶν, ὡς λόγους Θεοῦ ἡμῖν ἐξαγγέλλοντας. Εὐρήσεις γοῦν, λέγει, τοῦτο δηλούμενον τοῖς θεολόγοις· καὶ πρῶτον τῷ Ζαχαρίᾳ· ἦνίκα γὰρ ἡ τοῦ Θεοῦ φιλανθρωπία, (ἢ γὰρ τοῦ Θεοῦ τιμωρία φιλανθρωπία ἐστὶ, κατὰ τὸ, Γίνεται φιλανθρωπία ἢ τιμωρία ἢ πατρικὴ· ὡς γὰρ πατὴρ ἐνήγε καὶ ἐπαιδαγωγῆεν τὸν Ἰσραὴλ, ποῦ μὲν δι' ἐπαγγελιῶν τῶν ἀγαθῶν, ποῦ δὲ δι' ἀπειλῶν καὶ τιμωριῶν) ἦνίκα γοῦν ἡ τοῦ Θεοῦ φιλανθρωπία τὸν Ἰσραὴλ παιδεύουσα δι' αἰχμαλωσίας **D** τῶν Βαβυλωνίων, (τοῦτο δὲ γέγονεν ὑπὲρ τῆς ἱεράς αὐτοῦ σωτηρίας· πᾶσα γὰρ σωτηρία παρὰ Θεοῦ ἱερά ἐστίν, ὅτι οὐχ ἀπλῶς σῶμα σώζει, ἀλλὰ καὶ ψυχὴν,) ἔν' ἐπιστραφῆ πρὸς τὸν ποιήσαντα, τιμωροῖς καὶ ἀγρίοις ἔθνεσι παρέδωκεν εἰς ἐπανόρθωσιν· καὶ ἵνα μετάγῃ ἐπὶ τὸ κρεῖττον, ποῦ μὲν παρεδίδου τοῖς ἔθνεσι, ποῦ δὲ τῆς αἰχμαλωσίας ἤφιει, καὶ πρὸς τὴν προτέραν ἐπιεικῶς καὶ φιλανθρώπως καὶ μεγάλως ἐπανῆγεν εὐπάθειαν· ὅρᾳ ὁ θεολόγος Ζαχαρίας ἕνα τῶν πρώτων (οἶμαι λέγων διὰ τὴν τῶν λεγομένων ἐλλάθειαν) καὶ τῶν περὶ Θεοῦ ἀγγέλων (ἀγγέλων δὲ λέγω διὰ τὴν κοινὴν ἐπωνυμίαν, ἐπεὶ ἄλλως ὕστερον, οὐ πρῶτον τάγμα οἱ ἄγγελοι) παρ' αὐτοῦ τοῦ Θεοῦ μαθόντα τοὺς παρακλητικὰς λόγους· ἕτερον δὲ τῶν

ὑποθέσθηκότων ἀγγέλων, πρὸς ὑπάντησιν τοῦ πρώτου προπορευόμενον (τάχα μὲν τοῦ προφήτου, τάχα δὲ πρὸ τοῦ τὸν μείζονα ἄγγελον ἔλθειν πρὸς αὐτὸν, τῆς προθέσεως σημαινούσης χρόνον τινὰ) καὶ ὑπαντῶντα πρὸς ὑποδοχὴν τῆς ἐλλάμψεως· εἶτα καὶ μουόμενον τὴν θεῖαν βουλήν παρ' αὐτοῦ, ὡς παρὰ πρώτου ἱεράρχου καὶ ἐπιτροπέου εἰς τὸ μυῆσαι τὸν θεολόγον, ὅτι κατάκαρπος κατοικηθήσεται Ἱερουσαλήμ ἀπὸ πλήθους ἀνθρώπων. Λέγει γὰρ ὁ θεοπτικώτατος Ζαχαρίας· *Καὶ ἦρα τοὺς ὀφθαλμοὺς μου, καὶ εἶδον, καὶ ἰδοὺ ἀνὴρ, ἐν τῇ χειρὶ αὐτοῦ σχοινίον γεωμετρικόν. Καὶ εἶπα πρὸς αὐτόν, Πού πορεύῃ; καὶ εἶπε πρὸς με· Διαμετρήσαι τὴν Ἱερουσαλήμ, τοῦ ἰδεῖν πηλίκον τὸ πλάτος αὐτῆς ἐστὶ, καὶ πηλίκον τὸ μῆκος. Καὶ ἰδοὺ ἄγγελος ὁ λαλῶν ἐν ἐμοὶ εἰστήκει, καὶ ἄγγελος ἕτερος ἐξεπορεύετο εἰς συνάντησιν αὐτοῦ, καὶ εἶπε πρὸς αὐτόν λέγων· Δράμε, καὶ λάλησον πρὸς τὸν νεαρίαν ἐκεῖνον, λέγων· Κατάκαρπος κατοικηθήσεται Ἱερουσαλήμ ἀπὸ πλήθους ἀνθρώπων. Καὶ ταῦτα μὲν τὰ τοῦ προφήτου ῥητά· τὸ δὲ ὄρα, πῶς λέγει ὁ προφήτης· Ἐξεπορεύετο ὁ δὲ θεὸς οὗτος ἀνὴρ· Προεπορεύετο. Ἰσθὶ δὲ, ὅτι ὁ λαλῶν τοὺς παρακλητικούς ἐν τῷ Ζαχαρία, οὗτός ἐστιν ὁ τὸ θεῖον ἀμέσως μαθὼν βούλημα, καθὼς λέγει· *Καὶ ἀπεκρίθη Κύριος παντοκράτωρ τῷ ἀγγέλῳ τῷ λαλοῦντι ἐν ἐμοὶ ῥήματα καλὰ, καὶ λόγους παρακλητικούς, οὕτινος ἱσταμένου, προεπορεύθη, ἤγουν ἐξεπορεύθη ἕτερος, πρὸς ὃν εἶπεν ἐκεῖνος ὁ λαλῶν, Δράμε, καὶ εἶπε τὸ καὶ τό. Ἐτερος δὲ τῶν προφητῶν ὁ Ἰεζεκιήλ, καὶ παρ' αὐτῆς τῆς ἐπὶ τῶν χερουθὶμ Θεότητος, πανιέρως νομοθετηθῆναι τὸ τοιοῦτον, ἤγουν τὴν τοιαύτην τάξιν· τὸν γὰρ Ἰσραὴλ, ὡς εἴρηται, διὰ τῆς τιμωρίας φιλανθρώπως καὶ πατρικὸν τρόπον ἐπὶ τὸ κραιττον μεταγούσα, ἐν δικαιοσύνῃ Θεῷ πρεπούση διαχωρίζεσθαι τῶν ὑπευθύνων τοὺς ἀνευθύνους ἐδικαίωσε. Τοῦτο μυεῖται πρῶτος μετὰ τὰ Χερουθὶμ ὁ τὴν ὄσφιν σαπφείρω περιεζωσμένος, ὃς τὸν ποδῆρη ὡς ἱεράρχης ἐνδεύκει· τὸ γὰρ σχῆμα ἱερατικόν, οὗ γὰρ ἦν τῶν κολαζόντων, ἀλλὰ τῶν λυτρούμενων τοὺς σωτηρίας ἀξίους. Τοὺς δὲ λοιποὺς ἕξ ἀγγέλους τοὺς τιμωρητικούς, οἳ τοὺς πέλυκας εἶχον, ἡ θεϊκὴ ταξιαρχία κελεύει παρὰ τοῦ φοροῦντος τὸν ποδῆρη μυεῖσθαι τὴν τοῦ Θεοῦ κρίσιν· τῷ μὲν γὰρ φοροῦντι τὸν ποδῆρη ἔφη, μέσση διελθεῖν τὴν Ἱερουσαλήμ, καὶ δοῦναι σημεῖον ἐπὶ τὰ τῶν ἀνευθύνων πρόσωπα· τοῖς ἄλλοις δὲ λέγει· *Πορεύεσθε ὀπίσω αὐτοῦ, καὶ κόπτετε, καὶ μὴ φείδεσθε, ἐπὶ δὲ πάντας, ἐφ' ὅσους ἐστὶ τὸ σημεῖον, μὴ ἐγγίσητε. Τὸ γούν· Πορεύεσθε ὀπίσω αὐτοῦ, τί ἄλλο δηλοῖ, ἢ ὅτι, Ἐχετε τοῦτον ἑξαρχὸν τῶν πραττομένων, τὸν εἰδῶτα καὶ τὸ ἐμὸν βούλημα; Ἐχει δὲ καὶ τὰ τοῦ προφήτου ῥητὰ ἐπὶ λέξεως οὕτω· *Καὶ ἰδοὺ ἕξ ἄνδρες ἤρχοντο ἀπὸ τῆς ὁδοῦ τῆς πύλης τῆς ὑψηλῆς, τῆς βλεπούσης πρὸς βορρᾶν, καὶ ἐκάστου πέλυξ ἐν τῇ χειρὶ αὐτοῦ. Καὶ εἰς ἀνὴρ ἐν μέσῳ αὐτῶν, ἐνδεδυκὸς ποδῆρη, καὶ ζώνησιμφορον ἐπὶ τῆς ὄσφους αὐτοῦ. Καὶ εἰσῆλθο-****

^b Zach. 1, 1. ^c Zach. 1, 15. ^d Ezech. 5.

tem primus ordo angelorum sit), ab ipsomet Deo discentem verba consolationis; alterum autem inferiorum angelorum primo isti obviam præcedentem (forsitan quidem prophetæ, forte vero antequam major angelus ad ipsum venisset, præpositione nimirum spatium aliquod denotante) et ad illustrationem capiendam occurrentem; deinde etiam ab ipso divinum consilium, tanquam a sacerdote summo, percepisse, jussumque theologum docere, futurum ut frugifera Jerusalem a magna hominum multitudine incolenda foret. Ait enim Dei perspicacissimus Zacharias: *Et levavi oculos meos, et vidi; et ecce vir, et in manu ejus funiculus geometricus. Et dixi ad eum: Quo vadis? et dixit ad me: Ut metiar Jerusalem, et videam quanta sit latitudo ejus, et quanta longitudo ejus. Et ecce angelus, qui loquebatur in me, stabat, et alius angelus egrediebatur in occursum ei. Et ait ad eum, dicens: Curre, et loquere ad adolescentem illum, dicens: Frugifera habitabitur Jerusalem a multitudine hominum* ^b. Et hæc quidem verba sunt prophetæ; tu vero considera quomodo dicat propheta: *Egressus est; 83* hic autem vir divinus: *Præcedebat*. Scito autem, quod qui loquitur consolatorios sermones in Zacharia, ipse sit qui immediate divinam voluntatem didicit, quemadmodum ait: *Et respondit Dominus omnipotens angelo loquenti in me verba bona, et sermones consolatorios* ^c, quo stante præcessit, sive egressus est alius, ad quem dixit ille qui loquebatur: *Curre, et dic hoc et hoc*. Quidam etiam alius propheta Ezechiel, a Deitate ipsa, quæ cherubim transcendit ^d, sacrosancte quid simile sive talem ordinem sancitum ait: cum enim Israeliticum populum, ut dictum est, clementia paterna per disciplinam ad frugem traduceret meliorem, æquitate Deo digna reos ab insontibus discernendos censuit. Hoc primus post cherubim docetur ille cujus renes sapphiro præcineti erant, quique talari veste tanquam pontifex amiciebatur. Habitus enim ille sacerdotalis est, nec erat punientium, sed liberantium eos qui salute digni erant. Cæteros deinde sex angelos securibus armatos jubet divina ordinatio ab eo qui poderem gerebat divinum iudicium edoceri: illi enim qui poderem ferebat præcipiebat, ut per mediam Jerusalem transiret, atque signum daret in frontibus innocentium: aliis autem dicebat: *Exite post eum, et percutite, et nolite parcere, ad omnes autem super quos est signum ne appropinquetis*. Illud itaque, *Exite post eum*, quid aliud significat, quam: Habetote hunc ducem rerum agendarum, ut qui meam quoque sciat voluntatem? Verba autem prophetæ sic habent: *Et ecce sex viri veniebant de viâ portæ excelsæ respicientis ad aquilonem, et uniuscujusque vas exterminationis in manu ejus. Et vir unus in medio eorum vestitus veste talari, et zona sapphiri super lumbos ejus. Et ingressi sunt, et steterunt adherentes altari aeneo: et gloria Dei Israel ascendit de cherubim*

existens super eos, et vocavit virum qui indutus erat veste talari, qui habuit super lumbo ejus zonam saphiri, et dixit Dominus ad eum: Transi mediam Jerusalem, et da signum super frontes virorum gementium et dolentium super cunctis iniquitatibus quæ fiunt in medio ejus. Et illis dixit, audiente me: **84** Ite in civitatem post eum, et percutite, et non parcatis oculis vestris, et non senem et juvenem, et virginem et parvulos, et mulierem interficite ad deletionem, super autem omnes super quos est signum ne appropinquetis. Quid autem quis dicat de illo angelo, qui Danieli ait hoc et hoc? narratur enim in decima visione Danielis: Et ecce vir Gabriel, quem vidi in visione in principio, volans, et tetigit me quasi hora sacrificii vespertini, et erudit me, et locutus est mecum, et dixit, Daniel nunc egressus sum ut præberem intelligentiam. In principio deprecationis tuæ egressus est sermo, et ego veni ut annuntiarem tibi, quia vir desideriorum es tu^f. Vel iterum, quid dicat aliquis de illo qui ignem accepit, ut in Ezechiele narratur? ait enim: Et factum est, cum præcepisset ipse viro qui indutus erat stola sancta dicens: Sume ignem de medio rotarum, de medio cherubim: et intravit, et stetit adhærens rotis, et extendit cherub manum suam in medium ignis existentis in medio cherubim, et accepit et dedit in manus ejus qui indutus erat stolam sanctam, et accepit et egressus est^g. Hoc sanctus hic ait ordinis angelici rationem luculentius confirmare, quod induto stolam præceptum sit ignem accipere, dumque iret ut ignem acciperet, quemdam cherubim ei ministrasse, ignemque acceptum in manus ipsi tradidisse. Rursum, quid dicat quis de eo qui vocavit divinissimum Gabrielem, sicut in nona visione Danielis commemoratur? Et factum est, cum viderem ego Daniel visionem, et quærerem intelligentiam, et ecce stetit in conspectu meo quasi visio viri, et audivi vocem viri inter Ubal: et vocavit, et dixit: Gabriel, fac intelligere illum visionem; et venit, et stetit juxta stationem meam; et cum veniret ipse turbatus sum, et cado in faciem meam, et dixit ad me: Intellige, fili hominis^h. Quid vero? dicat quis: etiam cætera, quæ a sacris prophetis dicta sunt de decoro ordine cælestium, cui sacer hic ordo noster hierarchicus, quoad fieri potest, assimilatur: siquidem superioris illius mysticæ hierarchiæ imitatio quædam sunt quæ in Ecclesia perficiuntur, et hæc decoris eorum quædam sunt imagines; siquidem hæc nostra hierarchia per illam efformatur et ad Deum adducitur, qui supernaturalis ordinis principatus est omnis hierarchiæ, omnemque sacrum ordinem instituit.

δυνατὸν, ἀφωμοιωταί· μίμημα γὰρ τῆς τῶν ἁνω μυστικῆς ἱεραρχίας τὰ ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ τελούμενα. καὶ ταῦτα τῆς ἐκείνων εὐπρεπειᾶς εἰκόνες εἰσὶ· τυποῦται γὰρ ἡ καθ' ἡμᾶς ἱεραρχία δι' ἐκείνης, καὶ ἀνάγεται πρὸς αὐτὸν τὸν Θεὸν, τὴν ὑπερούσιον ταξιαρχίαν ἀπάσης ἱεραρχίας, τὸν πάσης ἱερᾶς τάξεως ἀρχηγόν.

^e Ezech. ix, 2. ^f Dan. ix, 21. ^g Ezech. x, 6. ^h Dan. viii, 15.

A *σαν καὶ ἔστησαν ἐχόμενοι τοῦ θυσιαστηρίου τοῦ χαλκοῦ· καὶ δόξα τοῦ Θεοῦ τοῦ Ἰσραὴλ ἀνέβη ἀπὸ τοῦ χερουβίμ ἢ οἷσα ἐπ' αὐτοῦ, καὶ ἐκάλεσε τὸν ἄνδρα τὸν ἐνδεδυκότα τὸν ποδήρη, ὃς εἶχε ἐπὶ τῆς ὀφύος τὴν ζώνην· καὶ εἶπε Κύριος πρὸς αὐτόν· Διάλθε μέσσην τὴν Ἱερουσαλήμ, καὶ δὸς τὸ σημεῖον ἐπὶ τὰ μέτωπα τῶν ἀνδρῶν τῶν καταστεραζόντων, καὶ τῶν κατοδυνωμένων ἐπὶ πάσαις ταῖς ἀνομίαις ταῖς γινόμεναις ἐν μέσῳ αὐτῆς. Καὶ τοῦτοις εἶπερ ἀκούοντός μου· Πορεύεσθε εἰς τὴν πόλιν ὀπίσω αὐτοῦ, καὶ κόπτετε, καὶ μὴ φείδεσθε τοῖς ὀφθαλμοῖς ὑμῶν, καὶ μὴ ἐλεήσητε· πρεσβύτερον, καὶ νεώτερον, καὶ παρθένον, καὶ νῆπια, καὶ γυναῖκα ἀποκτείνετε εἰς ἐξάλειψιν, ἐπὶ δὲ πάντας ἐφ' οὓς ἐστὶ τὸ σημεῖον, μὴ ἐγγίσητε. Τί ἂν τις εἴποι περὶ τοῦ ἀγγέλου φήσαντος τῷ Δανιὴλ τὸ καὶ τὸ; Φέρεται γὰρ ἐν τῇ δεκάτῃ ὁράσει τοῦ Δανιὴλ· Καὶ ἰδοὺ ὁ ἄνθρωπος Γαβριὴλ, ὃν εἶδον ἐν τῇ ὁράσει ἐν τῇ ἀρχῇ, πετόμενος, καὶ ἤψατό μου ὡσεὶ ὄραν θυσίας ἐσπεριῶς, καὶ ἐσυνέτισέ με, καὶ ἐλάλησε μετ' ἐμοῦ, καὶ εἶπε· Δανιὴλ, νῦν ἐξῆλθον συμβιβᾶσαι σύρεσιν. Ἐν ἀρχῇ τῆς δεήσεώς σου ἐξῆλθεν ὁ λόγος, καὶ ἐγὼ ἦλθον τοῦ ἀναγγεῖλαι σοι, ὅτι ἄνθρωποι ἐπιθυμῶν εἰ σύ. Ἡ πάλιν, τί λέγοι ἂν τις περὶ τοῦ τὸ πῦρ ἀνειληφότος, καθὼς ἐν τῷ Ἰεζεκκιὴλ φέρεται; λέγει γάρ· Καὶ ἐγένετο αὐτῶν ἐν τῷ ἐντέλλεσθαι τῷ ἀνδρὶ τῷ ἐνδεδυκότι τὴν στολὴν τὴν ἀγίαν λέγων· Λάβε πῦρ ἐκ μέσου τῶν τροχῶν, καὶ ἐκ μέσου τῶν χερουβίμ· καὶ εἰσῆλθε, καὶ ἔστη ἐχόμενος τῶν τροχῶν· καὶ ἐξέτεινεν ὁ χερουβὶμ τὴν χεῖρα αὐτοῦ εἰς μέσον τοῦ πυρὸς τοῦ ὄντος ἐν μέσῳ τῶν χερουβίμ, καὶ ἔλαβε, καὶ ἔδωκεν εἰς τὰς χεῖρας τοῦ ἐνδεδυκότος τὴν στολὴν τὴν ἀγίαν, καὶ ἔλαβε, καὶ ἐξῆλθε. Τοῦτο λέγει καὶ περισσότερον εἰς εὐταξίας λόγον ὁ ἅγιος, ὅτι ἐνετείλατο τῷ ἐνδεδυκότι τὴν στολὴν, λαβεῖν τὸ πῦρ· καὶ ἐν τῷ ἐλθεῖν αὐτὸν λαβεῖν τὸ πῦρ, ἐν τῶν χερουβίμ διηκόνησε, καὶ ἔλαβε τὸ πῦρ, καὶ ἔδωκε πρὸς τὰς χεῖρας ἐκείνου. Ἡ πάλιν, τί ἂν λέγοι τις περὶ τοῦ κεκληκότος τὸν θεϊότατον Γαβριὴλ, καθὼς ἐν τῇ θ' ὁράσει τοῦ Δανιὴλ φέρεται; Καὶ ἐγένετο ἐν τῷ ἰδεῖν με, ἐγὼ Δανιὴλ, τὴν ὄρασιν, καὶ ἐζήτησαν σύρεσιν· καὶ ἰδοὺ ἔστη ἐνώπιόν ἐμοῦ ὡς ὄρασις ἀνδρός, καὶ ἤκουσα φωνὴν ἀνδρός ἀνάμεσον τοῦ οὐβάλ⁸⁹· καὶ ἐκάλεσε, καὶ εἶπε· Γαβριὴλ, συνέτισον ἐκείνον τὴν ὄρασιν, καὶ ἦλθε, καὶ ἔστη ἐχόμενος τῆς στάσεώς μου· καὶ ἐν τῷ ἐλθεῖν αὐτόν, ἐθαμβήθη, καὶ πλιτω ἐπὶ πρόσωπόν μου· καὶ εἶπε πρὸς με· Σύρες, νιὲ ἀνθρώπου. Τί δέ; λέγοι τις· καὶ ὅσα ἄλλα παρὰ τῶν ἱερῶν προφητῶν εἴρηται περὶ τῆς εὐκοσμίας τῶν οὐρανίων, πρὸς ἣν καὶ ἡ εὐταξία τῆς παρ' ἡμῖν ἱεραρχίας, κατὰ τὸ*

μυστικῆς ἱεραρχίας τὰ ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ τελούμενα.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Θ'.

A

85 CAPUT IX.

Περὶ τῶν ἀρχῶν, καὶ τῶν ἀρχαγγέλων καὶ τῶν ἀγγέλων, καὶ περὶ τῆς τελευταίας αὐτῶν ἱεραρχίας.

De principatibus, archangelis et angelis, deque ultimæ eorumdem hierarchia.

SYNOPSIS CAPITIS.

I. Exponit quid significent principatus. II. Quid archangeli et angeli; et quodnam sit horum officium. III. Ostendit non angelis impulandum esse, quod aliqui sub illorum directione non proficiant; illos enim et Deum ex parte sua nemini deesse, exemplis probat. IV. Declarat divinam erga omnes providentiam; et quo sensu Israel peculiariter pars Domini dictus sit.

§ I.

Λοιπὸς ⁶⁰ ἡμῖν εἰς θεωρίαν ἱερὰν διάκοσμος ὁ τὰς ἀγγελικὰς συγκλείων ἱεραρχίας, ὁ πρὸς τῶν θεοειδῶν ἀρχῶν, ἀρχαγγέλων τε καὶ ἀγγέλων διακοσμούμενος. Καὶ πρῶτας μὲν εἰπεῖν ἀναγκαῖον οἶμαι κατὰ τὸ ἐμὸν δυνατόν τὰς τῶν ἁγίων αὐτῶν ἐπωνυμιῶν ἐκφαντορίας· ἐκφαίνει γὰρ ἡ μὲν τῶν οὐρανίων ἀρχῶν τὸ θεοειδῶς ἀρχικὸν καὶ ἡγεμονικὸν μετὰ τάξεως ἱεράς, καὶ ταῖς ἀρχικαῖς πρεπωδεσάτης δυνάμεις, καὶ τὸ πρὸς τὴν ὑπεράρχιον ἀρχὴν αὐτάς τε δλικῶς ἐπεστράφθαι, καὶ ἐτέρων ἀρχικῶς ἡγεῖσθαι· καὶ τὸ πρὸς αὐτὴν ἐκείνην, ὡς δυνατόν, ἀποτυποῦσθαι τὴν ἀρχοποιὸν ἀρχὴν, ἀναφαίνειν τε τὴν ὑπερούσιον αὐτῆς ⁶¹ ταξιαρχίαν, τῇ τῶν ἀρχικῶν εὐκοσμίᾳ δυνάμειων.

B Reliqua nobis ad contemplandum superest sacra illa distinctio, quæ angelicas concludit hierarchias deiformibus principatibus, archangelis et angelis adornata. Ac primum quidem pro virili necessario mihi explicandas censeo sacrorum eorum nominum significationes: nomen siquidem cœlestium principatum significat eorum, cum sacro quodam principalibusque virtutibus convenientissimo ordine, deiformiter principandi atque gubernandi potestatem, nec non ad superprincipalem principatum totaliter se convertendi, et ad ipsum alios quoque principaliter ducendi, ipsiusque principificis formam principatus in semetipsis, quantum fas est, exprimendi, ejusdemque superessentialem ordinandi principatum, in principalium virtutum dispositione declarandi facultatem.

§ II.

Ἡ δὲ τῶν ἁγίων ἀρχαγγέλων ὁμοταγῆς μὲν ἐστὶ ταῖς οὐρανίαις ἀρχαῖς. Ἔστι γὰρ αὐτῶν τε καὶ τῶν ἀγγέλων, ὡς ἔφην, ἱεραρχία μία καὶ διακόσμησις· πλήν ἐπειπερ οὐκ ἔστιν ἱεραρχία, μὴ καὶ πρῶτας, καὶ μέσας, καὶ τελευταίας δυνάμεις ἔχουσα, ἡ τῶν ἀρχαγγέλων ἁγία τάξις, κοινωνικῶς τῇ ἱεραρχικῇ μεσότητι τῶν ἀκρων ἀντιλαμβάνεται· ταῖς τε γὰρ ἀγιωτάταις ἀρχαῖς κοινωνεῖ, καὶ τοῖς ἁγίοις ἀγγέλοις· ταῖς μὲν, ὅτι πρὸς τὴν ὑπερούσιον ἀρχὴν ἀρχικῶς ἐπέστραπται, καὶ πρὸς αὐτὴν, ὡς ἐφικτὸν, ἀποτυποῦται, καὶ τοὺς ἀγγέλους ἐνοποιεῖ κατὰ τὰς εὐκόσμους αὐτῆς καὶ τεταγμένας καὶ ἀοράτους ἡγεμονίας· τοῖς δὲ, ὅτι καὶ τῆς ὑποφρητικῆς ἐστὶ τάξεως, τὰς θεαρχικὰς ἐλλάμψεις ἱεραρχικῶς διὰ τῶν πρῶτων δυνάμειων ὑποδεχομένη, καὶ τοῖς ἀγγέλοις αὐτάς ἀγαθοειδῶς ἀγγέλλουσα, καὶ δι' ἀγγέλων ἡμῖν ἀναφαίνουσα, κατὰ τὴν ἱερὰν ἐκάστου τῶν θεῶν ⁶² ἐλλαμπομένων ἀναλογίαν. Οἱ γὰρ ἄγγελοι, καθὼς ἤδη προειρηχαμέν συμπληρωτικῶς, ἀποπε-

C Sanctorum vero archangelorum ordo, cœlestibus quidem istis principatibus æqualis perhibetur. Est equidem, uti dixi, una illorum atque angelorum hierarchia, eademque distinctio; verum cum nulla sit hierarchia, quæ non primas et medias ultimasque virtutes habeat, sanctus archangelorum ordo, jure quodam hierarchico communi, medietate sua continet extremas; sanctissimis enim principatibus communicat et sanctis angelis; illis quidem, quoniam ad superessentialem principatum principaliter conversus est, et ad ipsum, quantum fas est, efformatur, nec non angelis decore suo atque ordinato, qui aspectum effugit, ducatu unionis auctor existit; his autem, quia etiam ordinis est dictatori, divinasque illustrationes hierarchice per primas virtutes suscipiens, exinde iis ipsis angelis easdem benevole annuntiat, nobisque per angelos manifestat, pro cuiusque illorum, qui divinis illustrationibus afflantur, **86** ad res sacras capaci-

VARIE LECTIONES.

⁶⁰ V. λοιπόν. ⁶¹ αὐτήν, D. ⁶² θεῶν, P. S. D.

tate. Ipsi enim angeli, sicut prædiximus, omnes **A** cœlestium intelligentiarum ordines complendo terminant, ut qui novissime cœlestes inter essentias, angelicam sortiti sint proprietatem; adeoque præ superioribus istis, hoc rectius a nobis angeli vocentur, quo magis ipsorum hierarchia res evidentiores ac mundanas attingat. Siquidem supremam illam, uti dictum est, distinctionem, tanquam secreto illi sacratissimo primo ordine propinquam, magis abdite putandum est secundæ res sacras moderari; secundam vero, quæ sanctis dominationibus et virtutibus ac potestatibus expletur, potestatum et archangelorum atque angelorum hierarchiæ præsidere, prima quidem hierarchia manifestius, sed occultius sequente: porro principatum, archangelorum atque angelorum ordinem **B** explanatorium humanis per vices præesse hierarchiis, ut hoc ordine ad Deum sit ascensus, et conversio communicatioque atque unio, quæ etiam a Deo omnibus hierarchiis benevole affletur, communicationeque quadam inseratur, cumque decore sacratissimo promanet. Hinc theologia nostram hierarchiam angelis attribuit, cum populi Judæorum principem appellet Michaelē, aliosque gentium aliarum: statuit enim Altissimus terminos gentium, juxta numerum angelorum Dei.

ρατοῦσι τὰς ὄλας τῶν οὐρανίων νοῶν διακοσμήσεις, κατὰ τὸ τελευταῖον ὡς ἐν οὐρανίαις οὐσίαις ἔχοντες τὴν ἀγγελικὴν ιδιότητα· καὶ μᾶλλον πρὸς ἡμῶν ἄγγελοι παρὰ τοὺς προτέρους οἰκειότερον ὀνομαζόμενοι ⁸⁵, ὅσω καὶ περὶ τὸ ἐμφανεστερον αὐτοῖς ἐστὶν ἡ ἱεραρχία, καὶ μᾶλλον περικόσμιος. Τὴν μὲν γὰρ ὑπερτάτην, ὡς εἴρηται, διακόσμησιν, ὡς τῷ κρυφίῳ πρωτοταγῶς πλησιάζουσαν, κρυφιοειδῶς οἰητέον ἱεραρχεῖν τῆς δευτέρας· τὴν δὲ δευτέραν, ἢ συμπληροῦται πρὸς τῶν ἁγίων κυριοτήτων, καὶ δυνάμεων, καὶ ἐξουσιῶν, τῆς τῶν ἀρχῶν καὶ ἀρχαγγέλων καὶ ἀγγέλων ἱεραρχίας, ἡγεῖσθαι, τῆς πρώτης μὲν ἱεραρχίας ἐμφανεστερον ⁸⁶, τῆς δὲ μετ' αὐτὴν κρυφιοιδέστερον ⁸⁷· τὴν δὲ τῶν ἀρχῶν, καὶ ἀρχαγγέλων, καὶ ἀγγέλων, ἐκφαντορικὴν διακόσμησιν, ταῖς ἀνθρωπείαις ⁸⁸ ἱεραρχίαις δι' ἀλλήλων ἐπιστατεῖν, ἐν ἧ κατὰ τάξιν ἡ πρὸς Θεὸν ἀναγωγὴ καὶ ἐπιστροφή, καὶ κοινωνία, καὶ ἔνωσις, καὶ μὴν καὶ ἡ παρὰ Θεοῦ πάσαις ταῖς ἱεραρχίαις ἀγαθοπρεπῶς ἐνδιδόμενη, καὶ κοινωνικῶς ἐπιφοιτῶσα, καὶ ⁸⁹ μετ' εὐκοσμίας ἱερωτάτης πρόοδος. Ἐνθεν ἡ θεολογία τὴν καθ' ἡμᾶς ἱεραρχίαν ἀγγέλοις ἀπονεμένηκεν, ἄρχοντα τοῦ Ἰουδαίων λαοῦ τὸν Μιχαὴλ ὀνομάζουσα, καὶ ἄλλους ἔθνῶν ἐτέρων ⁹⁰· ἔστησε γὰρ ὁ Ὑψίστος ὄρια ἔθνῶν κατὰ ἀριθμὸν ἀγγέλων Θεοῦ.

§ III.

Quod si quærat aliquis, quare populus Hebræorum solus ad divinas illustrationes sit evectus, respondendum utique, rectis angelorum gubernationibus nequaquam imputandum esse; cæterarum gentium ad falsos deos defectionem, sed eas ipsas motibus propriis a recta, quæ ad Deum ducebat, via deflexisse, per amorem proprium, suamque pervicaciam, et rerum, quibus divini quidpiam inesse arbitrabantur, absurdum cultum. Hoc ipsum Hebræorum populo usu venisse confirmatur: *Agnitionem enim, inquit, Dei repulisti, et post cor tuum ambulasti* ^k. Neque enim vita nobis est, cui vis illata, aut imposita necessitas, nec eorum quæ providentur libertate, divini radii illustrationis, quæ a providentia manat, obtunduntur: sed oculorum mentis dissimilitudo facit, ut exundans paternæ bonitatis illustratio vel omnino cassa sit, et propter eorum repugnantiam inutilis; vel ejus participationes existant inæquales, parvæ vel magnæ, obscuræ vel claræ, cum unus sit et simplex, eodemque modo semper se **87** habeat fontalis ille radius qui jugiter est expansus: præsertim cum

C Εἰ δὲ τις φαίη, Καὶ πῶς ὁ τῶν Ἑβραίων λαὸς ἀνήγετο μόνος ἐπὶ τὰς θεαρχικὰς ἐλλάμψεις; ἀποκρίτεον, ὅτι μὴ τὰς τῶν ἀγγέλων εὐθείας ἐπιστασίας αἰτιάσασθαι χρὴ τῆς τῶν ἐτέρων ἔθνῶν ἐπὶ τοὺς οὐκ ὄντας θεοὺς ἀποπλανήσεως, ἀλλ' αὐτοὺς ἐκείνους οἰκειαῖς βροπαῖς ἐκ τῆς ἐπὶ τὸ θεῖον εὐθείας ἀναγωγῆς ἀποπεπτωκότας, τῇ φιλαυτίᾳ καὶ αὐθαδεῖα, καὶ τῇ τῶν αὐτοῖς δοκούντων θεοπρεπῶν ἀναλόγῳ σεβασμότητι. Τοῦτο μαρτυρεῖται καὶ αὐτὸς ὁ τῶν Ἑβραίων λαὸς πεπονηθέναι· Ἐπίγνωσιν γὰρ Θεοῦ, φησὶν, ἀπόσω, καὶ ὀπίσω τῆς καρδίας σου ἐπορεύθης. Οὐδὲ γὰρ ἠναγκασμένην ἔχουσαν ζωὴν, οὐδὲ διὰ τὴν τῶν προνοουμένων αὐτεξουσιότητα, τὰ θεῖα φῶτα τῆς προνοητικῆς ἐλλάμψεως ἀπαμβλύονται· ἀλλ' ἡ τῶν νοερῶν ὄψεων ἀνομοιότης τὴν ὑπερπλήρη τῆς πατρικῆς ἀγαθότητος φωτοδοσίαν ἢ παντελῶς ἀμέθεκτον ποιεῖ, καὶ πρὸς τὴν αὐτῶν ἀντιτυπίαν ἀδιάδοτον, ἢ τὰς μετουσίας ποιεῖ διαφόρους, μικρὰς ἢ μεγάλας, ἀμυδράς ἢ φανὰς, τῆς μιᾶς καὶ ἀπλῆς, καὶ ἀεὶ ὡσαύτως ἐχούσης καὶ ὑπερπλωμένης πηγαιᾶς ἀκτίνος· ἐπεὶ ὅτι γε καὶ τῶν ἐτέρων ἔθνῶν, (ἐξ ὧν καὶ ἡμεῖς ἀνευέυσμεν ἐπὶ τὸ πάσιν

^l Dan. x. ^k Ose. iv, 6.

VARIÆ LECTIONES.

⁸⁵ in D. locus legitur, Καὶ μᾶλλον πρὸς ἡμῶν ἐκφαντορικῶν τῶν προτέρων, ἄγγελοι οἰκειότερον ὀνομαζόμενοι. Sicque Sar. reddit. In P. Καὶ μᾶλλον πρὸς ἡμῶν ἄγγελοι παρὰ τοὺς προτέρους ἐκφαντορικοὶ τῶν προτέρων οἰκειότερον ὀνομαζόμενοι. ⁸⁶ ἐκφανέστερον, C. D. ⁸⁷ D. κρυφιοιδέστερον. ⁸⁸ ἀνθρωπίναις, Ch. C. P. S. ⁸⁹ conjunctio καὶ non est in D. Ch. ⁹⁰ M. ἄλλων ἔθνῶν ἐτέρους. Scotus in codice suo habuit, καὶ ἄλλους ἔθνῶν ἐτέρους.

ἐπιμῶς εἰς μετάδοσιν ἀναπεπταμένον τοῦ θεαρχικοῦ φαιτύς ἀπειρὸν τε καὶ ἄφθονον πέλαγος) οὐκ ἔκφυλοι τινες ἐπιστάτου θεοί· μία δὲ πάντων ἀρχή, καὶ πρὸς ταύτην ἀνήγον τοὺς ἐπομένους, οἱ καθ' ἕνασιν ἔθνος ἱεραρχοῦντες ἄγγελοι. Τὸν Μελχισεδὲκ ἐννοητέον ἱεράρχην ὄντα φιλοθεώτατον, οὐ τῶν οὐκ ὄντων, ἀλλὰ τοῦ ὄντως ὄντος ὑψίστου Θεοῦ· καὶ γὰρ οὐχ ἀπλῶς τὸν Μελχισεδὲκ οἱ θεόσοφοι οὐ φιλόθεον μόνον, ἀλλὰ καὶ ἱερέα κεκλήκασιν, ἣ ἵνα τοῖς ἐχέφροσιν ἐναργῶς ἐμφαίνωσιν, ἕτι μὴ μόνον αὐτὸς ἐπὶ τὸν ὄντως ὄντα Θεὸν ἐπέστραπτο, προσέτι δὲ καὶ ἄλλοις ὡς ἱεράρχης ἠγεῖτο τῆς ἐπὶ τὴν ἀληθῆ καὶ μόνην θεαρχίαν ἀναγωγῆς.

conversum, verum etiam aliis ad veram et solam supremamque Deitatem provehendis ducem exstitisse.

§ IV.

Καὶ τοῦτο δὲ τὴν σὴν ἱεραρχικὴν σύνεσιν ὑπομνήσομεν, ὅτι καὶ τῷ Φαραῶ πρὸς τοὺς Αἰγυπτίους ἐπιστατοῦντος ἀγγέλου, καὶ τῷ Βαβυλωνίων ἄρχοντι πρὸς τοῦ οἰκείου, καὶ τὸ τῆς πάντων προνοίας καὶ κυριότητος κηδεμονικὸν καὶ ἐξουσιαστικὸν κατὰ τὰς ὁράσεις διεπορθμεύετο, καὶ τοῖς ἔθνεσιν ἐκεῖνοις οἱ τοῦ ὄντως Θεοῦ θεράποντες, ἠγεμόνες καθίσταντο τῆς τῶν τυπωθειῶν ὑπὸ τῶν ἀγγελικῶν ὁράσεων ἐκφαντορίας, τοῖς τῶν ἀγγέλων ἐγγὺς ἱεροῖς ἀνδράσι, τῷ Δανιήλ, καὶ τῷ Ἰωσήφ ἐκ Θεοῦ δι' ἀγγέλων ἀποκαλυφθείσης· μία γάρ ἐστιν ἡ πάντων ἀρχὴ καὶ πρόνοια. Καὶ οὐδαμῶς οἰητέον, Ἰουδαίων μὲν ἀποκληρωτικῶς ἠγεῖσθαι τὴν θεαρχίαν, ἀγγέλους δὲ ἰδίως, ἢ ὁμοτίμως, ἢ ἀντιθέτως, ἢ θεοῦς τινὰς ἐτέρους ἐπιστατεῖν τοῖς ἄλλοις ἔθνεσιν· ἀλλὰ καὶ τὸ λόγιον ἐκεῖνο κατὰ τὴνδε τὴν ἱερὰν ἐννοίαν ἐκληπτέον, οὐχ ὡς μερισαμένου Θεοῦ μεθ' ἐτέρων θεῶν ἢ ἀγγέλων τὴν καθ' ἡμᾶς ἠγεμονίαν, καὶ τοῦ Ἰσραὴλ εἰς ἔθναρχην καὶ ἔθναγὸν ἀποκληρωθέντος, ἀλλ' ὡς, αὐτῆς μὲν τῆς μιᾶς ἀπάντων ὑψίστου προνοίας, πάντας ἀνθρώπους σωστικῶς ταῖς τῶν οἰκειῶν ἀγγέλων ἀνατακτικαῖς χειραγωγίαις διανεμάσσης, μόνου δὲ σχεδὸν παρὰ πάντας τοῦ Ἰσραὴλ ἐπὶ τὴν τοῦ ὄντως Κυρίου φωτοδοσίαν καὶ ἐπίγνωσιν ἐπιστραφέντος. Ὅθεν ἡ θεολογία, τὸ μὲν ἑαυτὸν ἀποκληρῶσαι τὸν Ἰσραὴλ ἐπὶ τὴν τοῦ ὄντως Θεοῦ θεραπείαν ἐμφαίνουσα, τὸ, Ἐγενήθη μερὶς Κυρίου, φησὶν ἐνδεικνυμένη δὲ τὸ, καὶ αὐτὸν ἐν Ἰσραὴλ τοῖς λοιποῖς ἔθνεσιν ἀπονεμηθῆναι τινὲς τῶν ἁγίων ἀγγέλων, εἰς τὸ δι' αὐτοῦ τὴν μίαν ἀπάντων ἀρχὴν ἐπιγνώσθαι, τὸν Μιχαὴλ ἔφη τοῦ Ἰουδαίων ἠγεῖσθαι λαοῦ, σαφῶς ἡμᾶς ἐκδιδάσκουσα τὸ, μίαν εἶναι τῶν ὄλων πρόνοιαν, ἀπασῶν τῶν ἀοράτων καὶ ὁρατῶν δυνάμεων ὑπερουσίως ὑπερίδρυμένην· πάντας δὲ τοὺς καθ' ἕνασιν ἔθνος ἐπιστατοῦντας ἀγγέλους, ἐπ' αὐτὴν ὡς οἰκειαν ἄρχην τοὺς ἐπομένους ἐθελοσύως, ὅση δύναμις, ἀνατείνοντας.

Illud quoque pontificiæ tuæ scientiæ commemorabimus, ut et Pharaoni ab angelo Ægyptiorum præside, et Babyloniorum principi a proprio itidem omnibus prospicientis atque dominantis providentia potestasque per visiones fuerit intimata, utque gentibus istis veri Dei ministri, ductorum instar fuerint præfecti, ad figuratas illas angelicas visiones interpretandas, quæ viris sanctis angelorum similibus, Danieli, inquam, et Josepho, ex parte Dei per angelos ante fuerant revelatæ¹: unum quippe omnium est principium unaque providentia. Neque ullo modo putandum est, quasi Judæis quidem sortito Deus præfuerit, angeli autem seorsum, vel æqualiter, vel opposite, aut alii etiam dii cæteris gentibus imperitarint: sed hoc eloquium sano quodam sensu sacro intelligendum est, non quasi Deus cum aliis diis angelisve nostri partitus sit gubernationem; atque Israeliticæ gentis principatum, atque ducatum ipse sortitus sit; sed quod, cum Altissimi unica illa rerum omnium providentia, cunctos homines ad salutem angelorum ductibus tradiderit promovendos, solus ferme Israel, præ omnibus, ad veri Dei notitiam et illustrationem fuerit conversus. Itaque theologia, cum populum Israeliticum se veri Dei cultui mancipasse narrat, ait: *Factus est pars Domini*²; cum autem ostendit, eum quoque, pari cum cæteris nationibus jure, sanctorum quidam angelorum fuisse consignatum, ut ejus opera unicum illud rerum omnium principium agnosceret, Michaellem Judaico populo præfectum tradit, aperte docens unicam esse omnium providentiam, **88** quæ cunctis simul tam invisibilibus quam visibilibus virtutibus superessentialiter præstet³; omnes autem angelos singularum gentium præfectos, ad illud ipsum principium, ut proprium, eos, qui ultro ac sponte sequantur deducere.

¹ Dan. ii. ² Deut. xxxii, 9. ³ Dan. x.

VARIE LECTIONES.

⁶⁹ τυπωθειῶν ὑπὸ τῶν ἀγγέλων, Ch. S. ὑπὸ τῶν non est in D. ⁷⁰ ἀπάντων non habuit Ch., πάντων, D. ⁷¹ Ch. ἁγίων ἀγγέλων. ⁷² ὡς ἐπ' οἰκειαν, D.

ADNOTATIONES CORDERII.

§ I. Explicat nomina proprietatesque principatum, archangelorum et angelorum, qui ultimam constituent hierarchiam. Ac principatus quidem subditis angelis præsumt, et eos ad ministerium divinum explendum disponunt. Ad hos pertinet secundum Dionysium universale regimen, verbi gratia, unius regni, vel gentis, vel regni ad Dei similitudinem manuductio; secundum Gregorium quoque, eorum ministerium est docere homines, exhibere reverentiam unicuique secundum gradum suum. Horum etiam est promovere homines, ut non propter utilitatem propriam, sed propter solius Dei amorem et honorem, faciant iustitiam.

Archangeli vocantur summi nuntii qui summa nuntiant. Horum officium est, secundum Dionysium, prophetias revelari, ipsi quoque illuminationes quas a superioribus accipiunt, inferioribus annuntiant, et per eosdem nobis. Secundum Gregorium vero munus eorum est, de illis quæ pertinent ad promotionem fidei, et præcipuis mysteriis, ut de Nativitate Christi, et similibus, homines reddere certiores, atque demones ab hominibus removere.

Angeli sunt in cœlesti dispositione ultimi, et hominibus magis propinqui. Nomen autem angeli est nomen officii, non naturæ. Isti minora nuntiant, et homines ad divinam cognitionem ducunt, et ut juste vivant, instruunt: hi sursum extenduntur per dilectionem Dei, et in semetipsis firmantur per custodiam sui, ac sub se progrediuntur ad auxilium proximi.

§ II. Cum in qualibet hierarchia sint tres ordines, scilicet primus, medius et ultimus, ostendit qua ratione archangeli, qui medii sunt inter angelos et principatus, utrisque communicent; angelos autem ait res humanas moderari.

Angeli enim nobis ad custodiam deputati tenent nos stantes, ne cadamus; et cadentes nos sublevant, ut surgamus; nec unquam nos deserunt etiam peccantes, quin semper sint parati opem ferre, si velimus.

Effectus autem angelicæ custodiæ multiplex est. Primus est, impedimenta boni et occasiones mali removere; Exod. xxxiii, 2: *Mittam angelum præcursorem, qui ejiciat Jebusæum.* Secundus est, tentationes mitigare, Dan. iii, 49: *Angelus autem Domini descendit cum Azaria et sociis ejus in fornacem;* etc. Tertius est, contra hostes visibiles adjuvare; IV Reg. xix, 35: *Angelus Domini percussit in castris Assyriorum,* etc. Quartus est, orationes nostras et eleemosynas Deo præsentare, et pro nobis orare; Tob. xii, 12: *Quando orabas cum lacrymis,* etc., *ego obtuli orationem tuam Domino.* Quintus est, viam ostendere; Tob. v, 20: *Ego sanum ducam et reducam.* Sextus est, in agendis docere; Zachariæ ii, de angelo qui instruxit eum. Septimus est, seipsum et alia secreta revelare; Tob. xii, 15: *Ego sum Raphael angelus,* etc. Octavus est, a peccatis arcere; Genes. xix, 15: *Cumque esset mane, cogeant eum angeli, dicentes: Surge, ne et tu pariter pereas in scelere civitatis.* Nonus ad fervorem excitare; III Reg. xix, 7: *Surge: grandis enim tibi restat via.* Decimus est, consolari; Tob. v, 13: *Forti animo esto, in proximo est ut a Deo cureris.* Undecimus, potestates contrarias arcere, ne tantum nocere valeant, quantum vellent; Tob. viii, 3, ubi angelus Asmodæum ligavit. Duodecimus de peccato increpare; Jud. ii, 2: *Dixit angelus populo Israel: Cur hoc fecistis?* etc.

§ III. Reddit rationem, cur, cum angeli hominum præsidēs sint et titulares, tamen adhuc tam multæ nationes infideles reperiantur, ac pereant: et ostendit id ex hominum malitia provenire, suavem angelorum ductum sequi nolentium, et ex pravo usu libertatis; Deum enim et angelos ex parte sua nemini deesse, sed omnibus, solis instar, beneficos suos radios expandere, ad quos se ex gentilitatis tenebris Dei gratia emersisse confitetur. Hoc etiam probat exemplo Melchisedechi, qui non solum e gentibus ad lumen veritatis emersit, verum etiam aliis præluxit, atque sacerdos summus effectus, ipsiusmet Christi typus extitit.

§ IV. Ostendit, quanta Dei in omnes providentia non solum Judæis sed aliis etiam gentibus angeli tutelares dāi sint, ut probat in Pharaone et Nabuchodonosore, 39 quibus per angelos visiones contigerunt, quas Joseph atque Daniel ab angelis edocti ipsis explicuerunt. Et simul exponit illud Deut. xxxii, 8: *Quando dividebat Altissimus gentes, statuit terminos populorum juxta numerum angelorum Dei. Pars autem Domini populus ejus, Jacob funiculus hæreditatis ejus:* quod non ita intelligendum ait, quasi Deus cæteras gentes angelis regendas dederit, solo Israele sibi, id est suæ providentiæ et gubernationi retento, ut videlicet ipse Israelē sine angelis vel angeli reliquas gentes regerent quia et Israeli Michael præfectus legitur et Deus omnes gentes in Scripturis possidere et gubernare memoratur; sed ita intelligendum est, quod cum Deus omnibus gentibus angelos dederit, ut eorum ductibus ad veritatis lumen pervenirent, solus Israel reipsa ad verum conversus sit.

PARAPHRASIS PACHYMERÆ (14).

§ I. Reliquum est, ut etiam de novissimo trino ordine dicamus, qui constat principatibus, archangelis et angelis, e quibus concinnatur: ac primum non abs re fuerit, pro virili explicare sacrorum eorum nominum significationes. Nomen itaque principatum, deiformiter et ad Dei similitudinem, principandi ac gubernandi potestatem declarat. Jam vero cum ducatus etiam in ordine appareat, cum ordine, inquam, sacro et istiusmodi principatibus ac virtutibus convenienti, atque alias etiam ad

§ I. Ἐπιλοιπόν ἂν εἴη λέγειν καὶ περὶ τῆς ἐσχάτης τριαδικῆς τάξεως, ἀπὸ τε τῶν ἀρχῶν, τῶν ἀρχαγγέλων, καὶ τῶν ἀγγέλων συμπληρουμένης καὶ διακοσμουμένης· καὶ πρῶτον ἂν εἴη καλὸν κατὰ τὸ δυνατόν τὰς τῶν ἐπωνυμιῶν ἐκδηλώσεις εἰπεῖν. Τὸ γοῦν τῶν ἀρχῶν ὄνομα τὸ θεοειδῶς καὶ τῷ Θεῷ ὁμοιωμένως ἀρχικὸν αὐτῶν καὶ ἡγεμονικὸν δηλοῖ. Τέως δὲ ἐπεὶ ἡ ἡγεμονία ἐν τάξει φαίνεται, μετὰ τάξεώς φημι ἱερᾶς καὶ προσηκούσης τοιαύταις ἀρχαῖς καὶ δυνάμεσιν, ἄλλως τε καὶ πρὸς τὴν ἀρχὴν

τὴν ὄντως καὶ ὑπεράρχιον ὀλικῶς ἐπεστράφθαι· ὡς γὰρ φωτεινὸς ὁ ἐπεστραμμένος πρὸς ἥλιον, οὕτω καὶ ἀρχαὶ αἱ πρὸς ἀρχὴν τὴν ὑπεράρχιον ἀφορῶσαι. Ἡ καὶ ἄλλως· Διότι ἐτέρων ἠγοῦνται, ἀρχαγγέλων φημί καὶ ἀγγέλων, πρὸς τὴν τοιαύτην ἐπιστροφήν, καὶ διὰ τὸ πρὸς αὐτὴν ἐκείνην τὴν ὑπεράρχιον ἀρχὴν, τὴν καὶ τὰς ἀρχὰς ποιήσασαν καὶ δημιουργήσασαν, ἀποτυποῦσθαι, καὶ ἐπὶ τὰ ἀόρατα αὐτοῦ τοῖς ποιήμασι νοούμενα καθορῶνται κατὰ τὸν Ἀπόστολον. Οὐκ ἔχομεν δὲ εἰδέναι τὴν ὑπερούσιον ἐκείνην ἀρχὴν τῶν ἀπασῶν τάξεων. Ἐπωνυμοῦνται ἀρχαί, ὡς ἐκείνην τὴν ἀρχὴν ἀναφαίνουσαι, ἐν τῷ δυνατῶς καὶ καθ' ἕξιν ἔχειν αὐτὴν πρὸς τὴν τοιαύτην ἀρχικὴν εὐκοσμίαν τε καὶ κατάστασιν.

§ II. Ἡ δὲ τῶν ἀγίων ἀρχαγγέλων ἐστὶ μὲν ὁμοταγῆς ταῖς βηθείσαις οὐρανίαις ἀρχαῖς, (μία γὰρ ἡ ἱεραρχία, αὐτῶν τε δηλονότι τῶν ἀρχῶν, καὶ τῶν ἀρχαγγέλων, καὶ ἐστὶ τῶν ἀγγέλων αὐτῶν, καὶ διὰ τοῦτο εἰς μίαν τάξιν περιλαμβάνονται· τί γὰρ ἄλλο εἰσὶν οἱ ἀρχάγγελοι, εἰ μὴ τάγμα ἐξ ἀρχῶν καὶ ἀγγέλων συγκεκλιμένον;) ἄλλ' ἐπειδὴ οὐκ ἐστὶν ἱεραρχία, μὴ πρῶτας καὶ μέσας καὶ τελευταίας δυνάμεις ἔχουσα, διὰ τοῦτο ἡ τῶν ἀρχαγγέλων τάξις, ὡς μεσότης, τῶν ἄκρων ἀντιλαμβάνεται κατὰ τινα καὶ ἀμφοτέρων κοινωνίαν. Ταῖς μὲν ἀρχαῖς κοινωνεῖ, ὅτι καὶ αὐτὴ πρὸς τὴν ὑπερούσιον ἀρχὴν, τὸν Θεὸν, ὀλικῶς ἐπέστραπται, καὶ πρὸς ἐκείνην ἀποτυποῦται, καθὼς ἄρα καὶ αἱ ἀρχαὶ· καὶ ἐπεὶ αἱ ἀρχαὶ ἡγεμονικαὶ εἰσὶ καὶ ἐνοποιοὶ, μὴ εἴωσαι τὰς τάξεις σκεδάνυσθαι, ἐνοποιοῦσι καὶ τοὺς ἀγγέλους εὐκόσμως καὶ τάττουσι. Τοῖς δὲ ἀγγέλοις πάλιν κοινωνεῖ, ὅτι εἰσὶ καὶ αὐταὶ τῆς ὑποφητικῆς τάξεως, καὶ ὑποδέχονται τὰς ἐλλάμψεις διὰ τῶν πρῶτων δυνάμεων. Καὶ ἄλλως τοῖς ἀγγέλοις κοινωνοῦσιν αἱ μέσαι, ὅτι ταύτας τὰς θείας ἐλλάμψεις τοῖς ἀγγέλοις ἀγγέλλουσι, καὶ δι' ἀγγέλων ἡμῖν ἀναφαίνουσι· διὸ γοῦν καὶ κατὰ τοῦτο τοῖς ἀγγέλοις κοινωνοῦσιν, ὅτι τοῖς ἀγγέλοις χρωῖνται πρὸς τὰς πρὸς ἡμᾶς δηλοποιήσεις, κατὰ ἀναλογίαν τῶν ἀπὸ Θεοῦ ἐλλαμπομένων. Οἱ γὰρ ἄγγελοι, ἵνα καὶ περὶ αὐτῶν εἴπωμεν, συμπληρωτικοὶ εἰσι πάσης οὐρανόθεν διακοσμήσεως, πλὴν κατὰ τὸ τελευταῖον καὶ τὸ ἔσχατον· συμπληροῦσι γὰρ καὶ οἱ θρόνοι, ἀλλὰ κατὰ τὸ πρῶτον, καὶ διὰ τοῦτο ἔχουσι τὴν ἀγγελικὴν ἰδίως ἐπωνυμίαν, καὶ μᾶλλον, ὡς τοῖς ἀνθρώποις πλησιάζοντες, οἱ δὲ καὶ μιμοῦνται διὰ τούτων τὰ θεῖα. Τοῦτο γὰρ ἐστὶ τὸ ἐμφανεστερον τῆς ἱεραρχίας αὐτῶν· οὐ γὰρ δεόμεθα πάλιν ἐτέρων πρὸς τὰς ὑπ' αὐτῶν ἐλλάμψεις καὶ ἀγγελίας· εἰ γὰρ ἦν τοῦτο, τὸ κρύφιον ἂν εἶχον καὶ οὗτοι κατὰ πολὺ, καὶ τὸ ἔσχατον τε καὶ περιχώσιον οὐκ ἂν ἐν αὐτοῖς ἦν. Νῦν δὲ, μηδεμιᾶς ἐτέρας οὐσης αὐτῶν τάξεως, τὴν τάξιν τῶν ἀγγέλων ἀνάγκη εἶναι ἐσχάτην καὶ περιχώσιον. Ἐξηγεῖται ὁ ἅγιος, πῶς εἶπε· Περὶ τὸ ἐμφανεστερόν ἐστὶν ἡ ἱεραρχία τοῖς ἀγγέλοις, δηλονότι ἐμφανεστερον πρὸς ἡμᾶς· ἡ γὰρ ὑπερτάτη τάξις, ὡς τῷ κρυφίῳ Θεῷ πλησιάζουσα, κρυφιώτερος ὅσα πρὸς τὴν δευτέραν

verum ac superprincipalem principatum totaliter convertantur : sicut enim lucidus existit qui ad solem conversus est, ita quoque principatus, qui ad principatum superprincipalem intuentur. Vel etiam aliter : Quoniam aliis, archangelis, inquam. et angelis, duces sunt istiusmodi conversionis, adeoque ad superprincipalem illum ipsum principatum ac cæterorum principatum auctorem et conditorem conformationis, et, secundum Apostolum, ad invisibilia ipsius creaturis intellecta contuentur °. Non possumus autem nosse supernaturalem illum omnium ordinum principatum. Appellatur vero principatus, quod principatum illum manifestent, potenter et habitualiter eum ad principalem talem ornatum ac statum obtinendo.

§ II. Sanctorum vero archangelorum ordo cælestibus quidem istis principatibus æqualis est (nam una est hierarchia, ipsorum nempe principatum, et archangelorum, atque ipsorum etiam angelorum, atque idcirco ad unum ordinem reducuntur. Quid enim aliud sunt archangeli, quam ordo ex principatibus et angelis conflatus?) : verum, cum nulla sit hierarchia, quæ non primas et medias et postremas virtutes habeat, idcirco archangelorum ordo tanquam medietas, extremas quodammodo complectitur utrarumque communicatione. Siquidem communicat principatibus, quoniam ad superessentialem quoque principatum, scilicet Deum, totaliter conversus est, et ad ipsum efformantur, sicut etiam principatus : et quoniam principatus ducendi et unificandi vim habent, non permittentes ordines dissipari, angelos etiam decore ordine componunt : angelis vero etiam communicant ; quia etiam sunt ordinis interpretis, et per primas virtutes illustrationes accipiunt. Etiam alio modo medii angelis communicant ; quoniam has divinas illustrationes angelis annuntiant, et per angelos nobis manifestant ; quomobrem etiam secundum hoc angelis communicant, quod angelis utantur ad nostras manifestationes, juxta conditionem eorum qui a Deo illustrantur. Ipsi enim angeli, ut etiam de iis dicamus, omnem cælestem ornatum complendo terminant, tanquam nimirum id quod ultimum est novissimumque : complent enim etiam throni, sed tanquam id quod primum est ; et idcirco proprie nomen angelicum obtinent, et præsertim quod hominibus appropinquant, qui et propter illos divina imitantur. Quin et eorum hierarchia manifestior est, quia nobis non opus est iterum aliis ad illustrationes et nuntia ab iis recipienda : alias enim et ipsi perquam occulti essent, nec ultimi ac circummundiales existerent. Nunc autem cum nulli spiritus sint inferioris ordinis quam ipsi, angelorum ordinem postremum ac circummundialem existere necesse est. Exponit autem sanctus hic, quomodo dixerit angelorum hierarchiam esse manifestiorem, scilicet quoad nos : nam supremus

° Rom. i, 20.

ordo, utpote secreto Deo appropinquans, magis occulte secundo ordini res sacras subministrat: secundus vero, qui est mediæ hierarchiæ, ultimam hierarchiam moderatur, manifestius quidem quam primus, occultius vero quam sequens; porro ultimus ordo humanis hierarchiis præest. Cæterum cum tres ordines sint, illustrationes sibi mutuo manifestant. Verumtamen dicendum, quomodo primus quidem ordinis principatus sequenti simul manifestationem infuderit, et non alius per alium, et similiter secundus ordo; tertius vero, alius per alium nobis infundat illustrationes. Dicendum itaque, quod in prioribus ordinibus, cum tam dantes quam accipientes angeli sint, in illis secundum naturam non magnam esse diversitatem, **91** ut toties opus sit quodammodo subdividi illustrationem, quo posterioribus captu facilis evadat. Hic autem, cum multum intersit inter nos et angelos, idcirco alius per alium accipit illustrationem ac nuntium, ut facilius ita brevi ad nos perveniat, manifestiusque decretum Dei nobis declaretur. Idcirco ait hic sanctus, ut hoc ordine ad Deum sit ascensus per contemplationem, et conversio per operationem, et communicatio per illustrationem, nec non per gratiæ deificationem unio. Habemus itaque per gradus ascensum ad Deum; et ut sit vicissim etiam secundum ordinem a Deo inditus omnibus hierarchiis ad nos processus, per bonitatem communicanter exundans: idcirco etiam divina Scriptura, angelis ea quæ ad nos spectant distribuit; quandoque enim principem populi Judæorum vocasse reperitur in Daniele Michaelē, uti et alios gentium aliarum; quandoque vero ait: *Statuit terminos gentium Altissimus juxta numerum angelorum Dei*, ut in secundo cantico Moysis invenitur p.

§ III. Hinc solvit emergentem aliquam quæstionem. Quæstio autem hæc est: Quomodo, inquit, cum boni angeli gentibus præfecti sint, solus Israel Deum cognovit, alii autem idolis adhæserunt? Solutio vero est ista, quod nimirum cæterarum gentium ad idola defectio deceptioque rectis angelorum gubernationibus nequaquam imputanda sit (observa vero, quomodo defectioni rectam gubernationem opponit), sed illis ipsis, quod propriis spontaneisque motibus a recta, quæ ad Deum ducebat, via per amorem proprium refractarium deflexerint, et per suam perveraciam ad id, cui divinum quidpiam inesse arbitrabantur, colendum desciverint. Non solum enim ab ea, quæ ad Deum ducebat, via deviarunt, verum etiam iis qui non erant dii pro placito suo cultum divinum tribuerunt. Quod ipsum etiam Hebræorum populo contigisse memoratur, quando peccavit et vitulum conflavit. Agnitionem enim Dei repulisti (quando nimirum a via Dei descivisti) et post cor tuum ambulasti (quando nimirum amore proprio perveraciam sua divinum cultum decreverunt iis qui non erant dii ¶). Neque enim vita nobis est, cui vis illata aut

τάξιν Ιεραρχεί· ἡ δὲ δευτέρα, ἡ τῆς μέσης Ιεραρχίας, ἡγεῖται τῆς ἐσχάτης Ιεραρχίας, ἐμφανεστέρως μὲν πρὸς τὴν πρώτην, κρυφιωδεστέρως δὲ πρὸς τὴν μετ' αὐτήν· ἡ δὲ ἐσχάτη τάξις ταῖς ἀνθρωπίναις Ιεραρχίαις ἐπιστατεῖ. Πλὴν ἐπεὶ τρία τάγματα εἰσι, δι' ἀλλήλων ἐμφαίνουσι τὰς ἐλλάμψεις. Πλὴν ἀπορητέον, πῶς ἡ μὲν πρώτη ταξιαρχία ἅμα ἐνεδίδου τὴν ἔκφρασιν τῇ μετ' αὐτήν, καὶ οὐκ ἄλλη δι' ἄλλης, καὶ ἡ δευτέρα ὁμοίως· ἡ δὲ γε τρίτη ἄλλη δι' ἄλλης τὰς πρὸς ἡμᾶς ἐλλάμψεις ἐνδίδωσιν. Ἔστιν οὖν εἰπεῖν, ὅτι ἐπὶ ταῖς προτέραις τάξεσιν, ἐπεὶ καὶ οἱ μεταδιδόντες καὶ οἱ μετέχοντες ἄγγελοι εἰσιν, οὐκ ἔστι τὸ μέσον αὐτῶν πολὺ κατὰ φύσιν παραλλάττον, ἵνα ποσῶς διὰ τοῦτο οἰονεῖ κατακερματισθεῖν ἡ ἔλλαμψις, καὶ εὐθετος τοῖς ὑστέροις πρὸς ὑποδοχὴν γένηται. Ἐνταῦθα δὲ, ἐπεὶ τὸ μέσον ἡμῶν τε καὶ τῶν ἀγγέλων πολὺ, διὰ τοῦτο ἄλλη δι' ἄλλης λαμβάνει τὴν λάμψιν ἢ καὶ τὴν ἀγγελίαν, ὡς ἂν ἀπονωτέρα κατ' ὀλίγον ἡμῖν καταστῆ, καὶ ἐμφανεστέρων τὸ βούλημα δηλωθήσεται. Διὰ τοῦτο λέγει ὁ ἅγιος, ἵνα ἡ κατὰ τάξιν ἡ πρὸς Θεὸν ἀναγωγὴ διὰ θεωρίας, καὶ ἐπιστροφῆ διὰ πράξεως, καὶ κοινωνία δι' ἐλλάμψεως, καὶ διὰ τῆς κατὰ χάριν θεώσεως ἕνωσις. Ἐχομεν γοῦν κατὰ βαθμοὺς τὴν πρὸς Θεὸν ἀνοδὸν· καὶ ἴν' ἢ πάλιν κατὰ τάξιν, καὶ ἡ ἀπὸ Θεοῦ πρὸς ἡμᾶς ἐνδομιμένη πάσαις ταῖς Ιεραρχίαις, καὶ κοινωνικῶς ἐπιφοιτῶσα δι' ἀγαθότητα πρόδοτος, διὰ τοῦτο καὶ ἡ θεία Γραφὴ τοῖς ἀγγέλοις τὰ καθ' ἡμᾶς ἀπονεμένηκε· ποῦ μὲν ἄρχοντα τοῦ Ἰουδαίων λαοῦ τὸν Μιχαὴλ ὀνομάζουσα ἐν τῷ Δανιὴλ εὐρηταί, καὶ ἄλλους ἄλλων ἔθνῶν· ποῦ δὲ λέγουσα· Ἔστησεν ὄρια ἔθνῶν ὁ Ὑψίστος κατὰ ἀριθμὸν ἀγγέλων Θεοῦ, ὡς ἐν τῇ δευτέρᾳ ῥῥῆ τοῦ Μωσέως εὐρηταί.

§ III. Ἐντεῦθεν λύσει ἀνακύπτουσαν τινὰ ἀπορίαν. Ἡ γοῦν ἀπορία· Καὶ πῶς, φησὶν, ἀγγέλων ἀγαθῶν ἐφεστῶτων τοῖς ἔθνεσι, μόνος ὁ Ἰσραὴλ ἐγίνωσκε τὸν Θεόν, οἱ δὲ ἄλλοι τοῖς εἰδώλοις προτανεῖχον; Ἡ δὲ λύσις, ὅτι οὐ χρὴ αἰτιᾶσθαι τῆς ἐπὶ τὰ εἰδῶλα ἀποπλανήσεως τῶν ἐτέρων ἔθνῶν, τὰς εὐθείας ἐπιστασίας τῶν ἀγγέλων (ἴρα δὲ, ὅτι πρὸς τὴν ἀποπλάνησιν, εὐθείαν εἶπεν ἐπιστάσιαν), ἀλλ' αἰτιᾶσθαι χρὴ αὐτοῦς ἐκείνους, ἀποπεπτωκότας τῆς πρὸς τὸν Θεὸν ἀναγωγῆς οικείαις καὶ αὐτεξουσίαις ὁρμαῖς ἐν φιλαυτίᾳ ἀνυποτάκτω, καὶ αὐθαδεῖα πρὸς τὸ δοκοῦν αὐτοῖς ἀποπλανηθέντας σεβάσμιον. Οὐ γὰρ μόνον τῆς πρὸς τὸ Θεῖον ἀναγωγῆς ἀποπεπτώκασι, ἀλλὰ καὶ τοῖς μὴ οὔσι θεοῖς ἀνάλογον τῇ δοκῆσει ἑαυτῶν τὸ σεβας ἀποδεδώκασι. Ὁ δὲ καὶ αὐτὸς ὁ τῶν Ἑβραίων λαὸς πεπονθέναι λέγεται, ὅτε ἤμαρτε, καὶ ἐμοσχοποίησεν. Ἐπίγνωσιν γὰρ Θεοῦ ἀπίσω (τοῦτο, ὅτι τῆς πρὸς τὸ Θεῖον ἀναγωγῆς ἀποπέπτωκε) καὶ ὀπίσω τῆς καρδίας σου ἐπορεύθης (τοῦτο, ὅτι ἐν τῇ φιλαυτίᾳ καὶ αὐθαδεῖα τοῖς μὴ οὔσι θεοῖς τὸ σεβας ἀπένευμαν). Οὔτε γὰρ ἡμεῖς ἠναγκασμένην ἔχομεν ζωὴν, ὡς τὰ ἄλογα, ἀλλὰ διὰ τὸν λόγον τὸ αὐτεξούσιον

οὔτε πάλιν δι' αὐτὸ τοῦτο τὸ αὐτεξούσιον ἡμῶν, εἴποιμεν ἂν ὅτι τὰ θεῖα φῶτα τῆς προνοίας τοῦ Θεοῦ ἀπαμβλύνονται. Ἄλλ' εἰκόνα τῶν λόγων λάβει ἀπὸ τοῦ ἡλιακοῦ φωτός· ὡς γὰρ ἐκεῖσε ἔστιν ἰδεῖν, ὅτι ἐπὶ μὲν τῶν διαφανῶν αἱ τῶν ἀκτίνων διαδόσεις γίνονται, καὶ ἐπὶ τούτοις μᾶλλον καὶ ἤττον, καθὼς ἂν ἔχοι τὸ ὑποκείμενον πρὸς τὴν τοῦ φωτός μεταλήψιν ἐπιτηδεϊότητος· ἐπὶ δὲ τῶν παχυτέρων οὐχ ὁμοίως, ἀλλ' ἢ πάντῃ ἀδιαδότως ἢ ἀμυδρῶς· τοῦτο καὶ ἐπὶ τῆς θείας ἐλλάμψεως ἢ ἀνισότης τῆς αὐτεξουσίου βροπῆς ἐργάζεται. Ὑπόθου γὰρ, τὴν ἡμετέραν ζωὴν ὄψιν εἶναι νοεράν, ἀλλ' ἀνόμοιον, διὰ τὸ αὐτεξούσιον· ἢ δὲ τῆς θεϊκῆς ἀγαθότητος φωτοδοσία μία καὶ ἡ αὐτὴ ἔστιν, ὑπερπλήρης, καὶ ἀνελλιπής, καὶ ἀπλή, καὶ ἀεὶ ὡσαύτως ἔχουσα· ἢ γοῦν τῶν ὄψεων αὐτεξουσιότης ἢ παντελῶς ἀμέθεκτον ποιεῖ τὴν θεῖαν ἀκτῖνα, ἐν ὅποις δηλαδὴ ἀντιτυπία ἔστι, κἀντεῦθεν οὐδόλως ἢ ἀκτὶς διαδίδεται· ἢ διαφόρους ποιεῖ τὰς μετοχὰς, μικρὰς ἢ μεγάλας, ἀμυδρὰς ἢ φανὰς. Τὸ γοῦν, μικρὸν καὶ μέγα, ἐπὶ ποσοῦ· καὶ μικρὰ χάρις τυχόν ἢ τῆς διδασκαλίας· μεγάλη ἢ τῆς προφητείας· Τὸ δὲ ἀμυδρὰς ἢ φανὰ, ἐπὶ ποιού· ὅτε τυχόν ἢ προφητεία δυσὶ τισιν ὑπάρχει, καὶ τῷ μὲν ἐπὶ πλεόν ἐστὶ, τῷ δὲ ἐπὶ ἑλαττον. Ἐπεὶ ὅτι γε καὶ τῶν ἐτέρων ἔθνῶν (ἐξ ὧν καὶ ἡμεῖς Ἕλληνας ὄντες ἀνευέσαμεν) οὐ ξένοι τινὲς καὶ ἀλλόκοτοι ἐπεσάτατον θεοῖ ἐπὶ τὸ ἐξηπλωμένον πᾶσι τοῖς θέλουσιν εἰς μετάδοσιν ἐτοιμῶς δι' ἀγαθότητα τοῦ θεαρχικοῦ φωτός ἀπειρον πέλτατος, ἀλλ' ἐπειδὴ μία πάντων ἀρχὴ ὁ Θεός· διὰ τοῦτο πρὸς ταύτην ἀνήγον οἱ καθ' ἕκαστον ἔθνος ἐπιστατοῦντες ἄγγελοι τοὺς ἐπομένους κατὰ τὸ αὐθαίρετον καὶ οὐκ ἠναγκασμένον. Μάρτυς ὁ Μελχισεδέκ, βασιλεὺς μὲν τῆς Σαλήμ ὧν ἐπὶ τῶν χρόνων τοῦ Ἀβραάμ, ἐξ ἔθνῶν δὲ καὶ ἐν μέσῳ τῶν ἔθνῶν ἱεράρχης φιλοθεώτατος γνωριζόμενος· οὐ γὰρ ἀπλῶς φιλόθεον τοῦτον αἱ Γραφαὶ παραδιδούσιν, ἀλλὰ καὶ ἱερέα τοῦ ὄντως ὄντος Θεοῦ, ἵνα πάντως δηλώσωσι τοῖς ἐχέφροσιν, ὅτι μὴ μόνον οὗτος ἦν φιλόθεος, ἀλλὰ καὶ ἄλλοις εἰς φιλοθεῖαν ἠγεῖτο· ὅπερ πῶς ἂν ἦν, εἴπερ ἀπαξ ἀπλῶς καὶ παντάπασιν ἐκ τῶν ἔθνῶν ἡ θεογνωσία ἀπέλειπε

ditis significant, ipsum non solum Deo charum existisse, verum et alios quoque ad Dei amicitiam adduxisse, quod qui fieri potuisset, si universim et omnino et apud omnes gentes Dei notitia defecisset?

§ IV. Καὶ τοῦτο δὲ ὑπομνήσω τὴν σὴν ἱεραρχικὴν σύνεσιν (φησὶ πρὸς τὸν Ἐφέσου Τιμόθεον) ὅτι καὶ αἱ καθ' ὑπνοῦς ὁράσεις τῷ Φαραῶ καὶ τῷ Ναβουχοδονόσορ, διὰ τῶν ἀγγέλων τῶν ἐπιστατοῦντων ἰδίως τοῖς ἔθνεσιν ἐγεγένητο, καθ' ἃς ὁράσεις τὸ τῆς πάντων προνοίας καὶ κυριότητος κηδεμονικὸν τοῦ Θεοῦ διεπορθμεύετο· οὗτος γὰρ Κύριος καὶ προνοητὴς πάντων καὶ Θεός, ὡς καὶ ὁ Παῦλος πολλαχῶς ἐδήλωσεν εἰπὼν· *Μὴ οὐκ ἔστιν ὁ Θεός καὶ ἐθνῶν· καὶ καὶ ἐθνῶν, εἴπερ εἰς ὁ Θεός.* Ἄλλ' αἱ ὁράσεις μὲν διὰ τῶν ἀγγέλων, αἱ δὲ λύσεις ἀλλαχόθεν, καὶ οὐ διὰ τούτων, ὅσῳ καὶ Θεοῦ θεράποντες ὑπῆρχον οἱ συγκρίνοντες τὰ ὄνειρατα, καὶ τῶν ἀγγέλων ἐγγύς, ὥστε ἀπὸ Θεοῦ δι' αὐτῶν τὰ τῶν ἐπιλύσεων γίνεσθαι. Ὁ γὰρ Ἰωσήφ τὰ τοῦ Φαραῶ ὄνειρατα ἔλυεν ὑπὲρ τῶν

A imposita necessitas, ut brutis, sed per rationem libertate prædita : neque rursus dicamus, propter illam ipsam libertatem nostram divina Providentiæ divina lumina obtundi. Sed dictorum **92** horum exemplum accipe a lumine solis : sicut enim ibi videre licet, in transparentibus quidem corporibus radiorum fieri distributionem, eoque magis vel minus, pro subjecti ad lumen excipiendum capacitate ; in crassioribus autem non similiter, sed aut omnino indistribute aut obscure ; id ipsum etiam in divina illustratione inæqualitas liberæ propensionis operatur. Suppone enim, vitam nostram visionem esse spiritalem, sed inæqualem, propter arbitrii libertatem ; divina autem bonitatis illustrationem, unam esse et eandem, superplenam, et

B indicientem, et simplicem, et eodem semper modo se habentem : tunc utique visionum libera propensio vel omnino incommunicatum reddit radium divinum, iis nimirum qui reluctantur, propter quod omnino radius non distribuitur ; vel diversas facit participationes, parvas vel magnas, obscuras vel claras. Illud itaque parvum et magnum, ad quantitatem refertur : et parva est gratia, forte eruditionis ; magna, prophetiæ. Illud autem, obscuras vel claras, ad qualitatem refertur, quando forte prophetia duobus aliquibus obtingit ; atque uni quidem plenior, alteri vero tenuior. Quin etiam quia cæteris gentibus (e quibus et nos, qui Græci sumus, emersimus) non alieni quidam et prodigiosi præfuerunt dii ad diffusum omnibus, qui ultro per bonitatem ejus participationem appetunt, divini luminis infinitum pelagus, sed est unus omnium principatus Deus ; idcirco ad ipsum quoque angeli, qui cuique nationi præfecti erant, eos qui sequebantur, libere et non coacte adduxerunt. Testis est Melchisedec, qui quidem rex Salem temporibus Abrahæ erat ; verumtamen ex gentibus, et in medio gentium, sacerdos Deo gratissimus est agnitus : non enim simplici modo ipsum Deo charum existisse Scripturæ tradunt, verum etiam sacerdotem vere existentis Dei ; ita ut omnino intellectu præ-

D § IV. Illud quoque pontificiæ tuæ scientiæ commemorabo (alloquitur ad Timotheum Ephesi episcopum) quomodo etiam Pharaoni et Nabuchodonosori per angelos, nationum præsides proprios, in somnis visiones sint exhibitæ, per quas omnium **93** providentiæ ac dominationis Dei cura iis insinuabatur : siquidem hic est Dominus, et provisor, et Deus omnium, sicut etiam Paulus multis locis declaravit, dicens : *Nunquid est Deus etiam gentium ? imo et gentium, quoniam unus est Deus τ.* Verum visiones quidem per angelos, resolutiones autem aliunde, et non per hos, ita ut Dei fuerint, angelisque propinqui, qui somnia dijudicarunt, ita ut a Deo per illos eorum resolutio fieret. Joseph enim solvit somnia Pharaonis super Ægyptios, Da-

niel vero Nabuchodonosoris contra Babylonios. Idcirco, inquam, unus est omnium principatus, adeoque una Providentia. Neque ullo modo putandum est, quasi Judæis quidem scripto Deus et proprie præfuerit, aliis autem nationibus præfuerint, aut angeli modo sibi proprio sine subordinatione, vel æquales Deo vel Deo contrarii, vel etiam alii quidam dii. Quin etiam quod in Cantico Scriptura dicit: *Et factus est pars Domini populus ejus Jacob, funiculus hæreditatis ejus Israel**, secundum hunc sensum accipiendum est, non quasi Deus mundum hunc nostrum cum cæteris diis angelisque divideret, eique quasi sors Israel assignatus sit. Sed quomodo? Quod nimirum ipsamet altissima rerum omnium Providentia res omnes hominum, salutaribus quidem quoad ipsos, ad Deum vero sursum erigentibus manuductionibus, angelis suis propriis commiserit, ex omnibus autem illis gentibus solus Israel ad veri Dei illustrationem conversus sit. Unde sacra Scriptura, significans quod seipsum Israel ad veri Dei ministerium destinavit: *Factus est, inquit, pars Domini*. Ut autem iterum ostenderet, quomodo etiam Israel, pariter cum cæteris gentibus, peculiari cuidam angelo commissus fuerit, per quem ad Dei notitiam traduceretur, si ipse nimirum etiam vellet, Michaellem ducem populi illius dicit; aperte hinc docens, unicam esse omnium providentiam quæ cunctis tam visibilibus quam invisibilibus præsit, omnesque ac singulas gentes peculiarem angelum habuisse, qui eos, qui

Α Αἰγυπτίων, ὁ δὲ Δανιὴλ τὰ τοῦ Ναβουχοδονόσορ κατα τῶν Βαβυλωνίων. Διὰ τοῦτο φημι, μία ἐστὶν ἡ πάντων ἀρχή, καὶ διὰ τοῦτο μία πρόνοια. Καὶ οὐδαμῶς ὑποληπτέον, ὅτι ἀποκληρωτικῶς καὶ ἰδίως ὁ Θεὸς ἤγειτο τῶν Ἰουδαίων· τοῖς δὲ ἄλλοις ἔθνεσιν ἐπεστάτου ἢ ἄγγελοι ἰδιοτρόπως ἀνυπότακτοι, ἢ ὁμοίται τῶ Θεῷ, ἢ ἀντίθετοι, ἢ καὶ θεοὶ τινες ἕτεροι. Ἄλλὰ καὶ τὸ ἐν τῇ ψδῆ λόγιον, τὸ φάσκον· *Καὶ ἐγενήθη μερὶς Κυρίου λαὸς αὐτοῦ Ἰακώβ, σχολιτισμα κληρονομίας αὐτοῦ Ἰσραὴλ*, κατὰ τῆδε τὴν ἔννοιαν ἐκληπτέον, οὐχ ὅτι ἐμερίσατο ὁ Θεὸς μεθ' ἑτέρων θεῶν, ἢ καὶ ἀγγέλων, τὸν καθ' ἡμᾶς τοῦτον κόσμον, καὶ τούτῳ ἐπενεμήθη ὡς κληρὸς ὁ Ἰσραὴλ. Ἀλλὰ πῶς; Ὅτι αὐτὴ μὲν ἡ μία τῶν ἀπάντων ὕψιστος πρόνοια, πάντα τὰ εἰς ἀνθρώπους, ταῖς σωστικαῖς μὲν πρὸς ἀνθρώπους, ἀνατακτικαῖς δὲ πρὸς Θεὸν χειραγωγίαις τῶν οἰκειῶν ἀγγέλων διενεμάτο, ἐκ τούτων δὲ πάντων τῶν ἔθνῶν μόνος ὁ Ἰσραὴλ ἐπὶ τὴν τοῦ ὄντως Κυρίου φωτοδοσίαν ἐπεστράφη. Ὅθεν ἡ θεία Γραφή, δηλοῦσα μὲν, ὅτι ἐπεκλήρωσεν ἑαυτὸν ὁ Ἰσραὴλ ἐπὶ τὴν τοῦ ὄντως Θεοῦ θεραπείαν· *Ἐγενήθη μερὶς Κυρίου*, φησίν. Ἐνδεικνυμένη δὲ πάλιν τὸ, καὶ αὐτὸν δὴ τὸν Ἰσραὴλ ἐν Ἰσρ τοῖς λοιποῖς ἔθνεσιν ἐνὶ τινι τῶν ἀγγέλων ἀπονεμηθῆναι εἰς τὴ δι' αὐτοῦ εἰς τὴν θεογνωσίαν ἀναχθῆναι, θέλοντος δηλαδὴ καὶ αὐτοῦ, τὸν Μιχαὴλ ἔφη ἡγεμόνα τοῦ τοιοῦτου λαοῦ· ἐκδιδάσκουσα ἐντεῦθεν ἡ Γραφή τὸ, μίαν εἶναι πρόνοιαν ἐπὶ πᾶσιν, ὑπερκειμένην καὶ ὁρατῶν καὶ ἀοράτων ἀπάντων, καὶ ὅτι πάντα τὰ καθ' ἕκαστον ἔθνη ἰδίῳ ἐσχίχασιν ἄγγελον, ἀνατείνοντα τοὺς ἐπομένους ἐθελουσίως κατὰ τὸ αὐτεξούσιον εἰς τὴν πάντων ἀρχὴν, τὸν Θεόν.

94 CAPUT X.

Repetitio et conclusio angelici ordinis.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ι.

Ἐπανάληψις καὶ συναγωγή τῆς ἀγγελικῆς εὐταξίας.

SYNOPSIS CAPITIS.

I. *Docet, sublimiores angelos sublimiori quoque modo illustrari. II. In illustrationibus servari quoque subordinationem. III. Omnes sive angelos sive homines triplicem habere potentiam.*

§ I.

Conclusum igitur a nobis, quomodo illa quidem antiquissima, quæ Deo præsto est, intelligentiarum distributio, ab ipsamet primitus initiante illuminatione consecrata, immediate illi intendendo, secretiori simul et manifestiori divini principatus illustratione purgetur et illuminetur atque perficiatur. Secretiori quidem, quia spiritaliori magisque simplici unificaque; manifestiori autem, quia primitiva primitivaque et universaliori, ipsique (ut

Δ Συνήχται τοίνυν ἡμῖν, ὡς ἡ μὲν πρεσβυτάτη τῶν περὶ Θεὸν νοῶν διακόσμησις, ὑπὸ τῆς τελεταρχικῆς ἐλλάμψεως ἱεραρχουμένη, τῷ ἐπ' αὐτὴν ἀμέσως ἀνατείνεσθαι⁷³, κρυφιωτέρῃ καὶ φανοτέρῃ⁷⁴ τῆς θεαρχίας φωτοδοσία καθαιρεται, καὶ φωτίζεται, καὶ τελεσιουργεῖται. Κρυφιωτέρῃ μὲν, ὡς νοητοτέρῃ, καὶ μᾶλλον ἀπλωτικῇ καὶ ἐνοποιῷ· φανοτέρῃ δὲ, ὡς πρωτοδότῳ καὶ πρωτοφανεῖ καὶ ὀλικωτέρῃ, καὶ μᾶλλον εἰς αὐτὴν, ὡς διεϊδῆ, κεχυμένη⁷⁵. Πρὸς ταύτης δὲ πάλιν

* Deut. xxxii, 9.

VARIÆ LECTIONES.

⁷³ ἀνάγεσθαι, M et translatio Scoti. ⁷⁴ in M. nominandi casu leguntur ista: κρυφιωτέρῃ καὶ φανοτέρῃ, et mox item: κρυφιωτέρῃ μὲν, ὡς νοητοτέρῃ, καὶ μᾶλλον ἀπλωτικῇ καὶ ἐνοποιῷ· φανοτέρῃ δὲ, etc., cui lectioni translatio Scoti adtipulatur. ⁷⁵ M. κεχυμένην.

ἀναλόγως ἢ δευτέρα, καὶ πρὸς τῆς δευτέρας ἢ τρίτης, καὶ πρὸς τῆς τρίτης ἢ καθ' ἡμᾶς ἱεραρχία, κατὰ τὸν αὐτὸν τῆς εὐκόσμου ταξιαρχίας θεσμὸν, ἐν ἀρμονίᾳ θεῖα καὶ ἀναλογίᾳ, πρὸς τὴν ἀπάσης εὐκοσμίας ὑπεράρχιον ἀρχὴν καὶ περάτωσιν ἱεραρχικῶς ἀνάγεται.

A pote liquidiori) intimius infusa. Ab hac autem ut iterum secunda pro sua portione, et a secunda tertia, et a tertia noster hic sacer ordo, juxta primævæ illius rectæ constitutionis legem, divina prorsus harmonia congruentiaque ad superoriginalē omnis bonæ ordinationis originem et terminationem sacro quodam ordine promoveatur.

§ II.

Ἐκφαντορικοὶ δὲ πάντες εἰσὶ καὶ ἄγγελοι τῶν πρὸ αὐτῶν οἱ μὲν πρεσβύτατοι, Θεοῦ τοῦ κινουῦντος, ἀναλόγως δὲ οἱ λοιποὶ, τῶν ἐκ Θεοῦ κεκινημένων· τοσοῦτον γὰρ ἢ πάντων ὑπερούσιος ἀρμονία τῆς ἐκάστου τῶν λογικῶν τε καὶ νοερῶν ἱεραρχίας εὐκοσμίας καὶ τεταγμένης ἀγωγῆς ⁷⁴ προενόησεν, ὅτι καὶ αὐτῆ τῶν ἱεραρχικῶν ἐκάστη ⁷⁷ τάξεις ἱεροπρεπεῖς ἔθετο, καὶ πασαν ἱεραρχίαν ὀρωμεν εἰς τὰς πρώτας ⁷⁸, καὶ μέσας, καὶ τελευταίας δυνάμεις διηρημένην. Ἀλλὰ καὶ αὐτὴν ἐκάστην, ἰδικῶς εἰπεῖν, διακόσμησιν ταῖς αὐταῖς ἐνθεοῖς ἀρμονίαις διέκρινε· διὰ καὶ αὐτοὺς τοὺς θειοτάτους σεραφίμ οἱ θεολόγοι φασὶν ἕτερον πρὸς τὸν ἕτερον κεκραγῆναι, σαφῶς ⁷⁹ ἐν τούτῳ, καθάπερ οἶμαι, δηλοῦντες, ὅτι τῶν θεολογικῶν γνώσεων οἱ πρώτοι τοῖς δευτέροις μεταδιδάσκει.

B

Singuli autem ordines sunt eorum qui præcedunt interpretes ac internuntii; primi quidem illi, motoris sui Dei, cæteri autem eadem ratione, motorum a Deo: adeo enim illa superessentialis rerum omnium harmonia cuilibet sacro tam rationalium quam spiritalium creaturarum ordini, ratioque ductui consuluit, ut et ipsa singulis hierarchiis decoros ordines statuerit, atque omnem hierarchiam in virtutes primas, et medias atque postremas distributam esse videamus. Quinimo singulas, ut proprie dicam, spirituum descriptiones iisdem divinis harmoniis discrevit, propter quod ipsos etiam divinissimos seraphim theologi alterum ad alterum clamare aiunt ¹; qua quidem re, mea sententia, manifeste declarant, primos participes facere secundos divinarum rerum atque notionum.

§ III.

Προσθήην δ' ἂν καὶ τοῦτο οὐκ ἀπεικότως, ὅτι καὶ καθ' αὐτὸν ⁸⁰ ἕκαστος οὐράνιος τε καὶ ἀνθρώπιος νοῦς ἰδικῶς ἔχει καὶ πρώτας καὶ μέσας καὶ τελευταίας τάξεις τε καὶ δυνάμεις, πρὸς τὰς εἰρημένας τῶν καθ' ἕκαστον ἱεραρχικῶν ἐλλάμψεων οἰκείας ἀναγωγῆς ἀναλόγως ἐκφαινομένας, καθ' ἃς ἕκαστος ἐν μετουσίᾳ γίνεται κατὰ τὸ αὐτῷ θεμιτὸν τε καὶ ἐφικτὸν τῆς ὑπεραρνοτάτης καθάρσεως, τοῦ ὑπερπλήρους φωτὸς, τῆς προτελείου τελειώσεως. Ἔστι γὰρ οὐδὲν αὐτοτελὲς, ἢ ἀπροσδεὲς καθόλου τελειότητος, εἰ μὴ τὸ ὄντως αὐτοτελὲς καὶ προτέλειον.

C

Hoc quoque non immerito possum addere, quamlibet cœlestem et humanam mentem seorsum proprios in se continere et primos, et medios, et ultimos ordines atque facultates, **95** quæ eodem modo, quo superiores singularum hierarchiarum illustrationum proprii ductus, eluceant, quibus unaquæque mens pro suo captu quam nitidissimæ purgationis, copiosissimi luminis, absolutæque perfectionis sit particeps. Nihil est enim per se absoluteque perfectum, aut quod omnino perfectionis non indigeat, nisi quod per se revera perfectum est, et præperfectum.

ADNOTATIONES CORDERII.

§ 1. Ex præcedentibus capitibus concludit angelos, quanto sublimiores sunt, tanto sublimiori quoque et secretiori ratione illustrari; eo nimirum quod Deo ἀρχιφῶτω propinquiores sint, atque adeo etiam magis Deum participant, ut infra cap. 5 *De divinis nominibus*, et supra cap. 4 et 8 *Cœlestis hierarchiæ* docet ubi vide nostras adnotationes. Tantum hic observa, quomodo nos ab angelis purgemur, illuminemur, perficiamur.

Purgant itaque nos angeli, amovendo phantasmata quæ impediunt illuminationem, quam angelus intendit facere in nobis; unde tria remouent ab anima, scilicet ignorantiam, et nubila phantasiarum, ac falsas opiniones rationum revelationi contrariarum. Illuminant vero animam tripliciter, scilicet ad sensum, ut patet, quando manifestatur aliquid in assumpto corpore (et hanc potestatem etiam diabolus ha-

¹ I:ai. vi.

VARIÆ LECTIONES.

⁷⁴ ἀναγωγῆς, Ch. D. P. Sar. ⁷⁷ Bud. corrigi in dandi casu ἐκάστη. Ch. et S. habent αὐτῆ. Sar. astipuiatur. ⁷⁸ articulus deest in Ch. D. S. M. ⁷⁹ M. σαφῶς conjungit cum κεκραγῆναι. ⁸⁰ D. καθ' ἑαυτὸν, eodem sensu.

ret:) item ad intellectum, et talis illuminatio solum perfecta est. Notandum autem, quod Angelus non illuminet intellectum efficiendo cognitionem in anima; quia non potest in intellectu novam speciem neque habitum novi luminis creare, sed nec intentionem; nam tria requiruntur ut intellectus noster aliquid intelligat, scilicet species qua cognoscatur, et lumen in quo cognoscatur, et intentio qua intellectus convertatur super speciem. Illuminat autem intellectum nostrum angelus excitando ac disponendo, et lumen divinum in nos transfundendo; facit enim (ut dictum est) in phantasia transmutationem specierum, componendo et dividendo eas secundum rei exigentiam quam vult revelare: item irradiat lumen intellectus sui super illas, ut moveant intellectum nostrum, et sic plura et subtiliora videri possunt in lumine duplicato, item excitat intentionem animæ motu aliquo, quo se super illa phantasmata reflectat, ab aliis se abstrahendo. Perficiunt etiam, id est, promovent ad melius.

Utrum autem angelus incendere possit affectum humanum, id tripliciter intelligi potest, scilicet vel efficiendo, vel movendo, vel excitando et adjuvando. Primo modo solus Deus inflammare potest affectum; secundo modo res ipsa desiderata affectum inflamat, scilicet affliciendo et movendo; tertio modo potest angelus affectum nostrum incendere, scilicet excitando et adjuvando motum ejus congrua propositione. De his habemus exemplum in naturis; quia primo modo ignis accendit ligna, secundo modo ligna incendunt ignem, et tertio modo is qui ligna igni apponit, ignem accendit. Differentia autem est inter immittere cogitationem, et incendere et illuminare; quia cogitationem immittere, est intus creare et facere cogitationem; sed incendere, est cogitationem jam factam inflammare; illuminare vero, est dare revelationem de aliquo occulto intelligibili.

Hic tantum pro pleniori intelligentia istiusmodi angelicæ illuminationis, nota ex sancto Thoma, in parte prima, quæst. 106, art. 1, unum angelum alium illuminare, in quantum ei veritatem quam cognoscit, manifestam facit; vel confortando ipsius intellectum, vel ex parte similitudinis rei intellectæ. Cum autem ad intelligendum duo concurrant, scilicet virtus intellectiva, et similitudo rei intellectæ, secundum hæc duo, unus angelus alteri veritatem notam notificare potest. Primo virtutem ejus intellectivam fortificando. Sicut enim virtus imperfectioris corporis confortatur ex situati propinquitate corporis perfectioris, ut verbi gratia, minus calidum crescit in calore ex præsentia magis calidi: ita virtus intellectiva inferioris angeli confortatur ex conversione superioris angeli ad ipsum. Hoc enim facit in spiritualibus ordo conversionis, quod facit in corporalibus ordo localis propinquitatis. Secundo autem unus angelus manifestat alteri veritatem ex parte similitudinis intellectæ. Superior enim angelus notitiam veritatis accipit in universali quadam conceptione, ad quam capiendam inferioris angeli intellectus **96** non esset sufficiens, sed est ei connaturale, ut magis particulariter accipiat veritatem. Superior vero angelus veritatem quam velociter concipit quodammodo distinguit, ut ab inferiori capi possit, et sic eam cognoscendam ei proponit. Sicut etiam apud nos, qui in paucis multa capiunt, multiphice illa distinguunt, aliorum capacitati providentes. Et hoc est quod sanctus Dionysius infra cap. 15, § 5, ait quamlibet essentiam spiritalem, uniusmodi intelligentiam, quam a diviniore traditam accepit, pro inferioris ductu captique provida virtute dividere ac multiplicare. Vide infra nostras adnotationes ad cap. 12, § 2.

§ II. Notat, in divinarum traductione illustrationum servari subordinationem, ita nimirum, ut supremi illi spiritus sint ipsiusmet Dei internuntii, et sic deinceps sequentes præcedentium angelorum, ut supra cap. 8, docuit, et nos ibidem § 2 adnotavimus.

Hujus mutææ communicationis et illustrationis rationem reddit divus Thomas in prima parte, quæst. 106, art. 4. Quia nimirum omnes creaturæ ex divina bonitate participant, ut bonum quod habent in alia diffundant. Nam de ratione boni est quod se aliis communicet. Hinc etiam agentia corporalia similitudinem suam aliis tradunt quantum possunt. Atque ideo quanto aliqua agentia magis divinam bonitatem participant, tanto etiam magis perfectiones suas, quoad possunt, in alios transfundere conantur. Unde beatus Petrus monet eos qui divinam bonitatem per gratiam participant, dicens: *Unusquisque sicut accepit gratiam, in alterutrum illam administrantes, sicut boni dispensatores multiformis gratiæ Dei*⁹⁷. Multo igitur magis SS. angeli, qui sunt in plenissima participatione divinæ bonitatis, quicquid a Deo percipiunt, subjectis impartiantur. Non recipitur tamen hæc illuminatio ab inferioribus ita excellenter, sicut est in superioribus, atque ideo superiores semper remanent in altiori ordine, et perfectiorem cognitionem habent; sicut unam et eandem rem plenius intelligit magister, quam discipulus qui ab eo addiscit. Hinc quamvis in societate angelorum omnia possideantur communia; tamen quedam excellentius habentur a quibusdam quam ab aliis. Unumquodque autem perfectius habetur ab eo qui potest illud communicare, quam ab eo qui non potest. Sicut perfectius est calidum quod potest calefacere, quam quod non potest; et perfectius scit qui potest docere, quam qui non potest; et quanto perfectius donum aliquis communicare potest, tanto in perfectiori gradu est; sicut in perfectiori gradu magisterii est, qui potest docere altiorem scientiam. Et secundum hanc similitudinem consideranda est diversitas graduum vel ordinum in angelis, secundum diversa officia et actus.

§ III. Observat quamlibet mentem sive angelicam sive humanam et primas et medias et ultimas potentias habere, quæ capaces sint expiationis, illustrationis, atque perfectionis. Hæc vide apud Pachymeram explicata. Quibus adde ex divo Thoma, in prima parte, quæst. 108, art. 2, quod ipsa ratio hierarchiæ requirat ordinum diversitatem, quæ quidem diversitas ordinum secundum diversa officia et actus consideratur; sicut apud homines in qualibet civitate sunt diversi ordines, secundum diversos actus. Nam alius est ordo iudicantium, et alius pugnantium, et alius in agris laborantium; et sic de aliis. Sed quamvis multi sint unus civitatis ordines, omnes tamen ad tres reduci possunt secundum quod qualibet multitudo perfecta habet principium, medium, et finem. Unde et in civitatibus triplex ordo hominum reperitur. Quidam enim sunt supremi, ut optimates; quidam autem sunt infimi, ut vilis plebecula; quidam autem sunt mediæ, ut populus honoratus. Sic igitur etiam in qualibet hierarchia angelica ordines distinguuntur secundum diversos actus et officia: et omnis ista diversitas ad tria reducitur, scilicet ad summum, medium et infimum; et propter hoc sanctus Dionysius in qualibet hierarchia ponit tres ordines.

PARAPHRASIS PACHYMERÆ (15).

§ I. Repetit hic sanctus ea quæ dicta sunt, et ait: **A** § I. Ἐπαναλαμβάνει τὰ βηθέντα ὁ ἅγιος, καὶ φησι. **conclusum** igitur a nobis, quomodo illa quidem an- **σιν**: Ὅτι συμπέρασταί τῶν τῶν ἡμῶν, ὡς ἡ μὲν

⁹⁷ I Petr. iv, 10.

(15) Vide Schol. S. Maximi tom. II, cap. 10.

πρεσβυτάτη (οὐ κατὰ χρόνον, ἀλλὰ κατὰ τάξιν) πάντως διακόσμησις τῶν περι Θεὸν καὶ κύκλῳ Θεοῦ νόων (κατὰ τὸ· *Κύκλῳ αὐτοῦ ἢ σκηνῇ αὐτοῦ*· κἄν καὶ ὑπὲρ πᾶν πέρας καὶ ἄπειρον τὸ Θεῖόν ἐστιν) ὑπὸ τῆς ἐλλάμψεως τῆς ἀρχηγού καὶ αἰτίας ἀπάντων τῶν τελειώσεων, μυσταγωγούμενη (διὰ τὸ μὴ εἶναι ἐτέραν πρὸ αὐτῆς τάξιν, ἀλλ' αὐτὴν ἀμέσως ἐπ' αὐτὴν ἀνατείνεσθαι, ἐλκομένην οἷον ὑπὸ τοῦ αὐταγάθου καὶ φυσικῶς ἀγαθοῦ, οὐ καὶ πάντα ἐφίενται· τοῦτο γὰρ ἐστὶ τὸ ἀνατείνεσθαι· οὐ γὰρ ἀφίησιν αὐτὴν ἡρεμεῖν, καὶ οἷον ἐπινυσταῖζειν, ἢ ἀβρόητος ἐκεῖνη ἀκτίς ἐπιλάμπουσα), καθαιρεται, καὶ φωτίζεται, καὶ τελειουργεῖται ἐν κρυφιώτερά καὶ φανοτέρά θεία φωτοδοσία. Κάντεῦθεν δῆλον, ὅτι ὑπὸ τῆς τάξεως ἔχουσι τὴν ἑλλάμψιν πλεονα. Εἰ γὰρ οὕτως ἐδημιουργήθη, ὥστε πρώτη εἶναι, οὔτε καθάρσεως, οὔτε φωτισμοῦ ἐδέετο, οὕτω πλασθεῖσα, ὥστε καὶ ἀξία εἶναι τῆς πρώτης τάξεως. Κρυφιώτεραν δὲ καὶ φανοτέραν τὴν αὐτὴν εἶπεν φωτοδοσίαν· ἃ δὴ καὶ ἐναντία περὶ τὸ αὐτὸ φαίνεται πως εἶναι. Τὸ γὰρ κρύφιον οὐ φανόν· καὶ τὸ φανόν οὐ κρύφιον, κατὰ τοῦτον τὸν τρόπον. Εἰ γὰρ καὶ ἐναντία εἶσι περὶ τὸ αὐτὸ, ἀλλὰ πρὸς ἄλλο καὶ ἄλλο νοοῦνται. Κρυφιώτερα μὲν γὰρ πρὸς ἡμᾶς, ὡς νοητοτέρα (νοηταὶ γὰρ καὶ αἱ τῶν ὑποθεθηκυῶν τάξεων ἐλλάμψεις), νοητοτέρα δὲ ἢ τῆς πρώτης, καὶ ἡμῖν ἀγνωστοτέρα, διὰ τοῦτο καὶ ἀπλωτικὴ (ὡς μὴ κατανοουμένη ἀπεντεῦθεν διὰ τινος τῶν ἡμετέρων καὶ χθαμαλῶν, ἃ δὴ καὶ συνθέσεις εἰσὶν) ἀλλὰ καὶ ἐνοποιός. Ὅσῳ γὰρ τῆς ὕλης ἡμῶν ὁ νοῦς ἀποδισταται, τοσοῦτον περὶ τὸ ἐν χωρεῖ, καὶ ἀύλοτέρως, ὡς ἂν τις εἶποι, τοῦ νοητοῦ ἐπιδράττεται. Καὶ τί λέγω εἰς ταῦτα, ὅπου γε τῇ αἰσθήσει τοῦτο συμβαίνει εἰς τὰ αἰσθητὰ πράγματα; πόρρωθεν γὰρ βλέποντές τι, οἰόμεθα ἢ ζῶον εἶναι, ἢ λίθον τυχόν, ἢ δένδρον, ἢ ἄλλο τι· προσεγγίζοντες δὲ ζῶον μανθάνομεν, καὶ τοιόνδε ζῶον, ἄνθρωπον τυχόν, καὶ τόνδε τὸν ἄνθρωπον. Καὶ τὰ παιδία πρότερον πάντας τοὺς ἄνδρας πατέρας καλεῖ, καὶ μητέρας τὰς γυναῖκας· ὕστερον δὲ ἐνοποιεῖται ἢ γυνῶσις τούτων, καὶ γινώσκουσι τοὺς ἀληθεῖς πατέρας. Εἶδες πῶς ἡ αἰσθησις ἐνοποιεῖται· τοῦτο καὶ ὁ νοῦς πάσχει τοῖς νοητοῖς ἐμβατεῦον. Ἄλλ' ἐντεῦθεν ὑπανακύπτει ἀπορία ἀναγκαία, πῶς ἢ μὲν αἰσθησις εἰς τὸ ἐγγύτερον μάλλον ἐνοποιεῖται, ὁ δὲ νοῦς εἰς τὸ πόρρωτερον, καὶ ὁ αὐτὸς λέγει κρύφιον; Καὶ ἐστὶν εἰπεῖν, ὅτι κατ' ἀληθειαν ἐκεῖνο ἔχει ὁ νοῦς ἐγγύτερον, τὸ ἐπέκεινα πάσης ὕλικης συνθέσεως καὶ αἰσθήσεως· τοῦτο γὰρ ἐστὶ καὶ προσῆχον τῷ νῷ καὶ ταῖς τοῦ νοῦ ἐνεργείαις. Νοῦ γὰρ πόρρωτερα τὰ αἰσθήσει ποσῶς ὑποπίπτοντα. Κατὰ γοῦν ἀναλογίαν (ἐπεὶ κρυφιώτερα καὶ νοητοτέρα ἢ τῶν πρώτων ἑλλάμψεις παρὰ τὰς τῶν δευτέρων ἐλλάμψεις) μάλλον αὐτὴ ἐνοποιός ἐστὶ, καὶ οὕτω μὲν κρυφιώτερα πρὸς ἡμᾶς καὶ τὸν ἡμέτερον νοῦν· φανοτέρα δὲ πάλιν, πρὸς αὐτὴν τὴν δεχομένην τὴν ἑλλάμψιν· πρωτόδοτος γὰρ καὶ πρωφανής καὶ ὀλικωτέρα μάλλον ἢ ἑλλάμψις ἢ εἰς αὐτὴν κεχυμένη. Εἰ δὲ ἢ αὐτὴ καὶ ὑπερπλήρης, ἀλλὰ

liquissima (non secundum tempus, sed secundum ordinem) omnino distributio earum quæ circa Deum et in circuitu Dei sunt intelligentiarum (juxta illud: *In circuitu ipsius tabernaculum ejus*·; etsi etiam super omnem terminum et **97** infinitatem sit Numen divinum) ab ipsamet primitus initiante illuminatione et cæterarum initiationum causa consecrata (eo quod non sit alius ordo ante ipsam, sed ipsamet immediate ad eam extendatur, attracta quodammodo ab ipsomet per se bono, et natura bono quod omnia appetunt; hoc enim est extendi; non enim ineffabilis ille radius illucens permittit ipsam solitariam et quodammodo dormire) purgatur, et illuminatur atque perficitur secretiori simul et manifestiori divina illustratione. Unde etiam patet, quod sub ordine uberiores habeant illustrationem. Si enim ita condita esset illa distinctio, ut omnino prima esset, neque purgatione neque illuminatione opus haberet, cum ita formata foret, ut primo ordine digna esset. Secretiorem autem et manifestiorem eandem vocavit illustrationem, quæ utique circa idem videntur quasi esse contraria. Quod enim occultum est, non est manifestum; et quod manifestum, non est occultum, juxta eundem modum. Etsi enim etiam contraria sunt respectu ejusdem, ad aliud tamen atque aliud intelliguntur. Occultior quidem est nobis, quia spiritualior; (spirituales enim sunt et inferiorum ordinum illustrationes:) spiritualior autem est illa primæ distributionis nobisque ignotior; idcirco etiam simplifica (ut quæ non cognoscitur per aliquam e rebus nostris terrenis, quæ compositæ sunt) quæ et unifica. Quantum enim a materia mens nostra recedit, tantumdem ad unum tendit, et immaterialius, ut ita quis dixerit, rem intellectilem comprehendit. Ecquid dico in his, cum id sensui quoque accidat quoad res sensiles? siquidem eminus quidpiam videntes, putamus illud vel animal esse, vel forte lapidem, vel arborem, vel quid aliud; appropinquantes vero cognoscimus esse animal, et quidem tale animal, hominem verbi gratia, et hunc hominem. Sic pueri primum omnes viros patres vocant, matresque feminas, postea vero horum cognitio unificatur, agnoscuntque veros parentes. Vides quomodo sensus unificetur: idem etiam menti accidit, dum ad res intellectiles accedit. Verum hinc suboritur necessaria dubitatio, qui sensus circa id quod vicinius est magis unificetur, mens vero circa remotius, et quod ipse vocat occultius? Ac liceat dicere, illud vere menti propinquius esse, quod omni materiali compositione sensationeque superius est; quoniam **98** id menti mentisque operationibus est conformius. Menti enim sunt remotiora, quæ sensui quodammodo subjacent. Secundum hanc itaque proportionem (cum occultior intelligibiliorque sit primorum illustratio, sequentium illustrationibus comparata) ipsa magis unifica est, adeoque secundum nos quidem mentemque no-

stram obscurior et occultior, simni tamen illi, qui illustrationem eam excipit, manifestior; siquidem primigenia primiluceaque et integrior est illustratio quæ ad eam diffunditur. Etsi autem ipsa superplena sit, at tamen pro suscipientium conditione variatur: idcirco enim addidit: Et quasi liquidior, ut indicaret subjectorum diversitatem, variationem quamdam afferre illustrationi. Ab hac autem prima dispositione, iterum secunda pro sua portione, et a secunda tertia, et a tertia nostra hæc hierarchia, quam non humanam dico (quoniam et ipsa divina est, divinasque suscipit illustrationes) sed eam quæ apud nos homines divina gratia consecratur. Quid porro a prima secunda, et ab hac tertia, et ab illa nostra hæc accipit? Quod in sacris omnino dirigatur. Bona vero hierarchiæ expiationem, illuminationem, perfectionem, quælibet a Deo per primam accipit. Secundam itaque a prima in sacris regi, vocat hierarchice adduci ad superprincipale principium, atque omnis rectæ ordinationis consummationem: divinum enim Numen bona cuncta terminat, ac definit, quia nihil extra ipsum boni est, vel dicitur, vel unquam cogitatur. Fit autem hoc juxta bene ordinati ordinis principatus sanctionem: quia licet ab his adducantur, attamen ab ipso Numine accipiunt illustrationes, quod est principium et causa omnis ordinis, non tantum primi, sed et secundi, et tertii, et si quis sit alius. Ista enim lex est, ut ita quis dicat, adductionis immutabilis et bene ordinata, ut ab ipsa res conserventur ac perficiantur, etsi per alias quasdam id in ipsis fiat.

§ II. Manifestatorii autem sunt omnes, etiam ipsi angeli, sive ordo postremus; progrediendo enim de ipsis angelis solis loquitur, modo autem etiam de tribus ordinibus. Interpretes itaque sunt eorum qui præcedunt; manifestant enim per alios voluntatem Dei, quæ ipsis a prioribus erat manifestata, et his iterum per alios. Ac primi quidem internuntii sunt motoris sui Dei; sequentes vero quos et reliquos vocat (scilicet ordo secundus) interpretes sunt eorum qui ex Deo moti sunt. Habes itaque tres ordines cælestium virtutum. Tantum autem curæ fuit bono Deo, superessentiali, inquam, concinnitati et ordini (principes enim suos Lacedæmonii concinnatores appellabant, tanquam quilibet concinnantes ac ordinantes) universorum itaque Deo, (qui non simplex concinnator est, sed ipsamet concinnitas superessentialis) tanta cura fuit cujuslibet sacræ cælestium ordinationis, ut et ordinem habeant et adductionem, ut per priores posteriores adducantur: quoniam unicuique hierarchiæ tres sacros ordines constituit. Habet enim prima thronos, cherubim et seraphim, et sequentes aliæ similiter existunt, et distinguuntur in primas et medias et posternas virtutes. Ad hæc considera, minutiozem esse illarum distributionem; quoniam iterum unamquamque peculiariter dispositionem abessive distributionem appellavit; sive unamquamque ordinem cujuslibet trini ordinis hisdem congruentibus ordinibusque distinxit. Hoc autem sanctus asserit, demonstratio-

A παρὰ τὸ τῶν ὑποδεχομένων ποσῶς παραλλάττον· διὰ τοῦτο γὰρ ἐτέθη, Καὶ ὡς διειδῆ, ἵνα δείξῃ, ὅτι τὸ τῶν ὑποκειμένων διάφορον, ἄλλοιαν τὴν ἔλλαμψιν τίθησι. Παρὰ ταύτης δὲ πάλιν τῆς πρώτης τάξεως ἀναλόγως ἢ δευτέρα, καὶ παρὰ τῆς δευτέρας ἢ τρίτη, καὶ παρὰ τῆς τρίτης ἢ καθ' ἡμᾶς αὕτη ἱεραρχία, ἣν οὐκ ἀνθρωπίνην φημί (θεία γὰρ καὶ αὕτη, καὶ θείας ἔλλάμψεις δέχεται·) ἀλλὰ τὴν καθ' ἡμᾶς τοὺς ἀνθρώπους ἐνεργουμένην τῇ τοῦ Θεοῦ χάριτι. Τί δὲ παρὰ τῆς πρώτης ἢ δευτέρα, καὶ παρ' αὐτῆς ἢ τρίτη, καὶ παρ' ἐκείνης ἢ καθ' ἡμᾶς λαμβάνει; Πάντως ἱεραρχεῖται. Τὰ δὲ τῆς ἱεραρχίας καλὰ, τὴν κάθαρσιν, τὸν φωτισμὸν, τὴν τελείωσιν, ἐκάστη παρὰ Θεοῦ διὰ τῶν πρὸ ταύτης λαμβάνει. Τὸ γοῦν παρὰ τῆς πρώτης ἱεραρχεῖσθαι τὴν δευτέραν, ἀνάγεσθαι εἶπεν ἱεραρχικῶς πρὸς αὐτὴν τὴν ὑπεράρχιον ἀρχὴν, καὶ πάσης εὐκοσμίας περάτωσιν· πάντα γὰρ τὰ ἀγαθὰ περατοὶ καὶ ὀρίζει τὸ θεῖον, ὅτι οὐδὲν ἀγαθὸν ἔξωθεν τοῦτο ἐστίν, ἢ λέγεται, οὐδ' ἂν ἐννοηθεῖη ποτέ. Γίνεται δὲ τοῦτο, κατὰ τὸν αὐτὸν θεσμὸν τῆς εὐκόσμου ταξιαρχίας· ὅτι εἰ καὶ διὰ τούτων ἀνάγονται, ἀλλὰ παρὰ τοῦ Θεοῦ δέχονται τὰς ἔλλάμψεις, τῆς ἀρχῆς καὶ αἰτίας πάσης τάξεως, μὴ μόνον τῆς πρώτης, ἀλλὰ καὶ τῆς δευτέρας, καὶ τῆς τρίτης, καὶ εἴ τις ἄλλη ἐστί. Τοῦτο γὰρ ἐστὶ νόμος, ὡς ἂν τις εἴποι, τοῦ παραγωγέως ἀμετάθετός τε καὶ εὐκοσμος, τὸ τὰ πράγματα συντηρεῖν τε καὶ τελειοῦν ἀφ' ἑαυτοῦ, εἰ καὶ διὰ τινῶν ἄλλων τὸ τοιοῦτον ἐπὶ τισὶ γίνεται.

ipsa res conserventur ac perficiantur, etsi per alias

C § II. Ἐκφαντορικοὶ δὲ πάντες εἰσὶ καὶ αὐτοὶ οἱ ἄγγελοι, ἡγοῦν ἡ ἐσχάτη τάξις· παρακατιῶν γὰρ λέγει περὶ αὐτῶν μόνων τῶν ἀγγέλων, νῦν δὲ περὶ τῶν τριῶν φησι τάξεων. Ἐκφαντορικοὶ γοῦν τῶν πρὸ αὐτῶν· ἐκφαίνουσι γὰρ τὸ διὰ τῶν πρὸ τούτων ἐκφανέν πάλιν ἐκείνοις δι' ἄλλων, καὶ τούτοις δι' ἄλλων, βούλημα τοῦ Θεοῦ. Καὶ οἱ μὲν πρῶτοι τῇ τάξει, ἐκφαντορικοὶ τοῦ κινουέντος τούτους Θεοῦ· οἱ δὲ μετ' αὐτοὺς, οὓς λέγει καὶ λοιποὺς (ἡγοῦν ἢ δευτέρα τάξις) τούτων δὴ τῶν ἐκ Θεοῦ κεινημένων ἐκφαντορικοί. Ἔχεις τοιγαροῦν τὰς τρεῖς τάξεις τῶν οὐρανίων δυνάμεων. Τοσοῦτον δὲ ἐμέλησε τῷ ἀγαθῷ Θεῷ, τῇ ὑπερουσίῳ λέγω ἁρμονίᾳ καὶ τάξει (ἁρμολογίας γὰρ, τοὺς ἄρχοντας οἱ Λακεδαιμόνιοι ἔλεγον, ὡς ἁρμόζοντας καὶ τάττοντας ἕκαστον)· τῷ γοῦν ἐπὶ πάντων Θεῷ, (τῷ μὴ ἀπλῶς ἁρμολογῆ, ἀλλὰ τῇ ὑπερουσίῳ ἀθαρμονίᾳ) τοσοῦτον ἐμέλησε τῆς ἱερᾶς ἐκάστου τῶν οὐρανίων εὐκοσμίας, καθὼς ἔχουσι τάξεως, καὶ ἀναγωγῆς, καθὼς ἀνάγονται διὰ τῶν προτέρων τὰ ὑστερα· ὅτι καὶ μιᾷ ἐκάστη ἱεραρχία τρεῖς ἱερᾶς τάξεις ἔθετο. Ἔχει γὰρ ἡ πρώτη θρόνους, χερουδιμ, καὶ σεραφίμ· καὶ καθεξῆς αἱ ἄλλαι οὕτως εἰσὶ, καὶ διαιροῦνται εἰς πρώτας καὶ μέσας καὶ τελευταίας δυνάμεις. Καὶ ἐτι νόει λεπτοτέραν τὴν εὐκοσμίαν αὐτῶν, ὅτι πάλιν μίαν ἐκάστην ἰδικῶς διακόσμησιν, καταχρηστικῶς εἶπε τὸ διακόσμησιν, ἡγοῦν ἐν ἕκαστον τάγμα τῆς μιᾶς τριαδικῆς τάξεως, ταῖς αὐταῖς διεχώρισεν ἁρμονίαις καὶ εὐκοσμίαις. Τοῦτο δὲ λέγει ὁ ἄγιος· λαμβάνων τὴν ἀπόδειξιν ἐκ τῆς τοῦ Ἡσαίου

προφητείας· οὐ γὰρ θεϊότατοι σεραφίμ ἕτερος πρὸς ἄλλον ἕτερον κράζει τὴν ἀκατάπαυστον ἐκείνην ὑμνολογίαν, δηλοῦντος ἐντεῦθεν τοῦ λόγου, ὅτι καὶ αὐτῶν τῶν θεολογικῶν γνώσεων οἱ πρῶτοι τοῖς δευτέροις μεταδιδάσκει. Θεολογικὴν δὲ γνῶσιν τὸν τρισάγιον ὕμνον λέγει· καὶ γὰρ τὰς τρεῖς ἀγίας Ὑποστάσεις εἰς μίαν κυριότητα καὶ θεότητα συνιούσας, κάκεινοι ἔμαθον, καὶ ἡμεῖς δι' ἐκείνων μαθήσομεν.

§ III. Ἐτι προστίθησι καὶ λεπτοτέραν ἀπόδειξιν τῆς εὐτάκτου ἐπὶ πᾶσι καταστάσεως, καὶ φησιν, ὅτι καὶ καθ' αὐτὸν ἕκαστος οὐράνιος τε καὶ ἀνθρώπινος νοῦς ἰδικῶς ἔχει πρῶτας καὶ μέσας καὶ τελευταίας δυνάμεις πρὸς τὰς εἰρημένας ἀναγωγὰς καὶ ἐκφάνσεις· ὧς δὲ τὴν καθάρσιν τὸν φωτισμὸν, τὴν τελειώσιν· οὕτω γὰρ καὶ ἀναλόγως αἱ ἐλλάμψεις ἐκφαίνονται, καθ' ἃς ἕκαστος ἐν μετουσίᾳ γίνεται κατὰ τὸ αὐτῷ θεμιτὸν καὶ ἐφικτὸν. Ὅσον γὰρ ἀνήκει τῇ ἰδίᾳ ἐκάστου τάξει, τόσον καὶ ἐφικνεῖται τῆς καθάρσεως, τοῦ φωτισμοῦ, καὶ τῆς τελειώσεως, αὐτοῦ δὲ τοῦ ἀγαθοῦ Θεοῦ. Τέως δὲ ἐστὶ καὶ ἡ καθάρσις ὑπεραγοτάτη, καὶ τὸ φῶς ὑπερπλήρες, καὶ προτέλειος ἢ τελειώσις. Ἐπεὶ δὲ αἱ εὐθεῖαι ἐλλάμψεις ἀπειροί, κατὰ μίαν ἐκάστην ἐλλαμψίν ἕκαστος οὐράνιος νοῦς πρῶτον καθαίρεται, εἶτα φωτίζεται, ἔπειτα τελειοῦται. Οὐδὲν γὰρ ἀπεικός, εἰ ὁ κατὰ τι τέλειος, κατ' ἄλλο καθαίρεται· καὶ εἰ ὁ κατὰ τι πεφωτισμένος, κατ' αὐτὸ μὲν τελειοῦται, κατ' ἄλλο δὲ πάλιν καθαρθεὶς φωτίζεται· οὐδὲν γὰρ αὐτοτελὲς ἢ ἀπροσδεὲς τελειότητος, εἰ μὴ τὸ ὄντως αὐτοτελὲς, τὸ ὄντως προτέλειον. Καὶ οὕτω μὲν ὁ οὐράνιος νοῦς ἰδικῶς ἔχει τὰς τρεῖς ταύτας τάξεις τε καὶ δυνάμεις. Πῶς δὲ καὶ ὁ ἀνθρώπινος νοῦς ταύτας ἔχει, πλὴν καὶ αὐτὸς εἰς τὴν κατὰ Θεὸν κίνησιν; οὐδὲ γὰρ περὶ τῶν κοσμικῶν κινήσεων ὁ λόγος ἐστὶν ἡμῖν. Ἡδὲ λέγομεν, πᾶς νοῦς ἔχει οὐσίαν, καθ' ἣν πρῶτόν ἐστιν· εἶτα καὶ δύνανται, καθ' ἣν διαρκεῖ τελευταίαν δὲ ἐνέργειαν, καθ' ἣν τὰ οἰκεία πράττων εὐσεβεῖ· ταῦτα καὶ ἐν τῷ ἐξῆς κεφαλαίῳ σαφηνίζει. Ἄλλως τε δὲ οὐδένα τῶν ἀνθρώπων ἴσμεν οὔτε προφήτην, οὔτε δίκαιον, μὴ δεηθέντα τῆς οἰκείας προφάσεως εἰς τὸ πλησιάσαι Θεῷ. Ὅρα γὰρ τί φησιν ὁ ἕως τρίτου οὐρανοῦ φθάσας· Ὑπωπιάζω μου τὸ σῶμα, καὶ δουλαγωγῶ, μήπως ἄλλοις κηρύξας, αὐτὸς ἀδόκιμος γένωμαι. Καὶ ταῦτά εἰσιν ἡ πρώτη τάξις καὶ μέση· ὁ γὰρ ὑπωπιασμός τῆς σαρκὸς πρώτη, ἡ δὲ δουλαγωγία τῆς ἐμπαθοῦς ὀρέξεως, δευτέρα, τὸ δὲ δόκιμον, τελευταῖον καὶ τέλειον. Ἡ ὅτι ἐκ τῶν ἀπλουστέρων μυήσεων, ὅπερ γάλακτος ποτισμὸν ἐκάλεσεν ὁ Ἀπόστολος, περὶ τὰ μέσα, καὶ ἐκ τούτων πρὸς τὰ μείζονα, ἤγουν τὴν τῶν τελείων τροφήν ἀναγόμεθα, ὃ καὶ ἐν Εὐαγγελίοις ὁ Κύριος δηλοῖ, λέγων πρὸς τοὺς ἀγίους ἀποστόλους. Πολλὰ ἔχω λέγειν ἡμῖν, ἀλλ' οὐ δύνασθε βαστάζειν ἄρτι. Εἰ δὲ θέλεις, ὅρα καὶ τὴν παραδοχὴν τοῦ παναγίου Πνεύματος ἐν τοῖς ἀποστόλοις· ἐδόθη γὰρ τοῦτο, πρῶτον μὲν εἰς σημεῖα, δεύτερον δὲ δι' ἐμφυσήσεως, καὶ τρίτον ἐν πυρίναις γλώσσαις, οὐσιωδῶς, ὡς ἂν εἴποι τις, κατὰ τὸν μέ-

A nem mutuando ex prophetia Isaiaë; quoniam ibi divinissimi seraphim alter ad alterum clamant incesabilem illam hymnologiam, Scriptura hinc demonstrante, primos sequentibus theologicas ipsas notiones communicare. Theologicam autem notionem vocat hymnum illum, in quo ter Sanctus pronuntiat: etenim tres sanctas Hypostases in unicam dominationem ac Deitatem coeuntes ipsi didicerunt, et nos per illos discimus.

§ III. Ad hæc addit etiam subtiliorem demonstrationem bene ordinatæ in omnibus constitutionis, atque, quamlibet per se coelestem ac humanam mentem peculiare habere primas et medias ac postremas virtutes, in ordine ad dictas adductiones ac manifestationes: intellige expiationem, illuminationem ac perfectionem; sic enim etiam proportionem apparent illustrationes, secundum quas quilibet, quoad illi fas ac possibile est, particeps fit Dei. Quantum enim proprio cuique ordini competit, tantumdem etiam de ipsiusmet boni Dei expiatione, illuminatione, ac perfectione consequitur. Est itaque Dei quoque expiatio plus quam purissima, lumenque supra quam plenum, perfectioque præperfecta. Cum autem rectæ illustrationes infinitæ sint, secundum **100** unamquamque illustrationem quælibet mens coelestis primum expiatur, deinde illustratur, ac postea perficitur. Nihil enim absurdi est, si is qui secundum quid perfectus est, secundum aliud expiatur; et si secundum quid illustratus, secundum idem quidem perficitur, secundum aliud vero iterum expiatus illuminatur; nihil enim per se perfectum, vel quod non indigeat perfectione nisi quod per se vere perfectum, vere præperfectum est. Atque ita quidem mens coelestis particulares hos tres ordines habet atque virtutes. At quomodo etiam mens humana iis prædita est, cum existat quoque secundum motum Dei? neque enim de mundanis motibus nobis sermo est. Modo dicimus, omnem mentem habere essentiam, secundum quam primum est; deinde etiam virtutem, secundum quam potens est, postremum vero operationem, secundum quam, ea quæ sibi propria sunt agendo, pia est; hæc etiam in sequenti capite declarat. Cæterum neminem omnino, neque prophetam, neque justum cognoscimus, qui non opus habeat propria cooperatione atque oratione, ut appropinquet Deo. Adverte enim quid dicat is qui ad tertium usque cælum pervenerat: *Castigo corpus meum, et in servitutum redigo; ne forte cum aliis prædicaverim, ipse reprobus efficiar* x. Atque hic est primus et medius ordo: nam castigatio carnis primus est, secundus vero subactio effrenatæ cupiditatis, probitas vero postremum atque perfectus. Vel etiam qui a simplicioribus doctrinis, quas lactis potionem Apostolus vocavit, ad medias, et ex his, ad majores sive perfectorum cibum adducimur; quod etiam in Evangelii Dominus significat ad sanctos apostolos dicens:

Alia habeo vobis dicere, sed non potestis portare ἄ γαν θεολόγον Γρηγόριον. Τοῦτο δὲ ἡ τελείωσις. Ἔστι δὲ καὶ ἑτέρως τοῦτο νοῆσαι, καὶ πρώτην μὲν εἰπεῖν, τὴν πρὸς τὸ ὑπερκεῖμενον ἀνάτασιν· μέσην δὲ, τὴν περὶ αὐτὸ στροφήν καὶ συνέλιξιν· τελευταίαν δὲ, τὴν τὸ ὑποδεέστερον ἀνάγουσαν. Εἰ μὴ γὰρ ἀγαπήσας τις ἀναταθείη πρὸς τὰ θεῖα, οὐκ ἂν περὶ ἐκεῖνα στραφεῖη καὶ συνέλιχθεῖη· εἰ δὲ μὴ τοῦτο, οὐκ ἂν ἀναχθεῖη. Εἰ μὴ γὰρ ἡ καρδία θερμανθεῖη ἐκ τῆς συνεχοῦς περὶ τὸ ἀγαπώμενον μελέτης καὶ στροφῆς καὶ ἐλίξεως, οὐκ ἂν ἐγκαυθεῖη τὸ τῆς ἀναγωγῆς καὶ τελειώσεως πῦρ, κατὰ τὸ, Ἐθερμάνθη ἡ καρδία μου ἐντός μου, καὶ ἐν τῇ μελέτῃ μου ἐγκαυθήσεται πῦρ· τοῦτο ἀρμόσαι ἂν καὶ ἐπὶ τοῦ οὐρανοῦ νοός.

modo 7. Observa quoque, si placet, sacrosancti Spiritus in apostolis susceptionem; datus enim fuit primum propter signa, deinde vero per insufflationem, ac tertia vice in linguis igneis substantialiter, ut ita quis dicat, secundum magnum Theologum Gregorium. Hæc autem est perfectio. Liceat id quoque aliter considerare, ac primum quidem ordinem dicere, ad id quod superius est, extensionem; medium vero, ad idem conversionem atque collectionem; postremum vero eum, qui quod demissius est, erigit. Nisi enim quis amando ad divina extendatur, non ad illa convertetur ac colligetur, atque adeo etiam non 101 adducetur. Nam nisi cor calefactum fuerit ex assidua circa rem dilectam meditatione et conversione collectioneque, non accendetur ignis elevationis ac perfectionis, juxta illud: Calefactum est cor meum intra me, et in meditatione mea exardescet ignis 2: quod menti quoque cœlesti quadrabit.

CAPUT XI.

B

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΑ'.

Cur omnes cœlestes naturæ communi nomine virtutes cœlestes appellantur.

Διὰ τί πᾶσαι αἱ οὐράνιαι οὐσίαι, κατὰ κοινὸν δυνάμεις οὐράνιαι καλοῦνται.

SYNOPSIS CAPITIS.

I. Docet, cœlestes omnes spiritus non eadem ratione virtutes, qua angelos vocari. II. Nomen hoc commune virtutum non introducere confusionem ordinum ac proprietatum, sed sicut omnes essentia, virtute et operatione constant, ita modo quidem essentias, modo vero virtutes et energias nuncupari.

§ I.

His ita definitis, illud consideratione dignum, cur omnes simul angelicas essentias, virtutes cœlestes appellare soleamus^a. Neque enim, ut in angelis dicere possumus, sanctarum illam virtutum novissimam esse distributionem: atque superiorum quidem essentiarum dispositiones, sanctam et decoram novissimarum illustrationem participare, secus quam ultimæ primarum. Ob eamque causam, cœlestes quidem virtutes omnes, divinos spiritus appellari, seraphim autem et thronos atque dominationes nullo modo; novissimæ siquidem superiorum proprietates haud universim participant. Angeli itaque, et ante angelos archangeli et principatus ac potestates, cum post virtutes a theologia collocentur, frequenter a nobis una cum aliis naturis sanctis, cœlestes passim Virtutes appellantur.

C

Τούτων δὲ διωρισμένων, ἐκεῖνο ἄξιον ἐννοῆσαι, δι' ἣν αἰτίαν ἀπάσας ὁμοῦ τὰς ἀγγελικὰς οὐσίας δυνάμεις οὐρανίας καλεῖν εἰώθαμεν. Οὐ γὰρ ἔστιν εἰπεῖν, ὡς ἐπὶ τῶν ἀγγέλων, ὅτι πασῶν ἔστιν ἐσχάτη διακόσμησις, ἢ τῶν ἁγίων δυνάμεων, καὶ τῆς μὲν τῶν ἐσχάτων ἀγιοπρεποῦς ἐλλάμψεως, αἱ τῶν ὑπερκεμένων οὐσιῶν διακοσμήσεις μετέχουσιν, αἱ τελευταῖαι δὲ τῶν πρώτων οὐδαμῶς· καὶ τούτου χάριν, οὐράνιαι μὲν δυνάμεις, ἅπαντες οἱ θεοὶ νόες ὀνομάζονται, σεραφίμ δὲ, καὶ θρόνοι, καὶ κυριότητες, οὐδαμῶς· ἀμέθεκτοι γὰρ αἱ τελευταῖαι τῶν ὑπερτάτων εἰσὶν ὀλικιῶν ἰδιοτήτων. Οἱ γὰρ ἄγγελοι καὶ πρὸ τῶν ἀγγέλων ἀρχάγγελοι, καὶ ἀρχαί, καὶ ἐξουσίαι μετὰ τὰς Δυνάμεις ὑπὸ τῆς θεολογίας ταττόμενοι, κατὰ κοινῶς πολλάκις ὑφ' ἡμῶν ὁμοῦ ταῖς ἄλλαις ἁγίαις οὐσίαις, οὐράνιαι δυνάμεις ἀποκαλοῦνται.

§ II.

Veruntamen negamus, nos, cum communi cœlestium virtutum nomine in omnibus utimur, confusionem ullam cujusque ordinis proprietatum introducere; sed quoniam in tria omnes divinæ mentes cœlesti ratione sua divisæ sunt, in essentiam videlicet, et in virtutem, et in operationem, cum omnes, aut aliquas earum, indiscriminatim cœlestes essen-

D

Φαμὲν δὲ, ὅτι κοινῶς ἐπὶ πάσαις⁶¹ κεχρημένοι τῇ τῶν οὐρανίων ἐπωνυμίᾳ δυνάμεων, οὐ σύγχυσιν τινα τῶν ἐκάστης διακοσμήσεως ἰδιοτήτων εἰσαγομέν· ἀλλ' ἐπειδὴ εἰς τρία διήρηται τῶ κατ' αὐτοὺς ὑπερκοσμίῳ λόγῳ πάντες θεοὶ νόες, εἰς οὐσίαν, καὶ δύναμιν, καὶ ἐνέργειαν, ὅταν ἅπαντας, ἢ τινὰς αὐτῶν ἀπαρτηρήτως οὐρανίας οὐσίας, ἢ οὐρανίας δυνάμεις

⁷ Joan. xvi, 13. ² Psal. xxxviii, 4. ^a Psal. xxiii, lxxix, cii.

VARLE LECTIONES.

⁶¹ Alia lectio notatur in Ch. ἐπὶ πξαι.

ἀποκαλοῦμεν⁸², αὐτοὺς περιφραστικῶς τοὺς περὶ ὧν ὁ λόγος ἐμφαίνειν ἡμᾶς οἰητέον ἐκ τῆς καθ' ἕκαστον αὐτῶν οὐσίας ἢ δυνάμεως· οὐδὲ γὰρ τὴν ὑπερκειμένην ιδιότητα τῶν κῆθ καλῶς ἡμῖν διακεκριμένων ἀγίων δυνάμεων, καὶ ταῖς ὑφειμέναις ὀλικῶς προβάπτειν οὐσίαις, ἐπ' ἀνατροπῇ τῆς ἀσυγχύτου τῶν ἀγγελικῶν διακόσμων ταξιαρχίας. Κατὰ γὰρ τὸν πολλὰκις ἡμῖν ὁρθῶς ἀποδοθέντα λόγον, αἱ μὲν ὑπερθεθηκυῖαι διακοσμήσεις περισσῶς ἔχουσι καὶ τὰς τῶν ὑφειμένων ἱερὰς ιδιότητας, αἱ δὲ τελευταῖαι τὰς τῶν πρεσβυτέρων ὑπερκειμένας ὀλιότητας οὐκ ἔχουσι, μερικῶς εἰς αὐτὰς τῶν πρωτοφανῶν ἐλλάμψεων διὰ τῶν πρώτων ἀναλόγως αὐταῖς διαφορηουμένων.

Atque, vel cœlestes virtutes appellamus, eas, de quibus sermo est, circuitione describere putandum, ex ea quæ **102** singulis earum inest essentia, vel virtute. Neque enim fas sit eminentem illam sanctarum virtutum proprietatem a nobis iam rite digestam, inferioribus naturis universim attribuere, unde inconfusus ille angelicarum distinctionum ordo perturbaretur. Juxta enim rationem iam a nobis sæpe redditam, superiores istæ distinctiones inferiorum quoque sacras proprietates abunde continent, novissimæ vero antiquiorum eminentibus istis universitatibus carent, primitivis istis illustrationibus in illas pro cuiusque captu partiliter derivatis.

ADNOTATIONES CORDERII.

§ I. Notandum hic ex Dionysio, quod virtutes in angelis dicantur dupliciter : quandoque enim nomen virtutis uni ordini appropriatur qui secundum ipsum est medius mediæ hierarchiæ, secundum vero Gregorium, hom. 14, in *Evangelia*, est supremus infimæ hierarchiæ. Alio modo sumitur communiter, scilicet pro omnibus cœlestibus spiritibus, quatenus nimirum sunt in participatione virtutis divinæ. Hanc distinctionem secutus divus Thomas in prima parte, quæst. 108, artic. 5, ad 4 : « Virtus, inquit, dupliciter accipi potest. Uno modo communiter, secundum quod est media inter essentiam et operationem : et sic omnes cœlestes spiritus, cœlestes virtutes nuncupantur, sicut et cœlestes essentiæ. Alio modo, secundum quod importat quemdam excessum fortitudinis : et sic est proprium nomen ordinis. Unde Dionysius cap. 8, dixit nomen virtutum significare quamdam virilem et inconcussam fortitudinem, primo quidem ad omnes divinas operationes ipsis convenientes : secundo ad divina suscipienda, atque ita significat eas sine timore aggredi divina quæ ad ipsas pertinent, quod videtur ad fortitudinem animi pertinere. »

§ II. Nota, per virtutes et energias seu operationes, non ut in nobis qualitates aliquas accidentarias intelligi, sed ut sanctus Maximus ad caput quartum *De divinis nominibus* ait, ipsæmet omnes mentes intellectuales, et intelligentes, et substantiæ, et virtutes, et energiæ sunt : intelligunt enim et ipsæ, quia omnes sunt mentes, et substantiæ, vite, a mente suprema creatæ, imo et energiæ illie per se subsistentes sunt et substantiæ. Et ad cap. 7 *Cœlestis hierarchiæ* ait idem Maximus, non esse habitus in angelis tanquam accidens in subjecto ; quod non solum verum est in habitibus materialibus, ut sanctus Thomas in 1, 2, q. 5, in resp. ad 4, interpretatus est, quia huiusmodi habitus, ut idem ait, sunt dispositiones ad esse naturale ; cuiusmodi habitus non habent locum in angelis, quia materia carent, quales sunt proprietates quædam naturales, quæ in animalis et inanimatis reperiuntur, et ad secundam speciem qualitatis pertinent, quæ potentia etiam naturales dicuntur ; non solum, in huiusmodi habitibus et accidentibus verum est, sed etiam in habitibus qui sunt qualitates, et ad primam speciem in prædicamento qualitatis pertinent ; quos idem sanctus Thomas dixit excludi a sancto Maximo in angelis. Quod quidem non ita esse, ex *Scholiis* ejusdem sancti Maximi in eundem *Dionysium* perspicui potest. Ubi enim dicit Dionysius, quem divus Thomas citat, in *Cœlesti hierarchia* cap. 7, esse habitus in angelis deiformes, id est quibus Deo assimilantur, *Scholium* his verbis scripsit : « Σημειῶσαι, ὅτι αἱ θεῖαι δυνάμεις καθ' ἑξῆς ἔχουσι τὸ θεοειδές· ἕξις δὲ ἐστὶ ποιότης ἕμμονος. Ἐντεῦθεν οὖν δηλοῦται, ὅτι αὐτεξούσιοι εἰσιν, ἕξει τὰς ἀρετὰς κτώμενοι. Τοῦτο πλατύτερον παριστᾷ Ἄμμων ὁ Ἀδριανοπολίτης ἐν τοῖς περὶ ἀναστάσεως αὐτοῦ κατὰ Ὀριγένους γεγραμμένοις λόγοις. » Nota, inquit, quod divina potestates (angelos dicit) similitudinem Dei secundum habitum habent ; habitus autem est qualitas stabilis et fixa. Hinc igitur patet, quemadmodum liberi arbitrii sunt, siquidem virtutes habent secundum habitus acquisitas. Quod copiosius Ammon Adrianopolitanus docet in iis quæ contra Origenem de resurrectione scripsit. » Hactenus sanctus Maximus. Hos ergo habitus dicit sanctus Maximus non esse tanquam accidens in subjecto, sicut in nobis ; et rationem reddidit, quia angeli carent materia et omni materiali compositione. **103** Dicendum igitur est summam, quomodo in nobis sint habitus scientiæ et virtutum, tanquam accidentia in subjecto, ut sanctus Maximus recte dixit. Habitus scientiæ in nobis acquiritur principio per conversionem ad phantasmata, quæ sunt in potentiis materialibus sensuum, unde materialiter et dispositive, ut ait sanctus Thomas, actus, ex quo habitus generatur, in potentiis sensitivis est. Idcirco corrumpi potest in intellectu habitus scientiæ per oblivionem ex parte memoriæ, in qua servantur phantasmata sensitivum, a quibus species intellectuales abstrahuntur : et per deceptionem falsæ argumentationis, qua suadetur contrarium ejus quod prius sciebatur. Neutrum autem horum in angelo evenire potest, qui nec oblivisci potest, neque decipi ; quia liber ab omni materia per species rerum a Deo inditas et congenitas, quibus habitualiter, ut ait sanctus Thomas, perficitur, omnes naturas rerum scire potest. Quare huiusmodi habitus non est in eo tale accidens quale in nobis, ut dixit sanctus Maximus, nec ipse angelus huiusmodi habitus tanquam accidentis subjectum est ; sed potius sic huiusmodi habitus in eo est, ut virtus calefaciendi in igne, ut ait idem sanctus Maximus. Similiter habitus virtutum quas per sensum capimus, ut ait sanctus Diadochus, in libro *De perfectione spiritali*, id est per justum usum sensuum, et earum rerum quæ sub sensu cadunt, quas Isaac Syrus ἐξωτερὰς τάξεις, id est, exterioris ordinis vocat, in nobis tanquam accidentia adesse et abesse possunt ; quia sunt materialiter in potentiis sensitivis, et tanquam in sub-

VARIE LECTIONE

⁸² lege ἀποκαλώμεν.

jecto in appetitivis, quibus accidit obedire, aut non obedire rationi. Unde justis auditu et aspectu, et similiter in reliquis dicimur, sicut sanctus Petrus in secunda sua Epistola cap. II, de sancto Lot dixit: *Ἐπεὶ enim aspectu et auditu justus*. Et compositio ex subjecto harum virtutum, et ex ipsis virtutibus, materialis compositio est, propter organa corporea. Virtutes etiam illæ ordinis interioris, quæ *theologicæ* dicuntur, fides, spes, charitas, accidentia quoque sunt in nobis, quia adesse et abesse possunt, propter carnem, quæ potest subjici, et non subjici legi spiritus. Aliud enim est caro, aliud prudentia carnis, quam Apostolus ait legi Dei non esse subjectam^b. At in angelis non sunt virtutes tanquam qualitates mutabiles, quæ dicuntur et sunt accidentia, ut quidem essent, si in angelis materia esset et compositio ex materia, sicut in nobis; sed potius quasi naturæ sunt. Sic enim ait sanctus Diadochus episcopus Photices in Epiro, quem sanctus Maximus citare et sequi solet, in libello aureo quarundam quaestionum de anima separata, et angelis, quem inscripsit *Apocalypsim*: « Ἐπὶ γὰρ τῶν ἀσωμάτων φύσεων, ὅπερ ἂν κτήσεται ἡ ἐνέργεια, τούτο ὡσπερ τῆς φύσεως διὰ πολλὴν, ὡς ἔφη, λεπτότητα γίνεται. » Id est: « In naturis incorporeis quodeunque operatio acquirit, hoc tanquam natura efficitur propter multam, ut dixi, subtilitatem. » Subtilitatem vocat ἀϋλίαν, id est *immaterialitatem*. Propositum itaque fuit sancto Maximo interpretari quomodo intelligendum esset quod Dionysius dixit, esse in angelis habitus deiformes; ne quis erraret, si suspicaretur esse virtutes angelorum, tanquam qualitates quasdam mutabiles, sicut in nobis, more accidentium. Hæc enim quia possunt adesse et abesse præter subjecti corruptionem, proprie accidentia dicuntur, et sunt.

Illud etiam notandum, quod istos habitus virtutum in angelis idem sanctus Maximus cap. 8, *De divinis nominibus* ἐπιτηδεύσεως vocat, nos *habilitates* sive *aptitudines* interpretamur. Sanctus Thomas participationes divinæ sapientiæ et bonitatis esse dicit, cum ait prima parte, quaest. 5, artic. 6, in resp. ad 2, quia ad attingendum Deum per intellectum et voluntatem indigent participare aliquid ab exteriori, scilicet sapientiam et bonitatem divinam, ut ibidem ait: « Ideo, inquit, necesse est ponere in eis habitus. » Habitibus istos dicit Dionysius cap. 4, *De divinis nominibus* corrupisse angelos qui ceciderunt, quatenus aberrarunt ab operatione habitibus istis congruente, quos Judas apostolus in Epistola sua dicit non servasse principium, sive, ut vetus interpres vertit, τὴν ἀρχήν, principatum; « creati enim erant, ut ait sanctus Maximus, ad opera bona. » Creationem eorum vocavit Judas principium. Sic Dionysius locum Judæ interpretatus est, ut sanctus Maximus observavit. Propterea quod Dionysius dixit, corrupisse angelos suum principium, sumptum est ex Ezechiele xxviii, cum de diabolo ait: *Corrupta est scientia tua cum pulchritudine tua*. Hactenus de habitibus in angelis, qui communi vocabulo δυνάμεις quoque, id est *potentia* a Dionysio vocari solent, ut sanctus Maximus cap. 5, *De divinis nominibus* notavit, quod per eos possumus prompte operari. Dicendum est nunc de potentiis eorum, quæ sic proprie δυνάμεις dicuntur, quas etiam a ratione accidentium idem sanctus Maximus excludit. Si enim, inquit illud esse aliud in alio, tanquam accidens in subjecto, locum haberet in potentiis angeli, sequeretur, ut non per se viveret angelus, sed per accidens, et τὸ ζωτικόν, id est, *potestas vitalis*, per quam vivit, non esset substantialis in angelo, sed accidentalis, neque per se deificaretur quoad fieri potest, si potentia item 104 intellectiva angeli accidens esset, sicut in nobis, et non potius ad substantiam angeli pertineret. Nunc autem cum potentia angeli ad vivendum aut intelligendum non sit accidens, sicut in nobis est accidens, individui quod consequitur materiam, quæ est principium individuationis, sed potius accidens per se, et proprium speciei, quod S. Thomas p. 1, q. 54, art. 3 in resp. ad 2, ad formam pertinere dicit, de potentia angeli loquens non sequitur, ut per accidens vivat, aut per accidens beatificetur angelus; quia operari per potentiam propriam quæ ad formam ipsam et rei substantiam pertinet, unde οὐσώδης, id est *substantialis*, a philosophis vocari solet, non est operari per accidens: quia, ut idem sanctus Maximus cap. 5, *De divinis nominibus* notavit, ut antea dixi, « philosophi, inquit, proprietates cujusque substantiæ sive viventis sive vitæ carentis ad prædicamentum substantiæ revocarunt, et hoc vocabulo substantiæ eas comprehendunt alioqui non confusis rationibus propriis substantiarum et proprietatum. » Ita docte Turrianus ad Cyparissioti Dec. x, cap. 2.

PARAPHRASIS PACHYMERÆ (16).

§ I. His rite definitis, illud indagatione dignum, cur omnes simul angelicas essentias, virtutes cælestes appellare soleamus. Neque enim id dicere quis possit, quod de angelis diximus, superiores nimirum integre habere illa quæ sunt inferiorum, verum inferiores, licet ex parte, non integre tamen habere illa, quæ superiorum sunt, et ideo, cum postremi sint angeli, superiores omnes angeli vocati sunt nomine inferiorum: ita etiam in virtutibus sanctis se rem habere, quod nimirum ultima distributio sanctarum sit virtutum, atque ideo mentes omnes integre habeant quæ illarum sunt, atque inferiori nomine virtutes appellentur, seraphim autem et throni ac dominationes nequaquam nuncupentur; postremæ enim superiorum proprietatibus, maxime totalibus, et quæ non ex parte sunt (nam quod ex parte est, habent, velut ad unum principatum ad-

§ I. Τούτων δὲ διηυκρινημένων, ἐκεῖνο ἀξίον ἀπορῆσαι, τί δὴ ποτε ἀπάσας ὁμοῦ τὰς ἀγγελικὰς οὐσίας δυνάμεις οὐρανίας καλεῖν εἰώθαμεν. Οὐ γὰρ ἔχει τις ἐκεῖνο εἰπεῖν, ὅτι ὡσπερ ἐπὶ τῶν ἀγγέλων ἐλέγομεν, ἵτι τὰ τῶν ἐσχάτων ἔχουσι τὰ ὑπερκαίμενα ὀλικῶς, τὰ δὲ τελευταῖα τὰ τῶν ὑπερκαίμενων οὐχ ὀλικῶς ἔχουσιν, εἰ καὶ μερικῶς, καὶ διὰ τοῦτο, ὡς τελευταίων τῶν ἀγγέλων ὄντων, τὰ ὑπερκαίμενα πάντα ἀγγελοὶ ἐκλήθησαν τῷ τῶν ὑποδεεστέρων ὀνόματι· οὕτως ἔχει καὶ ἐπὶ τῶν ἁγίων δυνάμεων, ὅτι ἐστὶ τυχὸν ἐσχάτη διακόσμησις ἢ τῶν ἁγίων δυνάμεων, καὶ διὰ τοῦτο ἅπαντες οἱ νόες τὰ τούτων ἔχουσιν ὀλικῶς, καὶ τῷ ὑποδεεστέρω ὀνόματι δυνάμεις ὀνομάζονται, σεραφίμ δὲ, καὶ θρόνοι, καὶ κυριότητες οὐ λέγονται· αἱ γὰρ τελευταῖα τῶν ὑπερτάτων ἰδιοτήτων, πλὴν ὀλικῶν, καὶ οὐχ ἐκ μέρους (τὸ γὰρ ἐκ μέρους ἔχουσιν, ὡς ὑπὸ μίαν ἀναγόμεναι κυριότητα) ἀμέθεκτοί εἰσιν. Ὁ δὲ καὶ ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ ἐστὶν εὐρεῖν, ὅτι καὶ ἡ καθ' ἡμᾶς ἱεραρχία τὴν οὐρανίαν τάξιν μιμεῖται. Ὁ γὰρ

^b Rom. viii, 7.

ιερεὺς δύνатаι ποιεῖν ὅλα παρὰ τὰ τῶν ὑποδεεστέρων, ἤγουν διακόνων καὶ τῶν ἐξῆς· ὁ δὲ διάκονος τὰ τῶν ἱερέων οὐκ ἐπιτέτραπται ποιεῖν. Μὴ γοῦν διὰ τοῦτο οἰηθεῖται τις, ἀπάσας τὰς ἀγγελικὰς οὐσίας δυνάμεις λέγεσθαι, ὅτι τάχα αἱ δυνάμεις τάγμα τελευταῖόν ἐστιν· οἱ γὰρ ἄγγελοι, καὶ πρὸ τούτων οἱ ἀρχάγγελοι, καὶ αἱ ἀρχαί, καὶ ἔτι ἀπὸ τῆς δευτέρας τριάδος αἱ ἐξουσίαι, μετὰ τὰς δυνάμεις ὑπὸ τῆς θεολογίας τάττονται· ἀλλ' ὁμῶς κοινῶς καὶ ταῦτα τὰ ὑποκάτω τάγματα δυνάμεις καλοῦνται.

§ II. Λέγομεν τοίνυν, ὅτι, κοινῶς ἐπὶ πᾶσι κεχρημένοι τῷ τῆς δυνάμεως ὀνόματι, οὐ σύγχυσίν τινα ἐκάστου εἰσάγομεν τάγματος, ὡς φέρε εἰπεῖν, νῦν μὲν λέγεσθαι ἰδίως τὰς ἐν τῇ δευτέρᾳ τριάδι κατὰ τάξιν δευτερευούσας δυνάμεις, νῦν δὲ ἅπαντα τὰ οὐράνια τάγματα· ἀλλ' ὁμῶνυμόν ἐστιν ἔνομα αἱ δυνάμεις· λέγεται γὰρ οὕτω καὶ τὸ ἰδικὸν τάγμα, καὶ κοινῶς πάντα τὰ τάγματα, ὡς δυνάμιν ἔχοντά τινα. Ἐπειδὴ τοίνυν εἰς τρία διήρηται τῷ κατ' αὐτοὺς ὑψηλῷ λόγῳ (τὰ γὰρ ὑψηλὰ ὑψηλῶς, καὶ τὰ ὑπερκόσμια ὑπερκοσμῶς ὀφείλουσι λέγεσθαι), διήρηται τοίνυν οἱ θεοὶ νόες εἰς οὐσίαν, εἰς δυνάμιν, καὶ ἐνέργειαν, ὡς ἐν ὑποδείγματι, οὐσίαν μὲν εἶναι τὴν τοῦ πυρὸς φύσιν, δυνάμιν δὲ ταύτης τὸ φωτιστικὸν καὶ τὸ καυστικὸν, ἐνέργειαν δὲ τὸ τῆς δυνάμεως ἀποτελεσμα, οἷον τὸ φωτίζειν καὶ τὸ καίειν. Ἐπειδὴ ταῦτα καὶ καλοῦνται πολλάκις καὶ ἐκ τῆς οὐσίας, ὅτε λέγονται νόες ἢ πνεύματα· καλοῦνται καὶ ἀπὸ τῆς ἐνεργείας, ὅτε ἄγγελοι λέγονται· οὐκ ἀπεικότως καλοῦνται καὶ ἀπὸ τῆς δυνάμεως δυνάμεις. Ὅτε τοίνυν ἅπαντας ἢ τινὰς αὐτῶν, δίχα τινὸς παρατηρήσεως, οὐρανίας οὐσίας ἢ οὐρανίας δυνάμεις ἀποκαλοῦμεν, οἷητέον ἐμφαίνειν καὶ ἐκδεικνύειν ἡμᾶς αὐτοὺς τοὺς περὶ ὧν ὁ λόγος, κατὰ τινα περισσὴν φράσιν· ἀντὶ γὰρ τοῦ εἰπεῖν ἀγγέλους, λέγομεν οὐρανίας οὐσίας, ἢ οὐρανίας δυνάμεις, ἐκ τῆς κοινῆς αὐτῶν οὐσίας, ἢ καὶ δυνάμεως, τῆς καθ' ἕκαστον ἐμφαινομένης αὐτῶν. Οὐ μὴν δὲ οἷητέον, προσάπτειν ἡμᾶς ταῖς ὑποβεηκυῖαις οὐσίαις τὴν ἰδιότητα τῶν καλῶς διακεκριμένων ἁγίων δυνάμεων (αἱ δὲ ἅγαι δυνάμεις ὑπερκειμέναί εἰσι πρὸς τὰ ὑφειμένα). Τοῦτο γὰρ ἐμοὶ λόγος, ἵνα μὴ οἰηθεῖται τις τι τοιοῦτον, ὅτι προσάπτομεν ταῖς ὑφειμέναις τὰ ὑπερκειμένα. Καὶ λύομεν ἐντεῦθεν τὴν περὶ τοῦ, πῶς κοινῶς τὰ οὐράνια τάγματα λέγονται ἄγγελοι, διδασκαλίαν. Περὶ δὲ τῶν ὑπερκειμένων καὶ αὐτὰς τὰς δυνάμεις, οὐδεὶς μοι λόγος, εἰ καὶ ταῦτα δυνάμεις καλοῦνται· αὐτὰ γὰρ ὡς ὑπερκειμένα τὰ προσόντα τοῖς ὑφειμένοις ὀλικῶς ἔχουσι, τὰ δὲ ὑφειμένα τὰ τῶν ὑπερκειμένων οὐχ ὀλικῶς ἔχουσιν, ἀλλὰ μερικῶς. Ὅθεν οὐκ ἀνατρέπομεν τὴν ἡμετέραν ὁπωσοῦν διδασκαλίαν· κατὰ γὰρ τὸν πολλάκις ἡμῖν ἀποδοθέντα λόγον περὶ αὐτῶν, αἱ μὲν ὑπερβεηκυῖαι τὰς τῶν ὑφειμένων ἔχουσιν ἰδιότητας, ἀλλὰ περισσῶς, ὡς καὶ πλέον τι ἔχουσαι· αἱ δὲ τελευταῖαι τὰς τῶν ὑπερβεηκυῖων ὀλότητας οὐδαμῶς, μερικῶς δὲ εἰς αὐτὰς αἱ πρωτοφανεῖς ἐλλάμψεις διὰ τῶν πρώτων ἀναλόγως τοῖς ὑποκειμένοις διαπορθημένονται. Δοκεῖ δὲ πῶς ἐνταῦθα λέγειν, ὅτι· κατ' ἀξίαν αἱ ἀγγελικαὶ διακοσμῆ-

A chia cœlestem ordinem imitatur. Nam sacerdos potest facere quæcunque ordines inferiores, scilicet diaconi et sequentes, verum non permissum est diacono sacerdotum munia peragere. Non itaque idcirco quis existimet, omnes angelicas essentias virtutes appellari, quod forte virtutes ultimi sint ordinis: nam angeli, et ante hos archangeli et principatus, atque insuper in secundo ternario potestates, post virtutes a theologia collocantur; attamen in communi etiam hi ordines inferiores, virtutes appellantur.

§ II. Dicimus itaque nos, cum communi virtutis nomine in omnibus utimur, nullam confusionem ordinis cujusquam introducere, ut verbi gratia, modo quidem proprie virtutes appellamus **105** eas quæ in secundo ordine secundæ sunt, modo vero omnes ordines cœlestes: verum hoc nomen virtutis est æquivocum; nam tam ordo proprius quam in communi omnes ordines ita nominantur, utpote aliqua virtute præditi. Cum itaque pro sublimi sua ratione in tria dividantur, (nam sublimia sublimiter et supermundalia supramundialiter distingui debent) dividuntur, inquam, divinæ mentes in essentiam, in virtutem, et operationem; ita ut, exempli gratia, essentia quidem sit natura ignis, virtus vero vis illuminandi et urendi, operatio denique virtutis complementum, quale est illuminare et urere. Cum itaque sæpenumero etiam ab essentia nomen accipiant, ut quando mentes vel spiritus vocatur; quandoque etiam ab operatione nominentur, ut cum angeli nuncupantur: non immerito etiam a virtute virtutes appellantur. Quando igitur omnes vel aliquas earum sine ulla observatione cœlestes essentias vel cœlestes virtutes appellamus, existimandum est, nos illos insinuare ac demonstrare de quibus nobis sermo est, secundum phrasim aliquam abundantem: pro eo enim quod diceremus angelos, dicimus cœlestes essentias, vel cœlestes virtutes, ex communi illorum essentia, vel etiam virtute quæ in singulis relucet. Nequaquam autem existimandum est, nos rite digestarum sanctarum virtutum proprietatem inferioribus essentiis attribuire (superpositæ utique sunt superiores virtutes inferioribus). Hoc enim dico, ne quis quid simile existimet, quasi inferioribus superiores cœquemus. Atque hinc solvimus illam quæstionem sive doctrinam, quomodo cœlestes ordines vulgo angeli appellantur. De superioribus autem, adeoque de ipsis virtutibus, nullus mihi sermo est, tametsi hæc quoque virtutes nuncupentur: ipsæ siquidem tanquam superiores ea quæ sunt in inferioribus universim habent, verum inferiores nequaquam universim, sed tantum ex parte habent ea quæ superiorum sunt. Unde non evertimus hanc nostram qualemcunque doctrinam; nam juxta rationem quam sæpe de his dedimus, superiores quidem inferiorum proprietates habent, verum eminenter, ut etiam quid amplius habeant; postremæ autem superiorum totaliter nequaquam obtinent, sed per

primas primilucæ illustrationes in inferiores pro earum captu transfunduntur. Videtur autem quodammodo hic dicere, secundum dignitatem angelicas dispositiones per **106** creationem ordinatas esse, non tamen manifeste hoc exponit; supra enim præcedenti capite clare dicit, earum affectionem et intelligentiam esse causas superioris ipsarum ordinis, videlicet quia dixit ipsas expiari, et illustrari, et perfici. Licet itaque per conjecturam pie dicere, Deum, affectionis eorum motu præviso, dignos ipsarum ordines produxisse, ex quibus nemo dixerit, ipsas dilabi potuisse, eo quod affectum quemdam ad bonum habuerint per vehemens desiderium. Hoc est ex sancto et magno Maximo. Angelos autem, id est, postremos ornatus, permisit fortassis etiam ad malum converti; dixit enim eos circa mundum affici: e quibus arbitror diabolium etiam fuisse antequam corruisset. Si quidem aliquis etiam esse puto divinissimi sapientissimique Maximi.

σεις δημιουργικῶς ἐτάχθησαν, οὐ σαφῶς δὲ τοῦτο παραστήσιν· ἄνω γὰρ ἐν τῷ πρὸ τούτου κεφαλαίῳ φανερώς τὴν αὐτῶν ἔφεσιν καὶ τὴν νόησιν λέγει αἰτίας αὐτῶν εἶναι τῆς ὑπερτέρας αὐτῶν τάξεως, ἀμέλει καὶ καθαιρέσθαι καὶ φωτίζεσθαι, καὶ τελειοῦσθαι εἶπεν αὐτάς. Ἔστιν οὖν ἐπιχειρήσαντα εἰπεῖν εὐσεβῶς, ὅτι ὁ θεὸς, προειδὼς αὐτῶν τὴν τῆς ἐφέσεως κίνησιν, καὶ τὰς αὐτῶν τάξεις ἀξίας αὐτῶν παρήγαγεν, ἐξ ὧν οὐκ ἂν εἴποι τις αὐτάς δύνασθαι ἐκπεσεῖν, διὰ τὸ ἔξιν τινὰ κτήσασθαι πρὸς τὸ ἀγαθὸν διὰ τῆς ἄγαν θελήσεως. Τοῦτό ἐστιν ἐκ τῶν τοῦ ἁγίου καὶ μεγάλου Μαξίμου. Τοὺς δὲ ἀγγέλους, τοῦτέστι τοὺς τελευταίους διακόσμους, ἐνεδέχετο ἴσως καὶ ἐπὶ τὸ χεῖρον τραπήναι· εἶπε γὰρ αὐτοὺς περικοσμίους· ἐξ ὧν οἶμαι καὶ τὸν διάβολόν ποτε εἶναι πρὸ τοῦ ἐκπεσεῖν. Καὶ εἴ τις τούτων τελειότερον οἶδεν, αἰτῶ μαθεῖν. Τοῦτο δὲ ἐστιν, οἶμαι, τοῦ πολλοῦ τὰ θεῖα καὶ σοφωτάτου Μαξίμου. Perfectius istis quid noverit discere postulo. Hoc

CAPUT XII.

Cur hominum antistites angeli vocentur.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΒ΄.

Διὰ τί οἱ κατὰ ἀνθρώπους ἱεράρχαι ἄγγελοι καλοῦνται.

SYNOPSIS CAPITIS.

I. Petit, cum inferiores ordines superiorum perfectiones non attingant, cur a Malachia cap. ii, 7, sacerdos dicatur angelus Domini omnipotentis. II. Respondet, inferiores, licet ad æqualitatem superiorum perfectiones minime attingant, eorum tamen similitudinem imitando exprimere, et officium annulari, et ideo etiam nomen participare. III. Confirmat id ex eo, quod iam angeli, quam homines ob eandem causam quandoque etiam dii appellantur.

§ I.

Cæterum et hoc a sedulis eloquiorum spiritualium contemplatoribus quæritur; etenim si quæ novissima sunt, totas superiorum suorum rationes minime attingunt, quam ob causam noster antistes angelus Domini omnipotentis ab eloquiis denominatur °?

Ζητεῖται δὲ καὶ τοῦτο τοῖς τῶν νοητῶν λογίων φιλοθεάμοσι· καὶ γὰρ ἀμέθεκτα⁸³ τῶν ὑπερτέρων ὀλοτήτων εἰσι τὰ τελευταῖα, δι' ἣν αἰτίαν ὁ καθ' ἡμᾶς ἱεράρχης ἄγγελος Κυρίου παντοκράτορος ὑπὸ τῶν λογίων⁸⁴ ὀνόμασται;

§ II.

Hæc autem ratio non adversatur iis quæ ante definita sunt: dicimus enim, novissimas antiquiorum dispositionum integram et eminentem virtutem non attingere; nam partis etiam pro captu suo sunt participes, secundum unam omnium concinnam collectamque communionem. Exempli gratia, sanctorum cherubim ordo sapientiæ scientiæque altioris est particeps, naturarum autem illis subditarum distributiones sapientiæ quidem et ipsæ cognitionisque compotes existunt, verumtamen duntaxat partialis **107** pro captu suo et inferioris ordinis. Atque universim quidem sapientiæ cogni-

Ἔστι δὲ οὐκ ἐναντίος ὁ λόγος, ὡς οἶμαι, προδιωρισμένοις⁸⁵· φασὲν γὰρ, ὅτι τῆς ὀλικῆς καὶ ὑπερκειμένης τῶν πρεσβυτέρων διακόσμων δυνάμεως ἀποδέουσιν οἱ τελευταῖοι· τῆς γὰρ μερικῆς καὶ ἀναλόγου μετέχουσι, κατὰ τὴν μίαν ἀπάντων ἐναρμόνιον καὶ συνδεδετικὴν κοινωνίαν. Οἷον, ἡ τῶν ἁγίων χερουβιμ τάξις μετέχει σοφίας καὶ γνώσεως ὑψηλότερας, αἱ δὲ τῶν ὑπ' αὐτοὺς οὐσιῶν διακοσμήσεις μετέχουσι μὲν καὶ αὐταὶ⁸⁶ σοφίας καὶ γνώσεως, μερικῆς δὲ ὅμως ὡς πρὸς ἐκείνους, καὶ ὑφειμένης. Καὶ τὸ μὲν ὅλως ἐν μετουσίᾳ σοφίας εἶναι καὶ γνώσεως κοινόν ἐστι πάσι τοῖς θεοσιδέσι τῶν νοερῶν· τὸ δὲ προσεχῶς καὶ πρῶ-

° Malach. ii, 7; Apoc. ii.

VARIÆ LECTIONES.

⁸³ ita habebat M. et S. Alii codices Ch. D. P. εἰ γὰρ ἀμέθεκτα. Interpretes legerunt. ⁸⁴ ὑπὸ τῶν θεῶν λογίων, Ch. ⁸⁵ τοῖς διωρισμένοις, Ch. D. S. P. ⁸⁶ αἰτῶν, D. S. P.

τως ἢ δευτέρως καὶ ὑφειμένως οὐκέτι⁸⁷ κοινόν, ἀλλ' ὡς ἐκάστῳ πρὸς τῆς οἰκειᾶς ἀναλογίας ὄρισταί. Τοῦτο δὲ καὶ περὶ πάντων τῶν θεῶν νοῶν οὐκ ἂν τις ἡμαρτημένως ὀρίσασται· καὶ γὰρ ὡς περὶ οἱ πρῶτοι περισσῶς ἔχουσι τὰς τῶν ὑφειμένων ἀγιοπρατεῖς ἰδιότητας, οὕτως ἔχουσιν οἱ τελευταῖοι τὰς τῶν προτέρων, οὐ μὴν ὁμοίως, ἀλλ' ὑφειμένως. Οὐδὲν οὖν, ὡς οἶμαι, τὸ ἄτοπον, εἰ καὶ τὸν καθ' ἡμᾶς ἱεράρχην, ἄγγελον ἢ θεολογία καλεῖ τὸν κατὰ δύναμιν οἰκειᾶν μετέχοντα τῆς τῶν ἀγγέλων ὑποφητικῆς ἰδιότητος, καὶ πρὸς τὴν ἐκφαντορικὴν αὐτῶν ὁμοίωσιν, ὡς ἐφικτὸν ἀνθρώποις, ἀνατεινόμενον.

cendo participet proprietatem, atque ad eorum similitudinem, quantum in hominibus est, per interpretandi munus accedat.

§ III.

Εὐρήσεις δὲ, ὅτι καὶ θεὸς ἢ θεολογία καλεῖ τὰς τε οὐρανίας καὶ ὑπὲρ ἡμᾶς οὐσίας, καὶ τοὺς παρ' ἡμῶν⁸⁸ φιλοθεωτάτους καὶ ἱεροὺς ἄνδρας, καὶ τοὶ τῆς θεαρχικῆς κρυφιοτήτος ὑπερουσίως ἀπάντων ἐξηρημένης τε καὶ ὑπεριδρυμένης, καὶ μηδενὸς αὐτῇ τῶν ὄντων ἐμφεροῦς ὀνομάζεσθαι κυρίως καὶ ὀλικῶς δυναμένου· πλὴν ὅσα τῶν νοερῶν τε καὶ λογικῶν πρὸς τὴν ἔνωσιν αὐτῆς, ὅση δύναμις, ὀλικῶς ἐπέστραπται, καὶ πρὸς τὰς θείας αὐτῆς ἐλλάμψεις, ὡς ἐφικτὸν, ἀκαταλήκτως ἀνατείνεται, τῇ κατὰ δύναμιν, εἰ θέμις εἶπεν, θεομιμησίχ, καὶ τῆς θεϊκῆς⁸⁹ ὁμωνυμίας ἡξιώται.

Quinimo reperias^d, theologiam quoque deos appellare cœlestes illas supernasque substantias, uti et sanctos, qui apud nos sunt, viros Deoque amicissimos; cum tamen arcanus ille Dei principatus superessentialiter omnibus emineat, ut supra omnia locatus, nihilque illi proprie atque ex tuto simile in rebus vel esse, vel nominari possit; verumtamen quæcunque seu spiritalium seu rationalium creaturarum ad ejus unionem, quantum valet, integre conversa fuerit, et ad divinas ejus illustrationes, quoad potest, indesinenter intenderit, quod pro virili, si dictu fas est, Deum imitetur, divino quoque nomine condecoratur.

ADNOTATIONES CORDERII.

§ I. Nota ex P. Cornelio ad locum Malachiæ citatum septem rationes, ob quas sacerdos dicatur angelus Dei.

Prima, quia est nuntius Dei ad homines; unde Tigurina vertit: *Legatus enim est Domini exercituum*. Sicut enim legatus non aliud quam principis se legantibus voluntatem annuntiat, eique nihil addere aut demere potest; ita et sacerdos Dei voluntatem annuntiat populo, eique nihil addere aut demere potest, ait sanctus Chrysostomus hom. 2, in *Epist. ad Rom.* Ac vicissim vota populi refert ad Deum. Est ergo tam legatus populi ad Deum, quam Dei ad populum, puta inter utrumque internuntius, mediator et sequester.

Secunda, quia sicut angeli ministrant Deo, ita et sacerdotes; unde Chaldaeus vertit: *Quia minister est coram Domino exercituum*. Deus autem, inquit Tertullianus lib. *contra Judæos*, cap. 9, eos vocare consuevit angelos, quos virtutis suæ ministros præfecit.

Tertia, quia sicut angeli jugiter assistunt Deo illum collaudantes, ita et sacerdos jugiter orare et psallere debet, juxta illud Psal. cxxxvii: *In conspectu angelorum psallam tibi*.

Quarta, quia angelorum virtutem ac puritatem imitari debet; unde Isidorus, Dorothei presbyteri levitatem castigans, lib. 1, epist. 349, ait: « Sacerdos enim Domini omnipotentis angelus est; angelus autem risum nescit, Deo cum metu et pavore ministrans. »

108 Quinta, sacerdos angelus est consecratione divina, qua majorem potestatem accepit quam angeli, ut pulchre ac fuse probat sanctus Chrysostomus in libris *De sacerdotio*.

Sexta, quia angelorum tria sunt munia, scilicet purgare, illuminare, et perficere, quæ item sunt munia sacerdotis.

Septima, quia angelorum est perseverare in sanctitate ac sanctificatione, ut ait Basilius, homil. *De Spiritu sancto*; qui enim in ea non perseveraverunt, facti sunt dæmones; ita sacerdoti necessaria est perseverantia in suo opere et officio; de quibus aurea est sententia sancti Gregorii Nazianzeni in *Apol.* 1: « Veritatis, ait, antistes et propugnator cum angelorum classe atque ordine est, cum archangelis Deum celebrat, ad supernum altare sacrificia transmittit, simulque cum Christo fungitur sacerdotio, ligamentum instaurat, imaginemque Creatori sistit, et supernum mundo opificem agit, et, ut quod majus est, dicam, Deus est, aliosque deos efficit. »

§ II. *Sanctorum cherubim ordo sapientiæ scientiæque altioris est particeps*, etc. Ex hoc loco divus Thomas prima parte, quæstione 55, artic. 5, probat angelos, quanto superiores sunt, tanto per species universales intelligere. « Hoc enim, inquit, sunt in rebus aliqua superiora, quo sunt uni primo, quod Deus est, pro-

^d Psal. xciv, lxxxi; Gen. xxxii; Exod. vii.

VARIÆ LECTIONES.

⁸⁷ γρ. οὐκ ἔστι. ⁸⁸ παρ' ἡμῖν, Ch. SP. D. Sc. Sar. Ver. ⁸⁹ Ch. καὶ τῆς θείας.

pinquiora et similia. In Deo autem tota plenitudo intellectualis cognitionis continetur in uno, scilicet in essentia divina, per quam Deus omnia cognoscit. Quæ quidem intelligibilis plenitudo in intelligibilibus creaturis inferiori modo et minus simpliciter reperitur. Unde oportet ea quæ Deus cognoscit per unum, inferiorem intellectum cognoscere per multa, et per tanto plura, quanto inferior fuerit intellectus. Sic igitur, quanto angelus fuerit superior, tanto per pauciores species rerum intelligibilium universitatem poterit apprehendere, atque ideo oportet ejus formas seu species esse universaliore, utpote ad plura se extendentes. Et hujus rei aliquid in nobis exemplum habere videmur. Sunt enim quidam qui veritatem intelligibilem capere non possunt, nisi eis particulatim per singula explicetur. Et hoc quidem ex debilitate intellectus eorum accidit. Alii vero qui sunt fortioris intellectus, ex paucis multa capere possunt.

Verum si sancti Dionysii locus hic exactius consideretur, tantum docet, inferiores angelos pauciora scire quam superiores; ideoque scientiam eorum appellavit partialem respectu scientiæ superiorum. De speciebus autem, quas scholastici tribuunt angelis, ut principium sint cognitionis, Dionysius hic non agit.

§ III. Quinimo reperias theologiam quoque deos appellare, etc. Sic Psalm. xciv, dicitur: *Quoniam Deus magnus Dominus, et rex magnus super omnes deos*, ubi etiam angelos intelligit. Et angelus collator se Deum appellat, Gen. c. xxxii: *Nequaquam, inquit, Jacob appellabitur nomen tuum, sed Israel: quoniam si contra Deum fortis fuisti, quanto magis contra homines prævalebis?*

Ibidem: *Uti et sanctos qui apud nos sunt viros*. Psalm. lxxxi: *Ego dixi, dii estis et filii Excelsi omnes*. Quod ipsemet Christus de hominibus, ad quos Dei sermo factus est, interpretetur Joannis x capite. Et in Exodo cap. vii: ad Moysen Dominus ait: *Ecce constitui te deum Pharaonis*.

PARAPHRASIS PACHYMERÆ (17).

§ I. Reperit hic sanctus, a divinissimo Malachia A quoque nostrum pontificem angelum Domini esse nuncupatum; *Quia, inquit, angelus Domini omnipotens est* *. Cum itaque ostendit inferiorum nomine superiores merito nominari, demonstrando, quam ratione cælestes omnes ordines in communi angeli vocentur; ubi quorundam de cælestibus virtutibus opinionem solvit, quod etiam secundum quamdam aliam æquivocam virtutem qua pollent, omnes ordines, tam superiores, quam inferiores, virtutes appellentur; quærit hic etiam, quomodo noster pontifex, cum inter cælestes omnes ordines postremus sit, **109** superioris quoque nomine vocetur, atque angelus appelletur. Quæritur itaque a sedulis contemplatoribus sacrorum oraculorum, quæ de rebus intellectibus loquuntur, quemadmo- dum in decimo quarto capite spiritualem præfecturam vocat, præfecturam rerum spiritualium. Cur autem hic oracula vocat intellectilia, ibi vero præfecturam spiritualem? quia, licet oracula sint de rebus spiritualibus, non tamen recte vocantur spiritualia vel mentalia; quoniam non sunt spiritus ac mentes, et oracula mente diriguntur. Angelorum autem præfecturam vocat spiritualem, quia rebus spiritualibus intendit, et mens quæ intendit spiritualis est. Quæritur itaque a studiosis oraculorum contemplatoribus, qui omnino illo quod apparet profundiora rimantur: siquidem spectatores sunt qui illud tantum quod obvium est speculantur, studiosi vero contemplatores sunt, qui amore circa visionem afficiuntur, ejusque et quid amplius cognoscendi desiderio tenentur. Hæc ergo quæstio est: Si ea quæ novissima sunt superiorum integras proprietas minime attingant, quam ob causam noster antistes angelus Domini vocatur.

* Malach. ii, 7.

(17) Vide Schol. S. Maximi tom. II, cap. 12.

§ I. Εὐρίσκει ὁ ἅγιος παρὰ τῷ θεοληπτικωτάτῳ Μαλαχίῃ, τὸν καθ' ἡμᾶς ἱεράρχην ἄγγελον Κυρίου ἑνομαζόμενον, ὅτι ἄγγελος Κυρίου παντοκράτορος ἐστὶ, λέγοντι. Ἐπεὶ τοίνυν ἀπέδειξεν ὅτι δικαίως τῷ τῶν ὑποδεεστέρων ὀνόματι οἱ ὑπερκείμενοι ὀνομάζονται, ἐκ τε τοῦ δεῖξαι πῶς ἅπαντα τὰ οὐράνια κατὰ κοινῆς ἄγγελοι λέγονται, ἐκ τοῦ λῦσαι τὴν τιμὴν ὑπόληψιν περὶ τῶν οὐρανίων δυνάμεων, ὅτι κατὰ τινα ἑτέραν ὁμώνυμον δύναμιν, καθ' ἣν δύνανται, δυνάμεις πάντα τὰ τάγματα λέγονται, καὶ τὰ ὑπερκείμενα καὶ τὰ ὑποθεθηκότα ζητεῖ ἐνταῦθα καὶ πῶς ὁ καθ' ἡμᾶς ἱεράρχης, ἔσχατος ὢν τῶν οὐρανίων ἀπάντων ταγμάτων, τῷ τοῦ ὑπερκειμένου ὀνόματι ὀνομάζεται, καὶ καλεῖται ἄγγελος. Ζητεῖται τοίνυν τοῦτο τοῖς φιλοθεάμοσι τῶν ἱερῶν λογίων, τῶν περὶ τῶν νοητῶν λεγόντων, ὡς περ ἐν τῷ ἰδ' κεφαλαίῳ νοερὰν ἐπιστάσιαν φησὶ, τὴν περὶ τῶν νοερῶν ἐπιστάσιαν. Διὰ τί δὲ ἐνταῦθα νοητὰ λόγια λέγει, ἐκεῖσε δὲ, τὴν ἐπιστάσιαν νοερὰν; ὅτι εἰ καὶ περὶ τῶν νοερῶν τὰ λόγια εἰσὶν ἀλλ' οὐ καλῶς κληθεῖεν ἂν νοερά: οὐ γὰρ γόες εἰσὶ, καὶ τῷ νῷ διοικοῦνται τὰ λόγια. Τὴν δὲ περὶ τῶν ἀγγέλων ἐπιστάσιαν, νοερὰν φησὶν, ὅτι καὶ περὶ νοερῶν ἐπιστά, καὶ ὁ ἐπιστῶν νοῦς, νοερός ἐστὶ. Ζητεῖται τοίνυν τοῖς φιλοθεάμοσι τῶν λογίων, τοῖς ζητοῦσι πάντως καὶ τὰ τοῦ φαινομένου βαθύτερα: θεαταὶ γὰρ εἰσὶν οἱ μόνον τὸ παρεμπίπτον βλέποντες, φιλοθεάμονες δὲ οἱ ἀγαπητικῶς περὶ τὴν θεάν ἔχοντες, καὶ μαθεῖν καὶ πλέον τι ἐπιέμενοι. Καὶ ἡ ζητήσις ἦδε: Εἰ γὰρ ἀμέθεκτα τῶν ὑπερτέρων καὶ ὀλιγωτέρων ιδιοτήτων τὰ τελευταῖα εἰσὶ, διὰ τί ἄγγελος Κυρίου ὁ καθ' ἡμᾶς ἱεράρχης λέγεται.

C καθ' ἡμᾶς ἱεράρχης λέγεται.

§ II. Αὖτε τοίνυν ἐντευθεν τὸ ζήτημα, καὶ λέγει· Οὐκ ἄναντιον ἐστὶ τοῦτο τοῖς προδιωρισμένοις, καθὼς ἄρα κατασκευάσει. Φαμέν γάρ, ὅτι τῆς ὀλικῆς ιδιότητος τῶν ὑπερτέρων τὰ τελευταῖα ἀποδέουσι, τῆς δὲ μερικῆς μετέχουσιν, ὡς ἀναλόγου ταῖς δυνάμειν αὐτῶν· διότι ὑπὸ μίαν δεσποτείαν εἰσὶν ἅπαντα, καὶ καθ' ἣν καὶ ἐναρμόζονται καὶ συνδέονται. Ὅσον ἐπὶ παραδείγματος, τὰ χερουβὶμ μετέχει σοφίας ὑψηλοτέρας καὶ γνώσεως, αἱ δὲ ὑποβεθηκυῖαι μετέχουσι καὶ αὐταὶ σοφίας καὶ γνώσεως, μερικῆς δὲ πρὸς ἐκεῖνα. Καὶ τὸ μὲν ὅλως ἐν μετουσίᾳ ταύτης εἶναι κοινόν ἐστὶ καὶ τοῖς χερουβὶμ καὶ τοῖς ἄλλοις· τὸ δὲ πρῶτως καὶ προσεχῶς, ἢ πάλιν δευτέρως καὶ ὑφειμένως, οὐκ ἐστὶ κοινόν, ἀλλὰ καθὼς ἂν ἐκάστη παρὰ τῆς οἰκείας ἀναλογίας ὥρισται. Ὁρισται δὲ εἶπεν, οὐ δηλῶν εἰμαρμένην τινὰ καὶ ἀπαράβατον ἀνάγκην, ὡς εἰώθασιν οἱ πολλοὶ λέγειν· ἀλλὰ περιορισμένην τινὰ ἀναλογίαν δυνάμειος, τοῦ νοῦ τυχόν, ἕπερ ἦν νοῆσαι οὐ χρεῖ. Τοῦτο δὲ τὸ λεγόμενον περὶ τῶν χερουβὶμ καὶ τῶν ὑποκειμένων αὐτοῖς οὐκ ἂν τις ἡμαρτημένως εἴποι καὶ περὶ τῶν ἄλλων. Καὶ γὰρ ὡς περ οἱ πρῶτοι πληρυστάτως ἔχουσι τὰ τῶν ὑφειμένων οὕτως οἱ τελευταῖοι τὰ τῶν προτέρων, πλὴν οὐχ ὁμοίως, ἀλλ' ὑφειμένως. Ἰὺδὲν οὖν, ὡς οἶμαι, τὸ ἀτοπον, εἰ καὶ ὁ καθ' ἡμᾶς ἱεράρχης ἄγγελος λέγοιτο, διὸν κατὰ δυνάμειν οἰκείαν μετέχει τῆς τῶν ἀγγέλων ιδιότητος, ἥτις ἐστὶν ὑποφρητικὴ τῶν θεῶν, ἐν ᾧ διαπράττεται, καὶ διότι ἀνατείνεται, ὡς ἐφικτὸν δὲ ἀνθρώποις, καὶ οὐ κατὰ τοὺς ἄγγελους πρὸς τὴν ἐκφαντορικὴν ὁμοίωσιν τῶν ἀγγέλων. Ὡς γὰρ οἱ ἄγγελοι ἐκφαίνουσι τὸ θεῖον βούλημα, οὕτω καὶ οἱ ἱεράρχαι διὰ τῆς διδασκαλίας αὐτῶν. Εἰ δὲ καὶ διὰ τῆς πράξεως κατὰ τὸ Ὅσα ἐποίησαν, καὶ ὅσα ἐδίδαξαν, τοῦτο κρεῖττον καὶ τέλειον.

§ III. Εὐρήσεις δὲ καὶ ἄλλο κοινὸν ὄνομα ὑπερύψηλον ἔχοντας τοὺς τε ἀγγέλους καὶ τοὺς φιλοθεωτάτους ἀνθρώπους ἀπὸ τοῦ ἀσυγκρίτως ὑπερβεθηκότος αὐτοῦ Θεοῦ· ἢ γὰρ θεαρχικὴ κρυφίτης ὑπερουσίως ἅπαντων ἐξήρηται, καὶ ὑπερίδρυσται, καὶ οὐκ ἐστὶ τριαύτη, ὡς δύνασθαι τι τῶν κτισμάτων ἐμφορὲς εἶναι, καὶ ὀλικῶς ἐξ ἐκείνης ὀνομάζεσθαι, καθὼς ἢ ὑπόθεσις ἔχει, ὅτι ἀπὸ τῶν ὑποβεθηκότων ὀνομάζονται. Τί δὲ τὸ ὄνομα; Ἐγὼ εἶπα, Θεοὶ ἐστε, καὶ υἱοὶ Ὑψίστου πάντες· τοῦτο περὶ τῶν ἀνθρώπων. Καὶ πάλιν καὶ περὶ τῶν ἀγγέλων, καὶ περὶ τῶν ἀνθρώπων· Ὁ Θεὸς ἐστὶ ἐν συναγωγῇ θεῶν, ἐν μέσῳ δὲ θεῶν θεοὺς διακρίνει. Τί φήσομεν περὶ τούτου, εἰ μὴ ὅτι ὅσα τῶν νοερῶν πάντων ἀγγέλων καὶ λογικῶν ἀνθρώπων πρὸς τὴν ἔνωσιν αὐτῆς ἐπέστραπται ὀλικῶς, (Ἀγαπήσεις γὰρ τὸν Θεόν, φησὶ τὰ τοῦ νόμου, ἐξ ὅλης τῆς ψυχῆς σου, καὶ ἐξ ὅλης τῆς διανοίας σου, καὶ ἐξ ὅλης τῆς ἰσχύος σου) καὶ πρὸς τὰς θείας αὐτῆς ἐλλάμψεις, πλὴν ὅσον ἐστὶν ἐφικτὸν, ἀνατείνονται· ἀλλὰ καὶ ἀκαταλήχτως, ἵνα μὴ πῶς τὸ ἀγαθὸν μεσολαβηθεῖ τῷ ἐναντίῳ; πέρασ γὰρ ἀρετῆς

§ II. Solvit hic igitur questionem, et dicit h. c. non esse contrarium iis quæ ante definita sunt. Dicimus enim, postremas superiorum integras proprietates non obtinere, sed ex parte, pro virium suarum capto, earundem participes existere; quoniam omnes sub unius sunt dominatu, et secundum hunc omnes componuntur ac conjunguntur. Exempli gratia, cherubim participes sunt sapientiæ sublimioris atque scientiæ, inferiores vero, et ipsæ sapientiæ cognitionemque participant, sed respectu illorum partialem. Atque universim quidem hanc participare commune est tam cherubim quam aliis: verum primitas et continenter, vel etiam secundario et inferiori gradu, non est jam commune, sed prout cuilibet, pro cuiusque capto, fuerit definitum. Ixit autem definitum, non fatum aliquod aut inevitabilem necessitatem indicans, quemadmodum multi dicere consueverunt; sed limitatam aliquam virtutis, forte mentis, proportionem supra quam nihil oporteat cogitare. Hoc autem quod de cherubim, et eis qui sub ipsis sunt, dictum est, si de aliis quoque quis dixerit, non errabit. Quemadmodum enim primi plenissime habent ea quæ inferiorum sunt, ita quoque ultimi priorum, verum non æquali, sed inferiori gradu. Nihil igitur absurdi sit, ut puo, si noster quoque pontifex angelus dicatur, ut qui secundum virtutem propriam angelorum participet proprietatem, quæ res divinas interpretatur; in quo munere perficitur, adeoque ad angelorum interpretandi similitudinem extenditur, quantum videlicet hominibus fas est, et non quantum angelis competit. Quemadmodum enim angeli divinam exponunt voluntatem, sic etiam pontifices per doctrinas suas. Quod si etiam e parte juxta illud: Quæcunque fecerunt, et quæ docuerunt, hoc melius atque perfectum est.

§ III. Quin etiam reperies aliud quoddam perquam sublime nomen tam angelos quam homines Deo gratissimos habere, ab ipso nimirum Deo qui illis sine comparatione præcellit: nam arcaneus ille Dei principatus superessentialiter omnibus eminent, supraque omnia locatus est, minimeque talis est, ut ex rebus creatis quidpiam ei simile vel esse vel omnino dici queat, prout ea ab inferioribus denominari supponitur. Quodnam vero est nomen? Ego dixi: Dii estis, et filii Excelsi omnes: hoc de hominibus dictum, et iterum etiam de angelis et de hominibus: Deus stetit in synagoga deorum, in medio autem deorum deos dijudicat. Quid dicemus de hoc, nisi quod spirituales omnes angeli hominesque rationales ad unionem ejus totaliter conversi sint (Diliges enim, inquit lex, Deum ex tota anima tua, et ex tota mente tua, et ex totis viribus tuis), et ad divinas ejus illustrationes, quantum scilicet fieri potest, expanduntur, idque indesinenter, ne contrario aliquo bonum intercipiatur? terminus enim virtutis malitia est, juxta illud: Omnis con-

¹ Psal. LXXVI, 6. ² Ibid., 4. ³ Deut. VI, 5.

summationis vidi finem, latum mandatum tuum nimis¹. Ejusemodi itaque divino quoque nomine condecorantur propter divinam, si dictu fas sit, pro virili imitationem; Deum enim, quantum homini possibile est, imitando divinum quoque nomen merentur.

Ἡ κακία κατὰ τὸ Πάσης συντελείας εἶδον πέρας, πλατεῖα ἢ ἐντολή σου σφόδρα. Τὰ τοιαῦτα καὶ τῆς θεϊκῆς ἀξιούνται ὁμωνυμίας τῇ κατὰ δύναμιν, εἰ θέμις εἶπεν, θεομιμησίᾳ· ἐν τῷ μιμῆσθαι γὰρ τὸν Θεόν, ὡς ἐφικτὸν ἀνθρώπῳ, καὶ τῆς θεωνυμίας ἀξιούνται.

III CAPUT XIII.

Cur a seraphim purgatus fuisse dicatur Isaias propheta.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΓ'.

Διὰ τί ὑπὸ τῶν σεραφίμ λέγεται καθαρθῆναι ὁ προφήτης Ἰσαίας.

SYNOPSIS CAPITIS.

I. *Quæritur cur non infimi, sed supremi ordinis angelus Isaiam expiasset dicatur. II. Respondet, dici posse probabiliter non fuisse seraphinum, sed hoc nomine appellatum, ob modum expiandi per ignem. III. Refert alteram sententiam, quæ censet hunc angelum fuisse quidem ex inferiori ordine, sed expiandi munus supremo isti ordini attribuisse, quod virtute ejus expiaret, sicut v. g. summus pontifex dicitur ordinare per episcopos, et baptizare per sacerdotes, quia ipsi potestate ab ipso accepta id faciunt, quam sententiam magis probat. IV. Describit visionem Isaiæ, v, ubi vidit Dominum in throno sedentem, et seraphim in circuitu ejus, et narrat quomodo Isaias expiatus sit, et singula mystice exponit.*

§ I.

Agedum illud quoque pro viribus indagemus, cur ad quemdam ex theologis seraphim mitti memoretur. Etenim dubitabit aliquis et hæsitabit, cur non quispiam inferiorum angelorum, verum is qui antiquissimis essentiis annumeratur, prophetam expiet^k.

Ἄγε δὴ καὶ τοῦτο κατὰ δύναμιν ἐπισκοπήσωμεν, ὅτου ἕνεκα πρὸς ἓνα τῶν θεολόγων ὁ σεραφίμ ἀποστέλλεσθαι λέγεται· καὶ γὰρ ἀπορήσειε τις⁹⁰ ὅτι μὴ τῶν ὑφειμένων τις ἀγγέλων, ἀλλ' αὐτὸς ὁ ταῖς πρεσβυτάταις οὐσίαις ἐνάριθμος⁹¹ ἀποκαθαίρει τὸν ὑποφήτην.

§ II.

Nonnulli quidem, juxta superius assignatam de omnium intelligentiarum communionem definitionem, aiunt Scripturam minime nominare quempiam primorum qui Deo præsto sunt spirituum ad theologum purgandum advenisse, sed aliquem ex iis qui nobis præfecti sunt angelis, quod sacro illo purgandi prophetam munere fungeretur, per æquivocationem seraphim vocatum esse, propter peccatorum quæ recensita erant per incendium obliterationem, et expiati ad divinam obedientiam resurrectionem; adduntque Scripturam non aliquem ex iis qui Deo assident, commemorasse, sed ex virtutibus expiatrix quæ nobis præsent.

Τινὲς μὲν οὖν φασιν, ὅτι κατὰ τὸν ἤδη προαποδοθέντα τῆς πάντων τῶν νοῶν κοινωνίας ὄρον οὐχ ἓνα τῶν περὶ Θεὸν πρωτίστων νοῶν ὀνομάζει τὸ λόγιον ἐπὶ τὴν τοῦ θεολόγου κάθαρσιν ἐληλυθεναι, τινὰ δὲ τῶν ἡμῖν ἐφεστηχότων ἀγγέλων, ὡς⁹² ἱερουργὸν τῆς τοῦ προφήτου καθάρσεως, τῇ τῶν σεραφίμ ὁμωνυμίᾳ κληθῆναι, διὰ τὴν πρηστήριον τῶν εἰρημένων ἀμαρτιῶν ἀναίρεσιν, καὶ τὴν τοῦ καθαρθέντος ἐπὶ τὴν θείαν ὑπακοὴν ἀναζωπύρησιν· καὶ τὸ λόγιον ἓνα τῶν σεραφίμ ἀπλῶς εἰρηχέναι φασιν, οὐ τῶν περὶ Θεὸν ἰδρυμένων, ἀλλὰ τῶν ἡμῖν ἐφεστηχικῶν καθαρτικῶν δυνάμεων.

§ III.

Alius item haud admodum incongruam hujus quæstionis mihi tradidit solutionem: aiebat enim, magnum illum (quiscunque tandem is fuerit) angelum, qui visionem hanc effinxerat, ut prophetam divinis rebus institueret, expiandi munus, quod sui erat officii in Deum, et post Deum, ad primævam illam hierarchiam retulisse. Ac nunquid hæc oratio vera est? Referebat enim qui hoc asserebat,

Ἐτερος δὲ οὐ σφόδρα ἀποπον παρέσχετό μοι τινὰ τὴν ἀπολογίαν ὑπὲρ τῆς παρουσίας⁹³ ἐνστάσεως· ἔφη γὰρ, ὅτι τὴν οἰκείαν καθαρτικὴν⁹⁴ ἱερουργίαν ὁ μέγας ἐκεῖνος (ὅστις ποτὲ ἦν) ὁ τὴν ὄρασιν διαπλάσας ἀγγελος, εἰς τὸ μῆσαι τὰ θεῖα τὸν θεολόγον, ἐπὶ Θεὸν καὶ μετὰ Θεὸν ἐπὶ τὴν πρωτουργὸν⁹⁵ ἱεραρχίαν ἀνέθηκε. Καὶ μήποτε ἄρα οὗτος ὁ λόγος ἀληθεύεται; Ἐλεγε γὰρ ὁ τοῦτο φήσας, ὡς ἡ θεαρχικὴ δύναμις

¹ Psal. cxviii, 96. ^k Isa. vi.

VARIÆ LECTIONES.

⁹⁰ Ch. ἀπορήσειεν ἂν τις. ⁹¹ ἐνάριθμος, P. D. ⁹² ὡς non habent M. P. B. Sc. ⁹³ παρούσης, M. S. Budavi item codex; sed παρούσης correxit. ⁹⁴ ἀποκαθαριστικὴν, Ch. ⁹⁵ ἐπὶ τὴν πρώτην, Ch. Sati.

ἐπὶ πάντα φοιτῶσα χωρεῖ, καὶ διὰ πάντων ἀσχύτως A
 διήκει, καὶ πᾶσιν αὐθις ἐστὶν ἀφανής, οὐ μόνον ὡς
 πάντων ὑπερουσίως ἐξηρημένῃ, ἀλλὰ καὶ ὡς κρυφίως
 ἐπὶ πάντα ⁹⁶ διεῖσα τὰς προνοητικὰς αὐτῆς ἐνεργείας,
 ἀλλὰ μὴν καὶ πᾶσι τοῖς νοεροῖς ἀναλόγως ἐπιφαίνε-
 ται, καὶ τὴν οἰκείαν φωτοδοσίαν ⁹⁷ ἐγχειρίζουσα ταῖς
 πρεσβυτάταις οὐσίαις, δι' αὐτῶν ὡς πρώτων εἰς τὰς
 υποθεδικυίας αὐτῆ εὐκόσμως διαδίδωσι ⁹⁸, κατὰ τὴν
 ἐκάστης διακοσμῆσεως θεοπτικὴν συμμετρίαν· ἢ ἵνα
 σαφέστερον εἶπω, καὶ δι' οἰκειῶν παραδειγμάτων, (εἰ
 καὶ ἀποδεόντων Θεοῦ τοῦ πάντων ἐξηρημέγου, πλὴν
 ἡμῶν ἐμφανεστέρον) ἢ τῆς ἡλιακῆς ⁹⁹ ἀκτίνος διάδο-
 σις εἰς πρώτην ὕλην εὐδιαδότως χωρεῖ, τὴν πασῶν
 διειδεστέραν, καὶ δι' αὐτῆς ἐμφανεστέρον ἀναλαμβάνει
 τὰς οὐσίας μαρμαρυγὰς· προσβάλλουσα δὲ ταῖς πα-
 χυτέραις ὕλαις, ἀμυδροτέρα ἔχει τὴν διαδοτικὴν
 ἐπιφάνειαν, ἐκ τῆς τῶν φωτιζομένων ὕλων πρὸς φω-
 τοδοσίαν ¹⁰⁰ διαπορθμευτικὴν ἔξιν ἀνεπιτηδεϊότητος,
 καὶ κατὰ σμικρὸν ἐκ τούτου πρὸς τὸ τελείως ¹ σχεδὸν
 ἀδιάδοτον συστέλλεται. Πάλιν ἢ πυρὸς θερμότης
 μᾶλλον ἑαυτὴν διαδίδωσιν εἰς τὰ δεκτικώτερα, καὶ
 πρὸς τὴν αὐτῆς ἀφομοίωσιν εὐεικτα καὶ ἀνάγκη·
 πρὸς δὲ τὰς ἀντιτυπεῖς ἐναντίας ² οὐσίας ἢ οὐδὲν ἢ
 ἀμυδρόν τι τῆς ἐκπυρωτικῆς ἐνεργείας ἔχνος ἀνα-
 φαίνεται· καὶ τὸ τούτου γε πλεῖον, ὅτι ταῖς συγγε-
 νέσι διὰ τῶν οἰκειῶς πρὸς αὐτὴν ἐχόντων προσβάλ-
 λει, πρῶτον, εἰ τύχοι πυρώδη ποιοῦσα τὰ πρὸς
 ἐκπύρωσιν εὐαλλοιώτα, καὶ δι' αὐτῶν ἢ ὕδωρ, ἢ ἕτε-
 ρόν τι τῶν οὐκ εὐκόλως ἐκπυρουμένων ἀναλόγως
 θερμαίνουσα. Κατὰ τὸν αὐτὸν οὖν τῆς φυσικῆς εὐτα-
 ξίας λόγον ὑπερφῶς ἢ πάσης εὐκοσμίας ὁρατῆς C
 καὶ ἀοράτου ταξιαρχία τὴν τῆς οἰκειᾶς φωτοδοσίας
 λαμπρότητα πρωτοφανῶς ἐν πανορθίαις χύσεσι ταῖς
 ὑπερτάταις οὐσίαις ἀναφαίνει, καὶ διὰ τούτων αἱ μετ'
 αὐτὰς οὐσίαι τῆς θείας ἀκτίνος μετέχουσιν. Αὗται
 γὰρ, ἐπιγνοῦσαι πρῶται Θεὸν, καὶ θείας ἀρετῆς
 ὑπερκειμένως ἐφιέμεναι, καὶ πρωτουργοὶ γενέσθαι
 τῆς, ὡς ἐφικτὸν, θεομιμήτου δυνάμεως καὶ ἐνεργείας
 ἡξίωνται, καὶ τὰς μετ' αὐτὰς οὐσίας αὐταὶ ³ πρὸς τὸ
 ἐφάμιλλον, ὅση δυνάμις, ἀγαθοειδῶς ἀνατείνουσιν,
 ἀφθόνως αὐταῖς μεταδιδούσαι τῆς εἰς αὐτὰς ἐπιφοι-
 τησάσης αἴγλης, καὶ αὐθις ἐκεῖναι ταῖς ὑφεμέναις·
 καὶ καθ' ἐκάστην ἢ πρώτην τῆ μετ' αὐτὴν μεταδίδωσι
 τοῦ δωρουμένου, καὶ εἰς πάσας ἀναλόγως ⁴ προνοίᾳ
 διαφοιτῶντος θελοῦ φωτός. Ἔστιν οὖν ⁵ ἅπασιν τοῖς
 φωτιζομένοις ἀρχὴ τοῦ φωτίζεσθαι Θεὸς μὲν φύσει,
 καὶ ὄντως, καὶ κυρίως, ὡς φωτὸς οὐσία, καὶ αὐτοῦ
 τοῦ εἶναι καὶ ὄρᾳν αἴτιος· θέσει δὲ καὶ θεομιμή-
 τως ⁶ ἢ κατὰ μέρος ὑπερκειμένη τῆ μετ' αὐτὴν ἐκά-
 στη, τῶ τὰ θεῖα φῶτα δι' αὐτῆς εἰς ἐκεῖνην ἐποχε-
 τεύεσθαι. Τὴν οὖν ὑπερτάτην τῶν οὐρανίων νοῶν δια-
 κόσμησιν αἱ τῶν λοιπῶν ἀπάντων ἀγγέλων οὐσίαι
 κατὰ τὸ εἶδος μετὰ Θεὸν ἀρχὴν ἡγοῦνται πάσης

A quomodo vis illa Dei principalis, cum ad omnia
 emanando pertingeret, libereque cuncta permearet,
 etiam tum tamen omnibus inaspectabilis existeret,
 non solum quatenus superessentialiter omnibus
 antecellit, verum etiam in quantum occulte omnia
 providentiæ suæ penetrat **112** operatione : cunctis
 item naturis spiritualibus pro cujusque modulo illu-
 cet, dumque antiquissimis illis spiritibus lucis suæ
 radios immittit, per eosdem, utpote primos, infe-
 rioribus perquam ordinate se ad captum cujusque
 ordinis ac contemplandi facultatem dispertit. Ut
 autem dicam clarius, exemplis utar familiaribus
 (quæ tametsi Deo, qui cunctis eminent, non ita con-
 gruunt, nobis tamen planiora sunt). solaris, inquam,
 radii diffusio materiam sibi proximam, quippe cæ-
 teris liquidiorem, facillime trajicit, et per eam
 coruscationes suas clarius succendit; verum ubi in
 densiores aliquas materias incidit, obscuriorem
 cernitur habere luminis diffusionem, ob materia-
 rum, quæ illuminandæ sunt, ad lumen diffunden-
 dum inopititudinem; atque inde sensim ad hoc con-
 trahitur, ut vix ultra distribui jam possit. Eodem
 modo calor ignis magis se diffundit in ea quæ ipsius
 sunt capaciora, et ad ejus similitudinem facile cedunt,
 et adducuntur; verum in naturis illis relu-
 ctantibus contrariisve, vel nullum aut exile effica-
 citatis ejus igneæ vestigium apparet; quodque hoc
 majus est, in ea quæ non sunt ejusdem generis,
 per illa quæ ipsi jam accommodata sunt se ingerit,
 ita ut primum, si ita res ferat, ignea faciat ea quæ
 facile ignescunt, atque iis adhibitis, aut aquam,
 aut aliquid aliud eorum quæ difficile ignescunt,
 eodem modo calefaciat. Secundum hanc igitur natu-
 ralis ordinis rationem, supernaturaliter fons omnia
 ordinis, cum visibilis tum invisibilis distributionis,
 propriæ splendorem illustrationis primordiallyter
 per influxus beatissimos supremis istis essentiis
 manifestat, et per illas reliquæ deinceps divinum
 istum radium participant. Hæ enim cum primæ
 Deum agnoscerent, divinæque virtutis ejus desi-
 derio summo tenerentur, hoc etiam assecutæ sunt,
 ut primæ ad divinæ potestatis atque actionis imi-
 tationem pro captu suo pervenirent; eademque
 inferiores ad eandem imitationem, quantum pos-
 sent, benigne promoverent, dum absque invidia in
 illas inditæ sibi lucis partem derivant, ipsæque
 vicissim in inferiores; atque ita si illatum, prima
 sibi proximam ejus quod sibi datum est participem
 facit, sicque per providentiam in omnes pro cujus-
 que captu divina lux distribuitur. Est igitur omnium
 quæ illustrantur illuminandi principium Deus qui-
 dem natura, et revera proprie ut lucis essentia,
 ipsiusque status et aspectus **113** auctor: ex instituto

VARIÆ LECTIONES.

⁹⁶ γρ. πάντα. ⁹⁷ καὶ τὴν οἰκείαν ἅμα φωτοδοσίαν, Ch. D. ⁹⁸ εἰς τὰς υποθεδικυίας ἑαυτὴν εὐκόσμως διαδίδωσι, D. αὐτὴν, S. ἑαυτὴν, P. αὐτὴ εὐκόσμως αὐτὴν, M. cum P. Scotus facit, cum impresso Sar. ⁹⁹ ὅτι ἢ τῆς ἡλιακῆς, P. ¹⁰⁰ φωτοδοσίας, S. P. D. Sc. Sar. ¹ τελείως, D. ² τὰς ἀντιτύπους ἢ ἐναντίας, S. P. D. Ch. Sar. ³ αὗται, S. P. D. Ch. ⁴ ἀναλόγως, D. Ch. ⁵ ἔστι μὲν οὖν, Ch. ⁶ θέσει δὲ, καὶ θεομιμῶς, M. θεοειδῶς; δὲ καὶ θεομιμήτως, S. Sc.

autem Deique imitatione, quælibet superior ex parte cujuslibet inferioris, ad quam ejus interventu divina lumina trajiciuntur. Supremam igitur cælestium intelligentiarum dispositionem, cæterorum angelorum omnium essentia, jure merito post Deum, omnis sacrosanctæ Dei cognitionis imitationisque principium esse censent, quod per illas in omnes ad nos usque Dei principalis illustratio derivetur; quapropter sacram omnem Deique imitatricem actionem ad Deum quidem ut auctorem referunt, ad primas autem ac deiformes mentes, ut primarios effectores divinorum operum ac magistros. Prima itaque sanctorum angelorum distributio magis præ reliquis igneam proprietatem continet, fusamque divinæ sapientia communionem, ac summæ divinarum illustrationum scientia usum atque peritiam, solique proprietatem, quæ patulam ad Deum excipiendum capacitatem indicat: inferiorum autem essentialium dispositiones hujus igneæ, sapientis, scientis, ac Dei capacis virtutis participes quidem sunt et ipsæ, sed inferiori gradu, imitationis præformatrices, ad deiformitatem pro captu suo promoventur. Dictas itaque proprietates sacrosanctas, quarum secundæ naturæ per primas participes effectæ sunt, iis ipsis post Deum, tanquam præpositis suis, acceptas ferunt.

Aiebat itaque qui hæc referebat, visionem quidem illam exhibitam esse theologo a quodam eorum, qui nobis præsent, sanctorum ac beatorum angelorum, cujus illuminatrice manu ductione ad spiritalem istam contemplationem fuerat eVectus, in qua supremas illas essentias (quasi in symbolis, ut sic loquar) vidit infra Deum et juxta Deum et circa Deum collocatas, atque omnium insuper ipsarum superineffabiliter eminentem superprincipalem verticem, in medio supereminentium virtutum superpositum. Didicit itaque ex hisce visionibus theologus, Divinitatem, secundum omnem supernaturalem excellentiam, sine comparatione præstare omni visibili et invisibili virtuti, omnibusque insuper exemptam esse, ut quæ ne primis quidem istis essentis ullo modo similis existat: ad hæc, ipsam omnium esse principium et causam substantificam, indissolubilisque rerum mansionis immutabile firmamentum, ex quo ut essent, et bene essent, supremæ etiam **114** virtutes habuissent: ipsas deinde deiformes sanctissimorum seraphim virtutes docebatur, quorum sacrum nomen quid igneum designat (17'), de quo nos paulo post dicemus, prout poterimus interpretari, istius igneæ virtutis ad divinam similitudinem impulsus. Porro cum sanctorum alarum sacrae fictionis absolutam summamque in Deum in primis ac mediis novissimisque menti-

A *ἱερᾶς θεογνωσίας τε καὶ θεομιμησίας, ὡς δι' ἐκείνων εἰς πάσας καὶ εἰς ἡμᾶς ἑ τῆς θεαρχικῆς ἐλλάμψεως διαδιδόμενης· διδὲ καὶ πᾶσαν ἱεράν καὶ θεομίμητον ἐνέργειαν ἐπὶ Θεὸν μὲν ὡς αἷτιον ἀναφέρουσιν, ἐπὶ δὲ τοὺς πρῶτους θεοειδεῖς νόας ὡς πρωτουργοὺς τῶν θείων καὶ διδασκάλους. Οὐκοῦν ἡ πρώτη τῶν ἁγίων ἀγγέλων διακόσμησις μᾶλλον ἀπασῶν ἔχει τὴν ἐμπύριον ἰδιότητα, καὶ τὴν κεχυμένην τῆς θεαρχικῆς σοφίας μετὰδοσιν, καὶ τὴ γνωστικὸν τῆς ὑπερτάτης τῶν θείων ἐλλάμψεων ἐπιστήμη, καὶ τὴν θρονίαν ἰδιότητα τὴν ἀναπεπταμένην θεοδοχίαν ἐμφαίνουσιν· αἱ δὲ τῶν ὑφειμένων οὐσιῶν διακοσμήσεις τῆς ἐμπύριου, τῆς σοφῆς, τῆς γνωστικῆς, τῆς θεοδόχου δυνάμεως μετέχουσι μὲν, ὑφειμένως δὲ, καὶ πρὸς τὰς πρώτας ὁρῶσαι, καὶ δι' αὐτῶν ὡς τοῦ θεομιμήτου πρωτουργῶς ἡξιωμένων ἐπὶ τὸ τοῦ θεοειδοῦς ἐφικτὸν ἀναγόμεναι. Τὰς εἰρημένας οὖν ἁγίας ἰδιότητας, ὧν ἐν μετουσίᾳ διὰ τῶν πρώτων αἱ μετὰ αὐτὰς οὐσίαι γέγονασιν, αὐταῖς ἐκείναις μετὰ Θεὸν ὡς ἱεράρχαις ἀνατιθέασιν.*

et cum respectu ad priores per quas, ut divinæ participes effectæ sunt, iis ipsis post Deum, tan-

§ IV.

C *Ἐλεγεν οὖν ὁ ταῦτα φήσας, τὴν μὲν ὄρασιν ἐκείνην ὑποδειχθῆναι τῷ θεολόγῳ δι' ἑνὸς τῶν ἐπιστατούντων ἡμῖν ἁγίων καὶ μακαρίων ἀγγέλων, καὶ πρὸς τῆς φωτιστικῆς αὐτοῦ χειραγωγίας ἐπὶ τὴν νοεράν⁹ ἐκείνην θεωρίαν ἀνατεθῆναι, καθ' ἣν ἑώρα τὰς ὑπερτάτας οὐσίας (ὡς ἐν συμβόλοις εἰπεῖν) ὑπὸ Θεὸν καὶ μετὰ Θεοῦ⁹ καὶ περὶ Θεὸν ἰδρυμένας, καὶ τὴν ἀπάντων καὶ αὐτῶν ὑπεραρρόητως ἐξηρημένην ὑπεράρχιον ἀκρότητα ἐν μέσῳ τῶν ὑπερθεθηκυῶν¹⁰ δυνάμεων ὑπερίδρυμένην. Ἐμάνθανεν οὖν τοῖς ὁρωμένοις¹¹ ὁ θεολόγος, ὅτι κατὰ πᾶσαν ὑπερούσιον ὑπεραρχίαν ἀσυγκρίτως ὑπερίδρυτο¹² τὸ θεῖον, ἀπάσης ὁρατῆς καὶ ἀοράτου δυνάμεως, καὶ μὴν ὅτι πάντων ἐστὶν ἐξηρημένον ὡς καθόλου, μηδὲ ταῖς πρώταις τῶν ὄντων οὐσίαις ἐμπερές· προσέτι καὶ τὸ πάντων αὐτὸ ἀρχὴν¹³ καὶ αἷτιαν οὐσιοποιῶν εἶναι, καὶ τῆς τῶν ὄντων ἀδιαλύτου μονῆς ἀνάλλοίωτον ἴδρυσιν, ὅφ' ἧς καὶ τὸ εἶναι καὶ τὸ εἶναι, καὶ αὐταῖς ταῖς ὑπερθεθηκυῶν¹⁰ ἐστὶ δυνάμεσιν· εἶτα τὰς αὐτῶν τῶν ἀγνωτάτων σεραφίμ ἐμμεῖτο θεοειδεῖς δυνάμεις, τῆς μὲν ἱερᾶς αὐτῶν ἐπωνυμίας τὸ ἐμπύριον σημαίνουσης, περὶ οὗ μικρὸν ὕστερον ἡμεῖς ἐροῦμεν, ὡς ἡμῖν ἐφικτὸν ὑψηλῆσθαι τὰς ἐπὶ τὸ θεοειδὲς τῆς ἐμπύριου δυνάμεως ἀναγωγὰς. Τῆς δὲ τῶν πτερέων ἐξαπλῆς ἱεροπλαστίας τὴν ἐπὶ τὸ θεῖον ἐν πρώταις, ἐν μέσαις, ἐν τελευταίαις νοήσεσιν ἀπόλυτον καὶ ὑπερτάτην ἀνάστασιν, ἀλλὰ καὶ τὸ ἀπειρόπουν αὐτῶν*

VARIAE LECTIOES.

⁷ εἷς non est in D. P. Ch. ⁸ τὴν ἱεράν, Ch. D. Sc. Sar. ἀναταθῆναι, M. S. P. D. Ch. Sar. ⁹ M. tantum habet, καὶ μετὰ Θεόν, quod sequitur Sc. ¹⁰ ὑποθεθηκυῶν, P. D. Sar. ¹¹ εἰρημένους, D. ¹² ὑπερίδρυται, Ch. ¹³ καὶ ἀρχήν, D. Ch.

(17') Nomen scilicet Hebraice expressum, **שׂרפ** quod significat, *ardentes, fulgentes*; a radice **שר**, *incendit, succendit*. DRACH.

καὶ πολυπρόσωπον ὄρων ὁ ἱερός θεολόγος, καὶ τὸ τοῖς περὶ αὐτὸ ἀποδιαστέλλεσθαι τὴν ὑπὸ τοὺς πόδας καὶ τὴν ὑπὲρ τὰ πρόσωπα θεωρίαν, καὶ τὴν ἐν τοῖς μέσοις περὶ αὐτὸ ἀεικνησίαν, πρὸς τὴν νοητὴν τῶν ὀρωμένων ἀνήγετο γνώσιν, ἐκφαινομένης αὐτῷ τῆς τῶν ὑπερτάτων νοῶν πολυπόρου καὶ πολυθεάμονος δυνάμεως, καὶ τῆς ἱερᾶς αὐτῶν εὐλαθείας, ἣν ἔχουσιν ὑπερκοσμῶς εἰς τὴν τῶν ὑψηλοτέρων¹⁴ καὶ βαθυτέρων αὐθάδη καὶ θρασεῖαν καὶ ἀνέφικτον ἔρουναν, καὶ τῆς ἐν συμμετρίᾳ τῶν θεομιμήτων ἐνεργειῶν ἀκαταλήκτου καὶ ὑψηπετοῦς ἀεικνησίας. Ἄλλὰ καὶ τὴν θεαρχικὴν ἐκείνην καὶ πολυτίμητον ὑμνωδίαν ἐμυσταγωγεῖτο, τοῦ τυποῦντος τὴν ὄρασιν ἀγγέλου κατὰ δύναμιν τῷ θεολόγῳ μεταδιδόντος τῆς οἰκειᾶς ἱερογνωσίας. Ἐδίδασκεν οὖν αὐτὸν καὶ τοῦτο, ὅτι καθαροὶς ἐστὶ τοῖς ὀπισθοῦν καθαροῖς ἢ τῆς θεαρχικῆς διαυγείας ἀγνόητος¹⁵ ὡς ἐφικτὸν μετουσία. Αὐτὴ δὲ¹⁶, πρὸς αὐτῆς θεαρχίας ἐξηρημέναις αἰτίαις εἰς πάντας τοὺς ἱερούς νόδας ὑπερρυσίῳ κρυφιώτητι τελετουργουμένη¹⁷ ταῖς περὶ αὐτὴν ὡς ὑπερτάταις δυνάμεσιν, ἐκφανεστέρα πῶς ἐστὶ καὶ μᾶλλον ἑαυτὴν ἐκφαίνει καὶ διαδίδωσιν· ἐπὶ δὲ τῶν δευτέρων ἢ τῶν ἐσχάτων ἡμῶν νοερῶν¹⁸ δυνάμεων, ὡς αὐτῆς ἐκάστη κατὰ τὸ θεοειδὲς διέστηκεν, οὕτω τὴν φανὴν¹⁹ αὐτῆς ἑλλαμψίν συνάγει πρὸς τὸ τῆς οἰκειᾶς κρυφιώτητος ἐνιαῖον ἄγνωστον. Ἐλλάμπει δὲ τοῖς καθ' ἕκαστον δευτέροις διὰ τῶν πρώτων, καὶ, εἰ δεῖ συντόμως εἰπεῖν, πρώτως ἐκ τοῦ κρυφίου πρὸς τὸ ἐμφανὲς ἄγεται διὰ τῶν πρώτων δυνάμεων. Τοῦτο γοῦν ὁ θεολόγος ἐδιδάσκετο πρὸς τοῦ φωταγωγοῦντος αὐτὸν ἀγγέλου, τὸ τὴν κάθαρσιν καὶ πάσας τὰς θεαρχικὰς ἐνεργείας, διὰ τῶν πρώτων οὐσιῶν ἀναλαμπούσας, εἰς πάσας τὰς λοιπὰς διαδίδεσθαι κατὰ τὴν ἐκάστης πρὸς τὰς θεουργικὰς μετουσίας ἀναλογίαν· διὸ καὶ τὴν ἐμπυρίως καθαρτικὴν ιδιότητα τοῖς σεραφίμ εἰκότως μετὰ Θεὸν ἀνατέθεικεν. Οὐδὲν οὖν ἄτοπον, εἰ καθαίρειν λέγεται τὸν θεολόγον ὁ σεραφίμ. Ὡς γὰρ ὁ Θεὸς καθαίρει πάντας τῷ πάσης καθάρσεως εἶναι αἰτίας²⁰, μᾶλλον δὲ (παραπλήσιῳ γὰρ χρήσομαι παραδείγματι), καθάπερ ὁ καθ' ἡμᾶς ἱεράρχης διὰ τῶν αὐτοῦ λειτουργῶν ἢ ἱερέων καθαιρῶν ἢ φωτίζων, αὐτὸς λέγεται καθαίρειν καὶ φωτίζειν τῶν δι' αὐτοῦ καθιερωμένων τάξεων ἐπ' αὐτὸν ἀνατιθεῖσιν τὰς οἰκειᾶς ἱερᾶς ἐνεργείας· οὕτω καὶ τὴν οἰκειᾶν καθαρτικὴν ἐπιστήμην καὶ δύναμιν ὁ τὴν κάθαρσιν τοῦ θεολόγου τελετουργῶν²¹ ἄγγελος, ἐπὶ Θεὸν μὲν ὡς αἷτιον, ἐπὶ δὲ τῶν σεραφίμ ὡς πρωτουργὸν ἱεράρχην, ἀνατίθησιν· ὡς ἂν τις φαίη, μετ' εὐλαθείας ἀγγελικῆς τὸν ὑπ' αὐτοῦ καθαιρόμενον ἐκδιδάσκων· Ὅτι τῆς εἰς σὲ πρὸς ἐμοῦ τελετουργουμένης καθάρσεως ἀρχὴ μὲν ἐστὶν ἐξηρημένη, καὶ οὐσία, καὶ δημιουργὸς καὶ αἷτιος, ὁ καὶ τὰς πρώτας οὐσίας

bus excitationem, nec non innumerabiles eorum pedes, multasque facies sanctus ille theologus videret, utque alis tam pedum quam facierum aspectus arcerentur, atæque mediæ perpetuo moverentur, ad intelligibilem eorum quæ cernebat scientiam adducebatur, explicata illi supremorum spirituum multivaga plurimaque cernendi facultate, sacraque eorum reverentia, quàm supermundialiter exhibent in sublimiorum profundiorumque mysteriorum insolenti ac temeraria impenetrabilique perscrutatione, nec non optime digesta Deum imitativum actionum incessabili et altivolante perpetua motione. Quin et divinum illud præstantissimumque laudis canticum discebat, angelo qui visionem efformabat; prout poterat, ipsi theologo sacram suam scientiam communicante. Quin et hoc ipsum edocebat, quomodo divinæ claritatis ac munditiæ pro cujusque captu participatio, quoquo modo mundis etiam esset expiationi. Quæ cum præcipuis de causis a Dei principatu in cunctis sacris mentibus superessentiali quodam secreto operatur, supremis tamen virtutibus Deoque proximis manifestior quodammodo existit; iisque magis se exultat et insinuat; secundis vero novissimisve nostris virtutibus hisce spiritualibus, prout quæque a deformitate ipsa distat, ita claram ejus illustrationem ad secreti sui singularem confert ignorantiam. Secundas porro sigillatim per primas illustrat, et ut summam dicam, primitus ex occulto in apertum ducitur per virtutes primas. Hoc igitur theologus ab angelo, qui ipsum illustrabat, discebat, quomodo cum ipsamet expiatio, tum cæteræ Dei principales operationes omnes, per primas essentias clucentes, in omnes reliquas distribuuntur, juxta cujuslibet ad deificas participationes capacitatem: quapropter per ignem expiandi proprietatem merito ipsis seraphim secundum Deum tribuit. Nequaquam igitur absurdum sit, si theologum expiare seraphim perhibetur. Ut enim Deus, hoc ipso quod omnis expiationis causa sit, omnes purificat, **115** vel potius (ut magis obvio exemplo utar) sicut apud nos pontifex, dum per ministros suos seu sacerdotes expiat, illuminative, ipsemet expiare et illuminare dicitur, quod illi ordines, quos consecrat, sacrosanctas suas in ipsum referant actiones: sic angelus quoque qui theologum expiabat, propriam purgandi vim atque scientiam Deo quidem, ut auctori, seraphim vero, tanquam primicerio sacrorum antistiti, attribuit; ac si dicat, cum angelica quadam reverentia cum qui purgabatur instituens: Ejus quæ in te meo ministerio perficitur expiationis, principium quidem præcipuum, et essentia

VARIÆ LECTIONES.

¹⁴ εἰς τὴν τῶν ὑψηλοτέρων, D. ¹⁵ καὶ ἀγνόητος, D. et Bud. V. διαυγείας ἀγνόητος, ἀγνόητος, M. corrupte opinor; ejus lectionis tamen vestigium est in translatione Scoti, vertit enim, *incognitæ*. ¹⁶ αὕτη, Ch. D. ¹⁷ τελεσιουμένη, D. ¹⁸ ἢ τῶν ἡμῶν, M. P. Ch. Sc. Sar. ἢ τῶν πρὸ ἡμῶν, D. V. τῶν ἐσχάτων ἢ τῶν μέσων νοερῶν. ¹⁹ γρ. φαεινὴν. ²⁰ εἶναι αἰτία, D. S. P. εἶναι αἰτία καὶ ἀρχή, Ch. V. εἶναι αἷτιος. ²¹ τελεσιουργῶν, Ch.

opifexque atque auctor est is, qui primas etiam
essentias et in lucem protulit, et juxta se collo-
cando continet, atque conservat immutabiles, li-
psusque expertes, et easdem movet ad primas pro-
videntiæ suæ operationes participandas; hoc enim
is qui hæc me docuit, seraphim legationem decla-
rare dixit. Principes autem sacrarum, et post Deum
dux, primarum essentialium ordo, a quo ego dei-
formiter expiare didici, is ipsius, inquam, est,
qui per me te expiat, per quem providentiæ suæ
actiones ex abdito ad nos produxit is, qui est au-
ctor et effector omnis expiationis. Atque hæc
ille quidem me docebat, tibi autem ipse trado;
tuæ vero intelligendi discernendique scientiæ erit,
aut per alteram dictarum causarum omni ambi-
guitatis scrupulo absolvi, eamque alteri, utpote
probabilem, et consentaneam, ac forte veram, an-
teponere; aut per te, quid cum veritate conjunctius
sit invenire, aut ab alio discere (Deo scilicet ver-
bum tribuente, quod et angeli interpretentur),
nobisque angelorum studiosis revelare clariorem
(si fieri possit) mihi que gratiorem contemplatio-
nem.

A καὶ πρὸς τὸ εἶναι παραγαγὼν, καὶ τῆ περὶ αὐτὸν
ιδρύσει συνέχων καὶ διατηρῶν ἀτρέπτους τε καὶ
ἀμεταπτώτους αὐτούς, κινῶν²² ἐπὶ τὰς πρώτας τῶν
οἰκειῶν προνοητικῶν ἐνεργειῶν μετουσίας· τοῦτο
γὰρ ὁ ταῦτά με διδάσκων ἔφη τὴν τοῦ σεραφίμ
ἐμφαίνειν ἀποστολήν. Ἰεράρχης δὲ καὶ μετὰ Θεοῦ
ἡγεμῶν, ὁ τῶν πρωτίστων οὐσιῶν διάκοσμος, παρ'
οὗ τὸ καθαίρειν ἐγὼ θεοειδῶς ἐμυθήθην, οὗτος οὖν
ἐστὶν ὁ δι' ἐμοῦ σε καθαίρων· δι' οὗ τὰς οἰκειάς
προνοητικὰς ἐνεργείας ἐκ τοῦ κρυφίου καὶ εἰς ἡμᾶς
προήγαγεν ἡ πάσης αἰτίας καὶ δημιουργὸς καθάρ-
σεως. Ταῦτα μὲν ἐκεῖνος ἐδίδασκέ με, σοὶ δὲ ἐγὼ
μεταδίδωμι· τῆς σῆς δ' ἂν εἴη νοεράς καὶ διακρι-
τικῆς ἐπιστήμης, ἢ θατέραν τῶν εἰρημένων²³ αἰτιῶν
ἀπολυθῆναι τῆς ἀπορίας, καὶ ταύτην τιμῆσαι πρὸ
τῆς ἐτέρας, ὡς τὸ εἰκὸς, καὶ τὸ εὐλογον, καὶ ἴσως
τὸ ἀληθὲς ἔχουσαν· ἢ παρ' ἑαυτοῦ τι τοῦ ὄντως ἀλη-
θοῦς συγγενέστερον ἐξευρεῖν, ἢ παρ' ἐτέρου μαθεῖν
(Θεοῦ δηλαδὴ διδόντος ῥῆμα, καὶ προξενούντων ἀγ-
γέλων), καὶ τοῖς φιλαγγέλοις ἡμῖν ἀνακαλύψαι διαυγῆ
μᾶλλον (εἴπερ οἶόν τε ἦ²⁴) καὶ ἐμοὶ μᾶλλον ἐραστήρ
θεωρίαν.

ADNOTATIONES CORDERII.

Ex hoc capite sancti Dionysii divus Thomas in prima parte, q. 112, art. 2, movet quæstionem
utrum omnes angeli in ministerium mittantur, et in corpore respondet, angelos inferiores tantum mitti
de lege communi, superiores vero ex divina dispensatione. Hoc enim, inquit, habet ordo divini Provi-
dentia, non solum in angelis, sed etiam in toto universo, quod inferiora per superiora administrantur:
sed ab hoc ordine in rebus corporalibus aliquando ex divina dispensatione receditur, propter ordinem
altiore, secundum videlicet quod expedit ad gratia manifestationem.

Determinat etiam hoc capite sanctus Dionysius quamdam quæstionem, quæ mota fuit ex iis quæ c. 6,
§ 2, dicta sunt: ubi docet primam hierarchiam circa **116** Deum assidue versari, illique jugiter inhae-
rere. Item cap. 7, § 2, ait primas illas essentialias, quasi in vestibulo ipsius Divinitatis collocatas, etc.
Quibus locis significari videtur, quod semper Deo assistant, et ad nos exterius non mittantur:
cujus contrarium videtur docere Isaias c. vi, ubi dicit unum de seraphim missum ad purgandum
prophetam.

§ I. Proponit quæstionem: quæ cum fundetur in distinctione muneris assistendi et ministrandi,
notandum angelos posse dici diversimode Deo assistere. Ac primo quidem, si assistere sumatur pro
faciem Dei contemplari, sic assistunt omnes boni angeli, qui semper vident faciem Patris qui in cælis
est (Matth. xviii). Secundo, si assistere sumatur pro immediate recipere illuminationes a Deo, sic tantum
assistunt tres primi ordines. Tertio, si assistere accipiatur pro appropinquare Deo, et extraneum esse ab
exterius missione, sic assistunt quatuor primi ordines. Ministrare vero est nuntiare pro temporis oppor-
tunitate, vel operari secundum officium; est enim ministerium nuntii et officii.

§ II Tradit primam quæstionis solutionem, scilicet, quod ille qui purgavit prophetam, fuerit de
interioribus ordinibus, dictus seraphim æquivoce, per imitationem actus superiorum, quia purgavit
per ignem.

§ III. Ponit secundam solutionem, scilicet quod ille qui purgavit prophetam, fuerit de primo ordine;
sed non purgaverit ministerio, sed auctoritate, in quantum videlicet inferior angelus virtute ipsius
recepta purgavit prophetam: et sic reducitur operatio in ipsum. Confirmat autem hoc persimile virtutis
divinæ, universaliter in omnia diffusæ, cujus illuminatio pervenit in intellectualia proportionaliter, non
secus atque lux vel calor materialis, ea corpora quæ magis apta ad sui susceptionem invenit, magis illu-
minat aut accendit.

§ IV. Describit visionem et expiationem Isaiæ propheta, quam ipse de se cap. vi narrat, de qua ita
Gregorius Theologus secundo De theologia libro ait: « Quid de Isaiâ et Ezechiele, qui uterque maximor-
um mysteriorum spectator fuit, ac de reliquis propheta dicere poteris, ex quibus ille quidem Dominum
Sabaoth sedentem in throno gloriae vidit, et hunc a seraphinis sexaligeris stipatum, laudatum et oblectum,
seque carbone ignis purgatum, et ad prophetiam instructum; hic vero vehiculum ex cherubinibus descri-
bit, et super eos thronum, et super thronum firmamentum, et eum qui in firmamento apparebat,
et voces quasdam et impetus, et actiones: atque hoc quidem, sive erat visum diurnum solis sanctis
aspectabile sive nocturna et vera visio, sive informatio futurorum tanquam præsentium in mente,

VARIAE LECTIONES.

²² καὶ αὐτὸς κινῶν, S. P. D. Sc. Sa. αὐτοκινῶν. M. Ch. ²³ θατέρα, Ch. D. θατέρων εἰρημένων, S. Bud.
codex: correxit tamen, θατέρα τῶν, alteram, verunt Sc. et Sar. ²⁴ ἦ non est in Ch.; videtur legen-
dum εἴη.

sive alia species arcana prophetiæ, non possum affirmare; Deus prophetarum novit, et quibus talia contigerunt. »

Nota autem ex P. Cornelio congruas aliquot rationes hujus visionis. Prima, ut per eam quasi consecraretur propheta et apostolus. Secunda, ut a cœlestibus spiritibus disceret, quomodo divina tractanda sint. Tertia, ut animaretur a Deo ad libere arguendam cœcilitatem Judæorum. Quarta, ut doceretur mysterium SS. Trinitatis, et nobis idem adumbraret. Plura vide apud P. Cornelium, qui ad caput sextum Isaiaë hanc visionem fuse explicat, et simul illa quæ superius ad caput sextum et septimum notavimus.

PARAPHRASIS PACHYMERÆ (18).

§ I. Φέρει καὶ ἑτέραν ἀπορίαν ζητήσωμεν, ἐπεὶ ἄναντιοφανὲς εἶναι δοκεῖ τοῖς λεχθεῖσιν· ἔφη γὰρ πρὸ τούτων, ὅτι τὰ κατώτερα ὑπὸ τῶν ὑπερκειμένων, οὐ μὴν τῶν ἀνωτάτω μουνοῦνται. "Ὅρα δὲ, ὅτι καὶ τότε ἐζητήθη ταῦτα, καὶ διαφορῶς ἐπελύθη. Ζητεῖται γὰρ, τίνος ἕνεκα πρὸς τὸν Ἥσαϊαν ὁ σεραφίμ ἀποστέλλεται, καὶ οὐκ ἐκ τῶν κατωτάτω ταγματῶν, ἐπεὶ ἐλέγομεν, εὐτάκτως ἢ μύησις γίνεται διὰ τῶν πρώτων εἰς τὰ δευτέρα· διὰ τί γοῦν καθαίρει τὸν ὑποφήτην ὁ ταῖς ἀνωτάτω τάξεσιν ἐναριθμῶς;

§ II. Τινὲς μὲν οὖν φασιν, ὅτι καὶ ὁ κατωτέρω ἄγγελος ὁμωνύμως σεραφίμ ὀνομάζεται, κατ' αὐτὸν τὸν τῆς κοινωνίας λόγον, ὃν καὶ πρότερον ἐλέγομεν, ὅτι μετέχουσι καὶ τὰ κάτω τῶν ὑπερβεθηκότων, καὶ τὰ ὑπερβεθηκότα τῶν κάτω· εἰ καὶ ταῦτα μὲν ὀλικῶς, τὰ δὲ κάτω τῶν ὑπερβεθηκότων μερικῶς τε καὶ ἀμυδροτέρως. Διὰ τοῦτο οὐχ ἓνα τῶν πρωτίστων σεραφίμ ὀνομάζει τὸ λόγιον ἐπὶ τὴν κάθαρσιν τοῦ προφήτου ἐληλυθέναι, τινὰ δὲ τῶν κατωτάτων ἀγγέλων, καὶ τοῖς ἀνθρώποις ἐφεστηκότων, ὡς ἱεουργὸν τῆς καθάρσεως, σεραφίμ ὁμωνύμως κληθῆναι· σεραφίμ γὰρ ἐμπρηστῆς ἢ θερμαίνων ἐρμηνεύεται. Ἐπειοῦν ἔδει πρότερον ἀπὸ τῶν ἀμαρτιῶν καθαρθῆναι τὸν προφήτην, καὶ εἶτα μυηθῆναι τὰ θεῖα, ἐκλήθη ὁ καθαίρων καὶ ἀναζωπυρῶν ἄγγελος διὰ τὴν τοιαύτην ἐνέργειαν σεραφίμ. Ἄς γοῦν ἐμπρηστῆς τὰς ἀμαρτίας κατέκαυσεν· ὡς δὲ θερμαίνων τὴν πρὸς τὴν θεῖαν ὑπακοὴν ἐνήργησεν ἀναζωπύρησιν· Ἴδου γὰρ ἐγὼ, φησὶν. "Ὅθεν καὶ ἀπὸ τῆς ἐνεργείας ἐκλήθη ὁ ἄγγελος σεραφίμ, καὶ οὐκ ἦν εἰς τῶν πρὸς τὸν Θεὸν καὶ τῆς πρώτης τάξεως.

§ III. Ἐτερος δὲ τις δέδωκε λύσιν τῆς τοιαύτης ἀπορίας οὐ σφόδρα ἄτοπον. Τοῦτο δὲ οὐ πάντως πρὸς σύγκρισιν τοῦ μετρίου εἶρηκεν, ἤγουν τυχὸν ἄτοπον μὲν, ἀλλ' οὐ σφόδρα, ἀλλὰ μετρίως ἄτοπον. Οὐ τοῦτο, ἀλλὰ οὔτε ἄτοπον, οὔτε σφόδρα, κατὰ σχῆμα τὸ ἀπὸ κοινοῦ· καθὼς καὶ ὁ μέγας Γρηγόριος ὁ Θεολόγος ἐν τινι τῶν αὐτοῦ λόγων διδάσκει, ὡς τοῦ· «Ὁὐ διὰ τὰς δικαιοσύνας ἡμῶν ἄς ἐποιήσαμεν· οὐ γὰρ ἐποιήσαμεν.» Καὶ πάλιν· Οὐκ ἐκ μέτρου δίδωσιν ὁ Θεὸς τὸ πνεῦμα, καθὼς παρὰ τῷ Εὐαγγελιστῇ Ἰωάννῃ εὑρηται. Εἶπε τοίνυν ἐκεῖνος ἀπόλογίαν εὐλογον, ὅτι οὐκ ἀπεικὸς ἦν, τὸν μὲν προφήτην ἀναχθῆναι διὰ τίνος τῶν ἐφεστώτων ἡμῶν ἀγγέλων· τέως δὲ ὁ τοιοῦτος ἄγγελος ὁ διαπλάσας τὴν τοιαύτην ὄρασιν· οὐ γὰρ γυμνὰ πράγματα καὶ οὐσίας οἱ προφήται

§ I. Agedum etiam aliam quæstionem indagemus, quoniam videtur esse dictis contraria: dixit enim antea, inferiores a præcedentibus, non autem a supremis doceri. Observa autem, ut et hæc tunc quæsitæ, et diversimode soluta sint. Quæritur enim, cur ad Isaïam seraphim mittatur, et non aliquis ex ordinibus inferioribus, quandoquidem dixerimus, ordinate doctrinam tradi per primos inferioribus: quare ergo prophetam expiat is qui supremis ordinibus annumeratur?

§ II. Aliqui itaque dicunt, inferiorem angelum univoce seraphim nominari, secundum eandem communicationis rationem quam antea assignavimus, **117** quod nimirum inferiores ea quæ superiorum sunt participant, uti et superiores ea quæ sunt inferiorum; licet hi quidem totaliter, illi vero tantum ex parte et remissiori gradu. Quocirca non dicit oraculum, primorum aliquem seraphim ad prophetam expiandum advenisse, sed quemdam ex inferioribus angelis qui hominibus præsent, tanquam expiationis administrum, eodem cum seraphim nomine vocatum: seraphim enim *incensor* vel *calefactor* interpretatur. Cum itaque primum oporteret a peccatis prophetam expiari, ac deinde divina edoceri, is angelus, qui eum expiabat ac resuscitabat, propter istiusmodi operationem seraphim vocabatur. Tanquam incensor itaque peccata comburebat, tanquam calefactor vero ad divinam obedientiam ipsum excitabat. *Ecce enim me* ¹, inquit. Quare etiam ab isto actu angelus seraphim vocatus est, cum non esset unus ex primo isto ordine, et qui circa Deum sunt.

§ III. Quidam alius item non admodum incongruam hujus quæstionis solutionem tradidit. Illud autem non omnino ad comparationem mediocritatis retulit, ac si forte absurdum quidem, sed non valde, at mediocriter absurdum esset. Non ita: sed neque absurdum, neque valde absurdum, juxta communem loquendi formam, quemadmodum magnus ille Gregorius Theologus in quodam sermone suo docet, ut in illo: «Non secundum justificationes nostras, quas fecimus nos; neque enim fecimus;» et iterum: *Non ad mensuram dat Deus spiritum* ², sicut in evangelista Joanne reperitur. Protulit itaque honestam præcautionem, quod non absimile esset, prophetam adductum esse per aliquem nobis præpositorum angelorum. Hic autem angelus

¹ Isa. vi. ² Jo. iii, 54.

(18) Vide Schol. S. Maximi, tom. II, cap. 45.

εἴδωκεν εἰς τοιαύτην visionem : non enim nudas res et essentialias prophetæ videbant, sed ænigmata symbolaque ab angelis efficta. Iste igitur angelus qui theologum erudiebat, adduxit hunc ad Deum, et ad primam quæ post Deum est hierarchiam, scilicet seraphim : ita ut iterum adductio esset angeli adducentis. Et ait sanctus istam fortassis orationem esse veram. Quomodo autem vera sit, demonstrat explicando ea quæ dixit. Referebat enim, inquit, ille, quomodo divina vis ad omnia pertingeret, et ad omnia incomprehense ac sine mistione permearet : non enim ita continetur ab aliquo, ut alibi non prodeat. **118** Et iterum, omnibus est occultus ob duas has causas, quod nimirum ab omnibus superessentialiter exemptus sit, et dissimilis (simile autem a simili cognoscitur); et occulte providentias suas transfundat (quis enim novit sensum Domini?); ut merito semper vigilemus, nescientes rationes ejus, et horam qua res quælibet utiliter disponetur. Hanc itaque illustrationem etiam spiritualibus essentiis transmittit, verum pro cuiusque captu, et juxta mensuram virtutis eorum qui illam recipiunt, primum nempe primis, et per illos inferioribus : uti etiam proprio ac sensibili exemplo declarat, quod iis quidem quæ dicuntur non satis congruit, nobis tamen notum est. Proponit enim radium solarem; hic trajicitur in primam materiam perlucentiorem, vitrum, verbi gratia, per quod clarius affulget. Quomodo clarius? Nobis videlicet, minime facta comparatione cum priori illustratione, sed cum proportione visus ad lumen recipiendum : siquidem lux copiosa visum potius obtundit, si non sit commensa oculis se excipientibus. Distribuit etiam materiis crassioribus, et propter ineptitudinem, quam habent ad illustrationem trajiciendam, et obscura fit, eoque sensim contrahitur, ut distribui aliis non possit. Accipe et aliam ab igne contemplationem. Calor ignis magis se diffundit in ea quæ ipsius sunt capaciora, et ad calorem facile cedunt, et adducuntur : verum in naturis illi reluctantibus, ut adamantis, vel contrariis, ut aquæ, vel nullum aut exile efficacitatis ejus igneæ vestigium apparet : quodque hoc majus est, ad ea quæ non sunt cognata, verbi gratia, aquam (nam aqua frigida et humida est, ignis vero calidus et siccus), per alia quæ illi sunt cognata, verbi gratia, per vas primum accedit. Primum autem dixit, non quod immediate, sed per ea quæ prima sunt accedat primum ad ea quæ non sunt cognata, ad ea postmodum, verbi gratia, calefacienda : primum enim ignita faciendo illa quæ quoquo modo cognata sunt, per eadem etiam quæ non sunt cognata calefacit. Secundum hanc itaque rationem naturalem, ea quoque quæ supra naturam sunt considera : Deus enim omnis rectæ ordinationis ordinisque principatus, illustrationis suæ splendorem primordialiter, luculenta et admiranda fusione supremis illis mentibus manifestat, et per illas reliquæ deinceps istum radium participant. Hæ enim

A εἴρων, ἀλλ' αἰνίγματα καὶ σύμβολα παρὰ τῶν ἀγγέλων διαπλαττόμενα. Ὁ ἄγγελος τοίνυν ἐκείνος ὁ τὸν θεολόγον μυῶν ἀνῆγε τοῦτον ἐπὶ Θεόν, καὶ ἐπὶ τὴν πρώτην ἱεραρχίαν τὴν μετὰ Θεόν, δηλονότι τὰ σεραφίμ· ὥστε πάλιν ἡ ὁδηγία παρὰ τοῦ ἀγγέλου ἢ τοῦ ἀνάγοντος. Καὶ λέγει ὁ ἅγιος· Μήποτε ἐστὶν ἀληθῆς αὗτος ὁ λόγος. Πῶς δὲ ἀληθῆς, ἀποδείκνυσι τοῦτο ἀπὸ τῆς τοῦ εἰπόντος ἐξηγήσεως. Ἔλεγε γὰρ ἐκείνος, φησὶν, ὡς ἡ θεία δύναμις ἐπὶ πάντα χωρεῖ, καὶ διὰ πάντων διέκει ἀσχέτως καὶ ἀκρατήτως· οὐδὲ γὰρ κατέχευται τινι, ὡς μὴ ἐπέρωσε φοιτῆσαι. Καὶ πάλιν, πᾶσιν ἐστὶν ἀφανῆς διὰ δύο τινὰς αἰτίας, ὅτι τε ὑπερουσίως ἐξηγήρηται πάντων, καὶ ἀνόμοιός ἐστι, (τὸ ὅμοιον δὲ τῷ ὁμοίῳ γινώσκειται) καὶ ὅτι κρυφίως διαπέμπει τὰς προνοίας αὐτῆς, (τίς γὰρ ἔγνω νοῦν Κυρίου;) ἵνα ἴσως πάντοτε γρηγορῶμεν, οὐκ εἰδότες τοὺς λόγους αὐτῆς, καὶ τὴν ὥραν καθ' ἣν συμφερόντως ἕκαστον διοικηθῆσεται. Ταύτην οὖν τὴν φωτοδοσίαν καὶ ταῖς νοεραῖς οὐσίαις διαπέμπει, πλὴν ἀναλόγως καὶ κατὰ τὸ μέτρον τῆς τῶν δεχομένων δυνάμεως, πρῶτον ταῖς πρωτίσταις, καὶ δι' ἐκείνων ταῖς ὑποβεθηκυαῖς· ὃ δὴ καὶ δι' οἰκείου καὶ αἰσθητοῦ παραδείγματος σαφηνίζει, ἀποδέοντος μὲν πάντη πρὸς τὰ λεγόμενα, τῶς δὲ γνωρίμου ἡμῖν. Ὑπόθου γὰρ ἡλιακὴν ἀκτίνα· αὕτη διαδίδεται εἰς πρώτην ὕλην διειδαστέραν, ὕλην τυχόν, δι' ὅστινος ὕλου ἀναλάμπει ἐμφανεστέρον. Πῶς ἐμφανεστέρον; ἡμῖν δηλονότι, οὐ συγκριτικῶς πρὸς τὴν προτέραν ἔλλαμψιν, συμμέτρου δηλαδὴ γενομένης τῆς ὀφείας εἰς τὰ τὸ πῶς παραδέξασθαι· τὸ γὰρ πολὺ φῶς μᾶλλον τὰς ὀφείας ἀμαυροῖ, εἰ τύχοι ἀσύμμετρον ἦν τοῖς ὑποδεχομένοις αὐτὸ ὀφθαλμοῖς. Διαδίδεται καὶ ταῖς παχυτέραις ὕλαις, καὶ διὰ τὴν ἐκείνων ἀνεπιτηδεϊότητά, ἣν ἔχουσι πρὸς τὴν τῆς φωτοχυσίας διαπόρρωσιν, καὶ ἀμυδρὰ γίνεται, καὶ κατὰ μικρὸν πρὸς ἄλλα ἀδιάδοτος γίνεται. Λάβε μοι καὶ ἑτέραν θεωρίαν ἐκ τοῦ πυρός· Ἡ τοῦ πυρός θερμότης μᾶλλον διαδίδεται εἰς τὰ δεκτικώτερα, καὶ πρὸς τὴν θερμὴν εὐείχτα καὶ εὐάγωγα· πρὸς δὲ τὰς ἀντιτύπους οὐσίας, ὡς τοὺς ἀδάμαντας, ἢ ἐναντίας, ὡς τὸ ὕδωρ, ἢ ὀλίγον ἢ οὐδὲν ἔχνος ἀναφαίνεται τῆς πυρώσεως· καὶ τὸ τοῦτου πλέον, ὅτι τοῖς μὴ συγγενέσιν, ἔχουν τυχόν τῇ ὕδατι (τὸ γὰρ ὕδωρ ψυχρὸν καὶ ὑγρὸν, τὸ δὲ πῦρ θερμὸν καὶ ξηρὸν) δι' ἄλλων οἰκειῶς ἐχόντων πρὸς τὴν θερμὴν, δηλονότι ἀγγείου, προσβάλλει πρῶτον. Πρῶτον δὲ εἶπεν, οὐχ ὅτι ἀμέσως, ἀλλὰ διὰ τῶν πρώτων, προσβάλλει τοῖς μὴ συγγενέσι πρῶτον, πρὸς τὰ μετὰ ταῦτα τυχόν θερμαινόμενα· πυρώδη γὰρ πρῶτον ποιῶσα τὰ ποσῶς συγγενῆ, δι' ἐκείνων καὶ τὰ μὴ συγγενῆ θερμαίνει. Κατὰ τὸν αὐτὸν οὖν φυσικὸν λόγον νοεῖ καὶ τὰ ὑπερφυῆ· ἡ πάσης γὰρ εὐκοσμίας ταξιαρχία, ὁ Θεός, τὴν τῆς αὐτοῦ φωτοδοσίας λαμπρότητα πρωτοφανῶς ταῖς ὑπερβεθηκυαῖς ἀναφαίνει κατὰ χύσιν ἀφθονον καὶ πανθαύμαστον, καὶ διὰ τούτων μετέχουσι τῆς ἀκτίως τὰ δεύτερα. Αἱ γὰρ ὑπερβεθηκυαῖ, ἐπιγνοῦσαι πρώτως τὸν αὐτῶν δημιουργόν, καὶ τῆς ἐκείνου καλλονῆς ἐφιέμεναι, πρωταυργαὶ γενέσθαι κατηξιώθησαν τῆς θεομιμήτου ἐνεργείας τε καὶ δυνάμεως· πρώτως γὰρ δι' αὐτῶν αἰ μετ' αὐτάς

τὴν ἑλλαμψὶν δέχονται, καθὼς καὶ αὐταὶ παρὰ τοῦ Θεοῦ ταύτην δέχονται· ἀνατείνουσι γάρ τὰς ὑπ' αὐτὰς ἀγαθοειδῶς καὶ δίχα παντὸς φθόνου (ἀγαθῶ γὰρ οὐδεὶς ἐγγίνεται· φθόνος κατὰ τὸν Πλάτωνα,) πληρεστάτως μεταδιδούσαι τῆς αἴγλης, καὶ ἐκείναι, ὅσον χωροῦσι, δέχονται. Τοῦτο γίνεται καὶ ἐπὶ ταῖς ἑτέραις ἕως καὶ τῶν ἐσχάτων. Ἔστιν οὖν ἅπασιν τοῖς φωτισζομένοις ἀρχὴ τοῦ φωτίζεσθαι ὁ Θεός, φύσει καὶ ὄντως κυρίως ὡς φωτὸς πηγῆς, καὶ αὐτόφως, καὶ αἷτιος πάνσι καὶ τοῦ εἶναι, καὶ τοῦ ὄραν αὐτὸ δὴ τὸ φῶς· θέσει δὲ καὶ κατὰ χάριν θεομιμήτως κατὰ μέρος μία τῇ ἐτέρᾳ, ἢ πρώτη τῇ μετ' αὐτὴν, ἐν τῷ δι' αὐτῆς εἰς ἐκείνην τὴν ἑλλαμψὶν διέρχεσθαι, ἃ δὴ ἐποχτεύεσθαι εἶπεν, ἀπὸ μεταφορᾶς τοῦ διὰ σωλήνων διερχομένου ὕδατος. Τὸ δὲ τὰ οἰκεῖα ἐνεργεῖν, καὶ ἀπαύστως ἀνατετάσθαι πρὸς τὸν Θεόν, καὶ εἰς ἑαυτοὺς συστέλλεσθαι πάλιν, τὸ μὲν τῇ ἐφέσει, τὸ δὲ τῇ προσοχῇ καὶ τῇ εὐλαβείᾳ, τοῦτο ἂν κληθεῖθαι θεομιμήτος ἀρετῆ. Τάξις δὲ ὅμως τὴν ὡς ἄλλου ἐν ἄλλῳ διαφυλάττει· ὡς τὸ· Ζῆ ἐν ἐμοὶ ἢ ψυχῇ σου, ἀντὶ τοῦ, ἢ διδασκαλία σου, καὶ ἡ ταύτης μετάδοσις. Τέως δὲ τὸ μὲν θέσει ἐστὶν ἐκεῖ, τὸ δὲ συμβεβηκὸς οὐ πάνυ τι κληθεῖθαι· τὸ γὰρ συμβεβηκὸς ἐν ὑποκειμένῳ ἐστὶν· ἀσύνητα δὲ καὶ ἄλλα ἐκεῖνα, καὶ τὰ εἶδη αὐτῶν, ζῶαί, οὐχ ὡς ἐν ὕλῃ εἰσὶ. Τὴν γοῦν ὑπεράττην διακόσμησιν αἰ λουπαὶ οὐράναι οὐσίαι, τέως μετὰ Θεὸν ἀρχὴν ἡγοῦνται τῆς θεογνωσίας καὶ τῆς θεομιμῆσις αὐτῶν, ὡς δι' ἐκείνων εἰς αὐτὰς διαδιδόμενης τῆς ἐλλάμψεως· διὸ καὶ πᾶσαν ἐνέργειαν ἐπὶ Θεὸν μὲν ἀναφέρουσιν, ὡς εἰς ἀρχηγὸν καὶ αἷτιον, αὐθις δὲ μετ' αὐτὸν ἐπὶ τοὺς πρώτους, ὡς πρώτως εἰς αὐτοὺς τὰ τῆς θεομιμῆσις ἀναφαίνοντας καὶ διδάσκοντας. Λοιπὸν ἡ πρώτη τάξις, μᾶλλον τῶν ἄλλων, τὰ προσόντα ἑαυτῇ ἔχει τὸ ἐμπύριον, ὅπερ ἐστὶ τῶν σεραφίμ, τὴν τῆς σοφίας χάσιν, ἐτι δὲ καὶ τὸ γνωστικὸν τῆς ἐπιστήμης τῶν θείων ἐλλάμψεων, (ἢ ἐπιστήμη γὰρ πρὸς τὰ ἐπιστητὰ ἐστὶ,) καὶ τὴν τῶν θρόνων ιδιότητα, τὸ ἀνεψυγμένην δηλονότι τὴν περὶ τοῦ Θεοῦ νόησιν ἔχειν, ἢ δὴ θεοδοξία ἐστὶ τε καὶ ὀνομάζεται. Ἡ δὲ μετ' αὐτὴν τάξις μετέχει μὲν τῶν τοιοῦτων δυνάμεων, ὑφειμένως δὲ, καὶ πρὸς τὰς πρώτας ὀρωσῆσαι, δι' αὐτῶν ὡς πρώτως ἡξιωμένων τῆς θεομιμῆσις ἐπὶ τὸ θεοειδὲς ὡς ἐφικτὸν ἀνάγονται· ἀνατιθέασιν γοῦν ταῖς πρώταις ὡς ἱεράρχαις μετὰ Θεὸν τὰς ἰδιότητας ἐκείνων, ὧν αὐταὶ ἐν μετουσίᾳ γίνονται.

§ IV. Ἐλεγε γοῦν ὁ ταύτην τὴν λύσιν ποιούμενος, (οἶμαι δὲ, ὁ μέγας ἦν Ἱερόθεος, ἢ εἰ τις ἄλλος κατ' ἐκείνον,) ὅτι ἡ μὲν ὄρασις ἐκείνη ὑπεδείχθη τῷ προφήτῃ δι' ἐνὸς τῶν ἀγγέλων, ἀναταθέντι παρὰ τῆς χειραγωγίας ἐκείνου εἰς τὴν θεωρίαν ἐκείνην, καθ' ἣν ἑώρα τὰς ὑπεράττας οὐσίας, ὡς ἐν συμβόλοις, ἕξαπτερούγους ὑπὸ Θεὸν (ὅτι μέγα ἦν τὸ τοῦ καθημένου ὑπεξηρημένον), καὶ μετὰ Θεοῦ (οὐ γὰρ ἦσαν πρὸ ἐκείνων ἑτεροὶ τάξεις), καὶ περὶ Θεὸν, ὅτι κύκλῳ ἴστακτο. Τὸ δὲ ἰδρυμένων τῶν

A supremæ cum primum auctorem suum agnoscerent, **119** pulchritudinisque ejusque desiderio tenerentur, hoc etiam assecutæ sunt, ut primæ ad divinæ potestatis atque actionis imitationem pervenirent: sequentes enim primum per ipsas illustrationem accipiunt, quemadmodum ipsæ a Deo illam accipiunt; quoniam his eam benigne et absque ulla invidia expandunt (bono enim nullo inest invidia, ut Plato ait), plenissime splendorem suum transfundentes, quamvis ipsæ tantum, quantum capiunt, accipiunt. Quod etiam reliquis ad postremas usque usuvenit. Est igitur omnium quæ illustrantur illuminandi principium Deus, natura quidem et revera proprie ut fons lucis, et per se lux et auctor omnibus ut et sint, et ipsum lumen videant; ex instituto autem, et secundum gratiam Dei imitatione ex parte una alteri, prima sequenti, dum per ipsam ad illam transit illustratio; hoc utique derivandi vocabulo usus per metaphoram, a canalibus per quos aqua transit. Porro quod quæ sua sunt agant, et incessanter in Deum intendant, et in semetipsi denuo colligantur, illud quidem affectu, hoc vero attentione ac reverentia, vocari possit virtus, quæ Deum imitatur. Quia et ordinem quoque ut alius in alio observat, juxta illud, Vivit in me anima tua, id est doctrina tua, ejusque communicatio. Verum quidem illud ex instituto sic se habet, at non omnino per accidens ita aliquid vocari posset; nam accidens in subjecto est; sed illa sunt incomposita et materiæ expertia, speciesque illorum vitæ, non sicut in materia, sunt. Supremam igitur cœlestium intelligentiarum dispositionem reliquæ cœlestes essentiæ, huc usque post Deum divinæ cognitionis imitationesque suæ principium esse censent, quod per illas in ipsas illustratio derivetur; quapropter etiam omnem actionem suam, ad Deum quidem ut principem et auctorem referunt, deinde vero post ipsum ad primas illas mentes, tanquam quæ primæ in semetipsis divinas imitationes et exhibeant et doceant. Cæterum primus ille ordo qui seraphim est, reliquis magis in se igneam continet seu sapientiæ fusionem, atque insuper scientiæ divinarum illustrationum peritiam (scientia enim ad res scibiles refertur) thronorumque proprietatem, quæ nimirum Dei susceptio et est et appellatur. Ordo qui hunc inferiori gradu, et **120** cum respectu ad priores, ad deiformitatem pro capta suo promoventur; post Deum acceptas ferunt proprietates istas qua-

§ IV. Aiebat itaque qui hanc solutionem tradiderat (puto autem magnum Hierotheum fuisse, vel si quis alius illi secundus sit) visionem quidem illam exhibitam prophetæ per aliquem angelum, cujus manuductione ad istam contemplationem fuerat evecus, in qua supremas illas essentiæ, quasi in symbolis, sex alas habentes vidit infra Deum (quoniam perquam eximia erat majestas sedentis); et juxta Deum (quia non erant alli ordines priores iis),

et circa Deum, quoniam in circuitu stabant. Quod autem ordines illi firmati essent, designat illos erga inferiora esse inflexibiles et immobiles. Ad hæc vidit eminentem verticem in medio eorum desuper firmatum, ex quorum symbolorum visionibus didicit, divinum Numen secundum omnem supernaturalem excellentiam, sine comparatione antecellere visibilem omnem et invisibilem naturam; didicit, ab omnibus insuper divinum Numen exemptum esse, tanquam dominum a servis, et creatorem a creaturis: et non solum aliis, sed ne primis quidem substantiis simile existere; tum quia illud in throno ordinesque cum tremore circumstantes vidit, tum quia primos ordines vidit. Si itaque divinum Numen ne primis quidem simile existebat, quid cogitabit quis de sequentibus? Tertio quoque didicit, Deum omnium esse principium et causam, indissolubilem et immutabilem, ex qua tam esse quam bene esse illis obtigit. Unde autem et illud dicit? Ex eo quod omnia ad ipsum spectent, omniaque ad eum tendant, ut qui benigne omnino victoriæ præmium tribuat. Quomodo post contemplationem circa Numen divinum deiformes deinde virtutes ac seraphim didicit, et non secundum ordinem ista patefacta sunt? Ac dicere liceat, quod supereminens gloria sedentis ipsum fecerit illic primum obtutum figere, ac deinde, postquam id quod Domini erat medium ac ministrorum diversitatem didicerat, virtutes seraphim edoctum esse; quoniam virtutes igneæ sunt, juxta denominationem suam, uti paulo post hic sanctus tradidit et explere capit 15. Didicit quoque senarum alarum sacram fictionem, **121** quemadmodum etiam ante dixerat, mentem omnem et primos et medios et postremos ordines habere. Erat itaque illic etiam istiusmodi triplex ordo in suprema et absoluta intentione: siquidem quæ altæ solutæ apparebant. Quin et carentia pedum, et multitudo pedum eorum, ac quod duabus quidem alis absconderent ac tegerent pedes suos, duabus item aspectum facierum suarum abderent, duabus vero mediis semper moverentur, hæc, inquam, ab ipso visa ad notitiam eam adducebant, per multas quidem facies ipsi declarando vim multivagam plurimaque cernendi facultatem; per obvelationem vero, eam quam exhibent reverentiam in sublimiorum, profundiorumque mysteriorum audaci et inscrutabili investigatione (sublimiorum quidem, quia facies, profundiorum vero, quoniam pedes tegunt) per continuam vero motionem, altivolantis et incessabilis Dei imitationis operationes. Quin et laudis illud canticum, quod a Deo incipit et in Deum desinit: *Sanctus, sanctus, sanctus*, propheta edocebatur ab angelo, ipsi ejusmodi sacram notitiam communicante: nam istiusmodi scientiam ipse primus a præcessoribus suis accipiens, prophetæ tradebat: ad hæc ipsum edocebat, Dei participationem quoquo modo puris expiationi

▪ Isa. vi, 3.

τάξεων τὸ πρὸς τὰ κάτω ἀκλίνας δηλοῖ καὶ ἀμετακίνητον. Ἐώρα δὲ καὶ τὴν ἐξηρημένην ἀκρότητα ἐν μέσῳ τούτων ὑπεριδρυμένην· κἀντεῦθεν ἐκ τῆς διὰ τῶν συμβόλων ὀράσεως εἰς διδασκαλίαν ἀνήγετο, ὅτι ἀσυγκρίτως κατὰ πᾶσαν ὑπεροχὴν καὶ ὑπερουσίως τὸ θεῖον ὑπέγκειται πάσης ὀρατῆς καὶ ἀοράτου οὐσίας· ἐμάνθανεν, ὅτι καὶ πάντων ἐστὶν ἐξηρημένον τὸ θεῖον, ὡς δεσπότης δούλων, καὶ ποιητῆς κτισμάτων· καὶ οὐκ ἐμφορὸς, μὴ μόνον τοῖς ἄλλοις, ἀλλ' οὐδὲ ταῖς πρώταις αὐταῖς οὐσίαις· ἐκεῖνο μὲν, ὅτι τὸ μὲν ἐπὶ θρόνου ἔώρα, τὰς δὲ τάξεις μετὰ φόβου ἰσταμένας· τοῦτο, ὅτι τὰς πρώτας εἶδε τάξεις. Εἰ γοῦν ταῖς πρώταις οὐκ ἦν ἐμφορὸς τὸ θεῖον, ἐπὶ τοῖς δευτέροις τί ἂν ἐννοοῖτο τις; Καὶ τρίτον ἐμάνθανε, τὸ πάντων ἀρχὴν καὶ αἰτίαν εἶναι ἀειάλυτον τε καὶ ἀναλλοίωτον, ὑφ' ἧς καὶ τὸ εἶναι καὶ τὸ εὖ εἶναι κἀκείναις ἐστὶ. Πόθεν δὲ καὶ τοῦτο κατεμάνθανεν; ἐκ τοῦ τὰ πάντα πρὸς αὐτὸν ἀφορᾶν, καὶ πάντα πρὸς αὐτὸν ἀνατείνεσθαι, πανευλαβῶς πάντη ἀποπληροῦντα τὸν ἐπινίκιον. Πῶς μετὰ τὴν περὶ τὸ θεῖον θεωρίαν, εἶτα τὰς θεοειδεῖς δυνάμεις τῶν σεραφίμ κατεμάνθανε, καὶ οὐ κατὰ τάξιν ἀνήγετο; Καὶ ἔστιν εἰπεῖν, ὅτι τὸ ὑπερβάλλον τῆς δόξης τοῦ καθημένου πεποίηκε τοῦτον ἐκεῖσε πρώτως ἀναταθῆναι, εἶτα μεθ' ὃ ἔμαθε τὸ μέσον τοῦ δεσπότου καὶ τῶν δούλων τὸ διάφορον, ἐμυεῖτο τὰς δυνάμεις τῶν σεραφίμ, ὅτι δυνάμεις ἐμπύριοι εἰσι, κατὰ τὴν αὐτῶν ἐπωνυμίαν, ὡς μικρὸν ὕστερον ὁ ἅγιος εἶποι καὶ ὑψηγήσεται ἐν τῷ ἰε' κεφαλαίῳ. Ἐμάνθανε τὴν τῶν πτερῶν ἐξαπλῆν ἱεροπλαστίαν, ὅτι καθὼς καὶ πρότερον ἔλεγεν, ὡς πᾶς νοῦς καὶ πρώτης, καὶ μέσας, καὶ τελευταίας ἔχει τάξεις. Ἦν οὖν κἀκεῖσε ἡ τοιαύτη τρίτη τάξις ἐν τῇ ὑπερτάτῃ καὶ ἀπολύτῃ ἀνατάσει· αἱ γὰρ δύο πτέρυγες ἀπόλυτοι κατεφαίνοντο. Ἄλλὰ καὶ τὸ ἀπειρόπουον καὶ πολύπουον αὐτῶν, καὶ τὸ τοῖς μὲν δυσὶ πτεροῖς ἀποδιαστέλλεσθαι καὶ σκέπεσθαι τὴν ὑπὲρ τοὺς πόδας, τοῖς δὲ δυσὶ τὴν ὑπὲρ τὰ πρόσωπα θεωρίαν, τοῖς δὲ μέσοις ἀεὶ κινεῖσθαι, ταῦτα δὴ τὰ παρ' ἐκείνου ὀρώμενα εἰς γνῶσιν ἀνήγον αὐτὴν, δηλουμένης αὐτῷ διὰ τούτων, διὰ μὲν τὸ πολυπρόσωπον, τῆς πολυπόρου καὶ πολυθεάμονος δυνάμεως, διὰ δὲ τὸ σκέπεσθαι, τῆς εὐλαβείας, ἣν ἔχουσιν εἰς τὴν τῶν ὑψηλοτέρων καὶ βαθυτέρων αὐθάδη καὶ ἀνέφικτον ἔρευναν (τῶν μὲν ὑψηλοτέρων διὰ τὸ τὰ πρόσωπα, τῶν δὲ βαθυτέρων διὰ τὸ τοὺς πόδας σκέπεσθαι), διὰ δὲ τὸ ἀεικίνητον, τῆς ὑψιπετοῦς καὶ ἀκαταλήκτου θεομιμήτου ἐνεργείας. Ἄλλο καὶ τὴν ὑμνωδίαν ἐκείνην τὴν ἐκ θεοῦ ἀρχομένην καὶ εἰς θεὸν λήγουσαν, τὴν Ἄγιος, ἅγιος, ἅγιος, ἐμυσταγωγεῖτο ὁ προφήτης, τοῦ ἀγγέλου μεταδιδόντος αὐτῷ τῆς τοιαύτης ἱερᾶς γνώσεως· τὴν γὰρ τοιαύτην γνῶσιν αὐτὸς πρῶτος διὰ τῶν πρὸ αὐτοῦ δεξάμενος, τῷ προφῆτῃ παρέπεμπε. Πρὸς τοῦτοις ἐδίδασκεν αὐτὸν καὶ τοῦτο, ὅτι ἡ τοῦ θεοῦ μετουσία τοῖς καθαρῶς ὁπωσοῦν καθαροῖς ἐστιν. Ἐκ τίνων δὲ τοῦτο ἐδίδασκεν; ἐξ ὧν ὁ Σεραφίμ αὐτὸν ἐκάθαιρεν. Ὁ γὰρ καθαρὸς ἄλλως οὐκ ἔχει καθάριεν, εἰ μὴ αὐτὸς πληρεστάτως ἔχει τὴν καθαρσιν. Πῶς δὲ ἐστὶ τοῖς ὁπωσοῦν καθαρῶς ἡ μετουσία τῆς θεϊκῆς

διαυγείας κάθαρσις; ὅτι ἄλλως οὐκ ἔστι μετασχεῖν τινα τοῦ θεοῦ φωτὸς, ἢ τῆς θείας καθάρσεως, εἰ μὴ γε ποσῶς ἔξω τοῦ ἐμπαθοῦς καὶ ὕλικου ῥύπου πολιτεύεται. Αὐτὸ γὰρ τὸ τὸν προφήτην κατανοῶν καὶ σχετιάζει, ὅτι, ἀκάθαρτος ὢν, καὶ ἀκάθαρτα χεῖλι, ἔχων, καὶ μέσον ἀκαθάρτου λαοῦ κατοικῶν, εἶδε τὸν Κύριον Σαβαώθ, ὅσον μερικὴ τις κάθαρσις ἐγεγόνει τῷ λέγοντι, διὰ τοῦτο καὶ ἐν μετουσίᾳ γίνεται τῆς τελειοτέρας καθάρσεως. Αὐτὴ δὲ, ἡ κάθαρσις δηλαδὴ, ἡ μετουσία, ἐξηρημέναις αἰτίαις· οὐ γὰρ ὡς ἐπὶ τῶν ἀνθρώπων ἡ κάθαρσις, οὕτω καὶ ἐπὶ τῶν ἀσωμάτων εἰς πάντας τοὺς νοερούς νόας τελεουργουμένη, οἶονεῖ γινομένη, ἀλλ' οὐχ ἀπλῶς, ἀλλὰ κατὰ λόγον μυστικῆς τελετῆς, ταῖς περὶ αὐτὴν καὶ πρωτίσταις οὐσίαις ἐκφανεστέρα πῶς ἔστι· τὸ δὲ ἔστιν, ὅτι μᾶλλον ἑαυτὴν ἐκφαίνει τοῖς προσεχέσιν. Ἐπὶ δὲ τῶν δευτέρων, ἢ τῶν ἐσχάτων, ἢ καὶ ἐπὶ τῶν νοερῶν ἡμῶν δυνάμεων, κατὰ τὴν ἐκάστου τάξιν συντημένη πως μᾶλλον καὶ συνεσταλμένη θεωρεῖται, πρὸς τὴν οἷον εἰς μῆκος ἀπόστασιν τῆς πρὸς τὸν θεὸν πλησιάζεως, συνάγουσα οἶονεῖ αὐτὴ ἡ θεία ἔλλαμψις τὴν οἰκειαν φανέρωσιν πρὸς τὸ ἐνιαῖον καὶ ἀπλοῦν αὐτῆς ἄγνωστον. Ἄγνωστος γὰρ ἔστιν ὁ θεὸς· οὐ διὰ ποικιλίαν συλλογισμῶν ἀγνωσμένην ἡμῖν, ἀλλὰ κατὰ ἐνιαῖαν τινὰ καὶ πρὸς τὰ καθ' ἡμᾶς καθ' ἐν καὶ καθάπαξ ἀκατάληπτον ἀγνωσίαν. Κατὰ τοῦτο λέγεται, ὅτι καὶ ἀναβάλλεται φῶς ὡς ἱμάτιον, οἶονεῖ ἀναστέλλει τὸ φῶς προνοητικῶς, ἵνα χωρητὸν τῇ ἔξει τῶν ὑποδεεστέρων γένηται, ὃ δὴ ἐλλάμπει τοῖς καθ' ἕκαστον δευτέροις διὰ τῶν πρώτων· καὶ εἰ δεῖ συντόμως εἰπεῖν, ἐκ τοῦ κρυφίου τὸ φῶς ἐμφανίζεται καὶ τοῖς ἐτέροις, ἀλλὰ διὰ τῶν πρώτων δυνάμεων. Τοῦτο γοῦν καὶ ὁ προφήτης ἐδιδάσκατο (ὅν καὶ θεολόγον φησὶν, ἢ ὡς μύστην τῶν κρυφίων, ἢ ὡς θεοῦ λόγους λέγοντα) παρὰ τοῦ ἀγγέλου τοῦ πρὸς τὸ φῶς τοῦτον ἄγοντος, ὅτι καὶ ἡ κάθαρσις καὶ πᾶσα ἐνέργεια θεῖα δι' αὐτῶν ἐνεργουμένη, ἂν καὶ παρὰ τούτων τισὶν ἐπιχορηγῶνται. Ἄλλ' οὖν εἰσι πρῶται οὐσίαι καὶ προσεχεῖς, δι' ὧν καὶ αὐταῖς τὰ τοιαῦτα παρὰ τοῦ θεοῦ ἐπιχορηγῶνται κατὰ τὴν ἀναλογίαν τῆς ἐκάστου τάξεως· διὸ καὶ τὴν καθαρτικὴν ἰδιότητα, ἀλλὰ τὴν οἶονεῖ διὰ τινος πυρώδους ἐνεργείας (εἰσὶ γὰρ καὶ ἄλλοι τρόποι καθάρσεων τοῖς σεραφίμ) ὡς καὶ τὴν ἐπωνυμίαν ἔχουσιν, εἰκότως μετὰ θεὸν ἀνατέθεικεν. Οὐδὲν οὖν ἄτοπον, εἰ καθαίρειν τὸν προφήτην ὁ σεραφίμ λέγεται. Ὅρα γὰρ καὶ ἐπὶ θεοῦ, ὅτι, παρ' ἄλλων καθαιρόμενοι, λεγόμεθα παρὰ θεοῦ καθαίρεσθαι, ἐν τῷ εἶναι τοῦτον πᾶσαν αἰτίαν καθάρσεως. Μᾶλλον δὲ ἵνα χθαμαλωτέρῳ ἐκ τῆς καθ' ἡμᾶς ἱεραρχίας χρῆσωμαι παραδείγματι, καθάπερ ὁ καθ' ἡμᾶς ἱεράρχης, διὰ τῶν αὐτοῦ λειτουργῶν, ἤτοι διακόνων ἢ ἱερέων καθαιρῶν ἢ φωτίζων, αὐτὸς λέγεται καθαίρειν καὶ φωτίζειν, τῶν δι' αὐτοῦ καθιερωμένων τάξεων, δηλαδὴ χειροτονουμένων, ἐπ' αὐτὸν ἀνατιθεισῶν τὰ τῆς οἰκείας ἐνεργείας· οὕτω καὶ ὁ τὴν καθαρτικὴν ἐπιστήμην τοῦ θεολόγου τελεουργῶν ἀγγελος ἐπὶ τὸν θεὸν μὲν ὡς αἴτιον, ἐπὶ δὲ τὸν σεραφίμ ὡς πρώτως τὰ τῆς καθάρσεως δεχόμενον καὶ

ο' Ps. cmi, 2.

A esse. Unde vero hoc docebat? ex iis unde seraphim ipsum expiabat. Qui enim purus est aliter mundare non potest, nisi ipse plenus sit munditiei. Quomodo autem communicatio divinæ illustrationis quoquo modo puris est expiatio? quia non fas est aliter divinæ lucis compotem fieri, nisi quis particeps sit divinæ expiationis, et nisi quoquo modo iam a passionum materiæque sordibus sit remotus. Hoc ipso enim quo propheta compungebatur ac deplorabat, se immundum esse, et immunda labia habere, et in medio populi immundi habitare, vidit Dominum sabaoth; quia ipsi hoc dicenti partialis quædam expiatio existebat, quocirca etiam particeps sit perfectioris expiationis. Porro hæc, exemptis causis, expiatio scilicet est vel participatio: neque enim ut in hominibus, sic et in rebus incorporeis et omnino spiritalibus iis mentibus perticitur efficiturve expiatio, sed haud simplici ratione at per modum mysticæ initiationis, iis quæ circa Deum sunt, primisque essentiis manifestior accedit: hoc autem fit, quia magis se proximis manifestat. In secundis vero, vel postremis, vel etiam spiritalibus nostris viribus, secundum **122** cujusque ordinem quodammodo collecta magis et contracta conspicitur, dum divina illustratio pro intervallo distantiae, qua ad Deum acceditur, suam quodammodo colligit manifestationem ad ipsiusmet incognitam unitatem ac simplicitatem. Ignotus enim est Deus, non propter varietatem ratiocinationum nobis ignotam, sed secundum unam aliquam in nobis simpliciter et absolute incomprehensibilem ignorance. Secundum hoc dicitur etiam induere lumen sicut vestimentum^o, ac si quodammodo lumen providentia sua cohiberet, ut ab inferioribus capi posset dum videlicet singulis sequentium illucet per primos, et, si summam dicere oportet, ex occulto lumen manifestatur etiam aliis, sed per virtutes primas. Hoc itaque etiam propheta docebatur (quem et theologum nominat, vel ut doctorem rerum occultarum, vel ut Dei sermones proferentem) ab angelo qui ipsum ad lumen hoc adducebat, cum ipsamet expiationem, tum omnem divinam operationem per ipsas effici, quandoquidem et per ipsas hæc suppeditentur aliquibus. Sunt itaque primæ essentiae et assiduæ, per quas etiam ipsis ista, secundum captum cujusque ordinis, a Deo suppeditantur: atque adeo etiam proprietatem expiandi per igneam quasi aliquam operationem (nam et seraphim aliam quoque expiandi rationem habent), cum hoc nomen habeant, merito post Deum iis attribuit. Nihil itaque absurdi est si seraphim prophetam expiare dicitur. Adverte enim ut, dum ab aliis etiam expiamur, a Deo tamen expiari dicimur, quod is omnis expiationis causa sit. Vel potius, ut magis obvio et nostra hierarchia exemplo utar: quemadmodum apud nos pontifex dum per ministros aut diaconos aut sacerdotes expiat illuminatve, ipsemet dicitur expiare et illuminare, quod illi ordines, quos consecrat.

suas ad ipsam referant actiones; sic angelus quoque qui theologum expiabat, suam expiandi scientiam Deo quidem ut causæ ascribit, seraphim vero, tanquam illi qui primo loco expiationem excipit et emittit, honorem istum sibi minime vindicans, et quasi ambitiose sumens (procul enim a divinis istiusmodi ambitio est), sed cum angelica quodammodo reverentia docens ac dicens ad prophetam: Ejus quæ per me in te perficitur expiationis principium quidem est Deus, quem in throno elevatum cernis. Hic est ipsa per se expiatio et essentia expiationis, **123** utpote essentia luminis. Hic est qui primas essentias, quas circa eum vides, produxit, et juxta se collocando continet, atque conservat ab immutatione et lapsu. Immutabiles autem cogitandæ sunt secundum essentiam, velut in immortalitate, in vita, secundum quam essentia sua habent ut sint lumen, et ad extraneas aliquas cupiditates converti nequeant. Quod enim in Deum extendantur, id ex eorum spiritali pendet libertate: quod autem in hoc semper perseverant, opis est Dei: omnia enim Dei auxilio opus habent. Ipse est qui etiam alios movet ad primas eas providentiæ suæ operationes participandas, quas primi ordines suscipiunt, et ad easdem iterum transfundendas: hoc enim missionem seu legationem declarare dixit, qui hanc solutionem tradidit. Sed hic quidem est expiationis auctor, scilicet Deus; post Deum vero is qui expiationi præpositus est seraphim, a quo et ego explare sum edoctus. Hic itaque est seraphim qui per me te expiat per quem suas operationes ex abdito ad nos Deus ipse produxit, qui est auctor expiationis. Hæc quidem sanctus ille vir me docuit; tibi autem ipse trado, o Timothee, secundum imaginem quam jam tradidimus seraphim et angeli; tuæ autem scientiæ erit, aut alteram dictarum causarum admittere, et omni ambiguitate liberari, quin potius posteriorem honorare tanquam probabilem, vel per te quid magis affine ac commodius reperire, vel ab alio rerum divinarum perito addiscere, Deo verbum suppeditante, juxta illud: *Dominus dabit verbum evangelizantibus**, conciliantibus nimirum et intercedentibus divinis angelis, per quos omnis illustratio ad nos traducitur. Atque iterum tuæ erit scientiæ, dum vel a temetipso invenis, vel ab altero discis, nobis etiam angelorum, si dictu fas sit, amatoribus, ejuscemodi amabilem contemplationem revelare. Considera autem hinc patris hujus modestiam, quomodo, dum docet, etiam ex parte discere cupiat. Etenim spiritus prophetarum prophetis subjiciuntur, secundum illam quæ cuncta pervadit, rectam a Deo bono ac Salvatore nostro statutam ordinationem.

A ἐκπέμποντα, ἀνατίθησιν, οὐ σφραγισζόμενος τὴν τιμὴν καὶ οἶον φιλοτιμούμενος, (πόρρω γὰρ τὰ θεῖα τῆς τοιαύτης φιλοτιμίας,) ἀλλ' οἶον μετ' εὐλαβείας ἀγγελικῆς ἐκδιδάσκων, καὶ λέγων πρὸς τὸν προφήτην· "Ὅτι τῆς εἰς σὲ παρ' ἐμοῦ γινομένης καθάρσεως ἀρχὴ μὲν ἐστὶν ὃν ὄρας ἐπὶ τοῦ ἐπηρμένου θρόνου Θεόν. Οὗτος αὐτοκάθαρσις ἐστὶ καὶ οὐσία καθάρσεως, ὡς οὐσία φωτός. Οὗτος ὁ καὶ τὰς πρώτας οὐσίας ἅς περὶ αὐτὸν θεωρεῖς παραγαγὼν, καὶ τῇ περὶ αὐτὸν ἰδρύσει συνέχων, καὶ διατηρῶν πρὸς ἀτρεψίαν καὶ ἀμεταπτώσιαν. Ἀτρέπτους δὲ δεῖ νοεῖν αὐτοὺς κατ' ἐκείνο καθ' ὃ εἰσιν, οἶον τὸ ἀθάνατον εἰς τὴν ζωὴν, καθ' ἣν οὐσίωται εἰς τὸ εἶναι φῶς, καὶ εἰς τὸ μὴ τρέψασθαι εἰς ἐκφύλους τινὰς ἐπιθυμίας. Τὴ μὲν γὰρ εἰς Θεὸν ἀνατετάσθαι τῆς αὐτῶν ἐστὶ νοεράς προαιρέσεως· τὸ δὲ εἰς αἰὲν περὶ τοῦτο διαρκεῖν τῆς ἀντιλήψεώς ἐστὶ τοῦ Θεοῦ· πάντα γὰρ δεῖται Θεοῦ βοηθείας. Αὐτός ἐστιν ὁ καὶ τοὺς ἄλλους κινῶν ἐπὶ τὰς μετουσίας τὰς πρώτας τῶν αὐτῶν προνοητικῶν ἐνεργειῶν, ἅς αἱ πρώται τάξεις δέχονται, καὶ πάλιν αὐτὰς εἰς τὸ μεταδιδόναι· τοῦτο γὰρ δηλοῦν καὶ τὴν ἀποστολὴν, ὃ τὴν λύσιν λέγων ἐδίδασκεν. Ἄλλ' οὗτος μὲν ἐστὶν ὁ τῆς καθάρσεως αἴτιος, ὁ Θεὸς δηλονότι, μετὰ δὲ Θεὸν ἱεράρχης τῆς καθάρσεως, ὁ σεραφίμ. παρ' οὗ καὶ γὰρ τὸ καθαίρειν ἐμυθήθη. Οὗτος οὖν ἐστὶν ὁ σεραφίμ, ὁ δι' ἐμοῦ σε καθαίρων, δι' οὗπερ ὁ δημιουργὸς τῆς καθάρσεως ὁ Θεὸς, τὰς οικείας ἐνεργείας ἐκ τοῦ ἑαυτοῦ κρυφίου εἰς ἡμᾶς προήγαγε. Ταῦτα μὲν ἐκεῖνος ὁ ἱερός ἀνὴρ ἐδίδασκέ με· σοὶ δὲ, οὗ Τιμόθεε, ἐγὼ μεταδίδωμι, κατὰ τὴν εἰκόνα ἣν ἀρτίως ἐλέγομεν τοῦ σεραφίμ καὶ τοῦ ἀγγέλου· τῆς σῆς δ' ἂν εἴη συνέσεως, ἢ θατέραν τῶν εἰρημένων δυοῖν αἰτιῶν διέξασθαι, καὶ ἀπολυθῆναι τῆς ἀπορίας καὶ μᾶλλον τὴν ὑστέραν τιμῆσαι ὡς τὸ εὐλογον ἔχουσαν, ἢ παρ' ἑαυτοῦ τι συγγενέστερον καὶ ἀρμοδιώτερον ἐξευρεῖν, ἢ παρ' ἐτέρου πεπαιδευμένου τὰ θεῖα μαθεῖν, Θεοῦ διδόντος ῥῆμα, κατὰ τὸ· Κύριος δώσει ῥῆμα τοῖς εὐαγγελιζομένοις, προξενούντων δηλαδὴ καὶ μεσιτευόντων καὶ τῶν θεῶν ἀγγέλων, δι' ὧν πᾶσα Ἑλλαμῆς εἰς ἡμᾶς διαπορθμεύεται. Καὶ πάλιν τῆς σῆς εἴη ἐπιστήμης, ἐν τῷ ἢ ἀφ' ἑαυτοῦ ἐξευρεῖν, ἢ παρ' ἐτέρου μαθεῖν, ἀνακαλύψαι καὶ ἡμῖν τὴν τοιαύτην ἐραστὴν θεωρίαν, ὡς φιλαγγέλοις, εἰ οἶόν τέ ἐστιν. Ὅρα δ' ἐντεῦθεν τὸ τοῦ πατρὸς μέτριον, πῶς διδάσκων, καὶ ἐκ μέρους ζητεῖ μαθεῖν· καὶ πνεύματα γὰρ προφητῶν προφήταις ὑποτάσσονται, κατὰ τὴν διήκουσαν ἐπὶ πᾶσιν εὐταξίαν παρὰ τοῦ ἀγαθοῦ Θεοῦ καὶ Σωτῆρος ἡμῶν νομοθετουμένην.

* Psal. LXXII, 12.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΔ'.

124 CAPUT XIV.

Τι σημαίνει ὁ παραδεδομένος ἀγγελικὸς ἀριθμὸς.

Quid significet traditus angelorum numerus.

SYNOPSIS CAPITIS.

Ex Danielis cap. vii, 10, docet, maximum esse angelorum numerum, qui licet proprie quidem non sit infinitus, sed limitatus, major tamen sit ut ab hominibus comprehendi possit, solumque Deo cognitus, et rerum omnium corporearum numerum excedat.

Καὶ τοῦτο δὲ ἄξιον, ὡς οἶμαι, νοεράς ἐπιστασίας, ὅτι τῶν λογίων ἢ περὶ τῶν ἀγγέλων παράδοσις χιλίας χιλιάδας εἶναι φησι, καὶ μυρίας μυριάδας, τοὺς παρ' ἡμῖν ἀκροτάτους τῶν ἀριθμῶν εἰς ἑαυτοὺς ²⁵ ἐπανακυκλοῦσα, καὶ πολλαπλασιάζουσα, καὶ διὰ τούτων ἐναργῶς ἐμφαίνουσα, τὰς ἡμῖν ἀναριθμήτους τῶν οὐρανίων οὐσιῶν διατάξεις. Πολλὰ γάρ εἰσι αἱ μακάριαι στρατιαὶ τῶν ὑπερκοσμίων νοῶν, τὴν ἀσθενῆ καὶ συνεσταλμένην ὑπερβεθηκυῖαι τῶν καθ' ἡμᾶς ὑλαίων ἀριθμῶν συμμετρίας, καὶ πρὸς μόνης γνωστικῶς ὀριζόμεναι τῆς κατ' αὐτὰς ὑπερκοσμίου καὶ οὐρανίας νοήσεως καὶ ἐπιστήμης, τῆς πανολβίως αὐταῖς δωρουμένης ὑπὸ τῆς θεαρχικῆς καὶ ἀπειρογνώστου σοφοποιίας, τῆς πάντων ὁμοῦ τῶν ὄντων ὑπερουσιῶς οὐσης ἀρχῆς, καὶ αἰτίας οὐσιοποιού, καὶ συνεκτικῆς δυνάμεως, καὶ περιεκτικῆς ἀποπερατώσεως.

Equidem et hoc spiritali commentatione dignum censeo, ut eloquiorum de angelis traditio millies eorum esse millia dicat, deciesque millies dena millia p, summos illos quos adhibemus numeros, in seipsos glomerando ac multiplicando, quo per hos aperte declararet cœlestium essentiarum ordines a nobis annumerari non posse. Multi namque sunt beati supermundanarum mentium exercitus, qui infirmam et contractam materialium nostrorum numerorum rationem penitus excedunt, scilicetque definiuntur a sola ipsorum supermundiali cœlestique intelligentia scientiaque, quæ illis abundantissime conceditur a Dei principali et infinito conscia creatrice sapientia, quæ superessentialiter omnium simul rerum et principium, et causa substantifica, et continens virtus et complectens determinatio existit.

ADNOTATIONES CORDERII.

Ex hoc capite sanctus Thomas in prima parte, q. 50, artic. 3, probat angelos, cum longe perfectiores sint corporalibus creaturis, in maxima quadam multitudine esse, omnem materialem multitudinem excedentes. Et hujus rei ratio est, quia, cum perfectio universi sit illud quod precipue Deus intendit in creatione rerum, quanto aliqua sunt magis perfecta, tanto in majori excessu a Deo creata sunt. Sicut autem in corporibus attenditur excessus secundum multitudinem, ita in rebus incorporeis potest attendi excessus secundum multitudinem. Videmus autem corpora incorruptibilia, quæ inter corpora perfectiora sunt, quodammodo sine comparatione quoad magnitudinem excedere corpora corruptibilia (nam tota sphaera activorum et passivorum est quid modicum respectu corporum cœlestium). Unde rationi consonum est substantias immateriales excedere secundum multitudinem substantias materiales, idque sine comparatione.

Verum hoc verba Dionysii non concludunt, sed tantum angelorum multitudinem numerari a nobis non posse quavis numeri multiplicatione, qua in rebus corporeis numerandis uti consuevimus, ut centenario, millenario, etc. Hoc enim significat, cum ait: Πολλὰ γάρ εἰσι αἱ μακάριαι στρατιαὶ τῶν ὑπερκοσμίων νοῶν, τὴν ἀσθενῆ καὶ συνεσταλμένην ὑπερβεθηκυῖαι τῶν καθ' ἡμᾶς ὑλαίων ἀριθμῶν συμμετρίας. Multi namque sunt beati supermundanarum mentium exercitus, qui infirmam et contractam materialium nostrorum numerorum rationem penitus excedant, id est brevem et parvum numerum, quo ad numerandas res nitimur. Non ergo de rebus numeratis, sed de numero ipso loquitur. Concedit tamen, ipsismet angelis notam esse suam multitudinem, pro lumine sibi a Deo concesso.

Nota, locum Danielis cap. vii, 10, ad quem alludit in Vulgata lege: *Millia 125 millium ministrabant ei, et decies milles centena millia assistebant ei.* Septuaginta: *Χιλίαι χιλιάδες*, id est, millies millia, sive millio, puta decies centena millia, id est plurima millia angelorum ministrabant Deo, assignando nimirum numerum certum pro incerto: καὶ μυρία μυριάδες, id est, decies millies dena millia, sive centum milliones, id est, plurimæ myriades, assistebant ei. Tertullianus contra Praxeam legit: *Millies centies centena millia assistebant ei, et millies centena millia apparebant ei.* Unde Cyrillus Jerosolymitanus, Catechesi 15, notat longe plures esse angelorum myriades; Daniele tamen has tantum assignare, quia majorem numerum, quem homines mente concipere possent, exprimere nequibat. Sensus ergo est, quasi diceret: Plurimi et quasi innumerabiles angeli assistebant ei, ut hic accipit etiam Dionysius, et observat Cornelius Dan. vii.

Adverte hic differentiam inter assistere et ministrare; quia assistere est, faciem Dei contemplari; et sic assistunt omnes boni angeli. Item assistere est, immediate recipere illuminationes a Deo; et sic tantum assistunt tres primi ordines. Item assistere est appropinquare Deo, et extraneum esse ab exteriori missione; et sic assistunt quatuor primi ordines. Ministrare vero, est nutiare pro temporis opportunitate, vel operari secundum officium. Est enim ministerium nuntii et officii.

P Dan. vii.

VARIE LECTIONES.

²⁵ Εἰς ἑαυτὴν, M. quod sequitur Sc.

PARAPHRASIS PACHYMERÆ (19).

Dignum censeat spiritali indagazione, quæ videli- A
cet, ut ante dicebamus, rebus spiritalibus conve-
niat, vel quæ spiritali mente coordinet, ac digerat
id, quod in Scripturis de numero angelorum tradi-
tur. Invenimus igitur et duodecim legiones ange-
lorum, quas, et his plures, Dominus a Patre suo
possit postulare ¶, et in acie collocare ad insidia-
tores repellendos. Exiguus utique hic numerus, ad
Danielis visionem collatus, quoniam millia millium,
et decies millies dena millia Deo assistebant. Legio
autem ordo est constans aliquot (hac voce nimi-
rum a verbo *lego* et *colligo* derivata) : quem si ex
centum constare dixerimus, nihil hoc ad tot millia
myriadesque; quinimo si ex mille collectum dixe-
rimus, nihil hoc adhuc ad decies millies toties
multiplicata. De duodecim quidem legionibus alius B
aliud forte afferat sublimius quid ac sapientius,
juxta gratiam a bono Deo ac Salvatore nostro Jesu
Christo communicatam; mihi autem impræsenti-
arum, si oporteat me quoque ad hæc aliquid ad-
dere, videtur Scriptura sacra magnæ humanitatis
ac benevolentiae indicium exhibere. Etsi enim un-
decim erant parati succurrere, Petro quasi duce;
attamen benignitas magni Dei ac Salvatoris nostri
Jesu Christi, quæ omnem superat orationem, quo-
dammodo effusa perditum quoque sodalem illum,
cujus adhuc sollicite curam gerit, iis annumerat,
et pro unoquoque horum legionem angelorum se
petere posse dicit, tum ut etiam magis angelorum
multitudinem, ac postulantis magnificentiam 126 C
et divinitatem declararet. Cui enim alteri tot un-
quam succurrerunt? De his quidem alius est sermo:
hic vero sanctus de mille millibus et decies mille
decem millibus ait, Scripturam sacram ac divinam
summos illos qui apud nos sunt, numeros, millia
videlicet et dena millia, in semetipsos glomerasse
ac multiplicasse, ac per hoc aperte declarasse, cœ-
lestium ordinum coordinationes id est cœlestium
virtutum supposita, a nobis annumerari non posse.
Nobis autem dixi innumerabiles esse, quoniam licet
nobis ignoti sint, non tamen omnino natura infiniti
sunt, sed eorum multitudo est determinata. Nuper
etiam quidam e sapientibus nostris (Psellus is erat,
scientificæ et logice regula dialecticorum utens, ac
demonstrans, illa quæ principio viciniora sunt, D
minora quidem esse secundum quantitatem, sed
majorem virtutem habere), asserebat, angelos, ut
Deo propinquiores, pauciores esse hominibus, qui
sigillatim semper nascuntur et moriuntur, quem-
admodum videlicet quoque numerus ad unitatem
accedens, minor est remotiori. Verum Didymus ille
cæcus alio quodam loco reperitur dicere, nona-
ginta novem oves esse angelos, unam autem quæ

Ἄξιον ὑπολαμβάνει ζητήσεως νοερῆς, οἶονεἰ, ὃ καὶ
πρώην ἐλέγομεν, ἀντηκούσας τοῖς νοεροῖς, ἢ νοερῶ
νοῖ διαικουμένης καὶ διευθετουμένης τὴν περὶ τοῦ
ἀριθμοῦ τῶν ἀγγέλων ἐν τοῖς λογιῶις παράδοσιν.
Εὐρίσκωμεν γοῦν καὶ δώδεκα λεγεῶνας ἀγγέλων, ἃς
καὶ πλέον τούτων τὸν Κύριον δύνασθαι ζητῆσαι τὸν ἴδιον
Πατέρα, καὶ παραστῆσαι εἰς τὴν τῶν ἐπιηραζόντων
ἀποτροπὴν. Ὀλίγος γοῦν οὗτος ὁ ἀριθμὸς πρὸς τὴν
τοῦ Δανιὴλ ὄρασιν, ὅτι χίλια χιλιάδες, καὶ μύρια
μυριάδες τῷ Θεῷ παρειστήκεισαν. Ὅ γὰρ λεγεῶν
τάγμα ἐστὶν ἐκ τῶσων συγκεῖμενον (ἐκ τοῦ λέγω,
τὸ συλλέγω ἐτυμολογούμενον), ὅπερ, εἰ ἐξ ἑκατὸν
συγκείσθαι εἴποιμεν, οὐδὲν πρὸς τὰς τῶσας χιλιάδας
καὶ μυριάδας· εἰ δὲ καὶ ἐκ μυρίων συλλέγεσθαι
εἴποιμεν, οὐδὲν πάλιν τοῦτο πρὸς τὸν κατὰ τὰ μύρια
πολλαπλασιασμόν. Περὶ μὲν τῶν δώδεκα λεγεῶνων
ἄλλος μὲν ἄλλο τι εἴποι τυχὸν ὑψηλότερον καὶ σο-
φώτερον, κατὰ τὴν δεδομένην παρὰ τοῦ ἀγαθοῦ Θεοῦ
καὶ Σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ χάριν· ὃ γοῦν ἐμοὶ
πρὸς τὸ παρὸν καταφαίνεται, εἰ χρῆ τι καὶ ἐμὲ τολ-
μῆσαι πρὸς ταῦτα, ὅτι μεγάλης φιλανθρωπίας ἐν-
δειξιν ἔχει τὸ ἱερὸν λόγιον. Εἰ γὰρ καὶ ἔνδεκα ἦσαν
οἱ δῆθεν ἐτοιμαζόμενοι βοηθεῖν, τοῦ Πέτρου οἶον προ-
μαχοῦντος, ἀλλ' οὖν ἡ πάντα λόγον νικῶσα τοῦ με-
γάλου Θεοῦ καὶ Σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ φι-
λανθρωπία, οἶον ἐξεχομένη καὶ τοῦ ἐταίρου, καὶ
ἔτι κηδεμονικῶς πρὸς ἐκεῖνον ἔχουσα, τὸν ἀπολωλότα
τούτοις συναριθμεῖ· καὶ καθ' ἓνα τούτων λεγεῶνα
ἀγγέλων ζητῆσαι λέγει δύνασθαι· ἔτι δὲ πλέον εἰς
ἐνδειξιν τοῦ τῶν ἀγγέλων πλήθους, καὶ τῆς τοῦ αἰτη-
σομένου μεγαλειότητος καὶ θεότητος. Τί νι γὰρ ἐτέρῳ
τόσοι βοηθηθήκασιν πώποτε; Περὶ μὲν τούτων ἕτερος
λόγος· περὶ δὲ τῶν χιλίων χιλιάδων καὶ μυρίων μυ-
ριάδων φησὶν ὁ ἅγιος, ὅτι τοὺς παρ' ἡμῖν ἀκροτά-
τους ἀριθμοὺς, τὸν χίλια δεκαδὴ καὶ τὸν μύρια, εἰς
ἑαυτοὺς ἐπανεκύκλωσε καὶ ἐπολλαπλασίασεν ἡ ἱερά
καὶ θεία Γραφή, καὶ διὰ τούτου ἐναργῶς καὶ φανε-
ρῶς ἐνέφηνε καὶ παρέδειξε τὰς ἡμῖν ἀναριθμήτους
τῶν οὐρανίων ταγμάτων διατάξεις, δηλονότι τὰς τῶν
οὐρανίων δυνάμεων ὑποστάσεις. Ἡμῖν δὲ εἶπον ἀνα-
ριθμήτους, ὅτι, εἰ καὶ ἡμῖν ἄγνωστοί εἰσιν, οὐ πάν-
τως ἀπειροὶ καὶ τῇ φύσει, ἀλλὰ πεπερασταὶ τὸ
πλήθος αὐτῶν. Τέως δὲ περὶ τούτων τις ἐκ τῶν καθ'
ἡμᾶς σοφῶν (ὁ Ψελλὸς οὗτος ἦν, ἐπιστημονικὴν καὶ
λογικὴν ποιούμενος τὴν ἀπόδειξιν, καὶ κανόνι χρώ-
μενος διαλεκτικῶ, ὅτι τὰ τῇ ἀρχῇ πλησιάζοντα ἐλάτ-
τονα μὲν εἰσι τῷ ποσῷ, μείζονα δὲ τὴν δύναμιν
ἔχουσι) τῶν ἑκασταχοῦ καὶ ἀεὶ γινομένων καὶ ἀπο-
γινομένων ἀνθρώπων ἐλάττους ἔλεγε τοὺς ἀγγέλους,
ὡς τῷ Θεῷ πλησιάζοντας· ὡσπερ ἀμέλει καὶ ὁ
πλησιάζων ἀριθμὸς τῇ μονάδι τοῦ πόρρω ἐλάττων
ἐστίν. Ὅ δὲ γε Δίδυμος ὁ τυφλὸς ἀλλαχοῦ εὕρηται
λέγων, τὰ μὲν ἐννενηκοντα καὶ ἐννέα πρόβατα εἶναι

¶ Matth. xxvi, 53.

(19) Vide Schof. S. Maximi tom. II, cap. 14.

τοὺς ἀγγέλους, τὸ δὲ ἐν τῷ ἀπολωλὸς, ἡμᾶς τοὺς ἀνθρώπους. Πολλὰ γὰρ εἰσὶν αἱ μακάριαι στρατιαὶ τῶν οὐρανίων δυνάμεων, ὑπερβεβηκυῖαι καὶ τὴν καθ' ἡμᾶς τῶν μετὰ ὕλης φαινόμενων νομισμάτων τυχὸν ἢ ἐτέρων ειδῶν ἀριθμῶν συμμετρίαν, τὴν ἀσθενῆ λέγω καὶ συνεσταλμένην· οὐ γὰρ τοσοῦτόν ἐστι τὸ τῶν ἀριθμουμένων πλῆθος, ὥστε πάντα διαρκεῖν εἰς τὸ ἀριθμεῖσθαι, καὶ ἐπ' ἀπειρον τὴν ἀπαριθμησὶν γίνεσθαι· διὰ γὰρ τὴν τοιαύτην περὶ τῶν ἀριθμῶν ἀσθένειαν ἐπενοήθησαν τὰ μέτρα καὶ οἱ σταθμοί, ὡς ἂν ὁ ἀριθμὸς συσταλείη εἰς συμμετρίαν τινὰ κατὰ τὴν ἡμέτεραν δύναμιν. Εἰ οὖν παρ' ἡμῶν οὐχ ὀρίζονται καὶ τῆς ἀνθρωπίνης νοήσεως, παρ' αὐτῆς δὲ τῆς οὐρανίας ὀρίζονται, πλὴν οὐ μαθηματικῶς, ἀλλὰ γνωστικῶς, οἶονεὶ τὸ πόσος τῶν οὐρανίων στρατιῶν ὑπάρχει ὁ ἀριθμὸς, παρὰ ποίας γοῦν νοήσεως καὶ ἐπιστήμης ὀρίζονται, τῆς δωρουμένης πανευκλεῶς τοῖς ἀγγέλοις ὑπὸ τῆς ζωαρχικῆς ἀπειρογνώστου αὐτοσοφίας, καὶ σοφίαν ἐν τοῖς ἄλλοις ποιούσης, τῆς πάντων τῶν ὄντων ὑπερουσίως ἀρχῆς καὶ αἰτίας, καὶ δυνάμειος δημιουργικῆς τῶν ἐτέρων οὐσῶν, καὶ συνεκτικῆς, καὶ ἀποπερατώσεως περιεκτικῆς, δηλονότι ἀποπερατοῖ καὶ ὀρίζει τὰ πάντα, οὐ μὴν δὲ ἐστὶν ὡς πέρασ τινός, ὡς ἡ στιγμή τῆς γραμμῆς, ἢ ὡς ἡ γραμμὴ τῆς ἐπιφανείας, ἢ ὡς ἡ ἐπιφάνεια τοῦ σώματος· ταῦτα γὰρ τὰ πέρατα ἐντὸς τῶν περατουμένων εἰσὶ, καὶ οὐ περιέχουσι τὰ περατούμενα· οὐδὲ γὰρ δύνασαι νοῆσαι περατούμενον δίχα πέρατος. Διὰ τοῦτο καὶ τὸν τόπον ὁ Ἀριστοτέλης φησὶ πέρασ τοῦ περιέχοντος, ὡς μὴδὲν ἔχοντος περιέχειν τοῦ πέρατος τὸ οὐπερ πέρασ ἐστὶν, ἀλλ' ἅμα τῷ περατουμένῳ ὄντος λέγεται τὸ πέρασ καὶ τὸ εἶδος ὡς περατοῦν καὶ ὀρίζον τὴν ὕλην. Ἀλλὰ καὶ αὐτὸ σὺν τῇ ὕλῃ φαίνεται. Ἀλλ' ὁ Θεὸς περάτωσις πάντων λέγεται, ἀλλ' ἐξηρημένως καὶ περιεκτικῶς, ὡς δημιουργὸς καὶ ὑπὲρ πάντα καὶ ὦν καὶ πιστευόμενος. Τέως δὲ ἡ τοῦ Θεοῦ δύναμις καὶ συνεκτικὴ καὶ περιεκτικὴ ἐστὶ· συνεκτικὴ τῇ προνοίᾳ, περιεκτικὴ δὲ τῷ ὑπὲρ πάντα τὰ ὄντα καὶ εἶναι καὶ λέγεσθαι.

A perierat, esse nos homines. Multi enim beati sunt exercitus caelestium virtutum, qui nostrorum in materia apparentium numismatum formarumve atiarum, infirmam, inquam, et contractam numerorum rationem excedant: non enim tanta est numerorum multitudo, ut omnia possint numerari, et in infinitam annumeratio extendi: nam propter ejusmodi circa numerum imbecillitatem excogitatae sunt mensurae et lancee, ut numerus proportionem quadam secundum vires nostras contraheretur. Etsi itaque a nobis et humana intelligentia non definiantur, a caelesti tamen intellectu comprehenduntur, non quidem mathematice, sed scienter, v. g., quantum sit exercituum caelestium numerus et a quali definiatur intelligentia scientiaque, quae angelis illustri modo conceditur a vitae principali instructorum conscia per se sapientia sapientiae in aliis creatrice, quae superessentialiter rerum omnium et principium et causa, caeterarumque essentialium virtus creans et continens et complectens determinatio existit, ita nimirum ut terminet ac definiat universa, non tamen sit ejuſquam terminus, velut punctum lineae, vel ut linea superficiei, vel ut superficies corporis: hi enim termini in rebus terminatis sunt, neque res terminatas continent; siquidem non potest quidquam intelligi determinatum sine termino. Quocirca etiam Aristoteles locum ait terminum esse continentis, ita ut nihil, cujus terminus est, continere possit terminum, sed simul cum re terminata dicatur terminus et species quasi terminare ac defluere materiam. Sed et hoc ipsum simul una cum materia apparet. Caeterum Deus omnium quidem terminatio dicitur, at per excellentiam et complexim, tanquam Conditor et super omnia existens et creditus. Hoc itaque modo Dei vis et continens est et complectens: continens, providentia; complectens vero, ut supra res omnes et est et praedicatur.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΕ'.

Τίτες αἱ μορφωτικαὶ τῶν ἀγγελικῶν δυνάμεων εἰκόνες, τί τὸ πυρῶδες, τί τὸ ἀνθρωποειδές, τίτες οἱ ὀφθαλμοί, τίτες αἱ ῥίνες, τίνα τὰ ὦτα, τίνα τὰ στόματα, τίς ἡ ἀψή, τίνα τὰ βλέφαρα, τίτες αἱ ὀφρύνες, τίς ἡ ἀκμή, τίτες οἱ ὀδόντες, τίτες οἱ ὦμοι, τίτες αἱ ὠλένας καὶ αἱ χεῖρες, τίς ἡ καρδία, τίνα τὰ στήθη, τίνα τὰ νῶτα, τίτες οἱ πόδες, τίνα τὰ πτερὰ, τίς ἡ γυμνότης, τίς ἡ ἀμφιασις, τίς ἡ λαμπρὰ ἐσθῆς, τίς ἡ ἱερατικὴ, τίτες αἱ ζωναί, τίτες αἱ βάρδοι, τίνα τὰ δόρατα, τίτες αἱ πέλυκες, τίνα τὰ γεωμετρικὰ¹ σχοινία, τίτες οἱ ἀνεμοί, τίτες αἱ νεφέλαι, τίς ὁ χαλκός, τί τὸ ἤλεκτρον, τίτες οἱ χοροί, τίτες οἱ κρότοι, τίτες αἱ χροαὶ τῶν διαφόρων λίθων, τί τὸ λεορτοειδές, τί τὸ βοοειδές, τί τὸ ἀετοειδές, τίτες οἱ ἱπποί, τίτες αἱ διαφοραὶ τῶν ἱππεῶν χρωμάτων, τίτες οἱ ποταμοί, τίνα τὰ ἄρματα, τίτες οἱ τροχοί, τίς ἡ λεπτομένη χαρὰ τῶν ἀγγέλων.

CAPUT XV.

D Quae sint formatae imagines virtutum angelicarum, quid ignis, quae humana species, qui oculi, quae nares, quae aures, quae ora, quis tactus, quae palpebrae, quae supercilia, quae pubertas, qui dentes, qui humeri, quae ulnae, quae manus, quod cor, quod pectus, quod dorsum, qui pedes, quae ala, quae nuditas, quod indumentum, quae lucida vestis, quae sacerdotalis, quae zonae, quae virgine, quae hastae, quae secures, qui funes geometrici, qui venti, quae nubes, quod aes, quod electrum, qui chori, qui plausus, qui colores diversorum lapidum, quae forma leonis, quae figura bovis, quae species aquilae, qui equi, quae differentiae colorum equinorum, qui fluvii, qui currus, quae rotae, quodnam gaudium dicatur angelorum.

VARIÆ LECTIONES.

¹ Οἱ πλέκους καὶ τὰ γεωμετρικὰ καὶ τεχτονικὰ σκεύη.

SYNOPSIS CAPITIS.

I. Angeli respectu diversorum præsumt et subsunt. II. In quibus et ad quid ignis in Scripturis celebreur. Ignis proprietates. III. Quid humana forma in cœlestibus denotet, quid sensuum facultates. Quid pulpebræ, cilia, dentes et ceteræ partes corporis; quid pennæ, quid nuditas. IV. Quid vestes diversæ significant, quid zonæ. V. Quid securæ et diversa instrumenta. VI. Cur angeli ventis comparantur, cur nubibus. VII. Quid æs, electrum et lapides diversi. VIII. Quid forma leonis, quid bovis, quid aquilæ, quid equorum diversorum, quid ira, quid concupiscentia. IX. Quia flumina et rotæ denotent, quid currus, quid rotarum revolutiones. De cœlesti gaudio.

§ I.

Agedam deinceps, si libet, mentis aciem laxantes, a sublimi, quæ angelos decebat, contemplandi contentione ad dividuam ac multipartitam multiformis angelicarum efformationum diversitatis latitudinem descendentes, rursum ab eis, ceu ab imaginibus, ad cœlestium mentium simplicitatem retexendo revertamur. Illud autem tibi **128** ante cognitum esse velim, dum sacrosanctis mysticarum quæ formantur imaginum sensibus anagogicis, eadem cœlestium quandoque essentialium distributiones præesse sacris, atque iterum subesse novissimæque sacris præsidere, primæque subdii, denique, ut dictum est, cum primæ tum mediæ tum postremæ virtutibus pollere significantur, istiusmodi modo explicandi absurdam nullam rationem introduci. Nam siquidem gubernari aliquas a prioribus diceremus, easque has ipsas exinde gubernare, prioresque, quæ novissimas sacris imbuunt, imbui denuo ab illis ipsis quas imbuerunt; utique absurda plane confusionisque plenissima res ista foret. Sin autem sacris illas et erudire et erudiri dicimus, non tamen easdem aut ab iisdem, sed earum singulas instrui quidem a prioribus, instruere vero posteriores, haud incongrue quis dixerit, sacras illas quæ in eloquiis formantur imagines, easdem aliquando posse cum primis tum mediis tum ultimis virtutibus proprie simul vereque accommodari. Quare tam illa in anteriora se convertens intentio, quam circum semetipsas constans volutatio, virtutuinque custodia propriarum, nec non earundem, per communicantem se inferioribus processum, providæ virtutis participatio cunctis profecto cœlestibus intelligentiis verissime competit, licet quid eminenter alius et universim, ut sæpe dictum, aliis vero ex parte ac remisse.

A Φέρε δὴ λοιπὸν, ἀναπαύοντες ἑμῶν, εἰ δοκεῖ, τὸ νοερὸν ὄμμα τῆς περὶ τὰς ὑψηλὰς ²⁷ θεωρίας ἀγγελολοπεποῦς συντονίας, ἐπὶ τὸ διαιρετὸν καὶ πολυμερὲς πλάτος τῆς πολυειδοῦς τῶν ἀγγελικῶν μορφοποιῶν πικιλίας καταβάντες, πάλιν ἀπ' αὐτῶν ὡς ἀπ' εἰκότων ἐπὶ τὴν ἀπλότητα τῶν οὐρανίων ἀναλυτικῶς ἀνακάμπτομεν. Ἔστω δέ σοι προδιεγκωσμένον, ὡς αἱ τῶν ἱεροτύπων εἰκότων ἀνακαθάρσεις, τὰς αὐτὰς ἔσθ' ὅτε τῶν οὐρανίων οὐσιῶν διακοσμήσεις ἱεραρχούσας ἐμφαίνουσι, καὶ αὐθις ἱεραρχουμένας, καὶ τὰς ἐσχάτας ἱεραρχούσας, ἱεραρχουμένας τε τὰς πρώτας, καὶ τὰς αὐτὰς, ὡς εἴρηται, πρώτας τε καὶ μέσας καὶ τελευταίας ἐχούσας δυνάμεις, οὐδενὸς ἀτόπου λόγου παρεισαγομένου, κατὰ τὸν τοιόνδε τῶν ἀναπτύξεων τρόπον. Εἰ μὲν γὰρ ἱεραρχεῖσθαι τινὰς ὑπὸ τῶν προτέρων λέγομεν ²⁸, εἶτα τῶν αὐτῶν ἱεραρχούσας, καὶ τὰς προτέρας αὐθις ἱεραρχούσας τῶν τελευταίων ἱεραρχεῖσθαι πρὸς αὐτῶν ἐκείνων τῶν ἱεραρχουμένων, ὄντως ἀτοπία τὸ πρᾶγμα, καὶ συγχύσεως πολλῆς ἀνάμεστον. Εἰ δὲ τὰς αὐτὰς ἱεραρχεῖν τε καὶ ἱεραρχεῖσθαι λέγομεν, οὐκέτι δὲ τῶν αὐτῶν, ἢ πρὸς τῶν αὐτῶν, ἀλλ' αὐτὴν ἐκάστην ἱεραρχεῖσθαι μὲν ὑπὸ τῶν προτέρων, ἱεραρχεῖν δὲ τῶν τελευταίων, οὐκ ἀπεικότως ἂν τις φαίη, τὰς ἐν τοῖς λόγοις ²⁹ ἱερωπλάστους μορφώσεις, τὰς αὐτὰς ἔσθ' ὅτε δύνασθαι, καὶ πρώταις καὶ μέσαις καὶ τελευταίαις δυνάμεσιν οἰκείως καὶ ἀληθῶς περιτιθέσθαι. Καὶ τὸ πρὸς τὸ ἀναντες οὖν ἐπιστρεπτικῶς ἀνατείνεσθαι, καὶ τὸ περὶ αὐτὰς ἀρρέπῶς εἰλεῖσθαι, τῶν οἰκείων οὐσας φρονητικὰς δυνάμειν, καὶ τὸ τῆς περὶ τὰ ³⁰ δεύτερα κοινωνικῆ προόδου τῆς προνοητικῆς αὐτὰς ἐν μεθέξει δυνάμειν εἶναι, κασαις ἀψευδῶς ἀρμόσει ταῖς οὐρανίαις οὐσίαις, εἰ καὶ, ταῖς μὲν ὑπερκειμένως καὶ ὀλικῶς (ὡς πολλάκις εἴρηται), ταῖς δὲ μερικῶς καὶ ὑφειμένως.

§ II.

Cæterum initium sermonis faciendum, et querendum in prima mysticarum figurarum explanatione, quare theologia præ cæteris fere sacram illam igneam descriptionem comprobasse reperiat. Siquidem comperias eam non solum rotas igneas formare, verum etiam ignita quædam animalia;

Ἄρχτεον δὲ τοῦ λόγου, καὶ ζητητέον ἐν πρώτῃ τῶν τύπων ἀνακαθάρσει, δι' ἣν αἰτίαν ἡ θεολογία σχεδὸν παρὰ πάντας ³¹ εὐρίσκειται τιμῶσα τὴν ἐμπυριον ἱερογραφίαν. Εὐρήσεις γοῦν αὐτὴν οὐ μόνον τροχοῦς πυρῶδεις διαπλάττουσαν, ἀλλὰ καὶ ζῶα πεπυρωμένα, καὶ ἀνδρας ὡσπερ ³² ἐξαστράπτοντας, καὶ περὶ αὐτὰς

VARIÆ LECTIONES.

²⁷ περὶ τὰς ἐνικὰς καὶ ὑψηλὰς, P. D. Ch. V. περὶ τὰς ἐνικὰς ὑψηλὰς. ²⁸ ἐλέγομεν, S. P. D. Ch. Sc. Sar. ²⁹ λόγοις, M. ³⁰ τῇ περὶ τὰ, S. P. D. Ch. Bud. ³¹ παρὰ πάτας, D. περὶ πάντας, P. ³² ὡς πῦρ, S. P. D. Ch. Sc. Sar.

τὰς οὐρανίους οὐσίας σωρούς ἀνθρώπων πυρός περι-
 τειθεῖσιν, καὶ ποταμούς ἀσκέτω ῥοίζῳ πυριφλεγέ-
 θοντας· ἀλλὰ καὶ τοὺς θρόνους φησὶ πυρίνους³³ εἶναι,
 καὶ αὐτοὺς δὲ τοὺς ὑπεράτους σεραφίμ εμπρηστάς
 ὄντας, ἐκ τῆς ἐπωνυμίας ἐμφαίνει, καὶ τὴν πυρός
 ιδιότητα καὶ ἐνέργειαν αὐτοῖς ἀπονέμει, καὶ ὅλως ἄνω
 καὶ κάτω τὴν ἐμπύριον τιμᾶ ἐκκρίτως τυποπλαστίαν.
 Τὸ μὲν οὖν πυρῶδες ἐμφαίνειν οἶομαι τὸ τῶν οὐρανίων
 νοῶν θεοειδέστατον· οἱ γὰρ ἱεροὶ θεολόγοι τὴν ὑπερού-
 σιον καὶ ἀμόρφωτον οὐσίαν ἐν πυρὶ πολλαχῆ διαγράφου-
 σιν, ὡς ἔχοντι πολλὰς τῆς θεαρχικῆς (εἰ θέμις εἰπεῖν)
 ιδιότητος ὡς³⁴ ἐν ὁρατοῖς εἰκόνας. Τὸ γὰρ αἰσθητὸν
 πῦρ ἔστι μὲν, ὡς εἰπεῖν, ἐν πᾶσι, καὶ διὰ πάντων
 ἀμιγῶς φοιτᾷ, καὶ ἐξήρηται πάντων· καὶ παμφαῆς
 ὂν, ἅμα καὶ ὡς κρύφιον, ἄγνωστον αὐτὸ καθ' αὐτὸ,
 μὴ προκειμένης ὕλης εἰς τὴν ἀναφαίνειν τὴν οἰκειάν
 ἐνέργειαν· ἄσχετόν τε καὶ ἀθεώρητον, αὐτοκρατητικὸν
 ἀπάντων, καὶ τὰ ἐν οἷς ἂν ἐγγένηται, πρὸς τὴν
 οἰκειάν ἄγον³⁵ ἐνέργειαν· ἀλλοιωτικὸν, μεταδοτικὸν
 ἑαυτοῦ πᾶσι τοῖς ὅπως οὖν πλησιάζουσιν· ἀνανεωτι-
 κὸν τῇ ζωοπύρῳ³⁶ θερμότητι, φωτιστικὸν ταῖς
 ἀπερικαλύπτους ἐλλάμψεσιν· ἀκράτητον, ἀμιγῆς,
 διακριτικὸν, ἀναλλοιώτων, ἀνωφόρον, ὄξυπορον³⁷,
 ὑψηλὸν, οὐδεμιᾶς ἀνεχόμενον ὑποπεξίας ὑφέσεως,
 ἀεικίνητον, αὐτοκίνητον, κινητικὸν ἐτέρων, περιλή-
 πτικὸν, ἀπερίληπτον, ἀπροσδεῆς ἐτέρου, λαυθανόντως
 αὐξητικὸν ἑαυτοῦ, πρὸς³⁸ τὰς ὑποδεχομένης ὕλης
 ἐκφαίνον τὴν ἑαυτοῦ μεγαλειότητα· δραστήριον, δυ-
 νατὸν, ἅπασι παρὸν ἀοράτως· Ἀμειλούμενον, οὐκ
 εἶναι δοκοῦν, τῇ τρίψει δὲ, καθάπερ τινὶ ζητήσει,
 συμφυῶς καὶ οἰκειῶς ἐξαίφνης ἀναφαινόμενον, καὶ
 αὐθις ἀκαταλίπτως ἀφιστάμενον³⁹, ἀμειώτων ἐν πᾶ-
 σι⁴⁰ ταῖς πανοβίαις ἑαυτοῦ μεταδόσεις. Καὶ πολλὰς
 ἂν τις εὔροι τοῦ πυρός ιδιότητος οἰκειᾶς, ὡς ἐν αἰ-
 σθηταῖς εἰκόσι,⁴¹ θεαρχικῆς ἐνεργείας. Τοῦτο γοῦν
 εἰδότες οἱ θεόσοφοι, τὰς οὐρανίας οὐσίας ἐκ πυρός
 διαπλάττουσιν, ἐμφαίνοντες αὐτῶν τὸ θεοειδές, καὶ,
 ὡς ἐφικτὸν, θεομίμητον.

theologi perspectum habeant, cœlestes essentias ex
 igne formant, declarantes earum divinam similitu-
 dinem, et, quantum licet, Dei imitationem.

A virosque fulgureos, et circum cœlestes essentias
 prunarum acervos collocare, fluminaque ingenti
 fragore flammigerantia ; quinimo thronos igneos
 esse dicit, ipsosque summos seraphim incensos ex
 ipso nomine declarat, eisque proprietatem et actio-
 nem ignis tribuit ; atque omnino sursum ac deor-
 sum igneam figuram singulariter commendat.
 Quapropter formam igneam significare censeo, cœ-
 lestium intelligentiarum maximam cum Deo confor-
 mitatem : sancti siquidem theologi superessentia-
 lem, et quæ formari nequit essentiam, in igne
 sæpenumero describunt, tanquam qui multas quo-
 dammodo visibiles, si dictu fas est, divinæ pro-
 prietatis imagines præ se ferat. **129** Ignis namque
 sensilis inest omnibus, ut sic dicam, ac pure cuncta
 pervadit, et ab omnibus excipitur : cumque totus
 luceat, simul est et occultus, ignotusque manet
 per se, non adhibita materia in quam vim suam
 exerat : intolerabilis est et invisibilis, omnia supe-
 rat, eaque quibus insedit ad suam traducit offi-
 cium : alterandi vim obtinet, omnibus sibi quoquo
 modo propinquantibus sui consortium tradit : re-
 novat omnia calore vitali, et fulgoribus apertis illu-
 minat : teneri miscerique non potest ; secernendi
 vim habet, immutabilis est, sursum fertur, peno-
 trabilis ; sublimis, nullam sustinet dejectionem ;
 semper mobilis, seipso movetur, movet alia, com-
 prehendiendi vi pollet, comprehendi nequit, non
 eget altero, clam se amplificat, et in qualibet
 capaci materia suam indicat majestatem : efficac
 est, potens, omnibus invisibiliter præsens : si ne-
 gligatur, non videtur existere ; attritu autem,
 velut indagine quadam connaturaliter ac proprie
 subito relucet, atque sursum incontinenter avolat,
 et in omnibus luculentissimis sui communionibus
 minime minuitur. Complures item alias quis inve-
 nire potest ignis proprietates, quæ quasi sensiles
 divinæ efficacitatis imagines existant. Quod cum
 igne formant, declarantes earum divinam similitu-
 dinem, et, quantum licet, Dei imitationem.

§ III.

Ἀλλὰ καὶ ἀνθρωπομόρφους αὐτοὺς ἀναγράφουσι,
 διὰ τὸ νοερὸν καὶ τὸ πρὸς τὸ ἄναντες ἔχειν τὰς ὀπτι-
 κὰς δυνάμεις, καὶ τὸ τοῦ σχήματος εὐθὺ καὶ ὀρθιον,
 καὶ τὸ κατὰ φύσιν ἀρχικὸν, καὶ ἡγεμονικὸν, καὶ τὸ
 κατ' αἴσθησιν μὲν ἐλάχιστον, ὡς πρὸς τὰς λοιπὰς
 τῶν ἀλόγων ζῶων δυνάμεις, κρατητικὸν δὲ πάντων
 τῆ τοῦ νοῦ κατὰ παρουσίαν δυνάμει, καὶ τῆ κατὰ
 λογικὴν ἐπιστήμην ἐπικρατεία, καὶ κατὰ τὸ φύσει
 τῆς ψυχῆς ἀδούλωτον καὶ ἀκράτητον.

* Hebr. x.

Humana quoque illas forma describunt, propter
 intelligendi celsaque spectandi vires, formæque re-
 ctitudinem et erectionem, atque naturalem princi-
 pandi regendique prærogativam, et quod homo
 sensu quidem cæterorum comparatione brutorum
 minime valeat, omnibus tamen imperet præstanti
 vi, mentis ac rationabilis scientiæ dominatu, ani-
 moque natura libero et invicto.

VARIÆ LECTIONES.

³³ πυρίνους, M. S. P. D. ³⁴ ὡς non est in D. ³⁵ participium ἄγον non habent M. S. P. B. Itaque Budæus
 correxit, καὶ τῶν ἐν οἷς, ut ad ἀλλοιωτικὸν referatur. Eodem modo accipit Pachymeres, et τὰ ἐν construct
 cum ἀλλοιωτικὸν, ut fiat ἀλλοιωτικὸν κατὰ τὰ ἐν οἷς ἂν ἐγγένηται. Carthusianus et Dionysianus codex, item
 antiquæ omnes translationes ἄγον habeat, et punctum ante ἀλλοιωτικὸν. ³⁶ ζωοπύρῳ, D. S. B. ³⁷ ἀνώφορον,
 D. Ch. B. ὄξυπόρον, P. Utrumque in agendi significatione Sc. et Sar. exponunt. ³⁸ καὶ πρὸς, S. P. Ch. Sc.
 Sar. ³⁹ ἀφιστάμενον, M. ⁴⁰ ἐν πᾶσι, D. P. ⁴¹ Ch. addit articulum : τῆς θεαρχικῆς.

Quinimo fas sit etiam ex qualibet, ut arbitror, corporeæ nostræ multipartitione non incongruas imagines haurire, quæ cœlestes virtutes repræsentent, ut si dicamus, videndi quidem facultates declarare perspicacissimam ad divina lumina suspensionem, nec non simplicem ac liquidam minimeque refragantem, sed agilem, puramque patulamque divinarum illustrationum sine passione susceptionem.

Olfactuum vero discernendi vires vim esse, quæ mentem superantis fragrantis diffusionem, quantum **130** fas est, percipit, resque fetidas perite discernit, et omnino refugit.

At aurium virtutes, id quod in eis est particeps cognitionis, divinamque scite suscipit inspirationem.

Gustandi autem potentias ipsis esse ciborum spiritalium satietatem, et divinorum atque deliciosorum rivulorum susceptionem.

Tactiles porro sensationes, id quod in eis res proficuas noxiæque cum scientia discernit.

Palpebras et supercilia, id quod intelligentias notionesque divini aspectus conservat.

Pubescentem ætatem ac juventutem, vim vitalem quæ semper viget.

Dentes, id quod alimenti adhibiti perfectionem dividit: quælibet enim essentia spiritalis uniusmodi intelligentiam, quam a diviniore traditam accepit, pro inferioris ductu captiusque provida virtute dividit multiplicatque.

Humeros, ulnas et manus, faciendi et agendi ac perpetrandi vim.

Cor autem esse symbolum vitæ deiformis, quæ vim vitalem suam deiformiter in ea quibus consulit dispergit.

Porro pectus dicimus designare virtutem indomabilem, et quæ vivificam quodammodo suppositi cordis distributionem tueatur.

Dorsum autem, illam vim quæ vitales omnes virtutes continet.

Pedes vero, vim movendi, celeritatem et cursum sempiterni motus, quo ad divina cientur; propter quod etiam pennatos sanctarum intelligentiarum pedes theologia finxit. Penna siquidem declarat ad sublimia ducendi velocitatem, et cœlestis vitæ cursum, ad anteriora semper atque celsiora promoventem, et supera petendo, terrena fugientem: pennarum enim levitas designat id quod nulla ex parte terrenum est, sed se toto sine admistione ac gravitate sursum fertur; nuditas vero calceorumque privatio, virtutem illam abstractam et expeditam, et puram ab omni externo additamento, quæ divinæ simplicitati, quantum fas est, assimilatur.

"Ἔστι δὲ καὶ καθ' ἕκαστον, ὡς οἶμαι, τῆς σωματικῆς ἡμῶν πολυμερίας εἰκόνας ἐναρμονίους ἐξευρεῖν τῶν οὐρανίων δυνάμεων, φάσκοντας, τὰς μὲν ὀπτικὰς ἐμφαίνειν δυνάμεις, τὴν πρὸς τὰ θεῖα φῶτα διειδεστάτην ἀνάευσιν, καὶ αὖθις τὴν ἀπλὴν καὶ ὑγρὰν καὶ οὐκ ἀντίτυπον, ἀλλ' ὀξυκίνητον, καὶ καθαρὰν καὶ ἀναπεπταμένην ἀπαθῶς ὑποδοχὴν τῶν θεαρχικῶν ἐλλάμψεων.

Τὰς δὲ τῶν ὀσφραντῶν ¹³¹ διακριτικὰς δυνάμεις, τὸ τῆς ὑπὲρ νοῦν εὐώδους διαδόσεως, ὡς ἐφικτὸν, ἀντιληπτικὸν καὶ τῶν μὴ τοιούτων ἐν ἐπιστήμῃ διακριτικὸν, καὶ ὀλικῶς ἀποφευκτικὸν.

Τὰς δὲ τῶν ὠτων δυνάμεις, τὸ μετοχικὸν καὶ γνωστικῶς ὑποδεκτικὸν τῆς θεαρχικῆς ἐπιπνοίας.

B

Τὰς δὲ γευστικὰς, τὴν τῶν νοητῶν τροφῶν ἀποπλήρωσιν, καὶ τὸ τῶν θεῶν καὶ τροφίμων ὀχετῶν ὑποδεκτικὸν.

Τὰς ἀπτικὰς δὲ, τὸ τοῦ προσφυσῶς ἢ τοῦ βλέπτοντος ἐν ἐπιστήμῃ διαγνωστικὸν.

Τὰ βλέφαρα δὲ καὶ τὰς ὀφθαλμοὺς, τὸ τῶν θεοπτικῶν νοήσεων φρουρητικὸν.

Τὴν ἡβῶσαν δὲ καὶ νεανικὴν ἡλικίαν, τὸ τῆς ἐπακμαζούσης αἰεὶ ζωτικῆς δυνάμεως ¹³².

Τοὺς ὀδόντας δὲ, τὸ διαιρετικὸν τῆς ἐνδιδομένης τροφίμου τελειότητος· ἐκάστη γὰρ οὐσία νοερά, τὴν δωρουμένην αὐτῇ πρὸς τῆς θειοτέρας ἐνοειδῆ νόησιν προνοητικῆς δυνάμει διαιρεῖ καὶ πληθεύει ¹³³, πρὸς τὴν τῆς καταδεστέρας ἀναγωγικὴν ἀναλογίαν.

C

Τοὺς ὠμούς δὲ καὶ τὰς ὠλένας, καὶ αὖθις τὰς χεῖρας, τὸ ποιητικὸν καὶ ἐνεργητικὸν καὶ δραστηρίον.

Τὴν δ' αὖ καρδίαν, σύμβολον εἶναι τῆς θεοσεδοῦς ζωῆς, τῆς τὴν οἰκίαν ζωτικὴν δύναμιν ἀγαθοειδῶς εἰς τὰ προνοούμενα διασπειρούσης.

Τὰ στέρνα δὲ αὖθις ἐμφαίνειν ¹³⁴ τὸ ἀδάμαστον, καὶ τὸ φρουρητικὸν, ὡς ἐπὶ τῆς ὑποκειμένης καρδίας τῆς ζωοποιῶς διαδόσεως.

Τὰ δὲ νῶτα, τὸ συνεχτικὸν τῶν ζωογόνων ἀπασῶν δυνάμεων.

Τοὺς πόδας δὲ, τὸ κινητικὸν, καὶ ὀξὺ καὶ ἐντροχῆς τῆς ἐπὶ τὰ θεῖα πορευτικῆς ἀεικινήσεως· διὸ καὶ ὑποπτέρους ἢ θεολογία τοὺς τῶν ἀγίων νοῶν ἐσηματίσει πόδας. Τὸ γὰρ πτερὸν ἐμφαίνει τὴν ἀναγωγικὴν ὀξύτητα, καὶ τὸ οὐρανίον, καὶ τὸ πρὸς τὸ ἀναντες ὁδοποιητικὸν, καὶ τὸ παντὸς χαμαιζήλου διὰ τὸ ἀνώφορον ἐξηρημένον· ἢ δὲ τῶν πτερῶν ἐλαφρία, τὸ κατὰ μηδὲν πρόσγειον, ἀλλ' ὄλον ἀμιγῶς καὶ ἀβαρῶς ἐπὶ τὸ ὑψηλὸν ἀναγόμενον· τὸ δὲ γυμνὸν καὶ ἀνυπόδετον, τὸ ἄφρετον, καὶ εὐλυτον, καὶ ἄσχετον, καὶ καθαρῶς τῆς τῶν ἐκτὸς προσθήκης, καὶ τὸ πρὸς τὴν ἀπλότητα τὴν θεῖαν ὡς ἐφικτὸν ἀφομοιωτικὸν.

VARIÆ LECTIONES.

¹³¹ ὀσφραντικῶν, M. Sc. P. ¹³² subdit Ch. νόον. ¹³³ πληθύνει, P. D. Ch. ¹³⁴ ἐμφαίνει, M.

§ IV.

Ἄλλ' ἐπειδὴ αὖθις ἡ ἀπλή καὶ πολυποίκιλος σοφία καὶ τοὺς ἀσχεπεῖς ἀμφιέννυσι, καὶ σκευὴ τινὰ δίδωσι περιφέρειν αὐτοῖς, φέρε καὶ τὰ τῶν οὐρανίων νοῶν ἱερὰ περιβλήματα καὶ ὄργανα, κατὰ τὸ ἡμῖν δυνατὸν, ἀναπτύξωμεν.

Τὴν μὲν γὰρ φανὴν ἐσθῆτα καὶ τὴν πυρώδη ση-μαίνειν οἶομαι τὸ θεοσιδὲς κατὰ τὴν πυρὸς εἰκόνα, καὶ τὸ φωτιστικὸν διὰ τὰς ἐν οὐρανῷ λήξεις, ὅπου τὸ φῶς, καὶ τὸ καθόλου νοητῶς ἐλλάμπων, καὶ νοερῶς ⁴⁶ ἐλλάμπόμενον τὴν δὲ ἱερατικὴν, τὸ πρὸς τὰ θεῖα καὶ τὰ ⁴⁷ μυστικὰ θεάματα προσαγωγικὸν, καὶ τὸ τῆς ὅλης ζωῆς ἀφιερωμένον.

Τὰς δὲ ζώνας, τὸ τῶν γονίμων αὐτῶν φρουρητικὸν δυνάμεων, καὶ τὸ τὴν συνάγωγον αὐτῶν ἔξιν, εἰς αὐτὴν ⁴⁸ ἐνιαίως συνεστράφθαι, καὶ κύκλῳ μετ' εὐκοσμίας, τῇ ἀμεταπτώτῳ ταυτότητι περὶ ἑαυτὴν συνε-
λίτσεισθαι.

A Cæterum, cum rursus simplex illa et multiformis sapientia nudos quoque vestiat, et quædam iis vasa tradat **131** circumferenda; agedum ipsa etiam sacra cœlestium spirituum operimenta et instrumenta, prout possumus, explicemus.

Ac lucidam quidem vestem igneamque, significare arbitror deformitatem ex ignis similitudine, et vim illustrandi, propter cœli tranquillitatem, ubi lux est, et quod omnino spiritaliter illustrat et illustratur; pontificiam autem, id quod ad divina mysticaque spectacula conducit, totamque vitam consecrat.

Zonas autem esse virtutum custodiam fecundarum, earumque habitum collectum, qui in semetipso singulariter conversus, circuloque concinno
B indissipabili identitate succinctus sit.

§ V.

Τὰς δὲ αὐτὰς ῥάβδους, τὸ βασιλικὸν καὶ ἡγεμονικὸν, καὶ εὐθέα τὰ πάντα περαῖνον.

Τὰ δὲ δόρατα καὶ τοὺς πελέκεις, τὸ τῶν ἀνομοίων διαιρετικὸν, καὶ τὸ τῶν διακριτικῶν δυνάμεων ὄξυ καὶ ἐνεργές, καὶ δραστήριον.

Τὰ δὲ γεωμετρικὰ καὶ τεκτονικὰ σκευή, τὸ θεμελιωτικὸν καὶ οἰκοδομητικὸν, καὶ τὸ τελειωτικὸν ⁴⁹, καὶ ὅσα ἄλλα τῆς ἀναγωγῆς ⁵⁰ καὶ ἐπιστρεπτικῆς ἐστὶ τῶν δευτέρων προνοίας.

Ἔστι δὲ ὅτε καὶ τῶν εἰς ἡμᾶς θεοκρισιῶν ἐστὶ σύμβολα, τὰ πλαττόμενα τῶν ἁγίων ἀγγέλων ὄργανα τῶν μὲν, δηλοῦντων ἐπανορθωτικὴν παιδείαν, ἢ τιμωρὸν δικαιοσύνην τῶν δὲ περιστάσεων ⁵¹ ἐλευθερίαν, ἢ παιδείας τέλος, ἢ προτέρας εὐπαθείας ἐπανάληψιν, ἢ προσθήκην ἐτέρων δωρεῶν, μικρῶν ἢ μεγάλων, αἰσθητῶν ἢ νοητῶν καὶ ὅλως οὐκ ἂν ἀπορήσειεν ὁ διορατικὸς ⁵² νοῦς, οἰκείως ἀρμόσαι τοῖς ἀφανέσι τὰ φαινόμενα.

Virgas vero designare regiam et ducalem dignitatem, rectamque rerum divinarum ordinationem.

Hastas et secures, vim dissimilia dividendi, virtutumque discernere valentium acumen et activitatem, atque efficacitatem.

Geometrica fabrilique vasa, fundandi et ædificandi absolvendique facultatem, et quæcunque alia inferiores adducendi et convertendi providentiam concernunt.

Accidit quoque nonnunquam, ut instrumenta quæ sanctis angelis affinguntur, divinatorum erga nos judiciorum symbola existant, dum alia quidem correctricem disciplinam vindicemque justitiam, alia vero periculi liberationem, vel disciplinæ finem, vel pristinæ felicitatis restitutionem, aliorumve munerum, cum exiguorum tum magnorum, cum sensilium tum intellectualium adjectionem manifestant ⁵³; neque vero dubitavit ullo modo mens perspicax, visibilia propriè rebus quæ aspectum fugiunt accommodare.

§ VI.

Τὸ δὲ καὶ ἀνέμους αὐτοὺς ὀνομάζεσθαι, τὴν ὄξειαν αὐτῶν ἐμφαίνει καὶ ἐπὶ πάντα σχεδὸν ἀχρόνως διήκουσαν ποίησιν ⁵⁴, καὶ τὴν ἀνωθεν ἐπὶ τὰ κάτω, καὶ αὖθις ἐκ τῶν κάτω πρὸς τὸ ἀναντες διαπορθμευτικὴν κίνησιν, τὴν ἀνατείνουσαν μὲν τὰ δευτέρα πρὸς τὸ ὑπέρτερον ὕψος, κινουσαν δὲ τὰ πρῶτα πρὸς κοινωνικὴν καὶ προνοητικὴν τῶν ὑφειμένων πρόδοον. Εἴποι δ' ἂν τις τὴν τοῦ ἀερίου πνεύματος ἀνεμιαίαν

D Quod autem venti nominentur ⁵⁵, hoc eorum celerem conficiendi rationem indicat, ad omnia ferme absque mora penetrantem, susque deque ultro citroque quaquaversum permeandi facultatem, qua inferiora quidem ad superiorem promoveat sublimitatem, prima vero moveat ad providum et communicantem se inferioribus illapsam. Possit etiam quis dicere ventosum illud nomen spiritus aërii,

* Num. xxii; II Reg. xxiv; Apoc. xx; Amos vii; Zach. iii; Jer. xxiv. ¹ Dan. vii; Psal. xvii; ciii.

VARIÆ LECTIONES.

⁴⁶ ἢ νοερῶς, S. P. D. Ch. Sc. ⁴⁷ τὰ non habent P. D. Ch. ⁴⁸ εἰς ἑαυτὴν, S. P. D. Sc. ⁴⁹ καὶ οἰκοδομητικὸν καὶ τελειωτ. D. ⁵⁰ legendum ἀναγωγῆς. ⁵¹ περιστάσεως, D. Ch. Scot. ⁵² γρ. διακριτικός. ⁵³ πτήσιν, D. Ch. at explicatio est illius, ex Maximi scholio.

cœlestium intelligentiarum deformitatem designare : siquidem et illi divinæ efficacitatis imago quædam inest ac figura (sicut in Symbolica Theologia, juxta mysticam quatuor elementorum explicationem, **132** pluribus a nobis demonstratum est), nempe ob vivificam mobilitatem velocemque et insuperabilem meatum, nec non inaspectabile latibulum momentium principiorum ac terminationum. *Nescis, enim inquit, unde veniat, aut quo vadat* v.

Quin etiam eis theologia nubes speciem affligit, hoc ipso sacras intelligentias declarans arcano quodam lumine supermundialiter repletas, primitivam illam apparitionem sine fastu suscipere, atque luculenter eandem in inferiora per remissiores illustrationem pro illorum captu transfundere, nec non illas insuper fecunditate, atque animandi augendi que ac perficiendi virtute præstare, propter intellectualis imbris generationem, quæ subjectum sibi gremium impinguantibus pluviis ad vitales partitūdines informat v.

A ἔπωνυμίαν, καὶ τὸ θεοσιδὲς τῶν οὐρανίων νόων ἐμφαίνειν· ἔχει γὰρ καὶ τοῦτο θεαρχικῆς ἐνεργείας εἰκόνα καὶ τύπον (ὡς ἐν συμβολικῇ θεολογίᾳ, κατὰ τὴν τετραστόιχον ἡμῖν ἀνακάθαρσιν διὰ πλειόνων ἀποδεδείκται, κατὰ τὸ τῆς φύσεως κινήτικόν καὶ ζωογόνον, καὶ τὴν ὀξείαν καὶ ἀκράτητον χύρησιν, καὶ τὴν ἄγνωστον ἡμῖν καὶ ἀόρατον κρυφίτητα τῶν κινήτικῶν ἀρχῶν καὶ ἀποπερατώσειω. Οὐ γὰρ οἶδας, φησὶ, πότεν ἔρχεται, καὶ ποῦ ὑπάγει.

Ἄλλὰ καὶ νεφέλης αὐτοῖς ἰδέαν ἢ θεολογία περιπλάττει, σημαίνουσα διὰ τοῦτου, τοὺς ἱεροὺς νόας τοῦ μὲν κρυφίου φωτὸς ὑπερκοσμίως ἀποπληρουμένους ⁵⁵, τὴν πρωτοφανῆ δε πρωτοφάνειαν ⁵⁶ ἀνεκπομπεύτως εἰσδεχομένους, καὶ ταύτην ἀφθόνως εἰς τὰ δευτέρα δευτεροφανῶς καὶ ἀναλόγως διαπορθεύοντας· καὶ μὴν ὅτι τὸ γόνιμον αὐτοῖς, καὶ ζωοποιόν, καὶ αὐξητικόν, καὶ τελειωτικόν ἐνυπάρχει, κατὰ τὴν νοητὴν ὀμβροτοκίαν, τὴν τὸν ἐκδόχειον κόλπον πιαλέσις ὑετοῖς ἐπὶ ζωτικῆς ὕδινος ἐκκαλουμένην.

§ VII.

Quod si quoque æris et electri lapidumque multicolorum speciem theologia cœlestibus essentiis accommodat : electrum quidem, ut quod auri argentique formam præ se ferat ; in auro quidem, putredinis expertem et inconsumptum minuique nescium atque inviolabilem splendorem : in argento autem lucidam, cœlestemque claritatem denotat.

Æri vero, juxta rationes assignatas, vel ignis vel auri species attribuenda.

Porro lapidum multicolores species, vel in quantum albæ, quid lucidum; vel qua rubræ, quid igneum; vel qua flavæ, quid aureum; vel qua virides, juvenile quidpiam ac vigenz significare putandæ sunt : atque ita secundum quamque speciem quoque mysticam quandam typicarum imaginum, quæ ad superna revocet, reperias expositionem.

Sed quoniam de his satis a nobis pro virili parte dictum esse arbitror, ad sacram cœlestium intelligentiarum per bestiarum formas expressarum explicationem transeundum est.

Εἰ δὲ καὶ χαλκοῦ, καὶ ἤλεκτρον, καὶ λίθων πολυχρωμάτων εἶδος ἢ θεολογία ταῖς οὐρανίαις οὐσίαις περιτίθησι· τὸ μὲν ἤλεκτρον, ὡς χρυσοειδὲς ἅμα καὶ ἀργυροειδὲς, ἐμφαίνει τὴν ἄσηπτον, ὡς ἐν χρυσῷ, καὶ ἀδάπανον, καὶ ἀμείωτον, καὶ ἄχραντον διαύγειαν· καὶ τὴν φανὴν, ὡς ἐν ἀργύρῳ, καὶ φωτειδῇ, καὶ οὐρανίαν αἴγλην.

C Τῷ δὲ χαλκῷ, κατὰ τοὺς ἀποδοθέντας ⁵⁵ λόγους, ἢ τὸ πυρῶδες, ἢ τὸ χρυσοειδὲς ἀπονεμητέον.

Τὰς δὲ τῶν λίθων πολυχρωμάτων ἰδέας ἐμφαίνειν οἰητέον, ἢ ὡς λευκάς, τὸ φωτειδὲς· ἢ ὡς ἐρυθράς, τὸ πυρῶδες· ἢ ὡς ξανθὰς, τὸ χρυσοειδὲς· ἢ ὡς χλοεράς, τὸ νεανικὸν καὶ ἀκμαῖον· καὶ καθ' ἕκαστον εἶδος εὐρήσεις ἀναγωγικὴν τῶν τυπικῶν ⁵⁷ εἰκόνων ἀνακάθαρσιν.

Ἄλλ' ἐπειδὴ ταῦτα κατὰ δύναμιν ἡμῖν ἀρκοῦντως εἰρησθαι νομίζω, μετιτέον ἐπὶ τὴν ἱερὰν ἀνάπτυξιν τῆς τῶν οὐρανίων νόων ἱεροτύπου θηρομορφίας ⁵⁸.

§ VIII.

Ac leonis quidem forma declarare putanda est vim illam principalem ac robustam atque indomabilem, qua isti occultissimo ineffabilis divini principatus arcano pro virili similes evadere nituntur, spiritalium vestigiorum coopertione mysticeque suppresso commeatu viæ, quæ ad ipsum per divinam illustrationem inducebat x.

D Καὶ τὴν μὲν λέοντος μορφήν ἐμφαίνειν οἰητέον τὸ ἡγεμονικόν, καὶ ῥωμαλέον, καὶ ἀδάμαστον, καὶ τὸ πρὸς τὴν κρυφίτητα τῆς ἀφθέγμονος θεαρχίας, ὄση δύναμις, ἀφομοιωτικὸν τῇ τῶν νοερῶν ἰχθῶν περικαλύψει, καὶ τῇ μυστικῶς ἀνεκπομπεύτῳ ⁵⁹ περιστολῇ τῆς κατὰ θεῖαν ἔλλαμψιν ἐπ' αὐτὴν ἀνατατικῆς πορείας.

^v Joan. iii, 8. ^v Apoc. x. ^x Apoc. iv.

VARIE LECTIONES.

⁵⁵ φωτὸς ὑπερπληρουμένους, M. ⁵⁶ φωτοφάνειαν, D. ⁵⁶ ἀποδοδομένους, Ch. ⁵⁷ τυπικῶν, S. P. D. Sar. ⁵⁸ γρ. θηριομορφίας. ⁵⁹ ἀνεκπομπεύτως, M. S. correctum tamen in hoc τω.

Τὴν δὲ τοῦ βούς, τὸ ἰσχυρὸν, καὶ ἀκμαῖον, καὶ τοὺς A
νοερούς ⁶⁰ ἀύλακας ἀνευρῦνον εἰς ὑποδοχὴν τῶν
οὐρανίων καὶ γονιμοποιῶν ὄμβρων, καὶ τὰ κέρατα,
τὸ φρουρητικὸν καὶ ἀκράτητον.

Τὴν δὲ τοῦ ἀετοῦ, τὸ βασιλικὸν, καὶ ὑψίφορον ⁶¹,
καὶ ταχυπετές, καὶ τὸ πρὸς τὴν δυναμοποιὸν τρο-
φὴν ὄξύ, καὶ νῆφον, καὶ ἐντρεχές, καὶ εὐμήχανον,
καὶ τὸ πρὸς τὴν ἀφθονον καὶ πολύφωτον ἀκτίνα τῆς
θεαρχικῆς ἡλιοβολίας, ἐν ταῖς τῶν ὑπτικῶν δυνά-
μεων εὐρώστοις ἀνατάσσειν ἀνεμποδίστως κατ' εὐθὺ
καὶ ἀκλινῶς θεωρητικόν.

Τὴν δὲ τῶν ἵππων, τὸ εὐπειθές, καὶ εὐήμιον· καὶ
λευκῶν μὲν ὄντων, τὸ λαμπρὸν, καὶ ὡς μάλιστα
τοῦ θείου φωτὸς συγγενές· κυανῶν δὲ ὄντων, τὸ κρύ-
φιον· ἐρυθρῶν δὲ, τὸ πυρῶδες καὶ δραστήριον·
συμμίξιων δὲ πρὸς λευκοῦ ⁶² καὶ μέλανος, τὸ B
τῆ διαπορθμευτικῆς δυνάμει τῶν ἄκρων συνδετι-
κόν, καὶ τὰ πρῶτα τοῖς δευτέροις καὶ τὰ δεύ-
τερα τοῖς πρώτοις, ἐπιστρεπτικῶς ⁶³ ἢ προνοητικῶς
συνάπτον.

Ἄλλ' εἰ μὴ τῆς τοῦ λόγου κατεστοχαζόμεθα συμ-
μετρίας, καὶ τὰς κατὰ μέρος τῶν εἰρημένων ζώων
ιδιότητας, καὶ πάσας τὰς σωματικὰς αὐτῶν διαπλά-
σεις, ἐφηρημόσαμεν ἂν οὐκ ἀπεικόντως ταῖς οὐρανίαις
δυνάμει, κατὰ τὰς ἀνομοίους ὁμοιότητας. Τὸ μὲν θυ-
μοσιδὲς αὐτῶν, εἰς τὴν νοεράν ἀνδρίαν, ἧς ἐστὶν
ἔσχατον ὁ θυμὸς ἀπήχημα· τὴν δὲ αὖ ἐπιθυμίαν,
εἰς τὸν θεῖον ἔρωτα· καὶ συλλήθδην εἰπεῖν, πάσας
τὰς τῶν ἀλόγων ζώων αἰσθήσεις τε καὶ πολυμερείας
εἰς τὰς ἀύλους τῶν οὐρανίων οὐσιῶν νοήσεις, καὶ
ἐνοσιδεῖς δυνάμεις ἀνάγοντες. Ἄρχει δὲ τοῖς ἐχέ-
φροσιν οὐ ταῦτα μόνον, ἀλλὰ καὶ μιάς ἀπεμφανού-
σης εἰκόνας ἀνακάθαρσις, εἰς τὴν τῶν παραπλησιῶν
ὁμοιότροπον διασάφειν.

Ἐπισκεπτέον δὲ καὶ τὸ ποταμοὺς εἰρῆσθαι, καὶ
τροχοὺς, καὶ ἄρματα συνημμένα ταῖς οὐρανίαις οὐσίαις.
Οἱ μὲν γὰρ ἐμπύριοι ποταμοὶ σημαίνουσι τοὺς θεαρ-
χικοὺς ὄχετους, ἀφθονον αὐταῖς καὶ ἀνέκλειπτον
ἐπίρροισιν χορηγοῦντας, καὶ ζωοποιῶν θεραπευτικῶς
γονιμότητος· τὰ δὲ ἄρματα, τὴν συζευτικὴν τῶν ὁμο-
ταγῶν ⁶⁴ κοινωνίαν· οἱ δὲ τροχοί, πτερωτοὶ μὲν
ὄντες, ἐπὶ δὲ τὰ πρόσθεν ⁶⁵ ἀνεπιστρέφως καὶ ἀκλι-
νῶς πορευόμενοι, τὴν κατ' εὐθείαν καὶ ὀρθιον ὁδόν, D
τῆς πορευτικῆς αὐτῶν ἐνεργείας δύναμιν, ἐπὶ τὸν
αὐτὸν ἀκλινῆ καὶ ἰθύτομον οἶμον ἀπάσης αὐτῶν τῆς
νοεράς τροχίως ὑπερκοσμίως ἰθυνομένης.

Ἔστι δὲ καὶ κατ' ἄλλην ἀναγωγὴν ἀνακαθάραι
τὴν τῶν νοερῶν τροχῶν εἰκονογραφίαν· ἐπεκλήθη
γὰρ αὐτοῖς, ὡς φησὶν ὁ θεολόγος, Γεργέλ· ἐμφαι-
νει δὲ τοῦτο κατὰ ἑβραϊκῆν ⁶⁶ φωνήν, ἀνακλι-

x' Porro illa bovis forma earum robur signat ac
vigorem, idque quo spirituales sulcos scindunt ac
dilatant caelestibus secundisque imbribus suscipien-
dis; cornua vero, servatricem invictamque vim y.

133 At aquilæ figura regiam dignitatem, atque
supera petentem celeremque volatum z, et ad cibum
qui vires reficiat, capiendum cum agilitatem, tum
cursum, tum facilitatem, tum virtutum robustis
videndi facultatum intentionibus, libere directeque
atque irretorte obtuendi uberrimo uti luculentoque
radio, quem sol divinus evibrat a.

Equorum autem species obedientiam designat et
facilitatem; ac candidorum quidem, ingenuitatem,
utpote divino quammaxime lumini cognatam; cæ-
ruleorum vero, secretum illud abditum; ruforum
vero, igneam vigorem et efficacitatem; albo deni-
que nigroque pilo aspersorum species, vim illam
denotat, qua traduce extrema connectuntur, et
prima secundis, ac secunda primis conversim pro-
videque conjunguntur.

Verum nisi sermonis modum quæreremus, sin-
gulas etiam animalium recensitorum proprietates,
omnesque corporeas eorum efformationes, non in-
congrue caelestibus virtutibus per dissimiles simili-
tudines accommodarem. Siquidem vim eorum
irascibilem ad spiritalem fortitudinem, cujus ira
novissimum vestigium existit; concupiscentiam
vero, ad amorem divinum; ac summam dicendo,
sensus brutorum animantium omnes, partesque
multiplices, ad immateriales caelestium essentiarum
intelligentias atque uniformes virtutes referremus.
Verum enimvero prudentibus non ista tantum, sed
vel unius imaginis obscuræ mystica declaratio satis
est, ad eorum quæ ejusdem generis sunt explana-
tionem.

§ IX.

Considerandum modo quid sibi velint flumina,
rotæ ac currus, quæ caelestibus essentiis adjuncta
perhibentur. Ac flumina quidem ignea divinos illos
latices significant, largissimam illis ac perennem
inundationis copiam suppeditantes, vitalisque fe-
cunditatis altores; currus autem, confœderatam
æqualium societatem; rotæ vero alatae, et ad ante-
riora irremeabili atque irreflexo motu tendentes,
vim angelicæ activitatis recto semper tramite per-
gentem, qua spiritalis eorum rotatus omnis ad viam
illam rectam arduamque supermundialiter dirigi-
tur.

Licet etiam alio sensu anagogico spiritualium
rotarum descriptionem interpretari: est enim eis,
ut propheta ait, nomen inditum *Gelgel* b, quod
Hebraico sermone *revolutiones* **134** *revelationes-*

x' Ezech. i. y Apoc. v. z Apoc. iv. a Ezech. i; Apoc. viii. b Ezech. x, 2 et 6.

VARIE LECTIONES.

⁶⁰ D. in genere feminino. τὰς νοεράς. ⁶¹ ὑψιφόρον, S. P. D. Ch. Sc. ⁶² καὶ πρὸς λευκοῦ, D. ⁶³ ἐπι-
στρεπτικόν, D. ⁶⁴ τὴν ζευτικὴν D. τῶν ὁμοιοτήτων, M. Sc. B. ⁶⁵ γρ. πρόσθεν. ⁶⁶ κατ' ἑβρ. P. S. Ch.
κατὰ τὴν ἑβραϊκῆν, D.

que significat (19'). Ignæ enim divinæque rotæ conversiones quidem suas habent, quod sempiterno motu circa idem summum bonum versentur; revelationes vero, quod occulta sacramenta revelent, et humiliores quosque promoveant, sublimesque divini fulgoris radios ad inferiores transfundant.

Reliqua nobis de coelestium distinctionum gaudio reddenda ratio est: etenim omnino incapaces sunt passibilis nostræ voluptatis; Deo autem congaudere perhibentur, ob eorum qui perierant inventionem, scilicet secundum deformem suavitatem, quam ex illorum, qui ad Deum convertuntur, cura saluteque percipiunt, et juxta benignæ copiam lætitiæ atque ineffabilis delectationis, cujus sæpenumero viri quoque sancti participes effecti sunt, cum in ipsos divinæ illius ac divinæ lucis fulgor influeret.

Hæc a me de sacris istis fictionibus dicta sint, quæ licet accuratam earumdem explanationem minime attingant, multum tamen, ut opinor, conferent intelligentiæ nostræ, ne fictis hujusmodi imaginationibus immoremur.

Quod si objeceris, nos nequaquam omnium ex ordine, quæ Scripturis continentur, virtutum aut operationum imaginumve angelicarum fecisse mentionem; respondemus id quod res est, nos quarundam supermundialem scientiam ignorasse, ac potius doctore ac illuminatore alio discendis iis indigere; quasdam vero, quod dictis æquivalerent, pertransire, cum orationis brevitati consulentes, tum arcana, quæ captum nostrum superant, silentio honorantes.

Α σμούς καὶ ἀνακαλύψεις. Οἱ γὰρ ἐμπύριοι καὶ θεοειδεῖς τροχοὶ τοὺς μὲν ἀνακυλισμοὺς ἔχουσι τῇ περὶ τὸ ταῦτόν ἀγαθὸν ἀεικινήτῳ ἢ κινήσει· τὰς ἀνακαλύψεις δὲ τῇ τῶν κρυφίων ἐκφαντορίᾳ, καὶ τῇ τῶν περιπεζίων ἀναγωγῇ, καὶ τῇ τῶν ὑψηλῶν ἐλλάμψεων εἰς τὰ ὑφειμένα καταγωγικῇ διαπορθμεύσει.

Λοιπὸς ἡμῖν εἰς διασάφησιν ὁ περὶ τῆς χαρᾶς τῶν οὐρανίων ἰακωσμήσεων λόγος· καὶ γὰρ ἀδεκτοὶ παντελῶς εἰσι τῆς καθ' ἡμᾶς ἐμπαθοῦς ἡδονῆς· συγχαίρειν δὲ Θεῷ λέγονται τῇ τῶν ἀπολωλότων εὐρέσει κατὰ τὴν θεοειδῆ βαστώνην, καὶ τὴν ἐπὶ τῇ προνοίᾳ καὶ σωτηρίᾳ τῶν ἐπὶ Θεὸν ἐπιστρεφομένων ἀγαθοειδῆ καὶ ἀφθονον εὐφροσύνην, καὶ τὴν εὐπάθειαν ἐκείνην τὴν ἀρρήτον, ἧς ἐν μεθέξει πολλάκις γεγόνασι καὶ ἄνδρες ἱεροὶ, κατὰ τὰς θεουργοὺς τῶν θείων ἐλλάμψεων ἐπιφοιτήσεις.

Τοσαῦτά μοι περὶ τῶν ἱερῶν ἠ ἀναπλάσεων εἰρήσθω, τῆς μὲν ἀκριθοῦς αὐτῶν ἐκφαντορίας ἀπολειπόμενα, συντελοῦντα δὲ, ὡς οἶμαι, πρὸς τὸ μηδὲ ταπεινῶς ἢ ἡμᾶς ἐναπομεῖναι ταῖς τυπωτικαῖς φαντασίαις.

Εἰ δὲ καὶ τοῦτο φαίης, ὡς οὐ πάντων ἐξῆς τῶν ἀγγελικῶν ἐν τοῖς λόγοις δυνάμεων, ἢ ἐνεργειῶν, ἢ εἰκόνων ἐποιησάμεθα μνήμην· ἀποκρινόμεθα τάληθες, ὅτι τῶν μὲν τὴν ὑπερχόσμιον ἐπιστήμην ἠγνοήσαμεν, καὶ μᾶλλον ἐπ' αὐτοῖς ἡμεῖς ἐτέρου τοῦ φωταγωγούντος, τοῦ μουσούντος ἢ δεόμεθα· τὰ δὲ ὡς τοῖς εἰρημένοις ὁμοδύναμα παραλελοίπαμεν, τῆς τε συμμετρίας τοῦ λόγου προνοητικότες, καὶ τὴν ὑπὲρ ἡμᾶς κρυφύτητα σιγῇ τιμήσαντες.

ADNOTATIONES CORDERII.

§ I. Antequam diversas formas, in titulo recensitas, quibus angeli describuntur, mystice explicet, præmonet, eosdem angelos respectu diversorum aliquando præesse, scilicet inferioribus, aliquando etiam subesse, scilicet superioribus suis.

§ II. Exponit quid per ignis formam in Scripturis significetur, et quæ sint ignis proprietates, et quid mystice insinuent.

Ubi nota ex epistola sancti Dionysii ad Titum, aliter eandem imaginem ignis accipiendam, cum de Deo dicitur, qui intelligentiam superat; aliter cum de providentiis ejus, quas intelligentia percipimus, aut de sermonibus, et aliter cum de angelis. Atque illam quidem, inquit, imaginem ignis de Deo dictam, secundum causam accipere oportet, aliam secundum existentiam, aliam vero secundum participationem: et alia aliter, ut eorum contemplatio et constitutio scienter facta præscribit. Nec enim oportet fortuito ac temere miscere symbola, sed potius explanare ea convenienter causis, aut existentibus, aut potestatibus, aut ordinibus, 135 aut dignitatibus, quæ omnia signis declarantur. Quomodo autem imago ignis conveniat præceptis divinis, quæ in Scriptura vocantur Psalm. xi, 7: *Eloquia Domini igne examinata*, et quomodo angelis, non idem sentiunt sanctus Maximus et Joannes Cyparissiotus *Decad.* 6, cap. 2, ut observat Turrianus. Sanctus Maximus enim ita interpretatur Dionysium, ut sermones Dei vocentur ignei secundum existentiam, id est, quia sic eos fecit Deus, id est hanc eis vim indidit, cum eorum auctor fuit; secundum vero participationem angelis convenit, quia similes esse Deo, qui ignis consumens est, a Deo, inquit sanctus Maximus, acceperunt, cum per se essent secundum substantiam. Joannes vero Cyparissiotus secundum existentiam dicit eis convenire, quod probabilis videtur, ut cum substantia simul similitudinem Dei acceperint. Quia si prius oportet esse, et postea participare aliud præter quam esse, angeli non habent per participationem hoc quod eis tribuitur istis nominibus et figurationibus, sed per existentiam; quia non fuerunt priusquam ista participarent, sed potius cum his donis creati sunt. Unde Gregorius Nazianzenus angelum dicit esse primi luminis quaedam fluxionem et participationem.

VARIE LECTIONES.

⁶⁷ γρ. ἀεικινήτῳ, ⁶⁸ καὶ περὶ τῶν ἱερῶν, S. P. D. Ch. Sc. Sar. ⁶⁹ μὴ ταπεινῶς, P. D. μήτε ταπεινῶς, S ⁷⁰ καὶ τοῦ μουσούντος, P. D. Ch.

(19') Multoties legitur apud Ezechielem nomen *Gelgel*, vel potius *Galgal* גלגל quod unum tantum constituit verbum. Septuag. τροχοί, Vulgata vero La-

tina rotæ reddiderunt. Si a radice גלגל derivetur, rotationem, revolutionem significat, si autem a radice הלל, revelationem denotat. DRACH.

Quomodo autem angeli ignea figura describantur, vide apud Daniëlem, cap. vii et x, et Ezechielem, cap. i et viii, et Matthæum xxviii, et ad prædicta loca consule P. Cornelium aliosque interpretes, qui has figuras fusius explicant.

§ III. Explicat quid sibi humana forma et membra veliat, quibus angeli describuntur, quid juvenilis ætas, etc.

§ IV. Quid designent vestes diversæ quas angelis attribuunt, ut Daniëlis x, et Joannis xx, 12, et Actuum i, 10, ubi apparuerunt angeli in vestibus albis, etc. Consulat, qui volet, interpretes ad ista scripturæ loca.

§ V. Exponit quid signent diversa instrumenta quæ angelis tribuuntur, ut virgæ Psal. xlii, 7: *Virga directionis, virga regni tui*; Jeremiæ i, 11: *Virgam vigilantem ego video*; Zachariæ xi, 14: *Et præcidi virgam meam*, quæ designant prudentiam regendi, quoniam virga est insigne judicum ac regum. Lanceæ vero et secures sunt vasa interfectionis; Ezechielis ix, 2: *Et ecce sex viri*, etc., et *piniscujusque vus interitus in manu ejus*; Sapientiæ v, 21: *Acuet autem duram iram in lanceam*, etc.; II Machabæorum xv, 16: *Accipe sanctum gladium*, etc.; Job xvi, 14: *Circumdedit me lanceis suis*, etc. Signant virtutem separandi reprobos ab electis, bonum a malo, et discernendi inter bonum et bonum, et bonum et melius, et melius et optimum. Instrumenta autem mensurandi et ædificandi, Ezechielis xl, Apocalypseos xxi, Amos vii, etc., signant vim inchoandi virtutes, promovendi et perficiendi, etc. Plura, qui volet, interpretes consulat ad loca hic citata.

§ VI. Declarat cur angeli vocentur venti, nubes, et similia, Psalm. ciii, 4. Primo, ut designetur eorum agilitas. Secundo, cum Deo conformitas: est enim ventus symbolum divinæ operationis, Actuum ii, 2; Canticorum iv, 16; III Regum xix, etc. Tertio, quia magnam habent et occultam vim operandi, juxta quod de Deo scriptum est Job ix: *Si venerit ad me, non videbo eum, et si recesserit, non intelligam*, et Joannis iii: *Spiritus ubi vult spirat, et nescis unde veniat, aut quo vadat*. Item Daniëlis vii, 2, per quatuor ventos intelligit sanctus Hieronymus quatuor angelos quatuor regnorum præsides: ubi vide P. Cornelium, et ad Ezechielis cap. i, et x, 4, ubi per nubes etiam ait symbolice angelos significari.

§ VII. Explicat cur angeli æris, electri lapidumque diversorum figuræ attribuuntur, ut Ezechielis i, 7: *Quasi aspectus æris candentis*; et cap. xl, 5: *Species quasi species æris*. Item Daniëlis x, 6, et alibi. Rursum Ezechielis i, 4 et 7: *Quasi species electri*; et cap. viii, 2: *Et visio electri*, etc.

§ VIII. Quid leonum, bouum, equorum, aliarumque bestiarum formæ proprietatesque designent. Vide Ezechielis visiones, et ibidem interpretes consule, qui figuras has fuse explicant.

§ IX. Quid flumina, Daniëlis vii, Ecclesiastici xxiv; rotæ, Ezechielis i, 5 et 10; currus, IV Regum ii et vi, Ezechielis i et x; quid gaudium angelorum, Luc. xv, etc.

136 PARAPHRASIS PACHYMERÆ (20).

§ I. Φέρε λοιπόν αναπαύσωμεν τὸν ἡμέτερον νοῦν ἀπὸ τῶν ὑψηλῶν θεωριῶν καὶ συντόνων (ἀπὸ μεταφορᾶς τῆς μουσικῆς, ἐχοῦσης καὶ ἀνειμένῃ συμφωνίαν, καὶ μέσην, καὶ σύντονον), ἐπὶ δὲ τὸ διαίρετόν καὶ πολυμερές πλάτος τῶν μορφοποιῶν καταβῶμεν. Ὅσῳ γὰρ ἐπὶ τὴν ὕλην καὶ τὰς μορφοποιίας καταγόμεθα, τοσοῦτον τὴν ἐννοίαν διαιρούμεθα· καὶ ὅσον ἀναγόμεθα πρὸς τὰ νοητὰ, τοσοῦτον ἐνοποιούμεθα, σχολάζοντες ἡμῶν τοῦ νοῦς ἀπὸ τῶν πολυμερῶν τούτων καὶ χθαμαλῶν καὶ αἰσθητῶν πλάσεων. Διὰ τοῦτο, καταβάντες ἐπὶ ταύτας τὰς πλάσεις, μὴ μείνωμεν εἰς αὐτάς, ἀλλὰ πάλιν ἀναχθῶμεν εἰς αὐτὸν, ἀναλυτικῶς ἀνακάμπτοντες ὡς ἀπ' εἰκόνων ἐπὶ τὴν ἀπλότητα (τοιαύτη γὰρ καὶ ἡ τοῦ συλλογισμοῦ λεγομένη ἀνάλυσις· εὔρηται λόγος σύνθετος, ὃν ἀναλύομεν εἰς προτάσεις, καὶ τὰς προτάσεις εἰς ὅρους, ἐξ ὧν καὶ ὁ συλλογισμὸς συνετέθη). Ἔστω δὲ σοι τοῦτο προδιεγνωσμένον, ὡς αἱ τῶν εἰκόνων ἀνακαθάρσεις, δηλονότι ἐξηγητικαὶ ἐρμηνεῖαι, δι' ὧν καθαίρονται τὰ ἐν τοῖς λεγομένοις συμβόλοις δοκοῦντα ἄτοπα, τὰς αὐτάς διακοσμήσεις, ἱεραρχούσας καὶ ἱεραρχουμένας παριστώσι, καὶ τὰς πρώτας, καὶ τὰς μέσας, ὁμοίως καὶ τὰς ἐσχάτας· καὶ πάλιν τὰς αὐτάς κατὰ τὸ πρῶτον, καὶ τὸ μέσον, καὶ τὸ τελευταῖον, καθὼς ἐν ἐκάστη διακοσμήσει εὔρηται. Οὐδὲν οὖν ἐκ τούτου ἄτοπόν τι παρεισάγεται κατὰ τὸν τοιούτου τρόπον τῶν ἐξηγήσεων· εἰ μὲν γὰρ τὰς αὐτάς ἱεραρχούσας ἄλλων, καὶ αἰ-

§ I. Agedum, deinceps mentem nostram relaxemus a sublimibus et intensis contemplationibus (metaphora est a musica, quæ concentum habet et remissum, et medium et intensum) ad dividuam autem ac multipartitam formarum fictionum latitudinem descendamus. Quantum enim ad materiam et formarum fictionem deducimur, tantumdem cogitatione dividimur; et quantum ad intellectilia adducimur, in tantum et colligimur, dum mens nostra vacat a multifidis istis ac terrenis sensibusque fictionibus. Idcirco descendentes ad has fictiones, in iis nequaquam commoremur, sed iterum per resolutionem mentem revocantes, velut ab imaginibus ad simplicitatem adducamus (istiusmodi enim est et illa quæ syllogismi resolutio vocatur; ut cum reperitur oratio composita, quam resolvimus in propositiones, et propositiones in terminos, e quibus nimirum constabat syllogismus). Sit autem hoc tibi ante notum, sensus istos anagogicos, id est interpretativas explicationes, quibus ea, quæ in dictis symbolis absurda videntur, expiantur, sanctas istas dispositiones exhibere, partim sacris præsidentes, partim sacris subjectas, tam primas quam medias quam denique postremas; idque iterum in quantum illud primum et medium et postremum in qualibet dispositione reperitur. Nihil itaque absurdi hinc introducitur secundum istiusmodi modum exponendi: nam si illas

ipsas quæ præsumt aliis, his ipsis iterum in sacris subesse dicemus, vere res absurda et confusa videretur. Sin autem sacris illas præesse et subesse dicimus, non tamen easdem, et iisdem, sed quamlibet earum subesse quidem prioribus, præesse vero posterioribus, haud incongrue quis dixerit, easdem efformationes, et primis et mediis et postremis, proprie simul ac vere omnino accommodari posse. Hoc autem sanctus hic proponit, quia verba facturus est de cœlestium ordinum formationibus, et non vult proprio cuique ordini aliam atque aliam formam affingere, sed omnes simpliciter omnibus, sicut sese habet ratio veritatis. Asserit itaque quod ad **137** anteriora extendantur, verum conversive: siquidem ad anteriora quoque ignis extenditur, sed modo irrationali ac naturali, nullam habens conversionem ac libertatem. Illa igitur ad anteriora extensio, et circum semetipsas constans volutatio, virtutumque custodia propriarum (etsi enim appetant superiora, non tamen id faciunt ac si virtutum contemptu propriarum alia quærent; quin potius hoc ipso magis proprias virtutes amant, quo alias appetunt); tertio denique inferioribus se communicandi, et ad eosdem procedendi virtus, cœlestibus quoque omnibus intelligentiis competit, licet aliis quidem universim, ut sæpe dictum est, aliis vero ex parte.

§ II. Cum itaque propositum nobis sit figuras expurgare, id est efformationes et imagines ad sublimiorem quemdam sensum adducere; age præ cæteris primum figuræ ignis expiationem faciamus, quoniam præ reliquis Scripture divinæ materiale ignis efformationem honorant. Etenim non solum rotas igneas referunt, ut reperitur in Ezechiele dicente: *Et spiritus erat in rotis* ^e; verum etiam animalia ignita, juxta illud. *Cumque ambularent animalia, ambulabant pariter et rotæ* ^d; virosque igneos, atque carbones, juxta illud: *Carbones succensi sunt in idipsum* ^e, et fluvios, ac si quis Græce dicat, *ποριφλεγέθοντας*, id est *flammigerantes*, juxta illud: *Et fluvius ignis scaturiebat ante pedes ejus*; et iterum thronos igneos, ut in Ezechiele tradidit: et nomen seraphim *incensores* et *calefactores* sonat, calor enim ignis proprietas est, et actio ejus ustio, atque omnino sursum et deorsum igneam figuram commendat. Quapropter formam igneam fortificare censeo cœlestium intelligentiarum deiformitatem; quoniam *Deus noster ignis consumens* ^f dicitur. Quin et in igne Deus visus est, ut essentia forma carens, et superessentialis, quoniam ignis multas, si dictu fas sit, divinæ proprietatis imagines præ se fert. Explicat hunc ignem sensilem, ut est in omnibus quandoque quidem ipsemet ignis, quandoque vero ignis proprietas, nempe calor, per quem omnia moventur: aiunt enim calorem esse causam motus. Non tantum ergo in aliis, verum etiam in elemento maxime contrario, scilicet aqua, calorem reperies: quomodo enim moveretur nisi spiritum

Οις παρ' αὐτῶν ἐκείνας ἱεραρχουμένας ἐλέγομεν. ὁντως ἀτοπία τὸ πρᾶγμα ἐδόκει καὶ σύγχυσις. Εἰ δὲ τὰς αὐτὰς ἱεραρχεῖν καὶ ἱεραρχεῖσθαι λέγομεν, οὐκέτι δὲ τῶν αὐτῶν καὶ περὶ τῶν αὐτῶν, ἀλλὰ τὴν ἐκάστην ἱεραρχεῖσθαι ὑπὸ τῶν, πρώτων, καὶ ἱεραρχεῖν τῶν δευτέρων, οὐχ ἀπεικίτως ἂν τις φαίη, τὰς αὐτὰς μορφώσεις δύνασθαι περιτίθεσθαι καὶ ταῖς πρώταις, καὶ ταῖς ἐσχάταις, οἰκείως πάντη καὶ ἀληθινῶς. Τοῦτο δὲ προστίθεισιν ἐνταῦθα ὁ ἅγιος, ἐπεὶ μέλλει λέγειν περὶ τῶν μορφώσεων τῶν οὐρανίων ταγμάτων, καὶ βούλεται μὴ ἰδίᾳ ἐκάστῳ τάγματι ἄλλην καὶ ἄλλην περιτιθέναι μόρφωσιν, ἀλλὰ πάσας ἀπλῶς τοῖς πᾶσι, καθὼς ἔχει καὶ ὁ τῆς ἀληθείας λόγος. Προκατασκευάζει γοῦν, ὅτι καὶ τὸ πρὸς τὸ ἄναντες ἀνατείνεσθαι, πλὴν ἐπιστρεπτικῶς ἀνατείνεται γὰρ πρὸς τὸ ἄναντες καὶ πῦρ, ἀλλ' ἀλόγως καὶ φυσικῶς, μηδεμίαν ἔχον ἐπιστροφὴν καὶ προαίρεσιν. Τὸ γοῦν πρὸς τὸ ἄναντες ἀνατείνεσθαι, καὶ τὸ περὶ ἑαυτὰς ἀρρέπτως συστρέφεσθαι, καὶ φρουρεῖν τὰς οἰκείας δυνάμεις (εἰ γὰρ καὶ τῶν ὑπερτάτων ἐφίενται, ἀλλ' οὖν οὐχ ὡς καταφρονοῦσαι τῶν οἰκείων δυνάμεων, ἐπιζητοῦσιν ἕτερα, δι' αὐτὸ μὲν οὖν μᾶλλον τοῦτο τὸ ἀγαπητικῶς ἔχειν πρὸς τὰς οἰκείας δυνάμεις, καὶ ἐτέρων ἐφίενται), καὶ τρίτον, τὸ περὶ τὰ δεύτερα κοινωνικὸν καὶ προσδικόν, πάσαις ἀρμόσει ταῖς οὐρανίαις οὐσίαις, εἰ καὶ ταῖς μὲν ὀλικῶς, ὡς πολλάκις εἴρηται, ταῖς δὲ μερικῶς.

§ II. Ἐπεὶ οὖν προεθέμεθα τοὺς τύπους ἀνακαθᾶραι, δηλονότι τὰς μορφώσεις καὶ τὰς εἰκόνας ἀνάξει εἰς τινα ὑπερτάτην καὶ μείζονα ἔννοιαν, φέρε πρὸ τῶν ἄλλων πρώτην ἀνακάθαρσιν ποιησόμεθα τῆς τοῦ πυρὸς εἰκόνας, ὅτι καὶ παρὰ τὰς ἄλλας εἰκόνας τὴν ἐμπύριον ὑλογραφίαν ἢ θεῖα Γραφὴ τιμᾶ. Καὶ γὰρ μὴ μόνον τροχοὺς πυρῶδεις, ὡς ἐν τῷ Ἱεζεκιήλ εὐρίται, *Καὶ πνεῦμα ἦν ἐν τοῖς τροχοῖς*, λέγοντι, *παραδίδωσιν*, ἀλλὰ καὶ ζῶα παπυρωμένα, κατὰ τὸ, *Ἐν τῷ περρεύεσθαι τὰ ζῶα, ἐπρρεύοντο καὶ οἱ τροχοί*: καὶ ἄνθρωπος πυρῶδεις, καὶ ἄνθρακας, κατὰ τὸ, *Ἀνθρακες ἀνήφθησαν ἐπὶ τὸ αὐτό*: καὶ ποταμοὺς, ὡς ἂν τις εἴποι κατὰ τοὺς Ἑλληνας *ποριφλεγέθοντας*, κατὰ τὸ, *Καὶ ποταμὸς πυρὸς εἴλκε πρὸ τῶν ποδῶν αὐτοῦ*: καὶ πάλιν θρόνους πυρίνους, ὡς ἐν τῷ Ἱεζεκιήλ *παραδίδωσι*: καὶ ἡ ἔπωνομία τῶν σεραφίμ *ἐμπερησταί* εἰσι καὶ *θερμαίνοντες*, ταῦτα γὰρ εἰσι τοῦ πυρὸς, τὸ μὲν θερμὸν ἰδιότης, τὸ δὲ καυστικὸν ἐνέργεια: καὶ ὅλως ἄνω καὶ κάτω τὴν ἐμπύριον τυποπλαστίαν τιμᾶ. Τὸ μὲν οὖν πυρῶδες ἐμφαίνειν οἶμαι τὸ θεοειδὲς τῶν οὐρανίων δυνάμεων: καὶ γὰρ ὁ θεὸς ἡμῶν πῦρ *κατακαλλίσκον* λέγεται. Ἐθεωρήθη δὲ εἰς πῦρ ὁ θεός, ἡ ἀμόρφωτος οὐσία καὶ ὑπερούσιος, ὅτι καὶ τὸ πῦρ πολλὰς εἰκόνας ἔχει, εἰ θέμις τέως εἰπεῖν, τῆς ἱεραρχικῆς ἰδιότητος. Ἐκφράζει τὸ αἰσθητὸν πῦρ, ὅτι ἐστὶν ἐν πᾶσι, ποῦ μὲν καὶ αὐτὸ τὸ πῦρ, ποῦ δὲ καὶ ἡ τοῦ πυρὸς ἰδιότης, τὸ θερμὸν, καθ' ὃ πάντα κινεῖται: αἴτιον γὰρ τῆς κινήσεως τὸ θερμὸν λέγουσι. Μὴ μόνον οὖν ἐν τοῖς ἄλλοις, ἀλλὰ καὶ ἐν αὐτῷ τῷ ἐγκντωτάτῳ στοιχείῳ, τῷ ὕδατι,

^e Ezech. i, 21. ^d Ibid. 19. ^e Psal. xvii, 9. ^f Deut. iv, 24.

εὐρήσεις τὸ θερμὸν· πῶς γὰρ ἂν καὶ ἐκινήθη, μὴ ἔχον πνεῦμα; κατὰ τὸ· Πνεῦμα Θεοῦ ἐπεφέρετο ἐπάνω τοῦ ὕδατος. Τὸ δὲ πνεῦμα πάντως τοῦ θερμοῦ μετέχει, καθ' ὃ καὶ εὐκίνητόν ἐστι, καὶ διὰ πάντων φοιτᾷ, πλὴν ἀμιγῶς· οὐδὲ γὰρ αὐτὸ πρὸς τὴν ὕλην μιγνύμενον μεταβάλλεται, ἀλλὰ τὴν ὕλην εἰς ἑαυτὸ μεθίστησι. Τὸ αὐτὸ καὶ παμφαές, ὅτε τῆς ὕλης ἐπιδράζεται· καὶ κρύφιον καθ' αὐτὸ, μὴ προκειμένης ὕλης· τίς γὰρ βλέπει τὸ ἐν τῇ πυριτιδι πῦρ, εἰ μὴ γε ἐκκρουσθῆ καὶ ὕλης τινὸς ἐπιδράζεται; Μὴ οὖν λέγε· Καὶ πῶς δῖχα τινὸς ὕλης σπινθήρες ἐξάπτονται; κάκει γὰρ ὕλη τις ἐστίν· ὃ γὰρ συνθλιβόμενος ἄηρ, μέσων τῶν συνθλιβομένων, ἐκείνός ἐστιν ὡς ὕλη τοῖς ἀποπαλλομένοις σπινθήρσιν, εἰς ὃν ἀναφαίνει τὸ πῦρ τὴν οἰκείαν ἐνέργειαν. Ἄσχετόν ἐστιν, οἶονεὶ μηδεμίαν ἐτέραν σχέσιν ἔχον πρὸς τὴν ὕλην, εἰ μὴ κατὰ τὸ δαπανᾶν αὐτήν· καθ' ὃ σημαίνονμενον λέγεται καὶ ἀβίωτος, οὐχ ὁ περιφρονητῆς τῶν πραγμάτων, ἀλλ' ὁ τῷ βίῳ καταχρώμενος. Ὅτι δὲ τοῦτο δηλοῖ τὸ ἄσχετον, καὶ οὐχὶ τὸ ἀκράτητον, ἐκ τοῦ λέγειν πάλιν ἰδίως ἀκράτητον, δηλον. Ἀθεώρητον, ὅτε δῖχα τινὸς ὕλης ἐπινοεῖται. Αὐτοκρατητικὸν ἁπάντων, οἶονεὶ ἀφ' ἑαυτοῦ κρατοῦν, καὶ μὴ παρ' ἐτέρου κινούμενον· ἰδιαιτάτην γὰρ διαφορὰν τὸ θερμὸν ἔχει, ἐξ οὗ καὶ ἐν ἐτέροις ἢ κινήσις γίνεται. Ἀλλοιωτικὸν πρὸς τὴν οἰκείαν ἐνέργειαν, ἐν οἷς ἂν γένηται· καίει γὰρ καὶ ὁ σίδηρος ἐκπυρωθεῖς. Μεταδοτικὸν τοῖς ὁπωσοῦν πλησιάζουσι· πρὸς γὰρ τὸν ἢ προσεχῆ, ἢ πόρρω πλησιασμένον ἐκπυροῦται τὸ παρακείμενον. Ἀνανεωτικὸν, καθ' ὃ θερμὸν· ἐπεὶ γὰρ τὸ γῆρας ψυχρὸν καὶ δυσκίνητον, ἢ νεότης θερμὴ· καὶ θερμουργὸς ὁ τὰ τοῦ νέου ἐργαζόμενος. Κατὰ τοῦτο γὰρ καὶ τὸ ὁπωσοῦν θερμὸν ἐν ἡμῖν ζώπυρον λέγεται, ὅτι καθ' αὐτὸ νεάζομεν. Φωτιστικὸν ἐστι, καὶ ἡ ἔλλαμψις αὐτοῦ ἀπερικάλυπτος καθ' αὐτήν. Μὴ γὰρ μοι λέγε τὰ ἐξωθεν ἐπικαλύμματα, αὐτὸ γὰρ πάλιν φωτιστικὸν μένει, κἂν μυριάκις περικαλύπτηται. Ἀκράτητον· εἰ γὰρ καὶ ἐν τῇ ὕλῃ κατέχεται, ἀλλ' οὐχ ἵνα σώσῃ ταύτην, καὶ ταύτη συνῆ, ἀλλ' ἵνα δαπανῆσαν οἴχηται. Ἀμιγές· εἶνε γὰρ καὶ μιχθεῖη; ὑπέκειαι γὰρ τούτῳ πάντα καὶ τήκεται. Διακριτικὸν· διακρίνει γὰρ τὰς ὕλας, οἷον ἀπὸ ἀργύρου μόλιθον. Ἀναλλοιώτον, καθ' ὃ οὐ δυνατὸν μένοντος τοῦ ὑποκειμένου, τοῦτ' ἐστὶν αὐτῆς τῆς οὐσίας τοῦ πυρὸς, μεταβάλλειν αὐτὸ ἐν τοῖς πάθεισιν, οἷον γενέσθαι αὐτὸ στρογγύλον, ἢ γωνιοειδές, ὅπερ ἐν τοῖς γῆνιαις ἐστὶν εὐρεῖν· ἢ παθεῖν τὰ τοῦ ἀέρος, οἷον φθαρῆναι διὰ τῶν ἀναθυμιάσεων· ἢ παχυνθῆναι, ἢ καὶ ὡς τὸ ὕδωρ μεταβολὰς δέξασθαι. Ἀνώφορον, ἀλλὰ ὀξέως βέπον εἰς ὕψος, καὶ οὐδεμίαν ἀνέχεται περιπεζίας ὑφέσεως. Ἀεικίνητον, ἢ διὰ τὴν τοῦ παντὸς κατὰ περιφορὰν κινήσιν, ἢ καὶ διότι ἀεικινεῖται ἐνθεν κάκειθεν τὴν ὕλην δαπανῶν, δηλουμένου ὡσανεὶ, ὅτι δυσχεραίνει τὴν ὕλην, καὶ ταχέως θέλει ἀποσκευάσασθαι τὸν δεσμόν. Ταύτοκίνητον· ταύτην

^E Gen. 1, 2.

haberet, juxta illud: *Spiritus Domini ferebatur* **138** *super aquas* ^E? Spiritus autem omnino particeps est caloris, per quem et mobilis est et per omnia meat, verum impermiste: neque enim ipse, dum cum materia commiscetur, immutatur, sed materiam in se transmutat. Idem quoque perquam lucidus, cum materiam apprehendit; et occultus per se, cum non adest materia. Quis enim videt in pyrite ignem, nisi excutitur, et materiam aliquam prehendat? Ne igitur pete, quomodo sine aliqua materia scintillæ accendantur: nam et ibi quædam est materia: collisus enim acris inter illa quæ colliduntur, ille quasi materia scintillis excussis, in quo et ignis suam efficacitatem manifestat. Intolerabilis est, ut qui nullam aliam habitudinem habeat ad materiam, nisi ad consumendam eam; juxta quam significationem dicitur etiam ἀβίωτος, id est quod cum ea vivi non possit, non quia contemptor est rerum, sed quia vita abutitur. Hoc autem sensu dici ἄσχετον seu intolerabilem, et non ἀκράτητον, id est incontinentem, ex eo manifestum, quod iterum dicit ἀκράτητον, seu teneri nescium. Invisibilis etiam est, quando sine aliqua materia consideratur. Per se omnia domat, tanquam a semetipso prævalens, et non ab alio motus; propriissima autem ejus differentia est calor, ex quo etiam in aliis motus fit. Immutat alteratque ad suam operationem illa quibus insederit: nam et ferrum ignitum urit. Quoquomodo accedentibus se communicat: id enim quod apponitur pro ratione vicinæ vel remotæ propinquitatis ignescit. Renovat, in quantum calidus est: siquidem senectus frigida est et difficulter movetur, juvenus vero calida est; et fervide agit quisquis opera facit juvenilia. Nam etiam, secundum hoc, quidquid in nobis calidum est, ignitum seu vivificum dicitur, quia secundum hoc juvenescimus. Lucidus est, et ipsius illuminatione per se abscondi nequit. Neque vero mihi objeceris extrinseca velamina; ipse enim rursus in se lucidus manet, etsi millies tegatur. Teneri nequit: nam licet in materia contineatur, non tamen ut servet illam, illique uniatur, sed ut ea consumpta recedat, impermistus: cui enim misceri possit, cum eo omnia subigantur, cunctaque consumantur? Discernendi vim habet: siquidem materias ut ab argento plumbum discernit. Immutabilis est, quatenus impossibile est manente subjecto, hoc est eadem ignis natura, **139** mutari ipsum in proprietatibus, velut eum fieri rotundum vel angularem, quod in terrestribus invenire licet; aut aeris proprietates admittere, sicut per evaporationem corrumpi; vel condensari, vel sicut aquam mutationes suscipere. Sursum fertur, sed celeriter in altum serpens, nullam sustinet dejectionis vilitatem. Semper movetur, sive secundum universi motum circularem, sive quod semper

¹⁰ L, κατ' αὐτὸ. Ed. PATR.

ibidem moveatur materiam consumendo, quodammodo significans se materiam aversari, et cito velle ejus vinculum abrumpere. Seipso movetur: hunc enim et unum ad supera motum habet. Movet alia per calorem suum, uti supra diximus. Comprehendendi vi pollet: neque enim materiam subintrando consumit, sed circa illam versatur et amplectitur. Quod si inquiras de his quæ intrinsecus igne liquescunt, scito, etiam ibi ex parte aliquem complexum existere, per quem res subjecta collique- scat; sic enim etiam incomprehensus dicitur. Etsi enim interius in quibusdam rebus reperitur, verumtamen et ibi circumplectitur conjunctam sibi et quam consumit materiam, et ab ea minime continetur. Non eget altero: neque enim miscetur neque confunditur cum aliquo alio elemento, uti aqua et terra; quapropter etiam in elementis aliqui ipsum monousium, seu in *substantia solitariam* nuncuparunt. Clam se amplificat: secundum enim multiplicem proportionem augetur; neque enim rationem, quam habet præambusta materia ad assumptam eandem, etiam habet ignis qui in illa est, ad ignem qui in hac est; neque rationem, quam habet assumpta materia ad utramque, scilicet ad seipsam et ad eam quæ antea continebatur, eandem etiam rationem habet ignis qui postea accensus est, ad eum qui accensus ex utraque materia. Idcirco dixit *latenter*, quoniam si apposita materia sit exilis, et valde multum id quod accensum est, in capaci materia suam indicat majestatem: siquidem omnivox est, et nulli pareit: id quod siccius est cito apprehendit; id quod humidius est, sensim ad sui susceptionem aptum efficit: calorem conciliat, frigus fervefacit; et simpliciter quidlibet est virtute, est efficax, potens, omnibus invisibiliter adest, aspersus omni rei; et dum videtur non esse, negligitur, terribilis est et intolerabilis. Attritu velut in- tagine quadam, subito ut subjecto connaturalis apparet, et rursus incontinentem avolat, sicut videre licet in scintillis e silice **140** excussis. In omnibus sui communionibus, calefaciendo, urendo, astringendo, illuminando, cæterisque minime minuitur. Complures item alias quis invenire posset ignis proprietates, velut quasdam divinæ efficacitatis imagines, ad quas periti rerum divinarum cælestes divinam, quantum fas, imitationem declarantes, dum

§ III. Cur autem humanas formas iis ascribunt? **D** propter vii. intelligendi. Angeli enim toti mentes sunt; et quoniam a Deo illustrantur, intelligendi vi pollet. Quin et homines quoque mentem habent animæ ducem, in qua primum Dei illustratio oritur, atque ita spiritalis efficitur; tum quod homo videndi vires habeat ad anteriora conversas, (qui enim, juxta prophetam, non est *gravi corde* ⁶, supra spectat, præ cæteris animantibus quæ terram contuentur, et videndi vires humi defixas habent); tum etiam propter formæ rectitudinem et erectio-

⁶ Psal. iv, 5.

A γὰρ καὶ μίαν τὴν πρὸς τὰ ἄνω κίνησιν ἔχει. Κινητικὸν ἐτέρων· κατὰ τὸ θερμὸν ἑαυτοῦ, καθὼς ἀνωτέρω ἐλέγομεν. Περιληπτικόν· οὐδὲ γὰρ ἐντὸς τῆς ὕλης χωροῦν δαπανᾷ, ἀλλὰ περὶ αὐτὴν εἰλείται, καὶ περιδράττεται. Εἰ δὲ γε ἀποροίης περὶ τῶν ἐνδοθεν τῶ πυρὶ σμυχομένων, ἴσθι, ὅτι κάκεισε μερική τις περίληψις γίνεται, καθ' ἣν τὸ ὑποκαίμενον ὑποσμούχεται· οὕτω γὰρ καὶ ἀπερίληπτον λέγεται. Εἰ γὰρ καὶ ἐντὸς εὐρίσκεται ἐν τισιν, ἀλλ' οὖν κάκεισε περιέχει τὴν προσεχῆ, καὶ ἣν δαπανᾷ ὕλην, οὐ παρ' αὐτῆς περιέχεται. Ἀπροσδεὲς ἐτέρου· οὔτε γὰρ μίγνυται οὔτε κίρναται ἐτέρω τινὶ στοιχείῳ, ὡς τὸ ὕδωρ καὶ ἡ γῆ, διὸ καθ' ἐν στοιχείοις μονοούσιον αὐτὸ τινες κεκλήκασι. Λανθανόντως αὐξητικὸν ἑαυτοῦ· κατὰ γὰρ πολλαπλασίονα ἀναλογίαν αὐξάνεται· οὐδὲ γὰρ ὅν λόγον ἔχει τυχὸν ἢ προκαίομένη ὕλη πρὸς τὴν προσλαμβανομένην, οὕτω καὶ τὸ ἐν ἐκείνῃ πῦρ, πρὸς τὸ ἐν ταύτῃ πῦρ· οὐδὲ ὅν λόγον ἔχει ἢ προσλαμβανομένη ὕλη πρὸς τὴν συνάμφω, ἑαυτὴν τε καὶ τὴν προκατεχομένην, τὸν αὐτὸν λόγον ἔχει καὶ τὸ ὕστερον ἀναφθὸν πῦρ πρὸς τὸ ἐκ τῆς συνάμφω ὕλης ἐξανασπτόμενον. Διὰ τοῦτο εἶπε *λανθανόντως*, ὅτι τυχὸν ἢ προστιθεμένη ὕλη ὀλίγη, καὶ τὸ ἀναπτόμενον πάμπλου, πρὸς τὰς ὑποδεχομένας ὕλας ἐκφαίνον τὴν μεγαλειότητα· παμφάγον γὰρ ἐστὶ, καὶ οὐδενὸς φείδεται τοῦ ξηροτέρου ταχέως ἀντιλαμβάνεται· τὸ ὑγρότερον κατ' ὀλίγον πρὸς τὴν οἰκείαν ὑποδοχὴν ἐπιτήδειον ἀπεργάζεται· τὸ θερμὸν οἰκειοῦται, τὸ ψυχρὸν ἐκπυροῖ· καὶ ἀπλῶς παντοῖόν ἐστι κατὰ τὴν δύναμιν, καὶ δραστήριον δυνατόν, ἅπασιν πάρεστιν ἀσράτως κατεσπαρμένον ἐν τῷ παντί· καὶ δοκοῦν μὴ εἶναι, ἀμελεῖται, τὸ φοβερόν τε καὶ ἀνυπόστατον. Ἡ τριψὶ δὲ καθάπερ τινὲς ζητήσῃ ἐξαίφνης ὡς συμφύες τῷ ὑποκειμένῳ ἀναφαίνεται, καὶ αὐθις ἀκαταλήκτως ἀφίπταται, καθὼς ἐστὶν ὄρα ἕν τοις ἀπὸ τοῦ λίθου σπινθήρσιν. Ἐν πάσαις ταῖς αὐτοῦ μεταδόσεσι, τῇ θερμῇ, τῇ καυστικῇ, τῇ στεγνωτικῇ, τῇ φωτιστικῇ, καὶ ταῖς ἄλλαις ἀμείωτον. Καὶ πολλὰς τις ἂν εὔροι τὰς τοῦ πυρὸς ιδιότητας, εἰκόνας τινὰς τῆς θεαρχικῆς ἐνεργείας, πρὸς ἃς καὶ τὰς οὐρανίας δυνάμεις οἱ θεόσοφοι διαπλάττουσιν, ἐμφαίνοντες αὐτῶν, καὶ κατὰ τοῦτο τὸ θεοειδὲς καὶ ὡς ἐφικτὸν θεομίμητον, ὅτι ταῖς εἰκόσι, καθ' ἃς τὸ θεῖον εἰκονίζεται, ταῦταις χρῶνται καὶ ἐπὶ τῶν οὐρανίων δυνάμεων.

virtutes effingunt, per hoc illarum deformitatem ac iisdem imaginibus, quibus divinum Numen ex-

§ III. Διὰ τί δὲ ἀνθρωπομόρφους ἀναγράφουσι; διὰ τὸ νοερόν. Οἱ μὲν γὰρ ἄγγελοι, τὸ πᾶν νόες εἰσὶ· καὶ ἐν τῷ παρὰ Θεοῦ ἐλλάμπεσθαι νοερὸν ἔχουσι. Καὶ οἱ ἀνθρωποὶ νοῦν τὸν ἡγεμόνα τῆς ψυχῆς, εἰς ὃν πρώτως καὶ ἡ θεία ἔλλαμψις γίνεται, καὶ νοερὸς οὗτος ἀποκαθίσταται· ἕτερον διὰ τὸ πρὸς τὸ ἄναπτε, ἔχειν τὰς ὀπτικὰς δυνάμεις τὸν ἀνθρώπον (ἀνανεῦει γὰρ ὁ μὴ κατὰ τὸν προφήτην *βαρυκάρδιος*, ἄνω τῶν ἄλλων ζώων, καὶ εἰς γῆν βλέπόντων, καὶ τὰς ὀπτικὰς δυνάμεις πρὸς τὸ κάταντες ἔχόντων), ἄλλο διὰ τὸ τοῦ σχήματος εὐθύ καὶ ὀρθιον (ἰθυτενεῖς γὰρ πρὸς

τὰ ἄνω καὶ οἱ θεοὶ ἄγγελοι, ὅπου γε καὶ τῶν ἀνθρώπων οἱ τὰ ἄνω ζητούντες ὡς φοίνικες ἀνθεῖν λέγονται, καὶ ὡς κέδροι πληθύνεσθαι), καὶ διὰ τὸ κατὰ φύσιν ἀρχικὸν καὶ ἡγεμονικὸν τῶν ἀνθρώπων, κατ' εἰκόνα πλασθέντων Θεοῦ καὶ ὁμοίωσιν (περὶ ὧν λέγεται· Καὶ ἀρχέτωσαν τῶν ἰχθύων καὶ τῶν πετεινῶν τοῦ οὐρανοῦ), καὶ διὰ τὸ αἰσθητικὸν μὲν ὀλίγον ἔχειν τὸν ἄνθρωπον, ὡς πρὸς τὰς λοιπὰς τῶν ἀλόγων ζώων δυνάμεις, κρατητικὸν δὲ πάντων τῆ τοῦ νοῦ δυνάμει, καὶ τῆ κατὰ λογικὴν ἐπιστήμην ἐπικρατεία. Τοῦτο δὲ ἐστὶ τοιοῦτον, ὅτι οἱ ἄνθρωποι ὀλίγον τὸ κατ' αἴσθησιν ἔχουσι πρὸς τὰ ἄλλα ζῶα· τὰ μὲν γὰρ ἄλογα τὸ πᾶν αἰσθησίς εἰσι· δι' ἧς καὶ διοικούνται ἀνόητα ὄντα. Ἐν ἡμῖν δὲ βραχὺ τὸ αἰσθητικόν· οὐ γὰρ δι' αὐτοῦ συνιστάμεθα, ἀλλὰ διὰ τοῦ νοεροῦ. Ἐπὶ δὲ τῶν ἀγγέλων οὐδὲ τὸ βραχυτάτον ἐστὶ τῶν αἰσθησεων, ἀλλὰ τύπος βραχὺς ἐκείνων τὰ καθ' ἡμᾶς. Ὡς γὰρ οἱ ἄγγελοι, μὴ κεχηρημένοι τοῖς καθ' ἡμᾶς αἰσθητηρίοις, κατὰ πολὺ ὑπερέχουσι τῷ περιόντι τῆς νοεραῆς δυνάμεως· οὕτω καὶ οἱ ἄνθρωποι τῆ τοῦ νοῦ ὑπεροχῇ, καὶ τῆ λογικῇ ἐπιστήμῃ, τῆς ἀλόγου φύσεως κρατοῦσι. Τὰ γοῦν ἄλογα, μὴ ἔχοντα τὸν νοῦν, εἰκότως δραστηκώτερα καὶ ὀξύτερα κατὰ τὰς αἰσθήσεις εἰσιν, ὡσπερ καὶ τὰ φυτὰ, μὴ ἔχοντα αἰσθησιν, κατὰ τὰς φυσικὰς ἐνεργείας, τὴν θρεπτικὴν, τὴν αὐξητικὴν, καὶ τὴν τοῦ γεννᾶν τὸ ὅμοιον, ἐνεργεστέρας ἔχουσι. Διὰ τοῦτο γὰρ καὶ ζώου κολοβωθέντος κατὰ τι, οὐ δύναται ἀναθῆλαι τὸ λείπον μέρος· φυτοῦ δὲ μέρους ἐκκαπέντος, ἡ ἀναθήλησις πλείων γίνεται, ὡς πλεοναζούσης ἐν τούτοις τῆς φυτικῆς δυνάμεως. Διὰ ταῦτα τοίνυν πάντα τὸ ἀνθρωπόμορφον ἀναγράφουσι, καὶ διὰ τὸ φύσει τῆς ψυχῆς ἀδούλωτον καὶ αὐτεξούσιον, ὃ καὶ αὐτὸ ποσοδὸν τοῖς ἀγγέλοις γινώσκειται.

Ἔστι δὲ καὶ καθ' ἕκαστον τῶν ἀνθρωπίνων μερῶν εἰκόνας ἄρμοδιους ἐξευρεῖν πρὸς τὰ οὐράνια τάγματα. Καὶ πρῶτον ἐκ τῶν αἰσθησεων. Ὅθεν καὶ αἱ μὲν ὀπτικαὶ δυνάμεις, ἐπεὶ διείδεις εἰσι, καὶ ἀπαλόν, καὶ ὑγρὸν, καὶ οὐκ ἀντίτυπον τὸ αἰσθητήριον ἔχουσι, τὴν πρὸς τὰ θεῖα τῶν ἀγγέλων δηλοῦσι διειδεστάτην ἀνάνευσιν, καὶ τὴν ἀπαλὴν, καὶ ὑγρὰν, καὶ οὐκ ἀντίτυπον ὑποδοχὴν τῶν θεῶν ἐλλάμψεων, τὴν ὀξυκίνητον, καὶ καθαρὰν, καὶ ἀναπεπταμένην πρὸς τὴν ὑποδοχὴν τοῦ θεοῦ φωτός.

Αἱ τῆς ὁσφρήσεως δυνάμεις τὸ ἀντιληπτικὸν τῆς εὐώδους διαδόσεως, καὶ τῶν μὴ τοιούτων διακριτικὸν ἐν ἐπιστήμῃ· οὐκ ἤκουσας γὰρ, ὅτι καὶ Θεῷ λογίζεται βδέλυγμα τὸ παρὰ τῶν ἀναξίων προσφερόμενον θυμίαμα; Τοῦτο ἡγοῦνται βδέλυγμα καὶ τὰ οὐράνια τάγματα, καὶ ὀλικῶς ἀποφεύγουσι.

Τὰ ὄτα τὸ μετοχικὸν δηλοῦσι, καὶ τὸ γνωστικῶς ὑποδεκτικὸν τῆς θείας ἐπιπνοίας· ἡ γὰρ πνοὴ διὰ τῶν ὠτων γινώσκειται. Πνοὴν δὲ λέγει τὸ θεῖον καὶ πνευματικὸν χάρισμα, καθὼς καὶ ἐν τῷ Ἰωβ εὑρηται λέγοντι· Πνοὴ δὲ Παντοκράτορος ἡ διδάσκουσά με.

^a Gen. 1, 26. ⁱ Job xxxii, 8.

A nem. (angeli enim divini ad superna sunt erecti, unde et homines qui superna spectant, ut phœnices florere, et tanquam cedri multiplicari perhibentur); tum etiam propter hominum naturalem principandi et imperandi prerogativam, ut qui ad imaginem et similitudinem Dei facti sunt (de quibus dicitur: Et præsent piscibus, et volucris cœli ^b); tum quod homo, quamvis sensu quidem cæterorum comparatione brutorum, minime valeat, omnibus tamen imperet præstanti vi mentis, ac rationalis scientiæ dominatu. Hoc autem ita se habet, quoniam homines parum quid de sensu habent, respectu aliorum animalium: bruta enim prorsus sunt sensus, quo etiam reguntur, cum sint irrationalia. In nobis autem modicum quid est sensibile: neque enim

B ex eo constamus, sed ex intellectu. In angelis autem neque minimum quid est sensuum, verum nostratia sunt rudis illorum figura. Quemadmodum igitur angeli cum non utantur iis quibus nos sensuum instrumentis, plurimum antecellunt intelligentiæ copia facultatis; sic etiam homines mentis excellentia et ratiocinali scientia irrationalem superant naturam. Bruta itaque, quæ mente carent, merito efficaciora sunt et celeriora secundum sensus; quemadmodum et plantæ, quæ sunt sensu destitutæ, vegetativas **141** facultates, ut altricem et auctricem et sui similis generatricem, habent efficaciores. Idcirco enim animali mutilato pars abscissa nequaquam iterum potest repullulare; plantæ vero, si pars resecta sit, repullulatio fit uberior, ita ut in his vegetativa vis abundet. Propter hæc itaque omnia humana forma angelos depingunt, et propter naturalem animæ ingenuitatem et arbitrii libertatem, quæ et in angelis agnoscuntur.

Quin, licet etiam ex singulis humanis membris aptas imagines cœlestibus ordinibus accommodare. Et primum e sensibus. Unde videndi quidem facultates, cum perspicaces sint, et tenerum, et liquidum, et nequaquam reluctansem sensum habeant, declarant angelorum perspicacissimam ad divina susceptionem, et teneram, liquidamque, minimeque refragantem divinorum luminum susceptionem; quæ velox sit et pura; et expansa ad divini luminis exceptionem.

D Olfactus vires significant fragrantibus distributiones excipiendi facultatem, et perite discernendi ea quæ non sunt ejusmodi: nunquid enim non audiisti, quod Deus abominationi habeat incensum quod ab indignis offertur? Idem etiam abominationi habent ordinationes cœlestes, et omnino fugiunt.

Aures designant divinæ inspirationis participationem, et ejusdem scientificam susceptionem: inspiratio enim auribus dignoscitur. Inspirationem autem vocat divinam ac spiritalem gratiam, uti etiam reperitur in Jobo dicente: *Inspiratio autem Omnipotentis docet me* ⁱ.

Gustus indicat spiritualium ciborum, scilicet divinarum explicationum, repletionem ac saturitatem, atque insuper divinorum rivulorum ac portionum deliciosarum susceptionem : sicut enim cibus spiritualis est, sic et potus illi proportionatus est.

Tactiles facultates signant vim dignoscendi quid prosit vel quid obsit : hoc autem est in nobis multiplex secundum varias qualitates, ut calidum, ut frigidum, atque iterum ut asperum, ut leve; et rursus, ut durum, ut molle; iterumque ut grave, ut leve, et secundum alias plurimas qualitates.

Palpebræ et supercilia visum conservant, unde designant ibi custodiam intelligentiarum

Ætatis pubescentia cum vitæ tum **142** virtutis eorum vigorem declarat; vita enim eorum immortalis est, et virtus stabilis.

Dentes signant id quod discernit illustrationes : quælibet enim cœlestium essentiarum uniusmodi intelligentiam sibi traditam, pro inferioris ductu captivæque, provide distribuit multiplicatque.

Humeri declarant id quod similes motus efficit; ulnæ vero vim operandi, et manus exsequendi potentiam.

Cor symbolum est vitæ deiformis : sicut enim ex corde vires corpori distribuuntur, sic ex his vitalis vis in ea quæ providentia reguntur distribuitur.

Pectora (cum pectus, Græce στέρον ἐκ τοῦ στερῆ-
ροῦ, id est ex firmo derivetur, et ad subjecti cordis custodiam formatum sit) designant vim insuperabilem et conservatricem vitæ istiusmodi.

Dorsa vero, quia continent insitam virtutem, sicut etiam omne onus corpori impositum, humeris imponi dicitur : unde et pœsis universa onus humeris imponit; ait enim Homerus :

Et ab humeris arma deponabant;

ideirco dorsa significant id quod vires continet, interiores scilicet ac vitales.

Pedes vim motricem insinuant, et cursum sempiterni motus quo ad divina euntur : nam ideirco etiam a theologia pedes eorum alati finguntur. Ala siquidem sursum elevat, et leve esse declarat id quod alatum est. Divini itaque illastresque angeli ab omni re terrestri eximuntur ac perpetuo ad anteriora et excelsa promoventur. Rursum vero illa quæ in humeris est alarum levitas, proprie designat eorum agilitatem, quæ sine admistione gravitatis prompte sursum fertur.

Nuditas vero calcæorumque privatio virtutem eorum abstractam denotat, et a rebus infimis expeditam et liberam, juxta illud : *Solve calcæamenta de pedibus tuis, locus enim, in quo stas, sanctus est* i. Nudipes enim liber est ad omni extrinseco impedimento. Spiritus itaque nudipedes

Ἡ γευστική τὴν τῶν νοητῶν τροφῶν, δηλονότι τῶν θεῶν εἰσηγήσεων ἀποπλήρωσιν καὶ τὸν χορτασμὸν, καὶ ἔτι τῶν ὀρεγτῶν καὶ πόσεων τῶν καὶ αὐτῶν θεῶν καὶ τροφίμων ὄντων· ὡς γὰρ ἡ τροφή νοητῆ, καὶ ἡ πόσις ἀνάλογος.

Αἱ ἀπτικαὶ δυνάμεις δηλοῦσι τὸ διαγνωστικὸν τοῦ προσφουῶς ἢ καὶ βλέπτοντος· τοῦτο δὲ ἐστὶν ἐν ἡμῖν πολλαχῶς τε καὶ κατὰ πολλὰς ποιότητας· ὅτι θερμὸν, ὅτι ψυχρὸν· καὶ αὔθις ὅτι τραχὺ, ὅτι λεῖον· καὶ πάλιν ὅτι σκληρὸν, ὅτι μαλακὸν· καὶ αὔθις ὅτι βαρὺ, ὅτι κοῦφον· καὶ κατ' ἄλλας πολλὰς ποιότητας.

Τὰ βλέφαρα καὶ αἱ ὄφρυες τὸ ὀρατικὸν φρουροῦσιν, ὅθεν δηλοῦσιν ἐκείσε τὸ φρουρητικὸν τῶν νοησεων.

Τὸ νεανικὸν τῆς ἡλικίας, τὸ ἐπακμάζον τῆς ζωῆς αὐτῶν, καὶ τῆς δυνάμεως· ἡ γὰρ ζωὴ ἀτελεῦτης, καὶ βεβαία ἡ δύναμις.

Οἱ ὀδόντες, τὸ διαιρετικὸν τῆς ἐλλάμφεως· ἐκάστη γὰρ τῶν οὐρανίων οὐσιῶν τὴν δωρουμένην ἐνοειδῆ ἔνωσιν, προνοητικῶς ὡς ἂν χωρηθῆ, καὶ τῇ ὑποδεεστέρα, διαίρει καὶ εἰς πλῆθος ἀποκαθίστησιν.

Οἱ ὦμοι τὸ ποιητικὸν τῶν τοιοῦτων κινήσεων· αἱ ὠλένας τὸ ἐνεργητικὸν· καὶ αἱ χεῖρες τὸ δραστηρίον.

Ἡ καρδία σύμβολόν ἐστι τῆς θεοειδοῦς ζωῆς· ὡς γὰρ ἐκ τῆς καρδίας διασπείρονται αἱ δυνάμεις τῷ σώματι, οὕτως ἐκ τούτων ἡ ζωτικὴ δύναμις εἰς τὰ προνοούμενα διαδίδεται.

Τὰ στέρνα (ἐπεὶ στέρον ἐκ τοῦ στερῆροῦ ἐτυμολογεῖται, καὶ εἰς φυλακὴν πέπλασται τῆς ὑποκειμένης καρδίας,) διὰ τοῦτο δηλοῦσι τὸ ἀδάμαστον καὶ τὸ φρουρητικὸν τῆς τοιαύτης ζωῆς.

Τὰ νῶτα, ἐπεὶ συνεχτικὰ εἰσι τῆς ἐμφύτου δυνάμεως, ἐξ οὗ καὶ πᾶν βᾶρος τῷ σώματι ἐπικείμενον, τοῖς ὦμοις ἐπικεῖσθαι λέγεται· ὅθεν καὶ ἡ ποιήσις τὴν τῶν ὄλων βαρῦτητα τοῖς ὦμοις ἐπιτίθησι· λέγει γὰρ ὁ Ὅμηρος,

... καὶ ἀπ' ὦμων τεύχε' ἔλοντο i,

διὰ τοῦτο τὰ νῶτα δηλοῦσι τὸ συνεχτικὸν τῶν δυνάμεων, τῶν ἐμφύτων δηλαδὴ καὶ ζωογόνων.

Οἱ πόδες τὸ κινήτικὸν καὶ ἐντρογῆς τῆς περὶ τὰ θεῖα πορευτικῆς ἀεικινήσιος ὑποσημαίνουσι· διὰ τοῦτο γὰρ καὶ πτερωτοὶ πόδες παρὰ τῆς θεολογίας πλάττονται. Τὸ γὰρ πτερὸν ἀνάγει, καὶ κοῦφον δεικνύει τὸ πτερουστόμενον. Ἐξήρηται οὖν παντὸς χαμαιζήλου, καὶ ἀεικινήτως ἔχουσι πρὸς ἀναγωγὴν οἱ θεοὶ καὶ πανευκλεεῖς ἄγγελοι. Ἰδίως δὲ πάλιν ἡ τῶν περὶ τοὺς ὦμους πτερῶν ἐλαφρία δηλοῖ τὸ ἀβαρῆς αὐτῶν καὶ κοῦφον, καὶ πρὸς τὸ ἀνωφερῆς ἀνεμπόδιτον.

Τὸ δὲ γυμνὸν καὶ ἀνυπόδετον τὸ ἀφρετον αὐτῶν, καὶ πρὸς τὰ κάτω εὐλυτόν τε καὶ ἄσχετον, κατὰ τὸ· Ἀὔσαι τὸ ὑπόδημα ἐκ τῶν ποδῶν σου, ὁ γὰρ τόπος, ἐν ᾧ ἴστασαι, ἄγιός ἐστιν. Ὁ γὰρ γυμνοποδῶν ἐλευθερός ἐστι παντὸς ἐξωτερικοῦ ἐφ' ἑαυτοῦ. Γυμνοποδεῖν μὲν λέγονται καὶ οἱ νόες, ὡς ἐλευθεροὶ τῆς

i *Hom.* vii, 422.) *Exod.* iii, 5.

τῶν ἐκτὸς προσθήκης, καὶ διὰ τοῦτο ἀπρόσθετοι καὶ ἀπλοῖ, κατὰ τὴν ὡς ἐφικτὸν πρὸς τὴν θείαν ἀπλότητα ἀφομοίωσιν.

§ IV. Πολυποίκιλον λέγει τὴν σοφίαν τοῦ Θεοῦ, κατὰ τὸν μέγαν ἀπόστολον Παῦλον. Δοκεῖ δὲ τὰ δύο ἐναντία εἶναι, τὸ τε ἀπλοῦν καὶ τὸ πολυποίκιλον. Ἄλλ' ἔστιν εἰπεῖν, ὅτι τὸ ἀπλοῦν μὲν εἶπεν, ἵνα δηλώσῃ τὸ ἀσύνητον τοῦ Θεοῦ, καὶ τὸ μηδεμιᾶς διπλῆς ἐπιδεόμενον· οὐ γὰρ ἐκ μαθήσεως σοφὸς ὁ Θεός, ἀλλ' αὐτόχρημα σοφία ἐστὶ. Τὸ δὲ πολυποίκιλον, διότι εἰς πολλὰ γνώσεως εἶδη μετατυποῦται διὰ τὴν τῶν ἐλλαμπομένων ἀσθενείαν· ἀρχιερεὺς γὰρ ἐστὶ μέγας, συμπάσχων ταῖς ἡμῶν ἀσθενείαις· ὥστε ἀπλῆ μὲν λέγεται σοφία Θεοῦ κατὰ τὴν φύσιν, πολύτροπος δὲ κατὰ τὴν πρόνοιαν. Ἐπειδὴ τρῖνον αὕτη καὶ τοὺς ἀσχεπεῖς φυσικῶς ἀμφιέννυσι, καὶ σκευὴ τινὰ δίδωσι περιφέρειν αὐτοῖς· φέρει καὶ τὰ τοιαῦτα ἱερά προβλήματά τε καὶ ὄργανα, ὡς ἡμῖν ἐστὶ δυνατόν, ἀναπτύξωμεν. Τὴν μὲν γὰρ φανὴν καὶ πυρώδη ἐσθῆτα, καθὼς παρὰ Ἰεζεκιήλ καὶ Δανιήλ εὕρηται, ὑπολαμβάνω σημαίνειν, τὴν μὲν πυρώδη ἐσθῆτα τὸ θεοειδές, κατὰ τὴν τοῦ πυρὸς εἰκόνα καθὼς ἐλέγομεν, τὴν δὲ φανὴν καὶ φωτεινὴν τὸ φωτιστικόν. Ἐπεὶ δὲ καὶ ἡ ἐσθῆς κτήμᾳ τί ἐστὶ, καθόλου περιέχει τὸ σῶμα, ὅθεν καὶ ἀμπεχόνη λέγεται, ἐπὶ δὲ τῶν κτημάτων τε καὶ χρημάτων αἱ ἀφ' ἐτέρου εἰς ἄλλον κληρονομίαι γίνονται, ὅρα τί λέγει ἐνταῦθα πρὸς ταῦτα ὁ ἅγιος. Διὰ τί ἐσθῆς; Διὰ τὰς ἐν οὐρανῷ λήξεις καὶ κληρονομίας, κατὰ τὸ· *Δεῦτε οἱ εὐλογημένοι τοῦ Πατρὸς μου, κληρονομήσατε τὴν ἡτοιμασμένην ὑμῖν βασιλείαν ἀπὸ καταβολῆς κόσμου*. Τίς δὲ ἡ βασιλεία; Πάντως ἐκεῖνο τὸ θεῖον καὶ ἀδιάδοχον φῶς· λήξιν γὰρ τὴν κληρονομίαν οἱ παλαιοὶ ἔλεγον· ὅθεν καὶ ληγάτοι, καὶ ληγατάριοι καὶ ληξιαρχικὸν γράμμα, τὸ διδόμενον τοῖς ὑπὲρ τὰ δεκαοκτὼ ἔτη οὔσι τῶν κληρονόμων, εἰς τὸ ἄρχειν τῆς οικείας κληρονομίας, διὰ τὸ τῆς ἡλικίας τέλειον. Καὶ ταῦτα μὲν διὰ τὴν ἐσθῆτα· μᾶλλον δὲ ἡ ἐσθῆς διὰ ταῦτα παραλαμβάνεται. Διὰ δὲ τὸ φανὸν καὶ πυρώδες, καὶ ἐτι τὴν καθόλου περιοχὴν τῆς ἐσθῆτος λέγει ὅπου τὸ φῶς. Ποῖον φῶς; Καὶ τὸ καθόλου ἐκλάμπον, καὶ τὸ καθόλου ἐκλαμπόμενον· ἀλλ' ἐκεῖνο μὲν, ὅπερ ἐστὶν ἡ θεῖα φύσις, νοητῶς ἐκλάμπει· τοῦτο δὲ, ὅπερ ἐστὶν ἡ ἀγγελικὴ, νοερῶς ἐκλάμπεται· νοητὸν μὲν γὰρ ἐστὶν, ἅτε ἐκεῖνο τυγχάνον τὸ νοούμενον· νοερὸν δὲ, τὸ ἐκλαμπόμενον καὶ νοοῦν. Τέως δὲ, κἀκεῖνο καθόλου ἐκλάμπον, καὶ δίχα τινὸς φειδώλιας τε καὶ γλισχρότητος, καὶ τοῦτο καθόλου ἐκλάμπεται, εἰ καὶ τὸ ἐφικτὸν ὑποδέχεται (οὐδὲ γὰρ τὸ μέτριον ὑποδέχεται, διότι μετρίως ἐκλάμπεται, ἀλλ' οὕτω λέγεται τὸ μέτριον ὑποδέχεται, ὅτι καθόλου ἐκλάμπεται, καὶ τὸ ἐγγυροῦν προσλαμβάνει)· ἐκεῖνο γὰρ ἦν ἂν τῆς τοῦ ἐκλαμπόντος, ὡς ἂν τις εἴποι, φειδώλιας καὶ τοῦ φθόνου, ἅπερ πόρρω εἰσι τῆς θείας καὶ μακαρίας φύσεως· τοῦτο δὲ πάντως ἐστὶ τῆς τῶν ὑποδεχομένων δυνάμεως. Ἡ δὲ ἱερατικὴ στολὴ παραλαμβάνεται διὰ τὸ προσάγειν τοὺς τῶν ἀνθρώπων ἀξίους πρὸς τὰ

A dicuntur, tanquam liberi ab extrinseco additamento, atque ideo expediti simplicesque, secundum eam quæ divinæ simplicitatis dari potest similitudinem.

§ IV. Multiforem porro vocat Dei **143** sapientiam, juxta magnum apostolum Paulum. Simplex autem et multifarium videntur esse duo contraria. Verum, dicere licet, simplicem quidem dixisse, ut ostenderet Deum esse sine compositione, et nulla duplicitate indigere: neque enim discendo Deus sapiens fit, sed est reapse sapientia. Multiforem vero, quia in multas cognitionis species, propter eorum qui illustrantur imbecillitatem, transformatur: pontifex enim magnus est, qui nostris infirmitatibus compatitur; ita ut Dei quidem sapientia dicatur simplex secundum naturam, multimoda vero secundum providentiam. Cæterum cum hæc quoque natura sua nudos cooperiat, et quædam iis instrumenta circumferenda tradat; agendum etiam ista sacra operimenta et instrumenta, prout possumus, explicemus. Ac lucidam quidem igneamque vestem, ut apud Ezechielem et Danielelem reperitur, arbitror significare, quatenus nimirum est ignea, deformitatem, juxta istam ignis imaginem de qua egimus; quatenus vero est splendida, et lucidam vim illuminandi. Cum autem etiam vestis possessio, seu supellex quædam sit quæ totum corpus ambit, unde et amictus seu indumentum dicitur; possessionum autem et supellectilium ab alio ad alium hæreditates deriventur, observa quid sanctus hic ad hæc dicat. Ad quid vestis? Propter sortes et hæreditates cæli, juxta illud: *Venite, benedicti Patris mei, possidete paratum vobis regnum ab origine mundi* &c. Quodnam porro regnum? Illud utique divinum sempiternumque lumen: antiqui enim λήξιν, id est sortem, appellabant hæreditatem; unde etiam legati, et legatarii, scriptumque legatarium, quod hæredibus datur qui jam decimum octavum annum excesserunt, ut hæreditatis suæ administrationem ac gubernationem propter ætatis perfectionem adeant. Atque hæc quidem propter vestem; quin potius vestis propter hæc assumitur. Propter splendorem autem atque igneam qualitatem, totius etiam vestis amplitudinem quasi lucem esse ait. Qualem lucem? Quæ nimirum per totum illustrat, et per totum illustratur: atque illa quidem quæ divina natura est intelligibiliter illustrat; hæc vero quæ angelica est intelligendo illustratur: intelligibile siquidem illud est quod intelligitur, intelligens vero id quod illustratur et intelligit. Itaque per totum illud illustrat sine ulla parcimonia vel contractione, **144** et hoc per totum illustratur, etsi, quantum fas est, suscipiat (neque enim quod mensuratum est suscipit, quia mensurate illustratur, sed sic dicitur moderatum quid suscipere, quatenus per totum illustratur, et quantum capere potest, accipit): nam illud illustrantis esset, ac si quis diceret, parcimonix vel invidiæ, quæ procul absunt a divina

beatæque naturæ; hoc autem omnino facultatis est suscipientium. Porro stola sacerdotalis assumitur, quæ quod adducant homines qui merentur ad divina spectacula mysteriaque; sicut etiam hic usuvenit sacerdotibus, per quos baptismus, expiatio, illustratio, manus impositio, benedictioque confertur, sit ac sanctificata.

Zonæ autem, quemadmodum hic membra genitalia renescunt succingunt, sic et ibi secundas eorum virtutes custodiunt: divinos enim splendores suos quasi fetus quosdam, cum unus ordo aliis, tum omnes nobis manifestant; quin et collectum suum habitum ad unum convertunt, sic ut intellectio eorum maneat indivulsa, tametsi aliis communicetur: sine lapsu enim et cum decore circumvolvitur, quod etiam zonæ accidit, tametsi communicetur. Quemadmodum enim unitas communicata rursus manet eadem, et non excidit, et circum semetipsam revolvitur, quando verbi gratia dicitur unus denarius, et unus centenarius, et unus millenarius; sic et illa divina notio dum participatur, simplex in se manet, et non excidit.

§ V. Virgæ symbolum sunt regni, et recte, juxta illud: *Virga directionis, virga regni tui*¹. Significant itaque regiam dignitatem, et a terrena servitute libertatem. Cum autem rectum sit, quod ex æquo signis suis respondet, et ex æquo terminat, virgarum rectitudo declarat eos recte cuncta determinare; nihil enim cum curvitate aliqua perficiunt.

Hastæ et secures denotant vim inæqualia seu materialia dividendi: dividunt enim a malo bonum. Nam hæc est discernendi vis, quæ acumen habet ut hasta, et activitatem efficaciamque ut secures.

Geometrica vero fabriliaque instrumenta designant, uti diximus, perpendicularum quidem geometricum fundandi et ædificandi, juxta illud: *Unus alterum ædificate*¹, atque insuper perficiendi facultatem: non enim dicitur ædificator, qui fundamentum solum **145** ponit, murum erigit, sed qui domum perficit; domus enim finis est, illa vero principium duntaxat sunt, et ad finem tendunt; nullum autem principium est finibus cœvum, ut neque carina navi; idcirco etiam additur *perficiendi facultatem*, et quæcunque alia, inferiores adducendi et convertendi providentiam concernentia, primis illis insunt et attribuuntur.

Accidit quoque nonnunquam, ut istiusmodi instrumenta divinorum erga nos judiciorum symbola existant. Ac virga quidem pro correctrice disciplina sumitur, ut cum divinus Apostolus ait: *In virga veniam ad vos, an in charitate*²? Pro vindicta vero justitiæ gladius, falx et securis, sicut etiam in sacris Evangeliiis de ficu inutiliter locum occupante refertur. Pro libertate vero ab insidiis hæreditarius funiculus, juxta illud: *Funiculus hæreditatis*³. Pro

θεῖα θεάματα καὶ μυστήρια, καθὼς καὶ ἐπὶ τῶν ἐνταῦθα ἱερῶν ἐστὶ, δι' ὧν τὸ βάπτισμα, δι' ὧν ἡ καθαρσις, ὁ φωτισμὸς, ἡ χειροτονία, ἡ εὐλογία, καὶ ἄλλως διὰ τὸ ἀφιερωμένον καὶ ἡγιασμένον τῆς ἀπάσης ζωῆς αὐτῶν.

præterquam etiam quod tota eorum vita consecrata

Αἱ δὲ ζῶναι, ὡς ἐνταῦθα τὰ γόνιμα μέρη τοὺς νεφροὺς περισφίγγουσιν, οὕτως ἐκεῖσε περιφρουροῦσι τὰς γονίμους δυνάμεις αὐτῶν· ἐκφαίνουσι γὰρ αὐτῶν ὡς οἳ τινὰς γονὰς τὰ θεῖα ἀμαρύγματα, καὶ ἐν πρὸς ἕτερον τῶν ταγμάτων, καὶ πάντα πρὸς ἡμᾶς· καὶ ἐτι συστρέφουσιν εἰς τὸ ἐν, τὴν συναγωγὸν αὐτῶν ἔξιν, ὡς ἂν ἡ νόησις μείνη ἀσκέδατος καὶ ταυτῆ', εἰ καὶ τοῖς ἑτέροις παραπέμπεται. Ἀμετάπτωτος γὰρ συνελίσσεται, καὶ μετ' εὐκοσμίας, ὅπερ καὶ αὐτὸ τῆς ζωῆς ἐστὶ, κἂν καὶ μεταδίδεται. Ὡς γὰρ ἡ μονὰς μεταδιδόμενη πάλιν μένει ταυτῆ' τε καὶ ἀμετάπτωτος, καὶ περὶ ἑαυτὴν συνελίσσεται, ὅτε δηλαδὴ μία δεκάς λέγεται καὶ μία ἑκατοντάς, καὶ μία χιλιοστὺς· οὕτω κάκεινη ἡ θεῖα νόησις, μετεχομένη, ἀπλή τις μένει καὶ ἀμετάπτωτος.

§ V. Αἱ ῥάβδοι, σύμβολον βασιλείας εἰσὶ, καὶ εὐθεῖς, κατὰ τὸ, *Ῥάβδος εὐθύτητος, ἡ ῥάβδος τῆς βασιλείας σου*. Δηλοῦσι τοιγαροῦν τὸ βασιλικόν, καὶ πρὸς τὰ κάτω ἀδούλωτον. Ἐπεὶ δὲ εὐθύ ἐστὶ, τὸ ἐξ Ἰσοῦ τοῖς ἐφ' αὐτοῦ σημείοις κείμενον, καὶ τὸ ἐξ Ἰσοῦ περαιῖνον, τὸ τῶν ῥάβδων εὐθύ, δηλοῖ τὸ περαινεῖν ἐκείνους πάντα εὐθέως· οὐδὲ γὰρ τελοῦσι μετὰ

τινος σχολιότητος. Τὰ δόρατα καὶ οἱ πέλυκες δηλοῦσι τὸ διαιρετικὸν τῶν ἀνομοίων, ἤγουν τῶν ὕλικῶν· διαίρουσι γὰρ τὸ κρεῖττον ἀπὸ τοῦ χειρόνος. Τοῦτο γὰρ ἐστὶν ἡ διακριτικὴ δύναμις, ἡ ὀξεῖα κατὰ τὸ δόρυ, ἡ ἐνεργὴς καὶ δραστηρία κατὰ τοὺς πέλυκας.

Τὰ δὲ γεωμετρικὰ καὶ τεκτονικὰ ὄργανα, καθὼς ἐλέγομεν, σχοινίον γεωμετρικόν, τὸ θεμελιωτικόν, καὶ οἰκοδομητικόν, κατὰ τὸ· *Εἰς τὸν ἕνα οἰκοδομεῖτε*, καὶ ἐτι τὸ τελειωτικόν· οὐδὲ γὰρ λέγεται οἰκοδόμος ὁ θεμελιῶν καὶ κτίζων μόνον, ἀλλ' ὁ τελειῶν τὴν οἰκίαν· ἡ οἰκία γὰρ τέλος ἐστὶν, ἐκεῖνα δὲ ἀρχὴ καὶ πρὸς τὸ τέλος· οὐδεμία δὲ ἀρχὴ συγγενὴς τοῖς τέλει, ὡς οὐδὲ τρόπις τῆ νηΐ· διὰ τοῦτο γοῦν προστίθεται καὶ, *Τὸ τελειωτικόν*, καὶ ὅσα ἄλλα τῆς ἀναγωγῆς προνοίας τῶν πρώτων, καὶ ἐπιστρεπτικῆς τῶν δευτέρων ἐστὶ τε καὶ λέγεται.

Ἔστι δὲ ὅτε ταῦτα τὰ ὄργανα δηλωτικὰ εἰσὶ τῶν εἰς ἡμᾶς κρίσεων τοῦ Θεοῦ. Καὶ εἰς παιδείαν μὲν ἐπανορθωτικὴν ἡ ῥάβδος παραλαμβάνεται, ὡς φησὶν ὁ θεῖος Ἀπόστολος· *Ἐν ῥάβδῳ ἔλθω πρὸς ὑμᾶς, ἡ ἐν ἀγάπῃ*; Εἰς δὲ μετὰ δικαιοσύνης τιμωρίαν τὸ ξίφος, τὸ δρέπανον, καὶ ὁ πέλεκυς, καθὼς καὶ ἐν τοῖς ἱεροῖς Εὐαγγελίοις περὶ τῆς συκῆς τῆς καταργούσης τὸν τόπον φέρεται. Εἰς δὲ ἐλευθερίαν περιστάσεως τὸ κληροδοτοῦν σχοινίον, κατὰ τὸ, *Σχοινίσμα κλη-*

ρονομίας. Εἰς δὲ τέλος παιδείας πάλιν ὁ τέμνων τὰ χαλεπὰ πέλουσ· εἰς δὲ ἐπανάληψιν τῆς προτέρας εὐπαθείας ἢ βράβδος πάλιν, ὡς τὸ· *Ἡ βράβδος σου, καὶ ἡ βακτηρία σου, αὐταὶ με παρεκάλεσαν.* Εἰς δὲ προσθήκην δωρεῶν αἰσθητῶν μὲν καὶ μικρῶν ὅσον κατὰ ἀναλογίαν τοῦ διδόντος, τὸ ἀμυντικὸν καὶ στρατιωτικὸν φόρημα, καθὼς ὠράθη τῷ τοῦ Ναυῆ Ἰησοῦ νοητῶν δὲ καὶ μεγάλων, ἄπερ πολλὰ τοῖς ἀγίοις· καὶ διάφορα ἐξεφάνησαν. Καὶ ὅλως οὐκ ἂν ἀπορήσειεν ὁ διαβατικὸς νοῦς οἰκειῶς ἀρμόσαι τοῖς ἀφανέσι τὰ φαινόμενα.

§ VI. Τὸ δὲ καὶ ἀνέμους αὐτοὺς ὀνομάζεσθαι, κατὰ τὸ, *Ὁ περιπατῶν ἐπὶ πτερύγων ἀνέμων,* τὴν ὀξεῖαν αὐτῶν πτῆσιν δηλοῖ, καὶ σχεδὸν ἀχρόνως ἐπὶ πάντα διήκουσαν. Καλῶς δὲ τίθεται τὸ *σχεδόν*· τοῦτο γὰρ ἴδιον καὶ μόνον Θεοῦ. Ἀχρόνως δὲ εἶπεν, ὅτι ἐπὶ μὲν τῶν αἰσθητῶν, ἔγχρονα καὶ βραδύτερα τὰ γινόμενα· ἐπὶ δὲ τῶν ἀσωμάτων καὶ νοητῶν συντόμως καὶ ἀμελητὶ τελεσιουργεῖται τὸ πραττόμενον. Ἔστιν ἕτερον ἴδιωμα τῶν ἀνέμων, ὅτι παντοῖαν τὴν κίνησιν ἔχουσι, καὶ ἐπὶ παντί. Καλῶς γὰρ ἔχει καὶ ὁ τοῦ ἀέρος ὀρισμὸς κατὰ Πλάτωνα, ὅτι στοιχειόν ἐστιν, οὐ πᾶσαι αἱ κατὰ τόπον κινήσεις κατὰ φύσιν εἰσὶ. Τὸ γὰρ πῦρ ἄνω ἔχει τὴν κατὰ φύσιν κίνησιν, κάτω δὲ τὴν παρὰ φύσιν· ἡ δὲ γῆ καὶ τὸ ὕδωρ ἀνάπαλιν· ὁ δὲ ἀήρ κατὰ φύσιν κινεῖται πανταχοῦ. Τοῦτο νόει καὶ ἐπὶ τῶν θείων δυνάμεων, ὅτι ἄνωθεν μὲν πρὸς τὰ κάτω τὴν θείαν διαπορθμεύουσι βούλησιν, κάτωθεν δὲ πρὸς τὰ ἄνω ἀνάγουσι τὰ δευτέρα, καὶ ἀνατείνουσι ταῦτα, καὶ πάλιν κινεῖνται πρὸς τὴν τῶν ὑφειμένων πρόνοιαν. Εἴποι δ' ἂν τις, ὅτι ἡ τοιαύτη τῶν ἀνέμων ἐπινομία καὶ τὸ θεοειδὲς ἐκφαίνει· ἔχει γὰρ καὶ τοῦτο εἰκόνας θείας ἐνεργείας, καθὼς ἐν ἐτέρῳ συντάγματι παραδέδωκεν, ὃ δὴ οὐ φέρεται σήμερον. Καὶ ἐνταῦθα λέγει, ὅτι τὸ πνεῦμα κινεῖ, καὶ ζωογονεῖ· κατὰ τοῦτο γὰρ καὶ τὸν ἀέρα ἀναπνεόμενον εἰς τὴν τῆς καρδίας ἀναρρίπισιν· καὶ ὀξέως καὶ ἀκρατήτως χωρεῖ, ἀοράτως καὶ κρυφίως, καὶ ἄγνωστοί εἰσι τούτου αἱ ἀρχαὶ καὶ αἱ ἀποπερατώσεις, καθὼς λέλεκται· *Τὸ πνεῦμα δ' οὐ θέλει ἀνεῖ, οὐ γὰρ οἶδας πόθεν ἔρχεται, καὶ ποῦ ὑπάγει.* Ταῦτά εἰσιν εἰκόνας Θεοῦ· κινεῖ πρὸς σωτηρίαν, ζωογονεῖ κατὰ τὸ σῶμα καὶ πνεῦμα, ὀξέως καὶ ἀκρατήτως χωρεῖ· ἐν ἀποδιομοίᾳ τοῦτον, ἡ παχεῖα συνειδήσις· κρυφίως ἐστὶ κατὰ τὸ· *Ἔθετο σκότος ἀποκρυφὴν αὐτοῦ· ἀόρατός τε, καὶ ἀκατά-*

ληπτος καὶ αἰδιος. Περιπλάττει καὶ νεφέλης ἰδέαν ἢ ἱερὰ Γραφή τοῖς ἀγγέλοις, κατὰ τὸ· *Καὶ νεφέλη ὑπέλαβεν αὐτὸν ἀπὸ τῶν ὀφθαλμῶν αὐτῶν.* Σημαίνει δὲ, ὅτι κρυφίου καὶ θείου φωτὸς ἀποπληροῦνται, καὶ τὴν πρωτοφανῆ τοῦ Θεοῦ φωτοφάνειαν δέχονται· οὐκ ἐκπέμπουσι δὲ ταύτην (ἀναπρόβλητον γὰρ ἐν νεφέλῃ τὸ φῶς), ἀλλὰ διαπορθμεύουσι πρὸς τὰ δευτέρα, ὡς καὶ ταῦτα ἔχειν τὴν πρωτοφάνειαν, καὶ ἄλλοις ἐπιχορηγεῖν. Καὶ μὴν καὶ ἄλλως νεφέλαι λέγονται, διὰ τὸ γόνιμον, καὶ ζωοποιόν, καὶ αὐξητικόν, καὶ τελειωτικὸν τῶν καρπῶν, διὰ τῶν ἐκχεομένων ἀπὸ τῶν νεφελῶν ὑδάτων, τῶν ἐκκαλουμένων ἐπὶ ζωτικὰς ὠδῖνας τὸν ἐκδόχιον

A line vero disciplinæ iterum securis quæ mala resecat, et virga iterum pro pristina felicitatis restitutione, juxta illud : *Virga tua, et baculus tuus, ipsa me consolata sunt*°. Pro collatione vero munerum sensilium quidem et in ordine ad dantis dignitatem exiguorum, ut armatura seu vestis militaris, quæ visa est a Jesu Nave; spiritualium vero ac magnorum, quæ plurima variaque sanctis manifestata sunt. Neque vero dubitabit ullo modo mens perspicax, visibilia proprie rebus quæ aspectum fugiunt accommodare.

§ VI. Quod autem et venti nominentur, juxta illud : *Qui ambulat super pennas ventorum* p, celerem eorum volatum significat, et ad omnia ferme absque tempore penetrantem. Recte dixit *ferme* : nam hoc proprium est ac solius Dei. *Absque tempore* autem dixit, nam in sensilibus res sunt tardius et in tempore; in incorporeis autem et intelligibilibus, puncto temporis et sine mora perficitur id quod faciendum est. Est et alia proprietas ventorum, quod quemlibet motum habeant, et ad quidlibet. Aer enim recte a Platone definitur, esse elementum cui naturales sint omnes secundum locum motiones. Ignis siquidem natura sua sursum movetur, deorsum vero contra naturam; terra vero et aqua e diverso : sed aer natura sua quaquaversum movetur. Idem etiam observa in cœlestibus virtutibus, quoniam desuper quidem deorsum divinum mandatum transferant, inferne vero sursum adducant inferiora; eademque corroborent, ac rursus moveantur ad iis providendum. Posset etiam quis dicere, **146** ejusmodi ventorum nomen declarare eorum deformitatem, siquidem et illi divinæ efficacitatis imagines quædam insunt, sicut in alio opere, quod hodie non exstat, scripto tradidit. Atque hic ait spiritum movere et vivificare : siquidem hoc aere spiramus ad cor refocillandum : et celeriter et incontinenter et invisibiliter et occulte transit, ejusque principia ac termini minime noscuntur, sicut dictum est : *Spiritus ubi vult spirat, et nescis unde veniat, aut quo vadat* q. Hæ sunt imagines Dei; movet ad salutem, vivificat secundum corpus et spiritum, cito et incontinenter penetrat; unum quod eum non admittit, est crassa conscientia; occultus est, juxta illud : *Posuit tenebras latibulum suum* r; invisibilis est, et incomprehensibilis et æternus.

Sacra quoque Scriptura nubis proprietatem angelis affigit, juxta illud : *Et nubes suscepit eum ab oculis eorum* s. Significat autem, eos occulto ac divino lumine repleri, atque primilucam Dei illustrationem accipere; verum hanc minime produnt (lux enim in nube non amittitur), sed transfundunt eam ad inferiora, ut et hæc primam illustrationem habeant, atque aliis impertiant. Quin et aliter quoque nubes dicuntur, propter vim secundandi, et vivificandi, et augendi, ac perficiendi fructus per aquas quæ e nubibus funduntur, quibus nimirum subjectum terræ gremium piuvias excipiens ad vitales pro-

° Psal. xxii, 4. p Psal. ciii, 3. q Joan. iii, 8. r Psal. xvii, 12. s Act. i, 9.

vocant partitūdines. Quemadmodum enim nubes e mari aquam elicit, et supra terræ faciem effundit, juxta quod dicitur : *Provocans aquam maris, effundit eam super omnem faciem terræ*¹; sic et mentes accipientes notitiam, instar nubium in inferiores explicant.

§ VII. Quin etiam metallorum ac lapidum nomina sanctis angelis Scriptura tribuit. Electrum quidem, ut quod auri argentique formam præ se ferat (ejuscemodi enim electrum est), quasi in auro imputribilem et inconsumptum et inviolabilem splendorem denotat; quoniam aurum non putrescit, nec sordes contrahit, nec rubiginem, maxime in quantum obryzum est. Etsi autem argentum rubiginem admittat, licet tamen secundum aliam anagogem ejus fulgorem ac candorem accipere (a quo et nomen argentum obtinet; ἀργόν enim idem dicitur quod candidum), et hunc ad cœlestes virtutes referre. Æs vero quoniam aliud quidem ignis, aliud vero auri speciem præ se fert, 147 id quod igneum ad ignis, id quod aureum ad auri proprietates referatur.

Porro diversi lapidum colores diversas etiam explicationes habent: nam albus lucidum significat, ruber igneum, flavus vero aureum, de quibus ante dictum est: vernans vero sive viridis, juvenile quid ac vigorosum. Unde autem hoc? a metaphora nimirum arborum vel plantarum: nam hæc verno tempore pullulantes, ac novum quodammodo statum induentes, florent, et viridia folia habent: hoc enim est vernum; in autumnno autem folia, utpote senescentia, quemdam alium colorem assumunt. Atque ita secundum unamquamque speciem, obviam quamdam anagogem reperies, quam imaginum ac figurarum repurgationem nominat.

§ VIII. Sed quoniam de humana primum forma locuti sumus, veniamus modo etiam ad formarum ferinarum explicationem. Ac primum quidem illam leonis contemplemur: est enim leo ferarum princeps, ac per se robustus, et ab aliis indomabilis, ac pedum suorum vestigia diâ τῆς ἀλκαίας, id est per caudam suam obtegit (ἀλκαία autem vocatur leonis cauda, quod ea latera sua coneuiciens quodammodo cor excitet ad ea quæ circumstant convellenda). Non exprimitur autem gressus ejus in terra more cæterorum animalium, nec terram eaque quæ humi sunt spectat. Est et in angelis suis principatus ac robor ad quæ assumuntur, et rebus materialibus atque externis edomari nequeunt. Et quia illud divinum arcanum ineffabile esse debet, occultant et ipsi prorsus spiritalia sua vestigia ad imitationem Dei, juxta quod de Deo dicitur: *In mari via tua, et semitæ tuæ in aquis multis, et vestigia tua non cognoscentur*². Quemadmodum enim via in aquis non servatur, neque vestigia leonis venatores latere cupientis, sic neque Dei. Si itaque id, quod per expressum gressum divinæ mentes suscipiunt, denuo

κάλπον, τὴν τοὺς ὑετοὺς ὑποδεχομένην δηλαδὴ γῆν. Ὡςπερ γὰρ ἡ νεφέλη προσκαλεῖται τῆς θαλάσσης τὸ ὕδωρ, καὶ ἐκχεῖ αὐτὸ ἐπὶ πρόσωπον τῆς γῆς, κατὰ τὸ εἰρημένον· Ὁ προσκαλούμενος τὸ ὕδωρ τῆς θαλάσσης, ἐκχέων αὐτὸ ἐπὶ πᾶν τὸ πρόσωπον τῆς γῆς· οὕτω καὶ οἱ νόες, δεχόμενοι τὴν γνώσιν, νεφελῶν δίκην ἐπὶ τοὺς ὑποδεεστέρους ἀπλοῦσαι.

§ VII. Περιτίθησι καὶ μετᾶλλων καὶ λίθων προσωνομίας τοῖς ἀγγέλοις ἡ ἱερὰ Γραφή. Τὸ ἤλεκτρον μὲν, ὡς χρυσοειδὲς ἅμα καὶ ἀργυροειδὲς (τοιούτου γὰρ ὁ ἤλεκτρος), τὸ μὲν τούτου χρυσαυγὲς ἐμφαίνει τὴν ἐν αὐτοῖς, ὡς ἐν χρυσῷ, ἀσηπτόν καὶ ἀμειώτον καὶ ἀχραντον διαύγειαν· οὐ γὰρ σήπεται ὁ χρυσοῦς, οὐδὲ ἔχει ῥύπον, οὐδὲ ἰοῦται, καὶ μᾶλλον ὅσον καὶ εὐριζὺς ἐστίν. Εἰ δὲ ὁ ἀργυρὸς τὸν ἰδὸν δέχεται, ἀλλ' οὖν ἐστὶ καθ' ἑτέραν ἀναγωγὴν λαβεῖν τὸ φανὸν αὐτοῦ καὶ λευκὸν (ἐκ τούτου γὰρ καὶ ἀργυρὸς ἐτυμολογεῖται· ἀργὸν γὰρ τὸ λευκὸν λέγεται) καὶ τοῦτο ἀνάξει πρὸς τὰς οὐράνιας δυνάμεις. Ὁ δὲ χαλκὸς, ἐπεὶ ὁ μὲν πυρῶδης ἐστίν, ὁ δὲ χρυσοειδὴς, ὡς μὲν πυρῶδης ἀναγέσθω, κατὰ τὰς τοῦ πυρὸς θεωρίας, ὡς δὲ χρυσοειδὴς, κατὰ τὰς τοῦ χρυσοῦ.

Τὰ δὲ διάφορα τῶν λίθων χρώματα διαφόρους καὶ τὰς ἐκφάσεις τίθησι· τὸ μὲν γὰρ λευκὸν τὸ φωτεινὸν δηλοῖ· τὸ δὲ ἐρυθρὸν τὸ πυρῶδες· τὸ δὲ ξανθὸν τὸ χρυσοειδὲς, περὶ ὧν προείρηται· τὸ δὲ χλωρὸν, ἤγρουν τὸ πράσινον, τὸ νεάζον καὶ ἀκμαῖον. Τοῦτο δὲ διὰ τί; ἀπὸ μεταφορῆς τῶν δένδρων ἢ τῶν φυτῶν· κατὰ γὰρ τὸν ἔαρινὸν καιρὸν ἀκμάζοντα καὶ εἰς νέαν κατάστασιν οἷον ἐρχόμενα χλωρὰ εἰσι, καὶ πράσινα τὰ φύλλα ἔχουσι· τοῦτο γὰρ ἐστὶ τὸ χλωρὸν· κατὰ δὲ τὸ φθινόπωρον ἀλλοίαν χροίαν τὰ φύλλα, ὡς γηρόντων ὡσανεὶ ἐκείνων, λαμβάνουσι. Καὶ καθ' ἕκαστον εἶδος εὐρήσεις τὴν πρόσφορον ἀναγωγὴν, ἢν καὶ εἰκόνων καὶ τύπων ἀνακάθαρσιν ὀνομάζει.

§ VIII. Ἄλλ' ἐπειδὴ περὶ τοῦ ἀνθρωπομόρφου πρῶτον εἶπομεν, ἔλθωμεν ἦδη καὶ ἐπὶ τὴν τῆς θηριομορφίας ἀνάπτυξιν. Καὶ πρῶτον τὴν τοῦ λέοντος θεωρήσομεν· ἐστὶ γὰρ ὁ λέων ἡγεμονικὸν καὶ ῥωμαλέον καθ' ἑαυτὸ, καὶ ἀπὸ τῶν ἄλλων ἀδάμαστον· καὶ περικαλύπτει τὰ τῶν ποδῶν ἴχνη, διὰ τῆς ἀλκαίας αὐτοῦ, δηλονότι τῆς οὐράς (ἀλκαία δὲ ἐκλήθη ἢ τοῦ λέοντος οὐρὰ, διότι, ἐν αὐτῇ τὰς πλευρὰς περικρούων, τὴν καρδίαν οἷον ἐξυπνοῖ καὶ ἀναζωπυροῖ πρὸς τὴν τῶν ἐπιτιθεμένων ἀνασῶθῃσιν). Ἔστι δὲ καὶ ἡ πορεία τούτου ἀνατακτικὴ, οὐ κατὰ τὰ ἄλλα ζῶα, πρὸς γῆν καὶ τὰ περὶ γῆν βλέποντος. Ἔστι καὶ ἐν τοῖς ἀγγέλοις ἡγεμονία καὶ ῥωμαλεότης πρὸς ἄπερ ὑποδέχονται, καὶ ἀδάμαστοί εἰσι τοῖς ὑλικῶς τε καὶ ἐξωθεν. Καὶ ἐπειδὴ τὸ ἄρρητον ἢ θεῖα κρυφιοῦτος ὀφείλει ἔχειν, περικαλύπτουσι καὶ οὗτοι τὰ νοερά ἴχνη θεομιμήτως πάντως, καθ' ὃ περὶ Θεοῦ εἴρηται· *Ἐν τῇ θαλάσῃ ἢ ἐδῶς σου, καὶ αἱ τρίβοι σου ἐν ὕδασι πολλαῖς, καὶ τὰ ἴχνη σου οὐ γνωσθήσονται*. Ὡςπερ γὰρ ὁδὸς ἐν ὕδασι οὐ σώζεται, οὕτε ἴχνη λέοντος βουλομένου λανθάνειν τοὺς θηρευτὰς, οὕτως οὐδὲ Θεοῦ. Εἰ γοῦν ὅπερ διὰ τῆς

¹ Amos. v, 8. ² Psal. LXXVI, 20.

ἀνατατικῆς πορείας οἱ θεοὶ νόες καταλαμβάνουσι, τούτο πάλιν περικαλύπτουσι μυστικῶς καὶ ἀνεκπόμευτα διατηροῦσι, τί ἂν εἴη τούτοις τὸ ἀκατάληπτον, καὶ τὸ τῶν θεῶν ὁδῶν ἀνεξιχνίαστον;

Ἡ δὲ τοῦ βόως εἰκασία τῶν ἀγγέλων τὸ ἰσχυρὸν καὶ ἀκμαῖον δηλοῖ, καθ' ὃ καὶ τοὺς νοερούς αὐλακὰς ἀρσενικῶς, ὡς εἶπεν, ἀνευρύνουσι, τὰς οἰκείας δηλαδὴ διανοίας, εἰς ὑποδοχὴν τῶν γονιμοποιῶν καὶ θεῶν ἑμβρῶν· τὰ δὲ κέρατα δηλοῦσι τὸ φρουρητικὸν καὶ ἀκράτητον· φρουροῦνται γὰρ οἱ βόες διὰ τούτων, καὶ τὸ παρὰ τῶν ἄλλων ἀκράτητον ἔχουσι.

Φέρε, καὶ τὴν τοῦ ἀετοῦ εἰκόνα κατιδῶμεν. Τὸ βασιλικὸν γὰρ καὶ ὑψιφόρον ἔχουσι καὶ οἱ ἄγγελοι, καὶ τὸ ταχυπετές ὁμοίως. Καὶ ὡσπερ ἐκεῖνοι, ὑψόθι τὴν πτῆσιν ποιούμενοι, ὄξεις εἰσι καὶ νηραλέοι καὶ ἐντρεχεῖς, καὶ εὐμήχανοι εἰς τὸ θηρᾶσαι τὴν τροφήν (ὅθεν οὐδὲ λέληθε τούτους ὑψι πετομένους καὶ ὑπὸ θάμνων κρυπτόμενον ζῶον)· οὕτως κάκεινοι τοιοῦτοί εἰσι πρὸς τὴν ἑαυτοῖς προσήκουσαν καὶ θεῖαν τροφήν. Ἡλὴν οὗτοι μὲν κάτωθεν τὴν τροφήν ἐκπορίζονται, τοῖς δὲ ἀγγέλοις ἀνωθὲν ἐστὶν ἡ δυναμοποιὸς τροφή· πᾶσα γὰρ τροφή, μὴ μόνον ἄρτος, τὴν τοῦ ζώου καρδίαν στηρίζει. Ἐχουσι καὶ τὸ θεωρητικὸν ἀκλινῶς πρὸς τὴν ἕφθονον καὶ πολύχυτον ἀκτίνα τῆς θεϊκῆς ἡλιοβολίας ἐν ταῖς εὐρωστίαις τῶν ὀπτικῶν αὐτῶν δυνάμεων· λόγος γὰρ, τοὺς ἀετοὺς τῶν τιχτομένων τὰ γνήσια ἐκ τῶν νόθων οὕτω διακρίνειν· Ἐὰν ἀτενίσωσιν ἀσκαρδαμυκτὶ πρὸς τὸν ἥλιον, γνήσιά εἰσιν· εἰ δὲ μὴ, ὡς νόθα καὶ ξένης γονῆς, ἀποβάλλονται τῆς καλιᾶς. Οὕτως οὖν καὶ ὁ μὴ δυνάμενος τῷ Ἡλίῳ τῆς δικαιοσύνης ἀτενίσαι, νόθος τῆς αὐτοῦ γνώσεως εὐρίσκεται· οἱ δὲ θεοὶ νόες, ἀσκαρδαμυκτὶ ὡς ἐφικτὸν ἀτενίζοντες, γνήσιοι εἰσιν.

Ἡ δὲ τῶν ἵππων εἰκὼν τὸ εὐπειθὲς σημαίνει καὶ εὐήνιον τῶν ἀγγέλων, καθ' ὃ εἴρηται· Ὁ κρατῶν τὰς ἡνίας τῶν ἀχράντων δυνάμεων. Καὶ λευκῶν ὄντων, τὸ λαμπρὸν παραδηλοῖ καὶ ὡς μάλιστα συγγενὲς τοῦ θεοῦ φωτός· κυανῶν δὲ, οἶονεὶ μελάνων, τὸ κρύφιον· τὸ γὰρ μέλαν καὶ σκοτεινὸν καὶ κρύφιον. Ἐρυθρῶν δὲ, ἐπεὶ καὶ τὸ πῦρ ἐρυθρὸν, τὸ πυρῶδες, καὶ διὰ τοῦτο δραστήριον· συμμίκτων δὲ ἀπὸ λευκοῦ τε καὶ μέλανος, δηλονότι φατῶν, τῶν συνδετικῶν τῶν ἄκρων ἐν τῇ διαπορθμευτικῇ δυνάμει, καθ' ἣν τὰ πρῶτα τοῖς δευτέροις προνοητικῶς, καὶ τὰ δευτέρὰ τοῖς πρώτοις ἐπιστρεπτικῶς συνάπτονται.

Ἄλλ' εἰ μὴ κατεστοχαζόμεθα τῆς συμμετρίας τοῦ λόγου (κόρος γὰρ λόγου πολέμιος ἀκοαῖς), καὶ τὰς κατὰ μέρος ιδιότητας τῶν ζώων, καὶ πάσας τὰς σωματικὰς αὐτῶν διαπλάσεις, ἐφηρμόσαμεν ἂν ταῖς οὐρανίαις δυνάμεσιν ἀναλόγως, κατὰ τὰς ῥηθείσας ἀνομοίους ὁμοιότητας (ἀνομοίους μὲν, ὅτι αἱ εἰκόνας ὕλικαι καὶ πολὺ ἀπεμφαίνουσαι· ὁμοιότητας δὲ, κατὰ τὴν νοουμένην ἀλληγορίαν καὶ τὴν προσήκουσαν τοῖς ὑποκειμένοις πράγμασιν ἀναγωγὴν), καὶ εἴχομεν λέγειν περὶ τοῦ θυμοειδοῦς αὐτοῦ, ὅτι νοερά τις ἀνδρία ἐστὶ, καὶ οὐχ ἀπλῶς ψυχῆς ἀρετῆ, πρὸς τὰ παρεμπύπτοντα ἡδέα καὶ λυπηρὰ αἰετὸν μενούσης ἐπὶ

A mystice occultent, et sine ostentatione conservent, quidnam iis esse possit incomprehensibile, et in divinis viis investigabile?

Porro bovis forma, angelorum robur ac vigorem signat, quo spirituales sulcos viriliter, ut sic dicam, dilatant, proprias, inquam, mentes, ad fecundos divinosque imbres suscipiendos; cornua vero servatricem invictamque vim declarant, siquidem his boves se defendunt, ac habent ut ab aliis superari non possint.

148 Age, etiam aquilæ imaginem contueamur. Regiam enim dignitatem et sublimem volatum etiam habent angeli, uti et velocitatem. Et sicut aquilæ, dum in sublimi volant, acres sunt, et vigilantes, et intentæ, facilesque ad prædam quærendam (unde ipsas in sublimi volitantes neque sub arbustis latitans animalculum fugit); sic et ipsi expediti sunt ad convenientem sibi ac divinum cibum capiendum. Verum aquilæ deorsum exquirunt alimentum, at angelis sursum est cibus potentificus: cunctis enim cibus, et non solus panis, cor animalis confirmat. Habent quoque vim, robustis oculorum intentionibus, irreflexe contemplandi uberrimum lateque diffusum radium, quem ex se divinus ille sol evibrat: ferunt enim, aquilas pullos suos genuinos a nothis ita discernere. Si irretortos oculos in solem intendunt, genuini habentur; sin secus, ut nothi et adulterini e nido deturbantur. Eadem itaque ratione, qui justitiæ Soli non valet obtueri, a cognitione ejus alienus ac nothus reperitur; verum ille divinæ mentes, quæ illum irretorta quantum fas est acie contemplantur, genuinæ sunt.

Equorum autem figura significat obedientiam et observantiam angelorum, juxta quod dictum est: Qui continet frena intemperatarum virtutum. Et alborum quidem candorem denotat, utpote divini luminis maxime affinem; cæruleorum vero, et quodammodo nigrorum, divinum illud arcanum; siquidem id quod nigrum, et obscurum est et occultum: rubrorum autem, cum etiam ignis ruber sit, quid igneum atque adeo efficax: albo denique nigroque colore commistorum, seu fuscorum figura, significat id quod extrema vi quadam traduce connectit, secundum quam prima posterioribus providendo, et posteriora prius convertendo connectuntur.

Verum nisi sermonis modum quæreremus (satietas enim dictionis inimica est auditoribus), singulas etiam animalium proprietates, omnesque corporeas eorum effigies, cælestibus virtutibus proportionem quadam dictis dissimilibus similitudinibus accommodaremus (dissimilibus quidem, quoniam imagines materiales multum ab iis discrepant; similitudinibus tamen, juxta cognitam allegoriam et convenientem rebus propositis anagogen): possemusque dicere de illorum iracundia, illam esse spiritalem quamdam fortitudinem, **149** cuius ea non simplex sit virtus anime, in eodem scilicet

statu permanentis sive jucunda sive tristia inci-
dant, ut neque jucundis rebus dissolvatur, neque
tristibus deiciatur, cujus fortitudinis iracundia
quoddam extremum est vestigium. Porro dicamus
primum, quomodo iracundia pro fortitudine, et
non pro alia virtute aliqua accipitur. Sciendum
tres esse animæ portiones, rationalem videlicet,
irascibilem et concupiscibilem; et quatuor esse
virtutes originales, scilicet prudentiam, fortitudi-
nem, temperantiam et justitiam. Unaquæque ita-
que virtus quamlibet animæ portionem ornat et
dirigit, prudentia rationalem, fortitudo irascibilem,
temperantia concupiscibilem; justitia vero commu-
nis est omnibus. Quando enim prudentia rationem
ornat, fortitudo autem iracundiam, temperantia
vero concupiscientiam, tunc homo ex justitia regi-
tur, et justus dici possit. Merito igitur iracundiam
accipere liceat pro fortitudine quæ ipsam ornat.
Sic vero ira ultimum vestigium est fortitudinis,
quia ira est quædam ebullitio sanguinis circa præ-
cordia, ex appetitu vindictæ. Corporea itaque iræ
materia, est sanguis qui circa præcordia est; forma
vero spiritalis et incorporea, est appetitus vindictæ;
irascibilis autem portio animæ, pars est animæ et
incorporea. Fortitudo igitur, cum habitus sit et
virtus, irascibilemque motum ordinet et ornet,
minime transfert illum ad aliquam mollitiem, aut
quasi a natura abducit: unde etiam sinit illum pro-
prietate sua uti, verumtamen decenter, et ut oportet.
Accipit materiam, id est sanguinem præcordialem,
vultque efformare appetitum quemdam utilem ac de-
centem, qui fortitudine regatur, ad res tristes despi-
ciendas et jucundas contemnendas, in arduis perdu-
rando, passionibus moderando, res honestas æmu-
lando, res pravas abolendo, verum hostem propul-
sando, quæ utique omnia, nisi circum præcordia
sanguis effervesceret, nequaquam profecto successum
rectum sortirentur. Hoc enim et David ait: *Accendit
me zelus tuus* [†]; et: *Zelus domus tuæ comedit me* [‡].
Ecce itaque, proposita materia secundum hæc effor-
mata, quædam alia species subintrat, nempe ap-
petitus vindictæ: et quod ad fortitudinem dirigi-
tur, fit iracundia. Sanguinis enim fervorem infor-
mat appetitus, sed in alio quodam dissimili:
propter quod ira dicitur extremum fortitudinis
vestigium, **150** ac si quis extremum vocis vesti-
gium, vocet sonum, cum vocis finem non habeat:
nam vocis finis est quidpiam significare. Eodem
modo hic fervor sanguinis, cum non habeat finem
proprium; finis autem ejus, est omne bonum, ut
Aristoteli placet. Habuit itaque finem, si a fortitudine
formam acceperit, et honeste ad id quod oportebat,
et ea quæ decebat ratione mota fuerit. Rursum cu-
piditatem ad divinum amorem reducere debemus.
Uiquid autem non ad temperantiam, sicut iracun-
diam ad fortitudinem? quia nimirum iracundia
non dicitur ad aliquid, neque enim dicitur alicujus

τὸ αὐτὸ, μήτε τοῖς ἡδέσι· χαυνομένης; μήτε τοῖς
λυπηροῖς καταπιπτούσης· ἥστινος τῆς ἀνδρίας ὁ
θυμὸς ἔσχατόν ἐστιν ἀπήχημα. Ἄλλὰ πρῶτον εἰπω-
μεν, πῶς τὸ θυμοειδὲς εἰς ἀνδρίαν παραλαμβάνεται,
καὶ οὐκ εἰς ἄλλην τινα ἀρετὴν. Ἰστέον, ὅτι τρία
μέρη εἰσὶ τῆς ψυχῆς, λογικὸν, θυμικὸν, καὶ ἐπιθυ-
μητικὸν· καὶ τέσσαρες γενικαὶ ἀρεταί, φρόνησις,
ἀνδρία, σωφροσύνη καὶ δικαιοσύνη. Μία τοίνυν ἐκά-
στη τῶν ἀρετῶν ἕκαστον μέρος τῆς ψυχῆς κοσμεῖ τε
καὶ εὐθετεῖ, ἡ φρόνησις τὸ λογικὸν, ἡ ἀνδρία τὸ θυ-
μικὸν, ἡ σωφροσύνη τὸ ἐπιθυμητικὸν· ἡ δὲ δικαιο-
σύνη κοινὴ πᾶσιν ἐστίν. Ὅτε γὰρ ἡ μὲν φρόνησις τὸ
λογικὸν κοσμεῖ, ἡ δὲ ἀνδρία τὸ θυμικὸν, ἡ δὲ σωφρο-
σύνη τὸ ἐπιθυμητικὸν, δικαίως τότε ὁ ἄνθρωπος πε-
λιτεύεται, καὶ δίκαιος ἂν λέγοιτο. Εἰκότως οὖν τὸ
B θυμικὸν εἰς τὴν κοσμοῦσαν αὐτὸ ἀνδρίαν μεταλαμβάν-
οιτο. Ἀπήχημα δὲ ἐστὶν ἔσχατόν ὁ θυμὸς τῆς ἀνδρίας,
οὕτω· θυμὸς ἐστὶ ζέσις τοῦ περικαρδίου αἵματος,
πρὸς ὄρεξιν ἀντιλυπῆσεως. Ἔστιν οὖν τοῦ θυμοῦ
ἕλη μὲν σωματικὴ τὸ περικαρδίου αἷμα· εἶδος δὲ
ψυχικὸν καὶ ἀσώματον ἡ ὄρεξις τῆς ἀντιλυπῆσεως·
τὸ δὲ θυμικὸν τῆς ψυχῆς, μέρος ψυχῆς ἐστὶ καὶ ἀσώ-
ματον. Ἡ οὖν ἀνδρία, ἕξις καὶ ἀρετὴ οὕσα, καὶ τὸ
θυμικὸν τάττουσα καὶ κοσμοῦσα, οὐ μεταβάλλει τοῦτο
πρὸς μαλθακότητά τινα, καὶ οἷον τῆς φύσεως ἐξίστα·
ὄθεν καὶ ἀφίησι τοῦτο τῇ οἰκείᾳ ἰδιότητι χρῆσθαι,
πλὴν προστηκόντως καὶ ὡς δεῖ. Λαμβάνει τὴν ἕλην,
τὸ περικαρδίου δηλαδὴ αἷμα, θέλει εἰδοποιῆσαι τῇ
ἀνδρίᾳ διοικούμενον ὄρεξιν τινα προσήκουσαν καὶ
ἐπιουφελῆ, καταφρονῆσαι λυπηρῶν, ἀλογῆσαι ἡδέων,
καρτερῆσαι δεινῶν, ἐμφιλοσοφῆσαι τοῖς πάθεσι, ζη-
λῶσαι πρὸς τὰ κατὰ, παραζηλῶσαι πρὸς τὰ κακά,
ἀμύνασθαι τὸν ἡντιως πολέμιον· ἃ δὴ πάντα, εἰ μὴ
ἐστὶν ἡ περὶ τὴν καρδίαν αἵματος ζέσις, οὐκ ἂν
εὐοδοθεῖεν ποσῶς. Τοῦτο γὰρ ὁ καὶ ὁ Δαβὶδ λέγει·
Ἐξέκαυσέ με ὁ ζῆλός σου· καὶ, Ὁ ζῆλος τοῦ
οἴκου σου κατέφαγέ με. Ἰδοὺ γοῦν, κειμένης τῆς
ἕλης εἰδοποιηθησομένης κατὰ ταῦτα, ὑπέρχεται τι
ἕτερον εἶδος, ἡ τῆς ἀντιλυπῆσεως ὄρεξις· καὶ τὸ εἰς
ἀνδρίαν οἰκονομούμενον θυμὸς γίνεται. Εἰδοποιεῖ γὰρ
τὴν ζέσιν τοῦ αἵματος ἡ ὄρεξις, ἀλλ' ἐν ἄλλῳ τινὶ
ἀπεμφαίνονται· διὰ τοῦτο λέγεται ὁ θυμὸς ἀπήχημα
τῆς ἀνδρίας, ὡς ἂν τις εἴποι φωνῆς ἀπήχημα ἦχον,
μὴ ἔχον τὸ τέλος τῆς φωνῆς· τέλος γὰρ φωνῆς τὸ ση-
μαῖναι τι. Οὕτω καὶ ἐνταῦθα ζέσις αἵματος, μὴ
ἔχουσα τὸ οἰκεῖον τέλος· τέλος δὲ, πᾶν ἀγαθόν, καθὼς
καὶ τῷ Ἀριστοτέλει δοκεῖ. Εἶχε δὲ τὸ τέλος, εἰ τὸ
κατὰ τὴν ἀνδρίαν εἶδος ἀπελάμβανε, καὶ καλῶς ἐκι-
νεῖτο πρὸς ὃ ἐχρῆν, καὶ ὡς ἔδει. Πάλιν τὴν ἐπιθυ-
μίαν εἰχομεν ἀνάξει εἰς θεῖον ἔρωτα. Διὰ τί δὲ οὐκ
εἰς σωφροσύνην, ὡς καὶ τὸ θυμικὸν εἰς τὴν ἀνδρίαν;
ὅτι τὸ μὲν θυμικὸν οὐ πρὸς τι λέγεται· οὐδὲ γὰρ
λέγεται τινος πράγματος θυμικόν· ὄθεν καὶ καθ'
αὐτὸ ὅν εἰς τὴν ἀνδρίαν μετεδιβάζετο, ἀρκούσης τῆς
ἀρετῆς εἰς τὴν τούτου ἀναγωγὴν· τὸ δὲ ἐπιθυμητι-
κὸν πρὸς τι λέγεται ἔραστόν, ὃ καὶ ἐπιθυμητικὸν λέ-
γεται. Ὁ γοῦν χρησίμου, ἐπιθυμητοῦ καὶ ἔραστοῦ

[†] Psal. LXXVIII, 5. [‡] Psal. LXXVIII, 10.

ἐπιθυμιῶν δώφρων ἂν λέγοιτο, καὶ ὅσον ἐστὶ τὸ ἐπιθυμητὸν ὑψηλόν, τοσοῦτον μᾶλλον δώφρων ἐκείνος. Τί δὲ τοῦ θείου ἔρωτος ὑψηλότερον; οὕτως εἴχομεν λέγειν καὶ περὶ τοῦτου. Καὶ ἀπλῶς εἰπεῖν, ἀπάσας τὰς αἰσθήσεις τε καὶ πολυμερείας τῶν ἀλόγων ζώων εἰς τὰς ἀθλους δυνάμεις μεταβιβάζειν, καὶ ἀνάγειν εἰς τὸ ἐνοειδὲς καὶ ἀπλοῦν τὰ σύνθετα· ἀλλ' ἄρκει τοῖς ἐχέφροσιν οὐ ταῦτα μόνον (ταῦτά γὰρ ἴσως πολλὰ), ἀλλὰ καὶ μιᾶς εἰκόνας ἀναγωγῆ, ἣν φησὶν ἀνακάθαρσιν, ὡς πρὸς τὸ ἐνοειδὲς ἀναγομένην, καὶ νοητὸν ἐν τῷ τῆς ὑλικῆς ἐμφερείας ἀποκαθαίρεται· ἄρκει γοῦν καὶ μιᾶς εἰκόνας ἀνακάθαρσις καὶ εἰς τὴν τῶν λοιπῶν διασάφησιν.

prudentibus non hæc solum (quoniam hæc forte anagege; quam ἀνακάθαρσιν, seu expurgationem intelligendi facultatem in materiali similitudine purificat; vel unius itaque imaginis enucleatio ad cæterarum quoque explicationem satis est.

§ IX. Ἐπισκεπτέον δὲ καὶ τᾶλλα, τοὺς ποταμοὺς, καὶ τοὺς τροχοὺς, καὶ τὰ συνημμένα ταῖς οὐρανίαις οὐσίαις ἄρματα. Οἱ μὲν οὖν ἐμπύριοι ποταμοὶ τὰς θεαρχικὰς πλημμύρας ὑποσημαίνουσι, ἀφθονον καὶ ἀνεξάλειπτον ἐπιβροχὴν βραβευούσας ταῖς οὐρανίαις δυνάμεσιν. Ἐπεὶ δὲ ζωοποιὸν τὸ πῦρ ἐστίν, οὐ καθ' ὃ πῦρ, ἀλλὰ καθ' ὃ θερμὸν καὶ θρεπτικόν ἐστίν, εἰσὶν αἱ τοιαῦται θεῖαι πλημμύραι καὶ ζωοποιοὶ καὶ θρεπτικαὶ τῆς τῶν ἀγγέλων γονιμότητος. Τὰ ἄρματα τὴν συζυγίαν καὶ τὸ κοινωνικόν. Καὶ τί γὰρ ἂν λέγοι τις τοῦτο ἐπ' ἐκείνοις ὅπου καὶ ἐν ἡμῖν φαίνεται; Συμβολικὸν οἶμαι καὶ τοῦτο τῆς κοινωνίας· δύο χεῖρας ἔχουσι, καὶ δύο ῥώθωνας, καὶ δύο ὀφθαλμοὺς, καὶ δύο ὦτα, καὶ δύο πόδας, καὶ διττὴν τῶν ὀδόντων καὶ τῶν χειλέων πλάσιν, καὶ τᾶλλα, ἵνα μὴ καθ' ἕκαστον διατριβώμεν. Οἱ δὲ τροχοί, ἐπεὶ καὶ

περωτοί, καὶ ἐπὶ τὰ ἐμπροσθεν ἀκλινῶς πορευόμενοι, τὴν δύναμιν δηλοῦσι· τὸ γὰρ τὴν πρὸς τὸ δύναιμι ἀποδοτέον, τὰ δ' ἄλλα διὰ μέσου. Τὴν δύναμιν τοίνυν δηλοῦσι τῆς κατ' εὐθείαν ὁδοῦ, καὶ ὄρθιον τῆς πορευτικῆς αὐτῶν ἐνεργείας. Πῶς δὲ καὶ κυκλικὴ καὶ κατ' εὐθείαν ἢ ὁδός; Κυκλική, ὅτι κατὰ κύκλον ἐπορεύοντο· κατ' εὐθείαν δὲ, ὅτι ἀνεπιστρέφως καὶ ἀεὶ ἐπὶ τὸ ἐμπροσθεν, καὶ οὐ ποτὲ μὲν ἐμπροσθεν ποτὲ δὲ ὀπισθεν, ἢ ἐπὶ δεξιὰ ἢ ἐπὶ θάτερα· διὰ τοῦτο καὶ ἐπὶ τὸν αὐτὸν καὶ ἰθὺτομον οἶμον ἢ νοητὴ αὐτῶν τροχιά ὑπερκοσμῶς ἰθύνεται.

sum, vel dextrorsum vel sinistrorsum: idecirco etiam intellectilis eorum volutatio in eamdem viam rectam arduamque supermundialiter dirigitur.

Ἔστι δὲ καὶ κατ' ἄλλην ἀνακαθάραι ἀναγωγὴν τὴν τοιαύτην τῶν τροχῶν εἰκόνα. Ἐπεκλήθη γὰρ αὐτοῖς, ὡς ὁ προφήτης φησὶ, *Gelgel*· τοῦτο δὲ καθ' Ἑβραῖδα ἀνακλισμούς καὶ ἀνακαλύψεις σημαίνει· ἀνακλισμούς γὰρ ἔχουσι τὰ οὐράνια τῆ περι τὸ ταῦτων ἀγαθὸν ἀεικινήτην συστροφῆ, ἀνακαλύψεις δὲ τῆ τῶν κρυφίων ἐκφαντορίᾳ. Ἐν ᾧ γὰρ οἱ τροχοὶ κυλίνονται, τὰ ὑποκάτω ἀνακαλύπτονται, καὶ τὰ ἄνω κάτω γίνονται. Ἀνάγονται τοίνυν τὰ περιπέζια καὶ τὰ δεύτερα κατὰ τὴν εἰς τὸ θεῖον καθ' ἕκαστον τούτων ἀναγωγὴν, καὶ αἱ ὑψηλαὶ ἐλλάμψεις εἰς τὴν ὑφαιμένην τῆ προνοίᾳ καταβιβάζονται.

rei iracundia? unde cum secundum se sit, ad fortitudinem translata, est, quod sufficiat virtuti ut ad hanc reducatur; concupiscentia autem refertur ad aliquid amabile, quod et appetibile dicitur. Qui itaque rem utilem, appetibilem et amabilem concupiscit, temperans dici possit; et quanto res quæ appetitur sublimior existit, tanto quoque ipse temperantior. Quid autem divino amore sublimius? hæc itaque de his diximus. Et, simpliciter loquendo, possemus omnium animantium rationis expertium et sensus et multa membra ad immateriales illas virtutes transferre, et ea quæ composita sunt ad uniformitatem simplicitatemque traducere; sed

multa) satis sunt, verum etiam vel unius imaginis vocant, ut quæ ad uniformitatem adducat, et intelligendi facultatem in materiali similitudine purificat; vel unius itaque imaginis enucleatio ad cæte-

§ IX. Cæterum consideranda quoque sunt reliqua, quid sibi velint flumina, rotæ, et currus, quæ cœlestibus essentiis conjuncta perhibentur. Ignea proinde flumina divinos rivus declarant, quæ largum perennemque fluxum cœlestibus virtutibus suppeditant. Cum autem ignis sit vivificus, non quidem in quantum ignis est, sed in quantum calidus et nutritivus existit, divini quoque æstus istiusmodi atque inundationes vivificant simul ac nutriunt fecunditatem angelorum. Currus significant eorundem conjunctionem ac communionem. Verumtamen quidni de illis quispiam id dixerit, cum et in nobis hoc appareat? Quin et illud quoque symbolum communionis existimo, quod duas manus babeant, et duas nares, et duos oculos, et duas aures, et duos pedes, **151** et duplicem tantentium quam labiorum ordinem, et cætera, ne singulis immoremur. Rotæ autem, cum pennatæ sint et ad anteriora sine inflexione procedant, virtutem denotant: nam articulus τὴν ad virtutem referendus est, cætera vero intermedia sunt. Virtutem itaque significant viæ rectæ, et rectitudinem eorundem operationis. Quomodo autem eorum via circularis est, et recta? Circularis est, quoniam in circuitu ambulabant; recta vero, quia sine reditu et semper ad anteriora pergebant, non autem aliquando quidem antrorsum, quandoque vero retrorsum, vel dextrorsum vel sinistrorsum: idecirco etiam intellectilis eorum volutatio in eamdem viam

Licet etiam alio sensu anagogico istiusmodi rotarum descriptionem interpretari. Nomen enim eis, ut ait propheta, *Gelgel* impositum est, quod Hebraico sermone *revolutiones revelationes* quæ significat: cœlestia enim revolutiones suas habent eo motu, quo circum bonum ipsum perpetua conversione versantur; revelationes vero, obscurarum rerum manifestatione. In quantum enim rotæ volvuntur, inferiora revelantur, et superiora sunt inferiora. Humiliora itaque et inferiora, secundum cujuslibet horum ad divinum Numen addactionem, eriguntur, et sublimes ille illustrationes per prævidentiam remissioni gradu demittuntur.

Restat nobis dicendum de gaudio, juxta quod in Evangelis ait Dominus: *Gaudent angeli super uno peccatore pœnitentiam agente* 7. Quodnam itaque est gaudium angelorum? neque enim quis dixerit, in angelis humanam esse passibilem aliquam voluptatem, veluti affectione circa corpus facile mutabili constantem, sed Deo dicuntur congruere ob eorum qui perierant inventionem, divina scilicet delectatione, quemadmodum in Evangelis accepimus. Proportionaliter itaque de angelis nomen hoc *βραστήωνης* seu *oblectationis* accipiendum est: *βραστήωνη* enim est spiritalis quædam facilitas tranquillitasque in quiete passionibus vacante. Ponitur autem etiam pro iis qui laborare nolunt, sed indifferenter vivere eligunt, significatque hæc dictio id quod facile est et minime laboriosum: in angelis autem insinuat beatum et passione turbationeque vacuum. Congaudent itaque deformi quadam oblectatione angelis conveniente, ideoque etiam dixit deformi: angeli enim cum sint inter Deum hominesque medii, rebus quidem inferioribus effigiantur, superioribus **152** autem insinuantur. Quemadmodum igitur etiam alia terreno quidem more dicuntur, sed deformiter accipiuntur, ita sit etiam in hoc nomine *βραστήωνης* seu *oblectationis*: est enim illis gaudium copiosum, et bono Deo conveniens, de salute hominum ad Deum conversorum, et ad hoc a divina Providentia deductorum. *Convertimini ad me*, inquit Dominus iis qui adhuc sub peccatorum servitute detinentur, *et convertar ad vos* 2. Et hoc est quod a magno Paulo significatur, Christum pro nobis, cum adhuc peccatores essemus, mortuum esse. Gratiaque sint infinitæ ejus longanimitati et bonitati, quod non solum acceptam habeat pœnitentiam, verum etiam provocet et convertat ad pœnitentiam. Etsi itaque passio non sit in angelis, est tamen in iis bona affectio. Et quamvis hoc nomen a nobis desumptum sit, magis tamen est proprium: *εμπάθεια* enim motus quidam est cum passione conjunctus, sed *εὐπάθεια* habitus est affectionis bonæ. Bene itaque affectos esse angelos, significat eos bene se habere per omnia, et incolumem eorum statum existere. Gaudium igitur designat ineffabilem illum affectum bonum, cujus etiam sæpe numero participes fuere sancti, per illapsus divinos divinarum delicarumque illustrationum: quo sensu etiam recte capi possit sacrum illud dictum Evangelii: *Gavisi sunt discipuli, viso Domino* 3. Non enim simplici ratione videbant ipsam uti alias, sed post mortem vivum, et ex mortuis post sepulturam, et cum humano decore divinis quoque dotibus illustrem. Pulchre hoc, uti et alia complura a sancto hoc viro sacro ac sublimi modo disputata sunt; unde etiam concludens sermones suos ait: Hæc quidem de his, quæ licet ab accurata tractatione absint, tamen id efficiunt, uti spero, ne abjecte typis immoremur, quando de angelis quidpiam in Scripturis audiemus. Quod si objicias,

A Λοιπὸς ἡμῖν ὁ περὶ τῆς χαρᾶς λόγος, καθὼς ἐν Εὐαγγελίοις φησὶν ὁ Κύριος· *Χαίρουσιν οἱ ἄγγελοι ἐπὶ ἐνὶ ἁμαρτωλῶ μετανοοῦντι*. Τίς γοῦν ἡ χαρὰ τῶν ἀγγέλων; οὐ γὰρ ἂν εἶποι τις χαρὰν ἐπὶ τῶν ἀγγέλων εἶναι τὴν ἐμπαθῆ ἡδονήν, τὴν ἀνθρωπίνην ταύτην, ὡς τῇ περὶ σῶμα εὐαλλοιώτῳ εὐπαθείᾳ συνισταμένην· ἀλλὰ συγχαίρειν λέγονται τῷ Θεῷ τῇ τῶν ἀπολωλότων εὐρέσει, καθὼς ἐν Εὐαγγελίοις μανθάνομεν, κατὰ τὴν θεοειδῆ βραστήωνη. Ἀναλόγως δὲ ἐπὶ ἀγγέλων νοητέον τὸ τῆς βραστήωνης ὄνομα· βραστήωνη γὰρ ἐστὶν ἡ ψυχικὴ εὐκολία καὶ εὐμάρεια ἐν ἀναπαύσει μετὰ ἀπαθείας. Τίθεται δὲ ἐπὶ τῶν ποιεῖν μὴ βουλομένων, ἀλλ' ἀδιαφόρως ζῆν ἐλομένων, καὶ σημαίνει ἡ λέξις τὸ εὐχερὲς καὶ οὐκ ἐπίπονον· ἐπὶ δὲ τῶν ἀγγέλων τὸ μακάριον καὶ ἀπαθὲς καὶ ἀόχλητον ὑποφαίνει. Συγχαίρουσι γοῦν κατὰ τὴν θεοειδῆ βραστήωνη τὴν τοῖς ἀγγέλοις προσήκουσαν, διὰ τοῦτο καὶ θεοειδῆ εἶπε· μέσον γὰρ Θεοῦ καὶ ἀνθρώπων οἱ θεοὶ ἄγγελοι ὄντες, τοῖς κάτω μὲν εἰκονίζονται, τοῖς ἄνω δὲ ὑπεμφαίνονται. Ὡς γοῦν καὶ τὰλλα γηίνως μὲν λέγονται, θεοειδῶς δὲ ἐκλαμβάνονται, οὕτως ἔστω καὶ ἐπὶ τῆς βραστήωνης· ἔστι γὰρ ἄφθονος εὐφροσύνη τούτοις, καὶ τῷ ἀγαθῷ Θεῷ πρέπουσα, ἐπὶ τῇ σωτηρίᾳ τῶν ἐπὶ Θεὸν ἐπιστρεφομένων, καὶ ὀδηγουμένων εἰς τοῦτο παρὰ τῆς θείας προνοίας. *Ἐπιστράφητε πρὸς με*, φησὶν ὁ Κύριος τοῖς ἔτι ταῖς ἁμαρτίαις δεδουλωμένοις, *καὶ ἐπιστεφίσησθε με πρὸς ὑμᾶς*. Καὶ τοῦτό ἐστι τὸ παρὰ τῷ μεγάλῳ Παύλῳ δηλούμενον, ὅτι Χριστὸς ὑπὲρ ἡμῶν ἁμαρτωλῶν ἔτι ὄντων ἀπέθανε. Καὶ χάρις τῇ αὐτοῦ ἀπειρῷ μακροθυμίᾳ καὶ ἀγαθότητι, ὅτι μὴ μόνον προσίεται τὴν μετάνοιαν, ἀλλὰ καὶ προσκαλεῖται, καὶ ἐπιστρέφει πρὸς τὴν μετάνοιαν. Εἰ γοῦν καὶ τὸ ἐμπαθὲς οὐκ ἔστιν ἐπὶ τῶν ἀγγέλων, τὸ εὐπαθὲς ἐστίν. Εἰ καὶ τοῦτο ἐκ τῶν καθ' ἡμᾶς, ἀλλ' οὖν οἰκειότερον· ἐμπάθεια γὰρ ἐστὶ κίνησις μετὰ πάθους, εὐπάθεια δὲ ἔξις εὐχουσα. Τὸ εὐπαθεῖν γοῦν τοὺς ἀγγέλους δηλοῖ τὸ εὐχερὲς καὶ παντὸς, καὶ τὴν ἀπήμονα ἐκείνην κατάστασιν. Δηλοῖ γοῦν ἡ χαρὰ τὴν ἄβρῆτον ἐκείνην εὐπάθειαν, ἧς ἐν μεθέξει πολλάκις γεγῶνασι καὶ οἱ ἅγιοι κατὰ τὰς θείας ἐπιφοιτήσεις τῶν θείων καὶ θεοῦ ἐργαζομένων ἐλλάμψεων· καθ' ἣν πάντως εὐλογόν ἐστιν ἐκλαμβάνειν καὶ τὸ ἱερὸν τοῦ Εὐαγγελίου ῥητόν· *Ἐχάρησαν οὖν οἱ μαθηταί, ἰδόντες τὸν Κύριον*· οὐ γὰρ εἶδον ἀπλῶς, ὡς καὶ ἄλλοτε ἐβλεπον, ἀλλὰ μετὰ θάνατον ζῶντα, καὶ ἐκ νεκρῶν μετὰ τὴν ταφὴν, καὶ μετὰ τὰ ἀνθρωποπρεπῆ ἐκείνα τὰ θεία καὶ ὑπὲρ ἀνθρώπων ἔχοντα. Καλῶς τὸ καὶ, ὅτι καὶ ἄλλα πολλὰ ἱερῶς καὶ ὑψηλῶς τῷ ἁγίῳ περιφλοσθήνται· ὅθεν καὶ ἀποθέμενος τοὺς λόγους λέγει· *Τοσαῦτα καὶ περὶ τούτων, τῆς μὲν ἀκριβείας ἀπολειπόμενα, συντελοῦντα δὲ, ὡς ὑπολαμβάνω, πρὸς τὸ μὴ ταπεινῶς ἡμᾶς ἐναπομένειν τοῖς τύποις, ὅτε περὶ τῶν ἀγγέλων ἐν ταῖς ἱεραῖς Γραφαῖς ἀκούομεν*. Εἰ δὲ λέγεις, ὡ ἀγαπητὲ Τιμόθεε, ὡς οὐ τῶν πάντων, ἀδὴ ἐν ταῖς ἱεραῖς Γραφαῖς περὶ ἀγγέλων λεγόμενα εὐρίσκονται, μνητὴν ἐποιήσαμεθα· ἐκεῖνό σι ἀπο-

7 Luc. xv, 10. 2 Zach. i, 5. 3 Joan. xx, 20.

κρινόμεθα, ὃ καὶ ἀληθὲς ἐστίν, ὅτι τῶν καταλει-
φθέντων τὰ μὲν ὑπὲρ ἡμᾶς εἰσιν, ὧν καὶ τὴν ἐπιστή-
μην ἠγνοήσαμεν, καὶ μᾶλλον ἡμεῖς δεόμεθα τοῦ δι-
δάξοντος· τὰ δὲ ὁμοῦναμά εἰσι τοῖς εἰρημένοις, καὶ
διὰ τοῦτο ταῦτα καταλείπαμεν, τῆς τε συμμετρίας
τοῦ λόγου φροντίζοντες, καὶ τὴν ὑπὲρ ἡμᾶς καὶ τὴν
ἡμετέραν γνώσιν κρυφίωτα σιγῇ τιμήσαντες.

prætermisissæ, ut sermonis modum servarem, et arcanum illud, quod captum notitiaræque nostram fugit, silentio honorarem.

o dilecte Timothee, nos non omnium, quæ in Scri-
pturis sacris de angelis dicta reperiuntur, mentio-
nem fecisse; respondemus id quod res est, eorum
quæ prætermisimus aliqua captum nostrum super-
rare, quorum etiam scientiam non habemus, sed
potius iis addiscendis alio nobis doctore opus est;
alia vero jam recensitis æquipollere, atque ideo

ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ

ΔΙΟΝΥΣΙΟΥ ΑΡΕΟΠΑΓΙΤΟΥ

ΠΕΡΙ

ΤΗΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΗΣ ΙΕΡΑΡΧΙΑΣ

SANCTI

DIONYSII AREOPAGITÆ

DE

ECCLESIASTICA HIERARCHIA

Interprete Balthasare Corderio, Societatis Jesu doctore theologo

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α.

153 CAPUT I.

Τῷ ΣΥΜΠΡΕΣΒΥΤΕΡῷ ΤΙΜΟΘΕῷ ΔΙΟΝΥΣΙΟΣ Ὁ
ΠΡΕΣΒΥΤΕΡΟΣ.

SYMPRESBYTERO TIMOTHEO DIGNYSIUS PRE-
SBYTER.

Τίς ἢ τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἱεραρχίας παράδοσις,
καὶ τίς ὁ ταύτης σκοπός.

Quæ sit ecclesiasticæ hierarchiæ traditio, et quæ
sit ejus scopus.

SYNOPSIS CAPITIS.

- I. Ecclesiasticam hierarchiam descripturus monet, sacra religionis Christianæ mysteria non temere profanis revelanda, sed baptizatis, pro cujusque capiti ac modulo, clare, quoad fieri potest, explicanda esse ab iis quibus in Ecclesia cum docendi tum sacramenta administrandi munus concreditum est, qui hoc in mundo angelos imitantur. II. Cum priori libro angelicam hierarchiam describeret, ait, nostram hierarchiam cum illa convenire in eo, quod inferiores a superioribus ad perfectionem instituantur, et ad Deum adducantur: differre autem in hoc, quod illi, ut simpliciori ac spiritaliori modo illustrentur; nos autem, cum anima corporeque consistemus, et rebus spiritalibus immediate intendere nequeamus, per sensiles imagines ac figuras ad spirituales contemplationes subriquantur, unde etiam inæqualiter Deum participamus. III. Definit, quid sit hierarchia in genere, et quid sit hæc nostra hierarchia, scilicet esse sacrorum omnium dispensationem, cujus principium sit SS. Trinitas: finis, unio cum Deo. IV. Ait, Deum tam nobis quam angelis convenientem cuique hierarchiam providisse, illis quidem magis spiritalem, nobis vero magis materiale; quippe cujus substantiæ sunt Scripturæ ac traditiones, quæ in symbolis et figuris res sacras nobis proponunt. V. Ostendit, cur sacramenta nostræ hierarchiæ sub symbolis sensibilibus tradantur; quia nimirum id conditioni nostræ magis congruit, et ad rerum sacrarum venerationem facit, ne a profanis contemnerentur.

§ I.

Ὅτι μὲν ἡ καθ' ἡμᾶς ἱεραρχία, παιδῶν ἱερῶν
ἱερώτατα, τῆς ἐνθεοῦ καὶ θείας ἐστὶ καὶ θεωρητικῆς
ἐπιστήμης, καὶ ἐνεργείας, καὶ τελειώσεως, ἐκ τῶν

Hierarchiam nostram, sacrorum filiorum sacra-
tissime, Deo insitæ ac divinæ deificæque scientiæ,
nec non afflationis et perfectionis esse functionem.

ex supermundialibus et sacratissimis oraculis demonstrandum nobis est iis, qui ex hierarchicis 154 mysteriis traditionibusque sacro sunt hoc munere initiati. Sed vide ne explodas Sancta sanctorum, quin potius arcana Dei reverberis, ac spiritualibus inaspectabilibusque notionibus celebrabis, inaccessa quidem profanis illa et intacta reservando, solis vero sanctis cum sacra quadam, uti fas est, claritate res sacras communicando. Sic enim, uti nobis divinis contemplatoribus tradidit theologia, etiam ipsemet Jesus (divinitate transcendens ac superessentialis mens, universæ ordinationis sacræ, sanctimonixque ac divinæ functionis principium et essentia, virtusque divinissima) beatis istis nobisque multo præstantioribus naturis manifestius simul et intelligibilibus affulget, et ad propriam, quoad fieri potest, eas lucem informat: quin et intento in eum amoris nostro, et ad res nos probas incitanti, frequentes admiscet varietates, atque ad uniformem ac divinam nos vitam instituens, habitudinem quadam, et rerum, uti par est, sacrarum effectricem divini sacerdotii virtutem impertitur; qua ad sacram sacerdotii functionem accedentes, ipsimet etiam supremis istis spiritibus, sacri illorum status, quantum licet, imitando constantiam ac firmitatem, propinquiores evadamus, adeoque ad Jesu quoque beatam illam divinamque lucem aspicientes, sacro, quoad inveni fas est, ritu speculantes, visionum etiam, juxta mysticam scientiam, illustrati cognitione, consecrati ac consecrantes, luciformes ac deifici, perfecti ac perfectores evadere poterimus.

A ὑπερκοσμίων καὶ ἱερωτάτων ἡμᾶς ἀποδείξει λογίων χρῆ τοῖς τῆς ἱεραῆς μυσταγωγίας τὴν τελετὴν ἐξ ἱεραρχικῶν μυστηρίων καὶ παραδόσεων τετελεσμένοις. Ἄλλ' ὅρα ὅπως οὐκ ἐξορχήσῃ τὰ ἅγια τῶν ἁγίων· εὐλαθηθήσῃ δὲ, καὶ τὰ τοῦ κρυφίου Θεοῦ ταῖς νοεραῖς⁷¹ καὶ ἀοράτοις γνώσεσι τιμήσεις, ἀμέθεκτα μὲν αὐτὰ καὶ ἀχραντα τοῖς ἀτελέστοις διατηρῶν· ἱεροῖς δὲ μόνοις τῶν ἱερῶν μεθ' ἱεραῆς ἐλλάμψεως ἱεροπρεπῶς κοινωνῶν. Θύτω γὰρ, ὡς ἡ θεολογία τοῖς θιασώταις ἡμῖν παραδέδωκε, καὶ αὐτὸς Ἰησοῦς, (ὁ θεαρχικώτατος νοῦς καὶ ὑπερούσιος, ἡ πάσης ἱεραρχίας, ἀγιαστικῆς τε καὶ θεουργίας ἀρχὴ καὶ οὐσία, καὶ θεαρχικωτάτη δύναμις,) ταῖς τε μακαρίαις καὶ ἡμῶν κρείττοσιν οὐσίαις ἐμφανέστερον ἅμα καὶ νοερώτερον ἐλλάμπει, καὶ πρὸς τὸ οἰκτεῖον αὐτὰς ἀφομοιοῖ κατὰ δύναμιν φῶς· ἡμῶν τε τῷ πρὸς αὐτὸν ἀνατεινομένῳ καὶ ἡμᾶς ἀνατείνοντι τῶν καλῶν ἔρωτι, συμπύσσει τὰς πολλὰς ἐτερότητας, καὶ εἰς ἐνοειδῆ καὶ θείαν ἀποτελειώσας ζωὴν, ἔξιν τε καὶ ἐνέργειαν, ἱεροπρεπῆ δωρεῖται τῆς θείας ἱεροσύνης τὴν δύναμιν· ἐξ ἧς ἐπὶ τὴν ἁγίαν ἐρχόμενοι τῆς ἱερατείας ἐνέργειαν, ἐγγύτεροι μὲν αὐτοὶ γινόμεθα⁷² τῶν ὑπὲρ ἡμᾶς οὐσιῶν τῇ κατὰ δύναμιν ἀφομοιώσει τοῦ μονίμου τε καὶ ἀνεξαιρέτου τῆς αὐτῶν ἱεραῆς ἰδρύσεως, καὶ ταύτη πρὸς τὴν μακαρίαν Ἰησοῦ καὶ θεαρχικὴν αὐτὴν⁷³ ἀναβλέψαντες, ὅσα τε ἰδεῖν ἐπιχρὸν ἐποπτεύσαντες ἱερωῶς⁷⁴, καὶ τῆς θεαμάτων γνώσεως ἐλλαμφθέντες, τὴν μυστικὴν ἐπιστήμην ἀφιερωμένοι καὶ ἀφιερωνταί, φωτισοειδῆς καὶ θεουργικῆς⁷⁵, τετελεσμένοι καὶ τελεσιουργοὶ γενέσθαι δυνήσομεθα.

§ II.

Quisnam sit ergo sacer angelorum et archangelorum ordo, nec non supermundialium principatum ac potestatum, virtutumque ac dominationum, et thronorum divinarum æqualiumque thronis naturarum, quas assiduo perpetuoque circa Deum et cum Deo versari theologia tradit, cherubim illas Hebræo vocabulo ac seraphim appellans, ea quæ de sacris beatarum istarum mentium ordinibus ac distinctionibus a nobis conscripta sunt, evolviendo comperies; in quibus etsi non pro merito, pro virili certe nostra, et quoad sacratissimarum theologia Scripturarum explanavit, sacrum illarum ordinem concelebravimus. Illud tamen dicere necesse est, quomodo cum ille, tum omnis qui modo a nobis deprædicatur sacer ordo, unam habeat eandemque in omni sacra sua functione virtutem, ut et ipsemet sacri ordinis antistes, pro sui status, dignitatis ordinis ratione, divinis 155 initiatur ac Deo unaiatur, subditosque suos, pro cujusque dignitate,

C Τίς μὲν οὖν ἡ τῶν ἀγγέλων ἐστὶ καὶ ἀρχαγγέλων ἱεραρχία, καὶ τῶν ὑπερκοσμίων ἀρχῶν τε, καὶ ἐξουσιῶν, καὶ δυνάμεων, καὶ κυριοτήτων τε, καὶ θείων⁷⁶ θρόνων, ἢ τῶν ὁμοταγῶν τοῖς θρόνοις οὐσιῶν, ἃς ἡ θεολογία προσεχῶς καὶ ἀεὶ περὶ Θεόν τε εἶναι· καὶ μετὰ Θεοῦ παραδίδωσι, Χερουβὶμ αὐτὰς Ἑβραίων φωνῇ καὶ Σεραφὶμ ὀνομάζουσα, ταῖς τῶν διακόσμων αὐτῶν καὶ ἱεραρχῶν ἁγίαις τάξεσι καὶ διαιρέσεσι περιτυγχάνων, εὐρήσεις ἐν τούτοις ἡμῶν, οὐκ ἐπαξίως μὲν, ὡς ἐπιχρὸν δὲ, καὶ ὡς ἡ θεολογία τῶν ἱερωτάτων Γραφῶν ὑφηγήσατο, τὴν κατ' αὐτοὺς ἱεραρχίαν ὑμνηκότων⁷⁷. Τοσοῦτον δὲ ὅμως εἰπεῖν ἀναγκαῖον, ὡς ἐκεῖνη τε, καὶ πᾶσα⁷⁸ ἡ νῦν ὑμνουμένη παρ' ἡμῶν ἱεραρχία, μίαν ἔχει καὶ τὴν αὐτὴν διὰ πάσης τῆς ἱεραρχικῆς πραγματείας τὴν δύναμιν, αὐτὸν τε τὸν ἱεράρχην, ὡς ἡ κατ' αὐτὸν οὐσία· καὶ ἀναλογία, καὶ τάξις ἔχει τελεσθῆναι κατὰ τὰ θεία, καὶ θεωθῆναι, καὶ τοῖς ὑποβεθηκόσι μεταδοῦναι, κατ' ἄξιαν ἐκάστῳ, τῆς ἐγγινομένης αὐτῷ θεοθεν ἱεραῆς θεώσεως· τοῦς

VARIÆ LECTIONES.

⁷¹ ταῖς ἱεραῖς. ⁷² ἐγγυτέρῳ μὲν αὐτοὶ γινόμεθα, D. Ch. γινόμεθα, M. S. P. Bud. corrigil. γενόμεθα. ⁷³ corrigil V. major, αὐτὴν, V. minor, ἀρχὴν. ⁷⁴ γρ. ἀκριβῶς. ⁷⁵ καὶ θεουργοί, V. minor, Ch. P. ⁷⁶ hoc καὶ non habent D. Ch. P. S. B. ⁷⁷ κατ' αὐτὰς, D. P. S. P. Sc., ἀνυμνηκότων, V. minor et major, Ch. P. ⁷⁸ καί.

τε ὑποβεβηκότας ἔπεσθαι μὲν τοῖς κρείττοσιν, ἀνα- A
τείνειν δὲ τοὺς ἥττους ἐπὶ τὰ πρόσω· τοὺς δὲ καὶ
προϊέναι, καὶ ὡς δυνατὸν ἐτέροις ἡγεῖσθαι ⁷⁹, καὶ διὰ
ταύτης τῆς ἐνθέου καὶ ἱεραρχικῆς ἀρμονίας τοῦ ὄν-
τως ὄντος καλοῦ καὶ σοφοῦ καὶ ἀγαθοῦ μετέχειν ἕ-
καστον ὅση δύναμις.

Ἄλλ' αἱ μὲν ὑπὲρ ἡμᾶς οὐσίαι καὶ τάξεις, ὧν ἤδη
μνήμην ἱερὰν ἐποιησάμην, ἀσώματοι τέ εἰσι, καὶ
νοητὴ καὶ ὑπερκόσμιός ἐστιν ἡ κατ' αὐτάς ἱεραρχία·
τὴν καθ' ἡμᾶς δὲ ὀρῶμεν ἀναλόγως ἡμῖν αὐτοῖς τῆ
τῶν αἰσθητῶν συμβόλων ποικιλίᾳ πληθυσμένην ⁸⁰,
ὅφ' ὧν ἱεραρχικῶς ἐπὶ τὴν ἐνοσιδεῖν θέωσιν ἐν συμμε-
τρίᾳ τῆ καθ' ἡμᾶς ἀναγόμεθα, Θεὸν τε καὶ θεῖαν ἀ-
ρετήν. Αἱ μὲν, ὡς νόες, νοοῦσι κατὰ τὸ αὐταῖς θεμι-
τόν· ἡμεῖς δὲ αἰσθηταῖς εἰκόσιν ἐπὶ τὰς θείας, ὡς
δυνατὸν, ἀναγόμεθα θεωρίας. Ἀληθῶς τε εἰπεῖν, ἐν
μὲν ἐστίν, οὐ πάντες οἱ θεοσιδεῖς ⁸¹ ἐφίενται, μετέ-
χουσι δὲ οὐχ ἐνιαίως ταύτου τε καὶ ἐνὸς ὄντος, ἀλλ'
ὡς ἐκάστῳ τὰ θεῖα ζυγὰ διανέμει κατ' ἀξίαν τὴν
ἀποκλήρωσιν.

Ἄλλὰ ταῦτα μὲν ἡμῖν ἐν τῇ περὶ νοητῶν τε καὶ
αἰσθητῶν πραγματεία διεξοδικώτερον εἴρηται· νῦν δὲ
τὴν καθ' ἡμᾶς ἱεραρχίαν, ἀρχὴν τε αὐτῆς καὶ οὐσίαν,
ὡς οἶόν τε, εἰπεῖν πειράσομαι, τὴν πασῶν ἱεραρ-
χιῶν ἀρχὴν τε καὶ τελείωσιν, Ἰησοῦν ἐπικαλεσά-
μενος.

§ III.

Ἔστι μὲν ἱεραρχία πᾶσα, κατὰ τὸ σεπτὸν τῆς ἡ- C
μῶν παραδόσεως ⁸², ὁ πᾶς τῶν ὑποκειμένων ἱερῶν
λόγος, καθολικωτάτη ⁸³ τῶν τῆσδε τυχόν ἱεραρχίας, ἡ
τῆσδε ἱερῶν συγκεφαλαίωσις. Ἡ καθ' ἡμᾶς οὖν ἱε-
ραρχία λέγεται καὶ ἔστιν ἡ περιεκτικὴ τῶν κατ' αὐ-
τὴν ἀπάντων ἱερῶν πραγματεία, καθ' ἣν ὁ θεὸς ἱε-
ράρχης τελοῦμενος, ἀπάντων ἕξει τῶν κατ' αὐτὸν ἱε-
ρωτάτων τὴν μέθεξιν, ὡς ἱεραρχίας ἐπίνομμος. Ὡς
γὰρ ἱεραρχίαν ὁ φήσας, ἀπάντων ὁμοῦ συλλήβδην
ἔφη τὴν τῶν ἱερῶν διακόσμησιν· οὕτως ἱεράρχην ὁ
λέγων δηλοῖ τὸν ἐνθεὸν τε καὶ θεῖον ἄνδρα, τὸν πάσης
ἱερᾶς ἐπιστήμονα γνώσεως, ἐν ᾧ καὶ καθαρῶς ἡ κατ'
αὐτὸν ἱεραρχία πᾶσα τελεῖται καὶ γινώσκεται. Ταύ-
της ἀρχὴ τῆς ἱεραρχίας ἡ πηγὴ τῆς ζωῆς, ἡ οὐσία
τῆς ἀγαθότητος, ἡ μία τῶν ὄντων αἰτία Τριάς, ἐξ ἧς
καὶ τὸ εἶναι καὶ τὸ εὔ εἶναι τοῖς οὐσι δι' ἀγαθότητα. D
Ταύτη δὲ τῇ πάντων ἐπέκεινα θεαρχικωτάτη μακα-
ριότητι, τῇ τρισσῇ τῇ μονάδι τῆ ὄντως οὐσῆ, κατὰ τὸ
ἡμῖν μὲν ἀνέφικτον, αὐτῇ δὲ ἐπιστητόν, θέλημα μὲν
ἐστίν ἡ λογικὴ σωτηρία καθ' ἡμᾶς ⁸⁴ τε καὶ ὑπὲρ
ἡμᾶς οὐσιῶν· ἡ δὲ οὐχ ἐτέρως γενέσθαι δύναται, μὴ

afflatæ sibi divinitus sacræ deificationis participes
reddat; sic ut subditi superiores quidem sequantur,
ita tamen ut et ipsi simul inferiores ad antiora
promoveant, qui jam proveci aliis etiam pro virili
ducatum præsent, atque hæc divina sacraque ordi-
nis consensione, pro modulo quisque suo, vere
essentia sua pulchri, sapientis ac boni particeps
existat.

Cæterum sublimiores istæ naturæ ordinesque,
quarum venerandam supra feci mentionem, et in-
corporeæ sunt, et spiritualis ac supermundialis sacer
illarum magistratus existit; nostrum vero cernimus,
diversa ab ipsis ratione, sensibilibus varietate signo-
rum multiplicari, quibus sacrosancte ad uniformem
deiformitatem pro captu nostro, et ad Deum divi-
namque virtutem promovemur. Istæ quidem, utpote
mentes, prout illis fas est intelligunt; nos vero e
sensu perceptis imaginibus ad divinas, quantum
possumus, contemplationes sublevamur. Et ut vere
dicam, unum quidem est, quod omnes qui deiformes
sunt appetunt, ejus tamen, quod omnino unum
atque idem est, non unimode participes existunt,
sed prout cuilibet pro merito sortem divina truthna
distribuit.

Verum ista in opere de iis quæ sub intellectum
ac sensum cadunt, fusius a nobis enucleata sunt;
modo vero sacrum nostrum ordinem, ejusdemque
originem et essentiam, quoad facultas suppetit, ex-
ponere conabor, omnium sacrorum ordinum prin-
cipium ac consummationem invocans Jesum.

Est hierarchia seu ordo sacer omnis juxta vene-
randam nobis sacrosanctam traditionem, universalis
rerum sacrarum illi subjectarum ratio, seu genera-
lissima eorum, quæ sub ordinem cadunt, id est sa-
crorum summa. Sacer igitur ordo noster dicitur et
est functio, universa sacra in se complectens, quæ
divinus pontifex initiatus, omnium per se rerum
sacratissimarum particeps existit, in quantum sa-
cerdos summus appellatur. Sicut enim qui sacrum
ordinem nominavit, omnium simul compendio sa-
crorum dixit dispensationem; ita qui summum sa-
cerdotem appellat, Deo intime unitum ac divinum
plane virum significat, omni sacra cognitione per-
politum, in quo omnis, quæ illi inest, potestas sacra
consummatur atque cognoscitur. Hujus origo sacri
principatus fons est vitæ, **156** essentia bonitatis,
una rerum omnium causa Trinitas, ex qua per bo-
nitatis redundantiam et ipsum esse, ac bene esse
rebus. Huic autem omnia transcendentem divinissimam
beatitudinem, trinæ unitati, vere existentem, modo qui-
dem nobis incomprehensum, ipsi autem notissimum

VARIE LECTIONES.

⁷⁹ ἐτέρως εἰσηγεῖσθαι, M. S. B. corrigiit ἐτέροις. ⁸⁰ πληθυσμένην, V. minor, D. Ch. ⁸¹ ἐνοσιδεῖς, V. major, D. Ch. P. Sc. Sar. ⁸² κατὰ τὸ σεπτὸν τῆς ἡμῶν ἱερᾶς παραδόσεως, Vien. maj. D. P. S. Sc. Sar. νοεῖας, Ch. ⁸³ ἱερωσύνης λόγος, ἡ καθολ. Ch. D. M.; ἱερὸς λόγος P. Sar. ⁸⁴ τῶν καθ' ἡμᾶς, D. P. S.

in votis quidem est rationalis (creaturæ) salus, tam nostra quam mentium supernarum; verumtamen hæc salus iis qui salvantur non nisi jam deificatis potest obtingere. Est autem hæc deificatio, Dei quædam, quoad fieri potest, assimilatio unioque. Omni porro ordini sacro communis scopus est, erga Deum et res divinas continua dilectio, quæ divinitus inseritur, et per ejus unionem consummatur, quæque hæc prior est, illi adversantium omnimoda et irrevertibilis fuga, cognitio rerum qua res sunt, sacræ veritatis visio scientiaque, simplicis perfectionis ejus qui summe simplex est, divina participatio; fructio intuitionis, quæ omnem sui contem-

Λ θεωμένων τῶν σωζομένων. Ἡ δὲ θεωσις ἐστὶν ἡ πρὸς Θεόν, ὡς ἐφικτὸν, ἀφομοίωσις τε καὶ ἑνωσις. Ἀπάσης δὲ τοῦτο κοινὸν ἱεραρχίας⁸⁶ τὸ πέρας, ἡ πρὸς Θεόν τε καὶ τὰ θεῖα προσεχῆς ἀγάπησις, ἐνθέως τε καὶ ἐνιαίως ἱερουργουμένη, καὶ πρό γε τούτου τῶν ἐναντίων ἢ παντελῆς καὶ ἀνεπίτροφος ἀποφοίτησις, ἢ γνῶσις τῶν ὄντων ἢ ὄντα ἐστὶν, ἢ τῆς ἱεραρχίας ἀληθείας ὄρασις τε καὶ ἐπιστήμη, ἢ τῆς ἐνοσιδοῦς τελειώσεως ἐνθεος μέθεξις, αὐτοῦ τοῦ ἐνὸς ὡς ἐφικτὸν ἢ τῆς ἐποψίας ἐστίασις, τρέφουσα νοητῶς καὶ θεοῦσα πάντα τὸν εἰς αὐτὴν ἀνατεινόμενον.

§ IV.

Dicimus itaque, Dei principalem beatitudinem, quæ natura Deitas est, principium deificationis, ex quo ii qui deificandi sunt deificantur, divina bonitate sacrum ordinem, in salutem et deificationem omnium, cum rationalium tum spiritalium essentialium, concessisse. Ac superis quidem beatoque otio fruentibus, modo magis immateriato ac spiritaliori (non enim extrinsecus eos Deus ad divina movet, sed intelligibili ratione, atque intrinsecus pura liquidaque illustratione divinissimam iis voluntatem irradiando) nobis autem, quod simplicius illis collectimque præstitum, ex divinitus traditis eloquiis, pro captu nostro, divisibilium varietate multitudinèque signorum donatum est. Substantia enim hierarchie nostre sunt divinitus tradita oracula. Maxime vero ista oracula dicimus veneranda, quæ a sacris nostris initiatoribus divino Spiritu afflatis, in Scripturis sacris librisque theologicis tradita nobis sunt; uti et illa quæ ab iisdem viris sanctis subtiliori, non omnino dissita ab ordine cœlesti insinuatione, de mente in mentem, mediante verbo, corporeo quidem illo, simul tamen immateriato, sine scriptione, institutores nostri sacra quadam translatione sunt edocti. Neque vero ista divino Spiritu afflatorum sacrarum præsulum monumenta; in sacri ordinis commune bonum, propalatis intelligentiis, sed symbolis quibusdam sacris traducta sunt; non enim quilibet sacerdos, 157 neque opacium, in eloquia tradunt, scientia est.

Β λέγομεν⁸⁶ τοίνυν, ἡ θεαρχικὴ μακαριότης, ἡ φύσει Θεότης, ἡ ἀρχὴ τῆς θεώσεως, ἐξ ἧς τὸ θεοῦσθαι τοῖς θεωμένοις ἀγαθότητι θεῖα⁸⁷ τὴν ἱεραρχίαν, ἐπὶ σωτηρίᾳ καὶ θεώσει πάντων τῶν λογικῶν τε καὶ νοερῶν οὐσιῶν, ἐδωρήσατο. Καὶ ταῖς μὲν ὑπερκοσμίαις καὶ μακαρίαις λήξεσιν, ἀυλοτερόν τε καὶ νοερώτερον, (οὐ⁸⁸ γὰρ ἐξῴθεν αὐτὰς ὁ Θεὸς ἐπὶ τὰ θεῖα κινεῖ, νοητῶς δὲ, καὶ ἐνδοθεν ἐλλαμπομένων αὐτῶν ἐν αὐγῇ καθαρᾷ καὶ ἀύλῳ τὴν θειοτάτην βούλησιν,) ἡμῖν δὲ τὸ ἐκείναις ἐνιαίως τε καὶ συνεπτυγμένως δωρηθὲν ἐκ τῶν θεοπαράδοτων λογίων, ὡς ἡμῖν ἐφικτὸν, ἐν ποικιλίᾳ καὶ πλήθει διαίρετῶν συμβόλων δεδώρηται. Οὐσία γὰρ τῆς καθ' ἡμᾶς ἱεραρχίας ἐστὶ τὰ θεοπαράδοτα λόγια. Σφπτότατα δὲ λόγια ταῦτά φαμεν, ὅσα πρὸς τῶν ἐνθέων ἡμῶν ἱεροτελεστῶν ἐν ἀγιογράφοις ἡμῖν καὶ θεολογικαῖς δεδώρηται δέλτοις· καὶ μὴ ὅσα πρὸς τῶν αὐτῶν ἱερῶν ἀνδρῶν ἀυλοτέρᾳ μνήσει, καὶ γειτονίᾳ πῶς ἤδη τῆς οὐρανίας ἱεραρχίας, ἐκ νοῦς εἰς νοῦν, διὰ μέσου λόγου, σωματικοῦ μὲν, ἀυλοτέρου δὲ ὕμνος, γραφῆς ἐκτός, οἱ καθηγεμόνες ἡμῶν ἐμυθήθησαν. Οὐδὲ ταῦτα τῶν ἐνθέων ἱεραρχῶν εἰς τὸ τῆς ἱερουργίας κοινὸν ἀπαρακαλύπτους⁸⁹ νοήσεσιν, ἀλλ' ἐν συμβόλοις ἱεροῖς παραδεδοκῶτων· ἐστὶ γὰρ οὐ πᾶς ἱερεὺς, οὐδὲ πάντων, ὡς τὰ λόγια φησιν, ἢ γνῶσις.

§ V.

Necessario igitur primi sacri ordinis nostri moderatores, supersubstantialis Dei principatus sacro ipsi munere pleni, et in posteros illud ipsum derivatum a divina bonitate missi, cum et ipsi, utpote divini, promotionem deificationemque posterorum affatum desiderarent, sensibilibus figuris supercœlestia, et quod unitate collectum est varia cum distinctione tum multitudine, nec non in humanis divina, et in materiis immateriata, atque in nostratibus rebus supersubstantialia, qua scriptis qua non scriptis institutionibus, in sacratissimis oraculis no-

Δ Ἀναγκαίως οὖν οἱ πρῶτοι τῆς καθ' ἡμᾶς ἱεραρχίας καθηγεμόνες, ἐκ τῆς ὑπερουσίου θεαρχίας, αὐτοὶ τε ἀναπλησθέντες τοῦ ἱεροῦ δώρου, καὶ εἰς τὸ ἐξῆς αὐτὸ προαγαγεῖν ὑπὸ τῆς θεαρχικῆς ἀγαθότητος ἀπεσταλμένοι, καὶ αὐτοὶ δὲ ἀφθόνως ἐρῶντες, ὡς θεοὶ, τῆς τῶν μετ' αὐτοὺς ἀναγωγῆς καὶ θεώσεως, αἰσθηταῖς εἰκόσι τὰ ὑπερουράνια, καὶ ποικιλίᾳ καὶ πλήθει τὸ συνεπτυγμένον, καὶ ἐν ἀνθρωπίνους τε τὰ θεῖα, καὶ ἐνύλοις τὰ ἀῦλα, καὶ τοῖς καθ' ἡμᾶς τὰ ὑπερουσία, ταῖς ἐγγράφοις τε αὐτῶν καὶ ἀγράφοις μνήσεσι, κατὰ τοὺς ἱεροὺς ἡμῖν ἔδοσαν⁹⁰ θεσμούς

VARIÆ LECTIONES.

⁸⁶ in dandi casu ἀπάση ἱεραρχία, V. minor, Ch. D. S. ⁸⁷ λέγομεν, P. D. Ch. ⁸⁸ γρ. θεῖαν. ⁸⁹ γρ. ἐπίε ⁹⁰ ἀπερικαλύπτους, D. Ch. ⁹⁰ παρέδοσαν, D.

ὁ τῶν ἀνιέρων ἕνεκα μόνον, οἷς οὐδὲ τῶν συμβόλων ἄπτεσθαι θεμιτὸν, ἀλλ' ὅτι καὶ συμβολικῆ τῆς ἐστίν, ὅπερ ἔφη, ἀναλόγως ἡμῖν αὐτοῖς ἢ καθ' ἡμᾶς ἱεραρχία, δεομένη τῶν αἰσθητῶν εἰς τὴν ἐξ αὐτῶν ἐπιτὰ νοητὰ θειοτέρων ἡμῶν ἀναγωγὴν. Ἀνακαλυμμένοι δὲ ὅμως εἰσὶν οἱ τῶν συμβόλων λόγοι τοῖς θεοῖς ἱεροτελεσταῖς, οὓς οὐ θεμιτὸν ἐξάγειν εἰς τοὺς ἔτι τελειομένους ⁹¹, εἰδόμενος ὡς οἱ τῶν ἱερῶν θεοπαράδοτος ⁹² νομοθέται, ταῖς τῶν διακόσμων εὐσταθέσι καὶ ἀσυμφύρτοις τάξεσι, καὶ ταῖς τοῦ ἐκάστου κατ' ἀξίαν προσήκοντος ἀναλόγοις καὶ ἱεραῖς ἀπονεμήσεσι, τὴν ἱεραρχίαν διστάξαντο. Διὸ καὶ ταῖς σαῖς ἱεραῖς ὁμολογίαις πεισθεῖς (ἀναμνήσαι γὰρ αὐτῶν εὐαγέες), ὡς, ἀπάσης μὲν ὑπερκειμένης ἱεραρχικῆς ἱερολογίας, οὐ μεταδώσεις ἐτέρῳ, παρὰ τοὺς ὁμοταγεῖς σοι θεοειδεῖς ἱεροτελεστάς· αὐτοὺς τε πείσεις ὁμολογῆσαι κατὰ

θεσμὸν ἱεραρχικόν, καθαρῶν μὲν καθαρῶς ἐφάπτεσθαι, κοινωνεῖν δὲ μόνοις τῶν θεουργικῶν τοῖς θεοῖς, καὶ τῶν τελείων τελειωτικοῖς, ἀγίοις τε τῶν παναγεστάτων, ἄλλων τε ἱεραρχικῶν ⁹³ σοι καὶ τούτου μεταδέωκα τοῦ ἐνθέου δώρου.

A bis tradiderunt : nec id propter profanos tantum, quibus vel ipsa signa tangere nefas sit, sed quod noster, ut dixi, sacra ordinandi ritus, cum illorum comparatus, symbolicus existat, sensilibus signis opus habens, ad diviniorem nostri ex illis ad intelligibilia sublimationem. Attamen manifestæ simul sunt sacerdotalibus signorum rationes, quas sacramentum etiamdum candidatis explanare nefas, quod exploratum sit, sacrorum divinitus traditorum legislatores, stabilibus atque impermistis ordinum distinctionibus, cujusque merito accommodatis, disparilibus ac sacris partitionibus sacrum ordinem distribuisse. Quapropter tui etiam ipsius sacrosanctis pactionibus persuasus (earum enim meminisse sanctum) episcopatus quidem ordinem, ut

cæteris præstantiorem, nequaquam alteri communicabis, præterquam tui similibus deiformibus sacerdotibus; ipsisque persuadebis ut juxta ritum hierarchicum profiteantur, sancta quidem sancte contrectare, solis autem deifica divinis, perfectioris perfectionis capacibus, sanctisque sanctissima com-

municare : nam præter alia sacrorum ordinum munera, hoc quoque divinum tibi munus demandamus.

158 ADNOTATIONES CORDERII.

§ I. Nota primo, sublimes illas loquendi formulas, quibus hierarchiam seu sacrum ordinem nostrum describit § 1, dicens illum esse τῆς ἐνθέου, id est, *Deo insitæ seu indeatæ, καὶ θελοῦς, et divinæ, καὶ θεουργικῆς, et deificæ* (quia per sacramenta, quæ functiones sunt ordinis, divinæ naturæ consortes efflicimur, mediante gratia sanctificante quam conferunt) *ἐπιστήμης, scientiæ, καὶ ἐνεργείας, et afflationis* (sic enim potius vertendum, quam *operationis*, quoniam sacri ordinis per insufflationem et Spiritus sancti donationem conferuntur : hinc ἐνεργούμενοι vocantur, qui spiritu aliquo afflati sunt, sive bono, ut sit in ordinibus cum accipitur Spiritus sanctus, qui tanquam agens præcipuus per sacerdotes sacramenta conferentes operatur sanctificationem; sive malo, ut sit in obsessis, qui a dæmone exagitantur, et in quibus dæmon potius agit quam ipsi) *καὶ τελειώσεως, et perfectionis sive consecrationis esse, etc.* Vide supra in generalibus observationibus primam, secundam et tertiam.

Nota secundo etiam, quam divina sublimaque nomina det Christo, dicens : *Ἰησοῦς ὁ θεαρχικώτατος τοῦς, καὶ ὑπερούσιος, Jesus divinitate transcendens, seu divinissima et superessentialis seu supernaturalis mens; quippe qui omnis divinitatis ac substantiæ seu naturæ a nobis conceptibilis dignitatem longe superet : ἡ πάσης ἱεραρχίας, ἀγιαστίας τε καὶ θεουργίας ἀρχή, καὶ οὐσία, καὶ θεαρχικωτάτη δύναμις, universæ ordinalionis sacrae sanctimonιæque ac divinæ functionis principium et essentia, virtusque divinissima.* Christus enim qua Deus homo, est auctor et caput Ecclesiæ, et institutor sacramentorum, quibus vim sanctificandi indidit, et in quibus ut principalis operans, eadem ipsemet operatur, ut docent theologi cum D. Thoma parte III, quæst. 64, art. 2. Sacramentorum enim institutio pertinet ad munus Sacerdotii Christi, qui et ut Deus et ut homo operatur interiorem effectum sacramenti; ut Deus quidem, potestate auctoritatis; ut homo vero, potestate excellentis ministerii. Potestas autem auctoritatis est illa quæ omnino independens est, et soli Deo convenit : potestas vero excellentiæ consistit in eo, quod nimirum Christus primo potuerit sacramenta instituere; secundo quod suis meritis omnem eis vim contulerit; tertio, quod in ejus nomine consecrentur et dicantur sacramenta Christi, et ministri tantum ejus vicem gerant; quarto quod etiam absque sacramentis poterat gratiam conferre. Vide plura apud divum Thomam supra citatum art. 3.

Nota tertio, quam pulchre virtutem sacramenti ordinis describat, dicens : *Quin et intento in eum amoris nostro frequentes admiscet varietates, Græce ἐτερότητας id est alteritates seu diversitates : non enim simplici ratione sanctificamur ut angeli, sed per diversas caeremonias et ritus sacramentorum, quæ sub signis et symbolis conferuntur. Additque, præter gratiam sanctificantem, sacerdotibus virtutem quamdam habitualem sacramenti ordinis propriam conferri, qua disponentur ad sacramenta sancte administranda. Hinc confirmatur sententia theologorum in parte III, q. 62, art. 2, docentium, præter gratiam habitualem et virtutes et dona, singula sacramenta conferre quoddam auxilium speciale, ordinatum ad consequendum proprium illius sacramenti finem, ita ut v. g. baptismus, præter dona habitualia gratiæ, conferat etiam speciale auxilium ad conservandam novam vitam, et ad alia sacramenta rite suscipienda, confirmatio ad fidem profitendam, eucharistia ad crescendum in charitatē, ordo ad sacramenta conficienda, vel functiones ordinis cujusque rite obeundas, et sic de cæteris. Cum enim sacramenta ordinentur ad varios effectus et functiones, conferunt etiam diversa auxilia ad illos effectus.*

§ 2. Nota, ex eo quod dicit : *Omnes unum appetunt, ejus tamen quod unum est non unimode participes existunt, liquere, omnem differentiam participationum ex differentia participantium existere et*

VARIÆ LECTIONES.

⁹¹ τελειομένους, D. P. ⁹² θεοπαράδοτων, Ch. ⁹³ ἱεραρχικῶς, D.

confari, fierique magnas et parvas participationes propter diversam habilitatem participantium, ut supra capite nono *Cælestis Hierarchiæ* docuit, et rursus infra cap. 2 *De divinis nominibus*.

Nota, descriptionem principii et finis hierarchiæ nostræ, quæ, inquit, est *B. Trinitas, quæ fons est vitæ* tam naturalis quam spiritalis, essentia bonitatis; quippe cujus essentia bonitas est increata, quæ creata bonitati essentiam suppeditat: *una rerum omnium causa*, scilicet efficiens, finalis, exemplaris, *ex qua per bonitatis redundantiam*; quia non sibi tantum bona est, sed omnibus bonitatem suam communicat, et ipsum esse et bene esse rebus impertit: *Huic autem omnia transcendentem divinitissimæ beatitudini*: Deus enim omnia superat infinite, ut cui nihil simile est vel æquale. Dicitur autem beatitudo, quia hæc in ejus fruitione consistit. **159** *Trinæ unitati atque individue Trinitati, vere existentis*, quippe a se et non ab alio, *modo quidem nobis incomprehenso*, quia captum omnis creaturæ superat, *ipsi notissimo*, utpote qui seipsum solus adæquate cognoscit; *in votis quidem est rationalis creaturæ salus, tam nostra quam mentium supernarum*, quantum enim est ex se, cupit omnes salvos fieri ^b; *verumtamen hæc salus iis qui salvantur non nisi jam deificatis potest obtingere*. Nisi enim quis renatus fuerit *denuo, non potest videre regnum Dei* ^c. Est autem hæc deificatio, quæ scilicet fit per gratiam sanctificantem, *Dei quædam, quoad fieri potest, assimilatio unioque*, quoniam est quædam participatio divinitatis, juxta illud: *Quotquot autem receperunt eum, dedit eis potestatem filios Dei fieri* ^d. *Omni porro communis ordini sacro scopus est, erga Deum et res divinas dilectio, quæ divinitus inscribitur, et per ejus unionem consummatur*; Græcæ est *ἐρθέως τε καὶ ἐριταλως λεγουσσομένη*, divinitus et unitive sacrificata. Charitas enim *Dei diffusa est in cordibus nostris per Spiritum sanctum, qui datus est nobis* ^e. Quæque hæc prior est, *illi adversantium omnimoda et irrevertibilis fuga*, juxta illud: *Time Deum, et recede a malo*. *Cognitio rerum qua res sunt*, scilicet idearum, in quibus beati Deo revelante plurima vident, et quidditative cognoscunt. *Sacræ veritatis visio scientiaque*, id est Dei, qui prima veritas est. *Simplicis perfectionis*, quæ omnem perfectionem includit, et omnem excludit imperfectionem. *Ejus qui summe simplex est*, scilicet Dei *divina participatio*. Græcæ est, *ἡ τῆς ἐροειδοῦς τελειώσεως ἐρθεος μέθεξις, αὐτοῦ τοῦ ἐρθος ὡς ἐριπτόρ*, id est, *uniformis perfectionis divina participatio ejus, qui, quantum fieri potest, unus est*. Malui in versione uti terminis jam in theologia usitatis, illam uniformem perfectionem in Deo vocando simplicem perfectionem, sicut illam vulgo jam theologi appellant. *Fruitio intuitiva*, sive fruitio intuitiva, in qua formalis beatitudo consistit, *quæ omnem sui contemplatorem spiritali modo reficit, deificatque*.

§ IV. *Dicimus itaque, Dei principalem beatitudinem*, etc. Ubi nota, tam nostræ quam angelicæ hierarchiæ supremum principem: et caput esse Deum. Unde sanctus Thomas in parte 1, quæst. 103, artic. 1, docet, ex parte principis, unius scilicet Dei, omnes angelos et rationales creaturas unius esse hierarchiæ; ex parte vero multitudinis ordinatæ, diversas existere, scilicet unam hominum et tres angelorum. Manifestum est autem, quod homines alio modo divinas illuminationes percipiant quam angeli: nam angeli percipiunt eas intelligibili puritate, homines vero sub sensibilibus similitudine, uti cap. 1 *Hierarchiæ cælestis* declaratum est; et ideo oportet humanam hierarchiam ab angelica distingui. Cuius autem et quomodo angelicæ hierarchiæ distinguantur, dictum libro superiori, præsertim cap. 6 et seqq.

Cæterum, an post diem judicii in cœlis alia sit futura hierarchia hominum ab angelicis distincta, disputant theologi; sed pulchre ex sancto Dionysio probat divus Thomas in 11 *Sen.*, distinct. 9, quæst. 1, artic. 1. homines angelicis ordinibus in patria aggregandos. « Sicut enim, inquit, se habet nostra hierarchia sive Ecclesia ad cœlestem, ita hierarchia veteris legis ad nostram. » Unde, sicut vetus hierarchia erat via in nostram, et significabat eam, et propter hoc veniente nova, vetus assumpta est in illam, et ad ordines ejus; ita etiam nostra hierarchia est via in cœlestem, et signum ejus: unde in patria non erit alia hierarchia hominum et angelorum, sed una et eadem, et homines in ordines angelorum distribuentur (21).

Ibidem. *Substantia nostræ hierarchiæ sunt divinitus tradita oracula*, etc. Desumitur hinc pulchrum et irrefragabile argumentum contra nostri temporis hæreticos, qui traditionibus ecclesiasticis plurimum derogant, dum us fidem haberi nolunt, nisi in iis quæ expressa sunt in Scripturis; imperite contententes: *Scripturam solam esse veram fidei ac morum normam*; cum tamen S. Dionysius Pauli discipulus, et apostolorum coetaneus ac sodalis, hic expresse doceat, traditiones apostolicas et ecclesiasticas, quæ non sunt scriptæ, ejusdem esse cum verbo Dei scripto auctoritatis, et iisdem, non minus quam per Scripturas Ecclesiam dirigi oportere, cum æque ad substantiam hierarchiæ nostræ pertineant; quinimo quodammodo nobiliores esse traditiones, tanquam magis spirituales, et cœlestium hierarchiarum regimini conformiores. De his vide Bellarm. tom. 1.

Cum ait, hierarchiam nostram convenienter symbolis sensibilibus ad Deum adduci; confirmat congruentiam institutionis sacramentorum, Etsi enim Deus potuisset spiritalia signa, v. g. cogitationem mentis, aut motum voluntatis instituere ad homines sanctificandos, ita ut homini quidpiam pie cogitanti aut credenti per talem actum sanctificatio conferretur, aliud tamen est magis conveniens naturæ hominum, ut ex sensibilibus ad rerum spiritalium cognitionem deducatur. Hinc præcipua ratio institutionis sacramentorum fuisse videtur, quia homini difficile est intendere rebus spiritibus et disponere se perfecte ad gratiam, et facere opera supernaturalia, et meritoria vitæ æternæ: unde opus fuit illi subvenire quibusdam caeremoniis **160** et remediis externis, quibus sine magno labore gratiam ex opere operato consequeretur, alioquin paucissimi fuissent salvati. Cum itaque omnis justitia et sanctificatio nostra pendeat ex meritis Christi, *qui nobis factus est sapientia, justitia et sanctificatio* ^f, oportebat ut illa merita nobis certo quodam modo applicarentur: non poterant autem commodius applicari, quam per externa elementa et sacras caeremonias, quæ simul Christi passionem et mysteria nobis significarent, ut sacramenta faciunt; quare Christus ea instituit, ut nobis applicaretur ipsius meritum et ipsius sacramentis certam meritorum suorum mensuram assignavit, quæ ita nobis per sacramenta applicantur, ac si nostra propria essent, ita ut dicat Apostolus, nos per baptismum Christum induere ^g. Hac autem applicatione meritorum facta, ex pacto Dei et institutione Christi confertur nobis divinitus gratia: unde sacramenta sunt causa gratiæ, non tanquam nuda signa, ad quorum exhibitionem Deus confert gratiam, sed tanquam continentia et applicata nobis pretium sanguinis Christi tam efficaciter, ac si nostrum illud esset meritum seu pretium; et sicut pecunia rei, sic gratiæ pretium continent.

^b 1 Tim. ii, 4. ^c Joan. iii, 5. ^d Joan. i, 12. ^e Rom. v, 5. ^f 1 Cor. i, 30. ^g Rom. vi, 4.

(21) Vide cap. 5, infra, § II.

PARAPHRASIS PACHYMERÆ (22).

Μετὰ τὴν οὐρανίαν ἱεραρχίαν διαλαμβάνει καὶ περὶ τῆς καθ' ἡμᾶς ἱεραρχίας, ἣν οὐκ εἶπε γῆνιν· εἰ γὰρ καὶ ἐν γῆ πολιτεύεται, ἀλλ' ὁ σκοπὸς καὶ τὸ τέλος αὐτῆς οὐρανίος ἐστίν, εἰς μίμησιν τοῦ Θεοῦ ἄγουσα τὸν ἄνθρωπον, καθὼς ἐκεῖνη τὰς θείας καὶ οὐρανίους δυνάμεις· προηγουμένως γὰρ καὶ κυρίως τὸ καθαίρειν, τὸ φωτίζειν, τὸ τελειοῦν, τοῦ Θεοῦ ἐστὶ· δευτέρως δὲ καὶ τῶν ἀγγέλων, κατὰ τρίτον δὲ λόγον καὶ αὐτῶν τῶν ἀνθρώπων· ταῦτα γὰρ εἰσι τὰ τρία ἢ τῆς ἱεραρχίας ἐνέργεια. Ταῦτα παρὰ μὲν ταῖς ἄνω οὐσίαις τελούμενα, εἰ καὶ μυστήριά εἰσιν, ὡς Θεοῦ ἔργα ὑπερτάτα, ἀλλ' οὖν οὐ μυστήριά εἰσι πρὸς ἀλήλκας· πᾶσαι γὰρ ἄγιοι καὶ μεμυημένοι εἰσι τῇ χάριτι τοῦ Θεοῦ, εἰ καὶ ἄλλη ἄλλης προέχει κατὰ τὸ μέρος τῆς ἐκεῖ εἶτε τάξεως, εἶτε μὴν καὶ δυνάμεως· παρ' ἡμῖν δὲ τελούμενα, μυστήρια λέγονται, οὐ γὰρ πάντες καθαροί, οὔτε μὴν μεμυημένοι. Ὅθεν καὶ περὶ ἐκείναις μὲν ἀπάσαις ταῦτά εἰσιν, εἰ καὶ ἀνά μέρος καὶ καθαίρονται, καὶ φωτίζονται, καὶ τελειοῦνται· παρ' ἡμῖν δὲ οὐ πᾶσιν, ἀλλὰ τισι, καθὼς καὶ ὁ Θεὸς διὰ τοῦ προφήτου λέγει· *Τὸ μυστήριόν μου ἐμοὶ καὶ τοῖς ἐμοῖς*· ἐμοῦς λέγων πάντως τοὺς ἱερεῖς ἢ τοὺς μεμυημένους. Τὴν γοῦν τῶν προκειμένων κεφαλαίων διδασκαλίαν κατὰ διττὸν ποιεῖται τρόπον. Πρῶτον γὰρ ἐκτίθεται τὸ, πῶς τελεῖται τὸ μυστήριον τοῦ κεφαλαίου· καὶ μετέπειτα θεωρεῖται τινὲ τοῦτο παραδίδωσιν. Οἶον, μυστηρίου φωτισματος ἐκθεσις πρῶτον, εἶτα δευτέρα ἢ θεωρία αὐτοῦ· πάλιν. μυστηρίου συνάξεως ἐκθεσις, εἶτα ἢ θεωρία αὐτοῦ. Ἐπεὶ γὰρ διπλοὶ ἐσμεν καὶ ἡμεῖς, ὄρατοί κατὰ τὸ σῶμα, καὶ νοοῦμενοι κατὰ ψυχὴν, διπλῆ καὶ ἢ καθ' ἡμᾶς ἱεραρχία, αἰτιότητὴ διὰ τῶν ἐνεργουμένων συμβόλων, νοητῆ, διὰ τῆς θεωρίας. Θεωρία δὲ ἐστὶν ἐπιβολὴ νοῦς ἄμεσος καὶ ψιλὴ τῶν αἰσθήσεων πρὸς τὰ ὑποκείμενα. Τῆς γοῦν τοιαύτης ἱεραρχίας καὶ τὰ σύμβολα μυστήριά εἰσι πρὸς τοὺς ξένους τῆς Ἐκκλησίας καὶ ἀμυήτους· ἀλλὰ καὶ ἢ θεωρία, ὡς ὑπερτάτη γνῶσις, καὶ δεομένη πίστεως, μυστήριον λέγεται· ἄν, καθὼς καὶ ὁ Ἀπόστολος λέγει· *Μυστήριον λέγω ὑμῖν*· πάντες μὲν οὐ κοιμηθησόμεθα, πάντες δὲ ἀλλαγησόμεθα. Ἄλλ' ὁμως τὰ σύμβολα μόνον λέγει μυστήρια πρὸς τοὺς ἀμυήτους, ὡς εἴρηται· τὰς δὲ ἀναγωγὰς αὐτῶν θεωρίας φησὶν, ὡς τὸν νοῦν αὐτῶν ἀναγούσας τὰ οἰκεία θεωρεῖν καθὼς ἔχουσιν, εἰ καὶ ἄλλως διὰ συμβόλων ἐμφαίνονται. Ὅ γὰρ μυηθεὶς καὶ ἐντὸς γενόμενος τῆς ἀγίας σκηνῆς, ἀνακεκαλυμένῳ προσώπῳ ὀφείλει θεωρεῖν τὰ τῆς πίστεως μετὰ πίστεως.

mentem erigant ad rerum ipsarum, ut in se sunt, insinuentur. Qui enim initiatus est et intra sacrum plari debet ea quæ sunt fidei.

§ I. Ὅτι μὲν ἢ καθ' ἡμᾶς ἱεραρχία, εἰ καὶ καθ' ἡμᾶς λέγεται, ἀλλ' οὖν καὶ αὐτὴ καὶ θεία ἐστὶ καθ' αὐτήν,

A Post cœlestem hierarchiam tractat etiam de nostra hierarchia, quam non dixit terrenam; quia, licet in terra administretur, scopus tamen et finis ejus cœlestis est, cum ad imitandum Deum inducat hominem, non secus ac illa divinas cœlestesque virtutes, siquidem principaliter ac proprie, expiare, illuminare, perficere, Dei est; secundario autem etiam angelorum, secundum vero tertiam rationem etiam ipsorum hominum, quoniam hæc tria sunt munus hierarchiæ. Hæc dum in supernis quidem essentiis perficiuntur, tametsi sint mysteria, quippe Dei opera sublimissima, verumtamen quoad illas non sunt mysteria; quoniam omnes sanctæ sunt et gratia Dei consecratæ, quamvis altera sit altera præstantior, secundum rationem quæ illic est, sive ordinis sive virtutis; quæ vero apud nos perficiuntur, mysteria seu sacramenta dicuntur, non enim omnes puri sunt, neque etiam initiati. Unde in illis omnibus ista sunt, etsi per partes etiam expientur, et illuminentur atque perficiantur; apud nos autem non in omnibus, sed in quibusdam, quemadmodum etiam Deus per prophetam ait, *mysterium, seu secretum meum mihi et meis; meos* dicens, utique sacerdotes vel initiatos. Propositorum itaque capitulorum doctrinam duplici modo tradit. Primum enim exponitur, quomodo mysterium seu sacramentum isto capite propositum consummetur, ac deinde per contemplationem quamdam illud explicat. Verbi gratia, est expositio illustrationis seu baptismatis, deinde subsequitur ejus contemplatio; similiter expositio sacramenti synaxeos seu communionis, deinde contemplatio ejusdem. Cum **161** enim et nos duplici parte constemus, visibili secundum corpus, et intellectili secundum animam, duplex est etiam apud nos hierarchia, sensibilis nimirum, propter symbola quæ exhibentur; et intellectilis, propter contemplationem. Contemplatio autem est immediata mentis et exilis sensuum applicatio ad ea quæ proponuntur. Istiusmodi igitur hierarchiæ symbola, profanis et ab Ecclesia extraneis mysteria quoque sunt: verumtamen contemplatio, tanquam suprema cognitio, quæque fide opus habeat, mysterium appellatur, juxta quod et Apostolus ait: *Mysterium vobis dico: non omnes quidem obdormiemus, sed omnes immutabimur*. Attamen symbola tantum vocat mysteria, quoad eos scilicet qui necdum initiati sunt, uti dictum est: eorum autem anagogas, appellat contemplationes, quippe quæ contemplationem, licet aliter etiam per symbola velum ingressus, revelata facie cum fide contem-

§ I. Hierarchiam nostram, licet nostra dicatur, attamen et ipsam per se divinam esse, non secus ac

^h Isa. xxiv, 16, sec. Septuag. in aliquot codd. ⁱ I Cor. xv, 51.

cœlestem hierarchiam, et a Deo insitam, secundum participationem rerum illarum divinarum, juxtaque sacram illam scientiam et operationem, sui participes deificare atque perficere, ex sacratissimis Scripturis demonstrandum est; non tamen omnino omnibus, sed solis iis, qui per traditiones apostolorum istiusmodi institutione digni sunt habiti. Tu autem observa, sancte fili, ne vel juxta novum morem, vel per ordinem doctrinæ (patres enim sunt præceptores) ridicule et irreverenter istiusmodi mysteria manifesta facias omnibus profanis, qui res divinas mysticasque risus occasionem facerent; sed venerare illas, sicut æquum est, silentio. At si quando etiam opus sit istiusmodi communicare, ne communices rudioribus; sed sanctis, idque illis sacrosancte et cum sacra illustratione, minime immorando typis, sed inaspectabilia illustrando: sic enim etiam nobis ad divina conversis, vel divina concinentibus collegis tradita fuerunt. Quin et ipsemet Deus, qui mens est illa divinitate transcendens, qui omnis sanctimonix divinæque operationis causa existit (cum enim hierarchia scientia sit et operatio, sanctimoniam quidem ad scientiam refert, Dei vero **162** operationem ad efficaciam seu actionem) cœlestibus virtutibus manifestius simul et intelligibilius affulget (intelligimus enim et nos, sed non ut istæ) quas etiam ad propriam suam lucem informat, ut nimirum etiam alios illuminent, juxta virtutem spiritalium et intellectuum suarum naturalium, non autem secundum virtutem suimet ipsius; nam Deus infinitæ virtutis est. Quin et nostras, quæ multæ sunt, varietates, et multiformes carnalium desideriorum curas, quas prohibet Dominus, ad uniformem divinamque vitam reducit, ut nimirum quæramus primum regnum Dei, et justitiam ejus. Id autem quo sic anima disponitur, sacram habitum appellavit, qui vel maxime sacerdotibus est consentaneus. Accipientes itaque ab ipso virtutem, progredimur ad hierarchiæ functionem: et hoc modo sanctis angelis approximamus, illorumque ope ad divinam lucem suspicientes, indeque scientia cognitionis spectaculorum illustrati (spectacula autem vocat doctrinas de Deo, quæ non ex nudo verborum auditu, vel sacrarum doctrinarum pronuntiatione existunt) evadere poterimus, ut patientes quidem quæ ibi pulchra sunt, consecrati, nempe puri et luciformes, et perfecti; velut habitu vero hoc obtinentes, atque eadem aliis communicare valentes, consecratores, et lucis operatores seu illuminatores, et perfectores; hæc siquidem tria sunt hierarchiæ partes.

§ II. Cum autem hic sermo duas agnoscat hierarchias, secundum participationem divinissimæ essentix omnis hierarchiæ Dei, vult Pater hic declarare, quid illis commune et quid proprium sit, quocirca dicit: Quæ quidem cœlestis sit hierarchia alibi reperies, ubi licet non pro dignitate, pro virili tamen nostra, de illis disputatum est; in quo Tractatu id unum dicimus observatione dignum, quod cum in

A ὡς καὶ ἡ οὐρανία ἱεραρχία, καὶ ἐνθεός, κατὰ μεταγῆν τῶν θείων ἐκείνων, καὶ κατ' ἐκείνην τὴν ἱεράν ἐπιστήμην καὶ ἐνέργειαν θεοῦ ἀποτελεῖ τοὺς μετόχους αὐτῆς καὶ τελειοῖ, ἐκ τῶν ἱερωτάτων Γραφῶν ἀποδείξει· χρὴ· ἀλλ' οὐ πάντως πᾶσιν, ἀλλὰ μόνοις τοῖς ἱξιωμένοις τῆς τοιαύτης μυσταγωγίας διὰ τῆς ἀποστόλων παραδόσεως. Σὺ δὲ σκόπει, ἱερὲ παῖ, ἢ κατὰ τὸ νεώτερον, ἢ κατὰ τὴν τάξιν τῆς διδασκαλίας (πατέρες γὰρ οἱ διδάσκαλοι), ὅπως μὴ παιγνιωδῶς καὶ ἀνευλαβῶς ποιήσης τοῖς ἀνέμοις καταφανῆ τὰ τοιαῦτα μυστήρια, γέλωτος ἀφορμὴν ποιουμένοις τὰ θεῖα καὶ μυστικά· ἀλλὰ τίμησον αὐτὰ, ὡς περὶ λόγον, τῇ σιωπῇ. Εἰ δὲ που καὶ δεήσει κοινῶσασθαι, μὴ τοῖς ἀτελέστοις τούτων κοινῶναι, ἀλλὰ τοῖς ἱεροῖς, κάκεινοις ἱεροπρεπῶς καὶ μεθ' ἱερᾶς ἐλλάμψεως, μὴ ἐναπομένων τοῖς τύποις, ἀλλὰ τὰ ἀθέατα ἐλλαμπόμενος· οὕτω γὰρ καὶ ἡμῖν τοῖς περὶ τὰ θεῖα ἐπεστραμμένοις, ἢ τὰ θεῖα ᾄδουσι χορευταῖς, παρεδόθησαν. Καὶ αὐτὸς ὁ θεαρχικώτατος νοῦς ὁ Θεός, ἡ πάσης ἀγιωσύνης καὶ θεουργίας αἰτία, (ἐπεὶ γὰρ ἡ ἱεραρχία ἐπιστήμη ἐστὶ καὶ ἐνέργεια, τὴν μὲν ἀγιωσύνην πρὸς τὴν ἐπιστήμην λαμβάνει, τὴν δὲ θεουργίαν πρὸς τὴν ἐνέργειαν) ταῖς οὐρανίαις ἐλλάμπει δυνάμει φρανότερόν τε καὶ νοσρώτερον (νοοῦμεν γὰρ καὶ ἡμεῖς, ἀλλ' οὐ κατ' ἐκείνας), καὶ ταύτας πρὸς τὸ οἰκίον φῶς. Ἐνα καὶ αὐταὶ δηλαδὴ τοὺς ἄλλους φωτίζωσιν, ἀφομοιοῖ, κατὰ δύναμιν αὐτῶν δὴ τῶν νοσρῶν τε καὶ νοσρῶν οὐσιῶν, οὐ γὰρ κατὰ τὴν ἑαυτοῦ δύναμιν· ἀπειροδύναμος γὰρ ὁ Θεός. Ἡμῶν τε τὰς πολλὰς ἑτερότητας, τὰς πολυειδεῖς τῶν σαρχικῶν ἐπιθυμιῶν μερίμνας, ἃς ἀπαγορεύει ὁ Κύριος, συναγει εἰς ἐνοσιδὴ καὶ θεῖαν ζωὴν, τὸ ζητεῖν δηλονότι ἐν πρώτοις τὴν βασιλείαν τοῦ Θεοῦ, καὶ τὴν δικαιοσύνην αὐτοῦ. Τὸ δὲ οὕτω πεποιῶσθαι τὴν ψυχὴν, ἔξιν ἱεράν ἀπεκάλεσεν, ἥτις καὶ μάλιστα τοῖς ἱερωμένοις προεπόδης ἐστὶ. Λαμβάνοντες γοῦν παρ' ἐκείνου τὴν δύναμιν προχωροῦμεν καὶ ἐπὶ τὴν τῆς ἱεραρχίας ἐνέργειαν· καὶ οὕτως ἐγγιζομεν τοῖς ἀγγέλοις, τῇ πρὸς αὐτοὺς ἀφομοιώσει, καὶ δι' αὐτῶν πρὸς τὴν θεαρχικὴν αὐγὴν ἀναθλέψαντες, καὶ ἐλλαμφθέντες ἐκείθεν τὴν ἐπιστήμην τῆς τῶν θεσμάτων γνώσεως (θεσμάτα δὲ τὰ περὶ Θεοῦ φησι διδάγματα· οὐ γὰρ ἄχρι ψιλῆς τῆς τῶν λόγων ἀκοῆς ἢ ἐκφωνήσεως τὰ τῶν ἱερῶν μυσσιῶν εἰσι·), γενέσθαι δυνασόμεθα, ὡς παθόντες μὲν τὰ ἐκείθεν καλὰ, ἀφιερωμένοι, δηλονότι καθαροὶ, καὶ φωτισοειδῆς, καὶ τετελεισμένοι· ὡς καθ' ἔξιν δὲ ἔχοντες ταῦτα, καὶ δρᾶν ἐπ' ἄλλον δυνάμενοι, ἀφιερῶται καὶ φωτουργικοὶ, εἴτ' οὖν φωτιστικοὶ, καὶ τελεσιουργοὶ· ταῦτα γὰρ τὰ τρία μέρη τῆς ἱεραρχίας εἰσὶν.

§ II. Ἐπειδὴ δύο ἱεραρχίας ὁ λόγος οἶδε κατὰ μεταγῆν τῆς θεαρχικώτατης οὐσίας ἀπάσης ἱεραρχίας τοῦ Θεοῦ, βούλεται ὁ Πατὴρ τὸ τε κοινὸν αὐτῶν καὶ τὸ ἴδιον διασαφῆσαι, διὰ τοῦτο λέγει· Τίς μὲν ἐστὶν ἡ οὐρανία ἱεραρχία, εὐρήσεις ἐν ἄλλοις, ὅπου οὐκ ἀξίως μὲν, ὡς ἐφικτὸν δὲ ἡμῖν, περὶ αὐτῶν εἴρηται· ἐν ἣ δὲ περιχοπῇ ἐν τι λέγομεν ἐπιστάσεως ἀξίον, ὅτι ἡμεῖς μὲν, κατὰ πάντα προθέμενοι τοῖς ἀρχαιο-

τέροις κατακολουθεῖν, ἐν τῷ *Περὶ τῆς οὐρανίας ἱεραρχίας* εἶπομεν κατ' ἐκείνους τὴν τῶν θρόνων τάξιν ὑψηλοτέραν τῶν ἄλλων. Σκοπητέον δὲ ἐκ τούτων, εἰ καλῶς ταύτην, καὶ οὐ τὴν τῶν σεραφίμ· ἐνταῦθα γὰρ ἀπὸ τῶν ἐσχάτων διακόσμων ἀρξάμενος, μέχρι καὶ τῶν σεραφίμ κατέληξε. Πλὴν ἀλλ' ὅπως ἂν ἔχοι, νικάτω τὸ ἀρχαιότερον. Τοσοῦτον δὲ ὁμοῦς ὁ ἅγιος λέγει, τὸ κοινὸν ἀπάσης ἱεραρχίας συνιστάς, ὅτι πᾶσα ἱεραρχία μίαν ἔχει τὴν δύναμιν. Τὸ τοῖνον αὐτὸν τὸν ἱεράρχην κατὰ τὴν ἰδίαν οὐσίαν· ἄλλη γὰρ ἀγγέλου τελειότης, καὶ ἄλλη ἀνθρώπου· καὶ αὖθις κατὰ τὴν οἰκειαν ἀναλογίαν καὶ τάξιν· ἐπὶ γὰρ τοῖς οὐρανόις ἄλλη τῆς ὑπερβεθηκυίας, καὶ ἄλλη τῆς ὑποβεθηκυίας τάξεως ἢ λαμπρότης· ἐπὶ δὲ τοῖς γῆινοῖς ἄλλη τῶν ἐπισκόπων, καὶ ἄλλη τῶν πρεσβυτέρων ἢ τάξις. Τὸ ἀναλόγως γοῦν τελεσθῆναι τὸν ἱεράρχην, καὶ τοῖς ὑποβεθηκόσι μεταδιδόναι τῆς ἐγγινομένης αὐτῷ θεοθεν ἐλλάμψεως, καὶ πάλιν τοὺς ὑποβεθηκότας τοῖς κρείττοσι μὲν ἔπεσθαι, τῶν δὲ ἡττόνων ἡγεῖσθαι, τοῦτό ἐστίν ἡ κοινὴ τῆς ἱεραρχίας ἀπάσης δύναμις. Οὐ μὴν δὲ, ἀλλ' ἴδιόν ἐστίν ἑκατέρᾳ ἱεραρχίᾳ, ὅτι ἡ μὲν οὐρανία ἀσωμάτων ἐστὶ καὶ νοητῶν πρὸς ἡμᾶς (κάκειναι γὰρ πρὸς τὸν Θεὸν νοεραὶ εἰσι), καὶ διὰ τοῦτο καὶ ἱεραρχία αὐτῶν νοητῆ καὶ ὑπερκόσμιός ἐστιν· ἡ καθ' ἡμᾶς δὲ δι' αἰσθητῶν συμβόλων, δηλονότι βαπτίσματος, συνάξεως, κοινωνίας, καὶ τῶν λοιπῶν ποικιλομένη πληθύνεται. Ὅσω γὰρ τις ἀνάγεται εἰς τὸ ἐνιαῖον, φθάνει τῆς νοήσεως· καὶ ὅσω τοῖς αἰσθητοῖς προχωρεῖ, πληθύνεται τοῖς αἰσθητοῖς ὧν αἰσθάνεται. Ἐτέρᾳ αὖθις τῶν δύο διάφορα, ὅτι τὸν Θεὸν καὶ τὴν θεῖαν ἀρετὴν ἐκείνοι μὲν ὡς νόες

νοοῦσιν, ἀλλὰ καθ' ὅσον κάκεινους νοεῖν ἐστιν ἐφικτόν· ἡμεῖς δὲ ἐξ αἰσθητῶν εἰκόνων, τῶν ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ τελομένων φημί, ἐπὶ τὸν Θεὸν ἀναγόμεθα. Ἀληθῶς τε εἰπεῖν, ἐν μὲν ἐστίν οὐ πάντες ἐφίενται· τέως δὲ ἐνταῦθα πρὸς τὸν σκοπὸν τῶν δύο ἱεραρχιῶν, ἅπαντες οἱ ἐνοσιθεῖς δηλονότι, οἱ κατὰ νοεράν ἐνεργεῖαν ἐνιζόμενοι. Ὡς γὰρ ἡμεῖς ἐνιζόμεθα ἀναγόμενοι, οὕτω καὶ οἱ θεοὶ ἀγγελοὶ ἔτι ἐνιζόνται πρὸς τὰς θείας νοήσεις ἀναγόμενοι. Ἐνὸς γὰρ ὄντος τοῦ ἐφετοῦ, οὐχ ἐνιαίως καὶ καθ' ἓνα καὶ τὸν αὐτὸν τρόπον οἱ ἐφίεμενοι ἐφίενται, ἀλλὰ κατὰ τὴν ἰδίαν ἀξίαν ἕκαστος. Ἀλλὰ ταῦτα μὲν ἐν ἄλλοις εἴρηται· νῦν δὲ τὴν καθ' ἡμᾶς ἱεραρχίαν, καὶ τὴν αἰτίαν καὶ οὐσίαν αὐτῆς (αὕτη δὲ ἐστίν ἡ θεαρχικωτάτη δύναμις), εἰπεῖν πειράσομαι, τὸν Σωτῆρα ἐπικαλεσάμενος Ἰησοῦν.

§ III. Ἱεραρχία ἐστὶ, καθὼς ἡ σεπτῆ ἡμῶν παράδοσις παρίστησι, τὰ καθολικῶς θεωρούμενα ἢ λεγόμενα περὶ τῶν ὑποκειμένων ἱερῶν πραγμάτων. Συγκεφαλαίωσιν γὰρ τὴν τοῦ ὄλου περίληψιν λέγει, ὡς περ ἀνακεφαλαίωσιν λέγομεν τὸ ἀναλαβεῖν ἐν ὀλίγοις τὰ προλεχθέντα· ἀπάντων γὰρ ἕξει τῶν κατ' αὐτὸν τὴν ἐπιστήμην, καὶ τῶν πρεσβυτέρων, καὶ τῶν διακόνων, καὶ τῶν λοιπῶν, διὰ τοῦτο γὰρ καὶ ἱεράρχης ἐπωνομάζεται, καὶ σκοπητέον ἐξ ἀναλογίας ἀπὸ τῆς ἱεραρχίας. Ὡς γοῦν αὕτη δι' ὄλου καὶ ἐπὶ πᾶσι τοῖς ἱεροῖς

omnibus propositum sit nobis antiquiores sequi, in libro *De Cœlesti Hierarchia* diximus, inter illos thronorum ordinem cæteris esse sublimiorem. Verum ex his perpendendum, num illum recte, et non seraphim, sublimiorem ordinem asserere debuerimus : hic enim ab ultimis dispositionibus incipiens, tandem in seraphim desivit. Cæterum, quidquid hac de re sit, vincat id quod antiquius est. Illud certe sanctus hic affirmat, commune esse omni hierarchiæ quod omnis hierarchia unam habeat virtutem. Definit itaque hierarchiam **163** partim secundum propriam naturam, quoniam alia est angeli, et alia hominis perfectio, partim etiam secundum proportionem et ordinem cuique proprium : quoniam in cœlestibus alia est superioris, et alia inferioris ordinis claritudo ; in terrestribus vero ælius est episcopi et alius ordo presbyterorum. Hierarchiam itaque initiari, et inferioribus suis ipsam sibi divinitus illustrationem communicare, atque etiam inferiores superioribus quidem obsequi, et inferiorum suorum duces existere, hæc virtus quædam est cuilibet hierarchiæ communis. Cæterum non commune, sed propriam cuilibet hierarchiæ est, quod cœlestis illa respectu nostri sit rerum incorporearum et intelligibilium (nam respectu Dei et illæ sunt intelligentes) ; quocirca etiam earum hierarchia intelligibilis ac supramundialis existit : nostra autem per symbola sensilia, scilicet baptismatis, synaxeos, communionis, cæterisque variegata multiplicatur. Quantum enim quis adducitur ad unum illud singulare, tantum accedit ad intellectionem : quantum vero ab eo discedit, in tantum multiplicatur seu distribitur rebus sensibilibus, quas sentit. Alia iterum est horum duorum differentia, quod illi quidem, ut mentes, Deum et divinam virtutem intelligant, in quantum scilicet iis fas intelligere ; nos autem ex sensibilibus signis, quæ, inquam, in Ecclesia consecrantur, ad Deum adducamur. Et ut vere dicam, unum quidem est quod omnes appetunt, scilicet quoad scopum duarum hierarchiarum, de quo hactenus agit, omnes uniformes sunt qui per spiritalem actionem uniuntur. Sicut enim nos unimur, cum adducimur, sic et angeli divini uniuntur, cum ad divinas notiones adducuntur. Cum enim unum sit quod appetitur, non tamen unimode seu secundum unum eumquolibet secundum propriam dignitatem. Verum hæc alibi dicta sunt : modo autem nostram hierarchiam, et ejus causam ac essentiam (quæ est virtus illa divinissima) exponere conabor, invocato Salvatore Jesu.

§ III. Est hierarchia, quemadmodum veneranda nostra traditio proponit, ea quæ universim videntur aut dicuntur de propositis sacris rebus. Summam enim seu summarium, vocat totius complexionem, sicut recapitulationem dicimus, cum paucis ea quæ ante dicta sunt repetuntur ; quoniam omnium in se scientiam habebit ; cum presbyterorum, tum diaconorum **164** cæterorumque, unde nimirum hierarcha nominatur, uti colligere licet ex analogis nominis hierarchiæ. Quemadmodum igitur hoc no-

men de universis et omnibus sacris ordinationibus dicitur, ita qui hierarcham nominat, virum omni sacra cognitione præditum significat, in quo omnis quæ illi inest hierarchia liquido cognoscitur. Nisi enim ipse penitus et in omnibus peritus existeret, neque scientia etiam hierarchiæ operaretur. Nemo igitur dicat: Equis tam perfectus est? Non enim proposuit hic Pater de hoc vel illo hierarcha dicere, sed simpliciter de hierarcha, qualis esse debeat sine defectu: ac si quis simpliciter de grammatico loquens, ea recenset quæ ad absolutum grammaticum requiruntur, alioquin claudicaret grammatica, nisi demonstraretur, qualis ipsa tandem sit. Hujus hierarchiæ principium est sancta ac beata Trinitas, quæ vere est, solaque semetipsam cognoscit, tanquam habens notionem propriæ existentiae. Hæc autem vult ratione præditorum angelorum et hominum salutem, estque deificatio salvandorum. Quemadmodum enim alia dicimus a metu servari, id est securitatem adipisci; et a cæde servari, id est vitam assequi; et a morbo servari, id est sanari: sic etiam in propositis servari ab alienatione Dei, est adjungi Deo, adeoque deificatio. Omnimoda autem assimilatio et unio ad Deum, utique terminus ac finis est omnis hierarchiæ, quæ ad Deum est dilectio: quæ et unitive consummatur, secundum divinam et unicam simplicitatem, secundum quam Deus est omnimoda dilectio (et non huic quidem, illi vero non, sed quid unum desiderabile existens, simul erga se habet desideria, pro merito studioque desiderantium, diversa), quique hac prior est, omnimodus a contrariis recessus. Nisi enim ab omni materiali et sordida voluptate penitus expiati fuerimus, veri boni dilectio non erit in nobis. Quando autem a contrariis discesserimus, tum res ipsas, ut in se sunt, natura sua cognoscemus; nempe præsentia hæc temporanea esse, quæ vero ibi sunt, æterna, nec decipiemur circa boni apparentiam; siquidem **Alia** non est notitia rerum qua res sunt; tunc enim ad ipsammet veritatem accedimus, atque uniformem perfectionem participamus. Quid porro est uniformitas? Quando nimirum a rebus hisce sensibilibus et æruginosis ad divinam **165** simplicitatem adducimur, qui est cibus beatæ visionis, ut quæ mentem re intellecta nutrit, sicut alibi diximus. dialis mensa.

§ IV. Dicimus itaque, Deum dedisse hierarchiam in salutem et deificationem eorum qui ejus sunt participes, atque angelis quidem spiritaliori modo et magis a materia remoto, nobis autem per symbola: siquidem homines extrinsecus a creaturæ contemplatione, verbis doctrinalibus, aliisque symbolis seu signis, veram cognitionem hauriant; angeli vero intus secundum spiritalem virtutem suam illustrantur, ac divina voluntate insigniuntur, id est ad divinam imitationem, rerumque, qua res sunt, notionem efformantur. Cum enim intelligens quidem sit id quod intelligit, intelligibile vero id quod intelligitur, cibus autem et quasi sustentatio

διακόσμοις λέγεται, οὕτως ὁ εἰπὼν ἱεράρχην τὸν ἐπιστήμονα πάσης ἱεραῆς γνώσεως λέγει, ἐν ᾧ καθαρῶς γινώσκεται ἢ καθ' αὐτὸν [ἴσ. κατ' αὐτὸν] ἱεραρχία. Μὴ γὰρ ὄντος αὐτοῦ καθόλου καὶ ἐπὶ πᾶσιν ἐπιστήμονος; οὐδὲ ἡ ἐπιστήμη αὐτῆ τῆς ἱεραρχίας ἐνεργηθῆσεται. Μὴ γοῦν εἴποι τις· Καὶ ποῖος οὕτω τέλειος; Οὐ πρόεβeto γὰρ ὁ Πατήρ περὶ τοῦδε ἢ τοῦδε ἱεράρχου εἰπεῖν, ἀλλὰ περὶ τοῦ ἀπλῶς ἱεράρχου, ὃς ὀφείλει ἔχειν ἀνελλιπῶς τὰ αὐτοῦ· ὡσπερ καὶ εἰ περὶ ἀπλῶς γραμματικοῦ ἔλεγεν, ἔμελλε λέγειν ἐκεῖνα καθ' ἃ τὸν τέλειον ἀπῆται γραμματικόν· εἰ δ' οὖν ἄλλ' ἐχώλευεν ἢ γραμματικὴ μὴ ἔχουσα δειχθῆναι ὅποια ποτ' ἐστίν. Ταύτης τῆς ἱεραρχίας ἀρχὴ ἡ ἅγια καὶ μακαρία Τριάς, ἡ ὄντως οὔσα, καὶ αὐτῆ μόνῃ ἑαυτὴν ἐπισταμένη, ὡς ἔχειν ἐπιστητὸν τὸ τῆς οἰκειᾶς ὑπάρξεως. **Ἡ δὲ** θέλημα μὲν ἐστίν, ἡ τῶν λογικῶν ἀγγέλων τε καὶ ἀνθρώπων σωτηρία· ἡ δὲ, θεώσις ἐστὶ τῶν σωζομένων. Ὡσπερ γὰρ ἐπὶ τῶν ἄλλων φαμέν σώζεσθαι ἀπὸ φόβου, ἤγουν τῆ ἀφοβία προσπελάζειν, σώζεσθαι ἀπὸ φόνου, ἤγουν τῆ ζωῆ προσπελάζειν· σώζεσθαι ἀπὸ νόσου, ἤγουν ἐντὸς τῆς υἰείας γίνεσθαι· οὕτω καὶ ἐπὶ τῶν προκειμένων τὸ σώζεσθαι ἀπὸ ἀλλοτριώσεως Θεοῦ προσπελάζειν τῷ Θεῷ, καὶ θεώσις ἐστίν. **Ἡ δὲ** πάντως ἀφομοίωσις καὶ ἔνωσις πρὸς Θεόν, καὶ δὴ πέρας καὶ τέλος ἐστὶν ἀπάσης ἱεραρχίας, ἡ πρὸς Θεὸν ἀγάπησις· ἡ δὴ καὶ ἐνιαίως ἱερουργεῖται κατὰ τὴν θείαν καὶ ἐνιαίαν ἀπλότητα, καθ' ἣν παντελῆς ἀγάπη ἐστὶν ὁ Θεός (καὶ οὐ τῷ μὲν, τῷ δ' οὐ, ἀλλ' ἐνιαίον ἐφετὸν ὢν, ὁμοῦς τὰς πρὸς αὐτὸν ἐφέσεις διαφοροῦς ἔχει πρὸς τὴν ἀξίαν καὶ τὴν σπουδὴν τῶν ἐφεσιμένων), καὶ πρὸ τούτου ἡ ἀποφοίτησις τῶν ἐναντίων ἢ παντελῆς. Εἰ μὴ γὰρ καθαρῶμεν ἀπὸ πάσης ἐνύλου καὶ βυπαρᾶς παντελεῖς ἡδονῆς, οὐ μὴ γενήσεται ἡ ἀγάπησις τοῦ ὄντως ἀγαθοῦ. Πότε δὲ ἀποφοιτῶμεν τῶν ἐναντίων; ὅτε γνωσόμεθα τὰ ὄντα καθὼς ἔχουσι φύσεως, ὅτε τὰ παρόντα πρόσκαιρα, τὰ δ' ἐκείσε αἰώνια, μὴ ἀπατώμενοι περὶ τὴν δόκησιν τοῦ καλοῦ· τοῦτο γὰρ οὐκ ἐστὶ γινῶσις τῶν ὄντων ἢ ὄντα, τότε γὰρ καὶ τῆ ἀληθείᾳ πρόσθαίνομεν, καὶ μετέχομεν τῆς ἐνοσιδοῦς τελειώσεως. Τί δὲ ἐστὶ τὸ ἐνοσιδές· Ἀναγόμεθα δηλονότι ἀπὸ τῶν αἰσθητῶν τούτων καὶ μοχθηρῶν εἰς θείαν ἀπλότητα, ὃ δὴ ἐστίασις ἐστὶ τῆς ἐποφίας· τρέφεται γὰρ τῷ νοητῷ τὸν νοῦν, καθὼς καὶ ἄλλοτε ἐλέγομεν. Καὶ τοῦτό ἐστιν ἡ παροῖς Εὐαγγελίους θεία καὶ ὑπερκόσμιος τράπεζα.

Et hæc est in Evangeliiis illa divina ac supermun-

§ IV. Λέγομεν τοίνυν, ὡς ὁ Θεὸς τὴν ἱεραρχίαν ἐπὶ σωτηρίᾳ καὶ θεώσει τῶν μετεχομένων ἐδωρήσατο, καὶ τοῖς μὲν ἀγγέλοις νοερώτερον καὶ αὐλώτερον, ἡμῖν δὲ διὰ συμβόλων· ἀνθρώποι· μὲν γὰρ ἐξωθεν ἀπὸ τῆς κατὰ τὴν κείσιν θεωρίας, καὶ ἀπὸ λόγων διδασκαλικῶν, καὶ ἐτέρων συμβόλων τὴν ἀληθῆ γινῶσιν λαμβάνουσιν· ἄγγελοι δὲ αὐτὴν ἐνδοθεν τῆ νοερᾶν αὐτῶν ἐλλάμπονται δυνάμιν, καὶ τὴν θείαν ἐνσημαίνονται βούλησιν, ἤγουν τυποῦνται πρὸς τὸ θεομίμητόν τε, καὶ τὸ τῶν ὄντων, ἢ ὄντα ἐστὶ, γινωστικόν. Ἐπειδὴ γὰρ νοερὸν μὲν ἐστὶ τὸ νοῦν, νοητὸν δὲ τὸ νοούμενον, προσῆ δὲ καὶ οἰονεῖ σύστασις τοῦ νοουπός ἐστὶ τὸ νοούμενον, εἰκότως ὁ Θεός, ὅτε νόον ὄν-

των τῶν ἀσωμάτων, αὐτὸς νοούμενος καὶ νοητὸς αὐτοῖς, καθὼς ἐφικνοῦνται, γινόμενος, ἔσωθεν αὐτοὺς ἐλλάμπει. Ὁ γοῦν ἔχουσιν ἐκεῖνοι ἐνιαίως καὶ συνεπτυγμένως ὡς αὐλοὶ, τοῦτο ἡμεῖς διὰ συμβόλων διαιρητῶν καὶ πλήθει λαμβάνομεν. Σύμβολα δὲ διαιρητὰ τὰς τῆς Γραφῆς πολυειδεῖς διδασκαλίᾳ φησίν. Εἰ γοῦν καὶ πρῶτην ἐλέγομεν, ὅτι πάσης ἱεραρχίας οὐσία ἐστὶν ὁ Θεός, ἀλλὰ τῆς καθ' ἡμᾶς ἰδίως καὶ προσεχῆς οὐσία, τὰ θεοπαράδοτα λόγια, καὶ μᾶλλον τούτων τὰ σεπτότατα τῶν ἀποστόλων διδάγματα. Ὁ γὰρ τῆ τῶν οὐρανίων ἱεραρχία αὐτὸς ὁ Θεός, ἀθλως, ὡς ἐφικτὸν αὐτοῖς, ἐνούμενος, καὶ ταύτην ἀποτελῶν, τοῦτο τῆ καθ' ἡμᾶς αἱ Γραφαί, δι' ὧν ἔχομεν ἀνάγεσθαι πρὸς τὴν θείαν ἀπλότητα· καὶ μὴν καὶ τὰ ὅσα δι' αὐγοτέρως μνήσεως, τῆς ἐκ τοῦ Πνεύματος δηλαδὴ ἐγγινομένης τοῖς ἀποστόλοις γνώσεως τῶν τῆς Γραφῆς νοημάτων, αὐτοῖς τοῖς ἄλλοις διὰ λόγου, σωματικοῦ μὲν, ὅτι δι' ὀργάνων σωματικῶν ἐλέγοντο, αὐλοτέρου δὲ ὅμως, ὅτι λόγῳ μόνῳ, καὶ διὰ γραφῆς· παρέδωσαν μυστικῶς. Παρέδωσαν δὲ ταῦτα οὐκ ἀπαρακαλύπτως νοήσεσιν, ἀλλ' ἐν συμβόλοις τισὶν ἱεροῖς, ὅσα δηλαδὴ ἐν τῇ ἀγίᾳ Ἐκκλησίᾳ τελοῦνται, λόγον ἔχοντα τοῦ φαινομένου ὑψηλότερον καὶ θεϊότερον. Τοῦτο δὲ πεποιήκασι, καὶ οὐκ ἀπεκάλυψαν ἅπανι τὰ ἀπόκρυφα, ὅτι οὐ πᾶς ἱερὸς, οὐδὲ πάντων ἡ γνώσις· Ὑμῖν γὰρ δέδοται, φησίν ὁ Κύριος τοῖς ἀποστόλοις καὶ τοῖς μετ' αὐτοὺς ἀγίοις, γινῶναι τὰ μυστήρια τῆς βασιλείας τοῦ Θεοῦ.

166 enim, inquit Dominus apostolis et successoribus

§ V. Ἀναγκαίως τοίνυν οἱ ἱεροὶ ἀπόστολοι, αὐτοὶ ἀναπλησθέντες τοῦ θείου χαρίσματος (ἐθεώθησαν γὰρ τῆ πρὸς αὐτῶν ἀγαπήσει), καὶ εἰς τοὺς ἄλλους ἀπεσταλμένοι παρὰ τῆς ἀγαθότητος, καὶ αὐτοὶ δὲ ἤδη θεοὶ γεγονότες, μὴ φθονοῦντες τοῖς μετ' αὐτοὺς τῆς τοιαύτης θεώσεως (ἀλλότριον γὰρ τὸ φθονερὸν τοῦ Θεοῦ), αἰσθητοῖς τὰ νοητὰ, καὶ ὕλικοις τὰ αὐλά, καὶ ἀνθρώποις τὰ θεῖα, καὶ ἐγγράφως καὶ ἀγράφως παρέδωσαν, οὐ μόνον χάριν τῶν ἀνιέρων (τί γὰρ ἡμῖν κάκεινοις κοινόν, οἳ οὐδὲ τῶν συμβόλων ψιλῶν ἀξιοῦνται;) ἀλλὰ καὶ κατ' ἄλλον τρόπον ὅτι ἀναλόγως ἡμῖν αἰσθητοῖς οὔσι, καὶ αἰσθήσει ζῶσι, καὶ ἡ ἱεραρχία τελεῖται. Οὐ γὰρ οἷόν τε γυμνοῖς αὐτοῖς τοῖς θείοις πράγμασιν ἐντυγχάνειν, καὶ νοητῶς συνάπτεσθαι, αἰσθήσει ζῶντας· διὰ τοῦτο διὰ συμβόλων τελεῖσθαι ἐτάχθημεν. Τέως δὲ ὅμως οἱ τῶν συμβόλων λόγοι οὐ πᾶσιν εἰσιν ἀνακαλυμμένοι καὶ γνώριμοι, ἀλλὰ τοῖς ἱεροῖς ἀνδράσιν, οὓς οὐ θεμιτόν ἐστιν ἐξάγειν αὐτοὺς εἰς τοὺς ἔτι κατηγουμένους, εἰδότες, ὅτι προσηκόντως ἐκάστῳ κατὰ τὴν οὐρανίαν τάξιν τὴν εὐσταθῆ καὶ ἀσύμφυρτον ἀναλόγως τὴν καθ' ἡμᾶς διετάξαντο. Διὸ πεισθεὶς ταῖς ὁμολογίαις ταῖς σαῖς, ὡς οὐχ ἐτέρῳ μεταδώσεις, εἰ μὴ τοῖς κατὰ σὲ ἱεροῖς· καὶ ὅτι κάκεινους ἀσφαλίσῃ τοιοῦτους εἶναι περὶ τὰ θεῖα, οἷός σου αὐτὸς εἶναι περὶ ταῦτα ὑπισχνῆ, καὶ τούτου μεταδίδομί σοι τοῦ δώρου.

^k Marc. iv, 11.

* Lege καὶ οὐ διὰ γραφῆς. In textu enim S. Dionysii legitur ἐκτὸς γραφῆς. Negationem οὐ legit imper-

A intelligentis sit id quod intelligitur, merito Deus, cum mentes sint incorporeæ, ipsemet intelligens, et illis, quantum capere possunt, factus intelligibilis, intus ipsas illustrat. Quod itaque ipsi, tanquam immateriales, unite habeat ac compacte, hoc nos sub divisorum symbolorum multitudine accipimus. Symbola porro divisa, vocat doctrinas Scripturæ multiformes. Si itaque, ut etiam ante diximus, essentia omnis hierarchiæ Deus est, nostræ tamen proprie, qua i proxima materia, sunt oracula a Deo tradita, præsertim apostolorum doctrinæ maxime venerandæ. Quod enim cœlesti hierarchiæ est ipse Deus, immaterialiter, quoad fieri potest, ipsi unitus eamque perficiens, hoc nostræ hierarchiæ sunt Scripturæ, per quas ad divinam simplicitatem adducimur; uti et traditiones illæ, quibus institutione magis a materia semota, ex sancti Spiritus instinctu, apostoli sensuum Scripturæ cognitionem, alii aliis, sermone quidem corporeo, quia per instrumenta corporea locuti sunt, magis tamen immateriali, quia sermone solo et non scripto, mystice tradiderunt. Nequaquam autem hæc patulis intelligentiis tradiderunt, sed in symbolis quibusdam sacris, quæ nimirum in Ecclesia sancta celebrantur, cum rationem habeant eo quod apparet sublimiorem atque diviniorem. Hoc autem fecerunt, et haudquaquam omnibus arcana revelarunt, quia non omnis sanctus, neque omnium scientia est: *Vobis sanctis, datum est nosse mysteria regni Dei* ^k.

§ V. Necessario igitur sancti apostoli ipsimet divino munere pleni (per dilectionem enim deificati erant) et ad alios ab ipsa bonitate missi, quia et ipsi jam dii facti, successoribus istiusmodi deificationem minime invidentes (aliena enim invidia est a Deo), sensibilibus intellectilia, et materiatis immaterialia, et hominibus divina, tam scripto quam non scripto tradiderunt, non propter profanos tantum (quid enim nobis et illis commune, qui ne symbolis quidem nudis digni sunt habitis?) verum etiam ob aliam rationem, quod nimirum congruenter nobis sensu viventibus et sensitivis hierarchia subministretur. Non enim par est, ut hi qui sensu vivunt, nudas ipsas res divinas frequentent, et intellectualiter iis jungantur; ideirco per symbola jussi sumus initiari. Verumtamen ne ipsæ quidem symbolorum rationes omnibus sunt revelatæ ac notæ, sed viris sanctis, quibus non licet eas exponere iis qui adhuc catechumeni; cum scire debeant convenienter unicuique, secundum ordinem cœlestem stabilem et inconfusum, ad captum nostrum hierarchiam ipsam ordinatam esse. Quapropter etiam tuis ipse professionibus persuasus es, ne illam alteri tradas, præterquam tui similibus sanctis; et ab eis petes cautionem, ipsos circa divina tales fore, qualem ipse te circa eadem fore recepisti, idque munus tibi trado.

CAPUT II.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β'.

I. De iis quæ in illuminatione seu baptismo peraguntur.

I. Περὶ τῶν ἐν τῷ φωτισμῷ τελουμένων.

SYNOPSIS CAPITIS.

Prima parte capituli ostendit, quo ordine perveniatur ad viam sanctitatem, et quomodo baptismus sit quædam natiuitas spiritalis, atque principium operum supernaturalium, et simul monet, solos sanctos ad sacramentorum aspectum esse admittendos. — Secunda parte describit solemnem ritum baptizandi, qui sic habet: I. Pontifex sacra promulgat Evangelia. II. Religionis amator patrinum seu susceptorem querit, a quo instructus ad episcopum adducitur. III. Hic benigne ipsum excipit. IV. Clerum convocat ad agendas Deo gratias, et a patrinis adductum solemnem formulam interrogat. V. Infidelitatem detestanti manum imponit, et inscribi iubet. VI. Facta precatione baptizandus exiit, et fuit insufflationes. VII. Fit sollemnis professio fidei, et baptizatur. VIII. Veste candida amictus traditur susceptori, et sacre communionis particeps efficitur. — 167 Tertia parte subiungit contemplationem, in qua I. ostendit, ritum hunc esse sanctum. II. Cereemonias istas signare gratiam spiritalem. III. Deum gratiam suam omnibus communicare. IV. Exponit quo ordine perveniatur ad perfectionem. V. Quid sibi velit adductio et inscriptio baptizandi, quid item abrenuntiatio. VI. Quid ad Orientem tractatio. VII. Quid unctio. VIII. Quid in aquam immerstio et emersio. IX. Quid candidum vestimentum. X. Quid unctio finalis. XI. Quid communitio.

Dictum itaque a nobis est sancte, sacri ordinis A nostri scopum esse Dei, quoad ejus fieri potest, assimilationem atque unionem. Hanc autem, ut divina Scripta tradunt, maxime observandorum dilectione mandatorum sacrisque functionibus duntaxat consequemur: Qui enim, inquit, diligit me, sermonem meum servabit, et Pater meus diliget eum, et ad eum veniemus, et mansionem apud eum faciemus¹. Quodnam est igitur initium sacrosanctæ augustissimorum observationis mandatorum? Ea quæ ad cæterorum cum sermonum tum operum sacrorum quam expeditissime nostras animales efformat affectiones, quæque nobis ad supercælestis otii fruitionem viam sternit, sacrosanctæ, inquam, ac divinissimæ regenerationis nostræ traditio. Ut enim inclytus Præceptor noster ait, prima quidem mentis ad divina motio, Dei est dilectio: sacre vero dilectionis in sacrosancta divinorum præceptorum observatione progressus primus, est ineffabilissima divini nostri status fabricatio.

Cum enim divinus hic status sit quædam natiuitas divina, nunquam sane intellexerit, nedum fecerit, quidquam rerum divinitus traditarum, cui ne ipse quidem status hic divinitus afflatus sit. An non et nobis (humano modo loquimur) existentia primum opus est, ut deinde quæ nostri fori sunt tractemus, cum quod nullo modo est, neque motionem neque substantiam omnino habeat, quod autem quoquo pacto est, ea tantum et agat et patiatur quæ naturæ statusque sunt sui? Atque hoc quidem, ut opinor, perspicuum est. Cæterum divina divinæ generationis signa contemnemur. At nemo mihi profanus spectatum veniat; neque enim debilibus pupillis sole irradiatis obtueri tutum, neque nobis superiora tentare innocuum sit; quandoquidem vera illa legalis hierarchia, Oziam¹ quidem sacris, Core^{1*} vero se dignioribus ingentem, Nadab^{1**} denique et Abiud^{1***} suis muneribus non recte functos, detestetur.

¹ Joau. xiv, 23. ^{1*} II Paralip. xxvi, 16-21. ^{1**} Num. xvi. ^{1***} Levit. x, 1, 2.

VARIE LECTIONES.

⁹⁸ τῶν ἀδελφῶν, Ch. ⁹⁹ ἐπιτηδεύματα, Ch. P.; τὰς φυσικὰς, Ch. D. ⁹⁶ ὑπάρξαι δεῖν, M. ⁹⁷ ἰστώ Ch. P. ⁹⁸ τὸν Ναδάβ δέ, Ch. P. ⁹⁹ ἀπεχρήσατο, M. S. Sar.

Εἰρηται τοίνυν ἡμῶν ἱερῶς, ὡς οὗτός ἐστι τῆς καθ' ἡμᾶς ἱεραρχίας σκοπός, ἡ πρὸς Θεὸν ἡμῶν, ὡς ἐφικτόν, ἀφομοίωσις τε καὶ ἔνωσις. Ταύτης δὲ, ὡς τὰ θεῖα διδάσκει λόγια, ταῖς τῶν σεβασμιωτάτων ἐντολῶν ἀγαπήσεις καὶ ἱερουργίαις μόνως τευξόμεθα. Τηρήσει γάρ, φησὶν, ὁ ἀγαπῶν με τὸν λόγον μου, καὶ ὁ Πατήρ μου ἀγαπήσει αὐτόν, καὶ πρὸς αὐτόν ἐλευσόμεθα, καὶ μονήν παρ' αὐτῷ ποιήσομεν. Τίς οὖν ἐστὶν ἀρχὴ τῆς τῶν σεπτοτάτων ἱερουργίας ἐντολῶν; Ἡ πρὸς τὴν τῶν ἄλλων⁹⁸ ἱερολογιῶν καὶ ἱερουργιῶν ὑποδοχὴν ἐπιτηδεύματα μορφοῦσα τὰς ψυχικὰς⁹⁹ ἡμῶν ἔξεις, ἡ πρὸς τὴν τῆς ὑπερουρανίας λήξεως ἀναγωγὴν ἡμῶν ὁδοποιήσις, ἡ τῆς ἱερᾶς καὶ θειωτάτης ἡμῶν ἀναγεννήσεως παράδοσις. Ὡς γὰρ ὁ κλεινὸς ἡμῶν ἔφη Καθηγεμῶν, ἡ κατὰ νοῦν μὲν ἐπὶ τὰ θεῖα πρωτίστη κίνησις ἡ ἀγάπησις ἐστὶ τοῦ Θεοῦ· τῆς δὲ ἱερᾶς ἀγαπήσεως ἡ πρὸς τὴν ἱερουργίαν τῶν θεῶν ἐντολῶν ἀρχικωτάτη πρόδοσις ἡ τοῦ εἶναι θεῖος ἡμᾶς ἀρρήτοτάτη δημιουργία.

Εἰ γὰρ τὸ εἶναι θεῖος ἐστὶν ἡ θεῖα γέννησις, οὐ μὴ ποτέ τι γνοίη τῶν θεοπαράδοτων, οὔτε μὴν ἐνεργήσειεν, ὁ μὴδὲ τὸ ὑπάρχειν ἐνθέως ἐσχηκώς. Ἡ οὐχὶ καὶ ἡμῶν, ἀνθρώπινως φαμέν, ὑπάρξει δεῖ⁹⁶ πρῶτον, εἶτα ἐνεργῆσαι τὰ καθ' ἡμᾶς, ὡς τοῦ μηδαμῶς ὄντος, οὐδὲ κίνησιν, ἀλλ' οὐδὲ ὑπαρξίν ἔχοντος· τοῦ δὲ πως ὄντος, ἐκεῖνα μόνον ἐνεργούντος ἢ πάσχοντος ἐν οἷς εἶναι πέφυκεν; Ἀλλὰ τοῦτο μὲν, ὡς οἶμαι, σαφές. Ἐξῆς δὲ τὰ θεῖα τῆς θεογενεσίας ἐποπτεύσωμεν σύμβολα. Καὶ μοι μηδεὶς ἀτέλεστος ἐπὶ τὴν θέαν ἰστώ⁹⁷· καὶ γὰρ οὐδὲ ταῖς ἡλιετεύκτοις αὐγαῖς ἐν ἀσθενέσι κόραις ἀντωπεῖν ἀκίνδυνον, οὐδὲ τοῖς ὑπὲρ ἡμᾶς ἐγγχειρεῖν ἀθλαβές· εἴπερ ἀληθῆς ἡ κατὰ νόμον ἱεραρχία, τὸν μὲν Ὀζίαν, ὅτι τοῖς ἱεροῖς ἐνεχείρησεν, ἀποστρεφόμενη· τὸν Κορὲ δὲ, ὅτι τοῖς ὑπὲρ αὐτὸν ἱεροῖς· τὸν δὲ Ναδάβ⁹⁸ καὶ Ἀβιούδ, ὅτι τοῖς οἰκείοις ἀνιέρως ἀπεχρήσαντο⁹⁹.

H. Μυστήριον φωτισματος.

A 168 H. Sacramentum illustrationis, sive baptismi.

§ I.

Ὁ μὲν ἱεράρχης, ἐκάστοτε τῇ πρὸς Θεὸν ἀφομοιω-
σαι ἅπιντας ἀνθρώπους θέλων¹⁰⁰ σωθῆναι, καὶ εἰς
ἀπίγνωσιν ἀληθείας ἐλθεῖν, ἀνακηρύττει· πᾶσι τὰ ὄν-
τως Εὐαγγέλια, Θεὸν ἴδω τοῖς ἐπὶ γῆς ἐξ οἰκείας
ὄντα καὶ φυσικῆς ἀγαθότητος, αὐτὸν ὡς ἡμᾶς εὐτό-
τως¹ ἀφικέσθαι διὰ φιλανθρωπίαν ἀξιώσαντα, καὶ
τῇ πρὸς αὐτὸν ἐνώσει δίκην πυρὸς ἀφομοιωσαι τὰ
ἐνωθέντα, κατὰ τὴν αὐτῶν πρὸς θέωσιν² ἐπιτηδειό-
τητα. Ὅσοι γὰρ ἔλαβον αὐτὸν, ἔδωκεν αὐτοῖς
ἐξουσίαν τέκνα Θεοῦ γενέσθαι, τοῖς πιστεύουσιν
εἰς τὸ ὄνομα αὐτοῦ· οἱ οὐκ ἐξ αἱμάτων, οὐδὲ ἐκ
θελήματος σαρκὸς³, ἀλλ' ἐκ Θεοῦ ἐγεννήθησαν.

Sacrorum præsul, cum omnes sigillatim homines
ad Deum assimilatione salvos fieri, et ad agnitionem
veritatis venire cupiat, prædicat omnibus ex veris
Evangeliiis, Deum ipsum terrigenis propria sua na-
turalique bonitate propitium, ad nos pro humanitate
summa descendisse, ut sui unione, in morem ignis,
unita sibi conformaret, quantum ad eorum condu-
ceret deificationem. Quotquot enim receperunt eum,
dedit eis potestatem filios Dei fieri, his qui credunt in
nomine ejus : qui non ex sanguinibus, nec ex volun-
tate carnis, sed ex Deo nati sunt^m.

§ II.

Ὁ τούτων ἀγαπήσας⁴ τῶν ὄντως ὑπερκοσμίων B
τὴν ἱεράν μετουσίαν, ἐλθὼν ἐπὶ τινὰ τῶν μεμυημέ-
νων, πείθει μὲν αὐτὸν, ἡγήσασθαι αὐτοῦ τῆς ἐπὶ τὸν
ἱεράρχην ὁδοῦ, αὐτὸς δὲ ὀλικῶς ἐπακολουθήσειν ἐπαγ-
γέλλεται τοῖς παραδοθησομένοις, καὶ ἀξιοὶ τῆς τε προσ-
αγωγῆς αὐτοῦ, καὶ συμπάσης τῆς ἐπὶ τὸ ἐξῆς ζωῆς
τὴν ἐπιστάσιαν ἀναδέξασθαι. Τὸν δὲ, τῆς μὲν ἐκεί-
νου σωτηρίας ἱερῶς ἐρωῶντα, πρὸς δὲ τὸ τοῦ πρά-
γματος ὑψὸς ἀντιμετροῦντα τὸ ἀνθρώπινον, φρίκη μὲν
ἄφνω καὶ ἀμηχανία περιίσταται· τελευτῶν δὲ ὁμῶς,
ποιήσειν τὸ αἰτηθῆν⁵ ἀγαθοειδῶς ὁμολόγησε, καὶ πα-
ραλαβὼν αὐτὸν ἄγει πρὸς τὸν τῆς ἱεραρχίας ἐπίονυ-
μον.

Quisquis autem horum munerum vere super-
mundialium sancte particeps esse cupit, accedens
quæpiam sacris initiatum, flagitat ab eo ad sacro-
rum præsidem manuduci, nec non integre cunctis
sanctionibus obsequi pollicetur, rogatque, suæ cum
admissionis tum totius exinde vitæ curam susci-
pere ne recuset. Tum hunc, salutis quidem illius
sancte cupidum, sed rei celsitudinem humanæ fra-
gilitati opponderantem, horror illico anxietasque
circumdant : verumtamen benevole tandem simul
petitioni ejus satis se facturum annuit, ipsumque
suscipiens ad summum ducit sacerdotem.

§ III.

Ὁ δὲ μετ' εὐφροσύνης, ὡς τὸ ἐπ' ὤμων πρόβατον, C
εἰσδεξιόμενος τοῖν ἀνδρῶν, ἐσέφθη πρῶτα καὶ ὕμνεϊ⁶,
διὰ νοεραῶς εὐχαριστίας καὶ σωματοειδοῦς προσκυνή-
σεως, τὴν μίαν ἀγαθοεργέτιν ἀρχὴν, ὑφ' ἧς τὰ κα-
λούμενα καλεῖται, καὶ τὰ σωζόμενα σώζεται.

Is autem cum lætitia, non secus atque humeris
ovem, duos illos viros excipiens, spiritali primum
actione gratiarum, corporisque adoratione, uni-
cum, a quo vocanda vocantur, ac salvanda salvan-
tur beneficium principium veneratur.

§ IV.

Εἶτα πᾶσαν ἱεράν διακόσμησιν, ἐπὶ συνεργίᾳ μὲν
καὶ συνεορτάσει τῆς ἀνδρός⁷ σωτηρίας, εὐχαριστία
δὲ τῆς θείας ἀγαθότητος, εἰς τὸν ἱερόν χώρον συνα-
γαγὼν, ἐν ἀρχῇ μὲν ὕμνον τινὰ τοῖς λογίοις ἐγκεί-
μενον ἅμα πᾶσι τοῖς τῆς Ἐκκλησίας πληρώμασιν
ἱερολογεῖ· καὶ μετὰ τοῦτο τὴν ἱεράν ἀσπασάμενος
πράπειζαν, πρὸς τὸν ἄνδρα παρόντα πρόεισι, καὶ
πυθάνεται παρ' αὐτοῦ τί βουλόμενος ἦχοι.

Omnem deinde sacrum ordinem, cum ut hominis
saluti cooperentur atque congruadeant, tum ut divi-
næ bonitati gratias agant, in sacrum locum cogens,
initio quidem hymnum aliquem e Scripturis una
cum universo ecclesiæ clero decantat : quo finito,
ubi sacrum altare (deosculatus est, ad virum, qui
præsens est, accedit, et quid petatum venerit sci-
scitatur.

§ V.

Τοῦ δὲ θεοφιλῶς αἰτιασμένου⁸, κατὰ τὴν τοῦ D
ἀναδόχου παράδοσιν, τὴν ἀθεότητα, τὴν ἀγνωσίαν

Tum ipsum, juxta instructionem fidejussoris, in-
fidelitatem pristinam, verique boni ignoracionem,

^m Joan. 1, 12.

VARIE LECTIONES.

¹⁰⁰ πάντας ἀνθρώπους ἐθέλων, D. Ch. πάντας et ἐθέλων, P. ἅπαντας et ἐθέλων, S. ¹ εὐτότως non ka-
heut M. P. D. S. Sar. et Vien. Cas. ² πρόσθεσιν, M. ubi correctum πρόσθεσιν, et sic vertit Sc. item S.
³ subdit Ch. οὐδὲ ἐκ θελήματος ἀνδρός. ⁴ ὁ δὲ τούτων ἀγαπήσας, P. Ch. D. Sc. Sar. ⁵ τελευταῖον δὲ
ὁμῶς, Ch. P. ἐποίησε τὸ αἰτηθῆν, M. V. uterque. ⁶ ἐσέφθη μὲν, D. P. S. Sar.; ὡς ἐφημεν, πρῶτα μὲν
ὕμνεϊ, M. S.; ἐσεβάσθη μὲν, Vien. minor. ⁷ γρ. τοῦ ἀνδρ. ⁸ γρ. αἰτησμένου.

nec non vitæ spiritualis privationem detestantem, A atque sancta ejus intercessione Dei divinorumque compotem fieri postulantem, præmonet, integre illi **169** ad Deum accedendum esse, utpote prorsus perfectum et immaculatum : propositaque divine vivendi norma, nec non interrogato num ex ea victurus esset, assentienti manum capiti imponit, et consignans eum, sacerdotibus mandat, ut virum susceptoremque describant.

τοῦ ὄντως καλοῦ, τὴν τῆς ἐνθέου ζωῆς ἀνερευνησίαν, ἀξιούντος τε διὰ τῆς ἱεραῆς αὐτοῦ μεσιτείας Θεοῦ καὶ τῶν θεῶν τυχεῖν, μαρτύρεται⁹ μὲν αὐτῷ τὴν ὀφειλομένην ὀλικὴν γενέσθαι προσέλευσιν, ὡς παντελεῖω καὶ ἀμώμῳ ὄντι Θεῷ· καὶ τὴν ἐνθεον αὐτῷ πολιτεῖαν ὑψηγησάμενος, καὶ προσερωτήσας εἰ οὕτω πολιτεῦσαιτο, μετὰ τὴν ὁμολογίαν, ἐπιτίθησιν αὐτοῦ τῆ κεφαλῇ τὴν χεῖρα, καὶ σφραγισάμενος, ἀπογράψασθαι κελεύει τοῖς ἱερεῦσι τὸν ἄνδρα καὶ τὸν ἀνάδοχον.

§ VI.

Quibus ascriptis, sacram in fit pteationem : qua una cum ipso ab universa congregatione completa, illum discingit, et per ministros exiit. Sistens exinde ipsum ad occidentem prospectantem, manusque versus illam plagam aversas protrudentem, tertio Satanam insufflare jubet, atque insuper abrenuntiationis verba proferre; eique ter abrenuntiationis solemnibus verbis propositis, cum eadem toties conceptis verbis pronuntiavit, ipsum ad orientem transfert, et in cælum intuentem, manusque attollentem, Christo cunctisque sacris a Deo traditis eloquiis jubet assentire.

Τῶν δὲ ἀπογραψαμένων, εὐχὴν ἱεράν ποιεῖται· καὶ ταύτην ἀπάσης αὐτῷ τῆς Ἐκκλησίας συμπληρωσάτης, ὑπολύει¹⁰ μὲν αὐτὸν, καὶ ἀπαμφιέννυσι διὰ τῶν λειτουργῶν. Εἶτα στήσας ἐπὶ δυσμαῖς προσέχοντα, καὶ τὰς χεῖρας ἀπωθούντα¹¹ πρὸς τὴν αὐτὴν ἀπεστραμμένας χώραν, ἐμφυσησάμενος μὲν αὐτῷ τρις διακελεύεται τῷ Σατανᾷ, καὶ προσέτι τὰ τῆς ἀποταγῆς ὁμολογῆσαι· καὶ τρις αὐτῷ τὴν ἀποταγὴν μαρτυρόμενος¹², ὁμολογήσαντα τρις τοῦτο¹³, μετάγει πρὸς ἑω, καὶ πρὸς οὐρανὸν ἀναβλέψαντα, καὶ τὰς χεῖρας ἀνατείναντα, κελεύει συντάξασθαι τῷ Χριστῷ καὶ πάσαις ταῖς θεοπαράδοτοις ἱερολογίαις.

§ VII.

Quo facto, trinam illi denuo præcipit professionem, tertioque professum benedicendo recipit, eique manum imponit. Dum vero ministri penitus eum exuunt, sacrum unctionis oleum afferunt sacerdotes. Pontifex vero trino signaculo inchoans unctionem, sacerdotibus hominem tradit toto corpore inungendum; ipse autem ad adoptionis matrem (id est fontem) vadit; cujus aquas postquam sacris invocationibus sanctificavit, nec non tribus sacratissimi unguenti crucis forma affusionibus, totidem sacri unguenti appositionibus sacrosanctum Deo afflatorum prophetarum divinæ aspirationis hymnum concinendo, consecravit, adduci virum jubet; ac sacerdote quopiam e scripto cum ipsum tum susceptorem proclamante, iniciandus sacerdotum manibus in aquam ducitur ad manum pontificis : qui superne astans, ubi sacerdotes secundum aquas, versus pontificem iniciandi nomen proclamant, ter eum immergit, sub ternam istam immersionem atque emersionem tres divinæ beatitudinis Personas invocando. Tunc excipientes eum cæteri sacerdotes, tradunt susceptori seu admissionis auctori, et ubi una cum eo initiatum veste congrua amicciverunt, rursus illum ad pontificem ducunt : qui, divinitus sacro oleo virum consignans, sacrosanctæ Eucharistiæ participem declarat.

Τοῦ δὲ καὶ τοῦτο πεποιηκότος, μαρτύρεται πάλιν αὐτῷ τρις τὴν ὁμολογίαν· καὶ πάλιν αὐτοῦ τρις ὁμολογήσαντος, ἐπευξάμενος εὐλογεῖ καὶ χειροθετεῖ. Καὶ τελειῶς ἀπαμφιεσάντων αὐτὸν τῶν λειτουργῶν, κομίζουσι μὲν οἱ ἱερεῖς τὸ τῆς χρίσεως ἅγιον ἔλαιον. Ὁ δὲ τῆς χρίσεως διὰ τοῦ σφραγίσαι τρις ἀπαρξάμενος, τὸ λοιπὸν τοῖς ἱερεῦσι τὸν ἄνδρα χρίσαι πανσώμως παραδοὺς, αὐτὸς ἐπὶ τὴν μητέρα τῆς υἰοθεσίας ἔρχεται, καὶ τὸ ταύτης ὕδωρ ταῖς ἱεραῖς ἐπικλήσας καθαγιασάσας, καὶ τρισὶ τοῦ παναγεστάτου μύρου σταυροειδέσι χύσει τελειώσας αὐτὸ, καὶ ταῖς τοῦ μύρου πανιέροις ἐπιθολαῖς ἰσαριθμῶς τὸ ἱερὸν τῆς τῶν θεολήπτων προφητῶν ἐπιπνοίας μελιβδήμα συνεπιφθεγξάμενος, κελεύει τὸν ἄνδρα προσκομισθῆναι· καὶ τινος ἱερέως ἐκ τῆς ἀπογραφῆς αὐτὸν τε καὶ τὸν ἀνάδοχον ἀνακηρύξαντος, ὁ μὲν ὑπὸ τῶν ἱερέων ἐπὶ τοῦ ὕδατος ἄγεται, πρὸς τὴν τοῦ ἱεράρχου χεῖρα πρὸς αὐτὸν χειραγωγούμενος¹⁴· ὁ δὲ ἱεράρχης ἄνωθεν ἐστηκώς, ἀναβοησάντων πάλιν ἐπὶ τοῦ ἱεράρχου κατὰ τὸ ὕδωρ τὸ ὄνομα τοῦ τελουμένου τῶν ἱερέων, τρις μὲν αὐτὸν ὁ ἱεράρχης βαπτίζει, ταῖς τρισὶ τοῦ τελουμένου καταδύσει καὶ ἀναδύσει τὴν τρισσὴν τῆς θείας μακαριότητος ἐπιβολήσας Ὑπόστασιν. Παραλαβόντες δὲ αὐτὸν¹⁵ οἱ ἱερεῖς, ἐγχειρίζουσι τῷ τῆς προσαγωγῆς ἀναδόχῳ τε καὶ ἡγεμόνι· καὶ σὺν αὐτῷ περιβαλόντες ἐσθῆτα τῷ τελουμένῳ κατάλληλον, ἐπὶ τὸν ἱεράρχην αὐθις ἀπάγουσιν¹⁶· ὁ δὲ τῷ θεουργικωτάτῳ μύρῳ τὸν ἄνδρα σφραγισάμενος, μέτοχον ἀποφαίνει λοιπὸν τῆς ἱεροτελεστικωτάτης¹⁷ Εὐχαριστίας.

VARIÆ LECTIONES.

⁹ μαρτυρεῖ, M. ¹⁰ ἀπολύει, Ch. ¹¹ ἐπὶ δυσμῶν, Ch. ἐπὶ δυσμάς, D. ἀνωθούντα, M. ¹² μαρτυράμενος, Ch. D. V. μαρτυρούμενος. ¹³ τοῦτον, Ch.; αὐτόν, P. ¹⁴ καὶ πρὸς αὐτόν, M.; πρὸς αὐτῶν, Ch. D. S. S. r.; χειραγωγούμενος χεῖρα, S. ¹⁵ καὶ παραλαβόντες αὐτόν, Ch. D. P. S. S. r. ¹⁶ ἄγουσιν, Ch. D. P. S. S. ¹⁷ ἱεροτελεστάτης, M.

§ VIII.

Ταῦτα δὲ τελέσας ἀπὸ τῆς ἐπὶ τὰ δευτέρα προόδου, πάλιν ἐπὶ τὴν τῶν πρώτων ἀνατείνεται θεωρίαν, ὡς κατὰ μηδένα καιρὸν ἢ τρόπον, ἐπ' ἄλλοτριῶν τινὶ παρὰ τὰ οἰκεία τρεπόμενος, ἀλλ' ἀπὸ θείων εἰς θεῖα προσεχῶς καὶ ἀεὶ τῷ θεαρχικῷ Πνεύματι μεταταττόμενος.

III. Θεωρία.

Αὕτη μὲν οὖν ¹⁸, ὡς ἐν συμβόλοις, ἡ τῆς ἱερᾶς τελετῆς θεογενεσίας ¹⁹, οὐδὲν ἀπρεπὲς ἢ ἀνίερρον, οὐδὲ τῶν αἰσθητῶν ²⁰ ἔχουσα εἰκόνων, ἀλλ' ἀξιοθέου θεωρίας αἰνίγματα φυσικοῖς καὶ ἀνθρωποπρεπέσιν ἐσόπτροις εἰκονιζόμενα. Τί γὰρ ἂν φανεῖν ²¹ διαμαρτάνουσα, καὶ τοῦ θειοτέρου λόγου τῶν τελουμένων σεσιγημένου, πειθαῖ καὶ θεορρήμοσύνη τήντου προσιόντος εὐζωίαν ἱερῶς διαπραγματευομένη, καὶ τὴν ἀπάσης ὁμοῦ κακίας δι' ἐναρέτου καὶ θείας ζωῆς ἀποκάθαρσιν, τῇ δι' ὕδατος φυσικῆ καθάρσει, σωματικώτερον αὐτῷ διαγγέλλουσα;

Αὕτη ²² δ' οὖν, εἰ καὶ μηδὲν τι θειοτέρου εἶχεν ἢ τῶν τελουμένων συμβολικῆ παράδοσις, οὐκ ἀνίερρος ἦν, ὡς οἶμαι, διδασκαλίαν μὲν εὐθέτου ζωῆς εἰσηγουμένη, τὴν παντελῆ δὲ τῆς ἐν κακίᾳ πολιτείας ἀποκάθαρσιν, ὀλικῶς τῷ σώματι καθαιρομένην φυσικῶς δι' ὕδατος αἰνισσομένη.

§ I.

A 170 His rite peractis, a suo ad secunda progressu, ad rerum iterum præcipuarum exigitur contemplationem, ne ullo tempore vel modo quidpiam a suis institutis tractet alienum, sed assidue perpetuoque divini Spiritus ductu a divinis ad divina transformetur.

III. Contemplatio.

Hæc in sacris symbolis divinæ generationis initiatio nihil indecori vel profani quin nec sensiles figuras continet, sed Deo dignæ contemplationis ænigmata in naturalibus ad captum hominum speculis effigiata. Quid enim ei defuisse videatur, diviniori etiam mysteriorum silentio suppressa ratione, cum divina institutione satis probet accedentis, quam sancte operatur, vitæ integritatem, et per vitam probam ac divinam, universæ simul malitiæ perpurgationem, naturali emundatione aquæ corporalius ipsi denuntiet?

Ut itaque symbolica initiationum traditio nihil hoc divinius haberet, nequaquam, ut reor expers esset sanctitatis, cum et recte vivendi disciplinam introducat, et omnimodam in vitiis transactæ vitæ emundationem, toto corpore aqua penitus perpurgato, naturaliter insinuet.

§ II.

Ἄλλ' ἔστω μὲν αὕτη τοῖς ἀτελέσιν εἰσαγωγικὴ ψυχαγωγία, τὰ τε ἱεραρχικά καὶ ἐνοσιδῆ τῆς πληθύος, ὡς θέμις, ἀποδιαστέλλουσα, καὶ συμμετροῦσα ταῖς κατὰ μέρος τάξεσιν τὴν ἐναρμόνιον ἀναγωγὴν ²³. ἡμεῖς δὲ, ἀναβάσεσιν ἱεραῖς ἐπὶ τὰς τῶν τελουμένων ἀρχὰς ἀναβλέψαντες, καὶ ταύτας ἱερῶς μνηθέντες, ἐπιγνωσόμεθα τίνων εἰσὶ χαρακτήρων τὰ ἐκτυπώματα, καὶ τίνων ἀφανῶν αἱ εἰκόνες. Ἔστι γὰρ, ὡς ἐν τῇ *Περὶ νοητῶν τε καὶ αἰσθητῶν πραγματεία* σαφῶς διηγόρευται, τὰ μὲν αἰσθητῶς ἱερὰ τῶν νοητῶν ἀπεικονίσματα, καὶ ἐπ' αὐτὰ χειραγωγία καὶ ὁδός· τὰ δὲ νοητὰ, τῶν κατ' αἰσθησιν ἱεραρχικῶν ἀρχῆ καὶ ἐπιστήμη.

C Verum si hæc quidem rudioribus introductio spiritalis, quæ et sacramenta sancta atque unitiva, uti fas est, a promiscuis distinguat, et singulis ordinibus accommodatam concinnet sublimationem: nos autem, cum sacris ascensionibus sacramentorum principia contemplantes, sacro eadem afflatu perciperimus, cognoscemus quorum characterum sint effigies, et quarum rerum occultarum imagines existant. Ut enim in *Opere De intelligibilibus ac sensibilibus* perspicue declaratum est, sensibilia sacramenta, simulacra sunt intelligibilium, ad quæ manuducunt ac viam sternunt; intelligibilia vero, sacramentorum sensibilibus principium sunt atque scientia.

§ III.

Λέγωμεν τοίνυν ²⁴, ὡς ἔστιν ἡ τῆς θείας μακαριότητος ἀγαθότης ἀεὶ κατὰ ταῦτα καὶ ὡσαύτως ἔχουσα τὰς τοῦ οἰκείου φωτὸς ἀγαθοεργέτιδας ἀκτίνας, ἐπὶ πάσας ἀφθόνως ἀπλοῦσα τὰς νοεράς ὕψεις. Ἔστ' οὖν ²⁵ ἀποσταίη τοῦ νοητοῦ φωτὸς ἢ τῶν νοερῶν

D Dicimus itaque, divinæ beatitudinis bonitatem, eandem semper et eodem modo se habentem, beneficos lucis suæ radios cunctis oculis mentalibus abundanter expandisse; adeoque si spontanea mente præditorum arbitrii libertas spiritale lumen

VARIÆ LECTIONES.

¹⁸ οὖν non habent P. Ch. D. S. Sc. Sar. et 3 Vien. ¹⁹ τελετῆς θεογενεσία, M. Scot. ²⁰ ἐκ τῶν αἰσθητῶν, M. Sc. ²¹ εἰκονιζόμενη κατὰ τί γὰρ ἂν, M. Sc.; ἐνεικονιζόμενα, S. P. ²² ταύτη, M. Ch. D. P. S. et duo Vien. ²³ ταῖς ἀνιέρροις τάξεσι, τὴν ἐναρμόνιον ἀγωγὴν. ²⁴ λέγωμεν τοίνυν, Ch. D. Sar. et duo Vien. ²⁵ εἴ τις οὖν, M. P. Sc.

deserat, a natura sibi insitas luci excipiendæ vires amore pravi præcludens, præsentî quidem luci se subducit, hæc tamen eam minime destituit, sed vel conniventem illuminat, atque aversanti benigne prorsus occurrit. **171** Quod si mediocri instructa videndi facultate terminos transilierit, radiisque visum superantibus temere ausa fuerit obtueri, lux quidem nihil a se alienum faciet, verum ipsa perfectis imperfecte se ingerens, aliena neutiquam assequetur, mediocritate porro sua insolenter superbiens, sua culpa frustrabitur. Benigne tamen, ut dixi, divina lux mentalibus semper oculis patet, ejusdemque præsentis, et ad Deo dignam sui semper communicationem paratissimæ, copiam habere licet. Ad hujus imitationem divinus antistes effingitur, lucidos divinæ eruditionis radios super omnes luculenter explicans, et se accendentem Dei imitatione illuminandi promptissimus, nulla utens objur-gatione, vel dira propter priorem defectionem vel intemperantiam imprecatione, sed exemplo Dei, ad se accedentibus suis semper illuminationibus pontificaliter affulgens cum decore atque ordine, et pro eujusque ad sacra capacitatis ratione.

A αὐθαίρετος αὐτεξουσιότης, κακίας ἔρωτι συμμύσασα τὰς φυσικῶς ἐνεσπαρμένας αὐτῇ πρὸς τὸ φωτίζεσθαι δυνάμεις, ἀπήρηται· τοῦ παρόντος αὐτῇ φωτὸς οὐκ ἀποστάντος, ἀλλ' ἐπιλάμποντος αὐτῇ μυωπαζούσῃ, καὶ ἀποστρεφομένη προστρέχοντος ἀγαθοειδῶς· εἴτε τοῦ μετρίως αὐτῇ δοθέντος ὄρατοῦ τοὺς ὄρους ὑπερπηδήσοι, καὶ πρὸς τὰς ὑπὲρ τὴν κατ' αὐτὴν ὄψιν αὐγὰς αὐτωπήσαι ²⁶ τολμηρῶς ἐπιχειρήσοι, τὸ μὲν φῶς ἐνεργήσοι παρὰ τὰ φωτὸς οὐδέν· αὐτὴ δὲ, τοῖς τελείοις ἀτελῶς ἐπιβάλλουσα, τῶν μὲν ἀνοικειῶν οὐκ ἂν ἐφίκοιτο, τοῦ μετρίου δὲ ἀκόσμως ὑπερφρονοῦσα δι' ἑαυτὴν ἀποτεύξεται. Πλὴν, ὅπερ ἔφην, ἀγαθουργικῶς ἀεὶ ταῖς νοεραῖς ὄψεσι τὸ Θεῖον ἠπλωται φῶς· ἔνεστί τε αὐταῖς ἀντιλαβέσθαι ²⁷ παρόντος αὐτοῦ, καὶ ἀεὶ πρὸς θεοπρεπῆ τῶν οἰκειῶν μετὰδοσιν ὄντος ἐτοιμότητος. Πρὸς ταύτην ὁ θεὸς ἱεράρχης ἀποτύπεται τὴν μίμησιν, τὰς φωτοειδεῖς αὐτοῦ τῆς ἐνθέου διδασκαλίας αὐγὰς ἀφθόνως ἐπὶ πάντας ἀπλῶν, καὶ τὸν προσιόντα φωτίζει θεομιμητῶς ἐτοιμότητος ὦν, οὐ φθόνῳ, οὐδὲ ἀνιέρῳ τῆς προτέρας ²⁸ ἀποστασίας ἢ ἀμετρίας μὴνιδι χρώμενος, ἀλλ' ἐνθέως ἀεὶ τοῖς προσιοῦσι ταῖς αὐτοῦ φωταγωγαῖς ἱεραρχικῶς ἐλλάμπων ἐν εὐκοσμίᾳ καὶ τάξει, καὶ ἀναλογία τῆς ἐκάστου πρὸς τὰ ἱερά συμμετρίας.

§ IV.

Sed quoniam divinum Numen sacræ disciplinæ principium existit, qua sanctæ mentes in sui deveniunt cognitionem; quisquis ad insitum naturæ lumen recurrerit, principio quidem quis tandem ipse sit videbit, hocque lucis accessione munus sacrum referet; porro qui propria sua recte irreflexis oculis considerarit, abditas quidem ignorationis sui tenebras eliminabit perfectissimæ tamen Dei unionis et participationis adhuc exsors, ejusdem desiderio sponte non afficietur; sed sensim primum a propriis ad potiora, et ex iis ad potissima, nec non perfectus jam in ordine, ad principalem Dei celsitudinem sacro quodam modo evehetur. Hujusce venusti sacrique ordinis argumentum est, accedentis verecundia, rerumque ad se spectantium cognitio, ad summum sacerdotem viæ ducem nacta susceptorem. Sic adductum, divina beatitudo ad sui admittit communicationem propriæque lucis, instar signi cujusdam, ipsum participat, Deo intimum redens, ac consortem munerum divinorum, atque ordinis sacri; quorum sacra est tessera, summi sacerdotis accedenti datum signaculum, nec non salutaris descriptio sacerdotum, salvandis eum aggregans, atque sacris iuserens monumentis una cum susceptorem, tanquam salutiferæ ad veritatem

C Ἄλλ' ἐπέπερ ²⁹ εὐταξίας ἐστὶν ἀρχὴ τὸ Θεῖον ἱεράς, καθ' ἣν ἑαυτῶν ἐπιγνώμονες οἱ ἱεροὶ νόες, ὁ πρὸς τὸ οἰκειὸν τῆς φύσεως ὄρατὸν ἀνατρέχων, ἐν ἀρχῇ μὲν ὅστις ποτὲ ἐστίν, αὐτὸς ὄψεται, καὶ τοῦτο λήφεται πρῶτον ἐκ τῆς πρὸς τὸ φῶς ἀνανεύσεως ἱερὸν δῶρον· ὁ δὲ τὰ οἰκεία καλῶς ἀπροσπαθέσιν ὀφθαλμοῖς ἐπισκοπήσας, τῶν ἀλαμπῶν μὲν ἀποφοιτήσῃ τῆς ἀγνωσίας μυγῶν· τῆς Θεοῦ δὲ τελειωτάτης ³⁰ ἐνώσεως καὶ μεθέξεως ἀτελῆς ὦν, αὐτὸς οὐκ αὐτόθην ἐπιθυμήσει, κατὰ βραχὺ δὲ διὰ τῶν αὐτοῦ ³¹ πρώτων ἐπὶ τὰ ἐτι πρότερα, καὶ δι' ἐκείνων ἐπὶ τὰ πρώτιστα, καὶ τελειωθείς ἐπὶ τὴν ἀκρότητα τὴν θεαρχικὴν ἐν τάξει ³² καὶ ἱερῶς ἀναχθήσεται. Ταύτης ἐστὶ τῆς εὐκόσμου ³³ καὶ ἱεράς τάξεως εἰκὼν ἢ τοῦ προσιόντος αἰδῶς, καὶ τῶν καθ' ἑαυτὸν ἐπιγνωμοσύνη, τῆς ἐπὶ τὸν ἱεράρχην ὁδοῦ τὸν ἀνάδοχον ἔχουσα καθηγεμόνα. Τὸν δ' ³⁴ οὕτως ἀναγόμενον ἢ θεῖα μακαριότης εἰς τὴν ἑαυτῆς μετουσίαν εἰσδέχεται, καὶ τοῦ οἰκειοῦ φωτὸς, ὡς περ τινὸς αὐτῷ σημείου μεταδίδωσιν, ἐνθεον ἀποτελοῦσα καὶ κοινωνὸν τῆς τῶν ἐνθέων ἀποκληρώσεως καὶ ἱεράς κατατάξεως· ὦν ἐστὶ σύμβολον ἱερὸν ἢ τοῦ ἱεράρχου τῷ προσιόντι δωρουμένη σφραγίς, καὶ τῶν ἱερέων ἢ σωτηριώδης ἀπογραφή, τοῖς σωζομένοις αὐτὸν ἐγκαταλέγουσα, καὶ μνημοσύνοις ἱεροῖς ἀνατιθεῖσα πρὸς αὐτῷ καὶ τὸν ἀνάδοχον, ὡς τῆς ζωοποιοῦ πρὸς

VARIÆ LECTIONES.

²⁶ γρ. ἀντωπήσαι. ²⁷ γρ. ἀντιλαμβάνεσθαι. ²⁸ hunc locum ita habet M. et vertit Sc. : Οὐδὲ ἀνιέρως τῆς προτέρας ἀποστασίας, ἢ ἀμετρίας μὴδὲν ἀεὶ χρώμενος, ἀλλ' ἐνθέως ἀεὶ τοῖς προϊοῦσι. ²⁹ ἀλλ' εἶπερ, S. B. Sc. Sar. ³⁰ lege τελειωτάτης. V. τελειωτάτης. ³¹ δι' αὐτῶν, M. Sc. et mox pro ἐπὶ τὰ, ἔπειτα. ³² ἐπὶ τὴν ἀκροτάτην θεαρχικὴν, M. Sc. P. Pro ἐν τάξει, S. et P. τάξιν habent. ³³ ἐγκόσμου, M. Sc. εὐκόσμου, P. Sar. ³⁴ δὲ non est in S. P. D. Ch. Sar.

ἀληθειαν πορείας, τὸν μὲν, ἐραστὴν ἀληθῆ³⁵ καὶ A συνοπαδὸν ἡγεμόνος ἐνθέου· τὸν δὲ ἀπλανῆ ταῖς θεο- παραδότοις ἡγήσεται τοῦ ἐπομένου χειραγωγόν.

vias : illum quidem, amatorem sincerum ac comitem ductoris divini; hunc vero minime errabundum divinitus **172** traditis institutionibus sequendis manu ductorem.

§ V.

Ἄλλ' οὐκ ἔνεστι τῶν ἄκρως ἐναντίων ἅμα μετέχειν³⁶, οὐδὲ τὸν κοινωνίαν τινὰ πρὸς τὸ ἐν ἐσχηκότα, μεριστὰς ἔχειν ζωάς, εἰ τῆς τοῦ ἐνὸς ἀντέχεται βεβαίας μεθέξεως· ἄλλ' ἄτρετον εἶναι καὶ ἀκατάτακτον ἐν πάσαις ταῖς τοῦ ἐνοειδοῦς διαιρέσεσιν· ὅπερ ἡ τῶν συμβόλων παράδοσις ἱερῶς αἰνισσομένη, τὸν προσιώντα τὴν οἶον³⁷ προτέραν ζωὴν ἀπεκδύσασα καὶ μέχρι τῶν κατ' ἐκείνην ἐσχάτων σχέσεων ἀπολύσασα³⁸, γυμνὸν καὶ ἀνυπόδετον ἴστησι πρὸς δυσμὰς B ἀφορῶντα, καὶ τῇ τῶν χειρῶν ἀπίσει³⁹ τὰς τῆς ἀλαμποῦς κακίας ἀναινώμενον κοινωνίας, καὶ τὴν ἐγγενομένην αὐτῷ τῆς ἀνομοιότητος ἕξιν ὡσπερ ἐκπνέοντα, καὶ τὰς ὀλικὰς ὁμολογήσαντα, πρὸς τὸ τοῦ θεοειδοῦς ἐναντίον, ἀποταγὰς. Οὕτω παντελῶς ἄσχετον αὐτὸν καὶ ἀκοινωνήτον γεγονότα πρὸς ἔω μετάγει⁴⁰, τὴν ἐν τῷ θεῷ φωτὶ στάσιν τε καὶ ἀνάνευσιν ἔσεσθαι καθαρῶς ἐν τῇ παντελεῖ τῆς κακίας ἀποφοιτήσει διαγγέλλουσα, καὶ τὰς ἱεράς αὐτοῦ τῆς πρὸς τὸ ἐν ὀλικῆς συννεύσεως ὁμολογίας, ἐνοειδοῦς γενομένου φιλαλήθως ἀποδεχομένη. Ἄλλ' ἔστι που δῆλον, ὡς οἶμαι, τοῖς τῶν ἱεραρχικῶν ἐπιστήμοσιν, ὅτι ταῖς διηνεκῆσιν ἐν συντονίᾳ πρὸς ἐν⁴¹ ἀνατάσσει, καὶ ταῖς τῶν ἐναντίων ὀλικαῖς νεκρώσει καὶ ἀνυπαρξίαις, τὸ ἀναλλοίωτον ἴσχει τὰ νοερά τῆς θεοειδοῦς ἕξεως. Οὐ C γὰρ ἀναχωρῆσαι χρὴ μόνον ἀπὸ κακίας ἀπάσης, ἀλλὰ καὶ ἀββενωπῶς ἀμάλθακτον εἶναι,⁴² ἀφόρητον αἰετὸς πρὸς τὴν ἐπ' αὐτὴν ὀλέθριον ὕφεσιν, οὐδὲ τοῦ ἱεροῦ τῆς ἀληθείας ἔρωτος ἐν καταλήξει ποτὲ γενέσθαι, προσεχῶς δὲ καὶ αἰωνίως ἐπ' αὐτὴν, ὅση δύναμις⁴³, ἀνατείνεσθαι, τὴν ἐπὶ τὰ τελειότερα⁴⁴ τῆς θεαρχίας ἀναγωγὴν ἱερῶς αἰεὶ διαπραγματευόμενον

Cæterum non licet summe contraria simul participare, neque communicationem aliquam cum uno habenti divisas habere vitas, si unius stabilem præferat participationem; sed exsortem esse decet expertemque omnium uniformitatis divisionum: id quod signorum traditio sacra innuit, dum accedentem priori quodammodo vita exuens, et ad extremos usque affectus exspolians, nudum et discalceatum statuit versus occidentem spectantem, nec non manuum rejectione tenebricosæ malitiæ communionem abnuentem, atque agnatum sibi dissimilitudinis statum quodammodo efflantem, totalesque profitentem deformitati adversantium abrenuntiationes. Sic omnino ipsum affectus jam expertem exsortemque traducit ad orientem, divinæ lucis statum illi aspectumque, omnimoda malitiæ fuga, fore purum anuntians; ipsumque sacrosanctis, cum uno totali conspiratione, professionibus uniformem effectum, vere amanter suscipiens. Verum, ut opinor, sacrorum peritis principiorum perspectum est, assiduis ad unum connitendo aspirationibus, atque totalibus contrariorum mortificationibus et abolitionibus, res spirituales status deformis immutabilitate potiri. Non enim ab omni duntaxat malitia est recedendum, sed obdurandum viriliter, et impeterrite semper obsistendum ipsi noxiæ remissioni; nec a sacro est unquam amore cessandum, sed continenter ac perpetuo pro viribus illi insistendum, ad perfectiorem divini principatus sublimationem sancte semper negotia sua dirigenti.

§ VI.

Ὅραξ δὲ τὰς τούτων ἀκριβεῖς εἰκόνας ἐν τοῖς ἱεραρχικῶς τελουμένοις· ὁ μὲν γὰρ θεοειδῆς⁴⁵ ἱεράρχης ἀπάρχεται τῆς ἱερᾶς ἀλοφῆς, οἱ δὲ ἱερεῖς ὑπ' αὐτῷ⁴⁶ τελοῦσι τὴν τῆς χρίσεως ἱερουργίαν, ἐπὶ τοὺς ἱερούς D ἐν τύπῳ τὸν τελούμενον ἀγῶνα ἐκκαλούμενοι, καθ' οὓς ὑπ' ἀθλοθέτῃ Χριστῷ γινόμενος, ἐπειδὴ ὡς θεός ἐστι τῆς ἀθλοθεσίας δημιουργός, ὡς σοφός δὲ τοὺς νόμους αὐτῆς τίθεικεν, εἰργάσατο δὲ ὡς καλῆς εὐπρεπῆ⁴⁷ τοῖς νικῶσι τὰ ἔπαθλα. Καὶ τὸ ἔτι θεϊότερον, ἐπεὶ περ ὡς ἀγαθός ἐν τοῖς ἀθληταῖς ἐγεγόναι μετ' αὐτῶν ἱερῶς, ὑπὲρ τῆς αὐτῶν ἐλευθερίας καὶ νί-

Horum autem exactas cernis in his quæ pontificaliter administrantur imagines: ipse siquidem antistes deformis sacram auspicatur unctionem, quam cæteri exinde sacerdotes consummant, ad sacra per figuram hanc certamina initiatum excitantes sub Christo munerario constitutum, qui videlicet ut Deus certaminum exhibitor, ut sapiens legum præceptor, præmiorum denique victoribus convenientium ut pulcher munerator existit. Et quod his divinius est, cum in ipsismet pugilibus ut bonus exstiterit, sacramentaliter pro illorum li-

VARIÆ LECTIONES.

³⁵ ἐραστὴν τῆς ἀληθείας ἀληθῆ, S. P. B. ³⁶ μερασχεῖν, P. ³⁷ οἰομεί, D. Ch. ³⁸ ἀποδύσασα, S. P. B. ³⁹ ἀποτάσει, M. Sc. ⁴⁰ πρόσω μετάγει, M. Sc. in conspectum. ⁴¹ πρὸς τὸ ἐν, S. D. Ch. ⁴² καί. ⁴³ ὡς ἡ δύναμις, M. Sc. ⁴⁴ τελειότερα, D. Ch.; τελειώτατα, M. Sc. ⁴⁵ γὰρ non habent M. Cl. ἀγαθοειδῆς, M. ⁴⁶ ἐπ' αὐτῷ, P. Sar. ⁴⁷ εὐπρεπῆς, M. Sc.

bertate atque victoria, mortis ac corruptionis imperium debellando, in certamina quidem gaudens, utpote **173** divina, initiatus ascendet, legibus autem sapientis insistet, juxtaque illas inviolate certabit, illustrium præmiorum certa spe fultus, sub bono certaminum exhibitore Domino ac ductore constitutus; divinisque insistendo vestigiis ipsius pugillum primatis per probitatem, ad imitationem Dei certaminibus deificationi suæ adversantes spiritus atque suggestiones supplantando, commoriatur Christo (id est) mystice loquendo, peccato, per baptismum.

A κης πρὸς τὸ τοῦ θανάτου καὶ τῆς φθορᾶς ἀγωνιζόμενος κράτος, τοῖς μὲν ἀγῶσιν ὡς θεοὶς ⁴⁸ ὁ τελούμενος ἐπιθήσεται χαίρων, ἐμμένει δὲ ⁴⁹ ταῖς τοῦ σοφονομοθεταίαις, καὶ κατ' αὐτάς ⁵⁰ ἀπαραβάτως ἀγωνιέται, πρὸς τὴν τῶν καλῶν ἐπάθλων ἐλπίδα βεβαίως ἔχων, ὑπ' ἀγαθῶ τῆς ἀθλοθεταίας Κυρίῳ καὶ ἡγεμόνι ταπτόμενος· ἐπιβάς δὲ τοῖς θεοῖς ἔχουσι τοῦ ἀθλητῶν πρῶτου δι' ἀγαθότητα, ταῖς θεομιμήτοις ἀθλήσει τὰς πρὸς θεῶσιν ἐναντίας αὐτῷ καταπαλαίσας ἐνεργείας τε καὶ ὑπάρξεις, συναποθνήσκει Χριστῷ, μυστικῶς εἰπεῖν τῇ ἁμαρτία κατὰ τὸ βάπτισμα.

§ VII.

Attento hic animo perpende, sacramenta quam propriis involuta sint signis. Etenim cum in nobis mors non sit, ut quibusdā placet, substantiæ abolitio, sed conjunctarum partium separatio, ad id quod nos latet abducens, animam quidem, quasi corpore perpetuo privandam, corpus vero, velut humo abditum, alia quapiam alteratione corporea, ex humana specie exterminandum; non improprie totalis ista aquæ coopertio in mortis atque informis sepulturæ figuram accipiatur. Sacramentaliter itaque baptizatum symbolica disciplina mystice docet tribus illis in aquam immersionibus et emersionibus divinam trium dierum ac noctium sepulturæ Jesu vitæ auctoris mortem imitari, quatenus hominibus conceditur ejus imitatio, in quo, juxta mysticam et arcanam Scripturæ traditionem, principis hujus mundi non invenit quidquam.

B Καὶ μοι συνετῶς ἐννόει, τὰ ἱερὰ μεθ' ὄσης οικειότητος ἔχει τὰ σύμβολα. Καὶ γὰρ ἐπειδὴ θάνατός ἐστιν ἐφ' ἡμῶν οὐ τῆς οὐσίας ἀνυπαρξία ⁵¹ κατὰ τὸ δόξαν ἐτέροις, ἀλλ' ἡ τῶν ἠνωμένων ⁵² διακρίσις, εἰς τὸ ἡμῖν ἀφανὲς ἄγουσα τὴν ψυχὴν μὲν, ὡς ἐν στερήσει σώματος ἀειδῆ γιγνομένην, τὸ σῶμα δὲ, ὡς ἐν γῆ καλυπτόμενον, καθ' ἐτέραν τινὰ τῶν σωματοειδῶν ἀλλοιώσεων ⁵³, ἐκ τῆς κατ' ἄνθρωπον ἰδέας ἀφανιζόμενον· οικειῶς ἢ δι' ὕδατος ὀλικὴ κάλυψις εἰς τὴν τοῦ θανάτου καὶ τοῦ τῆς ⁵⁴ ταφῆς ἀειδοῦς εἰκόνα παρείληπται. Τὸν οὖν ἱερῶς βαπτιζόμενον ἢ συμβολικῆ διδασκαλίᾳ μυσταγωγεῖ ταῖς ἐν τῷ ὕδατι τρισὶ καταδύσεσι ⁵⁵ τὸν θεαρχικὸν τῆς τριημερονύκτου ταφῆς Ἰησοῦ τοῦ ζωοδότου μιμεῖσθαι θάνατον, ὡς ἐφικτὸν ἀνδράσι τὸ θεομιμητόν, ἐν ᾧ, κατὰ τὴν τοῦ λογιου ⁵⁶ μυστηριώδη καὶ κρυφίαν παράδοσιν, οὐδὲν εὑρηκεν ⁵⁷ ὁ τοῦ κόσμου ἄρχων.

§ VIII.

Candidis deinde vestimentis induunt initiatum: virili enim ac deiformi pravorum affectuum vacuitate, nec non intenta in unum animi affectione, cum id quod ornatu carebat ornatur, tum id quod deforme erat pulchrum efficitur, dum illustri omnino vita splendescit. Denique unguenti illa consummans unctio eum qui initiatur odoris suavitate perfundit; sacra enim divinæ generationis initiatio, ea quæ initiata sunt divino Spiritui conjungit. Porro illapsum illum, qui spiritalem istam odoris suavitatem affert, cum sit prorsus ineffabilis, spiritaliter relinquo cognoscendum iis qui secundum mentem sancta et deifica divini Spiritus communionem digni sunt habiti. Demum omnibus peractis, eum qui initiatus est ad sanctissimam Eucharistiam vocat, et mysteriorum perficiendi vim habentium communionem illi tradit.

D Ἐξῆς δὲ φωτοειδεῖς ἐσοῦντας ἐπιβάλλουσι τῷ τελουμένῳ· τῇ γὰρ ἀνδρικῇ καὶ θεοειδεῖ τῶν ἐναντίων ἀπαθείᾳ, καὶ τῇ πρὸς τὸ ἐν ἐν συντονίᾳ συννεύσει, τὸ ἄκοσμον κοσμεῖται, καὶ τὸ ἀνείδεον εἰδοποιεῖται, τῇ φωτοειδεῖ καθόλου ζωῇ λαμπρυνόμενον. Ἡ δὲ τοῦ μύρου τελειωτικὴ χρίσις εὐώδη ποιεῖ τὸν τετελεσμένον· ἡ γὰρ ἱερὰ τῆς θεογενεσίας τελείωσις ἐνοῖ τὰ τελεσθέντα τῷ θεαρχικῷ Πνεύματι. Τὴν δὲ νοητῶς εὐοδοποιὸν καὶ τελεσιουργὸν ἐπιφοίτησιν, ἀρρήτοτάτην οὖσαν, ἐπιγῶναι νοερῶς παρήμι τοῖς ἡξίωμένοις τῆς κατὰ τὸν νοῦν τοῦ θείου Πνεύματος ἱερᾶς καὶ θεουργοῦ κοινωνίας. Ἐν τέλει δὲ πάντων ὁ ἱεράρχης ἐπὶ τὴν ἱεροτάτην Εὐχαριστίαν καλεῖ τὸν τετελεσμένον, καὶ τῆς τῶν τελεστικῶν μυστηρίων αὐτῷ μεταδίδωσι κοινωνίας.

VARIÆ LECTIONES.

⁴⁸ Θεός, M. Sc. ⁴⁹ In futuro ἐμμένει, S. P. Ch. D. B. Sar. ⁵⁰ μετ' αὐτάς, P. ⁵¹ οὐ τῆς οὐσίας αὐτῆς ἀνυπαρξία, P. et V. ⁵² ἠνωμένων δέ, M. Sc. ⁵³ præponunt ἡ, S. P. D. B. Sc. Sar., ἀλλοιώσιν habet Ch. ⁵⁴ γρ. καὶ τῆς ταφῆς. ⁵⁵ addunt Ch. D. S. P. Scot. Sar. καὶ ἀναδύσεσι. ⁵⁶ λόγου, Ch. Sar. ⁵⁷ εὑρεν, P.

174 ADNOTATIONES CORDERII.

Notandum hoc caput cum sequentibus in tres partes dividi: quarum prima continet instructionem eorum quæ tractantur in mysterio, quod ibi explicatur; secunda ipsiusmet mysterii ritum exhibet; tertia, quam *Contemplationem* vocat, tradit ipsius mysterii ac cæremoniarum ejus mysticam expositionem.

Circa titulum observa, baptismum vocari φωτισμόν, id est *illustrationem*, ejus appellationis rationem sequenti capite reddit: Ἐπειδὴ πρότος φωτὶς μεταδίδοται, καὶ πασῶν ἐστὶν ἀρχὴ τῶν θελῶν φωταγωγῶν. Quia, inquit, *primam lucem confert, omniumque divinarum illustrationum principium existit*. Dicitur etiam *illuminatio*, ad Hebr. vi, 4: *Qui semel sunt illuminati*. Et ad Hebr. x. 32: *Quibus illuminati magnum certamen sustinuistis*. Multis item aliis nominibus baptismum appellant Patres, Nazianzenus *Oratione de baptismo*, et Clemens Alexandrinus lib. i *Padagogi* cap. 6, et alii, quos citat et explicat Vasquez, tom. II, in III p., disp. 140, cap. 1. Nomina ejus potissima sunt: *Lavacrum regenerationis*, quia homo corporaliter generatus, per baptismum regeneratur Christo spiritualiter per primam gratiam: *sacramentum fidei*, quia nimirum suscipitur ad fidem protestandam; *signaculum*, quia imprimit characterem ab infidelibus distinctivum; *unctio*, quia animam inungit gratia; *illuminatio*, quia confert lumen fidei. Plura qui volet, videat apud Vasquez loco supra citato.

Parte I. *Cum enim divinus hic status*, etc. Pulchre ex hoc loco sanctus Thomas in IV *Sent.*, distinct. 4, quæst. 1 probat, characterem baptismalem se habere per modum potentiae, dicens: « Sicut enim cujuslibet existentis in aliqua natura sunt aliquæ operationes propriae, ita etiam in spiritali vita regenerati. Ubiunque autem sunt operationes propriae, oportet esse principia propria illarum operationum. Unde sicut in aliis rebus sunt potentiae naturales ad proprias operationes, ita etiam renati in vitam spiritalem habent quasdam potentias, secundum quas possunt illa opera. Quæ potentiae sunt similes illis virtutibus, quibus sacramenta efficaciam habent sibi inditam: quia sicut sacramenta causant gratiam instrumentaliter, ita recipientes characterem operantur divina per ministerium. Minister autem est sicut instrumentum ejus cui ministrat. Unde dicit philosophus, servum esse sicut organum animatum; et ideo tam virtus sacramenti, quam minister, quam character est instrumentalis. » Et quod hujusmodi potentia sit character, patet, si quis diligenter consideret verba Dionysii, a quo prima traditio characteris nobis advenit. Assignans enim ministerium ritus cujusdam qui in primitiva Ecclesia erat, quando adulti baptizabantur, « Pontifex, inquit, accedenti ad baptismum manum imponebat, et signabat eum signo crucis, et præcipiebat eum describi inter nomina Christianorum, ut de cætero ad divina cum aliis admitteretur; » additque, quod sic accedentem (scilicet ad vitam spiritalem) divina beatitudo in sui participationem recipiat, propriaeque lucis, instar signi cujusdam, ipsum participet, Deo intimum reddens, ac consortem munerum divinarum, atque ordinis sacri; quorum sacra sit lesa, summi sacerdotis accedenti datum signaculum, etc. Patet utique, quod ipse per hoc signum nihil aliud significet, aut intendat, quam illud quod facit eum participem divinarum operationum. Unde hoc signum nihil aliud est, quam quædam potentia ad actiones hierarchicas, quæ sunt administrationes et receptiones sacramentorum: et rerum aliarum ad fideles pertinentium, ad quas operationes rite exercendas indiget habitu gratiæ, sicut et aliæ potentiae habitibus indigent. Plura vide ibidem apud D. Thomam art. 2, ubi examinat, utrum definitio, quæ attribuitur Dionysio de characterem, bene assignetur, et seqq.

Parte II, § I. *Sacrorum præsul*, etc. Notandus hic insignis ordo justificationis. Primus enim gradus ad conversionem, est Evangelii prædicatio, quoniam fides est ex auditu. *Quomodo enim credent ei quem non audierunt? Quomodo autem audient sine prædicante?*

§ II. Adverte antiquissimam Ecclesiæ cæremoniam de adhibendo sponsore in baptismo, quem vulgo patrinum seu susceptorem vocant, sic dictum, quod eum de manu baptizantis, quasi in fidem et curam suam, in fide et moribus erudiendum suscipiat. Hæc autem obligatio ipsum instruendi desinit, ubi baptizatus sufficienter semel instructus fuit. Ita communiter theologi in III p., quæst. 67, art. 7, etc. Observa item hic duodecim cæremonias baptismo adhiberi solitas.

Prima erat, qua baptizandi nomen suum dabant, ex quo competentes dicebantur. Erant enim duo genera catechumenorum: alterum eorum qui exhortationes audiebant, nondum tamen petierant baptismum, et ideo solum dicebantur auditores seu audientes, de quibus vide Cyprianum epist. 17, lib. III; alterum genus erat eorum qui jam petierant baptismum, et competentes dicebantur, et postquam admissi erant, **175** dicebantur electi. Dionysius tamen hic § 5, non agit de hæc nominis inscriptione, sed de illa quæ fiebat quando jam ad baptismum ipsum adducebantur.

Secunda cæremonia erat scrutinium seu examen, cujus hic etiam meminit Dionysius § 4, dum videlicet Pontifex ad virum accedit, et quid petatum venerit sciscitatur, etc.

Tertia erat abrenuntiatio, de qua agit § 5 et 6. Ubi nota, eam ter fieri consuevisse.

Quarta erat fidei promissio, de qua ibid. agit § 6, in fine, et § 7.

Quinta erat signum crucis in fronte baptizandi impressum, manum illi imponendo ut ibidem tradit § 7.

Sexta erat exorcismus, quem bene notat Vasquez hic a Dionysio § 6, non exprimi per insufflationem istam quam ipsemet catechumenus faciebat, sed intelligi per precem quam ipse pontifex perficit. Nam, ut ait Simeon episcopus Thessalonicensis in lib. *De mysteriis Ecclesiæ*, explicans cæremonias baptismi, « secunda oratio exorcismus est diabolum repellens, etc. »

Septima erat unctio, de qua ibidem agit § 7.

Octava erat aquæ benedictio et consecratio, de qua ibidem agit § 7.

Nona erat trina mersio sub invocatione sanctissimæ Trinitatis, ibid. § 7, unde confirmatur, tempore Dionysii, atque adeo apostolorum, quorum ipse cœtaneus fuit, non frequentatum fuisse baptismum in solius Christi nomine, ut aliqui volunt, sed semper requisitam fuisse expressam trium divinarum Personarum invocationem.

Decima, candidæ vestis impositio, de qua § 8.

Undecima, chrismatis unctio, ibid. § 8.

Duodecima erat, qua pontifex ipsum eucharistiæ capacem declarabat vel etiam communicabat, ibid. § 8. Ubi observa, quod, sicut manna datum fuit Hebræis post transitum maris Rubri, jam

submersis Ægyptiis; sic eucharistia post baptismum detur Christianis jam deletis peccatis, ut per baptismum a malo emundemur, per eucharistiam vero in bono confirmemur. Sicut enim manna populo isti cibus fuit in solitudine, virtute ejus ad terram promissionis pervenerunt; sic eucharistia populum Christianum per præsentis vitæ incolatum ad patriam paradisi perducit. Unde quoque viaticum recte appellatur, quia spirituales vires suppeditat, ne deficiamus in via. Quemadmodum enim filius Israel a transitu maris Rubri manna non defuit, donec in terram promissionis perveniret; ita quoque fidelibus per baptismum renatis non deficit eucharistia sub specie, donec Deum in patria facie ad faciem contemplemur.

Has et alias ceremonias in baptismo adhiberi solitas, pulchre exponit mystice Albinus Flaccus, Alcinus in lib. *De divinis officiis*, ubi agit de Sabbato sancti Paschæ. Primo, inquit, paganus ut catechumenus fiat, accedens ad baptismum renuntiet maligno spiritui et omnibus damnosis ejus pompis: exsufflatur etiam, ut fugato diabolo, Christo Domino paretur introitus: exorcizatur, id est conjuratur malignus spiritus ut exeat, et recedat dans locum vero Domino. Catechumenus audiens, seu auditor, salem accipit, ut putrida et fluxa ejus peccata sapientiæ sale divino munere mundentur. Deinde Symboli apostolici traditur ei fides, ut vacua domus et a prisco habitatore derelicta, fide ornatur et præparetur habitatio Domino. Fiant scrutinia, ut exploretur sapiens, an post renuntiationem Satanae sacra verba datæ fidei radicatus corde defixerit. Tanguntur et nares, ut quandiu spiritum naribus trahat, in fide accepta perduret. Pectus quoque eodem oleo perungitur, ut signo sanctæ crucis diabolo claudatur ingressus; signantur et scapulæ, ut undique muniatur. Item in pectoris unctione signatur fidei firmitas et operum honorum perseverantia. Deinde S. Trinitatis trina subversione baptizatur. Et recte homo, qui ad imaginem sanctæ Trinitatis est conditus, per invocationem sanctæ Trinitatis ad eandem renovatur imaginem; et qui tertio gradu peccati, id est consensu, cecidit in mortem, tertio elevatur, ut de fonte per gratiam surgat ad vitam. Deinde albis induitur vestimentis, propter gratiam regenerationis et castitatem vitæ, et angelici splendoris decorem. Tunc sacro chrismate caput perungitur, et mystico tegitur velamine, ut intelligat se diadema regni et sacerdotii dignitatem portare, juxta Apostolum: *Vos estis genus electum, regale* °, sacerdotale, offerentes vosmetipsos Deo vivo hostiam sanctam, et Deo placentem. Sic corpore et sanguine Dominico confirmatur, ut illius sit capitis membrum qui pro eo passus est et resurrexit. Novissime per impositionem manus a summo sacerdote et septiformis gratiæ Spiritum accipit, ut roboretur per Spiritum sanctum ad prædicandum aliis, qui fuit in baptismo per gratiam vitæ donatus æterna.

Parte III, § I. Nota, sub initium contemplationis ipsismet verbis S. Dionysii manifeste confirmari doctrinam theologorum, docentium sacramentum baptismi ex institutione Christi, seu ex opere operato, vitæ sanctitatem operari; ait enim: **176** *Τὶ γὰρ ἂν φανεῖν διαμυρτάρουσα, καὶ τοῦ θεοσιτέρου λόγου τῶν τελουμένων σεσημημένου, πειθεὶ καὶ θεερέθμισσῶν, τὴν τοῦ προσιδόντος εὐχῶν ἱερῶς διαπραγματευομένην, καὶ τὴν τῆς ἀπάσης ἐμοῦ κακίας δι' ἐραρέτου καὶ θείας ζωῆς ἀποκάθαρσιν, τῇ δὲ ὕδατος φυσικῇ καθάρσει σωματικώτερον αὐτῷ διαγγέλλουσα.* Quid enim ei desuper videatur, diviniorem etiam mysteriorum silentio suppressa ratione, cum divina institutione satis probet accedentis, quam sancte operatur, vitæ integritatem, et per vitam probam ac divinam universæ simul malitiæ perpurpationem naturali emundatione aque corporalius ipsi denuntiet. Ubi significatur primo, baptismum conferre gratiam ex institutione Dei, quod theologo vocant *ex opere operato*; quia non ex opere hominis operantis, seu quia est opus hominis, sed quia est opus Dei institutum a Deo, et homini concessum ad ejus sanctificationem. Secundo insinuat quod licet aqua habeat quandam analogiam ad spiritalem emundationem significandam; illam tamen non esse satis determinatam et completam, nisi accederet divina institutio, ex qua habet quod sanctificet, quia non ex invocatione hominum, aut merito suscipientis. Aqua enim, seu ablutio secundum se est indeterminata ad hoc vel illud significandum, et ad hunc vel illum usum adhiberi potest, v. g. ad munditiam, refrigerationem, etc. Accedente autem forma verborum, ex institutione Christi determinatur ad significandam ablationem animæ, sine verbo enim aqua per se nullam vim habet spiritualiter mundandi; sicut materia sine forma non habet vim agendi, sed illam concipit per formam.

§ II. Nota ex S. Dionysio, hic quoque confirmari, internam quandam esse formam sacramentorum, cum ait: *Ἡμεῖς δὲ, ἀναβάσεσιν ἱερῶς ἐπὶ τὰς τῶν τελουμένων ἀρχὰς ἀναβλέψαντες, καὶ ταύτας ἱερῶς μνηστέρας, ἐπιγνώσεσθα τίνων εἰσὶ χαρακτήρων τὰ ἐντυπώματα, καὶ τίνων ἀφανῶν αὐ εἰκόνες. Ἔστι γὰρ τὰ μὲν αἰσθητῶς ἱερὰ τῶν νεητῶν ἀεικονίσματα, καὶ ἐπ' αὐτὰ χειραγῶντα καὶ ἑδῶς: τὰ δὲ νεητῶν κατ' αἰσθησιν ἱεραρχικῶν ἀρχῆν καὶ ἐπιστήμην.* Nos vero, cum sacris ascensionibus sacramentorum principia contemplamus, sacro eadem afflatu perceperimus, cognoscemus quorum characterum sint effigies, et quarum rerum occultarum imagines existant. Siquidem sensibilia sacramenta simulacra sunt intelligibilium, ad quæ manuducunt ac viam sternunt; intelligibilia vero sacramentorum sensibilibus principia sunt atque scientia. Quibus verbis significat, præter formam sensibilem seu externam, aliam quandam esse formam internam, intelligibilem seu spiritalem, respectu ejus quidquid est sensibile in sacramento, tam verba quam res, sunt materia. Et hæc forma interna est significatio ipsius sacramenti, et virtus effectiva et spiritalis; tum quia est ex institutione ac deputatione divina, tum quia res significata est spiritalis. Similiter virtus operativa est mere spiritalis, ipsa scilicet divina assistentia intime præsens sacramentis, in illis et per illa operans: vel secundum alios, est potentia obedientialis, quæ est in rebus et verbis, estque invisibilis, cum consistat in quodam ordine creaturæ ad Deum. Itaque secundum Dionysium, omne sacramentum non tantum constituitur ex materia et forma sensibili, sed etiam ex natura sensibili et forma spiritali seu intelligibili. Sicut homo non tantum constat ex materia prima et forma carnis, ossis, et cæterorum, sed etiam ex hoc toto, scilicet ex carne, osse, cæterisque tanquam materia, et anima rationali tanquam forma, sicut et homo novus constat natura et gratia. Externam autem formam vocat sanctus Augustinus id quod dicitur, et sonum transeuntem; internam autem et spiritalem, vocat id quod creditur, et virtutem permanentem.

Nota ibidem, secundum Dionysium, sacramentorum principia contemplanda esse, per hæc insinuans, sacramenta nostra non tantum significare gratiam sanctificantem, sed etiam ipsam causam sanctificationis et finem ejus. Ac primo quidem, significant certo et speciali modo ipsam

° I Petr. II, 9.

internam sanctificationem animæ; verbi gratia, baptismus significat gratiam per modum ablutionis animæ, et respectu hujus dicuntur *signa demonstrativa*. Secundo significant causam efficientem seu meritoriam, ex qua vim habent; nam omnis effectus significat suam causam, et hæc est passio Christi, atque hæc est quodammodo principalis in sacramentis. Nam non tam instituta sunt, ut significant nos sanctificari, quam ut nobis significant ejus virtute ac merito sanctificemur, et respectu hujus dicuntur *signa commemorativa*. Tertio significant quoque finem hujus sanctificationis, quæ vita est æterna, ut baptismus puritatem illam absolutam et omnimodam quæ erit in cœlis, et eucharistia (ut cap. 4 *Cœlestis hierarchiæ* docuit) participationem divinæ fruitionis; et respectu hujus dicuntur *signa prognostica*.

§ III. Docet, quomodo Deus ex parte sua gratiæ lumen omnibus luculenter expandat, illis tamen non proficiat, qui illud vel non admittunt vel rejiciunt. Hujus rei exempla habemus in eo qui oculos contra lumen claudit, cum Deus tamen faciet solem suum oriri super bonos et malos ꝑ. Item in illo, qui manum ad largientem non extendit; quia Deus, quantum in se est, dat omnibus affluenter ꝑ. **177** Item in illo, qui domum suam cingit spinis, ne ingrediatur amicus, ipse vero semper stat ad ostium et pulsat ꝑ. Vide D. Thomam 1, 2, q. 112 et 113 et ibidem scholasticos.

§ IV. Describit hic ordinem justificationis in adultis, ad quam (uti D. Thomas quoque ipsum secutus 1, 2, quæst. 112, art. 5), requirit motum liberi arbitrii, non solum quo per desiderium et amorem animus ejus ad justitiam accedat, verum etiam quo per odium a peccato recedat. Cum enim justificatio impii sit quidam motus, quo humana mens movetur a statu peccati ad statum justitiæ; oportet ut humana mens se habeat ad utrumque extremorum secundum motum liberi arbitrii, sicut se habet corpus localiter motum ab aliquo movente ad duos terminos motus. Manifestum est autem in motu locali corporum, quod corpus motum recedat a termino a quo, et accedat ad terminum ad quem: unde oportet, ut mens humana, dum justificatur, per motum liberi arbitrii recedat a peccato, et accedat ad justitiam. Recessus autem et accessus in motu liberi arbitrii accipitur secundum detestationem et desiderium: dicit enim S. Augustinus, tract. 46 in Joannem (exponens illud: *Mercenarius autem fugit*), *affectiones nostræ motus animorum sunt, letitia, animi diffusio; timor animi fuga est. Progredieris animo cum appetis, fugis animo cum metuis*. Oportet igitur in justificatione impii duplicem esse motum liberi arbitrii, unum nempe quo per desiderium tendat in Deum, et alium quo detestetur peccatum.

§ V et VI. Exponit mystice vestis depositionem, et exorcismos, quibus antiquæ in peccatis transactæ vitæ depositio insinuat. Quicumque enim, inquit D. Thomas, in ꝑ. 3, q. 71, art. 2, *sapienter aliquod opus facere proponit, prius removet impedimenta sui operis*. Unde dicitur: *Novate vobis novale, et nolite esse rere super spinas*. *Diabolus autem hostis est humane salutis, quæ homini per baptismum acquiritur, et habet potestatem aliquam in hominem, ex hoc ipso quod subditur originali peccato, vel etiam actuali*. Unde convenienter ante baptismum expelluntur dæmones per exorcismos, ne salutem hominis impediunt; quam quidem expulsionem significat *exsufflatio*. *Benedictio autem cum manus impositione præcludit expulso viam ne redire possit*. *Sal autem in os missum, et narium et aurium sputo linitio, significat receptionem doctrinæ; fidei quantum ad aures, et approbationem quantum ad naves, et confessionem quantum ad os*. Olei vero inunctio significat aptitudinem hominis ad pugnandum contra dæmones; uti § 7, hic sanctus Dionysius declarat. Vide plura de his apud divum Thomam art. supra citato et seq.

§ VII. Explicat mystice quid immersio et emersio designent. Disputat autem S. Thomas in ꝑ. 3, q. 66, artic. 7 et 8, an immersio, eaque triplex, necessaria sit ad baptismum; et respondet, cum in baptismo assumatur aqua ad corporis ablutionem, non modo per immersionem, verum etiam per aspersionem vel affusionem aquæ baptismum dari posse, et licite quoque unica vel trina perfici immersione. *Ad baptismum enim per se requiritur ablutio aquæ, quæ est de necessitate sacramenti; modus autem ablutionis per accidens se habet ad sacramentum*. Unde S. Gregorius lib. 1, epist. 41, Leandro scribens, ait: *Reprehensibile esse nullatenus potest, infantem in baptismo vel ter vel semel immergere, quoniam in tribus immersionibus Personarum Trinitas, et in una potest Divinitatis singularitas designari*. Item, *unica immersione significat unitas mortis Christi, per trinum autem, triduum sepulturæ*. *Ex diversis tamen causis, secundum ordinationem Ecclesiæ, quandoque instituitur unus modus, quandoque alius*. *Quia enim a principio nascentis Ecclesiæ quidam de Trinitate male sentiebant, Christum purum hominem esse æstimantes, nec dici Filium Dei et Deum, nisi propter meritum ejus, quod præcipue fuit in morte; ideo non baptizabant in nomine Trinitatis, sed in commemoratione mortis Christi, et una immersione*. *Quod reprobatur in Ecclesia*. Unde in can. apostolorum 49, legitur: *Si quis presbyter aut episcopus non trinam immersionem unius mysterii celebret, sed semel mergat in baptismo (quod dari a quibusdam dicitur in morte Domini), deponatur: non enim nobis dixit Dominus: In morte mea baptizate, sed: In nomine Patris, et Filii, et Spiritus sancti*. Postmodum ob quorundam rebaptizantium errorem, in concilio Toletano statutum fuit, ut fieret una sola immersio. Sed cessante tali causa, communiter observatur in baptismo trina immersio.

178 PARAPHRASIS PACHYMERÆ (25).

PARS I. Ἐκαστον κεφάλαιον μυστηρίου τρισὶ τισὶ λόγοις ἐπιμερίζει. Πρῶτον μὲν διαλαμβάνων περὶ αὐτοῦ τούτου τοῦ κεφαλαίου, καὶ ὅπως ἡμᾶς καὶ εἰς τί ὀνήσῃ: δεῦτερον ἐκτιθέμενος ὅπως παρὰ τοῦ ἱεράρχου τὸ μυστήριον ἐκτελεῖται: καὶ τρίτον ἐπιφέρων τὴν θεωρίαν. Ἐπεὶ γοῦν κατὰ τὴν κάτω ταύτην καὶ σαρκικὴν γέννησιν πέφυκε γίνεσθαι, ὅτι πρῶτον λαμβάνομεν τὸ εἶναι καὶ εἰθ' οὕτως ἐνεργοῦμέν τι· (τοῦτο

PARS I. Quodlibet mysterii caput tribus quibusdam rationibus distribuit. Primum quidem tractat de ipso capite, quomodo et ad quid vobis prosit: deinde exponit quomodo ab hierarcha mysterium consecratur; tertio subjungit contemplationem. Cum itaque secundum inferiorem hanc et carnalem generationem fieri soleat, ut primum accipiamus esse, atque ita deinde quidpiam agamus; idem

ꝑ Matth. v, 45. ꝑ Jac. i, 5. ꝑ Apoc. 11, 20. ꝑ Jer. iv, 5.

(25) Vide Scholia S. Maximi tom. II, cap. 8 *Eccles. hier*

quoque in divina regeneratione usu venit : quocirca primum tractat de divino baptismate. Dictum est itaque, scopum nostræ hierarchiæ esse ad Deum assimilationem; hanc autem non aliter licet adipisci quam per Dei dilectionem, uti divina et evangelica eloquia tradunt. Cum igitur ista dilectio constet observatione divinorum mandatorum, quærit sibi ducem tam sancti operis, scilicet ad sanctam divinorum mandatorum executionem, atque reperit non esse alium, præter illam ex aqua et Spiritu regenerationem. Siquidem divinus ille baptismus, ad Dei familiaritatem cœlestemque hæreditatem principium est et introductio. *Nisi enim*, inquit, *quis renatus fuerit ex aqua et Spiritu, non videbit regnum Dei*¹. Unde homo exterior² formatur ad meliorem ac salutarem habitudinem, et ad verborum operumque Dei institutionem. Quomodo autem divinus baptismus naturales nostros habitus seu affectus efformat? Utique vim quamdam formatricem inserit figmento nostro, scilicet appetendi, sed cœlestia bona; movendi, sed ad omne opus bonum; ratiocinandi seu cogitandi, sed quæ oculus non vidit, neque auris audivit; concupiscendi, sed meliora; irascendi, sed inimico salutis nostræ, et cætera. Præclare enim dixit inclytus Hierotheus, primum et eximium mentis motum esse Dei dilectionem. Hujus autem dilectionis quasi quoddam principium est divina nostri fabricatio, quæ nimirum fit per baptismum, secundum quam divinum statum inchoamus; siquidem ea quæ ex semine est nostri fabricatio, etsi sit ex conditore Deo, tamen naturalis est, ea vero quæ ex baptismate existit, divina. Neque enim *ex sanguinibus, neque ex voluntate viri, nec ex voluntate carnis*³. Quemadmodum igitur in naturali nativitate oportet primum existere in **179** rerum natura, ac deinde vicissim, et agere et pati, homines quidem quæ sibi sunt propria, bruta vero quæ sunt conducibilia: sic etiam in divina baptismi regeneratione oportet primum Deo existere, ac deinde dilectionem ejus operari, uti cætera quæ ad recte vivendum spectant. Ejus enim quod nequaquam est, neque motus est; quod autem quoquo pacto est, sive quod solum subsistit, operabitur omnino quæ sibi sunt accommodata, ut taliter aut tale quid existat, v. g. homo, qui simpliciter in rerum naturam prodiit. Quomodo igitur qui necdum operatur quidquam, potest eo pervenire ut talis sit, verbi gratia, justus, faciendo justitiam; vel talis, aliud quid operando? Cæterum cum divini baptismatis symbola conspecturi simus, nemo profanus ad rerum dictarum spectaculum accedat; neque enim debiles oculos habentibus tutum est obtueri radiis quos sol ejaculatur (id enim est, a sole fabricatis) cum etiam in legis umbris (quas etiam hierarchiam appellat) Ozias lepra correptus sit coram Deo adolens incensum; et Core

A καὶ ἐν τῇ θεῖα ἀναγεννήσει ἐστὶ·) διὰ τοῦτο πρῶτως διαλαμβάνει περὶ τοῦ θεοῦ βαπτίσματος. Εἰρηται τοῖνον ὅτι σκοπὸς τῆς καθ' ἡμᾶς ἱεραρχίας ἐστὶν ἡ πρὸς Θεὸν ἀφομοίωσις· ταύτης δὲ οὐκ ἄλλως ἐστὶν ἐπιτυχεῖν εἰ μὴ διὰ τῆς πρὸς Θεὸν ἀγαπήσεως, καθὼς καὶ τὰ θεῖα καὶ εὐαγγελικὰ παριστώσι λόγια. Ἐπεὶ τοῖνον ἡ τοιαύτη ἀγάπησις ἐκ τοῦ τηρεῖν τὰς θείας ἐντολάς συνίσταται, ζητεῖ τὴν ἀρχηγὸν ἱερουργίαν, ἀηλονότι ἱερὰν ἐργασίαν τῶν θεῶν ἐντολῶν, καὶ εὐρίσκει οὐδεμίαν ἄλλην εἰ μὴ τὴν δι' ὕδατος καὶ πνεύματος ἀναγέννησιν. Ἀρχὴ γὰρ καὶ ὁδοποίησις τῆς πρὸς Θεὸν οικειώσεως καὶ τῆς ἐπουρανίου κληρονομίας τὸ θεῖον ὑπάρχει βάπτισμα. Καὶ γὰρ, Ἐὰν μὴ τις, φησὶ, γεννηθῆ δι' ὕδατος καὶ πνεύματος, οὐ μὴ ἴδοι τὴν βασιλείαν τοῦ Θεοῦ. Ὅθεν μορφοῦται ὁ ἕξω ἄνθρωπος πρὸς κρείττονα ἕξιν καὶ σωτήριον, καὶ τῶν κατὰ Θεὸν λόγων τε καὶ πραγμάτων τὴν ἐπιτήδευσιν. Πῶς δὲ μορφοῖ τὰς φυσικὰς ἡμῶν ἕξεις τὸ θεῖον βάπτισμα; Ἡ πάντως δύναμιν ἐνήσει μορφωτικὴν ἀναπλάσεως, τοῦ ὀρέγεσθαι, ἀλλὰ τῶν οὐρανίων ἀγαθῶν· τοῦ κινεῖσθαι, ἀλλ' εἰς πᾶν ἔργον ἀγαθόν· τοῦ λογίζεσθαι, ἀλλὰ τὰ ἄοφθαλμὸς οὐκ εἶδε, καὶ οὐκ οὐκ ἤκουσε· τοῦ ἐπιθυμεῖν, ἀλλὰ τῶν κρείττωνων· τοῦ θυμοῦσθαι, ἀλλὰ κατὰ τοῦ ἐχθροῦ τῆς σωτηρίας ἡμῶν, καὶ ἐφεξῆς τὰ ἄλλα. Καλῶς γὰρ εἶπεν ὁ κλεινὸς Ἱερόθεος, ὅτι ἡ προτιμοσύνη καὶ ἐξαιρέτος κίνησις τοῦ νοῦ ἡ πρὸς Θεὸν ἀγάπη ἐστὶν. Ταύτης δὲ τῆς ἀγάπης ἀρχὴ τις ὅσον ἐστὶν ἡ θεῖα δημιουργία ἡμῶν, ἡ διὰ τοῦ βαπτίσματος δηλονότι, καθ' ἡν θεῖως εἶναι ἀρχόμεθα· ἡ μὲν γὰρ ἐκ σπέρματος ἡμῶν δημιουργία, εἰ καὶ ἐκ Θεοῦ δημιουργοῦντός ἐστιν, ἀλλ' οὐκ φυσικὴ ἐστὶν· ἡ δὲ ἐκ τοῦ βαπτίσματος θεῖα. Οὐ γὰρ ἐξ αἱμάτων, οὐδὲ ἐκ θελήματος ἀνδρός, οὐδὲ ἐκ θελήματος σαρκός. Ὅσπερ τοῖνον ἐν τῇ φυσικῇ γεννήσει δεῖ πρῶτον ὑπάρξαι εἰς τὸ εἶναι, καὶ τότε ἐνεργῆσαι τὰ κατάλληλα, καὶ παθεῖν, ὅσον ἀνθρώπους μὲν τὰ οικεῖα, ἀλογα δὲ πάλιν τὰ πρόσφορα· οὕτω καὶ ἐν τῇ θεῖα τοῦ βαπτίσματος ἀναγεννήσει δεῖ πρῶτον Θεῷ ὑπάρξαι, καὶ τότε ἐνεργῆσαι τὴν ἀγάπην αὐτοῦ, καὶ τὰ λοιπὰ πρὸς εὐζωίαν· τοῦ γὰρ μηδαμοῦ ὄντος οὐδὲ κίνησις ἐστὶ· τὸ δὲ πως ὄν, ἤγγουν τὸ μόνως ὑποστάν, ἐνεργῆσει πάντως τὰ πρόσφορα εἰς τὸ γενέσθαι καὶ τοιῶσδε ὄν ἢ τοιῶσδε, ὅσον ἀπλῶς εἰς ὑπαρξιν ἐλθῶν ἄνθρωπος. Πῶς οὖν ἔτι, μὴ ἐνεργήσας τι, δύναται ἐλθεῖν εἰς τὸ τοιῶσδε εἶναι, ἤγγουν δίκαιος, ἐνεργήσας τὴν δικαιοσύνην· ἢ τοιῶσδε, ἄλλο τι ἐνεργήσας; Ἐπεὶ δὲ μέλλομεν ἐποπτεῦναι τὰ τοῦ θεοῦ βαπτίσματος σύμβολα, μηδεὶς ἀτέλεστος ἰέτω ἐπὶ τὴν θεάν τῶν λεγομένων· καὶ γὰρ οὐδὲ τοῖς ἀσθενέσι κατὰ τοὺς ὀφθαλμοὺς ἀκινδυνον τὸ ἀντιβλέπειν πρὸς τὰς αὐγὰς ἃς ὁ ἥλιος τεύχει, (τοῦτο γὰρ ἐστὶ τὸ ἠλιοτεύκτας,) ὅπουγε καὶ ἐν τοῖς τοῦ νόμου σκιάδεσι, (κάκεινα γὰρ ἱεραρχίαν καλεῖ,) καὶ Ὁζίας ἐλεπρώθη, ἐνώπιον Θεοῦ θυμιάσας· καὶ Κορὲ κατεπόθη, τῶν μὴ προσηκόντων ἱερῶν ἀντιποιοῦμενος· καὶ Ναδάβ καὶ

¹ Joan. iii, 5. ² [Max. interior.] ³ Joan. i, 13.

Ἰαβιουδ, ξένῳ πυρὶ θυμιάσαντες, ξένῳ καὶ κατεκαύθησαν.

II. Μυστήριον.

§ I. Ὁ μὲν ἱεράρχης ἀφομοιούμενος τῷ Θεῷ, καὶ θέλων καὶ οὗτος σωθῆναι πάντας, καὶ εἰς ἐπίγνωσιν ἀληθείας ἐλθεῖν, ἀσιγήτως κηρύττει τὰ Εὐαγγέλια, ὅτι ὁ Θεὸς, ἐξ οἰκείας κινούμενος ἀγαθότητος, ἴλεως ἡμῖν ἀεὶ ὢν, μέχρι καὶ εἰς ἡμᾶς ἐλθεῖν καὶ σαρκωθῆναι κατεδέξατο. Καὶ ὡσπερ τὸ πῦρ, ψυχρὸν καὶ μέλανα ὄντα τὸν σίδηρον, τῇ πρὸς ἑαυτὸ ἐνώσει ἀφομοιοῖ· οὕτω καὶ Θεὸς τὰ διὰ πίστεως ἐνωθέντα ἀφομοιοῖ κατὰ τὴν ἐκάστου πρὸς Θεῷ ἐπιτηδεύουσα, καθὼς ὁ ἐπιστήσιος καὶ ἡγαπημένος ἐν τοῖς θεοῖς Εὐαγγέλιος διέξεισι· καὶ ὁ μὲν ἱεράρχης ὁσημέραι ταῦτα καὶ τὰ τοιαῦτα κηρύττει.

§ II. Ὁ δὲ τὴν ὑπερκοσμίων μετουσίαν ἀγαπήσας αὐτεξουσίως, καὶ μὴ ἐξ ἀνάγκης τινὸς βιασθεὶς, ζητήσας ἀνάδοχον, καὶ εὐρῶν, πείθει αὐτὸν ἡγήσασθαι τούτῳ τῆς πρὸς τὸν ἱεράρχην ὁδοῦ· ἐπαγγέλλεται δὲ κατακολουθήσειν αὐτὸς, καθὼς καὶ ἐν τῷ νόμῳ εἴρηται· *Κατὰ πάντα ἀκουσόμεθα φωνῆς Κυρίου*. Ὁ δὲ, πρῶτον μὲν ἀκούσας τὴν ἀναδοχὴν, καὶ ἀποβλέψας ἔνθεν μὲν τὸ τοῦ πράγματος ὕψος, ἐκεῖθεν δὲ τὸ εὐπερίτρεπτον τῶν ἀνθρώπων, φρίττει καὶ ἀμηχανεῖ, λογιζόμενος τὸ τοῦ πράγματος δυσχερὲς, (ὄρα δὲ, ὅτι καὶ οὗτος, ἐπεὶ πιστὸς ἐστίν, ἐρᾷ τῆς τοῦ πλησίον σωτηρίας, καθὼς καὶ ὁ ἱεράρχης, κατὰ τὴν πρὸς Θεὸν ἀφομοίωσιν,) ὁμῶς δὲ κατὰ τὴν τοῦ ἀγαθοῦ Θεοῦ ἀφομοίωσιν τοῦ πάντας ἀναδεχομένου, ὁμολογεῖ ποιήσειν τὸ αἰτηθὲν, καὶ σὺν αὐτῷ καταλαμβάνει τὸν ἱεράρχην.

§ III. Ὁ δὲ, μετ' εὐφροσύνης ὡς ἐπ' ὤμων τὸ ἀπολωλὸς πρόβατον εἰσδεξάμενος ἀπὸ τῶν ἀνδρῶν, τοῦ τε ἀναδόχου λέγω καὶ τοῦ προσελθόντος, ἠὲ χαρίστησε τῷ Θεῷ νοερῶς καὶ σωματικῶς διὰ προσκυνήσεως. Πῶς δὲ καὶ ἀπὸ τῶν δύο τὸν προσελθόντα ἀναδέχεται; ὅτι ὁ μὲν ἀνάδοχος προσφέρει τοῦτον, αὐτὸς δὲ προσάγει καὶ ἐγγειρίζει ἑαυτὸν, ὥστε ἡ μὲν προσένεξις καὶ ἀμφοτέρων.

§ IV. Εἶτα πάντας τοὺς τοῦ κλήρου (τούτους γὰρ λέγει ἱερὰν διακόνειαν) ἐφ' ᾧ καὶ συνεργήσωσι καὶ συνεργάσωσι, συγκαλεῖται, καὶ ὕμνον τινὰ ἱερολογεῖ ἐκ τῶν θεῶν λογίων. Σημειῶσαι γὰρ, ὅτι ἐκ πάσης τῆς ἱερᾶς Γραφῆς δυνατὸν ὕμνον προσφέρειν τῷ Θεῷ, οὐ μὴν ἐκ μόνου τοῦ Ψαλτήρος· ἢ τὴν ᾠδὴν Ἰσως Μαρίας τῆς ἀδελφῆς Μωϋσέως, Ἄσωμεν τῷ Κυρίῳ· ἢ τὸν λγ' ψαλμὸν, ἢ καὶ μέρος τούτου, *Προσελθετε πρὸς αὐτὸν, καὶ φωτίσθητε*. Καὶ μετὰ ταῦτα, τὴν ἱερὰν ἀσπαζόμενος τράπεζαν, ἔξεισι, καὶ πυνθάνεται εἰς τὸ μαθεῖν παρ' αὐτοῦ, τί βουλόμενος ἦχοι.

§ V. Τοῦ δὲ, κατὰ τὴν ἐπαγγελίαν τοῦ ἀναδόχου, μετακλαυσάμενος τὸν πρότερον ἐκεῖνον καὶ ἄθεον βίον αὐτοῦ, ἀξιοῦντός τε τυχεῖν τοῦ Θεοῦ δι' αὐτοῦ, μαρτυρεται μὲν αὐτῷ, ὅποια ὀφείλει εἶναι ἡ προσέλευσις, ὅτι ὀλικῶς καὶ ἐξ ὅλης ψυχῆς καὶ παντελῆς, ἐπεὶ καὶ ὁ πρὸς ὃν ἡ προσέλευσις, παντέλειός ἐστι καὶ ἁμωμός·

A terra absorptus est sacris ipsi non convenientibus se ingerens; et Nadab et Abiud, peregrino igne incensum adolentes, eodem quoque combusti sunt.

II. *Mysterium.*

§ I. Hierarcha Deo similis effectus volens quoque salvari omnes, et ad agnitionem venire veritatis, clara voce prædicat Evangelia: quomodo nimirum Deus, ex propria motus bonitate, nobis semper propitius existens, eousque etiam, ut ad nos venire ac carnem assumere dignatus sit. Et sicut ignis frigidum nigrumque ferrum unione sua sibi simile reddit; sic etiam Deus per fidem unita sibi similia efficit, secundum cuiusque ad deificationem aptitudinem, prout dilectus ille qui in peccatore recubuit in divinis Evangeliiis declaravit: et quidem sacerdos hæc et similia quotidie prædicat.

§ II. Porro qui supermundalium participationem libere amat, et non ex necessitate aliqua coactus, susceptorem quærit, et invenit, persuadet illi ut ad hierarcham se manudecat: ipse autem recipit se illum secuturum, quemadmodum in lege dictum est: *Secundum omnia audiemus vocem Domini**. Hic primum quidem audiens fidejussionem, et expendens hinc quidem rei celsitudinem, inde **180** vero hominum mutabilitatem, horret ac refugit, considerans rei difficultatem (observa autem, quomodo etiam hic cum fidelis sit, proximi salutem amet, uti et sacerdos, ad Dei similitudinem) nihilominus secundum boni Dei cunctos suscipientis similitudinem, promittit se petitioni satisfacturum, atque una cum illo hierarcham adit.

§ III. Hic vero cum lætitia viros istos, susceptorem inquam et accedentem, quasi ovem perditam in humeros accipiens, gratias agit Deo spirituali simul et corporali adoratione. Sed quomodo e duobus cum qui accedit suscipit? quia nimirum fidejussor quidem ipsum offert, ipse vero semetipsum sistit ac tradit; ita ut conciliatio etiam sit utrorumque.

§ IV. Universum exinde clerum (hos enim sacram appellat dispositionem) cum ut cooperentur, tum ut congratulentur, convocat, et e divinis Scripturis hymnum aliquem canit. Nota autem, ex omni sacra Scriptura posse hymnum seu laudem offerri Deo, et non ex solo Psalterio; vel canticum forte Mariæ sororis Moÿsis: *Cantemus Domino*; vel psalmum tricesimum tertium, aut ejus partem: *Accedite ad eum, et illuminamini*. Et post hæc sacrum altare osculatus egreditur, et sciscitatur, ut ab eo intelligat, ecquid petatum veniat.

§ V. Ipso autem, juxta præceptum susceptoris, priorem illam ac Dei consortem vitam deplorante, ac per eum Dei consortem fieri postulante, testatur ipsi qualis esse habeat accessio, nempe totalis, et ex tota anima, et omnino perfecta, cum is ad quem acceditur, prorsus quoque perfectus sit et immia-

* Exod. xix, 8; xxiv, 3, 7.

culatus : tunc enim forte non totius esset dilectio, sicubi secundum quid is, ad quem accessio fit, perfectus esset et immaculatus, quod non vacaret reprehensione. Ad hæc vero, postquam ipsum instruxit quomodo vitam agere ac instituere debeat, et interrogavit, post astipulationem ejus capiti manum imponit subditisque sibi sacerdotibus diaconisque mandat, ut in sacras tabulas nomina referant tam accedentis quam susceptoris. Hunc autem existimo esse librum viventium.

§ VI. Completa deinde super ipso una cum aliis oratione, ipsum exiit, unica nimirum, et non omni veste; exinde statuens eum ad occidentem, ter jubet insufflare Satanæ, et abrenuntiationem profiteri, ter et ipse **181** contestatus; quoniam hoc facis. Deinde transfert ad orientem, Deoque jubet consentire, protestatus et hic triplici professione fidem.

§ VII. Hac itaque prece facta, ministri plane ipsum exiunt, ut sacro oleo inungatur. Dum autem sacerdotes eum inungunt, Pontifex ad adoptionis matrem sive baptisterium accedit, ibidemque cum aquam benedixit, atque recitavit sacrum hymnum sancti Spiritus (qui sanctus Spiritus est divinorum prophetarum inspiratio) virum accipit. Non autem dixit sacrum hymnum divinorum prophetarum, neque enim prophetæ omnes unum atque idem canticum recitarunt. Est autem psalmus vicesimus octavus: *Vox Domini super aquas, et Alleluia*. Quibus omnibus super ipso rite peractis, sacro oleo inunctum, participem illum facit immortalium mysteriorum. Non oportet autem mirari, si sanctus hic Pater quædam ab ordine jam in ecclesiis recepto diversa commemoret: verisimile enim est, hæc pro isto temporis statu congruisse, nunc autem accuratius fieri.

§ VIII. His absolutis, hierarcha denuo ad primam contemplationem, sive mysticam precationem, id est, missæ sacrificium convertitur: neque enim decet, ut quidquam a suis institutis tractet alienum. Declarat autem hic sermo, quod episcopus, qui Dei omnium personam sustinet, quemadmodum Deus in suo illo uno eodemque statu semper manens, et in ipso fixus nunquam se deserens, salutis omnium causa, providentiæ suæ progressionibus ad omnia bonitatis illustrationes extendit, omnibusque præsens est, a stabilitate sua minime discedens, sic etiam episcopus, ad imitationem Dei symbolice, et prout potest, in sua statione, id est, in ecclesiastico principatu permanens, ad inferiora humanitatis providentia procedit: et inferiorum gubernatione impleta rursus ad altare redit, symbolice declarans, se inferiorum providentia motum, rebus divinis ibidem peractis, a divinis sacramentis recens baptizato collatis, ad divinum institutum reverti, ut appareat, ipsum a sancto Spiritu duci et reduci.

182 III. Contemplatio.

§ I. Hoc itaque est sacramentum nostræ regenera-

A τότε γὰρ τυχὸν οὐχ ὀλικὴ ἐγένετο ἂν ἡ ἀγάπησις, εἰ-
που κατὰ τι ἔπρὸς ὅν ἡ προσέλευσις παντέλειός ἐστι
καὶ ἄμωμος, τὸ ἐπίμορφον εἶχεν. Ἔτι δὲ καὶ ὅπως
διάγειν καὶ πολιτεύεσθαι ὑψηγησάμενος, καὶ προσε-
ρωτήσας, μετὰ τὴν ὁμολογίαν ἐκεῖνου, τότε τὴν χεῖρα
τῆ κεφαλῇ ἐπιτίθειαι, καὶ κελεύει τοῖς ὑπ' αὐτὸν
πρεσβυτέροις καὶ διακόνοις ἐν δέλτοις ἱεραῖς ἀπο-
γράψασθαι τὰ ὀνόματα, τοῦ τε προσελθόντος καὶ
τοῦ ἀναδόχου. Ταῦτα δὲ, οἶμαι, εἰσι τὰ τῶν ζώντων
δίπτυχα.

§ VI. Εἶτα, συμπληρώσας τοῖς ἄλλοις ἐπ' αὐτῷ τὴν
εὐχὴν, ἀπαμφιέννυσιν, ἐν ἱμάτιον δηλονότι, καὶ οὐ
πᾶσαν τὴν ἐσθῆτα· εἶτα ἐπιστρέψας πρὸς δυσμὰς,
τρὶς ἐμφυσῆσαι τῷ Σατανᾷ διακελεύεται, καὶ ὁμολο-
γῆσαι τὰ τῆς ἀποταγῆς, τρὶς καὶ αὐτὸς μαρτυρόμενος,
ὅτι ποιεῖς τοῦτο. Εἶτα μετὰγει πρὸς ἑω, καὶ τῷ Θεῷ
κελεύει συντάξασθαι, μαρτυρόμενος κἀνταῦθα ἐπὶ τῇ
τρισηθῇ ὁμολογίᾳ τῆς πίστεως.

§ VII. Τότε γοῦν εὐξαμένου, τελείως ἀπεκδύουσι
τοῦτον οἱ λειτουργοί, ἐφ' ᾧ χρισθῆναι τὸ ἅγιον ελαιον.
Τῶν γοῦν ἱερέων χριόντων, αὐτὸς ἐπὶ τὴν μητέρα τῆς
υιοθεσίας τὴν κολυμβήθραν ἔρχεται, καὶ τὸ ἐκεῖσε
ἀγιάσας ὕδωρ, καὶ εἰπὼν τὸ ἱερὸν μελώδημα τοῦ
ἀγίου Πνεύματος, (ὅπερ ἅγιον Πνεῦμα ἡ ἐπίπνοιά
ἐστὶ τῶν θείων προφητῶν,) δέχεται τὸν ἄνδρα. Οὐ
γὰρ τὸ ἱερὸν μελώδημα τῶν θείων προφητῶν φησιν,
οὐ γὰρ πάντες οἱ προφῆται εἶπον αὐτὸ τὸ ἐν ἄσμα·
ἔστι δὲ ὁ κη' ψαλμός· *Φωνὴ Κυρίου ἐπὶ τῶν ὑδά-
των*, καὶ τὸ *Ἀλληλουῖα*. Καὶ πάντα ἐπ' αὐτῷ ἱερῶς
διαπραξάμενος, τῷ ἁγίῳ ἐγχρίσας μύρω, μέτοχον
αὐτὸν καὶ τῶν ἀθανάτων μυστηρίων ἀποδείκνυσιν.
Οὐ χρὴ δὲ θαυμάζειν, εἰ παρὰ τὴν νῦν κρατοῦσαν ἐν
ταῖς ἐκκλησίαις τάξιν, παρηλλαγμένα λέγει τινὰ ὁ
Πατὴρ· εἰκὸς γὰρ ταῦτα ἐκεῖνη μὲν τῆ τῶν χρόνων
καταστάσει ἀρμόζειν, νῦν δὲ ἀκριβέστερον γίνε-
σθαι.

§ VIII. Ταῦτα τελέσας ὁ ἱεράρχης, ἐπὶ τὴν πρώτην
καὶ πάλιν ἀνατείνεται θεωρίαν, ἢ εὐχὴν μυστικὴν, ἢ
τὴν ἱερὰν λειτουργίαν· οὐ γὰρ δεῖ ἐπ' ἄλλοτρίῳ τινὶ
παρὰ τὰ οικεῖα τρέπεσθαι. Δηλοῖ δὲ ὁ λόγος, ὅτι ὁ
ἐπίσκοπος, εἰκόνα ἐπέχων τοῦ πάντων Θεοῦ, ὡςπερ
ὁ Θεὸς ἐπὶ τῆς οικείας ἐνόητος καὶ ταυτότητος ἀεὶ
μένων, καὶ ἀνεκφοιτήτως εἰς ἑαυτὸν ἰδρυμένος, σω-
τηρίας ἕνεκα πάντων ταῖς προνοητικαῖς προόδοις,
D ἐπὶ πάντα τὰς τῆς ἀγαθότητος ἐλλάμψεις ἐκτείνει,
καὶ πᾶσι πάρεστι, τῆς ἰδρύσεως οὐκ ἀποστάς· οὕτω
καὶ ὁ ἐπίσκοπος κατὰ μίμησιν τοῦ Θεοῦ συμβολικῶς,
καὶ ὡς αὐτῷ δυνατὸν, ἐπὶ τῆς οικείας στάσεως μέ-
νων, τουτέστι τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἀρχῆς, πρόεισι
προνοία φιλανθρωπίας ἐπὶ τὰ δευτέρα· καὶ πληρώ-
σας τὴν τῶν δευτέρων οἰκονομίαν, πάλιν ἐπάνεισιν
ἐπὶ τὸ θυσιαστήριον· παριστῶν συμβολικῶς, ὅτι
προνοητικῶς ἐπὶ τὰ δευτέρα κινηθεῖς, καὶ τὰ θεῖα
ἐκεῖσε διαπραξάμενος, ἀπὸ τῶν θείων ἐπὶ τῷ νεοφω-
τίστῳ τελεσθέντων πρὸς θεῖον ἐπιτήδευμα ἐπιστρέ-
φει, πρὸς τὸ τῷ ἁγίῳ Πνεύματι δοκοῦν ἀγόμενος καὶ
μεταγόμενος.

III. Θεωρία.

§ I. Αὕτη μὲν οὖν ἐστὶν ἡ τελετὴ τῆς ἡμετέρας ἀνα

γεννήσεως ἦν, ὅτε καὶ πρὸς τὴν αἰσθητὴν εἰκόνα ἀπίδοι τις, οὐκ ἂν εἴποι ἀνίερων οὐδ' ἀπρεπῆ· ἔχει γὰρ καὶ αἰνίγματα θεωρίας ὑψηλοτέρας. Οὐ μὴν δὲ καὶ παντάπασιν τῶν φυσικῶν ἀλλοτριούται καὶ ἀνθρωποπρεπῶς· ὅτε γὰρ καὶ ὁ ὑψηλὸς τῆς θεωρίας σιγηθεὶ λόγος, οὕτως αἰσθητῶς ἐξεταζομένη κατὰ τι φανεῖ διαμαρτάνουσα, ὅτι, διαπραγματευομένη τὴν τοῦ προσιόντος ἀπὸ πάσης κακίας κάθαρσιν, ἐν πειθοῖ οὐ σοφίας ἀνθρωπίνης, ἀλλ' ἐκ θείων ῥημάτων, τῇ φυσικῇ καθάρσει τοῦ ὕδατος σωματικώτερον τοῦτον ἐκπλύνει. Ὅπερ εἰ καὶ μηδὲν εἶχεν ὑψηλοτέρων, οὐκ ἀνίερων παντάπασιν ἦν διὰ τε τὴν διδασκαλίαν τῆς ἐναρέτου ζωῆς, διὰ τε τὴν δι' ὕδατος φυσικὴν ἀποκάθαρσιν· τοῦτο δ' οὐκ ἔστιν.

§ II. Ἐστω δὲ τέως εἰσαγωγικὴ τις ψυχαγωγία τοῖς ἀτελεσί, τὸ τοιοῦτον τῶν πολλῶν καὶ ἀνιέρων ἀποδιαστέλλουσα τὰ ἐνοσιδῆ. Ἐνοσιδῆ δὲ λέγει, τὰ θεῖα, ὡς ὑψηλά, καὶ νῶ μόνῳ ληπτὰ. Λέγει γὰρ ὡσανεὶ, ὅτι εἰ καὶ πάντες οὐκ εἰσὶ τέλειοι, ἀλλὰ καὶ πολλοὶ ἀτελεῖς, ἔχουσι κάκεινοι ἀναγωγὴν τινα τῇ δυνάμει ἑαυτῶν προσήκουσαν, ἐν ἣ ἀποδιασταλήσονται τῶν πάντῃ ἀνιέρων καὶ χλευαζόντων τὸ βάπτισμα. Ἐπεὶ γὰρ οὐ πάντες χωροῦσι τὰς θεωρίας, δεῖ ποιεῖσθαι καὶ ἡμᾶς τὰς ἐρμηνείας πρὸς τοὺς ἀκούοντας, ὡς ἂν συμμέτρως καὶ αὐτοὶ καὶ προσηκόντως τῇ δυνάμει τῶν νοήσεων, ἀνάγωνται· ἡμεῖς δὲ, ἀναβάσεις ἐν τῇ καρδίᾳ θέμενοι ἱεράς, τίνων χαρακτήρων εἰσὶν ἐκτυπώματα τὰ τοιαῦτα ἐπιγνωσώμεθα.

§ III. Εἰσβάλλει λοιπὸν εἰς τὴν θεωρίαν· καὶ ἐπεὶ μέλλει δεῖξαι τὸν ἱεράρχην κατὰ τὴν ἀφομοίωσιν τοῦ Θεοῦ πᾶσι τὴν σωτηρίαν εὐαγγελιζόμενον, ἀρχεται λέγειν περὶ Θεοῦ τὰ εἰκότα. Φησὶ τοίνυν, ὡς ἡ τοῦ Θεοῦ ἀγαθότης ἐπὶ πάσας τὰς νοεράς ὕψεις τὰς τοῦ οἰκείου φωτὸς ἀκτίνας, ἀφθόνως ἐξαπλοῖ. Ἐπεὶ γοῦν πᾶν νοερὸν αὐτεξουσιόν ἐστιν, εἴ τις νοερά ἔξῃς διὰ τὴν τοιαύτην αὐτεξουσιότητα, ἢ τελῶς ἀφίσταται τοῦ θείου φωτὸς, τῆς κακίας ἐρώσα, ἢ μὴν τὸ δευτέρον, τὸ δοθὲν αὐτῇ τῆς ἐλλάμψεως μέτρον περιφρονήσασα ὑπερβῆναι ἐπιχειρεῖ, ἀπήρηται δηλονότι, ἀποτυγχάνει εἰκότως καὶ τοῦ δοθέντος αὐτῷ μέτρου, τοῦ θείου φωτὸς ἀναλλοιώτου μένοντος. Ὅσπερ γὰρ τὸ συνηρτῆσθαι, τὸ συνηρμόσθαι δηλοῖ· οὕτω καὶ τὸ ἀπηρτῆσθαι, τὸ ἐκπεπτωκέναι τῆς ἀρμογῆς καὶ συμφυῖας. Ἐστὶ δὲ ὅτε καὶ τὸ ἐκκρεμάσθαι ἢ λέξις δηλοῖ· ἐνταῦθα μέντοι κατὰ τὸ πρότερον σημαίνον μωπαζούση, καὶ οὐκ ἀφίσταται· καὶ τὸ φῶς οὐκ ἂν ἐνεργήσῃ τι ἄλλο παρὰ τὰ φωτὸς οἰκεία, κἂν αὐτὴ ἀτελῶς ἐπιβάλλοι. Ἀγαθουργικῶς γοῦν ἐξήπλωται τὸ θεῖον φῶς ταῖς νοεραῖς ὕψεσιν, ἔξεστι δὲ ταύταις ἀντιλαμβάνεσθαι τοῦ φωτὸς ὅποτε θελήσειαν. Πρὸς τὴν τοιαύτην εἰκόνα καὶ ὁ ἐπίσκοπος ἐξαπλοῖ τὰς τῆς διδασκαλίας ἀκτίνας καὶ τοῖς ἐπιτηδεύουσιν πρὸς τὴν ὑποδοχὴν, καὶ τοῖς μὴ, οὐ φθόνῳ καὶ ἀνιέρῳ μὴνιδι τῆς προτέρας ἀποστασίας ἢ ἀμετρίας χρώμενος. Ταῦτα δὲ λέγει πρὸς τὰ ἀνωτέρω ῥηθέντα· ἔλεγε γὰρ, δύο κακίας εἶναι τῶν νοερῶν διὰ τὴν ἰδίαν αὐτεξ-

tionis, quod, etiam dum quis ad sensibilem imaginem attendit, nequaquam dixerit profanum aut absonum: habet enim etiam indicia sublimioris contemplationis. Quinimo nec omnino a naturalibus et humanis rationibus abhorret: nam etsi quando sublimis illa contemplandi ratio sileretur, vel sic tamen sensibilibiter inquiri posset, secundum quid aberrare videatur, quoniam accedentis ab omni malitia emundationem operatur, non in humanæ sapientiæ persuasionem, sed ex divinis verbis, naturali aquæ emundatione, hunc abluit. Quo etsi nihil sublimius haberet (quod non est) nequaquam omnis expertus esset sanctitatis; cum propter probæ vitæ disciplinam, tum propter naturalem aquæ emundationem.

B § II. Verum sit hæc rudioribus introductio quædam spiritalis, quæ a promiscuis et profanis distinguat uniformia. Uniformia autem vocat divina, tanquam sublimia solaque mente comprehensa. Ait autem *quodammodo*; quia licet non omnes perfecti, sed multi imperfecti sint, habent tamen etiam ipsi anagogem quamdam virtuti suæ congruentem, qua distinguantur ab omnino profanis et baptismi irrisoribus. Cum enim non omnes capiant contemplationes, oportet nos etiam interpretationes auditoribus accommodare, ut et ipsi pro modulo suo convenienter ad virtutem intelligentiarum adducantur; nos vero ascensiones sacras in corde stantes, cognoscamus quorum characterum istiusmodi sint effigies.

C § III. Cæterum aggreditur contemplationem: et cum ostensurus sit hierarcham secundum Dei similitudinem omnibus salutem annuntiare, incipit dicere de Deo quæ decent. Ait itaque, quomodo Dei honoritas super omnes mentales oculos lucis suæ radios luculenter expandit. Cum itaque omne quod intellectu præditum est liberum sit, si quis intellectum habens, propter talem libertatem vel omnino divinum lumen deserat, amans pravitatem; vel certe secundariam illustrationis mensuram ipsi datam contemnens, ipsam transgredi conetur, utique subtrahitur, et indulta sibi mensura merito frustratur, divino lumine in se immutato permanente. Quemadmodum **183** enim συνηρτῆσθαι significat coaptatum esse, sic etiam ἀπηρτῆσθαι excidisse a conformitate atque congruentia. Interdum vero etiam hoc verbum significat suspensum esse; hoc loco tamen in priori significatione acceptum est. Illucet itaque lux ipsi etiam conniventi, neque deserit; neque etiam lux quidquam facit præter ea quæ lucis sunt propria, tametsi mens imperfecte accesserit. Benigne igitur divina lux mentalibus semper oculis patet, licetque his lucem excipere quancumque voluerint. Ad hujus similitudinem etiam episcopus doctrinæ radios expandit tam iis qui apti sunt ad eos excipiendos, quam iis qui non sunt apti, nullo odio diræve imprecatione propter priorem defectionem intemperantiamque utens. Hæc autem dicit propter ea quæ superius dicta

sunt: dixerat enim, duo esse mala intellectu præditorum propter propriam libertatem. Vel enim deserit quis divinam lucem, vel sapit supra modulum suum, et quod non convenit quærit.

§ IV. Rursus, cum divinum numen sit origo rectæ ordinationis sacræ secundum quam etiam angeli semet ipsos norunt, nec inordinate prosiliunt ad ea quæ non decent, primum munus ex divina doctrina quis consequitur, quod seipsum noscat, ut illud quod in lege scriptum est servet, *attende tibi ipsi* x, quemadmodum etiam Magnus Basilius ait: *Eatenus enim ad proprium naturæ lumen, sive contemplationem scientiamve recurrens, angelos imitatur, qui seipsos noscunt.* Porro qui seipsum oculis affectione vacuis considerarit, profundissima quidem ignorantia loca effugiet, non tamen per se, sed per ducem ac susceptorem desiderabit divinam participationem. Et per doctrinam quidem ad sui notitiam, devenit per semetipsum ad sui principium; per hoc autem, ad id quod illo prius est, et per illud ad primum adducetur. Hæc significat accedentis modestia reverentiaque, et ad susceptorem accessio, cui utique character imprimitur, tanquam signum partis hæreditatis in Christo, et inscriptio fit ad bonam memoriam ipsius ac susceptoris; ipsius quidem, tanquam veri bonorum amatoris; susceptoris vero tanquam ductoris minime errantis.

§ V. Deinde dicit de vestium depositione. Cum enim non liceat alicui summe contrariorum participem existere, sanitatis v. g. et morbi, et peccati ac virtutis, et ignorantia cognitionisque Dei, divisam etiam necesse **184** sit habere vitam qui utraque amplectitur, proptereaque liberum esse oporteat qui ad alteram vitam transfertur, nullum affectum retinendo prioris vitæ; idcirco qui adducitur, nudus sistitur. Ad hæc vero, quoniam ab extremis minoribusque prioris vitæ affectionibus absolvi debet, ad extremos usque pedes totius corporis indumentis exuitur; spectat autem ad occidentem, obscurum illum locum, et tenebrosam malitiam expellit, insitumque sibi malignitatis habitum efflat, eumque a corde suo ejicit. Atque hoc modo universali abrenuntiatione facta ad orientem traducitur, ad Solis justitiæ ortum, et totalem ad unum conversionem proficitur: cum præterea manifestum sit, initiatum in contentione et agone versari debere, ut immutabilitatem obtineat. *Declina enim, inquit, a malo, et fac bonum* x. Et iterum: *Beati immaculati in via qui ambulant* y. Bonum enim stare nescit, neque facile est divinum amorem colibere.

§ VI. Vide quomodo olei inunctione initiatus ad certamina adducatur, sub Christo munerario constitutus. Constructio hæc est per hyperbaton, certamina, quidem, utpote divina, lætus aggredietur. In remedio autem, cum munerarium appellaverit

Α ουσιότητα. Ἡ γὰρ ἀφίσταται τις τοῦ θεοῦ φωτὸς, ἢ ὑπερφρονεῖ τοῦ μετρίου, καὶ τὸ ἀνοίχαιον ἐπιζητεῖ.

§ IV. Πάλιν, ἐπεὶ εὐταξίας ἱερᾶς ἀρχὴ τὸ θεῖόν ἐστι, καθ' ἣν καὶ οἱ ἄγγελοι ἐπιγινώσκουσιν ἑαυτοὺς, καὶ οὐχ ὑπερπηδῶσιν ἀτάκτως πρὸς τὰ ἀνοίχαια, πρῶτον δῶρον ἐκ τῆς θείας διδασκαλίας, κτῆται τις τὸ ἐπιγινῶναι ἑαυτὸν, ἵνα τὸ ἐν τῷ νόμῳ φυλάξῃ, *Πρὸς σεαυτῶν*, ὡς καὶ ὁ Μέγας ἔφη Βασίλειος· *Οὕτω γὰρ τέως πρὸς τὸ οἰκείον τῆς φύσεως ὁρατὸν, ἤγουν θεωρητὸν ἢ ἐπιστητὸν, ἀνατρέχων, μιμεῖται ἀγγέλους τοὺς γινώσκοντας ἑαυτοὺς.* Ὁ δὲ ἑαυτὸν ἀπροσπαθέσιν ἰδὼν ὀφθαλμοῖς, ἀποφοιτῆσαι μὲν τῶν βαθυτάτων τόπων τῆς ἀγνοίας, οὐκ αὐτόθεν δὲ, ἀλλὰ δι' ὁδηγοῦ καὶ ἀναδόχου, ἐπιθυμήσει τῆς θείας μεθέξεως. Καὶ διὰ μὲν τῆς διδασκαλίας ἐπὶ τὸ γινῶναι ἑαυτὸν βαδιεῖται δι' ἑαυτοῦ ἐπὶ τὸν αὐτοῦ πρῶτον· διὰ δὲ τούτου ἐπὶ τὸν ἔτι πρότερον· καὶ δι' ἐκείνου ἐπὶ τὸν πρότιστον ἀναχθήσεται. Ταῦτα δηλοῖ ἡ τοῦ προσιόντος ἐπιγνωμοσύνη καὶ εὐλάβεια, καὶ ἡ πρὸς τὸν ἀνάδοχον πρόσδος, ἧ δὴ ἡ σφραγὶς δίδεται, ὡς σημεῖον τοῦ κλήρου τῆς ἐν Χριστῷ μερίδος, καὶ ἡ ἀπογραφὴ οἰκονομεῖται εἰς μνημόσυνον ἀγαθῶν αὐτοῦ τε καὶ τοῦ ἀναδόχου· αὐτοῦ μὲν, ὡς ἀληθινοῦ τῶν καλῶν ἔραστου· τοῦ δὲ ἀναδόχου, ὡς ἀπλανοῦς ὁδηγοῦ.

§ V. Ἐντεῦθεν λέγει περὶ τῆς ἀπεκδύσεως. Ἐπεὶ γὰρ οὐκ ἔστι μετασχεῖν τινα τῶν ἄκρω ἐναντίων, υγείας δηλονότι καὶ νόσου, καὶ ἀμαρτίας καὶ ἀρετῆς, καὶ ἀγνοίας καὶ θεογνωσίας, ἐπειτοίγε καὶ μεριστήν συμβήσεται ἔχειν τὴν ζωὴν τὸν καὶ ἀμφοτέρων ἀντεχόμενον, καὶ διὰ τοῦτο ἀσχετον εἶναι δεῖ τὸν πρὸς δευτέραν ζωὴν μετατιθέμενον, μηδεμίαν σχέσιν ἔχοντα πρὸς τὴν προτέραν ζωὴν, γυμνὸς ὁ προσαγόμενος ἴσεται. Ἐτι δὲ, ἐπεὶ καὶ μέχρι τῶν πρὸς τὴν προτέραν ζωὴν ἐσχάτων καὶ μικροτέρων σχέσεων ὀφείλει ἀπολύεσθαι, καὶ τὰ εἰς τοὺς πόδας τοὺς ἐσχάτους ὄλου τοῦ σώματος φορήματα ὑπολύεται· ἀφορᾷ δὲ καὶ πρὸς δυσμαῖς, τῷ ἀλαμπεῖ τόπῳ, καὶ ἀπωθεῖται τὴν ἀλαμπῆ κακίαν, καὶ ἐκ τοῦ ἐμφυσαῖν τῆς κακίας τὴν ἔξιν ἐκπνέει, καὶ ἀπὸ τῆς ἑαυτοῦ καρδίας ἐκβάλλει. Καὶ οὕτως ὀλικῶς τὴν ἀποταγὴν ποιησάμενος, πρὸς ἑω μεταγεται, τὴν ἀνατολὴν τοῦ τῆς δικαιοσύνης Ἡλίου, καὶ τὴν πρὸς τὸ ἐν ὀλικῇ σὺννευσιν ὁμολογεῖ· πάλιν ἐπεὶ δηλὸν ἐστίν, ὡς ἐν συντονίᾳ καὶ ἀγῶνι δεῖ εἶναι τὸν τελούμενον, ἵνα τὸ ἀναλλοίωτον ἔχη. *Ἐκκλινον γὰρ ἀπὸ κακοῦ*, φησὶ, *καὶ ποιήσον ἀγαθόν*· καὶ πάλιν· *Μακάριοι οἱ ἄμωμοι ἐν ὁδῷ, οἱ πορευόμενοι*· οὐδὲ γὰρ στάσιν οἶδε τὸ ἀγαθόν, οὐδ' εὐαγὲς ποτε λήξαι τὸν θεῖον ἔρωτα.

§ VI. Ὅρα πῶς διὰ τῆς τοῦ ἐλαίου χρίσεως πρὸς ἀγῶνας ἄγεται ὁ τελούμενος, καθ' οὗς ὑπὲρ ἀθλοθέτη Χριστῶν γενόμενος. Σύνθετος τὸ ῥητὸν καθ' ὑπερβατόν· τοῖς μὲν ἀγῶσιν, ὡς θεοῖς, χαίρων ἐπιδήσεται. Διὰ μέσου δὲ, ἐπεὶ ἀθλοθέτην ἐκάλεσε τὸν Κύριον ἡμῶν

x 1 Tim. iv, 16. y 1 Petr. iii, 11. z Psal. cxviii, 4.

Ἰησοῦν Χριστὸν καὶ Θεόν, διγλοῖ, πῶς μὲν ἀθλοθέτης, πῶς δὲ νομοθέτης, πῶς στεφοδότης καλῶν καὶ ἀφθάρτων στεφάνων, πῶς δὲ καὶ συναγωνιστής, οἰονεὶ ἀλείπτῃς ἐστίν. Ὁ τοίνυν Ἰησοῦς Χριστὸς, ὡς μὲν Θεός (καὶ σημειῶσαι τὸ ῥητὸν κατὰ νεστοριανῶν,) δημιουργεῖ τὴν ἀθλοθεσίαν, ὃ γὰρ ὑπερέχων καὶ δυνάμενος, ἀθλοθετεῖ· ὡς δὲ σοφὸς νομοθετεῖ, σοφοῦ γὰρ ἡ νομοθεσία, ὅπερ ἐστίν εἰ οὕτω τυχὸν περιγενήσεται ὁ ἀγωνιζόμενος, οὕτω τεύξεται τοῦ στεφάνου, εἰ μὴ οὕτω, τὸ βραβεῖον οὐ λήψεται· ὡς καλὸς καλλύνει τὰ ἐπαθλα· "Α γὰρ ἠτοίμασεν ὁ Θεὸς τοῖς ἀγαπῶσιν αὐτόν, οὔτε ὀφθαλμὸς εἶδεν, οὔτε οὖς ἤκουσεν, οὔτε ἐπὶ καρδίαν ἀνθρώπου ἀνέβη· ὡς δὲ ἀγαθὸς βοηθεῖ καὶ συναγωνίζεται, αὐτὸς γὰρ ἐστίν ὁ λέγων· *Θαρσεῖτε, ἐγὼ νενίκηκα τὸν κόσμον*. Ἄνωθεν γοῦν ῥητέον, καθ' οὓς, ὑπ' ἀθλοθέτη Χριστῷ γιγνόμενος, ἀποδύσεται πρὸς θείου ἀγῶνας, ὑπὸ νομοθέτη ἐμμενεῖ ταῖς τοῦ σοφοῦ νομοθεσίαις, ὑπὸ καλῷ βεβαίως ἔξει διὰ τὰ καλὰ ἐπαθλα, ὑπὸ δὲ αγαθῷ βοηθούμενος οὐχ ἡττηθήσεται. Επιθὰς γὰρ τοῖς ἔχουσι τοῦ πρώτου τῶν ἀθλητῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ τοῦ Κυρίου ἡμῶν, ἧς διὰ μόνην ἀγαθότητα ἰδίαν πρὸς τὸ τοῦ θανάτου ἡγωνίσαστο κράτος, τὰς ἐναντίας αὐτῷ πρὸς τὴν θέσιν ἀποστατικῆς ἐνεργείας τε καὶ ὑπάρξεις καταπαλαίσας, συναποθνήσκει Χριστῷ διὰ τῆς τριττῆς καταδύσεως, τύπον ἐχούσης τῆς τριήμερου ταφῆς τοῦ Κυρίου. Ἐνεργείας δὲ λέγει τὰς ἀμαρτίας καὶ τὰς ἐμπαθεῖς ἐπιθυμίας, ὑπάρξεις δὲ, τὰς τουτων ἐνεργητικὰς τῶν δαιμόνων φύσεις· αἱ γὰρ πονηραὶ πράξεις οὐκ ἐν ἰδίᾳ ὑπάρξει θεωροῦνται.

§ VII. Καὶ μοι νόει ἐκεῖνα τὰ ἱερὰ ὄσθη οικειότητα πρὸς ταῦτα τὰ σύμβολα ἔχουσιν. Ἐπειδὴ γὰρ ὁ παρ' ἡμῖν θάνατος οὐκ ἐστίν ἀνυπαρξία παντελῆς κατὰ τὸ δόξαν ἑτέροις, οἵτινες καὶ τὴν ψυχὴν εἶναι θνητὴν ἔλεγον, καὶ εἰς τὸ μηδαμῆ μηδαμῶς εἶναι τὸν ἀνθρώπον φθειρεσθαι· ἀλλ' ἐστὶ διάκρισις ψυχῆς ἀπὸ σώματος, τὴν μὲν ψυχὴν εἰς τὸ ἀφανὲς ἄγουσα, (κατὰ τοῦτο γὰρ καὶ ἄδης λέγεται, τοῦτ' ἐστίν, ὁ ἀφανῆς χωρισμὸς ψυχῆς ἀπὸ σώματος,) τὸ σῶμα δὲ ἢ εἰς γῆν παραπέμπουσα, ἢ καὶ καθ' ἑτέραν τινὰ τῶν σωματικῶν ἀλλοιώσεων ἀφανίζουσα. Ἀλλοιώσεις δὲ νόει τὰς εἰς σκώληκας καὶ εἰς ἄλλα ζῴδια μεταστοιχειώσεις τοῦ σώματος· διὰ τοῦτο ἡ ὀλιχὴ τοῦ ὕδατος κάλυψις τὴν τοιαύτην αἰδίαν τῆς τε ψυχῆς καὶ τοῦ σώματος, δηλονότι τὸν θάνατον παραδηλοῖ. Καὶ ἐπεὶ ἐν τρισὶν ἡμέραις, καὶ ἐν τρισὶ νύξιν ἐν τῇ κοιλίᾳ τῆς γῆς ὁ ζωαρχικὸς Ἰησοῦς ἔμεινε, διὰ μὲν τῶν τριῶν καταδύσεων αἱ τρεῖς νύκτες παραδηλοῦνται· διὰ δὲ τῶν τριῶν ἀναδύσεων αἱ τρεῖς ἡμέραι.

§ VIII. Ἐξῆς δὲ φωτοειδῆ ἱμάτια ὁ τελούμενος ἀμφιέννυται διὰ τὸ ἀπαθὲς καὶ ἀρβύπτωτον, καὶ τὴν πρὸς τὸ ἐν φῶς σύννευσιν, καθ' ἣν ὁ ζυπαρὸς βίος καὶ ἄκοσμος καὶ ἀνειδέος οἰονεὶ δυσειδής, (οὐδὲ γὰρ

A Dominum nostrum Jesum Christum ac Deum, declarat quomodo munerarius, quomodo legifer, quomodo pulchrarum et immortalium coronarum sit elargitor, quomodo etiam commilito sit et veluti inunctor. Jesus itaque Christus, tanquam Deus quidem (quod observa dictum contra Nestorianos) præmiorum propositionem instituit: qui enim supereminet et potens est, is præmia proponit: tanquam sapiens vero leges fert; sapientis enim est leges ferre, ut si v. g. hoc modo vincere contigerit certantem, ita quoque coronam consequatur, sin secus, bravium quoque non adipiscatur: tanquam pulcher autem pulchra præmia proponit: *neque enim oculus vidit, neque auris audivit, nec in cor hominis ascendit quæ præparavit Deus diligentibus* B se: tanquam bonus vero fert auxilium et suppetias, ipse enim est qui dicit: *Confidite, ego vici mundum* a. Denuo igitur dicendum, eum qui secundum hos sub Christo munerario constitutus ad ævina certamina exultus fuerit, qui legislatoris sapientis sanctionibus adhæserit, a pulchro quoque pulchra præmia certo consecuturum, et a bono adjutum, minime devictum 185 iri. Primi enim athletarum Jesu Christi Domini nostri vestigiis insistens, qui sola bonitate sua cum mortis imperio dimicavit, actiones substantiasque deificationi suæ adversantes prosternens, Christo commoritur per triplicem immersionem, quæ triduanæ sepulturæ Domini figuram refert. Actiones autem vocat, peccata cupiditatesque turbulentas; substantias vero, dæmonum naturas, quæ istiusmodi agendi vim habent: improbæ enim actiones nequaquam in propria sua substantia videntur.

§ VII. Considera, quæso, ista sacramenta, quantum cum symbolis suis proprietatem habeant. Cum enim in nobis mors non sit omnimoda substantiæ abolitio, uti quibusdam placet, qui etiam animam mortalem esse, hominemque penitus ad nihilum redigi et corrumpi asserebant; sed separatio animæ a corpore, animam quidem ad id quod nobis obscurum est ducens (juxta quod etiam ille animæ a corpore discessus ἄδης seu *infernus*, id est *obscurus* dicitur) corpus vero vel terræ mandans, vel alia quapiam corporali immutatione abolens. Immutationes autem vocat illas quæ in vermes sunt, vel similes in alia animalcula corporis transformationes; quocirca etiam totalis ista aquæ coopertio istiusmodi perpetuam animæ corporisque mortem significat. Et quoniam tribus diebus ac tribus noctibus Jesus qui vitæ princeps est, in ventre terræ permansit, per tres quidem immersiones, tres noctes, per tres autem emersiones, tres dies designantur.

§ VIII. Candidis deinde vestimentis initiatus induitur, propter passionum ac sordium vacuitatem, et cum uno lumine consensionem, per quam sordida et immunda informisque vita quasi disparuit. Non

* 1 Cor. II, 9. * Joan. XVI, 35.

enim ait, eum, qui omnino formæ expertus est, per baptismum exornari, et lucis formam accipere; et eum, qui initiatus est, lucis filium demonstrari. Denique unguenti illa consummans unctio eum qui initiatur, odoris suavitate perfundit; unitur enim per baptismum Spiritui Dei principali cujus utique Spiritus adventus ineffabilem quamdam odoris fragrantiam conciliat, secundum quam apostoli Christi bonus odor appellantur ^b, quaque divino Spiritu afflati, ipsique per puritatem conjuncti, præsentiam ejus sentiunt. Hoc utique etiam declarat **186** illa suaveolentia quam linguis exceperunt, donumque propheticum quod habuerunt, virtusve curatio- num, ac quodcumque aliud supra conditionem hominis agebant.

λέγει, τὸν τοῦ εἶδους πάντῃ ἀμέτοχον) τῷ φωτισματι κοσμεῖται, καὶ εἶδος φωτὸς δέχεται, καὶ τέκνον φωτὸς ἢ τελοῦμενος δείκνυται. Ἡ δὲ τοῦ μύρου τελειωτικὴ χρῆσις εὐωδία τὸν τελοῦμενον ποιεῖ· ἐνοῦται γὰρ διὰ τοῦ βαπτίσματος τῷ θεαρχικῷ Πνεύματι· ἔστι δὲ καὶ τις ἀρρήτοτάτη εὐοδοποιὸς τοῦ Πνεύματος ἐπιφοιτήσις, καθ' ἣν εὐωδία Χριστοῦ οἱ ἀπόστολοι λέγονται, καθ' ἣν οἱ ἀπανταχοῦ τοῦ θεοῦ Πνεύματος ἡξιωμένοι καὶ ἐνωθέντες αὐτῷ διὰ καθαρότητος, αἰσθάνονται τῆς αὐτοῦ παρουσίας. Τοῦτο γὰρ δηλοῖ καὶ τὸ εὐοδοποιὸν ἐν τῷ γλώσσαις λαλεῖν, ἢ προφητικὸν ἔχειν χάρισμα, ἢ ἰάσεις ἐνεργεῖν, ἢ ἄλλο τι τῶν ὑπὲρ τὸν ἀπλῶς ἄνθρωπον διαπράττεσθαι.

CAPUT III.

B

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Γ'.

I. De iis quæ in synaxi perficiuntur.

I. Περί τῶν ἐν τῇ συνάξει τελουμένων.

SYNOPSIS CAPITIS.

Prima capitis parte ait, sacramentum venerabilis eucharistiæ esse cæterorum sacramentorum consummationem, et præ cæteris synaxin dici atque communionem, quod singulari ratione nos Deo conjungat uniatque.—Secunda parte describit ritum et ordinem, quo antiquitus sacramentum eucharistiæ consecrari et sumi solet, et quibus præsentibus et exclusis sacrificium fiebat.—Tertia parte subjungit contemplationem, in qua mystice explicat, I. Quid in sacro sibi velint sacra cantica et lectiones; quid panis et calicis participatio. II. Invocat venerabile sacramentum. III. Exponit, quomodo Deus in se immutatus, se omnibus communicet; et quomodo pontifex Deum imitetur, inferioribus sacra ministrando. IV. Quid sacræ Scripturæ libris contineatur. V. Quomodo psalmi et Scripturæ animam componant. VI. Qui, et qua de causa, a venerabili sacramentispectu et communionem arceantur: et quis ordo inter illos. VII. In quo sita sit impuritas energumenumorum et peccatorum, et quomodo, exclusis profanis, viri sancti venerabile sacramentum laudent. VIII. Quid pacis osculum significet. IX. Quid commemoratio sanctorum. X. Quid ablutio extremorum digitorum sacerdotis. Quid elevatio venerabilis sacramenti. XI. Describit calamitates in quas homo incidit per peccatum, et quantum sit Dei in reparando homine benignitas. XII. Sacrificium esse commemorationem passionis Christi; et quis sit finis sacræ communionis. XIII. Quid divisio et distributio sacramenti insinuet. XIV. Qualiter gratiæ agendæ post communionem, et cur sacerdos se ipsum communicet ante alios. XV. Finalis gratiarum actio.

Sei euge, quoniam hujus mentionem fecimus, ea C prætermissa nefas sit aliam functionem hierarchicam præ hac celebrare: nam ex inclyti præceptoris nostri sententia, sacramentum sacramentorum existit, oportetque sacræ ejus descriptionis interpretem secundum Scripturas, ex divina hierarchicaque scientia, per Dei principalem Spiritum ad sacram ejus adduci contemplationem.

Primum itaque illud sancte videamus, quam ob causam id, quod præcipuis quoque aliis sacramentis commune, et huic per excellentiam præ cæteris sit attributum, ut singulariter communicatio et synaxis appelletur; cum unumquodque sacramentum divisas quoque vitas nostras ad uniformem colligat deificationem, atque deiformi dissitorum coagulatione cum illo uno communicet **187** uniatque. Dicimus igitur, cæterorum hierarchicorum symbolorum participationibus, ex divinis hujus perfectivis que muneribus accedere consummationem. Vix enim fas sit ullam hierarchici muneris obire functionem, nisi divinissima Eucharistia, cujuslibet initio consecrationis, initiandi cum illo uno perficiat conjunctionem, divinitusque tradito consum-

Ἄλλ' εὖγε, ὅτι ταύτης ἐμνήσθημεν, ἣν οὐ θεμιτὸν ἐμοὶ παραδραμόντι, τῶν ἱεραρχικῶν τι πρὸ ταύτης ἕτερον ὑμῆσαι· καὶ γὰρ ἔστι, κατὰ τὸν κλεινὸν ἡμῶν καθηγεμόνα, Τελετῶν τελετὴ, καὶ χρῆ πρὸ τῶν ἄλλων αὐτὴν ἱερογραφικῶς ἐκθέμενον ἐκ τῆς ἐν-θέου κατὰ τὰ λόγια καὶ ἱεραρχικῆς ἐπιστήμης ἐπὶ τὴν ἱεράν αὐτῆς ἀναχθῆναι τῷ θεαρχικῷ Πνεύματι θεωρίαν.

Καὶ πρῶτόν γε τοῦτο ἱερῶς ἐποπτεύσωμεν, ὅτου δὴ ἕνεκα τὸ κοινὸν καὶ ταῖς ἄλλαις ἱεραρχικαῖς τελεταῖς ἐκκρίτως αὐτῇ παρὰ τὰς λοιπὰς ἀνατίθεται, καὶ ἐνιαύως ἀνηγόρευται κοινωνία τε καὶ σύναξις, ἐκάστης ἱεροτελεστικῆς πραγματείας καὶ τὰς μεριστάς ἡμῶν ζωὰς εἰς ἐνοσιδὴ θέωσιν συναγούσης, καὶ τῇ τῶν διαιρετῶν θεοσιδῶν συμπύξει τὴν πρὸς τὸ ἐν κοινωνίαν καὶ ἔνωσιν δωρουμένης. Φαμέν δὲ, ὅτι ταῖς τῶν ἄλλων ἱεραρχικῶν συμβόλων μεθέξῃσι ⁸⁸, ἢ τελείωσις ἐκ τῶν ταύτης θεαρχικῶν καὶ τελειωτικῶν ἔστι ⁸⁹ δωρεῶν. Οὐ γὰρ ἔνεστι σχεδὸν τίνα τελεσθῆναι τελετὴν ἱεραρχικὴν, μὴ τῆς θειοτάτης Εὐχαριστίας ἐν κεφαλαίῳ τῶν καθ' ἕκαστα τελουμένων τῆν ἐπὶ τὸ ἐν τοῦ τελεσθέντος ἱερουργούσης συναγωγῆν, καὶ τῇ θεοπαράδότη δωρεᾷ τῶν τελειωτικῶν μυστηρίων

^b II Cor. ii, 15.

VARIÆ LECTIONES.

⁸⁸ M. et Scot. τὰς et μεθέξει. ⁸⁹ M. et Sc: εὐρεῖν ἔστι.

τελεσιουργούσης αὐτοῦ τὴν πρὸς Θεὸν κοινωνίαν. Εἰ A τοίνυν ἐκάστη τῶν ἱεραρχικῶν τελετῶν, ἀτελής μὲν οὖσα ⁶⁰, τὴν πρὸς τὸ ἐν ἡμῶν κοινωνίαν καὶ σὺναξιν οὐ τελεσιουργήσει, καὶ τὸ εἶναι τελετὴ διὰ τὸ ἀτέλεστον ⁶¹ ἀφηρημένη· τὸ δὲ τέλος ἀπάσης ⁶² καὶ τὸ κεφάλαιον ἢ τῶν θεαρχικῶν μυστηρίων τῷ τελουμένῳ μετάδοσις, εἰκότως ἢ ἱεραρχικὴ σύνεσις ἐπωνυμίαν αὐτῇ κυρίαν ἐκ τῆς τῶν πραγμάτων ἀληθείας ἐφεύρεν· οὕτω δὲ καὶ τὴν ἱεράν τῆς θεογενεσίας τελετὴν, ἐπειδὴ πρώτου φωτὸς μεταδίδωσι, καὶ πασῶν ἐστὶν ἀρχὴ τῶν θείων φωταγωγῶν, ἐκ τοῦ τελουμένου τὴν ἀληθῆ τοῦ φωτισματος ἐπωνυμίαν ὑμνοῦμεν. Εἰ γὰρ καὶ πᾶσι κοινὸν τοῖς ἱεραρχικοῖς ⁶³ τὸ φωτὸς ἱεροῦ μεταδίδωσαι τοῖς τελουμένοις, ἀλλ' αὕτη τὸ πρώτως ⁶⁴ ἴδεῖν ἐδωρήσατό μοι, καὶ διὰ τοῦ ταύτης ἀρχικωτάτου φωτὸς ἐπὶ τὴν τῶν ⁶⁵ ἄλλων ἱερῶν ἐποψίαν φωταγωγοῦμαι ⁶⁶. Ταῦτα δὲ εἰπόντες, ἀνασχεψόμεθα καὶ κατέδωμεν ἱεραρχικῶς τὴν καθ' ἕκαστον ἀκριβῆ τῆς ἀγιωτάτης τελετῆς ἱερουργίαν καὶ θεωρίαν.

II. Μυστήριον συνάξεως, εἴτουν κοινωνίας.

Ὁ μὲν ἱεράρχης, εὐχὴν ἱεράν ἐπὶ τοῦ θεοῦ θυσιαστηρίου τελέσας, ἐξ αὐτοῦ τοῦ θυμιᾶν ἀρξάμενος, ἐπὶ πᾶσαν ἔρχεται τὴν τοῦ ἱεροῦ χωροῦ ⁶⁷ περιοχὴν· ἀναλύσας δὲ πάλιν ἐπὶ τὸ θεῖον θυσιαστήριον, ἀπάρχεται τῆς ἱερᾶς τῶν ψαλμῶν μελωδίας, συναδούσης αὐτῷ τὴν ψαλμικὴν ⁶⁸ ἱερολογίαν ἀπάσης τῆς ἐκκλησιαστικῆς διακοσμῆσεως. Ἐξῆς δὲ διὰ τῶν λειτουργῶν ἢ τῶν ἀγιογράφων δέλτων ἀνάγνωσις ἀκολούθως γίνε- C ται· καὶ μετὰ ταύτας ἐξω γίνονται τῆς ἱερᾶς περιοχῆς οἱ κατηγούμενοι, καὶ πρὸς αὐτοῖς οἱ ἐνεργοῦμενοι καὶ οἱ ἐν μετανοίᾳ ὄντες, μένουσι δὲ οἱ τῆς θείων ἐποψίας καὶ κοινωνίας ἄξιοι. Τῶν λειτουργῶν δὲ οἱ μὲν ἐστᾶσι παρὰ τὰς τοῦ ἱεροῦ πύλας συγκεκλεισμένας, οἱ δὲ ἄλλο τι τῶν τῆς οἰκείας τάξεως ἐνεργοῦσιν. Οἱ δὲ τῆς λειτουργικῆς διακοσμῆσεως ἔκκριτοι σὺν τοῖς ἱερεῦσιν ἐπὶ τοῦ θεοῦ θυσιαστηρίου προτιθέασιν τὸν ἱερὸν ἄρτον καὶ τὸ τῆς εὐλογίας ποτήριον, προσμολογηθείσης ὑπὸ παντὸς τοῦ τῆς ἐκκλησίας πληρώματος τῆς καθολικῆς ὑμνολογίας. Πρὸς οἷς ὁ θεὸς ἱεράρχης εὐχὴν ἱεράν τελεῖ, καὶ τὴν ἀγίαν εἰρήνην ἅπασι διαγγέλλει· καὶ, ἀσπασαμένων ἀλλήλους ἀπάντων, ἢ μυστικῶς τῶν ἱερῶν πτυχῶν ἀνάβροχτις ἐπιτελεῖται. Καὶ, νεψαμένων τὰς χεῖρας ὕδατι τοῦ ἱεράρχου καὶ τῶν ἱερέων, ὁ μὲν ἱεράρχης ἐν μέσῳ τοῦ θεοῦ θυσιαστηρίου καθίσταται, περιστάσι δὲ μόνοι μετὰ τῶν ἱερέων οἱ τῶν λειτουργῶν ἔκκριτοι. Καὶ τὰς ἱερὰς θεωργίας ὁ ἱεράρχης ὑμνήσας ⁶⁹, ἱερουργεῖ τὰ θεῖοτάτα, καὶ ὑπ' ὄψιν ἄγει τὰ ὑμνημένα διὰ τῶν ἱερῶς προκειμένων συμβόλων· καὶ τὰς δωρεὰς τῶν θεωργῶν ὑποδείξας, εἰς κοινωνίαν αὐτῶν ἱεράν αὐτὸς τε ἔρχεται, καὶ τοὺς ἄλλους προτρέπεται. Με-

mantium mysteriorum dono divinam ipsi conferat communionem. Quare, si quaelibet hierarchicarum consecrationum imperfecta manet, dum nostri cum illo uno communionem unionemque non perficit hoc ipso quod non perficitur, perficiendi vim amittens; finis autem omnium est et caput, ut eum qui initiatur, præcipuorum Dei mysteriorum participem efficiat, jure merito pontificalis scientia proprium illi a rerum veritate nomen adinvenit: ita quoque sacram divinæ regenerationis initiationem, quod primam lucem conferat, omniumque divinarum illustrationum principium existat, ex effectu vero illustrationis nomine celebramus. Quamvis enim etiam aliis hierarchicis functionibus commune sit, eos qui initiantur sacræ lucis consortes facere; attamen hæc illa est quæ primum mihi visum impertivit, perque illius lucem principaliorem ad cætera quoque sacra contuenda lumen accipio. His ita constitutis, consideremus et intueamur, more hierarchico, quemlibet exactum sanctissimi hujus sacramenti ritum et significationem.

II. *Mysterium synaxeos, seu communionis.*

Pontifex precem sacram ad altare Dei celebraturus, ab ejusdem suffitione initium faciens, universum circuit chori ambitum; donec rursus ad altare divinum rediens, sacram inquit psalmodiam succinente. Per ministros exinde consequenter sacrarum Scripturarum lectio recitatur; qua finita, sacro ambitu arcentur catechumeni, et cum iis energumeni ac pœnitentes, illis qui divinorum aspectu et communionem digni sunt remanentibus. Porro ministrorum quidem alii clausis templi foribus assistunt, alii vero aliud quidpiam quod sit ordinis sui agunt. Qui autem in ministrorum ordine primas tenent, una cum sacerdotibus divino altari panem sacram calicemque benedictionis imponunt, ab universa plenitudine Ecclesiæ **188** communi hymnologia præmissa. Ad hæc divinus pontifex sacram peragit precationem, sanctamque cunctis pacem apprecatur; et dum omnes invicem amplexantur, mystica sacrarum voluminum recitatio finitur. Tum lotis aqua manibus pontificis ac sacerdotum, pontifex divini altaris medio assistit, circumstantibus illum solis ministrorum primoribus una cum sacerdotibus. Porro ubi pontifex sacrosancta Dei munera collaudavit, divinissima consecrat mysteria, quæ etiam celebrata sub symbolis sacrosancte propositis in aspectum ducit; exhibitisque divinorum operum muneribus ad sacrosanctam eorundem communicationem cum ipse accedit, tum cæteros invitatur. Accepta denique dataque divina communionem in sacram desinit

VARIE LECTIONES.

⁶⁰ μένουσα, S. D. Ch. et Bud. ita correxit. ⁶¹ ἀτέλεστατον, D. Sc. ⁶² ἀπάση, P. D. Ch. ⁶³ εἰ γὰρ καὶ τοῖς ἄλλοις κοινόν, Ch. et V.; πᾶσι τοῖς ἄλλοις κοινὸν ἱερ. D. P. ⁶⁴ πρώτον, M. Sc. Sar. ⁶⁵ πρὸς τὴν τῶν, D. Sar. ⁶⁶ χειραγωγοῦμαι, S. B. ⁶⁷ interpretes Sc. et Sar., χοροῦ. ⁶⁸ ψαλμοδικὴν, P. ⁶⁹ ὑπομνήσας, S. B.

gratiarum actionem; populoque divina tantum symbola contuente, ipse semper Spiritu divino, per beatas ac spirituales contemplationes, hierarchice ad sacrosancta mysteriorum primordia in divini status puritate ducitur.

III. *Contemplatio.*

Agedum ergo, probe filii, post figuras ordine sancteque digestas, deiformem primigeniorum veritatem iis qui adhuc initiantur declarabo, ad eorum animos congrue excitandos; ne diversa illa symbolorum sacra compositio ipsis insipida (inutilis) existat, si exteriorem tantum apparatus præ se ferat. Ac sacratissima quidem eloquiorum cantica et lectiones probæ ipsis innuunt vitæ disciplinam, et quæ hanc præcedit, omnimodam corruptæ pravitatis expiationem: divinissima vero unius ejusdemque cum panis tum calicis communis ac pæcifica participatio, divinam iis morum conformitatem, tanquam connutritiis, præscribit; nec non cœnæ divinissimæ atque archisymbolæ mysteriorum horum sacrosanctam introducit commemorationem; cujus etiam ipsemet symbolorum auctor jure meritissimo exortem facit eum, qui neque sancte neque animo concordi sacram secum cœnam frequentarat; docens simul sancte Deoque consentaneæ sinceri ad divina animi accessionem, accedentes.

Cæterum his, quæ aditorum vestibulis eleganter adpicta rudiorum **189** contemplationi satis sunt, relictis, ab effectis ad causas progrediemur, deinde sacram nostram synaxin, atque consentaneam rerum spiritualium, Jesu prælucente, contemplationem conspicabimur, beatam primitivorum pulchritudinem præclare prorsus evibrantem. Sed tu, o divinissimum ac sacrosanctum sacramentum, circumposita tibi symbolice ænigmatum operimenta revelans, liquido nobis manifeste, mentalesque nostros obtutus singulari et aperta luce adimpleto.

Sancta itaque nobis penetranda censeo, ut, intelligentia primi simulacri spiritualiter detecta, deiformem ejus pulchritudinem intueamur, nec non antistitem divino prorsus modo videamus a divino altari ad extremitates usque templi cum odoris sua-

τασῶν δὲ καὶ μεταδοὺς τῆς θεαρχικῆς κοινωνίας, εἰς εὐχαριστίαν ἱερὰν καταλήγει, τῶν πολλῶν μὲν εἰς μόνα τὰ θεῖα σύμβολα παρακυψάντων, αὐτοῦ δὲ ἀεὶ τῷ θεαρχικῷ Πνεύματι πρὸς τὰς ἀγίας τῶν τελουμένων ἀρχὰς ἐν μακαρίοις καὶ νοητοῖς ⁷⁰ θεάμασιν ἱεραρχικῶς ἐν καθαρότητι τῆς θεοειδοῦς ἕξεως ἀναγομένου.

III. *Θεωρία*

§ I.

Δεῦρο δὴ οὖν, ὦ παῖ καλὲ, μετὰ τὰς εἰκόνας ἐν τάξει καὶ ἱερῶς ἐπὶ τὴν θεοειδῆ τῶν ἀρχετύπων ἀληθειαν, ἐκείνο τοῖς ἔτι τελειούμενοις ⁷¹ εἰς ἐναρμόνιον αὐτῶν ψυχαγωγίαν εἰπὼν ⁷², ὡς οὐδὲ τῶν συμβόλων ἡ ποικίλη καὶ ἱερὰ σύνθεσις ἀνόητος ⁷³ αὐτοῖς ὑπάρχει, μέχρι τῶν ⁷⁴ ἐκτὸς φαινομένη μόνον. Αἱ μὲν γὰρ ἱερώταται τῶν λογίων ὄδαί καὶ ἀναγνώσεις διδασκαλίαν αὐτοῖς ἐναρέτου ζωῆς ὑψηλοῦνται, καὶ πρὸ γε τούτου τὴν παντελῆ ⁷⁵ τῆς φθοροποιῦ κακίας ἀποκάθαρσιν· ἡ δὲ θειοτάτη τοῦ ἑνὸς καὶ ταύτου καὶ ἄρτου καὶ ποτηρίου κοινὴ καὶ εἰρηναία μετάδοσις ἁμοτροπίαν αὐτοῖς ἐνθεον ὡς ἁμοτρόφοις ⁷⁶ νομοθετεῖ, καὶ τοῦ θειοτάτου δείπνου καὶ ἀρχισυμβόλου τῶν τελουμένων εἰς μνήμην ἱερὰν ἄγει· καθ' ὃ καὶ αὐτὸς ὁ τῶν συμβόλων δημιουργὸς ἀποκληροῖ δικαιοῦτατα τὸν οὐχ ὀσίως αὐτῷ καὶ ἁμοτρόπως τὰ ἱερὰ συνδειπνήσαντα, διδάσκων εὐαγῶς τε ἅμα καὶ θεοπρεπῶς, ὡς ἡ καθ' ἕξιν ἀληθῆς ἐπὶ τὰ θεῖα προσέλευσις, τὴν πρὸς τὸ ὅμοιον αὐτῶν κοινωνίαν τοῖς προσιοῦσι χαρίζεται.

similitudinis quoque divinæ participes efficere sic

§ II.

Ταῦτα μὲν οὖν, ὡς ἔφην, ἐπὶ τὰ τῶν ἀδύτων προτύπαια καλῶς διαγεγραμμένα τοῖς ἀτελεσίῃ ἔτι πρὸς θεωρίαν αὐτάρχη καταλείποντες, εἰσέλθωμεν ἀπὸ τῶν αἰτιατῶν εἰς τὰ αἴτια, κατὰ τὴν ἱερὰν ἡμῶν συναξιν, καὶ τὴν εὐπρεπῆ τῶν νοητῶν ⁷⁷, Ἰησοῦ φωταγωγούντος ⁷⁸, ὀψόμεθα θεωρίαν, τὸ μακάριον ἀποστήθουσαν ἐμφανῶς τῶν ἀρχετύπων κάλλος. Ἄλλὰ, ὦ θειοτάτη καὶ ἱερὰ τελετή, τὰ περιχέιμένα σοι συμβολικῶς ἀμφιέσματα τῶν αἰνιγμάτων ἀποκαλυφθένη, τηλαυγῶς ἡμῖν ἀναδείχθητι, καὶ τὰς νοεράς ἡμῶν ὄψεις ἐνιαίου καὶ ἀπερικαλύπτου φωτὸς ἀποπλήρωσον.

§ III.

Δεῖ δὴ οὖν ἡμᾶς ἐντὸς παρεῖναι ⁷⁹ τῶν πανιέρων, οἶμαι, τὸ νοητὸν ⁸⁰ τοῦ πρώτου τῶν ἀγαλμάτων ἀπογυμνώσαντας, εἰς τὸ θεοειδὲς αὐτοῦ κάλλος ἐνατενίσαι, καὶ τὸν ἱεράρχην ἐνθῆως ἰδεῖν ἀπὸ τοῦ θείου θυσιαστηρίου μέχρι τῶν ἐσχάτων τοῦ ἱεροῦ μετ' εὐο-

VARIE LECTIONES.

⁷⁰ M. Sc. νοεροῖς. ⁷¹ τελουμένοις, P. ⁷² εἰπὼν, S. P. B. Sc. ⁷³ ἀνόητος, Ch. D. S. P. Sar. et Vien. 2. ⁷⁴ καὶ μέχρι τῶν, S. P. D. B. Sc. Sar. ⁷⁵ καὶ πρὸς γε τούτοις ἐντελῆ, M. Sc. ⁷⁶ ἁμοτρόποις, Ch. S. P. B. ⁷⁷ γρ. ἕντιον. ⁷⁸ τοῦ φωταγωγούντος, S. P. ⁷⁹ ἐντὸς γὰρ εἶναι, P. D. Ch. Sar. ⁸⁰ τῶν πανιέρων, καὶ τὸ νοητὸν, M. Sc. ὡς οἶμαι, καὶ Burd. corriguit.

σμίης⁸¹ ἴοντα, καὶ πάλιν ἐπ' αὐτῷ⁸² τελειωτικῶς ἀποκαθιστάμενον. Ἡ τε γὰρ ὑπὲρ πάντα θεαρχικὴ μακαριότης, εἰ καὶ ἀγαθότητι θείᾳ πρόβεισιν εἰς τὴν τῶν μετεχόντων αὐτῆς ἱερῶν κοινωνίαν⁸³, ἀλλ' οὐκ ἔξω τῆς κατ' οὐσίαν ἀκινήτου στάσεως καὶ ἰδρύσεως γίγνεται· καὶ⁸⁴ πᾶσι δὲ τοῖς θεοσιδέσιν ἀναλόγως ἐλλάμπει, περὶ ἑαυτὴν ὄντως οὖσα, καὶ τῆς οικείας ὅλως οὐ παρακινουμένη ταυτότητος· ὡσαύτως ἡ θεία τῆς συνάξεως τελετὴ, καὶ, ἐνιαίαν καὶ ἀπλήν ἔχουσα καὶ συνεπτυγμένην ἀρχὴν, εἰς τὴν ἱερὰν ποικιλίαν τῶν συμβόλων φιλανθρώπως πληθύνεται, καὶ μέχρι πάσης χωρεῖ⁸⁵ τῆς θεαρχικῆς εἰκονογραφίας⁸⁶, ἀλλ' ἐνοειδῶς ἐκ τούτων αὐθις εἰς τὴν οικείαν μονάδα συναίχεται, καὶ ἐνοποιεῖ τοὺς ἐπ' αὐτὴν ἱερῶς ἀναγομένους. Κατὰ τὸν αὐτὸν δὲ⁸⁷ θεοσιδῆ τρόπον ὁ θεὸς ἱεράρχης, εἰ καὶ τὴν ἐνιαίαν αὐτοῦ τῆς ἱεραρχίας ἐπιστήμην⁸⁸ ἀγαθοειδῶς εἰς τοὺς ὑποβεβηκότας καταίγει, τοῖς τῶν ἱερῶν ἀνιγμάτων πλήθει χρώμενος· ἀλλ' αὐθις, ὡς ἀπόλυτος καὶ τοῖς ἡττοσιν ἀκατάσχετος, εἰς τὴν οικείαν ἀρχὴν ἀμειώτως ἀποκαθίσταται, καὶ τὴν εἰς τὸ ἐν ἑαυτοῦ⁸⁹ νοερὰν ποιησάμενος εἰσόδον, ὁρᾷ καθαρῶς τοὺς τῶν τελομένων ἐνοειδεῖς λόγους, τῆς ἐπὶ τὰ δευτέρα φιλανθρώπου προόδου τὸ πέρας τὴν εἰς τὰ πρῶτα θειοτέραν ἐπιστροφὴν ποιούμενος.

vitate prodeuntem, adque illud ipsum perficendi sacri causa revertentem. Summa siquidem illa Deitas, quæ beatitudine cunctis antecellit, etsi divina benignitate ad participum sui sacrorum prodeat communionem, nequaquam tamen a naturæ suæ stabili firmoque statu discedit, sed dum omnibus qui divinam similitudinem præ se ferunt pro eoque capti collucei, secum vere manet, neque quidquam ab identitate sua dimovetur; simili ratione divinum illud synaxeos sacramentum, quomvis singulare habeat ac simplex compactumque principium, quod symbolorum varietate benigne multiplicetur, et ad omnem Dei principalem se extendat effigiationem; uniformiter tamen ad propriam se denno colligit unitatem, atque in unum redigit eos qui ad se sancte ducuntur. Pari prorsus eoque deiformi modo divinus pontifex, etsi singularem divini principatus sui scientiam in subditos benevole derivet, dum ænigmatum sacrorum varietatibus utitur; rursus tamen, cœn absolutus a rebus inferioribus ac liber, ad proprium principium suum integre revertitur, spiritalique suo in unum introitu perfecto, singulares istas sacramentorum rationes pura mente cernit, dum benigni humanique sui ad inferiora progressus finem diviniorum ad primam facit reversionem.

§ IV.

Ἡ δὲ τῶν ψαλμῶν ἱερολογία συνουσιωμένη πᾶσι σχεδὸν τοῖς ἱεραρχικοῖς μυστηρίοις, οὐκ ἔμελλεν ἀπηρτίσθαι τοῦ πάντων ἱεραρχικωτάτου⁹⁰· πᾶσα μὲν γὰρ ἱερά καὶ ἀγιογράφος δέλτος, ἡ τὴν ἐκ θεοῦ τῶν ὄντων γεννητὴν ὑπαρξίν τε καὶ διακόσμησιν, ἡ τὴν νομικὴν ἱεραρχίαν καὶ πολιτείαν, ἡ τῶν τοῦ θεοῦ λαοῦ κληροδοσιῶν διανεμήσεις καὶ κατασχέσεις, ἡ κριτῶν ἱερῶν, ἡ βασιλέων σοφῶν, ἡ ἱερῶν ἐνθέων σύνεσις, ἡ παλαιῶν ἀνδρῶν ἐν ποικιλίᾳ καὶ πλήθει τῶν ἀνιώντων⁹¹ ἀκατάσχειστον ἐν καρτερίᾳ φιλοσοφίαν, ἡ τῶν πρακτέων σοφᾶς ὑποθήκας, ἡ θείων ἐρώτων ἔσματα καὶ ἐνθέους εἰκόνας, ἡ τῶν ἐσομένων τὰς ὑποφητικὰς προαναβήσεις, ἡ τὰς ἀνδρικὰς Ἰησοῦ θεουργίας⁹², ἡ τὰς τῶν αὐτοῦ μαθητῶν θεοπαραδότους καὶ θεομιμήτους πολιτείας καὶ ἱερὰς διδασκαλίας, ἡ τὴν κρυφίαν καὶ μυστικὴν ἐπαψίαν τοῦ τῶν μαθητῶν ἀγαπητοῦ καὶ θεοσπεσίου, ἡ τὴν ὑπερκόσμιον Ἰησοῦ θεολογίαν τοῖς πρὸς θέωσιν ἐπιτηδεύοις ὑφηγησατο, καὶ ταῖς ἱεραῖς τῶν τελετῶν καὶ θεοσιδέσιν ἀναγωγαῖς συνεβρίζωσεν. Ἡ δὲ τῶν θείων ὧδῶν ἱερογραφία, σκοπὸν ἔχουσα τὰς θεολογίας τε καὶ θεουργίας ἀπάσας ὑμνησαί, καὶ τὰς τῶν θείων ἀνδρῶν ἱερολογίας τε καὶ ἱερουργίας αἰνέσαι, καθολικὴν ποιεῖται τῶν θείων ὧδῶν καὶ ἀφήγησιν, πρὸς πάσης ἱεραρχι-

Psalmorum porro sacra modulatio, quæ mysticis hierarchicis fere omnibus quasi substantialis conjungitur, ab omnium sanctissimo nequaquam erat divellenda; omnis namque sacræ Scripturæ textus vel conditam a Deo rerum substantiam ac dispositionem, vel legalem hierarchiam ac politiam, vel hæreditatum 190 divini populi distributiones ac possessiones, vel sacrorum judicium regumve sapientium atque sacerdotum divinorum prudentiam, vel priscorum virorum in tristium varietate ac multiplicitate casuum inconcussam tolerantiam philosophiam, aut sapientes rerum gerendarum præceptiones, vel amorum cantica divinatorum imaginesque divinas, vel præagas futurorum prædictiones, vel viriles Jesu Dei operationes. Eiusdemque discipulorum divinitus tradita et ad Deum imitandum conducentia vitæ instituta doctrinasque sacras, arcanamve illam mysticamque visionem discipuli dilecti divinique, atque supermundialem Jesu theologiam iis qui divinitatis capaces sunt exposuit, sacrisque cum sacramentorum tum ad Dei formam consequendam aptis institutionibus confirmavit. Sacra vero divinorum carminum descriptio, cui cuncta Dei opera clo-

VARIÆ LECTIONES.

⁸¹ εὐχοσμίας D. S. B. ⁸² αὐτό, D. S. Sar. ⁸³ ἱερῶν κοινωνίαν, Ch. B. S. Sar. ⁸⁴ καὶ non est in P. D. B. Sar. ⁸⁵ χωρῆ, S. B. ⁸⁶ ἱεραρχικῆς, P. B. ⁸⁷ δέ, D. M. Sc. ⁸⁸ ἐξ αὐτοῦ, M. Sc.; ἱεραρχικὴν ἐπιστήμην, D.; τῆς θεαρχίας, P. ⁸⁹ γρ. αὐτοῦ. ⁹⁰ ἀπηρτίσθαι τοῦ ἀρχικωτάτου, D. et V.; πανιεραρχικωτάτου, Sal. ⁹¹ ἀνιώντων, Sc. Sar., ita corrigi Bad. et Vien. 2. ⁹² θεουργίας, D.

quiaque celebrare, nec non sacros virorum divino- A κῆς τελετῆς ὑποδοχὴν καὶ μετὰδοσιν ἕξιν οἰκείαν
rum cum sermones tum actiones collaudare propo- ἔμποιοῦσα τοῖς ἐνθέως αὐτὴν ἱερολογοῦσιν.
situm est, generalem introducit rerum divinarum cantum et expositionem, dum ad omnia sacri ordi-
nis sacramenta, sive suscipienda sive tradenda, aptum illis animum affert qui ipsum divine ac sanc-
te recitant.

§ V.

Ubi ergo illa quæ res quasque sacras complecti-
tur hymnorum modulatio animæ nostræ affectiones,
et ea sacra quæ paulo post celebranda sunt, rite
disposuit, divinorumque carminum concentu cum
ad res divinas, tum ad semelipsas mutuamque con-
sensionem, ceu unica concordique chorea sacro-
rum coaptavit, ea quæ in spiritali Psalmorum mo-
dulatione concisa sunt et magis obumbrata, per
plures et manifestiores figuras atque explicationes
sacratissimis scripturistarum compositionum le-
ctionibus dilatantur. In his sacrarum rerum con-
templator uniformem quamdam atque singularem
advertet conspirationem, utpote ab uno eodemque
Dei principali spiritu concitatam; unde jure merito
in orbe post antiquiorem illam traditionem, Testa-
mentum novum promulgatur, divino scilicet hie-
rarchicoque ordine, mea quidem sententia, per
hoc declarante, uti Vetus Testamentum futura præ-
dixerit, Novam vero ipsamet divina Jesu opera
exhibuerit; atque illud quidem quasi quibusdam
imaginibus depinxerit veritatem, hoc vero præsen-
tem demonstravit, cum prædictionum ejus veritatem effectus hujus comprobavit, divinorumque ser-
monum operatio divina sit summa.

§ VI.

191 Qui quidem horum sacramentorum penitus C
ignari sunt, illi ne imagines quidem cernunt, quod
nimirum impudenter salutarem divinæ generatio-
nis disciplinam repudient. Eloquiisque sacris exi-
tiose prorsus obstrepant, *Vias tuas scire nolo*.
Porro catechumenos et energumenos, eosque qui
pœnitentia ducuntur, sacrosanctæ hierarchiæ mos
patitur quidem audire sacram psalmodiam, divi-
namque sacrarum Scripturarum recitationem; ve-
rum ad ea quæ deinceps sequuntur sacrificia spe-
ctaculaque nequaquam hos convocat, sed perfe-
ctos perfectorum oculos. Est enim deiformis ille
ordo sacer sanctæ plenus justitiæ, nec non salubri-
ter cuique consentaneam pro merito cujusque re-
rum divinarum tribuit participationem, et juxta
captum modumque singulorum suo tempore sancte
concedit. Ac postremus quidem ordo catechumenis
tributus est, quod exortes sint et ignari omnis hie-
rarchicæ perfectionis, neque dum per divinam na-
tivitatem divinum statum assecuti, paternis adhuc

Ὅταν οὖν ἡ περιεχτικὴ τῶν πανιέρων ὑμολογία
τὰς ψυχικὰς ⁹⁵ ἡμῶν ἕξεις ἐναρμονίως διαθῆ ἢ πρὸς
τὰ μικρὸν ὕστερον ἱερουργηθόµενα, καὶ τῇ τῶν
θειῶν ὠδῶν ὁμοφωνίᾳ τὴν πρὸς τὰ θεῖα καὶ ἑαυτοῦς
καὶ ἀλλήλους ὁμοφροσύνην, ὡς μιᾶ καὶ ὁμολόγη τῶν
ιερῶν χορείᾳ ⁹⁴, νομοθετήσῃ, τὰ συντετηµένα καὶ
συνεσκιασµένα µᾶλλον ἐν τῇ νοερᾷ τῶν ψαλµῶν
B ἱερολογίᾳ διὰ πλειόνων καὶ σαφεστέρων εἰκόνων καὶ
ἀναρρήσεων εὐρύνεται ταῖς ἱερωτάταις τῶν ἀγιογρά-
φων συντάξεων ⁹⁵ ἀναγνώσεσιν. Ἐν ταύταις ὁ βλέ-
πων ἱερῶς ὄψεται τὴν ἐνοσιδῆ καὶ µίαν σύµπνοιαν ⁹⁶,
ὡς ὕφ' ἐνός ⁹⁷ τοῦ θεαρχικοῦ Πνεύµατος κεκινηµέ-
νην· ὅθεν εἰκότως ἐν κόσµῳ μετὰ τὴν ἀρχαιοτέραν
παράδοσιν ἡ καινὴ Διαθήκη κηρύσσεται, τῆς ἐνθέου
καὶ ἱεραρχικῆς τάξεως ἐκεῖνο, οἶμαι, δηλοῦσης, ὡς ἡ
µὲν ἔφη τὰς ἐσοµένας Ἰησοῦ θεουργίας, ἡ δὲ ἐτέ-
λεσε, καὶ ὡς ἐκεῖνη µὲν ἐν εἰκόσι τὴν ἀλήθειαν ἔγρα-
ψεν, αὕτη δὲ παροῦσαν ὑπέδειξε· τῶν γὰρ ἐκείνης
προαναρρήσεων ἡ κατὰ ταύτην τελεσιουργία τὴν ἀλή-
θειαν ἐπιστώσατο, καὶ ἔστι τῆς θεολογίας ἡ θεουργία
συγκεφαλαίως.

Τούτων οἱ μὲν ἀπεριστάλιγκτοι καθόλου τῶν ἱερῶν
τελετῶν οὐδὲ τὰς εἰκόνας ὄρωσιν, ἀναιδιῶς ἀπειπά-
µενοι τὴν σωτηριώδη τῆς θεογενεσίας ⁹⁸ µύτην, καὶ
τοῖς λογίοις ὀλεθρίως ἀντιφθεγγάµενοι τό· Ὅδοὺς
σου εἰδέναί οὐ βούλομαι. Τοὺς δὲ κατηγουµένους,
ἐνεργουµένους τε, καὶ τοὺς ἐν μετανοίᾳ ὄντας, ὁ τῆς
ἀγίας ἱεραρχίας θεσµὸς ἐφήσιν µὲν ἐπακοῦσαι τῆς
ψαλμικῆς ἱερολογίας, καὶ τῆς ἐνθέου τῶν πανιέρων
Γραφῶν ἀναγνώσεως· εἰς δὲ τὰς ἐξῆς ἱερουργίας καὶ
θεωρίας ⁹⁹ οὐ συγκαλεῖται τούτους, ἀλλὰ τοὺς τε-
λείους τῶν τελεσιουργῶν ὀφθαλμούς. Ἔστι γὰρ ἡ
θεοσιδῆς ἱεραρχία δικαιοσύνης ἱεραῶ ἀνάπλευς, καὶ τὸ
κατ' ἀξίαν ἐκάστῳ σωτηρίως ἀπονέµει τὴν ἐναρµό-
νιον ἐκάστου τῶν θειῶν μέθεξιν ἐν συµµετρίᾳ καὶ
ἀναλογίᾳ κατὰ καιρὸν ἱερῶς δωρουµένη. Ἡ µὲν οὖν
D ἐσχάτη τοῖς κατηγουµένοις ἀπονενέµηται τάξις· εἰσὶ
γὰρ ἀμέθεκτοι ¹⁰⁰ καὶ ἀµύητοι παντός ἱεραρχικοῦ
τελεστηρίου, µηδὲ τὴν κατὰ θεῖαν ἀπότεξιν ἑνθεον
ἐσχηκότας ὑπαρξίν, ἀλλ' ἔτι πρὸς τῶν πατρικῶν λο-
γίων µαιευόµενοι, καὶ ζωοποιοῖς µορφώµασι ² δια-

VARIE LECTIONES.

⁹⁵ φυσικὰς, P. D. Ch. ⁹⁶ γῶργ. M. Sc. ⁹⁷ ἀπογράφω, M. Sc. professorum. ⁹⁸ ἔμπνευσιν, Ch. D. M. Sc. Sar. ⁹⁹ ἔφ' ἐνός, P. ¹⁰⁰ Θεογονίας, M. ¹⁰¹ Θεουργίας, D. ¹⁰² P. subdit πάντες. ¹ κατ' ἀξίαν, P.; ἀπόδειξιν, M. Scot. ² ἔτι ὁποῖοις µορφώσεσι, M. Sc.

πλαττόμενοι πρὸς τὴν ἐκ θεογενεσίας ἀρχίζων καὶ ἀρχίφωτον καὶ μακαρίαν προσαγωγὴν ³. Ὡσπερ οὖν, εἰ ἀτέλεστα καὶ ἀμόρφωτα προεπέσει τὰ κατὰ σάρκα βρέφη τῆς οἰκείας μαιεύσεως, ὡς ἀμβλωθρίδια καὶ ἐκτρώματα, τὴν ἀγέννητον καὶ ἄζωον καὶ ἀφώτιστον ἐπὶ γῆς ἀπόπτωσιν ἔξει, καὶ οὐκ ἂν τις εὐφρονῶν εἴποι, πρὸς τὸ φαινόμενον ἀποσκοπῶν, ἐπὶ τὸ φῶς αὐτὰ προαχθῆναι, τοῦ κατὰ γαστέρα σκότους ἀπαλλαγέντα· (φαίη γὰρ ἂν ἡ τῶν σωμάτων ἐπιστημονικὴ προστάτις ἰατρικὴ, τὸ φῶς ἐνεργεῖν ⁴ εἰς τὰ δεκτικὰ τοῦ φωτός·) οὕτω καὶ τῶν ἱερῶν ἢ πάνσοφος ἐπιστήμη πρῶτα μὲν αὐτοὺς τῆ τῶν μορφωτικῶν καὶ ζωοποιῶν λογίων εἰσαγωγικῆ τροφῆ μαιεύεται, τελεσορήσασα δὲ τὴν πρὸς θεογενεσίαν αὐτῶν ὑπόστασιν, ἐνδίδωσι σωτηρίως αὐτοῖς ἐν τάξει τὴν πρὸς τὰ φωτειοῦ καὶ τελεσιουργικὰ ⁵ κοινωνίαν· νῦν δὲ ὡς ἀτελέστων ἀποδιαστέλλει τὰ τέλεια, τῆς τε εὐκοσμίας τῶν ἱερῶν προμηθουμένη, καὶ τῆς τῶν κατηγουμένων ἐν θεοειδεῖ τῶν ἱεραρχικῶν τάξει μαιεύσεως καὶ ζωῆς.

A eloquiis foveantur, vivificisque formis ad beatum illum, qui ex divina generatione proficiscitur, vitæ lucisque principem progressum efformentur. Quemadmodum itaque carnales liberi, si imperfecti et informes, obstetricis cura destituti, ante tempus excidant, ut abortivi et abortus, nativitatis ac vitæ lucisque exortem in terram lapsum habituri sunt: neque quisquam qui recte judicabit id quod apparet intuendo, dixerit in lucem ipsos esse editos, quod sint ad alvi tenebris liberati (dicet enim medicina, perita corporum præses, lucem vim suam egerere in illa quæ lucis sunt capacia); sic sacrorum sapiens disciplina primum quidem ipsos introductorio formandi et vivificandi vim habentium eloquiorum cibo fovet, ubi vero statum eorum divinæ regenerationi aptum absolverit, tum demum iis salubriter ordine concedit rerum luciforarium et perficientium communicationem; nunc vero velut ab imperfectis perfecta secernit, cum decoris sacrorum, tum catechumenorum educationis ac vitæ curam gerens, juxta deiformem ordinis hierarchici constitutionem.

§ VII.

Ἡ δὲ τῶν ἐνεργουμένων πληθὺς ἀνέρον μὲν καὶ αὐτῆ, δευτέρα δὲ πρὸς τὸ ἄνω τῆς τῶν κατηγουμένων ἐστὶν ἐσχάτιας. Οὐδὲ γὰρ ἴσον, ὡς οἶμαι, τοῦ παντελῶς ἀμυήτου καὶ τῶν θείων τελετῶν ἄκρως ἀκοινωνήτου τὸ μετουσίαν τινὰ τῶν ἱερωτάτων ἐσχηκός τελεστηρίων, ἐτι δὲ ταῖς ἐναντίαις ἢ θέλξεσιν ἢ παραχαῖς ἐνεσημένον, ἀλλὰ καὶ πρὸς αὐτοὺς ἢ τῶν παντέρων θεὰ καὶ κοινωνία ⁶ συστέλλεται, καὶ μάλα γε εἰκότως. Εἰ γὰρ ἐστὶν ἀληθές, ὡς ὁ καθόλου θεῖος ἀνὴρ, ὁ τῶν θείων ἄξιος κοινωνός, ὁ πρὸς τὸ τοῦ κατ' αὐτὸν θεοειδοῦς ἄκρον ἐν παντελέσει καὶ τελειωτικαῖς θεώσεσιν ἀνηγμένος, οὐδὲ τὰ σαρκὸς ἐνεργήσει παρὰ τὴν κατὰ φύσιν ἀναγκαιότητα, καὶ τοῦτο εἰ τύχοι παρέργως, ναὶ δὲ ἅμα καὶ ὁπαδὸς ἐν τῇ κατ' αὐτὸν ἀκροτάτῃ θεώσει τοῦ θεαρχικοῦ Πνεύματος ἐσται, τῷ ὁμοίῳ τὸ ὁμοίον ἐνιδρύων· οὐκ ἂν ὁ τοιοῦτός ποτε πρὸς τῶν ἐναντίων ἐνεργηθεῖ φαντασιῶν ἢ δειμάτων, γελάσεται δὲ αὐτὰ, καὶ προσιόντα καταπαλαίσει, καὶ ἐκδιώξεται, καὶ δράσει μᾶλλον ἢ πείσεται, καὶ πρὸς τῷ ⁷ τῆς οἰκείας ἔξεως ἀπαθεῖ καὶ ἀνευδότῳ καὶ ἐτέροις ἱατρὸς ὀφθήσεται τῶν τοιοῦτων ἐνεργημάτων. Οἶμαι δὲ ἐγὼ πρὸς τοῦτο, μᾶλλον δὲ οἶδα σαφῶς, ὡς ἡ τῶν ἱεραρχικῶν ⁸ ἀμιγεστάτη διάκρισις πρὸς τοῦτων οἶδεν ἐνεργουμένους ἐναγεστάτην ἐνέργειαν, ὅσοι, τῆς θεοειδοῦς ἀποστάντες ζωῆς, ὁμόφρονές τε καὶ ὁμότροποι τοῖς ὀλεθρίοις γίνονται δαίμοσι, τὰ μὲν ὄντως ὄντα, καὶ ἀθανάτως κτητὰ, καὶ αἰωνίως ἡδέα, δι' ἐσχάτην καὶ ἑαυτοῖς ὀλέθριον ἀνοησίαν ἀποστρεφόμενοι· τὴν πρόσυλον δὲ καὶ πολυπαθεστάτην ἀλλοίωσιν, καὶ τὰς ὀλλυμένας καὶ

Porro energumenorum turba immunda quidem est et ipsa, verumtamen secundum locum superiorem a catechumenorum extremitate obtinet. Neque enim penitus profano, divinorumque sacramentorum prorsus exorti par et æquale duxerim id **192** quod in aliquam sacratissimorum sacramentorum partem venit, tametsi contrariis etiamnum illecebris perturbationibusve implicetur; quamquam etiam ipsis rerum sacratissimarum aspectus communioque subtrahitur, et quidem jure merito. Nam si verum sit divinum prorsus virum divinorum communione dignum, pro suo modulo ad deiformitatis fastigium perfectissimis perfectivisque deificationibus evectum, ea quæ carnis sunt minime curaturum citra naturæ necessitatem, idque, prout usus fert, obiter, sed in sublimissima illa quæ ipsi competit deificatione templum simul Spiritus Dei principalis sectatoremque futurum, dum simile in simili fundat collocatque: profecto quisquis est ejusmodi, contrariis nunquam imaginationibus terroribusque vexabitur, verum irridebit eos, accedentesque profligabit ac persequetur, agetque magis quam patietur, et pro affectus sui impassibilitate atque constantia aliis quoque similium vexationum medicum se præbebit. Cæterum opinor, inio vero compertum habeo, sincerissimum sacrorum ordinum iudicium censere, præ istis detestabilissima obsidione teneri eos, qui deiformem vitam deserentes, sententiis moribusque perditis dæmonibus consentiunt dum ea quidem quæ et vere sunt,

VARIE LECTIONES.

³ προαγωγὴν, P. D. Ch. διαγωγὴν, M. S. P. ⁴ ἐνεργήσιν, Ch. ἐνεργήσει, S. B. Sar. ⁵ πρὸς τὸ φῶς θεοειδῆ καὶ τελεσιουργικὴν, M. Sc. ⁶ θεία κοινωνία, M. S. ⁷ πρὸς τὸ, M. P. Sc. ⁸ ἱεραρχῶν, Ch.

et immortaliter possidentur, atque æternaliter delectant, per extremam sibi que perniciosam demeritam aversantur; materialem vero pluribusque perturbationibus obnoxiam immutationem, perditasque ac corruptrices voluptates, et instabilem, eamque alienam, neque vere existentem, sed apparentem delectationem ambiunt et consecantur. Hi ergo primi, et quidem magis proprie quam illi, segregativa ministri voce arceantur; neque enim fas sit eis cujuslibet alterius rei sacræ participes evadere, præterquam eloquiorum Dei, quorum magisterio ad meliorem frugem converti possint. Nam si supermundialis illa sacrorum divinarum celebratio, etiamdum pœnitentes, tametsi quondam ejus compotes, repellit, non nisi sanctissimo quoque admissio; quin etiam proclamat: Ego ad deiformitatis culmen propter suam imperfectionem non assurgentibus invisibilis et incommunicabilis existo (arceat enim purissima vox ista quoque illos qui rebus divinissimis digne communicantibus conjungi non possunt) adeoque magis eorum, qui passionibus exagitantur, turba profana erit, et ab aspectu communioneque sacrorum **193** aliena. Ubi demum divino templo sacrisque, quæ capacitate eorum superant, exclusi sunt, illi qui nullis adhuc sacramentis initiati omninoque rudes existunt, et cum iis apostatæ vitæ sanctioris, et his conformiter illi qui adversariorum terroribus visisque præ ignavia facile moventur, quippe qui per constantem firmamque cum divinis rebus consensionem necdum deiformis istius status habitudinem efficaciamque sint adepti; deinde cum his ii quoque qui contrariæ quidem illi vitæ nuntium miserunt, nondum tamen a visis habitu amoreque divino eoque purissimo purgati sunt, atque secundum hos ii, qui non omnino uniformes, et, ut legis phrasi utar, non omnino immaculati et incontaminati sunt. Tum denique sancti sacrorum administri spectatoresque studiosi, sacratissimam hostiam sacro ritu contuentes, generali laudatione concelebrant beneficium munificumque principium, a quo salutaria nobis exhibita sunt sacramenta, quæ sacrosanctam illam initiatorum consummant deificationem. Hunc autem hymnum alii laudis canticum, alii religionis symbolum appellant, alii denique, mea quidem

Α φθοροποιούς ἡδονάς, καὶ τὴν ἀβέβαιον ἐν τοῖς ἄλλο-
 τρείοις οὐκ οὔσαν, ἀλλὰ δοκοῦσαν εὐπάθειαν ἐπιθυ-
 μούντες καὶ ἐνεργοῦντες. Οἱ πρῶτοι δ' ⁹ οὖν οὔτοι
 καὶ κυριώτερον ἐκείνων ὑπὸ τῆς τοῦ λειτουργοῦ δια-
 κριτικῆς φωνῆς ἀφοριζέσθωσαν· οὐ γὰρ θεμιτὸν αὐ-
 τοῖς ἐτέρου τινὸς ἱεροῦ μετασχεῖν, ἢ τῆς τῶν λογίων
 ἐπιστρεπτικῆς ἐπὶ τὰ κρείττω διδασκαλίας. Εἰ γὰρ
 ἢ τῶν θείων ὑπερκόσμιος ἱερουργία καὶ τοὺς ἐν με-
 τανοίᾳ, καὶ τοὺς ¹⁰ πρὸς αὐτὴν ἤδη γεγονότας, ἀπο-
 κρύπτεται ¹¹, τὸ μὴ παντελῶς ἱερώτατον οὐ προσιε-
 μένη· προσφωνεῖ δὲ καὶ τοῦτο πανάγως, ὅτι Καὶ
 τοῖς κατὰ τι πρὸς τὸ τοῦ θεοειδοῦς ἄκρον ἀτελῶς
 ἐξασθενοῦσιν ἀθέατός εἰμι καὶ ἀκοινώνητος (ἀποσο-
 θεῖ γὰρ ἢ κατὰ πᾶν ἀμιγεστάτη φωνῇ καὶ τοὺς μὴ
 δυναμένους συνδεθῆναι τοῖς τῶν θειοτάτων ἀξίως ¹²
 Β κοινωνοῖς), πολλῶ γε μᾶλλον ἢ τῶν ἐμπαθῶς ἐνε-
 γουμένων πληθὺς ἀνὴρος ἔσται καὶ πάσης ἄλλοτρια
 τῆς τῶν ἱερῶν ἐποψίας καὶ κοινωνίας. Ἐπειδὴ ¹³ τοῦ
 θείου γεγονάσιν ἔξω ναοῦ καὶ τῆς ὑπερχειμένης
 αὐτοῦ ¹⁴ ἱερουργίας οἱ τῶν τελετῶν ἀμύητοι καὶ
 ἀτέλεστοι, καὶ πρὸς αὐτοῖς οἱ τῆς ἱερᾶς ἀποστάται
 ζωῆς, ἐπομένως τε τούτοις οἱ πρὸς τὰ τῶν ἐναντίων
 δαίματά τε ¹⁵ καὶ φάσματα δι' ἀνανδρίαν εὐπαθεῖς,
 ὡς οὐκ ἀφικόμενοι διὰ τῆς πρὸς τὰ θεῖα συντόνου
 καὶ ἀνευδότου συννεύσεως ἐπὶ τὸ τῆς θεοειδοῦς ἔξεως
 ἀκίνητον καὶ δραστήριον· εἶτα πρὸς αὐτοῖς οἱ τῆς
 ἐναντίας μὲν ἀποστάντες ζωῆς, οὕτω δὲ καὶ τῶν φαν-
 τασίων αὐτῆς ἔξει καὶ ἔρωτι θείῳ καὶ ἀμιγεῖ καθα-
 ρθέντες, καὶ μετ' αὐτοῦ οἱ μὴ καθάπαξ ἐνοσιδεῖς, καὶ,
 νομικῶς εἰπεῖν, ἄμωμοι καὶ ἀλώθητοι παντελῶς. Οἱ
 Γ πανῆροι ¹⁶ τῶν πανῆρων ἱερουργοὶ καὶ φιλοθεάμο-
 νες, τὴν ἀγνωστάτην τελετὴν ἀγιοπρεπῶς ἐποπτεύον-
 τες, ὑμνοῦσιν ὑμνολογίᾳ καθολικῇ τὴν ἀγαθουργίαν
 καὶ ἀγαθοδοτίαν ἀρχῆν, ὑψ' ἧς αἱ σωτηριώδεις ἡμῖν
 ἀνεδείχθησαν τελεταί, τὴν ἱερὰν τῶν τελουμένων
 θέωσιν ἱερουργοῦσαι. Τὸν ὕμνον δὲ τοῦτον οἱ μὲν
 ὑμνολογίαν καλοῦσιν ¹⁷, οἱ δὲ τῆς θρησκείας τὸ
 σύμβολον, ἄλλοι δὲ, ὡς οἶμαι, θεϊότερον ἱεραρχικὴν ¹⁸
 εὐχαριστίαν, ὡς περιεκτικὴν τῶν εἰς ἡμᾶς θεό-
 θεν ἀφικόμενων ἱερῶν δώρων ¹⁹· δοκεῖ γὰρ μοι τῶν
 ὑμνουμένων ἀπασῶν θεουργιῶν ἢ πραγματεία περὶ
 ἡμᾶς γεγονέναι, τὴν μὲν οὐσίαν ἡμῶν καὶ ζωὴν
 ἀγαθοειδῶς ὑποστήσασα, καὶ ἀρχετύποις κάλλεσι
 τὸ θεοειδὲς ἡμῶν μορφώσασα, καὶ θειοτέρας ἔξεως
 καὶ ἀναγωγῆς ἐν μετουσίᾳ καταστήσασα, κατιδοῦσα
 Δ δὲ τὴν ἐξ ἀπροσεξίας ἐγγενδόμενὴν ἡμῖν ἐρημίαν τῶν
 θείων δωρεῶν, ἐπισχευαστοῖς ἡμᾶς ἀγαθοῖς εἰς τὸ
 ἀρχαῖον ἀνακαλέσασθαι, καὶ τῇ παντελεῖ τῶν ἡμετέ-
 ρων προσλήψαι τὴν τελειοτάτην τῶν οἰκειῶν μετὰ-
 δοσιν ἀγαθουργῆσαι, καὶ ταύτῃ κοινωνίαν ἡμῖν Θεοῦ
 καὶ τῶν θείων δωρήσασθαι.

VARIAE LECTIONES.

* καὶ ἐνεργοῦμενοι. Πρῶτοι δ' οὖν, D. P. Ch. S. et V. ⁹ γρ. καίτοι. ¹¹ ἀποκρύπτεται τὸν μὴ, sic. Bud. sua manu correxit, et vertit Sar. ¹² ἀξίως, Ch. ¹³ ἐπεὶ δέ, D. Ch. ¹⁴ Bud. correxit αὐτοῖς. ¹⁵ δέσματα τε, M. Se. ¹⁶ τότε οἱ πανῆροι, M. D. Ch. Se. Sar. οἱ δὲ πανῆροι, B. corr. Ὑμνολογία legendum. ¹⁷ ὁμολογίαν, P. D. Sar. et Vieu. minor. ¹⁸ ἀρχικῆν, D. ἱερατικῆν, P. ¹⁹ δωρεῶν, P.

stram ignaviam munerum orbitate divinatorum, propositis muneribus in pristinum statum revocemur, perfectaue rerum nostratum assumptione, suarum nos participes efficiat, eaque ratione Dei nobis divinarumque rerum communionem largiatur

§ VIII.

Οὕτω δὲ τῆς θεαρχικῆς φιλανθρωπίας ἱερῶς ὑμνη-
 θεΐσης, ἐγχεκαλυμμένος μὲν ὁ θεῖος ἄρτος προτίθεται
²⁰ καὶ τὸ τῆς εὐλογίας ποτήριον· ὁ δὲ θεϊότατος
 ἀσπασμὸς ἱερουργεῖται, καὶ τῶν ἁγιογράφων πτυχῶν
 ἡ μυστικὴ καὶ ὑπερκόσμιος ἀνάβρῃσις. Οὐ γὰρ ἔνεστι
 πρὸς τὸ ἐν συνάγεσθαι καὶ τῆς τοῦ ἐνὸς μετέχειν
 εἰρηγαίας ἐνώσεως τοὺς πρὸς ἑαυτοὺς διηρημένους.
 Εἰ γὰρ ὑπὸ τῆς τοῦ ἐνὸς θεωρίας καὶ γνώσεως ἐλ-
 λαμπρόμενοι, πρὸς τὴν ἐνοσιδῆ καὶ θεῖαν συναγωγὴν
 ἐνοποιηθῶμεν ²¹, οὐκ ἂν ἐπὶ τὰς μεριστάς ἀνασχοίμεθα
 καταπίπτειν ἐπιθυμίας, ἐξ ὧν αἱ πρόσυλοι δημιουργοῦνται
 καὶ ἐμπαθεῖς πρὸς τὸ κατὰ φύσιν ὁμοειδέες ²²
 ἀπέχθεται. Ταύτην οὖν, ὡς οἶμαι, τὴν ἐνοσιδῆ καὶ
 ἀδιαίρετον ζῶν ἢ τῆς εἰρήνης ἱερουργία νομοθετεῖ,
 τῷ ὁμοίῳ τὸ ὁμοιον ἐνιδρύουσα, καὶ τῶν μεριστῶν
 ἀποδιαστέλλουσα τὰ θεῖα καὶ ἐνιαῖα θεάματα.

A In hunc autem modum de principali benignitate
 sancte collaudata, coopertus quidem divinus ille
 panis calixque benedictionis proponitur: divinis-
 sima vero salutatio sive osculum, sacrarumque ta-
 bularum mystica et supermundialis recitatio cele-
 bratur. Non enim possunt ad unum colligi, atque
 unius pacificæ unionis participes existere, qui se-
 cum ipsi dissident. Nam si unius contemplatione
 atque cognitione illustrati, ad uniformem quamdam
 ac divinam **194** conjunctionem redigeremur, ne-
 quaquam in divisas cupiditates dilabi nos patere-
 mur, ex quibus istæ materiales plenæque passionum
 adversus æquales existunt inimicitiae. Hanc itaque,
 uti reor, uniformem atque indivisam vitæ rationem
 sacra ista pacis conciliatio sancit, dum simile in
 B simili collocat, et divina singulariaque spectacula
 a dividuis secernit.

§ IX.

Τῶν δὲ ἱερῶν πτυχῶν ἡ μετὰ τὴν εἰρήνην ἀνάβ-
 ρῃσις ἀνακηρύττει τοὺς ὁσίως βεβιωκότας, καὶ πρὸς
 ἐναρέτου ζωῆς τελείωσιν ἀμεταστάτως ἀφικομένους·
 ἡμᾶς μὲν ἐπὶ τὴν δι' ὁμοιότητος αὐτῶν μακαρίστην
 ἔξιν ²³ καὶ θεοσιδῆ λῆξιν προτρέπουσα καὶ χειραγω-
 γοῦσα, τοὺς δὲ ὡς ζῶντας ἀνακηρύττουσα, καὶ ὡς ἡ
 θεολογία φησὶν, οὐ νεκρωθέντας, ἀλλὰ εἰς θεοσιδῆν
 ζῶν ἐκ θανάτου μεταφοιτήσαντας. Σκόπει δὲ, ὅτι
 καὶ μνημοσύνοις ἱεροῖς ἀνατίθενται ²⁴, τῆς θείας μνή-
 μης οὐκ ἀνθρωπικῶς ἐν τῇ τοῦ μνημονικοῦ φαντασίᾳ
 δηλουμένης, ἀλλ' ὡς ἂν τις φαίη θεοπροπῶς, κατὰ
 τὴν ἐν Θεῷ ²⁵ τῶν τετελεσμένων θεοσιδῶν τιμίαν καὶ
 ἀμετάστατον ²⁶ γνῶσιν. Ἐγὼ γὰρ (ἔφη τὰ λόγια) C
 τοὺς ὄντας αὐτοῦ· καὶ, *Τίμιος ἐναρτίον Κυρίου
 ὁ θάνατος τῶν ὁσίων αὐτοῦ, τοῦ θανάτου τῶν ὁσίων
 ἀντὶ τῆς ἐν ὁσιότητι τελειώσεως εἰρημένου. Καὶ τοῦτο
 δὲ ἱερῶς ἐννόησον, ὡς, ἐπιτεθέντων τῷ θεῷ θυσια-
 στηρίῳ τῶν σεβασμίων ²⁷ συμβόλων, δι' ὧν ὁ Χριστὸς
 σημαίνεται καὶ μετέχεται, πάρεστιν ἀδιαστάτως ἡ
 τῶν ἁγίων ἀπογραφὴ, τὸ συνεζευγμένον αὐτῶν ἀδιαί-
 ρέτως ἐμφαίνουσα τῆς πρὸς αὐτὸν ὑπερκόσμου καὶ
 ἱερᾶς ἐνώσεως.*

Sacrarum porro tabularum quæ post pacem ad-
 hibetur recitatio, deprædicat eos qui sancte vixe-
 runt, atque ad probæ vitæ perfectionem constanter
 pervenerunt; nos quidem, eorum imitatione, ad
 beatissimum illum statum quietemque deiformem
 adhortando ac manuducendo, illos vero ceu vi-
 ventes celebrando, quippe ut theologia docet, ne-
 quaquam mortuos, sed ex morte ad vitam divinis-
 simam translatos. Adverte autem, ut et sacris me-
 morialibus inserantur, non quasi humano more
 memoriam divinam, in ea parte memoriæ quæ
 visa recipit, inesse declaret, sed ut quis dixerit pro
 Dei dignitate, secundum eam quæ in Deo est rerum
 perfectarum ac deiformium pretiosam et immuta-
 bilem cognitionem. Novit enim, (ut eloquia testan-
 tur), *qui sunt ejus* ^c; et: *Pretiosa in conspectu
 Domini mors sanctorum ejus* ^d, morte sanctorum
 pro sancta consummatione accepta. Sed et illud
 quoque sancte observa, ut impositis divino altari
 sacris symbolis quibus Christus significatur ac su-
 mitur, protinus adsit sanctorum illa descriptio;
 quæ individuum eorum conjunctionem unionemque
 cum illo supermundialem sacramque insinuat.

§ X.

Τούτων δὲ καθ' ὃν εἴρηται θεσμὸν ἱερουργηθέντων, D
 ἑστῶς ἐπίπροσθεν τῶν ἁγιωτάτων ²⁸ συμβόλων ὕδατι
 τὰς χεῖρας ὁ ἱεράρχης νίπτεται μετὰ τοῦ σεμνοῦ τῶν

His autem eo quo dictum est ritu celebratis, ad-
 stans coram symbolis sanctissimis pontifex aqua
 manus abluit una cum sacerdotum ordine vene-

^c II Tim. II. ^d Psal. cxv, 15.

VARIE LECTIONES.

²⁰ προστίθεται, M. Sc. Sar. ²¹ ἐνοποιηθῆμεν, D. S. ²² ὁμοειδές, Ch. Sc. ²³ μακαρίστην ἔξιν lege.
²⁴ ἱεροῖς ἀνατίθενται, D. Ch. B. ²⁵ ἐνθέως, P. τὴν ἐν τῷ Θεῷ, D. ²⁶ ἀμετάπτωτον, D. Ch. ²⁷ σεβα-
 σμιωτάτων, Ch. ²⁸ ἁγίων συμβόλων, Ch.

rando. Nam qui lotus est (ut eloquia testantur) non opus habet alia quam summitatum seu extremitatum suarum lotione e, per quam utique supremam munditiam fiet, ut divinissimo præditus habitu deformitatis, dum ad sequentia quoque benigne procedit, liber futurus sit et expeditus, quippe prorsus uniformis, et ad unum rursus unitive conversus, immaculatam simul et intemeratam suam faciet conversionem, tanquam qui deformitatis suæ plenitudinem et integritatem servet. Porro sacrum lavacrum, uti diximus, in legali erat hierarchia; modo autem pontificis ac sacerdotum illa manusum ablutio illud ipsum insinuat. Eos enim qui ad purissimum accedunt sacrificium expiatis esse decet **195** extremis etiam animæ phantasiis, et per similitudinem ipsi, quoad potest, appropinquare; clarioribus enim hoc modo Dei apparitionibus illustrabuntur, supermundialibus istis coruscationibus in consimilibus speciei specula limpidius uberiusque jubar suum evibrantibus. Cæterum pontificis illa sacerdotumque ablutio, quæ summis extremisque digitis adhibetur, coram sacrosanctis istis symbolis instituitur, non secus ac coram Christo, qui occultissimas quasque cogitationes intuetur; atque ubi suprema illa expiatio perspicacissimis istis scrutationibus, nec non justissimis integerrimisque judiciis est absoluta, tum jam divinis rebus pontifex conjungitur, sanctisque Dei operibus laudatis, divinissima consecrat mysteria, et in aspectum ducit quæ celebravit.

ἱερέων τάγματος. Ὅτι μὲν οὖν, ὡς τὰ λόγια φησιν, ὁ λελουμένος οὐ δεῖται τινος ἐτέρας εἰ μὴ τῆς τῶν ἄκρων, εἴτουν ἐσχάτων ἑαυτοῦ ²⁹ νίψεως, δι' ἧς ἀκροτάτης ³⁰ καθάρσεως, ἐν πανάγνω τοῦ θεοειδοῦς ἕξει, καὶ πρὸς τὰ δεύτερα προῖων ἀγαθοσιδῶς, ἀσχετος ἔσται καὶ ἀπόλυτος, ὡς καθάπαξ ἐνοειδῆς, καὶ πρὸς τὸ ἐν αὐθις ἐνιαίως ἐπιστρεφόμενος, ἀχραντον ποιήσεται καὶ ἀκηλίδιον τὴν ἐπιστροφὴν, ὡς τοῦ θεοειδοῦς ἀποσιδῶν τὸ πλήρες καὶ ὀλόκληρον. Ὁ μὲν ³¹ ἱερεὺς λουτήρ, ὡς εἰρήκαμεν, ἐν τῇ κατὰ νόμον ³² ἦν ἱεραρχία· νῦν δὲ τοῦ ἱεράρχου καὶ τῶν ἱερέων ἢ τῶν χειρῶν ἀποκάθαρσις αὐτὸν ὑπαινίσσεται. Τοὺς γὰρ ἐπὶ τὴν παναγεστάτην ἰόντας ἱερουργίαν ἀποκεκαθάραται δεῖ καὶ τὰς ἐσχάτας τῆς ψυχῆς φαντασίας, καὶ δι' ὁμοιότητος αὐτῇ κατὰ τὸ δυνατόν προσιέναι· φανότερας ³³ γὰρ οὕτω τὰς θεοφανείας περιουραστήσονται τῶν ὑπερκοσμίων μαρμαρυγῶν εἰς τὴν τῶν ὁμοιοειδῶν ³⁴ ἐσόπτρων ἀγλαίαν ὀλιώτερον καὶ διαυγέστερον ἐφιέντων διεῖναι ³⁵ τὴν οἰκείαν αἴγλην. Ἡ δὲ τοῦ ἱεράρχου καὶ τῶν ἱερέων ἀκρι τῶν ἄκρων εἴτουν ἐσχάτων ἀπόνιψις ἐπίπροσθεν γίγνεται τῶν ἀγιωτάτων συμβόλων, ὡς ἐπὶ Χριστοῦ τοῦ πάσας ἐφορῶντος ἡμῶν τὰς κρυφιοπάτας ἐννοίας, καὶ τῆς ἀκροτάτης καθάρσεως ἐν τοῖς αὐτοῦ ³⁶ πανεπισκόποις ἀκριθασμοῖς, καὶ ταῖς δικαιοτάταις καὶ ἀδεκάτοις κρίσεσιν ³⁷ ὀριζομένης· οὕτω τοῖς θεοῖς ὁ ἱεράρχης ἐνοῦται, καὶ τὰς ἱεράς θεουργίας ὑμνήσας, ἱερουργεῖ τὰ θεϊότατα, καὶ ὑπ' ὄψιν ἄγει τὰ ὑμνημένα.

§ XI.

Quænam porro censeamus divina in nos esse opera, deinceps pro virili exponendum est. Neque enim laudandis omnibus sufficio, imo ne clare quidem cognoscendis aliisque tradendis; quæ autem a præsulibus divino numine afflatis conformiter eloquiis laudantur ac celebrantur, eadem pro modulo nostro, sacri ordinis aspirationi implorata, proferemus. Naturam humanam, ab initio divinis bonis imprudentia sua spoliata, vita passionibus obnoxia et terræ mortis exitus excepit, quippe perniciose ista veri boni desertio, sacræque in paradiso legis prævaricatio eum qui blande, mulcentibus et infestis adversarii fraudibus illectus, vitale jugum excusserat, propensionibus suis, quæ divinis bonis adversantur, dimisit, unde misere æternitatem cum mortalitate commutavit; et qui **D** originem a corruptibili generatione acceperat, ad

Τίνας μὲν εἶναι ³⁸ τὰς εἰς ἡμᾶς θεουργίας φαιμέν, ἕξις ἀφηγητέον ὅση δύναμις· οὐ γὰρ ἀπάσας ὑμνεῖν ἱκανὸς ἐγὼ, μὴ τί γε σαφῶς εἰδέναί καὶ ἐτέρους μυσταγωγεῖν· ὅσα δὲ πρὸς τῶν ἐνθέων ἱεραρχῶν ἀκολούθως τοῖς λόγοις ὑμνεῖται καὶ ἱερουργεῖται, ταῦτα, ὡς ἡμῖν ἐφικτὸν, ἐροῦμεν, τὴν ἱεραρχικὴν ἐπίπνοιαν ἀρωγῶν ³⁹ ἐπικαλεσάμενοι. Τὴν ἀνθρωπιαν φύσιν, ἀρχῆθεν ἀπὸ τῶν θεῶν ἀγαθῶν ἀνοήτως ἐξολισθήσαν, ἢ πολυπαθεστάτῃ ζωῇ διαδέχεται, καὶ τὸ τοῦ φθοροποιοῦ θανάτου πέρας· ἀκολούθως γὰρ ἢ τῆς ὄντως ἀγαθότητος ὀλέθριος ἀποστασία, καὶ τῆς ἱεράς ἐν παραδείσῳ θεομοθεσίας ὑπερβασία, τὸν ἐξοιστρήσαντα τοῦ ζωοποιοῦ ζυγοῦ, ταῖς οἰκείαις βροπαῖς ⁴⁰ καὶ θελκτικαῖς τοῦ ἐναντίου καὶ δυσμενέσιν ἀπάταις, τοῖς ἐναντίοις τῶν θεῶν ἀγαθῶν παραδέδωκεν, ἐνθεν ἐλεεινῶς ἀντὶ μὲν αἰωνίου τὸ θνητὸν ἀντηλλάξατο· τὴν δὲ οἰκείαν ἀρχὴν ἐν φθαρτικαῖς

e Joan. xiii, 10.

VARIE LECTIONES.

²⁹ Aliter in cod. Ch. ³⁰ Bud. scribit. δι' ἧς τὸ ἀκροτάτης. ³¹ ὁ μὲν οὖν, M. Sc. ³² κατὰ τὸν νόμον, D. ³³ φανερωτέρας, Ch. D. γὰρ non est in M. et Sc. ³⁴ ὁμοειδῶν, Ch. D. P. B. ³⁵ ἀφιέντων, S. B. διεῖναι, Ch. S. M. P. ³⁶ ἑαυτοῦ, P. ³⁷ ἀνακρίσεις, P.; Budæus notavit aliam lectionem, κρίσεις. ³⁸ καὶ ἐπ' ὄψιν, Bud.; ὑμνηθέντα· τίνας μὲν οὖν εἶναι, D. ³⁹ ἀγωγόν, M. Sc. ⁴⁰ Hæc verba hoc loco non habent S. P. D. Ch. B. Sar. sed post τῶν θεῶν ἀγαθῶν.

ἐσχηκυῖα γενέσεσιν ἐπὶ τὸ τῆς ἀρχῆς κατάλληλον εἰκό-
τως ἦγε τὸ πέρας· ἀλλὰ καὶ τῆς θείας καὶ ἀναγώγου
ζωῆς ἐθελουσίως ἀποπεσοῦσα, πρὸς τὴν ἐναντίαν
ἐσχατιάν ἠνέχθη, τὴν πολυπαθεστάτην ἀλλοίωσιν.
Πλανωμένη δὲ καὶ τῆς εὐθείας ὁδοῦ τῆς ἐπὶ τὸν ὄντως
ὄντα Θεὸν ἐκτετραμμένη, καὶ ταῖς ὀλεθρίαις καὶ κα-
κεργέσις ὑποταττομένη πληθύσιν, ἐλάνθανεν οὐ
θεοῦ οὐδὲ φίλους, ἀλλὰ δυσμενεῖς θεραπεύουσα· τῶν
δὲ ἀφειδῶς αὐτῇ κατὰ τὸ οἰκεῖον ἀνηλεῆς ἀποκεχρη-
μένων, εἰς ἀνυπαρξίας οἰκτρῶς ἐμπεπτῶκει ⁴¹ καὶ
ἀπωλείας κίνδυνον. Ἡ δὲ τῆς θεαρχικῆς ἀγαθότητος
ἀπειροτάτη φιλανθρωπία καὶ τὴν αὐτουργὸν ἡμῶν
ἀγαθοπρεπῶς οὐκ ἀπηνήνατο πρόνοιαν, ἀλλὰ ἐν ἀλη-
θεῖ μεθέξει τῶν καθ' ἡμᾶς γενομένη πάντων ἀνα-
μαρτήτως, καὶ πρὸς τὸ ταπεινὸν ἡμῶν ἐνοποιηθεῖσα,
μετὰ τῆς τῶν οἰκειῶν ἀσυγχύτου καὶ ἀλωθήτου παν-
τελῶς ἕξεως, τὴν πρὸς αὐτὴν ἡμῖν κοινωνίαν ὡς
ὁμογενεῖσι λοιπὸν ἐδωρήσατο, καὶ τῶν οἰκειῶν ἀνέ-
δειξε μετόχους καλῶν· τῆς μὲν ἀποστατικῆς πληθοῦς,
ὡς ἡ κρυφία παράδοσις ἔχει, τὸ καθ' ἡμῶν καταλύ-
σασα κράτος οὐ κατὰ δύναμιν, ὡς ὑπερισχύουσα,
κατὰ δὲ τὸ μυστικῶς ἡμῖν παραδοθὲν λόγιον, ἐν κρί-
σει καὶ δικαιοσύνῃ. Τὰ καθ' ἡμᾶς δὲ πρὸς τούναντίον
ἅπαν ἀγαθοῦργῶς μετεσκευάσατο ⁴²· τὸ μὲν γὰρ
κατὰ νοῦν ἡμῶν ἀλαμπὲς ἐνέπλησεν ὀλβίου καὶ θειο-
τάτου φωτός, καὶ τοῖς θεοειδέσιν ἐκόσμησε τὸ ἀνείδεον
κάλυξι· τὸ δὲ τῆς ψυχῆς οἰκητήριον ἐν παντελεῖ
σωτηρίᾳ τῆς ὅσον οὐπω καταπεσοῦσης ἡμῶν οὐσίας
ἐναγεστάτων παθῶν καὶ φθοροποιῶν μολυσμῶν ἡλευ-
θέρωσεν, ἀναγωγὴν ἡμῖν ὑπερκόσμιον δεῖξασα ⁴³
καὶ πολιτεῖαν ἐνθεὸν ἐν ταῖς πρὸς αὐτὴν ἡμῶν ἱεραῖς C
κατὰ τὸ δυνατόν ἀφομοιώσεσι.

A interitum origini suæ consentaneum jure merito
properavit, nec non a vita divina, quæ ipsum ad
supera subrigebat, dilapsus, et ad extrema con-
traria jam præceps datus, variis perturbationibus
obnoxiam nactus est immutationem. Cum vero
etiam a recto tramite ad Deum verum tendente de-
flecteret, atque exitiosis maleficisque turmis sub-
ditus teneretur, minime advertit se non diis et
amicis, sed infestis hostibus fuisse obsecutum;
quibus eo crudeliter pro immanitate sua abutenti-
bus, in status internecionisque discrimen venerat.
Verum Dei principalis bonitatis infinita benignitas
benevole per se nostri curam gerere non destitit,
sed nostrorum omnium vere facta particeps, abs-
que peccato †, humilitatique nostræ unita, 196
B salvo proprietatum suarum statu, eoque prorsus
inconfuso et inviolato, cujus etiam nobis, utpote
congenetis, consortium dedit, nosque bonorum suo-
rum participes declaravit, apostaticæ nimirum
turbæ imperio, quod adversum nos habebat, juxta
traditionem arcanam, profligato, non viribus ceu
prævalens, sed, secundum mysticum eloquium, in
judicio et justitia. Nostrum vero statum e diverso
clementer immutavit; nam mentis quidem nostræ
obscuritatem beato divinoque lumine replevit, de-
formitatemque nostram deformibus ornamentis
illustravit; animi autem domicilium cum perfecta
salute essentiæ naturæque nostræ, quæ ferme col-
lapsa erat et conciderat, fœdissimis quibusque pas-
sionibus atque inquinamentis noxiis liberavit,
commonstrata nobis supermundiali anagoge, ac
divinæ vitæ norma, per quam ad sacras ejus simi-
litudines, in quantum fieri potest, evehamur.

§ XII.

Τὸ θεομίμητον δὲ πῶς ἂν ἡμῖν ἐτέρως ἐγγένοιτο,
μὴ τῆς τῶν ἱερωτάτων θεουργιῶν μνήμης ἀνανεου-
μένης ἀεὶ ταῖς ἱεραρχικαῖς ἱερολογίαις ⁴⁴ τε καὶ
ἱερουργίαις; Τοῦτο οὖν ⁴⁵ ποιῶμεν, ὡς τὰ λόγια φη-
σιν, εἰς τὴν αὐτῆς ἀνάμνησιν. Ἐνθεν ὁ θεὸς ἱεράρχης,
ἐπὶ τοῦ θεοῦ θυσιαστηρίου καταστάς, ὕμνει τὰς
εἰρημένους ἱεράς θεουργίας Ἰησοῦ τῆς θειοτάτης ἡμῶν
προνοίας, ἃς ἐπὶ σωτηρίᾳ τοῦ γένους ἡμῶν εὐδοκίᾳ
τοῦ παναγεστάτου Πατρὸς ἐν Πνεύματι ἁγίῳ, κατὰ
τὸ λόγιον, ἐτελείωσεν. Ὑμνήσας δὲ καὶ τὴν σεβα- D
σμίαν αὐτῶν καὶ νοητὴν θεωρίαν ἐν νοεροῖς ⁴⁶ ὀφθαλ-
μοῖς ἐποπτεύσας, ἐπὶ τὴν συμβολικὴν αὐτῶν ἱερουρ-
γίαν ἔρχεται, καὶ τοῦτο θεοπαράδοτως· ὄθεν εὐλαβῶς
τε ἅμα καὶ ἱεραρχικῶς μετὰ τοὺς ἱεροὺς τῶν θεουργιῶν
ὕμνους ὑπὲρ τῆς ὑπὲρ αὐτὸν ἱερουργίας ἀπο-
λογεῖται, πρότερον ἱερῶς πρὸς αὐτὸν ἀναβοῶν, Σὺ
εἶπας· Τοῦτο ποιεῖτε εἰς τὴν ἐμὴν ἀνάμνησιν.

† Hebr. iv, 15. † Luc. xxii, 19.

Enimvero quomodo nobis divina ista imitatio
aliter obveniat, nisi tam præstantium memoria be-
neficiorum Dei sacerdotalibus prædicationibus atque
mysteriis jugiter innovetur? Hoc itaque facimus,
ut eloquia jubent, in ejus commemorationem †.
Quapropter divinus quoque præsul sacris altaribus
assistens sancta divinaque Jesu opera collaudat,
quæ ex divinissima nostri providentia in salutem
generis humani, sanctissimi Patris beneplacito, in
Spiritu sancto, ut eloquia testantur, consummavit.
Porro veneranda spiritalique mysteriorum contem-
platione, quam spiritalibus oculis conspexit, collau-
data, ad eorundem sacrosanctam ex divino insti-
tuto procedit consecrationem; quocirca reverenter
simul, et ut pontificem decet, post sacras illas di-
vinorum operum laudes, de sacrificio dignitatem
suam superante se purgat, ad Christum prius ex-

VARIÆ LECTIONES.

⁴¹ ἐνεπεπτῶκει, Ch. ἐκπεπτῶκει, M. S. B. ⁴² μετασκευάσασα, S. P. D. Ch. Sar. et Vien. ⁴³ ὑποδείξασα
P. B. ⁴⁴ θεολογίαις, P. ⁴⁵ τοῦτο γὰρ, Ch. D. S. B. ⁴⁶ νοητοῖς, S. P. S. v.

clamando : Tu dixisti : *Hoc facite in meam commemorationem* ^h. Postulans deinde hoc sacrificio Dei imitatione dignus effici, nec non secundum Christi similitudinem divina celebrare, omninoque pure distribuere, eosque qui sacrorum futuri sunt participes mysteriorum, iisdem digne sancteque communicare, divinissima illa mysteria celebrat, et jam consecrata, sub symbolis propositis ritu sacro visenda proponit; siquidem operto individuoque pane revelato, et in multa diviso, singularique calice omnibus impertito, unitatem symbolicè multiplicat distribuitque, sacrosanctum in iis **197** sacrificium consummando. Unicum enim illud ac simplex arcanumque Jesu Verbum divinissimum per assumptionem humanitatis nostræ, in compositionem simul et aspectum, sine ulla sui immutatione, pro sua bonitate benignitateque processit, nostrique secum unificam communionem benefice excogitavit, ea quæ in nobis humilia sunt divinissimis suis unicus excellentiis, ut et nos ipsi, tanquam membra corpori, per ejusdem immaculatæ ac divinæ vitæ identitatem congruamus, ne corruptilibus necati passionibus, divinis istis sanissimisque membris incongrui vitæque incapaces existamus; oportet enim nos, si ad communionem ejus aspiramus, divinissimam ejus in carne vitam contempleri, atque sanctam ipsius impeccantiam imitando, ad deiformem et immaculatum statum contendere; hac namque ratione, prout nobis congruit similitudinem suam communicabit.

§ XIII.

Hæc pontifex rebus iis quæ sacrificantur insinuat, dum obiecta munera in apertum producit, ipsorumque unitatem in plura dividit, et per summam rerum distributarum cum suscipientibus unionem, earundem consortes reddit eos qui communicant. Describit enim his sensibiliter dum in aspectu: a ducit Jesum Christum, spiritalem nostram veluti in imagine vitam, ex abdito illo divinitatis per absolutam et inconfusam humanitatis nostræ assumptionem, benigne nostram speciem induentem, atque ad dividualitatem nostram sine sui immutatione ex unitate naturali prodeuntem, perque hanc beneficam clementiam, ad sui honorumque suorum participationem genus humanum invitantem, dummodo divinissimæ ipsius vitæ jungamur, pro virili illam imitando: nam sic vere consortes Dei divinarumque rerum participes reddemur.

§ XIV.

Sumpta denique ac tradita divinissima communiōne, una cum totius Ecclesiæ sacra plenitudine

Luc. xxii, 19.

VARIÆ LECTIONES.

^h τόν P. ⁴⁸ πληθύνει, Ch. S. P. B. ⁴⁹ ἀναλλοιώτως, M. Sc. ⁵⁰ σώματος, S. B. ⁵¹ γενούμεθα. ⁵² καὶ ὑγιέστατα ἱεροῦ. ⁵³ πρὸς αὐτόν, M. P. ⁵⁴ ἱεροῖς, M. Sc. ⁵⁵ κατ' ἄκαιρον, M. Sc. ⁵⁶ τὸ θεῖον, Ch. S. P. B. ⁵⁷ εἰς φύσιν ἡμῶν, M. Sc. ⁵⁸ ἀνθρώπινον, S. P. ⁵⁹ τῇ πρὸς αὐτήν, Ch. D. ⁶⁰ Ἀποτελεσμάτων, M. Sc.

Εἶτα τῆς θεομιμήτου ταύτης ἱερουργίας ἄξιός αἰτήσας γενέσθαι, καὶ τῇ πρὸς αὐτόν ⁴⁷ Χριστὸν ἀφομοιώσει τὰ θεῖα τελέσαι, καὶ διαδοῦναι πανάγως, καὶ τοὺς τῶν ἱερῶν μεθέξοντας ἱεροπροπεῶς μετασχεῖν, ἱερουργεῖ τὰ θεῖατατα, καὶ ὑπ' ὄψιν ἄγει τὰ ὑμνημένα διὰ τῶν ἱερῶς προκειμένων συμβόλων· τὸν γὰρ ἐγκεκαλυμμένον καὶ ἀδιαίρετον ἄρτον ἀνακαλύψας, καὶ εἰς πολλὰ διελὼν, καὶ τὸ ἐνιαῖον τοῦ ποτηρίου πᾶσι καταμερίσας, συμβολικῶς τὴν ἐνότητα πληθύνει ⁴⁸, καὶ διανέμει, παναγεστάτην ἐν τούτοις ἱερουργίαν τελῶν. Τὸ γὰρ ἐν καὶ ἀπλοῦν καὶ κρύφιον Ἰησοῦ τοῦ θεαρχικωτάτου λόγου τῇ καθ' ἡμᾶς ἐνανθρωπήσει πρὸς τὸ σύνθετόν τε καὶ ὄρατόν ἀναλλοιώτως ⁴⁹ ἀγαθότητι: καὶ φιλανθρωπία προελήλυθε, καὶ τὴν πρὸς αὐτὸν ἡμῶν ἐνοποιὸν κοινωνίαν ἀγαθουργῶς διεπραγματεύσατο, τὰ καθ' ἡμᾶς ταπεινὰ τοῖς θειοτάτοις αὐτοῦ κατ' ἄκρον ἐνώσας, εἴπερ καὶ ἡμεῖς ὡς μέλη σώματι ⁵⁰ συναρμολογηθῶμεν αὐτῷ, κατὰ τὸ ταῦτόν τῆς ἀλώδητου καὶ θείας ζωῆς, καὶ μὴ τοῖς φθοροποιῶσι πάθει κατανεκρωθέντες, ἀνάρμοστοι καὶ ἀκόλλητοι καὶ ἀσύζωοι γενώμεθα ⁵¹ πρὸς θεῖα μέλη καὶ ὑγιέστατα ⁵². χρῆ γὰρ ἡμᾶς, εἰ τῆς πρὸς αὐτὸν ἐφιέμεθα κοινωνίας, εἰς τὴν θειοτάτην αὐτοῦ κατὰ σάρκα ζῶν ἀποσκοπεῦσαι, καὶ τῇ πρὸς αὐτήν ⁵³ ἀφομοιώσει τῆς ἱερᾶς ἀναμαρτησίας εἰς τὴν θεοειδῆ καὶ ἀλώδητον ἕξιν ἀναδραμεῖν· οὕτω γὰρ ἐναρμονίως ἡμῖν τὴν πρὸς τὸ ὅμοιον κοινωνίαν δωρήσεται.

Ταῦτα τοῖς ἱερῶς ⁵⁴ δρωμένοις ὁ ἱεράρχης ἐμφανίζει, τὰ μὲν ἐγκεκαλυμμένα δῶρα πρὸς τὸ ἐμφανὲς ἄγων, τὸ δὲ ἐνιαῖον αὐτῶν εἰς πολλὰ διαιρῶν, καὶ τῇ τῶν διανεμομένων πρὸς τὰ ἐν οἷς γίνεταί κατ' ἄκρον ⁵⁵ ἐνώσει, κοινωνοὺς αὐτῶν ἀποτελῶν τοὺς μετέχοντας. Διαγράφει γὰρ ἐν τούτοις αἰσθητῶς, ὑπ' ὄψιν ἄγων Ἰησοῦν τὸν Χριστόν, τὴν νοητὴν ἡμῶν ὡς ἐν εἰκόσι ζωῆν, ἐκ τοῦ κατὰ τὸν Θεῖον ⁵⁶ κρυφίου, τῇ παντελεῖ καὶ ἀσυγχύτῳ καθ' ἡμᾶς ἐνανθρωπήσει φιλανθρώπως ἐξ ἡμῶν ⁵⁷ εἰδοποιούμενον, καὶ πρὸς τὸ μεριστὸν ἡμῶν ἀναλλοιώτως ἐκ τοῦ κατὰ φύσιν ἐνὸς προϊόντα, καὶ διὰ τῆς ἀγαθουργοῦ ταύτης φιλανθρωπίας εἰς μετουσίαν ἑαυτοῦ καὶ τῶν οικείων ἀγαθῶν καλοῦντα τὸ ἀνθρώπειον ⁵⁸ φύλον, εἴπερ ἐνωθῶμεν αὐτοῦ τῇ θειοτάτῃ ζωῇ, πρὸς αὐτήν ⁵⁹ ἡμῶν κατὰ δυνάμειν ἀφομοιώσει, καὶ ταύτη πρὸς ἀλήθειαν κοινωνοὶ Θεοῦ καὶ τῶν θείων ἀποτελεσθησόμεθα ⁶⁰.

Μετασχὼν δὲ καὶ μεταδοὺς τῆς θεαρχικῆς κοινωνίας, εἰς εὐχαριστίαν ἱερὰν καταλήγει μετὰ παντός

τοῦ τῆς Ἐκκλησίας ἱεροῦ πληρώματος. Ἡ μετοχή γὰρ τῆς μεταδόσεως ἡγεῖται, καὶ τῆς μυστικῆς διανεμήσεως ἢ τῶν μυστηρίων μετάληψις· αὕτη γὰρ ἡ καθολικὴ τῶν θείων εὐχοσμία καὶ τάξις, πρῶτον ἐν μετουσίᾳ γενέσθαι καὶ ἀποπληρώσει τὸν ἱερόν καθηγεμόνα, τῶν δι' αὐτοῦ θεόθεν ἐτέροις δωρηθησομένων, οὕτω τε καὶ ἄλλοις μεταδοῦναι. Διὸ καὶ ταῖς ἐν-θέοις διδασκαλίαις οἱ τολμηρῶς ἀποκεχρημένοι πρὸ τῆς κατ' αὐτὰς πολιτείας καὶ ἕξεως ἀνίεροι καὶ ἔκφυτοι⁶¹ πάντῃ τῆς ἱεραῆς εἰσι θεσμοθεσίας. Ὡς γὰρ ἐπὶ τῶν ἡλιακῶν μαρμαρυγῶν αἱ λεπτότεραι καὶ διεϊδέστεραι τῶν οὐσιῶν, πρῶται τῆς εἰσρεούσης αἴγλης ἀποπληροῦνται, τὸ κατὰ πᾶν ἑαυτῶν ὑπερχεόμενον⁶² φῶς εἰς τὰ μετ' αὐτὰς ἡλιοειδῶς μεταχετεύουσιν⁶³. οὕτω καὶ θεοῦ παντὸς⁶⁴ οὐ τολμηρόν ἐτέροις ἡγήσασθαι τὸν μὴ κατὰ πᾶσαν ἕξιν αὐτοῦ γεγονότα θεοειδέστατον, καὶ πρὸς τῆς θείας ἐπιπνοίας⁶⁵ καὶ κρισεως ἀρμοστῆν ἀναδεδειγμένον.

A in sacram desinit gratiarum actionem. Cæterum participatio communicationem, ipsaque perceptio mysteriorum eorumdem distributionem mysticam autecedit; est enim iste generalis rerum ordo ac distinctio divinarum, ut prius ipsemet antistes sacer communicet, ac donis iis, quæ per ipsum cæteris divinitus distribuenda sunt, satiatur, et deinde illa tradat aliis. Hinc qui divinis magistris proterve abutuntur, quod iis neque vivendi ratione, neque statu suo respondeant, tanquam sacrilegi et a **198** sacris extorres omnino reputandi. Quemadmodum enim in coruscationibus solaribus tenuiores limpidioresque substantiæ, dum influenti in ipsas radio primæ repletæ sunt, omne lumen sibi superfusum in subsequentes solis vice transfundunt; pari ratione, nequaquam debet temere ducem sese aliis divini luminis offerre, qui non secundum omnem statum suum deiformis maxime evaserit, divinaque aspiratione atque sententia ad id idoneus sit comprobatus.

§ XV.

Ἐν τούτοις ἡ πᾶσα τῶν ἱερέων⁶⁶ διακόσμησις, ἱεραρχικῶς συναχθεῖσα, καὶ τοῖς θειοτάτοις κοινωνήσασα, μετ' εὐχαριστίας ἱεραῆς καταλήγει, τὰς τῶν θεουργιῶν ἀναλόγως ἐπιγνοῦσα καὶ ὑμνήσασα χάριτας. Ὡστε οἱ τῶν θείων ἀμέτοχοι καὶ ἀγνώστες οὐκ ἂν εἰς εὐχαριστίαν ἀφίκοιντο, καίτοι κατ' οἰκείαν φύσιν ἀξίων οὐσιῶν εὐχαριστεῖσθαι τῶν θειοτάτων δωρεῶν. Ἀλλὰ, ὅπερ ἔφη, οὐδὲ προσθλέψαι ποτὲ⁶⁷ τοῖς θείοις δώροις ἐκ τῆς ἐπὶ τὰ χεῖρα νεύσεως ἐβελήσαντες, C ἀχάριστοι πρὸς τὰς ἀπείρους τῶν θεουργιῶν διαμεμνήκασιν χάριτας. Γεύσασθε⁶⁸, φησὶ τὰ λόγια, καὶ ἴδετε· τῇ γὰρ ἱεραῇ τῶν θείων μύσει τὰς μεγαλοδώρους αὐτῶν οἱ μούμενοι χάριτας ἐπιγνώσκονται, καὶ θεϊότατον αὐτῶν ὕψος καὶ μέγεθος ἐν μεθέξει παντέρως ἐποπτεύοντες, τὰς ὑπερουρανίας εὐχαρίστως ὑμνήσουσι τῆς θεαρχίας⁶⁹ ἀγαθουργίας.

In his omnis ordo sacerdotum hierarchice congregatus, diviniis mysteriis perceptis, cum gratiarum actione desinit, agnitis pro captu suo laudatisque divinarum operum beneficiis. Qui enim rerum divinarum expertes sunt et ignari, nequaquam ad gratias agendas convertuntur, quamvis ex natura sua dona illa diviniis sint omni gratiarum actione dignissima. Cæterum cum, uti dixi, divinis istis muneribus, propter suam ad deteriora propensionem, attendere non velint, infinitis divinarum beneficiorum gratiis ingrati permanent. *Gustate*, inquit eloquia, *et videte* : quoniam qui sacrosancta divinarum rerum disciplina inicianur, permagnificas ipsarum gratias agnoscent, atque diviniis earum celsitudinem ac magnitudinem in communionem sancte considerantes, supercælestia supremæ Deitatis beneficia grati colaudabunt.

ADNOTATIONES CORDERII.

Parte I hujus capituli nota, sacramentum eucharistiæ vocari τελετῶν τελετήν, id est sacramentum sacramentorum, quod idem est ac præstantissimum sacramentum : sicut verbi gratia locus sacratissimus dici solet *Sancta sanctorum*, et canticum præstantissimum *Canticum canticorum*. Merito autem sic appellatur, tum quia ipsummet Christum Dominum, omnium sacramentorum institutorem ac sanctificatorem, continet, a quo cætera sacramenta omnem sanctificandi vim habent, et virtute cujus operantur quidquid operantur; tum etiam quod, ut idem Dionysius ait, nullum fere sacramentum ordinis hierarchici, seu episcopalis officii, sine hoc sacramento perficiatur.

Unde cum D. Thoma in parte III, quæst. 65, art. 5, dicendum, simpliciter loquendo, sacramentum eucharistiæ potissimum esse inter alia sacramenta. Quod quidem tripliciter apparet. Primo quidem, ex eo quod in eo continetur; nam in sacramento eucharistiæ continetur ipse Christus substantialiter, in aliis autem sacramentis continetur quædam virtus instrumentalis a Christo participata. Semper autem id

Psal. xxxiii, 9.

VARIÆ LECTIONES.

⁶¹ ἔκφυτοι, S. P. D. Ch. Sc. Sar. et Vien. ⁶² ὑπερχεόμενον, M. Sc. ⁶³ ἐποχετεύουσιν, S. P. D. Ch. B. Sar. ⁶⁴ θεοῦ φωτός, P. ⁶⁵ θείας ἀρμονίας, Ch. ⁶⁶ ἱεραῶν, M. P. Ch. D. ⁶⁷ τότε, S. B. ⁶⁸ γεύσασθε δέ, M. D. Ch. Sc. ⁶⁹ θεουργίας, M. Sc.

quod est per essentiam, potius est eo quod est per participationem. Secundo hoc apparet ex ordine sacramentorum ad invicem; nam omnia alia sacramenta ordinari videntur ad hoc sacramentum sicut ad finem; manifestum est enim, quod sacramentum ordinis ordinetur ad eucharistiæ consecrationem, sacramentum vero baptismi ordinatur ad eucharistiæ receptionem, in quo etiam perficitur aliquis per confirmationem, ut non vereatur se subtrahere a tali sacramento. Per pœnitentiam etiam et extremam unctionem præparatur homo ad digne sumendum corpus Christi. Matrimonium etiam saltem sua significatione attingit hoc sacramentum, in quantum significat conjunctionem Christi et Ecclesiæ *, ejus unitas per sacramentum eucharistiæ figuratur. Tertio hoc apparet ex ritu sacramentorum: **199** nam fere omnia sacramenta, uti Dionysius ait, in eucharistia consummantur. Hinc recens ordinati communicant, et etiam baptizati, si sint adulti. Aliorum autem sacramentorum ad invicem comparatio potest esse multiplex; nam in via necessitatis baptismus est potissimum sacramentorum; in via autem perfectionis sacramentum ordinis, medio autem modo se habet sacramentum confirmationis; sacramentum vero pœnitentiæ et extremæ unctionis sunt inferioris gradus a prædictis sacramentis, quia scilicet ad vitam Christianam non per se, sed per accidens ordinantur, scilicet in remedium supervenientis defectus; inter quæ tamen extrema unctio comparatur ad pœnitentiam, sicut confirmatio ad baptismum, ita scilicet, ut pœnitentia sit majoris necessitatis, sed extrema unctio majoris perfectionis.

Parte undecima agit de ritu hujus sacramenti, sive de sacro missæ sacrificio, in quo venerabile sacramentum consecratur atque conficitur. Ubi nota primo, assignari quinque potissimum partes hujus sacrificii: prima est catechumenorum usque ad oblationem panis et vini; secunda est ipsamet oblatio panis et vini; tertia est consecratio, qua panis et vinum vi verborum Christi in ejus corpus et sanguinem convertuntur; quarta est oblatio corporis et sanguinis Christi, quinta est ipsius sacræ hostiæ consumptio, sive communio. Non facit autem mentionem fractionis hostiæ supra calicem, nec utriusque commistionis. Quænam autem ex his partibus seu actionibus spectent ad essentiam sacrificii, diversimode sentiunt doctores in D. Thomæ p. iii, quæst. 83. Communior et verior videtur quæ tenet, sacrificium potissimum consistere in consecratione. Primo, quia sacrificium nostrum offertur in persona Christi; atqui nulla est actio in tota Liturgia, quæ magis fiat in persona Christi, quam consecratio, ergo in ea potissimum consistit. Secundo, quia sacrificium nostrum debet repræsentare sacrificium crucis, quæ repræsentatio fit per consecrationem dum corpus et sanguis, quantum est ex vi verborum, seorsum ponuntur tanquam corpus et sanguis victimæ occisæ. Quod quomodo fiat, vide docte ac clare explicatum a Lessio lib. xii *De perfectionibus divinis*, cap. 13. Qui autem plura hac de re desiderat, legat Gabrielem Vasquez in iii p., disputatione 222.

Nota secundo, consecrationem non fieri precibus quibusdam, ut quidam Græci volunt, sed solis verbis Domini sicut definitum est in Florentino concilio, et Tridentino, sess. 13, c. 5. Primo, quia Christus nec dixit nec dici jussit illas preces, quibus ipsi putant confici sacramentum; nam neque Scriptura eas habet, neque traditione constat esse necessario dicendas. Nam in liturgia Latina, quam communis opinio tenet fuisse sancti Petri et Clementis, non habentur illæ preces, nisi ante verba Domini, non autem post; et in liturgia Æthiopum non reperiuntur. Adde, alias fore falsa illa verba Christi: *Hoc est corpus meum*, si ante per preces illas præcedentes facta esset consecratio. Secundo, quia cum hoc sacramentum sit sublimissimum, non decebat illud fieri nisi verbis Dei. Adde, quod si consecratio fieret precibus istis, effectus ejus esset incertus, cum preces istæ non semper exaudiantur. Quod si extrema unctio fiat verbis deprecatoriis, exstat tamen promissio qua promittitur, hanc deprecationem exauditum iri saltem quoad effectum principalem, Jacobi v, nulla autem talis exstat promissio de precibus istis eucharisticis, in quibus ipsi ponunt consecrationem. Tertio, quia sacerdos consecrat in persona Christi, non autem in persona ministri; ergo in consecratione non debet uti verbis deprecatoriis, hoc enim tantum est ministrorum, sed auctoritativis, scilicet tanquam Christus, cujus personam sustinet. Hinc fit, ut cum in omnibus aliis sacramentis sacerdos loquatur tanquam minister Christi, sive per modum exercentis actum, ut in baptismo, confirmatione et pœnitentia; sive per modum imperantis, ut in ordine; sive per modum deprecantis, ut in extrema unctione; in hoc tamen sacramento non loquatur tanquam minister Christi, sed quasi ipsemet esset Christus; seu, ut Chrysostomus ait, Christus per os ejus invisibiliter loquitur, quod etiam dicit Tridentinum sess. 21, c. 2.

Confirmatur hoc etiam ex hoc loco Dionysii, quia ubi, dimissis catechumenis, et panis calicisque oblatione facta, dixit pontificem sacram peragere precationem, et post pacis osculum, et digitorum ablu-tionem, et hymnologiam, tum demum ait ipsum divinissima consecrare mysteria, manifeste post sacras preces consecrationem collocans, tanquam a precibus istis distinctam.

Ad rationem porro Græcorum, respondendum, illis precibus peti, non ut Spiritus sanctus simpliciter panem efficiat corpus Christi, sed ut sacerdoti cæterisque communicantibus efficiat corpus Christi; id est petit iis qui communicant dari gratiam digne communicandi, ut consequi possint effectum sacramenti. Qui enim manducat indigne, illi non est corpus Christi, sed venenum, nam judicium sibi manducat †. In hunc sensum ipsi Græci responderunt in concilio Florentino sessione ultima.

De cæremoniis missæ vide Guilielmum Durandum lib. iv *Rationalis divinarum officiorum*, qui illas prolixè explicat.

Parte iii hujus capituli, quæ contemplationem continet, § 1, dicit, sacram **200** communionem esse *pacificam participationem*, etc., quia nimirum pacis symbolum est, et Christus, qui in ea sumitur, est princeps et Deus pacis^{ac} dilectionisⁿ, ejus, juxta Psalmistam, *Factus est in pace locus ejus* °; unde, inquit Dionysius, *jure meritissimo exortem facit eum, qui neque sancte neque animo concordie sacram secum cœnam frequenarar.*

Hinc confirmatur catholica sententia quæ docet, graviter peccare illum qui communicat cum conscientia peccati mortalis, quoniam cibus est vivorum, non mortuorum; quia hoc sacramentum non est institutum in remissionem peccatorum, sed ad alimentum spirituale; ali autem tantum potest, qui vivit spiritaliter. Adde, quod qui cum conscientia peccati mortalis accedit, quantum ex se est, falsam reddit hujus sacramenti significationem; significat enim, eum qui sumit esse de corpore Christi mystico, quæ est societas sanctorum fide ac charitate Christo adhærens. Hinc quoque infra § 6 et 7, docet, catechumenos et energumenos cum peccatoribus ab hac sacra communione tanquam indignos arceri.

In Græcis enim liturgiis clamabat diaconus: *Τὰ ἅγια τοῖς ἁγίοις*, id est *sancta sanctis*, iisque verbis prolatis, catechumeni, energumeni, et notorii peccatores pellebantur, uti etiam testatur sanctus Chrysostomus, homil. 61, ad populum Antiochenum, et Justinus *Apolog.* 1. Imo nec videre permittebantur

† Ephes. v, 29. † I Cor. xi, 29. † Isa. ix, 6. † II Cor. xiii, 11. ° Psal. lxxv, 3.

catechumeni sacram eucharistiam ante susceptum baptismi sacramentum, ut aperte tradit S. August. tract. xi in Joan., exponens illa Christi verba: *Jesus autem non se credebat illis*. Hinc dicitur *Missæ catechumenorum* illa celebrationis sive sacrificii pars, quæ est ab Introitu usque ad Offertorium, quando catechumeni emittentur. Hinc concilium Carthaginense iv ait: « Nullum prohibeat episcopus usque ad missam catechumenorum, nec hæreticum, nec Judæum, ecclesiam ingredi, et audire verbum Dei; » siquidem Evangelium et lectiones recitabantur presentibus catechumenis. Unde S. Augustinus, sermone 257, *De tempore*, « Ecce, inquit, post sermonem sit missa catechumenorum. Post offertorium autem, et tempore consecrationis aut communionis catechumenis illicitum erat interesse divinis.

Nota hic differentiam inter hoc sacramentum et baptismum; quia ad baptismum, etsi non liceat accedere cum affectu peccati mortalis, licet tamen ad ipsum accedere cum conscientia peccati mortalis. Ideo enim acceditur ad baptismum, ut peccata mortifera omnia, etiam ea quorum nobis conscii sumus, deleantur. Unde baptismus per se delet peccatum mortale, quia ad hoc est institutus, et in hunc finem suscipitur. Secus est de eucharistia, quæ non ad hoc instituta est, neque ideo recipitur, sed ut gratiam jam inventam augeat. Is enim qui accedit ad sacram synaxim, debet esse in gratia, vel probabiliter existimare se esse in gratia.

Hinc ulterius breviter collige effectus venerabilis eucharistiæ. Quorum primus est, ex institutione sua per se gratiam augere; secundus per accidens conferre, nempe si aliquem inveniat sine affectu peccati mortalis, qui sufficientem in se examinando adhiuerit diligentiam, sit tamen in aliquo peccato occulto; vel si quis conscius peccati, cum desit copia confessarii, et instet necessitas communicandi vel celebrandi, probabiliter æstimat se contritum, cum tantum sit attritus; tali enim ex opere operato quoque conferet gratiam justificationis. Tertius effectus est, præservare a lapsu peccatorum, partim augendo habitum charitatis, unde nos reddit robustiores et propensiores ad divina; partim protegendo ab insidiis, et minuendo fomitem peccati; partim præveniendū nos inspirationibus sanctis, quibus contra tentationes præsumimur; horum enim omnium auxiliorum eucharistia est causa quæ necessaria sunt ad vitam spiritalem conservandam. Quartus effectus est, delectatio spiritualis; excitat enim ad lætitiā spiritus. Quintus, gloriosa resurrectio corporum. Corpus enim Christi gloriosum; quod in ea sumitur, nostro corpori junctum, relinquit in eo quasi quoddam semen gloriosæ resurrectionis. Sextus denique effectus est, quod prosit etiam aliis per modum impetrationis et satisfactionis.

Nota tamen, hos omnes effectus simul et per totam vitam non sufficienter præstare unicam Eucharistiæ assumptionem; quare sæpius iteranda est, uti hic infra § 12, Dionysius ait, dicens, hanc divinam similitudinem, ad quam per sacram communionem efformamur in nobis minime perseverare, nisi sacris istis mysteriis jugiter innovetur. Idem quoque dicendum de eucharistia quatenus est sacrificium, quod idcirco quotidie in Ecclesia offertur in commemorationem sacrificii crucis, cujus efficacia nobis ex divina institutione applicari debet per sacramenta et per sacrificium eucharistiæ. Etsi enim Christus unica sui oblatione, quantum est ex parte sua, et in præparatione divina consummavit genus humanum, quia apud Deum promeruit hominibus remissionem peccatorum, justitiam et glorificationem; tamen quotidianum eucharistiæ sacrificium non est supervacaneum, sed necessarium; quia per illud applicatur nobis portio aliqua virtutis sacrificii crucis cujus oblatio ita Deo grata fuit et accepta, ut paratus sit omnibus hominibus propter eam dare peccatorum **201** remissionem, justitiam et vitam æternam, quibus ejus virtus per media a Christo instituta applicaretur. Atque hoc modo dicitur per oblationem crucis facta esse remissio omnium peccatorum totius mundi, scilicet in præparatione divini favoris; quia sufficiens pretium a Christo oblatum est, ob quod Deus paratus est omnia mundi peccata remittere, si illud hominibus debite applicetur. Et sic non requiritur nova oblatio, qua novum pretium acquiratur, necessaria tamen est oblatio jugis sacrificii, qua pretium crucis Christi nobis applicetur.

Nota item ex § xii et xiii, sacrificium eucharistiæ esse sacrificium *laudis et honoris*; quia est excellentissimus cultus Dei. Nulla enim re Deum magis honorare possumus, quam digna oblatione hujus sacrificii, tum quia est omnium donorum Dei præstantissimum, tum quia per hoc protestamur ipsum esse primum fontem salutis nostræ, et auctorem honorum omnium supernaturalium; tum vel maxime, quia hæc actio est actio Christi tanquam sacerdotis principalis. Est etiam *eucharisticum*, quia per illud Deo gratias agimus pro omnibus beneficiis ab initio mundi collatis, et præcipue redemptione per Christi mortem, et omnibus salutis nostræ præsidiiis, quæ nobis ex ejus morte provenerunt. Est insuper *propitiatorium* seu expiatorium peccatorum, et *impetratorium* beneficiorum Dei, ut pulchre ostendit Lessius lib. xii *De perf. divinis*, c. 14. Plura, qui volet, consulat scholasticos in part. iii, quest. 85.

PARAPHRASIS PACHYMERÆ (24).

Εὔγε, ὅτι ταύτης ἐπεμνήσθημεν τῆς τελετῆς, δηλαδὴ ἅ Age, quoniam hujus sacramenti, scilicet syn-

τῆς συνάξεως, (ταύτην δὲ καὶ κοινωνίαν λέγει διὰ τὸ axeos, mentionem fecimus (hanc vero etiam com-

τότε κοινωνεῖν τοὺς ἀξίους πάντας τῶν μυστηρίων,) munionem vocat, eo quod dignis omnibus mysteria

ἦν οὐ θεμιτὸν παραδραμεῖν, καὶ πρὸ ταύτης ἐτέραν communicet), quam præterire, aut præ illa aliud

τῶν τελετῶν ὑμῆσαι, (ταύτην γὰρ ἔλεγε καὶ ὁ κλει- sacramentum celebrare, nefas (nam eam ineluctus

νὸς Ἱερὸθεὸς τελετὴν τελετῶν,) καὶ χρῆ πρὸ τῶν δι- Hierotheus sacramentum sacramentorum appella-

λων αὐτὴν ἱερογραφικῶς, τοῦτ' ἔστι κατὰ τὴν ἱερὰν vit), oportet præ cæteris ipsa hieroglyphice, id

διαγραφὴν τῶν ἐμφανῶς τελουμένων ἐκθέμενον, ἐπειτα est, sacra quadam descriptione, eorum quæ in ea

ἀναχθῆναι πρὸς τὴν καθ' ἕκαστον θεωρίαν. Καὶ πρῶ- peraguntur expressa, ad quamlibet deinde ejus

τον τοῦτο ζητοῦμεν, ἵνα τί τὸ κοινὸν καὶ ταῖς ἄλλαις contemplationem adduci. Et primum illud quæri-

mus, quam ob causam id quod aliis quoque sacramentis commune est, huic approprietur, voceturque proprie communio et synaxis, cum quodlibet sacramentum, sive baptisma sive ordinem dixeris, etiam illud utique habeat, ut et congreget, et ad communionem unionemque inducat: in omni namque sacramento hæc initiatis conferuntur, v. g. in baptismo, cum hoc quoque sacramentum divisam hominis vitam, id est sæcularem, et in multa distractam, ad uniformem colligit deificationem, ac secundum hoc etiam synaxis dici possit: et rursum, in istiusmodi collectione divisorum sæculariumque motuum ad unum, scilicet Deum, communionem elargitur, atque adeo communio non immerito dici possit. Cur itaque, præsens sacramentum istiusmodi nomina proprie sibi vindicat? Dicimus, istorum sacramentorum perfectionem ex huius numeribus existere: nam non licet aliquod sacramentum hierarchicum perficere, nisi videlicet divinissima eucharistia cum uno, id est **202** Deo conjunctionem operetur; hoc enim est præcipuum quod in singulis celebratur. Si itaque unumquodque sacramentum, hisce mysteriis frustratum, sit imperfectum, et nec proprie sacramentum dicatur, neque cum uno illo communicet copuletive, merito etiam huic soli proprium hoc nomen synaxeos attribuitur. Synaxis porro minime intelligenda populi congregatio, prout aliqui nunc temporis vocem illam accipiunt, sed cum Deo conjunctio communioque. Idem quoque quis inveniat in divini baptismatis sacramento: nam licet alia quoque sacramenta illuminent, huic tamen proprie nomen hoc illustrationis impositum est, quod omnium divinarum illustrationum principium existat. Nam nisi quis divino baptismate fuerit initiatus, ejusdemque illustratione dignus sit habitus, non potest alterius cujuscumque illustrationis particeps existere. His dictis, consideremus ipsam huius sacramenti consecrationem, quomodo videlicet mysterium synaxeos celebretur; deinde vero contemplationem eius indagemus.

H. *Mysterium synaxeos.*

Hierarcha precem sacram (illum inquam introitum) ad altare celebrans, et ab ejusdem sufflitione initium faciens, universum templi ambitum circum: exinde rursum ad divinum altare rediens, una cum aliis infit psalmorum melos: postea vero per lectores (hos liturgos vocat) divinarum Scripturarum, ut Prophetiarum, apostoli et Evangelii divini lectio recitatur: qua finita, catechumeni arcentur, et ante hos energumeni, qui nimirum a demonibus infestantur, et pœnitentes; manent autem qui digni sunt. Porro e liturgis, subdiaconibus inquam, alii quidem fores custodiunt, alii vero aliud quidpiam agunt; qui autem primarii sunt, scilicet diaconi, una cum sacerdotibus divino altari panem sacrum, et calicem benedictionis imponunt, et deinde communis hymnologia profertur; habebant enim etiam tum aliquod documentum ac fidei

* ἴσως τῶν.

Α τελεταῖς αὐτῆ ἰδιοποιήσατο, καὶ καλεῖται ἰδίως κοινωνία καὶ συναξίς, ἐκάστης τελετῆς, καὶ τὴν τοῦ βαπτίσματος εἰποις, καὶ τὴν τῶν ἱερατικῶν τελειώσεων, ἐχούσης τοῦτο δὴ τὸ συνάγειν καὶ εἰς κοινωνίαν ἄγειν καὶ ἔνωσιν· ἅπανα γὰρ τελετὴ ταῦτα δωρεῖται τοῖς τελουμένοις, ὡς φέρε εἰπεῖν ἐπὶ τοῦ βαπτίσματος· καὶ γὰρ ἡ τοιαύτη τελετὴ τὴν μεριστὴν ζωὴν τοῦ ἀνθρώπου, δηλονότι τὴν κοσμικὴν, καὶ εἰς πολλὰ πληθυνομένην, εἰς ἐνοσιδὴ συνάγειν θέωσιν, καὶ κατὰ τοῦτο συναξίς ἂν λέγοιτο· καὶ πάλιν ἐν τῇ τοιαύτῃ συμπύξῃ τῶν διαιρετῶν καὶ κοσμικῶν κινήσεων τὴν πρὸς τὸ ἓν, τὸν Θεὸν δηλαδὴ, κοινωνίαν δωρεῖται, ἰδοὺ καὶ κοινωνία οὐκ ἀπεικότως λέγοιτο ἂν. Ἴνα τί γοῦν ἡ προκειμένη τελετὴ τῶν τοιοῦτων ὀνομάτων ἰδίως μετέειλε; Καὶ φαμέν, ὅτι ἡ τῶν τελετῶν ἐκείνων τελειώσις ἐκ τῶν ταύτης δωρεῶν ἐστὶ· καὶ γὰρ οὐκ ἐστὶ τινὰ τελεσθῆναι ἱεραρχικὴν τελετὴν, μὴ τῆς θειοτάτης Εὐχαριστίας, τῆς τῶν μυστηρίων δηλαδὴ, ἱεουργούσης τὴν ἐπὶ τὸ ἓν, τὸν Θεὸν δηλαδὴ, συναγωγὴν τοῦτο γὰρ ἐστὶ τὸ κεφαλαιωδέστερον ἐπὶ τοῖς καθ' ἕκαστα τελουμένοις. Εἰ τοίνυν ἐκάστη τῶν τελετῶν ἀπολειπομένη τὴν * μυστηρίων, ἀτελής ἐστὶ, καὶ οὐκ ἔχει κυρίως οὔτε τὸ τελετὴ λέγεσθαι, οὔτε μὴν τὴν πρὸς τὸ ἓν κοινωνίαν καὶ συναξίς, εἰκότως ταύτη καὶ μόνῃ ἐπιτίθεται ἡ κυρία ἐπωνυμία τῆς συναξέως. Συναξίς δὲ νοητέον οὐ τὴν τοῦ λαοῦ, καθὼς τὴν λέξιν τινὲς σήμερον ἐκλαμβάνονται, ἀλλὰ τὴν πρὸς Θεὸν συναγωγὴν καὶ κοινωνίαν. Οὕτως εὖροι τις ἂν καὶ ἐπὶ τῆς τελετῆς τοῦ Θεοῦ βαπτίσματος· καὶ γὰρ καὶ αἱ ἄλλαι φωτίζουσι τελεταί, ἀλλ' ὁμοῦς ταύτῃ ἰδίως ἐπέτιθέτῃ τὸ ὄνομα τοῦ φωτισματος, διὰ τὸ εἶναι ταύτην πασῶν τῶν θείων φωταγωγῶν ἀρχὴν. Εἰ γὰρ μὴ τελεσθεῖη τις τῷ Θεῷ βαπτίσματι, καὶ τοῦ ἐντεῦθεν φωτισμοῦ καταξιοθεῖη, οὐδύναται ἄλλου τινὸς φωτισμοῦ μετοχὴν δεξασθαι. Ταῦτα εἰπόντες, κατίδωμεν μὲν τέως τὴν τῆς τοιαύτης τελετῆς ἱεουργίαν, δηλονότι ὅπως τελεῖται τὸ μυστήριον τῆς συναξέως, μετέπειτα δὲ τὰ τῆς θεωρίας ἐρευνήσωμεν.

II. *Μυστήριον συναξέως.*

Ὁ μὲν ἱεράρχης, εὐχὴν ἱεράν ἐντὸς τοῦ θυσιαστηρίου ποιησάμενος, (αὐτὸν δὴ οἶμαι τὸν εὐλογητόν,) καὶ ἐξ αὐτοῦ τοῦ θυμιᾶν ἀρξάμενος, περιέρχεται πᾶσαν τὴν περιοχὴν τοῦ ναοῦ· εἶτα, ἀναλύσας πάλιν ἐπὶ τὸ θεῖον θυσιαστήριον, ἀπάρχεται μετὰ τῶν ἄλλων τῆς ψαλμοδίας· ἐξῆς δὲ διὰ τῶν ἀναγνωστῶν (τούτους γὰρ λέγει λειτουργοὺς) τῶν θείων Γραφῶν, τῶν προφητειῶν, τοῦ Ἀποστόλου, τοῦ Θεοῦ Εὐαγγελίου, ἡ ἀνάγνωσις γίνεται· μετὰ ταῦτα ἐκβάλλονται οἱ κατηχούμενοι, πρὸ τούτων οἱ ἐνεργούμενοι, δηλονότι οἱ δαιμονῶντες, καὶ οἱ ἐν μετανοίᾳ ὄντες, μένουσι δὲ οἱ ἄξιοι. Ἀπὸ δὲ τῶν λειτουργῶν, φημί τῶν ὑποδιακόνων, οἱ μὲν τὰς πύλας φυλάττουσιν, οἱ δὲ ἄλλο τι διαπράττονται· οἱ δὲ ἐκκριτοί, δηλονότι οἱ διάκονοι, σὺν τοῖς ἱερεῦσιν ἐπὶ τοῦ Θεοῦ θυσιαστηρίου τὸν ἄρτον προτιθέασιν, καὶ τὸ τῆς εὐλογίας ποτήριον, καὶ ἔπειτα προσμολογεῖται ἡ κοινὴ ὑμνολογία. Εἶχον γὰρ καὶ τότε

μάθημά τι καὶ συμμάθημα πίστεως. Πρὸς οὓς ὁ ἱεράρχης, εὐχὴν ποιησάμενος, τὴν εἰρήνην διαγγέλλει, δηλονότι τῶν *Εἰρήνην πᾶσι* καὶ εὐθὺς ἀσπασαμένων, ἀναγινώσκονται τὰ δίπτυχα. Καὶ νιφαιμένων, ὁ ἱεράρχης, μέσον ἱστάμενος, ἔχει περισταμένους κάκεινους τοὺς τῶν λειτουργῶν ἐκκρίτους, καὶ ὑμνήσας, ἱερουργεῖ τὰ θεϊότατα, καὶ ὑπ' ὄψιν ἄγει τὰ ὑμνημένα, σαφηνίζων, ὡς Χριστοῦ εἶσι τὰ τοιαῦτα σύμβολα· ὅτι μετὰ τὸ δεῖπνον λαβὼν ἄρτον, καὶ τὰ ἔξῃς· καὶ ὅτι *Τοῦτο ποιεῖτε εἰς τὴν ἐμὴν ἀνάμνησιν*. Ὑποδείκνυσι δὲ, ἦγον ἀνοφοὶ τότε, ἀποκαλυπτομένων τῶν παναγίων δώρων μετὰ τὰς εὐχὰς, μενόντων δὲ κεκαλυμμένων ἕως καιροῦ μεταλήψεως. Μετὰ ταῦτα αὐτὸς τε μεταλαμβάνει, καὶ τοῖς ἄλλοις προτρέπεται. Μετασχῶν δὲ καὶ μεταδοὺς, εἰς εὐχαριστίαν καταλήγει. Καὶ πολλοὶ μὲν εἰς μόνα τὰ θεῖα παρακύπτουσι σύμβολα, ἅτε μὴ δυνάμενοι ὑψηλότερόν τι ἐννοῆσαι· αὐτὸς δὲ ὁ ἱεράρχης πρὸς ἐκεῖνα τὰ πρωτότυπα αὐτὸ τὸ τοῦ Κυρίου τίμιον σῶμα καὶ αἷμα, ἀνάγεται, πιστεύων, ὅτι καὶ τὰ προκειμένα εἰς ἐκεῖνα μετεβλήθησαν τῷ ἁγίῳ καὶ πανουργῷ Πνεύματι.

III. Θεωρία.

§ I. Ἐπὶ τὴν θεωρίαν ἤδη μεταβαίνων τῶν κατὰ σύναξιν τελουμένων, ὅπερ ἐπὶ τοῦ μυστηρίου τοῦ φωτισματος πεποίηκε, καὶ τοὺς ἀτελειώτους ἐπιψυχάζουσι διὰ τῆς αἰσθητῆς τῶν συμβόλων ποικιλίας· οὕτω καὶ ἐνταῦθα ποιεῖ εἰς ψυχαγωγίαν τῶν ἐπιτελειουμένων καὶ οὐ τῶν τελείων ἐναρμόνιον, δηλονότι προσήκουσαν τῇ δυνάμει τῆς αὐτῶν ἕξεως. Ποικιλίαν δὲ καὶ σύνθεσιν διὰ συμβόλων λέγει. Ἐπεὶ γὰρ ἡ θεωρία ἀπλῆ καὶ ἐνιαία, εἰκότως τὰ σύμβολα ποικιλία καὶ σύνθεσις· οἱ γὰρ τοῖς συμβόλοις προσέχοντες οὐκ ἔχουσι τὴν ἐνιαίαν καὶ ἀπλῆν γνῶσιν· ἀλλ' ἄλλως ἄλλος ἀνάγει, ἄλλως ἄλλος τὰ τῆς ἀλληγορίας λέγει, ὡς βούλεται. Εἰσι δ' οἵτινες, καὶ τοῖς συμβόλοις ἐναπολειφθέντες, καθ' αὐτὰς ἐκδέχονται τὰ ὑπὲρ αὐτοῦ, καὶ ψευδῶς ὑπονοοῦσι· καθ' ὅ δὲ ψεῦδος καὶ μερίζονται καὶ ποικίλλονται. Ἐνταῦθα γοῦν φησιν ὁ Πατήρ· Ὡς οὐδ' αὐτὴ ἡ ποικιλία διὰ συμβόλων σύνθεσις ἀνόητος ὑπάρχει τοῖς τελουμένοις, καὶ μέχρι τῶν αἰσθητῶν φαινομένη μόνον· αἱ γὰρ ἀναγνώσεις τῶν λογίων, ὅπου καὶ ἀναγωγὴν οὐκ εἶχον, διδασκαλίαν ἐναρέτου ζωῆς ὑφηγοῦνται· καὶ ἀποκάθαρσιν τῆς καρδίας. Ἡ δὲ κοινὴ καὶ ἀπὸ τοῦ αὐτοῦ ἄρτου καὶ ποτηρίου μετάδοσις ὁμοτροπίαν νομοθετεῖ· τὸ γὰρ ὁμοδίαιτον καὶ ὁμότροπον καὶ ἐπι εἰς μὴμην ἄγει τοῦ Κυριακοῦ δεῖπνου, ὃ καὶ *ἀρχισύμβολον* λέγει, οἷον εἰς ἀρχικοινωνικόν. Σύμβολον γὰρ ὁ ἔρανος, καὶ ὁ ἐντεῦθεν κοινὸς οἰκονομούμενος δεῖπνον λέγεται· ἐξ οὗ καὶ σύμβολον τὸ διδόμενον, καὶ ἀσύμβολος ὁ ἀσυντελής· καθ' ὅ καὶ αὐτὸς ὁ τῶν συμβόλων δημιουργὸς (ἢ δηλαδὴ τῆς κοινωνίας, ἢ τῶν συμβαλλομένων εἰς τὸ κοινόν· εἶτι γὰρ ἂν εἴη τὸ συμβαλλόμενον, Θεοῦ ἐστι δημιουργημα) ἀποκληροῖ καὶ ἀποδιαστέλλει δικαιοτάτα τὸν οὐχ ὁσίως συνδειπνήσαντα Ἰούδαν. Καὶ αὐτῷ γὰρ τοῦ μυστικοῦ ἄρτου καὶ τοῦ ποτηρίου μεταδοὺς, τὰ μυστήρια μόνις τοῖς μαθηταῖς, μετὰ τὸ ἐξελεθεῖν ἐκεῖνον ἐκ τοῦ δεῖπνου, παρ-

A institutionem. Ad hæc pontifex, sacram peragens precationem, pacem apprecatur, dicendo scilicet: *Pax omnibus*; dumque illico se salutant, sacræ tabulæ recitantur. Et postquam loti sunt, hierarcha stans in medio selectos illos diaconos sibi habet assistentes, hymnoque dicto divinissima **203** consecrat sacramenta, et sub aspectum ducit ea quæ celebrata sunt, declarans ea Christi esse symbola, quoniam post cœnam *accepto pane P*, et quæ sequuntur. Item: *Hoc facite in meam commemorationem* &c. Ostendit autem, id est, tunc detecta sancta dona post preces attollit seu elevat, de cætero tecta manent usque ad tempus sumptionis. Exinde communicat ipse, aliosque invitat. Accepta denique dataque communionem, in gratiarum B actionem desinit. Cumque plerique divina tantum symbola contueantur, eo quod sublimius quid considerare nequeant; ipse tamen hierarcha ad ipsamet prototypa, sacrum videlicet corpus ac sanguinem Domini, adducitur, credens, res propositas in illa sancto ac omnifico Spiritu mutata esse.

III. Contemplatio.

§ I. Ad contemplationem modo transiens eorum quæ in synaxi celebrantur, uti in baptismatis sacramento rudiores adhuc animas per sensilem signorum varietatem instituit, sic et hic, ad commodam eorum qui adhuc perficiuntur et necdum perfecti sunt instructionem, similiter facit, id est virtuti habitus ipsorum convenientem. Variam autem vocat et compositam, propter symbola. Cum enim contemplatio simplex sit et unimoda, merito symbolis varietas sunt et compositio: qui enim symbolis intendunt, non habent unitam et simplicem cognitionem, sed alius aliter adducit, atque alius aliter allegorias tradit, prout vult. Quinimo sunt nonnulli, qui symbolis inherentes, secundum illa accipiunt ea quæ supra ipsa sunt, et falsum opinantur; secundum quam falsitatem etiam dividuntur et multiplicantur. Hic itaque Pater ait: Ne diversa illa symbolorum compositio insipida existat iis qui initiantur, si rerum sensillum tantum esse videatur: Scripturarum enim lectiones ut etiam anagogen non haberent, probæ tamen vitæ disciplinam et pravitatis innuunt expiationem. Communis autem unius ejusdemque panis ac calicis participatio morum conformitatem præcipit: nam etiam Dominicæ cœnæ convivium ac conformitatem in memoriam reducit, quam et *archisymbolam* vocat, quasi primitus communicatam. Symbolum enim convivium dicitur, et cœna, quodque illic in commune confertur, unde etiam symbolum est id quod datur, et asymbolus **204** est imperfectus seu inutilis; juxta quod etiam ipsemet symbolorum auctor (sive communionis scilicet, sive eorum quæ in commune conferuntur; quidquid enim in commune confertur, Dei creatura est) jure meritissimo exsortem facit et excludit Judam, qui non sancte

cœnam frequentabat. Cum enim ipsi mysticum panem calicemque tradidisset, mysteria solis discipulis tradidit, postquam Judas, quod iis indignus esset, a cœna surrexisset. Utquid itaque Judam exsortem facit divinorum mysteriorum, cum tamen una cœnarit? Ut ostenderet, non salis esse corporaliter tantum adesse ac concœnare (neque enim hoc perinde est ad communionem), sed secundum mentem adesse oportet. Quoniam illa, quæ secundum habitum quasi ex scientia fit accessio, vera est, id est ut quis animo sic constitutus sit, ut per fidem ex affectu accedat, quod veram facit communionem : quod utique Judæ deerat, tamen si corpore præsens erat, atque una cœnabat.

§ II. Cæterum hæc, ut dixi, propter eos qui ad huc imperfecti sunt, et hinc ad sublimitatem contemplationis ascendere non valent, sensibilis dicta sint, ad convenientem ipsorum animis erudiendis institutionem. Nos autem iis quæ præ foribus sunt relictis, ad ipsammet contemplationem ingrediamur, ab effectis ad causas, id est, ab iis quæ visibiliter geruntur ad invisibilia mysticaque, quæ causæ sunt et exemplaria eorum quæ sub sensum cadunt. Porro effectus dicuntur, ea quæ aliunde causam habent ut quoquo modo sint. Vel causas dicit eas, quæ quodammodo ad ultimum bonum spectant, et quarum gratia ac intuitu hos effectus idque propter ipsas perficimus. Sed o divinissimum ac sacrosanctum sacramentum! ipsum enim tantquam animatum alloquitur, idque merito, cum etiam theologus ille magnus Gregorius dicat : Sed o pascha magnum ac sanctum! nostrum enim pascha, ut, et hoc sanctum sacramentum, ipsemet Dominus noster Jesus Christus est, ad quem hic coque lumine mentem impieat.

§ III. Primum itaque, quandoquidem ingressi sumus, simulacrum detegendum est. Simulacra autem vocat imagines rerum mysticarum sicut etiam in libro *De divinis nominibus* id planius accepimus. Primum porro horum synaxeos sacramentum appellavit, cujus sensum, sive id quod per contemplationem significatur, postulat **205** explanari. Cum igitur episcopus sit typus Dei, videamus quomodo incipiat incensum adolere ab altari usque ad extremitates templi, iterumque ad divinum altare revertatur. Itaque Dei bonitas a semetipsa ad omnia quæ providentia reguntur procedit; sed propter hæc, secundum essentiam suam, nunquam a propria statione recedit, cujus utique essentialis arcanum significat altare illud inaccessum, ad quod episcopus revertitur. Ad hunc itaque modum sese habet synaxeos sacramentum, quoniam hic duplex est ratio anagoges. Estque hæc prima. Quod, licet divinum synaxeos sacramentum et unicam, et simplex, et compactum habeat principium, multiplicetur tamen pro symbolorum varietate; atque uniformiter iterum ex his ad propriam colligatur unitatem, unificetque illos qui ad se sancte accedunt. Secunda vero ratio est, quod divinus pontifex, tametsi symbolis utatur, et ab unica scientia,

ἔδωκεν, ὡς ἀναξίου τούτων ἔντος τοῦ Ἰουδα. Διὰ τί τοίνυν τὸν Ἰουδαν ἀποκληροῖ τῶν θείων μυστηρίων, καίτοι γε συνδειπνήσαντα; Πάντως διδάσκων, ὡς οὐκ αὐταρκες τὸ σωματικῶς μόνον συμπαρεῖναι καὶ συνδειπνεῖν, (οὐδὲ γὰρ ἐστὶ τοῦτο πρὸς τὴν κοινωνίαν ὁμοιον,) ἀλλὰ τὸ κατὰ διάνοιαν συνεῖναι· ἡ γὰρ καθ' ἕξιν οἶνει κατ' ἐπίγνωσιν ἀληθῆς προσέλευσις, τούτῃ τὸ ἐνδιαθέτως, οὕτως ἔχειν, καὶ κατὰ τὴν διάνοιαν διὰ πίστεως εἰσιέναι, τῇ ἀληθινῇ κοινωνίᾳ ἐμποιεῖ· ὅπερ οὐκ ἦν τότε τῷ Ἰουδα καὶ συμπαρόντι σωματικῶς καὶ συνδειπνοῦντι.

§ II. Ἄλλὰ ταῦτα μὲν οὖν, ὡς ἔφη, ἐβρέθησαν αἰσθητικωτέρως διὰ τοὺς ἐτι ἀτελειώτους, καὶ μὴ δυναμένους εἰς τὸ ὕψος ἀπεντεῦθεν τῆς θεωρίας ἀνάγεσθαι εἰς ψυχαγωγίαν αὐτῶν καὶ προσήκουσαν αὐτοῖς μάθησιν. Ἡμεῖς δὲ, τὰ προπύλαια καταλιπόντες, ἐντὸς τῆς θεωρίας εἰσέλθωμεν ἀπὸ τῶν αἰτιατῶν εἰς τὰ αἷτια, τούτέστιν ἀπὸ τῶν ὁρατῶς τελουμένων ἐπὶ τὰ ἀόρατα καὶ μυστικά, ἅπερ τῶν ἐν αἰσθήσει αἰτία εἰσι καὶ ἀρχέτυπα. Αἰτιατὰ δὲ λέγονται τὰ ἐτέρωθεν τὴν αἰτίαν τοῦ ὅπως οὖν εἶναι ἔχοντα. Ἡ αἷτια λέγει τὰ ὡσανεὶ τελικά, καὶ ὧν ἕνεκα, πρὸς ἃ ἀφορῶντες, ταῦτα δὴ τὰ αἰτιατὰ, καὶ τὰ ἕνεκα ἐκείνων, τελοῦμεν. Ἄλλ' ὦ θειοτάτη καὶ ἱερὰ τελετή! ὡς ἐμφύχῳ γὰρ αὐτῇ διαλέγεται· καὶ εἰκότως, καθὰ καὶ ὁ θεολόγος μέγας Γρηγόριος· Ἄλλ', ὦ πάσχα τὸ μέγα καὶ ἱερόν! Τὸ ἡμέτερον γὰρ πάσχα, καὶ ἡ τοιαύτη ἱερὰ τελετή, αὐτός ἐστιν ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστός. πρὸς δὲ ποιεῖται τὸν λόγον ὁ ἅγιος, ἵνα ἀποκαλύψῃ τὰ ἀμφιέσματα, καὶ ἀποπληρώσῃ τοῦ ἐνιαίου φωτός. sanctus sermonem habet, ut revelet involucra, uni-

§ III. Δεῖ δὴ οὖν, ἐπειδὴ ἐντὸς ἐγεγόμεθα, τὸ πρῶτον τῶν ἀγαλμάτων ἀπογομῶσα. Ἀγάλματα δὲ φησι τὰς εἰκόνας τῶν μυστικῶν, καθὼς καὶ ἐν τῷ *Περὶ θείων ὀνομάτων* πλατύτερον διελάβομεν. Πρῶτον δὲ τούτων τὸ τῆς συνάξεως μυστήριον ἀπεκάλεσεν, οὗτινος τὸ νοητὸν, ἔχουν τὸ κατὰ θεωρίαν δηλούμενον, ἀπογομῶν ἐπαγγέλλεται. Ἐπειδὴ τοίνυν τύπος ἐστὶ τοῦ Θεοῦ ὁ ἐπίσκοπος, ἴδωμεν πῶς ἀρχεται θυμιᾶν ἀπὸ τοῦ θυσιαστηρίου ἕως τῶν ἐσχάτων, καὶ πάλιν ἐπαναστρέφει εἰς τὸ Θεοῦ θυσιαστήριον. Ἡ τοίνυν ἀγαθότης τοῦ Θεοῦ ἀφ' ἑαυτῆς ἐπὶ πάντα τὰ προνοούμενα πρόεισι. ἀλλ' οὐκ ἔξω, διὰ τούτων, τῆς κατ' οὐσίαν στάσεως γίνεται, ἧς δὲ οὐσίας τὸ κρύφιον δηλοῖ, τὸ αὐτὸν θυσιαστήριον, εἰς ὃ ἐπαναστρέφει ὁ ἐπίσκοπος. Τοῦτον οὖν τὸν τρόπον ἔχει καὶ ἡ τῆς συνάξεως τελετή· διττός γὰρ τῆς ἐνταῦθα ἀναγωγῆς ὁ τρόπος. Καὶ ἐστὶν οὗτος πρῶτος, ὅτι κἂν ἡ θεία τῆς συνάξεως τελετή καὶ ἐνιαίαν καὶ ἀπλήν καὶ συνεπιτυγμένην ἔχῃ ἀρχὴν, πληθύνεται εἰς τὴν ἱερὰν ποικίλιαν τῶν συμβόλων, καὶ ἐνοσιδῶς αὐτῆς ἐκ τούτων εἰς τὴν οἰκείαν μονάδα συνάγεται, καὶ ἐνοποιεῖ τοὺς ἐπ' αὐτὴν ἱερῶς ἀναγομένους. Δεύτερος δὲ τρόπος· ὅτι ὁ θεὸς ἱεράρχης, εἰ χροῖται τοῖς συμβόλοις, καὶ ἀπὸ τῆς ἐνιαίας ἐπιστήμης πληθύνεται διὰ τὴν τῶν ὑποθετήκων πρόνοιαν, ἀλλ' οὖν ὡς ἀπόλυτος πάντη

τοῦ τῶν συμβόλων πλήθους καὶ μὴ ἐπικοινωνῶν τοῖς A
χειροσιν, εἰς τὴν οἰκειάν ἀρχὴν ἐπάνεισι, καὶ τὴν εἰς
τὸ ἐν νοερᾶν εἴσοδον ποιησάμενος, ὁρᾷ νοητῶς τοὺς
τῶν τελουμένων ἐνοεῖδεῖς λόγους, πέρας τῆς εἰς τὰ
δεύτερα προόδου, τὴν εἰς τὰ πρῶτα ἐπιστροφὴν ποιού-
μενος

§ IV. Ἐνταῦθα λέγει, τί δηλοῖ ἡ σύμφωνος ψαλ-
μοῦδία. "Ορα δὲ τὸ συνουσιωμένη, ὅτι καὶ τὸ σχεδὸν
προσέθηκεν· οὐ γὰρ ἀλλήλοις ἤνωνται ταῦτα κατ'
οὐσίαν, ἀλλὰ τῷ πρὸς ἓνα σκοπὸν τὰ πάντα συντε-
λεῖν, τουτέστιν εἰς τὴν τῶν ἀνθρώπων σωτηρίαν, ἔφη
τὸ συνουσιωμένη, ὅθεν εὐθὺς ἐπήγαγε τὸ σχεδὸν, κο-
λάζων τὴν ἀπὸ τῆς λέξεως ἐναντίωσιν. Κατωτέρω δὲ
μῖαν ἔμπνευσίν φησι, τουτέστι μῖαν σύμπνοιαν, ὅ
δηλοῖ τὸν ἓνα πάντων σκοπὸν. Πῶς τοίνυν ἐμελλε
διαχωρίζεσθαι ἡ ἱερὰ ψαλμοῦδία τῶν μυστηρίων, καὶ
μὴ παρευθὺς συναρτᾶσθαι, ἐπεὶ πρὸς ἓνα σκοπὸν
ἀφορῶσι πάντα, καὶ ἐν τι τῶν εἰς σωτηρίαν ἀγόν-
των ὑφηγοῦνται; "Ορα δὲ τῶν τῆς Παλαιᾶς βιβλίων
ὡς ἐν συντόμῳ ἐπίμνησιν. Ἡ γοῦν τῆς ὑπὸ γένεσιν
ὑπάρξεως δέλτος ἡ Γένεσις ἐστίν· ἡ τῆς νομικῆς
ἱεραρχίας, τὸ Λευιτικὸν ἐστὶ καὶ τὸ Δευτερονόμιον·
ἡ τῆς κληροδοσίας, τὸ τῶν Ἀριθμῶν βιβλίον· ἡ τῶν
Βασιλέων, ἡ τῶν Κριτῶν ἐστὶ βίβλος. Παλαιούς δὲ
ἄνδρας λέγει τὸν Μωϋσῆν, τὸν Ἰησοῦν, τὸν Ἠλίαν,
καὶ τοὺς καθεστῆς· θεῖα δὲ ἄσματα τὸν Ψαλτῆρᾶ φησι·
καὶ εἰκόνας, τὸ Ἄσμα τῶν ἁσμάτων, καθὼς ὁ Χριστὸς
νυμφὸς, καὶ νύμφη ἡ Ἐκκλησία εἰκονίζεται· προ-
ναβῆσεις τῶν ἐσομένων, τὰς προφητείας. Ἐντεῦθεν
τὰ τῆς Νέας εἰσάγει, τοῦ Ἰησοῦ τὰς ἀνθρωπικὰς
θεουργίας, ἃς Θεὸς ὢν, διεπράττετο ἀναστρεφόμενος
μετὰ σώματος· τὰς τῶν μαθητῶν Πράξεις καὶ διδα-
σκαλίας, ὅσα γὰρ ἐποίησαν, καὶ ὅσα ἐδίδαξαν, φησί.
Τὴν μυστικὴν δὲ ἐποψίαν οἶμαι λέγειν τὴν Ἀποκά-
λυψιν τοῦ θεοῦ Ἰωάννου καὶ εὐαγγελιστοῦ· ὑπερ-
κόσμιον δὲ θεολογίαν, τὸ κατ' αὐτὸν εὐαγγέλιον.

§ V. "Α δὴ ταῦτα πάντα ἡ ἱερολογία ταῖς ἀγίαις
τελεταῖς συνεβρίζωσεν· οὐδὲν γὰρ τελεῖται σιωπη-
λῶς πάντῃ, εἰ μὴ δι' ὕμνων θεῶν καὶ ψαλμῶν. Ὁ
γοῦν τῶν ψαλμῶν ἐστὶ σκοπὸς τὸ ὑμῆσαι Θεόν τε,
καὶ τοὺς τῷ Θεῷ γνησίους ἀνδρας, ὑπαγορευτικὴν D
τῶν τοιούτων καὶ περιεκτικὴν ἐχόντων δύναμιν, ἥτις,
φησὶν, ἀναγκαίως ἐν πᾶσι τοῖς ἱεραρχικῶς τελουμέ-
νοις παραλαμβάνεται, ἔμμονον τὴν τῶν ψαλλομένων
μνήμην ἐμποιοῦσα τοῖς ψάλλουσι, καὶ τὰς ψυχικὰς
ἡμῶν ἕξεις ἐναρμονίως διατιθεῖσα πρὸς τὰ μικρὸν
ὑστερον τελεσθησόμενα μυστήρια. Λάβε δὲ καὶ τὸ
τῆς ψαλμοῦδίας σύμφωνον, εἰς διδασκαλίαν τῆς
πρὸς Θεὸν καὶ πρὸς ἀλλήλους καὶ πρὸς ἑαυτὴν ὁμο-
φροσύνης. Ὅταν γοῦν ταῦτα γένηται, καὶ ἡ ὑμνολο-
γία καλῶς διαθήσῃ τὰς ἡμετέρας ψυχὰς, καὶ εἰς ὁμο-
φροσύνην συνάξῃ, ὡς ἂν διὰ μιᾶς καὶ ὁμολόγου χο-
ρείας τὴν ἀνεκλάλητον ἡμῶν νοερὰν ψαλμοῦδιαν (ἣν
καὶ συντεταγμένην καὶ συνεσκιασμένην λέγει· τὸ μὲν,
ὡς νοερὰν καὶ ἐνιαίαν, τὸ δὲ, ὡς ἀφανῆ καὶ κατὰ

propter subditorum providentiam, multiplicetur,
nihilominus, seu absolutus omnino a symbolorum
multitudine, neque rebus sequioribus communi-
cans, ad proprium principium revertatur, et ad
unum spiritalem faciens introitum, cernat spirita-
liter uniformes sacramentorum rationes, dum sul
ad inferiora progressus finem, diviniorem ad prima
facit reversionem.

§ IV. Dicit hic etiam, quid consona psalmodia
significet. Observa vero illud συνουσιωμένη (con-
substantiata), cui etiam *fere* addit: neque enim
hæc inter se per substantiam conjuncta sunt, sed
eo quod ad unum omnia scopum pertineant, id est,
ad hominum salutem, dixit illud συνουσιωμένη,
seu *consubstantiata*, unde statim subjunxit *fere*,
dictionis repugnantiam corrigendo. Paulo autem
infra ait unam inspirationem, id est, unam conspi-
rationem, quod declarat unum finem esse omnium.
Quomodo itaque sacra psalmodia propter mysteria
dissideret, et non statim conveniret, quandoqui-
dem omnia spectent ad unum scopum, unumque
quid rerum ad salutem conducentium explanent?
Observa autem librorum omnium Antiqui Testa-
menti quasi compendio commemorationem. Textus
itaque qui conditam describit substantiam, est
Genesis; qui legalem hierarchiam, est Leviticus et
Deuteronomium; qui hæreditatum distributiones,
est liber Numerorum; est et Regum Judicumque
liber. Priscos autem viros vocat Moysen, Josue,
Eliam, et qui sequuntur; divina vero Cantica ap-
pellat **206** Psaltem; et imagines, Canticum canti-
corum, ubi Christus sponsus et Ecclesia sponsa
figuratur; futurorum prædictiones vocat prophetias.
Deinde introducit ea quæ sunt Novi Testamenti, ut
humanas Jesu actiones, quas Deus existens, cum in
corpore versaretur, exercuit; discipulorum Actus
atque doctrinas: recenset enim quæ gesserunt atque
docuerunt. Mysticam vero visionem existimo vocare
Apocalypsin divi Joannis evangelistæ: porro supra-
mundialem theologiam, ejusdem Evangelium.

§ V. Hæc utique omnia sacræ paginæ cum san-
ctis sacramentis conjunxerunt: nihil enim omnino
tacite celebratur, neque aliter quam per divinos
hymnos et psalmos. Itaque psalmodiarum scopus est
laudare Deum, virosque Deo gratos ad ejusdem
laudes excitandi, et in iis conveniendi vim habent,
quæ, inquit, necessario adhibetur omnibus iis quæ
hierarchice geruntur, eo quod psallentibus constan-
tem eorum quæ psalluntur memoriam ingeneret,
et animales nostras affectiones congrue disponat
ad mysteria, quæ paulo post sunt celebranda.
Quinetiam psalmodiæ concentum accipe, ad eam
quæ cum Deo et ad invicem, et cum semetipso est
concordiam edocendam. Hæc ubi peracta sunt, et
hymnologia recte nostras animas composuit, et vel-
uti unica concordique chorea concordavit ineffabi-
lem illam nostram spiritalem psalmodiam (quam
et concisam et obumbratam dicit: illud quidem,
tanquam spiritalem unicamque, hoc vero, tan-

quam obscuram et secundum animam) pluribus imaginibus explicavit (alia est enim figura psalmodiæ, et alia lectionis): quare etiam per lectiones istiusmodi hymnologia dilatatur. Rursus in hisce lectionibus qui ad sensum attendit, videbit quomodo rite omnia et ut oportet ordinata sint, idque secundum inspirationem et instinctum divini vivificique Spiritus. Leguntur enim primum eâ quæ sunt Veteris Testamenti, deinde quæ sunt Novi similiter: quoniam illud quidem de Christo disse-ruit, hoc vero ipsum exhibuit; atque illud quidem figuras descripsit, hoc vero manifeste veritatem demonstravit; atque illud item theologia vocari Dei, quoniam ipsummet Deum in corpore exhibuit.

§ VI. Qui quidem sacrarum harum lectionum tubarumque spiritalium penitus **207** exsortes sunt, ne ipsas quidem imagines contuentur: nam oculos semel ad lumen salutis occluserunt, Deoque ipsos vocanti obstrepunt: Vias tuas scire nolo. Tubas autem accipit, vel propter spiritale bellum fidelium quod habent cum adversario, vel propter illam populi in Sina congregationem secundum ordinem dignitatis; nam ultimi illorum voces ac tubas audiebant. Porro tres ordines hos, catechumenorum, et a spiritibus obsessorum, pœnitentiumque, sacra quidem sanctio permittit audire lectiones, verum arcet a sequentibus mysteriis. Quin et ordo status eorum secundum justitiam definitus est; atque ultimus quidem ordo attributus est catechumenis, utpote nullo adhuc sacramento initiatis, et secundum Deum necdum perfecte natis. Quemadmodum enim in rebus corporeis accidit, ut imperfectos fetus et abortus nemo dixerit in lucem esse editos, eo quod imperfecti materno utero exciderint (nam phisicus medicusque dicent, lucem in iis nihil operari, cum a natura habeat, ut operetur in iis quæ lucis sunt capacia); eodem modo in spiritalibus se res habet: catechumeni enim adhuc Eloquiis informantur, neque dum perfectam formam acceperunt, sed perfecti erunt, quando divino baptisate fuerint regenerati; tunc autem iis, tanquam lucis excipiendæ capacibus, divinorum mysteriorum lumina collucebunt; nunc vero arcentur, hierarchia sacrarumque ordine sic providente, ne quibuslibet propaletur, etiam catechumenis, qui tempore opportuno, ubi per baptismata renascuntur, vitam spiritaliæ divinaque lumina recipiunt. Quare catechumenorum ordo est postremus.

VII. Qui vero a spiritibus immundis agitantur, ordinis sunt secundi et anterioris, id est superioris. Siquidem hic ordo secundus est a catechumenis, sed superior, quoniam hi initiati sunt et minime exsortes sacramenti, ut illi, tametsi et illis quoque, qui corporeis illecebris aut passionibus perturbationibusque irretiti sunt, divina communio subtrahitur; eumque ordinem recte se habere a contrario confirmat. Nam si verum est, inquit, divinum pro-

ψυχὴν) διὰ πλείονων ἐξαπλώσῃ εἰκόνων, (ἄλλη γὰρ εἰκὼν τῆς ψαλμωδίας, καὶ ἄλλη τῆς ἀναγνώσεως) εὐρύνεται πάντως ἡ τοιαύτη ὑμνολογία καὶ διὰ τῶν ἀναγνώσεων. Πάλιν ἐν ταύταις ταῖς ἀναγνώσεσιν ὁ κατὰ νοῦν βλέπων, ὄψεται πῶς τὰ πάντα καλῶς καὶ ὡς δεῖ ἐτάχθησαν, καὶ κατὰ ἐμπνευσιν καὶ κίνησιν τοῦ θεοῦ καὶ ζωαρχικοῦ Πνεύματος. Ἀναγινώσκονται γὰρ τὰ τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης πρότερον, εἴθ' οὕτως τῆς Νέας· ὅτι ἡ μὲν εἶπε τὰ περὶ Χριστοῦ, ἡ δὲ ἐτέλεσε· καὶ ἡ μὲν εἰκόνας ἔγραψεν, ἡ δὲ τρανώς ὑπέδειξε τὴν ἀλήθειαν· καὶ ἡ μὲν θεολογία καλοῖτο ἄν, ἡ δὲ Νέα θεουργία, ὅτι θεὸν ὑπέδειξε μετὰ σώματος. possit seu sermo de Deo, hoc vero θεουργία seu orhis

§ VI. Τούτων τῶν ἱερῶν ἀναγνώσεων οἱ μὲν τελείως ἔξω πού τῶν πνευματικῶν σαλπίγγων ἰστάμενοι, οὐδὲ τὰς εἰκόνας ὀρῶσιν· ἀπέμυσαν γὰρ ἅπαξ πρὸς τὸ φῶς τῆς σωτηρίας, καὶ ἀπολέγουσι καὶ ἀντιφθέγονται πρὸς τὸν καλοῦντα θεόν· Τὰς ὁδοὺς σου εἰδέναι οὐ βούλομαι. Σάλπιγγας δὲ παραλαμβάνει ἡ διὰ τὸν πνευματικὸν τῶν πιστῶν πόλεμον, ὃν ἔχουσι πρὸς τὸν ἀντικείμενον, ἡ διὰ τὴν ἐπὶ τοῦ Σινᾶ συναγωγὴν τοῦ λαοῦ καὶ τὴν ἐκεῖσε κατ' ἀξίαν τάξιν· οἱ γὰρ ἔσχατοι ἐκείνων τῶν φωνῶν καὶ τῶν σαλπίγγων κατήκουον. Ταύτας δὲ τὰς τρεῖς τάξεις, τῶν κατηχομένων, τῶν ὑπὸ πνευμάτων ἐνεργουμένων, καὶ τῶν ἐν μετανόια ὄντων, ἐφίησι μὲν ὁ ἱερὸς θεοσῆς ἐπακούειν τῆς ἀναγνώσεως, ἀπείργει δὲ τῶν ἐξῆς μυστηρίων. Πλὴν καὶ ἡ τάξις τῆς στάσεως τούτων κατὰ δικαιοσύνην ἐτάχθη· καὶ ἐσχάτη μὲν τάξις τοῖς κατηχομένοις ἀπονενέμηται, ὡς ἀμύητοις ἔτι, καὶ μὴ τελείαν τὴν κατὰ θεὸν ἀπόττειν ἔχουσιν· ὡς γὰρ ἐπὶ τῶν σωματικῶν ἔχει, ὅτι τὰ ἠλιθόμηνα καὶ ἐκτρώματα οὐκ ἂν τις πρὸς τὸ φῶς ἀναχθῆναι εἴποι, διότι τῆς μητρικῆς γαστρὸς ἀτέλεστα ἐκπεπτώκασι (φαίη γὰρ ὁ φυσικῶς καὶ ἱατρικῶς ἔχων, ὡς οὐκ ἂν εἰς αὐτὰ τὸ φῶς ἐνεργήσειε, φύσιν ἔχον εἰς ἐκεῖνα ἐνεργεῖν, ἃ δὴ καὶ φωτὸς δεκτικὰ εἰσιν) οὕτω καὶ ἐπὶ τῶν πνευματικῶν ἔχει· ἔτι γὰρ οἱ κατηχομένοι οὐκ ὑπὸ τῶν Λογίων μορφοῦνται, καὶ οὐ τελείαν ἀπέλαθον μόρφωσιν, τελεσφορηθῆσονται δὲ, ὅταν θείῳ ἀναγεννηθῶσι βαπτίσματι· τότε καὶ ὡς δεκτικοὺς αὐτοῖς τοῦ φωτὸς οὔσιν, ἐπιλάμποι ἂν τὰ τῶν θείων μυστηρίων φῶτα· νῦν δὲ ἀποδιαστέλλονται, προνοουμένης τῆς ἱεραρχίας καὶ τῆς εὐκοσμίας τῶν ἱερῶν, ἵνα μὴ καὶ τοῖς τυχοῦσι κατάδηλα ᾖ, καὶ αὐτῶν δὴ τῶν κατηχομένων, τῆς κατὰ πνεῦμα ζωῆς, κατὰ καιρὸν τὸν προσήκοντα μελλόντων ἐν τῇ γεννηθῆναι διὰ βαπτίματος, καὶ τὰ θεία ἀπολαβεῖν φῶτα. Ἡ γοῦν τῶν κατηχομένων τάξις ἐσχάτη ἐστίν.

§ VII. Ἡ δὲ διὰ τῶν πνευμάτων ἐνεργουμένων δευτέρα καὶ ἐμπροσθία· τοῦτο γὰρ ἐστὶ τὸ πρὸς τὸ ἄνω· εἰ γὰρ καὶ δευτέρα ἐστὶ πρὸς τοὺς κατηχομένους, ἀλλὰ πρὸς τὸ ἄνω, ὅτι οὗτοι ἐτετέλεθησαν, καὶ οὐκ ἀμύητοι εἰσιν, ὡς ἐκεῖνοι, εἴ τι ἡ θεία κοινωνία συστέλλεται, καὶ ἀπὸ τῶν ἐνισχημένων σωματικοῖς θελκτηρίοις, ἤγουν πάθεσι καὶ ταραχαῖς ἡδονῶν· καὶ ἐπιχρίνει· καλῶς ἔχειν τὴν τάξιν ἐκ τοῦ ἐναντίου ἐπιχειρῶν. Εἰ γὰρ ἐστὶ φησὶν, ἀληθὲς, ὡς ὁ κατὰ θεὸν

ἄνθρωπος, οὐδὲν τῶν σαρκὸς ἐνεργήσει παρὰ τα κατὰ φύσιν ἀναγκαϊότατα, τὸ φαγεῖν, τὸ πιεῖν, τὸ ὑπνῶσαι, καὶ ταῦτα παρέργως, ναὶς δὲ ἔσται καὶ ὁπαδὸς κατὰ πάντα τοῦ πνεύματος· εὐδηλον ὡς ὁ τοιοῦτος ἅτε θεῶ ἠνωμένος, οὐκ ἐνεργηθήσεται ὑπὸ ἀκαθάρτου πνεύματος· γελάσεται δὲ μᾶλλον αὐτὸ καὶ καταπαλαίσει, καὶ ἐκδιώξεται καὶ δράσει· μᾶλλον εἰς αὐτὸ παρ' ὃ πείσεται παρ' αὐτοῦ· μᾶλλον δὲ καὶ ἐτέροις Ιατρὸς πνευματικὸς ὀφθήσεται. Ἐτι μᾶλλον δὲ ἀκριθῶς οἶδα, ὡς ἡ τῶν ἱεραρχικῶν ἀμιγῆς τῶν χειρόνων ἀπάντων διάκρισις μᾶλλον ἔχει δαιμονῶντας τοὺς ἀσελεγεῖς, ἢ τοὺς ὑπὸ πνευμάτων καταπίπτοντας· καὶ γὰρ οἱ τοιοῦτοι τὰ δυντὼς ὄντα προήκοντο διὰ τὴν αἰσχίστην ἡδονὴν, καὶ τὴν ἀθέβαιον ἐν τοῖς ἄλλοτριοῖς οὐκ οὔσαν, ἀλλὰ δοκοῦσαν εὐπάθειαν. Ἄλλοτρια δὲ λέγει τὰ πρὸς ἁμαρτίαν· οὐ γὰρ φυσικὴ ἡ ἁμαρτία. Ἡ ἀλλότρια φησι τὰ κατὰ κόσμον, ὡς οὐ τινος ἰδικὰ ἰδίως, ἀλλ' ἐξ ἄλλων εἰς ἄλλους μεταπίπτοντα· ἢ καὶ ὡς οὐκ οὐσης ἐν τούτοις διὰ παντὸς τῆς ἡμετέρας διαγωγῆς, ἀλλὰ πρὸς ἕτερον βίον ὁρώσης, ἐφ' ᾧ καὶ γεγόναμεν. Διὰ γοῦν τοῦτο κυριωτέρως οὗτοι τῶν ὑπὸ πνευμάτων καταπίπτόντων τῆς κοινωνίας ἀφορισθήσονται· οὐ γὰρ θεμιτὸν αὐτοῖς ἐτέρου τιγὸς ἱεροῦ μετασχεῖν ἢ τῆς τῶν Λογιῶν ἀναγνώσεως, ὡς ἂν δι' αὐτῶν ἐπιστρέφοντο ἐπὶ τὰ ἐξ ᾧν ἐξέπεσον. Ταῦτα δὲ πάντα εἴρηται τῷ ἀγίῳ περὶ τῶν ἐμπαθῶν, καὶ ἐτι μερόντων ἀμετανοήτων, ὡς ἔχει τὸ ἀπὸ τοῦ μείζονος ἐπιφερόμενον ἐπιχειρήμα. Φησὶ γάρ· Εἰ γὰρ καὶ τοὺς πρὸς αὐτῇ τῇ μετανοίᾳ ὄντας ἢ τῶν θείων ἱερουργία ἀπωθεῖται, οὐ προσειμένη τούτους διὰ τὸ μὴ εἶναι παντελῶς ἱερωτάτους, προσφωνοῦσα, ὅσον, ὡς ἀθέατός εἰμι καὶ ἀκοινωνητος πᾶσι τοῖς μὴ ἀξίοις εἰς κοινωνίαν, πολλῷ γε μᾶλλον ἀπειροχθήσονται ταύτης οἱ ἐτι ἀμετανοήτοι. Ἐπεὶ δὲ τοῦ θείου ναοῦ γεγονάσιν ἔξω, καὶ οἱ ἀμύητοι κατηχούμενοι, καὶ οἱ ἐμπαθεῖς, ὡς ἀποστάται τῆς θείας ζωῆς· προσέτι δὲ καὶ οἱ ὑπὸ πνευμάτων ἐνοχλούμενοι, πρόστιμον ἔχοντες καὶ οὔτοι, καὶ οὐκ ἔχοντες ἀπολογίαν τὸ ἀκουσίως πάσχειν, αὐτοὶ γὰρ ἔδωκαν ἑαυτοὺς τοῖς ἀκαθάρτοις πνεύμασι, μὴ συντονίαν πρὸς τὰ θεῖα καὶ στερότητα κεκτημένοι· εἶτα σὺν τούτοις καὶ οἱ μετανοήσαντες μὲν ἐπὶ τοῖς ἰδίῳις σφάλμασι, καὶ τῆς ἐναντίας ἀποστάντες ζωῆς, οὐπω δὲ τελῶς καθαρθέντες· καὶ μετ' αὐτοὺς οἱ μὴ ἁμωμοὶ πάντη καὶ ἀλώθητοι, καθὼς καὶ ἐν τῷ νόμῳ τὸ εἰς θυσίαν ἐξήτετο πρόβατον· οἶμαι δὲ λέγειν τούτους, τοὺς μὴ ἱερωσύνῃ διαπρέποντας· οὐ γὰρ καὶ οὔτοι ἔξω που ἴστανται, ἀλλ' ἔξω μόνον τοῦ θυσιαστηρίου ἰστάμενοι, ἀπείργονται τῆς ἱερᾶς ἐποψίας διὰ τῶν ἀναμέσον ἐφαπλουμένων παραπετασμάτων· τότε οἱ πνιέροι φιλοθεάμονες, ἐποπτεύοντες, ὕμνοισιν ὕμνολογίαν καθολικὴν, ἢ ὡς ὑπὸ πάντων ἄδομένην, ἢ ὡς ὑπὲρ καθολικῆς χάριτος γινομένην. Τοῦτον τὸν ὕμνον οἱ μὲν ὕμνολογίαν, οἱ δὲ τῆς θρησκείας τὸ σύμβολον λέγουσιν· ἄλλοι δὲ θειοτέρως ἱεραρχικὴν εὐχαριστίαν φασίν, ὡς περιεκτικὴν ἀπάσης ὑπὲρ πάντων εἰς ἡμᾶς ἀγαθῶν εὐχαριστίας· περιέχει γὰρ τὰ εἰς ἡμᾶς θεόθεν ἀφικνούμενα ἱερὰ δῶρα, καὶ καλῶς ὁ ὑπὲρ πάντων λόγος εὐχαριστία ἐκλήθη, ὅτι πᾶν ὑπὲρ τῆς ἡμετέρας σωτηρίας ἐπραγματεύθη. Καὶ γὰρ καὶ

A sus virum ea quæ carnis sunt minime curaturum citra naturæ necessitatem, ut in comedendo, bibendo, dormiendo, et hæc obiter, sed templum sectatoremque spiritus **208** per omnia futurum; manifestum est, virum ejuscemodi, utpote Deo unitum, nequaquam ab immundo spiritu agitandum; sed potius ipsum irrisurum et subacturum, insectaturumque, illaturumque potius aliquid quam ab eo passurum; quinimo quoque aliis se medicum spiritalem exhibebit. Præterea compertum habeo sincerissimum sacrorum ordinum judicium magis dæmoniacos existimare illos qui inertia diffidunt, quam qui spiritibus succumbunt; siquidem qui tales sunt, propter turpissimam voluptatem, et eam quæ in alienis minime est, sed esse videtur, felicitatem, vera bona prodegerunt. Aliena autem vocat quæ ad peccatum pertinent; non enim peccatum est quid naturale. Vel aliena dicit ea quæ mundi sunt, quod nullius proprie sint propria, sed ab aliis ad alios transeant; aut etiam quod in his nequaquam omnino posita sit nostra vivendi ratio, sed aliam vitam spectet, cujus etiam gratia nati sumus. Cum itaque hi magis proprie spiritibus subjaceant, merito a communione excluduntur: neque enim eis licet alterius cujusquam participes esse, præterquam lectionis Scripturarum, ut per eas revertantur ad ea quibus exciderunt. Hæc autem omnia dicta sunt a viro sancto de iis qui passionibus obnoxii sunt, et adhuc manent impœnitentes, tanquam si a majori inferens argumentaretur. Si enim, inquit, illos qui in ipsa adhuc pœnitentia versantur sacrorum divinorum celebratio repellat, eo quod non omnino sanctissimi sint, nequaquam eos admitteus, proclamando quodam modo se omnibus sua communicatione indignis invisibilem incommunicabilemque existere, multo magis ab ea arcebuntur qui adhuc impœnitentes sunt. Ubi autem a divino templo exclusi sunt catechumeni, qui necdum sacris initiati sunt, quique passionibus obnoxii sunt, et a divina vita defecerunt; atque insuper etiam qui a spiritibus vexantur, et hanc pœnam subeunt, nec excusationem habent, quod hæc inviti sustineant, quoniam semetipsos spiritibus immundis tradiderunt, cum nec intentionem neque firmitatem in divinis obtineant. Deinde cum his quoque illi, quos erratorum quidem suorum pœnitet, et contrariæ vitæ nuntium miserunt, nondum tamen perfecte puri sunt, et secundum hos ii qui non omnino immaculati sunt et intemerati, prout in lege quoque, ad sacrificium agnus requirebatur: opinor autem significari illos qui non sunt **209** apti sacerdotio; siquidem hi non stant foris, sed solum, cum non astent altari, a divino aspectu arcentur per velamina quæ in medio expanduntur. Tum demum sacratissimi spectatores hostiam contemplantes universale quoddam laudis canticum concinunt, quod vel ab universis canitur, vel pro universali quasi gratia offertur. Hunc hymnum autem, alii quidem hymnologiam, alii religionis symbolum appellant:

alii vero divinius, hierarchicam eucharistiam vocant, ut quæ omnem pro omnibus erga nos bonis gratiarum actionem complectatur; continet enim illa sacra munera quæ divinitus ad nos dimanant, recteque pro omnibus gratiarum actio nuncupata est, quia quidquid ad salutem nostram spectat, operata est. Etenim primum a bono Deo conditi, et primigeniis puritudinibus ad deiformitatem efformati sumus. Primigenia vero vocat ea quæ in divina natura conspiciuntur, quorum homines pro captu modoque suo Deus participes effecit, et in paradiso diviniore ad superna modo subrigebamur: cæterum cum imprudentia nostra bonis illis excidissemus, præparatis hisce bonis ad pristinum nos statum revocare minime dubitavit (præparata porro vocat bona illa; quoniam cum essemus peccatores, gratia salvati et ornati sumus), et omniimoda assumptione, perfectæ inquam humanitatis, priorum nos bonorum participes effecit. Hoc est quod et magnus Gregorius ait: *Assumpsit deterius, ut daret id quod est melius.*

§ VIII. Nota vero ut summam his complexus sit sacram omnem hymnologiam secundum quam benignitate Dei collaudata, propositis muneribus copertis, salutatio ac tabularum recitatio finitur. Ac salutatio quidem designat, quomodo ad unum aliquem statum per sacram communionem adducendi sint illi qui vel secum ipsi, vel cum aliis in aliquo dissidebant. Nos itaque salutatio sibi invicem conjungi significat. Quomodo autem secum? Quia nimirum ipse secum quilibet unitur, et ad unum affectum fertur, verbi gratia, fraternam conspirationem. Nisi enim ad unum quis sese colligat, ut talem aliquem affectum concipiat, nunquam ipsum exprimet. Hæc autem geruntur, quasi minime decorum sit, eos qui in altari congregati junguntur, iterum dilabi in divisas cupiditates, e quibus omnino perturbatæ contra naturam inimicitia suscitatur. Adversus autem æquales dicit, id est hominum adversus homines. Illud autem **210** ad id quod secundum naturam est, id est ad bonum; humanum enim bonum omne est secundum naturam, sicut malum contra naturam. Vel etiam æqualem vocat ejusdem naturæ hominem, sive proximum.

§ IX. Hanc itaque conjunctam vitam salutatio sancit, dum simile in simili collocat, et divina individuaque a divinis humanisque secernit. Et sic quidem hasque ob causas fit salutatio; tabularum vero recitatio deprædicat eos qui sancte vixerunt, quinimo etiam viventes excitat ad ejusmodi æmulationem; non enim sanctos quasi mortuos habemus, sed ut viventes vitam meliorem atque sempiternam. Accipit autem hoc ex Salomone dicente: *Justi in perpetuum vivunt*; ex sacris Evangeliiis: *Qui credit in me, etiam si mortuus fuerit, vivet*. Non solum itaque nos sanctorum mentionem facimus, verum etiam hos divinæ memoriæ exhibemus. Post hæc quoque dicit quomodo divina fiat commemoratio: quod enim in prophetis dicitur: *Meminisse coram Do-*

A πρώτως παρά τοῦ ἀγαθοῦ Θεοῦ ὑπέστημεν, καὶ τοῖς ἀρχετύποις κάλλεσι πρὸς τὸ θεοειδὲς ἐμορφώθημεν. Ἀρχέτυπα δὲ φησι τὰ τῆ θείᾳ φύσει ἐπιθεωρούμενα, ὧν τὴν κατὰ τὸ ἐνδεχόμενον μετουσίαν τοῖς ἀνθρώποις Θεὸς ἐδώρησατο, καὶ θειοτέρας ἀναγωγῆς ἐν τῷ παραδείσῳ κατηξιώθημεν. Εἶτα, ἐπεὶ ἐξ ἀπροσεξίας τῶν ἀγαθῶν ἐκείνων ἐξώσθημεν, ἐπισκευαστοῖς ἀγαθοῖς εἰς τὸ ἀρχαῖον ἐγνώ ἀνακαλέσασθαι, (ἐπισκευαστὰ δὲ λέγει τὰ ἀγαθὰ, ὅτι, ἀμαρτωλοὶ ὄντες, χάριτι ἐκαλλωπίσθημεν καὶ ἐσώθημεν) καὶ διὰ τῆς παντελοῦς προσλήψεως, τῆς τελείας λέγω ἐνανθρωπήσεως, τὴν τῶν οἰκείων μετὰδοσιν ἀγαθουργῆσαι. Τοῦτο λέγει καὶ ὁ μέγας Γρηγόριος: *Προσέλαβε τὸ χεῖρον, ἵνα δῶ τὸ βέλτιον.*

B § VIII. Σημείωσαι δὲ, ὅτι κεφαλαιωδῶς τὴν ἱερὰν υμνολογίαν πᾶσαν ἐν τούτοις διέλαβε, καθ' ἣν τῆς φιλανθρωπίας τοῦ Θεοῦ ὑμνηθείσης, περικεκαλυμμένων κειμένων τῶν δώρων, ὁ ἀσπασμὸς τελεῖται; καὶ τῶν πτυχῶν ἢ ἀνάβρῃσις. Καὶ ὁ μὲν ἀσπασμὸς, ὅτι πως συναχθῆσονται ἐπὶ τὴν ἐνιαίαν ἐκείνην διὰ τῆς ἀγίας μεταλήψεως κατάστασιν οἱ διηρημένοι κατὰ τι ἢ πρὸς ἑαυτοὺς ἢ πρὸς ἀλλήλους. Τὸ γοῦν πρὸς ἀλλήλους ἠνώσθαι ὁ ἀσπασμὸς δηλοῖ. Τὸ δὲ πρὸς ἑαυτοὺς πῶς; Ἡ δηλονότι καὶ ἕκαστος ἐνίζεσται πρὸς ἑαυτὸν, καὶ εἰς μίαν ὄρμην φέρεται, τὴν πρὸς τὸν ἀδελφὸν δηλονότι σύμπνοιαν. Εἰ γὰρ μὴ ἑαυτὸν τις εἰς τὸ ἐν συνάξει γενέσθαι τοιαῦδὲ τινος ὄρμης, οὐκ ἂν εἰς τοῦτο ὄρμησει: πῶποτε. Ταῦτα δὲ πράττονται, ὡς οὐ καλὸν ἂν ἐνοποιηθέντας αὐτοὺς τῇ ἐντὸς τοῦ C ἱεροῦ θυσιαστηρίου συναγωγῇ, ἐπὶ τὰς μεριστάς καὶ πάλιν καταπίπτειν ἐπιθυμίας, ἐξ ὧν πάντως δημιουργοῦνται αἱ ἐμπαθεῖς ἀπέχθειαι πρὸς τὸ κατὰ φύσιν. Ὁμοειδεῖς δὲ λέγει ταύτας ὡς ἀνθρώπων πρὸς ἀνθρώπους. Τὸ δὲ πρὸς τὸ κατὰ φύσιν, τὸ ἀγαθὸν δηλονότι: πᾶν γὰρ ἀνθρώπινον ἀγαθὸν κατὰ φύσιν, ὡς τὸ κακὸν παρά φύσιν. Ἡ μὲν τὸν ὁμοειδῆ καὶ τῆς αὐτῆς φύσεως ἀνθρωπον, εἴτουν τὸν πλησίον.

§ IX. Ταύτην οὖν τὴν ἐνιαίαν ζωὴν ὁ ἀσπασμὸς νομοθετεῖ, ἐνιδρύων τῷ ὁμοίῳ τὸ ὅμοιον, καὶ ἀποδιαστέλλων τὰ θεῖα καὶ ἐνιαῖα τῶν μερικῶν καὶ ἀνθρωπίνων. Καὶ ὁ μὲν ἀσπασμὸς οὕτω καὶ διὰ ταῦτα: ἡ δὲ τῶν πτυχῶν ἀνάβρῃσις ἀνακηρύττει τοὺς βεβιωκότας ὁσίως, οὐ μὲν δὲ, ἀλλὰ καὶ τοὺς ζῶντας διεγείρει εἰς τὸν τοῦ ὁμοίου ζῆλον: οὐδὲ γὰρ ὡς τελευτήσαντας ἔχομεν τοὺς ἀγίους, ἀλλ' ὡς ζῶντας κρείττονα ζωὴν καὶ αἰδίων. Λαμβάνει δὲ τοῦτο ἐκ Σολομώντος: *Δίκαιοι, λέγοντος, εἰς τὸν αἰῶνα ζῶσι*, καὶ ἀπὸ τῶν ἱερῶν Εὐαγγελίων: *Ὁ πιστεύων εἰς ἐμὲ, κἀν ἀποθάνῃ, ζήσεται*. Μὴ μόνον γοῦν ἡμεῖς τῶν ὁσίων μνημονεύομεν, ἀλλὰ καὶ τῇ τοῦ Θεοῦ μνημοσύνη τούτους ἀνατίθεμεν. Μετὰ ταῦτα, καὶ πῶς ἡ θεῖα μνήμη γίνεται, λέγει: τὸ γὰρ λεγόμενον ἐν προφήταις, *Ἀναμνησαὶ ἐνώπιον Κυρίου*, οὐχ οὕτως δὲ

νοεῖν, ὡς τῆς μνήμης τοῦ Θεοῦ ἀνανεουμένης ἐν τῇ φαντασίᾳ τοῦ ἡγεμονικοῦ, ὅπερ ἐπὶ τῶν σαρχὶ προσδεδεμένων νοερῶν, τοῦτ' ἔστιν ἡμῶν, συμβαίνει· ἀλλὰ μνήμη Θεοῦ λέγεται ἂν εἰκότως ἢ γνώσις τοῦ Θεοῦ, καθ' ἣν γινώσκει τοὺς τελείους, θεοειδεῖς ἐν αὐτῷ γιγνομένους δι' ἐναρέτου βίου, καὶ ἀξιοθέντας τῆς ἀνεπιλήστου περὶ αὐτῶν γνώσεως, καθὼς παριστώσι καὶ τὰ παρατεθέντα θεῖα ῥητά· *Τίμιος δὲ ἐναντίον Κυρίου ὁ τῶν ὁσίων θάνατος*, οὐ καθ' ὃ ἀπλῶς θάνατος καὶ διάζευξις ψυχῆς ἀπὸ σώματος, ἀλλὰ καθότι οἱ θεοὶ ἄνδρες τελειοῦνται ἐν ὁσιότητι· ὥσπερ λέγομεν καὶ τιμίαν ἄλυσιν, οὐ καθ' αὐτὴν τὸ τίμιον ἔχουσαν, ἀλλὰ διότι περιετέθη ὑπὲρ αὐτῆς τῆς εὐσεβείας τῷ κηρύττοντι τὴν εὐσέβειαν. Κάκεινο δὲ τὸ τῆς πρὸς τὸν Χριστὸν ἐνώσεως ἀδιάρητον τῶν ἁγίων παρίστησιν, ὅτι τῶν τιμίων δωρεῶν ἐπιτεθεισῶν, ἀδιαστάτως ἢ τῶν ὀνομάτων ἀνακήρυξις γίνεται.

§ X. Τούτων οὖν γεγονότων, νίπτεται τὰς χεῖρας ὁ ἱεράρχης ἔμπροσθεν τῶν ἱερῶν συμβόλων ἑστώς, καὶ μετ' αὐτοῦ ἅπαντες οἱ ἱερεῖς. Ἡ δὲ τῆς συντάξεως ἀνάγνωσις καθ' ὑπερβατόν ἐστιν, ὅτι μὲν οὖν ὁ λελουμένος οὐ χρῆζει ἀπονίπτεσθαι ἕτερα μέρη, εἰ μὴ τὰ ἄκρα καὶ τὰ ἑσχάτα· ἀφ' ἧς δὴ ἀπονίψεως ἐν καθαρᾷ ἔξει γενόμενος, ἄχραντον ποιήσεται τὴν πρὸς τὸν Θεὸν ἐπιστροφὴν, * ὁ ἱερὸς λουτήρ ὁ ἐν τῷ νόμῳ εἰρημένος, καὶ ἡ νῦν ἀπόνηψις τῶν χειρῶν, δηλοῖ τοῦτο γὰρ ἔστι τὸ ὑπανίπτεσθαι. Ὡς γὰρ ὁ νόμος εἶχε λουτήρα, οὕτως ἐναυῆθα ἡ ἀπόνηψις γίνεται τῶν χειρῶν. Ὁ δὲ ἅγιος καὶ τὸ τὰς χεῖρας νίπτεσθαι ἀνάγει· δηλοῦται γὰρ ἐντεῦθεν ἡ μέχρι τῶν ἑσχάτων ἀκροτάτη κάθαρσις· ἑσχάτα γὰρ καὶ ἄκρα τοῦ σώματος αἱ χεῖρές εἰσι. Διὰ τοῦτο γὰρ λέγει καὶ τὸ "Ἀσχετος ἔσται, δηλονότι ἀπόλυτος, ὡς μὴ τῇ ἤττονι ἀγωγῇ καὶ διαθέσει συνεχόμενος. Εἰ γὰρ καὶ τὰς ἑσχάτας τῆς ψυχῆς φαντασίας καθαρθήσονται, φανερωτέρας ἔξουσι τὰς θεοφανείας, τῶν ὑπερκοσμίων καὶ θείων μαρμαρυγῶν ἐφιέντων (ἀντὶ τοῦ ἐφεισῶν) τὴν οἰκείαν αἴγλην εἰς τὴν τῶν ὁμοειδῶν κατὰ χάριν ἐσόπτρων ἀγλαίαν. Ἐσοπτρα δὲ λέγει τὰς τῶν ἁγίων ψυχάς, ὡς τοῦ θεοῦ φωτὸς δεκτικὰς, καὶ τῆς κρείττονος λήξεως ἀφομοιωματικὰς. Ἀττικίζων δὲ, ὡς Ἀθηναῖος, συνέταξε τὸ ῥητὸν, φάσκων, τῶν μαρμαρυγῶν ἐφιέντων τὴν οἰκείαν αἴγλην· οὕτω γὰρ καὶ ἐν τῷ ζ' κεφαλαίῳ τῆς *Θύρακιου ἱεραρχίας* πεποίησε, κατὰ τὸ, *Κλυτὸς Ἰπποδάμεια, καὶ Ψολόεντος ἐχίδνης*. Διὰ τί δὲ ἐπίπροσθεν τῶν ἱερῶν συμβόλων ἢ τῶν ἱερέων ἀπόνηψις γίνεται; Ὡς ἐπὶ Χριστοῦ τοῦ πάσας ἐφορῶντος τὰς ἀνθρωπίνας ἐνοίας, τῆς ἀκροτάτης ὀριζομένης καθάρσεως ἐν τοῖς πανεπισκόποις ἀκριβασμοῖς, καὶ ταῖς ἀδεκάστοις τούτου κρίσεσιν· οὕτω τοιγαροῦν ἐνωθεὶς ὁ ἱεράρχης τοῖς θείοις, ἱερουργεῖ τὰ θεϊότατα. Τίνας μὲν οὖν τὰς εἰς ἡμᾶς θεουργίας φασὲν (δηλονότι τὰς τοῦ Ἰησοῦ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Χριστοῦ περὶ ἡμᾶς προνοίας, ἃς ἐπὶ σωτηρίᾳ τοῦ γένους ἡμῶν, εὐδοκίᾳ τοῦ Πατρὸς ἐν Πνεύματι ἁγίῳ ἐτελείωσεν), ἐξῆς κατὰ δύναμιν ἐκπωμεν περὶ ὧν ἂν

Amino, non ita intelligendum, quasi Dei memoria renovetur in phantasia memorativa, quod mentibus carni alligatis, id est nobis, usu venit; sed quod memoria Dei recte dicatur Dei scientia, qua cognoscit eos qui perfecti sunt, deiformes in se factos per vitam virtutibus illustrem, dignosque habitos, ut perennis eorum memoria seu notitia habeatur, quemadmodum divina quoque oracula testantur: *Pretiosa in conspectu Domini mors sanctorum* ¹, non in quantum simpliciter mors est, et animæ a corpore separatio, sed quatenus divini viri in sanctitate consummantur; sicut etiam vinctionem pretiosam dicimus, non quod per se pretiosa sit, sed quod pro religione applicata sit religionem prædicanti. Quin et hoc quoque sanctorum cum

B Christo unionem significat, quod appositis muneribus pretiosis protinus quoque nomina recitentur.

§ X. His itaque peractis, astans coram symbolis hierarcha manus abluit, et una cum ipso omnes sacerdotes. Lectio constructionis hujus hyperbato seu transgressionem constat, quod nimirum qui lotus est, non opus habeat aliorum membrorum lotionem, quam summitatum seu extremitatum ², a qua utique lotionem purum habitum consecutus, immaculatam faciet ad Deum conversionem, uti sacrum lavacrum, de quo in lege dictum est, et hæc manuum lotio declarat. Hoc enim est quod insinuatur. Quemadmodum **211** enim lex habebat lavacrum, sic et hic fit manuum ablutio. Hic sanctus autem manuum lotionem adducit, quia hinc quoque summa extremitatum expiatio designatur; siquidem manus sunt corporis summitates seu extremitates. Ideirco etiam dicit ipsum liberum futurum, id est expeditum, ut qui nulla inferiori conversatione et affectatione detineatur. Extremis enim animæ phantasiis expiati clarioribus quoque Dei apparitionibus gaudebunt, supermundialibus istis divinisque coruscationibus in consimilis speciei specula, secundum gratiam, lumen suum evibrantibus (ἐφιέντων dicens pro ἐφεισῶν, masculinum pro feminino). Specula autem appellat sanctorum animas, utpote divinæ lucis capaces, et ad meliorem illam sortem comparatas. Loquens autem Attice, ut Atheniensis, verbum hoc construxit, dicens, coruscationibus splendorem suum evibrantibus; eodem modo fecit capite septimo *Cælestis hierarchiæ*, juxta illud *Κλυτὸς Ἰπποδάμεια* ³, et *Ψολόεντος ἐχίδνης*. Cæterum cur coram sacris symbolis illa sacerdotum ablutio instituitur? quia nimirum coram Christo, qui occultissimas quasque humanas cogitationes intuetur, suprema illa expiatio perspicacissimis scrutationibus, exactissimisque et integerrimis judiciis absolvitur: hoc enim modo hierarcha divinis rebus unitus divinissima consecrat mysteria. Quasnam autem divinas in nos operationes dicimus (scilicet Jesu Christi Domini nostri circa nos providentias, quæ

¹ Psal. cxv, 15. ² Joan. xiii, 10. ³ Il. ii, 742.

in nostri generis salutem, beneplacito Patris, in Spiritu sancto perfecit), de his consequenter pro virili dicamus prout poterimus. Quæ vero a divinis hierarchis incruentam hostiam sacrificantibus celebrentur, quoad possumus, proferemus.

§ XI. Natura humana ab initio ut paradiso excidit, morti tradita est; consequenter etiam prævaricatio primum parentem nostrum, divinam voluntatem transgressum, deceptionibus erroris, iisque quæ divinis bonis adversantur, ut morti et corruptioni, propriis suis propensionibus tradidit. Quid autem est, propriis propensionibus? Cum scilicet status nostri originem e terra ducamus (corpus enim nostrum ex ea constat), merito post transgressionem finem quoque origini consentaneum habemus in terram resoluti, cum dictum sit: *Terra es, et in terram reverteris*. Vel itaque propter id quod infertur, apponitur, **212** propriis propensionibus, vel etiam liberis ac spontaneis, et id quod infertur iterum eodem modo intelligitur. Observa vero quomodo dixerit: A vita quæ ad superna tendebat; *ἀνάγωγος* enim seu adducens vita quoque dicitur dissoluta et immorigera, quæ pravum ductum sequitur; hic autem significat eam quæ superiora quærit, et ad Deum conversa est. Hinc cum natura a recta ad Deum via aberraret, minime advertit, se non diis et amicis, sed infestis hostibus fuisse obsecutam, quibus ipsa crudeliter pro immanitate sua abutentibus, (quid enim mali non intulerunt?) in discrimen internecionis inciderat, quod etiam status privationem vocat, scilicet mortem spiritalem. Verum Deus noster propter infinitam suam bonitatem, per se nostri curam gerere non destitit; quoniam nimirum ipsummet Dei Verbum ea quæ nostra sunt assumens absque peccato, quippe sine mutilatione, manens omnino quod erat, nec a proprio statu deficiens (statum autem hic non aliquam qualitatem immanentem vocat, sed naturalem suam permanentiam et constitutionem) sui nobis consortium tradidit, nec non virtutis apostaticæ adversus nos imperium dissolvit (quam et multitudinem seu turbam vocat, non omnino propter numerum, sed quod ab illo unico, qui supra unum est Deo, quam remotissime defecerit) non in potentia divinitatis, sed in iudicio et justitia. Cum enim propter peccatum morti traditi essemus, inventus est ipse Dominus impeccabilis, atque jure merito morte superior evasit. Et sicut ab uno primo Adam ad omnes noxa venit, similiter ex uno quoque secundo Adam, Salvatore nostro Jesu Christo, ad omnes salus transit. Hinc et naturam nostram immutavit, id quod obscurum erat lumine adimplens, et quod informe atque indecorum erat spureitia corrumpente liberans; nobis quoque quæ possibilis est ejus assimilationem.

§ XII. Cæterum quomodo aliter divina ista imitatio heret, nisi innovatis semper istiusmodi sacris sacramentis? *Hoc enim, inquit, facite in meam* Gen. iii, 19.

καὶ δυνηθεῖημεν. "Ὅσα δὲ παρὰ τῶν ἐνθέων ἱεραρχῶν ἱερουργούντων τὴν ἀναίμακτον θυσίαν ὑμνεῖται, ὡς ἡμῖν ἐφικτὸν, ἐροῦμεν.

§ XI. Ἡ ἀνθρωπικὰ φύσις, ἀρχῆθεν τοῦ παραδείσου ἐξολισθήσασα, παρεδόθη τῷ θανάτῳ· ἀκολούθως γὰρ ἡ παράβασις τὸν ἐξοιστρήσαντα τοῦ θεοῦ θελήματος προπάτορα ταῖς ἀπάταις τοῦ πλάνου, τοῖς ἐναντίοις τῶν θεῶν ἀγαθῶν, τῷ θανάτῳ δηλονότι καὶ τῇ φοβῶ, ἰδίαις ἑαυτοῖς βροαῖς παραδέδωκε. Τί δὲ ἐστὶ τὸ, οἰκταῖς ῥοπαῖς; "Ἦγουν ἐπειδὴ ἀρχὴν τῆς συστάσεως ἐκ γῆς ἐσομεν, (τὸ γὰρ σωματικὸν ἡμῶν ἐξ αὐτῆς·) εἰκότως μετὰ τὴν παράβασιν, καὶ τὸ τέλος πρόσφορον ἐσομεν τῇ ἀρχῇ, εἰς γῆν ἀναλύοντες, ἐπειδὴ ἐβρέθη, *Γῆ εἶ, καὶ εἰς γῆν ἀπελεύσῃ*. "Ἦγουν διὰ τὸ ἐπιφερόμενον τίθεται τὸ οἰκταῖς ὄμμαϊς, ἢ δηλονότι προαιρετικαῖς καὶ αὐτεξουσίαις, καὶ τὸ ἐπιφερόμενον πάλιν καθ' αὐτὸ νοεῖται. "Ὅρα δὲ πῶς εἶπε τὸ Ἀναγώγου ζωῆς· ἀνάγωγος γὰρ ζωὴ λέγεται καὶ ἡ ἀκόλαστος καὶ ἀπαίδευτος, ὡς κακὴν ἀγωγὴν ἔχουσα· ἐνταῦθα δὲ τὴν τὰ ἄνω ζητοῦσαν, καὶ πρὸς Θεὸν ἐπεστραμμένην φησὶν. Ἐντεῦθεν ἡ φύσις πλανωμένη τῆς πρὸς Θεὸν εὐθείας ὁδοῦ, ἐλάνθανεν οὐ θεοῦς, οὐ φίλους, ἀλλὰ δυσμενεῖς θεραπεύουσα, ὧν δὴ καὶ ἀφειδῶς αὐτῇ κατακεχρημένων κατὰ τὸ οἰκτεῖον ἀνηλεῶς, (τί γὰρ κακὸν οὐκ ἐποίησεν;) εἰς κίνδυνον ἀπώλειας ἐμπεπτύκει, ὅνδῃ καὶ ἀνυπαρξίαν λέγει, δηλονότι θάνατον ψυχικόν. Ὁ γοῦν Θεὸς ἡμῶν δι' οἰκτεῖαν ἀπειροτάτην ἀγαθότητα, τὴν αὐτουργὸν οὐκ ἀπηνήματο πρόνοιαν· ὅτι δηλαδὴ αὐτὸς ἦν ὁ τοῦ Θεοῦ λόγος, ὁ ἀναμαρτήτως ἀναδεξάμενος τὰ ἡμέτερα, ὡς δὴ καὶ μείνας ἀλώθητος πάντῃ ὅπερ ἦν, μὴ ἐκστάς τῆς ἰδίας ἕξεως, (ἕξιν δὲ λέγει ἐνταῦθα οὐ ποιότητά τινα ἔμμονον, ἀλλὰ τὴν φυσικὴν αὐτῆν διαμονὴν καὶ κατὰσχέσιν) τὴν πρὸς αὐτὴν ἡμῖν κοινωνίαν ἐδώρησατο, καὶ κατέλυσε τὸ καθ' ἡμῶν κράτος τῆς ἀποστατικῆς δυνάμεως (ἦν καὶ πληθὺν λέγει, οὐ κατ' ἀριθμὸν πάντως, ἀλλὰ διὰ τὸ ἀποστῆναι πορρωτάτω τοῦ ἐνιαίου καὶ ὑπὲρ τὸ ἐν Θεοῦ), οὐκ ἐν ἰσχυρῇ θεότητι, ἀλλ' ἐν κρίσει καὶ δικαιοσύνῃ. Ἐπεὶ γὰρ δι' ἁμαρτίαν παρεδόθημεν τῷ θανάτῳ, εὗρέθη αὐτὸς ὁ Κύριος ἀναμάρτητος, καὶ τοῦ θανάτου δικαίως ἀνώτερος γέγονε. Καὶ ὡς περ ἐξ ἐνός τοῦ πρώτου Ἀδάμ ἦλθεν ἐπὶ πάντας τὸ βλαβερόν, οὕτως ἐξ ἐνός πάλιν τοῦ δευτέρου Ἀδάμ, τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, ἐπὶ πάντας διέβη τὸ σωτήριον. Ἐντεῦθεν καὶ τὴν ἡμετέραν μετεσκεύασε φύσιν, τὸ ἀλαμπές ἐμπλήσας φωτὸς, τὸ ἀνειδεὸν καὶ ἀκαλλῆς κοσμήσας τὸ τῆς ψυχῆς οἰκητήριον σῶμα, πάντως μολυσμοῦ φοροποιῶν ἐλευθερώσας· καὶ ἔδειξεν ἡμῖν ὁδὸν ἀναγωγῆς πρὸς αὐτὸν, κατὰ τὴν ὡς δυνατὸν ἀφομοίωσιν.

ornans, atque corpus animæ domicilium ab omni viam quæ ad ipsum ducit ostendit, secundum eam

§ XII. Πῶς δὲ ἄλλως ἐμελλεν ἡ θεομιμησία γίνεσθαι, μὴ ἀνανεουμένων ἀεὶ τῶν τοιούτων ἱερῶν τελετῶν; *Τοῦτο γὰρ ποιεῖτε*, φησὶν, *εἰς τὴν ἐμῆς*

ἀνάμνησιν. Ὅρα δὲ, ὅτι ἐν τούτοις πάντα τὸν νοῦν A τῆς μυστικῆς εὐχῆς περιλαμβάνει ὁ ἅγιος. Ἐνθεν ὁ θεὸς ἱεράρχης τὰς τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ προνοίας ὑμνήσας, ἃς εὐδοκίᾳ Πατρὸς ἐν Πνεύματι ἁγίῳ ἐτελείωσε, καὶ ἀναπατικοῖς ὀφθαλμοῖς τὴν νοητὴν θεωρίαν ἐποπτεύσας, ἐπὶ τὴν συμβολικὴν ἱερουργίαν, τουτέστι τὸν ἄρτον καὶ τὸ ποτήριον, ἔρχεται. Ἐξηγούμενος δὲ πῶς καὶ τοῦτο θεοπαροδότης ποιεῖ, φησὶν ἀπολογούμενος καὶ ἀναβοῶν πρὸς αὐτὸν, τὸ, *Σὺ γὰρ εἶπας · Τοῦτο ποιεῖτε εἰς τὴν ἐμὴν ἀνάμνησιν*. Εἶτα, αἰτήσας ἄξιός γενέσθαι καὶ τῆς κοινωνίας καὶ τῆς μεταδόσεως, ὑπ' ἧσιν ἔχει τὰ ὑμνημένα, ἀνακαλύπτων τὸν ἀδιαίρετον ἄρτον, καὶ εἰς πολλὰ διαιρῶν. Ἐντεῦθεν καὶ τὸ ἐνιαῖον τοῦ ποτηρίου, πᾶσι καταμερίζει κατὰ τινα λόγον μυστικὸν καὶ αὐτὸ ποιοῦμενος · τὸ γὰρ ἐν καὶ ἀπλοῦν τοῦ θεαρχικωτάτου Λόγου πρὸς τὸ σύνθετον καὶ ὁρατὸν ἀναλλοιώτως κατὰ τὴν ἐνανθρώπησιν προσέληλυθε, τὰ καθ' ἡμᾶς ταπεινὰ τοῖς θειοτάτοις αὐτοῦ ἐνώσας. Οὕτω γὰρ ἐνούμεθα καὶ ἡμεῖς αὐτῷ, εἴπερ ὡς μέλη συναρμολογούμεθα κατὰ τὸ ταῦτόν τῆς ἀλωθῆτου καὶ μακαρίας ζωῆς · καὶ μὴ πάθοιμεν ὅπερ νεκρὸν μέρος σώματος, πρὸς ζῶν συντιθέμενον. Ὡς γὰρ ἐκεῖνο ἀνάρμοστον πάντη καὶ ἀκόλλητον καὶ ἀσύζυγον γίνεται, οὕτω καὶ ἡμεῖς, εἴπερ οὕτω νεκρῶς ἔχομεν, οὐ συναρμολογηθῶμεθα τῷ ζῶντι Χριστῷ πρότερον · χρὴ γὰρ, εἰ τῆς κοινωνίας ἐφιέμεθα, εἰς τὴν αὐτοῦ θειοτάτην ζωὴν ἀποσκοπεῦσαι, καὶ οὕτω τῇ πρὸς αὐτὴν ἀφομοίωσει εἰς τὴν θειοῦ ἔξιν ἀναδραμεῖν, ἐναρμονίως ὁμοιωθῆσθαι ἡμῖν τῆς πρὸς τὸ ὅμοιον κοινωνίας. ejus assimilationem ad deiformem statum contendere, prout nobis congruit, similitudine ejus nobis communicata.

§ XIII. Ταῦτα διὰ τῶν τελουμένων ὁ ἱεράρχης C ἐμφαίνει, ἀνακαλύπτων καὶ διαιρῶν, καὶ τῆς κοινωνίας μεταδίδους · ἀναξωγραφεῖ γὰρ ἐν τοῖς συμβόλοις αἰσθητῶς τὴν νοητὴν ἡμῶν ζωὴν, τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστόν, ἐκ τοῦ κατὰ τὸ θεῖον κρυφίου, δηλονότι τῆς ἀμεταβλήτου θεότητος, ἐν τῇ παντελεῖ καὶ ἀληθινῇ καὶ τελείᾳ σαρκώσει, ἐκ τῆς ἡμετέρας φύσεως εἰδοποιηθέντα, καὶ πρὸς τὴν μεριστὴν ὡς ὑλικὴν ἡμῶν φύσιν ἀναλλοιώτως ἐκ τοῦ κατὰ φύσιν ἑνός, τοῦτ' ἐστὶ τῆς αὐτοῦ θεότητος, προσελθόντα, καὶ εἰς μετουσίαν τῶν ἀγαθῶν αὐτοῦ τὴν ἀνθρωπίνην καλοῦντα ταπεινότητα, εἴπερ καὶ ἡμεῖς ἐπιτήδεοι φαινόμεθα πρὸς τὴν κατὰ δύναμιν ἀφομοίωσιν.

§ XIV. Ἐντεῦθεν μετασχὼν ὁ ἱεράρχης, καὶ μεταδούς, εἰς εὐχαριστίαν καταλήγει. Πρῶτον δὲ μεταλαμβάνει, καὶ οὕτω μεταδίδωσιν · ὅτι δεῖ πρῶτον ἐν μετουσίᾳ γενέσθαι καὶ ἀποπληρῶσαι τῶν ἀγαθῶν, καὶ εἶθ' οὕτω μεταδίδοναι · πρῶτον φωτισθῆναι, καὶ οὕτω φωτίζειν. Διὸ καὶ τοῦτο δὴ ποριζόμεθα, ὅτι κακῶς ποιοῦσιν οἵτινες, διδασκαλοὶ μὴ ὄντες Θεοῦ, διδάσκουσιν ἐπιχειροῦσιν. Ὡς γὰρ ἐπὶ τῶν ἡλιακῶν ἀκτίνων καὶ τῶν ὕλων ἔχει, ὅτι πρῶτον τὸ φῶς δέχονται οἱ ὕλοι, ἢ τὸ κέρασ, ἢ ἄλλο τι τῶν διαφανῶν, καὶ εἶθ' οὕτω τὸ φῶς πρὸς τὰ ἄλλα ἐποχετεύουσιν · οὕτω καὶ ἐπὶ τοῦ

A *commemorationem* x. Observa vero quod hic sanctus mentem omnem mystica prece comprehendat. Deinde divinus hierarcha Salvatoris nostri Jesu Christi providentias collaudans, quas Patris beneplacito in Spiritu sancto consummavit, **213** et intentis oculis spiritalem contuitus contemplationem, ad sacrorum symbolorum, panis scilicet et calicis, consecrationem procedit. Explicans vero quomodo et hoc ex divina traditione faciat, se purgando et ad ipsum exclamando, ait : *Tu enim dixisti : Hoc facite in meam commemorationem*. Postulans deinde cum communione tum ejus distributione dignus effici, sub aspectum ducit ea quæ celebravit, revelans illum panem indivisum, et in multa distribuens. Exinde quoque B singularem illum calicem omnibus distribuit, secundum modum quemdam mysticum hoc faciens; nam unum et simplex Dei Verbum per incarnationem, in compositionem simul et aspectum sine ulla sui immutatione processit, humilia hæc nostra cum divinissimis suis uniens excellentiis. Sic enim et nos ipsi unimur, si tanquam membra illi secundum immaculatæ ac beatæ vitæ identitatem congruamus : ne idem nobis accidat, quod membro mortuo vivo corpori apposito. Quemadmodum enim illud incongruum omnino minimeque cohærens, vitæque expers existit; sic et nos, si ita mortui fuerimus, nunquam vivo Christo congruemus : oportet enim nos, si communionem ejus appetamus, ad divinissimam ejus vitam collimare, et sic per C § XIII. Hæc pontifex per ea quæ celebrantur insinuat, dum eadem revelat, et dividit, et communionem distribuit; sensibiliter enim in symbolis ad vivum exprimit vitam nostram spiritalem, Dominum nostrum Jesum Christum, ex abdito illo divino, scilicet immutabilis divinitatis, omnimoda, veraque et perfecta incarnatione ex nostra natura efformatum, et ad dividuam, scilicet materiataam nostram naturam, immutabili ratione ex eo quod est natura sua unum, id est ipsamet divinitate procedentem, et humanam nostram humilitatem ad bonorum suorum participationem invitantem, dummodo et nos non inepti videamur ad ejus, quoad fieri potest, similitudinem.

§ XIV. Hierarcha deinde communicans, communionemque distribuens, desinit in gratiarum actionem. Primum autem ipse communicat, et sic distribuit; oportet enim primum esse participem ac plenum honorum, ac deinde sic distribuere; primum illuminari, ac deinde illuminare. Quocirca **214** censemus hos male agere, qui cum non sint docti a Deo, docere præsumunt. Quemadmodum enim in solaribus radiis ac vitris se res habet, ut vitra cornuave, vel aliæ res transparentes primum lumen recipiant, ac deinde sic lumen ad alia trans-

x Luc. xii, 19.

mittant; sic etiam in divino lumine doctoribusque primum debet doctor ipse luciformis existere, ac deinde ad alios doctrina sua illustrandos accedere. Quomodo enim ante divinam aspirationem iudiciumque idoneus comprobetur? Lacedæmonii vero exinde subjectarum civitatum gubernatorem ἀρμοστήν seu aptatorem nominabant, quod subditos aptaret ut ex lege viverent. Unde etiam Athenienses similiter ἀρμοστήρας appellabant eos qui ad bene vivendum alios dirigebant. Quare etiam hic ἀρμοστήν vocat principem Ecclesiæ.

§ XV. Cæterum in his omnis sacrorum adornatio (adornationem autem vocat omnes ordines Ecclesiæ) diviniis mysteriis perceptis, cum gratiarum actione desinit, gratiam hanc agnoscens et collaudans; quoniam qui eam non agnoverunt, nequaquam gratias agunt, quamvis ex natura sua dona illa sint omni gratiarum actione dignissima. Verum, ut antea dicebam, illi propter suam ad deteriora propensionem nolentes tantis muneribus attendere, infinitis illis gratis ingrati permanserunt. Non eo autem hoc dicit, quod si voluissent, assecuti fuissent; sed quod ne primam quidem luminis ac doctrinæ gratiam attendere voluerint; unde quoque fit ut muneribus istis priventur, omnique alio beneficio ac boni Spiritus gratia frustrantur. *Gustate enim, inquit, et videte* γ. Unde qui gustant communionis huius magnitudinem considerantes, et quæ consecuti sunt expendent, merito etiam a gratis agendis nunquam desisterent.

θείου φωτός και τῶν διδασκαλῶν, πρῶτον ὀφείλει φωτοειδῆς ὁ διδάσκαλος εἶναι, καὶ ἔπειτα ἐπιχειρεῖν φωτίζειν ἑτέρους διὰ τῆς διδασκαλίας. Πῶς γὰρ πρὸ τῆς θείας ἐπινοίας καὶ κρίσεως ἀρμοστής ἀναδειχθήσεται; Ἀρμοστήν δὲ ἔλεγον οἱ Λακεδαιμόνιοι τὸν καθιστάμενον ὑπ' αὐτῶν ἀρχοντα τῶν ὑποκειμένων αὐτοῖς πόλεων, παρὰ τὸ ἀρμοῦσεν τοὺς ἀρχομένους ζῆν κατὰ νόμους. Ὅθεν καὶ ἀρμοστήρας πάλιν ἐκάλουν οἱ Ἀθηναῖοι τοὺς εἰς τὸ εὖ ζῆν διατάττοντας. Διὸ καὶ ἐνταῦθα ἀρμοστήν καλεῖ τὸν τῆς Ἐκκλησίας ἀρχοντα.

§ XV. Λοιπὸν ἐν τούτοις ἡ πᾶσα τῶν ἱερῶν διακόσμησις (διακόσμησιν δὲ λέγει πάντα τὰ τῆς Ἐκκλησίας τάγματα) καὶ ταῖς θειοτάτοις κοινωνήσασα μετ' εὐχαριστίας καταλήγει, ἐν τῷ ἐπιγνώσει ὑμνοῦσα τὰς χάριτας· ὥστε οἱ ἀγνώστες οὐκ ἂν εὐχαριστήσαιεν, καίτοι κατ' οἰκείαν φύσιν ἀξίων ἔντων τῶν δώρων παρὰ πάντων εὐχαριστεῖσθαι. Ἀλλὰ, ὅπερ καὶ πρῶτον ἔλεγον, ἐκεῖνοι ἐκ τῆς ἐπὶ τὰ χεῖρα νεύσεως, οὐδὲ προσθλέψαι τοῖς δώροις θέλοντες, ἀχάριστοι πρὸς τὰς ἀπείρους διαμεμενῆσσι χάριτας. Οὐ τοῦτο δὲ λέγει, ὅτι εἴπερ ἤθελον, ἔτυχον· ἀλλ' ὅτι οὐδὲ τὴν πρώτην πρὸς τὸ φῶς τῆς διδασκαλίας ἠθέλησαν ἀπιδεῖν· ἐξ οὗ καὶ τῶν δώρων στερίσκονται, καὶ πάσης ἄλλης ἀγαθουργίας τῆς τοῦ ἀγαθοῦ Πνεύματος χάριτος. *Γεύσασθε γὰρ, φησὶ, καὶ ἴδετε.* Ὅθεν καὶ οἱ γευσάμενοι, τὸ τῆς μετοχῆς μέγεθος ἐποπτεύοντες, καὶ ὧν ἔτυχον ἀναλογιζόμενοι, εἰκότως καὶ εὐχαριστεῖν οὐ διαλείποιεν πώποτε.

215 CAPUT IV.

I. De iis quæ in unguento fiunt ac perficiuntur.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Δ'.

I. Περὶ τῶν ἐν τῷ μύρῳ τελουμένων, καὶ τῶν ἐν αὐτῷ τελειουμένων.

SYNOPSIS CAPITIS.

Prima parte dicit, unguenti mysterium affine esse venerabili eucharistiæ. Secunda parte describit ritum consecrandi sacrum unguentum. Tertia parte subjungit contemplationem, in qua mystice explanat, I. Quid sibi velit unguenti obvelatio. II. Aut unguentum, licet profanis lectum sit, sanctis tamen parere. III. Sacrum unguentum habere vim consummandi; ibidemque exponit, quanta sit efficacitas canticorum spiritualium. IV. Quid unguenti compositio significet. V. Ostendit, quod quanto quis Deo propinquior est, tanto etiam suavius ab ipso afficiatur. VI. Quid signent seraphim qui pontifici in confectione unguenti assistunt. VII. Quid eorumdem multiplices facies et alæ designent. VIII. Cur facies pedesque obtegant. IX. Quid sibi velit clamor unius ad alterum. X. Quid eorumdem nominis interpretatio; et quomodo unguentum designet, Christum in se invariabilem nos sanctificare; et cur unguentum in omni fere consecratione adhibeatur. XI. Cur unguentum adhibeatur in baptismo. XII. Cur altare unguento consecratur; et cur unguentum κατὰ

I. Tanta sunt et tam præclara sanctissimæ synaxeos spectacula spiritalia quæ nostri cum uno illo, uti sæpe diximus, communionem atque conjunctionem præcipuo quodam ritu sacro perficiunt; verumtamen est et alia huic coordinata consecratio, quam unguenti mysterium præceptores nostri appellant. Huius itaque partibus juxta sacras imagines ordine perspectis, hoc modo per easdem ad illud ejus unum hierarchicis contemplationibus evehemur.

γ Psal. xxxiii, 9.

I. Τοσαῦτα τῆς ἀγιωτάτης συνάξεώς ἐστὶ, καὶ οὕτω καλὰ τὰ νοητὰ θεάματα τὴν πρὸς τὸ ἐν ἡμῶν, ὡς πολλάκις εἰρήκαμεν, ἱεραρχικῶς ἱερουργούντα κοινωνίαν καὶ σύναξιν· ἀλλ' ἐστὶ ταύτης ὁμοταγῆς ἑτέρα τελεσιουργία· μύρου τελετὴν αὐτὴν οἱ καθηγεμόνες ἡμῶν ὀνομάζουσι. Τὰ μέρη τοίνυν αὐτῆς ἐν τάξει κατὰ τὰς ἱεράς εἰκόνας ἐπισκοπήσαντες, οὕτω πρὸς τὸ ἐν αὐτῆς διὰ τῶν μερῶν ἱεραρχικαῖς θεωρίαις ἀναχθῆσόμεθα.

VARIÆ LECTIONES.

τὸ θελήματα, S. B. corrigat θεωρήματα, neutrum est in M. nec in Sc.

II. Μυστήριον τελετῆς μύρου.

Κατὰ τὸν αὐτὸν τῆς συνάξεως τρόπον, αἱ τῶν ἀτελειώτων ἀπολύονται τάξεις, προηγησαμένων ⁷¹ δηλαδὴ τῆς τε ἱεραρχικῆς ἐπὶ πᾶν τὸ ἱερὸν εὐόσμου περιαγωγῆς, καὶ τῆς ψαλμικῆς ἱερολογίας, καὶ τῆς τῶν θειοτάτων Λογίων ἀναγνώσεως. Εἶτα τὸ μύρον ὁ ἱεράρχης λαθὼν ἐπιτίθησι τῷ θείῳ θυσιαστηρίῳ, περικεκαλυμμένον ὑπὸ δωκαίδεκα πτέρυξιν ἱεραῖς, ἀναβοῶντων ἀπάντων ⁷² ἀγιωτάτῃ φωνῇ τὸ ἱερὸν τῆς τῶν θεολήπτων προφητῶν ἐπιπνοίας μελωδία· καὶ τὴν ἐπ' αὐτῷ τελουμένην εὐχὴν ἀποπληρώσας, ἐν ταῖς ἀγιωτάταις τῶν ἀφιερουμένων τελεταῖς αὐτῷ χρῆται πρὸς πᾶσαν σχεδὸν ἱεραρχικὴν τελεσιουργίαν.

III. Θεωρία.

Ἡ μὲν οὖν ⁷³ εἰσαγωγικὴ τῆς τελειωτικῆς ταύτης ἱερουργίας ἀναγωγὴ διὰ τῶν κατὰ τὸ θεῖον μύρον ἱερῶς δρωμένων ἐκείνο, οἶμαι, δηλοῖ, τὸ περικεκαλύφθαι τῶν ὁσίων ἀνδρῶν ⁷⁴ τὸ κατὰ νοῦν ἱερὸν καὶ εὐώδες· ἥτις ἐνθέως ἐγκλειύεται τοῖς ἱεροῖς ἀνδράσι, μὴ φαινομένης ἔχειν ἐπὶ δόξῃ κενῆ τὰς κατ' ἀρετὴν τοῦ κρυφίου Θεοῦ καλὰς καὶ εὐώδεις ἀφομοιώσεις. Ἄχραντοι γὰρ εἰσιν αἱ τοῦ Θεοῦ κρύφια καὶ ὑπὲρ νοῦν εὐώδεις εὐπρέπειαι, καὶ νοητῶς ἐμφαίνονται μόνοις ⁷⁵ τοῖς νοεροῖς, ὁμοειδεῖς ἔχειν ἐθέλουσαι τὰς κατ' ἀρετὴν ἐν ψυχαῖς ἀπαραφθάρτους ⁷⁶ εἰκόνας. Τὸ γὰρ τῆς θεοειδοῦς ἀρετῆς ἀπαραγράφτον εὐ μνημιμένον ⁷⁷ ἄγαλμα, πρὸς ἐκείνο τὸ νοητὸν καὶ εὐώδες ἀφορῶν κάλλος, οὕτως ἑαυτὸ τυποῖ καὶ διαπλάττει πρὸς τὸ κάλλιστον μίμημα. Καὶ καθάπερ ἐπὶ τῶν αἰσθητῶν εἰκόνων, εἰ ⁷⁸ πρὸς τὸ ἀρχέτυπον εἶδος ὁ γραφεὺς ἀκλινῶς εἰσορᾷ, πρὸς μηδὲν ἄλλο τῶν ὁρατῶν ἀνθελκόμενος ἢ κατὰ τι μεριζόμενος, αὐτὸν ἐκείνον, ὅστις ἐστὶ, τὸν γραφόμενον ⁷⁹ (εἰ θέμις εἰπεῖν), διπλασιάζει, καὶ δείξει τὸ ἀληθὲς ἐν τῷ ὁμοιώματι, καὶ τὸ ἀρχέτυπον ἐν τῇ εἰκόνι, καὶ ⁸⁰ ἑκάτερον ἐν ἑκατέρῳ παρὰ τὸ τῆς οὐσίας διάφορον· οὕτω τοῖς φιλοκάλοις ἐν νῷ γραφεῦσιν ἢ πρὸς τὸ εὐώδες καὶ κρύφιον κάλλος ἀτενῆς καὶ ἀπαρέγκλιτος θεωρία τὸ ἀπλανὲς δωρήσεται καὶ θεοειδέστατον ⁸¹ Ἰνδαλμα. Εἰκότως οὖν πρὸς τὴν ὑπερουσίως εὐώδη καὶ νοητὴν εὐπρέπειαν οἱ θεῖοι γραφεῖς ⁸² τὸ νοερὸν ἑαυτῶν ἀμεταστρέπτως εἰδοποιοῦντες, οὐδεμίαν δρῶσι τῶν ἐν αὐτοῖς θεομιμήτων ἀρετῶν εἰς τὸ θεαθῆναι, κατὰ τὸ λόγιον, τοῖς ἀνθρώποις· ἀλλ' ἱερῶς ἐποπτεύουσιν, ὡς ἐν εἰκόνι, τῷ θείῳ μύρῳ τὰ τῆς Ἐκ-
κλησίας ἱερώτατα περικεκαλυμμένα· διὸ καὶ αὐτοί, τὸ κατ' ἀρετὴν ἱερὸν καὶ θεοειδέστατον εἶσω τοῦ θεομιμήτου καὶ θεογράφτου νοδὸς ἱερῶς περικαλύπτοντες, πρὸς μόνην ἀποβλέπουσι τὴν ἀρχέτυπον νόησιν· οὐδὲ γὰρ ἀθέατοι· ⁸³ μόνον εἰσι τοῖς ἀνομοίοις,

A. II. *Mysterium consecrationis unguenti.*

Eodem modo quo in synaxi, 'ordines eorum qui minus perfecti sunt, excluduntur, præmissis videlicet, sacra per totum templum cum odoris fragrantia processione, psalmodique sacra modulatione, et divinissimorum Eloquiorum promulgatione. Deinde pontifex accepto unguento ponit illud supra divinum altare, duodecim: sacris alis obvelatum, cunctis sanctissima voce concipientibus illud divinitus afflatorum prophetarum canticum afflationis, completaque super eo consecratoria precatione, in sanctissimis quibusque rerum sacrandarum consecrationibus eodem utitur ad omnem ferme hierarchicam consecrationem.

216 III. *Contemplatio.*

§ I.

Ipsamet quidem introductoria perfectivæ hujus consecrationis anagoge per ea quæ divino illo unguento consecrantur, ut opinor, insinuat, viris sanctis obvelandam esse mentis sanctitatem atque fragrantiam; cum divinitus viri sancti jubeantur, non ad vanam gloriam apparentes arcani Dei pulchras ac fragrantas habere similitudines. Siquidem arcana Dei decora, quorum suavitas intellectum superat, prorsus sunt intemerata, solisque viris spiritalibus spiritaliter apparent, quod in animabus nostris exigant habere sibi conformes per virtutem et incorruptibiles imagines. Incircumscrip-
tum enim illud virtutis deiformis simulacrum rite imitandum est, ut spiritalis ac fragrans ipsum referat pulchritudo, seque formet et effingat ad pulcherrimam ejus imitationem. Et sicut in imaginibus sensibilibus, si pictor ad primævam speciem constanter intendat, nulla re alia visibili distractus, neque secundum quidpiam divisus, illum ipsum qui depingendus est (si ita dicere liceat) quodammodo replicabit, atque ipsamet veritatem in similitudinem et archetypum in imagine exprimet, alterumque in altero citra substantiæ differentiam referet: sic honesti amanti-
bus in mente pictoribus, suavolentis et arcanae pulchritudinis intenta constansque contemplatio infallibilem in det maximeque deiformem imaginationem. Merito itaque divini pictores, quando mentem suam ad supraessentialiam illam fragrantem spiritalemque pulchritudinem constanter efformant, nullam virtutem earum quæ iis insunt agunt, ut ab hominibus, uti scriptum est, videantur; sed sancte in unguento divino, velut in imagine, sacratissima quæque Ecclesiæ mysteria velata contemplantur; atque adeo quidquid in virtute sacrum ac maxime deiforme est intra mentem suam, quæ ad imaginem et simili-

VARIE LECTIONES

⁷¹ προηγουμένων, Ch. ⁷² πάντων, S. P. D. Ch. ⁷³ οὖν non est in S. P. D. Ch. B. ⁷⁴ τῶν θείων ἀνδρῶν, S. P. B. Sar. ⁷⁵ μόνον, M. Sc. ⁷⁶ ἀπαραφθάρτους. ⁷⁷ μεμημιμένον. ⁷⁸ ἀεὶ, M. Sc. et vox, ἀλλ' αὐτὸν ἐκείνον, ei pro διπλασιάζει, διαπλάσσει. ⁷⁹ τὸ γραφόμενον, S. ⁸⁰ τὸ ἀλ..... καὶ om. M. B. S. D. Sc. Sar. ⁸¹ θεοειδέστατων, M. ⁸² θεογραφεῖς, M. ⁸³ θεωρητοί, M. Sc.

tudinem Dei facta est, recondentes, ad primævam A
duntaxat speciem atque intelligentiam intuentur; θέαν. Ὅθεν ἑαυτοῖς ἀκολούθως, οὐδὲ τῶν δοκούντων
neque enim solum dissimilia non vident, sed ne ad εἰκῆ καλῶν καὶ δικαίων, ἀλλὰ τῶν ὄντως ὄντων ἐρωσιν·
eorum quidem aspectum pertrahuntur. Quamobrem, οὐδὲ πρὸς δόξαν ὀρώσι τὴν ὑπὸ πλήθους ἀλόγως μα-
sicut eos decet, non ea quæ temere videntur, sed καριζομένην, ἀλλὰ τὸ καλὸν ἢ χεῖρον ἐφ' ἑαυτοῦ θεο-
quæ vere justa sunt ac bona diligunt; neque istam μιμήτως κρίναντες, ἀγάλματα θεῶα τῆς θεαρχικω-
spectant gloriam, quæ sine ratione vulgò passim τάτης εἰσὶν εὐωδίας, ἥτις ἐφ' ἑαυτῆς τὸ ἀληθῶς ⁸⁶
beata prædicatur, sed imitatione Dei bonum ma- εὐώδες ἔχουσα πρὸς τὸ τοῖς πολλῆς ἀνομοίως δοκοῦν
lumve per se judicantes, divina quædam simulacra οὐκ ἐπιστρέφεται, ταῖς ἀληθῆσιν αὐτῆς εἰκόσιν ἐντυ-
fiunt istius fragrantia divinae, **217** quæ vere bonum ποῦσα τὸ ἀνυπόκριτον.
in se odorem continens, ad illud, quod vulgò passim
suis imaginibus exprimens veritatem. ἰναῶqualiter apparet, nunquam convertitur, in veris.

§ II.

Age jam deinceps, quoniam exteriorem ritus B
vere pulchri venustatem aspeximus, diviniorem Φέρε δὴ λοιπὸν, ἐπειδὴ τὴν ἐκτὸς εὐπρέπειαν
ejus pulchritudinem intueamur, eamque sublatis ἔθεασάμεθα τῆς ὅλης καλῆς ἱερουργίας, εἰς τὸ θεϊό-
velaminibus per se contemplerur, clare suum ju- τερον αὐτῆς ἀποθλέψωμεν κάλλος, αὐτὴν ἐφ' ἑαυ-
bar illud beatum evibrantem, nosque illa, quæ viris τῆς ἀποκαλυφάμενην τὰ παραπετάσματα, θεώμενοι
spiritalibus explorata est, odoris fragrantia re- τὴν μακαρίαν ἀποστειλοῦσαν ἐμφανῶς αἰγλήν, καὶ
plentem. Neque enim aspectabilis unguenti confe- τῆς ἀπερικαλύπτου τοῖς νοεροῖς ἀποπληροῦσαν ἡμᾶς
ctio iis qui pontifici præsto sunt incommunicabilis εὐωδίας. Οὐδὲ γὰρ ἡ φαινομένη τοῦ μύρου τελετουρ-
aut inaspectabilis existit, sed e diverso, dum ad γία ⁸⁵ τοῖς περὶ τὸν ἱεράρχην ἐστὶν ἀκοινώνητος ἢ
ipsos usque pertendit, ac sistit eam quæ vulgi ἀθέατος, ἀλλὰ τούναντίον ἄχρις αὐτῶν διήκουσα, καὶ
captum superat contemplationem, ab iisdem reve- ἰστώσα τὴν ὑπὲρ τοὺς πολλοὺς θεωρίαν, ὑπ' αὐτῶν
renter obtegitur, et a turba pontificio jure secerni- ἱερωῶς περικαλύπτεται, καὶ τῆς πληθῶς ⁸⁶ ἱεραρχικῶς
tur. Siquidem ille radius rerum sacratissimarum ἀποδιαστέλλεται. Τοῖς γὰρ ἐνθέοις ἀνδράσιν ἢ τῶν
dum viris divinis, tanquam intelligentibus, pure πανιέρων ἀκτίς, ὡς συγγενέσι τοῦ νοητοῦ ⁸⁷, καθα-
atque immediate collucet, et conceptus eorum spi- ρῶς καὶ ἀμέσως ἐλλάμπουσα, καὶ τὰς νοεράς αὐτῶν
ritales bono palam imbuit odore, ad id quod humi ἀντιλήψεις ἀπερικαλύπτως εὐωδιάζουσα, πρὸς τὸ
serpit nequaquam similiter procedit, sed ab ipsis, C
utpote arcanis spiritalis rei spectatoribus, sine ὑφειμένον οὐκέτι ὁμοίως ⁸⁸ πρῶσειν, ἀλλ' ὑπ' αὐτῶν,
ostensione, ne a dissimilibus quibusque violetur, ὡς κρυφίων τοῦ νοητοῦ θεωρῶν, ἀνεκπομπεύτως εἰς
pennatis involucris obducitur, quibus, ceu sacris τὸ τοῖς ἀνομοίοις ἄχραντον, ὑπὸ πτερωτοῖς αἰνίγμασι
signis, præclari ordines subditorum pro capacitate συγκαλύπτεται· δι' ὧν ἱερῶν αἰνιγμάτων αἱ τῶν ὑπο-
sua ad res sacras promoventur. θεθηκότων εὐχοσμοὶ τάξεις ἀνάγονται πρὸς τὴν καὶ
αὐτὰς ἱερὰν ἀναλογίαν.

§ III.

Est igitur, ut dixi, sacrosanctum hoc, quod a
nobis modo laudatur mysterium, ejus ordinis atque
virtutis, ut hierarchicas consummet functiones; quo-
circa quoque divini præceptores nostri, tanquam ejus-
dem ordinis et operationis cum sacrosancto synaxeos
sacramento, iisdem imaginibus ut plurimum, my-
sticisque distinctionibus ac sacris verbis descripse-
runt. Atque pontificem quidem videre liceat eodem
modo a diviniore loco odoris suavitatem ad sequen-
tia loca sacra diffundentem, suoque ad eundem lo-
cum reditu docentem, quomodo divinarum rerum
participatio, dum in omnibus quidem sacris pro cu-
jusque meritis communicatur; nihilominus in se
neque imminuta, neque loco mota, in divini fundi
proprietae, sine ulla sui immutatione, consistat. D
Ἔστι δὴ οὖν, ὅπερ ἔφην, ἡ νῦν ὑμνουμένη παρ' ἡμῶν ἱερὰ τελετουργία ⁸⁹ τῆς τελειωτικῆς τῶν ἱεραρχικῶν ⁹⁰ τάξεως καὶ δυνάμεως· διὸ καὶ ταύτην οἱ θεῖοι καθηγεμόνες ἡμῶν, ὡς ὁμοταγῆ καὶ ταύτουργόν τῆς συνάξεως ἱερῶν τελεστηρίῳ, ταῖς αὐταῖς εἰκόσιν ὡς τὰ πολλὰ καὶ μυστικαῖς διακοσμῆσεσι καὶ ἱερολογίαις διατάξαντο. Καὶ τὸν μὲν ἱεράρχην ὡσαύτως ὄψη ⁹¹ τὴν ἀπὸ τοῦ θειοτέρου τόπου πρὸς τὸ ταῦτόν ἀναλύσει διδάσκοντα, τῶν θείων τὴν μετουσίαν ἐν ἅπασιν μὲν γίνεσθαι κατ' ἀξίαν τοῖς ἱεροῖς, ἀμείωτον δὲ εἶναι καὶ ἀκίνητον ⁹² πάντη, καὶ εἶσω τῆς κατὰ θεῖαν ἰδρύσιν ἰδιότητος ἀπαρἀλλάκτως ἐστηκυῖαν. Ἐπίσης δὲ πάλιν αἱ τῶν λογίων ψαῖα καὶ ἀναγνώσεις, τοὺς μὲν ἀτελέστους ⁹³ μαιεύονται ⁹⁴

VARIE LECTIONES.

⁸⁴ ἀληθῆς, M. Sc. ⁸⁵ τελεσιουργία, P. Ch. D. ⁸⁶ τοῦ πλήθους, M. ⁸⁷ S. P. D. Ch. Sc. addunt φωτός.
⁸⁸ οὐχ ἐτοίμως, M. ⁸⁹ τελεσιουργία. ⁹⁰ τῶν ἱεραρχικῶν, P. ⁹¹ ὄψει, S. ὡς αὐταῖς ὄψεσι, M. Sc. ⁹² καὶ ἀμείωτον, Ch. ⁹³ ἀτελεστάτους, D. ⁹⁴ μυσθῆσαι, M. Sc.

πρὸς ζωηφόρον υιοθεσίαν, ἐπιστροφὴν δὲ ἱερὰν A ποιοῦνται τῶν ἐναγῶς ἐνεργουμένων, ἀφαιροῦσι δὲ τὴν ἐναντίαν ποίαν καὶ θέλξιν⁹⁵ ἐκ τῶν ἀνάνδρων ἐνεργουμένων, τὸ τῆς θεοειδοῦς ἕξεως καὶ δυνάμεως ἀκρότατον ἀναλόγως αὐτοῖς ὑποδεικνύσαι· καθ' ἣν ἐκδειματώσουσι μᾶλλον⁹⁶ αὐτοὶ τὰς ἐναντίας δυνάμεις, καὶ τῆς ἐτέρων ἰατρείας προσθήσονται, τὸ θεομιμήτως ἀκίνητον μὲν ἐκ τῶν οἰκείων καλῶν, πρὸς δὲ τὰς ἐναντίας ποίας δραστήριον οὐκ ἔχοντες μόνον, ἀλλὰ καὶ δωρούμενοι· τοῖς δὲ εἰς νοῦν ἱερὸν ἐκ τῶν χειρόνων μεταφοιτήσασιν ἕξιν ἱερὰν ἐντίθενται πρὸς τῷ⁹⁷ μὴ αὖτις ὑπὸ κακίας ἀλῶναι· τοὺς δὲ πρὸς τὸ εἶναι πανάγνους ἐνδεεῖς τελῶς ἀποκαθαίρουσι· τοὺς δὲ ἱεροῦς ἀγούσιν ἐπὶ τὰς θείας εἰκόνας καὶ ἐποφίας αὐτῶν καὶ κοινωνίας· ἐστῶσι δὲ τοὺς πανιέρους⁹⁸, ἐν μακαρίοις καὶ νοητοῖς θεάμασιν ἀποπληροῦσαι τὸ ἐνοειδὲς αὐτῶν τοῦ ἔνδς, καὶ ἐνοποιῶσαι.

contuitum atque consortium promovent; pascunt B

τί δέ; Οὐχὶ καὶ τὰς μὴ πάντῃ καθαρὰς, ὧν ἤδη μνήμην ἐποιήσαμεθα, τάξεις, ἀμιγῶς ἀπολύει, κατὰ τὸν αὐτὸν τῆς συνάξεως τρόπον, ἢ παρούσα νῦν ἱερὰ τελετουργία⁹⁹, μόνους ἐν εἰκόσιν ὁρωμένη τοῖς ἱεροῖς¹⁰⁰, καὶ πρὸς μόνων ἀμέσως τῶν πανιέρων ἱεραρχικαῖς ἀναγωγαῖς ἐποπτευομένη καὶ ἱερουργουμένη; Ταῦτα μὲν οὖν ἤδη πολλάκις ἡμῖν εἰρημένα περιττόν ἐστιν¹, ὡς οἶμαι, τοῖς αὐτοῖς ἐπανα- C κυκλεῖν² λόγοις, καὶ μὴ πρὸς τὰ ἐξῆς μεταβῆναι τὸν ἱεράρχην ἐνθέως ὁρῶντας ὑπὸ δυοκαίδεκα πτέρυξι περικεκαλυμμένον ἔχοντα τὸ θεῖον μύρον, καὶ τὴν παναγεστάτην ἐπ' αὐτῷ τελείωσιν ἱερουργοῦντα. Λέγωμεν τοίνυν, ὡς ἡ τοῦ μύρου σύνθεσις συναγωγὴ τίς ἐστιν εὐπνῶν ὑλῶν ἐν ἑαυτῇ πλουσίως ἔχουσα ποιότητος εὐδόμευς, ἧς οἱ μετασχόντες εὐωδιάζονται, κατὰ τὴν ἀναλογίαν τοῦ ποσοῦ τῆς ἐγγενομένης αὐτοῖς τοῦ εὐώδους μεθέξεως. Πειπεισμεθα δὲ εἶναι τὸν θεαρχικώτατον Ἰησοῦν ὑπερουσίως εὐώδη, νοηταῖς διαδόσεσι τὸ νοερὸν ἡμῶν ἀποπληροῦντα θείας ἡδονῆς. Εἰ γὰρ ἡ τῶν αἰσθητῶν εὐωδῶν³ ἀντιληψίς, εὐπαθεῖν ποιεῖ καὶ τρέφει σὺν ἡδονῇ πολλῇ τὸ τῶν ὄσφραντῶν ἡμῶν διακριτικόν, εἴπερ ἀβλαβές τε⁴ D εἶη καὶ πρὸς τὸ εὐώδες ἐν συμμετρῆ κατὰλληλον, ἀναλόγως ἂν τις φαίη καὶ τὰς νοεράς ἡμῶν δυνάμεις πρὸς τὴν ἐπὶ τὸ χεῖρον ὑφείν ἀπαραφθάρτως⁵ διακειμένας, ἐν τῇ τοῦ ἐν ἡμῖν κριτικοῦ φυσικῇ ῥύσει, κατὰ τὰ θεουργικὰ μέτρα καὶ τὴν κατὰλληλον τοῦ νοῦς πρὸς τὸ θεῖον ἐπιστροφὴν, ἐν ἀντιλήψει τῆς θεαρχικῆς εὐωδίας γίνεσθαι, καὶ εὐπαθείας ἱερᾶς

A Pari rursus modo cantica Scripturarum atque lectiones rudibus adhuc animis ad vitalem adoptionem obstetricantur, et eorum qui a dæmonibus vexantur, sanctam promovent conversionem, pavoremque contrarium et pellicatum abolent eorum qui a dæmone propter ignaviam arripiuntur, dum **218** nimirum illis, ad illorum captum, status deiformis ac virtutis verticem proponunt; unde fit, ut ipsi potius adversis potestatibus terrori sint, atque cæteris quoque curandis præficiantur, ad Dei quidem imitationem bonis propriis stabiliti, adversus autem terrores contrarios non tantum efficacitatem obtinentes, verum etiam largientes: iis vero qui ex iniquitatibus ad mentem sanctam redierunt, habitum quemdam sanctum inferunt, ne iniquitate denuo capiantur; quibus autem ad omnimodam puritatem quidquam deest, illos perfecte expiant; sanctos vero ad imagines divinas et earumdem B itidem eos qui jam plane sancti sunt, beatis ac spiritualibus spectaculis eorum uniformitatem uno illo adimplentes et unificantes.

§ IV.

Quid porro? Nunquid etiam præsens quæ modo celebratur consecratio ordines illos qui non plane mundi sunt, quorum antea mentionem fecimus, impromiscue dimittit, eo modo quo fit in synaxi, et in sacris tantum imaginibus cernitur^{100*}, et a solis viris sanctissimis in hierarchicis anagogiis immediate conspicitur ac celebratur? Verum, hæc eum a nobis sæpenumero dicta sint, supervacaneum esse arbitror iisdem verbis repetere, quin potius ad ea quæ sequuntur transeundo, pontificem videamus alis duodecim obvelatum unguentum sacrum tenentem, ac purissimum in eo sacramentum consecrantem. Dicamus igitur, unguenti compositionem collectionem quamdam esse fragrantium materiarum, quæ in se affatim suaveolentes continet qualitates, cujus qui participes existunt, odoris suavitate afflantur, proportionem fragrantis quæ illis inest participationis. Scimus autem, divinissimum illum Jesum suprasubstantialiter fragrantem, spiritualibus distributionibus partem nostri spiritalem divina voluptate recreare. Si enim rerum sensibilem suaveolentia nostrum, modo sanus et rei odoriferæ debita proportione accommodatus sit, olfactum bene afficit, et magna cum voluptate alit, eadem utique ratione dicat aliquis, spiritales nostras facultates, si nulla in malum propensione corruptæ fuerint, naturali quodam iudicii vigore, secundum divinæ operationis modos congruamque mentis ad Deum conversionem, divini odoris sua-

VARIE LECTIONES.

⁹⁵ φέρουσι δὲ τὴν ἐναντίαν ἢ τοιαύδε κάθελξιν, M. Sc. ⁹⁶ μάλιστα, M. ⁹⁷ πρὸς τό, Sc. Sar. ⁹⁸ hunc locum ita habet M. ἐστῶσι δὲ τοὺς, πανιέρως ἐν μακαρίοις καὶ νοητοῖς θεάμασιν, itaque vertit Sc. *Reficiunt autem quosdam sacratissime in beatis invisibiliter*, etc. ⁹⁹ τελεσιουργία, Ch. ¹⁰⁰ τοῖς ὁρωμένοις, Ch. D. M. Scot. vertit, *obtulibus divinis*. ^{100*} Refert interpres masculinum ἱεροῖς ad femininum εἰκόσι. Unde suspicio oritur verti posse: a SANCTIS in imaginibus tantum cernitur, a solis autem SANCTISSIMIS immediate conspicitur... ED. PATROL. ¹ ἡμῖν ἐστιν, M. ² ἐπανακυκλεῖν, Ch. ³ εὐωδίας καὶ ἡδονῆς, D. τῶν αἰσθητῶν εὐωδῶν, S. ἢ γὰρ τῶν αἰσθητῶν, M. Sc. ⁴ τέ non habet M. ⁵ ἀπαραφθάρτως, D.

vitale perfundi, atque sacra quadam voluptate et divinissimo alimento satiari. Ipsamet igitur unguenti mystica compositio, **219** quasi in figuratione rerum infigurabilium, ipsummet Jesum nobis depingit esse fontem uberem, e quo divinorum odororum suavitates hauriuntur, dum proportionibus divinoprincipibus in mentes maxime deiformes divinissimos illos spiritus infundit, quibus suaviter affectæ, sacrisque perceptionibus plenæ, spiritali alimonia perfruuntur, dum suaveolentes istæ distributiones divina largitione spiritali animæ portionem subeunt.

§ V.

Existimo autem esse perspicuum, superioribus B essentiis, utpote diviniorebus, fontalis fragrantiae distributionem propinquiore quodammodo existere, magisque se illis exprimere ac distribuere, partem eorundem maxime deiformem virtutisque spiritalis capacissimam effatim mundando, ac multipliciter subeundo; ad inferiores autem, et qui non æque capaces sunt, supremam illam contemplationem atque communionem reverenter contrahendo, ejusdem participationem, instillationibus eorum captui accommodatis, divina quadam proportione derivare. Ordo itaque Seraphim, qui sanctas illas nobis excellentiores essentias supra modum superat, in alis duodecim significatur, astans Jesu et prope ipsum collocatus, beatissimis ejus contemplationibus, quantum fas est, vacans et spiritalis distributionis in sanctissimis receptaculis sancte plenus, et, ut sensibili modo dicam, multum decantatam illam Dei laudem incessabili voce proclamans; sacra siquidem cœlestium spirituum cognitio et indefessa est, et divinum habet amorem indeficientem; omnique malitia et oblivione superior existit; unde clamor ille incessabilis, meo quidem iudicio, designat sempiternam eorum et immutabilem, cum omni contentione atque gratiarum actione, rerum divinarum scientiam atque cognitionem.

§ VI.

Incorporeas quidem proprietates seraphim a D Scripturis sancte sensibilibus figuris quibus res intellectuales exprimunt depictas in cœlestium hierarchiarum descriptionibus præclare, uti puto, spectavimus, tuisque spiritalibus oculis exhibuimus; sed quoniam etiamnum iis qui pontifici reverenter assistunt, illam ipsam sublimissimam distinctionem nobis representant breviter, iterum immaterialibus oculis quam maxime deiformem eorum splendorem contemplerur.

VARIÆ LECTIONES.

* εἰς non habet M., sed duntaxat θεοειδέστερα, et mox, τοὺς θειοτάτους δηλοῦν ἀτμούς, quæ omnia redidit Scot. ⁷ ἐαυτήν. ⁸ ἔτι καὶ διαδίδωσιν, M. ⁹ πολλαπλασίως, D. ¹⁰ ἱερῶν, D. ¹¹ ὑπὲρ ἀρεστήν, M. Sc.; utramque lectionem Sar. expressit. ¹² πτερῶν, Ch. S. M. Sc. ¹³ καὶ τῶν νοητῶν, M. ¹⁴ ἀγιωταταίς, M. Sc.

A πληροῦσθαι καὶ θειοτάτης τροφῆς. Οὐκοῦν ἡ τοῦ μύρου συμβολικὴ σύνθεσις, ὡς ἐν μορφώσει τῶν ἀμορφῶτων, αὐτὸν ἡμῖν ὑπογράφει τὸν Ἰησοῦν πηγαῖον ὄντα τῶν θείων εὐωδῶν ἀντιλήψεων ὄντων, ἀναλογίαις θεαρχικαῖς εἰς τὰ θεοειδέστατα ⁸ τῶν νοερῶν ἀναδιδόντα τοὺς θειοτάτους ἀτμούς, ἐφ' οἷς οἱ νόες εὐπαθῶς ἠδόμενοι, καὶ τῶν ἱερῶν ἀντιλήψεων ἀποπληρούμενοι, τροφῆ νοητῇ χρῶνται, τῇ πρὸς τὸ νοερὸν αὐτῶν εἰσδύσει τῶν κατὰ θείαν μέθεξιν εὐωδῶν διάδοσεων.

* Ἔστι δὲ, ὡς οἶμαι, δῆλον, ὅτι ταῖς ὑπὲρ ἡμᾶς οὐσίαις, ὡς θειοτέραις, ἡ τῆς πηγαίας εὐωδίας ἀνάδοσις ἐγγυτέρα πῶς ἔστι, καὶ μᾶλλον αὐτὴν ⁷ ἐκφαίνει καὶ διαδίδωσιν ⁸ εἰς τὸ διειδέστατον αὐτῶν, καὶ εὐεκτικὸν τῆς κατὰ νοῦν ἀντιληπτικῆς δυνάμεως ἀφθῶνως ὑπερβλύζουσα, καὶ πολυπλασίως ⁹ εἰσδυομένη πρὸς δὲ τὰ τῶν νοερῶν ¹⁰ ὑφειμένα, καὶ μὴ ὡσαύτως δεκτικὰ, τὴν ὑπερτάτην ¹¹ ἀχράντως ἀποκρύψασα θείαν καὶ μέθεξιν, ἀναλόγοις τῶν μετεσχόντων ἀτμοῖς ἐν συμμετρικῇ θεαρχικῇ διαδίδεται. Τῶν ὑπὲρ ἡμᾶς οὐν ἁγίων οὐσιῶν ἡ τόσον ὑπερκειμένη τῶν Σεραφίμ τάξις, ἐν τῇ τῶν πτερύγων ¹² δυοκαίδεκάδι σημαίνεται, περὶ τὸν Ἰησοῦν ἑστῶσα καὶ ἰδρυμένη, τοῖς μακαριωτάτοις αὐτοῦ θεάμασιν, ὡς θεμιτὸν, ἐπιβάλλουσα, καὶ τῆς νοητῆς διαδόσεως ἱερῶς ἐν πανάγνοις ὑποδοχαῖς ἀποπληρουμένη, καὶ τὴν πολυύμητον, ἀίσθητῶς εἰπεῖν, ἀσιγήτοις στόμασιν ἀνακράζουσα θεολογίαν· ἡ γὰρ ἱερὰ τῶν ὑπερκοσμίων νοῶν γνώσις ἀκάματός τέ ἐστι, καὶ ἀκατάληκτον ἔχει τὸν θεῖον ἔρωτα, κακίας τε ἅμα πάσης ὑπέρχεται καὶ λήθης· ὅθεν, ὡς οἶμαι, τὸ τῆς ἀσιγήτου κραυγῆς ὑπαινίσσεται τὴν αἰώνιον αὐτῶν καὶ ἀμετάστατον ἐν συντομίᾳ πάσῃ καὶ εὐχαριστικῇ τῶν θείων ἐπιστήμην καὶ νόησιν.

D Τὰς μὲν οὖν ἀσωμάτους τῶν σεραφίμ ιδιότητας ἐν τοῖς λογίοις αἰσθηταῖς εἰκόσι τῶν νοητῶν ¹² ἐκφαντικαῖς ἱερῶς ἀναγεγραμμένας, ἐν τοῖς διακόμοις τῶν ὑπερουρανίων ἱεραρχῶν, ὡς οἶμαι, καλῶς ἐθεασάμεθα, καὶ τοῖς σοῖς νοεροῖς ὀφθαλμοῖς ὑπεδείξαμεν· ὁμῶς ἐπειδὴ καὶ νῦν οἱ τὸν ἱεράρχην ἱερῶς περιεσῶτες, αὐτὴν ἡμῖν ἐκείνην ἀποτυποῦσι τὴν ὑπερτάτην διακόμησιν ἐν ἐπιτομῇ, καὶ νῦν ἀυλοτάτοις ¹⁴ ὄψεσι τὴν θεοειδέστατην αὐτῶν ἀγλαίαν ὀφόμεθα.

§ VII.

Τὸ μὲν οὖν ἀπειροπρόσωπον αὐτῶν καὶ πολύπουν ἄκφαντορικόν ἐστιν, ὡς οἶμαι, τῆς πολυθεάμονος αὐτῶν εἰς τὰς θειοτάτας ἐλλάμψεις ἰδιότητος, καὶ τῆς ἀεικινήτου καὶ πολυπύρου τῶν θείων ἀγαθῶν νοήσεως· τὴν δὲ τῶν πτερῶν, ὡς τὰ Λόγια φησιν, ἐξαπλῆν θέσιν, οὐκ ἀριθμὸν ἱερῶν ἐμφαίνειν οἶμαι, κατὰ τὸ δόξαν ἐτέροις, ἀλλ' ὅτι τῆς περὶ Θεὸν ὑπερτάτης οὐσίας καὶ τάξεως ἀναγωγικὰ καὶ ἀπόλυτα παντελῶς ἐστὶ καὶ ὑπερκόσμια, τὰ πρῶτα, καὶ μέσα, καὶ τελευταία τῶν νοερῶν αὐτῆς καὶ θεοειδῶν δυνάμεων. Ὅθεν ἡ τῶν Λογιῶν ἱερωτάτη σοφία, τὴν τῶν πτερῶν διάπλασιν ἱερογράφουσα ¹⁵, περὶ τὰ πρῶτα ¹⁶, καὶ τὰ μέσα, καὶ τοὺς πόδας αὐτῶν ἐντίθησι τὰ πτερά, τὸ καθόλου πτερωτῶν αὐτῶν αἰνισσομένη καὶ παντοδαπὸν τῆς ἐπὶ τὸ δυνάτωσ ἢ ἀναγωγικῆς δυνάμεως.

220 Infinitæ quidem facies eorum multique pedes significant, ut opinor, vim proprietatemque eorum qua multas divinas cernunt illustrationes, honorumque divinorum intelligentiam, quæ sempiterno motu cietur, multaque peragrat; senas autem alas, quas Eloquia commemorant, non existimo sacrum numerum denotare, ut quibusdam placuit, sed ipsas virtutes supremæ illius quæ circa Deum versatur essentiæ seu distinctionis, primas, medias, et extremas, esse plane spirituales ac deiformes, superna petere, penitusque liberas existere ac supramundiales. Hanc ob causam sacratissima Scripturæ sapientia, dum alarum figuram depingit, ad eorum facies, mediaque corpora, ac pedes pennas adhibet, ut insinuet, eas penitus alas esse atque omni vi ad id quod veraciter existit sursum ferri.

§ VIII.

Εἰ δὲ τὰ πρόσωπα καὶ τοὺς πόδας καλύπτουσι, καὶ μόνοις πέτονται ¹⁷ μέσοις πτεροῖς, ἐννόησον ἱερῶς, ὅτι τοσοῦτον ἐξηρημένη τῶν ὑπερτάτων οὐσιῶν ἡ τάξις εὐλαβῆς ἐστὶ περὶ τὰ τῶν νοήσεων ¹⁸ αὐτῆς ὑψηλότερα καὶ βαθύτερα, καὶ μέσοις πτεροῖς ἐν συμμετρίᾳ πρὸς θεοπτεῖαν ἀνάγεται ¹⁹, τοῖς θείοις ζυγοῖς ὑποτιθεῖσα τὴν οικεῖαν ζωὴν, καὶ πρὸς αὐτῶν ἱερῶς εὐθετουμένη πρὸς τὴν ἑαυτῆς ἐπιγνωμοσύνην.

Quod si facies pedesque obtegunt, mediisque tantum alis volant, intellige, tam præstantem summarum naturarum ordinem revereri ea quæ altiora profundioraque sunt, quam ut intelligendo assequi possint, mediisque alis moderate ad Dei contemplationem evehi, dum et divinis lancibus vitam suam subjicit, et ab iis sancte ad sui notitiam promoveatur.

§ IX.

Τὸ δὲ τοῖς Λογίοις εἰρημένον, ὡς ἐκέκραγον ²⁰ ἕτερος πρὸς τὸν ἕτερον, ἐκεῖνο οἶμαι δηλοῦν, ὅτι τῶν θεοπτικῶν αὐτῶν νοήσεων ἀλλήλοις ἀφθόως μεταδιδόσσι. Καὶ τοῦτο δὲ ἱερᾶς ἀξιόσωμεν μνήμης, ὡς ἡ τῶν Λογιῶν Ἑβραῖα φωνὴ κατ' ἐμφατικὴν ²¹ ἐπωνυμίαν καλεῖ τὰς ἀγιωτάτας τῶν Σεραφίμ οὐσίας, ἐκ τοῦ κατὰ θεῖαν καὶ ἀκίνητον ²² ζωὴν διαπύρου καὶ ὑπερζέοντος.

C Quod autem Scriptura dicat, Clamabat alter ad alterum, hoc existimo significare, quod divinarum suarum visionum et intelligentiarum participationem sine invidia sibi mutuo communicent. Quin etiam hoc memoratu dignum, quod in sacris Litteris sanctissimæ illæ naturæ perquam significanter Hebraica voce Seraphim appellentur, quod nimirum per divinam semperque mobilem vitam suam ignescant, et supra modum fervent.

§ X.

Εἴπερ οὖν ²³, ὡς οἱ τὰ Ἑβραίων ἀφερμηνεύσαντές φασι, οἱ θειοτάτοι σεραφίμ ἐμπρησταὶ καὶ θερμαίνοντες ὑπὸ τῆς θεολογίας ὠνομάσθησαν, ἄκφαντορικῶς τῆς οὐσιώδους αὐτῶν ἕξεως ὀνόματι, τοῦ θεοῦ ²⁴ μύρου κατὰ συμβολικὴν εἰκονογραφίαν ἀνακινήτικὰς ἔχουσι δυνάμεις ²⁵ εἰς ἔκφανσιν αὐτὸ καὶ δραστηκωτέρων ἀτμῶν διάδοσιν ἐκκαλουμένας. Ἡ γὰρ ὑπὲρ νοῦν εὐώδης οὐσία πρὸς τῶν διαπύρων καὶ καθαρωτάτων νοῶν εἰς ἔκφανσιν ἀνακινεῖσθαι φιλεῖ, καὶ τὰς θειοτάτας αὐτῆς ἐπιπνοίας ἐν πανολβίαις διαδόσεσιν δωρεῖται τοῖς οὕτως αὐτὴν ὑπερκοσμίως ἐκκαλουμένοις. Οὐκοῦν ἡ θειοτάτη τῶν ὑπερουρανίων οὐσιῶν

D Si igitur, ut Hebraicorum nominum interpretes affirmant, divinissimi illi seraphim *incensores et calefactores* a Scriptura nominentur, quod id nomen statum eorum naturalem exprimat, utique, juxta symbolicam effigiationem, habent unguenti divini vires illas, quæ sursum agunt ad ipsum exprimentum, et ad efficaciores vapores distribuendos incitant. Etenim essentia illa, cujus odoris suavitas mentem superat, ab igneis purissimisque mentibus ad sui manifestationem invitari amat, divinissimasque suas inspirationes luculentissimis distributionibus impertitur iis qui sic illam supramundialiter

VARÆ LECTIONES.

¹⁵ scribe ἱερογραφοῦσα, ita Vien. ¹⁶ πρόσωπα, S. P. Ch. ¹⁷ πέτανται, Ch. D. S. ¹⁸ τῆς νοήσεως, D. ¹⁹ ἀγεται, S. ²⁰ κέκραγεν, D. ²¹ ἐμφατικὴν. ²² ἀκίνητον, S. P. Ch. ²³ εἶπον οὖν, M. Sc. ²⁴ τοῦ θεοῦ, M. Sc. ²⁵ ἔχοντες δυνάμεις εἰς ἔκφανσιν αὐτοῦ, M. Sc.

invitarunt. Nequaquam igitur divinissimus **221** A
 caelestium essentiarum ordo ignorabat, Jesum divi-
 nissimum sanctificationis ergo descendisse; verum
 sciebat, ipsum, propter divinam et ineffabilem boni-
 tatem suam, sancte se ad nostra demisisse, et ab
 ipsomet Patre Spirituque humano more sanctifica-
 tum cernens, proprium agnoscebat principium in iis
 quæ divinitus agebat secundum essentiam invariata-
 tum. Quare traditio sacerorum symbolorum, dum di-
 vinum unguentum consecratur, seraphim apponit,
 ut Christum denotet ac describat, in universa na-
 turæ humanæ nostræ assumptione in se immutatum
 permansisse. Et quod divinius est ad omnem rei sac-
 cræ consecrationem divino utitur unguento, mani-
 feste demonstrans, juxta Scripturas, eum qui sancti-
 ficando sanctificat, ut qui semper sibi ipsi simili-
 lis, atque idem sit in omni divinæ benignitatis ope-
 ratione; quapropter etiam divinæ regenerationis
 donum et gratia perficiens divinissimi unguenti
 consecrationibus consummatur. Unde, ut opinor,
 etiam in baptisterium expiatorium unguentum,
 aspersionibus in crucis formam expressis, infundens
 pontifex, mentalibus oculis sub aspectum ponit, ut
 ad mortem usque Jesus in cruce pro divina nostra
 regeneratione demersus, divino illo et insuperabili
 descensu in morte sua baptizatos secundum oracu-
 lum arcanum, ex antiqua mortis corruptibilis dejectione
 benigne vindicavit, et ad divinum æternum-
 que statum innovavit.

τάξις, οὐκ ἠγνόηκε τὴν θεαρχικώτατον Ἰησοῦν εἰς τὸ
 ἀγιάζεσθαι κατεληλυθότα· νοεῖ δὲ αὐτὸν ἱερῶς ἐν τοῖς
 καθ' ἡμᾶς ἑαυτὸν ὑψύοντα διὰ θεῖαν καὶ ἀρρήτην ἀγο-
 θότητα, καὶ πρὸς τοῦ Πατρὸς, αὐτοῦ ²⁶ τε καὶ τοῦ
 Πνεύματος, ἀνθρωποπρεπῶς ἀγιάζομενον ὁρῶσα, τὴν
 οἰκείαν οἶδεν ἀρχὴν, ἐν οἷς ἂν θεαρχικῶς δρᾷ, τὸ
 κατ' οὐσίαν ἀναλλοίωτον ἔχουσαν. Ὅθεν ἡ τῶν ἱερῶν
 συμβόλων παράδοσις ἀγιάζομενῶν τῷ θεῷ ²⁷ μύρω
 τοὺς σεραφίμ παρίστησιν, ἀπαράλλακτον εἰδυῖα καὶ
 διαγράφουσα τὸν Χριστὸν, ἐν τῇ καθ' ἡμᾶς ὀλιγῇ
 πρὸς ἀλήθειαν ἐνανθρωπήσει. Καὶ προσέτι τὸ θεϊότε-
 ρον, ὅτι τῷ θεῷ μύρω χρῆται πρὸς παντὸς ἱεροῦ τε-
 λεσιουργίαν, ἐναργῶς ὑποδεικνύουσα ²⁸, κατὰ τὸ Λό-
 γιον, ἀγιάζοντα τὸν ἀγιάζομενον, ὡς ἀεὶ ταῦτόν ὄντα
²⁹ ἑαυτῷ κατὰ πᾶσαν τὴν θεαρχικὴν ἀγαθουργίαν.
 B Διὸ καὶ τῆς ἱερᾶς θεογενεσίας ἡ τελεσιουργὸς δωρεὰ
 καὶ χάρις, ἐν ταῖς τοῦ μύρου τελεῖται θειοτάταις τε-
 λειώσεσιν. Ὅθεν, ὡς οἶμαι, καὶ τῷ καθαρτικῷ βα-
 πτιστηρίῳ τὸ μύρον ἐν σταυροειδέσι βολαῖς ἐπιχέων
 ὁ ἱεράρχης, ὑπ' ὕψιν ³⁰ ἄγει τοῖς θεωρητικοῖς ὀφθαλ-
 μοῖς, ἄχρις ἂν ³¹ καὶ αὐτοῦ θανάτου διὰ σταυροῦ τὸν
 Ἰησοῦν ὑπὲρ τῆς ἡμῶν θεογενεσίας καταδύομενον
 αὐτῇ τῇ θεῷ καὶ ἀκρατήτῳ καθόδῳ, τοὺς εἰς τὸν θά-
 νατον αὐτοῦ κατὰ τὸ κρύφιον λόγιον βαπτίζομένους,
 ἐκ τῆς τοῦ φθοροποιοῦ θανάτου παλαιᾶς καταπόσεως
 ἀγαθοπρεπῶς ἀνασπῶντα καὶ ἀνακαινίζοντα πρὸς ἔν-
 θεον καὶ αἰώνιον ³² ὑπαρξίν.

§ XL

Quin etiam ei qui sanctissimo divinæ rege- C
 nationis sacro initiatus est consummans illa
 unctio divini Spiritus illapsam elargitur, sacra,
 uti reor, symbolorum fictione hoc sub oculos po-
 nente, quomodo ab ipso, qui propter nos humano
 more Spiritu Dei principali sanctificatus, essentiali
 divinitatis suæ statu invariato, divinissimus ille Spi-
 ritus donetur.

Ἄλλὰ μὴν καὶ αὐτῷ τῷ τελεσθέντι τὴν ἱερῶ-
 τάτην τῆς θεογενεσίας τελετὴν τὴν τοῦ θεαρχικοῦ
 Πνεύματος ἐπιφοίτησιν, ἡ τοῦ μύρου δωρεῖται τε-
 λειωτικὴ χάρις, ὑποτυπούσης, ὡς οἶμαι, τῆς ἱερᾶς
 τῶν συμβόλων εἰκονογραφίας, ὑπ' αὐτοῦ τοῦ δι'
 ἡμᾶς ἀνθρωποπρεπῶς τῷ θεαρχικῷ Πνεύματι κα-
 θαγιασθέντος, ἀναλλοιώτῳ τῆς οὐσιώδους θεότητος
 ἔξει, τὸ θεϊότατον Πνεῦμα χορηγούμενον.

§ XII.

Hoc etiam sancte observa, ut sacratissimo-
 rum illa lex mysteriorum purissimis unguenti
 sacratissimi affusionibus divini quoque altaris con-
 secrationem perficiat. Est utique supracælestis ac
 supersubstantialis hæc divina operatio universæ
 divinitus nobis præstitæ sanctificationis initium et
 essentia virtusque perfectiva. Etenim si Jesus, qui
 est altare nostrum divinissimum divina est divi-
 narum mentium consecratio, in quo secundum
 Scripturam sanctificati, et mystice in morem ho-
 locausti concremati, accessum obtinemus, supra-
 mundanis oculis **222** divinissimum illud altare

Καὶ τοῦτο δὲ ἱεραρχικῶς ἐνόησον, ὅτι καὶ τοῦ
 θείου θυσιαστηρίου τὴν ἱεράν τελείωσιν ἡ τῶν
 ἁγιωτάτων τελεῶν θεσμοθεσία ³³, ταῖς τοῦ ἱερωτάτου
 μύρου τελετουργεῖ ³⁴ παναγέσιν ἐπιχύσεσιν. Ἔστι
 δὲ ὑπερουράνιος ³⁵ καὶ ὑπερούσιος ἡ θεωρία ³⁶, πά-
 σης τῆς θεουργικῆς ἡμῶν ἀγιαστίας ³⁷ ἀρχὴ καὶ
 οὐσία καὶ τελεσιουργὸς δύναμις. Εἰ γάρ ἐστι τὸ
 θεϊότατον ὑμῶν θυσιαστήριον Ἰησοῦς, ἡ θεαρχικὴ
 τῶν θεῶν νοῶν ἀφιέρωσις, ἐν ᾧ κατὰ τὸ Λόγιον
 ἀφιερούμενοι, καὶ μυστικῶς ὀλοκαυτούμενοι, τὴν
 προσαγωγὴν ἔχομεν, ὑπερκοσμίοις ὀφθαλμοῖς ἐπο-
 πτεύσωμεν αὐτὸ τὸ θεϊότατον θυσιαστήριον (ἐν ᾧ

VARIAE LECTIONES.

²⁶ ἑαυτοῦ, D. S. P. ²⁷ θεῷ non habent M. D. Sc. ²⁸ ὑποδεικνύουσα, Ch. D. S. P. ²⁹ ὄντα non est in Ch. S. P. ³⁰ ὑπὲρ ὕψιν, M. Sc. ³¹ ἂν non habet D. S. P. ³² πρὸς θεῖαν, M. αἰώνιον, Ch. ³³ τελετῶν θεσμοθεσία lege. ³⁴ τελετουργεῖ, P. D. Ch. ³⁵ ὑπερουράνια, M. S. D. Ch. ³⁶ θεωρία, S. D. Ch. ³⁷ θεουργίας ἡμῶν καὶ ἀγιαστίας, M. Sc.

τὰ τελοῦμενα τελεῖται, καὶ ἀγιάζεται) πρὸς αὐτοῦ τοῦ θειοτάτου μύρου τελοῦμενον· ἀγιάζει γὰρ ³⁸ ὑπὲρ ἡμῶν ἑαυτὸν ὁ παναγιώτατος Ἰησοῦς, καὶ πάσης ἡμᾶς ³⁹ ἀγιαστέας ἀποπληροῖ, τῶν ἐπ' αὐτῶν ⁴⁰ τελοῦμένων οἰκονομικῶς εἰς ἡμᾶς, ὡς θεογεννητοὺς, λοιπὸν ἀγαθουργικῶς διαβαινόντων. Ὅθεν, ὡς οἶμαι, κατὰ νοῦν ἱεραρχικὸν θεοπαραδότως οἱ θεῖοι τῆς καθ' ἡμᾶς ἱεραρχίας καθηγεμόνες τὴν πάνσεμνον ταύτην ἱερουργίαν μύρου τελετὴν ἐκ τοῦ τελοῦμένου πραγματικῶς ὀνομάζουσι, ὡς ἂν τις φαίη Θεοῦ τελετὴν, ἐκατέρῳ νῦν τὴν θεῖαν αὐτῆς τελετουργίαν ⁴¹ ὑμνοῦντες. Ἔστι γὰρ αὐτοῦ τελετὴ καὶ τὸ δι' ἡμᾶς ἀνθρωποπρεπῶς ἀγιάζεσθαι, καὶ τὸ θεουργικῶς ἅπαντα τελεῖν καὶ ἀγιάζειν τὰ τελοῦμενα. Τὸ δὲ ἱερὸν τῆς τῶν θεολήπτων προφητῶν ἐπιπνοίας μελώδημα, φασὶν οἱ τὰ Ἑβραίων εἰδότες, τὸ αἶνος Θεοῦ ^B δηλοῦν, ἢ τὸ *Αἰνεῖτε τὸν Κύριον*. Ἀπάσης οὖν ἱερᾶς θεοφανείας καὶ θεουργίας ⁴² ἐν τῇ ποικίλῃ συνθέσει τῶν ἱεραρχικῶν συμβόλων ἱερογραφουμένης, οὐκ ἀνάρμοστον ἐστὶ μεμνηθῆαι τῆς θεοκινήτου τῶν προφητῶν ὑμνολογίας· διδάσκει γὰρ εὐαγῶς τε ἅμα καὶ ἱεροπρεπῶς, αἰνῶν ἱερῶν ἀξίας εἶναι τὰς θεαρχικὰς ⁴³ ἀγαθουργίας.

A *intueamur* (in quo ea quæ initianda sunt, consecrantur ac sanctificantur) ipsomet unguento divinissimo initiatum: sanctificat enim semetipsum pro nobis sanctissimus ille Jesus, nosque omni replet sanctitate, dum ea quæ in eo geruntur per dispensationem, ad nos, veluti a Deo genitos, benefice dimanant. Unde, ut opinor, juxta sensum hierarchicum qui a Deo traditus est, divini isti sacri nostri ordinis duces sanctum hoc unguenti mysterium τελετὴν, id est consecrationem vocant, quod re ipsa consecret atque consummet; ut si quis dixerit Dei consecrationem, utroque sensu divinam ejus perfectionem prædicando. Est enim Dei consecratio, cum quod propter nos humanitus sanctificetur, tum quod divinitus cuncta, quæ consecranda sunt ipse consecret et sanctificet. Porro melos illud sacrum prophetarum divinitus afflatum, aiunt hi qui Hebraice norunt, Dei laudem significare, sive *Laudate Dominum*. Cum igitur sacra omnis Dei apparitio actioque in diversa hierarchicorum symbolorum compositione sit descripta, nequaquam abs re fuerit, meminisse laudationis prophetarum quam divinitus didicerunt: docet enim præclare simul ac sancte, divina beneficia præcipua laude digna esse.

ADNOTATIONES CORDERII.

Nota primo, parte prima hujus capituli, mysterium unguenti seu chrismatis dici coordinatum esse mysterio synaxeos, quia nonnisi intra missarum solemniam consecrari potest; in Ecclesia autem usus obtinuit, ut hæc consecratio in quinta feria majoris hebdomadæ celebretur, ejus rei rationem ac ritum vide apud Guillelmum Durandum in *Rationali divinatorum officiorum*, lib. vi, cap. 74.

Nota secundo, in Ecclesia triplex tunc oleum consecrari. Primum est oleum catechumenorum, in cujus exorcismo præcipitur diabolo ut recedat a catechumeno, qui adhuc reputatur mortuus, quousque non est baptizatus. Secundum est oleum chrismatis, quod jam viventes significat, et adhibetur baptizatis, et in confirmationis ordinis sacramentis, aliisque consecrationibus. Tertium est oleum infirmorum, quod jam saucialis medelam præstat, et quoniam dolor sequitur ægritudinem, hinc in ejus consecratione rogat pontifex isti oleo virtutem tribui, ad evacuandum omnes dolores, et omnem ægritudinem, juxta illud Jacobi v, 14: *Infirmatur quis in vobis? Inducat presbyteros Ecclesiæ, et orent super eum, ungentes eum oleo, in nomine Domini: et oratio fidei salvabit infirmum, et alleviabit eum Dominus, et si in peccatis sit, remittentur ei*. Plura qui volet, de his consulat Guillelmum Durandum loco supra citato, et in libro *De divinis officiis* Alcuinum, et Amalarium diversis in locis, præsertim in officio quintæ feriæ majoris.

Parte undecima tradit ritum benedicendi unguentum, cui suppreses fere eucharistiæ consecrationi cæremoniæ adhibentur. Unde Cyrillus Hierosolymitanus catechesi 3, *Mystagogi* hanc consecrationem ita exaggerat, ut eam cum consecratione eucharistiæ conferre videatur, verum comparatio accipienda est per quamdam similitudinem vel proportionem, non æqualitatem. Quoad aliquid tamen hæc benedictio seu consecratio dignior videri posset, quatenus ad eam episcopalis auctoritas **223** necessaria est; ita ut absque illa nihil fiat in hoc mysterio: pertinet enim ad potestatem ordinis episcopalis, neque eam habet ex vi ordinis simplex sacerdos. An vero pontifex eam committere possit simplici sacerdoti, disputatur a theologis in parte III D. Thomæ, quæst. 72, art. 3 et 4, et probabilius videtur, non posse. Vide Suarez, parte III, q. 72, art. 4, disp. 33, sect. 2.

Porro hujus unguenti seu sacri chrismatis usus (ut illic quoque in fine mysterii docet Dionysius) valde varius est in Ecclesia; maxime vero sollemnis et essentialis est in sacramento confirmationis, ejus est materia necessaria, uti D. Thomas in III parte, quæst. 72, art. 3, et cum eo theologi docent. Infantibus quoque et catechumenis, postquam fuerint baptizati, vertex capitis chrismate inungitur, quam cæremoniam in primitiva Ecclesia adhibitam fuisse, patet ex S. Dionysio supra cap. II, parte II, § 9, et parte III, § 9. Altaria quoque, et calices, aliaque vasa sacra, dum benedicuntur, chrismate inunguntur, exemplo veteris benedictionis, juxta quam altare, tabernaculum, ejusque vasa ex mandato Dei ungebantur, Exod. xxx.

VARIÆ LECTIONES.

³⁸ ἀγιάζει τε γὰρ, S. P. Ch. ³⁹ variant exemplaria in scriptura hujus nominis; nam aliquando habent ἀγιαστέας, aliquando utrobique in penultima et, quod semel dictum sit, et ubique intelligatur. ⁴⁰ ἐπ' αὐτῶν, P. S. Ch. D. ⁴¹ τελετουργίαν, Ch. Eadem varietas reperitur fere ubique in hac voce. ⁴² ἱεροουργίας, M. Sc. ⁴³ θεουργικὰς, M. S. Ch. Sc.

Parte III, § 1, ubi ait: *Nullam virtutem agunt, ut ab hominibus videantur*, alludit ad illud Matthæi: *Attendite ne justitiam vestram faciatis coram hominibus, ut videamini ab eis* ^a, etc. Et ad illud: *Omnia vero opera sua faciunt, ut videantur ab hominibus* ^a, de Scribis et Phariseis hypocritis loquens. Non ita viri sancti, qui soli Deo placere satagunt, et hominibus placere nolunt, juxta illud Pauli dicentis: *Mihi autem pro minimo est, ut a vobis judicer, aut ab humano die* ^b; et alibi: *Si adhuc hominibus placerem, servus Christi non essem* ^c.

§ 4. *Dicimus igitur unguenti compositionem, collectionem quamdam esse fragrantium materiarum, etc.* Unde patet, chrisma sive unguentum hoc non esse simplex, sed confectum ex pluribus rebus, saltem ex veteri Ecclesiæ sensu et usu, uti ex hoc loco patet, et ex Innocentio III, cap. *Pastoralis, Extrav. De sacram. non iterand.*, ubi chrisma distinguit ab oleo simplici benedicto. Unde colligitur, fuisse mistum balsamo, quod optimum odorem spirat. Hinc Cyprianus serm. *De unctione chrismatis*, ait: «*Hodie in Ecclesia sacrum chrisma conficitur, in quo mistum oleo balsamum sacerdotalis et regie dignitatis exprimit unitatem*;» et sanctus Gregorius papa, cap. I in *Cantica* meminit chrismatis ex oleo et balsamo. Docuit autem Ecclesiam suam hanc chrismatis confectionem in ultimo illo sermone quem ante cœnam cum apostolis habuit Christus, quando etiam plura alia ad suavem Ecclesiæ suæ gubernationem fecit et dixit, etiamsi non omnia in particulari sint litteris commendata, uti S. Joannes Evangelium suum concludens testatur, dicens: *Sunt autem et alia multa quæ fecit Jesus: quæ si scribantur per singula, nec ipsum arbitror mundum capere posse eos qui scribendi sunt libros* ^d. Manavit itaque hæc chrismatis confectio ex apostolica traditione Christique institutione, ad quem spectavit instituire essentialia sacramentorum. Esse autem chrisma materiam essentialiter requisitam ad sacramentum confirmationis, definitur in concilio Florentino et Tridentino. Unde illud sacramentum nonnunquam a materia vocatur chrisma, vel sacramentum chrismatis, idque ab antiquissimis Patribus.

Ibidem paulo infra, *Unguenti*, inquit, *mystica compositio quasi infiguratione rerum infigurabilium ipsimet Jesum nobis depingit*, ut qui Act. x, 38, dicitur a Deo fuisse unctus Spiritu sancto. Unde apud ecclesiasticos scriptores unctio significat Spiritum sanctum, qui proinde spiritualis unctio nuncupatur.

§ 10. Ubi ait: *Ad omnem rei sacræ consecrationem divino utitur unguento*, nota varium olim et modo usitatum unguendi ritum. Sic Exod. xxix, præcepit Deus certum modum unguendi sacerdotes, qui completus describitur cap. viii Levitici, ubi Moyses consecravit Aaronem, fundendo in illum unguentum quod erat compositum ex myrrha, cinnamomo, casia, et oleo olivarum, ut constat ex Exod. xxx, v. 23 et 30. Effusio autem unguenti odoriferi propria erat pontificis, ad denotandam gratiæ plenitudinem, Spiritus et potestatis abundantiam. Item monebat pontificem misericordiæ, cujus symbolum est oleum, charitatis, atque aliarum virtutum. Sic et in nova lege episcopi in sua consecratione unguuntur in capite, sacerdotes in manibus, ut patet ex *Pontificali Romano*. Prophetæ quoque et reges ungi solent, ut patet III Reg. xix, 16, et I Reg. x, quod etiamnum in solempni regum coronatione observatur; et patet ex *Pontificali Romano*, ubi formula unctionis præscribitur.

224 PARAPHRASIS PACHYMERÆ (25).

Λ. Tanta sunt spectacula spiritalia sacræ synaxeos. Nota vero quod synaxin selam vocet liturgiam, secundum quam divinis mysteriis communicant qui sunt digni; nam et hinc nomen accipit, non quod populum congreget, ut aliquis putabit, sed propter illam cum uno communionem, secundum quam Salvatori Christo, tanquam membra capiti, cœptamur. Verumtamen est et aliud illi affine sacramentum unguenti: nam et hoc quoque divina consecratione conficitur. Hujus itaque partibus, secundum ordinem cujusque, prout nimirum hæc et illa atque illa conficitur (quas et imagines appellat), perspectis, sic ad illud ejus unum, scilicet intellectile ac spiritale, evehemur. Minime vero, quandoquidem spiritale illud unum vocat, sensibiles imagines appellat partes, utpote sensibiliores, secundum quas nostra cognitio dividitur, et non partes quæ circa singula sacramenta sunt, ut supra dicebamus.

II. *Mysterium.*

Sicut dicebamus in synaxi, episcopum omnem ecclesiam, ab altari inchoando et in altari desinendo, incensare, et cantica lectionesque recitari,

^a Matth. vi, 1. ^b Matth. xxiii, 5. ^c I Cor. iv, 5. ^d Gal. i, 10. ^e Joan. xxi, 25.

(25) Vide Scholia S. Maximi tom. II, cap. 4 *Eccles. hier.*

Α. Ἡ Ἰσοῦτα τὰ νοητὰ θεάματα τῆς ἱερᾶς συνάξεως εἰσι. Σημειῶσαι δὲ, ὅτι σύναξιν μόνην τὴν λειτουργίαν φησὶ, καθ' ἣν τῶν θείων μυστηρίων κοινωνοῦσιν οἱ ἄξιοι· ἐπὶ τούτῳ γὰρ καὶ τὸ ὄνομα λαμβάνει, οὐ διὰ τὸ συνάγεσθαι τὸν λαόν, καθὼς οἰηθεῖη τις, ἀλλὰ διὰ τὴν πρὸς τὸ ἐν κοινωνίαν, καθ' ἣν τῷ Σωτῆρι Χριστῷ, ὡς μέλη τῇ κεφαλῇ συναγόμεθα. Ἄλλὰ ἐστὶν ὁμοταγῆς ταύτης ἡ τοῦ μύρου ἑτέρα τελετή· καὶ αὕτη γὰρ ἐν τῇ θεῇ ἱερουργίᾳ τελεῖται. Τὰ μέρη τοίνυν αὐτῆς τὴν καθ' ἕκαστον τάξιν, πῶς τὸδε δηλαδὴ πράττεται, καὶ τὸδε, καὶ τὸδε (ταῦτα γὰρ λέγει καὶ εἰκόνας) ἐπισκοπήσαντες, οὕτως ἐπὶ τὸ ἐν αὐτῆς, τοῦτ' ἐστὶ τὸ νοητὸν καὶ πνευματικόν, ἀναχθησόμεθα. Μήποτε δὲ, ἐπεὶ τὸ νοητὸν ἐν λέγει, τὰς αἰσθητὰς εἰκόνας μέρη φησὶν ὡς αἰσθητικωτέρας, καθ' ἃς ἡ ἡμετέρα γνώσις μερίζεται, καὶ οὐ μέρη τὰ καθ' ἕκαστα τῆς τελετῆς, καθὼς ἐλέγομεν ἀνωτέρω.

II. *Μυστήριον.*

Καθὼς ἐλέγομεν ἐν τῇ συνάξει, ὅτι θυμιᾶ ὁ ἐπίσκοπος πᾶσαν τὴν ἐκκλησίαν, ἀπὸ τοῦ θουσιαστήριου ἀρχόμενος καὶ καταλήγων εἰς τὸ θουσιαστήριον,

αὶ τε ὄδοι, καὶ αἱ ἀναγνώσεις, καὶ ἡ τῶν κατηγου-
μένων ἀπόλυσις γίνεται· τὸν αὐτὸν τρόπον καὶ ἐν-
ταῦθα τὰ τοιαῦτα τελοῦνται. Ἐἴτα, τὸ μύρον ὁ ἱεράρ-
χης λαβὼν, ἐπιτίθησι τῷ θεῷ θυσιαστηρίῳ, περι-
κακαλυμμένον βίβλιν ἀγίαις ὡς πτέρυξι δυοκαίδεκα,
ἀναβῶντων πάντων τὸ Ἀλληλούϊα (τοῦτο γὰρ λέγει
μελιώδημα τῆς ἐν τοῖς προφήταις ἐπιπνοίας τοῦ παν-
αγίου Πνεύματος), καὶ ἀποπληρώσας τὴν ἐπ' αὐτῷ
εὐχὴν, χρῆται λοιπὸν πρὸς πᾶσαν σχεδὸν ἱεραρχικὴ
τελεσιουργίαν.

III. Θεωρία.

§ I. Καθὼς καὶ ἐν τοῖς προτοῦ πεποίηκε, καὶ
πρῶτον ἔλεγε τὴν εἰσαγωγικὴν ἀναγωγὴν πρὸς
ψυχαγωγίαν τῶν ἐπιτελουμένων, καὶ μὴ δυναμένων
πρὸς ὑψηλοτέραν ἀναθῆναι θεωρίαν· οὕτω ποιεῖ καὶ
ἐνταῦθα. Ἡ γοῦν τοῦ θεοῦ μύρον, φησὶ, περικαλύψις
κατὰ ἀναγωγὴν εἰσαγωγικὴν, ἐκεῖνο, οἶμαι, δηλοῖ, τὸ
περικαλύφθαι πᾶσαν κατὰ νοῦν πράξιν εὐωδῆ· ἥτις
δὲ ἡ ἀναγωγή ἐγκαλεῖται, μὴ φαινομένης ἔχειν ἐπὶ
δόξῃ κενῇ τὰς νοητὰς εὐωδίας, καὶ ἀφομοιώσεις τοῦ
κρυφίου Θεοῦ. Ἄχραντοι γὰρ εἰσὶν ἀπὸ τῶν τοῦ κό-
σμου, καὶ μόνοις τοῖς νοσοῖς ἐμφαίνονται αἱ θεῖαι καὶ
εὐωδεις εὐπρέπειαι, καὶ ὁμοειδεῖς θέλουσιν ἔχειν, οὐκ
ἀνθρώπους σαρκὶ ζῶντας, ἀλλὰ τὰς ἐν κρυφίαις ψυ-
χαῖς ἀπαραφθάρτους εἰκόνας, ὅτε δηλαδὴ τὸ κατ' εἰ-
κόνα μένει ἀλώδητον· τὸ γὰρ ἄγαλμα τῆς θεοειδοῦς
ἀρετῆς οὐκ ἄλλως τὸ ἀπαραγρᾶπτον ἔξει, εἰ μὴ εὖ
μιμῆσεται, καὶ πρὸς ἐκεῖνο τὸ νοητὸν καὶ εὐωδες κάλ-
λος τυπώσει ἑαυτό. Ὡσπερ γὰρ ἐπὶ τῶν αἰσθητῶν εἰ-
κόνων, εἰ πρὸς τὸ ἀρχέτυπον κάλλος ὁ γραφεὺς ἀκλι-
νῶς ἀφορᾷ μὴ περισπώμενος ἔνθεν κάκειθεν, ἐξακρι-
βάσει τὸ μίμημα (τοῦτο γὰρ ἐστὶ τὸ διπλασιῶσαι ποιῆ-
σει γὰρ καὶ ἄλλο οἶον ἐκεῖνο, πλὴν τοῦ τῆς οὐσίας δια-
φόρου, τὸ μὲν γὰρ ἀληθινὸν ἔμπνουν, τὸ δὲ τοῦ ζωγράφου
ἔργον)· οὕτω καὶ τοῖς γραφεῦσι τοῖς πνευματικοῖς
ἡ πρὸς τὸ ἀρχέτυπον καὶ εὐωδες κάλλος ἀκλινῆς θεω-
ρία τὸ ἀπλανὲς δωρήσεται ἰνδαλμα. Καλῶς οὖν οἱ ὅσοι
γραφεῖς, ἀμεταστρέπτως εἰδοποιοῦντες τὸ ἴδιον, τὸ
νοητὸν, οὐ φροντίσουσι τῆς ἔξω περιπλανήσεως. Ἐξου-
σι γοῦν τὸ θεῖον μύρον περικακαλυμμένον ὡς εἰκόνα,
πρὸς τὰς τῆς Ἐκκλησίας διατάξεις, ἐπὶ τὸ μὴ πομ-
πεύειν ἅπαν ἀγαθὸν ἔργον εἰς κενὴν τῶν ἀνθρώπων
δόξαν· διὸ καὶ αὐτοὶ, τὸ κατ' ἀρετὴν ἱερὸν εἶσω τοῦ
νοῦς περικαλύπτουτες κατὰ τὸ κακαλυμμένον μύρον,
πρὸς μόνην ἐκεῖνην τὴν ἀρχέτυπον ἀποβλέπουσι νόη-
σιν. Οὐδὲ γὰρ ἀθέατοι μόνον εἰσὶ τοῖς πολλοῖς, οὐς καὶ
ἀνομοίους λέγει· οἱ γὰρ ὅμοιοι, ἀλλήλοις τῆς ἀρετῆς
κοινωνήσουσι, καὶ οὐ βλαβήσονται παρ' ἀλλήλων· ἅμα
γὰρ καὶ ἀμφοτέρω τὴν θεῖαν διώκουσι δόξαν, καὶ οὐ
τὴν τῶν ἀνθρώπων. Οὐ τοίνυν ἀθέατοι μόνον εἰσὶ τοῖς
πολλοῖς, ἀλλ' οὐδ' αὐτοὶ οὗτοι ζητοῦσι βλέπειν ἐκείνους,
οὐχ ὅτι μὴ προνοοῦντες ἐκείνων, ἀλλ' ὅτι μὴ ζητοῦν-
τες παρ' ἐκείνων ὠφελήθηται· ὅθεν ἀκολούθως τῇ ἰδίᾳ
ἔξει οὐκ ἐρώσι τῶν δοκούντων, ἀλλὰ τῶν ὄντων (ἐπεὶ
γὰρ τῶν ἄλλων δίστανται, πῶς ζητήσουσι τὸ δοκεῖν,
μὴ ὄντων τῶν δοκούντων μηδὲ ὄντων) ἀλλὰ τὸ καλὸν καὶ
τὸ μὴ ἐφ' ἑαυτοῦ· καὶ καθὼς ἔχει φύσεως κρίνοντες,
ἀγάλματα τῆς θείας εὐωδίας εἰσὶν, ἤγουν αὐτοῦ τοῦ
Θεοῦ, ὃς δὴ τὸ καλὸν ἐφ' ἑαυτοῦ ποιῶν, εἰς πάντας οὐκ

ac catechumenos dimitti, eodem quoque hic modo
ista sunt Deinde pontifex accipiens unguentum,
imponit illud divino altari, duodecim sacris alis
seu pennis obvelatum, omnibus Alleluia concla-
mantibus (hoc enim vocat Canticum sancti Spiritus
et aspirationis prophetarum), completaque super
eo oratione, postea illo utitur ad omnem propemo-
dum hierarchicam consecrationem.

III. Contemplatio.

§ I. Quemadmodum etiam antea faciebat, et
primum proponebat introductoriam anagogen, ad
institutionem eorum qui adhuc initiantur, nec ad
sublimiorem contemplationem adduci possunt, sic
etiam hic facit. Hæc igitur, inquit, divini unguenti
obvelatio secundum anagogen introductoriam, exi-
stimo, significat fragrantem omnem mentalem actionem
225 esse obvelandam; siquidem hæc ana-
goge jubet, minime ad inanem gloriam apparentes
habere fragrantias spirituales, et oculi Dei simili-
tudines. Puræ enim sunt a sæculo, solisque viris
spiritualibus apparent illæ divinæ ac fragrantæ ve-
nustates, et requirunt uniformes homines, non qui
secundum carnem vivunt, sed qui in reconditis
animis incorruptibiles gerunt imagines, dum nimi-
rum id quod imaginem Dei refert manet immacula-
tum; nam virtutis deformis simulacrum illud in-
circumscripsum non aliter habebit, nisi idem rite
fuerit imitatus, et ad ipsum spiritalem suam et
fragrantem pulchritudinem efformarit. Sicut enim
in sensibus imaginibus, si pictor ad primævam
speciem constanter intendat, nequaquam hinc inde
distractus, accurate exprimet id quod imitatur
(hoc enim est illud *replicabit*; nam faciet aliud
sicut illud citra substantiæ differentiam; siquidem
id vere est animatum, hoc vero opus ad vivum
expressum); sic etiam pictoribus spiritualibus, ar-
chetypi et suaveolentis pulchritudinis intenta con-
stansque contemplatio conferet illis infallibilem
similitudinem. Recte igitur pictores sancti, dum
imaginem suam spiritalem non retroversa facie ex-
primunt, extraneam deceptionem minime attendent.
Divinum itaque unguentum obvelatum habebunt
D tanquam imaginem ordinum ecclesiasticorum, ne
omne opus bonum ad inanem hominum gloriam
ostentent; atque ideo quidquid in virtute sacrum
est intra mentem recondentes, juxta coopertum
unguentum ad primævam duntaxat intelligentiam
intueantur. Neque enim inaspectabiles tantum sunt
multitudini, quam et inæqualem vocat ac dissimi-
lem: nam qui æquales sunt, virtutem sibi mutuo
communicabunt, neque sibi mutuo nocebunt, quo-
niam utrique divinam gloriam sectantur, et non
hominum. Non itaque duntaxat inaspectabiles sunt
multitudini, sed ne hi ipsi quidem illos videre vo-
lunt, non quod illis non consulant, sed quod no-
liant ab illis emolumentum aliquod accipere; unde
consequenter ex se non amant ea quæ apparent,

sed quæ sunt (cum enim ab aliis dissident, quo modo quærent apparere, cum ea quæ apparent non sint omnino?), sed bonum quoque, quod a se ipso non est, iudicantes, et sicut natura sua se habet, simulacra quedam sunt divinæ fragrantiae, id est ipsius Dei, qui bonum per se faciens ad omnes minime convertitur, id est

§ II. Cæterum, inquit, cum introductoriam contemplationem attulerimus, agendum deinceps *diviniorum* sublimioremque *ejus pulchritudinem intuemur*, ipsamque per se lucem spiritalem, *sublatis velaminibus, contemlemur*, et ipsius fragrantia repleamur. *Neque enim unguenti confectio*, quod a multitudine non videatur, idcirco etiam hierarchæ, et iis qui cum ipso sunt, inspectabilis existet: sed cum in his quidem excellat eius contemplatio, ipsimet illam tanquam pretiosam, et vulgi captum excedentem abscondunt et a multitudine secernunt. Saepè enim in libro *De divinis nominibus* explanavimus, quid sit intellectibile et quid intelligens. Hoc igitur etiam hic dicit; sanctis illis, qui episcopo præsto sunt tanquam intellectibili luci cognatis (si quidem diei lucisque filii sunt) Deum non per alterius doctrinam, sed per semetipsum illos illustrando mysterium contemplationis revelare; quæcirca ipsis non circumiacet velum in divino unguento, sed revelata facie, secundam Apostolum, mysteria contemplantur; non perfectis autem opus est signis. Idcirco ipsi sunt, qui unguentum sacris alis contingunt, et a multitudine secernunt. Episcopus autem vocat speculatores, quandoquidem etiam a Græcis gentilibus sic nuncupabantur qui præpositi erant ab omnibus, ut de futuris Deum interrogarent, et hostias pro ipsis offerrent ac propitium redderent. *Ἀνομοίους* autem vocat minus perfectos in populo; is enim ei mos est. Neque enim, inquit, sic ad sacerdotes sicut ad multitudinem obiectum et absconditum sacramentum procedit, sed ab illis propter multitudinem occulitur, ut et ipsa pro captu statimque suo per ænigmata sursum adducatur.

§ III. Est igitur hæc sacra consecratio quoque una ex hierarchicis ordinibus atque virtutibus, quapropter etiam ejusdem rationis est cum synaxeos sacramento. Quin et hic pontificem quoque videas ab altari incensationem ordientem, et circumcundo in eodem rursus desinentem, hocce ritu docentem, divinam illam participationem ad omnes permanantem, secundam semetipsam imminutam permanere, neque quidquam a propria identitate desciscere. Similiter etiam psalmodiæ lectionesque fiunt, quæ et imperfectis **227** obstetricantur, et obsessos a spiritibus retrahunt, et adversariam pressuram (hoc enim vocat pavorem et illecebras peccatorum) repellunt, insinuando ipsis, et modum ostendendo adversarios superandi, ut et aliis imitando Deum medici existant; et non tantum ipsi adversus contrarios pavores ac timorem efficacitatem habeant, verum etiam aliis conversis ac penitentibus vim addant, ne denuo subigantur; eos autem, quibus ad omnimodam puritatem ali-

ἠπιστρέφεται, τοῦτ' ἔστιν, οὐ φροντίζει κενοδόξως τῶν μὴ ἀποδεχομένων ἔσθ' ὅτε τὰς παρ' αὐτοῦ κρίσεις· οὐ γὰρ ἐπιτηθεύει δόξαν ἔχειν παρὰ ἀνθρώποις.

§ II. Ἐπειδὴ τὴν εἰσαγωγικὴν θεωρίαν εἴπομεν, φησὶ, φέρεσ' λοιπὸν εἰς τὸ θεϊότερον καὶ ὑψηλότερον κάλλος αὐτῆς ἀποβλέψωμεν, καὶ ἀποκαλυψάμενοι τὰ παραπειτάσματα, αὐτὴν τὴν νοητὴν αἰγλήν θεασώμεθα, καὶ τῆς ἐκείθεν εὐωδίας ἐμφορηθώμεν. Οὐδὲ γὰρ, ἐπειδὴ τοῖς πολλοῖς ἔστιν ἀθέατος ἡ τοῦ μύρου τελεσιουργία, ἤδη καὶ τῷ ἱεράρχῃ οὕτως ἔσται, ἢ τοῖς περὶ αὐτόν· ἀλλ' αὐτὴ μὲν ἄχρις αὐτῶν διαφέρει τὴν περὶ αὐτῆς θεωρίαν, αὐτοὶ δὲ ὡς τιμίαν ἐκείνην καὶ ὑπὲρ τοὺς πολλοὺς περικαλύπτουσι, καὶ ἀπὸ τῶν πολλῶν διαστέλλουσι. Πολλάκις γὰρ ἐν τῷ *Περὶ τῶν θείων ὀνομάτων* ἐδηλώσαμεν, τί νοητὸν καὶ τί νοερὸν. Τοῦτο οὖν καὶ ἐνταῦθ' αἰετῶς φησιν, ὅτι τοῖς περὶ τὸν ἐπίσκοπον ἀγίοις οὖσιν, ὡς συγγενεῖσι τοῦ νοητοῦ φωτός, (οἱ γὰρ ἡμέρας οὖσι καὶ τέχνα φωτός,) ἀποκαλύπτει ὁ Θεός, οὐ δι' ἑτέρου διδασκαλίας, ἀλλ' αὐτὸς αὐτοὺς φωτίζων τὸ μυστήριον τῆς θεωρίας· διὸ αὐτοῖς οὐ περικείται κάλυμμα κατὰ τοῦ θείου μύρου, ἀλλ' ἀνακαλυμμένῳ προσώπῳ, κατὰ τὸν Ἀπόστολον, θεωροῦσι τὰ μυστήρια· τοῖς δὲ μὴ τελείοις χρεῖα συμβόλων. Διὸ αὐτοὶ εἰσιν οἱ τὸ μύρον ταῖς ἱεραῖς πτέρυξι περισκεπόντες, καὶ τῆς πληθύος ἀποδιαστέλλοντες. Θεωροῦς δὲ καλεῖ τοὺς ἐπισκόπους, ἐπειδὴ καὶ παρ' Ἑλλήσι θεωροῦν ἐκαλοῦντο οἱ προβαλλόμενοι παρὰ πάντων ἐπερωτῶν Θεὸν περὶ μελλόντων, καὶ θυσίας ὑπὲρ αὐτῶν προσφέρειν, καὶ ἐξιλεοῦσθαι ὑπὲρ αὐτῶν. Ἀνομοίους δὲ καλεῖ τοὺς ἀτελεῖς τοῦ λαοῦ· τοῦτο γὰρ αὐτῷ ἔθος. Οὐδὲ γὰρ καὶ τοῖς ἱερωμένοις, φησὶ, πρὸς τὸ ὑφειμένον καὶ περιεκαλυμμένον ἡ τελετὴ πρόεισιν, ὥσπερ τοῖς πολλοῖς· ἀλλὰ παρ' ἐκείνων διὰ τοὺς πολλοὺς συγκαλύπτεται, ἵνα καὶ αὐτοὶ διὰ τῶν αἰνιγμάτων ἀναλόγως τῇ ἰδίᾳ ἔξει ἀνάγονται.

§ III. Ἔστιν οὖν καὶ ἡ τοιαύτη ἱερὰ τελετὴ, μία τῶν ἱεραρχικῶν τάξεων καὶ δυνάμεων, διὸ καὶ ὀμοταγῆς ἐστὶ τῇ τῆς συνάξεως τελετῇ. Καὶ ὄψει κἀνταῦθα τὸν ἀρχιερέα ἀπὸ τοῦ θυσιαστηρίου ἀρχόμενον θυμῶν, καὶ περιερχόμενον, καὶ εἰς αὐτὸ πάλιν καταλήγοντα, καὶ διδάσκοντα ἐντεῦθεν, τὴν θείαν μετουσίαν, ἐπὶ πάντας προερχομένην, καθ' ἑαυτὴν ἀμειώτων μένειν, καὶ μὴδὲν τῆς οἰκείας ταινοτήτος ἐξίστασθαι. Ἐπίσης αἱ ψαλμοὶδαι καὶ αἱ ἀναγνώσεις γίνονται, καὶ τοὺς ἀτελέστους μαιεῦόμεναι, καὶ τοὺς ἐνεργουμένους ὑπὸ πνευμάτων ἐπιστρέφουσαι, καὶ τὴν ἐναντίαν σύμπτυξιν (τοῦτο γὰρ λέγει ποῖαν καὶ θέλξιν τῶν ἐν ἁμαρτίαις) ἀφαιρούμεναι, ὑποδεικνῦσαι τοῦτοις, καὶ διδάσκουσαι πῶς περιγενήσονται τῶν ἐναντίων οὗτοι, καὶ τοῖς ἄλλοις ἱατροῖ θεομιμήτως φανήσονται, καὶ μὴ μόνον ἔξουσιν ἐφ' ἑαυτοῖς τὸ κατὰ τῆς ἐναντίας ποῖας καὶ φόβου δραστήριον, ἀλλὰ καὶ ἄλλοις διωρήσονται τοῖς ἐπιστρεφόμενοις καὶ μετανοοῦσι, δύνανται ἐντιθέμεναι πρὸς τὸ μὴ καὶ αὐθις ἀλῶναι, τοὺς ἔτι ἐνδεεῖς πρὸς τὸ πάναγνον (οὗς δὲ καὶ τῶν λαϊκῶν ἐλέγμεν ἄνωθεν),

τελέως ἀποκαθαίρουσαι, τοὺς δὲ ἱεροὺς ἐστιῶσαι διὰ ταῦτα γὰρ καὶ κοινῶς αἱ ψαλμοὶ καὶ αἱ ἀναγνώσεις γίνονται.

§ IV. Τὸ δὲ, *Τι δὲ, οὐχὶ καὶ τὰς μὴ πάντη καθαρὰς*, ἐρωτηματικῶς προενεκτέον, ἵν' ἐπιφέρηται τὸ Ναί, πάντως λέγει γὰρ, *Τι δὲ; οὐχὶ καὶ ἡ τελετὴ αὐτῆ, κατὰ τὴν τῆς συνάξεως τελετὴν, ἀπολύει ἕξω πρὸς τοὺς μὴ καθαρούς, καὶ πρὸς μόνων τῶν πανιέρων ἐποπτεύεται; Καὶ τοῦτο πάντως.* Ἀμιγῶς δὲ εἶπεν, ὡς ἂν εἰ ἔλεγε· Διὰ τοῦτο ἀπολύει τοὺς μὴ καθαρούς, ἵνα ἀμιγῶς ἀπὸ τούτων ἱερουργῆται παρὰ τῶν καθαρῶν. Ταῦτα πολλάκις ἐβρέθησαν παρ' ἡμῶν, καὶ περιττὸν σῆμαι πάλιν λέγειν περὶ αὐτῶν, μὴ τὸν ἱεράρχην ἐντεῦθεν ὁρῶντας, πῶς ἔχοντα τὸ πάντα γινόμενον μύρον ταῖς πτέρυξι περικαλύπτεται. Λέγομεν τοίνυν, ὡς ἡ τοῦ μύρου σύνθεσις ἐξ ὑλῶν εὐωδιστάτων συνάγεται, ἧς οἱ μετασχόντες εὐωδιάζονται κατὰ τὸ ποσὸν τῆς μεθέξεως. Ὁ γοῦν θεαρχικύτατος Ἰησοῦς, οὗ τὸ ὄνομα μύρον ἐκκενωθὲν, ὡς ὑπερουσίως εὐώδης, ἀναπλήρησι θείας ἡδονῆς τοὺς μετέχοντας. Εἰ γὰρ ἡ τῶν αἰσθητῶν εὐωδῶν [ἴσ. εὐωδιῶν] ἀντίληψις εὐπαθεῖν ποιεῖ, εἰ μόνον ὑγιᾶς τὸ ὁσφραντικὸν ἔχομεν, ἀναλόγως φαίη τις ἂν καὶ τὰς νοερὰς ἡμῶν δυνάμεις, καὶ τὸ τῆς ψυχῆς διακριτικὸν, τῆς θείας εὐωδίας ἀντιλαμβάνεσθαι, εἴπερ ἀπαραφθάρτως ἔχουσιν. Ἡ γοῦν τοῦ μύρου σύνθεσις αὐτὸν ἡμῖν ὑπογράφει τὸν ἀμόρφωτον ἐν μορφώσει τὸν δεσπότην Χριστὸν, τὴν πηγὴν τῆς εὐωδίας, ἀναδιδόντα τὰς θείας ἀποφορὰς ταῖς θεοειδέσι ψυχαῖς, ἐφ' αἷς οἱ νόες ἡδόμενοι, χροῦνται τροφῇ νοητῇ τῇ εὐωδίᾳ ταύτῃ.

§ V. Εἰπὼν δὲ *νόες*, καθολικῶς καὶ ἐπὶ τῶν ἀγγέλων καὶ ἐφ' ἡμῶν λαμβανομένης τῆς λέξεως, ἤδη ποιεῖται καὶ τὴν διαφορὰν, ὅτι ἐκεῖσε μὲν πολλαπλασίως εἰσδύεται, ὡς ἐγγίστα οὐσῶν τῶν οὐρανίων δυνάμεων, καὶ εὐεχτικῶς ἔχουσῶν πρὸς τὴν τοιαύτην θεῖαν μετάληψιν· πρὸς δὲ τοὺς ἀνθρώπους τοὺς μὴ ὡσαύτως δεκτικούς κατ' ἀναλογίαν· τοῦτο γὰρ ἐστὶ τὸ *Ἐν συμμετρίᾳ διαδίδοται*. Τῶν δὲ οὐρανίων δυνάμεων ἡ τόσον ὑπερκειμένη (καὶ ὅρα καὶ ἐνταῦθα πῶς τὰ σεραφίμ πάντων ὑπερκειμένα λέγει) ἐν τῇ τῶν πτερύγων δυοκαίδεκάδι σημαίνεται. Καίτοι γε εἰπεῖν τις ἔχει ἐνταῦθα, οὐ δωδεκάδα ἐκάστῳ, ἀλλ' ἐξάδα τῶν πτερῶν ἐπιτίθησιν ἡ Γραφή, ἢ δηλοῖ διὰ τὸ εἰπεῖν τὸν προφήτην· *Ἐξ πτέρυγες τῷ ἐνὶ, καὶ ἕξ πτέρυγες τῷ ἐνὶ, καὶ σὺν μα τῶν δύο εἰπεῖν*. Αὕτη γοῦν ἡ ὑπερτάτη τάξις τῶν ἀγίων σεραφίμ περὶ Θεὸν ἰδρυμένη τὴν ἀσίγητον ἀνακραῖζει θεολογίαν. Ἐξηγούμενος δὲ, τί τὸ ἀσίγητον, ἐπιφέρει· Ἡ γὰρ ἱερά γνώσις ἀκάματός ἐστι, καὶ ἀκατάληκτον ἔχει τὸν θεῖον ἔρωτα, καὶ ὑπερκεῖται πάσης κακίας καὶ λήθης· ὥστε μῆτε ἀπὸ κακίας σιγήσαι ποτε ἐκούσιως, μῆτε ἀπὸ λήθης ἀκούσιως. Καλῶς δὲ συνῆψε τῇ ἐπιστήμῃ τὴν νόησιν· ἡ γὰρ ἀκριβὴς περὶ οὐτινοσοῦν κατανόησις ἐπιστήμην τοῦτου ἐργάζεται.

Canl. i. 2. ὁ Ἰσα. vi. 2.

A quid drest (quos nimirum antea quoque laicos appellabamus) perfecte expient, sanctos denique pascant: idcirco enim communiter et psalmodiæ et lectiones fiunt.

§ IV. Illud autem: *Quid porro, nunquid etiam non omnino puros*, interrogative legendum, ut inferatur, Omnino, profecto; ait enim: *Quid porro? nunquid etiam hoc sacramentum*, eo modo quo in sacramento synaxeos illos qui non mundi sunt dimittit, et a solis omnino sanctis conspicitur? Utique profecto. Impromiscue autem dixit, ac si diceret: Idcirco dimittit eos qui non sunt mundi, ut mere ab iis qui puri sunt celebretur. Hæc sæpe a nobis dicta sunt adeoque supervacaneum esse arbitror iterum de his verba facere, cum necdum viderimus, quomodo pontifex unguentum sacrum teneat alis obvelatum. Dicimus itaque unguenti compositionem ex fragrantissimis materiis componi, ejus qui participes existunt, pro ratione participationis suavissimo odore reficiuntur. Jesus itaque divinissimus, ejus nomen unguentum effusum est, tanquam supernaturaliter fragrans, sui participes divina replet voluptate. Si enim sensibilibus perceptio fragrantiarum bene afficit, si modo sanum olfactum obtinemus, eadem uique ratione dicet aliquis, spirituales nostras facultates, animæque judicandi vires, divini odoris suavitatem percipere, modo sint incorruptæ. Hæc itaque unguenti compositio ipsummet insignurabilem nobis in figura exhibet Dominum Christum, suaveolentiæ fontem, deiformibus animis divinas odorum suavitates afflantem, quibus illæ mentes suaviter affectæ, fragranti ista spiritali alimonia perfruuntur.

§ V. Dicens vero *mentes*, voce hac universaliter tam de angelis quam de nobis accepta, modo quoque differentiam assignat, quoniam quidem illis multipliciter infunditur, quod nimirum cœlestes istæ virtutes et propinquiores sint, et istiusmodi diviniæ **228** participationis capaciōres; hominibus vero tanquam minus capacibus, ad eorundem captum: id enim est, *Proportione quadam distribuitur*. Ordo autem qui cœlestes virtutes valde superat (observa vero quomodo hic seraphim omnibus superiores dicat) in alis duodecim significatur. Verum hic non nemo posset objicere, non duodecim, sed sex alas tantum singulis Scripturam attribuire, cum nimirum propheta dicat: *Sex alæ uni, et sex alæ uni*, duosque conjunctos nominet. Supremus igitur ille ordo sanctorum seraphim, qui prope Deum collocatus est, incessanter illud diviniæ laudis canticum proclamat. Explicans vero quid sit ἀσίγητον, subdit: Quoniam divina cognitio indefatigabilis est, et divinum amorem habet indeficientem, omnique malitia et oblivione superior existit, ita ut præ malitia nunquam sponte sileat, neque per oblivionem invite. Recte autem cognitioni scientiam subjunxit: nam accurata cujuslibet rei cognitio scientiam ejus gignit.

§ VI. De sanctis quidem seraphim, et quomodo in Scripturis effigiali spiritaliter explicentur, in libro *De cœlesti hierarchia* pertractavimus: sed quoniam illi quoque qui juxta pontificem consistunt, et unguentum sanctum obtegunt, eandem dispositionem repræsentant, breviter quoque de illis aliquid dicamus.

§ VII. Diversæ quidem facies eorum, ut unius quidem humana, alterius vero bovina, et alterius leonis, et alterius aquilæ, quodque alius aliter appareat, eorum videndi vim multiplicem declarat: omnis enim visio sit aliquali vultus detectione. Multi vero pedes denotant perpetuum eorum motum, vimque divinæ cognitionis multa penetrantem; nam quod multa norint, hoc propter pedes fit. Scenarum vero alarum compositionem non existimo numerum demonstrare, quod hic numerus perfectus sit, tanquam qui partibus suis constet (tria enim, et duo, et unum, sunt iterum sex, quæ sunt dimidium tertium, et sextum, ut aliis placuit, quin et nos ipsi in libro *De cœlesti hierarchia* id ita diximus explicari), sed quod sex in tres dualitates dividantur. Sunt enim in omnibus quoque simul cœlestibus virtutibus, uti etiam in qualibet dispositione, primæ, et mediæ, et postremæ: hæc de causa sex alæ circumponuntur, ut per duplices alas earundem ad supera ducendi vis significetur, non enim una sufficit. Quin et hoc quoque **229** primas, et medias, et postremas virtutes earum spirituales ad ipsum Deum adduci, et a terrenis absolvi insinuat, uti vox ἀπόλυτα declarat; non quod ipsæ alæ dissolutæ sint, sed quod ab humi repentibus rebus absolvantur. Ut itaque divina Scriptura penitus alatas esse insinuet, sursum et deorsum et in medio iis alas adhibet.

§ VIII. Verum cur inferiores et superiores alæ saccunguntur, mediæ vero extenduntur? quia nimirum ordo ille sublimiora profundioraque reveretur, sublimiora minime querendo, et profundiora non scrutando, media vero sibi commensa sectando, sursum fertur, divinæ justitiæ vitam suam submitteus, et secundum illam sua dirigens.

§ IX. Quod autem alter ad alterum clamet, notationum abundantem communicationem designat.

§ X. Cæterum cum Hebraica quoque dialecto *incensores et calefacentes* interpretentur, hinc significatur vis illorum sursum attollendi per unguenti spirituales distributiones; siquidem omnis fragrantia calore ignis dissoluta vapores excitat; nam suprema illa fragransque natura ab ignitis purissimisque mentibus ad spiritualis suæ aspirationis diffusionem amat provocari, unde etiam illas reddit participes gaudii super uno peccatore poenitentiam agente. Nequaquam itaque angeli ignorabant ipsum Jesum qui sanctificat, aliquando etiam, cum secundum quod homo est baptizaretur, sanctificatum esse. Nota vero verborum accuratorem quomodo quoque carnis differentiam servavit. Nam Jesus, qui ut Deus omnia sanctificat, ut homo quoque sanctificat

§ VI. Τὰ μὲν περὶ τῶν ἁγίων σεραφίμ, καὶ ὅπως ἐν ταῖς Γραφαῖς εἰκονιζόμενοι ἐκφαίνονται νοητῶς, ἐν τῷ *Περὶ τῆς οὐρανίας ἱεραρχίας* διελάβομεν ὁμῶς ἐπειδὴ οἱ περὶ τὸν ἱεράρχην ἰστάμενοι καὶ τὸ μύρον περικαλύπτοντες ἐκείνην ἀποτυποῦσι τὴν διακόσμησιν, εἰπωμέν τι ἐν συντόμῳ περὶ αὐτῶν.

§ VII. Τὸ μὲν ἀπειροπρόσωπον αὐτῶν, ὡς τοῦτον μὲν ἀνθρωπίαν, τοῦτον δὲ βοείαν, κάκεινον λεοντος, καὶ ἄλλον ἀετοῦ, καὶ ἄλλον ἄλλως ἐμφαίνεσθαι τὸ πολυθάμνον αὐτῶν παρίσθησι· πᾶσα γὰρ θεὰ ἐν τῇ ποσῶς ἀνακαλύψει τοῦ προσώπου γίνεται. Τὸ δὲ πολῦπον τὸ ἀεικίνητον καὶ πολῦπορον τῆς θείας αὐτῶν νοήσεως· καὶ γὰρ τὸ εἰς πολλὰ νοεῖσθαι διὰ τῶν ποδῶν γίνεται. Τὴν δὲ ἕξαπλὴν θέσιν τῶν πτερῶν οὐκ ἀριθμὸν οἶμαι δηλοῦν, ὅτι οὗτος ὁ ἀριθμὸς τέλειός ἐστιν, ὡς τοῖς οικείοις μέρεσι συνιστάμενος, (τρία γὰρ, καὶ δύο, καὶ ἐν, πάλιν ἐξ, ἅτινά εἰσιν ἡμῖσι, τρίτον, καὶ ἕκτον, καθὼς ἑτέροις ἔδοξε· καὶ ἡμεῖς δὲ αὐτοὶ οὕτως ἐν τῷ *Περὶ τῆς οὐρανίου ἱεραρχίας* ἐλέγομεν ἐξηγουμένοι) ἀλλ' ὅτι τὰ ἐξ εἰς τρεῖς δυνάδας τέμνονται. Εἰσὶ δὲ καὶ ἐπὶ πάσαις οὐρανίαις δυνάμεσιν ἅμα, καὶ πάλιν ἐφ' ἑκάστη διακοσμήσει, πρῶται καὶ μέσαι καὶ τελευταῖαι· διὰ τοῦτο περιτίθενται ἐξ πτέρυγες, ἵνα δηλωθῇ καὶ τὸ ἀναγωγικὸν αὐτῶν διὰ τῶν διπλῶν πτερυγῶν, οὐ γὰρ αὐτάρκης ἡ μία. Καὶ τὸ καὶ τὰ πρῶτα, καὶ μέσα, καὶ τὰ τελευταῖα τῶν νοερῶν αὐτῶν δυνάμεων, εἰς αὐτὸν τὸν θεὸν ἀνάγεσθαι, καὶ τῶν χαμερπῶν ἀπολύεσθαι, τοῦτο γὰρ δηλοῖ τὸ ἀπόλυτα, οὐ διότι εἰσὶν ἀπολελυμένοι καὶ αἱ ἐξ πτέρυγες, ἀλλ' ὅτι τῶν χαμερπῶν ἀπολύονται. Τὸ καθόλου οὖν πτερωτῶν αἰνισσομένη ἡ θεία Γραφή, περιτίθησι καὶ ἄνω καὶ κάτω καὶ μέσον τὰς πτέρυγας.

§ VIII. Τί δὲ ἐστὶ τὸ τὰς μὲν ἄνω καὶ τὰς κάτω συστέλλεσθαι, τὰς δὲ μέσας ἐκτείνεσθαι; ὅτι εὐλαβῆς ἐστὶν ἡ τάξις περὶ τὰ ὑψηλότερα καὶ βαθύτερα, ὑψηλότερα μὴ ζητοῦσα, καὶ βαθύτερα μὴ ἐρευνῶσα, μόνα δὲ τὰ μέσα καὶ σύμμετρα ζητοῦσα, ἀνάγεται, τῇ θεῷ δικαιοσύνῃ ὑποτιθεῖσα τὴν οικίαν ζωὴν, καὶ παρ' ἐκείνης εὐθετοῦσα τὰ καθ' αὐτήν.

§ IX. Τὸ δὲ κράζειν ἕτερον πρὸς τὸν ἕτερον, τὸ τῆς μεταδόσεως τῶν νοήσεων ἀφρονον παρίσταν.

§ X. Ἐπεὶ δὲ καὶ ἐμπρησται καὶ θερμαίνοντες ἐκ τῆς Ἑβραϊκῆς διαλέκτου μεθερμηνεύονται, δηλοῦται ἐντεῦθεν τὸ ἀνεκίνητικὸν αὐτῶν τῶν τοῦ μύρου νοητῶν διαδόσεων· τῇ θερμῇ γὰρ τοῦ πυρὸς πᾶν εὐώδες ἀναλυόμενον τοὺς ἀτμοὺς ἀναδίδωσι· φιλεῖ γὰρ ἡ ὑπερτάτη καὶ εὐώδης οὐσία παρὰ τῶν διαπύρων καὶ καθαρωτάτων νοῶν κινεῖσθαι, εἰς τὴν τῆς νοητῆς αὐτῆς ἐπιπνοίας διάδοσιν, ὅπου γε καὶ κοινωνοὺς τῆς εὐφροσύνης τοῦτους ποιεῖται ἐπὶ ἐνὶ ἁμαρτωλῷ μετανοοῦντι. Οὐκοῦν οὐδ' αὐτοὶ οἱ ἄγγελοι ἠγνοήκασιν ὅτι ὁ ἁγιάζων αὐτοὺς Ἰησοῦς καὶ ἠγιάσθη ποτὲ κατὰ τὸ ἀνθρώπινον βαπτισθεὶς. Σημεῖωσαι δὲ τὴν τῶν βρωτῶν ἀκρίθειαν, καὶ πῶς ἐφύλαξε τῆς σαρκὸς τὴν διαφορὰν. Ὁ γὰρ ἁγιάζων Ἰησοῦς ὡς θεὸς πάντα, καὶ αὐτὸς ὡς ἄνθρωπος ἠγιάσθη ὑπὸ τοῦ

Πατρὸς καὶ ὑφ' ἑαυτοῦ, ἐπεὶ καὶ Θεὸς, καὶ ὑπὸ τοῦ ἁγίου Πνεύματος, εἰδιωῶν καὶ τῶν οὐρανίων τάξεων τὴν ἰδίαν ἀρχὴν, τοῦτ' ἐστὶ τὸν αἴτιον αὐτῶν καὶ δημιουργὸν Ἰησοῦν, ὅτι καὶ ἁγιαζέται, ἀλλ' οὖν καὶ οὕτως ἔχει τὸ κατ' οὐσίαν ἀναλλοίωτον, Θεὸς γάρ. Νοοῦσι γάρ αὐτὸν ἱερῶς, ὅτι ἐνηθρώπησε· τὸ γὰρ ὑφέντα τὸ ἐνανθρωπήσαντα δηλοῖ. Καὶ εἰ ἁγιαζέται, ἀλλ' οὖν κατὰ τὸ ἀνθρώπινον ἁγιαζέται, διὰ τοῦτο πρόκειται· Καὶ ἁγιαζέται τὸ τίμιον μύρον τὸ σύμβολον τοῦ Δεσπότου Χριστοῦ, καὶ τὰ σεραφίμ περιίστανται. Ἀπαράλλακτον δὲ εἶπεν, ἢ ὡς πρὸς τὸ κατὰ πάντα τῆς καθ' ἡμᾶς φύσεως ὁμοιωθέντα ἡμῖν, χωρὶς ἁμαρτίας, ἢ ὡς μὴ ὑπομείναντα παραλλαγὴν, ἢ τροπῆς ἀποσκίασμα κατὰ τὴν θεότητα, ἐν τῷ προσλαθεῖν τὸ ἀνθρώπινον. Καὶ τὸ δὴ θεϊότερον τοῦτο ἐστίν, ὅτι τῷ θεῷ μύρω πρὸς πᾶσαν τελεσιουργίαν χρῆται ἡ ἱεραρχία, ὑποδεικνύσα φανερῶς τὸν ἁγιαζόμενον Ἰησοῦν ἁγιαζόντα. Διὰ καὶ ἡ τοῦ βαπτίσματος χάρις (τοῦτο γάρ ἐστὶ τὸ κατὰ θεὸν γεννηθῆναι) τελειοῦται διὰ τοῦ μύρου σταυροειδῶς ἐπιχειομένου τῷ βαπτιστηρίῳ παρὰ τοῦ ἱεράρχου θεωρουμένου νοητῶς αὐτὸ τὸ νοητὸν μύρον, τὸν Κύριον ἄχρι καὶ θανάτου καταδύομενον· τὸν γὰρ θάνατον ἡ κολυμβήθρα δηλοῖ, καὶ ἀνασπῶντα ἐν τῇ ἀκρατήτῳ καθόδῳ, καθότι οὐκ ἦν κρατεῖσθαι ὑπὸ τοῦ θανάτου, τοὺς εἰς τὸν θάνατον αὐτοῦ βαπτιζομένους. Κρύφιον δὲ λόγιον λέγει, ὅτι ἀπόκρυφος τοῖς πολλοῖς ἡ αἰτιολογία τοῦ εἰς Χριστὸν βαπτίσματος.

§ XI. Οὐ μὴν δὲ ἀλλὰ καὶ αὐτῷ τῷ βαπτισθέντι ἡ τοῦ μύρου χρίσις τὴν ἐπιφοίτησιν δωρεῖται τοῦ Πνεύματος, δηλουμένου ἐντεῦθεν, ἐπεὶ διὰ τῆς τοῦ μύρου χρίσεως ἐπιφοιτᾷ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον. Τὸ δὲ μύρον ἐστὶν ὁ Χριστὸς, ὅτι καὶ ὑπ' αὐτοῦ δὴ τοῦ ἀνθρωποπρεπῶς τῷ ἁγίῳ Πνεύματι καθαγιασθέντος τὸ ἅγιον Πνεῦμα χορηγεῖται ὡς οἰκεῖον αὐτοῦ. Ὡς περ δὲ ἐπὶ τῶν ἀγγέλων οὐσιώδεις ἀκούοντες ἔξαις, οὐ ποιότητος ἔξωθεν κατὰ συμβεβηκὸς ἐπιγινομένης νοοῦμεν, πολλῷ μᾶλλον τοῦτο ἐπὶ Θεοῦ νοήσομεν· οὐ γὰρ δεξόμεθα ποιότητα ἐπισυμβαίνουσαν τὴν ἔξιν, ἀλλ' ἔξιν οὐσιώδη θεότητος, τὴν φυσικῶς ἔχρυσαν ἀφ' ἑαυτῆς τὰ τῆς ἀγαθότητος ἅπαντα, ἐπεὶ τοι γὰρ καὶ ἡ θεότης αὐτῆ οὐκ αὐτοουσία ἐστὶ τοῦ Θεοῦ, ἀλλὰ δόξα τις τῆς οὐσίας αὐτοῦ.

§ XII. Ἐνόησον πάλιν ἄλλο, ὅτι καὶ αὐτὸ τὸ θεῖον θυσιαστήριον ἐν τῷ τιμίῳ τελειοῦμεν μύρῳ. Ἔστι δὲ ἡ τοιαύτη θεωρία ὑψηλὴ καὶ ὑπερούσιος, καὶ ἀρχὴ πάσης ἁγιαστείας καὶ τελεσιουργοῦς δυνάμις· ὅτι πως καὶ αὐτὸ τὸ θεϊότερον θυσιαστήριον ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστὸς, πρὸς ὃν ἅπας νοῦς θεῖος ἀφιερῶνται. Τότε γὰρ, φησὶν ὁ Δαυὶδ, ἀνοίσωμεν ἐπὶ τὸ θυσιαστήριόν σου μόσχους, τοὺς θεῖους δηλαδὴ νόας λέγων. Ὡς γὰρ ὁ μόσχος ἀφιερῶντο τὸ παλαιόν, οὕτω καὶ οἱ θεῖοι νόας ἀφιερῶνται Θεῷ, ἐν ᾧ τὴν προσαγωγὴν ἔχομεν, πάντως ὀλοκαυτούμενοι μυστικῶς· ἡ γὰρ προσαγωγή ἐπὶ τῶν ἐμφύχων θυσιῶν λέγεται, ἐν ᾧ ἁγιαζόνται πάντα. Πῶς τὸ τοιοῦτον θυσιαστήριον ὑπὸ τοῦ

aus fuit a Patre, et a semetipso, quatenus quoque Deus est, et a Spiritu sancto, scientibus quoque cœlestibus ordinibus proprium principium, id est auctorem suum et creatorem Jesum, quod etsi sanctificetur, tamen etiam sic habet naturæ immutabilitatem, quoniam Deus est. Sancte enim sciunt ipsum esse incarnatum: verbum enim ὑφέντα seu *condescendentem*, designat incarnatum. Et si sanctificetur, utique secundum humanitatem sanctificatur, idcirco additur: Et sanctificetur pretiosum unguentum quod Christi Domini symbolum est, et seraphim circumstant. Dixit autem invariatum, vel quod per omnia naturæ nostræ similis factus est absque peccato, vel quod non subiverit mutationem vel vicissitudinis obumbrationem secundum divinitatem, cum humanam naturam assumpsit. Et quod divinius **230** est, quod hierarchia ad omnem sacram consecrationem divinum unguentum adhibet, manifeste demonstrans Jesum sanctificatum sanctificare. Quapropter quoque gratia baptismatis (hæc enim est secundum Deum generatio) consummatur a pontifice per unguentum in crucis formam baptisterio infusum, dum spiritaliter exhibet ipsummet unguentum spiritale, scilicet Dominum ad mortem usque demersum; siquidem lavacrum hoc mortem significat, et illum qui invicto suo descensu, quo a morte superari non potuit, in morte sua baptizatos attraxit. Arcanum porro vocat oraculum, quia multitudini occulta erat ratio baptismatis Christi.

§ XI. Quin etiam ipsimet baptizato unguenti unctio sancti Spiritus illapsum elargitur, dum hoc modo per unguenti unctionem Spiritus sanctus descendere significatur. Unguentum autem Christus est, quoniam ab ipso quoque humanus, a Spiritu sancto sanctificato Spiritus sanctus tanquam ipsius Spiritus donatur. Quemadmodum autem cum in angelis substantiales habitus audimus, non qualitates extrinsecus per accidens advenientes intelligimus, multo magis id de Deo cogitabimus; neque enim habitum pro qualitate accidentali accipiemus, sed habitum essentialem divinitatis, qui naturaliter ex se habeat omnia quæ sunt bonitatis, quandoquidem ipsa quoque deitas hic non est ipsamet essentia Dei, sed apparentia quædam ipsius essentia.

§ XII. Considera denuo aliud, ut etiam ipsummet altare divinum pretioso illo unguento consecremus. Est autem hæc contemplatio sublimis et supernaturalis, et origo omnis sanctificationis, virtusque perfectiva; quoniam ipsum quoque altare divinissimum est Dominus noster Jesus Christus, in quo omnis mens divina sanctificatur. Tunc enim, inquit David, *imponemus super altare tuum vitulos*, divinas nimirum mentes intelligens. Quemadmodum enim vitulus olim sanctificabatur, ita etiam divinae mentes, mystice in holocausti morem penitus concrematae, consecrantur Deo, in quo accessum habemus; quoniam adductio vivarum victimarum dicitur

Is in quo sanctificantur universa. Quia ratione ipsum hoc altare per divinum unguentum sanctificatur? Utiq̄ue manifestum est, quod sicut pro nobis baptizatur, cum ipse nullo modo sit coinquinatus, sed ut nos a sordibus mundaret; **231** necnon patitur et moritur pro nobis, cum ipse non peccasset, sed ut nos a peccatis liberaret: sic utiq̄ue etiam sanctificat ipse semetipsum pro nobis, unguentum scilicet altare; ac deinceps istiusmodi sanctificatio transit ad nos, qui ipsi per divinum baptismum agnati sumus. Quocirca istiusmodi sanctificationem et unguenti consecrationem a re ipsa τελετήν appellant; antea enim dicebamus, mysterium baptismi et mysterium synaxeos, hic vero mysterium consecrationis unguenti. Si itaque diceremus mysterium unguenti, diceremus utiq̄ue mysterium Christi, unguentum enim Christus; sed dicimus mysterium consecrationis unguenti, perinde ac si quis dicat mysterium consecrationis Dei. Cum vero consecratio tam consecrantis quam consecrati dicatur, utroque sensu hanc vocem accipimus, cum pro eo quod humano more a nobis consecratur, tum pro eo quod omnia quæ consecrantur sanctificat. Porro melos illud sacrum prophetis divina Spiritus inspiratione afflatum, scilicet Alleluia, qui Hebraice periti sunt, aiunt significare laudem Dei. Omni itaque consecratione perfecta, haud abs re est meminisse Dei. Hoc autem dicit, quia Alleluia canitur in unguenti consecratione.

Α θείου αγιάζεται μύρου; Ἡ δὴλον, ὅτι ὡσπερ βαπτίζεται ὑπὲρ ἡμῶν, οὐκ αὐτὸς ἐβρύπωμένος ὢν τὸ σύνολον, ἀλλ' ἡμᾶς ἐκκαθαίρων τῶν ῥύπων, καὶ πάσχει καὶ θνήσκει ὑπὲρ ἡμῶν, οὐχ ἀμαρτιῶν αὐτὸς, ἀλλ' ἡμᾶς τῆς ἀμαρτίας λυτρούμενος· οὕτω δὴ καὶ αγιάζει αὐτὸς ἑαυτὸν ὑπὲρ ἡμῶν, τὸ μύρον δηλαδὴ τὸ θυσιαστήριον· καὶ λοιπὸν ὁ τοιοῦτος ἀγιασμὸς εἰς ἡμᾶς διαβαίνει συμφύτους γεγονότας αὐτῷ διὰ τοῦ θείου βαπτίσματος. Διὰ τοῦτο τὴν τοιαύτην ἱερουργίαν, καὶ μύρου τελετὴν ἐξ αὐτοῦ πραγματικῶς ὀνομάζουσιν· ἔμπροσθεν γὰρ ἐλέγομεν μυστήριον φωτίσματος καὶ μυστήριον συνάξεως, ἐνταῦθα δὲ μυστήριον τελετῆς μύρου. Εἰ γοῦν ἐλέγομεν μυστήριον μύρου, ἐλέγομεν ἂν μυστήριον Χριστοῦ, μύρον γὰρ ὁ Χριστός· ἀλλὰ μυστήριον τελετῆς μύρου, ὡς ἂν τις φάιη, μυστήριον τελετῆς Θεοῦ. Ἐπεὶ δὲ τελετὴ καὶ τοῦ τελούντος καὶ τοῦ τελουμένου λέγεται, ἐν ἑκατέρῳ νῶν ἐκλαμβάνομεν τὴν λέξιν, καὶ ὅτι δι' ἡμᾶς ἀνθρωποπρεπῶς αγιάζεται, καὶ ὅτι ἅπαντα τὰ τελούμενα αγιάζει. Τὸ δὲ ἱερὸν μελόδημα τῆς ἐν τοῖς προφήταις θείας ἐπιπνοίας τοῦ Πνεύματος, τὸ Ἀλληλούϊα, φασὶν οἱ τὰ τῶν Ἑβραίων εἰδότας, αἶνον εἶναι Θεοῦ. Ἀπάσης οὖν ἱερουργίας τελουμένης, οὐκ ἀπαικὸς ἐστὶ μεμνησθαι Θεοῦ. Τοῦτο δὲ λέγει, ὅτι τὸ Ἀλληλούϊα ψάλλεται ἐν τῇ τοῦ μύρου ἱερουργίᾳ.

B

CAPUT V.

C

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ε'.

I. De sacrorum ordinum consecrationibus.

I. Περὶ τῶν ἱερατικῶν [τάξεων, δυνάμεων τε αὐτῶν καὶ ἐνεργειῶν] τελειώσεων.

SYNOPSIS CAPITIS.

Prima parte hujus capitis ostendit: I. Quam sit hierarchia nostra bene ordinata. II. Quæ sit consecratio spirituum cælestium, et quibus data sit legalis hierarchia, et qua de causa, et ubi data sit: atque nostram hierarchiam mediam esse inter legalem ac cælestem. III. Tres esse functiones hierarchiæ, scilicet expiare, illuminare, perficere. IV. Ordines inferiores a superioribus ad Deum adduci. V. Pontificem esse primum in ordine hierarchico, et ab eo sacrum omnem potestatem ad inferiores derivari. VI. Quid sibi velit accessus ad altare et genuflexio. VII. Quid crucis signatio. V. Quid nominum promulgatio, et quomodo nemo sit ad sacra promovendus, nisi a Deo electus. VI. Quid insinuet finalis salutatio. VII. Cur capiti pontificis Scripturæ liber imponatur. VIII. Quid sibi velit genuflexio sive unius, sive utriusque poplitis.

§ I.

Hæc quidem divinissima est unguenti consecratio: modo tempus **232** est, post divinas istas functiones, ipsosmet sacros ordines exponendi, eorundemque distributiones, ac virtutes, et actiones atque perfectiones, tresque ordines majores qui sub iis continentur, ut ostendatur hierarchiæ nostræ descriptio, quidquid inordinatum et incompositum atque confusum est, nulla cum eo mixtione facta, segregare et ablegare, decorem vero atque ordinem ac majestatem in proportionibus sanctorum ordinum suorum exhibere. Ac triplicem quidem

D Αὕτη μὲν ἡ θειοτάτη τοῦ μύρου τελετουργία· καιρὸς δ' ἂν εἴη μετὰ τὰς θείας ἱερουργίας, αὐτὰς ἐκβέσθαι τὰς ἱερατικὰς τάξεις τε καὶ ἀποπληρώσεις, δυνάμεις τε αὐτῶν καὶ ἐνεργείας καὶ τελειώσεις, καὶ τὴν ὑπ' αὐτὰς τριάδα τῶν ὑπερβεθηχυῶν ⁴³ τάξεων, ὅπως ἂν ἀποδειχθεῖ τῆς καθ' ἡμᾶς ἱεραρχίας ἡ διακόσμησις, τὸ μὲν ἄτακτον καὶ ἀκόσμητον καὶ συμπεφορημένον, ἀμιγῶς ἀποδιαστέλλουσα καὶ ἀποκληροῦσα, τὸ κόσμιον δὲ καὶ τεταγμένον καὶ εὐσταθὲς, ἐν ταῖς κατ' αὐτὴν ἀναφαίνουσα τῶν ἱερῶν τάξεων ἀναλογίαις. Καὶ τὴν μὲν ἀπάσης ἱεραρχίας τριαδικὴν διαίρεσιν

VARIE LECTIOES

⁴³ ὑπερβεθηχυῶν, B. P.

ἐν ταῖς ἡδὴ παρ' ἡμῶν ὑμνημέναις ἱεραρχίαις, ὡς οἶμαι, καλῶς ἐξεθέμεθα, φήσαντες ὡς ἡ καθ' ἡμᾶς ἱερὰ παράδοσις ἔχει πᾶσαν ἱεραρχικὴν πραγματείαν εἰς τὰς θειοτάτας ⁴⁶ τελετὰς διαιρεῖσθαι, καὶ τοὺς ἐνθέους αὐτῶν ἐπιστήμονας καὶ μύστας, καὶ τοὺς ὑπ' αὐτῶν ἱερῶς τελουμένους.

Οὐκοῦν ἡ μὲν ἀγιωτάτη ⁴⁶ τῶν ὑπερουρανίων οὐσιῶν ἱεραρχία τελετὴν μὲν ἔχει τὴν κατὰ δύναμιν οἰκείαν Θεοῦ καὶ τῶν θείων ἀβυστότην νόησιν, καὶ τὴν τοῦ θεοειδοῦς ὀλόκληρον καὶ εἰς, ὡς ἐφικτὸν, θεομίμητον ἔξιν· φωταγωγοὺς δὲ καὶ πρὸς τὴν ἱερὰν ταύτην τελείωσιν ἡγεμόνας, τὰς περὶ Θεὸν πρωτίστας οὐσίας· αὗται γὰρ εἰς τὰς ὑποθετηκίας ἱερὰς τάξεις ἀγαθοειδῶς καὶ ἀναλόγως διαπορβιμύουσι τὰς δωρουμένας αὐταῖς ἀεὶ θεουργικὰς γνώσεις ὑπὸ τῆς αὐτοτελοῦς καὶ σοφοποιούντων ⁴⁷ θείων νοῶν θεαρχίας. Αἱ δὲ τῶν πρώτων οὐσιῶν ὑφειμέναι διακοσμήσεις, ὡς δι' ἐκείνων ἱερῶς ἀναγόμεναι πρὸς τὴν θεουργὸν τῆς θεαρχίας ἔλλαμψιν, αἱ τελούμεναι τάξεις εἰσὶ τε καὶ ἀληθῶς ὀνομάζονται. Μετ' ἐκείνην δὲ τὴν οὐρανίαν καὶ ὑπερκόσμιον ἱεραρχίαν, εἰς τὰ καθ' ἡμᾶς ἀγαθοουργικῶς ἡ θεαρχία τὰς ἱερωτάτας αὐτῆς δωρεὰς προφέρουσα, νηπίοις μὲν οἷσι, κατὰ τὸ λόγιον, ἐδωρήσατο τὴν κατὰ νόμον ἱεραρχίαν, ἀμυδραῖς τῶν ἀληθῶν εἰκόσι, καὶ πορρωτάτοις τῶν ἀρχετύπων ἀπεικονίσμασι, καὶ δυσθεωρήτοις αἰνίγμασι, καὶ τύποις οὐκ εὐδιάκριτον ἔχουσι τὴν ἐγκεκαλυμμένην αὐτοῖς θεωρίαν ἀνάλογον φῶς ⁴⁸, ὡς ἀσθενέσιν ὄψειν ἄβλαβῶς ἐπιλάμψασα. Ταύτη δὲ τῇ κατὰ νόμον ἱεραρχίᾳ, τελετὴ μὲν ἡ πρὸς τὴν πνευματικὴν λατρείαν ἀναγωγὴ· χειραγωγοὶ δὲ πρὸς ταύτην οἱ τὴν ἀγίαν ἐκείνην σκηνὴν ὑπὸ Μωσέως ἱερῶς μυηθέντες, τοῦ πρώτου τῶν κατὰ νόμον ἱεραρχῶν μύστου καὶ ἡγεμόνος· πρὸς τὴν ἱερὰν σκηνὴν εἰσαγωγικῶς ἱερογράφων τὴν κατὰ νόμον ἱεραρχίαν, εἰκόνα τύπου δειχθέντος αὐτῷ κατὰ τὸ Σιναῖον ⁴⁹ ὅρος ἐκάλει πάντα τὰ κατὰ τὸν νόμον ἱερουργούμενα. Τελούμενοι ⁵⁰ δὲ οἱ πρὸς τῶν νομικῶν συμβόλων ἀναλόγως ἐπιτελεωτέραν μύτην ἀναγόμενοι. Τὴν τελειωτέραν δὲ μύτην ἡ θεολογία τὴν καθ' ἡμᾶς ἱεραρχίαν φησὶν, ἀποπλήρωσιν αὐτὴν ἐκείνης ἀποκαλοῦσα καὶ ἱερὰν λῆξιν. Ἔστι δὲ καὶ οὐρανία καὶ νομικὴ κοινωνικῶς τῇ μεσότητι τῶν ἄκρων ἀντιλαμβανομένη, τῇ μὲν κοινωνοῦσα ταῖς νοεραῖς ⁵¹ θεωρίαις, τῇ δὲ ὅτι καὶ συμβόλοις αἰσθητοῖς ποικίλλεται, καὶ δι' αὐτῶν ἱερῶς ἐπὶ τὸ θεῖον ἀνάγεται. Τὸ τριστὸν δὲ ὡσαύτως ἔχει τῆς ἱεραρχικῆς διαιρέσεως, εἰς τὰς ἀγιωτάτας τῶν τελετῶν ἱεουργίας διαιρουμένη, καὶ τοὺς θεοειδεῖς τῶν ἱερῶν ὑπηρέτας, καὶ τοὺς ὑπ' αὐτῶν ἀναλόγως ἐπὶ τὰ ἱερὰ προσαγομένους. Ἐκάστη δὲ τῶν τριῶν τῆς καθ' ἡμᾶς ἱεραρχίας διαιρέσεως ⁵² ἀκολουθῶς τῇ τε νομικῇ καὶ τῇ θειοτέρᾳ τῶν καθ' ἡμᾶς ἱεραρχίᾳ, πρώτη καὶ μέση

§ II.

Itaque sanctissimæ quidem supercœlestium essentiarum hierarchiæ pro consecratione est intelligentia illa quam maxime a materia semota, qua se Deumque norunt, atque deformitatis integer, quantusque possibilis est, divinæ imitationis status: illuminatores vero et ad istiusmodi sacrosanctam imitationem duces sunt primæ istæ substantiæ quæ circa Deum versantur; hæ enim in inferiores sacros ordines benigne, pro cujusque captu, continuo deificas scientias derivant, quas ipsis impertivit per se perfectus ac sapientificus ille divinarum mentium divinus principatus. Porro primis istis essentialibus subditæ distinctiones, utpote quæ per illas sancte ad deificam divini principatus illustrationem adducuntur, vocantur, et sunt vere ordines initiati. Secundum illam autem cœlestem mundoque superiorem hierarchiam divinitas in nos benefice sacratissima sua munera depromens, iis quidem qui infantes erant, ut Scriptura testatur, legalem indulgit hierarchiam, sub exilibus nimirum veritatem imaginibus atque simulacris; quæ ab exemplaribus plurimum dissidebant, obscurisque ænigmatibus et figuris, quæ opertam nec ita facilem dijudicatu intelligentiam habebant, lumen iis proportionatum, tanquam imbecillioribus oculis, innocue affandens. Hujus autem legalis hierarchiæ mysterium introductio quedam fuit ad cultum spiritalem. Duces ejus exstiterunt ii qui sacri illius tabernaculi ritum a Moyse, primo legis pontificum doctore ac duce, didicerant: qui ad sacrum illo tabernaculum institutionis causa hierarchiam legis **233** describens, ad exemplaris, quod illi in monte Sina monstratum fuerat, imaginem et imitationem omnia, quæ in lege sancte fiebant, revocabat. Perficiebantur autem ii, qui a legalibus signis secundum captum suum ad perfectiorem disciplinam promovebantur. Perfectiorem vero mysteriorum disciplinam sacra Scriptura nostram vocat hierarchiam, cum hanc illius consummationem sacramque finem nominat. Est autem eadem etiam cœlestis et legalis communione quadam mediæ conditionis suæ, qua communicat extremis, cum illa nimirum in spiritualibus contemplationibus, cum hac vero sensibilibus varietate signorum, per quæ etiam ad divinum Numen adducitur. Porro triplicem etiam habet sacri ordinis distributionem, quatenus dividitur in sanctissimas

VARIÆ LECTIONES.

⁴⁶ ἁγιωτάτης, M. D. Ch. ⁴⁷ ἱερωτάτη, D. ⁴⁸ σοφοποιῶν τῶν. ⁴⁹ ἀνάλογον τὸ ἐν αὐταῖς φῶς, Ch. D. M. ⁵⁰ ἁγιῶν, M. ⁵¹ προτελούμενοι, M. et mox ἀναγόμεθα. ⁵² νοηταῖς, Ch. Sar. ⁵³ lege διαιρέσεων.

mysteriorum caeremonias, atque in deiformes sacerdotum ministros, et in illos qui ab his ad sacra cuique congruentia promoventur. Quælibet autem ex tribus hierarchiæ nostræ partitionibus ad legalis et ejus, quæ nostra hac divinior est, hierarchiæ similitudinem, prima, et media, et extrema statuitur, cum sanctæ proportionis, tum venustissimæ suoque ordini congruæ, ac cuncta connectentis societatis virtute subnixæ.

§ III.

Sanctissima itaque mysteriorum consecratio primam quidem virtutem deiformem habet, qua profanos sacris expiat; mediam vero, qua eos qui jam expiati sunt illuminando initiat; postremam denique, et summam præcedentium, qua sacris initiatos propriarum consecrationum scientia consummat ac perficit. Porro sacerdotum ministrorum distinctio virtute prima per mysteria profanos expiat; media vero expiatis illuminat, postrema denique eaque suprema sacerdotum ministrorum virtute eos, qui divini luminis participes facti sunt, perfecta visum illustrationum scientia absolvit. Eorum vero qui initiantur vis prima est, quæ expiatur; media post expiationem, quæ illustratur, et ad quorundam sacramentorum conspectum admittitur; postrema denique, cæterisque divinior, ea quæ sacrarum quas percipit illustrationum consummante scientia collustratur. Triplex itaque virtus mysteriorum sanctæ consecrationis celebrata est, cum ex Scripturis ostenderit sacram quidem Dei regenerationem esse simul expiationem et splendorem illustrantem; mysterium autem synaxeos et unguentum, cognitionem esse **234** atque scientiam quæ divina opera consummat, per quam sacrosancte ad divinum principatum et unificam adductio et beatissima fit communio. Nunc autem deinceps exponenda est distinctio sacerdotum, quæ in ordinem expiantem, illustrantem, perficientemque dividitur.

§ IV.

Lex quidem hæc est sacrosanctæ summæ Deitatis, ut per prima quæ sequuntur, ad divinissimam ejus lucem adducantur. Annon sensibiles quoque substantias elementorum cernimus primum ad ea, quæ ipsis magis cognata sunt, accedere, ac per illa deinde efficacitatem suam ad alia derivare? Merito igitur omnis cum invisibilis tum visibilis distinctionis initium ac sedes ad eos, qui deiformiores sunt, deificos suos radios permittit pervenire, atque per illos, utpote limpidiores spiritus, et ad participandum traducendumque lumen magis idoneos, inferioribus pro illorum capacitate illucescit, et apparet. Istorum igitur est, qui primi Deum cernunt, sequentibus sine invidia, pro modulo cujus-

καὶ τελευταία τάττεται δυνάμει, τῆς τε ἱεροπρεποῦς ἀναλογίας προμυθουμένη, καὶ τῆς ἀπάντων εὐκόσμου καὶ κατὰ τάξιν ἐναρμονίου καὶ συνδετικῆς κοινωνίας.

Ἡ μὲν οὖν ἁγιωτάτη τῶν τελετῶν ἱερουργία πρῶτην μὲν ἔχει θεοειδῆ δυνάμιν τὴν ἱερὰν τῶν ἀτελέστων κἀθαρσιν, μέσσην δὲ, τὴν τῶν καθαρθέντων φωτιστικὴν μῆσιν· ἐσχάτην δὲ, καὶ τῶν προτέρων σύγκοινα μῆσεων τελείωσιν. Ἡ δὲ τῶν ἱερουργῶν διακόσμησις ἐν μὲν τῇ δυνάμει τῇ πρώτῃ διὰ τῶν τελετῶν ἀποκαθαίρει τοὺς ἀτελέστους· ἐν τῇ μέσῃ δὲ, φωταγωγεῖ τοὺς καθαρθέντας· ἐν ἐσχάτῃ δὲ καὶ ἀκροτάτῃ τῶν ἱερουργῶν δυνάμει ἀποτελεῖσι τοὺς τῷ θεῷ φωτὶ κεκοινωνηκότας ἐν ταῖς τῶν θεωρηθειῶν ἐλλάμψεων ἐπιστημονικαῖς τελειώσεσιν ⁵³. Ἡ δὲ τῶν τελουμένων δυνάμεις ἡ πρώτη μὲν ἐστὶν ἡ καθαιρομένη· μέσση δὲ μετὰ τὴν κάθαρσιν ἡ φωτιζομένη, καὶ τινῶν ἱερῶν θεωρητικῆ· τελευταία δὲ καὶ θειοτέρα τῶν ἄλλων ἡ τῶν ἱερῶν φωτισμῶν, ὧν ἐγγέγονει θεωρῶς, ἐλλαμπομένη τὴν τελειωτικὴν ἐπιστήμην. Τῆς μὲν οὖν ἁγίας τῶν τελετῶν ἱερουργίας ἡ τρισηδὴ δυνάμεις ὑμνηται, τῆς μὲν ἱερᾶς θεογενεσίας ἐκ τῶν λογίων ἀποδειχθείσης καθάρσεως καὶ φωτιστικῆς ἐλλάμψεως· τῆς συνάξεως δὲ καὶ τῆς τοῦ μύρου τελετῆς, τελειωτικῆς τῶν θεωρητικῶν γνώσεως καὶ ἐπιστήμης, δι' ἧς ἱερῶς ἢ πρὸς τὴν θεαρχίαν ἐνοποιεῖς ⁵⁴ ἀναγωγὴ καὶ μακαριωτάτη κοινωνία τελεσιουργεῖται. Νῦν δὲ τὴν ἱερατικὴν διακόσμησιν ἐξῆς ἀφηγητέον, εἰς καθαρτικὴν καὶ φωτιστικὴν καὶ τελειωτικὴν εὐταξίαν διαιρουμένην

Θεσμὸς μὲν οὗτός ἐστι τῆς θεαρχίας ὁ πανίερος, τὸ δὲ τῶν πρώτων τὰ δευτέρα πρὸς τὸ θεϊότατον αὐτῆς ἀνάγεσθαι φέγγος. Ἡ οὐχὶ καὶ τὰς αἰσθητάς τῶν στοιχείων οὐσίας ὀρῶμεν εἰς τὰ μᾶλλον αὐταῖς συγγενέστερα πρῶτον ἰούσας, καὶ δι' ἐκείνων ἐφ' ἕτερα τὴν οἰκίαν διούσας ⁵⁵ ἐνέργειαν; Εἰκότως οὖν ἡ πάσης ἀοράτου καὶ ὀρατῆς εὐκόσμιας ἀρχὴ καὶ ἰδρυσις, εἰς τοὺς θεοειδεστέρους πρῶτους ἐνδίδωσι τὰς θεωρητικὰς ἀκτῖνας ἰέναι, καὶ δι' ἐκείνων, ὡς διειδεστέρων νοῶν, καὶ πρὸς μετοχὴν φωτὸς καὶ μετάδοσιν οἰκείως ἐχόντων, εἰς τοὺς ὑφείμηνους ἀναλόγως αὐτοῖς ἐλλάμπει, καὶ ἐπιφαίνεται. Τοῦτων οὖν ἐστὶ τῶν πρώτων ⁵⁶ θεοπτικῶν τὸ τοῖς δευτέροις ἀφθόνης ἐν συμμετρίᾳ τῇ κατ' αὐτοὺς ὑποδεῖξαι τὰ πρὸς αὐτῶν ἱερῶς ἐπο-

VARIE LECTIONES.

⁵³ θεωρήσεων, M. Sc. ⁵⁴ ὡς ἐνοποιός, M. ⁵⁵ διείσεως, P. D. Cl. ⁵⁶ πρώτως, S. D. et Vien.

πτευθέντα θεῖα θεάματα· καὶ τὸ μῆσαι τὰ ἱεραρχικὰ τῶν μετ' ἐπιστήμης τελειωτικῆς τὰ θεῖα τῆς κατ' αὐτοὺς ἱεραρχίας ἅπαντα καλῶς μυθθέντων, καὶ τὴν τελεσιουργὸν τοῦ μῆσαι δυνάμιν προσειληφότων· καὶ τὸ μεταδοῦναι κατ' ἀξίαν τὰ ἱερά τῶν ἐπιστημονικῶς καὶ ὀλοκλήρως μετασχόντων τῆς ἱεραρχικῆς τελειώσεως.

A que, sibi sacrosancte perspecta divina spectacula insinuare: docere etiam ea quæ hierarchiæ propria sunt, eorum est, qui cum perficiente scientia divina quæque sacri sui ordinis mysteria probe sunt edocti, consummatamque docendi alios virtutem acceperunt; sacramenta vero pro dignitate tradere illorum est, qui scite atque integre sacerdotalis initiationis participes existunt.

§ V.

Οὐχ οὖν ἡ θεῖα τῶν ἱεραρχῶν τάξις πρώτη μὲν ἔστι τῶν θεοπτικῶν τάξεων, ἀκροτάτη δὲ καὶ ἐσχάτη πάλιν ἡ αὐτή, καὶ γὰρ εἰς αὐτὴν ἀποτελεῖται ⁵⁷ καὶ ἀποπληροῦσαι: πᾶσα τῆς καθ' ἡμᾶς ἱεραρχίας ἡ διακόσμησης. Ὡς γὰρ ἅπασαν ἱεραρχίαν ὁρῶμεν εἰς τὸν Ἰησοῦν ἀποπεραιουμένην, οὕτως ἐκάστην εἰς τὸν οἰκεῖον ἔνθεον ἱεράρχην. Ἡ δὲ τῆς ἱεραρχικῆς τάξεως δυνάμις ἐν πάσαις χωρεῖ ταῖς ἱεραῖς ὁλότησι, καὶ διὰ πασῶν τῶν ἱερῶν τάξεων ἐνεργεῖ τὰ τῆς οἰκείας ἱεραρχίας μυστήρια· ἐκκρίτως δὲ αὐτῇ παρὰ τὰς λοιπὰς τάξεις εἰς αὐτουργίαν ὁ θεῖος θεσμὸς ἀπονεμένηκε τὰς θειοτέρας ἱερουργίας· αὗται δὲ εἰσιν αἱ τελεσιουργοὶ τῆς θεαρχικῆς δυνάμεως εἰκόνες, ἀποτελοῦσαι ⁵⁸ πάντα τὰ θεϊότατα σύμβολα καὶ πάσας τὰς ἱεράς διακοσμήσεις. Εἰ γὰρ καὶ πρὸς τῶν ἱερῶν τελούνται τινὰ τῶν σεβασμίων συμβόλων, ἀλλ' οὐ ποτε τὴν ἱεράν θεογενεσίαν ὁ ἱερεὺς ἐνεργήσει τοῦ θειοτάτου μύρου χωρὶς, οὔτε τὰ τῆς θείας κοινωνίας τελήσει μυστήρια, μὴ τῷ θειοτάτῳ θυσιαστηρίῳ τῶν κοινωνικῶν ἐπιτεθέντων συμβόλων· ἀλλ' οὐδὲ αὐτὸς ἱερεὺς ἔσται, μὴ πρὸς τῶν ἱεραρχικῶν τελειώσεων εἰς τοῦτο κεκληρωμένος. Ὅθεν ἡ θεῖα θεσμοθεσία, τὴν τῶν ἱεραρχικῶν ⁵⁹ τάξεων ἁγιαστείαν, καὶ τὴν τοῦ θεοῦ μύρου τελείωσιν, καὶ τὴν ἱεράν τοῦ θυσιαστηρίου τελετουργίαν, ταῖς τῶν ἐνθέων ἱεραρχῶν τελεσιουργοῖς δυνάμεσιν ἐνιαίως ἀπεκλήρωσεν.

B Pontificum itaque divinus ordo primus est eorum ordinum qui Deum vident, idemque et summus et ultimus, quippe in quo et absolvitur et expletur omnis hierarchiæ nostræ distinctio. Ut enim hierarchiam omnem videmus in Jesum desinere, sic unamquamque in suum divinum pontificem. Porro virtus ordinis hierarchici in sacris omnibus distinctionibus capitur, et per omnes sacros ordines hierarchiæ quæ ipsi propria est mysteria perficit; verum huic excellenter præ cæteris ordinibus in sui ministerium divina lex officia diviniora distribuit, quæ nimirum sunt imagines præcipuæ perficientis virtutis Dei, quibus divinissima quæque symbola sacræque distinctiones omnes consummantur. Licet enim a sacerdotibus veneranda quædam sacramenta conficiantur, nunquam tamen sacerdos divinam illam regenerationem sine divinissimo illo unguento consummabit, neque divinæ communionis mysteria consecrabit, nisi communionis sacramenta divinissimo **235** altari fuerint imposita, quin ne sacerdos quidem erit, nisi pontificis initiationibus ad sortem istam fuerit promotus. Quapropter lex divina hierarchicorum ordinum sanctificationem, et unguenti divini consecrationem, sacramque altaris benedictionem perficientibus divinorum pontificum virtutibus singulariter attribuit.

§ VI.

*Ἔστιν οὖν ἡ ἱεραρχικὴ ⁶⁰ τάξις, ἡ τῆς τελειωτικῆς δυνάμεως ἀναπεπληρωμένη, τὰ τελεσιουργὰ τῆς ἱεραρχίας ἐκκρίτως τελετουργοῦσα ⁶¹, καὶ τὰς ἐπιστήμας τῶν ἱερῶν ἐκφαντόρικῶς μουῦσα, καὶ ἐκδιδάσκουσα τὰς ἀναλόγους αὐτῶν καὶ ἱεράς ἔξεις ⁶² τε καὶ δυνάμεις. Ἡ δὲ τῶν ἱερῶν φωταγωγικὴ τάξις ἐπὶ τὰς θείας τῶν τελετῶν ἐποφίας χειραγωγεῖ τοὺς τελουμένους ὑπὸ τῆ τῶν ἐνθέων ἱεραρχῶν τάξει, καὶ μετ' αὐτῆς ἱερουργοῦσα τὰς οἰκείας ἱερουργίας· ἐν οἷς μὲν αὐτῇ ὁρᾷ τὰς θεουργίας ὑποδεικνύουσα ⁶³ διὰ τῶν ἱερωτάτων συμβόλων καὶ θεωρητικῶς τοὺς προσιόντας ἀποτελοῦσα, καὶ τῶν ὁσίων τελετῶν κοινωνοῦς, εἰς τὸν ἱεράρχην ⁶⁴ δὲ ἀναπέμπουσα τοὺς τῆς

D Est igitur pontificatus seu episcopatus ordo, qui, consummante virtute fultus, perficientia quæque sacri ordinis munia præeminenter consummat, atque sacrarum disciplinas interpretando tradit, et edocet quænam ipsis sacræ competant habitudines atque virtutes. Sacerdotum autem ordo, qui illuminat, ad sacra mysteria contuenda initiatos manuducit divinorum ordini pontificum subjectus, cum quo propria sua celebrat officia, atque in iis quidem quæ facit divina opera sanctissimis signis et sacramentis ostendit, spectatoresque eos qui accedunt efficit, et in sanctorum mysteriorum societatem communionemque admittit, sed ad

VARIÆ LECTIONES.

⁵⁷ ἀποτελεῦται, S. D. Ch. ⁵⁸ ἀποτελεῖουσαι, Ch. D. ⁵⁹ ἱερατικῶν, P. D. ⁶⁰ ἱεραρχικῆ, S. ⁶¹ ἱερουργοῦσα, Ch. ⁶² ἀναλόγως, Ch. ἱεράς τάξεις, S. ⁶³ variat in his verbis scriptura: δεικνύουσα: et ita in aliis casibus. Omnes locos notare longum esset. ⁶⁴ ita legendum est, non τῶν.

pontificem remittit eos qui disciplinam expetunt mysteriorum quæ viderunt. Verum ordo ministrorum seu diaconorum est, qui expiat et dissimilia discernit, antequam ad sacerdotum sacra veniant; accedentes etiam lustrat, ut eos a contrariis immunes reddat, atque sacrorum mysteriorum spectaculo et communione dignos. Itaque in sacra Dei regeneratione diaconi eum, qui ad illam accedit, antiqua veste exuunt atque discalecant, et ad occidentem abrenuntiandi causa sistunt, rursusque traducunt ad orientem (sunt enim purgantis ordinis atque virtutis) hortantes eos qui accedunt, ut prioris vitæ indumenta penitus deponant; errorisque pristini tenebris patefactis docent eos ut obscuris rebus ablegatis, sese transferant ad ea quæ illuminant. Diaconorum itaque ordo est expiatorius, a. I præclara sacerdotum sacra ducens eos qui expiati sunt, atque expiat imperfectos, quos etiam fovet purgantibus eloquiorum illustrationibus atque doctrinis; et præterea profanos a sacerdotibus arceat, propter quod pontificis instigato sacris quoque foribus prælicetur, ut significetur, eorum qui ad sacra veniunt accessum omnimodis illustrationibus esse expiandum, quandoquidem ad aspectum communionemque sacrorum introducendi munus expiatoriis virtutibus sit commissum, a quibus alii, qui ab omni **236** macula mundati sunt, intro-

A ἐπιστήμης τῶν θεωρηθεισῶν ἱερουργιῶν ἐπιειμένους. Ἡ δὲ τῶν λειτουργῶν τάξις, ἡ καθαρτικὴ καὶ τῶν ἀνομοίων διακριτικὴ, πρὸς ⁶⁶ τῆς ἐπὶ τὰς τῶν ἱερέων ἱερουργίας προσαγωγῆς, ἀποκαθαίρει τοὺς προσιόντας, ἀμιγεῖς αὐτοὺς ἀποτελοῦσα τῶν ἐναντίων, καὶ πρὸς ἱερουργικὴν ἐποψίαν καὶ κοινωνίαν ἐπιτηδεύουσα. Ὅθεν ἐπὶ τῆς ἱερᾶς θεογενεσίας οἱ λειτουργοὶ τὸν προσιόντα τῆς παλαιᾶς ἀπογυμνοῦσιν ἐσθήτος, ἔτι μὴν καὶ ὑπολύουσι, καὶ πρὸς δυσμᾶς εἰς ἀποταγὴν ἱστῶσι, καὶ αὐτοὺς πρὸς ἑὼ μετὰγουσι, (τῆς καθαρτικῆς γὰρ εἰσι τάξεως καὶ δυνάμεως,) ἀποβάλλειν ὀλικῶς ἐγκλεισόμενοι τοῖς προσιούσι τὰς τῆς προτέρας ζωῆς ἀμιγείσεις, καὶ τὸ τοῦ προτέρου βίου σκοτεινὸν ὑποδεικνύοντες, καὶ ἐκδιδάσκοντες αὐτοὺς, ἀποταξαμένους τοῖς ἀλαμπέσιν, ἐπὶ τὰ φωτιστικὰ μεταταχθῆναι. Καθαρτικὴ τοίνυν ἐστὶν ἡ λειτουργικὴ διακόσμησις, ἐπὶ τὰς φανὰς τῶν ἱερέων ⁶⁶ ἱερουργίας ἀνάγουσα τοὺς κεκαθαρμένους, καὶ τοὺς ἀτελέστους ἀποκαθαίρουσα καὶ μαιευομένη ταῖς καθαρτικαῖς τῶν λογίων ἐλλάμψεσι καὶ διδασκαλίαις, καὶ προσέτι τοὺς ἀνιέρους τῶν ἱερέων ἀμιγῶς ἀποδιαστέλλουσα· διὸ καὶ ταῖς ἱερᾶς αὐτῆν ἐπίστησι πύλαις ἡ ἱεραρχικὴ θεσμοθεσία, τὴν πρὸς τὰ ἱερὰ τῶν προσιόντων εἴσοδον ἐν ταῖς παντελέσι καθάρσεσιν αἰνισσομένη, καὶ τὴν ἐπὶ τὰς ἱερὰς αὐτῶν ἐποψίας καὶ κοινωνίας προσαγωγὴν ταῖς καθαρτικαῖς δυνάμεσιν ἐγγχειρίζουσα, καὶ διὰ τούτων αὐτοὺς ἀκηλιδιώτους εἰσδεχομένη.

§ VII.

Demonstratum est igitur pontificum quidem ordinem perficiendi vim habere, ac reipsa pericere; sacerdotum autem illuminandi vim habere, atque illuminare; minorum vero expiandi ac discernendi facultatem obtinere. Siquidem ordo pontificius non perficiendi tantum, sed et illuminandi simul atque expiandi vim habet; ac potestas sacerdotum, præter illuminandi facultatem, expiandi quoque continet scientiam: verum inferiores ad superiorum functiones transilire nequaquam possunt, quare nefas sit eos ad tantam proterviam devenire. Virtutes autem quæ diviniore sunt, præter facultates proprias inferiorum quoque sacras scientias perfectione sua continent. Quoniam tamen ecclesiasticæ descriptiones divinarum imagines sunt actionum, quod ornatū distinctivæ divinarum actionum ordinis certas ratasque illustrationes in se exhibent, in primas, et medias novissimasque sacras functiones atque ordines in hierarchicis distinctionibus sunt distributæ, quod, uti dixi, divinarum actionum ordinem atque distinctionem in semetipsis exhibent. Cum enim illa summa Deitas mentes eas, quibus se insinuat, primum expiet, ac deinde illuminet, atque illu-

C Δέδεικται τοίνυν ἡμῖν ἡ μὲν τῶν ἱεραρχῶν τάξις τελειωτικὴ καὶ τελειουργός· ἡ δὲ τῶν ἱερέων φωτιστικὴ καὶ φωταγωγός· ἡ δὲ τῶν λειτουργῶν καθαρτικὴ καὶ διακριτικὴ, δηλαδὴ τῆς ἱεραρχικῆς τάξεως, οὐ τελειουργεῖν μόνον, ἀλλὰ καὶ φωτίζειν ἅμα καὶ καθαίρειν ἐπισταμένης, καὶ τῆς τῶν ἱερέων δυνάμεως ἐχούσης ἐν ἑαυτῇ μετὰ τῆς φωτιστικῆς καὶ τὴν καθαρτικὴν ἐπιστήμην. Αἱ μὲν γὰρ ἦτους ἐπὶ τὰ κρείττω μεταπηδᾶν ἀδυνατοῦσι, πρὸς τὸ ⁶⁷ μηδὲ θεμιτὸν αὐταῖς εἶναι πρὸς τοιαύτην ἐγγχειρεῖν ἀλαζονεῖαν· αἱ δὲ θεϊότεραι δυνάμεις μετὰ τῶν οἰκείων καὶ τὰς ὑφειμένας τῆς αὐτῶν τελειότητος ἱερᾶς ἐπιστήμας γινώσκουσιν. Ὅμως ἐπειδὴ θεῶν εἰσὶν ἐνεργειῶν εἰκόνες αἱ ἱερατικαὶ διακοσμήσεις τῆς εὐκόσμου καὶ ἀσυγχύτου τῶν θεῶν ἐνεργειῶν τάξεως, ἐν ἑαυταῖς δεικνύσαι τὰς τεταγμένας ἐλλάμψεις εἰς τὰς πρώτας καὶ μέσας καὶ τελευταίας ἱερὰς ἐνεργείας καὶ τάξεις, ἐν διακρίσεσιν ἱεραρχικαῖς ἐτάχθησαν, ἐμφαίνουσαι, καθάπερ ἔφη, ἐν ἑαυταῖς τῶν θεῶν ἐνεργειῶν τὸ τεταγμένον καὶ ἀσύμφυτον. Ἐπειδὴ γὰρ ἡ θεαρχία τοὺς ἐν οἷς ἂν ἐγγένηται νόας ἀποκαθαίρει πρῶτον, εἶτα φωτίζει, καὶ φωτισθέντας ἀποτελεῖσθαι πρὸς θεοειδῆ τελειουργίαν, εἰκότως ἡ ἱεραρχικὴ τῶν θεῶν εἰκότων ⁶⁸ εἰς διακεκριμένας ἑαυτὴν

VARIE LECTIONES.

⁶⁶ πρὸς. ⁶⁶ φαντάσας, M τῶν ἱερέων, P. et mox τῶν ἱερέων ἐπιγῶς; astipulatur Ch. D. ⁶⁷ πρὸς τῇ, M. F. ⁶⁸ εἰκόνων, Ch. D.

διαίρει τάξεις τε καὶ δυνάμεις, ἐναργῶς ὑποδεικνύσα τὰς θεαρχικὰς ἐνεργείας ἐν παναγεστάταις καὶ ἀμύγῃσι τάξεσιν εὐσταθῶς καὶ ἀσυγχύτως ἐστηκυίας. Ἄλλ' ἐπειδὴ τὰς ἱερατικὰς τάξεις τε καὶ ἀποκληρώσεις⁶⁸, δυνάμεις τε αὐτῶν καὶ ἐνεργείας εἰρήκαμεν, ὡς ἡμῖν ἐφικτὸν, καὶ τὰς ἱερωτάτας αὐτῶν, ὡς οἶοί τε ἐσμεν, ἐποπεύσωμεν τελειώσεις. *iesque eorum et actiones pro virili exposuimus, possimus, consideremus.*

II. Μυστήριον ἱερατικῶν τελειώσεων.

Ὁ μὲν ἱεράρχης, ἐπὶ τὴν ἱεραρχικὴν τελείωσιν προσαγόμενος, ἀμφω τῷ πόδε κλίνας ἐπίπροσθεν τοῦ θυσιαστηρίου⁷⁰, ἐπὶ κεφαλῆς ἔχει τὰ θεοπαράδοτα λόγια, καὶ τὴν ἱεραρχικὴν χεῖρα, καὶ τούτῳ τῷ τρόπῳ πρὸς τοῦ τελούντος αὐτὸν ἱεράρχου ταῖς παναγεστάταις ἐπικλήσεσιν ἀποτελειοῦται. Ὁ δὲ ἱερεὺς, ἀμφω τῷ πόδε κλίνας ἐπίπροσθεν τοῦ θείου θυσιαστηρίου, ἐπὶ κεφαλῆς ἔχει τὴν ἱεραρχικὴν δεξιάν, καὶ τούτῳ τῷ τρόπῳ πρὸς τοῦ τελούντος αὐτὸν ἱεράρχου ταῖς ἱεροποιαῖς ἐπικλήσεσιν ἀγιάζεται. Ὁ δὲ λειτουργός, ἕνα τοῖν ποδοῖν κλίνας ἐπίπροσθεν τοῦ θείου θυσιαστηρίου, ἐπὶ κεφαλῆς ἔχει τὴν τοῦ τελούντος αὐτὸν ἱεράρχου δεξιάν, τελειούμενος ὑπ' αὐτοῦ ταῖς τῶν λειτουργῶν τελεστικαῖς ἐπικλήσεσιν. Ἐκάστῳ δὲ αὐτῶν ἡ σταυροειδὴς ἐνημαίνεται πρὸς τοῦ τελούντος ἱεράρχου σφραγίς, καὶ καθ' ἕκαστον ἀνάβρησις ἱερὰ γίνεται, καὶ τελεωτικὸς ἀσπασμὸς, ἀσπασομένου παντὸς ἱερατικοῦ παρόντος ἀνδρός, καὶ τοῦ τελέσαντος ἱεράρχου τὸν πρὸς τι τῶν εἰρημένων ἱερατικῶν ταγμάτων ἀποτελεσθέντα.

III. Θεωρία.

Κοινὰ μὲν ἔστι τοῖς ἱεράρχαις τε καὶ ἱερεῦσι καὶ λειτουργοῖς ἐν ταῖς ἱερατικαῖς αὐτῶν τελειώσεσιν ἡ πρὸς τὸ θεῖον θυσιαστήριον προσαγωγή, καὶ ὑπόπτωσις, ἡ τῆς ἱεραρχικῆς χειρὸς ἐπίθεσις, ἡ σταυροειδὴς σφραγίς, ἡ ἀνάβρησις, ὁ τελεωτικὸς ἀσπασμὸς· ἐξαιρέτα δὲ καὶ ἔκκριτα τοῖς ἱεράρχαις μὲν ἡ τῶν λογίων ἐπὶ κεφαλῆς ἐπίθεσις, οὐκ ἐχόντων τοῦτο τῶν ὑφειμένων ταγμάτων· τοῖς δὲ ἱερεῦσιν, ἡ ἀμφοῖν τοῖν ποδοῖν κλίσις, οὐκ ἐχούσης τοῦτο τῆς τῶν λειτουργῶν τελειώσεως· οἱ γὰρ λειτουργοὶ, καθὼς εἴσεται, τὸν ἕνα κλίνουσιν τοῖν ποδοῖν μόνον.

Ἡ μὲν οὖν ἐπὶ τὸ θεῖον θυσιαστήριον προσαγωγή καὶ ὑπόπτωσις αἰνίσσεται πᾶσι τοῖς ἱερατικῶς τελουμένοις, ὑποτιθέναι καθόλου⁷¹ τελετάρχῃ Θεῷ τὴν οἰκείαν ζωὴν, καὶ τὴν ἑαυτῶν νοερὰν ὀλότητα, πάναγνον αὐτῷ καὶ καθιερωμένην προσαγαγεῖν, καὶ ὁμοειδῆ⁷², καὶ, ὡς δυνατὸν, ἀξίαν οὔσαν τοῦ θεαρχικοῦ καὶ παναγεστάτου καὶ ἱερείου καὶ θυσιαστηρίου⁷³ τοῦ καθιερούντος ἱερατικῶς τοὺς θεοειδῆς⁷⁴ νόας.

VARIE LECTIONES

⁶⁸ ἀποκληρώσεις. ⁷⁰ τὸ θεῖον θυσιαστήριον, Ch. D. ⁷¹ add. τῷ. ⁷² desunt hæc in S. et P. ⁷³ καὶ ἱεροῦ θυσιαστηρίου, S. P. D. ⁷⁴ Θεοειδῶς.

stratas demum ad deiformem quamdam promoveat perfectionem, recte sacer ordo, qui divinis præest imaginibus, in diversos semetipsum ordines virtutesque distinguit; aperte demonstrans, divinas illas præcipuas actiones in sanctissimis purissimisque ordinibus constanter distincteque consistere. Sed quoniam sacerdotum ordines ac munia, virtutissimas etiam eorum consecrationes, quoad

II. *Mysterium consecrationis sacrorum ordinum.*

Pontifex quidem qui ad pontificiam consecrationem est evectus utroque genu flexo ante altare, supra caput habet Scripturas a Deo traditas, manumque pontificis, atque hoc modo a pontifice, qui ipsum consecrat, sanctissimis adprecationibus consecratur. Sacerdos vero utroque poplite ante altare flexo, in capite habet dextram pontificis, et hoc modo ab illo pontifice, qui illum consecrat, sanctis invocationibus consecratur. Porro diaconus **237** unum genu flectens ante divinum altare supra caput habet dextram pontificis ipsum consecrantis, et ab eo consecratur invocationibus ad ministrorum consecrationem accommodatis. Unicuique autem eorum signum crucis a consecrante pontifice imprimitur, et singulis sancta prædicatio perficiensque salutatio adhibetur, cunctis præsentibus ecclesiasticis, una cum pontifice consecrante, consalutantibus illum qui in aliquem dictorum ordinum sacrorum est cooptatus.

III. *Contemplatio.*

§ I.

Communia quidem sunt et pontificibus, et sacerdotibus, et ministris cum consecrantur, accessus ad divinum altare, genuum flexio, pontificiæ manus impositio, crucis impressio, prædicatio, perficiens salutatio; præcipua vero et episcopis propria est Scripturarum supra caput impositio, quod inferiores ordines non habent; sacerdotibus autem utriusque pedis inclinatio, quo caret consecratio ministrorum, ministri enim, ut dictum est, alterum tantum genu flectunt.

§ II.

Itaque accessus ille ad divinum altare genuumque flexio insinuat omnibus iis qui sacris ordinibus initiantur, vitam propriam Deo, consecrationis auctori, penitus subjiciendam, nec non spiritalem integritatem omnino puram purgatamque atque uniformem offerendam esse, ut, quantum fieri potest, digna sit divino templo et altari ejus, qui sanctiori ratione deiformes mentes consecrat.

§ III.

Pontificis autem manus impositio designat hierarchicam protectionem, qua, tanquam sanctos filios, paterno affectu fovet, et statum virtutemque sacri ordinis impertitur, adversariasque potestates procul ab illis abigit: simulque docet, sic consecratos obire sacras omnes ordinis functiones, tanquam qui sub Deo illas obeant, quem in omni re suarum actionum ducem habent.

A Ἡ δὲ τῆς ἱεραρχικῆς⁷⁵ χειρὸς ἐπίθεσις ὁμοῦ μὲν ἐμφαίνει τὴν τελεταρχικὴν σκέπην, ὅφ' ἧς ὡς παῖδες ἱεροὶ περιέπονται πατρικῶς, αὐτοῖς μὲν ἕξιν καὶ δύναμιν ἱερατικὴν ὠρουμένης, τὰς ἐναντίας δὲ αὐτῶν δυνάμεις ἀπορραπίζουσας⁷⁶· διδάσκει δὲ ἅμα καὶ πάσας τελεῖν τὰς ἱερατικὰς ἐνεργείας, ὡς ὑπὸ Θεῷ πράττοντας τοὺς τελεσθέντας, καὶ τῶν οἰκείων ἐνεργειῶν αὐτὸν ἔχοντας ἐν παντὶ καθηγεμόνα.

§ IV.

Porro signum crucis designat omnium simul carnalium cupiditatum cessationem, divinæque vitæ imitationem, dum constanter inveniuntur ad Dei virilem Jesu vitam ad crucem usque et mortem, cum summa prorsus ac divina impeccabilitate transactam, qui pie viventes, tanquam sibi conformes, ad imaginem **238** impeccabilitatis suæ forma crucis insigunt.

Ἡ σταυροειδὴς δὲ σφραγὶς τὴν ἀπασῶν ὁμοῦ τῶν σαρκικῶν⁷⁷ ὀρέξεων ἀνενεργησίαν, καὶ τὴν θεομιμητον ζωὴν, ἀφορώσαν ἀκλινῶς εἰς τὴν ἀνδρικὴν Ἰησοῦ θειοτάτην ζωὴν, ἄχρι σταυροῦ καὶ θανάτου μετὰ θεαρχικῆς⁷⁸ ἀναμαρτησίας ἐληλυθότος, καὶ τοὺς οὕτω ζῶντας, ὡς ὁμοιοειδεῖς⁷⁹ ἐνησημαίνοντος τῇ σταυροειδεὶ τῆς οἰκείας ἀναμαρτησίας εἰκόνη.

§ V.

Sacram vero ordinationum et eorum qui initiantur promulgationem pontifex proclamat, mysterio declarante, Deo charum sacrorum ordinum collatorem interpretem esse divinæ electionis, eumque non privata gratia eos qui initiantur ad sacrum ordinem promovere, sed afflatu Dei regi in omnibus hierarchicis ordinationibus. Hoc modo Moyses, cum esset legalium collator caeremoniarum, fratrem suum Aaron, quantumvis Deo charum, sacerdotioque dignum, non prius ad sacerdotalem ordinem promovit, quam ad id divinitus excitatus, sub summo consecratore Deo sacerdotalem consecrationem pontificaliter celebraret. Quinimo divinus ille ac primus ordinis nostri collator (hoc enim munus sibi Jesus benignissimus in nostri gratiam assumpsit) non semet ipse clarificavit^h, ut eloquia testantur, sed qui locutus est ad eum: *Tu es sacerdos in æternum secundum ordinem Melchisedech*ⁱ. Quapropter etiam ipse dum ad ordinem sacerdotis discipulos promovebat, tametsi ut Deus consecrationis auctor exsisteret, simul tamen ad sanctissimum suum Patrem et Spiritum Dei principalem præcipuum sacrosanctæ consecrationis munus referebat, præcipiens discipulis, ut eloquia testantur, *ab Jerusalemis ne discederent, sed exspectarent promissionem Patris, quam audistis, inquit, per os meum; quia vos baptizabimini Spiritu sancto*^k. Quin et princeps apostolorum, una cum coæquali sibi ac pontificali decede, ad sacrum illum duodenarium discipulorum nume-

Τὴν ἱεράν δὲ τῶν τελειώσεων καὶ τῶν τελουμένων ἀνάρρησιν ὁ ἱεράρχης ἀναβοᾷ, τοῦ μυστηρίου δηλοῦντος, ὡς ὁ φιλόθεος ἱεροτελεστής ἐκφαντορικός ἐστὶ τῆς θεαρχικῆς ἐκλογῆς, οὐκ αὐτὸς ἰδίᾳ χάριτι τοὺς τελουμένους ἐπὶ τὴν ἱερατικὴν ἄγων⁸⁰ τελείωσιν, ἀλλ' ὑπὸ Θεοῦ κινούμενος εἰς πάσας τὰς ἱεραρικὰς ἀγιαστέας. Οὕτω Μωσῆς ὁ νομικῶς ἱεροτελεστής, οὐδὲ ἀδελφὸν ὄντα τὸν Ἀαρὼν εἰς ἱερατικὴν τελείωσιν ἄγει, καὶ φιλόθεον αὐτὸν εἶναι καὶ ἱερατικὸν οἰόμενος, ἄχρις οὗ θεόθεν εἰς τοῦτο κινηθεῖς, ὑπὸ τελετάρχῃ Θεῷ, τὴν ἱερατικὴν τελείωσιν ἱεραρικῶς⁸¹ ἐτελεσιούργησεν. Ἀλλὰ καὶ ὁ θεαρχικὸς ἡμῶν καὶ πρῶτος ἱεροτελεστής (ἐγγεγονέει γὰρ καὶ τοῦτο δι' ἡμᾶς ὁ φιλανθρωπότατος Ἰησοῦς) οὐχ ἑαυτὸν ἐδόξασεν, ὡς τὰ λόγια φησιν, ἀλλ' ὁ λαλήσας πρὸς αὐτόν· *Σὺ ἱερεὺς εἰς τὸν αἰῶνα κατὰ τὴν τάξιν Μελχισεδέκ*. Αὐτὸ καὶ αὐτὸς ἐπὶ τὴν ἱερατικὴν τελείωσιν ἄγων τοὺς μαθητὰς, καὶ περὶ ὑπάρχων ὡς Θεὸς τελετάρχης, ὅμως ἐπὶ τὸν παναγέστατον αὐτοῦ Πατέρα, καὶ τὸ θεαρχικὸν Πνεῦμα, τὴν τελεταρχικὴν ἀνατίθησιν ἱεραρικῶς τελεσιουργίαν, παραγγέλλων τοῖς μαθηταῖς, ὡς τὰ λόγια φησιν, *ἀπὸ Ἱεροσολύμων μὴ χωρίζεσθαι, ἀλλὰ περιμένειν τὴν ἐπαγγελίαν τοῦ Πατρὸς, ἣν ἠκούσατέ μου, ὅτι ὑμεῖς βαπτισθήσεσθε ἐν Πνεύματι ἁγίῳ*. Καὶ μὴν καὶ αὐτὸς ὁ τῶν μαθητῶν κορυφαῖος, μετὰ τῆς ὁμοταγοῦς αὐτῷ καὶ ἱεραρχικῆς δεκάδος, εἰς τὴν τοῦ δυσκαιδεκάτου τῶν μαθητῶν ἐληλυθὼς ἱερατικὴν τελείωσιν, ἐπὶ τῇ θεαρχίᾳ τὴν ἐκλογὴν εὐλαθῶς καταλείπειν, *Ἀνάδειξον, φήσας, ἐν ἐξελέξω, καὶ τὸν ὑπὸ τοῦ θείου*

^h Hebr. v. ⁱ Psal. cix, 4. ^k Act. 1, 4.

VARIÆ LECTIONES.

⁷⁵ ἱερατικῆς, S. ⁷⁶ ἀφοριζούσης, M. Sc. ⁷⁷ πασῶν, D. τῶν σωματικῶν, Ch. ⁷⁸ θεανδρικῆς, S. ⁷⁹ ὁμοιοειδῆς, P. D. Ch. ⁸⁰ ἀνάγων, D. ⁸¹ ἱερατικῶς, Ch. Paulo post priv ἱερατικὴν, ἱεραρχικὴν, Ch. D. ⁸² Ἱεροσολύμων, Ch. D.

κλήρου θειωδῶς ἀναδειγμένον εἰς τὸν τῆς ἁγίας A
 δυοκαίδεκάδος ἱεραρχικὸν ἀριθμὸν εἰσεδέξατο. Περὶ
 δὲ τοῦ θείου κλήρου τοῦ τῷ Μαθθαίᾳ θειωδῶς ἐπιπε-
 σόντος ἕτεροι⁸³ μὲν ἄλλα εἰρήχασιν οὐκ εὐαγῶς,
 ὡς οἶμαι, τὴν ἐμὴν δὲ καὶ αὐτὸς ἐννοίαν ἐρῶ. Δοκεῖ
 γὰρ μοι τὰ λόγια κλήρον ὀνομάσαι θεαρχικόν τι δῶ-
 ρον. ὑποδηλοῦν ἐκείνῳ τῷ ἱεραρχικῷ χορῷ τὸν ὑπὸ
 τῆς θείας ἐκλογῆς ἀναδειγμένον· πλὴν γε ὅτι τὸν
 θεῖον ἱεράρχην οὐκ αὐτοκινήτως χρῆ τὰς ἱερατικὰς⁸⁴
 ποιῆσθαι τελεσιουργίας, ἀλλ' ὑπὸ θεῶ κινουῦντι ταῦτα
 ἱεραρχικῶς καὶ οὐρανίως τελεσιουργεῖν.
 divinus pontifex nequaquam motu proprio sacros
 eosdem instinctu Dei divinitus celebrare.

§ VI.

Ὁ δὲ πρὸς τῷ τέλει τῆς ἱερατικῆς τελειώσεως ἀ-
 σπασμὸς ἱερὰν ἔμφρασιν ἔχει. Πάντες γὰρ ὅσοι πάρεσι
 τῶν ἱερατικῶν ὄντες τάξεων, ἀλλὰ καὶ αὐτὸς ὁ τε-
 λέσας ἱεράρχης, ἀσπάζονται τὸν τετελεσμένον. Ὅταν
 γὰρ ἱερατικαῖς ἔξῃσι καὶ δυνάμει, καὶ θείᾳ κλήσει,
 καὶ ἁγιστείᾳ, πρὸς ἱερατικὴν τελεσιουργίαν ἀφί-
 κηται νοῦς ἱερὸς, ἐραστὸς ἐστὶ ταῖς ὁμοταγῆσι καὶ
 ἱερωτάταις τάξεσιν, εἰς τὸ θεοειδέστατον ἀνηγγένας⁸⁵
⁸⁶ κάλλος, ἐρῶν τῶν ὁμοειδῶν νοῶν⁸⁶, καὶ πρὸς αὐ-
 τῶν ἱερῶς ἀντερύμενος. Ἐνθεν ὁ πρὸς ἀλλήλους
 ἱερατικὸς ἀσπασμὸς ἱερούργεῖται, τὴν τῶν ὁμοειδῶν
 νοῶν ἱερὰν κοινωνίαν ὑποδηλῶν, καὶ τὴν ἐπ' ἀλλή-
 λους ἐραστὴν εὐφροσύνην, ὡς ὀλοκλήρως⁸⁷ ἀποσώ-
 ζουσαν ἱερατικὴ μορφώσει τὸ θεοειδέστατον κάλλος.

B Porro illa salutatio quæ sub finem sacrarum or-
 dinationum adhibetur, sacri quidpiam innuit. Cuncti
 enim **239** qui astant ex sacris ordinibus, ipse-
 que qui consecravit pontifex, ita consecratum salu-
 tant. Cum enim mens sancta sacrosanctis habi-
 tibus et virtutibus, divinaque vocatione ac sancti-
 monia ad sacri ordinis consecrationem pervenerit,
 tum amabilis existit æqualibus sanctissimisque or-
 dinibus, et ad maxime deformem provecta pul-
 chritudinem amat et ipsa mentes sui similes, et
 ab iisdem sancte redamatur. Hinc sancta illa mu-
 tua consulatio in sacris ordinibus celebratur, quæ
 mentium æqualium sacrosanctam insinuat commu-
 nionem, amabilemque mutuam lætitiā, quippe
 quæ deformem maxime venustatem totius sacri
 C ordinis conservat.

§ VII.

Ταῦτα μὲν οὖν, ὡς ἔφην, ἐστὶ τὰ κοινὰ τῆς ὅλης
 ἱερατικῆς τελειώσεως. Ὁ δὲ ἱεράρχης ἕκκριτον ἔχει
 τὴν τῶν λογίων ἐπὶ κεφαλῆς ἱερωτάτην ἐπίθεσιν.
 Ἐπειδὴ γὰρ ἡ τελειωτικὴ τῆς πάσης ἱερατείας δύ-
 ναμις καὶ ἐπιστήμη τοῖς ἐνθέοις ἱεράρχαις ὑπὸ τῆς
 θεαρχικῆς δωρεῖται καὶ τελεταρχικῆς ἀγαθότητος, εἰ-
 κότως ἐπὶ τῶν ἱεραρχικῶν κεφαλῶν ἐπιτίθεται τὰ
 θεοπαράδοτα λόγια, τὰ περιεκτικῶς καὶ ἐπιστημονι-
 κῶς⁸⁸ ἐκφαντορικὰ πάσης θεολογίας, θεωργίας, θεο-
 φανείας, ἱερολογίας, ἱερούργίας, ἐνὶ λόγῳ⁸⁹, πάντων
 τῶν θείων καὶ ἱερῶν ἔργων τε καὶ λόγων τῶν ὑπὸ τῆς
 ἀγαθουργοῦ θεαρχίας⁹⁰ τῇ καθ' ἡμᾶς ἱεραρχίᾳ δεδω-
 ρημένων, ὡς τοῦ θεοειδοῦς ἱεράρχου, πάσης μὲν ἱε-
 ραρχικῆς δυνάμειος ὀλοκλήρως μεθέξοντος, πασῶν δὲ
 τῶν ἱεραρχικῶν ἱερολογιῶν τε καὶ ἱερούργιῶν τὴν
 ἀληθῆ καὶ θεοπαράδοτον ἐπιστήμην, οὐκ ἐλλαμφοθησο-
 μένου μόνον, ἀλλὰ καὶ ἐτέροις ἀναλογίαις ἱεραρχι-
 καῖς μεταδώσαντος, καὶ τελεσιουργήσαντος ἐν θεοστά-
 ταις γνώσεσι, καὶ ἀκροτάταις ἀναγωγαῖς, ἱεραρχικῶς

Atque hæc quidem, uti dixi, communia sunt uni-
 versæ sacrarum ordinum collationi. Habet vero
 pontifex peculiarem illam sacratissimam Eloquio-
 rum supra caput impositionem. Cum enim perfecti-
 va quæque sacri ordinis vis atque scientia divinis
 pontificibus a divino principali ordinumque origi-
 nali bonitate concedatur, merito pontificum capiti-
 bus Eloquia divinitus tradita imponuntur, quæ con-
 tinent exponuntque scite omnem theologiam, Déi-
 que cum operationem tum apparitionem, sacram-
 que sermonem et actionem; unoque verbo, divina
 omnia sacraque opera ac verba, quæ a benefico di-
 vino principatu sacro nostro ordini induta, ita ut
 pontifex deformis omnis quidem virtutis hierarchi-
 cæ plane particeps existat, omnium vero sacroprin-
 cipalium Eloquiorum et operationum veri atem di-
 vinitusque traditam scientiam non tantum per illu-
 strationem accepturus sit, verum etiam in alios,
 pro cuiusque ad res sacras capacitate, transfusus,

¹ Act. 1, 24.

VARIE LECTIONES.

⁸³ M. δοθέντος, ἄλλοι, ἀνθραγατῆρ Σεντ. ⁸⁴ ἱεραρχικὰς, Ch. ἱεράς, S. ⁸⁵ ἀναγόμενος, Sal. ἡγμέμος, M.
⁸⁶ ἱερῶν νοῶν, Ch. ⁸⁷ subiungit: ἱερωσ, P. ⁸⁸ ἐπιστημότως, Ch. D. M. ⁸⁹ ἐνὶ τῷ λόγῳ, M. ⁹⁰ Θεουργ-
 τίας, D. S.

nec non perfectissima quæque totius pontificatus munia divinissimis scientiis et sublimissimis anagogis pontificaliter celebraturus. Sacerdotibus autem utriusque pedis inclinatio peculiaris est, præ ordine ministrorum, qui unum tantum genu flectit, atque hoc situ corporis a pontifice consecratur.

Ἄπαντα τὰ τῆς ὅλης ἱεραρχίας τελεστικώτατα. Τοῖ δὲ ἱερεῦσι τοῖν δυοῖν ποδοῖν ἢ κλίσις ἔκκριτόν ἐστι παρὰ τὴν λειτουργικὴν διακόσμησιν, ὡς τὸν ἕνα κλινούσης ἐκέλευε, καὶ τούτῳ τῷ ἱεραρχικῷ σχήματι τελειομένης.

§ VIII

Ac flectio quidem designat subjectum accessum ejus qui accedit, et subjicit Deo id quod sancte offertur. Quoniam vero tres sunt sacris operantium, uti sæpe diximus, distinctiones, quæ per totidem sanctissimos ritus ac virtutes, tribus eorum qui initiantur ordinibus præsent, atque salutarem eorum sub divinum jugum promovent accessum, recte ministrorum ordo, ut qui tantum **240** vim expiandi habeat, solummodo eorum qui expiantur accessum procurat, eumque divino altari sistit; in quo nimirum mentes quæ expiantur supra mundanam rationem consecrantur. Sacerdotes vero utrumque genu flectunt, quod ii, qui ab iis sancte promoventur, non solum expiantur, verum etiam præclarissimis eorum sacrificiis, vita jam anagogice perpur-gata, ad contemplandi statum ac veritatem sacerdotatititer perficiantur. Pontifex autem utrumque genu flectens supra caput habet a Deo traditas Scripturas, eosque, quos ministerialis virtus expiavit, et sacerdotalis functio illuminavit, ad eorum quæ conspexerunt sacrorum pro modulo cujusque scientiam pontificio munere provehit, perficitque eos qui promoventur, ut pro captu suo toti Deo consecrentur.

Ἡ μὲν οὖν κλίσις ἐμφαίνει τὴν ὑποκειμένην προσαγωγὴν τοῦ προσάγοντος, ὑποτιθέντος Θεῷ τὸ ἱερῶς προσαγόμενον. Ἐπειδὴ δὲ, ὡς πολλάκις εἰρήκαμεν, αἱ τρεῖς τῶν ἱεροτελεστῶν διακοσμήσεις διὰ τῶν τριῶν ἀγιοτάτων τελετῶν καὶ δυνάμειν ἐφεστᾶσι ταῖς τριῶν τῶν τελουμένων τάξεσι, καὶ τὴν ὑπὸ τὰ θεῖα ζυγὰ σιτιστικῆν αὐτῶν ἱερουργοῦσι προσαγωγὴν, εἰκότως ἢ λειτουργικὴ τάξις, ὡς μόνον καθαρτικὴ, τὴν μίαν ἱερουργεῖστων καθαιρομένων προσαγωγὴν ὑπὸ τὸ θεῖον αὐτὴν ὑποτιθεῖσα θυσιαστήριον, ὡς ἐν αὐτῷ τῶν καθαιρομένων νοῶν ὑπερκοσμίως ἱερουμένων ⁹¹. Οἱ δὲ ἱερεῖς ἄμφω τὸ πόδε κλίνουσιν, ὡς τῶν ὑπ' αὐτῶν ἱερῶς προσαγομένων οὐ μόνον κεκαθαρμένων, ἀλλὰ καὶ ταῖς φανοτάταις αὐτῶν ἱερουργίαις ἀναγωγικῶς ἀποκεκαθαρμένης ζωῆς, εἰς θεωρητικὴν ἕξιν καὶ δύναμιν ἱερουργικῶς ⁹² ἀποτελεσθέντων. Ὁ δὲ ἱεράρχης, ἄμφω τὸ πόδε κλίνων, ἐπὶ κεφαλῆς ἔχει τὰ θεοπαράδοτα λόγια, τοὺς ὑπὸ τῆς λειτουργικῆς δυνάμειος ἐκκεκαθαρμένους, καὶ πρὸς τῆς ἱερουργοῦ πεφωτισμένους πρὸς τὴν τῶν ἐποπτευθέντων ὑπ' αὐτῶν ἱερῶν ἀναλόγως αὐτοῖς ἐπιστήμην ἱεραρχικῶς ἄγων, καὶ δι' αὐτῆς ἀποτελειῶν ⁹³ τοὺς προσαγομένους, εἰς τὴν κατ' αὐτοὺς ὁλόκληρον ἀφιέρωσιν.

ADNOTATIONES CORDERII.

Parte prima § I ait hierarchicam rationem omnem in divina mysteria seu sacra dividi, et in eos qui ea tenent enuntiantque aliis, atque in eos qui ab illis initiantur. Unde in supplemento ad in partem S. Thomæ, quæst. 51, artic. 1, infertur, quod sint quidam exercentes actiones hierarchicas, et quidam recipientes tantum, qui sunt laici. Unde nullius sacramenti dispensatio laicis ex officio competit; sed quod possint baptizare in casu necessitatis, ex divina dispensatione factum est, ut nulli regenerationis spiritalis facultas deesset.

§ II. Ubi ait: *Is quidem qui infantes erant* alludit ad *Epist. ad Hebræos*, ubi S. Paulus eos qui legalia Moysis acceperant, vocat parvulos ^m. Lex autem illa, inquit, erat illorum captivi accommodata, et per umbras ac figuras ad Christum adducebat, juxta quod ait Apostolus: *Lex paedagogus noster fuit in Christo* ⁿ. « Dupliciter enim (inquit S. Thomas 1-2 quæst. 98, artic. 2) homines ordinabat ad Christum. Uno quidem modo, testimonium Christo perhibendo, unde ipse dicit: *Necesse est impleri omnia quæ scripta sunt in lege Moysi, et prophetis, et psalmis de me* ^o; et Joan. v: *Si crederetis Moysi, crederetis forsitan et mihi: de me enim ille scripsit* ^p. Alio modo, per modum cujusdam dispositionis; dum retrahens homines a cultu idololatriæ concludebat eos sub cultu unius Dei, a quo salvandum erat genus humanum per Christum. Unde Apostolus ait: *Prius autem quam veniret fides, sub lege custodiebamur conclusi in eam fidem quæ revelanda erat* ^q. »

Nota autem Dionysium hic distinguere triplicem hominum statum. Primus est veteris legis, secundus novæ legis, tertius est status gloriæ sive patriæ. Sed sicut primus status est figuralis et imperfectus respectu status Evangelii, ita hic status est figuralis et imperfectus respectu status patriæ, quo adveniente, ista evacuatur.

Ibidem: *Perfeciorem vero mysteriorum disciplinam sacra Scriptura nostram vocat hierarchiam, etc.* « Lex enim nova (inquit D. Thomas 1-2, quæst. 107, art. 2) comparatur ad veterem, sicut perfectum ad imperfectum. Omne autem perfectum adimplet id quod imperfecto deest; et secundum hoc lex nova adimplet veterem legem, in quantum supplet illud quod veteri legi deerat. » Plura vide apud sanctum Thomam loco citato.

^m Hebr. v, 13. ⁿ Gal. iii, 24. ^o Luc. xxiv, 44. ^p Joan. v, 46. ^q Gal. iii, 23.

VARIE LECTIONES.

⁹¹ ἱερουργομένων, S. D. Ch. ⁹² ἱερουργῶς, M. ⁹³ ἀποτελῶν, P.

§ IV. *Lex quidem hæc est sacrosancta summæ Deitatis, ut per prima quæ sequuntur ad divinissimam ejus lucem adducantur.* Ex hoc loco sanctus Thomas 1^a parte, quæst. 106, art. 5, in corpore, concludit, quod inferiores angeli nunquam illuminent superiores, sed semper ab eis illuminentur. Cujus ratio est, quia nimirum ordo continetur sub ordine, sicut causa continetur sub causa. Unde sicut ordinatur causa ad causam (scilicet secunda ad primam), ita ordo ad ordinem.

Notandum ibidem, quod ecclesiastica hierarchia cœlestem quidem hierarchiam aliquantulum imitetur, sed non perfecte similitudinem ejus assequatur. In cœlesti enim hierarchia tota ratio ordinis est ex propinquitate ad Deum, et ideo 241 illi qui sunt Deo propinquiores, sunt et gradu sublimiores, et scientia clariores; et propter hoc superiores nunquam ab inferioribus illuminantur: sed in ecclesiastica hierarchia interdum qui sunt Deo per sanctitatem propinquiores, sunt gradu infimi et scientia non eminentes, et quidam in uno etiam secundum scientiam eminent, et in alio deficient; et propter hoc superiores ab inferioribus doceri possunt.

Nota 1, § 5 et sequentibus a sancto Dionysio describi sacrorum ordinum distinctionem, et eorumdem numerum, differentiam et subordinationem, quæ a summo pontifice descendit. Hæc autem subordnatio confirmatur ex Clemente, in *Apostolicis constitutionibus* libro octavo, capite quadragesimo sexto. *Etenim, inquit, si non esset aliqua lex posita, et aliquod discrimen ordinum, satis erat, uno nomine affectos omnia illa ministeria perficere; verum cum a Deo consequentiam rerum didicerimus, episcopis quidem assignavimus et attribuimus quæ ad principatum sacerdotii pertinent, presbyteris vero, quæ ad sacerdotium, deinde diaconis quæ ad ministrandum utrisque: ut pure et caste fiant quæ ad religionem pertinent.* Neque enim fas est diacono sacrificium offerre, aut baptizare, aut benedictionem sive parvam sive magnam facere, neque presbytero ordinationes clericorum facere. Siquidem non licet ordinem invertere, etc., ut ibi Clemens et hic Dionysius § 7 latius prænat. Quare ibidem recte infert Turrianus, cum sancti apostoli a Domino didicerint, ut apostolica doctrina testatur, episcopos esse, et dici Ἀρχιερεῖς, id est præsides sive principes sacerdotii, nulla novi nominis ratio efficere potest, quin sit in Ecclesia sacerdotii principatus, qui episcopis convenit, et sacerdotum, qui presbyteri, quibus episcopi præsumt. Ergo licet novatores nostri nomina confundant ad decipiendum, et novas rationes nominum inveniant, nunquam tamen res et rerum differentias mutare poterunt.

Nota 2 ibidem tria duntaxat munia episcopi recenseri, scilicet ordinum collationem, unguenti consecrationem et altaris benedictionem, cum in *Pontificali Romano* sex munera seu officia episcopo attribuantur his verbis: *Episcopum oportet judicare, interpretari, consecrare, ordinare, offerre et baptizare.* Voluit nimirum Dionysius hic duntaxat recensere ea munia episcopi quæ illi propria sunt, et cum nullo alio ordine communia: nam interpretari, offerre et baptizare sacerdotibus quoque ex officio competit; quibus in *Pontificali* quinque munera assignantur, scilicet *offerre, benedicere, præesse, prædicare et baptizare.* Plura de his vide apud Vasquez in tertiam partem, disp. 256, cap. 10.

Parte secunda notandum, in consecratione episcopi a Dionysio tria requiri, scilicet impositionem manus, impositionem libri Evangeliorum, et formam consecrationis. Disputant autem theologi, num impositio illa libri Evangeliorum sit materia sacramenti, sicut impositio manus pontificis. Sed bene ostendit Vasquez, quod licet hæc ceremonia a tempore apostolorum in consecratione episcoporum adhiberi consueverit, tamen materiam consecrationis episcoporum non esse; quia materia ab eodem adhiberi debet, a quo proferri potest forma ut legitimo ministro; atqui liber Evangeliorum imponitur scapulis vel cervici consecrandi, non ab episcopis consecratoribus, sed ab uno ex capellanis, ut dicitur in rubrica *Pontificali*, et antiquitus fiebat a diaconis (ut expresse tradit Clemens lib. viii *Constitutionum* in fine capitis tertii) qui non sunt ministri ordinationis, neque formam proferre possunt: quare non potest esse materia. Et quamvis in concilio Carthaginensi IV, cap. 2, præcipiatur ut duo episcopi teneant librum Evangeliorum, et reliqui manus imponant, tamen cum oppositum sit in usu in Ecclesia Romana, et Clemens tradiderit, conficitur, plane non pertinere ad essentiam ordinationis, ut liber ab episcopis teneatur. Materiam autem a legitimo ministro debere applicari manifestum est, et quidem ab eo a quo forma proferri debet; ut bene docet Vasquez citatus disputat. 257, cap. 2, et disputat. 138, cap. 4. Quamvis autem Clemens loco citato et Dionysius hæc meminerint hujus ceremoniæ, neuter tamen eorum dicit esse materiam consecrationis episcopi, aut per illam tradi potestatem, sed illius memnerunt, sicut et aliarum ceremoniarum.

Parte tertia, § V, ubi ait: *Hoc modo Moyses, etc., alludit ad illud Exodi xxix, 4: Et Aaron ac filios ejus applicabis ad os tuum tabernaculi testimonium. Cumque laveris patrem cum filiis suis aqua, indues Aaron vestimentis suis, id est linea et tunica, et superhumerali et rationali, quod constringes balteo. Et pones tiaram in capite ejus, et laminam sanctam super tiaram, et oleum unctionis fundes super caput ejus: atque hoc ritu consecrabitur, etc.* Unde patet antiquus ritus consecrandi sacerdotes.

Idem. *Eumque quem divina sors designaverat, etc.* Sic Numerorum cap. xvii, intelligimus tribus Israel virgas suas in sortes dedisse, ut qui electus esset a Deo, sacerdos declararetur. Sors autem cecidit super Aaron, cujus solus virga turgentibus gemmis effloruerat. Ita etiam Gedeon divinam sortem petiit, dicens: 242 *Si salvum facis per manum meam Israel sicut locutus es, ponam hoc vellus lana in area: si ros in solo vellere fuerit, et in omni terra siccitas, sciam quod per manum meam, sicut locutus es, liberabis Israel* †, etc. Eodem modo libro tertio Regum, cap. xviii, sortes per Eliam prophetam datæ sunt, ut cognosceretur num ipse an sacerdotes Baal essent veri Dei prophetæ, verique sacerdotes.

Notandum sortes in triplici esse genere. Aliæ enim sunt divisoriæ, ut quando per eas inquiritur, quid cuique tribuendum sit, sive illud sit res possessa, sive honor, sive pœna, sive alia functio. Aliæ consultoriæ, ut quando sortibus inquiritur divinum consilium, ut sciatur in re dubia quid agendum. Aliæ sunt divinatoriæ, ut quando per eas de eventis futuris inquiritur.

Sortes tunc demum illicitæ habentur, cujuscunque tandem generis sint, cum quis actus humanos (ut ait D. Thomas 2-2, quæst. 95, art. 8, et opuse. 25 *De sortibus*) putat sortiri effectum suum secundum dispositionem demonum aut demonum ingestionem: hæc enim est superstitio. Item cum quis eventum ex fortuna expectat; quod est vitium vanitatis. Item cum, etiamsi eventum expectet a Deo, tamen abest necessitas: hæc enim est tentatio Dei. Item cum non adhibetur debita reverentia, vel cum divina oracula convertuntur ad terrena negotia. Denique cum quis sine delectu et peculiari Dei instinctu in electionibus ecclesiasticis sorte utitur. Atque hæc sunt quæ vetantur in cap. *Ecclesia, De sortilegiis*. Attamen cum Dionysio probandæ valde sortes, quæ Actorum primo divinitus ab apostolis institutæ, et a Deo singulare

† Jud. vi, 36.

ter directæ fuerunt in Matthiæ electione. Itaque sortes divisoriæ, quæ nec cedunt in injuriam tertii aut reip. aut Ecclesiæ, neque irrogant irreverentiam rebus sacris, ut dum hæreditas profana datur sortibus acceptis ex libro Evangeliorum, etc., licitæ sunt natura sua. Consultoriæ autem et divinatoriæ nequaquam, nisi intercedat inspiratio divina, vel magna necessitate urgente aliter dubium dirimi nequit, tunc enim liceret, præmissa oratione, sorte illud dirimere. Et sic S. August. in psal. xxx dicit, sortes nihil aliud esse, quam in dubitatione humana indicium divinæ voluntatis.

PARAPHRASIS PACHYMERÆ (26).

§ I. Hæc de divino mysticoque unguento; cæterum modo tempus est exponendi ipsosmet sacros ordines, ac sortitiones seu distributiones. Hac autem voce utitur, quia quilibet ordo ecclesiasticus separatim habet ecclesiastica ministeria sorte quodammodo sibi attributa, quæ præterire nequit. Virtutes autem et actiones uno eodemque sensu accipere liceat, cum idem valeant: siquidem dicendi sunt doctrinaliter expiandi et illuminandi vim et efficaciam obtinere. Primum enim possumus, ac deinde agimus. Liceat quoque aliter distinguere, ac virtutes quidem accipere pro donis spiritualibus ac meritis; actiones vero pro ministeriis; perfectiones autem manifestum est, quod in constitutionibus seu ordinationibus accipiemus. Sc enim in nostra quoque hierarchia quidquid incompositum et inornatum est, pure segregabitur, rectus autem ordo et ornatus demonstrabitur. Quoniam vero in omni hierarchia triplex est distinctio, sicut pulchre, ut existimo, jampridem ostendimus: siquidem omnis functio hierarchica dividitur in ipsas initiationes et mystas, et eos qui initiantur.

§ II. Itaque cœlestis quidem hierarchia 243 pro initiatione habet quam maxime immaterialem rerum divinarum intelligentiam, quantusque dari potest, divinæ imitationis statum; pro mystis vero primas illas essentias: hæ enim ad inferiores divina munera benefice derivant; inferiores autem virtutes sunt ille quæ initiantur et consecrantur. Post cœlestem vero illam, nostram hanc hierarchiam divina bonitas constituens, quandoquidem infantes eramus, legalem hierarchiam indulsit, imbecillioribus nostris oculis lumen illis proportionatum per obscuras quasdam imagines affundens, quæ non ita dijudicatu facilem intelligentiam habebant. Quoniam vero dixit, omnem hierarchiam habere initiationem, et mystas, et initiatos, ad legalem cultum veniens istiusmodi triadem ostendere cupit. Initiatio itaque huic est, a typis ad spiritalem cultum traductio, quemadmodum etiam Theologus ille Gregorius asseverat: manuctores vero ad hanc, sive mystæ sunt, qui a Moyse, primo doctore ac ductore, edocti sunt tabernaculum: illud non manu factum, secundum quod illam legalem hierarchiam describens, legalia illa figuras seu imagines appellabat: *audivit enim: Omnia facies secundum exemplar quod tibi monstratum est in monte*^s. Initiati ve-

^s Exod. xxv, 40.

(26) Vide Scholia S. Maximi tom. II, cap. 5 *Eccles. hier.*

§ I. Ταῦτα τὰ περὶ τοῦ θεοῦ καὶ μυστικοῦ μύρου. καιρὸς δ' ἂν εἴη λοιπὸν μετὰ ταῦτα ἐκθέσθαι τὰς ἱερατικὰς τάξεις καὶ ἀποκληρώσεις. Τοῦτο δὲ λέγει διὰ τὸ ἐκάστην τῶν ἱερατικῶν ἀφορισμένως ἔχειν τῆς ἱερατείας ὑπηρεσίας ἀποκεκληρωμένας οἷον αὐτῆς, ἃς ὑπερβῆναι οὐ δύναται. Δυνάμεις δὲ καὶ ἐνεργείας ἐνὶ μὲν λαθεῖν ἐφ' ἐνὸς νοήματος, ὡς ταυτοδυνάμους· τὴν γὰρ τοῦ καθαιρεῖν καὶ φωτίζειν διδασκαλικῶς ἐνεργεῖαν λεκτέον καὶ δύναμιν. Πρῶτον γὰρ δυνάμεθα, καὶ οὕτως ἐνεργοῦμεν. Ἔστι δὲ καὶ ἐτέρως διαστελλασθαι, καὶ δυνάμεις μὲν ἐκλαθέσθαι τὰς πνευματικὰς δωρεὰς καὶ ἀξίας· ἐνεργείας δὲ τὰς λειτουργίας· τὰς δὲ τελειώσεις, πρόδηλον ὡς ἐπὶ τῶν καταστάσεων, ἡγουν χειροτονιῶν ἐκληφόμεθα. Οὕτω γὰρ καὶ ἐπὶ τῆς καθ' ἡμᾶς ἱεραρχίας τὸ μὲν ἄτακτον καὶ ἀκόσμητον ἀμιγρῶς διασταλήσεται, τὸ δὲ εὐτακτον καὶ κόσμιον ἀναφανήσεται. Ὅτι τοίνυν καὶ ἐπὶ πάσης ἱεραρχίας ἡ τριαδικὴ διαίρεσις ἐστὶ, καλῶς καὶ πρώην, ὡς οἶμαι παρεδηλώσαμεν· διαίρεται γὰρ πᾶσα ἱεραρχικὴ πραγματεία εἰς αὐτὰς δὴ τὰς τελετὰς, εἰς τοὺς μύστας, καὶ εἰς τοὺς μουμένους.

§ II. Οὐκοῦν ἡ μὲν οὐρανία ἱεραρχία τελετὴν ἔχει τὴν τῶν θεῶν ἀύλοτάτην νόησιν, καὶ τὴν, ὡς ἐφικτὸν, θεομιμητον ἔξιν· μύστας δὲ τὰς πρωτίστας οὐσίας· αὗται γὰρ πρὸς τοὺς ὑποβεθηκότας ἀγαθοειδῶς τὰς θείας δωρεὰς μετοχετεύουσιν· αἱ δὲ ὑφειμένα δυνάμεις μουόμεναι εἰσι καὶ τελούμεναι. Μετὰ γοῦν τὴν οὐρανίαν καθιστώσα τὴν καθ' ἡμᾶς ἱεραρχίαν ἡ ἀγαθότης τοῦ Θεοῦ, ὅτε μὲν νήπιοι ἦμεν, τὴν κατὰ νόμον ἐδωρεῖτο ἱεραρχίαν ταῖς ἀσθενέσιν ἡμῶν ὄψεσιν ἐπιλάμπουσα τὸ ἀνάλογον φῶς διὰ τινῶν ἀμυδρῶν εἰκόνων, καὶ οὐκ εὐδιάκριτον ἐχόντων τὴν θεωρίαν. Ἐπειδὴ περ εἶπεν, ὅτι πᾶσα ἱεραρχία τελετὴν ἔχει, καὶ μύστας, καὶ μουμένους, ἐλθὼν ἐπὶ τὴν νομικὴν ἱεραρχίαν, βούλεται δεῖξαι τὴν τοιαύτην τριάδα. Τελετὴ μὲν οὖν ταύτη ἐστὶν ἡ ἀπὸ τῶν τύπων ἐπὶ τὴν πνευματικὴν λατρείαν ἀναγωγὴ, καθὼς καὶ ὁ Θεολόγος ἀνάγει Γρηγόριος· χειραγωγοὶ δὲ πρὸς ταύτην, ἡγουν μύσται, οἱ ὑπὸ Μωσέως τοῦ πρώτου μύστου καὶ ἡγεμόνος μνηθέντες τὴν ἀχειροποίητον ἐκείνην σκηνὴν, πρὸς τὴν ἱερογραφῶν τὴν κατὰ νόμον ἱεραρχίαν, εἰκόνα τὰ κατὰ νόμον ἐκάλει· ἤκουε γὰρ· Πάντα ποιήσεις κατὰ τὸν τύπον τὸν δειχθέντα σοι ἐν τῷ ὄρει. Προτελούμενοι δὲ εἶεν ἂν, οἱ ἀπὸ ταύτης ἐπὶ τελειωτέραν ἀναγόμενοι μύσται, ἦν καὶ ἀποπλήρωσιν τῆς πρώτης καὶ ἱερὰν λήξιν αἱ Γραφαὶ λέγουσι. καθὼς

καὶ πληρωτῆς νόμου, οὐ καταλυτῆς ὁ Κύριος λέγεται ὡσπερ καὶ ὁ ἐπὶ σκιάσματι εἰκόνας ἐπιτιθεὶς πολλακίς τὰ χρώματα γραφεύς, πληρωτῆς τῆς εἰκόνας, οὐ καταλυτῆς λέγεται ἄν. Εἰ δὲ δεῖ Παύλῳ πείθεσθαι πρὸς Ἑβραίους γράφοντι, ἔστι τι μέσον τῆς οὐρανίας ἐκείνης καὶ τῆς κατὰ νόμον λατρείας, ἢ καθ' ἡμᾶς ἱεραρχία, τῇ μὲν οὐρανίᾳ κοινωνοῦσα, ὅτι καὶ αὐτὴ νοηταῖς θεωρίαις χρῆται· τῇ δὲ κατὰ νόμον, ὅτι καὶ αὐτὴ ὡς ἐκείνη αἰσθητοῖς συμβόλοις ποικίλλεται.

cum cœlesti quidem communicat, quod spiritualibus illa quoque sensilibus signis variegetur.

§ III. Ἐχει δὲ καὶ αὐτὴ τὸ τρισσὸν τῆς ἱεραρχικῆς διαιρέσεως, διαιρουμένη εἰς τε τὰς τελετὰς καὶ εἰς τοὺς ὑπηρέτας τῶν θείων, καὶ ἱερεῖς, καὶ τρίτους εἰς τοὺς προσαγομένους ὑπ' αὐτῶν εἰς τὰ ἱερά. Ἐκάστη δὲ τούτων τριττῶς πάλιν διήρηται. Τῶν γοῦν τελετῶν πρώτη ἢ κάθαρσις· δευτέρα τῶν καθαρθέντων ὁ φωτισμός· καὶ τρίτη ἢ συμπληρωτικὴ τῶν προτέρων τελειώσις. Πάλιν, ἢ τῶν ἱερουργῶν διακόσμησις πρώτως καθαίρει, εἶτα φωτίζει, καὶ ἔπειτα τελειοῖ. Οἱ διάκονοι καθαίρουσιν, οἱ πρεσβύτεροι φωτίζουσι, καὶ οἱ ἐπίσκοποι τελειοῦσι. Τῶν δὲ τελουμένων οἱ πρῶτοι καθαίρονται διὰ κατηχήσεων, οἱ δεῦτεροι φωτίζονται διὰ τοῦ βαπτίσματος, καὶ οἱ τρίτοι τελειοῦνται τὴν τελειωτικὴν ἐπιστήμην λαμβάνοντες, ὧν ἐν τῷ φωτισμῷ θεωροῖ ἐγεγόνεισαν, ἐν μετουσίᾳ τῆς θείας Εὐχαριστίας γινόμενοι. Τὸ οὖν τριττὸν τῆς τῶν τελετῶν ἱερουργίας ὑμνεῖται· τὸ γὰρ θεῖον βάπτισμα ἀπεδείχθη καὶ κάθαρσις καὶ φωτισμός· ἢ δὲ κοινωνία

τῆς μεταλήψεως, καὶ ἡ τοῦ μύρου τελετὴ, τῆς τελειωτικῆς γνώσεως καὶ ἐπιστήμης εἰς ἐγνωρίσματα, δι' ἧς ἱερώς ἢ πρὸς τὸν Θεὸν κοινωνία τελεσιουργεῖται.

§ IV. Νῦν δὲ περὶ τῆς ἱερατικῆς λεκτέον διακοσμήσεως, καὶ ταύτης διαιρουμένης τριχῶς, εἰς κάθαρσιν, εἰς φωτισμόν, εἰς τελειώσιν· νόμος ἐστὶν οὗτος ἀπάσης ἱεραρχίας πανίερρος, τὸ διὰ τῶν πρώτων τὰ δευτέρα ἀνάγεσθαι. Ἡ γὰρ οὐ τοῦτο βλέπομεν, καὶ ἐπὶ τὰ αἰσθητὰ ταῦτα καὶ ὄρατά; (ταῦτα γὰρ στοιχεῖα καλεῖ) ὡς ἐπὶ τοῦ ὕλου ἐστὶν ἰδεῖν τὸ φῶς δεχομένου, καὶ οὕτω φωτίζοντος· καὶ ἐπὶ τοῦ πυρὸς, ὅπερ καὶ πρότερον τῆς εὐκαταπρήστου ὕλης ἐπιδράττεται, καὶ διὰ ταύτης τὰς ἀνεπιτηδείους πρὸς μετουσίαν αὐτοῦ φύσεις ἐκπυροῖ. Διὰ τοῦτο καὶ πάσης εὐκοσμίας, καὶ τὴν οὐρανίαν εἴπηρ, καὶ τὴν καθ' ἡμᾶς, ἢ ἀρχὴ καὶ ἢ ὄρουσις εἰς τοὺς πρώτους ἐνδίδωσιν, ὥστε εἶναι τὰς θείας ἀκτίνας, καὶ διὰ τούτων καὶ τοῖς ὑφειμένους ἐπιφαίνεται.

§ V. Τούτων τῶν πρώτων ἐστὶ τὸ τοῖς δευτέροις ἀφθόκως μεταδίδοναι ὧν αὐτοὶ μετέσχον. Οὐκοῦν ἢ θεῖα τῶν ἱεραρχῶν τάξις πρώτη ἐστὶ καὶ ἀκροτάτη, καὶ ἐσχάτη ἢ αὐτὴ· πρώτη, ὅτι ἐξ ἐκείνης τοῖς ἄλλοις μεταδίδονται τὰ οἰκεῖα· ἐσχάτη, ὅτι εἰς αὐτὴν ἀποτελεῖται πᾶσα ἱερατικὴ διακόσμησις. Ὡσπερ γὰρ πᾶσα ἱεραρχία εἰς τὸν Σωτῆρα ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστὸν ἀπὸ πληροῦται, ὁ πρῶτιστος γὰρ ἱεράρχης οὗτός ἐστιν· οὕτω καὶ ἐκάστη ἱεραρχία εἰς τὸν οἰκεῖον ἱεράρχην τὴν ἀναφορὰν ἔχει, ὡς αὐτοῦ διὰ τῶν ὑπ' αὐτὸν ταγματῶν πάντα ἐνερ-

A ro erant, qui ab hac ad perfectiorem disciplinam traducebantur, quam et impletionem primæ sacramque sortem Scripturæ vocant, secundum quod etiam Dominus adimpletor legis, et non solutor dicitur. Quemadmodum etiam pictor, qui dum umbræ imaginis sæpe colores addit, dicitur illam adimplere, et nequaquam solvere. Si vero Paulo credendum est ad Hebræos scribenti, medium quid inter cœlestem illum et legalem cultum nostra est hierarchia; quæ utatur contemplationibus; cum legali vero, quod ut

§ III. Habet autem etiam ipsa triplicem hanc hierarchicam distinctionem, divisa in mysteria, et in divinorum mysteriorum ministros ac sacerdotes, et in tertios illos qui ab his ad sacra promoventur. Quælibet autem horum functio denuo tripliciter dividitur. Initiationum itaque prima est expiatio, secunda, expiatorum illuminatio, et tertia, quæ priores complet perfectio. Item ordo initiantium primum expiat, deinde illuminat, ac postea perficit; diaconi expiant, sacerdotes illuminant, 244 episcopi perficiunt. Eorum autem qui initiantur, primi expiantur per catechesin, secundi illuminantur per baptismum, et tertii perficiuntur, cum perfectivam scientiam accipiunt eorum quæ in baptismo conspexerunt, divinæ eucharistiæ participes effecti. Triplex itaque sacramentorum sacra functio celebratur: nam divinus baptismus ostensus est esse expiatio et illuminatio, communionis autem participatio et unguenti mysteriorum notiones sunt perfectivæ cognitionis atque scientiæ, qua sacrosancte divina communio celebratur.

§ IV. Nunc autem de ecclesiastico ordine dicendum est, qui cum etiam trifariam, in expiationem, illuminationem, perfectionem dividatur; lex hæc sacrosancta est omnis hierarchiæ, ut per prima secunda adducantur. Annon etiam illud in rebus sensibilibus et aspectabilibus videmus? (hæc enim elementa vocat) ut in vitro perspicere licet, quod solem recipit, atque hoc modo illuminat; et in igne, qui prius ad materiam, quæ facile comburi potest, accedit, et per hanc etiam minus aptas ad eum recipiendum naturas exurit. Idcirco quoque omnis rectæ ordinationis, sive cœlestem sive nostram dixeris, principium ac sedes in primos ordines divinos suos radios emittit, atque per hos quoque inferioribus collucet.

§ V. Horum primorum est, posterioribus sine invidia communicare illa quorum ipsi sunt participes. Itaque divinus ordo pontificum idem est et primus et supremus, et ultimus: primus, quoniam ex eo cæteris quæ propria sunt donantur; ultimus, quoniam in ipsum omnis ecclesiasticus ordo desinit. Quemadmodum enim hierarchia omnis in Salvatore nostro Jesu Christo consummatur, ut qui primus hierarcha est; sic etiam quælibet hierarchia in proprium suum hierarcham refertur, ut qui omni

per ordines sibi subditos operetur, quibus præbuit potestatem hæc agendi (ὀλότητας enim vocat omnes ordines, uti paulo post explicat); attamen præcipue pontifici, ut ipsemet peragat, et non per aliorum ministerium, attributa est unguenti sanctificatio, et altaris consecratio, et ecclesiasticorum ordinatio, quæ etiam perfectionis effectrices imagines divinæ potestatis vocavit: hæc enim sunt quæ divinissima quæque symbola perficiunt. Nisi enim sit unguentum, nisi sit altare, nisi sit **245** summus sacerdos, nihil etiam quod sit muneris sacerdotalis perficitur. Deinde, ac si quis objiceret, quomodo etiam baptismum per sacerdotes conferri possit, ait, neque hoc etiam perfecte per se sacerdotem operari; nam et antistite opus erit, ut unguento inungat baptismum, siquidem hæc antiqua erat consuetudo. Quo-

modo autem etiam divina communio fiet non existente altari? Ubi erit sacerdos, nisi episcopus ipsum ordinaverit? Recte itaque diximus, tria hæc mysteria virtutes esse perfectivas, et singulariter episcopo attribui, id est particulariter, et semel simpliciter, non autem secundum quid ac partialiter.

§ VI. Quoniam divisit ecclesiasticum ordinem in perficientem, in illuminantem, in expiantem, modo tradit quid cuique ordini sit proprium. Ordo itaque episcopalis perficiendi vi pollet, et perficiens et perfectus, ac disciplinas, habitusque, ac virtutes sacrarum conferens. Ordo vero sacerdotum, sive presbyterorum, illuminandi munus obtinet, ad sacrarum conspectum manuducens eos qui initiantur, dum sacris quidem ipse operatur, et per manus sacerdotum propria divinitatis opera exhibet: verum eos qui divinarum rerum scientiam adipiscendi desiderio tenentur, ad episcopum transmittit. Ministrorum vero, id est diaconorum, ordo est expiatorius, et discretor bonarum et maliarum, sive personarum sive rerum; discernunt enim etiam tam personas accedentium, quam virtutes rerum, et qualia bona sint et qualia prava. Unde et ipsi quoque vetus vestimentum deponunt, quod veteris malitiæ symbolum refert, abluuntque et sistunt, et adducunt eum qui ad baptismum accedit; siquidem hæc omnia virtutis et ordinis sunt expiantis. Docent enim illos, ut rebus obscuris renuntiantes, ad ea quæ illuminant adducantur. Adducit itaque expiatos, expiat imperfectos, fovet institutionibus, secernit sacros a profanis, fores custodit. Diaconi enim tunc fores habebant, nunc vero eas tenent subdiaconi. Lex itaque ecclesiastica diaconos foribus præficit, insinuans qualis et quali futurus sit ad sacra introitus, et virtutibus istis expiaticibus, ipsis, inquam, diaconis ad sacrarum aspectum introducendi munus committens, et per eosdem admittens illos quos ipsi sacrarum aspectu dignos judicaverint.

246 Summatim vero omnia repetendo ait, pontificem quidem perficere, sacerdotem autem illumi-

Α γουόντος, οἷς καὶ παρέσχε τὴν δύναμιν τοῦ ταῦτα ἐνεργεῖν (ὀλότητας γὰρ πάσας τὰς τάξεις φησὶν, ὡς εὐθὺς ἐπεξηγεῖται)· τέως δὲ ὁμῶς ἐξαιρέτως τῷ ἱεράρχῃ πρὸς αὐτουργίαν, καὶ οὐ διὰ τῆς ἐτέρων ὑπουργίας, ἀποκεκλήρωται ὁ τοῦ μύρου ἁγιασμός, ἡ τοῦ θυσιαστηρίου καθιέρωσις, καὶ ἡ τῶν ἱερατικῶν χειροτονία, ἅτινα καὶ τελεσιουργοὺς εἰκόνας τῆς θείας δυνάμεως ἀπεκάλεσεν· αὐτὰ γὰρ εἰσὶν αἱ ἀποτελειοῦσαι πάντα τὰ θεϊότατα σύμβολα. Εἰ γὰρ μὴ μύρον, εἰ μὴ θυσιαστήριον, εἰ μὴ ἀρχιερεὺς, οὐκ ἂν τι ἱερατικὸν ἐνεργηθῆσεται. Εἶτα ὡσπερ τινὸς ἀνθυποφέροντος, ὅτι καὶ πῶς βάπτισμα διὰ τῶν ἱερέων τελεῖται, φησὶν, ὅτι οὐδὲ τοῦτο τελείως ἐνεργεῖ ὁ πρεσβύτερος· χρεῖα γὰρ τοῦ ἀρχιερέως ἔσται, εἰς τὸ χρεῖσαι τῷ μύρῳ τὸν βαπτισθέντα· αὕτη γὰρ ἦν ἡ ἀρχαία συνήθεια. Πῶς δὲ καὶ ἡ θεία κοινωνία γενήσεται, μὴ θυσιαστηρίου ὄντος; Ποῦ δὲ ἔσται ὁ ἱερεὺς, εἰ μὴ ἀρχιερεὺς αὐτὸν χειροτονήσῃ; Καλῶς ἄρα ἐλέγομεν, ὅτι ταῦτα τὰ τρία μυστήρια τελεσιουργικαὶ δυνάμεις εἰσὶ, καὶ ἐνιαίως τῷ ἀρχιερεὶ ἀπεκληρώθησαν, τοῦτ' ἔστι μονομερῶς καὶ ἀπαξᾶπλῶς, καὶ οὐ κατὰ τι καὶ μερικῶς.

§ VI. Ἐπεὶ διεῖλε τὴν ἱερατικὴν διακόσμησιν εἰς τελειωτικὴν, εἰς φωτιστικὴν, εἰς καθαρτικὴν, ἕδη δίδωσι τὸ οἰκεῖον ἐκάστη τάξει. Ἡ γοῦν ἀρχιερατικὴ τὴν τελειωτικὴν ἔχει δύναμιν, τελεσιουργοῦσα τὰ τελεσιουργὰ, καὶ διδάσκουσα τὰς ἐπιστήμας τῶν ἱερέων, καὶ τὰς ἕξεις, καὶ τὰς δυνάμεις· ἡ δὲ τῶν ἱερέων, ἡγοῦν τῶν πρεσβυτέρων, τάξιν τὴν φωτιστικὴν ἔχει, χειραγωγοῦσα εἰς τὰς ἐποφίας τοὺς τελουμένους, δρῶσα μὲν καὶ αὐτὴ, καὶ τὰς θεουργίας ὑποδεικνύουσα διὰ τῆς ἰδίας τῶν ἱερέων μεταχειρίσεως, τοὺς δὲ τῆς ἐπιστήμης τῶν ἱερουργῶν ἐφιεμένους τῷ ἱεράρχῃ παραπέμπουσα. Ἡ δὲ τῶν λειτουργῶν, δηλαδὴ τῶν διακόνων τάξις, καθαρτικὴ ἔστι καὶ διακριτικὴ τῶν καλῶν καὶ τῶν χειρόνων, εἴτε προσώπων, εἴτε μὴν καὶ πραγμάτων· διακρίνουσι γὰρ καὶ τὰ τῶν προσιόντων πρόσωπα, καὶ τὰς τῶν πραγμάτων δυνάμεις, ποῖα καλὰ καὶ ποῖα χείρονα. Ὅθεν αὐτοὶ εἰσὶ καὶ οἱ ἀπογυμνοῦντες τῆς παλαιᾶς ἐσθῆτος, τῆς ἐχούσης σύμβολον τῆς παλαιᾶς κακίας· καὶ οἱ ὑπολύοντες, καὶ ἱστώντες, καὶ μετάγοντες τὸν τῷ βαπτίσματι προσερχόμενον· ταῦτα γὰρ πάντα, τῆς καθαρτικῆς εἰσὶν ἐνεργείας καὶ τάξεως. Ἐκδιδάσκουσι γὰρ αὐτοὺς, ἵνα, ἀποταξάμενοι τὰ ἀλαμπῆ, καταθῶσιν ἐπὶ τὰ φωτιστικά. Ἀνάγει γοῦν τοὺς κεκαθαρμένους, ἀποκαθαίρει τοὺς ἀτελέστους, μαιεύεται ταῖς διδασκαλίαις, ἀποδιαστέλλει τῶν ἀνιέρων πρὸς ἱεροὺς, τὰς πύλας ἐπιτηρεῖ. Οἱ διάκονοι γὰρ τότε τὰς πύλας εἶχον, νῦν δὲ οἱ ὑποδιάκονοι. Ἐφίστησι τοίνυν τοὺς διακόνους ταῖς πύλαις ἡ ἀρχιερατικὴ νομοθεσία, αἰνισσομένη ὅποια καὶ ὅποιον ἔσται ἡ πρὸς τὰ ἱερά εἴσοδος, καὶ ἐγχειρίζουσα ταῖς καθαρτικαῖς δυνάμειν αὐτοῖς δὴ τοῖς διακόνοις τὴν ἐπὶ τὰς ἱεράς ἐποφίας προσαγωγὴν, καὶ διὰ τούτων αὐτῶν εἰσδεχομένη, εἴπερ μαρτυρηθεῖεν, παρ' αὐτῶν δηλαδὴ τῆς ἐποφίας ἄξιοι.

Ἀνακεφαλαιούμενος δὲ τὰ πάντα φησὶν, ὅτι ὁ μὲν ἀρχιερεὺς τελειοί, ὁ δὲ ἱερεὺς φωτίζει, ὁ δὲ διάκονος

καθαίρει καὶ διακρίνει τὸν πιστὸν καὶ τὸν ἄπιστον, τὸν ἄξιον καὶ τὸν ἀνάξιον, ὅπερ ἰδίως ἔχουσιν οἱ ὑποδιάκονοι. Τέως δὲ ὁ μὲν ἐπίσκοπος, καὶ τὰ τῶν ὑφ' ἐμῶν ποιεῖ, οὐ μὴν οἱ ἱερεῖς τὰ τῶν ἐπισκόπων· καὶ ἐκ τούτου σημειωθεῖη, ὡς ἕκαστον οὐ χρὴ κατατολμᾶν τῶν μειζόνων. Αἱ δὲ θεϊότεραι δυνάμεις καὶ τὰ τῶν ἡττόνων ἔχουσι, καὶ ἡδύνατο πάντα ποιεῖν ὁ ἐπίσκοπος· ἀλλ' ἐπειδὴ θεῶν εἰσὶν εἰκόνας ἐνεργειῶν αἱ ἱερατικαὶ διακοσμήσεις, δεικνύεται καὶ ἐν ταύταις τὸ εὐκοσμον καὶ ἀσύγχυτον. Πῶς δὲ κατὰ τὴν τάξιν τῶν θεῶν τὰ ἡμέτερα γίνονται, λέγει. Ὡς ἐπειδὴ ἡ θεαρχία τοὺς ἐν οἷς ἂν ἐγγένηται νόσας, εἴτε ἀγγελικούς, εἴτε καὶ ἀνθρωπίνους, πρῶτον καθαίρει, εἶτα φωτίζει, καὶ ἔκτοτε τελειοῖ, καὶ ἔστιν αἰὲ ἀπαράλλακτος καὶ ἐπὶ πᾶσιν ἡ τοιαύτη τάξις, καὶ οὐ μεταπίπτει ποτὲ πρὸς ἄλλοιαν κατάστασιν. Πῶς γὰρ φωτισθήσεται ὁ μὴ καθαρθεὶς; καὶ πῶς τελειωθήσεται ὁ μὴ φωτισθεὶς; Διὰ τούτου τὴν τοιαύτην τάξιν ἀπαράλλακτον μαθοῦσα ἡ κατ' ἡμᾶς ἱεραρχία, διαιρεῖ ἑαυτὴν εἰς διακεκριμένας τάξεις τε καὶ δυνάμεις· καὶ τὸ κρεῖττον αὐτῇ παρ' ἑαυτῇ παρακατασχούσα, τὸ καθαίρειν καὶ τὸ φωτίζειν τοῖς ἑτέροις κατὰ τάξιν ἀπέδωκεν. Ἄλλ' ἐπειδὴ περὶ τούτων ἱκανῶς ἐρρήθη, φέρε τὰς ἱερωτάτας αὐτῶν τελειώσεις ἐποπτεύσωμεν.

cæteris secundum cujusque ordinem commisit. Sed etiam eorum consecrationes consideremus.

II. Μυστήριον.

Ὁ μὲν ἱεράρχης, προσαγόμενος εἰς τὸ χειροτονηθῆναι, ἄμφω τῷ πόδε κλίνει, ἐπὶ κεφαλῆς ἔχει τὰ θεῖα καὶ ἱερά Εὐαγγέλια, καὶ τὴν τοῦ χειροτονουμένου χεῖρα, καὶ διὰ τῶν παναγεστάτων εὐχῶν ἀποτελειοῦται. Ὁ δὲ ἱερεὺς καὶ αὐτὸς ἄμφω κλίνει τῷ πόδε, καὶ τὴν τοῦ χειροτονουμένου δεξιάν ἐπὶ κεφαλῆς ἔχει, καὶ οὕτω καὶ αὐτὸς ταῖς ἱεροποιεῖς εὐχαῖς ἀγιάζεται. Ὁ δὲ διάκονος ἕνα τοῖν ποδοῖν κλίνει, ἐπὶ κεφαλῆς ἔχει καὶ αὐτὸς τὴν τοῦ χειροτονουμένου δεξιάν, καὶ τελειοῦται ταῖς τῶν λειτουργῶν ἐπικλήσεσι, δηλονότι ταῖς κεγομέναις αἰτήσεσι, συννοουμένου ἕξωθεν καὶ ταῖς τοῦ ἱεράρχου εὐχαῖς. Κοινὸν δὲ τοῖς τρισίν ἐστὶ τὸ ἐπιπροσθεῖν τοῦ ἱεροῦ θυσιαστηρίου χειροτονεῖσθαι καὶ ἡ σταυροειδῆς σφραγίς, καὶ ἡ τοῦ ὀνόματος ἀνάβησις, καὶ ὁ τελειωτικὸς ἀσπασμὸς. Ὅρα δὲ ὅτι πάντας λέγει τοὺς ἐν τῇ ἱερατείᾳ τὸν χειροτονούμενον ἀσπάζεσθαι.

III. Θεωρία.

§ I. Εἰς θεωρίαν εἰσβάλλον τῶν τελουμένων, πρῶτον τὰ κοινὰ τοῖς τρισὶ καὶ τὰ ἴδια ἐκάστῳ ἀπαριθμεῖται. Κοινὰ γοῦν ἡ ἐπὶ τοῦ θυσιαστηρίου χειροτονία, ἡ σταυροειδῆς σφραγίς, ἡ τοῦ ὀνόματος ἀνάβησις, καὶ ὁ τελειωτικὸς ἀσπασμὸς· ἰδίως δὲ τοῖς μὲν ἱεράρχαις ἐπιτίθεται τὸ ἱερὸν Εὐαγγέλιον· τοῖς δὲ ἱερεῦσι τὸ κλίνειν ἐστὶ καὶ ἄμφοτέρους τοὺς πόδας· τοῖς δὲ λειτουργοῖς τὸ κλίνειν τὸν ἕτερον.

§ II. Λέγομεν οὖν πρῶτον περὶ τῆς κοινῆς πρὸς τὸ ἅγιον θυσιαστήριον προσαγωγῆς τε καὶ ὑποπτώσεως· αἰνίσσεται γὰρ, ὅτι πάντες οὗτοι ὀλικῶς ἀνατιθέασιν τῷ τελετάρχῃ Θεῷ τὴν ἰδίαν ζωὴν, ὁμοειδῆ κατὰ τὸ δυνατόν ὀφειλουσαν εἶναι τῷ παναγεστάτῳ

A nate, diaconum vero expiare, ac segregare fidelem ab infideli, et dignum ab indigno, quod proprium est subdiaconorum. Interim episcopus etiam potest obire munera inferiorum, non tamen sacerdos ea quæ sunt episcoporum; ex quo significatur, quomodo nemo debeat majora se præsumere seu attentare. Cæterum virtutes quidem illæ superiores ea quæ inferiorum sunt, habent, et episcopus potest omnia. Quoniam tamen ecclesiasticæ descriptiones divinarum imagines sunt actionum, in illis ipsis quoque rectus ordo distinctioque ostenditur. Denique refert, quomodo hæc nostratia quoque secundum ordinem divinum fiant. Quippe cum illa summa Deitas mentes eas quibus se insinuat, sive angelicas sive humanas, primum expiet, deinde illuminet, atque exinde perficiat, ordo hic etiam semper est inviolatus, et in omnibus servatur, nec unquam invertitur aut in alium transmutatur. Quomodo enim illuminabitur is qui non est expiatus? et quomodo perficietur qui non est illuminatus? Idcirco cum hierarchia nostra sciat, istiusmodi ordinem esse invariatum, semetipsam distinguit in diversos ordines ac virtutes; et quod potissimum est, per semetipsam exsequens, illuminandi et expiandi munus

quoniam de his satis dictum est, age, sacratissimas

II. *Mysterium.*

Hierarcha quidem seu episcopus cum ad ordines suscipiendos adducitur, utrumque genu flectens, supra caput habet divina sacraque Evangelia, et manum consecrantis, ac sanctissimis precibus consecratur. Sacerdos autem utrumque etiam ipse genu flectit, et in capite habet dextram consecrantis, atque ita etiam ipse sanctificantibus precibus sanctificatur. Diaconus vero unum genu flectens, super caput habet et ipse dextram consecrantis, et consecratur invocationibus ministrorum, quæ videlicet in eorundem consecratione adhiberi solent, hierarcha quoque precibus extrinsecus annuente. His tribus itaque commune est, ante divinum altare ordinari, et forma crucis signari, et nomen recitari, et in fine salutari. **247** Observa vero quod dica', omnes qui in sacrario sunt ordinatum salutare.

III. *Contemplatio.*

§ I. Aggrediens eorum qui consecrantur contemplationem, primum ea quæ tribus ordinibus communia, quæque cuilibet propria sunt, recenset. Communia igitur sunt, ordinatio ad divinum altare, formæ crucis signatio, et nominis recitatio, et finalis salutatio. Propria vero est episcopis sacri Evangelii impositio, sacerdotibus utriusque pedis inclinatio, diaconis alterutrus inflexio.

§ II. Dicimus itaque primum de communi illa ad altare sacrum adductione ac flexione, insinuari per hoc omnes illos consecrationis auctori Deo ex integro vitam suam consecrare, eamque, quoad fieri potest, conformem esse debere sanctissimo illi al-

tari, Salvatori scilicet, Christo ac Domino, qui consecrat mentes deiformes.

§ III. Manus autem impositio partim quidem designat divinam protectionem, quæ ad se accedentes tanquam filios paterne protegit; partim vero docet ita consecratos, tanquam sub Deo sacram suam functionem obire debere. Nam manus symbolum est operationis.

§ IV. Porro signum crucis designat omnium carnalium cupiditatum cessationem, divinæque vitæ imitationem ejus qui ad crucem et mortem venit. Episcopus autem nomen illius qui ordinatur proclamat, quoniam Deo charus ordinum collator tantum explicat divinam electionem, quia non favore, sed a Deo motus, ipsum elegit. Hæc enim promulgatio, manifestatio est divinæ voluntatis.

§ V. Hoc modo etiam legalis ordinum collator Moyses fratrem suum Aaron, quamvis eum sciret isto munere dignum, nequaquam elegit, donec divinitus ad hoc moveretur. Sed quid illum memoro? cum ipsemet primus ordinum collator ac vivificator Jesus ad Patrem clamet: *Pater, clarifica Filium tuum*^u, confirmationem quodammodo inde accipiens, tametsi Deus esset ac Dominus, et in vera gloria simul cum Patre et Spiritu sancto esse nosceretur. Si vero credimus ea quæ prophetæ locuti sunt, verba esse Dei, sicut vere sunt, et a Deo proferantur: illud: *Tu es sacerdos in æternum*^v, et quæ sequuntur, nequaquam omnino Davidis esse dicimus, sed **248** dictum Dei: accipitur autem de Patre Filio suo testimonium perhibente sacerdotii illius æterni secundum ordinem Melchisedech. Et discipulos, tametsi Deus esset, non a semetipso proprie ordinavit, sed promisit se missurum iis a Patre Spiritum sanctum. Quin et ipsemet princeps apostolorum, una cum decade discipulorum, quando duodenarium illum implere volebat, nequaquam a semetipso ordinabat quemcunque vellet, sed dicebat: *Ostende quem elegeris*^x; et illum accipiebat quem Spiritus sanctus ostenderat, Matthiam inquam. De divina vero sorte in Actis alii quidem alia tradiderunt, interim tamen non sancte istiusmodi sortes acciperemus, quales sæpe etiam ethnici ponebant, sicut apud Homerum jaciebat Gerenius eques Nestor. Ego autem dico, sortem fuisse signum aliquod revelationis, aut afflationis sanctissimi Spiritus, quod cadebat super eum qui sortiebatur. Unde etiam de Iscariota maximus ille Petrus ait: *Et acceperat nobiscum sortem ministerii hujus*^y; quanquam usitata vulgo sors non fuit adhibita a Domino cum apostolos elegit. Denique ad propositum dicimus, episcopum a sanctissimo Spiritu motum electiones facere debere.

§ VI. Porro omnes, etiam ipsemet ordinum collator, ordinatum salutant; quoniam cum hoc modo mens sancta, divina vocatione et ecclesiasticis in-

ουσιαστηρίω, τῷ Σωτῆρι Χριστῷ καὶ Δεσπότη, τῷ καθιερωῦντι τοὺς θεοειδεῖς νόας.

§ III. Ἡ δὲ τῆς χειρὸς ἐπίθεσις ὁμοῦ μὲν ἐμφαίνει τὴν ἐκ Θεοῦ σκέπην, τὴν φυλάττουσαν πατρικῶς ὡς παιδᾶς τοὺς αὐτῷ προσανέχοντας· ἅμα δὲ διδάσκει καὶ τὸ ἐποφειλόμενον ἔχειν τοὺς τελεσθέντας τὴν ἑαυτῶν ὑπηρεσίαν τελεῖν ὡς ὑπὸ Θεοῦ πράττοντας· σύμβολον γὰρ ἡ χεὶρ πράξεως.

§ IV. Ἡ δὲ σταυροειδῆς σφραγὶς τὴν ἀνενεργησίαν τῶν σαρκικῶν παθῶν, καὶ τὴν θεομιμητον ζωὴν ἐμφαίνει τῇ πρὸς αὐτὸν μιμήσει, ὅς μέχρι σταυροῦ καὶ θανάτου ἐλήλυθεν. Ἀναβοᾷ δὲ τὸ ὄνομα τοῦ χειροτονουμένου ὁ ἱεράρχης, ὅτι ὁ φιλόθεος ἱεροτελεστῆς μόνον ἐκφαίνει τὴν θείαν ἐκλογὴν, ὅτι οὐ χάριτι, ἀλλ' ὑπὸ Θεοῦ κινούμενος αὐτὸν ἐξελέξατο· τοῦτο γὰρ ἐστὶν ἡ ἐκφώνησις, ἡ ἐκφανσις τῆς θείας βουλῆς.

§ V. Οὕτω καὶ ὁ νομικὸς ἱεροτελεστῆς Μωϋσῆς τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ Ἀαρὼν, καὶ εἰδὼς ἄξιον τῆς ὑπουργίας, οὐκ ἐξελέξατο, ἕως οὗ θεόθεν ἐκινήθη εἰς τοῦτο. Καὶ τί λέγω περὶ τούτου; αὐτὸς ὁ πρῶτος ἱεροτελεστῆς ὁ ζωαρχικὸς Ἰησοῦς πρὸς τὸν Πατέρα βοᾷ· *Πάτερ, δόξασόν σου τὸν Υἱόν*· τὴν ἐπικύρωσιν ὡσαυτεῖ ἐκείθεν δεχόμενος, καίτοι Θεὸς ὢν καὶ Δεσπότης, καὶ ἐν τελείᾳ δόξῃ ἅμα τῷ Πατρὶ καὶ τῷ ἁγίῳ Πνεύματι γνωριζόμενος. Εἰ δὲ πιστεύομεν, ὅτι τὰ ὑπὸ προφητῶν λαλούμενα ῥήματά εἰσι Θεοῦ, καθὼς καὶ εἰσὶ, καὶ ἀπὸ Θεοῦ λέγονται· τὸ, *Σὺ ἱερεὺς εἰς τὸν αἰῶνα*, καὶ τὰ ἐξῆς, οὗ τοῦ Δαυὶδ πάντως φησομεν εἶναι, ἀλλὰ τοῦ ἐπὶ πάντων Θεοῦ· ἐκλαμβάνεται δὲ ὡς ἀπὸ τοῦ Πατρὸς πρὸς τὸν Υἱὸν ἐπιμαρτυροῦντος τούτῳ τὴν εἰς αἰῶνα ἱερωσύνην κατὰ τὴν τάξιν Μελχισεδέκ. Καὶ τοὺς μαθητάς, καίτοι Θεὸς ὢν, οὐκ αὐτὸς ἐχειροτόνησε ἰσῶς ἀφ' ἑαυτοῦ, ἀλλ' ἐπηγγείλατο πέμπειν παρὰ τοῦ Πατρὸς τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον. Καὶ μὴν καὶ αὐτὸς ὁ τῶν μαθητῶν κορυφαῖος μετὰ τῆς δεκάδος τῶν μαθητῶν, ἐπεὶ ἡμελλεν ἀναπληροῦν τὴν δωδεκάδα, οὐκ ἀφ' ἑαυτοῦ ἐχειροτόνηε ὃν ἂν ἐθοῦλετο, ἀλλ' ἔλεγεν· *Ἀνάδειξον ὃν ἐξελέξω*· κάκεινον ἐδέξατο ὃν τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἀνέδειξε, τὸν Μαθθίαν φημί. Περὶ δὲ τοῦ θείου κλήρου τοῦ ἐν ταῖς Πράξεσιν, ἕτεροι μὲν ἕλλα εἰρήκασι, τέως οὐκ εὐαγῶς ἐκλαδόμενοι ἴσους κλήρους, οὓς πολλάκις ἐτίθουσι, καὶ Ἑλληνας κατὰ τὸ παρ' Ὁμήρῳ *πάλλεν δὲ Γερήριος ἱππότα Νέστωρ*. Ἐγὼ δὲ λέγω, σύμβολόν τι ἐξ ἀποκαλύψεως ἢ ἐνεργήματος τοῦ παναγίου Πνεύματος πίπτει ἐπὶ τὸν κληρούμενον ὁ κλῆρος ἦν. Ὅθεν καὶ περὶ τοῦ Ἰσκαριώτου φησὶν ὁ μέγιστος Πέτρος, ὅτι *Ἐλαβε σὺν ἡμῖν τὸν κλῆρον τῆς διακονίας ταύτης*· καίτοι συνήθης τοῖς πολλοῖς κλῆρος οὐκ ἐπὶ τῶν ἀποστόλων γέγονεν ὑπὸ τοῦ Κυρίου τοῦ ἐπιλεξαμένου αὐτούς. Πλὴν πάλιν τὸ προκείμενον λέγομεν, ὅτι χρὴ τὸν ἱεράρχην κινούμενον παρὰ τοῦ παναγίου Πνεύματος τὰς ἐκλογὰς ποιεῖσθαι.

§ VI. Πάντες δὲ ἀπαίξονται, καὶ αὐτὸς ὁ χειροτονήσας, τὸν τελεσθέντα· διότι ὅταν τοιουτοτρόπως ἀπὸ θείας κλήσεως καὶ ἱερατικῶν δυνάμεων πρὸς

^u Joann. xvii, 1. ^v Psal. cix, 4. ^x Act. 1, 24. ^y Ibid., 17.

ιερωσύνην ἀφίχεται νοῦς ἱερὸς (καὶ σημειῶσαι, ὅτι ὡσπερ πρῶτος ὁ νοῦς ἐλλάμπεται ἐπὶ τῶν θείων δωρεῶν, οὕτω καὶ πρῶτος ὁ νοῦς τὴν ἱεροτελεσίαν δέχεται, ὡς θεῖον δῶρον καὶ ὑπὲρ ἀνθρώπων), ἐραστὸς ἐστὶ τοῖς ὁμοταγέσι, καὶ ἐρῶν καὶ ἐριόμενος· ὑποδηλοῦται γὰρ ἐντεῦθεν τὸ κοινωνικὸν καὶ ἡ ἐπ' ἀλλήλοις ὡς ὁμοειδέσιν ἐραστὴ εὐφροσύνη· χαίρει γὰρ τῷ ὁμοίῳ τὸ ὁμοίον.

§ VII. Ἐπίκειται δὲ τὸ ἱερὸν Εὐαγγέλιον τῷ εἰς ἀρχιερέα τελουμένῳ· διότι πᾶσα δύναμις καὶ ἐπιστήμη δίδεται τούτῳ· καὶ περιέχεται τούτῳ τὰ περιεκτικὰ παντὸς ἱεροῦ καὶ λόγου καὶ ἔργου ὡς ὁλοκλήρως πάσης μεθέξοντι τῆς ἱεραρχικῆς δυνάμεως, καὶ μὴ μόνον καθ' αὐτὸν ἐλλαμψομένην, ἀλλὰ καὶ τοῖς ἄλλοις τῶν δωρημάτων μεταδώσονται.

§ VIII. Τί δὲ ἐστὶν, ὅτι ὁ μὲν ἀρχιερεὺς ἀμφὼ τῷ πόδε κλίνων, ὅμως ἔχει ἐπὶ κεφαλῆς αὐτοῦ τὸ θεῖον Εὐαγγέλιον· ὁ δὲ ἱερεὺς κλίνει καὶ αὐτὸς ἀμφὼ τῷ πόδε μόνον, ὁ δὲ διάκονος θάτερον τῶν ποδῶν; Συνελὼν λέγω, ὅτι ἐπειδὴ τρεῖς εἰσὶν αἱ τελειωτικαὶ δυνάμεις, καθαρτικῆ, φωτιστικῆ, καὶ τελειωτικῆ· καὶ ὁ μὲν διάκονος ἔχει τὴν μίαν, ὁ δὲ πρεσβύτερος ταύτην τε καὶ τὴν φωτιστικὴν, ὁ δὲ ἀρχιερεὺς σὺν αὐταῖς καὶ τὴν τελειωτικὴν· διὰ τοῦτο ὁ διάκονος, ὡς ἔχων τὴν καθαρτικὴν μόνην, θάτερον τῶν ποδῶν κλίνει· ὁ δὲ ἱερεὺς, ὡς ἔχων σὺν αὐτῇ καὶ τὴν φωτιστικὴν, καὶ ἀμφὼ τῷ πόδε κλίνει· ὁ μὲντοι γε ἱεράρχης κλίνει καὶ αὐτὸς ἀμφὼ τῷ πόδε, καθαρτικὸς ὢν καὶ φωτιστικός· ἔπειτα, ἐπεὶ καὶ τελειωτικός ἐστὶ, καὶ ἀπὸ τῶν θείων Εὐαγγελίων τὴν τελείωσιν ποιεῖται, διὰ τοῦτο ἐπιτίθεται τούτῳ καὶ τὸ ἱερὸν Εὐαγγέλιον. Τέως δὲ ἀπαξιαπλῶς ἡ τῶν ποδῶν κλίσις δηλοῖ, ὅτι, εἰ καὶ προσάγοντές εἰσιν, ὁ μὲν ἐν τῷ καθαίρειν, ὁ δὲ ἐν τῷ καθαίρειν ἅμα καὶ τῷ φωτίζειν, ὁ δὲ ἐν τούτοις ἅμα καὶ τῷ τελειοῦν, ἀλλ' οὖν ὑποκείμενοί εἰσι τῷ Θεῷ, καὶ αὐτῷ ὑποτιθεῖσαι τὸν προσαγόμενον.

A *structa virtutibus ad sacerdotium accedit (et observa, quod sicut primum mens divinis donis illustratur, sic etiam prima consecrationem suseipit, tanquam divinum quoddam munus, et homine sublimius), amabilis existit æqualibus, dum amat et amatur: hinc enim æqualium illa communicatio amabilis mutuaque lætitia insinuatur. Simile enim simili gaudet.*

§ VII. Imponitur autem Evangelium illi qui in episcopum consecratur; quia omnis ipsi potestas et scientia traditur, ipsique, tanquam universæ potestatis hierarchicæ ex integro participi, insunt quæcumque sacro quolibet sive verbo sive opere continentur; ut qui non in semetipso tantum illustratus sit, verum etiam aliis istiusmodi dona largiatur.

§ VIII. Quid autem sibi vult, quod episcopus utrumque genu flectens, simul in capite divinum habet Evangelium, sacerdos vero utrumque etiam genu flectit, verum diaconus alterum duntaxat? **Comprehensim 249** dico, quod cum tres sint virtutes perfectioni servientes, scilicet expians, illuminans et consummans, et diaconus quidem primam habeat, sacerdos autem præter hanc, etiam illuminantem, episcopus vero una cum his obtineat consummantem: idcirco diaconus, tanquam qui expiantem solum habet, alterum genu flectit; sacerdos vero, ut qui cum hac etiam illuminantem teneat, utrumque genu flectit, denique episcopus flectit et ipse utrumque genu, ut qui expiandi et illuminandi vi polleat: ad hæc vero, cum etiam perficiendi vi præditus sit, et a divinis Evangelii perfectionem conferat, idcirco ipsi quoque sacrum Evangelium imponitur. Cæterum universim illa pedum inclinatio declarat, quod etsi ductores sint, hic quidem ad expiationem, ille vero ad expiationem simul et illuminationem, denique alius præterea ad perfectionem, attamen subiecti sint Deo, ipsique subiciant eum quem adducunt.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ὶ.

I. Περὶ τῶν τελουμένων τάξεων.

CAPUT VI.

I. De ordinibus qui initiantur.

SYNOPSIS CAPITIS.

Prima parte capituli dicit. I. Quinam ordines expientur. II. Quinam illuminentur. III. Quinam perficiuntur, inter quos sunt monachi primi. — Secunda parte tradit quo ritu monachi consecrentur. Tertia parte subjungit contemplationem; in qua exponit I. Cur monachi non flexis genibus, sed stantes consecrentur. II. Quid sibi velii eorum renuntiatio. III. Quid crucis signatio. IV. Quid prioris vestis depositio. V. Quid sacra communio. VI. Explicat quam ratione cœlestes ordines expientur.

§ I.

Αὗται μὲν αἱ ἱερατικά τάξεις τε καὶ ἀποκληρώσεις, δυνάμεις τε αὐτῶν καὶ ἐνέργειαι καὶ τελειώσεις· τὴν δὲ ὑπ' αὐτὰς τριάδα τῶν τελουμένων τάξεων ἐξῆς ἀφηγητέον.

Λέγομεν τοίνυν²⁴, ὅτι καθαίρομεναι μὲν εἰσι τάξεις

D *Atque hi quidem sunt sacri ordines eorumque distributiones ac virtutes et operationes atque consecrationes: triplex modo genus ordinum initiandorum superest exponendum.*

Dicimus igitur, ordines illos qui expiantur, esse

VARIE LECTIONES.

²⁴ λέγομεν τοίνυν, M. P.

turbas illas quæ a sacris functionibus et consecrationibus segregantur, quarum superius mentionem fecimus : quorum alius quidem a sacris arceatur, quod adhuc a ministris ad vitalem partum verbis obstetricantibus foveatur atque efformetur; alter vero, quod etiamnum ad eam, a qua defecit, vitæ sanctimoniam adhortatoria sermonum bonorum disciplina revocetur; alius autem, quod adhuc contrariis pavoribus ignaviter terreatur, atque potentibus **250** eloquiis corroboretur; alius vero, quod adhuc ab operibus perversis ad sacras actiones traducatur; alius, quod jam tractus quidem sit, sed nondum constantiam in divinis immutabilibusque scientiis sit consecutus. Hi enim sunt ordines qui cura ministrorum et purgandi vi expiantur, quos ad hoc ministri sacris suis virtutibus provehunt, ut perfecte purgati, ad illuminantem illustrissimorum sacrificiorum contemplationem et communionem traducantur.

A αἱ τῶν ἱερουργιῶν καὶ τελετουργιῶν ⁹⁵ ἀποδιαστελλόμεναι πληθῆες, ὧν ἤδη μνήμην ἐποιήσαμεθα· τῆς μὲν, ὡς ἔτι πρὸς τῶν λειτουργιῶν τοῖς μαιευτικοῖς λόγοις πρὸς ζωτικὴν ἀπότρεξιν μορφουμένης τε καὶ διαπλαττομένης· τῆς δὲ, ὡς ἔτι πρὸς τὴν ἱεράν, ἧς ἀπέστη ζωῆς ἀνακικλησκομένης τῇ τῶν ἀγαθῶν λόγιων ἐπιτροπικῇ ⁹⁶ διδασκαλίᾳ· τῆς δὲ, ὡς ἔτι πρὸς τῶν ἐναντίων ποιῶν ἀνάνδρως ἐκδειματουμένης, καὶ πρὸς τῶν δυναμοποιῶν λόγιων ἐπιβρῶννυμένης· τῆς δὲ, ὡς ἔτι πρὸς τὰς ἱεράς ἐνεργείας ἐκ τῶν χειρόνων μεταγομένης· τῆς δὲ, ὡς μεταχθείσης ⁹⁷ μὲν, οὐπω δὲ τὸ πανάγνωσ ἀνεπίστροφον ἐν θειοτέροις ἔξεσι καὶ ἀσαλεύτοις ἐσχηκυίας. Αὗται γὰρ εἰσιν αἱ καθαιρόμεναι τάξεις ὑπὸ τῆς λειτουργικῆς μαιεύσεως καὶ καθαρτικῆς δυνάμεως· ταύτας οἱ λειτουργοὶ ταῖς ἱεραῖς αὐτῶν δυνάμεσι τελετουργοῦσι πρὸς τὸ τελῶς ⁹⁸ ἐκκαθαρθεύσας αὐτάς εἰς τὴν φωτιστικὴν τῶν φανοτάτων ἱερουργιῶν θεωρίαν τε καὶ κοινωνίαν μεταχθῆναι ⁹⁹

§ II.

Medius autem ordo est is qui sacrorum quorundam aspectu gaudet, atque eorundem pro modulo suo in omni puritate particeps existit, qui luminis, accipiendi gratia sacerdotum curæ est commissus. Perspicuum est enim, ut arbitror, hunc ab omni labe nefaria expiatum, et castam atque immobilem inentis suæ sedem adeptum, ad contemplandi scientiam atque virtutem sacerdotum opera promoveri, divinissimisque, quibus illi fas est, sacramentis communicare, in quorum contemplationibus communionibusque omni sacro gaudio repletur, et ad divinum eorundem scientiæ amorem per anagogicas virtutes pro virili suo subvolat. Hunc ergo sanctæ plebis ordinem appello; quippe qui per omnem expiationem eo pervenerit, ut sacrosancto præstantissimorum sacramentorum aspectu et communionem, quantum fas est, dignus sit habitus.

Μέση δὲ τάξις ἐστὶν ἡ θεωρητικὴ καὶ τινῶν ἱερῶν ἀναλόγως ἐν καθαρότητι πάσῃ κοινωνός, ἡ τοῖς ἱερεῦσιν εἰς τὸ φωτίζειν αὐτὴν ἀπονεμηθεῖσα. Καὶ γὰρ ἐστὶν, ὡς εἶμαι, δῆλον, ὡς ἡ καθαρθεῖσα πάσης ἀνίερου κηλίδος, καὶ πανάγνωσ ἐσχηκυία τὴν τοῦ οἰκείου νοδὸς ἀκίνητον ἴδρυσιν, ἐπὶ τὴν θεωρητικὴν ἔξιν καὶ δυνάμιν ἱερουργικῶς ¹⁰⁰ μεταγέται, καὶ κοινωνεῖ τοῖς κατ' αὐτὴν θειοτάτοις συμβόλοις, ἐν ταῖς θεωρίαις αὐτῶν καὶ κοινωνίαις, ἀπάσης ἱεράς εὐφροσύνης ἀποπληρουμένη, καὶ πρὸς τὸν θεῖον τῆς ἐπιστήμης αὐτῶν ἔρωτα ταῖς ἀναγωγικαῖς αὐτῶν δυνάμεσιν ἀναλόγως ἀναπτέρουμένη. Ταύτην ἐγὼ φημι τὴν τοῦ ἱεροῦ λαοῦ τάξιν, ὡς διὰ πάσης ἐηλυθυϊαν καθάρσεως, καὶ τῆς ἱεράς τῶν φανοτάτων τελετῶν ἐποψίας καὶ κοινωνίας, ὡς θεμιτὸν, ἡξιωμένην.

§ III.

Summus vero eorum omnium qui perficiuntur est ordo sacer monachorum, cum et omni piaculo, tota vi, omni que actionum suarum sanctimoniam sit expiatus, et omnis mysterii, quod quidem ei fas sit aspicere, spectator particepsque sit factus, traditusque perficienti pontificum ordini, cuius divinis illustrationibus pontificiisque institutis sacrorum ad se spectantium mysteriorum consecrationes eruditus, ab eorundem sacra scientia ad perfectissimam pro suo modulo perfectionem evahatur. Hinc sancti præceptores nostri divinis eos appellationibus sunt proseenti; alii quidem therapeutas, seu cultores, alii vero monachos, cum a sincero Dei æmulatu

Ἡ δὲ τῶν τελουμένων ἀπασῶν ὑψηλοτέρα τάξις ἡ τῶν μοναχῶν ἐστὶν ἱερά διακόσμησις, πᾶσαν μὲν ἀποκακαρθεύμενην κάθαρσιν, ὀλικῇ δυνάμει καὶ παντελεῖ τῶν οἰκειῶν ἐνεργειῶν ἀγνότητι, πάσης δὲ, ὄτης θεμιτὸν αὐτῇ, θεωρεῖν ἱερουργίας, ἐν νοερᾷ θεωρίᾳ καὶ κοινωνίᾳ γεγενημένη, καὶ ταῖς τῶν ἱεραρχῶν τελειωτικαῖς δυνάμεσιν ἐγχειριζομένη, καὶ ταῖς ἐνθέοις αὐτῶν ἐλλάμψεσι καὶ ἱεραρχικαῖς παραδόσεσιν ἐκδιδασκομένη τὰς ἐποπτευθείσας τῶν κατ' αὐτὴν ἱερῶν τελετῶν ἱερουργίας, καὶ πρὸς τῆς ἱεράς αὐτῶν ἐπιστήμης ἀναλόγως εἰς τελειοτάτην ἀναγομένη τελειῶσιν. Ἐνθεν οἱ θεοὶ καθηγεμόνες ἡμῶν ἐπωνυμιῶν αὐτοῦς ἱερῶν ἡξίωσαν, οἱ μὲν θε-

VARIE LECTIONES.

⁹⁵ ἱερουργικῶν, P. λειτουργιῶν, M. ⁹⁶ ἐπιτροπικῇ, P. ⁹⁷ μεταχθείσης, P. ⁹⁸ τελείως, S. P. ⁹⁹ μεταχθῆναι, S. D. ita etiam Viennensis codex. ¹⁰⁰ ἱερουργός, M.

ραπειτάς, εἰ δὲ μοναχοὺς ὀνομάζοντες¹, ἐκ τῆς A
 τοῦ Θεοῦ καθαρᾶς ὑπηρεσίας καὶ θεραπείας, καὶ τῆς
 ἀμεριστου καὶ ἐνιαίας ζωῆς, ὡς ἐνοποιούσης αὐτοὺς
 ἐν ταῖς τῶν διαιρητῶν ἱεραῖς συμπτύξεσιν, εἰς θεοειδῆ
 μονάδα καὶ φιλόθεον τελειώσιν· διὸ καὶ τελεστικὴν
 αὐτοῖς ἐδώρησατο χάριν ἢ ἱερὰ θεσμοθεσία, καὶ τινος
 αὐτοὺς ἤξίωσεν ἀφιερωτικῆς ἐπικλήσεως, οὐχ ἱεραρ-
 χικῆς (ἐκείνη γὰρ ἐπὶ μόναις γίνεταί ταῖς ἱερατι-
 καῖς τάξεσιν), ἀλλ' ἱερουργικῆς ὑπὸ τῶν ὁσίων
 ἱερέων τῇ ἱεραρχικῇ τελετουργίᾳ δευτέρως ἱερουρ-
 γουμένης.

II. Μυστήριον μοναχικῆς τελειώσεως.

Ὁ μὲν ἱερεὺς ἔστηκεν ἐπίπροσθεν τοῦ θείου θυ-
 σιαστηρίου, τὴν μοναχικὴν ἐπίκλησιν ἱερολογῶν. Ὁ
 δὲ τελούμενος ὀπίσω τοῦ ἱερέως ἔστηκεν, οὐκ ἀμφω B
 τῶ ποδὲ κλίνων, οὐχ ἓνα τοῖν ποδοῖν, οὐκ ἐπὶ κεφαλῆς
 ἔχων τὰ θεοπαράδοτα λόγια, μόνον δὲ τῷ ἱερεῖ παρε-
 στῶς ἱερολογοῦντι τὴν ἐπ' αὐτῷ μυστικὴν ἐπίκλησιν.
 Τελέσας δὲ αὐτὴν ὁ ἱερεὺς, ἐπὶ τὸν τελούμενον ἐλθὼν,
 ἐπερωτᾷ πρῶτον αὐτὸν, εἰ πάσαις ἀποτάσσεται ταῖς
 διαιρηταῖς οὐ μόνον ζωαῖς, ἀλλὰ καὶ φαντασίαις. Εἶτα
 τὴν τελειωτάτην αὐτῷ ζωὴν ὑφηγεῖται, μαρτυρούμε-
 νος, ὅτι χρὴ τῆς μέσης αὐτὸν ὑπερανεστηκέναι².
 Ταῦτα δὲ πάντα τοῦ τελουμένου προσεχῶς ὁμολογῆ-
 σαντος, τῷ σταυροειδῆ τύπῳ σφραγισάμενος αὐτὸν ὁ
 ἱερεὺς, ἀποκαίρει, τὴν τρισσὴν τῆς θείας μακαριότη-
 τος ἐπιδοῆσας ὑπόστασιν, καὶ τὴν ἐσθῆτα πᾶσαν ἀπαμ-
 φιάσας, ἐτέραν ἀμφιέννυσι, καὶ μετὰ τῶν ἄλλων ἱε-
 ρῶν³ ἀνδρῶν, ὅσοι πάρεσιν, ἀσπασάμενος, αὐτὸν κοι-
 νωνὸν ἀποτελεῖ τῶν θεαρχικῶν μυστηρίων.

III. Θεωρία.

Τὸ μηδένα τοῖν ποδοῖν κλίνειν, μηδ' ἐπὶ κεφαλῆς
 ἔχειν τὰ θεοπαράδοτα λόγια, παρεστάναι δὲ τῷ ἱερεῖ
 τὴν ἐπίκλησιν ἱερολογοῦντι, δηλοῖ τὴν μοναχικὴν τάξιν
 οὐκ εἶναι προσαγωγικὴν ἐτέρων, ἀλλ' ἐφ' ἑαυτῆς ἐστῶ-
 σαν ἐν μοναδικῇ καὶ ἱερᾷ στάσει, ταῖς ἱερατικαῖς ἐπομέ-
 νην τάξεσι, καὶ πρὸς αὐτῶν, ὡς ὁπαδὸν, ἐπὶ τὴν θείαν
 τῶν κατ' αὐτὴν ἱερῶν ἐπιστήμην εὐπειθῶς ἀναγομέ-
 νην.

Ἡ δὲ τῶν μεριστῶν οὐ μόνον ζωῶν, ἀλλὰ μὴν καὶ D
 φαντασιῶν ἀποταγή, τὴν τελειωτάτην⁴ ἐμφαίνει τῶν
 μοναχῶν φιλοσοφίαν, ἐν ἐπιστήμῃ τῶν ἐνοποιῶν ἐντο-
 λῶν ἐνεργουμένην. Ἔστι γὰρ, ὡς ἔφην, οὐ τῆς μέσης
 τῶν τελουμένων τάξεως, ἀλλὰ τῆς πασῶν ὑψηλοτέρας.
 Διὸ καὶ πολλὰ τῶν πρὸς τῆς μέσης τάξεως ἀκατακρί-
 τως ἐνεργουμένων ἀπείρηται τρόπῳ παντὶ τοῖς ἐνιαίοις
 μοναχοῖς, ὡς πρὸς τὸ ἐν αὐτῶν ὀφειλόντων ἐνοποιεῖ-
 σθαι, καὶ πρὸς ἱερὰν μονάδα συνάγεσθαι, καὶ πρὸς τὴν
 ἱερατικὴν, ὡς θεμιτὸν, ἀπομορφοῦσθαι ζωὴν, ὡς τὸ

atque cultu, tum ab individua et singulari vita de-
 nominantes, quippe quæ sanctis rerum dividuarum
 conjunctionibus ipsos ad deiformem quamdam uni-
 tatem Deoque gratam perfectionem adducat : qua
 de causa quoque lex sancta perficientem eis gra-
 tiam indulgit, eisque consecrantem quamdam adhi-
 bet **251** invocationem, non quidem pontificiam, ea
 enim in solis sacris ordinibus adhibetur, sed conse-
 cratoriam aliquam, quæ a sanctis sacerdotibus in
 hierarchica initiatione secundo loco adhibetur.

II. *Mysterium monasticæ consecrationis.*

Sacerdos quidem stat ante altare, monasticam
 sancte recitans invocationem ; is autem qui conse-
 cratur stat post sacerdotem, nec utrumque neque
 etiam alterum genu flectit, nec supra caput habet
 Scripturas a Deo traditas, sed tantum astat sacer-
 doti supra illum mysticam invocationem prose-
 quenti. Qua finita, sacerdos ad eum accedens, rogat
 ipsum primum, an omnibus rebus dividuis renun-
 tiet, non solum vitis, verum etiam imaginationibus.
 Deinde exponit illi vitam perfectissimam, conte-
 stans illum debere mediam vivendi rationem supe-
 rare. Quæ ubi omnia is qui initiatur continenter
 professus est, sacerdos eum signo crucis consigna-
 tum tondet, tres personas divinæ beatitudinis invo-
 cando, omnique veste detracta, eum alia induit, et
 cum aliis viris sanctis astantibus ipsum salutans,
 participem facit divinorum mysteriorum.

III. *Contemplatio.*

§ I.

Quod neutrum genu inflectat, neque capiti impo-
 sitas habeat divinitus traditas Scripturas, sed assi-
 stat sacerdoti precationem recitanti, declarat, or-
 dinis monastici non esse, alios adducere, sed penes
 semetipsum manentem in solitario sacroque statu
 sacerdotales ordines sequi, et ab iis, tanquam asse-
 clam eorum, ad divinam sacrorum quæ illum attingunt
 scientiam facile traduci.

§ II.

Porro divinarum non solum vitarum, verum etiam
 cogitationum renuntiatio, perfectissimam illam mo-
 nachorum philosophiam declarat, quæ ex unifico-
 rum mandatorum scientia conflatur. Est enim, ut
 dixi, non medii ordinis eorum qui initiati sunt ba-
 ptismo, sed celsioris omnibus ordinibus. Quam-
 obrem multa ex iis, quæ a medio ordine sine repre-
 hensione fiunt, monachis istis **252** singularibus om-
 nino interdita sunt, quippe qui cum uno conjungi
 debeant, et cum sacra monade copulari, et ad sa-

VARIÆ LECTIONES.

¹ ὀνομάζοντες, D. P. ² ὑπερανεστηκέναι, D. ³ ἱερέων, M. ⁴ τελειωτάτην, S. P. Variat perpetuo scriptura
 huius vocis, sive nomen, sive verbum, sive adverbium sit. Semel hoc intellige, ne longior sim.

cerdotalem, quantum fas est, vitam efformari, tanquam qui præ cæteris initiatis, cum hoc ordine in plurimis conveniunt, majoremque affinitatem habent.

Α συγγενές αὐτῆς ἔχουσαν ἐν πολλοῖς, καὶ μᾶλλον αὐτῇ παρὰ τὰς λοιπὰς τῶν τελουμένων τάξεις πλησιάζουσαν.

§ III.

Signum vero figuræ crucis, ut dictum est, designat omnium carnalium desideriorum privationem. Tonsura porro capillorum, vitam omnino indicat nullatenus fucata, neque figuris fictis ascititiisve, quibus mentis deformitas tegatur, calamistratam; sed per seipsam non humanis ornamentis, sed singularibus ac unificis virtutibus ad divinam penitus conformitatem evectam.

Ἡ δὲ τοῦ σταυροειδοῦς τύπου σφραγίς, ὡς ἤδη καρ' ἡμῶν εἴρηται, δηλοῖ τὴν πασῶν φμοῦ τῶν σαρκικῶν ὀρέξεων ἀνενεργησίαν. Ἡ δὲ τῶν τριχῶν ἀπόκαρσις ἐμφαίνει τὴν καθαρὰν καὶ ἀσχημάτιστον ζωὴν οὐκ ἐπιπλάστοις σχήμασι τὸ κατὰ νοῦν δυσειδὲς ἐπιθετικῶς καλλωπίζουσαν, ἀλλ' αὐτὴν ἐφ' ἑαυτῆς οὐκ ἀνθρωπικῶς κάλλεσιν, ἀλλ' ἐνιαίως καὶ μοναχοῦς ὁ εἰς τὸ θεοειδέστατον ἀναγομένην.

§ IV.

Prioris autem vestis detractio, et alterius assumptio, significat a media sancta vita ad perfectiorem traductionem, sicut in divina illa regeneratione vestis immutatio declarabat expiatiæ vitæ ad contemplandi et intelligendi statum transmigrationem et evectioem. Quod si modo quoque tam sacerdos quam astantes omnes viri sancti initiatum consulunt, ex hoc sanctam intellige virorum deformium societatem, amice sibi mutuo divina cum lætitiis congratulantium.

Ἡ δὲ τῆς προτέρας ἐσθῆτος ἀποβολή, καὶ τῆς ἐτέρας λῆψις, τὴν ἀπὸ μέσης ἱερᾶς ζωῆς ἐπὶ τὴν τελειότεραν μετὰ ταξιν ἐμφαίνει, καθάπερ ἐπὶ τῆς ἱερᾶς θεογενεσίας ἢ τῆς ἐσθῆτος ἄμειψις ἐδήλου τὴν ἀποκαθαιρομένης ζωῆς εἰς θεωρητικὴν καὶ φωτιστικὴν ἔξιν ἀναγωγὴν ὁ. Εἰ δὲ καὶ νῦν ὁ ἱερεὺς τε καὶ πάντες ὅσοι πάρεσιν ἱεροῖ, τὸν τετελεσμένον ἀσπάζονται, τὴν ἱερὰν τῶν θεοειδῶν ἐννόησον κοινωνίαν, ἀγαπητικῶς ἐν εὐφροσύνῃ θεῖα συνηδομένων ἀλλήλοις.

§ V.

Sub finem denique sacerdos initiatum invitat ad præcipuam illam Dei communionem, sancte per hoc indicans, eum qui initiatus est, si vere ad monasticum illud singulare institutum pervenerit, non solum eorum quæ ad ipsum pertinent sacrorum spectatorem fore, nec ea duntaxat ratione qua medius ordo ad sanctissimorum sacramentorum communionem accessurum; verum etiam divina illorum quæ percepit sacramentorum cognitione fretum, alio modo quam sanctus populus ad divinæ communionis participationem promovendum. Hanc utique ob causam, sacris etiam ordinibus, sub finem eorumdem sanctissimæ consecrationis, divinissimæ eucharistiæ communio traditur a pontifice qui illos consecravit; non ideirco solum, quod divinorum perceptio mysteriorum sit summa quædam cujuslibet hierarchicæ participationis, verum etiam, ut omnes sacri ordines ipsius, quod communicatur divinissimi muneris pro captu suo participes existant, ad suæ deificationis promotionem atque perfectionem. Conclusum igitur a nobis quod sanctæ quidem initiationes sint expiatio, et illuminatio, et perfectio; ministri vero sint ordinis expiatorii, sacerdotes 253 illustrantis, pontifices denique deiformes, consummantis. Ordo autem qui expiatur sacrorum aspectu atque communione frustratur, quod adhuc

Ἐν τέλει δὲ πάντων ὁ ἱερεὺς ἐπὶ τὴν θεαρχικὴν κοινωνίαν καλεῖ τὸν τετελεσμένον, ἐμφαίνων ἱερῶς, ὡς ὁ τελεσθεὶς, εἴπερ ἀληθῶς ἐπὶ τὴν μοναχικὴν ἀφίκοιτο καὶ ἐνιαίαν ἀναγωγὴν ὁ, οὐ θεωρητικῶς μόνον ἔσται τῶν κατ' αὐτὸν ἱερῶν, οὐδὲ κατὰ μέσσην τάξιν ἐπὶ τὴν κοινωνίαν ἔξει τῶν ἱερωτάτων συμβόλων, ἀλλὰ μετὰ θείας τῶν ὑπ' αὐτοῦ μετεχομένων ἱερῶν γνώσεως ἐτέρῃ τῶν τρόπῳ παρὰ τὸν ἱερὸν λαὸν ἐπὶ τὴν μετὰ λῆψιν ἔξει τῆς θεαρχικῆς κοινωνίας. Διὸ καὶ ταῖς ἱερατικαῖς τάξεσιν, ἐν ταῖς ἱεροτελεστικαῖς αὐτῶν ἀγιαστέλαις, ἐν τέλει τῶν ἱερωτάτων αὐτῶν ἀφιερῶσεων, ἢ τῆς ἀγκυράτης εὐχαριστίας κοινωνία μεταδίδεται πρὸς τοῦ τελέσαντος αὐτὰς ἱεράρχου· οὐ μόνον ὅτι τῶν θεαρχικῶν μυστηρίων ἢ μετὰ λῆψις ἐκάστης ἱεραρχικῆς μεθέξεως ἔστι τὸ κεφάλαιον, ἀλλ' ὅτι καὶ αὐτῆς τῆς κοινωνικῆς καὶ θειοτάτης ὁ δωρεᾶς ἀναλόγως αὐταῖς καθ' ἐκάστην αἱ ἱεραὶ πᾶσαι τάξεις μετέχουσι πρὸς τὴν οἰκείαν αὐτῶν τῆς θεώσεως ὁ ἀναγωγὴν καὶ τελείωσιν. Συνῆχται τοίνυν ἡμῖν, ὡς αἱ μὲν ἅγαι τελεταὶ κάθαρσις εἰσι καὶ φωτισμὸς καὶ τελείωσις· οἱ δὲ λειτουργοὶ καθαρτικὴ τάξις, οἱ δὲ ἱερεῖς φωτιστικὴ· τελεστικὴ δὲ οἱ θεοειδῆς ἱεράρχαι. Καθαιρομένη δὲ τάξις ἢ τῆς ἱερᾶς ἐποφίας καὶ κοινωνίας ἀμέτοχος, ὡς ἐστὶ καθαιρομένη. Θεωρητικὴ δὲ τάξις ὁ ἱερὸς λαός. Τετελεσμένη δὲ τάξις ἢ τῶν ἐνιαίων μοναχῶν. Οὕτω γὰρ ἢ καθ' ἡμᾶς ἱεραρχία, ταῖς θεοπαράδοτοις τάξεσιν ἱερῶς εὐ-

VARIE LECTIONES.

^ὁ προσήκοις, Ch. P. ^ὁ καὶ ἀναγωγὴν, Ch. ^ὁ ἀφίκοιτο, εἰ ἀγωγὴν, D. S. et Vien. ^ὁ κοινωνίας, Ch. M. καὶ θείας, D. ^ὁ ἱερωτάτων, M. S.

θετουμένη, ταῖς οὐρανίαις ἱεραρχίαις ὁμοειδῆς ἐστὶ, ¹⁰ καὶ θεομιμήτους αὐτῆς ὡς ἐν ἀνδράσιν ἀποσώζουσα καὶ θεοειδεῖς χαρακτῆρας.

hierarchia nostra ordinibus a Deo traditis sancte digesta, conformis est cœlestibus hierarchiis, dum deiformes notas signaque Deum exprimentia pro viribus conservat.

§ VI.

Ἄλλ' ἐρεῖς, ὅτι ταῖς οὐρανίαις ἱεραρχίαις ἐλλείπουσιν πάντως αἱ καθαιρόμεναι τάξεις (οὐ γὰρ θεμιτὸν, οὐδὲ ἀληθὲς εἶπεν, ὡς ἔστι τις οὐρανία διακόσμησις ἐναγῆς)· ἐγὼ δὲ, ὅτι μὲν ἀλώθητοι παντελῶς εἰσι, καὶ τὴν πάναγνον ὑπερκοσμῖως ἔχουσιν, ὁμολογήσαιμι πάντως, εἰ μὴ παντελῶς ἀποπέσοιμι τοῦ ἱερωτάτου νοός. Εἰ γὰρ τις αὐτῶν ὑπὸ κακίας ἐάλω, τῆς μὲν οὐρανίας καὶ ἀμιγροῦς ἀποπεπτώκει τῶν θείων νοῶν ἀρμονίας, εἰς τὴν ἀλαμπῆ δὲ τῶν ἀποστατικῶν πληθῶν ἐφέρετο πτώσιν. Ἄλλ' ἔστιν εἶπεν ἱερῶς ἐπὶ τῆς οὐρανίας ἱεραρχίας, ὅτι καθαρσίς ἐστὶ ταῖς ὑφειμέναις οὐσίαις ἢ παρὰ Θεοῦ τῶν τέως ἀγνοουμένων ἑλλαμψίς, ἐπὶ τελειοτέραν αὐτὰς ἐπιστήμην ἄγουσα τῶν θεαρχικῶν γνώσεων, καὶ τῆς ἀγνοίας ὧν οὐπω τὴν ἐπιστήμην εἶχον, οἷον ¹¹ ἀποκαθαίρουσα διὰ τῶν πρώτων καὶ θειοτέρων οὐσιῶν ἄναγομένης εἰς τὰς ὑπερτέρας ¹² τῶν θεοπτικῶν καὶ φανοτέρας μαρμαρυγὰς· οὕτω καὶ φωτιζόμεναι τάξεις εἰσὶ καὶ τελούμεναι, καὶ καθαρτικά, καὶ φωτιστικά, καὶ τελεστικά κατὰ τὴν οὐρανίαν ἱεραρχίαν, ὡς τῶν ὑπερτάτων καὶ θειοτέρων οὐσιῶν, τὰς ὑφειμένας ἱεράς καὶ οὐρανίας διακοσμήσεις ἀγνοίας μὲν ἀπάσης ἀποκαθαίρουσῶν (ἐν τάξεσι καὶ ἀναλογίαις τῶν οὐρανίων ἱεραρχιῶν), πληρουσῶν δὲ αὐτὰς τῶν θειοτάτων ἐλλάμψεων, καὶ τελειουσῶν ¹³ ἐν τῇ παναγεστάτῃ τῶν θεαρχικῶν νοήσεων ἐπιστήμῃ. Καὶ γὰρ ἤδη πρὸς ἡμῶν εἴρηται, καὶ τοῖς λογίοις θειωδῶς ¹⁴ διηγόρευται, τὸ μὴ ταῦτάς εἶναι πάσας τὰς οὐρανίας διακοσμήσεις, ἐν πάσαις ταῖς ἱεραῖς τῶν θεοπτικῶν ἐλλάμψεων ἐπιστήμαις· ἀλλ' ἐκ Θεοῦ μὲν ἀμέσως τὰς πρώτας, δι' ἐκείνων ¹⁵ δὲ πάλιν ἐκ Θεοῦ τὰς ὑφειμένας, ἀναλόγως αὐταῖς ἐλλάμπασθαι τὰς φανοτάτας τῆς θεαρχικῆς ἀκτίνας αὐγᾶς.

idem immediate primas, per illas autem rursus ex Deo inferiores, pro ipsarum modulo et captu lucidissimis divini radii splendoribus illuminari.

254 ADNOTATIONES CORDERII.

Parte prima, § I. *Dicimus igitur ordines illos qui expiantur, etc.* Nota, catechumenos, peccatores, energumenos et pœnitentes, uti supra cap. 3 declaratum est, a sacris arceri, donec a diaconis sufficienter fuerint expiati. Nam (uti ex hoc loco Dionysii docet S. Thomas, parte III, quæstione 64, art. 1, ad 1, et quæst. 67, art. 1), ad diaconos pertinebat munus expiandi, id est, ejicere immundos, et fideles dispo- nere per admonitiones, ut a sacerdotibus deinde illuminentur, ac digne sacramenta suscipiant.

§ II. *Medius autem ordo, etc.* Intelligit ordinem laicorum, qui baptismo tantum initiati sunt: hi enim medii sunt inter catechumenos qui purgantur ad baptismum, et inter communicantes qui perficiuntur. Hunc autem ordinem plebis sanctæ vocal et contemplativæ; quia nimirum ad contuitum divinarum symbolorum admittitur, cum sit ad illuminandum sacerdotibus commissus, ut fiat aliquarum intelligentiarum pro captu suo et dignitate particeps, quod etiamnum per sacerdotes in concionibus et catholicis institutionibus fit, quæ non debent nimis esse sublimes, sed ad piæ plebis captum accommodatæ, ut hic sanctus Dionysius commendat. Neque enim omnia plebi propalanda sunt, cum nec Moyses neque septuaginta illi arcana legis intelligentiæ periti, illam secretam legis intelligentiam in vulgus profuderint.

VARIE LECTIONES.

¹⁰ ἀνασώζουσα, S. ¹¹ οἷον non habent D. S. ¹² ὑπερτάτας, D. P. ¹³ θεοπτικῶν P. S. ¹⁴ καὶ τελειώ-
σεων, S. ¹⁵ θεσιωδῶς, D. ¹⁶ ἐκείνας.

§ III. *Summus vero eorum omnium qui perficiuntur est ordo sacer monachorum.* Nota, sanctum Dionysium, cum dicit ordinem monachorum esse celsiorem omnibus ordinibus, eundem non conferre cum diaconis, qui primi purgant; neque cum presbyteris, qui secundi et medii illuminant, et multo minus cum episcopis, qui tertii et summi perficiunt, sed cum ordinibus eorum qui adhuc purgantur, ex quibus primi sunt catechumeni, qui purgantur ad baptismum per catechesin; secundi, qui sunt in peccato, qui purgantur per doctrinam Scripturæ sanctæ, ut recedant a peccato; tertii sunt energumeni, qui purgantur exorcismis, ut resistent fortiter diabolo et terroribus ejus; quarti sunt publici pœnitentes, qui purgantur, ut non revertantur ad peccatum. His omnibus ordinibus, quin et laicis iis qui sacerdotum doctrinis illuminantur, et sacramentorum participatione perficiuntur, perfectior est ordo monachorum; quia ut monachi sunt, ratione instituti monastici mortui sunt mundo, et *carnem suam cum vitiis et concupiscentiis crucifixerunt*^z; unde tanquam laicis perfectiores digniorem quoque in ecclesia locum tenent, scilicet prope januas templi, loco proximo post eos qui sunt ordinis ecclesiastici, uti S. Dionysius infra in Epistola ad Demophilum monachum scribit.

Ibidem. *Alii quidem therapeutas seu cultores, alii vero monachos, etc.* Notandum, vitæ monasticæ professores sive cultores, a Græcis Patribus quinque potissimum nominibus appellari solitos, scilicet *μὴν χούς, θεραπευτὰς, ἀσκητὰς, ἐξέτὰς, φιλοσόφους*, id est monachos, cultores Dei vel animæ suæ; pugiles seu exercitatores (qua voce Basilii utitur, et sermones suos *De rebus monasticis* appellat asceticos); sup-
plices (scilicet a præcipuo munere eorum, quod est Deum exorare); philosophos, ita eos appellat S. Chrysostomus et Nilus, qui rationem dat, eo quod illos deceat contemnere res temporales, et sapientiæ totos se dedere.

Isidorus lib. VII *Etymol.* cap. 13, et lib. II *De offic. eccles.*, cap. *De monachis*, tria eorum genera constituit, eremitarum nempe, anachoretarum et cœnobarum: at enim, si Græca nomina consideremus, eosdem prorsus eremitas esse atque anachoretas comperiemus, unde Isidorus tria genera monachorum nomine potius, quam reipsa et vitæ instituto, distinguit. Propterea Cassianus, collat. 18, cap. 4, duo tantum genera bonorum monachorum, videlicet cœnobarum et anachoretarum, discernit. Eremita enim vocatur, qui in desertis et solitudinibus habitans solitarie vivit; anachoreta vero, qui in solitudinem aliumve desertum locum disjunctum ac remotum ab hominibus vivendi causa secedit. Quare duo tantum monachorum genera constituenda sunt, nempe eremitarum, qui et iidem propemodum sunt qui anachoretæ, et cœnobarum. Eremitæ igitur sunt, uti diximus, qui solitarie vivunt in montibus, agris, aliisve locis desertis; cœnobaræ vero, qui in unum locum seu conventum aggregati et conjuncti communitate vivunt, a communi quam profitentur vita sic appellati.

Porro monachi vocabulum licet prima sua notione solitarium designet, proindeque idem sit monachus qui eremita vel anachoreta, usu tamen et consuetudine latius usurpari cœpit, ita ut sit commune eremitarum et cœnobarum. Nomen autem hoc derivat hic Dionysius a vita indivisibili et singulari, qua ad deiformem monadem colliguntur: unde monachi nomen proprie convenit illis qui vitæ contemplativæ **255** dediti sunt. Alii enim religiosi qui in populo versantur, et episcoporum pastorumque coopitulatores sunt in concionibus et sacramentorum administratione, quales sunt ii quos Mendicantes dicimus et Præmonstratenses, non monachi, sed regulares, a certa vivendi norma nuncupantur.

Parte secunda describit ritum monasticæ consecrationis: unde patet jam inde a temporibus apostolorum, quorum discipulus et cœtaneus fuit Dionysius, statum illum in Ecclesia primitiva fuisse celebratum, et non quarto demum post Christum natum sæculo, quod hæretici contendunt, exordia sumpsisse, et partim casu, ut aiunt, partim errore et prava imitatione cœpisse; quin potius ab ipsomet Christo Domino, inter alia salutis monita, eam vivendi formulam suggestam esse, qua homines facilius ad vitam æternam devenirent. Nam adolescenti interroganti quid faciendo vitam æternam consequeretur, postquam præceptorum observantiam ad id necessariam dixisset, et de eorundem custodia alter non laboraret, ut qui omnia a juventute servaverat, addit: *Si vis perfectus esse, vade, vende quæ habes et da pauperibus*^a, etc. E quibus verbis, juxta B. Augustinum, perfectio Christianæ religionis addiscitur. Hinc tempore apostolorum cœpit religio multitudine credentium propagari: ipsorum enim *erat cor unum, et anima una: nec quisquam eorum, quæ possidebat, aliquid suum esse dicebat, sed erant illis omnia communia. Quotquot enim possessores agrorum aut domorum erant, vendentes afferebant pretia eorum quæ vendebant, et ponebant ante pedes apostolorum*^b. Et ne quis obstrepat, nullam hic promissionem aut votum intervenisse, contrarium suadet objurgatio S. Petri facta Ananiæ et Saphiræ, quod defraudassent de pretio agri venditi, dicebat enim: *Cur tentavit Satanæ cor tuum, mentiri te Spiritui sancto, et fraudare de pretio agri? Non es mentitus hominibus, sed Deo*^c. Statimque de utroque mortis supplicium sumptum est. Quod certe neque dixisset Petrus, neque tam horribili pœna eos afflixisset Deus, nisi interposita fuisset obligatio. Recte igitur de illo sæculo Hieronymus ad locum citatum ait: Talis primum credentium fuit Ecclesia, quales nunc monachos esse videmus. Satis igitur verisimile est, temporibus apostolorum monasteria exstitisse: nam legimus de S. Matthæo, quod in Æthiopia regis filiam; de S. Paulo, quod Theclam in Græcia; de S. Clemente, quod Domitillam cum pluribus aliis Deo consecrarunt. S. Martham quoque scimus in Gallia monasteria erexisse; S. Marcum insignia clericorum collegis Alexandriæ instituisse; aliosque apostolorum successores alibi: prout luculenter idem describunt, una cum cæremoniis ac ritibus personarum locorumque consecrationi adhiberi solitis, præter Dionysium, Philo Judæus, Eusebius, Rufinus et alii, quos Suarez in tractatu *De religione*, Azor, Medina, Platus citant. Plura qui volet de statu religioso, videat apud S. Thomam 2-2, quæstione 186, et ejusdem commentatores.

PARAPHRASIS PACHYMERÆ (27).

§ I. Aggressurus mysterium monasticæ conse- A § I. Μέλλων εἰσβαλεῖν τῷ μυστηρίῳ τῆς μοναχικῆς
crationis, cum etiam monachi unus ordo sint eorum τελευώσεως, ἐπεὶ καὶ οἱ ἠوناχοὶ ἐν τάγμα τῶν τελευ-

^z Galat. v, 26. ^a Matth. XIX, 21. ^b Act. IV, 32. ^c Act. v, 3.

μένων ἐστίν, ἀνακεφαλαιούμενος τὰς τῶν τελούντων τρεῖς τάξεις, τῶν ἱεραρχῶν, τῶν πρεσβυτέρων, τῶν διακόνων, ὧν ἐκάστη ἀποκεκλήρωται ἡ προσήκουσα δύναμις καὶ ἐνέργεια, ἡ καθαρτικὴ, φημί, ἡ φωτιστικὴ, καὶ ἡ τελειωτικὴ· εἰ μὴ γὰρ δυνήθειεν, οὐκ ἂν ἐνεργήσειε. Λέγει καὶ περὶ τῶν τελουμένων τάξεων, αἰτινὲς εἰσι καθαιρόμεναι, φωτιζόμεναι, τελειούμεναι· τοιγαροῦν εἰσι αἱ τῶν κατηγουμένων καὶ τῶν ἐνοχλουμένων καὶ ἔτι τῶν ἐμπαθῶν, καὶ τῶν ἐν μετανοίᾳ πληθῦες, ἔστι μὲν εἰπεῖν καὶ κατ' ἀριθμὸν τῶν ἀπλουστέρων, ἐπειδὴ ἐπὶ πλεον τὸ κακὸν, ἐπ' ἔλαττον δὲ τὸ ἀγαθόν ἐστι. Ἔστι δὲ καὶ κρειττόνως εἰπεῖν, ὅτι ἐπειδὴ τοὺς τῷ θεῷ προσεγγίζοντας ὡς ἐνούμενους τῷ ἐνὶ ἐνοειδεῖς φησιν, εἰκότως οἱ τοῦ ἐνὸς ἀφιστάμενοι, πληθῦες ῥηθῆεν ἂν· καὶ ὅσω παρῥώτερον, τοσοῦτόν γε πληθυνθήσονται· εἰ καὶ μὴ κατ' ἀριθμὸν εἰσι ἐκτεταμένοι, ἀλλ' ὀλίγοι τινὲς καὶ εὐαριθμητοί. Διαιρῶν οὖν τὰς τῶν καθαιρομένων τάξεις, τοὺς μὲν κατηγουμένους λέγει μαιεύεσθαι παρὰ τῶν διακόνων, καὶ μορφοῦσθαι εἰς ζωτικὴν τὴν διὰ τῆς κολυμβήθρας ἀπότεξιν· τοὺς δὲ ἐμπαθεῖς ἀνακαλεῖσθαι διὰ τῆς τῶν λογίων ἀναγνώσεως· τοὺς δὲ ἐνοχλουμένους παρὰ τῶν ἐναντίων φθῶν ἐπιβρῶνύεσθαι· τοὺς ἐν μετανοίᾳ ἐκ τῶν χειρόνων μετάρχεσθαι, καὶ τοὺς μὴ παντελῶς καθαρῶντας λαμβάνειν τὸ πρὸς τὰ χεῖρονα ἀνεπίστροφον. Ὑποδιασταλτέον δὲ εἰς τὸ, οὕτω δέ, καὶ ἐξῴθεν ἐκληπτέον τὸ, *τελέως καθαρθείσης*· οὕτω γὰρ τὸ τῆς ἐννοίας σωθήσεται.

§ II. Εἰπὼν δὲ περὶ τῶν καθαιρομένων τάξεων, ἃς παρὰ τῶν διακόνων εἶπε μαιεύεσθαι, καὶ εἰς ὑποδοχὴν τοῦ φωτὸς εὐτρεπίζεσθαι, ἥδη διαλαμβάνει καὶ περὶ τῆς τῶν φωτιζομένων τάξεως, ἣν καὶ μέσην φησὶ, τῆς τε δηλαδὴ καθάρσεως καὶ τῆς τελειώσεως· καὶ θεωρητικὴν λέγει, ὡς ἤξιωμένην τῆς θείας θεωρίας καὶ ἐποψίας· λέγει δὲ τοὺς ἐν τῷ ἱερῷ λαῷ ὀλοκλήρους καὶ ἀνεπιτιμήτους· οὗτοι γὰρ, ἀποκαθαρθέντες, τοῖς φωτιζοῦσιν ἐγχειρίζονται. Καὶ γὰρ ἐστὶ δῆλον, ὡς ἡ καθαρθεῖσα τάξις πάσης κηλίδος, καὶ τὴν τοῦ νοδὸς κίνησιν ἀπὸ παντὸς πάθους διαφυλάξασα ἐπὶ τὴν θεωρητικὴν ἐξὶν ἀνάγεται, καὶ κοινωνεῖ τοῖς συμβόλοις ἐν θεωρίᾳ καὶ μετοχῇ αὐτῶν γινομένη, καὶ δι' ἀναγωγῆς ἀναπερουταὶ καθ' ὅσον ἐνὶ πρὸς τὸν θεῖον αὐτῶν ἔρωτα. Ὅσω γὰρ τὰ σύμβολα ἀναπτύσσονται, καὶ τὸ ἀπόκρυφον θεωρεῖται, τοσούτω ποθεῖ ὁ μετέχων κατὰ τινα θεῖον καὶ ἀπόρρητον ἔρωτα. Εἰπὼν περὶ τε τῶν καθαιρομένων, περὶ τε τῶν φωτιζομένων τάξεων, ἐπειδὴ κατὰ τούτους ἡ τῶν τελουμένων ἐστίν. Εἰσὶ δὲ μετὰ πολλοὺς τρόπους οἱ τελούμενοι· καὶ γὰρ καὶ οἱ τῷ βαπτίσματι τελειούμενοι, καὶ οἱ τῶν θεῶν μυστηρίων μετέχοντες, καὶ οἱ ἱερωσύνην περιτιθέμενοι, καὶ οἱ μοναχικῆς ἀξιούμενοι καταστάσεως, ἅπαντες ὑπὸ τὴν τάξιν τῶν τελουμένων εἰσίν.

§ III. Περὶ τῶν ἄλλων προδιαλαβῶν, νῦν περὶ τῆς μοναχικῆς διέξεσις τελειουργίας, ἣν καὶ ὑψηλοτέραν φησὶν, οὐ πρὸς τὴν τῶν τοιούτων τελετῶν τῶν μόνως τελειουμένων σύγκρισιν· ποῦ γὰρ ἡ βαπτίσματος δύναμις, ποῦ δὲ ἡ τῆς ἱερωσύνης ὑπερχειμένη κατάστασις, ὥστε κληθῆναι ταύτην ὑψηλοτέραν; Οὐ τοίνυν

A qui consecrantur, tres illos sacros ordines recenset, scilicet episcoporum, sacerdotum et diaconorum, quorum cuilibet virtus conveniens et operatio est attributa, expiandi, inquam, illuminandi et perficiendi; nisi enim virtute præstarent, nil efficerent. Agit etiam de ordinibus qui consecrantur, ut sunt isti, qui expiantur, illuminantur, perficiuntur; siquidem sunt etiam catechumenorum, et obsessorum, et impotentium et pœnitentium turbæ, sic enim eas liceat appellare respectu numeri innoxiorum, quoniam malum est frequentius, et bonum rarius. Vel potius dicendum, quod cum ad Deum accedentes, tanquam illi uni conjunctos, etiam uniformes vocet, merito qui ab uno illo distant turbæ seu multitudines appellentur, **256** quantoque magis distant, tanto magis multiplicentur; licet secundum numerum non extendantur, sed pauci sint et numeratu faciles. Eorum itaque qui expiantur ordines distinguens, catechumenos quidem ait foveri a diaconis, et ad vitalem partem per lavacrum efformari; passionibus vero obnoxios revocari ait per oraculorum lectionem; eos vero qui contrariis pavoribus vexantur, confirmari; pœnitentes a malis reduci, et qui non omnino puri sunt hoc accipere, ne in deteriora relabantur. Subdistinguendum vero illud *οὕτω δέ, sed nondum*, et subintelligendum, *perfecte expiati*; sic enim sensus magis integer erit.

§ II. Locutus vero de ordinibus qui expiantur, quos a diaconis foveri dixit, et ad luminis susceptionem præparari, modo agit de ordine illorum qui illuminantur, quem et medium appellat, scilicet inter expiationem et perfectionem, et speculativum vocat, tanquam divina contemplatione et aspectu dignum habitum; intelligit autem eos qui in sacro populo integri et irreprehensibiles existunt: hi enim expiati accedunt ad ea quæ illuminant. Et enim manifestum est, ordinem illum omni jam macula expiatum, et mentis motum ab omni perturbatione cohibentem, ad contemplativum habitum adduci, atque ipsismet symbolis, cum contemplando tum participando communicare, et per anagogen ad divinum eorumdem amorem subvolare. Quantum enim symbola explicantur, et quod arcanum est cernitur, tantumdem eorumdem particeps divino quodam et arcano amore flagrat. Dixit de ordinibus qui expiantur et qui illuminantur, quandoquidem post hos sit ordo eorum qui perficiuntur. Multi autem modi sunt quibus perficiuntur: nam et in baptismo aliqui perficiuntur, et in sacrorum mysteriorum participatione, et in sacrorum ordinum susceptione, et in monastico statu, qui sunt omnes sub ordine illorum qui perficiuntur.

§ III. Cum autem de aliis antea egerit, modo tractat de monastica consecratione, quam et sublimiorem vocat, non comparatione illorum sacramentorum quæ sola consecratione perficiuntur, ubi enim esset virtus baptismatis, ubi sacerdotii eminens ille status, quod hæc sublimior dicatur?

Non itaque comparatione illorum qui sola consecratione perficiuntur sublimior est, sed respectu ritus **257** expiationis et respectu ritus illustrationis, hæc est sublimior. Siquidem hæc tanquam medium, scilicet eorum qui illuminantur, ordinem transcendens, tres etiam in se proprietates continet, expiandi, illuminandi et perficiendi, sicut est superius explicatum. Non dico respectu personarum consecratarum: nam qui baptisate initiati sunt, medii sunt ordinis, et pars sacræ plebis; quibus etiam multa permittuntur, nempe nuptias celebrare, militare, hujus vitæ negotia tractare. Qui vero sacerdotio ornati sunt, nec ipsi quoque ab omnibus abstinere ac cessare debent: nam sacerdotes alios perficiunt, et hanc ob causam multa agunt. Qui vero monasticum institutum sectantur, omnino mortui esse debent, crucifigendo carnem cum passionibus et concupiscentiis, et vivendo solum Deo et sibi ipsis: hæc enim est totalis expiatio et omnimoda puritas actionum propriarum. Hoc utique non dico, quasi viri sancti scopus eo non spectet; sed cum aliud sit *τελεισθαι*, seu *initiari*, et aliud *τελειοῦσθαι*, seu *perfici* ac consecrari (nam initiari est sive per expiationem sive per illuminationem, perfici vero est per solam proprie dictam perfectionem), præfert monachos illis qui simpliciter initiati sunt, expiatis scilicet et illuminatis; quoniam et ipsi initiati sunt præstantiores, quam catechumeni expiatione, atque insuper illuminatorum ordinem præcedunt, quem et medium appellat, videlicet laicorum. Cum vero nomen initiationis quid universalius sit quam nomen perfectionis, idcirco non ita recte possumus cum eo conferre monachorum consecrationem. Caterum quoniam monachorum ordo, propter omnimodam sanctitatem, et expiationem et illuminationem complectitur, ostenditur habere expiationem, per quam etiam illuminatorum proprietatem obtinet, imo etiam eorum qui in spiritu perficiuntur; Illuminatorum quidem, quoniam, quantum fas est, omnis actionis sacræ per spiritalem contemplationem et communionem particeps existit; perfectorum vero quia virtutes hierarchicas amplectens, iisdemque exornata, ad scientiæ sacræ perfectionem pro captu adducitur: ita ut jure merito istiusmodi vivendi institutum subline quid habeat, cum in se tres initiatorum ordines complectatur. Hinc divini præceptores nostri divinis nominibus eos honorarunt, alii quidem cultores, alii vero monachos appellando. Cultores quidem, ut qui divinum **258** Numen sincere colerent; monachos vero ut qui ad individuum et singularem vitam aspirarent, quæ nimirum illos unificet, et uniformem afferat cognitionem: hæc enim monadem vocat (scientia enim unita est, sicut ignorantia est multitudo rerum in multa diversaque distractarum); unificat autem quodammodo, dum scilicet sacris rerum divisarum collectionibus se perficit. Porro divisa hic dicuntur symbola illa, ut sunt, cucullus, scapulare, cilicium,

A πρὸς σύγκρισιν τῶν μόνως τελειομένων ὑψηλότερα αὕτη, ἀλλὰ πρὸς τε τὴν τῆς καθάρσεως τελετὴν, καὶ πρὸς τὴν τοῦ φωτισμοῦ τελετὴν, αὕτη ὑψηλότερα. Αὕτη γὰρ ὡς ὑπερβηθηκυῖα τὴν μέσσην τάξιν, δηλαδὴ τὴν τῶν φωτιζομένων, καὶ τὰς τῶν τριῶν ιδιότητας φέρει ἐν ἑαυτῇ, τὴν κάθαρσιν, τὸν φωτισμόν, τὴν τελείωσιν, καθὼς κατωτέρω διέξεισιν. Οὐ λέγω, ὅτι καὶ πρὸς τὴν τῶν τελουμένων προσώπων παράθεσιν· οἱ τε γὰρ τελούμενοι τῷ βαπτίσματι τῆς μέσης εἰσὶ τάξεως, καὶ τῆς ἱερᾶς λαώδους μοίρας, οἷς δὴ καὶ πολλὰ ἐφεῖται, δηλονότι τὸ γάμοις ὀμιλεῖν, τὸ στρατεύεσθαι, τὸ πραγματείας τοῦ βίου μεταχειρίζεσθαι. Οἱ τε τῇ ἱερωσύνῃ κοσμούμενοι, οὐδ' αὐτοὶ πάμπαν τὸ ἐπὶ πᾶσιν ἀκίνητον ὀφείλουσιν ἔχειν καὶ ἀνενεργητόν· τελειωτικοὶ γὰρ τῶν ἐτέρων οἱ ἱερεῖς εἰσι, καὶ B διὰ τοῦτο πολλὰ ἐνεργήσουσιν. Οἱ δὲ κατὰ τὴν μοναχικὴν πολιτευόμενοι διακόσμησιν νεκροὶ τὸ σύνολον ὀφείλουσιν εἶναι ἐν τῷ σταυρῷ σὴν τὴν σάρκα σὺν τοῖς παθήμασι καὶ ταῖς ἐπιθυμίαις, καὶ ζῆν μόνως Θεῷ καὶ ἑαυτοῖς· τοῦτο γὰρ ἐστὶν ἡ ὀλικὴ κάθαρσις καὶ ἡ παντελής τῶν οἰκείων ἐνεργειῶν ἀγνότης. Οὐ λέγω γοῦν τοῦτο, ὅτι οὐδ' ὁ τοῦ ἀγίου σκοπὸς εἰς τοῦτο βέπει· ἀλλ' ἐπειδὴ ἄλλο ἐστὶ τὸ *τελεισθαι*, καὶ ἄλλο τὸ *τελειοῦσθαι* (*τελεισθαι* γὰρ ἐστὶ καὶ κατὰ τὴν κάθαρσιν, *τελεισθαι* ἐστὶ καὶ κατὰ τὸν φωτισμόν· *τελειοῦσθαι* δὲ κατὰ μόνην τὴν κυρίως τελείωσιν) προκρίνει τῶν ἀπλῶς τελουμένων, τῶν τε καθαιρομένων δηλαδὴ καὶ τῶν φωτιζομένων, τοὺς μοναχοὺς· ὡς τελειομένους μὲν καὶ αὐτοὺς, ἀλλ' ὑπὲρ τὴν τῶν κατηχομένων κάθαρσιν, καὶ ἐτι τῶν φωτιζομένων τάξιν, ἣν καὶ μέσσην φησὶ, τὴν τῶν λαϊκῶν δηλαδὴ. C Τὸ δὲ *τελεισθαι* ὄνομα, ἐπεὶ καθολικώτερόν ἐστι τοῦ *τελειοῦσθαι*, πρὸς ὅπερ οὐκ ἔχομεν λόγον τὴν τῶν μοναχῶν τελετὴν συγκρίνειν. Ἄλλ' ἐπειδὴ ἡ τῶν μοναχῶν τάξις περιληπτικὴ ἐστὶ καὶ τῆς καθάρσεως καὶ τοῦ φωτισμοῦ, διὰ τῆς παντελοῦς ἀγνότητος, τὴν κάθαρσιν ἔχειν ἐμφαίνεται, μεθ' ἣν καὶ τὸ τῶν φωτιζομένων ἴδιον ἐπιπέχεται, ἐτι δὲ καὶ τῶν τελειομένων ἐν πνεύματι, τῶν μὲν φωτιζομένων, ὅτι ἐν νοερᾷ θεωρίᾳ καὶ κοινωνίᾳ πάσης, ὅσης θεμιτόν, ἱερουργίας γίνεται· τῶν δὲ τελειομένων, ὅτι, ἐγγειριζομένη ταῖς ἱεραρχικαῖς δυνάμεσι καὶ παρὰ τούτων διακοσμουμένη, πρὸς τὴν τῆς ἱερᾶς ἐπιστήμης τελείωσιν ἀναλόγως ἀνάγεται, ὥστε εἰκότως ἡ τοιαύτη D πολιτεία τὸ ὑψηλὸν ἔχει, τὰς τρεῖς τῶν τελουμένων τάξεις ἐν ἑαυτῇ περιφέρουσα. Ἐνθεν οἱ θεοὶ καθηγεμόνες ἡμῶν, θείων ἐπωνυμιῶν αὐτοὺς κατηξίωσαν, οἱ μὲν θεραπευτάς, οἱ δὲ μοναχοὺς ὀνομάσαντες· θεραπευτάς μὲν ὡς τὸ θεῖον καθαρῶς θεραπεύοντας· μοναχοὺς δὲ, ὡς πρὸς ἀμέριστον καὶ ἐνιαίαν ζωὴν καταντώντας, ἧτις δὴ ἐνιαία ζωὴ ἐνοποιούσα αὐτοὺς εἰς ἐνοσιδὴ γνῶσιν· ταύτην γὰρ λέγει μονάδα (ἡ γὰρ γνῶσις ἐνιαία, ὡς ἡ ἀγνοία πλῆθος ἐσκεδασμένων εἰς πολλὰ καὶ διάφορα), ἐνοποιούσα δὲ πως, δηλονότι ἐν ταῖς ἱεραῖς τῶν διαιρετῶν συμπύξεσι τελειοῖ. Διααιρετὰ δὲ εἰσι τὰ ἐνταῦθα σύμβολα, τὸ κουκούλιον, ἡ ἀνάλαθος, τὸ τρίχινον, τὸ μέλαν, καὶ τὰ τοιαῦτα, ὧν ἕκαστον ὑψηλὴν ἔχει καὶ ἐνιαίαν τὴν ἐννοίαν· τοῦτο γὰρ ἐστὶ καὶ *ὀμπτυξις*. Ἄλλοι δὲ διααιρετὰ τὰ βίω

τικά φασι, καὶ σύμπυξιν τὴν ἀπὸ τούτων τελείαν καὶ δλόκληρον ἀναχώρησιν. Διὰ τὴν τοιαύτην τελείωσιν ἡξιώθη ἡ τοιαύτη τάξις καὶ ἱερατικῆς τελετῆς, καὶ τῆς διὰ τῶν εὐχῶν ἐπικλήσεως ὥστε μὴ μόνους ἀφ' ἑαυτῶν ἀμφιένυσθαι τινας τὸ σχῆμα, ἀλλὰ χερσὶν ἱερατικαῖς καὶ θεῖα ἐπικλήσει γίνεσθαι τὴν εἰς τοῦτο τελείωσιν ἢ πλὴν χερσὶν οὐκ ἀρχιερέων (τοῦτο γὰρ ἐπὶ μόνων τῶν ἱερατικῶν γίνεται χειροτονιῶν), ἀλλὰ χερσὶν ἱερέων, καὶ δευτέρᾳ μετὰ τὴν ἱερατικὴν τελετὴν. Ἐντεῦθεν δὲ σημειούμεθα, ὡς κατὰ τὸν τοῦ Πατρὸς λόγον οὐ δεῖ σχῆμα μοναχοῦ ἐπίσκοπον διδόναι, ἀλλ' ἢ μόνον πρεσβύτερον.

sacerdotum, et secunda post ecclesiasticos ordines consecratione. Itaque, secundum hujus sancti Patris verba, non debet episcopus dare habitum monasticum, sed solus sacerdos.

II. Μυστήριον.

Ἔστηκε μὲν ὁ ἱερεὺς, οὐχ ὁ ἀρχιερεὺς, τοῦ θεοῦ θυσιαστηρίου ἔμπροσθεν, ἱερολογῶν τὴν εὐχὴν ἔστηκε δὲ ὁ τελούμενος ὀπίσω τοῦ ἱερέως, μήτε κατὰ τὸν ἱερέα ἀμφω τῷ πόδε κλίνων, μήτε κατὰ τὸν διάκονον θάτερον τῶν ποδῶν, μήτε μὴν κατὰ τὸν ἀρχιερέα ἐπὶ κεφαλῆς ἔχων τὸ θεῖον καὶ ἱερὸν Εὐαγγέλιον ἢ μόνον δὲ πλησίον τοῦ ἱερέως ἵσταται ἱερολογούντος τὴν ἐπ' αὐτῷ εὐχὴν. Ὁ μόντοι γε ἱερεὺς τὴν εὐχὴν τελέσας, ἐπὶ τοῦτον ἐλθὼν, πρῶτον μὲν ἐπερωτᾷ εἰ ἀποτάσσεται πάσαις μὲν διαιρηταῖς καὶ ποικίλαις ζωαῖς, ἡγουν ἐμπορίαις, πραγματεῖαις, συναλλάγμασι, καὶ τοῖς ἄλλοις ἢ πάσαις δὲ φαντασίαις, ὥστε μηδὲ φαντάζεσθαι ταῦτα, ἀλλ' ὡς νεκρὸν μένειν καὶ ἀνεύρητον ἐπὶ τούτοις ἅπασιν. Ἐπειτα διδάσκει τὴν τῆς μοναχικῆς πολιτείας ἀκρίθειαν, μαρτυρούμενος, ὅτι χρὴ τοῦτον ὑπερανεστηχέναι κατὰ πολὺ τῆς μέσης τῶν λαϊκῶν τάξεως. Ταῦτα δὲ ἐκείνου ὁμολογήσαντος προσεχῶς, κατὰ τὸ ἀπολυπραγμόνητον καὶ, τῷ σταυροειδεῖ τύπῳ σφραγισάμενος, ἀποκείρει εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος ἢ ἀπαμφιάσας τὴν ἐσθῆτα μέλαιναν ἀμφιέννυσι, καὶ μετὰ τῶν ἄλλων ἱερῶν ἀνδρῶν ὅσοι πάρεσιν ἀσπασάμενος, τῆς θείας ποιεῖται κοινωνῶν μεταλήψεως.

III. Θεωρία.

§ I. Ἐπειδήπερ ἡ τῶν ποδῶν κλίσις τὴν ὑποκειμένην ἐδῆλου προσαγωγὴν, εἴτε διὰ μιᾶς τῆς καθάρσεως, εἴτε διὰ δυοῖν αὐτῆς καὶ τοῦ φωτισμοῦ ἢ ἐδῆλου δὲ, ὅτι Θεῷ ὑποκείμενοι οἱ τελούντες, αὐτῷ δὴ τῷ τελετάρῃ Θεῷ προσάγουσι τὸν τελούμενον. Ἐνταῦθα, ἐπεὶ μὴ παρά τινος προσάγεται, ἀλλὰ παρ' ἑαυτοῦ ἀπὸ τῆς μέσης ζωῆς εἰς ὑψηλοτέραν ζωὴν καὶ κρείττονα καὶ ἀπὸ ἱερᾶς εἰς ἱερὰν, καθὼς ὁ Πατὴρ σαφηνίζει, οὐδέτερον κλίνει τοῖν ποδοῖν ὁ τελούμενος, ἵσταται γὰρ ἐν ἱερᾷ καὶ μοναδικῇ τάξει. Καὶ ὅρα καὶ ἄλλως ὄρισμὸν μοναδικῆς τάξεως, καὶ τί ἐστὶ τὸ μοναχικὸν πρὸς τὸ μοναδικόν. Πρώην γὰρ ἐλέγομεν, ὅτι, ἐπεὶ ἀπὸ τῶν διαιρετῶν, δηλονότι τῶν βιωτικῶν ἐμπαθῶν, ἐνίξεται εἰς τινὰ σύμπυξιν καὶ θεοσιδῆ μονάδα, διὰ τοῦτο τὴν τοῦ μοναχοῦ ὀνομασίαν ἐκκληρώσατο ἢ νῦν δὲ καὶ ἄλλως λέγομεν τοῦτο, ὅτι δηλαδὴ μόνος καὶ ἀφ' ἑαυτοῦ προσάγεται, καὶ ἀφ' ἑαυτοῦ μοναδικῶς ἵσταται ἐπομένως τῷ ἱερῷ ὡς

Atra vestis, et similia, quorum quodlibet sublimem habet et singularem intelligentiam; atque hoc sibi vult vox illa σύμπυξις, seu collectio. Alii vero divisa vocant illa quæ ad hanc vitam spectant, et collectionem, perfectum et omnimodum ab his recessum. Propter istiusmodi perfectionem ordo iste ecclesiastica quoque consecratione dignus est habitus, et precum invocatione, ita ut non ipsi tantum se habitu isto induant, sed manibus sacerdotum et invocatione divina istiusmodi consecratio celebretur; non tamen manibus episcoporum (nam hoc in solis sacris ordinationibus fit), sed manibus

consecratione. Itaque, secundum hujus sancti Patris verba, non debet episcopus dare habitum monasticum, sed solus sacerdos.

B

II. *Mysterium.*

Sacerdos, non episcopus, stat ante divinum altare celebrans orationem; is autem qui consecratur stat post sacerdotem, nec utrumque ut sacerdos, neque alterum, ut diaconus genu flectit, neque ut episcopus divinum ac sanctum evangelium supra caput habet, sed tantum astat sacerdoti supra ipsum mysticam invocationem recitanti. Ea vero finita, sacerdos ad eum accedens rogat ipsum primum, an omnibus rebus dividuis et vitis variis renuntiet, scilicet mercaturis, negotiis, contractibus, et similibus; item omnibus phantasiis seu imaginationibus rerum similium, ut ne de iis quidem cogitare, sed tanquam mortuus, ab iis omnibus penitus abstinere velit. Deinde docet monastici instituti acurationem, contestans illum debere mediam vivendi rationem superare. Quæ ubi omnia is qui initiatur continenter professus est, sacerdos eum, veluti jam a negotiorum multitudine liberum, signo crucis consignans tondet in nomine Patris, et Filii, **259** et Spiritus sancti; et detractis vestimentis, nigra eum veste induit, et cum aliis viris sanctis astantibus ipsum salutans, participem facit divinæ communionis.

III. *Contemplatio.*

§ I. Quandoquidem pedum inclinatio subditam significabat adductionem, sive per unicam expiationem, sive per duas, eam ipsam et illuminationem, innuebat vero quod Deo subditi initiantes, ipsimet initiationis principi Deo initiandum adducerent. Hic autem, cum a nemine adducatur, sed ipse per se a media vivendi ratione ad sublimiorem ac præstantiorem, et a sacro statu ad sacrum statum transeat, ut hic Pater declarat, is qui initiatur neutrum genu flectit, quoniam in sacro solitarioque ordine consistit. Observa etiam aliam monastici ordinis definitionem, et quid sit μοναχικὸν ad μοναδικόν. Antea enim dicebamus, quod cum quis a dividuis, scilicet sæcularibus perturbationibus, ad collectionem quamdam et deiformem unitatem redigeretur, per hoc nomen monachi sortiretur: nunc autem aliam quoque damus rationem; ex eo quod solus per semetipsum adducatur, et per

se μοναδικῶς seu *solitarie* consistat post sacerdotem, tanquam assecla qui ad sacrorum scientiam humiliter aspirat. Unde τὸ μοναχικὸν dicitur proprie de ordine, μοναδικὸν vero de statu. Monachus nimirum seu solitarius status dicitur, quia solus secundum monadem consistit. Monachus seu monasticus ordo quia simpliciter et uniformiter, et non dupliciter, vel tripliciter, vel multipliciter instituitur ac gubernatur. Hoc etiam illa vestis atra quæ circumponitur significat: siquidem colores alii in alios facile mutantur, et omnes in nigrum test.

§ II. Divisarum autem ac sæcularium vitarum atque insuper imaginationum renuntiatio perfectissimam declarat philosophiam: quoniam a dividuis recedens, unicis illis Christi Domini mandatis unificatur. Neque enim est mediæ ordinis initiatorum, scilicet illuminatorum et sacrorum laicorum: multa enim monachi facere prohibentur, quorum facultas et potestas laicis est, ut sunt, nuptias, militiam et commercia frequentare, et similia, quæ in laico non damnantur. Ubi nota dictum quoddam **260** utile contra Lampetianos, sive Masalianos, aut Adelpianos, vel, quod idem valet, Marcianistas, qui triennium solum tribuunt competenti sanctificationi, ac postea permissam existimant esse omnem lasciviam, cum sensu spoliati istiusmodi laborent passione. Verum monachi præ cæteris debent ad sacerdotalem vivendi rationem efformari, quippe qui præ cæteris initiatis cum isto ordine majorem habeant affinitatem, uti supra diximus, nequaquam facta comparatione cum initiatis iis qui suprema consecratione initiati sunt, id est perfectis (perfecti enim sunt qui per baptismum, qui per unctionem, qui per communionem, qui per ordinationem sunt consummati) sed cum iis qui initiantur, id est qui expiantur, docentur, illuminantur. Quoniam omnis quidem qui perficitur initiatur, non omnis autem qui initiatur etiam perficitur.

§ III. Signum vero figuræ crucis designat cessationem carnalium desideriorum; tonsura, vitam puram et minime fucatum: a supervacaneis enim expiatur, ita ut non liceat ascitium comæ ornamentum assumere, sed venustatem maxime deformem, mentalem scilicet et unitam.

§ IV. Vestes insinuant vivendi rationes: illa quidem quæ deponitur, priorem illam laicam, illa vero quæ assumitur, perfectiorem hanc et meliorem: sicut etiam in baptismo vestis illa permutatio designabat ejus, qui per institutionem expiatus fuerat, vitam ad contemplandi et illuminandi statum traduci. Omittenda hic prima illa catechumenorum denudatio, siquidem illa sordium externorum et erroris depositionem exhibet, quocirca fit eminus, et extra sacrum templum. Cæterum agnosco hic societatem illam ac divinam lætitiā per osculum seu amplexum designatam.

§ V. Sub lineam denique communicat is qui re-

παθὸς ἐπὶ τὴν τῶν ἱερῶν ἐπιστήμην εὐπειθῶς ἀγόμενος. Ὅθεν τὸ μοναχικὸν ἐπὶ τῆς τάξεως λέγοιτο ἂν κυρίως, τὸ δὲ μοναδικὸν ἐπὶ τῆς στάσεως. Μοναδικὴ στάσις, ὅτι μόνος κατὰ μονάδα ἵσταται· μοναχικὴ τάξις, ὅτι μοναχῶς καὶ ἐνοσιδῶς, καὶ οὐ διχῶς, ἢ τριχῶς, ἢ πολλαχῶς πολιτεύεται. Τοῦτο γὰρ δηλοῖ καὶ τὸ ἀμφιεννύμενον μέλαν· τὰ μὲν γὰρ ἄλλα τῶν χρωμάτων εἰς ἕτερα μεταπεσοῦνται βραδίως καὶ πάντα εἰς τὸ μέλαν, τὸ δὲ μέλαν οὐκ ἔστι μεταβληθῆναι εἰς ἕτερον χρῶμα πώποτε.

sed niger color in alium nunquam mutari po-

§ II. Ἡ δὲ ἀποταγή τῶν μεριστῶν καὶ κατὰ κόσμον ζῶων, ἐπιδὲ καὶ φαντασιῶν, τὴν τελειοτάτην ἐμφαίνει φιλοσοφίαν· ἐνοποιεῖται γὰρ ταῖς ἐνιαίαις ἐντολαῖς τοῦ Δεσπότου Χριστοῦ τῶν μεριστῶν ἀφιστάμενος. Οὐδὲ γὰρ τῆς μέσης τῶν τελουμένων ἐστὶ τάξις, δηλονότι τῶν φωτιζομένων καὶ ἱερῶν λαϊκῶν· πολλὰ γὰρ κωλύεται ὁ μοναχὸς ποιεῖν, ὧν οἱ λαϊκοὶ τὴν ἐπιτροπὴν καὶ τὴν ἐξουσίαν ἔχουσι· τὸ δὲ εἰσὶν ὁ γάμος, καὶ τὸ στρατείας καὶ ἐμπορίας ὀμιλεῖν, καὶ ἑτέροις, ἐν οἷς ὁ λαϊκὸς οὐ κατακρίνεται. Καὶ σημειῶσαι τὸ βῆτόν, ὅτι χρήσιμον κατὰ Λαμπετιανῶν, ἦτοι Μασαλιανῶν ἢ Ἀδελφιανῶν, ταῦτόν δὲ εἰπεῖν Μαρκανιστῶν, οἵτινες τριετίαν μόνην νομοθετοῦσι, καὶ ὑπὲρ τὸ προσῆκον ἀγνίζεσθαι, καὶ μετὰ ταῦτα ἐφειμένην ἔχουσι πᾶσαν ἀσέλγειαν, ἀναισθητῶς νοσοῦντες τὴν ἐμπάθειαν. Ἄλλ' οἱ μοναχοὶ πρὸς τοῖς ἄλλοις ὀφείλουσι πρὸς τὴν ἱερατικὴν ἀπομορφοῦσθαι ζωὴν, ὡς μᾶλλον αὐτῇ πλησιάζοντες παρὰ τὰς λοιπὰς τῶν τελουμένων τάξεις, καθὼς ἐλέγομεν ἐμπροσθεν, οὐ πρὸς τὰς τελετὰς τῶν ἄκριως τελουμένων, δηλονότι τῶν τελειομένων τῆς συγχρίσεως γινομένης· οὐ γὰρ εἶπε τῶν τελειομένων (τελειούμενοι γὰρ εἰσὶν οἱ διὰ τοῦ βαπτίσματος, οἱ διὰ τῆς κρίσεως, οἱ διὰ τῆς μεταλήψεως, οἱ διὰ τῆς χειροτονίας), ἀλλὰ τελουμένων, δηλαδὴ καθαιρομένων, διδασκομένων, φωτιζομένων. Ὡστε πᾶς τελειούμενος καὶ τελεῖται, οὐ μὴν δὲ πᾶς τελούμενος τελειοῦται.

§ III. Ἡ σταυροειδὴς δὲ πάλιν σφραγίς, τὴν ἀνεργησίαν δηλοῖ τῶν σαρκικῶν ὀρέξεων· ἢ ἀπόκαρσις, καθαρὰν καὶ ἀτχημάτιστον ζωὴν· καθαίρεται γὰρ τῶν περιττωμάτων, καὶ οὐκ ἔστι διὰ τῆς κόμης ἐπιθετικὸν κάλλος λαμβάνειν, ἀλλὰ κάλλος θεοσιδεστάτου κατὰ νοῦν καὶ ἐνιαῖον.

§ IV. Αἱ ἐσθῆτες τὰς ζωὰς ὑπεμφαίνουσιν· ἢ μὲν ἦν ἀποβάλλεται, τὴν προτέραν καὶ λαϊκὴν· ἢ δὲ ἦν ἀμφιέννυται, τὴν τελειοτέραν ταύτην καὶ κρείττονα· καθάπερ καὶ ἐπὶ τοῦ βαπτίσματος τὴν ἀπὸ τῆς καθαιρομένης διὰ τῆς διδασκαλίας ζωῆς εἰς θεωρητικὴν καὶ φωτιστικὴν ἐξὶν ἀναγωγὴν ἢ τῆς ἐσθῆτος ἐδήλου ἀντάμειψις. Ἐστέον νῦν ἐκείνην τὴν προτέραν τῶν κατηχομένων ἀπαμφίαν· ἐκείνη γὰρ τὴν τῶν ἐξωθεν ρυπασμάτων καὶ τῆς πλάνης ἀπόθεσιν παριστᾷ, καὶ διὰ τοῦτο καὶ πόρρω που καὶ ἐξω τοῦ ἱεροῦ ναοῦ γίνεται. Τὴν μέντοι γε κοινωνίαν καὶ τὴν θεῖαν εὐφροσύνην διὰ τοῦ ἀσπασμοῦ δηλουμένην μάνθανε.

§ V. Ἐπὶ τέλει δὲ καὶ τῶν ἱερῶν μυστηρίων κοι-

νωνεὶ ὁ τελεσθεὶς ἤδη, ὅτι καὶ ὑπὲρ τὴν μέσην τάξιν (ἣν θεωρητικὴν, ὡς θεωρεῖν τῶν θεῶν, φησὶ, τὴν τοῦ ἱεροῦ λαοῦ δηλαδὴ) ὁ τοιοῦτός ἐστι· μετέχει γὰρ καὶ γνώσεως ἱερᾶς, καὶ καθ' ὅσον ἐνὶ πρὸς τὴν ἱερατικὴν ἐπιστήμην ἀφομοιοῦται. Διὸ καὶ ἐπὶ τῶν ἱερουργῶν ἔστιν ἰδεῖν, ὅτι μεθ' ὃ πληρῶσονται πᾶσαν τὴν ἀκολουθίαν τῆς ἁγιαστείας, ἐν τέλει τῶν μυστηρίων κοινωνοῦσι· μὴ μόνον, ὅτι πάσης ἱερᾶς μεθέξεως ἢ τῶν θεῶν μυστηρίων μεταλήψις ἐστὶ τὸ κεφάλαιον, ἀλλ' ὅτι καὶ αὐτῆς τῆς κοινωνικῆς καὶ θειοτάτης δωρεᾶς αἱ ἱεραὶ μετέχουσι τάξεις, κατὰ τὴν ἀναλογίαν τῆς ἀναγωγῆς αὐτῶν. Ἐχει δὲ τοῦτο διαφορὰν πρὸς τὸ πρότερον, ὅτι ἐκεῖ λέγει, διὰ τοῦτο τῶν μυστηρίων μεταλαμβάνουσιν, ὅτι τοῦτό ἐστι τὸ κεφάλαιον τῆς ὅλης αὐτῶν ἱερᾶς πράξεως, ὡς χωρὶς τῆς μεταλήψεως τυχόν, μὴ οἷόν τε εἶναι τελειωθῆναι τὴν ἱεράν αὐτῶν πράξιν· ἐνταῦθα δὲ λέγει, διὰ τοῦτο τὴν κοινωνίαν γίνεσθαι, ὡς δωρεάν δηλαδὴ τοῦ ἱεροῦ αὐτῶν κόπου καὶ τῆς θείας ὑπηρεσίας. Κατὰ ταῦτα γοῦν κοινωνεῖ καὶ ὁ τελεσθεὶς μοναχὸς τῶν μυστηρίων, ἢ συγκεφαλαίωσιν ἔχων ἀπάντων τῶν καθ' αὐτὸν τὴν ἱεράν μεταλήψιν, ἢ μὴν τὴν θεῖαν δωρεάν δεχόμενος, ἀνθ' ὧν εἰς τοιαύτην πολιτείαν κατέστη. Συνάγει τοίνυν, ὡς αἱ τελεταὶ κάθαρσις εἰσι, καὶ φωτισμὸς, καὶ τελείωσις· καὶ αἱ τάξεις ἢ μὲν τῶν διακόνων καθαρτικῆ, ἢ δὲ τῶν ἱερέων φωτιστικῆ, ἢ δὲ τῶν ἀρχιερέων τελεστικῆ· καὶ οἱ τελούμενοι, οἱ καθαιρόμενοι, ἔτι καὶ τῆς κοινωνίας καὶ τῆς ἐποφίας ἀμέτοχοι, οἱ κατηγόμενοι, οἱ θεωρητικοὶ, ὁ λαὸς, οἱ τετελεσμένοι, οἱ μοναχοί· οὕτω γὰρ ἢ καθ' ἡμᾶς ἱεραρχία τῇ οὐρανίᾳ ὁμοειδῆς ἐστὶ, κατὰ τὰς τοιαύτας τριάδας, ὡς ἐν ἀνθρώποις ἀποσώζουσα χαρακτηρᾶς τινὰς τῆς ἐκεῖσε θεοειδείας.

fecit sunt monachi: sic enim hierarchia nostra, est, quantum in hominibus fieri potest, deiformes

§ VI. Ἄλλ' εἴποις, ὅτι, ἐπεὶ πρὸς ἐκεῖνην τὴν ἱεραρχίαν ἢ ἡμετέρα ἀπευθύνεται, ὡφείλον εἶναι κακεῖσε αἱ καθαιρόμεναι τάξεις· ἀλλ' οὐκ εἰσὶν· οὐ γὰρ θεμιτὸν εἰπεῖν τὴν οὐρανίαν διακόσμησιν ἐναγῆ. Ἐγὼ δὲ πρὸς τοὺς τοιοῦτους λόγους ὁμολογῶ, πάνανγοι γὰρ εἰσι καὶ ἀλώθητοι· καὶ εἴτις ἐάλω, δηλονότι ὁ Σατανᾶς καὶ οἱ περὶ αὐτὸν, ἐκπεπτώκεισαν καὶ τῆς ἀγγελικῆς εὐθὺς τάξεως, καὶ ἐν τῇ ἀλαμπεὶ μεμενήκεισαν πτώσει. Ἐτεροι δὲ τοὺς χρόνους τοῦ τε ὑπερσυντελικοῦ τοῦ ἀπεπτώκει, καὶ τοῦ παρατατικοῦ τοῦ ἐφέρετο, κυριολεκτικῶς ἐκλαθόμενοι, καὶ τὸ ἄν ξεωθεν νοοῦντες, οὕτως ἐξηγοῦνται τὴν τοῦ ῥήτου ἀγνοίαν, καὶ μετὰ ταῦτα, πρὸς τοῦτο τὴν ἰδίαν ἐξήγησιν ἐπιφέρουσιν. Εἰ γὰρ τις, φησὶν, ἐάλω, ἀποπεπτώκει ἂν καὶ ἐφέρετο εἰς τὴν ἀλαμπῆ πτώσιν, ὡσανεὶ, φασὶ, λέγων· Ὅτι εἴ τις ἀλόγη, οὐ κάθαρσιν δέξεται, ἀλλὰ πρὸς τὴν πτώσιν ἀπενεχθήσεται, καθὼς καὶ ἐπὶ τοῦ Σατᾶν γέγονεν, ὡς πεφυκότος τυχόν γενέσθαι τοιοῦτου τινός. Οὕτω τὴν ἐννοίαν ἐκλαθόμενοι, ἐξηγοῦνται λέγοντες· Ἄλλ' οὐδεὶς αὐτῶν μετὰ τὴν τῶν δαιμόνων ἀπόπτωσιν ἐάλω ποτέ· τοῦτο γὰρ οὐδὲ παρὰ τῆς θείας Γραφῆς ἔγνωμεν, οὐδέ τις τῶν θεοσφῶν Πατέρων εἶρηκεν. Οὕτω δὲ ὁ ἅγιος, φασὶ, κατὰ συ-

* Vertere mallet: atque τὸ ἄν de suo imaginantes. EDIT. PATROL.

A cens initiatus est, quoniam medium illum ordinem, sacri scilicet populi (quem divinis mysteriis aspicendis contuentem seu contemplantem vocat) excedit: nam et sacræ cognitionis particeps existit, et quantum fas est, ad sacerdotalem scientiam accedit. Quapropter videmus etiam in sacris ordinibus, sub finem eorumdem sanctissimæ consecrationis communionem quoque tradi, non idcirco solum quod divinorum perceptio mysteriorum sit summa quædam cujuslibet hierarchicæ participationis, verum etiam ut **261** sacri ordines ipsius quod communicatur divinissimi muneris pro captu suo participes existant, ad sui ad supera translationem. In hoc autem differt a priori, quod idcirco dicat eos sacris his mysteriis communicare, B eo quod hæc summa sint universæ ipsorum sacræ functionis, ita ut sine sacra ista communionem illorum functio nequeat consummari; hic autem ait, communionem frequentari per modum muneris, videlicet sacri laboris eorum ac divinæ servitutis. Secundum hæc itaque monachus qui consecratus est, divinis illis mysteriis communicat, vel ut sacram communionem habeat per modum summarii omnium ad se spectantium, vel per modum divini doni percipiat, eo quod istiusmodi vivendi rationem sit amplexus. Concludit itaque, quomodo sacræ cæremonix sint expiatio, et illuminatio, et perfectio, et ordines; ac diaconorum quidem ordo sit expiatorius; sacerdotum vero illuminatorius, episcoporum autem perfectivus; et τελούμενοι sint illi qui expiantur: præter quos etiam divini aspectus et communionis exsortes sunt catechumeni; qui vero sacrorum aspectu fruuntur, sunt populus, persecundum istiusmodi terniones, cœlesti conformis quasdam notas conservans.

§ VI. Sed objicies, quod cum hæc nostra ad hierarchiam istam componatur, debere etiam ibi esse ordines expiantes, qui utique non sunt: neque enim fas sit dicere cœlestem hierarchiam esse sceleri obnoxiam. Ego quidem istiusmodi sermonibus assentior, quoniam omnino puri sunt et intemerati; et si qui, nimirum Satanas et socii ejus, pravitate capti sunt, illi ab ordine angelico exciderunt, et in tetro lapsu permanserunt. Alii autem tempora præteriti plusquam perfecti verbi, exciderat, et imperfecti, ferebatur, in propria significatione accipientes, atque illud ἄν ξεωθεν expendent; sic interpretantur dicti hujus ignorantiam, et ad hæc deinde propriam suam inferunt explicationem. Si quis enim, inquit, pravitate captus exciderat, et ad obscuram ruinam ferebatur; ac si, inquam, dicat: Si quis vitio captus sit, non admittet expiationem, sed ad ruinam adducetur, sicut in Satana contigit; quasi vero talis aliquis jam dari possit. Hoc itaque sensu id accipientes interpretantur, dicentes: Verum nullus eorum post dæmonum **262** lapsum, vitio captus est unquam: hoc enim neque ex divina Scriptura cognovimus, neque quisquam e Pa-

tribus divina sapientia conspicuis id dixit. Sic autem sanctus per concessionem hoc ait; ac si aliquis dicat, sanctissimos quidem eos esse et immaculatos, nec expiationis indigere: sed si demus in aliquo eorum labem fuisse, plane ad contrarias virtutes se conferebat, ita ut reliquæ sine labe eodem modo se habeant, et similiter non opus habeant expiatione. Et se hoc dicere, manifeste declaravit: ad objectionem enim suam dicens sententiam, et veram pronuntians, quod nimirum omnino sancti et immaculati existerent, subiunxit illud: *Si enim quis*, pro: *Quod si quis* etiam deliquitum perversum fuisse, confestim ex hoc choro decidit; quod ita non est, sed contrarium, quoniam omnino sancti semper permanserunt, nam a supposito aberrarem si hoc dicerem. Ne quis igitur Origenistarum putet, hunc sermonem suæ perversæ fidei sententiam defendere, secundum Origenem dicens, semper lapsum, et revocationem atque immutationem mentium cœlestium existere, quoniam dicimus in cœlestibus virtutibus esse expiationem, quando ab iis quæ ignorabant ad diviniorum scientiam evebantur atque illustrantur: nam ab ignorantia quodammodo expiantur, dum a superioribus illis divinis essentiis ad clarissimas istas conuscationes adducuntur. Hac ratione ibi ordines sunt qui expiantur, et perficiuntur, qui videlicet inferiores sunt: et rursus, qui expiant, et illuminant, et perficiunt, scilicet superiores. Etenim jam et a nobis traditum in libro *De cœlesti hierarchia*, et in divina Scriptura pronuntiatum est, non easdem, quoad illuminationes, esse omnes cœlestes dispositiones; sed primæ quidem immediate a Deo illuminantur, secundæ vero mediantibus illis, et posteriores per præcedentes; et sic etiam ibi ordo manet inconfusus.

Α χώρησιν αὐτό φησιν, ὡς ἐν εἴποι τις, Πάναγνοι μὲν εἰσι καὶ ἀλώθητοι, καὶ οὐ θέονται καθάρσεως· πλὴν εἰ καὶ δῶμεν ἐν τινι βλάβην γενέσθαι αὐτῶν τινα, πάντως εἰς τὰς ἐναντίας ἐχώρει δυνάμεις, ὥστε τὰς λοιπὰς ὡσαύτως τὸ ἀλώθητον ἔχειν, καὶ ὁμοίως μὴ δεῖσθαι καθάρσεως. Καὶ ὅτι τοῦτό ἐστι, φασι, σαφῶς ἔδειξεν· εἰπὼν γὰρ πρὸς τὴν ἀντιθεσιν τὴν ἰδίαν γνώμην καὶ ἀληθῆ, ὅτι πάναγνοί εἰσι καὶ ἀλώθητοι, ἐπήγαγε τό· *Εἰ γάρ τις*, ἀντὶ τοῦ, *Εἰ δὲ καὶ τις* δοίη τινὰ παρατραπήναι, εὐθύς τοῦ χοροῦ τούτου ἐξέπεσεν· ὅπερ οὐκ ἔστιν, ἀλλὰ τὸναντίον, ὅτι πάναγνοι διαμένουσιν ἑσαεὶ· ἐπεὶ ἐκπέσοιμι τοῦ καθεστῶτος νοός, εἰ ταῦτα λέγοιμι. Μὴ οὖν τις τῶν Ὠριγενιαστῶν οἰέσθω, τὸν τοιοῦτον λόγον συνηγορεῖν τῇ κακοπίστῳ αὐτῶν δόξῃ, φάσκων κατὰ τὸν Ὠριγένην, ὅτι ἀεὶ πτωχοὶ καὶ ἀνάκλησις καὶ μετάπτωσις τῶν οὐρανίων γίνεται νοῶν· ἀλλὰ καθαρσιν λέγομεν γίνεσθαι καὶ παρὰ ταῖς οὐρανίαις δυνάμεσιν, ὅτε ἀπὸ τῶν ἀγνωσμένων ἐπὶ θειοτέραν ἐπιστήμην ἀνάγονται καὶ ἐλλάμπονται· οἷον γὰρ τὴν ἀγνωσίαν ἀποκαθαίρονται διὰ τῶν πρὸ αὐτῶν θείων οὐσιῶν εἰς τὰς φανεράτας μαρμαρυγὰς ἀναγόμενοι. Οὕτως εἰσὶν ἐκεῖσε καὶ καθαιρόμενοι, καὶ φωτιζόμενοι καὶ τελειούμενοι τάξεις, αἱ ὑφειμέναι δηλαδὴ· καὶ πάλιν καθαίρουσαι, καὶ φωτίζουσαι, καὶ τελειοῦσαι, αἱ ὑπερβεθηκυῖαι δηλον. Καὶ γὰρ καὶ παρ' ἡμῶν ἐν τῷ *Περὶ οὐρανίας ἱεραρχίας* εἴρηται, καὶ ἐν τῇ θείᾳ Γραφῇ εὔρηται, τὸ μὴ ταύτας κατὰ τὰς ἐλλάμψεις εἶναι πάσας τῶν οὐρανίων διακοσμήσεις· ἀλλ' αἱ πρῶται μὲν ἀμέσως ἐκ Θεοῦ ἐλλάμπονται, αἱ δευτέραι δὲ διὰ τῶν μέσων. καὶ αἱ μετ' αὐτὰς διὰ τῶν πρὸ αὐτῶν· καὶ οὕτω μένει κάκεισε τῆς τάξεως τὸ ἀσύγχυτον.

263 CAPUT VII.

I. De iis quæ fiunt circa defunctos.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ζ΄.

I. Περὶ τῶν ἐπὶ τοῖς κεκοιμημένοις τελουμένων.

SYNOPSIS CAPITIS.

Prima parte hujus capituli tradit. I. Sanctos ex hac vita latos decedere futuræ beatitudinis spe plenos; et eorum corpora in resurrectione futura gloriosa. II. Recenset diversorum errores circa mortuos, et assignat rationem, cur tristes moriantur ii qui male vixerunt. III. In morte sanctorum fideles etiam lætari. — Secunda parte describit ritum sepeliendi mortuos, sive ecclesiasticos, sive sæculares fideles. — Tertia parte subjungit contemplationem, in qua exponit I. Quid sibi velit fidelium sepultura. II. Quid cantica et lectiones. III. Cur ad sepulturam admittantur ordines qui vacant expiationi, exclusis solis catechumenis. IV. Quid sibi velit preces antistitis super defuncto, et cur illam salutet. V. Quales promissiones factæ sint defunctis piis; et quid sinus Abraham significet. VI. Cur pro defunctis oretur; et quibus defunctis preces prosint. VII. Aut antistitem, tanquam Dei interpretem, defuncto promissa a Deo præmia addicere; et ibidem explicat, quam habeat potestatem ligandi et solvendi. VIII. Cur defunctus iungatur. IX. Agit de loco sepulture; et exponit quid sibi velit illa finalis affusio unguenti. X. Aut invocationes consecrationis non esse propalandas. XI. Disputat, cur infantes adhuc rationis incapaces baptizentur.

§ I.

His ita constitutis, necessario etiam dicendum arbitror de his quæ circa defunctos a nobis sancte fiunt. Neque enim hoc sacris profanisque commune est; sed, sicut diversa est utrorumque vitæ forma, sic dum ad mortem pergunt hi quidem qui sanctam

Τούτων δὲ διωρισμένων, γκαῖον εἰπεῖν, ὡς οἶμαι, καὶ τὰ πρὸς ἡμῶν ¹⁷ ἱερῶς ἐπὶ τῶν κεκοιμημένων τελούμενα. Καὶ γὰρ οὐδὲ τοῦτο κοινόν ἐστι τοῖς ἱεροῖς τε καὶ ἀνιέροις, ἀλλ' ὡσπερ ἄλλοιον εἶδος ἐστι τῆς ἐκατέρων ζωῆς, οὕτω καὶ πρὸς θάνατον ἰόντες, οἱ μὲν

VARIÆ LECTIONES.

¹⁷ παρ' ἡμῶν, D.

ἱερὰν ἐσχηκότας ζωὴν, εἰς τὰς ἀληθεῖς ἐπαγγελίας τῆς θεαρχίας ἀποσκοποῦντες, ὡς τὴν ἀλήθειαν αὐτῶν ἐν τῇ καθ' αὐτὴν ἀναστάσει τεθεαμένοι, μετὰ βεβαίας καὶ ἀληθοῦς τῆς ἐλπίδος ¹⁸ ἐν εὐφροσύνῃ θείᾳ πρὸς τὸ τοῦ θανάτου πέρας ἵασιν, ὡς ἐπὶ τέλος ἱερῶν ἀγώνων, ἐν παντελεῖ καὶ ἀτελευτήτῳ ζωῇ καὶ σωτηρίᾳ, τὰ καθ' αὐτοὺς ἔσσεσθαι πάντως εἰδότες διὰ τῆς ἐσπεμένης αὐτῶν ὀλικῆς ἀναστάσεως. Αἱ μὲν γὰρ ἱερὰ ψυχὰ καὶ πρὸς τὴν ἐπὶ τὰ χεῖρω κατὰ τὸν τῆδε βίον δυνάμεναι καταπίπτειν τροπὴν ¹⁹, ἐν τῇ παλιγγενεσίᾳ τὴν ἐπὶ τὸ ἀτρεπτον ἔξουσι θεοειδεστάτην μετατάξιν. Τὰ δὲ καθαρὰ τῶν ἱερῶν ψυχῶν, ὁμόζυγα καὶ ὁμοπρόρευτα σώματα συναπογραφέντα καὶ συναθλήσαντα κατὰ τοὺς θείους αὐτῶν ἰδρωτάς, ἐν τῇ τῶν ψυχῶν ἀτρέπτῳ κατὰ τὴν θείαν ζωὴν ἰδρῦσει, συναπολήψεται τὴν οἰκείαν ἀνάστασιν· ἐνωθέντα γὰρ αἷς ἦνωντο κατὰ τὸν τῆδε βίον ἱερὰς ψυχαῖς, ὡς μέλη Χριστοῦ γεγονότα, τὴν θεοειδῆ καὶ ἀφθαρτον ἀθάνατόν τε καὶ μακαρίαν ἀπολήψεται λῆξιν. Ἐν τούτοις μὲν οὖν ἡ τῶν ἱερῶν ἐστι· κοίμησις ἐν εὐφροσύνῃ καὶ ἀσαλεύτοις ἐλπίσιν, εἰς τὸ τῶν θείων ἀγώνων ἀφικνουμένη πέρας.

vitam traduxerunt, ad veras Dei promissiones intuentes, quarum veritatem quodammodo in resurrectione jam conspexerunt, cum firma et vera spe, gaudioque divino ad mortis terminum, tanquam ad finem certaminum proficiscuntur; quod certo sciant sua omnia, propter futuram suam resurrectionem, in tuto fore in illa perfecta æternaque vita et beatitudine. Nam sanctæ quidem animæ cum in hac vita degentes adhuc perverti possint, in regeneratione illa ad statum immutabilem Deoque maxime conformem transferentur. Pura vero illa corpora, quæ sanctis animabus copulata cum iisdem simul et ambularunt, et descripta sunt, atque una certarunt, pro divinis sudoribus, in animarum secundum divinam vitam firmitate, sibi quoque propriam resurrectionem sortientur: sanctis enim animabus copulata, quibus in hac vita conjuncta fuerant, ut quæ jam Christi membra facta sint, deiformem et incorruptam, **264** atque immortalē beatamque requiem consequentur. Hinc fit ut sanctorum obdormitio sit in lætitia certisque spebus, dum ad certaminum divinorum finem venit.

§ II.

Τῶν δὲ ἀνιέρων οἱ μὲν εἰς ἀνυπαρξίαν ἀλόγως οἰονταὶ χωρεῖν, οἱ δὲ τὴν σωματικὴν εἰσάπαξ ἀπορρήγνυσθαι τῶν οἰκείων ψυχῶν συζυγίαν, ὡς ἀνάρμοστον αὐταῖς, ἐν θεοειδεῖ ²⁰ ζωῇ καὶ μακαρίαις λήξεσιν, οὐκ ἐνόησαντες, οὐδὲ ἱκανῶς ἐν ἐπιστήμῃ θείᾳ μηθέντες, ἀρχθεῖσαν ἤδη τὴν καθ' ἑμᾶς ἐν Χριστῷ θεοειδεστάτην ζωὴν ²¹. Ἄλλοι δὲ σωμάτων ἄλλων ἀπονέμουσι ταῖς ψυχαῖς συζυγίας, ἀδοχοῦντες ²² τὸ ἐπ' αὐτοῖς, ὡς οἶμαι, τὰ συμπονήσαντα ταῖς θείαις ψυχαῖς, καὶ τῶν ἱερῶν ἀντιδόσεων οὐκ εὐαγῶς ἀποστεροῦντες τὰ πρὸς τὸ πέρας ἔλθόντα τῶν θειοτάτων δρόμων. Ἄλλοι δὲ, οὐκ οἶδ' ὅπως ἐπὶ προσύλους ἐνοίας ἀποκλιθέντες, εἰρήκασιν ὁμοειδῆ ²³ τοῦ τῆδε βίου τὴν τοῖς ὁσίοις ἐπηγγελμένην ἀγιοτάτην καὶ μακαριωτάτην ²⁴ λῆξιν, καὶ τροφὰς οἰκείας ἀλλοιωτῶ βίῳ τοῖς ἱσαγγέλοις ἀθεμίτως ἀπέβρεψαν. Ἄλλ' οὐκ ἀποπεσεῖται ²⁵ τίς ποτε τῶν ἱερωτάτων ἀνδρῶν εἰς τὰς τοιάσδε πλανήσεις· ἀλλ' ὅλους αὐτοὺς ἀπολήψεται τὴν Χριστοειδῆ λῆξιν εἰδότες, ὅταν ἐπὶ τὸ πέρας ἔλθωσι τοῦ τῆδε βίου, τὴν εἰς ἀφθαρσίαν αὐτῶν ὁδόν, ὡς ἐγγυτέραν ἤδη γεγεννημένην, ἐμφανέστερον ὁρῶσι, καὶ τὰς δωρεὰς τῆς θεαρχίας ὑμνοῦσι, καὶ θείας ἡδονῆς ἀποπληροῦνται, τὴν ἐπὶ τὰ χεῖρω τροπὴν οὐκέτι δεδοικότας, ἀλλ' εὖ εἰδότες, ὅτι τὰ κτηθέντα καλὰ βεβαίως καὶ αἰωνίως ἔξουσιν. Οἱ δὲ μολυσμῶν ἀνάπλεοι καὶ ἀνιέρων κηλίδων, εἴπερ ἱερὰς τινος τετυχῆκασιν μύσεως, αὐτοὶ δὲ ταύτην ἐκ τοῦ

Profanorum autem alii quidem sine ratione putant corpora nostra penitus aboleri; alii vero censent corporeum hoc cum propriis suis animabus conjugium repudio semel dirimendum, tanquam illis in deiformi vita beataque requie parum consentaneum; nequaquam intelligentes, neque scientia divina eruditi, nos jam deiformem in Christo vitam inchoasse. Alii autem animabus aliorum corporum conjugia attribuunt, in quo, mea quidem sententia, quantum in ipsis est, injuriam irrogant corporibus, quæ cum divinis animabus collaborant, eademque sacris suis præmiis defraudant, cum divinum cursum consummarint. Alii porro, nescio quo pacto, ad terrenas cogitationes dilapsi, dixerunt, præsentī vitæ similem beatis promissam esse sanctissimam beatissimamque sortem, cibosque vitæ variabili proprios iis qui angelis æquales sunt, nefarie applicuerunt. Sed absit, ut unquam sanctus vir quispiam in istiusmodi errores incidat! verum illi sancti, qui se totos Christiformem sortem percepturos cognoverunt, ubi ad hujus vitæ finem accesserint, viam suam ad incorruptionem, quasi jam propinquiorem factam, intuentes, summi Dei munera collaudant, divinaque voluptate adimplentur, non jam amplius perverti metuentes, sed probe cognoscentes, se bona parta firmiter perpetuoque possessuros. Verum qui iniquitatibus ne-

VARIE LECTIONES.

¹⁸ articulus τῆς non est in S. P. D. ¹⁹ subjungunt P. D. Cl. μὴ ἐλλοῦσαι. Scot. sequitur. ²⁰ antiqua in M. libro lectio est, ὡς ἀνάρμοστον αὐταῖς οὖσαν τὴν θεοειδῆ ζωὴν καὶ μακαρίαν λῆξιν, quam reddit Scot. ²¹ in dandi casu corrigitur in codice Vat. τῇ θεοειδεστάτῃ ζωῇ. ²² lege ἀδοχοῦντες, codicibus consentientibus. Ita etiam editio Lansellii Parisiis 1615. ²³ ὁμοειδῆ, P. Sar. ²⁴ μακαριστὴν, S. P. D. ²⁵ ἀποπέσει, D. Sar.

ariisque sceleribus sunt cooperti, siquidem aliquam sacram hauserint instructionem, eaque ex animo perniciose abjecta ad corruptrices voluptates sponte sua devoluti fuerint, cum jam ad vitæ finem pervenerint, non jam eis lex divina æque despiciabilis apparebit, sed perniciosas passionum suarum voluptates aliis longe oculis aspicientes, sanctamque vitam, quam imprudenter neglexerunt, beatam prædicantes, miseri et inviti ex hac vita decedunt, propter vitam suam pessimam nulla sancta spe fulti.

Quoniam autem in sanctorum obdormitionibus nihil horum accidit, is qui properat ad finem certaminum suorum sancta quadam lætitia completur, magnaque cum jucunditate sacræ regenerationis iter ingreditur. Propinqui autem ejus qui defunctus **265** est, pro jure divinæ propinquitatis ac morum similitudine, beatum ipsum, uti vere est, prædicant, quod ad optatum victoriæ braviūm pervenerit, auctoriq; victoriæ cantica gratiarum solvunt, atque sibi similem sortem optant; denique assumentes ipsum ad antisitem portant, quasi saceris coronis munerandum; qui libenter eum suscipit, eaque justa peragit, quæ divino instituto exhibentur iis qui sancte obdormierunt.

II. *Mysterium super his qui sancte obdormierunt.*

Coacto cœtu sacro, divinus antistes, si quidem in sacris fuerat qui obdormivit, ante divinum altare illum inclinans, infit orationem ad Deum et gratiarum actionem; sin autem sanctis monachis sanctove populo annumeratus fuerat, ad venerandum sacrarium ante sacerdotum introitum collocat. Præsul deinde peragit ad Deum precem et gratiarum actionem; deinceps vero diaconi, verissimis de resurrectione promissis, quæ divinis Scripturis inserta sunt, recitatis, iisdem consona atque æquivalentia Psalmorum cantica concinunt: tum archidiaconus catechumenos dimittit, sanctosque jam defunctos commemorat, quibus recens vita functum consimili commemoratione censet aggregandum, hortaturque omnes, illi ut beatum in Christo finem petant; tum accedens divinus antistes precem super eo sacratissimam peragit, qua finita, ipsemet antistes defunctum salutat, et cum illo præsentem omnes. Quo peracto, antistes defunctum oleo perfundit, et pro omnibus prece facta, honorato loco corpus collocat una cum æqualibus aliis corporibus sanctis.

III. *Contemplatio*

Hæc quidem si aspexerint profani, vel a nobis fieri inaudiverint, profuse, ut existimo, ridebunt,

VARIE LECTIONES.

²⁶ φαίνεται, S. Scot. Sar. ²⁷ οὗτος ἐστὶ, D. ²⁸ εὐχόμενος, M. πέρασ, D. ²⁹ ὁσίως, M. Sc. ³⁰ articulum ἕως non habent S. P. D. ³¹ μέν. ³² κατατέτακτο, P. D. ³³ παρεστώτες, P. ³⁴ ἀλλὰ ταῦτα, M. Sc. ³⁵ ἱερῶς τελοῦμενα, D.

Α οικείου νοῦς ὀλεθρίως ἀποβραπίσαντες, ἐπὶ τὰς φθοροποιὺς ἡτομώθησαν ἐπιθυμίας, ὅταν ἐπὶ τὸ τέλος ἔρχωνται τῆς ἐνθάδε ζωῆς, οὐκ ἔτι ὁμοίως αὐτοῖς εὐκαταφρόνητος φανεῖται ²⁶ τῶν λογίων ἢ θεία θεσμοθεσία, τὰς ὀλλυμένας δὲ τῶν οικείων παθῶν ἡδονὰς ἑτέροις ὀφθαλμοῖς ἐπισκοπήσαντες, καὶ τὴν ἱερὰν ζωὴν, ἧς ἀνοήτως ἐκπεπτώκασι, μακαρίσαντες, ἔλαεινῶς καὶ ἀβουλήτως ἀποσχίζονται τοῦ τῆδε βίου, πρὸς μηδεμίαν ἱερὰν ἐλπίδα χειραγωγούμενοι διὰ τὴν χειρίστην ζωὴν.

§ III.

Τούτων δὲ οὐδενὸς γιγνομένου κατὰ τὰς κοιμήσεις τῶν ἱερῶν ἀνδρῶν, αὐτὸς μὲν ὁ πρὸς τὸ πέρασ ἐρχόμενος τῶν οικείων ἀγώνων εὐφροσύνης ἱερᾶς ἀποπληροῦται, καὶ σὺν ἡδονῇ πολλῇ πρὸς τὴν ὁδὸν ἐπιβαίνει τῆς ἱερᾶς παλιγγενεσίας. Οἱ δὲ τοῦ κοιμηθέντος οικεῖοι, κατὰ τὴν θεῖαν οικειότητα καὶ ὁμοτροπίαν, αὐτὸν τε, ὅστις ἐστὶ ²⁷, μακαρίζουσι, πρὸς τὸ νικηφόρον εὐκαίως ἀφικόμενον τέλος ²⁸, καὶ τῷ τῆς νίκης αἰτίῳ χαριστήριους ῥῆδᾶς ἀναπέμπουσι, προσέτι καὶ αὐτοὺς ἀφικέσθαι πρὸς τὴν ὁμοίαν εὐχόμενοι λῆξιν· λαθόντες δὲ αὐτὸν, ἐπὶ τὸν ἱεράρχην ἀγούσιν, ὡς ἐπὶ στεφάνων ἱερῶν ὄσιν· ὁ δὲ ἀσμένως ὑποδέχεται, καὶ τελεῖ τὰ κατὰ θεσμὸν ἱερῶν ἐπὶ τοῖς ὄσιως ²⁹ κεκοιμημένοις τελοῦμενα.

II. *Μυστήριον ἐπὶ τῶν ἱερῶς κεκοιμημένων.*

Συναγαγὼν ὁ θεὸς ἱεράρχης τὸν ἱερὸν χορὸν ³⁰, εἰ μὴν ³¹ ἱερατικῆς ἐγεγόνει τάξεως ὁ κεκοιμημένος, ἐπίπροσθεν τοῦ θεοῦ θυσιαστηρίου κατακλίνας αὐτὸν, ἀπάρχεται τῆς πρὸς Θεὸν εὐχῆς καὶ εὐχαριστίας· εἰ δὲ τοῖς εὐαγέσι μοναχοῖς ἢ τῷ ἱερῷ λαῷ κατατέτακτο ³², παρὰ τὸ τίμιον ἱερατεῖον αὐτὸν κατακλίνει πρὸ τῆς ἱερατικῆς εἰσελεύσεως. Εἶτα τελεῖ τὴν πρὸς Θεὸν εὐχαριστήριον εὐχὴν ὁ ἱεράρχης· ἐξῆς δὲ οἱ λειτουργοὶ τὰς ἐν τοῖς θείοις λογίοις ἐμφορομένας ἀφευδεῖς ἐπαγγελίας περὶ τῆς ἱερᾶς ἡμῶν ἀναστάσεως ἀναγνόντες, ἱερῶς ᾄδουσι τὰς ὁμολόγους καὶ ταῦτοδυνάμους τῶν ψαλμικῶν λογίων ῥῆδᾶς· εἶτα τῶν λειτουργῶν ὁ πρῶτος ἀπολύει τοὺς κατηχομένους, καὶ ἀνακηρύττει τοὺς ἤδη κεκοιμημένους ἀγίους, μεθ' ὧν ἀξιοῖ τὸν ἄρτι τελειωθέντα τῆς ὁμοταγοῦς ἀναρρήσεως, καὶ προτρέπεται πάντας αἰτῆσαι τὴν ἐν Χριστῷ μακαρίαν τελείωσιν· εἶτα προσελθὼν ὁ θεὸς ἱεράρχης, εὐχὴν ἱερωτάτην ἐπ' αὐτῷ ποιεῖται, καὶ μετὰ τὴν εὐχὴν αὐτὸς τε ὁ ἱεράρχης ἀσπάζεται τὸν κεκοιμημένον, καὶ μετ' αὐτὸν οἱ παρόντες ³³ ἀπαντες. Ἀσπασαμένων δὲ πάντων, ἐπιχέει τῷ κεκοιμημένῳ τὸ ἔλαιον ὁ ἱεράρχης, καὶ τὴν ὑπὲρ πάντων εὐχὴν ἱερὰν ποιησάμενος, ἀποτίθησιν ἐν οἴκῳ τιμῆν τὸ σῶμα μεθ' ἑτέρων ὁμοταγῶν ἱερῶν σωμάτων.

III. *Θεωρία.*

§ I.

Ταῦτα μὲν ³⁴ εἴπερ ἴδοιεν ἢ ἀκούσαιεν οἱ ἀνέροισι πρὸς ἡμῶν τελοῦμενα ³⁵, πλατὺς γελᾶσουσιν, ὡς οἱ-

μαι, καὶ τῆς πλανήσεως ἡμᾶς ἐλεήσουσιν. Οὐ δεῖ δὲ πρὸς τοῦτο θαυμάζειν· ἐὰν γὰρ μὴ πιστεύσωσιν, ὡς τὰ λόγια φησιν, οὐδὲ μὴ συνήσουσιν³⁶. Ἡμεῖς δὲ τὰ νοητὰ τῶν τελουμένων ἐποπτεύσαντες, Ἰησοῦ φωταγωγοῦντος, εἶπωμεν³⁷, ὡς οὐκ ἀλόγως ὁ ἱεράρχης ἐπὶ τὸν ὁμοταγῆ χώρον εἰσάγει καὶ ἐπιτίθησι τὸν κοιμηθέντα· ἐμφαίνει γὰρ ἱερῶς, ὡς κατ' ἐκείνας ἔσονται πάντες ἐν τῇ παλιγγενεσίᾳ τὰς ἀποκλήρωσεις, καθ' ἃς ἐνθάδε τὴν οικεῖαν ζωὴν ἀπεκλήρωσαν. Οἷον, εἰ θεοειδῆ τις ἔσχεν ἐνθάδε καὶ ἱερωτάτην ζωὴν, ὡς ἀνδρὶ τὸ θεομίμητον ἐφικτὸν, ἐν θείαις ἔσται κατὰ τὸν αἰῶνα τὸν μέλλοντα καὶ μακαρίαις λήξεσιν· εἰ δὲ τῆς κατ' ἄκρον θεοειδοῦς ὑφειμένην, ἱεράν δὲ ὁμῶς, ὁμοειδεῖς καὶ οὗτος³⁸ ἀπολήφεται τὰς ἱερὰς ἀμοιβάς. Ὑπὲρ ταύτης τῆς θείας δικαιοσύνης ὁ ἱεράρχης εὐχαριστήσας, εὐχὴν ἱεράν ποιεῖται, καὶ τὴν σεβασμίαν ὑμνεῖ θεαρχίαν, ὡς καθαριετικὴν μὲν τοῦ κατὰ πάντων ἡμῶν ἀδίκου καὶ τυραννικοῦ³⁹ κράτους, μεταγωγὸν δὲ ἡμῶν ἐπὶ τὰ οἰκεῖα δικαιοτάτα⁴⁰ κρίματα.

A et erroris nostri ipsos miserebitur. Verum non est quod hoc miremur: nisi enim crediderint, juxta Scripturam, non intelligent. Nos interim, intelligentiis eorum quæ geruntur perceptis, prævio duce Jesu dicamus, non abs re præsumem, eum qui defunctus est in chorum ordinis sui **266** introducere ac recondere; nam sancte declarat omnes in regeneratione sortes istas obtenturos, ad quas hic vitam propriam direxerint. Ut puta, si quis hic vitam sortitus sit sanctissimam, eamque duxerit deformem, in quantum nempe Deum imitari quis potest; in futuro sæculo divino beatoque otio fruetur; sin remissiolem quidem illa deformi, simul tamen sanctam vitam quis egerit, paria et ipse meritis suis præmia referet. Divinus itaque antistes pro divina hac justitia gratias agens rem sacram peragit, atque venerandum laudat Dei principatum, quod iniquum tyrannicumque imperium, quo omnes premebamur, exterminavit, et nos ad justissima sua judicia transtulerit.

§ II.

Αἱ δὲ τῶν θεαρχικῶν⁴¹ ἐπαγγελιῶν ᾧδαὶ καὶ ἀναγνώσεις ἐκφαντορικαί μὲν εἰσι τῶν μακαριωτάτων λήξεων, εἰς ἃς οἱ θείαν ἐσχρηκότες τελείωσιν αἰωνίως καταταχθήσονται⁴². τοῦ δὲ κοιμηθέντος ἱερῶς ἀποδεικτικαί, τῶν ἔτι δὲ ζώντων προτρεπτικαί πρὸς τὴν ὁμοίαν τελείωσιν.

Cantica porro divinarum promissionum ac lectiones explicant nobis sedes illas beatissimas, ad quas ii, qui divina perfectione præditi sunt, promotebuntur; et quæ eum, qui sancte vita functus est, excipiunt, viventes autem ad similem vitæ finem adhortantur.

§ III.

Σκόπει δὲ, ὅτι νῦν οὐ πᾶσαι κατὰ τὸ σύνθηρος αἱ καθαιρόμεναι τάξεις ἀπολύονται, μόνοι δὲ τῶν ἱερῶν ἐκβάλλονται χώρων οἱ κατηγούμενοι, καὶ γὰρ αὕτη μὲν ἀμύητός ἐστι καθόλου πάσης ἱερᾶς τελετῆς, καὶ πρὸς οὐδὲν, οὐ μικρὸν, οὐ μέγα τῶν ἱερῶς τελουμένων ἐποπτεύειν αὐτῇ θεμιτὸν, ὡς οὐδὲ τῆς τῶν ἱερῶν ὀπτικῆς δυνάμεως μετασχούσῃ⁴³, διὰ τῆς ἀρχιφώτου καὶ φωτοδοτίδος θεογενεσίας. Αἱ δὲ λοιπαὶ τῶν καθαιρομένων τάξεις ἐν μυσίᾳ⁴⁴ μὲν ἤδη γεγονάσιν ἱερᾶς παραδόσεως· ἀνοήτως δὲ πρὸς τὰ χεῖρω παλινδρομήσασαι, δέον ἐπὶ τὰ πρόσω τὴν οικεῖαν ἀναγωγὴν ἀποτελειῶσαι, τῶν θεαρχικῶν μὲν, ὡς ἐν συμβόλοις ἱεροῖς, ἐποψιῶν καὶ κοινωνιῶν εὐλόγως ἀποδιαστέλλονται· βλαθῆσονται γὰρ, ἀνιέρως αὐτῶν μετέχουσαι, καὶ πρὸς πλείονα τῶν θεῶν καὶ ἑαυτῶν ἐλεύσονται περιφρόνησιν. Οὐκ ἀπεικόντως δὲ πάρεσιν ἐπὶ τοῖς νῦν τελουμένοις, ἐναργῶς ἐκδιδασκόμεναι καὶ ὀρῶσαι τὴν τοῦ καθ' ἡμᾶς ἀδειλίαν⁴⁵ θανάτου, καὶ τὰ τῶν ἁγίων γέρα πρὸς τῶν ἀληθῶν Λογιῶν ὑμνούμενα, καὶ τὰς ἠπειλημένας ἔσεσθαι τοῖς κατ' αὐτάς ἀνιέρως ἀτελευτήτους ἀνίας· ἔσται γὰρ αὐταῖς ἴσως ὄφελος, ὀρώσας τὸν ἱερῶς τετελειωμένον ὑπὸ τῆς λειτουργικῆς ἀναβήσεως, ὡς κοινωνῶν

C Cæterum observa, quomodo non omnes qui expiationi vacant ordines pro more jam dimittantur, sed soli catechumeni a sacro choro arceantur, quod nimirum hic ordo sacri omnis mysterii sit expers, neque fas sit illi quidquam sive parvum, sive magnum, eorum quæ sancte peraguntur aspicere, quippe qui necdum ejus virtutis particeps existat, quæ assurgit ad divina contuenda, quam solummodo indulget sacra illa regeneratio, quæ primam lucem confert. Cæteri autem ordines qui expiantur, jam pridem quidem sacris sunt instituti, sed quod stulte in deteriora relapsi sint, cum ad anteriora vitæ suæ rationes extendere debuissent, præcipuis quidem sacris illis divinis, quæ sub sacrosanctis signis latitant, interdicuntur, et ab eorundem aspectu ac communionem merito arcentur; siquidem damnum referrent, si iisdem indigne communicarent, et ad majorem rerum divinarum siue contemptum devenirent. Non incongrue autem admittuntur ad ea quæ hic geruntur, ut perspicue discant et advertant mortis incertitudinem et sanctorum præmia quæ in Scripturis veris celebrantur, quæque illis eorumque similibus impuris ho-

VARIÆ LECTIONES.

³⁶ συνήσωσι corrigitur in S. ³⁷ εἶπωμεν, P. Sc. Sar. et Vien. ³⁸ αὐτός, M. οὕτως, S. ³⁹ τυραννώδους, S. P. ⁴⁰ δικαιοτάτα, M. Sc. ⁴¹ τῶν θεῶν, Ch. S. ⁴² καταχθήσονται, S. P. Sc. ⁴³ μετασχούσης, P. μετασχούσα, S. ⁴⁴ ὡς ἐν μυσίᾳ, S. ⁴⁵ δειλίαν, M. et Sc. ἀδελίαν, D. Ch. et Vien. Sic etiam legunt Lantellius, Corderius in versione Latina, Pachymeres in paraphrasi.

minibus supplicia infinita intentantur: e quibus utique spectaculis forte fructum capient, dum cernent, eum qui sancte obiit ministrorum prædicatione celebrari, ut vere consortem **267** sanctorum qui a sæculo sunt, ipsique fortassis consimili desiderio flagrabunt, et ministrorum disciplina docebuntur, quam vere beata sit in Christo consummatio.

§ IV.

Deinde accedens antistes precem sacram super defuncto peragit: qua finita, ipsemet antistes eum salutatur, ordineque deinceps suo omnes qui adsunt. Rogat itaque precatione illa divinam bonitatem, ut defuncto peccata omnia dimittat, quæ per humanam infirmitatem contracta sunt, eumque in lucem sanctam ac vivorum regionem transferat, et collo-

Α δυντως δντα τῶν ἀπ' αἰῶνος ἀγίων, ἱερῶς ἀνακηρυγτόμενον ⁴⁶· καὶ τάχα καὶ αὐταὶ πρὸς τὴν ὁμοίαν ἔφεσιν ⁴⁷ ἤξουσι, καὶ πρὸς τῆς λειτουργικῆς ἐπιστήμης ἐκδιδαχθήσονται, μακαρίαν ἀληθῶς εἶναι τὴν ἐν Χριστῷ τελείωσιν.

Β εἶτα προσελθὼν ὁ θεῖος ἱεράρχης, εὐχὴν ἱερὰν ἐπὶ τῷ κεκοιμημένῳ ποιεῖται· καὶ μετὰ τὴν εὐχὴν, αὐτὸς τε ὁ ἱεράρχης αὐτὸν ἀσπάζεται, καὶ ἐξῆς οἱ παρόντες ἅπαντες. Ἡ μὲν οὖν εὐχὴ τῆς θεαρχικῆς ἀγαθότητος δεῖται, πάντα μὲν ἀφεῖναι ⁴⁸ τὰ δι' ἀνθρωπίνην ἀσθένειαν ἡμαρτημένα τῷ κεκοιμημένῳ, κατατάζει δὲ αὐτὸν ἐν φωτὶ καὶ χώρᾳ ζώντων, εἰς κόλπους Ἀβραάμ, καὶ Ἰσαὰκ, καὶ Ἰακώβ, ἐν τόπῳ οὐ ἀπέδρα ὀδύνη καὶ λύπη καὶ στεναγμός.

§ V.

Hæc utique perspicua, ut arbitror, beatissima sanctorum præmia sunt. Equid enim perfectæ immortalitati omni tristitia carenti, luceque plenissimæ conferri valeat? præterquam quod promissiones istæ mente qualibet sublimiores, vel maxime ad captum nostrum accommodatis rationibus expressæ earumdem tamen appellationes a reali ipsarum veritate plurimum deficiant. Siquidem Scriptura hæc omnino vera est: *Quoniam oculus non vidit, nec auris audivit, nec in cor hominis ascendit, quæ præparavit Deus diligentibus se* ^d. Sinus autem, mea quidem sententia, sunt beatorum patriarcharum cæterorumque sanctorum divinissimæ beatissimæque quietis sedes, quæ viros omnes deiformes excipiunt in sua insenescibili beatissimaque consummatione.

Γ Ταῦτα μὲν οὖν, ὡς οἶμαι, δῆλα τὰ τῶν ἀγίων μακαριώτατα ⁴⁹ γέρατα. Τί γὰρ ἂν γένοιτο τῆς παντελῶς ⁵⁰ ἀλύπου καὶ φωτιστικῆς ἀθανασίας ἰσόρροπον; εἰ καὶ τὰ μάλιστα ταῖς ἡμῶν ἀναλόγοις σημασίαις αἰ παντὸς ὑψηλότεραι νοδὸς ἐπαγγελίαι σημαίνονται, τῆς πραγματικῆς αὐτῶν ἀληθείας ἀποδεδούσας ἔχουσι τὰς ὀνομασίας. Ἀληθὲς γὰρ εἶναι τὸ λόγιον οἰητέον· Ὅτι ὀφθαλμὸς οὐκ εἶδεν, καὶ οὐς οὐκ ἤκουσεν, καὶ ἐπὶ καρδίᾳ ἀνθρώπου οὐκ ἀνέβη ἢ ἠτοίμασεν ὁ Θεὸς τοῖς ἀγαπῶσιν αὐτόν. Κόλποι δὲ εἰσιν, ὡς οἶμαι, τῶν μακαρίων πατριαρχῶν καὶ τῶν λοιπῶν ἀγίων ἀπάντων ⁵¹ αἱ θειώταται καὶ μακαρίσταται λήξεις, αἱ τοὺς θεοειδεῖς ὑποδεχόμεναι πάντας εἰς τὴν ἐν αὐταῖς ἀγῆρω καὶ μακαριωτάτην τελείωσιν.

VI.

Fortassis autem ita quidem inquires recte a nobis dici, dubitare tamen te, cujus rei gratia divinam clementiam antistes deprecetur, poscens defuncto dari veniam peccatorum, et æqualem deiformibus viris lucidissimam sortem. Nam si qualibet a divina justitia recipiat retributionem eorum quæ in vita præsentis sive bene sive male gessit, defunctus autem in hac vita suas compleverit actiones, quænam autistitis deprecatio ipsum ad aliam, quam in hac vita meritis est, quietis retributionem transferre possit? Equidem probe scio, Scripturis consentiens, cuilibet pro meritis sortem reddendam esse. Concluserit enim, inquit, Dominus apud se, et referet unusquisque propriam corporis, prout gessit, sive

Δ Φαίης δ' ἂν ἴσως, ταῦτα μὲν ὀρθῶς εἰρησθαι παρ' ἡμῶν, ἀπορεῖν δὲ, ὅτου ἕνεκα τῆς θεαρχικῆς ἀγαθότητος ὁ ἱεράρχης δεῖται, τῶν ἡμαρτημένων αὐτῶν ⁵² τῷ κεκοιμημένῳ τὴν ἄφρασιν, καὶ τὴν τοῖς θεοειδέσιν ὁμοταγῆ καὶ φανοτάτην ἀποκλήρωσιν. Εἰ γὰρ ἀμοιβᾶς ἀπολήψεται πᾶς ⁵³ ὑπὸ τῆς θείας δικαιοσύνης, ὧν ἐν τῇ παρούσῃ ζωῇ χρηστῶν ἢ ἐτέρων ἔδρασεν ⁵⁴, ἐτέλεσε δὲ τὰς κατὰ τὸν τῆδε βίον οικειᾶς ἐνεργείας ὁ κεκοιμημένος, πρὸς τίνος ἱεραρχικῆς εὐχῆς, ἐφ' ἐτέραν λῆξιν μεταταχθήσεται ⁵⁵, παρὰ τὴν ἀξίαν αὐτοῦ, καὶ τῆς ἐνθάδε ζωῆς ἀμοιβαλιαν ⁵⁶; Ἐγὼ δὲ, ὅτι μὲν ἀμοιβαίαν ἔξει τὴν ἀποκλήρωσιν ἕκαστος, εὐ οἶδα, τοῖς λογίοις ἀκολουθῶν· ἀπέκλεισε γὰρ, φησιν, ὁ Κύριος κατ' αὐτοῦ, καὶ κομίζεται ἕκαστος τὰ διὰ τοῦ

^d I Cor. II, 9.

VARIÆ LECTIONES.

⁴⁶ sic P. D. Sar. et Vien. pro...τομένον. ⁴⁷ ἄφρασιν, M. Sc. ⁴⁸ ἀφεῖναι, M. S. P. ⁴⁹ μακαριωτάτων, M. Sc. ⁵⁰ παντελοῦς, M. S. P. Sc. ⁵¹ πάντων, D. mol lege μακαρισταί. ⁵² αἰτῶν lege, ut est in S. P. Sc. Sar. et Vien. ⁵³ τὰς, S. ⁵⁴ ἐπραξεν, D. ⁵⁵ πῶς διὰ τίνος, et μεταχθήσεται, M. Sc. ⁵⁶ ἀμοιβήν, S. P.

σώματος πρὸς ἃ ἐπραξεν, εἴτε ἀγαθὸν εἴτε κακόν. **A** bonum, sive malum e. Justorum autem preces etiam in hac vita, nedum post mortem, iis solis prodesse qui sanctis precibus digni sunt, veræ nos eloquiorum **268** traditiones docent. Nunquid Saul a Samuele adjutus fuit? aut Hebræorum populo prophetica precatio quidquam profuit? Etenim ac si quis, sole sanis oculis lucem suam largiente, solaris lucis particeps fieri petat, erutis sibi oculis: sic ex impossibili et inani spe pendet, quisquis sanctorum preces flagitat, dum ipsis connaturales exterminat actiones, divina munera negligens, et a clarissimis beneficisque Dei mandatis recedens. Hoc autem Scripturis consone affirmo, perutiles esse in hac vita sanctorum preces, modo quis sacerorum munerum desiderio incensus, et ad ea suscipienda pie affectus, tenuitatis suæ conscius, virum aliquem sanctum adeat, ac petat ut se adjuvet, ac Deum pro se roget, qua ratione sane maximum ex eo refert emolumentum; potietur enim petitis donis divinissimis, religiosa sua conscientia, sanctorum reverentia et laudabili eorum quæ petit desiderio, et consentanea ac deiformi affectione ipsi suffragantibus. Etenim divinis id decretis stabilitum est, ut divina munera iis, qui eorundem participatione digni sunt, eo quo Deum decet ordine distribuantur ab illis qui iisdem distribuendis sunt præfecti. Hunc itaque sacrum ordinem si quis violaverit, et infelici elatione seductus, dignum se putaverit divina familiaritate, sanctosque despexerit, is certe, siquidem indignas Deo ac profanas res postulaverit, intentoque caruerit rerum divinarum desiderio ipsi consentaneo propter imperitam suam petitionem, per se nihil eorum quæ petit impetrabit. De dicta porro precatone, quam antistes super defuncto facit, divinorum nostrorum præceptorum traductam ad nos traditionem exponere necesse est.

Ὅτι δὲ καὶ τῶν δικαίων αἱ προσευχαὶ κατὰ τὸν τῆδε βίον⁶⁷, μήτιςγε μετὰ θάνατον, εἰς τοὺς ἀξίους ἱερῶν εὐχῶν ἐνεργουσι μόνον, αἱ τῶν λογίων ἡμᾶς ἐκδιδάσκουσιν ἀληθεῖς παραδόσεις. Ἡ τί πρὸς τοῦ Σαμουὴλ ὁ Σαοὺλ ἀπώνατο; τί δὲ τὸν τῶν Ἑβραίων⁶⁸ λαὸν ὠνήσεν ἡ προφητικὴ προσευχή⁶⁹; Καὶ γὰρ ὡς εἶ τις, ἡλίω τὰ οικεῖα δωρουμένου φῶτα τοῖς ἀδελθέσιν ὀφθαλμοῖς, ἐν μετουσίᾳ τοῦ ἡλιακοῦ φωτὸς αἰτεῖ γενέσθαι, τὰς οικείας ὄψεις ἐξαφανίζων· οὕτω πρὸς ἀδυνάτους ἤρηται καὶ περιττὰς ἐλπίδας, ὁ τὰς τῶν ἁγίων ἐξαιτῶν προσευχὰς, καὶ τὰς κατὰ φύσιν αὐτῶν ἱερὰς ἐνεργείας ἐλαύνων, ἀπροσεξίᾳ τῶν θείων δώρων, καὶ τῶν φανωτάτων καὶ ἀγαθοδοτιδῶν ἐντολῶν ἀποφοιτῆσει. Φημὶ δὲ, τοῖς λογίοις ἐπόμενος, ὡς ὠφέλιμοι πάνπαν εἰσὶν ἐν τῷδε τῷ βίῳ τῶν ἁγίων αἱ προσευχαὶ, κατὰ τὸνδε **B** τὴν τρόπον, εἶ τις, ἱερῶν ἐπιέμενος δώρων, καὶ πρὸς μετοχὴν αὐτῶν ἔξιν ἱερὰν ἔχων, ὡς τῆς οικείας ἐπιγνώμων βραχύτητος, ἐλθὼν ἐπὶ τινα τῶν ὁσίων ἀνδρῶν ἀξιώσειεν αὐτὸν⁶⁰, οἱ⁶¹ γενέσθαι συλλήπτορα, καὶ συνικέτην, ὠφελήθησεται πάντως ἐκ τούτου τὴν πάσης⁶² ὑπερκειμένην ὠφέλειαν· ἐπιτεύξεται γὰρ ὧν αἰτεῖ θειοτάτων δώρων, ἀποδεχομένης αὐτὸν τῆς θεαρχικῆς ἀγαθότητος, τῆς τε οικείας εὐλαβοῦς ἐπιγνωμοσύνης, καὶ τῆς ἐπὶ τοῖς ὁσίοις⁶³ αἰδοῦς, καὶ τῆς τῶν αἰτηθειῶν ἱερῶν αἰτήσεων ἐπαινετῆς ἐφέσεως, καὶ καταλλήλου καὶ θεοειδοῦς ἔξεως. Ἔστι γὰρ καὶ τοῦτο τοῖς θεαρχικοῖς κρίμασι νενομοθετημένον, τὸ τὰ θεῖα δῶρα τοῖς ἀξίοις τοῦ μετασχεῖν ἐν τάξει θεοπροπεσταῖε διωρεῖσθαι διὰ τῶν ἀξίων τοῦ μεταδοῦναι⁶⁴. Ταύτην οὖν εἶ τις ἀτιμάσει τὴν ἱερὰν εὐκοσμίαν, καὶ πρὸς **C** ἀθλίαν οἴησιν ἐληλυθώς, ἱκανὸν ἑαυτὸν οἰηθεῖ πρὸς τὴν θεαρχικὴν ὀμιλίαν, καὶ τῶν ὁσίων ὑπερφρονήσει· καὶ μὴν, εἰ τὰς αἰτήσεις ἀναξίας τε Θεοῦ, καὶ μὴ ἱερὰς αἰτήσεις, καὶ τὴν ἐφ᾽ ἑσιν τῶν θείων εἰ μὴ σύντονον ἔχει καὶ ἑαυτῷ καταλλήλον, ἀποτεύξεται δι' ἑαυτὸν τῆς ἀνεπιστήμονος αἰτήσεως. Περὶ δὲ τῆς εἰρημένης εὐχῆς, ἣν ὁ ἱεράρχης ἐπεύχεται τῷ κεκοιμημένῳ, τὴν εἰς ἡμᾶς ἐλθοῦσαν ἐκ τῶν ἐνθέων ἡμῶν καθηγεμόνων παράδοσιν εἰπεῖν ἀναγκαῖον.

§ VII.

Ὁ θεὸς ἱεράρχης ἐκφαντορικὸς ἐστίν, ὡς τὰ λόγια φησι, τῶν θεαρχικῶν δικαιωμάτων· ἄγγελος γὰρ Κυρίου παντοκράτορος Θεοῦ⁶⁵ ἐστὶ· μεμάθηκεν οὖν ἐκ τῶν θεοπαραδότων λογίων, ὅτι τοῖς ὁσίοις βιώσασιν ἡ φανωτάτη καὶ θεῖα ζωὴ κατ' ἀξίαν ὑπὸ τῶν δικαιοτάτων ζυγῶν ἀντιδίδοται, παρορώσης ἀγαθότητι τῆς θεαρχικῆς φιλανθρωπίας τὰς ἐγγενομένας⁶⁶ αὐτοῖς ἐξ ἀνθρωπίνης ἀσθενείας κηλίδας· ἐπειπερ οὐδεὶς, ὡς τὰ λόγια φησι, καθαρὸς ἀπὸ ρύπου. Ταῦτα μὲν οὖν ὁ ἱεράρχης οἶδεν ἐπιγγεγμένα πρὸς τῶν ἀληθῶν⁶⁷ λογίων· αἰτεῖ δὲ αὐτὰ⁶⁸ γενέσθαι, καὶ δωρηθῆναι τοῖς ὁσίοις βιώσασιν τὰς ἱερὰς ἀντιδόσεις, ἅμα μὲν ἐπὶ τὸ θεομι-

Divinus itaque antistes, ut eloquia testantur, interpretes est divinorum judiciorum; angelus enim Domini omnipotentis est Dei: quapropter ex Scripturis divinitus traditis accepit, quomodo iis, qui sancte vivunt, pro cuiusque meritis divina clarissimaque vita ab æquissimis istis lancibus retribuatur, divina nimirum elementia, pro bonitate sua, maculas ex humana fragilitate contractas dissimulante, quod nemo, ut eloquia tradunt, mundus sit a sorde. Hæc itaque promissa novit antistes ex verissimis Scripturis; quare petit illa compleri, indulgerique **269** iis qui pie vixerint sacra præmia, si-

⁶⁷ II Cor. v, 10.

VARLE LECTIONES.

⁶⁷ τὸν βίον, M. ⁶⁸ τὸν Ἑβραίων. ⁶⁹ εὐχῆ, M. ⁶⁰ ἴσως τοῦ. ⁶¹ οἱ non est in D. P. ⁶² πάσης, M. D. S. Se. ⁶³ θείοις, S. P. ⁶⁴ μεταδιδόναι, P. ⁶⁵ Θεοῦ non est in M. et Sc. ⁶⁶ ἐγγενομένας, Ch. ⁶⁷ ἀληθῶν, D. ⁶⁸ αὐτίκα, M. Sc.

mulque semelipse benigne conformans ad imitationem Dei, non secus aliis quam sibi ipsi dona poscens ac gratias; sciens item promissiones Dei esse infallibiles, præsentibus etiam aperte declarat, illa quæ ab eo jure sacro postulantur, prorsus eventura illis, qui secundum Deum vitam consummarint. Et enim antistes, cum sit præcipuus divinæ justitiæ præco, nunquam postularet ea quæ non essent Deo quam gratissima, et juxta promissiones ejus deiformiter concedenda. Quamobrem defunctis improbis nequaquam istiusmodi precatur, non solum quod interpretis officium in hoc violaret, atque præsumptuose sibi quidquam munus pontificalium arrogaret, ab auctore mysteriorum minime motus; verum etiam quod impia petitione frustraretur, et a justo prorsus eloquio etiam ipse merito audiens: *Petit, et non accipitis, quia male petitis* ^l. Postulat itaque sanctus antistes ea quæ sunt divinitus promissa, et accepta sunt Deo, omninoque largienda; et affectum benignitatis suæ clementissimo Deo ac præsentibus omnibus aperte declarans, quænam bona sancti adepturi sint insinuat. Eodem modo antistes habent potestatem segregandi, tanquam interpretes divinarum justificationum; non quod irrationalibus motibus sapientissima divinitas serviliter (ut honeste dixerim) obsequatur, sed quod ipsimet spiritu mysteriorum principali, a quo ad interpretandum moventur a Deo, pro meritis judicatos secernant. *Accipite enim, inquit, Spiritum sanctum: quorum remisistis peccata, remittuntur eis; et quorum retinueritis, retenta sunt* ^g. Quin et ei, qui divinas revelationes a supremo Patre didicerat, in Scripturis dicitur: *Quodcumque ligaveris super terram, erit ligatum et in cælis; et quodcumque solveris super terram, erit solutum et in cælis* ^h, ita ut ille, omnisque pontifex illi similis, juxta revelationes paternarum justificationum sibi indultas, quasi interpret ac portitor Deo charos admittat. et impios excludat. Neque enim sanctam illam Dei professionem, ut eloquia testantur, motu proprio, carneve aut sanguine revelantibus, sed a Deo spiritaliter illum imbiente perdoctus, pronuntiavit. Quare sanctis antistitibus tam segregandi quam aliis sacerdotibus facultatibus utendum, prout ipsis divinorum auctor mysteriorum divinitus **270** inspiravit. Pontifices autem ita cæteris sunt observandi in iis quæ ut pontifices gerunt, tanquam ipsi a Deo moveantur. *Qui enim, inquit, vos spernit, me spernit* ⁱ.

A μητον αγαθοειδῶς ἐκτυπούμενος, καὶ τὰς ἐτέρων δωρεὰς ὡς οἰκειας ἐξαιτῶν χάριτας· ἅμα δὲ καὶ τὰς ἀψευδεῖς ἐπαγγελίας εἰδῶς ἐσομένας, καὶ τοῖς παροῦσιν ἐκφαντορικῶς ἐμφαίνων ⁶⁹, ὅτι τὰ παρ' αὐτοῦ κατὰ θεσμὸν ἱερὸν ἐξαιτούμενα, πάντως ἔσται τοῖς κατὰ θεῖαν ζωὴν τετελειωμένοις. Οὐ γὰρ ἂν ὁ ἱεράρχης, ὁ τῆς θεαρχικῆς δικαιοσύνης ὑποφήτης, ἐζητεῖ ⁷⁰ ποτὲ τὰ μὴ τῷ Θεῷ προσφιλέστατα, καὶ πρὸς αὐτοῦ δοθήσθαι θειωδῶς ἐπηγγελμένα. Διὸ τοῖς ἀνιέροις οὐκ ἐπεύχεται ταῦτα κεκοιμημένοις, οὐ μόνον ὅτι τῆς ὑποφητικῆς ⁷¹ ἐν τούτῳ παρατραπήσεται τάξεως, καὶ τι τῶν ἱεραρχικῶν ἀβασίως τολμήσει, μὴ πρὸς τοῦ τελετάρχου κεκινημένος, ἀλλ' ὅτι καὶ τῆς ἐναγοῦς εὐχῆς ἀποτεύχεται, πρὸς τοῦ δικαίου λογιῶν καὶ αὐτὸς οὐκ ἀπεικότως ἀκούων· *Αἰτεῖτε, καὶ οὐ λαμβάνετε, διότι κακῶς αἰτεῖτε*. Οὐκοῦν ὁ θεῖος ἱεράρχης ἐξαιτεῖ ⁷² τὰ θειωδῶς ἐπηγγελμένα καὶ φιλα Θεῷ, καὶ πάντως δωρηθησόμενα· καὶ τὸ τῆς οἰκειας αγαθοειδοῦς ἕξεως ἐπιδεικνύς τῷ φιλαγάθῳ Θεῷ, καὶ τοῖς παροῦσιν ἐκφαντορικῶς ἐμφαίνων τὰ τοῖς ὁσίοις ⁷³ ἐσόμενα δῶρα. Οὕτω καὶ τὰς ἀφοριστικὰς ἔχουσιν οἱ ἱεράρχαι δυνάμεις, ὡς ἐκφαντορικοὶ τῶν θείων δικαιωμάτων, οὐχ ὡς ταῖς αὐτῶν ἀλόγοις ὀρμαῖς τῆς πανσόφου θεαρχίας (εὐφῆμως εἰπεῖν) ὑπηρετικῶς ἐπομένης, ἀλλ' ὡς αὐτῶν ὑποφητικῶς ὑποκινουῦντι τῷ τελεταρχικῷ ⁷⁴ πνεύματι τοὺς κεκριμένους Θεῷ κατ' ἀξίαν ἀφορίζοντων. *Λάβετε γάρ, φησὶ, τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον· ἂν τινωρ* ⁷⁵ *ἀζητετε τὰς ἁμαρτίας, ἀφίενται ἂν τινωρ κρατήτε, κεκράτηνται*. Καὶ τῷ τὰς θείας ἀποκαλύψεις τοῦ παναγεστάτου Πατρὸς ἐλλαμπομένῳ τὰ λόγια φησὶν· **Ο** *ἂν δὲ ἐὰν δέσῃς ἐπὶ τῆς γῆς, ἔσται δεδεμένον ἐν τοῖς οὐρανοῖς* ⁷⁶· καὶ ὁ *ἂν λύσῃς ἐπὶ τῆς γῆς, ἔσται λελυμένον ἐν τοῖς οὐρανοῖς*· ὡς ἐκεῖνου ⁷⁷ καὶ παντὸς τοῦ κατ' αὐτὸν ἱεράρχου, κατὰ τὰς ἐν αὐτῷ γενομένας ⁷⁸ τῶν πατρικῶν δικαιωμάτων ἀποκαλύψεις, ἐκφαντορικῶς καὶ διαπορθμευτικῶς τοὺς τε θεοφιλεῖς προσιεμένου, καὶ τοὺς ἀθέους ἀποκληροῦντος. Καὶ τὴν ἱερὰν γὰρ ἐκείνην θεολογίαν, ὡς τὰ λόγια φησὶν, οὐκ αὐτοκινήτως, οὐδὲ σαρκὸς καὶ αἵματος ἀποκαλυφάντων, ἀλλ' ὑπὸ Θεοῦ νοητῶς αὐτὸν τὰ θεῖα μύσαντος ἀπεφθέγγετο. Τοὺς μὲν οὖν ἐνθέους ἱεράρχας, οὕτω καὶ τοῖς ἀφορισμοῖς, καὶ πάσαις ταῖς ἱεραρχικαῖς δυνάμεσι χρηστέον, ὅπως ἂν ἡ τελετάρχης αὐτοὺς θεαρχία κινήσοι· τοὺς δὲ ἄλλους οὕτω τοῖς ἱεράρχαις, ἐν οἷς ἂν δρῶσιν ἱεραρχικῶς, προσεκτέον, ὡς ὑπὸ Θεοῦ κεκινημένους ⁷⁹. **Ο** *ἀθετῶν γὰρ ὑμᾶς, φησὶν, ἐμὲ ἀθετεῖ*.

§ VIII.

Sed jam ad ea, quæ dietam precationem subsequantur, veniamus. Ubi pontifex eam finivit, ipse-

'Αλλ' ἐπανέλθωμεν εἰς τὰς τῆς εἰρημένης εὐχῆς ἀκόλουθα ⁸⁰. Τελέσας γὰρ αὐτὴν ὁ ἱεράρχης, αὐτὸς τε

^l Jac. iv, 3. ^g Joan. xx, 22. ^h Matth. xvi, 19. ⁱ Luc. x, 16.

VARIE LECTIONES.

⁶⁹ ἐμφαίνων, P. S. ⁷⁰ ἐζητεῖ. ⁷¹ ἐπεὶ οὐ μόνον τῆς ὑποφ., M. Scot. ⁷² ἐξαιτεῖται, D. ⁷³ τοῖς ἁγίοις, P. ⁷⁴ τελετάρχῃ, D. ⁷⁵ ἂν τινωρ, S. P. ⁷⁶ τῷ οὐρανῷ, M. Sc. ⁷⁷ ὡς ἁγίου εὐαγγελιστοῦ ἐκεῖνου, M. Sc. ⁷⁸ γινόμενας, S. P. D. ⁷⁹ κεκινημένοις, S. P. D. ⁸⁰ ἐν τῇ ἀκολουθίᾳ, M.

ἀσπάζεται τὸν κεκοιμημένον, καὶ ἐξῆς οἱ παρόντες ἅπαντες· ἡδὺς γὰρ ἐστὶ καὶ τίμιος ἅπασιν τοῖς θεοειδέσιν ὁ κατὰ θεῖαν⁸¹ ζωὴν τετελειωμένος. Μετὰ δὲ τὸν ἀσπασμὸν ἐπιχέει τῷ κεκοιμημένῳ τὸ ἔλαιον ὁ ἱεράρχης. Μέννησο δὲ, ὅτι κατὰ τὴν ἱεράν θεογενεσίαν πρὸ τοῦ θειοτάτου⁸² βαπτίσματος πρώτη μέθεξις ἱεροῦ συμβόλου δωρεῖται τῷ τελουμένῳ, μετὰ τὴν ὀλικὴν τῆς προτέρας ἐσθῆτος ἀπαμφίαν⁸³, τὸ τῆς χρίσεως ἔλαιον· ἐν τέλει δὲ νῦν ἁπάντων ἐπὶ τῷ κεκοιμημένῳ τὸ ἔλαιον ἐπιχέεται⁸⁴. Καὶ τότε μὲν ἡ τοῦ ἐλαίου χρίσις ἐπὶ τοὺς ἱερούς ἀγῶνας ἐκάλει τὸν τελούμενον· νῦν δὲ τὸ ἐπιχόμενον ἔλαιον ἐμφαίνει κατὰ τοὺς αὐτοὺς ἱερούς ἀγῶνας ἀθλήσαντα καὶ τελειωθέντα τὸν κεκοιμημένον.

§ IX.

Ταῦτα τελέσας ὁ ἱεράρχης, ἀποτίθησιν ἐν οἴκῳ τιμῷ τὸ σῶμα μεθ' ἐτέρων ὁμοταγῶν ἱερῶν σωμάτων. Εἰ γὰρ ἐν ψυχῇ καὶ σώματι τὴν θεοφιλεῖ ζωὴν ὁ κεκοιμημένος ἐβίω, τίμιον ἔσται μετὰ τῆς ὁσίας ψυχῆς καὶ τὸ συναθλήσαν αὐτῇ σῶμα κατὰ τοὺς ἱερούς ἰδρωτάς. Ἐθνην ἡ θεία δικαιοσύνη μετὰ τοῦ σφετέρου σώματος αὐτῇ δωρεῖται τὰς ἀμοιβαίας λήξεις, ὡς ὁμοπορεύτω καὶ συμμετόχῳ τῆς ὁσίας ἢ τῆς ἐναντίας⁸⁵ ζωῆς. Διὸ καὶ τῶν ἱερῶν ἡ θεία θεσμοθεσία τὰς θεαρχικὰς κοινωνίας ἀμφοῖν δωρεῖται· τῇ ψυχῇ μὲν ἐν καθαρᾷ θεωρίᾳ καὶ ἐν⁸⁶ ἐπιστήμῃ τῶν τελουμένων· τῷ σώματι δὲ κατὰ τὸ θεϊότατον ὡς ἐν εἰκόνι μύρον, καὶ τὰ τῆς θεαρχικῆς κοινωνίας ἱερώτατα σύμβολα, τὸν ὅλον ἀνθρωπὸν ἀγιάζουσα, καὶ τὴν ὀλικὴν αὐτοῦ σωτηρίαν ἱερουργοῦσα, καὶ τελειοτάτην αὐτοῦ τὴν ἀνάστασιν ἔσεσθαι διαγγέλλουσα ταῖς καθολικαῖς ἀγιστείαις⁸⁷.

§ X.

Τὰς δὲ τελεστικὰς ἐπικλήσεις οὐ θεμιτὸν ἐν γραφαῖς⁸⁸ ἀφερμηνεύειν, οὐδὲ τὸ μυστικὸν αὐτῶν, ἢ τὰς ἐπ' αὐταῖς ἐνεργουμένας ἐκ Θεοῦ δυνάμεις ἐκ τοῦ κρυφίου πρὸς τὸ κοινὸν ἐξάγειν· ἀλλ' ὡς ἡ καθ' ἡμᾶς ἱερά παραδόσις ἔχει, ταῖς ἀνεκπομπεύτοις μύησεσιν αὐτάς ἐκμαθῶν, καὶ πρὸς θειοτέραν ἐξίν καὶ ἀναγωγὴν ἔρωτι θεῷ καὶ ἐνεργείαις ἱεραῖς ἀποτελεσθεῖς, ὑπὸ τῆς τελεταρχικῆς ἐλλάμπσεως ἀναχθήσῃ πρὸς τὴν ὑπερτάτην αὐτῶν ἐπιστήμην.

§ XI.

Τὸ δὲ καὶ παῖδας, οὕτω τὰ θεῖα συνιέναι δυναμένους, τῆς ἱεράς μετόχους γίγνεσθαι θεογενεσίας, καὶ τῶν ἱερωτάτων τῆς θεαρχικῆς κοινωνίας συμβόλων, δοκεῖ μὲν, ὡς φησὶ⁸⁹, τοῖς ἀνιέροις εὐλόγου γέλωτος ἄξιον, εἰ τοὺς ἀκοῦσαι μὴ δυναμένους ἐκδιδάσκουσιν οἱ ἱεράρχαι τὰ θεῖα, καὶ τοῖς μὴ νοοῦσιν εἰκὴ παραδίδουσι τὰς ἱεράς παραδόσεις· καὶ τὸ ἐτι

met defunctum salutatur, ac deinde omnes qui adsunt; omnibus enim viris deiformibus admodum gratus est, et honore dignus, quisquis divinam vitam transiegit. Post salutationem vero pontifex defuncto oleum affundit. Memineris hic, ut in prima illa regeneratione sacra ante sanctum baptismum, post antiquarum vestium depositionem, ille qui initiatur, in prima sancti symboli participatione, sacri chrismatism oleo inungatur; et hic demum in fine omnium defuncto itidem oleum affunditur. Et tunc quidem olei inunctio baptizandum ad sacra certamina evocabat; nunc autem affusum oleum declarat, eum qui defunctus est iisdem sacris certaminibus exactis functum esse.

His peractis, pontifex defuncti corpus honesto loco recondit una cum cæteris ejusdem ordinis corporibus sacris. Si enim is qui defunctus anima simul et corpore sanctam vitam egit, corpus etiam una cum anima sancta simul in honore erit ac pretio, quod sacris sudoribus una concertaverit. Divina itaque justitia animæ et corpori condigna præmia largitur, tanquam comiti et consorti sive divinæ, sive contrariæ vitæ. Idcirco etiam sanctorum sacra functio divinas utrique participationes elargitur; animæ quidem, in purissima contemplatione et rerum perfectarum scientia; corpori vero sacratissimum unguentum quasi in imagine per sacratissima divinæ communicationis symbola totum hominem sanctificans, et integram salutem ejus operans, nec non denuntians per universales lustrationes perfectissimam ei fore resurrectionem.

Invocationes porro consecratorias nefas est scripto interpretari, et arcanum earum sensum, virtutesque quas in iis Deus operatur, e secreto in publicum efferre; sed, ut nostra sacrosancta traditio docet, ubi eas secretioribus instructionibus hauris, atque ad habitum sacratiorem atque capaciorum intelligentiam, divino amore sacrisque actionibus consummatus evaseris, divina luce collustratus ad supremam earum scientiam subveheris.

Quod autem infantes quoque, qui per ætatem nequeunt intelligere, divinæ 271 regenerationis sanctissimorumque divinæ communionis mysteriorum participes fiant, videtur, ut inquis, hominibus profanis non immerito risu dignum, quod pontifices eos erudiant qui nequeunt audire, sanctasque traditiones non intelligentibus frustra tra-

VARIE LECTIONES.

⁸¹ ὁ κατὰ τὴν θεῖαν, D. ⁸² θεῖου, D. ⁸³ variat et hujus vocis scriptura, alias in penultima ε, alias α. ⁸⁴ ἐπιχέει, P. ⁸⁵ τῆς θείας, S. ⁸⁶ ἐν non est in M. S. D. ⁸⁷ διὰ τῆς καθολικῆς ἀγιαστίας, M. S. ⁸⁸ ἐν γράφῳ, M. ⁸⁹ ὡς ἐφησ, S.

stant; neque minus ridiculum est quod alii pro iis abrenuntiationes sacrasque professiones pronuntiant. Verum non oportet tuam sanctam prudentiam errantibus indignari, sed religiose ad eorum institutionem cum charitate rationem reddere, et objectiones eorum solvere; atque illud insuper secundum sacram sanctionem addere, quomodo divina omnia nequaquam nostra intelligentia commensuranda sunt, sed plurima quæ nos latent causas habere Deo dignas, quas nos quidem ignoremus, verum ab ordinibus nobis præstantioribus perspicue cognoscantur. Plurima item latent supremas illas sublimissimasque substantias, quæ soli sapientissimæ sapientificæque divinitati nota sunt. Verum tamen hac de re id quoque dicimus, quod deiformes præceptores nostri ab antiqua traditione acceptum nobis transcripserunt. Aiunt enim, quod et verum est, infantes, si in lege sacra instituantur, ad sanctum animi statum perventuros esse omni errore liberos, et sine ullo impuræ vitæ periculo. Hoc enim cum in mentem venisset divinis nostris institutoribus, placuit admitti pueros hoc sancto modo, ut oblatis parvuli parentes naturales filium uni ex fidelibus tradant, qui præclare in divinis rebus puerum erudiat, sub cuius deinceps cura sit, tanquam sub Patre divino, sanctæque salutis susceptore. Hunc itaque antistes, sancte promittentem se puerum ad sanctam vitam informaturum, jubet profiteri abrenuntiationes sacrasque professiones; non enim, ut illi subsannatores aiunt, alium pro alio rebus divinis imbuat; neque enim sponsor dicit: Ego pro puero abrenuntiationes facio, sacrasque professiones, sed hoc modo puerum asserit abrenuntiare ac profiteri; ac si dicat: Profecto me huic puero, cum per ætatem intelligere sacra poterit, divinis meis institutionibus persuasurum, ut adversariis nuntium omnino remittat, et divina promissa profiteatur, et exsolvat. Nihil ergo, ut opinor, absurdum est, si ad divinum institutum puer adducitur, cum ducem ac sponsorem habeat qui eum et divinarum rerum scientia imbuat, et ab adversariis tutum custodiat. Porro **272** pontifex puerum consortem facit sacrorum mysteriorum, ut in eis educetur, neque agat vitam aliam, quam eam quæ divina semper spectet, et hujusmodi sancta communionem proficiat, atque in his sacrum habitum veatur.

Ista sunt, mi fili, tanta tamque præclara hierarchiæ nostræ spectacula uniformia mihi manifestata, sed aliis fortasse mentibus perspicacioribus, non solum hæc, verum etiam alia multo illustriora atque deiformiora perspecta sunt. Quin et tibi quoque, ut opinor, clariores divinioreque pulchritudines collucebunt, si iis gradibus, quos dixi, ad sublimiorem

Α γελοϊότερον, ὡς ὑπὲρ αὐτῶν ἕτεροι τὰς ἀποταγὰς φασί, καὶ τὰς ἱεράς ὁμολογίας. Δεῖ δὲ τὴν σὴν ἱεραρχικὴν σύνεσιν μὴ χαλεπαίνειν ἐπὶ τοῖς πεπλανημένοις, ἀλλ' εὐλαβῶς τε ἅμα καὶ τῆς αὐτῶν φωταγωγίας χάριν ἀγαπητικῶς ἀπολογεῖσθαι πρὸς τὰς ὑπ' αὐτῶν προφερομένας ἐνοστάσεις προστιθέντα ⁹⁰ καὶ τοῦτο κατὰ θεσμὸν ἱερὸν, ὡς οὐκ ἐν τῇ καθ' ἡμᾶς γνώσει πάντα τὰ θεῖα περιγράφεται, πολλὰ δὲ τῶν ὑφ' ἡμῶν ἀγνοουμένων, αἰτίας ἔχει θεοπρεπεῖς, ἡμῖν μὲν ἔγνωμέναις ⁹¹, ἐπιστητὰς δὲ ταῖς ἡμῶν κρείττοσι τάξεσι. Πολλὰ δὲ καὶ τὰς ὑπερτάτας οὐσίας λέληθε, καὶ πρὸς μόνης ἀκριβῶς ἐγνωσταί τῆς πανσόφου καὶ σοφοποιῦ ⁹² θεαρχίας. Πλὴν γε, ὅτι καὶ περὶ τούτου ταῦτά φαμεν, ἅπερ οἱ θεοσιδεῖς ἡμῶν ἱεροτελεστοί, πρὸς τῆς ἀρχίας μυηθέντες παραδόσεως, εἰς ἡμᾶς προήγαγον ⁹³. Φασὶ γάρ, ὅπερ ἐστὶ καὶ ἀληθές, ὅτι, κατὰ θεσμὸν ἱερὸν ἀναγόμενα τὰ βρέφη, πρὸς ἕξιν ἱερὰν ἤξουσι, πάσης ἀποτελούμενα πλάνης καὶ ἀνιέρου ζωῆς ἀπείρατα. Τοῦτο τοῖς θεοῖς ἡμῶν καθηγεμόσιν εἰς νοῦν ἐληλυθὸς, ἔδοξεν εἰσδέχεσθαι τὰ βρέφη κατὰ τόνδε τὸν ἱερὸν τρόπον, ὥστε τοὺς φυσικοὺς τοῦ προσαγομένου παιδὸς γονέας παραδιδόναι τὸν παῖδα τινὶ τῶν μεμυημένων ἀγαθῶ τὰ θεῖα παιδαγωγῶ, καὶ τὸ λοιπὸν ὑπ' αὐτῶ τὸν παῖδα τελεῖν, ὡς ὑπὸ θεῶ πατρὶ καὶ σωτηρίας ἱεράς ἀναδόχῳ. Τοῦτον οὖν ὁ ἱεράρχης ὁμολογοῦντα κατὰ τὴν ἱερὰν ἀνάγειν ⁹⁴ τὸν παῖδα ζῶν, ἀπαιτεῖ τὰς ἀποταγὰς ὁμολογῆσαι, καὶ τὰς ἱεράς ὁμολογίας, οὐχ, ὡς ἀν' ἐκεῖνοι γελῶντες φαίεν, ἄλλον ἀντ' ἄλλου τὰ θεῖα μῶν· οὐδὲ γὰρ τοῦτό φησιν, ὡς ὑπὲρ τοῦ παιδὸς ἐγὼ τὰς ἀποταγὰς, ἢ τὰς ἱεράς ὁμολογίας ποιῶμαι· ἀλλ' ὅτι ὁ παῖς ἀποτάσσεται καὶ συντάσσεται· τοῦτ' ἔστιν· Ὁμολογῶ τὸν παῖδα πείσειν εἰς νοῦν ἱερὸν ἴδντα, ταῖς ἐμαῖς ἐνθέοις ἀναγωγαῖς, ἀποτάσσεται ⁹⁵ μὲν ὀλικῶς τοῖς ἐναντίοις, ὁμολογῆσαι δὲ καὶ ἐνεργῆσαι τὰς θείας ὁμολογίας. Οὐδὲν οὖν, ὡς οἶμαι, τὸ ἀποπον, εἰ κατὰ θεῖαν ὁ παῖς ἀναγωγὴν ἀνάγεται, καθηγεμόνα καὶ ἀνάδοχον ἱερὸν ἔχων, ἕξιν αὐτῶ τῶν θεῶν ἐμποιοῦντα, καὶ φυλάττοντα τῶν ἐναντίων ἀπείρατον. Μεταδίδωσι δὲ τῷ παιδί τῶν ἱερῶν συμβόλων ὁ ἱεράρχης, ὅπως ἐν αὐτοῖς ἀνατραφεῖ, καὶ μηδὲ σχολὴ ζωῆν ἐτέραν, εἰ μὴ τὴν τὰ θεῖα θεωροῦσαν αἰεὶ, καὶ κοινωνὴν αὐτῶν ἐν προκοπαῖς ἱεραῖς γιγνομένην, ἕξιν τε ἱερὰν ἐν τούτοις ἔσχουσαν, ἀναγομένην τε ἱεροπρεπῶς ὑπὸ τοῦ θεοσιδοῦς ἀναδόχου.

possideat, et a susceptore deiformi studiose promo-

D Τοσαῦτα, ὦ παῖ, καὶ οὕτω κατὰ τῆς καθ' ἡμᾶς ἱεραρχίας ὤπταί μοι τὰ ἐνοσιδῆ θεάματα, πρὸς ἄλλων δὲ ἔσως ὀπτικωτέρων ⁹⁶ νοῶν οὐ ταῦτα μόνον ἐθεωρήθη, φανότερα δὲ πολλῶν ⁹⁷ καὶ θεοσιδέστερα. Καὶ σοὶ δὲ, ὡς οἶμαι, πάντως ἐλλάμψει τηλαυγέστερα κάλλη καὶ θεϊότερα, τοῖς εἰρημένοις ⁹⁸ ἐπαναβαθμοῖς χρωμένῳ πρὸς ὑπερτέραν ἀκτίνα. Μετάδος οὖν, ὦ

VARIE LECTIONES.

⁹⁰ προστιθέντα, M. S. D. Sar. ⁹¹ ἀγνοουμένων, S. ⁹² καὶ πανσοφοποιῦ, S. ⁹³ προήγαγον M. Sc. ⁹⁴ ἀγειν, S. ⁹⁵ ἀποτάσσεται, D. Sar. ⁹⁶ ὀπτικώτερον, M. Sc. ⁹⁷ φανερώτερα δὲ πολλὰ, M. Sc. ⁹⁸ θεοσιδοῦς, M. Sc.

φθιε, καὶ αὐτῆς ἐμοὶ τελειοτέρας ἐλλάμψεως, καὶ
 φεῖξον ἐμοῖς ὀφθαλμοῖς ἅπερ ἂν ἰδεῖν δυναθείης εὐ-
 πρεπέστερα κάλλη καὶ ἐνοειδέστερα· θαρρῶ γάρ,
 ὅτι τοῖς εἰρημένους ἐγὼ τοὺς ἐναποκειμένους
 ἐν σοὶ τοῦ θεοῦ πυρὸς ἀνασκαλεύσω σπινθῆρας.

A radium conscendas. Communica igitur et tu mihi
 perfectiorem illustrationem, meisque oculis exhibe
 præstantiores formas, quæ unius speciem magis
 expriment: confido enim, me iis, quæ commemo-
 rata sunt, insitas tibi divini ignis scintillas excita-
 turum.

ADNOTATIONES CORDERII.

Nota primo hic antiquum Ecclesiæ ritum pro defunctis deprecandi, et eosdem, pro cuiusque dignitate, honorifico et sacro loco sepeliendi, et exsequias celebrandi. De his quoque Aug. in libro *De cura agenda pro mortuis*, in eadem plane cum Dionysio sententiam: « Qui facit, inquit, exsequias mortuorum, ob amorem illius facit, qui promisit corpora resurrectura. » Neque enim contemnenda sunt et abjicienda corpora defunctorum, maxime fidelium, quibus tanquam organis et vasis ad omnia opera bona usus est Spiritus sanctus. Unde et antiquorum fidelium funera officiosa pietate curata sunt, et exsequiæ celebratæ ac sepulturæ provisæ, ipsique cum viverent, de sepeliendis seu transferendis suis corporibus filiis mandaverunt, et Tobias sepeliendis mortuis Deum promernisse commendatur. Ipse Dominus die tertia resurrecturus, gloriosæ mulieris bonum opus prædicat prædicandum; et Joseph, qui eum sepelivit mire collaudatur. Ac ideo pro nostris defunctis certare debemus, quatenus possint participes fieri eorum quos Christus a claustris revocavit inferni. Plura de exsequiis mortuorum et eorum commemoratione vide apud Alcuinum in libro *De divinis officiis*.

Nota secundo ad partem secundam capituli, sacerdotes alio ritu ac loco quondam sepeliri solere quam laicos; uti quoque ex Beda tradit Amalarius lib. iv *De ecclesiasticis officiis*, c. 41: « Aperte, inquit, dominus Beda declarat in exsequiis sancti Cuthberti, quomodo vestiri oporteat sacerdotem defunctum; ita enim scribit de ejus exsequiis: Postquam ergo sanctæ memoriæ Cuthbertus episcopus, peracta communionem, elevatis oculis et manibus ad Deum, commendans ei animam suam, et emittens spiritum, sedensque sine gemitu omni in via patrum, a navigantibus ad insulam nostram delatus, toto corpore lavato, capite sudario circumdato, oblata super pectus sanctum posita, vestimento sacerdotali indutus, in obviam Christi calcementis suis præparatus in sindone creata involutus, animam habens cum Christo gaudentem. Non est dubitandum, inquit Amalarius, quia ipse mos esset apud Romanam Ecclesiam in hac re, qui apud Anglos fuit, præsertim cum ex illa primum episcopum Augustinum haberent Angli Saxones, et eo tempore quo celeberrima fuit Romana Ecclesia, propter auctoritatem doctissimi ejus episcopi Gregorii, et postea ex eadem Ecclesia habuerunt archiepiscopum Theodorum in utraque lingua peritissimum. » Plura qui volet videat apud Amalarium loco citato, et 273 cap. sequenti, ubi agit de officiis mortuorum, et Rabanum Maurum lib. ii *De institutione clericorum*, cap. 44.

Nota tertio, parte tertia hujus capituli § XI, Dionysii testimonio ab apostolis accepto confutari anabaptistas, qui negant prodesse parvulis baptismum, cum tamen Dominus dixerit: *Sinite parvulos venire ad me, talium est enim regnum cælorum*, Marc. x, 14; quod quidem Clemens *Constitutionum apostolicarum* lib. vi, cap. 15, de parvulis baptizandis interpretatur, dicens: *Baptizate autem vestros pueros infantes, et educate eos in disciplina et monitione Dei: Sinite enim, ait Dominus, pueros venire ad me et ne prohibete eos*, Luc. xviii, 16. Plura de hac re vide apud Vasquez in partem iii, disputat. 154, capite primo.

PARAPHRASIS PACHYMERÆ (28).

§ I. Τούτων οὖν διωρισμένων, ἀναγκαῖον εἰπεῖν B
 καὶ περὶ τῶν κεκοιμημένων· καὶ γὰρ οὐδὲ τοῦτο
 κοινῶς ἔχουσιν οἱ τε Χριστιανοὶ (τούτους γὰρ λέγει
 τανῶν ἱερῶν) καὶ οἱ ἐξῶθεν Ἕλληνας, οἱ ἀνέροι·
 ἀλλ' ὡσπερ τῆς ζωῆς αὐτῶν πολὺ τὸ διάφορον,
 (τῶν μὲν ζώντων κατὰ Χριστὸν ἐν τῷ νεκροῦσθαι
 τῷ σώματι, τῶν δὲ ζώντων κατὰ τὰς τῆς σαρκὸς
 ἐπιθυμίας,) οὕτω καὶ τὸ τέλος αὐτῶν διάφορον.
 Οἱ μὲν γὰρ ἱεροὶ, ἀποσκοποῦντες πρὸς τὰς ἐκείθεν
 ἐλπίδας, πρὸς τὸ τοῦ θανάτου πέρας ἴασιν, ὡσπερ ἐπὶ
 τέλος ἀγώνων, τὸν τῆς δικαιοσύνης ληψόμενοι στέ-
 φανον ἐν τῇ ὀλικῇ αὐτῶν ἀναστάσει τῇ μετὰ σώματος
 δηλονότι· αἱ μὲν γὰρ ἱεραὶ ψυχαὶ, ἐνταῦθα τὸ τρεπτὸν
 ἔχουσαι, ἐν τῇ παλιγγενεσίᾳ τὸ ἀμετάτρεπτον ἔξου-
 σι· τὰ δὲ ὁμόζυγα σώματα, ἐνταῦθα ταῖς ψυχαῖς συγ-
 κακοπαθήσαντα, τὴν οἰκείαν ἀνάστασιν ἀπολήφονται,

§ I. His igitur defunctis, necessario etiam dicen-
 dum de defunctis: neque enim id commune habent
 Christiani (quos hic sacros vocat) cum externis
 gentilibus, qui profani sunt: sed sicut inter vitam
 eorum multum interest (cum illi quidem secundum
 Christum vivant corpus mortificando; hi vero
 secundum carnis concupiscentias vitam instituant),
 sic et finis eorum diversus. Siquidem sancti ad
 spes futuras attendentes, ad mortis terminum ve-
 niunt tanquam ad finem certaminum, virtutis coro-
 nam recepturi in totali sua resurrectione, scilicet
 una cum corpore: sanctæ enim animæ cum hic
 perverti possint, in resurrectione immutabilitatem
 consequentur; corpora vero, quæ hic animabus
 copulata una cum iis mala pertulerunt, propriam
 quoque resurrectionem sortientur; animabus suis,

quibus in hac vita conjuncta fuerant, reunita; A assequuntur autem deiformem gloriam tanquam membra Dei.

§ II. Profanorum vero aliqui quidem sine ratione putant, non solum corporum non futuram resurrectionem, verum etiam ipsasmet animas penitus aboleri, seu in nihilum abire; alii vero, his utique prudentiores, ut Plato, aiunt, corpus quidem post mortem nequaquam substitutum, sed nec in æternum ad subsistentiam suam reversurum. Hoc enim est quod dicit εἰσάπαξ. Indignum enim esse, aiunt, ut materiale corpus animæ immateriali sit coævum, animam vero solam esse immortalem. Idem etiam Simonis discipuli asserebant, non cogitantes, necdum edocti a magno apostolo Paulo dicente, pignus et probationem universalis in 274 corpore futuræ resurrectionis Dominum nostrum Jesum Christum exstitisse; et quod in ipso modo abscondita sit vita nostra in Deo revelanda in regeneratione. Alii vero dicebant corpus tunc aereum animis futurum (si modo futurum sit) et non resurrecturum illud ipsum quod modo gerimus, corporibus quæ una decertarunt injuriam irrogantes. Alii porro, nescio quo pacto ad terrenas cogitationes provocati, scripserunt ibi cibos potusque sensiles futuros. Insinuari aiunt per hoc Pappiam, Hierapolis Asiæ episcopum, qui divi Joannis evangelistæ temporibus floruit. Hic enim Pappias libro quarto *Dominicarum suarum explanationum* scripsit, fore in resurrectione voluptates quæ percipiuntur ex cibis; in quod quidem dogma postmodum Apollinarius credidit. Quomodo igitur Apollinarii erunt scripta sancti Dionysii, secundum nugas aliquorum, quæ Apollinarium refutant? Sed nemo virorum proborum ad istiusmodi absurditates abducetur, verum credentes se Christiformem sortem adepturos, mutationem mortis minime formidabunt, probe scientes se bona parta stabiliter possessuros. Peccatores vero siquidem sacram hauserint institutionem, eaque neglecta, ad concupiscentias sua sponte devoluti sint, cum ad vitæ finem pervenerint, non jam legem divinam æque ut prius despicabilem existimant; sed aliis longe oculis, spiritalibus demum et ea quæ illic sunt intuentibus, ea quæ ibi sunt considerantes, et quibus bonis exciderint expendentes, D beatos quidem prædicant eos qui illa adepti sunt, miseri autem et inviti ex hac vita decedunt, propter vitam suam pessimam, nulla salutis spe fulti.

§ III. Cum in sanctorum obdormitionibus nihil horum accidat, is quidem qui ad vitæ finem properat, gaudet se ad sanctam regenerationem pervenire, defuncti autem familiares, spirituales potius quam carnales (hoc enim est pro jure divinæ propinquitatis) beatum ipsum prædicant, et similem finem beatissimum ipsi quoque consequi exoptant. Portant autem ipsum ad episcopum, quasi coronis munerandum; hic vero ipsum excipiens ei justa versolvit.

ἐνωθέντα ταῖς ψυχαῖς, αἷς ἡκωνται κατὰ τὸν τῆδε βίον· ἀπολήφονται δὲ καὶ τὴν θεοειδῆ δόξαν ὡς μέλη θεοῦ.

§ II. Τῶν δὲ ἀνιέρων οἱ μὲν ἀλογιστότερον μὴ μόνον σωμάτων οὐ δοξάζουσιν ἐξανάστασιν, ἀλλὰ καὶ τὰς ψυχὰς αὐτὰς εἰς τελείαν ἀνυπαρξίαν χωρεῖν οἴονται. Οἱ δὲ λογικώτεροι δὴθεν αὐτῶν, ὡς ὁ Πλάτων, τὸ μὲν σῶμα μετὰ θάνατον οὐκέτι φασὶ συστήσασθαι, ἀλλ' εἰς αἰῶνας οὐχ ὑποστρέφειν ἔτι πρὸς ἣν ἔχει σύστασιν· τοῦτο γάρ ἐστιν ὃ φησιν εἰσάπαξ. Ἄνάξιον γάρ φασιν εἶναι τὸ ὑλικὸν συναιωνίζειν τῇ ἀύλη ψυχῇ, τὴν ψυχὴν μόνην ἀθανάτως ὑπάρχειν. Ταῦτα καὶ οἱ ἀπὸ Σίμωνος ἔλεγον, οὐκ ἐνοήσαντες οὐδὲ μὴθέντες παρὰ τοῦ μεγάλου ἀποστόλου Παύλου λέγοντος, ἀρραβῶνα καὶ ἀπόδειξιν τῆς μετὰ σώματος καθολικῆς ἀναστάσεως τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστὸν γεγενῆσθαι, καὶ ὅτι ἐν αὐτῷ νῦν κέκρυπται ἡ ζωὴ ἡμῶν ἐν τῷ Θεῷ φανερωθησομένη ἐν τῇ παλιγγενεσίᾳ. Ἄλλοι δὲ αἰθέριον ἔφασκον ἔσσεσθαι (εἴ γε καὶ ἔσσεσθαι) σῶμα ταῖς ψυχαῖς, καὶ οὐκ αὐτὸ τοῦτο ἐξαναστήσασθαι ὃ περικείμεθα, ἀδικοῦντες τὰ συναθλήσαντα σώματα. Ἄλλοι δὲ, οὐκ οἶδ' ὅπως εἰς ἐννοίας ὑλικὰς ἀποκλιθέντες, τροφὰς αἰσθητὰς καὶ πόσεις ἐκεῖσε γενησομένας ἀνέγραψαν. Αἰνίττεται δὲ, φασιν, εἰς Παππίαν τὸν Ἱεραπόλεως τῆς Ἀσίας ἐπίσκοπον, τὸν τῷ θεῷ καὶ εὐαγγελιστῇ Ἰωάννῃ συνακμάσαντα. Οὗτος γάρ ὁ Παππίας ἐν τῷ τετάρτῳ βιβλίῳ τῶν Κυριακῶν αὐτοῦ ἐξηγήσεων τὰς διὰ βρωμάτων εἶπεν ἐν τῇ ἀναστάσει ἀπολαύσεις· εἰς ὅπερ δόγμα καὶ ὁ Ἀπολλινάριος μετὰ ταῦτα ἐπίστευσε. Πῶς οὖν Ἀπολλινάριου ταῦτα τὰ τοῦ ἀγίου Διονυσίου συγγράμματα κατὰ τοὺς τιμῶν λήρους, τὰ ἀναιροῦντα Ἀπολλινάριον; Ἄλλ' οὐκ ἄν τις τῶν ἱερῶν ἀνδρῶν εἰς τοιαύτας ἀτοπίας ἀπενεχθήσεται· ἀλλὰ πιστεύοντες, ὅτι λήφονται τὴν Χριστοειδῆ λῆξιν, αὐτὴν ἐπὶ θάνατον δεδοικότες τροπῆν, ἀλλ' εὖ εἰδότες ὅτι τὰ κτηθέντα κατὰ βεβαίως ἔξουσιν. Οἱ δὲ ἀμαρτωλοὶ, εἴπερ εἰσὶ καὶ μεμυημένοι, ἐπεὶ πρὸς ἐπιθυμίας ἀπηυτομόλησαν, ὅταν πρὸς τὸ τέλος ἔρχονται, οὐκέτι τότε εὐκαταφρόνητον τὸν θεῖον νόμον λογιζόμενοι ὡς καὶ πρότερον, ἀλλ' ἐτέροις ὀφθαλμοῖς νοεροῖς λοιπὸν καὶ τὰ ἐκεῖσε σκοποῦσιν, ἀποσκοποῦντες τὰ ἐκεῖσε, καὶ ὧν ἐκπεπτώκασι, μακαρίζουσι μὲν τοὺς ἐκείνων ἀψαμένους, ἐλεεινῶς δὲ τῆς παρουσίας ζωῆς ἀποσχίζονται, οὐκ ἔχοντες ἐλπίδα σωτηρίας διὰ τὴν χειρίστην διαγωγὴν.

§ III. Τούτων οὐδενὸς γινομένων κατὰ τὰς τῶν ἁγίων ἀνδρῶν κοιμήσεις, αὐτὸς μὲν ὁ πρὸς τὸ πέρας ἐρχόμενος, χαίρει ἐπιθαίνων τῆς ἱερᾶς παλιγγενεσίας, οἱ δὲ τοῦ κοιμηθέντος οἰκεῖοι, οἱ πνευματικοὶ μᾶλλον ἢ περὶ οἱ κατὰ σάρκα (τοῦτο γάρ ἐστι τὸ κατὰ τὴν θεῖαν οἰκειότητα) αὐτὸν τε μακαρίζουσι καὶ τοιοῦτον μακαριστὸν τέλος εὐχονται καὶ αὐτοὶ λήφασθαι. Ἄγουσι δὲ τοῦτον ἐπὶ τὸν ἱεράρχην, ὡς ἐπὶ δόσιν στεφάνων· ὃ δὲ, δεχόμενος, ἐκτελεῖ ἐπὶ τούτῳ τὰ ὅσια.

II. Μυστήριον.

Συναγαγῶν τὸν κλήρον ὁ ἱεράρχης, εἰ μὲν τῶν ἱερωμένων ἐστὶν ὁ κεκοιμημένος, ἐπίπροσθεν τοῦ θείου θυσιαστηρίου κατακλίνας, τῶν εὐχῶν καὶ τῆς εὐχαριστίας ἀπάρχεται· εὐχῶν μὲν, ὑπὲρ τῶν ἀγνοημάτων τοῦ κεκοιμημένου· εὐχαριστίας δὲ, ὑπὲρ ὧν ἤμβλυσε τὸ τοῦ θανάτου κέντρον, καὶ οὕτως ἠδυνήθη παρ' αὐτοῦ βοηθούμενος κατορθῶσαι τινα. Εἰ δὲ μοναχὸς ἐστὶν ἢ πιστὸς ἐκ τοῦ ἱεροῦ λαοῦ, παρὰ τὸν νάρθηκα κατακλίνει. Τὸ δὲ πρὸ τῆς ἱερατικῆς εἰσελεύσεως δηλοῖ ὅτι ἐπίπροσθεν τῶν ψαλλόντων ὀφείλει κεῖσθαι. Εἶτα ὁ μὲν ἱεράρχης τὸν εὐλογητὸν ἐκφωνεῖ, ἐξῆς δὲ οἱ διάκονοι τὰ πρόσφορα ἱερῶς ἕδουσι· ταῦτα γὰρ εἰσι τὰ ταυτοδύναμα καὶ ὁμολογὰ, δηλονότι τὰ τοῖς προκειμένοις σύμφωνα. Εἶτα ὁ ἀρχιδιάκονος ἀπολύει μὲν τοὺς κατηγουμένους, εἶτα ἀνακηρύττει τὰ τῶν ἁγίων ἀνδρῶν καὶ κεκοιμημένων ὀνόματα, μεθ' ὧν ἄξιοι τὸν προκείμενον τῆς ἀναβήσεως ταύτης, καὶ προτρέπεται πάντας ὑπὲρ αὐτοῦ αἰτῆσαι τὴν ἐν Χριστῷ τελείωσιν. Εἶτα ὁ ἱεράρχης εὐχὴν ὑπὲρ τοῦ κεκοιμημένου ποιεῖται, καὶ ἀσπάζεται τοῦτον, καὶ σὺν αὐτῷ οἱ ἕτεροι. Μετὰ ταῦτα ἐπιχέει τούτῳ τὸ ἅγιον ἔλαιον, καὶ τὴν ἀπόλυσιν, ἣτις λέγεται ὑπὲρ πάντων εὐχῆ, ποιησάμενος, ἀποτίθῃσι τὸ σῶμα ἐν οἴκῳ τιμῆ μεθ' ἐτέρων ὁμοταγῶν ἱερῶν σωμαίων.

III. Θεωρία.

§ I. Ταῦτα μὲν εἶπερ ἴδοιεν ἢ ἀκούσαιεν οἱ Ἕλληνας τελούμενα παρ' ἡμῶν, πλατὺ γελάσουσιν· ἡμεῖς δὲ, τὸν φωταγωγὸν Ἰησοῦν ἐπικαλεσάμενοι λέγομεν, ὅτι καλῶς ὁ ἱεράρχης ἐπὶ τὸν ἄξιον τόπον τὸν κεκοιμημένον ἐπιτίθῃσι, δηλονότι τὸν μὲν ἱερωμένον τοῦ θυσιαστηρίου ἐπίπροσθεν, τὸν δὲ μοναχὸν ἢ τὸν λαϊκὸν ἐν τῷ ἱερατείῳ. Ἐμφαίνει γὰρ ὅτι κατὰ τὸν ἐνταῦθα βίον καὶ τὰ πρακτέα ἡ ἐκεῖσε γίνεται ἀποκλήρωσις· εἰ μὲν ἐνταῦθα θεοειδῆς τις ἐγένετο, ἐν θείαις καὶ κατὰ τὸ μέλλον λήξεσιν· εἰ δὲ καθυφῆκε τῆς ἀκριβείας ἐνταῦθα, κατ' ἀξίαν κάκεισε λήφεται τὰς ἀποκλήρωσεις. Εὐχαριστεῖ τοίνυν ὁ ἱεράρχης καὶ ὑπὲρ τῆς τοιαύτης δικαιοσύνης, ἀλλὰ καὶ ὅτι κατελύθη τὸ τοῦ τυράννου κράτος, καὶ ὁ θάνατος οὐκ ἐστὶ θάνατος, ἀλλὰ ζωὴ.

§ II. Αἱ δὲ ψαλαὶ καὶ αἱ ἀναγνώσεις ἐκφαντικαί εἰσι τῶν ἐκεῖσε αἰώνιων μονῶν, ἀποδεκτικαὶ μὲν τοῦ κοιμηθέντος, τῶν δὲ ἐτι ζώντων προτρεπτικαὶ πρὸς τὴν ὁμοίαν τελείωσιν.

§ III. Σκόπει δὲ, ὅτι νῦν οὐ πᾶσαι αἱ καθαιρούμεναι τάξεις ἀπολύονται, ἤγουν καὶ αἱ τῶν ἐνοχλουμένων, καὶ αἱ τῶν ἐν μετανοίᾳ, ἀλλὰ μόνων τῶν κατηγουμένων· ἀμύητοι γὰρ οὗτοι, καὶ πάσης ἐποψίας ἀμέθεκτοι. Οὐδὲν δὲ μικρὸν ἐν τοῖς καθ' ἡμᾶς μυστηρίοις λογίζεσθαι χρῆ, ἀλλὰ πάντα μεγάλα· αὐτὰ μέντοι, πρὸς ἄλληλα συγκρινόμενα, διαφορὰν ἔξουσι. Μέγιστα γὰρ καὶ ἀπαράβλητα, τὰ τῶν θείων. Αἱ δὲ ἕτεραι τάξεις, οἱ ἐνεργούμενοι, οἱ ἐν μετανοίᾳ συνίστανται, ὡς μυηθεῖσαι μὲν, ἀνοήτως δὲ πρὸς τὰ χεῖρω παλινδρομήσασαι, τῶν γοῦν θεαρχικῶν ἐποπτιῶν, καὶ τῆς θείας μεταλήψεως ἀπειρχθῆσονται. Ὁ γὰρ ἀναξίως ἑσθίων καὶ πίπνων, εἰς κρίμα ἐαυτῷ ἐσθίει καὶ πί-

A

275 II. *Mysterium.*

Episcopus clerum congregans, siquidem in sacris fuerat qui obdormiuit, ante diuinum altare ipsum inclinans, inflit preces et gratiarum actionem: preces quidem, super ignorantias defuncti; gratiarum vero actionem, quia (Christus) mortis stimulum hebetavit, atque ita ejus auxilio fretus boni quidpiam agere potuit. Sin autem sanctis monachis sanctove populo aggregatus erat, juxta sacrarium collocat. Illud autem, *ad sacerdotum ingressum*, significat illum coram psallentibus jacere debere. Præsul deinde benedictionem pronuntiat, deinceps vero diaconi ea quæ conveniunt sancte concinunt: illa enim sunt æquivalentia et synonyma, quæ nimirum congruunt defunctis. Tum archidiaconus catechumenos dimittit, sanctorumque jam defunctorum nomina recenset, quibus præsentem defunctum eadem commemoratione aggregare dignatur, hortaturque omnes, ipsi ut beatum in Christo finem petant. Tum accedens antistes, precem sacram super defuncto peragit, eumque salutatur, et cum ipso cæteri. Postea affundit ipsi sacrum oleum, et impertiens absolutionem, quæ communis oratio vocatur, loco honorato corpus collocat una cum æqualibus aliis corporibus sanctis.

III. *Contemplatio.*

§ I. Hæc quidem si aspexerint gentiles, vel a nobis fieri inaudiverint, profuse ridebunt: nos autem lucis datorem Jesum invocantes dicimus rite præsullem eum qui defunctus est loco digno collocare; nempe illum qui in sacris est, ante altare; monachum vero vel laicum, in sacrario. Declarat enim, secundum hanc vitam et quæ gesta sunt, ibi sortem retribuui: ut si quis hic deiformis extiterit, in futuro quoque sæculo in divinis erit delectationibus; sin hic nonnihil studium remiserit, pro meritis ibi quoque sortes accipiet. Antistes itaque pro divina justitia hæc, nec non de tyranni imperio profligato gratias agit, quodque mors non jam amplius mors sit, sed vita.

276 § II. Porro cantica et lectiones exponunt illas æternas mansiones, quæ defunctos quidem excipiunt, viventes autem ad similem vitæ finem adhortantur.

§ III. Cæterum observa, quomodo non omnes qui expiationi vacant ordines jam dimittantur, ut sunt dæmonibus obnoxiorum et pœnitentium, sed soli catechumeni; quoniam hi nullo sacramento sunt initiati, et omnis aspectus sacri expertes. Nullum autem e mysteriis nostris parvi faciendum est, quoniam magna sunt omnia, licet ad invicem collata diversa sint. Maxima enim et incomparabilia sunt, quæcunque divina sunt. Cæteri autem ordines, ut energumeni et pœnitentes, astant quidem tanquam sacramento initiati, verumtamen, cum imprudenter in malum relapsi sint, a divinatorum mysteriorum aspectibus divinaque cominu-

B

C

D

nione arcebuntur. Qui enim indigne manducat et bibit, *judicium sibi manducat et bibit*, sicut in prima sua ad Corinthios Apostolus ait. Non incongrue autem admittuntur ad ea quæ hic geruntur, ut discant mortis incertitudinem, et præmia justorum ac peccatorum pœnas. Adsunt itaque, ut hinc aliquid utilitatis ferant, et illos forte similitum desiderium excitabit

§ IV. Deinde tractat etiam de salutatione et oratione : et oratio quidem precatio est pro defuncto, ut constituatur in sinu patriarcharum, in loco a quo tristitia omnis abest.

§ V. Quemadmodum enim ab iis quæ nobis jucunda sunt, ut regno, cœna, luce, gloria, splendore, quæ ibi sunt bona designantur, quæ oculus non vidit, nec auris audivit; sic etiam quæ ibi molesta sunt, ab hisce molestiis denominata sunt, tenebræ et stridor dentium, et dolor, et tristitia, et singultus; hæc enim sunt analogæ significationes, quæ a veritate honorum ac molestiarum istarum omnino discrepant. Sinus autem patriarcharum cæterorumque sanctorum sunt beatissimæ mansiones, quæ, ut opinor, a sinuosis maris gremiis ac portibus navium potius desumuntur, quam a sinu vestium. Quemadmodum enim qui in maris tempestate versantur, ad marinos sinus attendunt, in quibus et quietiori aura fruuntur, et ab agitationibus quiescunt; ita quoque qui in hac vita tempestatibus jactati sunt, in sinibus **277** istis conquiescunt, modo scilicet e periculis animam suam vindicant. Sin vero sinus etiam a vestibus nostris accipi dixerimus, juxta illud: Ut nos foveat sinus Abrahæ, convenienter hoc quoque explicari possit, quod nimirum Abraham primus ad Dei hospitium adductus sit, et Deo familiaris exstiterit: vel quod pater multarum gentium appellatus sit, earum scilicet quæ secundum Christum sunt; vel propter patriarchæ hospitalitatem, ista facientis in hac vita, propter quæ mundi conditor ac judex justos cœlorum regno honorabit.

§ VI. Sed hæc fortassis quidem satis demonstrata sint, dubitabis tamen de prece antistitis, quam facit pro iis qui in peccatis defuncti sunt; quomodo nimirum justitia Domini salvanda sit, si exauditis precibus salvet eum qui mortuus est in peccatis. Ego autem, inquit, justam quidem pro factis suis (hanc enim retributionem vocat) sortem quemlibet habiturum probe scio, Scripturis consentiens, et subjungit statim testimonia Scripturæ. Solis autem misericordias Dei merentibus, sive vivis sive defunctis, non vero iis qui damnari meruerunt, justorum prodesse, scripta divina docent. Quid enim Sauli profuit Samuel? Et quid Judæis Jeremiæ precatio contulit? ad quem dixit Dominus: *Ne ores pro populo hoc*. Etenim ut si quis sole lucente, sibi ipsi oculos eruens, lucis ejus particeps fieri petat; sic ex impossibili spe pendet, quisquis sanctorum preces ilagitat dum mandata Dei non servat, neque

ρει, καθὼς ἐν τῇ πρὸς Κορινθίους πρώτη φησὶν ὁ Ἀπόστολος. Οὐκ ἀπεικόντως δὲ ἐπὶ τοῖς νῦν τελουμένοις καὶ οὗτοι πάρεσιν, διδασκόμενοι τὴν ἀδελφίαν τοῦ θανάτου, τὰ τε βραβεῖα τῶν δικαίων, καὶ τὰς τῶν ἀμαρτωλῶν λύπας. Διὰ γοῦν τὸ ἐντεῦθεν ὄφελος, καὶ ἵνα τάχα καὶ οὗτοι πρὸς τὴν τῶν ὁμοίων ἔφεσιν διεγερθῶσι, πάρεσιν.

§ IV. Ἦδη διαλαμβάνει καὶ περὶ τοῦ ἀσπασμοῦ καὶ τῆς εὐχῆς· καὶ ἡ μὲν εὐχὴ δέησις ἐστὶν ὑπὲρ τοῦ κεκοιμημένου, ἵνα καταταχθῆι ἐν κόλποις τῶν πατριαρχῶν, ἐν τόπῳ ἔνθα ἀπέδρα τὰ ὀδυνηρὰ πάντα.

§ V. Ὡσπερ γὰρ ἀπὸ τῶν ἡμῖν ἡδέων, τῆς βασιλείας, τοῦ δείπνου, τοῦ φωτός, τῆς δόξης, τῆς λαμπρότητος, τὰ ἐκεῖσε χαρακτηρίζονται ἀγαθὰ, & ὀφθαλμοῖς οὐκ εἶδε, καὶ οὖς οὐκ ἤκουσεν· οὕτω καὶ τὰ ἐκεῖσε δυσχερῆ ἀπὸ τῶν ἐνταῦθα δυσχερῶν κατωνομάσθησαν, σκότος, καὶ βρυγμοὶ ὀδόντων, καὶ ὀδύνη, καὶ λύπη, καὶ στεναγμός· ταῦτα γὰρ εἰσὶν αἱ ἀνάλογοι σημασίαι, καὶ τῶν ἀγαθῶν καὶ τῶν δυσχερῶν ἀποδέουσαι πάντως τῆς ἀληθείας. Κόλποι δὲ εἰσι τῶν πατριαρχῶν καὶ τῶν ἐτέρων ἁγίων αἱ μακαρισταὶ μοναί· οἱ καὶ, ὡς οἶμαι, ἀπὸ τῶν θαλαττίων κόλπων καὶ λιμένων πλέον ἐκλαμβάνονται, ἢ ἀπὸ τῶν κόλπων τῶν ἱματίων. Ὡς γὰρ οἱ ἐν κλύδωνι θαλάσσης ὄντες πρὸς τοὺς θαλαττίους ἀφορῶσι κόλπους, ἐν οἷς καὶ ἔλλιμενίζονται, καὶ τῶν ταραχῶν ἀποπαύονται· οὕτω καὶ οἱ ἐν τῷ βίῳ κλυδωνιζόμενοι ἤδη τοῖς κόλποις ἐκείνοις ἔλλιμενίζονται, ἀλλ' ὅσοι τὴν ἑαυτῶν ψυχὴν ἀνωτέραν τοῦ κινδύνου διεφυλάξαντο. Εἰ δέ γε τοὺς κόλπους καὶ ἀπὸ τῶν ἐν ἡμῖν ἱματίων ἐκλαμβάνεσθαι εἴπομεν, κατὰ τὸ· Ἴνα ἡμᾶς θάλψῃ τοῦ Ἀβραάμ ὁ κόλπος· ἐξηγηθεῖται καὶ τοῦτο προσφόρως, διὰ τὸ πρῶτως εἰς θεογνωσίαν ἀχθῆναι τὸν Ἀβραάμ, καὶ οἰκειωθῆναι Θεῷ· ἢ διὰ τὸ πατέρα πολλῶν ἐθνῶν κληθῆναι, τῶν κατὰ Χριστὸν δηλαδὴ· ἢ διὰ τὴν τοῦ πατριάρχου φιλοξενίαν, ἐκεῖνα ποιήσαντος ἐν τῷ βίῳ, ἐν ὅσοις ἂν ὁ κόσμος παντὸς ποιητῆς καὶ κριτῆς τοὺς δικαίους τῆς βασιλείας καταξιώσῃ.

§ VI. Ἄλλ' ἴσως ταῦτα μὲν ἀποδείξει· ἀπορήσεις δὲ περὶ τῆς γινομένης εὐχῆς παρὰ τοῦ ἱεράρχου ἐπὶ τοῖς ἐν ἀμαρτίαις κεκοιμημένοις· ὅτι, πῶς τὸ δίκαιον φυλαχθήσεται τοῦ Δεσπότη, εἴπερ ἐπακούσας γενόμενος τῶν εὐχῶν, σώσει τὸν ἐν ἀμαρτίαις ἀποθανόντα. Ἐγὼ δὲ, ὅτι μὲν δικαίαν πρὸς τὰς πράξεις (ταύτην γὰρ ἀμοιβαίαν λέγει) ἔξει τὴν ἀποκλήρωσιν ἕκαστος, εὖ οἶδα, ἀκολουθῶν ταῖς Γραφαῖς· καὶ παρευθὺς τίθησι καὶ γραφικὰς μαρτυρίας. Ὅτι δὲ μόνους τοὺς ἀξιόους τῶν οἰκτιρῶν τοῦ Θεοῦ ὠφελοῦσιν αἱ τῶν δικαίων προσευχαί, εἴτε ζῶντας, εἴτε καὶ τελευτήσαντας, οὐ μὴν τοὺς ἀξιοκατακρίτους αἱ γραφικαὶ παραδόσεις διδάσκουσι. Τί γὰρ παρὰ τοῦ Σαμουὴλ ὁ Σαοὺλ ὠφελήθη; Τί δὲ τοὺς Ἰουδαίους ἢ τοῦ Ἱερεμίου ὠνησε προσευχὴ; πρὸς ὃν εἶπεν ὁ Κύριος· *Μὴ προσεύχου πρὸς τὸ λαὸν τοῦτου*. Ὡσπερ γὰρ, τοῦ ἡλίου λαμπρότος, ἐξαφανίζων τις τὰς οἰκείας ὄψεις, αἰτεῖ μετατρεῖν φωτός· οὕτω καὶ πρὸς ἀδυνάτους κρέματος

ἐλπιδας ὁ τὰς τῶν ἀγίων μὲν ἐξαιτῶν προσευχὰς, μὴ κατέχων δὲ τὰς τοῦ Θεοῦ ἐντολάς, μὴδὲ ἔχων οἷον ἀποκεκαλυμμένους τοὺς νοητοὺς ὀφθαλμοὺς, καὶ ἐκλείποντας ἤδη, κατὰ τὸν Ψαλμωδὸν, εἰς τὸ σωτήριον τοῦ Θεοῦ. Μὴ νομίσης δὲ, ὅτι ὁ ἥλιος τὰ ἑαυτοῦ φῶτα δωρεῖται, (πῶς γὰρ ἂν, ἄψυχος ὢν, δωρησεται δωρεάν;) ἀλλὰ κατὰ ἠθοποιῶν οἶονεῖ τινα τὸ προκείμενον λέγει. Ὡσπερ γὰρ εἴ τις ὑπόθουτο τὸν ἥλιον λέγοντα· Ἐγὼ τοῖς ἐβρώμενοις ὀφθαλμοῖς δίδωμι φῶς· εἶτα ἀσθενῶν τις τὰ ὄμματα εἶποι· Δὸς κάμολ τὴν ἀκτῖνα, ἐβρώμαι γάρ· λέγω ὅτι οὐ τοσοῦτον ὠφελήθησεται οὗτος, ὅσον καὶ ὁ ἑώρα ἀπολέσει· τὸν αὐτὸν τρόπον καὶ ὁ ἀξιοκατάκριτος ἀμαρτωλὸς τὰς τῶν δικαίων εὐχὰς ἐκζητῶν, κάκεινος μηδὲως ἐπιστρεφόμενος. Καὶ τοῦτο ἐστὶ τὸ παρὰ τῇ Γραφῇ λεγόμενον· *Μέγα ἰσχύει εὐχὴ δικαίου ἐνεργουμένη*· παρ' ἐκείνου γὰρ λέγεται. Παρὰ δὲ τοῦ ὑπὲρ οὗ ἡ ἐντευξις ἐνεργεῖται, λέγω γοῦν κατὰ τὰς Γραφάς, ὡς ὠφέλιμοί εἰσιν αἱ τῶν δικαίων εὐχαὶ κατὰ τόνδε τὸν τρόπον, εἴ τις, τῶν ἐκ Θεοῦ δωρεῶν ἐφιέμενος, καὶ ἔχων διάθεσιν ἀγαθὴν πρὸς αὐτάς, (τὴν γὰρ τοῦ οἰκείου βίου πρὸς ἀρετὴν διάθεσιν ἔξιν εἶπεν, ἥτις πάντως γίνεται ἐκ τῆς οἰκείας ἐπιγνωμοσύνης ἐκάστου·) ἐλθὼν ἐπὶ τινα τῶν δικαίων, ἀξιώσῃ γενέσθαι τὰ πρὸς τὸν Θεὸν συμπαρακλήτορά οἱ καὶ ἑαυτῷ, ὠφελήθησεται πάντως ἐκ τούτου τὴν μεγίστην ὠφέλειαν· ἀποδεχθήσεται γὰρ παρὰ Θεοῦ ἕνεκα τῆς εὐλαβοῦς αὐτοῦ ἐπιγνωμοσύνης, καὶ τῆς ἐπὶ τοὺς ὁσίους αἰδοῦς, ἐτι δὲ καὶ τῆς ἐφέσεως καὶ μετρίας ἔξεως· τοῦτο γὰρ ἐστὶ τὸ κατάλληλον, ὅτι τὰ καλὰ ἡγάπησε καὶ ἐξήτησεν. Ἔστι γὰρ καὶ τοῦτο τοῖς θελοῖς νενομοθετημένον κρῖμασι, τὸ δωρεῖσθαι τοῖς ἀξίοις τοῦ μετασχεῖν διὰ τῶν ἀξίων τοῦ μεταδοῦναι. Ὡς γὰρ τὸν ζητοῦντα φιλοκρινεῖ, εἴπερ ἐστὶ τῆς δωρεᾶς ἀξίος, οὕτω καὶ τὸν εὐχόμενον ἐρευνήσῃ, εἴπερ ἐστὶ καὶ αὐτὸς ἀξίος ὑπηρετήσασθαι πρὸς ἐκεῖνον τοιοῦτον δωρήματι. Οὐχ ἀπλῶς οὖν τὸ πρὸς θεῖαν ὁμίλιαν χωρεῖν, καὶ αἰτεῖσθαι παρὰ Θεοῦ τὰ κρεῖττονα κωλύσειε τις εὐφρονῶν, εἰδὼς τὸν μέγαν Ἀπόστολον προστάσσοντα ἀδιαλείπτως προσεῦχεσθαι· ἀλλὰ τὸ οἰήσει τινα κρατούμενον ὑπερφρονεῖν τῶν ἀγίων, καὶ παρὰ φαύλων τίθεσθαι τὰς τούτων εὐχὰς, τοῦτο καὶ λίαν τοῖς θελοῖς ἀπᾶδον καὶ κεκωλυμένον. Ὅτε δὲ καὶ οἷσις μὴ ἐστὶ, τέως χρῆσομεν τῶν κοινωνῶν τῆς εὐχῆς τὸ μὲν ἵνα διδασκώμεθα τὸ τίνα ἂν αἰτησάμεθα τὸ δὲ ὅπως αἰτησάμεθα. Λήσομεν γὰρ ἀποτυχόντες ἢ διὰ τὸ μὴ εἰδέναι ὅπως σύντονος ἡ δέησις γίνεται, τοῦτο γὰρ ἐστὶν ἀνεπιστήμον τῆς αἰτήσεως, ἢ διὰ τὸ ἀνάξια αἰτεῖν. Ἄλλ' εἶποι τις ἂν· Καὶ τίς χρεῖα διδασκαλίας εἰς τὸ γνῶναι τίνες εἰσὶν αἱ ἀνάξιοι αἰτήσεις, καὶ τίνες αἱ ἀξίαι, αὐτοῦ τοῦ Κυρίου λέγοντος· *Αἰτεῖτε πρῶτον τὴν βασιλείαν τοῦ Θεοῦ, καὶ τὰλλα πάντα προστεθήσεται ὑμῖν*; Λέγομεν εἰς τοῦτο, ὅτι πολλὰ εἰσι τὰ παρ' ἡμῶν ἀγνοούμενα ὅτι εἰσὶν ἀνάξια· κλεπτόμεθα γὰρ τῇ ἐφέσει, καὶ ἐν ἀμαρτίαις πολλάκις

A mentis oculos apertos habet, et juxta Psalmistam, deficientes in salutare Dei^k. Ne existimes autem solem dare lumina sua (quomodo enim, cum inanimis sit, possit dare munus?), sed veluti per morum quamdam fictionem id dicit. Sicut enim si quis supponat solem dicere: Ego valentibus oculis lumen dono; postea aliquis laborans oculis dixerit: Da etiam mihi radium, valeo enim, dico id huic non tantum non profuturum, quin etiam id quod videbat amittet: eodem etiam modo qui damnari meruit peccator affectus est, cum justorum preces efflagitat, et ipse se non convertit. Et hoc est quod a Scriptura dicitur: *Multum valet deprecatio justi*^l a Spiritu agitata (29); de justo enim hoc dicitur. De illo autem, pro quo fit deprecatio, Scripturis quoque consone dico, perutiles esse sanctorum preces, dummodo quis sanctorum munerum desiderio **278** accensus, et ad eadem pie sit affectus (proprie enim vitæ ad virtutem affectionem vocavit habitudinem, quæ ex cujuslibet conscientia existit) ad virum aliquem justum accedens petat, ut Deum pro se roget, sibi que conciliet, qua ratione sane maximum ex eo referet emolumentum: voti enim compos fiet, cum propter conscientiam religiosam, tum propter sanctorum reverentiam, tum propter piæ petitionis affectum; hoc enim ita convenit, quoniam bona adamavit, et quæsivit. Etenim divinis id decretis stabilitum est, ut eorum participatione dignis, donentur per eos qui digni sunt eadem distribuere. Quemadmodum enim postulantem dijudicat, num dono dignus sit, sic etiam precantem scrutabitur, num et ipse dignus sit tale illi munus impetrare. Non temere itaque qui cupit ad divinum consortium accedere, et a Deo optima quæque postulare prohibebitur, cum sciat magnum Apostolum præcipere ut incessanter oremus; sed absurdum simul et illicitum esse, si quis, opinione sua seductus, supra sanctos sapere velit, et pro rebus malis preces fundere. Quando autem nulla adest elatio, tunc non refugimus communes preces; tum ut discamus quæ petere debeamus, tum vero etiam quomodo preces instituamus. Frustramur enim votis, vel quia nescimus quomodo oratio sit intendenda, ista enim est postulationis inscitia; vel quia res indignas postulamus. Sed dicet aliquis: Quid opus est institutione, ut cognoscamus quænam sint indignæ postulationes et quænam dignæ, Domino dicente: *Petite primum regnum Dei, et cætera omnia adjicientur vobis*^m? Dicimus ideo multa nobis esse ignota quæ sunt indigna: nam cupiditate decipimur, et peccatis sæpenumero circumvenimur, sæpenumero etiam rogamus, et bona indigne postulamus, nescientes, adversa, quæ permissu Dei obveniunt, magis prodesset. Quomodo enim Israel in Ægyptum transmigrasset, et terram promissionis hæreditasset, nisi

^k Psal. cxviii, 123. ^l Jac. v, 16. ^m Matth. vi, 33.

(29) Græce ἐνεργουμένη. Vulg. assidue.

Deus Josephi preces exaudiens, incolumem patri A
filium servasset?

παραχώρησιν τοῦ Θεοῦ ἐναντία μειζρόνως ὠφελήσει. Πῶς γὰρ μετώπησεν εἰς Αἴγυπτον Ἰσραὴλ, καὶ τὴν γῆν τῆς ἐπαγγελίας ἐκλήρομήσεν, εἴπερ, ἐπακούσας τῶν πατρὶ παραυτὰ τὸν παῖδα διέσωζε;

279 § VII. Verum his in communi de oratione
ζητιis, necessario etiam dicendum de prece quam su-
per defuncto recitat antistes. Divinus igitur antistes
interpres est divinarum justificationum: idcirco
enim angelus Domini omnipotentis a sancto Michæa
dicitur, ut qui Dei justificationes annuntiet ac ma-
nifestet. Didicit utique ex Scripturis, justis quidem
justo Dei judicio lucidissimam divinamque vitam
retribui, divina bonitate ac benignitate contractas
ex humana fragilitate maculas clementer dissimu-
lante, cum nemo sit, ut inquit, mundus a sorde. B
Hæc antistes promissa esse novit. Postulat igitur,
ut fidelium ex infirmitate contractæ maculæ dissi-
mulentur, et sacræ retributiones conferantur, si-
mulque Deum imitando, dona quæ aliis conferenda
sunt tanquam sibi indulgenda postulans (hoc est
enim Deum imitari, proximum diligere sicut seip-
sum), simul vero etiam tanquam interpres Dei sciens
et aliis manifestans, tanquam angelus id quod pe-
titur, utpote justum, prorsus eventurum significat;
neque enim ab initio petebat nisi quæ Deo erant
quam gratissima. Quocirca quidem pro sanctis sic
facit, sed pro improbis infidelibus, sicut etiam in
progressu significabit, quando dicit, videbitur hoc
profanis probabili risu dignum. Profanis itaque hæc
minime apprecatur, non solum quia, si ista pete-
ret, minime bonus interpres esset Spiritus, ut qui
illa peteret, ad quæ ab auctore mysteriorum divino
scilicet Spiritu minime moveretur; verum etiam
quod petitione sua tanquam indigna frustraretur:
hoc enim indicat vox ἐναγοῦς, sive impia, id est,
indigna. Audiet enim etiam ipse a justo eloquio:
Petit et non accipitis^a, est autem hæc sententia ex
Epistola Jacobi. Quod utique dicit, vel quia juste di-
ctum, vel quia a justo prolatum. Jacobus enim Joblias,
quasi justus, cognominatus est. Postulat itaque san-
ctus antistes illa quæ omnino danda sunt, ostendens
hic, Deo quidem, habitum suum quo Deum imitatur;
præsentibus vero, præmia quæ sanctos manent. Sic
etiam hierarchæ habent virtutes segregandi, id est D
segregationes, non quod irrationabilibus motibus
eorum, ut dicam honeste, divinitas obsequatur, sed
quod ipsimet a Spiritu sancto moti damnatos se-
gregent. *Accipite enim, inquit, Spiritum sanctum,*
qui videlicet vos moveat ad ligandum et solvendum.
Et iterum sic **280** Petro Dominus ait: *Quodcun-
que ligaveris super terram*^o, et quæ sequuntur,
quando divinis revelationibus a Patre qui in caelis
est illustrabatur, ita ut beato Petro, et omni post
ipsum pontifici, secundum revelationes ipsi cœlitus
a Deo factas, et approbandi et segregandi potestas
sit. Quomodo autem revelationes ipsi factæ in cœ-

προφασιζόμεθα· πολλάκις δὲ αἰτοῦντες καὶ ἀγαθὰ,
ἀναξίως αἰτοῦμεν, μὴ εἰδότες ὅτι μᾶλλον τὰ κατὰ
Πῶς γὰρ μετώπησεν εἰς Αἴγυπτον Ἰσραὴλ, καὶ τὴν
τῶν εὐχῶν τοῦ Ἰωσήφ ὁ Θεὸς φανεῖς, ἀλώθητον τῷ

§ VII. Ἄλλὰ τούτων ἤδη ρηθέντων περὶ πάσης κοινῶς
εὐχῆς, ἀναγκαῖον εἰπεῖν καὶ περὶ τῆς ἐπὶ τῷ κειμένῳ
τοῦ ἱεράρχου εὐχῆς. Ὁ θεὸς τοιγαροῦν ἱεράρχης
ἐκφαντορικὸς ἐστὶ τῶν θείων δικαιοματιῶν· διὰ τοῦτο
γὰρ ἄγγελος Κυρίου παντοκράτορος παρὰ τῷ ἱερωῶ
Μιχαῖα λέγεται, ὡς ἐξαγγέλλων καὶ ἐκφαίνων τὰ τοῦ
Θεοῦ δικαίωματα. Μεμάθηκε γοῦν ἀπὸ τῶν Γραφῶν,
ὅτι τοῖς μὲν δικαίοις παρὰ τῆς τοῦ Θεοῦ δικαιοκρασίας
ἡ λαμπροτάτη καὶ θεῖα ζωὴ ἀντιδίδεται, παρορώσης
ἐξ ἀγαθότητος τῆς τοῦ Θεοῦ φιλανθρωπίας τοὺς ἐξ
ἀνθρωπίνης ἀσθενείας ῥύπους· ἐπεὶ περ οὐδεὶς, φησὶ,
καθαρὸς ῥύπου. Ταῦτα εἶδεν ἐπηγγελμένα ὁ ἱεράρχης.
Αἰτεῖ τοίνυν τοῖς πιστῶς βεβιωκόσι, παροραθῆναι τὰς
ἐξ ἀσθενείας κηλίδας, καὶ δοθῆναι τὰς ἱερὰς ἀντι-
δόσεις· ἅμα μὲν θεομιμήτως τὰς εἰς ἑτέροισιν δωρεὰς
τοῦ Θεοῦ ὡς εἰς ἑαυτὸν γενησομένης ἐξαιτῶν, (τοῦτο
γὰρ ἐστὶ τὸ θεομίμητον, ἀγαπᾶν τὸν πλησίον ὡς
ἑαυτὸν) ἅμα δὲ καὶ ὡς ὑποφῆτης Θεοῦ εἰδῶς καὶ
τοῖς ἄλλοις ἐκφαίνων, ὡς ἄγγελος Κυρίου, ἐκφαντο-
ρικῶς, ὅτι γενήσεται ὡς δικαία ἡ αἰτήσις· οὐ γὰρ
ἂν τὴν ἀρχὴν ἐζητεῖ τὰ μὴ Θεῷ προσφιλέστατα. Διὸ
ἐπὶ μὲν τοῖς ὁμοίοις οὕτω ποιεῖ, ἐπὶ δὲ τοῖς ἀνιέροις
ἀπίστοις, καθὼς καὶ παρακατιῶν δηλώσει, ὅτε λέγει,
δόξει τοῖς ἀνιέροις εὐλόγου γέλωτος ἄξιον· τοῖς γοῦν
ἀνιέροις οὐκ ἐπεύχεται ταῦτα, οὐ μόνον ὅτι, εἴπερ C
ζητοῖ ταῦτα, οὐκ ἐστὶ χρηστὸς ὑποφῆτης τοῦ Πνεύ-
ματος, ὡς ἐκεῖνα ζητῶν, εἰς ἅπερ οὐκ ἐκινήθη παρὰ
τοῦ τελετάρχου, τοῦ θείου δηλαδὴ Πνεύματος· ἀλλ'
ὅτι καὶ τῆς εὐχῆς ἀποτεύχεται ὡς ἀναξίως γενομένης·
τοῦτο γὰρ δηλοῖ τὸ ἐναγοῦς, οἶονεὶ ἀναξίου. Ἀκού-
σεται γὰρ καὶ αὐτὸς πρὸς τοῦ δικαίου λογίου, Αἰ-
τεῖτε, καὶ οὐ λαμβάρετε. Ἔστι δὲ τὸ ρητὸν ἐκ τῆς
τοῦ Ἰακώβου Ἐπιστολῆς. Ὁ δὲ καὶ λέγει, ἢ ὡς δι-
καίως λεγόμενον, ἢ ὡς παρὰ δικαίου λεγόμενον·
Ἰοβλίαις γὰρ ὁ Ἰάκωβος, οἶονεὶ δικαίος, ἐπωνομάζετο.
Οὐκοῦν ἐκεῖνα αἰτεῖ ὁ ἱεράρχης, τὰ πάντως δωρηθη-
σόμενα, ἐπιδεικνύς ἐντεῦθεν τῷ μὲν Θεῷ, τὴν θεομί-
μητον ἑαυτοῦ ἕξιν· τοῖς δὲ παροῦσι, τὰ ἐσόμενα τοῖς
ὁμοίοις δῶρα. Οὕτω καὶ τὰς ἀφοριστικὰς δυνάμεις,
δηλονότι τοὺς ἀφορισμοὺς, οἱ ἱεράρχαι ἔχουσιν, οὐχ D
ὅτι ἐπιεται ταῖς ἀλόγοις ὀρμαῖς αὐτῶν, ἔν' οὕτως εὐ-
λαβῶς εἶπω, ἢ θεαρχία, ἀλλ' ὅτι αὐτοὶ ἀφορίζουσι
τοὺς κεκριμένους, εἰς τοῦτο κινουῦντος τοῦ ἁγίου
Πνεύματος· Λάβετε γὰρ, φησὶ, Πνεῦμα ἁγίον, κι-
νοῦν ὑμᾶς δηλαδὴ καὶ εἰς δέσιν καὶ εἰς λύσιν. Καὶ
πάλιν τότε φησὶ τῷ Πέτρῳ ὁ Κύριος· Ὁ ἐὰν δῆσῃς
ἐπὶ τῆς γῆς, καὶ τὰ ἐξῆς· ὅτε τὰς θείας ἀποκαλύψεις
παρὰ τοῦ ἐν οὐρανοῖς Πατρὸς ἐνελάμπητο, ὡς καὶ
τοῦ μακαρίου Πέτρου, καὶ παντὸς τοῦ κατ' αὐτὸν
ἱεράρχου, κατὰ τὰς ἐν αὐτῷ γινομένης οὐρανόθεν ἐκ
Θεοῦ ἀποκαλύψεις, καὶ προσδεχομένου, καὶ ἀφορίζον-
τος. Πῶς δὲ αἱ ἐν ἐκείνῳ ἀποκαλύψεις καὶ ἐπὶ τοῖς

^a Jac. iv, 5. ^o Matth. xvi, 19.

ἐτέροις ἱεράρχαις ἔσονται δι' ὧν ταῦτα καὶ ἐνεργήσουσιν, ἢ ὅτι διαπορθμευτικῶς καὶ ἀλληλοδιαδόχως, καὶ ἐκφαντορικῶς; Ὅσα γὰρ πληθύνονται τὰ τῶν ἀποκαλύψεων ἐν πολλοῖς, τοσοῦτ' ἄλλων ἐκφαίνονται. Καὶ γὰρ τὴν ἱεράν ἐκείνην θεολογίαν, τὴν *Σὺ εἶ ὁ Χριστὸς ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ τοῦ ζῶντος*, οὐκ ἀφ' ἑαυτοῦ, οὐδ' ἀπὸ σαρκὸς καὶ αἵματος, ἀλλ' ὑπὸ Θεοῦ μωυνοῦτος καὶ κινουῦντος αὐτὸν ἀπεφθέγγετο. Τοὺς γοῦν ἀρχιερεῖς οὕτω ταῖς ἱεραρχικαῖς δυνάμεισι χρηστέον. Ἄττικὴ δὲ ἡ σύνταξις, καὶ ἀρχαῖον, τὸ συντάσσειν τὰ ὑποθετικὰ αἰτιατικαῖς πτώσεσιν· οὕτω πως, καθὼς ἂν κινήσοι αὐτοὺς ὁ Θεός· τοὺς δὲ ἄλλους οὕτω προσεγεκτέον τοῖς ἱεράρχαις (καὶ τοῦτο γὰρ οὕτω συντάσσεται) ὡς ὑπὸ Θεοῦ κεκινημένοις· πρὸς αὐτοὺς γὰρ ἔστι ὁ τοῦ Δεσπότης Χριστοῦ λόγος, *Ὁ ὑμᾶς ἀθετῶν, ἐμὲ ἀθετεῖ*.

§ VIII. Ἄλλ' ἐπανελθόντες λέγομεν, ὅτι τελεσθεῖσθαι τῆς εὐχῆς, ἀσπάζονται ἅπαντες τὸν κεκοιμημένον· ἡδὺς γὰρ καὶ τίμιος ὁ ἀγίως βεβιωκός. Μετὰ ταῦτα ἐπιχέει τὸ ἔλαιον ὁ ἱεράρχης τῷ κειμένῳ. Ἐλέγομεν δὲ ἐν τοῖς περὶ τοῦ φωτισματος λόγοις, ὡς τῷ ἔλαιῳ πρῶτως ἐχρίετο ὁ τελούμενος μεθ' ὃ τῆς ἐσθῆτος ἀπεγυμνοῦτο· ἐνταῦθα ἐν τῷ τέλει, καὶ ταῦτα οὐκ ἀπεικότως. Ἐπειδὴ γὰρ καὶ οἱ εἰς ἀγῶνας εὐτρέπιζόμενοι χρίονται, καὶ οἱ τῶν ἀγῶνων παυσάμενοι καὶ τῶν ἰδρώτων ἀπολουσάμενοι χρίονται, εἰκότως καὶ ἐπὶ τούτοις, ἐκεῖσε μὲν κατ' ἀρχὰς ἐχρίετο εἰς τοὺς ἀγῶνας ὑπαλειφόμενος, ἐνταῦθα δὲ ἐν τῷ τέλει πάντων ὡς τῶν ἀγῶνων ἀποπαυσάμενος.

§ IX. Ταῦτα τελέσας ὁ ἱεράρχης, ἀποτίθησι τιμίως τὸ σῶμα μεθ' ἐτέρων ἱερῶν σωμάτων. Ἐπειδὴ γὰρ ὁ φιλόθεος ἄνθρωπος ἐν ψυχῇ καὶ σώματι συνεστῶς τὸν ἐνάρετον βίον ἐπολιτεύετο, ἵνα τί τῆς ψυχῆς ἀλιζομένης ἐν ἀγαθοῖς, τὸ σῶμα παροραθῆσεται, καὶ οὐ τιμίως κατατεθῆσεται; Καὶ γὰρ καὶ αἱ ἀμοιβαί τῇ ψυχῇ μετὰ σώματος δοθήσονται, εἴτε τῶν ἀγαθῶν, εἴτε τῶν κακῶν, παρὰ τοῦ δικαίου Κριτοῦ. Διὸ καὶ ὁ ἱερός θεσμὸς καὶ ἀμφοτέρα ἀγιάζει, τὴν τε ψυχὴν καὶ τὸ σῶμα· τὴν ψυχὴν μὲν, ἐν νοηταῖς θεωρίαις καὶ ἐπιστήμῃ τῶν τελομένων· τὸ σῶμα δὲ τῷ θεῷ μύρω. Ἔτι δὲ καὶ τοῖς ἀγιωτάτοις συμβόλοις τῆς θείας μεταλήψεως ἀγιάζων πάντα τὸν ἄνθρωπον, καὶ τὴν ὀλικὴν αὐτοῦ, ἤγουν καὶ τὴν τῆς ψυχῆς καὶ τὴν τοῦ σώματος σωτηρίαν ἱερουργῶν, καὶ πάλιν οὕτω τελειωτάτην διαγγέλλων καὶ τὴν ἀνάστασιν.

§ X. Τὰς δὲ τῆς χειροτονίας εὐχὰς οὐ θεμιτὸν ἀφερμηνεύειν, ἤγουν μεθ' ἐρμηνείας δημοσιεύειν, μυστικὰς οὖσας καὶ ἀπορρήτους· οὐ χρὴ δὲ ἐξάγειν πρὸς τὸ κοινὸν τὰς ἐκ τῶν εὐχῶν διωρουμένας τοῖς τελομένοις δυνάμεισι τοῦ Πνεύματος. Ἀλλὰ σὺ, ταύτας κατὰ τὴν θείαν παράδοσιν μυστικῶς ἐκμαθὼν καὶ πρὸς θειοτέραν ἀναχθεὶς ἕξιν, φθάσεις καὶ τὴν τῶν ποιούτων ἐπιστήμην ὑπὸ τῆς ἱεραρχικῆς ἐλλάμψεως (αὕτη γὰρ ἔστιν ἡ πασῶν τῶν τελετῶν ἀρχουσα) ὀδηγούμενος.

§ XI. Ἐντεῦθεν ὄρα, τί φησὶν ὁ Πατήρ περὶ τοῦ τὰ

† Luc. x, 16.

A teris quoque pontificibus erunt, ita ut per hos etiam hæc operentur, nisi per traditionem et mutuam successionem et manifestationem? Quanto enim revelationes in pluribus multiplicantur, tanto magis manifestantur. Etenim sacram illam Dei professionem: *Tu es Christus Filius Dei vivi*, non a semetipso, neque a carne et sanguine, sed Deo ipsum hoc docente ac movente pronuntiabat. Similiter itaque pontifices ecclesiasticis potestatibus uti debent. Attica est syntaxis et vetusta constructio, qua propositiones accusandi casibus efferuntur; sic nimirum, ac si moveret eos Deus; cæteris autem ita pontifices observandi sunt (nam et hoc eodem modo construitur) tanquam qui a Deo moveantur: ad eos enim est sermo Christi Domini: *Qui vos spernit, me spernit P.*

§ VIII. Cæterum ad textum redeunt, dicimus, finita prece, omnes defunctum salutare; acceptus enim et honore dignus est quisquis sancte vixit. Postea pontifex defuncto oleum affundit. Diximus autem in iis quæ de illuminatione dicta sunt, quomodo initiandus primum oleo inungeretur post vestium depositionem; sic et hic in fine, et quidem non immerito. Cum enim ii qui ad certamina instruantur, inunguntur; uti et ii qui a certando cessant, et sudores abstergerunt; merito etiam in his: ibi quidem in principio, is qui certamina suscipit, hic vero in fine omnium, tanquam qui a certando desistit, inungitur.

§ IX. His peractis, pontifex defuncti corpus honesto loco recondit cum aliis corporibus sacris. Cum enim is qui defunctus est, anima simul et corpore constans, sanctam vitam egerit, cur anima in bonis commorante corpus negligetur, et non honeste deponetur? Etenim a justo iudice condigna retributio animæ una cum corpore donabitur, sive honorum sive mælorum. Idcirco etiam sacra lex utraque sanctificat, tam corpus quam animam: animam **281** quidem, in spiritalibus contemplationibus atque scientia eorum quæ celebrantur; corpus vero, divino unguento. Quin et sanctissimis symbolis divinæ participationis totum hominem sanctificat, atque totalem ejus, animæ scilicet et corporis, salutem operatur, nec non hoc modo perfectissimam illi quoque resurrectionem annuntiat.

§ X. Invocationes porro ordinationis nefas est interpretari, seu explicando publicare, cum mysticæ sint et arcanæ; non oportet autem in commune efferre virtutes Spiritus sancti, quæ per preces initiatis conferuntur. Sed tu, ubi eas juxta divinam traditionem mystice hauseris, et ad diviniorum habitum traductus fueris, earum quoque scientiam hierarchica illustratione consequeris, hæc enim est omnium mysteriorum princeps ac dux.

§ XI. Considera etiam hic quid dicat sanctus

Pater de baptismo parvulorum. Illud autem, *Videtur quidem, ut ais*, manifestum facit, eum hæc et alia sancto Timotheo tanquam interroganti scripsisse. Videbitur itaque profanis non immerito risu dignum quod infantes docent, qui necdum possunt audire; atque insuper movebit hoc eos ad nostra mysteria explodenda, quod alii pro aliis abrenuntiationes ac professiones pronuntiant. Verum non oportet hierarchas ac prudentes indignari illis qui errant, sed religiose rationem reddere; nec non addere, rationes in rebus nostris quasdam esse quæ nostram superent intelligentiam, quarum aliquarum notitia tamen angelos non latet, quarumdam vero etiam ipsos fugit, et soli Deo cognitæ sunt. Verumtamen in quantum a præceptoribus nostris accepimus, qui antiqua traditione docti erant, dicimus, infantes, si in lege sacra instituantur, ad sanctum animi statum esse perventuros, ita ut donum intelligant quod acceperunt. Hoc itaque, illos aliquando ad perfectam ætatem ac statum perventuros, cum præceptoribus nostris in mentem venisset (ubi nota constructionem Atticam ἐλληυθός, pro genitivo ἐλληυθός) placuit admitti pueros; verumtamen sic, ut naturales eorum parentes filium fideli alicui pædagogō susceptori concredant, a quo in divinis instituantur. Ab hoc itaque antistes exigit professiones: non, ut illi aiant, alium pro alio divinis imbuens, sed promissiones hujus excipiens, tempore nimirum opportuno, **282** parvulo huic omnem mysterii doctrinam tribuendam esse; ita ut ipse propria sua sponte rebus contrariis renuntiaturus, ac fidelem professurus, atque insuper re ipsa professiones a susceptore pro se factas adimpleturus sit. Nihil itaque absurdi est, si hæc super puero peragantur, cum ducem ac sponsorem habeat, qui divinis ipsum erudiat. Puerum autem mysteriorum consortem facit ut in iis magis educetur, neque amplius secundum carnem vitam ducat, sed divina contemplantem et in iis sub sponsoris disciplina proficiat. Hæc tanta uniformia seu divina nostræ hierarchiæ spectacula mihi manifestata sunt; sed et tibi, ut opinor, omnino clarescent nostris hisce rationibus, quasi gradibus quibusdam, ad sublimiorem illustrationem ascendenti: hanc et tu mihi communica et spiritalibus meis oculis exhibe venustiores illas pulchritudines quas contemplari poteris. Confido enim me nostris hisce sermonibus insitas tibi divini ignis (divinæ scilicet cognitionis illustrantis) scintillas suscitaturum.

A βρέφη βαπτίζεσθαι. Τὸ δὲ, *Δοκεῖ μὲν, ὡς φησὶ*, δὴλον ὡς ἐρωτήσαντι τῷ ἁγίῳ Τιμοθέῳ ἔγραψε καὶ ταῦτα καὶ τᾶλλα. Δόξει τοίνυν τοῖς ἀνιέροις εὐλόγου γέλωτος ἄξιον, εἰ τὰ βρέφη τὰ μὴ ἀκοῦσαι δυνάμενα ἐκδιδάσκουσι· καὶ τὸ ἐτι παρακινήσον αὐτοὺς εἰς τὸ τὰ ἡμέτερα σκώπτειν, ὅτι ὑπὲρ ἄλλων ἕτεροι τὰς ἀποταγὰς ποιοῦνται καὶ τὰς ὁμολογίας. Δεῖ δὲ τοὺς κατὰ Θεὸν ἱεράρχας καὶ συνετοὺς μὴ χαλεπαίνειν ἐπὶ τοῖς πεπλανημένοις, ἀλλ' εὐλαβῶς ἀπολογεῖσθαι, προτιθέντας καὶ τοῦτο, ὅτι εἰσὶ τινες λόγοι ἐπὶ τοῖς ἡμετέροις ὑπὲρ τὴν ἡμετέραν γνῶσιν, καὶ τινες μὲν ἀπὸ τούτων ἐπιστητοὶ τοῖς ἀγγέλοις εἰσὶ, τινὲς δὲ κάκεινοις ἀγνωστοὶ εἰσὶ, καὶ Θεῷ μόνῳ γινώσκονται. Πλὴν ὅσα παρὰ τῶν διδασκάλων ἡμῶν ἀκηκόαμεν μυηθέντων καὶ τούτων ἐκ τῆς ἀρχαίας παραδόσεως, ταῦτά φαμεν, ὅτι κατὰ τὸν ἱερὸν νόμον τὰ βρέφη ἀναγόμενα, ἤξουσὶ ποτε πρὸς ἕξιν ἱεράν καθ' ἣν γινώσκονται τὸ δῶρον οὗ μετέσχον. Τοῦτο γοῦν, τό ποτε προσελθεῖν αὐτὰ εἰς τελείαν ἡλικίαν καὶ ἕξιν, εἰς νοῦν ἐλληυθός τοῖς ἡμετέροις διδασκάλοις, (ἡ δὲ σύνταξις ἀντὶ τῆς γενικῆς, ἀττικῆς, ἤγουν τούτου δὴ ἐλληυθός) ἔδοξεν εἰσδέχασθαι τὰ βρέφη· πλὴν οὕτως, ὥστε τοὺς φυσικοὺς αὐτῶν γονέας παραδιδόναι τὸν παῖδα ἀγαθῷ τινι παιδαγωγῷ καὶ ἀναδόχῳ, ὑπ' αὐτῷ τὰ θεῖα διδασχθόμενον. Καὶ τοῦτον ἀπαιτεῖ τὰς ὁμολογίας ὁ ἱεράρχης, οὐχ ὡς ἐκεῖνοί φασι, ἄλλον ἀντ' ἄλλου τὰ θεῖα μυῶν, ἀλλὰ τὰς ὑποσχέσεις τούτου δεχόμενος, ὅτι κατὰ τὸν πρόσφορον καιρὸν παραδοθήσεται τῷ παιδί παρ' αὐτοῦ ἡ πᾶσα διδασκαλία τοῦ μυστηρίου, ὥστε καὶ αὐτὸν οικεῖν προαιρέσει τοῖς ἐναντίοις ἀποτάξασθαι, καὶ ὁμολογήσαι, ἐτι δὲ καὶ ἐνεργῆσαι τὰς ὑπὲρ αὐτοῦ ὁμολογίας τοῦ ἀναδόχου. Οὐδὲν οὖν ἄτοπον εἰ τοιαῦτα ἐπὶ τῷ βρέφει τελοῦνται, ἀνάδοχον ἔχοντι ἕξιν αὐτῷ τῶν θεῶν παρεχόμενον. Μετέχει δὲ καὶ τῶν μυστηρίων τὸ βρέφος, ὅπως ἐν αὐτοῖς μᾶλλον ἀνατραφείη, καὶ μηδεμίαν ἑτέραν ζωὴν κατὰ σάρκα σχολῆ, εἰ μὴ τὴν θεωροῦσαν τὰ θεῖα ἐν προκοπαῖς γιγνομένην ὑπὸ τῆς τοῦ ἀναδόχου διδασκαλίας. Τοσαῦτα καὶ ἐμοὶ ὤπται τὰ ἐνοειδῆ, ἤγουν θεῖα θεάματα τῆς καθ' ἡμᾶς ἱεραρχίας· καὶ σοὶ δὲ, ὡς οἶμαι, πάντως ἐλλάμψει χρωμένῳ τοῖς ἡμετέροις λόγοις, ὡς κλίμαξί τισι πρὸς ὑψηλοτέραν ἔλλαμψιν· ἧς καὶ μετάδος ἐμοί, καὶ δεῖξον τοῖς ἐμοῖς νοητοῖς ὀφθαλμοῖς, ἅπερ ἂν δυναθείης εὐπρεπέστερα κάλλη θεάσασθαι. Θαρρῶ γὰρ ἐγὼ ὅτι ἐν τούτοις τοῖς ἡμετέροις λόγοις τοὺς ἐναποκειμένους ἐν σοὶ τοῦ θεοῦ πυρὸς (δηλονότι τῆς θείας καὶ φωτιστικῆς γνώσεως) ἀνασκαλεύσω σπινθῆρας.

ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ
ΔΙΟΝΥΣΙΟΥ ΑΡΕΟΠΑΓΙΤΟΥ

ΠΕΡΙ

ΘΕΙΩΝ ΟΝΟΜΑΤΩΝ

—
SANCTI

DIONYSII AREOPAGITÆ

DE

DIVINIS NOMINIBUS

Interprete Balthasare Corderio, Societatis Jesu doctore theologo.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α΄.

Α

283 CAPUT I.

ΤΩ ΣΥΜΠΡΕΣΒΥΤΕΡΩ ΤΙΜΟΘΕΩ ΔΙΟΝΥΣΙΟΣ Ο
ΠΡΕΣΒΥΤΕΡΟΣ.SYMPRESBYTERO TIMOTHEO DIONYSIUS
PRESBYTER.Τίς ὁ τοῦ λόγου σκοπός, καὶ τίς ἡ περὶ θεῶν
ὀνομάτων παράδοσις.Quis libri finis, et quæ de divinis nominibus prodita
sint.

SYNOPSIS CAPITIS.

- I. Docet, omnem ac Deo doctrinam ex Scripturis petendam esse, et ex rebus sensibilibus non posse cognosci quid sint res spirituales, multo minus Deum. II. De Deo nihil præsumendum dicere, nisi ex Scripturis, in quibus Deus sui cognitionem nobis pro captu nostro communicat. III. Hinc infert, arcanum Dei non temere scrutandum esse, sed ex Scripturis Deum esse laudandum; et simul pandit, quid ex ipsis de Deo discamus. IV. Tradit, nomina divina ut plurimum a divinis providentiis atque emanationibus desumi, et nos in hac vita Deum in ænigmate cognoscere, in cælis vero clare Deum videri ut in se est, quomodo jam eum concipere non possumus, sed nec statum beatorum. V. Ait tamen, Deum ab omni et a nulla re celebrandum esse, per positionem scilicet et ablationem. VI. Deum simul et ἀνόνημον et πολυώνημον esse. VII. Quo sensu Deus omni nomine caveat, et omni nomine appelletur. VIII. Deum non solum a providentiis, sed etiam ab apparitionibus diversimode nuncupari.

§ I.

Νῦν δὴ, ὦ μακάριε, μετὰ τὰς θεολογικὰς ὑποτυπώ-
σεις ἐπὶ τὴν τῶν θεῶν ὀνομάτων ἀνάπτυξιν, ὡς ἐφι-
κτὸν, μετελευσεμαί. Ἔστω δὲ καὶ νῦν ἡμῖν ὁ τῶν λογίων
θεσμὸς προδιωρισμένος, τὸ τὴν ἀλήθειαν ἡμῶς καταδεί-
σασθαι.⁹⁹ τῶν περὶ Θεοῦ λεγομένων, οὐκ ἐν πειθοῖς
σοφίας ἀνθρωπίνης λόγους¹⁰⁰, ἀλλ' ἐν ἀποδείξει
τῆς πνευματοκινήτου τῶν θεολόγων ἐνδύμεως,
καθ' ἣν τοῖς ἀφθέγκτοις καὶ ἀγνώστοις ἀφθέγκτως
καὶ ἀγνώστως συναπτόμεθα, κατὰ τὴν κρείττονα τὴν¹

B Modo, vir beate, post theologicas informationes
ad divinorum nominum explicationem pro virili me
conferam. Sit autem etiamnum nobis oraculorum
sacra lex proposita, ut veritatem ostendamus eo-
rum quæ de Deo dicuntur, non **284** in persuasi-
bilibus humanæ sapientiæ verbis, sed in ostensione
virtutis α, quam Spiritus theologis inspiravit, qua
rebus ineffabilibus et ignotis modo ineffabili igno-
toque conjungimur secundum eam unionem, qua

¶ 1 Cor. II, 4, cum aliqua αὐξήσῃ in Græco textu S. Dion.

VARIÆ LECTIONES.

⁹⁹ καταδήσασθαι, M. S. P. et duo codd. Vien. — Lege καταδείξασθαι. ¹⁰⁰ ἐν πειθοῖ, D. R. et subiekt
καὶ λόγοις, (πειθοῖς, M.) ut est in vetusto Novo Testamento: ἐν πειθοῖ σοφίας ἀνθρωπίνης λόγοις. Ita πνευ-
cod. Vien. ἰ τῆς, S. P. et Vien

vim omnem ac potentiam nostræ aut ratiocinationis aut intellectationis excedit. Universe igitur audendum non est, neque dicere, neque cogitare quidquam de supersubstantiali et abditâ deitate, præter ea quæ nobis in sacris oraculis sunt indicata divinitus. Nam supernaturalitatis ipsius indemonstrabilitas, quæ supra omnem rationem, et mentem, et essentiam est, ipsa est cui supernaturalem scientiam tribuere nos oportet; tantum ad inaccessum illud lumen aspirando, quantum se insinuaverit divinorum ille radius oraculorum, quo eminentioribus istis rerum divinarum splendoribus sobrietate quadam ac sanctitate contemperamur. Etenim si quid sapientissimæ verissimæque theologiæ credendum est, pro singularum captu mentium divina revelantur, spectanturque, dum summa Dei bonitas, justitia salutaris, rebus mensuratis immensitatem suam divino quodam decore, quod comprehendere nequeat, commensurat. Sicut enim ea quæ sub intelligentiam cadunt per ea quæ sub sensum cadunt comprehendere et contemplari non possumus, neque per ea quæ typis et signis informantur, ea quæ simplicia sunt et typis non signantur, neque per figuras corporum incorporea, quæ neque sensum tactus subire, neque figuram et formam capere possunt; eadem plane ratione veritatis supra substantias est illa suprasubstantialis infinitas, et supra mentes illa supra mentem unitas; et omnibus ratiocinationibus inscrutabile est illud supra ratiocinationem unum; omniique verbo ineffabile est illud supra verbum unum; unitas effectrix universæ unitatis, et substantia supra substantiam, et mens non cadens sub intelligentiam, ratio non effabilis ratione, intelligentia, nomineque vacans, nullius rei similitudinem habens: quæ quidem causa est ut omnia sint, ipsa vero non est, ut quæ quiescit extra omnia quæ sunt, quemadmodum etiam ipsa de se proprie sciteque hæc effari potest.

Α καθ' ἡμᾶς λογικῆς καὶ νοερᾶς δυνάμειος καὶ ἐνεργείας ἔνωσιν. Καθόλου τοιγαροῦν οὐ τολμητέον εἰπεῖν, οὔτε μὴν ἐννοῆσαι τι περὶ τῆς ὑπερουσίου καὶ κρυφίας θεότητος, παρὰ τὰ θειωδῶς ἡμῖν ἐκ τῶν ἱερῶν λογίων ἐκπεφασμένα. Τῆς γὰρ ὑπὲρ λόγον καὶ νοῦν καὶ οὐσίαν αὐτῆς ὑπερουσιότητος ἀγνωσία², αὐτῆ τὴν ὑπερουσίον ἐπιστήμην ἀναθετέον, τοσοῦτον ἐπὶ τὸ ἀναντες ἀνανεύοντας, ὅσον ἑαυτὴν ἐνδίδωσιν ἡ τῶν θεαρχικῶν λογίων³ ἀκίς, πρὸς τὰς⁴ ὑπερτέρας αὐγὰς τῆ περὶ τὰ θεῖα σωφροσύνη καὶ ὁσιότητι συστελλομένους. Καὶ γὰρ εἴ τι δεῖ τῆ πανσόφου καὶ ἀληθεστάτη θεολογία πείθεσθαι, κατὰ τὴν ἀναλογίαν ἐκάστου τῶν νοῶν ἀνακαλύπτεται⁵ τὰ θεῖα, καὶ ἐποπεύεται, τῆς θεαρχικῆς ἀγαθότητος ἐν σωστικῆ δεικαιοσύνη τῶν ἐν μέτρῳ τὴν ἀμετρίαν θεοπρεπῶς, ὡς ἀχώρητον, ἀποδιαστελλούσης. Ὡσπερ γὰρ ἀληπετα καὶ ἀθεώρητα τοῖς αἰσθητοῖς ἐστὶ τὰ νοητὰ, καὶ τοῖς ἐν πλάσει καὶ τύπῳ τὰ ἀπλᾶ καὶ ἀτύπωτα, τοῖς τε κατὰ σωμάτων σχήματα μεμορφωμένοις, ἢ τῶν ἀσωμάτων ἀναφῆς καὶ ἀτρημάτιστος ἀμορφία· κατὰ τὸν αὐτὸν τῆς ἀληθείας λόγον ὑπέρχεται τῶν οὐσιῶν ἡ ὑπερουσίος ἀοριστία⁶· καὶ τῶν νοῶν, ἡ ὑπὲρ νοῦν ἐνότης· καὶ πάσαις διανοίαις ἀδιανόητόν ἐστὶ ἐδ ὑπὲρ διάνοιαν ἐν, ἄρρητόν τε λόγῳ παντὶ τὸ ὑπὲρ λόγον ἀγαθὸν, ἐνὰς ἐνοποῖδς ἀπάσης ἐνάδος, καὶ ὑπερουσίος οὐσία, καὶ νοῦς ἀνόητος καὶ λόγος ἄρρητος· ἀλογία καὶ ἀνοησία καὶ ἀνωνομία, κατὰ μηδὲν τῶν ὄντων οὔσα· καὶ αἴτιον μὲν τοῦ εἶναι πᾶσιν, αὐτὸ δὲ μὴ ὄν, ὡς πάσης οὐσίας ἐπέκεινα, καὶ ὡς ἂν αὐτῆ⁷ περὶ ἑαυτῆς κυρίως καὶ ἐπιστητῶς ἀποφαίνουτο⁸.

§ II.

De hac igitur, ut dictum est, supersubstantiali ac recondita divinitate non est præsumendum dicere, sed neque cogitare quidpiam, præter ea quæ nobis divinitus sacris sunt eloquiis enuntiata, nam ut ipsa de se **285** in sacris litteris benigne tradidit, ejus quid sit scientia et contemplatio, est omnibus inaccessa substantiis tanquam ab omnibus superessentialiter excepta. Multos quoque theologos invenias, non modo illam, quod visum nostrum captumque fugiat laudasse; verum etiam quod indagari nequeat et investigari, nullo scilicet existente vestigio quod ducat ad ejus secretissimam infinitatem. Sed neque tamen eorum quæ sunt quidquam ejus omnino boni exsors exsistit, quia radium illum supersubstantialem sibi perseveranter insitum cuilibet rei congruis illuminationibus elementer attemperat, necnon ad quantum fas est contemplationem ac communionem similitudinemque

С Περὶ ταύτης οὖν, ὡς εἴρηται, τῆς ὑπερουσίου καὶ κρυφίας θεότητος οὐ τολμητέον εἰπεῖν, οὔτε μὴν ἐννοῆσαι τι, παρὰ τὰ θεοειδῶς⁹ ἡμῖν ἐκ τῶν ἱερῶν λογίων ἐκπεφασμένα· καὶ γὰρ ὡς αὐτῆ περὶ ἑαυτῆς ἐν τοῖς λόγοις ἀγαθοπρεπῶς παραδέδωκεν, ἡ μὲν αὐτῆς ὁ τι ποτέ ἐστὶν ἐπιστήμη καὶ θεωρία, πᾶσιν ἄβητός ἐστὶ τοῖς οὔσιν, ὡς πάντων ὑπερουσίως ἐξηρημένη. Καὶ πολλοὺς τῶν θεολόγων εὐρήσεις οὐ μόνον ὡς ἀόρατον αὐτὴν καὶ ἀπερίληπτον ὑμνηκότας, ἀλλὰ καὶ ἀνεξερεῦνητον ἅμα καὶ ἀνεξιχνίαστον, ὡς οὐκ ὄντος ἴχνους οὐδενός, τῶν ἐπὶ τὴν κρυφίαν αὐτῆς ἀπειρίαν διελθλυθότων. Οὐ μὴν ἀκοινώνητόν ἐστὶ καθόλου τὰγαθὸν οὐδενὶ τῶν ὄντων, ἀλλ' ἐφ' ἑαυτοῦ μονίμως τὴν ὑπερουσίον ἰδρῶσαν ἀκτίνα ταῖς ἐκάστου τῶν ὄντων ἀναλόγοις ἐλλάμψεσιν ἀγαθοπρεπῶς ἐπιφαίνεται, καὶ πρὸς τὴν ἐφικτὴν αὐτοῦ θεωρίαν καὶ κοινωνίαν καὶ ὁμοίωσιν ἀνατείνει τοὺς ἱεροῦς νόας, τοὺς ὡς θεμιτὸν αὐτῷ καὶ ἱεροπρεπῶς ἐπιβάλλ-

VARIÆ LECTIONES.

¹ γρ. ἀγνωσίας. ² λόγων, Cl. ³ πρὸς δὲ τὰς, D. ⁴ ἀνακλύπτεται, M. S. ⁵ ἀπειρία, M. S. ἀοριστία καὶ ἀπειρία, P. ⁶ αὐτό, S. P. εἰ μὴ περὶ ἑαυτοῦ. ⁷ αἰσθητῶς ἀποφῆσαιτο, S. ἀποφροτῆσαιτο, P. ⁸ θεοειδῶς, D.

λοντας, καὶ μήτε πρὸς τὸ ὑπέριον τῆς ἑναρμονίως ἁ
ἐνδομένης θεοφανείας, ἀδυνάτως ἀπαυθαδιζομέ-
νους ¹⁰, μήτε πρὸς τὸ κάταντες ἐκ τῆς ἐπὶ τὸ χεῖρον
ὑφέσεως ἀπολισθαίνοντας, ἀλλ' εὐσταθῶς τε καὶ
ἀκλινῶς ἐπὶ τὴν ἀκτίνα τὴν αὐτοῖς ἐπιλάμπουσαν
ἀνατεινομένους, καὶ τῷ συμμέτρῳ τῶν θεμιτῶν ἐλ-
λάμψεων ἔρωτι μετ' εὐλαθείας ἱερᾶς, σωφρόνως τε
καὶ ὁσίως ἀναπτρουμένους.

sanctas mentes evehit, quæ ad ipsum, quoad pos-
sunt, connituntur, dummodo non sublimius, quam
pro eorum captu divina fert illustratio, insolenter
aliquid præsumant, nec in præceps perversa pro-
pensione labantur, at constanter et irreflexis oculis
illucenti radio obtineantur, nec non amore indultis
sibi collustrationibus commenso, cum sacra qua-
dam reverentia modeste sancteque sursum evo-
lent.

§ III.

Τούτοις ἐπόμενοι τοῖς θεαρχικοῖς ζυγοῖς, οἳ καὶ τὰς
ὄλας διακυβερνῶσι τῶν ὑπερουρανίων τάξεων ¹¹ ἁγίας
διακοσμήσεις, τὸ μὲν ὑπὲρ νοῦν καὶ οὐσίαν, τῆς θεαρ-
χίας κρύφιον ἀνεξερσυνήτοις καὶ ἱεραῖς νοδῶς εὐλα-
θείαις, τὰ δὲ ἄφῆρα σώφρονι σιγῇ τιμῶντες, ἐπὶ τὰς
ἐλλαμπούσας ἡμῖν ἐν τοῖς ἱεροῖς λόγοις αὐγάς ἀνα-
τεινόμεθα, καὶ πρὸς αὐτῶν φωταγωγοῦμεθα πρὸς
τοὺς θεαρχικούς ὕμνους, ὑπ' αὐτῶν ὑπερκοσμίως φω-
τιζόμενοι, καὶ πρὸς τὰς ἱερὰς ὑμνολογίας τυπούμε-
νοι, πρὸς τὸ καὶ ἄρᾶν ¹² τὰ συμμέτρως ἡμῖν δι' αὐτῶν
δωρούμενα θεαρχικά φῶτα, καὶ τὴν ἀγαθοδοτὴν ἀρ-
χὴν ἀπάσης ἱερᾶς φωτοφανείας ὑμνεῖν, ὡς αὐτὴ περὶ
ἑαυτῆς ¹³ ἐν τοῖς ἱεροῖς λόγοις παραδέδωκεν. Οἶον, ὅτι
πάντων ἐστὶν αἰτία, καὶ ἀρχή, καὶ οὐσία, καὶ ζωὴ· καὶ
τῶν μὲν ἀποτιπτόντων αὐτῆς ἀνάκλησίς τε καὶ ἀνά-
στασις, τῶν δὲ πρὸς τὸ τοῦ θεοειδοῦς παραφθαρτικῶν
ἀπολισθησάντων ¹⁴ ἀνακαινισμὸς καὶ ἀναμόρφωσις,
τῶν δὲ κατὰ τινα σάλον ἀνίερων παρακινουμένων
ἴδρυσις ἱερᾶ, καὶ τῶν ἐστηκότων ἀσφάλεια, καὶ τῶν
ἐπ' αὐτὴν ἀναγομένων ἀνατακτικῆ χειραγωγία, καὶ τῶν
φωτιζομένων ἐλλάμψις, καὶ τῶν τελουμένων ¹⁵ τελε-
ταρχία, καὶ τῶν θεουμένων θεαρχία, καὶ τῶν ἀπλου-
μένων ἀπλότης, καὶ τῶν ἐνιζομένων ἐνότης ἀρχῆς
ἀπάσης ὑπερουσιῶς ὑπεράρχιος ¹⁶ ἀρχή, καὶ τοῦ κρυ-
φίου κατὰ τὸ θεμιτὸν ἀγαθὴ μεταδότις, καὶ ἀπλῶς
εἰπεῖν, ἡ τῶν ζώντων ζωὴ, καὶ τῶν ὄντων οὐσία, πάσης
ζωῆς καὶ οὐσίας ἀρχὴ καὶ αἰτία, διὰ τὴν αὐτῆς εἰς τὸ
εἶναι τὰ ὄντα παρακτικὴν ¹⁷ καὶ συνοχικὴν ἀγα-
θότητα.

Eas ergo divinas lances, quæ sanctas omnes or-
dinum cœlestium distinctiones moderantur, imitan-
tes, summæ quidem divinitatis arcanum illud,
quod omnem intelligentiam substantiamque tran-
scendit, a scrutatione vacuis, sacrisque mentis ve-
nerationibus, ineffabilia verò modesto quodam si-
lentio prosequentes, fulgoribus, qui nobis e sanctia
eloquiis affulgent, attendamus, quorum deinde
luce ad divinos hymnos excitemur, quibus super-
mundialiter illuminamur, sacrisque laudum can-
ticis formamur ad divina lumina, quæ in iis ad ca-
ptum nostrum conceduntur, contuenda, beneficium-
que principium omnis illustrationis, prout ipsum
de se in eloquiis expressit collaudandum. Ut quod
omnium sit causa et origo, essentiaque ac vita, et
a se dilapsorum revocatio ac resurrectio, divinam
vero in semetipsis imaginem obliterantium reno-
vatio ac reformatio, nec non impuro motu nutan-
tium firmamentum, ac stantium securitas; ad so-
tendentium manductio, illuminatorum illustratio,
perfectorum principium perficiens, deificatorum
summa divinitas, simpliciatorum simplicitas, uni-
torum unitas, omnis principii superessentialiter
superoriginale principium, atque abditii illius se-
creti, quoad fas est, benefica communicatio, et
simpliciter **286** dicendo, vita viventium, essentia
entium, omnis vitæ et essentiæ principium ac causa
propter suam bonitatem, qua et universa producit
ut sint, et continet ne pereant.

§ IV.

Ταῦτα πρὸς τῶν θείων λόγιων μεμυήμεθα, καὶ πᾶ-
σαν, ὡς εἰπεῖν, τὴν ἱερὰν τῶν θεολόγων ὑμνολογίαν
εὐρήσεις πρὸς τὰς ἀγαθοεργούς τῆς θεαρχίας προ-
όδους, ἐκφαντορικῶς καὶ ὑμνητικῶς τὰς θεωνυμίας
διασκευάζουσαν ¹⁸. Ὅθεν ἐν πάσῃ σχεδὸν τῇ θεολο-
γικῇ πραγματείᾳ τὴν θεαρχίαν ὀρῶμεν ἱερῶς ὑμνου-
μένην, ὡς μονάδα μὲν καὶ ἐνάδα, διὰ τὴν ἀπλότητα
καὶ ἐνότητα τῆς ὑπερφουδῶς ἀμερίας, ἐξ ἧς, ὡς ἐνο-
ποιῶ δυνάμει, ἐνιζόμεθα, καὶ τῶν μεριστῶν ἡμῶν
ἑτεροτήτων ὑπερκοσμίως συμπτυσσομένων, εἰς θεοει-
δῆ μονάδα συναγόμεθα, καὶ θεομίμητον ἔνωσιν· ὡς

Hæc ex Scripturis divinis didicimus; et, ut ita
dicam, omnem fere sacram Scripturam reperies, ad
declarandum nobis Deum, et ad laudandum eum,
divina nomina formare secundum divinæ bonitatis
emanationes. Hinc in omni ferme theologica tra-
ctatione divinitatem ipsam sancte collaudatam cer-
nimus, ut monadem quidem ac unitatem propter
supernaturalis individui sui simplicitatem, ex qua,
ceu unifica virtute, quid unum existimus, atque
dividuis nostris diversitatibus superinundane co-
agumentatis, ad monadem quamdam deiformem, ac

VARIE LECTIONES.

¹⁰ ἀπαυθαδιζομένους, P. D. Ch. ¹¹ ἐπουρανίων, P. οὐρανίων τάξεων καὶ οὐσιῶν, D. οὐρανίων οὐσιῶν, M.
¹² πρὸς τῷ, P. καὶ non habet Ch. ¹³ περὶ αὐτῆς, P. ¹⁴ παρλισησάντων, S. P. ¹⁵ ἐνθεουμένων; Ch.
¹⁶ ὑπεράρχος, M. ¹⁷ γρ. παρακτικὴν. ¹⁸ κατασκευάζουσαν, Ch

Deum imitantem unionem religimur : ut Trinitatem vero, propter superessentialis fecunditatis in tribus personis manifestationem, ex qua paternitas omnis in cœlo et in terra est, et nominatur : ut rerum vero causam, quod omnia per bonitatem ejus, rerum effectricem, sint producta, ut sapientem quoque ac pulchram, quod res omnes, dum naturam suam servant incorruptam, divinæ omnis harmoniæ sacræque pulchritudinis sint plenæ : singulari autem amore humanum genus complectentem, quod se nobis vere integre in una persona sua communicarit, revocans ad se sibi que jungens humanam humilitatem; ex qua simplex Jesus ineffabili modo consistit, ac qui æternus est, temporalem sumpsit accessionem, necnon ad intima naturæ nostræ descendit; qui universum totius naturæ ordinem superessentialiter transcendit; servatis tamen proprietatibus suis prorsus integris et inconfusis. Hæc aliaque quælibet deifica lumina, quæ Scripturis consona sancti nostri præceptores arcana nobis interpretatione tradiderunt, nos quoque hausimus : nunc quidem pro captu nostro, dum velaminibus quibusdam sacris eloquiorum et hierarchicarum traditionum benignitas, signis sensibus res spirituales, substantiisque res supersubstantiales addit, formasque figurasque rebus forma figuraque carentibus circumdat, nec non supernaturalem, et quæ figuras respuit, simplicitatem dividorum signorum varietate multiplicat et effingit. At quando incorruptibiles et immortales evaserimus, Christi formam beatissimamque sortem adepti, tum semper (uti scriptum est) cum Domino erimus † 287 visibilis quidem ipsiusmet Dei apparitionis castissimis contemplationibus pleni, cujus lucidissimis splendoribus, non secus ac discipuli in divinissima transfiguratione, irradiabimur, intelligibilis vero ejus illustrationis participes secundum mentem passionibus materiaque carentem, radiorum lucidissimorum incognitis beatissimisque coruscationibus, ad diviniorum supercœlestium intelligentiarum imitationem, unione quadam intelligentiam superante ipsi conjungemur, nam, ut eloquiorum veritas habet : *Æquales angelis erimus et filii Dei, quando erimus filii resurrectionis* *. Modo autem, ut valeamus, ad divina capienda signis utimur, quibus scilicet ad simplicem et unicam illam intelligibilium spectaculorum veritatem pro captu nostro adducimur, et post omnem nostram rerum deiformium intelligentiam, sedantes nostras intellectiles operationes, in superessentiali istum radium, quantum fas est, intendimus, in quo cuncti fines omnium cognitionum ineffabili modo præexistenterunt

Α Τριάδα δὲ, διὰ τὴν τρισυπόστατον τῆς ὑπερουσίου γονιμότητος ἔκφασιν, ἐξ ἧς πᾶσα πατριὰ ἐν οὐρανῷ καὶ ἐπὶ γῆς ἐστὶ καὶ ὀνομάζεται ¹⁹· ὡς αἰτίαν δὲ τῶν ὄντων, ἐπειδὴ πάντα πρὸς τὸ εἶναι παρήχθη διὰ τὴν αὐτῆς οὐσιοποιὸν ²⁰ ἀγαθότητα· σοφὴν δὲ καὶ καλὴν, ὅτι τὰ ὄντα πάντα τὰ τῆς οἰκειᾶς φύσεως ἀπαράφθαρτα ²¹ διασώζονται, πάσης ἀρμονίας ἐνθέου καὶ ἱερᾶς εὐπρεπείας ἐστὶν ἀνάπλεα· φιλόνητον δὲ διαφερόντως, ὅτι τοῖς καθ' ἡμᾶς πρὸς ἀλήθειαν ὀλικῶς ἐν μιᾷ τῶν αὐτῆς ὑποστάσεων ἐκοινωνήσεν, ἀνακαλουμένη πρὸς ἑαυτὴν καὶ ἀνατιθεῖσα ²² τὴν ἀνθρωπίνην ἐσχάτην, ἐξ ἧς ἀβρόχως ²³ ὁ ἀπλοῦς Ἰησοῦς συνετέθη, καὶ παράτασιν εἴληφε χρονικὴν ὁ αἰδιος, καὶ εἰσω τῆς καθ' ἡμᾶς ἐγεγόνει φύσεως ²⁴, ὁ πάσης τῆς κατὰ πᾶσαν φύσιν τάξεως ὑπερουσίως ἐκβεθηκῶς μετὰ τῆς ἀμεταβόλου ²⁵ καὶ ἀσυγχύτου τῶν οἰκειῶν ἰδρύσεως. Καὶ ὅσα ἄλλα θεουργικὰ φῶτα τοῖς λογίοις ἀκολούθως ἢ τῶν ἐνθέων ἡμῶν καθηγεμόνων κρυφία παράδοσις ἐκφαντορικῶς ἡμῖν ἐδώρησατο, ταῦτα καὶ ἡμεῖς μεμυήμεθα· νῦν μὲν ἀναλόγως ἡμῖν, διὰ τῶν ἱερῶν παραπετασμάτων τῆς τῶν λογίων καὶ τῶν ἱεραρχικῶν παραδόσεων φιλονηρωπίας, αἰσθητοῖς τὰ νοητὰ, καὶ τοῖς οὖσι τὰ ὑπερούσια περικαλυπτούσης ²⁶ καὶ μορφᾶς καὶ τύπους τοῖς ἀμορφύτοις τε καὶ ἀτυπῶτοις περιτιθείσης, καὶ τὴν ὑπερφύη ²⁷ καὶ ἀσχημάτιστον ἀπλότητα τῇ ποικιλίᾳ τῶν μεριστῶν συμβόλων πληθυνούσης τε καὶ διαπλαττούσης. Τότε δὲ, ὅταν ἄφθαρτοι καὶ ἀθάνατοι γενώμεθα, καὶ τῆς χριστοειδοῦς ²⁸ καὶ μακαριωτάτης ἐφικώμεθα λέξεως, πάντοτε σὺν Κυρίῳ, κατὰ τὸ λόγιον, ἐσόμεθα, τῆς μὲν ὄρατῆς αὐτοῦ θεοφανείας ἐν πανάγνοις θεωρίαις ἀποπληρούμενοι ²⁹, φανοτάταις μαρμαρυγαῖς ἡμᾶς περιαιουαζούσης, ἃς ³⁰ τοὺς μαθητὰς ἐν ἐκείνῃ τῇ θειοτάτῃ ³¹ μεταμορφώσει· τῆς δὲ νοητῆς αὐτοῦ φωτοδοσίας ἐν ἀπαθεί καὶ ἀύλῳ τῷ νῷ μετέχοντες, καὶ τῆς ὑπὲρ νοῦν ἐνώσεως ἐν ταῖς τῶν ὑπερφανῶν ἀκτίνων ἀγνώστοις καὶ μακαρίαις ἐπιβολαῖς, ἐν θειοτέρᾳ μιμήσει τῶν ὑπερουρανίων νοῶν· Ἰσάγγελοι γάρ, ὡς ἡ τῶν λογίων ἀλήθειά φησιν, ἐσόμεθα, καὶ υἱοὶ Θεοῦ, τῆς ἀναστάσεως υἱοὶ ὄντες. Νῦν δὲ, ὡς ἡμῖν ἐφικτὸν, οἰκειοῖς μὲν ³² εἰς τὰ θεῖα συμβόλοις χρώμεθα, καὶ τούτων αὐθις ἐπὶ τὴν ἀπλήν καὶ ἠνωμένην τῶν νοητῶν θεαμάτων ἀλήθειαν ἀναλόγως ἀνατεινόμεθα, καὶ μετὰ πᾶσαν τὴν καθ' ἡμᾶς τῶν θεοειδῶν νόησιν, ἀποπαύοντες ἡμῶν τὰς νοερὰς ἐνεργείας, εἰς τὴν ὑπερούσιον ἀκτίνα κατὰ τὸ θεμιτὸν ἐπιβάλλομεν, ἐν ἧ πάντα τὰ πέρατα πασῶν τῶν γνώσεων ὑπεραβρόχως προϋφέστηκεν, ἣν οὔτε ἐννοῆσαι δυνατόν, οὔτε εἰπεῖν, οὔτε ὅλως πως θεωρῆσαι, διὰ τὸ πάντων αὐτὴν ἐξηρημένην εἶναι, καὶ ὑπεράγνωστον, καὶ πασῶν μὲν τῶν οὐσιωδῶν γνώσεων καὶ δυνάμεων τὰς ἀποπερατώσεις ἅμα καὶ πάσας ὑπερουσίως ἐν

† I Thess. iv, 16, in textu vero Græco, 17. * Luc. xx, 56.

VARIÆ LECTIONES.

¹⁹ ἔστι τε καὶ ὀνομάζεται, D. ²⁰ οὐσιοποιῶν, S. ²¹ γρ. ἀπαράφθαρτα. ²² ἀνω τιθεῖσα, D. Ch. ²³ ἀφρόχως, S. P. ²⁴ ἕως τῆς S. ἐληλύθει φύσεως, P. ²⁵ ἀμεταβλήτου, Ch. ²⁶ γρ. παρακαλυπτούσης. ²⁷ καὶ τὴν ὑπερούσιον καὶ ὑπερφύη, D. ²⁸ χρηστῆς, Ch. ²⁹ ἀναπληρούμενοι, P. ³⁰ γρ. ὡς. ³¹ θεῖα, Ch. ³² οἰκειοῖς

ἐαυτῇ προειληρυζῆν, πάντων δὲ ἀπεριλήπτω δυνά-
μει, καὶ τῶν ὑπερουρανίων νοῶν ὑπεριδρυμένην. Εἰ
γὰρ αἱ γνώσεις πᾶσαι τῶν ὄντων εἰσὶ, καὶ εἰς τὰ ὄντα
τὸ πέρασ ἔχουσιν, ἡ πάσης οὐσίας ἐπέκεινα καὶ πά-
σης γνώσεως ἐστὶν ἐξηρημένη.

in semetipso anticiparit, cunctis cœlestibus intelligentiis eminentior incomprehensa virtute collocatus. Etenim cum notiones omnes sint entitatum, et ad entitates terminentur, is qui omni entitate sublimior est, omnem quoque effugit cognitionem.

§ V.

Καὶ μὴν, εἰ κρείττων ἐστὶ ³³ παντὸς λόγου καὶ
πάσης γνώσεως, καὶ ὑπὲρ νοῦν καθόλου καὶ οὐσίαν
ἴδρυται, πάντων μὲν οὐσα περιληπτική, καὶ συνα-
πτική ³⁴, καὶ συλληπτική, καὶ προληπτική, πᾶσι δὲ
αὐτῆς καθόλου ἄληπτος, καὶ οὔτε αἰσθησις αὐτῆς
ἐστὶν, οὔτε φαντασία, οὔτε δόξα, οὔτε ὄνομα, οὔτε
λόγος, οὔτε ἐπαφή, οὔτε ἐπιστήμη, πῶς ὁ περὶ θεῶν
ὀνομάτων ἡμῖν διαπραγματευθήσεται λόγος, ἀκλήτου
καὶ ὑπερωνόμου τῆς ὑπερουσίας θεότητος ἀποδει-
κνυμένης; Ἄλλ' ὅπερ ἔφημεν, ἡνίκα τὰς θεολογι-
κὰς ὑποτυπώσεις ἐξετιθέμεθα, τὸ ἐν, τὸ ἀγνωστὸν ³⁵,
τὸ ὑπερούσιον, αὐτοτάγαθον, ὅπερ ἐστὶ, τὴν τριαδικὴν
ἐνάδα φημί, τὴν ὁμόθεον, καὶ ὁμοάγαθον, οὔτε εἰπεῖν,
οὔτε ἐνοῆσαι δυνατόν· ἀλλὰ καὶ αἱ τῶν ἁγίων δυνά-
μειων ἀγγελοπρεπεῖς ἐνώσεις, ἃς εἴτε ἐπιβολὰς, εἴτε
παραδοχὰς χρῆ φάναι τῆς ὑπεραγνώστου καὶ ὑπερ-
φανοῦς ἀγαθότητος, ἄρῆστοί τε εἰσὶ καὶ ἀγνωστοί,
καὶ μόνοις αὐτοῖς ἐνυπάρχουσι τοῖς ὑπὲρ γνῶσιν ἀγ-
γελικὴν ἔξιωμένοις αὐτῶν ἀγγέλοις. Ταύταις οἱ θεο-
εἰδεῖς ἀγγελομιμήτως, ὡς ἐφικτόν, ἐνούμενοι νόες
(ἐπειδὴ κατὰ πάσης νοερᾶς ἐνεργείας ³⁶ ἀπόπαυσιν ἡ
τοιᾶδε γίγνεται τῶν ἐκθεσουμένων νοῶν πρὸς τὸ ὑπέρ-
θεον ³⁷ φῶς ἕνωσις) ὑμνοῦσιν αὐτὸ κυριώτατα διὰ
τῆς πάντων τῶν ὄντων ἀφαιρέσεως, τοῦτο ἀληθῶς
καὶ ὑπερφυῶς ἐλλαμφθέντες ἐκ τῆς πρὸς αὐτὸ μακα-
ριωτάτης ἐνώσεως, ὅτε πάντων μὲν ἐστὶ τῶν ὄντων
αἴτιον, αὐτὸ δὲ οὐδὲν, ὡς πάντων ³⁸ ὑπερουσίως ἐξη-
ρημένον. Τὴν μὲν οὖν ὑπερουσιότητα τὴν θεαρχικὴν,
ὅ τι ποτέ ἐστὶν ἡ τῆς ὑπεραγαθότητος ὑπερύπαρ-
ξις ³⁹, οὔτε ὡς λόγον, ἢ δύναμιν, οὔτε ὡς νοῦν, ἢ
ζωὴν, ἢ οὐσίαν ὑμῆσαι θεμιτὸν οὐδὲν τῶν ὅσοι τῆς
ὑπὲρ πᾶσαν ἀλήθειαν ἀληθείας εἰσὶν ἐρασταί· ἀλλ'
ὡς πάσης ἕξεως, κινήσεως, ζωῆς, φαντασίας, δόξης,
ὀνόματος, λόγου, διανοίας, νοήσεως, οὐσίας, στάσεως,
ἰδρύσεως, ἐνώσεως, πέρατος, ἀπειρίας, ἀπάντων ὅσα
ὄντα ἐστὶν, ὑπεροχικῶς ἀφηρημένην. Ἐπειδὴ δὲ ὡς
ἀγαθότητος ὑπαρξίς, αὐτῷ τῷ εἶναι, πάντων ἐστὶ
τῶν ὄντων αἰτία, τὴν ἀγαθαρχικὴν τῆς θεαρχίας πρό-
νοϊαν, ἐκ πάντων τῶν αἰτιατῶν ὑμνητέον· ἐπεὶ ⁴⁰
καὶ περὶ αὐτὴν πάντα, καὶ αὐτῆς ἐνεκα, καὶ αὐτὴ
ἐστὶ πρὸ πάντων, καὶ τὰ πάντα ἐν αὐτῇ συνέστηκε
καὶ τῷ εἶναι ταύτην, ἢ τῶν ὅλων παραγωγὴ καὶ
ὑπόστασις, καὶ αὐτῆς πάντα ἐφίεται· τὰ μὲν νοερά ⁴¹
καὶ λογικά, γνωστικῶς· τὰ δὲ ὑφειμένα τούτων, αἰ-
σθητικῶς ⁴²· καὶ τὰ ἄλλα κατὰ ζωτικὴν κίνησιν, ἢ
οὐσιώδη καὶ ἐκτικὴν ἐπιτηδεϊότητα.

A quemque nec mente concipere, nec oratione prolo-
qui valemus, neque visu quomodolibet intueri, eo
quod sit omnibus exemptus, et eminenter ignotus,
ut qui simul omnes omnium cognitionum essentia-
lium, virtutumque terminaciones superessentialiter

Cæterum si sermonem omnem cognitionemque
transcendat, supraque mentem sit et essentiam, ut
qui omnia suo ambitu contineat ac complectatur,
et anticipet, quin et omnem captum superet, cum
neque sub sensum cadat, neque ejus sit imagina-
tio, nec opinatio, neque nomen, neque sermo, ne-
que tactus, neque notitia, quomodo de divinis no-
minibus a nobis sermo concinnabitur, cum divini-
tatem illam uti essentia, sic et nomine quovis atque
appellatione potiore esse declaraverim? Utique,
ut diximus quando theologicas descriptiones expo-
suimus, unum illud, ignotum, supra substantiam,
seipso bonum, quod est, trinam, inquam, unitatem,
simul Deum, simul bonum, neque verbis eloqui,
neque cogitando assequi valemus; quin et sacra-
rum quoque virtutum cum plusquam ignota illa
288 præcludaque bonitate conjunctiones, quæ
angelis conveniunt, sive immisiones, sive susce-
ptiones appellandæ sint, et ineffabiles sunt, et igno-
tæ, solisque illis insunt, qui præter angelicam
cognitionem, una cum angelis eas acceperunt. Men-
tes itaque deiformes ad angelorum, quantum fas
est, imitationem hæc ratione Deo unitæ (siquidem
per omnem mentalis operationis vacationem ejus-
cemodi deificatarum mentium ad supremum Dei
lumen unio existit) laudant ipsum propriissime ex
rerum omnium ablatione, hoc ex beatissima illa
cum Deo unione supra naturam vere per illumina-
tionem eruditæ, ut Deus omnium quidem rerum
causa sit, ipse vero nihil earum existat, sed ab
omnibus sit superessentialiter exemptus. Illam igitur
divinam supraquam substantiam, quodcumque
est illa supraquam essentia bonitatis, quæ supra
bonitatem est, neque tanquam rationem aut poten-
tiam, neque tanquam mentem, aut substantiam,
aut vitam laudibus celebrare fas est ulli qui veri-
tatis, quæ supra omnem veritatem est, sit studio-
sus: quinimo laudare eam oportet, tanquam ab
omni habitu, motu, vita, imaginatione, opinione,
nomine, sermone, cogitatione, intelligentia, sub-
stantia, statu, fundatione, unione, fine, immensi-
tate, denique ab omnibus quæcumque sunt, super-
late abstractam. Quoniam vero ut ipsa bonitas, eo
ipso quod est, omnium causa est, providentia Dei,
eorum qui dii dicuntur principis, quæ omnium
bonorum principium est, ab omnibus effectis lau-

VARIE LECTIONES.

³³ εἰ καὶ κοεῖτόν ἐστι. P. ³⁴ hæc desunt in S. P. ³⁵ γρ. ὑπεράγνωστον. ³⁶ ἐερᾶς ἐνεργείας, Ch. ³⁷ ὑπερ-
θεον, M. ³⁸ additur in M. τῶν ὄντων. ³⁹ ὑπαρξίς, P. ⁴⁰ ἐπειδὴ, P. ⁴¹ τὰ μὴν οὖν νοερά, P. ⁴² αἰσθητικῶς, S.

dauda est; quia et circum ipsam sunt omnia, et propter ipsam, et ipsa est ante omnia, et in ipsa omnia consistunt, et esse eam producit omnia, et facit ut existant, eamque omnia appetunt; spiritualia quidem ac rationalia scienter, hisce inferiora, sensiliter; cætera vero vel per motum vitalem, vel substantialem, vel habitudinalem aptitudinem.

§ VI.

Hoc igitur cum scirent theologi, Deum laudant et tanquam nomine carentem, et ab omni nomine. Tanquam nomine carentem, ut cum aiunt, Deum ipsum in una ex mysticis visionibus symbolice apparitionis Dei inrepassa eum qui dixerat: *Quod est nomen tuum* ¹? et tanquam ab omni divino nomine abducentem, dixisse: *Quare interrogas de meo nomine? et hoc est admirabile* ². Annon est hoc vere nomen admirabile, quod est supra omne **289** nomen, quod caret nomine, quod est collocatum super omne nomen, quod nominatur, sive in hoc sæculo, sive in futuro ³? Multorum vero nominum faciunt, ut cum ipsum Deum introducunt dicentem: *Ego sum qui sum* ⁴, vita, lux, Deus, veritas; et cum sapientes ipsum Deum omnium effectorem ab omnibus effectis laudant, ut bonum, ut pulchrum, ut sapientem, ut dilectum, ut Deum deorum, ut Dominum dominorum, ut Sanctum sanctorum, ut æternum, ut eum qui est, ut auctorem sæculorum, ut largitorem vitæ, ut sapientiam, ut mentem, ut Verbum, ut cognitorem, ut superlate habentem omnes thesauros omnis scientiæ, ut potentiam, ut potentem, ut Regem regum, ut antiquum dierum, ut non senescentem et immutabilem, ut salutem, ut iustitiam, ut sanctificationem, ut redemptionem, ut magnitudine omnia superantem, et ut in aura tenui. Atqui et in mentibus eum esse dicunt, et in animis et corporibus, et in cælo et in terra, et simul in eodem eundem, in mundo circa mundum, super mundum, supracælestem, suprasubstantiam, solem, stellam, ignem, aquam, spiritum, rorem, nubem, per se lapidem, petram, omnia quæ sunt, et nihil eorum quæ sunt.

Α Τοῦτο γοῦν εἰδότες εἰ θεολόγοι, καὶ ὡς ἀνόνημον αὐτὴν ὑμνοῦσι, καὶ ἐκ παντὸς ὀνόματος. Ἄνόνημον μὲν ὡς ὅταν φασὶ ¹, τὴν θεαρχίαν αὐτὴν ἐν μιᾷ τῶν μυστικῶν τῆς συμβολικῆς ² θεοφανείας ὁράσειον ἐπιπλήξαι τῷ φήσαντι ³. Τί τὸ ὄνομά σου; καὶ ὡς περ ἀπὸ πάσης αὐτὸν θεωνυμικῆς γνώσεως ἀπάγουσαν, φάναι τό· Καὶ ἰσαί ἐρωτῆς τὸ ⁴ ὄνομά μου; καὶ τοῦτ' ἔστι θαυμαστόν. Ἡ οὐχὶ τοῦτο ὄντως ἐστὶ τὸ θαυμαστόν ὄνομα, τὸ ὑπὲρ πᾶν ὄνομα, τὸ ἀνόνημον, τὸ παντὸς ὑπεριδρυμένον ὀνόματος ὀνομαζόμενον, εἴτε ἐν τῷ αἰῶνι τούτῳ, εἴτε ἐν τῷ μέλλοντι; Πολυῶνημον δὲ, ὡς ὅταν αὐτὴν εἰσαγάωσι φάσκουσιν· Ἐγὼ εἰμι ὁ ὢν· ἡ ζωὴ, τὸ φῶς, ὁ Θεὸς, ἡ ἀλήθεια, καὶ ὅταν αὐτοὶ τῶν πάντων αἰτίων ⁵ οἱ θεόσοφοι πολυῶνημως ἐκ πάντων τῶν αἰτιατῶν ὑμῶσιν, ὡς ἀγαθόν, ὡς καλόν, ὡς σοφόν, ὡς ἀγαπητόν, ὡς Θεὸν θεῶν, ὡς Κύριον κυρίων; ὡς Ἄγιον ἁγίων, ὡς αἰώνιον, ὡς ὄντα, καὶ ὡς αἰώνων αἰτίων· ὡς ζωῆς χορηγόν, ὡς σοφίαν, ὡς νοῦν, ὡς Λόγον, ὡς γνώστην, ὡς ὑπερέχοντα ⁶ πάντας τοὺς θησαυροὺς ἀπάσης ⁷ γνώσεως, ὡς δύναμιν, ὡς δυνάστην, ὡς Βασιλέα τῶν βασιλευόντων, ὡς παλαιὸν ἡμερῶν, ὡς καὶ ἀγήρω καὶ ἀναλλοίωτον, ὡς σωτηρίαν, ὡς δικαιοσύνην, ὡς ἁγιασμόν, ὡς ἀπολύτρωσιν, ὡς ἐν μεγέθει πάντων ὑπερέχοντα, καὶ ὡς ἐν αἴρα λεπτῇ. Καί γε καὶ ἐν νόοις ⁸ αὐτὸν εἶναι φασί, καὶ ἐν ψυχαῖς καὶ ἐν σώμασι, καὶ ἐν οὐρανῷ καὶ ἐν γῆ, καὶ ἅμα ἐν ταύτῳ τὸν αὐτὸν, ἐγκόσμιον, περικόσμιον, ὑπερκόσμιον, ὑπερουράνιον, ὑπερούσιον, ἥλιον, ἀστέρα, πῦρ, ὕδωρ, πνεῦμα, δρόσον, νεφέλην, αὐτὸλιθον, καὶ πέτραν, πάντα τὰ ὄντα, καὶ οὐδὲν τῶν ὄντων.

§ VII.

Sic igitur ei qui omnium rerum causa est, et supra omnia, congruit carere nomine, et congruit rursus omnia rerum omnium nomina, ut sit perfecte regnum universitatis rerum, et circa ipsum sint omnia, ex ipso, tanquam ex causa, principio et fine cuncta pendeant, et ipse sit, ut ait Scriptura, *omnia in omnibus* ⁹, vereque laudetur, ut omnia procreans, inchoans, perficiens, continensque, custodia ac domicilium, eademque ad se convertens, atque hæc conjuncte, invicte, excellenter; non enim solum est causa continendi omnia, vitæque ac perfectionis, ita ut ab hac sola, aut ab alia providen-

Οὕτως οὖν, τῇ πάντων αἰτία καὶ ὑπὲρ πάντα οὐσίῃ, καὶ τὸ ἀνόνημον ἐφαρμόσει, καὶ πάντα τὰ τῶν ὄντων ὀνόματα, ἵνα ἀκριβῶς ἦ τῶν ὄλων βασιλεία ¹, καὶ περὶ αὐτὴν ἡ τὰ πάντα, καὶ αὐτῆς ὡς αἰτίας, ὡς ἀρχῆς, ὡς πέρας, ἐξηρητημένα, καὶ αὐτῆ, κατὰ τὸ λόγιον, ἢ τὰ πάντα ἐν πᾶσι, καὶ ἀληθῶς ὑμνηται πάντων ὑποστάτις, ἀρχηγικὴ ², καὶ τελειωτικὴ, καὶ συνεκτικὴ, φρουρὰ καὶ ἐστία, καὶ πρὸς ἑαυτὴν ἐπιστρεπτικὴ, καὶ ταῦτα ἠνωμένως, ἀσκέτως, ἐξηρημένως· οὐ γὰρ συνοχῆς, ἢ ζωῆς, ἢ τελειώσεως αἰτία μόνον ἐστίν, ἵνα ἀπὸ μόνης ταύτης, ἢ τῆς ἐτέρας προνοίας, ἢ ὑπερώνυμος ἀγαθότης ὀνομασθεῖη· πάν-

¹ Gen. xxxii, 29. ² Jud. xiii, 18. ³ Ephes. i, 21. ⁴ Exod. iii, 14. ⁵ I Cor. xv, 28.

VARIE LECTIONES.

¹ φῶσι, D. ² γρ. συμβολικῶν τῆς μυστικῆς. ³ φωνήσαντι, S. ⁴ γρ. αὐτό. ⁵ τῶν πάντων, M. ⁶ ὡς πρέχοντα, M. S. D. ⁷ ἀπὸ πάσης, M. ⁸ νόοις. ⁹ βασιλεία, D. ¹⁰ ἀρχική, D.

τα δὲ ἀπλῶς καὶ ἀπεριορίστως ἐν ἑαυτῇ τὰ ὄντα A
προεῖληφε, ταῖς παντελέσι τῆς μιᾶς αὐτῆς καὶ παν-
αιτίου προνοίας ἀγαθότησι, καὶ ἐκ τῶν ὄντων ἀπάν-
των ἐναρμονίως ὑμνεῖται, καὶ ὀνομάζεται.

lia, bonitas, quæ omne nomen sperat, nominetur;
sed universa simpliciter et incircumscripte in se
anticipavit perfectis bonitatis ipsius unicæ et om-
nium effectricis providentiæ, et ab omnibus rebus
apte laudatur, et nominatur.

§ VIII.

Καὶ γοῦν οὐ ταύτας μόνας οἱ θεολόγοι τὰς θεωνο-
μίας προσθεύουσι, τὰς ἀπὸ τῶν παντελῶν ἢ τῶν
μερικῶν προνοιῶν, ἢ τῶν προνοουμένων, ἀλλὰ καὶ
ἀπὸ τινῶν ἔσθ' ὅτε θείων φασμάτων ἐν τοῖς ἱεροῖς
ἀνακτόροις ἢ ἀλλοθὶ που τοὺς μύστας, ἢ τοὺς προ-
φήτας καταλαμφάντων, κατ' ἄλλας καὶ ἄλλας αἰτίας
τε καὶ δυνάμεις ὀνομάζουσι τὴν ὑπερφανῆ καὶ ὑπερώ-
νυμον ἀγαθότητα, καὶ μορφὰς αὐτῆς, καὶ τύπους ἀν-
θρωπικούς, ἢ πυρινούς, ἢ ἤλεκτρινούς ⁵⁵ περιτιθέασι,
καὶ ὀφθαλμοὺς αὐτῆς, καὶ ὦτα, καὶ πλοκάμους, καὶ B
πρόσωπα, καὶ χεῖρας, καὶ μετάφρενα, καὶ πτερὰ, καὶ
βραχίονας, καὶ ἐπίθια, καὶ πόδας ὑμνοῦσι· στεφά-
νους τε καὶ θώκους, καὶ ποτήρια, καὶ κρατῆρας αὐ-
τῆς, καὶ ἄλλα ἅττα μυστικὰ περιπλάττουσι, περὶ ὧν
ἐν τῇ Συμβολικῇ θεολογίᾳ κατὰ δύναμιν ἐροῦμεν· γοῦν
δὲ, ὅσα τῆς παρουσίας ἐστὶ πραγματείας, ἐκ τῶν λο-
γίων συναγαγόντες, καὶ ὡς περ τινὶ κανόνι τοῖς εἰρη-
μένους χρώμενοι, καὶ πρὸς αὐτὰ σκοποῦντες, ἐπὶ τὴν
ἀνάπτυξιν τῶν νοητῶν θεωνυμιῶν προῖωμεν· καὶ
ὅπερ ἀεὶ κατὰ πᾶσαν ἡμῖν θεολογίαν ὁ ἱεραρχικὸς θε-
σμός ὑφηγεῖται, θεοπτικῆ διανοίᾳ τὰς θεοειδεῖς ⁵⁶
ἐποπτεύσωμεν (κυρίως εἰπεῖν) θεωρίας· καὶ ὦτα
ἱερὰ ταῖς τῶν ἱερῶν θεωνυμιῶν ἀναπτύξεσι παραθώ-
μεθα, τοῖς ἁγίοις τὰ ἅγια, κατὰ τὴν θείαν παράδοσιν,
ἐνδύοντες, καὶ τῶν ἀμύητων ⁵⁷ αὐτὰ γελώτων καὶ C
ἐμπαιγμῶν ἐξαιρούμενοι, μᾶλλον δὲ αὐτοὺς ἐκείνους,
εἴπερ ὅλως εἰσὶ τοιοῦδε τινὲς ἄνθρωποι, τῆς ἐπὶ τού-
τω θεομαχίας ἀπολυτρούμενοι. Σοὶ μὲν οὖν ταῦτα
φυλάξαι χρῆζόν, ὦ καλὲ Τιμόθεε, κατὰ τὴν ἱερωτάτην
ὑφήγησιν, καὶ μήτε ῥητὰ, μήτε ἔκφορα τὰ θεία ποιεῖν
εἰς τοὺς ἀμύητους. Ἐμοὶ δὲ δοίη ⁵⁸ ὁ Θεὸς θεοπρο-
πῶς ὑμῆσαι τὰς τῆς ἀκλήτου καὶ ἀκατονομάστου
θεότητος ἀγαθουργικὰς πολυωνυμίας ⁵⁹, καὶ μὴ πε-
ριέλοι λόγον ἀληθείας ἀπὸ τοῦ ⁶⁰ στόματός μου.

Siquidem theologi non hæc solum divina nomina
celebrant, quæ a providentiis universalibus aut
particularibus, aut ab iis quæ providentiam capiunt,
ducuntur, sed etiam a quibusdam divinis visis, quæ
aliquando **290** in sacris templis, aut forte alibi,
magistros mysteriorum vel prophetas illi minarunt,
ob multiplicem causam et viam nominant bonitatem
divinam, quæ omne nomen omnemque splendorem
sperat, formasque ei figurasque humanas, aut
igneas, aut electri inducunt; et oculos ejus, atque
aures, capillos, facies, manus, scapulas, alas, bra-
chia, posteriora, et pedes laudant; tum coronas,
sedes, pocula, et crateras, et quædam alia ei affi-
gunt, de quibus in Symbolica theologia pro virili
parte dicemus; modo autem omnibus quæ hujus
instituti sunt ex eloquiis divinis collectis, iis quæ
dicta sunt quasi regula quam intueamur utentes,
ad spiritalia Dei nomina reseranda veniamus; et,
quod in omni theologia lex semper præcipit, dei-
formes (ut proprie dicam) contemplationes divina
mente intueamur; et sacras aures sacris divinatorum
nominum interpretationibus adhibeamus, sanctis
sancta, ut divina scripta tradunt, proponentes, a
profanorum irrisionibus illusionibusque illa vindic-
cemus, quinimo illos ipsos, si qui sint homines
istiusmodi, a bello, quod hæc ex parte cum Deo
gerunt, revocemus. Hæc tibi servanda sunt, opti-
me Timothee, juxta sacratissimam sanctionem, ne
res divinas coram profanis efferas, aut evulges.
Mihî autem det Deus, ut divinitatis, quæ vocari
nominarique non potest, multa variaque nomina
pro Dei dignitate celebrem et non auferat sermo-
nem verum ab ore meo.

ADNOTATIONES CORDERII.

Modo, vir beate, post theologicas informationes. Hinc patet, sanctum Dionysium quemdam alium tractatum edidisse de divinis informationibus, qui magno sane Ecclesie damno, et theologorum luctu vel intercedit, vel certe alibi inter Turcas vel schismaticos in tenebris delitescit. Optimo autem ordine, post divinas informationes, scribit de divinis nominibus: quoniam mens nostra prius debet divinitus illustrari atque informari, antequam de Deo congrue loqui possit. Hinc etiam hic, ut in prima generali observatione notavimus, proficitur se nihil nisi ex Scripturis sacris allaturum.

Ibidem: Sicut ea quæ sub intelligentiam cadunt, etc. Hinc divus Thomas prima parte, q. 12, a. 2, concludit, divinam essentiam non per aliquam speciem ex parte divine essentiae ab intellectu creato conspici, sed ex parte intellectus creati, aliqua similitudine confortati (lumine videlicet gloriæ) apprehendi et videri; ut ibidem fusius probat, et scholastici disputant. Item q. 88, art. 2, occasione hujus loci quaerit utrum intellectus noster per cognitionem rerum materialium possit pervenire ad intelligendum substantias immateriales; et resolvit, cum quidditas rei materialis, quam abstrahit intellectus noster a materia, sit omnino alterius rationis a substantiis immaterialibus, non posse nos per substantias materiales perfecte **291** substantias immateriales intelligere: et simul conciliat cum hac resolutione locum capitis primi *De caelesti hierarchia*, ubi § 3, dicitur, fieri non posse, ut mens nostra ad immaterialem illam caelestium hierarchiarum contemplationem excitetur, nisi materiali usa fuerit manuactione.

VARIAE LECTIONES.

⁵⁵ ἢ πυρίους, D. M. S. ἤλεκτρικούς, S. P. ⁵⁶ θεοφανεῖς, M. D. P. ⁵⁷ ἀμύστων, S. P. ⁵⁸ γρ. δόξη. ⁵⁹ γρ. θεοπροπῶς. ⁶⁰ ἐκ τοῦ, M. Sc.

Licet enim, inquit, ex materialibus ascendere possimus ad aliqualem cognitionem rerum immaterialium, non tamen perfectam: quia non est sufficiens comparatio rerum materialium ad immateriales. Nam similitudines, si quæ a materialibus ad immaterialia intelligenda accipiuntur, sunt multum dissimiles, ut Dionysius hoc loco docet.

Notandum hic, quomodo Deus non possit intelligentia comprehendi. Etenim, inquit S. Maximus ad hunc locum, si quæ incorporeæ substantiæ sunt, et simplices, et intellectuales, et unitæ, non solum non subiunguntur sensibus, ut angeli et animæ, ut per eos cognosci possint, sed neque per sensilia, quæ inferioris ordinis sunt, cognitione eas comprehendere, nec earum essentiam spectare possumus, quanto magis excellit Deus, sensus, et sensilia, qui non est substantia, sed supra substantia; neque simplex, sed supra quam simplex; neque intellectus, sed supra intellectum; neque unitas, sed supra unitatem; nec ullo termino circumscriptus, sed infinitate sua omnibus solutus: qui ut in se est, neque ratione investigari, nec intelligi, neque nominari potest. Cum igitur audis in Scriptura formam Dei, et speciem, et faciem, intellige per anagogen, id est elevate et supra corpora, ut Deo dignum est: cum vero unitatem audis, ne intelligas quasi varia quædam ad unionem concurrant: non enim de his nunc sermo fit, sed de Deo, qui nec est principium numerorum, neque compositus, sed supra simplices substantias unitus. Unitas effectrix unitatis. Postquam autem Dionysius ea quæ de Deo sunt, ex omnibus quæ in rerum natura sunt exemit, deinceps sequens linguæ nostræ modum (non enim supra hunc ferri possumus) ex illis ipsis Deum laudat, e quibus eum exemit: et unitatem vocat sed effectricem unitatum, id est simplicium substantiarum, ut angelorum, et animarum: et mentem non intellectualem, id est quæ a nulla mente intelligitur. Si enim simile a simili cognoscitur, si mens esset, oporteret ut a mentibus cognosceretur: *At quis novit mentem Domini?* Est igitur mens supra mentem, et nomen supra omne nomen. *Et nomen, inquit, meum non manifestavi eis* ^a. Quamobrem omnibus est sine nomine. Imo nec ens est. Etenim si ea quæ sunt ex nihilo creat, non est igitur ex iis quæ sunt, sed supra ea quæ sunt. Quod si dicit: *Ego sum qui sum* ^b, intellige ut decet, esse scilicet sine principio et sine fine, quin etiam inscrutabilem, et similiter in aliis quæ Deo natura conveniunt. Dicit etiam Deum vacare ratione et intelligentia, sicut infra cap. 7, Paulum imitatus, sapientiam Dei ratione vacantem et stultam vocat, ut excellentiam ejus significaret, quod ita antecellat rationem nostram, ut a ratione aliena habeatur, ita mentem, ut amentia et stultitia putetur; sic hoc loco, quia cognitio Dei infinito intervallo rationem creaturæ, et intellectum, et nomina quæ de Deo dicuntur superat; cum alioqui Deus ex omnibus creaturis per rationem investigari possit, et intelligi ac nominari; dicit tamen esse cum ἀλογίαν, et ἀνοησίαν, et ἀνοσιώπιαν, id est ἀλογον, ἄνοον, et ἀνώνοτον, hoc est, ratione, mente et nomine vacantem, scilicet propter superationem substantiæ et intelligentiæ. Sicut lumen excellens aciem oculorum efficitur nobis tenebræ; et sonus item excellens sensum auditus, surditas. Vide quæ dicta sunt in observationibus generalibus septima, octava, nona. Joannes Cyparissiota in præmeditatione *Expositionis materialis* primum hoc ponit axioma. Unum esse Deum, impartibilem, infinitum, expertem coloris, inaspectabilem, ex nulla naturali repræsentatione cognitum, qui notionem, quando aut quomodo sit, omnino repellit; quem nullo modo quamvis parte mens capere potest, nisi tantum per fidem ex creaturis ejus quod sit, non autem quid sit. Ad quem locum P. Turrianus in Scholiis: Ex nulla, inquit, naturali repræsentatione cognoscitur Deus, sicut lapis cognoscitur per speciem et similitudinem quæ est in oculo, quia ἀνελέθεος est, ut Dionysius ait, id est omni specie caret, et similitudine; ipse enim nullius creaturæ similitudinem habet, nec habere potest. Deum itaque non cognoscimus videntes, quod est cognoscere ἐπιπτικῶς, sed ἐπιστητικῶς ex creaturis per rationem, id est ex similitudinibus Dei quæ in creaturis cernuntur, cognoscitur Deus, non quid sit, sed quod sit. Cum autem ait, quod nullo modo quamvis parte potest mens Deum capere nisi per fidem, tantum quod sit, non quid sit; non negat, quin ratione naturali cognosci possit Deus, quod sit, siquidem demonstrari hoc potest ex effectibus ejus, illud Sap. xii: *A magnitudine enim speciei et creaturæ poterit cognoscibiliter creator horum videri*; sed loquitur de cognitione altiore necessaria, cujusmodi est fides, juxta illud Sap. ix: *Et si quis fuerit consummatus inter filios hominum, si ab eo abfuerit sapientia tua, Domine, in nihilum computabitur. Nam sine fide impossibile est placere Deo* ^c. Hanc cognitionem Dei vocat beatus Basilus **292** comprehensionem intellectualem per fidem. Sic enim ait, edisserens, illud, *Attende tibi*: Ne in Deo quæras cognitionem per oculos, sed menti fidem committe, et intellectualem de Deo comprehensionem habe. Græce dixit κατάληψιν. Similiter locutus est sanctus Maximus in prima centuria theologica cap. 8, sic enim ait: Quæcumque sunt intellecta nominantur, et habent in seipsis demonstrabilia principia cognitionis. Deus autem non nominatur intellectus a nobis; sed ex creaturis, inquit, intellectus a nobis solum esse creditur. Cum dicit, *solum esse creditur*, non negat quin naturali etiam ratione ex creaturis esse cognoscatur; sed loquitur de cognitione per fidem, quam in nobis requirit Deus tanquam necessariam, quam quidem ipse dat omni demonstratione firmiterem, de qua Apostolus ait: *Accedentem ad Deum oportet credere, quia est, et quia remunerator est* ^d. Non dixit, oportet scire quia est, tametsi demonstrari hoc et sciri potest, quia demonstrationes non omnes capere possunt; credere autem omnes possunt, adjuvante Deo, et debent. Principia autem hujus cognitionis per fidem non sunt demonstrabilia, ut ait idem sanctus Maximus: *Quia, inquit, fides est eorum quæ sunt supra mentem et rationem.* Idem c. 11 primæ centuriæ: *Res, inquit, omnes quæcumque sunt intelligentia prius perceptis nominamus, quæ in seipsis habent principia notitiarum demonstrabilia; at Deus non cognitus nominatur, quin potius ex iis tantum quæ intelligentia percipiuntur, creditur esse; quamobrem nihil eorum quæ intelliguntur cum eo quacumque ex parte confertur. Omnia enim quæ intelliguntur habent in se principium cognitionis, quia vel sunt in sensibilibus; quorum sunt phantasmata, a quibus abstrahuntur species intelligibiles, quibus intellectus informatus intelligit; aut sunt incorporea, quæ in se habent unde comparentur cum sensibilibus, ad quorum phantasmata, quæ sunt imagines et similitudines eorum ad animos pervenientes, se convertit intellectus, ut aliquid de incorporatis intelligat. Sunt autem similitudines principia sentiendi et intelligendi, ut ait sanctus Thomas, p. 1, quæst. 84 art. 3. Deus autem non potest sic cum creatura sensibili comparari; unde non sic intelligitur, sed tanquam causa et per excessum, ut ait S. Thomas eadem q. 84, art. 7.*

Quibus autem modis Deus incomprehensibilis existat, vide apud Lessium, lib. 1 *De perfectionibus divinis*, cap. 2.

§ II. *De hac igitur*, etc. Denuo hic inculcat Dionysius, nihil de rebus divinis asseverandum esse, nisi quantum de qua Scriptura confirmat. Sic etiam Plato in *Timæo*, *De rebus divinis credendum*, inquit,

^a Rom. xi, 34. ^b Exod. vi, 3. ^c Exod. iii, 14. ^d Hebr. xi, 6. ^e Ibid.

Dei filiis, etiamsi nullas afferant rationes. » In legibus quoque theologiæ inventa jubet oraculis confirmari.

Ibidem : *Ejus quid sit scientia et contemplatio est omnibus inaccessa.* Nobis enim, quandiu sumus extra patriam, summa Dei cognitio est intelligentia, quæ divinam naturam nondum attingit. Tantum vero de divina cognitione consequimur, quantum divinæ revelationis radius per serenas sanctorum mentes transmissus ostenderit; in quibus sane, tanquam in corporibus diaphanis, divinum illum solem percipimus, quem capere in seipso non possumus. Quamobrem recte docet sanctus Dionysius, nos circa divinarum rerum contemplationem certis quibusdam limitibus coerceri. Primo quidem, quia nihil ultra pertingere possumus, quam radius ille offerat. Secundo, quia radius ille in nos sub mensura descendit; non quidem ostensurus nobis naturam ipsam divinam, vel quæcunque Deus conspicit in seipso, vel omnia saltem quæ penes Deum angeli continentur; sed pauciora et inferiora quædam, quamvis pretiosissima procul dubio, si cum cæteris conferantur. Tertio, quoniam radius ille unicuique se pro subjecti duntaxat capacitæ demonstrat, iusta quadam ubique pro meritis distributione servata. In quo certe Sol divinus peripide se habet, ac si sol cælestis lumen suum singulis passim oculis attemperaret. Deus ergo se quasi finitum mentibus finitis offert, infinitatem interea suam occultans in seipso. Denique docet, unumquemque circa divinum istum radium ita sibi moderari debere; ut nec per ignaviam ab illius excellentia decidat in deterius, neque temere per superbiam quidquam supra vires attentet.

§ III. *Eas ergo divinas lances, etc.* Docet, id quod in Deo supra essentiæ et intelligentiæ limites reluctet, non tam perscrutandum quam venerandum esse, et mentis oculos, immensam hanc lucem minime sustententes, ad sacras litteras, tanquam ad cælos quosdam, flectendos esse, in quibus nomina divina lucent quasi stellæ oculis nostris accommodatæ: ex quibus sane stellis nobis emicant propriæ Dei virtutes, et appellationes, laudesque divinæ, non secus ac solis virtutes in stellis. Unde duo potissimum consequimur. Primum quidem, quod divinos radios hinc haurimus nostro ingenio congruentes; secundum, quod divinum solem, radiorum ejusmodi fontem, rite laudemus. In nominibus autem appellationibusque divinis mirabiles latere virtutes, tum ad divina mysteria declaranda, tum ad mirabilia 293 perpetranda, Hebræi omnes existimant, et Zoroaster Jamblicusque confirmant. Male tamen et superstitiose multi in amuletis et præstigiis sacrosanctis nominibus abutuntur, de quibus hic nihil attinet dicere.

Ibidem : *Ut quod omnium sit causa et origo, etc.* Gregorius Nyssenus in *Explanatine Cantici canticorum*: « Omnia, inquit, mira quæ in universo contemplamur, materiam divinarum nominum præbent, quibus Deum sapientem, potentem, bonum, sanctum, beatum, æternum, judicem, salvatorem, et alius hujusmodi nominamus. » Et Damascenus libro primo *De fide orthodoxa*: « Deus, inquit, propter ineffabilem bonitatem voluit de nostris rebus et nostro more nominari, ne simus funditus notiitiæ ejus expertes. » Magnus Basilius libro primo *contra Eunomium*: « Unus, inquit, Dominus cum sit, et una substantia simplex et expers compositionis, alias aliter se nominat; aptans sibi nominationes quæ nostris cogitationibus inter se differunt. Diversa enim nomina sibi imponit, ut sunt diversæ operationes subjectæ, et diversæ earum ad ea quæ fiunt habitudo; nos vero ex operationibus Deum nostrum cognosci dicimus, ad essentiam tamen ejus appropinquare non promittimus. Operationes enim Dei descendunt ad nos; at essentia ejus manet inaccessa. » Gregorius item Nyssenus disputans contra Eunomium: « Ego, inquit, quod ex Scriptura sancta didici fidenter pronuntio, eum qui est supra omne nomen fieri nobis multorum nominum cum pro varietate beneficiorum varie nominatur. Lumen enim dicitur, cum caliginem ignorantia depellit; vita, cum immortalitatem largitur; via, cum ab errore ad veritatem deducit. Sic turris fortitudinis, et civitas munita, et fons, et petra, et vitis, et medicus, et resurrectio, et omnibus hujusmodi nominibus appellatur. » Rursus idem: « Deus quidem est secundum se id quod demum esse creditur; nominatur autem ab iis qui eum appellant non id ipsum quod est, (non enim explicari potest natura ejus) quin potius ex iis quæ ad vitam nostram pertinentiam operari creditur, homonymias seu nomina quædam æquivoca habet. » Et Basilius Magnus: « Naturam inquit, divinam quatenus est, nihil eorum quæ excogitantur declarat. Ex his igitur liquet, fieri nobis Deum multorum nominum, quoniam multis beneficiis ejus ad custodiendam vitam indigemus, nosque sumus qui difficultatibus circumspicamur, et in eis Deum excogitatis et adinventis nominibus imploramus. Quare hoc etiam efficitur manifestum, quod licet Deus ex infinitis operationibus multis nominibus afficiatur, quam tamen naturam habeat, lauditus intelligentia nostra non assequatur. Cum enim duplex sit quæstio, quod sit Deus, et quid sit; illud quidem, id est esse, omnino inter omnes convenit, quid vero sit, et qua natura, solis beatis notum est.

§ IV. *Hæc ex Scripturis didicimus, etc., divina nomina formare secundum divinæ bonitatis emanationes, etc.* Sanctus Thomas prima parte, q. 13, art. 6: « Hæc, inquit, nomina Dei, bonus, sapiens, et similia, quantum ad rem significatam per prius dicuntur de Deo quam de creaturis, quia a Deo hujusmodi perfectiones in creaturas manant, sed quantum ad impositionem, inquit, nominis imposita sunt creaturis quas prius cognoscimus, significant enim bonitatem creatam, bonum, et sapientiam creatam, sapiens, etc., quæ de Deo per essentiam conveniunt ἐξῆρημένως, id est elate et eminenter. »

Ibid, art. 2, sic interpretatur Dionysius ut voluerit significare, nomina Dei, bonus, sapiens, et alia ejusmodi, imposita quidem esse a processuibus sive providentiis Dei in creaturas manantibus, sed significare ipsum rerum principium, quatenus in eo est prius bonitas, et vita, et sapientia, et quidem excellentius quam a nobis intelligatur et significetur. Aliud enim est a qua re imponitur nomen, et aliud in qua re imponitur. Sic nomina Dei imposita sunt a providentiis, quas alii vocant processus, ad significandam substantiam Dei, licet non perfecte eam significant: sicut perfecte hoc nomen homo significat substantiam sive essentiam hominis, quia quid sit Deus comprehendi intelligentia non potest, ut potest comprehendere quid sit homo; est enim animal rationale, quæ est perfecta essentia hominis quam homo significat. Imo illud etiam est advertendum, vocabulum ipsum eminentia et eminenter, quibus sanctus Thomas uti solet cum de nominibus Dei loquitur, et quid in Deo significant explicat, ex Dion. sumpsisse qui ἐξῆρημένως, ut paulo ante notavi, dicere solet, quod varie licet interpretari, elate, exsuperanter, eminenter, eximie, excellenter, separate.

§ V. *Neque nomen, neque sermo.* Quia nimirum nec uno nomine, nec sermone, qui pluribus vocibus constat, explicari Deus potest. Et quavis appellatione potiorum dicit; quia nullo nomine totum quod in ipso est, exponi potest. Intelligit autem respectu cujuscunque intellectus creati natura sua considerati, quia non videt Deum sicuti est, et ita neque nomine aliquo potest Deus ei integre significari.

Ad eundem modum Justinus in *Apologia secunda pro Christianis* non longe a 294 sine, a. t. Deo nomen imponi non posse, quod si quis id contendat, summa dementia esse. Nazianzenus similiter oratione tricesima quarta quæ est secunda de Theologia, refert sententiam Platonis in *Timæo* dicentis, difficile esse Deum intellectu percipere, eloqui vero impossibile. Ipse vero Nazianzenus suam nobis sententiam ex-

ponit, dicens, Deum nullis verbis explicari posse, mente autem comprehendi multo minus. Quæ loca recte concordat Vasquez, tom. I, in prim. part., disput. 57, q. 13, artic. 1, cap. 3: « Nec contradicit, inquit, ullo modo Platoni, qui docuit difficilius esse eloqui Deum, quam percipere; quia hoc dicit esse difficile, illud vero impossibile. Nazianzenus vero utrumque esse impossibile, et multo magis Deum comprehendere. Nam Plato loquebatur de cognitione Dei, qualis viatoribus conceditur, obscura, et hac vere dicit difficile esse percipere absque falsitate Deum, et quæ de ipso dicuntur, eloqui vero ipsum et explicare exacte sicuti est (id enim significare voluit, cum dixit *eloqui*) impossibile. » Nazianzenus autem dicit, impossibile esse Deum explicare non solum quidditative et sicut est, sed etiam omnia quæ sub velamine de ipso dici possent; semper enim superest aliquid addendum: at ipsum videre sicuti est, quod vocat *comprehendere*, certe magis est impossibile; id enim magis adhuc remotum est a cognitione viatorum, quam Deum exacte explicare sub velamine et obscuritate fidei. Contra vero Augustinus de alio modo cognitionis ait: « Verius cogitatur Deus quam dicitur; sed verius est quam cogitatur (30). » Id autem intelligitur in viatoribus, qui aliquando plura de Deo contemplatione concipiunt quam explicare queant; cum tamen adhuc melius et verius in se sit Deus, quam a nobis cogitatur. Hæc tamen non obstant, quo minus, si loquamur ex parte ejus qui nomina aut sermonem de Deo audit, æqua sit illi nomini aut sermonis significatio atque cognitio, quam ipse de Deo habet; nam cognitio audientis metitur significationem nominis. Unde sicut beati proprium de Deo verbum et conceptum formant, ita puri viatores nullo ipsum verbo proprie quid sit significare, neque conceptum mentis assequi possunt; uti eleganter Nazianzenus *Oratione de fide*, quæ est quadragesima nona, sic ait: « Certe hoc est Deus, quod cum dicitur, non potest dici; cum æstimatur, non potest æstimari; cum definitur, ipsa definitione crescit. » Dixit autem Deum ipsa definitione crescere; quia licet definitio dicatur terminus rei, quia ea veluti termino et fine res clauditur, tamen cum Deum definire et determinare contendimus, ita se habet, ut semper aliquid illius extra maneat; eo quod natura ejus ab intellectu creato propria virtute cognosci nequeat, nec viatori satis explicari, et definitione describi. Vide hæc fusius apud Vasquez, tom. I, in 1 part., disput. 57, q. 13, art. 1, cap. 3, unde hæc compendio desumpta sunt.

Ibidem: *Illam igitur*, etc. Negat hic Dionysius de Deo, quæcunque formali aliqua ratione pertinent ad proprietates rerum naturalium, animarumque et mentium, vel etiam entis illius universi, in quo Platonici essentiam, vitam, intellectum, collocant; item motum, statum, identitatem, diversitatem, tanquam genera rerum; rursus infinitatem atque terminum, veluti prima omnium elementa. Utitur etiam epistola Platonis quæ dicit: « Circa Regem omnium cuncta sunt, ipsius gratia omnia, ipse causa est honorum omnium. » Nota autem, ad excellentiam causæ duo pertinere; primum quidem, ut quo præstantior causa est, eo sit a subditorum conditionibus segregatior; secundum vero, ut pro excellentiæ suæ gradibus vires suas actionesque longius latiusque diffundat. Quamobrem prima omnium causa separatissima est ab omnibus, et interim præsentissima; inde *unum*, hinc *bonum* a Platonici nominatur. Inde quidem nihil habet simile cum effectibus atque commune; hinc rursus agit omnia, agit in omnia, conservat assidue. Deus enim, uti supra docet, omnia amplectitur, complectitur et anticipat. Amplectitur quidem per excellentiam potestatis, velut extrinsecè circumfusius; complectitur autem, penes se natura sua unice colligens singula, quantumlibet inter se diversa, anticipat denique, quoniam et antequam sint possidet ipse, et gradu longe præstantiore quam sint. Hinc etiam probat Dionysius *bonum* esse Deo accommodatissimum nomen, tum ratione principii, quoniam ad ipsum bonum amplissima diffusio pertinet; tum ratione finis, quia omnia bonum appetunt.

§ VI. *Hoc igitur cum scirent theologi, Deum laudant*, etc. Docet qua ratione negari omnia de Deo ac pariter affirmari possint. Confirmatur hic sententia Mercurii Trismegisti dicentis, Deum nihil esse omnium et Deum esse omnia; item Deum nullum habere nomen, habere omne nomen. Ita enim res omnes in Deo fere pariter sunt, atque non sunt, sicut domus in architecto, formæ membrorum in vegetali seminariaque natura, igneus calor in sole, in unitate numeri, longitudo lineæ in puncto unde Pythagorica ratione producitur, lineæ in centro circulari, radii omnes in centro solis, in lumine vero calores. Merito igitur Parmenides 295 etiam Pythagoricus apud Platonem, omnia de ipso uno rerum principio negat pariter et affirmat.

Nota cum D. Thoma hic, ex quibus Scripturæ locis ista Dei nomina desumpta sint. *Vita et veritas*, Joannis xiv, 6: *Ego sum via, veritas et vita*. *Lux*, Joan. viii, 12: *Ego sum lux mundi*. *Deus*, Exodi iii, 6: *Ego sum Deus patris tui*. *Bonus*, Lucæ xviii, 19: *Nemo bonus nisi solus Deus*. *Pulcher*, Cant. i, 16: *Ecce tu pulcher es, dilecte mi*. *Sapiens*, Job ix, 4: *Sapiens corde est*. *Dilectus*, Cant. ii, 16: *Dilectus meus mihi*. *Deus deorum*, Psal. xlix, 1: *Deus deorum Dominus locutus est*. *Dominus dominorum*, Apocalypseos xvii, 14: *Dominus dominorum est*. *Sanctus sanctorum*, Danielis ix, 24: *Et ungetur Sanctus sanctorum*. *Æternus*, Baruch. iv, 7: *Exacerbastis eum qui fecit vos, Deum æternum*. *Qui est*, Exod. iii, 14: *Qui est misit me ad vos*. *Auctor sæculorum*, Ecclesiastici xxiv, 14: *Ab initio et ante sæcula*, etc. *Vitæ largitor*, Act. xvii, 25: *Cum ipse det omnibus vitam et inspirationem*. *Sapientia*, I Corinth. i, 30: *Factus est nobis sapientia*. *Mens*, Isaïæ xiv, et ad Rom. xi: *Quis cognovit sensum Domini?* Græcè est νοῦν, id est mentem. *Verbum*, Osee i: *Verbum Domini quod factum est ad Osee*; et Joel i: *Verbum Domini quod factum est ad Joel*. Et similiter in aliis prophetis; quod, ut Cyrillus in *Commentariis in Osee* caput primum ait, nihil aliud significat, quam cognitionem futurorum instar luminis illustrasse mentem ejus prophetæ ad quem factum est verbum Domini, id est sanctæ Trinitatis. Quod autem ejusmodi revelatio non lingua ac verbis more nostro fieret in prophetis, docet (inquit idem Cyrillus ibidem) Paulus cum ait: *An experimentum queritis ejus qui in me loquitur Christus?* *Cognitor*, II Timoth. ii, et Danielis xiii. *Supertate*, sive exsuperanter, *habens omnes thesauros omnis scientiæ*, Col. ii. *Potentia*, I Cor. i, ubi interpretæ virtutem vocat. *Potens*, Psal. xxiii. *Rex regum*, Apoc. xix. *Antiquus dierum*, Danielis vii. *Non senescens*, Psal. ci. *Immutabilis*, Isa. i. *Salus*, Matth. i: *Ipsè enim, inquit, salvum faciet populum a peccatis eorum*; a salute enim dicitur Deus Salvator. *Justitia, sanctificatio, redemptio*, I Cor. xi. *Magnitudine omnia superans*, Psal. xciv. *Ut in aura tenui*, III Reg. xix. Atqui et in mentibus eum esse dicunt, Ephes. iii (mentes enim vocat ibi Paulus corda); et in animis, Sap. vii: *Et in animas, inquit, sanctas se transfert*; et in corporibus, I Cor. vi, et I Thess. v: *Ut integer spiritus vester, et anima et corpus sine querela servetur*; hoc autem sit habitante Deo in mente, et anima, et corpore (mentem vocat hic Paulus spiritum), et II Corinth. vi: *Et inhabitabo in illis, scilicet in mentibus, et animis, et corporibus. Et in cælo et in terra*.

* II Cor. xiii, 5.

Jeremix xxiii. Et simul in eodem eundem, hoc exponit Dionysius cap. 9, de magno et parvo, et eodem, etc. In mundo, Joan. i. Circa mundum, Ecclesiastici xliii. Super mundum, Isaia lxxvi. Supracælestem et suprasubstantiam, Psal. cxii: Super cælos gloria ejus. Solem, Malach. iv. Stellam, Apoc. ultimo. Ignem, Deut. iv. Aquam, Joan. vii. Spiritum, Joan. iv. Rorem, Osee xiv. Nubem, Osee vi. Per se lapidem, ἀπόλιθον, Psal. lxxx. Esse enim fundamentum proprie virtutis et per se, Christo convenit propter divinitatem, quæ una et eadem est in tribus Personis, quæ fecit in ipso Christo, summo lapidem angulari[†], utraque unum, cui convenit esse ἀπόλιθον. Petram, I Corinth. x. Est igitur B. Petrus (ut hæreticis nostri temporis occurramus) petra Ecclesiæ, ut Evangelium testatur[‡]; non tamen est ἀπόλιθος nec ἀτοπέτρα, id est per se lapis, vel per se petra: neque sic unquam in Scripturis vocatur, ut Christus Deus noster, qui sic est ἀτοπεμέλιος, id est per se fundamentum, præter quod per se fundamentum aliud nemo potest ponere, sicut Apostolus ait I Corinthiorum iii, de hoc enim per se fundamento loquitur.

§ VII. Sic igitur ei, etc. Docet Deum esse omnia in omnibus. Sic etiam Plato in Epistolis ait, omnia a Deo regente pendere, tanquam ab efficiente pariter atque fine. Præterea in quarto Legum idem confirmat his verbis: Ὁ μὲν δὲ Θεὸς, ὡς περ καὶ ὁ παλαιὸς λόγος, ἀρχὴν τε καὶ τελευτὴν καὶ μέσα τῶν ὄντων ἀπάντων ἔχων, εὐθείαν παρατείνει κατὰ φύσιν περιπορευόμενος, id est Deus, ut prisca tradunt, Principium et finem et media omnium comprehendens, recta via peragit, et secundum naturam omnia circuit. In Timæo etiam atque Parmenide omnia deducit ab uno. Hinc etiam Plotinus, Jamblicus, cæterique Platonici, quamvis res, virtutes et eventus differentes in causas quoque differentes proxime referant, omnes tamen effectus et causas in primam redigunt causam causarum, unde causæ omnes habent ut et sint, et causæ sint, et sua quæque naturaliter agant, et certo quodam ordine moveantur. Quin etiam astrologi tradunt, per aspectum quemdam lunæ ad solem vires summam congregatas stellarum omnium hauriri; quod nimirum vires omnium et existant a sole, et in sole consistant, per lumen usquequaque diffusum singulis virtutes singulas conferente. Itaque non solum quidquid stellæ faciunt, sol quoque facit, sed etiam virtutes in stellis differentes sunt, quasi sol ipse verbi gratia, 296 in Saturno solis lumen est ipsa Saturnia firmitas, in Jove virtus alia, in Marte motus efficax, in Venere gratia, in Mercurio agilitas et industria, in Luna vividus humor, in cæterisque similiter est, et cætera. Quid ergo mirum, si Deus sit nominibus omnium appellandus, cum ipse Deus in essentia sit ipsum essentiæ firmamentum; in vita vero sit ipse ad universalem motum vigor infimus; in intellectu perspicacia pariter atque claritas; in omnibus denique summitas cujusque boni? Huc spectant quæ Dionysius de universali Dei actione et regno et providentia disputat. Ita vero universale et absolutum est Dei regnum, ut non solum omnia in omnibus agat, sed ipse quoque excellenter sit in omnibus omnia.

Nota verba ista, *universa simpliciter et incircumscripse in se anticipavit*, Græce, Πάντα δὲ ἀπλῶς καὶ ἀπεριοριστως ἐν ἑαυτῇ τὰ ὄντα προελάησε, id est ita in se omnia anticipavit, et omnia est, ut cum eis non sit coagmentatus, neque corporee unitus; hoc est simpliciter et incircumscripse omnia esse in eo, et ipsum esse omnia, contra quam aiebat Manichæus, Deum omnibus corporibus, συνουσιωμένον id est, ut ita vertamus, consubstantiatum. Non enim (inquit Lessius libro primo De perfectionibus divinis, cap. 1, § 6), sicut mundus complectitur omnem perfectionem rerum creatarum per diversas sui particulas et formas, ita Deus per aliquam diversitatem formarum vel partium continet omnia, sed per unam simplicissimam rationem suæ deitatis, per quam est omnia formaliter vel eminenter. Nam per rationem suæ deitatis non solum est Deus, sed etiam est omnipotentia, bonitas, et cætera. Deinde per eandem continet omne bonum angelorum et hominum, et totius creaturæ non solum existentis, sed etiam possibilis. Pulchre in hanc sententiam Gregorius Nazianzenus in quodam carmine:

Σοὶ ἐνὶ πάντα μένει, σοὶ δ' ἀθρόα πάντα θαύζει. In te omnia permanent, ad te confestim festinant
[omnia.]
Σὺ πάντων τέλος ἔσσι, καὶ εἷς, καὶ πάντα, καὶ Tu omnium finis, tu unus et omnia, et nihil re-
[οὐδὲν.] rum:
Οὐχ ἓν ἔων, οὐ πάντα, παρώνυμε, τί σέ κα- Cum neque unum sis, neque omnia, quem te ap-
[λέσσω,] pellem,
Τὸν μόνον ἀκλήϊστον; Qui es solus innominabilis, et omninominus?

Dicitur esse omnia, quia omnia in ipso continentur, ita ut sit omnia formaliter vel eminenter. Dicitur esse nihil rerum, quia est supra omnia quæ a nobis concipi possunt. Simili modo dicitur innominabilis et omninominus; etsi enim plurimis nominibus appelletur, ut a nobis aliquo modo concipi possit, nullum tamen nomen nullaque conceptio nostra illum exprimere potest, prout est in seipso. Vide hæc fusius exposita apud Lessium loco citato.

§ VIII. Notandum, divina nomina non solum a providentiis universalibus aut particularibus, sed etiam a quibusdam visis sumi. Nomina autem quæ a providentiis universalibus sumuntur, sunt, inquit sanctus Maximus, Rex, creator, omnipotens, hæc enim sunt nomina divinæ Providentiæ in genere. A particularibus vero providentiis dicitur Deus deorum, Dominus dominorum, Rex regum, non enim omnes, sed quidam dicuntur dii, domini, reges. A visis autem sumi dicit nomina revelationum Dei in symbolis, quæ aliquando in templis apparuisse scribit, alludens ad illud visum Isaia, c. vi, videturque dicere Isaiam vidisse in templo visum illud de sedente in solio, et de seraphinis supra illud. Quæ vero deinceps in Dionysio hic sequuntur, dicta sunt de visione Ezechielis c. 1, et de alia c. x. Ait autem a Scripturis frequenter Deo tribui humana membra, ut oculos, Psal. xxxi: Oculi ejus super pauperem respiciunt. Aures, Jacob. v.:

* Sic scribitur ista particula, quando postponitur suo regimini. Cf. Iliad., A, 225 et 409, ed. Ernesti, necnon Henr. Stephani Thesaurum. Sed parum recte allegat P. Corderius versus sancti theologi. Carmine x^o Poematum dogmaticorum, t. II, p. 286 ed. Bened., exstant hoc modo, absque ulla varia lectione:

Σοὶ ἐνὶ πάντα μένει· σοὶ δ' ἀθρόα πάντα θαύζει.
Καὶ πάντων τέλος ἔσσι καὶ εἷς, καὶ πάντα, καὶ
[οὐδέτις,

Οὐχ ἓν ἔων, οὐ πάντα· παρώνυμε, πῶς σέ καλέσω,
Τὸν μόνον ἀκλήϊστον;

Tibi unum omnia permanent: et ad te cuncta si-
[mul festinant.

Et omnium finis es, et unus, et omnia, et nihil
[horum,

Non unum es, non omnia; qui omnia habes no-
[mina, qui te appellabo,

Qui solus appellari nequis?

DRACH

† Ephes. ii, 20. ‡ Matth. xvi, 18.

Clamor eorum in aures Domini Sabaoth introivit. Capillos, Dan. vii : Et capilli capitis ejus quasi lana alba. Faciem, Psal. xxxii : Facies Domini super facientes mala. Manus, Job x : Manus tuæ fecerunt me. Scapulas, Psal. xc : Scapulis suis obumbrabit tibi. Alas, Psal. xvi : Sub umbra alarum tuarum protege me. Brachia, Psal. lxxxviii : Brachium meum confortabit eum. Posteriora, Exod. xxxiii : Posteriora mea videbis. Pedes, Gen. iii : Et audierunt vocem Domini deambulantis in paradiso. Coronas, Psal. lxiv : Benedices coronæ unni benignitatis tuæ. Sedes, Psal. lxxviii : Thronus tuus Deus in sæculum sæculi. Calicem, Psal. lxxiv : Calix Domini in manu ejus. Craterem, Prov. ix : Miscuit craterem, apud LXX.

297 PARAPHRASIS PACHYMERÆ (51).

Præsentem librum magnus Dionysius scribit ad A sanctum Timotheum, magni Pauli discipulum, Ephesi episcopum ab ipso constitutum. Qui, quod tum in Ionia philosophorum hæreses pullularent, multæque dialecticæ argutationes ei ab illis objicerentur; cum probe nosset magnum Dionysium non externa minus quam divina sacraque sapientia præditum, ut qui magni Pauli discipulus exsisterat, et divinis Scriptis multum vacaverat, petit ab eo proposita edoceri; quod et fit. Vocat itaque ipsum magnus Dionysius compresbyterum, id est coepiscopum, sicut semetipsum vocat presbyterum, id est episcopum. Sic enim etiam in Actis sanctorum apostolorum declaratur, ubi magnus Christi apostolus Paulus Asiæ Ecclesiis nonnulla præscribit. Cum autem hic tractatus sit de divinis nominibus, sciendum, universim et in omnibus nomina non significare substantias, et quid aliquid sit, hoc enim est definitionis, sed nomen etymologia quædam est ex us quæ rei nominatæ adsunt, verbi gratia, ἄνθρωπος, id est homo, ab ἄνω ἀθρεῖν, id est, ab eo quod sursum tueatur vel aspiciat, nomen accipit. Hoc igitur quid sit esse divini numinis etiam ipsismet angelis est inscrutabile. Quod autem ex quibusdam effectis suis (Deus v. g. bonus, salvator, quam theologiam affirmantem vocant) uti et illam quæ ex rebus nostris sumitur, negantem theologiam dicunt, (ut quod sit incomprehensus, expers formæ, immortalis) quod ex hisce, inquam, denominetur, nequaquam ab ipsius sanctimoniam abhorret; non enim naturam ejus multiplicamus, quod fieri non potest, sed quemadmodum ex sacris quibusdam quasi compositis Dei descriptionibus ad simplicitatis ejus æqualem cognitionem promovemur, sic etiam ex istiusmodi nominibus et eorundem usurpatione, ad id quod innominabile est adducimur. Hinc si quis aliquid de Deo dixerit, est supra id quod dicit; omni enim nominabili nomine est eminentius. Idcirco in his excogitata est a theologis loquendi formula per præpositionem ὑπέρ et αὐτό: atque ita dicitur Deus supra quam bonus, et per se bonus, et supra quam infinitus, et per se infinitus. Illud quidem dicitur, quoniam supra ea quæ dicuntur incomparabiliter eminet; hoc vero, quia proprie et primario, et non secundum participationem **298** vel

participationem ejus, qui beatus, et nequaquam

Tὸ παρὸν βιβλίον ὁ μέγας συντίθησι Διονύσιος πρὸς τὸν ἐν ἁγίοις Τιμόθεον, τὸν τοῦ μεγάλου Παύλου μαθητήν, Ἐφέσου ἐπίσκοπον παρ' ἐκείνου καταστάνα. Ὅς, ἐπειδὴ τότε αἱ τῶν ἐν Ἰωνίᾳ φιλοσόφων αἰρέσεις ἤκμαζον, καὶ πολλὰ εἶχε τὰς διαλεκτικὰς ἐπιρρῆας παρ' ἐκείνων ὁ ἅγιος, γινώσκων τὸν μέγαν Διονύσιον σοφὸν καὶ τὴν ἕξω σοφίαν, σοφὸν καὶ τὴν θεῖαν καὶ ἱερὰν, τῷ μεγάλῳ Παύλῳ κατὰ ταύτην μαθητεύσαντα, καὶ πολλὰ ἐσχολακῶτα ταῖς θεαῖς Γραφαῖς, ἀξιοῖ παρ' αὐτοῦ διδασκῆναι τὰ ὑποτεταγμένα· ὃ δὴ καὶ γίνεται. Καλεῖ γοῦν αὐτὸν ὁ μέγας Διονύσιος συμ-πρεσβύτερον, οἰοῦναι συνεπίσκοπον, ὡς καὶ ἑαυτὸν πρεσβύτερον, δηλονότι ἐπίσκοπον. Οὕτω γὰρ δηλοῦται ἐν ταῖς Πράξεσι τῶν ἁγίων ἀποστόλων, ἔνθα ἐν Ἀσίᾳ συντάσσεται ταῖς Ἐκκλησίαις αὐτῶν ὁ μέγας τοῦ Χριστοῦ ἀπόστολος Παῦλος. Ἐπειδὴ δὲ περὶ θεῶν ὀνομάτων ἡ πραγματεία ἐστίν, ἰστέον, ὅτι καθολικῶς καὶ ἐπὶ πᾶσι τὰ ὀνόματα οὐ σημαίνουσιν οὐσίας, καὶ τὸ τί ἦν εἶναι, τοῦτο γὰρ τοῦ ὀρισμοῦ ἐστὶ· τὸ δὲ ὄνομα ἐτυμολογία τίς ἐστίν ἐκ τῶν προσόντων τῶ ἀνομαζομένῳ πράγματι· οἷον ἄνθρωπος, ἐκ τοῦ ἀνω ἀθρεῖν, ἦτοι θεωρεῖν, ὀνομάζεται. Τὸ γοῦν, τί ἦν εἶναι τοῦ Θεοῦ, καὶ αὐτοῖς τοῖς ἀγγέλοις ἀνεξιχνίαστον. Τὸ δὲ, ἐκ τινῶν ἐνεργειῶν αὐτοῦ (ὡς τὸ, Θεὸς ἀγαθὸς, σωτὴρ, ἦν δὴ καὶ καταφατικὴν θεολογίαν λέγουσι) καὶ πάλιν ἐκ τῶν καθ' ἡμᾶς κατὰ ἀπόφασιν, ἦν δὴ καὶ ἀφαιρετικὴν θεολογίαν φασίν (ὡς τὸ, ἀκατάληπτος, ἀνείδεος, ἀθάνατος), τὸ γοῦν ἐκ τούτων ὀνομάζεσθαι, οὐκ ἐστὶν ἀπᾶδον τῇ ἱερᾷ ἀγιστεῖᾳ· οὐ γὰρ τὴν φύσιν αὐτοῦ πολυπραγμονοῦμεν, τοῦτο γὰρ ἀδύνατον· ἀλλ' ὡσπερ ἐκ τῶν ἱερογραφιῶν τοῦ Θεοῦ, ὡς ἐκ συνθέτων τινῶν, ἐπὶ τὸ ἀπλοῦν τῆς ὀπωσοῦν γνώσεως ἀναγόμεθα, οὕτω καὶ ἐκ τῶν τοιούτων ὀνομασιῶν, καὶ τοῦ ἐπὶ τούτοις συνεθισμού, ἐπὶ τὸ ἀνόμαστον ἀναγόμεθα. Τέως δὲ εἴτι ἂν τις εἴποι ἐπὶ Θεοῦ, ὑπὲρ τοῦτό ἐστι· παντὸς γὰρ ὀνομαζομένου ὀνόματος ἐπέκεινά ἐστι. Διὰ τοῦτο ἐπενοήθη τοῖς θεολόγοις ἐπὶ τούτοις, ἡ ὑπὲρ προσθήκη, καὶ τὸ αὐτό καὶ λέγεται ὁ Θεὸς ὑπεράγαθος, καὶ αὐτοάγαθος, καὶ ὑπεράπειρος, καὶ αὐτοάπειρος. Τὸ μὲν, ὅτι ὑπὲρ ταῦτα καὶ ἀσυγκρίτως ἐστὶ· τὸ δὲ, ὅτι κυρίως καὶ πρώτως, καὶ οὐ κατὰ τινα μετοχὴν ἢ σχέσιν ἢ σύγκρισιν· τὸ γὰρ ὄνομα ἢ σῶμα ἢ πρᾶγμα σημαίνει· ὑπὲρ ταῦτα δὲ ἀκατανοήτως καὶ ἐξηρημένως τὸ Θεῖον ἐστὶ.

§ I. Nῦν δὲ, ὦ μακάριε, κατὰ χάριν καὶ μετοχὴν τοῦ ὄντος μακαρίου, καὶ μὴ κτρεὶ καὶ θανάτῳ ὑπο-

κειμένου Θεοῦ, Τιμόθεε, μετὰ τὰς θεολογικὰς ὑποτυπώσεις καὶ προεισαγωγὰς. Ἐτέρα γὰρ πρὸ ταύτης πραγματεία τῷ ἁγίῳ πεπονήγεται, στοιχειώδης τῶν περὶ Θεοῦ ἐν ταῖς Γραφαῖς εἰρημένων, ἧς τινος κατὰ ἀκολουθίαν ἢ παρούσα ἐπραγματεύθη. Κατὰ γοῦν ἐκείνην, ἐπι τὴν τῶν θείων ὀνομάτων διασάφησιν μεταλευσομαι. Ἀνάπτυξιν γοῦν εἶπε τὴν διασάφησιν, ὡς ἐχόντων τῶν τοιούτων θείων ὀνομάτων τοῦ φαινομένου βαθύτερον. Ἔστω δὲ καὶ ἐνταῦθα προδιωμολογημένον, ὅτι τὴν τῶν περὶ Θεοῦ λεγομένων ἀλήθειαν οὐ καταδοῦμεν, καὶ καταδεσμοῦμεν ἐν ἀνθρωπίνῃ σοφίᾳ πειθοῖ καὶ λόγῳ· ἀνετος γὰρ καὶ ὑπὲρ πάντα τὰ ἕντα ἐστίν, ὥστε μὴ ἐκ τούτων ποτὲ συλλογισθῆναι· ἢ γὰρ ἀνθρωπίνῃ σοφίᾳ ἐκ τῶν αἰσθητῶν τὰς ἀποδείξεις ἐρανίζεται. Εἴπερ δὲ καὶ αὐτὴν εἰποῖς τὴν ἀμεσον πρότασιν, ἧτις ἐστὶν αὐτόπιστος, καὶ αὐτὴ ἐκ τῶν μερικῶν αἰσθήσεων τῷ νῷ συνάγεται· ἐπὶ δὲ τῶν ὑπὲρ πᾶσαν οὐσίαν πῶς ἂν τις λογικῶς ἐπιστήσειεν, εἰ μὴ μολίς τῷ ἀκροτάτῳ ἀνθει τοῦ νοῦ διὰ τῆς εἰλικρινοῦς εὐσεβείας ἀλαλήτως συννοεῖν δύναίτο; Οὐχ οὕτω γοῦν καὶ εὐοδοῦμεν τὴν ἀλήθειαν ἐν πειθοῖ ἀνθρωπίνῃ σοφίᾳ, ἀλλ' ἐν ἀποδείξει τῆς τῶν θεολόγων δυνάμεως, καθ' ἣν ταῖς ἀφθέγκτοις καὶ ἀγνώστοις συναπτόμεθα νοερώς· τοῦτο γάρ ἐστὶ τὸ ἀφθέγκτως καὶ ἀγνώστως. Εἴ τι γὰρ ἀνφθέγγαίτο τις διὰ διδασκαλίαν, καὶ εἴ τι γινώσεται διὰ μάθησιν, οὐκ ἐστὶ κατάλληλον ταῖς περὶ Θεοῦ ἐννοίαις, εἰ μὴ πως ἐνδυναμωθείη τῶν νοερῶν ἡμῶν ταῖς πνευματοκινήτοις θεολογίαις, ἐπὶ τῷ διατεθῆναι εἰς τὴν τοιαύτην ἀρθεύκτον σύναψιν, κατὰ τὴν κρείττονα ἔνωσιν τῆς καθ' ἡμᾶς λογικῆς καὶ νοερᾶς δυνάμεως, καθ' ἣν δυνάμεθα εἰπεῖν τι καὶ νοῆσαι, καὶ ἐνεργεῖας, καθ' ἣν λέγομεν ἢ νοοῦμεν. Τοῦτο δὲ ἐστὶ, ὅτι τῷ ὁμοίῳ ἐστὶ νοῆσαι τὸ ὁμοιον. Τὰ γοῦν καθ' ἡμᾶς διὰ λογικῆς μεθόδου καὶ ἐπιστήμης γινώσκομεν, λέγοντες, καὶ διὰ νοερᾶς δυνάμεως καὶ ἐνεργείας, κατὰ τὴν προσήκουσαν ἀναλογίαν τῆς γινωσκομένης νοοῦμεν καὶ οἶον τοῦτοις συναπτόμεθα καὶ ἐνοοῦμεθα. Ὡς γὰρ ἐπὶ τῆς αἰσθήσεως ἔχει, ὅτι τότε αἰσθανόμεθα, ὅτε τῷ αἰσθητῷ ἐνοῦται ἢ αἰσθησις· οὕτω καὶ ἐπὶ τῆς νοήσεως ἔχει· καὶ γὰρ τῷ νοητῷ ἐνοῦται ὁ νοῦς, ὅτε τοῦτου ἀντιλαμβάνεται. Καὶ ταῦτα μὲν ἐπὶ τῶν ἄλλων· ἐπὶ δὲ γε τοῦ θεοῦ, ἐπειδήπερ οὐκ ἔχομεν τι Θεοῦ οἰκειότερον λόγου καὶ νοῦ, πάλιν τούτων τὰ κρείττω καὶ οἶον ἄνθη, καὶ ταῦτα κεκαθαυμένα παραλαμβάνονται, ὡς ἂν ὁ νοῦς μὲν ποσῶς γινῶ, ὁ δὲ λόγος ἐξάγγελίῃ τὰ ὑπὲρ ἡμᾶς.

Deo magis affine quam mentem ac rationem, rursum ea purgata accipiuntur, ita ut et mens quidem quodammodo

καθόλου τοιγαροῦν οὐ τολμητέον οὔτε εἰπεῖν, οὔτε μὴ ἐννοῆσαι τι περὶ τῆς ὑπὲρ πᾶσαν οὐσίαν αἰσθητῆν τε καὶ νοερᾶν οὐσίας, καὶ κρυφίας τῆ φύσει Θεότητος, παρὰ τὰ ἐνδειχθέντα ἡμῖν ἐκ τῶν ἱερῶν καὶ θείων λόγιων, ἃ δὴ καὶ ποσῶς ὁ ἡμέτερος νοῦς καὶ λόγος ἐνασμενίζει· τὴν γὰρ ὑπερούσιον ἐπιστήμην τῆς ἀγνωσίας τῆς ὑπὲρ λόγον, καὶ νοῦν, καὶ οὐσίαν ὑπερουσιότητος, αὐτῇ μόνῃ ἀναθετέον. Ὅρα δὲ καὶ ἐπιστήμην ἀγνωσίας, οὐ μόνον γινώσεως· μὴ μόνον γὰρ τὸ αἶ ἐστὶ Θεὸς ἐπιστημόνως οὐκ ἔχομεν (τοῦτο

A fato mortive subjectus est, Dei, Timothee, post theologicas informationes et præintroductiones. Alius enim ante hunc a sacro hoc elaboratus est tractatus, elementaris eorum quæ de Deo in Scripturis dicta sunt, post quem, secundum ordinem, præsens hic liber est compositus. Post illum itaque ad divinorum nominum explicationem transibo. Ἀνάπτυξιν, id est *explicationem*, igitur vocavit διασάφησιν, id est *declarationem*, quod hæc divina nomina quid profundius contineant quam id quod apparet. Sit autem etiam hic ante in confesso, nos eorum quæ de Deo dicuntur veritatem minime tradere, et astringere humanæ sapientiæ persuasioni atque sermoni; incomprehensibilis enim est, et super omnia quæ existunt, ita ut ex his nu quam colligi possit: nam humana sapientia ex rebus sensibilibus demonstrationes emendicat. Quod si etiam dixeris ipsam immediatam esse propositionem quæ per se credibilis sit, et ex partialibus sensibus menti applicetur, quomodo de iis quæ omnem superant essentiam ratiocinari quis poterit, nisi saltem summo mentis vigore per puram religionem modo inexplicabili illa valeat assequi cogitando? Non sic itaque veritatem in humanæ sapientiæ persuasibilitate investigamus, sed in ostensione virtutis theologorum, qua rebus ineffabilibus et ignotis spiritali modo conjungimur, hoc enim est *ineffabili* et *ignoto*. Nam si quis aliquid proferat docendo, et discendo cognoscat, nequaquam id cum iis quæ de Deo sunt notionibus conveniet, nisi spirituales nostræ facultates roborentur divinis rationibus a Spiritu sancto motis, quibus ad talem ineffabilem conjunctionem disponantur, secundum excellentiorem rationalis et intellectualis nostræ virtutis, juxta quam aliquid effari et concipere valeamus, atque operationis unionem, secundum quam dicimus vel intelligimus. Hoc autem est, quod similis sit, nosse simile. Nostratia itaque rationali methodo atque scientia noscimus, dicentes, nos intelligendi vi et operatione, secundum convenientem ejus quod cognoscitur proportionem intelligere, et quodammodo rebus ipsis conjungi et uniri. **299** Quemadmodum enim in sensu usuvenit, ut tunc sentiamus, quando sensibili sensus conjungitur, sic etiam in intellectione sensus habet; nam etiam intelligibili intellectus unitur, quando illud apprehendit. Et hæc quidem

B
C
D
quoad alia: quoad Deum vero, cum nihil habeamus quæ harum potissima sunt et quasi flores, hæc etiam quæ cognoscat, ratio vero enuntiet quæ supra nos sunt.

Nihil igitur omnino præsumendum dicere vel cogitare de ea quæ supra omnem essentiam, tam sensilem quam intellectualem, etiam natura sua abdita est, Deitate, præter illa quæ ex sacris divinisque oraculis sunt manifestata, quibus etiam quodammodo mens nostra ratioque delectatur; nam et sermonem et intellectum et essentiam excedit superessentialitatis ejus ignoratio, cui soli superessentialis scientia tribuenda est. Observa vero etiam scientiam ignorationis, et non tantum cognitionis:

non solum enim non capimus scite quid Deus sit (nam hoc est impossibile), sed etiam quid non sit; scimus tamen Deum non esse aliquid rerum existentium. Quomodo autem et qua de causa non novimus id quod exactæ scientiæ est in rebus nostris? Quando quid est scite novimus, tunc etiam quid non est scite novimus. Si enim causam scimus cur homo sit rationalis, quod nimirum ratione utitur, cum hoc sit medium et causa, per illud ipsum medium novimus etiam causam cur homo non sit irrationalis. Quoniam vero de Deo quid sit dari notio non potest, ejus etiam quid non sit, ignorantis scientia supernaturalis Deo quoque tribuenda est. Tantum ergo ad superiora suspiciamus, quantum se nobis insinaverit sacrorum ille radius oraculorum (non enim quantum potest, sed quantum satis est, Deum ex Scripturis discimus) quo eminentioribus istis rerum divinarum splendoribus sobrietate quadam ac reverentia contemperamur. Etenim si quid sapientissimæ magni Pauli theologiæ credendum est, (ipse enim est qui dicit, secundum mensuram virtutis cujusque a Deo donari illustrationem ^b) hoc dicimus, quoniam pro singularum captu mentium sive humanarum, ut quæ primum illustrationem accipiant sive angelorum, quos mentes appellare solet, ut qui omnino essentialiter mens existant, et omnia intelligant **300** unite quæ a Deo in ipsos continue derivantur, pro cujusque, inquam, captu divina revelantur; non quod Deus iis lumen majus invidet, sed ut in distributione divinæ cognitionis et æquitate servet. Proprium siquidem justitiæ est, cuique pro merito mensuram tribuere. Itaque immensa quidem est Dei cognitio, sed mensuris nobis opus est. Nam si absque mensura nobis revelaretur, minime servari possemus; sicut neque oculus corporeus, si totum solem excipiat. Summa itaque Dei bonitas, sive justitiæ decorem, sive nos ipsos servare volens, uti Deum decet (nam Deo convenit salvare, et non invidere) a rebus mensuratis et comprehensis suam immensitatem, utpote incomprehensibilem subducit, dum divinæ cognitionis incomprehensibilitatem per proportionem quamdam tribuit. Sicut enim imperceptibiles sunt et invisibiles rebus sensitivis intellectuales, et fictis compositisque simplices et incompositæ, et per figuras efformatis insinuatæ, secundum eandem rationem etiam res divinæ incomprehensibiles existunt. Si enim res simplices et insinuatæ, licet substantiæ quædam sint, minime sub sensum cadunt, ut angeli et animæ, quanto magis Deus supereminet, quia non substantia, sed supra substantiam et infinitus existit; neque mens est, sed supra mentem unitas? Unitatem vero audiens, ne quis cogitet diversorum quorundam ad unionem concursus; non enim de talibus modo sermo est, sed de Deo prorsus incomposito, et supra ea, quæ unius substantiæ sunt, unito. Nam quid uno magis simplex, et unius

A γάρ ἐστιν ἀδύνατον), ἀλλὰ καὶ τὸ τί οὐκ ἐστίν· ἀλλ' οἶδαμεν ὅτι τὶ τῶν ὄντων οὐκ ἐστὶ θεός. Πῶς δὲ, καὶ δι' ἣν αἰτίαν οὐκ οἶδαμεν, ὅπερ τῆς ἀκριβοῦς ἐστὶν ἐπιστήμης ἐπὶ τῶν καθ' ἡμᾶς; Ὅτε τὸ τί ἐστὶ τὸδε οἶδαμεν ἐπιστημόνως, τότε καὶ τὸ τί οὐκ ἐστὶν ἐπιστημόνως οἶδαμεν. Εἰ γὰρ οἶδαμεν τὴν αἰτίαν τοῦ εἶναι τὸν ἀνθρώπον λογικόν, ὅτι λόγῳ χρῆται (τοῦτο γὰρ ἐστὶ τὸ αἴτιον καὶ τὸ μέσον), οἶδαμεν τὴν αἰτίαν, καὶ τοῦ μὴ εἶναι τὸν ἀνθρώπον ἄλογον δι' αὐτοῦ τούτου τοῦ μέσου. Ἐπει δὲ τοῦ Θεοῦ καὶ ἡ γνῶσις τοῦ τί ἐστὶν ἀναπόδεικτος, καὶ ἡ τῆς τοῦ τί οὐκ ἐστὶν ἀναγνωσίας ἐπιστήμη ὑπερούσιος, ἣν δὴ καὶ ἀναθετόν Θεῶ. Τοσοῦτον ἐπὶ τὸ ἀναντες ἀνανεύοντας, ὅσον ἡ τῶν ἱερῶν λογίων ἀκτίς ἐνδίδωσιν ἑαυτὴν πρὸς ἡμᾶς (οὐδὲ γὰρ ὅσον ἐνι, τὸ θεῖον ἐκ τῶν Γραφῶν μαθάνομεν, ἀλλ' ὅσον χωρεῖ), καὶ συστέλλομένους πρὸς τὰς ὑπερτέρας αὐγὰς τῆ περὶ τὰ θεῖα σωφροσύνη καὶ εὐλαβεία. Καὶ γὰρ εἴτι δεῖ τῆ πανσόφῳ θεολογίᾳ τοῦ μεγάλου Παύλου πειθεσθαι (αὐτὸς γὰρ ἐστὶν ὁ λέγων, ὅτι κατὰ τὸ μέτρον τῆς δυνάμεως ἐκάστου ἢ παρὰ Θεοῦ χορηγεῖται ἑλλαμψίς), τοῦτο λέγομεν, ὅτι κατὰ ἀναλογίαν ἐκάστου τῶν νοῶν, ἢ τῶν ἀνθρωπίνων, ὡς πρώτως δεχομένων τὴν ἑλλαμψίαν, ἢ τῶν ἀγγέλων, οὓς εἴωθε νόας ὀνομάζειν, ὡς τὸ πᾶν νοῦς ὄντας οὐσιωμένους, καὶ πάντα νοούντας ἐνιαίως τὰ ἐκ Θεοῦ ῥέοντα προσεχίως εἰς αὐτούς, κατὰ γοῦν τὴν ἀναλογίαν ἐκάστου ἀνακαλύπτεται τὰ θεῖα· οὐχ ὅτι φθονεῖ ὁ Θεὸς τοῦ πλείονος, ἀλλὰ διὰ τὸ σῶσαι τὴν ἐν τῇ ἐπιμετρήσει τῆς θεογνωσίας δικαιοσύνην. Δικαιοσύνης γὰρ ἴδιον, τὸ κατὰ ἀξίαν ἐπιμετρεῖν ἐκάστῳ. **C** Τοιγαροῦν ἀμέτρητος μὲν ἡ περὶ Θεοῦ γνῶσις· ἡμεῖς δὲ μέτρων δεόμεθα. Εἰ γὰρ ἀμέτρως ἡμῖν ἀπεκαλύπτετο, οὐκ ἂν ἐσώθημεν· ὡς οὐδὲ σωματικὸς ὀφθαλμὸς ὄλον ἥλιον δεχόμενος. Ἡ τοίνυν θεαρχικὴ ἀγαθότης σῶσαι βουλομένη, ἢ τὸ τῆς δικαιοσύνης καλόν, ἢ καὶ ἡμᾶς αὐτούς, ἀποδιαστέλλει θεοπρεπῶς (πρέπον γὰρ τὸ σῶζειν, καὶ μὴ φθονεῖν Θεῶ), ἀπὸ τῶν ἐν μέτρῳ καὶ χωρητῶν τὴν ἀμετρίαν αὐτοῦ, ὡς ἀχώρητον, ἐξ ἀναλογίας τὸ ἀκατάληπτον τῆς περὶ Θεοῦ γνώσεως ἐνταῦθα παρίσταται. Ὅς γὰρ ἀληπετα τοῖς αἰσθητοῖς τὰ νοητά, καὶ τοῖς ἐν πλάσει, καὶ συνθέσει, καὶ τύπῳ τὰ ἀπλᾶ καὶ ἀτύπωτα, καὶ τοῖς κατὰ σχήματα μεμορφωμένοις, τὰ ἀσχημάτιστα· κατὰ τὸν αὐτὸν λόγον καὶ τὰ θεῖα ἀκατάληπτά εἰσιν. **D** Εἰ γὰρ οὔτε τὰ ἀπλᾶ καὶ ἀσχημάτιστα, κἂν οὐσίαι τινὲς ᾧσι, ταῖς αἰσθήσεσιν ὑποπίπτουσιν, ὡς ἄγγελοι καὶ ψυχαί, πόσω μᾶλλον ὑπερέχει ὁ Θεός, ὁ μήτε οὐσία, ἀλλ' ὑπὲρ οὐσίαν, καὶ ἀπειρος ὢν· μήτε νοῦς, ἀλλ' ὑπὲρ νοῦν ἐνότης; ἐνότητα δὲ ἀκούων, μὴ διαφορῶν τινῶν πρὸς ἐνωσιν καὶ συνδρομὴν νοησάτω τις· οὐ γὰρ περὶ τοιούτων ὁ λόγος νῦν, ἀλλὰ περὶ Θεοῦ τοῦ ἀσυνθέτου πάντη, καὶ ὑπὲρ τὰ μονοούσια ἠκωμένου. Τί γὰρ ἐνὸς μᾶλλον ἀπλοῦν τε καὶ μονοούσιον; Ἄλλ' ἡ τοῦ Θεοῦ ἐνότης ὑπεξηρημένως ὑπὲρ τοῦτόν ἐστι, καὶ ἀδιανόητόν ἐστι πάσαις διανοίαις, τὸ ὑπὲρδιάνοιαν ἐκείσε ἐν. Ἐνταῦθα γὰρ ἡ ἡμετέρα διάνοια ποικιλλομένη, εἰς ἀποδείξεις καὶ τινὰς προτάσεις;

^b Epist. iv, 7.

λαμβάνουσα, πληθύνεται. Ὅτε δὲ ἐκ τούτων συναρξεί A
τὸ συμπέρασμα, ἐν τι ἕτερον τῶν κειμένων, συμβαί-
νον εὐρίσκει. Τὸ δὲ ὑπὲρ διάνοιαν ἐν, οὐ τοιοῦτόν τι
ἐστίν, ἀλλ' ἀδιανόητον καὶ ἀσυλλόγιστον· ὃ καὶ
ὑπὲρ λόγον ὄν ἀγαθόν, ἀβήρητόν ἐστι· λόγῳ παντί.
multiplicatur. Quando autem ex his colligit conclusionem, ex iis quæ proposita sunt comperit unum
quiddam aliud consequi. Illud autem unum quod supra mentem est, non est tale quid, sed inconcep-
tibile, et quod ratiocinatio non attingit: quippe quod bonum est, supra rationem, omni etiam verbo
ineffabile est.

Λοιπὸν μετὰ τὸ ἐξελεῖν πάντων τῶν ἐν τοῖς οὐσι
τὰ περὶ Θεοῦ, τῷ μέτρῳ τῆς ἡμετέρας γλώσσης
ἀκολουθῶν (οὐ γὰρ ὑπερβῆναι ταύτην δυνατὸν ἡμῖν),
ἐξ αὐτῶν δοξάζει τὸν Θεόν, ἐξ ὧν αὐτὸν ἐξελεῖ. Καὶ
ἐνάδα φησὶν αὐτόν, ἀλλ' ἐνοποιὸν ἀπάσης ἐνάδος, του-
τέστι δημιουργὸν τῶν ἀπλῶν οὐσιῶν, ἀγγέλων, ψυχῶν·
καὶ νοῦν, ἀλλ' ἀνόητον, ἀντὶ τοῦ μὴ νοοῦμενον ὑπὸ
τινος νοῦ. Εἰ γὰρ τὸ ὅμοιον ὑπὸ τοῦ ὁμοίου γινώσκει-
ται, ἐχρήν εἰ νοῦς ἦν, ὑπὸ τῶν νοῶν νοεῖσθαι· ἀλλὰ
Τίς ἔγνω νοῦν Κυρίου; Οὐκοῦν νοῦς ἐστίν ὑπὲρ
νοῦν, καὶ ὄνομα τὸ ὑπὲρ πᾶν ὄνομα. Καὶ τὸ ἐνομά-
μου, φησὶν, οὐκ εἶπον αὐτοῖς· διὸ καὶ ἀνώνυμός
ἐστι πᾶσιν. Ἐάν δὲ λέγη· *Ἐγὼ εἰμι ὁ ὢν*, ἀξίως
νοεῖται ἀναρχος καὶ ἀτελεύτητος, καὶ ὡς ἂν αὐτὴ
περὶ ἑαυτῆς εἰποι· μόνη γὰρ αὐτῇ τῇ Θεότητι τὰ
καθ' ἑαυτὴν ὡς ἔχει φύσεως ἐπιστητά, καὶ μόνη ἐπί-
σταται ἐπιστητῶς καὶ κυρίως. Οὐδεὶς γὰρ γινώσκει
τὸν Πατέρα, εἰ μὴ ὁ Υἱός· καὶ τὸν Υἱόν, εἰ μὴ ὁ
Πατήρ. Τὸ αὐτὸ καὶ περὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος· οὐδεὶς
γὰρ οἶδε τὰ τοῦ Θεοῦ, εἰ μὴ τὸ Πνεῦμα τὸ ἐκ τοῦ C
Θεοῦ.

§ II. Περὶ ταύτης οὖν τῆς ὑπερουσίου· ἡ γὰρ οὐ-
σία λέγεται παρὰ τὸ εἶναι· τὸ δὲ εἶναι παραγωγῆς
τινος ἔννοισαν ὑπογράφει, οὐκ ἂν λέγοιτο κυρίως οὐ-
σία, ἀλλ' ὑπερουσίος. Περὶ ταύτης οὖν τῆς ὑπερου-
σίου καὶ κρυφίας θεότητος οὕτε εἰπεῖν, οὕτε ἐνοησαί
τι τολμητέον παρὰ τὰ δηλωθέντα ἐκ τῶν θείων Γρα-
φῶν. Καὶ γὰρ ὡς αὐτὴ περὶ ἑαυτῆς ἐν τοῖς Εὐαγγε-
λίοις παρέδωκεν (ὅτε ὁ Κύριος ἔλεγεν· *Οὐδεὶς οἶδε*
τὸν Πατέρα εἰ μὴ ὁ Υἱός· καὶ, Οὐδεὶς οἶδε τὰ τοῦ
Θεοῦ εἰ μὴ τὸ Πνεῦμα τὸ ἐκ τοῦ Θεοῦ, ἀγαθο-
πρεπῶς ἀποφαινόμενος, ἀναστέλλων τὴν ἡμετέραν
παράλογον ἔρευναν), ἡ ἐπιστήμη ταύτης καὶ θεωρεῖα
ἄδατός ἐστι πᾶσι τοῖς οὐσίαι, ὡς ὑπὲρ τὰ πάντα οὐσης.
Καὶ πολλοὺς τῶν θεολόγων εὐρήσεις οὐ μόνον ταύτην
ἀόρατον καὶ ἀπερίληπτον λέγοντας (τοῦτο γὰρ ἐστὶ D
καὶ ὕμνος Θεοῦ, ὅτε προσηκόντως τις περὶ Θεοῦ λέ-
γει, ὡσπερ τῇ ἐναντίον βλασφημία, ὅτε μὴ προση-
κόντως), ἀλλὰ καὶ ἀνεξερευνήτων καὶ ἀνεξιχνίαστον
ὅτι κρυφία ἡ ἀπειρία αὐτῆς ἐστὶ. Καὶ μὴ μόνον οὐ
περιλαμβάνεται διὰ τὸ ἀπειρον (τὸ γὰρ πεπερασμένον
περιλαμβάνεται ὑφ' οὗ καὶ πεπερασται· ὁ Θεὸς δὲ
ἀπάντων τόπος ἐστίν, οὐ σωματικῶς, ἀλλὰ δημιουρ-
γικῶς· τὸν γὰρ οὐρανόν, καὶ τὴν γῆν, καὶ τὰ πάντα
αὐτὸς πληροῖ), ἀλλὰ καὶ οὐδὲν ἔχνος ἐμφαίνεται οὐδε-
νὸς τῶν διεληλυθότων ἐπὶ ταύτην τὴν κρυφίαν ἀπει-
ρίαν. Τοῦτο δὲ λέγει, οὐχ ὅτι διήλθον μὲν τινες, οὐ

substantiæ est? tamen Dei unitas supereminenter
supra id ipsum est, et omnibus mentibus inconcep-
tibile est illud unum quod ibi mentem superat.
Hic enim intelligentia nostra variatur, dum demon-
strationes et propositiones aliquas excipiens, mul-
tiplicatur. Quando autem ex his colligit conclusionem, ex iis quæ proposita sunt comperit unum
quiddam aliud consequi. Illud autem unum quod supra mentem est, non est tale quid, sed inconcep-
tibile, et quod ratiocinatio non attingit: quippe quod bonum est, supra rationem, omni etiam verbo
ineffabile est.

Cæterum cum ea quæ sunt Dei, a rebus omnibus
existentibus exceperit, linguæ nostræ modulū se-
quens (neque enim hunc excedere valeamus), ex iis ipsis
rebus a quibus Deum exceperit, ipsum laudat. Et ait
ipsum esse unitatem, sed effectricem 301 universæ
unitatis, id est creatorem simplicium substantiarum,
ut angelorum, animarum; et mentem, sed non in-
tellectilem, id est, quæ a nulla mente intelligitur.
Si enim simile a simili cognoscitur, si mens esset,
oporteret ut a mentibus cognosceretur: at quis co-
gnovit mentem Domini i? Est igitur mens supra
mentem, et nomen supra omne nomen. *Ei nomen*,
inquit, *meum non manifestavi eis* k; quamobrem
omnibus est sine nomine. Quod si dicit: *Ego*
sum quisum l, intelligitur ut decet, esse scilicet sine
principio et sine fine, et ut ipsa Divinitas de seipsa
dicit: soli enim Divinitati ipsi per se natura sua
nota est, et sola se scite ac proprie novit. *Nemo*
enim *novit Patrem nisi Filius, et Filium nisi Pa-*
ter m. Idem est de sancto Spiritu; nemo enim no-
vit ea quæ sunt Dei, nisi Spiritus qui ex Deo est n.

§ II. De hac igitur superessentiali; nam essentia
dicitur abesse; ipsum autem esse, cum productio-
nis alicujus sensum insinuet, non dicitur proprie
essentia, sed superessentialis. De hac igitur super-
essentiali ac recondita divinitate non præsumendum
dicere, sed ne cogitare quidquam, præter ea quæ
sacris sunt eloquiis enuntiata. Nam ut ipsa de se
in Evangeliiis tradidit (quando Dominus dixit: *Nemo*
novit Patrem nisi Filius o; et: *Nemo novit quæ sunt*
Dei, nisi Spiritus qui est ex Deo p, benigne visus
cohibere nostram præposteram scrutationem) ejus
sciëntia et contemplatio omnibus est inaccessa sub-
stantiis, utpote omnia excedens. Multos quoque
theologos invenias illam non modo invisibilem in-
comprehensibilemque dixisse (hæc enim Dei laus
est, quando quis decenter de Deo loquitur; sicut
e diverso blasphemia, quando quis indecenter) ve-
rum etiam inscrutabilem et ininvestigabilem: quo-
niam arcanum ejus, est ejus infinitas. Et non tan-
tum non comprehenditur propter infinitatem (quod
enim terminatum est, comprehenditur ab eo a quo
terminatur: Deus autem est locus omnium non cor-
poraliter, sed effective; nam cælum et terram et
omnia ipse implet), quinimo nullum exstat vesti-
gium eorum quæ ad ejus secretissimam infinitatem
penetrarint. Hoc autem dicit, non quasi aliqui qui-

i Rom. xi, 34. k Exod. vi, 3. l Exod. iii, 14, 27. p I Cor. ii, 11; Apoc. xix, 12.

27. m Matth. xi, 47, 47. n I Cor. ii, 11. o Matth. xi,

dem eo penetrarint, eorum vero vestigia non videantur; sed quod neque eò pervenerint, neque vestigia aliquorum appareant; quomodo enim videri possint vestigia eorum qui non transiverunt?

302 Etsi autem quis audiat hanc esse incomprehensibilem, non tamen ejus bonitas ulli omnino est prorsus incommunicabilis, sed divinum radium in semetipso stabiliter firmatum (neque enim a proprietate sua quidquam recedit) proportionatus cuilibet rei illustrationibus per bonitatem benigne distributum, secundum modum et ordinem ejusque naturæ expandit. Quod enim duntaxat est, proprie participat essentiam in quantum est, quod autem vivit, proprie vitam in quantum vivit; quod ratione mentisque præditum est, proprie id ipsum in quantum ratione mentisque pollet. Quin etiam ad quantum fas est sui contemplationem, ex qua communio similitudoque existunt, sanctos angelos excitat, dum ad bonum illud pro viribus conantur, modo non sublimius, quam pro eorum captu divina fert illustratio, insolenter aliquid præsumant, nec in præceps perversa propensione labantur, sed, quoad possunt, constanter et irreflexis oculis illucenti radio obtineantur, nec non, amore indultis sibi culturationibus commenso cum sacra quadam reverentia modeste sancteque sursum evolent. Recte addit τὸ ἀδυνάτως, id est impotenter; etsi enim quispiam tentarit, minime assequitur, sed tantum intellectus oculis obscuratis, etiam a vero lumine exci-lit, non secus ac qui integrum solem oculo corporeo excipere contendit. Hoc cum divinæ virtutes insinuare vellent, cherubin et seraphim, facies tegunt, declarantes, se non inhærere contemplationi sublimiori quam ipsis concessa sit. Atque hoc est: *Deum nemo vidit unquam* 1. Unde qui divina sapiunt, gloriam Dei, non autem ipsum Deum visum asserunt.

§ III. Has ergo divinas lances imitantes (id est divinam æquitatem seu justitiam salutarem, quoniam illustrationes secundum modum convenientem sunt), per quas nimirum lances angelicæ etiam virtutes, secundum convenientes ipsis illustrationes gubernantur; siquidem quod mentem essentiamque superat omnium qui dii appellantur, angelorum inquam et sanctorum, imperatricis ac reginæ Trinitatis arcanum illud incomprehensibile a scrutatione vacuis mentis venerationibus, ineffabilia vero modesto quodam silentio prosequentes, fulgoribus, qui nobis e sanctis Eloquiis affulgent, attendamus, et a Scripturis illustrati, ad divinas laudes, sive divina nomina dirigamur. Verum non ita dirigimur **303** et efformamur, ut irrationabiliter et imperite sequamur, et obscure quodammodo ac sine lumine, sed ita ut illa videndo commensa quoque nobis lumina præbeantur, quibus instructi, principium et causam omnis illustrationis collaudemus. Quomodo autem sit principium et causa, ipse Dominus in sa-

A φαίνονται δὲ τὰ ἴχνη αὐτῶν· ἀλλ' ὅτι οὕτε διηλθόν, αὐτε ἴχνη τινῶν φαίνονται· πῶς γὰρ τῶν μὴ διελθόντων ἴχνη φανήσονται;

Οὐ μὴν δὲ εἰ ἀκούει τις ἀπερίληπτον ταύτην, ἥδη καὶ ἀκοινώνητόν ἐστι καθόλου καὶ παντελῶς τὸ ἀγαθὸν αὐτῆς τῶν ὄντων οὐδενί, ἀλλ' ἐφ' ἑαυτοῦ μονίμως ἰδρῶσαν τὴν θείαν ἀκτίνα τὸ ἀγαθὸν (οὐδὲ γὰρ ἐξίσταται κατὰ τι τῆς ἰδιότητος αὐτοῦ) μετεχόμενον δι' ἀγαθότητα ἐπιφαίνεται ἀγαθοπροπεῶς τῶν ἐκάστου τῶν ὄντων ἀναλόγοις ἐλλάμψεσι, κατὰ τὸ μέτρον καὶ τὴν τάξιν τῆς ἐκάστου φύσεως. Τὸ γὰρ μόνως ὄν μετέχει τοῦ κυρίως ὄντος καθὼς ὄν· τὸ δὲ ζῶον, τοῦ κυρίως ζῶντος, καθὼς ζῶν· τὸ λογικόν τε καὶ νοερὸν, τοῦ κυρίως τοιούτου, καθὼς λογικόν τε καὶ νοερόν. "Ἐτι δὲ καὶ πρὸς τὴν ἐφικτὴν αὐτοῦ θεωρίαν, ἐξ ἧς καὶ ἡ κοινωνία ἐστὶ, καὶ ἐξ αὐτῆς ἡ ὁμοίωσις, ἀνατείνει τοὺς ἱεροὺς ἀγγέλους ἐπιβάλλοντας, ὡς θεμιτὸν, τῷ τοιούτῳ ἀγαθῷ, καὶ μῆτε πρὸς τὸ ὑπέριτερον τῆς ἐναρμονίως καὶ εὐτάκτως ἐνδομομένης θεοφανείας, παρὰ τὴν δύναμιν αὐτῶν ἀπαυθαδιαζομένους, μῆτε πρὸς τὸ κάταντες ἐκ τῆς ἐπὶ τὸ χεῖρον ὑφέσεως ἀπολισθαίνοντας, ἀλλ' ἐδραίως καὶ ἀκλινῶς ἀνατεινομένους ἐπὶ τὴν ἐνδομομένην ἀκτίνα, καθ' ὅσον αὐτοῖς ἐστὶ δυνατόν, καὶ ἀναπτερουμένους σωφρόνως τε καὶ εὐλαβῶς τῷ συμμέτρῳ ἔρωτι τῶν καθόσον ἐνὶ πρέπον καὶ δυνατόν ἐλλάμψεων. Καλῶς δὲ τὸ ἀδυνάτως· κἂν γὰρ ἐπιχειρήσῃ τις, οὐκ ἐφικνεῖται μὲν, μόνον δὲ τὰς νοερὰς ὁφείας ἀμαυρούμενος, καὶ τοῦ ὄντως ἐκπίπτει φωτός, ὥσπερ ὁ φιλονεικήσας ὄλον ἥλιον τῷ σωματικῷ δέξασθαι ὀφθαλμῷ. "Ὅπερ αἱ θεαῖαι δυνάμεις αἰνιτιτόμεναι, χερουβιμ καὶ σεραφίμ, τὰ πρόσωπα καλύπτουσι, δηλοῦντα μὴ προσερίξιν τῇ ὑπὲρ αὐτοὺς θεωρίᾳ μὴ δεδομένη. Καὶ τοῦτό ἐστὶ τὸ, *Θεὸν οὐδεὶς ἑώρακε πώποτε*. "Ὅθεν οἱ θεόσοφοι δόξαν Θεοῦ, ἀλλ' οὐ Θεὸν ἑωρακεῖναι φασί.

§ III. Τούτοις ἐπόμενοι τοῖς θεοῖς ζυγοῖς, (ἔχουν τῇ θεαρχικῇ ἐξισώσει καὶ σωστικῇ δικαιοσύνῃ, ὅτι κατὰ τὸ προσήκον μέτρον αἱ ἐλλάμψεις γίνονται) καθ' οὓς ζυγοὺς διακυβερνοῦνται καὶ αἱ ἀγγελικαὶ δυνάμεις εἰς τὰς προσηκούσας ἐλλάμψεις αὐταῖς· τὸ μὲν ὑπὲρ νοῦν καὶ οὐσίαν τῆς παμβασιλίδος Τριάδος, καὶ τῶν λεγομένων θεῶν, φημι ἀγγέλων τε καὶ ἀγίων, ἀρχούσης, τὸ κρυφίον καὶ ἀκατάληπτον ἀνεξερευνητοῖς νοδὸς εὐλαβείαις, τὰ δὲ ἄρρητα σώφρονι τιμῶντες σιγῇ, ἐπὶ τὰς ἐνδομομένας αὐγάς παρὰ τῶν Γραφῶν ἀνατενόμεθα, καὶ παρὰ τῶν Γραφῶν φωταγωγοῦμεθα, καὶ πρὸς τὰς ὑμνολογίας τὰς θείας, οἶονεἰ τὰς θείας ὀνομασίας κανονιζόμεθα. Ὁ κανονιζόμεθα δὲ καὶ τυπούμεθα οὕτως, ὥστε ἀλόγως καὶ ἀμαθῶς ἐπεσθαι, καὶ οἷον σκοτεινῶς καὶ ἀφωτιστῶς, ἀλλὰ σὺν τῷ ὄρῳ καὶ τῷ συμμέτρῳ δι' αὐτῶν ἡμῖν παρεχόμενα φῶτα, καὶ τὴν ἀρχὴν καὶ αἰτίαν ἀπάσης φωτοφανείας ὑμνεῖν. Πῶς δὲ ἐστὶν ἀρχὴ καὶ αἰτία, αὐτὸς ὁ Κύριος λέγει ἐν τοῖς ἱεροῖς Εὐαγγελίοις· *Ἐγὼ εἰμι ἡ ζωὴ, καὶ ἡ ἀνάστασις*. Ζωὴ τῶν ἀπολισθησάντων εἰς τὴν

τοῦ θεοειδοῦς παραφθοραν· ὁ γὰρ φθορὰ τοῖς σώμασι, τοῦτο ψυχῆς ἢ τοῦ θεοειδοῦς παραφθορά· ἀνάστασις τῶν ἀποπιπτόντων. Ἐπι δὲ τῶν κατὰ τινα ἄλλον λογισμὸν ἀνίερων σαλευομένων, ὥστε παρ' ὀλίγον ἐκχυθῆναι τὰ κατὰ Θεὸν διαθήματα, Ἰδρῦσις ἱερὰ, ὅτι καὶ ὁ σάλος ἀνίερὸς· τὰ δὲ ἐναντία τῶν ἐναντιῶν ἰάματα. Ἐπι τῶν ἐστηκότων ἀσφάλεια· Ἐν τῷ Θεῷ γὰρ ποιήσομαι δύναμις, φησὶν ὁ Δαυὶδ. Καὶ τῶν ἀναγομένων διὰ θεωρίας ἐπ' αὐτὴν χειραγωγία· ἔτι γὰρ αὐτῶν καλούντων, ἔρει· Ἰδοὺ πάρεμι. Καὶ μετὰ τὴν ἀναγωγὴν τῶν φωτιζομένων ἔλλαμψις, καὶ βαθμηδὸν τῶν τελουμένων, ἀρχὴ τῆς αὐτῶν προκοπῆς, καὶ τῶν θεουμένων ἔτι θεαρχία. Καὶ ἔτι τῶν ἀπὸ τῆς πολυσυνθέτου ὕλης ἀπογενομένων, καὶ ἀπλουμένων ἀπλότης, καὶ τῶν ἐνιζομένων καὶ τὸ κυρίως ἐν καταλαβόντων ἐνότης· πάσης ἀρχῆς ἀρχή, καὶ μετὰδοσις τοῦ κρυφίου δι' ἀγαθότητα, ζωὴ τῶν ζώντων, οὐσία τῶν ὄντων, ἀρχὴ καὶ αἰτία τῶν οὐσιῶν, ἃ δὴ πάντα καὶ παράγει καὶ συνίγει δι' ἀγαθότητα.

venitium, essentia entium, principium et causa entium, propter bonitatem qua et producit et conservat universa.

§ IV. Ταῦτα παρὰ τῶν ἱερῶν Γραφῶν μεμυήμεθα. Καὶ πᾶσαν εὐρήσας ὑμνολογίαν τῶν θεολόγων τὰς Θεοῦ ὀνομασίας διασκευάζουσαν πρὸς τὰς τοῦ Θεοῦ ἐνεργείας, οὐ πρὸς τὴν φύσιν αὐτοῦ εἰς ὕμνον, καὶ ἐκφαντοριαν ποσῶς αὐτοῦ· ἐκφάντορες γὰρ λέγονται οἱ τῶν μυστηρίων τὰ ἄρρήτα συμβολικῶς ἀναφαίνοντες. Ὅθεν καὶ ἐν ἀπάσαις ταῖς θείαις Γραφαῖς τὸν Θεὸν ὀρωμεν ἱερῶς ὑμνούμενον ὡς μονάδα μὲν καὶ ἐνάδα, ἐπεὶ ἡ μονὰς ἀσύθετός ἐστι καὶ ἀμερῆς· ἡ δὲ ἐνάς ἐνιαῖα τις καὶ ἡνωμένη καὶ ἐνοποιητικὴ, ἵνα παραστῆ ἢ τοῦ Θεοῦ ἀμέρεια. Τὸ γὰρ ὄγκοις καὶ πηλικότησι διειλημμένον, τοῦτο ὡς αἶτε καὶ σῶμα μερίζεται· τὸ δὲ ἀμερῆς, καὶ ἀνέμεφτον, ἀλλὰ καὶ ὑπὲρ πᾶσάν ἐστ' ἄσωματιαν. Ἄλλως τε ἐπειδὴ διανοηθεὶς ὁ Θεὸς βουλευτικῶς, πάντα ὑπέστησεν, οὐχ οἷά τις νοῦς εἰς νοήσεις μερισθεὶς ἐπολυπλασιάσθη, ἀλλὰ μείνας καὶ μένων ἐν τῇ ἐνάδι ἀμερῶς καὶ ἀσχεδάστως, πάντα τὰ ἐν τῇ κτίσει καὶ ὑπέστησε καὶ ὑφίστησιν· ἕως γὰρ ἄρτι ἐργάζεται. Ὑπερήλωται οὖν, πᾶσαν ἀπλότητα ἀμερῶς ὑπεραίρων· ἐκεῖθεν δὲ καὶ ἡμῶν ἢ ἔνωσις γίνεται. Πῶς δὲ ἐνοποιούμεθα, τῶν μεριστῶν ἑτεροτήτων, καθ' ἃς ἕκαστος διαφέρει ἐκάστου, συμπτυσσομένων· Μία γὰρ πίστις, καὶ ἐν βάπτισμα, καὶ ὁ Χριστὸς οὐ μεμέρισται κατὰ τὸν μέγαν Ἀπόστολον. Συναγόμεθα γοῦν εἰς θεοειδῆ μονάδα, ἀπλοὶ καὶ ἀμερεῖς καὶ ἡμεῖς, ὡς ὁ Θεός, κατὰ τὸ προσῆχον γινόμενοι, καὶ εἰς θεομίμητον ἔνωσιν, τοῦτέστι καὶ ἐνοποιούμεθα καὶ ἐνοποιούμεν· τοῦτο γὰρ ἐστὶ τὸ θεομίμητον, καθ' ὃ καὶ υἱοὶ Θεοῦ καλοῦνται οἱ εἰρηνοποιοί, ὅτι μιμοῦνται Θεόν. Ἡ γοῦν οὕτως οἱ πολλοὶ τῇ εἰρήνῃ ἐνούμεθα, ἢ καὶ ὁ εἷς καθ' ἑαυτὸν ἐνοῦται τοιουτοτρόπως. Ὡς γὰρ ἐπὶ τῶν ὑπερκοσμίων, καὶ τοῦδε τοῦ ὄρατοῦ τὰ κατώτερα ἔστραπται ἐπὶ τὰ ὑπερκείμενα, καὶ τὸ

A cris Evangelii ait: *Ego sum vita et resurrectio*. Vita eorum qui divinam imaginem in se aboleverunt; quod enim interioris est corporibus, hoc animis divine imaginis abolitio; resurrectio eorum qui exciderunt. Ad hæc vero impuro motu nutantium, ita ut a Dei vestigiis semitisque fere exciderint, sacrum firmamentum, quoniam nutatio ista prorsus impura est; contraria autem contrariis curantur. Ad hæc stantium securitas: *In Deo enim*, inquit David, *faciam virtutem*. Et ad se per contemplationem tendentium manufactio; nam ipsis adhuc clamantibus dicit: Ecce adsum. Et post additionem illuminatorum illustratio, et basis perfectorum ac principium profectus eorum, et deficatorum principium divinitatis. Atque insuper a materiali

B multiplicitate recedentium, ac simpliciorum simplicitas, et unitorum, ac proprie unitatem recipientium unitas; omnis principii principium, atque abditus illius per bonitatem communicatio; vita viventium, essentia entium, principium et causa entium, propter bonitatem qua et producit et conservat universa.

§ IV. Hæc ex Scripturis divinis didicimus. Et omnem reperies theologorum laudem, Dei nomina ad divinas operationes referre, non ad ipsius naturam, quod id laudi et interpretationi ejus conducatur; interpretes enim dicuntur, qui ineffabilia mysteria symbolice exponunt. Hinc in omnibus ferme divinis Scripturis Deum sancte collaudatum cernimus, ut monadem quidem et unitatem, quoniam monas incomposita est et individua, unitas autem unitiva est, et unita, et unifica, ut representet Dei individuitatem. Quod enim mole et quantitibus distinctum est, hoc instar corporis in partes dividitur; quod autem parte caret, id etiam non apparet, quinimo est supra omnem incorporeitatem. Ceterum cum etiam cogitando Deus voluntate sua fecit cuncta subsistere, non tanquam mens aliqua in cogitationes divisa multiplicatus fuit, sed postquam in se mansit ac manet in unitate absque partitione atque divisione, creaturas omnes et 304 subsistere fecit, et sustentat; nam usque modo operatur. Singularem ergo modo simplicatus est, qui omnem simplicitatem indivisim excedit, inde enim nobis unio obtingit. Quomodo autem unimur, cum partialibus constemus diversitatibus, secundum quas quilibet ab altero differt? *Sed una fides, et unum baptismum*, et Christus non dividitur, juxta magnum Apostolum. Conjugimur itaque in deiformi unitate, ipsi quoque, prout decet instar Dei simplices et partium expertes effecti, et ad unionem Deum imitantem revocati, id est unificamur et unificamus; hoc enim est Deum imitari, juxta quod etiam pacifici filii Dei appellantur, quoniam Deum imitantur. Itaque vel multi ita per pacem unimur,

† Joan. xi, 25. † Psal. lxx, 13. † Joan. v, 17. † Ephes. iv, 5. † Matth. v, 9.

vel quī in se unus est hocce modo unitur. Quemadmodum enim in supramundialibus, et hoc mundo qui videtur inferiora conversa sunt ad superiora, et res corporea sita est in vivente (siquidem in manu ejus omnes fines terræ ^z, imo etiam cœli, in quo enim, inquit, sunt omnia), sic etiam in proposito nostro usuenit; nam anima convertitur ad spiritum, in quo sensus ac ratiocinationes fundantur, quibus in speculatione rationes indagamus; quia spiritus novit quæ sint in homine ^y. Anima igitur ad hunc spiritum conversa, uti et ad sensus qui in ipso sunt, et per eos ad corpus, intellectuales operationes divisas habet in diversas, et discriminatim prodeuntes a primis cogitationibus ad sequentes, sive bonas, sive malas. Dicit ergo, nos in Deum intendendo ab unitate illa quid unum indistinctum fieri, discriminibus nostris, quæ multis partibus constabant, ex divisione in complexionem coactis, et supermundialiter unificatis, id est non sensili sed intellectuali modo, cum ab eorum conjunctione minime abhorreamus, sed uniformiter quid unum effecti simus, sicut et ipse unum est, quemadmodum in sacris Evangeliiis testatur ^z. Rursus Trinitatem, utpote in tribus personis subsistentem, et propter incomprehensibilem paternam processionem principio carentem, ad productionem Filii et Spiritus sancti, ex qua omnis paternitas in cœlo, id est ordines cœlestes, et in terra ^a, scilicet spirituales cogitationes et complexiones, Moyses enim patrias vocat cognationes seu affinitates, est et nominatur. Ut rerum causam, quoniam etiam omnia ex Patre per Filium in Spiritu sancto facta sunt, et essentiam **305** acceperunt, non propter necessitatem, sed propter bonitatem. Ut sapientem quoque ac pulchram, quoniam omnes creaturæ Dei bonæ valde factæ sunt, et sunt. Nisi itaque Creator erat sapiens, quomodo factæ sunt? et nisi erat pulcher, quomodo ipsæ pulchræ sunt? in tantum autem pulchræ sunt, in quantum manent in naturali ordine in quo productæ sunt. Perversio autem, quæ contra naturam est, sive in angelis, sive in animis, sive in quibuscunque corporibus existat, pulchritudinem destruit, et ab hac deficiendo turpitudinem operatur. Singulari vero amore humanum genus complectentem, quoniam in veritate una Trinitatis persona incarnata est, et perfectum hominem assumpsit (hoc enim denotat vox *integre*) nobisque se communicavit, revocans ad se sibi que jungens humanam exinanitionem, ex qua humana exinanitione divinitate simplex Jesus est compositus, et natura duplex exstitit; ac qui æternus est temporalem sumpsit accessionem, scilicet in carne conversationem; nec non in natura nostra exstitit secundum hypostasim ipsi unitus, qui universum nature ordinem divinitate transcendit, immutabiliter et inconfuse incarnatus. Et quascunque alias doctrinas Scripturis consonæ, præceptorum nostro-

A σωματικὸν ἤδραστα: ἐν τῷ ζῶντι, (ἐν γὰρ τῇ χειρὶ αὐτοῦ πάντα τὰ πέρατα τῆς γῆς, ἀλλὰ καὶ οἱ οὐρανοί: ἐν ᾧ γὰρ, φησὶ, τὰ πάντα), οὕτω καὶ ἐπὶ τοῦ καθ' ἡμᾶς ἔχει· ἡ γὰρ ψυχὴ ἐστραπτται πρὸς τὸ πνεῦμα, ἐν ᾧ εἰσιν ἀπεστηριγμένοι αἱ αἰσθήσεις καὶ οἱ λογισμοί, δι' ὧν τὸ ἐν σκέψει λογιζόμεθα, ὅπερ πνεῦμα οἶδε τὰ ἐν τῷ ἀνθρώπῳ. Ἐπεστραμμένη οὖν πρὸς τὸ πνεῦμα ἡ ψυχὴ, καὶ πρὸς τὰς ἐν αὐτῷ αἰσθήσεις, καὶ δι' αὐτῶν πρὸς τὸ σῶμα, τὰς νοερὰς ἐνεργείας ἔχει μεριζομένας εἰς ἑτερότητας, καὶ σκεδαστῶς προϊούσας ἀπὸ πρώτης νοήσεως εἰς δευτέρας, ἢ κρείττονας ἢ φαύλας. Φησὶν οὖν, ὅτι ἀνατεινόμενοι πρὸς Θεὸν γινόμεθα ὑπὸ τῆς ἐνάδος ἐκείνης ἐν ἡμέρας, τῶν πολυμερῶν ἡμῶν ἑτεροτήτων ἐκ τοῦ σκεδασμοῦ εἰς σύμπτυξιν ἀθροισζομένων, καὶ ἐνοποιουμένων ὑπερκασμῶς, τουτέστιν οὐκ αἰσθητῶς, ἀλλὰ νοερῶς, οὐκ ἐστὶ ἀσυμβάτων ὄντων ἡμῶν πρὸς ἑαυτοὺς, ἀλλὰ γινομένων ἐν ἐνοσιδῶς, ὡς καὶ αὐτὸς ἐν ἐστίν, ὡς φησὶν ἐν τοῖς ἱεροῖς Εὐαγγελίοις. Πάλιν Τριάδα, ὡς τρισυπόστατον, καὶ διὰ τὴν πατρικὴν ὑπὲρ ἔνοϊαν ἀναρχον πρόδον, εἰς ἔκφανσιν τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος, ἐξ ἧς πᾶσα πατριὰ ἐν οὐρανῷ (δηλονότι: τὰ οὐράνια τάγματα), καὶ ἐπὶ γῆς (δηλονότι: αἱ πνευματικαὶ συγγένειαι καὶ ἀλληλουχίαι, πατριὰς γὰρ τὰς συγγενείας φησὶν ὁ Μωϋσῆς) ἐστὶ τε καὶ ἐνομάζεται. Ὡς αἰτίαν σε τῶν ὄντων, ὅτι καὶ πάντα ἐκ Πατρὸς διὰ τοῦ Υἱοῦ ἐν ἁγίῳ ἐγεγόνεισαν Πνεύματι, οὐσιοποιηθέντα, οὐ διὰ χρείαν, ἀλλ' ἀγαθότητα. Σοφὴν δὲ καὶ καλὴν, ὅτι πάντα τὰ τοῦ Θεοῦ δημιουργήματα καλὰ λίαν γεγόνασι καὶ εἰσίν. Εἰ μὴ ἦν οὖν σοφὸς ὁ δημιουργὸς, πῶς αὐτὰ γεγόνασι; καὶ εἰ μὴ ἦν καλὸς, πῶς αὐτὰ καλὰ; Τέως δὲ καλὰ, ἐφ' ὅσον ἐν τῇ κατὰ φύσιν ὡς γεγόνασι μένουσι τάξει. Ἡ δὲ τοῦ κατὰ φύσιν παρατροπῆ, εἴτε ἐν ἀγγέλοις, εἴτε ἐν ψυχαῖς, εἴτε ἐν ὁποιοισοῦν σώμασι γινομένη, τὸ κάλλος ἀπόλλυσι, καὶ τῇ τούτου διαμαρτία τὸ αἶσχος δημιουργεῖ. Φιλάνθρωπον δὲ καὶ μᾶλλον τοῦτο, ὅτι ἐσαρκώθη ἐν ἀληθείᾳ ὁ τῆς Τριάδος εἷς, καὶ τέλειον ἀνθρώπον προσελάβετο (τοῦτο γὰρ ἐστὶ τὸ εὐκῶς) καὶ τοῖς καθ' ἡμᾶς ἐκοινωνήσεν ἀνακληθείσης τῆς ἀνθρωπίνης οὐθενείας, ἐξ ἧς τῆς ἀνθρωπίνης ἐσχατιᾶς ὁ ἀπλοῦς τῇ θεότητι Ἰησοῦς συνετέθη, καὶ διπλοῦς τῇ φύσει γέγονε, καὶ ὁ αἰδιος παράτασιν εἴληφε χρονικὴν, δηλονότι: τὴν ἐν σαρκὶ διαγωγὴν· καὶ εἰσω τῆς καθ' ἡμᾶς φύσεως ἐγεγόνει καθ' ὑπόστασιν αὐτῇ ἐνωθεὶς, ὁ πάσης ἐκθεσθικῶς φυσικῆς τάξεως τῇ θεότητι, ἀμεταβλήτως καὶ ἀσυγχύτως ἐνανθρωπήσας. Καὶ ὅσας ἄλλας διδασκαλίας ταῖς Γραφαῖς ἀκολουθῶς ἢ τῶν διδασκάλων ἡμῶν κρυφία παράδοσις ἐν μυστηρίῳ (τοῦτο γὰρ ἐστὶ τὸ ἐκφαντικῶς) ἡμῖν ἐδωρήσατο, (καὶ σημείωσαι, ὅτι πολλὰ τοῖς τελείοις διὰ λόγου παρεδίδοσαν οἱ ἀπόστολοι μυστηριωδῶς ἀποκαλύπτοντες· διὸ καὶ ὁ Ἀπόστολος, γράφων Θεσσαλονικεῦσι, φησὶ, χρῆναι φυλάττειν αὐτοὺς ἃ ἔχουσιν εἶτε διὰ λόγων εἶτε δι' ἐπιστολῆς· καὶ Τιμοθέῳ παραβίχην λέγων δεδωκέναι ἐν μυστηρίῳ), ταῦτα καὶ ἡμεῖς μεμυήμεθα· νῦν μὲν καὶ κατὰ τοῦ βίου καιρὸν, ἀναλόγως τῇ δυνάμει τῆς

^z Psal. xciv, 4 ^y I Cor. ii, 11. ^z Joan. xvii, 21.

^a Ephes. iii, 15.

ἡμετέρας νοήσεως, διὰ τε Γραφικῶν παραπετασμάτων, ὅταν λέγηται ἐπὶ μὲν Θεοῦ, ὡς πῦρ, καὶ ὡς γέρον, καὶ ὡς παλαίων τῷ Ἰακώβ, καὶ ὅσα τοιαῦτα ἐπὶ δὲ ἀγγέλων, ὡς τὰ θηριόμορφα, καὶ οἱ νεανίσκοι, καὶ αἱ λοιπαὶ εἰκόνες. Ταῦτα γὰρ εἰσι τὰ παραπετάσματα, μὴ ἐχόντων ἡμῶν ἀμέσως προσβάλλειν τοῖς πράγμασι, καὶ διὰ τοῦτο δεομένων περικαλυμμάτων τινῶν, ἅπερ εἰσι τὰ προειρημένα. Διὰ τε γοῦν τῆς τούτων φιλανθρωπίας, καὶ εἶτι τῶν ἱεραρχικῶν παραδόσεων, τὴν μῆσιν ἔχομεν. Καὶ σημειῶσαι, ὅτι καὶ πολλὰ ἐμυσταγωγῶντο ἀγράφως οἱ ἅγιοι. Τί δὲ ἐστὶ τὸ φιλάνθρωπον τῶν ἱερῶν Γραφῶν; Ὅτι κατὰ ἀγάπῃσιν θείαν, ἵνα χωρηθῆ τὸ νοητὸν καὶ ἀχώρητον ἐν ἡμῖν, αἰσθητοῖς συμβόλοις ἐχρήσατο, οἰονεῖ τισὶ περικαλύμμασι, καὶ τὰ ἀσχημάτιστα εἰκονοῦργησε, καὶ τὰ ἀπλᾶ ἐν τῇ ποικιλίᾳ τῶν μεριστῶν συμβόλων ὅτε δηλονότι ἀνθρωπολογεῖ ἡ Γραφή τὸ Θεῖον, πόδας καὶ χεῖρας καὶ πρόσωπον αὐτῷ περιτιθεῖσα, ἐπλήθυνε καὶ διέπλεσε τὸ ἐν τῇ φύσει πολλὰ τοῖς συμβόλοις ποιῶσα καὶ εἰκονίζουσα. Καὶ νῦν μὲν οὕτως ἐν τε τῇ ἀναστάσει, ὅτε Χριστοειδοῦς τευξόμεθα καταστάσεως (τοῦτο γὰρ ἐστὶ τὸ λήξεως), πάντοτε σὺν Κυρίῳ ἐσόμεθα, κατὰ τὸν Ἀπόστολον, ἀποπληρούμενοι μὲν καὶ τῆς ὁρατῆς αὐτοῦ θεοφανείας, ὅτι αἰεὶ ἐστὶν ἀδιαίρετος τῇ ἐμψυχωμένῃ σαρκὶ ἢν προσελάβητο, περιουχασούσης ἐν μαρμαρυγαῖς ἡμῖν φανοτάταις, καθὼς καὶ ἐν τῇ μεταμορφώσει ἐφάνη· μετέχοντες δὲ καὶ τῆς νοητῆς φωτοδοσίας, ἥτις ἐστὶ καὶ ὑπὲρ νοῦν καὶ κατὰ νοῦν ἔνωσις (κατὰ νοῦν γὰρ ἔσται ἡμῖν μεθεκτὴ), τότε τελωτέρως, ὅταν, ἐπιστραφέντες πρὸς Θεόν, ἐκεῖθεν τελειῶς ἐλλαμπόμενοι, ἐνοειδῶς γενώμεθα ἐν, ἐλευθερωθέντες τῶν κατὰ σύνθεσιν ἡμῖν ἑτεροτήτων, δηλονότι τῶν κοσμικῶν ἐπιθυμιῶν καὶ αἰσθήσεων· τοῦτο γὰρ ἐστὶν ὁ ἀπαθῆς καὶ ἄυλος νοῦς. Πῶς δὲ μεθέξομεν; ἐν ἐπιβολαῖς ἀγνώστοις τῶν ἀκτίνων. Ὅσον γὰρ ἐγγίσομεν, τοσοῦτον τὸ ἀγνωστον ἡμῖν γενήσεται· καὶ ὅσον ἐπιβαλοῦμεν τῇ θεωρίᾳ, τοσοῦτον τὸ τοῦ ἀπείρου πέλαγος πλατυνθήσεται, ἐν θειοτέρᾳ μιμήσει τῶν ἀγγέλων, ἐπιδεῖξαι ἀκριβεστέρι· σημαίνων ἐντεῦθεν, ὡς καὶ νῦν ἀγγελοπρεπῆς ὁ τῶν ἁγίων βίος ἐν τῇ τοῦ Θεοῦ αἰνέσει, καὶ ὑπεροφίᾳ τῶν σαρκικῶν, κὰν οὐ παντελεῖ· διὸ καὶ τὰ τῆς μιμήσεως μετρώτερα, τότε δὲ θειοτέρα ἢ μίμησις γενήσεται· Ἰσάγγελοι γὰρ, κατὰ τὰ ἱερά Εὐαγγέλια, καὶ υἱοὶ Θεοῦ, ὡς υἱοὶ τῆς ἀναστάσεως, χρηματίζομεν. Οἱ γὰρ σύμφυτοι τῷ τοῦ Δεσπότητος θανάτῳ γενόμενοι κοινωνοὶ καὶ τῆς δόξης ἔσονται, καθὼς καὶ ὁ Κύριος· Πορεύομαι πρὸς τὸν Πατέρα μου, καὶ Πατέρα ὑμῶν. Ἀλλὰ ταῦτα μὲν μετὰ τὴν ἀνάστασιν· νῦν δὲ οἰκειοῖς συμβόλοις χρώμεθα, ἐπὶ Θεοῦ δηλονότι, καὶ τύποις, καὶ ὀνομασίαις. Πλὴν οὐκ ἐν τούτοις ἐναπομένομεν, ἀλλ' ἀνατεινόμεθα, καθ' ὅσον ἐνι, ἐπὶ τὴν ἀπλῆν καὶ ἠνωμένην ἀλήθειαν. Ἀπλῆν μὲν, ὅτι ἀμερῆς ἐστὶ καὶ μονοειδῆς· ἠνωμένην δὲ, ὅτι ἐνιαία ἐστὶ. Καὶ εἰ ποικιλοτρόπως τοῖς συμβόλοις πληθύνεται, καὶ μετὰ πάσαν νόησιν τῶν θεοειδῶν ἀγγέλων ἀποπαύοντες, καὶ

A rum arcana traditio in mysterio (hoc enim est ἐκφαντορικῶς) nobis indulsit (ubi nota, apostolos perfectis per sermonem multa mysteria revelando tradidisse; quare et Apostolus ad Thessalonicenses scribens ait, oportere ipsos servare quæ audiverant sive per sermonem, sive per epistolam ^b : et Timotheo dicit, se depositum dedisse in mysterio) has et nos quoque hausimus; nunc quidem etiam hujus vitæ tempore, intelligentiæ nostræ viribus accommodate, per velamina Scripturarum ut cum dicitur, Deus quidem, velut ignis, et tanquam senex, et sicut luctans cum Jacob et similia; angeli vero, velut formæ ferarum, juvenesque et cæteræ figuræ. Hæc enim sunt velamina, quod non possumus immediate rebus ipsis conjungi, adeoque velaminibus quibusdam epus habeamus, quæ sunt prædicta. His itaque humano more nobis indultis, atque insuper traditionibus erudimur. Ubi nota, sanctos quoque multa non scripto didicisse. Quænam autem est humanitas Scripturarum? Quod nimirum secundum divinam dilectionem, ut res spiritalis et incomprehensibilis, a nobis caperetur, **306** sensilibus signis usa sit, tanquam quibusdam velamentis, et res infiguratas figuravit, simplicesque dividorum signorum varietate depinxerit; ut quando nimirum Scriptura Deum humana voce loquentem, pedes et manus faciemque illi circumponens, multiplicat et effingit id quod natura sua unum est, per symbola variegans et efformans. Et nunc quidem sic; at in resurrectione, quando Christiformem statum consequemur (hoc enim denotat vox λήξεως) *semper cum Domino erimus* ^c, ut ait Apostolus, visibili quidem ipsiusmet Dei apparitione pleni, quoniam ipsius animatæ carni, quam assumpsit, indivulsa lux inest, quæ lucidissimis coruscationibus nobis resplendet, quemadmodum apparuit in transfiguratione; intelligibilis vero illius illustrationis participes, quæ est etiam supra mentem et secundum mentem unio (secundum mentem enim illam participabimus) tum perfectius, quando ad Deum conversi, inde perfecte illustrabimur, uniformiter quid unum erimus, a diversitatibus nostris quæ ex compositione oriuntur, id est a mundanis cupiditatibus sensibusque liberati; hoc enim est mens impassibilis et immateriata. Quomodo autem participabimus? jactibus incognitis radiorum. Quantum enim accedemus, in tantum nobis incognitum erit; et quantum nos contemplationi vacabimus, tantum etiam infinitatis ejus pelagus dilatabitur, ad diviniorem angelorum imitationem, id est accuratiorem; significans per hoc, quomodo etiam nunquam angelis digna beatorum vita in Dei laude, et carnalium contemptu, etsi non omnimodo, versetur; ideoque etiam hæc imitatio moderatior est tum autem imitatio diviniore existet. Nam, juxta sacra Evangelia: *Æquales angelis erimus, et filii Dei* ^d, quippe filii resurrectionis appellabimur. Qui

^b II Thess. ii, 14. ^c I Thess. iv, 16. ^d Luc. xx, 36.

*enim morti Domini complantati sunt, consortes quoque gloria erunt**, quemadmodum etiam Dominus ait: *Vado ad Patrem*† meum, et Patrem vestrum. Verum hæc post resurrectionem: nunc vero propriis symbolis utamur (in Deo scilicet) et figuris, et nominibus. Verumtamen in illis nequaquam immoremur, sed contendamus, quoad possumus, ad simplicem et unitam veritatem. Simplicem quidem, quoniam indivisa est, et uniformis; unitam vero, quia singularis seu unica est. Etsi diversimode symbolis multiplicetur, post divinorum etiam notitiam angelorum, **307** tranquillantes ac sistentes intellectiles nostras operationes divino radio, quantum fas est, attendimus. *Tranquillantes* autem seu sistentes dixit, secundum duas explicandi rationes; vel quod usque ad angelica spectacula sistimus intelligentiam, quasi in Deo omnis notio deficiat, ut qui nihil sit eorum quod mentis notione percipitur, tantum autem supra notionem divinus radius nobis per bonitatem affulget; vel *tranquillantes*, quasi ad aliquam quæ in confesso est, seu perspicuam comprobationem, intelligentiæ iam sistentes, scilicet circa Dei incomprehensibilitatem, quæ intellectus cessatione percipitur; in quo nimirum divino radio omnes fines sunt omnium cognitionum; non enim ex parte, sed confertim, et simul præexistit. Et hinc intelligitur, quomodo apostolus ait, in Deo nos esse *ante mundi constitutionem**. Sciendum itaque productionem universorum secundum causam et principium ab eo pendere, quandoquidem res omnes per ipsum existant, probabiliter etiam ea, cum futura erant, in ipso quoque ante constituisse, utpote sciente, et quod producet, et quando producet, uti dictum est: cum omnia cognoscat ante illorum generationem. Hunc utique radium neque mente concipere nec oratione proloqui valemus, neque alio quocunque modo contineri, quod sit omnibus exemptus, et omnem quidem notionis et essentialis et virtutis terminationem anticipet, supra omnes vero cælestes intelligentias collocetur. Et vide quomodo id probet. Quoniam cognitiones aliquorum sunt cognitiones, verbi gratia, rerum; et si aliqua definiuntur nota, quæ et ipsa res sunt. Quod igitur omni essentia rebusque omnibus eminentius est, utique ab omni quoque cognitione eximitur. Sciendum porro, aliud esse essentialiam, et aliud virtutem; illa enim est eorum quæ per se subsistunt, hæc vero eorum quæ aliis insunt.

§ V. Cum dixisset divinitatem omnem essentialiam et cognitionem superare, petit quomodo igitur nominari possit (nomina enim rerum subjectarum sunt declarativa) et quomodo de divinis nominibus a nobis sermo concinnabitur, si, uti dictum est, et omnem sermonem et omnem notionem excedat? et si sit supra mentem et essentialiam, quomodo mentem attinget, aut apprehendet? Hæc enim ut creatrix omnia complectitur, quia cælum et terram implet; et comprehendit, in quantum **308** providet, in ipsa enim omnia consistunt, et anticipat, quia rationes omnium, vel potius fines omnium notionum, in ipsa præexistunt. Est autem omnibus non simpliciter omnino et proprie, sed per se omnino, et per se proprie, et per se penitus incomprehensibilis. Nam quod per se infinitum est, etiam

Α ἰστώντες τὰς νοεράς ἐνεργείας, τῇ θεῷ ἀκτίνι κατὰ τὸ θεμιτὸν ἐπιβάλλομεν. Ἀποκαύοντες γὰρ εἶπε κατὰ δύο τρόπους τῆς ἐξηγήσεως· ἢ ὅτι μέχρι τῶν ἀγγελικῶν θεαμάτων ἰστώνμεν τὴν νόησιν, ὡς ἀργούσης πάσης γνώσεως ἐπὶ Θεοῦ, καὶ οὐδενὸς τῶν τούτου τῇ κινήσει τοῦ νοῦ καταλαμβανομένου, μόνον δὲ ὑπὲρ νόησιν ἡ θεῖα ἀκτίς ἡμῖν ἐπιλάμπει δι' ἀγαθότητα· ἢ ἀποκαύοντες οἶον πρὸς τινα ὁμολογουμένην καὶ τρανήν πληροφορίαν ἰστώντες τὴν νόησιν, δηλονότι περὶ αὐτὸ τὸ ἀκατάληπτον τοῦ Θεοῦ, ὅπερ τῇ τοῦ νοῦς ἀνενεργησίᾳ καταλαμβάνεται· ἐν ἧτινι θεῖα ἀκτίνι πάντα τὰ τῶν πασῶν γνώσεων πέρατα· οὐ γὰρ ἐκ μέρους, ἀλλ' ἀθρόως καὶ ἅμα προὔφεστηκε. Καὶ ἐκ τούτου νοηθήσεται, πῶς φησὶν ὁ ἀπόστολος, ἐν τῷ Θεῷ εἶναι ἡμᾶς πρὸ καταβολῆς κόσμου. Ἰστέον οὖν, ὅτι ὡς τῆς ἀπάντων παραγωγῆς κατὰ τὸ αἴτιον καὶ τὴν ἀρχὴν ἀπηρτημένης αὐτοῦ, ἐπειδὴ τὰ ὄντα πάντα ἐξ αὐτοῦ εἰσιν, εἰκότως ἅτε καὶ μέλλοντα ἔσεσθαι, ἐν αὐτῷ καὶ προὔφεισθήκειν τῷ εἶδότη, ὅτι καὶ παράξει, καὶ πότε παράξει, ὡς εἰρηται, ὁ εἶδως πάντα πρὶν γενέσεων αὐτῶν. Ἦν δὴ ἀκτῖνα οὔτε ἐννοῆσαι δυνατόν, οὔτε εἰπεῖν, οὔτε ἄλλως πῶς θεωρῆσαι, διὰ τὸ εἶναι πάντων ἐξηρημένην, καὶ προσλαμβάνειν μὲν πᾶσαν ἀποπεράτωσιν γνώσεως, καὶ οὐσίας, καὶ δυνάμεις· πάντων δὲ καὶ τῶν οὐρανίων νοῶν ὑπεριδρῦεσθαι. Καὶ ὅρα πῶς κατασκευάζει τοῦτο. Ὅτι αἱ γνώσεις τινῶν εἰσι γνώσεις, ἢ γούν ὄντων· καὶ εἴ τινα ἀποπερατοῦνται γνωστά, ἅπερ εἰσὶ καὶ αὐτὰ ὄντα. Ἡ πάσης γούν οὐσίας, καὶ πάντων τῶν ὄντων ἐπέκεινα, πάντως καὶ γνώσεως πάσης ἐξηρημένη ἐστίν. Ἰστέον δὲ ὅτι ἕτερον οὐσία, καὶ ἕτερον δύναμις· ἡ μὲν γὰρ τῶν καθ' αὐτὰ ὑφεστώτων, ἡ δὲ τῶν ἐν ἐτέρῳ τὸ εἶναι ἐχόντων ἐστίν.

Β οὖν, ὅτι ὡς τῆς ἀπάντων παραγωγῆς κατὰ τὸ αἴτιον καὶ τὴν ἀρχὴν ἀπηρτημένης αὐτοῦ, ἐπειδὴ τὰ ὄντα πάντα ἐξ αὐτοῦ εἰσιν, εἰκότως ἅτε καὶ μέλλοντα ἔσεσθαι, ἐν αὐτῷ καὶ προὔφεισθήκειν τῷ εἶδότη, ὅτι καὶ παράξει, καὶ πότε παράξει, ὡς εἰρηται, ὁ εἶδως πάντα πρὶν γενέσεων αὐτῶν. Ἦν δὴ ἀκτῖνα οὔτε ἐννοῆσαι δυνατόν, οὔτε εἰπεῖν, οὔτε ἄλλως πῶς θεωρῆσαι, διὰ τὸ εἶναι πάντων ἐξηρημένην, καὶ προσλαμβάνειν μὲν πᾶσαν ἀποπεράτωσιν γνώσεως, καὶ οὐσίας, καὶ δυνάμεις· πάντων δὲ καὶ τῶν οὐρανίων νοῶν ὑπεριδρῦεσθαι. Καὶ ὅρα πῶς κατασκευάζει τοῦτο. Ὅτι αἱ γνώσεις τινῶν εἰσι γνώσεις, ἢ γούν ὄντων· καὶ εἴ τινα ἀποπερατοῦνται γνωστά, ἅπερ εἰσὶ καὶ αὐτὰ ὄντα. Ἡ πάσης γούν οὐσίας, καὶ πάντων τῶν ὄντων ἐπέκεινα, πάντως καὶ γνώσεως πάσης ἐξηρημένη ἐστίν. Ἰστέον δὲ ὅτι ἕτερον οὐσία, καὶ ἕτερον δύναμις· ἡ μὲν γὰρ τῶν καθ' αὐτὰ ὑφεστώτων, ἡ δὲ τῶν ἐν ἐτέρῳ τὸ εἶναι ἐχόντων ἐστίν.

Γ (τὰ γὰρ ὀνόματα δηλωτικά εἰσι πραγμάτων ὑποκειμένων) καὶ πῶς πραγματευθήσεται ὁ περὶ θεῶν ὀνομάτων λόγος ἡμῖν, εἰ κρείττων ἐστίν, ὡς ἐβρέθη, καὶ παντὸς λόγου καὶ πάσης γνώσεως, καὶ εἰ νοῦ καὶ οὐσίας ἐπέκεινα, πῶς ὁ νοῦς ἐπιβαλεῖται, καὶ περιδράξεται; Αὕτη γὰρ ἐστὶν ἀπάντων περιληπτικὴ, ὡς δημιουργὸς, ὅτι τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν πληροῖ· καὶ συλληπτικὴ, ὡς προνοητικὴ· ἐν αὐτῇ γὰρ τὰ πάντα συνέστηκε· καὶ προληπτικὴ, ὅτι καὶ οἱ λόγοι πάντων, μᾶλλον δὲ τὰ πέρατα τῶν γνώσεων ἀπασῶν ἐν αὐτῇ προὔφεστηκεν. Ἔστι δὲ πᾶσιν οὐχ ἀπλῶς καθόλου καὶ κυρίως ἄληπτος, ἀλλὰ αὐτοκαθόλου, καὶ αὐτοκυρίως, καὶ αὐτοπαντελῶς. Τὸ γὰρ αὐτοάπειρον, καὶ αὐτοκαθόλου ἄληπτον· καὶ οἶον τὸ ὑποκείμενον,

τοιούτων καὶ τὸ ἴδιον. Καὶ οὐτε αἰσθήσει ὑποπίπτει, οὐδὲ γὰρ αἰσθητόν· οὐτε φαντασίᾳ τινὶ, τυπώσει δηλαδὴ ἀναγγελτικῆ αἰσθητοῦ νοός, γίνεται γὰρ φαντασία ἐκ μενόντων τινῶν ἐγκαταλειμμάτων, ἐξ αἰσθημάτων μὴ ἔχουσα ἐρηρυσμένης ἐπὶ τι τὰς εἰκόνας. Πῶς οὖν φαντασθήσεται τὸ ἀθέατον; Οὐτε δόξῃ, οἶνεὶ τοιαῦτά τινι ὑπολήψει κατὰ τὸ δοκοῦν φαινομένη· εἰ γὰρ καὶ μᾶλλον τῆς φαντασίας ἡ δόξα πεπέρασται, καὶ ἔστι πρὸς τῷ ἐνὶ σύνεγγυς τοῦ νοός· ὅτι καὶ αὐτὴ ἐπιβάλλει ἀσυλλογίστως τοῖς τῶν πραγμάτων συμπεράσμασιν, ὡσπερ ὁ νοός καθ' ἀπλήν ἐπιβολήν, τῆς φαντασίας πλῆθος ἀπειρον καὶ ἀόριστον ἐχούσης, ἀλλ' οὐχ οἷα τέ ἐστὶν ἡ δόξα ἐπιβάλλειν τοῖς ὑπὲρ κατάληψιν. Οὐτε ὀνόματι ὑποπίπτει· πῶς γὰρ τὸ πάσης γνώσεως ἐπέκεινα ὀνομασθήσεται; οὐτε λόγῳ· πῶς γὰρ ῥηθεῖ τὸ ἀῤῥητον; οὐτε ἐπαφῇ, νοεῖται δηλονότι, ὃ ἐστὶ νῶ, καὶ γὰρ οἱ τοῖς νοητοῖς ἐπιβάλλοντες τῷ νοῖ δοκοῦσιν ὡσπερ ἀπτόμενοι αὐτῶν, νοεῖν ὃ τι ποτέ εἰσιν, ὡς καὶ διὰ τῆς ἀφῆς τῶν αἰσθητῶν τὰ αἰσθητά, ἐπὶ δὲ Θεοῦ οὐδενὸς νοερώς ἐπαφόμεθα. Εἰπὼν τοίνυν τὰς τέσσαρας γνωστικὰς δυνάμεις τῆς ψυχῆς, τὴν αἰσθησιν, τὴν φαντασίαν, τὴν δόξαν, τὸν νοῦν, εἴθησι καὶ τὴν λοιπὴν ἐπιστήμην, δηλονότι τὴν διάνοιαν· ἡ γὰρ ἐπιστήμη διὰ τινῶν προὑπαρχουσῶν γνώσεων γίνεται. Ποία δὲ ἂν εἴη γνώσις Θεοῦ προὑπαρχούσα; ὅθεν οὐδὲ ἐπιστήμη ὑποπίπτει. Πῶς οὖν ὀνομασθήσεται ἡ ἀκλήτος καὶ μὴ καλουμένη τινὶ γνωρίσματι, καὶ μὴ μόνον ἀκλήτος, ἀλλὰ καὶ ὑπὲρ πᾶσαν ὀνομασίαν οὔσα; "Ὅπερ γὰρ ἐφημεν, ἦνίκα τὰς θεολογικὰς ὑποτυπώσεις ἐξετιθέμεθα, τὴν τριαδικὴν καὶ ὁμοῦραθον καὶ ὁμόθεον ἐνάδα, ὅπερ ἐστὶ κατὰ φύσιν, οὐτε εἰπεῖν, οὐτε ἐννοῆσαι δυνατόν. Καὶ τί φημι περὶ Θεοῦ, ὅτι ἀνευνόητος ἡμῖν καὶ ἀφθεγκτός ἐστιν; ἀλλὰ καὶ αὐτὰ αἱ τῶν οὐρανίων δυνάμεων ἀγγελοπρεπεῖς ἐνώσεις, καθ' ἃς ἐνοῦνται Θεῷ καθ' ὅσον πρέπει ἐνοῦσθαι ἀγγέλους Θεῷ. Αὗται οὖν αἱ ἐνώσεις ἃς εἶτε ἐπιβολὰς εἶτε παραδοχὰς χρὴ φάναι τῆς ἀγαθότητος τοῦ Θεοῦ, ἀῤῥητοι καὶ ἀγνωστοὶ εἰσιν. Ἐπιβολὴν δὲ νοητέον τὴν εἰς τὸ καθ' ἐν τῶν παραγομένων μερισμῆν ἀμερῶς θέλησιν²⁹ τοῦ Θεοῦ, τουτέστιν εἰς τὴν ἐκάστου παραγωγὴν. Ἄλλ' ἐπεὶ οὐ συμβιβάζονται καὶ αἱ παραδοχαὶ κατὰ τὴν τοιαύτην ἐννοιαν τῆς ἐπιβολῆς, ἄλλως νοητέον τὸ ῥητόν ἐπὶ τῶν ἀγγέλων, ὃ καὶ μᾶλλον, ὅτι καὶ ἐπιβολαὶ καὶ παραδοχαὶ τῶν ἀγγέλων πρὸς τὸ Θεῖον λέγονται. Ἐπιβολὴ μὲν, καθ' ἣν ἐπιβάλλουσι κατὰ τὴν οἰκείαν ἀξίαν τῇ ἀγαθότητι τοῦ Θεοῦ· παραδοχὴ δὲ ἡ τῆς τοῦ Θεοῦ ἀγαθότητος αὐτοῖς ἀποκάλυψις. Αὗται γοῦν μὴ μόνον ἡμῖν εἰσι, καθὼς εἰσιν, ἀγνωστοὶ, ἀλλὰ καὶ τοῖς κατωτέροις ἀγγέλοις, μόνοις δὲ τοῖς ἀνωτάτοις γινώσκονται, ἅτε ἡξιωμένοις τῶν κρειττόνων ἐνώσεων. Ταύταις ταῖς θεαῖς ἐνώσεσιν οἱ θεοειδεῖς νόες τῶν θεολόγων καὶ προφητῶν ἀγγελομιμήτως ἐνούμενοι, ἐπειδὴ καὶ οὕτω γίνεται τούτοις ἡ τοιαύτη ἐνώσις, ἀποπαύουσι δηλαδὴ κατὰ πάσης νοεῖας ἐνεργείας· οὐδὲ γὰρ ἐν κινήσει Θεός, ἀλλὰ μᾶλλον ἐν ἡρεμίᾳ καὶ ἀποπαύσει ἡ θεία

A per se omnino incomprehensibile existit : et quale est subjectum, talis etiam est proprietas. Neque etiam sub sensum cadit, quoniam non est sensibile; neque ejus est imaginatio, quæ videlicet sit sensibilis alicujus enuntiativa figuratio, sit enim imaginatio ex reliquiis quibusdam ex sensationibus remanentibus, non habens solidas in aliquo imagines. Quomodo igitur imaginatione exprimi possit quod cerni nequit? Neque etiam ejus est opinio, quæ quasi ex conjectura aliqua secundum æstimationem probabili formari possit : siquidem opinio est magis limitata quam imaginatio, estque mentis ad unum quid applicatio; quoniam hæc etiam sine ratiocinatione rerum terminos apprehendit, sicut intellectus per simplicem apprehensionem, cum imaginatio infinitam et indeterminatam habeat multitudinem, sed neque etiam potest opinio ea quæ supra captum sunt apprehendere. Neque etiam sub nomen cadit; quomodo enim nominabitur quod superat omne nomen? Neque sub sermonem; quomodo enim quod ineffabile est enuntiarī possit? Neque sub tactum, intellectilem videlicet, id est mentis : qui enim intelligibilibus et immaterialibus rebus mente incumbunt, videntur quodammodo ipsa tangere intelligendo qualia sint, non secus ac sensilia per tactum sensilem, Deum tamen ne quidem mente contingimus. Cum itaque quatuor animæ virtutes, quæ cognoscendi vi pollent, recensuerit, scilicet sensum, imaginationem, opinionem, mentem, addit et reliquam scientiam, scilicet sententiam; scientia enim fit per aliquas præexistentes notiones. Qualis autem Dei notio præexistat? quare neque sub scientiam cadit. Quomodo igitur nominari possit, et cum innominabilis sit, neque ulla notione compellari valeat; neque tantum innominabilis, sed et supra omne nomen sit? Quod enim dicebamus, quando theologice informationes exponebamus, trinam illam unitatem et simul bonum, et simul Deum, quid natura sua sit, neque verbis exprimi, neque cogitando capi posse. Et **309** quid dico Deum inexcogitabilem nobis et inexplicabilem existere? quin et cœlestium quoque virtutum dignæ angelis uniones, secundum quas Deo conjunguntur quantum angelos uniri Deo convenit. Hæc sive immissiones sive susceptiones divinæ bonitatis appellandæ sint, ineffabiles et ignotæ existunt. Per immissionem autem intelligenda est Dei volitio³⁰ indivisim divisa in rerum productarum unitatem, id est in cujuslibet productionem. Verum cum susceptiones non eodem sensu accipiuntur quo immissiones, aliter intelligendum est hoc dictum de angelis, præsertim cum immissiones et susceptiones angelorum ad Deum referantur. Immissio quidem est, secundum quam incumbunt pro sua dignitate bonitati Dei; susceptio vero est ipsa revelatio divinæ bonitatis, quæ ipsis exhibetur. Hæc itaque non so-

VARIE LECTIONES.

²⁹ κίνησιν. ³⁰ volitio.

lum nobis sunt ignotæ, uti revera sunt, sed etiam angelis inferioribus; a solis autem supremis cognoscuntur, utpote dignis præstantioribus unitionibus. Hæc divinæ unionibus ad angelorum imitationem unitæ sunt mentes illæ deiformes theologorum ac prophetarum, cumque talis eis unio obtigerit, utique cessant secundum omnem intellectualem operationem; non enim in motione Deus, sed magis in silentio et quiete divina cognitio instillatur. Et qui deificati sunt propter puritatem propriissime Deum laudant ex ablatione, quam et negentem theologiam vocant; quia non corpus, non habitus, non virtus, cæteraque rationalia, existit, sicut in unione supernaturaliter illustrati, ipsum quidem rerum omnium esse causam, nihil autem earum existere, non tamen quasi nihil omnino penitus existat, sed quod ab omnibus superessentialiter exemptus sit. Propriissimam porro dicit hanc ex ablatione ad differentiam istius affirmantis: quid enim non sit, scimus, sed quid existat, ignoramus.

Illam igitur supraquam essentiam, et supra quam existentiam supra quam bonitatis, quoniam et supra bonitatem, et supra esse, et supra ipsam existentiam existit. Hæc enim omnia productionis significationem habent, Deus autem est supra omnem productionem. Deus itaque quid sit nemini illorum qui veræ veritatis amatores existunt, prædicare fas est: neque ut rationem, neque ut virtutem, neque ut alia, quæ sunt recensita; **310** sed est super hæc omnia, et per excellentiam exemptus, et ab omni habitu, et ab omni motu, et ab omnibus quæ circa hæc versantur. Siquidem habitus est qualitas immanens, motus autem est id quod opponitur quieti; quæ oppositio in pluribus consistit: motus enim elicit, vita vero hæc ostendit efficacia; imaginatio est id quod in intellectu species efformat, opinio autem est persuasa conjectura, sententia est scientificus animi habitus, intellectio est mentis operatio, statio est quidem etiam quies quæ motui opponitur, verumtamen quoque idem est quod stabilitas, pro qua ex Græcorum usu accipitur. Illi enim statuebant, et quibusdam ritibus confirmabant eos qui olim apud eos dii habebantur. "Ενωσις seu unio est mentis attactus, et quasi cognitio; terminus, quod non ut pars est in terminato, ut terminus lineæ est punctum, et terminus temporis est nunc, seu instans; instans autem est in tempore, et non tanquam pars temporis; nam pars temporis tempus existit. Infinitas est infiniti coextensio. Hæc omnia non sunt essentia, sed circa essentiam videntur. Super hanc autem ipsam essentiam rursum Deus eminet, et supra essentiam est, et supra Deum. Quoniam ipse quidem est essentia bonitatis, et non simplici ratione bonitas; creata vero omnia quæ sunt, etiam ipsius sui esse causam habent Deum in hoc ipso esse, quod divinum numen eminenter habet tanquam essentia bonitatis, per quam utique bonitatem etiam omne quod est produxit. Atque hinc solvantur fatuæ opiniones eorum qui ausi sunt dicere, insitam esse Deo natura quadam vim creandi, sicut insitum est araneolis texere, per solam enim bonitatem ineffabili voluntate Deus pro-

γνώσις ἰνδάλλεται. Καὶ ἐνθουσιμένοις διὰ καθάρσεως ὑμνοῦσι τὸ Θεῖον κυριώτατα ἐξ ἀφαιρέσεως, ἣν δὴ καὶ ἀφαιρετικὴν θεολογίαν φασίν, ὅτι οὐ σῶμα, οὐχ ἔξις, οὐ δύναμις, καὶ τὰ λογικὰ πάντα, καθὼς καὶ διὰ τῶν ἐξῆς σημαίνει, τοῦτο ἐλλαμφθέντες ὑπερφυῶς ἐκ τῆς τοιαύτης ἀρρήτου ἐνώσεως, ὅτι πάντων μὲν ἔστι τῶν ὄντων αἴτιον, αὐτὸ δὲ οὐδὲν τῶν ὄντων· πλὴν οὐχ ὡς μηδαμῆ μηδαμῶς ὄν, ἀλλ' ὡς πάντων ὑπερουσίως ἐξηρημένον. Κυριωτάτην δὲ λέγει τὴν ἐξ ἀφαιρέσεως πρὸς ἀντιδιαστολὴν τῆς καταφατικῆς· τί γὰρ οὐκ ἔστιν, οἶδαμεν· τί δὲ ἔστιν, οὐκ οἶδαμεν.

sequentibus declarat, hoc ex istiusmodi ineffabili unione rerum omnium esse causam, nihil autem earum rerum omnium esse causam, nihil autem earum existere, non tamen quasi nihil omnino penitus existat, sed quod ab omnibus superessentialiter exemptus sit. Propriissimam porro dicit hanc ex ablatione ad differentiam istius affirmantis: quid enim non sit, scimus, sed quid existat, ignoramus.

Τὴν μὲν οὖν ὑπερουσιότητα καὶ ὑπερύπαρξιν τῆς ὑπεραγαθότητος, καὶ ὑπὲρ τὸ ἀγαθὸν γὰρ καὶ ὑπὲρ τὸ εἶναι, καὶ ὑπὲρ αὐτὴν τὴν ὑπαρξίν ἔστι. Ταῦτα γὰρ πάντα παραγωγῆς σημασίαν ἔχουσιν· ὑπὲρ δὲ πᾶσαν παραγωγὴν τὸ Θεῖον ἔστι· τὸ γοῦν Θεῖον ὃ τι ποτέ ἔστιν, οὐδενὶ θεμιτὸν ὑμῆσαι τῶν ὅσοι εἰσὶν ἐρασταὶ τῆς ὄντως ἀληθείας, οὔτε ὡς λόγον, οὔτε ὡς δύναμιν, οὔτε ὡς τὰλλα τἀπηριθμημένα· ὑπὲρ ταῦτα δὲ πάντα ἔστι, καὶ ὑπεροχικῶς ἀφηρημένον ἔστι, καὶ πάσης ἔξεως, καὶ πάσης κινήσεως, καὶ πάντων ὅσα τούτοις συνείλεκται. "Εξις μὲν οὖν ἔστι διάθεσις ἔμμοнос· κίνησις δὲ, τὸ τῆ ἡρεμίας ἀντιδιαστελλόμενον κατὰ πολλῶν τιθέμενον· ἐξαχῶς (ἰ. ἐξάγει) γὰρ ἡ κίνησις, ζῶη δὲ τὸ ταῦτα δεικνύον ἐνεργά· φαντασία δὲ τὸ ἐν τῇ διανοίᾳ ἀνατυπωτικόν· δόξα δὲ πεπληροφορημένη ὑπόληψις· διάνοια ἡ ἐπιστημονικὴ ἔξις τῆς ψυχῆς· νόησις ἡ τοῦ νοῦς ἐνέργεια· στάσις ἔστι μὲν καὶ ἡ ἡρεμία πρὸς τὴν κίνησιν ἀντιδιαστελλομένη, ἔστι δὲ καὶ τὸ αὐτὸ τῆ ἰδρύσει, ἣτις παρείληπται ἐκ τῆς τῶν Ἑλλήνων συνηθείας. Ἐκεῖνοι γὰρ ἴστων καὶ ἴδρουον διὰ τινῶν τελετῶν τοὺς δοκιμαζομένους πρότερον θεοὺς παρ' αὐτοῖς. "Ενωσις ἡ τοῦ νοῦς ἐπαφή καὶ οἰονεὶ τις γνώσις· πέρας, τὸ οὐχ ὡς μέρος ἐν τῷ περατουμένῳ ὄν, ὡς πέρας γραμμῆς ἢ στιγμῆ· καὶ πέρας τοῦ χρόνου τὸ νῦν· τὸ δὲ νῦν ἐν τῷ χρόνῳ, καὶ οὐχ ὡς μέρος τοῦ χρόνου· τὸ γὰρ μέρος τοῦ χρόνου χρόνος. Ἀπειρία ἡ τοῦ ἀπείρου συμπαρέκτασις. Ἄ ταῦτα οὐκ οὐσία εἰσὶν, ἀλλὰ περὶ οὐσίαν ὁράται. Ταύτης δὲ πάλιν τῆς οὐσίας τὸ Θεῖον ὑπέρχεται, καὶ ὑπερουσίον ἔστι καὶ ὑπέρθεον. Ἐπειδὴ δὲ αὐτὸ μὲν ἔστιν ἀγαθότητος ὑπαρξίς καὶ οὐχ ἀπλῶς ἀγαθότης, τὰ δὲ κτίσματα πάντα ὄντα, καὶ κατὰ τὸ εἶναι αἰτίαν ἔχουσι τὸν Θεόν, ἐν τούτῳ αὐτῷ τῷ εἶναι, ὅπερ ἔχει ἐξηρημένως τὸ Θεῖον, ὡς ὑπαρξίς, ἀγαθότητος δι' ἣν δὴ ἀγαθότητα καὶ τὸ πᾶν παρήγαγε· καὶ ἐκ τούτων αἱ ἀνόητοι δόξαι ἐκλύονται τῶν τολμησάντων λέγειν, φύσει τινὶ ἐνεῖναι τὸ δημιουργικὸν τῷ Θεῷ, ὡς καὶ τοῖς ἀραχνίοις τὸ ὑφαίνειν· διὰ γὰρ μόνην ἀγαθότητα τὰ κτίσματα παρήγαγεν ὁ Θεὸς ἀρρήτῳ θελήσει· ἐπεὶ οὖν ταῦτα, καὶ ἐν αὐτῷ τῷ εἶναι αἰτία τῶν ὄντων ἔστιν ὁ Θεός, τὴν τούτου πρόνοιαν, ἐπεὶ ταύτης τῆς αἰτίας ἀνωτέρα αἰτία οὐκ ἔστιν, ἐξ ἧς ὑμνηθήσεται, ἐκ τῶν αἰτιατῶν ὑμνη-

τέον. Διὰ τί; ὅτι καὶ περὶ αὐτὴν πάντα ὡς περὶ αἰτίον, καὶ δημιουργόν, καὶ ἀρχὴν, ὡς περὶ τὸ κέντρον ἢ περιφέρεια, ὡς ἂν τις εἴποι διὰ τὴν τῶν λεγομένων σαφήνειαν· καὶ αὐτῆς ἕνεκα, ὡς τέλους πάντων· καὶ αὐτὴ πρὸ πάντων ἐστίν. Ἀρχὴ γὰρ καὶ τέλος τῶν ἀπάντων Θεός, πλὴν ὑπερεξηρημένως καὶ δημιουργικῶς· καὶ γὰρ οὐ σὺν αὐτῷ, ἀλλ' ἐν αὐτῷ τὰ πάντα συνέστηκε· καὶ ἐν τῷ εἶναι τὸ Θεῖον ἢ παραγωγῇ καὶ ὑπόστασις ἀπάντων ἐστίν. Τοῦτου πάντα ἐφίεται· τὰ μὲν νοερά, ἡγουν οἱ ἄγγελοι, καὶ τὰ λογικὰ, ἡγουν οἱ ἄνθρωποι, γνωστικῶς ἐπιβάλλοντα τῇ τοῦ Θεοῦ προνοίᾳ, ἀναλόγως ἐφίενται τοῦ Θεοῦ. Τὰ δὲ ὑφειμένα τούτων, ἡγουν τὰ ἄλογα, ὧν ἀλόγων ἢ ψυχῆ ἐκ τῶν στοιχείων καὶ τοῦ ἐνύλου πυρὸς συνεστῶσα, ἐν πνεύματι ἐνύλω ἔχει τὸ εἶναι· ταῦτα μόνον, ἐκ τῆς αἰσθησεως συναευνόμενα εἰς τὸ πεινῆν καὶ εἰς τὸ διψῆν, ἐφίενται εἰκότως αἰσθητικῶς τοῦ χορηγοῦντος, ὡς τὸ Πάντα πρὸς σέ προσδοκῶσι δοῦναι τὴν τροφήν αὐτῶν εἰς εὐκαιρον. Τάλλα μέντοι ὅσα τὴν ζωτικὴν μόνην ἀναισθητικῶς ἔχει κίνησιν, ὡς τὰ φυτὰ καὶ αἱ βοτάναι, ἃ τινα καὶ ζωτικὸν πνεῦμα μόνον συνιστῶν ἔχουσι, τὴν ἑαυτῶν οὐσίαν ἀνευ αἰσθησεως· & δὴ καὶ πολλάκις, στερούμενα τοῦ φυσικοῦ πνεύματος, ἀποξηραίνονται, δι' οὗ κινεῖνται πρὸς αὐξήσιν καὶ εὐθάλειαν. Ἐφίενται καὶ ταῦτα τῆς θείας Προνοίας, ἐφ' ᾧ συνεστάναι καὶ ἀνθεῖν· ὅθεν καὶ ταῦτα παραλαμβάνονται ἐν τῷ ρημ' Ψαλμῷ, αἰνεῖν τὸν Θεὸν διὰ τῆς αὐτῶν συστάσεως. Τὰ δὲ ἄψυχα, ἐν τῷ ἔχειν ἐν ἑαυτοῖς τὸ ὅλως εἶναι, ἢ ἐν τῷ τοιῶσδε ἢ τοιῶσδε εἶναι· τοῦτο γὰρ εἶπεν οὐσιώδη καὶ ἐκτικὴν ἐπιτηδεύουσα, ὡς τοῦ λίθου ἐστὶ τὸ κάτω φέρεσθαι· καὶ τοῦ πυρὸς, τὸ ἄνω· καὶ τοῦ ὕδατος, τὸ ἐν παντὶ σχηματίζεσθαι.

habeant, vel tale aut tale esse; hoc enim appellavit est lapidis motus deorsum, et ignis sursum, et aquæ

§ VI. Τοῦτο εἰδότες οἱ θεολόγοι· τοῦτο ποῖον; ὅτι ἀδύνατόν ἐστιν ἐκ προτέρας τινὸς αἰτίας καὶ γνώσεως τὸ Θεῖον ὑμνεῖσθαι, εἰ μὴ ἐκ τῶν αἰτιατῶν, καὶ ὡς ἀνώνυμον ὑμνοῦσιν, ὅτι ἐξηρημένον πάντων ἐστὶ· καὶ πάλιν ἐκ παντὸς ὀνόματος, ὅτι καὶ αἰτιατὰ τὰ πάντα ἐκ τούτου αἰτίου. Ἀνώνυμον μὲν, ὡς ἐν τῇ βίβλῳ τῶν Κριτῶν εὐρηται, λέγων πρὸς τὸν ἐρωτῶντα· Καὶ Ἰταλί ἐρωτῆς τὸ ὄνομά μου, καὶ αὐτὸ ἐστὶ θαυμαστόν; Πῶς θαυμαστόν, ἐξηγουόμενος λέγει, ὅτι ὑπὲρ πᾶν ὄνομα, καὶ ὑπερκαίμενον παντὸς ὀνομαζομένου ὀνόματος εἴτε ἐν τῷ αἰῶνι τούτῳ, εἴτε ἐν τῷ μέλλοντι πολυώνυμον δὲ, ὡς ὅταν καὶ αὐτὸν εἰσάγωσι λέγοντα, ὡς ἐν τῷ Σινᾷ, Ἐγὼ εἰμι ὁ ὢν· καὶ ἐν ἐτέροις, ἢ ζωῇ, τὸ φῶς, ὁ Θεός, ἢ ἀλήθεια, ὡς ἐν Εὐαγγελίοις· Ἐγὼ εἰμι ἢ ζωὴ καὶ ἢ ἀλήθεια· καὶ πάλιν· Ἐγὼ εἰμι τὸ φῶς τοῦ κόσμου· καὶ ἐν τῷ πρὸς τὸν Ἰακώβ χρηματισμῷ· Ἐγὼ εἰμι ὁ Θεός τοῦ πατρός σου. Καὶ πάλιν αὐτοὶ οἱ θεολόγοι περὶ αὐτοῦ λέγουσιν ἐκ τῶν αἰτιατῶν τάλλα τε καὶ τὸ αἰώνιον· τὸν γὰρ τῶν αἰώνων ποιητὴν αἰώνιον φασιν· αἰώνιον δὲ ἐστὶ τὸ αἰῶνος μετέχον. Καὶ γοῦν φησιν ὁ Ἡσαίας· Ὁ Θεός ὁ αἰώνιος, ὁ κατασκευάσας τὰ ἄκρα τῆς γῆς. Ὁ

A duxit creaturas. Cum hæc itaque, quod etiam in ipso sint per suum esse, causa rerum sit Deus, ejus providentia, cum nulla sit causa sublimior a qua laudari possit, ex effectis laudanda est. Quam ob causam? quia et circum ipsam sunt omnia, tanquam circum causam, et conditricem, et principium, ac si quis explicationis gratia dicat, sicut circumferentia circum centrum, et propter hanc, tanquam finem ante omnium, et ipsa est ante universa. Principium enim et finis omnium est Deus, verumtamen supereminenter et effective; siquidem non cum ipso, sed in ipso cuncta consistunt; et eo quod Deus est, omnium quoque **311** productio et subsistentia existit. Hunc omnia appetunt; spiritualia quidem, ut angeli, et rationalia, ut homines, per cognitionem divinæ

B Providentiæ pro captu suo Deum appetunt. Quæ vero his inferiora sunt, scilicet irrationalia, quorum irrationalium anima ex elementis et materiali igne constat, in spiritu materiali habent esse; hæc solum ex sensu compulsa ad esuriendum et sitiendum merito desiderant sensili modo eum qui præbeat, juxta illud: *Omnia a te expectant, ut des illis escam ipsorum in tempore opportuno* ^b. Porro alia, quæ solum vitalem sine sensu motum habent, sicut plantæ et herbæ, quæ vitalem spiritum solum consistentem habent, et suam essentiam sine sensu, quæ utique frequenter arescunt, naturali spiritu privata, quo ad accretionem et germinationem impelluntur. Appetunt etiam hæc divinam Providentiam ut consistant, et floreat, unde etiam hæc assumuntur in Psal. cXLVIII, ad laudandum Deum propter ipsorum consistentiam. Inanima vero eo quod omnino in se esse substantialem ac habitualement aptitudinem; qualis omnem admittere figuram.

§ VI. Hoc scientes theologî, quale illud? quod nimirum impossibile sit, ex priori aliqua causa notioneve Deum collaudare, sed tantum ex effectis, et tanquam nomine carentem laudant, quod ab omnibus exemptus sit; et rursus, ex omni nomine, quod etiam omnes effectus ex hac causa sint. Innomabilem quidem, ut in libro Judicium reperitur cuidam interroganti dicere: *Quare interrogas nomen meum, et hoc est mirabile* ^c? Quomodo mirabile sit explicans, ait: Quoniam *super omne nomen* ^k, et superat omne nomen quod nominatur sive in hoc sæculo, sive in futuro ^l. Multinomium vero, ut quando etiam ipsum inducunt dicentem, ut in Sina: *Ego sum qui sum* ^m; et alibi, Vita, lumen, Deus, veritas, sicut in Evangeliiis: *Ego sum vita et veritas* ⁿ; et rursus: *Ego sum lux mundi* ^o; et in oraculo ad Jacob: *Ego sum Deus patris tui* ^p. Et rursus ipsimet theologî prædicant ex effectis sæcularem: nam Conditorum sæculorum sæcularem vocant; sæculare autem est id quod sæculi particeps est. Atque Isaias ait: *Deus sempiternus* (seu sæcularis) *qui creavit terminos terræ* ^q. **312** Deus autem non est posterior sæculo,

^a Psal. cXLIV, 15. ⁱ Jud. xiii, 18. ^k Philip. ii, 9. ^l Ephes. i, 21. ^m Exod. iii, 14. ⁿ Joan. xiv, 6. ^o Joan. viii, 12. ^p Gen. xxviii, 13. ^q Isa. xl, 28.

ut ejus etiam particeps sit, sed conditor sæculorum. Senii expertem dicit, secundum illud : *Tu autem idem ipse es, et anni tui non deficient* * ; et iterum, ut magnitudine omnia superantem ; cælum enim et terram implet : et ut in aura tenui, juxta quod dicitur in libris Regum : *Sed sibilus auræ tenuis, et ibi Dominus* †. Atqui et in mentibus eum esse dicunt, et in animis, et in corporibus, juxta illud : *Et inhabitabo in illis, et inambulabo* ‡, et in universo ; et eundem simul in mundo, ut quando in mundo esse dicitur †, et circa mundum, ut quando in omni, et supra mundum, ut quando ab universo comprehendi posse negatur ; et supracœlestem, suprasubstantialem, juxta illud : *Supra cælum gloria Domini* ; et iterum solem justitiæ, et similia, et lapidem ex monte abscissum, et petram scandali ; et ex effectis, omnia quæ sunt, et nihil eorum quæ sunt.

§ VII. Sic igitur ei qui omnium rerum causa est, et super omnia, congruit carere nomine, in quantum super omnia est, et nihil horum. Et rursus ei congruunt omnia rerum nomina, in quantum est causa omnium, omniaque ipsum pro captu suo participant, ut sit perfecte regnum universorum, dignitate quidem omnibus antecellens, et a nemine nomen accipiens, providentia vero complexuque suo in illis existens, et ab illis nominatum. Omnia enim ab ipso pendent, tanquam a causa quidem et principio, omnibus essentiam suppeditante, tanquam a fine vero, ut qui illorum esse continet. Et ipse est, ut ait Scriptura, *omnia in omnibus* †, qui cuncta facit subsistere, tanquam principium et finis ; non quasi alius quidem incipiat, ipse vero perficiat vel quasi ipse det initium, et ad alium remittat, qui perficiat. Ipsemet est qui continet et custodit, quasi domicilium existens et sacrum habitaculum. Est hæc phrasis græcæ ; convertit enim ad se creaturam, dicens : *Manete in me* ‡ ; et iterum : *Qui manducat meam carnem, et bibit meum sanguinem, in me manet* †. Quemadmodum enim sumus velut templum ejus, juxta illud : *Inhabitabo in illis, et inambulabo* ‡ : ita etiam ipse domus nostra est. Recte autem statim subjunxit *unite*. Cum enim dixisset ipsum esse omnia et in ipso omnia, ne quis existimaret omnia in Deo acervatim circumferri, atque inde incorporeas quasdam **313** divisas et compositas opiniones incideret, suspicionem hanc corrigens ait *unite*, quasi non partitum, et in propria unitate, quin potius supra unitatem permanens est omnium domicilium ; quin etiam *incomprehense*, id est a nemine comprehensus aut circumscriptus : vel potius *eximie*, nam est extra omnia. Siquidem non tantum causa est complexionis eorum quæ simpliciter sunt, vel vitæ viventium, vel perfectionis spiritalium ac rationalium essentialium, quasi extra has maneat, ut ab his solis nominetur,

Α ος Θεός οὐ δευτέρος ἐστὶν αἰῶνος, ἵνα καὶ μετέχη αὐτοῦ, ἀλλ' αἰῶνων ποιητής. Ἀγγέλω δὲ λέγει κατὰ τὸ· *Σὺ δὲ δ' αὐτός εἶ, καὶ τὰ ἔτη σου οὐκ ἐκλείθουσι*· καὶ πάλιν, ὡς ἐν μεγέθει πάντων ὑπερέχοντα· τὸν οὐρανὸν γὰρ καὶ τὴν γῆν πληροῖ· καὶ ὡς ἐν αὐρα λεπτῇ κατὰ τὸ εἰρημένον ἐν ταῖς Βασιλείαις· Ἀλλὰ καὶ φωνῇ αὐρας λεπτῆς, κάκει δ' Κύριος. Καὶ γε καὶ ἐν νόοις αὐτῶν φασὶ, καὶ ἐν ψυχαῖς, καὶ ἐν σώμασι, ὡς τὸ· *Ἐνοικήσω ἐν αὐτοῖς, καὶ ἐμπεριπατήσω*· καὶ ἐν τῷ παντὶ, καὶ ἅμα τὸν αὐτὸν ἐγκόσμιον, ὅτε λέγεται ἐν τῷ κόσμῳ εἶναι· περικόσμιον δὲ, ὅτε ἐν τῷ παντὶ· καὶ ὑπερκόσμιον, ὅτε ἀχώρητος τῷ παντὶ λέγεται· καὶ ὑπερουράνιον, καὶ ὑπερούσιον, ὡς τὸ· Ὑπὲρ τὸν οὐρανὸν ἡ δόξα Κυρίου· καὶ πάλιν ἡλιον δικαιοσύνης· καὶ τὰ τοιαῦτα· καὶ λίθον τμηθέντα ἐξ ὄρους· καὶ πέτραν Β σκανδάλου, καὶ πάντα τὰ ὄντα ἐκ τῶν αἰτιατῶν, καὶ οὐδὲν τῶν ὄντων.

§ VII. Οὕτως οὖν τῇ πάντων αἰτίᾳ καὶ ὑπὲρ πάντα οὐσῇ καὶ τὸ ἀνόνομον ἐφαρμόσει, καθ' ὃ ὑπὲρ πάντα ἐστὶ, καὶ οὐδὲν τούτων. Καὶ πάλιν πάντα ἐφαρμόσει τὰ τῶν ὄντων ὀνόματα, καθ' ὃ αἰτία πάντων ἐστὶ, καὶ μετέχουσιν αὐτῆς ἀναλόγως τὰ πάντα. ἀκριβῶς οὐσῆς ἀπάντων βασιλείας, ὡς τῷ μὲν ἀξιωματικῇ ὑπεξηρημένης, καὶ μὴ ἀπὸ τινος ὀνομαζομένης, τῇ δὲ προνοίᾳ καὶ τῇ συνοχῇ ἐντός οὐσῆς, καὶ ἀπ' αὐτῶν ὀνομαζομένης. Πάντα γὰρ αὐτῆς ἐξήρηται ὡς αἰτίας· καὶ ἀρχῆς μὲν, ὡς τὸ εἶναι παρασχομένης· πέρατος δὲ, ὡς τὸ εἶναι συνεχούσης. Καὶ αὕτη ἐστὶ, κατὰ τὸν θεῖον ἀπόστολον, τὰ πάντα ἐν πᾶσιν, ὑποστάσεις πάντων, καὶ ἀρχικῆ, καὶ τελειωτικῆ οὐκ ἄλλου μὲν ἀρχομένου αὐτῇ τελειοῦσα, οὐδ' αὐτῇ ἀρχομένη καὶ εἰς ἄλλον παραπέμπουσα τὸν τελειώσαντα. Αὕτη ἐστὶ καὶ ἡ συνέχουσα, καὶ ἡ φρουροῦσα, καὶ ἐστία οὐσα, οἶον ἐἰσρά τις οἰκῆσις. Ἑλληνικῆ δὲ ἡ λέξις· ἐπιστρέφει γὰρ πρὸς ἑαυτὴν τὴν κτίσιν, λέγουσα· *Μείνατε ἐν ἐμοί*· καὶ πάλιν· *Ὁ τρώγων μου τὴν σάρκα, καὶ πίπων μου τὸ αἷμα, ἐν ἐμοί μένει*. Ὅσπερ γὰρ ναὸς αὐτοῦ ἐσμεν, κατὰ τὸ· *Ἐνοικήσω ἐν αὐτοῖς, καὶ ἐμπεριπατήσω*· οὕτω καὶ αὐτὸς οἶκος ἡμῶν ἐστὶ. Καλῶς δὲ εὐθὺς ἐπήγαγε τὸ ἠνωμένως. Ἐπειδὴ γὰρ εἶπεν, αὐτὸν εἶναι πάντα, καὶ ἐν αὐτῷ τὰ πάντα, ἵνα μὴ νοήσῃ τις ἅπαντα σωρηδὸν ἐν τῷ Θεῷ συμφέρεσθαι, ἐντεῦθεν δὲ εἰς σωματικὰς ὑπονοίας ἐμπέση, μερισμούς τινας καὶ συνθέσεις, θεραπεύων τὴν ὑπόνοιαν, φησὶν ἠνωμένως, οἶον ἐἰ ἀμερῶς, καὶ ἐν τῇ οἰκείᾳ ἐνάδει, μᾶλλον δὲ, καὶ ὑπὲρ τὴν ἐνάδα, μένουσα ἐστία τῶν πάντων ἐστὶν, ἀλλὰ καὶ ἀσχετῶς, ἀντὶ τοῦ ὑπ' οὐδενὸς κατεχομένη ἢ περιγραφομένη· ἐξηρημένως δὲ μᾶλλον, ἐξω γὰρ ἐστὶ τῶν ἀπάντων. Οὐ γὰρ μόνον αἰτία ἐστὶ συνοχῆς τῶν ἀπλῶς ὄντων, ἢ ζωῆς τῶν ζώντων, ἢ τελειώσεως τῶν νοερῶν καὶ λογικῶν οὐσιῶν· μένει δὲ ἐξω τούτων, ἵνα ἀπὸ τούτων μόνον ὀνομαζοῖτο, συνοχεύς τυχόν, ζωῆ, καὶ τελειώσεως· ἢ καὶ ἀφ' ἐτέρας προνοίας, δημιουργοῦς Ἰσως, παντοκράτου, φιλόανθρωπος, παντοκράτωρ, καὶ τὰ τοιαῦτα,

* Psal. ci, 28. † III Reg. xix, 12. ‡ II Cor. vi, 16. † Joan. i, 10. † I Cor. xv, 28. † Joan. xv, 4.
† Joan. vi, 57. ‡ II Cor. vi, 16

ἢ δὴ ἐκ τῆς αἰτίας καὶ τῆς προνοίας ὀνομασθήσονται· ἀλλ' ἐπεὶ καὶ πάντα ὄντα ἀπλῶς καὶ ἀσυνθέτως, καὶ ἀπεριορίστως, καὶ ἀκρατήτως ἐν αὐτῇ μὴ μόνον συνέχει, ἀλλὰ καὶ προείληφε ταῖς ἀγαθότησι τῆς παναιτίου προνοίας· αὐτὴ γὰρ ἐστὶν ἡ καλοῦσα τὰ μὴ ὄντα ὡς ὄντα. Ἐναρμονίως ἄρα καὶ καταλλήλως ἐκ πάντων τῶν ὄντων ὑμνεῖται καὶ ὀνομάζεται φῶς, ὕδωρ, πῦρ, δρόσος, νεφέλη, καὶ τὰ τοιαῦτα. *sunt, tanquam ea quæ sunt* ^a. Congruè igitur vicissim quoque ex rebus omnibus laudatur ac nominatur lux, aqua, ignis, ros, nubes, etc.

§ VIII. Καὶ δὴ μὴ μόνον ταύτας τὰς θεωνυμίας οἱ θεολόγοι δοξάζουσι τὰς τῶν παντελῶν προνοιῶν τῶν προνοουμένων, οἷον τὸ Βασιλεὺς, τὸ Ποιητὴς, τὸ Παντοκράτωρ· ταῦτα γὰρ τῶν κοινῶν προνοιῶν· καὶ πάλιν τὰς ἀπὸ τῶν μερικῶν προνοιῶν, ὡς τὸ, θεὸς τῶν θεῶν, καὶ Κύριος τῶν κυρίων, καὶ Βασιλεὺς τῶν βασιλευόντων· ταῦτα γὰρ τῶν μερικῶν εἰσι προνοιῶν, καὶ ἐπὶ τισὶ μὴ μόνον οὖν τὰς ἀπὸ τούτων θεωνυμίας δοξάζουσι, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τινῶν ἐστὶν ὅτε θείων φασμάτων· οἷον ἐν τῶν ἐν συμβόλοις ἀποκαλύψεων τῶν ἐν τοῖς ἱεροῖς ἀνακτόροις, ἤγουν ναοῖς, ἐμφαινομένων· ἀνάκτορα γὰρ ἐκάλουν οἱ Ἕλληγες τῶν παρ' αὐτοῖς θεῶν τὰ τεμένη. Ὀνομάζουσι γοῦν τὴν ὑπερφανὴ ἀγαθότητα, καὶ τύπους ἀνθρωπίνους, ἢ πυρίνους, ἢ ἠλεκτρίνους περιτιθέασιν, ὡς ἐν τῷ Ἰεζεκιήλ εὐρηται. Καὶ πάλιν μέλη ἀνθρώπινα λέγουσιν, ὡς ἐν τοῖς Ψαλμοῖς καὶ ἐν ἑτέροις Γραφαῖς, ὡς τό· *Οἱ ὀφθαλμοὶ αὐτοῦ εἰς τὸν πένητα ἐπιβλέπουσι· καὶ τό· Εἰς ὧτα Κυρίου Σαβαώθ· καὶ τό· Ἡ θρῆξ αὐτοῦ ὡσεὶ ἔριον· καὶ τό· Πρόσωπον δὲ Κυρίου ἐπὶ ποιούντας κακά· καὶ τό· Αἱ χεῖρές σου ἐποίησάν με· καὶ τό· Ἐν τοῖς μεταφρένοις αὐτοῦ ἐπισκιάσει σοι· καὶ Ἐν τῇ σκέπῃ τῶν πτερῶν σου σκεπάσεις με· καὶ τό· Ὁ βραχίων σου ἔσωσεν αὐτοὺς, καὶ τὰ ὀπίσθια Κυρίου, ὧν ἠξιώθη Μωϋσῆς· καὶ τό· Ἦκουσαν τῆς φωνῆς Κυρίου περιπατοῦντος ἐν τῷ παραδείσῳ. Πάλιν στεφάνους περιτιθέασιν, ὡς τό· *Εὐλόγησον τὸν στέφανον τῆς χρηστότητός σου· καὶ θρόνους, ὡς τό· Ὁ θρόνος σου, ὁ Θεός, εἰς τὸν αἰῶνα· καὶ ποτήρια, ὡς τό· Ποτήριον ἐν χειρὶ Κυρίου· καὶ κρατήρας, ὡς τό· Ἐκέρασε τὸν ἐνυτῆς κρατήρα·* περὶ ὧν ἐστὶν εἰπεῖν ἐν τῇ συμβολικῇ θεολογίᾳ. Νῦν δὲ, ὅσα εἰσὶ τῆς παρουσίας πραγματείας συναγαγόντες, καὶ οἷον ἐκ κανόνα τὰ εἰρημένα προθέντες, ὅτι ἐκ τῶν ὄντων καὶ ἀποφατικῶς καὶ ἀποφατικῶς τὸ θεῖον ὀνομάζεται καταφατικῶς μὲν ὡς αἴτιον ἐκ τῶν αἰτιῶν, ἀποφατικῶς δὲ, ὡς οὐδὲν τούτων ὄν. ἐπὶ τὴν διασάφην τῶν νοητῶν θεωνυμιῶν προλωμεν. Καὶ ἕπερ ἡμῖν ἐπὶ πάσῃ θεολογίᾳ ὁ ἱερὸς νόμος ὑψηγέεται, ὁσίως βλέπειν, ὁσίως λέγειν, καὶ ὁσίως ἀκούειν τὰ ἱερά· οὕτως ἐν θεοπτικῇ διανοίᾳ τὰς θεοειδεῖς ἐποπτεύσωμεν θεωρίας· καὶ ὧτα ἱερά ταῖς ἀναπτύξεσι τῶν θείων ὀνομάτων παραθώμεθα, ἐνιδρύοντες τὰ ἅγια λογία τοῖς ἀγίοις ὡσεὶ, καὶ ἐξαιρούμενοι τῶν ἀνιέρων γελώτων καὶ ἐμπαιγμῶν, οὓς ἐγέλων οἱ Ἕλληγες παχείς καὶ σάρκινιοὶ ὄντες, ἀκούοντες· μᾶλλον δὲ, ἐπεὶ θεομαχία κρίνεται τὸ μετὰ*

A continens v. g. vita et perfectio, vel ab alia providentia v. g. creator cuncta cernens, hominum amator, omnipotens, etc.; quæ nomina partim a causa, partim a providentia desumuntur; sed quod universa simpliciter, et incomposite, et indefinite, et invicte in semetipso non solum contineat, verum etiam anticiparit, bonitatibus ipsius hominum effectricis providentiæ. Hæc enim est quæ vocat ea quæ non

§ VIII. Atqui theologi non hæc solum divina nomina celebrant, quæ ab universalibus rerum provisarum providentiis ducuntur, ut Rex, Creator, Omnipotens; hæc enim nomina sunt divina: Providentiæ in genere. Et rursus quæ a particularibus providentiis sumuntur, ut Deus deorum, et Dominus dominorum, et Rex regum: hæc enim nomina particularium sunt providentiarum, et quorundam. Non igitur ab his duntaxat divina nomina laudant, sed etiam a quibusdam divinis visis, quæ verbi gratia, aliquando in sacris templis symbolice revelata sunt, id est in templis apparuerunt; ἀνάκτορα enim gentiles vocabant deorum suorum delubra. Nominant itaque supraquam lucidam bonitatem et humanas figuras, sive igneas, sive electrinas ei circumponunt, sicut in Ezechiele reperitur. Et rursus humana membra referunt, ut in Psalmis aliisque Scripturis, juxta illud: *Oculi ejus super pauperem respiciunt* ^b; et illud: *In aures Domini Sabaoth* ^c; et illud: *Capilli ejus quasi lana* ^d; et illud: *Facies Domini super facientes mala* ^e; et illud: *Manus tuæ fecerunt me* ^f; et illud: *Scapulis suis obumbrabit tibi* ^g; et: *Sub umbra alarum tuarum protege me* ^h; et illud: *Brachium tuum servavit eos* ⁱ; et posteriora Domini, quibus Moyses dignus **314** est habitus ^k; et: *Audierunt vocem Domini deambulantis in paradiso* ^l. Rursus coronas circumponunt, juxta illud: *Benedic coronæ benignitatis tuæ* ^m; et sedes, juxta illud: *Thronus tuus, Deus, in sæculum sæculi* ⁿ, et calices, juxta illud: *Calix Domini in manu ejus* ^o; et crateras, juxta illud: *Miscuit craterem suum* ^p; de quibus dicendum in symbolica theologia. Nunc autem quæ præsentis instituti sunt colligentes, et ea quæ dicta sunt quasi regulam proponentes, Deum ex iis quæ sunt, et affirmative et negative nominamus. Affirmative quidem, tanquam causam ex effectis; negative vero, ut qui nihil sit eorum quæ sunt. Ad declarationem spiritualium Dei nominum veniamus. Et cum in omni theologia nobis lex sacra præcipiat, sancte videnda, sancte proferenda, sancto audienda esse sacra; sic deiformes contemplationes divina mente intueamur, et sacras aures sacris divinorum nominum interpretationibus adhibeamus, eloquia sancta sanctis auribus instillantibus et a profanis irrisionibus et illusionibus vindicantes, eos, quos gentiles illi crassi et carnales, dum audirent,

^a Rom. iv, 47. ^b Psal. x, 5. ^c Jac. v, 4. ^d Dan. vii, 9. ^e Psal. xxxiii, 17. ^f Job x, 8. ^g Psal. xc 4. ^h Psal. xvi, 9. ⁱ Psal. lxxxviii. ^k Exod. xxxiii, 23. ^l Gen. iii, 8. ^m Psal. lxiv, 12. ⁿ Hebr. i, 8. ^o Psal. lxxiv, 8. ^p Prov. ix.

irridebant. Quinimo, cum quoddam adversus Deum bellum censeatur, si res divinæ cum illusionibus et despectibus audiantur, si fieri possit, eos qui sunt tales, ab hoc cum Deo bello revocemus. Hæc itaque tibi servanda sunt, optime Timothee : habes enim Apostolum admonitorem, quomodo non oporteat incapacibus de rebus istiusmodi in veritate verbum loqui. Mihi autem det Deus, innominabilis divinitatis nomina divina, quæ ex bonis ejus operibus sumuntur, Deo digne eloqui se recensere. Omnia autem opera Dei bona sunt et propter bonitatem fiunt, etsi aliqua nobis non sint delectabilia; quoniam in iis quibus peccamus juste punimur; quod utique est summæ Dei bonitatis, cum ipsa pœna sit benignitatis, secundum divum Gregorium : et non auferat Dominus sermonem veritatis ab ore meo, uti David rex et propheta canit.

Ἐμπαιγμῶν καὶ καταφρονήσεων ἀκούειν τῶν θείων, ἀπολυτρούμενοι, εἴπερ οἶόν τε, τοὺς τοιούτους τῆς θεομαχίας. Σοὶ τοίνυν πρέπει φυλάξαι ταῦτα, ὡ καλὸς Τιμόθεε· ἔχεις γὰρ παραινούντα καὶ τὸν Ἀπόστολον, ὅτι οὐ δεῖ τοῖς μὴ δεχομένοις τὸν λόγον ἐν ἀληθείᾳ λαλεῖν περὶ τῶν τοιούτων. Ἔμοι δὲ δῶν ὁ Θεός, πρεπόντως τοῖς θείοις λαλῆσαι καὶ εἰπεῖν τὰς τῆς ἀκατονομάστου θεότητος θεωνυμίας, τὰς ἐκ τῶν ἀγαθῶν ἔργων αὐτοῦ παρωνυμουμένας! Πάντα δὲ τὰ ἔργα τοῦ Θεοῦ ἀγαθὰ, καὶ δι' ἀγαθότητα τελούνται, εἰ καὶ ἡμῖν πολλάκις τινὰ οὐκ εἰσὶ καθ' ἡδονὴν, δικαίως τιμωρούμενοις ἐφ' οἷς ἀμαρτάνομεν· ὃ δὴ τῆς ἀκρας ἐστὶν ἀγαθότητος τοῦ Θεοῦ, γινομένης τῆς τιμωρίας φιλανθρωπίας, κατὰ τὸν θεῖον Γρηγόριον· καὶ μὴ περιέλοι ὁ Κύριος λόγον ἀληθείας ἐκ τοῦ στόματός μου, ὡς ψάλλει Δαυὶδ ὁ προφήτης καὶ βασιλεὺς.

315 CAPUT II.

B

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β'.

De copulata distinctuque theologia, et quæ sit divina unio et distinctio.

Περὶ ἡνωμένης καὶ διακεκριμένης θεολογίας, καὶ τῆς ἢ θεῖα ἔνωσις καὶ διάκρισις.

SYNOPSIS CAPITIS.

I. Docet, nomen boni, pulchri, veri, sapientis, et similia, de tota Trinitate æqualiter prædicari, quia ratione naturæ, quæ in tribus personis eadem est, Deo conveniunt; et non solum attributa essentialia, sed etiam emanationes ad extra, sic prædicari. II. Illa quæ in Scripturis de Deo copulativè, id est ratione essentiali, prædicantur, non esse distinguenda; et quæ distincte sive personaliter dicuntur, non esse confundenda. III. Exponit quænam sint illa quæ copulativè et quæ item distincte prædicantur. IV. Ait, uniones in Deo vocari attributa essentialia, distinctiones vero dici emanationes; et exemplo ob oculos ponit, quomodo tres divinæ Personæ se totis sine confusione unitæ sint. V. Docet Personas divinas sola relatione inter se distingui, et Deum totum participabilem esse, et totum non participabilem, explicat rem exemplo. VI. Occurrit objectioni, et ostendit exemplo sigilli, Deum ex parte sua non inæqualiter participari, sed ex defectu participantium id evenire. Et simul docet, opera Christi non esse communia Trinitati, quia ejus Incarnationis non est communis toti Trinitati, sed singularis personæ Verbi. VII. Tradit nos res divinas solum a posteriori ex participationibus cognoscere. VIII. Docet, quomodo ex Deo sit omnis paternitas et filiatio; et quomodo effectus sint causis suis similes, non contra causæ effectis. IX. Quomodo ratio mysterii Incarnationis omnibus ignota fuerit. X. Ex sancto Hierotheo ostendit, quomodo Jesu divinitas sit omnia in omnibus, et supra omnia; et quomodo Christus naturam nostram supra naturam participavit. XI. Deum dici multiplicari dum res diversas producit, eum tamen in rebus omnibus unum esse.

§ 1.

Ipsamet bonitas a sacris litteris celebratur, totam essentiam divinam, quidquid tandem sit, definiisse atque explanasse. Quid enim aliud ex eloquiis sacris cognoscimus cum ipsummet Deum tradunt se designando dixisse : *Quid me interrogas de bono? nemo bonus, nisi solus Deus* 4. Hoc aliis etiam locis a nobis expensum demonstratum est omnia nomina divina Deum decentia non in parte, sed in tota et perfecta, et integra et plena divinitate a Scripturis sanctis laudari, et ipsa omnia im-participate, absolute, sine observatione ullius differentię, universe, ad omnem universitatem ex toto perfectæ, et totius divinitatis referri. Siquidem, ut in theologicis informationibus meminimus, nisi

τὴν θεαρχικὴν ὄλην ὑπαρξίν ὃ τι ποτέ ἐστὶν ἢ αὐτοαγαθότης ἀφορίζουσα καὶ ἐκφαίνουσα πρὸς τῶν λογίων ὑμνηται⁵⁰. Καὶ τί γὰρ ἄλλο μαθεῖν ἐστὶν ἐκ τῆς ἱερᾶς θεολογίας, ὅπότεν φησὶ τὴν θεαρχίαν αὐτὴν ὑφηγουμένην εἰπεῖν· *Τί με ἐρωτᾷς*⁵⁰· περὶ τοῦ ἀγαθοῦ; οὐδεὶς ἀγαθός, εἰ μὴ ὁ μόνος ὁ Θεός. Τοῦτο μὲν οὖν, καὶ ἐν ἄλλοις ἐξετασθέν, ἡμῖν ἀποδέδειχται, τὸ πάσας ἀεὶ τὰς θεοπρεπεῖς θεωνυμίας⁵¹ οὐ μερικῶς, ἀλλ' ἐπὶ τῆς ὄλης καὶ παντελοῦς, καὶ ὀλοκλήρου καὶ πλήρους θεότητος ὑπὸ τῶν λογίων ὑμνεῖσθαι, καὶ πάσας αὐτάς, ἀμερῶς, ἀπολύτως, ἀπαρατηρήτως, ὀλικῶς, ἀπάσῃ τῇ ὀλότητι τῆς ὀλοτελοῦς, καὶ πάσης θεότητος ἀνατίθεσθαι⁵². Καὶ γοῦν, ὡς ἐν ταῖς θεολογικαῖς ὑποτυπώσεσιν ὑπέμνησαμεν, εἰ μὴ περὶ τῆς ὄλης θεότητος φαίη τις

4 Matth. xix, 17.

VARIÆ LECTIONES.

⁵⁰ ὑμνεῖται, S. Sc. Sar. ⁵⁰ ἐπερωτᾷς, S. P. Ch. ⁵¹ ἐπωνυμίας, S. Sc. ⁵² ἀνατίθεσθαι, S. P.

τοῦτο εἰρησθαι, βλασφημεῖ⁶⁸, καὶ ἀποσχίζειν ἀθέσμως τολμᾷ τὴν ὑπερνωμένην ἐνάδα. Ῥητέον οὖν, ὡς ἐπὶ πάσης⁶⁹ θεότητος αὐτὸ ἐκληπτέον· καὶ γὰρ αὐτός⁶⁸ τε ὁ ἀγαθοφυῆς ἔφη Λόγος· Ἐγὼ ἀγαθός εἰμι· καὶ τις τῶν θεολήπτων προφητῶν ὑμνεῖ τὸ Πνεῦμα τὸ ἀγαθόν. Καὶ αὖθις τὰ· Ἐγὼ εἰμι ὁ ὄν, εἰ μὴ καθ' ὅλης φήσουσι τῆς θεότητος ὑμνεῖσθαι⁶⁹, καθ' ἑνὸς μέρους αὐτὸ περιγράφαι βιάσαιντο⁶⁷, πῶς ἀκούονται τοῦ· Τάδε⁶⁸ λέγει ὁ ὄν, ὃς ἦν⁶⁹, ὁ ἐρχόμενος, ὁ παντοκράτωρ· καὶ· Σὺ δὲ ὁ αὐτός εἶ· καὶ τὸ Πνεῦμα τῆς ἀληθείας τὸ ὄν, ὃ παρὰ τοῦ Πατρὸς ἐκπορεύεται; Καὶ εἰ μὴ ὅλην εἶναι φασὶ τὴν θεαρχικὴν⁷⁰ ζωὴν, πῶς ἀληθῆς ὁ φήσας ἱερὸς λόγος· Ὡσπερ ὁ Πατήρ ἐγείρει τοὺς νεκρούς, καὶ ζωοποιεῖ, οὕτω καὶ ὁ Υἱὸς οὓς θέλει ζωοποιεῖ· καὶ· Ὅτι τὸ Πνεῦμά ἐστι τὸ ζωοποιῶν; Ὅτι δὲ καὶ τὴν κυρείαν ἔχει τῶν ὄλων ἢ ὅλη θεότης, περὶ μὲν τῆς θεογόνου θεότητος, ἢ τῆς υἱικῆς οὐδὲ εἰπεῖν ἔστιν, ὡς οἶμαι, ποσαχῆ⁷¹ τῆς θεολογίας ἐπὶ Πατρὸς καὶ Υἱοῦ διαθρυλλεῖται τὸ Κύριος· ἀλλὰ καὶ Κύριος τὸ Πνεῦμά ἐστι. Καὶ τὸ καλὸν δὲ καὶ τὸ σοφὸν ἐπὶ τῆς ὅλης θεότητος ὑμνεῖται, καὶ τὸ φῶς, καὶ τὸ θεοποιόν, καὶ τὸ αἴτιον, καὶ πάντα ὅσα τῆς ὅλης θεαρχίας ἔστιν, εἰς πᾶσαν ἀνάγει τὰ λόγια τὴν θεαρχικὴν ὑμνωδίαν· περιληπτικῶς μὲν, ὡς ὅταν λέγῃ· Τὰ πάντα ἐκ τοῦ Θεοῦ· διεξοδικῶς δὲ, ὡς ὅταν φαίῃ⁷²· Τὰ πάντα δι' αὐτοῦ καὶ εἰς αὐτὸν ἐκτισται, καὶ· Τὰ πάντα ἐν αὐτῷ συνέστηκε· καὶ· Ἐξαποστελεῖς τὸ πνεῦμά σου, καὶ κτισθήσονται. Καὶ ἵνα συλλήθῃ φαίῃ τις, αὐτὸς ὁ θεαρχικὸς ἔφη Λόγος· Ἐγὼ καὶ ὁ Πατήρ ἐν ἑσμεν, καὶ, Πάντα ὅσα ἔχει ὁ Πατήρ, ἐμά ἐστι, καὶ, Πάντα τὰ ἐμά, σὰ ἐστι, καὶ τὰ σὰ, ἐμά. Καὶ αὖθις, ὅσα ἐστὶ τοῦ Πατρὸς καὶ αὐτοῦ⁷³, τῷ θεαρχικῷ Πνεύματι κοινωνικῶς καὶ ἠνωμένως ἀνατίθησι, τὰς θεουργίας, τὸ σέβας, τὴν πηγαίαν καὶ ἀνέκλειπτον αἰτίαν, καὶ διανομὴν τῶν ἀγαθοπρεπῶν δώρων⁷⁴. Καὶ οὐδένα τῶν ἐν τοῖς θείοις λόγοις ἀδιαστρόφοις ἐννοίαις ἐντεθραμμένων, οἶμαι πρὸς τοῦτο ἀντερεῖν, ὅτι τὰ θεοπρεπῆ πάντα τῇ ὅλη θεαρχίᾳ πρόσσεσι⁷⁵ κατὰ τὸν θεοτελεῆ λόγον. Τούτων οὖν ἡμῖν βραχέως μὲν ἐν τούτοις καὶ μερικῶς, ἐν ἄλλοις δὲ ἰκανῶς ἐκ τῶν λογίων ἀποδεδειγμένων τε καὶ διωρισμένων, ὅποیان ἀναπτύξαι θεωνυμίαν ὀλικὴν ἐγγχειρήσωμεν⁷⁶, ἐπὶ τῆς ὅλης αὐτῆς θεότητος ἐκληπτέον. ἰgitur hæc impræsentiarum quidem breviter et ex eloquiorum testimonio probaverimus ac distinxerimus, quodeunque tandem integrum Dei nomen explicare aggrediemur, ad totam divinitatem pertinere putandum est.

§ II.

Εἰ δὲ τις φαίῃ, σύγχυσιν ἡμᾶς ἐν τούτῳ κατὰ τῆς D θεοπρεποῦς διαιρέσεως εἰσάγειν, τὸν τοιόνδε λόγον

A quis de tota Divinitate dicat hoc dictum esse, hæc audet ille temere unitatem, quæ supraquam una et simplex est, distrahere et vituperare. Dicendum est igitur, de tota Deitate hoc accipi oportere: etenim et Verbum ipsum, quod natura bonum est, ait: *Ego bonus sum*^r, et quidam propheta divino Numine afflatus **316** laudat Spiritum bonum^s. Et rursus illud: *Ego sum qui sum*^t, nisi de tota concedant divinitate pronuntiatum, sed secundum unam duntaxat partem descriptum contenderint, quomodo illud intelligent: *Hæc dicit qui est, qui erat, qui venturus est, omnipotens*^u; et illud: *Tu autem idem ipse es*^v; et illud: *Spiritus veritatis qui est, qui a Patre procedit*^x? Et nisi divinitatem totam dicant esse vitam, quomodo verum est sacrum verbum quod ait: *Sicut Pater suscitavit mortuos, et vivificat, sic et Filius quos vult vivificat*^y; et illud: *Spiritus est qui vivificat*^z? Quoniam quoque dominatum totius mundi tota Divinitas obtinet, de Deo quidem qui Deum genuit, vel de Deo Filio ne dici quidem possit, ut opinor, quot Scripturæ sanctæ locis in Patre et Filio nomen *Dominus* celebretur; atqui Spiritus quoque Dominus est. Pulchrum etiam et sapiens de tota divinitate prædicatur, uti et lux, et id quod Deum efficit, et causa, et quæcunque tandem sunt totius divinitatis, ad omnem divinam laudem sacræ litteræ transferunt; summam quidem, cum dicunt: *Omnia ex Deo*ⁿ, fusius vero, ut cum quidam ait: *Omnia per ipsum et in ipso facta sunt*^a; et: *In ipso cuncta consistunt*^b; et: *Emittes Spiritum tuum, et creabuntur*^c. Et, ut compendio quis dicat, ipsummet Dei Verbum ait: *Ego et Pater unum sumus*^d; et: *Quæcunque habet Pater, mea sunt*^e; et: *Omnia mea tua sunt, et omnia tua mea sunt*^f. Et rursus quæ sunt Patris et suæ, Spiritui divino principali per communicationem unionemque attribuit, utpote divinas operationes, venerationem, scaturientem et nunquam deficientem causam, atque distributionem donorum quæ bonum decent. Ac neminem quidem arbitrator eorum, qui Scripturis haudquaquam perversis sunt imbuti, negaturum, omnia quæ Deo ratione perfectæ Deitatis competunt, toti inesse divinitati. Cum parte, alibi vero, quantum satis est, sacrorum

^r Matth. xx, 15. ^s Psal. cxlii, 10. ^t Exod. iii, 14. ^u Apoc. i, 4. ^v Psal. cii, 28. ^x Joan. xv, 26. ^y Joan. v, 21. ^z Joan. vi, 63. ^a I Cor. xi, 12. ^b Joan. x, 50. ^c Joan. xvi, 15. ^d Joan. xvii, 10.

ⁿ Apoc. i, 4. ^o Psal. cii, 28. ^p Joan. xv, 26. ^q Joan. i, 3. ^r Rom. xi, 36. ^s Psal. ciii, 50.

VARLÆ LECTIONES.

⁶⁸ βλασφημεῖν, P. D. non habet S. Ch. ⁶⁹ τῆς. ⁷⁰ ὡς αὐτός, P. D. ⁷¹ εἰρησθαι, D. Ch. ⁷² περιγράφαι-
το, D. ⁷³ ταῦτα δέ, P. τοῦτο δέ, S. ⁷⁴ ὁ ἦν. ⁷⁵ θεαρχίαν, S. P. ζωαρχίαν, Ch. ⁷⁶ ποσαχῆ
του, D. ⁷⁷ ὅταν
φῆ, D. ⁷⁸ τοῦ Λόγου δηλονότι, subjungit D. quod e glossemate irrepsit. ⁷⁹ δωρεῶν. ⁸⁰ προσένεστι, D.
⁸¹ ἐγγχειρήσωμεν, S. P. Sar.

quamdam introducere, nã is, nostro iudicio, ejusmodi objectionis veritatem probare nunquam poterit. Nam **317** si talis sit qui omnino sacris litteris resistat, a philosophia quoque nostra procul admodum aberit : et nisi illi curæ sit divina sacrarum litterarum sapientia, quomodo nobis curæ erit ut ipsum ad scientiam theologicam manuducamus? Sin eloquiorum veritati attendat, nos ista quoque regula luceque freti, ad reddendam pro viribus rationem sine tergiversatione properabimus, dicentes, theologiam quidem nonnulla copulati tradere, quædam vero distincte; neque fas esse copulata disjungere, nec distincta confundere, sed Scripturis insistendo pro virili ad divinos esse splendores aspirandum; quoniam inde divinas explanationes ceu quamdam veritatis regulam pulcherrimam, accipimus, dum quæ ibi sunt recondita, nihil addendo, nihil minuendo, nihil pervertendo, in nobismetipsis conservare nitimur, atque ipsi interim eloquiorum custodia conservamur, nec non ab iisdem ad eorum observatores defendendos vires accipimus.

§ III.

Nomina itaque copulata in unum in tota divinitate, ut in theologicis informationibus prolixè ex Scripturis sacris demonstravimus, sunt, supraquam bonus, supraquam Deus, supraquam substantia, supraquam vivens, supraquam sapiens, et quæcunque sunt ablationis secundum exsuperantiam; cum quibus numerantur omnia quæ ad rationem causæ pertinent, bonum, pulchrum, existens, vivificum, sapiens, et quæcunque sunt ex donis ejus quæ bonitatem ejus decent, a quibus omnium bonorum causa nominatur. Discreta vero sunt Patris suprasubstantiale nomen, et res, et Filii, et Spiritus sancti, nulla in his facta reciprocatone, nec ulla prorsus communitate introducta. Est præterea discreta ac distincta, perfecta, sicut in nobis, et immutabilis Jesu essentia, et quæcunque sunt mysteria substantialia humanitatis ejus.

§ IV.

Arbitror autem expedire, ut nonnihil altius resumendo perfectissimus ille divinæ unionis ac distinctionis modus explanetur, quo nobis oratio omnis ita sit aperta, ut varietatem quidem omnem et obscuritatem repudiet, distincte autem ac plane, ordineque quæ propria sunt, quoad ejus fieri potest, definiat. Theologicæ nostræ traditionis auctores (ut alibi dixi) divinas quidem uniones vocant abditas istas collocationes plus quam ineffabilis et supra modum ignotæ mansionis, quæ nusquam sese prodit; distinctiones vero, beneficæ Dei emanationes et manifestationes, **318** assignantque, Scripturis

A ἡμεῖς οὐτε αὐτὸν ⁷⁷ οἰόμεθα πείθειν ἱκανὸν, ὡς ἔστιν ἀληθής. Εἰ μὲν γὰρ ἐστὶ τις ὅλως ὁ τοῖς λόγοις ἀντανιστάμενος, πόρρω που πάντως ἔσται καὶ τῆς καθ' ἡμᾶς φιλοσοφίας καὶ εἰ μὴ τῆς ἐκ τῶν λόγων αὐτῶ θεοσοφίας μέλει, πῶς ἂν ἡμῖν μελήσει τῆς ἐπὶ τὴν θεολογικὴν ἐπιστήμην αὐτοῦ χειραγωγίας; Εἰ δὲ εἰς τὴν τῶν λόγων ⁷⁸ ἀλήθειαν ἀποσκοπεῖ, τοῦτω καὶ ἡμεῖς κανόνι καὶ φωτὶ ⁷⁹ χρώμενοι πρὸς τὴν ἀπολογία, ὡς οἱοί τε ἔσμεν, ἀκλινῶς βαδιούμεθα, φάσκοντες, ὡς ἡ θεολογία τὰ μὲν ἠνωμένως παραδίδωσι, τὰ δὲ διακεκριμένως· καὶ οὐτε τὰ ἠνωμένα διαιρεῖν θεμιτὸν, οὐτε τὰ διακεκριμένα συγγεῖν· ἀλλ' ἐπομένους αὐτῇ κατὰ δύναμιν, ἐπὶ τὰς θείας μαρμαρυγὰς ἀνανεύειν· καὶ γὰρ ἐκεῖθεν τὰς θείας ἐκφαντορίας παραλαβόντες, ὡσπερ τινὰ κανόνα κάλλιστον ἀληθείας, τὰ

B ἐκεῖ κείμενα φρουρεῖν ἐν ἑαυτοῖς ἀπλήθυντα καὶ ἀμείωτα καὶ ἀπαράτρεπτα σπεύδομεν, ἐν τῇ φρουρᾷ τῶν λόγων φρουρούμενοι καὶ πρὸς αὐτῶν εἰς τὸ φρουροῦντας αὐτὰ φρουρεῖσθαι δυναμούμενοι.

Τὰ μὲν οὖν ἠνωμένα τῆς ὅλης θεότητός ἐστιν, ὡς ἐν ταῖς θεολογικαῖς ὑποτυπώσεσι διὰ πλειόνων ἐκ τῶν λόγων ἀπεδείξαμεν, τὸ υπεράγαθον, τὸ υπέρθεον, τὸ υπερούσιον, τὸ υπέρζων, τὸ υπέρσοφον, καὶ ὅσα τῆς υπεροχικῆς ἐστὶν ἀφαιρέσεως· μεθ' ὧν καὶ τὰ αἰτιολογικὰ πάντα, τὸ ἀγαθόν, τὸ καλόν, τὸ ὄν, τὸ ζωογόνον, τὸ σοφόν, καὶ ὅσα ἐκ τῶν ἀγαθοπρεπῶν αὐτῆς δωρεῶν, ἡ πάντων ἀγαθῶν αἰτία κατονομάζεται· τὰ δὲ διακεκριμένα, τὸ Πατὴρ ⁸⁰ υπερούσιον ὄνομα καὶ χρῆμα, καὶ Υἱοῦ, καὶ Πνεύματος ⁸¹, οὐδεμιὰς ἐν τούτοις ἀντιστροφῆς, ἢ ὅλως κοινότητός ἐπεισαγομένης. Ἔστι δὲ αὐθις πρὸς τοῦτω ⁸² διακεκριμένον ἡ καθ' ἡμᾶς Ἰησοῦ παντελῆς καὶ ἀναλλοίωτος ὑπαρξίς, καὶ ὅσα τῆς κατ' αὐτὴν ἐστὶ φιλανθρωπίας οὐσιώδη μυστήρια.

D Χρῆ δὲ, ὡς οἶμαι, μάλλον ἀναλαβόντας ἡμᾶς τὸν παντελῆ τῆς θείας ἐνώσεώς τε καὶ διακρίσεως ἐκθέσθαι τρόπον, ὅπως ἂν ἡμῖν εὐσύνοπτος ὁ πᾶς ἐγγένηται λόγος, τὸ μὲν ποικίλον ἅπαν καὶ ἀσαφὲς ἀπαναινόμενος, εὐδιακρίτως δὲ καὶ σαφῶς καὶ εὐτάκτως τὰ οἰκεία κατὰ δύναμιν ὁροθετῶν. Καλοῦσι γὰρ ⁸³, ὑπερ καὶ ἐν ἑτέροις ἔφην, οἱ τῆς καθ' ἡμᾶς θεολογικῆς παραδόσεως ἱερομύσται τὰς μὲν ἐνώσεις τὰς θείας, τὰς τῆς υπεραβρότητος καὶ υπεραγνώστου μονιμότητος, κρυφίας καὶ ἀνεκφοιτήτους ὑπεριδρύσεις· τὰς διακρίσεις δὲ, τὰς ἀγαθοπρεπεῖς τῆς θεαρχίας, προόδους τε καὶ ἐκφάνσεις· καὶ φασὶ, τοῖς ἱεροῖς λόγοις ἐπόμενοι,

VARIÆ LECTIONES.

⁷⁷ οὐ δὲ ἑαυτόν, D. ⁷⁸ τῶν θείων λόγων, Ch. ⁷⁹ καὶ σκοπῶ, Ch. ⁸⁰ τὸ τοῦ Πατρὸς, S. P. Ch. ⁸¹ καὶ ἁγίου Πνεύματος, S. P. D. Ch. ⁸² τούτοις, M. S. oi. ⁸³ λέγουσι γὰρ, S. P.

Quod si vero etiam divina distinctio sit emanatio bono conveniens divinæ unionis, quæ supraquam unite bonitate Dei multiplicatur : distinctioe quidem divina unitæ sunt incomprehensibiles istæ communicationes, substantificationes, vivificationes, sapientificationes, aliaque istiusmodi omnium effectricis bonitatis munera, secundum quæ ex participationibus et participibus laudantur ea quæ imparticipate participantur. Et hoc commune et copulatum et unum est toti divinitati, participari scilicet ipsam ab unoquoque participantium, et a nullo nulla parte : sicut punctum centri in medio circuli et ab omnibus lineis rectis, quæ sunt in circulo circumpositæ participatur, et sicut multæ figuræ sigilli expressæ archetypum sigillum participant, et in unaquaque figura sigilli expressa totum et idem sigillum est, et in nulla figura secundum ullam partem. Vincit autem hæc exempla divinitatis, quæ ejus nulla est tactio, neque alia cum participantibus

ἐνώσιως τῆς θείας ὑπερῆνωμένως ἑαυτὴν ἀγαθότητι πληθυσούσης τε καὶ πολλαπλασιαζούσης, ἠνωμένοι μὲν εἰσι κατὰ τὴν θεῖαν διάκρισιν αἱ ἄσχετοι μεταδόσεις, αἱ οὐσιώσεις⁹⁰, αἱ ζωώσεις, αἱ σοφοποιήσεις, αἱ ἄλλαι δωρεαὶ τῆς πάντων αἰτίας ἀγαθότητος, καθ' ἃς ἐκ τῶν μετοχῶν καὶ τῶν μετεχόντων ὑμνεῖται τὰ ἀμεθέκτως μετεχόμενα. Καὶ τοῦτο κοινὸν καὶ ἠνωμένον καὶ ἓν ἐστὶ τῇ ὅλῃ θεότητι⁹⁰, τὸ πᾶσαν αὐτὴν ὅλην ὑπ' ἐκάστου τῶν μετεχόντων μετέχεσθαι, καὶ ὑπ' οὐδενὸς οὐδενί⁹¹ μέρει· καθάπερ σημεῖον⁹² ἐν μέσῳ κύκλου πρὸς πασῶν τῶν ἐν τῷ κύκλῳ περιχειμένων εὐθειῶν· καὶ ὡς περ σφραγίδος ἐκτυπώματα πολλὰ⁹³ μετέχει τῆς ἀρχετύπου σφραγίδος, καὶ ἐν ἐκάστῳ τῶν ἐκτυπωμάτων, ὅλης καὶ ταύτης οὐδενὶ κατ' οὐδὲν μέρος. Ὑπέρχεται δὲ καὶ τούτων ἡ τῆς παναιτίου θεότητος ἀμεθεξία, τῷ μῆτε ἐπαφὴν αὐτῆς εἶναι, μῆτε ἄλλην τινὰ πρὸς τὰ μετέχοντα συμμιγῆ κοινωνίαν. omnium causa est, imparticipabilitas; quoniam

§ VI.

At dicet aliquis, sigillum in totis expressis figuris non esse totum et idem. Verum hujus rei non sigillum causa est (totum enim sese illud atque idem unicuique communicat), sed participantium differentia, unius, totius, ejusdemque primitivæ formæ dissimiles reddit effigies : ut si, verbi gratia, subjecta sint mollia, formatuque facilia, levique et insignurata, nec reluctantia, nec dura, neque fluxa, et inconstantia, figuram nitidam et apertam, ac permanentem habitura sunt ; sin autem aliquid dictæ aptitudini defuerit, ea utique causa erit, cur figura minus expressa sit et clara, cæteraque accidunt quæ ex participandi ineptitudine solent evenire. Porro in benefica nostri reparatione munus hoc a Deitate distinctum est, quod propter nos ex nobis Verbum, quod supra substantiam est, integram veramque nostram substantiam assumpserit, **320** eaque gesserit toleritque, quæ humanæ ipsius actionis præcipua sunt et singularia. Hæc enim nulla ratione communia sunt Patris ac Spiritus, nisi forte quis dicat, consilii benigni atque humani communitate, et secundum omnem illam eminentem atque ineffabilem divinam operationem, quam, apud nos existens, is qui immutabilis erat exercuit, in quantum Deus et Dei Verbum. Nos quoque similiter res divinas sermone conjungere distinguereque satagimus, prout ipsæ nimirum in se vel unitæ sunt vel distinctæ.

Καίτοι φαίη τις· Οὐκ ἔστιν ἡ σφραγὶς ἐν ὅλοις τοῖς ἐκμαγεῖσις ὅλη καὶ ταύτη. Τούτου δὲ οὐχ ἡ σφραγὶς αἰτία (πᾶσαν γὰρ ἑαυτὴν ἐκείνη καὶ ταύτην ἐκάστῳ⁹⁴ ἐπιδίδωσιν), ἡ δὲ τῶν μετεχόντων⁹⁵ διαφορῶτος ἀνόμοια ποιεῖ τὰ ἀπομόργματα τῆς μιᾶς καὶ ὅλης καὶ ταύτης ἀρχετυπίας· οἷον, εἰ μὲν ἀπαλὰ καὶ εὐτύπωτα⁹⁶ ἦ, καὶ λεῖτα, καὶ ἀχάρακτα καὶ μῆτε ἀντίτυπα καὶ σκληρά, μῆτε εὐδιάχυτα καὶ ἀσύστατα, καθαρὸν ἔξει καὶ σαφὴ καὶ ἐναπομένοντα τὸν τύπον· εἰ δέ τι τῆς εἰρημένης ἐπιτηδεωότητος⁹⁷ ἐλλείποι, τοῦτο αἴτιον ἔσται τοῦ ἀμεθέκτου καὶ ἀτυπώτου⁹⁸ καὶ τοῦ ἀσαφοῦς, καὶ τῶν ἄλλων ἧσα ἀνεπιτηδεωότητι μετοχῆς γίνεται. Διακρίεται δὲ τῆς ἀγαθοπρεποῦς εἰς ἡμᾶς θεουργίας, τὸ καθ' ἡμᾶς ἐξ ἡμῶν ὀλικῶς καὶ ἀληθῶς οὐσιωθῆναι τὸν ὑπερούσιον λόγον, καὶ δρᾶσαι καὶ παθεῖν ὅσα τῆς ἀνθρωπικῆς αὐτοῦ θεουργίας ἐστὶν ἐκκριτα καὶ ἐξαιρέτα. Τούτοις γὰρ ὁ Πατὴρ καὶ τὸ Πνεῦμα κατ' οὐδένα κεκοινωνήκε λόγον, εἰ μὴ πού τις φαίη κατὰ τὴν ἀγαθοπρεπῆ καὶ φιλόανθρωπον βούλησιν⁹⁹, καὶ κατὰ πᾶσαν τὴν ὑπερχειμένην καὶ ἀρρόητον θεουργίαν, ἣν δέδρακε¹⁰⁰ καθ' ἡμᾶς γεγονῶς ὁ ἀναλλοίωτος, ἢ Θεός¹ καὶ Θεοῦ Λόγος. Οὕτω καὶ ἡμεῖς τὰ θεῖα καὶ ἐνοῦν τῷ λόγῳ καὶ διακρίνειν σπεύδομεν, ὡς αὐτὰ τὰ θεῖα καὶ ἠνωταὶ καὶ διακρίεται.

§ VII.

Sed harum unionum ac distinctionum quascunque in eloquiis rationes Deo consentaneas reperi-

ἄλλα, τούτων μὲν τῶν ἐνώσεών τε καὶ διακρίσεων, ὅσας ἐν τοῖς λογίοις θεοπρεπεῖς αἰτίας εὐρήκαμεν, ἐν

VARIE LECTIONES.

⁹⁰ οὐσιώσεις. ⁹¹ ἀγαθότητι, S. P. ⁹² ἐν οὐδενί, P. ⁹³ κέντρον σημεῖον, P. D. Ch. ⁹⁴ ἐκτύπωμα τὰ πολλά, S. P. ⁹⁵ καὶ ταύτην ταύτη, M. καὶ ἐκάστῳ, S. D. P. ⁹⁶ ἀλλ' ἡ τῶν μετεχόντων, P. Sar. ⁹⁷ ἀπλῆ, D. ἐκτύπωμα, M. S. ⁹⁸ ἰδιότητος, D. ⁹⁹ τοῦ ἀμεθέκτου non habet D. P. καὶ ἀτυπώτου non est in S. Sc. Sar. ¹⁰⁰ συμβούλιον, S. ὁμοβούλιον, D. P. ¹ ἢ καὶ Θεός, P

καὶ τῆς εἰρημένης ἐνώσεως ἴδια· καὶ αὐθις, τῆς διακρίσεως εἶναι τινὰς ἰδικὰς καὶ ἐνώσεις καὶ διακρίσεις· ὅσον ἐπὶ τῆς ἐνώσεως τῆς θείας ἦτοι τῆς ὑπερουσιότητος⁸⁴, ἠνωμένον μὲν ἔστι τῇ ἐναρχικῇ Τριάδι, καὶ κοινὸν ἢ ὑπερούσιος ὑπαρξίς, ἢ ὑπέρθεος θεότης, ἢ ὑπεράγαθος ἀγαθότης· ἀπάντων ἐπέκεινα τῆς ἐπέκεινα πάντων ὅλης ἰδιότητος ταυτότης· ἢ ὑπὲρ ἐναρχίαν ἐνότης, τὸ ἀφθεγκτον, τὸ πολύφωνον, ἢ ἀγνωσία, τὸ παννόητον, ἢ πάντων θέσις, ἢ πάντων ἀφαίσεις, τὸ ὑπὲρ πᾶσαν καὶ θέσιν καὶ ἀφαίρεσιν, ἢ ἐν ἀλλήλαις, εἰ οὕτω χρῆ φάναι, τῶν ἐναρχικῶν ὑποστάσεων μόνῃ, καὶ ἰδρυσίς, ὀλικῶς ὑπερηνωμένη, καὶ οὐδενὶ μέρει συγκεχυμένη, καθάπερ φῶτα λαμπτήρων (ἵνα αἰσθητοῖς καὶ οἰκείοις χρῆσθαι παραδείγμασιν), ὄντα ἐν οἴκῳ ἐνὶ, καὶ ὅλα ἐν ἀλλήλοις ὅλοις ἔστιν, ἀκραιφνῆ καὶ ἀκριβῆ τὴν ἀπ' ἀλλήλων ἰδικῶς ὑφισταμένην ἔχει

διάκρισιν, ἠνωμένα τῇ διακρίσει, καὶ τῇ ἐνώσει διακεκριμένα. Καὶ γοῦν ἠρώμεν, ἐν οἴκῳ πολλῶν ἐνότων λαμπτήρων, πρὸς ἕν τι φῶς ἐνούμενα τὰ πάντων φῶτα, καὶ μίαν ἀγλήν ἀδιάκριτον ἀναλάμποντα, καὶ οὐκ ἂν τις, ὡς οἶμαι, δύναιτο τοῦδε τοῦ λαμπτήρος τὸ φῶς ἀπὸ τῶν ἄλλων ἐκ τοῦ πάντα τὰ φῶτα περιέχοντος ἀέρος διακρίναι καὶ ἰδεῖν ἀνευ θατέρου θάτερον, ὅλων ἐν ὅλοις ἀμιγῶς συγκεκραμένων.

Itaque, potest unius lampadis lumen ab aliarum exterorum absque altero videre, quod tota totis siue
Ἄλλὰ καὶ εἰ τὸν ἕνα τις τῶν πυρσῶν ὑπεξαγάγοι τοῦ δωματίου, συνεξελεύσεται καὶ τὸ οἰκεῖον ἅπαν φῶς οὐδέν τι τῶν ἐτέρων φώτων ἐν ἑαυτῷ συνεπισπόμενον⁸⁵, ἢ τοῦ ἑαυτοῦ τοῖς ἐτέροις καταλεῖπον⁸⁶. ἦν γὰρ αὐτῶν, ὅπερ ἔφη, ἢ ὅλων πρὸς ὅλα παντελῆς ἔνωσις ἀμιγῆς καθόλου, καὶ οὐδενὶ μέρει συμπεφυρμένη, καὶ ταῦτα ὄντως ἐν σώματι τῷ ἀέρι, καὶ ἐξ ἐνύλου τοῦ πυρὸς ἠρητημένου τοῦ φωτός. Ὅπου γε καὶ τὴν ὑπερούσιον ἔνωσιν ὑπεριδρῦσθαί φαμεν, οὐ τῶν ἐν σώμασι μόνων ἐνώσεων, ἀλλὰ καὶ τῶν ἐν ψυχαῖς αὐταῖς καὶ ἐν αὐτοῖς νόοις, ἃς ἔχουσιν ἀμιγῶς καὶ ὑπερκοσμῶς, δι' ὅλων ὅλα τὰ θεοειδῆ καὶ ὑπερουράνια φῶτα κατὰ μέθεξιν ἀνάλογον τοῖς μετέχουσι, τῆς πάντων ὑπερηνωμένης⁸⁷ ἐνώσεως.

Ἔστι δὲ καὶ διάκρισις ἐν ταῖς ὑπερουσίαις θεολογίαις, οὐχ ἦν ἔφη μόνον, ὅτι κατ' αὐτὴν τὴν ἔνωσιν ἀμιγῶς ἰδρυταί, καὶ ἀσυγχύτως ἐκάστη τῶν ἐναρχικῶν ὑποστάσεων· ἀλλ' ὅτι καὶ τὰ τῆς ὑπερουσίας θεογονίας οὐκ ἀντιστρέφει πρὸς ἀλλήλα. Μόνῃ δὲ πηγῇ⁸⁸ τῆς ὑπερουσίας θεότητος ὁ Πατήρ, οὐκ ὄντος Υἱοῦ τοῦ Πατρὸς, οὐδὲ Πατρὸς τοῦ Υἱοῦ, φυλαττόντων δὲ τὰ οἰκεῖα τῶν ὕμνων εὐαγῶς ἐκάστη τῶν θεαρχικῶν ὑποστάσεων. Αὐταὶ μὲν αἰ κατὰ τὴν ἀφθεγκτον ἔνωσιν τε καὶ ὑπαρξιν ἐνώσεις τε καὶ διακρίσεις. Εἰ δὲ καὶ θεῖα διάκρισις ἔστιν ἢ ἀγαθοπρεπῆς πρόδος τῆς

A sacris insistendo, nonnulla dictæ unioni propria, vicissimque distinctioni, proprias item suas copulationes ac disjunctiones; verbi gratia, in divina unione seu supersubstantialitate, copulatum quidem unitatis principi Trinitati ac commune est, superessentialis existentia, et supraquam divina divinitas, supraquam bona bonitas, summa omnium ejus quæ supra omnia est totius proprietatis identitas; unitas supra principium unitatis: ineffabilitas, multivocatio, indemonstrabilitas, omnimoda intelligibilitas, omnium positio, omnium ablatio, supra omnem positionem et ablationem, divinarum personarum in seipsis, si ita loqui fas est, mutua mansio, et collocatio, in totum supraquam copulata in unum, et non confusa in parte ulla: sicut lumina lampadum (ut exemplis sub sensum cadentibus et familiaribus utar) quæ sunt in una domo, et tota sunt in se totis vicissim, non permista, ac per se existunt perfecte inter se mutuo sigillatim distincta, conjuncta in unum discrete, et discreta conjunctim. Siquidem in domo cernimus, in qua multæ lampades existunt, in unum quoddam lumen cunctarum luminum coalescere, splendoremque unum individuumque præferre; neque quisquam, ut arbiteri aere cuncta lumina continente secernere, atque aliter confusione contemperata sint.

Quinimo si quis unam lampadem educat e domo, simul exhibet totum proprium lumen, nihil quidem cæterorum luminum in seipsa simul trahens, neque aliquid sui illis relinquens; erat enim illorum, ut dixi, totorum ad tota perfecta conjunctio; mera penitus et nulla ex parte confusa, idque cum esset lumen in corpore, id est aere, et ex materiato igne penderet. Quare supersubstantialem illam unionem longe præstantiorem dicimus, non modo illi quæ in corporibus existunt unionibus, verum etiam illis quæ in animabus ipsis mentibusque contingunt, quas inconfusa et supermundiali ratione obtinent, dum lumina ista deiformia supercœlestiaque proportionata sibi participatione per unionem quamdam omnibus eminentiorem, se totis tota participant.

§ V.

Quinetiam est in superessentialibus Dei nominibus distinctio, qua non tantum (ut dixi) secundum ipsam unionem quælibet præcipuarum personarum impermista atque inconfusa ponitur, verum etiam ea quæ supersubstantialis illius divinæ generationis sunt, inter se minime recipiuntur. Adeo ut solus Pater fons sit in supersubstantiali Deitate, atque ita Pater non sit Filius, neque Filius sit Pater, sed cuique divinarum Personarum propriæ suæ laudes inviolatæ conserventur. Hæ quidem sunt uniones et distinctiones in illa ineffabili unione et essentia.

VARIÆ LECTIONES.

⁸⁴ ὑπερουσίος θεότητος, P. ⁸⁵ συνεπισπασάμενον, S. P. D. ⁸⁶ καταλιπόν. ⁸⁷ ὑπερηνωμένης, Uli. ⁸⁸ S. μόνῃ δὲ τῇ πηγῇ.

§ IX.

Quinet' am, id quod est omnium quæ de Deo dicuntur clarissimum, divina ipsius Jesu e natura nostra formatio, et ineffabilis est sermone omni, nullique nota intelligentiæ, etiam ipsi antiquissimorum angelorum primati. Atque eum quidem viri formam et substantiam assumpsisse, mystice accepimus; sed ignoratur, quomodo ex Virginis sanguine alia quam naturæ lege sit efformatus, quove pacto siccis pedibus, qui corporis molem et materiæ pondus haberent, liquidam perambulaverit fluxamque substantiam, aliaque perfectent quæ superna uralem Jesu naturam indicant. Verum hæc a nobis etiam alibi satis explicata, et ab inclyto præceptore nostro supra naturæ modum valde celebrata sunt in theologicis ipsius elementis, quæ ille partim a theologis sanctis accepit, partim etiam ex solerti Scripturarum indagacione longo exercitio ac tempore comprehendit, partim etiam diviniore quadam inspiratione hausit, ista non discendo tantum, verum etiam divina patiundo assecutus, nec non eorum (si dictu fas sit) compassione, ad istam quæ doceri nequit fidem mysticam atque unionem informatus. Atque ut plurima, eaque beatissima, præclaræ illius mentis documenta paucis subjiciamus, hæc de Jesu in theologicis elementis a se collectis ait :

322 Sanctissimi Hierothei verba ex theologicis elementis.

A Ἄλλὰ καὶ τὸ πάσης θεολογίας ἐκφανέστατον, ἢ καθ' ἡμᾶς Ἰησοῦ θεοπλαστία, καὶ ἀβρόχτος ἐστὶ λόγῳ παντὶ, καὶ ἄγνωστος νῶ παντὶ, καὶ αὐτῷ τῷ πρωτίστῳ τῶν πρεσβυτάτων ἀγγέλων. Καὶ τὸ μὲν ἀνδρικῶς αὐτὸν οὐσιωθῆναι, μυστικῶς παρελήφραμεν· ἀγνοοῦμεν δὲ ¹³ ὅπως ἐκ παρθενικῶν αἱμάτων ἐτέρῳ παρὰ τὴν φύσιν θεσμῷ διεπλάττετο, καὶ ὅπως ἀβρόχοις ποσὶ, σωματικὸν ὄγκον ἔχουσι καὶ ὕλης βάρως, ἐπεπόρευτο ¹⁴ τὴν ὑγρὰν καὶ ἄστατον οὐσίαν· καὶ τὰ ἄλλα ὅσα τῆς ὑπερφουῶς ἐστὶν Ἰησοῦ φυσιολογίας. Ταῦτα δὲ ἡμῖν τε ἐν ἄλλοις ἱκανῶς εἴρηται, καὶ τῷ κλεινῷ καθηγεμόνι κατὰ τὰς θεολογικὰς αὐτοῦ στοιχειώσεις ὑμνηταὶ ¹⁵ λίαν ὑπερφουῶς, ἅπερ ἐκεῖνος, εἴτε πρὸς τῶν ἱερῶν θεολόγων παρείληφεν, εἴτε καὶ ἐκ τῆς ἐπιστημονικῆς τῶν λογίων ἐρεύνης συνεώρακεν, ἐκ πολλῆς τῆς περὶ αὐτὰ γυμνασίας τε καὶ τριβῆς, εἴτε καὶ ἐκ τινὸς ἐμυθήθη θειοτέρας ἐπιπνοίας, οὐ μόνον μαθῶν, ἀλλὰ καὶ παθῶν τὰ θεῖα· κάκ τῆς πρὸς αὐτὰ συμπαθείας, εἰ οὕτω χρὴ φάναι, πρὸς τὴν ἀδίδακτον αὐτῶν καὶ μυστικὴν ἀπτελεσθεὶς ἔνωσιν καὶ πίστιν. Καὶ ἵνα τὰ πολλὰ καὶ μακάρια θεάματα τῆς κρατίστης ἐκείνου διανοίας ἐν ἐλαχίστοις παραθώμεθα, τάδε περὶ τοῦ Ἰησοῦ φησὶ ἐν ταῖς συνηγμέναις αὐτῷ θεολογικαῖς στοιχειώσεσι.

Τοῦ ἀγιοτάτου Ἰεροθέου ἐκ τῶν θεολογικῶν στοιχειώσεων.

§ X.

Causa omnium, et quæ omnia implet, est Jesu divinitas, quæ servat partes toti consentientes; et neque pars neque totum est, et est totum et pars, quatenus omne et totum et partem in seipsa comprehendit et suprahabet, et antehabet. Perfecta quidem est in imperfectis, tanquam principalis causa perfectionis; imperfecta autem in perfectis, tanquam supraquam perfecta et ante perfecta: forma formæ: effectrix in iis quæ carent forma, tanquam principalis causa formæ; sine forma in ipsis formis, utpote supra formam substantia totis substantiis insistens impollute, et ab omni substantia supra substantiam abstracta; tota principia et ordines definiens, supra omne principium et omnem ordinem collocata. Rerum est mensura, sæculumque et supra sæculum, et ante sæculum; plena est in iis quæ egent, in iis quæ plena sunt; exuberat; ineffabilis est et inexplicabilis, supra sensum, supra vitam, supra substantiam, supernaturaliter habet supernaturalitatem, et supersubstantialiter substantiam excedit. Unde, quoniam

C Ἡ πάντων αἰτία, καὶ ἀποπληρωτικὴ, τοῦ Ἰησοῦ ¹⁶ θεότης, ἢ τὰ μέρη τῆ ὁλότῃ συμφωνῶν διασώζουσα καὶ οὔτε μέρος οὔτε ὅλον οὔσα, καὶ ὅλον καὶ μέρος, ὡς πᾶν καὶ μέρος καὶ ὅλον ἐν ἑαυτῇ συνειληφύια, καὶ ὑπερέχουσα, καὶ προέχουσα, τελεία μὲν ¹⁷ ἐστὶν ἐν τοῖς ἀτελείαις, ὡς τελετάρχης· ἀτελής δὲ ἐν τοῖς τελείοις, ὡς ὑπερτελής καὶ προτελής· εἶδος εἰδοποιὸν ἐν τοῖς ἀνειδέοις; ὡς εἰδεάρχης, ἀνειδεὸς ἐν τοῖς εἶδεσιν, ὡς ὑπὲρ εἶδος· οὐσία ταῖς ὅλαις οὐσίαις ἀχράντως ¹⁸ ἐπιθατεύουσα, καὶ ὑπερουσιος, ἀπάσης οὐσίας ἐξηρημένη, τὰς ὅλας ἀρχὰς καὶ τάξεις ἀφορίζουσα, καὶ πάσης ἀρχῆς καὶ τάξεως ὑπεριδρυμένη. Καὶ μέτρον ἐστὶ τῶν ὄντων, καὶ αἰὼν, καὶ ὑπὲρ αἰῶνα, καὶ πρὸ αἰῶνος· πλήρης ¹⁹ ἐν τοῖς ἐνδεέσιν· ὑπερπλήρης ἐν τοῖς πλήρεσιν ²⁰, δῆρῆτος, ἀφθειγκτος, ὑπὲρ νοῦν, ὑπὲρ ζωὴν, ὑπὲρ οὐσίαν· ὑπερφουῶς ἔχει τὸ ὑπερφουῶς, ὑπερουσίως τὸ ὑπερούσιον. Ὅθεν ἐπειδὴ καὶ ἕως φύσεως ²¹ ὑπὸ φιλιανθρωπίας ²² ἐλήλυθε, καὶ ἀληθῶς οὐσιωθῆ, καὶ ἀνὴρ ὁ ὑπέρθεος ἐχηρημάτισεν (ἴλω δὲ εἴη τὰ πρὸς ἡμῶν ²³ τὰ ὑπὲρ νοῦν καὶ λόγον ὑμνοῦμενα)· κἂν τοῦτοις ἔχει τὸ ὑπερφουῶς καὶ ὑπερούσιον, οὐ μόνον ἢ ἀναλλοιώτως

VARIE LECTIONES.

¹³ παραδέδοται· ἀγνοεῖται δέ, S. ¹⁴ ἐπεπόρευτο, D. S. ¹⁵ ὑμνεῖται, S. Sc. ¹⁶ τοῦ Ἰησοῦ, S. P. ¹⁷ καὶ τελεία, P. ¹⁸ ἀχράντως, M. Sc. ¹⁹ καὶ πλήρης, S. P. ²⁰ πληθεσιν, M. Sc. ²¹ ἡμῶν. ²² ὑπὲρ φιλιανθρωπίας, M. S. P. ²³ Ὡς δὲ πρὸς ἡμῶν, P. τὰ non habent præter P. M. S. D.

ταῖς θεολογικαῖς ὑποτυπώσειςιν, ἰδίᾳ περὶ ἐκάστου A
 διαλαβόντες, ὡς ἐφικτὸν, ἐξεθέμεθα, τὰ μὲν ἀνελέξαν-
 τες² τῷ ἀληθεῖ λόγῳ καὶ ἀναπτύξαντες, καὶ τὸν ἱερὸν
 καὶ τὸν ἀνεπιθόλωτον νοῦν ἐπὶ τὰ φανὰ τῶν λογίων³
 θεάματα προσαγαγόντες· τοῖς δὲ, ὡς μυστικοῖς κατὰ
 τὴν θείαν παράδοσιν ὑπὲρ νοερὰν ἐνέργειαν ἐπιβαλόν-
 τες⁴. Πάντα γὰρ τὰ θεῖα, καὶ ὅσα ἡμῖν ἐκπέφονται,
 ταῖς μετοχαῖς μόναις γινώσκεται· αὐτὰ δὲ, ὅποιά
 ποτὲ ἐστὶ κατὰ τὴν οἰκειάν ἀρχὴν καὶ ἴδρυσιν, ὑπὲρ
 νοῦν ἐστὶ καὶ πᾶσαν οὐσίαν καὶ γνῶσιν. Οἶον, εἰ τὴν
 ὑπερούσιον κρυφιοτήτα Θεὸν, ἢ ζωὴν, ἢ οὐσίαν, ἢ
 φῶς, ἢ λόγον ὀνομάσαιμεν, οὐδὲν ἕτερον νοοῦμεν, ἢ
 τὰς εἰς ἡμᾶς ἐξ αὐτῆς προαγομένας δυνάμεις⁵,
 ἐκθεωτικὰς, ἢ οὐσιοποιούς, ἢ ζωογόνους, ἢ σοφοδώ-
 ρους· αὐτῇ δὲ κατὰ τὴν πασῶν⁶ τῶν νοερῶν ἐνεργειῶν
 ἀπόλυσιν ἐπιβάλλομεν, οὐδεμίαν ὀρῶντες θεώ-
 σιν, ἢ ζωὴν, ἢ οὐσίαν, ἢ τισὶ ἀκριβῶς ἐμφορῆς ἐστὶ τῇ
 πάντων ἐξηρημένῃ κατὰ πᾶσαν ὑπεροχὴν αἰτία⁷.
 Πάλιν, ὅτι μὲν ἐστὶ πηγαία θεότης ὁ Πατήρ, ὁ δὲ
 Ἰησοῦς⁸ καὶ τὸ Πνεῦμα, τῆς θεογόνου θεότητος, εἰ
 οὕτω χρή φάναι, βλαστοὶ θεόφυτοι, καὶ οἶον ἄνθη καὶ
 ὑπερούσια φῶτα, πρὸς τῶν ἱερῶν λογίων παρελήφα-
 μεν· ὅπως δὲ ταῦτά ἐστίν, οὔτε εἰπεῖν, οὔτε ἐννοῆσαι
 δυνατόν.

sit, quasi germina divina, floresve ac lumina supersubstantialia existere : quonam autem pacto sese habeant, neque eloqui neque intelligere valemus.

§ VIII.

Ἄλλὰ μέχρι⁹ τούτου πᾶσα τῆς καθ' ἡμᾶς νοερᾶς
 ἐνεργείας ἢ δυνάμεις¹⁰, ὅτι πᾶσα θεῖα πατριὰ καὶ υἱό-
 τῆς ἐκ τῆς πάντων ἐξηρημένης πατριαρχίας καὶ υἱαρ-
 χίας δεδώρηται καὶ ἡμῖν καὶ ταῖς ὑπερουρανίαις δυ-
 νάμεσιν, ἐξ ἧς καὶ θεοὶ, καὶ θεῶν υἱοὶ, καὶ θεῶν πα-
 τέρες οἱ θεοειδεῖς γίνονται καὶ ὀνομάζονται νόες,
 πνευματικῶς δηλαδὴ τῆς τοιαύτης πατρότητος καὶ υἱότη-
 τος ἐκτελουμένης, τοῦτ' ἐστὶν ἄσωμάτως, ἀύλως, νοη-
 τῶς, τοῦ θεαρχικοῦ Πνεύματος, ὑπὲρ πᾶσαν νοητὴν¹¹
 ἀύλιαν καὶ θέωσιν ὑπεριδρυμένου, καὶ τοῦ Πατρὸς καὶ
 τοῦ Υἱοῦ, πάσης πατριαῆς καὶ υἱότητος θείας, ὑπερο-
 χικῶς ἐξηρημένων. Οὐδὲ γὰρ ἐστὶν ἀκριβῆς ἐμφορῆσα
 τοῖς αἰτιατοῖς καὶ τοῖς αἰτίοις· ἀλλ' ἔχει μὲν τὰ αἰ-
 τιατὰ τὰς τῶν αἰτίων ἐνδεχομένας εἰκόνας, αὐτὰ δὲ
 τὰ αἷτια τῶν αἰτιατῶν ἐξήρηται καὶ ὑπερίδρυσται,
 κατὰ τὸν τῆς οἰκειᾶς ἀρχῆς λόγον· καὶ ἵνα τοῖς καθ'
 ἡμᾶς χρήσῃμαί παραδείγμασιν¹², ἡδοναὶ καὶ λύπαι
 λέγονται ποιητικῶς τοῦ ἡδεσθαι καὶ λυπεῖσθαι· αὐταὶ
 δὲ οὔτε ἡδοναὶ, οὔτε λυποῦνται· καὶ τὸ πῦρ θερ-
 μαῖνον καὶ καῖον οὐ λέγεται καίεσθαι καὶ θερμαίνε-
 σθαι. Καὶ ζῆν εἰ τις φαίη τὴν αὐτοζωὴν, ἢ φωτίζε-
 σθαι τὸ αὐτόφως, οὐκ ὀρθῶς ἐρεῖ κατὰ τὸν ἐμὸν λόγον,
 εἰ μὴ που καθ' ἕτερον ταῦτα εἴποι τρόπον, ὅτι πε-
 ρισσῶς καὶ οὐσιωδῶς πρόένεστι τὰ τῶν αἰτιατῶν τοῖς
 αἰτίοις.

recte locutus fuerit, nisi forte hæc alio modo dicat, quod nimirum abundantius, et secundum essentiam, ea quæ sunt effectuum prius sint causæ.

VARIE LECTIONES.

² ἀνελέξαντες, M. Sc. ἀναδείξαντες, S. ³ φανὰ τῶν non habet D. P. φανερά est in M. ⁴ ἐπιβάλλοντες, S. ἐνωθέντες, M. Sar. ⁵ μεθέξεις, S. ⁶ αὐτῇ, P. Sc. αὐτῇ, S. πάντων, S. P. D. ⁷ ὑπεροχικὴν αἰτίαν, P. ⁸ ἔ δὲ Υἱός, S. P. D. Sc. Sar. ⁹ ἄχρι, S. ¹⁰ ἢ πρόοδος, S. P. ¹¹ νόησιν, M. ¹² πράγμασι, D.

mus, in institutionibus theologicis, seorsum de sin-
 gulis disserentes, uti potuimus, explicuimus, par-
 tim quidem eas vera ratione enodando, et expo-
 nendo, atque ita purum ac tranquillum animum
 perquam lucidis eloquiorum contemplationibus ad-
 movendo; partim vero, ceu mysticis, ex divina tra-
 ditione supra intellectus operationem intendendo.
 Divina enim omnia, etiam illa quæ nobis apparuerunt,
 solis participationibus cognoscuntur; porro ipsa, cu-
 jusmodi in suo principio suaque sede propria exis-
 tant, nullus sensus attingit, nulla natura nullaque
 cognitio penetrat. Veluti cum arcanum illud super-
 essentielle, vel Deum, vel vitam, vel substantiam,
 vel lucem, vel Verbum appellamus, nihil aliud
 quam vel deificas, vel substantificas, vel vivificas,
 vel sapientificas virtutes intelligimus, quæ ab eo in
 nos dimanant; ipsum autem omnium mentis ope-
 rationum cessatione contingimus, cum nullam cer-
 namus divinitatis effectiorem, nullam vitam, aut
 essentiam, quæ plane similis sit causæ illi, quæ
 cunctis per omnem excellentiam antecellit. Rur-
 sum a Scripturis sacris accepimus, Patrem qui-
 dem esse originem in divinis, Jesum vero et Spi-
 ritum sanctum, quasi Dei prolem, vel, si dictu fas

B

C

D

Cæterum hæcenus omnis intellectus nostri stu-
 dium eo tendit, ut intelligat, quomodo divina omnis
 paternitas et filiatio, ex supraeminenti omnium
 patriarchatu filiique principatu, tam nobis quam
 supra cœlestibus virtutibus indulta sit, ex qua fit,
 ut etiam dii deorumque filii ac patres sint ac nomi-
 nentur **321** mentes deiformes, quibus ejuscemodi
 paternitas ac filiatio spiritaliter confertur, modo
 scilicet incorporeo a materia segregato, intellecti-
 lique, quo tamen Spiritus divinus, ut supra omnem
 quæ concipi potest materiæ vacuitatem ac deifica-
 tionem constitutus, eminentior existit, uti, et Pater
 Filiusque, ab omni simili paternitate ac filiatione
 divina eminenter exempti. Non enim est perfecta
 et absoluta similitudo eorum quæ effecta sunt et cau-
 sarum; quin potius habent quidem effecta causa-
 rum, quoad fieri potest, imagines; ipsæ vero causæ
 ex effectis exemptæ sunt et pro ratione principatus
 sui supra locatæ ac fundatæ: et ut nostratibus
 exemplis utar, voluptates ac dolores efficere dicitur,
 ut homines latentur vel doleant, tamen ipsæ
 nec lætantur nec dolent; ignis etiam cum calefa-
 ciat et comburat, non tamen comburi et calefieri
 dicitur. Et si quis vitam ipsam vivere aut illuminari
 lucem dixerit, mea quidem sententia, non omnino

ἡμῖν καὶ ἀσυγχύτως κεκοινωνήκα, μηδὲν πεπονθώς A
εἰς τὸ ὑπερπλήρες αὐτοῦ, πρὸς τῆς ἀφθέγχτου κενώ-
σεως· ἀλλ' ὅτι καὶ τὸ πάντων καινῶν καινότατον²⁴, ἐν
τοῖς φυσικοῖς ἡμῶν ὑπερφύτης ἦν, ἐν τοῖς κατ' οὐσίαν
ὑπερούσιος²⁵, πάντα τὰ ἡμῶν ἐξ ἡμῶν ὑπὲρ ἡμᾶς
ὑπερέχων²⁶.

que superat, quod non tantum sine sui immutatione naturæ confusione nobis sese communicarit, nihil in exuberanti sua plenitudine ex ineffabili exinanitione peressus, verum etiam, quod novis omnibus magis novum accidit, ea quæ naturæ nostræ sunt, supra naturæ ordinem substantiamque, supra substantiæ modum participarit. nostra omnia ex nobis et supra nos excellenter habens.

§ XI.

Τούτων μὲν οὖν ἄλις· ἐπὶ δὲ τὸν τοῦ λόγου σκοπὸν
προϊωμεν, τὰ κοινὰ καὶ ἠνωμένα τῆς διακρίσεως τῆς
θείας ὀνόματα, κατὰ τὸ ἡμῖν ἐφικτὸν, ἀνεπίστοτες. B
Καὶ ἵνα σαφῶς περὶ πάντων ἐξῆς²⁷ προδιορισώμεθα,
διάκρισιν θεϊαν φάμεν²⁸, ὡς εἴρηται, τὰς ἀγαθοπρε-
πεῖς τῆς θεαρχίας προόδους. Δωρουμένη γὰρ πᾶσι
τοῖς οὐσί, καὶ ὑπερχέουσα τὰς τῶν ὄλων²⁹ ἀγαθῶν
μετουσίας, ἠνωμένως³⁰ μὲν διακρίνεται, πληθύεται
δὲ³¹ ἐνικῶς, καὶ πολλαπλασιάζεται ἐκ τοῦ ἐνὸς ἀνε-
φοιτήτως· οἷον, ἐπειδὴ ὧν ἐστὶν ὁ Θεὸς ὑπερουσίως,
διωρεῖται δὲ τὸ εἶναι τοῖς οὐσί, καὶ παράγει τὰς ὄλας
οὐσίας, πολλαπλασιάζεσθαι λέγεται τὸ ἐν ὧν ἐκεῖνο τῆ
ἐξ αὐτοῦ παραγωγῆ τῶν πολλῶν ὄντων. μένοντος δὲ³²
οὐδὲν ἦττον ἐκεῖνου, καὶ ἐνὸς ἐν τῷ πληθυσμῷ, καὶ
ἠνωμένου κατὰ τὴν πρόοδον, καὶ πλήρους ἐν τῇ δια-
κρίσει, τῷ³³ πάντων εἶναι τῶν ὄντων ὑπερουσίως
ἐξηρημένον, καὶ τῇ ἐνιαίᾳ τῶν ὄλων παραγωγῇ³⁴,
καὶ τῇ ἀνελαττώτῳ χύσει τῶν ἀμειώτων αὐτοῦ μετα-
δόσεων. Ἄλλὰ καὶ ἐν ὧν, καὶ παντὶ μέρει καὶ ὄλω,
καὶ ἐνὶ καὶ πληθεῖ, τοῦ ἐνὸς μεταδοῦς³⁵, ἐν ἐστὶν
ὡσαύτως ὑπερουσίως, οὔτε μέρος ὧν³⁶ τοῦ πλήθους,
οὔτε ἐκ μερῶν ὄλων· καὶ οὕτως οὔτε ἐν ἐστὶν, οὔτε
ἐνὸς μετέχει, οὐδὲ τὸ ἐν ἔχει· πᾶρῶν δὲ τούτων ἐν
ἐστὶν, ὑπὲρ τὸ ἐν, τοῖς οὐσί ἐν, καὶ πλήθος ἀμερές,
ἀπλήρωτον ὑπερπλήρες, πᾶν ἐν καὶ πλήθος παράγον,
καὶ τελειοῦν, καὶ συνέχον. Πάλιν τῇ ἐξ αὐτοῦ θεώσει,
τῷ κατὰ δύναμιν ἐκάστου θεοειδεῖθεῶν πολλῶν γιγνο-
μένων³⁶, δοκεῖ μὲν εἶναι καὶ λέγεται τοῦ ἐνὸς Θεοῦ
διάκρισις καὶ πολλαπλασιασμός, ἐστὶ δὲ οὐδὲν ἦ-
τον ὁ ἀρχίθεος καὶ ὑπέρθεος ὑπερουσίως εἰς Θεὸς,
ἀμέριστος ἐν τοῖς μεριστοῖς, ἠνωμένος ἑαυτῷ³⁷, καὶ
τοῖς πολλοῖς ἀμιγῆς καὶ ἀπλήθυντος. Καὶ τοῦτο ὑπερ- D
φυῶς ἐνοήσας ὁ κοινὸς ἡμῶν καὶ τοῦ καθηγεμόνος
ἐπὶ τὴν θεϊαν φωτοδοσίαν χειραγωγός, ὁ πολὺς τὰ
θεῖα, τὸ φῶς τοῦ κόσμου, τὰδε φησὶν ἐνθεαστικῶς ἐν
τοῖς ἱεροῖς αὐτοῦ γράμμασι· Καὶ γὰρ εἶπερ εἰσὶ λε-
γόμενοι θεοὶ, εἴτε ἐν οὐρανῷ, εἴτε ἐπὶ γῆς, (ὡς-
περ οὖν εἰσὶ θεοὶ πολλοὶ, καὶ κύριοι πολλοὶ,) ἀλλ'
ἡμῖν εἰς Θεὸς ὁ Πατήρ, ἐξ οὗ τὰ πάντα, καὶ ἡμεῖς

Sed de his satis; modo sermonis nostri scopum prosequamur, communia et unita divinæ distinctionis nomina, prout possumus, explicando. Atque ut plane de omnibus deinceps explicemus, distinctionem divinam esse dicimus, quemadmodum dictum est, benignissimas Dei emanationes. Dum enim rebus omnibus ubertim bonorum omnium consortia impertit et infundit, tum conjuncte **323** quidem distinguitur, amplificatur autem unice, multiplexque fit ex uno, nec ab unitate discedit: ut puta, quoniam Deus superessentialiter est essentia, cunctasque producit essentias, secundum illud unum quod est multiplicari dicitur, dum multas ex se producit entitates; verumtamen in seipso manet in multiplicatione unus, et in emanatione unitus, atque in distinctione perfectus, quod sit ab essentiis omnibus superessentialiter exemptus, tam singulari productione omnium quam indiminuta suarum indeficientium profusione communicationum. Quinetiam cum quid unum ipse sit, omni que parti et toti, et uni et multitudini, unius sui consortium largiatur, vel ut sic etiam supra substantiam existit unus, cum neque pars sit multitudinis, neque ex partibus totum; nam hoc modo non est quid unum, neque sic unum participat, habetve unitatem; sed longe ab his alia ratione quid unum est, supra unum, quod rebus unum est, et multitudo individua, inexplebilis superplenitudo, omne unum multitudinemque producens ac perficiens atque complectens. Rursus dum ejus deificientia deiformi pro cujusque virtute plures dii fiunt, videtur quidem diciturque unius Dei divisio multiplicatioque, verumtamen ipse est principium istiusmodi divinitatis et eminenter Deus, et superessentialiter unus Deus, indivisus in dividuis, in se unus, et in multis istis neque mistus neque multiplicatus. Quod cum supernaturaliter intellexisset communis noster ac præceptoris nostri ad divinam illustrationem manuductor, qui multam in divinis rebus exer-

VARIE LECTIONES.

²⁴ καινότερον, S. P. Sar. ²⁵ ὑπερουσίως, P. Sar. ²⁶ τὰ non habent S. P., ut in D. non est ἐξ ἡμῶν, et pro ὑπερέχων scribitur ἔχων, ut in Sar. ²⁷ τῶν ἐξῆς, S. P. ²⁸ εἶναι φάμεν, D. P. Sar. ²⁹ ἄλλων. ³⁰ ἠνω-
μένοις, S. ³¹ πληθύνεται δέ, S. P. variat ad hunc modum hoc verbum sæpissime: locos notare longum esset.
³² ὄντων μὲν ὄντος δέ, S. Se. μένοντος δέ, non habet M. D. ³³ τῷ, P. ³⁴ παραγωγῇ, D. P. Se. Sar. παραγω-
γῇ, S. ³⁵ μεταδοῦς, P. ³⁶ ἰ. ὧν ut supra. ³⁷ γενομένων, D. ³⁸ ἐν τοῖς ἀμεριστοῖς, ἠνωμένως ἐν ἑαυτῷ, S.

creatus est, et lux est mundi, hæc in Epistolis suis divino Numine afflatus scribit: *Nam etsi sunt qui dicantur dii, sive in cælo, sive in terra (siquidem sunt dii multi, et domini multi), nobis tamen unus Deus Pater, ex quo omnia, et nos in ipso; et unus Dominus Jesus Christus, per quem omnia, et nos per ipsum* ³⁷. Etenim in divinis rebus uniones superant distinctiones, et antecedunt, nihiloque minus tamen etiam conjunctæ sunt post unius non abeuntem singularemque distinctionem. Has itaque communes unitasque totius divinitatis distinctiones, sive beneficas emanationes, ex nominibus divinis, quæ illas in eloquiis declarant, pro virili nostra parte celebrare conabimur; si hoc primum, uti **324** nomen Dei, cuicumque divinarum Personarum impositum fuerit, sine discrimine in tota ipsa divina Trinitate accipi.

Α εἰς αὐτόν· καὶ εἰς Κύριος Ἰησοῦς Χριστός, δι' οὗ τὰ πάντα, καὶ ἡμεῖς δι' αὐτοῦ. Καὶ γὰρ ἐὰν τῶν θεῶν αἱ ἐνώσεις τῶν διακρίσεων ἐπικρατοῦσι, καὶ προκατάρχουσι, καὶ οὐδὲν ἥττον ἐστὶν ἡνωμένα ³⁷ καὶ μετὰ τὴν τοῦ ἐνὸς ἀνεκφοίτητον καὶ ἐνιαίαν διάκρισιν. Ταύτας ἡμεῖς τὰς κοινὰς καὶ ἡνωμένας τῆς ὅλης θεότητος διακρίσεις, εἴτ' οὖν ἀγαθοπρεπεῖς προόδους, ἐκ τῶν ἐμφανουσῶν ³⁸ αὐτὰς ἐν τοῖς λογίοις θεωνυμιῶν ὑμῆσαι κατὰ τὸ δυνατόν πειρασόμεθα, τοῦτου καθάπερ εἴρηται προδιεγνωσμένου, τοῦ πᾶσαν ἀγαθουργικὴν ³⁹ θεωνυμίαν, ἐφ' ἧπερ ἂν κέηται τῶν θεαρχικῶν Ὑποστάσεων, ἐπὶ τῆς ὅλης αὐτὴν ἐκληφθῆναι θεαρχικῆς ⁴⁰ ὁλότητος ἀπαρατηρήτως.

dictum est, constitutum fuerit, beneficium omne

ADNOTATIONES CORDERII.

Pro exactiori hujus capituli intelligentia, maxime § I, vide quæ in Observationibus generalioribus dicta sunt, observatione 5 et ⁴⁰

Ubi item nota, non tantum attributa essentialia toti Trinitati competere, verum etiam nomina, quæ a rerum creaturarum productione, conservatione ac gubernatione desumpta sunt. Operationes enim, quas ad extra theologi vocant, communes sunt sanctissimæ Trinitati, atque uni Divinitati omnium creatrici.

§ II. *Et nisi illi curæ sit divina sacrarum Litterarum sapientia, etc.* Hinc bene probat divus Thomas prima parte, quæst. 32, artic. 1, in corpore: mysteria quædam fidei rationis captum excedentia, non nisi ex Scripturis seu divinis revelationibus cognosci posse. Qui enim, inquit, naturali ratione Trinitatem verbi gratia, probare nititur, is fidei dupliciter derogat. Primo quidem quantum ad dignitatem ipsius fidei; quæ in hoc consistit, ut sit de rebus invisibilibus quæ humanam excedant rationem. Unde Apostolus dicit, fidem esse de non apparentibus; et alibi: *Sapientiam, inquit, loquimur inter perfectos; sapientiam vero non hujus sæculi, neque principum hujus sæculi, sed loquimur Dei sapientiam in mysterio, quæ abscondita est* ^h. Secundo, quantum ad utilitatem trahendi alios ad fidem. Cum enim aliquis ad probandam fidem introducit rationes quæ non sunt urgentes, in irrisionem cedit infidelium; credunt enim quod hujusmodi rationibus innitatur, et propter eas credamus. Quæ igitur fidei sunt, non sunt probanda nisi per auctoritates his qui auctoritates suscipiunt; apud alios vero sufficit defendere, non esse impossibile id quod fides prædicat. Ita sanctus Dionysius hoc loco, et ex eo divus Thomas.

§ III. Nota nomina τὸ ὑπεράγαθον, τὸ ὑπέρθρον, id est supra-bonum, supra-Deum, etc., dici τῆς ὑπεροχικῆς ἀραιώσεως, id est ablationis secundum exsuperantiam, quia tollunt in Deo bonitatem creatam, et tribuunt exsuperantem et superlatam bonitatem, scilicet incretam, quæ vincit omnem cognitionem et intelligentiam. Vide observationes 4 et 9 generales.

Nota ibidem, *Τὰ δὲ διακεκριμένα τὸ Πατὴρ ὑπερούσιον ὄνομα καὶ χρῆμα: discreta vero sunt Patris substantiale nomen et res.* Nomen Patris, inquit Turrianus (32), suprasubstantiam dicit, quia in divinis non significat nobis nomen Patris aut Filii, quod in creaturis intelligimus, personas scilicet re et substantia separatas. Rem vero Patris vocat non ipsam substantiam, quæ una est et eadem in tribus, sed rem Patris, et rem Filii, et rem Spiritus sancti vocat proprietates, quæ in divinis Personis ordinem originis sive principii inter eas designant; unde notionales proprietates sive actus dicuntur, quia sunt proprie notiones sive designationes personarum, ut proprium Patris est generare Filium, propria est nativitas Filii ex Patre, et propria Spiritus sancti processio ex uno principio Patre et Filio; hæc dicuntur Græce *χρήματα γνωριστικά*, id est, *res sive actus notionales*. Res enim, quatenus pertinet ad relationem, numero plurium prædicatur in divinis; sanctus Thomas prima parte, quæst. 39, artic. 5, ad 5. In his igitur non est reciprocatio, neque communitas, nec in ipsis nominibus Patris, et Filii, et Spiritus sancti, nec in eorum rebus, id est in eorum actibus, sive usibus, unde manant. Nec enim nomen Patris convenit Filio, neque Filii nomen convenit Patri; quia neque generare Filii est, neque generari Patris. Similiter in Spiritu sancto, qui ab utroque procedit.

Est præterea observatio dignum, quod hic ait Dionysius, discreta esse in divinis nomen Patris et *χρῆμα*, id est *rem*, et nomen Filii et *rem*; item nomen Spiritus sancti et *rem*. Cum enim prius posuit nomen Patris, et nomen Filii, et nomen Spiritus sancti, et postea secundo loco posuit *χρῆμα*, id est *rem* Patris, quæ est generare, et *rem* Filii quæ est generari, et *rem* Spiritus sancti quæ est procedere; plane docuit id quod sanctus Thomas etiam tradit, prius et principalius secundum modum intelligendi

³⁷ 1 Cor. viii, 5. ^h 1 Cor. ii, 6.

VARIÆ LECTIONES.

³⁷ Ἰσως ἡνωμένα. EDIT. PATRCL. ³⁸ ἐκφανουσῶν, S. D. ³⁹ τὸ πᾶσαν θεουργικὴν, S. P. ⁴⁰ τῆς θεαρχικῆς, P.

distingui hypostases divinas per relationes quam per origines, sive actus notionales, quos Dionysius significavit nomine *χρήματος* (interpres vero Dionysii, quem sanctus Thomas habuit, vertit *χρήμα usum*; sanctus Thomas *usum* mutavit in *actum* et *originem*); distinguuntur, inquam, prius et principaliter per relationes quam per notionales origines: quia relationes constituunt personas, cum sint ipsæ relationes personæ subsistentes, actus vero notionales, **325** licet sint idem re cum relationibus, tamen secundum modum significandi et intelligendi non constituunt personas, cum sint origines earum, sive origines significatur active, ut generatio, quæ tanquam actus notionalis attribuitur Patri, et spiratio, quæ attribuitur Patri et Filio; sive passive, ut nativitas, actus notionalis qui attribuitur Filio, et processio, Spiritui sancto. Origines enim secundum rationem intelligendi extra ea sunt quorum sunt origines, cum sit origo, sicut ait sanctus Thomas, via quædam a re, aut ad rem, ut generatio significatur ut via quædam ad genitum procedens a generante. Itaque res Patris est generare (*χρήμα* enim, ut dixi, *rem* significat), res Filii est genitum esse, res Spiritus sancti procedere. Sic Gregorius in Oratione prima de Filio: « Ex non habente, inquit, causam, id est ex Patre, accedit res nativitatis: » de Filio loquitur. *Πράγμα γεννησεως* vocavit, quod Dionysius *χρήμα*. Significat etiam *πράγμα actum*, a verbo *πράττω*, unde recte theologi Latini *actum* vocant, quod Græci *rem*; idem enim verbum *πράγμα* utrumque significat. Hæc notavi, quia non parum refert, vocabula propria alicujus scientiæ callere.

Nota ibidem proxima ista verba: *Est præterea discreta ac distincta, perfecta, sicut in nobis, et immutabilis Jesu essentia, et quæcunque sunt mysteria substantialia humanitatis ejus*, ubi naturam humanam in Christo perfectam dicit, contra Apollinarium; quia habuit corpus præditum anima rationali et intelligente, sicut nos habemus; *immutabilem*, contra alios hæreticos, qui dixerunt naturam humanam ab ipso principio unionis viciam esse a divina, et factam inæcorruptibilem, quod erat negare veritatem humanæ naturæ, negando proprietatem ejus. Hic fuit Julianus Halicarnasseus. *Mysteria autem substantialia humanitatis ejus* vocat sitire, esurire, defatigari, vulnerari, et reliqua ejusmodi, quæ vere passus est Christus, et non phantastice secundum hæreticos; quamvis hæc passiones naturam divinam non attigerunt, cum esset alioqui in eadem hypostasi, a qua non differebat nisi ratione tantum et cogitatione. Hujusmodi etiam sunt ambulare super undas ⁱ, ingredi per januam clausam ad discipulos ^k; hæc enim miracula per carnem operatus est Christus sua divinitate. « Ex his manifestum fit (inquit Cyparissiotus, decadis 9 c. 4) quod in Trinitate, quæ est supra substantiam, persona et substantia non sunt idem ratione et cogitatione, sunt tamen re et substantia. Similiter tres divinæ personæ inter se non discernuntur re et substantia; sed ratione tantum et cogitatione; essentia enim earum una est, sed non est earum inter se reciprocatio; ideo non potest cadere in eas alia oppositio, nisi eorum quæ sunt ad aliquid. Aliæ enim oppositiones non assumuntur sine materia; oppositiones vero in his quæ sunt ad aliquid, quodam modo consistunt supra materiam; quia in hac oppositione non dirimitur copulatio; quia esse eorum est quodam modo se habere ad aliquid. » In quo Cyparissiotus omnino consentit cum divo Thoma. Nam quatenus tres Personæ divinæ idem re et substantia sunt, sic non distinguuntur inter se nisi ratione tantum et cogitatione, ut affirmat sanctus Thomas, parte 1, quæst. 39, artic. 1, ad 1, cum dicit: Relationes ipsæ non distinguuntur ad invicem secundum quod sunt idem realiter cum essentia; relationes autem idem sunt re cum personis. Quatenus vero relationes, quæ in divinis sunt per se subsistentes, oppositionem habent ad invicem, distinctæ realiter sunt et personæ realiter distinguunt, et una persona non est alia; hoc enim est quod ait Cyparissiotus cum doctrina sancti Thomæ consentiens. Sed earum scilicet personarum non est inter se reciprocatio, quatenus scilicet in eas cadit oppositio relationum.

§ IV. Pulchre describitur intima et perfectissima inhabitatio unius personæ in alia, et e converso; quam Damascenus libro primo *Fidei orthodoxæ*, cap. 11, vocat *περιχώρησις*, id est, ut scholastici vertunt, *circuminsessionem*. De quo mysterio disputat Hilarius lib. IV *De Trin.*, et sanctus Augustinus l. VI *De Trin.*, c. ult.: « Singula, inquit, sunt in singulis personis, omnia in singulis, et singula in omnibus, et omnia in omnibus, et unum omnia. »

Nota autem ad hunc locum Dionysii, quia hæc vocabula *μονὴ καὶ ἵδρυσις*, id est *mansio et collocatio*, distinctionem secum inferre videntur, et ad locum referri (quod enim in aliquo manet, et collocatur, non videtur esse idem quod est illud, in quo aliquid manet tanquam in loco, et in quo collocatur); ideo correctionem adhibuit, inquit, *ἐὶ οὕτω χρῆ φάσαι, ἵνα ἰτα ἰοῦναι ἴσται*. Quoad exemplum autem luminarium, non eo usus est Dionysius, ut quidam existimarunt, secundum opinionem eorum qui tradebant, lumen esse substantiam corpoream, et non qualitatem. Quod enim posuit Dionysius lumina lampadarum per se existere, non ad lumina retulit, sed ad lampadas, quæ per se existunt, sicut faces et tedæ. Itaque faces ardentes, sive lampadas accensas, luminibus in unum conjunctis per se existentes, cum proprietatibus hypostaticis per se subsistentibus, in lumine suprasubstantiali Trinitatis discrete unitis et unite discretis, comparat. Nam **326** si in aula lucernis tribus illustri deambules, tres umbræ resultant. Præterea, si ingentem tabulam lucernis illis opponas, in cujus medio sit foramen, lucernæ tres per foramen illud tria lumina transversa trajiciunt in oppositum. Unde coniecimus emicantia lumina in aere invicem non confundi, sed quamvis sint conjuncta loco, pura tamen esse, suamque proprietatem servare inter se discretam. Quasi spiritalis enim eorum natura facit, ut non commisceantur invicem in novam communemque formam, sicut solent corporæ qualitates; quamquam astrologi putent, e multis radiis vim novam aliquam procreari, tamen interim non commistis. Quod si lumina, inquit, ob incorpoream proprietatem, in corpore tamen existentia, munus id consequantur, ut et unita invicem, et simul discreta inter se mirabiliter esse possint, multo magis id habent, quæ magis a corporibus sunt separata, ut ipsius animæ virtutes atque scientiæ, magis etiam ipsæ inter se substantiæ animarum; magis insuper invicem intellectus angelici; maxime omnium Trinitatis divinæ Personæ, cujus quidem tam unitatis quam discretionis participatione quadam singula deinceps pro modo suo gradatim unionem discretionemque reportant. Et quod sequitur in Dionysio: *Si quis unam lampadem educat e domo, simul exhibit totum proprium lumen, nihil quidquam cæterorum luminum in se ipsa simul trahens, nec aliquid sui illis relinquens*, ad mysterium Incarnationis retulit, ut Pachymierus notavit, interpretatusque est illud Joan. XVI: *Ego a Patre exivi*. Filius enim factus homo, qui erat lux quædam humanitatis accensa lumine divinitatis, non traxit secum Patrem, neque Spiritum sanctum, neque quidquam proprium divinitatis illis reliquit; quin potius eandem totam divinitatem, quæ in illis est, tulit, manens in illis. Ad idem mysterium Incarnationis retulit hoc exemplum Leontius monachus, auctor eruditissimus, in libro quem contra Nestorium et Eutychem scripsit.

Docet enim, sic substantias uniri posse sine mistione, ut hic sine mistione uniuntur qualitates luminum, et uniuntur splendores stellarum, salva proprietate quanti in quali.

§ V. Ad illa verba : *Est autem divina distinctio, emanatio Deum decens divinæ unionis.* De inexplicabili (inquit sanctus Maximus) Trinitatis emanatione usque ad tres personas philosophatur nunc, quod Deus et Pater sine tempore, convenienter Deo et amanter motus, processit ad distinctionem personarum, absque imminutione et partitione in se toto manens, proprio ejus splendore supraquam unite, et supraquam simpliciter emisso, ut existeret tanquam imago viva; et Spiritu sancto ex Patre venerando et supraquam perenniter procedente, sicut Dominus docet : « Dei autem bonitate causa et origo omnium in tribus Personis divinis multiplicata est ¹. » Item Gregorius Theologus disputans contra Eunomium : « Est vero etiam, inquit, alio modo distinctio divina, emanatio Dei ob nimiam bonitatem ad multiformem creationem aspectabilem, et non aspectabilem; secundum quam (ut hoc item loco ait Dionysius) *ἐκ τῶν μετοχῶν καὶ τῶν μετεχόντων ὑπέρκειται τὰ ἀμεθέκτως μετεχόμενα*, id est *ex participationibus et participibus laudantur ea quæ imparticipate participantur.* » Hunc locum item edisserens sanctus Maximus : « Trinitas, inquit, universi regina ab iis quæ participare eam possunt participatur non comprehense neque participate. » Idem enim utrumque declarat : participatur enim Deus non comprehense neque restrictus, sed potius totus in cujusque participatione existens, et ab omnibus exemptus. Et rursus idem in *Centuriis theologicis*, centuria III, c. 7 : « Deus, inquit, qui secundum substantiam non est participabilis, cum vult aliter ab iis qui possunt participari, a natura et substantia sua occulta non recedit; quando etiam modus ipse, quo volens participatur, manet semper omnibus opertus. » Adhuc idem in iis quæ in *Dogmatica panoptia* feruntur : « Participabilis est Deus secundum communicationes suas; non participabilis vero, quatenus nihil substantiam ejus participat, vel vitam ejus, vel sapientiam ejus, aut aliquid talium, quæ habet omnia secundum excellentiam, et eximie. »

« Ex his (inquit Cyparissiotus) constat primo, duplicem esse emanationem : una est, qua Deus et Pater ad sua manando Filium suprasubstantialem et Spiritum sanctum, duo unius et ejusdem divinitatis lumina, univoce protulit, nullo modo a se ipso toto egressus, sed potius ad seipsum motus sine distantia intermedia, ex æternitate in naturam trium personarum desiit. Atque hæc emanatio mota a divina persona in divinas personas in Trinitate, ad quam mota est, substituit, et motionem incretam exhibuit. Omnis enim emanatio, cum fiat causa eorum quæ emanant, talis est emanatio, qualia sunt ea ad quæ facta est emanatio. Altera est, qua Deus æquivoce motus est ad creaturam, eam in tempore producendo : æ per illam quidem motus est naturaliter, per hanc vero voluntarie. »

Constat secundo, quod in totum Deus et a nobis participatur, et non participatur. Participatur quidem secundum rationem causæ, id est, quatenus omnia ex nihilo producit, ut et simpliciter sint, et bene sint; rursus vero non participatur, secundum participationem nostram, et secundum existentiam. Nec enim Deum participamus sicut species participant genera, et sicut singularia participant **327** universalia, et sicut quæ subter prima sunt, participant illa ipsa prima. Neque participamus eum secundum existentiam, et illam quam Dionysius dicit permistam communionem; ut si dicamus : Vita sentiens est pars substantiæ omnium sensu viventium; et : Omnes species ex materia concretæ, secundum admistam communionem, materiam et formam participant; his enim modis et rationibus nequaquam a nobis participatur. Nec rursus est aliquid in eo quod participatur, et aliquid quod non participatur; absurdum enim est, si dicatur, oportere existentiam Dei ex duobus quibusdam dissimilibus consistere, ex participabili scilicet et non participabili. Vide hæc fusius apud Cyparissiotum, decade 7, quæ tota est de divinis participationibus.

§ VII. Explicatio colligi potest ex notabili primo capitis primi.

§ VIII. Alludit Dionysius ad vers. 15 capitis tertij Epist. ad Ephesios, docens Deum omnium esse Patrem hominum et angelorum, quo communi Parente affines sunt homines et angeli. Ipse enim Pater est omnium familiarum corporalium et spiritualium, æ proinde communiter ab omnibus adorandus et colendus : videtur autem notare pluralitatem principiorum et deorum Simonis Magi et Valentini.

§ IX. Quomodo modus et mysterium Incarnationis supremos etiam angelos latuerit, vide supra sanctum Dionysium c. 7 *Cælestis hierarchiæ*, et sanctum Theodorum in *Epist. ad Ephesios*, c. 3, lect. 4.

Nota hic sub finem hujus paragraphi, sanctum Hierotheum dici partim a theologis, partim Scripturarum indagatore, partim diviniorum quadam inspiratione doctum non discendo tantum, verum etiam divina patiendo. Tribus enim modis divina percipimus, nempe actione, aut passione, aut modo quodam misto. Actione quidem præcipue, quando eam non ab aliis eruditus, sed rationis investigatione assequimur; passione vero, cum divinitus afflati percipimus; misto denique modo, id est partim patiendo, partim agendo, ubi docente alio, aut verbis aut litteris erudimur. Tunc enim quatenus aliunde movemur, quodammodo patimur, quatenus autem proprium ipsi iudicium examenque adhibemus, videmur et agere. Cæterum et aliena disciplina, et inventio propria divinorum, ad hoc velut ad signum duntaxat dirigenda est, ut Deo assidue nos pulsanti penitus exponamur. Id autem solo in eum amore perficimus. Hoc enim duntaxat et ad Deum dirigimus omnia, et Deo subicimur clam pulsanti; atque illo inspirante, et quasi movente agenteque, subito commovemur, atque ita compatimur spirituque replemur. Affectio vero ejusmodi passio nuncupatur, tum quoniam amatorum est (amor enim transferens in amatum, amantem inde pati compellit), tum quia vacantibus tunc propriis rationis intelligentiæque actionibus, divina luce formamur, patimurque formati. Ad hanc utique lucem amore solum ferventissimo præparamur. Sicut enim opacas sæpe materias luci invias calor ingens purgat, extenuat, pervias luci præbet; sic amatorius in Deum fervor a corporeis perturbationibus et nebulis purgans animum, quasi serenum reddit, lucique divinæ paratum, cum qua et unionem arctiorem intelligentiæ, et fidem humana scientiâ certiore sequimur.

§ X. Pro intelligentia verborum Hierothei nota cum Turriano ad cap. 2 decadis 7 Cyparissioti : in essentiis rerum hunc ordinem considerari. Primo, principia rerum; secundo, substantiam; tertio, speciem compositi totius ex forma proficiscentem; quarto, perfectionem ipsius rei, non solum quoad speciem, sed quoad propriam operationem et finem : tunc enim res est omnimode perfecta, cum suam finem assequitur; quinto, res varias, quæ singulæ quadam propria perfectione præditæ sunt, et ordine quodam copulatæ, totum quoddam perficiunt, ut in universo, et in homine. Hierotheus ergo docet quomodo

¹ Joan. xv.

divinitas Christi est causa in his omnibus, incipitque ab extremo, id est a toto, et remeant in primum, id est in principia rerum. Conservat igitur, inquit, universum et partes universi toti consentientes, et cum eo conspirantes; et ipsa non est totum, neque pars, quia scilicet non habet perfectionem totius et partis, sicut totum et pars, sed excellentius in infinitum. Estque rursus totum et pars divinitas Christi, nempe quia quidquid perfectionis est in toto et in parte, hoc ipsa Christi divinitas præhabet. Reliqua facilio a supra. Illud vero, *substantia totis substantiis, insistens impolluta*, significat esse Deum in omnibus substantiis, et ab eis participari non per admisionem, hoc est, non misceri cum eis; ita sanctus Thomas ad hunc locum. Consule item in Observationibus generalibus octavam et novam.

328 PARAPHRASIS PACHYMERÆ (35).

§ I. Τὸ παρὸν κεφάλαιον ἐστὶ περὶ ἠνωμένης καὶ A
 διακεκριμένης θεολογίας. Ἐπειδὴ γὰρ προέθετο ὁ
 ἅγιος περὶ θεῶν ὀνομάτων εἰπεῖν, τὰ δὲ θεῖα ὀνόματα,
 τὰ μὲν κοινῶς καὶ τοῖς τρισὶ θεαρχικοῖς Προσώποις
 ἀρμόζουσι, τὰ δὲ μὴ ἐκάστη τῶν Ὑποστάσεων· διὰ
 τοῦτο τὰ μὲν κοινῶς τῇ θεῖα φύσει ἀρμόζοντα ὀνό-
 ματα, ἠνωμένην ἐπιγράφει θεολογίαν· τὰ δὲ μὴ
 ἐκάστη ὑποστάσεων, διακεκριμένην. Καὶ πάλιν θεῖαν
 ἔνωσιν λέγει τὴν κρυφίαν καὶ ἀκατάληπτον γνῶσιν
 τῆς θείας φύσεως, (τὴν γὰρ οὐσίαν αὐτὴν τῆς ἀκα-
 τάληπτου Τριάδος τί ἐστὶν οὐδεὶς γινώσεται ποτε·)
 διάκρισιν δὲ θεῖαν τὰς ἐνωποστάτους προσκυνητὰς
 ὑπάρξεις, τουτέστι, τοῦ μὲν Υἱοῦ τὸν ἐκ Πατρὸς ἀνέκ-
 φραστον ἀπαυασμὸν, τοῦ δὲ παναγίου Πνεύματος
 τὴν ἐκ Πατρὸς ἀνεγνωστὸν ἐκπέρευσιν, τὴν θεαρχικὴν
 ὄλην ὑπαρξίν, μᾶλλον δὲ οὐδὲ κυρίως ὑπαρξίν, ἀλλὰ B
 ὑπερύπαρξιν· ἀλλ' ἐπειδὴ πᾶσα ὑπαρξίς ἐξ αὐτῆς,
 ἐκ τῶν αἰτιατῶν κτισμάτων ὀνομάζεται ὑπαρξίς. Τὴν
 γοῦν θεαρχικὴν ταύτην ὑπαρξίν ὄλην, τουτέστι τὴν
 μίαν καὶ μόνην θεότητα, (ἔθος γὰρ αὐτῷ οὕτω καλεῖν
 τὴν τῆς ἁγίας καὶ μόνης προσκυνητῆς Τριάδος τὴν
 ἐντρίσιον Ὑποστάσει γνωριζομένην θεότητα,) ταύτην
 γοῦν ὅτι ποτὲ ἐστὶν ἡ αὐτοαγαθότης, ὁ Κύριος ἐν τοῖς
 ἱεροῖς Εὐαγγελίοις γνωρίζων ἡμῖν ὑμνεῖται, τουτέστι
 μετὰ πάσης εὐλαβείας καὶ θεότητος κατανοεῖται·
 αὐτὴ γὰρ ἡ θεαρχία ὁ Κύριος ὑφηγούμενος ἔλεγε
 πρὸς τὸν ἐρωτῶντα· *Τί με λέγεις ἀγαθόν; οὐδεὶς*
ἀγαθός, εἰ μὴ εἰς ὁ Θεός. Τοῦτο μὲν οὖν καὶ ἐν ἄλ-
 λοις εἴρηται παρ' ἡμῶν ἐξετασθὲν, ὅτι οὐ μερικῶς
 ἐφ' ἐνὶ τῶν θεαρχικῶν ὑποστάσεων τὰ τοιαῦτα ὀνό-
 ματα λέγονται, ἀλλ' ἐπὶ τῆς ὄλης καὶ πλήρους θεότη- C
 τος· καὶ ὅτι πάντα ταῦτα τὰ κοινὰ ὀνόματα ἀνατί-
 θενται ἀμερῶς, οὐ μεριζόμενα κατὰ ἀποκλήρωσιν,
 ὡς ἐν Πρόσωπον, ἀλλ' ἐφ' ἐνὶ ἐκάστῳ, καὶ ἐπὶ τοῖς
 τρισὶ κοινῶς, ἀπολύτως; τουτέστιν οὐ μετὰ τινος
 προσθήκης εἰς ἐν Πρόσωπον, καὶ δίχα ταύτης εἰς
 ἄλλο· ἀλλ' ἀπαρτηρήτως, ὡς ἐφ' ἐνὶ ἐκάστῳ, καὶ
 ἐπὶ τοῖς τρισὶ κοινῶς· καὶ ὡς κοινῶς, καὶ ἐφ' ἐνὶ
 ἐκάστῳ, καὶ ὁμοίως ἐπὶ ἀπάσῃ τῇ ὀλότητι τῆς θε-
 τητος. Καὶ γοῦν καὶ ὡς ἐν ἄλλοις ὑπεμνήσαμεν, ὁ
 μὴ κοινὰς εἶναι λέγων τὰς θεωνομίας ἀποσχίζει ἀσε-
 θῶς τὴν ἐνότητα τῆς προσκυνητῆς Τριάδος. Ῥητέον
 οὖν ὡς τὸ ἐν Εὐαγγελίοις ἀγαθός ἐπὶ τῶν τριῶν θεαρ-
 χικῶν Ὑποστάσεων ἐκληπτέον, καὶ γὰρ καὶ ὁ ἀγα-
 θοφυῆς Λόγος λέγει· *Εἰ οὖν ὁ ὀφθαλμὸς σου πορη-*

§ I. Hoc præsens caput est de unita distinctaque
 theologia. Cum enim hic sanctus de divinis nomini-
 bus loqui proposuerit, divina vero nomina, quæ-
 dam in communi tribus Personis divinis conve-
 niant, quædam etiam uni ex Personis illis in parti-
 culari, idcirco illa quidem nomina quæ in communi
 divinæ naturæ congruunt, *unitam* inscribit theolo-
 giam, quæ vero cuilibet personæ in particulari com-
 petunt, *distinctam*. Et rursus divinam unionem
 vocat occultam et incomprehensibilem divinæ na-
 turæ cognitionem (nam essentiam incomprehen-
 sibilis Trinitatis, quid sit, nemo cognoscet unquam);
 divinam vero distinctionem, subsistentes existen-
 tias adorandas, id est Filii quidem ex Patre splen-
 dorem ineffabilem, sancti vero Spiritus ex Patre
 inconceptibilem processionem, divinam totam exi-
 stentiam, vel potius proprie non existentiam, sed
 superexistentiam, sed quoniam omnis existentia ex
 ipsa est, ex effectis creaturæ existentia nominatur.
 Hanc itaque divinam totam existentiam, id est uni-
 cam et solam Deitatem (sic enim appellare consue-
 vit sanctæ atque solum adorandæ Trinitatis in
 tribus Personis agnitam Deitatem); hanc, inquam,
 ipsam per se bonitatem esse, in Evangeliiis nobis
 declarasse Dominus prædicatur, id est cum omni
 religione ac divinitate agnoscitur; nam ipsemet
 Deus Dominus explicando dixit cuidam interroganti:
Quid me dicis bonum? nemo bonus, nisi solus Deus ^m.
 Verum hoc aliis etiam locis a nobis expositum,
 istiusmodi nomina non partialiter de una ex Per-
 sonis divinis dici, sed de tota plenaque Deitate; nec
 non omnia hæc nomina communia ipsi attribui
 imparticipate, id est non participata secundum
 attributionem, sicut una Persona, sed ad unamquam-
 que et ad tres in communi, absolute, id est sine
 ulla restrictione ad unam Personam, vel sine hac
 ad aliam, sed sine reservatione, uti ad unamquam-
 que, sic etiam ad tres in communi; et universam,
 tam ad unamquamque, quam universe ad omnem
 universitatem divinitatis referri. Siquidem, ut alibi
 meminimus, qui hæc divina nomina negat esse com-
 munia, distrahit omnino impie unitatem adorandæ
 Trinitatis. Dicendum itaque, in Evangeliiis vocem
329 illam *bonus* de tribus divinis Personis acci-
 piendam esse; nam bonum Verbum ait: *An oculus*

^m Marc. x, 18.

luis nequam est, quia ego bonus sumⁿ? et rursum apud Davidem in Psalmis dicentem reperitur: *Spiritus tuus bonus deducet me in viam rectam*^o; et iterum, id quod ad Moysen dictum est: *Ego sum qui sum*^p. Si id nonnulli uni personæ ascribere velint, quomodo intelligent, quæ in Apocalypsi Joannis evangelistæ de Patre dicta sunt: *Qui est, qui erat, qui venturus est*^{q-r}? de Filio vero in Davide: *Tu autem idem ipse es*^s? de sancto quoque Spiritu in Evangelis: *Spiritus veritatis qui est, qui a Patre procedit*^t? Et observa, quomodo hæc dicat usurpari; nunc enim non ita fertur. Et rursum de vita, nisi hæc de tribus personis dicta sint, quomodo in divinis Evangelis reperitur, quod, *sicut Pater suscitavit mortuos et vivificavit, sic et Filius quos vult vivificavit*^u? Et illud: *Spiritus est qui vivificavit*^v? Quod autem nomen Dominus etiam commune sit, de Deo quidem qui Deum genuit, sive Patre, et de Deo qui genitus est, sive Filio, vix dici possit quoties dicatur. Quin etiam Spiritus sanctus Dominus est: similiter quoque pulchrum, et sapiens, et lumen, et deificum, et causa. Omnia. inquam, hæc nomina summam de tota Deitate prædicantur, juxta illud: *Omnia ex Deo sunt*^x, et diffusius etiam de singulis Personis, ut cum de Deo quidem Filio dicit: *Omnia per ipsum et in ipso facta sunt*^y, et: *In ipso cuncta consistunt*^z. Hoc enim omnes referunt ad Verbum quod creat. De Spiritu autem: *Emittes Spiritum tuum, et creabuntur*^a. Et ut compendioso quis dicat, ipsemet Dominus dixit: *Omnia quæ habet Pater mea sunt*^b, et: *Omnia mea tua sunt, et tua mea sunt*^c. Verumtamen hæc etiam sanctissimo Spiritui per communicationem unionemque attribuit. Quænam hæc? Divinas operationes, id est miracula, juxta illud: *Si ego in Spiritu Dei ejicio demonia*^d. Venerationem, juxta illud: *Qui vero blasphemaverit in Spiritum sanctum, non remittetur ei*^e. Fontem et distributionem gratiarum, juxta illud: *Accipietis virtutem ex alto*^f, superveniente Spiritu sancto. Ac neminem existimo eorum qui Scripturis handquaquam perverse sunt imbuti, negaturum, quia istiusmodi nomina, tam in communi quam in particulari, secundum rationem et causam insunt omnibus personis divinis, ita ut quælibet sit perfectus Deus, et rursum omnes **330** tres sint unus perfectus Deus. Cum igitur hæc impræsentiarum quidem breviter, alibi vero satis definita sint, quodcumque tandem integrum et commune Dei nomen (excepto scilicet proprio et personali) explicare aggrediemur, in communi accipiendum est.

§ II. Si quis autem objecerit nos hoc modo confusionem introducere, et Deo competentem Personarum distinctionem confundere, quod v. g. nomen Filii Dei de tota Divinitate prædicemus, nos puta-

Aρός ἐστίν, ὅτι ἐγὼ ἀγαθός εἰμι; καὶ πάλιν παρὰ τοῦ Δαυὶδ εὐρηταί, λέγοντι· Τὸ Πνεῦμά σου τὸ ἀγαθὸν ὀδηγήσει με ἐν τῇ εὐθείᾳ· καὶ πάλιν τὸ πρὸς Μωσῆν εἰρημένον· Ἐγὼ εἰμι ὁ ὢν. Ἐὰν περιγράψαι θελήσωσιν τινες ἐν ἐνὶ προσώπῳ, πῶς ἀκούσονται περὶ μὲν τοῦ Πατρὸς τὰ ἐν τῇ Ἀποκαλύψει τοῦ εὐαγγελιστοῦ Ἰωάννου· Ὁ ὢν, ὁ ἦν, ὁ ἐρχόμενος; περὶ δὲ τοῦ Υἱοῦ τὰ ἐν τῷ Δαυὶδ· Σὺ δὲ ὁ αὐτὸς εἶ; περὶ δὲ τοῦ ἁγίου Πνεύματος τὰ ἐν τοῖς ἱεροῖς Εὐαγγελίοις· Τὸ Πνεῦμα τῆς ἀληθείας, τὸ ὄν, ὁ παρὰ τοῦ Πατρὸς ἐκπορεύεται; Καὶ σκέψαι πῶς φησὶ τὴν χρῆσιν ταύτην· οὐδὲ γὰρ φέρεται οὕτω νῦν. Καὶ πάλιν περὶ τῆς ζωῆς, εἰ μὴ καὶ ἐπὶ ταῖς τρισὶν ὑποστάσεσι ῥηθείη, πῶς ἐν τοῖς θεοῖς Εὐαγγελίοις εὐρηταί, ὅτι ὡσπερ ὁ Πατὴρ ἐγείρει καὶ ζωοποιεῖ τοὺς νεκροὺς, οὕτω καὶ ὁ Υἱὸς οὖς θέλει ζωοποιεῖ; καὶ τὸ Πνεῦμά ἐστὶ τὸ ζωοποιεῖν; Ὅτι δὲ καὶ τὸ Κύριος κοινόν ἐστι, περὶ μὲν τῆς θεογονοῦ θεότητος τοῦ Πατρὸς, ἢ τῆς υἱότητος, δηλονότι τοῦ Υἱοῦ, οὐδ' ἐστὶν εἰπεῖν ποσαχῶς λέγεται. Ἀλλὰ καὶ Κύριος τὸ Πνεῦμά ἐστίν· ὁμοίως καὶ τὸ καλὸν, καὶ τὸ σοφὸν, καὶ τὸ φῶς, καὶ τὸ θεοποιεῖν, καὶ τὸ αἴτιον. Πάντα ταῦτα καὶ περιληπτικῶς ἐπὶ τῆς ὅλης θεότητος, κατὰ τὸ· Τὰ πάντα ἐκ τοῦ Θεοῦ ἐστὶ, καὶ διεξοδικῶς ἐπὶ μιᾷ ἐκάστη τῶν ὑποστάσεων, ἐπὶ μὲν τοῦ Υἱοῦ ὅτε φησὶ· Τὰ πάντα δι' αὐτοῦ καὶ εἰς αὐτὸν ἐκτίθεται, καὶ ἐν αὐτῷ συνέστηκε· τοῦτο γὰρ εἰς τὸν δημιουργικὸν Λόγον ἐδέξαντο πάντες. Ἐπὶ δὲ τοῦ ἁγίου Πνεύματος· Ἐξαποστελεῖς τὸ Πνεῦμά σου, καὶ κτισθήσονται. Καὶ ἵνα συληπτικῶς εἴποι τις, αὐτὸς ὁ Κύριος ἔφη· Πάντα ὁσὰ ἔχει ὁ Πατὴρ, ἐμὰ ἐστὶ, καὶ, Πάντα τὰ ἐμὰ ἐὰ ἐστὶ, καὶ τὰ σὰ, ἐμὰ. Πλὴν κοινωνικῶς καὶ ἠνωμένως καὶ τῷ παναγίῳ Πνεύματι. Τίνα ταῦτα; Αἱ θεουργίαι, δηλονότι τὰ θαύματα, ὡς τὸ· Εἰ δὲ ἐγὼ ἐν Πνεύματι Θεοῦ ἐκβάλλω τὰ δαιμόνια. Τὸ τέρας, ὡς τὸ· Τῷ δὲ εἰς τὸ Πνεῦμα τὸ ἄγιον βλασφημήσαντι οὐκ ἀφεθήσεται. Τὴν πηγὴν καὶ διανομήν τῶν χαρισμάτων, ὡς τὸ· Αἰψέσθε δύναμιν ἐξ ὕψους, ἐπελθόντος τοῦ ἁγίου Πνεύματος. Καὶ οὐδένα τῶν ἐν ταῖς ἱεραῖς Γραφαῖς ἀδίαστρόφως ἐντεθραμμένων, σῆμαι ἀντερεῖν πρὸς ταῦτα, ὅτι καὶ κοινῶς καὶ ἰδίᾳ τὰ τοιαῦτα ὀνόματα πρόσσει, κατὰ τὸν λόγον καὶ τὴν αἰτίαν, ὅτι ἕκαστον τῶν θεουργικῶν τέλειος Θεός, καὶ τὰ τρία πάλιν εἰς Θεὸς τέλειος. Τούτων οὖν βραχέως μὲν ἐνταῦθα, ἐν ἄλλοις δὲ ἱκανῶς διωρισμένων, ὁποῖαν θεωνυμίαν ὀλιχτὴν καὶ κοινήν (ὑπεξαιρουμένης τῆς ἰδίας καὶ ὑποστατικῆς), ἀναπτύξαι ἐγχειρήσομεν, κοινῶς αὐτὴν ἐκληπτέον.

§ II. Εἰ δὲ τις εἴποι, ὅτι σύγχυσιν ἐντεῦθεν ποιούμεθα καὶ συγχέομεν τὴν θεοπρεπῆ κατὰ τὰς ὑποστάσεις διαίρεσιν, ὅτι τὴν ἐπὶ τοῦ Υἱοῦ θεωνυμίαν τυχὸν ἐπὶ πάσης φέρομεν τῆς θεότητος,

ⁿ Matth. xx, 15. ^o Psal. cxlii, 10. ^p Exod. iii, 14. ^{q-r} Apoc. i, 4. ^s Psal. ci, 28. ^t Joan. xv, 26. ^u Joan. v, 21. ^v Joan. vi, 64. ^x I Cor. xi, 12. ^y Rom. xi, 36. ^z Joan. i, 3. ^a Psal. ciii, 30. ^b Joan. xvi, 15. ^c Joan. xvii, 10. ^d Luc. xi, 20. ^e Marc. iii, 29. ^f Act. i, 8.

ἡμεῖς οὐδὲ ὑπολαμβάνομεν αὐτὸν εἶναι ἱκανὸν εἰς τὸ πείθειν, ὅτι ἀληθῆ λέγει ἃ λέγει καθ' ἡμῶν. Εἰ μὲν γὰρ τῇ θείᾳ Γραφῇ ἀνθίσταται, πόρρω καὶ τῆς ἡμετέρας φιλοσοφίας ἔσται· καὶ εἰ μὴ μέλει τούτῳ τῶν θείων Λογίων, πῶς ἂν μελήσοι ἡμῖν τῆς ἐκείνου χειραγωγίας καὶ διδασκαλίας; Εἰ δὲ δέχεται τὴν τῶν λογίων ἀληθειαν, ἡμεῖς αὐτοῖς τοῖς λογίοις, ὡς κανόνι καὶ φωτὶ χρώμενοι, ἀπολογησόμεθα αὐτῷ, ὡς ἡ θεολογία τὰ μὲν τῶν ὀνομάτων ἠνωμένως παραδίδωσιν, ὡς τὸ Θεός, τὸ ἀγαθός, καὶ τὰ ὅμοια· τὰ δὲ διακεκριμένως, ὡς τὸ Πατήρ, τὸ Υἱός, τὸ Πνεῦμα, τὸ γεννητόν, τὸ ἀγέννητον, τὸ ἐκπορευτόν· καὶ οὐχ οἷόν τε οὔτε τὰ ἠνωμένα διαίρειν, οὔτε τὰ διακεκριμένα συγγεῖν, ἀλλὰ χρῆ ἐπομένους τῇ θεολογίᾳ, ἀνανεῦσιν ἐπὶ τὰς θείας φωταγωγίας· καὶ γὰρ ἐκεῖθεν τὰς διδασκαλίας παραλαβόντες, σπεύσομεν ὡσπερ τινὰ κανόνα ταύτας φυλάττειν καὶ ἀπληθύντους, καὶ ἀμειώτους, τοῦτο γὰρ ἐστὶ τοῦ κανόνος τὸ ἴδιον, τὸ πλεόν δὲ ἀπεριτρέπτους, φρουρούμενοι μὲν ἐν τῇ φρουρᾷ τῶν λογίων, δυναμούμενοι δὲ, εἰς τοῦτο δὴ τὸ φρουρεῖσθαι ἐν τῷ φρουρεῖν αὐτά.

§ III. Τὰ μὲν οὖν ἠνωμένα, δηλαδὴ τῆς ὅλης Θεότητος, τῆς Τριαδικῆς μονάδος, ὡς ἐν ἄλλοις εἰπομεν, ἐστὶ τὸ ὑπεράγαθον, καὶ τάλλα, προσλαμβάνομένης τῆς ὑπὲρ προθέσεως, ἃ δὴ καὶ τῆς ὑπεροχικῆς ἀφαιρέσεως λέγει· ἀφαιρεματικὸν γὰρ καὶ τὸ ἀθάνατον, καὶ τὸ ἀκτιστόν, ἀλλὰ κατὰ ἀπόφασιν. Ἀφαιρεματικὸν καὶ τὸ ὑπεράγαθον· οὐδὲ γὰρ ἀπλῶς ἀγαθὸν καὶ σοφόν, ἀλλ' ὑπὲρ ταῦτα καὶ ἀσυγκρίτως, καὶ διὰ τοῦτο ὑπεροχικῶς τὴν ἀφαιρέσειν ἔχουσι· μεθ' ὧν εἰσι καὶ τὰ αἰτιολογικά· τὸ γὰρ ἀγαθόν, καὶ τὸ καλόν, καὶ τὸ δν, ὅτι τὸ θεῖον ὑπέστησε καλὰ, καὶ δντα, καὶ ἀγαθὰ, ἐκ τῶν αἰτιατῶν αὐτὰ ὀνομάζεται· ταῦτα τὰ ἠνωμένα. Τὰ δὲ διακεκριμένα, τὸ ὑπερούσιον ὄνομα τοῦ Πατρὸς, τὸ ὑπερούσιον ὄνομα τοῦ Υἱοῦ, τὸ ὑπερούσιον ὄνομα τοῦ ἁγίου Πνεύματος· οὔτε γὰρ ἀντιστροφή ἐκ τούτων γίνεται, οὔτε κοινότης. Ὁ γὰρ Πατήρ Θεός, οὐ μὴν ὁ Θεός Πατήρ μόνως· καὶ ὁ Υἱός Θεός, οὐ μὴν δὲ καὶ ὁ Θεός Υἱός μόνως· ὁμοίως καὶ ἐπὶ τοῦ ἁγίου καὶ ζωοποιῦ Πνεύματος. Εὐρηται καὶ ἄλλη διακεκριμένη θεολογία ἰδίως ἐπὶ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ καὶ Θεοῦ, ἢ τούτου καθ' ἡμᾶς ὑπαρξίς ἢ παντελής· σάρκα γὰρ ἐψυχωμένην καὶ νοεράν προσελάβετο· καὶ ἀναλλοίωτος· ὃ γὰρ ἦν μείνας ἀτρέπτως, ὃ οὐκ ἦν προσελάβετο, δηλονότι υἱὸς ἀνθρώπου, τὸ ὑπ' ἀρχὴν γενέσθαι, τὸ ὑπὸ χρόνον, καὶ τάλλα τὰ ἀνθρώπινα, καὶ ὅσα ἄλλα τῆς κατ' αὐτὸν φιλανθρωπίας μυστήρια, τὸ πεινῆσαι, τὸ διψῆσαι, τὸ κοιπάσαι, καὶ τάλλα, ἃ δὴ φησιν εὐσιώδη, ἐκβάλλων τὴν κατὰ φαντασίαν δόξαν.

§ IV. Πρέπει τοίνυν, ἀναλαβόντας τὸν ὀλοτελῆ τῆς θείας ἐνώσεως τε καὶ διακρίσεως ἐκθέσθαι καὶ εἰπεῖν τρόπον, ὅπως δῆλος ὁ λόγος γένηται, ἅπαν μὲν ἀσφύς φεύγων, τὰ δὲ κατὰ δύναμιν σαφῶς περιορίζων. Καλοῦσι γὰρ, ὅπερ καὶ ἐν ἑτέροις εἶπον, οἱ τὰ ἱερά μεμνημένοι, ἐνώσεις μὲν θείας τὰς περὶ τῆς οὐσίας ἀκαταλήπτου γνώσεις· τὴν δὲ οὐσίαν αὐτὴν τῆς ἀκα-

A mus ipsum non satis probare posse, se nobis hæc secundum veritatem objicere. Nam si talis sit qui omnino sacris Litteris resistat, a philosophia quoque nostra procul admodum aberit: et nisi ipsi curæ sint Scripturæ sacræ, quomodo nobis curæ erit ut ipsum ad scientiam manuducamus? Sin Eloquiorum veritatem admittat, nos Scripturas tanquam regulam lucemque adhibentes, respondebimus ipsi, quod theologia nonnulla quidem nomina unite tradat, ut *Deus, bonus*, et similia; nonnulla vero distincte seu divisim, ut *Pater, Filius, Spiritus, genitum, ingenitum, procedens*; et nefas sit vel unita distinguere vel distincta confundere, sed Scripturis insistendo, ad divinas esse illustrationes suspiciendum, quoniam inde divinas explanationes accipientes, conamur easdem tanquam canonem seu regulam observare, nihil addendo, nihil demendo, hoc enim proprium est regulæ; et quod magis est, dum quidem illas inviolatas custodimus, Scripturarum ipsi custodia servamur; dum vero ita servamur, potentiores evadimus ad easdem custodiendas.

§ III. Nomina igitur unita, scilicet totius Deitatis, Trinæ unitatis, sicut alibi diximus, sunt *supraquam bonum*, et cætera, quibus præpositio *supra* præponitur, quæ vocat ablationis secundum exsuperantiam; siquidem etiam ablativum est nomen *immortale et increatum*, sed secundum affirmationem. Ablativum etiam est *supraquam bonum*; non enim simpliciter bonum et sapiens, sed *supra hæc*, et sine comparatione, et idcirco superlative ablationem continent, quibus adnumerantur omnia quæ ad rationem causæ pertinent; nam *bonum*, et *pulchrum*, et *ens*, quoniam Deus ea quæ sunt pulchra, et existunt, et bona sunt, suppeditavit, ex effectis hæc nomina sortitur; quæ sunt unita. Discreta vero sunt nomen superessentiale Patris, **331** nomen superessentiale Filii, nomen superessentiale Spiritus sancti; ex hiis enim nulla sit reciprocatio, vel communicatio. Pater enim Deus, non tamen Deus solum Pater; et Filius Deus, non tamen Deus solus Filius; similiter etiam de sancto et vivifico Spiritu. Invenitur etiam alia quædam distincta theologia, quæ propria est Domino nostro Jesu Christo ac Deo, scilicet perfecta ejus secundum nos existentia, siquidem assumpsit carnem animatam ac intellectus participem; et immutabilis; quod enim erat immutabiliter manens, id quod non erat assumpsit, nempe filius hominis, principii temporisque subjectionem, aliaque quæ humana sunt, cæteraque mysteria humanitatis ejus, esuriem, sitim, laborem, et cætera quæ dicit essentialia, ut excludat apparentiam imaginariam.

§ IV. Expediit utique, nonnihil altius resumendo perfectissimum illum divinæ unionis ac distinctionis modum, explanari, quo nobis oratio sit aperta, obscuritatem quidem fugiens, hæc vero, quoad fieri potest, clare definiens. Sacri enim doctores, ut in aliis etiam dixi, divinas quidem uniones vocant notiones illas divinæ et incomprehensibilis essear-

tix; ipsam autem essentiam incomprehensibilis Trinitatis quid sit, nemo cognoscat unquam; distinctiones vero divinas, per se subsistentes existentias venerandas, id est Filii quidem ex Patre ineffabilem splendorem, et sancti Spiritus ex Patre inconceptibilem processionem; illas, inquam, vocant uniones, quoniam identitatem unius naturæ declarant; has vero distinctiones, quoniam distinctionem personarum exponunt. Traduntque istiusmodi viri sancti, quædam esse unionis propria, videlicet bonitatem, sapientiam, immortalitatem; atque item quædam propria distinctionis, ut Patris quidem, esse ingentum; Filii vero, genitum, et Spiritus sancti, processionem. Quædam item sunt propriæ unitates, et quædam propriæ distinctiones; v. g. commune quidem est Filio et Spiritui sancto, ex Patre esse, proprium vero, quod ille per generationem, hic per processionem. Et rursus, commune quidem Patri et Filio, quod Spiritus sanctus sit Patris et Filii; proprium vero, quod sit Patris Spiritus, tanquam ex Patre procedens; Filii vero Spiritus, tanquam consubstantialis ac proprius ipsius. Et has vocat uniones et distinctiones distinctionis proprias. Deinde dicit, **332** quænam sint divinæ uniones, sive quæ communes sunt essentiæ divinæ, nimirum superessentialis existentia, et superessentialis deitas, et supraquam bona bonitas; quoniam supra ea, supra quæ Deus esse dicitur, incomparabiliter superior est; quod asserens, per exuberantem negationem dixit. Identitas omnibus superior, omnia superantis totius Dei proprietatis, scilicet boni, et sapientis, et simillium; hæc enim sunt Dei proprietates, videlicet per excessum ad creaturas. Super omnem unitatem quæ in rebus est, indivisus et simplex, ineffabilis, et multis vocibus expressus; tum quia innominabilis, tum quia pro beneficiorum diversitate diversimode nominatur. Ignoratio, et ex omni intellectibus; in ignoratione enim Deus cognoscitur. Ignoracionem autem non eam accipias quæ ex inscitia oritur (nam hæc animæ quædam est tenebrositas) neque etiam cognoscen- tem (quoniam qui incognoscibilis est minime cognoscitur), nam hæc quoque species est cognoscitiva, sed secundum illam ignoracionem, secundum quam simpliciter, supra notiones omnemque Dei cogitationem transcendentem, simplices efficimur. Dum existimamus autem nos comprehendisse, etiam manemus ambigui, propter statum unionis; et firmiter in unione consistentes, ignoramus nos non percepisse, id est nihil aliud scientes, nos velut rudes ignoramus. Tamen quæ ab omni creatura religiose ignorantur, ignoramus. In hac enim ignoracione constituti, efficimur forma ejus quod ante omnia existit, negligentem quidem formas omnes ac notiones, in silentio autem sermone omni præstantiori constituti, hoc ipso, quod ne hoc ipsum quidem cognoscimus nos ignorare; postmodum iterum

Α ταλήπτου Τριάδος τί ἐστίν, οὐδεὶς γινώσεται ποτε· διακρίσεις δὲ θείας τὰς ἐνυποστάτους προσηκυνητὰς ὑπάρξεις, τουτέστι, τοῦ μὲν Υἱοῦ τὸν ἐκ Πατρὸς ἀνέκφραστον ἀπαυγασμὸν, τοῦ δὲ παναγίου Πνεύματος τὴν ἐκ Πατρὸς ἀνενόητον ἐκπόρευσιν, ἐκεί ἐνώσεις, ὅτι τὸ ταῦτόν τῆς ἐνιαίας δηλοῦσι φύσεως· ἐνταῦθα διακρίσεις, ὅτι τὴν διαίρεσιν τῶν ὑποστάσεων παριστῶσι. Καὶ φασιν οἱ τοιοῦτοι ἱεροὶ ἄνδρες, καὶ τῆς ἐνώσεως τὰ ἴδια, δηλονότι τὸ ἀγαθὸν, τὸ σοφόν, τὸ ἀθάνατον, καὶ τῆς διακρίσεως πάλιν τὰ ἴδια· Πατὴρ δὲ τὸ ἀγέννητον, Υἱὸς δὲ τὸ γεννητὸν, καὶ Πνεύματος ἁγίου τὸ ἐκπορευτὸν. Τινὲς δὲ εἰσιν αἱ ἰδικαὶ ἐνώσεις, καὶ τινὲς αἱ ἰδικαὶ διακρίσεις, δηλονότι, κοινὸν μὲν Υἱοῦ καὶ Πνεύματος τὸ ἐκ Πατρὸς εἶναι, ἴδιον δὲ πάλιν, ὅτι τὸ μὲν γεννητῶς, τὸ δ' ἐκπορευτῶς. Καὶ πάλιν, κοινὸν μὲν Πατρὸς καὶ Υἱοῦ τὸ εἶναι τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον καὶ τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ· ἴδιον δὲ, ὅτι Πατὴρ μὲν Πνεῦμα, ὡς ἐκ Πατρὸς ἐκπορευόμενον· Υἱὸς δὲ Πνεῦμα, ὡς συνουσιωμένον καὶ ἴδιον αὐτοῦ. Καὶ ταύτας λέγει ἐνώσεις καὶ διακρίσεις τῆς διακρίσεως ἰδικάς. Ἐφεξῆς λέγει, τινὲς αἱ θεαὶ ἐνώσεις, ἤγουν αἱ κοιναὶ τῆς θείας οὐσίας, δηλονότι ἡ ὑπερούσιος θεότης, ἡ ὑπεράγαθος ἀγαθότης· ὅτι καὶ ὑπὲρ αὐτῆς λέγεται, τὸ θεῖον ἀσυγκρίτως ἐστίν· ὃ δὲ προλαβὼν, καὶ ὑπεροχικὴν ἀφαίρεσιν εἶπεν· Ἡ πάντων ἐπέκεινα ταυτότης, τῆς ἐπέκεινα πάντων ὅλης Θεοῦ ἰδιότητος, δηλονότι τοῦ ἀγαθοῦ, τοῦ σοφοῦ, καὶ τῶν τοιούτων· ταῦτα γὰρ εἰσιν ἰδιότης Θεοῦ πρὸς τὰ κτιστὰ ὑπεροχικῶς. Τὸ ὑπὲρ πάντων ἐνότητα ἐν τοῖς οὐσίν ἀμερές τε καὶ ἀπλοῦν, τὸ ἀφθεγκτον καὶ πολυφώνον· τὸ μὲν, ὅτι ἀκατονόμαστον· τὸ δὲ, ὅτι τῇ ποικίλῃ τῶν εὐεργετουμένων ποικίλως ὀνομάζεται. Ἡ ἀγνωσία καὶ τὸ παννόητον· ἐν ἀγνοίᾳ γὰρ γίνεται γνωστὸς ὁ Θεός. Ἄγνοιαν δὲ μὴ τὴν διὰ τῆς ἀμαθίας λάθης, (αὕτη γὰρ σκότος ἐστὶ ψυχῆς,) μῆτε τὴν γινώσκουσαν, (ὅτι ἀγνωεῖται ὁ ἀγνωστος,) εἶδος γὰρ καὶ αὕτη γνωριστικόν· ἀλλὰ κατ' ἐκείνην τὴν ἀγνοιαν, καθ' ἣν ἀπλωθέντες ὑπὲρ τὰς νοήσεις, καὶ πᾶσαν ἔνοιαν περὶ Θεοῦ ὑπερβάντες, ἀπλοὶ γινόμεθα. Νομίζοντες δὲ κατελιφέναι, καὶ ἀδιάκριτοι μένοντες, διὰ τὴν πρὸς τὴν ἐνότητα στάσιν· καὶ βεβαίως ἐστῶτες ἐν τῇ ἐνώσει, ἀγνωσοῦμεν ὅτι οὐ κατελάβομεν, τουτέστιν, οὐχ ἑτέρου τινὸς εἰδότες, ἡμεῖς ὡς ἀμαθεῖς ἀγνωσοῦμεν. Ἀλλὰ τὰ παρὰ πάσης τῆς κτίσεως εὐσεβῶς ἀγνωσοῦμενα ἀγνωσοῦμεν. Ἐν ταύτῃ γὰρ στάσει τῇ ἀγνοίᾳ, εἶδος γινόμεθα τοῦ πρὸ πάντων ὄντος, ἐάσαντες μὲν πάντα τὰ εἶδη καὶ τὰς νοήσεις, ἐν ἀφασίᾳ δὲ κρείττονι πάσης φθέγγεως ἰδρυμένοι τῷ μηδὲ τοῦτο γινώσκειν ὅτι ἀγνωσοῦμεν· εἶτα πάλιν ὑπαστρέψαντες ἐκ τῆς ἐν ἀφασίᾳ σιωπῆς, καὶ συνιέντες ὅτι ἠγνωσοῦμεν, ἀφιστάμεθα λοιπὸν τοῦ περὶ ἀγνώστου ζητεῖν. Παννόητος δὲ πάλιν ὁ Θεός, ὡς ἐκ τῶν φιλοδώρων ἐνοσιῶν⁴¹ νοούμενος ὅτι ἐστι, καὶ ἐκ τῶν δημιουργημάτων· ἐκ τῶν μὲν, ὅτι σωτὴρ ἐστίν· ἐκ τῶν δὲ, ὅτι δημιουργός. Καὶ θεοῖν μὲν τὴν ὑπαρξιν καλεῖ, ὡς ἐξ αὐτοῦ τοῦ Θεοῦ, τῆς πάντων οὐσης ὑπάρξεως.

VARIE LECTIONES.

⁴¹ προνοϊῶν, D.

Λέγουσι γὰρ οἱ φιλόσοφοι θέσιν τὰ ἐπιτιθέμενα εἶδη τῆ ὕλη· ἀφαιρέσιν δὲ, ὅταν αἱ ποιότητες τῶν εἰδῶν ἀφαιρεθῶσιν, ὡς γῆς τὸ ξηρὸν καὶ βαρὺ· τότε γὰρ ἔσται τυχόν ὕδωρ. Ὁ γοῦν Θεὸς ὁ καὶ ταῦτα μετασχηματίζων, ἢ πάντων θέσις καὶ ἀφαιρέσις ἐστὶ· θέσις μὲν πάντων, ὡς τὰ πάντα θεὸς καὶ ποιήσας, καὶ ἰδρῦσθαι παρασκευάζων· ἐν αὐτῷ γὰρ τὰ πάντα συνέστηκεν. Ἀφαιρέσις δὲ πάντων ἐστίν, ὡς καὶ τὴν θέσιν αὐτὴν τῶν ὄντων καὶ τὴν ποιήσιν μεταρρυθμιζών, μετασκευάζων καὶ ἀφαιρῶν ἐκ τῶν τεθειμένων τὰ κατὰ φύσιν. Εἰ γὰρ ὠμολόγηται, τὰ ἐν γενέσει πάντως καὶ φθεῖρῃσθαι, αὐτὸς δὲ πλούτιον ἀγαθότητος, τῶν μὲν ἀνεῖλε καὶ τὸ φθαρτὸν, ὡς ἀγγέλων καὶ ψυχῶν, τῶν δὲ τὸ φθαρτὸν εἰς ἀφθαρσίαν μετήγαγεν, ὡς τὰ σώματα ἡμῶν ἐν τῇ ἀναστάσει· δῆλον ὡς αὐτὸς ταῦτα ἡμῖν ὑπάρχον, αὐτὸς καὶ ὑπὲρ θέσιν ἐστὶ καὶ ἀφαιρέσιν, θεμέλιος καὶ ρίζα πάντων ὄντων, οὐ τοπικῶς, ἀλλὰ κατὰ τὸ αἴτιον. Οὔτε ἀφαιρέσις αὐτὸς ὢν, ὢν αὐτὸς ἔχει· τὸ γὰρ ἀθάνατον, καὶ ἀκατάληπτον, καὶ ἄγνωστον, καὶ ὅσα τοιαῦτα ἔχει, οὐχ ὡς μὴ ὢν τὸ ἐναντίον, ἀλλὰ κατὰ ἰδιότητά τινα πᾶσιν ἄρρητον· ἐξήρηται γὰρ τῶν ἀπάντων, καὶ ὑπ' οὐδενὸς νοεῖται, ἢ ὅλως καταλαμβάνεται, ὡς αὐτὸς ἑαυτὸν ἀρπάσας διὰ τῆς ἀπειρίας. Ἡ ἐν ἀλλήλαις πάλιν τῶν ἐναρχικῶν ὑποστάσεων μονὴ καὶ ἰδρῦσις· ἐν γὰρ, καὶ ἐν, καὶ ἐν, καὶ τὰ τρία ἐν. Τί δὲ ἐστὶν ἡ μονὴ καὶ ἰδρῦσις, ὡς τὸ, Ἐγὼ ἐν τῷ Πατρὶ, καὶ ὁ Πατὴρ ἐν ἐμοί; οὕτω καὶ περὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος φησὶν ὁ θεὸς ἀπόστολος. Ἡ μὴ συγκεχυμένη ἐν μέρει, καθάπερ τὸ αἰσθητὸν παράδειγμα ἔχον. Ὡσπερ γὰρ τριῶν κηρῶν ἀπόντων ἐν τινι οἴκῳ, ταῖς μὲν ὑποστάσει διακεκριμένων, τῷ δὲ φωτὶ ἠνωμένην τὴν κοινωνίαν ἔχόντων, καὶ οὐδεὶς δύναται διακρίνειν τὸ κοινὸν φῶς, ὅτι τοῦτο μὲν τοῦτο, τοῦτο δὲ τοῦ ἄλλου λαμπτήρος. Ταῦτα εἰπὼν, μεταφέρει τὸν λόγον ἐπὶ τὸ τῆς οἰκονομίας μυστήριον, καὶ τὸ Εὐαγγελικὸν ῥητὸν σαφηνίζει τὸ, Ἐγὼ ἐκ τοῦ Πατρὸς ἐξῆλθον, καὶ πρὸς τὸν Πατέρα μου ὑπάγω, φησὶν ὅτι εἴ τις ἓνα τῶν πυρῶν ὑπεξαγαγέσθαι τοῦ δωματίου νοήσει, οὐδὲν τι τῶν ἐτέρων φώτων συνεπισπώμενον, ἢ τὸ ἑαυτοῦ ταῖς ἐτέροις καταλείπων, τὸ ὑπεξαγόμενον φῶς ὑπεξάγεται· οὕτω νοεῖ καὶ ἐπὶ τῆς ἐναρχικῆς οἰκονομίας. Ἐλθὼν ὁ Υἱὸς ἐκ τοῦ Πατρὸς, καὶ ἐπιδημήσας ἐν τῷ κόσμῳ, οὐ συνεξήγαγεν ἑαυτῷ τὸν Πατέρα καὶ τὸ Πνεῦμα, οὔτε μὴ τῶν οικειῶν τι ἐκείνοις κατέλειπεν, ἀλλ' ἀδιαίρετον τῆς ἑαυτοῦ μονῆς τὴν ἐξοδὸν ἐποίησατο. Πλὴν αἱ τῶν σωμάτων ἐνώσεις τῶν τε στοιχειωδῶς θεωρουμένων, καὶ τῶν ἄλλως πως μιγνυμένων, δυνάμει καὶ ποιότητι τὸ παρηλλαγμένον ἔχουσιν· ὡσαύτως καὶ αἱ ψυχικαὶ δυνάμεις τὸ διάφορον ἔχουσι, καὶ μὴν καὶ αἱ τῶν ἀγγέλων πρὸς τὰς θείας ἐλλάμψεις ἐνόητες, τὸ ἀνὰ μέρος καὶ ἀνάλογον ταῖς οικείαις τάξεσιν ἔχουσιν· ἡ δὲ ἐν τῇ ἁγίᾳ Τριάδι ἐνόητος, καὶ ὅσα ταύτης, οὐδενὶ τῶν εἰρημένων διακοπτομένη, ἢ ἑαυτῶν διαφέρουσα, εἰκότως ὑπὲρ ταύτας τὰς ἐνώσεις εἶναι δοξάζεται. Ὑπερίδρωται μὲν ἢ ὑπερούσιος ἐνωσις, οὐ τῶν σω-

A a muto silentio conversi, et cognoscentes nos ignorare, abstinemus cæterum ab ejus quod cognosci nequit inquisitione. Rursum vero Deus ex omni intellectilis dicitur; quoniam ex amicis suis muneribus et intelligentiis⁴¹, nec non ex creaturis existere cognoscitur, ex illis quidem Salvator, ex his vero Creator. Positionem autem seu affirmationem vocat existentiam, tanquam ex ipso Deo, qui est omnium existentia. Philosophi enim θέσιν, seu *positionem*, vocant formas illas quæ materiæ imprimuntur; ablationem vero, quando qualitates a formis auferuntur, veluti a terra siccitas et gravitas. tunc enim fortassis aqua **333** erit. Deus igitur qui hæc omnia transformat, omnium est positio et ablatio. Omnium quidem positio, ut qui omnia ponit et facit, atque ut consistent disponit; in ipso enim cuncta consistunt. Est autem omnium ablatio, ut qui ipsammet rerum positionem ac creationem componit atque concinnat, nec non aufert a rebus positis quæ illarum naturæ adversantur. Cum enim in confesso sit, ea quæ generantur omnino etiam corrumpi, ipse autem abundantia bonitatis quorundam quoque auferat corruptibilitatem, ut angelorum atque animarum; quorundam vero corruptibilitatem transferat ad incorruptionem, ut corpora nostra in resurrectione manifestum est ipsum nobis hæc existentem, supra positionem quoque esse, et ablationem, cum sit fundamentum ac radix omnium, non quoad locum, sed quantum ad causam. Neque ipse etiam est ablatio eorum quæ habet; nam ipse per se habet immortalitatem, et incomprehensibilitatem, et incognoscibilitatem, aliaque similia; non quasi non sit contrarium, sed juxta proprietatem quamdam omnibus ineffabilem: nam exemptus est ab omnibus, et a nullo cognoscitur, vel omnino comprehenditur, ut qui semetipsum propter infinitatem subducat. Rursum est divinarum quoque in se invicem personarum mansio et collocatio; sunt enim unum, et unum, et unum, et tria unum. Quid autem est mansio et collocatio, ut illud: *Ego in Patre, et Pater in me est*¹? Ita etiam de Spiritu sancto apostolus ait. Hæc mansio non est in parte confusa, sicut sensibile exemplum declarat. Quemadmodum enim si in aliqua domo tres cerei accendantur, subjectis quidem diversi erunt, sed lumine uniti sibi invicem communicabunt; neque quisquam potest commune lumen discernere, quodnam sit hujus, et quod alterius luminaris. Hæc ubi dixit, transfert sermonem ad mysterium dispensationis, et evangelicum illud dictum explanans: *Ego a Patre exivi, et ad Patrem meum vado*², ait: Ut si quis unam faciem accensam e domo educi intelligit, nihil aliorum luminum secum trahens vel de suo cæteris relinquens, lumen eductum educitur; sic etiam intellige in dispensatione Incarnationis. Quippe Filius a Patre veniens, et in hoc mundo con-

¹ Joan. x, 38. ² Joan. xvi, 28.

⁴¹ Maxim. providentiis.

versatus non eduxit secum Patrem, neque Spiritum, neque quidquam sibi proprium iis reliquit, sed hunc egressum a sui ipsius mansione fecit **334** indivulsum. Cæterum uniones corporum quæ elementaliter considerantur, atque alio quodam modo permiscuntur, virtutibus et qualitatibus permutantur; similiter quoque facultates animales suam habent differentiam; quin et angelorum cum divinis illustrationibus uniones pro ordinum priorum parte ac proportione sunt. Divinitas vero sanctæ Trinitatis, et quidquid ejus est, nullo dictorum modo dissecta, aut a se diversa, merito censetur esse supra istas uniones. Supercollocatur enim unio supersubstantialis non tantum corporeis, verum etiam iis quæ in animabus, quin et in ipsismet angelis contingunt, quas utique divinas uniones illa luminaria supercœlestia, scilicet angeli, impermiste, inconfuse, et supermundialiter tota se totis obtinent; non enim partialiter his illustratio conceditur, sed omnino integre, tametsi quoque pro captu suo quantaxat uniantur. Quemadmodum sole omnino perfecte illocescente quilibet pro captu suo lumen

participat, ita etiam in angelis contingit, dum secundum proportionem suam divinæ illius et supereminentis unionis participes existunt. Est etiam distinctio in divinis, non ea tantum quam prius diximus, quod inconfuse in tres Personas individua simplexque natura divina dividatur, verum etiam Patris notio, scilicet activa Dei generatio, cum aliis non convertatur. Pater enim solus fons est superessentialis Deitatis, qualibet divinarum Personarum proprietatis suæ laudes religiose conservantibus. Ecce etiam aliam distinctionem secundum quam Pater ab effectis Filii et Spiritus sancti distinguitur. Hæ quidem sunt uniones et distinctiones in illa ineffabili unione naturali.

§ V. Est etiam secundum aliam rationem divina distinctio, illa Dei propter abundantiam bonitatis emanatio ad multiplices tam invisibilis quam visibilis creaturæ formas. Porro providentiæ benignitatesque creationis, trinæ unitati sunt communes. Ne itaque, cum audies distinctionem, existimaveris, uni quoque Personæ alicui seorsim competere creationem providentiamve, sed distinctiones appellavit emanationes creationis ac providentiæ, tanquam effusiones bonitatis a beata et inconfusa Trinitate distinctas, secundum quas a participatis, scilicet domis, et participantibus, scilicet effectis, laudantur ea quæ imparticipate participantur. Imparticipate autem participatur Deus, **335** qui natura sua in tribus subsistit Personis; siquidem hoc toti divinitati commune est, omnem ipsam totam a quolibet participantium participari, et non in parte, tametsi participantia secundum propriam facultatem eam participant, quemadmodum valida voce excitata, præsentem omnes pro facultate sua eandem percipiunt, et vir, et puer, et bruta: sed illi quidem valentius, hi vero remissius, secundum facultatis audiendi efficaciam. Atque communicabilis est vox, et in se ipsa incommunicabilis manens. Vel, juxta exempla proposita, sicut lineæ recte a circumferentia centro circuli incidentes, illud integre participant, et non ex parte, quoniam punctum, quod et centrum est, parte caret; et sicut ea quæ expressa sunt totaliter et non ex parte sigillum participant. Dum autem exempla profert,

ματικῶν μόνον ἐνώσειον, ἀλλὰ καὶ τῶν ἐν ψυχαῖς αὐταῖς, καὶ μᾶλλον ἐν αὐτοῖς τοῖς ἀγγέλοις, ἃς δὴ ἐνώσεις θείας ἔχουσι τὰ ὑπερουράνια φῶτα, οἱ ἀγγελοὶ ἀμικρῶς, ἀσυγχύτως, καὶ ὑπερκοσμῶς, ὅλα δι' ὅλων· οὐ γὰρ μερικῶς ἐπιβραβεύεται τούτοις ἡ Ἑλλαμψις, ἀλλ' ὀλοτελῶς, εἰ κάκεινοι πρὸς τὸ δυνατόν καὶ μόνον ἐνοῦνται. Ὡσπερ, ἡλίου ὀλοτελῶς ἐπιλάμποντος, ἕκαστον πρὸς τὸ δυνατόν τοῦ φωτός μεταλαμβάνει, οὕτω καὶ ἐπὶ τοῖς ἀγγέλοις γίνεται, κατὰ τὴν ἀναλογίαν αὐτῶν, τῆς θείας καὶ ὑπερρημένης ἐνώσεως μετέχουσιν. Ἔστι διάκρισις ἐν ταῖς θεολογίαις, οὐχ ἦν ἐφημεν μόνον πρότερον, ὅτι ἀσυγχύτως εἰς τρεῖς Ὑποστάσεις διακέκριται ἀδιαιρέτως ἡ θεία καὶ ἀπλή φύσις· ἀλλ' ὅτι καὶ τὸ τοῦ Πατρὸς αὐχημα, δηλονότι ἡ θεογονία, οὐκ ἀντιστρέφει πρὸς τᾶλλα. Μόνη γὰρ πηγὴ τῆς ὑπερουραίου θεότητος ὁ Πατήρ, φυλαττόντων τῶν ὕμνων εὐσεβῶς τὰ οἰκέλα ἐκάστη τῶν θεαρχικῶν Ὑποστάσεων. Ἴδου καὶ ἑτέρα διάκρισις, καθ' ἣν διακέκριται ὁ Πατήρ τῶν αἰτιατῶν, Υἱοῦ τε καὶ Πνεύματος. Αὗται μὲν αἱ κατ' ἐκείνην τὴν δόξητον φυσικὴν ἔνωσιν ἐνώσεις τε καὶ διακρίσεις.

§ V. Ἔστι καὶ κατ' ἄλλον λόγον θεία διάκρισις, ἡ διὰ πλῆθος ἀγαθότητος πρόδος τοῦ Θεοῦ εἰς τὴν πολυειδίαν τῆς δημιουργίας τῆς ἀοράτου καὶ ὁρατῆς. Κοινὰ δὲ εἰσι τῆς τρισυποστάτου ἐνάδος αἱ δημιουργικαὶ πρόνοιαι τε καὶ ἀγαθότητες. Μὴ γοῦν ἀκούσης διάκρισιν, καὶ νομίσῃς, ὅτι διακεκριμένως μία Ὑπόστασις ἔχει τὴν δημιουργίαν ἢ τὴν πρόνοιαν· ἀλλὰ διακρίσεις εἶπον τὰς προόδους τῆς δημιουργίας καὶ τῆς προνοίας, ὡς τινὰς χύσεις ἀγαθότητος διακεκριμένας ἀπὸ τῆς μακαρίας καὶ ἀσυγχύτου Τριάδος, καθ' ἃς ἐκ τῶν μετοχῶν, δηλονότι τῶν δωρεῶν, καὶ τῶν μετεχόντων, τῶν αἰτιατῶν δηλονότι, ὑμνεῖται τὰ ἀμεθέκτως μετεχόμενα. Μετεχόμενον δὲ ἐστὶν ἀμεθέκτως ἡ τρισυπόστατος φύσις ὁ Θεός, καὶ τοῦτο γὰρ κοινὸν τῇ ὅλῃ θεότητι, τὸ πᾶσαν αὐτὴν ὅλην ὑφ' ἐκάστου τῶν μετεχόντων μετέχεσθαι, καὶ οὐκ ἐν μέρει, εἰ καὶ τὰ μετέχοντα κατὰ τὴν οἰκείαν μετέχουσι δύναμιν, ὡσπερ φωνῆς μεγάλης γενομένης ἅπαντες μετέχουσιν οἱ παρόντες κατὰ τὴν οἰκείαν δύναμιν, καὶ ἀνήρ, καὶ νῆπιον, καὶ ἄλογα· ἀλλ' οἱ μὲν ἐρρωμενέστερον, οἱ δὲ ἀμυδρότερον πρὸς τὴν τῆς ἀκουστικῆς ἐνέργειαν. Καὶ ἐστὶ μεθεκτικὴ ἡ φωνή, ἐφ' ἑαυτῆς ἀμέθεκτος μένουσα. Ἡ, κατὰ τὰ ὑποκείμενα παραδείγματα, ὡσπερ κέντρου κύκλου αἱ ἀπὸ τῆς περιφερείας προσπίπτουσαι εὐθεῖαι πρὸς τοῦτο ὀλικῶς μετέχουσι, καὶ οὐκ ἐν μέρει· ἀμερὲς γὰρ τὸ σημεῖον, ὃ δὴ καὶ τὸ κέντρον ἐστί· καὶ ὡσπερ τὰ ἐκτυπώματα ὀλικῶς, καὶ οὐκ ἐν μέρει τῆς σφραγίδος μετέχουσιν. Εἰπὼν δὲ τὰ παραδείγματα ὑπερκειμένην δεικνυσι πρὸς ταῦτα τὴν τῆς θεότητος ἀμεθεξίαν· διότι οὕτω ἐπαφῆ αὐτῆς ἐστίν, ὡς ἐπὶ τοῦ

σημείου· οὔτε ἄλλη τις συμμιγῆς κοινωνία πρὸς τὰ μετέχοντα, ὡς ἔστι τῆς σφραγίδος· κατ' οὐσίαν γὰρ ἡ θεότης οὐ μετέχεται, μεθεκτικὴ δὲ ἔστιν ἐν τῷ ἐξ αὐτῆς εἶναι τὰ πάντα, καὶ ὑπὲρ αὐτῆς συνέχεσθαι εἰς τὸ εἶναι.

§ VI. Καίτοι φαίη τις, ὡς οὐκ ἔστιν ἡ σφραγίς ἐν ὅλοις τοῖς ἐκμαγείοις ἡ αὐτῆ· ποῦ μὲν γὰρ ἀκριβῶς ἐγκεχέραται, ποῦ δὲ μετρίως· καὶ λέγει λύων ὁ Ἅγιος, ὅτι τοῦτο μᾶλλον ἔστι παρατατικὸν τῶν λεγομένων, ὅτι ἡ μὲν σφραγίς ἡ αὐτῆ ἔστιν· ἡ δὲ τῶν μετεχόντων διαφορὰ ἀνόμοια ποιεῖ τὰ ἐκτυπώματα τῆς αὐτῆς καὶ μιᾶς ἀρχετυπίας· οἷον εἰ ἀπλᾶ, καὶ εὐτύπωτα, ἢ καὶ λεῖα καὶ ἀχάρακτα ἀπὸ ἄλλων προηγησαμένων χαρακτηριστῶν, καὶ μῆτε σκληρὰ καὶ ἀντίτυπα, ὡς κατεσκληρῶς κηρὸς, μῆτε πάλιν εὐδιάχυτα, ὡς κατατετηγμένως τῆ θέρμῃ, καθαρὸν ἔξει τὸν τύπον· εἰ δὲ τι ἑλλείπει, τοῦτο αἴτιον ἢ τοῦ ἀσαφοῦς, ἢ τοῦ παρακεκομμένου, ἢ τινος ἄλλου, ὅσα ἐπισυμβαίνει διὰ τὴν τῶν μετεχόντων ἀνεπιτηδεύτητα. Σκόπει καὶ ἑτέραν θεῖαν διάκρισιν τὴν τῆς ἐνανθρωπήσεως τοῦ Λόγου, καὶ τὸ δρᾶσαι καὶ παθεῖν, ὅσα ὡς ἄνθρωπος καὶ ἔδρασε καὶ ἔπαθε θαυμαστὰ καὶ παράδοξα· τούτοις γὰρ ὁ Πατήρ καὶ τὸ Πνεῦμα οὐ κεκοινωνήκασιν· εἰ μὴ τις εἴποι κατὰ τὴν φιλόθροπον εὐδοκίαν καὶ βούλησιν, καὶ κατὰ τὸ συνεργάζεσθαι τῷ Υἱῷ τὰς θεοσημείας. Οὕτω γοῦν καὶ ἡμεῖς καθὼς τὰ θεῖα ἔχουσιν ἀληθείας καὶ φύσεως, καὶ ἐνοῦν τῷ λόγῳ καὶ διακρίνειν σπεύδουεν.

§ VII. Ἄλλὰ τούτων μὲν τῶν ἐνώσεων καὶ διακρίσεων ὅσας αἰτίας θεοπρεπεῖς ἐν ταῖς ἱεραῖς Γραφαῖς εὐρήκαμεν, ἐν ἄλλοις ἰδίᾳ περὶ ἐκάστης διελάβομεν, τὰ μὲν ἀναπτύξαντες, νοῦν ἀθλόωτον προσαγαγόντες τοῖς φανοῖς γραφικαῖς θεάμασιν, (οὕτω γὰρ ὁ ἱερός ἀναπτύσσει καὶ ἐρμηνεύει νοῦς) τοῖς δὲ, ὡς μυστικοῖς καὶ ὑπὲρ νοερὰν ἐνέργειαν, ἐνωθέντες, δηλονότι σιγῇ καὶ ἀκαταληψία τιμήσαντες· οὐκ ἄλλως γὰρ τοῖς τοιούτοις ἐπιβάλλει ὁ ἱερός νοῦς ἢ κατὰ ἀπόπαυσιν πάσης κινήσεως νοητικῆς τῶν ὄντων· τοῦτο γὰρ δηλοῖ τὸ ὑπὲρ νοερὰν ἐνέργειαν, τούτεστιν ὅταν τῷ ἀκαταλήπτῳ τοῦ Θεοῦ πάντοθεν περισχεθῆ, τότε καταλαμβάνει ποσῶς τὸ ζητούμενον. Πάντα γὰρ τὰ θεῖα ὀνόματα, καὶ ὅσα ἡμῖν πεφανέρωται, ταῖς μετοχαῖς μόναις γινώσκονται, καθ' ἃς μετέχομεν ἀμιγῶς ἡμεῖς τοῦ Θεοῦ· ἐκ γὰρ τῶν μετοχῶν τῶν ὑπὸ τοῦ Θεοῦ δωρουμένων ἡμῖν καὶ τὰς περὶ Θεοῦ ὀνομασίας ποιούμεθα. Αὐτὰ δὲ τὰ θεῖα ὁποῖά ποτε ἔστι κατὰ τὴν οἰκειαν φύσιν, ὑπὲρ νοῦν καὶ πᾶσαν οὐσίαν ἔστιν· οἷον εἰ τὴν ὑπερούσιον χρυφιστότητα, τὸν Θεόν, ὀνομάζομεν ἢ Θεόν, ἢ ζῶν, ἢ τᾶλλα, οὐδὲν ἕτερον νοοῦμεν ἢ τὰς εἰς ἡμᾶς ἀγαθοπρεπεῖς δυνάμεις, καθ' ἃς ἐκθεοῦμεθα, ἢ οὐσιοποιούμεθα, ἢ ζωοποιούμεθα, καὶ τᾶλλα ὁμοιότροπως. Αὐτῆ δὲ ἡ θεῖα ὑπερύπαρξις οὕτω ποσῶς ὑμνηθῆσεται, ὅταν πάσης ἐνεργείας δραστηχωτάτης καὶ νοερᾶς ἀπολυθεῖσα, τούτων ἡμῶν· ἐν τῇ τοῦ ἡμετέρου νοῦ ἀδιακρισίᾳ δέξηται ἡμᾶς διὰ σιγῆς ἀγίας ἐπιβάλλοντας ταῖς ἐκείθεν ἐκφοιτώσαις δωρεαῖς· τοῦτο

A Declarat divinitatis imparticipabilitatem læc ipsa superare; quoniam: neque tactus ejus est, sicut in puncto, neque alia quævis mista communio cum participante, ut in sigillo; nam divinitas secundum substantiam non participatur, sed est participans, in quantum ex ea sunt omnia et ab ipsa in suo esse continentur.

§ VI. At dicet aliquis, sigillum in totis expressis figuris non esse idem; quandoque enim exacte expressum est, quandoque vero mediocriter; atque sanctus Pater id solvens, magis ea quæ dicuntur confirmare; quoniam sigillum idem est, sed diversitas communicantium, unius ac ejusdem primitivæ formæ, dissimiles reddit effigies: ut si simplicia formatuque facilia, vel etiam mollia, aliisque figuris ac fornīs carentia, quæ neque dura sint, neque reluctantia, ut exsiccata cera; neque iterum fluxa, ut cera præ calore liquefacta, nitidam figuram habitura sunt; sin autem aliquid defuerit, hoc causa erit vel obscuritatis, vel falsitatis, vel alterius defectus, quæ propter ineptitudinem participantium accidunt. Observa etiam aliam divinam distinctionem Verbi incarnati tam in agendo quam patiēdo mirabilia et obstupenda, quæ, in quantum homo, et egit et pertulit; his enim et Pater et Spiritus non communicarunt, nisi forte quis dixerit, secundum benignum beneplacitum ac voluntatem, et in divinis signis Filio cooperando. Nos itaque similiter res divinas sermone conjungere distinguereque satagimus, prout vere ac natura sua unitæ sunt ac distinctæ.

336 § VII. Sed harum unionum ac distinctionum quascunque in sacris Litteris rationes Deo consentaneas reperimus, alibi seorsum explicuimus, partim quidem eas enucleando, ac purum tranquillumque animum perquam lucidis Scripturarum contemplationibus admovendo (sic enim eas mens sacra explicat et interpretatur), partim vero, ceu mysticis, supra mentis etiam operationem uniti, silentio scilicet et incomprehensibili modo honorem exhibentes. Mens enim sacra non aliter iis intendit quam per omnem cessationem motus, qui ad intelligendas res facit; hoc enim declarat illud quod dixit, *supra mentis operationem*, id est quando undique Dei incomprehensibilitate comprehenditur, tunc assequitur quod quærebat. Nam omnia divina nomina, et quæcunque nobis apparuerunt, solis participationibus cognoscuntur, secundum quas impermiste Deum participamus; nam ex participationibus quæ a Deo nobis donantur, Dei quoque nomina componimus. Porro quales ipsæmet res divinæ sint secundum naturam suam, omnem mentem et essentiam excedit; velut cum arcanum illud superessentiale, Deum, Deum nominamus, vel vitam, vel alia, nihil aliud intelligimus, quam vel benignas in nos virtutes, secundum quas deificamur, vel substantificamur vel vivificamur, atque alia similiter. Ipsa vero divina supraquam existentia sic quodammodo laudabitur, quando ab

efficacia omni validissima et intelligente absoluta suscipiet nos in sancto silentio, mentem iis quæ illinc promanant donis adjicientes : hæc enim est cognitio in ignoratione, in qua nullam cernimus vel deificationem, vel vitam, vel substantiam quæ plane similis sit causæ isti, quæ cunctis per omnem excellentiam antecellit. Veneranda sacroque pavore digna sunt sanctæ Trinitatis nomina; quoniam Pater est divinitas fontalis, Filius vero sanctusque Spiritus sunt quædam germina ac flores, ac lumina superessentialia. Germina quidem, ex visione olivarum Zachariæ ^h : lumina vero, ex Epistola Jacobi fratris Domini ⁱ, qui de Patre

§ VIII. Cæterum hactenus omne mentis nostræ **B** studium hoc spectat, quomodo ex hac paternitate ac filiatione omnis paternitas in cœlo et in terra **337** nominetur; ex qua fit, ut spiritaliter ac doctrinaliter etiam dii et deorum patres divini ac sancti viri, et deorum filii qui in sacra doctrina proficiunt, nuncupentur. Quid autem est *spiritaliter*? id est incorporee et immaterialiter, ac intellectualiter, viris nimirum sanctis ex sancto quidem Spiritu divino, qui est supra omnem immaterialitatem ac deificationem, divinitatem hanc ac spiritalitatem accipientibus; ex Patre vero ac Filio, qui per excellentiam omnem paternitatem ac filiationem superant, istiusmodi statum participantibus. Non enim est perfecta similitudo effectis creatis ad causas, divinas, inquam, personas; sed habent quidem creaturæ, quoad fieri potest, imagines Dei; ipsæ vero causæ penitus ab effectis creatis exemptæ sunt. Et, ut terrenis exemplis utar, voluptates ac dolores efficere dicuntur, ut homines lætentur vel tristentur, tamen ipsæ voluptates non dicuntur lætari, nec dolores tristantur. Et ignis calefacit, et adurit, tamen non calefit, nec adurit. Idcirco etsi quis vitam vivere, et per se vitam dixerit, et illuminari id quod per se lumen est, nequaquam proprie locutus fuerit, secundum rectam veritatis rationem: nisi forte hæc alio modo dicat, quod nimirum abundantius, et secundum essentiam, non autem secundum participationem, præ effectis hæc insint causis.

§ IX. Quin etiam quod est universæ theologiæ **D** manifestissimum Jesu humanitatis mysterium (quoniam etiam manifeste ac vere nobiscum communicavit), tamen id ipsum etiam ineffabile est sermoni omni, et omni menti inconceptibile, etiam primo et antiquissimo angelo, scilicet sublimissimo primoque ordini; hoc enim Joannes ille theologus in Apocalypsi de antiquioribus iis angelis tradit. Atque eum quidem carnem assumpsisse, mystice accepimus, sed quomodo ex virgineis sanguinibus alia quam naturæ lege sit efformatus, aliaque omnia quæ ad naturæ Jesu explicationem spectant, quomodo in duabus naturis cognitius, et prout homi-

γράφει καὶ ἡ ἐν ἀγνωσίᾳ γνώσις, ἐν ἧ οὐδεμίαν ὀρώμεν ἢ θέωσιν, ἢ ζωὴν, ἢ οὐσίαν, ἢ τις ἀκριβῶς ἐξισωθήσεται τῇ κατὰ πᾶσαν ὑπεροχὴν ἐξηρημένη αἰτία. Τὰ σεβάσματα καὶ φρικτὰ ἐπὶ τῆς ἁγίας Τριάδος ὀνόματα, ὅτι πηγαία θεότης ὁ Πατὴρ· ὁ δὲ Υἱὸς καὶ τὸ ἅγιον Πνεῦμα βλαστοί, καὶ ἄνθη, καὶ φῶτα ὑπερούσια. Βλαστοί μὲν, ἀπὸ τῆς τῶν ἐλαίων ὀπτασίας τοῦ Ζαχαρίου· φῶτα δὲ ἐκ τοῦ Ἰακώβου ἀδελφοῦ τοῦ Κυρίου, παρὰ [Ἰσ. περὶ] τοῦ Πατρὸς τῶν φῶτων λέγοντος. Ταῦτα γοῦν τὰ ὀνόματα παρὰ τῆς Γραφῆς παρελάβομεν· ὅπως δὲ ταῦτά ἐστιν, οὔτε εἰπεῖν οὔτε ἐννοῆσαι δυνατόν.

lunium mentionem facit. Hæc itaque nomina a

§ VIII. Ἄλλ' ἄχρι τούτου προβαίνει ἡ τῆς ἡμετέρας **B** νοερᾶς ἐνεργείας δύναμις, ὅτι ἐκ ταύτης τῆς πατρότητος καὶ τῆς υἰότητος πᾶσα πατριὰ ἐν οὐρανῷ καὶ ἐπὶ γῆς ὀνομάζεται· ἐξ ἧς πνευματικῶς καὶ διδασκαλικῶς καὶ θεοὶ καὶ θεῶν πατέρες, οἱ θεοὶ καὶ ἱεροὶ ἄνδρες, καὶ θεῶν υἱοὶ ἐν τῇ ἱερᾷ διδασκαλίᾳ προσβαίνοντες ὀνομάζονται. Τί γοῦν ἐστὶ τὸ πνευματικῶς; ἀσωμάτως δηλαδὴ καὶ ἀύλως, καὶ νοητῶς, ἐκ μὲν τοῦ θεαρχικοῦ Πνεύματος τοῦ ὑπὲρ πᾶσαν ἀλλαν ὄντος καὶ θέωσιν, τὸ θεοὶ [Ἰσ. θεῶν] καὶ τὸ πνευματικὸν λαμβανόντων τῶν ἱερῶν ἀνδρῶν· ἐκ δὲ τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ, τῶν ὑπεροχικῶς ἐξηρημένων πάσης πατριᾶς καὶ υἰότητος, τὰς τοιάσδε σχέσεις προσδεχομένων. Οὐδὲ γάρ ἐστιν ἀκριβῆς ὁμοίότης τοῖς αἰτιατοῖς κτίσμασι, καὶ τοῖς αἰτίοις, ταῖς θεαρχικαῖς, φημί, ὑποστάσεσιν· ἀλλ' ἔχει μὲν τὰ κτίσματα τὰς ἐνδεχομένας εἰκόνας ἐκ τοῦ Θεοῦ· αὐτὰ δὲ τὰ αἷτια παντελῶς τῶν αἰτιατῶν κτισμάτων ἐξηρηγνται. Καὶ ἵνα χρήσωμαι τοῖς γῆϊνοις παραδείγμασιν, ἤδοναί ποιητικαὶ τοῦ ἠδεσθαι, καὶ λυπαὶ τοῦ λυπεῖσθαι εἰσιν· αὐταὶ δὲ αἱ ἠδοναὶ οὐ λέγονται ἠδεσθαι, οὐδὲ αἱ λυπαὶ λυποῦνται. Καὶ τὸ πῦρ θερμαίνει καὶ καίει, οὐ θερμαίνεται δὲ καὶ καίεται. Διὰ τοῦτο καὶ εἴ τις φαίη ζῆν τὴν ζωοῦσαν καὶ αὐτοζωὴν, καὶ φωτίζεσθαι τὸ αὐτόφως, οὐκ εἴποι κυρίως κατὰ τὸν ὀρθὸν τῆς ἀληθείας λόγον, εἰ μὴ που καθ' ἕτερον τρόπον, ὅτι περισσῶς, καὶ ἀσιωδῶς, καὶ οὐ κατὰ μετοχὴν, πρὸ τῶν αἰτιατῶν ἐνεῖσι ταῦτα τοῖς αἰτίοις.

§ IX. Ἄλλὰ καὶ τὸ ἐκφανεστάτον ἀπάσης θεολογίας τὸ τῆς Ἰησοῦ φιλανθρωπίας μυστήριον, (ὅτι καὶ φανερῶς καὶ ἀληθινῶς ὠμίλησεν ἡμῖν·) ἀλλὰ καὶ τοῦτο ἄρρητόν ἐστι λόγῳ παντὶ, καὶ ἀγνωστον νῷ παντὶ, καὶ αὐτῷ τῷ πρωτίστῳ καὶ πρεσβυτάτῳ ἀγγέλῳ, δηλονότι τῇ ὑψηλοτάτῃ καὶ πρώτῃ τάξει. Λέγει γάρ καὶ ὁ θεολόγος Ἰωάννης ἐν τῇ Ἀποκαλύψει πρεσβυτέρους ἀγγέλους. Καὶ τὸ μὲν σαρκωθῆναι μυστικῶς παρελήφαμεν, τὸ δ' ὅπως ἐκ παρθενικῶν αἱμάτων ἐτέρῳ παρὰ τὴν φύσιν θεσμῷ διεπλάττετο, καὶ τᾶλλα πάντα τῆς Ἰησοῦ φυσιολογίας, πῶς ἐν δυσὶ ταῖς φύσεσι γνωριζόμενος, καὶ κατὰ ἄνθρωπον ἐπραττε, καὶ ὑπὲρ ἄνθρωπον ἐνήργει, ἐτέρου λόγου καὶ κρεί-

^a Zach. iv, 3. ⁱ Jac. i, 17.

τονος ἢ καθ' ἡμᾶς καὶ τὴν ἡμετέραν ἀνθρωπίνην δύναμιν. Εἰ γοῦν ἐπὶ τούτοις ἀρρήτὰ εἶσι τὰ θεοπρεπῆ, ἃ δὴ καὶ τὴν θεολογίαν ἐκφανεστέραν ἔχουσι, τί φησεῖ τις περὶ τῆς μακαρίας Τριάδος; Ταῦτα ἡμῖν τε ἐν ἄλλοις εἰρηται, καὶ τῷ κλεινῷ ἡμῶν διδασκάλῳ τῷ μακαρίῳ Ἱεροθέῳ, ὃν μετὰ τὸν Παῦλον διδάσκαλον ἐπλούτησεν· ἄπερ ἐκεῖνος, εἴτε ἀπὸ τῶν ἱερῶν Γραφῶν παρείληφεν, εἴτε καὶ ἐκ τῆς περὶ τὰς Γραφὰς ἐρεύνης συνεώρακεν, ἐκ τῆς πολλῆς γυμνασίας καὶ τριβῆς, εἴτε καὶ ἐκ τινος ἐμυθήθη θειοτέρας ἐπιπνοίας, οὐ μόνον μαθῶν, ἀλλὰ καὶ παθῶν· ὡς οὐ διδακτικῶς διὰ λόγων τὴν περὶ τούτων δεξάμενος μύησιν, ἀλλὰ τῇ θεῖα ἐλλάμφει τυπωθεὶς, καὶ οἶον ἐνημανθεὶς τῇ διανοίᾳ τὴν γνῶσιν τῶν ὑπὲρ φύσιν. Ταύτην γὰρ τὴν τῶν θειοτέρων μύησιν *συμπάθειαν* ἐκάλεσεν, ἣγουν συνδιάθεσιν. Καὶ ἵνα τὰ πολλὰ καὶ μακάρια τῶν ἐκεῖνου παρῶμεν, ἐν ἐλαχίστοις παραθώμεθα ἄπερ φησὶ περὶ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ καὶ Θεοῦ ἐν ταῖς *Θεολογικαῖς στοιχειώσεσιν*.

Ἱεροθέου.

§ X. Ἐφεξῆς δὲ ἐκτίθησι πρὸς ῥῆμα καὶ τὴν τοῦ ἁγίου γραφὴν, ἐν οἷς ὁ μακάριος λέγει, παριστῶν, ὅτι καὶ ὁ Υἱὸς τὰ πάντα ἐστὶν ἐν πᾶσι, καὶ κεφαλὴ πάντων κατὰ τὸν Ἀπόστολον, ὅτι πάντων ἐστὶ πλήρωμα καὶ συνοχεύς, καὶ διασώζει καὶ περισφίγγει τὰ μέρη τῇ ὁλότῃ· καὶ οὔτε μέρος ἐστὶν οὔτε ὅλον, ὑπὲρ ταῦτα γάρ· ἀλλὰ καὶ ὅλον καὶ μέρος, ὡς συνειληφῶς τὰ πάντα· καὶ ὑπερέχει τῇ φύσει; καὶ προέχει τῷ αἰτίῳ, καὶ τέλειος ἐν τοῖς ἀτελέσιν ἡμῖν ἐστὶ, καὶ ἀτελής ἐν τοῖς τελείοις ἀγγέλοις, ὡς ὑπερτελής καὶ προτέλειος, καὶ μηδεμίαν ἔχων σύγκρισιν τῆς τελειότητος πρὸς αὐτούς· καὶ εἶδος τῶν ἀνειδέων, ὡς δημιουργὸς καὶ ἀρχὴ παντὸς εἶδους, καὶ ἀνειδος πρὸς σύγκρισιν τῶν εἰδοπεποιημένων, ὡς ὑπὲρ ταῦτα. Οὐσία πᾶσιν ἐπιβατεύουσα τῇ προνοίᾳ, καὶ πάλιν ἐξηρημένη ἀπάσης οὐσίας τῇ φύσει· πάσας ἀρχὰς καὶ τάξεις περιορίζων, καὶ πάσης ὑπεριδρυμένος καὶ ἀρχῆς καὶ τάξεως. Καὶ μέτρον ἐστὶ τῶν ὄντων, ἐπειδὴ ἐν αὐτῷ πάντα πεπερασταὶ· καὶ αἰὼν, καὶ ὑπὲρ αἰῶνα, ὡς αἰῶνων ποιητῆς· ὡσπερ τέλειος ἐν τοῖς ἀτελέσι, καὶ ἐν τοῖς τελείοις ἀτελής, ὡς ὑπερτέλειος· οὕτω πλήρης ἐν τοῖς ἐνδεέσι, καὶ ὑπερπλήρης ἐν τοῖς πλήρεσι· καὶ τᾶλλα ὑπὲρ ταῦτα, ἵνα μὴ καθ' ἕκαστον λέγωμεν. Ὅθεν καὶ ἐπεὶ ἡμῖν κεκοινωνήκε σαρκὸς καὶ αἵματος, καὶ ἀληθῶς οὐσιώθη, καὶ ἀνθρώπος ἐχρημάτισε, πάλιν, κἀν τούτοις ἔχει τὰ τῆς θεότητος ἀυχήματα τέλεια, οὐ μόνον καθ' ὃ ἀναλλοιώτως κεκοινωνήκε, μηδὲν πεπονθῶς παρὰ τῆς χείρονος ἀνθρωπότητος εἰς τὴν αὐτοῦ θεότητα, ἀλλ' ὃ τι, καὶ τὸ πάντων καινότερον, ἐν τοῖς φυσικοῖς ἡμῶν ὑπερφύης ἦν, πεζεύων, ἀλλ' ἐπάνω εὐδιαλύτου ὕδατος· ἐσθίων, ἀλλὰ τόσας χιλιάδας χορτάζων· πάντα τὰ ἡμῶν ἐξ ἡμῶν ἔχων, καὶ ἡμᾶς ὑπερέχων.

est, in naturalibus nostris supernaturalis exstiterit, tot millia satians, omnia nostra ex nobis et supra nos

§ XI. Τούτων μὲν ἄλλοις· ἐπὶ δὲ τὸν τοῦ λόγου σχο-

nem se gesserit, et supra hominem opera ediderit, longe alterius et præstantioris sermonis res est, quam nostra ratio aut facultas fert. Ad hæc itaque, si ineffabilia sunt divina, ut quæ subiliorem habeant theologiam, quid dicet quis de beata Trinitate? Verum hæc a nobis etiam alibi dicta sunt, et ab inclyto præceptore nostro beato Hierotheo, **338** quem post sanctum Paulum habuit præceptorem; quæ ille, sive a Scripturis sacris acceperat, sive ex earumdem indagazione fuerat contemplatus, et exercitio usuque plurimo, sive etiam diviniore aliqua insinuatione doctus erat, non solum discens, sed et patiens divina, ut qui non doctrinaliter per verba doctrinam eorum hauserat, sed divina illustratione expressam, et veluti insignitam, in mente supernaturalem habebat cognitionem. Hanc autem rerum divinarum eruditionem *συμπάθειαν* seu *cousensionem* appellavit. Atque, ut plurimæaque beatissima illius documenta transeamus, paucis subjiciamus ea quæ de Domino nostro Jesu Christo ac Deo in *Theologicis elementis* tradit.

Hierothei.

§ X. Deinde vero ad verbum exponit scriptum quoddam sancti Hierothei, in quo beatus ille ait, ostendendo quomodo et Filius omnia in omnibus et caput omnium sit, secundum Apostolum; quoniam omnium est plenitudo et compago, et conservat ac astringit partes toto, et neque pars est neque totum, quia his superior est; attamen et totum est, et pars, tanquam continens universa, et suprahabet natura, et antehabet ut causa; et perfectus est in imperfectis nobis, et imperfectus in perfectis angelis, tanquam supraquam perfectus, et nullam habens comparisonem perfectionis ad illos; et forma rerum informium, tanquam Creator et principium omnis formæ, et sine forma respectu rerum informatarum, utpote supra formam. Substantia cunctas substantias pervadens sua providentia, et natura sua rursus ab omni substantia exempta; cuncta principia ordinesque deūniens, et supra omne principium ordinemque collocatus. Et rerum est mensura, quoniam in ipso universa terminantur; et sæculum et supra sæculum, tanquam auctor sæculorum; quasi perfectus in imperfectis, et in perfectis imperfectus, quippe supraquam perfectus; tanquam plenus in indigentibus, et supraquam plenus in plenis, et quæcunque supra hæc sunt, ne singula recenseamus. Hinc quoniam etiam nobiscum in carne et sanguine communicavit, et vere substantiam nostram assumpsit, et homo dietus est, rursus etiam in iis habet perfecta quædam vestigia divinitatis; non solum quod divinitas sine ulla immutatione **339** nobiscum communicavit, nihilque a viliori humanitate passa sit; verum etiam, quod novis omnibus maxime novum ambulans, sed supra aquam fluxam; comedens, sed nos excellenter habens.

§ XI. Sed de his satis; modo sermonis nostri

scopum prosequamur, communia et unita sanctæ Trinitatis nomina, quæ divinæ sunt distinctionis, utpote donorum divinorum quæ a Deo distinguuntur, exponentes. Et ut clare definiamus, distinctionem divinam esse dicimus, Deum decentes, uti dictum est, donationes; dum enim rebus omnibus honorum consortia impertit, tum unite quidem, id est ex unius naturæ proprietate in sua munera distinguitur, multiplicata vero in beneficia particularia, rursum unitur; quoniam ex uno Deo omnia sunt beneficia. Et dona quidem in singulis multiplicantur, manent autem in uno sine egressione, ac si in uno qui est illa quis videat; quoniam Deus est is qui est, sed superessentialiter: et producit ea quæ sunt; dumque iis tribuit esse, multiplicatur is quod unum est in iis quæ multa sunt; nihilominus tamen in istiusmodi multiplicatione manet in se quid unum, et in singulorum distinctione plenum, quoniam est ab omnibus rebus exemptum, tam singulari productione omnium (scilicet simul volendo, et non paulatim ac per partes et minuta fusione;) quia Deus, dum res creat, nihil imminuit bona sua, sed quid unum existit, ac virtutem unitam distribuit cuilibet parti sive mundi, sive animalis. Nam pars quælibet quid unum est etiam toti (quia totum est quid unum) etiam uni atomo, ac multitudini sive multis, quæ sunt quid unum specie, sicut multi homines sunt quid unum natura. Cum itaque his omnibus impertiat unitatem, dum ea ex principalibus elementis, quæ ipsemet condidit, componit, et singula ex composito quid unum facit; similiter iterum quid unum est, nequaquam creationibus in multitudinem divisus, quemadmodum una eademque ars alicujus, quæ virtute multa arte facta componens, et rebus immaterialibus præfecta, rursum in semetipsa una simplexque manet, cum neque pars sit arte factorum, neque quid totum ex iis conflatum. Quomodo enim ars pars esse possit eorum quæ arte consistunt, cum ipsa singulis præsideat? quomodo autem **340** totum ex his sit, et quæ prior est ex posterioribus, et causa ex effectis existat? Unde etiam concluditur, Deum non esse istiusmodi unum quid, quale in nobis est: in nobis enim id quod unum est, vel totum vel pars est; Deus autem est supra ista; neque participat de uno; quomodo enim? nam sic iterum aliud quiddam unum prius erit, cujus particeps erit Deus: quoniam id quod participatur, prius est iis quæ participant. Neque etiam quid unum est tanquam per accidens, vel etiam ut proprietatis essentialis; hæc enim illud unum habet quod essentia et ens; Deus autem supra essentiam est et supra ens. His omnibus itaque modo longe sublimiori Deus quid unum est, supra unum quod est in rebus; quin etiam multitudo est, cum in optima quæque munera providentiasque multiplicetur, minime divisus, sed ex integro singulis obtingat, tametsi pro facultate quæque sua ipsum participant. Quocirca est inexhaustus, et superplenus; si enim divideretur,

Α πὸν προῖωμεν, ἀνελίττοντες τὰ κοινὰ καὶ ἡνωμένα, τῆς ἀγίας δηλαδὴ Τριάδος ὀνόματα τῆς θείας διακρίσεως, οἶονεὶ τῶν θείων δωρεῶν, ἀ' δὴ ἀπὸ Θεοῦ διακρίνονται. Καὶ ἵνα σαφῶς προδιορισώμεθα, διάκρισι θείαν φαμέν τὰς ἀγαθοπρεπεῖς, ὡς εἴρηται, δωρεὰς δωρουμένη γὰρ πᾶσι τοῖς οὖσι τὰς τῶν ἀγαθῶν μετουσίας, ἡνωμένως μὲν, ἤγουν ἐκ τῆς ιδιότητος τῆς μιᾶς φύσεως, διακρίνεται εἰς τὰς δωρεὰς· πληθυσμένη δὲ εἰς τὰς μερικὰς εὐεργεσίας, πάλιν ἐνοῦται· ὅτι ἐξ ἑνὸς Θεοῦ αἱ εὐεργεσίαι. Καὶ πολλαπλασιάζονται μὲν αἱ δωρεαὶ ἐπὶ τοῖς καθ' ἕκαστον, μένουσι δὲ ἀνεκφοιτήτως εἰς τὸ ἓν, οἷον ἐπὶ ἑνὸς τοῦ ὄντος ἴδοι τις, ἐπειδὴ ὢν ἐστὶν ὁ Θεός, ἀλλ' ὑπερουσίως· καὶ παράγει τὰ ὄντα, τὸ εἶναι ταῦτοις δωρούμενος· πολλαπλασιάζεται τοῦτο τὸ ἓν ὄν εἰς πολλὰ ὄντα· μένει δὲ οὐδὲν ἤττον ἐν ἡνωμένον ἐν τῷ τοιοῦτῳ πληθυσμῷ, καὶ πλήρες ἐν τῷ διακρίνεσθαι τοῖς καθ' ἕκαστον, διότι ἐστὶ πάντων τῶν ὄντων ἐξηρημένον καὶ τῇ ἐνιαίᾳ παραγωγῇ, (ἤγουν τῇ ἅμα τῷ βούλεσθαι, καὶ οὐ κατὰ μικρὸν τε καὶ μερικῶς, καὶ τῇ ἀνελαττώσει χύσει·) ὅτι κτίζων τὰ ὄντα ὁ Θεός, οὐδὲν τῶν οἰκείων μειοῖ ἀγαθῶν, ἀλλὰ καὶ ἐν ὢν, καὶ μεταδιδούς τῆς ἐνιαίας δυνάμεως καὶ μέρει ἑκάστῳ εἴτε τοῦ κόσμου, εἴτε τοῦ ζώου· πᾶν γὰρ μέρος ἐνιαίον τι, καὶ ὅλον (τὸ γὰρ ὅλον ἐν τι) καὶ ἐνὶ ἀτόμῳ, καὶ πλήθει ἤγουν πολλοῖς, ἃ τῷ εἶδει ἐν εἰσιν, ὡσπερ οἱ πολλοὶ ἀνθρώποι εἰς τῇ φύσει ἐστί. Τοῦτοις οὖν τοῖς πᾶσι τοῦ ἑνὸς μεταδιδούς, συνθεῖς αὐτὰ ἐκ τῶν ἀρχικῶν στοιχείων, ἃ καὶ αὐτὰ ὑπέστησε, καὶ ἐν ποιήσας ἕκαστον τῇ συστάσει, πάλιν ἐν ἐστὶν ὡσαύτως, οὐ μερισθεὶς τοῖς εἰς πλήθος δημιουργήμασιν, ὡσπερ ἡ αὐτὴ καὶ μία τέχνης τινὸς δύναμις, πολλὰ κατασκευάσασα τεχνητὰ, καὶ τοῖς ἀύλοις ἐπιστατήσασα, πάλιν ἐν ἑαυτῇ μία καὶ ἀπλή μένει, οὔτε μέρος οὔσα τῶν τεχνητῶν, οὔτε τι ὅλον ἐξ ἐκείνων συγκείμενον. Πῶς γὰρ μέρος τῶν κατὰ τὴν τέχνην συστάσεων ἡ τέχνη, ἀπὸ ὅλοτελῶς ἐφ' ἑκάστῳ ἐπιστατήσασα; πῶς δὲ ὅλον ἐκ τούτων, ἡ πρώτη ἐκ τῶν ὑστέρων, καὶ ἡ αἰτία ἐκ τῶν αἰτιατῶν; Καὶ διὰ τοῦτο συνάγεται, ὅτι οὔτε ἐν ἐστὶ τὸ θεῖον τοιοῦτον, οἷον ἐστὶν ἐν ἡμῖν· ἐν ἡμῖν γὰρ τὸ ἐν ἢ ὅλον ἢ μέρος ἐστὶ, τὸ δὲ θεῖον ὑπὲρ ταῦτα, οὔτε μετέχει τοῦ ἑνός· πῶς γὰρ; πρῶτον γὰρ ἐστὶ πάλιν ἕτερον ἐν, οὔπερ μεθέξει τὸ θεῖον· τὸ γὰρ μετεχόμενον τῶν μετεχόντων πρῶτόν ἐστιν. Οὔτε τὸ ἐν ἔχει, ὡς τι ἐπισύμβημα, ἢ καὶ οὐσιώδες ἰδίωμα· ἐκεῖνο γὰρ ἔχει τὸ ἐν, ὃ ἐστὶν οὐσία καὶ ὄν, τὸ δὲ θεῖον ὑπὲρ τὴν οὐσίαν καὶ ὑπὲρ τὸ ὄν. Πόρρω γοῦν τούτων ἀπάντων τὸ θεῖον ἐν ὑπὲρ τὸ ἐν τοῖς οὖσιν ἐν· ἀλλὰ καὶ πλήθος, ἐπεὶ εἰς τὰς ἀγαθοπρεπεῖς δωρεὰς καὶ προνοίας πεπλήθουνται μὴ μεριζόμενον, ἀλλ' ὀλοκλήρως ἑκάστοις προσβάλλον, εἰ καὶ τὰ μετέχοντα κατὰ τὴν οἰκείαν μετέχουσι δυνάμιν. Διὰ τοῦτο ἀπλήρωτον, ὑπερπλήρες· εἰ γὰρ ἐμερίζετο, ἐπληροῦτο, πᾶν καὶ τὸ ἐν· καὶ τὸ πλήθος, παράγον, τελειοῦν καὶ συνέχον, πολλῶν θεῶν γινόμενων, καὶ τῶν ἀγγέλων, καὶ τῶν ἀνθρώπων τῇ ἐξ αὐτοῦ θεώσει ἐν τῷ κατὰ δυνάμιν ἑκάστου θεοειδεῖ, ὃ ἀπὸ Θεοῦ λαμβάνουσι. Δοκεῖ μὲν οὖν ἐντεῦθεν, ὅτι τὸ θεῖον διακρίνεται καὶ πληθύνεται, ἐν τῷ θεοῦν ἕκαστον· ἀλλ' οὐδὲν ἤττον ὁ Ἀρχίθεος εἰς Θεός, ἀμέ-

ριστος ἐν τοῖς μεριστοῖς, ἡνωμένος ἑαυτῷ ὑπὲρ ἅπασαν ἔνωσιν· καὶ ἀμιγῆς μένων τοῖς πολλοῖς καὶ ἀπλήθυντος, ὡς τὸ φῶς τοῦ ἡλίου, πολλοὺς φωτίζον, μένει ἐν καὶ ἀπλήθυντον. Καὶ τοῦτο ὑπερφῶς ἐνοήσας ὁ κοινὸς ἡμῶν διδάσκαλος, ἐμοῦ τε καὶ τοῦ ἡμετέρου καθηγεμόνος τοῦ μεγάλου Ἱεροθέου, τὸ φῶς τοῦ κόσμου, ὡς διδάσκαλος τοῦ κόσμου, καὶ μαθητῆς τοῦ κυρίου τοῦ κόσμου φωτὸς, ὁ μέγας Παῦλος φημι, τάδε φησὶν ἐνθέως· *Kἄν θεοὶ πολλοὶ καὶ κύριοι ὡσὶ κατὰ χάριν, οἱ θεῖοι ἄγγελοι καὶ οἱ ἱεροὶ ἄνδρες· ἀλλ' ἡμῖν εἰς Θεὸς ἀληθῶς ὁ Πατήρ, ὁ Υἱὸς, καὶ τὸ ἅγιον Πνεῦμα, ὡς κατὰ μετὰδοσιν ἀμείριστον καὶ ἀσκέδαστον τῆς ἐπωνυμίας τῆς οἰκείας θεότητος καὶ κυριότητος τοῖς πολλοῖς μεταδίδωσιν, οὐ κατακερματίζομένης τῆς θεότητος εἰς μέρη θεοτήτων, ὡς χρυσοῦς εἰς νομίσματα· οὔτε τῶν πολλῶν θεῶν συμπληρῶντων τὴν αὐτὴν θεότητα, ὅν τρόπον τὰ πολλὰ εἶδη τὸν ἕνα κόσμον· ἀλλὰ πληθύνεσθαι λέγεται ὁ Θεὸς τῷ καθ' ἕκαστον εἰς παραγωγὴν τῶν ὄντων βουλήματι προνοητικαῖς προόδους πολλαπλασιαζόμενος, μένει δὲ ἀμερίστως πάλιν ἐν. Διὰ τοῦτο καὶ ἐπὶ τῶν θείων, ἐπικρατοῦσιν αἱ ἐνώσεις τῶν διακρίσεων, τὰ ἐνιαίως δηλονότι καὶ μοναδικῶς θεωρούμενα· οὐ γὰρ ἐκ πολλῶν συνήχθη τὰ τῆς μιᾶς θεότητος καὶ κυριότητος, ἀλλ' ἐκ τοῦ ταύτης μοναδικοῦ, ὁ ἐν ἐκείνοις πληθυσμὸς θεωρεῖται. Ἀλλὰ τοῦτο μὲν ἐπὶ τῶν θείων· ἐπὶ δὲ τῶν καθ' ἡμᾶς τὸ ἴσχυριον γίνεται· οὐδὲν γὰρ αὐτῶν ἐστὶν ἐνὰς κυριῶς, ἀλλ' αἱ διακρίσεις τῶν στοιχείων προϋποῦσαι, σύνδρομοι γινόμεναι καὶ ἐνώμεναι δευτέρας τὰς ἐκ τῆς συνθέσεως ἐνώσεις ἐργάζονται. Ἐπὶ δὲ τῶν θείων καὶ τὸ ἐν πρόεστι, καὶ μετὰ τὴν εἰς τὰς εὐεργεσίας διάκρισιν, πάλιν ἐν καὶ ὑπὲρ τὸ ἐν μένει. Ταύτας καὶ ἡμεῖς τὰς κοινὰς τῆς ὅλης θεότητος καὶ ἡνωμένας διακρίσεις καὶ εὐεργεσίας πειραθῶμεν ὑμνήσαι ἐκ τῶν ἐν τοῖς λογίοις θεωνυμιῶν, τούτου προδιεγνωσμένου, ὡς εἴ τι ἂν κέηται ὄνομα, καὶ μία ἐκάστη τῶν Ὑποστάσεων, ἄνευ δηλαδὴ τῶν προϋπεστελματο ἰδιοτήτων, πατρότητος, υἱότητος, ἐκπορεύσεως, ἐπὶ τῆς ὅλης θεότητος ἐκληφθήσεται.*

nes totius Deitatis, et unitas distinctiones ac beneficentias e divinis nominibus juxta Scripturas laudare conabimur, modo id ante cognitum sit, quod si quod nomen ponatur etiam cujuslibet Personæ sine proprietatibus, v. g. paternitatis, filiationis, processionis, quibus ad certam aliquam contrahitur, in tota ipsa divinitate accipiendum esse.

* I Cor. VIII, 5, 6.

A impleretur, cum omne tam unum quam multitudinem producat, perficiat, et contineat, multis tam angelis quam hominibus ex ipsius deificatione diis factis, juxta ejusque deiformem facultatem quam a Deo accipiunt. Hinc itaque, dum quemlibet deificat, videtur quodammodo distingui et multiplicari Deus; nihilominus Archideus unus est Deus, individuus in dividuis, unitus in semetipso supra omnem unionem; et impermistus manet multis, neque multiplicatur, sicut lumen solis dum multos illuminat, manet unum, et non multiplicatur. Quod cum egregie nosset communis noster, meus inquam et præceptoris mei magni Hierothei præceptor, qui sicut est doctor mundi, sic et lux mundi, et discipulus ejus qui vere lux est mundi, magnus, inquam, **B** Paulus, divinitus hæc ait: *Etsi sint dii multi, et domini multi secundum gratiam, ut angeli divini, virique sancti; nobis tamen vere unus est Deus Pater* ^k, et Filius, et Spiritus sanctus, qui secundum indivisam et indistinctam communicationem nominis propriæ divinitatis, et dominationis, multis se communicat, minime tamen in partes deitatum Deitate discissa, sicut aurum in nummos; neque multis diis ejus divinitatem complementibus, quemadmodum multæ species unum mundum; sed multiplicari dicitur Deus secundum quamlibet res producendi voluntatem, providis **341** processibus multiplicatus, manet tamen in se quid unum absque divisione. Idcirco etiam in divinis uniones superant distinctiones, quæ scilicet unice et solitarie spectantur; non enim una Deitas et potestas ex multis conflata est, sed ex hujus singularitate, quæ in illis est, multitudo consideratur. Et hæc quidem quoad divina; in nostris autem rebus contrarium accidit; nulla enim in ipsis proprie est unitas; sed præexistentes elementorum distinctiones, dum concurrunt et uniuuntur, alias ex compositione uniones efficiunt. In divinis vero et unum præexistit, et post illam in beneficia distinctionem, iterum manet unum et supraquam unum. Has etiam nos commu-

CAPUT III.

A

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Γ.

Quæ sit vis orationis, et de beato Hierotheo de religione et conscriptione theologica.

Τίς ἡ τῆς εὐχῆς δύναμις, καὶ περὶ τοῦ μακαρίου Ἱεροθέου, καὶ περὶ εὐλαβείας καὶ συγγραφῆς θεολογικῆς.

SYNOPSIS CAPITIS.

I. Docet, ad Deum accedendum esse per orationem; non quia Deus a nobis abest, sed ut nos Deo mente et spiritu præsentes simus. In oratione enim non tam Deus nobis, quam nos Deo cogitatione appropinquamus. II. Reddit rationem, cur post sanctum Hierotheum hosce libros theologicos conscripserit, et simul describit laudes Hierothei, et quomodo una cum Petro et Jacobo interfuerint obdormitioni sanctissimæ Virginis Mariæ, quidque ibidem egerint. III. Declarat, quam submisso de seipso scriptisque suis sentiat.

§ I.

Ac primum, si videtur, perfectum, et quod omnēs Dei emanationes manifestat, boni nomen expendamus, invocata Trinitate, quæ boni principium est, et bonum superat, et optimas quasque suas providentias explanat. Oportet enim nos primum orationibus ad ipsam, ut ad boni principium, alicui, ac deinde magis ipsi propinquantes, edoceri optima quæque munera quæ penes ipsam sunt collocata; nam ipsa quidem præsens adest omnibus, non autem illi adsunt omnia. Sed cum eam sanctis preceationibus, **342** et mente tranquilla, et ad divinam unionem accommodata deprecamur, tum demum nos etiam ei præsentes sumus. Ipsa enim nec in loco ita est, ut usquam absit, vel ex aliis ad alia migret. Quinimo dicere in omnibus rebus ipsam esse, quid minus est ejus infinitate, quæ et excedit et continet universa. Nos ipsos itaque orationibus ad sublimiorem divinorum benignorumque radiorum contuitum comparemus; quemadmodum si lucidissimam catenam e summo cælo suspensam, et hucusque demissam, manibus alternis in anteriora protensis continenter arriperemus, attrahere quidem ipsam videremur, re autem vera, non illam ipsi deduceremus, ut quæ superne et inferne præsens esset, sed ipsimet magis ad sublimiores radiorum illustriam fulgores eveheremur. Aut sicut si navim ingressi, rudentes ex petra quadam ad nos usque porrectos auxilii causa teneremus, non ad nos petram, sed nos ipsos revera navinque ad petram traduceremus. Quemadmodum etiam rursus, si quis stans in navi maritimum saxum impellat, nequidquam saxum illud fixum et immobile movebit, sed se ipse ab illo repellat; quantoque vehementius illud impulerit, tanto longius ab eo removebitur. Quapropter ante omnia, maxime in theologia, ab oratione auspicandum est, non ut ubique et nusquam præsentem virtutem attrahamus, sed ut divinis commemorationibus invocationibusque nos ipsos illi dedamus atque uniamus.

Καὶ πρώτην, εἰ δοκεῖ, τὴν παντελῆ, καὶ τῶν ὄλων τοῦ Θεοῦ προόδων ⁴² ἐκφαντορικὴν ἀγαθωνομίαν ἐπισκεψώμεθα, τὴν ἀγαθαρχικὴν καὶ ὑπεράγαθον ἐπικαλεσάμενοι Τριάδα, τὴν ἐκφαντορικὴν ⁴² τῶν ὄλων ἑαυτῆς ἀγαθωτάτων προνοιῶν. Χρὴ γὰρ ἡμᾶς ταῖς εὐχαῖς πρῶτον ἐπ' αὐτὴν, ὡς ἀγαθαρχίαν, προσανάγεσθαι, καὶ μᾶλλον ⁴³ αὐτῇ πλησιάζοντας, ἐν τούτῳ μνησθαι τὰ πανάγαθα δῶρα τὰ περὶ αὐτὴν ἰδρυμένα· καὶ γὰρ αὐτὴ μὲν ἅπασι πάρεστιν, οὐ πάντα δὲ αὐτῇ πάρεστι. Τότε δὲ, ὅταν αὐτὴν ἐπικαλώμεθα, πανάγοις μὲν εὐχαῖς, ἀνεπιθολώτῳ δὲ νῷ, καὶ τῇ πρὸς θεῖαν ἔνωσιν ἐπιτηδεύοντι, τότε καὶ ἡμεῖς αὐτῇ πάρεσμεν· αὐτὴ γὰρ οὔτε ἐν τόπῳ ἐστίν, ἵνα καὶ ἀπῆ τινος, ἢ ἐξ ἑτέρων εἰς ἕτερα μεταβῆ. Ἀλλὰ καὶ τὸ ἐν πᾶσι τοῖς οὔσιν αὐτὴν εἶναι λέγειν ἀπολείπεται τῆς ὑπὲρ πάντα καὶ πάντων περιληπτικῆς ἀπειρίας. Ἡμᾶς οὖν αὐτοὺς ταῖς εὐχαῖς ἀνατείνωμεν ⁴⁴ ἐπὶ τὴν τῶν θεῶν καὶ ἀγαθῶν ἀκτίνων ὑψηλοτέραν ἀνάνευσιν, ὡσπερ εἰ πολυφώτου σειρᾶς ἐκ τῆς οὐρανίας ἀκρότητος ἠρτημένῃς, εἰς δεῦρο δὲ καθηκούσης, καὶ αἰεὶ αὐτῆς ἐπὶ τὸ πρόσω χερσὶν ἀμοιβαίαις δραττόμενοι, καθέλκειν μὲν αὐτὴν ἐδοκοῦμεν, τῷ ὄντι δὲ οὐ κατήγομεν ἐκείνην, ἄνω τε καὶ κάτω παροῦσαν, ἀλλ' αὐτοὶ ἡμεῖς ἀνηγόμεθα πρὸς τὰς ὑψηλοτέρας τῶν πολυφώτων ἀκτίνων μαρμαρυγὰς. Ἡ ὡσπερ εἰς ναῦν ἐμβεθεχότες, καὶ ἀντεχόμενοι τῶν ἐκ τινος πέτρας εἰς ἡμᾶς ἐκτεινομένων πεισμάτων, καὶ οἷον ἡμῖν εἰς ἀντίληψιν ἐκδοσμένων ⁴⁵, οὐκ ἐφ' ἡμᾶς τὴν πέτραν, ἀλλ' ἡμᾶς αὐτοὺς τῷ ἀληθεῖ καὶ τὴν ναῦν ἐπὶ τὴν πέτραν προσήγομεν. Ὡσπερ καὶ τὸ ἔμπαλιν, εἰ τις τὴν παραλίαν πέτραν ἐστῶς ἐπὶ τῆς νηὸς ἀπώσεται, δράσει μὲν οὐδὲν εἰς τὴν ἐστῶσαν καὶ ἀκίνητον πέτραν, ἑαυτὸν δὲ ἐκείνης ἀποχωρίσει, καὶ ὅσῳ μᾶλλον αὐτὴν ἀπώσεται, μᾶλλον αὐτῆς ἀκοντισθήσεται. Διὸ καὶ πρὸ παντός, καὶ μᾶλλον θεολογίας ⁴⁶, εὐχῆς ἀπάρχεσθαι χρείων, οὐχ ὡς ἐφελομένους τὴν ἀπανταχῇ ⁴⁷ παροῦσαν καὶ οὐδαμῇ ⁴⁸ δύναμιν, ἀλλ' ὡς ταῖς θελαῖς μνείαις ⁴⁹ καὶ ἐπικλήσεσιν ἡμᾶς αὐτοὺς ἐγγειρίζοντας αὐτῇ καὶ ἐνοῦντας.

VARIE LECTIONES.

⁴² προνοιῶν. ⁴³ ἐκφαντικὴν, M. ⁴⁴ προσάγεσθαι, S. P. καὶ τότε μᾶλλον, P. ⁴⁵ ἀνατείνωμεν, M. S. P. Sc. ἐκδοσμένων, S. P. ⁴⁶ ἐκ θεολογίας, M. Sc. ⁴⁷ πανταχῇ. ⁴⁸ οὐδαμοῦ, D. ⁴⁹ μνήμαις, S. P. D.

§ II.

Καὶ τοῦτο δὲ ἰσως ἀπολογίας ἄξιον, ὅτι τοῦ κλει- A
νοῦ καθηγεμόνος ἡμῶν Ἱεροθέου τὰς θεολογικάς
στοιχειώσεις ὑπερφυῶς συναγαγόντος, ἡμεῖς ὡς οὐχ
ικανῶν ἐκείνων, ἄλλας τε καὶ τὴν παρούσαν θεολο-
γίαν συνεγραψάμεθα. Καίτοι γε, εἰ μὲν ἐκεῖνος ⁵⁰
ἕξῃς διαπραγματεύσασθαι πάσας τὰς θεολογικάς
πραγματείας ἤξιωσε, καὶ μερικαῖς ἀνελίξεσι διήλθεν
ἀπάσης θεολογίας κεφάλαιον, οὐκ ἂν ἡμεῖς ἐπὶ τσο-
οῦτον ἢ μανίας ⁵¹ ἢ σκαιότητος ἐληλύθειμεν ⁵², ὡς
ἢ ὀπτικώτερον ἐκείνου καὶ θεϊότερον οἰηθῆναι ταῖς
θεολογίαις ἐπιβαλεῖν· ἢ δις τὰ αὐτὰ περιττῶς λέγον-
τας, εἰκαιολογήσαι, προσέτι καὶ ἀδικῆσαι καὶ διδάσκα-
λον καὶ φίλον ὄντα, καὶ ἡμᾶς τοὺς μετὰ Παῦλον τὸν
θεῖον ἐκ τῶν ἐκείνου λόγων ⁵³ στοιχειωθέντας, τὴν
κλεινοτάτην αὐτοῦ καὶ θεωρίαν καὶ ἔκφρασιν ἑαυτοῖς
ὑφαρπάζοντας. Ἄλλ' ἐπειδὴ τῷ ὄντι τὰ θεῖα πρεσβυ- B
τικῶς ὑφηγούμενος ἐκεῖνος, συνοπτικῶς ἡμῖν ὄρους
ἔξέθετο, καὶ ἐνὶ πολλὰ περιειληφότας, ὡς οἶον ⁵⁴
ἡμῖν, καὶ ὅσοι καθ' ἡμᾶς διδάσκαλοι ⁵⁵ τῶν νεοτελῶν
ψυχῶν, ἐγκηλυόμενος ἀναπτύξαι καὶ διακρίναι τῷ
ἡμῖν συμμέτρῳ λόγῳ τὰς συνοπτικὰς καὶ ἐνιαίας τῆς
νοερωτάτης τάνδρος ἐκείνου δυνάμειος συνελίξεις·
καὶ πολλάκις ἡμᾶς καὶ αὐτὸς εἰς τοῦτο προέτρεψας,
καὶ τὴν γε βίβλον αὐτὴν, ὡς ὑπεραίρουσαν ἀνταπέ-
σταλκας ⁵⁶. Ταύτη τοι καὶ ἡμεῖς τὸν μὲν, ὡς τελείων
καὶ πρεσβυτικῶν διανοιῶν διδάσκαλον, τοῖς ὑπὲρ τοὺς
πολλοὺς ⁵⁷ ἀφορίζομεν, ὡσπερ τινὰ δεύτερα λόγια ⁵⁸,
καὶ τῶν θεοχρίστων ⁵⁹ ἀκόλουθα· τοῖς καθ' ἡμᾶς δὲ·
ἡμεῖς ἀναλόγως ἡμῖν τὰ θεῖα παραδώσομεν. Εἰ γὰρ
τελείων ἐστὶν ἡ στερεὰ τροφή, τὸ ταύτην ⁶⁰ ἐστιᾶν C
ἐτέρους, ὁπόσῃς ἂν εἴη τελειότητος; Ὁρθῶς οὖν ἡμῖν
καὶ τοῦτο εἴρηται, τὸ, τὴν μὲν αὐτοπτικὴν τῶν νοη-
τῶν λογίων θεῶν, καὶ τὴν συνοπτικὴν αὐτῶν διδα-
σκαλίαν, πρεσβυτικῆς δεῖσθαι δυνάμειος· τὴν δὲ τῶν
εἰς τοῦτο φερόντων λόγων ἐπιστήμην καὶ ἐκμάθησιν
τοῖς ὑφειμένοις καθιερωταῖς καὶ ἱερωμένοις ἀρμόζειν.
Καίτοι καὶ τοῦτο ἡμῖν ἐπιτετήρηται· λίαν ἐμμελῶς·
ὥστε τοῖς αὐτῷ τῷ θεῷ καθηγεμόνι κατὰ ἔκφρασιν
σαφῆ διηυκρινημένοις, μηδ' ὄλως ἐγκχεχειρηκέναι
ποτὲ πρὸς ταῦτολογίαν, εἰς τὴν αὐτὴν τοῦ προτεθέν-
τος αὐτῷ λογίου διασάφησιν· ἐπεὶ καὶ παρ' αὐτοῖς
τοῖς θεολήπτοις ἡμῶν ἱεράρχαις, (ἡνίκα καὶ ἡμεῖς,
ὡς οἶσθα, καὶ αὐτὸς, καὶ πολλοὶ τῶν ἱερῶν ἡμῶν
ἀδελφῶν, ἐπὶ τὴν θεῶν τοῦ ζωαρχικοῦ καὶ θεοδόχου ⁶¹
σώματος συνελήλυθαμεν, παρῆν δὲ καὶ ὁ ἀδελφό- D
θεος Ἰάκωβος, καὶ Πέτρος, ἡ κορυφαία καὶ πρεσβυ-
τάτη τῶν θεολόγων ἀκρότης, εἶτα ἐδόκει μετὰ τὴν
θεῶν ὑμνήσαι τοὺς ἱεράρχας ἅπαντας, ὡς ἕκαστος ἦν
ικανός, τὴν ἀπειροδύναμον ἀγαθότητα τῆς θεαρχικῆς
ἀσθενείας·) πάντων ἐκράτει μετὰ τοὺς θεολόγους,
ὡς οἶσθα, τῶν ἄλλων ἱερομυστῶν, ὅλος ἐκδημῶν,
ὅλος ἐξιστάμενος ἑαυτοῦ, καὶ τὴν πρὸς τὰ ὑμνούμενα

Atque hic fortasse nobis non immerito reddenda
ratio sit, cur cum eximius præceptor noster Hiero-
theus theologica principia accurate collegerit, nos,
quasi illa non sufficerent, et alios, et hunc præsen-
tem tractatum theologicum conscripserimus. Pro-
festo si consequenter ille omnes tractatus theolo-
gicos ordine digestos edere voluisset, et vel bre-
vissimis expositionibus totius theologiæ summam
explanasset, nunquam ea nos insania stoliditasve
cepisset, ut illo vel liquidius vel divinius res istas
theologicas nos penetrare posse putarem; aut
eadem bis repetendo, superfluo cassoque labore nos
vellemus fatigare, tantamque amico et præceptori
nostro injuriam irrogare, ut præstantissimam ejus,
a quo post divinum Paulum imbuti sumus, scientiam
et expositionem nobis per plagium usurpare-
mus. **343** Sed quoniam ille res divinas vere gra-
viter explicans, compendio nobis subtiles aliquot
definitiones tradidit, quæ in unum multa conglome-
rant, jussus sum, una cum collegis meis, qui
animabus adhuc rudioribus imbuendis vacant, sub-
tiles istas ac singulares conclusiones, in quibus
maxime spiritalis tanti viri virtus enituit, sermone
magis ad captum nostrum accommodato explanare
atque digerere; quin et ipse tu quoque nos fre-
quenter ad hoc hortatus es, ipsumque librum ut
perquam sublimem nobis remisisti. Quapropter nos
quoque, ceu perfectorum seniliumque sensuum ma-
gistrum, alterasque Scripturas, quæ divinitus af-
flatorum scripta proxime assequantur, iis qui subli-
miora capiunt illum assignamus; nos vero nostri
similibus ad captum nostrum res divinas explanabi-
mus. Si enim solidus cibus perfectorum est, eo etiam
alios pascere quantæ sit perfectionis? Merito itaque
dicimus, ad spiritalium eloquiorum intuitionem, et
subtilem eorumdem eruditionem, virtute senili opus
esse; sermonum vero introductoriorum, ceu inferioris
notæ, scientiam ac disciplinam initiatis atque
initiatibus convenire. Atqui et hoc a nobis perquam
studiose observatum est, ne quidquam eorum, quæ
divinus ille præceptor plane nobis expressit, ullo
modo attingeremus; ne secundo eadem repeterem-
us quæ ad Scripturam aliquam elucidandam ipse
tradiderat; nam etiam apud ipsos divino Spiritu
plenos antistites nostros (cum et nos, ut nosti, et
ipse plurimique sanctorum fratrum nostrorum, ad
corpus illud, quod dedit principium vitæ, Deumque
susceperat, contuendum venissemus; aderat autem
et frater Domini Jacobus, et Petrus, suprema ista
atque antiquissima summitas theologorum, placuis-
setque post contuitum antistitibus omnibus, pro vi-
rii cuique sua, infinita potentia præditam divinæ

VARIE LECTIONES.

⁵⁰ καὶ γὰρ, M. S. καὶ γὰρ εἴπερ ἐκ. D. Sc. Sar. ⁵¹ ἢ non est in D. P. ⁵² ἐληλύθαμεν, S. P. D. ἢ ὡς, P.
⁵³ λογίων, S. D. Sc. Sar. ⁵⁴ οἶόντε. ⁵⁵ ὅσοις καθ' ἡμᾶς διδάσκαλοις. ⁵⁶ ἀνταποστειλάς, M. ⁵⁷ τῆς M. S. P.
πραερρονit D. καὶ τὰ αὐτοῦ. ⁵⁸ δευτερολόγια, D. ⁵⁹ θεοχρήστων, S. P. Ch. ⁶⁰ ταύτη D. Sc. Sar. ⁶¹ φωτο-
δόχου, D.

imbecillitatis bonitatem collaudare) ipse post theologos, ut nosti, cæteris omnibus sacris laudatoribus antecellebat, totus excedens, totus se deserens, rerumque quas laudabat consortium patiens; denique ab omnibus, a quibus audiebatur ac videbatur, tam a notis quam ignotis, divino numine afflatus divinusque plane laudator censebatur. Sed quid tibi, quænam ibi divinissime dicta sunt, refero? Etenim, nisi me mei capiat oblivio, memini me sæpius divinarum istarum **344** laudationum partes aliquas abs te accepisse; tantæ tibi curæ fuit, ne unquam perfunctorie divina prosequeræis.

§ III.

Verum ut ista mystica, quippe vulgo non promulganda, tibi que notissima, missa faciamus; quando jam tempus erat, quamplurimis hominibus fidem nostram promulgandi, et quotquot adduci possent, ad sacram disciplinam nostram attrahendi, non paucos hoc in munere doctores sanctos superabat cum usu temporis, tum mentis puritate, tum acumine demonstrationum, cæterisque sacris institutis, adeo ut nunquam tanto soli conati simus obtueri. Ita enim nobis conscii sumus, imo scimus, nos rebus divinis intelligendis minime sufficere, nedum, quod ineffabiles sint, ut cognitæ essent eloquendis. Cum autem in theologica veritate explananda a virorum divinarum facultate procul absimus, eo etiam præ religionis abundantia deducti sumus, ut de divina philosophia nihil vel audire vel loqui præsumeremus, nisi intellexissemus, non esse rerum divinarum, quam assequi possumus, negligendam scientiam. Atque id non solum naturalia mentium desideria, quæ amanter semper, quantum fas est, ad divinarum rerum contemplationem excitantur, verum ipsa quoque præstantissima legum divinarum institutio persuadet; quæ, ut ea quæ supra nos sunt, meritaque nostra excedunt, et captum superant curiosius investigare vetat, ita jubet omnia, quæ permissa nobis et indulta sunt, assidue addiscere, benigneque aliis communicare. His itaque adducti, neque labore neque ignavia a licita rerum divinarum scrutatione deterriti, ne pro modulo nostro illos, quibus sublimiora nobis contemplandi facultas deest, adminiculo destitutos pateremur, ad scribendum animum appulimus, nihil quidem novi afferre præsumentes, sed minutioribus duntaxat quibusdam singularium partium observationibus, ea quæ a vere Hierotheo subtili sane compendio tradita sunt, distinguentes atque explanantes.

Ἄλλ' ἵνα ⁶³ τὰ ἐκεῖ μυστικά, καὶ ὡς τοῖς πολλοῖς ἄρρήτα, καὶ ὡς ἐγνωσμένα σοι, παραλείψωμεν, ὅτε τοῖς πολλοῖς ἐχρῆν κοινωνῆσαι, καὶ ὅσους δυνατὸν ἐπὶ τὴν καθ' ἡμᾶς ἱερογνωσίαν προσαγαγεῖν, ὅπως ὑπερεῖχε τοὺς πολλοὺς τῶν ἱερῶν διδασκάλων, καὶ χρόνου τριβῆ, καὶ νοῦ καθαρότητι, καὶ ἀποδείξεων ἀκριθεία, καὶ ταῖς λοιπαῖς ἱερολογίαις, ὥστε οὐκ ἂν ποτε πρὸς οὕτω μέγαν ἥλιον ἀντωπεῖν ⁶⁴ ἐναχειρήσαμεν. Οὕτω γὰρ ἡμεῖς ἑαυτῶν συνησθήμεθα ⁶⁵, καὶ ἴσμεν, ὡς οὔτε ἱκανῶς νοῆσαι τὰ νοητὰ τῶν θείων ⁶⁶ χωροῦμεν, οὔτε ὅσα τὰ ῥητὰ ⁶⁷ τῆς θεογνωσίας ἐξεῖπειν καὶ φράσαι. Πόρρω δὲ ὄντες, ἀπολειπόμεθα τῆς τῶν θείων ἀνδρῶν εἰς θεολογικὴν ἀλήθειαν ἐπιστήμης, ὅτι πάντως ἂν εἰς τοῦτο διὰ περισσὴν εὐλάβειαν ἐληλύθαμεν, εἰς τὸ μηδὲν ἀκούειν ἢ λέγειν τι περὶ τῆς θείας φιλοσοφίας, εἰ μὴ κατὰ νοῦν εἰλήφαμεν, ὡς οὐ χρὴ τῆς ἐνδεχομένης τῶν θείων γνώσεως ἀμελεῖν. Καὶ τοῦτο ἡμᾶς ἔπεισαν οὐ μόνον αἱ κατὰ φύσιν ἐφέσεις τῶν νοῶν, ἐρωτικῶς ἀεὶ γλιχόμεναι τῆς ἐγγωρούσης τῶν ὑπερφυῶν θεωρίας, ἀλλὰ καὶ αὐτὴ τῶν θείων θεσμῶν ἢ ἀρίστη διάταξις· τὰ μὲν ὑπὲρ ἡμᾶς ἀποφάσκουσα πολυπραγμονεῖν, καὶ ὡς ὑπὲρ ἀξίαν, καὶ ὡς ἀνέφικτα· πάντα δὲ ὅσα ἐν ἡμῖν ἐφίεται καὶ δεδωρηται μανθάνειν, προσεχῶς ἐγκλεουμένη καὶ ἐτέροις ἀγαθοειδῶς μεταδιδόναι. Τοῦτοις οὖν καὶ ἡμεῖς πειθόμενοι, καὶ πρὸς τὴν ἐφικτὴν τῶν θείων εὖρεσιν μὴ ἀποκαμόντες ἢ ἀποδειλιάσαντες, ἀλλὰ καὶ τοὺς μὴ δυναμένους εἰς τὰ ἡμῶν κρείττονα θεωρεῖν, ἀδοθητούς καταλιπεῖν οὐ καρτεροῦντες, ἐπὶ τὸ συγγράφειν ἑαυτοὺς καθήκαμεν, καινὸν μὲν οὐδὲν εἰσηγεῖσθαι τολμῶντες, λεπτοτέραις δὲ καὶ ταῖς κατὰ μέρος ἕκαστον ἐξετάσει, τὰ συνοπτικῶς εἰρημένα τῷ ὄντως Ἱεροθέῳ διακρίνοντες καὶ ἐκφαίνοντες.

Ἰεροθέῳ διακρίνοντες καὶ ἐκφαίνοντες.

345 ADNOTATIONES CORDERII.

§ I. Ac primum, si videtur, boni nomen expendamus. Occasione hujus loci, sanctus Thomas, prima parte, quæst. 5, artic. 2, quærit, utrum bonum secundum rationem sit prius quam ens. Et ratio dubitandi est, quia ordo nominum est secundum ordinem rerum per nomina significatarum, sed Dionysius, inquit, inter alia nomina Dei prius ponit bonum quam ens; ergo bonum secundum rationem est prius quam

VARIE LECTIONES.

⁶³ καὶ θεῖος, S. P. Sc. Sar. ⁶⁴ καὶ ἵνα, M. Sc. Sar. ⁶⁵ ἀντειπεῖν, M. quod Sc. exprimit. ⁶⁶ συνισθώμεθα, P. Sc. ⁶⁷ γραφῶν δηλονότι, subjungit D. e scholio, opinor. ⁶⁸ ὡς ἄρρητα, S. P. Sc.

ens. Resolvit tamen, ens, cum prius cadat in conceptionem intellectus, quam bonum, ipso etiam prius esse secundum rationem. Est enim primum intelligibile, sicut sonus est primum audibile: quia secundum hoc unumquodque cognoscibile est, in quantum est actu, unde etiam prius est secundum rationem.

Ad auctoritatem autem Dionysii, et argumentum inde sumptum, respondet, sanctum Dionysium divina nomina assignare secundum quod important circa Deum habitudinem causæ. Bonum autem, cum habeat rationem appetibilis, importat habitudinem causæ finalis, cujus causalitas prima est, quia agens non agit nisi propter finem, et ab agente materia movetur ad formam, unde finis dicitur causa causarum. Et sic in causando bonum est prius quam ens, sicut finis quam forma: et hac ratione, inter nomina divinam causalitatem significantia, prius ponitur bonum quam ens; vide quoque quæst. 13, artic. 11. Verum facilius mens Dionysii sic explicari potest, quod cum Dei nomina secundum emanationes assignet quæ Deo ratione bonitatis tribuuntur, cujus proprius actus est, aliis se communicare, ideo primo loco boni nomen interpretetur. Unde non sequitur, nomen boni primam omnium rationem in Deo significare.

Ibidem: *Oportet enim nos primum orationibus*, etc. Ubi nota primo, per orationem a Deo rerum divinarum notitiam esse impetrandam; quoniam est generale medium ad omnia dona spiritualia obtinenda. Est enim, ut sanctus Chrysostomus ait (34), instar clavis ejusdem, per quam omnes Dei thesauros possumus aperire, et ex illis accipere quicquid nobis commodum videtur ad æternam salutem consequendam. Omnia enim ista oratione certissime possumus impetrare, ut idem sanctus Chrysostomus fuse ac pulchre ex Scripturis probat in aureis illis libris *De orando Deo*. Hic tantum observa tria ad orationis efficaciam summopere necessaria. Primum quidem, perturbationes sensuum cohibere, quæ ad corporea longissime a divinitate distantia, nos detorquent. Secundum, tanquam nebulas ab intellectu expellere fallacias et machinamenta imaginationis. Tertium, universum voluntatis affectum, in diversa nunc bona distractum, in primum bonum tota prorsus amoris intentione convertere: ita enim fervor obsecrantis animum conjungit Deo, sicut sulphurens calor copulat lignum flammæ. Huc tendit Zoroasticum illud: « Si mentem igneam ad opus pietatis intenderit, caducum quoque corpus inde servabis. »

Nota secundo, quod *Deus quidem præsens adest omnibus, non autem illi adsunt omnia*. Etiam si enim Deus omnibus rebus sit intime præsens, easque suo substantifico influxu tangat et conservet, ab illis tamen non attingitur. Nam (ut bene notat Lessius [35]) ita præsens est loco, seu locali præsentia et instantia cuilibet rei, ut tamen naturæ gradu et celsitudine infinite distet, in seipsum collectus, et firmissime in sua puritate subsistens, ab omnibus segregatus. Unde simul et conjunctissimus est et remotissimus, præsentissimus et secretissimus, unitissimus seu collectissimus, et diffusissimus. Et quamvis infinitis modis per suos influxus ad creaturas descendat, manet tamen in sua celsitudine et immobili identitate stabiliter fixus. Illi autem per orationem conjungimur, dum eum in rebus omnibus præsentem adoramus, et in Deo universa contemplanur.

Querit autem divus Thomas in primo *Sententiarum*, distinct. 37, q. 1, artic. 2, ubi hunc sancti Dionysii locum citat, utrum Deus sit in omnibus per potentiam, præsentiam et essentiam, in sanctis per gratiam, in Christo per esse; et respondet distinctionem istorum modorum partim sumi ex parte creaturæ, partim ex parte Dei. Ex parte creaturæ, in quantum diverso modo ordinatur in Deum, et conjungitur ei, non diversitate rationis tantum, sed etiam realiter. Cum enim Deus in rebus esse dicatur, secundum quod eis aliquo modo applicatur, oportet, ut ubi est diversus conjunctionis vel applicationis modus, ibi sit diversus modus es-endi. Conjungitur autem creatura Deo tripliciter. Primo, secundum similitudinem tantum, in quantum videlicet invenitur in creatura aliqua similitudo divinæ bonitatis, non autem quod attingat ipsum Deum secundum substantiam. Et ista conjunctio invenitur in omnibus creaturis divinam bonitatem assimilantibus: atque ita Deus est in omnibus per essentiam, præsentiam et potentiam.

346 Secundo, creatura attingit ad ipsum Deum etiam secundum substantiam suam consideratum, et non tantum secundum similitudinem: et hoc est per operationem, ut quando aliquis fide adheret ipsi primæ veritati, et charitate ipsi summæ bonitati. Et ita est alius modus, quo Deus spiritualiter est in sanctis per gratiam.

Tertio, creatura attingit ad ipsum Deum non solum secundum operationem, sed etiam secundum esse; non quidem prout esse est actus essentiæ divinæ (quia creatura non potest transire in naturam divinam), sed secundum quod est actus hypostasis seu personæ, in cujus unionem creatura assumpta est. Et hic est modus quo Deus est in Christo per unionem hypostaticam.

Ex parte tamen Dei non invenitur diversitas rei, sed rationis tantum, quatenus in ipso distinguitur essentia, virtus et operatio. Essentia autem ejus cum sit absoluta ab omni creatura, non est in creatura, nisi in quantum applicatur illi per operationem, et secundum hoc quod operatur in re, dicitur esse in re per præsentiam, secundum quod operans operato debet esse aliquo modo præsens. Et quia operatio non deserit virtutem divinam a qua exit, ideo dicitur esse in re per potentiam. Et quia virtus est ipsa essentia, ideo consequitur, ut etiam in re sit per essentiam.

Nota tertio, ex eo quod subjungat: *Quinimo dicere in omnibus rebus ipsum esse, quid minus est ejus infinitate, et excedit et continet universa*, manifeste colligi, Deum non solum esse in hoc mundo, sed etiam extra mundum per immensa spatia diffusum; sicut lumen quoddam non solum totum occupans mundum, sed extrorsum in omnem partem se absque termino extendens: quod bene probat Lessius lib. II, *De perfectionibus divinis*, cap. 2. « Sicut enim, inquit, coexistit non solum durationi hujusmodi, sed etiam immensis intervallis quæ sunt extra mundum, nimirum simul et semel omnia locorum et temporum intervalla occupans et adæquans. Unde sicut ante mundum, nullum potest signari momentum, quantumvis a principio mundi distans, in quo non sit Deus; ita extra mundum nullum potest fingi animo punctum quantumvis a mundo remotum et disjunctum, ubi plenissime cum tota sua majestate, potentia et gloria non sit Deus. » Vide plura apud Lessium loco citato.

§ II. *Petrus, suprema ista atque antiquissima summitas theologorum*. Nota hinc firmissimum a sancti Dionysii auctoritate argumentum pro primatu Petri, et consequenter Pontificum Romanorum ejusdem successorum. Describit autem hic, quomodo apostoli cum aliis discipulis, inter quos ipse erat cum Hierotheo, interfuerint exsequiis beate virginis Mariæ, eamque divinis laudibus celebrarint: vide Baronium, tom. I, ad annum Christi quadragesimum octavum.

(34) Lib. I *De orando Deo*.

(35) Lib. II *De perfectionibus divinis*, c. 3.

PARAPHRASIS PACHYMERÆ (56).

§ I. Primum, si placet, id quod universa Dei beneficia manifestat, scilicet boni nomen, expendamus, invocata sancta Trinitate, quæ omnis boni principium est, et omnes suas providentias benigne explanat. Oportet itaque nos orationibus adductos, vel potius appropinquantes, juxta illud: *Accedite ad me, et ego accedam ad vos, dicit Dominus, edoceri ejus munera, vel potius pati magis ea dum discimus; etenim ipsa quidem adest omnibus, non autem ipsi adsunt omnia, quæcunque videlicet rerum terrenarum affectione et cogitationum perturbatione procul recedunt; quando vero precatione et tranquilla mente idonei evadimus ad divinam unionem, tunc etiam nos ipsi adsumus. Confirmans autem ipsam omnibus adesse, ait: Ipsa enim nec in loco ita est, ut usquam absit, vel ex aliis ad alia migret. Quæ enim in loco 347 sunt, continentur; locus enim terminus est ejus quod continet contentum. Quintimo dicere in omnibus rebus ipsam esse, multum deficit ab ejus infinitate qua cuncta complectitur; non enim tantum est in omnibus, verum etiam continet universa; neque tantum continet, verum etiam complexum omnem infinitum excedit. Incumbamus itaque orationibus, non ut Deum deducamus, sed ut ipsi potius ad Deum adducamur. Et adducit primum exemplum gentile ex Homero; pulcherrime autem id rebus divinis accommodat; tradit enim ipse, catenam auream e caelo dependisse. Sicut ergo catena sic constituta, qui sensim semetipsum a terra elevans, alternis quidem apprehensionibus videtur illam catenam ad se trahere, ipse vero potius in altum tollitur sensim ascendendo: sic qui intense orat, per opera, quæ manus vocat, sensim et operando et precando mentem suam applicat ad Deum. Sin vero manus, jam in altum adducti, a catena selvimus, ex alto decidimus; nam dum adducimur, etiam Deo adherere debemus. Simile est in navi, ut cognoscamus mentem nostram navem esse, quæ vitæ hujus ventis agitur; mare vero hanc vitam multis tempestatibus refertam, petram vero Christum, quem dum apprehendimus, inconcussi permanemus, ad ipsum tam vitam quam vendi rationem dirigentes. Quapropter ante omne opus, præsertim ante omnem de Deo sermonem, ab oratione inchoandum est, non ut ad nos attrahamus virtutem illam, quæ ubique et nusquam præsens est (adest enim ubique, quia penetrat universa, nusquam vero adest, quoniam nullus locus dignus est ejus quiete), sed ut nos ipsi excitemus, Deoque jungamus divinis commemorationibus et invocationibus.*

§ II. Atque hic fortasse nobis reddenda ratio sit, cur, cum inclytus Hierotheus theologica principia collegerit, nos, quasi illa non sufficerent, uti alia opuscula, sic et præsentem hunc tractatum

§ I. Πρῶτον, εἰ δοκεῖ, τὴν ἐκφαντορικὴν τῶν ἔλων τοῦ Θεοῦ εὐεργεσιῶν, δηλονότι τὴν τοῦ ἀγαθοῦ ὀνομασίαν, ἐπισκεψώμεθα, τὴν ἀρχικὴν πάσης ἀγαθότητος ἀγίαν Τριάδα, τὴν πάσας τὰς προνοίας ἑαυτῆς ἀγαθῶς ἐκφαίνουσαν ἐπικαλεσάμενοι. Χρῆ τοίνυν ἡμᾶς, ταῖς εὐχαῖς προαγομένους, καὶ μᾶλλον πλησιάζοντας, κατὰ τὸ· Ἐγγίστατε πρὸς με, καὶ ἐγγίω πρὸς ἡμᾶς, Λέγει Κύριος, μνεῖσθαι τὰς περὶ αὐτὴν δωρεάς, ἐν τῷ πάσχειν μᾶλλον αὐτάς, ἢ ἐν τῷ μανθάνειν· καὶ γὰρ αὐτὴ μὲν πᾶσι πάρεστιν, οὐ πάντα δὲ ταύτη πάρεστιν, ὅσα δηλαδὴ ἐν τῇ τῶν γηίνων ἔξει καὶ τῇ τῶν λογισμῶν ἐπιβολῶσει ἀπομακρύνονται· ὅτε δὲ δι' εὐχῆς καὶ νῶ ἀνεπιβολώτῃ ἐπιτήδισοι γινόμεθα πρὸς τὴν θείαν ἔνωσιν, τότε πάρεσμεν καὶ ἡμεῖς αὐτῇ. Κατασκευάζων δὲ τὸ, ὅτι πᾶσι πάρεστι, φησὶν· ὅτι οὐκ ἐν τόπῳ ἐστίν, ἵνα καὶ ἀπῆ τις, ἢ εἰς ἕτερα ἐξ ἄλλων μεταστῆ. Τὰ γὰρ ἐν τόπῳ, περιέχονται· καὶ τόπος ἐστὶ πέρας τοῦ περιέχοντος τὸ περιεχόμενον. Ἄλλὰ καὶ τοῦτο πρὸ λέγειν ἐν πᾶσιν εἶναι αὐτὴν, πρὸς τὸ περιληπτικὸν τῆς ἀπειρίας ἐκείνης πολὺ ἀπολείπεται. Οὐδὲ γὰρ μόνον ἐν πᾶσιν ἐστίν, ἀλλὰ καὶ πάντα περιλαμβάνει. Καὶ οὐ μόνον περιλαμβάνει, ἀλλὰ καὶ τὸ τῆς περιλήψεως ἐπέκεινα ἀπειρόν ἐστι. Τοίνυν καὶ ἀνανεύσωμεν ταῖς εὐχαῖς, οὐχ ἵνα τὸ θεῖον καταξώμεν, ἀλλ' ἵνα μᾶλλον πρὸς αὐτὸ ἀναθώμεν. Καὶ λαμβάνει πρῶτον παράδειγμα Ἑλληνικὸν ἐκ τοῦ Ὁμήρου, προσαρμόζει δὲ τοῦτο τοῖς θεοῖς παγκάλλιστα· λέγει γὰρ ἐκεῖνος, σείραν χρυσῆν οὐρανόθεν κρεμάσαντες. Ὡσπερ γὰρ τῆς σειρᾶς οὕτω διακειμένης, ὁ κατὰ μικρὸν ἑαυτὸν τῆς γῆς κουφίζων, εἴτε ταῖς ἀμοιβαίαις ἐπιδράξει, δοκεῖ μὲν καθέλκειν τὴν σειρὰν, αὐτὸς δὲ μᾶλλον πρὸς ὕψος ἀίρεται τῇ κατὰ μικρὸν ἀναβάσει· οὕτω καὶ ὁ ἐκτενῶς προσευχόμενος διὰ τῶν πράξεων, ἃς χεῖρας καλεῖ, τῇ κατὰ μικρὸν ἐργασίᾳ καὶ προσευχῇ τὸν νοῦν αὐτοῦ ἀναλέγεται πρὸς Θεόν. Ἐὰν δὲ τὰς χεῖρας τῆς σειρᾶς ἀπολύσωμεν ἀναγόμενοι, πίπτομεν ἐξ ὕψους· ἐν γὰρ τῷ ἀνάγεσθαι καὶ τοῦ Θεοῦ ὀφειλομεν ἔχεσθαι. Τὸ αὐτὸ καὶ περὶ τῆς νηὸς, ἵνα νοήσωμεν ναῦν τὴν ἡμῶν διάνοιαν, ῥιπιζομένην τοῖς τοῦ βίου ἀνέμοις· θάλασσαν δὲ τὸν βίον αὐτὸν γέμοντα πολλῶν χειμῶνων· πέτραν δὲ τὸν Χριστὸν, ὃν κρατοῦντες ἀσάλευτοι διαμένομεν, πρὸς αὐτὸν τὸν βίον ἡμῶν κατὰ τὴν πολιτείαν ἔλκοντες. Διὸ καὶ πρὸ παντὸς πράγματος, μᾶλλον δὲ τῆς θεολογίας, δεῖ ἀπάρχεσθαι τῆς εὐχῆς, οὐχ ἵνα ἐφελθώμεθα τὴν ἀπανταχοῦ παρούσαν καὶ οὐδαμοῦ δύναμιν, (πάρεστι γὰρ πανταχοῦ, ὅτι πᾶσι διήκει, οὐδαμοῦ δὲ, ὅτι οὐδεὶς ἀξίος τόπος τῆς καταπαύσεως αὐτοῦ) ἀλλ' ἵνα ἐγχειρίσωμεν ἑαυτοὺς καὶ τῷ Θεῷ ἐνώσωμεν ταῖς θείαις μνήμαῖς καὶ ἐπικλήσεσι.

§ II. Καὶ τοῦτο δ' ἴσως ἀπολογοῦμεν, ὅτι τοῦ κλεινοῦ Ἱεροθέου τὰς θεολογικὰς στοιχειώσεις συναγαγόντος, ἡμεῖς δὲ συνεγραψάμεθα ἄλλας τε πραγματείας, καὶ ταύτην τὴν θεολογίαν, ὡς οὐχ ἱκανῶν ἐκείνων ὄντων.

Καὶ γὰρ εἴπερ ἐκεῖνος περὶ τούτων λεπτομερεστέρως ἢ ἔξωσε διελεῖν, οὐκ ἂν ἡμεῖς εἰς τοσοῦτον ἢ μανίας ἢ σκαϊότητος ἐληλύθαμεν, ὡς οἰηθῆναι ἐπιβαλεῖν τοῖς θεοῖς ἐπιστημονικώτερον, ὥστε δις τὰ αὐτὰ λέγειν, καὶ ἀδικεῖν φίλον ἅμα καὶ διδάσκαλον· καὶ ἡμᾶς τέως, τοὺς μετὰ τὸν μακάριον Παῦλον μαθητευθέντας αὐτῷ, ὑφαρπάζειν τὰ ἐκεῖνου καὶ ὡς ἴδια γράφειν. Ἄλλ' ἐπειδὴ πρεσβυτικῶς καὶ ἐπιστημονικῶς εἶπεν ἐκεῖνος, καὶ συντόμους καὶ κεφαλαιώδεις τὰς διδασκαλίας πεποίηκεν, ἐγκλειόμενος καθ' ἕκαστον καὶ ἡμῖν, καὶ τοῖς ἑτέροις τῶν νεοτελῶν ψυχῶν διδασκάλους, καθ' ὅσον ἐνὶ ἀναπτύξει καὶ διακρίναι τὰς συνοπτικὰς καὶ δι' ὀλίγον ἐκφράσεις τῆς ἐνιαίας ἐκεῖνου καὶ νοερωτάτης δυνάμεως· καὶ πολλάκις ἡμᾶς εἰς αὐτὸ τοῦτο καὶ σὺ προέτρεψας, ἀνταποστείλας καὶ τὴν βίβλον αὐτοῦ. Ταύτη τοι καὶ ἡμεῖς τὸν μὲν ἄγιον Ἱεροθέον, ὡς τελείων διανοιῶν διδάσκαλον, τοῖς τελείοις ἀφορίζομεν, καὶ τὰ ἐκεῖνου λόγια, ὡς δευτέρα λόγια, πρὸς τὰ θεῖα καὶ ἱερὰ τῶν ἀποστόλων παραγγέλματα, ἔχομεν· τοῖς δὲ καθ' ἡμᾶς ἀτελεῖσι τὰ θεῖα παραδώσομεν, ἀναλόγους τοῖς διδασκάλους ἡμῖν τοὺς μαθητὰς ἔχοντες. Ὅπόσον σε ἔχει ἐκεῖνος τὸ τέλειον, ἐν ᾧ ἐστιᾶν ἑτέρους τὴν στερεὰν τροφήν, ὅπου γε καὶ ἡμεῖς λεγόμεθα τέλειοι, ὡς τῆς τοιαύτης στερεᾶς τροφῆς μεταλαμβάνειν ἔξωμένοι; Ὁρθῶς οὖν εἴπομεν τὸ, τὴν μὲν αὐτοπτικὴν καὶ ἀνεπικάλυπτον, καὶ ἐμφανεστέραν κατανόησιν, καὶ τὴν κεφαλαιώδη διδασκαλίαν, πρεσβυτικῆς δεῖσθαι δυνάμεως· τὴν δὲ διασάφησιν καὶ ἐκμάθησιν ἀρμόζειν τοῖς ὑφειμένοις ἡμῖν. Ἐπιτετήρηται γοῦν ἡμῖν, ὥστε ὅσα δὴ σαφῶς παρὰ τοῦ θεοῦ Ἱεροθέου διηυκρίνηται, μηδὲν ἐγκεχειρηκέναι καὶ οἷον φαίνεσθαι ταύτολογεῖν· τὰ δὲ συνοπτικῶς εἰρημένα ἐκεῖνῳ (τοῦτο γὰρ ἔξωθεν προσληπτέον) λεπτοτέρας ἐννοίαις ἐκφαίνειν· τοῦτο γὰρ ἐστὶ τὸ ζητούμενον, ὃ ἐν τῷ τέλει τοῦ λόγου ἐπήγαγε. Νῦν δὲ εἰς τοὺς ἐπαίνους τοῦ ἀνδρὸς εἰσελθὼν, ὅπως καὶ ὅποια ἦσαν τὰ παρ' αὐτοῦ ὑμνούμενα ἐν τῷ καιρῷ τῆς ἀγίας Θεοτόκου κοιμήσεως, κατὰ ἐνδιάθετον σχῆμα, τεχνικῶς οἷον ἐπελάθετο τῆς τοῦ λόγου συμφράσεως, καὶ φησιν· Ἐπεὶ καὶ παρ' αὐτοῖς τοῖς θεολήπτοις πατράσιν (ὅτε συμπάρημεν ἐκείνοις καὶ ἡμεῖς,) ἐν τῷ καιρῷ τῆς κοιμήσεως τῆς παναγίας Δεσποίνης ἡμῶν Θεοτόκου, ἐδόκει δὲ κατὰ τὴν θεῖαν ὑμῆσαι τοὺς ἱεράρχας ὡς ἕκαστος εἶχε δυνάμεως τὴν ἀπειροδύναμον ἀγαθότητα τῆς θεαρχικῆς ἀσθενείας, τῆς ἐκουσίου δηλονότι τοῦ Θεοῦ ἄχρι σαρκὸς χωρὶς ἀμαρτίας συγκαταβάσεως, πάντων ἐκράτει τῶν ἱερομυστῶν ὁ μέγας Ἱεροθεός, ὅλος ὢν ὡσπερ ἐκδημος ἐκ τοῦ σώματος, ὅλος ἐξιστάμενος ἑαυτοῦ ἐν τοῖς ὕμνοις, καὶ πάσων τὴν πρὸς τὰ ὑμνούμενα κοινωνίαν, παρὰ πάντων καὶ τῶν γνωρίμων καὶ τῶν μὴ γνωρίμων θεόληπτος ἐκρίνετο. Ἡ γοῦν τοῦτο λέγει, παρὰ πάντων καὶ τῶν γινωσκόντων καὶ τῶν μὴ γινωσκόντων αὐτόν· ἢ, ὅπερ καὶ κρεῖττον, οὐ γὰρ εἶπε, οὐκ ἐγινώσκετο, ἀλλ' οὐκ ἐπεγινώσκετο· ἐγινώσκετο μὲν λέγει παρ' ἐκείνων, δηλονότι οἷτινες ἐγινώσκον τὴν τῶν λεγομένων δύναμιν· οὐκ ἐπεγινώσκετο δὲ παρ' ἐκείνων, οἷτινες οὐχ οἶοί τε ἦσαν ἐπιβαλεῖν τῷ ὕψει τῶν ὕμνων. Ἐφαίνετο γοῦν θεόληπτος καὶ ἐκεῖνος καὶ

A theologicum conscripserimus. Etenim si ille de his enucleatius disscrere voluisset, nunquam ea nos insania stoliditasve cepisset, ut illo doctius nos de divinis loqui posse putarem, atque adeo bis eadem repetendo, et amico simul et præceptori hanc injuriam faceremus, ut, cum ejus post B. Paulum discipuli fuerimus, ejus scripta nobis per plagium **348** usurparemus; sed quoniam ille graviter et scite de his loquens, compendio et summam doctrinas suas tradidit, jubens nos, aliosque rudiorum adhuc animorum præceptores, sigillatim, quoad fieri potest, explanare ac distinguere compendiosas illas brevesque enarrationes unitæ illius ac spiritualissimæ virtutis; quin et ipse tu quoque frequenter nos ad hoc adhortatus es, et librum B ejus nobis remisisti. Quapropter nos quoque sanctum Hierotheum, tanquam perfectarum mentium præceptorem, perfectis assignamus, et ipsius dicta tanquam altera oracula, secundum divina sacraque apostolorum scripta, æstimamus; nos vero nostri similibus imperfectis res divinas explicabimus; nobis præceptoribus non absimiles discipulos habentes. Quantæ vero ipse est perfectionis, cum etiam alios solido cibo nutriat, cum nos etiam perfecti appellemur, si istiusmodi solido cibo vesci nobis licuerit? Merito itaque dicimus, ad ipsam per se intuitionem, et non revelatam manifestioremque intelligentiam, et summariam doctrinam senili facultate opus esse, explanationem autem et explicationem nobis ut inferioribus convenire. Observatum itaque a nobis, ut quæcunque clare a divo Hierotheo distincta sunt ne quidem omnino attingeremus, ne quodammodo idem iterato dicere videremur; quæ vero ipse compendiose tradidit (hoc enim excipiendum est) minutioribus intelligentiis explanaremus; nam hoc est quod quæritur, ut in fine orationis addidit. Nunc vero viri laudes aggrediens, quam ratione, et qualia ab ipso sanctæ Deiparæ obdormitionis tempore laudata sint, ostendit artificiose ipsa loquendi formula, orationis ea compositionem effugere, et ait: Cum Patribus illis divino Spiritu afflatis (et nos ipsis adessemus) tempore obdormitionis sanctissimæ dominæ nostræ Deiparæ, placuissetque post contuitum sanctis antistitibus pro virili cuique suo, infinita potentia præditam divinæ imbecillitatis bonitatem collaudare, id est voluntariam condescensionem Dei usque ad corpus absque peccato, cæteros sacerdotes superabat magnus Hierotheus, totus quodammodo a corpore abductus, totus extra se positus in hymnis ac laudibus, rerumque quas laudabat consortium patiens, ab omnibus tam notis quam ignotis divino Numine afflatus censebatur. Vel itaque hoc dicit, ab omnibus tam iis qui ipsum **349** noverant, quam qui non noverant; vel potius, non dixit quod noscebatur, sed non cognoscebatur; siquidem ab illis, inquit, noscebatur, qui videlicet noverant eorum quæ dicebantur valorem; non cognoscebatur autem ab illis, qui istarum laudum celsitudinem attingere non va-

lebant. Videbatur itaque divino Numine afflatus et illis et his. Illis quidem, tanquam consciis ac scientibus ipsum esse talem; his vero, tanquam non intelligentibus quæ dicebantur, atque ideo existimabant, illa divina quædam esse quæ vulgi captum superarent, et divinis tantum eorumque similibus viris digna forent. Divinarum porro laudum istarum partem aliquam me abs te audivisse memini: tantam divinarum curam geris, ut nunquam illa perfunctorie percurras.

§ III. Atque ut multa omittamus quæ vulgo sunt arcana, tibi nota, vel ideo nota quia arcana mysticaque, vel tibi nota tanquam supra vulgus existenti, ac divino, hoc impræsentiarum dicimus: quomodo, cum multos vellet instruere, et quotquot poterat ad Dei cultum traducere, plurimis modis superasse plurimos præceptores sacros, a quibus ut divinus Magister celebrabatur, adeo ut nunquam tanto soli conati simus obtueri. Agit de illius compositionibus ac scriptis, unde dicit, ita nobis conscius sumus, quoniam juxta tritum illud: *Nosce te ipsum*, ita de nobis sentimus, ac si ne divinis quidem intelligendis, ne dicam eloquendis, sufficere possumus. Multum vero a sanctorum virorum habitu atque scientia distamus; quin eo præ nimia religione adducti sumus, ut de divinis nihil omnino audire vel loqui auderemus, non tantum de iis quæ ignoramus, verum etiam de iis quæ exacte noscimus, nisi nobis persuasum esset, haud æquum esse, rerum divinarum quam quilibet cum divina gratia assequi potest, scientiam negligere; uti manifestum fit ex eo qui talentum non expenderit. Quin id ipsum nobis quoque persuadent, pulchrum nempe esse cum aliis scientiam suam communicare, naturalia divinarum angelorum desideria, dum convenientem semper divinam contemplationem desiderant; nec non etiam divinarum Scripturarum ordinatio, dum prohibet quidem ea quæ supra nos sunt curiosius inquirere, sicuti Sapientia Sirach suadet: *Altiore te ne quæsieris, et profundiora te ne scrutaberis*¹. **350** Præcipit vero, ut discamus ea quæ possumus, ut divinus jubet Apostolus, dicens: *Et quæ audisti a me, hæc commenda fidelibus hominibus*^m. Istiusmodi monitis morem gerentes, quoad possibilem divinarum inventionem animum non despondentes, sed et illos qui nostro modulo ac facultate sublimiora capere possunt, auxilio destitui non ferentes, cum aliqui ex hac humi reptante doctrina nostra, studio ac meditatione sua, possent ad sublimiorem aliquam notitiam ascendere, nos ipsos ope divina excitavimus, et animum ad scribendum appulimus, nihil quidem novi ac peregrini afferre et explicare præsumentes, sed minutioribus duntaxat quæstionibus ea, quæ summam a sancto divinoque viro (id est enim, a vere Hierotheo) dicta sunt exponentes, et pluribus plana facientes.

τούτοις. Ἐκείνοις μὲν, ὡς συνιοῦσι καὶ ἐπιστήμην σχοῦσιν, ὅτι τοιοῦτός ἐστι· τούτοις δὲ, ὡς μὴ συνιοῦσι τὰ λεγόμενα, κἀντεῦθεν θεῖά τινα κρίνουσι ταῦτα καὶ ὑπὲρ τοὺς πολλοὺς, καὶ μόνοις ἄξια τοῖς θεοῖς καὶ κατ' ἐκείνον ἀνδράσιν. Ἐκ τῶν ὕμνων γοῦν ἐκείνων οἶδα ἐπακούσας πολλάκις καὶ παρὰ σοῦ μέρη τινά· οὕτως ἔχεις σπουδὴν εἰς τὰ θεῖα, ὥστε μὴ ἐκ παρέργου λογιζέσθαι ταῦτα.

§ III. Καὶ ἵνα σοι παραλείψωμεν τὰ πολλὰ ὡς ἄρρητα τοῖς πολλοῖς, καὶ σοι ἐγνωσμένα, ἢ γοῦν ἐγνωσμένα, ὅτι εἰσὶν ἄρρητα καὶ μυστικά· ἢ ὅτι σοὶ ἐγνωσμένα, ὡς ὄντι ὑπὲρ τοὺς πολλοὺς, καὶ θεῶ· τοῦτο πρὸς τὸ παρὸν λέγομεν· πῶς, ὅτε τοῖς πολλοῖς ἤθελεν ὁμιλῆσαι, καὶ ὅσους ἦν δυνατὸν μετᾶξαι εἰς θεοσέβειαν, ὑπερεῖχε τοὺς πολλοὺς τῶν ἱερῶν διδασκάλων κατὰ πολλοὺς τρόπους, οἷς ἂν σεμνύνοιτο ὁ θεὸς διδάσκαλος, ὥστε οὐκ ἂν ποτε πρὸς τοιοῦτον ἥλιον ἀντωπεῖν ἐνεχειρήσαμεν· δηλονότι τὰ ἐκείνῳ συντεθειμένα λέγει, καθὼς ἐκεῖνος εἶπε, προστιθέμενοι· Ἡμεῖς γὰρ κατὰ τὸ· *Γνωθὶ σαυτὸν*, ἐαυτῶν αἰσθανόμεθα, ὡς οὐτε νοῆσαι ἰκανῶς τὰ θεῖα χωροῦμεν, οὔτε εἰπεῖν. Πόρρω δὲ ἐσμεν τῆς ἕξεως καὶ ἐπιστήμης τῶν ἱερῶν ἀνδρῶν· πολλὴν γὰρ ἂν εὐλάβειαν εἶχομεν καὶ εἰς τὸ μηδὲλως ἀκούειν ἢ λέγειν περὶ τῶν θεῶν, μὴ ὅτι γε ἐπὶ τοῖς ἀγνωστοῦσι, ἀλλὰ καὶ ἐπὶ τοῖς ἀκριβῶς γνωστοῦσι ἡμῖν, εἰ μὴ κατὰ νοῦν εἶχομεν, ὅτι οὐ δίκαιόν ἐστιν ἀμελεῖν τῆς ἐνδεχομένης τῶν θεῶν γνώσεως, ἥς ἕκαστος μετέσχευεν ἐκ τῆς θείας χάριτος· καὶ δῆλον ἐκ τοῦ μὴ ἐπεξεργασμένου τὸ τάλαντον. Καὶ εἰς τοῦτο ἡμᾶς ἐπεισαν, ὅτι καλόν ἐστι δηλαδὴ τὸ μεταδιδόναι καὶ ἑτέροις τῆς ἐνδεχομένης γνώσεως, αἱ φυσικαὶ ἐφέσεις τῶν θεῶν ἀγγέλων ἐφετικῶς ἀεὶ γλιχόμεναι τῆς προσηκούσης θείας θεωρίας· καὶ αὕτη δὴ ἡ τῶν θεῶν Γραφῶν διάταξις, ἀποτρέπουσα μὲν πολυπραγμονεῖν τὰ ὑπὲρ ἡμᾶς, ὡς ἡ Σοφία τοῦ Σειρᾶχ παραινουσα· *Υψηλότερα σου μὴ ζῆτει, καὶ βαθύτερά σου μὴ ἐρεῦνα*· προτρέπουσα δὲ εἰς τὰ κατὰ δύναμιν, ὡς ὁ θεὸς Ἀπόστολος διακελευόμενος· *Καὶ ἃ ἤκουσας παρ' ἐμοῦ, ταῦτα παράθου πιστοῖς ἀνθρώποις*. Ταῖς τοιαύταις πειθόμενοι παραινέσεσι, πρὸς τὴν ἐφικτὴν τῶν θεῶν εὔροσιν μὴ ἀποδειλιάσαντες, ἀλλὰ καὶ τοὺς ἐτι δυναμένους εἰς τὰ κρείττονα καὶ ὑψηλότερα τῆς ἡμετέρας ἕξεως καὶ δυνάμεως ἀναδραμεῖν, ἀβοηθήτους οὐ φέροντες καταλιπεῖν ὡς τυχόν, ἐκ ταύτης δὴ τῆς ἡμετέρας χαμερποῦς διδασκαλίας ἀναρθήσθαι μελλόντων τινῶν εἰς ὑψηλότεραν γνῶσιν, μελέτη τε καὶ σπουδῇ, καὶ τῇ θεῖα συνάρσει, καθήκαμεν καὶ ἐνεβάλομεν ἑαυτοὺς εἰς τὴν ἐγγραφὴν, νέον μὲν τοὺς καὶ ξένον οὐ τολμῶντες εἰσηγεῖσθαι καὶ διδάσκειν, λεπτοτέροις δὲ ἐξετάσει τὰ συνοπτικῶς εἰρημένα τῷ ἱερῷ καὶ θεῷ ἀνδρὶ (τοῦτο γὰρ ἐστὶ τὸ, τῷ ὄντως Ἱεροθέῳ) ἀναπτύσσοντες, καὶ δῆλα ποιῶντες τοῖς πλείοσιν.

¹ Eccl. iii, 22. ^m II Tim. ii, 2.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Δ'.

A

CAPUT IV.

Περὶ ἀγαθοῦ, φωτός, καλοῦ, ἔρωτος, ἐκστάσεως, ζήλου· καὶ ὅτι τὸ κακὸν οὔτε ἐν, οὔτε ἐξ ὄντος, οὔτε ἐν τοῖς οὐσι.

De bono, luce, pulchro, amore, exstasi, zelo; et quod malum neque ens sit, neque ex entibus, neque in entibus.

SYNOPSIS CAPITIS.

I. Docet, bonitatem esse primum Dei attributum, et divina bonitate cuncta consistere. II. A bonitate esse angelorum ordines ac functiones; item animas earumque facultates; similiter res animatas et inanimatas. III. Bonitatem esse super omnia, atque illa ipsa quæ non sunt vocare ut sint. IV. Bonitatem hanc esse causam quod sint cæli, atque illorum motus; Solem autem esse imaginem divinæ bonitatis, et ad se cuncta convertere. V. Docet, cur Deus lumen appelletur. VI. Deum esse lumen intellectibile, et quanta sit ejus excellentia et vis. VII. Tradit, quomodo Deus dicatur pulcher et pulchritudo, et unde ac qua ratione sic appelletur; et quomodo anticipet rerum omnium pulchritudinem ut causa, et ex hac ejus pulchritudine omnes existant congruentiæ. VIII. Spiritus celestes triplici motu cieri. IX. Hisdem motibus pro captu suo nostros animos moveri. X. Omnia per pulchrum et bonum conservari, omniaque pulchrum et bonum appetere. XI. Nomen amoris etiam in Scripturis usurpari, et non tam verborum quam significationum rationem habendam esse. XII. Scripturas aliquando nomen amoris nomini dilectionis anteferre, et vulgus nomen amoris spiritualis non capere. XIII. Amorem exstaticum esse et zelotem. XIV. Quomodo Deus sit amor et dilectio, et amabilis et dilectus; et qualis sit divini amoris circulus. XV. Ex Hierotheo docet, quomodo omnis amor sit unitivus. XVI. Distribuit ordines amoris. XVII. Ostendit, quomodo divinus amor ex Deo, per Deum, in Deum revolvitur. XVIII. Objicit, cur dæmones non expetant pulchrum et bonum, et petit quid sit malum, et unde. XIX. Respondet, malum non esse ex bono, et quidquid est bonum esse, virtutem autem vitio contrariari. XX. Malum qua malum ad nihil utile esse; et quidquid existit secundum boni participationem, esse id quod existit; et vitia præ se ferre quamdam boni speciem **351** sub qua appetuntur; et malum purum non existere, sed bono mistum. XXI. Malum non esse in rebus, et dualitatem non principiari, sed unitatem et bonum esse pacificum; malum autem nec ex Deo nec in Deo esse. XXII. In angelis quoque non esse malum. XXIII. Quin nec dæmones natura sua malos esse, sed per defectum angelicorum bonorum; illos autem non perdidisse vires naturales. XXIV. An, et quid in animis malum sit, disserit. XXV. Nec in brutis ait quidem malum esse. XXVI. Nec in rerum natura. XXVII. Nec in corporibus. XXVIII. Nec in materia prima. XXIX. Sed nec privationem per se esse malam. XXX. Exponit, quid sit bonum et malum, et unde. XXXI. Bonorum causam ait esse unam, malorum vero multas; et ex bono et propter bonum esse omnia. XXXII. Malum tantum esse per accidens; et simul tradit, quid sit malum, et quid possit. XXXIII. Discutit, quomodo exstante providentia sunt aliqua mala, et ostendit providentiam rerum naturas servare inviolatas. XXXIV. Ait malum non esse rem aliquam, neque potentiam, sed defectum. XXXV. Inscitiam peccatum quale sit, et quia in peccato pœna dignum.

§ I.

Εἰεν δὴ οὖν, ἐπ' αὐτὴν ἤδη τῷ λόγῳ τὴν ἀγαθω-
 νουμίαν χωρῶμεν⁶⁸, ἣν ἐξηρημένως οἱ θεολόγοι τῇ
 ὑπερθέῳ θεότητι, καὶ ἀπὸ πάντων ἀφορίζουσιν αὐ-
 τὴν, ὡς οἶμαι, τὴν θεαρχικὴν ὑπαρξιν, ἀγαθότητα
 λέγοντες· καὶ ὅτι τῷ εἶναι⁶⁹ τὸ ἀγαθὸν, ὡς οὐσιῶδες
 ἀγαθὸν, εἰς πάντα τὰ ὄντα διατείνει τὴν ἀγαθότητα.
 Καὶ γὰρ ὡσπερ ὁ καθ' ἡμᾶς ἥλιος, οὐ λογιζόμενος ἢ
 προαιρούμενος, ἀλλ' αὐτῷ τῷ εἶναι φωτίζει πάντα
 τὰ μετέχειν τοῦ φωτός αὐτοῦ κατὰ τὸν οἰκείον δυνά-
 μενα λόγον· οὕτω δὴ καὶ τὰ ἀγαθὸν (ὑπὲρ ἥλιον,
 ὡς ὑπὲρ ἀμυδρᾶν εἰκόνα τὸ ἐξηρημένως⁷⁰ ἀρχέτυ-
 πον αὐτῇ τῇ ὑπάρξει) πᾶσι τοῖς οὐσιν ἀναλόγως
 ἐφίησι τὰς τῆς ὄλης ἀγαθότητος ἀκτῖνας. Διὰ ταύ-
 τας ὑπέστησαν αἱ νοηταὶ καὶ νοεραὶ πᾶσαι καὶ οὐσίαι,
 καὶ δυνάμεις καὶ ἐνέργειαι, διὰ ταύτας εἰσι καὶ
 ζωὴν ἔχουσι⁷¹ τὴν ἀνέκλειπτον καὶ ἀμείωτον, ἀπά-
 σης φθορᾶς, καὶ θανάτου, καὶ ὕλης καὶ γενέσεως
 καθαρεύουσαι, καὶ τῆς ἀστάτου καὶ βευστήης, καὶ
 ἄλλοτε ἄλλως φερομένης ἀλλοιώσεως ἀνωκισμέναι·
 καὶ ὡς ἀσώματα καὶ ἄυλοι νοοῦνται, καὶ ὡς νόες
 ὑπερκοσμίως νοοῦσι, καὶ τοὺς τῶν ὄντων οἰκειῶς
 ἐλλάμπονται λόγους, καὶ αἴθεις εἰς τὰ συγγενῆ, τὰ

B Age ergo, jam ad ipsum nomen boni progredia-
 mur, quod exempte ab omnibus divinitati supra
 divinitatem attribuunt theologi, vocantes, ut arbi-
 tror, bonitatem ipsam essentiam divinam, divini-
 tatis⁶⁸ originem; et quia sic essentia sua bonus
 est Deus, ut tanquam substantiale bonum, bonita-
 tem in omnia porrigat. Quemadmodum enim sol
 ille noster non cogitatione aut voluntate, sed eo
 ipso quod est, illuminat universa quæ quoquo mo-
 do lucis ejus sunt capacia: sic etiam ipsum bonum
 (quod non secus præstat soli quam primæva spe-
 cies imagini obscuræ) ipsamet substantia sua, re-
 bus omnibus, pro cujusque captu, totius bonitatis
 suæ radios affundit. His constiterunt omnes intel-
 lectiles ac intelligentes substantiæ, et virtutes, et
 operationes; horum virtute sunt, vitamque habent
 sempiternam et indeficientem, ab omni corruptione
 ac morte, et materia generationeque liberæ, nec
 non ab instabili fluxaque, quæ in diversa diversi-
 mode fertur permutatione semotæ, et tanquam
 incorporeæ et immateriales intelliguntur, et ut
 mentes supermundialiter intelligunt, atque pro-

VARIÆ LECTIONES.

⁶⁸ in S. correctum erat, χωρῶμεν. ⁶⁸ scilicet creatæ seu participatæ. ⁶⁹ καὶ εἶναι, S. τὸ εἶναι, P. ⁷⁰ ἐξη-
 ρημένον, D. ⁷¹ ζῶσι καὶ ζωὴν ἔχουσι, D. Sar.

priis rerum rationibus illustrantur; rursumque in ea quæ illis cognata sunt sua munera derivant. Mansionem quoque a bonitate habent; quin et earum firmitas hinc, et stabilitas, et conservatio, bonorumque pabulum pendet; et dum illam appetunt, tam ut sint, quam ut bene sint, obtinent, nec non illi, quantum fas est, conformantur, atque boni speciem præ se ferunt, et, juxta legis dictamen, inferiores suos donorum ex summo bono promanantium participes reddunt.

§ II.

Inde illis ordines supermundiales. **352** earum inter se conjunctiones, mutæ susceptiones, inconfusæ distinctiones, virtutes istæ quibus inferiores adducuntur ad superiores, providentiæ superiorum circa inferiores, cujuslibet virtutum suarum conservationes, et immutabiles in semetipsas revolutiones, eadem atque summa summi boni desideria, et quæcunque alia in tractatu *De proprietatibus atque ordinibus angelorum* a nobis sunt commemorata; quinimo etiam quæ ad cœlestem hierarchiam spectant, ut angelicæ lustrationes, supermundanæ illuminationes totiusque angelicæ perfectionis consummatio, ex universali causa fontalique bonitate proficiscuntur, ex qua etiam ipsamet forma bonitatis ipsis data est, concessumque, ut latentem in se bonitatem valeant enuntiare, sintque angeli velut interpretes divini silentii, et tanquam clara lumina, quæ in adytis latentem indicant. Præterea post sacras istas sanctasque mentes, animæ quoque ac quælibet animarum bona sunt per bonitatem illam, quæ omne bonum superat; inde provenit, illas intellectu præditas esse, vitam habere substantialem, corruptionis expertem, ut esse habeant cum angelis commune, possintque ad eorum vivendi rationem aspirare, quorum ductu optimo ad bonorum omnium summum bonum promoveantur, atque ex eodem promanantium illuminationum pro captu suo participes evadant, donique boniformis, quantam possunt, sortem accipiant, et quæcunque alia in tractatu *De anima* sunt a nobis enumerata. Porro, si de animabus quoque ratione carentibus animalibusve loquendum, quæ vel aerem tranant, terramve permeant, aut humi reptant, vel in aquis vitam agunt, aut amphibia sunt, vel sub terra recondita, atque in caverna vivunt, vel quæcunque simpliciter anima sensili vitæque præstant, hæc utique omnia etiam per eandem bonitatem et animantur, et vivificantur. Plantæ similiter omnes ex eodem bono nutritivam motabilemque vitam habent; denique substantia quæcunque anima vitæque caret, per illud ipsum bonum existit, a quo et statum suum substantialem obtinuit.

Α οἰκεία διαπορθμεύουσι. Καὶ τὴν μονὴν ἐκ τῆς ἀγαθότητος ἔχουσι· καὶ ἰδρῶσις αὐταῖς ἐκεῖθεν ἔστι, καὶ συνοχή, καὶ φρουρά, καὶ ἐστία ⁷³ τῶν ἀγαθῶν, καὶ αὐτῆς ἐφιέμεναι, καὶ τὸ εἶναι καὶ τὸ εὖ εἶναι ἔχουσι, καὶ πρὸς αὐτὴν ὡς ἐφικτὸν ἀποτυπούμεναι καὶ ἀγαθοειδεῖς εἶσι καὶ ταῖς μετ' αὐτὰς κοινωνοῦσιν ὡς ὁ θεὸς θεσμὸς ὑφηγεῖται, τῶν εἰς αὐτὰς ἐκ τάγαθῶ διαφοριτησάντων δώρων.

Β Ἐκεῖθεν αὐταῖς αἱ ὑπερκόσμιοι τάξεις, αἱ πρὸς ἑαυτὰς ἐνώσεις, αἱ ἐν ἀλλήλαις χωρήσεις, αἱ ἀσύγχοι διακρίσεις, αἱ πρὸς τὰς κρείττους ἀναγωγικαὶ ⁷⁴ τῶν ὑφειμένων δυνάμεις, αἱ περὶ τὰ δευτέρα πρόνοιαι τῶν πρεσβυτέρων, αἱ τῶν οἰκείων ἐκάστης δυνάμεως φρουραὶ, καὶ περὶ ἑαυτὰς ⁷⁵ ἀμετάπτωτοι συνελίξεις, αἱ περὶ τὴν ἔφεσιν τάγαθῶ ταυτότητες, καὶ ἀκρότητες, καὶ ὅσα ἄλλα εἴρηται πρὸς ἡμῶν ἐν τῷ *Περὶ τῶν ἀγγελικῶν ιδιοτήτων καὶ τάξεων*· ἀλλὰ καὶ ὅσα τῆς οὐρανίας ἱεραρχίας ἐστίν, αἱ ἀγγελολοπετεῖς καθάρσεις, αἱ ὑπερκόσμιοι φωταγωγαί, καὶ τὰ τελεσιουργά ⁷⁶ τῆς ὅλης ἀγγελικῆς τελειότητος, ἐκ τῆς παναιτίου καὶ πηγαίας ἐστὶν ἀγαθότητος, ἐξ ἧς καὶ τὸ ἀγαθοειδὲς αὐταῖς ἐδωρήθη, καὶ τὸ ἐκφαίνειν ἐν ἑαυταῖς τὴν κρυφίαν ἀγαθότητα, καὶ εἶναι ἀγγέλους ὡς περὶ ἐξαγγελτικὰς ⁷⁷ τῆς θείας σιγῆς ⁷⁸, καὶ ὅλον φῶτα φανὰ τοῦ ἐν ἀδύτοις ὄντος ἐρμηνευτικὰ προσεβλημένας. Ἄλλὰ καὶ μετ' ἐκεῖνους τοὺς ἱεροῦς καὶ ἀγίους νόας, αἱ ψυχαὶ καὶ ὅσα ψυχῶν ⁷⁹ ἀγαθὰ, διὰ τὴν ὑπεράγαθόν ἐστὶν ἀγαθότητα· τὸ νοεράς αὐτὰς εἶναι, τὸ ἔχειν τὴν οὐσιώδη ζωὴν ἀνώλεθρον αὐτὸ τὸ εἶναι, καὶ δύνασθαι πρὸς τὰς ἀγγελικὰς ἀνατεινομένας ζωὰς, δι' αὐτῶν ὡς ἀγαθῶν καθηγεμόνων, ἐπὶ τὴν πάντων ⁸⁰ ἀγαθῶν ἀγαθαρχίαν ἀνάγεσθαι, καὶ τῶν ἐκεῖθεν ἐκβλυζομένων ἐλλάμψεων ⁸¹ ἐν μετουσίᾳ γίνεσθαι κατὰ τὴν σφῶν ἀναλογίαν, καὶ τῆς τοῦ ἀγαθοειδοῦς ⁸² δωρεᾶς ὅση δύναμις μετέχειν, καὶ ὅσα ἄλλα πρὸς ἡμῶν ἐν τοῖς *Περὶ ψυχῆς* ἀπηριθμηται. Ἄλλὰ καὶ περὶ αὐτῶν, εἰ χρὴ φάναι, τῶν ἀλόγων ψυχῶν, ἢ ζώων, ὅσα τὸν ἀέρα τέμνει, καὶ ὅσα ἐπὶ γῆς βαίνει, καὶ ὅσα εἰς γῆν ἐκτέταται, καὶ τὰ ἐν ὕδασι τὴν ζωὴν, ἢ ἀμφιβίως λαχόντα, καὶ ὅσα ὑπὸ γῆν ἐγκεκαλυμμένα ζῆ καὶ ἐγκεχωσμένα, καὶ ἀπλῶς ὅσα τὴν αἰσθητικὴν ἔχει ψυχὴν, ἢ ζωὴν, καὶ ταῦτα πάντα διὰ τάγαθόν ⁸³ ἐψύχεται καὶ ἐζώεται. Καὶ φυτὰ δὲ πάντα τὴν θρεπτικὴν καὶ κινητικὴν ἔχει ζωὴν, ἐκ τὰ γ' ἑοῦ· καὶ ὅση ⁸⁴ ἄψυχος καὶ ἄζωος οὐσία, διὰ τάγαθόν ἐστι, καὶ δι' αὐτὸ τῆς οὐσιώδους ἕξεως ἔλαχεν.

VARIÆ LECTIONES.

⁷³ καὶ ἐστίασις, M. Sc. et refectio bonorum. Sar.: et cibus bonorum. ⁷⁴ ἀναγωγὰς καί, S. ⁷⁵ περὶ αὐτὰς, S. P. Sc. ⁷⁶ τελεσιουργικὰ. ⁷⁷ πηγῆς, M. S. P. ⁷⁸ ψυχῶν ἐστίν, D. Sc. Sar. ⁷⁹ πάντων τῶν, D. ⁸⁰ ἐκλάμψεων, P. ⁸¹ ἀγαθῶν. ⁸² τὸ ἀγαθόν, P. ⁸³ ὅσα ἢ, M. S.

§ III.

Εἰ δὲ καὶ ὑπὲρ πάντα τὰ ὄντα ἐστὶν (ὡς περ οὖν ἄ
ἐστὶ) τὰγαθόν, καὶ τὸ ἀνείδεον εἰδοποιεῖ· καὶ ἐν αὐ-
τῷ μόνῳ καὶ τὸ ἀνούσιον· οὐσίας ὑπερβολή· καὶ τὸ
ἄζωον ὑπερέχουσα ζωή· καὶ τὸ ἄνουν ὑπερέχουσα⁸³
σοφία, καὶ ὅσα ἐν τὰγαθῷ τῆς τῶν ἀνειδέων ἐστὶν
ὑπεροχικῆς εἰδοποιίας· καὶ εἰ θεμιτὸν φάναι, τὰγα-
θοῦ τοῦ ὑπὲρ πάντα τὰ ὄντα, καὶ αὐτὸ τὸ μὴ ὄν
ἐφίεται, καὶ φιλονεικεῖ πως ἐν τὰγαθῷ καὶ αὐτὸ
εἶναι, τῷ ὄντως ὑπερουσίῳ, κατὰ τὴν πάντων
ἀφαίρεσιν.

Quod si autem supra res omnes sit (uti vere est)
bonum ipsum, et quod informe est, format; et in
ipso solo id quod substantia caret, substantiæ est
excellentiæ; quod inanime est, vita est præstantis-
sima; et quod mentis expertus est, **353** suprema est
sapientia, et quæcunque in bono sunt, rerum sunt
informium supereminentis efformationis; et, si
dictu fas sit, illud ipsum quod non est, illius quod
supra res omnes est, boni desiderio tenetur, quin
etiam in bono vere supersubstantiali per omnium
ablationem esse contendit.

§ IV.

Ἄλλ' ὅπερ ἡμᾶς ἐν μέσῳ παραδραμὸν διαπέ-
φυγε, καὶ τῶν οὐρανίων ἀρχῶν καὶ ἀποπερατώ-
σεων⁸⁴ αἰτία τὰγαθόν, τῆς ἀναυξοῦς καὶ ὀλιγώ-
λουτου ταύτης οὐσίας⁸⁵, καὶ τῶν ἀφύφων, εἰ οὕτω
χρὴ φάναι, τῆς παμμεγέθους οὐρανοπορίας κινήσεων,
καὶ τῶν ἀστρώων τάξεων, καὶ εὐπρεπειῶν, καὶ φώτων,
καὶ ἰδρύσεων, καὶ τῆς ἐνλίαν ἀστέρων⁸⁶ μεταβατικῆς
πολυκινήσιας, καὶ τῆς τῶν δύο φωστήρων, οὓς τὰ λό-
για καλεῖ μεγάλους, ἀπὸ τῶν αὐτῶν εἰς τὰ αὐτὰ πε-
ριοδικῆς ἀποκαταστάσεως, καθ' ἃς αἱ παρ' ἡμῖν
ἡμέραι καὶ νύκτες ὀριζόμεναι, καὶ μῆνες, καὶ ἐνιαυ-
τοὶ μετρούμενοι, τὰς τοῦ χρόνου καὶ τῶν ἐν χρόνῳ
κυκλικῶς κινήσεις ἀφορίζουσι, καὶ⁸⁷ ἀριθμοῦσι, καὶ
τάττουσι καὶ συνέχουσι. Τί δ' ⁸⁸ ἂν τις φαίη περὶ
αὐτῆς καθ' αὐτὴν τῆς ἡλιακῆς ἀκτίνος; ἐκ τὰγαθοῦ
γὰρ τὸ φῶς, καὶ εἰκὼν τῆς ἀγαθότητος· διὸ καὶ φω-
τωμυμικῶς ὑμνεῖται τὰγαθόν, ὡς ἐν εἰκόνι τὸ ἀρχέτυπον
ἐκφαινόμενον. Ὡς γὰρ ἡ τῆς πάντων ἐπέκεινα θεό-
τητος ἀγαθότης ἀπὸ τῶν ἀνωτάτων⁸⁹ καὶ πρεσβυτά-
των οὐσιῶν, ἄχρι τῶν ἐσχάτων διήκει, καὶ ἐτι ὑπὲρ
πάσας ἐστὶ, μήτε τῶν ἄνω φανουσῶν αὐτῆς τὴν
ὑπεροχὴν, μήτε τῶν κάτω τὴν περιοχὴν διαδαινου-
σῶν, ἀλλὰ καὶ φωτίζει τὰ δυνάμενα πάντα, καὶ δη-
μιουργεῖ, καὶ ζωοῖ, καὶ συνέχει, καὶ τελεσιουργεῖ, καὶ
μέτρον ἐστὶ τῶν ἡγῶν, καὶ αἰῶν, καὶ ἀριθμὸς, καὶ
τάξις, καὶ περιοχὴ, καὶ αἰτία, καὶ τέλος· οὕτω δὴ
καὶ ἡ τῆς θείας ἀγαθότητος ἐμφανῆς εἰκὼν, ὁ μέγας
οὗτος, καὶ ὀλολαμπής, καὶ ἀείφωτος ἥλιος, κατὰ
πολλοστὸν ἀπήχημα τὰγαθοῦ, καὶ πάντα ὅσα μετέ-
χειν αὐτοῦ δύναται, φωτίζει, καὶ ὑπερηπλωμένον
ἔχει τὸ φῶς, εἰς πάντα ἐξαπλῶν τὸν ὄρατὸν κόσμον,
ἄνω τε καὶ κάτω, τὰς τῶν οικείων ἀκτίνων αὐγὰς·
καὶ εἴ τι αὐτῶν οὐ μετέχει, τοῦτό οὐ τῆς ἀδρανείας
ἢ τῆς βραχύτητός ἐστι· τῆς φωτιστικῆς αὐτοῦ διαδό-
σεως, ἀλλὰ τῶν διὰ φωτοληψίας ἀνεπιτηδειότητα μὴ
ἀναπλουμένων⁹⁰ εἰς τὴν φωτὸς μετουσίαν. Ἀμέλει
πολλὰ τῶν οὕτως ἐχόντων ἡ ἀκτὶς διαβαίνουσα, τὰ
μετ' ἐκεῖνα φωτίζει, καὶ οὐδὲν ἐστὶ τῶν ὄρατῶν οὐ

B Sed, quod in medio præterlapsum nos effu-
gerat, celestium etiam principiorum et subtermi-
nationum causa est bonum, item substantiæ hujus
cœlestis quæ non augetur neque minuitur, et peni-
tus non variatur, et motuum cœlestis curriculi
vastissimi, non sonantium, si ita loqui oportet, et
ordinum stellarum, et pulchritudinum, et luminum,
et inflexionum earum, et multiplicis cursus vagan-
tis quorundam siderum, et duorum luminarium,
quæ Scriptura vocat magnaⁿ, circuitus, et
eodem, unde profecta sunt, reversionis, quibus
apud nos dies et noctes distinguuntur; et menses
atque anni definiti ipsos motus temporis, et eorum
quæ in tempore sunt, circulo confectos distinguunt,
numerant, ordinant et continent. Quid autem dica-
tur de ipsomet radio solis? a summo enim bono lu-
men proficiscitur, et imago bonitatis est; quam-
obrem nomine luminis bonum laudatur, tanquam
appareat primum exemplar in imagine. Sicut enim
bonitas divinitatis quæ supra omnia est, a supremis
et provectissimis substantiis usque ad extremas per-
vadit, et adhuc supra omnes est, ita ut neque supe-
riores usque ad illius excellentiam pertingant;
nec inferiores ejus ambitum pertranseant; quin
potius omnia quæ illuminari possunt illuminat, et
creat, et vitam dat, et continet, et perficit, et men-
sura est eorum quæ sunt, et ævum, et numerus, et
ordo, et complexus, et causa, atque finis; sic etiam
ingens iste, et totus splendidus ac semper luceus
sol imago expressa est divinæ bonitatis, quatenus
tenuissimum quid illius boni in eo procul resonat,
et omnia quæ eum participare possunt illustrat, et
lumen habet supra extensum, quod in universum
mundum qui cernitur, tum superiorem, tum infe-
riorem, splendore radiorum suorum multiplicat;
et si quid eum non participat, non est in causa im-
becillitas aut tenuitas facultatis illuminandi, sed
potius rem ipsam non esse expeditam ad participa-

ⁿ Gen. 1, 16.

VARLÆ LECTIONES.

⁸³ ὑπαίρηχοῦσα. ⁸⁴ ὑποπερατώσεων legit Maximus Scholiastes. ⁸⁵ εὐρείας vel εὐροίας, D M. Sc.
⁸⁶ ἐνιαίων, P. Sc. ⁸⁷ ἀφορίζουσι δὲ καὶ, M.; forte τε legendum. ⁸⁸ δὲ non est in S. P. Sc. Sat ⁸⁹ ἀνω-
τάτω, D. P. ⁹⁰ ἀναπαυομένων, S.

lumen luminis, quia non sit idonea ad admittendum illud. Ac revera **354** multa sic sunt, quæ radius solis prætergressus, illa quæ ultra sunt illuminat, et nihil est eorum quæ cerni possunt, quo non pertingat sol ingenti vi splendoris sui. Quin etiam ad ortum corporum sub sensum cadentium confert, et ea movet ad vitam, nutrit, auget, perficit, et purgat, ac renovat; et mensura est ac numerus tempestatum ac dierum, et omnis nostri temporis: hoc enim est illud lumen, tametsi tunc non erat figuratum, quod dixit divinus Moyses distinxisse illud primum dierum nostrorum triduum. Atque ut omnia bonitas ad se convertit, primaque, quæ dispersa sunt, colligit, tanquam unifica divinitas et principium unitatis, omniaque ipsam ut principium, ut complexum, ut finem appetunt; bonumque illud est (ut Scriptura sacra testatur) ex quo omnia constituerunt, et veluti a perfectissima causa producta sunt, et in qua consistunt universa, tanquam in fundo cuncta continente custodita, contentaque; et ad quod omnia, tanquam ad finem quæque suum, convertuntur, quodque appetunt universa, spiritualia quidem rationeque utentia scienter, sensilia vero sensiliter; quæ autem sensus sunt expertia, innato motu vitalis appetitionis, et quæ vita carent, ac tantummodo existunt, vi quadam ad solius essentialis participationem propensa sunt. Eadem clarissimæ similitudinis ratione lux quoque colligit convertitque ad se omnia quæ videntur, quæ moventur, quæ illustrantur, quæ calescunt, quæque universim radiis ejus perstringuntur; unde ἥλιος seu sol, nomen habet, quod omnia faciat ἀολλή, id est omnia servet salva, et congreget dispersa. Et omnia quæ sentiendi vim habent eum appetunt, vel ut videant, vel ut moveantur, et illuminentur, et calescant, et denique ut contineantur et conserventur a luce. Non hoc dico, ut antiquitas existimabat, quod sol sit Deus, et auctor universi, qui hunc mundum, quem cernimus, proprie gubernet, sed potius, quod *invisibilia Dei, a creatura mundi, per ea quæ facta sunt, intellecta conspiciuntur, sempiterna quoque ejus virtus et divinitas* °.

§ V.

§ V. Verum de his in symbolica theologia. Nunc autem intellectile boni a luce nomen nobis celebrandum est, et dicendum quod is qui bonus est, lux intellectilis dicitur, quia omnem mentem supra-cælestem implet lumine intellectili; omnem **355** autem ignorantiam et errorem ex omnibus animis, in quibus est, ejicit, et ipsis omnibus lumen sanctum impertit, eorumque oculos mentales a caligine ex ignorantia circumfusa repurgat, et liberat, et excitat, atque aperit multa gravitate tenebrarum compressos et clausos: datque primum quidem

° Rom. 1, 20.

VARIE LECTIONES.

° πάντα καὶ ὑπέστη, D. ° εἰς ὄν, S. P. ° καὶ καθάπερ, P. ° τὰ ὄντα non habent S. P. Se. Sar. ° ἐμπιπλάν, P. ἐμπιπλάναι, D. ° ἀποκαθαίρειν, D. ° πρῶτον μὲν, D.

A μὴ ἐφικνεῖται κατὰ τὸ τῆς οἰκείας αἰγλης ὑπερβάλλον μέγεθος. Ἄλλὰ καὶ πρὸς τὴν γένεσιν τῶν αἰσθητῶν σωμάτων συμβάλλεται, καὶ πρὸς ζῶν αὐτὰ κινεῖ καὶ τρέφει καὶ αὔξει, καὶ τελειοῖ, καὶ καθαίρει, καὶ ἀνανεοῖ· καὶ μέτρον ἐστὶ, καὶ ἀριθμὸς ὥρων, ἡμερῶν, καὶ παντὸς τοῦ καθ' ἡμᾶς χρόνου τὸ φῶς· αὐτὸ γάρ ἐστι τὸ φῶς, εἰ καὶ τότε ἀσχημάτιστον ἦν, ὅπερ ὁ θεὸς ἔφη Μωσῆς, καὶ αὐτὴν ἐκείνην ὀρίσαι τὴν πρῶτην τῶν καθ' ἡμᾶς ἡμερῶν τριάδα. Καὶ ὡσπερ πάντα πρὸς ἑαυτὴν ἡ ἀγαθότης ἐπιστρέφει, καὶ ἀρχισυναγωγός ἐστι τῶν ἐσκεδασμένων, ὡς ἐναρχικῆ, καὶ ἐνοποιὸς θεότης, καὶ πάντα αὐτῆς ὡς ἀρχῆς, ὡς συνοχῆς, ὡς τέλους ἐφίεται· καὶ τὰγαθόν ἐστὶν (ὡς τὰ λόγια φησιν) ἐξ οὗ τὰ πάντα ὑπέστη⁹¹, καὶ ἐστὶν, ὡς ἐξ αἰτίας παντελοῦς παρηγγμένα, καὶ ἐν ᾧ τὰ πάντα συνέστηκεν, ὡς ἐν παντοκρατορικῷ πυθμένι φρουρούμενα καὶ διακρατούμενα, καὶ εἰς ᾧ⁹² τὰ πάντα ἐπιστρέφεται, καθάπερ⁹³ εἰς οἰκεῖον ἐκάστῳ πέρας, καὶ οὗ ἐφίεται πάντα, τὰ μὲν νοερὰ καὶ λογικὰ γνωστικῶς, τὰ δὲ αἰσθητικὰ αἰσθητικῶς· τὰ δὲ αἰσθήσεως ἀμοιρα, τῇ ἐμφύτῳ κινήσει τῆς ζωτικῆς ἐφέσεως· τὰ δὲ ἀζῶα καὶ μόνον ὄντα, τῇ πρὸς μόνην τὴν οὐσιώδη μέθεξιν ἐπιτηδειότητι. Κατὰ τὸν αὐτὸν τῆς ἐμφανοῦς εἰκότος λόγον, καὶ τὸ φῶς συνάγει καὶ ἐπιστρέφει πρὸς ἑαυτὸ πάντα τὰ ὄντα⁹⁴, τὰ ὄρωντα, τὰ κινούμενα, τὰ φωτιζόμενα, τὰ θερμαινόμενα, τὰ ὄλως ὑπὸ τῶν αὐτοῦ μαρμαρυγῶν συνεχόμενα· διὸ καὶ ἥλιος, ὅτι πάντα ἀολλή ποιεῖ, καὶ συνάγει τὰ διεσκεδασμένα. Καὶ πάντα αὐτοῦ τὰ αἰσθητὰ ἐφίεται, ἢ ὡς τοῦ ὄραν, ἢ ὡς τοῦ κινεῖσθαι, καὶ φωτιζεσθαι, καὶ θερμαίνεσθαι, καὶ ὄλως συνέχεσθαι πρὸς τοῦ φωτὸς ἐφιέμενα. Καὶ οὐ δήπου φημι κατὰ τὸν τῆς παλαιότητος λόγον, ὅτι θεὸς ὢν ὁ ἥλιος καὶ δημιουργὸς τοῦδε τοῦ παντὸς ἰδίως ἐπιτροπεύει τὸν ἐμφανῆ κόσμον, ἀλλ' ὅτι τὰ ἀόρατα τοῦ Θεοῦ ἀπὸ κτίσεως κόσμου τοῖς ποιήμασι νοούμενα καθορᾶται, ἢ τε ἀίδιος αὐτοῦ δυνάμις καὶ θεϊότης.

Ἄλλὰ ταῦτα μὲν ἐν τῇ συμβολικῇ θεολογίᾳ. Νῦν δὲ τὴν νοητὴν τὰγαθοῦ φωτωνυμίαν ἡμῖν ὑμνητέον, καὶ ῥητέον, ὅτι φῶς νοητὸν ὁ ἀγαθὸς λέγεται διὰ τὸ πάντα μὲν ὑπερουράνιον νοῦν ἐμπιπλάναι⁹⁵ νοητοῦ φωτός· πᾶσαν δὲ ἀγνοίαν καὶ πλάνην ἐλαύνειν ἐκ πασῶν, αἷς ἂν ἐγγένηται ψυχαῖς, καὶ πάσαις αὐταῖς φωτὸς ἱεροῦ μεταδιδόναι, καὶ τοὺς νοεροὺς αὐτῶν ὀφθαλμοὺς ἀνακαθαίρειν⁹⁶ τῆς περικειμένης αὐταῖς ἐκ τῆς ἀγνοίας ἀγλύος, καὶ ἀνακινεῖν καὶ ἀναπτύσσειν τῷ πολλῷ βάρει τοῦ σκότους συμμεμυκῶτας· καὶ μεταδιδόναι πρῶτα μὲν⁹⁷ αἰγλης μετρίας· εἶτα

ἐκείνων ὡσπερ ἀπογευομένων⁹⁸ φωτὸς, καὶ μᾶλλον A ἐφιεμένων, μᾶλλον ἑαυτὴν ἐνδιδόναι, καὶ περισσῶς ἐπιλάμπειν, ὅτι ἠγάπησαν πολὺ· καὶ αἰεὶ ἀνατείνειν αὐτάς⁹⁹ ἐπὶ τὰ πρόσω, κατὰ τὴν σφῶν εἰς ἀνάνευσιν ἀναλογίαν.

A mediocrem splendorem; deinde, tanquam degustato lumine, et oculis jam magis post degustationem lumen appetentibus, magis se impertit, et copiosius fulget; quia dilexerunt multum P: ac semper eas ulterius provehit proportionem studii earum ad aspiendum sursum.

§ VI.

Φῶς οὖν νοητὸν λέγεται τὸ ὑπὲρ πᾶν φῶς ἀγαθόν, ὡς ἀκτὶς πηγαία καὶ ὑπερβλύζουσα φωτοχυσία, πάντα τὸν ὑπερκόσμιον καὶ περικόσμιον¹⁰⁰, καὶ ἐγκόσμιον νοῦν, ἐκ τοῦ πληρώματος αὐτῆς καταλάμπουσα, καὶ τὰς νοεράς αὐτῶν ὅλας ἀνανεάζουσα δυνάμεις, καὶ πάντας περιέχουσα¹ τῷ ὑπερτετάσθαι, καὶ πάντων ὑπερέχουσα τῷ ὑπερκεῖσθαι· καὶ ἀπλῶς, πᾶσαν τῆς φωτιστικῆς δυνάμεως τὴν κυρείαν, ὡς B ἀρχίφωτος καὶ ὑπέρφωτος, ἐν ἑαυτῇ συλλαβοῦσα, καὶ ὑπερέχουσα, καὶ προέχουσα, καὶ τὰ νοερά καὶ τὰ² λογικὰ πάντα συνάγουσα, καὶ ἀλλῆ ποιούσα. Καὶ γὰρ ὡσπερ ἡ ἀγνοία διαιρετικὴ τῶν πεπλανημένων ἐστίν, οὕτως ἡ τοῦ νοητοῦ φωτὸς παρουσία, συναγωγὴ καὶ ἐνωτικὴ τῶν φωτιζομένων ἐστὶ, καὶ τελειωτικὴ, καὶ ἔτι³ ἐπιστρεπτικὴ πρὸς τὸ ὄντως ὄν, ἀπὸ τῶν πολλῶν δοξασμάτων ἐπιστρέφουσα, καὶ τὰς ποικίλας ὀψεις, ἢ κυριώτερον εἰπεῖν, φαντασίας, εἰς μίαν ἀληθῆ καὶ καθαρὰν, καὶ μονοειδῆ συνάγουσα γινώσιν, καὶ ἐνὸς καὶ ἐνωτικοῦ φωτὸς ἐμπιπλῶσα.

Lumen igitur intellectuale dicitur illud bonum quod est supra omne lumen, tanquam fons radiorum et effusio luminis inundans omnem mentem supramundanam, et circummundanam, et mundanam ex plenitudine sua illuminans, et totas earum facultates intelligendi renovans, et omnes continens, quatenus supra omnes tenditur; et B omnibus antecellens, quatenus supra omnes stat, atque simpliciter omnem principatum illuminandi, tanquam princeps luminis, et supraquam lumen in se comprehensum habet, et supraquam habet, et præhabet, atque omnia ratione et mente utentia congregat, et in unum copulat. Etenim sicut ignorantia errantes dirimit; sic adventus luminis congregat et copulat illuminatos, perficitque eos, et ad id quod vere est convertit, a multis opinionationibus eos revocans, ac varios aspectus, vel, ut magis proprie dicam, varia in unam veram et puram ac simplicem cognitionem contrahit, et uno lumine unifico implet.

§ VII.

Τοῦτο τὰγαθὸν ὑμνεῖται πρὸς τῶν ἱερῶν θεολόγων C καὶ ὡς καλὸν, καὶ ὡς κάλλος, καὶ ὡς ἀγάπη καὶ ὡς ἀγαπητὸν, καὶ ὅσαι ἄλλαι εὐπροσπεῖς εἰσι τῆς καλλοποιου καὶ κεχαριτωμένης⁴ ὠραιότητος θεωνυμίας. Τὸ δὲ καλὸν καὶ κάλλος διαιρετέον ἐπὶ τῆς ἐν ἐνὶ τὰ ὅλα συνειληφείας αἰτίας· ταῦτα γὰρ ἐπὶ μὲν τῶν ὄντων ἀπάντων⁵ εἰς μετοχὰς καὶ μετέχοντα διαιρούντες, καλὸν μὲν εἶναι λέγομεν τὸ κάλλους μετέχον, κάλλος δὲ τὴν μετοχὴν τῆς καλλοποιου τῶν ὄλων καλῶν αἰτίας. Τὸ δὲ ὑπερούσιον καλὸν κάλλος μὲν λέγεται, διὰ τὴν ἀπ' αὐτοῦ πᾶσι τοῖς οὔσι μεταδιδομένην οἰκείως ἐκάστῳ καλλονὴν, καὶ ὡς τῆς πάντων εὐαρμοστίας καὶ ἀγλαίας αἴτιον, δίκην φωτὸς ἐναστράπτου⁶ ἅπασι τὰς καλλοποιούς τῆς πηγαίας ἀκτίνος αὐτοῦ μεταδόσεις, καὶ ὡς πάντα πρὸς ἑαυτὸ καλοῦν (ὄθεν καὶ κάλλος λέγεται) καὶ ὡς ὅλα ἐν ὅλοις εἰς D ταυτὸ συνάγον. Καλὸν δὲ ὡς πάγκαλον ἅμα καὶ ὑπέρικαλον, καὶ αἰεὶ ὄν, κατὰ τὰ αὐτὰ καὶ ὡσαύτως καλὸν, καὶ οὔτε γιγνόμενον, οὔτε ἀπολλύμενον, οὔτε ἀξανάμενον⁷, οὔτε φθίνον, οὔδὲ τῇ μὲν καλὸν, τῇ δὲ αἰσχροῦν, οὔδὲ τοτὲ μὲν, τοτὲ δὲ οὐ, οὔδὲ πρὸς μὲν τὸ, καλὸν, πρὸς δὲ τὸ, αἰσχροῦν· οὔτε ἐνθα μὲν, ἐνθα δὲ οὐ,

Hoc item bonum laudatur a sacris theologis ut pulchrum et ut pulchritudo, et ut dilectio et ut dilectum, et quæcunque alia sunt divina nomina, quibus ipse speciosus decor et effector pulchritudinis decenter nominatur. Pulchrum autem et pulchritudo sunt distinguenda in causa quæ univ-
ersa in uno complexa est; hæc enim in omnibus rebus, in participationes et in participantia dividentes, pulchrum quidem dicimus, quod pulchritudinis particeps est; pulchritudinem vero, participationem causæ omnia pulchra efficientis. Ipsum autem pulchrum superessentiale pulchritudo quidem appellatur, propter illam pulchritudinem quam rebus omnibus pro cuiusque modulo communicat, in quantum est causa omnis pulchritudinis ac venustatis, dum 356 rebus omnibus pulchrificas fontalis sui radii distributiones lucis in morem afflat, omniaque ad se καλεῖ, id est vocat (unde et κάλλος, id est pulchritudo, dicitur) et tota in totis quasi in se colligit. Pulchrum vero vocatur, quod ex omni parte pulchrum sit et plus quam pulchrum, et tanquam semper existens, secundum

P Luc. vii, 47.

VARIÆ LECTIONES.

⁹⁸ ἀπογευσαμένων, M. ⁹⁹ ἑαυτάς, D. ¹⁰⁰ ἐπικόσμιον, D. P. ¹ διαβαίνουσα, S. P. ² posterius τὰ non est in D. P. ³ ἔτι non habet S. P. ⁴ κεχαρισμένης, M. ⁵ τῶν νοητῶν, M. S. ⁶ ἀπαστράπτου, D. ⁷ ἀξανάμενον, D.

eadem et eodem modo pulchrum, neque factum, neque destructum, neque augescens, neque decrescens, nec ex parte una pulchrum, et ex alia turpe, neque alias quidem pulchrum alias vero non; neque ad hoc pulchrum, et ad illud inconcinnum; neque hic quidem ita, alibi vero aliter, nec ut aliis formosum, aliis vero deforme; sed ut ipsum secundum se, atque secum uniforme, semper existens pulchrum, atque fontanam universi pulchri pulchritudinem in seipso eminenter anticipans, præhabensque. In ipsa enim natura simplici ac supernaturali pulchrorum universorum omnis pulchritudo, et omne pulchrum uniformiter secundum causam præexistit. Ex hoc ipso pulchro rebus omnibus obtingit, ut sint singula secundum propriam rationem pulchra; et propter pulchrum sunt omnes congruentiæ, et amicitiae, et communicationes; et per pulchrum cuncta conjunguntur; atque pulchrum est omnium principium, ut causa efficiens, et movens, et universa propriæ pulchritudinis amore continens; et ut finis omnium, atque id quod appetitur tanquam causa finalis (nam pulchri gratia cuncta fiunt) et exemplaris, quia secundum illud omnia definiuntur. Quamobrem idem est pulchrum atque bonum, quoniam omnia secundum omnem causam pulchrum et bonum appetunt; et nihil est in rerum natura, quin pulchrum et bonum participet. Audebo etiam hoc dicere, id quod non est, pulchrum et bonum participare; tunc enim est ipsum pulchrum et bonum, quando in Deo laudatur supra substantiam, auferendo universa. Denique hoc unum bonum et pulchrum singulariter est omnium multorum pulchrorum et bonorum causa. Ex hoc rerum omnium substantiales existentiae, uniones, distinctiones, identitates, diversitates, fœdera contrariorum, rerum unitarum impermitiones, providentiæ superiorum, mutua consortia rerum quæ sunt ejusdem ordinis, conversiones inferiorum omniumque suimetipsorum conservatrices **357** immutabilesque mansiones ac firmitates. Et rursus omnium in omnibus pro cujusque proprietate communionones, et congruentiæ, inconfusæque amicitiae, et consensiones universi, nec non rerum in hoc universo contemperationes, indissolubilesque complexus, et eorum quæ fiunt perpetuæ successiones, status omnes, motusque mentium, animorum, corporum; status enim est omnibus atque motus quod omni statu motuque superius exstans, rem quamlibet in propria ratione firmat, et ad propriam dirigit motionem.

§ VIII.

Denique divinæ mentes dicuntur moveri circulariter quidem, dum principio sineque carentibus pulchri bonique splendoribus uniuntur; directe autem, quando ad inferiorum providentiam procedunt, recte omnia dirigendo; oblique vero, dum inferioribus consulentes in eodem statu perpetuo

ὡς τισι μὲν ὄν καλόν, τισὶ δὲ οὐ καλόν· ἀλλ' ὡς αὐτὸ καθ' ἑαυτὸ μεθ' ἑαυτοῦ ὁ μονοειδὲς ἀεὶ ὄν καλόν, καὶ ὡς παντὸς καλοῦ τὴν πηγὰν καλλονὴν ὑπεροχικῶς ἐν ἑαυτῷ προέχον. Τῇ γὰρ ἀπλῆ καὶ ὑπερφυσί τῶν ὄλων καλῶν φύσει πᾶσα καλλονὴ καὶ πᾶν καλόν ¹⁰, ἐνοειδῶς κατ' αἰτίαν προϋφέστηκεν. Ἐκ τοῦ καλοῦ τούτου πᾶσι τοῖς οὔσι τὸ εἶναι, κατὰ τὸν οἰκειὸν λόγον ἕκαστα καλὰ, καὶ διὰ τὸ καλὸν αἰ πάντων ἐφαρμογαί, καὶ φιλίαι, καὶ κοινωνίαι· καὶ τῷ καλῷ τὰ πάντα ἤνωται· καὶ ἀρχὴ πάντων τὸ καλόν, ὡς ποιητικὸν αἰτίον, καὶ κινουὺν τὰ ὅλα, καὶ συνέχον τῷ τῆς οἰκειᾶς καλλονῆς ἔρωτι· καὶ πέρας πάντων, καὶ ἀγαπητὸν, ὡς τελικὸν αἰτίον (τοῦ καλοῦ γὰρ ἕνεκα πάντα γίνονται)· καὶ παραδειγματικόν, ὅτι κατ' αὐτὸ πάντα ἀφορίζεται· διὸ καὶ ταύτὸν ἐστὶ τάγαθῷ ¹¹ τὸ καὶ ὄν, ὅτι τοῦ καλοῦ καὶ ἀγαθοῦ ¹² κατὰ πᾶσιν αἰτίαν πάντα ἐφίεται· καὶ οὐκ ἐστὶ τι τῶν ὄντων, ὃ μὴ μετέχει τοῦ καλοῦ καὶ ἀγαθοῦ. Τολμήσει δὲ καὶ τοῦτο εἰπεῖν ὁ λόγος, ὅτι καὶ τὸ μὴ ὄν μετέχει τοῦ καλοῦ καὶ ἀγαθοῦ, τότε γὰρ καὶ αὐτὸ καλὸν καὶ ἀγαθόν, ὅταν ἐν θεῷ κατὰ τὴν πάντων ἀφαιρέσιν ὑπερουσίως ὕμνηται ¹³. Τοῦτο τὸ ἐν ¹⁴ ἀγαθὸν καὶ καλὸν ἐνικῶς ἐστὶ πάντων τῶν πολλῶν καλῶν καὶ ἀγαθῶν αἰτίον. Ἐκ τούτου ¹⁵ πᾶσαι τῶν ὄντων αἰ οὐσιώδεις ὑπάρξεις, αἰ ἐνώσεις, αἰ διακρίσεις, αἰ ταυτότητες, αἰ ἑτερότητες, αἰ ὁμοιότητες, αἰ ἀνομοιότητες, αἰ κοινωνίαι τῶν ἐναντίων ¹⁶, αἰ ἀσυμμεξίαι τῶν ἠνωμένων, αἰ πρόνοιαι τῶν ὑπερτέρων, αἰ ἀλληλουχίαι τῶν ὁμοστοίχων, αἰ ἐπιστροφαι τῶν καταδεεστέρων, αἰ πάντων ἑαυτῶν φρουρητικαὶ καὶ ἀμετακίνητοι μοναὶ καὶ ἰδρύσεις.

Καὶ αὖθις αἰ πάντων ἐν πᾶσιν οἰκειῶς ἕκαστῃ κοινωνίαι, καὶ ἐφαρμογαί, καὶ ἀσύγχυτοι φιλίαι, καὶ ἀρμονίαι τοῦ παντὸς, αἰ ἐν τῷ παντὶ συγκράσεις, καὶ ¹⁷ αἰ ἀδιάλυτοι συνοχαὶ τῶν ὄντων, αἰ ἀνέκλειπτοι διαδοχαὶ τῶν γινομένων, αἰ στάσεις πᾶσαι, καὶ αἰ κινήσεις αἰ τῶν νοῶν, αἰ τῶν ψυχῶν, αἰ τῶν σωματῶν· στάσις γὰρ ἐστὶ πᾶσι καὶ κινήσις, τὸ ὑπὲρ πᾶσαν στάσιν καὶ πᾶσαν κίνησιν ἐνιδρύον ἕκαστον ἐν τῷ ἑαυτοῦ λόγῳ, καὶ κινουὺν ἐπὶ τὴν οἰκειάν κίνησιν.

Καὶ κινεῖσθαι μὲν οἱ θεοὶ λέγονται νόες, κυκλικῶς μὲν ἐνούμενοι ταῖς ἀνάρχοις καὶ ἀτελευτήτοις ἐλλάμψουσι τοῦ καλοῦ καὶ ἀγαθοῦ· κατ' εὐθείαν δὲ, ὅπταν προῶσιν ¹⁸ εἰς τὴν τῶν ὑφειμένων πρόνοιαν, εὐθελεῖ τὰ πάντα περαίνοντες· ἐλικοειδῶς δὲ, ὅτι καὶ προνοοῦντες τῶν καταδεεστέρων, ἀνεκφοιτήτως μένουσιν

VARIÆ LECTIONES.

⁸ ἢ τισὶ μὲν, D. ⁹ καθ' αὐτὸ μεθ' αὐτοῦ, D. S. ¹⁰ πάγκαλον, S. ¹¹ τῷ ἀγαθῷ, S. ¹² καὶ τοῦ ἀγαθοῦ, D. Item μοχ. ¹³ ὕμνηται, S. P. D. ¹⁴ τοῦτο δὲ τὸ ἐν, P. ¹⁵ ἐκ ταύτου, P. ¹⁶ subdit S. διακκριμέτων. ¹⁷ καὶ non est :: D. S. P. Sc. Sar. ¹⁸ προῶσι, D.

ἐν ταυτότητι περὶ τὸ τῆς ταυτότητος αἰτιον καλὸν A manent, circum bonum et pulchrum, ejusdem status causam, semper se versantes.

§ IX.

Ψυχῆς δὲ κίνησις ἐστὶ, κυκλική μὲν ἢ εἰς ἑαυτὴν ἐξοδος ἀπὸ τῶν ἔξω, καὶ τῶν νοερῶν αὐτῆς δυνάμεων ἢ ἐνοσιδῆς συνέλιξις, ὡσπερ ἐν τινι κύκλῳ τὸ ἀπλανὲς αὐτῇ δωρουμένη, καὶ ἀπὸ τῶν πολλῶν τῶν ἔξωθεν αὐτὴν ἐπιστρέφουσα καὶ συνάγουσα, πρῶτον εἰς ἑαυτὴν, εἶτα ὡς ἐνοσιδῆ γενομένην, ἐνοῦσα ταῖς ἐνιαίως ἠνωμέναις δυνάμεσι, καὶ οὕτως ἐπὶ τὸ καλὸν καὶ ἀγαθὸν χειραγωγοῦσα, τὸ ὑπὲρ πάντα τὰ ὄντα, καὶ ἐν καὶ ταῦτόν, καὶ ἀναρχὸν καὶ ἀτελεύτητον. Ἐλικοσιδῶς δὲ ἡ ψυχὴ κινεῖται καθ' ὅσον οικειῶς ἑαυτῇ τὰς θείας ἐλλάμπεται γνώσεις, οὐ νοερῶς καὶ ἐνιαίως ²⁰, ἀλλὰ λογικῶς καὶ διεξοδικῶς, καὶ οἷον συμμίκτοις καὶ μεταβατικαῖς ²¹ ἐνεργεῖαις. Τὴν κατ' εὐθειαν δὲ, ὅταν οὐκ εἰς ἑαυτὴν εἰσιούσα καὶ ἐνικῆ νοερότητι ²² κινουμένη, (τοῦτο γὰρ, ὡς ἔφην, ἐστὶ τὸ κατὰ κύκλον) ἀλλὰ πρὸς τὰ περὶ ἑαυτὴν ²³ προϊούσα, καὶ ἀπὸ τῶν ἔξωθεν, ὡσπερ ἀπὸ τινων συμβόλων πεποικιλμένων καὶ πεπληθυσμένων, ἐπὶ τὰς ἀπλᾶς καὶ ἠνωμένας ἀνάγεται θεωρίας.

Animi autem motus orbicularis est ejus ab extraneis in semetipsum introitus, spiritaliumque ipsius facultatum unimoda inflexio, quæ quasi in circulo fixum et ab omni errore liberum motum ei tribuit, et a multis rebus extraneis ipsum convertit ac colligit primum ad se, deinde, quasi jam unius modi effectum, conjunctis uno modo facultatibus conjungit, atque ita demum ad pulchrum ac bonum manuducit, quod supra omnia quæ sunt et unum et idem, et sine principio et sine fine est. Oblique vero cietur animus, quando pro captu suo notionibus divinis illustratur, non spiritali quidem unito modo, sed cogitando et discurrendo quasi permittis fluxisque actionibus. Directe vero movetur, quando non ad seipsum ingreditur, neque singulari motu spiritali fertur (nam hic motus circularis est, ut dixi), sed ad ea quæ ipsi vicina sunt progreditur, et a rebus externis, non secus ac signis quibusdam variis ac multiplicibus, ad simplices et unitas contemplationes revocatur.

§ X.

Τούτων οὖν, καὶ τῶν αἰσθητῶν ἐν τῷδε τῷ παντὶ τριῶν κινήσεων, καὶ πολλῷ πρότερον τῶν ἐκάστου μονῶν καὶ στάσεων, καὶ ἰδρύσεων αἰτιὸν ἐστὶ, καὶ συνοχικόν, καὶ πέρας τὸ καλὸν καὶ ἀγαθόν, τὸ ὑπὲρ πᾶσαν ²⁴ στάσιν καὶ κίνησιν· διὸ ²⁵ πᾶσα στάσις καὶ κίνησις, καὶ ἐξ οὗ, καὶ ἐν ᾧ ²⁶, καὶ εἰς ὃ, καὶ οὐ ἔνεκα. Καὶ γὰρ ἐξ αὐτοῦ, καὶ δι' αὐτοῦ, καὶ οὐσία, καὶ ζωὴ πᾶσα, καὶ νοῦ καὶ ψυχῆς, καὶ πάσης φύσεως αἱ σμικρότητες, αἱ ἰσότητες, αἱ μεγαλειότητες, τὰ μέτρα πάντα, καὶ αἱ τῶν ὄντων ἀναλογίαι, καὶ ἀρμονίαι, καὶ κράσεις, αἱ ὁλότητες, τὰ μέρη, πᾶν ἐν ²⁷, καὶ πλῆθος, αἱ συνδέσεις τῶν μερῶν, αἱ παντὸς πλήθους ἐνώσεις, αἱ τελειότητες τῶν ὁλοτήτων, τὸ ποῖον, τὸ ποσόν, τὸ πηλίκον, τὸ ἄπειρον, αἱ συγκρίσεις, αἱ διακρίσεις, πᾶσα ἀπειρία, πᾶν πέρας, οἱ ὅροι πάντες, αἱ τάξεις, αἱ ὑπεροχαί, τὰ στοιχεῖα, τὰ εἶδη, πᾶσα οὐσία, πᾶσα δύναμις, πᾶσα ἐνέργεια, πᾶσα ἔξις, πᾶσα αἰσθησις, πᾶς λόγος, πᾶσα νόησις, πᾶσα ἐπαφή, πᾶσα ἐπιστήμη, πᾶσα ἐνωσις· καὶ ἀπλῶς, πᾶν ὄν ἐκ τοῦ καλοῦ καὶ ἀγαθοῦ, καὶ ἐν τῷ καλῷ καὶ ἀγαθῷ ἐστὶ, καὶ εἰς τὸ καλὸν καὶ ἀγαθὸν ἐπιστρέφεται· καὶ πάντα ὅσα ἐστὶ καὶ ²⁸ γίνεται, διὰ τὸ καλὸν καὶ ἀγαθόν ἐστὶ καὶ γίνεται, καὶ πρὸς αὐτὸ πάντα ὄρᾳ, καὶ ὑπ' αὐτοῦ κινεῖται καὶ συνέχεται, καὶ αὐτοῦ ἔνεκα, καὶ δι' αὐτὸ, καὶ ἐν αὐτῷ πᾶσα ἀρχὴ παραδειγματικὴ, τελικὴ ²⁹, ποιητικὴ, εἰδικὴ, στοιχειώδης, καὶ ἀπλῶς πᾶσα ἀρχή, πᾶσα συνοχή, πᾶν πέρας· ³⁰ ἢ ἵνα συλλαβῶν εἴπω, πάντα

Harum igitur trium, uti et sensilium, in hac rerum universitate motionum, statuumque ac firmitatum causa, et conservatio et finis, est bonum illud pulchrum, quod est supra statum omnem ac motum, per quod, et ex quo, et ad quem et cujus gratia, status omnis ac motus existit. Etenim ex ipso; et per ipsum, et substantia, **358** et vita omnis et mentis et animæ, atque universæ naturæ parvitates, æqualitates; magnitudines, mensuræ omnium, et rerum proportionales, et concentus, et concretiones, tota, partes, omne unum et multitudo, conjunctiones partium, omnis multitudinis copulationes, perfectiones totorum, quale, quantum, quam magnum aut parvum, infinitum, comparisones, separationes, omnis infinitas, omnis finis, definitiones omnes, ordines, excellentiæ, elementa, formæ, omnis substantia, omnis facultas sive potestas, omnis actio, omnis habitus, omnis sensus, omnis ratio, omnis intelligentia, omnis tactus, omnis scientia, omnis copulatio; et simpliciter, omne quod ex pulchro et bono existit, et in pulchro et bono est, et ad pulchrum et bonum convertitur; et quæcunque sunt et fiunt, propter pulchrum et bonum sunt et fiunt, et cuncta in ipsum intuentur, et ab ipso moventur et conservantur, et ipsius gratia et propter ipsum et in ipso omne principium exemplare, finale, efficiens, formale, materiale, et denique omne principium, omnis

VARLE LECTIONES.

¹⁹ ἀκαταλήπτως, D. ²⁰ καὶ μονίμως, P. ²¹ συμμεταβατικαῖς, D. ²² ἐτερότητι, D. ²³ περὶ αὐτὴν, D. M. ²⁴ καὶ ὑπὲρ πᾶσαν, M. ²⁵ δι' οὗ, P. ²⁶ subjungunt M. P. D. καὶ δι' οὗ, quod habet Sc., sed prætermittit, καὶ ἐν ᾧ. ²⁷ M. μέρη πάντα ἐν. ²⁸ ἐστὶ τε καί, D. ²⁹ τελειωτικὴ, S. Sc. ³⁰ καί.

conservatio, omnis finis; et, ut summam dicam, A omnia quæ sunt, ex pulchro et bono existunt, et omnia quæ non sunt, in pulchro et bono sunt supra-substantialiter; et est omnium principium supraquam principiale et finis supraquam perfectus; Quoniam ex ipso, et per ipsum, et in ipso, et ad ipsum omnia, sicut ait Scriptura 9. Universis igitur pulchrum et bonum desiderabile et amabile est et ab universis diligitur; et propter ipsum, et ipsius causa et inferiora amant superiora, convertendo se ad ea; et quæ sunt ejusdem ordinis amant similia, communicando; et majora minora, providendo eis; et singula seipsa, conservando se; et omnia, pulchrum et bonum expetendo, faciunt et volunt, quæcumque faciunt et volunt. Quin et hoc vere audemus dicere, quod ipse qui est omnium causa, propter excellentiam bonitatis omnia amat, omnia facit, omnia perficit, omnia continet, omnia convertit ad se; et est divinus amor bonus boni propter bonum. Ipse enim amor divinus, qui bonitatem in iis quæ sunt operatur, quia prius existit in bono superlate, non sivit ipsum in se sine factu manere, sed potius movit eum ad operandum secundum excellentiam virtutis suæ omnium rerum effectricis.

τὰ ὄντα ἐκ τοῦ καλοῦ καὶ ἀγαθοῦ· καὶ πάντα τὰ οὐκ ὄντα, ὑπερουσίως ἐν τῷ καλῷ καὶ ἀγαθῷ· καὶ ἔστι πάντων ἀρχή, καὶ πέρας ὑπεράρχιον, καὶ ὑπερτελές. "Ὅτι ἐξ αὐτοῦ, καὶ δι' αὐτοῦ, καὶ ἐν αὐτῷ, καὶ εἰς αὐτὸ ³¹ τὰ πάντα, ὡς φησὶν ὁ ἱερός λόγος· Πᾶσιν οὖν ἔστι τὸ καλὸν καὶ ἀγαθόν, ἐφετόν, καὶ ἐραστόν, καὶ ἀγαπητόν· καὶ δι' αὐτὸ, καὶ αὐτοῦ ἕνεκα, καὶ τὰ ἡττω τῶν κρείττωνων ἐπιστρεπτικῶς ἐρῶσι, καὶ κοινωνικῶς τὰ ὁμόστοιχα τῶν ὁμοταγῶν ³², καὶ τὰ κρείττω ³³ τῶν ἡττωνῶν προνοητικῶς, καὶ αὐτὰ ἑαυτῶν ἕκαστα συνεκτικῶς, καὶ πάντα τοῦ καλοῦ καὶ ἀγαθοῦ ἐπιέμενα, ποιεῖ καὶ βούλεται πάντα ὅσα ποιεῖ καὶ βούλεται. Παρρησιάζεται δὲ καὶ τοῦτο εἰπεῖν ὁ ἀληθὴς λόγος, ὅτι καὶ αὐτὸς ὁ πάντων αἴτιος δι' ἀγαθότητος ὑπερβολὴν πάντων ἐρᾷ, πάντα ποιεῖ, πάντα τελειοῖ, πάντα συνέχει, πάντα ἐπιστρέφει, καὶ ἔστι καὶ ὁ θεὸς ³⁴ ἕρως ἀγαθὸς ἀγαθοῦ διὰ τὸ ἀγαθόν. Αὐτὸς γὰρ ὁ ἀγαθοεργὸς τῶν ὄντων ἕρως, ἐν τῷ ἀγαθῷ καθ' ὑπερβολὴν προὑπάρχων, οὐκ εἶασεν αὐτὸν ἄγονον ἐν ἑαυτῷ μένειν, ἐκίνησε δὲ αὐτὸν εἰς τὸ πρακτικεῦσθαι κατὰ τὴν ἀπάντων γεννητικὴν ³⁵ ὑπερβολὴν.

§ XI.

359 Neque vero nos quisquam putet contra Scripturæ auctoritatem amoris nomen celebrare. Est enim a ratione alienum, ut opinor, et absurdum, C non vim ipsam instituti attendere, sed verba; neque hoc proprium est eorum qui res divinas intelligere cupiunt, sed sonos exiles aucupantur, eosdemque extrinsecus aure tenus admittunt, neque scire volunt, quid hujusmodi dictio significet, et quonam modo aliis etiam verbis æquipollentibus et explanatoriis sit exponenda, sed addicti sunt elementis ac lineis quæ intelligi non possunt, syllabisque et verbis incognitis, quæ illorum intellectum minime feriunt, sed extra circum labra et aures eorum perstrepunt, quasi non liceat quatuor per bis duo significare, aut simplices lineas per lineas rectas, aut maternum solum per patrium, aut aliud quodlibet per id quod in plurimis orationis partibus æquivalet: cum recta ratio doceat, elementis, syllabis, dictionibus, scriptis, verbisque nos uti propter sensus, adeo ut cum anima nostra intelligendi facultatibus fertur in ea quæ intellectu percipiuntur, tum frustra sensus una cum sensilibus adhibeantur; sicut etiam vires intelligendi, quando anima jam deiformis effecta per ignotam unionem, lucis inaccessæ radiis exoculatis quasi jactibus se ingerit. Quando autem mens per sensilia studet ad contemplatrices illas intelligentias excitari, præ-

9 Rom. xi, 56.

Καὶ μὴ τις ἡμᾶς οἰέσθω παρὰ τὰ λόγια τὴν τοῦ ἕρωτος ἐπωνυμίαν πρεσβεύειν. Ἔστι μὲν γὰρ ἄλογον, ὡς οἶμαι, καὶ σκαιὸν ³⁶, τὸ μὴ τῇ δυνάμει τοῦ σκοποῦ προσέχειν, ἀλλὰ ταῖς λέξεσι· καὶ τοῦτο οὐκ ἔστι τῶν τὰ θεῖα νοεῖν ἐθελόντων ἴδιον, ἀλλὰ τῶν ἤχους ψιλοῦς εἰσδεχομένων, καὶ τούτους ἄχρι τῶν ὠτων ἀδιαθάτους, ἐξωθεν συνεχόντων, καὶ οὐκ ἐθελόντων ³⁷ εἰδέναι, τί μὲν ἢ τοιαύδε λέξις σημαίνει, πῶς δὲ αὐτὴν χρῆ καὶ δι' ἐτέρων ὁμοδυνάμων καὶ ἐκφαντικωτέρων ³⁸ λέξεων διασαφῆσαι, προσπασχόντων δὲ στοιχείοις, καὶ γραμμαῖς ἀνοήτοις ³⁹, καὶ συλλαβαῖς, καὶ λέξεσιν ἀγνώστοις, μὴ διαβαίνουσας εἰς τὸ τῆς ψυχῆς αὐτῶν νοερόν, ἀλλ' ἐξω περὶ τὰ χεῖλη καὶ τὰς ἀκοὰς αὐτῶν διαθομβουμέναις, ὡσπερ οὐκ ἐξδὸν τὸν τέσσαρα ἀριθμὸν διὰ τοῦ δις δύο σημαίνειν, ἢ τὰ εὐθύγραμμα διὰ τῶν ὀρθογράμμων, ἢ τὴν μητρίδα διὰ τῆς πατρίδος, ἢ ἕτερόν τι ⁴⁰ τῶν πολλοῖς τοῦ λόγου μέρεσι ταῦτὸ σημαίνοντων· δέον εἰδέναι κατὰ τὸν ὀρθὸν λόγον, ὅτι στοιχείοις καὶ συλλαβαῖς, καὶ λέξεσι, καὶ γραφαῖς, καὶ λόγοις χρώμεθα διὰ τὰς αἰσθήσεις, ὡς ὅταν ἡμῶν ἡ ψυχὴ ταῖς νοεραῖς ἐνεργείαις ἐπὶ τὰ νοητὰ κινεῖται, περιτταῖ μετὰ τῶν αἰσθητῶν αἰ αἰσθήσεις· ὡσπερ καὶ αἰ νοεραὶ δυνάμεις, ὅταν ἡ ψυχὴ θεοειδῆς γινομένη ⁴¹, δι' ἐνώσεως ἀγνώστου ταῖς τοῦ ἀπροσίτου φωτὸς ἀκτίσιν ἐπιβάλλῃ, ταῖς ἀνομμάτοις ἐπιβολαῖς. Ὅταν δὲ ὁ νοῦς διὰ τῶν αἰσθητῶν ἀνακινεῖσθαι σπεύδῃ πρὸς θεωρη-

VARIÆ LECTIONES.

³¹ εἰς αὐτόν, P. D. ³² ὁμοτίμων, M. Sc. ³³ κρείττονα, D. ³⁴ καὶ ἔστιν ὁ θεός, P. ³⁵ γεννητικῆ, D. ³⁶ ἔστι μὲν παράλογον, ὡς οἶμαι, καὶ εἰκαῖον, S. ³⁷ οὐ θελόντων, S. ³⁸ ἐκφαντορικωτέρων. ³⁹ ἀνοήτως, D. ⁴⁰ ἐτέρων τι, M. Sc. ⁴¹ γενομένη, P.

τικὰς νοήσεις, τιμιώτεραι πάντως εἰσὶν ⁴² αἱ ἐπιδη-
 λότεραι τῶν αἰσθήσεων διαπορθμεύσεις, οἱ σαφέστε-
 ροὶ λόγοι, τὰ τρανέστερα τῶν ὁρατῶν, ὡς ὅταν ἀνρά-
 νουτα ἢ τὰ παρακείμενα ταῖς αἰσθήσεσιν, οὐδὲ αὐταὶ
 τῷ νῷ παραστήσαι τὰ αἰσθητὰ καλῶς δυνήσονται.
 Πλὴν ἵνα μὴ ταῦτα εἰπεῖν δοκῶμεν, ὡς τὰ θεῖα λόγια
 παρακινουῦντες, ἀκουέτωσαν αὐτῶν ⁴³ οἱ τὴν ἔρωτος
 ἐπωνυμίαν διαβάλλοντες. Ἐράσθητι αὐτῆς, φησὶ, καὶ
 τηρήσει σε· περιχαράκωσον αὐτήν, καὶ ὑψώσει
 σε· τίμησον αὐτήν, ἵνα σε περιλάβῃ· καὶ ὅσα ἄλλα
 κατὰ τὰς ἱερωτικὰς θεολογίας ⁴⁴ ὑμνεῖται.

§ XII.

Καίτοι ἔδοξέ τισι τῶν καθ' ἡμᾶς ἱερολόγων καὶ ⁴⁵
 θεϊότερον εἶναι τὸ τοῦ ἔρωτος ὄνομα τοῦ τῆς ἀγάπης. B
 Γράφει δὲ καὶ ὁ θεῖος Ἰγνάτιος· Ὁ ἐμὸς ἔρωτος ἐσταύ-
 ρεται. Καὶ ἐν ταῖς προσεισαγωγαῖς τῶν λογίων εὐρή-
 σεις τινὰ λέγοντα περὶ τῆς θείας Σοφίας· Ἐραστής
 ἐγενόμην τοῦ κάλλους αὐτῆς. Ὡστε τοῦτο δὴ τὸ
 τοῦ ἔρωτος ὄνομα μὴ φοβηθῶμεν ⁴⁶, μηδέ τις ἡμᾶς
 θορυβεῖτω λόγος περὶ τοῦτου δεδιττόμενος. Ἐμοὶ
 γὰρ δοκοῦσιν οἱ θεολόγοι κοινὸν μὲν ἡγεῖσθαι τὸ τῆς
 ἀγάπης, καὶ τὸ τοῦ ἔρωτος ὄνομα, διὰ τοῦτο δὲ τοῖς
 θεοῖς μᾶλλον ἀναθεῖναι τὸν ὄντως ἔρωτα, διὰ τὴν ἄτο-
 πον τῶν τοιούτων ἀνδρῶν πρόληψιν. Θεοπρεπῶς γὰρ
 τοῦ ὄντως ἔρωτος, οὐχ ὑψ' ἡμῶν μόνον, ἀλλὰ καὶ πρὸς
 τῶν λογίων αὐτῶν ὑμνουμένου, τὰ πλήθη μὴ χωρή-
 σαντα τὸ ἐνοειδὲς τῆς ἐρωτικῆς θεωνυμίας, οἰκείως
 ἑαυτοῖς ἐπὶ τὸν μεριστὸν καὶ σωματοπρεπῆ καὶ διηρη-
 μένον ἐξωλίσθησαν, ὡς ⁴⁷ οὐκ ἔστιν ἀληθὴς ἔρωτος,
 ἀλλ' εἰδωλον, ἢ μᾶλλον ἐκπτώσις τοῦ ὄντως ἔρωτος·
 ἀχώρητον ⁴⁸ γὰρ ἔστι τῷ πλήθει τὸ ἐνιαῖον τοῦ θεοῦ
 καὶ ἐνὸς ἔρωτος· διὸ καὶ ὡς δυσχερέστερον ὄνομα τοῖς
 πολλοῖς δοκοῦν, ἐπὶ τῆς θείας σοφίας τάττεται ⁴⁹,
 πρὸς ἀναγωγὴν αὐτῶν καὶ ἀνάστασιν εἰς τὴν τοῦ ὄν-
 τως ἔρωτος γινῶσιν, καὶ ὥστε ἀπολυθῆναι τῆς ἐπ'
 αὐτῷ δυσχερείας· ἐφ' ἡμῶν δὲ αὔθις, ἔνθα καὶ ἄτοπόν
 τι πολλάκις ἦν οἰηθῆναι τοὺς χαμαιζήλους κατὰ τὸ
 δοκοῦν εὐφημότερον. Ἐπέπεσε, τίς φησιν, ἡ ἀγάπη-
 σίς σου ἐπ' ἐμέ ὡς ἡ ἀγάπησις τῶν γυναικῶν. Ἐπὶ
 τοῖς ὀρθῶς τῶν θεῶν ἀκρωμένοις ἐπὶ τῆς αὐτῆς
 δυνάμεως τάττεται πρὸς τῶν ἱερῶν θεολόγων τὸ τῆς
 ἀγάπης καὶ τὸ ⁵⁰ τοῦ ἔρωτος ὄνομα κατὰ τὰς θείας
 ἐκφαντορίας. Καὶ ἔστι τοῦτο δυνάμεως ἐνοποιῶ καὶ
 συνδετικῆς, καὶ διαφερόντως συγκρατικῆς ἐν τῷ
 καλῷ καὶ ἀγαθῷ, διὰ τὸ καλὸν καὶ ἀγαθὸν προῦφε-
 στῶσης, καὶ ἐκ τοῦ καλοῦ καὶ ἀγαθοῦ διὰ τὸ καλὸν καὶ
 ἀγαθὸν ἐκδιδομένης, καὶ συνεχούσης μὲν τὰ ὁμοταγῆ
 κατὰ τὴν κοινωνικὴν ⁵¹ ἀλληλουχίαν, κινούσης δὲ τὰ
 πρῶτα πρὸς τὴν τῶν ὑφειμένων πρόνοιαν, καὶ ἐνιδρουού-
 σης τὰ καταδεέστερα τῇ ἐπιστροφῇ τοῖς ὑπερέτ-
 ροις.

Atqui visum est quibusdam nostris sacrarum
 B Scripturarum tractatoribus, nomen amoris divinius
 esse quam nomen dilectionis. Scribit enim divinus
 Ignatius : « Meus amor crucifixus est. » Et in iis
 quæ aditum ad Scripturam præparant, quemdam
 invenies de divina Sapientia aientem, *Amator factus*
sum formæ illius ⁵. Quare ne propter hoc nomen
 amoris metuamus; nec ullus de hoc nomine **360**
 sermo nos moveat, aut terreat. Mihi enim videntur
 theologo existimasse quidem commune nomen esse
 amoris et dilectionis, sed attribuisse divinis Scri-
 pturis verum amorem propter hujusmodi hominum
 turpem mentis anticipationem. Cum enim verus
 amor non a nobis solum, sed ab ipsis sanctis Scri-
 pturis, ut Deum decet, laudetur, vulgus hominum,
 cum non percepisset illam uniformitatem quam di-
 vinum nomen amoris significat, convenienter sibi
 ad amorem patibilem et corporeum atque distra-
 ctum delapsus est, qui non est verus amor, sed
 imago, vel potius lapsus a vero amore; multitudo
 enim non potest cogitatione capere illud singulare
 divini et unius amoris; quamobrem tanquam no-
 men, quod vulgo videtur durius, ponitur in divina
 Sapientia, ut vulgus ad cognitionem veri amoris
 elevetur et erigatur et ab ea, quam illi inesse con-
 cipit, indecentia liberetur: et in nobis rursus, ubi
 sæpenumero aliquid absurdum homines terræ affixi
 cogitare possent, ponitur nomen quod honestius
 videtur. *Cecidit*, ait quidam, *dilectio tua in me,*
sicut dilectio mulierum ¹: quoniam sacri theologi
 D nomen dilectionis et amoris adhibent secundum
 divinas elocutiones, ut eandem vim habeant apud
 eos qui divina recte audiunt. Estque hoc virtutis
 cujusdam unificæ ac collectivæ excellenterque con-
 temperantis, quæ in pulchro et bono per pulchrum
 et bonum præexistit, et ex pulchro et bono propter
 pulchrum et bonum emanat, continetque quidem
 æqualia per mutuam connexionem, superiora vero
 ad inferiorum movet providentiam, inferiora porro
 per conversionem quamdam superioribus inse-
 rit.

¹ Prov. iv, 6, 8. ² Sap. viii, 2. ³ II Reg. i, 26.

VARIÆ LECTIONES.

⁴² πάντως, P. Sc. ⁴³ αὐτήν, M. Sc. ⁴⁴ θεολογικὰς ἐρωτήσεις, S. ⁴⁵ καὶ non est in S. ⁴⁶ μὴ φοβώ-
 μεθα, S. D. ⁴⁷ ὅς, S. P. D. Sc. ⁴⁸ ἀναχώρητον, M. ⁴⁹ τάτταται, D., forte, τέτακται. ⁵⁰ τὸ non est in
 S. P. D. ⁵¹ κοινήν, S. P.

§ XIII.

Est præterea divinus amor exstaticus, qui non sinit esse suos eos qui sunt amatores, sed eorum quos amant. Atque hoc declarant quidem superiora, quæ inferiorum sunt, per eorundem providentiam; et quæ ejusdem generis sunt, per mutuam cohærentiam; et inferiora, per diviniorem ad superiora conversionem. Unde divinus Paulus divino isto amore captus, et virtutis exstaticæ particeps factus, divino ore ait: *Vivo ego, jam non ego, vivit vero in me Christus*^u; tanquam verus amator, et qui excessit, ut ipse ait, Deo, et non jam vitam suam, sed amati tanquam vehementer dilectam vivens. Audendum est hoc etiam pro veritate, dicere quod ipsemet omnium auctor, pulchro **361** et bono omnium amore, propter excellentiam summam amatoriam bonitatis extra se per providentias omnium rerum existit et bonitate atque dilectione et amore veluti delinitur et oblectatur: et cum sit supra omnia et ex omnibus exemptus, ad omnia demittitur secundum potestatem suprasubstantialem, qua extra se non egrediendo exit. Hanc ob causam peritii rerum divinarum zelotem illum nuncupant, quod magno et benigno rerum amore teneatur, easque ad ipsius amatorii desiderii zelum provocet, atque adeo semetipse quodammodo zelotem præstet, ut cui res desiderabiles sint zelo dignæ, et ut qui rerum, quibus providet, zelo afficiatur. Denique omnino pulchrum est et bonum, quidquid amabile est et amor, et in pulchro bonoque præcollocatur, et propter pulchrum et bonum est, et sit.

§ XIV.

Quid porro tandem significare volunt theologi, cum aliquando quidem Deum vocant amorem et dilectionem, quandoque vero amabilem et dilectum? Illius quidem (scilicet amoris et dilectionis) auctor, et tanquam productor ac generator est; hoc autem (id est amabilis et dilectus) ipse est. Illo quidem (id est amore et dilectione) movetur, hoc autem (id est ut amabilis et dilectus) movet; quia se ipse adducit, et sibi adducit, et movet. Hac autem ratione dilectum et amabilem eum vocant, tanquam pulchrum et bonum; amorem vero rursus et dilectionem, tanquam vim motricem, et sursum trahentem ad se, qui solus est ipsum per se pulchrum et bonum, et tanquam manifestationem sui ipsius per seipsum, et ut benignum processum eximie illius unionis, et amatoriam motionem, simplicem, per se mobilem, per se operantem, præexistentem in bono, et ex bono in ea quæ sunt redundantem, ac rursus ad bonum revertentem. Qua in re et sine et

Ἔστι δὲ καὶ ἐκστατικὸς ὁ θεῖος ἔρωσ, οὐκ ἔῶν ἑαυτῶν εἶναι τοὺς ἐραστὰς, ἀλλὰ τῶν ἐρωμένων. Καὶ δηλοῦσι, τὰ μὲν ὑπέρτερα τῆς προνοίας γιγνόμενα τῶν καταδεστέρων· καὶ τὰ ὁμόστοιχα τῆς ἀλλήλων συνοχῆς· καὶ τὰ ὑφειμένα τῆς πρὸς τὰ πρῶτα θειοτέρως ἐπιστροφῆς. Διὸ καὶ Παῦλος ὁ μέγας, ἐν κατοχῇ τοῦ θεοῦ γεγονώς ἔρωτος, καὶ τῆς ἐκστατικῆς αὐτοῦ δυνάμεως μετεिल्φώς, ἐνθέμῳ στόματι· Ζῶ ἐγὼ, φησὶν, οὐκ ἔστι, ζῆ δὲ ἐν ἐμοὶ Χριστός· ὡς ἀληθῆς⁸² ἐραστῆς καὶ ἐξεστηκώς, ὡς αὐτός φησι, τῷ Θεῷ, καὶ οὐ τὴν ἑαυτοῦ ζῶν, ἀλλὰ τὴν τοῦ ἐραστοῦ ζῶν⁸³, ὡς σφόδρα ἀγαπητὴν. Τολμητέον δὲ καὶ τοῦτο ὑπὲρ ἀληθείας εἰπεῖν, ὅτι καὶ αὐτὸς ὁ πάντων αἴτιος, τῷ καλῷ καὶ ἀγαθῷ τῶν πάντων⁸⁴ ἔρωτι δι' ὑπερβολὴν τῆς ἐρωτικῆς ἀγαθότητος, ἔξω ἑαυτοῦ γίνεται, ταῖς εἰς τὰ ὄντα πάντα προνοίαις, καὶ οἷον ἀγαθότητι καὶ ἀγαπήσει καὶ ἔρωτι θέλγεται· καὶ ἐκ τοῦ ὑπὲρ πάντα καὶ πάντων ἐξηρημένου πρὸς τὸ ἐν πᾶσι κατάγεται κατ' ἐκστατικὴν ὑπερούσιον δυνάμιν ἀνεκφοίτητον ἑαυτοῦ. Διὸ καὶ ζηλωτὴν αὐτὸν οἱ τὰ θεῖα δεινοὶ προσαγορεύουσιν, ὡς πολὺν τὸν εἰς τὰ ὄντα ἀγαθὸν ἔρωτα, καὶ ὡς πρὸς ζῆλον ἐγερτικὸν τῆς ἐφέσεως αὐτοῦ τῆς ἐρωτικῆς, καὶ ὡς ζηλωτὴν αὐτὸν⁸⁵ ἀποδεικνύοντα, ᾧ⁸⁶ καὶ τὰ ἐφιέμενα, ζηλωτὰ, καὶ ὡς τῶν προνοουμένων ὄντων, αὐτῷ ζηλωτῶν. Καὶ ὅλως τοῦ καλοῦ καὶ ἀγαθοῦ ἔστι τὸ ἐραστὸν, καὶ ὁ ἔρωσ, καὶ ἐν τῷ καλῷ καὶ ἀγαθῷ προῖδρυται, καὶ διὰ τὸ καλὸν καὶ ἀγαθὸν ἔστι καὶ γίνεται.

Τί δὲ ὅλως οἱ θεολόγοι βουλόμενοι, ποτὲ μὲν ἔρωτα καὶ ἀγάπην αὐτὴν φασί, ποτὲ δὲ ἐραστὸν καὶ ἀγαπητόν; Τοῦ μὲν γὰρ αἴτιος, καὶ ὡσπερ προβολεὺς, καὶ ἀπογεννήτωρ· τὸ δὲ αὐτός ἔστι. Καὶ τῷ μὲν κινεῖται, τῷ δὲ κινεῖ· ἢ ὅτι αὐτὸς ἑαυτοῦ καὶ ἑαυτῷ ἔστι προαγωγικὸς καὶ κινητικὸς. Ταύτη δὲ ἀγαπητὸν μὲν καὶ ἐραστὸν αὐτὸ⁸⁷ καλοῦσιν, ὡς καλὸν καὶ ἀγαθόν· ἔρωτα δὲ αὐθις καὶ ἀγάπην, ὡς κινητικὴν ἅμα καὶ ὡς ἀναγωγὸν δυνάμιν ὄντα ἐφ' ἑαυτὸν, τὸ μόνον αὐτὸ δι' ἑαυτὸ καλὸν καὶ ἀγαθόν, καὶ ὡσπερ ἔκφανσιν ὄντα ἑαυτοῦ δι' ἑαυτοῦ, καὶ τῆς ἐξηρημένης ἐνώσεως ἀγαθὴν πρόδοον, καὶ ἐρωτικὴν κίνησιν, ἀπλήν, αὐτοκίνητον, αὐτενέργητον, προοῦσαν ἐν τἀγαθῷ, καὶ ἐκ τἀγαθοῦ ταῖς οὔσιν ἐκβλυζομένην, καὶ αὐθις εἰς τἀγαθὸν ἐπιστρεφομένην. Ἐν ᾧ καὶ τὸ ἀτελεύτητον ἑαυτοῦ καὶ ἀναρχον ὁ θεῖος ἔρωσ ἐνδείκνυται διαφερόντως, ὡσπερ τις ἀίδιος κύκλος, διὰ τἀγαθόν, ἐκ τἀγαθοῦ, καὶ ἐν τἀγαθῷ, καὶ εἰς τἀγαθόν, ἐν ἀπλανεῖ συνελίξει περιπορευόμενος, καὶ ἐν ταῦτῳ, καὶ κατὰ τὸ

^u Galat. II, 20.

VARIE LECTIONES.

⁸² ἀληθῶς, M. Sc. ⁸³ ζῶν, ἀλλὰ τὴν τοῦ ἐραστοῦ ζῆν, P. ⁸⁴ τῶν καλῶν καὶ ἀγαθῶν, τῷ πάντιον, M. Sc. ⁸⁵ αὐτῆν, M. P. Sc. ⁸⁶ δι' ὃ, S. ὃ, P. ⁸⁷ αὐτόν, D.

αὐτὸ ⁵⁸, καὶ προϊὼν ἀεὶ, καὶ μένων, καὶ ἀποκαθιστά-
μενος. Ταῦτα καὶ ὁ κλεινὸς ἡμῶν ἱεροτελεστής ἐνθέως
ὕφηγῆσατο κατὰ τοὺς ἐρωτικoὺς ὕμνους· ὧν οὐκ
ἄτοπον ἐπιμνησθῆναι, καὶ ὅσον ἱεράν τινα κεφαλὴν
ἐπιθεῖναι τῷ περὶ ἐρωτος ἡμῶν λόγῳ.
etiam inclytus noster in sacris initiator divino Spiritu
non abs re fuerit commemorare, et quasi sacrum quoddam caput huic nostro sermone de amore at-
tingere.

§ XV.

*Ἱεροθέου τοῦ ἀγιωτάτου ἐκ τῶν ἐρωτικῶν
ὑμνῶν.*

Τὸν ἐρωτα, εἴτε θεῖον, εἴτε ἀγγελικόν, εἴτε νοερὸν,
εἴτε ψυχικόν, εἴτε φύσικόν εἴποιμεν, ἐνωτικὴν τινα
καὶ συγκρατικὴν ἐννοήσωμεν δύναμιν, τὰ μὲν ὑπέρ-
τερα κινούσαν ἐπὶ πρόνοιαν τῶν καταδεεστέρων, τὰ
δὲ ὁμόστοιχα πάλιν εἰς κοινωνικὴν ἀλληλουχίαν, καὶ
ἐπ' ἐσχάτων τὰ ὑφειμένα πρὸς τὴν τῶν κρείττωνων
καὶ ὑπερκειμένων ἐπιστροφὴν.

362 *Hierothei sanctissimi viri verba ex hymnis
amatoriis.*

Amorem, sive divinum, sive angelicum, sive spi-
ritalem, sive animale, sive naturalem dixerimus,
vim quamdam sive potestatem copulantem et com-
miscentem intelligamus, superiora quidem moven-
tem ad providentiam inferiorum; ea vero quæ sunt
ejusdem ordinis, ad mutuam communicationem, et
novissime ea quæ sunt inferiora, ad convertendum
se ad præstantiora et præposita.

§ XVI.

Τοῦ αὐτοῦ ἐκ τῶν αὐτῶν ἐρωτικῶν ὑμνῶν.

Ἐπειδὴ τοὺς ἐκ τοῦ ἐνὸς πολλοὺς ἐρωτας διετά-
ξαμεν, ἐξῆς εἰρηκότες, οἷαι ⁵⁹ μὲν αἱ τῶν ἐγκο-
σμίων τε καὶ ὑπερκοσμίων ἐρώτων γνώσεις τε καὶ
δυνάμεις, ᾧ ὑπερέχουσι κατὰ τὴν ἀποδοθέντα τοῦ λό-
γου σκοπὸν, αἱ τῶν νοερῶν τε καὶ νοητῶν ἐρώτων
τάξεις τε καὶ διακοσμήσεις, μεθ' οὓς ⁶⁰ οἱ αὐτονόητοι
καὶ θεῖοι τῶν ὄντων ἐκεῖ καλῶν ἐρώτων ὑπερεστάσι,
καὶ ἡμῖν οικειῶς ὑμνηται. Νῦν αὖθις ⁶¹ ἀναλαβόν-
τες ἅπαντας εἰς τὸν ἕνα καὶ συνεπτυγμένον ἐρωτα,
καὶ πάντων αὐτῶν πατέρα συνελίξωμεν ⁶² ἅμα καὶ
συναγάγωμεν ἀπὸ τῶν πολλῶν, πρῶτον εἰς δύο συν-
αιρουντες αὐτῶν τὰς ἐρωτικὰς καθόλου δυνάμεις,
ὧν ἐπικρατεῖ, καὶ προκατάρχει πάντως ⁶³ ἡ ἐκ τοῦ
πάντων ἐπέκεινα παντὸς ἐρωτος ἄσχετος αἰτία, καὶ
πρὸς ἣν ἀνατείνεται συμφυῶς ἐκάστῳ τῶν ὄντων ὁ
ἐκ τῶν ὄντων ἀπάντων ὀλικὸς ἔρωτος.

Ejusdem verba ex iisdem hymnis amatoriis.

Quoniam ex uno amores multos ordinavimus, or-
dine recensendo quales mundialium et supermun-
dialium amorum notiones ac virtutes existerent,
quibus, juxta rationem assignatam, spiritualium et
intellectu præditorum amorum ordines distinctio-
nesque præcellunt, inter quos illi qui seipsis intel-
lectiles ac divini, bonis qui illic vere sunt amoribus
præfecti, et a nobis proprie laudati sunt. Modo ite-
rum altius repetentes, omnes in unum conjun-
ctumque amorem, et eorum omnium parentem col-
ligamus simul, et conferamus ex multis; primum
in duas eorum amatorias omnino vires contra-
hentes, quibus omnibus præstat et antecellit in-
comprehensa illa omnis amoris causa, quod sit
omnibus superior, et ad eam pro cujusque captu
rerum omnium totalis amor tendat.

§ XVII.

Τοῦ αὐτοῦ ἐκ τῶν αὐτῶν ἐρωτικῶν ὑμνῶν.

Ἄγε δὴ καὶ ταύτας πάλιν εἰς ἓν συναγαγόντες, εἴ-
πωμεν ⁶⁴, ὅτι μία τίς ἐστὶν ἀπλή δύναμις ἡ αὐτοκι-
νητικὴ πρὸς ἐνωτικὴν τινα κρᾶσιν ἐκ τάγαθου μέχρι
τοῦ τῶν ὄντων ἐσχάτου, καὶ ἀπ' ἐκείνου πάλιν ἐξῆς
διὰ πάντων εἰς τάγαθὸν ἐξ ἑαυτῆς, καὶ δι' ἑαυτῆς,
καὶ ἐφ' ἑαυτῆς ἑαυτὴν ἀνακυκλοῦσα, καὶ εἰς ἑαυτὴν
ἀεὶ ταυτῶς ἀνελιττομένη.

Ejusdem ex iisdem hymnis amatoriis.

Age vero, his iterum in unum collectis, dicamus,
unam esse simplicem virtutem, per se moventem
unitivam quamdam missionem ex bono usque ad
extremum eorum quæ existunt, et ab illo rursus
consequenter per omnia ad bonum, ex seipsa, per
seipsam, et in seipsa seipsam revolventem, et ad
seipsam semper eodem modo revertentem.

§ XVIII.

Καίτοι φαίη τις· Εἰ πᾶσιν ἐστὶ τὸ καλὸν καὶ ἀγα-
θὸν ἐραστὸν καὶ ἐφετὸν καὶ ἀγαπητὸν (ἐφίεται γάρ

Atqui aliquis objiciat: Si pulchrum et bonum
omnibus amabile et desiderabile atque dilectum sit

VARLÆ LECTIONES.

⁵⁸ quæ: ab hoc loco ad duas paginas et dimidiatam ante hæc verba, καὶ αὐτό ἐστι τὸ εἰδοποιόν, continentur, in impressis codicibus deerant, habent manuscripti, veteres interpretes expresserunt.
⁵⁹ ὅσσι, P. ⁶⁰ καθ' οὓς, P. ⁶¹ καὶ νῦν αὖθις, P. Sc. ⁶² συλλέξωμεν, S. ⁶³ πάντων, S. ⁶⁴ εἴπωμεν P. et Vien.

(desiderat enim illud etiam id quod non existit, ut dictum est, et aliquo modo in ipso esse contendit; quoniam **363** ipsum est quod formam rebus forma carentibus tribuit, et in ipso etiam id quod non est, supra essentiam dicitur, et est), quomodo turba dæmonum non expetit hoc pulchrum et bonum, sed affixa materiæ, atque ab illo statu, quem angeli in boni appetitione obtinent, prolapsa, causa est malorum omnium tam sibi quam aliis, quæ perverti depravarique dicuntur? aut quomodo genus dæmonum, ex omnino bono productum, boni forma caret? vel quomodo bonum ex bono factum mutatum est? et quid est quod illud depravavit? et quidnam etiam malum est? et ex quo principio constitit? et quam in re existit? et quomodo bonus illud producere voluit? quomodo item volens potuit? Quod si malum existat ex alia causa, quamnam alia rerum causa est, præter bonum? quomodo vero etiam exstante Providentia est malum, aut omnino factum, aut non penitus sublatum? quomodo etiam eorum quæ sunt quidpiam præ bono illud expetit?

A αὐτοῦ καὶ τὸ μὴ ὄν. ὡς εἴρηται, καὶ φιλονεικεῖ πῶς ἐν αὐτῷ ⁶⁵ εἶναι· καὶ αὐτὸ ἐστὶ τὸ εἰδοποιῶν καὶ τῶν ἀνειδέων, καὶ ἐπ' αὐτοῦ καὶ τὸ μὴ ὄν ὑπερουσίως λέγεται καὶ ἔστι·) πῶς ἡ δαιμονία πληθὺς οὐκ ἐφέρεται τοῦ καλοῦ καὶ ἀγαθοῦ, πρόσυλος δὲ οὕσα, καὶ τῆς ἀγγελικῆς περὶ τὴν ἐρεσιν τάγαθῶ ταυτότητος ἀποπεπτωκυῖα, κακῶν ἀπάντων αἰτία καὶ ἑαυτῇ καὶ τοῖς ἄλλοις γίνεται ⁶⁶, ὅσα κακύνεσθαι λέγεται; πῶς δὲ ὅλως ἐκ τάγαθῶ παραχθὲν τὸ δαιμόνιον φύλον, οὐκ ἔστιν ἀγαθοειδές; ἢ πῶς, ἀγαθὸν ἐκ τάγαθῶ γεγονὸς, ἡλλοιώθη; καὶ τί τὸ κακῶναν αὐτὸ, καὶ ὅλως τί τὸ κακόν ἐστι; καὶ ἐκ τίνος ἀρχῆς ὑπέστη, καὶ ἐν τίνι τῶν ὄντων ἐστὶ; καὶ πῶς ὁ ἀγαθὸς αὐτὸ παραγαγεῖν ἠβουλήθη; πῶς δὲ βουληθεὶς ἔδωκεν; Καὶ εἰ ἐξ ἄλλης αἰτίας τὸ κακόν, τίς ἑτέρα τοῖς οὐσι παρὰ τάγαθῶν αἰτία; πῶς δὲ, καὶ Προνοίας οὕσης, ἐστὶ τὸ κακόν, ἢ γινόμενον ὅλως, ἢ μὴ ἀναρρούμενον; καὶ πῶς ἐφέρεται τι τῶν ὄντων αὐτοῦ παρὰ τάγαθῶν;

B

§ XIX.

Hæc fortasse dixerit qui ista ignorabit, nos autem eum rogabimus, ut attendat veritati, idque primum dicere non verebimur: Malum non esse ex bono; ac si ex bono est, non esse malum; neque enim ignis est refrigerare, neque boni facere non bona. Si etiam ea quæ sunt, omnia ex bono sunt (natura enim boni est, producere et conservare; mali autem, corrumpere ac perdere), nihil eorum quæ sunt ex malo est, ac ne ipsum quidem malum erit, siquidem etiam sibi malum esset. Quod nisi ita sit, malum omnino malum non erit, sed habet quamdam boni, secundum quam omnino est, partem. Et si ea quæ sunt pulchrum bonumque appetunt, et quæcunque agunt, propter id quod bonum videtur, faciunt, omnisque rerum intentio cum principium tum finem bonum spectat (nihil enim, mali naturam spectando, facit ea quæ facit), quoniam pacto erit malum in rerum natura, vel omnino existat ejusmodi boni appetitu destitutum? Enimvero si res omnes ex bono sint, bonumque sit supra res ipsas, id quod non est, jam in bono est, malum vero nequaquam est; alioquin non est plane malum, nec id quod non est; nihil enim erit id quod omnino non est, nisi secundum modum quemdam supraessentialem in bono esse dicatur. Bonum igitur erit, et eo quod omnino est, et eo quod **364** non est, multo prius et superius locatum. Malum autem nec in iis est quæ sunt, nec in iis quæ non sunt, sed eo etiam quod non est, remotius est a bono, tanquam alienum ac minus ens. Unde igitur est malum? dicet aliquis. Si enim ma-

Ταῦτα μὲν οὖν ἴσως ἐρεῖ τοιοῦδε ⁶⁷ ἀπορῶν λόγος, ἡμεῖς δὲ ἀξιόσομεν ⁶⁸ αὐτὸν εἰς τὴν τῶν πραγμάτων ἀλήθειαν ἀποθλίπειν, καὶ πρῶτόν γε τοῦτο εἰπεῖν παρῥησιασόμεθα· Τὸ κακόν οὐκ ἔστιν ἐκ τάγαθῶ ⁶⁹, καὶ εἰ ἐκ τάγαθῶ ἐστὶν, οὐ κακόν· οὐδὲ γὰρ πυρὸς τὸ φύγειν, οὔτε ἀγαθῶ τὸ μὴ τάγαθῶ παράγειν. Καὶ εἰ τὰ ὄντα πάντα ἐκ τάγαθῶ, (φύσις γὰρ τῶ ἀγαθῶ τὸ παράγειν καὶ σώζειν· τῷ δὲ κακῷ τὸ φθείρειν καὶ ἀπολύειν,) οὐδὲν ἐστὶ τῶν ὄντων ἐκ τοῦ κακοῦ· καὶ οὐδὲ αὐτὸ ἐστὶ ⁷⁰ τὸ κακόν, εἴπερ καὶ ἑαυτῶ κακόν εἴη. Καὶ εἰ μὴ τοῦτο, οὐ πάντῃ κακόν τὸ κακόν, ἀλλ' ἔχει τινὰ τάγαθῶ, καθ' ἣν ὅλως ἐστὶ, μοῖραν. Καὶ εἰ τὰ ὄντα τοῦ καλοῦ καὶ ἀγαθοῦ ἐφέρεται, καὶ πάντα ὅσα ποιεῖ διὰ τὸ δοκοῦν ἀγαθὸν ποιεῖ, καὶ πᾶς ὁ τῶν ὄντων σκοπὸς ἀρχὴν ἔχει καὶ τέλος τάγαθῶν, (οὐδὲν ⁷¹ γὰρ, εἰς τὴν τοῦ κακοῦ φύσιν ἀποθλίπον, ποιεῖ ἢ ποιεῖ·) πῶς ἐστὶ τὸ κακόν ἐν τοῖς οὐσιν, ἢ ὅλως ὄν τῆς τοιαύτης ἀγαθῆς ὀρέξεως ⁷² παρηρημένον; Καὶ εἰ τὰ ὄντα πάντα ἐκ τάγαθῶ, καὶ τάγαθῶν ⁷³ ἐπέκεινα τῶν ὄντων, ἐστὶ μὲν ἐν τάγαθῶ καὶ τὸ μὴ ὄν, ὄν· τὸ δὲ κακόν οὔτε ὄν ἐστὶν· εἰ δὲ μὴ, οὐ πάντῃ κακόν οὔτε μὴ ὄν· οὐδὲν γὰρ ἐστὶ τὸ καθόλου μὴ ὄν, εἰ μὴ ἐν τάγαθῶ κατὰ τὸ ὑπερούσιον λεγοῦτο. ⁷⁴ Τὸ μὲν οὖν ἀγαθὸν ἐστὶ καὶ τοῦ ἀπλῶς ὄντος καὶ τοῦ μὴ ὄντος πολλῶ πρότερον ὑπεριδρυμένον. Τὸ δὲ κακόν οὔτε ἐν τοῖς οὐσιν, οὔτε ἐν τοῖς μὴ οὐσιν, ἀλλὰ καὶ αὐτοῦ ⁷⁵ τοῦ μὴ ὄντος μᾶλλον ἀπέχον τάγαθῶ, ἀλλότριον ⁷⁶ καὶ ἀνοουσίωτερον. Πόθεν οὖν ἐστὶ τὸ κακόν; εἴποι τις. Εἰ γὰρ μὴ ἐστὶ τὸ κακόν, ἀρετὴ καὶ κακία ταῦτόν, καὶ ἡ πᾶσα τῆ ὀλῆ, καὶ ἡ ἐν μέρει τῆ ἀναλόγῃ ⁷⁷· ἢ οὐδὲ τὸ τῆ ἀρετῆ μαχόμε-

VARIÆ LECTIONES.

⁶⁵ ἐν ἑαυτῷ, S. D. ⁶⁶ γίνεται, non est in S. P. ⁶⁷ αὐτὸς δέ, M. ⁶⁸ sic S. P. pro... σωμεν. ⁶⁹ ἐκ τοῦ ἀγαθοῦ, D. ⁷⁰ ἐστὶ, S. ⁷¹ οὐδέ. ⁷² ἔξεως. ⁷³ καὶ τὸ ἀγαθόν, M. ⁷⁴ hic in M. quaternio deerrat, quem paginæ hinc quatuordecim complectuntur. ⁷⁵ τοῦτου, S. ⁷⁶ In S. P. Sc. deest hoc verbum. ⁷⁷ τῆ ἀνάλογον, S. P.

νον ἔσται κακόν. Καίτοι ἐναντία σωφροσύνη καὶ ἀκολασία, καὶ δικαιοσύνη καὶ ἀδικία. Καὶ οὐ δήπου κατὰ τὸν δίκαιον καὶ τὸν ἀδικόν φημι, καὶ τὸν σώφρονα καὶ τὸν ἀκόλαστον· ἀλλὰ καὶ πρὸ τῆς ἔξω φαινομένης τοῦ ἐναρέτου πρὸς τὸν ἀντικείμενον διαστάσεως ἐν αὐτῇ πολλῶν πρότερον τῇ ψυχῇ καθόλου διεστῆχασιν τῶν ἀρετῶν αἱ κακίαι, καὶ πρὸς τὸν λόγον τὰ πάθη στασιάζει, καὶ ἐκ τούτων ⁷⁸ ἀνάγκη δοῦναι τι τῷ ἀγαθῷ κακὸν ἐναντίον. Οὐ γὰρ ἑαυτῷ τάγαθόν ἐναντίον, ἀλλ' ὡς ἀπὸ μιᾶς ἀρχῆς, καὶ ἐνὸς ἔκγονον ⁷⁹ αἰτίου, κοινωνίᾳ, καὶ ἐνότητι, καὶ φιλίᾳ χαίρει. Καὶ οὐδὲ τὸ ἔλαττον ἀγαθόν, τῷ μείζονι ἐναντίον· οὔτε γὰρ τὸ ἥττον θερμὸν ἢ ψυχρὸν τῷ πλείονι ἐναντίον. Ἔστιν οὖν ἐν τοῖς οὖσι, καὶ ὃν ἔστι, καὶ ἀντιτίθεται καὶ ἵγαντίωται τάγαθῷ τὸ κακόν. Καὶ εἰ' φθορὰ ἔστι τῶν ὄντων, οὐκ ἐκβάλλει τοῦτο τοῦ εἶναι τὸ κακόν, ἀλλ' ἔσται καὶ αὐτὸ ὄν, καὶ ὄντων γενεσιουργόν. Ἡ οὐχὶ πολλάκις ἢ τοῦδε φθορὰ τοῦδε γίγνεται γένεσις; Καὶ ἔσται τὸ κακὸν εἰς τὴν τοῦ παντὸς συμπλήρωσιν συντελοῦν, καὶ τῷ ὄλῳ τὸ μὴ ἀτελὲς εἶναι δι' ἑαυτὸ παρσχόμενον.

lum non est, virtus et vitium idem sunt (proportione scilicet totius ad totum, et partis ad partem), aut saltem id quod virtuti repugnat non erit malum. Atqui contraria sunt temperantia et intemperantia, justitia et injustitia. Neque vero dico illas esse contrarias, in quantum prodeunt a justo et injusto, et a temperante atque intemperante; verum etiam prius quam viri probi ab improbo discrepantia foris appareat, jam in ipso animo a virtutibus vitia discrepant, et a ratione dissident perturbationes; quapropter necessario concedendum est, malum aliquod esse bono contrarium. Neque enim sibi bonum contrarium est, sed ut ab uno principio unaque causa profectum communiōne, conjunctione, amicitiaque gaudet. Neque etiam minus bonum majori adversatur; quia neque id quod minus calidum aut frigidum est, magis calido frigidove contrariatur. Est igitur in rerum natura, estque aliquid, et opponitur atque adversatur bono malum. Et esto corruptio sit rerum, non tamen hoc penitus extérminat malum e rerum natura, sed erit illud etiam aliquid, et ad rerum conferet generationem. Annon frequenter unius corruptio alterius est generatio? Atqui malum hoc modo ad universi plenitudinem conducet, ac per se faciet, ut rerum universitas non sit imperfecta.

§ XX.

Ἐρεῖ δὲ πρὸς ταῦτα ὁ ἀληθὴς λόγος, ὅτι τὸ κακὸν ἢ κακὸν ⁸⁰ οὐδεμίαν οὐσίαν ἢ γένεσιν ποιεῖ, μόνον δὲ κακύνει καὶ φθείρει τὸ ἐπ' αὐτῷ τὴν τῶν ὄντων ὑπόστασιν. Εἰ δὲ γενεσιουργόν τις αὐτὸ εἶναι λέγει ⁸¹, καὶ τῇ τούτου φθορᾷ τῷ ἑτέρῳ διδόναι γένεσιν, ἀποκριτέον ἀληθῶς, οὐχ ἢ φθορὰ ⁸² δίδωσι γένεσιν, ἀλλ' ἢ μὲν φθορὰ καὶ κακὸν φθείρει καὶ ⁸³ κακύνει μόνον, γένεσις δὲ καὶ οὐσία διὰ τὸ ἀγαθόν γίγνεται, καὶ ἔσται τὸ κακὸν φθορὰ μὲν δι' ἑαυτὸ, γενεσιουργὸν δὲ διὰ τὸ ἀγαθόν· καὶ ἢ μὲν κακὸν οὔτε ὄν οὔτε ὄντων ποιητικόν· διὰ δὲ τὸ ἀγαθόν καὶ ὄν, καὶ ἀγαθόν ὄν, καὶ ἀγαθῶν ποιητικόν. Μᾶλλον δὲ οὐδὲ γὰρ ἔσται ⁸⁴ τὸ αὐτὸ κατὰ τὸ αὐτὸ καὶ ἀγαθόν καὶ κακόν, οὐδὲ τοῦ αὐτοῦ φθορὰ καὶ γένεσις ἢ αὐτῇ κατὰ τὸ αὐτὸ δύναμις, οὔτε αὐτοδύναμις, ἢ αὐτοφθορὰ· τὸ μὲν αὐτοκακὸν οὔτε ὄν, οὔτε ἀγαθόν, οὔτε γενεσιουργόν, οὔτε ὄντων καὶ ἀγαθῶν ποιητικόν· τὸ δὲ ἀγαθόν, ἐν οἷς μὲν ἂν τελείως ἐγγένηται, τέλεια ποιεῖ, καὶ ἀμυγῇ, καὶ ὀλόκληρα ἀγαθὰ· τὰ δὲ ἥττον αὐτοῦ μετέχοντα καὶ ἀτελῆ ἔστιν ἀγαθὰ, καὶ μεμιγμένα διὰ τὴν ἑλλειψίν τοῦ ἀγαθοῦ. Καὶ οὐκ ἔστι καθόλου τὸ κακὸν οὔτε ἀγαθόν οὔτε ἀγαθοποιόν· ἀλλὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἥττον τῷ ἀγαθῷ πλησιάζον ἀναλόγως ἔσται ἀγαθόν ⁸⁵· ἐπεὶ περ ἢ διὰ πάντων φοιτῶσα παντελὴς ἀγαθότης οὐ μέχρι μόνον ⁸⁶ χωρεῖ τῶν περὶ αὐτὴν παναγάθων οὐσιῶν, ἐκτείνεται δὲ ἄχρι τῶν ἐσχάτων, ταῖς μὲν ὀλιγῶς παρούσα, ταῖς δὲ ὑφειμένως, ἄλλαις δὲ ἐσχάτως, ὡς ἕκαστον

Ad hæc autem vera ratio respondebit, malum qua malum nihil conferre ad essentiam aut rerum generationem, sed, quantum in ipso est, rerum substantiam tantum depravare atque abolere. Si quis autem dixerit, hoc ipso rerum generationi subservire, dum alterius corruptione præstat alteri genituram; respondendum utique, non quatenus corrumpit perficere generationem, quia quatenus corrumpit malum est, nam ut sic tantum destruit ac depravat, cum generatio et essentia per bonum fiant: atque adeo malum ex se quidem erit corruptio, subservit autem generationi per id quod bonum est, adeoque qua malum neque res est, neque res producit, sed per bonum et res est et bonum, producitque bona. Quinimo non erit quidem idem eadem **365** ex parte et bonum et malum, neque eadem potentia sub eadem ratione corruptio et generatio, neque ipsa vis, aut ipsa corruptio; ipsum enim malum neque est, neque bonum est, neque generandi vim habet, neque res, neque bona facit; bonum autem quibuscunque perfecte inest, eadem et perfecta et simplicia atque integra bona reddit; quæ vero minus ipsum participant, imperfecta bona sunt et permista, propter boni privationem. Sed malum penitus non est, neque bonum neque beneficium est; verum id quod magis vel minus appropinquat bono, pro sua por-

VARIÆ LECTIONES.

⁷⁸ κακ τούτων, S. P. ⁷⁹ ἔκγονον, S. P. D. ⁸⁰ κατὸ κακόν, P. ⁸¹ λέγοι, S. P. D. ⁸² ὡς οὐχ ἢ φθορὰ. D. φθείρει, P. ⁸³ φθείρει γὰρ, P. ⁸⁴ ἄρα ἔσται, P. ⁸⁵ τὸ ἀγαθόν, frequens autem hujus nominis cum articulo scripturæ varietas in exemplaribus, in aliis τὸ ἀγαθόν, τοῦ ἀγαθοῦ, etc., integre: in aliis concise τάγαθον, τάγαθοῦ, τάγαθῷ. Semel admonuisse sufficiat, cum sensus non varietur. ⁸⁶ μόνον, S. P. D.

tione bonum erit; nam perfecta bonitas, quæ per omnia se diffundit, non solum ad illas optimas, quæ ipsi vicinæ sunt, essentias dimanat, sed ad extremas usque protenditur, aliis quidem se tota præsens, aliis autem inferiori modo, atque aliis infimo, pro captu scilicet singulorum. Eorum autem quæ existunt, alia quidem bonum plane participant, alia autem eo magis minusve privata sunt; alia vero tenuiorem quamdam boni præsentiam sortiuntur, aliis denique boni ultimum vestigium obtingit. Nisi enim bonum pro cuiusque captu singulis adesset, utique antiquissima divinissimaque essent, quæ novissimorum modo ordinem tenent, Quonam autem pacto fieri poterat, ut uniformiter omnia bonum participarent, cum quælibet ad omnimodam boni participationem minime sint accommodata? Nunc autem hæc est potentia boni præstans magnitudo, ut ea quoque quæ sunt illius expertia, quin et ipsam sui privationem corroboraret, ad ipsum omnino participandum. Quod si confidentius verum proferre liceat, illa etiam quæ illi contraria sunt, ejus vi et sunt et repugnare possunt; aut potius, ut summam dicam, ea quæ sunt omnia, in quantum sunt, et bona et ex bono sunt; in quantum autem bono privata sunt, neque bona sunt, neque existunt. In cæteris nempe qualitibus, velut in calore vel frigore, illa quæ calefacta fuerunt superesse quoque possunt, postquam calor ea deseruit, plurimæque res existunt cum vitæ tum mentis expertes, quin et ipse Deus, a substantia secretus suprasubstantialiter tamen existit. Et simpliciter in omnibus aliis, sive habitus amissus sit, sive penitus non fuerit, res tamen ipsæ sunt, et constare possunt; quod autem bono prorsus privatum est, id nusquam ullo pacto **366** vel fuit, vel est, vel erit, vel esse potest. Veluti intemperans, etsi per concupiscentiam irrationabilem bono privatus sit, eatenus tamen non est, neque quidquam concupiscit, sed simul boni particeps existit secundum exilem quamdam partem amicitia et conjunctionis, Ira etiam boni particeps hoc ipso quod movetur, cupitque ea quæ mala videntur ad id quod boni speciem præ se fert dirigere et convertere. Quin et is quoque qui deterrimam vitam expellit, ut qui omnino vitam cupiat, et quidem optimam ipsi visam, eo ipso appetitu, ut vitæ appetitu, qui et optimam vitam spectat, boni particeps existit. Denique si bonum penitus sustuleris, neque essentia erit, neque vita, neque appetitus, neque motus, neque quidquam aliud. Itaque, quod etiam ex corruptione fiat generatio, non est mali vis, sed minoris boni præsentia; sicut morbus defectus quidem est constitutionis, sed non universæ; nam

A αὐτῆς μετέχειν δύναται τῶν ὄντων. Καὶ τὰ μὲν πάντῃ τοῦ ἀγαθοῦ μετέχει, τὰ δὲ μᾶλλον καὶ ἤττον ἐστέρηται, τὰ δὲ ἀμυδροτέρα ἔχει τοῦ ἀγαθοῦ μετουσίαν, καὶ ἄλλοις κατὰ ἔσχατον ἀπήχημα πάρεστι τάγαθόν. Εἰ γὰρ μὴ ἀναλόγως ἐκάστῳ τάγαθόν παρῆν, ἦν ἂν τὰ θειότατα καὶ πρεσβύτατα τῆν τῶν ἐσχάτων ἔχοντα τάξιν. Πῶς δὲ καὶ ἦν δυνατὸν, μονοειδῶς πάντα μετέχειν τοῦ ἀγαθοῦ, μὴ πάντα ὄντα ταύτως εἰς τὴν ὀλικὴν αὐτοῦ μέθεξιν ἐπιτήδεια; Νῦν δὲ τοῦτό ἐστι τῆς τοῦ ἀγαθοῦ δυνάμεως τὸ ⁸⁷ ὑπερβάλλον μέγεθος, ὅτι καὶ τὰ ἐστερημένα καὶ τὴν ἑαυτοῦ ⁸⁸ στέρησιν δυναμοί, κατὰ τὸ ὅλως αὐτοῦ μετέχειν. Καὶ εἰ χρῆ παρῆρησιασάμενον εἰπεῖν τάλθηθῃ, καὶ τὰ μαχόμενα αὐτῷ τῆ αὐτοῦ δυνάμει καὶ ἐστὶ καὶ μάχεσθαι δύναται· μᾶλλον δὲ, ἵνα συλλαβῶν εἶπω, τὰ ὄντα πάντα, καθ' ὅσον ἐστὶ, καὶ ἀγαθὰ ἐστὶ, καὶ ἐκ τάγαθοῦ, καθ' ὅσον δὲ ἐστέρηται τοῦ ἀγαθοῦ, οὔτε ἀγαθὰ, οὔτε ὄντα ἐστὶν. Ἐπὶ μὲν γὰρ τῶν ἄλλων ἔξεων, οἷον θερμότητος ἢ ψυχρότητος, ἐστὶ τὰ θερμανθέντα, καὶ ἀπολειπούσης αὐτὰ τῆς θερμότητος, καὶ ζωῆς, καὶ νοῦ, πολλὰ τῶν ὄντων ἄμοιρα· καὶ οὐσίας ὁ θεὸς ἐξήρηται, καὶ ἐστὶν ὑπερουσίως ⁸⁹. Καὶ ἀπλῶς, ἐπὶ μὲν τῶν ἄλλων πάντων ⁹⁰, καὶ ἀπελθούσης ἢ μηδὲ ἐγγενομένης πάντῃ τῆς ἔξεως ⁹¹, ἐστὶ τὰ ὄντα, καὶ ὑφίστασθαι δύναται· τὸ δὲ κατὰ πάντα τρόπον τοῦ ἀγαθοῦ ἐστερημένον, οὐδαμῇ οὐδαμῶς οὔτε ἦν, οὔτε ἐστὶν, οὔτε ἐστὶ, οὔτε εἶναι δύναται. Οἷον ⁹² ὁ ἀκόλαστος, εἰ καὶ ἐστέρηται τάγαθοῦ κατὰ τὴν ⁹³ ἄλογον ἐπιθυμίαν, ἐν τούτῳ μὲν οὔτε ἐστὶν, οὔτε ὄντων ἐπιθυμεῖ, μετέχει δὲ ὅμως τάγαθοῦ κατ' αὐτὸ ⁹⁴ τὸ τῆς ἐνώσεως καὶ φιλίας ἀμυδρὸν ἀπήχημα. Καὶ ὁ θυμὸς δὲ ⁹⁵ μετέχει τάγαθοῦ κατ' αὐτὸ τὸ κινεῖσθαι, καὶ ἐφίεσθαι τὰ δοκοῦντα κακὰ πρὸς τὸ δοκοῦν καλὸν ἀνορθοῦν καὶ ἐπιστρέφειν. Καὶ αὐτὸς ὁ τῆς χειρίστης ζωῆς ἐφιέμενος, ὡς ὅλως ζωῆς ἐφιέμενος, καὶ τῆς ἀρίστης αὐτῷ δοκούσης, κατ' αὐτὸ τὸ ἐφίεσθαι, καὶ ζωῆς ἐφίεσθαι, καὶ πρὸς ἀρίστην ζωὴν ἀποσκοπεῖν, μετέχει τάγαθοῦ. Καὶ εἰ πάντῃ τάγαθόν ἀνέληξ ⁹⁶, οὔτε οὐσία ἐστὶ, οὔτε ζωὴ, οὔτε ἐφεσις, οὔτε κίνησις, οὔτε ἄλλο οὐδέν. Ὡστε καὶ τὸ γίνεσθαι ἐκ φθορᾶς γένεσιν οὐκ ἐστὶ κακοῦ δύναμις, ἀλλ' ἤττονος ἀγαθοῦ παρουσία, καθ' ὅσον καὶ νόσος Ἐλλειψίς ἐστὶ τάξεως, οὐ πάσης· εἰ γὰρ τοῦτο γένηται, οὔτε ἡ νόσος αὐτῇ ὑποστήσεται, μένει δὲ καὶ ἐστὶν ἡ νόσος, οὐσίαν ἔχουσα τὴν ἐλαχίστην τάξιν, καὶ ἐν αὐτῇ παρῦφισταμένη. Τὸ γὰρ πάντῃ ἄμοιρον τοῦ ἀγαθοῦ οὔτε ὄν, οὔτε ἐν τοῖς οὔσι· τὸ δὲ μικτὸν διὰ τὸ ἀγαθὸν ἐν τοῖς οὔσι, καὶ κατὰ τοῦτο ἐν τοῖς οὔσι καὶ ὄν, καθ' ὅσον τοῦ ἀγαθοῦ μετέχει. Μᾶλλον δὲ τὰ ὄντα πάντα κατὰ τοσοῦτον ἐστὶ μᾶλλον καὶ ἤττον, καθ' ὅσον τοῦ ἀγαθοῦ μετέχει· καὶ γὰρ καὶ ἐπὶ ⁹⁷ τοῦ αὐτοῦ εἶναι τὸ μηδαμῇ μηδαμῶς ὄν οὔτε ἐστὶ. Τὸ δὲ πῆ μὲν ὄν, πῆ δὲ μὴ ὄν, καθ' ὅσον μὲν ἀποπέπτωκε

VARIÆ LECTIONES.

⁸⁷ τὸ non est in D. ⁸⁸ αὐτοῦ, P. ⁸⁹ ὑπερουσίως, S. P. Sar. ⁹⁰ τῶν μὲν, D. P. Sc., ἀπάντων, S. ⁹¹ καὶ ἀπελθούσων, ἢ μηδὲ ἐγγενομένων πάντῃ τῶν ἔξεων, S. ⁹² ὁ οὖν, P. ⁹³ διὰ τὴν, D. ⁹⁴ κατὰ ταῦτό, S. ⁹⁵ δὲ non est in S. P. Sc. ⁹⁶ ἀνέλοις, sequitur tamen, εἰ γὰρ τοῦτο γένηται, in omnibus codicibus. ⁹⁷ καὶ γὰρ, non est in P., ut nec posterius καὶ in S.

τοῦ ἀεὶ ὄντος, οὐκ ἔστι· καθ' ὅσον δὲ τοῦ εἶναι μετέλληψε, καὶ αὐτοῦτοῦτο ἔστι, καὶ τὸ ὅλως εἶναι, καὶ τὸ μὴ ὄν αὐτοῦ διακρατεῖται, καὶ διασώζεται. Καὶ τὸ κακόν, τὸ μὲν πάντη τοῦ ἀγαθοῦ ἀποπεπτωχός, οὔτε ἐν τοῖς μᾶλλον, οὔτε ἐν τοῖς ἥττον, ἀγαθόν⁹⁸ ἔσται. Τὸ πῆ μὲν ἀγαθόν, πῆ δὲ οὐκ ἀγαθόν, μάχεται μὲν ἀγαθῷ τινι, οὐκ ὅλως δὲ τὰγαθῷ· κρατεῖται δὲ καὶ αὐτὸ τῆ τοῦ ἀγαθοῦ μετουσίᾳ, καὶ οὐσιοῖ καὶ τῆν ἑαυτοῦ στέρησιν τὸ ἀγαθόν, τῆ ὅλως αὐτοῦ μεθέξει· πάντη γὰρ ἀπελθόντος τοῦ ἀγαθοῦ, οὔτε καθόλου τι ἔσται ἀγαθόν, οὔτε μικτόν, οὔτε αὐτόκακον. Εἰ γὰρ τὸ κακόν ἀτελές ἔστιν ἀγαθόν, ἀπουσία παντελεῖ τοῦ ἀγαθοῦ καὶ τὸ ἀτελές, καὶ τὸ τέλειον ἀγαθόν ἀπέσται· καὶ τότε μόνον ἔσται καὶ ὀφθήσεται τὸ κακόν, ἥνίκα τοῖς μὲν ἔστι κακόν οἷς ἠναντιώται, τῶν δὲ ὡς ἀγαθῶν ἐξήρηται. Μάχεσθαι γὰρ ἀλλήλοις τὰ αὐτὰ κατὰ τὰ αὐτὰ ἐν πᾶσιν ἀδύνατον. Οὐκ ἄρα ὄν τὸ κακόν.

bona sunt, erit. Quod autem partim quidem bonum, partim vero non bonum est, id alicui quidem bono adversatur, non tamen toti bono, adeoque tenetur aliqua boni communione; atque hoc modo bonum sui etiam privationi statum omnino dat per sui communicationem; nam bono penitus exterminato, neque omnino quidquam bonum erit, neque mixtum, neque ipsum malum. Si enim malum sit quoddam bonum imperfectum, propter omnimodam boni absentiam tam imperfectum quam perfectum bonum aberit; tumque solum erit et apparebit malum, quando aliis quidem malum est, quibus est contrarium, ab aliis autem tanquam bonis segregatum est. Nequeunt enim eadem secundum eadem inter se in omnibus repugnare. Malum itaque non est res aliqua.

§ XXI.

Ἄλλὰ οὐδὲ ἐν τοῖς οὐσίᾳ ἔστι τὸ κακόν. Εἰ γὰρ πάντα τὰ ὄντα ἐκ τὰγαθοῦ, καὶ ἐν πᾶσι τοῖς οὐσί, καὶ πάντα περιέχει τὰγαθόν, ἢ οὐκ ἔσται τὸ κακόν ἐν τοῖς οὐσί, ἢ ἐν τὰγαθῷ ἔσται· καὶ μὴν ἐν τὰγαθῷ οὐκ ἔσται (καὶ γὰρ οὐδὲ ἐν πυρὶ τὸ ψυχρόν) οὐδὲ τὸ κακύνεσθαι τῷ καὶ τὸ κακόν ἀγαθύνονται. Εἰ δὲ ἔσται, πῶς ἔσται ἐν τὰγαθῷ τὸ κακόν; Εἰ μὲν ἐξ αὐτοῦ, ἀτοπον καὶ ἀδύνατον· Ὁὐ δύναται⁹⁹ γὰρ, ὡς ἡ τῶν Λογίων ἀλήθειά φησι, δένδρον ἀγαθὸν καρποὺς πορηροὺς ποιεῖν· οὐδὲ μὴν τὸ ἀνάπαλιον. Εἰ δὲ οὐκ ἐξ αὐτοῦ, ἐξ ἄλλης δηλονότι ἀρχῆς καὶ αἰτίας· καὶ γὰρ ἢ τὸ κακόν ἐκ τοῦ ἀγαθοῦ ἔσται, ἢ τὸ ἀγαθόν ἐκ τοῦ κακοῦ· ἢ εἰ μὴ τοῦτο δυνατόν, ἐξ ἄλλης ἀρχῆς καὶ αἰτίας ἔσται καὶ τὸ ἀγαθόν καὶ τὸ κακόν. Πᾶσα γὰρ δυάς οὐκ ἀρχή, μονάς δὲ ἔσται πάσης δυάδος ἀρχή. Καίτοι ἀτοπον, ἐξ ἐνός καὶ τοῦ αὐτοῦ δύο παντελῶς ἐναντία προῖέναι καὶ εἶναι, καὶ αὐτὴν τὴν ἀρχὴν οὐκ ἀπλήν καὶ ἐνιαίαν, ἀλλὰ μεριστήν καὶ δυοειδῆ, καὶ ἐναντίαν ἑαυτῇ, καὶ ἠλωιωμένην. Καὶ μὴν οὔτε δύο τῶν ὄντων ἐναντίας ἀρχάς δυνατόν εἶναι, καὶ ταύτας ἐν ἀλλήλαις, καὶ ἐν τῷ παντί, καὶ μαχομένας· εἰ γὰρ τοῦτο δοθείη, ἔσται καὶ ὁ Θεὸς οὐκ ἀπήμων οὐδὲ ἐκτός δυσχερείας, εἴπερ εἴη τι καὶ αὐτῷ τὸ ἐνοχλοῦν· ἔπειτα ἔσται πάντα ἀτακτα καὶ ἀεὶ μαχομένα· καίτοι φιλίας πᾶσι τοῖς οὐσί τὸ ἀγαθόν μεταδίδωσι, καὶ αὐτοειρήνη, καὶ

^v Matth. vii, 18.

A si tota desit constitutio, neque morbus ipse subsistet; morbus autem manet et existit, in quantum et statum habet, et minimam constitutionem, in qua quodammodo cohaeret. Quod enim omnis boni expers est, id neque aliquid est, neque in iis quæ sunt existit; quod autem mixtum est, id propter bonum est in rebus, et in tantum in rebus existit, et est, in quantum boni est particeps. Quinimo ea quæ sunt omnia, in tantum magis minusve erunt, in quantum ad boni consortium accedunt; nam quod ad ipsum statum attinet, si neutquam usquamve sit, nec erit quidem. Quod autem partim quidem est, partim autem non est, id quatenus ab eo quod semper est deflexit, non est; in quantum vero status est particeps, eatenus est, atque status ejus statusque privatio et obtinetur et conservatur. Malum etiam quod omni ex parte a bono defecit, neque inter ea quæ magis neque inter ea quæ minus

Quin ne rebus quidem inest malum. Nam si res omnes sint ex bono, omnibus insit bonum, omniaque contineat, malum utique vel non erit in rebus, vel in bono erit; atqui in bono non erit (neque enim in igne frigus est), nec depravari poterit id quod etiam malum bonum reddit. Quod si erit, quomodo erit in bono malum? Si quidem ex eo est, absurdum id est nec fieri potest: Non enim potest (ut Scripturæ veritas testatur) arbor bona malos fructus facere^v; nec contra. Si ex eo non est, perspicuum est id profectum esse ab alio principio atque causa; nam aut malum ex bono erit, aut bonum ex malo; vel si id fieri non potest, ex alio principio et causa existet tam bonum quam malum. Nulla enim dualitas principiat, sed unitas erit principium omnis dualitatis. Atqui absurdum quoque est, ex uno et eodem duo prorsus contraria proficisci et existere, idemque principium nec simplex, nec unum esse, sed divisum ac duplex, et sibi ipsi contrarium ac repugnans. Neque vero duo rerum principia contraria, quæ sibi mutuo et universo insint, pugnare quoque possint; si enim hoc detur, ne Deus quidem ipse incolumis erit vacuusque molestia, siquidem sit aliquid quod eum offendat; deinde cuncta erunt inordinata semperque pugnantia; atqui bonum cum rebus omnibus amici-

VARIE LECTIONES.

⁹⁸ ἀγαθός. Τὸ δέ. ⁹⁹ δυνατόν, P.

καὶ ἑαυτῆς φθορά· ὥστε τὸ τοιοῦτον οὐ κακόν, ἀλλ' ἄλλειπὲς ἀγαθόν· τὸ γὰρ πάντῃ ἄμοιρον τοῦ ἀγα-
θοῦ, οὔτε ἐν τοῖς οὖσιν ἔσται· καὶ περὶ τῆς εἰς δύνα-
μιν καὶ ἐνέργειαν φθορᾶς ὁ αὐτὸς λόγος. Εἶνα,
πῶς οἱ ἐκ Θεοῦ γενόμενοι δαίμονες εἰσι κακοί; Τὸ
γὰρ ἀγαθὸν ἀγαθὰ παράγει καὶ ὑρίσθησι. Καίτοι,
λέγονται κακοί, φαίη τις ἂν ^{2.5}, ἀλλ' οὐ καθ' ὅ εἰσιν,
(ἐκ τἀγαθοῦ γὰρ εἰσι, καὶ ἀγαθὴν ἔλαχον οὐσίαν·)
ἀλλὰ καθ' ὅ οὐκ εἰσιν, ἀσθενήσαντες (ὡς τὰ Λόγια
φησι) *τηρήσωι τὴν ἑαυτῶν ἀρχήν*. Ἐν τίνι γάρ,
εἰπέ μοι, κακύνεσθαί φαμεν τοὺς δαίμονας, εἰ μὴ
ἐν τῇ παύσει τῆς τῶν θείων ἀγαθῶν ἕξεως καὶ ἐνε-
ργείας; Ἄλλως τε, εἰ φύσει κακοί οἱ δαίμονες, αἰεὶ κα-
κοί· καίτοι τὸ κακὸν ἄστατόν ἐστιν. Οὐκοῦν, εἰ αἰεὶ
ὡσαύτως ἔχουσιν, οὐ κακοί· τὸ γὰρ αἰεὶ ταῦτόν τοῦ
ἀγαθοῦ ἴδιον. Εἰ δὲ οὐκ αἰεὶ κακοί, οὐ φύσει κακοί, ἀλλ'
ἐνδεία τῶν ἀγγελικῶν ἀγαθῶν. Καὶ οὐ πάντῃ ἄμοιροι
τοῦ ἀγαθοῦ, καθ' ὅ καὶ εἰσὶ, καὶ ζῶσι, καὶ νοοῦσι, καὶ
ὄλως ἔστί τις ἐν αὐτοῖς ἐφέσεως κίνησις· κακοί δὲ
εἶναι λέγονται διὰ τὸ ἀσθενεῖν περὶ τὴν κατὰ φύσιν ἐν-
έργειαν. Παρατροπή οὖν ἐστὶν αὐτοῖς τὸ κακόν, καὶ
τῶν προσηκόντων αὐτοῖς ἕκθασις, καὶ ἀτευξία, καὶ
ἀτέλεια, καὶ ἀδυναμία, καὶ τῆς σωζούσης τὴν ἐν αὐ-
τοῖς τελειότητα δυνάμειος ἀσθένεια καὶ ἀποφυγὴ καὶ
ἀπόπτωσις. Ἄλλως τε, τί τὸ ἐν δαίμοσι κακόν; Θυμὸς
ἄλογος, ἄνους ἐπιθυμία, φαντασία προπετής. Ἄλλὰ
ταῦτα, εἰ καὶ ἐν δαίμοσιν εἰσιν, οὐ πάντῃ, οὐδὲ ἐπὶ
πάντων, οὐδὲ αὐτὰ καθ' αὐτὰ κακά. Καὶ γὰρ ἐφ' ἐτέ-
ρων ζῶων οὐχ ἡ σχέσις τούτων, ἀλλ' ἡ ἀναίρεσις ἐστὶ
καὶ φθορὰ τῶν ζῶων ⁴, καὶ κακόν· ἡ δὲ σχέσις σώζει καὶ
εἶναι ποιεῖ τὴν ταῦτα ἔχουσαν τοῦ ζῶου φύσιν. Οὐκ
ἄρα κακόν τὸ δαιμόνιον φύλον, ἧ ἔστι κατὰ φύσιν, ἀλλ'
ἧ οὐκ ἐστὶ. Καὶ οὐκ ἠλλοιώθη τὸ δοθὲν αὐτοῖς ὄλον
ἀγαθόν, ἀλλ' αὐτοὶ τοῦ δοθέντος ἀποπεπτώκασι ὄλον
ἀγαθοῦ. Καὶ τὰς δοθείσας αὐτοῖς ἀγγελικὰς δωρεάς,
οὐ μὴποτε αὐτὰς ἠλλοιωσθαί φαμεν ⁵· ἀλλ' εἰσὶ καὶ
ὀλόκληροι, καὶ παμφασεῖς εἰσι, καὶ αὐτοὶ μὴ ὀρῶσιν,
ἀπομύσαντες αὐτῶν ⁶ τὰς ἀγαθοπρακτικὰς δυνάμεις. Ὅσ-
τε ὁ εἰσι, καὶ ἐκ τἀγαθοῦ εἰσι, καὶ ἀγαθοί, καὶ τοῦ κα-
λοῦ καὶ ἀγαθοῦ ἐφίενται, τοῦ εἶναι, καὶ ζῆν, καὶ νοεῖν,
τῶν ὄντων ἐφιέμενοι· καὶ τῇ στερήσει, καὶ ἀποφυγῇ ⁷,
καὶ ἀποπτώσει τῶν προσηκόντων αὐτοῖς ἀγαθῶν,
λέγονται κακοί· καὶ εἰσι κακοί, καθ' ὅ οὐκ εἰσὶ·
καὶ τοῦ μὴ ὄντος ἐφιέμενοι, τοῦ κακοῦ ἐφίενται.

Immutatas, sed etiamnum integras esse planeque conspicuas, quamvis eas ipsi minime cernant, quod
videndi vires obstruxerint, quibus bona sua possent intueri. Quare quod sint, et ex bono sunt, et boni,
et pulchrum bonumque appetunt, dum et esse, et vivere, et intelligere quæ sunt desiderant; atque
honorum ipsis congruentium privatione, et declinatione **370** atque prolapsione mali nominantur;
suntque mali secundum id quod non sunt, dumque id quod non est appetunt, malum appetunt.

§ XXIV.

Ἄλλὰ ψυχὰς τις εἶναι λέγει ⁸ κακάς; Εἰ μὲν, ὅτι D
συγγίνονται ⁹ κακοῖς προνοητικῶς τε καὶ σωσι-

manere deberet. Imbecillitas autem non est per-
fecta; nam si omnino perfecta foret, et corruptio-
nem ipsam et subjectum ejus e medio tolleret,
essetque talis corruptio sui quoque ipsius inter-
itus, ideoque etiam ut talis non esset ma-
lum, sed deficiens bonum; nam quod omnino **369**
expers boni est, ne quidem res erit, eademque ra-
tio de corruptela potentiae et actionis. Præterea,
quomodo dæmones, qui effecti sunt a Deo, mali
sunt? Bonum enim bona profert et stabilis. Verum
dicet aliquis, eos malos appellari non secundum
quod sunt (ex bono enim sunt, bonamque sortiti es-
sentiam), sed ex eo quod non sunt, quia non custo-
dierunt (ut Eloquia testantur) *principatum suum* ^x.
In quo enim, dic amabo, dæmones depravatos di-
cimus, nisi quod divina bona velle et perficere
destiterunt? alioquin, si natura mali essent dæmo-
nes, semper fuissent mali; atqui malum instabile
est. Si itaque semper eodem modo se habent, non
sunt mali; nam eodem modo semper se habere,
proprium est boni. Si autem non semper mali, ne-
que natura mali sunt, sed defectu angelicorum bo-
norum. Neque vero penitus expertes boni sunt,
quatenus sunt, vivunt, intelligunt, illisque omnino
inest quidam motus desiderii; pravi autem dicun-
tur, quatenus in naturali actione sunt imbecilles.
Depravatio igitur eis malum est, rerumque illis
convenientium desertio frustratioque, atque imper-
fectio et impotentia; facultatisque in eis perfe-
ctionem conservantis infirmitas, et abactio, et di-
lapsio. Quid vero præterea malum in dæmonibus?
Furor irrationalis, concupiscentia demens, imagi-
natio præceps. Verum ista tametsi dæmonibus in-
sint, non tamen omnibus, neque omnino etiam ipsa
per se mala sunt. Etenim in aliis animalibus non
istiusmodi affectio, sed ejusdem privatio potius
interitus existit animalium, et malum; ipsa vero
affectio per suam habitudine servat, ac constituit
naturam animalis dum ista habet. Non itaque ge-
nus dæmonum existit malum, quatenus naturæ
suarum respondet, sed quatenus repugnat. Neque to-
tum bonum, quod illis concessum est, penitus
eversum est; sed ipsimet a toto bono, quod iis
traditum erat, exciderunt. Neque dicimus angeli-
cas dotes, quas acceperant, penitus unquam fuisse

Verum animas quis malas dixerit? Si qui-
dem idcirco, quod malis provide salubriterque

^x Jud. 6.

VARLÆ LECTIONES.

^{1.2} ἂν non est in S. P. ³ τῶν ζῶων, P. ⁴ φῶμεν, D. ⁵ ἐκρυπτοῦν, D. S. P. Sc. ⁷ ἀποφοιτήσαι. ⁸ λέγου,
P ⁹ συντείνονται, M. Sc.

adsint, jam hoc non malum est, sed bonum, et ex bono, malumque bonum faciente. Sin dixerimus animas depravari, quo depraventur? nisi bonarum affectionum actionumque defectu, quodque imbecillitate sua devient et aberrant a fine. Quin et aerem hunc, qui nobis circumfunditur, luminis defectione atque absentia dicimus obscurari, cum lux ipsa semper lux sit, quæ etiam tenebras illustrat. Quare nec in dæmonibus, nec in nobis ita malum est, quasi malum sit res aliqua, sed ut defectus et carentia perfectionis bonorum propriorum.

§ XXV.

Verum nec in animalibus brutis malum est. Nam si furorem, et concupiscentiam, cæteraque quæ dicuntur, sed non sunt simpliciter suapte natura mala, sustuleris, leo quidem, fortitudine superbiaque deperdita, leo esse desinet; canis quoque, si blandus fiat omnibus, non erit canis, cum vigilare canis proprium sit, et domesticos admittere, externosque repellere. Itaque naturæ incorruptio nequaquam malum est, sed ejus corruptio et imbecillitas, et defectio cum naturalium affectionum, tum actionum atque virtutum. Quod si res omnes in tempore per generationem suam habeant perfectionem, imperfectio jam non erit in natura universa.

§ XXVI.

Sed neque in tota natura malum est. Si enim omnes rationes naturales sunt a natura universali, nihil jam est illi contrarium; singulari vero naturæ aliud quidem secundum naturam erit, aliud vero non erit secundum naturam. Alii enim aliud est contra naturam, quodque huic est naturale, illi contra naturam est. Naturæ vero vitium est, id quod naturæ contrarium est, eamque privat suis naturalibus. Non est itaque natura mala; sed hoc naturæ malum est quod eam impotem reddit explendi ea quæ sunt naturæ propria.

§ XXVII.

Verum nec in corporibus malum est. Fæditas enim et morbus defectus quidam formæ est, ordinisque privatio; illud autem non usquequaque malum est, sed minus pulchrum; nam si omni-modi pulchritudinis et formæ ordinisque resolutio fiat, ipsum quoque corpus **371** interibit. Quod autem corpus animæ non sit causa malitiæ, vel ex eo constat, quoniam etiam sine corpore malitia possit alicui adherere, ut in dæmonibus patet; siquidem id æque spiritibus atque animabus quam corporibus malum est, si infirmantur, et de bonorum suorum statu deturbentur.

VARIE LECTIONES.

¹⁰ φῶμεν. ¹¹ τὸν ἀέρα, καὶ τὸν, M. ¹² ἀνέλοις, D. ¹³ ἀνδρείον, D. P. ¹⁴ ὑλακτικόν. ¹⁵ τὴν non est in D. S. ¹⁶ καὶ τὸ τῆ μέν, S. καὶ τὸ τόδε κατὰ φύσιν, τόδε, P. ¹⁷ καλοῦ. M. ¹⁸ articulus deest in M. ¹⁹ ἐστὶ, non est in M.

καὶ ἀγαθὸν, καὶ ἐκ τὰγαθοῦ, τοῦ καὶ τὸ κακὸν ἀγαθύνοντος. Εἰ δὲ τὸ κακὸν ψυχᾶς φαμεν ¹⁰, ἐν τίνι κακύνονται, εἰ μὴ ἐν τῆ τῶν ἀγαθῶν ἕξεων καὶ ἐνεργειῶν ἑλλείψει, καὶ δι' οἰκείαν ἀσθένειαν ἀτευξίᾳ καὶ ἀπολισθήσει; καὶ γὰρ καὶ τὸν ἀέρα τὸν ¹¹ περὶ ἡμᾶς ἐσκοτώσθαι φαμεν ἑλλείψει καὶ ἀπουσίᾳ φωτός· αὐτὸ δὲ τὸ φῶς αἰεὶ φῶς ἐστὶ τὸ καὶ τὸ σκότος φωτίζον. Οὐκ ἄρα οὔτε ἐν δαίμοσιν, οὔτε ἐν ἡμῖν τὸ κακὸν, ὡς ὃν κακὸν, ἀλλ' ὡς ἑλλείψις καὶ ἐρημία τῆς τῶν οἰκείων ἀγαθῶν τελειότητος.

B 'Ἄλλ' οὐδὲ ἐν ζώοις ἀλόγοις ἐστὶ τὸ κακόν. Εἰ γὰρ ἀνέλης ¹² θυμὸν, καὶ ἐπιθυμίαν, καὶ τὰλλα, ὅσα λέγεται, καὶ οὐκ ἐστὶν ἀπλῶς τῆ ἑαυτῶν φύσει κακὰ· τὸ μὲν ἀδρὸν ¹³ καὶ γαῦρον ὁ λέων ἀπολέσας, οὐδὲ λέων ἐστὶ· προσηγῆς δὲ πᾶσι γινόμενος ὁ κύων, οὐκ ἐστὶ κύων, εἴπερ κυνὸς τὸ φυλακτικόν ¹⁴, καὶ τὸ προσίεσθαι μὲν τὸ οἰκείον, ἀπσλαύνειν δὲ τὸ ἀλλότριον. Ὡστε τὸ μὴ φθείρεσθαι τὴν φύσιν οὐ κακόν, φθορὰ δὲ φύσεως ἀσθένεια καὶ ἑλλείψις τῶν φυσικῶν ἕξεων, καὶ ἐνεργειῶν καὶ δυνάμεων. Καὶ εἰ πάντα τὰ διὰ γενέσεως ἐν χρόνῳ ἔχει τὸ τέλειον, οὐδὲ τὸ ἀτελὲς πάντη παρὰ πᾶσαν τὴν φύσιν ¹⁵.

C 'Ἄλλ' οὐδὲ ἐν τῆ ὅλη φύσει τὸ κακόν. Εἰ γὰρ οἱ πάντες φυσικοὶ λόγοι παρὰ τῆς καθόλου φύσεως, οὐδὲν ἐστὶν αὐτῆ τὸ ἐναντίον· τῆ καθ' ἕκαστον δὲ, τὸ μὲν κατὰ φύσιν ἐστὶ, τὸ δὲ οὐ κατὰ φύσιν. Ἄλλη γὰρ ἄλλο παρὰ φύσιν· καὶ τὸ τῆδε κατὰ φύσιν, τῆ δὲ ¹⁶ παρὰ φύσιν. Φύσεως δὲ κακία τὸ παρὰ φύσιν, ἢ στέρησις τῶν τῆς φύσεως. Ὡστε οὐκ ἐστὶ κακὴ φύσις, ἀλλὰ τοῦτο τῆ φύσει κακόν, τὸ ἀδυνατεῖν τὰ τῆς οἰκειᾶς φύσεως ἐκτελεῖν.

D 'Ἄλλ' οὐδὲ ἐν σώμασι τὸ κακόν. Αἰσχος γὰρ καὶ νόσος ἑλλείψις εἶδους καὶ στέρησις τάξεως· τοῦτο δὲ οὐ πάντη κακόν, ἀλλ' ἤττον καλόν· εἰ γὰρ παντελῆς γένοιτο λύσις κάλλους ¹⁷, καὶ εἶδους, καὶ τάξεως, οἰχήσεται καὶ αὐτὸ τὸ σῶμα. Ὅτι δὲ οὐδὲ κακίας αἴτιον τῆ ψυχῆ ¹⁸ τὸ σῶμα, δῆλον ἐκ τοῦ δυνατὸν εἶναι καὶ ἀνευ σώματος παρυφίστασθαι κακίαν, ὡσπερ ἐν δαίμοσι· τοῦτο γὰρ ἐστὶ ¹⁹ καὶ νοῖς, καὶ ψυχαῖς, καὶ σώμασι κακόν, ἢ τῆς ἕξεως τῶν οἰκείων ἀγαθῶν ἀσθένεια καὶ ἀπόπτωσις.

§ XXVIII.

'Αλλ' οὐδὲ τὸ πολυθρόλλητον· « Ἐν ὕλῃ τὸ κα- A
κόν, ὡς φασί, καθ' ὃ ὕλη· » καὶ γὰρ καὶ αὐτὴ τοῦ
κόσμου καὶ κάλλους καὶ εἶδους ἔχει μετουσίαν.
Εἰ δὲ τούτων ἐκτὸς οὐσα ἡ ὕλη, καθ' ἑαυτὴν ἀποκί-
εστι καὶ ἀνείδεος, πῶς ποιεῖ τι ἡ ὕλη, ἢ μὴδὲ τὸ πά-
σχειν δύνασθαι καθ' ἑαυτὴν ἔχουσα; « Ἄλλως τε, πῶς
ἡ ὕλη κακόν; Εἰ μὲν γὰρ οὐδαμῆ οὐδαμῶς ἐστίν, οὔτε
ἀγαθὸν οὔτε κακόν· εἰ δὲ πως ὂν, τὰ δὲ ὄντα πάντα
ἐκ τἀγαθοῦ, καὶ αὐτὴ ἐκ τοῦ ἀγαθοῦ ἂν εἴη, καὶ ἡ³⁰
τὸ ἀγαθὸν τοῦ κακοῦ ποιητικόν, ἢ τὸ κακόν, ὡς ἐκ τοῦ
ἀγαθοῦ ὂν, ἀγαθόν· ἢ τὸ κακόν τοῦ ἀγαθοῦ ποιητι-
κόν, ἢ καὶ τὸ ἀγαθόν, ὡς ἐκ τοῦ κακοῦ, κακόν. Ἡ
δύο αὐτίς ἀρχαί, καὶ αὐταὶ ἀλλῆς μιᾶς ἐξηγημέναι κο-
ρυφῆς. Εἰ δὲ ἀναγκαίαν φασὶ τὴν ὕλην πρὸς συμπλή-
ρωσιν τοῦ παντὸς κόσμου, πῶς ἡ ὕλη κακόν; ἄλλο
γὰρ τὸ κακόν, καὶ ἄλλο τὸ ἀναγκαῖον³¹. Πῶς δὲ ὁ B
ἀγαθὸς ἐκ τοῦ κακοῦ παράγει τινὰ πρὸς γένεσιν;
ἢ πῶς κακόν τὸ τοῦ ἀγαθοῦ δεόμενον; φεύγει
γὰρ τὴν τοῦ ἀγαθοῦ φύσιν τὸ κακόν. Πῶς δὲ γεννᾷ
καὶ τρέφει τὴν φύσιν ἡ ὕλη κακὴ οὐσα; τὸ γὰρ
κακόν, ἢ³² κακόν, οὐδενός ἐστι γεννητικόν, ἢ θρε-
πτικόν, ἢ ὅλως ποιητικόν, ἢ σωστικόν. Εἰ δὲ φαίεν,
αὐτὴν μὲν οὐ ποιεῖν κακίαν ἐν ψυχαῖς, ἐφέλκεσθαι δὲ
αὐτάς, πῶς ἔσται τοῦτο ἀληθές; πολλαὶ γὰρ αὐτῶν
εἰς τὸ ἀγαθὸν βλέπουσι³³. Καίτοι πῶς ἐγίνετο τοῦτο
τῆς ὕλης πάντως αὐτάς εἰς τὸ κακόν ἐφελκομένης;
« Ὡστε οὐκ ἐξ ὕλης ἐν ψυχαῖς τὸ κακόν, ἀλλ' ἐξ ἀτάκτου
καὶ πλημμελοῦς κινήσεως³⁴. Εἰ δὲ καὶ τοῦτο φασί,
τῆ ὕλη πάντως ἐπεσθαι, καὶ ἀναγκαῖα ἡ ἀστατος ὕλη
τοῖς ἐφ' ἑαυτῶν ἰδρῦσθαι μὴ δυναμένοις, πῶς τὸ κακόν
ἀναγκαῖον, ἢ τὸ ἀναγκαῖον κακόν;
inordinato quodam et peccante motu. Quod si dicant, eas omnino sequi materiam, atque mate-
riam illam instabilem iis esse necessariam, qui in semetipsis consistere non possunt; quamnam rationem
malum sit necessarium? vel quomodo id quod necessarium est sit malum?

§ XXIX.

'Αλλ' οὐδὲ τοῦτο, ὃ φάμεν, ἡ στέρησις κατὰ δύ- C
ναμιν οἰκείαν μάχεται τῷ ἀγαθῷ· ἡ γὰρ παντε-
λης στέρησις, καθόλου ἀδύναμος· ἢ δὲ μερικὴ, οὐ
καθ' ὃ στέρησις, ἔχει τὴν δύναμιν, ἀλλὰ καθ' ὃ οὐ
παντελής ἐστι στέρησις. Στερήσεως γὰρ τοῦ ἀγαθοῦ
μερικῆς οὐσης, οὐπω κακόν· καὶ γενομένης, καὶ ἡ τοῦ
κακοῦ φύσις ἀπελήλυθε.

§ XXX.

Συνελόντι δὲ φάναι, τὸ ἀγαθὸν ἐκ τῆς μιᾶς³⁵ καὶ
τῆς ὅλης αἰτίας· τὸ δὲ³⁶ κακόν ἐκ πολλῶν καὶ μερι-
κῶν ἐλλείψεων. Οἶδεν ὁ Θεὸς τὸ κακόν ἢ ἀγαθόν³⁷,
καὶ παρ' αὐτῷ αἱ αἰτίαι τῶν κακῶν, δυνάμεις εἰσὶν
ἀγαθοποιοί. Εἰ δὲ³⁸ τὸ κακόν ἀίδιον, καὶ δημιουργεῖ,
καὶ δύναται, καὶ ἐστι, καὶ ὄρᾳ, πόθεν αὐτῷ ταῦτα; ἢ

Sed neque tritum illud: « In materia malum, ut aiunt, quatenus materia est; » nam et ipsa pulchritudinis et ornatus formæque sit particeps. Si autem seorsum ab his suapte natura materia qualitatem nullam speciemque obtinet, quoniam pacto materia quidquam agat, quæ nec id ipsum a se habet, ut pati possit? Præterea, quoniam modo materia malum sit? Si enim neutiquam nusquamque est, neque bonum neque malum est; sin vero quomodocunque est, omniaque quæ sunt, ex bono sunt; utique etiam ipsa ex bono erit, atque ita vel bonum malum efficit, vel certe malum, quatenus ex bono est, bonum erit, nisi forte malum bonum faciat, adeoque bonum, quatenus ex malo est, malum sit. Vel iterum, duo sunt principia quæ ipsamet ab uno aliquo alio capite dependent. Jam vero si materiam ad universi consummationem necessariam fuisse dicant, quomodo materia malum sit? aliud enim est malum esse, aliud necessarium. Quomodo autem bonus aliqua ex malo gignat? aut quomodo malum sit id quod bono necessarium est? nempe malum boni naturam fugit. Quomodo vero materia naturam gignit ac nutrit, si mala est? malum enim, qua parte malum est, nihil gignit aut nutrit, efficitve aut salvat. Quod si dicant, eam quidem in animabus malitiam non progignere, sed ad malitiam eas instigare, quoniam modo id verum erit? cum ex iis plurimæ bonum spectent. Atqui, quoniam pacto id fieri potuisset, si ad malum eas materia prorsus inclinaret? Quamobrem malum in animabus non existit ex materia, sed ex

malum sit necessarium? vel quomodo id quod necessarium est sit malum?

Sed neque dicimus, privationem vi sua bono repugnare, nam omnimoda quidem privatio prorsus impotens est; partialis vero non secundum **372** quod privatio est vim habet, sed secundum quod non est omnimoda privatio. Si enim sit privatio boni partialis, nondum malum est; et si facta sit, jam etiam mali natura discessit.

VARIÆ LECTIONES.

³⁰ καὶ εἰ, M. ³¹ ἄλλο non est in M. ³² καθό, M. Sc. ³³ ἀποβλέπουσι ³⁴ ἀλλ' ἐξ αὐτοῦ ἀτάκτου καὶ πλημμελήσεως, M. ³⁵ ἐκ μιᾶς non habent S. P. D. ³⁶ ὃ non est in M. ³⁷ ἢ ἀγαθόν, S. P. D. ³⁸ δὲ non est in D.

num ex bono? an bono ex malo? an vero utrique ex causa alia? Omne quod secundum naturam est, ex definita causa nascitur; malam autem si causæ sit ac definitionis expers, non est secundum naturam; neque enim est in rerum natura, quod contra naturam est, neque in arte ratio est inscitia. Num ergo anima malorum causa sit, sicut ignis v. g. caloris, atque omnia, quibus appropinquat, malitia replet? an vero bona quidem animæ natura, sed in actionibus suis alias quidem sic, alias vero aliter se habet? Si natura sua status etiam ejus malus est, unde statum habuit? an ex causa bona quæ effectrix est rerum omnium? Sed si ex ea, quomodo malum est secundum essentiam? Omnes enim ejus effectus boni sunt. Sin per actiones, neque hoc est immutabile; alioquin unde virtutes illi, nisi boniformis facta sit? Reliquum est igitur, malum esse debilitatem quamdam defectionemque a bono.

§ XXXI.

Bonorum causa una est. Si bono malum est contrarium, malorum causæ multæ sunt; non tamen efficientes sunt malorum rationes ac facultates, sed impotentia, et infirmitas, et incongrua quædam permistio rerum dissimilium. Mala nec immobilia sunt, neque semper eodem modo se habent, sed infinita et indeterminata, in aliis atque aliis, iisque infinitis, diversimode vagantur. Malorum etiam omnium principium atque finis bonum est; boni enim causa sunt omnia, et quæ bona sunt et quæ mala; quippe cum hæc quoque boni desiderio agamus (nemo enim proposito sibi malo facit quæ facit): quapropter neque substantia malum nititur, sed substantiæ simulacro, dum boni et non sui ipsius gratia geritur.

§ XXXII.

Malo status tribuendus est per accidens, et propter aliud, et non ex proprio principio; ut quod dum fit, rectum quidem esse videatur, quia **373** boni gratia fit, revera autem rectum non sit, quandoquidem id bonum opinemur, quod bonum non est. Ostensum est aliud esse quod expetitur, et aliud quod agitur. Malum itaque deflectit a via præter intentionem, præter naturam, præter causam, præter principium, præter finem, extra terminum, extra voluntatem, extra substantiam. Malum ergo privatio est, et defectus, et infirmitas, et inconcinnitas, et error, et frustratio scopi, pulchritudinis, vitæ, intellectus, rationis, perfectionis, fundamenti, causæ; est interminatum, sterile, iners, imbecillum, confusum, dissimile, infinitum, tenebrosum, statu caret, ipsumque nullo pacto, ac nusquam, et nihil existit. Quomodo ergo malum

ἄξ ἐκ τοῦ ἀγαθοῦ; ἢ τῷ ἀγαθῷ ἐκ τοῦ κακοῦ; ἢ ἀμφοῖν ἐξ ἄλλης αἰτίας; Ἢ ἂν τὸ κατὰ φύσιν ἐξ αἰτίας ὀρισμένης γενῆται· εἰ δὲ τὸ κακὸν ἀνάτιον καὶ ἄοριστον, οὐ κατὰ φύσιν· οὐδὲ γὰρ ἐν τῇ φύσει τὸ παρὰ φύσιν, οὐδὲ ἀτεχνίας ²⁹ ἐν τῇ τέχνῃ λόγος. Ἄρα ἡ ψυχὴ τῶν κακῶν αἰτία, καθάπερ τὸ πῦρ τοῦ θερμαίνειν, καὶ πάντα οἷς ἂν γεινιάσῃ, κακίας ἀναπέμπῃσιν; ἡ ἀγαθὴ μὲν ἡ τῆς ψυχῆς φύσις, ταῖς δὲ ἐνεργείαις, ποτὲ μὲν οὕτως ἔχει, ποτὲ δὲ οὕτως; Εἰ μὲν φύσει καὶ τὸ εἶναι αὐτῆς κακὸν, καὶ πόθεν αὐτῇ τὸ εἶναι; ἢ ἐκ τῆς δημιουργικῆς τῶν ὄλων ὄντων ἀγαθῆς αἰτίας; Ἄλλ' εἰ ἐκ ταύτης, πῶς κατ' οὐσίαν κακόν; ἀγαθὰ γὰρ πάντα ταύτης ἔκγονα. Εἰ δὲ ταῖς ἐνεργείαις, οὐδὲ τοῦτο ἀμετάβλητον· εἰ δὲ μὴ, πόθεν αἰ ἀρεταί, μὴ καὶ ἀγαθοειδοῦς αὐτῆς γινομένης; Λείπεται ἄρα, τὸ κακὸν ἀσθένεια καὶ ἔλλειψις τοῦ ἀγαθοῦ εἶναι.

Τῶν ἀγαθῶν τὸ αἴτιον ἔν. Εἰ τῷ ἀγαθῷ τὸ κακὸν ἐναντίον, τοῦ κακοῦ τὰ αἴτια πολλά· οὐ μὴν τὰ ποιητικὰ τῶν κακῶν, λόγοι καὶ δυνάμεις, ἀλλ' ἀδυναμία, καὶ ἀσθένεια, καὶ μίξις τῶν ἀνομοίων ἀσύμμετρος. Οὔτε ἀκίνητα καὶ αἰεὶ ὡσαύτως ἔχοντα τὰ κακὰ, ἀλλ' ἀπειρα, καὶ ἄοριστα, καὶ ἐν ἄλλοις φερόμενα, καὶ τοῦτοις ἀπίροις. Πάντων καὶ τῶν κακῶν ἀρχὴ καὶ τέλος ἔσται τὸ ἀγαθόν· τοῦ γὰρ ἀγαθοῦ ἕνεκα πάντα καὶ ὅσα ἀγαθὰ, καὶ ὅσα ἐναντία· καὶ γὰρ καὶ ταῦτ' ἀπράττομεν τὸ ἀγαθὸν ποθοῦντες· (οὐδεὶς γὰρ εἰς ³⁰ τὸ κακὸν ἀποθλέπων ποιεῖ ἢ ποιεῖ) διὸ οὔτε ὑπόστασιν ἔχει τὸ κακὸν, ἀλλὰ παρῦστασιν ³¹, τοῦ ἀγαθοῦ ἕνεκα καὶ οὐχ ἑαυτοῦ γινόμενον.

Τῷ κακῷ τὸ εἶναι θετέον κατὰ συμβεβηχός, καὶ δι' ἄλλο, καὶ οὐκ ἐξ ἀρχῆς οἰκειάς· ὥστε τὸ γινόμενον, ὀρθὸν μὲν εἶναι δοκεῖν, ὅτι τοῦ ἀγαθοῦ ἕνεκα γίνεται, τῷ ὄντι δὲ οὐκ ὀρθὸν εἶναι, διότι τῇ μὴ ἀγαθὸν ἀγαθὸν οἰόμεθα. Δέδεικται ἄλλο τὸ ἐφετὸν, καὶ ἄλλο τὸ γινόμενον. Οὐκοῦν τὸ κακὸν παρὰ τὴν ὁδὸν, καὶ παρὰ τὸν σκοπὸν, καὶ παρὰ τὴν φύσιν, καὶ παρὰ τὴν αἰτίαν, καὶ παρὰ τὴν ἀρχὴν, καὶ παρὰ τὸ τέλος, καὶ παρὰ τὸν ὄρον, καὶ παρὰ τὴν βούλησιν, καὶ παρὰ τὴν ὑπόστασιν. Στέρησις ἄρα ἔσται τὸ κακὸν, καὶ ἔλλειψις, καὶ ἀσθένεια, καὶ ἀσυμμετρία, καὶ ἁμαρτία, καὶ ἀσκοπον, καὶ ἀκαλλές, καὶ ἀζῶον ³², καὶ ἄνοον, καὶ ἄλογον, καὶ ἀτελές, καὶ ἀνίδρυτον, καὶ ἀνάτιον, καὶ ἄοριστον, καὶ ἄγονον, καὶ ἀργόν καὶ ἀδρανές, καὶ ἄτακτον, καὶ ἀνόμοιον, καὶ ἀπειρον, καὶ σκοτεινόν, καὶ ἀνούσιον, καὶ αὐτὸ μηδαμῶς μηδαμῆ μηδὲν ὄν. Πῶς ὅλως δύναται τι τὸ κακὸν τῇ πρὸς τὸ ἀγαθὸν μίξει; ³³; τὸ γὰρ πάντη τοῦ ἀγαθοῦ ἄμοιρον

VARIAE LECTIONES.

²⁹ οὐδὲ ἀτεχνος, M. ³⁰ εἰς non est in M. ³¹ duobus verbis lege παρ' ὑπόστασιν, M. ³² ἀζῶν, P. ³³ με-

οὔτε ἐστὶ τι, οὔτε δύναται. Καὶ γὰρ εἰ τὸ ἀγαθὸν καὶ ἄν ἐστι, καὶ βουλητὸν, καὶ ἐνδύναμον ³⁴, καὶ ὀρθοτήριον, πῶς δυνησεται τι τὸ ἐναντίον τὰγαθῶ, τὸ οὐσίας ³⁵ καὶ βουλήσεως, καὶ δυνάμεως, καὶ ἐνεργείας ἐστερημένον; Οὐ πάντα πᾶσι ³⁶ καὶ πάντῃ τὰ αὐτὰ κατὰ τὸ αὐτὸ ³⁷ κακὰ. Δαίμονι κακὸν ³⁸, τὸ παρὰ τὸν ἀγαθοειδῆ νοῦν εἶναι ψυχῆ, τὸ παρὰ λόγον σώματι, τὸ παρὰ φύσιν.

omnino possit aliquid permissione boni? quod enim boni prorsus expers est, neque est quidquam, neque quidquam potest. Etenim si bonum est id quod est, et appetendum, et validum, et efficax, quomodo quidquam possit id quod bono contrarium est, cum et essentia careat, et voluntate, et potentia, et actione? Non omnibus omnia et omnino eadem secundum idem mala sunt. Dæmoni malum est, quod a bona mente deflexerit; animo, quod a ratione; corpori, quod a natura.

§ XXXIII.

Πῶς ἄλλως τὰ κακὰ Προνοίας οὐσης; Οὐκ ἔστι τὸ κακὸν, ἢ κακὸν, οὔτε ἂν, οὔτε ἐν τοῖς οὔσι. Καὶ οὐδὲν τῶν ὄντων ἐστὶν ἀπρονόητον· οὐδὲ γὰρ ἐστὶ τὸ κακὸν ἂν, ἀμιγῆς ὑπάρχον τοῦ ἀγαθοῦ. Καὶ εἰ μηδὲν τῶν ὄντων ἀμέτοχον τοῦ ἀγαθοῦ, κακὸν δὲ ἢ ἔλλειψις τοῦ ἀγαθοῦ, οὐδὲν δὲ τῶν ὄντων ἐστέρηται καθόλου τοῦ ἀγαθοῦ, ἐν πᾶσι τοῖς οὔσιν ἢ θεία Πρόνοια, καὶ οὐδὲν τῶν ὄντων ἀπρονόητον· ἀλλὰ καὶ τοῖς γινόμενοις κακῶς ἀγαθοπρεπῶς ἢ Πρόνοια κέχρηται, πρὸς τὴν αὐτῶν, ἢ ἄλλων, ἢ ἰδικὴν ἢ ³⁹ κοινὴν ὠφέλειαν, καὶ οἰκείως ἐκάστου τῶν ὄντων προνοεῖ. Διὸ καὶ τὸν εἰκατὸν ⁴⁰ τῶν πολλῶν οὐκ ἀποδεξόμεθα λόγον, ὃ γρηναί φασὶ τὴν Πρόνοιαν καὶ ἄκοντας ἡμᾶς ἐπὶ τὴν ἀρετὴν ἀγειν· τὸ γὰρ φθεῖραι φύσιν οὐκ ἔστι Προνοίας. Ὅθεν ὡς Πρόνοια τῆς ἐκάστου φύσεως σωστικῆ, τῶν αὐτοκινήτων ὡς αὐτοκινήτων προνοεῖ, καὶ τῶν ὄλων καὶ τῶν καθ' ἕκαστον οἰκείως ⁴¹ ὄλω καὶ ἐκάστῳ, καθ' ὅσον ἢ τῶν προνοουμένων φύσις ἐπιδέχεται τὰς τῆς ὄλης καὶ παντοδαπῆς προνοίας ἐκδιδομένας ἀναλόγως ⁴² ἐκάστῳ προνοητικὰς ἀγαθότητας.

Quomodo exstante Providentia mala sunt omnino? Malum, qua malum, neque res, neque in rebus est. Nulla etiam res Providentiam effugit; neque enim est malum quod non sit admistum bono. Quod si nulla res sit expers boni, malum autem sit defectus boni, cum nulla res omnino privata sit bono, in rebus omnibus divina quoque Providentia est, nec res ulla Providentiam divinam effugit; quin etiam iis qui mali evaserunt, ad ipsorum aut aliorum privatam vel communem utilitatem, Providentia benigne utitur, proprieque singulis rebus consulit. Quamobrem vanum sermonem plurimorum nequaquam approbamus, qui aiunt, divinam Providentiam nos vel invitos ad virtutem debere impellere; nam non est Providentiæ naturam violare. Quapropter tanquam Providentia, quæ naturæ cujusque conservatrix sit, libero motu præditis, ut libere se moventibus, et universis ac singulis, modo quodam universo ac cuilibet proprio prospicit, in quantum eorum, quibus providetur, natura capit universæ atque omnigenæ providentiæ beneficia, quæ cuique pro captu suo dantur.

§ XXXIV.

Οὐκ ἄρα ἂν τὸ κακὸν, οὐδὲ ἐν τοῖς οὔσι τὸ κακόν. Οὐδαμοῦ γὰρ τὸ κακόν, ἢ κακόν· καὶ τὸ γίνεσθαι τὸ κακόν οὐ κατὰ δύναμιν, ἀλλὰ δι' ἀσθένειαν. Καὶ τοῖς δαίμοσιν, ἢ μὲν εἰσι, καὶ ἐκ τὰγαθοῦ, καὶ ἀγαθόν· τὸ δὲ κακὸν αὐτοῖς ἐκ τῆς τῶν οἰκείων ἀγαθῶν ἀποπτώσεως, καὶ ἀλλοίωσις ἢ περὶ τὴν ταυτότητα καὶ τὴν ἕξιν ἀσθένεια τῆς προσηκούσης αὐτοῖς ἀγγελοπρεποῦς τελειότητος. Καὶ ἐφίενται τοῦ ἀγαθοῦ, καθ' ὃ τοῦ εἶναι, καὶ ζῆν, καὶ νοεῖν ἐφίενται· καὶ καθὸ οὐκ ἐφίενται ⁴² τοῦ ἀγαθοῦ, τοῦ μὴ ὄντος ἐφίενται· καὶ οὐκ ἔστι τοῦτο ἕρεσις, ἀλλὰ τῆς ὄντως ἐφέσεως ἁμαρτία.

374 Non igitur malum est res aliqua, neque in rebus malum existit. Nusquam enim malum est, qua malum; nec quod malum fit, hoc a potestate proficiscitur, sed ab imbecillitate. Ac dæmonibus, id quidem quod sunt, et ex bono est, et bonum; malum, quod illis ex lapsu a propriis bonis accidit, est ejusdem status habitusque mutatio, et accomodatæ eis angelis dignæ perfectionis imbecillitas. Expetunt etiam bonum, in quantum et esse, et vivere, et intelligere desiderant; et in quantum non expetunt bonum, id quod non est expetunt; atqui non est hoc appetitus, sed veræ appetitionis defectio.

§ XXXV.

Ἐν γνώσει δὲ ἁμαρτάνοντας καλεῖ τὰ Λόγια τοὺς περὶ τὴν ἄληστον τοῦ ἀγαθοῦ γνώσιν ἢ τὴν ποίησιν

In scientia vero peccantes Scriptura vocat eos qui circa eam, quæ latere non potest, boni cogit-

VARIÆ LECTIONES.

³⁴ ἐνδύναμον. ³⁵ καὶ οὐσίης, M ³⁶ παντάπασι. ³⁷ καὶ κατὰ τὸ αὐτό, P. ³⁸ τὸ κακόν, P. ³⁹ ἢ non est in P. ⁴⁰ καὶ τὸν μάταιον, M. ⁴¹ ὁμοίως, M. ⁴² καὶ εἰ οὐκ ἐφίενται, S. P. D.

tionem aut actionem imbecilles sunt, quique sciunt voluntatem, et non faciunt; qui audiverunt quidem, sed infirmi sunt in fide vel operatione boni; quin etiam aliqui nolunt intelligere ut bene faciant, ex perversione vel debilitate voluntatis. Atque universim malum, ut saepe diximus, infirmitas est et imbecillitas, et defectus sive scientiæ, sive liquidæ cognitionis, sive fidei, sive naturæ, sive desiderii, sive operationis boni. Atqui dixerit nonnemo, infirmitatem minime supplicium mereri, sed e diverso venia dignam esse. Si quidem facultas non suppetet, recte utique id diceretur; sin autem ex bono sit posse, quod, juxta Scripturam, omnibus omnino convenientia largitur, ex bona honorum propriorum habitudine defectio, et perversio, et fuga, prolapsioque, laudanda non sunt. Verum hæc in tractatu *De justo divinoque judicio* satis a nobis pro virili sunt exposita; in quo sacro tractatu veritas Eloquiorum sophisticas rationes, quæ injustitiam mendaciumque Deo impingunt, tanquam plane impias et stolidas elisit. Jam vero pro modulo nostro satis laudatum est bonum, in quantum vere admirandum, ut principium et finis omnium, ut rerum omnium complexus, ut informans res non existentes, ut causa bonorum omnium, ut nullius mali causa, ut providentia et bonitas absoluta, quæque omnia, tam quæ sunt quam quæ non sunt, superat, et mala, sui que privationem, bona efficit, ut omnibus expetendum, amandum et diligendum, et quæcunque alia in superioribus verax, uti reor, oratio demonstravit.

Ἀξασθενούντας, καὶ τοὺς εἰδότας τὸ θέλημα, καὶ μὴ ποιούντας· τοὺς ἀκηκόοντας μὲν, ἀσθενούντας δὲ περὶ τὴν πίστιν, ἢ τὴν ἐνέργειαν τοῦ ἀγαθοῦ· καὶ ἀβούλητόν τισι τὸ συνιέναι τοῦ ἀγαθοῦ, κατὰ τὴν παρατροπὴν, ἢ τὴν ἀσθένειαν τῆς βουλήσεως. Καὶ ὅμως⁴³ τὸ κακὸν, ὡς πολλάκις εἰρήκαμεν, ἀσθένεια, καὶ ἀδυναμία, καὶ ἔλλειψις ἐστὶν ἢ τῆς γνώσεως, ἢ τῆς ἀλήστου γνώσεως, ἢ τῆς πίστεως⁴⁴, ἢ τῆς ἐφέσεως, ἢ τῆς ἐνεργείας τοῦ ἀγαθοῦ. Καίτοι φαίη τις· Οὐ τιμωρητὸν ἢ ἀσθένεια, τοῦναντίον δὲ συγγνωστόν· εἰ μὲν οὐκ⁴⁵ ἐξῆν τὸ δύνασθαι, καλῶς ἂν εἶχεν ὁ λόγος· εἰ δὲ ἐκ τἀγαθοῦ⁴⁶ τὸ δύνασθαι, τοῦ διδότος, κατὰ τὰ Λόγια, τὰ προσήκοντα πᾶσιν ἀπλῶς, οὐκ ἐπαινετὸν⁴⁷ ἢ τῆς ἐκ τἀγαθοῦ τῶν οικειῶν ἀγαθῶν ἕξεως ἀμαρτία, καὶ παρατροπή, καὶ ἀποφυγή, καὶ ἀπόπτωσις. Ἄλλὰ ταῦτα μὲν ἡμῖν ἐν τοῖς *Περὶ δικαίου*⁴⁸ καὶ *θεοῦ δικαιοτηρίου* κατὰ δύναμιν ἱκανῶς εἰρήσθω, καθ' ἣν ἱερὰν πραγματείαν ἢ τῶν λογίων ἀλήθεια, τοὺς σοφιστικὰ καὶ ἀδικίαν καὶ ψεῦδος κατὰ τοῦ θεοῦ λαλοῦντας ἀπεβράβησεν⁴⁹ ὡς παράφρονας λόγους. Νῦν δὲ, ὡς καθ' ἡμᾶς ἀρκοῦντως ὑμνηται τἀγαθόν, ὡς ὄντως ἀγαστὸν, ὡς ἀρχὴ καὶ πέρασ πάντων, ὡς περιοχὴ τῶν ὄντων, ὡς εἰδοποιὸν⁵⁰ τῶν οὐκ ὄντων, ὡς πάντων ἀγαθῶν αἴτιον, ὡς τῶν κακῶν ἀναίτιον, ὡς πρόνοια καὶ ἀγαθότης παντελής, καὶ ὑπερβάλλουσα τὰ ὄντα καὶ τὰ οὐκ ὄντα, καὶ τὰ κακὰ, καὶ τὴν ἐαυτῆς στέρησιν ἀγαθύνουσα, πᾶσιν ἐφετὸν, καὶ ἐραστὸν, καὶ ἀγαπητὸν, καὶ ὅσα ἄλλα ἐν τοῖς ἐμπροσθεν ὁ ἀληθὴς ἀπέδειξεν, ὡς οἶμαι, λόγος.

375 ANNOTATIONES CORDERII.

§ I. Nota, quod bonitatem vocet *essentiam divinam, divinitatis originem*, in creaturis scilicet; quia Deus est auctor divinitatis in cunctis hominibus et angelis qui Deum imitantur, et ei similes fiunt, de quibus scriptum est, *Ego dixi, dii estis* γ. Unde divinitatem deificam et Deum deificum frequenter vertimus, quod Dionysius *θεαρχίαν* et *ὑπαρξίαν θεαρχικήν* dicit. Hunc locum adnotans S. Maximus, « Substantiale, inquit, bonum vocat ipsum Deum. » Et paulo post, « Deus, inquit, bonum habet non ex accidenti tanquam qualitatem quamdam, sicut nos habemus virtutes; quinimo substantia boni Deus est, sicut lumen est substantia solis. » Ubi adverte, quod non significet lumen esse formam substantialem solis (non enim substantia, sed qualitas est lumen), sed quia natura solis, qui est corpus luminosum, non consistit sine lumine, dicit substantiam ejus esse, id est consequi naturaliter formam substantialem solis; sicut calor est substantialis igni, id est naturaliter consequens formam substantialem ignis. Hunc igitur locum interpretans S. Maximus, « Nemo, inquit, suspicetur, judicare Dionysium de Deo omnino ad exemplum solis; quin potius sic intelligendum est: sicut sol, cum non sit aliud præterquam lumen, non habet lumen adventitium et conjunctum, quod vocatur accidens; neque tanquam sit animal, velut præditus anima, voluntate benefaciendi intus lumen accipit, et in omnia dispertit (potius enim contra, neque animalus est, neque voluntatem benefaciendi habet, caret enim ratione, nec aliunde lumen accipit; est enim hoc ipsum lumen, et illuminat), sic in Deo intelligere oportet, quod Deus scilicet non habet bonum conjunctum tanquam qualitatem quamdam, sicut nos habemus virtutes; quin potius substantia ipsius boni ipse Deus est, sicut lumen substantia solis; et tanquam qui est id ipsum bonum fulgorem bonitatis in omnia porrigit. » Hactenus Maximus; qui cum ait, lumen, quod alioqui qualitas est, substantiam solis esse, more philosophorum loquitur, qui proprietatem naturæ alicujus ad eam categoriam referunt, ad quam natura illa pertinet. Porro sicut sol per septem rerum gradus lumen usquequaque diffundit, nempe per stellas fixas, per planetas sex eodem semper tenore fulgentes, per lunam lumine variam, per ignem, per aerem, per aquam et per terram; similiter sol ille solis summus Deus ipsum bonum per septem gradus beneficos radios ubique distribuit, scilicet per angelos, per animas ratione præditas, per animas sensu viventes, per animas vegetales, per cælestia corpora, per corpora elementaria, perque materiam.

Dicendum quoque cum S. Thoma in parte 1, quæst. 19, artic. 4, per illa verba: « Quemadmodum sol

γ Psal. LXXXI, 6.

VARIE LECTIONES.

⁴³ Καλῶς ὅμως, M. ⁴⁴ addendum, imo restituendum, ἢ τῆς φύσεως, ex versione Corderii. Ed. PATROL. ⁴⁵ εἰ μὲν οὐκ, M. ⁴⁶ κατ' ἀγαθοῦ, S. ⁴⁷ ἐπαινετέον, S.P. ⁴⁸ δικαιοσύνης. ⁴⁹ ἀπεβράβησεν, M. ⁵⁰ ἰδιοποιόν, M.

ille nôster non cogitatione aut voluntate, etc. S. Dionysium non voluisse excludere a Deo electionem simpliciter, ac si Deus non libere sed necessario res creatas produxisset, sed electionem secundum quid, in quantum scilicet non tantum quibusdam creaturis bonitatem suam communicat, sed omnibus, prout scilicet electio discretionem quamdam importat: nam alioquin, ut ibidem bene probat D. Thomas, Deus, cum sit primum agens, per intellectum et voluntatem cuncta causare dicendus est.

§ II. Docet, ex Deo, tanquam fonte bonitatis, omnium rerum bonitatem derivari. Unde S. Thomas, parte 1, quæst. 6, art. 4, concludit, quod quælibet res dicatur bona bonitate divina sicut primo principio efficiente, exemplari, et finali totius bonitatis; formaliter vero dicatur bona similitudine bonitatis sibi inhærente, quæ est formalis uniuscujusque bonitas, id est: nulla res dicitur bona a bonitate divina tanquam a forma dominante, sicut paries dicitur dexter a dextera parte animalis; sed quælibet res dicitur bona a bonitate sibi inhærente, quæ est participatio quædam divinæ bonitatis, per quam ei quodammodo assimilatur. Hanc autem sententiam S. doctor sic probat: Quamvis ea quæ relata dicuntur, possint ab extrinseco aliquo, veluti a forma, denominari (ut in exemplo proxime allato), ea tamen quæ absolute talia dicuntur, nequeunt ab aliquo extrinseco, veluti a forma, denominationem accipere. In quo S. doctor reprehendit Platonis opinionem, qui, teste Aristotele, 1 *Metaph.*, text. 6, posuit ideas rerum quasi species communes separatas, a quibus individua denominarentur. Reprehendit autem eum, non quod poneret principium ad aliquid primum, quod per suam essentiam esset ens et bonum, qualis est Deus, sed quod diceret, rem omnem individuum talis aut talis naturæ ab eo primo ente, veluti a forma, denominari. Concedit vero, denominationem absolute ab aliquo posse provenire, tanquam a principio efficiente, aut exemplari; quod perinde est ac si diceret, posse esse principium efficiens et exemplare alicujus formæ, quæ inhærens subjecto ipsam denominat. Ideo asserit, res omnes bonas appellari a bonitate sibi inhærente, sicut a forma; a bonitate autem **376** Dei, sicut ab efficiente, exemplari et fine; vide hæc fusius apud Vasquez tom. I, in partem 1, q. 6, a. 4.

§ III. Quod si autem supra omnes res sit bonum ipsum, etc. Docet hic bonum latius patere quam ens, cum ad ipsa non entia se extendat; quod D. Thomas parte 1, quæst. 5, art. 2, secundum Platonicos dictum interpretatur, qui, materiam a privatione non distinguentes, dicebant materiam esse non ens, et consequenter volebant participationem boni ad plura se extendere quam participationem entis, cum materia prima bonum participet, quia ipsum appetit; nihil enim appetit nisi sibi simile, non autem participat ens, cum ponatur non ens. Vel dicendum, inquit, quod bonum extenditur ad existentia et non existentia non secundum prædicationem, sed secundum causalitatem, ut per non existentia intelligamus non ea simpliciter quæ penitus non sunt, sed ea quæ sunt in potentia et non in actu; quia bonum habet rationem finis, in quo non solum quiescunt ea quæ sunt in actu, sed ad ipsum etiam ea moventur quæ in actu non sunt, sed in potentia tantum; ens autem non importat habitudinem causæ nisi formalis tantum vel inhærentis, vel exemplaris, cujus causalitas non se extendit nisi ad ea quæ sunt in actu. Porro, ut aliquid sit bonum, non est necesse existat. Nam sicut in quibusdam rerum essentis abstractis per intellectum ab existentia consideramus alias proprietates, et de ipsis eas prædicamus; sic etiam intelligere possumus rationem bonitatis, et de ipsis eam enuntiare. In enuntiatione enim, qua res aliqua dicitur esse bona, verbum *est* non significat existentiam, sed extremorum connexionem; sicut cum dicimus: « Homo est animal. » Cæterum quando dicitur, eo differre verum a bono, quod verum solum sit in intellectu, bonum autem in rebus, non est ita accipiendum, quasi bonum solum conveniat rebus existentibus; sed ideo dicitur, quia verum, quod etiam est passio entis, non convenit rebus nisi per ordinem ad intellectum, rebus autem convenit bonum ex seipsis, tametsi solo intellectu ratio entis et boni distinguatur. Aliud enim est, aliqua distingui per intellectum solum; aliud est, per solum intellectum aliquid ipsis convenire, ut fusius explicat Vasquez, in partem 1, q. 77.

§ IV. Nota, dum dicit: *Cælestium principiorum et subterminationum causam esse bonum*, non significare hoc loco Dionysium, ut quidam interpretati sunt, corpora cælestia esse principia agentia eorum quæ ortum et interitum capiunt, et discerni res secundum eadem corpora. Non loquitur hic de hujusmodi principis, sed de principis et terminationibus orbium cælestium, quos fecit Deus bonitate quasi globosos, in qua figura idem est principium et terminus sive finis. Non dixit ἀποτερατώσεις, id est *terminationes*, sed ὑποτερατώσεις, id est *subterminationes*, ut S. Maximus observavit; quia motus corporis globosi non habet proprie terminum, sed veluti terminum habet moveri ab aliquo principio ad idem tanquam ad terminum, verbi gratia, ab oriente ad eundem orientem.

Ibidem paulo post ait: *Solem esse imaginem divinæ bonitatis, quatenus tenuissimum quid illius boni in eo præcui resonat.* Græce est πολλοστόν, quod Lucretius poeta romanus, lib. vi, vertit *multesimum*, ea forma qua dicitur centesimum, millesimum. Significat hic tenuissimum extremi soni. « Ut si quis, inquit S. Maximus, magna vociferatione aliquid dicat, qui astant, et bene clamorem; et quod dictum est, percipiunt; qui autem distant, minus audiunt; qui vero longe sunt, tenuissimum sonum audiunt sine significatione vocis: sic cogitandum est, inquit, de lumine solis, si cum divino conferatur, esse scilicet divinum lumen infinitum; et conferri cum illo non posse, adinstar acutissimi clamoris et clarisonæ vocis cum tenuissimo et obscurissimo sono collatæ. »

Ibidem: *Hoc enim est illud lumen, tametsi tunc non erat figuratum.* S. Thomas in quæst. disputatis, tom. VIII, quæst. 4, artic. 2, ad 6, ait, lucem illam, quæ legitur primo die facta, secundum Gregorium (57) et Dionysium esse lucem solis, quæ simul cum substantia luminarium, quæ est subjectum ejus, fuit prima die producta secundum communem lucis naturam; quarta autem die attributam esse luminaribus determinatam virtutem, ad determinatos effectus, secundum quod videmus alios effectus habere radium solis, et alios radium lunæ, et sic de aliis. « Et propter hoc, inquit, dicit Dionysius lucem illam fuisse lucem solis, sed adhuc informem, quantum ad hoc quod jam erat substantia solis, et habebat virtutem illuminativam in communi; sed postmodum quarta die formata fuit, non quidem forma substantiali, quam prima die habuit, sed secundum aliquas conditiones accidentales per collationem determinatæ virtutis, secundum quod postmodum data est ei specialis et determinata virtus ad effectus particulares. Et secundum hoc in productione hujus lucis distincta est lux a tenebris quantum ad tria. Primo quidem quantum ad causam, secundum quod causa luminis erat in substantia solis, causa vero tenebrarum in opacitate terræ. Secundo distincta est quantum ad locum, quia in uno hemisphærio erat lumen, et in alio tenebræ. Tertio, quantum ad tempus, quia **377** in eodem hemisphærio secundum unam partem temporis erat lumen, et secundum aliam partem erant tenebræ. Et hoc est quod dicitur: *Lucem vocavit diem, et tenebras*

noctem *. Sic nec lux illa undique terram complectebatur, quia in uno hemisphærio erat lumen, et in alio tenebræ; nec semper ex una parte erat dies, et ex alia nox, sed in eodem hemisphærio secundum unam partem temporis erat dies et secundum aliam erat nox.

Ex iis itaque, quæ a Dionysio § IV dicta sunt, patet omne lumen quod cernitur a Deo factum esse; et solem esse multis modis et rationibus imaginem bonitatis Dei. Simul etiam demonstratum est, quemadmodum, cum Deus dixit primo die, *Fiat lux* *, lucem illius tridui sine figura et diffusam coegit, et in figuram globi solis contulit, præstans ei circuitus et orbis annuos. Idem ostendit Basilus in *Hexaemero*, et Philoponus libro IV, *De mundi opificio*, cap. 16 et 17. Nota vero, rem nullam magis quam lumen referre naturam boni. Primo quidem, quia lumen in genere sensibili purissimum eminentissimumque apparet. Secundo, facillime omnium, et amplissime momentoque dilatatur. Tertio, innoxium occurrit omnibus, atque penetrat, et lenissimum atque blandissimum est. Quarto, calorem secum fert alium, omnia foventem et generantem atque moventem. Quinto, dum adest inestque cunctis, a nullo inficitur, nulli miscetur. Similiter ipsum bonum totum rerum ordinem supereminet, amplissime dilatatur, mulcet et allicit omnia, nihil cogit; amorem quasi calorem habet ubique comitem, quo singula passim inescantur, bonumque libenter asciscunt; ubique rerum penetralibus præsentissimum, commercium cum rebus nullum habet. Denique, sicut ipsum bonum inæstimabile est atque ineffabile, ita ferme lumen, hoc enim nullus adhuc philosophorum definiuit: ita ut cum nihil lumine clarius sit, nihil tamen videatur obscurius; sicut et bonum et notissimum est omnium, et pariter ignotissimum. Quamobrem Jamblicus hoc postremo confugit, ut lumen actum quendam et imaginem perspicuam divinæ Intelligentiæ nominaret; quemadmodum emicans e visu radius, est ipsius visus imago. Quemadmodum autem, juxta Platonem, sol et oculos generat et colores, oculisque vim præbet qua videant, et coloribus qua videantur, et utrosque in unum lumine conciliante conjungit; ita Deus ad intellectus omnes resque intelligibiles se habere putatur. Atque ita demum excedit hæc omnia, quemadmodum sol oculos et colores. Denique, sicut nihil alienius est a luce divina quam materia prorsus informis, ita nihil a luce solis remotius est quam terra; quocirca corpora, in quibus terræ conditio prævalet, tanquam luci ineptissima, lumen nullum intus accipiunt; non quia sit impotens lumen ad penetrandum; hoc enim dum non illuminat intus lanam aut folium, interim penetrat momento crystallum, alioquin difficiliter penetratu; ita divinum lumen etiam in tenebris animæ lucet, sed tenebræ ipsum non comprehendunt.

§ V. *Summum enim bonum dicitur lumen intellectuale*. Disputat D. Thomas parte I, qu. 67, a. 1, utrum lux proprie in spiritualibus dicatur; et in corpore respondet, quod de aliquo nomine dupliciter convenit loqui, scilicet uno modo secundum primam ejus impositionem, alio modo secundum usum nominis; sicut patet in nomine visionis, quod primo impositum est ad significandum actum sensus visus, sed propter dignitatem et certitudinem hujus sensus, extensum est hoc nomen, secundum usum loquentium, ad omnem cognitionem aliorum sensuum; et ulterius etiam ad cognitionem intellectus, juxta illud: *Beati mundo corde, quoniam ipsi Deum videbunt* ^b. Et similiter dicendum est de nomine lucis; nam primo quidem est institutum ad significandum id quod facit manifestationem in sensu visus; postmodum autem extensum, ad significandum omne illud quod facit manifestationem secundum quamcunque cognitionem. Si ergo accipiatur nomen luminis secundum suam primam impositionem, metaphorice in spiritualibus dicitur, ut Ambrosius ait; si autem accipiatur, secundum quod est in usu loquentium ad omnem manifestationem extensum, sic proprie in spiritualibus dicitur. Vide plura de luce apud D. Thomam in *Sentent.* II, distinct. 13, quæst. 1, art. 3.

§ VII. *Hoc item bonum laudatur ut pulchrum, etc.* Nota hic cum D. Thoma, parte I, quæst. 5, artic. 4, ad 1, quod pulchrum et bonum in subjecto quidem sint idem, quia super eandem rem fundantur, scilicet super formam, et propter hoc bonum laudatur ut pulchrum, sed ratione differunt; nam bonum proprie respicit appetitum (est enim bonum quod omnia appetunt), et ideo habet rationem finis (nam appetitus est quasi quidam motus ad rem), pulchrum autem respicit vim cognoscitivam (pulchra enim dicuntur, quæ visa placent), unde pulchrum in debita proportionem consistit, quia sensus delectatur in rebus debite proportionatis, sicut in sibi similibus; nam et sensus ratio quædam est, et omnis virtus cognoscitiva. Et quia cognitio fit per assimilationem, similitudo autem respicit formam, pulchrum proprie pertinet ad rationem causæ formalis.

Ibidem: *Dicuntur omnia secundum omnem causam pulchrum et bonum appetere*; quia **378** Deus est causa omnium effectrix, qui cum omnibus bonitatem et pulchritudinem suam communicat; et quia finis omnium; omnia enim facta sunt, ut divinam bonitatem et pulchritudinem, prout quælibet possunt, imitentur. Est præterea causa exemplaris Deus; quia omnia priusquam herent, et inter se distinguerentur, in ipso erant, et secundum rationes et exemplaria omnium quæ in se habebat, omnia facta et discreta sunt.

Ibidem paulo post: *Tunc, inquit, est ipsum pulchrum et bonum, quando in Deo laudatur supra substantiam, auferendo univèra*. Exponit, quando quod non est participat pulchrum et bonum, quando scilicet aliquis dicit: « Hoc non est Deus, nec illud, sed est supra hæc; » hoc igitur non esse, ablatio, inquam, omnium, sive negatio, participat pulchrum et bonum, quatenus Deus dicitur non esse. Potest etiam dici, hic non esse materia, ut dici solet a Dionysio, quatenus expers est pulchræ formæ. Potest item dici, non esse malum, ut etiam alias dicitur, et hoc etiam participat bonum, quia fit propter aliquid quod pulchrum et bonum videtur. Ita Maximus et Pachymeres.

§ VIII et IX. Nota S. Dionysium in angelis aliter assignare tres motus quam in anima; dicit enim motum circularem angeli esse secundum illuminationes pulchri et boni, motum autem circularem animæ secundum plura determinat. Quorum primum est, introitus animæ ab exterioribus ad seipsam. Secundum est quædam convolutio virtutum ipsius, per quam anima liberatur ab errore et externa occupatione. Tertium est unio ad ea quæ supra se sunt. Similiter etiam differenter describit motum rectum utriusque; nam rectum motum angeli dicit esse, quando ad inferioribus providendum procedit; motum autem rectum animæ ponit in duobus. Primo quidem in hoc quod ad seipsam ingreditur, secundo autem in hoc quod ab exterioribus ad simplices contemplationes revocatur. Sed et motum obliquum diversimode in utrisque determinat; nam obliquum motum in angelis assignat ex hoc, quod inferioribus consulentes, in eodem statu perpetuo manent circa Deum; obliquum vero motum animæ assignat ex eo, quod anima illuminetur cognitionibus divinis modo rationali et discursivo. Unde divus Thomas, parte I, quæst. 80, artic. 6, ad 2, respondet, hominem cum angelis quidem in intellectu genericè convenire, sed ipsam

* Gen. 1, 5. a Gen. 1, 3. b Matth. v, 8.

vim intelligendi esse multo sublimiorem in angelo quam in homine; et ideo alio modo oportere hos motus in hominibus et in angelis assignare, secundum quod diversimode se habent ad uniformitatem. Intellectus enim angeli habet uniformitatem quoad duo. Primo quidem, quia non acquirit intelligibilem veritatem ex varietate rerum compositarum. Secundo, quia non intelligit veritatem intelligibilem discursive, sed simplici intuitu. Intellectus vero animæ a sensilibus rebus accipit intelligibilem veritatem, et cum quodam discursu rationis eam intelligit. Et ideo Dionysius motum circulare in angelis assignat, in quantum uniformiter et indesinenter absque principio et fine intuentur Deum, sicut motus circularis carens principio et fine uniformiter est circa idem centrum. In anima vero, antequam ad istam uniformitatem perveniat, requiritur, ut duplex ejus difformitas amoveatur. Primo quidem, illa quæ ex diversitate rerum externarum existit, prout scilicet exteriora relinquit; et hoc est quod primum ponit in motu circulari animæ, introitum ipsius ab exterioribus ad seipsam. Secundo debet etiam removeri altera difformitas, quæ est per discursum rationis; et hoc contingit, secundum quod omnes animæ operationes reducuntur ad simplicem contemplationem intelligibilis veritatis. Et hoc est quod S. Dionysius ait, necessariam esse uniformem convolutionem intellectualium ipsius virtutum, ut scilicet, cessante discursu, figatur ejus intuitus in contemplatione unius simplicis veritatis. Et in hac operatione animæ non est error, sicut circa intellectum primorum principiorum simplici intuitu cognitorum non erratur. Istis præmissis, tertio loco ponitur uniformitas angeliformis, quatenus nimirum, omnibus prætermisissis, in sola Dei contemplatione persistitur, et hoc est quod Dionysius dicit. Deinde jam quodammodo uniformem factum unitis unimode virtutibus unit, atque ita demum ad pulchrum ac bonum manuducit. Motus autem rectus in angelis non potest accipi secundum id quod in considerando procedat ab uno ad aliud, sed solum secundum ordinem suæ providentiæ, secundum scilicet quod angelus superior inferiores illuminat per medios. Et hoc est quod dicit directe moveri angelos, quando ad inferiorum providentiam procedunt, recte omnia dirigendo. Rectum vero motum ponit in anima, quatenus ab exterioribus rebus sensilibus procedit ad intelligibilem cognitionem. Obliquum porro motum ponit in angelo, compositum ex recto et circulari, quatenus secundum contemplationem Dei providet inferioribus; in anima vero ponit motum obliquum similiter ex recto et circulari compositum, prout scilicet illuminationibus divinis ratiocinando utitur.

§ X. Nota, hic a Dionysio perfectiones totorum intelligi, quando ex copulatione partium existit forma, quæ est perfectio totius. *Quantum, quam magnum, vel 379 parvum* hoc, quod Græce *πῆλκον* dicitur, refertur ad certam magnitudinem vel parvitatem, ut bicubitum, tripedale, bipedale; illud vero *quantum*, sive *τὸ ποσόν* ad incertam. Infinitum, scilicet potentia, est id quod convenit quantitati continuæ secundum divisionem, et quantitati discretæ secundum appositionem. Comparationes spectant ad relationem convenientiæ, ut idem, æquale, simile; separationes ad relationem differentie, ut diversum, inæquale, dissimile. Omnis infinitas dicitur, quia est multiplex infinitudo, alia quantitatis, alia materiæ primæ, quæ non est determinata ad unam formam, sed in potentia ad infinitas. Omnis finis, ut substantiæ, motus ad operationem, et operationis ac perfectionis. Definitiones etiam sunt quidam fines et terminationes rerum: itaque ubi est aliquis finis ex istis, ibi non est infinitas. *Omnis intelligentia*, S. Thomas legit in suo textu, omnis actio, ut si Græce fuisset *πᾶσα νοησις* ut nunc est *πᾶσα νόησις*.

Ibidem paulo post: *Ipsè enim amor divinus, qui bonitatem in iis quæ sunt operatur, quia prius existit in bono superlatè, non sinit ipsum in se sine fœtu manere.* Græce, *ὁ ἀγαθοεργὸς τῶν ὄντων ἔρωσ*, ad verbum, *bonificus rerum amor.* Hoc in loco S. Maximus mirifice dicit, quod bonus amor, qui ante omnia in bono existit, non remansit sine fœtu, sed potius bonum amorem nobis peperit, per quem pulchrum et bonum expetimus. Observa hinc divinum motum: amor enim bonorum effector movit Deum ad providendum nobis, et ut nos constitueret; ut, cum moveretur, produceret, et non remaneret expers fetus.

§ XI. Docet nomen amoris etiam in Scripturis usurpari. Ubi nota ex D. Thoma 1, II, quæst. 26, artic. 3, quatuor nomina inveniri ad idem quodammodo pertinentia, scilicet amor, dilectio, charitas et amicitia. Differunt tamen in hoc, quod amicitia secundum Philosophum (38), est quasi habitus; amor autem et dilectio significantur per modum actus vel passionis; charitas autem utroque modo accipi potest, differenter tamen significatur actus per ista tria; nam amor quid communius est inter ea. Omnis enim dilectio vel charitas, est amor, sed non e converso. Addit enim dilectio supra amorem electionem præcedentem, ut ipsum nomen sonat; unde dilectio non est in concupiscibili, sed in voluntate tantum, et est in sola natura rationali; charitas autem addit supra amorem perfectionem quamdam amoris, in quantum id quod amatur, magni pretii æstimatur, ut ipsum nomen indicat. Quando autem Dionysius hoc loco ait, quod eo modo se habeat amor et dilectio, sicut quatuor et bis duo, intelligendus est, prout amor et dilectio sunt in appetitu intellectivo, sic enim amor idem est quod dilectio.

§ XII. Nota, quod per ista verba: *Et in iis quæ aditum ad Scripturas præparant*, divinam Scripturam, ut ait sanctus Maximus, intelligat; unde sumptum est illud Sap. VIII, 2: *Factus sum amator pulchritudinis illius.* Ex quo patet, falsum esse quod quidam scripserunt, Philonem esse auctorem libri Sapientiæ, qui tunc, cum Dionysius hæc scripsit, nondum haberetur inter canonicas Scripturas: cum plane hoc loco Dionysius in Scripturis divinis numerare videatur, quas *προεισαγωγὰς*, id est, ut verbum de verbo exprimamus, *antegredientes introductiones Scripturarum* vocat. Et rursus paulo post *Scripturas sacras* Græce *τὰ Λόγια* vocat, in quibus nomen amoris reperitur; reperitur autem etiam in Sapientia, unde idem Dionysius auctoritatem produxerat: Sap. VIII. Explicandum vero, quare Dionysius libros Salomonis vocavit *προεισαγωγὰς*, quod quidem ex ipso intelligere licet, cum libros Scripturæ sanctæ Veteris et Novi Testamenti ex significatione ac notatione argumentorum cujusque libri designat in *Ecclesiastica hierarchia*, capite tertio, de communionem, ubi ait inter cætera: *Scripturam exponere, Sapientes rerum gerendarum præceptiones*, sive præcepta de actionibus vitæ, libros morales Salomonis, Proverbiorum, Ecclesiastes et Sapientiæ, et librum Sapientiæ Sirach, qui Ecclesiasticus vocatur, intelligens; his adjunxit: *vel amorum cantica divinatorum imaginesque divinas*, Cantica canticorum intelligens, quæ sunt symbola et imagines scripta ab eodem Salomone. Quia igitur disciplina sancta bene et ex virtute vivendi, quæ in Proverbiis, Ecclesiaste, Sapientia Salomonis, et in Ecclesiastico traditur, necessaria est ad intelligendas Scripturas sanctas, quæ sine fide non intelliguntur, et fides neglecto studio virtutis amittitur solet (sicut Apostolus 1 Tim.

1, 19, scripsit): *Quam quidem repentes* (bonam scilicet conscientiam, quam dixerat) *circa fidem naufragaverunt*; et Sapient. 1, 4: *In maledolam, inquit, animam non introibit sapientia, neque habitabit in corpore subdito peccatis*; unde Paulus Timotheum, I Tim. iv, 16, admonens, *Attende, inquit, tibi et doctrinæ* (prius enim dixit tibi, quod virtus docentis et proba vita in viam recte docendi tanquam dux introducat); ideo, ut mihi quidem videtur, libros Scripturæ morales, quos dixi, tanquam duces percipiendi sapientiam Scripturarum, προεισαγωγὰς, id est (ut totam vim verbi exprimamus) *antegredientes introductiones* vocavi divinus Dionysius. Præclare 380 autem scripsit magnus Athanasius in extrema pagina libri *De Incarnatione Verbi*: « Qui theologorum intelligentiam consequi cupit, debet prius animam abluere atque detergere, et per vitæ morumque similitudinem ipsos adire. »

Ibidem. Nota verba ista quæ sequuntur ex II Reg. 1: *Cecidit dilectio tua in me, sicut dilectio mulierum*, esse verba David in morte Jonathæ deplorantis. Quæ stulti, inquit Theodoretus, reprehendunt, cum hic David, ad significandam amoris et charitatis suæ erga Jonatham vehementiam, similitudinem et exemplum sumpserit ex amore arctissimo uxoris et viri, qui tantus est, ut lex conjugalis dicat: *Propter hanc relinquet homo patrem et matrem, et adhærebit uxori suæ* ^c; id quod Elcana etiam significavit, cum, uxorem consolans, *Nonne, inquit, ego bonus sum tibi supra decem filios* ^d? Itaque ut connubialis conjunctio unum efficit conjuges, sic eorum qui vere inter se amant, animos charitas in unum copulat. Ita Theodoretus.

§ XIII. Tradit, quod sit etiam extaticus amor divinus qui non sinit amantes esse suos, sed eorum quos amant, idque exemplo Pauli probat, qui, inquit, excessit e se Deo. Ubi observavit sanctus Maximus, quomodo ex hoc loco intelligatur, quod Apostolus II Cor. v, 13, ait, *sive excedimus Deo, scilicet intelligitur, sicut Dionysius accepit, de amore extatico Pauli, quem descripsit in Epistola ad Galatas, inquit cap. ii, 20: Vivo ego jam non ego, vivit vero in me Christus*; sic etiam intellexit locum Pauli S. Diadochus in libro *De perfectione spirituali*, cap. 14. De eodem amore extatico notavit in eodem loco sanctus Maximus, intelligi illud in Psal. cxv: *Ego dixi in excessu meo*, id est in amore Dei extatico.

§ XIV. Ubi ait, Deum vocari *amorem et dilectionem*, interpretatur Dionysius id quod ait S. Joannes in Epist. I, cap. iv: *Deus charitas, sive dilectio, est*. Est enim ipse amoris et charitatis auctor et generator, qui hæc quæ in ipso erant produxit foras, id est creaturas, motus scilicet charitate. Sic dictum est (ait sanctus Maximus) *Deus charitas est*, propter creaturas scilicet quas produxit. Est alioqui Deus, ne quis hoc tolli putet, absolute ipsa per se charitas superlata, non creata, sed omnium creatrix.

Nota ibidem, Deum vocari *dilectionem tanquam vim motricem, et sursum trahentem ad se*. Ubi observavit S. Thomas, triplicem effectum amoris sive charitatis. Primus est, quod amor sive charitas movet amantem ad operationem. Unde (ut hoc obiter observetur in hæreticos, qui hominem per solam fidem justificari tradunt) sicut aqua operationem ab igne, scilicet calefactionem, recipit, et calefit (operatio enim ignis aquam movet), sic fides operationem recipit a charitate, qua operatione veluti vivificatur et calefit, et sine ea friget, et, ut ait B. Jacobus ^e, *mortua est*; ex quo fit ut hujusmodi *fides sit quæ in Christo valet*, sicut Apostolus ad Galatas scripsit ^f, quæ, inquam, per charitatem movetur, scilicet erga Deum. Secundus enim effectus est, quod movet ad operationem erga amatum; unde sic intelligendum est quod idem Apostolus dixit: Quæ per operationem scilicet charitatis operatur, id est movetur. Passive enim accipiendum est vocabulum ενεργουμένη, ut alias a nobis probatum est. Tertius effectus, quod amor seipsum ostendit erga eum quem est. Unde B. Jacobus, contra eum qui de fide sine operibus gloriatur, *Ostende tu, inquit, fidem tuam sine operibus, et ego ostendam tibi fidem meam ex operibus* ^g. Deinde observavit etiam idem S. Thomas quinque proprietates amoris sive charitatis in his quæ hic ex Dionysio recitantur. Prima est, progredi ad uniuersum eum qui diligit cum eo quem diligit, et quanto excellentior est amor, tanto excellentius unit; unde, quia amor in Deum est excellens, excellenter cum Deo conjungit, et erga magis conjuncta major est. Secunda proprietas est charitatis, quod facit, ut is qui amorem sive charitatem habeat, ad eum tendat erga quem habet charitatem; contra atque facit cognitio, quæ rem cognitam trahit ad cognoscentem, amor vero trahit amantem ad eum quem amat. Tertia proprietas est, esse simplicem motum charitatis, quia est primus motus appetitus; et primum in unoquoque genere oportet ut sit simplex, quia ex eo cætera in eo genere composita existunt. Quarta proprietas est, esse per se mobilem, quia in unoquoque genere prius est quod est per se, quam quod est per aliud; unde in genere motus, appetentis oportet ut primus motus qui est amor, sit per se mobilis. Unde timor, quia est sicut motus violentus extrinsecus accedens, non est in charitate, sicut ait B. Joannes, sed *perfecta charitas foras expellit timorem* ^h; quia charitas, motus est ab intimo, ut ait sanctus Thomas, procedens. Quinta proprietas est, operari per se, quod proprium est charitatis, in quo a spe differt. Qui enim propter spem alterius operatur, propter aliud operatur; qui autem (inquit S. Thomas) ex amore operatur, per seipsum operatur illud, tanquam hoc sibi placeat. Præstat scire quæ efficiat charitas, et quæ sint ejus propria, ad cognoscendam excellentiam et præstantiam ejus supra fidem solam, quam hæretici vane jactant, non intelligentes quæ dicunt.

381 Vocat autem *amatoriam motionem*, quia quatenus amor et charitas ex ipso Deo manant ad creaturas, ipse amoris et charitatis auctor moveri dicitur; quatenus vero ipse est amabilis et diligendus, movet et ciet ad amorem omnia, quibus vis amandi convenienter ipsis insita est.

Pulchre hunc locum S. Dionysii explicat P. Lessius lib. ix *De perfectionibus divinis*, cap. 2: « Primo, inquit, dicit *amorem esse vim motricem*, tum quia Deum movet ut descendat ad creaturas, eisque sua bona communicet, tum quia ipsas res creatas sursum trahit in Deum. Unde amor dicitur *ἐκστατικός*, id est *efficiens extasim*; quia amantem transfert a seipso in amatum, nempe Deum in creaturam, et creaturam in Deum. Verum, etsi amor Deum moveat ad creaturas, non tamen ipsum sinit in creatis rebus quiescere, sed ab illis retrahit eum una cum creatis in seipsum, ut creatura simul cum ipso quiescat in ipso; nam totum bonum quod confert rebus creatis, statim reflectit et refert ad seipsum, qui est ipsum per se bonum et pulchrum, quod omnia ad se allicit, et potentissime trahit.

Secundo dicit, esse *ἐκφανστικόν*, seu *manifestationem Dei per seipsum*, quia cum Deus lucem habet inaccessibilem, ita ut nulli creaturæ per se possit esse manifestus, per amorem egreditur extra se, et

^c Gen. ii, 24. ^d I Reg. i, 8. ^e Jac. ii, 17. ^f Galat. v, 6. ^g Jac. ii, 18. ^h I Joan. iv, 18.

sic manifestatur creaturis : primo, per creationem : secundo, per gubernationem ; tertio, per mysterium Incarnationis ; quarto, per doctrinam, illuminationem et justificationem ; quinto, per lumen gloriæ seu glorificationem.

Tertio dicit, esse *processum benignum eximitæ illius unionis*, quia amor Dei erga creaturas est processus quidam, et veluti germen amoris Dei quo amat seipsum ; sicut amor mediorum est quædam extensio et veluti surculus amoris ipsius finis ; et cognitio effectuum est quidam processus cognitionis principiorum. Eximiam illam unionem, intelligit amorem illum, quo Deus seipsum ut summum bonum et pulchrum amat ; hic enim est unio quædam vitalis Dei ad seipsum.

Quarto dicit, amorem Dei esse *motionem amatoriam*, quia amor est motio quædam vitalis per seipsam faciens amare, et amantem transire a seipso in dilectum. *Simplicem*, quia amor Dei in se unicus et simplicissimus est, etsi infinita sint ea ad quæ procedit. *Per se mobilem*, quia amor proposito bono et pulchro per se excitatur. *Per se innatam*, ἀπενεργητον, quia amor divinus non est ab alio productus in Deo aut aliunde excitatus, sed ex ipsa Dei bonitate sponte exortus. Præexistit hæc motio in bono, quia ante omnem creaturam hic amor est in Deo : et ex bono in ea quæ sunt exundat, et rursus in bonum revertitur, etc.

Idem sequenti capite ex dictis colligit octo divini amoris proprietates. Prima, quod eminenter et originaliter præexistat in pulchro et bono. Secunda, quod ex pulchro et bono tanquam fonte prodeat, ut existat jam in Deo formaliter. Tertia, quod immediate in pulchrum et bonum se reflectat. Quarta, quod propter pulchrum et bonum extendat se et descendat ad creaturas. Quinta, quod creaturas sursum rapiat, et ad pulchrum bonumque convertat. Sexta, quod divinus amor sit exstaticus, quia amantem extra se trahit in amatum. Septima, quod amor divinus sit vis unitiva. Octava, quod motus amoris sit orbicularis. Vide hæc ipsa fusius apud Lessium lib. ix citato, cap. 2 et 5.

§ XVIII et sequentibus usque ad finem fise disputat, quid et unde malum sit : pro cuius intelligentia notandum hic ex Lessio *De perfectionibus divinis* lib. xii, cap. 16, sanctos Patres malitiam peccati interdum explicare per privationem boni, non quod debeat inesse ipsi actui peccati, sed quod debeat inesse homini operanti, quodque per ipsum peccatum destruitur ; unde declarant malitiam peccati ab effectu, quem causat in anima, spoliando eam bonis quæ possidebat, vel habere debebat, nempe bonis habitibus et functionibus, quibus Deo conjungebatur ; hic enim effectus est nobis notior quam intrinseca peccati malitia. Quod enim peccatum privet hominem gratia divina ; charitate, et conjunctione cum Deo, aliisque virtutibus et vita æterna, et reddat ineptum ad bonas operationes, facile intelligitur et inde optime æstimatur, quantum malitiæ sit in peccato. Et hoc modo intelligendus est hic Dionysius cum ait : *Malum in demonibus et hominibus esse privationem divinatorum donorum, defectum habituum et operationum, prolapsionem a naturalibus bonis*, id est a bonis naturæ consentaneis ; quamvis ipse non tam loquatur de malitia actus transeuntis, quam de malo, quod post actum remanet in subjecto, quod manifeste in privationibus situm est. Eodem modo Vasq. exponit multos alios Patres, sed multi ex illis exponi possunt de privatione, quæ consistit in **382** recessu a virtute, vel lege divina, vel ab ipso Deo et statu gratiæ. Vide plura de natura mali apud Lessium, capite citato per totum.

§ XIX. *Malum non esse ex bono*, etc. Nota sanctum Dionysium intelligere quod malum non sit ex bono sicut ex causa per se ; nam § 52 dicit, malum esse ex bono per accidens. Quod autem malum causam per se habere nequeat, ex S. Dionysio divus Thomas in *Questionibus disputatis*, quæstione de malo, art. 3, triplici ratione ostendit. Primo quidem, quia illud quod per se causam habet, est intentum a sua causa (quod enim provenit præter intentionem agentis, non est effectus per se, sed per accidens), malum autem, in quantum hujusmodi, non potest esse intentum, nec aliquo modo volitum vel desideratum, quia omne appetibile habet rationem boni, cui opponitur malum, in quantum hujusmodi. Unde videmus quod nullus faciat aliquid malum, nisi intendens aliquid bonum, ut sibi videtur ; unde relinquitur, quod malum non habeat causam per se. Secundo idem apparet, quia omnis effectus per se habet aliquam similitudinem suæ causæ, vel secundum eandem rationem, sicut in agentibus univocis ; vel secundum deficientem rationem, sicut in agentibus æquivocis, omnis enim causa agens agit secundum quod actu est quod pertinet ad rationem boni. Unde malum, quatenus tale, non assimilatur causæ agenti secundum id quod est agens ; relinquitur ergo, quod malum non habeat causam per se. Tertio idem apparet ex hoc quod omnis causa per se habeat certum et determinatum ordinem ad suum effectum : quod autem sit secundum ordinem non est malum, nam malum accidit prætermittendo ordinem, unde malum qua tale non habet causam per se ; oportet tamen ut malum aliquo modo causam habeat. Manifestum est enim, quod cum malum non sit aliquid per se existens, sed sit aliquid inhærens ut privatio (quæ quidem est defectus ejus quod est natum inesse, et non inest), quod esse malum non naturaliter insit ei cui inest. Si enim aliquis defectus sit alicui rei naturalis, non potest dici malum ejus ; sicut non est malum homini non habere alas, nec lapidi non habere visum, quia est secundum naturam. Omne autem eus, quod non naturaliter inest alicui, debet habere aliquam causam (non enim aqua, v. g. esset calida, nisi ab aliqua causa) ; unde relinquitur, quod omne malum habeat aliquam causam, sed per accidens, cum per se causam habere non possit ; omne autem quod est per accidens reducitur ad id quod est per se. Cum autem malum non habeat causam per se, ut ostensum est, restat, ut solum bonum habeat causam per se. Nec potest per se causa boni esse nisi bonum, cum causa per se causet sibi simile ; relinquitur ergo, quod cujuslibet mali bonum sit causa per accidens. Contingit quidem etiam malum, quod est defectivum bonum, esse causam mali ; attamen eo deveniendum est, quod prima causa mali non sit malum, sed bonum. Est ergo duplex modus quo malum causatur ex bono, scilicet uno modo bonum est causa mali, in quantum est deficient ; alio modo, in quantum est per accidens agens. Patet in monstruositate partus, cujus causa est virtus deficient in semine, hujus autem defectus causa ulterior est aliquid principium alterans, quod inducit qualitatem contrariam qualitati requisitæ ad bonam seminis dispositionem : cujus alterantis virtus quanto fuerit perfectior, tanto hanc qualitatem contrariam magis inducit, et per consequens defectum seminis consequentem. Et sic malum seminis non causatur ex bono in quantum est deficient, sed causatur ex bono, in quantum est perfectum, sed per accidens. Sic etiam causa corruptionis aquæ est virtus activa ignis ; quæ quidem per se non intendit destructionem aquæ, sed introductionem formæ ignis in materiam cui conjungitur, et sic per accidens facit ignis aquam desinere. Vide hæc fusius apud D. Thomam loco supra citato, ubi disputat de malo in communi.

§ XXIII. *Sed neque demones natura sua mali sunt*. Quia, secundum D. Thomam, arte 1, quæst. 63, art. 4, cujus natura ordinatur in aliquid bonum secundum communem boni rationem, hoc se-

cundam suam naturam non potest tendere in aliquod malum. Manifestum est autem, quod quælibet natura intellectualis habeat ordinem in bonum universale, quod potest apprehendere, et est objectum voluntatis; unde cum dæmones sint substantiæ intellectuales, nullo modo possunt habere inclinationem naturalem in aliquod quocunque malum, et ideo non possunt esse naturaliter mali. Vide hæc ipsa fusius a D. Thoma disputata in *Questionibus disputatis*, quæstione decima sexta de dæmonibus artic. 2.

383 PARAPHRASIS PACHYMERÆ (39).

§ I. Ad illud *ergo* perfecta distinctio est apponenda; siquidem illud *age*, juxta usum antiquum, remotio quædam est eorum quæ dicta sunt, et exordium dicendorum, ac si dicat: Quæ prædicta sunt ita se habeant; modo autem orationem convertamus ad ipsum nomen boni, quod theologi per excellentiam attribuunt divinitati, tanquam a qua cuncta procedunt, quoniam omnia ex ipsa producta sunt propter bonitatem, ipsam Dei superexistentiam appellantes bonitatem, et per se bonitatem. Non enim Deus ascititium habet bonum aut per accidens, quasi essentia ejus sit quid aliud, et accidentariam habeat bonitatem; sed ipse, cum existat ipsius boni substantia naturaliter, ad omnes extendit bonitatis suæ fulgorem, hoc ipso quo bonus est. Quemadmodum enim sol non est a lumine distinctus, neque aliunde lumen mutuando illuminat (siquidem ipse lux est, et hoc ipso quo lux est, naturaliter illuminat omnia quæcunque lumen ejus valent excipere, neque ratiocinans, neque præligens; nam si non illuminaret, neque etiam sol esset; ecquid aliud concipi possit illuminare, nisi lux sit? hoc enim vult hic sanctus, et non simpliciter solem esse irrationalem et exsortem libertatis, hoc enim manifestum est, et nihil ad propositum); sic etiam illud supra solem bonum Deus, qui primævum est exemplar respectu istiusmodi obscuræ et absimilis imaginis, ipsa sua substantia qua bonus est, rebus ipsis pro cujusque captu bonitatis suæ radios affundit. Hæc omnes intelligibiles ac intelligentes substantiæ consistent. Aliud autem est intelligibile et aliud intelligens, nam id quod intelligibile est, est velut alimentum ejus quod intelligit; quoniam id quod intelligitur, seu intelligibile, nobilius est, et antea intelligitur, quam id quod intelligit, id est intelligens. Superiores igitur et Deo vicini ordines proprie dicendi sunt intellectuales; inferiores vero intelligentes, ut qui intelligant superiores; non ideo tamen quod intellectuales dicantur, qui intelliguntur, censendum est ipsos non intelligere; ipsi enim intelligunt, quoniam mentes sunt et substantiæ. Ideo intelliguntur quidem, ut materiæ expertes; intelligunt vero res, ut incorporei et supermundiales, rationibus rerum superne illustrati, ipsasque mystice **384** ad inferiores angelos trajicientes. Hos autem vocat virtutes et operationes, non quod non subsistant, sed subsistentes sint ac viventes, et potentes, et efficaces motuum propriorum; a Davide enim di-

§ I. Στικτέον εἰς τὸ οὖν τελείαν· τὸ γὰρ εἶεν, κατὰ παλαιὰν χρῆσιν, ἀπόθεσις ἐστὶ τῶν λεχθέντων, καὶ ἔναρξις τῶν ἐσομένων, ἀντὶ τοῦ, Ἔστωσαν δὴ οὖν τὰ προειρημένα· νῦν δὲ χωρῶμεν ἐν τῷ λόγῳ ἐπ' αὐτὴν τὴν τοῦ ἀγαθοῦ ὀνομασίαν, ἣν διαφερόντως οἱ θεολόγοι ἀνατιθέασιν τῇ θεότητι, πάντων τῶν παραχθέντων δηλαδὴ, ὅτι τὰ πάντα ἐξ αὐτῆς παρῆκται δι' ἀγαθότητα, λέγοντες αὐτὴν τὴν τοῦ Θεοῦ ὑπερύπαρξιν ἀγαθότητα καὶ αὐτοαγαθότητα. Οὐ μὴν δὲ ἀλλ' ὅτι οὐκ ἐπίκτητον καὶ συμβεβηκὸς ἔχει τὸ ἀγαθὸν ὁ Θεός, ὥστε, ἄλλο τι ἢν, ἐπισύμβαμα ἔχειν τὸ ἀγαθόν, ἀλλ' οὐσίᾳ τοῦ ἀγαθοῦ αὐτὸς ὑπάρχων, ἐκτείνει περὶ πάντας τὴν τῆς ἀγαθότητος αἴγλην φυσικῶς ἐν τῷ εἶναι ἀγαθόν. Ὡς περὶ γὰρ ὁ ἥλιος οὐκ ἄλλο τι ἢν παρὰ τὸ φῶς, οὐδὲ ἐτέρωθεν τὸ φῶς λαμβάνων φωτίζει· αὐτὸς γὰρ ἐστὶ φῶς, καὶ φωτίζει φυσικῶς ἐν τῷ εἶναι φῶς πάντα τὰ δυνάμενα μετέχειν αὐτοῦ, οὔτε λογιζόμενος, οὔτε προαιρούμενος· μὴ φωτίζων γὰρ οὐδέ γε ἥλιος ἂν εἶη· καὶ τί ἂν εἶη ἄλλο λογίσει τὸ φωτίζειν, ὃ μὴ ἢν φῶς; τοῦτο γὰρ ἐμφαίνει ὁ ἅγιος, καὶ οὐχ ὅτι ἀπλῶς ἄλογός ἐστι καὶ ἀπροαίρετος ὁ ἥλιος, τοῦτο γὰρ δῆλον, καὶ οὐδὲν πρὸς τὸ προκείμενον· οὕτω δὲ καὶ τὸ ὑπὲρ ἥλιον ἀγαθὸν ὁ Θεός, τὸ ἐξηρημένως ἀρχέτυπον πρὸς τοιαύτην σκοτεινὴν καὶ μὴδὲν παρομοιάζουσαν εἰκόνα, αὐτῇ τῇ ὑπάρξει, καὶ τῷ εἶναι ἀγαθός, τὰς ἀκτίνας τῆς ἀγαθότητος ἀναλόγως τοῖς ὄψιν ἐφίησι. Διὰ ταύτης αἱ εὐράναι οὐσαὶ ὑπέστησαν, αἱ νοηταὶ τε καὶ νοεραὶ. Ἄλλο δὲ ἐστὶ τὸ νοητὸν, καὶ ἄλλο τὸ νοερὸν. Τὸ γὰρ νοητὸν οἶά τις τροφή τοῦ νοεροῦ ἐστίν, εἴπερ τὸ νοούμενον, ὃ ἐστὶ νοητὸν, μετίζόν ἐστὶ καὶ προεπινοούμενον τοῦ νοοῦντος, ὃ ἐστὶ νοερὸν. Τὰ μὲν οὖν ὑπερκείμενα καὶ προσεχῆ τῷ Θεῷ τάγματα νοητὰ κυρίως λεκτέον, τὰ δὲ ὑποβεβηκότα νοερά, ἅτε νοοῦντα τὰ ὑπερκείμενα· οὐχ ὅτι δὲ νοητὰ ἐστὶ τὰ νοούμενα, νομιστέον αὐτὰ μὴ νοεῖν· νοεῖ γὰρ καὶ αὐτὰ, ἐπειδὴ νόες εἰσὶ καὶ οὐσαί. Διὸ νοοῦνται μὲν, ὡς ἄνθρωποι, νοοῦσι δὲ τὰ ἔντα, ὡς νόες ἀσώματοι καὶ ὑπερκόσμοι, ἄνωθεν ἐλλαμπόμενοι τοὺς περὶ τῶν ἔντων λόγους, καὶ διαθιβάζοντες αὐτοὺς μυστικῶς εἰς τοὺς ὑποβεβηκότας ἀγγέλους. Δυνάμεις δὲ καὶ ἐνεργείας λέγει ταύτας οὐκ ἀνυποστάτους, ἀλλ' ἐνυποστάτους καὶ ζώσας, δυνατάς τε καὶ ἐνεργεῖς τῶν οἰκείων κινήσεων, δυνατοὶ γὰρ ἰσχύϊ παρὰ τῷ Δαυὶδ λέγονται. Ἡ καὶ ἄλλως δυνάμεις μὲν, ἐπειδὴ καὶ μήπω τῶν ἐν τῇ κτίσει φανέντων, δυνάμει πάντα τῷ Θεῷ προῦφεισθηκεῖ, μέλλοντα παράγεσθαι δι' αὐτοῦ εἰς τὸ εἶναι· ἐνεργεῖαι δὲ, ὅτι καὶ πρὸς ἔργον ἡ δημιουργία παρήχθη. Διὰ ταύτας τὰς ἀκτίνας τῆς ἀγαθότητος, καὶ

εἰσιν αὐταὶ καὶ ζωὴ, καὶ ἀνέκλειπτον ἔχουσι τὴν ζωὴν, καὶ καθαρεύουσαι καὶ φθορᾶς καὶ θανάτου, καὶ ὕλης, καὶ γενέσεως. Φθορὰ δὲ ἐστὶ τοῦ θανάτου καθολικωτέρα ἢ εἰς τὸ μὴ ὂν κίνησις, ἥτις ἐστὶ καὶ τῶν ἀψύχων. Γενέσεως δὲ ἀνώτεροι αἱ δυνάμεις, οὐχ ὅτι οὐκ ἐγενήθησαν (καὶ γὰρ ἐδημιουργήθησαν), ἀλλ' ὅτι ἐξ ὕλης οὐ συνέστησαν· τοιαῦτα γὰρ τὰ ἐν γενέσει καὶ φθορᾷ, οἷς ἡ ὕλη ὑποκειμένη, εἰ μὲν εἶδος δέξεται, εἰδοποιεῖται, καὶ ἰδοῦ ὂν τι ἐγένετο· εἰ δὲ στερηθεῖ τοῦ εἶδους, χωρεῖ πρὸς τὸ ἀνεῖδειον, καὶ ἰδοῦ φθορὰ τινος ὄντος, καὶ εἰς τὸ μὴ ὂν κίνησις. Αἱ δὲ θεῖαι δυνάμεις καὶ τούτων ἀνώτεροι τῶν φθορῶν τε καὶ τῶν γενέσεων, ὅτι καὶ αὐτοὶ, καὶ τῆς βευστῆς ἀλλοιώσεως ἀνορισμέναι. Τοῦτο δὲ λέγει, ἐπειδὴ τραπετοὶ καὶ οἱ ἄγγελοι ἐδημιουργήθησαν, ἀλλὰ κατὰ γνῶμην, οὐ κατ' οὐσίαν· ὅθεν κατ' οὐσίαν ἐστὶ τούτοις καὶ τὸ ἀναλλοίωτον. Νοῆτοί γοῦν εἰσιν ὡς ἀσώματοι, καὶ παρ' ἀλλήλων καὶ παρ' ἡμῶν ὁπωσοῦν νοοῦμενοι, καὶ νοεροὶ ὡς νόες, καὶ ὅτι ὑπερκοσμῶς νοοῦσιν, ἐπιβάλλοντες δι' ἐλλάμψεως τοῖς λόγοις τῶν ὄντων καὶ οὐκ αἰσθητῶς ὡς ἡμεῖς τῶν πραγμάτων ἀντιλαμβανόμενοι. Εἰ δὲ καὶ ἡμεῖς πολλάκις τοῖς λόγοις ἐπιβάλλομεν, ἀλλ' ἐπιστημονικῶς καὶ τὰς ἀρχὰς ἔχοντες ἐξ αἰσθήσεως, καὶ διὰ τοῦτο δεόμενοι ταύτης· οὐδὲν γὰρ ἔξω τῆς αἰσθήσεως γινόμενον ἴσμεν, κἂν ἠσθημένοι ὦμεν αὐτοῦ. Ἀλλ' οἱ θεῖοι νόες ὑπερκοσμῶς τοὺς λόγους ἐλλάμπονται, καὶ τοῖς συγγενέσι διαπορθμεύουσι, καὶ μονή, καὶ ἰδρυσις, καὶ συγκράτησις, καὶ συντήρησις αὐταῖς ἐστὶν ἐκ τῆς ἀγαθότητος τοῦ Θεοῦ· καὶ τὸ εἶναι ταύτας ὡσπερ τινὰ ἐστίαν καὶ θεῖον βωμῶν τῶν ἐκ Θεοῦ ἀγαθῶν. Ἔστι γὰρ οἱ παλαιοὶ τὸν βωμῶν ἐκάλουν, ἐν ᾧ τὰς θυσίας ἐπετέλουν. Ἐλεγον δὲ καὶ ἐτέραν νοητὴν ἐστίαν, τὴν περὶ τὸ αὐτὸ τῶν θεῶν ἰδρυσιν, ἣν καὶ ἱεράν εἶχον, καὶ ὄρκον ἐτίθεντο, θεῖα δὲ τὰ οὐράνια ἔλεγον. Λέγει γὰρ καὶ ὁ Ἰουδαῖος Φίλων ἐν τῷ περὶ τῆς φλογίνης ῥομφαίας καὶ τῶν χερουβὶμ λόγῳ· Ἡ δὲ μονὴ τῶν τοῦ κόσμου μερῶν, ἐστῶσα παγίως, ἐστὶ πρὸς τῶν παλαιῶν εὐθύθδως ὠνόμασται· κόσμου μέρη λέγων τὴν φαῦσιν τοῦ ἡλίου, καὶ τὴν ἐπὶ τὸ αὐτὸ ἀποκατάστασιν τῆς σελήνης, αὐξησίν τε καὶ μείωσιν, τὴν τῶν ὑετῶν χύσιν, τὴν τῶν βροντῶν τε καὶ ἀστραπῶν σύστασιν καὶ οἰκονομίαν, καὶ τᾶλλα ἃ δὴ κατὰ τὰς αὐτὰς αἰτίας εἰσαεὶ ποτε γίνονται· ταῦτα γὰρ καὶ οἱ Ἕλληνες θεῖα ἔλεγον πρὸς ἀντιδιαστολὴν τῶν καθ' ἡμᾶς δι' ἄλλας καὶ ἄλλας αἰτίας βευστῶν τε καὶ ἀλλοιωτῶν. Καὶ τὸ ἐφιεσθαι πάλιν τῆς θείας ἀγλῆς αὐτάς, ἀλλὰ

καὶ τὸ εἶναι, καὶ τὸ εἶναι, ἐκ ταύτης τῆς ἀγαθότητος ἔχουσι, καὶ πρὸς ἐκείνην ἀγαθοειδῶς ἀποτυπῶνται, καὶ ταῖς μετ' αὐτάς κοινωνοῦσι τῶν δώρων, ὡς ὁ περὶ αὐτάς θεῖος τῆς διαδόσεως νόμος ὑψηγεῖται.

constitutionem ac dispensationem, cæteraque quæ secundum easdem perpetuo fiunt; nam hæc etiam gentiles divina nominabant, ad distinctionem rerum nostratium, quæ aliis atque aliis de causis fluxæ sunt ac mutabiles. Dumque rursus illæ divinum splendorem appetunt, tam ut sint quam ut bene sint, ex eadem bonitate obtinent, nec non ipsi boniformiter conformantur, et juxta divinæ legis dictamen, inferiores suos donorum istorum participes efficiunt.

§ II. Ἀπὸ ταύτης τῆς θείας ἀγαθότητος αὐτῶν οἱ βαθμοὶ καὶ αἱ τάξεις εἰσιν, αἱ πρὸς ἀλλήλας ἐνώσεις,

¹ Psal. cii, 20.

cuntur *potentes virtute*¹. Vel etiam alio modo: *Virtutes quidem, quod cum necdum creaturæ apparerent, omnia virtute in Deo antea substiterint, quæ ab eo, ut essent, producenda erant: Operationes verò, quod creatura etiam ad operationem perducta fuerit. Propter hosce bonitatis radios et sunt ipsi et vivunt, et vitam habent indeficientem, et a corruptione, et morte, et materia, et generatione sunt liberi. Corruptio autem, quæ magis late patet morte, est motio ad id quod non est, quæ etiam competit inanimatis. Virtutes autem generatione sunt sublimiores, non quod non factæ sint (siquidem create sunt), sed quod non constant materia; istiusmodi enim sunt, quæ in generatione ac corruptione versantur, quibus materia subjecta, si quidem formam suscipiat,*

efformatur, et ecce aliquid facta est; si vero forma privetur, fit aliquid informe, et ecce interitus cujusdam entis, et ad id quod non est motio. Divinæ autem virtutes, etiam hisce sublimiores tam corruptionibus quam generationibus, quoniam et immateriales sunt, et ab omni fluxa immutatione exemptæ. Hoc dicit, quoniam angeli etiam mutabiles creati fuerunt, sed secundum sententiam, non secundum substantiam; unde quoad substantiam etiam sunt immutabiles. Intellectiles itaque sunt, in quantum incorporei, et tam ab invicem quam a nobis aliquo modo cogniti; et intelligentes, in quantum mentes, et quoniam supermundialiter intelligunt, per illustrationem rerum rationes cognoscentes, et non sensiliter, uti nos, res apprehendentes.

Quod si nos quoque non raro rerum rationes intelligimus, tamen scientificè id habemus et dependenter a sensu, quo idcirco egemus; nihil enim quod sensum fugiat cognoscimus, etsi etiam ejus sensum accipimus. At mentes divinæ supermundialiter illustrantur rationibus, et in mentes cognatas transfundunt; et mansio, et firmitas, et contemperatio, et conservatio ipsis est ex bonitate Dei, quodque sint instar domicilii cujusdam, ac divinæ aræ bonorum quæ ex Deo sunt. Ἔστιν enim veteres aram appellabant, in qua sacrificia consecrabant. Dicebant etiam alio sensu ἐστίαν, ipsam rerum divinarum firmitatem, quam sacrosanctam habebant, et jusjurandum appellabant, res autem cælestes vocabant divinas. Philo etiam Judæus, in sermone de

flammea rhomphæa et cherubim, ait: Mansio autem partium mundi, cum stet firmiter, ἐστὶν ab antiquis recta conjectura nominata est, partes mundi vocans fulgorem solis et lunæ in eundem statum restitutionem, incrementumque ac imminutionem, pluviarum effusionem, tonitruorum ac fulgurum

§ II. Ab hac divina bonitate ipsis et gradus sunt, et ordines, et ad invicem uniones, id est divinus

amior ad invicem. Qui divinus amor, cum sit etiam unificus, conjungit ipsas non acervatim componens, sed amabiliter constringens. Nam cum res intelligibiles, ut et sensibiles, æquivoce dicantur, alia quidem sunt unita, et a se mutuo dependentia, alia vero divisa et coacervata. Ac intelligibilium quidem unita sunt, veluti lumen, vita, et mundus intelligibilis, et similia; secundum quam unionem etiam ordines angelorum sunt uniti, et a se mutuo divino amore dependent; divisa vero et apposita sunt, velut exercitus, et ordo particularis angelorum, et familia et chorus. In sensilibus autem unio est animal, arbor, mundus hic sensibilis; divisiones vero, grex, populus, chorus, acervus. Verum hæc quidem sunt uniones angelicarum virtutum ad invicem, habent autem etiam mutuas penetrationes, atque iterum distinctiones inconfusas. Mutuas quidem penetrationes, ne uniones intelligens ad invicem, naturalem aliquam dixeris unionem, secundum quam partes ad totius alicujus complementum uniantur, sed libera est penetratio, qua ista unio Dei bonitate in ipsis fit: nam res materiæ expertes et se mutuo inconfuse penetrant, et rursus recedunt, ac discernuntur, atque ad hoc sunt gradus et ordines ipsorum primi et secundi. Tu vero considera, **386** quomodo inconfusionem ponat in distinctionibus. Oportebat enim potius id dictum in mutuis penetrationibus, ubi etiam confusionis suspicio oboritur; sed huic occurrit, assignando statim etiam distinctionem proprietatum, ne confusio sit illa mutua penetratio, quoniam illico sequitur distinctio. In distinctionibus autem intellectam fuisse inconfusionem, declarat ordinis eorum immutabilitas; siquidem secundum istiusmodi distinctionem consistunt gradus et ordines earum, secundum quos primum est et secundum. Idcirco quodammodo dicit, non quod se mutuo penetrant, et iterum discernuntur, immutari ordines earum, ne confusionem aliquam intelligas, sed iterum ipsis eundem ordinem manere, tametsi se mutuo penetrent. Hoc iterum est bonitatis Dei, quod inferiores virtutes ad superiores adducantur, et rursus superiores inferioribus provideant, ut neque ipsæ principia sint adductionis, neque hæc inconversæ sint ad providentiam; uno enim e duobus deficiente nihil fieret. Verum divina bonitas ita de ipsis disposuit. Hinc etiam sunt propriæ ejusque virtutis custodiæ, et immutabiles circum semetipsas convolutiones. Ne existimes autem ipsas, quod potiora desiderant, contemnere propria. Volvuntur autem divinæ mentes circum semetipsas non volutatione quadam corporea, sed supermundiali et intelligente, et quali mens volvi solet, dum ex seipsa ad considerationes progreditur, et ad seipsam revertitur, non vero extra semetipsam divulsa abit. Hoc etiam insinuant rotæ apud divinum Ezechielem, quæ multos habent oculos. Ex divina quoque bonitate existunt istæ circa boni desiderium identitates et extremitates. Identitas quidem intelligenda, minime deficiens a Deo conjunctio; extre-

δηλονότι ὁ πρὸς ἀλλήλας θεοπρεπῆς ἔρωσ. Ὅς δὴ θεὸς ἔρωσ ὦν καὶ ἐνοποιὸς, συγᾶπτει αὐτὰς οὐ σωρηδὸν συγχομίζων, ἀλλὰ ἀγαπητῶς συνδεσμῶν. Τῶν γὰρ νοητῶν, ὡς καὶ τῶν αἰσθητῶν, ὄντων ὁμωνύμως λεγομένων, τὰ μὲν ἔστιν ἠνωμένα καὶ ἀλληλουχοῦμενα, τὰ δὲ διηρημένα καὶ σωρηδόν. Καὶ νοητῶν μὲν ἠνωμένα, ὡς φῶς, ζωὴ, καὶ νοητὸς κόσμος, καὶ ὅσα τοιαῦτα, καθ' ἣν ἔνωσιν καὶ αἱ τῶν ἀγγέλων τάξεις εἰσὶν ἐνοποιοῦμεναι, καὶ ἀλληλουχοῦμεναι τῷ θεῷ ἔρωτι· διηρημένα δὲ καὶ ἐν παραθέσει, ὡς στρατιὰ, καὶ τάξις ἰδία ἀγγέλων, καὶ πατριὰ, καὶ χορὸς. Ἐπὶ δὲ αἰσθητῶν, ἐνώσεις μὲν ζῶων, δένδρον, ὁ αἰσθητὸς οὗτος κόσμος· διαιρέσεις δὲ ποιμήνη, δῆμος, χορὸς, σωρὸς. Ἄλλ' αὐταὶ μὲν εἰσὶν αἱ πρὸς ἀλλήλας ἐνώσεις τῶν ἀγγελικῶν δυνάμεων, ἔχουσι δὲ καὶ ἐν ἀλλήλαις, καὶ αὐθὺς διακρίσεις ἀσυγχύτους. Χωρήσεις μὲν ἐν ἀλλήλαις, ὅτι μὴ ἀκούσας ἐνώσεις πρὸς ἀλλήλας, φυσικὴν τινα εἴπησ ἔνωσιν, καθ' ἣν ἐνοῦνται τὰ μέρη εἰς ἐνὸς ὅλου συμπλήρωσιν, ἀλλὰ προαιρητὴ ἔστι χωρήσις, ἡ τοιαύτη ἔνωσις ἐξ ἀγαθότητος Θεοῦ γενομένη εἰς αὐτὰς· τὰ γὰρ αὐτὰ καὶ ἐν ἀλλήλοις χωρεῖ ἀσυγχύτως, καὶ πάλιν ἀποχωρεῖ καὶ διακρίνεται, καὶ τοῦτό ἐστιν οἱ βαθμοὶ καὶ αἱ τάξεις αὐτῶν πρῶται καὶ δευτέραι. Σὺ δὲ σκόπει, πῶς τὸ ἀσύγχυτον ἐπὶ τῶν διακρίσεων τίθησιν. Ἔδει γὰρ μᾶλλον περὶ τῶν εἰς ἀλλήλας χωρήσεων τοῦτο εἰπεῖν, ὅπου καὶ ἡ σύγχυσις ὑποπτύεται. Ἄλλ' ἐκεῖνο μὲν θεραπεύεται, τῷ εἰπεῖν εὐθύς καὶ διάκρισιν τῶν ἰδιοτήτων τὴν σύγχυσιν, ἡ εἰς ἀλλήλα χωρήσις, ἐπεὶ εὐθύς ἀκολουθεῖ ἡ διάκρισις. Ἐπὶ δὲ τῶν διακρίσεων τί εἶπεν; ἀσύγχυτον, δηλῶν τὸ τῆς τάξεως αὐτῶν ἀπαράλλακτον· ἐπεὶ γὰρ κατὰ τὴν τοιαύτην διάκρισιν συνίστανται οἱ βαθμοὶ καὶ αἱ τάξεις αὐτῶν, καθ' ἃς τὸ πρῶτόν ἐστι καὶ τὸ δεύτερον. Διὰ τοῦτο ὡσανεὶ λέγει, μὴ ὅτι ἐν ἀλλήλαις χωροῦσι, καὶ πάλιν διακρίνονται, παραλλαγὴν λαμβάνειν τὰς τάξεις αὐτῶν, καὶ σύγχυσίν τινα μὴ ἐνοήσης· ἀλλ' ἡ αὐτὴ πάλιν μένει τάξις αὐταῖς, κἄν καὶ ἐν ἀλλήλαις χωρῶσι. Πάλιν ἐστὶ τῆς ἀγαθότητος τοῦ Θεοῦ τὸ τὰς ὑφειμένας δυνάμεις πρὸς τὰς κρείττους ἀνάγεσθαι, καὶ πάλιν τὰς κρείττους τῶν δευτέρων προνοεῖν ὡς μήτ' ἐκείνας ἀρχὰς εἶναι περὶ τὴν ἀναγωγὴν, μήτε ταύτας ἀνεπιστρόφους περὶ τὴν πρόνοιαν· ἐνὸς γὰρ δυοῖν λείποντος, οὐκ ἦν τι γενέσθαι. Ἄλλ' ἡ ἀγαθότης ἡ θεία, οὕτως περὶ αὐτῶν ὠκονόμησε· παρ' οἷς καὶ αἱ τῶν οἰκείων ἐκάστης δυνάμεως φρουραὶ, καὶ αἱ περὶ αὐτὰς ἀμετάπτωτοι συνελίξεις. Μὴ γὰρ, ὅτι ἐφίενται καὶ μειζόνων, καταφρονεῖν αὐτὰς τῶν οἰκείων ὑπολάβησ. Ἐλίσσονται δὲ οἱ θεοὶ νόες περὶ αὐτὰς ἔλιξιν τινα οὐ σωματικὴν, ἀλλ' ὑπερκόσμιον καὶ νοεράν, καὶ οἷαν πέφυκε νοῦς ἐλίττεσθαι ἐξ ἑαυτοῦ προῶν ἐπὶ νοήσεις, καὶ εἰς ἑαυτὸν ἀναστρέφων, οὐ μὴν ἐξω ἑαυτοῦ χωρῶν σκεδαστῶς. Τοῦτο αἰνίσκονται καὶ οἱ παρὰ τῷ θεῷ Ἰεζεκιήλ τροχοὶ πολυόμματοι. Ἐκ τῆς θείας εἰσὶν ἀγαθότητος καὶ αἱ περὶ τὴν ἔφεσιν ἀγαθοῦ ταυτότητες καὶ ἀκρότητες. Ταυτότητα μὲν νοητέον τὴν οὐκ ἀπόστατον πρὸς Θεὸν προσοχὴν· ἀκρότητα δὲ, τὴν τῆς νοήσεως αὐτῶν εἰς ἀναγωγὴν, καὶ κατὰ χάριν θέωσιν, πρόδοον, καὶ ὅσα ἄλλα εἴρηται ἡμῖν ἐν ἰδίῳ βιβλίῳ τῷ Περὶ τῶν ἀγγελικῶν

ιδιοτήτων και τάξεων. Οὐ μὴν δὲ ἀλλὰ και ὅσα εἶπω-
μεν ἐν τῷ *Περὶ τῆς οὐρανίου ἱεραρχίας* βιβλίῳ, ὅτι
ταῖς θείαις δυνάμεσι πρόσσεισι, και ταῦτα ἐξ ἀγαθό-
τητός εἰσι τοῦ Θεοῦ. Τίνα ταῦτα; Αἱ ἀγγελοπρεπεῖς
δηλαδὴ καθάρσεις, αἱ φωταγωγίαι, αἱ τελειότητες· κα-
θαίρονται γάρ και αὐται, και φωτίζονται, και τελειοῦν-
ται, παρά τῆς πηγῆς τῆς ἀγαθότητος ἱεραρχούμεναι,
ἐξ ἧς ἐδωρήθη ταύταις και τὸ ἀγαθοειδές, και τὸ ἐκ-
φαίνεῖν ἐν ἑαυταῖς τὴν κρυφίαν ἀγαθότητα. Καθαί-
ρουσι γάρ και αὐται, και φωτίζουσι, και τελειοῦσιν
ἃ πάσχουσι, ταῦτα ποιοῦσαι, και δηλοῦσαι τὸ τῆς
ἀγαθότητος κρύφιον τοῦ Θεοῦ. Εἰ γάρ ἐξ ἐμοῦ θαυ-
μαστοῦται ἢ τοῦ Θεοῦ γνώσις, πόσω μᾶλλον ἐκ τῶν
ἀγγελικῶν και θείων δυνάμεων; Ἐξαγγέλλουσι γάρ οὐκ
ἐν τῷ λέγειν, ἀλλ' ἐν ἑαυταῖς ἐν τῷ ταύτας νοεῖσθαι,
τὴν θείαν ἐκείνην σιγὴν τὴν ὑπὲρ κατάληψιν φωτα-
φάνειαν τοῦ ἐν ἀδύτοις και ἐν ἀποκρίψῳ ὄντος, κατὰ
τὴν, *Ἔθετο σκότος ἀποκρυφῆν αὐτοῦ*, ὡς φῶτα φανὰ
δεύτερα προβεβλημένα εἰς ἐρμηνευσιν ὀπωσοῦν τῆς
πρώτης λαμπρότητος. Ἀλλὰ και μετὰ τοὺς ἀγγέλους
αἱ ψυχαί, και ὅσα εἰσὶν ἀγαθὰ τῶν ψυχῶν, ἐκ τῆς
ἀγαθότητός εἰσι τοῦ Θεοῦ, τὸ νοεράς αὐτὰς εἶναι, ὡς
νοούσας, τὸ ἀθανάτους, αὐτὸ δὴ τὸ εἶναι, και τὸ ἔχειν
δύναμιν, ἀνατεινομένας πρὸς τὰς ἀγγελικὰς ζωάς, δι'
ἐκείνων ὡς καθηγεμόνων ἐπὶ τὴν θείαν ἀγαθαρχίαν
ἀνάγεσθαι, και τῶν ἐκ τοῦ Θεοῦ μετέχειν ἐλλάμψεων
κατὰ τὴν ἀναλογίαν αὐτῶν, και τῆς ἀγαθοειδοῦς δω-
ρεάς ἐν μετουσίᾳ γίνεσθαι, καθὼς ἐπὶ τοῦ Ἡσαίου και
τοῦ Ἰεζεκιήλ γέγονε, τοῦ μὲν ἡεξαμένου τὸν ἀνθρώπου,
τοῦ δὲ φωμισθέντος τὴν κεφαλίδα, και ὅσα ἄλλα ἐν
ἰδίᾳ πραγματεία τῇ *Περὶ ψυχῆς* εἴρηται. Ἀλλὰ και αὐ-
ταῖς αἰ ἀλογοῖς ψυχαῖ, και πάντα τὰ ἀλογα ζῶα, τὰ ἀέρια,
τὰ χερσαῖα, τὰ ἐρπετά, τὰ ἐν ὕδατι, τὰ ἀμφίβια, τὰ
ὑπὸ γῆν ἐγκλωσμένα, πάντα ταῦτα διὰ τὴν τοῦ Θεοῦ
ἀγαθότητα ἐψύχωνται και ἐζώνονται ὁμοίως και τὰ
φυτὰ, και ὅση ἀψυχος και ἄζωος οὐσία, διὰ τὰγαθόν,
τὰ μὲν τὴν ὀρεπτικὴν και αὐξητικὴν ζωὴν, ἢ δὲ τῆς
ὠσιώδους ἕξσεως εἴληγεν.

quælibet inanimata vitæque experta substantia, per eandem bonitatem, illa quidem nutritivam et au-

§ III. Εἰ δὲ και ὑπὲρ πάντα τὰ ὄντα ἐστὶ τὸ Θεῖον,
ὡσπερ και αὐτὸ τὸ ἀγαθόν, ἀλλ' οὖν αἱ στερήσεις ἐπὶ
Θεοῦ ὑπερβολαί εἰσι θέσεων δραστήριοι, ὡς τὸ ἀνείδεος,
ἀνούσιος, ἄζωος, ἄνους· ταῦτα γάρ, ἐννοίαν ἔχοντα μὴ
ὄντος, ὁμως ἐν τῷ Θεῷ ὑπερουσίως ὄντι κατὰ τὴν
ἀφαίρεσιν ἀπάντων (οὐδὲν γάρ ἐστὶ τῶν ὄντων) ὑπεροχικῶς νοοῦνται. Καὶ εἰ θεμιτὸν φάναι, και αὐτὸ
τὸ μὴ ὄν τοῦ ὑπὲρ πάντα ἀγαθοῦ ἐφέεται, (εἰ γάρ μὴ
ἐστὶν αὐτὸ, πῶς ἐφέεται;) ἢ δὴλον, ὅτι τὸ μὴ ὄν κα-
κὸν ἐνόησεν εἶναι, μὴ ὄν ὡσανεὶ ἀγαθόν, ὡς παρακα-
τιῶν ἀποδεικνύει, ὅτι και αὐτὸ τὸ λεγόμενον κακὸν
τοῦ ἀγαθοῦ ἕνεκα πολλάκις γίνεται.

aliquo modo bonum, uti in progressu orationis ostendit; quia illud **388** etiam quod malum dici-

§ IV. Ἀλλ' ὅπερ ἡμᾶς διαπέφευγεν, αἴτιον τῶν
οὐρανίων και κοσμικῶν (οὐρανὸν γάρ τὸν κόσμον φα-
σίν) ἀρχῶν και ἀποπερατώσεων ἢ τοῦ Θεοῦ ἀγαθό-

A mitas vero intelligentiæ earum adductio, et secun-
dum gratiam deificatio, progressus et quæcunque
alia in peculiari libro *De proprietatibus et ordinibus
angelorum* a nobis commemorata sunt. Quin et illa
quæ diximus in libro *De cælesti hierarchia* divinis vir-
tutibus adesse, etiam hæc sunt ex bonitate Dei. Quæ
vero ea sunt? Angelicæ nimirum lustrationes, illumi-
nationes, perfectiones; siquidem et ipsæ expiantur,
et illuminantur, et perficiuntur, a fonte bonitatis ini-
tiate, ex quo ipsis quoque boniformitas donata est, et
in semetipsis manifestant arcanam illam bonitatem.
Siquidem et ipsæ expiant, **387** et illuminant, et
perficiunt ea quæ patiuntur, dum hæc agunt, et ma-
nifestant arcanum bonitatis Dei. Si enim ex hæc
scientia Dei mirificatur, quanto magis ex angelicis
ac divinis virtutibus? Enumtiant enim non cum di-
cunt, sed cum in semetipsis intelligunt divinum
illud silentium, ac incomprehensibilem illustrationem
ejus qui in adytis et occulto existit, juxta illud:
Posuit tenebras latibulum suum ^k, tanquam lumina
quædam secundaria, quæ proposita sunt ad primum
illum splendorem quocumque modo interpretandum.
Præterea, post angelos, animæ quoque, et quæcun-
que animarum bona sunt, ex bonitate Dei existunt;
ut quod intelligentes sint, tanquam quæ intelligant,
quod sint immortales, quod sint, et habeant virtu-
tem; et ad angelicas vitas accedant, et per illos ceu
præceptores ad divinam ipsam bonitatem adducan-
tur, et pro captu suo divinis illustrationibus commu-
nicent, et muneris boniformis participes existant,
sicut in Isaia et Ezechiele accidit, dum ille quidem
prunam accepit, hic vero libri capite reffectus est,
et quæcunque alia in peculiari tractatu *De anima* a
nobis dicta sunt. Quin et animæ irrationales et om-
nia bruta animantia, et aëria, et terrestria, et ser-
pentia, et aquatilia, et amphibia, et quæ in caver-
nis terræ degunt, omnia hæc per Dei bonitatem et
animata sunt et vivificata; similiter et plantæ, et

B ac divinis virtutibus? Enumtiant enim non cum di-
cunt, sed cum in semetipsis intelligunt divinum
illud silentium, ac incomprehensibilem illustrationem
ejus qui in adytis et occulto existit, juxta illud:
Posuit tenebras latibulum suum ^k, tanquam lumina
quædam secundaria, quæ proposita sunt ad primum
illum splendorem quocumque modo interpretandum.
Præterea, post angelos, animæ quoque, et quæcun-
que animarum bona sunt, ex bonitate Dei existunt;
ut quod intelligentes sint, tanquam quæ intelligant,
quod sint immortales, quod sint, et habeant virtu-
tem; et ad angelicas vitas accedant, et per illos ceu
præceptores ad divinam ipsam bonitatem adducan-
tur, et pro captu suo divinis illustrationibus commu-
nicent, et muneris boniformis participes existant,

C sicut in Isaia et Ezechiele accidit, dum ille quidem
prunam accepit, hic vero libri capite reffectus est,
et quæcunque alia in peculiari tractatu *De anima* a
nobis dicta sunt. Quin et animæ irrationales et om-
nia bruta animantia, et aëria, et terrestria, et ser-
pentia, et aquatilia, et amphibia, et quæ in caver-
nis terræ degunt, omnia hæc per Dei bonitatem et
animata sunt et vivificata; similiter et plantæ, et

§ III. Quod si autem Deus sit supra omnia, uti
et bonum ipsum, ergo privationes in Deo sunt ex-
cellentiæ positionum effectrices, ut experta formæ,
expertæ substantiæ, expertæ vitæ, expertæ mentis; quæ
quidem videntur significare aliquid quod non existit,
tamen in Deo, qui superessentialiter omnium rerum
negatione existit (nihil enim est eorum quæ sunt)
eminenter intelliguntur. Et, si dictu fas sit, illud
ipsum quod non est, illius, quod supra res omnes
est, boni desiderio tenetur (si enim id non est,
quomodo desiderat?); unde manifestum, per id
quod non est, malum intellexisse, cum non sit
quod non est, malum intellexisse, cum non sit
ostendit; quia illud **388** etiam quod malum dici-

§ IV. Sed, quod nos effugerat, cælestium et
mundanorum (cælum enim mundum vocant) prin-
cipiorum ac terminationum causa est Dei bonitas,

^k Psal. xvii, 12.

nam Deus hæc omnia bonitatis abundantia creavit. Principia vero cœlestia et terminationes intelligenda tanquam ex puncto seu centro voluntatis Dei rotunda œlorum fabricatio subsistens: circularis enim figura ex seipsa incipiens, in seipsa terminatur. Cœlestem vero substantiam neque augeri neque minui ait, ut perfecte et sufficienter finem suum assecutam; ideoque immutabilem ipsam dixit, ex quo facta est, non perversam; perfectum autem est, quod neque augetur neque minuitur. Nota vero, eum dicere, cœlos sine strepitu et absque sensu moveri. Illud autem, *quarundam stellarum multiplicis motus quo transferuntur*, de planetis dicit; censet enim illos solos moveri. Quid porro dicat quis de solari radio, qui seorsum ab aliis per se movetur? quoniam et huic suum lumen est ex hac Dei bonitate, cujus lux hæc imago quædam est; quomobrem quoque nomine lucis divinum illud primum exemplar laudatur, ut ad cujus imaginem lux hæc existat. Quemadmodum enim hæc Dei bonitas a supremis usque ad extrema pervadit, et super omnia existit (Deus enim in omnibus est, et nihil omnium, ut neque suprema ad ipsius excellentiam pertingant, expers enim principii est, et nihil se habet sublimius; neque inferiora ipsius ambitum pertranseant, id est extra ejus complexum sint, siquidem infinitus est, et extra ipsum nihil est inferius; quin etiam illa quæ lucis sunt capacia secundum mensuram capacitatis illuminat, unde etiam Deus dicitur esse mensura rerum, quod contineat et sciat principium et finem omnium, et ævum, et numerus, et ordo, ut qui res continet atque disponit, omnia enim cum bono ordine creavit); sicutique etiam sol ille manifesta divinx bonitatis imago existit. Pulchre autem statim corrigit quæ minus consentanee de sole dicta videbantur, dum eum tenuissimum quemdam et ultimum boni illius sonum nominat. Quemadmodum enim si quis vociferans et clamans aliquid dixerit, præsentibus quidem valentibus auribus præditi vocem et sermonem audiunt; qui autem distant, quanto absunt, tanto debilius vocem audiunt; qui porro longiori spatio remoti sunt, **389** obscurissimum quemdam sonum capiunt, ut vocem quidem aliquam obscuram audiant, sed quod pronuntiatum est non intelligant. Unde colligere licet tantum esse solare lumen, si cum vero illo ac divino comparetur, ut intercapedo et infinita sit et incomparabilis. Deinde dicit, quomodo sol Deum referat; quia Deus omnia quæcunque ipsius participationis capacia sunt, per bonas institutiones atque actiones aliasve aliquas dispositiones illuminat, et lumen desuper expansum habens, omni mundo visibili se suosque radios explicat, cum propter ea quæ anima sensuque carent, tum propter ea quæ ratione et intellectu prædita sunt. Quemadmodum igitur, sol sensibilis omnia quæ cernuntur, illuminat, et quæcunque lucem ejus non participant, propter propriam suam opacitatem ejus expertia existunt; sic etiam in Deo, cum ejus illuminatio ei

της ἐστί· καὶ ταῦτα γὰρ δι' ἀγαθότητος ὑπερβολῆν παρήγαγεν ὁ Θεός. Ἀρχὰς δὲ οὐρανίας καὶ ἀποπερατώσεις νοητέον τὴν ὡς ἐκ σημείου ἦτοι κέντρου τοῦ θελήματος τοῦ Θεοῦ, κυκλικῶς ὑποστᾶσαν τῶν οὐρανῶν σφαιροειδῆ δημιουργίαν· τὸ γὰρ κυκλικὸν σχῆμα, ἀρχόμενον ἐξ ἑαυτοῦ, εἰς ἑαυτὸ περατοῦται. Τὴν δὲ οὐρανίαν οὐσίαν ἀναυξῆ κατὰ μείωτόν φησιν, ὡς τελείως ἔχουσαν, καὶ αὐτάρκως πρὸς ὃ γέγονε· διὸ καὶ ἀναλλοίωτον αὐτὴν λέγει, ἐξ οὗ γέγονεν οὐ παρατραπέισαν, τέλειον δὲ ἐστίν, ὃ μήτε αὖξει μήτε μειοῦται. Σημειῶσαι δὲ, ὅτι καὶ κινεῖσθαι ἀψόφως φησὶ καὶ ἀνεκαισθητῶς τὸν οὐρανόν. Τὸ δὲ ἐκίωρ ἀστέρων μεταβατικῆς πολυκινησίας περὶ τῶν πλανητῶν φησιν· αὐτοὺς γὰρ μόνους ἐδέξατο κινεῖσθαι. Τί ἂν τις εἴποι περὶ τῆς ἡλιακῆς ἀκτίνος ἰδίᾳ τῶν ἄλλων καθ' αὐτὴν; ὅτι καὶ ταύτῃ τὸ φῶς ἐκ τῆς τοῦ Θεοῦ ἀγαθότητος, ἧς καὶ εἰκῶν τοῦτο δὴ τὸ φῶς, διὸ καὶ φωτωνομικῶς ὑμνεῖται τὸ θεῖον ἀρχέτυπον, οἷον ὅν πρὸς εἰκόνα τὸ φῶς. Ὡς γὰρ ἡ τοῦ Θεοῦ ἀγαθότης ἀπὸ τῶν ἀνωτάτων ἄχρι τῶν ἐσχάτων διέκει, καὶ ὑπὲρ πάντα ἐστίν· (ἐν τοῖς πᾶσι γὰρ, καὶ οὐδὲν τῶν ἀπάντων τὸ θεῖον ἐστί, μήτε τῶν ἄνω τὴν ὑπεροχὴν φθανουσῶν, ἀναρχος γὰρ καὶ οὐκ ἔχει τι ὑψηλότερον· μήτε τῶν κάτω τὴν περιοχὴν διαβαινουσῶν, ἦγουν ἔξω οὐσῶν τῆς περιοχῆς, ἀτελεύτητος γὰρ, καὶ οὐκ ἔχει ἔξω ταύτης κατώτερον· ἀλλὰ καὶ φωτίζει τὰ χωροῦντα πρὸς τὸ μέτρον ὃ χωροῦσι· διὸ καὶ μέτρον εἶναι λέγεται τῶν ὄντων τὸ θεῖον, ἢ ὡς περιοχικόν, καὶ τὴν ἀρχὴν καὶ τὸ πέρας τῶν ἀπάντων ἐπιστάμενον, καὶ αἰὼν, καὶ ἀριθμὸς, καὶ τάξις, ὡς περιοχικόν τῶν ὄντων καὶ τακτικόν, πάντα γὰρ μετ' εὐταξίας ἐδημιούργησεν·) οὕτω δὴ καὶ ἡ τῆς θείας ἀγαθότητος ἐμφανῆς εἰκῶν ὁ ἥλιος. Καλῶς δὲ τὸ ἀπεμφαῖνον τῶν ἐπὶ τῷ ἡλίῳ λεγομένων εὐθύς θεράπευσε, πολλοστὸν καὶ τελευταῖον ἀπήχημα τοῦτον εἰπὼν τὰγαθοῦ. Ὡσπερ γὰρ εἰ τις βοήσας καὶ ἀποκράξας εἴποι τι, καὶ οἱ μὲν παρεστῶτες ἂν ἐρρωμένοι τὰς ἀκοὰς ᾤσι, τῆς φωνῆς καὶ τοῦ λεχθέντος ἀκούουσιν· οἱ δὲ ἀφεστῶτες, ὅσον ἀπέχουσι, τοσοῦτον ἀδρανέστερον τοῦ φθέγματος ἀκροῦνται· οἱ δὲ ἐπὶ μείζον διάστημα κειρωσιμένοι ἀμυδρότατον τοῦ ἀπηχήματος λαμβάνουσιν, ὡς φωνῆς μὲν ἀσήμου τινὸς ἀκούειν, μὴ νοεῖν δὲ τὸ ἐκφωνηθέν. Τοσοῦτόν ἐστιν ὑπολαβεῖν τὸ ἡλιακὸν φῶς πρὸς τὸ ἀληθὲς ἐκεῖνο καὶ θεῖον, ὥστε καὶ ἀπειρον καὶ ἀξυμέλητον εἶναι τὸ μέσον. Ἐφεξῆς λέγει πῶς εἰκονίζει τὸ θεῖον ὁ ἥλιος· ὅτι τὸ θεῖον, πάντα ὅσα μετέχειν δύναται τούτου, δι' ἀγαθῆς πολιτείας καὶ πράξεως καὶ ἄλλης τινὸς ἐπιτηδεύτητος φωτίζει, ἔχων τὸ φῶς ὑπερηπλωμένον ἐξαπλακὶ πρὸς πάντα τὸν ὄρατόν κόσμον καὶ τὰς αὐγάς τῶν ἀκτίνων αὐτοῦ, ἐκεῖνο διὰ τὰ διψυχα καὶ ἀναίσθητα, τοῦτο διὰ τὰ λογικὰ τε καὶ νοερά. Ὡς γοῦν ὁ αἰσθητὸς ἥλιος πάντα τὰ ὄρατὰ φωτίζει, καὶ τὰ μὴ μετέχοντα τοῦ φωτὸς αὐτοῦ, δι' οἰκείαν ἀδράνειαν οὐ μετέχει. Οὕτω καὶ ἐπὶ τοῦ Θεοῦ ὑπερηπλωμένου τοῦ φωτισμοῦ καὶ ἀγιασμοῦ ὄντος, πάντες οἱ βουλόμενοι φωτίζονται καὶ ἀγιαζονται. Ἀλλὰ καὶ πάλιν, ὥσπερ ὁ Θεὸς δημιουργεῖ, οὕτω καὶ ὁ ἥλιος πρὸς γέννησιν τῶν αἰσθητῶν σωμάτων συμβάλλεται, καὶ πρὸς ζωὴν κινεῖ, καὶ τὰλλα ποιεῖ, πλὴν οὐχ ὡς αἴτιος τούτων κατὰ τινὰ

προαίρεσιν· ἀλλ' εἰδὼς ὁ Θεὸς ὅτι τὸ μὲν ψυχρὸν ἄγαν ἄγονον, τὸ δὲ συμμέτρως θερμὸν γενεσιουργεῖ, καὶ ὅτι τὰ φυτὰ καὶ τὰ σπέρματα θερμότητος δεῖται, ὡς καὶ τὰ σώματα ἅπαντα τὰ ζῶν ἔχοντα, τούτου χάριν τὸν ἥλιον οὕτως ἔχειν φύσεως ἐποίησε. Τοῦτο τὸ ἡλιακὸν φῶς κατ' εἰκόνα τοῦ Θεοῦ τοῦ ὄντος αἰῶνος καὶ ἀριθμοῦ τοῦ παντός, ὡς δημιουργοῦ καὶ περιεκτικοῦ πάντων, καὶ μέτρον ἐστὶ καὶ ἀριθμὸς ὥρων, καὶ ἡμερῶν, καὶ παντός τοῦ καθ' ἡμᾶς χρόνου· ὃ καὶ κατὰ τὴν τριάδα τῶν πρώτων ἡμερῶν, ἀσχημάτιστον ὄν, οὕτως ἐκείνας τὰς ἡμέρας διόριζε τῇ συστολῇ τε καὶ παρεκτάσει, καθὼς δηλοῖ καὶ ὁ θεὸς Μωϋσῆς· ἐκείνος γὰρ ἐστὶν ὁ λέγων, ὅτι καὶ ἐγένετο ἡμέρα μία· καὶ πάλιν, δευτέρα, καὶ ἐφεξῆς τρίτη. Καὶ ὡσπερ πρὸς ἑαυτὴν ἡ ἀγαθότης ἐπιστρέφει πάντα τὰ ἐσκεδασμένα, ὡς ἀρχὴ καὶ αἰτία, καὶ πάντα ταύτης ἐφίεται, καὶ ὡς ἀρχῆς, ἐξ οὗ γὰρ τὰ πάντα, φησὶν ἡ Γραφή· καὶ ὡς συνοχέως, ἐν ᾧ γὰρ τὰ πάντα, δηλονότι παντοκρατορικῶ πυθμένι καὶ θεμελίῳ περιφρουρούμενα· καὶ ὡς τέλους, εἰς ὃ γὰρ τὰ πάντα, οἰοεὶ πέρας, οἰκεῖον, οὐ φυσικὸν, ἀλλὰ δημιουργικόν· καὶ οὐ ἐφίεται πάντα, ἕκαστον δὲ κατὰ τὴν ἰδίαν τῆς φύσεως τάξιν, ὡς ἀγγελοὶ καὶ ἄνθρωποι γνωστικῶς, ἄλογα ζῶα αἰσθητικῶς· φυτὰ τῇ ἐμφύτῳ κινήσει τῆς ἑαυτῶν ζωῆς, τὰ δὲ ἄζωα καὶ ὄντα κατὰ τὸ εἶναι, οὐχ ἕνα γινώσκιν, ἀλλ' ἕνα μένωσι τῇ φυσικῇ καὶ μόνῃ συνεχόμενα φύσει. Οὕτω καὶ ὁ ἥλιος τὰ ὑπὸ τῆς αὐτοῦ μαρμαρυγῆς συνεχόμενα ἐπιστρέφει πρὸς ἑαυτόν· διὸ καὶ ἥλιος λέγεται, ὅτι πάντα ἀολλῆ καὶ συνηθροισμένα ποιεῖ, καὶ συνάγει τὰ διεσκεδασμένα, καὶ πάντα τούτου ἐφίενται, τὰ μὲν ζῶα ὡς τοῦ ὄραν, τὰ δὲ φυτὰ ὡς τοῦ κινεῖσθαι, τὰ ἄλλα ὡς τοῦ ὄλων συνεχέσθαι παρ' αὐτοῦ φωτός ἐφιέμενα. Καὶ οὐ δήπου φημί κατὰ τὸν παλαιὸν καὶ λαμπρὸν ὁδωδότα λόγον τὸν ἑλληνικὸν ὕθλον (ἦσαν γὰρ ποτε καὶ ἀμφότεροι Ἕλληνες, ὡς ἐν ταῖς Ἠράξεσι τῶν ἀγίων ἀποστόλων δηλοῦται) ἢ μὴ τὸν μωρὸν· τὸ γὰρ μωρὸν ἀρχαῖον οἱ Ἕλληνες ἐλεγον· οὐκοῦν κατὰ τοῦτον τὸν μωρὸν ὕθλον φημί, ὅτι ὁ ἥλιος, θεὸς ὢν, ἐπιτροπεύει τὸν κόσμον· ἀλλὰ τὰ ἀόρατα τοῦ Θεοῦ, κατὰ τὸν Ἀπόστολον, ἀπὸ κτίσεως κόσμου τοῖς ποιήμασι νοούμενα καθορᾶται, καὶ ἡ θεότης αὐτοῦ, καὶ αἰδιος δύναμις ἀπὸ τοῦ ἡλίου ἐμφαίνεται.

sol Deus est, mundum convertit; verum invisibilia Dei, secundum Apostolum, a creatura mundi, per ea quæ facta sunt, intellecta, conspiciuntur ^m, et divinitas ipsius virtusque sempiterna a sole manifestatur.

§ V. Ἀλλὰ ταῦτα μὲν ἐν ἰδίᾳ πραγματεῖᾳ τεθεολόγηται, νῦν δὲ ῥητέον περὶ τοῦ νοητοῦ φωτός. Λέγεται τοίνυν ὁ Θεὸς φῶς, ἀλλὰ νοητὸν, διὰ τὸ πάντα ἀγγελικὸν νοῦν φωτίζειν, πᾶσαν δὲ ἄγνοιαν ἀπελαύνειν ἐκ τῶν ψυχῶν, αἷς ἂν ἐγγένηται. Ὅρα δὲ, ὅτι ἐπὶ μὲν τῶν ἀγγέλων εὐθυθόλως εἶπε φωτίζειν τὸ φῶς, ἐπὶ δὲ τῶν ψυχῶν πρότερον ἀπελαύνειν τὸ τῆς πλάνης σκότος καὶ οὕτω φωτίζειν· οἱ γὰρ ἀγγελοὶ ἀπλοὶ καὶ μονοειδεῖς, καὶ ἐξ ἀρχῆς τὸ φῶς ἐσχηκότες, τῇ ἀκλινεῖ ἀνατάσει φωτίζονται πάντες, οἱ δ' ἄνθρωποι, διπλοὶ ὄντες, καὶ σάρκα περιφέροντες, συνειθισμένοι εἶσι ταῖς κοσμικαῖς ἀγνοαῖς καὶ πλάναις· καὶ οὐκ

sanctificatio desuper expansa sit, omnes quicumque volunt illuminantur et sanctificantur. Rursus, sicut Deus creat, sic etiam sol ad sensibilibus corporum generationem conducit, et vitam movet, aliaque facit, non tamen tanquam eorum causa libera; verum Deus sciens frigus esse valde sterila, moderatum autem calorem ad generationem facere, atque stirpes et semina caloris indigere, sicut etiam corpora omnia quæ vita fruuntur, ejus rei gratia solem se ita habere fecit. Hoc lumen solis, secundum imaginem Dei, qui tanquam creator et conservator universi ævum ac numerus existit, etiam mensura est, et numerus tempestatum ac dierum et omnis nostri temporis; quod etiam primorum dierum triduum, tamen etsi tunc non erat figuratum, contractione et interjectione definit, uti divinus quoque Moyses declarat, ille enim ait: Et facta est dies una, et iterum, secunda, ac deinde tertia ^l. Et sicut bonitas, tanquam principium et causa, cuncta quæ dispersa sunt ad se colligit, omniaque ipsam appetunt; et ut principium, ex ea enim omnia, ut ait Scriptura; et ut continentem, in quo nimirum omnia veluti in omnitenenti fundo ac fundamento custodiuntur, et ut finem, ad quem omnia, quasi ad terminum suum non naturalem, sed effectivum spectant; et cujus desiderio omnia tenentur, quodlibet nimirum secundum proprium naturæ ordinem, ut angeli et homines scienter, bruta animantia sensiliter, stirpes insito

390 ipsius naturæ motu, vitæ vero sensusque expertia secundum esse, non ut cognoscant, sed ut persistant naturali permansione contenta; sic etiam sol ea quæ sub splendoribus ejus continentur, ad se convertit. propter quod etiam ἥλιος appellatur, quod omnia ἀολλῆ seu congregare faciat, et dispersa congreget, omniaque ipsum appetant, viventia quidem ut videant, stirpes ut moveantur, cætera ut ab ipso conserventur dum lumen ejus appetunt. Non hoc dico secundum antiquam et splendidam fabulam ac nugacem gentilium sermonem (erant enim aliquando etiam utrique gentiles, ut in sanctorum apostolorum Actis declaratur) vel certe fatuum; nam fatuum gentiles idem quod antiquum dicebant. Itaque non secundum hanc fatuam fabulam, inquam, quoniam

§ V. Verum hæc in proprio tractatu theologicæ descripsimus, modo dicendum de luce intellectili. Dicitur itaque Deus lux, sed intellectilis, quod omnem angelicum intellectum illuminet, omnem autem ignorantiam ex animis, quibus inest exterminet. Observa vero, quod in angelis quidem recta conjectura dixerit lucem illuminare, in animabus vero prius erroris tenebras ejicere, et tum illuminare; nam angeli cum simplices ac uniformes sint, et ab initio lucis participes exstiterint, continua intentione omnes illuminantur; homines vero, cum duplices sint, et carnem circumferant, sæcularibus

^l Gen. 1. = Rom. 1, 20.

ignorantiis erroribusque sunt assueti, non possunt aliter illuminari, nisi tenebræ depulsæ sint. Unde cum lux natura sua simul cum tenebris esse nequeat, idcirco luce subintrante, tenebræ fugantur; et quantum lux ingreditur, tantum animæ ipsam degustantes magis appetunt; et quanto illæ majori desiderio aguntur, tanto magis lux affulget, quoniam dilexerunt multum, juxta sancta Evangeliaⁿ. Non enim repente lux affulget, ne quando caligine offundantur, sicut contingit iis qui e profundis tenebris soleni directis oculis intueri volunt; sed sensim,* juxta modulum eorum qui lumen excipiunt, ut neque luce nimia infirmiores obruat, neque rursum, propter luminis inopiam, meritis non respondeat, sed juxta suscipientium **391** sursum contuendi capacitatem temperetur; hoc enim est quod etiam superius dixit, Deum esse ordinem et mensuram

§ VI. Illud quod *supra omne lumen*, bonum lumen dicitur; quia etiam omnem mentem supramundanam, scilicet virtutum superiorum, circummundanam illam angelicam, id est eorum qui, juxta Apostolum^o, in ministerium missi, et ad ædificationem et obsequium ordinati sunt (id enim etiam in libro *De cœlesti hierarchia* tradit) et mundialem, scilicet humanam ex sua plenitudine illuminat, juxta divinum apostolum et evangelistam Joannem P, dicentem : *Ei ex plenitudine ejus omnes accepimus*. Vel supramundanam ait spiritalem; circummundanam, animale; et mundialem, carnalem. Vel etiam aliter, supramundialem, eam quæ theologiam docet; circummundialem, quæ naturalem contemplationem; mundialem quæ practicam virtutem tradit. Deus iterum lux est, quia omnes intellectu præditas virtutes, cum cœlestes tum nostras renovat. Quomodo autem renovat lumen? Quoniam videlicet ex proportionem rerum corporearum intelliguntur ea quæ ad animum et intellectum spectant. Queniammodum igitur juvenus est, in qua corpus optime functiones suas obire valet, senium vero, in quo non valet, sic etiam et animæ et mentis senium quidem est, in quo non potest exsequi munus suum, juvenus vero, in qua potest. Dum itaque mens in erroris et ignorantie tenebris versatur, quodammodo consenescit, et vires ejus obtorpescunt; verum ubi lux intelligibilis affulget, renovatur, et quæ sui muneris sunt exsequi valet. Porro radius ille lucis intelligibilis mentes omnes continet, cum supra omnes est, et a nullo continetur, atque omnem simpliciter illuminandi facultatis dominatum ac potestatem comprehendit, et superbabet, quoniam supra omnia lumina existit; et præhabet, quoniam harum creator est, et omnia congregat, et in unum copulat. Quomodo autem lux omnia congregat et in unum copulet, præbat a contrario. Sicut enim ignorantia errantes dividit (qui enim ignorat, in multa distrahitur), sic luminis cognitionisque præsentia colligit

ἄν φωτισθεῖεν ἄλλως εἰ μὴ τὸ σκότος ἀπελασθῆ. Ὅθεν καὶ ἐπεὶ οὐκ ἔχει φύσιν τὸ φῶς τῷ σκότει συνεῖναι, διὰ τοῦτο τοῦ φωτὸς ὑπείσερχομένου, τὸ σκότος διώκεται, καὶ ὅσον τὸ φῶς ἐπεισέρχεται, τούτου αἱ ψυχὰ ἀπογευόμεναι, μᾶλλον ἐφίενται· καὶ μᾶλλον, αὐτῶν ἐφιεμένων, μᾶλλον ἐπιλάμπει τὸ φῶς, ὅτι ἠγάπησαν πολὺ, κατὰ τὰ ἱερὰ Εὐαγγέλια. Οὐ γὰρ ἐξαίφνης ἐπιλάμπει τὸ φῶς, ἵνα μὴ πως σκοτισθῶσιν, ὡσπερ συμβαίνει τοῖς ἐξαίφνης ἀπὸ βαθέος σκότους τῷ ἡλίῳ ἐπεντρανίζειν ἐθέλουσιν· ἀλλὰ κατ' ὀλίγον καὶ πρὸς τὸ μέτρον τῶν ὑποδεχομένων, ὅτε τῷ πληθυσμῷ τοὺς ἀσθενεστέρους καταβαπτίζων, οὕτε πάλιν ἐπ' ἕλαττον παρὰ τῶν ἀξίων χωρούμενον, ἀλλὰ κατὰ τὴν τῶν ὑποδεχομένων εἰς ἀνάνευσιν ἀναλογίαν· τοῦτο γὰρ ἔστιν, ὃ καὶ ἀνωτέρω λέγει, ὅτι τάξις καὶ μέτρον ἡμῶν ἐστὶν ὁ Θεός.

nostram.

§ VI. Τοῦτο τὸ ὑπὲρ πᾶν φῶς, ἀγαθὸν φῶς λέγεται, καὶ ὅτι πάντα νοῦν ὑπερκόσμιον, δηλονότι τὸν τῶν ἀνωτέρω δυνάμεων, περικόσμιον τὸν ἀγγελικόν, ταυτέστι τῶν ἐπὶ λειτουργίᾳ ἀποστελλομένων, καὶ εἰς διοίκησιν, καὶ διακονίαν τεταγμένων κατὰ τὸν Ἀπόστολον (οὕτω γὰρ καὶ ἐν τῷ *Περὶ τῆς οὐρανίου ἱεραρχίας* φησί·) καὶ ἐγκόσμιον, τὸν ἀνθρώπινον, ἐκ τοῦ οἰκείου πληρώματος καταλαμβάνει, κατὰ τὸν θεῖον ἀπόστολον καὶ εὐαγγελιστὴν Ἰωάννην λέγοντα· *Καὶ ἐκ τοῦ πληρώματος αὐτοῦ πάντες ἐλάβομεν*. Ἡ ὑπερκόσμιον φησι τὸν πνευματικόν· περικόσμιον τὸν ψυχικόν· ἐγκόσμιον, τὸν σαρκικόν. Ἡ καὶ ἄλλως, ὑπερκόσμιον τὸν τὴν θεολογίαν κατορθοῦντα· περικόσμιον τὸν τὴν φυσικὴν θεωρίαν· ἐγκόσμιον τὸν τὴν πρακτικὴν ἀρετὴν. Φῶς πάλιν ὁ Θεός, διότι τὰς ὅλας νοερὰς δυνάμεις, τὰς τε ἐν οὐρανῷ καὶ τὰς ἡμετέρας ἀνανεάζει. Πῶς δὲ ἀνανεάζει τὸ φῶς; ἢ δηλονότι ἐξ ἀναλογίας τῶν σωματικῶν, καὶ τὰ ψυχικά τε καὶ νοερὰ ἐκλαμβάνονται. Ὡς γοῦν νεότης ἐστὶ, καθ' ἣν τὸ σῶμα τὰ οἰκεῖα δύναται ἐνεργεῖν, γῆρας δὲ, καθ' ὃ οὐ δύναται· οὕτω δὴ καὶ ψυχῆς καὶ νοῦ γῆρας μὲν, καθ' ὃ οὐ δύναται ἐνεργεῖν τὰ οἰκεῖα, νεότης δὲ καθ' ἣν δύναται. Ἐν γοῦν τῷ τῆς πλάνης καὶ τῆς ἀγνοίας σκότει ὁ νοῦς ὢν, γηρᾶ ὡς καὶ ἀπρακτεῖ κατὰ τὰς οἰκειάς δυνάμεις· τοῦ νοητοῦ δὲ φωτὸς ἐπιλάμπαντος, ἀνανεοῦται, καὶ τὰ οἰκεῖα πράττειν δύναται. Αὕτη τοῦ νοητοῦ φωτὸς ἡ ἀκτὶς πάντας περιέχει ἐν τῷ ὑπερεῖναι πάντων καὶ μὴ παρ' οὐδενὸς περιέχουσα, καὶ ἀπλῶς πᾶσαν τῆς φωτιστικῆς δυνάμεως κυριότητα καὶ ἐξουσίαν συλλαβοῦσα, καὶ ὑπερέχει, ὅτι ὑπὲρ πάντα τὰ φῶτά ἐστι καὶ προσέχει, ὅτι δημιουργὸς τούτων ἐστὶ, καὶ πάντα συνάγει καὶ ἀολλῆ ποιεῖ. Πῶς δὲ ἀολλῆ καὶ συνηθροισμένα ποιεῖ τὸ φῶς, συνίστησιν ἐκ τοῦ ἐναντίου· ὡς γὰρ ἡ ἀγνοία διαιρετικὴ ἐστὶ τῶν πεπλανημένων (ὃ γὰρ ἀγνοῶν εἰς πολλὰ μερίζεται), οὕτως ἡ παρουσία τοῦ φωτὸς καὶ τῆς γνώσεως συναγωγὸς ἐστὶ τῶν φωτιζομένων· ἔτι δὲ καὶ ἐπιστρεπτικὴ, ἐπιστρέφουσα ἀπὸ τῆς πολυθείας πρὸς τὸ ὄντως ὄν (ὡσπερ ἡλίου ἐπιλάμπαντος, πρῶτος ὁ βλέπων εἰς αὐτὸν ἐπιστρέφεται, καὶ τούτου

* Luc. vii, 47. Ephes. iv, 12. * Joan. i, 16.

ἀντιλαμβάνεται·) καὶ εἰς μίαν καθαρὰν γνῶσιν συνά-
γουσα, τὴν θεογνωσίαν δηλαδὴ, τὰς ποικίλας ἕψεις
τὰς εἰς πολλὰ μεμερισμένας δηλονότι. Εἶτα, ἐπεὶ ἡ
ἕψις αὐθιγὰ πρᾶγματος ἀντιλαμβάνεται, τὰ δὲ
εἰδῶλα οὐκ εἰσὶν εἰκόνες τινῶν, ἀλλὰ πλάττονται
(διὰ τοῦτο γὰρ καὶ εἰδῶλα ὠνομάσθησαν), φησὶν ὅτι,
κυριώτερον δὲ εἰπεῖν, φαντασίας οἰονεὶ πλασματώδεις,
ἐννοίας περὶ τὰ αἰσθητὰ· εἴωθε γὰρ ἡ φαντασία καὶ
τὰ μὴ ὄντα καὶ ὧν εἰς γνῶσιν ἢ θεῶν οὐκ ἤλθομεν
ἀναπλάττειν.

magis proprie phantasias sen imaginationes vocari
sensilia; solet enim imaginatio etiam ea quæ non sunt, et in quorum cognitionem vel aspectum non
venimus, effingere.

§ VII. Τοῦτο τὸ ἀγαθὸν ὑμνεῖται καὶ ὡς καλὸν καὶ
ὡς κάλλος, καὶ ὡς ἀγάπη, καὶ ὡς ἀγαπητὸν. Εἶτα, B
ἐπεὶ καλὸν μὲν ἔστι τὸ τοῦ κάλλους μετέχον, κάλλος
δὲ αὐτὸ τὸ μετεχόμενον, καὶ ἀγαπητὸν μὲν τὸ τῆς
ἀγάπης μετέχον, ἀγάπη δὲ αὐτὸ τὸ μετεχόμενον, καὶ
ἐφ' ἡμῖν κατὰ διαίρεσιν ταῦτα φαίνονται, ὅτι τὰ μὲν
εἰσὶν ἕξεις, τὰ δὲ ἐκτὰ, φησὶν, ὅτι οὐχ οὕτως ἔχει καὶ
ἐπὶ τῆς ἐν ἐνὶ τὰ ὅλα συνειληφείας αἰτίας. Ἐν ἐνὶ
γὰρ καὶ τῷ αὐτῷ καὶ τὰς ἕξεις καὶ τὰ ἐκτὰ συλλαμ-
βάνουσα οὕτε ὡς ἐκτὸν, οὕτε ὡς ἕξις, ἀλλ' ὑπὲρ ταῦτα
οὔσα, αἰτία τοῖς ἄλλοις τῶν τοιοῦτων ἀγαθῶν γίνε-
ται. Ὅθεν καὶ κάλλος μὲν λέγεται διὰ τὴν ἐξ αὐτοῦ
διαδιδομένην πᾶσι καλλονῆν, καὶ διὰ τὸ εἶναι αἴτιος
πάσης εὐαρμοστίας καὶ ἀγλαίας· (κάλλος γὰρ ἔστι
συμμετρία μελῶν καὶ μερῶν μετὰ τῆς ἐπανθούσης
εὐχροίας·) ἢ καὶ διὰ τὸ πάντα πρὸς ἑαυτὸ καλεῖν, καὶ
ὡς αἰεὶ ὄν καὶ μηδέποτε μειούμενον ἢ αὐξον· τὰς γὰρ
ὑπερβολὰς καὶ ἐλλείψεις κακίας οἶδαμεν λέγειν. Οὐδὲ C
κατὰ τι καὶ ἀνὰ μέρος καλὸν, οὐδὲ κατὰ τινα χρόνον
καλὸν, κατὰ τινα δὲ οὐ· οὐδὲ πρὸς τι καλὸν, οὐδέ
που, οὐδέ τισιν· (ἃ δὴ πάντα τὸ κάλλος περιπέφευγε
πάντως, τοῦ καθ' ἡμᾶς καλοῦ ὑποκειμένου ἐξ ἀνάγκης
τοῖς τοιοῦτοις προσδιορισμοῖς·) ἀλλ' ὡς τὸ καθ'
ἑαυτὸ μονοειδὲς αἰεὶ ὄν καλὸν, ἐπεὶ οὔτε σχεδάννυται
εἰς ἕξεις τε καὶ διαφορὰς καλλοποιούς. Τὸ καθ' ἡμᾶς
γὰρ κάλλος σχεδάννυται, ἄλλο γὰρ κάλλος ὀφθαλμοῦ
τυχόν, καὶ ἄλλο κάλλος ῥινός, καὶ ἄλλο προσώπου
παντός, καὶ ἄλλο χειρῶν. Οὔτε πρὸς ἐνίους τὸ καλὸν
ἔστι, πρὸς ἐνίους δὲ οὐ, ἀλλὰ πανταχοῦ πέφυκε φαί-
νεσθαι καὶ ἐν πᾶσιν, ὅπερ οὐκ ἔχει τὸ καθ' ἡμᾶς κάλ-
λος· εἰ γὰρ τοῖς πᾶσι πέφυκεν εἶναι, ὅτι καὶ πάντα
καλὰ λίαν, ἀλλ' οὐ μονοειδῶς. Ἄλλο γὰρ κάλλος ἡ- D
λίου, καὶ ἄλλο κάλλος γῆς, καὶ ἄλλο ὕδατος, ποικίλα
τινὰ κάλλη, καὶ οὐκ εἰς ἐν συναγόμενα· τὸ δὲ ὄντως
κάλλος, μονοειδὲς ὄν, ποικίλλεται πρὸς τὰ ὑποκείμε-
να, καὶ διὰ τοῦτο προέχει ἐν ἑαυτῷ λέγεται καὶ καλ-
λονῆν, ὡς καὶ πρὸς τῶν δημιουργημάτων ὄν, καὶ ὑπερ-
οχικῶς ἔχειν τὸ καλὸν, ὡς πηγὴ καὶ ἀρχὴ τῶν κα-
λῶν ἀπάντων. Κἂν γὰρ πολλὰ καλὰ, ἀλλ' ἐξ αὐτοῦ
εἰσι καλὰ· αὐτῇ γὰρ τῇ ὑπερφυεῖ καλλονῇ καὶ ἀναι-
τίῳ πᾶσα καλλονῇ καὶ πᾶν καλὸν αἰτιατικῶς προϋφέ-
στηκεν. Ἐνοειδὲς δὲ καλὸν ὁ θεός, ἐπεὶ οὐ κατὰ με-
τοχὴν τοῦ κάλλους, καλός ἐστιν, ὡς διαιρεῖσθαι εἰς
ὑποκείμενόν τι καὶ ποιότητα, ἀλλ' αὐτός ἐστι καὶ κα-
λὸν καὶ κάλλος, καὶ ὑπὲρ ταῦτα· τὰ δὲ ἀπὸ τούτου
κατὰ μετοχὴν καλὰ ἐν ποιότητι τὸ καλὸν κέκτηνται.

A ea quæ illuminantur; insuper vero etiam conver-
tendi vim habet, dum a multa visione ad id quod
vere est convertit (quemadmodum lucente sole is
qui videt, ad ipsum primum convertitur, 392
ipsumque excipit), et ad unam puram cognitionem,
videlicet ad Dei notitiam, adducit varia illa visa,
quæ nimirum ad multa sunt distracta. Cæterum
cum visus rem per se subsistentem postulet, fig-
menta autem non sint imagines rerum aliquarum,
sed fingantur (nam idcirco figmenta nominantur),
nosse dicit, utpote fabulosas cogitationes circa

§ VII. Hoc item bonum laudatur etiam ut pul-
chrum, et ut pulchritudo, et ut dilectio, et ut di-
lectum. Cæterum cum pulchrum quidem sit id quod
particeps est pulchritudinis, pulchritudo autem id
ipsum quod participatur; et dilectum quidem sit id
quod particeps est dilectionis, dilectio vero id ip-
sum quod communicatur, et in nobis hæc secun-
dum distinctionem apparent, quoniam hæc sunt
habitus, illa vero habituata, dicit, quoniam non
eodem modo se habent, etiam in causa, quæ in
uno complectitur universa. Nam in uno et eodem
et habitus et quæ habituata sunt complectitur, ne-
que ut habituatum quid, nec ut habitus, sed ut
supra hæc existens, aliis etiam causa est istiusmo-
di bonorum. Unde etiam pulchritudo dicitur, pro-
pter eam pulchritudinem quam omnibus elargitur,
et quod auctor sit omnis concinnitatis ac splendoris
(pulchritudo enim est proportio membrorum
ac partium cum colore florido), vel etiam quod om-
nia ad se vocet. et quod semper sit et nunquam
minuatur vel augeatur; nam excessus et defectus
malitias dici non ignoramus. Neque secundum
quid et ex parte pulchrum, neque aliquando pul-
chrum, aliquando non, neque ad aliquid pulchrum,
aut alibi, aut quibusdam (quæ utique omnia ab ista
pulchritudine omnino aliena sunt, ubi nostra pu-
lchritudo ex necessitate istiusmodi definitionibus
subjecta sit) sed ut ipsum secundum se uniforme
semper existens pulchrum, quoniam neque dividi-
tur in habitus ac pulchritudines differentias. Nostra
enim pulchritudo distinguitur; nam alia, verbi gra-
tia, est pulchritudo oculi, et alia pulchritudo nasi,
et alia totius faciei, et alia manuum. Nec ut aliis
formosum, aliis vero non, sed ubique apparet pul-
chrum, et in omnibus, quod non habet nostra
pulchritudo; etsi enim in omnibus esse amet, quo-
niam etiam omnia 393 pulchra valde, sed non
uniformiter. Alia est enim pulchritudo solis, et
alia pulchritudo terræ, et alia aquæ, quæ variæ
sunt pulchritudines, nec ad unum conducunt. Id
quod autem vere pulchritudo uniformis existit, in
subjectis variegatur, idcirco in se pulchritudinem
præhabere dicitur, quippe quod ante creaturas
existat, et quidquid pulchrum est habeat eminent-
ter, tanquam fons et principium pulchrorum om-
nium. Etsi enim multa pulchra sint, tamen ex ipso

pulchra sunt; in ipsa enim supernaturali et quæ causa caret pulchritudine, omnis pulchritudo omneque pulchrum secundum causam præexistit. Pulchrum autem uniforme Deus est; quoniam non per participationem pulchritudinis pulcher existit, ut in subjectum aliquod et qualitatem dividatur, sed ipsemet et pulchrum est et pulchritudo, iisque superior; quæ autem ab hoc per participationem pulchra existunt, in qualitate aliqua suam habent pulchritudinem. Hujus pulchri causa, elementorum connexiones, quas coaptationes vocant, fiunt, rerumque bene ordinatæ colligationes perdurant, quæ dicuntur amicitia et communiones; ratione quidem præditorum ad Deum aspirationes, quemadmodum Ecclesia primogenitorum in cælo, atque etiam in terra; in brutis autem gregales societates, in inanimis vero mutua quædam quibus colligantur sympathia; hæc igitur cum pulchro uniuntur, per participationem ad auctorem conversa. Hocce pulchrum est omnium principium ut causa efficiens, et ut causa finalis ad quam tendit omne studium et appetitus. Finis omnium, Deus enim finis dicitur tanquam omnia continens, et veluti cuncta in seueritate complectens, et in quantum ejus causa producta sunt universa, et nullius alterius indiguerunt ut perficerentur. Sic etiam medium dicitur, veluti perdurationem in consistendo concedens; et finis, quatenus omnia in ejus voluntate terminantur, ad quem etiam convertuntur. Hunc etiam vocat causam exemplarem, qua omnium futurorum prædefinitiones in seipso præconcepit, et etiam ante productionem, ut inquit Apostolus: Quos autem prædestinavit, et quæ sequuntur. Sic enim vir sanctus futura in ipso præscienter prædefinita dixit per unicam illam prænotionem, qua cuncta complectitur. Quemadmodum igitur bonum, sic et pulchrum omnia appetunt; et nihil est **394** in rebus quod non pulchri sit particeps in veri pulchri participatione. Audebit etiam non nemo dicere, id quod non est etiam pulchrum participare. Quomodo autem dicit participare id quod non est? Quia etiam in Deo id quod non est per omnium ablationem prædicatur; ut quando quis dicit, verbi gratia, Deus non est hoc vel illud, sed supra ista. Id itaque quod non est, sive omnium ablatio, particeps est divini pulchri ac boni in quantum divinum numen vocatur non esse (40). Possis etiam materiam non ens appellare, quatenus expers est pulchræ formæ. Possis etiam malum dicere non esse bonum, in quantum etiam hujus pulchri particeps existit; quia per aliquod apparens pulchrum vel bonum fingitur; expressa vero similitudo dat nobis cogitandum id quod prius est. Cum commiscuerit bono pulchrum (sicut enim illud, sic et hoc cuncta appetunt), hoc, inquit, talium omnium est causa, nimirum unice, tametsi in singulis varietur, tamen una simplexque

¶ Rom. viii. 30.

(40) Scilicet hoc vel illud.

Διὰ τοῦτο τὸ καλὸν αἰ τῶν στοιχείων γεγόνασιν ἀλληλουχίαι, ἃς ἐφαρμογὰς φησι, καὶ αἰ τῶν ὄντων εὐτακτοὶ συνδέσεις, αἱ λεγόμεναι φιλίας καὶ κοινωνίαι· λογικῶν μὲν, αἱ πρὸς Θεὸν ἀνατάσεις, ὡς ἡ τῶν πρωτοτόκων Ἐκκλησία ἐν οὐρανῷ, καὶ πάλιν αὕτη ἡ ἐπὶ γῆς· ἐπὶ δὲ τῶν ἀλόγων αἱ ἀγελαῖαι συνδιαγωγὰί· ἐπὶ δὲ τῶν ἀψύχων αἱ πρὸς ἀλλήλα συνδετικαὶ συμπάθειαι· ταῦτα οὖν ἤνωται τῷ καλῷ, τὰ μεθέξει πρὸς τὸ αἴτιον ἐπεστραμμένα. Τοῦτο τὸ καλὸν καὶ ὡς ποιητικὸν ἀρχὴ πάντων, καὶ ὡς τελικὸν αἴτιον, ἐφ' ὃ τείνει πᾶσα σπουδὴ καὶ ἐφροσύνη. Πέρασ πάντων· πέρασ γὰρ ὁ Θεὸς λέγεται ἂν, ὡς συνέχων τὰ πάντα καὶ πάντων εἰς ἀσφάλειαν περιδεδραγμένος, καὶ ὡς αὐτοῦ γε ἕνεκα πάντων εἰς τὸ εἶναι παραχθέντων, καὶ ἐτέρου τινὸς εἰς τὸ τελειωθῆναι οὐ δεομένων. **B** Οὕτω καὶ μέσον, ὡς τὴν εἰς τὸ συνεστάναι παράτασιν διδούς· καὶ τελευτῆ, ὡς ἐν τῷ θελήματι αὐτοῦ περατουμένων τῶν ὄντων, ἐφ' ὃν καὶ ἐπέστραπται. Τοῦτον λέγει καὶ παραδειγματικὸν αἴτιον, ὡς πάντων τῶν ἐσομένων τοὺς προορισμοὺς καὶ ἐν αὐτῷ προεληφότα, καὶ πρὶν ἢ παραγαγεῖν, ὡς φησὶν ὁ Ἀπόστολος· Ὁδὸς δὲ προώρισε, καὶ τὰ ἐξῆς. Οὕτω γὰρ εἶπεν ὁ ἅγιος, ἐν τῷ προωρίσθαι ἐν αὐτῷ προγνωστικῶς τὰ ἐσόμενα διὰ τῆς περιεχοῦσης τὰ πάντα ἐνιαίας προγνώσεως. Ὡς γοῦν τοῦ ἀγαθοῦ, οὕτω καὶ τοῦ καλοῦ πάντα ἐφίεται, καὶ οὐκ ἔστι τι τῶν ὄντων, ὅπερ οὐ μετέχει τοῦ καλοῦ, ἐν τῇ μεθέξει τοῦ ὄντος καλοῦ. Τολμήσει δὲ τις εἰπεῖν, ὅτι καὶ τὸ μὴ ὄν τοῦ καλοῦ μετέχει. Πῶς δὲ τὸ μὴ ὄν μετέχειν φησὶν; ὅτι ἐν τῷ Θεῷ καὶ τὸ μὴ ὄν αὐτὸ κατὰ τὴν πάντων ἀφαίρεσιν ὑμενῆται, ὅτε λέγει τις· Οὐ τοῦτό, οὐκ ἐκεῖνο ἔστι τὸ θεῖον, ἀλλ' ὑπὲρ ταῦτα. Τοῦτο γοῦν τὸ μὴ ὄν, ἡ πάντων ἀφαίρεσις, μετέχει τοῦ θεοῦ καλοῦ καὶ ἀγαθοῦ, καθὼ μὴ ὄν τὸ θεῖον ὀνομάζεται. Ἐχεις εἰπεῖν καὶ τὴν ὕλην μὴ ὄν, ὡς μὴ μετέχουσαν τοῦ καλοῦ εἶδους. Ἐχεις εἰπεῖν καὶ τὸ κακὸν, μὴ ὄν ἀγαθόν, ὡς μετέχει καὶ τοῦτο τοῦ καλοῦ, ὅτι διὰ τι φαινόμενον καλὸν ἢ ἀγαθὸν πράττεται· ἀλλ' ἡ ἐπιφερομένη ἐπεξεργασία τὸ πρότερον δίδωσιν ἡμᾶς ἐννοεῖν. Ἐπεὶ συνέμιξε τῷ ἀγαθῷ τὸ καλόν· (ὡς γὰρ ἐκεῖνου, οὕτω καὶ τουτου πάντα ἐφίεται·) τοῦτό φησι, πάντων τῶν τοιούτων ἔστιν αἴτιον, ἐνικῶς δηλονότι, εἰ καὶ ποικίλλεται κατὰ τὰ καθ' ἕκαστον, ἀλλ' οὖν ἐν καὶ ἀπλοῦν μένει. Ὡς ὁ αὐτὸς ἥλιος θερμαίνειν καὶ πέτραν, καὶ ἱμάτιον, καὶ γῆν βεβρεγμένην, καὶ ὕδωρ, πλὴν ποικίλως πρὸς τὰ δεχόμενα· ἐκ τούτου πᾶσαι τῶν κτιστῶν αἱ οὐσιώδεις ὑπάρξεις. Καλῶς δὲ τὸ οὐσιώδεις· αἱ γὰρ ὑπάρξεις καθ' ἑαυτὰς ἀνώτεραι τῶν οὐσιῶν εἰσιν· ὑπάρξεις γὰρ ἔστιν αὐτὸ τὸ εἶναι τι· οὐσία δὲ ἔστι τὸ τί ἔστι τοῦ ὄντος. Ἐπειδὴ οὖν περὶ τῶν κτιστῶν φησιν, εἰκότως τῷ ὑπάρξεις προσέθηκε τὸ οὐσιώδεις. Ἐνώσεις δὲ λέγονται, οὐχ ὅτι σωρηδὸν σὺν ἐκείνῳ ἐν τι ἀποτελοῦνται, ἀλλ' ὅτι πηγὴ αὐτῶν καὶ ἀρχὴ ὁ Θεὸς, καὶ ἐξ αὐτοῦ παρήχθησαν ὑποστάματα καθ' ὑπόστασιν, ὡς καὶ εἰς διακρίσεις ὑποστάσεων φανῆναι. Ταυτότητες δὲ αἱ ἀναγωγαὶ καὶ ἐνωτικαὶ πρὸς

Θεὸν δυνάμεις τῶν νοητῶν, ὡς καὶ ὁμοιοτήτες, ἐπει-
 δη καὶ ἐξ αὐτοῦ εἰσι καὶ προσεχεῖς αὐτῷ. Ἐτερότη-
 τες δὲ οἰοῦναι ὁ μεριστικὸς πληθυσμὸς ἐν ταῖς ὑποθε-
 δηκυαῖς προδόσις τοῦ θεοῦ θελήματος. Ἀνομοιοτή-
 τες δὲ, ἐπειδὴ τὸ γινόμενον ἕτερον τοῦ δημιουργήσαν-
 τος. Κοινωνίαι τῶν ἐναντίων αἰ τῶν στοιχείων κρᾶ-
 σεις· ἀλληλουχίαι ἢ τοῦ κόσμου παντὸς συνάφαια καὶ
 συμπάθεια. Ἀσυμμιξίαι τῶν ἠνωμένων, ὡς ἐπὶ τῆς
 τοῦ ἀνθρωπείου γένους κοινότητος, καὶ τῆς καθ' ἕκα-
 στον ἀνθρωπὸν ιδιότητος· τῷ μὲν γὰρ κοινῶ τῆς ου-
 σίας λόγῳ πάντες ἠνώμεθα· τῇ δὲ καθ' ἕκαστον ιδιό-
 τητι τὸ ἀσύμμικτον ἔχομεν. Αἱ πάντων ἀμετακίνητοι
 μοναὶ· ἕκαστον γὰρ καθ' ἑαυτὸ συνίσταται καὶ ἔστι.
 Καὶ αὖθις, αἱ πάντων ἐν ἑκάστῳ κοινωνίαι. Ἐν-
 τεῦθεν διορθοῦται καὶ δόξας δυοῖν παλαιῶν φι-
 λосоφῶν, Ἐμπεδοκλέους καὶ Ἀναξαγόρου. Ὁ μὲν
 γὰρ Ἐμπεδοκλῆς σφαιραν ἀπὸ τῆς ἀπάντων φιλίας
 καὶ συγκρίσεως ἔλεγεν, ὥστε μὴ εἶναι διακρίνε-
 σθαι καθ' ἑαυτὸ ἕκαστον ἀπὸ ἄλλου, πρὶν τὸ νεῖκος
 γενέσθαι καὶ τὴν διάκρισιν καθ' ἣν ὑπέστη ὁ κό-
 σμος. Ὁ δὲ Ἀναξαγόρας, Ἦν ὁμοῦ χρήματα πάντα,
 ἔλεγε. Λέγει γοῦν, ὅτι καὶ κατ' αὐτὰ τὰ πᾶν συν-
 ἴστανται, καὶ πᾶσι πάντα κοινοῦντα, οὔτε τῆς
 οικείας μονῆς ἐξίστανται ὡς σφαιραν γίνεσθαι· οὔτε
 μὴν πραγματικὴν τὴν κοινωνίαν ἔχουσιν, ὡς εἶναι
 ἐν τῷ ἄρτι τυχόν καὶ χρυσόν, καὶ ξύλον, καὶ σίδη-
 ρον, ἄτομά τινα καὶ διὰ σμικρότητα οὐ βλεπόμενα,
 ὡς ὁ Ἀναξαγόρας ἐδόξασεν, ὅς καὶ τὴν γένεσιν διά-
 κρισιν ἔλεγεν· ἀλλ' εἰσὶ μὲν ἐν κοινωνίᾳ, δυνάμει
 δὲ τῇ κατὰ ποιότητα, ὡς δύνασθαι, φέρε εἰπεῖν, καὶ
 αὐτὸ ὕδατος γενέσθαι ἀέρα καὶ πῦρ, καὶ ἀπὸ γῆς ὕ-
 δωρ, καὶ ἀπὸ τῶν τροφῶν σάρκα, καὶ τᾶλλα· ὥστε
 καὶ τὴν φιλίαν ἀσύγχυτον εἶναι, καὶ τὴν συνοχὴν
 ἀδιάλυτον. Ἀνεκλείπτους δὲ τὰς διαδοχὰς τῶν γινο-
 μένων φησὶν· Ἔως γὰρ ἄρτι ἐργάζεται. Εἰ καὶ ὁ
 Ἀριστοτέλης ἐπαπορῶν ἐτέρως λέει, διότι, λέγων, ἐξ
 ἀλλήλων γίνονται, καὶ ἡ φθορὰ τούτου, ἄλλου γένε-
 σις ἔστι καὶ ἄλλου φθορὰ, τούτου γένεσις, καὶ ἐφε-
 ξῆς οὕτως, ὥστε μὴ ἐπιλείπειν τὴν γένεσιν. Ἐπει-
 δη δὲ στάσις ἔστι καὶ κίνησις ἀπάντων τὸ θεῖον
 ὑπὲρ στάσιν καὶ κίνησιν, ὡς ἕκαστον ἰσῶν ἐν τῷ
 οικείῳ λόγῳ, καὶ κινεῖν ἐπὶ τὴν οικείαν κίνησιν, διὰ
 τοῦτο λέγει, αἱ στάσεις πᾶσαι καὶ αἱ κινήσεις, εἴτε
 ἀγγέλων εἰποῖς, εἴτε ψυχῶν, εἴτε σωμάτων, ἐκ τού-
 του εἰσὶ. Νοῶν γοῦν στάσις ἔστι τὸ ἰδρῦσθαι τῇ πρὸς
 Θεὸν ἀνατάσει, καὶ ἀποστέλλοιτο καὶ καταβαίνειν
 ἐπὶ τὰ ὑποθεθηκότα προνοίας χάριν τῶν ὑφελήθησο-
 μένων.

ra aquam, et a cibus carnes, et cætera; ita ut amicitia sit inconfusa, et complexus indissolubilis. Inefficientes autem ait esse successiones eorum quæ fiunt: *Usque enim modo operatur*. Et Aristoteles illud dubium aliter solvit, dum ait, omnia ab invicem oriri, et hujus corruptionem alterius esse generationem, et alterius corruptionem hujus esse generationem, et sic subjungit rationem, ne scilicet deficiat generatio. Cum autem status sit et motus omnium Deus, supra stationem et motionem existit, tanquam rem quamlibet in propria ratione firmans, et movens ad propriam motionem; idcirco dicit, omnes stationes ac motiones, sive angelorum dicas, sive animarum, sive corporum, ex ipso sunt. Mentium igitur statio est, firmari in contentione ad Deum, etsi delegentur et descendant ad infe-
 riora, ut ope indigentibus provideant

* Joan v, 17.

A permanet. Sicut idem sol calefaciens et lapidem
 et vestem, et terram complutam, et aquam, licet
 diversimode pro materia subjecta, ex hoc creatu-
 rarum omnium substantiales existentia. Pulchre
 autem *substantiales*: nam existentia secundum
 seipsas superiores sunt substantiis; existentia enim
 est, ipsummet esse aliquid, substantia vero est id
 quod quid est. Quoniam itaque de creaturis loqui-
 tur, merito dictioni ὑπάρξεις, seu *existentia*, appo-
 suit οὐσιώδεις, seu *substantiales*. Uniones autem
 dicuntur, non quod simul cum illo acervatim ali-
 quid unum efficiant, sed quod Deus erat fons illo-
 rum et principium, et ex ipso producta sint ea quæ
 subsistunt secundum subsistentiam, ita ut etiam
 ad distinctiones suppositorum appareant. Identita-
 tes autem sunt virtutes adductrices et unitrices
 rerum intelligibilium ad Deum, uti et similitudi-
 nes; quandoquidem et ex ipso sint, eique inhæ-
 reant. Diversitates autem sunt quasi partita quæ-
 dam multiplicatio divinae voluntatis ad inferiora
 procedentis. Dissimilitudines vero, quoniam id
 quod creatur diversum est a creatore. Fœdera sunt
 contrariorum elementorum temperationes: cohæ-
 rentia sunt totius mundi connexio et consensus.
 Rerum unitarum impermitiones sunt sicut in
 humani generis communitate, et ejusque hominis
 proprietate; communi enim essentia ratione omnes
 395 uniti sumus, uniuscujusque vero proprietate
 minima commiscemur. Immobiles omnium mansi-
 ones, quilibet enim per se subsistit et est. Et
 rursus, omnium in quolibet communionem. Hinc
 corriguntur etiam opiniones duorum veterum phi-
 losophorum, Empedoclis et Anaxagoræ. Siquidem
 Empedocles sphaeram ab omnium amicitia et com-
 mitione nominavit, ita ut quilibet per se ab alio
 discerni nequeat, antequam pugna fiat et divisio,
 secundum quam mundus subsistit; Anaxagoras vero,
Omnia simul erant, aiebat. Ait itaque, per se quid-
 libet subsistere, et omnia omnibus communicare,
 neque a propria mansione desciscere, et sic sphæ-
 ram existere: non tamen realem inter se commu-
 nionem habent, ita ut verbi gratia etiam in pane,
 aurum, et lignum, et ferrum sint atomi quidam,
 qui propter parvilitatem minime videantur, uti Ana-
 xagoræ placuit, qui generationem divisionem nun-
 cupavit; verumtamen communicant virtute secun-
 dum qualitatem, ut quodammodo dici possit, id
 ipsum quod est aquæ fieri ærem et ignem, et a ter-

§ VIII. Cum autem tripliciter motus fiat, ipsis A etiam triplex hic motus est. Circularis quidem, dum circum semetipsi convertuntur; rectus vero, quando ad inferioribus providendum procedunt. Cum enim quælibet cura finem habeat (eo quod recto motu cietur omnino finem habente) secundum hunc moventur, et providendi partes explent; cum vero in semetipsos iterum revolvantur, ecce ibi obliquus motus subsistit.

§ IX. 396 Iterum. animæ status est immobilitas et stabilitas propriæ substantiæ. Motus autem circularis quidem est, quando mentis contemplatione cietur, et in seipso factus, ex extrinseco errore sensuum conglomeratur et primum in seipsum cogitur, et exinde ad Deum manuducitur. Et hæc est obliqua mentis operatio, quando procedit quidem B ad ea quæ secundum partem existunt, capit autem notiones nequaquam intellectualiter et unite; hoc enim angelorum est, qui secundum crebram mutationem supernas visiones ac illustrationes intelligunt, dum pro eorum captu revelantur. Anima vero ratiocinatione et evagatione, id est in particularia divisa, atque ex communicatione addiscens intelligit, mens enim ad ratiocinationes descendens aliquo modo dividitur, et pluribus exemplaribus seu speciebus indiget, dum ratio modum inquirat, ut exprimat quod intellexit. Igitur anima commistim et transcursim operatur, etiam quando intellectualiter intelligit, siquidem hoc animæ proprium est; quapropter solum intelligit ea quæ transcendunt. Non C intelligitur autem ab aliquo, ac si esset etiam intelligibilis, cum sit omnium intelligibilium postrema, ut vel hinc etiam intelligibilis appelletur; non secus ac testæ in inexplebilis maris fundo constituta sensibilis est, vel potius ipsamet aqua, quæ supra cælos existit. Recto autem motu anima cietur, quando in semetipsam non ingreditur (hoc enim est circulariter moveri), sed progrediendo ea quæ circum et extra ipsam sunt considerat, in quæ tanquam in symbola quædam directa, ex his iterum motu recto ad simplices contemplationes adducitur, non ratiocinando, neque scientificam rationem inquirendo, quasi scientificè adduceretur: nam sic etiam res divinæ scientificæ cognitioni subjacerent, et motus ille haud rectus, sed obliquus esset. Verum a crea- D tura mundi invisibilia Dei simplicibus et rectis apprehensionibus, et non operose, intellecta sunt supra omnem intellectus operationem ac demonstrationem.

§ X. Harum igitur trium motionum, scilicet mentium et animarum, et ipsarummet trium motionum quæ in sensibus reperiuntur, et multo prius, e jusque angeli et animæ, relique sensilis, mansionum, et stationum, et firmitatum vicissim etiam causa est Deus. Quomodo autem multo prius mansionum quam motionum? quia videlicet id quod manet præstantius 397 est eo quod movetur; unde etiam quæ divina sunt, sunt immobilia, nostratia autem mobilia sunt et nominantur; quoniam quoque omne id quod movetur ab immobili movetur; et quod immobile est, non opus habet eo quod movetur.

§ VIII. Ἐπει δὲ τριχῶς ἡ κίνησις γίνεται, ἐστὶ τούτοις καὶ τὸ τριπλὸν τῆς κινήσεως. Κυκλικῶς μὲν, ὅτε περὶ ἑαυτοὺς ἐπιστρέφονται· εὐθείως δὲ, ὅταν εἰς τὴν τῶν καταδεεστέρων προτάσι κηδεμονίαν. Ἐπεὶ γὰρ ἐκάστη κηδεμονία τέλος ἔχει, (πάντως τῆς ἐπ' εὐθείας κινήσεως τέλος ἐχούσης,) κατὰ ταύτην κινεῖντο, καὶ τὰ τῆς προνοίας περαίνουσιν· ἐπει δὲ πάλιν εἰς ἑαυτοὺς ἀνακυκλοῦσι, καὶ ἰδοὺ καὶ ἡ ἐλικοειδῆς συνίσταται κίνησις

§ IX. Πάλιν ψυχῆς στάσις τὸ ἀμετακίνητον καὶ ἔβρατον τῆς ἰδίας οὐσίας. Κίνησις δὲ κυκλικὴ μὲν, ὅταν τῇ κατὰ νοῦν θεωρίᾳ κινήται, καὶ εἰς ἑαυτὴν γινομένη, ἐκ τῆς ἐξω τῶν αἰσθήσεων πλάνης συνελίσσεται, καὶ πρῶτον εἰς ἑαυτὴν συνάγεται, κἀντεῦθεν ἀνάγεται πρὸς Θεὸν χειραγωγουμένη. Καὶ τοῦτό ἐστιν ἡ κατὰ νοῦν ἐργασία, ἐλικοειδῆς δὲ, ὅτε πρόεισι μὲν εἰς τὰ κατὰ μέρος, λαμβάνει δὲ τὰς γνώσεις, οὐχὶ νοερῶς καὶ ἐνιαίως· τοῦτο γὰρ τῶν ἀγγέλων, οἵτινες κατὰ ἀθρόαν μεταβολὴν τὰς ὑπερκειμένας θείας ἐλλάμψεις νοοῦσι κατὰ τὸ αὐτὸ μέτρον ἀποκαλυπτομένας. Ἡ δὲ ψυχὴ λογικῶς, καὶ διεξοδικῶς, τούτέστιν εἰς μερικὴν, μεριζομένην καὶ ἐκ μετοχῆς διδασκομένην· ὁ γὰρ νοῦς, εἰς λογισμοὺς κατιῶν, οἴονεὶ μερίζεται καὶ δέσται τοῦ διὰ πλείονων παραδειγμάτων διεξοδεύοντος λόγου πρὸς παράστασιν τοῦ νοουμένου. Συμμίχτως οὖν ἐνεργεῖ ψυχὴ καὶ μεταβατικῶς, ὅτε καὶ νοερῶς νοεῖ· τὸ γὰρ νοερὸν ἴδιον τῆς ψυχῆς· διότι μόνον αὐτὰ νοεῖ τὰ ὑπερβεηκότα. Οὐ νοεῖται δὲ παρ' οὐδενὸς ὥστε εἶναι καὶ νοητὸν, πάντων γὰρ τῶν νοητῶν ἐσχάτη ἐστίν, ὥστε τοιοῦτως κληθεῖη ἂν αὐτὴ νοητὴ, ὡς τὸ ὑπὸ βυθὸν ἀπλήστου θαλάσσης κείμενον ὄστρακον, αἰσθητὸν, ἢ μᾶλλον τὸ ὑπεράνω τῶν οὐρανῶν ὕδωρ. Κατ' εὐθείαν δὲ κίνησιν κινεῖται ψυχὴ, ὅταν οὐκ εἰς αὐτὴν εἰσιούσα, (τοῦτο γὰρ ἐστὶ τὸ κατὰ κύκλον,) ἀλλὰ προϊούσα τὰ περὶ αὐτὴν σκοπῆ, καὶ τὰ ἐξωθεν, εἰς ἅπερ ἀρθεῖσα ὡς εἰς σύμβολά τινα, ἐκ τούτων αὔθις κατ' εὐθείαν, ἐπὶ τὰς ἀπλᾶς θεωρίας ἀνάγεται οὐ συλλογιζομένη, οὐδ' ἐπιστημονικὸν ζητοῦσα λόγον, ὡς ἂν ἐπιστημονῶς ἀναχθεῖη, (οὕτω γὰρ ἂν καὶ τὰ θεῖα ἐπιστημονικῆ γνώσει ὑπέκειντο, καὶ ἡ κίνησις οὐ κατ' εὐθείαν, ἀλλ' ἐλικοειδῆς ἐγίνετο·) ἀλλ' ἀπὸ κτίσεως κόσμου τὰ ἀόρατα τοῦ Θεοῦ ἀπλαῖς καὶ εὐθείαις ἐπιβολαῖς καὶ ἀπολυπραγμονήτως νοοῦσα, ὑπὲρ πάσαν διανοητικὴν ἐνεργεῖαν καὶ ἀπόδειξιν.

§ X. Τούτων οὖν τῶν τριῶν δηλαδὴ κινήσεων, τῶν νοῶν δηλονότι καὶ τῶν ψυχῶν, καὶ αὐτῶν δὴ τῶν ἐν τοῖς αἰσθητοῖς τριῶν κινήσεων, καὶ πολλῶ πρότερον τῷ ἐκάστου, ἀγγέλου δηλονότι καὶ ψυχῆς καὶ αἰσθητοῦ, μονῶν καὶ στάσεων καὶ ἰδρύσεων, ἐκ παραλλήλου καὶ αὐτὰ, αἰτίον ἐστὶν ὁ Θεός. Πῶς δὲ πολλῶ πρότερον τῶν μονῶν ἢ τῶν κινήσεων; ἢ δηλονότι τὸ μένον τοῦ ἐν κινήσει προτιμότερον; ὅθεν καὶ τὰ θεῖα ἀκίνητα, τὰ δὲ καθ' ἡμᾶς κινουμένα εἰσὶ τε καὶ λέγονται, καὶ ὅτι πᾶν τὸ κινούμενον ὑπὸ ἀκινήτου κινεῖται, τὸ δὲ ἀκίνητον οὐ χρεῖαν ἔχει τοῦ κινουμένου. Πῶς δὲ ἔχει καὶ τὸ αἰσθητὸν τὰς τρεῖς κινήσεις, ἢ δηλοῦται,

τὰ μὲν στοιχεῖα τὴν κατ' εὐθείαν · τὸ μὲν πῦρ, ἄνω ἢ δὲ γῆ, κάτω · τὸ δὲ πᾶν, τὴν κύκλῳ · οἱ δὲ πλανῆται, τὴν ἑλικοειδῆ καθὸ ἀπὸ τῶν νοτίων ἐπὶ τὰ βόρεια, καὶ ἀπὸ τῶν βορείων ἐπὶ τὰ νότια τὴν κίνησιν ἔχουσι, καὶ εἰς τὸ αὐτὸ σημεῖον πάλιν ἐπανακυκλοῦσι ; Καὶ γὰρ ἐκ τοῦ Θεοῦ τὰ πάντα καὶ δι' αὐτοῦ, κἄν σμικρὰ τις φύσις ἦ, κἄν μεγάλη, κἄν ἴση τοῖς ἄλλοις, κἄν ἐν μέτρῳ τινὶ ὠρισμένῳ, αἱ τῶν σωματικῶν ἀναλογίαι μερῶν, αἱ ἁρμονίαι, αἱ τῶν χυμῶν κράσεις, τὰ ὅλα, τὰ μέρη, πᾶν ἐν καὶ πλήθος. Ἔστι γὰρ καὶ ἐν κατὰ τὴν σύνδεσιν τῶν μερῶν, ὡς ἄνθρωπος, βοῦς · ἔστιν ἐν καὶ κατὰ τὴν τοῦ πλήθους ἔνωσιν, ὡς δῆμος, ἐκκλησία, ποιμνὴ. Τὸ ποῦν ἐκάστου, τὸ ποσόν · τοῦτο γὰρ ἔστι τὸ πηλίκον, αἱ τῶν στοιχείων κοινωνίαι καὶ διακρίσεις. Καθὸ γὰρ ἑτέρῳ ἐνούται τι, ἀποδίσταται ἄλλου · κατὰ γὰρ τὸ θερμὸν τὸ πῦρ τῷ ἀέρι ἐνούμενον, τοῦ ὕδατος χωρίζεται. Ἡ ἐν τοῖς μεγέθεσιν ἀπειρία, κατὰ τὴν διάρρῃσιν · ἢ ἐν τοῖς ἀριθμοῖς ἀπειρία κατὰ τὴν πρόσθεσιν · πᾶν πέρας, οἱ ἐρμηνευτικοὶ λόγοι πάντων, αἱ τάξεις, αἱ πρὸς ἀλληλα ὑπεροχαί, πᾶσα οὐσία, καὶ ἢ ἐν αὐτῇ ἕξις, καὶ πᾶσα δύναμις καὶ ἐνέργεια, καὶ πᾶσα αἰσθησις, καὶ λόγος, καὶ ἐπαφή, ἦγουν γνῶσις, καὶ ἐπιστήμη, καὶ πᾶσα ἔνωσις δι' ἀγνώσιας προσβάλλουσα τοῖς κρείττοσι, καὶ πᾶν ἔν, ἐξ αὐτοῦ, καὶ ἐν αὐτῷ, καὶ εἰς αὐτὸ, καὶ πρὸς αὐτὸ ὄρα, καὶ ὑπ' αὐτοῦ συνέχεται, καὶ ἐν αὐτῷ πᾶσα ἀρχή, ἢ παραδειγματική, πρὸς ἣν γίνεται τὸ γινόμενον · τοῦτο δὲ ἔστιν ἢ ἰδέα, ἢ τις ἐστὶ νόησις αὐτοτελής, ἀίδιος τοῦ ἀίδιου Θεοῦ · ἢ τελική, καὶ ἢς ἕνεκα τὸ γινόμενον τελειοῦται · ἢ ποιητική, ἢ καχωρισμένη τοῦ ἀποτελέσματος · ἢ εἰδική, ὃ γίνεται τὸ γινόμενον · ἢ στοιχειώδης, ὁλοῦν ὀλική ἐξ οὗ ἐνυπάρχοντος γίνεται τὸ γινόμενον. Καὶ πάντα τὰ ὄντα ἐκ τοῦ καλοῦ ἔστι, καὶ πάντα τὰ οὐκ ὄντα ἐκ τοῦ καλοῦ μὲν οὐ λέγονται, οὐδὲ γὰρ ἔχουσι σύστασιν, ἀλλ' ἐν τῷ καλῷ εἶσι · λέγεται γὰρ τὸ καλὸν τοῦτο ἀφαιρεματικῶς ἀπὸ πάντων.

cunq̄ue sunt ex bono sunt, et quæcunq̄e non quidem non habent statum, sed in pulchro sunt; tionem.

§ XI. Ἐντεῦθεν εἰσβάλλει περὶ ἔρωτος, καὶ φησι· Πᾶσιν οὖν ἔστι τὸ καλὸν καὶ ἐφετόν, καὶ ἐραστὸν, δι' αὐτὸ, καὶ αὐτοῦ ἕνεκα, καὶ οὐ δι' ἄλλο τι, καὶ μὴ μόνον δι' αὐτοῦ πάντα πρὸς ἀλληλα τὸν ἔρωτα ἔχουσι. Τὰ μὲν ἦττω τῶν κρείττωνων ἐπιστρεπτικῶς, τὰ δὲ ὀμόστοιχα τῶν ὀμοταγῶν κοινωνικῶς, καὶ τὰ κρείττω τῶν ἠττόνων προνοητικῶς, ἀλλὰ καὶ αὐτὰ ἑαυτῶν συνεχτικῶς, καὶ πάντα, πρὸς τὸ καλὸν καὶ ἀγαθὸν ἀπευθυνόμενα, ποιοῦσι καὶ βούλονται ὅσα ποιοῦσι καὶ βούλονται · καὶ ἀπλῶς πάντα ἀλλήλων καὶ ἑαυτῶν ἐρα, καὶ ὁ Θεὸς πάντων ἐρα, ἵνα τὰ πάντα ἀγαθὰ ποιῆσιν. Διὰ τοῦτό ἐστι καὶ ὁθεὶς ἔρωτος καὶ ἀγαθός, καὶ ἀγαθοῦ πράγματος ἐπιτηδείου εἰς ὃ ἀγαθὸν, καὶ διὰ τὸ ἀγαθόν · ἵνα γὰρ τελειώσῃ καὶ συνέξῃ, καὶ ἀγιάσῃ, γίνεται. Οὗτος γὰρ ὁ ἔρωτος καὶ τὸ θεῖον ἐκίνησεν εἰς παραγωγὴν ἡμῶν καὶ πρόνοιαν, ἵνα καὶ πρακτικὸν ἔσται καὶ κινούμενον, καὶ μὴ μείνη ἄγονον. Ἀλλὰ σημειωτέον, ὅτι οὐ δεῖ προσέχειν ταῖς λέξεσιν, ἀλλὰ τῇ δυνάμει τοῦ σκοποῦ. Θεῶς γὰρ αὐτὰ ὁ λόγος διέξεισιν · οὐδὲ γὰρ τρεισβύομεν τὴν ἐπωνυμίαν τοῦ ἔρωτος,

A Quomodo autem res sensibilis tres hasce motiones habet, nisi quia videlicet elementa quidem rectum, ut ignis sursum, terra deorsum, universum autem hoc circularem, planetæ vero obliquum motum habent, quandoquidem ab Austro versus Boream, et vicissim a Borea versus Austrum moventur, et ad idem punctum denuo revolvantur? Siquidem ex Deo et per Deum sunt omnia, quantumvis natura sit parva, vel magna, vel æqualis aliis; et modo certo definita, corporearum quoque partium proportionem et congruentiæ, humorum temperationes, tota, partes, omne unum et multitudo. Est autem quid unum secundum colligationem partium, ut homo, bos; et est unum secundum multitudinis unionem, ut populus, congregatio, grex. Cujusque item qualitas ac quantitas: hoc enim est quale, elementorum communionem ac distinctionem. Quemadmodum enim aliquid alteri unitur, sic ab altero separatur; sic ignis secundum calorem et aeri unitur et ab aqua segregatur. Infinitas in magnitudinibus secundum divisionem, in numeris secundum additionem, omnis finis, interpretantes sermones omnium, ordines, mutæ excellentiæ, omnis substantia, et omnis habitus qui in ea est, et omnis vis et efficacia, et omnis sensus, et ratio, et tactus sive notio, et scientia, et omnis unio quæ per ignorantiam rebus optimis conjungit, et omne quod est, ex ipso, et in ipso, et ad ipsum est, et spectat, et ab ipso continetur, et in ipso existit omne principium sive exemplare, secundum quod fit id quod fit; hoc autem est idea, quæ est intellectio per se perfecta, sempiterna, sempiterni Dei; sive finale, et ejus gratia id quod fit perficitur; sive efficiens, quod ab effectu separatum est; sive formale, quod fit id quod producitur; sive elementare seu materiale, ex cujus subjecto fit id quod fit. Et omnia quæ sunt a pulchro quidem non denominantur, sicut dicitur autem hoc pulchrum de omnibus per abta-

§ XI. 398 Hic de amore sermonem introducit, ac ait: Omnibus igitur pulchrum et desiderabile et amabile est propter se et sui causa, et non propter aliquid aliud, et non solum per se omnia ad invicem amorem habent. Et inferiora quidem amant superiora, convertendo se ad ea; et quæ sunt ejusdem ordinis, amant sui similia, cum iis communicando: et superiora inferiora, providendo illis; et singula se ipsa, conservando se, et omnia ad pulchrum et bonum directa faciunt ac volunt quæcunque faciunt ac volunt; et simpliciter, omnia se mutuo et seipsa amant, et Deus amat omnia, ut omnia bona reddat. Quocirca etiam divinus amor et bonus est, et rei bonæ ad bonum conducens, et propter bonum; fit enim ut perficiat, et contineat, et sanctificet. Siquidem hic amor etiam Deum movit ad nostri productionem ac providentiam, ut etiam ageret ac moveretur, nec sterilis remaneret. Notandum autem, non ipsas dictiones, sed vim scopi attendendam esse. Divine enim hæc ipse

sermo explicat, non enim invocamus ipsum nomen amoris, ut gentiles; neque hoc proprium est eorum qui res divinas intelligere cupiunt, sed sonos exiles auretenus admittunt, nec eos intrinsecus admissos ipsam animam penetrare sinunt, neque scire volunt, æquipollentibus etiam dictionibus, quæ multum terreni sapiunt, res divinas exprimi minime prohiberi; sed stolidæ elementis ac dictionibus et syllabis animam non penetrantibus, sed extrinsecus aures ferientibus tenacius adhærent; ac si non liceat quatuor per bis duo significare, aut simplices lineas rectas. Similis enim, imo eadem sunt, sive quis secundum Cretenses patriam dicat, sive secundum nos patriam, et sic de cæteris. Ne singula recenseamus, sciendum cur verbis et sensibus utamur. Quando enim sermonem qui pronuntiatur, movemus de sensu aliquo, tum dictionibus et scripturis et verbis opus habemus ad ejus, quod dicitur, declarationem. Si autem anima a seipsa ad intelligibilia movetur; in rectis operationibus superflui sunt cum sensibus sensus, sublimia enim imaginatur. Quando autem deiformis effecta fuerit elevationibus paulatim proficiens, atque per ignotam unionem intellectiones suas in inaccesso lumine habuerit, tum etiam intelligibiles operationes sunt superflue, sicut et sensus, quoniam his sublimiora cogitat anima jam Deo unita. **399** Quando autem mens humi repentiâ seu terrestria imaginatur, et in sensu aliquo moveri studet, tunc clariores sermones, et quæ in rebus visibilibus maxime perspicua sunt, seligere oportet, quippe quando illa quæ sensibus objecta sunt minime liquent, et obscura existunt, tum utique sensus ea quæ occurrunt, menti porrigere non recte poterunt.

§ XII. Sed ne hæc dicere videamur ad divinas Scripturas immutandas, ægedum ex ipsis Scripturis amoris nomen astruamus. Adducit igitur in testem ipsum Salomonem et magnum Ignatium, et denuo Salomonem, cujus etiam verba divinarum introductiones oraculorum et umbras gratiæ esse tradit; ne quid igitur nos in hoc terreat vel perturbet, si quidem theologi commune censent esse nomen amoris et dilectionis; quin etiam nonnulli divinius esse putant nomen amoris, tanquam occultius, sicut etiam magis absonum. Quantum enim videtur indecens et divinis non conveniens, tantum est et occultum, dum quærimus quomodo et quam ob causam sic vocetur. Cum hoc itaque, ut Deum decet, a nobis dictum sit, vulgus hominum, cum non capiat uniformitatem amatorii nominis divini, vel secundum quam Deus amat omnia, qui est unicus et simplex; et supra omnia amor, neque est divinus in fines multos, sed in unum, dum omnibus bene facit; vel secundum quam nos ipsum amamus; nam etiam hic amor illius uniformis esse debet, juxta illud: *Diliges Dominum Deum tuum ex tota mente tua, et ex tota anima tua, et ex totis viribus tuis**, ita ut in anima nulli alteri amoris locus

* Deut. vi, 5; Matth. xxi, 37.

ως οἱ Ἕλληνες· οὐδὲ γὰρ ἐστὶ τὸ ἴδιον τῶν θεῶν ταθεῖα νοεῖν ἐθελόντων, ἀλλ' ἐκείνων τῶν τοὺς ἤχους δεχομένων μέχρι τῶν ὠτων, καὶ ἀδιαβάτους ἐξωθεν τῆς ψυχῆς συνεχόντων αὐτοὺς, καὶ μὴ θελόντων εἰδέναι, ὅτι καὶ διὰ ἰσοδυνάμων λέξεων πολὺ τὸ χαμηλὸν ἔχουσῶν οὐ κωλυόμεθα ἐκφωνεῖν τὰς θείας λέξεις· προσπασχόντων δὲ ἀνοήτως στοιχείοις καὶ λέξεσι, καὶ συλλαβαῖς μὴ διαβαινούσαις εἰς ψυχὴν, ἀλλ' ἐξω περὶ τὰ ὧτα περιηκούσαις, ὡς περ εἰ μὴ ἦν ἐξὸν τὸν τέσσαρα εἰπεῖν διὰ τοῦ δις δύο, ἢ τὰ εὐθύγραμμα ὀρθόγραμμα. Ὁμοίᾳ γὰρ καὶ τὰ αὐτὰ, ἢ τὴν μητρίδα κατὰ τοὺς Κρήτας πατρίδα εἰπεῖν καθ' ἑμᾶς, καὶ τὰλλα, ἵνα μὴ καθ' ἕκαστον διατριβώμεν, δεόν εἰδέναι, ὅτι τοῖς λόγοις διὰ τὰς αἰσθήσεις χρώμεθα. Ἦνίκα γὰρ τὸν προφορικὸν τοῦτον λόγον κινουῦμεν περὶ τινος τῶν αἰσθητῶν, τότε λέξεων καὶ γραφῶν καὶ λόγων δεόμεθα πρὸς δῆλωσιν τοῦ καλουμένου. Εἰ δὲ ἀφ' ἑαυτῆς ἡ ψυχὴ πρὸς τὰ νοητὰ κινεῖται διὰ τῶν ὀρθῶν ἐνεργειῶν, περιτταὶ μετὰ τῶν αἰσθητῶν αἱ αἰσθήσεις· ὑψηλὰ γὰρ φαντάζεται. Ὅταν δὲ θεοειδῆς γένηται προκόπτουσα ταῖς μετὰ μικρὸν ἀνατάσσει καὶ δι' ἐλύσεως ἀγνώστου πρὸς τὸ ἀπρόσιτον φῶς τὰς ἐπιβολὰς ἔχη, τότε καὶ αἱ νοεραὶ ἐνεργεῖαι· περιτταὶ εἰσιν, ὡς καὶ αἱ αἰσθήσεις, ἐπειδὴ τὰ ὑψηλότερα τούτων ἡ ψυχὴ διανοεῖται, λοιπὸν ἠνωμένη θεῶν. Ὅταν δὲ ὁ νοῦς χαμαίζηλα φαντασθῆ, καὶ περὶ τινος ἀπὸ τῶν αἰσθητῶν σπεύδῃ κινήθη, τότε τοὺς σαφεστέρους λόγους καὶ τὰ τρανότερα τῶν ὀρατῶν χρὴ ἐπιλέγεσθαι· διότι ἀτρανώτων, καὶ ἀδήλων τῶν παρακειμένων ταῖς αἰσθήσεσιν ὄντων οὐδὲ αὐτὰ αἱ αἰσθήσεις δυνήσονται καλῶς παραστῆσαι τῷ νῦν τὰ ὑποκείμενα.

§ XII. Πλὴν ἵνα μὴ δοκῶμεν παρακινουῦντες τὰ θεῖα λόγια, ἀγε ἀπὸ τῶν Γραφῶν παραστήσωμεν τὸ τοῦ ἔρωτος ὄνομα. Φέρει γοῦν τὸν Σολομῶντα μάρτυρα, καὶ τὸν μέγαν Ἰγνάτιον· καὶ πάλιν τὸν Σολομῶντα, οὗ καὶ τὰ ῥήματα προεισαγωγὰς τῶν θεῶν λογίων φησιν, ὡς σικιάς τῆς χάριτος· ὥστε μὴ τις ἡμᾶς δεδιττόμενος καὶ ἐκφοβῶν θορυβείτω περὶ τούτου· οἱ γὰρ θεολόγοι κοινὸν ὄνομα τίθενται τὸ τῆς ἀγάπης καὶ τὸ τοῦ ἔρωτος, τινὲς δὲ τούτων καὶ θεϊότερον ὄνομα τίθενται τὸ τοῦ ἔρωτος, ὡς κρυφωδέστερον, καθὸ καὶ ἀτοπώτερον. Ὅσον γὰρ ἀπρεπὲς φαίνεται καὶ τοῖς θεοῖς ἀπαῖδον, τοσοῦτόν ἐστὶ καὶ κρύφιον, ζητούντων ἡμῶν, ὅπως καὶ δι' ἦν τὴν αἰτίαν οὕτω λέγεται. Τούτου γοῦν θεοπρεπῶς παρ' ἡμῶν λεγομένου, τὰ πλήθη μὴ χωρήσαντα τὸ ἐνοσιδὲς τῆς ἐρωτικῆς θεωνυμίας, ἢ καθ' ἦν ὁ θεὸς ἐρᾷ τῶν ἀπάντων, ὁ ἐνιαῖος, καὶ ἀπλοῦς, καὶ ὑπὲρ πᾶν ἔρωσι καὶ μὴ ἐσχεδασμένος εἰς τέλη πολλὰ, ἀλλ' εἰς ἓν τὸ τὰ πάντα ἀγαθοποιῆσαι, ἢ καθ' ἦν ἐρώμεν αὐτοῦ· καὶ οὗτος γὰρ ὁ ἔρωσι αὐτοῦ ἐνοσιδὲς ὑφείλεται εἶναι κατὰ τὸ· Ἀγαπήσεις Κύριον τὸν Θεόν σου ἐξ ὅλης τῆς διανοίας σου, καὶ ἐξ ὅλης τῆς ψυχῆς σου, καὶ ἐξ ὅλης τῆς ἰσχύος σου, μὴ ἔχοντος χώραν ἑτέρου ἔρωτος ἐν τῇ τοῦ Θεοῦ ἐρώσει ψυχῇ. Ταύτην οὖν τὴν τοῦ

ἔρωτος θεωνυμίαν τὰ πλήθη οὐ χωρήσαντα, ἐξώλισθον ἐπὶ τὸν σωματοπρεπῆ καὶ διηρημένον καὶ μεριστόν· ἄλλος γὰρ ἄλλου ἐρᾷ, καὶ ἄλλος ἄλλου ἐφίεται κατὰ τὸν τοιοῦτον ἔρωτα, ὃς οὐκ ἔστιν ἀληθῆς ἔρωτος, ἀλλὰ μᾶλλον εἰδωλόν, ἢ ἐκπτώσις τοῦ θεοῦ ἔρωτος. Ὡς γὰρ ἡ κομμωτικὴ τῆς γυμναστικῆς εἰδωλόν ἐστι, τὸ φαινόμενον ἐπιχωρνωύουσα κάλλος, ὅπερ κατὰ ἀλήθειαν ἡ γυμναστικὴ ποιεῖ, καὶ ἡ ὕψαρτυτικὴ τῆς λατρικῆς· οὕτω καὶ ὁ σωματικὸς, ἔρωτος τοῦ θεοῦ εἰδωλόν ἐστιν, ἐκκαίων καὶ οὕτως τὴν ψυχὴν, ἀλλ' εἰς οὐδὲν ἀγαπητὸν καὶ μόνιμον, ἢ μᾶλλον ἐκπτώσις· ἐκεῖνος γὰρ ὁ θεὸς ἔρωτος οἰκειὸς ἐστὶ τῇ ψυχῇ, οὕτως δὲ ἀλότριοι καὶ ἀνοικεῖοι. Ὅθεν καὶ τῆς ψυχῆς φυσικῶς καὶ κατὰ χάριν ἐχοῦσης ἐφίεσθαι τοῦ ὄντως καλοῦ, καὶ πρὸς τὸν ζῆλον αὐτοῦ διαθερμαίνεσθαι, ἐγγίνεται μὲν ἡ τοιαύτη θερμὴ καὶ κίνησις· πλὴν ἐκπίπτει ὁ νοῦς τῆς ἀληθινῆς κρίσεως, καὶ δι' ὀρέξεως συλαγωγείται, καὶ τὰ μισητὸν κατὰ φύσιν ποθεινὸν ἡγεῖται, καὶ ὡς μένον τὸ παρερχόμενον στέργει, καθὼς εἴρηται· Ὡς ἐστῶτα ἐλογίσαντο, καὶ οὐχ ὡς φεύγοντα. Καὶ τοῦτό ἐστιν ἡ τοῦ θεοῦ ἔρωτος ἐκπτώσις, ἐκ τοῦ ἀπαθοῦς εἰς τὸν ἐμπαθῆ, ἐκ τοῦ θεοῦ εἰς τὸν σωματικόν, ἐκ τοῦ ἀδύλου εἰς τὸν ἐνυλον· ἀχώρητον γὰρ ἐστὶ τῷ τῶν πολλῶν πλήθει τὸ ἐνιαῖον τοῦ θεοῦ ἔρωτος, καὶ διὰ τοῦτο, ὡς δυσχερέστερον καὶ διαθεβλημένον ἐπὶ τοῦ Θεοῦ, τάττεται πρὸς τὸ ἀνάξαι τούτοις εἰς τὴν τοῦ ὄντως ἔρωτος γνῶσιν, καὶ ὥστε συντόμως ἀπολυθῆναι τῆς τοιαύτης διεψευσμένης δόξης ἐκ τοῦ γινώσκειν διαθεβλημένην τὴν λέξιν τοῦ ἔρωτος, καὶ ἥκιστα τῷ Θεῷ πρέπουσαν. Οὕτω γὰρ καὶ ἐν τῇ οὐρανίῳ ἱεραρχίᾳ φησὶν, ὅτι τὸ μᾶλλον ἀπεμπαῖνον εὐχερές ἐστὶν ἐπὶ Θεοῦ λέγεσθαι, καὶ πλεον τοῦ ἤττον τοιοῦτου, ὡς ἀπαγομένης ἐντεῦθεν τῆς διανοίας εὐκόλως, ὅτι οὐ τοῦτό ἐστιν ὁ θεός, ἀλλὰ κατὰ τινὰ λόγον ὑψηλὸν οὕτω λέγεται. Τίς γὰρ ὑπονοήσει τὸν θεὸν πάνθηρα, ἢ λέοντα; Φῶς δὲ, ἢ πῦρ, ἢ πνεῦμα ἐπὶ Θεοῦ λεγόμενον μᾶλλον ἀπατᾷ τὴν διάνοιαν, μήποτε τι τούτων ἐστὶ. Τὸν αὐτὸν τρόπον καὶ ἐπὶ τοῦ ἔρωτος τῆς ἀγάπης· ἐπὶ μὲν Θεοῦ τὸ δυσχερές ὄνομα τοῦ ἔρωτος τάττεται, ἐφ' ἡμῶν δὲ, ἐνθα καὶ ἀτοπόν τι πολλάκις ἦν οἰηθῆναι τινὰς τῶν χαμαιζήλων καὶ μοθηρῶν, ἢ ἀγάπησις λέγεται εὐφημότερον, κατὰ τὸ ἐν τῇ πρώτῃ τῶν Βασιλειῶν παρὰ τοῦ Δαυὶδ πρὸς Ἰωνάθαμ λεγόμενον. Ἐπεὶ τοῖς ὀρθῶς ἀκούουσι πρὸς τῶν ἱερῶν θεολόγων ταυτοδύναμα τάττονται τὰ δύο ταῦτα ὀνόματα εἰς τὰς θείας ἐκφαντορίας, καὶ δηλοῖ τὴν ἐνοποιὸν καὶ συγκρατικὴν δύναμιν ἐν τῷ Θεῷ προῦφεστῶσαν, διὰ τὸ καλὸν καὶ ἀγαθόν, ἵνα συγκιρνώνται δηλαδὴ τὰ πάντα ὡς ἐρῶντα, τούτῳ δὲ τῷ Θεῷ ὡς ἐρωμένῳ καλῷ καὶ ἀγαθῷ, καὶ ἐκ τοῦ Θεοῦ ἐνδιδόμενῳ διὰ τὸ καλὸν πάλιν καὶ ἀγαθόν, ἵνα δηλονότι πρὸς ἄλληλα τὰ μὲν ὁμοταγῆ συνέχωνται ὡς ἀνὰ μέρος ἐρῶντά τε καὶ ἐρώμενα· τὰ δὲ πρῶτα πρὸς τὰ ὑφειμένα κινεῖντο καὶ ἐρῶεν τούτων προνοούμενα, ἵνα ὡς ἑαυτὰ κάκεινα ποιήσωσι· τὰ δὲ κατὰδεέστερα πρὸς τὰ ὑπέρτερα ἀγαπητικῶς ἐχοιέν ἐπιστροφόμενα, ἵνα κάκεινα, ὡς δυνατὸν, τῆς ὑπερτέρας ἕξεως ἀπολαύωσιν.

A sit quam amorī divīno. Hoc igitur divīni amoris nomen vulgus non intelligens, ad amorem corporeum et distractum ac divisum dilapsū est; alius enim aliud amat, et alius aliud appetit secundum istiusmodi amorem, qui non est verus amor, sed magis simulacrum vel prolapsio ab amore divīno. Sicut enim ars fucandi simulacrum est artis gymnasticæ, dum fucō coloris pulchritudinem mentitur, quam revera ars exercitandi et culinaria medicina conferunt; sic etiam amor corporeus simulacrum est amoris divīni, cum hic etiam animam accendat, sed ad nihil diligibile ac stabile, quin potius amoris lapsus est: siquidem divinus ille amor proprius est animæ, hic autem alienus et extraneus. Unde etiam animæ naturaliter et secundum gratiam insitum est, ut verum **400** bonum appetat et ad fervorem ejus incalescat, quoniam istiusmodi calorem ac motum inserit; verum mens a verō iudicio aberrat, et per concupiscentiam avertitur, et id quod secundum naturam odio habendum est, existimat desiderandum esse, et tanquam quid permanens id quod transitorium est, amplectitur, sicut dictum est, quia tanquam stabilem amat, et non tanquam fugacem. Et hic est divīni amoris lapsus, ex impassibili in passibilem, ex divīno in corporeum, ex immateriali in materialē; vulgi enim turba non capit unicum illud divīni amoris, et idcirco, tanquam id quod durius sit et magis exosum, de Deo ponitur, ut vulgus hisce in veri amoris cognitionem adducatur, utque compendio ab istiusmodi falsa opinione liberetur, dum intelligit, etiam exosum alias amoris nomen et infima quæque ipsi Deo competere. Sic enim etiam in *Cælesti hierarchia* ait: « Id quod magis absouum est opportune de Deo dici, eoquē magis quo villius existit; quoniam hinc facile mens abducitur, ut cogitet, Deum non esse istiusmodi, sed secundum sublimem aliquem sensum sic appellari. » Quis enim opinabitur Deum pantheram esse vel leonem? Lux autem vel ignis vel spiritus cum de Deo dicuntur, facilius mentem aberrare faciunt, ne forte quid horum sit. Eodem modo etiam de amore ac dilectione; in Deo quidem exosum illud nomen amoris ponitur, in nobis autem, ubi sæpenumero aliquid absurdum homines terræ affixi suspicari possent, dilectio dicitur; quod nomen honestius videtur, juxta illud quod in primo Regum a Davide ad Jonatham dicitur. Cum autem in sacris de Deo sermonibus a recte sentientibus duo hæc nomina, ceu æquipollentia divinis explanationibus, adhibeantur, et unificam quamdā virtutem seu copulandi vim significant, quæ in Deo præexistit, propter pulchrum et bonum, ut nimirum quæ ordinis sunt ejusdem, velut virissim amantia et amata, se mutuo complectantur; prima vero inferiora moveant et ament, iis providendo, ut illa sui similia efficiant; inferiora vero ad superiora amabiliter affecta convertantur, ut et illa, quoad fieri potest, superiorem statum consequantur.

§ XIII. Est præterea divinus amor exstaticus; a se ipsis enim excedere facit. **401** amantes, dum vivunt et moventur non ipsi, sed in ipsi's il qui amantur. Et hæc declarant illa quæ prædicta sunt, magis autem magnus ille Paulus, divino hoc amore correptus, aiens: *Vivo ego jam non ego, vivit vero in me Christus*¹, tanquam verus amator, et qui excessit, ut ipse testatur, a se Deo: et rursum, veluti vicissim a supremo Deo provide amatus, non suam, sed amati vitam ducens, ait: *Tanquam morientes, et ecce vivimus*². Nam audendum est hoc etiam tanquam verum dicere, quod ipsemet omnium Deus, propter excessum bonitatis, extra se per rerum providentias existat, et in istiusmodi bonitate sibi quasi placeat; ait enim: *Et quid volo nisi ut accentatur*³? Et cum sit ex omnibus exemptus, ad omnia deducitur, unde etiam Zelotem ipsum appellant, ut qui multum in divinis rebus amorem ostendat, et quasi ad sui desiderium excitet; quodque illa quæ ab ipso desiderantur ac procurantur, æmulatione digna sint et beata. Nisi enim talia essent, nequaquam indignaretur quod ab ipso declinent, et aliis se adjungant. Et universim, amor pulchri est; cum enim pulcher sit, amat istiusmodi pulchrum, et in pulchro manet, et diffunditur consumendo. Siquidem amores corporum, cum rerum sint fluxarum, non secus ac verni flores defluunt; amores vero divini rerumque divinarum, tanquam permanentium, ipsi quoque permanent in possessore suo, et pulchri causa existunt; quoniam amor ille est ad amata condecoranda, neve materie colluvie conspurcentur.

§ XIV. Quærit hic etiam, utquid theologî aliquando quidem amorem ac dilectionem, quandoque vero amabilem ac diligibilem dicant. Et resolvens quæstionem, ait, quod quidem, tanquam auctor ac genitor amoris divini, amor appelletur; in quantum vero ipse est id quod amatur, amabilis dicatur; et secundum illud quidem movetur ad alia amanda, secundum hoc vero movet alia ad amorem suum. Vel amabilis dicitur, quia vim habet adducendi ac movendi ad amatoriam in spiritu conjunctionem, id est quod hujus mediator et ipsemet conciliator sit amoris, quo a suis creaturis adinatur. Dicit autem habere vim movendi, ut qui singula moveat secundum propriam rationem, ut ad ipsum convertantur. Porro nomen illud productionis seu prostitutionis, etsi apud profanos rem impuram significet, **402** verumtamen hic dicit intercessionem conciliatricem unionis cum Deo, et hoc modo quidem amabilis dicitur; amor vero rursus et dilectio, tanquam vis motrix, et sursum ad se trahens illud quod solum et per se bonum est, et quod ipse sit manifestatio sui ipsius per se ipsum, nullo alio mediante, nec aliunde amore aliquo adveniente, nisi a se ipso in seipsum; tale enim est id quod per se pulchrum est. Quemad-

§ XIII. "Εστιν ὁ θεῖος ἔρωσ καὶ ἐκστατικός· ἐξ-
ιστησι γὰρ ἑαυτῶν τοὺς ἐρῶντας, ὡς ζῆν καὶ κινεῖσθαι
οὐκ ἐκείνους, ἀλλ' ἐν αὐτοῖς τοὺς ἐρωμένους. Καὶ
δηλοῦσι τὰ προλεχθέντα, μᾶλλον δὲ ὁ μέγας Παῦλος
τῷ θεῷ τούτῳ κατεχόμενος ἔρωτι, καὶ λέγων· Ζῶ
ἐγὼ οὐκέτι, ζῆ δὲ ἐν ἐμοὶ Χριστός, ὡς ἀληθῆς ἐρα-
στής, καὶ ἐξεστηκῶς κατ' αὐτὸν λέγοντα, καὶ ἐξεστη-
κότας Θεῷ· καὶ πάλιν ὡς ἀνά μέρος ἐρώμενος παρὰ
τοῦ ὑπερέρου Θεοῦ προνοητικῶς, οὐ ζῶν τὴν ἑαυτοῦ
ζωὴν, ἀλλὰ τὴν τοῦ ἐραστοῦ, ὅτε λέγει· Ὡς ἀπο-
θνήσκοντες, καὶ ἰδοὺ ζῶμεν. Τολμητέον γὰρ καὶ
τοῦτο ὡς ἀληθινὸν εἰπεῖν ὅτι καὶ αὐτὸς ὁ τῶν ὄλων
Θεὸς δι' ὑπερβολὴν ἀγαθότητος, ἔξω ἑαυτοῦ γίνεται
ταῖς εἰς τὰ ὄντα προνοίαις, καὶ οἷον θέλγεται ἐν τῇ
τοιαύτῃ ἀγαθότητι· λέγει γάρ· Καί τι θέλω, εἰ ἦδη
ἀναρῶ; Καὶ ἐκ τοῦ ὑπὲρ πάντα ἐξηρημένου ἀνεκ-
φοιτήτως ἐπὶ πάντα κατὰγεται· διὸ καὶ Ζηλωτὴν αὐ-
τὸν καλοῦσιν, ὡς πολὺ ἀποδεικνύντα τὸν εἰς τὰ θεῖα
ἔρωτα, καὶ ὡς διεγερτικὸν τῆς ἐφέσεως αὐτοῦ, καὶ
ὅτι τὰ ἐπιέμενα καὶ προνοούμενα παρ' αὐτοῦ ζηλωτὰ
καὶ μακάριά εἰσιν. Εἰ γὰρ μὴ ἦσαν τοιαῦτα, οὐκ ἂν
ἐζηλοτύπει πρὸς ταῦτα, ὅτι ἐκκλίνουσιν αὐτοῦ, καὶ
ἄλλοις προστιθενταί. Καὶ ὄλως, ὁ ἔρωσ τοῦ καλοῦ
ἔστι· καλὸς γὰρ ὢν, ἐρᾷ τοῦ τοιοῦτου καλοῦ, καὶ ἐν
τῷ καλῷ μένει καὶ διακέχυται δαπανώμενος. Οἱ γὰρ
σωμάτων ἔρωτες, ἐπειδὴ βρόντων εἰσιν, ἴσα καὶ ἡρι-
νοῖς διαβρέουσιν ἄνθεσιν· οἱ δὲ θεοὶ καὶ τῶν θεῶν,
ὡς μερόντων τούτων, οὐ τω κάκεινοι μένουσιν ἐν τῷ
ἔχοντι, καὶ διὰ τὸ καλὸν γίνονται· ἵνα γὰρ καλλοποιη-
θῶσι τὰ ἐρώμενα, καὶ μὴ ἐμπεριληφθῶσι τῷ τῆς
ὄλης αἴσχει, ὁ ἔρωσ γίνεται.

§ XIV. Ἐντεῦθεν ἀπορεῖ, καὶ τί δήποτε οἱ θεο-
λόγοι ποτὲ μὲν ἔρωτα καὶ ἀγάπην αὐτὸν λέγουσι, ποτὲ
δὲ ἐραστὸν καὶ ἀγαπητόν. Καὶ λύων λέγει, ὅτι, ὡς
μὲν αἴτιος καὶ γεννήτωρ τοῦ θεοῦ ἔρωτος, ἔρωσ λέ-
γεται· ὡς δὲ αὐτὸς ὢν τὸ ἐραστὸν, ἐραστὸν λέγεται,
καὶ κατ' ἐκεῖνο μὲν κινεῖται εἰς τὸ τῶν ἄλλων ἐρᾶν,
κατὰ τοῦτο δὲ κινεῖ τὰ ἄλλα εἰς τὸ ἐρᾶν αὐτοῦ. Ἡ
ἐραστὸν λέγεται, διότι προαγωγικόν, καὶ κινητικόν
ἑαυτοῦ ἐστὶ πρὸς ἐρωτικὴν συνάφειαν τὴν ἐν πνεύ-
ματι, τουτέστι μεσίτης ταύτης, καὶ πρὸς ἑαυτὸν συν-
αρμωστής ἐστὶ τοῦ ἐρᾶσθαι αὐτὸν ὑπὸ τῶν ἰδίων
ποιημάτων. Κινητικόν δὲ φησιν, ὡς κινεῶντα ἕκαστα
κατὰ τὸν οἰκεῖον λόγον πρὸς αὐτὸν ἐπιστρέφειν. Τὸ
δὲ τῆς προαγωγείας ὄνομα, εἰ καὶ παρὰ τοῖς ἔξωθεν
πρᾶγμα σημαίνει οὐκ εὐαγές, ἀλλ' ἐνταῦθα τὴν πρό-
ξενον τῆς ἐν Θεῷ ἐνώσεως μεσιτείαν φησὶ, καὶ οὕτω
μὲν ἐραστὸν λέγεται· ἔρωσ δὲ πάλιν καὶ ἀγάπη, ὡς
κινητικὴ τις δύναμις ἐφ' ἑαυτὴν ἀνάγουσα τὸ μόνον
καὶ δι' ἑαυτὸ ἀγαθόν, καὶ ὅτι ἐκφανσίς ἐστὶν αὐτὸ;
ἑαυτοῦ δι' ἑαυτοῦ, οὐκ ἄλλου μεσιτεύοντος, οὐδὲ ἄλ-
λοθεν ἐπερχομένου τοῦ ἔρωτος, ἀλλ' ἀπ' αὐτοῦ εἰς
αὐτόν· τοιοῦτον γὰρ τὸ δι' ἑαυτὸ καλόν. Ὡσπερ γὰρ
ἐρώμεν τῆς τοῦ μέλιτος γλυκύτητος, οὐκ ἄλλοθεν γι-
νούμενοι εἰ μὴ παρ' αὐτοῦ, καὶ οὐ δι' ἄλλο εἰ μὴ κατ'
αὐτὴν τὴν γλυκύτητα· καὶ διὰ τοῦτο ἀνεξάγγελτός

¹ Gal. ii, 20. ² II Cor. vi, 9. ³ Luc. xii, 9.

ἔστιν ἡ γλυκύτης τοῖς ἀγνοοῦσιν· εἰ γὰρ παρ' ἄλλων εἰνῶν ἐκινουμένα εἰς τοῦτο, τάχα ἂν ἐκ τούτων εἶχομεν λέγειν τι, καὶ οἱ ἀγνοοῦντες ἐκ τούτων συνίεσαν. Οὕτω νοεῖ καὶ ἐπὶ τοῦ θεοῦ καὶ ὄντως γλυκασμοῦ, ὅτι ἐξ αὐτοῦ ὁ ἔρωσ· καὶ αὐτό ἐστι τὸ ἐραστὸν, καὶ δι' αὐτοῦ, καὶ καθ' αὐτό, καὶ οὐ δι' ἄλλο· ἐξηρημένη γὰρ ἐστι πάντων ἡ τοιαύτη ἔκωσις, καὶ ἀπλή, καὶ ἀπ' αὐτοῦ τοῦ ἐραστοῦ κινουμένη. Ἐναρχὸν δὲ καὶ ἀτελεύτητον τὸν θεῖον ἔρωτα λέγει, ὡς ἐκ τοῦ ἀγαθοῦ προϊόντα, καὶ πρὸς τὸ ἀγαθὸν ἐπαναστρέφοντα· κατὰ σχῆμα κυκλικὸν (ἐπεὶ καὶ ἡ τοῦ κύκλου γραμμὴ οὐ γνώριμον ὄψει ὅθεν ἤρξατο, καὶ οὐ κατέληξε)· καὶ γὰρ ἐξ αὐτοῦ ἡ τἀγαθοῦ ἐφεσις, καὶ εἰς αὐτὸ πάλιν ὄρᾳ, ἐν αὐτῷ δὲ ἐστι καὶ μένει τὸ ἐρᾶν τῆς συμφυοῦς ἀγαθότητος, καὶ τῶν πρὸς τὸ ἀγαθὸν ἀνατεινομένων. Ἐφεξῆς τίθησι καὶ μαρτυρίαν τῶν λεγομένων ἐκ τοῦ θεοῦ Ἱεροθέου.

Iterum tendit; in ipso vero est et manet amor

Ierothēou.

§ XV. Ἐπίστησον ὅπως ὁ μέγας Ἱεροθεὸς τὰ περὶ τοῦ ἐπαινετοῦ ἔρωτος ἄριστα φιλοσοφεῖ· πρῶτον μὲν θεῖον αὐτὸν λέγων, ἐπειδὴ καὶ πρῶτον αἷτιον ἔρωτος ὁ θεὸς ἐστὶν ἐξηρημένως καὶ ἀναιτίως. Εἰ γὰρ ὁ ἔρωσ αὐτός ἐστιν ἡ ἀγάπη, ὡς προείρηται, γέγραπται δὲ· "Ὅτι ὁ θεὸς ἀγάπη ἐστὶ, δηλονότι πάντων ἐνοποιὸς ἔρωσ, ἥτοι ἀγάπη ὁ θεὸς ἐστὶν. Ἐκεῖθεν οὖν μεταβατικῶς πρόεισιν ἐπ' ἀγγέλους, ὅθεν καὶ ἀγγελικὸν αὐτὸν φησιν, ἔνθα μάλιστα καὶ τὸν τῆς ἐνότητος εὐροι τις ἂν ἔρωτα θεῖον· οὐδὲν γὰρ ἀσύμφωνον ἢ στασιάζον ἐστὶ παρ' αὐτοῖς. Εἶτα μετ' ἀγγέλους καὶ νοερὸν φησιν ἔρωτα, τουτέστι παρὰ θεοῖς ἀνδράσι τοῖς τῆς Ἐκκλησίας δηλαδὴ, πρὸς οὓς ὁ Παῦλος φησιν· "Ἰτα τὸ αὐτὸ λέγητε· καὶ ὁ Κύριος· "Ἰτα ὡσιν ἔρ. Εἶτα καὶ παρὰ τοῖς ἄλλοις ἀνθρώποις, ἐν οἷς ὁ περὶ φιλίας λόγος ἐστὶ· τὸν γὰρ κατὰ τὰς λογικὰς ψυχὰς ἔρωτα νοερὸν εἶπε, ψυχικὸν δὲ ἐκάλεσεν ἔρωτα τὸν τῶν ἀλόγων. Ἐκ γὰρ τῆς ἐρωτικῆς ταύτης δυνάμεως καὶ πτηνὰ ἀγελήδων ἵπτανται, καὶ πεζὰ, καὶ νηκτὰ συννέμονται. Φυσικὸν ἔρωτὰ φησὶ τὸν τῶν ἐμφύχων καὶ ἀναισθητῶν, καὶ ἰδίως τῶν ἀναισθητῶν κατὰ τὴν ἐκτικὴν ἐπιτηδειότητα ἐρώντων τοῦ δημιουργοῦ διὰ τὸ ὑπ' αὐτοῦ συνεστάναι· κατὰ γὰρ τὴν φυσικὴν αὐτῶν κίνησιν, καὶ αὐτὰ πρὸς τὸν θεὸν ἐπέστραπται.
 pterea quod ab ipso producta sint; nam secundum

τῶν αὐτοῦ.

§ XVI. Ἐπειδὴ ἐκ τοῦ ἐνιαίου καὶ ὄντως ἔρωτος τοῦ θεοῦ πολλοὺς ἔρωτας συνετάξαμεν, τοὺς ἀγγελικοὺς, τοὺς νοεροὺς, τοὺς ψυχικοὺς, τοὺς φυσικοὺς, (οὗτοι γὰρ εἰσιν οἱ μὲν ἐγκόσμοι, οἱ δὲ ὑπερκόσμοι ἔρωτες, ὧν ὑπερέχουσιν αἱ τῶν νοερῶν τε καὶ νοητῶν) φέρε συνελίξωμεν ἅπαντας ἐπὶ τὸν Πατέρα αὐτῶν. Σημελωσαὶ δὲ, ὅτι νοερά εἰσι τὰ νοοῦντα, νοητὰ δὲ τὰ νοοῦμενα· καὶ ὑπερβαίνονται τὰ νοερά παρὰ τῶν νοητῶν, ὅθεν καὶ τροφή ἐστὶ τῶν νοούντων τὰ νοοῦ-

modum enim mellis dulcedinem amamus, non aliunde moti quam ab ipsa, nec propter aliud quam illam ipsammet dulcedinem, quapropter etiam inexplicabilis est dulcedo illam ignorantibus; si enim ab aliis quibusdam ad hoc moveremur, utique ex his aliquid dicere possemus, unde etiam ignorantes cognoscerent. Sic cogita etiam in divina veraque dulcedine amorem ex ipsa existere, et ipsam esse amabilem cum propter se, tum per se, et non propter aliud, nam istiusmodi unio ab omnibus exempta est, et simplex, et ab ipsomet amabili mota. Porro dicit amorem hunc divinum principio sineque carere, utpote ex bono prodeuntem, et ad bonum se convertentem, secundum figuram circulearem (quemadmodum neque linea circuli cognosci potest unde incœperit, vel ubi desierit) etenim ex ipso boni desiderium, et ad ipsam agnatæ bonitatis, omniumque ad bonum hoc aspirantium.

Hierothei.

§ XV. Observa quam præclare magnus Hierotheus de laudabili amore disserat, primum quidem divinum ipsum asserens, quoniam Deus ipse primus auctor est amoris, idque per excellentiam et sine causa. Si enim amor ipse charitas est, uti prædictum, scriptum sit autem: *Quoniam Deus charitas est**, id est amor omnium unificus, utique charitas Deus est. Isthinc igitur per transgressionem progreditur ad angelos, unde ipsum quoque angelicum dicit, ubi maxime quis reperiat divinum illum amorem unitatis; nihil enim apud ipsos dissonum aut seditiosum. Deinde post angelos, intelligentem quoque amorem commemorat, id est qui insit viris divinis Ecclesiæ, ad quos Paulus ait *ut idem dicatis*†; et Dominus: *Ut sint unum*‡. Postea etiam de aliis hominibus qui amicitiae rationem **403** habent; nam amorem qui est secundum animas rationales, intelligentem nominavit, animale vero vocavit amorem brutorum. Ex amatoria hac virtute et volucres gregatim volant, et terrestria natatiliaque conjunguntur. Porro amorem naturalem vocat illum rerum animatarum et sensu carentium, cum sensu carentia etiam proprie habituali aptitudine Creatorem ament, pro naturalem suum motum etiam ipsamet ad Deum

D

Ejusdem.

§ XVI. Quoniam ex uno ac vero amore Dei multos amores coordinavimus, angelicos, intelligentes, animales, naturales (siquidem horum aliqui mundiales sunt, alii vero amores supramundiales, inter quos intelligentium et intelligibilium excellent), agendum omnes ad eorundem Patrem collectim reducemus. Nota autem, intelligentia esse ea quæ intelligunt, intelligibilia vero ea quæ intelliguntur, et intelligentia ab intelligibilibus superari,

* I Joan. iv, 8, lectione varia Cf. P. Sabatier vet. Italicam. † Philip. ii, 2. ‡ Joan. xvii, 21.

unde etiam illa quæ intelliguntur, cibis sunt intelligentium. Itaque intelligentia amant intelligibilia prorsus conversive; intelligibilia vero etiam amant intelligentia, sed provisive, illis utilia communicando. In confesso igitur est amores istiusmodi superare sensitivos. Cæterum hæc intelligibilia et intelligentia ex participatione veri boni talia facta sunt, ipsi autem amores per se intelligibiles, divini sunt. Sicut enim aliud est bonum per participationem, et aliud bonum simpliciter; sic etiam aliud est intelligibile alicui, ut quod ab illo intelligitur; et aliud quod simpliciter est intelligibile, non ut tempus aut locus (hæc enim etiam intelligibilia, cum non sint sensibilia), sed quod sit intellectus intelligibilium, et vivens, et vita, et operatio. Vires itaque amatorias a multis amoribus ad duos omnino contrahi cupit, tam intelligibiles quam intelligentes, quibus omnibus præstat et antecellit incomprehensibilis illa omnis amoris causa. Incomprehensibilem vero causam vocat vim creandi; siquidem hæc sola valet id, quod effectus materialis et formalis et finalis, dum efficit quæ illi videntur. Ad hanc igitur incomprehensibilem et efficientem causam, in commodum uniuscujusque, omnium totalis amor extenditur, totalem **404** amorem vocans illum, qui ex omnibus particularibus amoribus collectus est; Deus autem totalis et particularis amor existit, in quantum causa est et omnibus præbet amatorium quodammodo humorem. Quomodo igitur Deus totum et pars, sine egressu sibi præsens esse possit, ex seminandi ratione patet: quando enim semen absque interruptione simul in matricem deciderit, unus quidam embryo formatur; si vero semen in varias matricis cellulas dividatur, quælibet pars integrum format embryonem; erit autem seminis pars una nasus, altera oculus, et sic deinceps, omniaque perfecta. Simile quidpiam considerandum etiam per

Ejusdem.

§ XVII. Duas igitur virtutes amatorias supra dictas agendum in unum colligentes, dicamus unam esse simplicem virtutem, quæ ex semetipsa, et per semetipsam, et non per aliam aliquam virtutem, et in semetipsa movetur: inegressibiliter enim ex semetipsa in semetipsam revolvitur usque ad extremitatem rerum, et ex hac in semetipsam. Et post hæc exponit sanctus hic quorundam questionem, est autem fere tota gentilium et Manichæorum.

§ XVIII. Ait itaque, nonneminem objicere posse: Si bonum omnibus est amabile (nam id ipsum quod non est illud expetit, non ens vocans informem materiam; idem enim est bonum atque formificum. Quemadmodum igitur materia formam, sic id quod non est Deum expetit. Quinimo quod non est, in Deo supra essentialiter dicitur, siquidem et quantitate et forma et figura caret; et Deus est non terra, non aqua, non ignis, sed supra hæc omnia superes-

A μενα. Τὰ γοῦν νοερά ἐρᾷ τῶν νοητῶν ἐπιστρεπτικῶς πάντως, ἐρᾷ δὲ καὶ τὰ νοητὰ τῶν νοερῶν, ἀλλὰ προνοητικῶς τῷ μεταδιδόναι τῆς ὠφελείας. Ὁμολογούμενον οὖν ἐστίν, ὅτι οἱ τῶν τοιούτων ἔρωτες ὑπερσῆσαι τῶν αἰσθητῶν. Ἀλλὰ ταῦτα μὲν τὰ νοητὰ τε καὶ νοερά, ἐκ μετοχῆς τοῦ ὄντως ἀγαθοῦ τοιαῦτα γεγένηται, οἱ δὲ αὐτονόητοι ἔρωτες, οἱ θεῖοι εἰσιν. Ὡςπερ γὰρ ἄλλο ἐστὶ τὸ κατὰ μετοχὴν ἀγαθόν, καὶ ἄλλο τὸ ἀπλῶς ἀγαθόν· οὕτως ἐστὶ καὶ ἄλλο τὸ τινε νοητὸν, ἅτε νοούμενον ὑπ' αὐτοῦ, καὶ ἄλλο τὸ ἀπλῶς νοητὸν, οὐχ ὡς ὁ χρόνος, ἢ ὁ τόπος, (νοητὰ γὰρ καὶ ταῦτα, ἐπεὶ μὴ αἰσθητὰ), ἀλλὰ νοῦς τῶν νοητῶν, καὶ ζῶν, καὶ ζῶη, καὶ ἐνέργεια. Ἀπὸ γοῦν τῶν πολλῶν ἐρώτων εἰς δύο συναίρειν ἐρωτικὰς καθόλου δυνάμεις βούλεται, τὰς τε νοητὰς καὶ τὰς νοεράς, ὧν προκατάρχει πάντως ἡ παντὸς ἐπέκεινα ἄσχετος αἰτία. Ἄσχετον δὲ αἰτίαν τὴν δημιουργικὴν φησιν· αὐτὴ γὰρ καὶ μόνη κεχωρισμένη ἐστὶ τοῦ ἀποτελέσματος, τῆς ὑλικῆς, καὶ τῆς εἰδικῆς, καὶ τῆς τελικῆς, ἐν τῷ ἀποτελέσματι φαινόμενον. Πρὸς ταύτην οὖν τὴν ἄσχετον καὶ ποιητικὴν αἰτίαν, προσφόρως ἐκάστῳ, ὁ ἐκ τῶν ἀπάντων ὀλικὸς ἔρωσ ἀνατείνεται, ὀλικὸν ἔρωτα λέγων τὸν ἐκ πάντων τῶν μερικῶν συναγόμενον. Ἔστι καὶ ὁ Θεὸς ὀλικὸς καὶ μερικὸς ἔρωσ, ὡς αἴτιος καὶ πᾶσι χορηγῶν κατὰ τὴν ἐκάστου δυνάμιν ἐρωτικὴν, οἷον ἀπόρροιαν. Πῶς οὖν ὁ Θεὸς καὶ τὸ ὅλον καὶ τὸ μέρος ἀνεκφοιτήτως ἑαυτῷ συνῶν εἶναι δύναται, ἐκ τοῦ σπερματικοῦ λόγου σαφὲς γίνεται· ὅταν μὲν γὰρ τὸ σπέρμα ἀδιακόπως ὁμοῦ εἰς τὴν μήτραν καταβληθῆ, ἐν ἀποτελεῖται ἔμβρυον· ἐὰν δὲ μερισθῆ τὸ σπέρμα εἰς διαφόρους κύστιδας τῆς μήτρας, ἕκαστον μέρος ὀλόκληρον ἔμβρυον ἀποτεμεῖται· ἔσται οὖν τοῦ σπέρματος τὸ μὲν ῥίς, τὴ δὲ ὀφθαλμὸς, καὶ τὰ ἔξῃς, καὶ πάντα τέλεια. Ὁμοίον τι θεωρητέον κατὰ ἀναλογίαν καὶ περὶ τὸν παντέλειον νοῦν· ὅλη γὰρ ἡ ἐνέργεια περιέχει καὶ τὰ μέρη· καὶ οὕτως ὁ Θεὸς καὶ ὀλικὸς καὶ μερικὸς ἔρωσ ἐστὶ.

proportionem de mente perfecta, nam tot efficacia totalis quam partialis amor est.

Τοῦ αὐτοῦ.

§ XVII. Τὰς γοῦν ἀνωθεν ῥηθείσας ἐρωτικὰς δύο δυνάμεις, ἅγε εἰς ἓν συναγόντες, εἴπωμεν, ὅτι μία ἐστὶν ἡ ἀπλὴ δύναμις, ἡ ἐξ αὐτῆς κινητικὴ, καὶ δι' ἑαυτῆς, καὶ οὐ δι' ἄλλης τινὸς δυνάμεως, καὶ ἐφ' ἑαυτῆς· ἀνεκφοιτήτως γὰρ εἰς ἑαυτὴν ἀνακυκλοῦσα ἐξ ἑαυτῆς μέχρι τοῦ τῶν ὄντων ἐσχάτου, καὶ ἐκ τούτου εἰς ἑαυτὴν. Καὶ μετὰ ταῦτα ἐκτίθεται ὁ ἅγιος ὡς ἀπὸ τινῶν ἀπορίαν τινά· ἐστὶ δὲ τὸ πᾶν κατὰ Ἑλλήνων καὶ Μανιχαίων.

§ XVIII. Φησὶ γοῦν, ὅτι φαίη τις ἄν· Εἰ πᾶσιν ἐστὶν ἐραστὸν τὸ ἀγαθόν (καὶ αὐτὸ γὰρ τὸ μὴ ὄν ἐφίεται τούτου, μὴ ὄν λέγων τὴν ἀνείδεον ὕλην· αὐτὸ γὰρ ἐστὶ τὸ ἀγαθόν τὸ εἰδοποιόν). Ὡς γοῦν ἡ ὕλη τοῦ εἶδους, οὕτω τὸ μὴ ὄν τοῦ Θεοῦ ἐφίεται. Καὶ ἔτι ὑπερουσίως λέγεται τὸ μὴ ὄν ἐπὶ Θεοῦ, ἄποσος γὰρ καὶ ἀνείδεος καὶ ἀσχημάτιστος, καὶ οὐ γῆ, οὐχ ὕδωρ, οὐ πῦρ, ὁ Θεὸς ἐστίν, ὑπερουσίως δὲ ὑπὲρ ταῦτα πάντα· εἰ οὖν πάντα τοῦ ἀγαθοῦ ἐφίεται, πῶς τ

δαιμονία πληθὺς οὐκ ἐφίεται; Πρῶτον δὲ σημειωτέον περὶ τοῦ μὴ ὄντος, ὅτι τοῦτο τὸ μὴ ὄν οἱ παλαιοὶ μὴ μόνον ἀνείδεον ὕλην ἐκάλεσαν, ἀλλὰ καὶ ἔσχατον αἰσχος. Λέγεται δὲ μὴ ὄν ἡ ὕλη οὐχ ὅτι παντελῶς οὐδὲν ἐστίν, ἀλλ' ὅτι μὴ ἐστὶ τι τῶν ὄντων· παρῆται μὲν γὰρ ἐκ μὴ ὄντων ὑπὸ τοῦ Θεοῦ καὶ ἡ ὕλη· ἀλλ' οὐχ, ὡς τινες ὑπέλαθον, ἀνείδεος καὶ ἀσχημάτιστος· ὄθ' οὐδὲ ἀρχὴ τῶν αἰσθητῶν ἡ ὕλη, ἀλλὰ μᾶλλον συμπληρωτικὴ τούτων καὶ ἔσχατόν τι καὶ ὑποστάθμη τῶν ὄντων. Καὶ τὸ αἰσθητὸν οὐκ ἄνευ μὲν ὕλης ἐστὶ, κρεῖττον δὲ τῆς ὕλης, εἶδους ὁπωσοῦν μετέχον· οὐδέποτε οὖν δειχθήσεται ἡ ὕλη δίχα τοῦ εἶδους καὶ τῶν ποιότητων· πότε γὰρ γέγονε τὸ πῦρ ἄνευ θερμότητος ἢ φωτός, ἢ τὸ ὕδωρ ἄνευ ψυχρότητος καὶ ὑγρότητος καὶ τοῦ κυανίζοντος χρώματος; Διὰ τοῦτο καὶ λόγῳ θεωρητῆ ἐστὶν ἡ ὕλη, καὶ οὐκ αἰσθησιληπτῆ, καὶ νόθῳ λογισμῷ καταλαμβάνεσθαι λέγεται· τόδε ἐστὶ, λέγεται, ἀλλ' ὅτι τόδε οὐκ ἐστὶ, χειρὸν δὲ πάντων. Οὕτω γὰρ καὶ ἐπὶ τοῦ Θεοῦ λέγομεν· ἀλλ' ἐκεῖσε κρεῖττον πάντων φαμέν, καὶ ὑπερουσίως. Εἰ γοῦν οὕτω ταῦτα, πῶς ἡ δαιμονία πληθὺς τοῦ ἀγαθοῦ οὐκ ἐφίεται, ἀποπεπτωκυῖα δὲ, κακῶν ἀπάντων καὶ ἑαυτῆ καὶ τοῖς κακονομένοις αἰτία γίνεται; Πῶς δὲ, παραχθεῖσα ἐκ τοῦ ἀγαθοῦ, οὐκ ἐστὶν ἀγαθοειδής, μετασχοῦσα τοῦ οὐσιωδῶς καὶ οὐ κατὰ μετοχὴν ἀγαθοῦ; τὰ γὰρ ἐξωθεν ἀγαθονόμενα τῆ περὶ αὐτὸ ἐφέσει ἀγαθοειδῆ λέγονται, καὶ οὐκ αὐτόχρομα ἀγαθά· ἢ πῶς ἀγαθὸν γεγονός, ἠλλοιώθη, μὴ τοῦ ἀγαθοῦ ἐκικήσαντος; Καὶ τί ἐστὶ τὸ κινήσαν αὐτὴν εἰς κακίαν, ἢ μᾶλλον, τίς ἢ ἀρχὴ τούτου; οὐδὲ γὰρ εὐαγές, δύο ἀρχὰς εἰπεῖν, κατὰ τοὺς Μανιχαίους. Εἰ δὲ ὁ ἀγαθὸς παρῆξεν αὐτὴν, πῶς ἠβουλήθη τοῦτο ποιῆσαι; ἢ βουληθεῖς, πῶς ἠδυνήθη; Ὡς γὰρ τὸ πῦρ φυσικὴν ἀδυναμίαν ἔχει πρὸς τὸ ψύχειν, καὶ οὐ ψύξει κἄν εἴ τι καὶ γένηται· οὕτω καὶ τὸ αὐτάγαθον φυσικὴν ἀδυναμίαν ἔχει πρὸς τὸ κακὸν παράξει. Πῶς δὲ καὶ προνοίας οὐσης καὶ κυβερνώσης, ἐφ' ᾧ πάντα ἐν τῷ ἀγαθῷ μένειν, ἐστὶ τὸ κακὸν, ἢ γινόμενον; ἢ εἴπου καὶ ἐγενήθη, μὴ ἀναιρούμενον; καὶ πῶς ἐστὶν, ἀφείμενόν τι τοῦ ἀγαθοῦ, τοῦ κακοῦ ἐφίεσθαι; quidquid fiat non refrigerabit; sic etiam ipsum per se bonum naturalem impotentiam habet ad facien-

§ XIX. Ἐν ταύτῃ γυμνάζων τὸν λόγον περὶ τοῦ κακοῦ ἀπλῶς, καὶ οὐ περὶ τῶν δαιμόνων, καὶ ἀναλύων τὰς ἀπορίας φησί· Τὸ κακὸν οὔτε ἐκ τοῦ ἀγαθοῦ μέλλομεν εἰπεῖν παραχθῆναι, οὔτε ἐκ τοῦ κακοῦ· ἐκ μὲν τοῦ ἀγαθοῦ οὐκ ἐστὶν, ὅτι καὶ αὐτὸ ἐμελλεν εἶναι οὐ κακόν· ὡς γὰρ οὐ πυρὸς τὸ ψύχειν, οὕτως οὐδὲ ἀγαθοῦ τὸ παράγειν κακόν. Πάλιν δὲ ἐκ τοῦ κακοῦ οὐκ ἐστὶν, ὅτι ὡσπερ τῷ ἀγαθῷ φύσις ἐστὶ παράγειν καὶ σώζειν· οὕτω τῷ κακῷ φθειρεῖν καὶ ἀπολλύειν. Τί οὖν; εἴποι τις· Ἡ τοίνυν οὐκ ἐστὶ λοιπὸν τὸ κακόν, ἢ ὄν ἔχει τινὰ μοῖραν τοῦ ἀγαθοῦ, καθ' ἣν ὄλως ἐστὶ. Πάλιν οὖν ἀμφοτέρωθεν ἀπορία. Εἰ μὲν οὐκ ἐστὶν ὄλως τὸ κακόν, μέλλει εἶναι ἢ ἀρετὴ καὶ ἢ κακία ταύτων, ὑπερ παρακατιῶν τίθησιν· εἰ δὲ ἐστὶ, τὰ δὲ ὄντα πάντα τοῦ καλοῦ ἐφίονται, καὶ εἴτι γίνε-

sentia), si, inquam, omnia bonum appetunt, quomodo turba dæmonum non illud expetit? Primum autem observandum circa non ens, veteres illud non ens non solum informem materiam, verum etiam extremam turpitudinem appellasse. Materia autem dicitur non ens, non quod omnino nihil sit, sed quod non sit aliquid rerum existentium; siquidem ex non entibus etiam ipsa materia a Deo producta fuit, sed non, ut aliqui opinabantur, sine forma et figura: ideoque materia non est principium sensilium, sed potius eorum complementum, et extremum quid ac fundamentum entium. Et quod sensibile est, non sine materia est, sed cum sit præstantius quid materia, forr am quoquo modo participat; nunquam igitur ostendetur materia sine forma et qualitatibus: quando enim fuit ignis sine calore aut lumine, vel aqua sine frigore et humiditate et cæruleo colore? Idcirco etiam dixi materiam ratione concipi, et non sensu apprehendi, nec non impropria seu illegitima ratione concipi perhibetur: sic etiam quod hoc sit dicitur, sed quod illud non sit, quippe quid pejus omnibus. Etenim sic etiam de Deo dicimus, verum tunc asserimus, ipsum quid omnibus esse melius, idque superessentialiter. Si itaque hæc ita se habeant, quomodo turba dæmonum bonum non expetit, sed a suo statu prolapsa, tam sibi ipsi quam aliis perversis malorum omnium causa existit? Quomodo autem, cum producta sit ex bono, boni forma caret, particeps existens ejus qui essentialiter et non participatione bonus est? nam quæ extrinsecus ejus desiderio bona facta sunt, boniformia dicuntur, et non reapse bona, aut quomodo bona facta, mutata est bono minime superante? Ecquid est quod illam movit ad malitiam, vel potius, quodnam ejus principium? neque enim religiosum sit duo principia statuere, secundum Manichæos. Si autem bonus ipsam produxit, quomodo voluit hoc facere? vel si voluit, quomodo potuit? Quemadmodum enim ignis naturalem impotentiam habet ad frigefaciendum, et se bonum naturalem impotentiam habet ad facien-

§ XIX. Stylum hic circa malum simpliciter et non circa dæmones exercens, set resolvens quæstiones, ait: Malum neque ex bono dicemus productum esse, neque ex malo; siquidem non est ex bono, quia alias ipsum quoque non esset malum; quemadmodum enim ignis non est refrigerare, sic neque boni malum producere. Rursum vero non est ex malo, quoniam sicut boni est producere ac servare, sic etiam mali est corrumpere ac perdere. Quid igitur? dicet aliquis. Vel igitur non est malum reliquum, vel existens habet partem aliquam boni, secundum quam omnino est. Rursum oritur utrinque quæstio. Si namque non est omnino malum, virtus et malitia quid unum erunt, uti in progressu tradit; si autem est, et ea quæ sunt,

omnia bonum appetunt; et si quid fit, vel propter bonum fit, vel propter id quod videtur bonum (nam et ipsamet invidia oritur propter id quod apparet bonum, et omnis rerum scopus principium ac finem habet bonum); etiam malum, in quantum est, habebit appetitum ad bonum; quemodo enim omnino existat ejusmodi boni affectu destitutum? Si igitur res omnes etiam ex Deo et in Deo sint, etiam illud ipsum quod non est ut materia, et quæ ex ablatione de Deo superessentialiter prædicantur, malum id quod in rebus ponitur, in Deo erit, et id quod non est in rebus, iterum in Deo erit. Si autem non sit in Deo, quid tandem erit quod extra res et non res est? cum in confesso sit Deum esse extra ea quæ sunt, et extra ea quæ non sunt; et id quod non est in bono supra substantiam dici, non quod hoc sit vel illud, sed supra hæc suprasubstantialiter. Bonum ergo locatum est supra id quod est, et supra id quod non est; malum autem non solum alienum est a rebus (nam si esset, boni particeps existeret), verum etiam a non entibus remotum est, et iis ipsis minus ens est, cum id quod non est etiam in Deo desuper collocetur. Concluditur itaque, haudquaquam quidquam esse malum, et si hoc sit, indifferentia erunt omnia et laudabilia; et non solum virtus cum malitia erit idem, tota toti, et partialis proportionali, v. g. fortitudo pusillanimitati, verum etiam id quod virtuti repugnat virtus erit. Cæterum formans syllogismum hypotheticum, elidit sequelam, dicens: Contraria est temperantiæ dissolutio. Neque vero dico illa sibi repugnare et contrariari, in quantum ab hominibus ipsis participantur (sic enim propter alias aliquas causas adversari viderentur); verum etiam antequam exterius se prodant et appareant, multo prius in ipsamet anima cum parte rationali animæ dissident ipsæ passiones, ira, inquam, et concupiscentia; atque illa quidem auriga dicitur, **407** hæc vero subjugalia, semper quidem præverientia, nonnunquam vero etiam obsequentia, quando videlicet ratio tenet principatum. Ex hoc itaque fit necessarium, dari aliquid bono contrarium; neque enim bonum sibi ipsi adversatur; omnia enim bona, ab uno principio unaque causa profecta, unitate gaudent, et sibi mutuo nequaquam adversantur. Ne quis itaque dixerit, majus bonum minori bono repugnare; quantitati enim nihil est contrarium, neque magis calidum minus calido contrariatur. Sequela itaque elisa concluditur, malum existere, et opponi bono; neque enim quod malum corruptio sit rerum, ipsum hoc malum ab essendi statu eliminat, quin ipsamet corruptio quandoque ad generationem facit. Sic ovum quidem corrumpitur, sed in avem transformatur; et medulla cerebri bovis in apes, et equi in vespas per corruptionem transmutatur. Erit itaque et ipsum non solum ens, verum etiam cum ad

§ XX. Postquam dixit, ex istiusmodi rationibus colligi et esse malum, et ad quorundam generatio-

ται, ἢ διὰ τὸ ἀγαθόν, ἢ διὰ τὸ δοκοῦν γίνεται, (καὶ αὐτὸς γὰρ ὁ φθόνος διὰ τι δοκοῦν ἀγαθὸν γίνεται, καὶ πᾶς ὁ τῶν ὄντων σκοπὸς ἀρχὴν ἔχει καὶ τέλος τὸ ἀγαθόν·) ἔξει καὶ τὸ κακὸν, καθότι ἐστὶ, τὴν πρὸς τὸ ἀγαθὸν ἔφεσιν· πῶς γὰρ ὄλως ὄν τῆς τοιαύτης ἀγαθῆς παραιρηθήσεται ἔξω; Εἰ γοῦν τὰ ὄντα πάντα καὶ ἐκ Θεοῦ καὶ ἐν τῷ Θεῷ εἰσι, καὶ αὐτὸ δὴ τὸ μὴ ὄν ὡς ἡ ὕλη, καὶ τὰ ἐξ ἀφαιρέσεως λεγόμενα ἐπὶ τοῦ Θεοῦ ὑπερουσίως, τὸ κακὸν ἐν τοῖς οὔσι ταπτόμενον, ἐν τῷ Θεῷ ἐστὶ, καὶ ἐν τοῖς μὴ οὔσι, πάλιν ἐν τῷ Θεῷ ἐστὶ. Εἰ δὲ οὐκ ἐστὶν ἐν τῷ Θεῷ, τί ἂν εἴη ὅπερ ἔξω τῶν ὄντων καὶ τῶν μὴ ὄντων ἐστὶ; Προομολογουμένου, ὅτι τὸ Θεῖον καὶ τῶν ὄντων καὶ τῶν μὴ ὄντων ἔξω ἐστὶ, καὶ τὸ μὴ ὄν ἐν τῷ ἀγαθῷ κατὰ τὸ ὑπερουσίον λέγεται, οὐ τὸδε γὰρ, οὐ τὸδε, ἀλλ' ὑπὲρ ταῦτα ὑπερουσίως. Λοιπὸν τὸ ἀγαθὸν ὑπεριδρυμένον ἐστὶ καὶ ἐν τῷ ὄντι καὶ ἐν τῷ μὴ ὄντι· τὸ δὲ κακὸν μὴ μόνον τῶν ὄντων ἀλλότριον, (ἂν γὰρ ἦν, μετεῖχεν ἂν τοῦ ἀγαθοῦ·) ἀλλὰ καὶ τῶν μὴ ὄντων ἀλλότριον, καὶ ἀνουσιώτερον, ἐπεὶ καὶ τὸ μὴ ὄν ἐν τῷ Θεῷ ὑπερίδρυται. Συνάγεται τοίνυν, ὅτι οὐδαμῶς τὸ κακὸν ἐστὶ· καὶ εἰ τοῦτο, ἀδιάρκιστα ἐστὶ πάντα καὶ ἐπαινούμενα, καὶ μὴ μόνον ἡ ἀρετὴ τῆ κακία ταύτην, ἡ καθόλου, τῆ καθόλου, καὶ ἡ μερικὴ τῆ ἀναλόγω, δηλονότι ἡ ἀνδρία τῆ δειλία, ἀλλὰ καὶ τὸ ἀντικείμενον τῆ ἀρετῆς ἀρετὴ ἐστὶ. Λοιπὸν συνάξας τὸν ὑποθετικὸν συλλογισμὸν, ἀναίρει τὸ ἐπόμενον, καίτοι λέγων· Ἐναντία τῆ σωφροσύνης ἡ ἀκολασία. Καὶ οὐ λέγω κατ' αὐτοὺς τοὺς ἀνθρώπους τοὺς μετέχοντας τούτων, ὅτι μάχονται καὶ ἀντίκεινται (δόξϊαν γὰρ δι' ἄλλας τινὰς αἰτίας αὐτοὺς ἀντικεῖσθαι·) ἀλλὰ καὶ πρὸ τῶν ἐξωτερικῶν τούτων καὶ φαινομένων ἐν αὐτῇ πολλῶν πρότερον τῆ ψυχῆ στασιάζει πρὸς τὸ λογικὸν τῆς ψυχῆς τὰ πάθη, ὁ θυμὸς λέγω καὶ ἡ ἐπιθυμία, κάκεινος μὲν ἡνίοχος λέγεται, ταῦτα δὲ ὑποζύγια, αἰ μὲν ἀντιβαίνοντα, ποτὲ δὲ καὶ ὑπέικοντα, ὅτε δηλαδὴ ὁ λόγος κατακρατῆσει. Ἀνάγκη γοῦν ἐκ τούτου δοῦναι τῷ ἀγαθῷ ἐναντίον· οὐδὲ γὰρ τὸ ἀγαθὸν ἐναντίον ἑαυτῷ· πάντα γὰρ τὰ ἀγαθὰ, ὡς ἀπὸ μιᾶς ἀρχῆς καὶ ἐνὸς αἰτίου ἔκγονα, τῆ ἐνόητι χαίρει, καὶ οὐκ ἀντίκειται πρὸς ἄλληλα. Μὴ οὖν εἴποι τις, ὅτι μαχόμενόν ἐστὶ τὸ μείζον ἀγαθὸν πρὸς τὸ ἕλαττον ἀγαθόν· τῷ γὰρ ποσῷ οὐδὲν ἐστὶν ἐναντίον, καὶ τὸ μᾶλλον θερμὸν τῷ ἥττον θερμῷ οὐκ ἀντίκειται. Συνάγεται τοίνυν, τοῦ ἐπομένου ἀναιρεθέντος, ὅτι ἐστὶ τὸ κακὸν, καὶ ἀντίκειται τῷ ἀγαθῷ· οὐδὲ γὰρ ὅτι τὸ κακὸν φοβρὰ ἐστὶ τῶν ὄντων, ἐκβάλλει καὶ αὐτὸ τὸ κακὸν τοῦ εἶναι· ἀλλ' ἢ φοβρὰ αὐτῆ ἐστ' ὅτε εἰς γενεσιν ἄγει. Θῖον τὸ ὄν φθείρεται μὲν, μεταστοιχειοῦται δὲ εἰς πτηνόν· καὶ ὁ τοῦ ἐγκεφάλου τοῦ βοῦς μελῆς εἰς μελίσσας, καὶ ὁ τοῦ ἵππου εἰς σφήκας, φθειρόμενοι μεταβάλλονται. Ἔσται γοῦν καὶ αὐτὸ μὴ μόνον ὄν, ἀλλὰ καὶ γενεσιουργόν, καὶ εἰς συμπλήρωσιν συντελοῦν, καὶ δι' ἑαυτὸ παρέχον τῷ ἀποτελέσματι, τὸ μὴ ἀτελὲς εἶναι.

generationem, tum ad consummationem conducet,

§ XX. Εἰπὼν ὅτι συνάγεται ἐκ τῶν τοιούτων λόγων καὶ εἶναι τὸ κακὸν, καὶ γενεσιουργὸν εἶναι τινῶν, ἀ-

τιτίθησιν ἕτερον λογισμὸν ἀληθέστερον, καὶ φησιν, ὅτι τὸ κακὸν, ἢ κακὸν, οὐδεμίαν γένεσιν ποιεῖ, μόνον δὲ φθείρει, ὅσον τὸ ἐπ' αὐτῷ, τὴν τῶν ὄντων ὑπόστασιν. Εἰ δὲ λέγοι τις αὐτὸ γενεσιουργόν, διότι ἡ ἕτερου φθορὰ θαπτερου γένεσις ἐστίν, ἀποκριτέον, ὡς οὐχ ἡ φθείρει δίδωσι τὴν γένεσιν· ἀλλ' ἡ μὲν φθορὰ φθείρει, εἰ δὲ γε καὶ γίνεται τι, ἐκ τοῦ ἀγαθοῦ γίνεται, καὶ ἔσται τὸ κακόν. Σημειώσαι γὰρ ὅτι ἐστὶ γυμνάζει τὸν λόγον, καὶ διὰ τοῦτο λέγει, ἔστι καὶ οὐκ ἔστιν. Ἔσται τοίνυν τὸ κακὸν φθορὰ μὲν δι' ἑαυτὸ· διὰ τὸ ἀγαθὸν δὲ, γενεσιουργόν. Καὶ δι' ἑαυτὸ μὲν οὔτε ὄν, οὔτε ὄντων ποιητικόν ἐστὶ· κακὸν γὰρ ὄν, πῶς ἂν συσταίη ποτὲ, καὶ πόθεν σχοίη τὴν ὑπαρξίν, στέρησις ἄν; Διὰ δὲ τὸ ἀγαθόν, καὶ ὄν καὶ ἀγαθῶν ποιητικόν ἐστίν· ὄν μὲν, ὅτι τούτου ὑποχωροῦντος, ἐκεῖνο ἐμφαίνεται· ἀγαθῶν δὲ ποιητικόν, ὅτι ἐν τῷ φθείρειν τούτου τὴν εἰδοπεποιημένην οὐσίαν, ἀντεισάγεται εἶδος ἕτερον τῆς ὕλης ἐνυπαρχούσης, καὶ διὰ τὸ ἀγαθὸν δεχομένης τὴν εἰδοποίησιν· μᾶλλον δὲ ἐπεὶ ἀκόλυτος ἐστὶν ἐν τοῖς θεοῖς λογίσις ἢ ἐξ ἐπιλογισμοῦ τῶν ἀκριβεστέρων παράδοσις. Τὸ πᾶν, λέγει, τοῦ ἀγαθοῦ ἐστὶ, καθὼς καὶ παρακαταῶν ἀποδείξει. Πῶς γὰρ ἔσται τὸ αὐτὸ καὶ ἀγαθὸν ὡς ἐκ τοῦ φθείρειν προξενούσιν γένεσιν, καὶ κακὸν ὡς φθείρον; οὐδὲ γὰρ τοῦ αὐτοῦ καὶ ἐνὸς πράγματος μία κατὰ τὸ αὐτὸ δύναμις, καὶ φθορὰ ἐστὶ καὶ γένεσις· ὅπερ συμβαίνει, εἴπερ δεξάμεθα, ὅτι δύναμις ἐστὶ τὸ κακὸν καθ' ἑαυτὴν μὴ φθείρουσα, κατὰ συμβεβηχὸς δὲ τὴν γένεσιν παρέχουσα. Πῶς γὰρ τῆς τῶν ἐναντίων κινήσεως μία καὶ ἡ αὐτὴ ἔσται δύναμις; Εἰ γὰρ καὶ ὁ ἱατρὸς λέγεται δύναμιν ἔχειν ὑγιάσαι, καὶ δύναμιν ἔχειν νόσον παρασχεῖν, τὸ μὲν καθ' αὐτὸ, τὸ δὲ κατὰ συμβεβηχὸς τῇ ἀπουσίᾳ καὶ τῷ μὴ ἐπισκέψασθαι· καὶ τὸν κυβερνήτην μὴ μόνον παρόντα τῆς σωτηρίας τῆς νεῦς αἰτιώμεθα, ἀλλὰ καὶ ἀπόντα τῆς ἀπωλείας. Ὁ γὰρ παρὸν αἰτιώμεθα τοῦδε, φησὶν ὁ Ἀριστοτέλης, τοῦτο καὶ ἀπὸν αἰτιώμεθα τοῦ ἐναντίου. Ἀλλὰ προὔποκειται, ὅτι δύναμις τίς ἐστὶν ἐν τούτοις, ἐν ἐκείνῳ μὲν τοῦ ὑγιάσαι, ἐν τούτῳ δὲ τοῦ σῶσαι, ἥστινος ἡ ἀπουσία τάναντία παρέχει· καὶ καθ' αὐτὸ μὲν τὰ καθ' ἑξὶν γίνονται, τὰ δὲ κατὰ στέρησιν κατὰ συμβεβηχὸς· ἐκεῖσε δὲ ἡ μὲν στέρησις τὸ καθ' αὐτὸ ἔχει, ἡ δὲ ἕξις τὸ κατὰ συμβεβηχὸς. Τίς οὖν ἡ δύναμις αὕτη, ἡ κατὰ στέρησιν συνισταμένη, ἥτις ἐστὶν ἐν τῷ αὐτῷ καὶ φθορὰ καὶ γένεσις; Οὐδὲ γὰρ τῆς φθορᾶς ἡ στέρησις γένεσις ἐστίν, ἀλλ' ἡ τῆς γενέσεως καὶ τοῦ εἶναι στέρησις φθορὰ· οὐδὲ ἡ τῆς στερέσεως ἀπουσία εἶδος, ἀλλ' ἡ τοῦ εἶδους ἀπουσία φθορὰ καὶ στέρησις. Διὰ τοῦτο, ἐπεὶ καὶ τὸ κακὸν αὐτοφθορὰ ἐστὶ, τὸ δὲ ἀγαθὸν αὐτοδύναμις εἰς γένεσιν, πῶς ἂν εἴη ἡ αὐτοφθορὰ αὐτοδύναμις, ὡς δύνασθαι αὐτὴν ποιεῖν τι; Ἀλλ' εἰδέναι χρὴ, ὅτι ἐπεὶ τὸ αὐτόκακον, αὐτοάμετρον, καὶ αὐτοανείδον, καὶ ἑαυτῷ κακὸν οὐσιώδες ἐστίν, οὐ μὴν ἕτερω κακόν· τοῦτο γὰρ εἶδος ἐστὶν ὅσον καὶ συμβεβηχὸς κακίας. Ὡσπερ πάλιν ὁ Θεὸς αὐτόμετρον, καὶ αὐτοειδοποιὸν, καὶ αὐτοάγαθον οὐσιώδες, οὐ μὴν τὸ ἐν ἕτερω ἀγαθόν· συμβεβηχὸς γὰρ πῶτο. Τοῦτο τοίνυν τὸ αὐτόκακον οὔτε ὄν, οὔτε ποιητικόν ἐστίν, οὐκ ἐν ὑπάρξει τινὶ φαίνεται, ἀλλ' ἐν παρεισδύσει ἐν τῇ τοῦ ἀγαθοῦ στερήσει. Καὶ τοῦτο

A nem facere, aliam opponit rationem veriore, et ait, malum qua malum ad nullam generationem facere, sed tantum corrumpere, quantum ex se est, rerum subsistentiam. Si quis autem dixerit, hoc ipso generationi subservire, quod alterius corruptio alterius generatio exsistat, respondendum, non in quantum corrumpit dare generationem; sed corruptio quidem corrumpit, si quid autem gignitur, ex bono gignitur, et erit malum. Observa enim quod adhuc examinet rationem, et idcirco dicat: Est et non est. Atque adeo malum ex se quidem erit corruptio, subservit autem generationi per id quod bonum est. Et per se quidem neque res est, neque res producit; cum enim sit malum, quomodo consistat unquam, et unde habeat existentiam, cum sit privatio? Per bonum autem et res est, et bona producit. Res, inquam, quoniam hoc recedente illud apparet; bona vero producit, quia dum hoc corrumpit substantiam formatam, subintroducitur alia forma materiæ inexsistentis, et per bonum formationem suscipientis; præsertim cum obvia sit in divinis oraculis ex rerum præcipuarum enumeratione **408** traditio. Hoc universum, inquit, boni est, sicut in progressu demonstrabit. Quomodo enim id ipsum erit et bonum, in quantum corrumpendo promovet generationem, et malum, in quantum corrumpit? neque enim ejusdem et cuius rei virtus unica secundum idem et corruptio est et generatio; quod utique contingit, si concedamus, malum esse virtutem quæ secundum se non corrumpat, per accidens autem generationem exhibeat. Quomodo enim motus contrariorum una eademque vis erit? nam si etiam medicus dicatur habere vim sanandi, et habere vim morbum conferendi, illud quidem per se, hoc autem per accidens, propter absentiam vel inadvertentiam; et gubernatori non solum præsentem salutem navis ascribimus, verum etiam absentem perditionem. Quod enim præsens hujus causam dicimus, inquit Aristoteles, id etiam absens contrarii causam asserimus. Sed præsupponitur in his vis aliqua, in illo quidem curandi, in hoc autem servandi, cujus absentia contraria præstat: ac per se quidem illa fiunt secundum habitum, hæc vero secundum privationem per accidens: ibi autem privatio se habet per se, habitus vero per accidens. Quænam itaque hæc vis sit, quæ secundum privationem subsistat, quæ in eodem sit et corruptio et generatio? Neque enim corruptionis privatio generatio est, sed generationis et existentie privatio corruptio est; neque privationis absentia forma est, sed formæ absentia corruptio est et privatio. Quapropter cum etiam malum per se corruptio sit, bonum autem per se valeat ad generationem, quomodo per se corruptio sit per se virtus, ut possit aliquid facere? Sed sciendum, quod cum per se malum, per se immensum, per se informe, et se ipso essentialiter malum sit, non autem per alterum malum; hoc enim forma est, et quasi accidens malitiæ. Sicut iterum Deus per se men-

sura, per se formam tribuens, et per se bonum essentialiale est, non autem in altero bonum; hoc enim accidens. Istud itaque per se malum neque est, neque efficax est, nec apparet in aliqua existentia, sed in irreptione, in boni privatione. Et hoc est, quod magnus ille theologus Gregorius ait esse *in boni fuga*. Quomodo igitur malum irreat, cum non sit, fusius exponit, et totum hono attribuit. **Bonum 409** itaque quibuscunque quidem perfecte inest, eadem impermixta et integra bona reddit; quibus vero minus inest, permixta sunt malo. Malum tamen non est per se, sed per boni defectum, quandoquidem illa perfecta bonitas, quæ per omnia se, diffundit, non solum usque ad cælestes ac divinas virtutes pertingit, sed ad extremas usque etiam terrenasque protenditur; quoniam idcirco etiam terra dicitur scabellum Dei^a. Atque aliis quidem aliter atque aliter secundum intentionem et remissionem, extremis vero secundum extremam quasi resonantiam adest bonum. Sicut enim diximus, suppose aliquem alte vociferari, ac vicinum quidem audituque valentem totam vocem excipere, remotos autem pro rata distantiae portione, remotissimum vero obscurissime tanquam resonantiam quamdam ultimam vocis quodammodo percipere; nisi enim hoc modo bonum participaretur, utique divinissima existerent, quæ novissimorum modo ordinem tenent. Quoniam autem pacto oportebat æqualiter omnia bonum participare, cum quælibet ad æqualem boni participationem non sint accommodata? Nunc autem hæc est potentiae boni præstans magnitudo, quod etiam sui expertia non aliis, neque aliter quam per sui privationem corroboraret ad ipsum omnino participandum. Et hoc est, quod quæ impossibilia sunt hominibus, possibilia sint Deo. Quod si confidentius dicere liceat, illa etiam quæ ipsi repugnant, ipsiusmet vi et sunt et pugnant; sustinet enim peccatores Deus, imo plurimos divinis suis voluntatibus repugnantes; et hoc est quod ipsius iudiciis reservatum est, dum dicimus, quibus iudiciis novit Deus, hoc fit, et hoc non fit. Quinimo, ut summam dicam, ea quæ sunt omnia, in quantum bona sunt, et sunt, et bona ex bono sunt; in quantum autem hono privata sunt, non modo non bona sunt, sed ne existunt quidem. Hinc intelliges etiam illud Abdiæ prophetæ dictum de peccatoribus: *Et erunt quasi non sint*^b. Quod etiam in profanis locum habet, ut in Homero, v. g. cum quis loquitur de bonis quorum olim particeps exstitit, quibus modo privatus est, *si quando fuerint*. Unde colligitur omnino malum esse quod omnino privatum est hono, ut quod nec erat, nec est, nec esse potest. Suppose, inquit, bonum esse habitum; **410** nam licet Deus sit supersubstantialiter et per se bonum, et essentialiale bonum, tamen in participibus etiam bonum est secundum quemdam habitum. Ponit itaque aliquam quidem manere in habitu, etiam defi-

A ἔστιν δ λέγει ὁ μέγας θεολόγος Γρηγόριος τῆ τοῦ καλοῦ φύσιν. Πῶς τοίνυν τὸ κακὸν, μὴ ὄν, παρεισδύεται, ἐκτίθησι πλατύτερον, καὶ τὸ πᾶν ἐπινέμει τῷ ἀγαθῷ. Τὸ γοῦν ἀγαθόν, ἐν οἷς μὲν τελείως ἐγγένηται, ἀμιγῆ ποιεῖ καὶ ὁλόκληρα ἀγαθὰ· οἷς δὲ ἦπτον, μεμιγμένα πρὸς τὸ κακόν. Οὐ μὴν δὲ ἐστὶ τὸ κακὸν καθ' αὐτὸ, ἀλλὰ διὰ τὴν τοῦ ἀγαθοῦ ἔλλειψιν· ἐπεὶ περ ἡ διὰ πάντων φοιτῶσα παντελὴς ἀγαθότης οὐ μέχρι μόνων χωρεῖ τῶν οὐρανίων καὶ θείων δυνάμεων, ἀλλ' ἐκτείνεται ἄχρι καὶ τῶν ἐσχάτων καὶ τῶν γῆινων· διὰ τοῦτο γὰρ καὶ ἡ γῆ τοῦ Θεοῦ λέγεται ὑποπόδιον. Καὶ τοῖς μὲν ἄλλως καὶ ἄλλως κατ' ἐπίτασίν τε καὶ ὑφῆσιν, τοῖς δὲ ἐσχάτοις κατὰ ἔσχατον ἀπήχημα πάρεστι τὰ ἀγαθόν. Ὡς γὰρ ἔφημεν, ὑπόθου τινὰ βοῆσαι μέγα, καὶ τὸν μὲν ἐγγὺς ἰστάμενον καὶ ἐβρώμενον τὸ ἀκουστικόν, ὄλην δέξασθαι τὴν βοήν, τοὺς δὲ ἀφεστηκότας ἀναλόγως τῆ διαστάσει, τὸν δὲ πᾶν πόρρω ἀμυδρότατα ὡς ἀπηχήματος ὑστάτου ποσῶς αἰσθάνεσθαι· εἰ γὰρ μὴ οὕτως ἡ τοῦ ἀγαθοῦ μετουσία ἦν, ἦσαν ἂν τὰ θεϊότατα τὴν τῶν ἐσχάτων τάξιν ἔχοντα. Πῶς δὲ ἔδει πάντα ἐπίσης δέχεσθαι τὸ ἀγαθόν, μὴ ὄντα ἐπίσης πρὸς τοῦτο ἐπιτήδεια; Νῦν δὲ τοῦτό ἐστι τὸ ὑπερβάλλον τῆς τοῦ ἀγαθοῦ δυνάμεως, ὅτι καὶ τὰ ἐστερημένα οὐκ ἄλλων οὐδὲ κατ' ἄλλο τι, ἀλλὰ κατὰ τὴν αὐτοῦ στέρησιν ἐνδυναμοὶ κατὰ τοῦτο, κατὰ τὸ ὅλως αὐτοῦ μετέχειν. Καὶ τοῦτό ἐστι τὸ τὰ ἀδύνατα παρὰ ἀνθρώποις δυνατὰ παρὰ τῷ Θεῷ. Εἰ χρὴ δὲ εἰπεῖν παρρησιασμένον, ὅτι καὶ τὰ μαχόμενα αὐτῷ, τῆ αὐτοῦ δυνάμει καὶ ἐστὶ καὶ μάχονται· ἀνέχεται γὰρ καὶ ἀμαρτωλῶν ὁ Θεός, ἀλλὰ καὶ πολλῶν μαχομένων τοῖς θεοῖς αὐτοῦ θελήμασι· καὶ τοῦτό ἐστι τὸ τοῖς αὐτοῦ παραπεμπόμενον κρίμασι, λεγόντων ἡμῶν· Οἷς κρίμασιν οἶδε Θεός, τοῦτο γίνεται, καὶ τοῦτο οὐ γίνεται. Μᾶλλον δὲ, ἵνα συλλαβῶν εἶπω, τὰ ὄντα πάντα, καθ' ὅσον ἀγαθὰ ἐστὶ, καὶ ἐστὶ, καὶ ἀγαθὰ ἐκ τοῦ ἀγαθοῦ ἐστὶ· καθ' ὅσον δὲ ἐστερηγὰ τὸ ἀγαθόν, μὴ μόνον οὐκ ἀγαθὰ, ἀλλ' οὐδὲ ὄντα ἐστὶν. Ἐθεν νοήσεις καὶ τὸ παρὰ Ἀθεοῦ τῷ προφήτῃ εἰρημένον περὶ τῶν ἀμαρτωλῶν· Καὶ ἐσονταὶ ὡς μὴ ὄντες. Ὅπου γε καὶ παρὰ τοῖς ἔξωθεν τοῦτο λέγεται, ὡς παρὰ τῷ Ὁμήρῳ, ἐν οἷς λέγει τις περὶ τῶν ὄντων ἐν μετουσίᾳ πάλαι καλῶν ἐγεγόνει, καὶ νῦν τούτων ἐστερηγὰ, εἴ ποτε ἦν γε. Ἐντεῦθεν συλλογίζεται ὅτι τὸ παντελῶς κακόν, ὡς ἐστερημένον παντελῶς τοῦ ἀγαθοῦ, οὔτε ἦν, οὔτε ἐστὶν, οὔτε εἶναι δύναται. Καὶ φησὶν, ὅτι Ὑπόθου ἔξιν τὸ ἀγαθόν· καὶ γὰρ ὑπερουσίως καὶ αὐτὰγαθόν ἐστὶ τὸ θεῖον, καὶ οὐσιῶδες ἀγαθόν, ἀλλὰ καὶ ἐπὶ τοῖς μετέχουσι τὸ ἀγαθόν κατὰ ἔξιν τινὰ ἐστὶ. Τίθησι τοίνυν τινὰ μὲν μένοντα ἐν τῇ ἔξει, καὶ ἀπολειπούσης τῆς ἔξεως, ὡς τῆς τοῦ πυρὸς θερμότητος, τὰ θερμανθέντα θερμὰ, καὶ τῆς ψυχρότητος τῆς χιάνος, τὰ ψυχρανθέντα ψυχρὰ. Καὶ πάλιν ἄλλα, ἅπερ οὐκ ἐν μετέξει ὄντα τινῶν ἔξεων, ὅμως αὐζονται καὶ εἰσι. Πόσα γὰρ ἄμοιρα ζωῆς, πόσα νοῦ, ἀλλ' ὅμως εἰσι, λίθοι καὶ φυτὰ, καὶ τὰ παραπλήσια; Ἐλθὲ καὶ ἐπ' αὐτὸν τὸν Θεόν· οὐσίας ἐξηρημένος ἐστὶ, καὶ ἐστὶν ὑπερουσίως. Καὶ ἀπλῶς, ἐπὶ μὲν τῶν ἄλλων, ἢ ἀπελοῦ-

^a Isa. LXVI, 1. ^b Abd. 16.

σης τῆς ἕξεως, ἢ μὴδὲ ἐγγινομένης, εἶναι τι καὶ ὑφίστασθαι δύναται, τὸ δὲ κατὰ πάντα τοῦ ἀγαθοῦ ἐστερημένον, ὡς εἶναι αὐτόκακον, οὐκ εἶναι ποσῶς δύναται. Τίθησι γοῦν παράδειγμα τὸν ἀκόλαστον, ὃς ἐν τῷ κακοῦ μετέχει οὔτε ἐστίν, οὔτε ὄντως ἐπιθυμεῖ, (οἷος γὰρ ὁ ἔρωσ, τοιαῦτα καὶ τὰ ἐραστά) κατ' αὐτὸ δὲ ὁμῶς τὸ τῆς ἐνώσεως καὶ φιλίας σχῆμα μετέχει τοῦ ἀγαθοῦ, εἰ καὶ μὴ ὄντος, ἀλλὰ τοῦ δοκοῦντος· τοῦτο γὰρ ἐστὶ τὸ ἀμυδρὸν τῆς ὄντων φιλίας ἀπήχημα. Καὶ ὁ τῷ θυμῷ ἀποχρώμενος μετέχει λέγεται τοῦ ἀγαθοῦ ἐν τῷ πρὸς διόρθωσιν κινεῖσθαι τῶν δοκούντων κακῶν. Οὕτω καὶ ὁ τῆς κακίστης ζωῆς ἐφιέμενος μετέχει τοῦ ἀγαθοῦ ἐν τῷ τῆς δοκούσης αὐτῷ ἀρίστης ζωῆς ἐφίεσθαι. Καὶ ὁ τὸ κακὸν δὲ μετιῶν ἐν τῷ δοκεῖν καλὸν ποιεῖν μετέχει τοῦ ἀγαθοῦ. Ὡστε, ἂν πάντῃ τὸ ἀγαθὸν ἀνέλθῃ, ἀνεῖλες καὶ πάντα. Ὡστε καὶ τὸ ἐκ φθορᾶς γίνεσθαι γένεσιν, ὃ ἀνωτέρω ἔλεγεν, οὐκ ἐστὶ κακοῦ δύναμις, ἀλλ' ἀγαθοῦ ἤττονος ἐπικρατησις. Ὡσπερ καὶ ἡ ὑγίεια τάξις ἐστὶ καὶ συμμετρία τῶν κράσεων, ἡ δὲ νόσος ἔλλειψις τῆς τοιαύτης τάξεως, πλὴν δὲ οὐ πάσης, ἀλλὰ τινος· εἰ γὰρ πάσης, φθαρῆσεται ἂν τὸ ζῶον, καὶ ἡ νόσος οὐχ ὑποστήσεται. Ἔστι τοίνυν ἡ νόσος ἀπουσία ὑγείας, σύστασιν ἔχουσα τὴν ἐλαχίστην τάξιν· ἂν μὴ γὰρ ἀποφύγῃ ὑγίεια, οὐκ ἂν συσταῖ ἡ νόσος, παρυφισταμένη ἐν τῷ τὴν ἕξιν ἀποδιίστασθαι, οὐδὲ νικωμένη ὑπὸ τῆς νόσου ἢ ὑγείας ἀπεισιν· οὕτω γὰρ ἂν εἶχεν ἡ νόσος καὶ τὴν πρωτίστην τάξιν. Ἄλλ' ἡ τῆς ὑγείας στέρησις νόσος ἐστὶ· διὰ τοῦτο γὰρ εἶπε καὶ παρυφισταμένη· οὐδὲ γὰρ ἔχει ὑπόστασιν, ἀλλ' ὅσον παρυπόστασιν ἐν τῷ τὴν ὑγίαν ἀπειναι, ὡσπερ τὸ σκότος τῆ τοῦ φωτὸς ὑποχωρῆσει παρυφίσταται. Τὸ γοῦν πάντῃ τοῦ ἀγαθοῦ ἄμοιρον οὐκ ἐστὶ, τὸ δὲ μετέχον καὶ ἀγαθοῦ, κατὰ τὸ ἀγαθὸν, καὶ καθ' ὅσον μετέχει τοῦ ἀγαθοῦ, ἢ μᾶλλον ἢ ἤττον ἐστὶ, καὶ ἐν τοῖς οὐσίῃ ἐστίν. Ὁμοίως πάλιν καὶ ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ εἶναι κατὰ ἀπόφασιν· τὸ γὰρ μηδαμῆ μηδαμῶς ὄν, ὅπερ ἂν καὶ λέγοιτο καὶ αὐτὸ εἶναι κατὰ ἀπόφασιν, οὐκ ἐστὶ. Τὸ δὲ πῆ μὲν ὄν, πῆ δὲ μὴ ὄν, καθ' ὅσον τοῦ ὄντως ὄντος ἀποπέπτωκεν, οὐκ ἐστὶ καὶ ἐν τῷ ποσῶς εἶναι, καὶ τὸ μὴ ὄν αὐτοῦ διακρατεῖται καὶ διασώζεται· τοῦτο γὰρ ἔλεγε καὶ πρότερον, ὅτι καὶ τὰ ἐστερημένα δυναμοὶ κατὰ τὸ ὅλως εἶναι. Τὸ γοῦν πάντῃ κακὸν οὐκ ἐστὶ· τὸ δὲ πῆ μὲν ἀγαθὸν, πῆ δὲ οὐκ ἀγαθὸν, ταῦτό ἐστὶ το τιμὴ μαχόμενον ἀγαθῷ, κρατεῖται δὲ καὶ αὐτὸ καὶ συνέχεται παρὰ τοῦ ἀγαθοῦ τῇ ποσῶς μετουσίᾳ αὐτοῦ. Κἂν γὰρ τὴν δειλίαν εἴποις, κἂν τὸ θράσος, ἔχουσι καὶ ταῦτα ἐξ ἀγαθοῦ μοῖραν· ἡ μὲν τὸ προνοητικὸν καὶ φιλόζωνον, τὸ δὲ τολμηρὸν καὶ πρὸς τοὺς κινδύνους ἔτοιμον. Πάντῃ γὰρ ἀπελθόντος τοῦ ἀγαθοῦ, τὸ ἐναπομείναν οὔτε καθόλου ἀγαθὸν ἐστὶ, οὔτε μικτόν, οὔτε μὴν αὐτόκακον. Τὰ γοῦν δύο παρέδραμε. Πῶς γὰρ καθόλου ἐστὶ ἀγαθὸν, ἐξ οὐπερ ἀπῆλθε τὸ παντελὲς ἀγαθόν; πῶς δὲ πάλιν αὐτόκακον ἐστὶ, ἐπειδὴ πάντα τὰ ὄντα τοῦ ἀγαθοῦ μετέχοντά εἰσι; τοῦτο δὲ παντελῶς ἀπέχει τοῦ ἀγαθοῦ. Τὸ δὲ, ὅτι οὐ μικτόν ἐναπολειφθήσεται ἐν τῇ παντελεῖ ἀπουσίᾳ τοῦ ἀγαθοῦ, ἀποδεικνυσὶ λέγων οὕτως· εἰ δώσομεν, ὅτι ἐν τῇ παντελεῖ ἀπουσίᾳ τοῦ ἀγαθοῦ τὸ ἐναπομείναν κακὸν ἀτελές

cientie habitu, sicut deficiente calore ignis (manent) calida quæ calefacta sunt, et frigore nivis frigida, quæ frige facta sunt. Et rursum alia sunt, quæ dum aliquos habitus non participant, tamen servantur et existunt. Quot enim res sunt vitæ mentisque expertes, attamen sunt, lapides, et stirpes, et similia? Veni etiam ad ipsum Deum; a substantia exemptus est, et est supersubstantialis. Et simpliciter in aliis quidem, vel absente etiam habitu vel non insito, esse aliquid et subsistere potest; quod vero omnimodo bono privatum est, tanquam per se malum, nequaquam existere potest. Ponit igitur exempli gratia intemperantem, qui quatenus mali particeps est, neque est, neque omnino quidquam concupiscit (qualis enim amor est, talia et illa quæ amantur) simul tamen secundum quamdam unionis et amicitie speciem boni particeps existit, si non existentis, saltem apparentis; hoc enim est obscurum quoddam eorum quæ sunt amicitie vestigium. Et qui iracundia abutitur, particeps esse boni dicitur, in quantum movetur ad corrigenda illa quæ videntur mala. Sic et is qui deterrimam vitam expetit, boni particeps existit, in quantum cupit vitam optimam ipsi visam. Et qui malum aggreditur, in quantum videtur bonum agere, bonum participat. Ita ut si omnino bonum sustuleris, omnia sustuleris. Et quod ex corruptione fiat generatio, uti superius dixit, non est mali vis, sed minoris boni victoria. Sicut etiam sanitas ordo est et commensuratio temperie, morbus vero defectus istiusmodi ordinis, verumtamen non universi, sed alicujus: nam si defectus esset universi ordinis, animal interiret, et morbus non subsisteret. Est itaque morbus absentia sanitatis, pro statu habens minimam constitutionem; nisi enim sanitas aufugeret, morbus non subsisteret, qui consistit in defectu constitutionis, neque sanitas a morbo superata abesset; nam sic etiam morbus primum ordinem haberet. Verum morbus est privatio sanitatis, idcirco etiam dixit παρυφισταμένη (id est quid minus quam subsistens;) siquidem non habet subsistentiam, sed quasi subsistentiam. **411** in hoc quod absit sanitas; sicut tenebræ lucis subtractione quodammodo subsistunt. Quod itaque omnino boni expertes est, non existit; quod autem boni particeps est, secundum bonum, et in quantum boni particeps est, vel majus vel minus quid existit, et in rebus est. Simili modo etiam in eo quod dicitur ipsum esse per affirmationem; nam quod nequaquam usquam est, tametsi etiam diceretur ipsum esse per affirmationem, nequaquam erit. Quod autem partim quidem est, partim vero non est, id quatenus ab eo quod vere est decidit, non est etiam vel aliquali modo, et non-ens ipsius superatur atque servatur; nam hoc etiam, prius dixit quod etiam privationes roboret secundum quod omnino sunt. Quod itaque prorsus malum est, nec est quidem: quod autem partim quidem bonum, partim vero non bonum est, hoc alicui bono adversatur, verumtamen superatur et conti-

netur a bono aliquali ejus participatione. Etsi enim pusillanimitatem autem audaciam dixeris, habent etiam hæc portionem aliquam boni, illa quidem providentiam et amorem vite, hæc vero strenuitatem et ad pericula promptitudinem. Bono enim prorsus decedente, id quod remanet nec omnino bonum erit, neque mistum, neque etiam per se malum. Duo igitur percurret. Quomodo enim omnino erit bonum, a quo decessit omnimodum bonum? quomodo vero iterum per se malum erit, cum omnia quæ sunt bonum participant? hoc autem omnimode abest a bono. Quod vero neque mistum quid residuum erit in omnimoda boni absentia, ostendit sic dicens: Si demus in omnimoda boni absentia, malum quod remanet imperfectum esse bonum, manebit in ipso residuum aliquod bonum; atqui in omnimoda boni absentia, tam quod perfectum quam quod imperfectum est aberit, quomodo ergo erit hoc imperfectum bonum? tunc enim tantum apparebit malum imperfectum bonum, quando non est omnimoda boni absentia. Sed id quod est ejusmodi, quibusdam quidem bonis tanquam malum adversabitur, ab aliis autem tanquam bonum eximitur; nequeunt enim eadem secundum eadem inter se in omnibus pugnare. Non ergo existit per se malum.

§ XXI. Quin ne quidem est in rebus, uti demonstrabit per syllogismum hypotheticum, 412 conjunctione disjunctiva. Si enim in rebus omnibus sit bonum, malum vel in rebus non erit, vel si sit, in bono est; sed hoc impossibile est ut sit in bono; ergo sequitur illud prius, quod non sit malum in rebus. Assumptum itaque confirmat ab exemplo, dicens: Neque enim in igne frigus est, nec depravatio in eo quod etiam malum bonum reddit. Quod si erit, quomodo erit in hoc? si quidem ex ipso quodammodo subsistat, absurdum id est, non enim potest arbor bona malos fructus facere, secundum sancta Evangelia. Neque etiam e contra bonum ex malo est, quoniam id absonum et impossibile est. Sin autem non ex ipso, ex alia profecto causa subsistet, et ecce duo principia et causæ. Nulla autem dualitas principiat, sed unitas quoque erit principium dualitatis. Hæc autem omnia dicuntur contra Manichæos, quia dualitas non principiat, unitas autem omnis dualitatis principium existit. Rursus absurdum, ex uno et eodem duo contraria, bonum et malum, proficisci, et principium non esse simplex, sed duplex; sibi que vel contrariari, in quantum contraria producit; vel immutari, ut alias quidem producat bonum, alias vero immutatum producat malum. Quod si vel unum absurdum hinc sequatur, quid utriusque erunt ipsa principia? an rursus duo contraria? sed id absurdum est: neque enim sibi mutuo inesse possunt, neque sibi invicem repugnare; nam sic ne Deus quidem ipse incolumis erit, et ab insultu molestiaque liber. Deinde cuncta erunt inordinata pugnantiaque, cum alia quidem sub hoc, alia vero sub isto existant: sed hoc fieri nequit, quoniam bonum amicitiam conciliat, et Deus pax ipsa celebratur; idcirco etiam omnia bona consona sunt (sicut mala pariunt divisionem; nam κακόν, id est vitium, a χάζω, id est vito, sive recedo, nomen habet) et ex una vita divina propagata sunt, et ad unum bonum tendunt. Non igitur in Deo, nec quid divinum, nec ex Deo malum est; vel enim non bonus et sic ex ipso malum est; vel bona facit

• Matth. vii, 18.

A ἔστιν ἀγαθόν, μένει λοιπὸν ἐν αὐτῷ τι ἀγαθόν· ἀλλ' οὖν ἐν τῇ παντελεῖ ἀπουσίᾳ τοῦ ἀγαθοῦ καὶ τὸ τέλειον καὶ τὸ ἀτελὲς ἀπέσται, καὶ πῶς ἔσται τοῦτο ἀτελὲς ἀγαθόν; τότε γὰρ μόνον ὀφθήσεται τὸ κακὸν ἀτελὲς ἀγαθόν, ὅτε οὐ γίνεται παντελής ἀπουσία τοῦ ἀγαθοῦ. Ἄλλὰ τὸ τοιοῦτον τοῖς μὲν τῶν ἀγαθῶν ὡς κακὸν ἐναντιοῦται, τῶν δὲ ὡς ἀγαθόν ἐξήρηται· μάχεσθαι γὰρ ἐν πᾶσι τὰ αὐτὰ κατὰ τὰ αὐτὰ ἀδύνατον. Οὐκ ἄρα ἐν τῷ αὐτόκακον.

B § XXI. Ἄλλ' οὐδὲ ἐν τοῖς οὐσίᾳ ἐστι, καθὼς ἀποδείξει δι' ὑποθετικοῦ συλλογισμοῦ κατὰ τὸν διαζευκτικὸν σύνδεσμον. Εἰ γὰρ ἐν πᾶσι τοῖς οὐσί τοῦ ἀγαθοῦ, τὸ κακὸν ἢ ἐν τοῖς οὐσί οὐκ ἔσται, ἢ ἐν τῷ ἀγαθῷ ἐστιν· ἀλλὰ μὴν τοῦτο ἀδύνατον, ὅτι ἐστὶν ἐν τῷ ἀγαθῷ τὸ πρότερον ἄρα, ὅτι οὐκ ἔστι τὸ κακὸν ἐν τοῖς οὐσί. Τὴν γοῦν πρόσληψιν κατασκευάζει ἐκ παραδείγματος, λέγων· Ὅτι καὶ γὰρ οὐδὲ ἐν τῷ πυρὶ τὸ ψυχρὸν, οὐδὲ τὸ κακύνεσθαι ἐν τῷ καὶ τὸ κακὸν ἀγαθύνοντι. Εἰ γὰρ ἔσται, πῶς ἔσται ἐν τούτῳ; εἰ μὲν ὡς ἐξ αὐτοῦ ὑποστάν ἄτοπον, οὐ δύναται γὰρ ἀγαθὸν δένδρον καρποὺς πορηροὺς ποιεῖν, κατὰ τὰ ἱερὰ Εὐαγγέλια. Οὐδὲ μὴν τὸ ἀνάπαλιν, ὅτι τὸ ἀγαθὸν ἐκ τοῦ κακοῦ· καὶ τοῦτο γὰρ ἄτοπον καὶ ἀδύνατον. Εἰ δὲ οὐκ ἐξ αὐτοῦ, ἐξ ἄλλης δηλονότι αἰτίας ὑφίσταται, καὶ ἰδοὺ δύο ἀρχαὶ καὶ αἰτίαι. Πᾶσα δὲ δυὰς οὐκ ἔστιν ἀρχή· ἢ μονὰς γὰρ ἔσται καὶ τῆς δυάδος ἀρχή. Ταῦτα δὲ πάντα κατὰ Μανιχαίων λέγονται, ἐπεὶ ἡ δυὰς οὐκ ἀρχή, μονὰς δὲ πάσης δυάδος ἀρχή. Πάλιν ἄτοπον ἐξ ἐνός καὶ τοῦ αὐτοῦ δύο ἐναντία, τὸ ἀγαθὸν καὶ τὸ κακὸν, προῖέναι, ὡς ἐντεῦθεν καὶ τὴν ἀρχὴν εἶναι μὴ ἀπλήν, ἀλλὰ δυσειδῆ· καὶ ἡ ἐναντίαν ἑαυτῇ, καθὼς τὰ ἐναντία προῖεται· ἢ ἡλλοιωμένην, ὡς ἄλλοτε μὲν παράγειν τὸ ἀγαθόν, ἄλλοτε δὲ ἡλλοιωθεῖσαν παράγειν τὸ κακόν. Εἰ οὖν τὸ ἐν ἄτοπον διὰ ταῦτα, τί δὴ εἶεν ἂν αἱ ἀρχαὶ; καὶ πάλιν δύο ἐναντία; ἀλλ' ἄτοπον· οὔτε γὰρ ἐν ἀλλήλαις εἶναι ταύτας εἰκός, οὔτε μὴ μαχομένας ἀλλήλαις· καὶ γὰρ ἔσται καὶ ὁ Θεὸς οὐκ ἀπήμων, καὶ οὐκ ἐκτός ἐπιρρείας καὶ ἐνοχλήσεως. Ἐπειτα ἔσται πάντα ἄτακτα καὶ μαχόμενα, τὰ μὲν ὑπὸ τοῦτο, τὰ δὲ ὑπὸ τοῦτο ὄντα· ἀλλὰ τοῦτο ἀδύνατον, φιλίας γὰρ τὸ ἀγαθὸν μεταδίδωσι, καὶ αὐτοειρήνη ὁ Θεὸς ὑμνεῖται· διὸ καὶ πάντα τὰ ἀγαθὰ ἐναρμόνια (ὡς τὰ κακὰ σκεδαστικά· κακὸν γὰρ ἀπὸ τοῦ χάζω τὸ ὑποχωρῶ λέγεται) καὶ μιᾶς ζωῆς τῆς θείας ἐκγονά ἐστι, καὶ πρὸς ἐν τείνουσι τὸ ἀγαθόν. Ὡστε οὔτε ἐν Θεῷ, οὔτε ἐνθεον, οὔτε ἐκ Θεοῦ τὸ κακόν· ἢ γὰρ οὐκ ἀγαθὸς (καὶ οὕτως ἐξ ἐκείνου ἐστὶ τὸ κακόν), ἢ ἀγαθοποιεῖ, καὶ οὐκ ἐκ τούτου ἐστίν. Οὐδὲ γὰρ ποτὲ μὲν ἀγαθὸν παράξει, ποτὲ δὲ κακὸν· ἡλλοίωσιν γὰρ πέλλεται, καὶ ταῦτα περὶ αὐτὸ τὸ θεϊότατον, τὴν αἰτίαν.

Εἰ δὲ ἕτερόν ἐστι Θεός, καὶ ἕτερον ἐν αὐτῷ ἢ τοῦ ἀγα-
θοῦ ὑπαρξίς, κατὰ συμβεβηκός ἂν εἴη τὸ ἀγαθὸν τῷ
Θεῷ ὥστε καὶ ποτὲ μὲν ἔσται Θεός ἔχων τὸ γνῶρισμα
τῆς θεϊότητος, τὰγαθὸν, ποτὲ δὲ οὐκ ἔσται, ἀποβαλὼν
αὐτό. Καὶ εἰ μεθέξει τοῦ ἀγαθοῦ, ἐξ ἐτέρου μεθέξει καὶ
ποτὲ, ποτὲ δὲ οὐ μεθέξει, ἀλλὰ τοῦ κακοῦ μεθέξει ὥστε
καὶ μετέχων τοῦ ἀγαθοῦ, τὸ ἀγαθὸν παράξει, μὴ μετέ-
χων δὲ τούτου, τὸ κακὸν, ὅπερ ἄτοπον. Οὐκ ἄρα ἐκ Θεοῦ
ἢ ἐν Θεῷ τὸ κακὸν, οὔτε ἀπλῶς, οὔτε κατὰ τινα χρόνον.
alio participabit et aliquando, quandoque vero non participabit, sed mali particeps erit; et sic bonum
quidem participans bonum, non participans autem producet malum, quod est absurdum. Non itaque
ex Deo, vel in Deo malum, neque omnino, neque certo tempore.

§ XXII. "Ἐτι δὲ οὐδ' ἐν ἀγγέλοις ἐστὶ τὸ κακόν· ὁ
γὰρ ἄγγελος εἰκὼν ἐστὶ τοῦ Θεοῦ, ἐκεῖνο ὡν δευτέρως
κατὰ μέθεξιν, ὅπερ πρώτως κατ' αἰτίαν τὸ ἀγγελλό-
μενον, φανέρωσις τοῦ ἀφανοῦς φωτός, καὶ ἔσποτρον
διειδέστατον, εἰσδεχόμενον τὰς τῆς ὠραιότητος ἐμφά-
σεις· καὶ ἀμιγῶς πρὸς τὸ κακὸν, ἕχου ἀγαθοειδῶς
ἀναλάμπων ἐν ἑαυτῷ τὸ ἀγαθὸν τῆς κρυφίας σιγῆς·
οὐκ ἄρα οὐδὲ ἐν ἀγγέλοις ἐστὶ τὸ κακόν. Ἐν ἀδύτοις
δὲ σιγῆν, τὴν θεῖαν φησὶ κρυφίτητα· σιγῶνται γὰρ
καὶ τὰ ἄτιμα δι' αἰσχροτήτα, σιγῶνται δὲ καὶ τὰ ἐντι-
μα καὶ τὰ θεῖα διὰ τιμιότητα, καὶ τοῦ μὴ ἔχειν ἐξαγ-
γεῖλαι ταῦτα ἐν ἀδύτοις κείμενα· ὅπου νοῦς οὐ διεισ-
δύνει, κἂν ἴαν καθαρὸς ἦ, καὶ δι' ἀγιότητα διαβατι-
κώτατος. Ἄλλ' εἴποι τις, ὅτι κακοὶ οἱ ἄγγελοι, ὡς κο-
λαστικοί. Λύει γοῦν τὴν ἀντίθεσιν φιλοσοφώτατα·
πρῶτον μὲν ἀπὸ τῶν ἱερέων τῶν ἀπειργόντων τοὺς
ἀναξίους τῶν θεῶν μυστηρίων· ἔπειτα λέγει, ὅτι οὐ-
τε αὐτὸ τὸ κολάζεσθαι τινα, κακόν· παιδεύσις γάρ
ἐστὶ, καὶ ἡ παιδεύσις ἀγαθόν, οὔτε οἱ κολάζοντες κα-
κοί· εἴρηται γάρ· Οὐ γὰρ εἰκῆ τὴν μάχαιραν φορεῖ
διάκονος γὰρ ἐστὶ Θεοῦ εἰς ὀργὴν τῷ τὸ κακὸν
πράσσει. Λοιπὸν εἰσβάλλει εἰς τὴν λύσιν τῆς προ-
κειμένης ἀπορίας, καὶ φησιν, ὅτι οὐδὲ οἱ δαίμονες φύ-
σει κακοί. Τοῦτο γοῦν ἐκ πλείονων κατασκευάζει·
πρῶτον μὲν, πῶς ἐμελλον παραχθῆναι ἐξ ἀγαθοῦ
ποιητοῦ, καὶ ἄλλο, ὅτι καὶ ἐξ ἀγαθῶν μετέβαλον; αἱ
γοῦν κατ' ἀλλοίωσιν μεταβολαὶ οὐ κατ' οὐσίαν εἰσιν,
ἀλλὰ κατὰ τὸ ποῖόν, ὡς περ αἱ κατὰ αὐξήσιν καὶ
μείωσιν, κατὰ τὸ ποσόν· ἢ δὲ κατ' οὐσίαν μεταβολή,
ἢ γέννησις ἐστὶν, ἢ φθορά. Ἐπεὶ οὖν ὄντες μετέβα-
λον, ἔδει, εἰ κατ' οὐσίαν μετέβαλον, φθαρήναι, καὶ εἰς
τὸ μὴ ὂν ἐλθεῖν· ἀλλ' ἰδοὺ εἰσιν οὐσίαι αὐλοὶ, εἰ καὶ
κατ' ἄλλον τρόπον οὐκ εἶναι λέγονται, καθὼ κακοί. Σὺ
δὲ σημείωσαι, ὅτι ἄλλο ἐστὶ τὸ εἰς τὸ μὴ ὂν ἐλθεῖν καὶ
φθαρήναι, καὶ ἄλλο μὴ εἶναι τι. Ὡς γὰρ ἡ γένεσις, ἢ
μὲν ἀπλῶς ἐστὶν, ὡς ἡ κατ' οὐσίαν· ἢ δὲ κατὰ τι, ὡς
ἡ κατ' ἀλλοίωσιν, οὕτω καὶ ἡ φθορά, ἢ μὲν ἀπλῶς,
ἢ κατ' οὐσίαν, ἢ δὲ κατὰ τι, ἢ κατ' ἀλλοίωσιν. Τὴν
γοῦν ἀλλοιωτικὴν φθορὰν πεπονθότες, οὐκ εἶ-
ναι λέγονται· τὴν δὲ κατ' οὐσίαν μὴ γνόντες, (ἀθά-
νατοι γάρ,) οὐ λέγονται φθαρήναι καὶ εἰς τὸ μὴ ὂν
ἐλθεῖν.

et sic ex ipso non est. Neque etiam aliquando qui-
dem bonum producet, aliquando vero malum; sic
enim mutationem pateretur etiam circa id quod om-
nium est divinissimum, scilicet causam. Si vero
quid aliud sit Deus, et aliud in ipso boni substan-
tia, utique per accidens in Deo bonum erit; et sic
aliquando quidem **413** Deus erit habens in se no-
tam divinitatis, scilicet bonum, aliquando vero non
erit, bonum abiciens. Quod si participet bonum, ex
alio participabit, sed mali particeps erit; et sic bonum
quidem participans bonum, non participans autem producet malum, quod est absurdum. Non itaque
ex Deo, vel in Deo malum, neque omnino, neque certo tempore.

^d Rom. xiii, 4.

et sic ex ipso non est. Neque etiam aliquando qui-
dem bonum producet, aliquando vero malum; sic
enim mutationem pateretur etiam circa id quod om-
nium est divinissimum, scilicet causam. Si vero
quid aliud sit Deus, et aliud in ipso boni substan-
tia, utique per accidens in Deo bonum erit; et sic
aliquando quidem **413** Deus erit habens in se no-
tam divinitatis, scilicet bonum, aliquando vero non
erit, bonum abiciens. Quod si participet bonum, ex
alio participabit, sed mali particeps erit; et sic bonum
quidem participans bonum, non participans autem producet malum, quod est absurdum. Non itaque
ex Deo, vel in Deo malum, neque omnino, neque certo tempore.

§ XXII. Quin ne in angelis quidem est malum, si-
quidem angelus imago Dei est, id ipsum existens
secundum participationem secundo ordine, quod
secundum causam est id quod enuntiatur primo, ar-
cani luminis declaratio et speculum purissimum,
venustatis species excipiens, et a malo impollute
sive boniformiter in semetipso resplendere faciens
arcani illius silentii bonitatem; ergo etiam in angelis
non est malum. Silentium autem quod in adytis
est, vocat divinum illud arcanum; siquidem id si-
lent res viles propter suam deformitatem, res vero
pretiosæ ac divinæ illud silent propter ejus venera-
tionem, quodque non valeant enuntiare illa quæ in
adytis latent, quo mens nulla penetrat, quantumvis
pura sit, et propter sanctitatem perspicacissima.
Atqui dicet aliquis malos esse angelos quod pu-
niant. Hanc objectionem sapientissime dissolvit,
primum a sacerdotibus, qui indignos a divinis
mysteriis arcent; deinde dicit, ne id ipsum quidem
malum esse, punire aliquem, quoniam correctio
est, correctio autem bona, neque qui puniunt mali
sunt, dictum est enim: *Non enim sine causa gla-
dium portat; Dei enim minister est, vindex in iram
ei qui male agit* ^d. Caterum solutionem propo-
sitæ quæstionis prosequitur, et ait, nec ipsos dæmo-
nes natura malos esse. Hoc ex pluribus probat:
primum quidem, quomodo alioquin a bono Creatore
conditi, et aliud sint, quoniam ex bonis mutati?
mutationes enim quæ sunt secundum alterationem,
non sunt secundum substantiam, sed secundum
qualitatem, sicut illæ quæ sunt secundum augmen-
tum aut decrementum, secundum quantitatem; mu-
tatio autem secundum substantiam, generatio est,
vel corruptio. Cum itaque mutati sint, oportebat
eos, si secundum substantiam mutati essent, inter-
ire, et in nihilum abire; sed ecce sunt substantiæ
imateriales, tametsi secundum alium modum di-
cantur non esse, in quantum mali sunt. Tu autem
considera **414** quod aliud sit, in nihilum abire ac
interire, et aliud non esse quidpiam. Sicut enim
generatio alia quidem simplex est, ut secundum
substantiam; alia vero secundum quid est, ut se-

condum alterationem; ita etiam corruptio, alia est simpliciter, quæ secundum substantiam; alia vero
secundum quid, quæ secundum alterationem. Quod itaque corruptionem alterativam subierint, dicun-
tur non esse; cum autem illam secundum substantiam ignorarint (quoniam immortales sunt) non dicun-
tur interire et in nihilum abire.

§ XXIII. Deinde dividens hic sanctus, quærit : A Si mali sunt, sibine mali sunt, an aliis? Si sibi, sequitur, illos se ipsos interimere (nam malum interimendi vim habet); verum non ita se res habet. Sin aliis (rursum distinguit). Quid interimunt? Substantiamne? an potentiam? an actionem? (talis differentia est inter potentiam et actionem, qualis est inter habitum et operationem ex habitu; v. g. potentia ignis est calefactiva, actio autem est calefactio alicujus.) Si itaque substantiam interimunt, primum quidem, quandoquidem illa quæ natura sua incorruptibilia sunt minime interimunt, sed ea quæ natura sua corruptibilia existunt, quæ etiam sine illis debebant interire, nil faciunt contra naturam, sed secundum naturam rerum. Deinde vero neque hoc omnino malum est, sed eatenus solum est malum, quatenus interitus, ut putatur, sit ante tempus; neque omnibus id malum est, quibusdam enim id bonum est, ut in feris et serpentibus et herbis noxiis. Cum igitur hoc solvisset per oppositionem, modo solvit etiam per instantiam, quod nihil eorum quæ sunt intereat in quantum substantia est, ita nimirum ut penitus aboleatur et annihiletur, sed defectu naturalis ordinis debilitatur, ut ita se habeat. Imbecillitas autem hæc non est perfecta corruptio; nam si perfecta foret, illis circa quæ corruptio versatur intereuntibus, etiam ipsamet corruptio deficeret. Itaque defectio ordinis non est tale malum, sive omnino malum, quod in rebus non existit, sed deficiens bonum. Eadem quoque ratio est de potentia et actione; si enim interiret omnino subjectum potentia et actionis, non solum non ipsa potentia et actio forent, sed nec ipsa corruptio. Sin subjectum quidem servaretur, sed potentia actioque deficerent, corruptio **415** hæc non esset omnino mala, ut quæ non penitus interimeret, sed solam potentiam et actionem. Quin etiam sæpenumero corruptio bonum foret; nam si potentia et actio bonarum rerum erant, corruptio earum inter mala est; sin illa erant maliarum rerum, tum corruptio erat bonum, quippe sinens quidem subjectum, interimens vero malum habitum et actum. Præterea dæmones, quatenus ex bono Deo oriundi, nequaquam mali, verumtamen si quis dixerit eos malos, dicam et ego; sed non in quantum hoc sunt, sed quatenus hoc non sunt, nempe sicut erant creati. Quoniam procreati sunt et ipsi ad omne opus bonum, sed infirmati sunt, quod non custodierint principatum suum ac statum in quo creati erant^e: in nullo enim alio mali sunt quam in cessatione habitus bonorum, et quod non operentur bonum, ita ut secundum propositum mali sint, et non secundum naturam; alioquin enim fuissent semper mali. Atqui contra si semper mali, non mali; unde concluditur, quod si secundum naturam mali sunt, non sint mali; hoc enim absonum: malum autem quod semper eodem modo se habet, non est malum, siquidem eodem

^e Jud. vi.

§ XXIII. Ἐπειτα διαιρῶν ὁ ἅγιος ἐρωτᾷ· Κακοὶ ὄντες, ἑαυτοῖς εἰσι κακοὶ, ἢ ἑτέροις; Εἰ μὲν ἑαυτοῖς, ἔπεται τὸ φθεῖρειν ἑαυτούς· (φθοροποιὸν γὰρ τὸ κακόν·) ἀλλ' οὐδ' ἐστὶ τοῦτο. Εἰ δ' ἑτέροις, (πάλιν διαιρεῖ.) Τί φθεῖροντες; οὐσίαν; δύναμιν; ἢ ἐνέργειαν; (Δυνάμειος δὲ πρὸς τὴν ἐνέργειαν τοιαύτη ἐστὶ διαφορὰ, ὡς τῆς ἐξέως πρὸς τὴν καθ' ἑξὶν ἐνέργειαν· οἷον πυρὸς δύναμις ἢ θερμαντικὴ, ἐνέργεια δὲ, ὅτε θερμαίνει τι.) Εἰ οὖν οὐσίαν φθεῖρουσι, πρῶτον μὲν, ἐπεὶ τὰ φύσει ἀφάρτα οὐ φθεῖρουσιν, ἀλλὰ τὰ φύσει φθαρτά, ἃ καὶ χωρὶς τούτων ἔδει φθαρῆναι, οὐ ποιοῦσι τὸ παρά φύσιν, ἀλλὰ τὸ κατὰ φύσιν τοῖς πράγμασιν. Ἐπειτα δὲ τοῦτο οὐ πάντῃ κακὸν ἐνι, κατὰ τοῦτο μόνον κακὸν, ὅτι πρὸ τῆς νομιζομένης ὥρας γίνεται ἡ φθορὰ· οὐδὲ παντὶ, ἐστὶ γὰρ καὶ τισὶ καλόν, ὡς ἐπὶ θηρίων, καὶ ἔρπετων, καὶ βοτανῶν ὀλεθρίων. Λύσας οὖν κατὰ ἀντιπαράστασιν, ἤδη λύει καὶ κατὰ ἔνστασιν, ὅτι οὐδέ τι τῶν ὄντων φθεῖρεται καθ' οὐσίαν, ἤγουν εἰς τὸ μηδαμῆ μηδαμῶς προχωρεῖν· ἀλλὰ τῇ ἁλλεΐψει τῆς κατὰ φύσιν τάξεως ἐξασθενεῖ εἰς τὸ ὡσαύτως ἔχειν. Ἡ δὲ ἀσθένεια οὐκ ἐστὶ παντελὴς φθορὰ· εἰ γὰρ παντελὴς, ἀπολαμμένων ἐκείνων περὶ ἃ ἡ φθορὰ, καὶ ἡ φθορὰ ἂν ἐπιλελοίπει. Ὡστε ἡ ἁλλεΐψις τῆς τάξεως οὐ τοιοῦτον κακόν, ἤγουν παντελῶς κακόν, ὅπερ ἐν τοῖς οὐσιν οὐκ ἐστίν, ἀλλ' ἁλλεΐπες ἀγαθόν. Οὗτος ὁ λόγος ἐστὶ καὶ περὶ τῆς δυνάμειος καὶ περὶ τῆς ἐνεργείας· εἰ γὰρ ἐφθεῖρετο παντελῶς τὸ ὑποκείμενον ἐν ᾧ ἡ δύναμις οὐδὲ ἡ ἐνέργεια, μὴ μόνον οὐδὲ ἡ δύναμις καὶ ἡ ἐνέργεια ἦν, ἀλλ' οὐδὲ αὐτὴ ἡ φθορὰ. Εἰ δὲ ἐσώζετο μὲν τὸ ὑποκείμενον, ἀπώλετο δὲ ἡ δύναμις καὶ ἡ ἐνέργεια, οὐκ ἦν παντελῶς κακόν ἡ φθορὰ, ὡς μὴ παντελῶς φθεῖρουσα, ἀλλὰ μόνον τὴν δύναμιν καὶ τὴν ἐνέργειαν. Πολλάκις δὲ ἐμελλεν ἡ φθορὰ εἶναι καὶ ἀγαθόν· εἰ γὰρ ἡ δύναμις καὶ ἡ ἐνέργεια τῶν ἀγαθῶν ἦσαν, ἦν ἂν φθορὰ τῶν κακῶν· εἰ δὲ ἐκεῖνα τῶν κακῶν ἦσαν, ἦν ἂν ἡ φθορὰ ἀγαθόν, ὡς ἐῴσα μὲν τὸ ὑποκείμενον, φθεῖρουσα δὲ τὴν κακὴν ἑξὶν καὶ τὴν ἐνέργειαν. Εἶτα οἱ δαίμονες, ὡς ἐκ θεοῦ τοῦ ἀγαθοῦ γεγονότες, οὐ κακοὶ· ἀλλὰ μὴν εἴποι τις, ὅτι κακοὶ, φημί κάγω· ἀλλ' οὐ καθό εἰσι τότε, ἀλλὰ καθό οὐκ εἰσι τότε, δηλονότι ὡς ἐπλάσθησαν. Διότι παρήχθησαν καὶ αὐτοὶ εἰς πᾶν ἔργον ἀγαθόν· ἀλλ' ἠσθένησαν εἰς τὸ τηρῆσαι τὴν ἑαυτῶν ἀρχὴν, καὶ τὴν εἰς τὸ εἶναι παραγωγὴν· ἐν οὐδενὶ γὰρ ἄλλῳ κακοὶ εἰσιν, εἰ μὴ ἐν τῇ παύσει τῆς ἐξέως τῶν ἀγαθῶν, καὶ ἐν τῷ μὴ ἐνεργεῖν τὸ ἀγαθόν· ὥστε κατὰ προαίρεσιν εἰσι κακοὶ, ἀλλ' οὐ κατὰ φύσιν· ἦσαν γὰρ ἂν αἰεὶ κακοὶ. Καὶ πάλιν, εἰ αἰεὶ κακοὶ, οὐ κακοὶ· καὶ συνάγεται, ὅτι εἰ κατὰ φύσιν κακοὶ, οὐ κακοὶ· ἄτακτον γάρ τὸ κακόν δὲ τὸ αἰεὶ ὡσαύτως ἔχον. οὐ κακόν, τὸ γὰρ αἰεὶ ταῦτόν, τοῦ ἀγαθοῦ ἴδιον· τὸ γὰρ ἀγαθόν συντηρητικόν ἐστὶ τοῦ ταύτου, ὡς περὶ τὸ κακὸν διαλυτικόν. Εἰ δὲ οὐκ αἰεὶ κακοὶ, (εὐρηνται γὰρ ἀγαθοὶ παραχθέντες·) οὐ φύσει κακοὶ, ἀλλὰ καθό εἰσι καὶ ζῶσι καὶ νοοῦσι, τοῦ ἀγαθοῦ μετέχουσιν, ἥς δὴ ζωῆς καὶ ἐφίενται· κακοὶ δὲ λέγονται, διὰ τὸ ἀσθενεῖν περὶ τὴν κατὰ φύσιν ἐνέργειαν, καὶ ἐκβῆναι τῶν προση-

κόντων. Ἄλλως τε · Τί τὸ ἐν δαίμοσι κακόν ; εἶποι τις ἄν · θυμὸς ἄλογος (εὐρηται γὰρ ἐν ἡμῖν καὶ ἔλλογος ὁ κατὰ τοῦ ἐχθροῦ καὶ τῆς ἀμαρτίας) καὶ ἀνόητος ἐπιθυμία (εὐρηται γὰρ καὶ ἐπ' ἄλλοις ἐπιθυμία ἔννομος · Ἐπιθυμία ἐπιθυμία, καὶ, ἀνήρ ἐπιθυμιῶν τῶν κρείττωνων ὁ Δανιήλ) καὶ φαντασία προπεθῆς, ἔκεινα φανταζομένους ὧν ποτε εἰς ἕξιν οὐκ ἐλεύσονται · Ἔστι γὰρ καὶ φαντασία οὐ προπεθῆς, καθ' ἣν ἐφαπτόμεθα τῶν ὄντων καὶ δυνατῶν. Ἐπεὶ οὖν τὰ τοιαῦτα, εἴτε τις εἶποι τὰ κρείττω καὶ παρὰ τοῖς ἀγαθοῖς ἀνδράσιν, εἴτε τὰ χεῖρω καὶ παρὰ τοῖς δαίμοσιν, ἐφ' ἐτέρων ζώων συστατικαὶ δυνάμεις εἰσι, καὶ οὐχ ἡ ἕξις τούτων, ἀλλ' ἡ ἀναίρεσις φθορά · ἀναιρεθέντος γὰρ τοῦ θυμοῦ, τῆς φαντασίας καὶ τῆς ἐπιθυμίας, οὐδὲ ζῶον ἔσται · διὰ ταῦτα οὐ κακὰ ταῦτα, ὥστε οὐδὲ ἐν τοῖς δαίμοσι παντελῶς κακὰ ὡς μὴ φθαρτικά · οὐκ ἄρα κακοὶ κατὰ φύσιν, ἀλλ' ἢ οὐκ εἰσὶν ἀγαθοί. Καὶ οὐκ ἠλλοιώθη τοῦτοις τὸ δοθὲν ἀγαθὸν χάρισμα, ὥσπερ τάχα εἰς μεταμέλειαν ἐλθόντος τοῦ Θεοῦ, ὅτι οὕτως αὐτοὺς ἐτίμησε, μὴ γένοιτο ! ἀλλ' αὐτοὶ τοῦ ὅλου ἀποπεπτώκασι ἀγαθοῦ, μύσαντες αὐτῶν τὰς ἀγαθοπτικὰς δυνάμεις, καθὼς ἔχει καὶ τὸ περὶ τοῦ Ἰσραὴλ εἰρημένον · *Τοὺς ὀφθαλμοὺς αὐτῶν ἐκάμμισαν, καὶ τοῖς ὠσὶ βυρέως ἤκουσαν, μὴ ποτε ἐπιστρέψωσι, καὶ ἰδῶμαι αὐτούς.* Διὰ τοῦτο καὶ ἔτι λέγεται ὁ Σατάν Ἐωσφόρος · καὶ ἐν Εὐαγγελίοις · *Ἐθεώρουν τὸν Σατανᾶν ὡς ἀστραπὴν ἐκ τοῦ οὐρανοῦ πεσόντα.* Περὶ γὰρ τὴν τάξιν αὐτῶν τὴν ἀγγελικὴν καὶ φωτιστὴν τὴν ἀταξίαν καὶ τὴν φθορὰν ἔσχον ἐκ προαιρέσεως, καθὼς καὶ παρὰ τῷ Ἰεζεκιήλ εὐρηται · *Ἐφθάρη ἡ ἐπιστήμη σου σὺν τῷ κάλλει σου,* δηλονότι ἡ φωτιστὴς ἕξις καὶ ἡ ἀγυλοπρέπεια. Πῶς δὲ τοῦ μὴ ὄντως ἐφιέμενοι, τοῦ κακοῦ ἐφίενται, ἢ δηλονότι, ἀληθεία ἔστιν ὁ Θεὸς καὶ ὄν ; τὸ δὲ τῇ ἀληθείᾳ ἀντικείμενον ψεῦδος, οὔτε ὄν ἔστιν, ἔξω γὰρ τοῦ Θεοῦ παντελῶς, οὔτε εἰκὼν ἀληθείας. Ἐπειδὴ δὲ πείθει τινὰς εἶναι τι, ἔσται σκοτεινὸν καὶ ἀμυδρὸν τῶν ὁπωσοῦν ὄντων εἰδῶλον · διὸ καὶ ἐνεργεῖα ἔστιν εἰδῶλον, καὶ ἐνεργεῖα ψεῦδος, τουτέστιν ἀληθινῶς καὶ ὄντως ψεῦδος, ὅθεν καὶ ἐνεργεῖα μὴ ὄν. Ὡσπερ οὖν ἐπὶ τῶν ψευδῶς ὄντων τὸ ψεῦδος ἀναιρεθὲν, πᾶσαν τὴν οὐσίαν τοῦ πράγματος ἀναιρεῖ · οὕτω καὶ ὁ τοῦ ψεύδους ἐρῶν, ὡς οἱ δαίμονες, τοῦ μὴ ὄντος ἐρᾷ, καὶ ἐν τῷ ὄντι, τουτέστιν ἐν τῇ ἀληθείᾳ, οὐχ ἔστηκεν. Οἱ οὖν δαίμονες, καθά φησιν ὁ Κύριος, ψεύσται ὄντες, καὶ πατέρες τοῦ ψεύδους, τοῦ μὴ ὄντος ἐφίενται, καὶ κακοῦ ἐφίενται.

tenuerunt quoque modo existentium simulacrum ; falsum, id est vere ac realiter falsum, atque adeo etiam effectu non ens. Quemadmodum igitur in falsis entibus, si falsitas auferatur, omnem rei substantiam aufert ; ita quoque falsitatis amans, ut dæmones, amat id quod non est, et in eo quod est, id est in veritate, non stat. Dæmones igitur, sicut ait Dominus, cum mendaces sint et mendacii patres, appetunt id quod non est, malumque desiderant.

§ XXIV. Μεταβαίνει ἐπὶ τὰς λεγομένας κακὰς ψυχὰς, γυμνάζων τὸν λόγον καὶ ἐπὶ τούτων, εἰ δύναται ἐπὶ ταύτης · εἶναι τινα οὐσίαν καὶ καθ' αὐτὸ τοῦ κακοῦ, καὶ φησιν · Ἀλλὰ τίς εἶποι ψυχὰς κακὰς ; Καὶ μὴν ἢ ἐν τῷ συγγίνεσθαι ἐτέροις κακοῖς τὸ κακὸν ἢ ψυχῇ

A modo se habere, proprium est boni ; quoniam bonum est conservativum identitatis, sicut malum destructivum. Quod si non semper mali fuerint, cum reperiantur boni esse creati, non sunt natura mali, sed quatenus sunt et vivunt et intelligunt participes sunt boni, quam utique vitam etiam appetunt ; sed dicuntur mali, quatenus in naturali sua actione infirmantur, et a rebus sibi convenientibus deficient. Quid vero, dicet aliquis, præterea malum in dæmonibus ? Furor irrationalis (invenitur enim etiam in nobis ira rationalis, ut contra hostem et peccatum) et concupiscentia demens (siquidem etiam in aliis prudens concupiscentia reperitur : *Desiderio desideravi* ^f, et : *Vir desideriorum* bonorum Daniel ^g) et imaginatio præceps, dum illa imaginatur quæ nunquam habebunt effectum ; est enim etiam imaginatio minime præceps, qua ea quæ sunt et fieri possunt attingimus. Cum itaque hæc ita se habeant, sive quis bona dicat de viris probis, sive mala de dæmonibus, in aliis tamen animalibus sunt virtutes constitutivæ, et nequaquam horum habitus, sed ablatio est interitus ; ablata enim iracundia, imaginatione **416** et concupiscentia, nec ipsum animal erit ; quapropter hæc non sunt mala, atque adeo etiam in dæmonibus non omnino mala sunt, quippe illos non interimentia ; non itaque mali sunt secundum naturam, sed in quantum non sunt boni. Neque bonum, quod illis concessum est, penitus perversum est, quasi forte pœniteat Deum quod ita illos honorarit, absit ; sed ipsimet a toto bono desciverunt, potentias suas boni visivas odio habentes, juxta id quod de populo Israelitico dictum est : *Oculos suos clausurunt, et auribus graviter audierunt, nequando convertantur, et sanem eos* ^h. Idcirco etiamnum Satanas Lucifer nominatur, et in Evangeliiis dicitur : *Videbam Satanam sicut fulgur de cælo cadentem* ⁱ. In ordinem enim suum angelicum ac luciformem inordinationem et interitum ex proposito invexerunt, sicut reperitur apud Ezechielem ^k : *Corrupta est scientia tua cum pulchritudine tua*, id est luciformis habitus et angelicus decor. Quomodo autem, dum id quod non est appetunt, malum appetunt, nisi quia Deus veritas est et ens ? quod autem veritati repugnat mendacium, neque ens est, siquidem omnino est extra Deum, nec imago veritatis. Cum autem persuadeat quibusdam prorsus esse aliquid, obscurum erit ac

quocirca etiam effectu simulacrum est, et effectu

§ XXIV. Transit ad dictas pravæ animas, sermonem in iis exercens, an possint in iis etiam secundum substantiam aliqua esse mala, et ait : Sed quis dicat animas esse malas ? Etenim vel ex eo, quod cum aliis rebus malis versetur, malum ani-

^f Luc. xxii, 15.

^g Dan. ix, 25.

^h Is. vi, 10.

ⁱ Luc. x, 18.

^k Cap. xxviii, 7.

ma habebit, vel quod a semetipsa depravetur : si quidem ex conversatione, vel ut mala simili se conjungit ei accurrens, vel ut bona, quo forte illi prosit, juxta dictum Apostoli : *Factus sum iis qui sine lege erant, tanquam sine lege*¹, et hæc non sunt mala, quoniam utraque et provide **417** et salutariter fiunt, dum nimirum anima studet vel malum evitare, vel in bonum commutare. Illud primum itaque, quod tanquam mala cum malis coeat, providentiæ quoque ac salutis rationem habet, scilicet apparentis et non omnino veræ; quoniam prava anima curat, ut servetur malum in iis quibuscum congregitur : hoc modo aggreditur qui sanctos ab initio cepit; quia sub boni specie congregitur, ut nimirum prosit, et sic noceat. Præterit hic alterum, quod tanquam mala sæpenumero cum malis congregiatur, inferens hoc esse bonum, in quantum iis quæ perditæ sunt consulere ac salutem asferre cupit, tametsi non possit, sed potius ipsamet mali particeps reddatur. Ad secundum hoc tantum opponit : Quod si tanquam bona congregitur ut prosit, et per hoc noceat, non jam hoc malum, sed bonum, et ex bono quod etiam malum bonum facit. Quod si non hoc, sed alterum concedamus, quod nimirum anima depravetur a semetipsa, quamquam alia re depravetur, quam defectione bonorum? Nequaquam sane in supposito aliquo malo depravatur, sicut exemplum illud de aere habet; neque enim malum est aliqua substantia, neque potentia, neque actio, sed defectus et carentia perfectionis : ita nos qui mente ac ratione regimur, invadunt **C** passiones per defectum bonorum; et idcirco non sunt ipsæ per se malæ, in quantum sunt aliquid, sed malæ sunt, quod non sint in bono sed ab illo deficient.

§ XXV. In animalibus autem brutis passiones istæ non tantum non sunt malæ simpliciter et absolute, quin etiam, si illas abstuleris ab animalibus quibus insunt, ne istiusmodi quidem animalia futura sint qualia dicuntur; ita ut, cum naturam magis conservent quam interimant, nequaquam mala sint; siquidem naturæ interitus, defectio est habituum naturalium et actionum atque virtutum. Et cum generatio quidam motus existat, omnis autem **D** motus sit in tempore, et imperfecti ad perfectionem, utique nec imperfectio contra naturam est, sed in natura quæ exigit suscipere perfectionem; unde quoque ipsamet imperfectio non est omnino nihil, cum non sit omnino contra naturam. Hoc autem dicit, ut supra dictis sensum adaptet; dixerat enim ibi, quod si anima depravatur, perturbatione depravatur; perturbatio autem non est malum aliquod subsistens, sed defectus **418** et vacuitas bonorum perfectionis; hæc autem imperfectio est : quod itaque imperfectum est, non est contra naturam, quandoquidem etiam ex hoc nondum existente perfectum quid gignatur. Si igitur id

A ἔξει, ἢ ἀφ' ἑαυτῆς κακύνεται· εἰ μὲν ἐν τῷ συγγίνεσθαι, ἢ ὡς κακῆ συγγίνεται, τῷ ὁμοίῳ προστρέχουσα, ἢ ὡς ἀγαθῆ, ἵνα τυχὸν ὠφελήσῃ, κατὰ τὸ ἐν τῷ Ἀποστόλῳ λεγόμενον· Ἐγενόμην τοῖς ἀνόμοις ὡς ἀνόμος· καὶ ταῦτα οὐκ ἔστι κακὰ, ἐπεὶ τοῖ γε καὶ ἀμφοτέρα προνοητικῶς τε καὶ σωστικῶς γίνονται, προνοουμένης τῆς ψυχῆς ὅσον ἢ φυλάξαι τὸ κακὸν, ἢ μεταβαλεῖν εἰς τὸ ἀγαθόν. Ἔχει γοῦν καὶ τὸ πρότερον, ὅτι συγγίνεται ὡς κακῆ τοῖς κακοῖς, ἔννοιαν προνοίας καὶ σωτηρίας, φαινομένης δὲ, καὶ μὴ ἀληθινῆς πάντως, ὅτι προνοουμένη ἡ κακῆ ψυχῆ, ἵνα σώζηται τὸ κακὸν οἷς συγγίνεται. Διὰ τοῦτο συγγίνεται ὁ ἐν τοῖς ἀγίοις ἀρχῆθεν λαθὼν, ὅτι ὡς ἀγαθῆ συγγίνεται, ἵν' ὠφελήσῃ δηλαδὴ καὶ διὰ τοῦτο βλάπτεται· παριδὼν τὸ ἕτερον, τὸ ὡς κακῆ πολλάκις συγγίνεται τοῖς κακοῖς, **B** ἐπεξερραζόμενος, ὅτι καλὸν ἔστι τοῦτο καθὼ προνοεῖσθαι καὶ σώζειν θέλει τὰ ἀπολλύμενα, εἰ καὶ οὐ δύναται, ἀλλὰ μᾶλλον παραπολαύει τοῦ κακοῦ· πρὸς τὸ δεύτερον τοῦτο μόνον ἀπαντᾷ, ὅτι· Εἰ ὡς ἀγαθῆ συγγίνεται, ἵν' ὠφελήσῃ, καὶ διὰ τοῦτο βλάπτεται, οὐ κακὸν τοῦτο, ἀλλ' ἀγαθόν, καὶ ἐκ ἀγαθοῦ τοῦ καὶ τὸ κακὸν ἀγαθούγοντος. Εἰ δὲ μὴ αὕτως, ἀλλὰ τὸ ἕτερον δώσωμεν, ὅτι ἀφ' ἑαυτῆς κακύνεται ἡ ψυχῆ, ἐν τίνι ἄλλῳ κακύνεται πάντως, εἰ μὴ ἐν τῇ ἐλλείψει τῶν ἀγαθῶν; Οὐ μὴν δὲ ἐν τίνι ὑποστᾷσει τῷ κακῷ κακύνεται, καθὼς καὶ τὸ περὶ τὸν ἀέρα ἔχει παράδειγμα· οὔτε γὰρ οὐσία τίς ἐστὶ τὸ κακὸν, οὔτε δύναμις, οὔτε ἐνέργεια, ἀλλ' ἔλλειψις καὶ ἐρημία τῆς τελειώσεως· καὶ ἐφ' ἡμῖν τὰ πῆθη ἄτε λογικοῖς οὐσι καὶ ἡ κυβερνωμένοις, κατ' ἔλλειψιν τῶν ἀγαθῶν ἐπεισέρχονται· καὶ διὰ τοῦτο, οὐ κακὰ καθ' αὐτὰ, ὅτι εἰσὶ τι, κακὰ δὲ, ὅτι οὐκ εἰσὶν ἐν τῷ ἀγαθῷ, ἀλλ' ἐκείνου ἐλλείπονται.

§ XXV. Ἐπὶ δὲ τοῖς ἀλόγοις ζώοις τὰ πάθη τοσοῦτον οὐκ εἰσὶ κακὰ ἀπλῶς καὶ ὁλοτελῶς, ὥστε καὶ ἐὰν ἀνέλθῃ ταῦτα ἀπὸ τῶν ἐχόντων αὐτὰ ζώων, οὐδὲ ζῶα τοιαῦτά εἰσιν ὅσα λέγονται· ὥστε, ἐπεὶ μᾶλλον φυλάσσουν καὶ οὐ φθείρουν τὴν φύσιν, οὐ κακὰ· τῆς φύσεως γὰρ φθορὰ ἔλλειψις τῶν φυσικῶν ἔξεων καὶ ἐνεργειῶν καὶ δυνάμεων ἐστὶ. Καὶ ἐπεὶ ἐστὶν ἡ γένεσις κίνησις, πᾶσα δὲ κίνησις ἐν χρόνῳ ἐστὶ καὶ ἐξ οὐ τελείου εἰς τὸ τελειωθῆναι, οὐδὲ τὸ ἀτέλῃς ἄρα παρὰ φύσιν, ἀλλ' ἐντὸς τῆς φύσεως ἐστὶ τῆς πεφυκυίας δέξασθαι τὴν τελειότητα· ὅθεν καὶ τὸ ἀτέλῃς οὐκ ἐστὶ παντελῶς μὴ ὄν, ἐπεὶ οὐ πάντῃ παρὰ φύσιν ἐστὶ. Τοῦτο δὲ λέγει, πρὸς τὸ ἄνω συναρμύζων τὴν ἔννοιαν· ἔλεγε γὰρ ἐκεῖσε, ὅτι εἰ κακύνεται ἡ ψυχῆ, ἐν τῷ πάθει κακύνεται· τὸ δὲ πάθος οὐκ ἐνυπόστατον κακὸν ἐστὶν, ἀλλ' ἔλλειψις ἐστὶ, καὶ ἐρημία τῆς τῶν ἀγαθῶν τελειότητος· αὕτη δὲ ἀτέλειά ἐστὶ· τὸ γοῦν ἀτέλῃς οὐ παρὰ φύσιν ἐστὶν, ἐπεὶ ἐκ τούτου οὐκ ἐνυπάρχοντος τὸ τέλειον γίνεταί. Εἰ γοῦν οὐ παρὰ φύσιν τὸ ἀτέλῃς, ὅν ἐστὶ κατὰ τοῦτο, διότι κατὰ φύσιν ἐστὶν. Ἡ γοῦν πᾶσα τῆς περικοπῆς ἔννοια τοιαύτη ἐστὶν, ὅτι εἰ κακύνεται ἡ ψυχῆ, ἐν τῇ ἐλ-

λείψει τῶν ἀγαθῶν κακύνεται, καὶ οὐκ ἔστι κακὸν ἐνυπόστατον, κατὰ ἀντιπαράστασιν λέγων, ὅτε, εἴ ἦσαν ἐπὶ πᾶσι, καὶ τὰ πάθη κακά. Ἐπειτα κατὰ ἔνστασιν, ὅτι οὐ κακά ἐπὶ πᾶσιν· ἐπὶ γὰρ τοῖς ἀλόγοις τινὰ τούτων, καὶ συστατικὰ τῆς φύσεως ἔστι, καὶ μᾶλλον διὰ τοῦτο οὐ κακά εἰσι. Λοιπὸν ἐκ τούτων ἔστιν ἀπορῆσαι, ὅτι ἐπὶ μὲν τῶν λογικῶν, ἰδοὺ ἢ στέρησις τοῦ ἀγαθοῦ, τὸ κακὸν ἔστιν, ἢ μὴν ἢ ἀτέλεια· ὅτε δηλαδὴ τὸ ἀγαθὸν οὐ προηγῆσεται, ἀλλὰ μένει ἢ ψυχὴ ἔτι ἀτελής· ἐπὶ δὲ τῶν ἀλόγων ζώων, ἐπεὶ οὐκ εἰσι δεκτικὰ λόγου, πῶς εἴποιμεν, ὅτι κατὰ ἀπουσίαν τοῦ ἀγαθοῦ τὰ πάθη γίνονται; Ἀναγκασθησόμεθα τοίνυν ἐντεῦθεν εἰπεῖν, ὅτι εἰσι καὶ κακά καθ' ἑαυτά, καὶ οὐχὶ τῆ τοῦ ἀγαθοῦ ἀπουσίᾳ παρυσιστάμενα. Ἡ λέγομεν, ὅτι καὶ πάντως οὐκ ἐπὶ τοῖς ἀλόγοις τὰ πάθη, τὸν θυμὸν λέγω καὶ τὴν ἐπιθυμίαν, κακὰ ὅπως οὖν τίθησιν, ἀλλ' οὐ κακά, καὶ μᾶλλον συστατικὰ τῶν φύσεων. Ἀναιρεθέντος οὖν τοῦ ἐκλαμβάνεσθαι τὰ πάθη κακὰ ἐπὶ τῶν ἀλόγων, ἀναιρεῖται καὶ ἡ ἀπορία· εἰ γὰρ οὐκ εἰσι κακά, περιττὸν ζητεῖν εἰ καθ' αὑτὰ κακά εἰσι, καὶ οὐ κατὰ τὴν τοῦ ἀγαθοῦ ἀπουσίαν· ἔστι γὰρ τοῦ ἀπλῶς ὄντος. Ζητούμεν καὶ τὸ, ἢ οὕτως ἢ οὕτως ἔστιν· ἀπλῶς δὲ μὴ ὄντος τοιούτου, περιττὴ καὶ ἀνόητος ἢ ζητήσις.

§ XXVI. Ἐκβαλὼν τὸ κακὸν ἀπὸ τῶν ἀγγέλων, ἔτι δὲ τὸ παντελῶς κακὸν καὶ ἀπὸ τῶν νοῶν, καὶ ἀπὸ τῶν ψυχῶν, καὶ ἔτι ἀπὸ τῶν δαιμόνων, νῦν ἐκβάλλει αὐτὸ καὶ ἀπὸ τῶν ἄλλων, καὶ πρῶτον ἀπὸ τῆς καθολικῆς τῶν ὄντων φύσεως. Πάντες γοῦν, φησὶν, οἱ τῶν φύσεων λόγοι καὶ αἰτίαι, καθ' οὓς γέγονασι καὶ εἰσι, παρὰ τῆς θείας φύσεως ὑπάρχουσιν· ἤντινα καθόλου καλεῖ, ἐπειδὴ ἐξ αὐτῆς ἔφυ τὰ ὅλα. Ὅλην δὲ φύσιν, πάντα τὰ ὑπὸ Θεοῦ πλασθέντα ἐκάλεσεν. Οὐδὲν οὖν ἔστι, φησὶν, ἐν τῇ φύσει ὅπερ ὅλον ὅλοις ἀντίκειται, τὸ γὰρ τινὶ τῶν ὄντων παρὰ τὴν αὐτοῦ φύσιν ἐτέρῳ ἔστι φύσις, τοῦτο δὲ ἀγαθόν, ἢ γὰρ φύσις ἔστιν ἀρχὴ κινήσεως καὶ ἡρεμίας· τὸ δὲ κινεῖν ἔστιν ὁ ἀκίνητος λόγος, ἢ θεία τέχνη. Ὡς γοῦν ἐν τοῖς τεχνικοῖς ἀποτελέσμασι τοὺς τῆς τέχνης λόγους ἐν αὐτοῖς μένειν λέγομεν, καὶ πολλάκις βλέποντες ταῦτα, Ὡ οἷα τέχνη! φαμέν, ἐκθειάζοντες τὸ ὀρώμενον· οὕτω καὶ ἐν τοῖς φυσικοῖς πᾶσιν οἱ λόγοι τῆς δημιουργίας μένουσι. Πῶς γοῦν ἔσται ἐν τῇ καθόλου φύσει τι ἐναντίον; Καὶ οἱ ἐν τοῖς δημιουργήμασι λόγοι τίνι ἐναντιωθήσονται; Τῷ ποιητῇ; ἀλλ' οὐκ εὐαγές. Ἄλλ' ἑαυτοῖς; καὶ οὐδὲν τι ὑποστήσεται πῶποτε. Ἄλλ' ἄλλῳ τινί; καὶ ἔστιν ἕτερον παρὰ τοῦ καθόλου πρὸς ὃ ἡ μάχη γενήσεται. Οὐκοῦν οὐκ ἔστι τὸ κακὸν, οὐδὲ ἐν τῷ καθόλου. Τοῖς δὲ κατ' εἶδος τῆς δημιουργίας εἴ τι ἂν καὶ πρόσεστιν ἐναντίον, τοῦτο παρὰ φύσιν λέγεται, καὶ οὐ κατὰ φύσιν· ὡς τὸ φέρεσθαι ἄνω τὸ ὕδωρ, καὶ κάτω τὸ πῦρ. Τοῦτο δὲ στερήσει φύσεως γίνεται· ὥστε οὐκ ἔστιν ἡ φύσις κακὸν, ἀλλὰ μᾶλλον ἐπήρεια τις φύσεως τὸ κακὸν, ὃ δὴ καὶ παρὰ φύσιν λέγεται.

A quod imperfectum est non sit contra naturam, hoc ipso res est, quo secundum naturam est. Totius itaque orationis sensus concludit, animam si depravetur, bonorum defectu depravari, atque malum non esse quid subsistens; per oppositionem dicens, quod si omnibus passiones essent malæ. Deinde dat instantiam, quod non omnibus sint malæ: nam in brutis quorundam natura hisce constat, et ideo potius non malæ sunt. Cæterum hinc mahet dubium, quomodo in ratione utentibus privatio boni, vel saltem imperfectio, malum sit, quando nimirum bonum non promovetur, sed anima manet imperfecta; in brutis autem, cum incapacia sint rationis, quomodo dicemus per boni absentiam passiones existere? Cogemur itaque hic dicere, quod sint etiam quædam mala per se, quæ non oriuntur ex absentia boni. Vel respondemus, etiam in brutis istiusmodi passiones, ut sunt iræ et concupiscentiæ, nullo modo esse malas, sed potius eorum naturas constituere. Si negetur itaque in brutis passiones esse malas, dubium quoque tollitur; si enim non sint malæ, superfluum erit quærere num per se malæ sint, et non secundum boni absentiam; est enim entis simpliciter. Quærimus etiam, an sic an aliter se habeat; de eo autem quod simpliciter non est, istiusmodi quæstio superflua est et insipiens.

§ XXVI. Ubi malum ab angelis, quin et omnino malum etiam a mentibus et animis atque insuper a dæmonibus removet, nunc illud a rebus quoque aliis excludit, et primum a natura rerum universali. Omnes ergo, inquit, naturarum rationes ac causæ, secundum quas factæ sunt et existunt, a divina natura existunt: quam universalem vocat, quia ex ipsa universa procedunt. Universam autem naturam, vocat omnia quæ a Deo creata sunt. Nihil igitur, inquit, est in rerum natura quod universim universis contrarietur; quod enim alicui rei contra naturam est, alteri est natura, hoc autem bonum, siquidem natura principium est motus et quietis; ille motus autem est ratio immobilis et ars divina. Sicut igitur in effectis artificialibus rationes artis remanere dicimus, et sæpenumero cum hos cernimus, O miram artem! exclamamus, id quod videmus admirantes; sic etiam in rebus omnibus naturalibus creationis rationes permanent. Quomodo igitur quidquam universæ naturæ possit esse contrarium? Et rationes creaturarum cui contrariari possint? Creatorine? sed hoc insipium. Ansibi ipsis? et sic nihil unquam subsistet. An alteri cuiquam? et erit diversum ab universo cum quo pugnet. Itaque non est malum etiam in universo. Si quid autem alicui secundum speciem creationis suæ accidat contrarium, id dicitur contra naturam, et non secundum naturam accidere; sicut v. g. aquam ferri sursum, ignem deorsum. Hoc autem sit naturæ privatione, unde non est natura malum, sed potius offensio naturæ quid malum est, quod etiam contra naturam dicitur.

§ XXVII. Ubi autem dixit non esse malum in natura, negat etiam, in corporibus naturalibus esse malum. Sicut enim pulchritudo est membrorum cum bono colore, symmetria seu proportio, sic deformitas est eorumdem disproportionio. Deformitas autem non omnino malum est; nam si omnimoda formæ ordinisque resolutio existat, ipsum quoque corpus interibit. Quod autem corpus animæ non sit causa malitiæ sicut nonnulli depravatæ opinionis creatorem criminantur, manifestum est ex dæmonibus, qui cum incorporei sint, malitia abundant; malitia enim omnibus lapsus quidam est a propriis bonis.

§ XXVIII. Neque materia malum est, ut quidam fabulantur. Primum quidem, quia nunquam reperietur informis, seu omni forma spoliata; cum forma autem, ut particeps formæ, pulchritudinem participat ac venustatem. Sin vero ipsam per se informem consideremus, nihil patientem aut sustentem, quomodo materia mali quidquam agat, cum ne id pati quidem possit? Quod si etiam Deus, cum nihil pati possit, omnia faciat, per id excedit effectus naturales, etsi causa sit, sed efficiens. Causa autem materialis, quæ effectibus connaturalis est, nihil unquam agit in effectis, nisi prius passa sit informationem. Hæc autem omnia sanctus hic dicit, quia quidam philosophi dicebant, ex irrationalibus animæ parte materiæ corporique commista, cum ad eam anima adreperet, mala proficisci. Rursum de materia decertat, et argumentum **420** format ex divisione. Vel itaque neutiquam nusquamve est, et neutrum habebit; aut usquam erit: at vero quæ sunt, ex Deo sunt, et id ipsum, quippe ex Deo, bonum est. Alias autem cum duo sint, Deus et materia, si alterum supponatur bonum, alterum vero malum, continget ut vel bonum malum faciat, vel certe malum, quatenus ex bono est, bonum; vel e diverso, ut malum bonum efficiat; vel bonum, quatenus ex malo est, malum. Si non fiat alterum ex altero, sequitur etiam duo esse principia, quod dictu nefas. Hæc vero necessario iterum ad unum quid erunt reducenda, quia principium est unitas, non dualitas. Et hoc quæcumque tandem sit, eadem iterum dicenda erunt; Vel enim bonum erit, et bona omnia quæ ex ipso; Vel partim quidem malum, partim vero bonum; et jam compositum erit et non simplex, atque adeo neque principium, sed illa principium sunt ex quibus componitur, et hoc in infinitum. Quoniam vero quidam gentiliū dixerunt propterea cælum et astra non corrumpi, quia ex puriori materia producta sunt, ea vero quæ apud nos sunt ex subjecta crassiorique materia, ait hic sanctus, idcirco etiam hæc corrumpi, quod non possint stabiliri, et firmiter hærrere. Quod si materiam ad universi consummationem necessariam fuisse dicant, quomodo materia malum quid? Nota autem, Aristotelem ex hypothesi dixisse materiam esse necessariam, id est forma existente necessario etiam existere mate-

§ XXVII. Εἰπὼν δὲ ὅτι οὐκ ἔστι τὸ κακὸν ἐν τῇ φύσει, φησὶν ὅτι οὐδὲ ἐν τοῖς φυσικοῖς σώμασιν. Ὡς περὶ γὰρ κάλλος συμμετρία ἐστὶ μελῶν μετ' εὐχραίας, οὕτως αἴσχος ἀσυμμετρία τῶν αὐτῶν ἐστὶ. Τὸ δὲ αἴσχος οὐ πάντῃ κακόν· εἰ γὰρ ἐστὶ παντελῆς λύσις τοῦ εἶδους καὶ τῆς τάξεως, καὶ αὐτὸ τὸ σῶμα οἰχθήσεται. Ὅτι δὲ οὐδὲ κακίας αἰτιὸν τὸ σῶμα ψυχῆς, καθὼς τινες κακῶς οἰόμενοι αἰτιῶνται τὸν δημιουργόν, δῆλον ἐκ τῶν δαιμόνων, οἱ τινες, ἀσώματοι ὄντες, τὴν κακίαν προσεκτέσαντο· ἐπὶ πᾶσι γὰρ τοῦτό ἐστι κακία, ἡ ἀπόπτωσις τῶν οἰκείων ἀγαθῶν.

§ XXVIII. Οὐδὲ ὕλη τὸ κακόν, ὡς φασὶ τινες. Πρῶτον μὲν, ὅτι οὐχ εὐρεθήσεται κόποτε γυμνῆ τοῦ εἶδους ἀνείδεος· μετὰ εἶδους δὲ, ὡς γούν μετέχουσα εἶδους, κόσμου μετέχει καὶ καλλονῆς. Εἰ δὲ καθ' ἑαυτὴν νοήσωμεν ταύτην ἀνείδεον, μηδὲν παθοῦσαν ἢ πάσχουσαν, πῶς δυνατὴ ἐστὶν ἢ ὕλη ποιεῖν κακόν τι, ἢ μηδὲ τὸ πάσχειν ἔχουσα; Εἰ δὲ καὶ τὸ θεῖον, μηδὲν πάσχειν ἔχον, πάντα ποιεῖ, ἀλλ' ἐκεῖνο ἐξηρημένον ἐστὶ τῶν φυσικῶν ἀποτελεσμάτων, καὶ εἰ αἰτιὸν, ἀλλὰ ποιητικόν. Τὸ δὲ ὕλικόν αἰτιὸν, ἐν ταῖς ἀποτελέσμασι πεφυκὸς εἶναι, οὐ δράσει ποτὲ τὸ τυχόν ἐν τοῖς ἀποτελέσμασιν, εἰ μὴ πάθοι πρότερον τὴν εἰδοποίησιν. Ταῦτα δὲ πάντα λέγει ὁ ἅγιος, ἐπειδὴ τινες τῶν φιλοσόφων ἐκ τοῦ ἀλόγου τῆς ψυχῆς μέρος ὕλη καὶ σώματι μεμιγμένον, βεπούσης εἰς τοῦτο τῆς ψυχῆς, τὰ κακὰ γίνεσθαι. Πάλιν περὶ τῆς ὕλης μάχεται καὶ ποιεῖται τὸν λόγον ἐκ διαιρέσεως. Ἡ γούν οὐδαμῆ οὐδαμῶς ἐστὶ, καὶ οὐδέτερον ἔξει, ἢ πῆ ὄν· τὰ δὲ ὄντα ἐκ τοῦ θεοῦ, καὶ αὐτὸ ὡς ἐκ θεοῦ, ἀγαθόν. Ἄλλως δὲ δύο ὄντων, τοῦ τε θεοῦ καὶ τῆς ὕλης, ἐάν θάτερον ὑποτεθῆ ἀγαθόν, θάτερον δὲ κακόν, συμβήσεται εἶναι ἢ τὸ ἀγαθόν τοῦ κακοῦ ποιητικόν, ἢ αὐτὸ τὸ κακόν, ὡς ἐκ τοῦ ἀγαθοῦ ὄν, ἀγαθόν· ἢ ἀνάπαλιν τὸ κακόν τοῦ ἀγαθοῦ ποιητικόν, ἢ τὸ ἀγαθόν, ὡς ἐκ τοῦ κακοῦ, κακόν. Ἡ οὐ γέγονε θάτερον ἐξ ἐτέρου· καὶ ἔπεται δύο εἶναι ἀρχάς, ὅπερ οὐκ ἐνδέχεται λέγειν. Αὗται δὲ πάλιν ἀναγκαίως ἐπὶ μίαν ἀναχθήσονται, ἐπειδὴ ἀρχὴ ἢ μονάς, οὐχ ἡ δυάς· κακείνη, ὅποια ποτ' ἂν εἴη, τὰ αὐτὰ πάλιν λεχθήσονται. Ἡ γὰρ ἀγαθὴ, καὶ ἀγαθὰ πάντως τὰ ἐξ αὐτῆς· ἢ πῆ μὲν κακῆ, πῆ δὲ ἀγαθῆ· καὶ ἥδη σύνθετος, καὶ οὐχ ἀπλή, οὐδ' ἀρχή, ἀλλ' ἐκεῖνα ἀρχὴ ἐξ ὧν συνετέθη, καὶ τοῦτο ἐπ' ἀπειρον. Ἐπειδὴ δὲ ἐνιοὶ τῶν Ἑλλήνων ἔλεγον, διὰ τοῦτο τὸν οὐρανὸν καὶ τὰ ἄστρα μὴ φθείρεσθαι, διὰ τὸ ἐκ τοῦ καθαρωτάτου τῆς ὕλης γενέσθαι· τὰ δὲ καθ' ἡμᾶς ἐκ τῆς ὑποστάθμης καὶ παχυτέρας, καὶ διὰ τοῦτο φθείρεσθαι ταῦτα, μὴ δυνάμενα ἰδρῦσθαι καὶ βεβαίως ἔχειν, φησὶν ὁ ἅγιος. Εἰ δὲ ἀναγκαῖόν φασὶ τὴν ὕλην πρὸς συμπλήρωσιν κόσμου, πῶς ἢ ὕλη κακόν; Σημειῶσαι δὲ, ὅτι τὴν ὕλην ἐξ ὑποθέσεως ἀναγκαῖόν φησὶν ὁ Ἀριστοτέλης, ὡς εἶδους ὄντος ἀναγκαῖον εἶναι καὶ ὕλην· ἐνὶ γὰρ καὶ τὸ εἶδος ἀναγκαῖον. Ἀλλὰ οὐ ἕνεκα; καὶ τὸ τί ἦν εἶναι; ἢ δὲ ὕλη ὑποθετικόν ἀναγκαῖον, ὡς πρίονος ὑποτεθέντος εἶναι, ἀνάγκη εἶναι σίδηρον, ἄλλως γὰρ οὐ δύναται συσταθῆναι· οὐ μὲν ἐξ ἀνάγκης

ἔστι σίδηρος, κἄν μέλλῃ γενέσθαι πρίων, κἄν μὴ. Ἐπεὶ δὲ ὁ δημιουργὸς παράγει ἐκ κακοῦ τῆς ὕλης, καὶ οὐκ ἐξ ἀγαθοῦ, ἢ ἐπεὶ ἡ ὕλη τοῦ εἶδους ἐφίεται, κατ' αὐτούς, πῶς κακὸν τὸ τοῦ καλοῦ ἐφίεμενον; φεύγει γὰρ καὶ μάχεται τὸ κακὸν τῷ ἀγαθῷ. Πῶς δὲ τὸ κακὸν γεννητικὸν καὶ ποιητικὸν ἐστίν, ἐπεὶ λέγουσιν, ὅτι ἡ ὕλη τρέφει τὴν φύσιν, ὡσπερ καὶ ἡ εἰς καῦσιν ἐπιτηδεύει ὕλη τὸ πῦρ; Εἰ δὲ εἴποιεν, ὅτι αὐτὴ μὲν ἡ ὕλη κακὸν οὐ ποιεῖ, ἀγαθὴ δὲ οὐσα, δύναμιν ἐφελκυστικὴν εἰς τὸ κακὸν, πῶς τοῦτο ἀληθές, ἐπεὶ πολλὰ ψυχὰν σώματι καὶ ὕλη συνδεδεμένα πρὸς τὸ ἀγαθὸν βλέπουσιν; Οὐκ ἔδει δὲ, εἴπερ ἐξ ἀνάγκης ἦν τὸ παρὰ τῆς ὕλης ἐφέλκεσθαι, ὥστε τὸ πᾶν ἐκ προαιρέσεώς ἐστιν. Εἰ δὲ λέγει τις, ὅτι τῶν ψυχῶν ἐκείνας κατὰγει ἡ ὕλη, ὅσαι εὐεικτοὶ εἰσι πρὸς αὐτὴν, ὅσαι δὲ οὐ, οὐ δύναται, ἐπεὶ κάκεινα τῶν πλησιαζόντων καλεῖ τὸ πῦρ, ὅσα ὑπείκουσιν ὑπέξει φυσικῇ πρὸς τὸ πῦρ, τὴν δὲ σαλαμάνδραν οὐδ' ὅλως καίει, ὥστε ἀναγκαῖα ἡ ὕλη ἐστὶν εἰς τὸ ἔλκειν εἰς κακίαν τῶν μὴ ἐφ' ἑαυτῶν ἰδρυμένων, πῶς ἢ τὸ κακὸν ἀναγκαῖον, ἢ τὸ ἀναγκαῖον κακόν; Τὸ γὰρ ἐξ ἀνάγκης, ὡς κατὰ φύσιν ὄν, οὐ κακόν. Ἄλλως τε καὶ οὐδὲν ἤττον ἐντεῦθεν μᾶλλον συνίσταται ἢ προαίρεσις· παρ' ἡμῖν γὰρ ἐστὶ καὶ τὸ ἰδρῦσθαι ἐφ' ἑαυτῶν, καὶ τὸ μὴ, ἀλλὰ πρὸς τὰ πάθη χαννοῦσθαι καὶ ὑποκλίειν.

firmata; quomodo malum est necessarium, vel id quasi ex natura necessarium est, non est malum. Alias etiam non minus hinc magis confirmatur libertas; quoniam in nostra potestate situm est, in nobis ipsis stabiliri, vel non, sed passionibus resolvi ac subjugari.

§ XXIX. Ἐπεὶ δὲ ὁ Ἀριστοτέλης μετὰ τῆς ὕλης καὶ τοῦ εἶδους ἀρχὴν τίθησι καὶ τὴν στέρησιν, ἢ δὴ ἐναντία ἐστὶ τῷ εἶδει, καὶ τῇ ὕλη ἐνεστι, φησὶν ὅτι καὶ αὐτὴ δὴ ἡ στέρησις οὐ μάχεται τῷ ἀγαθῷ κατὰ τὴν οἰκειάν δύναμιν· ἡ στέρησις γὰρ οὐκ ἐστὶν ὑπόστασις· τὸ δὲ μὴ ὑφιστάμενον ποῖαν ἔξει τὴν δύναμιν. Εἰ δὲ ἐστὶ μερικὴ, ὡς τότε μὲν εἶναι τι, τότε δὲ μὴ εἶναι, ἢ τοιαύτη στέρησις οὐ παντελῶς κακόν· στέρησεως γὰρ μερικῆς οὕσης τοῦ ἀγαθοῦ, οὐκ ὀλοτελῶς τὸ πρᾶγμα κακόν· καὶ γενομένης, ἐπὶ τοσοῦτον λέγομεν γίνεσθαι ταύτην, καθόσον τὸ ἀγαθὸν ἐπέρχεται. Τὸ γοῦν οὕσης τέθεικεν ἐπὶ τῶν πάλαι ποτὲ στερηθέντων, τὸ δὲ γενομένης ἐπὶ τῶν ἤδη καὶ προσεχῶς παθόντων τὴν στέρησιν, δηλῶν καὶ ἐξ ἀμφοτέρων, ὅτι τότε ἡ στέρησις παρυφίσταται, ὅτε τὸ ἀγαθὸν ἀπέρχεται.

§ XXX. Ἐτι συλλογίζεται κατὰ Μανιχαίων, δι' ὧν ἀποδείκνυσιν, ὅτι οὐκ ἐστὶν ὄν τὸ κακόν· εἰ γὰρ καὶ μήπω τις αἵρεσις, ἀλλὰ προφυλακτικῶς ἐνσπνεύσθη τὰ τὴν πλάνην αὐτῶν ἀνατρέποντα. Ἴσως δὲ καὶ πρὸς τινὰς τῶν ἐξωθεν δόξας οἱ τοιοῦτοι συλλογισμοί. Λοιπὸν φησὶν, ὅτι τὸ ἀγαθὸν ἐκ μιᾶς τῆς τῶν ὄλων αἰτίας (ταύτην γὰρ λέγει ὅλην αἰτίαν), τὸ δὲ κακὸν οὐ κατὰ φύσιν, ἀλλ' ἐκ πολλῶν καὶ μερικῶν ἐλλείψεων τοῦ ἀγαθοῦ. Μερικῶν δὲ εἴρηκεν, ἵνα τὸ καθόλου ἀνέλη· ἡ γὰρ παντελής ἐλλείψις τὸ μὴ εἶναι ἀπλῶς συνίστησιν. Οὐκ ἐστὶν ἄρα ὠρισμένον τι τὸ κακόν, ἀλλ' ἀόριστον, ὡς ἐκ πολλῶν γινόμενον. Πῶς δὲ τὸ κακὸν ἐκ πολλῶν ἐλλείψεων; ἢ δηλονότι, ἐν ὅσῳ ἐλ-

riam; licet etiam tum forma necessaria sit. Sed qua de causa, quidve hoc sibi vult? materia videlicet ex suppositione necessaria est, sicut, supposito quod sit serra, necesse est esse ferrum, aliter enim constare nequit: non autem necessario ferrum existit, sive serra futura sit, sive non. Cum autem Creator ex malo materiam producat, et non ex bono; vel cum, juxta illos, materia formam expetat, quomodo malum est quod bonum appetit? refugit enim et repugnat malum bono. Quomodo vero etiam malum generandi et efficiendi vim habet, quandoquidem dicant, materiam nutrire naturam, non secus ac materia combustioni apta ignem? Si autem dicant, materiam quidem ipsam malum non facere, sed, cum sit bona, habere vim attractivam ad malum, quomodo hoc verum, cum multæ animæ corpori materiæque colligatæ bonum spectent? Hoc autem non possent, siquidem ex necessitate a materia attraherentur, quoniam id omne ex animi destinatione existit. Quod si quis dicat, materiam illas animas pellicere quæ illi facile cedunt, alias autem non posse pellicere; sicut etiam ignis illa corpora vicina urit, quæ naturali flexibilitate igni cedunt, salamandram vero nequaquam comburit, atque ita materia necessaria sit ad pertrahendum ad malum illa quæ in se non sunt quod necessarium est, est malum? Quod enim

Alias etiam non minus hinc magis confirmatur libertas; quoniam in nostra potestate situm est, in nobis ipsis stabiliri, vel non, sed passionibus re-

§ XXIX. Cum autem Aristoteles una cum materia et forma principium ponat et privationem, quæ utique contraria est formæ, et inest materiæ, ait, ne ipsam quidem privationem bono repugnare vi sua; nam privatio non subsistit; quod autem non subsistit, qualem vim habebit? Quod si partialis sit, ut hoc quidem sit, aliud vero non sit, istiusmodi privatio non omnino mala: partiali enim boni privatione existente, res nondum perfecte mala est; et dum sit, eatenus dicimus eam fieri, quatenus bonum subsequitur. Dixit οὕσης de iis quæ olim aliquando privata fuerunt, γενομένης vero de iis quæ modo et in præsentiarum privationem patiuntur, ex utroque declarans, tum quasi subsistere privationem, quando bonum recedit.

D § XXX. Argumentatur hic contra Manichæos, dum ostendit malum non esse ens; etsi enim nondum illa hæresis existeret, tamen ad præcautionem inspiratione accepit quæ errorem illum everterent. Fortassis etiam contra quasdam ethnicas opiniones valent istiusmodi argumenta. Cæterum, inquit, bonum est ex una universorum causa (hanc enim integram causam vocat), malum autem non est secundum naturam, sed ex multis ac particularibus boni defectibus. Ex particularibus autem dixit, ut tollat universalem; nam totalis defectus tollit simpliciter omnem existentiam. Non est itaque definitum quid sit malum, sed indefinitum, ut

quod ex multis existit. Quomodo vero malum ex multis defectibus? nisi videlicet, quod in quantum deficit bonum, in tantum **422** quodammodo existat malum; secundum modicum et in tempore defectus, secundum modicum et in tempore mali existentia. Primum ergo argumentum virtute duo concludit, quod bonum id quod est, et malum id quod non est, terminent. Concluduntur etiam duo ex sola minori propositione, bonum videlicet ex solo universorum principio rem esse quæ sic se habet; bonum ergo res est; et rursus, malum ex multis et indefinitis defectibus non esse rem; quod sic se habet, malum ergo non est res. Deus, inquit, etiam ea quæ mala dicuntur novit sicut bona, mala dicens bella, morbos, qui mores corrigant, mortes, et similia; reputantur enim a nobis mala, sunt autem vires causæ quæ bonum efficit; nam per prædicta pœnitentia et Dei cognitio acquiritur, pluribusque pietatis occasio fuit, atque in prophetis malitia vocatur. Vel etiam aliter. Causa mali in lascivendo est concupiscentia; ipsa tamen concupiscentia est facultas boni effectrix ratione quidem utentibus, ut per ipsam sursum ad verum bonum tendant; ratione vero privatis, ut ea, quæ ad propriam suam conservationem faciunt, appetant. Novit itaque Deus, sive etiam cognoscit, ac facit etiam malum, non qua malum, sed qua bonum: nihil ergo etiam per se est malum: quippe quod nihil habeat etiam boni, unde etiam malorum causæ virtutes sunt beneficæ. Quod si malum æternum est, et potest, et agit; unde ei hæc? num ex bono? an e diverso, cum et bonum hæc habeat, erunt hæc bona ex malo? verum haudquaquam decet, ut bonum ex malo perficiatur, ergo erit primum. Verum ex bono bona data, malum bonum reddereat, quomodo ergo manet adhuc malum? Vel certe; non sic se res habet, sed utriusque horum, tam bono quam malo, hæc ex alia causa obtinunt? Et quæ tandem hæc sit? et si sit, qualls est? Et iterum, ibidem hæc eadem quæ hic dicuntur. Non itaque malum per se existit. Cæterum id quod ex natura sequitur, definitum est; definitio est ratio essentias rerum explicans, et quod quid sit declarans. Omne igitur quod est secundum naturam, ex definita causa est, per quam fit id quod fit. Si itaque malum causa caret (a nullo enim productum est), merito nec definitum est, cum nulla sit ejus ratio quæ essentiam declaret; necessario itaque malum non est etiam **423** secundum naturam. Si autem est contra naturam, non habebit etiam in natura rationem, sicut nec insectia in arte; omne autem quod non habet rationem in natura, neque est, neque subsistit, sed defectu ejus quod secundum naturam est, fit contra naturam.

Præterea, anima vel natura mala est, sicut ignis calidus, vel operationes ejus prorsus et omnimode malæ sunt. Sed non primum, nam id quod bonum est non faceret id quod natura malum est; neque secundum, unde enim virtutes? sequitur ergo malum non esse quid per se subsistens, sed boni defectionem. Hic totus sensus est orationis. Hic sanctus

A λείπει τὸ ἀγαθόν, ἐν τοσούτῳ τὸ κακὸν παρυσίσταται, κατ' ὀλίγον καὶ ἐν χρόνῳ αἱ ἐλλείψεις, κατ' ὀλίγον καὶ ἐν χρόνῳ καὶ ἡ τοῦ κακοῦ παρυσίστασις. Ὁ οὖν πρῶτος συλλογισμὸς δυνάμει δύο εἰσὶν, ὅτι τε τὸ ἀγαθὸν ὄν, καὶ ὅτι τὸ κακὸν μὴ ὄν συμπεραίνοντες. Εἰσὶ δὲ καὶ οἱ δύο ἐκ μόνῃς τῆς ἐλάττονος προτάσεως, τὸ ἀγαθὸν ἐκ μιᾶς τῆς τῶν ὄλων ἀρχῆς, τὸ οὕτως ἔχον ὄν, τὸ ἀγαθὸν ἄρα ὄν· καὶ πάλιν, τὸ κακὸν ἐκ πολλῶν καὶ ἀορίστων ἐλλείψεων, τὸ οὕτως ἔχον οὐκ ὄν, τὸ κακὸν ἄρα οὐκ ὄν. Καὶ τὰ λεγόμενα, φησὶ, κακὰ οἶδεν ὁ θεὸς ὡς ἀγαθὰ, κακὰ λέγων πολέμους, νόσους παιδευτικὰς, θανάτους, καὶ τὰ τοιαῦτα νομίζονται γὰρ ἡμῖν κακὰ· εἰσὶ δὲ δυνάμεις ἀγαθοποιῶν αἰτίας· καὶ γὰρ δι' αὐτῶν μετάνοια καὶ ἐπίγνωσις θεοῦ καὶ εὐσεβείας τοῖς πλείοσιν ἐγένοντο· καὶ ἐν τοῖς προφήταις ἡ κακία λέγεται. Ἡ καὶ ἄλλως. Αἰτία τοῦ ἐν τῷ ἀσελγαίνειν κακοῦ ἡ ἐπιθυμία ἐστίν· ἀλλ' αὕτη ἡ ἐπιθυμία δύναμις ἀγαθοποιῶν ἐστίν, λογικοῖς μὲν πρὸς τὸ δι' αὐτῆς ἀνατείνεσθαι πρὸς τὸ ὄντως ἀγαθόν· ἀλόγοις δὲ πρὸς ὄρεξιν τῶν ἐπιτηδείων τῆς οἰκειᾶς διαμονῆς. Οἶδε γοῦν ὁ θεός, ἤγουν καὶ γινώσκει καὶ οἰκείουται τὸ κακὸν, οὐχ ἢ κακὸν, ἀλλ' ἢ ἀγαθόν· οὐδὲν ἄρα καθ' ἑαυτὸ καὶ ὄν τὸ κακὸν, ὡς μηδὲν ἔχει καὶ ἀγαθόν, ὅπου καὶ αἱ αἰτίαι τῶν κακῶν ἀγαθοποιῶν δυνάμεις εἰσὶν. Εἰ τὸ κακὸν αἰδιον, καὶ δύναται καὶ πράττει. Πόθεν ταῦτα τοῦτο; ἢ γοῦν ἐκ τοῦ ἀγαθοῦ, ἢ ἀντιστρόφως, ἐπεὶ καὶ τὸ ἀγαθὸν ταῦτα ἔχει, ἔσται ταῦτα τῷ ἀγαθῷ ἐκ τοῦ κακοῦ; ἀλλὰ μὴν τοῦτο οὐκ εὐαγὲς τὸ τελειοῦσθαι τὸ ἀγαθὸν ἐκ τοῦ κακοῦ, ἄρα γοῦν ἔσται τὸ πρῶτον. Ἄλλὰ μὴν τὰ ἐκ τοῦ ἀγαθοῦ διδόμενα ἀγαθὰ ἐμελλον ἀγαθοποιῆσαι τὸ κακόν· πῶς γοῦν μένει καὶ πάλιν κακόν; Ἡ γοῦν οὐχ οὕτως, ἀλλ' ἀμφοῖν τούτων καὶ τῷ ἀγαθῷ καὶ τῷ κακῷ ταῦτα ἐξ ἄλλης αἰτίας. Καὶ τίς ποτ' ἂν εἴη αὕτη; καὶ εἰ ἔστι, ποταπή ἐστίν; Καὶ πάλιν ἐκείσε ταῦτα ἄπερ καὶ ἐνταῦθα βῆθησονται. Οὐκ ἄρα τὸ κακὸν αὐθύπαρκτον. Ἔτι, ἐπιτεταί τῷ κατὰ φύσιν τὸ ὠρισμένον· ὄρος γάρ ἐστι καὶ ὁ ἐρμηνευτικὸς λόγος τῆς οὐσίας τῶν πραγμάτων, καὶ τὸ τί ἦν εἶναι δηλῶν. Πᾶν οὖν κατὰ φύσιν ἐξ αἰτίας ἐστὶν ὠρισμένης, δι' ἣν αἰτίαν γίνεται τὸ γινόμενον. Εἰ οὖν τὸ κακὸν ἀνακτιόν ἐστίν (οὐ γὰρ διὰ τι γέγονεν), εἰκότως καὶ ἐν ἀοριστίᾳ, οὐ γὰρ ἐστὶν αὐτοῦ λόγος τὸ τί ἦν εἶναι ἐρμηνεύων· ἐξ ἀνάγκης ἄρα οὐδὲ κατὰ φύσιν τὸ κακόν. Εἰ οὖν παρὰ φύσιν, οὐχ ἔξει ἐν τῇ φύσει λόγον, ὡσπερ οὐδὲ ἐν τῇ τέχνῃ ἡ ἀτεχνία· πᾶν δὲ τὸ μὴ ἔχον λόγον ἐν τῇ φύσει οὐτε ἐστίν, οὐτε συνίσταται, ἀλλὰ τῇ ἐλλείψει τοῦ κατὰ φύσιν τὸ παρὰ φύσιν γίνεται.

etiam in natura rationem, sicut nec insectia in arte, neque est, neque subsistit, sed defectu ejus quod secundum naturam est, fit contra naturam.

Ἔτι, ἡ ψυχὴ ἢ φύσει κακὴ, ὡς τὸ πῦρ θερμὸν, ἢ αἱ ἐνέργειαι αὐτῆς πάντη καὶ ὀλοτελῶς κακαί. Ἄλλ' οὔτε τὸ πρῶτον, τὸ γὰρ ἀγαθὸν οὐκ ἐμελλε παράξει φύσει κακόν· οὔτε τὸ δεύτερον, πόθεν γὰρ αἱ ἀρεταί; Λείπεται ἄρα, ὅτι τὸ κακὸν οὐκ ἐστὶν αὐθύπαρκτον, ἀλλὰ τοῦ ἀγαθοῦ ἐλλείψις. Οὗτος ὁλος ὁ νοῦς τοῦ ῥητοῦ. Ὁ δὲ ἅγιος κατ' ἐρώτησιν τὸν λόγον προαγαγάν,

Ἄρα ἡ ψυχὴ τῶν κακῶν αἰτία; οὐ κατὰ διαίρεσιν τὴν ἐρώτησιν ἐποίησατο, ἵνα ᾦν τὸ ἢ διαζευκτικὸν εἰς τὸ, Ἡ ἀγαθὴ μὲν ἢ ψυχὴ· ἀλλ' εὐθύς ἐνέστη πρὸς τὴν ἐρώτησιν, καὶ τέθεικε τὸ ἢ διασαφητικὸν, λέγων· Ἡ δηλονότι ἀγαθὴ μὲν ἢ φύσις τῆς ψυχῆς, ταῖς δὲ ἐνεργεταῖς ποτὲ μὲν καλῶς ἔχει, ποτὲ δὲ οὐ καλῶς· ὅπερ ἐστὶ τὸ μεταβλητὴν αὐτὴν εἶναι. Θεὸς γοῦν τοῦτο ὡς ἀληθές, καὶ διασαφῆσας, πρὸς τὸ πρῶτον μάχεται, ὅτι οὐ φύσει κακὴ, ἢ αἰτία κακῶν ἢ ψυχῆ.

§ XXXI. Ἔτι, τῷ ἀγαθῷ τὸ κακὸν ἐναντίον· τοῦ γοῦν ἀγαθοῦ αἴτιον ἐν, τοῦ δὲ κακοῦ πολλά. Σημειώσαι δὲ, ὅτι ἐπὶ τοῦ ἀγαθοῦ τὸ αἴτιον μὴ μόνον ἐστὶ λέγειν τὸ ποιητικόν, ἀλλὰ καὶ τὸ εἰδικόν, καὶ τὸ τί ᾦν εἶναι, καθὼς καὶ ἀνωτέρω ἔλεγε, καθὸ λέγεται καὶ ὠρισμένον. Αἷτια δὲ τοῦ κακοῦ ἐπεὶ οὐκ ἔχομεν εἰπεῖν εἰδικά (οὐδὲ γὰρ ἐστὶ τι κατὰ φύσιν τὸ κακόν, ὡς ἂν καὶ ὀρισθεῖη καὶ εἰδοποιηθεῖη, καὶ τὸ τί ᾦν εἶναι ἔξει·) διὰ τοῦτο οὐ τὰ εἰδικά, ἀλλὰ τὰ ποιητικὰ βούλεται λέγειν· ταῦτα δὲ εἰσιν ἄνωτέρω ἔλλείψεις μερικᾶς ἔφη. Εἶτα ἵνα μὴ τις ὑπολάβῃ, ὅτι τὰ ποιητικὰ ταῦτα τῶν κακῶν δυνάμεις εἰσὶ καὶ λόγοι καὶ εἶδη, καθ' οὓς εἰδοποιηθεῖη, φησὶν, ὅτι οὐ δυνάμεις εἰσιν, ἀλλ' ἀδυναμία καὶ μίξις τῶν ἀνομοίων ἀσύμμετρος. Ἐλλείμματος γὰρ ἐπιτυμβάντος τῷ ὑποκειμένῳ κατὰ τὴν ἀρετὴν, ἰδοὺ παρυφίσταται τις κακία, καὶ ἐστὶ πλείων, καὶ ἐστὶ πλείων, καὶ τοῦτο ἐπ' ἄπειρον, καὶ τὸ παντελές ἢ κακία οὐχ ἔξει ποτέ. Καλῶς δὲ τέθειται τὸ ἀσύμμετρος· ἢ γὰρ σύμμετρος μίξις τῶν ἀνομοίων εἰδοποιημένον τί ἐστὶ καὶ ὠρισμένον, καὶ διὰ τοῦτο αὕτη οὐ κακόν, ἀλλ' ἀγαθόν, καθὼς ἐστὶν ἰδεῖν ἐπὶ τῆς ὕγιαιας, συμμετρίας οὐσης τῶν ἐναντίων χυμῶν· καὶ ἐπὶ τῆς συμφωνίας, ἣτις πολυμιγῶν καὶ δίχα φρονούντων ἔνωσις λέγεται, τῶν γοῦν κατὰ φύσιν αἰεὶ ὡσαύτως ἐχόντων, ὡς ὠρισμένων κατὰ τὸν τῆς φύσεως αὐτῶν λόγον. Οὐ γὰρ ἐκ γιγάρτου ποτὲ ἐλαία ἀναφύσεται, ἀλλ' ἄμπελος, οὐδ' ἐκ τοῦ πυρῆνος ἄμπελος, ἀλλ' ἐλαία. Τὰ κακὰ ἀόριστά εἰσι, καὶ ἐν ἄλλοις καὶ ἄλλοις ἀπέροις· καὶ τῶν κακῶν ἐστὶν ἀρχὴ καὶ τέλος τὸ ἀγαθόν· καὶ κακὸν γὰρ ποιοῦντες, ἀγαθὸν ποιεῖν νομίζομεν· εἴ τι γὰρ πράττομεν, τὸ ἀγαθὸν ποιοῦντες πράττομεν· εἴ γὰρ ἐδόκει πάντῃ κακόν, οὐκ ἂν ᾦν ὁρμὴ καὶ ἔφρασις ἡμῶν πρὸς ἐκεῖνο· διὰ τοῦτο γοῦν οὐχ ὑπόστασιν ἔχει τὸ κακόν πρὸς ὃ βλέπων τις ἴσως ἐπολεῖ· ἀλλ' εἴ ἄρα παρυπόστασιν, τοῦ ἀγαθοῦ ἕνεκα, καὶ οὐχ ἑαυτοῦ γιγνόμενον. circa malum non habet subsistentiam, ad quam modo subsistentiam, dum boni et non ipsius causa quid sit.

§ XXXII. Τῷ κακῷ τὸ εἶναι κατὰ συμβεβηχός ἐστι, καὶ οὐ καθ' αὐτό· οὐδὲ γὰρ ἐπιέμενοι τοῦ κακοῦ, ποιοῦμεν ὃ ποιοῦμεν, ἀλλ' ἐπιέμεθα μὲν τοῦ ἀγαθοῦ, γίνεται δὲ τὸ κακόν· ὥστε διὰ τὸ ἀγαθὸν τὸ κακόν γίνεται. Θαυμασίως τοίνυν δείκνυσι τὸ κακόν ἀνυπόστατον, καὶ στέρησιν αὐτὸ τῶν ἐν τάξει καὶ φύσει λέγων· ἢ δὲ στέρησις οὐκ αὐτοῦ ὑπόστασις, ἀλλὰ τὸ πεφυκὸς καὶ ἐπιβάλλον παρεῖναι μὴ παρόν· ὅθεν καὶ ἀμαρτίαν, τουτέστιν ἀτευξίαν καὶ ἀπόπτωσιν τοῦ προσήκοντος, αὐτὸ τὸ τῆς στέρησεως καλεῖ καὶ ἄσκοπον,

A autem dum interrogando proponit orationem, Num ergo anima malorum causa sit? non per divisionem interrogavit, ita ut particula *an* disjunctiva fuerit, cum dixit: *An anima quidem bona*; sed illico instituit interrogationi, et posuit illud *an* declaratorie, ac si diceret: *An scilicet bona quidem natura animæ, sed in operationibus suis aliquando quidem bene, aliquando vero secus se habet, quod est, ipsam esse variabilem.* Ponens itaque hoc tanquam verum, explicansque, primum oppugnat, quod anima non sit natura sua mala, vel causa malorum.

§ XXXI. Ad hæc, bono malum est contrarium, boni itaque causa una est, mali vero multæ. Nota vero, non solum in bono causam efficientem prædicari, verum etiam formalem, et quod quid est dici, sicut etiam superius dixit, in quantum etiam definitum dicitur. Cum autem mali causas formales assignare nequeamus (quia nihil natura sua malum est, unde definiri possit et proprietate insigniri, et quod quid est habeat) idcirco non vult dicere causas formales, sed efficientes; hæc vero sunt, quas superius defectus particulares nominavit. Deinde, ne quis suspicetur, efficientes hasce malorum causas existere, virtutes quasdam ac rationes et formas, secundum quas mala ista insigniantur, asserit, non esse virtutes, sed impotentiam et incongruam mistionem rerum dissimilium. Cum enim subjecto defectus aliquis accidit secundum virtutem, ecce aliqua exoritur malitia, et adhuc major, et adhuc major, idque in infinitum, nec unquam malitia habebit perfectionem. Recte vero dicitur *immensa*; nam proportionata quædam dissimilium commistio est quid proprietatibus insignitum ac definitum, 424 atque adeo non malum, sed bonum; quemadmodum videre est in sanitate, quæ consistit in contrariorum humorum proportionem; ac in congruentia, quæ dicitur unio multarum rerum mistarum, et ad diversa spectantium, quæ videlicet secundum naturam semper eodem modo se habent sicut definitæ sunt, pro naturæ suæ ratione. Non enim unquam ex acino oliva, sed vitis pullulabit; nec ex ossiculo olivæ vitis, sed oliva. Mala indefinita sunt, atque in alijs et alijs infinitis. Quin etiam malorum principium ac finis est bonum; nam dum malum facimus, bonum facere arbitramur; si quid enim facimus, bonum appetentes facimus; si enim videretur omnino malum, nullus in nobis ad illud esset motus et appetitus: quousque forte spectans operetur, sed quasi quodammodo

§ XXXII. Malo status est per accidens, et non per se: neque enim appetendo malum facimus id quod facimus, sed appetimus quidem bonum, facimus autem malum; adeo ut propter bonum malum fiat. Mirabiliter itaque ostendit malum non subsistere, dum vocat illud privationem rerum ordinarum ac naturalium; privatio autem per se minime subsistit, sed cum deberet et exigeret adesse, non adest: unde etiam privationem vocat ἀμαρτίαν, id est aberrationem et lapsum a decore, et

scopi frustrationem, pro jactu a scopo deflectente, a jaculantibus metaphora desumpta. Sicut enim illi extra scopum jaculantes aberrant a decoro; sic et nos a scopo et ordine aberrantes, vergimus præter naturam ad irrationalem et imperfectam et amentem abolitionem; unde dicit etiam malum nihil omnino existere. Cæterum adversus eos qui dicunt, malum per se aliquid posse, ait, malum aliter non existere, quam in permistione boni, in tantum accidens, in quantum deficit bonum; quod enim boni prorsus expers est, neque est quidquam neque quidquam potest. A contrario itaque argumentatur dicens: Si bonum est id quod est, et appetendum, et validum, et efficax; malum, utpote entitate privatum, hæc minime habebit. Deinde malum non per se existere, patet ex eo quod non sit idem in omnibus, verum etiam aliud in aliis, prout in unoquoque boni lapsus existit. Deus autem subordinatio- nes servavit in 425 creatione; siquidem mens, secundum quam divini et prorsus immateriales spiritus substantiam suam sortiuntur, cum anima subtilior sit, a boniformitate deficiens, in dæmonem evasit; anima vero, in quantum intelligens ac rationalis, secundum rationem agendo manet in sua proprietate, sed dum movetur contra rationem, mala fit; corpora denique dum contra naturam moventur, minime valent.

§ XXXIII. Præterea si in cæteris rebus omnibus est providentia, malum secundum se non est; alias enim etiam esset providentia mali tanquam entis; sed providentia est in omnibus; malum igitur secundum se non est. Est autem primus modus syllogismorum hypotheticorum, probabili propositione probare sequelam; in omnibus siquidem rebus existit providentia, et nihil eorum quæ sunt omnino expers est providentiæ, id est omnimodo bono privatum est. Ecquid dico in bonis quæ sunt vel existant? quin et malis quæ sunt providentia benigne utitur ad correctionem sive eorum qui illa agunt, sive aliorum; quocirca male dicunt, qui aiunt: Quare non fecit nos Deus sic, ut vel inviti non peccemus? hoc enim nihil aliud est quam dicere: Quare non amentes nos et irracionales fecit? Si enim necessario ad virtutem duceremur, nequaquam nos nostri rerumque nostrarum compotes ac potentes declarasset, neque naturam nostram intelligentem esse sivistet. Aufer enim libertatem nostram, et neque Dei imago erimus, nec habebimus animas rationales et intelligentes, et natura nostra penitus interibit. Per se vero mobilium dixit, pro liberi arbitrii, sui que juris ac potestatis existentium non autem pro se moventium, ad distinctionem immobilium, ut domorum; vel ab aliis motorum, ut lapidum disserens enim de virtute αυτοκινήτους, seu per se mobiles, tanquam liberos accepit. Hinc itaque concludit, malum non esse ens, ipsumque gigni non secundum virtutem, sed secundum imbecillitatem.

§ XXXIV. Et immutatio dæmonum, ab initio ex bono existentium, sed non qua malorum, sed qua

Α ἀντὶ τοῦ παρὰ τὸν σκοπὸν βάλλον, ἐκ μεταφορᾶς τῶν τοξευόντων. Ὡς περ γὰρ οἱ ἐξω τοῦ σκοποῦ τοξεύοντες ἀμαρτάνουσι τοῦ προσήκοντος· οὕτω καὶ ἡμεῖς, τοῦ σκοποῦ καὶ τῆς τάξεως ἀποτυγχάνοντες, φερόμεθα εἰς τὴν παρὰ φύσιν ἄλογον καὶ ἀτελεῆ καὶ ἀνοῦσιον ἀνυπαρξίαν· ὅθεν καὶ μηδαμῆ μηδὲν ὄν λέγει τὸ κακόν. Ἔτι πρὸς τοὺς λέγοντας, ὅτι δύναται τι τὸ κακὸν καθ' αὐτὸ ποιεῖν, φησὶ τοίνυν, ὅτι τὸ κακὸν ἄλλως οὐ παρφυλιστάται, εἰ μὴ ἐν τῇ τοῦ ἀγαθοῦ μίξει, τόσον ἐπισυμβαῖνον, καθόσον τὸ ἀγαθὸν ἐλλείπει· τὸ δὲ πάντη ἄμοιρον τοῦ ἀγαθοῦ οὔτε ὄν ἐστίν, οὔτε δύναται τι. Ἐκ τοῦ ἐναντίου γοῦν ἐπιχειρεῖ λέγων· Ὅτι εἰ τὸ ἀγαθὸν ὄν ἐστίν, καὶ βουλή ἐστίν, καὶ δύναται, καὶ ποιεῖ, τὸ κακὸν τοῦ ὄντος ἐστερημένον, ταῦτα οὐχ ἔξει. Ἔτι ὅτι οὐκ ἐστὶ τὸ κακὸν καθ' αὐτὸ, ὄτληρον ἐκ τοῦ μὴ εἶναι παρὰ πᾶσι ταῦτόν, ἀλλὰ καὶ ἄλλο ἐν ἄλλοις, καθὼς ἐν ἐκάστῳ ἢ τοῦ ἀγαθοῦ ἀπόπτωσις γίνεται. Θεὸς δὲ τὰς ὑποβάσεις τῶν ἐν τῇ δημιουργίᾳ διέσωσεν· ὁ μὲν γὰρ νοῦς, καθ' ὄν οὐσίωται οἱ θεοὶ νόες, καὶ πάντη αἰῶλοι, ἀνώτερος ψυχῆς ἐστίν, ἐκ τῆς ἀγαθοειδείας νῦν κινηθεὶς, δαίμων ἀπέβη· ἢ δὲ ψυχῆ, καθὸ νοερά καὶ λογικῆ, κατὰ λόγον ἐνεργούσα, μένει ἐν τῷ οἰκίῳ· παρὰ λόγον δὲ κινηθεῖσα, κακῆ γίνεται· τὰ δὲ σώματα, παρὰ φύσιν κινηθέντα, οὐκ ἔβρωνται.

§ XXXIII. Ἔτι εἰ πρόνοια ἐπὶ πᾶσι τοῖς ἄλλοις ἐστίν, κακὸν καθ' αὐτὸ οὐκ ἐστίν· ἦν γὰρ ἂν καὶ πρόνοια ἐπὶ τῷ κακῷ ὡς ὄντι· ἀλλὰ μὴν πρόνοιά ἐστίν ἐπὶ πᾶσι· κακὸν ἄρα καθ' αὐτὸ οὐκ ἐστίν. Καὶ ἐστὶ πρῶτος τρόπος τῶν ὑποθετικῶν συλλογισμῶν, τῇ θέσει τοῦ ἡγουμένου κατασκευάζων τὸ ἐπόμενον· ἐν πᾶσι γὰρ τοῖς οὖσιν ἢ πρόνοιά ἐστίν, καὶ οὐδὲν τῶν ὄντων ὀλοτελῶς ἀπρονοήτον, τοῦτο γὰρ ἐστίν, τὸ καθόλου τοῦ ἀγαθοῦ ἐστερηται. Καὶ τί λέγω ἐπὶ τοῖς γινομένοις ἢ οὖσιν ἀγαθοῖς; ἀλλὰ καὶ αὐτοῖς τοῖς γινομένοις κακοῖς, ἀγαθοπρεπῶς ἢ πρόνοια κέχρηται πρὸς σωφρονισμόν, ἢ ἐκείνων αὐτῶν, ἢ ἄλλων, διὸ κακῶς λέγουσιν οἱ λέγοντες· Διὰ τί οὐκ ἐποίησεν ἡμᾶς ὁ Θεὸς οὕτως, ἵνα, κὰν θέλωμεν, μὴ ἀμαρτάνωμεν; τοῦτο γὰρ οὐδὲν ἕτερόν ἐστίν ἢ λέγειν· Διὰ τί μὴ ἀνοήτους καὶ ἀλόγους ἡμᾶς ἐποίησε; Τὸ γὰρ ἐξ ἀνάγκης ἡμᾶς ἄγασθαι ἐπ' ἀρετὴν οὔτε αὐτοκράτορας ἡμᾶς ἐδείκνυ τῶν καθ' ἑαυτοὺς, οὔτε τὴν νοεράν ἡμῶν φύσιν εἶναι συνεχώρει. Ἄνελε γοῦν ἡμῶν τὸ αὐτεξούσιον, καὶ οὔτε εἰκίων Θεοῦ ἐσόμεθα, οὔτε ἔξομεν ψυχᾶς λογικᾶς καὶ νοεράς, καὶ τῷ ὄντι φθαρῆσεται ἢ φύσις ἡμῶν. Αὐτοκινήτων δὲ, ἀντὶ τοῦ αὐτεξουσίων καὶ αὐτοκρατόρων φησίν, οὐ γὰρ τῶν ἑαυτοὺς κινούντων πρὸς ἀντιδιαστολὴν τῶν ἀκινήτων ὡς οἰκων, ἢ ἑτεροκινήτων, ὡς λίθων· περὶ γὰρ ἀρετῆς διαλεγόμενος, τοὺς αὐτοκινήτους ὡς αὐτεξουσίουσ παραλάθε. Συνάγει ἄρα ἐντεῦθεν, ὅτι οὐκ ὄν τὸ κακὸν, καὶ ἢ γένεσις αὐτοῦ οὐ κατὰ δύναμιν, ἀλλὰ κατὰ ἀσθένειαν.

§ XXXIV. Καὶ ἡ ἀλλοίωσις τῶν δαιμόνων ἐκ τοῦ ἀγαθοῦ ὄντων ἀρχῆθεν, ἀλλ' οὐχ ἢ κακῶν, ἀλλ' ἢ ἀγα-

θῶν καὶ ἀγγελοειδῶν, ἣ περὶ τὴν τῆς ἀγγελοειδείας ταυτότητα ἔλλειψις καὶ ἀσθένειά ἐστι. λέγω δὲ ὅτι καὶ οὗτοι τοῦ ἀγαθοῦ ἐφιένται, καθὼς τοῦ εἶναι, καὶ τοῦ ζῆν, καὶ τοῦ νοεῖν ἐφιένται· καὶ ἐξ ἀποφάσεως ἐπιχειρεῖ· Εἰ οὐκ ἐφιένται τοῦ ἀγαθοῦ, ἐφιένται τοῦ μὴ ὄντος· καὶ τοῦτο ἔφεσις οὐκ ἔστιν, οὐδεμία γὰρ ἔφεσις τισι τοῦ μὴ εἶναι, ἀλλὰ φθαρῆναι· ἀλλ' ἀμαρτία τοῦτο τῆς ὄντως ἐφέσεως.

§ XXXV. Ἐπειδὴ εἶπεν, ὅτι τὸ κακὸν ἀσθένειά ἐστι, καὶ ἔλλειψις τοῦ ἐν ἐκάστῳ ἀγαθοῦ, ἔστι δὲ ἐν τῶν ἀγαθῶν καὶ ἡ τῶν καλῶν γνώσις, καὶ ἀκολουθεῖ ἐντεῦθεν, πᾶσαν τὴν διὰ πράξεως ἀμαρτίαν γίνεσθαι ἐν τῇ ἐλλείψει τῆς τοιαύτης γνώσεως· πῶς ἔχει τὸ, Οὐαὶ τοῖς ἐν γνώσει ἀμαρτάνουσι! καὶ τὸ, Ὁ εἰδὼς τὸ θέλημα τοῦ Κυρίου αὐτοῦ, καὶ μὴ ποιῶν αὐτὸ, δαρήσεται πολλάς; ὥστε μὴ γενομένης τῆς τοῦ καλοῦ ἐλλείψεως, δηλονότι τῆς γνώσεως, ἡ ἀμαρτία πέφυκε γίνεσθαι. Θαυμασίως γοῦν λύει τὸ ἄπορον, ὅτι κάκεισε ἔλλειψις τις ἀκολουθεῖ, καὶ ἀσθένεια· ἀσθενοῦσι γὰρ κάκεινοι ἢ περὶ τὴν πίστιν, ὡς ἀκούοντες μὲν, μὴ ἔχοντες δὲ τελείαν πίστιν τῶν λεγόμενων· ἢ περὶ τὴν ἐνεργεσίαν κατὰ τὴν παρατροπὴν τῆς ὀρέξεως, καθ' ἣν οὐ βούλεται τις τὸ ἀγαθὸν, ἀλλὰ τὸ κακὸν· καθόλου γὰρ ὁ ποιῶν τὸ κακὸν δι' ἔλλειψιν ποιεῖ τοῦτο, ἢ τῆς γνώσεως τῆς διδασκῆς δηλονότι, ἢ καὶ λήθη πολλάκις δύναται ἀμαυρῶσαι, ἢ καὶ ἀνωτέρω ἔφη ἐξ ἀκοῆς ἐγγίνεσθαι· ἢ τῆς ἀλήστου γνώσεως, δηλονότι τῆς ἐκ φυσικῆς θεωρίας, ἢ ἐλλάμψεως ἀδιδάκτως προσγινομένης· ἢ τῆς πίστεως, ὡς ἀκούων μὲν, μὴ ἔχων δὲ τελείαν τὴν πίστιν πρὸς τὰ λεγόμενα· ἢ τῆς ἐφέσεως, ὅτι κακῶς ἐφιεται καὶ ἀμαρτάνει περὶ τὴν ἔφεσιν· ἢ τῆς ἐνεργείας τοῦ ἀγαθοῦ, ὡς βουλόμενος μὲν ἐνεργῆσαι τὸ ἀγαθόν, ἐμποδιζόμενος δὲ διὰ τι· ὅθεν καὶ ἀπὸ τοῦτου εἰσβάλλει ἀπορία. Καίτοι, φαίη τις ἂν, συγγνωστὸν, οὐ τιμωρητὸν ἢ ἀσθένεια. Ἀλλ' εὐθύς ἡ λύσις. Εἰ μὲν οὐκ εἴχομεν τὸ δύνασθαι, καλῶς ἂν εἶχεν ὁ λόγος· ἐπεὶ δὲ ἐκ τοῦ ἀγαθοῦ ἡμῖν τὸ δύνασθαι, οὐκ ἐπαινετὸν ἢ περὶ τὸ ἀγαθὸν ἀμαρτία. Ἀλλὰ ταῦτα μὲν ἐν ἑτέρῳ συγγράμματι διελάθωμεν, καθ' ἣν πραγματείαν καὶ ἡγωνισάμεθα πρὸς τοὺς περὶ τούτων σοφιστικούς καὶ παράφρονας λόγους· νῦν δὲ ἡμῖν ἀρκούντως τὸ ἀγαθὸν ὑμνηται, ὡς πάντων τῶν ἀγαθῶν αἴτιον, καὶ τῶν κακῶν ἀναίτιον· ὡς εἰδοποιδόν, καὶ ὡς πέρας τῶν ὄντων· πέρας δὲ οὐ φυσικόν, ἀλλὰ δημιουργικόν (τὸ γὰρ φυσικὸν πέρας ἐν τῷ περατουμένῳ ἐστὶ, ὡς ἡ στιγμή ἐν τῇ γραμμῇ)· ὡς καὶ αὐτὰ τὰ κακὰ ἀγαθῶνον, καὶ ὅτι πᾶσιν ἐστὶν ἐφετὸν, καὶ ὅσα ἄλλα ὁ λόγος ἀπέδειξε.

bona reddit, et qui omnibus sit expetendus et amandus stravit.

A bonorum et angeliformium, aut identitatis angelicæ formæ est defectio et imbecillitas. Dico autem etiam hos bonum desiderare, in quantum ei esse et vivere et intelligere desiderant; et ex assertione concludit: Si non desiderant bonum, desiderant id quod **426** non est; et hoc non est desiderium, nullum enim quibuspiam desiderium est non essendi, sed corrumpi; at hoc est error veri desiderii.

§ XXXV. Cum dixerit, malum in unoquoque esse imbecillitatem et defectionem boni, bonorum autem malorumque sit una cognitio, et hinc sequatur, omne peccatum actionis fieri defectu istiusmodi cognitionis; quomodo subsistet illud: Væ peccantibus cum cognitione! et illud: *Sciens voluntatem Domini sui, et non faciens eam, vapulabit multis*? non sine boni seu cognitionis defectu peccatum fieri possit. Mirabili sane modo resolvit quæstionem, quod nimirum hic etiam interveniat defectio quædam atque imbecillitas; quoniam illi quoque infirmantur vel circa fidem, ita ut audiant, sed iis quæ dicuntur firmam fidem non adhibeant; vel circa operationem, secundum desiderii perversitatem, quod velit quis non bonum, sed malum; universim enim qui facit malum, propter defectum id facit, vel cognitionis scilicet doctrinalis, quam vel oblivio sæpenumero oblitterare potest, quam etiam superius dixit ex auditu ingenerari; vel liquidæ cognitionis, quæ nimirum ex naturali meditatione aut illustratione sine doctore inhaeret; vel fidei, ita ut quis audiat quidem, sed non perfecte credat ea quæ dicuntur; vel desiderii, ut quando quis male desiderat et peccat circa desiderium; vel operationis bonæ, ita ut velit quidem bonum agere, re autem quæpiam præpediatur, unde etiam hinc oritur defectus. Atqui dicit aliquis, condonandam esse infirmitatem, et minime puniendam. En in promptu solutio. Siquidem facultas non suppeteret, recte utique id diceretur; cum autem ex bono nobis sit posse, nequaquam laudabilis est lapsus circa bonum. Verum hæc in tractatu quodam alio explicuimus, in quo tractatu quorundam captiosas et stolidas rationes impugnavimus; jam vero a nobis satis laudatum est bonum, ut causa est bonorum omnium, et nullius mali; ut est causa formæ effectrix ac finis rerum, finis autem non naturalis, sed efficiens (terminus enim naturalis est in terminato, sicut punctum in linea); ut qui etiam ipsamet mala et diligendus, et quæcumque alia oratio demon-

427 CAPUT V.

A

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ε΄.

*De ente, in quo etiam de exemplaribus.**Περὶ ὄντος, ἐν ᾧ καὶ περὶ παραδειγμάτων.*

SYNOPSIS CAPITIS.

I. *Docet Deum, prout in se est, neque cognosci neque explicari posse; et ostendit, quomodo nomen boni latius pateat quam nomen entis. II. Ait sibi propositum esse, Deum secundum providentias seu emanationes prædicare. III. Ea, quæ Deum magis participant, ei esse propinquiora. IV. Deum esse omnia in omnibus eminenter. V. Ex Deo esse ævum et tempus, et omnia; et gradum entis esse primum seu antiquissimum Dei donum. VI. Gradum entis et res omnes esse a Deo et in Deo unite. VII. In Deo, tanquam causa omnium, omnia etiam contraria esse unita. VIII. A Deo spiritus cælestes et animas et res omnes gradum suum essendi obtinere, et quidquid habent; et Deum in omnibus esse exempte, et confirmat exemplo solis: et simul explicat quid sint exemplaria. IX. Docet, illa, quæ in rebus principaliora sunt, non esse proprie relationes, nec exemplaria, sed exemplata, et Deum simplici sua perfectione cuncta complecti. X. Quomodo Deus sit rerum omnium principium et finis.*

§ I.

Modo transeundum est ad theologicum nomen **B** entis vere existentis. Tantum autem commentabimur, quantum propositi ratio postulat; non enim propositum est, substantiam, quæ est supraquam substantia, explicare quatenus est supraquam substantia (hoc enim ineffabile est et ignotum, ac penitus expromi non potest, et ipsam copulationem mentis superat) sed potius, substantiæ deificæ, et quæ omnis substantiæ principium est, ad universa quæ sunt emanationem substantificam celebrare. Siquidem nomen boni de Deo declarat omnes emanationes auctoris omnium, et porrigitur hæc nominatio Dei a bono tum ad ea quæ sunt, tum ad ea quæ non sunt, estque supra ea quæ sunt, et supra ea quæ non sunt. Nomen autem entis ad omnia quæ sunt extenditur, ac supra essentias ipsas eminet. Nomen vero vitæ ad omnia viventia sapientia, porrigitur ad omnia quæ intelligunt, ista est.

Μετιτέον δὲ νῦν ἐπὶ τὴν ὄντως οὐσαν τοῦ ὄντως ὄντος θεολογικὴν οὐσιωνυμίαν. Τοσοῦτον δὲ ὑπομνήσωμεν⁸⁰, ὅτι τῷ λόγῳ σκοπὸς οὐ τὴν ὑπερούσιον οὐσίαν, ἢ ὑπερούσιος, ἐκφαίνειν, (ἄρρητον γὰρ τοῦτο καὶ ἀγνωστόν ἐστι, καὶ παντελῶς ἀνέκφαντον, καὶ αὐτὴν ὑπεραῖρον τὴν ἔνωσιν) ἀλλὰ τὴν οὐσιοποιὸν εἰς τὰ ὄντα πάντα τῆς θεαρχικῆς οὐσιαρχίας πρόδον ὑμῆσαι. Καὶ γὰρ ἡ τάχαθ' ἰσχυρὰ θεωνυμία τὰς ὄλας τοῦ πάντων αἰτίου προόδους ἐκφαίνουσα, καὶ εἰς τὰ ὄντα, καὶ εἰς τὰ οὐκ ὄντα ἐκτείνεται, καὶ ὑπὲρ τὰ ὄντα καὶ ὑπὲρ τὰ οὐκ ὄντα ἐστίν. Ἡ δὲ τοῦ ὄντος, εἰς πάντα τὰ ὄντα ἐκτείνεται, καὶ ὑπὲρ τὰ ὄντα ἐστίν. Ἡ δὲ τῆς ζωῆς εἰς πάντα τὰ ζῶντα ἐκτείνεται, καὶ ὑπὲρ τὰ ζῶντά ἐστιν. Ἡ δὲ τῆς σοφίας, εἰς πάντα τὰ νοερά καὶ λογικά, καὶ αἰσθητικά ἐκτείνεται, καὶ ὑπὲρ πάντα ταῦτά ἐστι.

tenditur, et supra viventia est. Nominatio Dei a quæ ratiocinantur, quæ sentiunt, et supra omnia

§ II.

Has igitur Dei nominationes, quæ providentias **C** Dei aperiunt, propositum est prædicare; non enim tractatio nostra promittit enodare et aperire supraessentialem ipsiusmet superessentialis divinitatis bonitatem et essentiam, et vitam et sapientiam, quæ supra omnem bonitatem, et divinitatem, et essentiam, et sapientiam, et vitam in absconditis, ut Eloquia tradunt, sedem posuit: 428 quin potius providentiam patefactam, bonorum effectricem, bonitatem excellentissimam, et bonorum omnium causam laudibus celebrat; ut ens, et vitam et sapientiam, substantiæ et vitæ effectricem et causam, quæ sapientiam tribuit iis quæ substantiam et vitam, et mentem et rationem, et sensus participant. Non dicit (hæc nostra tractatio) aliud esse bonum, et aliud ens, aliudque vitam, vel sa-

Ταύτας οὖν ὁ λόγος ὑμῆσαι ποθεῖ τὰς τῆς προνοίας ἐκφαντορικὰς θεωνυμίας· οὐ γὰρ ἐκφράσαι τὴν αὐτοὑπερούσιον⁸¹ ἀγαθότητα, καὶ οὐσίαν, καὶ ζωὴν, καὶ σοφίαν τῆς αὐτοὑπερουσίου θεότητος ἐπαγγέλλεται, τῆς⁸² ὑπὲρ πᾶσαν ἀγαθότητα, καὶ θεότητα, καὶ οὐσίαν, καὶ σοφίαν, καὶ ζωὴν, ἐν ἀποκρύφους, ὡς τὰ λόγια φησιν, ὑπεριδρυμένης⁸³· ἀλλὰ τὴν ἐκπεφασμένην ἀγαθοποιὸν πρόνοιαν ὑπεροχικῶς ἀγαθότητα, καὶ πάντων ἀγαθῶν αἰτίαν ὑμνεῖ, καὶ ὄν, καὶ ζωὴν, καὶ σοφίαν, τὴν οὐσιοποιὸν, καὶ ζωοποιὸν, καὶ σοφοδοτὴν αἰτίαν, τῶν οὐσίας, καὶ ζωῆς, καὶ νοῦ, καὶ λόγου, καὶ αἰσθήσεως μετεληφότων. Οὐκ ἄλλο δὲ εἶναι τάχαθ' ἰσχυρὰ φησι, καὶ ἄλλο τὸ ὄν, καὶ ἄλλο τὴν ζωὴν ἢ τὴν σοφίαν, οὐδὲ πολλὰ τὰ αἰτία καὶ ἄλλων ἄλλας παρακτικὰς θεότητας, ὑπερχούσας καὶ ὑφειμένας, ἀλλ' ἐνὸς Θεοῦ τὰς ὄλας ἀγαθὰς προόδους, καὶ τὰς παρ'

VARIÆ LECTIONES.

⁸⁰ ὑπομνήσωμεν, S. et Vien. ⁸¹ αὐτοῦ ὑπερούσιον, M. Sc. et Vien. ⁸² τὴν, D. ⁸³ ὑπεριδρυμένων, D. S. B. Sc. Sar.

ἡμῶν ἐξυμνουμένας θεωνυμίας· καὶ τὴν μὲν εἶναι A
τῆς παντελοῦς τοῦ ἐνὸς Θεοῦ προνοίας ἐκφαντι-
κὴν ⁵⁴, τὰς δὲ τῶν ὀλιγωτέρων τοῦ αὐτοῦ καὶ μερι-
κωτέρων.

esse, quæ totam providentiam unius Dei declarat; alias vero, quæ magis et minus generales providen-
tias patefaciunt.

§ III.

Καίτοι φαίη τις· Ἄνθ' ὄτου, τοῦ ὄντος τὴν ζωὴν
καὶ τῆς ζωῆς τὴν σοφίαν ὑπερεκτεινομένην ⁵⁵, τῶν
ὄντων μὲν τὰ ζῶντα, τῶν δὲ ὅσα ζῆ τὰ αἰσθητικὰ,
καὶ τούτων τὰ λογικὰ, καὶ τῶν λογικῶν οἱ νόες ὑπερ-
έχουσι, καὶ περὶ Θεόν εἰσι, καὶ μᾶλλον αὐτῷ πλησιάζ-
ουσι; Καίτοι ἔδει τὰ τῶν μειζόνων ἐκ Θεοῦ δωρεῶν
μετέχοντα καὶ κρείττονα εἶναι, καὶ τῶν λοιπῶν ⁵⁶ B
ὑπερέχειν. Ἄλλ' εἰ μὲν ἀνούσια καὶ ἄζωά τις ὑπετί-
θετο τὰ νοερά, καλῶς ἂν εἶχεν ὁ λόγος· εἰ δὲ καὶ
εἰσιν οἱ θεοὶ νόες ὑπὲρ τὰ λοιπὰ ὄντα, καὶ ζῶσιν
ὑπὲρ τὰ ἄλλα ζῶντα, καὶ νοοῦσι, καὶ γινώσκουσιν
ὑπὲρ αἴσθησιν καὶ λόγον, καὶ παρὰ πάντα τὰ ὄντα
τοῦ καλοῦ καὶ ἀγαθοῦ ἐφίενται καὶ μετέχουσιν, αὐτοὶ
μᾶλλον εἰσι περὶ τὰ γὰθόν, οἱ περισσῶς ⁵⁷ αὐτοῦ
μετέχοντες, καὶ πλείους καὶ μείζους ἐξ αὐτοῦ δωρεὰς
εἰληφότες· ὡσπερ καὶ τὰ λογικὰ ⁵⁸ τῶν αἰσθητικῶν
ὑπερέχει, πλεονεκτοῦντα τῇ περισσειᾷ τοῦ λόγου, καὶ
ταῦτα τῇ αἰσθήσει, καὶ ἄλλα τῇ ζωῇ. Καὶ ἔστιν,
ὡς οἶμαι, τοῦτο ἀληθές, ὅτι τὰ μᾶλλον τοῦ ἐνὸς
καὶ ἀπειροδώρου Θεοῦ μετέχοντα μᾶλλον εἰσιν
αὐτῷ πλησιαιτέρα ⁵⁹ καὶ θεϊότερα τῶν ἀπολειπο-
μένων.

Verum dicet aliquis: Cum ens quam vita, vita-
que quam sapientia latius pateat, cur entibus qui-
dem viventia, viventibus vero sensitiva, atque his
rationalia, et rationalibus ipsi spiritus antecellunt,
et circa Deum versantur, illique magis appropin-
quant? Atqui decebat ea, quæ majora Dei munera
participabant, cæteris quoque præstare atque
antecellere. Id utique recte diceretur, si quis po-
neret res spirituales et entitate et vita carere; ve-
rum cum divini spiritus entitate sua cæteris en-
tibus antecellant, excellentiusque vivant aliis vi-
ventibus, et intelligant cognoscantque supra sen-
sum ac rationem, et præ cunctis entibus pulchrum
et bonum appetant participantque, hoc utique vici-
niores bono sunt, quo luculentius illud partici-
pantes, plures etiam et ampliores ab ipso dotes
acceperunt; sicut etiam rationalia sensitivis ante-
cellunt, quo uberiori ratione pollent, uti et sensi-
tiva sensu, atque alia vita. Estque hoc, ut opinor,
verum, illa, quæ unius infinitis muneribus abun-
dantis Dei magis participant, propinquiora quoque
C ipsi divinioraque existere iis quæ his rebus su-
perentur.

§ IV.

Ἐπεὶ δὲ καὶ περὶ τούτων εἶπομεν, φέρε τὰ γὰθόν
ὡς ὄντως ὄν, καὶ τῶν ὄντων ἀπάντων οὐσιοποιὸν
ἀνυμνήσωμεν. Ὁ ὢν ὄλου τοῦ εἶναι κατὰ δύναμιν
ὑπερούσιός ἐστι, ὑποστάτις αἰτία, καὶ δημιουργὸς
ὄντος, ὑπάρξεως, ὑποστάσεως, οὐσίας, φύσεως· ἀρχὴ
καὶ μέτρον αἰώνων· καὶ χρόνων ὄντοτης ⁶⁰, καὶ αἰῶν
τῶν ὄντων· χρόνος τῶν γινομένων, τὸ εἶναι τοῖς ὄπωσ-
οῦν οὔσι, γένεσις τοῖς ὄπωσῶν γινομένοις. Ἐκ τοῦ
ὄντος, αἰὼν, καὶ οὐσία, καὶ ὄν, καὶ χρόνος, καὶ γέ-
νεσις, καὶ γινόμενον· τὰ ἐν τοῖς οὔσιν ⁶¹ ὄντα, καὶ
D τὰ ὄπωσῶν ὑπάρχοντα, καὶ ὑφεσιῶτα. Καὶ γὰρ, ὁ
Θεὸς οὐ πῶς ἐστὶν ὢν, ἀλλ' ἀπλῶς καὶ ἀπεριοριστως,
ὄλον ἐν ἑαυτῷ τὸ εἶναι συνειληφῶς καὶ προειληφῶς·
διὸ καὶ βασιλεὺς λέγεται τῶν αἰώνων, ὡς ἐν αὐτῷ
καὶ περὶ αὐτὸν παντὸς τοῦ εἶναι καὶ ὄντος καὶ ὑφε-
στηκότος ⁶², καὶ οὔτε ἦν, οὔτε ἔσται, οὔτε ἐγένετο,
οὔτε γίνεσθαι, οὔτε γενήσεται ⁶³, μᾶλλον δὲ οὔτε ἐστίν·
ἀλλ' αὐτὸς ἐστὶ τὸ εἶναι τοῖς οὔσιν· καὶ οὐ τὰ ὄντα
μόνον, ἀλλὰ καὶ αὐτὸ τὸ εἶναι τῶν ὄντων, ἐκ τοῦ
προαιωνίως ὄντος· αὐτὸς γάρ ἐστὶν ὁ αἰὼν τῶν αἰώνων,
ὁ ὑπάρχων πρὸ τῶν αἰώνων.

Quoniam vero etiam de his disseruimus, agendum
laudemus bonum, tanquam vere existens, et rerum
omnium substantias efficiens. Qui est, universæ
essentiæ possibilis supernaturalis causa substan-
tialis existit, et effector entis, existentiae, personæ,
substantiæ, naturæ; principium et mensura sæcu-
lorum, et temporum entitas, et entium ævum,
tempus eorum quæ fiunt, esse iis quæ quoquomodo
sunt, generatio quoquomodo genitis. Ex eo qui est,
D 429 ævum, et substantia, et existentia, et tem-
pus, et generatio, et quod gignitur. Est ea quæ
sunt, in iis quæ sunt, et quæ quocunque modo exi-
stunt, et quæ per se existunt. Deus enim non
quovis modo est ens, sed simpliciter et infinite to-
tum esse in se pariter complexus et anticipans;
quamobrem etiam Rex sæculorum nominatur, ut in
quo et penes quem cujuslibet esse et sit et constet,
et in quo nec erat, nec erit, neque factum est, neque
fit, neque fiet, imò nec est; sed ipse est esse rerum;
et non tantum ea quæ sunt, sed ipsum esse rerum,
ex prææterno ente; ipse enim est ævum ævorum,
existens ante omne ævum.

VARIE LECTIONES.

⁵⁴ ἐκφαντορικὴν, S. P. ⁵⁵ ὑπερεκτεινομένης, S. P. D. ⁵⁶ τῶν λογικῶν, S. sed vitiose, opinor. ⁵⁷ καὶ
ὑπερπερισσῶς. ⁵⁸ τὰ λοιπὰ, M. Sc. ⁵⁹ πλησιαιτέτερα, M. ⁶⁰ ὄντοτης, Vien. ⁶¹ ἐπὶ τοῖς οὔσιν, S. P. ⁶² ὑφεσ-
τώτος. ⁶³ γενηθήσεται, M.

§ V.

Altius itaque repetentes, dicamus, rebus omnibus et ævis, ipsum esse ab eo qui præexistit existere. Atque omne quidem ævum ac tempus ex ipso, omnis vero ævi ac temporis, rei que cujuslibet principium ac causa is est qui præexistit; et cuncta ipsum participant, et a nullo entium recedit; et ipse est ante omnia, et universa in ipso consistunt, et simpliciter, si quid quomodolibet existit, in ipso præente tum est, tum intelligitur, tum salvatur; et ante alias ejus participationes præsupponitur ipsum esse, et est ipsum per se esse antiquius, quam esse per se vitam, et per se sapientiam, et per se similitudinem divinam, et quæcunque alia participantur ab iis quæ sunt, ante omnem sui participationem participant esse; imo vero etiam ipsa secundum quæ sunt omnia, quæ ab iis quæ sunt participantur, ipsum per se esse participant; et nihil est, cujus ipsum per se esse non sit essentia et ævum. Deus igitur cum sit, ut consentaneum est, omnibus aliis magis principialis, ab antiquiore dono suo laudatur ut ens; si quidem prius esse et excellentius esse cum prius habeat et excellentius habeat, prius fecit esse quod est, ipsum, inquam, per se esse, et per ipsum omne quod quomodocunque est, existere fecit. Atqui principia eorum quæ sunt, omnia participant esse, et sunt, et principia sunt, et primum sunt, et postea principia sunt. Et si vis viventium, quatenus vivunt, principium dicere per se vitam; et similia sunt, per se similitudinem; et copulatorum, quatenus copulata sunt, per se copulationem; et ordinatorum, quatenus ordinata sunt, per se ordinationem; et similiter in aliis, quæcunque hoc aut illud, aut utrumque, aut multa **430** participant, et hoc aut illud, vel utrumque aut multa sunt participata, reperies, per se participationes, primum participare esse, et sic primum esse quod sunt, deinde hujus aut illius principia esse, et participando esse, existere et participari. Si autem hæc (quæ aliorum principia numerantur) per participationem ipsius esse existant, multo magis quæ ipsa illa principia participant.

§ VI.

Primum igitur donum per se esse cum per se illa supraquam bonitas producat, merito ab antiquiore et prima omnium participationum laudatur; et est ex ipsa et in ipsa ipsum per se esse, et rerum principia, et omnia quæcunque sunt, et quæ quomodocunque sunt; idque incomprehense, et copulate, et singulariter. Siquidem in unitate omnis numerus uniformiter præexistit, habetque unitas in seipsa singulariter omnem numerum; et omnis numerus in unum copulatus est, et in unitate est,

Ἄναλαβόντες οὖν εἰπωμεν, ὅτι πᾶσι τοῖς οὖσι καὶ τοῖς αἰῶσι τὸ εἶναι παρὰ τοῦ προόντος ⁶⁴. Καὶ πᾶς μὲν αἰὼν καὶ χρόνος ἐξ αὐτοῦ, παντὸς δὲ καὶ αἰῶνος καὶ χρόνου, καὶ παντὸς ὁπωσοῦν ἦντος, ὁ προὖν ἀρχὴ καὶ αἰτία· καὶ πάντα αὐτοῦ μετέχει, καὶ οὐδενὸς τῶν ὄντων ἀποστατεῖ· καὶ αὐτὸς ἐστὶ πρὸ πάντων, καὶ τὰ πάντα ἐν αὐτῷ συνέστηκε· καὶ ἀπλῶς, εἴ τι ὁπωσοῦν ἐστίν, ἐν τῷ προόντι καὶ ἐστὶ, καὶ ἐπινοεῖται, καὶ σώζεται· καὶ πρὸ τῶν ἄλλων αὐτοῦ μετοχῶν ⁶⁵ τὸ εἶναι προβέβληται· καὶ ἐστὶν αὐτὸ καθ' αὐτὸ τὸ εἶναι πρῶτον τοῦ αὐτοζωῆν εἶναι, καὶ αὐτοσοφίαν εἶναι, καὶ αὐτομοιότητα θεῖαν εἶναι, καὶ τὰ ἄλλα ὅσων τὰ ὄντα μετέχοντα, πρὸ πάντων αὐτῶν τοῦ εἶναι μετέχει· μᾶλλον δὲ καὶ αὐτὰ καθ' αὐτὰ πάντα, ὧν τὰ ὄντα μετέχει, τοῦ αὐτὸ καθ' αὐτὸ εἶναι μετέχει· καὶ οὐδὲν ἐστὶν ὄν, οὗ μὴ ἐστὶν οὐσία καὶ αἰὼν τὸ αὐτὸ εἶναι. Πάντων οὖν εἰκότως ⁶⁶ τῶν ἄλλων ἀρχηγικώτερον, ὡς ὦν, ὁ Θεὸς ἐκ τῆς πρῆστηρας τῶν ἄλλων αὐτοῦ δωρεῶν ὑμνεῖται· καὶ γὰρ τὸ προεἶναι καὶ ὑπερεἶναι προέχον καὶ ὑπερέχον, τὸ εἶναι πᾶν ⁶⁷, αὐτὸ φημι καθ' αὐτὸ τὸ εἶναι, προῦπεσθήσατο, καὶ τῷ εἶναι αὐτῷ πᾶν τὸ ὁπωσοῦν ὄν ὑπεστήσατο. Καὶ γοῦν αἱ ἀρχαὶ τῶν ὄντων πᾶσαι, τοῦ εἶναι μετέχουσαι, καὶ εἰσι, καὶ ἀρχαὶ εἰσι, καὶ πρῶτόν εἰσιν, ἔπειτα ἀρχαὶ εἰσι. Καὶ εἰ βούλει τῶν ζώντων, ὡς ζώντων, ἀρχὴν φάναι τὴν αὐτοζωῆν· καὶ τῶν ὁμοίων, ὡς ὁμοίων, τὴν αὐτομοιότητα· καὶ τῶν ἠνωμένων, ὡς ἠνωμένων, τὴν αὐτοένωσιν· καὶ τῶν τεταγμένων, ὡς τεταγμένων, τὴν αὐτόταξιν· καὶ τῶν ἄλλων ὅσα τοῦδε ἢ τοῦδε, ἢ ἀμφοτέρων, ἢ πολλῶν μετέχοντα, τόδε ἢ τόδε, ἢ ἀμφοτέρα ἢ πολλά ἐστὶ, τὰς αὐτομετοχὰς εὐρήσεις, τοῦ εἶναι πρῶτον αὐτὰς μετεχούσας, καὶ τῷ εἶναι πρῶτον μενούσας· ἔπειτα τοῦδε ἢ τοῦδε ἀρχὰς οὖσας, καὶ τῷ μετέχειν τοῦ εἶναι, καὶ οὖσας καὶ μετεχομένας. Εἰ δὲ ταῦτα τῇ μετοχῇ τοῦ εἶναι ἐστὶ, πολλῶν γε μᾶλλον τὰ αὐτῶν μετέχοντα.

Πρῶτην οὖν τὴν τοῦ αὐτοῦ εἶναι δωρεάν ⁶⁸ ἢ αὐτοπεραγαθότης προβαλλομένη, τῇ πρῆστηρα πρώτῃ τῶν μετοχῶν ὑμνεῖται, καὶ ἐστὶν ἐξ αὐτῆς, καὶ ἐν αὐτῇ, καὶ αὐτὸ τὸ εἶναι, καὶ αἱ τῶν ὄντων ἀρχαὶ, καὶ τὰ ὄντα πάντα, καὶ τὰ ὁπωσοῦν τῷ εἶναι διακρατούμενα· καὶ τοῦτο ἀσχέτως, καὶ συνελημμένως, καὶ ἐνιαίως. Καὶ γὰρ ἐν μονάδι πᾶς ἀριθμὸς ἐνοσιδῶς προῦφέστηκε ⁶⁹, καὶ ἔχει πάντα ἀριθμὸν ἢ μόναν ἐν ἑαυτῇ μοναχῶς· καὶ πᾶς ἀριθμὸς ἠνωταί μὲν ἐν τῇ μονάδι· καθ' ὅσον δὲ τῆς μονάδος πρόβησι, κατὰ τοσοῦ-

VARIAE LECTIONES.

⁶⁴ προνοῦντος, M. Sc. τοῦ ὄντος, Vien. ⁶⁵ μετεχόντων, M. Sc. μετέχων, S. D. ⁶⁶ τὸ αὐτὸ εἶναι πάντων εἰκότως, M. Sc. ⁶⁷ πάντα, S. ⁶⁸ δωρεῶν, M. Sc. ⁶⁹ ὑφίστηκε, S.

τον διακρίνεται, καὶ πληθύνεται. Καὶ ἐν κέντρῳ A
 πᾶσαι αἱ τοῦ κύκλου γραμμαὶ κατὰ μίαν ἔνωσιν
 συνυφεστήκασιν· καὶ πάσας ἔχει τὸ σημεῖον ἐν ἑαυτῷ
 τὰς εὐθείας ἐνοσιδῶς ἠνωμένας πρὸς τε ἀλλήλας,
 καὶ πρὸς τὴν μίαν ἀρχὴν ἀφ' ἧς προήλθον, καὶ ἐν
 αὐτῷ μὲν τῷ κέντρῳ παντελῶς ἠγώνται· βραχὺ δὲ
 αὐτοῦ διασταῖσαι, βραχὺ καὶ διακρίνονται· μᾶλλον δὲ
 ἀποσταῖσαι, μᾶλλον· καὶ ἀπλῶς, καθ' ὅσον τῷ κέντρῳ
 πλησιαιτέροι εἰσι ⁷⁰, κατὰ τοσοῦτον καὶ αὐτῷ καὶ
 ἀλλήλαις ἠγώνται, καὶ καθ' ὅσον αὐτοῦ, κατὰ τοσοῦ-
 τον καὶ ἀλλήλων διεστήκασιν.

et quanto longius ab unitate procedit, tanto magis
 dividitur et multiplicatur. Et in centro omnes li-
 neæ circuli una copulatione simul existunt; et
 punctum habet omnes rectas lineas uniformiter
 copulatas inter se, et cum uno principio a quo
 exierunt, et in ipso centro omnino copulatæ sunt;
 et parum ab eo distantes parum dividuntur, magis
 autem distantes magis; et, ut semel dicam, quanto
 sunt centro propinquoiores, tanto magis cum eo et
 inter se copulantur; et quanto magis a centro
 distant, tanto magis et inter se distant.

§ VII.

Ἄλλὰ καὶ ἐν τῇ ὅλῃ τῶν ὄλων φύσει πάντες οἱ τῆς
 καθ' ἕκαστον ⁷¹ φύσεως λόγοι συνειλημμένοι εἰσὶ B
 κατὰ μίαν ἀσύγχυτον ἔνωσιν, καὶ ἐν τῇ ψυχῇ μονοει-
 δῶς αἱ τῶν κατὰ μέρος πάντων προνοητικῶν τοῦ
 ὄλου σώματος δυνάμεις· οὐδὲν οὖν ἀτοπον, ἐξ ἀμυ-
 δρῶν εἰκόνων ἐπὶ τὸ πάντων αἴτιον ἀναθάντας, ὑπερ-
 κοσμίους ὀφθαλμοῖς θεωρῆσαι πάντα ἐν τῷ πάντων
 αἰτίῳ, καὶ τὰ ἀλλήλοις ἐναντία, μονοειδῶς καὶ ἠνω-
 μένως· ἀρχὴ γὰρ ἐστὶ τῶν ὄντων, ἀφ' ἧς καὶ αὐτὸ
 τὸ εἶναι, καὶ πάντα τὰ ὅπως οὖν ὄντα, πᾶσα ἀρχή,
 πᾶν πέρας, πᾶσα ζωὴ, πᾶσα ἀθανασία, πᾶσα σοφία,
 πᾶσα τάξις, πᾶσα ἁρμονία, πᾶσα δύναμις, πᾶσα
 φρουρὰ, πᾶσα ἰδρυσις, πᾶσα διανομή, πᾶσα νόησις,
 πᾶς λόγος, πᾶσα αἴσθησις, πᾶσα ἐξις, πᾶσα στάσις,
 πᾶσα κίνησις, πᾶσα ἔνωσις, πᾶσα χρᾶσις ⁷², πᾶσα
 φιλία, πᾶσα ἐφαρμογή, πᾶσα διάκρισις, πᾶς ὄρος, καὶ
 τὰ ἄλλα ὅσα, τῷ εἶναι ὄντα, τὰ ὄντα πάντα χαρακτη- C
 ρίζει.

Imo et in tota natura universi rationes uniuscu-
 jusque naturæ una copulatione non confusa col-
 lectæ sunt, et in anima copulatæ sunt uniformiter
 virtutes, quæ omnibus partibus corporis provident;
 non est igitur absurdum, ex parvis et minutis ima-
 ginibus et exemplis ad causam omnium ascendentes,
 supermundanis oculis contemplari omnia in causa
 omnium, et quæ sunt inter se contraria, uniformiter
 et copulate; siquidem principium est rerum, a quo
 tam ipsum esse, quam omnia quæ quomodo-
 cunque sunt, omne principium, omnis finis, omnis
 vita, omnis immortalitas, omnis sapientia, omnis
 ordo, omnis congruentia, omnis potentia, omnis
 custodia, omne firmamentum, omnis permansio,
 omnis intelligentia, omnis ratio, omnis sensus,
 omnis habitus, omnis status, omnis motus, omnis
 unio, omnis complexus, omnis **431** amicitia, omnis
 discrepantia, omnis distinctio, omnis definitio, et
 cætera quæcumque essendo sunt entia, universa in-
 signit.

§ VIII.

Καὶ ἐκ τῆς αὐτῆς ⁷³ πάντων αἰτίας αἱ νοηταὶ καὶ
 νοερὰ τῶν θεοειδῶν ἀγγέλων οὐσίαι, καὶ αἱ τῶν ψυ-
 χῶν, καὶ αἱ τοῦ παντὸς κόσμου φύσεις, καὶ τὰ ὅπως οὖν
 ἢ ἐν ἑτέροις ὑπάρχειν, ἢ κατ' ἐπίνοιαν εἶναι
 λεγόμενα· καὶ γοῦν αἱ πανάγια καὶ πρεσβύταται
 δυνάμεις ὄντως οὔσαι, καὶ οἷον ἐν προθύροις τῆς
 ὑπερουσίου Τριάδος ἰδρυμένα, πρὸς αὐτῆς καὶ ἐν
 αὐτῇ, καὶ τὸ εἶναι, καὶ τὸ θεοειδῶς εἶναι ἔχουσι·
 καὶ μετ' ἐκείνας αἱ ὑφειμέναι τὸ ὑφειμένως, καὶ αἱ D
 ἔσχαται τὸ ἐσχάτως, ὡς πρὸς ἀγγέλους, ὡς πρὸς
 ἡμᾶς δὲ ὑπερκοσμίως. Καὶ αἱ ψυχῶν, καὶ τὰ ἄλλα πάντα
 ὄντα, κατὰ τὸν αὐτὸν λόγον καὶ τὸ εἶναι καὶ τὸ εἶναι
 ἔχει, καὶ ἐστὶ καὶ εἶναι, ἐκ τοῦ προόντος τὸ εἶναι
 καὶ τὸ εἶναι ἔχοντα, καὶ ἐν αὐτῷ· καὶ ὄντα καὶ εἶναι
 ὄντα, καὶ ἐξ αὐτοῦ ἀρχόμενα, καὶ ἐν αὐτῷ φρου-
 ρούμενα, καὶ εἰς αὐτὸν περατούμενα. Καὶ τὰ μὲν
 πρεσβεῖα τοῦ εἶναι νέμει ταῖς χρεῖσσι οὐσίαις,
 ἃς καὶ αἰωνίας καλεῖ τὰ λόγια· τὸ δὲ εἶναι αὐτὸ τῶν
 ὄντων πάντων οὐδέποτε ἀπολείπεται· καὶ αὐτὸ δὲ τὸ

Atque ex hac ipsa omnium causa sunt intellectuales
 ac intelligentes deiformium angelorum animarumque
 essentia, ac totius mundi naturæ, et quæcumque
 vel in aliis existere, vel per cogitationem esse di-
 cuntur; denique sanctissimæ illæ antiquissimæque
 virtutes, quæ veræ sunt essentia, et quodammodo
 in ipso vestibulo superessentialis Trinitatis consti-
 tutæ, ab ipsa quoque et in ipsa, et post eas inferiores
 inferiori, novissimæque, quoad angelos quidem no-
 vissimo, quoad nos autem supermundiali gradu tum
 esse tum deiformiter esse obtinent. Animæ quoque,
 cæteræque omnes entitates, secundum eandem ra-
 tionem, tam esse quam bene esse habent, et sunt
 et bene sunt, dum ab eo qui prius est cum esse tum
 bene esse obtinent, et in ipso et sunt et bene sunt,
 et ex ipso incipiunt, et in ipso conservantur, et ad
 ipsum terminantur. Ac primas quidem ipsius esse
 distribuit præstantioribus illis essentiis, quas ævi-
 ternas Scripturæ vocant; ipsum autem esse rerum

VARIÆ LECTIONES.

⁷⁰ πλησιώτεροι, S. ⁷¹ οἱ αὐτῆς καθ' ἕκαστον, D. ⁷² χρίσις, M Sc. ⁷³ καὶ ἐκ ταύτης, M.

universarum nunquam deficit; verumtamen illud ipsum esse est ex eo qui prius est; et ipsius est essentia, et non ipse essentia; et in ipso est existentia, et non ipse in existentia; atque ipsum habet existentia, et non ipse habet existentiam; et ipse est ipsius existentia et ævum, et principium, et mensura, cum ante existentiam et entis et ævi, et omnium substantificum principium, et medium et finis existat. Atque ideo ab Eloquiis qui vere præexistit, secundum omnium eorum quæ sunt cogitationem multiplicatur, et in eo proprie celebratur, erat, et est, et erit, item factum est, et fit, et fiet; hæc enim omnia significant Iis qui ut Deum decet intelligunt, esse enim secundum omnem cogitationem suprasubstantiam, et esse causam eorum quæ modis omnibus sunt. Etenim non hoc quidem est, illud vero non est; nec aliquo quidem modo est, aliquo vero non est; sed potius omnia est, ut omnium auctor, et in se omnia principia, omnes omnium rerum terminationes continens et anticipans; et supra omnia est, utpote ante omnia supraessentialiter supraquam existens. Quamobrem omnia de ipso et simul dicuntur, nihilque est omnium; est omnis figuræ, omnis **432** formæ, sine forma, sine pulchritudine, principia et media et fines rerum solute et abstracte in seipso anticipata habens, et omnibus pure illucens, largiendo ut sint secundum causam unam et supraquam copulatam. Si enim sol ille noster rerum sensilium substantias ac qualitates, quantumvis multæ sint ac diversæ, simul ille, cum sit unicus, et uniformiter diffundat lumen suum, omnes renovat, et nutrit, et servat, et perficit, et distinguit, et unit, et refovet, et fecundat, et auget, et immutat, et firmat, et producit, et suscitatur, et vegetat; et quodlibet ex iis, modo cuique proprio, unius ejusdemque solis particeps existit, et plurimorum se participantium causas sol unicus in seipso uniformiter anticipavit; potiori utique ratione concedendum est, in ipsiusmet solis ac rerum omnium causa, secundum unicam supraessentialem copulationem, rerum omnium exemplaria præexistisse, quandoquidem hæc ipsasmet essentias producat secundum excessum essentia. Exemplaria vero dicimus esse rationes in Deo substantificas rerum et unite præexistentes, quas divinus sermo vocat prædefinitiones, et divinas atque bonas voluntates, rerum definitrices et effectrices: secundum quas qui est supra substantiam, omnia quas sunt prædefinivit et produxit,

Α εἶναι, ἐκ τῆς τοῦ προόντος· καὶ αὐτοῦ ἐστὶ τὸ εἶναι, καὶ οὐκ αὐτὸς τοῦ εἶναι· καὶ ἐν αὐτῷ ἐστὶ τὸ εἶναι, καὶ οὐκ αὐτὸς ἐν τῷ εἶναι· καὶ αὐτὸν ἔχει τὸ εἶναι, καὶ οὐκ αὐτὸς ἔχει τὸ εἶναι· καὶ αὐτὸς ἐστὶ τοῦ εἶναι καὶ αἰὼν, καὶ ἀρχή, καὶ μέτρον, πρὸ οὐσίας ὧν καὶ ὄντος, καὶ αἰῶνος, καὶ πάντων οὐσιοποιῶν ἀρχή, καὶ μεσότης, καὶ τελευτή. Καὶ διὰ τοῦτο πρὸς τῶν λογίων ὁ ὄντως προὖν κατὰ πᾶσαν τῶν ὄντων ἐπινοίαν πολλαπλασιάζεται, καὶ τὸ ἦν ἐπ' αὐτοῦ ⁷⁴, καὶ τὸ ἐστὶ, καὶ τὸ ἔσται, καὶ τὸ ἐγένετο, καὶ γίνεται, καὶ γενήσεται, κυρίως ὑμνεῖται· ταῦτα γὰρ πάντα τοῖς θεοπρεπῶς νοοῦσι ⁷⁵ τὸ κατὰ πᾶσαν αὐτὸν ἐπινοίαν ὑπερουσίως εἶναι σημαίνει, καὶ τῶν πανταχῶς ὄντων αἰτίον. Καὶ γὰρ οὐ τὸδε μὲν ἐστὶ, τὸδε δὲ οὐκ ἐστὶν· οὐδὲ πῆ μὲν ἐστὶ, πῆ δὲ οὐκ ἐστὶν· ἀλλὰ πάντα ἐστὶν, ὡς πάντων αἰτίας, καὶ ἐν αὐτῷ πάσας ἀρχάς, πάντα συμπεράσματα, πάντων τῶν ὄντων συνέχων ⁷⁶ καὶ προέχων· καὶ ὑπὲρ τὰ πάντα ἐστὶν, ὡς πρὸ πάντων ὑπερουσίως ὑπερών. Διὸ καὶ πάντα αὐτοῦ καὶ ἅμα κατηγορεῖται, καὶ οὐδὲν ἐστὶ τῶν πάντων ⁷⁷· πάνσχημος, πανείδεος, ἀμορφος, ἀκαλλῆς, ἀρχὰς καὶ μέσα καὶ τέλη τῶν ὄντων ἀσχέτως καὶ ἐξηρημένως ἐν ἑαυτῷ προειληφώς, καὶ πᾶσι τὸ εἶναι κατὰ μίαν καὶ ὑπερνωμένην αἰτίαν ἀχράντως ἐπιλάμπων. Εἰ γὰρ ὁ καθ' ἡμᾶς ἥλιος τῶν αἰσθητῶν οὐσίας καὶ ποιότητος, καίτοι πολλὰς καὶ διαφορούς οὐσίας, ὅμως αὐτὸς εἰς ὧν, καὶ μονοειδὲς ἐπιλάμπων φῶς, ἀνανεοῖ, καὶ τρέφει, καὶ φρουρεῖ, καὶ τελειοῖ, καὶ διακρίνει, καὶ ἐνοῖ, καὶ ἀναθάλλει, καὶ γόνιμα εἶναι ποιεῖ, καὶ αὖξει, καὶ ἐξαλλάττει, καὶ ἐνιδρύει, καὶ ἐκφύει, καὶ ἀνακινεῖ, καὶ ζωοῖ πάντα, καὶ τῶν ὄλων ἕκαστον οἰκείως ἑαυτῷ τοῦ αὐτοῦ καὶ ἐνὸς ἡλίου μετέχει, καὶ τῶν πολλῶν μεταχόντων ὁ εἰς ἥλιος αἰτίας ἐν ἑαυτῷ μονοειδῶς προειληφε· πολλῶν γε μᾶλλον ἐπὶ τῆς καὶ αὐτοῦ καὶ πάντων αἰτίας ⁷⁸, προῦφεστάναι τὰ πάντα τῶν ὄντων ⁷⁹ παραδείγματα, κατὰ μίαν ὑπερούσιον ἔνωσιν συγχωρητέον· ἐπεὶ καὶ οὐσίας παράγει κατὰ τὴν ἀπὸ οὐσίας ἔκθασιν. Παραδείγματα δὲ φασιν εἶναι τοὺς ἐν Θεῷ τῶν ὄντων οὐσιοποιούς καὶ ἐνιαίως ⁸⁰ προῦφεστῶτας λόγους, οὓς ἡ θεολογία προορισμούς καλεῖ, καὶ θεῖα καὶ ἀγαθὰ θελήματα, τῶν ὄντων ἀφοριστικὰ καὶ ποιητικὰ, καθ' οὓς ὁ ὑπερούσιος τὰ ὄντα πάντα καὶ προώρισε καὶ παρήγαγεν.

§ IX

Si autem vult Clemens philosophus, ad aliquid dici exemplaria quæ sunt in rebus principaliora, progreditur quidem, cum sic loquitur, non per propria et perfecta et simplicia nomina; sed si concedamus etiam hoc recte dici, oportet meminisse

Εἰ δὲ ὁ φιλόσοφος ἀξιοῖ Κλήμης, καὶ πρὸς τι παραδείγματα λέγεσθαι, τὰ ἐν τοῖς οὖσιν ἀρχηγικώτερα, πρόβεισι μὲν οὐ διὰ κυρίων καὶ παντελῶν καὶ ἀπλῶν ὀνομάτων ὁ λόγος αὐτῷ· συγχωροῦντας δὲ καὶ τοῦτο ὀρθῶς λέγεσθαι, τῆς θεολογίας μνημονευτέον

VARIE LECTIONES.

⁷⁴ subdit P καὶ τὸ εἶναι. ⁷⁵ ὑμνοῦσι, S. D. ⁷⁶ συνελών, M. Sc. ⁷⁷ τῶν ὄντων, M. Sc. ⁷⁸ ἐπὶ γῆς et αἰτίας, M. Sc. ⁷⁹ πάντων τῶν ὄντων S. P. D. ⁸⁰ ἐνιαίους, S. P.

φασκούσης, ὅτι οὐ παρέδειξά σοι αὐτὰ τοῦ πορεύεσθαι ὀπίσω αὐτῶν· ἀλλ' ἔνα διὰ τῆς τούτων ἀναλογικῆς γνώσεως ἐπὶ τὴν πάντων αἰτίαν, ὡς οἱ τέ ἐσμεν, ἀναχθῶμεν. Πάντα οὖν αὐτῇ τὰ ὄντα κατὰ μίαν τὴν πάντων ἐξηρημένην ἔνωσιν⁸¹, ἀναθετόν· ἐπέπερ ἀπὸ τοῦ εἶναι, τῆς οὐσιοποιου προόδου καὶ ἀγαθότητος ἀρξαμένη, καὶ διὰ πάντων φοιτῶσα, καὶ πάντα ἐξ ἑαυτῆς τοῦ εἶναι πληροῦσα, καὶ ἐπὶ πᾶσι τοῖς οὖσιν ἀγαλλομένη, πάντα μὲν ἐν ἑαυτῇ προέχει, κατὰ μίαν ἀπλότητος ὑπερβολὴν πᾶσαν διπλότην ἀπανάνομένη· πάντα δὲ ὡσαύτως⁸² περιέχει κατὰ τὴν ὑπερηλωμένην αὐτῆς ἀπειρίαν, καὶ πρὸς πάντων ἐνικῶς μετέχεται, καθάπερ καὶ φωνὴ μία οὔσα καὶ ἡ αὐτὴ, πρὸς πολλῶν ἀκοῶν ὡς μία μετέχεται.

A Scripturæ quæ ait : Non ostendi illa tibi, ut eas post illa ; sed ut per proportionem cognitionis horum ad cognoscendam omnium causam, quoad possumus, adducamur. Quamobrem universa ipsi entia secundum unam omnibus eminentem copulationem sunt attribuenda ; quandoquidem dum ab ipsamet essentia substantificæ præmanationis ac bonitatis exordians, per omnia dimanat, et universa per semetipsam implet, et in rebus omnibus delectatur, omnia quidem in se præhabet excellentia simplicitatis, quæ omnem refugit duplicitatem ; cuncta vero similiter continet secundum plusquam simplicem infinitatem suam, et ab omnibus singulariter participatur, quemadmodum et vox, cum una sit et eadem, a multis quoque auribus ut una percipitur.

§ X.

Πάντων οὖν ἀρχὴ καὶ τελευτὴ τῶν ὄντων ὁ προῶν. B Ἀρχὴ μὲν ὡς αἴτιος· τέλος δὲ ὡς οὐ ἕνεκα⁸³, καὶ πέρας πάντων, καὶ ἀπειρία πάσης ἀπειρίας καὶ πέρας ὑπεροχικῶς τῶν ὡς ἀντικειμένων. Ἐν ἐνὶ γάρ, ὡς πολλάκις εἴρηται, τὰ ὄντα πάντα, καὶ προέχει καὶ ὑπέστησε, παρ' ὧν⁸⁴ τοῖς πᾶσι, καὶ πανταχοῦ, καὶ κατὰ τὸ ἐν καὶ τὸ αὐτὸ, καὶ κατὰ τὸ αὐτὸ πᾶν, καὶ ἐπὶ πάντα προῶν, καὶ μένων ἐφ' ἑαυτοῦ, καὶ ἐστῶς καὶ κινούμενος, καὶ οὔτε ἐστῶς οὔτε κινούμενος, οὔτε ἀρχὴν ἔχων, ἢ μέσον, ἢ τελευτὴν· οὔτε ἐν τινι τῶν ὄντων, οὔδε τι τῶν ὄντων ὄν. Καὶ οὔτε ὅλως αὐτῷ προσήκει τι τῶν αἰωνίως ὄντων, ἢ τῶν χρονικῶς ὑφισταμένων, ἀλλὰ καὶ χρόνου, καὶ αἰῶνος, καὶ τῶν ἐν αἰῶνι, καὶ τῶν ἐν χρόνῳ πάντων ἐξηρηται· διότι καὶ αὐτοαἰών, καὶ τὰ ὄντα, καὶ τὰ μέτρα τῶν ὄντων, καὶ τὰ μετρούμενα δι' αὐτοῦ, καὶ ἀπ' αὐτοῦ⁸⁵. Ἀλλὰ περὶ μὲν C τούτων ἐν ἄλλοις εὐκαιρότερον εἰρήσθω.

B 433 Omnium igitur principium et finis, qui rebus præexistit. Principium quidem ut causa ; finis vero, ut cujus causa, et finis omnium, atque infinitas omnis infinitatis et terminationis excellenter, sicut oppositorum. In uno enim, ut sæpenumero dictum est, omnia quæ sunt præhabet, et existere fecit, præsens omnibus ubique secundum unum et idem, et secundum idem omne ; in omnia means et in se manens, et stans et se movens, et neque stans neque movens ; neque principium vel finem vel medium habens ; nec est in quopiam eorum quæ sunt, neque quidquam eorum est. Et neque totaliter ipsi convenit aliquid æternaliter existentium, aut temporaliter subsistentium, sed et a tempore, et ab ævo, et ab iis quæ sunt in ævo, et ab iis omnibus quæ sunt in tempore segregatur ; quia ipsum per se ævum, et quæ sunt, et mensuræ rerum, et quæ mensurantur per ipsum et ab ipso. Sed de his quidem alibi commodius dicetur.

ADNOTATIONES CORDERII.

§ I. Nota, cum ait de Deo, quod ipsam copulationem mentis superat, id est, inquit S. Thomas, excedit ipsam copulationem intellectus beatorum, qui essentiam Dei vident per copulationem sui intellectus cum ipsa Dei essentia ; quamvis enim videant ipsum Deum, non tamen est tanta perfectio visionis, quanta est perfectio ipsius esse divini, et quanta est perfectio visionis qua Deus seipsum videt.

Ibidem : *Porrigitur hæc nominatio Dei a bono tum ad ea quæ sunt tum ad ea quæ non sunt, et est supra ea.* Vocare solet Dionysius, ut S. Maximus notavit, ea quæ sunt, expertia materiæ ; quæ vero materiam habent, vocat quæ non sunt, propter interitum. Porrigitur etiam nomen boni ad ea quæ non sunt ; quia Deus vocat ea quæ non sunt, tanquam ea quæ sunt ; participatio enim boni est posse esse, ut ait S. Thomas. Aut porrigitur ad ea quæ non sunt ; quia non esse, bonum est, cum contemplamur illud in Deo, qui est supra omne quod est, ut, bonum est non esse sapientem, sanctum, et alia hujusmodi, qualia in creaturis cognoscimus, quod Deo convenit, a quo hæc remouventur, ut ait S. Thomas, non propter defectum, sed propter excessum. Aut esse supra ea quæ sunt, et quæ non sunt, significat esse loco incircumscripsum, id est esse ubique.

Ibidem : *Nominatio Dei a sapientia porrigitur ad omnia quæ intelligunt.* Græce νοερά. Nomine intelligentium comprehendit angelos et animas ; et licet animas soleat Dionysius vocare νοεράς, id est intelligentes, cum eas distinguit ab angelis, quos vocare solet τὰ νοητά, id est intellectilia, quia habent angeli infra se a quibus intelligantur, nempe animas, animæ vero non habent ; nunc tamen, ut dixi, communi

Exod. xxv. * Rom. iv, 17.

VARIE LECTIONES.

⁸¹ γνώσιν. ⁸² παντελῶς, S. ⁸³ τοῦ ἕνεκα, S. P. D. ⁸⁴ παρῶν legendum ; ita Vien. ⁸⁵ hinc caput sextum inchoant, ita M. S. P. Sc. Sar.

nomine intelligentes vocat tum angelos tum animas, quia tum angeli tum animæ intelligunt Deum, et intelligendo Deum ad eum se convertunt. Per ea vero quæ *rationantur* homines viatores intelligit; anima enim dum in corpore est, *rationari* potest per conversionem ad phantasmata, non autem separata. Per ea quæ *sentiunt* significat animalia, quæ non participant rationem, quæ sapientiam Dei in suis a natura insitis conatibus participant, ut B. Basilius in *Hexæmero* docet.

§ II. Ad illa verba : *Non dicit aliud esse bonum, et aliud ens*; non otiose, inquit Maximus, hoc dicit, sed ut reprehendat eos philosophos et Simonem Magum, qui ponebant deos *κοσμοποιούς*, id est *opifices partium mundi*, majores et valentiores majorum creaturarum, et infirmiores infirmiorum, secundum gradus suos descendentes in opificio suo usque ad materiam. Nomen ergo boni, ait, complecti **434** omnem providentiam, reliqua vero nomina, partes providentiæ, ut vitam, sapientiam, rationem. Omnia enim quæ sunt, propter bonitatem Dei producta sunt, ut existant; et sunt bona, non tamen omnia participant vitam, vel sapientiam, vel rationem. Generaliores scilicet providentias vocat quas in pluribus contemplamur, ut vita pervadit in stirpes et animales tum rationis participes tum non participes; sapientia vero et ratio partiorum sunt : hæc enim solum in ratione utentibus cernuntur.

§ III. *Verum, dicit aliquis, cum ens quam vita*, etc. Nota hic cum D. Thoma, 1-2, quæst. 2, art. 5, quod esse simpliciter acceptum, secundum quod includit in se omnem perfectionem essendi, præeminet vitæ, et omnibus perfectionibus subsequenter (sic enim ipsum esse præhabet in se omnia bona subsequenter; et hoc modo Dionysius loquitur), sed si consideretur ipsum esse prout participatur in hac vel illa re quæ non capit totam perfectionem essendi, sed habet esse imperfectum, sicut est esse cujuslibet creaturæ; sic manifestum est, quod ipsum esse cum perfectione superaddita sit eminentius. Unde Dionysius ibidem dicit, quod viventia sint meliora existentibus, et intelligentia viventibus. Hoc enim interest inter ipsas Dei participationes, et participantes, quod participatio quanto simplicior est, tanto nobilior sit; participans vero quanto majorem habet compositionem donorum participatorum, tanto nobilior sit : sicut esse est nobilior quam vivere, et vivere quam intelligere, si unum sine altero intelligatur (omnibus enim esse præligeretur) sed quod habet plura ex his, melius existit.

§ IV. Ad ista verba : *Est vere effector existentia, personæ, substantiæ, naturæ*. nota ex D. Thoma, ea quæ existunt considerari posse et ut singularia, et ut species vel genus, et ut natura. Verbi gratia, Socrates est persona, homo, animal, species et genus, quæ potestate continent singularia, quia possunt cogitari in singularibus; humanitas est natura, quæ nec actu neque potestate continet singularia : itaque homo secundum substantiam constat ex humanitate quæ est hominis natura, cujus partes sunt corpus et anima in universali; secundum existentiam constat ex hoc corpore et ex hac anima. Natura generis vel speciei, id est universalis, ea tantum actu continet quæ in definitionem cadunt, ut humanitas quæ non continet actu carnes et ossa, quæ non cadunt in definitionem, sicut continet homo; quia notio hominis abstrahit ab istis, sicut abstrahit notio humanitatis; continet tamen potentia carnes et ossa, quia potest cogitari humanitas in nomine universali qui definitur; principia autem individui neque actu, neque potentia continet; humanitate enim est homo; sed non est, neque cogitari potest esse humanitate hic homo. Ad hunc modum se habent per se participatio, participatio, et hæc participatio, ut v. g. per se vita, vita, et hæc vita. Per se vita naturam vitæ significat, id est ea quæ cadunt in definitionem vitæ. Vita est universale speciei, ut vita hominum, vita equi : vel universale generis, ut vita angeli, hominis, equi. Et sicut Deus est auctor per se hominis, id est humanitatis, est, inquam, causa, ut natura hominis sit esse animal rationale (hæc enim continet humanitas) et auctor hominis, et hujus hominis; sic causa est per se vita, et vitæ, et hujus vitæ. Per se vita non est proprie et vere ens subsistens, ut homo, lapis, sicut neque humanitas; sed quo aliquid est, ut per se vita vivens, sicut humanitate homo.

Ibidem : *Deus enim non quovis modo est ens, sed simpliciter et infinite totum esse in se complexus*. Quia omnibus dat esse, per sui esse participationem, et ipse est omnia secundum causam, et suo esse omnia quæ sunt, et quomodocunque sunt, facit esse; sic est causa proprie absoluta, et incircumscripita. Vide hæc de re fuse ac pulchre Lessium lib. 1 *De perfectionibus divinis*, cap. 1.

§ VI. *Primum igitur donum per se esse*. Dionysius hic aggressus disserere generatim in substantia simpliciter, et in participatione simpliciter, tractavit et ostendit prius quidem oportere esse subjectum, quod quidem dixit, antiquius esse Dei donum, deinde participationem, quæ in illo subjecto facta est. Proposita igitur est ad participationem participantium per se substantia; quod perinde est, ut si dicatur substantia facta ad participationem; nisi enim substantiam participarem, penitus in rerum natura non essemus. Deinceps, ipsi substantiæ factæ ad capiendam participationem aliæ participationes propositæ sunt.

Ibidem : *Omnia quæcunque sunt, et quæ quomodocunque sunt*. Ut quæ sunt in alto sicut accidentia, et quæ sunt in potentia, et quæ sunt privationes, et quæ non habent totum esse simul, ut motus sunt in Deo incomprehense, in se autem finite : in se multa, in Deo unum; in se divisa, in Deo copulata. Sunt itaque incomprehense, et conjuncte, et unice res omnes quæcunque sunt in Deo; quia sunt ipsa divina essentia incomprehensibilis, Pater, Filius et Spiritus sanctus in unum incomprehensibiliter uniti. Vide Lessium supra citatum, et capite 4 et 5.

435 § VIII. Nota illa verba : *Ipsius est essentia, et non ipse essentia; et in ipso est existentia, et non ipse in existentia; atque ipsum habet existentia, et non ipse habet existentiam*. Existentia enim habet Deum, ut consistat ipsa existentia, sicut quis habet vitam ad sui existentiam; non autem sic Deus habet existentiam, ut per existentiam sit. Sicut igitur existentia habet Deum, sic existentia est Dei, quia ab ipso manat; et ut Deus non habet sic existentiam ut per existentiam sit, sic neque Deus est ipsius existentia, ut per eam sit.

Ibidem : *Atque ideo, inquit, ab eloquiis qui vere præexistit, secundum omnium eorum quæ sunt cogitationem multiplicatur*. Id est, quidquid cogitetur, et ad quamcunque rem quis mentem intendat, inveniet in ea notionem causæ, id est auctoris Dei. Hoc igitur est multiplicari, cerni eum in multis causam. Ex sancto Maximo et Pachymere.

Ibidem : *Et in eo proprie celebratur, erat, et est, etc.* Scilicet sicut Dionysius seipsum explicat, quatenus intelliguntur ut Deum decet, eatenus proprie dicuntur in Deo, et in Deo sunt; id est, quatenus est, erat, erit, participant esse; omnia enim secundum causam dicuntur de Deo, et in Deo sunt, et intelliguntur suprasubstantialiter. Quatenus vero sic accipiuntur, ut cum dicitur, Deus est, erat, erit, significetur Deum participare esse, aliena sunt a Deo. Ita Pachymeres.

Ibidem : *Est omnis figura, omnis formæ, sine forma, sine pulchritudine*. S. Maximus, contra illud, inquit, *esse omnis figuræ* opposuit *esse sine forma*, quia supra incorpoream et supra vacationem materiæ, non formatus ad quidquam eorum quæ sunt; contra illud vero *omnis formæ seu speciei* opposuit *esse sine pul*

chritudine. Sine pulchritudine dicit, quia ab ipso facta est pulchritudo, ipse vero est supra pulchritudinem. Auctoritates vero Scripturæ sunt Isaia LIII: *Vidimus eum, et non habebat speciem*, etc. Hoc de Christo secundum humanitatem dictum est, quod magis adhuc declarat quod sequitur; *sed potius species ejus inhonorata et deficiens plusquam in omnibus filiis hominum*; sic enim est apud LXX. Deficientem dixit, propter mutatioem coloris naturalis in pallorem, ex recessu caloris ad intima sanguine se contrahente, et superficie refrigerata, ut Leonius Byzantinus notavit scribens contra Ἀφθαρτοδοχῆτας qui caruem Christi corruptibilem fuisse negabant, ac proinde non fuisse in eo passiones naturales tradebant. Sed nihil prohibet, quin de Christo quoque secundum divinitatem intelligatur esse sine pulchritudine, qui erat creator pulchritudinis, ac proinde non pulcher sed plusquam pulcher, quod est esse sine specie.

Ibidem nota, exemplaria esse rationes in Deo substantialicas rerum. Docet autem eas, vocari prædeterminationes, et bonas divinasque voluntates, rerum definitrices et effectrices; quia etsi ideæ secundum se sint in intellectu, tamen quia sine imperio voluntatis nihil operantur, nec exercent officium ideæ, ideo vocat eas bonas voluntates. Clemens autem Alexandrinus lib. v *Stromatum* sub finem, « Alterum, inquit, mundum novit barbara philosophia (sic Christianam philosophiam vocat) intelligibilem, alterum sensibilem, illum archetypum, hunc imaginem ejus qui exemplar dicitur. » Eleganter quoque Boetius *De consolatione* lib. III, metro 9, hoc exemplar describit his verbis :

. Tu cuncta superno
Ducis ab exemplo, pulchrum pulcherrimus ipse
Mundum mente gerens, similique in imagine formans.

E quibus constat, ideam proprie et formaliter esse conceptus divinos, quibus Deus res singulas concipit, sicut eas creaturas est, aut creare potest. Quæ sententia etiam est S. Augustini lib. LXXXIII *Questionum*, q. 46, ubi ait : « Sunt namque ideæ principales formæ quædam, vel rationes rerum stabiles atque incommutabiles, quæ ipsæ formate non sunt, ac per hoc æternæ, et semper eodem modo se habentes, quæ in divina intelligentia continentur; » et addit, secundum eas omnia creata formari. Quæ perfectissime conveniunt divinis conceptibus, qui proprie sunt in mente Dei, secundum quos Deus omnia facit; quia res omnes facit tales, quales per eos conceptus representantur, et propter nos res creatæ dicuntur in Deo vivere, ut sæpe testatur D. Augustinus; quia nimirum conceptus Dei, qui tanquam vivæ imagines eas exactissime representant, atque ita quodammodo videntur esse res ipsæ, sunt proprie dicta vita in Deo. Hi conceptus etiam, secundum D. Augustinum et Dionysium, in Deo sunt ars et rerum effectrices, quatenus dirigunt voluntatem divinam in rerum creatione; et ratione istorum conceptuum mundus intelligibilis est in mente divina.

§ IX. Si autem vult Clemens philosophus, ad aliquid dici exemplaria quæ sunt in rebus principaliora, progreditur quidem, cum sic loquitur, non per propria et perfecta et simplicia nomina. Id est, per se esse, et per se vita, et per se sapientia, et similia, quæ sunt principia, et causæ eorum quæ sunt, quæ vivunt et quæ sapientia prædita sunt, non possunt dici proprie exemplaria; quia, quorum ista sunt principia, 436 non fiunt ut imitentur illa ipsa principia, sed fiunt ut impleatur in eis quod divina sapientia ordinavit, id est, quod erat in idea et exemplari divino. Non sunt etiam perfecta exemplaria, cum ipsa alii exemplaribus indigeant. Non sunt simplicia, quia simul sunt ad exemplar formata (quæ vulgo vocantur exemplata) exemplaria. Ita divus Thomas.

Ad locum autem Exodi xxv: *Non ostendit illa tibi*, nota, illum non esse ad verbum a Dionysio citatum, sed secundum sensum. Sic nimirum apostolici discipuli a sanctis apostolis didicerunt citare aliquando Scripturam, sicut ipsi sancti apostoli interdum faciunt; sic enim ait Scriptura: *Inspice, et fac secundum exemplar quod tibi monstratum est in monte P.* Cum ait, *Inspice, et fac secundum exemplar* (sive exemplaria, non enim fuit unum exemplar, sed multa) *tibi ostensum in monte*, satis clare dicit, ostendi exemplar, sive exemplaria, non ad colendam illa (hoc enim erat ire post ea, colere illa, et habere ea pro diis) sed ostendi exemplaria, ad faciendum secundum illa quæ facienda sunt in tabernaculo et vasis ejus, et in sacerdotibus, et eorum sacrificiis, et in aliis: *Lex enim umbram habebat futurorum bonorum* q, scilicet spiritualium, quæ quidem ostensa sunt Moysi in spiritu, quorum exemplarium imagines erant omnia quæ in lege fiebant, sicut ait idem Dionysius in extrema pagina cap. 4 *Ecclesiasticæ hierarchiæ*. Quia igitur Clemens videbat τὰ νοητά id est *spiritualia*, ostensa Moysi vocari in Scriptura Exodi παραδείγματα quæ sunt ad aliquid, quia referuntur ad imagines (exemplar enim dicitur imaginis, et imago exemplaris) similiter Clemens quæ sunt in rebus principaliora exemplaria dici voluit, quæ ad aliquid referuntur, ad illa scilicet quorum sunt principia, ut causæ ad effecta, et effecta ad causas. Si sic accipit Clemens, ut plane accepisse videtur, recte accepit; et sic etiam ista principaliora, quæ exemplaria vocat, creata sunt, sicut illa *spiritualia* exemplaria ostensa Moysi in monte, non quidem tanquam exemplaria illa divina, quæ sunt increata et æterna, invisibilia Dei et adoranda, quæ sunt ipse Deus simplicissimus, sed tanquam exemplaria creata, et menti Moysi divinitus informata, ut secundum ea faceret, quæ facere Deus ei præcipiebat, quæ erant omnia imagines tenuiter et obscure adumbratæ illorum exemplarium.

Ahi hunc locum a Dionysio citatum ex Deuteronomio cap. v sumptum esse adnotaverant; sed nulla ratione quadrat. Ego Pachymerem secutus sum, qui ad illum locum Exodi xxv retulit, quem dixi citatum esse a Dionysio secundum sensum, sicut aliquando solent apostoli et sancti Patres. Similiter citavit etiam ibidem Dionysius locum Epist. ad Rom. cap. II: *Invisibilia ipsius a creatura mundi, per ea quæ facta sunt, intellecta, conspiciuntur*; citavit, inquam, hunc locum secundum sensum, qui est, ut ait Dionysius, per proportionem cognitionis creaturarum adduci nos, quoad possumus, ad cognoscendum causam omnium. Itaque cum dixit: *Invisibilia ipsius* (ut hoc obiter observetur) videtur plane Paulus intellexisse non in Deo exemplaria æterna, quæ ideæ vocantur, secundum quas omnia per essentiam suam simplicissimam cognoscit, et fecit omnia tanquam per principium et causam omnium, et est omnia ut omnium causa. Ita Turrianus ad Cyprissioti, decadis 5, cap. 4.

§ X. *Omnium igitur principium et finis*, etc., atque *infinitas omnis infinitatis*, etc. Sanctus Thomas ad hunc locum: « Ab ipsis, inquit, infinitate proficiscitur omnis infinitas, et terminatio tanquam a causa exasperante, et superlata, et effectrice oppositorum, quia in se habet omnia. » Unde omnia quæ de Deo prædicantur, possunt de eodem negari; quia non conveniunt ei ut inveniuntur in rebus creatis, et ut

intelliguntur a nobis et significantur. Unde licet sit principium et finis, sicut dictum est, tamen neque habet principium, neque finem, neque medium, sicut in creaturis intelligimus : et licet sit præsens omnibus et ubique, nusquam tamen est, nec in ullo est sicut creatura. Sanctus Maximus in centuria 1, cap. 7, ait : « Omne principium et medium et finis non usquequaque negant, quin secundum habitudinem prædicentur ; Deus autem in universum omni habitudine infinite et infinitum superior cum sit, consentaneum est, ut neque principium, neque medium, neque finis sit ; neque quidquam omnino habet eorum, in quibus natura secundum habitudinem, prædicatio ad aliquid cerni potest.

Ibidem : *Et neque totaliter ipsi convenit aliquid æternaliter existentium, aut temporaliter subsistentium, etc.* « Universaliter, inquit sanctus Thomas, non convenit ei aliquid de numero creaturarum, sed separatur per quamdam eminentiam ; » et rursus : « Etiam, inquit, separatur ab iis quæ sunt in ævo et in tempore per quamdam eminentiam. » Quod igitur alibi etiam sanctus Thomas dixit, hæc Dei nomina, *bonus, sapiens, et similia, significare esse hæc in Deo eminenter, ex Dionysio, quem interpretatus est, sumpsit.*

437 PARAPHRASIS PACHYMERÆ (41).

§ I. Modo transeundum est ad essentielle nomen A entis vere existentis. Quemadmodum enim αγαθωνυμίαν vocat nomen boni, sic et ούσιωνυμίαν, nomen entis, sicut άντωνυμίαν ; ens autem et essentia sunt idem. Cæterum tantum admonebimus sermonis hujus scopum non esse, ipsam supraessentialem essentiam quatenus superessentialis est, explicare, sed exponere quidem omnis substantiæ principium, causam, essentiam, non in quantum essentiam superat (quod enim supra essentiam existit, quomodo secundum se explicari posset?) sed in quantum ab aliis entibus ab ipsa productis ad ipsam adducimur : ipsa enim secundum se ineffabilis existit, et ipsam unionem excedit ; per unionem intelligens entis unitatem ac definitionem, secundum quam ens est. Quemadmodum enim id quod non est, non est unum, sed ex multis atque infinitis defectibus productum, sic etiam id quod est, unum est, in quantum ens est ac definitum ; supra quod existit essentia illa supraessentialis, quæ unum nominatur, non ut principium numerorum, sed quod omnibus emineat, nullisque rebus quæ post ipsum sunt connumerari possit, quin etiam propter compositionis vacuitatem atque simplicitatem. Itaque, si Deum quoque unum dixeris, non hoc essentiam Dei explicabit ; nam essentia proprie de Deo non dicitur, quoniam superessentialis est ; quocirca hanc ipsam unionem extollit. Quemadmodum igitur de bono diximus, divinam bonitatem se extendere et ad ea quæ sunt, et ad ea quæ non sunt (per ea scilicet quæ non sunt, materialia, materiamque intelligenda) vel ea quæ partim quidem sunt, partim vero non sunt, non autem ea quæ nullibi usquam sunt : vel tertio, ut dictum est a S. Patre, quod id ipsum quod non est, pulchrum sit, quandoquidem in Deo per id quod superessentiale est, consideretur. Quemadmodum igitur in omnibus bonitas Dei relucet, et rursus his eminet, supra ens quidem, quia non est quidquam eorum quæ sunt ; supra non ens vero, quia quidquid tale est informat ; sic etiam essentiale entis nomen ad omnia porrigitur, cum omnibus esse donet, et supra ipsa sit, quia nihil est eorum quæ sunt. At enim hinc quispiam quæ-

§ I. Μετενεκτέον τὸν λόγον ἐπὶ τὴν ὄντως οὔσαν οὐσιωνυμίαν. Ὡς γὰρ αγαθωνυμίαν λέγει τοῦ αγαθοῦ ὀνομασίαν, οὕτω καὶ οὔσιωνυμίαν τὴν τοῦ ὄντος ὀνομασίαν, οὐνοεὶ άντωνυμίαν· τὸ δὲ ὄν καὶ ἡ οὐσία ταυτόν. Ὑπομνήσωμεν δὲ τοσοῦτον, ὅτι οὐκ ἔστι τῷ λόγῳ σκοπὸς, αὐτὴν τὴν ὑπερούσιον οὐσίαν, ἣ ὑπερούσιος, ἐκφαίνειν· ἀλλ' ἐκφαίνειν μὲν τὴν πάσης οὐσίας ἀρχὴν, αἰτίαν, οὐσίαν, οὐ καθὼς ὑπερούσιον, (τὸ γὰρ ὑπὲρ οὐσίαν ὄν πῶς ἐκφανθήσεται κατ' αὐτό;) ἀλλὰ καθὼς ἀπὸ τῶν ἐτέρως ὄντων καὶ παρ' αὐτῆς παραχθέντων εἰς αὐτὴν ἀναγόμεθα. Ἐκείνη γὰρ καθ' αὐτὴν ἀνέκφαντός ἐστι, καὶ αὐτὴν τὴν ἔνωσιν ὑπεραίρουσα ἔνωσιν λέγων τὸ τοῦ ὄντος ἐνιαῖον καὶ ὠρισμένον, καθὼς ὄν ἐστίν. Ὡς γὰρ τὸ μὴ ὄν οὐκ ἔν, ἀλλ' ἐκ πολλῶν καὶ ἀπειρῶν ἐλλείψεων παρεισαγόμενον· οὕτως τὸ ὄν, ἔν, καθὼς ὄν καὶ ὠρισμένον, ὑπὲρ ὃ ἐστίν ἡ ὑπερούσιος οὐσία, ἣτις ὀνομάζεται ἔν, οὐκ ὡς ἀριθμῶν ἀρχῆ, ἀλλὰ διὰ τὸ πάντων ἐξηρησθαι, καὶ οὐδὲν συναριθμούμενον ἔχειν τῶν μετ' αὐτὴν, ἀλλως δὲ καὶ διὰ τὸ ἀσύμθετον καὶ ἀπλοῦν. Τέως δὲ, καὶ ἔν ἂν εἴπῃς τὸ Θεῖον, οὐ τοῦτο παρίστησι τὴν οὐσίαν τοῦ Θεοῦ· κυρίως γὰρ οὐσία ἐπὶ Θεοῦ οὐκ ἂν λέγοιτο, ἔστι γὰρ ὑπερούσιος· διὰ τοῦτο ὑπεραίρει καὶ αὐτὴν τὴν ἔνωσιν. Ὡς γοῦν ἐπὶ τοῦ αγαθοῦ ἐλέγομεν· ὅτι ἡ θεία αγαθότης καὶ εἰς τὰ ὄντα, καὶ εἰς τὰ οὐκ ὄντα ἐκτείνεται (οὐκ ὄντα δὲ ῥητέον τὰ ὕλικά καὶ τὴν ὕλην·) ἢ τὰ πῆ μὲν ὄντα, πῆ δὲ οὐκ ὄντα, καὶ οὐκ ἀπλῶς τὰ μηδαμῆ μηδαμῶς ὄντα· ἢ τρίτον, κατὰ τὸ εἰρημένον αὐτῷ τῷ Πατρὶ, ὅτι καὶ αὐτὸ τὸ μὴ ὄν, καλὸν, ὅταν ἐν Θεῷ διὰ τὸ ὑπερούσιον θεωρῆται. Ὡς γοῦν ἐπὶ πᾶσιν ἡ αγαθότης τοῦ Θεοῦ διήκει, καὶ πάλιν ὑπὲρ ταυτὰ ἐστίν, ὑπὲρ τὸ ὄν μὲν, ὅτι οὐκ ἔστι τι τῶν ὄντων ὑπὲρ τὸ οὐκ ὄν δὲ, ὅτι καὶ ἅπαν τοιοῦτον εἰδοποιεῖ· οὕτως καὶ ἡ τοῦ ὄντος οὐσιωνυμία εἰς πάντα τὰ ὄντα ἐκτείνεται, πᾶσι τὸ εἶναι διδοῦσα, καὶ ὑπὲρ ταυτὰ ἐστίν, ὅτι οὐ τι τῶν ὄντων ἐστίν. Ἀλλ' εἴποι τις ἂν ἀπορῶν ἐνταῦθα· Πῶς ἐπὶ μὲν τοῦ αγαθοῦ λέγει, ὅτι διήκει ἡ αγαθότης καὶ εἰς τὰ ὄντα, καὶ εἰς τὰ μὴ ὄντα, ἐπὶ δὲ τοῦ ὄντος οὐ λέγει τοῦτο, ἀλλὰ μόνον διήκει εἰς τὰ ὄντα ; Καὶ ῥητέον, ὅτι τὸ μὲν ὄν αγαθονόμενον μένει πολλάκις μὴ ὄν· ἐπεὶ γὰρ μὴ ὄν λέγεται καὶ ἡ ὕλη, αγαθὸν δόξειεν ἂν καὶ ἡ ὕλη ἡ νόθῃ λογισμῷ καταλαμβανομένη, καὶ δίχα τῶν εἰδῶν νοουμένη, εἰ καὶ μὴ καθ' αὐτὴν ἐστίν, ὡς ἐκ Θεοῦ παραχθεῖσα, καὶ μέ-

νει πάλιν μὴ ὄν. Τῷ δὲ μὴ ὄντι, πῶς ἐκταθεῖ τὸ ὄν, καὶ μενεῖ μὴ ὄν πάλιν, τοῦτο πάντη τῶν ἀδυνατίων. Ἀσφαλῶς γοῦν τίθησι ταῦτα ὁ ἅγιος. Ὁμοίως καὶ ἡ τῆς ζωῆς ὀνομασία τοῦ ἀγαθοῦ Θεοῦ εἰς πάντα τὰ ζῶντα ἐκτείνεται, καὶ ὑπὲρ ταῦτά ἐστι, καὶ ἡ τῆς σοφίας εἰς πάντα τὰ λογικά καὶ νοερά, τοὺς ἀγγέλους φημι, καὶ αἰσθητικά, δηλονότι τὰς μετὰ σώματος ψυχὰς ἐκτείνεται, καὶ ὑπὲρ ταῦτά ἐστι. Χρῆ δὲ εἰδέναι, ὅτι ὅταν περὶ ἀγγέλων καὶ ἀνθρώπων μόνων φησὶ, τοὺς ἀγγέλους νοητοὺς φησι, τὰς δὲ ἡμετέρας ψυχὰς νοεράς· νῦν δὲ ἐπειδὴ περὶ Θεοῦ φησιν, εἰκότως καὶ τοὺς ἀγγέλους μεθ' ἡμῶν νοερούς φησιν, ἅτε καὶ αὐτοὺς διὰ τοῦ νοεῖν τὸν Θεὸν τρεφομένους τῆ νοήσει, καθὼς καὶ αἱ ἀνθρώπινοι ψυχαί. Αἰσθητικά δὲ νοήσεις καὶ τὰ ἄλογα, ὡς καὶ αὐτὰ θείας σοφίας μετέχοντα, ἐν ταῖς φυσικαῖς αὐτῶν ὀρμαῖς, ὡς ἐπὶ τοῦ ἀράχου, καὶ τοῦ μύρμηκος, καὶ τῶν ἄλλων ἐφεξῆς ἀπάντων.

stras vero animas intelligentes; nunc autem cum de Deo sermo est, merito etiam tam angelos quam nos intelligentes appellare, quod etiam ipsi Deum intelligendo intellectione alantur, non secus ac animæ humanæ. Sensilia vero intelliges etiam irrationalia, ut quæ etiam divinam sapientiam participant in suis naturalibus propensionibus, ut in aranea et formica cæterisque omnibus patet.

§ II. Ταύτας βούλεται ὁ λόγος ὑμνησαστάς τῆς προνοίας ἐκφαντορικὰς καὶ παραστατικὰς, καὶ δηλωτικὰς θεωνυμίας, οὐδὲ γὰρ αὐτὴν τὴν ὑπὲρ πᾶσαν ἀγαθότητα καὶ θεότητα (θεοὶ γὰρ καὶ οἱ ἄγγελοι καὶ οἱ δίκαιοι ἄνθρωποι) τὴν ἰδρυμένην ἐν ἀποκρύφοις, κατὰ τὸ, Ἐν ἀποκρύφῳ καταγένητος καὶ τὸ, Ἐθετο σκότος ἀποκρυφὴν αὐτοῦ· ἀλλὰ τὴν τῶν ἀγαθῶν ἀπάντων αἰτίαν ἀγαθότητα, καὶ τὸ τῶν ὄντων αἰτίον ὄν, καὶ τὴν τῶν ζῶντων αἰτίαν ζωὴν, καὶ τὴν σοφοδότην σοφίαν· τί τοῦτου δηλοῦντος ἐντεῦθεν, ἐν τῷ συναγέσθαι ἅμα τῷ αἰτιατῷ τὸ αἰτίον· ἐν ὄντι, ἐν ἀποδειχθείη ἐκ τοῦ αἰτιατοῦ τὸ αἰτίον· ἢ καὶ ἀπόδειξις λέγεται, ἀλλ' οὐ τοῦ διότι, ἀλλὰ τοῦ ὅτι, ὡς ὅταν δεικνύμεν τὴν τῆς σελήνης ἀντίφραξιν διὰ τῆς ἐκλείψεως. Ὅτι γοῦν ἐστὶ τὸ θεῖον ἀγαθόν, καὶ ὄν, καὶ ζωὴ, καὶ σοφία, μαθηθάνομεν διὰ τῶν αἰτιατῶν· δι' ὃ δὲ ταῦτά ἐστίν, οὐ γινώσκομεν, ἐπειδὴ πρὸ μικροῦ ἔδοξέ πως ὑπόθεσιν λέγειν, τὸ ἀγαθὸν εἰπὼν τοῦ ὄντος αἰτίον. Καὶ οὕτω καθεξῆς, ἵνα μὴ θράξωνται τινες ἀφορμῆς ἀσυνέτως, οὐκ ἄλλο φησὶν εἶναι τὸ ὄν, καὶ ἄλλο τὸ ἀγαθόν, καὶ καθεξῆς τᾶλλα· ἐν γὰρ τῶν ἀπάντων αἰτίον, καὶ οὐ πολλά· καὶ μία θεότης ἢ τὰ πάντα παράγουσα. Καθάπτεται δὲ ἐντεῦθεν τῶν τε ἐν Ἑλλησι σοφῶν καὶ τῶν ἀπὸ Σίμωνος αἰρετικῶν, οἱ κοσμοποιούς φασὶ θεούς, καθ' ὅσον ὑποβεβήκασιν, τοσοῦτον καὶ τὰ ἀσθενέστερα τῶν κτισμάτων παράγοντας, ἕως καὶ τῆς πάντων ὑποστάθμης, τῆς ὕλης· καὶ ταύτης γὰρ ἴδιον δημιουργὸν ἀποδεδώκασιν. Τοῦτων τοίνυν τῶν τοῦ ἐνὸς Θεοῦ θεωνυμιῶν, ἡ μὲν τοῦ ἀγαθοῦ ἐκφαντική ἐστὶ τῆς παντελοῦς τοῦ Θεοῦ προνοίας, αἱ δὲ λοιπαὶ μερικῶν προνοιῶν εἰσι δηλωτικαί, αἱ μὲν ὀλιγωτέρων, αἱ δὲ μερικωτέρων· ἢ γὰρ τοῦ ἀγαθοῦ τῆς παντελοῦς προνοίας, ὅτι πάντα δι' ἀγαθότητα παρήχθη καὶ εἰσιν· ἢ δὲ τῆς ζωῆς, μερικῆς, ἀλλ' ὀλιγωτέ-

438 pertingere ad ea quæ sunt et ea quæ non sunt, in ente autem hoc non dicit, sed tantum pertingere ad ea quæ existunt? Utique dicendum, ens quidem bonum factum manere sæpenumero non ens; cum enim materia quoque non ens dicitur, utique materia quoque bonum videbitur impropria ratione accepta et sine formis intellecta, tametsi non per se sit, utpote a Deo producta, maneatque rursus non ens. Quomodo autem ens non enti coextendi possit, et maneat rursus non ens, hoc utique impossibile est. Secure igitur proponit hæc sanctus. Similiter etiam nomen vitæ boni Dei ad omnia viventia extenditur, et supra hæc est, uti et sapientiæ ad omnia rationalia et intelligentia, angelos inquam et sensilia, id est ad animas corporeas extenditur, et supra hæc eminent. Sciendum vero, quando de angelis et hominibus solis loquitur, ipsum angelos vocare intelligibiles, no-

§ II. Has igitur Dei nominationes, quæ providentias Dei aperiunt et proponunt ac manifestant, propositum est prædicare, non vero illam quæ supra omnem bonitatem ac deitatem (nam et angeli hominesque justii Dii appellantur) in absconditis sedem posuit, juxta illud: *In abscondito tempestatis*; atque illud: *Posuit tenebras latibulum suum*; sed bonitatem illam quæ honorum omnium rerumque causa existit, et vitam quæ viventium causa est, sapientiamque sapientiæ largitricem; quod hinc manifestum sit, dum una cum effectu causam conjungit, ut nimirum ex effectu clare causa demonstratur; vel etiam demonstratio dicitur non particulæ dióti, sed ὅτι, ut quando demonstramus lunæ oppositionem per eclipsim. Quoniam igitur Deus bonum est, et ens, et vita, et sapientia, discimus ex effectis; per quod autem hæc sit, non cognoscimus, quippe qui paulo ante visus est dicere, bonum esse subiectum, cum dixit esse ejus quod est causa. Et ita deinceps, ne qui hac occasione imprudentes deciperentur, non ait, aliud

D esse 439 ens, et aliud bonum, et sic de cæteris: una siquidem omnium causa, et non multæ; et una deitas quæ universa produxit. Perstringit autem hic Græcorum sapientes, et hæreticos Simonis sectatores, qui asserunt, deos mundi fabricatores quanto inferiores sunt, tanto quoque infirmiores producere creaturas, etiam usque ad omnium fundamentum (id est) materiam; nam et huic peculiarem conditorem assignarunt. Inter hæc itaque unius Dei nomina, nomen boni universales Dei providentias declarat, reliqua vero particulares providentias manifestant, alia quidem magis universales, alia vero magis particulares; siquidem boni

nomen designat universalem omnino providentiam, quoniam universa per bonitatem producta sunt, et existunt; nomen vero vitæ particularem providentiam declarat, sed generaliore, non enim omnia vivunt, sapientiæ vero adhuc magis particularem, non enim omnia quæ vivunt sapiunt. Generaliores autem vocat eas, quæ in pluribus cernuntur; vita enim pervenit usque ad plantas, et animalia rationalia rationisque expertia; sapientiæ autem et ratio sunt magis particulares.

§ III. Dubium hinc resultans solvit, cur, cum nomen ipsius entis, quam vitæ, et vitæ, quam sapientiæ latius pateat (siquidem ens ut universalius in omnibus reperitur, vita vero ut magis particularis in quibusdam, et sapientiæ adhuc in paucioribus) non magis excellent, Deoque viciniore sint quæ simpliciter existunt, et his minus quæ vivunt, et his iterum minus ea, quæ intelligunt; sed ordine inverso, magis particularia, ut intelligentia, circa Deum sunt, et deinceps quantum superexpanduntur, tanto remotius a Deo existunt. Majora vero munera vocat ea, quæ a pluribus cernuntur, ut ens, et vitam. Respondet itaque, et solvit quæstionem dicens, quod si quidem ea, quæ intelligunt, entitate ac vita carerent, et ea quæ vivunt similiter substantiam non haberent, recte se haberet dubitatio; verum cum ea quæ intelligunt etiam existant, et vivant vita potiori, et intelligant supra sensum ac rationem, et præ cunctis entibus participant entitatem, hoc utique bono Deo viciniore existunt, quo luculentius ipsum participant, plures etiam ab ipso dotes acceperunt, scilicet et entitatem, et vitam, et cognitionem, et intellectum; nec non etiam dotes ampliores, quod hæc omnia præ cæteris præstantiori modo habeant; estque hoc verum, 440 illa quæ Deum magis participant ipsi quoque existere viciniore. Quoniam autem de his disseruimus, agendum ad propositum entitatum effectrice verba faciamus.

§ IV. Qui est, id est Deus, secundum oraculum Mosaicum, est supra ipsum esse (hoc enim est supra substantiam) causa efficiens substantiam; quippe subsistentiam et existentiam perficiens totius esse collective sumpti; nihil enim est in rebus, quod non inde suum esse sortiatur. Secundum virtutem autem dixit, quoniam alia quidem producta sunt, alia vero producuntur. Cum itaque Deus universum esse in se ipso collectum habeat, tam eorum quæ existunt, quam quæ futura sunt, ponit illud secundum virtutem comprehendens etiam entitatem futurorum, quia in eo qui vere est existunt, vel potius etiam præexistunt. Et si enim quæ existunt sunt futurum habeant, tamen apud creatorem præexistunt, secundum id quod a Jeremia dictum est; ita ut illud secundum virtutem non ad creatorem referendum sit, sed ad creaturas. Quod si aliam significationem virtutis accipias, quemadmodum dicis, ignem habere vim calefaciendi, hoc sensu de creatore intelligi commode non potest. Est igitur creator entitatis, et quid dico entitatis rei? quinimo ipsiusmet existentie entitatis, sub-

Α ρας, οὐ γὰρ πάντα ζῶσιν· ἡ δὲ τῆς σοφίας, ἐτι μερικωτέρας, οὐδὲ γὰρ πάντα τὰ ζῶντα σοφά. Ὀλιγωτέρας γοῦν φησι τὰς ἐπὶ πλείονων θεωρουμένας· ἡ ζωὴ γὰρ φθάνει καὶ ἐπὶ φυτῶν, καὶ ζῴων λογικῶν, καὶ ἀλόγων· σοφία δὲ καὶ λόγος, μερικωτέροι εἰσιν.

§ III. Ἐντεῦθεν ἐπανακόπτουσαν ἀπορίαν λύει, διὰ τί, τοῦ ὀνόματος αὐτοῦ τοῦ ὄντος ὑπεραίροντος τὴν ζωὴν, καὶ τῆς ζωῆς ὑπεραιρούσης τὴν σοφίαν, (τὸ γὰρ ὄν πλατύτερον καὶ ἐπὶ πᾶσιν, ἡ δὲ ζωὴ μερικωτέρα καὶ ἐπὶ τισι, καὶ ἐτι ἡ σοφία μερικωτέρα) οὐ μᾶλλον ὑπερέχουσι, καὶ περὶ Θεόν εἰσι τὰ ἀπλῶς ὄντα, καὶ ἤττον τούτων τὰ ζῶντα, καὶ αὐτῶν πάλιν ἤττον τὰ νοερά· ἀλλ' ἀντέστραπται ἡ τάξις, καὶ μᾶλλον τὰ μερικώτερα, νοερά, περὶ Θεόν εἰσι, καὶ καθέξης ὅσον ὑπερεκτείνονται, τὸ πορρώτερον ἐκ Θεοῦ ἔχουσι. Μείζονας δὲ δωρεάς φησι τὰς ἐπὶ πλείονων θεωρουμένας, ὅσον τὸ ὄν καὶ τὴν ζωὴν. Ἀποκρίνεται τοίνυν καὶ λύει τὴν ἀπορίαν, λέγων, ὅτι εἰ μὲν ἀνούσια ἦσαν τὰ νοερά καὶ ἄζωα, καὶ πάλιν τὰ ζῶντα ἀνούσια, καλῶς ἂν εἶχεν ἡ ἀπορία· ἐπειδὴ δὲ τὰ νοερά καὶ ὄντα εἰσι, καὶ ζῶσι, καὶ ζωὴν κρείττονα, καὶ γινώσκουσιν ὑπὲρ αἰσθησιν καὶ λόγον, καὶ παρὰ πάντα τὰ ὄντα τοῦ ὄντος μετέχουσιν, αὐτοὶ μᾶλλον ἂν πλησιάζοιεν τῷ ἀγαθῷ Θεῷ, οἱ ὑπερπερισσῶς αὐτοῦ μετέχοντες, καὶ πλείους δωρεάς ἔχοντες, δηλονότι καὶ τὸ εἶναι, καὶ τὸ ζῆν, καὶ τὸ γινώσκειν, ἀλλὰ καὶ τὸ νοεῖν· πάλιν δὲ μείζους δωρεάς, ὅτι ταῦτα πάντα κρειττόνως ἔχουσιν οὗτοι παρὰ τὰ ἄλλα· καὶ ἔστιν ἀληθές, ὅτι τὰ μᾶλλον μετέχοντα τοῦ Θεοῦ μᾶλλον αὐτῷ πλησιάζουσι. Ἐπειδὴ δὲ περὶ τούτων εἰπομεν, φέρε· ἐπὶ τὸν προκειμένον σκοπὸν ἔλθωμεν, καὶ περὶ τοῦ ὄντος ὄντος, καὶ τῶν ὄντων οὐσιοποιῶ διαλάβωμεν.

scopum veniamus, et de ente vere existente et en-

§ IV. Ὁ ὢν, ὁ Θεὸς κατὰ τὸν πρὸς Μωσῆν χρηματισμὸν, ὑπὲρ εἶναι ὄν, (τοῦτο γὰρ ἐστὶ τὸ ὑπερούσιος,) αἰτία ὑποστάτις ἐστὶ· τὸ γοῦν εἰς ὑπόστασιν καὶ ὑπαρξιν συντελοῦσα ὄλου τοῦ εἶναι συλλήδην· οὐδὲν γὰρ τῶν ὄντων, ὃ μὴ ἐκεῖθεν ἔχει τὸ εἶναι. Κατὰ δύναμιν δὲ εἶπεν, ὅτι τὰ μὲν παρήχθησαν, τὰ δὲ παράγονται. Ἐπεὶ γοῦν τὸ Θεῖον ἅπαν τὸ εἶναι ἐν αὐτῷ συλλαβὸν ἔχει, καὶ τῶν ὄντων καὶ τῶν ἐσομένων, τίθησι τὸ κατὰ δύναμιν περιλαμβάνων καὶ τὸ εἶναι τῶν ἐσομένων, ὅτι ἐν τῷ ὄντως ὄντι ἐστὶν, ἢ μᾶλλον καὶ πρόεστιν. Ἄν γὰρ καὶ τὰ ἐσόμενα τὸ μέλλον ἔχουσιν, ἀλλὰ παρὰ τῷ δημιουργῷ προϋφίστανται, καθὼς ἔχει καὶ τὸ περὶ τοῦ Ἱερεμίου λεγόμενον· ὥστε τὸ κατὰ δύναμιν, οὐ πρὸς τὸν δημιουργὸν χρήσεις, ἀλλὰ πρὸς τὰ δημιουργούμενα. Εἰ δέ γε τὸ ἕτερον σημαινόμενον τῆς δυνάμεως λαμβάνεις, ὥσπερ λέγεις, δύναται τὸ πῦρ θερμαίνειν, τοῦτο ἐπὶ τοῦ δημιουργοῦ νοῆσαι οὐκ ἐπισηφάλης. Ἔστι γοῦν δημιουργὸς τοῦ ὄντος, καὶ τί λέγω ὄντος πράγματος; αὐτῆς τῆς ὑπαρξείως τοῦ ὄντος, τῆς ὑποστάσεως, τῆς οὐσίας, τῆς φύσεως, ἀρχὴ τῶν αἰώνων, ὡς δημιουργὸς αὐτῶν· δι' οὗ γὰρ καὶ τοὺς αἰῶνας ἐποίησε, φησὶν ὁ Ἀπόστολος.

Ἐπιπέτης τῶν χρόνων· ἔστωσαν γὰρ εἰς σημεῖα, καὶ εἰς ἐνιαυτούς, φησὶν ἡ Γραφή· ὁ γὰρ χρόνος ἥλιου φερᾶ μετρεῖται, καὶ ὅπερ ἡμῖν ὁ χρόνος τὸ πρότερον καὶ τὸ ὕστερον ἔχων, τοῦτο τοῖς αἰδίοις αἰών. Ὁ γοῦν μήτε ἦν μήτε ἔσται, ἀλλ' ἔστι μόνον, τοῦτο ἔστὼς ἔχον τὸ εἶναι, τῷ μὴ μεταβάλλειν εἰς τὸ ἔσται, μηδ' αὖ μεταβεβλημένα· ἐκ τοῦ ἦν εἰς τὸ ἔσται, τοῦτό ἐστιν αἰών. Διὰ τοῦτο γὰρ καὶ αἰών λέγεται τῶν ὄντων ὁ Θεός, ὡς μήτε ἀρχὴν ἔχων, μήτε τέλος, μήτε τὸ ἦν, μήτε τὸ ἔσται, ἀλλὰ μόνον τὸ αἰδίοις καὶ ἀπεριόριστον· χρόνος δὲ τῶν γινομένων, ὅτι τὰ ὁρώμενα εἰκόνες εἰσὶ τῶν ἀσράτων καὶ νοητῶν. Καὶ ὡς περ αἰῶνα λέγομεν τὴν ἀτρεπτον ἐκείνην, καὶ ὁμοῦ πᾶσαν ζωὴν, καὶ ἀπορον ἤδη καὶ ἀκλινη πάντη, καὶ ἐν ἐνὶ καὶ πρὸς ἐν ἔστωσαν· οὕτω καὶ τὸν χρόνον τότε μὲν ἐν τῷ αἰεὶ ἦντι ἀναπαύεσθαι λέγομεν, ἐκφανῆναι δὲ, ὅτε ἐχρῆν καὶ ἥλιον ὑποστῆσαι, καὶ ὁρατὴν φύσιν προσελθεῖν. Τὴν οὖν εἰς τὰ αἰσθητὰ πρόδοον τῆς εἰς τὰ ταῦτα δημιουργεῖν ἀγαθότητος τοῦ Θεοῦ καλεῖ χρόνον τῶν γινομένων, ἀλλὰ καὶ εἶναι τοῖς οὐσί, καὶ γένεσιν τῶν γινομένων, ὅτι ἐξ αὐτοῦ ἐκινήθησαν καὶ ὑπέστησαν ἅπαντα τὰ ὑπὸ γένεσιν ὄντα, καὶ τὰ ὑπὸ χρόνον γινόμενα. Ἐκ τούτου τοῦ ὑπερουσίου ὄντος καὶ ὁ αἰών ὑπέστη, τὸ τοῖς οὐσί δηλαδὴ συμπαρεκτεινόμενον· καὶ ἡ οὐσία τῶν ὄντων, καὶ τὸ ὄν αὐτὸ τὸ κατὰ τὴν οὐσίαν λεγόμενον. Ταῦτα τῶν ὑπὲρ ἡμᾶς καὶ θειοτέρων δυνάμεων. Καὶ αὐθις τὰ καθ' ἡμᾶς, καὶ ὁ χρόνος, τοῖς ὑπὸ γένεσιν τῷ προτέρῳ καὶ τῷ ὕστερῳ μετρούμενος, καὶ ἡ γένεσις τῶν ὑπὸ γένεσιν ὄντων, καὶ τὸ γινόμενον αὐτὸ τὸ κατὰ τὴν γένεσιν λεγόμενον, καὶ

τὰλλα πάντα, τὰ τε ἐν τοῖς οὐσί ὄντα τοῖς θειοτέροις, καὶ τὰ ὀκτωσούν ὑφεστῶτα, τὰ καθ' ἡμᾶς δηλαδὴ. Πάντα δὲ ταῦτα ποσῶς ἔστιν ὄντα· οὐδὲ γὰρ τὸ ὄν τὸ τῶν ἀγγέλων περιλαμβάνει καὶ τὸ τῶν ἀνθρώπων, οὐδὲ τὸ τούτων καὶ τὸ τῶν ἀγγέλων, ἀλλ' ἕκαστόν ἐστιν ἰδιοῦπόστατον, καὶ περιγραπτόν, καὶ ὅτι ἃ μὲν ἀρχὴν ἔχοντα, τέλος οὐκ ἔχουσι, ἃ δὲ καὶ ἀρχὴν καὶ τέλος ἔχουσι. Ἔστι δὲ ἃ καὶ ἀρχὴν μὲν οὐκ ἔχουσι, τέλος δὲ ἔχουσι, καθὼς καὶ ὁ μέγας διαλαμβάνει Βασίλειος, λέγων περὶ τῶν θείων τῆς προνοίας τοῦ κόσμου βουλήσεων, αἳ δὴ καὶ ἀρχὴν μὲν οὐκ ἔσχον, τέλος δὲ ἔσχον τούτων τινές, καὶ τινες ἔξουσι. Ταῦτα γοῦν πάντα ποσῶς ὄντα, μόνον δὲ τὸ Θεῖον οὐ ποσῶς ἔστιν ὄν, ἀλλ' ἀπλῶς καὶ ἀπεριορίστως· ὅλον γὰρ ἐν ἑαυτῷ συλλαβὸν ἔχει τὸ εἶναι, οὔτε ἀρξάμενον οὔτε

παυσόμενον· διὸ καὶ βασιλεὺς λέγεται τῶν αἰώνων, ὡς πάντα αἰῶνα καὶ πᾶν ὄν περιέχον, καὶ τὰ τοῦ χρόνου τμήματα, τὸ ἦν, τὸ ἔσται, τὸ γενέσθαι, τὸ γίνεσθαι διαπεφευγός· ταῦτα γὰρ τῶν καθ' ἡμᾶς καὶ τῆς βευσσῆς φύσεως. Ἔτι δὲ οὐδὲ τὸ ἔστιν ἔχει, ὑπὲρ αὐτὸ γὰρ ἔστιν, αὐτὸ ἔστι τὸ τοῖς οὐσί εἶναι· οὐδὲ γὰρ τὰ ὄντα μόνον ἐκ τοῦ Θεοῦ, ἀλλὰ καὶ τὸ εἶναι τῶν ὄντων· αὐτὸς γὰρ ἔστιν ὁ ὑπάρχων πρὸ τῶν αἰώνων, κατὰ τὸν Δαυὶδ, ὁ αἰὼν τῶν αἰώνων, δηλονότι ὁ συνοχεὺς τῆς αἰῶλου παρεκτάσεως, ὁ ὅρος τῆς αἰωνίου ζωῆς, ὁ ἐπέκεινα τοῦ μὴ ἐπιλείποντος.

consistens, essentialis, naturæ, principium sæculorum, tanquam conditor eorum, per eum enim etiam sæcula fecit, ut inquit Apostolus ^t. Entitas temporum, siquidem statuta sunt *in signa, et in annos*, ut ait Scriptura ^u; quoniam tempus solis cursu mensuratur; et quod nobis tempus est, quod prius et posterius habet, hoc rebus sempiternis est æternitas. Quod itaque neque erat, neque erit, sed solum est, habens hoc esse consistens, non mutari inerit, neque transivisse ex erat in est, hoc est æternitas. Ideirco enim etiam æternitas dicitur rerum Deus, quippe non habens principium, neque finem, neque erat, neque erit, sed solum esse perpetuum et incircumscriptum; tempus autem est eorum quæ fiunt, quoniam ea quæ videntur imagines sunt eorum quæ non videntur et intelliguntur. Et sicut æternitatem dicimus immutabilem illam vitam, quæ et simul tota existit, et nullius unquam eget, nec omnino deficit, et in uno ac propter unum consistit; sic etiam tempus tum quidem in eo quod semper **441** est requiescere dicimus, apparere vero, quando oportebat quoque solem subsistere, et visibilem naturam prodire. Itaque progressum divinæ bonitatis ad sensilia producenda, vocat tempus eorum quæ fiunt, quin etiam esse rerum et generationum quæ fiunt; quoniam ex ipso mota sunt, et substiterunt omnia quæ generationi subjecta sunt, et quæ sub tempore fiunt. Ex hoc superessentiali ente etiam ævum existit, quod nimirum rebus coextenditur, et essentia rerum, et ipsummet ens, quod secundum essentiam dicitur. Hæc quoad superiores nobis divinioreque virtutes. Et rursus quoad nostratia quoque, tempus est per prius et posterius in rebus genitis mensuratum, et generatio eorum quæ generantur, et id ipsum quod gignitur secundum generationem dictum, cæteraque omnia quæ in rebus divinioreque existunt, et quæ quocumque modo existunt, scilicet secundum nos. Hæc autem omnia sunt aliquo modo entia: non enim esse angelorum et hominum comprehendunt, neque horum et angelorum, sed quodlibet habet propriam subsistentiam, eamque limitatam; quoniam alia quidem principium habent, finem non habent, alia vero et principium et finem habent. Sunt vero etiam quæ principium quidem non habent, sed finem habent, uti etiam Magnus Basilus tradit, loquens de divinis circa mundi providentiam volitionibus, quæ principium quidem non habuerunt, finem vero aliquæ illarum jam acceperunt, aliquæ etiam habebunt. Hæc igitur omnia sunt aliquo modo entia, solus autem Deus non est aliquo modo ens, sed simpliciter et illimitate: totum enim esse in se complexus est, nec incipiens neque desinens; quare etiam dicitur Rex sæculorum, quippe qui omnia sæcula et ens omne complectitur, et temporum des-

^t Hebr. 1, 2. ^u Gen. 1, 14.

fluxæ conveniunt. Quin ne quidem habet ipsum est, quoniam supra ipsum est, et ipsemet est esse rebus; nec enim entia solum a Deo sunt, sed entium quoque ipsa entitas; ipse enim est existens ante sæcula, secundum Davidem ^v, sæculum sæculorum, quippe continens sempiternam coextensionem, terminus vitæ sempiternæ, qui est supra id quod non deficit.

§ V. Altius itaque repetentes dicamus, rebus omnibus et ævis ipsis rerum, ipsum esse ab eo qui præexistit existere, **442** qui horum omnium est principium ac causa præexistens, omniaque in ipso consistunt, cum sit ante alia quæ esse participando sortita sunt. Suppone enim hominem: hic primum habet ut sit, deinde habet ut vivat et sentiat, et ratiocinetur; et mentes invisibiles primum esse participarunt, et sic vitam et sapientiam. Hæc vero etiam secundum conceptum distinguuntur. Sicut igitur in nobis prima materia concipitur, ex qua constamus, sic etiam in mentibus incorporeis, instar materiæ, concipitur ipsummet eujuslibet rei esse per vitæ speciem, et quatenus ad vitam et sapientiam et ad divinam similitudinem substantiatum est. Idcirco dicit, quod ipsum per se esse sit antiquius quam esse per se vitam et per se sapientiam; non quod in Deo sit istiusmodi divisio, sive simpliciter, sive per conceptum, absit; sed ab hoc intelligantur hæc in illis omnibus quæ per creationem existunt. Merito igitur præ cæteris quæ existendo Deum participant, Deus ipsemet antiquissimum ipsius entis principium intelligitur. Quare quæ in effectis sunt ascribit causæ, ideoque cum hac dictione ponit ea quæ ponit tanquam de Deo dicta: sicut etiam ipsam per se similitudinem qua Deo assimilantur mentes ipsi vicinæ, quin potius etiam ea quæ participant ea quæ sunt, ut esse, moveri, ratiocinari, et similia. Atque hæc, in quantum sunt et apparent in rebus, ipsum esse participant, ita ut ex eo etiam ipsa sint; et nullum est ens, quantumvis subsistens, vel in altero consideratum (si quidem etiam entia per accidens sunt quæ in altero considerantur) cujus essentia non sit ipsummet per se esse Dei. Cæteris omnibus, vita, inquam, sapientia, bonitate, antiquiorem habens Deus ab ipso esse denominationem quam sibi ipsi dedit, dicens: *Ego sum qui sum* ^x; primum laudatur ab eo quod sint res, quod hoc sit antiquissimum ejus donum. Diximus enim, esse quidem Dei, quod antiquius est vita, sapientia, bonitate, incomprehensibile existere. Ex eo autem quod sint omnia, concludimus, tanquam ex effectis, causam esse Deum, quinimo præexistere, et superexistere. Nisi enim præexistere, minime subsisterent illa quæ sunt, si vero non superexisteret, haudquaquam tali virtute usus fuisset. Hic Deus in prædefinitione ipsius esse propriæ cognitionis universim omnia subsistere fecit: secundum primum enim conceptum mens **443** apprehendit ipsum esse et sic aliquo modo res esse concipit. Itaque simpliciter esse, non aliquo modo esse significavit cum dixit, per se esse; uti et deinceps, cum ipsam per se vitam, ipsam per se

§ V. Ἀναλαμβάνοντες οὖν εἰπωμεν, ὅτι πᾶσι τοῖς οὐσι, καὶ τοῖς αἰῶσιν αὐτοῖς καθ' οὓς τὰ ὄντα, τὸ εἶναι ἐστὶ παρά τοῦ προόντος, καὶ πάντων τούτων ὁ προὖν ἀρχὴ καὶ αἰτία, καὶ πάντα ἐν αὐτῷ συνέστηκε, πρὸς τῶν ἄλλων αὐτῶς μετοχῶν τὸ εἶναι κεκληρωμένα. Ὑπόθου γὰρ ἄνθρωπον· οὗτος τὸ εἶναι πρῶτον ἔχων, ἤδη ἔχει καὶ τὸ ζῆν, καὶ τὸ αἰσθάνεσθαι, καὶ τὸ λογίζεσθαι· καὶ οἱ ἀόρατοι νόες πρῶτοι τοῦ εἶναι μετέσχον, καὶ οὕτω ζωῆς καὶ σοφίας. Ταῦτα δὲ καὶ κατ' ἐπίνοιαν μερίζονται. Ὡς περ γοῦν ἐφ' ἡμῶν πρώτη ἡ ὕλη ἐπινοεῖται ἀφ' ἧς ἐσμεν, οὕτως ἐπὶ τῶν ἀσωμάτων νοῶν, οἷον ἐπὶ ὕλης νοεῖται αὐτὸ τὸ ὄν ἐκάστου διὰ ζωῆς εἶδος, καὶ καθὼ οὐσιώται εἰς ζῶην, καὶ σοφίαν, καὶ τὴν πρὸς τὸ θεῖον ὁμοιότητα. Διὰ τοῦτο λέγει, ὅτι καὶ κατ' αὐτὸ τὸ εἶναι πρεσβύτερόν ἐστι τὸ αὐτοζῶην εἶναι καὶ αὐτοσοφίαν, οὐχ ὅτι ἐπὶ θεοῦ ὁ τοιοῦτός ἐστι μερισμὸς, ἢ ἀπλῶς, ἢ κατ' ἐπίνοιαν, ἀπαγε, ἀλλ' ἀπὸ τούτου, ἐπὶ τῶν ἐξ αὐτοῦ δημιουργικῶς ὑποστάντων ἀπάντων, ταῦτα νοοῦνται. Εἰκότως οὖν πρὸ τῶν ἄλλων ὧν μετέχει τὰ ὄντα τοῦ θεοῦ, πρεσβύτερα τις ἀρχὴ ἢ τοῦ εἶναι ἐπινοεῖται αὐτῶς ὁ θεός. Τὰ γοῦν τοῖς αἰτιατοῖς ἐπινοούμενα τῷ αἰτίῳ προσάπτει, διὰ τοῦτο καὶ μετὰ τῆς αὐτῆς λέξεως τίθησιν ὅσα τίθησιν ὡς ἐπὶ θεοῦ λεγόμενα· ὡς περ καὶ τὴν αὐτοομοιότητα καθ' ἣν τῷ θεῷ ὁμοιοῦνται οἱ προσεχεῖς αὐτῷ νόες, μᾶλλον δὲ καὶ ταῦτα, ὧν τὰ ὄντα μετέχει, τὸ εἶναι δηλαδὴ, τὸ κινεῖσθαι, τὸ λογίζεσθαι, καὶ τὰ τοιαῦτα. Καὶ ταῦτα, καθὼ εἰσι καὶ φαίνονται ἐν τοῖς οὐσι, τὸ αὐτὸ εἶναι μετέχει, ὡς ἐξ ἐκείνου καὶ αὐτὰ εἶναι· καὶ οὐδὲν ἐστὶν ὄν, κἂν ἐνυπόστατον, κἂν ἐν ἄλλῳ θεωρούμενον, (ὄντα γὰρ καὶ τὰ συμβεβηκότα ἄπερ ἐν ἄλλῳ θεωροῦνται·) οὐ μὴ ἔστιν ὄντως αὐτὸ δὴ τὸ τοῦ θεοῦ αὐτοεῖναι. Πάντων τῶν ἄλλων, τῆς ζωῆς φημι, τῆς σοφίας, τῆς ἀγαθότητος, ἀρχηγικώτερον ἔχων ὁ θεός τὴν τοῦ εἶναι ὀνομασίαν, ἣν ἑαυτῷ ἔθετο εἰπὼν, Ἐγὼ εἶμι ὁ ὢν, πρῶτως ὑμνεῖται ἐκ τοῦ εἶναι τὰ ὄντα, ὅπερ ἐστὶ καὶ πρεσβύτερον τῶν αὐτοῦ δωρεῶν. Εἶπομεν γὰρ, ὅτι τὸ μὲν εἶναι τοῦ θεοῦ, ὁ ἀρχηγικώτερον ἐνὶ πρὸς τὴν ζῶην, πρὸς τὴν σοφίαν, πρὸς τὴν ἀγαθότητα, ἀκατανόητόν ἐστιν. Ἐκ δὲ τοῦ εἶναι τὰ πάντα συναγομένον, ὡς ἐξ αἰτιατῶν, τὸ αἴτιον ὅτι ἐστὶ θεός, ἀλλὰ καὶ πρόεστι καὶ ὑπέρεστιν. Ἢ μὴ γὰρ προῆν, οὐκ ἂν ὑφίστα τὰ ὄντα· εἰ δὲ οὐχ ὑπερῆν, οὐκ ἂν τοιαύτη δυνάμει ἐχρῆτο. Οὗτος ὁ θεός ἐν αὐτῷ τῷ εἶναι τῷ προορισμῷ τῆς οἰκείας γνώσεως προὑπεστήσατο τὸ ὅλως εἶναι τὰ πάντα· αὐτῷ γὰρ τῷ εἶναι, κατὰ πρώτην προσβολὴν ἐπιβάλλει ὁ νοῦς, εἶθ' οὕτως τὸ ὅπως εἶναι αὐτὰ εἶναι θεωρεῖ. Τὸ οὖν ἀπλῶς εἶναι, οὐ τὸ πῶς εἶναι ἐδήλωσεν, εἰπὼν καθ' αὐτὸ εἶναι· ὡς περ καὶ ἐξῆς τὴν αὐτοζῶην τὴν αὐτοομοιότητα, καὶ τὰ σὺν αὐτοῖς εἰπὼν, τὸ ὅλως εἶναι ζῶην καὶ ἀπλῶς τὸ ζῆν, οὐχὶ δὴ τὴν τοιάνδε ζῶην εἰσηγγίσασατο. Ὡς περ τοίνυν λόγῳ

τινὲ ἐπὶ τῶν καθ' ἡμᾶς ποιότητων, ἤγουν τῆς λευκότητος, τῆς μελανίας, οἷον ἐπὶ πρῶτόν τινα αὐτοποιότητα νοοῦμεν, ἤγουν λευκότητα, ἣν δὴ συμβαίνουσιν τοῖς ὑποκειμένοις, καὶ φαίνεσθαι καὶ δρᾶν· οἷον ἡ αὐτοσώματος λευκότης, ἐπιγενομένη σώματι, λευκαίνει τοῦτο, οὕτω μοι νόει, πλὴν ἀναλόγως, καὶ ἐπὶ τῶν διωρεῶν τῶν θεῶν, τῆς ζωῆς, τῆς σοφίας, ἃς ἐκάλεισεν ἀρχὰς τῶν ὄντων. Τῆς ἡμετέρας γὰρ ζωῆς ἀρχὴ καὶ δημιουργὸς ἡ αὐτοζωή, καὶ τῆς σοφίας ἡ αὐτοσοφία. Αὗται οὖν πρῶτον ἐπινοοῦνται οὕσαι, εἴθ' οὕτως εἰσὶ καὶ ἀρχαὶ τῶν ζώντων, ἡ αὐτοζωὴ ἡ θεία, φημί, καὶ ἐν τῷ Θεῷ ζωὴ. Τίθησι δὲ τὸ ὡς ζώντων, ὅτι πάλιν ὡς ὄντων τὸ αὐτὸ ὄν· καὶ ὡς σοφῶν ὄντων, ἡ αὐτοσοφία ἀρχὴ ἐστὶ, καὶ τῶν ὁμοίων. Εἴπομεν γὰρ καὶ πρόωγ, ὅτι ὁμοιότητος λέγει καθ' ἃς μετέχουσιν οἱ θεοὶ νόες τοῦ Θεοῦ. Τούτων οὖν τῶν ὁμοίων ἀρχὴ ἡ αὐτομοιότης, ἣν καθ' ἑαυτὸ τὸ Θεῖον αὐχεῖ· καὶ τῶν ἠνωμένων, δηλονότι τῶν περικωρισμένων τῇ εὐκλείᾳ φύσει, καὶ μὴ ἐσχεδασμένων· ἕκαστον γὰρ τῶν ὄντων κατὰ τινα ἐνιαῖον περιορισμὸν καὶ ἑαυτῷ ἠνωμένον συνίσταται. Τούτων οὖν πάλιν ἀρχὴ ἡ ἐν τῷ Θεῷ αὐτοενοότης· καὶ τῶν ἄλλων ὅσα ἢ τῆς ζωῆς μετέχοντα, ἢ τῆς γνώσεως, ἢ καὶ ἀμφοτέρων, ζώντα εἰσιν, ἢ σοφά, ἢ καὶ ἀμφοτέρω, ἢ καὶ πλείονα, ἢ γούνη καὶ ἔντα, καὶ ἀθάνατα, καὶ νοερὰ, ὡς ἐπὶ τῶν θεῶν ἀγγέλων· τούτων οὖν ἀπάντων τὰς αὐτομετοχὰς εὐρήσεις, δηλονότι τὴν αὐτοζωὴν, τὴν αὐτοσοφίαν, καὶ τὰ λοιπὰ, τοῦ εἶναι μετεχούσας, καὶ ἐν τῷ εἶναι μενοῦσας· καθὼ γὰρ αὗται τοῦ εἶναι μετέχουσι, καὶ εἰσὶ, κατὰ τοῦτο καὶ παρὰ τῶν ἄλλων μετέχονται.

habent, quinimo vel entia sunt, vel immortalia, vel intelligentia, ut in divinis angelis accidit; horum, inquam, omnium per se participationes reperies, scilicet ipsam per se vitam, per se sapientiam, et cætera ipsammet esse participare et in esse permanere; in quantum enim esse participant et sunt, in tantum etiam ab aliis participantur.

§ VI. Εἰ δὲ ἐκεῖνα τὰ μείζονα, ἅπερ ἔχουσι καθ' ἑκαστον καὶ τὸ αὐτὸ, ἐν τῇ μετοχῇ τοῦ ὄντος εἰσὶ, πόσω γε μᾶλλον ταῦτα δὴ τὰ ἐκείνων μετέχοντα ποιεῖ τὸ εἶναι, ζῶντα τυχεῖν, ἢ σοφά, ἐν τῇ ἐκείνων μετοχῇ· καὶ οὐ (καθὼς ὑπολήψαιτό τις ἀσυνέτως) ὅτι ἀφ' ἑαυτῶν, καὶ οὐ κατὰ μετοχὴν ἑτέρου, ταῦτα ἔχουσιν; Ἔστι δὲ τὸ ἐπιχειρήμα δραστηκώτατον ἐκ τοῦ μείζονος. Πρώτην τοίνυν τὴν τοῦ εἶναι διωρεῶν τοῖς οὐσι παρεχόμενος ὁ Θεὸς, ἐκ ταύτης καὶ πρώτως ὑμνεῖται, καὶ ἐστὶν ἐξ αὐτῆς καὶ αὐτὸ τὸ εἶναι πάντων, καὶ ἐν αὐτῇ συνειλημμένα διακρατοῦνται κατὰ ἀπλήν τινα καὶ περιεκτικὴν τῶν ὄλων αἰτίαν καὶ ἀσχετον· οὐδενὶ γὰρ λόγῳ ἢ νοήματι, ἢ πράγματι ἔχει τὸ Θεῖον τὴν πρὸς τὰ ὄντα σχέσιν τε καὶ κοινωνίαν. Τὰ δὲ ἐξῆς παραδείγματα πιστευτικά εἰσὶ τοῦ εἶναι πάντα ἐκ τοῦ Θεοῦ, ὡς αἰτίου τῆς τούτων ὑπάρξεως, ἄλλου παρὰ ταῦτα ὑπάρχοντος, καὶ ἐν αὐτῷ συνεστάναι ἄλλω παρὰ ταῦτα ὑπάρχοντι· ἡ γὰρ μονὰς, ὡς αἰτία ἀριθμῶν, ἐνοσιδῶς, οὐ ποικιλλομένη, ἢ ἄλλως καὶ ἄλλως νοουμένη, τοὺς πάντας περιεῖληφεν ἀριθμούς· καὶ τὸ μέσον τοῦ κύκλου κέντρον ἀπάσας τὰς ἀπὸ τῆς περιφερείας εὐθείας περιέχει ἐνοσιδῶς, καὶ ἀπλῶς,

A similitudinem et cætera dixit, omnino vitam esse, et simpliciter vivere, nequaquam vero istiusmodi vitam explicavit. Sicut igitur aliqua ratione in qualitatibus nostratibus, v. g. albedine, nigredine, primum quasi per se qualitatem aliquam concipimus, ipsammet scilicet albedinem per accidens subjectis advenientem, et apparere, et operari; ut cum albedo per se incorporea⁸⁵ corpori adveniens illud dealbat, ita concipere hæc, sed proportione munerum divinorum, vitæ, sapientiæ, quæ rerum principia appellavit. Nostræ enim vitæ principium et auctor est ipsa per se vita, et sapientiæ ipsa per se sapientia. Hæc itaque primum concipiuntur exsistere, ac deinde sic exsistere principia vi-

B in Deo est vita. Apponit autem quatenus vivunt, sicut etiam ens per se, quatenus sunt, et quatenus sapiunt, ipsa per se sapientia principium exsistit, et sic de similibus. Prius enim dicebamus, ipsum similitudines vocare, secundum quas divinæ mentes Deum participant. Harum itaque similitudinum principium est ipsa per se similitudo, de qua ipse per se Deus gloriatur; uti et rerum unitarum, id est natura sua definitarum, et non dispersarum: quælibet enim res, secundum unam aliquam definitionem, sibi quoque unita constat. Horum igitur iterum principium ipsa quæ in Deo est per se unitas; tum et cæterorum quæcunque vel vitam, vel notitiam, vel utrumque participando vivunt, vel sapiunt, vel utraque aut plura

C § VI. Si autem illa majora, quæ habent quoque singula per se, entitatem participant, quanto magis hæc quæ illorum participia sunt, facit ipsum esse viventia, v. g., vel sapientia, per sui participationem; et non (ut quispiam imperite suspicari posset) per se et sine alterius participatione hæc habent? Est autem hoc argumentum 444 efficacissimum a majori. Cum itaque Deus primum hoc donum rebus largiatur, ex ipso quoque primum laudatur, et exsistit ex ipso, ipsummet est esse omnium, et in ipso collecta continentur omnia secundum simplicem aliquam et comprehensivam et incomprehensam universorum causam: nulla enim ratione, vel conceptu, vel re communionem vel proportionem habet Deus cum rebus exsistentibus.

D Exempla autem quæ sequuntur fidem faciunt, ea quæ sunt omnia ex Deo exsistere, tanquam causa eorum exsistentiæ, cum diversus sit ab illis, et in ipso consistant diverso ab illis exsistente; siquidem unitas, tanquam causa numerorum, uniformiter, haudquaquam variegata, vel aliter atque aliter intellecta, universos numeros complectitur; et mo-

⁸⁵ Max. corporea.

dium circuli centrum omnes a circumferentia lineas rectas uniformiter et simplici similique modo continet; punctum enim caret partibus, quomodo ergo aliter atque aliter lineas rectas possit comprehendere? Mirabili autem modo posuit exemplum hoc de circulo, ut ostendat, quomodo uniformiter in Deo universa uniantur, et quomodo quæ distant distinguantur, et in quantum distant, in tantum etiam dissipentur. Ad hæc, etiam in natura, creatrice universorum, omnes cujuscunque naturæ rationes absque confusione collectæ sunt, sicut in anima uniformiter copulatæ sunt providæ virtutes ejus, videlicet nutritiva qua nutrit, auctrix qua auget id quod aptum est generationi, sensitiva qua præest sensibus, opinativa qua discernit ea quæ sentiuntur, imaginativa qua sensibilia imaginatur, appetitiva qua appetit, et sic de cæteris: sic etiam creandi rationes omnes speciesque omnium in creatore sunt, manentque inconfusæ, verumtamen in ipso sunt, non tanquam in loco (neque enim ipse in loco est, nec quæ in ipso), sed habet illa sicut seipsum habet, omnibus quidem simul existentibus, distinctis autem in parte indivisibiliter⁹⁵. Acceptis exemplis a numero et centro, ait, minime absurdum esse, ex similibus imaginibus ad eorum quæ dicta sunt culmen ascendere, modo supermundanos oculos adhibeamus. Diximus enim, omnia in causa unite tanquam in unitate numeros omnes, et collectim, tanquam in centro lineas rectas, quæ a circumferentia ducuntur, contineri.

§ VII. Omnia igitur quæcunque essendi 445 gradum sortiuntur, insigniunt illa quæ sunt; nisi enim esset vita, nequaquam viveremus; nisi esset custodia, nequaquam custodiremur; nisi esset motus, nequaquam moveremur. Omnia itaque, omnia quæcunque essendi gradum obtinent, insigniunt illa quæ sunt. Dicit autem illa quæ sunt, non substantias, sed (accidentia) quæ in substantiis cernuntur, atque etiam ex Deo sunt; hæc autem extra corpus consistere nequeunt, eaque etiam per cogitationem sanctus Pater divisit.

§ VIII. Atque ex hac omnium causa etiam intellectuales quoad nos, et intelligentes quoad Deum, virtutes subsistunt, uti et animæ et corpora, et quæ quoquomodo in aliis existunt, ut color, forma, qualitas, aliaque quæ circa corpus cernuntur, vel per cogitationem esse dicuntur, ut intellectio, sensus, ratio, et similia. Illa utique ab his secernit, quoniam illa, tamen in aliis subsistant, tamen sensui subjiciuntur; hæc autem nequaquam sensui subjacent, sed per solam cogitationem cognoscuntur. Itaque virtutes illæ beatæ, tam primæ quam sequentes et ultimæ quoad illas, non quoad nos; nam quoad nos omnes supermundiales sunt, etiam postremæ; et principatus et omnia ex Deo et in

A καὶ ὁμοίως· ἀμερὲς γὰρ ἐστὶ τὸ σημεῖον, ὥστε πῶς ἄλλως καὶ ἄλλως τὰς εὐθείας περιλήφεται; Θαυμάσιος δὲ τέθεικε τὸ περὶ τοῦ κύκλου παράδειγμα, πῶς ἐνοῦνται ἐν τῷ Θεῷ ἐνιαίως τὰ πάντα, καὶ πῶς διακρίνονται ἀφιστάμενα, καὶ καθ' ἕσον ἀφίστανται, καὶ τὸν σκεδασμὸν λαμβάνοντα. Ἔτι καὶ ἐν τῇ δημιουργικῇ τῶν ὄλων φύσει, πάντες οἱ τῆς καθ' ἕκαστον φύσεως λόγοι συνειλημμένοι εἰσὶν ἀσυγχύτως, ὡσπερ καὶ ἐν τῇ ψυχῇ μονοειδῶς αἱ προνοητικὰ δυνάμεις αὐτῆς, ἡ θρεπτικὴ δηλονότι καθ' ἣν τρέφει, ἡ αὐξητικὴ καθ' ἣν αὐξοῖ τὸ πρὸς τὸ γενεῖν ἐπιτήδειον, ἡ αἰσθητικὴ καθ' ἣν ἐπιστατεῖ ταῖς αἰσθήσεσιν, ἡ δοξαστικὴ καθ' ἣν κρίνει τὰ αἰσθητὰ, ἡ φανταστικὴ καθ' ἣν τὰ αἰσθητὰ φαντάζεται, ἡ ὄρεκτικὴ καθ' ἣν ὀρέγεται, καὶ καθεξῆς αἱ λοιπαί· οὕτω καὶ οἱ δημιουργικοὶ λόγοι ἐν τῷ δημιουργῷ, καὶ τὰ εἶδη πάντων, καὶ πάντες εἰσὶ καὶ ἀσύγχυτοι μένουσι, πλὴν ἐν αὐτῷ εἰσὶν οὐχ ὡς ἐν τόπῳ, (οὔτε γὰρ αὐτὸς ἐν τόπῳ, οὔτε τὰ ἐν αὐτῷ) ἀλλ' ἔχει αὐτὰ ὡς ἑαυτὸν ἔχει, πάντων μὲν ὁμοῦ ὄντων, διακεκριμένων δὲ ἐν τῷ μέρσι ἀμερῶς. Λαθὼν ἀπὸ τοῦ ἀριθμοῦ καὶ τοῦ κέντρου τὰ παραδείγματα, φησὶν, ὅτι οὐκ ἔστιν ἄτοπον ἐκ τοιούτων εἰκόνων ἐπὶ τὸ ὕψος τῶν λεγομένων ἀναβαίνειν, μόνον εἰ ὀφθαλμοῖς ὑπερκοσμοῖς χρώμεθα. Εἴπομεν γὰρ, ὅτι πάντα ἐν τῷ αἰτίῳ μονοειδῶς, ὡς ἐν τῇ μονάδι οἱ ἀριθμοὶ ἅπαντες, καὶ ἠνωμένως, ὡς ἐν τῷ κέντρῳ αἱ ἀπὸ τῆς περιφερείας εὐθεΐαι.

C § VII. Πάντα οὖν, ὅσα ἐν τῷ εἶναι ὄντα, χαρακτηρίζει τὰ ὄντα· εἰ γὰρ μὴ ἦν ζωὴ, οὐκ ἂν ἐξῴμεν· εἰ μὴ ἦν φρουρὰ, οὐκ ἂν ἐφρουρούμεθα· εἰ μὴ ἦν κίνησις, οὐκ ἂν ἐκινούμεθα. Πάντα γοῦν, πάντα ὅσα ἐν τῷ εἶναι ὄντα, τὰ ὄντα χαρακτηρίζουσι. Ὅντα δὲ λέγει οὐ τὰς οὐσίας, ἀλλὰ τὰ ἐν ταῖς οὐσίαις θεωρούμενα ἐκ τοῦ Θεοῦ εἶσι· ταῦτα δὲ ἐκτὸς σωμάτων οὐ δύναται συνίστασθαι, διεῖλε δὲ ὁμοῦς αὐτὰ ὁ Πατὴρ κατ' ἐπίνοιαν.

§ VIII. Καὶ ἐκ τῆς αἰτίας τῶν πάντων αἱ νοηταὶ ὡς πρὸς ἡμᾶς, καὶ νοεραὶ ὡς πρὸς τὸν Θεὸν δυνάμεις ὑπέστησαν, καὶ αἱ ψυχαὶ, καὶ τὰ σώματα, καὶ τὰ ὄπωσοῦν ἢ ἐν ἐτέροις ὑπάρχοντα, ὡς χρῶμα, σχῆμα, πηλικότης, καὶ τᾶλλα τὰ περὶ τὸ σῶμα ὀρώμενα, ἢ κατ' ἐπίνοιαν εἶναι λεγόμενα, ὅσον νόημα, αἰσθησις, λόγος, καὶ τὰ τοιαῦτα. Χωρίζει γοῦν ἐκεῖνα ἀπὸ τούτων, ὅτι ἐκεῖνα, εἰ καὶ ἐν ἐτέροις ὑφίστανται, ἀλλ' οὖν αἰσθήσει ὑπόκεινται· ταῦτα δὲ οὐχ ὑπόκεινται αἰσθήσει, ἀλλὰ κατ' ἐπίνοιαν μόνην γινώσκονται. Καὶ γοῦν αἱ μακάριαι δυνάμεις, καὶ αἱ πρῶται καὶ αἱ μετ' αὐτάς, καὶ αἱ ἔσχαται πρὸς ἐκεῖνας, οὐ πρὸς ἡμᾶς· πρὸς γὰρ ἡμᾶς ὑπερκόσμοι εἰσι καὶ αἱ ἔσχαται· καὶ αἱ ἀρχαὶ καὶ πάντα ἐκ τοῦ Θεοῦ καὶ ἐν τῷ Θεῷ εἰσι· καὶ μὴ μόνον τὸ εἶναι, ἀλλὰ καὶ τὸ εὖ εἶναι

⁹⁵ Max. in indivisibili.

ἔχουσι. Καὶ τὰ μὲν πρεσβεῖα τοῦ εἶναι, δηλονότι τὸ ὑψηλότερον, ὃ ἐστὶ τὸ ἀθανάτως εἶναι, ταῖς νοηταῖς ἐδωρήθη δυνάμεσιν, ἅς καὶ αἰωνίας ἐκάλεσεν, ὡς αἰῶνος μετεχούσας· ἡ δὲ τοῦτο λέγουσα Γραφή ἐστὶ· *Τὰ γὰρ βλεπόμενα πρόσκαιρα· τὰ δὲ μὴ βλεπόμενα αἰώνια.* Αὐτὸ δὲ τὸ εἶναι οὐδέποτε ἀπολείπεται τῶν ὄντων· ὅτε γὰρ ἀπολείπει τὸ εἶναι, οὐκ ἔστι τὸ ὄν. Καὶ αὐτὸ γοῦν τὸ εἶναι ἐκ τοῦ προόντος, διὸ καὶ ἐν τῷ Θεῷ ἐστὶ τὸ εἶναι, ὡς ἐν καὶ αὐτὸ τῶν ἐτέρων θεῶν εἰδῶν καὶ νοήσεων, τῆς ζωῆς, τῆς σοφίας, καὶ τῶν τοιούτων. Οὐ μὴν δὲ ὁ Θεὸς ἐν τῷ εἶναι· πρὸ γὰρ τοῦ εἶναι ἐστὶν (αὐτοῦ γὰρ ἐστὶ τὸ εἶναι, ὡς καὶ ἡ ζωὴ, καὶ τὸ φῶς, καὶ οὐκ αὐτὸς τοῦ εἶναι). Τί δὲ ἐστὶ, καὶ αὐτὸν ἔχει τὸ εἶναι, καὶ οὐκ αὐτὸς ἐκεῖνο; ἡ ἐπεὶ μετὰ τῶν ἄλλων σημαινόμενων τοῦ ἔχειν λέγεται ἔχειν καὶ τὸ καθ' ἑξὶν προσόν, ὡς ἔχειν λεγόμεθα ὄντως καὶ ζωὴν, ὡς ἄνευ οὐτε ἡμεν ἂν, οὐτε εἶχομεν· τοῦτο τὸ σημαινόμενόν ἐστὶν ἐνταῦθα. Αὐτὸν γοῦν τὸν Θεὸν ἔχει τὸ εἶναι, ἵνα συστή, ἵνα δειχθῆ, οὐκ αὐτὸς ἐκεῖνο εἰς οἰκείαν ὑπαρξίν· αὐτὸς γὰρ ἐστὶ καὶ τοῦ εἶναι αἰὼν, καὶ ἀρχή, καὶ μέτρον, καὶ πάντων ἀρχή, καὶ μεσότης, καὶ τελευτή· πάσῃ γὰρ ἐπιβολῇ τοῦ νοῦ προὑπαντώσαν εὐρίσκει τις ἐφ' ᾧ ἂν καὶ σκέψαιτο τοῦ αἰτίου τὴν ἐννοίαν, ἡγουν τοῦ δημιουργοῦ. Τὸ οὖν *πολλαπλασιάζεσθαι* δηλοῖ τὸ ἐν τοῖς πολλοῖς αἰτίον τὸν αὐτὸν θεωρεῖσθαι, καὶ ἐφ' ἐνὶ πάντων ἐκάστῳ ὁσάκις τις ἐπιβάλλοι, καὶ ὁσάκις ἴδοι, τὸ πρᾶγμα σκοπούμενος, τὸν Θεὸν αἰεὶ ἀναλογίζεσθαι αἰτίον· κατὰ τοῦτο γὰρ κατὰ πᾶσαν ἐπίνοιαν *πολλαπλασιάζεται*, καὶ ἀρχὴ καὶ μεσότης καὶ τελευτή ἐστὶ. Τὸ Θεῖον οὐτε τὸ ἦν, οὐτε τὸ ἔσται ἔχει κατὰ τὸν πολὺν ἐν θεολογίᾳ Γρηγόριον. Ἄλλ' οὐδὲ τὸ ἐστὶν ἐπ' αὐτοῦ κυριολεκτεῖται, κατὰ τοῦτον δὴ τὸν θεῖον Διονύσιον· τὴ γὰρ *ἐστὶν* ἐννοίαν παρεισάγει, ὅτι μετέχει τοῦ εἶναι· ὁ δὲ Θεὸς οὐ μετέχει τοῦ εἶναι, ἀλλ' αὐτὸ τὸ εἶναι μετέχει τοῦ Θεοῦ, καὶ ἐν τῷ Θεῷ ἐστὶ, καθὼς καὶ ἀνωτέρω ἐλέγομεν. Πῶς οὖν ἐνταῦθα τίθησιν ὁ ἅγιος, ὅτι καὶ τὸ ἦν, καὶ τὸ ἔσται, καὶ τᾶλλα ἃ δὴ εἰσὶν ἀνοίκεια τοῦ Θεοῦ, ἐπὶ Θεοῦ κυρίως ὑμνεῖται; Αὐτὸς ὁ ἅγιος, λύων τὴν ἀπορίαν, φησὶν, ὅτι θεοπρεπῶς νοοῦνται ταῦτα ἐπὶ Θεοῦ· ταῦτα γὰρ πάντα καὶ ἀλλοτριά εἰσι τοῦ Θεοῦ, καὶ πάλιν ἐν τῷ Θεῷ εἰσι, καθὸ τοῦ εἶναι μετελήφασιν. Κατὰ γὰρ τὴν τοῦ αἰτίου ἐννοίαν πάντα τοῦ Θεοῦ λέγονται, καὶ ἐπ' αὐτοῦ νοοῦνται ὑπερουσίως· τὸ γὰρ κατηγορεῖσθαι κατὰ φιλοσόφους τοῦτο δηλοῖ. Ὡς γοῦν πάντων αἰτίος, καὶ τοῦ ἔστι, καὶ τοῦ ἦν, καὶ τοῦ γίνεσθαι, καὶ τοῦ ἔσται, ἐν ἑαυτῷ πάντα συνέχει· πλὴν ἅμα πάντα καὶ τὸ ἦν, καὶ τὸ ἔσται, καὶ τὸ ἔστιν, ὅπερ ἐν τίνι ἄλλῳ λεχθήσεται πώποτε; Καὶ μὴ μόνον τὰ καταφατικὰ, ἀλλὰ καὶ τὰ ἀποφατικὰ, μᾶλλον δὲ καὶ αἱ στερησεις ἐπ' αὐτοῦ λέγονται, καὶ ταῦτα ἅμα, ὡς εἶναι τὸν αὐτὸν καὶ πάνσοχμον καὶ ἄμορφον, καὶ πανεῖδον καὶ ἀκαλλῆ· ἐκεῖνα διὰ τὸ αἰτίον εἶναι τῶν σχημάτων καὶ τῶν εἰδῶν ἀπάντων· ταῦτα διὰ τὸ ὑπὲρ πάντα ταῦτα εἶναι, κατὰ τὸ ὑπὲρ ἄσωματιαν, καὶ ὑπὲρ ἀύλιαν ἄμορφον καὶ ἀνεῖδον, τὴς ἀρχᾶς, καὶ τὰ τέλη, καὶ τὰ μέσα τῶν ὄντων περιλαμβάνοντα· οὐδεμία γὰρ ἀρχὴ ἐστὶν, ὑπὲρ ἣν οὐκ

A Deo sunt; et non tantum ab eo ut sint, sed etiam ut bene sint, habent. Atque munera quidem antiquiora, v. g. sublimius esse, seu immortale esse, intellectilibus virtutibus concessa sunt, quas et æternas appellavit, ut quæ participant æternitatem, cum et Scriptura dicat: *Nam quæ videntur temporanea sunt; quæ vero non videntur, æterna* V. Ipsum porro esse rerum nunquam deficit; quando enim deficit ipsum esse, jam non est ens. Verumtamen illud ipsum esse est ex eo qui prius est, quocirca etiam cæterarum formarum divinarum et intelligentiarum, vitæ, sapientiæ, et similibum esse in Deo quid unum et idem est. Nequaquam tamen Deus est in ipsa existentia; nam existit ante ipsam existentiam (quoniam ipsius est existentia, uti etiam vita et lumen, et non ipse est existentia). Quid autem sibi vult, quod ipsum habeat existentia, et non ipse existentiam? nisi cum, præter alias istius verbi *habere* significationes, dicitur aliquid habere id quod ei secundum habitum adest; sicut dicimur habere entitatem et vitam, sine quibus nec essemus quidem, nec quidquam haberemus: hoc autem hic significatur. Ipsa itaque existentia Deum habet, **446** ut subsistat et appareat, non ipse illam habet ut existat; nam ipsemet ævum est existentia, et principium, et mensura, et rerum omnium principium, et medium, et finis. Quidquid enim cogitur, et ad quamcunque rem quis mentem intendat, inveniet in ea notionem causæ, id est auctoris Dei. Hoc igitur est *multiplicari*, cerni eum in multis causam, et in quamlibet earum quotiescunque quis intendat, et rem ipsam speculetur, semper in ea reperiet notionem auctoris Dei; juxta hoc enim secundum omnem cogitationem multiplicatur, estque principium, et medium, et finis. Deus neque erat, neque erit habet, secundum Gregorium eximium theologum. Sed neque est de ipso proprie dicitur, secundum hunc D. Dionysium, quoniam verbum *est* sensum ingerit, ac si participet existentiam; Deus autem non participat existentiam, sed ipsamet existentia Dei particeps est, et in Deo existit, sicut etiam superius diximus. Quomodo ergo hic sanctus ait, quoniam erat, et erit, et cætera quæ minime propria sunt Dei, de Deo proprie prædicantur? Ipsemet sanctus hanc quæstionem solvens ait, ista de Deo dici quatenus Deum decet. Hæc enim omnia etiam aliena sunt a Deo, et iterum in Deo sunt, quatenus participant esse. Omnia enim secundum causam dicuntur de Deo, et in eo intelliguntur suprasubstantialiter; hoc enim ita prædicari secundum philosophos, declarat. Ut ergo omnium causa est, etiam est, et erat, et fieri, et erit, in se omnia continet; verum simul omnia et erat, et erit, et est, quod de nullo alio dicitur unquam. Et non solum affirmationes, verum etiam negationes, magis autem privationes de ipso dicuntur, atque hæc simul, velut ipsum esse omnis formæ et absque forma, et omnis figuræ et sine figura seu pulchritudine: illa quidem, quia causæ est formarum et

figurarum omnium; hæc vero, quia supra ea omnia est, et supra incorporeum, et supra immaterialitatem forma specieque carens, principia et fines et media rerum circumpleciens: nullam enim principium est, supra quod non sit Deus incomprehensibile et exempte; et nullus finis, post quem non sit Deus; et nullum medium, in quo non sit Deus, juxta illud: Ego Deus primus, et ego post hæc; et præter me non est alius^z; hoc enim est principium, et finis, et medium, utique secundum unam: et supraquam unitam **447** causam. Licet enim multi sint effectus et munera infinita, tamen supra omnem omnem habet unum illud causa, quæ liquido omnibus illucet more solis hujus sensibilis: si enim hic, cum ex Deo subsistat, multas substantias ac diversas qualitates unus existens uniformiter illuminet, et, illuminatione una et unita permanente, diversæ fiant operationes; quanto magis in Deo quis illud intelligat, qui tam illius quam cæterarum rerum conditor existit? Et si sol tantorum operum ac motuum causas uniformiter præceperit, unite totus omnibus affulgens, unicuique commodus inventus; quanto magis apud Creatorem exemplaria rerum omnium existere concedamus? Ac Plato quidem ideas et exemplaria nimis vili et indigna Dei ratione accepit; hic Pater vero hæc quidem voce usus est, sed sensum ejus pie explicavit, dicens, exemplaria esse rationes præexistentes, ac divinas voluntates quæ definiunt ac faciunt universa (sola enim (Dei) voluntate omnia consistunt) quas et prædefinitiones seu prædestinationes divus Paulus appellat, dicens: *Quos autem prædestinavit, hos et vocavit*^a; et alibi: *Qui prædestinavit nos in voluntate sua*^b. Quod autem etiam substantias adducat secundum egressionem a substantia, istiusmodi rationem habet. Dixerat in Deo esse omnium rerum exemplaria; deinde ac si quis aliarum quidem rerum rationes in Deo esse dicat, ut puta providentiarum ac munerum, motuumque, sicut apostolica dicta tradunt; ita ut hinc quidem probabiliter colligatur, prædestinationes ministerii et apostolatus rationesque horum esse in Deo, ipsarum autem personarum exemplaria non esse. Ac si quis itaque istiusmodi opinionis foret, et a personis actiones separaret, asserit, creatorem ipsarummet personarum quoque rationes penes se habere, cum etiam substantias producat. Siquidem id observare licet in rebus nostratibus arte factis, quoniam nos quidem cum substantias non producimus, substantiarum quoque rationes apud nos minime habemus; habitudinum autem et artis rationes habere nos nihil vetat, secundum quas res arte facta absolvatur. Deus vero, cum tam hæc quam illa producat, merito habet utrorumque rationes, tam substantiarum quam habituum.

§ IX. Clemens autem philosophus urbis Romanæ episcopus, ut quidam interpretes **448** aiunt, opinionem quandam secutus est, quæ tradit, etiam in generatione rerum sensilium quasdam esse causas principales. Quemadmodum itaque in

A ἔστι Θεὸς ἀσχετῶς καὶ ἐξηρημένως· καὶ οὐδὲν τέλος, μεθ' ὃ οὐκ ἔστι Θεός· καὶ οὐδὲν μέσον, ἐν ᾧ οὐκ ἔστι Θεός, κατὰ τό· Ἐγὼ Θεὸς πρῶτος, καὶ ἐγὼ μετὰ ταῦτα, καὶ πλὴν ἐμοῦ οὐκ ἔστι· τοῦτο γὰρ ἔστιν ἡ ἀρχή, τὸ τέλος, καὶ τὸ μέσον, κατὰ γοῦν μίαν καὶ ὑπερηκωμένην αἰτίαν. Εἰ γὰρ πολλὰ τὰ αἰτιατὰ καὶ αἱ δωρεαὶ ἀπειροί, ἀλλὰ καὶ ὑπὲρ πᾶσαν ἔνωσιν ἔχει τὸ ἐνιαῖον τὸ αἷτιον, ἀχράντως τοῖς πᾶσιν ἐπιλάμπει, δίκην τοῦ αἰσθητοῦ τούτου ἡλίου· εἰ γὰρ οὗτος ὁ ἐκ τοῦ Θεοῦ ὑποστάς πολλὰς οὐσίας καὶ διαφορῶς ποιότητος εἰς ὧν μονοειδῶς ἐπιλάμπει, καὶ μενούσης μιᾶς καὶ ἐνιαίας τῆς λάμπειας, διαφοροὶ γίνονται αἱ ἐνεργεῖαι· πολλῶν γε μᾶλλον ἐπὶ Θεοῦ τὸ τοιοῦτον νοήσειε τις τοῦ ποιητοῦ καὶ αὐτοῦ, καὶ τῶν ἄλλων ἀπάντων. Καὶ εἰ ὁ ἥλιος τὰς αἰτίας τῶν τοσοῦτων ἐνεργειῶν καὶ κινήσεων μονοειδῶς προεἴληφεν, ἐνιαῖως ὅλος ἅπασιν ἐπιλάμπων, καὶ ἐκάστῳ εὐρισκόμενος πρόσφορος· πολλῶν γε μᾶλλον συγχυρῆσμεν εἶναι παρὰ τῷ δημιουργῷ τὰ τῶν ὄντων πάντων παραδείγματα. Καὶ ὁ μὲν Πλάτων τὰς ἰδέας καὶ τὰ παραδείγματα ταπεινῶς καὶ ἀναξίως Θεοῦ ἐξεῖληφε· ὁ δὲ πατὴρ τῇ μὲν λέξει ἐχρήσατο, τὴν δὲ ἔνοιαν εὐσεβῶς ἐξηγήσατο, παραδείγματα λέγων τοὺς προϋφειστώτας λόγους, καὶ τὰ ἀφοριστικὰ ποιητικὰ θεῖα θελήματα. (μόνον γὰρ τῷ βούλεσθαι τὰ πάντα ὑπέστησεν) οὗς καὶ προορισμοὺς ὁ θεὸς Παῦλος φησὶν· *Οὗς δὲ προώρισε, λέγων, τούτους καὶ ἐκάλεσε· καὶ ἐτέρωθι· Προορίσας ἡμᾶς ἐν τῷ θελήματι αὐτοῦ*. Τὸ δὲ, ἐπεὶ καὶ οὐσίας παράγει κατὰ τὴν ἀπὸ οὐσίας ἐκβασιν, τοιοῦτόν τινα ἔχει λόγον. Εἶπεν, ὅτι πάντων τῶν ὄντων τὰ παραδείγματα ἐν τῷ Θεῷ ἔστιν, εἶτα ὡσπερὶ τινος τῶν ἄλλων μὲν τοὺς λόγους διδόντος εἶναι ἐν τῷ Θεῷ, δηλονότι τῶν προνοιῶν, τῶν δωρεῶν, τῶν κινήσεων, καθὼς καὶ τὰ ἀποστολικὰ ῥητὰ ἔχουσιν· ὡς συνάγεσθαι ἴσως ἐντεῦθεν, τοὺς μὲν προορισμοὺς τῆς διακονίας καὶ τῆς ἀποστολῆς, καὶ τοὺς λόγους τούτων εἶναι ἐν τῷ Θεῷ, αὐτῶν δὲ τῶν προσώπων τὰ παραδείγματα μὴ εἶναι· ὡσπερὶ τινος γοῦν οἰομένου τοιαῦτα καὶ χωρίζοντος τῶν προσώπων τὰς ἐνεργείας, φησὶ συνιστῶν, ὅτι καὶ αὐτῶν καθ' αὐτῶν τῶν προσώπων τοὺς λόγους ἔχει παρ' ἑαυτῷ ὁ δημιουργὸς, ἐπεὶ καὶ οὐσίας παράγει. Σκέψαι γὰρ ἀπὸ τῶν καθ' ἡμᾶς τεχνητῶν, ὅτι ἡμεῖς μὲν, ἐπεὶ οὐκ οὐσίας παράγομεν, οὐδὲ τοὺς λόγους τῶν οὐσιῶν παρ' ἑαυτοῖς ἔχομεν· ἔξεων δὲ καὶ τέχνης λόγους οὐδὲν κωλύει ἔχειν ἡμᾶς, καθ' οὗς ἀποτελεσθεῖν τὸ τεχνητόν. Ὁ δὲ Θεός, ἐπεὶ καὶ τούτων ἀκακείων παραγωγεὺς ἔστιν, εἰκότως ἔχει καὶ ἀμφοτέρων τοὺς λόγους, καὶ τῶν οὐσιῶν καὶ τῶν ἔξεων.

D οὐσιῶν παρ' ἑαυτοῖς ἔχομεν· ἔξεων δὲ καὶ τέχνης λόγους οὐδὲν κωλύει ἔχειν ἡμᾶς, καθ' οὗς ἀποτελεσθεῖν τὸ τεχνητόν. Ὁ δὲ Θεός, ἐπεὶ καὶ τούτων ἀκακείων παραγωγεὺς ἔστιν, εἰκότως ἔχει καὶ ἀμφοτέρων τοὺς λόγους, καὶ τῶν οὐσιῶν καὶ τῶν ἔξεων.

§ IX. Ὁ μὲντοι φιλόσοφος Κλήμης ὁ Πρώτης ἐπισκοπος, ὡς φασὶ τινες ἐξηγούμενοι, δόξῃ τινὶ κατηκολούθησε λεγούσῃ, καὶ ἐν τῇ γενέσει τῶν αἰσθητῶν εἶναι τινὰς ἀρχικὰς αἰτίας. Ὡς γοῦν ἐν τοῖς νοητοῖς ἔστι λέγειν τὰς νοήσεις τὰς θείας, λόγους ἀρχικοὺς

^z Apoc. xxii, 13. ^a Rom. viii, 30. ^b Ephes. i, 5.

καὶ παραδείγματα, οὕτως ἐν τοῖς αἰσθητοῖς ἔλεγεν εἶναι τινα ἀρχηγικώτερα παραδείγματα, τοῦ μὲν ἐνύλου τυχὸν πυρὸς τὸ αἰθέριον, τῶν δὲ πηγμαίων ὑδάτων τὰ ὑπερὸν ὑδάτα, ἅτινα ἀυλότερα πῶς εἰσι τῶν ὑφειμένων, παρ' ὅσον ὁ μὲν αἰθὴρ αὐτὸς ἐν ἑαυτῷ καίων ὑφίσταται, τὰ δὲ ὑπεράνω τῶν οὐρανῶν ὑδάτα διχα τοῦ προσήκοντος περιορισμοῦ συσφίγγεται καὶ συνέχεται· καὶ μᾶλλον ἐπὶ σφαιροειδοῦς καὶ ὀλισθηρᾶς ὄντα φύσεως, ἀμφω δὲ συγκρατεῖται τῷ δημιουργικῷ καὶ θεῷ θελήματι. Διὰ τοῦτο δὲ καὶ πρὸς τι παραδείγματά φησι· πρὸς γὰρ ταῦτα ἐκεῖνα παραδείγματα, καὶ οὐχ ἀπλῶς ἀρκτικὰ αἰτία, ὡς οὗτός φησι, τὰ θεαρχικὰ θελήματα. Ἄλλοι δὲ τὰ νοητὰ τῶν αἰσθητῶν, καὶ τούτων πάλιν τὰ ὑψηλότερα τῶν κατωτάτω, παραδείγματα λέγειν τὸν ἱερὸν ἐκλαθόμενοι Κλήμεντα, εἰς σαφήνειαν τῆς τοιαύτης δόξης καὶ τοιοῦτόν τι παράγουσιν. Ὑπόθου γὰρ γραμμῆν, ἧς τὸ μὲν ἄνω μέρος ἀποδιδόσθω τοῖς νοητοῖς, τὸ δὲ κάτω τοῖς αἰσθητοῖς· καὶ τούτων τὸ μὲν ἀρχηγικώτεροις, ἄπερ εἰσὶ τὰ ἰδίως νοητὰ, τὸ πρῶτον καὶ ἀνώτατον μέρος, τοῖς δὲ ἐκ τῶν νοητῶν τὸ μετ' ἐκεῖνο, εἰθ' οὕτω, καθ' ὑπόθεσιν τῆς γραμμῆς τὰ ἄλλα. Δεῖξαι γὰρ θέλει ἡ τοιαύτη δόξα, μὴ τῆς ἀξίας τῆς αὐτῆς εἶναι τὰ πάντα, ἀλλ' ἐξ ἀλλήλων ἕνια γινόμενα, οἷον τὰ ὑφειμένα εἶδη τῶν καθολικῶν. Καὶ ταῦτα μὲν τινες· τὸ δὲ ὅλον, οἶμαι, ὡς ἂν τῶν λόγων καταστοχάσωμαι, τοῦτο ἐστίν· Ὅτι ἐπειδὴ τῶν νοητῶν τὰ παρόντα λέγουσιν, ὡς ὁ μέγας Ἀπόστολος εἶπε τοῦ νόμου σκιάν, οὗτος ἐξ ἀντιστρόφου ἐκεῖνα τούτων ἐκάλεσε παραδείγματα. Διὰ τοῦτο γὰρ εἶπε καὶ πρὸς τι ἡ εἰκὼν πρὸς τὸ παράδειγμα, καὶ τὸ παράδειγμα πρὸς τὴν εἰκόνα. Φησὶ τοίνυν ὁ Πατὴρ, ὅτι, εἰ κάκεινος τὰ νοητὰ τῶν αἰσθητῶν ἐκάλεσε παραδείγματα, (ὄρα γὰρ, φησὶ, ποιήσεις κατὰ τὸν τύπον τὸν δευχθέντα σοι) ἀλλ' οὖν οὐκ εἰσὶ τοιαῦτα παραδείγματα τὰ νοητὰ ἐκεῖνα, ὥστε καὶ προσκυνητὰ εἶναι, ὡς τὰ θεῖα θελήματα, ἀλλὰ κάκεινα ποιήματά εἰσι, καὶ ἔχουμεν ἀκούειν καὶ περὶ αὐτῶν, καθὼς ὁ Μωϋσῆς περὶ τῶν αἰσθητῶν εἶπεν ὡς ἀπὸ τοῦ Θεοῦ· Οὐ παρέδειξά σοι αὐτὰ τοῦ πορεύεσθαι ὀπίσω αὐτῶν, ἀλλ' ἕνα διὰ τούτων πρὸς τὸ ἦντως ὄν καὶ τὸν ποιητὴν ἀναγόμεθα. Ἐπειδὴ τινες τῶν Ἑλλήνων τὰς ἰδέας καὶ τὰ παραδείγματα ἐνυπόστατα ἔφησαν, τούτους ἀπορραπίζων φησὶν· Εἰ γὰρ μὴ ἀπλῶς καὶ ἐνιαίως εἶεν αἱ ἰδέαι νοήσεις ὑπερηπλωμένα· οὗσαι τοῦ ὑπερηπλωμένου καὶ ὑπερηνωμένου Θεοῦ, σύνθετος ἂν εἴη ὁ Θεὸς ἐκ παραδείγματος καὶ ἑαυτοῦ, ὅπερ διπλόην ὠνόμασε· πάντα οὖν ἀναθετόν τῇ πρώτῃ αἰτίᾳ. Ἄλλ' οὐ, διότι μερικὰ καὶ ἑτερόχρονα τὰ αἰτιατὰ, ἧδη ὑπονοητέον καὶ μερισμούς τινας ἰδιοὑποστάτους, ἢ μὴν ἰδίως ἐπινοουμένους ἐπὶ Θεοῦ· ἀλλὰ μία ἐστὶ καὶ αὕτη ἐξηρημένη παντὸς ἐνιαίου ἢ ἑνωσις· κατὰ μίαν γὰρ καὶ τὴν αὐτὴν οὐχ ἀπλῶς ἀπλότητα, ἀλλ' ὑπερβολὴν ἀπλότητος, πάντα ἐν ἑαυτῇ μὴ μόνον περιέχει, ἀλλὰ καὶ προέχει προωρισμένως, ἀρξασμένη τῆς οὐσιοποιου προόδου, καὶ παραγωγῆς τῶν κτισμάτων, ἀπὸ τοῦ εἶναι ἑαυτῆς· ὥσπερ καὶ αὐτῆς ζωοποιου ἀπὸ τῆς

intellectibus licet dicere, divinas notiones rationes esse principales et exemplaria, sic in sensibus dixit esse quædam principaliora exemplaria, v. g. ignis materialis qualitas ætheria, et fontalium aquarum supercælestes aquæ, quæ quodammodo magis immateriales sunt inferioribus, in quantum æther quidem ipse in seipso ardens subsistit, aquæ vero supercælestes sine circumscriptione conveniente constringuntur ac continentur; quin potius cum orbicularis ac fluxæ naturæ sint, utraq; conditoris ac divina voluntate continentur. Quocirca etiam ad aliquid exemplaria esse dicit; ad hæc ipsa enim exemplaria, et non simpliciter causas principales, ut hic ait, divinæ sunt voluntates. Alii vero intellectilia sensilium, et horum iterum sublimiora inferiorum exemplaria Clementem dicere existimantes, ad istiusmodi opinionis explicationem, quid simile adducunt. Suppone enim lineam cujus superior quidem pars data sit rebus intellectibus, inferior vero sensibus; atque his quidem quæ inter hæc primatum tenent, quæ sunt proprie intelligibilia, primam ac superiorem partem obligisse, intellectibus autem inferioribus inferiorem, et ita cæteris, secundum lineæ descensum. Siquidem talis opinio vult docere omnia non esse ejusdem dignitatis, sed quædam ex se mutuo dependere, velut subjectas species ab universalibus. Et hæc quidem aliquorum est sententia: totus vero, quantum ex verbis ipsis conjicio, sensus hic est: quod cum præsentia dicant esse rerum spiritualium, sicut magnus Apostolus ea quæ sunt legis umbram appellavit, ita hic illa his opponens exemplaria vocavit. Idcirco enim dixit etiam ad aliquid, imago videlicet ad exemplar, et exemplar ad imaginem. Ait itaque hic Pater, quod si etiam ille intellectilia sensilium exemplaria vocavit (*vide enim, inquit, facias secundum exemplar quod tibi monstratum est*), utique non sunt istiusmodi exemplaria intellectilia illa, quæ etiam adoranda sunt ut divinæ voluntates, verum illa quoque creata sunt, deque his audimus id quod Moyses de sensibus Dei nomine dixit: Non ostendi tibi hæc ut ambules post ea, sed ut per hæc ad id quod vere est et creatorem adificamur. **449** Cum aliqui gentiles dixerint, ideas esse exemplaria quæ per se subsistunt, hos refutans ait: Nisi enim ideas hæc notiones essent simpliciter ei unite superexpansæ, supereminenter et supraquam uniti Dei, utique Deus compositus esset ex exemplari et seipso, quod duplicitatem appellavit; omnia igitur primæ causæ ascribenda sunt. Sed neque, quod partiales et diversi temporis sint effectus, statim suspicandum est, esse divisiones quasdam per se subsistentes, vel certe proprie intellectas in Deo; sed unica est eademque eminentis universæ unitatis unio; nam secundum unam et eandem non simpliciter simplicitatem, sed eminentiam simpli-

citatis, omnia in seipsa non solum continet, verum etiam præhabet prædefinite inchoans progressum suum substantificum, et creaturarum productionem a sui ipsius esse, sicut etiam ipsam vivificationem a sui ipsius vita, et consummationem a sua perfectione. Dixit autem hoc, quoniam omnia ex Deo facta sunt, atque omnia seipsis proprie, et in quantum naturam habent, Deum participant; si quidem tantum existant, participant divinum esse; si cognoscant, divinam cognitionem; si vero etiam intelligant, divinam intellectionem quæ omnem excedit intelligentiam. Inchoat autem a substantifico progressu, quoniam primum intelligimus esse alicujus, et deinde sic vel taliter illud esse. Quapropter istiusmodi progressum inchoavit a sui ipsius esse; non enim satis est bonitati, si circa semetipsam propriæ vacet contemplationi, sed debet per plura beneficia diffundi ac propagari.

§ X. Per omnia autem dimanat providentia, cunctaque replet essentia, et in rebus omnibus delectatur. Hoc vero dicit, non quod Deus affectionem habeat gaudii et exultationis, sed a nobis ipsis gaudentibus de operum nostrorum perfectionibus, siquidem secundum rationem procedant, et nullam incurrant reprehensionem; hoc enim sibi quoque vult illa quæ in divina sacraque Scriptura additur approbatio: *Ecce bona valde*¹. Quibus congruit et illud divini Davidis dicentis: *Latabitur Dominus in operibus suis*²; illudque Salomonis: *Ego eram cui congaudebat*. Etenim ut vox, cum una sit, a multis quoque auribus, in se una rursus perseverans, non prius neque posterius, neque divisim neque partialiter, sed integre, sed totaliter et ex toto, et simul et eodem modo, ut una percipitur; sic **450** etiam Deus unice et integre ab omnibus participatur, omniumque principium est, tanquam causa, finis ut cujus causa; nam omnia propter Deum sunt, verum non propter necessitatem, sed propter bonitatem; et finis omnium est, ut qui continet et terminat universa. Nihil enim potestatem ac providentiam ejus effugit, sed in ipso cuncta terminantur, et infinitas omnis infinitatis ac terminationis existit; æqualiter enim deficient tam infinitas quam terminatio a divina infinitate, sicut a sole ac cælo qui illa intuentur, vel potius etiam magis et excessive atque infinite deficient. Verum quantum est in rebus nostratibus infinitas? Si dicat quis materiam, quæ semper transfiguratur atque in alias atque alias formas transmutatur; atqui hæc ipsa quoque in Deo terminatur, quantumvis instabilis sit et indefinita. Est itaque Deus infinitas etiam infinitatis, non quasi secundum se transformetur, sed quod hanc ex nihilo producat. Dicens autem infinitatis et terminationis, ait sicut oppositorum; non enim hæc proprie sicut habitus et privatio opponuntur (oportebat enim apparere aliquando habitum, siquidem is erat, et sic fieri privationem), quin potius opponuntur sicut affirmatio et negatio. Dicitur

Α ζωῆς ἑαυτῶν, καὶ τῆς τελειοποιουῦ ἀπὸ τῆς τελειώσεως ἑαυτῆς. Εἶπε δὲ τοῦτο, ἐπεὶ τὰ πάντα ἐκ τοῦ Θεοῦ ἐγένοντο, καὶ τὰ πάντα τοῦ Θεοῦ μετέχουσιν οὐκ ἐκείνῳ, καὶ καθὼς ἔχουσι φύσεως· εἰ μὲν εἰσι μόνον, ἀπὸ τοῦ εἶναι τοῦ Θεοῦ· εἰ δὲ γνωστικά εἰσιν, ἀπὸ τῆς θείας γνώσεως· εἰ δὲ καὶ νοερά, ἀπὸ τῆς θείας καὶ ὑπὲρ πᾶσαν νόησιν νοήσεως. Ἄρχεται δὲ τῆς οὐσιοποιουῦ προόδου, ὅτι πρῶτως ἐπινοοῦμεν τὸ εἶναι τινος, καὶ εἶθ' οὕτω τὸ τοιῶσδε εἶναι τοῦτο. Τοίνυν ἤρξατο τῆς τοιαύτης προόδου ἀπὸ τοῦ εἶναι ἑαυτῆς· οὐκ ἔρκει γὰρ τῇ ἀγαθότητι, μόνῃ τῇ περὶ ἑαυτῆς ἐνασχολεῖσθαι θεωρίᾳ, ἀλλ' ἔδει χυθῆναι καὶ ὁδεῦσαι τὸ ἀγαθὸν εἰς πλεονα τὰ εὐεργετούμενα.

Quapropter istiusmodi progressum inchoavit a sui ipsius esse; non enim satis est bonitati, si circa semetipsam propriæ vacet contemplationi, sed debet per plura beneficia diffundi ac propagari.

§ X. Διὰ πάντων δὲ φοιτᾷ τῇ προνοίᾳ, καὶ πάντα πληροῖ τοῦ εἶναι, καὶ ἐπὶ πᾶσι τοῖς οὖσιν ἀγάλλεται. Τοῦτο δὲ λέγει, οὐχ ὅτι ὁ Θεὸς πάθος ἔχει χαρᾶς καὶ ἀγαλλιάσεως, ἀλλ' ἀφ' ἡμῶν χαιρόντων τοῖς τῶν ἡμετέρων ἔργων ἀποτελέσμασιν, εἴπερ κατὰ λόγον προβαλεῖν, καὶ μηδεμίαν μομφὴν ἔχοιεν· τοῦτο γὰρ ἐστὶ καὶ ἡ παρά τῇ θείᾳ καὶ ἱερᾷ Γραφῇ μετ' ἐπιτάσεως ἐπίκρισις, τὸ, Ἰδοὺ καλὰ Μαν. Σύμφωναν τοῦτοις καὶ τὸ παρά τῷ θείῳ Δαβὶδ, *Εὐφρανθήσεται Κύριος*, λέγων, *ἐπὶ τοῖς ἔργοις αὐτοῦ*· καὶ τὸ τοῦ Σολομῶντος, *Ἐγὼ ἡμῆν ἤ προσέχαιρε*. Καὶ γοῦν ὡσπερ φωνὴ μία οὔσα παρά πολλῶν ἀκοῶν, μένουσα καὶ πάλιν μία, μετέχεται, οὐ προτέρως καὶ ὑστέρω, οὐ μεμερισμένως, οὐκ ἀνά μέρος μὲν, ὁλοτελῶς δὲ, ἀλλὰ καὶ ὁλοτελῶς, καὶ καθόλου, καὶ ἅμα, καὶ ὡσαύτως ὡς μία· οὕτω πρὸς πάντων καὶ τὸ θεῖον μετέχεται ἐνικῶς τε καὶ ὁλοτελῶς, καὶ ἀρχὴ ἐστὶ πάντων, ὡς αἷτιον, καὶ τέλος ὡς οὐ ἕνεκα· πάντα γὰρ ἕνεκα Θεοῦ, ἀλλ' οὐ διὰ χρείαν, ἀλλ' ἀγαθότητα· καὶ πέρας πάντων, οἷον ἐπιπερικτικὸν καὶ ὄρος. Οὐδὲν γὰρ ἐκβαίνει τὴν αὐτοῦ δυναστείαν καὶ πρόνοιαν. ἀλλ' εἰς αὐτὸ τὰ πάντα περατοῦνται, καὶ ἀπειρία πάσης ἀπειρίας καὶ πέρατος· ἐξ Ἰσου γὰρ ἀπολείπονται καὶ ἡ ἀπειρία καὶ τὸ πέρας τῆς θείας ἀπειρίας, καθάπερ ἡλίου καὶ οὐρανοῦ οἱ πρὸς αὐτὰ βλέποντες, ἢ μᾶλλον καὶ πλεον, καὶ ὑπερέκεινα, καὶ ἀπειρῶς ἀπολείπονται. Ἀλλὰ τίς ἢ ἐν τοῖς καθ' ἡμᾶς ἀπειρία; Εἶποι τις ἂν· Ἡ ὕλη ἢ αἰεὶ μετασχηματιζομένη, καὶ ἄλλοτε εἰς ἄλλα εἶδη μεταβάλλουσα. Ἀλλ' οὐν καὶ αὕτη ἐν τῷ Θεῷ πεπεράσται, εἰ καὶ ἄστατός ἐστὶ καὶ ἀόριστος. Ἔστι γοῦν τὸ θεῖον ἀπειρία, καὶ τῆς ἀπειρίας, οὐχ ὡς μετασχηματιζόμενον κατ' αὐτῆς, ἀλλ' ὡς καὶ ταύτην ἐξ οὐκ ὄντων παραγαγόν. Εἰπὼν δὲ ἀπειρίας καὶ πέρατος, φησὶ τῶν ὡς ἀντικειμένων· οὐ γὰρ κυρίως ταῦτα ὡς ἕξις καὶ στέρησις ἀντίκεινται, (ἔδει γὰρ φανῆναι ποτε τὴν ἕξιν, εἴπερ ἦν τοῦτο, καὶ οὕτω γενέσθαι τὴν στέρησιν) ἀλλὰ μᾶλλον ὡς κατάφασις καὶ ἀπόφασις ἀντίκεινται· λέγεται γὰρ καθ' ἕξιν καὶ στέρησιν, νοεῖται δὲ κατὰ κατάφασιν καὶ ἀπόφασιν. Ἀπειρον γὰρ λέγεται τὸ μὴ ἔχον πέρας, οὐ τὸ στερηθὲν πέρατος· ἐν ἐνὲ μέντοι, δηλονότι ἐνικῶς, ὡς πολλάκις εἴρηται, τὰ πάντα ὁ Θεός, καὶ

¹ Gen. i, 31. ² Psal. ciii, 31.

προέχει ὡς αἰτιος, καὶ ὑπέστησεν ὡς ποιητῆς, καὶ παρῶν ὁμοίως τοῖς πᾶσι καὶ πανταχοῦ· καὶ ἐπὶ πάντα πρόεισι τῇ συστατικῇ προνοίᾳ, καὶ ἐφ' ἑαυτοῦ μένει φθὺς ὑπὲρ πάντα ὦν καὶ μηδενὸς δεόμενος. Καὶ ἐστὼς ἐστὶ τῷ κατὰ μηδὲν ὄλως ἐν αὐτῷ ἔχνος μεταβολῆς θεωρεῖσθαι· καὶ κινούμενος πάλιν ἐν τῷ συνέχειν τὰ ὄντα καὶ συγκρατεῖν. Καὶ αὖθις οὐ ταῦτά ἐστιν, ὅτι ὑπὲρ ταῦτα· κίνησις γὰρ ἀτελῆς ἐνέργειά ἐστι· στάσις δὲ ἡ παντάπασιν ἀκίνησία· ἥτις, εἰ μετὰ τὴν κίνησιν γένοιτο, ἡρεμία ἂν κληθεῖη. Τὸ κακοῦ εἶναι τὸ Θεῖον ὑπὲρ τὴν ἀτελῆ ἐνέργειαν, εὐδὴλον· ὅτι δὲ καὶ ὑπὲρ πᾶσαν ἀκίνησιαν, δῆλον ἐκ τοῦ τὰ πάντα ἔχειν ὑπεροχικῶς, καὶ οὐ καθὼς εἰσι καὶ νοοῦνται. Εἰ γὰρ καὶ λίαν συνάδει ἐπὶ Θεοῦ τὸ παντάπασιν ἀκίνητον, ἀλλὰ καὶ τοῦτο ὑπεροχικῶς ἐστὶ τε καὶ νοεῖται ἐν τῷ Θεῷ. Οὐκ ἐν τινι τῶν ὄντων πάλιν ἐστὶ διὰ τὸ ἐν πᾶσιν ἄσχετον· οὐδὲν προσήκει τούτῳ τῶν αἰώνων, ὅτι καὶ τῶν αἰώνων ποιητῆς ἐστὶν· οὐδὲν τῶν ὑπὸ χρόνον, ὅτι καὶ χρόνων ποιητῆς. Αἰώνια δὲ λέγει τὰς νοερὰς δυνάμεις ὡς αἰῶνος μετεχούσας, καὶ διὰ τὸ τῆς πρὸ τοῦ χρόνου φύσεως γενέσθαι αὐτάς· χρόνος γὰρ ἀπὸ τῆς οὐρανοῦ καὶ γῆς ποιήσεως ἀριθμεῖται. Τὸ δὲ, οὐδὲν προσήκει τούτῳ, κατ' οὐσίαν νόησον, καὶ οὐ κατ' ἄλλην τινὰ ἔννοιαν, οἷον κυβερνήσεως, καὶ συστάσεως, καὶ τῶν τοιούτων. Σημεῖωσαι δὲ ἐντεῦθεν, ὅτι τὸ ἀναρχον καὶ αἰώνιον, οὐ μὴν δὲ πᾶν τὸ αἰώνιον καὶ ἀναρχον. Αὐτοαἰὼν δὲ τὸ Θεῖον, ὅτι τὸ εἶναι τούτου μὴ μόνον χρόνον οὐ μετρεῖται, ἀλλ' οὐδ' αἰῶνι, ἀλλ' αὐτὸ ἐστὶν ἑαυτῷ αἰῶν. Μέτρα δὲ τῶν ὄντων τοὺς αἰῶνας τῶν νοητῶν, καὶ τοὺς χρόνους τῶν αἰσθητῶν φησι· τὰ γὰρ νοητὰ ὡς ὑπὸ μέτρου τοῦ αἰῶνος μετρεῖται, εἰ καὶ ὁμωνύμως τῷ μετροῦντι αἰῶνι καὶ τὰ μετρούμενα λέγονται. Αἰῶνες γὰρ λέγονται καὶ οἱ ἄγγελοι. Οὕτω καὶ ἐπὶ τῶν αἰσθητῶν· τὰ γὰρ μετρούμενα τῷ χρόνῳ ὁμωνύμως χρόνοι λέγονται, ὡς ἡ κίνησις τῶν ἀστέρων καὶ τοῦ ἡλίου, καὶ οἱ βλοῖ· μετρούμενοι γὰρ ὑπὸ χρόνου, χρόνοι λέγονται· ὁ γὰρ χρόνος εἷς· τὰ δὲ μετρικὸι χρόνοι, ὡς ὑπὸ τῆς μιᾶς παρατάσεως τοῦ ἑνὸς χρόνου μετρούμενα. Πάντα οὖν ταῦτα δι' αὐτοῦ, καὶ ἀπ' αὐτοῦ, καὶ ἐν αὐτῷ ἐστὶν.

Intellectilia, tanquam mensuræ subjecta, sæculo mensurantur, etsi eodem nomine, quæ mensurantur, et quod mensurat, afficiantur. Angeli enim etiam sæcula appellantur. Ita etiam in sensilibus. quæ enim tempore mensurantur, eodem cum tempore nomine appellantur, ut motus astrorum et solis, et ætates vitæ : tempore enim mensuratæ tempora dicuntur, siquidem tempus unum; mensuralia vero tempora sunt, quæ unius hujus temporis extensione mensurantur. Hæc itaque omnia per ipsum, et ab ipso, et in ipso sunt.

A enim secundum habitum et privationem, intelligitur autem per affirmationem et negationem. Infinitum namque dicitur id quod non habet finem, non quod privatum est sine; Deus siquidem in uno id est unite, ut sæpe dictum est, omnia et præhabet ut causa, et subsistere facit ut conditor, atque similiter omnibus et ubique præsens est, et ad omnia se extendit conservatrice providentia, in seipso manet tanquam supra omnia existens, et nullius egens. Et *stans* dicitur, quia in eo nullum vestigium mutationis cernitur; et rursum *se movens*, quia res continet atque conservat. Et rursum non hæc est, sed supra hæc: motio enim, est actio imperfecta; statio vero est omnimoda immobilitas; quæ si post motum fiat, quies appellabitur. Deum autem mali plusquam imperfectam actionem esse, clarum est; quod vero etiam sit supra immobilitatem, clarum est ex eo quod omnia habeat eminenter, et non sicut res sunt et intelliguntur. Etsi enim Deo valde consona sit omnimoda immobilitas, at tamen ea ipsa eminenter est et intelligitur in Deo. Rursum non est in ullo eorum quæ sunt, quia in **451** omnibus incomprehensibilis existit; nihil rerum æviternarum illi convenit, quia ævorum quoque conditor existit; nihil rerum temporalium, quia temporum quoque creator est; æviternas autem vocat virtutes intellectu præditas, quoniam ævi participes existunt, et quia natura temporis priores sunt; quoniam tempus a cœli terræque creatione computatur. Quod autem ipsi nihil conveniat, intellige secundum substantiam, et non secundum aliam quampiam intelligentiam, v. g. gubernationis ac constitutionis, atque similitum. Nota vero hinc, id quod principio caret, quoque æternum esse, non tamen omne quod æternum est, principio carere. Deus autem est ipsamet æternitas, quoniam ejus esse non solum tempore non mensuratur, sed neque æternitate, sed est ipsamet æternitas. Ait autem sæcula intelligibilia, tempora vero sensilium mensuras esse; siquidem in-

CAPUT VI.

De vita.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Γ'.

Περὶ ζωῆς.

SYNOPSIS CAPITIS

I. Docet Deum esse vitam ex qua omnis vita proficiscitur. II. Eum cuilibet viventi naturæ congruam vitam impertiri. III. A divina vita, quæ supra vitam est, vivificari ac foveri universa, atque adeo ipsam omnigenam vitam prædicari.

§ I.

Nunc laudanda nobis est vita æterna, ex qua per se vita, et omnis vita manat; et a qua vivere in omnia quoquo modo vitam participantia, convenienter unicuique, disseminatur. Itaque vita atque immortalitas immortalium angelorum, et illa perpetuitas angelicæ vitæ, quæ omnem effugit interitum, ex ipsa et propter ipsam est et subsistit; quamobrem semper viventes et immortales **452** dicuntur, et rursus non immortales, quia non ex se habent ut immortales sint, et perpetuo vivant, sed ex vivifica et omnis vitæ effectrice et conservatrice causa. Et sicut dicebamus de eo qui est, esse ævum ipsius per se esse, sic etiam hic vita divina est per se vitæ vivificatrix et effectrix; et omnis vita, vitalisque motio est ex vita quæ est supra omnem vitam, et omne principium omnis vitæ. Ex ipsa etiam animæ habent, quod non intereant, et animantia germinaque quod ultimo vitæ gradu gaudeant. Hac subtracta, juxta Scripturam, deficit omnis vita, et ad ipsam denuo conversa, rursus vivificantur quotquot ab ejus consortio præ imbecillitate desciverant.

Nῦν δὲ ὑμνητέον ἡμῖν τὴν ζωὴν τὴν αἰώνιον, ὡς ἦς⁸⁶ ἡ αὐτοζωή, καὶ πᾶσα ζωὴ, καὶ ὑφ' ἧς εἰς πάντα τὰ ὄπωπῶν ζωῆς μετέχοντα τὸ ζῆν οικειῶς ἐκάστῳ διασπείρεται. Καὶ γοῦν ἡ τῶν ἀθανάτων ἀγγελῶν ζωὴ, καὶ ἡ ἀθανασία, καὶ τὸ ἀνώλεθρον αὐτὸ τῆς ἀγγελικῆς ἀεικινήσιας⁸⁷. ἐξ αὐτῆς καὶ δι' αὐτὴν καὶ ἔστι καὶ ὑφέστηκε· διὸ καὶ⁸⁸ ζῶντες ἀεὶ καὶ ἀθάνατοι λέγονται, καὶ οὐκ ἀθάνατοι πάλιν, ὅτι μὴ παρ' ἑαυτῶν ἔχουσι τὸ ἀθάνατον⁸⁹ εἶναι καὶ αἰωνίως ζῆν, ἀλλ' ἐκ τῆς ζωοποιῦ καὶ πάσης ζωῆς ποιητικῆς καὶ συνοδικῆς αἰτίας. Καὶ ὡσπερ ἐπὶ τοῦ ὄντος ἐλέγομεν⁹⁰, ὅτι καὶ τοῦ αὐτοεἶναι ἔστιν αἰὼν, οὕτω καὶ ἐνθάδε πάλιν, ὅτι καὶ τῆς αὐτοζωῆς ἔστιν ἡ ὑπὲρ ζωὴν ἡ θεία ζωὴ, ζωτικὴ, καὶ ὑποστατικὴ, καὶ πᾶσα ζωὴ, καὶ ζωτικὴ κινήσις ἐκ τῆς ζωῆς, τῆς ὑπὲρ⁹¹ πᾶσαν ζωὴν καὶ πᾶσαν ἀρχὴν πάσης ζωῆς. Ἐξ αὐτῆς καὶ αἱ ψυχὰι τὸ ἀνώλεθρον ἔχουσι, καὶ ζῶα πάντα καὶ φυτὰ κατ' ἔοχαστον ἀπήχημα τῆς ζωῆς⁹² ἔχουσι τὸ ζῆν. Ἦς ἀνταναιρουμένης, κατὰ τὸ Λόγιον, ἐκλείπει πᾶσα ζωὴ, καὶ πρὸς ἦν καὶ τὰ ἐκλειπίπῳτα τῇ πρὸς τὸ μετέχειν αὐτῆς ἀσθενεία, πάλιν ἐπιστρέφόμενα, πάλιν ζῶα γίνονται.

§ II.

Et largitur primum quidem per se vitæ esse vitam, et omni vitæ, et cuique vitæ esse unamquamque apte ad naturam suam: cœlestibus etiam vitis immaterialem ac deiformem et immutabilem immortalitatem, et motum sempiternum ab omni errore inflexioneque liberum, ad ipsam quoque vitam dæmoniācam abundantia bonitatis se extendens; neque enim illa quod sit, et vita sit ac maneat, ab alia causa nisi ab hac habet. Dat in super hominibus, licet compositis, vitam quæ angelicam proxime attingit, et nos aversos etiam exuberantia benignitatis ad se convertit revocatque, et (quod divinius est) nos totos, animas dico et conjuncta corpora, ad perfectam et immortalem vitam translaturam se promisit: id quod antiquitati quidem contra naturam esse videtur, mihi vero et tibi et veritati divina res, et supra naturam. Supra natu-

Καὶ διωρεῖται μὲν πρῶτα τῇ αὐτοζωῇ τὸ εἶναι ζωὴν, καὶ πάση ζωῇ, καὶ τῇ καθ' ἕκαστα τὸ εἶναι οικειῶς ἐκάστην ἢ εἶναι πέφυκε· καὶ ταῖς μὲν ὑπερουρανίους ζωαῖς τὴν αὐλὸν, καὶ θεοειδῆ, καὶ ἀναλλοίωτον ἀθανασίαν, καὶ τὴν ἀρρέπῃ καὶ ἀπαρέγκλιτον⁹³ ἀεικινήσιαν, ὑπερεκτεινομένην διὰ περιουσίαν ἀγαθότητος, καὶ εἰς τὴν δαιμονίαν ζωὴν· οὐδὲ γὰρ ἐκεῖνη τὸ εἶναι παρ' ἄλλης αἰτίας, ἀλλ' ἐξ αὐτῆς καὶ τὸ εἶναι ζωὴ, καὶ τὴν διαμονὴν ἔχει. Δωρουμένη δὲ καὶ ἀνδράσι τὴν, ὡς συμμίκτοις, ἐνδεχομένην ἀγγελοειδῆ⁹⁴ ζωὴν, καὶ ὑπερβλύσει φιλανθρωπίας, καὶ ἀποφοιτῶντας ἡμᾶς εἰς ἑαυτὴν ἐπιστρέφουσα καὶ ἀνακαλουμένη, καὶ (τὸ δὴ θεϊότερον) ὅτι καὶ ὅλους ἡμᾶς, ψυχὰς φημι καὶ τὰ συζυγῆ σώματα, πρὸς παντελεῆ ζωὴν καὶ ἀθανασίαν ἐπήγγελλται⁹⁵ μεταθήσειν· πρᾶγμα τῇ παλαιότητι μὲν ἴσως παρὰ φύσιν δοκοῦν, ἐμοὶ δὲ καὶ σοὶ καὶ τῇ ἀληθείᾳ καὶ θεῶν καὶ ὑπὲρ φύσιν. Ὑπὲρ φύσιν δὲ

VARIE LECTIONES.

⁸⁶ ἐξ ἧς. ⁸⁷ non habetur in S. ἀειζωίας, P. et Vien. major cod.; alter habet ἀεικινήσιας, et subdit καὶ. ⁸⁸ δι' ἧν, S. P. ⁸⁹ ἀθάνατον, M. ἀθανάτως, P. Sc. ⁹⁰ καὶ ἐπὶ τοῦ, P. λέγομεν, S. Sc. ⁹¹ περὶ, S. ⁹² ψυχῆς, M. ⁹³ ἀπαράκλιτον. ⁹⁴ interjiciunt S. et D. ἐν ἡμῖν, P. ὡς ἐνῆν. ⁹⁵ ἐπαγγέλλεται, S. Sc. Sar. μετάθεσιν, M. Scot.

τὴν καθ' ἡμᾶς φημι τὴν ὀρωμένην, οὐ τὴν πανσθενῆ τῆς θείας ζωῆς· αὐτῇ γὰρ ὡς πασῶν οὐσῶν τῶν ζῶων φύσει, καὶ μάλιστα τῶν θειοτέρων, οὐδεμία ζωὴ παρὰ φύσιν ἢ ὑπὲρ φύσιν. Ὡστε οἱ περὶ τούτου τῆς παρανοίας Σίμωνος ἀντιρρητικοὶ⁹⁶ λόγοι πόρρω θείου χοροῦ⁹⁷, καὶ τῆς σῆς ἱερᾶς ψυχῆς ἀπεληλάσθωσαν. Ἐλαθε γὰρ αὐτὸν, ὡς εἶμαι, καὶ ταῦτα σοφὸν οἰόμενον εἶναι, τὸ μὴ δεῖν τὸν εὐφρονοῦντα τῷ προφανεῖ τῆς αἰσθησεως λόγῳ συμμάχῳ χρῆσθαι κατὰ τῆς πάντων ἀφανοῦς αἰτίας. Καὶ τοῦτό ἐστι ρητέον αὐτῷ, τὸ παρὰ φύσιν⁹⁸ εἰπεῖν· αὐτῇ γὰρ οὐδὲν ἐναντίον.

A ram nostram dico quæ videtur, non autem illam omnipotentem vitæ divinæ; huic enim ut quæ sit omnium vitarum, et earum præsertim quæ diviniore sunt natura, nulla vita est contra naturam aut supra naturam. Quamobrem vesaniæ Simonis contradictorii sermones procul a divino cœtu tuæque spiritali anima repellantur; latebat enim ipsum, uti puto, tametsi sibi sapiens videbatur, eum qui sanæ mentis sit, evidenti sensus ratione adjunctrice uti contra abstrusam omnium causam non oportere. Atque hoc ei dicendum est, id esse contra naturam dicere; ei enim nihil est contrarium.

§ III.

Ἐξ αὐτῆς ζωοῦται καὶ περιθάλλεται καὶ ζῶα πάντα καὶ φυτά. Καὶ εἴτε νοερὰν εἴποις, εἴτε λογικὴν, εἴτε αἰσθητικὴν, εἴτε θρεπτικὴν, καὶ αὐξητικὴν, εἴτε ὁποῖαν ποτὲ ζωὴν, ἢ ζωῆς ἀρχὴν, ἢ ζωῆς οὐσίαν⁹⁹, ἐξ αὐτῆς καὶ ζῆ καὶ ζωοῖ¹⁰⁰ τῆς ὑπὲρ πᾶσαν ζωὴν, καὶ ἐν αὐτῇ κατ' αἰτίαν ἐνοειδῶς προὔφεστηκεν. Ἡ γὰρ¹ ὑπέρζωος καὶ ζωαρχικὴ ζωὴ καὶ πάσης ζωῆς ἐστὶν αἰτία, καὶ ζωογόνος, καὶ ἀποπληρωτικῆ, καὶ διαιρετικῆ ζωῆς², καὶ ἐκ πάσης ζωῆς ὑμνητέα, κατὰ τὴν πολυγονίαν τῶν πασῶν ζῶων, ὡς παντοδαπῆ, καὶ πάση ζωῇ³ θεωρουμένη καὶ ὑμνουμένη, καὶ ὡς ἀνευδεῆς, μᾶλλον δὲ ὑπερπλήρης ζωῆς, ἢ αὐτόζωος, καὶ ὡς ὑπὲρ πᾶσαν ζωὴν ζωοποιὸς καὶ ὑπερζωος, ἢ ὅπως ἂν τις τὴν ζωὴν τὴν ἀφβεγχτον ἀνθρωπικῶς ἀνυμνήσῃ.

B Ab ipsa vivificantur et foventur universa, tam animalia quam plantæ. Et sive spiritalem dixeris, sive rationalem, sive sensitivam, sive nutritivam et auctricem, sive qualemcunque **453** tandem vitam, vel vitæ principium, vel vitæ essentiam, ex ipsa et vivit et viget supra omnem vitam, et in ipsa secundum causam uniformiter præexistit. Nam supraquam vitalis et vitæ principialis vita, et omnis vitæ causa est, adeoque vivificat et complet atque distinguit vitam, et ex omni vita prædicanda, juxta secundam vitarum omnium propagationem, unde tanquam omnigena omnisque vita concipitur ac celebratur, et ut nullius indiga, imo vero vitæ superplena, seipsa vivens, et quasi omnem vitam vivificans, et supervivens, sive quomodocunque ineffabilem illam vitam humano more laudare quis possit.

ADNOTATIONES CORDERII.

§ I. *Nunc laudanda nobis est vita æterna, ex qua per se vita, et omnis vita manat.* Quid sit per se vita, collige ex Notis ad § IV capitis præcedentis. Quibus hæc adde ex sancto Maximo: Quemadmodum oportet dicere, quandoque quidem accipiendum esse Deum, cum dicimus per se vitam, et alia ejusmodi; quandoque vero horum effectorem esse, id est hæc creasse; quoniam tanquam causa ille quidem horum et principium et supraquam principium vocatur his nominibus, ea vero quæ hæc participant, inde, id est ex participatis, dicuntur esse, et vivere, et divina esse. Vitæ igitur creationem, et substantiæ creationem, ipsas, inquam, res fecit Deus. Primum igitur cogitemus rem ipsam, deinde ipsius rei generalem notionem informemus; v. g. vitam aut substantiam univèrse consideratam, et postea in parte. Hæc autem dicit, non quasi dicat, alteram quidem vitam esse ipsum Deum, alteram vero productam substantialem esse, et veluti per se existentem præter Deum, quam participant quæ vitam participant; sed potius, sicut ipse suus est interpret cap. XI, per se quidem vita, inquit, et per se potestas, et per se similitudo, et alia hujusmodi dicitur Deus, quod hæc sit Deus tanquam principaliter et divine et efficienter: hæc enim est ipse eorum verus fons; auctor vero est per se vitæ et similitum, tanquam largiens participare iis quæ primum inter ea quæ sunt hoc donum participant. Cuncta namque, ut cujusque naturæ convenit, hujusmodi dona participant: primæ quidem et supremæ inter cœlestes mentes creaturæ participant præcipue; quæ vero deinceps, participant infra illas. Cum autem Dionysius horum contemplationem dilatat: « Nec aliam, inquit, divinitatem quæ vitam pariat dicimus, præter causam supraquam divinam omnium quæcunque vivunt, et per se vitæ causam. » Quod si non est alia causa viventium, nec alia divinitas quæ vitam pariat viventibus, nisi vita supraquam divina, et substantia supraquam substantia, et ipsum singularissimum et splendidissimum unum, et hoc est sola causa omnium; evidens est, quod hæc quæ primo et principaliter sunt, et effecta tantum, nihil eorum quæ postea sunt, tanquam causa, efficiunt. Idcirco bonus Deus, eorum ipsorum quæ prima sunt, effector dicitur, deinde eorum quæ univèrse participant, ut vita omnium viventium; in parte, ut vita hominum, angelorum, etc. Sic demonstrat solum Deum esse causam omnium, sive prima dicuntur, sive univèrse sive in parte, et sive sic participata dicuntur, sive participantia.

VARIE LECTIONES.

⁹⁶ ἀντιρρητικώτεροι, S. ⁹⁷ χοροῦ, M. Sc. ⁹⁸ αὐτὸ παρὰ φύσιν, M. Sc. ⁹⁹ οὐσίας ζωῆν, P. ¹⁰⁰ καὶ ζῶσι, M. Sc. καὶ ζωῇ, καὶ ζωοῖ, P. ¹ εἰ γὰρ, M. Sc. ² ζωῆ, M. Sc. ³ καὶ πᾶσα ζωῆ, S. P. D. Sc. Sar.

Nota autem, ut in § 4 ad cap. V Indicavimus, per se vitam esse participationem simpliciter, quæ non distinguitur a viventibus, a quibus participatur secundum rem; re enim vita et vivens idem sunt, sicut humanitas simpliciter et homo ratione tantum differunt. Quia sicut humanitas sola illa comprehendit quæ hominem definiunt, et non quæ materiam faciunt individuum, neque humanitas actu aut potentia continet principia quæ individuum reddunt, homo vero continet potentia; sic per se vita illa continet quæ viventem definiunt, quatenus vivit. Itaque ut homo formaliter est humanitate homo, sic vivens per se vita vivens. Participatio autem, secundum existentiam, est vita illa simpliciter jam recepta in subjecto vivente, sicut humanitas secundum existentiam, est in hoc homine qui 454 existit; sola enim singularia existunt in rerum natura, universalia vero et abstracta solum in mente.

§ II. *Id quod antiquitati quidem contra naturam esse videtur.* Antiquitatem hic vocat stultam et fatuam opinionem gentilium, ut sanctus Maximus notatum reliquit. Itaque non antiquis simpliciter, sed fatuis antiquis, visum esse hoc dicit.

§ III. *Ab ipsa vivificantur et foventur universa, etc.* Deus enim, inquit Lessius, libro sexto *De perfectionibus divinis*, cap. 5, non solum vita, sed prima vita et æterna vita, et ipsa vitæ plenitudo ac universitas, omnis vitæ origo et consummatio, principium et finis; in quo etiam omnia quæ non vivunt vita sunt. Ipse enim est supervitalis essentia et superessentialis vita, omnem vitalem substantiam intra se eminentissime et simplicissime præhabens, et causaliter complectens, et extra se quamlibet, juxta suam speciem, formans, conservans, et perficiens. Ipse est sua vitalis operatio, (ut sic loquar) nimirum sua intellectio, suus amor, suum gaudium, sua beatitas. Ex illo supervitali fonte omnia quæ aliquo modo vivunt vitam hauriunt, et vitales facultates motusque accedunt, alia præstantiores, alia minus præstantes, juxta gradum cujusque et ordinem; inde vita omnis et plantarum et animalium, et hominum et dæmonum et angelorum; omnis vita naturalis et supernaturalis, hujus sæculi et futuri, temporalis et æterna. Denique, sicut ipse est omnium existentium esse superessentiale, ita omnium viventium vita supervitalis, uti Dionysius ait. Plura vide apud divum Thomam, parte prima, quæstione 18, artic. 1 et sequentibus, ubi disputat de vita.

PARAPHRASIS PACHYMERÆ (42).

§ I. Incipit de vita æterna verba facere, scilicet A divina. Æternam autem dicit, non quod participet æternitatem (siquidem hæc continet æternitates), sed sicuti Deus et ens dicitur et plusquam ens; cum quod sit existentia plusquam existentia, tum quod non participet essentiam, sed sit supraquam essentia; sic etiam æterna est vita ejus, et rursum plusquam æterna. Æterna quidem, quia ipse sibi æternitas et perpetuitas existit; supraquam æterna vero, quia ipse sæculorum quoque conditor est. Ex hac vita sempiterna per se vita omnisque vita est. Per se vita intelligenda est in Deo ratio exemplaris ipsius vitæ; omnis autem vita, accipienda ea quæ est in angelis, et in hominibus, atque insuper in brutis, et stirpibus; licet enim omnia vivant vitamque participant, proprio tamen cuique modo pro ratione naturæ suæ vita disseminatur. Proprie autem disseminatur, siquidem omnibus viventis membris vita aspergitur, verum non secundum aliam atque aliam vitæ partem in alia atque alia corporis parte, sed tota in omnibus, sicut in semine in suis folliculis distributo, in unaquaque parte omnis vis seminis existit integra et perfecta. Ex hac vita æterna angelorum vita est et subsistit, qui et immortales appellantur, et non immortales; illud quidem, quia sunt incorruptibiles; hoc vero, respectu propriæ immortalitatis, quia non per se habent immortalitatem uti ipsa, sed per illius æternæ ac 455 divinæ vitæ participationem; quam et vim conservandi habere dicit, ita ut rebus non solum vitam conferat, verum etiam ut perseverent C

§ I. Ἀρχεται περὶ τῆς αἰωνίου λέγειν ζωῆς, τῆς Θείας δηλαδὴ. Αἰωνίαν δὲ λέγει, οὐχ ὅτι τοῦ αἰῶνος μετέχει, (αὕτη γὰρ περιέχει καὶ τοὺς αἰῶνας·) ἀλλ' ὡς περ λέγεται μὲν καὶ ὃν ὁ Θεός, λέγεται δὲ καὶ ὑπὲρ τὸ ὄν· τὸ μὲν, ὅτι ἐστὶν ὑπαρξίς ὑπὲρ ὑπαρξίν· τὸ δὲ, ὅτι οὐ μετέχει τοῦ εἶναι, ἀλλ' ὑπὲρ τὸ εἶναι ἐστὶν· οὕτω καὶ αἰώνιος ἡ ζωὴ αὐτοῦ, καὶ πάλιν ὑπεραιώνιος. Αἰώνιος μὲν, διότι αὐτὸς ἑαυτῷ ἐστὶν αἰὼν καὶ ἀϊδιότης· ὑπεραιώνιος δὲ, ὅτι καὶ αἰώνων οὗτός ἐστι ποιητής. Ἐκ ταύτης τῆς αἰδίου ζωῆς ἡ αὐτοζωὴ καὶ πᾶσα ζωὴ. Αὐτοζωὴν νοητέον τὸν ἐν τῷ Θεῷ παραδειγματικὸν λόγον τῆς ζωῆς· πᾶσαν δὲ ζωὴν τὴν ἐν τοῖς ἀγγέλοις, τὴν ἐν τοῖς ἀνθρώποις, ἔτι δὲ καὶ τὴν ἐν τοῖς ἀλόγοις, καὶ ἔτι τὴν ἐν τοῖς φυτοῖς· ἂν γὰρ καὶ πάντα ζῶσι καὶ πάντα μετέχωσι τῆς ζωῆς, ἀλλ' οἰκειῶς ἐκάστῳ κατὰ τὸν τῆς φύσεως αὐτοῦ λόγον τὸ ζῆν διασπείρεται. Οἰκειὸν δὲ καὶ τὸ διασπείρεται· παρεσπαρμένον γὰρ ἐστὶ τὸ ζῆν τοῖς τοῦ ζῶντος μέλεσιν ἅπασιν, πλὴν οὐ κατὰ μερισμὸν τινα καὶ ἄλλο μέρος ζωῆς, ἐν ἄλλῳ μέρει σώματος, ἀλλ' ἅπαν ἐν πᾶσιν, ὡς περ καὶ ἐπὶ τοῦ εἰς τὰς κύστεις μεμερισμένου σπέρματος ἅπασα ἡ τοῦ σπέρματος δύναμις ἐν ἐκάστῳ μέρει ὀλοκληρῆς καὶ τελεία ἐστίν. Ἐκ ταύτης τῆς αἰωνίου ζωῆς ἡ τῶν ἀγγέλων ζωὴ ἐστὶ τε καὶ ὑψίσταται, οἷτινες καὶ ἀθάνατοι λέγονται, καὶ οὐκ ἀθάνατοι· τὸ μὲν, διὰ τὸ εἶναι ἀνώλεθροι, τὸ δὲ, πρὸς τὸ κυρίως ἀθάνατοι, ὅτι οὐ παρ' ἑαυτῶν τὸ ἀθάνατον ἔχουσιν, ὡς περ ἐκεῖνο, ἀλλὰ κατὰ μετοχὴν τῆς αἰωνίου ἐκείνης καὶ θείας ζωῆς, ἣν καὶ συνοχητὴν λέγει ὡς τὴν ζωὴν τὴν ἐν τοῖς οὔσι μὴ μόνον δημιουργήσασαν, ἀλλὰ καὶ εἰς τὸ διαμένειν συνέχουσιν. Καὶ ὡς περ ἐπὶ τοῦ ὄντος ἐλέγομεν, ὅτι καὶ τὸ αὐτὸ εἶναι, τουτέστι τοῦ δημιουργικοῦ λόγου τοῦ ὄντος ἐστὶν αἰὼν ὁ Θεός· οὕτω

καὶ τοῦ τῆς ζωῆς δημιουργικοῦ λόγου αἰτία ἐστὶν ἡ θεία ζωή. Ταῦτα δὲ κατὰ τῶν πρεσβευόντων ἰδέας ἀυθοποστάτους καὶ συναϊδίους τῷ δημιουργῷ λέγονται. Ἐκ ταύτης τῆς αἰωνίου ζωῆς αἱ λογικαὶ ψυχαὶ τὸ ἀνώλεθρον ἔχουσι, τὰ ἄλογα ζῶα πάντα ζῶσι, καὶ τὰ φυτὰ τὸ ζῆν ἔχουσι κατὰ ἔσχατον ἀπήχημα, ὡς ἐλέγομεν πρότερον. Αἱ γοῦν ζῶα τῶν ἀλόγων καὶ τῶν φυτῶν οὐκ εἰσὶ θεῖαι, ἀλλὰ τοῦ ἐνύλου πυρός τε καὶ πνεύματος. Τὴν δὲ ἀνθρωπίνην ζωὴν πνευμά φησιν ὁ Δαυὶδ, λέγων· Ἄνταρελεῖς τὸ πνεῦμα αὐτῶν, καὶ ἐκλείψουσι· καὶ πάλιν· Ἐξαποστελεῖς τὸ πνεῦμά σου, καὶ κτισθήσονται, δηλονότι εἰς παλιζῶαν καὶ ἐξανάστασιν. Τὸ γὰρ ἀνταναιρεῖσθαι ἐπὶ τοῦ κερχωρίσθαι τέθεικε, δεικνύς, ὅτι καὶ παρ' αὐτοῦ ἀρχῆθεν ἐδόθη τὸ πνεῦμα· ἀσθενεῖν δὲ πρὸς τὸ μετέχειν τῆς ζωῆς ταύτης φησὶ, διὰ τὸ μὴ οἰκοθην καὶ παρ' ἑαυτῶν ἔχειν τὴν ζωὴν, ἀλλ' ἐπακτὴν ἐκ τοῦ Θεοῦ.

§ II. Ὅτι γοῦν τὴν ζωὴν ἐπακτὴν ἔχουσιν, ἀσθενούντα πρὸς τὴν μετοχὴν αὐτῆς, ἐκλείπουσι· καὶ πάλιν ἐπιστρεφόμενα, πάλιν ζωοῦνται. Τοῖνον ἡ αὐτοζωή, αὐτὸς ὁ δημιουργικὸς καὶ παραδειγματικὸς τῆς ζωῆς λόγος, ὁ ἐν τῷ Θεῷ ἀίδιος ὢν, δωρεῖται ἀπάσῃ ζωῇ τὸ εἶναι, καὶ τῇ ἀπλῶς, καὶ τῇ καθ' ἕκαστα οἰκειῶς ἐκάστῳ τῶν ζώντων· καὶ τοῖς μὲν ἀγγέλοις ζωὴν δίδωσι τὴν ἄυλον καὶ θεοειδῆ· ὅλοι γὰρ εἰσι ζῶα ἐνούσιοι, ἀεὶ καὶ ἀπαρεγκλίτως κινούμενοι ἐν τῷ ζῆν. Ὑπερκετείνει δὲ τὴν τοιαύτην ζωὴν δι' ἀγαθότητα (ἀμεταμέλητα γὰρ τὰ θεῖα χάρισματ') καὶ τῷ δαιμονίῳ φύλῳ· καὶ ἡ ζωὴ γὰρ τῶν δαιμόνων καὶ παρ' αὐτῆς ὑπέστη, καὶ παρ' αὐτῆς συνέχεται τῆς αὐτοζωῆς. Δωρεῖται καὶ τοῖς ἀνθρώποις ταῖς συμμικτοῖς ψυχαῖς μετὰ σώματος τὴν ἀγγελοειδῆ ζωὴν, πλὴν ὡς ἔνεστι· μέσον γὰρ τῆς φυσικῆς ζωῆς καὶ τῆς ἀγγελικῆς ὄντες ἡμεῖς, τὴν ῥοπὴν ἐπ' ἀμφοτέρα κατ' αὐτεξουσιότητα ἔχομεν· ἢ μᾶλλον εἰπεῖν, πρὸς τὴν ἀγγελικὴν ταχθέντες ζωὴν, εἴ που τῇ προαιρέσει καὶ παρεγκλίνομεν, ὑπερβλύσει φιλανθρωπίας πρὸς τὸ ἐξ ἀρχῆς ἀνακαλούμεθα καὶ ἐπιστρεφόμεθα· καὶ τὸ θαυμαστότερον, ὅλους ἡμᾶς κατὰ σώματος πρὸς τὴν ἀνώλεθρον ζωὴν ἐπαγγέλλεται μεταθήσειν. Πρᾶγμα τῇ ἀνοήτῳ μὲν δόξῃ τῶν Ἑλλήνων, (ταύτην γὰρ παλαιότητά φησιν, ὡς μωρὰν καὶ σαθράν·) καὶ πιστευόμενον, ἴσως ὡς παρὰ φύσιν δοκοῦν· ἐκείνοι γὰρ παρὰ φύσιν λέγουσιν εἶναι τῇ ὕλῃ τὸ ἀπαθανάτιζεσθαι· ὕλη γὰρ οὐσα, καὶ κατὰ φύσιν ἔχουσα τὸ ἐν ἑαυτῇ μεταβάλλειν τὰ εἶδη, πῶς μενεῖ ἐν αὐτῷ ἔσαι ἀμετάβλητος καὶ ἀκίνητος; Ἐκείνοι γοῦν, τῇ φύσει ἀκολουθοῦντες, εἰκότως ἅπαν ξένον τῆς φύσεως παρὰ φύσιν φασι, καὶ μὴ οἶόν τε γενέσθαι πώποτε· ἡμεῖς δὲ, πρὸς τὸν Θεὸν ἀποθιλέποντες, τὸν ἐκ τοῦ μὴ ὄντος τὰ πάντα λόγῳ μόνῳ καὶ θελήματι ὑποστήσαντα, τὸ δοκοῦν ἐκείνοις παρὰ φύσιν θεῖον καὶ ὑπὲρ φύσιν λέγομεν, καὶ δυνατὸν γενέσθαι, Θεοῦ θέλοντος. Θεοῦ γὰρ βουλομένου τὸ γενέσθαι τι ξένον, οὐ λέγομεν παρὰ φύσιν· βία γὰρ ἐστὶ τοῦτο τῆς φύσεως, καὶ οὐχὶ σύστασις φύσεως, ἀλλ' ἀσθένεια, ὥστε πεφυκένας καὶ πάλιν ἐπὶ τὸ κατὰ φύσιν χωρῆσαι, εἴπου τῆς βίας ἀφε-

A producitur, causa existit divina vita. Hæc autem secundum antiquiores dicuntur idæe per se subsistentes et creatori coæternæ. Ex hac æterna vita animæ rationales incorruptibilitatem habent, bruta omnia vivunt, et plantæ, quod ultimo vitæ gradu gaudeant, sicut antea diximus. Vitæ itaque brutorum ac plantarum non sunt divinæ, sed ignis materialis ac spiritus. Humanam autem vitam vocat David spiritum, dicens : *Auferes spiritum eorum, et deficient* ^b ; et : *Emittes spiritum tuum, et creabuntur* ^h, videlicet in resuscitatione ac resurrectione. *Auferri* autem posuit pro *separari*, declarans, ab initio quoque spiritum fuisse datum ; *infirmari* vero dicit in hujus vitæ participatione, quia non domi suæ, nec a seipsis vitam habent, sed insitam a Deo.

§ II. Quia itaque vitam insitam habent, dum ad ejus participationem infirmantur, deficient, et dum rursus convertuntur, rursus vivificantur. Itaque per se vita est conditricis atque exemplaris vitæ ratio, quæ in Deo æterna existens, tribuit esse omni vitæ, tam vitæ simpliciter quam cuilibet viventium in particulari ; atque angelis quidem dat vitam immaterialem ac deiformem ; toti enim sunt vitæ substantiales, quæ vivendo semper et indesinenter moventur. Ad ipsam quoque turbam dæmoniacam istiusmodi vitam per bonitatem extendit (*sine penitentia enim sunt dona Dei* ⁱ) ; siquidem vita dæmonum ab ipsamet per se vita quoque existit ac continetur. Quin et hominibus, quorum animæ corporibus commistæ sunt, angeliformem vitam tribuit, quantum scilicet fas est ; nos enim, cum mediū simus inter angelicam vitam ac naturalem, secundum liberum arbitrium habemus propensionem ad utramque ; sive melius dicendo, ad angelicam vitam compositi, sicubi per libertatem etiam deflectimus, superabundantia benignitatis ad pristinum statum revocamur atque convertimur ; quodque magis mirandum est, etiam secundum corpus ad incorruptibilem vitam nos tracturos promittit. Quæ res **456** insanæ quidem gentilium opinioni (quam vetustatem appellat, quippe fatuam et putidam) etiam credita merito quasi contra naturam videatur ; illi enim aiunt, esse contra naturam ut materia fiat immortalis ; nam dum est materia, etiam secundum naturam suam habet ut in se formas transmutet, quomodo ergo in se semper immutabilis et immobilis manere possit ? Illi itaque naturam sequentes, verosimiliter dicunt, omne id quod naturæ peregrinum ac novum accidit, contra naturam esse, et fieri nunquam posse : nos vero ad Deum spectantes, qui omnia ex nihilo vel verbo solo ac voluntate sua consistere fecit, id quod ipsis contra naturam videtur, id nos divinum et supra naturam esse dicimus, et, volente Deo, fieri posse. Deo enim volente quidpiam peregrinum seu

^b Psal. ciii, 29. ^h Ibid., 30. ⁱ Rom. xi, 29.

novum fieri, minime contra naturam esse dicimus; vis enim hæc est naturæ, et non naturæ status, sed imbecillitas, ita ut denuo ad naturalem statum redire debeat, si quando vis illa motusque, qui contra naturam est, auferatur. Quod vero supra naturam est, statum habet et naturæ transformationem, ita ut Deo quidem volente fiat, miraculo autem etiam in identitate sui ordinis perseveret: ita ut ignoretur penitus id quod prius secundum naturam habere dicebatur. Proprii autem motus peregrini quidem, et supra eos quos nos habemus dicendi, sed proprii ac secundum naturam ejus. Etsi enim dicatur esse supra naturam, tamen (superintelligi debet) nostram hanc quæ videtur, et eam quam prius habuit, non autem est supra naturam omnipotentem ac divinam; divinæ siquidem naturæ, ut quæ est natura statusque vitæ omnium, præsertim diviniorem sive angelicarum, vel etiam corporum in resurrectione vivis animabus conjungitur, nulla vita est contra naturam, vel supra naturam. Qualis enim vita Deo contra naturam ac violenta sit? quæ vero supra naturam ejus? quid enim et quale divinam naturam superet? Unde, quando dicimus de Deo, quod hoc sit et hoc dicatur supra naturam, non intelligimus naturam ejus, absit! sed nostram, et cæterarum rerum omnium; et quando rursum e contra dicimus secundum naturam, non nostram intelligimus rerumque cæterarum, sed ipsius. Quamobrem contradictoriæ Simonis rationes, contra doctrinam quæ ait, corpora nostra 457 immortalitate donanda, procul repellantur. Hunc autem arbitrari, ex his conspicuis et his sensilibus contra incomprensibilem atque omnibus obscuram universorum causam demonstrationes præbere posse, vanum est; quomodo enim id quod omnem sensum et cogitationem superat evertent ea quæ sensu et cogitatione percipiuntur? cum autem Deo nihil sit contrarium, quomodo aliquid erit ei contra naturam vel violentum?

§ III. Cum vero ab ipso vivificetur id quod vivit, sive angelus sit sive homo, sive brutum sive planta, et ex ipso vitæ omnis initium, vitæque substantiæ sit, credibile etiam erat et illud resurrectionis, quoniam ab ipso ad denuo vivendum resuscitabimur. Vitæ porro principium ait esse animas (per has enim corpora, quæ ad vitam veniunt, vivunt et moventur), vitæ autem essentiam ipsas per se esse animas intellectualesque virtutes (siquidem hæc sunt substantiales, et per se mobiles atque immortales; hæc autem ex ipsamet divina vita quæ est supra omnem vitam, et vivunt corporaque vivificant, in qua divina vita licet multæ sint vitæ, et ejusdem nominis cum nostra, tamen uno modo et secundum unam vitalem causam præexistunt. Quare Deus, tanquam auctor et consummator vitæ nostræ, tanquam contentor et distributor, tanquam disponens differentias omnis vitæ, scilicet intellectuum, rationalium, sensilium, et eorum quæ augentur, omnium principium existit. Consideratur enim in omni vita secundum multiplicem vitæ generationem ac varietatem: alia est enim angeli, et alia hominis, et alia bruti, et alia plantæ; quocirca consideratur ut omnigena diversaque, quæ unita

ἄθεσιν καὶ τῆς παρὰ φύσιν κινήσεως. Τὸ δ' ὑπὲρ φύσιν σύστασιν ἔχει καὶ μετασχηματισμὸν φύσεως, ὥστε γενέσθαι μὲν Θεοῦ θέλοντος, μένειν δὲ καὶ θαυμαστὸν καὶ ἐν τῇ ταυτότητι τῆς τάξεως αὐτοῦ, ὡς ἀγνοῆσαι παντάπασιν ὅπερ ἐλέγετο ἔχειν κατὰ φύσιν πρότερον. Τὰς δὲ οἰκείας κινήσεις ξένας μὲν καὶ ὑπὲρ ὃ ἐχομεν λέγειν, ὡς οἰκείας δὲ καὶ κατὰ φύσιν αὐτοῦ. "Ἄν γὰρ καὶ ὑπὲρ φύσιν λέγεται, ἀλλ' οὖν τὴν καθ' ἡμᾶς ταύτην καὶ ὀρωμένην καὶ τὴν ἣν εἶχε τυχὸν πρότερον, οὐ μὴν δὲ τὴν πανσθενῆ καὶ θεϊαν· τῇ γὰρ θεῖα φύσει, ὡς οὕση φύσει καὶ συστάσει τῶν ζῶων ἀπασῶν, καὶ μάλιστα τῶν θειοτέρων εἶτον τῶν ἀγγελικῶν, ἢ μὴν τῶν ἐν τῇ ἀναστάσει τῶν σωμάτων μετὰ ψυχῶν ζῶσῶν, οὐδεμία ἐστὶ ζωὴ ἢ παρὰ φύσιν, ἢ ὑπὲρ φύσιν. Ποία γὰρ ζωὴ τῷ Θεῷ παρὰ φύσιν καὶ βίαιος; Ποία δὲ ὑπὲρ φύσιν τὴν ἑαυτοῦ; τί γὰρ καὶ ὅποιον τὸ τῆς θείας φύσεως ὑπερέκεινα; "Ἦστε, ὅτε λέγομεν ἐπὶ Θεοῦ, ὅτι τοῦτό ἐστι καὶ τοῦτο λέγεται ὑπὲρ φύσιν, οὐ τὴν ἑαυτοῦ λέγομεν, μὴ γένοιτο! ἀλλὰ τὴν ἡμετέραν τε καὶ τὴν τῶν ἄλλων ἀπάντων· καὶ ὅτε πάλιν κατὰ φύσιν, ἀντιστρόφως, οὐ τὴν ἡμετέραν τε καὶ τῶν ἄλλων, ἀλλὰ τὴν ἑαυτοῦ. Οἱ γοῦν ἀντιρρητικοὶ τοῦ Σίμωνος λόγοι κατὰ τοῦ δόγματος τοῦ λέγοντος, ὅτι τὰ σώματα ἡμῶν ἀθανατισθήσονται, πόρρω ἀπεληγάσθωσαν. Τὸ δὲ οἶσθαι τοῦτον ἐκ τῶν φανερῶν τούτων καὶ αἰσθητῶν τὰς ἀποδείξεις κατὰ τῆς ἀκαταλήπτου καὶ πᾶσιν ἀφανοῦς αἰτίας ταῖς· πάντων πορίζεσθαι μάταιόν ἐστι· τὰ γὰρ δοξασι ταῦτα καὶ αἰσθητὰ πῶς ἀνατρέψει ἐκείνα τὰ ὑπὲρ αἰσθησιν καὶ ἅπασαν νόησιν: οὐδενὸς καὶ τῷ Θεῷ ἐναντίου ὄντος, πῶς ἔσται τι παρὰ φύσιν καὶ βίαιον; 458

C ἐναντίου ὄντος, πῶς ἔσται τι παρὰ φύσιν καὶ βίαιον; contra incomprensibilem atque omnibus obscuram universorum causam demonstrationes præbere posse, vanum est; quomodo enim id quod omnem sensum et cogitationem superat evertent ea quæ sensu et cogitatione percipiuntur? cum autem Deo nihil sit contrarium, quomodo aliquid erit ei contra naturam vel violentum?

§ III. Ἐπεὶ δὲ παρ' αὐτοῦ ζῶνται τὸ ζῶον, καὶ ἀγγελος ἦ, καὶ ἄνθρωπος, καὶ ἄλογον, καὶ φυτὸν, καὶ ἐξ αὐτοῦ πᾶσα ζωὴ ἀρχὴ καὶ ζωῆς οὐσία, πιστὸν ἂν εἶη καὶ τὸ τῆς ἀναστάσεως, ὅτι παρ' αὐτοῦ εἰς παλινζῶϊαν ἀναστησόμεθα. Ζωῆς δὲ ἀρχὴν τὰς ψυχὰς φησι, (οἱ αὐτῶν γὰρ τὰ εἰς ζωὴν ἐρχόμενα σώματα ζῶντά εἰσι καὶ κινεῖνται) ζωῆς δὲ οὐσίαν αὐτὰς καθ' αὐτὰς τὰς ψυχὰς καὶ τὰς νοητὰς δυνάμεις· (αὐταὶ γὰρ εἰσι ζωαὶ ἐνούσιοι, καὶ αὐτοκίνητοι, καὶ ἀθάνατοι) αὐταὶ δὲ ἐξ αὐτῆς τῆς ὑπὲρ πᾶσαν ζωὴν θείας ζωῆς καὶ ζῶσι, καὶ ζῶουσι τὰ σώματα, ἐν ἣ τῇ θεῖα ζωῇ, εἰ καὶ πολλὰ εἰσι ζωαὶ καὶ ὁμώνυμοι αἱ καθ' ἡμᾶς, ἀλλ' οὖν ἐνοσιδῶς καὶ κατὰ μίαν τὴν ζωτικὴν αἰτίαν προϋφίστανται. Ὁ οὖν Θεός, ὡς αἴτιος καὶ συμπληρωτικὸς τῆς ζωῆς ἡμῶν, ὡς συνοχεὺς καὶ διαιρετικὸς, ὡς διατάξας δηλαδὴ τὰς διαφορὰς ἀπάσης ζωῆς, νοητῶν, λογικῶν, αἰσθητικῶν, ἀξητικῶν, ἀρχὴ πάντων ἐστίν. Ἐνθεωρεῖται δὲ ἀπάση ζωῇ κατὰ τὴν πολυγονίαν καὶ τὴν ποικιλίαν τῆς ζωῆς· ἄλλη γὰρ ἀγγέλου, καὶ ἄλλη ἀνθρώπου, καὶ ἄλλη ἀλόγου, καὶ ἄλλη φυτοῦ· διὰ τοῦτο ἐνθεωρεῖται παντοδαπὴ καὶ ποικιλὴ ἡ ἐνιαία τε καὶ ἀπλή, ἢ ἀνευθεῆς, μᾶλλον δὲ καὶ ὑπερπλήρης· οὐ γὰρ ἱκανὸν ἐπὶ ταύτης τὸ ἀνευθεῆς λέγειν, ἀλλὰ προσθετέον καὶ τὸ ὑπερπλήρης, καθὼς τὸ ἀγαθὸν τῆς

ζωῆς καὶ ἐπὶ πολλοῖς ἐτέροις παρ' αὐτῆς χέεται· ἢ αὐτόζωος, καὶ ὑπέρζωος, ἢ ζωοποιός, ἢ ὅπως ἄλλως ἀνθρωπικῶς ἀν' ὑμνήσῃ τις τὴν ἀφθεγκτον ἐκείνην καὶ θεῖαν ζωὴν.

funditur, ut quæ est seipsa vivens, et supervivens, et

A simplexque est. nullius indiga, quinimo superplena; non enim satis est de ea dicere quod non sit indiga, sed addendum, eam esse supraquam plenam, in quantum vitæ bonum ab hac in multa alia dif-

vivificans, vel quocunque alio modo humano inef-

labilem illam divinamque vitam laudare quis possit.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ζ΄.

Περὶ σοφίας, νοῦ, λόγου, ἀληθείας, πίστεως.

458 CAPUT VII.

De sapientia, mente, ratione, veritate, fide.

SYNOPSIS CAPITIS.

I. Docet, sapientiam Dei esse omnis sapientiæ creatricem, supraque omnem sapientiam existere investigabilem et incomprehensibilem; neque secundum nostram intelligentiam metiendam esse. II. Ex ea Dei sapientia dicit angelos habere, quod sint intellectuales, et homines quod sint rationales, et res aliæ sensibiles. Quærit insuper, quomodo Deus omnia novit sine ulla actione; et quomodo omnia cognoscendo anticipet, et in seipso per sui notitiam cognoscat; et angeli quoque sensilia intellectiliter percipiant. III. Ostendit, Deum, ut in se est, nobis ignotum esse, eundemque nosci partim per notionem, partim sine notione, et hanc notitiam esse illa diviniorum ac veriorum. IV. Quomodo Deus Verbum sit, quod est simplex veritas et fidei fundamentum.

§ I

Φέρε δὲ, εἰ δοκεῖ, τὴν ἀγαθὴν καὶ αἰωνίαν * ζωὴν, B καὶ ὡς σοφίαν, καὶ ὡς αὐτοσοφίαν ὑμνῶμεν, μᾶλλον δὲ ὡς πάσης σοφίας ὑποστατικὴν, καὶ ὑπὲρ πᾶσαν σοφίαν καὶ σύνεσιν ὑπερούσαν. Οὐ γὰρ μόνον ὁ Θεὸς ὑπερπλήρης ἐστὶ σοφίας, καὶ τῆς συνέσεως αὐτοῦ οὐκ ἐστὶν ἀριθμὸς, ἀλλὰ καὶ παντὸς λόγου, καὶ νοῦ, καὶ σοφίας ὑπερίδρυται. Καὶ τοῦτο ὑπερφυσῶς ἐνοήσας ὁ Θεὸς ὄντως ἀνὴρ, ὁ κοινὸς ἡμῶν καὶ τοῦ καθηγεμόνος ἡλίου, Τὸ μωρὸν τοῦ Θεοῦ σοφώτερον τῶν ἀνθρώπων, φησὶν, οὐ μόνον ὅτι πᾶσα ἀνθρωπίνη διάνοια πλάνη τίς ἐστι, κρινομένη πρὸς τὸ σταθερὸν καὶ μόνιμον * τῶν θεῶν καὶ τελειοτάτων νοήσεων· ἀλλ' ὅτι καὶ σύνγρηθός ἐστι τοῖς θεολόγοις, ἀντιπεπονηθῶς ἐπὶ Θεοῦ τὰ τῆς στέρησεως ἀποφάσκειν. Οὕτω καὶ ἀόρατόν φησι τὰ Λόγια τὸ παμφαῶς φῶς * καὶ τὸν πολυῦμητον καὶ πολυῶνον, ἄρρητον καὶ C ἀνώνον· καὶ τὸν πᾶσι παρόντα καὶ ἐκ πάντων εὐρισκόμενον, ἀκατάληπτον καὶ ἀνεξιχνίαστον. Τοῦτω δὴ τῷ τρόπῳ καὶ νῦν ὁ Θεὸς Ἀπόστολος ὑμνήσαι λέγεται μωρίαν Θεοῦ, τὸ φαινόμενον ἐν αὐτῇ παράλογον καὶ ἄτοπον, εἰς τὴν ἄρρητον καὶ πρὸ λόγου παντὸς ἀναγαγὼν ἀλήθειαν. Ἄλλὰ, ὅπερ ἐν ἄλλοις ἔφην, οἰκείως ἡμῖν τὰ ὑπὲρ ἡμᾶς παραλαμβάνοντες, καὶ τῷ συντρόφῳ τῶν αισθησεων ἐνειλούμενοι *, καὶ τοῖς καθ' ἡμᾶς τὰ θεῖα παραβάλλοντες, ἀπατώμεθα, κατὰ τὸ φαινόμενον τὸν θεῖον καὶ ἀπόρρητον λόγον μεταδιώκοντες· θεὸν εἰδέναι τὸν καθ' ἡμᾶς νοῦν, ἔχειν τὴν μὲν δύναμιν εἰς τὸ νοεῖν, δι' ἧς τὰ νοητὰ βλέπει, τὴν δὲ ἐνωσιν ὑπεραίρουσαν τὴν τοῦ νοῦ φύσιν †, δι' ἧς συνάπτεται πρὸς τὰ ἐπέκεινα ἑαυτοῦ. Κατὰ ταύτην οὖν τὰ θεῖα νοητέον, οὐ καθ' ἡμᾶς, ἀλλ' D ὅλους ἑαυτοὺς ὅλων ἑαυτῶν ἐξισταμένους ‡, καὶ

Age porro, ipsam, si placet, veram æternamque vitam, etiam, ut sapientem, ipsamque sapientiam celebremus, imo vero tanquam omnis sapientiæ procreatricem, supraque omnem sapientiam et intelligentiam eminentem. Non enim Deus tantum supraquam plenus sapientia existit, et intelligentiæ ejus non est numerus, sed supra omnem rationem et mentem et sapientiam collocatur. Idque supernaturaliter intelligens vir plane divinus, communis ille noster nostrique præceptoris sol, Quod, inquit, stultum est Dei, sapientius est hominibus †, non solum quod omnis humana cogitatio error quidam sit, si cum divinarum absolutissimarumque intelligentiarum firmitate stabilitateque comparetur; verum etiam quia solemne est theologis, ut in Deo ea quæ sunt privationis contrario sensu dicant. Sic lucem splendidissimam Scripturæ vocant inaspectabilem: et qui multa laudum insignia nominaque habet, dicunt ineffabilem et innominabilem; atque eum qui omnibus præsens est et ex omnibus invenitur, vocant incomprehensum et investigabilem. Hoc igitur modo etiamnum divinus Apostolus stultitiam Dei laudare dicitur, dum id quod in ea rationi contrarium et absurdum videtur, ad ineffabilem omnique ratione potiorum veritatem refert. Verum (ut alibi dixi) si more nostro ea quæ supra nos sunt accipiamus, familiaribusque nobis sensibus inhæreamus, atque divina cum rebus nostris conferamus, fallimur, si secundum id quod deforis apparet divinum Numen et arcanam illam rationem 459 metiamur; cum scire debeamus. Mentem quidem nostram pollere vi intelligendi, quæ res in-

* I Cor. 1, 25.

VARIE LECTIONES.

* ἀληθῆ καὶ αἰών., S. P. † πρὸς τὸ βέβαιον καὶ μόνιμον, S. P. ‡ ἐνειλούμενοι, P. D. † τὴν δὲ φύσιν, M. τὴν τε, Sc. ‡ ὅλων αὐτῶν, S. P. ἐξισταμένων, S. Sar.

tellectiles contueatur, tamen istam unionem, qua rebus se superioribus conjungitur, naturam ipsius longe superare. Secundum hanc itaque divina sunt intelligenda, non more nostro, sed quatenus nos ipsi totos a nobis totis abdicamus, et toti transimus in Deum; siquidem longe præstat nos Dei esse quam nostros; sic enim divina nobis dari poterunt, si cum Deo fuerimus conjuncti. Hanc igitur rationis expertem et amentem atque fatuam sapientiam superlate laudantes, dicamus, omnis mentis et rationis, omnisque sapientiæ et intelligentiæ causam esse; et ipsius esse omne consilium, et ab ea omnem scientiam et intelligentiam proficisci, et in ea omnes thesauros sapientiæ et scientiæ absconditos esse ¹. Etenim convenienter iis quæ antea dicta sunt, causa supraquam sapiens et omnia sciens, per se sapientiæ et totius sapientiæ universalis et singularis effectrix

§ II.

§ II. Ex ea intellectiles ac intelligentes angelica-
rum mentium virtutes simplices ac beatas habent
intelligentias, dum non dividuis aut e dividuis,
vel sensibus vel diffusis rationibus, ratiocinando
divinam colligunt scientiam, nec iisdem communiter
adhærent, sed ab omni materia pluralitateque puræ,
spirituali, a materia secreto atque uniformi modo
ea capiunt, quæ in divinis intelligi possunt; estque
illis vis spiritualis atque operatio impermixta, et
immaculata puritate resplendens, et conspicax di-
vinarum intelligentiarum, quæ divisionis ac mate-
riæ carentia, nec non deiformi unitate ad divinam
et plusquam sapientem mentem ac rationem, quan-
tum fieri potest, per divinam sapientiam efformat-
ur. Hinc etiam animæ ratiocinandi vim obtinent,
quæ dum per digressus quosdam et per ambages
rerum investigant veritatem, propter divisam et
omnifidam varietatem non parum ab unitis illis
mentibus deficiunt; sed ubi demum e multis in
unum sese colligunt, angelicas etiam, quantum
quidem animabus congruit, intelligentias æmulan-
tur. Quin et sensus ipsos si quis sapientiæ quemdam
sibulum esse dixerit, nequaquam a vero aberrabit:
nam et dæmonum quoque mens, in quantum mens
est, ex ipsa est; in quantum vero amens est, et id
quod appetit nec scit, nec vult assequi, verius a sa-
pientia defectio dici debet. Sed **460** quoniam divina
sapientia ipsiusmet sapientiæ, atque omnis etiam
mentis, rationis ac sensus principium, et causa, et
procreatrix, et perfectio, et eustodia, et terminatio
dicta est; quomodo ergo Deus ipse supraquam
sapiens sapientia, et mens, et verbum, et cognitio
prædicatur? quomodo enim intelligat quidquam in-
tellectilium, si non habeat spiritalem actum? vel

A ἄλους Θεοῦ γιγνομένους· κρεῖττον γὰρ εἶναι Θεοῦ,
καὶ μὴ ἑαυτῶν ⁹· οὕτω γὰρ ἔσται τὰ θεῖα δοτὰ τοῖς
μετὰ Θεοῦ γινομένοις ¹⁰. Ταύτην οὖν τὴν ἄλογον καὶ
ἄνουν καὶ μωρὰν σοφίαν ὑπεροχικῶς ὑμνοῦντες, εἴ-
πωμεν, ὅτι παντὸς ἐστὶ νοῦ, καὶ λόγου, καὶ πάσης
σοφίας, καὶ συνέσεως αἰτία· καὶ αὐτῆς ἐστὶ πᾶσα
βουλή, καὶ παρ' αὐτῆς πᾶσα γνώσις καὶ σύνεσις, καὶ
ἐν αὐτῇ πάντες οἱ θησαυροὶ τῆς σοφίας καὶ τῆς γνώ-
σεώς εἰσιν ἀπόκρυφοι. Καὶ γὰρ ἐπομένως τοῖς ἤδη
προειρημένοις ἡ ὑπέροσφος καὶ πάνσοφος αἰτία καὶ
τῆς αὐτοσοφίας καὶ τῆς ὅλης καὶ τῆς καθ' ἕκαστόν
ἐστὶν ὑποστάτις.

B Ἐξ αὐτῆς αἱ νοητὰ καὶ νοερά τῶν ἀγγελικῶν
νοῶν δυνάμεις τὰς ἀπλᾶς καὶ μακαρίας ἔχουσι νοή-
σεις, οὐκ ἐν μεριστοῖς, ἢ ἀπὸ μεριστῶν, ἢ αἰσθή-
σεων, ἢ λόγων διεξοδικῶν ¹¹ συναγοῦσαι τὴν θεῖαν
γνώσιν, οὐδὲ ὑπὸ τινος κοινοῦ πρὸς ταῦτα συμπερι-
χόμεναι, παντὸς δὲ ὑλικοῦ καὶ πλήθους ¹² καθα-
ρεύουσαι, νοερῶς, ἀϋλως, ἐνοειδῶς ¹³, τὰ νοητὰ τῶν
θεῶν νοοῦσι· καὶ ἐστὶν αὐταῖς ἡ νοεράδύναμις καὶ
ἐνέργεια, τῇ ἀμιγεί καὶ ἀχράντῃ καθαρότητι κατη-
γλαῖσμένη, καὶ συνοπτικῇ τῶν θεῶν νοήσεων ἀμε-
ρεία, καὶ ἀϋλία, καὶ τῷ θεοειδῶς ἐνὶ ¹⁴ πρὸς τὸν
θεόν ¹⁵ ὑπέροσφον καὶ νοῦν, καὶ λόγον, ὡς ἐφικτόν,
ἀποτυπουμένη διὰ τὴν θεῖαν σοφίαν. Καὶ ψυχὰι τὸ
λογικὸν ἔχουσι διεξοδικῶς μὲν καὶ κύκλῳ περὶ τὴν
τῶν ὄντων ἀλήθειαν περιπορευόμεναι, καὶ τῷ μερι-
στῷ καὶ τῷ παντοδαπῷ ¹⁶ τῆς ποικιλίας ἀπολειπόμε-
ναι τῶν ἐνιαίων νοῶν ¹⁷· τῇ δὲ τῶν πολλῶν εἰς τὸ ἐν
συνελλίξει, καὶ τῶν ἰσαγγέλων νοήσεων, ἐφ' ὅσον ψυ-
χαῖς οἰκεῖον καὶ ἐφικτόν, ἀξιούμεναι. Ἀλλὰ καὶ τὰς
αἰσθήσεις αὐτάς, οὐκ ἂν τις ἀμάρτοι σκοποῦ, τῆς
σοφίας ἀπήχημα φήσας· καίτοι καὶ ὁ δαιμόνιος νοῦς,
ἢ νοῦς ¹⁸, ἐξ αὐτῆς ἐστὶ· καθ' ὅσον δὲ νοῦς ἐστὶν ἠλο-
γημένος, τυχεῖν, οὐδέφεται, μὴ εἰδῶς, μὴτέ βουλόμε-
νος, ἐκπτωσιν σοφίας κυριώτερον αὐτὸν προσρητέον.
Ἄλλ' ὅτι μὲν σοφίας αὐτῆς καὶ πάσης, καὶ νοῦ παν-
τὸς, καὶ λόγου, καὶ αἰσθήσεως πάσης ἡ θεῖα σοφία,
καὶ ἀρχή, καὶ αἰτία, καὶ ὑποστάτις ¹⁹, καὶ τελείωσις,
καὶ φρουρά, καὶ πέρας, εἴρηται· πῶς δὲ αὐτὸς ὁ
θεὸς ὁ ὑπέροσφος σοφία, καὶ νοῦς, καὶ λόγος, καὶ
γνώσις ²⁰ ὑμνεῖται; πῶς γὰρ νοήσει τι τῶν νοητῶν,
οὐκ ἔχων νοεράς ἐνεργείας; ἢ πῶς γνώσεται τὰ αἰ-
σθητὰ, πάσης αἰσθήσεως ὑπεριδρυμένος; Καίτοι
πάντα αὐτὸν εἰδέναι φησὶ τὰ Λόγια, καὶ οὐδὲν δια-
φεύγειν τὴν θεῖαν γνώσιν· ἀλλὰ, ὅπερ ἔφηρ᾽ ἡ πόλις,

¹ Coloss. ii, 3.

VARIÆ LECTIONES.

⁹ καὶ μέλη αὐτῶν, M. Sc. ¹⁰ γενομένοις, P. S. ¹¹ διεξοδικῶς, P. ¹² πάθους. ¹³ καθαρῶς, ἀϋλως, M. Sc. καὶ ἀϋλως, καὶ ἐνοειδῶς, P. καὶ νοητῶς, ἀϋλως, S. ¹⁴ ἐνιαίῳ, P. Sar. ¹⁵ πρὸς τὸ νοερόν, M. Sc. ¹⁶ καὶ τῶν μεριστῶν καὶ παντοδαπῶν, S. P. ¹⁷ ἐννοίων, S. ¹⁸ εἰ νοῦς, M. Sc. ¹⁹ ὑπόστασις, S. Sc. ²⁰ καὶ γνώστης, S. P. Sc. Sar.

τὰ θεῖα θεοπρεπῶς νοητέον. Τὸ γὰρ ἔχουν καὶ ἀναί-
σθητον καθ' ὑπεροχὴν, οὐ κατ' ἔλλειψιν ἐπὶ Θεοῦ ²¹
ταχτέον· ὡσπερ καὶ τὸ ἄλογον ἀνατίθεμεν τῷ ὑπὲρ
λόγον, καὶ τὴν ἀτέλειαν τῷ ὑπερτελεῖ ²² καὶ προτε-
λείψ· καὶ τὸν ἀναφή καὶ ἀόρατον γνόφον τῷ φωτὶ
τῷ ἀπροσίτῳ, καθ' ὑπεροχὴν τοῦ ὁρατοῦ ²³ φωτός.
Ὡστε ὁ θεὸς νοῦς πάντα συνέχει τῇ πάντων ἐξηρη-
μένῃ γνώσει, κατὰ τὴν πάντων αἰτίαν ἐν ἑαυτῷ τὴν
πάντων εἶδησιν προειληφώς, πρὶν ἀγγέλους γενέσθαι
εἰδώς καὶ παράγων ἀγγέλους, καὶ πάντα τὰ ἄλλα
ἐνδοθεν καὶ ἀπ' αὐτῆς, ἴν' οὕτως εἶπω, τῆς ἀρχῆς
εἰδώς, καὶ εἰς οὐσίαν ἄγων· καὶ τοῦτο οἶμαι παραδι-
δόναι τὸ Λόγιον, ὁπόταν φησὶν, Ὁ εἰδώς τὰ πάντα
πρὶν γενέσεως αὐτῶν. Οὐ γὰρ ἐκ τῶν ὄντων τὰ ὄντα
μανθάνων, οἶδεν ὁ θεὸς νοῦς, ἀλλ' ἐξ αὐτοῦ, καὶ ἐν
αὐτῷ, κατ' αἰτίαν τὴν πάντων εἶδησιν, καὶ γινώσκει, **B**
καὶ οὐσίαν προέχει καὶ προσυεῖληφεν, οὐ κατ' ἰ-
δέαν ἐκάστοις ἐπιβάλλων, ἀλλὰ κατὰ μίαν τῆς αἰτίας
περιοχὴν τὰ πάντα εἰδώς καὶ συνέχων· ὡσπερ καὶ
τὸ φῶς κατ' αἰτίαν ἐν ἑαυτῷ τὴν εἶδησιν τοῦ σκότους
προειληφεν ²⁴, οὐκ ἄλλοθεν εἰδώς τὸ σκότος ἢ ἀπὸ τοῦ
φωτός. Ἐαυτὴν οὖν ἡ θεία σοφία γινώσκουσα, γινώ-
σεται ²⁵ πάντα, ἀύλως τὰ ὑλικά, καὶ ἀμερίστως τὰ
μεριστά, καὶ τὰ πολλὰ ἐνιαίως, αὐτῷ τῷ ἐνὶ τὰ πάντα
καὶ γινώσκουσα καὶ παράγουσα· καὶ γὰρ εἰ κατὰ
μίαν αἰτίαν ὁ Θεὸς πᾶσι τοῖς οὐσι τοῦ εἶναι μεταδι-
δωσι, κατὰ τὴν αὐτὴν ἐνικὴν αἰτίαν οἴσεται πάντα
ὡς ἐξ ἑαυτοῦ ὄντα, καὶ ἐν ἑαυτῷ ²⁶ προὑφαστηκότα,
καὶ οὐκ ἐκ τῶν ὄντων λήψεται τὴν αὐτῶν γινώσιν,
ἀλλὰ καὶ αὐτοῖς ἐκάστοις τῶν αὐτῶν, καὶ ἄλλοις τῆς
ἄλλων γνώσεως ἔσται χορηγός. Οὐκ ἄρα ὁ Θεὸς ἰδίαν **C**
ἔχει τὴν ἑαυτοῦ γινώσιν, ἐτέραν δὲ τὴν κοινήν ²⁷ τὰ
ὄντα πάντα συλλαμβάνουσαν· αὐτὴ γὰρ ἐκυτὴν ἡ πάν-
των αἰτία γινώσκουσα, σχολῆ που τὰ ἀπ' αὐτῆς, καὶ
ὣν ἔστιν αἰτία, ἀγνωσίει. Ταύτη γοῦν ²⁸ ὁ Θεὸς τὰ
ὄντα γινώσκει, οὐ τῇ ἐπιστήμῃ τῶν ὄντων, ἀλλὰ τῇ
ἑαυτοῦ· καὶ γὰρ καὶ τοὺς ἀγγέλους εἰδέναι φησὶ τὰ
Λόγια τὰ ἐπὶ τῆς γῆς, οὐ κατ' αἰσθησίαις αὐτὰ γι-
νώσκοντας, αἰσθητά γε ὄντα, κατ' οἰκειαν δὲ τοῦ θεο-
εἰδοῦς νοῦ δύναμιν καὶ φύσιν.

est, ignorabit. Hac igitur Deus res cognoscens, non scientia rerum, sed scientia suiipsius ipsas novit; etenim angelos quoque Scriptura testatur ea scire quæ in terra sunt, non secundum sensus illa cognoscentes quæ sensibilia sunt, sed secundum virtutem ac naturam mentis deiformis.

§ III.

Ἐπὶ δὲ τούτοις ζητῆσαι χρὴ, πῶς ἡμεῖς Θεὸν γινώ-
σκομεν, οὐδὲ νοητὸν, οὐδὲ αἰσθητὸν, οὐδέ τι καθόλου τῶν
ὄντων ²⁹ ὄντα. Μήποτε οὖν ἀληθὲς εἶπεῖν, ὅτι Θεὸν γινώ-
σκομεν οὐκ ἐκ τῆς αὐτοῦ ³⁰ φύσεως, (ἄγνωστον γὰρ τοῦ-
το, καὶ πάντα λόγον καὶ νοῦν ὑπεραῖρον·) ἀλλ' ἐκ τῆς **D**
πάντων τῶν ὄντων διατάξεως, ὡς ἐξ αὐτοῦ προβεβλη-
μένης, καὶ εἰκόνας τινὰς καὶ ὁμοιώματα τῶν θεῶν
αὐτοῦ παραδειγμάτων ἐχούσης, εἰς τὸ ἐπέκεινα πάν-

²¹ Dan. xlii, 42.

VARIE LECTIONES.

²¹ ἐπὶ τοῦ Θεοῦ. ²² ὑπερτελείψ, S. ²³ τοῦ non habet S. ἀοράτου, M. Sc. ²⁴ παρεληφεν. ²⁵ γινώσκει-
ται, M. Sc. ²⁶ ἐν αὐτῷ, S. P. ²⁷ κοινήν, S. P. ²⁸ ταύτη οὖν, P. ²⁹ τῶν νοητῶν, S. ³⁰ ἑαυτοῦ, P.

quomodo percipiat sensilia, si supra sensum om-
nem sit collocatus? atqui Eloquia tradunt Deum
omnia nosse, nihilque divinam effugere cognitio-
nem; verum, ut sæpenumero dixi, divina prout
Deo competunt accipienda sunt. Nam amentia et
insensilitas, per excessum, non per defectum Deo
tribuuntur; sicut etiam rationis carentiam ei qui
supra rationem est attribuimus, et imperfectionem
supraquam perfecto ac præperfecto; et caliginem,
quæ tactum visumque fugiat, luci inaccessæ accom-
modamus, secundum quod excellit lucem spectabi-
lem. Itaque mens divina comprehendit omnia cog-
nitione quadam eminenti, qua secundum ipsammet
omnium causam in se omnium cognitionem anticipat,
priusquam angeli fierent cognoscens angelos,
eosque creans, cæteraque omnia intus et ab ipso,
ut ita dicam, exordio noscens, et in rerum natu-
ram profereus; idque arbitror Scripturam signifi-
care, cum ait: Qui novit omnia priusquam fiant ^m.
Non enim ex rebus ipsis res discens, novit eas di-
vina mens, sed ex seipsa et in seipsa, secundum
causam omnium scientiam, et notionem, et essen-
tiam præhabet, et ante comprehendit, non singulis
secundum cuiusque speciem intendens, sed secun-
dum unicam causæ complexionem cuncta sciens et
continens; sicut et lux secundum causam tenebra-
rum notionem anticipat, non aliunde quam ex luce
tenebras noscens. Seipsam igitur divina sapientia
noscens, sciet omnia; materialia sine materia, et
indivise divisibilia, et unice multa, ipso uno omnia
et cognoscens et producens; nam si secundum
unam causam Deus omnibus esse impertit, secun-
dum eandem unicam causam sciet omnia tanquam
ex se existentia, et in seipso ante præexistentia, et
non ex rebus rerum accipiet notionem, sed et ipsis
singulis ipsarum aliisque aliarum notitiam largietur.
Non habet itaque Deus peculiarem scientiam
sui, aliam vero communem res omnes complecten-
tem; ipsa enim omnium causa seipsam cognoscens,
nullo **461** modo ea quæ ab ipsa, et quorum causa

plarium ejus divinorum in se habente, ad cognoscendum illud summum bonum et omnium bonorum finem, via et ordine pro viribus ascendimus in ablatione et in superlacione omnium, et in omnium causa. Quocirca Deus in omnibus cognoscitur, et separatim ab omnibus; et per cognitionem Deus cognoscitur ac per ignorationem; et est de eo cognitio, ratio, et scientia, et tactus, et sensus, et opinio, et cogitatio, et nomen, et alia omnia; et neque intelligitur, neque dicitur, neque nominatur; nec est aliquid eorum quæ sunt, nec in aliquo eorum quæ sunt cognoscitur; et in omnibus omnia est, et nihil in ullo; et ex omnibus ab omnibus cognoscitur, et a nullo ex ulla re: utique de Deo ista recte dicimus, et ex omnibus quoque rebus celebratur, secundum omnium quorum ipse causa est proportionem. Est item divinissima Dei notitia, quæ per nescientiam accipitur, secundum illam, quæ supra intellectum est, unionem, quando mens, a rebus omnibus recedens, ac demum semetipsam deserens, desuper fulgentibus radiis unitur, quibus in illo inscrutabili sapientiæ profundo collustratur. Attamen (ut dixi) ex iis quoque omnibus est agnoscenda, quoniam ipsa, secundum Scripturam, est omnium effectrixⁿ, quæque semper erat cuncta componens^o, et indissolabilis rerum omnium connexionis ordinisque causa, semperque fines præcedentium cum principiis sequentium connectit, unicamque totius universi concordiam et consonantiam concinnat.

Α των ὁδῶν καὶ ταξεί κατα δύναμιν ἀνειμεν ἐν τῇ πάντων ἀφαιρέσει καὶ ὑπεροχῇ, καὶ ἐν τῇ πάντων αἰτίᾳ. Διὸ καὶ ἐν πᾶσιν ὁ θεὸς γινώσκειται, καὶ χωρὶς πάντων· καὶ διὰ γνώσεως ὁ θεὸς γινώσκειται, καὶ διὰ ἀγνωσίας, καὶ ἔστιν αὐτοῦ καὶ νόησις, καὶ λόγος, καὶ ἐπιστήμη, καὶ ἐπαφή, καὶ αἴσθησις, καὶ δόξα, καὶ φαντασία, καὶ ἔνομα, καὶ τὰ ἄλλα πάντα, καὶ οὔτε νοεῖται, οὔτε λέγεται, οὔτε ὀνομάζεται· καὶ οὐκ ἔστι τι τῶν ὄντων, οὐδὲ ἐν τινι τῶν ὄντων γινώσκειται· καὶ ἐν πᾶσι πάντα ἐστὶ, καὶ ἐν οὐδενὶ οὐδέν, καὶ ἐκ πάντων πᾶσι γινώσκειται, καὶ ἐξ οὐδενὸς οὐδενί· καὶ γὰρ ταῦτα ὀρθῶς περὶ θεοῦ λέγομεν, καὶ ἐκ τῶν ὄντων ἀπάντων ὑμνεῖται κατὰ τὴν πάντων ἀναλογίαν ἣν ἔστιν αἴτιος. Καὶ ἔστιν αὖθις ἡ θειοπάτη τοῦ θεοῦ γνώσις, ἡ δὲ ἀγνωσίας γινωσκομένη, κατὰ τὴν ὑπὲρ νοῦν ἔνωσιν, ὅταν ὁ νοῦς, τῶν ὄντων πάντων ἀποσταῖς, ἔπειτα καὶ ἑαυτὸν ἀφείλῃ, ἐνωθῆ ταῖς ὑπερφαείσιν ἀκτίσιν, ἐκεῖθεν καὶ ἐκεῖ τῷ ἀνεξερρηνῆτῳ βᾶθει τῆς σοφίας καταλαμπόμενος. Καίτοι καὶ ἐκ πάντων, ὅπερ ἔφην, αὐτὴν γνωστέον· αὐτὴ γὰρ ἐστὶ κατὰ τὸ Λόγιον ἡ πάντων ποιητικὴ, καὶ αἰεὶ πάντα ἀρμόζουσα, καὶ τῆς ἀλύτου τῶν πάντων ἐφαρμογῆς καὶ τάξεως αἰτία, καὶ αἰεὶ τὰ τέλη τῶν προτέρων συνάπτουσα ταῖς ἀρχαῖς τῶν δευτέρων καὶ τὴν μίαν τοῦ παντὸς σύμπνοιαν καὶ ἀρμονίαν καλλιεργούσα.

§ IV.

Deus etiam ratio prædicatur a Scripturis, non solum quia rationis 462 et mentis et sapientiæ largitor est, sed quia causas omnium in se ipso³⁰ uniformiter anticipavit, et quia per omnia meat, pervadens, ut ait Scriptura P, usque ad finem omnium: et potissimum, quia ratio Dei supra omnem simplicitatem simplex est, et ab omnibus supra omnia, supra substantiam absoluta. Ratio hæc simplex est ac vere existens veritas, circa quam, ut puram et infallibilem universorum notionem, fides divina versatur, quæ est constans fidelium firmamentum fundans illos in veritate, atque in ipsis veritatem, dum indissuasibili identitate simplicem veritatis cognitionem habent rerum credendarum. Nam si cognitio res cognitæ cum cognoscentibus unit, igno- ratio vero ignoranti causa est ut semper mutet, atque a seipso discrepet, eum qui credit in veritate, juxta Scripturam, nihil a vero fidei fundamento dimovebit, in quo constantiam habebit immobilis et immutabilis identitatis. Probe namque novit quisquis unitus est veritati, quam bene se habeat, quamvis eum multi ut amentem arguant; latet enim illos, uti par est, eum per veræ fidei veritatem ex errore excessisse; ipse autem vere novit se, non (ut illi fabulantur) insanire, sed ab in-

С Λόγος δὲ ὁ θεὸς ὑμνεῖται πρὸς τῶν ἱερῶν Λογίων, οὐ μόνον ὅτι καὶ λόγου καὶ νοῦ καὶ σοφίας ἐστὶ χορηγός, ἀλλ' ὅτι καὶ τὰς πάντων αἰτίας ἐν ἑαυτῷ μονοειδῶς προσέληψε, καὶ ὅτι διὰ πάντων χωρεῖ δικινούμενος, ὡς τὰ Λόγια φησιν, ἄχρι τοῦ πάντων τέλους· καὶ πρό γε τούτων, ὅτι πάσης ἀπλότητος ὁ θεὸς ὑπερήπλωται λόγος, καὶ πάντων ἐστὶν ὑπὲρ πάντα κατὰ τὸ ὑπερούσιον ἀπολελυμένος. Οὗτος ὁ λόγος ἐστὶν, ἡ ἀπλή καὶ ὄντως οὐσα ἀλήθεια, περὶ ἣν, ὡς καθάραν καὶ ἀπλανῆ τῶν ὅλων γνῶσιν, ἡ θεία πίστις ἐστὶν, ἡ μόνιμος τῶν πεπειστυμένων³¹ ἰδρυσις, ἡ τούτους ἐνιδρύουσα τῇ ἀληθείᾳ, καὶ αὐτοῖς τὴν ἀληθειαν, ἀμεταπίστῳ ταυτότητι, τὴν ἀπλήν τῆς ἀληθείας γνῶσιν ἐχόντων τῶν πεπεισμένων. Εἰ γὰρ ἡ γνῶσις ἐνωτικὴ τῶν ἐγνωχότων καὶ ἐγνωσμένων, ἡ δὲ ἀγνοια μεταβολῆς αἰεὶ καὶ τῆς ἐξ ἑαυτοῦ τῷ ἀγνοοῦντι διαιρέσεως αἰτία, τὸν ἐν ἀληθείᾳ πιστεύσαντα, κατὰ τὸν ἱερὸν Λόγον, οὐδὲν ἀποκινήσει τῆς κατὰ τὴν ἀληθῆ πιστιν ἐστίας, ἐφ' ἣ τὸ μόνιμον ἔξει τῆς ἀκινήτου καὶ ἀμεταβάλλου ταυτότητος. Εὖ γὰρ οἶδεν ὁ πρὸς τὴν ἀληθειαν ἐνωθεὶς, ὅτι εἴ ἔχει, κἂν οἱ πολλοὶ νοουθετοῖεν αὐτὸν, ὡς ἐξεστηχότα· λανθάνει μὲν, ὡς εἰκός, αὐτοῦ ἐκ πλάνης τῇ ἀληθείᾳ διὰ τῆς ὄντως πίστεως ἐξεστηχώς· αὐτὸς δὲ ἀληθῶς οἶδεν ἑαυτὸν, οὐχ (ὅ φασιν³² ἐκεῖνοι) μαινόμενον³³, ἀλλὰ τῆς ἀστάτου καὶ

ⁿ Prov. viii. ^o Sap. vii. ^p Sap. viii.

VARIE LECTIONES.

³⁰ id est, sine ulla compositione. ³¹ πεπεισμένων, S. D. ³² ὡς φασιν, P. ³³ μαινόμενοι S.

ἀλλοιωτῆς περὶ τὴν παντοδαπῆ τῆς πλάνης ποικιλίαν ἅσπαστος διὰ τῆς ἀπλῆς καὶ ἀεὶ κατὰ τὰ αὐτὰ καὶ ὡσαύτως ἐχούσης ἀληθείας ἡλευθερωμένον. Οὕτω γοῦν οἱ τῆς καθ' ἡμᾶς θεοσοφίας ἀρχηγικοὶ καθηγεμόνες ὑπὲρ ἀληθείας ἀποθνήσκουσι πᾶσαν ἡμέραν, μαρτυροῦντες, ὡς εἶδος, καὶ λόγῳ παντὶ καὶ ἔργῳ τῇ ἐνιαίᾳ τῶν Χριστιανῶν ἀληθογνωσίᾳ, τὸ πασῶν αὐτὴν εἶναι καὶ ἀπλουστέραν καὶ θειοτέραν, μᾶλλον δὲ τὸ αὐτὴν εἶναι τὴν μόνην ἀληθῆ καὶ μίαν καὶ ἀπλῆν θεογνωσίαν.

A stabili mutabilique omnimode errantis varietatis motione per simplicem, circa eadem semper et eodem modo se habentem, veritatem esse liberatum. Hoc modo primi divinæ sapientiæ nostri præceptores pro veritate quotidie moriuntur, testificantes, uti par est, et omni sermone et opere singularem illam Christianæ veritatis agnitionem, omnium esse cum simplicissimam tum divinissimam, imo potius hanc solam esse veram atque unicam simplicem Dei notitiam.

ADNOTATIONES CORDERII.

§ I. Ad locum Pauli I Cor. I, 25, vide quæ supra diximus in notis ad primum caput hujus libri, § I. Sensus litteralis est: *Quod stultum est Dei, id est quod in Deo et Christo nato ac passo putant gentiles et philosophi stultum esse, id sapientius est hominibus, id est omnem humanam sapientiam excedit.* Ita P. Cornelius.

Ibidem: *Islam unionem, qua rebus se superioribus conjungitur, naturam ipsius longe superare.* Ubi nota, intelligi actum fidei, qua hic in via dirigimur ad res divinas pro captu nostro apprehendendas, quæ est donum Dei et ordinis supernaturalis. Cur autem Deus hujusmodi sublimia et captum nostrum excedentia a nobis credi voluerit, tres pulchras rationes affert Lessius lib. VI *De perfectionibus divinis*, cap. 3.

1 Prima est, inquit, ut captivantes intellectum nostrum in obsequium fidei, illum **463** totum Deo subjiciamus; et agnoscentes imbecillitatem mentis nostræ, ac divinæ sapientiæ altitudinem, Deum sic honoramus.

2 Secunda est, ut mens nostra sursum erigatur, et ad divina elevetur; si enim Deus non proponeret ea quæ captum humanum excedunt, mens non attolleretur sursum, sed in suo gradu et infima sorte maneret, neque ad Dei visionem disponeretur, fides enim supernaturalium media est inter cognitionem naturalem et visionem beatam.

3 Tertia, quia cum vita æterna sit supra naturam, ea quoque quæ ad illam ducunt debent naturæ captum superare; hinc tantopere in Scripturis donum fidei commendatur, et ex divina illustratione haberi dicitur.

§ II. *Ex ea intellectuales ac intelligentes, etc.* Hinc divus Thomas parte prima, quæst. 55, artic. 2 concludit, angelos, cum a corporibus sint abstracti, non intelligere per species a rebus acceptas, sed per species sibi naturaliter congenitas. Sic enim, inquit, oportet intelligere distinctionem spiritualium substantiarum et ordinem, sicut est distinctio et ordo corporalium. Suprema autem corpora habent potentiam in sui natura totaliter perfectam per formam; in corporibus autem inferioribus potentia materiæ non totaliter perficitur per formam, sed accipit nunc unam nunc aliam formam ab aliquo agente; similiter et inferiores substantiæ intellectivæ, scilicet animæ humanæ, habent potentiam intellectivam non completam naturaliter, sed completur in eis successive, per hoc quod accipiunt species intelligibiles a rebus; potentia vero intellectiva in substantiis spiritualibus superioribus, id est in angelis, naturaliter completa est per species intelligibiles connaturales, ad omnia intelligenda quæ naturaliter cognoscere possunt. Et hoc etiam ex ipso modo essendi hujusmodi substantiarum apparet, substantiæ enim spirituales inferiores, scilicet animæ, habent esse affine corpori in quantum sunt corporum formæ, et ideo ex ipso modo essendi competit eis ut a corporibus et per corpora suam perfectionem intelligibilem consequantur, alioquin frustra corporibus unirentur; substantiæ vero superiores, id est angeli, sunt a corporibus totaliter absolutæ, immaterialiter et in esse intelligibili subsistentes, et ideo suam perfectionem intelligibilem consequuntur per intelligibilem influxum, quo a Deo species rerum cogitarum acceperunt simul cum intellectuali natura. Unde idem D. Thomas ex hoc item loco Dionysii quæst. 58, art. 3, concludit, angelos quæcumque cognoscunt sine discursu apprehendere, et confirmat a pari. Angeli enim, inquit, illum gradum tenent in substantiis spiritualibus, quem corpora cœlestia in substantiis corporeis (unde et cœlestes mentes a Dionysio appellantur). Est autem hæc differentia inter cœlestia et terrena corpora, quod corpora terrena per mutationem et motum adipiscuntur suam ultimam perfectionem, corpora vero cœlestia statim ex ipsa sua natura suam ultimam perfectionem habent. Sic igitur inferiores intellectus, scilicet hominum, per quemdam motum et discursum intellectualis operationis perfectionem in cognitione veritatis adipiscuntur; dum scilicet ex uno cognito in aliud cognitum procedunt. Si autem statim in ipsa cognitione principii noti inspicerent, quasi notas, omnes conclusiones consequentes, in eis discursus locum non haberet, et hoc est in angelis, quia statim in illis quæ primo naturaliter cognoscunt, inspicunt omnia quæcumque in eis cognosci possunt; et ideo dicuntur intellectuales, quia etiam apud nos ea quæ statim naturaliter apprehenduntur, intelligi dicuntur, unde intellectus dicitur habitus primorum principiorum, animæ vero humanæ, quæ veritatis notitiam per quemdam discursum acquirunt, rationales vocantur. Quod quidem contingit in eis ex debilitate luminis intellectualis; si enim ejus plenitudinem haberent, sicut angeli, statim in primo aspectu principiorum totam virtutem eorum comprehenderent, intuendo quidquid ex eis syllogizari posset.

Cæterum docet, angelos, homines, sensilia, et denique omnia per Dei sapientiam creata esse, et suo modo sapientiam Dei prædicare, ut pulchre Basilius in illud Proverbiorum VIII, 22, *Dominus creavit me principium viarum suarum.* Loquitur, inquit, de sapientia mundi, quæ apparet, et vocem fere per ea quæ cernuntur emittit, quod scilicet a Deo factus sit, et non fortuito tanta sapientia ea quæ effecta sunt decorat. Ut enim *Cœli enarrant gloriam Dei, et opus manuum ejus annuntiat firmamentum* ⁹, enarrant, inquam, me voce quia non sunt voces, neque sermones, quorum non audiantur voces eorum: ad eundem mo-

⁹ Psal. XVIII, 2.

dum sunt quidam sermones sapientiæ antiquitus editæ, quæ ante alia in fabricatione mundi cum creatura conseminata est. Hæc tacens suum conditorem et Dominum elamat, ut per eam, ad cogitandum eum qui solus est sapiens, te referas. Sic etiam intelligi potest hic locus Scripturæ, ut scilicet nulli usquam sint homines, quacunque lingua et sermone loquantur, qui non audiant et percipiant, quid dies et noctes sua illa composita et rata mutæ successione vicissitudine prædicent et declarent, nempe notitiam Dei, qui omnia fecit, moderatur et regit. Est autem constructio 464 verborum idiomatis Græci: *Non sunt loquelæ neque sermones, hominum scilicet, quorum non audiantur*, id est a quibus non audiantur, voces eorum, dierum scilicet et noctium. Sic intellexit Eusebius Cæsariensis in Commentariis suis eruditissimis, uti notat Turrianus. Ex quibus liquet quod divina sapientia, et scientia, et mens, et Verbum, et intelligentia, ex nihilo creat ipsam late patentem et cum creatura conditam per se sapientiam, et ea quæ secundum ipsam per se sapientiam sapiunt et omnem aliam sapientiam, quæ in iis quæ sunt reperitur.

Ibidem: *Itaque mens divina comprehendit omnia cognitione quadam eminenti, qua, secundum ipsammet omnium causam, in se omnium cognitionem anticipat*, etc. Comprehendendo enim, inquit Lessius, essentiam suam, hoc ipso, ex vi illius comprehensionis, cognoscit distinctissime et clarissime omnia possibilis (sub quibus etiam continentur omnium possibilium complexiones) quæ nimirum ipsa per se facere potest; et illa comprehendendo, cognoscit ulterius omnia in particulari, quæ singula illorum facere vel pati possunt, et in quibus delirere; neque hoc solum, sed etiam quid singula in quavis occasione essent factura, si talis vel talis occasio daretur. Neque in his sistit, sed etiam clare intuetur, quid reipsa in omnem æternitatem sit eventurum, quibus momentis, quibus locis, quibus occasionibus, et aliis circumstantiis. Ratio est quia in Deo cognitio abstractiva possibilium, cum sit infinitæ perfectionis et efficacis in attingendo objecto, hoc ipso quo objecta illa reipsa sunt futura, fit intuitio existentium; nec opus est alia vi aut conatu. Unde patet, omnem intuitum futurorum esse ex vi comprehensionis essentiæ, nec aliud requiri quam positionem objectorum, tunc enim cognitio, quæ prius, seu in priori signo rationis, erat abstractiva, transit in intuitivam ex vi suæ perfectionis. Ita Lessius lib. vi *De perfectionibus divinis*, cap. 1, qui hæc ex præsentis loco Dionysii confirmat.

§ III. *Præterea quærendum est, quomodo nos Deum cognoscamus; et respondet: Ex ordine omnium rerum, tanquam ab ipso proposito, et imagines quasdam ac similitudines exemplarium ejus divinorum in se habente.* Quæcunque enim species (inquit S. Maximus) et singulæ creaturæ, ut ordines angelorum et omnia sensilia, imagines sunt et similitudinēs divinarum idearum, id est exemplarium quæ sunt in Deo. Quæ quidem exemplaria æternæ Dei intelligentiæ sunt, per quas et secundum quas omnia in ipso erant, quæ non erant alia ab ipso, et per eas et secundum eas omnia quæ produxit facta sunt, sicut B. Joannes in Apocalypsi c. iv, ait dixisse illos viginti quatuor seniores: *Omnia in ipso erant, et creata sunt.* De ideis dictum est quod erant; de imaginibus autem et similitudinibus idearum, id est exemplarium, quod creata sunt.

Ibidem addit, quod *ad cognoscendum illud summum bonum pro viribus ascendimus in ablatione, et in superlacione omnium, et in omnium causa.* Tribus enim modis ascendimus ad cognoscendum Deum ex creaturis. Uno modo, auferendo ei neganter, tanquam non decentia, quæcunque creata cernuntur; quia nihil eorum Deum esse dicimus, sed omnia negamus, aientes, non est Deus angelus, neque anima, neque ullum animal, aut istud, aut illud, quodcunque sit. Alio modo perfectiones creaturarum, ut vitam, sapientiam et alia hujusmodi removendo a Deo; quia sapientia Dei omnem sapientiam creatam excedit, et vita Dei omnem vitam, et perfectiones reliquæ reliquas omnes perfectiones creaturarum superant. Tertio modo, quatenus omnia sunt a Deo creata, quæcunque in natura rerum et universitate mundi sunt. Vide dicta in Observationibus generalibus viii et ix, item Aduotationes ad cap. I hujus libri.

Ibidem infra per verba illa, *Semperque fines præcedentium cum principiis sequentium connectit*, significat, nihil esse inter creaturas medium, vacuum et inane, sed omne esse plenum creatura; hæc enim est definitio eorum quæ se tangunt, quorum termini sunt simul; significat etiam esse conspirationem quamdam omnium partium in universo, secundum ordinem et proportionem convenientem, extremum ignis conspirare et conjungi cum principio aeris, extremum aeris cum humore aquæ, extremum aquæ cum sicco terræ; et similiter, ascendendo ab elemento terræ ad ignem, reperitur similis conjunctio in extremis priorum cum principiis secundorum. Ad eundem modum in tempestatibus anni, extremum hiemis cum principio veris, extremum veris cum principio æstatis, extremum æstatis cum principio autumnus, hujusmodi conjunctiones ac conspirationes dicuntur a Dionysio ἀλλήλουχται, quod uno verbo Latine exprimi non potest.

§ IV. *Deus etiam ratio prædicatur a Scripturis.* Hunc locum edisserens sanctus Maximus: « Nominatur, inquit, Verbum Dei λόγος, id est ratio, quia habet omnium causas in se, rationes enim omnis naturæ in ipso sunt, tanquam in causa omnis creationis; per ipsum enim omnia τ. Ideæ namque et exemplaria in ipso, non alia in alio, sed æternæ notiones sunt, et rationes facientes omnia. »

Ibidem: *Ratio hæc simplex est ac vere existens veritas*, etc. Quomodo autem ab 465 hæc veritate in nos omnis veritas derivetur, pulchre tradit Lessius libro sexto *De perfectionibus divinis*, cap. 4, dicens: A veritate divinæ sapientiæ descendit omnis veritas in creaturas, idque dupliciter. Primo per creationem, quia per sapientiam conditæ sunt et formate et in conformatione cum illa sapientia et arte divina consistit ea veritas. A rebus transit ulterius veritas in nostram cognitionem; quia veritas rerum est veritatis nostræ cognitionis mensura et origo. A nostra cognitione transit in nostros affectus et mores quatenus hi iudicio prudentiæ et notitiæ divinæ legis conformantur; denique in nostros sermones et scripta, quatenus sermones sunt signa conceptuum animi et scripta sermonum. In his ergo cernitur solum veluti extremum veritatis ἀπὸ ἀρχῆς, et resultans quoddam umbratile vestigium. Secundo, descendit veritas a Deo in creaturas per revelationem et illustrationem divinam; hæc enim veritas non est hausta ex objectis, sed directe per infusionem luminis communicata, hoc modo veritas, fidei et visionis beatæ ad nos derivatur.

Vide plura de hac veritate apud Lessium loco citato; item divum Thomam 2-2, quæstione prima, articulo primo, qui ex hoc loco Dionysii probat, objectum formale fidei esse ipsam primam Veritatem.

PARAPHRASIS PACHYMERÆ (43).

§ I. Εἰπόντες περὶ ἀγαθοῦ, περὶ ὄντος, περὶ ζωῆς, ἄ φέρε, αὐτὴν τὴν ἀγαθὴν καὶ αἰωνίαν ζωὴν τὸν Θεὸν ὑμῶμεν καὶ ὡς σοφὴν. Ἐρθασε γὰρ εἰπεῖν, ὅτι ἀπὸ τῶν καθ' ἡμᾶς συνάγομεν τὰ ὑπὲρ ἡμᾶς· διὰ τοῦτο δὲ ἐπιδορθούμενος ὡσανεὶ φησι· Μᾶλλον δὲ ὡς πάσης σοφίας, τῆς ἐν ἀγγέλοις δηλαδὴ, τῆς ἐν ἀνθρώποις, αἰτίαν καὶ ὑπὲρ πᾶσαν σοφίαν καὶ σύνθεσιν ὑπεροῦσαν· ἀσυλλόγιστον γὰρ καὶ ἀπρεπὲς τὸ ποιητικόν τινος εἶναι τοιοῦτον, οἷον τὸ ποίημα. Ἐκ γοῦν τῆς καθ' ἡμᾶς σοφίας, ὑπεροχικῶς τὴν θεϊαν σοφίαν κατανοοῦμεν, ὡς ἐκ τῶν αἰτιατῶν τὴν αἰτίαν, καὶ οὐχ ἀπλῶς αἰτίαν, ἀλλὰ καὶ ποιητικὴν αἰτίαν. Οὐ γὰρ ὑπερπλήρης μόνον ἐστὶ τῆς σοφίας κατὰ τὴν Γραφὴν, καὶ τῆς συνθέσεως αὐτοῦ οὐκ ἔστιν ἀριθμὸς, ἀλλὰ καὶ ἐπέκεινα πάσης σοφίας ἐστὶ. Τοῦτο νοήσας καὶ ὁ μέγας Παῦλος, ὁ κοινὸς ἐμοῦ τε καὶ τοῦ καθηγεμόνος Ἱεροθέου ἥλιος, *Τὸ μωρὸν τοῦ Θεοῦ, σοφώτερον τῶν ἀνθρώπων* ἔφησεν εἶναι, οὐ μόνον ὅτι συγκρινομένη ἢ ἡμετέρα γνώσις πρὸς τὴν θεϊαν καὶ ἀπλανῆ, πλάνη λογίζεται, ἀλλ' ὅτι καὶ ἔθος τοῖς θεολόγοις, κατὰ τινὰ ἀντιπάθειαν τῶν ἡμετέρων, ἐκ τῆς στερήσεως ἀποφάσκειν τὰ θεῖα, τῶν ἡμετέρων μᾶλλον ἐκ τῶν ἔξεων ὀνομαζομένων· οὕτω γὰρ δηλοῦται ἡ θεῖα ὑπεροχὴ. Τοῦτο καὶ δυνάμιν ὑπεροχικῆς ἀποφάσεως ἐν ἑτέρῳ εἴρηκεν· ἐπειδὴ γὰρ πᾶσα ἔξις ὑπεροχικῶς ἐλαττοῦται πρὸς τὰ ἑκείσε, διὰ τοῦτο ἀντιστρόφως πρὸς τὰ ἡμέτερα ἐξ ἀποφάσεως ἑκείνα λέγονται. Οὕτω καὶ κένωσιν λέγουσι τὴν τοῦ Θεοῦ ἐνανθρώπησιν, καίτοι πλήρη τυγχάνουσιν, μᾶλλον δὲ ὑπερπλήρη καὶ σοφίας, καὶ δυνάμεως, καὶ σωτηρίας· ἀλλὰ καὶ ἀσθένειαν Θεοῦ τὸ διὰ σταυροῦ τρόπατον. Τοῦτον οὖν τὸν τρόπον καὶ μωρίαν Θεοῦ τὴν πᾶσαν σοφίαν καὶ ἐπιστήμην ὑπεραίρουσαν ἐκάλεσεν ὁ Ἀπόστολος, τὸ φαινόμενον παράλογον καὶ ἄτοπον ἡμῖν, δηλονότι πῶς Θεὸς ἐν σαρκί, ἢ πῶς σωματικῶς ἐν τῷ σταυρῷ πέπονθεν, ἀναγαγὼν εἰς τὴν ὑπὲρ πάντα λόγον ἀλήθειαν· λόγοις γὰρ οὐκ ἂν ἐξομαλισθεῖ δι' αἰσθητῶν ἀποδείξεων τὸ μυστήριον, οὐ προσηγουμένης τῆς πίστεως. Ἀλλὰ, ὅπερ καὶ ἐν ἄλλοις ἔφη, θέλοντες οἰκειῶς ἡμῖν τὰ ὑπὲρ ἡμᾶς ἐκλαμβάνειν ἐγκαινιζόμενοι ταῖς συντρόφοις αἰσθήσεσιν, ἀπατώμεθα· δέον εἰδέναι, ὅτι ὁ καθ' ἡμᾶς νοῦς ἔχει μὲν καὶ δυνάμιν εἰς τὸ νοεῖν τὰ νοητὰ, (νοερὸς γὰρ ἐστὶν ἀπλαῖς τισιν ἐπιβολαῖς καὶ ἀναποδείκτοις·) ἀλλ' ἑκείνα τὰ νοητὰ, τὰ τῇ δυνάμει τῆς νοήσεως αὐτοῦ ἐπικείμενα· τοῖς δὲ ἐπέκεινα, οὐκ ἂν ἐπιβαλεῖται ποσῶς, εἰ μὴ κατὰ τινὰ ἔνωσιν ὑπεραίρουσαν, ἐν τῷ πάντων ἐκστῆναι τῶν αἰσθητῶν τε καὶ νοητῶν, ἔτι δὲ καὶ τῆς οἰκειᾶς κινήσεως, εἰθ' οὕτω τῆς θείας γνώσεως ἀκτινὰ τινὰ δέξασθαι. Ἐνωσιν δὲ φησιν οὐ τὴν ὡς ἂν τις εἴποι μίξιν καὶ συναφήν, ὅδῃ καὶ αὐτὸ λέγεται, καθὼς καὶ προϊὼν λέγει ὁ ἅγιος· *Ὅταν ὁ νοῦς ἐνωθῇ ταῖς ὑπὲρ φύσιν ἀκτίσιν*· ἀλλ' ἐπειδὴ αἱ νοήσεις κατώτεραι εἰσι τοῦ νοοῦντος· καὶ σκεδασμὸς εἰκότως καὶ μερισμὸς τῆς ἐνότητος τοῦ νοῦ γίνεται, ὅτε νοεῖ τι· ὅτε δὲ ἐφ' ἑαυ-

§ I. Quoniam diximus de bono, de ente, de vita, age, ipsammet bonam et æternam vitam Deum celebremus etiam ut sapientem. Antea enim dixerat, nos a rebus nostris ea quæ supra nos sunt colligere; Idcirco, quasi se corrigens, ait: Quin potius, tanquam omnis sapientiæ quæ scilicet in angelis et hominibus est causam et supra omnem sapientiam et compositionem eminentem; nulla enim ratione congruentiave concluditur, causam effectivam alicujus similem esse effectui. Ex nostra itaque sapientia divinam sapientiam per excessum intelligimus, sicut ex effectis causam, et non simpliciter causam, sed causam efficientem. Non enim duntaxat supraquam plenus est sapientia, juxta Scripturam, *et intelligentiæ ejus non est numerus*^r, verum etiam supra omnem sapientiam existit. Hoc intelligens etiam magnus Paulus, communis ille meus meique præceptoris Hierothei sol, *quod stultum est Dei sapientius esse dixit hominibus*^s non solum quod nostra scientia, cum divina illa quæ errare non potest comparata, error reputetur, verum etiam quia solemne est theologis, per quamdam rerum nostrarum aversionem ex privatione res divinas per negationes efferre, cum res nostræ potius ex habitibus nominentur: sic enim divina excellentia manifestatur. Hoc etiam alio loco vocavit vim quamdam superexcellentis negationis; nam cum omnis habitus per excessum imminuatur respectu eorum quæ ibi sunt, idcirco ad oppositionem nostratium illa ex negatione dicuntur. Sic etiam exinanitionem vocant Dei incarnationem, tametsi plena fuerit, imo **466** supraquam plena, tam sapientia, quam virtute ac salute; quin etiam Dei infirmitatem, crucis tropæum vocant. Hoc igitur modo etiam stultitiam Dei, omnem sapientiam et scientiam excedentem Apostolus appellavit, id quod nobis rationi contrarium et absonum videbatur; scilicet quomodo Deus in carne, vel quomodo corporaliter in cruce passus sit, adducens ad veritatem, quæ omnem superat rationem; mysterium enim hoc sensilium demonstrationum rationibus non explanabitur, nisi fides præcedat. Sed quod etiam alibi dixit, si velimus more nostro ea quæ supra nos sunt accipere, familiaribus sensibus involuti, decipimur; cum scire oporteat, nostrum intellectum habere quidem vim intelligendi res intellectiles (siquidem simplicibus quibusdam conceptibus et indemonstrabilibus intelligit) verum illas res intellectiles quæ sub intelligendi ejus facultatem cadunt; res autem superiores nunquam apprehendet, nisi per eminentem quamdam unionem sensilia intellectiliaque cuncta atque insuper motum proprium excedat, atque ita radium quemdam divinæ cognitionis accipiat. Unionem autem non, ut ita quis dicat, misionem et contactum vocat, quod utique etiam dicitur, ut cum in progressu

^r Ps. cxlvi, 5. ^s I Cor. i, 25.

(43) Vide Scholia S. Maximi, tom. II cap. 7 *De divin. nom.*

hic sanctus ait : *Quando mens supernaturalibus radiis unita fuerit, sed quoniam intellectiones inferiores sunt intelligente, et quando aliquid intelligitur, verosimiliter etiam divisio quædam unionis ipsius mentis existit ; dum vero in se ipso manet, indivisus apparet : idcirco unionem vocat statum illum quem secundum se unitus habet, æqualiter enim se applicat divinæ contemplationi indivisus, immotus, non intelligens, sed integre, secundum quamdam intremulam immobilitatem, dum toti sinus Dei, et non nostri ; sic enim divinum radium aliquis accipiet.*

§ II. Hanc itaque sapientiam, quæ non admittit rationem interpretantem, nec intellectum comprehendentem, nec sapientiam enuntiantem (hoc sensu enim vocat irrationalem, et amentem ac stultam non per affectionem, sed per negationem et per excessum, non propter defectum), per excessum igitur hanc laudantes dicimus, omnis mentis et rationis omnisque sapientiæ causam existere, et ipsius esse omne consilium et scientiam, juxta illud : *Mea est scientia, meum item consilium et securitas* ¹ ; et in ipsa omnes thesauri sapientiæ **467** *sunt et cognitionis absconditi* ², secundum magnum Apostolum. Et enim sicut æterna divinaque vita suppediatrice dicta est etiam ipsius per se vitæ, et cæterarum vitæ omnium, sic utique etiam omnis sapiens sapientia ipsius quoque per se sapientiæ causa, scilicet per se sive in se, rationis sapientiæ creatricis omnisque sapientiæ effectrix existit, ex qua intellectiones habent intellectiles et intelligentes virtutes angelorum. Intelligentes sunt inferiores respectu superiorum, et omnes respectu Dei : intellectiles sunt superiores respectu inferiorum, et omnes respectu nostri ; nos enim duntaxat sumus intelligentes, quia non habemus aliam intelligentiam inferiorem per quam intelligamur, siquidem anima, quæ nos sequitur, irrationalis est et mentis experta. Habent itaque cælestes Virtutes intellectiones non in divisibilibus, nos autem in divisibilibus sensuum instrumentis. Aliud enim auditus, et aliud visus, et sic de aliis. Et ab his divisibilibus sensibus rerum cognitionem recipimus, aut in divisibilibus quidem ex parte cogitationibus, sed a divisibilibus disciplinis seu intellectus objectis ; hoc enim est, *per divagationes*. Non enim simul disciplinas percipimus, sed tempore, ac divisim. Intelligentes vero naturæ, nullam in his omnibus communicationem habentes, una simplici intellectione veritatis cognitione illustrantur. Illud autem, sub aliquo communi est ejusmodi : nostræ cognitiones a rebus divisis collectæ commune quid abstrahunt, et ab illo, tanquam præcognito, aliud in cognitionem adducitur : quoniam ipsæmet etiam immediatæ propositiones ac primæ species, non aliter omnino etiam ad demonstrationem conducent, nisi etiam ipsæ ex sensibus divisibilibusque motibus ad commune quidpiam fuerint revocatæ. Sicut enim in bello, dum sit fuga, sistitur unus, et post eum alter, et tertius, et sic de cæteris, et sic forte victores

α τοῦ μένει, ἀμερῆς φαίνεται· διὰ τοῦτο ἔνωσιν λέγει τὴν κατὰ τὸ ἐνιαῖον ἑαυτοῦ ἰδρυσιν, προσθαλεῖ γὰρ ἴσως τῆ περὶ Θεοῦ θεωρίᾳ, οὐ μερισθεὶς, οὐ κινήθεὶς, οὐ νοήσας, ἀλλ' ὅλως κατὰ τινα ἀτρεμῆ ἀκινήσιαν ἐν τῷ ὅλως γίνεσθαι ἡμᾶς τοῦ Θεοῦ καὶ μὴ ἑαυτῶν· οὕτω γὰρ τὴν θεῖαν ἀκτινὰ τις δέξεται.

§ II. Ταύτην γοῦν τὴν σοφίαν, τὴν μὴ πεφουκίαν δέξασθαι λόγον ἐρμηνευτικόν, ἢ νοῦν καταληπτικόν, ἢ σοφίαν ἐξαγγελτικὴν· (οὕτω γὰρ λέγει τὸ ἄλογον, καὶ ἄνοον, καὶ μωρὸν, οὐ κατὰ διάθεσιν, ἀλλὰ κατὰ ἀπόφασιν, καὶ κατὰ ὑπεροχὴν, οὐ κατὰ ἔλλειψιν·) ὑπεροχικῶς οὖν ταύτην ὑμνοῦντες, λέγομεν, ὅτι παντός ἐστὶ καὶ λόγου καὶ νοῦ καὶ πάσης σοφίας αἰτία, καὶ αὐτῆς ἐστὶ πᾶσα βουλή καὶ σύνεσις, κατὰ τὸ· *Ἐμὴ σύνεσις, ἐμὴ δὲ βουλή καὶ ἀσφάλεια*· καὶ ἐν αὐτῇ πάντες οἱ θησαυροὶ τῆς σοφίας εἰσι, καὶ τῆς γνώσεως ἀπόκρυφοι, κατὰ τὸν μέγαν Ἀπόστολον. Καὶ γὰρ ὡς περὶ ἡ αἰωνία καὶ θεῖα ζωὴ ὑποστάτις ἐλέγετο καὶ αὐτῆς τῆς αὐτοζωῆς καὶ τῶν ἐτέρων ἀπασῶν ζωῶν, οὕτω δὲ καὶ ἡ πάνσοφος σοφία, αἰτία ἐστὶ καὶ τῆς αὐτοσοφίας, δηλονότι δι' ἑαυτοῦ, ἤγουν τοῦ ἐν αὐτῷ δημιουργικοῦ λόγου τῆς σοφίας, καὶ ἀπάσης σοφίας ὑποστάτις, ἐξ ἧς ἔχουσι τὰς νοήσεις αἱ νοηταί τε καὶ νοεραὶ τῶν ἀγγέλων δυνάμεις. Νοεραὶ αἱ ὑφειμέναι τῶν ὑπὲρ αὐτὰς, καὶ πᾶσαι Θεοῦ· νοηταὶ αἱ ὑπεράνω πρὸς τὰς ὑφειμένους, καὶ πᾶσαι πρὸς ἡμᾶς· ἡμεῖς γὰρ νοεροὶ μόνον ἐσμέν· οὐδὲ γὰρ ἔχομεν ἐτέραν ἡμῶν κατωτέραν νόησιν, δι' ἧς ἂν νοηθῆμεν· ἡ ἄλογος γὰρ καὶ ἡ ἄνοος ψυχὴ καθ' ἡμᾶς. Ἐχουσι γοῦν αἱ οὐράνιοι δυνάμεις τὰς νοήσεις οὐκ ἐν μεριστοῖς· ἡμεῖς γὰρ ἐν μεριστοῖς τοῖς αἰσθητηρίοις· ἄλλο γὰρ ἀκοή, καὶ ἕτερον ὄψις, καὶ τὰ ἄλλα ὁμοίως. Καὶ ἀπὸ μεριστῶν τῶν κατ' αὐτὰ αἰσθητῶν, τὴν τῶν ὅλων γνώσιν ἀναλαμβάνομεν, ἢ ἐν μεριστοῖς μὲν, τοῖς κατὰ μέρος νοήμασιν, ἀπὸ μεριστῶν δὲ, τῶν μαθήσεων ἦτοι τῶν νοουμένων· τοῦτο γὰρ ἐστὶ τὸ διεξοδικῶν. Οὐχ ἅμα γὰρ τὰς μαθήσεις λαμβάνομεν, ἀλλὰ χρόνῳ καὶ μεριστῶς. Αἱ δὲ νοεραὶ φύσεις, ἀκοινωνήτως πρὸς τὰ τοιαῦτα πάντα ἔχουσαι, ἐνιαῖα καὶ ἀπληγῆ νῆσει τῆς ἀληθείας τὴν γνώσιν ἐπιλαμβάνονται. Τὸ δὲ ὑπό τινος κοινοῦ, τοιοῦτόν ἐστιν· αἱ παρ' ἡμῖν γνώσεις ἀπὸ μερικῶν συναγόμεναι, κοινόν τι ἀποκαθιστώσι, καὶ ἀπ' ἐκείνου, ὡς προσγινωσκομένου, ἕτερον εἰς γνώσιν συνάγεται· καὶ γὰρ καὶ αὐταὶ αἱ ἄμεσοι προτάσεις, καὶ ἀρχοειδεῖς, οὐκ ἄλλως ἔξουσι τὸ καθόλου καὶ τὸ εἰς ἀπόδειξιν εὐχρηστον, εἰ μὴ καὶ αὐταὶ ἐξ αἰσθητῶν καὶ μερικῶν κινήσεων εἰς τι κοινὸν συμπεριληφθεῖεν. Ὡς γὰρ ἐν πολέμῳ, τροπῆς γενομένης, εἰς ἕστη, καὶ μετ' αὐτοῦ δεῦτερος, καὶ τρίτος, καὶ καθεξῆς, καὶ οὕτως ἴσως ἐπικρατοῦσιν οἱ τέως παραπεπονθότες· καὶ ἐπὶ τῆς κοινῆς γνώσεως μερικὰ καὶ αἰσθητὰ συναγόμενα τὸ κοινὸν ποιοῦσι. Τῷ γὰρ πολλοὺς πολλακίς ὁποῖω δὴ τινι πυρὶ πλησιάζουσι, καὶ θερμανθῆναι, ἢ καθολικῆ ἐπεγένετο γνώσει, ὅτι πᾶν

πῦρ θερμαίνει· ἐξ οὗ κοινοῦ συμπεριεχομένη ἡ ἡμετέρα διάνοια, ἕτερον μανθάνει δι' αὐτοῦ, ὅπερ ἐπὶ τῶν ἀγγέλων οὐκ ἔστιν· ἀλλὰ παντὸς ὕλικου, δηλονότι αἰσθητοῦ, καὶ πλήθους μερικῶν τινῶν γνώσεων καθαρῶντες, ἐνοειδῶς οὐκ ἅπαντα τὰ θεῖα νοοῦσιν, ἀλλ' ὅσα νοεῖσθαι τούτοις πεφύκασι, διὰ τὴν ἀπὸ Θεοῦ πρὸς αὐτοὺς ἔλαμψιν, ἣτινι καὶ καταγαλίζονται, καὶ πρὸς τὸ ἐνιαῖον ἀνατυποῦνται· τοῦτο γάρ ἐστιν αὐτῶν τὸ θεοειδές. Διὰ ταύτην τὴν θεῖαν σοφίαν καὶ αἱ ψυχὰι τὸ λογικὸν ἔχουσι. Διὰ τί δὲ οὐ τὸ νοερόν εἶπεν, ἀλλὰ τὸ λογικόν, ἢ δῆλον ἐκ τοῦ πλεονάζοντος· πάντα γὰρ τὰ τῆδε ὅσα οἶδασιν αἱ ψυχὰι διεξοδικῶς δι' ἀποδείξεων, ἔτι δὲ καὶ διὰ μερικῶν αἰσθήσεων οἶδασιν. Τὰ δὲ νοητὰ νοεῖ ἡ ψυχὴ οὐ καθὼς ψυχὴ λόγον ἔχουσα, ἀλλὰ καθὼς νοῦς· τότε γὰρ οἶδεν ὁ νοῦς τὰ νοητὰ, ὅτε μὴ μόνον τῶν αἰσθητῶν, ἀλλὰ καὶ τῆς ψυχῆς καὶ ἑαυτοῦ ἐξίσταται. Τοῦτο δηλοῖ καὶ ὁ θεῖος Ἀπόστολος, Ὁ ψυχικὸς ἄνθρωπος, λέγων, οὐ δέχεται τὰ τοῦ πνεύματος. Ἀπολείπονται οὖν αἱ ψυχὰι τῶν ἐνιαίων καὶ ἀγγελικῶν νοῶν τῷ ποικίλῳ καὶ μεριστῷ τῆς παντοδαποῦς γνώσεως. Εἶτα, ἐπειδὴ αἱ κατὰ τὰς ψυχὰς γνώσεις, διὰ λόγου γινόμεναι, εἰς τὸ ἐν συνελίττονται (τοῦτο γάρ ἐστι καὶ τὸ καθ' αὐτὸ καὶ τὸ καθόλου τῆς ἀποδείξεως) ἀξιολογῶνται καὶ αἱ ψυχὰι τῶν ἰσαγγέλων. Διὰ τοῦτο, νόησαι δὲ καὶ ἐνιαίως, ὡς ἂν εἴποι τις, νοοῦσιν· ἢ καὶ ἄλλως, ὅτε μὴ διὰ λόγου, ἀλλὰ δι' ἐπιπόνου καὶ κατ' ἀρετὴν ἐξεως, ὁ καὶ κρεῖττον, εἰς τὸ ἐνιαῖον τῆς γνώσεως φθάνουσι· καθὼς ἔστιν ἰδεῖν ἐν τοῖς μεγάλοις καὶ θεοῖς πατράσιν ἡμῶν, τοῖς μὴ ἀπὸ μαθήσεως, ἀλλ' ἀπὸ καθαρότητος τῆς δι' ἀρετῆν, εἰς μεγάλας θεωρίας ἔλθοῦσι, καὶ γνώσεις θειοτέρας ἢ κατὰ ἄνθρωπον. Ἔτι οὐκ ἂν ἀμάρτη τις καὶ περὶ τῶν αἰσθήσεων ἀποφηνάμενος, ὅτι τελευταῖον ἀπήχημα τῆς θείας σοφίας εἰσὶν· ἔχουσι γὰρ καὶ αὐταὶ ἔξιν τινὰ ἀντιληπτικὴν τῶν ὑποκειμένων καὶ γνωστικὴν, εἰ καὶ σωματικῶν αἰσθητηρίων, δι' ὧν τῆς ψυχῆς παρακύψαι, ἐνδέονται. Οἱ δὲ δαίμονες, καθὼς νοῦν καὶ αὐτοὶ ἔχουσιν, ἐκ τῆς σοφίας τοῦ Θεοῦ τοῦτον κέκτηνται· ἀλογήσαντες δὲ, καὶ μὴ μείναντες ὅπερ ἦσαν, ἐκπτώσιν σοφίας μᾶλλον ὑπέμειναν. Ἐφίεται μὲν γὰρ ἐξ ἀλογίας καὶ θέλει τὸ ἰσόθεον ὁ δαιμόνιος νοῦς, οὐκ οἶδε δὲ ὅπως τούτου τυχεῖν ἐνεστίν, οὐ φύσει, παθῶν τὴν ἄγνοιαν, ἀλλ' ἐκουσίως τὸ παρὰ φύσιν αἰρούμενος. Ὡστε καὶ ἐπεὶ ἠλογημένος ἐστὶν ὁ τῶν δαιμονίων νοῦς, οὐ σοφός, ἀλλὰ σοφίας ἐκπεπτακῶς βηθήσεται. Ἄλλ' ὅτι μὲν ἡ θεία σοφία παντὸς νοῦ καὶ λόγου, καὶ πάσης αἰσθήσεως ὑποστάτις ἐστὶ καὶ αἰτία εἴρηται, πῶς δὲ αὐτὸς ὁ ὑπέροσφος Θεὸς νοεῖ τὰ νοητὰ, ἢ τὰ αἰσθητὰ, μὴδὲ νοεράς ἔχων ἐνεργείας, καὶ πάσης αἰσθήσεως ὑπεριδρυμένος; Καίτοι φασὶ τὰ θεῖα καὶ ἱερὰ Εὐαγγέλια, Κύριε, σὺ πάντα οἶδας. Ῥητέον οὖν, ὅπερ ἔφην πολλᾶκις, ὅτι τὰ κατὰ στέρησιν λεγόμενα ἐπὶ Θεοῦ, καὶ τὰ ἐναντία ὑπεροχικῶς νοοῦνται, τὸ ἄλογον, τὸ ἄνοον, τὸ ἀναφές, τὸ ἀόρατον, ὥστε ὁ θεῖος νοῦς πάντα συνέχει, κατὰ τινὰ ἐξηρημένην γνώσιν προειληφῶς τὴν πάντων εἶδησιν, ὡς αἴτιος πάντων, καὶ πάντα εἰδῶς ἐνδοθεν, καὶ οὐκ

A evadunt qui ante succumbebant; similiter in communi cognitione, divisibilia sensiliaque collecta commune quid faciunt. Nam ex eo quod multi frequenter ad ignem aliquem accedentes calefacti sint, communi notitia acceptum est, omnem ignem calefacere, qua communi notitia informata mens nostra, ex ea quidpiam aliud discit; quod non habet locum in angelis: sed ab omni materiali, id est sensibili divisibilium notionum multitudine puri, uniformiter res divinas, 468 non omnes quidem, sed quas eos nosse fas est, per divinam illustrationem intelligunt, qua illustrantur et ad unitatem informantur: in hac enim sita est eorum deformitas. Per hanc quoque divinam sapientiam etiam animæ ratiocinandi vim obtinent. Cur autem non νοερόν, seu intelligendi, sed λογικόν, id est ratiocinandi vim dixerit, ex abundanti manifestum fit; omnia enim quæ hic animæ norunt, per fusas rationes ac demonstrationes, quinimo etiam per sensationes divisibiles percipiunt. Intellectilia vero anima intelligit, non in quantum anima rationem habet, sed in quantum mens est seu intellectus: tunc enim intelligit mens intelligibilia, quando et animam et semetipsam deserit. Hoc significat quoque divinus Apostolus dicens: Animalis homo non capit ea quæ sunt spiritus. Deficiunt itaque animæ ab unitis illis et angelicis mentibus varietate et divisibilitate omnigenæ cognitionis. Deinde cum eæ cognitiones, quæ secundum animas fiunt, in unum conglomerantur (hoc enim est etiam secundum se et universæ demonstrationis) animæ quoque angelis æquiparantur. Idecirco considera etiam ut unite, ut ita quis dixerit, intelligant: quando videlicet alias non per rationem, sed per arduum virtutisque congruum habitum, quod utique præstantius est, ad cognitionis unitatem pertingunt; sicut videre licet in magnis ac divinis Patribus nostris, qui non eruditione, sed puritate, per virtutem ad magnas contemplationes divinioreque, quæ humanum captum superent, cognitiones pervenerunt. Ad hæc nequaquam aberrabit, qui sensus quoque ipsos extremum quasi quamdam divinæ sapientiæ resonantiam appellavit: nam et ipsi habent habitum quemdam, quo illa quæ iis subjiciuntur recipiant et cognoscant, quanquam corporeis instrumentis sensitivis opus habeant, per quæ anima prospiciat. Dæmones vero, in quantum et ipsi mentem habent, ex divina sapientia eamdem compararunt; a ratione autem aversi, neque id quod erant permanentes, prolapsionem a sapientia potius sustinuerunt. Siquidem mens dæmoniaca ex irrationalitate ambit et affectat æqualitatem Dei, sed nescit quomodo eam assequi possit; non quod natura ignorans sit, sed voluntarie id quod contra naturam est eligat. Unde, in quantum mens dæmonum a ratione deficit, nequaquam sapiens, sed a sapientia defecisse di-

cetur. **469** Sed quoniam divina Sapientia omnis mentis et rationis omnisque sensus effectrix et est, et causa dicitur, quomodo ipsemet supraquam sapiens Deus intelligit intelligibilia sensiliave, cum neque intelligentes habeat operationes, et supra omnem sensum sit collocatus? Attamen divina sacraque Evangelia dicunt: *Domine, tu omnia nosti* *'. Dicendum itaque, quod dixi sæpius, quod quæ per privationem de Deo dicuntur, et contraria, per excellentiam intelligantur, ut irrationale, amens, intactile, invisibile, ita ut divina mens omnia contineat, secundum eminentem quamdam cognitionem omnium notitiam anticipando, tanquam causa omnium omniaque intrinsece noscens, et non ex alio, neque per aliquam aliam præexistentem cognitionem; et ab ipso initio noscens, non ab initio rerum productarum, sed ab universali initio Deo; quod cum non satis commode in Deo accipi possit (quoniam Deus sine initio est, et plusquam sine initio) correxit illud addendo: Ut ita dicam. Recte igitur etiam magnus Basilius ait, quædam esse quæ quidem principio carent, sed finem habent, ut divinæ illæ creationis cogitationes; ab initio enim, ut ita dicam, apud Creatorem fuere rationes creationis. Nam ideo dicitur: *Qui nosti omnia priusquam fiant* **'; quorum originem novit, non quod ex iis dicat qualia sint, uti declaravit dicens: Non ex rebus ipsis res discens, neque singulis secundum cuiusque speciem intendens, sed tanquam creator suorum operum præhabet cognitionem, sciens quando et quibus modis illa sit producturus. Quorum perversio et defectio, sive frustratio et impotentia, malum introducit, privatione ejus quod secundum naturam est, id quod contra naturam est introducens. Ad hoc enim lucis exemplum attulit; nam hujus privatione tenebræ existunt, et causam habent absentiam naturæ lucis, sicut etiam habitus principales sunt privationibus, et, ut ita quis dicat, causæ. Nemo itaque ex his ad tam absurdas sententias abducatur, ut dicat, etiam malorum in seipso causam habere Deum, sive ipsum esse causam cur hæc producantur; jam pridem enim ostendit, neque ens, neque in rebus esse malum. Hoc vero etiam declarat exemplum. Sicut enim si quis lucem hanc visibilem mentis ac rationis compotem supponat; deinde rogemus ipsam, an tenebras cognoscat, ipsa autem se nosse dicat, etiam antequam tenebræ **470** essent; nosse, inquam, non per aliquam experientiam (quomodo enim lux tenebras sciret? nam si lux sit, non erunt tenebræ), sed nosse dicat tenebras in quantum lux est; ideoque novit, quod si proprium lumen contraxerit, nemo videbit. Ita etiam Deus per causam omnium in se cognitionem habet, non quod experientia eam comparaverit (tum enim Deus cognitione posterior inveniretur), aut in aliquo tempore non cognoverit. Nota autem, tenebras esse effectum qui ex defectu

ἐξ ἄλλου, ἢ διὰ τινος ἄλλης προὑπαρχούσης γνώσεως· καὶ ἀπ' αὐτῆς τῆς ἀρχῆς εἰδῶς, οὐ τῆς ἀρχῆς τῶν παραχθέντων, ἀλλὰ τῆς καθολικῆς ἀρχῆς τοῦ Θεοῦ· ὅπερ, ἐπεὶ οὐκ εὐαγές ἐστι λαμβάνειν ἐπὶ Θεοῦ, (ἄναρχος γὰρ καὶ ὑπεράναρχος ὁ Θεός.) ἐκόλασε διὰ τοῦ, *Ἴν' εἴπω*. Καλῶς γοῦν καὶ ὁ μέγας Βασιλεῖος τίθησιν, ὅτι εἰσὶ τινὰ, ἀναρχα μὲν, τελευτην δὲ ἔχοντα, λέγων τὰς θείας τῆς δημιουργίας νοήσεις· ἀπ' ἀρχῆς γὰρ, Ἴν' οὕτως εἴπω, παρὰ τῶν δημιουργῶν οἱ λόγοι τῆς κτίσεως. Διὰ τοῦτο γὰρ λέγεται καὶ τό· *Ὁ εἰδῶς πάντα πρὶν γενέσεως αὐτῶν*· ὧν τὴν γένεσιν, οὐκ ἐκ τοῦ καταμανθάνειν αὐτὰ ὅποιά τινὰ εἰσιν ἔχει· τοῦτο γὰρ ἐδήλωσεν, εἰπὼν, *οὐκ ἐκ τῶν ὄντων τὰ ὄντα μαθάνων*, καὶ τὸ, *οὐ κατ' ἰδέαν ἐκάστοις ἐπιβάλλων*, ἀλλ' ὡς ποιητῆς τούτων τὴν εἶδησιν τῶν οικείων ἔργων προσέχει, εἰδῶς ὅπως αὐτὰ καὶ ἐφ' οἷς παράξει πρὸς γένεσιν. Ὡς ἡ παρατροπή καὶ ἡ ἄλλειψις, ἡ γοῦν ἡ ἀποτυχία καὶ ἡ ἀδυναμία, τὸ κακὸν εἰσάγει, τῇ στερήσει τοῦ κατὰ φύσιν τὸ παρὰ φύσιν ποιοῦσα. Πρὸς τοῦτο γὰρ τὸ τοῦ φωτὸς παρήγαγεν ὑπόδειγμα· τῇ γὰρ τούτου στερήσει τὸ σκότος παρυφίσταται, καὶ αἰτίαν ἔχει τὴν ἀπουσίαν τῆς τοῦ φωτὸς φύσεως, ὡς περ καὶ τῶν στερήσεων αἱ ἕξεις ἀρχικώτεραι τυγχάνουσι, καὶ, ὡς ἂν τις εἴποι, αἰτίαι. Μηδεὶς γοῦν ἐκ τούτων πρὸς ἀτόπους ἐπαγέσθω ἐννοίας, ὥστε λέγειν καὶ τῶν κακῶν ἐν ἑαυτῷ κατ' αἰτίαν προσέχειν τὸν Θεόν, ἡγοῦν αἴτιον αὐτῶν ἐκ τούτου συνάγεσθαι αὐτὸν εἶναι· ἥδη γὰρ ἔδειξε μήτε ὄν, μήτε ἐν τοῖς οὔσι τὸ κακόν. Τοῦτο δὲ δηλοῖ καὶ τὸ παράδειγμα. Ὡς περ γὰρ εἴ τις ὑπόθοιτο τὸ φῶς τοῦτο τὸ ὄρατὸν ἐννοῦν εἶναι καὶ λογικόν, εἶτα πυθοίμεθα αὐτοῦ, εἰ γινώσκει τὸ σκότος, τὸ δὲ εἴποι γινώσκειν καὶ πρὶν γένηται τὸ σκότος· γινώσκειν δὲ οὐ κατὰ τινὰ πείραν, (πῶς γὰρ ἴδοι σκότος τὸ φῶς; εἰ γὰρ φῶς, οὐκ ἔσται σκότος·) ἀλλὰ γινώσκειν εἴποι τὸ σκότος καθὸ φῶς· διὸ καὶ οἶδεν, ὅτι, ἐὰν συστειλῆ τὸ οικεῖον φῶς, οὐδεὶς ὄψεται. Οὕτω καὶ ὁ Θεὸς κατ' αἰτίαν ἐν ἑαυτῷ τὴν ἀπάντων εἶδησιν ἔχει, οὐ τῇ πείρα ταύτην ἐπικτησάμενος, (ἐπεὶ εὐρεθείη ἂν μεταγενέστερος ὁ Θεὸς τῆς γνώσεως,) ἢ κατὰ τινὰ χρόνον μὴ γινώσκων. Σημειῶ δὲ τὸ αἰτιατὸν εἶναι τὸ σκότος ἐξ ἁλλείψεως τοῦ φωτὸς, ὅπερ ἐστὶ κατὰ Μανιχαίων. Ἐντεῦθεν κατασκευάζει, ὅτι κατὰ μίαν καὶ τὴν αὐτὴν γνῶσιν ὁ Θεὸς οἶδε καὶ ἑαυτὸν καὶ τὰ πάντα, διὰ τοῦτο καὶ ἀύλως τὰ ὑλικά, καὶ τὰ μεριστὰ ἀμερίστως, καὶ τὰ πολλὰ ἐνιαύως· αὐλὸς γὰρ καὶ ἀμέριστος καὶ ἐνιαύς, καὶ ἀπλῆ, ἡ γνῶσις ἡ θεία. Εἴπερ ἐλέγομεν ὅτι ἐν τῷ ἐνὶ, δηλονότι ἐν τῇ μιᾷ καὶ ἀπλῇ δημιουργικῇ δυνάμει ὑπέστησε τὰ διάφορα, οὕτω καὶ ἐν ἐνὶ, ἡγοῦν ἐν ἐνιαύει καὶ ἀπλῇ γνῶσει, τὰ διάφορα γινώσκει· ἀλλὰ καὶ χορηγός ἐστι πάσης γνώσεως, καθ' ἣν γινώσεται τις καὶ ἑαυτὸν, καὶ τὰ ἄλλα. Οὐκ ἄρα ὁ Θεὸς κατ' ἄλλην μὲν γνῶσιν γινώσεται ἑαυτὸν, κατ' ἄλλην δὲ τὰ δημιουργήματα. Εἰ γοῦν αὐτὴ ἡ αἰτία πάντων, ἑαυτὴν καὶ ἀφ' ἑαυτῆς γινώσκει, πῶς γε μᾶλλον τὰ ἀπ' αὐτῆς εἰδήσεται; ἀλλὰ τῇ ἑαυτοῦ, καὶ οὐ τῇ τῶν ὄντων ἐπιστήμη. Ἐπιχειρεῖ γοῦν ἐκ τοῦ ἐλάττονος, ὅτι καὶ

* 1 Joan. II, 20. ** Daniel. XIII, 42.

οἱ ἄγγελοι οἶδασιν τὰ αἰσθητὰ, οὐ δι' αἰσθήσεως αὐτοῖς προσβάλλοντες, ἀλλὰ διὰ δυνάμεως ἐπαναθεθηκυίας ἐπιβάλλοντες. Ὁ γὰρ ἐπὶ τοῦ Γεδεὼν εἰς τὴν θυσίαν ἐκβάλλων ἐκ τῆς πέτρας πῦρ οὐκ αἰσθήσει οἶδεν, ὅτι καυστικὸν τὸ πῦρ, ὡς ἡμεῖς, ἀλλ' ἀνωτέρῳ τρόπῳ, καὶ κατὰ τὴν θεοειδῆ αὐτοῦ δύναμιν. Εἰ γοῦν οἱ ἄγγελοι κρειττόνως ἢ κατ' αἰσθησιν οἶδασιν τὰ αἰσθητὰ, πόσω μᾶλλον ὁ Θεὸς ἀὐλως τὰ ἔνυλα;

una simplicique cognitione, diversa cognoscit; quinimo etiam largitor est omnis cognitionis, per quam aliquis et se et alia cognoscit. Non ergo Deus secundum aliam quidem cognitionem seipsum cognoscat, secundum aliam vero creaturas. Cum itaque ipsa omnium causa seipsam etiam a seipsa cognoscat, quanto magis cognoscat ea quæ a se promanant? verumtamen sui ipsius, et non scientia eorum quæ sunt. Infert igitur a minori, angelos etiam scire sensibilia, non per sensus illis inhærendo, sed per virtutem transcendentem, iis attendendo. Qui enim coram Gedeone ignem in sacrificium ex petra eiciebat, non percepit eum sensu, sicut nos, ignem comburere, sed sublimiori modo, et secundum deiformem suam virtutem. Si itaque angeli nobiliori modo quam secundum sensum sensibilia cognoscant, quanto magis Deus immaterialiter

§ III. Ἐπὶ τούτοις ἀπορεῖ, πῶς ἡμεῖς τὸν Θεὸν γινώσκωμεν λεγόμεθα, καὶ ὑπὲρ τὰ νοητὰ, καὶ ὑπὲρ τὰ αἰσθητὰ ὑπεροχικῶς ἔντα. Ἀληθὲς γοῦν λέγει, ὅτι τῆ αὐτοῦ φύσει ἄγνωστος ἔστιν ὁ Θεός, ἀλλ' ἡ τῶν δημιουργημάτων καλλονή, τὸν γενεσιουργόν, τούτέστι τὸν ἐν γενέσει ποιητήν, μὴνύει· ἡ γὰρ τῶν κτισμάτων διάταξις εἰκόνας τινὲς καὶ ὁμοιώματα τῶν ἐν τῷ Θεῷ παραδειγμάτων καὶ δημιουργικῶν λόγων εἰσὶ, καθ' οὓς ἅπαντα ἐν αὐτῷ ὄντα παρήχθησαν, καθὼς καὶ ἐν τῇ Ἀποκαλύψει τοῦ θεολόγου Ἰωάννου καὶ εὐαγγελιστοῦ λέγεται, ὅτι τὰ πάντα ἦσαν καὶ γέγονασι· ἦσαν γὰρ τὰ τῶν κτισμάτων παραδείγματα, ὧν εἰκόνας τὰ τῆς κτίσεως ἀποτελέσματα. Ἐν πᾶσι γοῦν κτίσμασι Θεὸς γινώσκεται, ὡς ὁ τεχνίτης ἐν τοῖς τεχνητοῖς· πάντα δὴ κεχωρισμένος κατ' οὐσίαν τῶν πάντων· κἀντεῦθεν, ἄγνωστος ὢν, ἐκ τῆς τοιαύτης ἀγνωσίας γινώσκεται· ἀλλὰ καὶ διὰ τῶν ἐναντίων γινώσκεται, καὶ διὰ τῶν θέσεων καὶ διὰ τῶν ἀφαιρέσεων λέγεται. Εἰ γὰρ καὶ πρῶτον ἔλεγεν, ὅτι ἐπὶ Θεοῦ οὔτε ἐπαφή ἐστίν, οὔτε νόησις, οὔτε λόγος, οὔτε τι ἄλλο· ἀλλ' οὖν, ὅτε ταῦτα τὰ θετικὰ θεοπρεπῆ νοοῦμεν, καὶ αὐτοῦ ταῦτα λέγομεν, καὶ οὐκ ἐξ ἡμῶν εἰς ἐκεῖνον, χώραν ἔχουσι λέγεσθαι. Ἡ γοῦν ἐπαφή μὲν ἡμῶν πρὸς τὸ Θεῖον οὐκ ἐστίν, ἐπαφή δὲ αὐτοῦ ἑαυτοῦ λεχθήσεται, ὡσπερ δὴ καὶ γνῶσις καὶ νόησις· αἱ δ' ἀποφάσεις ἐφ' ἡμῖν ταχθήσονται, ὅτι ὑπὲρ ταῦτα πάντα τὸ Θεῖον, καὶ οὐχ οἶόν τε ἀπὸ τούτων καταλαμβάνεσθαι παρ' ἡμῶν. Διὰ τοῦτο καὶ ἐκ πάντων ἡμῶν ὑμνεῖται κατὰ τὴν ἀναλογίαν πάντων, ἐκ τῶν ὄντων ὡς ὢν, ἐκ τῶν ζώντων ὡς ζῶν, ἐκ τῶν σοφῶν ὡς σοφία. Καὶ πάλιν ἐστὶν ἡ θειοτάτη τοῦ Θεοῦ γνῶσις, δι' ἀγνωσίας γινωσκομένη κατὰ τὴν ὑπὲρ νοῦν ἔνωσιν καὶ συνάφειαν, καθὼς ἐπιφέρει, ὅταν, λέγων, ὁ νοῦς ἀποστάς τῶν ὄντων καὶ ἑαυτὸν ἀφείς, ἐνωθῆ ταῖς ὑπερφάσειν ἀκτίσιν, ἐλλαμπόμενος τῷ ἀνεξερευνητῷ βάθει· ἐκεῖθεν καὶ ἐκεῖ δηλονότι οὕτως ἡ ἔλλαμψις γίνεται, ὅτε μένων ἐκεῖ, πάντα καὶ ἑαυτὸν ἀφείς, ἐκεῖθεν ἐλλάμπεται. Ἀφήσει δὲ ὁ νοῦς ἑαυτὸν, ὅταν ἀργήσῃ παντελῶς τῆς οἰκείας κινήσεως, καὶ ὅλως ἀκίνητήσῃ, μηδὲν ἴδιον ἑαυτοῦ ἔχων, μηδὲ αὐτοῦ ὢν, ἀλλ' ὅλως τῆς θείας ἐκείνης κρυφιοτήτος, ἣν ἀλλαχοῦ καὶ ἐνδόχῳ εἶπε. Καίτοι γε κατ' ἄλλον λόγον,

lucis existit, quod est contra Manichæos. Hinc probat, secundum unam eandemque cognitionem Deum nosse et seipsum et omnia, atque adeo etiam immaterialiter materialia, et divisa indivise, multaque unite; siquidem immaterialis, et individua, et unita, et simplex est notitia Dei. Cum dixerimus, Deum in uno, scilicet in una simplicique creandi facultate, diversa condidisse, sic et in uno, sive in

§ III. Ad hæc querit, quomodo dicamur nos nosse Deum, et ea quæ intellectilia sensiliaque superant eminenter. Verum utique dicit, Deum natura sua ignotum existere, sed creaturarum pulchritudinem, generationis auctorem, id est eorum quæ producta sunt, conditorem, ostendere; siquidem rerum creaturarum dispositiones sunt imagines quædam ac similitudines eorum quæ in Deo sunt exemplarium, ac creandi rationum, secundum quas omnia quæ existunt in ipso producta sunt; sicut **471** etiam in Apocalypsi Joannis theologi et evangelistæ narratur, quod omnia erant et fuerunt; quia erant exemplaria rerum creaturarum, quorum imagines sunt creaturæ perfectiones. In omnibus ergo creaturis Deus cognoscitur, sicut artifex ex rebus arte factis, secundum substantiam vero ab omnibus omnino segregatus est; atque cum hinc sit ignotus, ex istiusmodi ignorance dignoscitur; quinimo ex contrariis cognoscitur, diciturque tam per positiones quam per ablationes. Quamvis enim antea dixerit de Deo, neque tactum esse, neque notionem, neque rationem, neque quidquam aliud; verumtamen quando hæc ipsius esse dicimus, et non ex nobis ad ipsum transferri possunt. Itaque tactus quidem nobis ad Deum non est, sed tactus ipsius ad seipsum dicitur, sicut etiam cognitio notioque; negationes vero etiam in nobis ponentur, quoniam supra omnia ista Deus est; et non potest ex his a nobis intelligi. Idcirco etiam ex omnibus a nobis celebratur secundum omnium proportionem, ex entibus tanquam ens, ex viventibus tanquam vivens, ex sapientibus tanquam sapientia. Et rursus est divinisima Dei cognitio, quæ per ignorancem cognoscitur secundum supramentalem unionem atque conjunctionem, sicut infert quando, inquit, mens a rebus recedens, et semetipsam deserens, desuper fulgentibus radiis unitur, quibus in illo inscrutabili fundo collustratur; inde videlicet et ibi sic fit illustratio, quando ibi manens, omnia et seipsam deserens, inde illustratur. Mens autem semetipsam deserit, quando prorsus cessat ab omni proprio

motu, omninoque immobilis est, nihil habens sui proprium, neque sui compos existens, sed penitus est divini illius arcani, quod etiam alibi interioritatem appellavit. Nihilominus etiam secundum aliam rationem, videlicet fictionis, ut dicebamus, ex omnibus cognoscitur non solum ut causa productionis, verum etiam conjunctionis eorum, atque semper sui priorum sequentium principia connectens; nullum enim medium rerum creaturarum vacuum, in quo non sit aliqua creatura; universum enim rebus plenum est. Etiam si aerem dixeris, tamen et ipse creatura existit; secundum hoc etiam conspiratio in universo dicitur quasi consensus. Sicut itaque in animali conspiratio est, cum simul viva omnia membra spirant, sic **472** et in universo consensus existit.

§ IV. Modo dicit etiam, quomodo Deus Verbum seu ratio celebretur, non solum utique juxta prædicta, quoniam ex effectis tanquam causa cognoscitur (ipse enim omnis rationis et sapientiae largitor est); sed quia causas rerum omnium in se ipso habet: rationes enim omnis naturæ in ipso sunt tanquam in causa omnis creationis; idæe namque et exemplaria non alia in alio, sed cum æternæ rationes sint, in ipso existunt. Dicit autem ipsum Verbum, quod etiam per omnia sine impedimento permeet, omniaque etiam usque ad extrema pervadat, uti etiam ad Hebræos ait Apostolus: *Vivus enim sermo et efficax* *, et quæ sequuntur. Ac præsertim, quia supra omnem simplicitatem simplex est, et ab omni materia liberum, sumpta similitudine ex verbo nostrarum cogitationum; quoniam verbum quoque nostrum quando non scribitur, ab omni materia liberum esse constat. Quomodo vero etiam simplex, utique dicit aliquis, cum ex elementis et syllabis constet? Verum non dicimus verbum quod profertur, sed verbum internum, secundum quod etiam rationales dicimur. Hic Deus Verbum cum sit ipsa quoque veritas, merito etiam est infallibilis omnium cognitio. Quid sit autem cognitio, statim subjungit dicens: Divina fides, quæ est constans fidelium firmamentum, fundans illos in veritate, atque in ipsis veritatem, ita ut fides veritatis quid unum fiat cum credentibus; non secus ac in igne ferrum quid unum sit cum eo, eademque operatur quæ ignis. Ideirco tam fides quam credentes operari dicitur: siquidem credentes simplicem quamdam cognitionem habent minime divisam, minimeque dubiam; quoniam cognitio res cognitæ cum cognoscentibus unit, ignoratio vero ignorantem existit causa divisionis; siquidem ignorans mentem habet inconstantem, et in multa divisam. Eum itaque qui credit in veritate, nihil a fidei domicilio ac fundamento dimovebit. Qui itaque, juxta Apostolum †, in tenebris ignorantiae existit errore ipso fluctuans, circumfertur omni vento nequitiae hominum, sicut illi qui in mari tempestate agitantur, et existimant Gnosticos insanire; sicut etiam Festus Paulo veritatem prædicanti aiebat: *Insanis, Paule* ‡.

δηλονότι τὸ τῆς ποιήσεως, ὡς ἐλέγομεν, ἐκ πάντων γινώσκεται, μὴ μόνον ὡς αἴτιος τῆς παραγωγῆς, ἀλλὰ καὶ τῆς συναφείας αὐτῶν, καὶ ἀεὶ τῷ τέλει τῶν προτέρων τὰς τῶν δευτέρων συνάπτων ἀρχάς· οὐδὲν γὰρ μέσον τῶν κτισμάτων κενόν, ἐν ᾧ οὐκ ἔστι τι δημιουργήμα· πλήρες γὰρ ἔστιν ἅπαν τῶν ὄντων. Κἂν τὸν ἀέρα εἴποις, καὶ αὐτὸς δημιουργήμα ἔστι· κατὰ τοῦτο καὶ σύμπνοια ἐπὶ τοῦ παντὸς λέγεται, οἶονεὶ συμπάθεια. Ὡς γοῦν ἐπὶ τοῦ ζώου ἡ σύμπνοια ἔστιν, ὁμοῦ πνεόντων τῶν ζώντων ἀπάντων μελῶν, οὕτως ἐπὶ παντὸς συμπάθεια.

§ IV. Ἦδη λέγει καὶ πῶς λόγος ὑμνεῖται ὁ Θεὸς οὐ μόνον τοίνυν κατὰ τὰ προειρημένα, ὅτι ἐκ τῶν αἰτιατῶν ὡς αἴτιος γινώσκεται, (αὐτὸς γὰρ ἔστιν ὁ χορηγὸς παντὸς λόγου καὶ πάσης σοφίας) ἀλλ' ὅτι καὶ τὰς τῶν ὄντων ἀπάντων αἰτίας ἐν ἑαυτῷ ἔχει· οἱ γὰρ φύσεως ἀπάσης λόγοι ἐν αὐτῷ εἰσὶν ὡς αἰτίῳ πάσης δημιουργίας· αἱ τε γὰρ ἰδέαι καὶ τὰ παραδείγματα, οὐχ ἕτερα ὄντα ἐν ἑτέρῳ, ἀλλὰ νοήσεις αἰδία οὔσαι, ἐν αὐτῷ εἰσι. Λέγει δὲ αὐτὸν λόγον, καὶ ὡς διὰ πάντων χωροῦντα ἀκωλύτως, καὶ πάντα περιούντα μέχρι καὶ τῶν ἐσχάτων, ὡς καὶ ἐν τῇ πρὸς Ἑβραίους φησὶν ὁ Ἀπόστολος· Ζῶν γὰρ ὁ λόγος καὶ ἐνεργῆς, καὶ τὰ ἐξῆς. Καὶ πρὸς τούτων, ὅτι πάσης ἀπλότητος ὑπερήπλωται, καὶ πάσης ὕλης ἀπολέλυται, ἐκ τοῦ παρ' ἡμῖν λόγου λαμβανομένων τῶν ἐννοιῶν· ἀλλ' ὅτι μὲν ὁ παρ' ἡμῖν λόγος, ὅτε μὴ γράφεται, πάσης ὕλης ἀπολελυμένος ἔστι, δῆλον. Πῶς δὲ καὶ ἀπλοῦς, καίτοι γε εἴποι τις, ὅτι ἐκ στοιχείων καὶ συλλαβῶν σύγκειται; Ἀλλ' οὐ λέγομεν τὸν προφορικόν, ἀλλὰ τὸν ἐνδιάθετον, καθ' ὃν καὶ λογικὸν λεγόμεθα. Οὗτος ὁ Θεὸς λόγος, ἡ αὐτὴ καὶ τῶν ὄντων οὔσα ἀλήθεια, εἰκότως ἔστι καὶ ἀπλανῆς τῶν ὄλων γνώσις. Τί δὲ ἔστι γνώσις, εὐθὺς ἐπισυνάπτει, διδάσκων, Ἡ θεία πίστις, ἡ μόνιμος τῶν πεπεισμένων ἰδρυσις, ἡ ἐνιδρῦουσα τοὺς πιστεύοντας τῇ ἀληθείᾳ, καὶ τὴν ἀληθειαν τοῖς πιστεύουσιν, ὡς γίνεσθαι ταύτους τὴν τε τῆς ἀληθείας πίστιν καὶ τοὺς πιστεύοντας· ὥσπερ γὰρ ὁ ἐν τῷ πυρὶ σίδηρος ταύτος τῷ πυρὶ γίνεται, καὶ ἐνεργεῖ ὅσα τὸ πῦρ. Διὰ τοῦτο λέγεται καὶ τὴν πίστιν ἐνεργεῖν καὶ τοὺς πιστεύοντας· οἱ γὰρ πεπεισμένοι ἀπλῆν τινα γνῶσιν ἔχουσι, καὶ οὐ διηρημένην τε καὶ ἀμφίβολον, ὅτι ἡ γνώσις, τὰ τε γινώσκοντα καὶ τὰ ἐγνωσμένα ἐνοῖ, ἡ δὲ ἄγνοια διαιρέσεως αἰτία τῷ ἀγνοοῦντι γίνεται· ὁ γὰρ ἀγνοῶν ἔχει τὸ τῆς γνώμης ἀνίδρυτον καὶ εἰς πολλὰ μεριζόμενον. Τὸν γοῦν ἐν ἀληθείᾳ πιστεύοντα οὐδὲν ἀποκινήσει τῆς κατὰ τὴν πίστιν ἐστίας τε καὶ ἰδρύσεως. Ὁ μὲν οὖν κατὰ τὸν Ἀπόστολον ἐν τῷ σχότῳ τῆς ἀγνοίας ὢν, ὑπὸ τῆς πλάνης ταύτης σαλευόμενος, περιφέρεται παντὶ ἀνέμῳ τῆς τῶν ἀνθρώπων κυβείας, ὥσπερ οἱ ἐν πελάγει κλυδωνιζόμενοι, καὶ νομίζει μᾶλλον τοὺς Γνωστικὸς μαίνεσθαι, ὡς καὶ ὁ Φῆστός φησι τῷ Παύλῳ κηρύττοντι τὴν ἀληθειαν· Μαίρη, Παῦλε. Ὁ δὲ γνωστικὸς καὶ τῶν ὄντων

* Hebr. iv, 12. † Ephes. iv, 14. ‡ Act. xxv, 24.

Χριστιανός, ἅτε τῆ ἀληθείᾳ γινούς τὸν Χριστὸν, καὶ δι' αὐτοῦ τὴν θεογνωσίαν κτησάμενος, τὴν ἐνιαίαν λέγω τῆς ἀληθείας γινώσκων. Ἐνιαίαν γὰρ τὴν καθ' ἡμᾶς πίστιν ὠνόμασεν, ὡς ἀπλήν τε καὶ ἀπλανῆ τὴν τοῦ ὄντως ἀληθοῦς κηρύγματος ἔχουσαν γινώσκων. Ἐξέστηκε μὲν τῷ κόσμῳ, μὴ ὢν ἐν τῇ κοσμικῇ τῶν ἀπίστων γνώμῃ τε καὶ πλάνῃ, ἑαυτὸν δὲ γινώσκει νήφοντα, καὶ ἀπηλλαγμένον τῆς πολυπλανοῦς ἀπιστίας· διὸ καὶ καθ' ἑκάστην ἡμέραν ἀποθνῆσκουσιν ὑπὲρ τῆς ἀληθείας, οὐ μόνον καὶ μέχρι θανάτου κινδυνεύοντες ἑκάστοτε διὰ τὴν ἀλήθειαν, ἀλλὰ καὶ τῇ ἀγνωσίᾳ τελευτῶντες πάντοτε, τῇ δὲ γινώσκῃ ζῶντες, καὶ Χριστιανοὶ μαρτυροῦμενοι.

A Christianus autem vere gnosticus, utpote vere Christum cognoscens, et **473** per ipsum Dei cognitionem, unam, inquam, veritatis cognitionem possidens. Unam autem vocavit fidem nostram, utpote simplicem et infallibilem veræ prædicationis cognitionem habentem. Est quidem extra mundum posita, cum minime versetur in mundana infidelium scientia et errore, seipsum autem cognoscit sobrium, et a multivaga infidelitate liberatum; ideoque quotidie pro veritate moriuntur, non tantum usque ad mortem, in dies propter veritatem periclitantes, sed etiam semper ignorantiae morientes, cognitioni vero viventes, et Christiani comprobati.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Η'.

Περὶ δυνάμεως, δικαιοσύνης, σωτηρίας, ἀπολύτρωσεως, ἐν ᾗ καὶ περὶ ἀνισότητος.

CAPUT VIII.

De potentia, justitia, salute, redemptione; ubi etiam de inæqualitate.

SYNOPSIS CAPITIS.

- I. *Petit, quomodo Deus, qui est supra omnem virtutem ac potestatem, etiam virtus seu potestas appelletur.* II. *Dicit, Deum virtutem seu potestatem nuncupari, ex eo quod omnipotens sit, et omnis virtutis ac potestatis auctor.* III. *Ostendit, quomodo divina omnipotentia cuncta pervadat.* IV. *Hanc angelis omnem vim ac potestatem, qua pollent, impertiri.* V. *Similiter homines, animalia, cæteraque omnia corroborare et in statu suo conservare.* VI. *Demonstrat, summæ esse potentiam, quod Deus semetipsum negare non possit.* VII. *Tradit, unde Deus etiam justitia appelletur ejusque munus expleat.* VIII. *Cur Deus relinquat in hoc mundo sanctos affligi.* IX. *Unde Deus etiam salus nuncupetur ac redemptione.*

§ I.

Ἄλλ' ἐπειδὴ τὴν θείαν ἀληθότητα καὶ ὑπέροσφον σοφίαν καὶ ὡς δυνάμιν ὑμνοῦσι καὶ ὡς δικαιοσύνην οἱ θεολόγοι, καὶ σωτηρίαν αὐτὴν ἀποκαλοῦσι καὶ ἀπολύτρωσιν, φέρε καὶ ταύτας, ὡς ἐφικτὸν ἡμῖν, τὰς θεωνυμίας ἀναπτύξωμεν. Καὶ ὅτι μὲν ἡ θεαρχία πάσης ἐξήρηται, καὶ ὑπερέχει τῆς ὅπως ποτὲ καὶ οὔσης καὶ ἐπινοουμένης δυνάμεως, οὐκ οἶμαι τινα τῶν ἐν τοῖς θείοις λόγοις ἐντεθραμμένων ἀγνοεῖν· πολλοῦ γὰρ ἡ θεολογία καὶ τὴν κυρείαν αὐτῆ, καὶ αὐτῶν τῶν ὑπερουρανίων δυνάμεων ἀφορίζουσα παραδέδοται ^α. Πῶς οὖν αὐτὴν οἱ θεολόγοι καὶ ὡς δυνάμιν ὑμνοῦσι, τὴν πάσης ἐξηρημένην δυνάμεως; ἢ πῶς ἐπ' αὐτῇ τὴν δυναμωνυμίαν ἐκλάβοιμεν ^β:

Sed cum divinam veritatem ac supraquam sapientem sapientiam, ut potentiam quoque et justitiam theologī collaudent, nec non ipsam quoque salutem ac redemptionem vocent; agendum etiam hæc Dei nomina, quoad possimus, enucleemus. Quod Deus quidem, deificationis princeps, supra omnem potentiam feratur, et omnem potentiam, quomodocunque est et excogitatur, exsuperet, non puto ullum ex iis qui in Scripturis divinis alti sunt et educati, ignorare; multis enim in locis Scriptura et dominationem ipsam esse tradit ^a, et ab ipsis supracælestibus potentiis separat ^b. Quomodo igitur theologī tanquam potentiam laudant, quæ extra omnem potentiam posita est? aut quomodo in ea nomen potentiae accipiemus?

§ II.

Λέγομεν τοίνυν ^α, ὅτι δυνάμεις ἐστὶν ὁ Θεὸς, ὡς πᾶσαν δυνάμιν ἐν ἑαυτῷ προέχων καὶ ὑπερέχων, καὶ ὡς πάσης δυνάμεως αἷτιος, καὶ πάντα κατὰ δυνάμιν ἀκλιτον καὶ ἀπεριόριστον παράγων, καὶ ὡς αὐτοῦ τοῦ εἶναι δυνάμιν, ἢ τὴν ὅλην ἢ τὴν καθ' ἑκάστον αἷτιος ὢν· καὶ ὡς ἀπειροδύναμος, οὐ μόνον τῷ πᾶσαν δυνάμιν παράγειν, ἀλλὰ καὶ τῷ ὑπὲρ πᾶσαν καὶ τὴν αὐτοδύναμιν εἶναι, καὶ τῷ ὑπερδύνασθαι, καὶ ἀπειράκις ἀπείρους τῶν οὐσῶν δυνάμεων ἐτέρας παραγαγεῖν· καὶ τῷ μὴ ἂν ποτε δυνηθῆναι τὰς ἀπείρους καὶ ἐπ'

Dicimus igitur, Deum esse potentiam, ut qui præhabet in se et supra quam habet omnem potentiam; **474** et ut omnis potentiae auctor, et ut omnia inflexibili et incircumscrip̄ta potentia produciens, et ut auctor ipsius esse potentiae, tam universalis quam cujusque particularis; et ut infiniti-potens, non solum omnem potentiam producendo, sed etiam supra omnem potentiam, et supra ipsam per se potentiam existendo; et quod desuper possit innumerabiliter infinitas alias potentias producere; et

^a II Petr. II. ^b Psal. xxiii.

VARIE LECTIONES.

^α παραδέδοικε, S. P. ^β ἐκλάβοιμεν, S. P. ^γ λέγομεν τοίνυν, S. P.

quod infinitæ infinito numero productæ potentia nunquam queant supraquam infinitam potentia ejus potentia effectioem hebetare; quodque ineffabilis et incognoscibilis et inexcogitabilis sit omnia transcendens ejus potentia, quæ exuberantia potestatis potentem reddit infirmitatem, cujus extremos quoque terminos continet penetratque, sicut in iis quæ sensum valde feriunt videmus, præ lucida lumina hebetes quoque videndi facultates perstringere; et ingentes aiunt strepitus audiendi quoque sensus, suo capiendo parum idoneos, penetrare. Quod enim penitus non audit, jam non est auditus; neque visus, quod non cernit omnino.

A ἄπειρον παραγομένης δυνάμεις τὴν ὑπεράπειρον αὐτοῦ τῆς δυναμοποιῶ δυνάμειος ἀμβλῦναι ποιήσιν· καὶ τῷ ἀφθέγκτῳ καὶ ἀγνώστῳ καὶ ἀνεπινοήτῳ τῆς πάντα ὑπερεχούσης αὐτοῦ δυνάμειος, ἢ διὰ παρουσίαν τοῦ δυνατοῦ καὶ τὴν ἀσθένειαν δυναμοῖ, καὶ τὰ ἔσχατα τῶν ἀπηχημάτων ³⁷ αὐτῆς συνέχει καὶ διακρατεῖ, καθάπερ καὶ ἐπὶ τῶν κατ' αἴσθησιν δυνατῶν ὀρώμεν, ὅτι τὰ ὑπέρλαμπρα φῶτα καὶ μέχρι τῶν ἀμβλειῶν ὀράσεων φθάνει· καὶ τοὺς μεγάλους φασὶ τῶν ψόφων καὶ εἰς τὰς μὴ λίαν εὐκόλως τῶν ἤχων ἀντιλαμβανόμενας ἀκοῆς εἰσδύεσθαι. Τὸ γὰρ πάντα ἀνήκουον οὐδὲ ἀκοῆ· καὶ τὸ καθόλου μὴ βλέπον οὐδὲ ὄρασις ³⁸.

§ III.

Hæc igitur potentia Dei infiniti-potens in omnia B quæ sunt meat et progreditur, nihilque eorum quæ sunt sic omnino nudatum est, quin aliquam potestatem habeat: quin potius potestatem habet vel intelligentem vel ratiocinantem, vel sentientem vel viventem, vel propriam substantiæ; et ipsum esse, si fas est dicere, potentiam, habet ut sit ab ipsa supraessentiali potentia.

B Αὕτη δ' οὖν ἡ ἀπειροδύναμος τοῦ θεοῦ διάδοσις εἰς πάντα τὰ ὄντα χωρεῖ, καὶ οὐδὲν ἐστὶ τῶν ὄντων ἢ παντελῶς ἀφῆρηται· τὸ ἔχειν τινὰ δύναμιν· ἀλλ' ἢ νοερὰν, ἢ λογικὴν, ἢ αἰσθητικὴν, ἢ ζωτικὴν, ἢ οὐσιώδη δύναμιν ἔχει· καὶ αὐτὸ δὲ, εἰ θέμις εἰπεῖν, τὸ εἶναι δύναμιν, εἰς τὸ εἶναι ἔχει παρὰ τῆς ὑπερουσίου δυνάμειος.

§ IV.

Ex ipsa sunt deiformes angelicorum ordinum potentia; ex ipsa quoque habent statum immutabilem, nec non omnes suas spirituales et immortales ac perpetuas motiones, ipsamque constan- C tiam bonique appetitum, qui minui non possit, ab immensæ bonitatis potentia receperunt, cujus munere habent, ut et possint et sint hæc ipsa, semperque esse desiderant, et id ipsum posse desiderare æmper possint.

C Ἐξ αὐτῆς εἰσὶν αἱ θεοειδεῖς τῶν ἀγγελικῶν διακόσμων δυνάμεις· ἐξ αὐτῆς καὶ τὸ εἶναι ἀμεταπτώτως ἔχουσι, καὶ πάσας αὐτῶν τὰς νοερὰς καὶ ἀθανάτους ἀεικινήσας, καὶ τὸ ἀβρέπεῖς αὐτὸ, καὶ τὴν ἀνελάττωτον ἔφεσιν τοῦ ἀγαθοῦ, πρὸς τῆς ἀπειραγάθου ³⁹ δυνάμειος εἰλήφασιν, αὐτῆς ἐφείσεως αὐτοῖς τὸ δύνασθαι καὶ τὸ εἶναι ταῦτα, καὶ ἐφείσθαι ἀεὶ εἶναι, καὶ αὐτὸ τὸ δύνασθαι· ἐφείσθαι τοῦ ἀεὶ δύνασθαι.

§ V.

Porro indeficientis istius potentia munera in homines quoque dimanant, et in animalia et plantas, totamque naturam universi; corroborat enim illa, quæ unita sunt, ad mutuam amicitiam ac communionem, et quæ distincta sunt, ut secundum suam quæque rationem ac definitionem impermixta quoque et inconfusa consistant; nec non universi hujus ordines ac directiones in bono proprio conservat, atque immortales angelicarum unitatum vitas inviolabiles, et cælestium luminum **475** siderumque substantias atque ordines servat immutabiles, sæculaque ut esse possint indulget; temporum quoque circumvolutiones progressibus quidem distinguit, reditibus vero colligit; et ignis vires inextinctas facit, nec non aquæ fluentia perennia; aeriam quoque fusionem terminat, atque terram supra nihilum firmat, ejusque vivificos partus incorruptibiles custodit; quin et elementorum

D Πρόσεισι δὲ τὰ τῆς ἀνεκλείπτου δυνάμειος καὶ εἰς ἀνθρώπους, καὶ ζῶα, καὶ φυτὰ, καὶ τὴν ὅλην τοῦ παντός φύσιν· καὶ δυναμοῖ τὰ ἡνωμένα πρὸς τὴν ἀλλήλων φιλίαν καὶ κοινωνίαν, καὶ τὰ διακεκριμένα πρὸς τὸ εἶναι κατὰ τὸν οἰκεῖον ἕκαστα λόγον καὶ ὄρον ἀσύγχυτα καὶ ἀσύμφυρτα· καὶ τὰς τοῦ παντός τάξεις καὶ εὐθυμοσύνας ⁴⁰ εἰς τὸ οἰκεῖον ἀγαθὸν διασώζει, καὶ τὰς ἀθανάτους τῶν ἀγγελικῶν ἐνάδων ζωῶν ἀλωθήτους διαφυλάττει, καὶ τὰς οὐρανίας, καὶ φωστηρικὰς, καὶ ἀστρώτους οὐσίας, καὶ τάξεις ἀναλλοιώτους, καὶ τὸν αἰῶνα δύνασθαι εἶναι ποιεῖ· καὶ τὰς τοῦ χρόνου περιελίξεις διακρίνει μὲν ταῖς προόδους, συναγεί δὲ ταῖς ἀποκαταστάσεις· καὶ τὰς τοῦ πυρὸς δυνάμεις ἀσθέστους ποιεῖ, καὶ τὰς τοῦ ὕδατος ἐπιβροχὰς ἀνεκλείπτους, καὶ τὴν ἀερίαν χύσιν ὀρίζει, καὶ τὴν γῆν ἐπ' οὐδενὸς ἰδρύει, καὶ τὰς ζωογόνους αὐτῆς ὠδῆνας ἀδιαφθόρους φυλάττει ⁴¹· καὶ τὴν ἐν ἀλλήλοις τῶν στοιχείων ἀρμονίαν καὶ κρᾶσιν ἀσύγχυτον καὶ

VARIE LECTIONES.

³⁷ ἀπηχήματα, P. ³⁸ οὕτως ὄρασις, P. ³⁹ ἀπειροδύναμος. ⁴⁰ εὐθυμοσύνας, P. ⁴¹ διαφυλάττει, S. P.

ἀδιαίρετον ἀποσώζει, καὶ τὴν ψυχῆς καὶ σώματος Ἀ
 σύνδεσιν συνέχει, καὶ τὰς τῶν φυτῶν θεραπευτικὰς καὶ
 αὐξητικὰς δυνάμεις ἀνακινεῖ· καὶ διακρατεῖ τὰς οὐ-
 σιώδεις τῶν ὄλων δυνάμεις, καὶ τὴν τοῦ παντὸς ἀδιά-
 λυτον μονήν ⁴² ἀσφαλίζεται, καὶ τὴν θέωσιν αὐτὴν
 διωρεῖται, δύνανται εἰς τοῦτο τοῖς ἐκθεομένοις ⁴³ παρ-
 ἔγουσα· καὶ ὅλως οὐδὲν ἐστὶ καθόλου τῶν ὄντων,
 τὴν παγκρατορικὴν ⁴⁴ ἀσφάλειαν καὶ περιοχὴν τῆς
 θείας δυνάμεως ἀφηρημένον. Τὸ γὰρ καθόλου μηδε-
 μίαν δύνανται ἔχον οὔτε ἐστίν, οὔτε τί ἐστίν, οὔτε ἐστὶ
 τις αὐτοῦ παντελῶς θέσις.

§ VI.

Καίτοι φησὶν Ἐλύμας ὁ μάγος· Εἰ παντοδύναμός Β
 ἐστὶν ὁ Θεὸς, πῶς λέγεται τι μὴ δύνασθαι πρὸς τοῦ
 καθ' ὑμᾶς θεολόγου; Λοιδωρεῖται δὲ τῷ θεῷ Παῦλῳ
 φησάντι, μὴ δύνασθαι τὸν Θεὸν ἑαυτὸν ἀρνήσασθαι.
 Προθεῖς ⁴⁵ δὲ τοῦτο, λίαν ὀρθῶδῶ μὴ καὶ ἀνοίας ὀφ-
 λήσω γέλωτα, παίδων ἀθυρόντων οἰκοδομήματα καὶ
 ἐπὶ ψάμμου καὶ ἀσθενῆ καταλύειν ⁴⁶ ἐπιχειρῶν, καὶ
 ὡσπερ τινὸς ἀνεφίκτου σκοποῦ καταστοχάζεσθαι
 σπεύδων τῆς περὶ τοῦτου θεολογικῆς διανοίας· ἡ γὰρ
 ἑαυτοῦ ἀρνησις ἐκπτώσις ἀληθείας ἐστίν· ἡ δὲ ἀλή-
 θεια ὄν ἐστὶ, καὶ ἡ τῆς ἀληθείας ἐκπτώσις τοῦ ὄντος
 ἐκπτώσις. Εἰ τοίνυν ἡ ἀλήθεια ὄν ἐστίν, ἡ δὲ ἀρνησις
 τῆς ἀληθείας τοῦ ὄντος ἐκπτώσις, ἐκ τοῦ ὄντος ἐκ-
 πεσεῖν ὁ Θεὸς οὐ δύναται, καὶ τὸ μὴ εἶναι οὐκ ἐστίν,
 ὡς ἂν τις φαίη, τὸ μὴ δύνασθαι οὐ δύναται, καὶ τὸ
 μὴ εἶδέναι κατὰ στέρησιν οὐκ εἶδεν. Ὅπερ ὁ σοφὸς C
 οὐκ ἐνόησας, μιμεῖται τοὺς τῶν ἀθλητῶν ἀπειρονί-
 κας, οἱ, πολλάκις ἀσθενεῖς εἶναι τοὺς ἀνταγωνιστὰς
 ὑποθέμενοι, κατὰ τὸ δοκοῦν ἑαυτοῖς, καὶ πρὸς ἀπόν-
 τας ⁴⁷⁻⁴⁸ αὐτοὺς ἀνδρείως σκιαμαχοῦντες, καὶ τὸν ἀέρα
 διακένους πληγαῖς εὐθαρσῶς καταπαίοντες, οἴονται
 τῶν ἀντιπάλων αὐτῶν κερρατηκεῖναι, καὶ ἀνακηρύτ-
 τουσιν ἑαυτοὺς, οὔτε εἰδότες τὴν ἐκείνων δύνανται.
 Ἡμεῖς δὲ τοῦ θεολόγου κατὰ τὸ ἐφικτὸν στοχαζόμενοι,
 τὸν ὑπερδύναμον ⁴⁹ Θεὸν ὑμνοῦμεν, ὡς παντοδύνα-
 μον, ὡς μακάριον καὶ μόνον δυνάστην, ὡς δεσπόζοντα
 ἐν τῇ δυναστείᾳ αὐτοῦ τοῦ αἰῶνος, ὡς κατ' οὐδὲν τῶν
 ὄντων ἐκπεπτωκότα· μᾶλλον δὲ καὶ ὑπερέχοντα, καὶ
 προέχοντα πάντα τὰ ὄντα κατὰ δύνανται ὑπερούσιον,
 καὶ πᾶσι τοῖς οὔσι τὸ δύνασθαι εἶναι, καὶ τότε εἶναι D
 κατὰ περιουσίαν ὑπερβαλλούσης δυνάμεως ἀφθόνῳ
 χύσει ⁵⁰ δεδωρημένον.

§ VII.

Δικαιοσύνη δὲ αὐθις ὁ Θεὸς, ὡς πᾶσι τὰ κατ' ἀξίαν
 ἀπονέμων ὑμνεῖται, καὶ εὐμετρίαν, καὶ κάλλος, καὶ
 εὐταξίαν, καὶ διακόσμησιν, καὶ πάσας διανομὰς καὶ

inter se congruentiam atque temperiem inconfusam
 et indivisam servat, atque animæ et corporis nexum
 continet, stirpiumque altrices auctricesque vires
 suscitât; nec non essentielles rerum omnium facul-
 tates et indissolubilem totius universi tuetur man-
 sionem, quin et ipsam quoque deificationem præ-
 stat, et virtutes ad eam requisitas iis qui deificandi
 sunt præbet; denique nihil est in universon, quod
 omnipotentis tutela et conversatione divinæ poten-
 tiæ privatum sit. Quod enim universe nullam habet
 potestatem, nec est, nec quidquam est, nec est
 funditus ullus ejus situs.

Atqui, inquit Elymas magus: Si omnipotens
 est Deus, quomodo a theologo vestro aliquid non
 posse dicitur? Insinuat autem divinum Paulum,
 dicentem, non posse Deum semetipsum negare c.
 Hoc autem dum propono, vehementer metuo, ne ut
 amens videar, qui ludentium puerorum structurâs
 arenaceas et infirmas evertere moliar, atque ad
 hujus loci scopum, tanquam qui attingi nequeat,
 quasi collimando connitar sensum ejus theologicum
 attingere siquidem sui ipsius negatio, est a veritate
 prolapsio; veritas autem est id quod est; et a ver-
 itate defectio, est ab essendi statu dimotio. Si ita-
 que veritas est id quod est, negatio autem veritatis,
 est ab essendi statu prolapsio, utique essendi statu
 frustrari Deus nequit, neque potest non esse; ac si
 quis dicat, non potest non posse, et nescire nescit
 per privationem. Hoc sapiens ille non intelligens,
 athletas imperitos imitatur, qui sæpenumero imbe-
 cilles sibi adversarios proponunt, et dum videntur
 sibi cum absentibus illis fortiter in umbra dimicare,
 aeremque cassis ictibus constantè feriunt, existi-
 mant se ipsos adversarios suos superasse, seseque
 jam victores jactitant, cum robur eorum nondum
 habeant exploratum. Nos autem ad theologum, in
 quantum fieri potest, collimando collaudamus Deum
 præpotentem ut omnipotentem, ut beatum, solum-
 que potentem, utpote qui potestatis **476** suæ
 principatu ipsimet æternitati dominetur, nullaque
 unquam re frustratus; quinimo, ut qui desuper
 habeat et præhabeat omnia quæ secundum poten-
 tiam suam supræessentialem existunt, omnibusque
 rebus, tam ut esse possint quam ut sint, secundum
 affluentiam superabundantis potestatis copiosa fu-
 sione largiatur.

c II Tim. II, 13.

VARIE LECTIONES.

⁴² ἐξδιάλυτον μονήν, P. ⁴³ τοῖς θεουμένοις, S. ⁴⁴ παντοκρατορικὴν. ⁴⁵ προσθεῖς. ⁴⁶ κατάλυσι, S.
⁴⁷⁻⁴⁸ ἀπαντας. ⁴⁹ ὑπὲρ δύνανται, S. ⁵⁰ χύσει.

nis et dispositionem; et omnibus dispertiat, et singulis ordines præstituat, secundum veram et justissimam præscriptionem: et omnibus suæ cuiusque actionis auctor sit. Omnia enim divina iustitia ordinat, et determinat, omniaque ab omnium mistione et confusione libera servans, cuique convenientia rebus omnibus tribuit, prout cuiusque congruit dignitati. Etenim si hæc recte dicimus, ii qui divinam iustitiam cavillantur, dum minime advertunt, suam ipsi iniustitiam manifesto damnant; aiunt enim, mortalibus debere inesse immortalitatem, et rebus imperfectis perfectionem, iisque quæ seipsis moventur aliunde motam necessitatem, ac mutabilibus identitatem, et imbecillibus perficiendi potestatem, item ea quæ temporanea sunt esse perpetua, et immutabilia quæ a natura moventur, et temporaneas voluptates æternum perdurare, atque universe illa quæ aliorum aliis attribuunt. Sed sciendum est, divinam iustitiam hoc ipso revera veram esse iustitiam, quod omnibus quæ sua sunt tribuat pro merito singulorum, atque naturam cuiusque in ordine proprio potentiaque custodiat.

Α τάξεις ἀφορίζων ἐκάστῳ κατὰ τὸν ὄντως ὄντα δικαιοτάτον ὄρον, καὶ πᾶσι τῆς αὐτῶν ἐκάστων αὐτοπραγίας αἴτιος ὢν. Πάντα γὰρ ἡ θεία δικαιοσύνη τάττει, καὶ ὁροθετεῖ, καὶ πάντα ἀπὸ πάντων ἀμιγῆ καὶ ἀσύμφορτα διασώζουσα, τὰ ἐκάστῳ προσήκοντα πᾶσι τοῖς οὔσι δωρεῖται κατὰ τὴν ἐκάστῳ τῶν ὄντων ἐπιβάλλουσαν ἀξίαν. Καὶ εἰ ταῦτα ὀρθῶς φαμεν, ἥσοι τῇ θεῷ διαλοιδροῦνται δικαιοσύνη, λαμβάνουσιν ἑαυτῶν ἀδικίαν ἐναργῆ καταψηφίζόμενοι· φασὶ γὰρ ὀφείλειν ἐνεῖναι ⁵¹ τοῖς θνητοῖς τὴν ἀθανασίαν, καὶ τοῖς ἀτελέσι τὸ τέλειον, καὶ τοῖς αὐτοκινήτοις τὴν ἑτεροκίνητον ⁵² ἀνάγκην, καὶ τοῖς ἀλλοιωτοῖς τὴν αὐτότητα, καὶ τὰ τελειοδύναμα τοῖς ἀσθενέσι, καὶ ἀίδια εἶναι τὰ ἐγγχρονα, καὶ ἀμετάβολα τὰ φύσει ⁵³ κινούμενα, καὶ τὰς ἐπικαίρους ἡδονὰς αἰωνίας ⁵⁴, καὶ ὅλως τὰ ἄλλων ἄλλοις ἀποδιδόσασιν. Δέον εἰδέναί, τὴν θεῖαν δικαιοσύνην ἐν τούτῳ ὄντως οὔσαν ἀληθῆ δικαιοσύνην, ὅτι πᾶσιν ἀπονέμει τὰ οἰκεία κατὰ τὴν ἐκάστου τῶν ὄντων ἀξίαν, καὶ τὴν ἐκάστου φύσιν ἐπὶ τῆς οἰκείας διασώζει τάξεως καὶ δυνάμειος.

§ VIII.

At dixerit aliquis: Non est iustitiæ, permittere viros sanctos auxilio destitutos a pessimis quibusque conculcari. Cui respondendum, quod si quidem illi, quos appellas sanctos, terrena diligunt quæ ab amatoribus rerum materialium ambiuntur, vel hoc ipso iam a divino amore penitus exciderunt. Neque sane intelligo, quam ratione sancti dici possint, qui res vere amandas et divinas contumeliis afficiunt, dum eas rebus fugiendis et abominandis, quas nefarie insectantur, minime præferunt. Sin autem ea quæ vere sunt amarent, gauderent utique, quod voti compotes fieri possint. Nunquid tunc magis ad angelicas virtutes accedunt, cum rerum divinarum studio, quantum possunt, a materialium **477** affectione recedunt, et ad hoc viriliter exercentur periculis quæ honesti causa subeunt? Itaque hoc vere dici potest, divinæ iustitiæ magis congruere, ut nunquam patiatur proborum virorum virile robur rerum materialium largitionibus enervari atque emolliiri; quin potius, si quis id tentaverit, divinis auxiliis suffultus in præclaro illo et inconcusso statu solidare, nec non perseverantes

Ἄλλ' εἴποι ἂν τις· Οὐκ ἔστι δικαιοσύνης, ἄνδρας ὁσίους ἐξανάθητους, ὑπὸ τῶν φαύλων ἐκτροχόμενους. Πρὸς ὃν ῥητέον, ὡς εἰ μὲν ἀγαπῶσιν οὐκ φησὶ ὁσίους. τὰ ἐπὶ γῆς ὑπὸ τῶν προσύλων ζηλούμενα, τοῦ θεοῦ πάντως ἐκπεπτώκασιν ἔρωτος. Καὶ οὐκ οἶδ' ὅπως οἱσοὶ κληθεῖεν ἂν, ἀδικούντες τὰ ὄντως ἐραστά καὶ θεῖα, τοῖς ἀζηλώτοις καὶ ἀνεράστοις ὑπ' αὐτῶν οὐκ εὐαγῶς παρευδοκίμουμένα. Εἰ δὲ τῶν ὄντως ὄντων ἐρώσι, εὐφραίνεσθαι χρὴ τοῖς τινῶν ἐφιεμένους, ἡνίκα τῶν ἐφετῶν τυγχάνωσιν. Ἡ οὐχὶ τότε μᾶλλον πλησιάζουσι ταῖς ἀγγελικαῖς ἀρεταῖς, ὅταν, ὡς δυνατόν, ἐφέσει τῶν θείων ἀναχωρῶσι τῆς τῶν ὑλικῶν προσπαθείας, ἐγγυμναζόμενοι πρὸς τοῦτο λίαν ἀνδρικῶς, ἐν ταῖς ὑπὲρ τοῦ καλοῦ περιστάσεσιν; Ὡστε ἀληθῆς εἰπεῖν, ὅτι τοῦτο μᾶλλον ἔστι τῆς θείας δικαιοσύνης ἰδίον, τὸ μὴ θέλγειν καὶ ἀπολλύειν τῶν ἀρίστων τὴν ἀβρόνότητά ταῖς τῶν ὑλικῶν διαδόσεσι ⁵⁵, μὴ δὲ, εἴτις ἐπιχειροῖ τούτο ποιεῖν, ἐξ ἀνοηθίτους, ἀλλ' ἐνεδρῶσιν αὐτοῖς ἐν τῇ καλῇ καὶ ἀμειλίχῳ στάσει, καὶ ἀπονέμειν αὐτοῖς τοιοῦτοις οὔσι τὰ κατ' ἀξίαν.

et inconcusso statu solidare, nec non perseverantes

§ IX.

Hæc etiam divina iustitia tanquam omnium salus celebratur, quod propriam cuiusque rei puram ab aliis essentiali ordinemque conservet ac tueatur, nec non vera causa sit, ut actionem quæque suam universa prosequantur. Si quis vero salutem laudet, quatenus a rebus deterioribus cuncta

Αὕτη γοῦν ἡ θεία δικαιοσύνη καὶ σωτηρία τῶν ὅλων ὑμνεῖται, τὴν ἰδίαν ἐκάστου καὶ καθαρὰν ἀπὸ τῶν ἄλλων ⁵⁶ οὐσίαν καὶ τάξιν ἀποσώζουσα καὶ φυλάττουσα, καὶ αἰτία καθαρῶς οὔσα τῆς ἐν τοῖς ὅλοις ἰδιοπραγίας. Εἰ δὲ τις τὴν σωτηρίαν ὑμνοῖ, καὶ ὡς ἐκ τῶν χειρόνων τὰ ὅλα σωστικῶς ἀναρπάζουσαν

VARIÆ LECTIONES

⁵¹ φησὶ γὰρ ὀφείλειν εἶναι, S. P. ⁵² καὶ ἑτεροκινήτοις τὴν αὐτοκίνητον, D. ⁵³ εἶναι τὰ φύσει, S. P. ⁵⁴ αἰωνίους, D. ⁵⁵ ταῖς τῶν ὑλικῶν δόσεσι, S. D. ⁵⁶ ὅλων.

πάντως που καὶ τοῦτον ἡμεῖς τὸν ὑμνωδὸν τῆς παντοδαπῆς σωτηρίας ἀποδεξόμεθα, καὶ ταύτην δὲ καὶ πρῶτην σωτηρίαν τῶν ὅλων ἀξιόσωμεν αὐτὸν ὀρίζεσθαι, τὴν πάντα ἐφ' ἑαυτῶν ἀμετάβλητα καὶ ἀσασίαστα καὶ ἀββεπῆ πρὸς τὰ χεῖρω διασιώζουσαν, καὶ πάντα φρουρούσαν, ἄμαχα καὶ ἀπολέμητα τοῖς ἑαυτῶν ἕκαστα λόγοις διακοσμούμενα, καὶ πᾶσαν ἀνισότηα καὶ ἀλλοτριπραγίαν ἐκ τῶν ὅλων ἐξορίζουσαν, καὶ τὰς ἀναλογίας ἕκαστου συνιστάνουσαν ἀμεταπτώτους εἰς τὰ ἐναντία, καὶ ἀμεταχωρήτους. Ἐπεὶ καὶ ταύτην τὴν σωτηρίαν οὐκ ἀπὸ σκοποῦ⁵⁷ τις ὑμνήσοι τῆς ἱερᾶς θεολογίας, ὡς πάντα τὰ ὄντα τῆ σωστικῆ τῶν ἀπάντων ἀγαθότητι, τῆς τῶν οικειῶν ἀγαθῶν ἀποπτωσεως ἀπολυτρουμένην, καθ' ὅσον ἡ ἕκαστου τῶν σωζομένων ἐπιδέχεται φύσις· διὸ καὶ ἀπολύτρωσιν αὐτὴν ὀνομάζουσιν οἱ θεολόγοι, καὶ καθ' ὅσον οὐκ ἔξ τὰ ὄντως ὄντα πρὸς τὸ μὴ εἶναι διαπεσεῖν, καὶ καθ' ὅσον εἰ καὶ τι πρὸς τὸ πλημμελὲς καὶ ἄτακτον ἀποσφαλεῖν, καὶ μείωσιν τινα πάθοι τῆς τῶν οικειῶν ἀγαθῶν τελειότητος, καὶ τοῦτα τοῦ πάθους, καὶ τῆς ἀδρανείας, καὶ τῆς στερήσεως ἀπολυτροῦται, πληροῦσα τὸ ἐνδεές, καὶ πατρικῶς τὴν ἀτολίαν ὑπερείδουσα⁵⁸, καὶ ἀνιστῶσα τοῦ κακοῦ· μᾶλλον δὲ ἰστώσα ἐν τῷ καλῷ, καὶ τὸ ὑπεκρῆν ἀγαθὸν ἀναπληροῦσα, καὶ τάττουσα, καὶ κοσμοῦσα τὴν ἀταξίαν αὐτοῦ, καὶ ἀκοσμίαν, καὶ ὀλόκληρον ἀποτελοῦσα, καὶ πάντων ἀπολύουσα τῶν λελωθημένων. Ἀλλὰ περὶ μὲν τούτων καὶ περὶ δικαιοσύνης εἴρηται, καθ' ἣν ἡ πάντων ἰσότης μετρεῖται καὶ ὀρίζεται, καὶ πᾶσα ἀνισότης, ἡ κατὰ στερήσιν τῆς ἐν αὐτοῖς ἕκαστοις ἰσότητος, ἐξορίζεται⁵⁹. τὴν γὰρ ἀνισότηα εἴ τις ἐκλάβοι, τὰς ἐν τῷ ὅλῳ τῶν ὅλων πρὸς ὅλα διαφοράς, καὶ ταύτης ἡ δικαιοσύνη φρουρητικὴ, μὴ συγχωροῦσα συμμιγῆ τὰ ὅλα ἐν ὅλοις γενόμενα διαταραχθῆναι, φυλάττουσα δὲ τὰ ὄντα πάντα κατ' εἶδος ἕκαστον, ἐν ᾧ ἕκαστον εἶναι⁶⁰ πέφυκε.

A salubriter defendit, hunc nos tanquam omnigenæ salutis laudatorem, admitemus petemusque, ut illam primam omnium salutem statuatur, quæ omnia sic immutata et inconcussa servat, ut in deterius nunquam vergant; et inexpugnata invictaque suis quæque rationibus distincta custodit, omnem inæqualitatem et alienam actionem ab universis eliminans, atque cujuslibet proportionem ita confirmans, ut in contrarium neque mutari possint neque transferri. Quin et hanc salutem nequaquam, præter sacre theologiæ propositum laudare quis possit, tanquam quæ res omnes, prout cujusque rei quæ servantur natura fert, a bonorum suorum amissione liberet: unde theologi quoque illam vocant redemptionem, in quantum non sinit ea quæ vere sunt in nihilum relabi; et si quid peccatum sit, ac præter ordinem erratum, ex quo bonorum suorum aliquod detrimentum passa sit, perfectiæ illico quoque jacturam illam et imbecillitatem privationemque resarcit, id quod deest supplens, ac paterne remissionem donans, et e malo erigens, imo potius in bono collocans, atque bonum quod efflaxerat adimplens, ordinansque et exornans id quod inordinatum erat et difforme, ita ut redintegret omnino et ab omni labe liberet. Hoc quidem de his dictum ac de justitia quæ omnium æqualitatem dimetitur et definit, omnemque inæqualitatem, quæ secundum privationem æqualitatis singulorum sumitur, exterminat: inæqualitatem enim si quis accipiat et interpretetur differentias, quibus res omnes inter se distinguantur, hujus etiam custos et conservatrix est justitia; cum omnia in omnibus 478 permista confundi minime patiatur, sed ea quæ sunt omnia custodiat secundum suam quæque speciem, in qua esse debent.

ADNOTATIONES CORDERII.

§ I. *Multis enim in locis Scriptura, etc.* Notat Lessius lib. v *De perfectionibus divinis*, cap. I, plusquam Septuaginta locis vocari *omnipotentem*. Idem multis aliis locis disertè asseritur, ut Matth. ix: *Apud Deum omnia possible sunt*; Marc. x: *Omnia possible sunt apud Deum, etc.*; Luc. ii: *Non est impossibile apud Deum omne verbum*. Hinc in Symbolo, tanquam præcipuum fidei fundamentum, articulo primo dicitur: *Credo in Deum Patrem omnipotentem, etc.*, quia præcipua religionis nostræ dogmata eo nituntur, v. g. dogma de creatione mundi, de ejusdem conservatione et gubernatione, mysterium Incarnationis, Eucharistiæ, resurrectionis, visionis beatificæ, et similia.

Notandum item ex eodem Lessio, apud sanctum Dionysium esse duo nomina quibus explicatur divina potentia, nempe παντοδύναμος et παντοκράτωρ; quæ etsi aliquando pro eodem accipiuntur, et significant idem quod *omnipotens*, tamen apud Dionysium significant diversa, et diversis verbis explicanda, quod interpretes, qui ex Græco verterunt, non videntur advertisse. Παντοδύναμος proprie verti debet *omnipotens*, de quo agit Dionysius hoc capite; παντοκράτωρ vero *omnitenens*, ut patet ex Dionysii declaratione quam habet cap. X, ubi agit de hoc nomine. Est autem inter hæc nomina divina hæc distinctio, quod Deus dicatur *omnipotens*, Græve παντοδύναμος, quia ipse est auctor omnis potentia, et omnis potentia ac vigor qui est in rebus creatis, ab ipso est. Secundo, ipse omnia potest, et sua potentia omnia produxit, et alia sine fine, imo infinites infinite (uti hoc capite dicit Dionysius) potest producere. Unde vocat eum ἀπειροδύναμον, id est *infiniti-potentem*. Dicitur autem *omnitenens*, seu παντοκράτωρ, quia omnia producta continet et constringit, ne possint diffluere; et mundi partes continet in suo ordine et situ, ne possit earum ordo et connexio dissolvi. Itaque dicitur *omnipotens*, tanquam omnium creator; *omnitenens* vero, tanquam omnium conservator.

§ II. *Dicimus igitur Deum esse potentiam, ut qui præhabet, etc.* Ex his (inquit Cyparissiotus, decade 5,

VARIÆ LECTIONES.

⁵⁷ οὐκ ἀπὸ σκοποῦ, D. ⁵⁸ ὑπερείδουσα, S. ⁵⁹ ὀρίζεται, S. ⁶⁰ τὸ εἶναι, S.

cap. VI) patet, quod potentia Dei potentia effectrix, quæ omnem exsuperat potentiam, quæ est unum et supraquam substantia, quæ omnem potentiam in se præhabet, et suprahabet hæc omnem potestatem, tam generalem quam particularem, et ipsam illam per se potentiam cogitatione abstractam, ex iis quæ non sunt, secundum suam inflexibilem et incircumscripam potentiam, producit, et facit existere; et ex ipsa emanatione quæ in universo cernitur, suppetit nobis facultas Deum ipsum potentiam nominandi.

§ III. *Hæc igitur potentia Dei infiniti-potens, in omnia quæ sunt, meat, etc.* Ex his (inquit ibidem Cyparissiotus) potest quis percipere proprietates ejus. Cernitur enim quemadmodum in quæcunque pervadit, et si fas est dicere, ipsum esse, et quod est universum esse, quod ut sit, potentiam habet ab ipsa potentia quæ supra substantiam est. Igitur et esse opus est potentia; sed non ipsum esse potentia est verum tanquam in subjecto est potentia. Præterea inest proprietas supraquam posse; siquidem potentia supraquam potens Dei, qui, est supraquam substantia, indidit nobis intellectum possibilem, ut qui eum produxit et creavit, sit supraquam potens ad producendum alias potentias, diversas ab iis quæ sunt, infinite infinitas, et quod infinitæ potentia in infinitum productæ, creationem supraquam infinitam potentia potentia ejus retundere nunquam possunt. Si igitur potentia ostensa non haberet potentiam has potentias recipiendi nunquam promitteret Dionysius, infinitas illas potentias, a potentia potentia productas, non posse actionem ejus obtusam reddere. Quare evenit ut potentia bono appropinquet; quia sicut nihil est expers bonitatis, ita neque potestatis.

§ IV. *Atqui inquit Elymas, etc.* Pulchre ostendit contra Elymam, Deum seipsum non posse negare, non posse mentiri et similia, non esse impotentia, sed infinite potentia argumentum. Uti quoque probat Theodoretus, dialogo tertio *contra Hæreses*: « Multa, inquit, talia reperiuntur impossibilia esse omnipotenti Deo; verum horum quidpiam non posse, infinite potentia signum est, non imbecillitatis indicium; posse vero, utique impotentia, non potentia. Quomodo hoc dico? quoniam 479 unumquodque eorum Dei firmitatem immutabilitatemque deprædicat. Bonum, enim malum fieri non posse, supereremiam denotat bonitatis; et justum nunquam posse fieri injustum, nec veracem mendacem, hoc in veritate atque justitia stabilitatem soliditatemque demonstrat. Similiter lux vera non potest tenebrescere, nec is qui est non esse; sufficiens enim habet esse, atque immutabilis lux existit. Sic et alia cuncta perustrans, illud non posse comperies summam potentiam significare. Ita quoque in Deo talia non posse divinus Apostolus et intellexit et posuit, nonnunquam quidem dicens: *Impossibile est mentiri Deum*^d; non infirmum illud impossibile, sed valde potens ostendens alibi vero scribens: *Negare seipsum non potest*^e. Rursus ergo illud non potest infinite est demonstrativum potentia. Tametsi enim, inquit, omnes homines ipsum negarent, ipse Deus est, et a propria non excidit natura; nam incorruptibile habet esse, uti significat illud: *Negare seipsum non potest*. Redundantiam igitur indicat potentia illa in deterius commutationis impotentia. Hoc modo multa Deo sunt impossibilia, et quidem tot tantaque, quot quantaque sunt divina natura contraria.

§ V. *A justitia autem rursus laudatur Deus, etc.* Non quod ipse sit cognitus justitia (hoc enim, inquit Cyparissiotus supra citatus, neque effari neque intelligere possumus, sicut magnitudinis ejus non est finis, et intellectus ejus non est numerus), sed cognoscitur justitia ex justitia quam produxit in nobis, imponens singulis rebus ordinem et descriptionem, et cætera omnis justitia pondera. Justitia enim Dei, quæ justa est, et justitias diligit, uniuscujusque eorum quæ sunt ordinem delinit, et producit, et ponit secundum propriam actionem et secundum supraquam infinitam justitiam suam, unicuique justitia ab ipso productæ virtutem indidit, reddentem omnibus pro dignitate vel propriam actionem partium animæ, vel mediocritatem inter plus et minus, vel appetitum tribuentem æqualitatem, vel rursus habitum prospicientem utilia in commune, vel scientiam eorum quæ sunt tribuenda, et quæ non tribuenda, vel neutrum; et ut semel dicam, nihil reliquit sine honore justitia a se productæ, quin potius omnes capillos nostri numerat, et passerem duorum assium non sinit incidere in laqueum sine justissima voluntate sua^f; et injustitias nostras quæ dicuntur, convincit esse aberrationes nostrorum desideriorum. Cunctos vero justitia sua implet, et nihil eorum quæ sunt, in re ulla justa ejus salute et conservatione privatum est; unde videtur mihi valere illud pervulgatum: Injuriam quidem facere omnes, nulli vero injuriam fieri. Qualem autem æqualitatem et debitum justitia respiciat, et quomodo hæc in Deo locum habeant, vide in Lessio lib. xiii *De perfectionibus divinis*, cap. 1 et seqq.

PARAPHRASIS PACHYMERÆ (44).

§ I. Cæterum cum theologi Deum supraquam sapientem veritatem, etiam virtutem seu potentiam, et justitiam et salutem et redemptionem vocent, age etiam hæc divina nomina explicemus, præsupposito, Deum sine comparatione excedere omnem potentiam, quæ vel est vel excogitari potest. Non dixit, *intellectilem*, nam et angelicæ virtutes intellectiles existunt, quibus Deum esse superiorem, manifestum est; sed simpliciter, excogitabilem, ac si dicat: Qualemcunque quis potentiam excogitare possit, Deus tamen ipsam sine comparatione excedit; siquidem Scripturæ quoque Deum Dominum virtutum seu potestatum vocant, juxta illud: Do-

§ I. Ἄλλ' ἐπειδὴ τὴν ὑπέροψον ἀληθότητα τὸν Θεὸν καὶ δύναμιν, καὶ δικαιοσύνην, καὶ σωτηρίαν, καὶ ἀπολύτρωσιν καλοῦσιν οἱ θεολόγοι, φέρει καὶ ταύτας τὰς θεωνυμίας ἀναπτύξωμεν, προϋποκειμένου, ὅτι ἀσυγκρίτως ὑπερέχει τὸ θεῖον πάσης καὶ οὐσίας καὶ ἐπινοουμένης δυνάμεως. Οὐκ εἶπε δὲ *ροουμένης*, (αἱ γὰρ ἀγγελικαὶ δυνάμεις νοούμεναι εἰσιν, ὧν ὅτι ὑπερέχει τὸ θεῖον, δῆλον) ἀλλ' ἀπλῶς Ἐπινοουμένης, ὡς ἂν εἶλεγεν· Ὅτι κἀνοῖαν τις δυνθεῖθι ἐπινοῆσαι δύναμιν, καὶ αὐτῆς ἀσυγκρίτως ὑπερέχει τὸ θεῖον· αἱ γὰρ Γραφαὶ καὶ Κύριον τῶν δυνάμεων λέγουσι τὸν Θεόν, καὶ τὸ, Κύριος τῶν δυνάμεων, αὐτὸς ἐστὶν ὁ βασιλεὺς τῆς δόξης, καὶ, Κύριος τῶν δυ-

^d Hebr. vi, 18. ^e II Tim. ii, 13. ^f Matth. x, 29.

νάμεωρ μεθ' ἡμῶν, ἀντιλήπτωρ ἡμῶν ὁ Θεὸς Ἰακώβ. **A** minus virtutum ipse est Rex gloriæ ⁶; et: Dominus virtutum nobiscum, susceptor noster Deus Jacob ^h.

§ II. Πῶς οὖν τὴν πάσης ἐξηρημέντην δυνάμεωρ δυνάμιν ὀνομάσομεν; Λέγομεν, ὅτι δυνάμις λέγεται ὁ Θεός, καὶ ὡς προέχων καὶ περιέχων ἅπασαν δύνάμιν, καὶ ὡς αἴτιος πάσης δυνάμεωρ, καὶ ὡς παράγων πάντα ἐστὶ κατὰ δυνάμιν ἄκλιτον· οὐ γὰρ κλινόμενος εἰς δυνάμιν δημιουργεῖ, ἀλλ' ἀκίνητος καὶ ἀκαμπτος ὑπάρχων ἐπὶ τῆς ἰδίας ἰσχύος παράγει· οὐ γὰρ κλίνεται ὡς δυναμοὶ ἐν τινι. Ἡ ἄκλιτον ἔφη, τούτεστι τῆς οἰκείας ἀκρότητος μὴ ὑποκατιούσαν, καὶ ὡς αὐτοῦ τοῦ εἶναι δυνάμιν αἴτιός ἐστι, καὶ ὅτι ἀπειροδύναμος, μὴ μόνον ἐν τῷ παράγειν πᾶσαν δυνάμιν, ἀλλὰ καὶ τῷ ὑπὲρ πᾶσαν εἶναι καὶ αὐτὴν τὴν αὐτοδυνάμιν, τὸν παραδειγματικόν φημι τῆς δυνάμεωρ λόγον· καὶ ἐν τῷ ὑπερδύνασθαι ἀπειράκις ἀπείρους δυνάμεις παράγειν· καὶ ποτε μὴ ἀπαμβλυνθῆναι πρὸς τὴν τῶν ἀπείρων δυνάμεωρ ποιήσιν, καὶ ὅτι ἀφθειχτον καὶ ἀνεπινόητον τὸ ὑπερέχον τῆς αὐτοῦ δυνάμεωρ. Ὅπερ πῶς ἂν ἦν ἀφθειχτον, εἴπερ μὴ εἶχεν ἰσχύν εἰς τὸ μὴ κατανοεῖσθαι παρά τινος, ἢ διὰ περιουσίαν τοῦ δυνατοῦ καὶ τὴν ἀσθένειαν δυναμοῦ; Ἀσθένειαν δὲ καλεῖ τὰ ὑλικά ταῦτα καὶ περιγεια σώματα, ἅτινα καὶ ἔσχατα ἀπηχῆματά φησι διὰ τὸ ἀμυδρῶς καὶ κατὰ τὴν οἰκείαν ἐπιτηδειότητα μετέχειν τῆς δυνάμεωρ τοῦ Θεοῦ, ὡς ἔχει ἐπὶ τῶν ἐμπίδων, μυϊῶν, καὶ τῶν ἄλλων ὅσα ἐν τοῖς οἰκείοις κέντροις ἰσχύουσιν. Ὅθεν καὶ τῷ Ἰωήλ φησιν ὁ Θεὸς περὶ τῆς ἀκρίδος, καὶ τοῦ βρούχου, καὶ τῆς κάμπης, Ἡ δυνάμις μου ἡ μεγάλη. Ὅτι δὲ καὶ ἐπὶ τούτοις τοῖς ἀσθενέσιν ἡ δυνάμις τοῦ Θεοῦ φθάνει, ἴδε τὰ κατ' αἴσθησιν δυνατὰ, τό τε ὄρατὴν φῶς, καὶ τοὺς ἀκουστοὺς ψόφους· τὰ γὰρ λαμπρὰ τῶν φώτων μέχρι καὶ τῶν ἀσθενῶν ὀφθαλμῶν φθάνει, καὶ οἱ μεγάλοι ψόφοι μέχρι καὶ τῶν ἀσθενῶν ἀκοῶν εισδύονται. Οὔτε γὰρ τὸ φῶς ἐν τῷ λίθῳ λέγεται φθάνειν, οὔτε ὁ ψόφος εισδύεσθαι· ἀλλ' ἐν τοῖς πεφυκόσιν ὄραν ἢ ἀκούειν, καὶ ἀσθενῶς ἔχουσι.

§ III. Κατὰ τοῦτον τὸν λόγον εἰς πάντα τὰ ὄντα χωρήσει ἡ δυνάμις τοῦ Θεοῦ, ὅτι πάντα δεκτικὰ δυνάμεωρ εἰσιν, ἢ νοερὰς καὶ ἀγγελικῆς, ἢ λογικῆς καὶ ἀνθρωπίνης, ἢ αἰσθητικῆς τῶν ἀλόγων, ἢ ζωτικῆς τῶν φυτῶν, ἢ οὐσιώδους ἐτέρας τῶν ἄλλων ἀπάντων, καθὸ τὸν μὲν ἀδάμαντα δυνάμιν ἔχειν φημὲν τοῦ μὴ τέμνεσθαι, τὸν δ' ἀέρα ἀδυναμίαν τοῦ αὐτοῦ τούτου. Καὶ αὐτὸ δὲ καθ' αὐτὸ τὸ δυνάμιν εἶναι καὶ τούτο παρὰ τῆς θείας ἐστὶ δυνάμεωρ.

§ IV. Ἐκ τῆς τοιαύτης ἀπειροδυνάμου δυνάμεωρ αἱ ἀγγελικαὶ δυνάμεις εἰσὶ, καὶ τὸ εἶναι ἀμετακινήτως ἔχουσι, καὶ τᾶλλα πάντα· αὐτὴ γὰρ ἐστὶν ἡ ἐφείσασα αὐτοῖς τὸ δύνασθαι, καὶ εἶναι, καὶ ἐφείσθαι εἰσαεὶ τοῦ εἶναι· αὐτὴ ἐστὶν ἡ ἐνδυναμοῦσα καὶ αὐτὸ καθ' αὐτὸ τὸ δύνασθαι, εἰς τὸ ἐφείσθαι τοῦ αἰεὶ δύνασθαι.

§ II. Quomodo igitur potentiam ab omni potentia exempta nominabimus? Dicimus, Deum dici virtutem seu potestatem, tanquam prahabentem **480** et continentem omnem potentiam, et tanquam causam omnis potentia, et producentem omnia secundum indeclinabilem virtutem; non enim ad virtutem inclinatus creat, sed immobilis et inflexibilis existens in propria virtute producit; non enim inclinatur quasi potens sit in aliquo. Vel ἄκλιτον dixit, id est a proprio fastigio minime descendantem, et quasi ipsiusmet esse virtutis causam; quodque sit infinita potentia, non solum in virtute omni producenda, verum etiam quod sit supra omnem etiam ipsammet per se virtutem, exemplarem, inquam, virtutis rationem; et quod potens sit plusquam infinitas infinitas virtutes producere, et nunquam vis ejus in infinitis etiam virtutibus creandis valeat hebetari, et quod inexplicabilis et inexcogitabilis sit virtutis ejus excellentia. At quomodo sit inexplicabilis, siquidem non habuit virtutem ut non conciperetur ab aliquo, nisi per potentia abundantiam et imbecillitatis roborationem? Imbecillitatem autem vocat materialia hæc et terrena corpora, quæ etiam extrema vestigia dicit, quod remisse et pro captu suo divinam virtutem participant; ut se res habet in culicibus et muscis, et similibus, quæ stimulis suis pollent. Unde etiam Deus in Joële de locusta et bruchæ et eruca dicit, *Fortitudo mea magna* ⁱ. Quod vero etiam ad hæc infirma usque Dei virtus pertingat, vide quæ secundum sensum potentia sunt, ut lumen aspectabile et ingentes strepitus: siquidem splendidissima lumina usque ad infirmos quoque oculos pertingunt, et ingentes fragores imbecilles quoque audiendi facultates penetrant. Non enim lux ad lapidem pertingere dicitur, neque illum strepitus subit, sed illa quæ visus auditusque capacia sunt licet imbecilla.

§ III. Secundum hanc rationem ad res omnes Dei virtus meat, quoniam omnia virtutis sunt capacia, sive spiritalis et angelicæ, sive rationalis et humanæ, sive sensilis brutorum, sive viventis plantarum, sive alterius substantialis cæterarum rerum omnium; juxta quod quidem adamantem dicimus habere hanc virtutem, ut secari nequeat, aerem vero hujus ipsius impotentiam. Quin et id ipsum secundum se virtutem esse, etiam a virtute divina existit.

§ IV. Ex tali infiniti potente virtute angelicæ virtutes existunt, et statim immutabilem cætera quoque omnia habent; hæc enim iis tribuit et posse, et esse, et appetere semper esse; hæc **481** est quæ iis vires suppeditat, ut id ipsum posse desiderare semper possint.

⁶ Psal. XXXIII, 10. ^h Psal. XLV 8. ⁱ Joel, II, 25.

§ V. Porro indeficientis istius potestatis munera in homines quoque dimanant, et in animalia, et in plantas, totamque naturam universi. Corroborat enim illa quæ unita sunt, partes v. g. totius corporis, vel etiam elementa, quæ quidem secundum aliquam sibi mutuo communicant, secundum aliqua vero discrepant quoad talem communionem. Corroborat etiam quæ distincta sunt, ut secundum suam quodque rationem impermixtum consistat. Cum autem quodlibet habeat ordinem et propriam directionem, hæc etiam roborat, ut in proprio quæque ordine conserventur. Corroborat etiam vitas immortales angelicarum unitatum, scilicet simplicium naturarum, ut inviolabiles conserventur. Conservat etiam ordines cœlestes immutabiles. Verum noli intelligere immutabilitatem secundum esse sempiternum, sed secundum immutabilitatem ordinis universi. Quin et sæcula, ut esse possint, indulget; potest enim rebus sempiternis temporalem quasi motum quemdam spatiumque coextendere. Corroborat vero etiam temporaneos progressus, astrorum scilicet motiones, quæ in quodam temporis numero per duodecim dictarum domorum spatia sensim moventur. Corroborat etiam revolutiones, quæ ab aliquo puncto ad idem punctum recurrunt. Corroborat quatuor elementa, ad proprium quodque ordinem naturæ constringens ac continens. Corroborat vivificos terræ partus, corroborat nexum animæ cum corpore, suscitatur virtutes animalia ad plantam sæpenumero fovendam et augendam, et in id ipsum revolvendo essentialia vires confirmat, et ipsammet justorum deificationem elargitur, virtutem ipsis ad hoc præbens. Et universim, nihil est in rerum natura, quod non omnipotentis divinæque virtutis particeps existat.

§ VI. Etsi contradicat in Aetis Elymas magus, dicens: Si omnipotens Deus, quomodo a vestro theologo, Paulo videlicet, dicitur aliquid non posse *? Cavillatur autem ipsum dicentem, non posse Deum semetipsum negare. Dum autem hoc propono, vehementer metuo, ne videar puerorum structuram arenaceam et infirmam oppugnare, et ad hujus loci sensum, tanquam ad scopum qui attingi nequeat, collimare. Dico autem Deum esse veritatem: veritas autem ens est, mendacium vero **482** neque consistentiam nec entitatem habet. Si itaque veritas negaret semetipsam, succumberet mendacio, et id quod est et existit minime esset. Ergo illud non posse in Deo constitutum, est signum infinitæ virtutis; perinde enim est ac si diceretur, Deum non posse facere se ipsum non esse Deum. Quemadmodum enim lux, in quantum lux est, non potest esse tenebræ: sic et hoc impossibile est Deo, propter superabundantem veritatem. Sicut igitur Deus nunquam scivit inscitiam, sicut nec novit ignis non calefactionem, sic neque potest non posse; quod sapiens ille per

* II Tim. II, 13.

§ V. Πρόεισι δὲ τὸ ἀνέκλειπτον τῆς τοιαύτης δυνάμεως καὶ εἰς ἀνθρώπους, καὶ ζῶα, καὶ φυτὰ, καὶ τὴν τῶν ὄλων φύσιν. Δυναμοὶ τοίνυν καὶ τὰ ἠνωμένα, τὰ μέρη τυχὸν τοῦ ὅλου σώματος ἢ καὶ τὰ στοιχεῖα, ἀ κατὰ τινα μὲν ἀλλήλοις κοινωνοῦσι, κατὰ τινα δὲ διαφέρουσι πρὸς τὴν τοιαύτην κοινωνίαν. Δυναμοὶ καὶ τὰ διακεκριμένα εἰς τὸ εἶναι κατὰ τὸν οἰκεῖον λόγον ἕκαστον ἀσύμφυρτον. Ἐπεὶ δὲ ἕκαστον ἔχει τάξιν καὶ εὐθεσίαν ἰδίαν, δυναμοὶ καὶ ταῦτα εἰς τὸ διασώζεσθαι εἰς τὴν οἰκειάν ἕκαστον τάξιν. Δυναμοὶ καὶ τὰς ἀθανάτους ζωάς τῶν ἀγγελικῶν ἐνάδων, δηλονότι τῶν ἀπλοϊκῶν φύσεων, εἰς τὸ φυλάττεσθαι ἀδιαλωθήτους. Φυλάττει καὶ τὰς οὐρανίας τάξεις, ἀναλλοιώτους. Πλὴν μὴ κατὰ τὸ αἰδιῶς εἶναι νοήσης τὸ ἀναλλοιώτον, ἀλλὰ κατὰ τὴν ἀπαρραλλαξίαν τῆς τοῦ παντός τάξεως. Ποιεῖ δὲ καὶ τὸν αἰῶνα δύνασθαι· δύναται γάρ τὸ συμπαρεκτείνεσθαι τοῖς αἰδίοις οἷόν τι χρονικὸν κίνημα καὶ διάστημα. Δυναμοὶ δὲ καὶ τὰς χρονικὰς προόδους, τὰς τῶν ἀστέρων δηλαδὴ κινήσεις, ἐπὶ τινα ἀριθμὸν χρόνου διερχομένας τὰ ἰθ' τῶν λεγομένων οἰκῶν διαστήματα. Δυναμοὶ καὶ τὰς ἀποκαταστάσεις, τὰς ἀπὸ σημείου τινὸς ἐπὶ τὸ αὐτὸ σημεῖον ἐπαναδρομάς. Δυναμοὶ τὰ τέσσαρα στοιχεῖα, εἰς τὴν οἰκειάν ἕκαστον τάξιν τῆς φύσεως συσφίγγων καὶ συνέχων. Δυναμοὶ τὰς ζωογόνους ὕδινας τῆς γῆς. Δυναμοὶ τὴν σύνδεσιν τῆς ψυχῆς μετὰ σώματος, ἀνακινεῖ τὰς ψυχικὰς δυνάμεις εἰς τὸ πολλάκις τρέφειν καὶ αὐξεῖν τὸ φυτὸν, καὶ εἰς αὐτὸ τοῦτο ἐπανακυκλοῦσθαι, διακρατεῖ τὰς οὐσιώδεις δυνάμεις, καὶ τὸ πᾶν ἀσφαλιζέται, καὶ αὐτὴν τὴν τῶν δικαίων δωρεῖται θέωσιν, δύναμιν τοῦτοις εἰς τοῦτο παρέχουσα. Καὶ καθόλου, οὐδὲν τῶν ὄντων ἐστίν, ὅπερ οὐ μετέχει τῆς παντοκρατορικῆς καὶ θείας δυνάμεως.

§ VI. Καίτοι ἐπαπορεῖ ὁ ἐν ταῖς Πράξεσιν Ἐλύμας ὁ μάγος, λέγων· Εἰ παντοδύναμος ὁ Θεὸς, πῶς παρὰ τοῦ καθ' ὑμᾶς θεολόγου, Παύλου δηλαδὴ, λέγεται τὸ μὴ δύνασθαι; ὧ δὴ καὶ λοιδορεῖται εἰπόντι, μὴ δύνασθαι τὸν Θεὸν ἑαυτὸν ἀρνήσασθαι. Ἐγὼ δὲ προσθεὶς τοῦτο, λίαν φοβοῦμαι μὴ δόξω διαμάχεσθαι πρὸς μειρακιώδεις καὶ ἀσθενῆς ἐπὶ ψάμμου οἰκοδόμημα, καὶ καταστοχάζεσθαι ὡσανεὶ τινος ἀνεφίχτου σκαποῦ τῆς περὶ τοῦτου διανοίας. Φημὶ δὲ, ὅτι ὁ Θεὸς ἀλήθειά ἐστιν· ἡ δὲ ἀλήθεια ἢ ἐστίν, τὸ δὲ ψεῦδος ἀνυπόστατον καὶ μὴ ὄν. Ἐὰν οὖν ἀρνήσῃται ἑαυτὴν ἡ ἀλήθεια, τῷ ψεῦδει περιπεσεῖται. καὶ τὸ ὄν καὶ ἄν μὴ ὄν ἐστίν. Τὸ οὖν μὴ δύνασθαι ἐπὶ Θεοῦ ταπτόμενον, ἀφάτου δυνάμεως ἐστὶ σημεῖον· ὅμοιον γάρ ἐστιν εἰπεῖν, ὅτι οὐ δύναται ὁ Θεὸς ποιῆσαι ἑαυτὸν μὴ εἶναι Θεόν. Ὡσπερ γάρ τὸ φῶς, καθὼ φῶς, οὐ δύναται σκότος εἶναι, οὕτω καὶ τοῦτο ἀδύνατον τῷ Θεῷ διὰ τὴν ἀνυπέροβλητον ἀλήθειαν. Ὡσπερ οὖν οὐκ οἶδεν ὁ Θεὸς τὸ μὴ εἰδέναι πώποτε, ὡς τὸ πῦρ οὐκ οἶδε τὸ μὴ θερμαίνειν, οὕτως οὐδὲ δύναται τὸ μὴ δύνασθαι· ὅπερ ὁ σοφὸς κατ' εἰρωνείαν Ἐλύμας οὐκ ἐννοήσας,

μιμείται τῶν ἀθλητῶν τοὺς μηδὲ τὴν νίκην εἰδότες ἄ
πῶς γίνεται· οἷτινες κατὰ τὸ δοκοῦν ἑαυτοῖς σχια-
μαχοῦσιν ἀπόντων τῶν ἀνταγωνιστῶν, καὶ οἶονται
τῶν ἀντιπάλων κρατεῖν, μὴ εἰδότες τὴν ἐκείνων δύ-
ναμιν. Ἡμεῖς δὲ, καταστοχαζόμενοι τῆς διανοίας
τοῦ θεοῦ Παύλου, ὑμνοῦμεν τὸν Θεὸν ὡς μακάριον
καὶ μόνον δυνάστην, ὡς δεσπόζοντα τοῦ αἰῶνος, ὡς
κατ' οὐδὲν ἐκπεπτωκότα τῶν ὄντων, (εἰ γὰρ τὸ δύ-
νασθαι πᾶσι τοῖς οὖσιν ἔνεστι, πάντως ὁ κατὰ τι
μὴ δυνάμενος, εἰ μὴ εὐσεβῶς τὸ ῥητὸν ἐκλαβοίμεθα,
ἐκπεσεῖται κατὰ τι τοῦ ὄντος, ἢ φησιν ὁ ἀσύνητος
Ἐλύμας·) μᾶλλον δὲ μὴ μόνον οὐκ ἐκπεπτωκότα
τῶν ὄντων, ἀλλὰ καὶ προέχοντα καὶ ὑπερέχοντα
κατὰ δύναμιν ὑπερούσιον, καὶ δεδωρημένον πᾶσι
τοῖς οὖσι καὶ τὸ δύνασθαι εἶναι, καὶ τὸ τῶδε εἶναι
κατὰ περιουσίαν ὑπερβαλλούσης δυνάμεως.

§ VII. Ὅρος δικαιοσύνης ἐστίν, ἀρετὴ διανεμη-
τικὴ τοῦ κατ' ἀξίαν, ἢ ἰδιοπραγία τῶν τῆς ψυχῆς
νοερῶν, ἢ μεσότης πλεονεξίας καὶ μειονεξίας, ἢ
ἕξις ἀπονεμητικῆς ἰσότητος. Πρὸς γοῦν τοὺς τοιού-
τους ὅρους καλῶς ἀναπτύσσει τὴν θεῖαν δικαιοσύ-
νην. Διὰ τοῦτο γὰρ ὁ Θεὸς δικαιοσύνη λέγεται, ὡς
πᾶσι κατ' ἀξίαν ἀπονέμων ἅπαντα κατὰ τὸν οἰκεῖον
ἐκάστου τῆς φύσεως ὅρον, καὶ ὡς αἷτιος ὢν τῆς
αὐτοπραγίας ἐκάστου· πάντα γὰρ ἡ θεία δικαιοσύνη
τάττει κατ' ἀξίαν ἐκάστου. Ἀδικίαν τοίνυν λαλοῦ-
σιν, οἱ τῆς θείας δικαιοσύνης καταψηφιζόμενοι, καὶ
λέγοντες, ὀφείλειν εἶναι τοῖς θνητοῖς τὴν ἀθανασίαν,
καὶ τοῖς ἀτελέσι τὸ τέλειον, καὶ τᾶλλα, ἵνα μὴ καθ'
ἐκαστον διατρίβωμεν. Αἰτιῶνται γὰρ, πῶς ὁ ἀνθρω-
πος, τοιοῦδε ζῶων ὢν, φθείρεται, πῶς ὁ ἀσπάλαξ
τυφλὸς, πῶς ὁ λίθος οὐκ αὐτοκίνητος, πῶς τὸ πᾶν
ἄλλοιοῦται κατὰ τὰς ὥρας, πῶς αἱ ἐπίκαιροι ἤδο-
ναὶ οὐκ αἰώνιοι· δέον εἰδέναι, ὅτι πᾶσιν ἀπονέμει
τὰ οἰκεῖα ἡ θεία δικαιοσύνη, καὶ ἐκαστον ἐπὶ τῆς
οἰκειᾶς διασώζει τάξεως καὶ δυνάμεως.

§ VIII. Ἄλλ' εἶποι τις· Πῶς οὐ βοηθεῖ τοῖς ὁσίοις
ἀδικουμένοις; Ῥητέον ἐκ διαιρέσεως· Ἀγαπῶσιν
οἱ ὁσιοὶ τὰ παρόντα, ἢ οὐκ αγαπῶσιν. Εἰ μὲν αγα-
πῶσιν, οὐχ ὁσιοὶ, ὡς τοῦ θεοῦ ἀποπεπτωκότες
ἔρωτος· ἀδικοῦσι γὰρ τὰ ὄντως ἐραστὰ παρευδοχι-
μούμενα ὑπ' αὐτῶν, διότι τῶν ἀζηλώτων ἐρώσιν
αὐτὰ παρατρέχοντες. Εἰ δ' οὐκ αγαπῶσιν, ἀλλὰ τῶν
ὄντως ὄντων ἐρώσιν, εὐφραίνεσθαι μᾶλλον χρήτου-
τους, ὅτε περιπίπτουσιν πειρασμοῖς, καθὼς καὶ ὁ
μέγας Ἰάκωβος παραινεί· διὰ γὰρ τούτων τῶν
ἐφετῶν ἐπιτυγχάνουσι, καὶ τότε ταῖς ἀγγελικαῖς
ἀρεταῖς πλησιάζουσιν, ἀναχωροῦντες τῆς ὑλικῆς
προσπαθείας ἐν ταῖς ὑπὲρ τοῦ καλοῦ περιστάσεσιν·
ὥστε ἀληθῆς εἰπεῖν, ὅτι τοῦτο μᾶλλον ἐστὶ τῆς θείας
δικαιοσύνης ἴδιον, τὸ ἐπὶ τινὰς βλέπειν ποθοῦντας
τὰ αἰώνια, μὴ θέλγειν τούτους· ἤγουν δι' ἡδονῆς
ἀπατῆν τῇ ἀνέτῳ διαγωγῇ, ἀλλὰ μᾶλλον τὰς περι-

A ironiam Elymas dum non intelligit, imitatur pugi-
les, qui neque victoriam norunt quomodo compa-
retur: qui videntur sibi in umbra cum absentibus
adversariis concertare, existimantque se illos su-
perare, cum virtutem eorum non habeant explo-
ratam. Nos autem, ad divi Pauli sensum colliman-
tes, collaudamus Deum tanquam beatum solumque
potentem, utpote dominantem æternitati, et nulla
unquam entitate frustratum (si enim potentia re-
bus inest omnibus, omnino is qui secundum quid
impotens est, nisi pie dictum hoc interpretemur,
secundum quid ab entitate descivit, ut imprudens
Elymas tradit). quin potius non solum tanquam se-
cundum rem nullam deficientem, sed etiam ut præ-
habentem ac desuper habentem omnia secundum
B virtutem superessentialem, et rebus omnibus lar-
gientem tam ut esse possint, quam ut sint secun-
dum affluentiam virtutis superabundantis.

§ VII. Definitio justitiæ est, virtus cuique tri-
buens pro dignitate, vel propria actio facultatum
animæ⁶⁰, vel medium inter abundantiam et ino-
piam, vel habitus distributivus æqualitatis. Istius-
modi itaque definitionibus rite accommodat justiti-
am divinam. Idcirco enim Deus justitia dicitur,
quod omnibus pro dignitate tribuat omnia secun-
dum propriam cujusque naturæ definitionem, et
quod causa existat propriæ cujuslibet actionis,
singula enim disponit divina justitia pro cujusque
dignitate. Iniquitatem itaque loquuntur, qui divinæ
justitiæ contradicunt, et qui dicunt, mortalibus
inesse debere immortalitatem, et rebus imperfectis
C perfectionem, et cætera, ne singulis immoremur.
Causantur enim, cur homo, cum istiusmodi animal
sit, corrumpatur, cur talpa oculis careat, cur lapis
non sit per se mobilis, cur universum secundum
tempestates 483 immutetur, cur temporaneæ volu-
ptates non sint æternæ. Sciendum est, divinam justiti-
am omnibus quæ cuique propria sunt distribuere,
et uniuscujusque ordinem virtutemque conser-
vare.

§ VIII. Sed dicet aliquis: Cur non succurrit
sanctis injuria affectis? Dicendum cum distinctione:
Vel diligunt sancti præsentia, vel non diligunt.
Si quidem diligunt, non sunt sancti, ut qui jam
a divino amore exciderint; quoniam injurii sunt
D rebus vere amandis, quæ ab ipsis præferendæ
sunt, quod, iis neglectis, ament ea quæ non
sunt amanda. Quod si vero non diligant, sed
ament ea quæ vere sunt, oportet potius ipsos læ-
tari, quod in tentationes inciderint, uti magnus
Jacobus monet; quoniam per has ea quæ desidera-
bilia sunt assequuntur, tumque angelicis virtutibus
appropinquant, dum in instantiis pro bono, ab af-
fectu materiali recedunt: ita ut vere dici possit,
illud magis esse proprium divinæ justitiæ, ut eos,
qui ad æterna spectare desiderant, non patiatur
per dissolutam vitam voluptatibus decipi, sed po-

⁶⁰ Max. vel propria actione partium animæ.

tius afflictiones sustinere, ut vel amantes ungal, vel lapsuros suffulciat, nec non ipsos in præclaro illo et inconcusso statu consolidet. Inconcussum autem statum vocat, institutum quod titillationi terrenorum minime cedit, nec propter tentationes ad materialia flectitur.

§ IX. Hæc etiam divina justitia tanquam salus celebratur, quod juste cujusque naturæ rationes servet, ac causa sit propriæ cujusque rei operationis. Propriam autem operationem appellavit motum illum qui cuilibet naturæ proprius est; neque enim homines facere possunt quæ propria sunt angelis, neque aqua quæ propria sunt igni, et contra. Si quis vero dixerit, Deum secundum alium quoque modum salutem esse, quod a rebus deterioribus omnia eripiat (deteriora vero vocat, quæ naturæ cujusque aliena sunt, vel indigna, vel potius ipsammet materiam informem) hunc nos quoque tanquam divinum laudatorem admittemus. Hanc enim salutem omnium statuemus, quæ omnia sic immutata inconcussoque servat, ut in deterius non vergant; et omnem inæqualitatem atque alienam actionem eliminat, atque cujuslibet proportionem confirmat. Si enim humor 484 aquam deserat, jam non erit aqua; si redundet tamen, aliquid erit; quocirca etiam istiusmodi salus liberatio vocabitur, quoniam ea quæ servantur, a priorum bonorum defectione liberantur, nec in nihilum redigi permittuntur; et si quid ad peccatum deflectat, hæc ab istiusmodi affectione liberat paterne suffulciens, bonumque resuscitans, quinimo etiam, antequam in malum incidat, in bono firmans, et defectum implens, et ab omnibus noxis absolvens.

Hoc quidem de his dictum ac de justitia, secundum quam utique justitiam omnium æqualitas mensuratur ac definitur; omnisque inæqualitas, quæ secundum privationem æqualitatis sumitur, exterminatur. Observa autem, qualis inæqualitas eliminetur, scilicet quæ est secundum privationem æqualitatis: est enim inæqualitas etiam, in omni toto ad totum differentia, secundum quam quilibet a quolibet differt. Talem itaque inæqualitatem divina justitia custodit, et non exterminat; non enim simpliciter inæqualitatem exterminari, sed eam quæ in singulis existit, id est secundum quam quodlibet eorum quæ sunt, haud æqualiter, neque similiter in naturali identitate consistunt, permanere dicit. Cum vero sciret duos modos, secundum quos inæqualitas dicitur, duos exponit, et ait, Deum eatenus dici justitiam, quateenus omnem æqualitatem mensurat, et quamlibet inæqualitatem exterminat. Inæqualitatem vero intelligit eam quæ per privationem æqualitatis accidit, id est redundantiam. Alterum quoque modum affert inæqualitatis: novit enim, aliquos, intelligibiles et incorporeas formas et unitates, hoc est simplices substantias, æqualitatem et identitatem nomi-

στάσεις παραχωρεῖν, ἵνα ἢ ποθοῦντας ὑπαλείψῃ, ἢ καὶ παραπίπτειν μέλλουσι βοηθῇ, καὶ ἐνιδρῦν αὐτοὺς ἐν τῇ καλῇ καὶ ἀμειλίχῳ στάσει. Ἀμειλίχτων δὲ στάσιν φησὶ τὴν ἀνένδοτον πρὸς τὸν γαργαλισμὸν τῶν γῆινων ἔνστασιν, καὶ τὸ μὴ κατακάμπτεσθαι πρὸς τὰ ὑλικὰ διὰ τῶν πειρατμῶν.

§ IX. Ἡ τοιαύτη θεία δικαιοσύνη καὶ σωτηρία ὑμνεῖται, ὡς δικαίως διασώζουσα τοὺς ἐκάστης φύσεως λόγους, καὶ αἰτία οὖσα τῆς ἰδιοπραγίας ἐκάστου. Ἰδιοπραγίαν δὲ ὠνόμασε τὴν ἐκάστου τῶν ὄντων κατὰ φύσιν ἰδιάζουσαν κίνησιν· οὐδὲ γὰρ τὰ ἀγγέλων ἀνθρώποις πράττειν δυνατόν, ἢ τὰ πυρὸς ὕδατι, καὶ τὸ ἐμπαλιν. Εἰ δὲ τις λέγοι καὶ κατ' ἄλλον τρόπον σωτηρίαν τὸν Θεὸν, ὡς ἀναρπάζοντα ἀπὸ τῶν χειρόνων τὰ πάντα, (χειρόνα δὲ φησὶ τὰ τῆς φύσεως ἐκάστου ἀλλότρια καὶ ἀνάξια, ἢ μᾶλλον τὴν ὑλὴν αὐτὴν τὴν ἀνείδεον·) καὶ τοῦτον ὡς θεῖον ἀποδεξόμεθα ὑμνωδόν. Ταύτην γὰρ σωτηρίαν τῶν ὄλων ἀξιόσομεν εἶναι τὴν τὰ πάντα ἀμετάβλητα καὶ ἀβρόεπῃ πρὸς τὰ χεῖρω διασώζουσαν, καὶ πᾶσαν ἀνισότητα καὶ ἀλλοτριπραξίαν ἐξορίζουσαν, καὶ τὰς ἐκάστου ἀναλογίας συνιστάνουσαν. Εἰ γὰρ ἐκλείψει τὸ ὑγρὸν ἐκ τοῦ ὕδατος, οὐχ ὕδωρ ἔσται· εἰ ἐπὶ πλεόν ἐγγενήσεται, ἄλλο τι γενήσεται· ἐπεὶ καὶ ἀπολύτρωσις λεχθεῖη ἢ τοιαύτη σωτηρία, ὅτι ἀπολυτροῦνται τὰ σωζόμενα τῆς τῶν οικειῶν ἀγαθῶν ἀποπτώσεως, καὶ οὐκ ἐῶνται πρὸς τὸ μὴ εἶναι διαπεσεῖν· καὶ ὅτι, εἰ τι πρὸς τὸ πλημμελὲς ἀποσφαλεῖ, τοῦ τοιοῦτου πάθους ἀπολυτροῦται πατρικῶς ὑπεριδρῦουσα, καὶ τοῦ καλοῦ ἀνιστῶσα, μᾶλλον δὲ καὶ πρὸ τοῦ πεσεῖν εἰς τὸ χεῖρον ἐν τῷ καλῷ ἰδρῦουσα, καὶ τὸ ὑπεκρυνὲν ἀναπληροῦσα, καὶ πάντων τῶν βλαβῶν ἀπολύουσα.

Ἄλλὰ περὶ μὲν τούτων καὶ τῆς δικαιοσύνης εἴρηται, καθ' ἣν δὴ δικαιοσύνην ἢ πάντων ἰσότης μετρεῖται καὶ ὀρίζεται, καὶ πᾶσα ἀνισότης ἢ κατὰ τὴν στέρησιν τῆς ἰσότητος ἐξορίζεται. Ὅρα δὲ, ποῖα ἀνισότης ἐξορίζεται, δηλονότι ἢ κατὰ στέρησιν τῆς ἰσότητος· ἔστι γὰρ ἀνισότης καὶ ἡ ἐν τῷ παντὶ τῶν ὄλων πρὸς ὅλα διαφορὰ, καθ' ἣν διαφέρει ἕκαστον ἐκάστου. Τὴν γοῦν τοιαύτην ἀνισότητα ἢ τοῦ Θεοῦ δικαιοσύνη φρουρεῖ, καὶ οὐκ ἐξορίζει· οὐ γὰρ ἀπλῶς τὴν ἀνισότητα ἐξορίζεσθαι φησιν, ἀλλὰ τὴν ἐν τοῖς καθ' ἕκαστον, τουτέστι τὸ μὴ ἴσως καὶ ὁμοίως ἕκαστον τῶν γεγονότων ἐν ταυτότητι τῇ κατὰ φύσιν, διαμένειν. Δύο δὲ τρόπους καθ' οὓς ἀνισότης λέγεται εἶδός, τοὺς δύο διατρανοῖ, καὶ φησιν, ὅτι κατὰ τοῦτο δικαιοσύνη λέγεται ὁ Θεός, καθὼ καὶ τὴν ἰσότητα τῶν πάντων ἐπιμετρεῖ, καὶ τὴν ἀνισότητα ἐνός ἐκάστου ἐξορίζει. Ἀνισότητα δὲ λέγει τὴν κατὰ στέρησιν τῆς ἰσότητος συμβαίνουσαν, τουτέστι τὴν πλεονεξίαν. Ἐπιφέρει δὲ καὶ τὸν ἕτερον τρόπον τῆς ἀνισότητος· καὶ γὰρ οἰδέ τις τὰ μὲν νοητὰ καὶ ἀσώματα εἶδη, καὶ τὰς ἐνάδας, τουτέστι τὰς ἀπλᾶς οὐσίας, ἰσότητα καὶ ταυτότητα ὀνομάσαντας· τὰ δὲ αἰσθητὰ, ἃ καὶ μεριστὰ εἰσι καὶ ἐν μεταβολῇ καὶ διαφορᾷ πρὸς ἄλληλα, ἀνισότητα καὶ ἐτε-

ρότητα. Λέγει οὖν, κἄν ταύτην τὴν ἀνισότητά A νοήσιέ τις τὴν διαφορὰν τῶν αἰσθητῶν, ἀλλ' οὖν καὶ ταύτης τῆς ἀνισότητος ὁ θεὸς φρουρός ἐστι, μὴ ἔων τὰ ἐναντία εἰς ἓν συναχθῆναι, καὶ διὰ τῆς φύσεως εἰς φθορὰν ἐλθεῖν· ὡς γὰρ παρήγαγε τὰ πάντα, οὕτω συντηρεῖ αὐτά, ὡς καὶ εἰσι καὶ ὡς ἐξ ἀρχῆς ἐγένοντο.

nasse; sensilia vero quæ etiam divisibilia sunt et mutabilia, et ab invicem diversa, inæqualitatem et diversitatem. Dicit itaque, etsi aliquis hanc inæqualitatem intellexerit differentiam sensilium, nihilominus etiam Deum hujusce inæqualitatis custodem existere, dum non permittit contraria in unum commisceri, et naturaliter in corruptio-

nem devenire; ut enim omnia produxit, sic etiam ipsa conservat, ut et sint sicut in principio fuerunt.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Θ'.

485 CAPUT IX.

Περὶ μεγάλου, μικροῦ, ταύτου, ἐτέρου, ὁμοίου, ἀνομοίου, στάσεως, κινήσεως, ἰσότητος.

De magno, parvo, eodem, alio, simili, dissimili, statu, motu, æqualitate.

SYNOPSIS CAPITIS.

I. Dicit, Deum in Scripturis vocari magnum, parvum, eundem, alium, etc. II. Explicat, quo sensu Deus dicatur magnus. III. Quo sensu parvus. IV. Quo sensu idem. V. Quo sensu aliud, et quomodo accipienda sit in Deo longitudo, latitudo, profundum. VI. Quo sensu dicatur Deus similis, cum tamen causarum ad effectus non sit proprie similitudo. VII. Quo sensu dicatur dissimilis. VIII. Quo sensu stare vel sedere. IX. Quo sensu dicatur moveri, et quomodo Deo conveniat triplex motus. X. Quo sensu dicatur æqualis.

§ I.

Ἐπειδὴ δὲ καὶ τὸ μέγα καὶ τὸ μικρὸν ἀνατέθει- B ται ⁶¹ τῷ πάντων αἰτίῳ, καὶ τὸ ταῦτόν καὶ τὸ ἕτερον, καὶ τὸ ὅμοιον καὶ τὸ ἀνόμοιον, καὶ ἡ στάσις καὶ ἡ κίνησις, φέρε καὶ τούτων τῶν θεωνυμιῶν ⁶² ἀγαλμάτων, ὅσα ἡμῖν ἐμφανῆ, θεωρήσωμεν. Μέγας μὲν οὖν ὁ θεὸς ἐν τοῖς λογίοις ὑμνεῖται, καὶ ἐν μεγέθει, καὶ ἐν αὐτῇ λεπτῇ τὴν θείαν ἐμφαινούση μικρότητα· καὶ ταύτος, ὅταν φῆ τὰ λόγια, Σὺ δὲ ὁ αὐτός εἰ· καὶ ἕτερος, ἡνίκα ὡς πολύσημος καὶ πολυειδῆς ὑπὸ τῶν αὐτῶν λογίων διαπλάττεται· καὶ ὅμοιος, ὡς ὁμοίων καὶ ὁμοιότητος ὑποστάτης· καὶ ἀνόμοιος πᾶσιν, ὡς οὐκ ὄντος αὐτῷ τοῦ ὁμοίου· καὶ ἰσῶς, καὶ ἀκίνητος, καὶ καθήμενος εἰς τὸν αἰῶνα, καὶ κινούμενος, ὡς ἐπὶ πάντα πορευόμενος· καὶ ὅσαι ἄλλαι ταύταις ὁμοδύναμοι θεωνυμίαι πρὸς τῶν Λογίων ὑμνοῦνται.

Quoniam vero etiam magnum et parvum attribuitur omnium auctori, et idem et aliud, et simile et dissimile, et status et motus, aedem quoque hæc divinorum nominum simulacra, quatenus nobis patent, intueamur. Magnus quidem Deus in Scripturis laudatur, et in magnitudine, et in aura tenui quæ divinam insinuet parvitatem; idem quoque, ut in illo Scripturarum loco: *Tu autem idem ipse es* ¹; et alius ac diversus, ut cum multarum figurarum ac formarum ab eadem Scriptura fingitur; et similis, ut similitum ac similitudinis conditor; et dissimilis omnibus, ut cui non sit similis; stans etiam et immobilis, ac sedens in sæculum; et mobilis, ut qui per omnia penetret; et quæcunque alia divina nomina his æquipollentia a Scripturis celebrantur.

§ II.

Μέγας μὲν οὖν ὁ θεὸς ὀνομάζεται, κατὰ τὸ ἰδίως C αὐτοῦ μέγα, τὸ πᾶσι τοῖς μεγάλοις ἑαυτοῦ μεταδιδόν, καὶ παντὸς μεγέθους ἔξωθεν ὑπερχεόμενον καὶ ὑπερκετεινόμενον, πάντα τύπον περιέχον, πάντα ἀριθμὸν ὑπερέβαλλον, πᾶσαν ἀπειρίαν διαβαῖνον, καὶ κατὰ τὸ ὑπερπλήρες αὐτοῦ καὶ μεγαλοουργόν, καὶ τὰς πηγαίας αὐτοῦ δωρεάς, καθ' ὅσον αὐταὶ πρὸς πάντων μετεχόμεναι κατὰ ἀπειρόδωρον ⁶³ χύσιν, ἀμείωτοι παντελῶς εἰσι, καὶ τὴν αὐτὴν ἔχουσιν ὑπερπληρότητα, καὶ οὐκ ἐλαττοῦνται ταῖς μετοχαῖς, ἀλλὰ καὶ μᾶλλον ὑπερβλύζουσι. Τὸ μέγεθος τοῦτου καὶ ἀπειρόν ἐστι, καὶ ἄποσον, καὶ ἀνάριθμον· καὶ τοῦτό ἐστιν ἡ ὑπεροχὴ, κατὰ τὴν ἀπόλυτον καὶ ὑπερτεταμένην τῆς ἀπεριλήπτου μεγαλειότητος χύσιν ⁶⁴.

Ac magnus quidem Deus appellatur, secundum sibi propriam magnitudinem, quæ magnis omnibus de se communicat, et omni magnitudini extrinsecus superfunditur et supraexpanditur, locum omnem complectens, omnem numerum excedens, omnem transiliens infinitatem, et juxta supraquam plenitudinem suam ac magnificentiam, fontalesque suas distributiones, quatenus hæc omnibus infinita profusione communicatæ, manent prorsus immunitæ, et eandem habent supra quam plenitudinem, neque participationibus minuuntur, quinimo magis redundant. Hæc magnitudo et infinita est, et quantitatis ac numeri expers: et hæc est excellentia secundum effusionem absolutam et supraquam extensam magnificentie non comprehensæ.

¹ Psal. ci, 28.

VARIE LECTIONES.

⁶¹ ἀνατίθεται, S. ⁶² θεωνομικῶν lege. ⁶³ ἀπειροδύναμον. ⁶⁴ φύσιν, D. S.

§ III.

Parvum vero sive subtile, in ipso dicitur, quod omnem molem et distantiam effugit, et absque impedimento **486** cuncta pervadit. Atqui etiam omnium elementaris causa est illud parvum; nunquam enim formam parvi reperies non participatam. Sic igitur in Deo accipiendum est parvum, ut in omnia et per omnia expedite means, et operans, et pervadens usque ad divisionem animæ et spiritus, compagum quoque et medullarum, discretivum concupiscentiarum et cogitationum cordis, imo omnium quæ sunt, non enim est creatura ulla invisibilis in conspectu ejus ^m. Hoc parvum est sine quantitate, sine qualitate, sine inhibitione, infinitum, incircumscriptum, omnia comprehendens, ipsum vero a nullo comprehendi potest.

A Σμικρὸν δὲ ἦτοι λεπτόν, ἐπ' αὐτοῦ λέγεται, τὸ παντὸς ὄγκου καὶ διαστήματος ἐκθετηκός, καὶ τὸ διὰ πάντων ἀκωλύτως χωροῦν. Καίτοι καὶ πάντων στοιχειωτικόν ⁶⁵ αἰτιὸν ἐστὶ τὸ σμικρὸν· οὐδαμῆ ⁶⁶ γὰρ εὐρήσεις τὴν τοῦ σμικροῦ ἰδέαν ἀμέθεκτον. Οὕτως οὖν ἐπὶ Θεοῦ τὸ σμικρὸν ἐκκληπτέον, ὡς ἐπὶ πάντα καὶ διὰ πάντων ἀνεμποδίστως χωροῦν, καὶ ἐνεργοῦν ⁶⁷, καὶ δικνούμενον ἄχρι μερισμοῦ ψυχῆς τε καὶ πνεύματος, ἀρμῶν τε ⁶⁸ καὶ μυελῶν, καὶ κριτικὸν ἐνθυμήσεων καὶ ἐννοιῶν καρδίας, μᾶλλον δὲ τῶν ὄντων ἀπάντων· οὐ γὰρ ἐστὶ κτίσις ἀφανῆς ἐνώπιον αὐτοῦ. Τοῦτο τὸ σμικρὸν ἄποσόν ἐστὶ, καὶ ἀπήλικον, ἀκρατὲς, ἀπειρον, ἀόριστον, περιληπτικὸν πάντων, αὐτὸ δὲ ἀπερίληπτον.

§ IV.

Idem autem ipsum est supersubstantialiter æternum, inconvertibile, secundum eadem in semetipso manens semper, et eodem modo se habens, omnibus æque præsens, atque ipsum per se et in seipso firmiter et intemerate in pulcherrimis supraessentialis suæ identitatis finibus locatum, immutabile, lapsus expers, permanens, invariable, non permistum, expers materiæ, simplicissimum, non indigens, non augescens, non imminutum, ingenitum, non tanquam nondum factum, aut imperfectum, aut ab hoc aut hoc non factum, neque tanquam nullo modo existens; sed tanquam omnino ingenitum, et absolute ingenitum, et semper existens, et per se perfectum, atque idem secundum se, atque a seipso uniformiter et eadem specie determinatum, atque illud idem etiam omnibus ejus participandi capacibus afflans, et affluentia identitatis, et causa alia aliis coordinans, et identidem in semetipso ea quæ inter se contraria sunt superhabens secundum unam atque unicam causam eminentem totius identitatis.

C Τὸ δὲ ταῦτόν ὑπερουσίως αἰδιον, ἄτρεπτον, ἐφ' ἑαυτοῦ μένον, αἰεὶ ⁶⁹ κατὰ τὰ αὐτὰ καὶ ὡσαύτως ἔχον, πᾶσιν ὡσαύτως παρὼν, καὶ αὐτὸ καθ' ἑαυτὸ ἐφ' ἑαυτοῦ σταθερῶς καὶ ἀχράντως ἐν τοῖς καλλίστοις πέρασι τῆς ὑπερουσίας ταυτότητος ἰδρυμένον, ἀμετάβλητον, ἀμετάπτωτον, ἀρρέπες, ἀναλλοίωτον, ἀμιγές, ἀῦλον, ἀπλούστατον, ἀπροσδεές, ἀναυξές, ἀμειώτον, ἀγένητον, οὐχ ὡς μήπω γενόμενον, ἢ ἀτελείωτον, ἢ ὑπὸ τοῦδε ἢ τῶδε μὴ γενόμενον, οὐδ' ὡς μηδαμῆ μηδαμῶς ὄν, ἀλλ' ὡς περ παναγένητον ⁷⁰, καὶ ἀπολύτως ἀγένητον, καὶ αἰεὶ ὄν, καὶ αὐτοτελές ὄν, καὶ ταῦτόν ὄν καθ' ἑαυτὸ ⁷¹, καὶ ὑφ' ἑαυτοῦ μονοσιδῶς καὶ ταῦτοσιδῶς ἀφοριζόμενον, καὶ τὸ ταῦτόν ἐξ ἑαυτοῦ πᾶσι τοῖς μετέχειν ἐπιτηδεύσεις ἐπιλάμπον, καὶ τὰ ἕτερα τοῖς ἑτέροις συντάττον, περιουσία καὶ αἰτία ταυτότητος, ἐν ἑαυτῷ καὶ τὰ ἐναντία ταύτῳ προέχον ⁷² κατὰ τὴν μίαν καὶ ἐνικὴν τῆς ὅλης ταυτότητος ὑπερέχουσαν αἰτίαν.

§ V.

Aliud autem, quia cunctis providentia sua Deus d adest, et propter omnium conservationem fit omnia in omnibus, dum in semetipso propriaque identitate inemananter permanens, et secundum unam incessantem operationem sibi ipsi adhærens, virtute quadam indeficiente semetipso tradit, ad diviniæ formam conversis imprimendam; variarum autem Dei, secundum multifformes visiones, figu-

D Τὸ δὲ ἕτερον, ἐπειδὴ πᾶσι προνοητικῶς ὁ Θεὸς παρέσσι, καὶ πάντα ἐν πᾶσι διὰ τὴν πάντων σωτηρίαν γίγνεται, μένον ⁷³ ἐφ' ἑαυτοῦ καὶ τῆς οἰκείας ταυτότητος ἀνεκφοιτήτως κατ' ἐνέργειαν μίαν, καὶ ἀπαυστον ἐστηκῶς, καὶ ἑαυτὸν ἐπιτιδούς ἀκλίτῳ δυνάμει πρὸς ἐκθέωσιν τῶν ἐπεστραμμένων· καὶ τὴν ἑτερότητα τῶν ποικίλων τοῦ Θεοῦ κατὰ τὰς πολυειδεῖς ὁράσεις σχημάτων ⁷⁴, ἕτερά τινα τοῖς φαι-

^m Hebr. iv, 12.

VARIÆ LECTIONES.

⁶⁵ αἰτιὸν ἐστὶ, sine adjectivo στοιχειωτικόν, legitur in D. S. Sc. Sar. ⁶⁶ οὐδαμῶς, S. P. ⁶⁷ ἐναργές. ⁶⁸ τε non habent D. S. P. ut nec verba quæ sequuntur, καὶ κριτικὸν ἐνθυμήσεων. Adstipulantur Sc. et Sar., quæ tamen in Paulo, ejus sunt hæc verba, leguntur ad Hebr. iv. ⁶⁹ S. P. distinguunt, μένον, αἰεὶ, κατὰ τὰ αὐτὰ. ⁷⁰ πᾶν, ἀγένητον, S. D. Sar. ⁷¹ καθ' ἑαυτοῦ P. ⁷² περιέχον, D. ⁷³ μένον lege; ita Cod. Vien. ⁷⁴ S. subjungit μορφῶν.

νομένοις παρ' ὃ φαίνονται, σημαίνειν οἰητέον. Ὡς ἄρα εἰ τὴν ψυχὴν αὐτὴν σωματοειδῶς ὁ λόγος διέπλαττε, καὶ μέρη σωματικὰ τῇ ἀμερεῖ περιέπλαττεν, ἐτέρως ἐνοοῦμεν ἐπ' αὐτῇ τὰ περιτιθέμενα μέρη, τῇ ἀμερεῖα τῇ κατὰ ψυχὴν οἰκείως· καὶ κεφαλὴν μὲν τὸν νοῦν, αὐχένα δὲ τὴν δόξαν, (ὡς ἐν μέσῳ λόγου καὶ ἀλογίας·) στηθος δὲ θυμὸν, γαστέρα δὲ τὴν ἐπιθυμίαν, σκέλη δὲ καὶ πόδας τὴν φύσιν ἐλέγομεν, τοῖς τῶν μερῶν ὀνόμασι τῶν δυνάμεων συμβόλοις χρώμενοι· πολλῶ γε μᾶλλον ἐπὶ τοῦ πάντων ἐπέκεινα τὴν ἑτερότητα τῶν μορφῶν καὶ τῶν σχημάτων, ἱεραῖς καὶ θεοπρεπέσι καὶ μυστικαῖς ἀναπτύξεσιν ἀνακαθαίρεσθαι χρή. Καὶ εἰ βούλει τὰ τριττὰ τῶν σωμάτων σχήματα τῷ ἀναφεῖ καὶ ἀσχηματίστῳ Θεῷ περιάψαι, πλάτος μὲν θεῖον ῥητέον τὴν ὑπερκειμένην ἐπὶ πάντα τοῦ Θεοῦ πρόοδον· μήκος δὲ, τὴν ὑπερεκτεινομένην τὰ ὅλα δύναμιν· βάθος δὲ, τὴν πᾶσι τοῖς οὐσίσι ἀπερίληπτον κρυφίτητα καὶ ἀγνωσίαν.

Ἄλλ' ὅπως μὴ λάθωμεν ἑαυτοὺς ἐκ τῆς τῶν ἑτεροίων σχημάτων καὶ μορφῶν ἀναπτύξεως, τὰς ἀσωμάτους θεωνομίας ταῖς διὰ συμβόλων αἰσθητῶν συμφύροντες, διὸ περὶ μὲν τούτων ἐν τῇ Συμβολικῇ θεολογίᾳ⁷⁶· νῦν δὲ αὐτὸ τὴν θεῖαν ἑτερότητα, μὴ ἀλλοιώσιν τινα τῆς ὑπερατρέπτου ταυτότητος ὑποπεύσωμεν, ἀλλὰ τὸν ἐνιαῖον αὐτοῦ πολυπλασιασμόν, καὶ τὰς μονοειδεῖς τῆς ἐπὶ πάντα πολυγονίας προ-

δίδους.

seriimus; nunc autem divinam diversitatem, ne

idem est, esse suspicemur, sed potius multiplicationem singularem, et emanationes simplices ad

omnia.

rarum diversitate, quædam alia ab iis quæ visis insinuantur, significari putandum est. Quemadmodum enim si quis cogitando animam ad corporeæ figuræ modum ipsam repræsentaret, et rei partium experti partes corporeas affingeret, alio modo in ea partes, quæ illi attributæ⁴⁸⁷ essent, intelligeremus, prout nimirum convenit ipsius individuitati; et caput quidem intelligentiam, cervicem vero opinionem (utpote mediam inter rationem atque irrationabilitatem) pectus autem iram, ventrem vero cupiditatem, crura denique ac pedes naturam diceremus, istarum partium nominibus pro facultatum symbolis utendo; ita multo sane potiori ratione, in eo qui omnibus eminent, diversitas illa formarum atque figurarum, sacris quibusdam ac Deo congruis mysticisque explanationibus, anagogice est describenda. Et si tripartitas corporis figuras ipsi Deo, qui tangi ac figurari nequit, attribuire volueris; divina quidem latitudo dicenda est, latissima ad universas res progressio; longitudo autem, potentia quæ supra omnia expanditur; profundum vero, arcanum illud omnibus inaccessum, ejusdemque ignorantio. Verum ne fallamus nosmetipsos, dum variis figuris formisque explicandis insistimus, divinarum rerum incorporeas appellationes cum signorum sensibilibus appellationibus confundendo, de his in Symbolica theologia dis-

mutationem quamdam ejus, qui immutabiliter

idem est, esse suspicemur, sed potius multiplicationem singularem, et emanationes simplices ad

omnia.

§ VI.

Ὁμοιον δὲ τὸν Θεὸν εἰ μὲν ὡς ταῦτόν εἶποι τις, ὡς ὅλον διόλου ἑαυτῷ μονίμως καὶ ἀμερίστως ὄντα ὁμοιον, οὐκ ἀτιμαστέον ἡμῖν τὴν τοῦ ὁμοίου θεωνομίαν. Οἱ δὲ θεολόγοι τὸν ὑπὲρ πάντα Θεόν, ἢ αὐτὸς, οὐδενί φασιν εἶναι ὁμοιον, αὐτὸν δὲ ὁμοιότητα θεῖαν διαιρεῖσθαι τοῖς ἐπ' αὐτὴν ἐπιστρεφομένοις, τῇ κατὰ δύναμιν μιμήσει τὸν⁷⁶ ὑπὲρ πάντα καὶ ὄρον καὶ λόγον. Καὶ ἔστιν ἡ τῆς θείας ὁμοιότητος δύναμις, ἡ τὰ παραγόμενα πάντα πρὸς τὸ αἴτιον ἐπιστρέφουσα. Ταῦτα γοῦν ῥητέον ὅμοια τῷ⁷⁷ Θεῷ, καὶ κατὰ θεῖαν εἰκόνα καὶ ὁμοίωσιν· οὐδὲ γὰρ αὐτοῖς τὸν Θεὸν ὁμοιον, ὅτι μὴδὲ ἄνθρωπος τῇ ἰδίᾳ εἰκόني ὁμοιος ἐπὶ γὰρ⁷⁸ τῶν ὁμοταγῶν δυνατὸν καὶ ὅμοια αὐτὰ ἀλλήλοις εἶναι, καὶ ἀντιστρέφειν ἐφ' ἑκάτερα τὴν ὁμοιότητα, καὶ εἶναι ἄμφω ἀλλήλοις ὅμοια κατὰ προηγούμενον ὁμοίου εἶδος· ἐπὶ δὲ τοῦ αἰτίου καὶ τῶν αἰτιατῶν οὐκ ἀποδεξόμεθα τὴν ἀντιστροφὴν. Οὐ γὰρ μόνους τοῖσδε ἢ τοῖσδε τὸ ὅμοιος⁷⁹ εἶναι διαιρεῖται, πᾶσι δὲ τοῖς ὁμοιότητος μετέχουσι τοῦ εἶναι ὁμοίους ὁ Θεὸς αἴτιος γίγνεται, καὶ ἔστι καὶ αὐτῆς⁸⁰ τῆς αὐτοομοιότητος ὑποστάτης, καὶ τὸ ἐν πᾶσιν ὁμοιον

Similem vero Deum si quis dicat ut eundem, et ut totum per totum sibi unite et impartibiliter similem, non est improbandum nomen divinum *similis*. Theologi tamen Deum, qui est supra omnia, quatenus ipse est, nullius similem esse aiunt, sed ipsum divinam similitudinem dare iis qui ad eum convertuntur, dum eum supra omnem terminum ac rationem pro viribus imitantur. Atque hæc est divinæ similitudinis vis, ut omnia quæ producta sunt, ad auctorem suum convertat. Ista igitur Deo similia dicenda sunt, ut ad ejus imaginem ac similitudinem efficta; non autem Deus iis similis dicendus est, quia ne quidem homo est imagini suæ similis; quoniam quæ æqualia sunt, possunt quidem sibi invicem esse similia, et ad utraque potest ista similitudo recipiari, sint ambo invicem similia secundum principalem speciem similitudinis; in causa vero ad effectus nequaquam admitteremus istiusmodi reciprocationem. Neque enim solis his aut illis dat De . . . ut similia sint, sed causa est cur similia sint omnia, quibuscum

VARIÆ LECTIONES.

⁷⁶ subdit D. εἰρήσεται, P. εἴρησται. ⁷⁷ τῶν, P. S. Sc. ⁷⁸ ἐπὶ μὲν γὰρ, P. D. Sar. ⁷⁹ ὁμοίους, P. Sc. Sar. ⁸⁰ καὶ αὐτῆς, S. Sc.

similitudo **488** est communicata, idemque est **A** ἴχει τινὲ τῆς θείας ὁμοιότητος ὁμοίον ἐστὶ, καὶ τὴν etiam ipsius similitudinis auctor; et quidquid est ἐνωσιν αὐτῶν συμπληροῖ. in omnibus simile, vestigio quodam divinæ similitudinis simile existit, et eorundem conjunctionem explet.

§ VII.

Sed quorsum hæc dicuntur? Nam et ipsamet Scriptura dicit Deum esse dissimilem, nullique conferendum, ut ab omnibus diversum, et, quod magis mirandum est, nihil ei esse simile. Verumtamen nequaquam id ejus similitudini repugnat; nam eadem Deo et similia sunt et dissimilia; similia quidem, secundum possibilem ejus qui participari nequit participationem; dissimilia vero, secundum effectuum a causis differentiam infinitis prorsus parasangis incomparabiliter distantem.

Καὶ τί δεῖ περὶ τούτου λέγειν; Αὐτὴ γὰρ ἡ θεολογία ⁸¹ τὸ ἀνόμοιον αὐτὸν εἶναι πρᾶσθεύει, καὶ τοῖς πᾶσιν ἀσύντακτον, ὡς καὶ πάντων ⁸² ἕτερον, καὶ τὸ δὴ παραδοξότερον, ὅτι μηδὲ εἶναι τι ὅμοιον αὐτῷ φησι. Καίτοι οὐκ ἐναντίος ὁ λόγος τῇ πρὸς αὐτὸν ὁμοιότητι· τὰ γὰρ αὐτὰ καὶ ὅμοια Θεῷ καὶ ἀνόμοια· τὸ μὲν κατὰ τὴν ἐνδεχομένην τοῦ ἀμιμήτου μίμησιν ⁸³· τὸ δὲ, κατὰ τὸ ἀποδέον τῶν αἰτιατῶν τοῦ αἰτίου, καὶ μέτροις ἀπείροις καὶ ἀσυγκρίτοις ἀπολιμπανόμενον ⁸⁴.

§ VIII.

Quid autem de divino statu vel sede dicamus? **B** Quid, inquam, aliud, præterquam manere Deum in seipso, et in eodem statu immobili firme fixum, et supraquam fundatum esse stabiliter, et secundum eadem et circa idem ipsum et similiter operari, et omnino esse a seipso immutabilem, et non posse transmoverti, et esse ex toto immobilem, atque hæc quidem supra substantiam; ipse enim est omnis status et sessionis auctor, qui supra sessionem omnem ac statum existit, et in ipso cuncta consistunt, dum in bonorum suorum statu inconcussa conservantur.

Τί δὲ καὶ περὶ τῆς θείας στάσεως, ἦτοι καθέδρας, φαμέν; Τί δὲ ἄλλο γε, παρὰ τὸ ⁸⁵ μένειν αὐτὸν ἐν ἑαυτῷ τὸν Θεὸν, καὶ ἐν ἀκίνητῳ ταυτότητι μονίμως πεπηγέναι, καὶ ἀραρότως ὑπεριδρῦσθαι, καὶ τὸ κατὰ τὰ αὐτὰ καὶ περὶ τὸ αὐτὸ καὶ ὡσαύτως ἐνεργεῖν, καὶ κατὰ τὸ ἀμετάστατον αὐτὸν ἐξ ἑαυτοῦ πάντως, ὑπάρχειν, καὶ κατὰ τὸ ἀμετακίνητον αὐτὸ, καὶ ὀλικῶς ἀκίνητον, καὶ ταῦτα ὑπερουσίως· αὐτὸς γὰρ ἐστὶν ὁ τῆς πάντων στάσεως καὶ ἔδρας αἴτιος, ὁ ὑπὲρ πᾶσαν ἔδραν καὶ στάσιν, καὶ ἐν αὐτῷ πάντα συνέστηκεν, ἐκ τῆς τῶν οικειῶν ἀγαθῶν στάσεως ἀσάλευτα διαφυλαττόμενα.

§ IX.

Quid porro, quando iterum theologi tradunt, **C** eum qui immobilis est ad universa procedere ac moveri, nonne id etiam ratione quadam Deo congrua intelligendum est? Pie siquidem putandum est ipsum moveri, non secundum delationem, vel immutationem, vel alterationem, vel conversionem, aut localem motum, vel rectum, vel orbicularem, vel ex utrisque constantem, vel intellectilem, vel animale, vel naturalem, sed secundum quod Deus omnia in rerum naturalem producit continetque, atque omnibus modis rebus omnibus providet, omnibus adest incomprehense omnia completendo, idque omnibus providentiæ viis et operationibus. Quin et immobilis Dei motus ratione quadam Deo convenienti possit prædicari. Ac rectus quidem intelligendus de inflexibilitate et indeclinabili progressu operationum, eoque, qui ex ipso est, rerum omnium ortu; obliquus autem de illarum stabili progressu ac secundo statu; circularis denique de identitate ac complexione mediorum atque extremorum quæ continent atque continentur, et de illorum, **489** quæ ab ipso prodierant, ad ipsum conversione.

Τί δὲ, καὶ ὅταν αὐθις αἱ θεολόγοι καὶ ἐπὶ πάντα προϊόντα, καὶ κινούμενόν φασὶ τὸν ἀκίνητον, οὐ θεοπρεπῶς καὶ τοῦτο νοητέον; Κινεῖσθαι γὰρ αὐτὸν εὐσεβῶς οἰητέον, οὐ κατὰ φορὰν, ἢ ἀλλοίωσιν, ἢ ἑτεροίωσιν, ἢ τροπὴν, ἢ τοπικὴν κίνησιν, οὐ τὴν εὐθείαν, οὐ τὴν κυκλοφορικὴν, οὐ τὴν ἐξ ἀμφοῖν, οὐ τὴν νοητὴν, οὐ τὴν ψυχικὴν, οὐ τὴν φυσικὴν ⁸⁶, ἀλλὰ τὸ εἰς οὐσίαν ἄγειν τὸν Θεὸν καὶ συνέχειν τὰ πάντα, καὶ παντοίως πάντων προνοεῖν, καὶ τὸ παρεῖναι ⁸⁷ πᾶσι τῇ πάντων ἀσχέτῳ περιοχῇ, καὶ ταῖς ἐπὶ τὰ ὄντα πάντα προνοητικαῖς προόδους καὶ ἐνεργείαις. Ἀλλὰ καὶ κινήσεις Θεοῦ τοῦ ἀκινήτου, θεοπρεπῶς τῷ λόγῳ συγχωρητέον ὑμῆσαι. Καὶ τὸ μὲν εὐθὺ τὸ ἀκλινὲς νοητέον, καὶ τὴν ἀπαρέγκλιτον πρόδον τῶν ἐνεργειῶν, καὶ τὴν ἐξ αὐτοῦ τῶν ὄλων γένεσιν· τὸ δὲ ἐλικοειδὲς τὴν σταθερὰν πρόδον καὶ τὴν γόνιμον στάσιν· τὸ δὲ κατὰ κύκλον τὸ ταῦτόν, καὶ τὸ τὰ μέσα καὶ ἄκρα περιέχοντα καὶ περιεχόμενα συνέχειν, καὶ τὴν εἰς αὐτὸν τῶν ἀπ' αὐτοῦ προεληλυθότων ἐπιστροφὴν.

VARIÆ LECTIONES.

⁸¹ καὶ αὐτὴ γὰρ ἡ θεολογία, S. ⁸² πᾶσιν, P. Sc. καὶ non est in S. D. ⁸³ præponit P. τοῦ ἀμεθέκτου μέθεξιν, quæ verba sunt in S. et D., sed illa absunt. ⁸⁴ ἀσυγχύτως ἀπολειπόμενον, S. D. ⁸⁵ ἢ παρὰ τό, P. ⁸⁶ τὴν φυσικὴν, D. ⁸⁷ τῷ παρεῖναι, S. Sar.

§ X.

Εἰ δὲ τις τὴν τοῦ αὐτοῦ τῶν λογίων, ἢ τὴν τῆς Α Δικαιοσύνης θεωνυμίαν, ἐπὶ τοῦ Ἰσοῦ λαμβάνοι, ῥητέον Ἰσον τὸν Θεόν, οὐ μόνον ὡς ἀμερῆ καὶ ἀπαρέγκλιτον, ἀλλὰ καὶ ὡς ἐπὶ πάντα καὶ διὰ πάντων ἐπίσης διαφοιῶντα, καὶ ὡς τῆς αὐτοῖσότητος ὑποστάτην, καθ' ἣν Ἰσορρεῖ τὴν δι' ἀλλήλων ἀπάντων ὁμοίαν χώραν, καὶ τὴν τῶν μεταλαμβανόντων ἐπ' Ἰσης μετοχὴν, κατὰ τὴν ἐκάστων ἐπιτηδειότητα, καὶ τὴν Ἰσὴν κατ' ἀξίαν ἐπὶ πάντα νενεμημένην δόσιν⁸⁸, καὶ κατὰ τὸ πᾶσαν ἰσότητα, νοητὴν, νοερὰν, λογικὴν, αἰσθητικὴν, αὐσιώδη, φυσικὴν, θελητὴν ἐξηρημένως καὶ ἐνιαίως ἐν ἑαυτῷ προειληφέναι, κατὰ τὴν ὑπερπάντα πάσης ἰσότητος ποιητικὴν δύναμιν.

sentientem, substantialem, naturalem, voluntariam, virtutem omnia superantem, omnisque æqualitatis effectricem.

Si quis vero in sanctis Scripturis nomen, quo Deus nominatur idem, et quo nominatur justus, in nomine divino, quo nominatur æqualis, accipiat, dicendum est Deum esse æqualem, non solum ut expertem partium, et qui a recto declinare non possit, sed ut in omnia et per omnia æqualiter meantem, et ut per se æqualitatis effectorem, secundum quam æqualiter operatur similem omnium per ipsa inter se incessum, et participationem æqualiter participantium, ut quodque eorum aptum est, et æqualem in omnia pro cujusque dignitate distributionem; et quatenus omnem æqualitatem intellectualem, intelligentem, ratiocinantem, exempte et unite in se ipso anticipavit, secundum

ADNOTATIONES CORDERII.

§ I. Quoniam vero etiam magnum et parvum, etc. Notanda sunt hic loca Scripturæ ad quæ alludit, scilicet in *Magno*, ad Psalm. lxxxv: *Quoniam magnus es tu*, et Psalmum cxlvi: *Magnus Dominus noster*. In *Parvo*, ad illud Isa. ix: *Parvulus natus est nobis*. Idem, Psalm. ci: *Tu autem idem ipse es*; et I Corinth. xii: *Idem autem Deus qui operatur omnia in omnibus*. Alterum, Joan. xiv: *Et ego rogabo Patrem, et alium Paracletum dabit vobis*. Simile, Genes. i: *Faciamus hominem ad imaginem et similitudinem nostram*; et Psalm. ci: *Similis factus sum pellicano*. Dissimile, II Paralip. vi: *Non est similis tui Deus*. Stans, Psalm. lxxxii: *Deus stetit in synagoga deorum*. Sedens, Psal. xxviii: *Et sedebit Dominus Rex in æternum*. Mobile, Sap. vii: *Omnibus mobilibus mobilior est sapientia*. Immobile, Malach. iii: *Ego Dominus et non mutor*.

§ II. *Ac magnus quidem Deus appellatur*, etc. Hic varias, inquit Lessius, assignat causas: cur Deus dicatur magnus. Primo, quia omnis magnitudinis causa; omnia enim magna ipsius largitione habent, quod magna sint, at propter quod unumquodque tale, illud magis. Secundo, quia non solum magnis omnibus coextenditur, sed etiam extrinsecus sine termino supra circumfunditur et expanditur, sicut lumen circumfunditur pilæ vitreæ ad solem pendentem. Tertio, quia omnem ambit locum, intellige non solum verum (id enim etiam cœlum extimum vel ejus convexa superficies facit), sed etiam imaginarium, quantumvis magnus extra cœlum locus cogitetur. Quarto, quia omnem excedit numerum; nam et numeri magni dicuntur. Hanc numerorum magnitudinem excedit magnitudine potentiæ, sapientiæ, bonitatis et extensionis; plura enim potest, plura novit, pluribus æquivalet, pluribus coexistere et coextendi, ac plura intra sinum amplitudinis suæ admittere potest, quam numero aliquo, quantumvis magno, possint comprehendi. Quinto, quia omnem transiit infinitatem. Est autem infinitas quintuplex. Primo in substantiis, quatenus species rerum excurrunt in infinitum, aliæ aliis sine termino perfectiores, sicut numeri absque termino sunt alii aliis majores; secundo in magnitudine; tertio in duratione; quarto in numeris; quinto in qualitatibus, et in perfectione intensiva. Hanc omnem infinitatem Deus sua magnitudine transit, sese illi veluti coextendens et superextendens, eamque intra se complectens, et totam ambiens; complectitur enim in se et superat omnem dimensionem, omnem æternitatem, omnem multitudinem, omnem perfectionem intensivam, imaginabilem, et omnes rerum species sub multis generibus substantiarum et qualitatium in infinitum excurrentes.

S. Gregorius libro II *Moralium*, capite 42: «Deus, inquit, ipse manet intra omnia et extra omnia, ipse supra omnia et infra omnia, superior per potentiam, inferior per sustentationem, exterior per magnitudinem, interior per subtilitatem, 490 sursum regens, deorsum continens, extra circumdans, interius penetrans; nec alia parte superior, alia inferior, aut alia parte exterior, alia interior; sed unus et idem, totus ubique præsidendo sustinens, et sustinendo præsidens, circumdando penetrans, penetraudo circumdans.» Plura vide apud Lessium libro II *De perfectionibus divinis*, cap. 1.

§ III. *Parvum vero sive subtile in ipso dicitur*. Notat, nomen parvi de Deo dictum nihil vile aut abjectum significare, ut in creatis, sed parvi proprietates, v. g. subtilitatem, penetrabilitatem, incomprehensibilitatem, etc.; excellenter in Deo reperiri sine ulla imperfectione. Confirmat id ex Apostolo ad Hebræos iv, 12, ubi dicitur sermo, seu Verbum Dei, penetrare ad divisionem animæ et spiritus; quoniam examinat et discernit motus et cogitationes animæ, id est animales et spiritus, id est rationales ac spirituales; compagum quoque ac medullarum, id est intinas hominis partes pervadit. S. Gregorius hom. 21 in *Ezechielem*, per compages, cogitationes invicem nexas, per medullas intentiones accipit, ut Apostolus seipsum explicat in sequentibus. Quasi dicat: Omnia omnino intima et abditissima novit, examinat, judicat, vindicat. *Et cogitationum cordis*, quippe καρδιολογώστης, scrutans renes et cor Deus^a.

^a Psal. vii, 10.

VARIE LECTIONES.

⁸⁸ Θεονοουμένην, S.

§ IV. *Idem autem ipsum.* Agit hic de immutabilitate Dei, de qua vide pulchre et fuse apud Lessium lib. III *De perf. divinis.*

Ibidem: *Ingenitum, non tanquam nondum factum, etc.; sed tanquam omnino ingenitum, etc.* Vide Maximum et Pachymierem et divum Thomam ad hunc locum. S. Athanasius in iis quæ contra Monophysitas edidit. « Ingenitum, inquit, id est non creatum, solus Deus est. » Deinceps dubitans, quomodo Dionysio summo theologo in mentem venisset, ut Deum diceret esse supra omne ingenitum, multa ingenita significavit, id est non creata. « Atqui, inquit, quomodo hoc fieri potest? Nemo namque ingenitus, nisi solus Deus. » Post quæ rursus confutans opinionem Manichæorum, Dionysium Alexandrinum citat verbi hujus interpretem, cum ait: « Solet externa philosophia vocare ingenitum omnem naturam inaspectabilem; quibus sic vocatis, Deum dixit theologus Dionysius antecellere. » Et S. Epiphanius: « Ab omni, inquit, causa plane exemptum est ingenitum, quia unum est ingenitum et venerandum. » Quomodo autem *ingenitum* sit proprietas et notio Dei Patris, vide Scholasticos in I parte, quæst. 33, art. 4.

§ V. *Aliud autem quia cunctis providentia sua adest, etc.* Ponit hic, inquit D. Thomas, duos modos quibus nomen *Aliud* Deo competit. Primum, quod omnibus providentia sua sit omnia; secundum, quod diversis visionibus quid aliud a rebus visis de Deo insinuetur. Aliter vocem *aliud* in divinis usurpat Athanasius in *Dialogo orthodoxi et Anomii*, dicens: « Aliud est substantia, et aliud persona, aliud et aliud; compositio igitur. » Et se explicans, ait: « Aliud et aliud dixi, non ut rem aliam et aliam, sed ut aliud significante persona, et aliud substantia: sicut granum frumenti dicitur et est semen, et fructus, non res alia et alia; sed aliud quid significat semen, aliud fructus. » Ubi nota, quod aliud dicitur significare in divinis substantia, et aliud persona; quia licet unam et eandem rem substantia et persona significant, aliter tamen eam significat substantia, et aliter persona; et recte dicitur Græce ἄλλο καὶ ἄλλο, id est *aliud et aliud*, ubi solum est alius et alius modus significandi. Sicut semen et fructus unam rem significant, granum scilicet frumenti; aliud tamen et aliud dicuntur significare, non tanquam aliam et aliam rem, sed quia aliter significat illam unam rem semen, et aliter fructus. Semen enim ita significat granum frumenti, ut intelligamus in eo contineri seminaliter aliud simile, semen enim est, in quo est virtus seminalis ad producendum aliud simile. Fructus autem non sic significat granum frumenti, sed esse fructum alterius sive productum ab alio; sic etiam substantia et persona una res sunt, et unam rem significant, sed aliter rem significat persona, scilicet singulariter, substantia vero communiter. « Quam enim rationem habet commune ad proprium (ait Basiliius in epistola ad Terentium), hanc habet substantia ad personam. » Hic igitur modus diversus significandi unam alioqui et eandem rem, vocatur ab Athanasio aliud et aliud; non quia alia et alia res sit, sed quia una et eadem res alio et alio modo significatur. Possunt enim esse unius rei plura nomina, ut unum nomen plurimum rerum.

Ibidem: *Divina quidem latitudo, etc.* Alludit ad locum Apostoli ad Ephesios III, 18, qui locus commode accipi potest de Christo qua Deus. Licet enim omnes dimensiones in Deo unum sint, unaque immensitas, sitque Deus quasi sphaera intelligibilis carens dimensione, ut explicat Ambrosius, tamen dimensiones in Deo distinguendo, uti in creatis distinguuntur, secundum Dionysium, *latitudo* est providentiæ processus late expansus; *longitudo*, omnipotentia se ad omnia extendens; *profundum*, arcanum Dei ignotum. Secundum alios Patres, *longitudo* æternitas, *latitudo* omnipotentia, *sublimitas* est divina majestas, *profundum* abyssus judiciorum et sapientiæ Dei. Ita sanctus Anselmus, D. Thomas, et alii. Alios 491 sensus vide apud P. Cornelium in *Epistolam ad Ephesios*. Præ reliquis mihi placet explicatio P. Lessii lib. II *De perfectionibus divinis*, cap. 1, ita ut *longitudo* sit Dei longanimitas, et patientia, qua tot sæculis sustinuit peccatores, expectans eos ad poenitentiam; *latitudo* sit ejus charitas, qua omnes gentes, etiam inimicos, complectitur; *sublimitas* gloriæ celsitudo, quam diligentibus se præparavit; *profundum* damnatio et miseriarum abyssus impiis præparata.

§ VI. *Similem vero Deum si quis dicat, etc.* Primo docet, non improbandum nomen *similis* in Deo, quatenus sibi ipsi similis esse dicitur, scilicet unite, impartibiliter, quippe omnis partis, mutationis et alteritatis expers. Simili fere modo loquendi dicitur vir constans et prudens, sibi semper esse similis, quod mores suos secundum virtutem in omni casu et eventu æqua ratione similiter moderetur, scilicet æquam memor in omnibus servare mentem. Secundo dicit, quod licet aliquo modo concedatur, quod creatura sit similis Deo, nullo tamen modo concedendum sit, quod Deus sit similis creaturæ; quia in his, inquit, quæ unius sunt ordinis, recipitur mutua similitudo, non autem in causa et causato. Dei enim quod imago sit similis homini, et non e converso. Et similiter dici potest aliquo modo, quod creatura sit similis Deo; non tamen quod Deus sit similis creaturæ. Hinc D. Thomas, parte I, quæst. 4, artic. 3, quærit, utrum aliqua creatura possit esse similis Deo; et respondet, cum Deus sit universale agens, et principium totius esse, non contentum in aliqua specie vel genere, creaturas ei similes esse, non secundum eandem specificam aut genericam rationem, sed secundum aliqualem analogiam. Cum enim omnis effectus assimiletur suæ causæ, ut quæ necessario in se vel formaliter vel eminenter habet quiddam alteri confert, hinc omnis creatura assimilatur Deo, saltem quatenus est, vel etiam quatenus vivit, et omnium perfectissime rationalis, quæ sola ad imaginem Dei creata est. Etsi autem hæc similitudo consistat in participatione ejusdem formæ, non tamen secundum eandem rationem, sed omnino diversam; nam esse, vivere, sapere, respectu Dei et creaturæ, vel æquivoca, vel valde analogia sunt, ideoque in his non est reciproca similitudo, quia etsi creatura sit similis Deo, Deus tamen non est similis creaturæ, cujus ratio est, quia creatura est facta ad quamdam Dei assimilationem, eumque imitatur, non tamen contra. Unde reciproca similitudo reperitur in illis solis quæ participant formam ejusdem rationis. Vide hæc fusius a D. Thoma loco citato in corpore explicata.

§ VII. *Scriptura dicit Deum esse dissimilem.* Nota cum D. Thoma supra citato, cum sacra Scriptura dicit aliquid non esse simile Deo, id non esse contrarium assimilationi ad ipsum; eadem enim sunt similia Deo et dissimilia. Similia quidem, secundum quod imitantur ipsum, prout valent eum imitari qui non perfecte imitabilis est. Dissimilia vero, secundum quod deficiunt a sua causa, non solum secundum suam intensionem et remissionem, sicut minus album deficit a magis albo, sed quia non est convenientia nec secundum speciem, nec secundum genus.

§ VIII. *Quid autem de divino statu vel sede dicamus.* Nota cum D. Thoma ad hunc locum, Deo tribui stationem et sessionem tripliciter. Primum quidem, quantum ad hoc quod ipse in se existit: Deus enim non stat neque sedet tanquam sustentatus in aliquo altero, sicut nos, sed in seipso manet, non quidem mobiliter, sicut homo tendit in sede, a qua potest removeri; neque secundum aliquam diversitatem sui a se, sicut differt homo a loco in quo sedet aut stat, sed secundum immobilem identitatem; neque ite-

rum communi modo, sicut quælibet res quodammodo est in seipsa, in quantum continetur infra terminos naturæ suæ; sed singulariter est simplex in seipso. Sic enim sibi ipsi innititur, ut a nullo alio dependeat, et sit fixus, et omnibus superlocatus. Secundo, quoad operationem, et hoc est quod dicit Deum *secundum eadem*, id est secundum eandem sapientiam, virtutem et bonitatem et hujusmodi: *et circa idem ipsum*, quantum ad objectum suæ operationis, quia semper ejus operatio est circa seipsum, in quantum intelligendo et amando se omnia operatur; *et similiter secundum modum operationum*, non enim debilitatur aut corroboratur in agendo. Tertio, per remotionem omnis passionis vel transmutationis ab ipso, cum ait: *Omnino esse a seipso immutabilem et non posse transmutari et esse ex toto immobilem*, id est, quod non habeat ex seipso aliquam causam suæ transmutationis, et quod non possit ab aliquo exteriori moveri in contrarium, sed sit totaliter immobilis. *Atque hæc quidem*, inquit, *supra substantiam*; quia nimirum est causa omnis stationis et sessionis quæ in rebus creatis invenitur, in quantum est super omnem sessionem et stationem et omnia stabiliuntur in ipso, qui custodit ea ne commoveantur a statione, et permaneant in propriis bonis.

§ IX. *Pie siquidem putandum est Deum moveri*, etc. Hunc locum edisserens S. Maximus: « Deus, inquit, non movetur aliquo ex istis generibus motus, quin potius motus immobilis, et eodem modo se habentis voluntas ejus dicitur, qua vult esse **492** ea quæ sunt, et emanatio providentiæ ad omnia. Ex his patet, Deum nulla ex iis motionibus, quas Dionysius ingeniose enumeravit, moveri, illa tantum excepta, quæ externa est, et qua creaturas per suas divinas emanationes produxit, multiplicatus, et dispersitius ac distributus, non quatenus ipse est, sed quatenus manens immobilis et impartibilis, et multiplicationem et expers, et eodem prius et postea tenore sola voluntate omnia produxit, neque sic a seipso ullo modo recedens. Quo enim moveretur, qui omnia substantia sua replet? Imo, inquit Cyparissiotus, si una facies maneat, cujus forma nulla parte et nullo modo varietur, et ponamus multas circum facies ex fulgore illius emicare, videor mihi ex hac tenui imagine ac similitudine conjecturam de his facere. Ad hunc modum recte quis dicat, non distribui, aut partitum multiplicari Deum, sed nos potius ab eo, tanquam similitudines et imagines exemplarium ejus, distinctos ac variatos esse, et multiplicationem et partitionem subisse; hujusmodi enim affectiones similitudinibus, non Deo, conveniunt. Sic a Dionysio, rerum divinarum peritissimo, hæc quæ in Deo apparet discretio appellata est: videtur enim, inquit, et dicitur unius Dei discretio et multiplicatio; est tamen nihilominus principium divinitatis supra omnem naturam unus Deus impartibilis in partibus et secum ipse copulatus, et permissionis plurium ac multiplicationis expers.

§ X. *Ut per se æqualitatis effectorem secundum quam*, etc. In elementorum scilicet mistione versatur hujusmodi æqualitatis, quæ si non esset, non fierent generationes in mundo. Si enim aliquod ex elementis exsuperet ac redundet, corrumpitur quod generatur.

Ibidem: *Ut quodque aptum est*, etc. Hoc dicit propter æqualitatem proportionis, sive quæ sunt natura fiant, sive per gratiam; ut non omnes æqualiter illuminantur a sole, nec omnes æqualiter sanctificantur, sed proportionate, ut apti sunt, aut digni habentur.

§ Ibidem: *Quatenus omnem æqualitatem*, νοητὴν καὶ νοεράν, id est *intellectilem et intelligentem*, id est angelicam. Sic enim vocare solet angelos νοητούς καὶ νοερούς, quia habent infra se a quibus intelligantur, et ipsi intelligunt, animæ autem non solent vocari νοηταί, id est *intellectiles*, quia non habent infra se a quibus intelligantur, sed dicuntur ratiocinantes, et νοεραί etiam, id est *intelligentes*, sed non proprie ut angeli. *Sentientem* vero æqualitatem vocat quæ in animalibus reperitur; *substantialem*, quæ in substantialibus (sic vocat quæ sunt sine sensu et motu); *naturalem*, quæ in naturalibus (illa intelligit, quæ qualemunque motionem habent; natura enim est principium motus et quietis); *voluntariam*, in iis qui voluntate præditi sunt, qui volunt juste vivere: justitia enim est quædam æqualitas. Omne porro genus æqualitatis habet Deus anticipatum in se ipso simpliciter, tanquam in ideis et exemplaribus æternisque suis notionibus. Ita sanctus Maximus.

PARAPHRASIS PACHYMERÆ (45).

§ I. Ἐπειδὴ καὶ τὰ προκειμένα ὀνόματα ἐν ταῖς A Γραφαῖς ἐμφαίνονται· μέγας, ὡς τὸ· Μέγας ὁ Κύριος ἡμῶν, καὶ μεγάλη ἡ ἰσχύς αὐτοῦ· μικρὸς, ὡς ἐν τῇ τρίτῃ τῶν Βασιλειῶν, Φωνὴ αὐραὸς λεπτῆς, καὶ κεῖ Κύριος· ταῦτός, ὡς τὸ, Ἐγὼ εἰμι, καὶ οὐκ ἠλλοιωμαι· ἕτερος, ὅτε ἄλλως καὶ ἄλλως παρὰ τῷ Ἰεζεκιήλ φαίνεται· ὁμοιος, ὅτε καθ' ὁμοιότητα ἰδίαν δημιουργεῖν τὸν ἄνθρωπον λέγεται· ἀνόμοιος, ὅταν λέγῃ ἐν Ἡσαΐα, Τίτι μὲ ὁμοιώσατε; ἀτε μηδὲν ἔχων ὁμοιον· ἐστὼς, ὅτε λέγει πρὸς Μωϋσῆν· Ὡδε ἐγὼ ἕστηκα πρὸ τοῦ σε ἐκεῖ· καθήμενος, ὡς ὁ Βαρούχ, ὅταν λέγῃ, Σὺ καθήμενος εἰς τὸν αἰῶνα· καὶ ἀλλαχού, Ὁ καθήμενος ἐπὶ τῶν χερουβὶμ ἐμφάνθη· κινούμενος, ὡς τὸ, Ἐπέβη ἐπὶ χερουβὶμ. Ἐπειδὴ γοῦν ταῦτα ἐν ταῖς Γραφαῖς περὶ Θεοῦ εὐρίσκονται, ἄγε δὴ καὶ τὰς τοιαύτας θεωνυμίας,

§ I. Cum proposita quoque nomina in Scripturis afferantur: Magnus, juxta illud, *Magnus Dominus noster, et magna virtus ejus* °. Parvus, sicut in tertio Regum: *Vox auræ tenuis et ibi Dominus* P. Idem, juxta illud: *Ego sum et non mutor* 9. Alius, quando aliter atque aliter apparet apud Ezechielem. Similis, quando hominem ad suam similitudinem creare dicitur 1. Dissimilis, quando dicit in Isai: *Cui me assimilastis* 2? Uī qui nihil habeat simile. Stans, quando ait ad Moysem: *Hic ego steti, antequam tu esses illic*. Sedens, juxta Baruch, cum dicit: *Tu sedes in sempiternum* 3, et alibi: *Qui sedes super cherubim appare* 4. Motus, juxta illud: *Ascendit super cherubim* 5. Cum itaque hæc in Scripturis de Deo reperiantur, agendum, etiam istiusmodi divina nomina, quoad licet, **493** contemplemur. Dictio-

° Psal. cxlvi, 5. P III Reg. xix, 12. 9 Malach. iii, 6. 1 Genes. i, 26, 27. 2 Isai. xlvi, 5. 3 Baruch. iii, 3. 4 Dan. iii, 55. 5 Psal. xvii, 11.

nem autem simulacrorum a gentilibus ad veritatem traduxit; illi enim quasi quasdam statuas faciebant, manibus pedibusque destitutas, has autem Ἑρμᾶς seu *Mercuriales* appellabant, quippe fixas, quoniam quadratæ erant; vel rerum quarumdam indices: ἔρμῆς enim vim sermonis explicat, quippe profereus id quod insitum et internum. Faciebant itaque illas concavas portas habentes, atque in illis simulacra collocabant deorum quos venerabantur, deforis autem illas claudebant. Viles ergo apparebant istiusmodi Mercurii, verum intra se ipsorummet deorum ornatum continebant. Similiter et hic ait, nomina quidem ipsiusmet existentis ac solius veri Dei, quæ in Scriptura recensentur, videntur quidem indigna Deo; verum explicata, dignam Deo interpretationem habent, et intra se simulacra quædam divinasque figuras divinæ gloriæ continent.

§ H. Magnus Deus appellatur, sed non alterius comparatione, sed secundum sibi propriam magnitudinem; sicut cælum, ut sic dicam, magnum dicitur non respectu alterius cæli alicujus minoris, et sol lucidus, non ad aliquid, sed secundum se. Itaque Deus magnus dicitur, non per alterius collationem, sed propter incomparabilem et vere incomprehensibilem divinæ magnitudinis excellentiam. Dicitur ergo magnus, tanquam qui se omnibus rebus magnis communicet; nihil enim in rebus creatis neque mole neque virtute magnum, quod non dicatur magnum secundum participationem ejus qui omni magnitudini superfunditur, omnemque locum continet, omnemque numerum excedit. Cum enim magnum de quantitate dicatur, idcirco magnitudine tam locum quam numerum comprehendit, quæ sunt species quantitatis, magnitudinem quidem pro linea, superficie et corpore sumens; tempus vero sermonemque vocalem missa faciens, illud quidem, quia temporum est conditor, hunc vero, quia de ipso antea verba fecit, in quantum Deus Verbum appellatur. Locum itaque comprehendit tanquam incorporeum, magnitudinem vero numerumque, quod illa quidem in infinitum dividi, hic vero sine termino augeri possit. Nam idcirco etiam addit: Omnem transiliens infinitatem. Mirabiliter autem ponit, Omnem locum continens, quia locus continet, non continetur, terminus enim est continentis; Deus autem plusquam **494** infinitus existit, quia regni ejus non est finis. Quin etiam supra omnem numerum existit; etsi enim Deus dicatur unus et unum, est tamen etiam plus quam unum, proprie enim unum connexionem habet ad multos numeros ex ipso existentes, et principium est multitudinis. Verum Deus unum dicitur, quia simplex est, et individuum, et incompositum. Quin et sic plus quam unitur, et plus quam unum est; dicitur enim de ipso: *Et scientiæ ejus non est numerus* *. Dicitur etiam magnus, secundum plusquam plenitudinem ac magnificentiam suam, quoniam fontes munerum ipsius ab omnibus participati minime minuuntur.

A καθόσον ἐστὶ, θεωρήσωμεν. Τὴν δὲ λέξιν τῶν ἀγαλμάτων ἐξ Ἑλλήνων ἐπὶ τὸ ἀληθές μετέγαγεν· ἐκεῖνοι γὰρ οἷόν τινας ἀνδριάντας ἐποιοῦν, μήτε χεῖρας μήτε πόδας ἔχοντας· τοὺτους δὲ Ἑρμᾶς ἐκάλουν, δηλονότι στεῖρβους, τετράγωνοι γὰρ ἦσαν· ἢ ἐμφατικὸς τινων· Ἑρμῆς γὰρ ἡ τοῦ λόγου ἐμφασίς, ὡς προφορικὸς τοῦ ἐνδιαθέτου καὶ ἐνδοτέρου. Ἐποιοῦν τοίνυν αὐτοὺς διακένους θύρας ἔχοντας, καὶ ἔσωθεν αὐτῶν ἐτίθεσαν ἀγάλματα ὧν ἐσέθοντο θεῶν, ἐξωθεν δὲ ἀπέκλειον τοὺς Ἑρμᾶς. Ἐφαίνοντο οὖν οἱ Ἑρμαὶ εὐτελεῖς, ἔσωθεν δὲ τοὺς τῶν θεῶν αὐτῶν καλλωπισμοὺς εἶχον. Οὕτω δὴ κἀνταῦθά φησι τὰ μὲν περὶ τοῦ ὄντος καὶ μόνου ἀληθινοῦ Θεοῦ ἐν τῇ Γραφῇ ὀνόματα ἀνάξια εἶναι περὶ Θεοῦ λεγόμενα, ἀναπτυσσόμενα δὲ, καὶ ἀξίως Θεοῦ ἐρμηνεύονται, καὶ ἔσωθεν

B ἔχουσι τὰ ἀγάλματα, καὶ τοὺς θεῖους τύπους τῆς περὶ Θεοῦ δόξης.

§ II. Μέγας ὁ Θεὸς ὀνομάζεται, ἀλλ' οὐ πρὸς σύγκρισιν ἐτέρου, ἀλλὰ κατὰ τὸ ἰδίως αὐτοῦ μέγα· ὡς ὁ οὐρανός, οἷον φέρε εἰπεῖν, λέγεται μέγας, οὐ πρὸς ἄλλον οὐρανὸν μικρότερον, καὶ ὁ ἥλιος φωτεινός, οὐ πρὸς τι, ἀλλὰ καθ' αὐτόν. Ὁ γοῦν Θεὸς μέγας λέγεται οὐ πρὸς ἀντιπαράθεσιν ἐτέρου, ἀλλὰ διὰ τὸ ἀπαράθετον καὶ ὄντως ἀκατάληπτον τῆς θείας μεγαλειότητος. Λέγεται γοῦν μέγας, ὡς μεταδιδοὺς ἑαυτοῦ πᾶσι τοῖς μεγάλοις· οὐδὲν γὰρ μέγα οὔτε ποσῶ οὔτε μὴν τῇ δυνάμει ἐπὶ τῶν κτισμάτων, ἕπερ οὐ κατὰ μετοχὴν ἐκεῖνου λέγεται μέγα, ὑπερχειομένου παντὸς μεγέθους, καὶ πάντα τόπον περιέχοντος, καὶ πάντα ἀριθμὸν ὑπερβάλλοντος. Ἐπειδὴ γὰρ τὸ μέγα ἐπὶ ποσῶ λέγεται, διὰ τοῦτο περιλαμβάνει μέγεθος τόπον καὶ ἀριθμὸν, ἅπερ ἐστὶ τοῦ ποιοῦ εἶδη, τὸ μὲν μέγεθος λαβῶν ἀντιγραμμῆς, ἐπιφανείας, καὶ σώματος· χρόνον δὲ καὶ λόγον ἀφείς τὸν προφορικόν· τὸ μὲν, ὅτι ποιητῆς χρόνων, τὸ δὲ, ὅτι περὶ αὐτοῦ ἐμπροσθεν εἶπε, κατὰ τί λόγος τὸ θεῖον λέγεται. Τὸν γοῦν τόπον περιέλαβεν ὡς ἀσώματος, τὸ δὲ μέγεθος καὶ τὸν ἀριθμὸν, ὡς τὸ μὲν ἐπ' ἀπειρον διαιρετὸν, τὸν δὲ ἐπ' ἀπειρον αὐξανόμενον. Διὰ τοῦτο γὰρ καὶ προστίθησι· Καὶ πᾶσαν ἀπειρίαν διαβαῖνον. Θαυμασίως δὲ τίθησι τὸ, Πάντα τόπον περιέχον· ὁ γὰρ τόπος περιέχει, οὐ περιέχεται, πέρας γὰρ ἐστὶ τοῦ περιέχοντος· ὁ δὲ Θεὸς ὑπεράπειρός ἐστι, τῆς βασιλείας γὰρ αὐτοῦ οὐκ ἐστὶ πέρας. Ἀλλὰ καὶ ὑπὲρ πάντα ἀριθμὸν ἐστὶν· εἰ γὰρ καὶ λέγεται ὁ Θεὸς εἷς καὶ ἓν, ἀλλ' οὖν καὶ ὑπὲρ τὸ ἓν ἐστὶ· κυρίως γὰρ τὸ ἓν σχέσιν ἔχει πρὸς τοὺς ἐξ αὐτοῦ πολλοὺς ἀριθμοὺς, καὶ πλήθους ἐστὶν ἀρχή. Ὅμως λέγεται ὁ Θεὸς ἓν, ἐπειδὴ ἀπλοῦν ἐστὶ, καὶ ἀμερῆς, καὶ ἀσύνθετον. Ἀλλὰ καὶ οὕτως ὑπερήνωται, καὶ ὑπὲρ τὸ ἓν ἐστὶ· λέγεται γὰρ περὶ αὐτοῦ· Καὶ τῆς συνέσεως αὐτοῦ οὐκ ἐστὶν ἀριθμός. Λέγεται καὶ μέγας κατὰ τὸ ὑπερπλήρες αὐτοῦ καὶ μεγαλοῦργόν, ὅτι αἱ πηγαὶ τῶν δωρεῶν αὐτοῦ, παρὰ πάντων μετεχόμεναι, ἀμείωτοί εἰσι.

* Psal. clvi, 5.

§ III. Μικρὸν δὲ πάλιν λέγεται, ὡς οὐδένα ὄγκον ἢ διάστημα πεφυκῶς δέξασθαι, ἀλλ' ὑπὲρ ταῦτα ὦν· καὶ ἄλλως, διότι διὰ πάντων ἀκωλύτως χωρεῖ. Τὸ γὰρ μικρὸν ἀρχοειδέστερόν ἐστι πάντων· καθὼς ἐκ τοῦ μικροῦ πρὸς τὸ μείζον πρόβεισι πάντα τὰ ἐν τῇ αὐξήσει, καὶ πάλιν ἐκ μείζονος πρὸς τὸ μικρὸν καταστῆ τὰ ἐν τῇ μειώσει. Στοιχεῖον δὲ ἐστίν, ἐξ οὗ καὶ συνίσταται τι, καὶ εἰς ὃ ἀναλύεται. Ἡ γοῦν διὰ τοῦτο στοιχειωτικὸν ἐστὶ τὸ μικρὸν, ἢ ὅτι καὶ ἐν τῷ μείζονι τὸ μικρὸν θεωρεῖται, ἐν δὲ τῷ μικρῷ τὸ μείζον οὐ. Ὡς γοῦν ἐν τῷ συνθέτῳ τὰ ἀπλᾶ ἐμφαίνονται, ἐν δὲ τοῖς ἀπλοῖς οὐκέτι τὸ σύνθετον, καὶ ἐν ταῖς συλλαβαῖς δηλονότι τὰ στοιχεῖα, οὐ μὴν ἐν τοῖς στοιχείοις αἱ συλλαβαί· οὕτως ἐνταῦθα τὸ μικρὸν στοιχειωτικὸν λέγεται, ὅτι αὐτὸ μὲν ἐν τῷ μείζονι ἐμφαίνεται, οὐ μὴν δὲ καὶ τὸ ἀνάπαλιν. Οὕτω λέγεται καὶ ἐπὶ Θεοῦ τὸ μικρὸν, δι' ὧν τίθησιν ἀποστολικῶν ῥημάτων, ἐξ ὧν τὸ ὑπεροξυπρον τῆς τοῦ Θεοῦ καὶ ἐπὶ τὰ ἀσώματα χωρήσεως δηλοῦται. Τὸ γὰρ διικνεῖσθαι τὸν Θεὸν ἄχρι καὶ μερισμοῦ ψυχῆς καὶ πνεύματος ἀποφαίνει, ὅτι καὶ αὐτὸ τὸ ἀσώματον τῆς ψυχῆς καὶ ἐνοειδὲς ὑπὸ τοῦ Θεοῦ διαιρεῖσθαι δύναται. Διὸ καὶ τὰς ἐννοίας ὁ Θεὸς οἶδεν, μεταξὺ γὰρ νοῦ καὶ νοήσεως ὁ Θεὸς χωρεῖ, καθὼς εἴρηται· *Σὺ ἔγνωσ τούτους διαλογισμούς μου ἀπὸ μακρόθεν*, ἀλλὰ καὶ μεταξὺ ψυχῆς καὶ πνεύματος, ἐν ᾧ δὴ πνεύματι τὰς αἰσθήσεις ἐπεστηριγμένας ἔχομεν, δι' οὗ καὶ αἰσθητοῖς ἡ ψυχὴ προσβάλλει καὶ τὸ διανοητικὸν τῶν σκέψεων ἔχομεν. Τοῦτο δὲ τὸ πνεῦμα, δύναμιν, καὶ οἰονεὶ δευτέραν ψυχὴν αἰσθητικὴν, οἱ παρ' Ἑλλήσι καλοῦσι σοφοί. Ἡ οὖν αἰσθητικὴ αὕτη ψυχὴ ἐστὶν ἢ μέχρι μυελῶν καὶ φλεβῶν καὶ ἀρτηριῶν καὶ ὀστέων, καὶ τοῦ ὅλου σώματος διικνουῦσα, δι' ὧν ἀπάντων διικνεῖται ὁ Θεὸς ἀκωλύτως, τοῖς μὲν διδοῦς σύστασιν, τοῖς δὲ ἐμβαστεύων, ὡς μηδεμίαν κτίσιν, ἀφανῆ εἶναι ἐνώπιον αὐτοῦ. Σημεῖωσαι δὲ περὶ τοῦ πνεύματος, ὅτι ἄλλο ἐστὶ τὸ λεγόμενον πνεῦμα ἐνταῦθα, ὅπερ φαμέν καὶ αἰσθητικὴν ψυχὴν, καὶ ἄλλο ἐκεῖνο τὸ πνεῦμα, περὶ οὗ ὁ μέγας Παῦλός φησιν· *Ὁ ψυχικός ἀνθρώπος οὐ δέχεται τὰ τοῦ πνεύματος*. Πνεῦμα γὰρ ἐκεῖσε τὸ πνευματικὸν φησὶ χάρισμα, ὅπερ ἐκ τοῦ θείου βαπτίσματος λαμβάνομεν οἱ πιστοί, καρτερίας πνεῦμα, ὑπομονῆς, πραότητος, μακροθυμίας, συντονίας εἰς τὸ ἀγαθόν, καθὼς τοῖς ψυχικοῖς οἱ πνευματικοὶ μωραίνοντες φαίνονται, κἄν ἐκεῖνοι τοῦ ἀληθοῦς ἐξέρχονται, καθὼς καὶ πρόωγ ἐλέγομεν.

§ IV. Πάντα τὰ τῷ Θεῷ προσεῖναι λεγόμενα ὑπερουσίως λέγονται· ὅθεν καὶ ταῦτόν λέγεται ὑπερουσίως ὅτι ἐφ' ἑαυτοῦ μένει, καὶ κατὰ τὰ αὐτὰ καὶ ὡσαύτως ἔχει ἰδρυμένον ἐν τοῖς καλλίστοις πέρασι τῆς περὶ τὴν οὐσίαν φαινομένης ταυτότητος. Ἐκ δὲ τῶν περάτων ἐμφαίνεται, ὅτι οὐχὶ ἐστὶ μὲν νῦν ταῦτόν, πέφυκε δὲ ποτε ἐχχυθῆναι εἰς ἑτερότητα· ἐκεῖνο γὰρ ἑτεροιοῦται πολλάκις ἐκ τῆς ταυτότητος, ὅπερ οὐχ ἰδρυται ἐν τοῖς τῆς ταυτότητος πέρασιν. Ὁ δὲ Θεὸς

γ Psal. cxxxviii, 5. ζ I Cor. ii, 14.

§ III. Parvum rursus dicitur, ut quod nullam molem vel distantiam suscipere possit, sed supra hæc existat; et aliter, quia absque impedimento cuncta penetrat. Parvum enim, principium est omnium; quoniam omnia quæ incrementum sumunt, ex parvo in magnum evadunt, et rursus in decremento, ex majori ad id quod minus est redeunt. Elementum autem est id, ex quo etiam aliquid componitur, et in quod resolvitur. Vel idcirco igitur etiam parvum est elementare, vel quia in majori parvum consideratur, non autem magnum in parvo. Sicut ergo in composito simplicia apparent, non autem in simplicibus compositum, et in syllabis v. g. elementa, non vero syllabæ in elementis; ita hic, parvum id quod elementare est dicitur, quoniam ipsum quidem in majori apparet, non autem e contra. Sic dicitur etiam de Deo parvum, propter quod apostolica verba refert, quibus demonstratur velocitas progressus Dei ad res incorporeas. Quod enim pertingat usque ad divisionem animæ et spiritus declarat ipsam quoque incorporeitatem et uniformitatem animæ a Deo dividi posse. Unde Deus quoque cogitationes intelligit, quoniam Deus etiam usque ad intellectum et intellectionem ipsam penetrat, sicut dictum est: *Tu intellexisti cogitationes meas de longe*; quin et inter animam et spiritum, in quo nimirum spiritu sensus habemus stabilitos, per quem etiam anima sensilibus intendit, et vim habemus intelligendi speculationes. Hunc autem spiritum gentiles sapientes vocant *facultatem*, et veluti secundam animam sensitivam animæ. Ergo anima hæc sensitiva penetrat usque ad medullas, et venas, et arterias, et ossa, et totum corpus, ad **495** quæ omnia Deus absque impedimento pertingit; aliis quidem statum impertiens, aliis vero se insinuans, ita ut nulla creatura sit occulta in conspectu ejus. Nota vero circa spiritum, alium esse prædictum spiritum, quem etiam animam sensitivam appellamus, et alium esse illum spiritum, de quo magnus Paulus ait: *Animalis homo non capit ea quæ sunt spiritus*². Spiritum enim ibi vocat gratiam spiritalem, quam fideles in baptismo accipiunt, spiritum fortitudinis, sustinentiæ, mansuetudinis, longanimitatis, intentionis ad bonum, juxta quod viri spirituales hominibus animalibus insanire videntur, quantumvis ipsimet a veritate aberrant, uti superius dicebamus.

§ IV. Hæc omnia quæ Deo inesse dicta sunt, suprasubstantialiter dicuntur; unde etiam id ipsum suprasubstantialiter dicitur, quod in seipso maneat, et secundum eadem eodemque modo stabilitatem habeat in pulcherrimis terminis circa substantiam apparentis identitatis. Ex terminis autem apparet, quod non sit modo quidem idem, aliquando vero possit in alteritatem effundi; quoniam id frequenter ex identitate in alterum mutatur.

quod in terminis identitatis non stabilitur. Deus autem identitatis terminos comprehendit, quomodo ergo aliud aliquando admittere possit? Non dixit autem pro more loquendi suo, ut in aliis per excessum, ut quod excedat terminos identitatis: quoniam deficeret ab identitate, et in aliud incideret, si identitatem excederet. Solet itaque hic Pater in illis excessum nominare, in quibus excessus minime exterminat illa quæ Deum decent; in quibus vero tale quid periculi est, satis esse putat summam de Deo testari. Est itaque Deus immutabilis, et secundum omnem motum immobilis. Dicens autem *ingenitum*, cum multis modis hoc nomen accipiatur, celebriores ejus interpretationes explicat; dicitur enim *ingenitum*, vel quod nædum genitum, sed gignendum est, ut Sara dixit: *Non dum quidem mihi natus est* ^a; vel quod imperfectum est, sicut turris in Chalane ^b; vel ab hoc non factum, ut: *Paulus apostolus non ab hominibus* ^c; vel non hoc factum, sicut: *Justus non unus ex duodecim*; vel id quod penitus nullo modo est, ut quæ fingunt gentiles Scyllam et Chimæram, et similia. Speciatim igitur et absolute, supra hæc omnia *ingenitum* in Deo dicitur; uno enim et **496** eodem modo definitur. Uno modo, propter omnimodam incomparabilitatem divinæ naturæ, eodem modo; propter immutabilitatem. *Αφοριζόμενον* vero est definitum seu demonstratum, a verbo *ὀρίζειν*, vel exemptum et separatum. Et quoniam Deus semper idem et eodem modo se habet, tribuit creaturis, ut in identitate permaneant. Eodem modo igitur omnia, etiam quæ non sunt in eadem natura, in Deo videntur; siquidem Deus est eodem modo, sive similiter, rerum omnium causa.

§ V. Aliud autem significare putandum est; constructio enim hæc per trajectionem ad putandum relationem habet; quoniam Deus in seipso et propria identitate permanens, providentia sua fit omnia in omnibus propter omnium salutem, semetipsum diversimode impertiens ad eorum qui conversi sunt deificationem. Ideirco enim multimoda quoque dicitur Dei sapientia; et ipsammet variarum figurarum diversitatem significare putandum est, quod in prophetis Deus aliter atque aliter appareat; quoniam aliud quid est ab eo quod apparet, cum æqualiter omnia sint ab ipso diversa. Si enim aliqua ex illis erat formis, ut quid non per illam apparebat, cum omnino posset comprehendere, licet per aliam atque aliam? Quemadmodum enim si indivisibilis animæ virtutibus proprias partes corporeas affingeremus, secundum indivisibilitatem ejus illas intelligere deberemus, per quamdam anagogem et allegoriam, mentem quidem dicentes esse caput, quoniam mens est animæ præcipuum atque præstantissimum, sicut caput corporis; opinionem vero cervicem, quia sicut cervix media est inter caput reliquumque corpus, sic et opinio media est

τὰ τῆς ταυτότητος περιλαμβάνει πέρατα, πῶς γοῦν σχοίη ποτὲ τὸ ἕτερον; Οὐκ εἶπε δὲ κατὰ τὸ σύνθετες αὐτῷ ἐν τοῖς ἄλλοις τὴν ὑπεροχὴν λέγοντι, ὅτι, ὑπερέχων τὰ πέρατα τῆς ταυτότητος· ἐκκλίνει γὰρ τῆς ταυτότητος, καὶ εἰς ἕτερον μεταπέσει, εἴπερ ὑπερέξει τῆς ταυτότητος. Εἶωθε γοῦν ὁ Πατήρ ἐν ἐκείνοις λέγειν τὴν ὑπεροχὴν, ἐν οἷς ἡ ὑπεροχὴ οὐκ ἀφανίζει τὰ τῷ Θεῷ πρόποντα· ἐν οἷς δὲ τοιοῦτόν τι κινδυνεύεται, ἱκανὸν ἡγείται τὴν περιοχὴν τοῦ πράγματος μαρτυρῆσαι ἐπὶ Θεοῦ. Ἔστιν οὖν τὸ Θεῖον ἀμετάβλητον, καὶ κατὰ πᾶσαν κίνησιν ἀκίνητον. Εἰπὼν δὲ ἀγένητον, ἐπειδὴ πολλαχῶς λαμβάνεται τὸ ἀγένητον, τὰς παλιμφήμους ἐρμηνείας τοῦ ὀνόματος ἀποκαθαίρει· λέγεται γὰρ ἢ τὸ μήπω γενόμενον, γενησόμενον δὲ, ὡς ἡ Σάρρα εἶπε τὸ, Οὐπω μὲν μοι γέγονεν· ἢ ὡς ἀτελεῖωτον, ὡς ὁ ἐν Χαλάνῃ Πύργος· ἢ τὸ ὡς οὐχ ὑπὸ τοῦδε, ὡς τὸ, Παῦλος ἀπόστολος οὐκ ἐξ ἀνθρώπων· ἢ ὡς οὐ τότε, ὡς, Ὁ Ἰούστος οὐχ εἰς τῶν δώδεκα· ἢ ὡς μηδαμῆ μηδαμῶς ὄν, ὡς ὅσα τερατεύονται Ἕλληνες, Σκύλλαν, καὶ Χίμαιραν, καὶ τὰ ὅμοια. Ἰδικῶς γοῦν καὶ ἀπολύτως ὑπὲρ ταῦτα πάντα ἐπὶ Θεοῦ τὸ ἀγένητον· μονοειδῶς γὰρ καὶ ταυτοειδῶς ἀφορίζεται· μονοειδῶς διὰ τὸ παντελῶς ἀπαράβλητον τῆς θείας φύσεως· ταυτοειδῶς διὰ τὸ ἀναλλοίωτον. Ἀφοριζόμενον δὲ τὸ δεικνύμενον, ὡς ἀπὸ τοῦ ὀρίζειν, ἢ τὸ ἐξηρημένον καὶ κεχωρισμένον. Καὶ τὸ ἀεὶ ταυτόν καὶ ὡσαύτως ἔχον ὁ Θεός, δωρεῖται τοῖς κτίσμασι τὸ ἐν ταυτότητι διαμένειν. Ταυτῶς οὖν ἅπαντα, καὶ τὰ μὴ ἐν ταυτότητι τῆς φύσεως, ἐν τῷ Θεῷ θεωρεῖται· πάντων γὰρ τῶν ὄντων ταυτῶς, ἡγουν ὁμοίως, αἴτιος ὁ Θεός.

§ V. Τὸ δὲ ἕτερον σημαίνειν οἰητέον· καθ' ὑπερβατὸν γὰρ ἡ σύνταξις πρὸς τὸ οἰητέον ἔχουσα τὴν ἀπόδοσιν· ὅτι μένων ἐφ' ἑαυτοῦ καὶ τῆς οικείας ταυτότητος, τὰ πάντα ἐν πᾶσι προνοητικῶς διὰ τὴν πάντων σωτηρίαν γίνεται, ἑαυτὸν ποικίλως ἐπιδιδούς πρὸς ἐκθέωσιν τῶν ἐπεστραμμένων. Διὰ τοῦτο γὰρ καὶ πολύτροπος ἡ τοῦ Θεοῦ σοφία λέγεται· καὶ αὐτὴν τὴν τῶν ποικίλων σχημάτων ἑτερότητα, τὸ ἄλλως καὶ ἄλλως τὸν Θεὸν ἐν τοῖς προφήταις φαίνεσθαι, τοῦτο οἰητέον σημαίνειν, ὅτι ἄλλο τί ἐστι παρ' ὃ φαίνεται, ἐπίσης ἔχων τὰ πάντα ἀλλότρια ἑαυτοῦ. Εἰ γὰρ ἦν τῆς ἐξ ἐκείνων τῶν μορφῶν, ἵνα τί μὴ δι' ἐκείνης ἐφαίνετο πάντοτε οἷας τε οὔσης καταλαμβάνεσθαι, ἀλλὰ δι' ἄλλης καὶ ἄλλης; Ὡς γὰρ εἰ περιεπλάττομεν τῇ ἀμερεῖ ψυχῇ οικεῖα ταῖς δυνάμεισι μέρη σωματοειδῆ, ὀφείλομεν οικεῖως τῇ ἀμερεῖα νοεῖν τὰ λεγόμενα, κατὰ τινὰ ἀναγωγὴν καὶ ἀλληγορίαν, τὸν νοῦν μὲν λέγοντες κεφαλὴν, ὅτι ὁ νοῦς τὸ κρεῖττον καὶ περιεκτικώτερον τῆς ψυχῆς, ὡς ἡ κεφαλὴ τοῦ σώματος· τὴν δὲ δόξαν, αὐχένα, ὅτι ὡσερ ὁ αὐχὴν, μέσον τῆς κεφαλῆς καὶ τοῦ ἐτέρου σώματος, οὕτως ἡ δόξα μέσον τοῦ νοῦ καὶ τῆς ἀλογίας, τὰ γὰρ τῆς διανοίας συμπεράσματα ἀλόγως οἶδεν·

^a Gen. xviii. ^b Gen. x et xi. ^c Gal. i, 1.

τὸν δὲ θυμὸν στήθος, ὅτι καὶ τὸ θυμικὸν ἐν τῷ στή-
θει φασὶν εἶναι· τὴν δὲ ἐπιθυμίαν γαστέρα, ἐπεὶ καὶ
περὶ τὴν γαστέρα τοῦ σώματος τὸ ἐπιθυμητικὸν πε-
ριγραφουσι· τὴν δὲ φύσιν, σκέλη καὶ πόδας, δηλοῦν-
τες ἐντεῦθεν τὸ βάσιμον καὶ ἐδραῖον τῆς φύσεως·
πολλῶ γε μᾶλλον ἐπὶ Θεοῦ τοῦ πάντων ἐπέκεινα θεοπρε-
πῶς ὀφειλομένον ἀναπτύσσειν, καὶ ἀνακαθαίρειν, καὶ τῶν
σωματικῶν ἀπαλλάττειν τὸ θεωρούμενον. Καὶ αὐτὸ δὲ
τὸ τριχῆ διαστατὸν, ὑπερῆτι τῶν σωμάτων ἰδίως ἐστὶ,
τὸ μῆκος, τὸ πλάτος, καὶ τὸ βάθος, εἰ βουληθεῖη τις
περιάψαι τῷ Θεῷ, θεοπρεπῶς ὀφείλει τοῦτο ποιῆσαι·
καὶ νοῆσαι μὲν πλάτος τὴν ὑπερέυρειαν εἰς πάντα
τοῦ Θεοῦ πρόοδον εἰς τὸ παραγαγεῖν, εἰς τὸ κυβερ-
νᾶν, εἰς τὸ προνοεῖν· μῆκος δὲ τὴν ὑπερέχουσαν τὰ
πάντα δύναμιν· βάθος δὲ τὴν ἀπερλιπτον κρυφί-
τητα. Ἀλλὰ δέδοικα, μὴ λάθωμεν ἑαυτοὺς συμφύρον-
τες τὰ περὶ Θεοῦ ἄσωμάτως ὀφειλόμενα νοεῖσθαι
ταῖς διὰ συμβόλων αἰσθητῶν ἀναπτύξεσιν. Ἦγουν
ἀναπτύσσομεν τὸ πλάτος, ἢ τὸ μῆκος, ἢ τὸ βάθος, ἢ
ἄλλοτι, βουλόμενοι ἀνάξαι αὐτὰ ἀπὸ τῶν σωματικῶν
καὶ πάλιν, μὴ ἄλλως ἔχοντες λέγειν, περὶ τὰ σωμα-
τικά κατανατῶμεν, πρόοδον λέγοντες δύναμιν, κρυ-
φίότητα, καὶ τὰ τοιαῦτα, ἃ δὴ καὶ αὐτὰ σωματικά
εἰσιν, εἰ καὶ ὑψηλότερα τῶν προτέρων· διὸ περὶ τού-
των ἐν ἄλλοις εἴρηται. Νῦν δὲ ἑτερότητα λέγοντες
ἐπὶ Θεοῦ, μὴ ὑποπτεύσωμεν, ὅτι εἰς ἕτερον καὶ ἕτε-
ρον ἀλλοιοῦνται τὸ Θεῖον, ἀλλὰ τὸ, ἐν τῇ οἰκειᾷ ἀπλό-
τητι· μένοντα τὸν Θεόν, τὰ ποικίλα καὶ παντοδαπά
εἶδη τῆς κτίσεως παραγαγεῖν, ἐμφαίνομεν· πρόοδον
γὰρ λέγει τὴν πρὸς τὸ κτίσαι τὰ πάντα οἶονεὶ κίνη-
σιν καὶ ὁρμήν.

permutari, sed in propria simplicitate permanentem, diversas et omnimodas species creature
producere significamus: progressum enim dicit
omnium creationem

§ VI. Ὅμοιον δὲ τὸν Θεὸν εἰ μὲν ὡς αὐτὸν ἑαυτῷ
ὄλον δι' ὄλου εἴποι τις, οὐκ ἀτιμαστὸν τὴν Θεωνυ-
μίαν. Ὅμοιον δὲ τινι τῶν ὄντων πῶς τὸ Θεῖον λε-
χθήσεται; ἐπεὶ τοί γε ἡ θεία Γραφή, ὡς αἰεὶ τὸν αὐ-
τὸν ἀναλλοιώτως ὄντα, ἀνόμοιον πᾶσι φησιν, ἐν τῷ,
*Τις ὅμοιός σοι ἐν θεοῖς, Κύριε; καὶ πάλιν, Τίρι με
ὡμοιώσατε; λέγει Κύριος· καὶ πάλιν· Ἐγὼ ὀράσεις
ἐπλήθυνα, καὶ ἐν χερσὶ τῶν προφητῶν ὡμοιώθηρ-
τουτέσιν, Ὁ αὐτὸς ἐγὼ ἑμαυτῷ, ὡς Εἰρηναῖος λέγει
ἐν τοῖς Κατὰ αἰρέσεως. Οὕτω δὲ, ὡς οὐκ ἔστιν ὅμοιος
οὐδενί, δωρεῖται τὴν ὁμοιότητα τοῖς ἐπ' αὐτὸν ἐπι-
στρεφομένοις. Πῶς; Κατὰ μίμησιν τὴν κατὰ δύνα-
μιν τῶν θεῶν ἐκείνων καὶ ὑπὲρ πάντα ὄρον καὶ
λόγον ὑπαρχόντων, κατὰ τὸ, *Γίνεσθε τέλειοι, καὶ,
Γίνεσθε οἰκτίρμονες ὡς ὁ Πατὴρ ὑμῶν ὁ οὐράνιος·*
ἀπερ ἐπὶ Θεοῦ μὲν κυρίως καὶ ὑπὲρ πάντα λόγον
καὶ ὄρον· οὐδὲ γὰρ τόσον ἢ τόσον ἐστὶν ἐπ' ἐκείνῳ
τὸ οἰκτίρμον ἢ τὸ τέλειον, ἀλλ' ἀπεριόριστον· ἐπὶ δὲ
τῶν κτισμάτων κατὰ τὴν ἐκάστου σπουδὴν καὶ δύ-
ναμιν. Τὰ γοῦν παραγόμενα ῥητέον ὅμοια Θεῷ, αὐ-
τοῖς δὲ τὸν Θεὸν ὅμοιον οὐ ῥητέον, ὅτι οὐδὲ ὁ ἀνθρω-
πος ὅμοιος τῇ εἰκόνι αὐτοῦ, ἢ δὲ εἰκὼν ὅμοια τῷ ἀν-
θρώπῳ. Ἐπὶ γὰρ τῶν ὁμοταγῶν καὶ ὁμοφύλων Πέ-*

A inter rationem et irrationabilitatem, intelligentiæ
enim terminos sine ratiocinatione novit; iram vero
pectus, quoniam vim irascibilem in pectore sitam
esse aiunt; concupiscentiam vero ventrem, cum
per ventrem quoque corporis vis concupiscibilis
designetur; naturam vero crura pedesque, per hæc
nimirum naturæ constantiam firmitatemque signi-
ficando: multo magis utique in Deo, rebus omni-
bus eminentiore, eo quo Deum decet modo mystico
hæc explicare, et id quod consideratur, ab omni
re corporea liberare et abstrahere debemus. Porro
triplicem distantiam, quæ in corporibus proprie est,
longitudo et latitudo, et profunditas, si quis Deo ac-
commodare voluerit, ea qua Deum decet **497** ratione
id faciendum est; et intelligenda quidem latitudo, su-
praquam extensa illa Dei ad res omnes progressio
cum in producendo, tum in gubernando, tum in provi-
dendo; longitudo vero, potentia illa quæ res omnes
superat; profunditas vero, arcanum illud quod
comprehendi nequit. Sed vereor ne nos ipsos igno-
remus, ea quæ de Deo incorporeo modo intelligere
debemus sensilium symbolorum explicationibus
commiscentes. Explicamus igitur latitudinem, vel
longitudinem, vel profunditatem, vel aliud quid-
piam, dum a rebus corporeis illa volumus abstra-
here; et cum aliter efferre non possimus, rursum
ad corporea redimus, dum processum dicimus vir-
tutem, arcanum, et similia, quæ utique etiam ipsa
corporea sunt, licet prioribus sublimiora. Verum
de his alibi dictum. Modo vero alteritatem de Deo
C dicentes, ne suspicemur Deum in aliud atque aliud
ipsam veluti motionem et propensionem ad rerum

§ VI. Similem vero Deum si quis dixerit, tan-
quam sibi totum per totum conformem, tale no-
men Dei minime aspernandum est. Quomodo vero
Deus alicui rei similis dici possit? quoniam divina
Scriptura, tanquam semper eundem sine muta-
tione, omnibus dissimilem dicit, ut in illo: *Quis
similis tibi in diis, Domine?* ^d ac iterum: *Cui me
assimilastis? inquit Dominus* ^e; et rursus: *Ego
visiones multiplicavi, et in manibus prophetarum as-
similatus sui* ^f; id est, idem ego mihi ipsi, ut Ire-
næus dicit in libris *Contra hæreses*. Cum autem
non sit similis ulli, similitudinem ad se conversis
elargitur. Quomodo? Secundum imitationem et
virtutem istarum rerum divinarum quæ rationem
omnem terminumque excedunt, juxta illud: *Estote
perfecti* ^g; et: *Estote misericordes sicut Pater ve-
ster cælestis* ^h. Quæ in Deo quidem proprie et su-
pra omnem terminum et rationem; non enim tan-
tum vel tantum in illo est misericordia vel perfe-
ctio, sed infinita; in creaturis vero pro cuiusque
studio et facultate. Hæc itaque quæ adducta sunt,
dicenda sunt Deo similia, non autem iis similis
dicendus est Deus; quoniam neque homo similis

^d Psal. LXXXV, 7. ^e Isai. XLVI, 5. ^f Ose. XII, 10. ^g Matth. v, 48. ^h Luc. VI, 36.

est imagini suæ, sed imago similis est homini. Si-
quidem in iis quæ ejusdem ordinis et æqualia **498**
sunt, Petro, verbi gratia, et Paulo, potest simili-
tudo reciprocari, alterutrum alterutri præferri.

§ VII. In causa vero ad effectus nequaquam ad-
mittimus istiusmodi reciprocactionem, sed effectus
quidem causis esse similes, causam vero effectis
similem nequaquam dicimus; quia non est æqualis,
sed major est qui dat quam quæ participant: Deus
vero omnium quoad entitatem similium causa est,
et ipsius per se similitudinis effector. Solet enim
hic Pater Deum dicere id quod per se est, et ejus
quod per se est conditorem, et per se vitam, et
per se vitæ creatorem. Hæc autem dicit, non quod
dicat Deum diversam quidem esse vitam, ac diver-
sam ab eo vitam essentialem fuisse productam et
quasi subsistentem in Deo, quam participant ea
quæ vitam participant; sed, sicut seipsum expli-
cat capite undecimo, Deus dicitur ipsa vita, atque
ipsa virtus, atque ipsa similitudo, tanquam hoc
existens per modum principii, et ut Deus, et ut
causa: hæc enim ipse re ipsa est. Ipsius autem
similitudinis et similium conditor est, ut qui re-
bus donum hoc primario participantibus, ut id ip-
sum participant, elargitur. siquidem omnia pro
capite suo talia participant, prima quidem supre-
ma, per modum principii, cætera vero consequen-
ter inferiori gradu. Non secus vero dicendum est,
Deum quoque esse conditorem rationis exemplaris
similitudinis, ut qui in se sine principio et unite
semper habeat rerum omnium rationes præexis-
tentes, quas et prædefinitiones superius appella-
vit. Illa igitur omnium similitudo, quæ est omnium
unitas, per participationem primæ causæ, id est
quasi vestigio quodam participationis, participat
illud quod secundum eadem et eodem modo se ha-
bet. Hoc itaque simile, quod secundum eadem et
eodem modo se habet, dissimile est, rerumque
omnium compositionem respuit, uti testatur Scri-
ptura dicens: *Non est similis tibi in diis, Domine* ⁱ.
Non est utique hoc contrarium iis quæ dicta sunt,
cum diximus, omnia Deo esse similia, Deum autem
non esse ulli similem; siquidem eadem et similia
et dissimilia sunt Deo; illud quidem secundum im-
itatio; hoc vero, quoniam effectus a causis infi-
nitis et incomparabilibus parasangis deficiunt.

§ VIII. Statum ac sedem pro eodem accipit, re-
spiciens ad immobilem identitatem utriusque. Sta-
tum enim non **499** dico illum, quo quis rectus
fit postquam in sede fuerat incurvatus, sed inflexi-
bilitatem et immutabilitatem Dei, firmum statum
appellavit; sicut etiam sedere perpetuam et incom-
prehensibilem quietem habere in basi innomina-
bili: omnis enim status ac sedis causa est iis, in
quo omnia in bonis propriis custodita consistunt.

§ IX. Quando vero etiam motum reperimus in
Deo dictum, juxta illud: *Inclina cælos, et descende* ^k,

Α τρου τυχόν και Παύλου, δυνατόν ἀντιστρέφειν τὸ
ὁμοιον, και προηγείσθαι θάτερον θατέρου.

§ VII. Ἐπὶ δὲ τοῦ αἰτίου και τῶν αἰτιατῶν οὐκ
ἀποδεξόμεθα τὴν ἀντιστροφὴν, ἀλλὰ τὰ μὲν αἰτιατὰ
ὁμοια τῷ αἰτίῳ εἰποιμεν, τὸ δὲ αἷτιον οὐχ ὁμοιον
τοῖς αἰτιατοῖς· οὐδὲ γὰρ ἐξισάζει, ἀλλ' ἐπὶ πλέον ὁ
διδούς τῶν μετεχόντων ἐστί. Πᾶσι γὰρ τοῦ εἶναι
ὁμοιοις αἷτιος ὁ Θεός, και αὐτῆς τῆς αὐτομοιότητος
ὑποστάτης. Ἐθος γὰρ τῷ Πατρὶ τὸν Θεὸν λέγειν και
αὐτόν, και τοῦ αὐτοεἶναι ὑποστάτην, και αὐτοζῶν,
και τῆς αὐτοζωῆς ὑποστάτην. Φησὶ δὲ ταῦτα, οὐχ ὡς
ἐτέραν μὲν φάσκων ζῶν αὐτὸν τὸν Θεὸν, ἐτέραν δὲ
παρῆχθαι ζῶν οὐσιώδη και οἰονεὶ ἐνυπόστατον περὶ
τὸν Θεὸν, ἧς μετέχει τὰ ζωῆς μετέχοντα· ἀλλ' ὡς
αὐτὸς ἑαυτὸν ἐρμηνεύει ἐν τῷ ἐνδεκάτῳ κεφαλαίῳ,
αὐτοζωῆ και αὐτοδύναμις και αὐτομοιότης λέγεται
ὁ Θεός, ὡς ἀρχικῶς τοῦτο ὄν και θεϊκῶς, και αἰτια-
τῶς· ταῦτα γὰρ αὐτὸς τῷ ὄντι ἐστί. Τῆς δὲ αὐτο-
μοιότητός ἐστιν ὑποστάτης, και τῶν τοιοῦτων, ὡς
μεθεκτῶς, αὐτοῖς τοῖς πρώτως ἐν τοῖς οὔσι τῆς δω-
ρεᾶς ταύτης μετέχουσι χορηγῶν· πάντα γὰρ οικειῶς
ἑαυτοῖς μετέχει τῶν τοιοῦτων, αἱ μὲν πρώται· και
ὑπέρταται, ἀρχικῶς, τὰ δὲ ἐξῆς, ὑποβατικῶς. Οὐ χει-
ρον δὲ εἰπεῖν, ὅτι και αὐτοῦ τοῦ παραδειγματικοῦ
τῆς ὁμοιότητος λόγου ὑποστάτης ἐστιν ὁ Θεός, ὡς ἐν
ἑαυτῷ ἔχων αἰετὸς τοὺς λόγους πάντων ἀνάρχως και
ἐνιαίως προῦφεστῶτας, οὐς και προορισμοὺς προλα-
βῶν εἶρηκε. Τοῦτο γοῦν τὸ ἐν πᾶσιν ὁμοιον ἢ τῶν
ὄλων ἐνότης, τοῦ κατὰ τὰ αὐτὰ και ὡσαύτως ἔχοντος
μετέχει, κατὰ μετουσίαν τοῦ πρώτου αἰτίου· τοῦτο
γὰρ ἐστί τὸ ἔχει τιὸ οἰονεὶ μετουσίᾳ. Τοῦτο γοῦν τὸ
κατὰ τὰ αὐτὰ και ὡσαύτως ἔχον ἑαυτῷ ὁμοιον, ἀνό-
μοιον, και τοῖς πᾶσιν ἀσύντακτον ἢ θεία Γραφή φη-
σιν, *Οὐκ ἐστιν ὁμοίως σοι ἐν θεοῖς, Κύριε*, λέγουσα.
Οὐκ ἐστί γοῦν ἐναντίον τοῦτο τοῖς προρόρηθεῖσιν, ὅτε
ἐλέγομεν τὰ πάντα ὁμοια τῷ Θεῷ, οὐ μὴν δὲ ὁ Θεός
τούτοις ὁμοιος· τὰ γὰρ αὐτὰ και ὁμοια τῷ Θεῷ και
ἀνόμοια· τὸ μὲν, κατὰ τὴν ἐνδεχομένην μίμησιν, οὐ
γὰρ τελείως ἢ μίμησις· τὸ δὲ, ὅτι μέτροις ἀπείροις
και ἀσυγκρίτοις τὰ αἰτιατὰ τοῦ αἰτίου ἀπολείπονται.

§ VIII. Στάσιν και καθέδραν τὸ αὐτὸ δέχεται, πρὸς
τὴν ἀκίνητον ταυτότητα ἐκάτερον ἀναπτύξας. Στάσιν
γὰρ οὐ τὴν εἰς τὸ ὀρθὸν γενέσθαι ἀπὸ τοῦ συγκεκλμ-
φθαι τῇ καθέδρᾳ φημι, ἀλλὰ τὸ ἀκλόνητον και ἀμετά-
στρεπτον τοῦ Θεοῦ, βέβαιαν στάσιν ἐκάλεσεν· ὡς και
τὸ καθῆσθαι τὸ ἐν ἀνονομάστῳ βάσει και ἀναπαύσει
διαρκῶς και ἀκατάληπτως ἔχειν· αὐτὸς γὰρ ἐστιν ὁ
τῆς πάντων στάσεως και ἔδρας αἷτιος, ἐν ᾧ πάντα
συνέστηκε ἐν τοῖς οικειοῖς ἀγαθοῖς διαφυλακτό-
μενα.

§ IX. Ὅταν δὲ και κίνησιν εὑρωμεν ἐπὶ Θεοῦ λεγομέ-
νην κατὰ τὸ, *Κλῖνον οὐρανοὺς, και κατέβηθι*, θεο-

ⁱ Psal. LXXXV, 7. ^k Psal. LVII, 10.

πρεπῶς τὴν κίνησιν ἐκληψόμεθα· κινεῖται γάρου κατὰ τινὰ τῶν ἐξ παρὰ φιλοσόφους κινήσεων, οὔτε κατὰ γένεσιν, οὔτε κατὰ φθοράν, οὔτε κατὰ ἀξίησιν, οὔτε κατὰ μείωσιν, οὔτε κατὰ τόπον, οὔτε κατὰ ἀλλοίωσιν. Καὶ πάλιν, ἐπεὶ ἡ κίνησις τριχῶς γίνεται, ἢ κατ' εὐθείαν, ἢ κατὰ κύκλον, ἢ ἐξ ἀμφοῖν ἐλικκοειδῶς, ὡς ὁ ὄφις, καὶ ἡ ἐν τοῖς ὕδασι ναῦς, οὐδὲ κατὰ ταύτας κινεῖται. Ἄλλ' οὐδὲ νοητὴν κίνησιν κινεῖται, οἷαν ὁ νοῦς εἰς ἑαυτὸν συνελισσόμενος, καὶ εἰς νοήσεις πολλαπλασιαζόμενος. Οὐ ψυχικὴν, οἷαν κινεῖται ψυχὴ διανοουμένη τε καὶ δοξάζουσα. Οὐ φυσικὴν, οἷαν ἡ φύσις κινεῖ· ἀρχὴ γὰρ κινήσεως καὶ ἡρεμίας ἐστίν. Ἄλλὰ κίνησις τοῦ ἀκινήτου ὡσαύτως ἔχοντος λέγεται ἢ εἰς τὰ ὄντα βούλησις αὐτοῦ· καὶ αἱ πρόοδοι τῆς εἰς πάντα προνοίας αὐτοῦ, ἐν τῇ παρεῖναι πᾶσι τῇ πάντων ἀσχετῶ καὶ ἀπολύτῶ καὶ ἀσυναφεί περιοχῇ. Ἀπαγορεύσας δὲ τὰς τοιαύτας κινήσεις ἐπὶ Θεοῦ, μᾶλλον δὲ τὰς σωματικὰς, τὴν κύκλῳ, τὴν κατ' εὐθείαν, καὶ τὴν ἐλικκοειδῆ, ὅπως χρῆ θεοπρεπῶς κίνησιν νοεῖν ἐπὶ Θεοῦ σαφηνίζει, τὰς αἰσθητὰς ἐν τῇ παντὶ κινήσεις ἀναγωγικῶς ἐρμηνεύων. Τὴν γοῦν κατ' εὐθείαν κίνησιν νοοῦμεν ἐπὶ Θεοῦ, διὰ τὸ εὐθὺ καὶ ἀκλινές, καὶ τὴν ἐξ αὐτοῦ τῶν ὄλων γένεσιν· αὐτόθεν γὰρ καὶ εὐθέως ἡ γένεσις ἐξ αὐτοῦ ἐστὶ, καὶ οὐ διὰ τινων εἰς τοῦτο συντελούντων τυχόν. Τοῦτο δὲ κριεττόνως σαφηνίζεται, εἰ τις ἀπὸ τῶν αἰτιατῶν ἀρξάμενος σκοποῖ. Εἴ τι γὰρ τῶν ὄντων ἐπὶ νοῦν λάβοις, ἐπὶ τὸν ποιητὴν αὐτοῦ ἀνατρέχεις εὐθέως, ὥστε ἀπὸ τοῦ αἰτίου εὐθέως εἰς τὸ αἰτιατὸν ἢ τῆς γενέσεως ἔννοια πρόεισιν. Ἡ καὶ ἄλλως, ὅτι τὴν κατὰ γένεσιν κίνησιν εὐθείαν φασιν, ὡς εὐθέως ἐφιεμένης τῆς ὕλης τοῦ εἶδους καὶ καθ' αὐτό· διὸ καὶ τὸ εἶδος, οὗ ἕνεκα λέγεται, οἰονεὶ τὸ τέλος πρὸς ὅπερ ἡ φύσις εὐθέως τρέχει, μὴ εἰς ἄλλα καὶ ἄλλα ἐλισσομένη, ἀλλ' εἰς αὐτὸ ἀφορῶσα τὸ σκοπιμώτατον. Ἐπεὶ γοῦν ἡ κατὰ γένεσιν κίνησις εὐθέως γίνεται, τὸν τῆς γενέσεως αἴτιον θεοπρεπῶς κατ' εὐθείαν κινεῖσθαι φαμεν. Τὴν δὲ σταθερὰν πρόοδον καὶ τὴν γόνιμον στάσιν ἐλικκοειδῆ φαμεν· ἡ τοιαύτη γὰρ κίνησις, καὶ τὸ σταθερὸν ἔχει, ὅτι, εἰ καὶ ἐκκλίνειν ποιεῖ, πάλιν εἰς τὸ αὐτὸ καὶ τὸ ἐξίσου τοῖς προτέροις κατὰ τὰ αὐτὰ, καὶ κοινωνεῖ κατὰ τοῦτο τῇ κυκλικῇ, καὶ τὴν πρόοδον ἔχει, καθ' ἣν κοινωνεῖ τῇ κατ' εὐθείαν κινήσει. Ἐπεὶ γοῦν ἡ κατ' εὐθείαν κίνησις ἐπὶ Θεοῦ διὰ τὴν εἰς γένεσιν αἰτίαν καὶ πρόοδον ἐξελαμβάνετο, λαμβάνομεν καὶ τὴν ἐλικκοειδῆ κίνησιν, πῆ μὲν, ὡς εἰς αὐτὸ κατανατώσαν, διὰ τὸ σταθερὴν, πῆ δὲ, ὡς προερχομένην ἐξ ἑαυτῆς διὰ τὸ εἰς τὰ ποιήματα γόνιμον. Πάλιν τὴν κατὰ κύκλον λέγομεν κίνησιν, διὰ τὸ ταῦτ' ὄν, καὶ ὅτι συνέχει πάντα. Σημεῖωσαι γὰρ, ὅτι τὰ ὑπερβεηχότα περιέχει τὰ ὑποβεηχότα. Ἄκρα γοῦν καλεῖ τὰς ἀνωτάτω δυνάμεις καὶ πλησιαζούσας Θεῷ, μέσας δὲ τὰς μετ' ἐκείνας μὲν, τῶν δὲ αἰσθητῶν ἀπάντων ὑπερχειμένας. Αἱ μὲν οὖν ἀνώταται περιέχουσι τὰς μέσας, αἱ δὲ μέσαι τὰ αἰσθητά. Ὁ μέντοι Θεὸς ἅπαντα περιέχει ὡς κύκλος τὰ ἐντὸς αὐτοῦ πάντα, καὶ εἰς ἑαυτὸν ὡς πρὸς αἰτίον ἐπιστρέφει.

Extrema igitur vocat supremas illas virtutes Deoque propinquas, medias vero quæ ip-

A Deo digne motum accipiemus; non enim movetur secundum aliquem e sex motibus, de quibus philosophi agunt, neque secundum generationem, neque secundum corruptionem, neque secundum accretionem, neque secundum imminutionem, neque secundum locum, neque secundum immutationem. Et rursum, cum motus tripliciter fiat, vel secundum lineam rectam, vel secundum circulum, vel ex utrisque oblique, sicut serpens, et in aquis navis, neque etiam secundum hos modos movetur. Sed neque motu intellectili cietur, sicut mens in scriptisam revolvitur, et in intellectionibus multiplicatur. Non etiam motu animali, quali movetur anima dum intelligit et opinatur. Non naturali, qualem natura ciet, quoniam hæc est principium motus et quietis.

B Sed motus immobilis, et eodem modo se habentis, dicitur ipsius voluntas circa ea quæ sunt, et progressus providentiæ ipsius ad universa, dum adest omnibus per omnium incomprehensibilem et absolutam et intactilem comprehensionem. Cum negasset istiusmodi in Deo motiones, maxime vero corporeas, ut circularem, rectam, et obliquam, declarat quomodo convenienter Deo, intelligenda sit in Deo motio, sensitivas in universo motiones analogice explanans. Ac rectum quidem motum intelligimus in Deo, propter rectitudinem et inflexibilitatem, et universorum ex ipso procreationem; per se enim et ex tempore creatio ex ipso existit, et non per aliqua, quæ ad ipsam disponant, accidit.

C Hoc autem melius declaratur, si quis ab effectis incipiendo speculetur. Nam si quid eorum quæ sunt in mentem capis, recta ad auctorem ejus accurris, ita ut a causa statim ad effectum generationis intellectio pertingat. Vel etiam aliter, quia motum secundum generationem rectum esse aiunt, dum materia nempe recta et per se formam appetit; quare etiam forma, cujus gratia esse dicitur, quasi finis sit **500** ad quem natura recta currat, nequaquam aliis atque aliis se implectens, sed ad id quod maxime propositum est intuens. Cum itaque motus is, qui secundum generationem est, recta fiat, auctorem generationis, eo quo Deo convenit modo, recta moveri dicimus. Stabilem autem progressum et secundum statum dicimus obliquum; talis enim motus et stabilitatem habet, quoniam licet inclinare faciat, rursum in eodem, etiam ex æquo, prioribus secundum eadem et communicat quoad hoc cum circulari, et progressum habet, secundum quem communicat cum motu recto. Cum itaque motus rectus in Deo causa generationis atque processionis acceptus sit, accipimus quoque motum obliquum, partim quidem, tanquam in idem remeantem, propter constantiam; partim vero tanquam ex seipso prodeuntem, propter creaturarum fecunditatem. Rursum circularem motum dicimus propter identitatem, et quod omnia contineat. Nota enim, superiora continere illa quæ inferiora sunt. Extrema igitur vocat supremas illas virtutes Deoque propinquas, medias vero quæ ip-

diæ vero res sensibiles. Porro Deus omnia continet, sicut circulus omnia quæ in ipso sunt, et ad seipsum tanquam ad causam convertit.

§ X. Denique, si quis idem et justum pro æquali accipiat (siquidem idem secundum omnia æquale ac simile est, et justitia distribuit æqualitatem) hoc etiam dicendum est, Deum æqualem dici, non solum ut partium expertem (quod enim aliquid secundum totum exæquat, non habet partem secundum quam vel refundet, vel deficiat) verum etiam quasi ex æquo cuncta pervadit, et tanquam ipsiusmet æqualitatis effector (uti diximus prius ipsius similitudinis) secundum quam mutuam penetrationem ex æquo procurat, ut in elementis, siquidem horum mistio ex æquo fit, et dum in compositis non præponderant, mundi efficit generationes. Si enim aliquod elementum redundet, id quod genitum est corrumpitur. Cum vero dicit participationem æqualiter participantium, ne cui videatur dicere, quod omnia æqualiter sanctificentur, et æqualiter illuminentur, semetipsum explicuit, dicens: Secundum cujusque capacitatem et dignitatis æqualitatem. Et rursus secundum alium **501** modum Deus æqualis dicitur, quatenus secundum virtutem æqualitatis effectricem omnem æqualitatem anticipavit, juxta prædefinitionem alibi traditam; intellectilem, quæ sub sensum non cadit, scilicet angelorum; intelligentem, quæ simplices et liberas habet intellectiones, sive mentis secundum se; rationalem, quæ per rationem et speculationem rerum notiones suscipit, animarum scilicet rationalium; sentientem, quæ sub sensum cadit, sive partium mundi, quæ dividuntur in essentielles ac naturales, id est in res insensibiles ac prorsus immobiles, et eas quæ aliqualem motum habent; naturam enim definiunt principium motus et quietis; voluntariam vero æqualitatem vocant eam quæ potest eligere, quam quando volumus, et ex arbitrii libertate recte ordinamus, ea quæ justa sunt

§ X. Εἰ δὲ τις τὸ ταῦτόν καὶ τὸ δίκαιον εἰς τὸ ἴσον μεταλαμβάνει, (ταῦτόν γὰρ τὸ κατὰ πάντα ἴσον καὶ ὁμοῖον, καὶ δικαιοσύνη ἢ τοῦ ἴσου διανεμητικὴ) ῥητέον καὶ τοῦτο, ὅτι ἴσος λέγεται ὁ Θεός, οὐ μόνον ὡς ἀμερῆς, (τὸ γὰρ ἐξισάζον δι' ὅλου πρὸς τι, οὐκ ἔχει μέρος καθὼς ἢ πλεονεκτῆσει ἢ μειονεκτῆσει) ἀλλὰ καὶ ὡς ἐπίσης ἐπὶ πάντα φοιτῶν, καὶ ὡς ὑποστάτης τῆς αὐτοῖσότητος, (ὡς ἐλέγομεν πρότερον τῆς αὐτομοιότητος,) καθ' ἣν ἰσοῦργεῖ τὴν δι' ἀλλήλων χώρησιν, ὡς ἐπὶ τῶν στοιχείων ἢ γὰρ ἐπίσης κρᾶσις τούτων, καὶ τὸ μὴ ὑπερταλαντεύειν ἐν τοῖς συγκρίμασι τὰς γενέσεις τοῦ κόσμου ποιεῖ. Εἰ γὰρ τι τῶν στοιχείων πλεονάσει, φθείρεται τὸ γινόμενον. Εἰπὼν δὲ τὴν τῶν μεταλαμβάνοντων ἐπίσης μετοχὴν, ἵνα μὴ τινι δόξῃ λέγειν ὅτι ἐπίσης τὰ πάντα ἀγιάζονται, καὶ ἐπίσης φωτίζονται, ἐπεξηγήσατο ἑαυτὸν, εἰπὼν Κατὰ τὴν ἐκάστου ἐπιτηδειότητα καὶ τὸ ἴσον τῆς ἀξίας. Καὶ κατ' ἄλλον πάλιν τρόπον ἴσον τὸ Θεῖον λέγεται, διότι κατὰ τὴν ἑαυτῶν ποιητικὴν τῆς ἰσότητος δύναμιν πᾶσαν ἰσότητα προεἴληφε, κατὰ τὸν καὶ ἐν ἄλλοις ῥηθέντα προορισμὸν νοητὴν, τὴν αἰσθήσει οὐχ ὑποπίπτουσαν, τῆς τῶν ἀγγέλων δηλαδὴ νοερᾶν, τὴν ἀπλῶς καὶ ἀπολύτως τὰς νοήσεις ἔχουσαν, ἡγούσαν τὴν τοῦ νοῦς κατ' αὐτὸν λογικὴν, τὴν διὰ λόγου καὶ θεωρίας τὰς τῶν ὄντων γνώσεις δεχομένην, τῶν λογικῶν ψυχῶν δηλονότι αἰσθητὴν, τὴν τῇ αἰσθήσει ὑποπίπτουσαν, εἴτουν τὴν τῶν μερῶν τοῦ κόσμου, ἅπερ διαίρουσιν εἰς οὐσιώδη καὶ φυσικὰ, τουτέστιν εἰς τε τὰ ἀναισθητῶς καὶ πάντη ἀκινήτως ὄντα, καὶ εἰς τὰ τὴν ὁποιοῦν ἔχοντα κίνησιν· τὴν γὰρ φύσιν ἀρχὴν κινήσεως καὶ ἡρεμίας ὀρίζονται· θελητὴν δὲ ἰσότητα τὴν προαιρετικὴν φησιν, ἣν θέλοντες καὶ ἐκ προαιρέσεως κατορθούμενοι, τὰ δίκαια ἐργαζόμεθα.

potest eligere, quam quando volumus, et ex arbitrii libertate recte ordinamus, ea quæ justa sunt agimus.

CAPUT X.

De omnitenente, antiquo dierum; in quo etiam de ævo seu æternitate et tempore.

ΚΕΦΑΛΛΙΟΝ Ι'.

Περὶ παντοκράτορος, παλαιῶν ἡμερῶν· ἐν ᾧ καὶ περὶ αἰῶνος καὶ χρόνου.

SYNOPSIS CAPITIS.

I. Dicit, unde Deus dicatur παντοκράτωρ seu omnitenens. II. Unde dictus sit antiquus dierum. III. Quid sit tempus, et æternitas seu ævum, et quibus competat.

§ I.

Sed tempus est oratione nostra Deum multinomium, ut omnitenentem, et ut antiquum dierum, prædicandi. Ac omnitenens quidem dicitur, quod ipse sit omnium sedes, omnia continens atque complectens, et cuncta stabiliens, fundans atque constringens, et universum insolubile in seipso præstans, et ex se, veluti ex omnitenente radice, cuncta producens, atque ad se, tanquam ad fundum,

Ἦρα δὲ τῷ λόγῳ τὸν πολυώνυμον Θεὸν, ὡς παντοκράτορα, καὶ ὡς παλαιὸν ἡμερῶν ὑμῆσαι. Τὸ μὲν γὰρ λέγεται διὰ τὸ πάντων αὐτῶν εἶναι παντοκρατορικὴν ἔδραν, συνέχουσαν καὶ περιέχουσαν τὰ ὅλα, καὶ ἐνιδρύουσαν, καὶ θεμελιούσαν, καὶ περισφύγγουσαν, καὶ ἀρβραγὲς ἐν ἑαυτῇ ⁸⁹ τὸ πᾶν ἀποτελοῦσαν, καὶ ἐξ αὐτῆς τὰ ὅλα, καθάπερ ἐκ ρίζης παντοκρατορικῆς, προάγουσαν, καὶ εἰς ἑαυτὴν ⁹⁰ τὰ

VARIÆ LECTIONES.

⁸⁹ ἐν αὐτῇ, D. ⁹⁰ εἰς αὐτὴν, S. P.

πάντα, καθάπερ εἰς πυθμένα παντοκρατορικὸν, ἅ ἐπιστρέφουσαν καὶ συνέχουσαν αὐτὰ, ὡς πάντων ἔδραν παγκρατῆ, τὰ συνεχόμενα πάντα κατὰ μίαν ὑπερέχουσαν πάντα συνοχὴν ἀσφαλιζομένην, καὶ οὐκ ἔωσαν αὐτὰ διεκπεσόντα ἑαυτῆς, ὡς ἐκ παντελοῦς ἐστίας κινούμενα, παραπολέσθαι. Λέγεται δὲ παντοκράτωρ ἢ θεαρχία καὶ ὡς πάντων κρατοῦσα, καὶ ἀμιγῶς τοῖς διοικουμένοις ἐπάρχουσα⁹¹, καὶ ὡς πᾶσιν ἐφετῆ καὶ ἐπέραστος οὔσα, καὶ ἐπιβάλλουσα⁹² πᾶσι τοὺς ἐθελουσίους ζυγοὺς, καὶ τὰς γλυκείας ὠδίνων τοῦ θεοῦ καὶ παντοκρατορικοῦ καὶ ἀλύτου⁹³ τῆς ἀγαθότητος αὐτῆς. Ἐρωτος.

§ II.

Ἡμερῶν δὲ παλαιὸς ὁ θεὸς ὑμνεῖται διὰ τὸ πάντων αὐτὸν εἶναι καὶ αἰῶνα, καὶ χρόνον, καὶ πρὸ ἡμερῶν, καὶ πρὸ αἰῶνος, καὶ χρόνου. Καίτοι καὶ χρόνον, καὶ ἡμέραν, καὶ καιρὸν, καὶ αἰῶνα θεοπροπῶς αὐτὸν προσρητέον, ὡς ὄντα κατὰ πᾶσαν κίνησιν ἀμετάβλητον καὶ ἀκίνητον, καὶ ἐν τῷ αἰεὶ κινεῖσθαι μένοντα ἐφ' ἑαυτοῦ, καὶ ὡς αἰῶνος, καὶ χρόνου, καὶ ἡμερῶν αἴτιον. Διὸ καὶ ἐν ταῖς ἱεραῖς τῶν μυστικῶν ὁράσεων θεοφανείαις καὶ πολιδῶν⁹⁴ καὶ νέος πλάττεται· τοῦ μὲν προτέρου⁹⁵ τὸν ἀρχαῖον καὶ ὄντα ἀπ' ἀρχῆς, τοῦ νεωτέρου δὲ τὸν ἀγήρω σημαίνοντος· ἢ ἀμφοῖν τὸ ἐξ ἀρχῆς διὰ πάντων ἀχρι τέλους αὐτὸν προΐναι διδασκόντων· ἢ, ὡς ὁ θεὸς ἡμῶν ἱεροτελεστῆς φησι, τοῦ ἑκατέρου τὴν ἀρχαιότητα τὴν θείαν ὑποδηλοῦντος, τοῦ μὲν πρεσβυτέρου τὸ πρῶτον ἐν χρόνῳ, τοῦ νεωτέρου δὲ τὸ κατὰ ἀριθμὸν ἀρχαιότερον ἔχοντος· ἐπεὶ περ ἢ μονὰς καὶ τὰ περὶ μονάδα τῶν ἐπὶ πολὺ προεληλυθότων ἀριθμῶν ἀρχηγικώτερα.

502 Laudatur autem Deus ab antiquitate dierum, quia ipse est omnium ævum et tempus, ante dies, ante ævum, ante tempus; et quidem tempus et dies et tempestivitas appellandus est ipse, ut Deum decet, tanquam qui omni motu est immutabilis et immobilis, et semper movetur, manens in seipso, et tanquam auctor ævi et temporis et dierum. Quamobrem etiam in sacris mysticarum visionum apparitionibus et antiquus et novus fingitur; quorum prior quidem veterem et eum qui est ab initio, junior autem insenescibilem significat; aut utrumque eum ab initio ad finem per omnia progressi declarat: vel, ut divinus noster præceptor ait, utrumque divinam antiquitatem indicat, ita tamen, ut senex id quod primum est ordine temporis, juvenis autem, sive novus, id quod in numero est præstantius contineat; quandoquidem unitas, quæque ei vicina sunt, numeris longius progressis præsent.

§ III.

Χρῆ δὲ, ὡς οἶμαι, καὶ χρόνον καὶ αἰῶνος φύσιν ἐκ τῶν λογίων εἰδέναι· καὶ γὰρ οὐ τὰ πάντα καὶ ἀπολύτως ἀγένητα καὶ ὄντως ἀίδια πανταχοῦ φησιν αἰῶνια, καὶ τὰ ἀφθαστα δὲ, καὶ ἀθάνατα, καὶ ἀναλλοιώτα, καὶ ὄντα ὡσαύτως· ὡς ὅταν λέγῃ τὸ· Ἐπάρθητε, πύλαι αἰώνιοι, καὶ τὰ ὅμοια. Πολλάκις δὲ καὶ τὰ ἀρχαιότατα⁹⁶ τῆ τοῦ αἰῶνος ἐπωνυμία χαρακτηρίζει, καὶ τὴν ὕλην δὲ αὐθις ἐσθ' ὅτε τοῦ καθ' ἡμᾶς χρόνου παράτασιν αἰῶνα προσαγορεύει, καθ' ὅσον καὶ ἰδιότης αἰῶνός ἐστι τὸ ἀρχαῖον καὶ ἀναλλοιώτον, καὶ τὸ καθόλου τὸ εἶναι μετρεῖν. Χρόνον δὲ καλεῖ τὸν ἐν γενέσει καὶ φθορᾷ, καὶ ἀλλοιώσει, καὶ ἄλλοτε ἄλλως ἔχοντα· διὸ καὶ ἡμᾶς ἐνθάδε κατὰ χρόνον ὀριζομένους αἰῶνος μεθέξειν⁹⁷ ἢ θεολογία φησιν, ἥνικα τοῦ ἀφθάρτου καὶ αἰεὶ ὡσαύτως ἔχοντος αἰῶνος ἐφικώμεθα. Τοῖς λογίοις δὲ ἐσθ' ὅτε καὶ ἔγχρονος αἰὼν δοξάζεται, καὶ αἰώνιος χρόνος· εἰ καὶ ἄλλοτε ἴσμεν αὐτοῖς, καὶ κυριώτερον τὰ ὄντα τῷ

Operæ pretium autem duco, ut temporis et ævi seu æternitatis naturam ex Scripturis sacris addiscamus; neque enim omnino et absolute sunt ingenerata vereque sempiterna, quæ passim æterna vocant et incorrupta, immortaliaque et immutabilia, atque eodem modo se habentia; sicut cum aiunt, *Elevamini, portæ æternales*¹, et similia. Sæpenumero etiam antiquissima quæque æternitatis appellatione significant, ut cum universam temporis nostri durationem æternitatem vocant, quatenus videlicet antiquum esse et immutabile, totumque rerum statum mensurare proprium est æternitatis. Tempus vero appellant id quod mensurat generationem et corruptionem atque alterationem, quodque alias aliter se habet; atque ita nos, quos hic tempus definit et circumscribit, æternitatem consecuturos esse Scriptura tradit, cum ad æternitatem quæ non interit, sed semper eodem modo se habet,

¹ Psal. xxiii, 7, 9.

VARIE LECTIONES.

⁹¹ ἐπάρχουσα, S. P. Sc. ⁹² περιβάλλουσα, P. ⁹³ καὶ ἀλύτου, S. αὐλοῦ legisse Sc. videtur. ⁹⁴ παλαιός, S. P. D. Sc. ⁹⁵ πρεσβυτέρου, S. P. D. Sc. Sag. ⁹⁶ ἀρχαιότερα, D. ⁹⁷ μεθέξει, P. μέθεξιν, Sc.

pervenerimus. Quin etiam in Scripturis aliquando ævum temporale et æternum tempus celebratur; tametsi scimus, ab ipsis quæ magis proprie sunt, potius per ævum, quæ autem fiunt, potius per tempus efferi et declarari. Oportet igitur non simpliciter arbitrari ea quæ æterna dicuntur, coæterna esse Deo, qui est ante æternitatem, sed potius, sequentes incorrupte Scripturas maxime venerandas, oportet æterna quidem, et quæ in tempore sunt, secundum modos in eis notos accipere; media vero inter ea quæ sunt **503** et quæ fiunt illa numerantur, quæcunque partim ævum et partim tempus participant. Deum autem ut ævum et ut tempus celebrare oportet, tanquam omnis temporis et ævi auctorem, et antiquum dierum, tanquam ante tempus, et supra tempus, et ut variantem tempe-

αἰῶνι, καὶ τὰ ἐν γενέσει τῷ χρόνῳ καὶ λεγόμενα καὶ δηλούμενα. Χρὴ τοιγαροῦν οὐχ ἀπλῶς συναΐδια Θεῷ τῷ πρὸ αἰῶνος οἶεσθαι τὰ αἰῶνια λεγόμενα· τοῖς σεπτοτάτοις δὲ λογίοις ἀπαρατρέπτως συνεπομένους, αἰῶνια μὲν καὶ ἔγχρονα⁸⁸ κατὰ τοὺς συνεγνωσμένους αὐτοῖς προσυπακούειν τρόπους, μέσα δὲ ὄντων καὶ γιγνομένων, ὅσα πῆ μὲν αἰῶνος, πῆ δὲ χρόνου μετέχει. Τὸν δὲ Θεὸν καὶ ὡς αἰῶνα καὶ ὡς χρόνον ὑμνεῖν, ὡς χρόνου παντὸς καὶ αἰῶνος αἴτιον, καὶ παλαιὸν ἡμερῶν, ὡς πρὸ χρόνου, καὶ ὑπὲρ χρόνον, καὶ ἀλλοιοῦντα καιροὺς καὶ χρόνους· καὶ αὖθις πρὸ αἰῶνων ὑπάρχοντα, καθ' ὅσον καὶ πρὸ αἰῶνός⁸⁹ ἔστι, καὶ ὑπὲρ αἰῶνα, καὶ ἡ βασιλεία αὐτοῦ βασιλεία πάντων τῶν αἰῶνων. Ἀμήν.

stivitates et tempora; et rursus ut ante sæcula existentem, quatenus est ante sæculum, et supra sæculum, sive ævum, et regnum ejus regnum omnium sæculorum. Amen.

ADNOTATIONES CORDERII.

§ I. *Ac omnitenens quidem dicitur*, Græce παντοκράτωρ, cujus vim vocis et differentiam a παντοδύναμος, quod sonat omnipotens, vide supra in adnotationibus ad caput octavum, § 1.

Ibidem dicitur de Deo, quod præest immiste; quia non opus est, ut se veluti cum rebus et negotiis misceat ad cognoscendum ea, ut tute et caute gubernet, sicut necesse est homini, alioqui non poterit solus sufficere gubernationi. *Cunctis juga voluntaria imponens*, id est appetitus naturæ, ut cuique convenit, insitas, tanquam leges impositas, quibus omnis natura libenter et sponte sua parat, et nulla resistit, nec obedientiam detrectat. Et quia hujusmodi appetitus, et impetus insiti et inclinationes tendunt ad amandum summum bonum, quod varie participant, idcirco ejusmodi inclinationes dicuntur a Dionysio divinum amorem parturire, sicuti terra sole tepefacta fructus parturit.

§ II. *Laudatur Deus ab antiquitate dierum*, etc. Quia (inquit Lessius, libro IV *De perfectionibus divinis*, cap. 2) solus initio caret durationis, solus nunquam incepit, solus omne tempus et intervallum durationis occupat et ambit. Hinc vocatur antiquus dierum apud Daniele cap. VII, quoniam, ut Dionysius hic exponit, ipse est omnium ævum et tempus, ante dies, ante ævum, ante tempus; quod intellige de omni tempore, etiam comprehensibili a creatura. Parum enim esset ipsum fuisse ante tempus reale, quod nondum sex annorum millia complevit, cum etiam angeli plurimis sæculis, juxta Patrum quorundam sententiam, ante illud tempus fuerint, Deumque laudaverint; sed fuit etiam ante omne tempus imaginabile, quantumvis illud longum concipiatur. Accipe ante mundum conditum tot sæcula quot sunt arenæ in littore maris, Deus jam erat; accipe totidem myriades sæculorum, Deus antea erat; hunc immensum sæculorum numerum in se multiplica, adhuc Deus infinitis sæculis est antiquior. Dicitur autem omnium ævum et tempus; quia omne ævum ex ipsius duratione pendet, et omne tempus ex ipso fluit, qui ævo et tempori suum esse tribuit et continuat. Unde cap. 5 idem Dionysius ait: Αὐτός ἐστιν αἰὼν τῶν αἰῶνων, ὁ ὑπάρχων πρὸ αἰῶνων, Ipse est ævum ævorum, existens ante omne ævum; et paulo ante: Ἀρχὴ καὶ μέτρον αἰῶνων, καὶ χρόνων ὄντοτης, καὶ αἰὼν τῶν ὄντων; Ipse est principium et mensura ævorum, et temporum entitas et entium ævum, quæ omnia causaliter intelligenda. Omnis vero creatura initium habet, quia non ex substantia Dei, sed ex nihilo est; imo, secundum sanctorum Patrum sententiam, nec æterna retro esse potest. Sanctorum Patrum auctoritates hac de re vide apud Lessium loco citato. Est ergo Deus ævum angelorum qui sunt in ævo, quos antea ab ævo æternos seu æviternos nominaverat, tempus eorum quæ sunt subjecta tempori, id est eorum omnium quæ facta sunt post cælum, ex cujus motu existit tempus, id est numerus motus cæli secundum prius et posterius. Addit autem θεοπραπῶς, id est, ut Deum decet. Dicitur enim ævum, sive sæculum, et tempus, et dies, sed immutabiliter, quia omnia quæ sunt in his, scilicet in ævo, et tempore, et die, mutationem convenienter naturis suis capiunt; ipsa vero ævum, et tempora, et dies, quatenus ævum, et tempora, et dies sunt, quadam imitatione Dei immutabilia sunt. Cum enim omnis mutatio in tempore fiat, quali tempore temporis mutatio fieret? Variationes vero anni, veris scilicet, æstatis, autumnii, et hiemis, quas vocamus tempestivitates, mutationes quidem temporum et dierum sunt secundum qualitates, non autem temporum et dierum secundum se, id est quatenus tempora et dies sunt.

504 § III. *Operæ pretium ut temporis et ævi naturam ex Scripturis addiscamus*. Nota Scripturas dicere Psal. LXXIII: Tuus est dies, et tua est nox; tu fabricatus es auroram et solem, ubi appellat et laudat Deum tanquam tempus et diem, et cum dicit in eodem Psalmo: Æstatem et ver, tu plasmasi eu, ubi similiter appellatur et laudatur Deus tanquam tempestivitas, quæ a Græcis dicitur καιρός, sicut tempus dicitur χρόνος. Monet autem hæc secundum modos in Scripturis notos, sive secundum scopum Scripturæ intelligenda esse, secundum, inquam, naturam eorum quæ dicuntur in Scripturis æterna aut temporalia. Angeli enim dicuntur in Scripturis æterni (Psal. XXIII: Elevamini, portæ æternales); quia sunt participes ævi et antiquissimi omnium creaturarum. Dicitur etiam ævum, sive sæculum, Græce αἰὼν, extensio sive duratio ipsa temporis, ut illud Matth. XXVIII: Usque ad consummationem sæculi; et Psal. LXXVI: Annos æternos in mente habui; et II Cor. IV: Deus hujus sæculi. Perinde enim est, ut si

VARIÆ LECTONES.

⁸⁸ ἐγχρόνια. ⁸⁹ προαιώνιος, P.

interpres vertisset, hujus ævi, sive æternitatis, Græce αἰώνος. Exodi XXI: *Erit ei servus in sæculum*, sive in æternum. Hanc igitur vocat Scriptura temporalem æternitatem, sicut apud Paulum dicitur, tempus æternum. II Tim. I: *Ante tempora sæcularia*, Græce est αἰώνια, id est æterna. Et ad Tit. I: *Ante tempora sæcularia*, Græce αἰώνια, id est æterna. Et Rom. XVI: *Secundum revelationem mysterii temporibus æternis taciti*; idem vocabulum est Græce, quod in hoc loco interpres vertit æternum, et in aliis sæculare.

Non est alienum ab hoc capite, ex Turriano in Cyparissioti decad. 8, cap. 3, explicare, quomodo intelligendum sit, quod pontifex Romanus credidit de creatione angelorum, et ad credendum Catholicis proposuit in cap. *Firmiter*, de summa Trinitate. Non enim discrepat Decretalis ab eo quod hic tradit Dionysius, imo convenit, cum ait, unum universorum principium, creator omnium visibilium et invisibilium, qui sua omnipotente virtute simul ab initio temporis utramque de nihilo condidit creaturam, spiritualem et corporalem, angelicam videlicet et mundanam, et deinde humanam, quasi communem ex spiritu et corpore constitutam. Hactenus Decretalis. Sed dilatandus est aliquantum hic locus.

Quærit B; Athanasius in *Questionibus ad Antiochum principem*, quæst. 4: Quando, et quomodo, et unde facti sint angeli; et respondet ad quæstionem: Nec quando, nec quomodo facti sint, ab humana natura dici posse, præterquam hoc solum, factos esse Verbo Dei ex nihilo. Quando vero? alii, inquit, aiunt primo die, alii ante primum diem. Creatos vero esse testatur, inquit Propheta, cum ait: *Laudate eum, omnes angeli ejus; quoniam ipse dixit, et facta sunt; ipse mandavit, et creata sunt*^m. Moysen enim ait, quia sciebat Judæos esse idololatriæ deditos, idcirco non fecisse sermonem de angelis in Genesi, ne eos eum deos colerent, ut in vitulo et in aliis idolis postea feceruntⁿ. Quod ergo ex Scripturis sanctis disci poterat, utramque scilicet creaturam, spiritualem et corporalem, simul et ex nihilo esse a Deo conditam; *Omnia enim per ipsum facta sunt*^o. Et: *Qui vivit in æternum*, ait Ecclesiasticus, *creavit omnia simul*^p. Utrumque horum Decretalis catholicæ fidei subjecti. Illud vero *simul ab initio temporis*, sicut ad creaturam corporalem, id est ad mundum qui cernitur, et quæcunque in eo continentur, referri voluit, quia scriptum est: *In principio creavit Deus cælum et terram*^q; sic ad angelicam naturam non necesse est, secundum Scripturam, referri voluisse, quia, ut paulo ante aiebat Athanasius, quando angeli creati fuerint, humana natura dicere non potest. Sed quia durationem angelorum, quæ non est subjecta temporis, quia est tota simul et invariabilis, quæ est et dicitur in sacris Litteris ævum, non possumus cognoscere, nec aliis manifestare, nisi per extensionem nostri temporis ex horis, diebus et annis constantem, quam Scriptura ævum quoque aliquando vocat, ut Dionysius notavit; idcirco pontifex proposuit ad credendum, simul ab initio temporis utramque creaturam, spiritualem et corporalem, conditam esse. Nomine itaque temporis ævum et tempus comprehendit pontifex, imitatus Dionysium. Quare non prohibet hæc Decretalis, quin liceat sentire, quod apostolorum discipuli, Clemens et Dionysius, quos multi alii postea secuti sunt, senserunt creatos fuisse angelos ante mundum. De angelis enim interpretatur Dionysius dictum esse illud: *Elevamini, portæ æternales*^r; quia antiquum et invariable, et metiri secundum totum esse, proprietatem ævi esse dicit. Quare si ævum antiquius est tempore, et ævum dicitur, et est duratio angelorum: sunt igitur angeli ante tempus, et ante ea quæ sunt in tempore creati. Idem sentit S. Maximus in prima centuria theologica. Si enim angelos non creasset ante tempus cum quo ortus est mundus, antiquius virtute fuisset, non esse virtutem; et bonitate antiquius, non esse bonitatem, quæ absurda S. Maximo esse videntur. Sic etiam intelligendum esse, quod Epiphanius, disputans contra heresim Pauli Samosatani, ait, non esse angelos ante cælum et terram creatos. Cum plane, inquit, hoc dictum non sit mutabile, quod ante cælum et terram nihil erat ex creatis; **505** nam *in principio fecit Deus cælum et terram*^s, ut principium sit, et nihil ex creatis ante hoc ipsum sit. Hactenus Epiphanius.

Verissimum est, ante cælum et terram nihil fuisse ex creatis, scilicet in tempore (sic enim intelligendum est), angeli autem in ævo creati sunt. Ævum enim est mensura eorum quæ non sunt temporis subjecta.

Idem quod hæc Decretalis, dixit prius synodica epistola Sophronii patriarchæ Jerosolymitani, missa ad Honorium I, et non ad Sergium Constantinopolitanum, ut Photius in sua *Bibliotheca* testatur. Recitata fuit hæc epistola in sexta synodo, et in undecima actione collocata. Loquens ergo de creatione mundi a Deo facta, sic confitetur Sophronius: *Καὶ τοῖς πᾶσι ὄρισεν ἀρχὴν χρονικήν*: id est: *Et omnibus decrevit principium temporis*: quia angeli, licet immortales sint, hoc habent commune cum iis quæ sunt in tempore, quod facti sunt, idcirco tempus eis attribuit. Hunc plane secutus est pontifex in sua Decretali, et Sophronius secutus plane Dionysium, quem in eadem synodica citat (ne quis dicat ignotum fuisse Dionysium Sophronio).

Esse igitur angelos ante mundum hunc corporeum creatos, tradit Dionysius hoc loco, et apostolica Doctrina lib. VIII Clementis, cap. 12, et eam secutus Gregorius Nazianzenus in sermone *de Natali Christi*, et in secundo *de Pascha*, et hunc secutus Damascenus lib. II *De fide orthodoxa*. Idem quoque docet Magnus Basilius in *Hexaemero* et illum secutus Philoponus lib. I *De creatione mundi*, cap. 8, 9, 10, ubi Mopsuestenum, cui contrarium sentiebat, refellit.

Quomodo vero intelligendum sit creaturas spirituales et corporales simul creatas esse, illas cum ævo, has cum tempore, ut hoc quoque non prætereamus, explanavit idem Athanasius lib. III *contra Arium*, intuens in illum locum Ecclesiastici cap. XVIII: *Qui vivit in æternum, creavit omnia simul*. Nihil enim ait ex rebus creatis ante alia sui generis conditum esse, sed omnia simul uno eodemque mandato facta esse. Et paulo ante magis adhuc explicat, cum ait, nihil esse in rebus creatis quod ipsum unum et solum, et primum ante alia, scilicet sui generis, factum sit, sed cum omnibus simul, *κατὰ γένος ἢ τάξιν*, id est cum omnibus sui generis vel ordinis. « Nullum enim, inquit, ex astris, aut ex magnis luminaribus ita apparuit, ut hoc prius, illud posterius in rerum naturam emergeret; sed omnia eodem die eodemque jussu ortum ceperunt, quamvis alia ab aliis splendore differant. Similiter in quadrupedibus, volucris, piscibus, pecoribus, surpibus. Similiter, inquit, Adam, quanquam solus e terra formatus est, fuere tamen in eo etiam tunc rationes successione posteritatisque humani generis. Subjungit deinde: Et ex creatione mundi visibilibus invisibilia ejus (angelos dicit) hoc etiam genere operum, inquit, facta esse intelligimus, colligimusque, ne in illis quidem quidquam seorsum in genere suo aut prius aut posterius creatum esse, sed omnia simul quæ ejusdem conditionis sunt exstitisse. » Non enim singulas res enu-

^m Psal. CXLVIII. ⁿ Exod. XXXII. ^o Joan. I, 3. ^p Eccli. XVIII, 1. ^q Gen. I, 1. ^r Psal. XXIII, 7, 9. ^s Gen. I, 1.

meravit Apostolus, ut in hunc modum diceret : Sive angelus quispiam, sive thronus aliquis, sive dominatio illa, aut illa, aut hæc vel illa ex potestatibus, sed universos simul, qui ejusdem ordinis erant, comprehendit. Sive, inquit, *throne, sive dominationes, sive principatus, sive potestates* †, etc. Hactenus Athanasius : « Omnes itaque cherubini simul creati sunt, simul item seraphini, et simul throni, similiter in reliquis ordinibus, in quibus, quod ad creationem pertinet, non est quidquam prius aut posterius, licet gloria et honore inter se differant. » Sic probat Athanasius contra Arium, non esse Verbum creaturam. « Alioquin, inquit, necesse erat ut simul cum aliis ex ordine virtutum crearetur, et non ante, licet gloria cæteris antecelleret. » Ex quo rursus fieret, ut non posset esse primum et initium aliorum, ut Ariani volebant. Tradebant enim creatum esse Verbum, ut per ipsum Deus omnia alia crearet, quasi non esset de numero omnium ; cum tamen tale principium omnium, ait Athanasius, in omnibus convinceretur, atque ita concludit, differre Verbum substantia et natura a creaturis, solumque ipsum esse solius veri Dei imaginem. Ex quibus patet angelos antiquiores esse rebus temporaneis, utpote æviternos, cum ævum tempore antiquius sit, non esse tamen Deo cœternos, cum æternitas sua ipsi propria sit, nec ulli alteri communicabilis creaturæ. Ex quo manifestum fit, nihil neque temporum, neque sæculorum, nec quidquam eorum quæ in ipsis temporibus aut sæculis sunt, cœternum esse infinitati Dei, quæ omnium causa est, et supra omnia est, et cujus voluntate omnia ex nihilo facta sunt, sive a tempore, sive a sæculo seu ævo ortum duxerint. Simul etiam decens videtur, ut illæ perfectiones quæ a Deo manant, quæ a creaturis αἰτιατῶς, id est create, participantur, antiquiores sint ipso tempore, cum quo creaturæ temporis subjectæ illas participarunt. Itaque sanctitas et bonitas, charitas, vita, sapientia et aliæ perfectiones Dei ex Deo αἰτιατικῶς, id est efficienter, sive causaliter participatæ, non cœperunt creari cum creatione hominis, sed antiquius, ante tempus scilicet, cum angeli αἰωνίως, id est in ævo, et non cœterne, Deum laudabant.

506 PARAPHRASIS PACHYMERÆ (46).

§ I. Tempus est etiam dicendi de omnitenente, et A quomodo a Daniele Deus antiquus dierum appellatur. Dicitur itaque omnitenens a metaphora radicatæ ac nativæ petræ, in qua fundamentum ædificii ipsumque ædificium fundatur. Deinde cum dixit sedem omnia continentem, ne quis opinaretur ipsum hoc dixisse, quod rebus ipsis creatis coexistendo, juxta rationem petræ in exemplo allatæ, et non extrinsecus ipsas contineat, subdit etiam sequentes dictiones. Siquidem de petra non dicitur, quod petra contineat, vel fundet, de Deo autem dicitur, quod sit causa efficiens, ex qua, seu radice efficiente, omnia producuntur, et ad quem, seu ad fundum efficientem ac providum convertuntur. Secundum unam autem supereminentem continentiam omnia munit ; quoniam omnis processio Dei, sive ad creandum, sive ad providendum, unica est et simplex, tametsi res creatæ ac provisæ diversimode hæc munera participant. Dicitur etiam alio modo omnitenens, quia omnibus imperat, et dominatur, et sufficit potestas ejus omnibus qui ab ipso gubernantur ; quod in regibus terrenis locum non habet, quoniam viris præstantioribus opus habent ad gubernandum. Quod si vero et ipsi aliquos per se regant, negotiis quodammodo se implicare, et quæ ad eos spectant discere debent, ut secure præsent : verum Deus omnipotenter dominatur, et immiste præest. Dicitur omnitenens etiam, ut omnibus amabilis et desiderabilis ; quoniam ab ipso omnia voluntarie gubernantur, et erga ipsum divino amore feruntur, ita ut nulla existat dissensio, nulla invita et violenta tractio, quapropter omnitenentem dignitatem habere perhibetur ; nihil enim habenas excutit, nihil contravenit, nihil obstat, nihil coactum succumbit, sed omnia tanquam creaturæ quæ Crea-

§ I. Καιρός ἐστὶ καὶ περὶ παντοκράτορος, καὶ ὀπως παλαιὸς ἡμερῶν παρὰ τῷ Δανιὴλ λέγεται ὁ Θεός, εἰπεῖν. Λέγεται τοίνυν παντοκράτωρ ἀπὸ μεταφορᾶς ἐρριζωμένης καὶ συμφύτου πέτρας, ἐφ' ἧς ὁ τε θεμέλιος τοῦ οἰκοδομήματος καὶ αὐτὸ τὸ οἰκοδόμημα ἐδράζεται. Εἶτα εἰπὼν συνέχουσαν τὴν ἔδραν, ἵνα μὴ τις ὑπονοήσῃ, ὅτι τοῦτο εἶπε διὰ τὸ ἐν τῷ εἶναι σὺν αὐτοῖς τοῖς κτίσμασι συνέχειν, καθάπερ τὴν προτεθεισαν εἰς ὑποδείγματος λόγον πέτραν, καὶ οὐκ ἐξωθεν, ἐπιφέρει καὶ τὰς ἐπιλοιπούς λέξεις. Ἐπὶ γὰρ τῆς πέτρας οὐ λέγεται, ὅτι ἡ πέτρα περιέχει ἢ θεμελιοῖ· ἐπὶ δὲ τοῦ Θεοῦ λέγεται, ὅτι ποιητικὸς αἰτίας ἐστίν, ἐξ οὗ καὶ ὡς ἐκ ῥίζης ποιητικῆς τὰ πάντα προάγονται, καὶ εἰς ὃν, ὡς εἰς πυθμένα ποιητικὸν καὶ προνοητικὸν, ἐπιστρέφονται. Κατὰ μίαν δὲ ὑπερέχουσαν συνοχὴν τὰ πάντα ἐξασφαλίζεται, ὅτι πᾶσα πρόοδος ἐπὶ Θεοῦ, καὶ εἰς τὸ κτίζειν, καὶ εἰς τὸ προνοεῖν, ἐνιαία καὶ ἀπλῆ ἐστίν, εἰ καὶ τὰ κτιζόμενα καὶ τὰ προνοούμενα διαφόρως τῶν δωρεῶν μετέχουσι. Λέγεται παντοκράτωρ καὶ καθ' ἕτερον τρόπον, ὅτι πάντων κρατεῖ, καὶ ἐξουσιάζει, καὶ ἐπαρκεῖ ἡ ἐξουσία αὐτοῦ τοῖς διοικουμένοις ἅπασιν, ὅπερ ἐπὶ τῶν ἐπὶ γῆς βασιλέων οὐκ ἐστὶ, διὸ καὶ τῶν συνδιαφερόντων αὐτοῖς τὴν ἀρχὴν δέονται. Εἰ δὲ τινων καὶ ἀφ' ἑαυτῶν ἀρχουσιν, ἀλλ' οὖν μιγνύμενοι οἷον τοῖς πράγμασι, καὶ μανθάνοντες τὰ περὶ τούτων, οὕτως ἀσφαλῶς ἀρχουσιν. Ὁ δὲ Θεὸς παγκρατῶς ἐξουσιάζει, καὶ ἐπαρκεῖ ἀμιγῶς. Λέγεται παντοκράτωρ καὶ ὡς πᾶσιν ἐφετὸς καὶ ἐπέραστος· διὸ γὰρ θελοῦσίως τὰ πάντα παρ' αὐτοῦ ἀρχονται, καὶ θεῖον ἔρωτα πρὸς αὐτὸν ἔχουσιν, οὐδεμιᾶς δυσμενείας οὕσης, οὐδὲ ἀκουσίου τινὸς καὶ βιαίου ὀλκῆς, διὰ τοῦτο τὸ παντοκρατορικὸν λέγεται ἔχειν ἀξίωμα· οὐδὲν γὰρ ἀφηνιάζει, οὐδὲν ἀντιβαίνει, οὐδὲν ἀνθίσταται, οὐδὲν βιαζόμενον ὑποπίπτει, ἀλλὰ πάντα, ὡς ποιήματα τὸν παραγωγέα εἰδόντα, τὸν πρὸς

† Coloss. 1, 16.

αὐτὸν θεῖον ὠδίνουσιν ἔρωτα. Ἡ δὲ λέξις, ἀπὸ τῶν κυριόκομένων ληφθεῖσα, δηλοῖ τὴν οἶον ἐν ἡμῖν φυσικὴν διάθεσιν, καὶ ἀφ' ἡμῶν φυσικὴν ὁρμὴν πρὸς τὸν δημιουργὸν καὶ κίνησιν. Ὡς γὰρ ἡ γῆ, θερμαινομένη τῷ ἡλίῳ, πρὸς ὠδίνας διεγείρεται, οὕτω καὶ ἡ καρδία, τὸ ἔραστον ἐν ἑαυτῇ περιφέρουσα, ὠδίνας τὸν ἔρωτα.

§ II. Παλαιὸς δὲ ἡμερῶν ὑμνεῖται ὁ θεὸς διὰ τὸ εἶναι τὸν αὐτὸν αἰῶνα τῶν αἰωνίων ἀγγέλων· τούτους γὰρ εἶπε πρότερον αἰωνίους, ὡς αἰῶνος μετέχοντας, οὐ μὴν δὲ ὡς ἀνάρχους. Χρόνον δὲ τῶν ὑπὸ χρόνον, ἀπάντων δηλονότι τῶν γεγονότων μετὰ τὴν παραγωγὴν τοῦ οὐρανοῦ, οὐ τῇ κινήσει ὁ χρόνος εἰσάγεται. Λέγεται δὲ καὶ χρόνος καὶ αἰὼν καὶ ἡμέρα ὁ θεὸς θεοπρεπῶς, ὡς ἀμετάβλητος, ὅτι τὰ πάντα ἐν τούτοις μεταβάλλονται· αὐτὰ δὲ ἀμετάβλητα μένουσι κατὰ τὸ εἶναι χρόνους καὶ ἡμέρας. Εἰ γὰρ μετεβάλλοντο κατ' οὐσίαν, πᾶσα δὲ μεταβολὴ ἐν χρόνῳ, ἔμελλε καὶ ἡ μεταβολὴ τοῦ χρόνου ἐν χρόνῳ γίνεσθαι, καὶ ποίῳ τούτῳ οὐκ οἶδα· κατὰ τὸ εἶναι δὲ χρόνον καὶ ἡμέρας εἶπε τὸ αὐτῶν ἀμετάβλητον. Ἐπεὶ παρακατιῶν ὁ ἅγιος ἐν ἀλλοιώσει εἶποι τὸν χρόνον· ὁ καὶ δοτέον· θέρους γὰρ καὶ ἔαρ, φθινόπωρον καὶ χειμῶν, αἱ τοῦ χρόνου ἀλλοιώσεις. Οὕτω γοῦν θεοπρεπῶς καὶ ὁ θεὸς αἰεὶ κινούμενος ἐφ' ἑαυτοῦ μένει. Καὶ τρίτον, ὅτι καὶ ὡς αἴτιος αὐτῶν· ἐλέγομεν γὰρ καὶ πρότερον, ὅτι τὰ πάντα λέγεται ὁ θεὸς ὡς αἴτιος ἐκ τῶν αἰτιατῶν, εἰ καὶ ὑπὲρ πάντα ἐστὶ. Διὸ καὶ πολλὸς μὲν ὠφθη τῷ Δανιὴλ, λευκὴν ἔχων κεφαλὴν ὡσεὶ ἔριον, νεανίσκος δὲ πάλιν τῷ Ἀβραάμ· τὸ μὲν, ὡς πάντων ἐκ θεοῦ τε ὄντων καὶ μετ' αὐτὸν, καὶ νεωτέρων αὐτοῦ· τὸ δὲ, ὅτι ἐν ἀκμαίᾳ καὶ εὐσταθεῖ μακαριότητι ἀπαλαίωτός ἐστιν· ἢ δι' ἀμφοτέρων, τοῦ τε πρεσβύτου καὶ τοῦ νέου, δηλοῦται τὸ ἐξ ἀρχῆς ἄχρι τέλους διὰ πάντων τῶν κτισμάτων προΐναί αὐτόν· ἢ τρίτον, καθὼς καὶ ὁ ἱεροτελεστής καὶ διδάσκαλος τοῦ Πατρὸς Ἱερὸθεὸς φησιν, ὅτι δι' ἀμφοτέρων ἡ θεία ἀρχαιότης δηλοῦται, διὰ μὲν τοῦ πρεσβυτέρου, ὅτι τὸ ἀρχαῖον καὶ πρῶτον δηλοῖ τὸ πρεσβύτερον· διὰ δὲ τοῦ νεωτέρου, ἐπειπερ ὡς ἐν ἀριθμοῖς ἀρχηγικώτερον μὲν ἡ μονάς, καὶ κατ' ἀριθμὸν νεώτερον, ὁ δὲ ἀριθμὸς ἐστὶ τῷ πλήθει φαινόμενος, ὅσον αὐξάνεται, ἔμφασιν ὑστεροχρονίας ἔχει. Διὰ τοῦτο ὁ μὲν θεὸς, ὡς αἴτιος τῶν κτισμάτων, ἀρχῆς καὶ μονάδος λόγον ἐπέχων· τὰ δὲ κτίσματα, ὡς ἀπ' αὐτοῦ καὶ αἰτιατὰ πλήθους, εἰκότως ὁ μὲν τὸ ἀρχαῖον ἔξει, τὰ δὲ κτίσματα τὸ μετὰ ταῦτα τῆς ἀρχῆς καὶ ὑστερον.

ro, tanquam ab ipso et causa multitudinis; ipse vero id quod post principium et posterius existit.

§ III. Εἰσβάλλει περὶ αὐτοῦ τοῦ χρόνου καὶ τοῦ αἰῶνος εἰπεῖν, σοφώτατα κατασφαλιζόμενος τὸν ἀχροατὴν εἰς εὐσέθειαν, καὶ φάσκων, μὴ χρῆναι ὑπονοεῖν τὰ λεγόμενα αἰώνια κατὰ τοῦτο καὶ συνίδια εἶναι θεῶ τῷ πρὸ αἰώνων. Τὰ γοῦν πάντα καὶ ἀπολύτως ἀγένητα καὶ αἰδία τὰ ἐπὶ θεοῦ κυρίως αἰώνια· οἱ δὲ ἄφθαρτοι ἄγγελοι αἰώνιοι λέγονται:

lorem agnoscant divinum erga ipsum amorem parturiunt. Vocabulum autem hoc a parturientibus acceptum, declarat quodammodo in nobis affectionem naturalem, et a natura nobis insitam propensionem ac motionem ad Creatorem. Sicut enim terra sole calefacta ad paritudoines provocatur; sic et cor, id quod amabile est in seipso circumferens, amorem parturit.

507 § II. Antiquus vero dierum celebratur Deus, quia ipse est ævum angelorum æviterorum; hos enim antea æternos dixerat, quod participent æternitatem, non vero quod principii expertes sint. Tempus autem eorum quæ sunt subjecta temporis, id est eorum omnium quæ facta sunt post cælum, ex cujus motu existit tempus. Dicitur autem Deus et tempus, et ævum, et dies eo modo quo Deum decet, quatenus immutabilis est; quoniam omnia quæ sunt in his mutationem capiunt, ipsa vero, quatenus tempora et dies sunt, immutata permanent. Nam si secundum essentiam mutarentur, cum omnis mutatio in tempore fiat, deberet etiam mutatio temporis in tempore fieri, quali autem illo, non scio; quatenus autem dies tempus sunt, dixit his quoque competere immutabilitatem. Cum in progressu hic sanctus dixerit, tempus in mutatione consistere; hoc etiam concedendum est: siquidem æstas et ver, autumnus et hiems sunt temporis mutationes. Sic itaque etiam Deus, modo Deo convenienti, semper motus in seipso permanet. Tertio etiam tanquam auctor eorum; dicebamus enim antea, Deum omnia dici tanquam causam ex effectis, tametsi supra omnia sit. Quare Danieli quidem canus apparuit, candidum habens caput velut lanam, rursus vero juvenis Abrahamo: illud quidem, quod omnia ex Deo sint, et post ipsum, eoque juniora; hoc vero, quod in vigorosa constantique beatitudine sit senii expertus; vel per utrumque, cum senem tum juvenem, significatur, ipsum a principio usque ad finem per creaturas omnes pervenire; vel tertio, ut divinus hujus Patris initiator ac præceptor Hierotheus ait, quod utroque divina ejus antiquitas indicetur, ita ut per senem quidem id quod antiquum et primum est declaretur; per juvenem vero, quoniam sicut in numeris principiorum quidem est unitas, cum sit in numeris recentior, numerus autem in multitudine apparens, prout augetur, posterioritatem temporis obtinet. Idcirco Deus quidem, tanquam causa creaturarum, principii atque unitatis rationem habens; creature vero quidem habebit id quod antiquius est, creature

§ III. Incipit de ipso tempore et æternitate verba facere, sapientissime securum reddens auditorem in religione, 508 ac dicens non debere existimari ea quæ æterna dicuntur, ideo esse Deo coæterna, qui est ante sæcula. Ea itaque, quæ omnino et absolute ingenta et sempiterna sunt in Deo, proprie æterna sunt; angeli vero incorruptibiles, æterni dicuntur,

juxta illud : *Elevamini, portæ æternales* ^a, quia participant æternitatem, et antiquiores sunt cæteris creaturis. Invenitur enim hæc ipsa temporis extensio αίων, seu *sæculum*, dicta, juxta illud : *Usque ad consummationem sæculi* ^v; et illud : *Annos æternos in mente habui, et meditatatus sum* ^x, et iterum : *Deus hujus sæculi excæcavit cogitationes eorum* ^y; et a Moyse Deum vidente dictum : *Erit tibi servus in sæculum* ^z, sive in æternum. Hæc igitur vocat temporalem æternitatem : apud Apostolum vero dicitur tempus æternum ^a, et, *temporibus æternis taciti* ^b. Dicuntur itaque angeli æterni, tanquam qui proprietatem æternitatis participant, quæ est antiquitas et immutabilitas, et quod secundum totum esse mensuratur; sicut etiam theologus Gregorius ait, id quod rebus coextenditur. Temporis autem proprium est, versari in generatione et corruptione, cælo enim ejusque motui accidit; itaque iterum immutatis elementis tempus quidem interibit, æternitas vero erit. Unde et nos, qui modo hic temporis subjacemus, quandoque etiam incorruptibiles effecti, æterni erimus. Oportet itaque illa quæ æterna dicta sunt non simpliciter accipere etiam sempiterna, sed secundum divinum Scripturarum scopum figurasque in illis notas; scilicet secundum naturas rerum subjectarum sic æterna dicenda sunt. Cum itaque illa quæ proprie sunt, divina, inquam, quæ sunt, supra omnem creaturam, ævo sive æternitati attribuamus, tametsi supra ævum sive æternitatem sint, illa vero quæ fiunt tempore definiverit, media inter ea quæ sunt et quæ fiunt, angelos et animas dicit; quæ quidem partim ævum participant, utpote immortalia et ab interitu libera; C partim vero tempus, quia in generatione cernuntur. Dei autem regnum æternum, vel potius regnum omnium sæculorum, ipsi gloria. Amen.

κατὰ τό· Ἐπάρθητε, πάλαι αἰώνιοι, διότι αἰῶνος μετέχουσι καὶ ἀρχαίωτά εἰσι τῶν ἐτέρων κτισμάτων. Εὗρηται γὰρ καὶ αὕτη ἡ τοῦ χρόνου παράτασις αἰὼν λεγομένη, κατὰ τό· Ἔως τῆς συντελείας τοῦ αἰῶνος· καὶ τό· Ἐτη αἰώνια ἐμνήσθη, καὶ ἐμελέτησα· καὶ πάλιν· Ὁ Θεὸς τοῦ αἰῶνος τούτου ἐτύφλωσε τὰ νοήματα αὐτῶν· καὶ τὸ παρὰ τῶ θεόπτῃ Μωϋσῆ λεγόμενον· Ἔσται σοι κατόχιμος εἰς τὸν αἰῶνα. Ταῦτα γοῦν λέγει ἐγγχρονον αἰῶνα· αἰώνιος δὲ χρόνος παρὰ τῶ Ἀποστόλῳ πρὸ χρόνων αἰωνίων, καὶ· Χρόνοις αἰωνίοις σεσηγημένον. Λέγονται τοίνυν οἱ ἄγγελοι αἰώνιοι, ὡς τῆς ιδιότητος τοῦ αἰῶνος μετέχοντες, ἥτις ἐστὶ τὸ ἀρχαίον καὶ ἀναλλοίωτον, καὶ τὸ καθ' ὅλον τὸ εἶναι μετρεῖν· καθὼς καὶ ὁ θεολόγος λέγει Γρηγόριος, τὸ συμπαραχτείνόμενον τοῖς οὔσι. Χρόνου δὲ ἴδιον τὸ ἐν γενέσει εἶναι καὶ φθορᾶ· τῶ γὰρ οὐρανῷ καὶ τῇ κινήσει τούτου ἐγένετο· καὶ αὐθις, ἀλλαγέντων τῶν στοιχείων, χρόνος μὲν φθαρῆσεται, αἰὼν δὲ ἔσται. Διὸ καὶ ἡμεῖς οἱ ὑπὸ χρόνον ἐνταῦθα, ἔστιν ὅτε ἀφθαρτισθέντες, ἐσόμεθα αἰώνιοι. Πρέπει τοιγαροῦν μὴ ἀπλῶς τὰ λεγόμενα αἰώνια δέχεσθαι καὶ ἀόδια, ἀλλὰ κατὰ τὸν θεῖον τῶν Γραφῶν σκοπὸν καὶ τοὺς συνεγνωσμένους αὐτοῖς τρόπους, δηλονότι καθὼς ἔχουσι φύσεως τὰ ὑποκείμενα, οὕτως αἰώνια λέγεσθαι. Ἐπεὶ γοῦν τὰ μὲν ὄντα, δηλονότι τὰ θεῖα καὶ ὑπὲρ πάσαν κτίσιν, τῶ αἰῶνι προσένειμεν, εἰ καὶ ὑπεραιωνιά εἰσι· τὰ δὲ ἐν γενέσει τῶ χρόνῳ ἀφώρισε· (μέσα λέγει τούτων τῶν τε ὄντων καὶ γινομένων τοὺς ἀγγέλους καὶ τὰς ψυχὰς, ἃ πῆ μὲν αἰῶνος μετέχουσιν ὡς ἀφθάρτα καὶ ἀθάνατα, πῆ δὲ χρόνου διὰ τὸ ἐν γενέσει ὀρασθαι·) τοῦ δὲ Θεοῦ ἡ βασιλεία αἰώνιος, μᾶλλον δὲ καὶ βασιλεία πάντων αἰώνων, αὐτῷ ἡ δόξα. Ἀμήν.

509 CAPUT XI.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΑ'.

De pace, quidque sibi velit ipsum per se esse, quæ sit per se vita, quæ vis ipsa per se, et quæ ita dicuntur.

Περὶ εἰρήνης, καὶ τί βούλεται αὐτὸ τὸ αὐτοεἶναι· τίς ἡ αὐτοζωή, καὶ τίς ἡ αὐτοδύναμις, καὶ τὰ οὕτω λεγόμενα.

SYNOPSIS CAPITIS.

I. Descripsit quænam sit pax divina, quæ, res omnes coordinat atque conciliat, et quinam sint ejus effectus. Quomodo item silentium illud ignotum Dei exprimi non possit. II. Quomodo Deus per se pacis, et universalis et particularis pacis auctor cuncta pacifice conciliat, et, ad omnia pertingat. III. Quomodo pax inter tot et tam contraria servetur. IV. Quomodo pax in iis quæ semper moventur, reperiatur. V. Nihil in natura rerum sine pace consistere. VI. Quomodo Deus dicatur per se vita, per se sapientia, etc., et per se vita, et per se sapientiæ auctor. Et quid sit per se bonitas, et per se divinitas.

§ I.

Age jam divinam pacem, ut conciliationis principem, pacificis laudibus prosequamur; hæc enim est quæ cuncta conjungit, et universorum concordiam ac connexionem gignit ellicitque; quare etiam ipsam expetunt universa, ut eorum divisam multitudinem ad integram quandam re-

ἄγε δὴ τὴν θεῖαν καὶ ἀρχισυνάγωγον εἰρήνην ὕμνοις εἰρηναίοις ἀνευφημήσωμεν· αὕτη γὰρ ἐστὶν ἡ πάντων ἐνωτικὴ, καὶ τῆς ἀπάντων ὁμοιοῦς τε καὶ συμφύτας γεννητικὴ καὶ ἀπεργαστικὴ· διὸ καὶ πάντα αὐτῆς ἐφέεται, τὸ μριστόν αὐτῶν πλῆθος ἐπιστροφούσης εἰς τὴν ὅλην ἐνότητα, καὶ τὸν ἐμφύλιον τοῦ

^a Psal. cxviii, 7, 9. ^v Matth. xxviii, 20. ^x Psal. lxxvi, 6. ^y II Cor. iv, 4. ^z Exod. xxi, 6. ^a II Tim. i, 9. ^b Rom. xvi, 25.

παντὸς πόλεμον ἐνοῦσης εἰς ὁμοειδῆ συνοικίαν. Τῇ A
μετοχῇ τῆς θείας εἰρήνης αἱ γούν πρεσβύτεραι¹⁰⁰
τῶν συναγωγῶν δυνάμεων αὐταί τε¹ πρὸς ἑαυτάς καὶ
πρὸς ἀλλήλας ἐνοῦνται, καὶ πρὸς τὴν μίαν τῶν ὄλων
εἰρηναρχίαν, καὶ τὰ ὑφ' ἑαυτάς ἐνοῦσιν αὐτά τε πρὸς
ἑαυτά, καὶ πρὸς ἀλλήλα, καὶ πρὸς τὴν μίαν καὶ παν-
τελῆ τῆς πάντων εἰρήνης ἀρχὴν καὶ αἰτίαν, ἥτις, ἀμε-
ρῶς ἐπιθεθεχυῖα τοῖς ὄλοις, ὡσπερ τισὶ κλειθροῖς²
τῶν διηρημένων συμπτυκτικοῖς, τὰ πάντα ἐρίζει,
καὶ περατοῖ, καὶ ἀσφαλιζέται, καὶ οὐκ ἐξ̄ διαίρε-
θέντα χυθῆναι πρὸς τὸ ἀπειρον καὶ ἀόριστον, ἀτακτα,
καὶ ἀνίδρυτα, καὶ ἔρημα θεοῦ γιγνόμενα, καὶ τῆς
ἑαυτῶν ἐνώσεως ἐξίσοντα, καὶ ἐν ἀλλήλοις παμμιγῶς
συμφυρόμενα. Περὶ μὲν οὖν αὐτῆς, ὃ τι ποτέ ἐστι
τῆς θείας εἰρήνης καὶ ἡσυχίας, ἣν ὁ ἱερὸς Ἰουστός
ἀφθεγξίαν καλεῖ, καὶ ἐπὶ πᾶσαν γιγνωσκομένην
πρόδοον ἀκινήσιαν, ὅπως τε ἡρεμεῖ, καὶ ἡσυχίαν
ἄγει, καὶ ὅπως ἐν ἑαυτῇ καὶ εἴσω ἑαυτῆς ἐστι,
καὶ πρὸς αὐτὴν ὄλην ὄλη ὑπερήνωται, καὶ οὔτε
εἰς ἑαυτὴν εἰσιούσα, καὶ πολλαπλασιάζουσα ἑαυ- B
τὴν ἀπολείπει τὴν ἑαυτῆς ἔνωσιν, ἀλλὰ καὶ πρόεισιν
ἐπὶ πάντα ἔνδον ὄλη μένουσα δι' ὑπερβολὴν τῆς πάν-
τα ὑπερεχούσης ἐνώσεως, οὔτε εἰπεῖν, οὔτε ἐννοῆσαι
τινι τῶν ὄντων, οὔτε θεμιτὸν οὔτε ἐφικτόν. Ἄλλ' ὡς
ἀφθεγκτον καὶ τοῦτο, καὶ ἀγνωστον ἐπ' αὐτὴν ἀνα-
θέντες, ὡς πάντων οὐσαν ἐπέκεινα, τὰς νοητάς αὐ-
τῆς καὶ ῥητάς μετουσίαις, καὶ τοῦτο ὡς δυνατὸν
ἀνδράσι, καὶ ἡμῖν πολλῶν ἀνδρῶν ἀγαθῶν ἀπολει-
πομένοις, ἐπισκοπήσωμεν³.

adigit unitatem, atque intestinum bellum universi
ad concordem inducat commorationem. Quin et
divinæ pacis participatione primæ virtutes con-
ciliatrices, et secum ipsæ et inter se, et cum una
mundi pace prima conjunguntur; inferioraque
tum ipsa secum tum inter se conjungunt, tum
cum uno, eoque perfecto omnium pacis principio
et auctore, qui ad omnia individue cum venit,
quasi claustris ac septis quibusdam quæ divisa
sunt copulat, omnia definit, determinat, et munit;
neque permittit divisa in infinitum sine termino
diffundi, neque inordinata, et sede carentia, Deo-
que destituta, suam unitatem egressa, sibi invicem
confuse misceri. De ipsa igitur divina pace ac
siletio, quam sanctus Justus vocat insonantiam
et immobilitatem ad omnem emanationem quæ
cognoscitur, quidnam tandem sit, et quomodo Deus
quiescat et sileat, et quomodo in se et intra se sit,
et totus secum sit supra quam unitus, et nec in se
ingrediens, et se ipse multiplicans deserat unio-
nem; quin potius ad omnia egreditur totus intus
manens, propter excellentiam unionis omnia su-
perantis, neque dicere neque cogitare ulli eorum
qui sunt fas est, neque possibile. Sed cum hoc
alioquin eloqui non possumus, nec assequi
510 intelligendo, ad ipsam tamen divinam pa-
cem, ut ultra omnia positam, sursum evecti,
participationes ejus, quæ intelliguntur et nominan-
tur, idque, quantum homines (et nos præsertim
qui multis bonis viris impares sumus) consequi
possumus, attendamus.

§ II.

Καὶ πρῶτόν γε τοῦτο ῥητέον, ὅτι τῆς αὐτοεἰρήνης C
καὶ τῆς ὄλης καὶ τῆς καθ' ἕκαστόν ἐστιν ὑποστάτις,
καὶ ὅτι πάντα πρὸς ἀλλήλα συγκεράννουσι κατὰ τὴν
ἀσύγχυτον αὐτῶν ἔνωσιν, καθ' ἣν ἀδιαιρέτως ἡνω-
μένα, καὶ ἀδιαστάτως ὅμως ἀκραιφνῆ κατὰ τὸ οἰκείον
ἕκαστα εἶδος ἔστηκεν, οὐκ ἐπιθολούμενα διὰ τῆς
πρὸς τὰ ἀντικείμενα κράσεως, οὐδὲ ἀπαμβλύοντά
τι τῆς ἐνωτικῆς ἀκριθείας καὶ καθαρότητος. Μίαν
οὖν τινα καὶ ἀπλήν τῆς εἰρηρικῆς ἐνώσεως θεωρή-
σωμεν φύσιν, ἐνοῦσαν ἅπαντὰ ἑαυτῇ καὶ ἑαυτοῖς
καὶ ἀλλήλοις, καὶ διασώζουσιν πάντα ἐν ἀσυγχύτῳ
πάντων συνοχῇ καὶ ἀμιγῇ καὶ συγκεκραμένα.
Δι' ἣν οἱ θεῖοι νόες ἐνοῦμενοι ταῖς νοήσεσιν ἑαυτῶν
ἐνοῦνται καὶ τοῖς νοουμένοις· καὶ αὐθις ἐπὶ τὴν
ἀγνωστον ἀναβαίνουνσι τῶν ὑπὲρ νοῦν ἰδρυμένων συν-
αφῆν. Δι' ἣν αἱ ψυχαὶ, τοὺς παντοδαπούς αὐτῶν⁴ λό- D
γους ἐνοῦσαι, καὶ πρὸς μίαν νοεράν συνάγουσαι
καθαρότητα, προβαίνουσιν οἰκειῶς ἑαυταῖς, ὁδῶ,
καὶ τάξει διὰ τῆς ἀύλου καὶ ἀμερούς νοήσεως ἐπὶ
τὴν ὑπὲρ νόησιν ἔνωσιν. Δι' ἣν ἡ μία καὶ ἀδιάλυ-
τος πάντων συμπλοκὴ κατὰ τὴν θεῖαν αὐτῆς ἀρμο-
σίαν ὑφίσταται, καὶ ἐναρμόζεται συμφωνίᾳ παντε-
λεῖ καὶ ὁμοιοῖα καὶ συμφυῖα, συναγομένη τε ἀσυγ-

Ac primum quidem hoc dicendum est, ut cum
per se pacis, tum universalis ac particularis pa-
cis, effector sit ipse Deus, et ut omnia inter se
mutuo, minime confusa ipsorum inter se mutuo
conjunctione, commisceat; qua conjunctione cohæ-
rentia sine divisione et distantia, singula tamen
secundum propriam speciem pura consistunt, per
concretionem contrariorum minime perturbata,
quoniam exactam istam unionem ac puritatem
nihil interruptit. Unam igitur eamque simplicem
naturam pacificæ unionis contemblemur, sibi ipsi
et illis ipsis atque invicem omnia copulantem, nec
non universa complexu quodam omnium inconfuso
contemperata pariter atque impermista conser-
vantem. Per hanc divinæ mentes copulatæ, suis
ipsæ cum intelligentiis tum rebus intellectis conjun-
guntur, atque denuo scandunt ad incognitum eo-
rum quæ menti supereminent contactum. Per hanc
animæ, multigenas suas rationes connectendo, ad
quamdam spiritalem puritatem redactæ, proce-
dunt, sibi propria via et ordine, per immaterialem
atque indivisam intelligentiam, ad unionem quam-
dam intelligentia superiore. Per hanc una omnium

VARIÆ LECTIONES.

¹⁰⁰ εἰρήνης αἱ πρεσβύτεραι, S. D. P. Sc. Sar. ¹ αὐταί τε, S. P. D. ² κλειθροῖς, S. ³ ἐπισκοπήσωμεν, S. Sc. Sar. ⁴ ἑαυτῶν, P. Sar.

et indissolubilis connexio, juxta divinam ipsius A congruentiam, existit, et perfecto concentu ac concordia consensioneque coaptatur, dum sine confusione colligitur, ac sine dissolutione continetur. Integritas nimirum perfectæ pacis, per simplicissimam suam meramque virtutis unificæ præsentiam, ad ea quæ sunt omnia pertingit, omnia conjungens, et extremis extrema per media connectens secundum unicam connaturalem amicitiam coagulata; quin et sui quoque vel extremis totius universi terminis fruendi copiam facit, omnia consocians unitatibus, identitatibus, unionibus, congregationibus, dum scilicet divina pax indivulsa persistit, et in uno cuncta demonstrat, et ad omnia pertingit, et a propria nusquam identitate recedit; nam ad omnia procedit, sui que participationem omnibus indulget secundum cujusque proprietatem, nec non pacificæ redundantia bonitatis exuberat, 511 atque manet per excessum unionis tota ad totam, etiam secundum seipsam totam desuper unita.

§ III.

Sed quomodo, dicet aliquis, omnia pacem appetunt? cum res plurimæ diversitate ac distinctione gaudeant, neque unquam sponte sua velint quiescere. Atqui si diversitatem atque distinctionem, qui sic loquitur, cujusque rei proprietatem esse asserat, cum res nulla, dum in suo statu permanet, eam perire velit, nos illi minime repugnabimus, sed id ipsum quoque pacis desiderium esse statuemus. Amant enim omnia cum semetipsis pacem habere, atque esse conjuncta, nec non se suaque omnia immota et illæsa persistere. Et est perfecta illa pax uniuscujusque proprietatis impermixtæ conservatrix, per providentias suas, pacis largitrices, omnia inter seipsa et cum aliis sine seditione et confusione custodiens, atque omnia stabili et nusquam declinante potentia ad ipsorum pacem immobilitatemque stabiliens.

§ IV.

Si cuncta porro quæ moventur, minime quiescere, sed cieri semper suo motu velint vel is ipse movendi se appetitus ad divinam illam pacem universalem pertinet, quæ omnia in seipsis ne elabantur servat, atque omnium eorum quæ moventur proprietatem motricemque vitam, ne a semetipsa desciscat excidatve, custodit, ut mota secum pacem habeant, et eo modo se habentia, quæ sua sunt, peragant.

§ V.

Cæterum, si quis diversitatem a pace prolapsionem asserens, confirmet pacem non esse omnibus amabilem; respondendum potissimum, nihil in natura rerum existere quod omni prorsus

χύτως, ἀδιαιρέτως τε συνεχομένη⁸. Διήκει γὰρ ἡ τῆς παντελοῦς εἰρήνης ὁλότης ἐπὶ πάντα τὰ ὄντα, κατὰ τὴν ἀπλουστάτην αὐτῆς καὶ ἀμιγῆ τῆς ἐνοποιτοῦ δυνάμεως παρουσίαν, ἐνοῦσα πάντα, καὶ συνδέουσα τὰ ἄκρα διὰ τῶν μέσων τοῖς ἄκροις, κατὰ μίαν ὁμοφυῆ συζευγνόμενα⁹ φιλίαν· καὶ τὸ ἀπολαύειν αὐτῆς δωρουμένη καὶ ταῖς ἐσγάταις τοῦ παντός ἀποπερατώσσει, καὶ πάντα ὁμόγνια ποιῶσα ταῖς ἐνότησι, ταῖς ταύτότησι, ταῖς ἐνώσεσι, ταῖς συναγωγαῖς, ἀδιαιρέτως δηλαδὴ τῆς θείας εἰρήνης ἐστώσης, καὶ ἐν ἐνὶ πάντα δεικνυούσης, καὶ διὰ πάντων φοιτώσης, καὶ τῆς οἰκείας ταύτότητος οὐκ ἐξισταμένης· πρόσεισι γὰρ ἐπὶ πάντα, καὶ μεταδίδωσι πᾶσιν οἰκειώς αὐτοῖς ἑαυτῆς, καὶ ὑπερβλύζει περιουσίᾳ τῆς εἰρηνικῆς γονιμότητος· καὶ μένει δι' ὑπεροχὴν ἐνώσεως ὅλη πρὸς ὅλην καὶ καθ' ὅλην ἑαυτὴν⁷ ὑπερνωμένη.

511 atque manet per excessum unionis tota ad totam, etiam secundum seipsam totam desuper unita.

Πῶς δὲ, φαίη τις, ἐφέται⁸ πάντα εἰρήνης; πολλὰ γὰρ ἑτερότητι καὶ διακρίσει χαίρει; καὶ οὐκ ἂν ποτε ἐκόντα ἡρεμεῖν ἐθελήσοι. Καὶ εἰ μὲν ἑτερότητα καὶ διάκρισιν ὁ ταῦτα λέγων φησὶ τὴν ἐκάστου τῶν ὄντων ιδιότητα, καὶ ὅτι ταύτην οὐδὲ ἐν τῶν ὄντων ὄν, ὅπερ ἐστίν, ἐθέλει ποτὲ ἀπολλύειν, οὐκ ἂν οὐδὲ ἡμεῖς πρὸς τοῦτο ἀντιφύσομεν⁹, ἀλλὰ καὶ ταύτην εἰρήνης ἐφείσιν ἀποφανόμεθα. Πάντα γὰρ ἀγαπᾷ πρὸς ἑαυτὰ εἰρηνεύειν τε καὶ ἠνῶσθαι, καὶ ἑαυτῶν καὶ τῶν ἑαυτῶν ἀκίνητα καὶ ἄπτωτα εἶναι. Καὶ ἐστὶ καὶ τῆς καθ' ἑκάστον ἀμιγῶς ιδιότητος ἡ παντελῆς εἰρήνη φυλακτικὴ, ταῖς εἰρηνοδύροισι αὐτῆς προνοίαις τὰ πάντα ἀστασίαστα καὶ ἀσύμφυρτα πρὸς τε ἑαυτὰ καὶ πρὸς ἄλληλα διασώζουσα, καὶ πάντα ἐν σταθερᾷ καὶ ἀκλίτῳ δυνάμει πρὸς τὴν ἑαυτῶν εἰρήνην καὶ ἀκίνησίαν ἰστώσα.

§ IV.

Καὶ εἰ τὰ κινούμενα πάντα μὴ ἡρεμεῖν, ἀλλὰ κινεῖσθαι ἀεὶ τὴν ἑαυτῶν κίνησιν ἐθέλοι, καὶ τοῦτο ἐφείσιν ἐστὶ τῆς θείας τῶν ὅλων εἰρήνης, τῆς πάντα ἐφ' ἑαυτῶν ἀδιάπτωτα¹⁰ διασώζουσης, καὶ τὴν πάντων τῶν κινουμένων ιδιότητα καὶ κινήτικὴν ζωὴν ἀκίνητον καὶ ἄπτωτον φυλαττούσης, ἐν τῷ τὰ κινούμενα πρὸς ἑαυτὰ εἰρηνεύοντα, καὶ ὡσαύτως ἔχοντα, ὄραν τὰ ἑαυτῶν.

§ V.

Εἰ δὲ, τὴν κατ' ἐκπτώσιν εἰρήνης ἑτερότητα λέγων, ἰσχυρίζεται μὴ πᾶσιν εἶναι ἐραστὴν τὴν εἰρήνην, μάλιστα μὲν οὐδὲν ἐστὶ τῶν ὄντων, ὃ πάσης παντελῶς ἐνώσεως ἀποπέπτωκε· τὸ γὰρ πάντῃ ἀστα-

VARIE LECTIONES.

⁸ συγγεγμένη, P. Sc. ⁹ συσζευγμένα, S. P. ⁷ ἑαυτῆς. ⁸ ὅτι ἐφέται, D. ⁹ ἀντιφύσαιμεν, D. ¹⁰ ἀμετάπτωτα, S. P.

τον, καὶ ἀπειρον, καὶ ἀνίδρυτον, καὶ ἀόριστον, οὕτε ἄν ἔστιν, οὕτε ἐν τοῖς οὐσίῳ. Εἰ δὲ τοῦτου φησὶν εἰρήνη καὶ εἰρήνης ἀγαθοῖς ἀπεχθάνεσθαι, τοὺς ἔρισι καὶ θυμοῖς, καὶ ἀλλοιώσεσι καὶ ἀκαταστασίαις χαίροντας· καὶ οὗτοι ἀμαυροῖς εἰδώλοισι εἰρηνικῆς ἐφέσεως διακρατοῦνται, πρὸς παθῶν ἐνοχλοῦμενοι πολυκινήτων, καὶ ταῦτα ἰσθῶν ἀνεπιστημόνως ἐφιέμενοι, καὶ οἰόμενοι τῇ ἀποπληρώσει τῶν ἀεὶ ἀπορρέοντων εἰρηγεύειν ἑαυτοὺς τῇ ἀτευξίᾳ¹¹ τῶν κρατησασῶν ἡδονῶν ἐκταρασσομένους. Τί ἄν τις εἴποι περὶ τῆς κατὰ Χριστὸν εἰρηνοχότου φιλανθρωπίας; καθ' ἣν οὐ μὴ μάθωμεν ἔτι πολεμεῖν, οὕτε ἑαυτοῖς, οὕτε ἀλλήλοις, οὕτε ἀγγέλοις· ἀλλὰ καὶ αὐτοῖς τὰ θεῖα κατὰ δύναμιν συνεργήσωμεν¹², κατὰ πρόνοιαν Ἰησοῦ τοῦ τὰ πάντα ἐν πᾶσιν ἐνεργούντος, καὶ ποιούντος εἰρήνην ἀβρόβητον καὶ ἐξ αἰῶνος προωρισμένην, καὶ ἀποκαταλλάσσοντος ἡμᾶς ἑαυτῷ¹³ καὶ ἐν ἑαυτῷ τῷ Πατρὶ, περὶ ᾧ ὑπερφυῶν δώρων ἐν ταῖς θεολογικαῖς ὑποτυπώσεσιν ἰκανῶς εἴρηται, προσεπιμαρτυρούντων¹⁴ ἡμῖν καὶ τῆς ἱερᾶς τῶν λογίων ἐπιπνοίας.

se ipsi Patri reconciliat. De quibus donis supernaturalibus satis superque dictum est in *Theologicis institutionibus*, sacra Scriptura nobis testimonium perhibente.

§ VI.

Ἄλλ' ἐπειδὴ καὶ ἄλλοτε μοῦ δι' ἐπιστολῆς ἐπέθου, τί ποτε ἄρα φημί τὸ αὐτὸ εἶναι, τὴν αὐτοζωήν, τὴν αὐτοσοφίαν, καὶ πρὸς ἑαυτὸν ἔφησ' διαπορῆσαι¹⁵, πῶς τὸν Θεὸν ποτὲ μὲν αὐτοζωὴν φημι, ποτὲ δὲ τῆς αὐτοζωῆς ὑποστάτην· ἀναγκαῖον ὤφθην, ἱερὲ τοῦ Θεοῦ ἀνθρώπε, καὶ ταύτης σε¹⁶ τῆς ἐφ' ἡμῖν ἀπορίας¹⁷ ἀπολύσαι. Καὶ πρῶτον μὲν, ἵνα τὰ μυριόλεκτα καὶ νῦν ἀναλάβωμεν, οὐκ ἔστιν ἐναντίον, αὐτοδύναμιν ἢ αὐτοζωὴν εἰπεῖν τὸν Θεόν, καὶ τῆς αὐτοζωῆς, ἢ εἰρήνης, ἢ δυνάμεως ὑποστάτην¹⁸. τὰ μὲν γὰρ ἐκ τῶν ὄντων καὶ μάλιστα ἐκ τῶν πρῶτως ὄντων, ὡς αἷτιος πάντων τῶν ὄντων, λέγεται· τὰ δὲ, ὡς ὑπὲρ πάντα καὶ τὰ πρῶτως ὄντα ὑπερῶν ὑπερουσίως¹⁹. Τί δὲ ὅλως, φῆς, τὸ αὐτὸ εἶναι λέγομεν, ἢ τὴν αὐτοζωὴν, ἢ ὅσα ἀπολύτως καὶ ἀρχηγικῶς εἶναι, καὶ ἐκ τοῦ Θεοῦ πρῶτως ὑφειστηχέναι τιθέμεθα. Τοῦτο δὲ φαμεν, οὐκ ἔστιν ἀγκύλον, ἀλλ' εὐθὺ καὶ ἀπλῆν τὴν διασάφησιν ἔχον. Οὐ γὰρ οὐσίαν τινὰ θεῖαν, ἢ ἀγγελικὴν εἶναι φαμεν τὸ αὐτὸ εἶναι²⁰ τοῦ εἶναι τὰ ὄντα πάντα αἰτίαν (μόνον γὰρ τοῦ εἶναι πάντα τὰ ὄντα, καὶ αὐτὸ τὸ εἶναι ὑπερούσιον, ἀρχὴ, καὶ οὐσία, καὶ αἷτιον), οὐδὲ ζωογόνον²¹ ἄλλη θεότητα παρὰ τὴν ὑπέρθρον²² πάντων ὅσα ζῆ, καὶ τῆς αὐτοζωῆς αἰτίαν ζωὴν, οὕτε, συνελόντα εἰπεῖν, ἀρχικᾶς τῶν ὄντων καὶ δημιουργικᾶς οὐσίας καὶ ὑποστάσεις, ἄστινας²³ καὶ θεοὺς τῶν ὄντων καὶ δημιουργοὺς αὐτοσχεδιάσαντες ἀπεστομάτισαν, οὕς, ἀληθῶς καὶ κυρίως εἰπεῖν, οὕτε αὐτοὶ ἤδεισαν²⁴ (οὐκ²⁵ ὄντας) οὕτε οἱ πατέρες αὐτῶν· ἀλλ' αὐτοεῖναι, καὶ αὐτοζωὴν, καὶ αὐτοθεότητά φαμεν,

careat unione; id enim quod penitus instabile et infinitum; nullaque sede nixum interminatamque fingitur, næ illud ipsum per se nihil est, nec in aliquo existit. Sin objiciat, eos paci pacisque bonis adversari, qui litibus et furoribus, mutationibusque et instabilitatibus delectantur; verum et illi quoque obscuris quibusdam pacifici desiderii simulacris detinentur, dum perturbationibus variis aguntur, quas imperite sedare desiderant, et arbitrantur se pacem habere, si continuo fluentibus voluptatibus hauriendis insistant; et perturbantur, si rebus iis, a quibus ipsi devicti sunt, frustrentur. Quid porro dicet quis de Christi pacifica benignitate? qua docemur, non ultra bellum gerere, sive cum nobis ipsis, sive cum proximis, sive cum angelis, quibus potius **512** pro virili coope-

randum est in iis quæ ad Deum spectant, juxta ipsius Jesu providentiam, quæ omnia in omnibus operatur, pacemque confert ineffabilem ab æterno prædefinitam, nosque sibi in spiritu et per se in

Sed quia alias me per epistolam interrogasti, quid appellem per se esse, per se vitam, per se sapientiam, et tecum ais dubitasse, quomodo Deum aliquando quidem voco per se vitam, aliquando vero effectorem per se vitæ; necessarium esse arbitratus sum, homo Dei sancte, ab hac dubitatione, quoad possim, te liberare. Ac primum quidem, ut nunc repetamus quæ millies dicta sunt, non pugnant secum dicere, Deum per se potestatem, et per se vitam; et dicere, Deum creatorem per se vitæ, vel per se pacis, vel per se potestatis; hæc enim dicitur Deus ex iis quæ sunt, et maxime ex iis quæ prima sunt, tanquam causa omnium quæ sunt; illa autem dicitur, tanquam existens suprasubstantialiter supra omnia quæ sunt, et quæ primo sunt. Quæris autem quid prorsus dicamus per se esse, aut per se vitam, aut quæcunque absolute et principaliter esse, et ex Deo ac primo creata esse ponimus. Respondemus non esse hoc contortum, sed rectum, et simplicem habens explanationem. Non enim illud per se esse, substantiam quamdam divinam aut angelicam esse dicimus, quæ sit causa ut sint omnia quæ sunt (solum enim qui est supraquam substantia, principium, et essentia, et causa est ut sint omnia quæ sunt, et ipsum per se esse), nec aliam divinitatem quæ vitam pariat, præterquam vitam supraquam divinam omnium quæcunque vivunt, et ipsius per se vitæ causam, ponimus; nec ut summam

VARIÆ LECTIONES.

¹¹ ἀταξία, D. ¹² συνεργήσωμεν, D. Sc. Sar. ¹³ ἐν Πνεύματι καὶ δι' ἑαυτοῦ. ¹⁴ προσεπιμαρτυρούσης. ¹⁵ ἀπορῆσαι, S. P. D. ¹⁶ τό. ¹⁷ ἐφ' ἡμῖν, non est in D. ¹⁸ ἐπιστάτην, S. ¹⁹ ὑπερκειμένος, P. ²⁰ αὐτοεῖναι, uno verbo, B. D. ²¹ præcedit γὰρ in P. ²² τῶν. ²³ ἄς τινες, P. Sc. ²⁴ ἤδεισαν. ²⁵ ἄτε δὴ οὐκ.

dicam, alias causas principales rerum, et creantes et per se existentes quas quidam et deos rerum et effectores esse temere effutiverunt, quos vere et proprie dicere (quippe cum non essent) nec ipsi nec eorum patres ac majores sciverunt: quin potius per se esse, et per se vitam, et per se divinitatem, principaliter quidem et divine et efficienter unum omnium principium et causam, supraquam principium et supraquam substantia esse dicimus: ut autem in donis suis participatur

513 Deus, providentias, a Deo, qui in se non participator, manantes, dicimus per se substantiæ effectorem, per se vivificationem, per se deificationem; quorum participationem quæ, ut cuique convenit, habent, substantiam habentia, et viventia, et divina sunt, et dicuntur, et similiter in aliis. Quamobrem bonus ille et ipsorum quæ prima sunt auctor esse dicitur, deinde eorum quæ generatim et universe illa participant, postea eorum quæ in parte. Sed quid attinet de his dicere? siquidem nonnulli ex nostris divinis magistris etiam ipsius per se bonitatis ac deitatis constitutivam vocant supraquam bonam et supraquam divinam per se bonitatem ac divinitatem, dicentes esse bonificum et deificum donum a Deo profectum, et per se pulchritudinem, per se pulchrificam fusionem, et universalem pulchritudinem, et particularem pulchritudinem, et universe pulchra, et in parte pulchra, et quæcunque alia eodem modo dicta sunt, et dicuntur, quæ declarant providentias et bonitates ab iis quæ in rerum natura sunt participatas, a Deo, qui est extra sui participationem, larga effusione dimanantes ac profluentes; ut qui est causa omnium, perfecte sit ultra omnia; et qui substantiam et naturam exsuperat, ex omni parte et in universum omnibus, cujuscunque substantiæ et naturæ sint, antecellat.

A ἀρχικῶς μὲν οὖν ²⁶, θεϊκῶς καὶ αἰτιατικῶς, τὴν μίαν πάντων ὑπεράρχιον καὶ ὑπερούσιον ἀρχὴν καὶ αἰτίαν· μεθεκτικῶς δὲ τὰς ἐκδοιδόμενας ἐκ Θεοῦ τοῦ ἀμεθέκτου προνοητικῆς δυνάμεις, τὴν αὐτοσυσίωσιν, αὐτοζώωσιν, αὐτοθέωσιν, ὧν τὰ ὄντα οἰκείως ἑαυτοῖς μετέχοντα, καὶ ὄντα καὶ ζῶντα, καὶ ἔνθεα, καὶ ἔστι καὶ λέγεται, καὶ τὰ ἄλλα ὡσαύτως. Διὸ καὶ τῶν πρώτων ²⁷ αὐτῶν ἀγαθὸς ὑποστάτης λέγεται εἶναι· εἶτα τῶν ὄλων αὐτῶν, εἶτα τῶν μερικῶν αὐτῶν· εἶτα τῶν ὄλων αὐτῶν μετεχόντων, εἶτα τῶν μερικῶς αὐτῶν ²⁸ μετεχόντων. Καὶ τί δεῖ περὶ τούτων λέγειν; ὅπου γέ τινες τῶν θεῶν ἡμῶν ἱεροδιδασκάλων, καὶ τῆς αὐτοαγαθότητος καὶ θεότητος ὑποστάτην φασὶ τὸν ὑπεράγαθον καὶ ὑπέρθεον, αὐτοαγαθότητα καὶ θεότητα λέγοντες εἶναι τὴν ἀγαθοποιὸν καὶ θεοποιὸν ἐκ Θεοῦ

B προεληλυθυῖαν δωρεάν· καὶ αὐτοκάλλος, τὴν αὐτοκαλλοποιὸν χύσιν· καὶ ὄλον κάλλος, καὶ μερικὸν κάλλος· καὶ ὄλως καλά, καὶ ἐν μέρει καλά· καὶ ἕσα ἄλλα κατὰ τὸν αὐτὸν εἴρηται καὶ εἰρήσεται τρόπον, δηλοῦντα προνοίας καὶ ἀγαθότητος ²⁹ μετεχομένας ὑπὸ τῶν ὄντων, ἐκ Θεοῦ, τοῦ ἀμεθέκτου, προϊούσας ἀφθόνῳ χύσει καὶ ὑπερβλυζέουσας, ἵνα ἀκριβῶς ὁ πάντων αἴτιος ἐπέκεινα ἢ πάντων, καὶ τὸ ὑπερούσιον, καὶ ὑπερφυῆς πάντῃ ὑπερέχῃ τῶν καθ' ὅποιαν τινὰ ποτε οὐσίαν καὶ φύσιν.

ADNOTATIONES CORDERII.

§ I. *Age jam divinam pacem, ut conciliationis principem, etc.* Occasione hujus capituli divus Thomas 2-2, quæst. 29, art. 1, petit utrum pax idem sit quod concordia; et in corpore respondet quod pax includat concordiam, illique aliquid addat. Unde ubicunque est pax, ibi est concordia, non tamen ubicunque est concordia, ibi est pax, si nomen pacis proprie sumatur. Concordia enim proprie sumpta est ad alterum, in quantum scilicet diversorum cordium voluntates simul in unum consensum conveniunt. Contingit vero etiam unius hominis cor tendere in diversa, idque dupliciter. Uno quidem modo secundum diversas potentias appetitivas, sicut appetitus sensitivus plerumque tendit in contrarium rationalis appetitus, juxta illud: *Caro concupiscit adversus spiritum* ^c; alio modo, in quantum una et eadem vis appetitiva in diversa appetibilia tendit, quæ simul assequi non potest, unde necesse est esse repugnantiam motuum appetitus. Quare unio horum motuum est quidem de ratione pacis, non tamen de ratione concordia; unde concordia importat unionem appetituum diversorum appetentium, pax autem supra hanc unionem importat etiam appetituum ejusdem appetentis unionem.

Ibid.: *De ipsa igitur divina pace ac silentio, etc.* Ubi nota cum D. Thoma, divinæ paci silentium adjungi, quia signum perturbatæ pacis solet esse strepitus et clamor. Ait autem pacem hanc a sancto quodam, Justo nomine, insonantiam seu ineffabilitatem Dei nuncupari; quia scilicet neque nos Deum effari possumus, neque ipse sic se effatur nobis, ut nos ipsum secundum quod est perfecte cognoscere possimus. Adjungit etiam paci immobilitatem Dei ad omnem processum qui a nobis cognoscitur; quamvis enim procedere dicatur secundum quod suam similitudinem **514** in res diffundit, tamen ipse secundum omnem hujusmodi processum seu emanationem in seipso immobilis manet, uti S. Dionysius *Cælestis hierarchia*, cap. 1, § 2, quoque docuit. Recte autem quies, immobilitas et silentium paci conjunguntur; quia ea quæ pacem habent, hoc ipso quietem aliquam habere videntur.

§ III. *Sed quomodo, dicit aliquis, etc.* Movet hic dubitationem, quomodo dici possint omnia pacem desiderare, cum tanta appetituum dissensio. Hanc eandem questionem ex Dionysio movet divus Thomas 2-2, quæst. 29, articul. 2, et cum eodem in corpore respondet, ex hoc ipso quod homo aliquid

^c Gal. t. v, 17.

VARIE LECTIONES.

²⁶ οὖν non est in S. D. ²⁷ τῶν non est in D. πρώτως habent S. P. Sar. ²⁸ εἶτα τῶν ὀλικῶς αὐτῶν μετεχ.

²⁹ ἀγαθότητος.

appetit, consequens esse, ipsum appetere ejus quod appetit assecutionem, et per consequens, remotio-
nem eorum quæ assecutionem impedire possunt. Potest autem impediri assecutio boni desiderati per con-
trarium appetitum vel sui ipsius vel alterius; et utrumque tollitur per pacem, sicut supra dictum est, et
deo necesse est ut omne appetens appetat pacem; in quantum scilicet omne appetens appetit tranquille
et sine impedimento pervenire ad id quod appetit, in quo consistit ratio pacis. Unde illi etiam qui bella
quærent et dissensiones, non desiderant nisi pacem, quam se habere non existimant. Ut enim dictum
est § 1, non est pax si quis cum alio concordet contra id quod ipse magis vellet. Et ideo homines quæ-
runt hanc concordiam rumpere bellando, tanquam defectum pacis habentem, ut ad pacem perveniant,
in qua nihil eorum voluntati repugnet; et propter hoc omnes bellantes quærent per bella ad pacem
aliquam pervenire perfectiorem quam prius habebant. Porro cum pax consistat in quietatione et unione
appetitus; sicut appetitus potest esse simpliciter boni, vel boni apparentis, ita etiam pax potest esse vel
vera, vel apparens. Vera quidem pax non potest esse nisi circa appetitum veri boni (quia omne malum,
etsi secundum aliquid appareat bonum, unde ex aliqua parte appetitum quietet, habet tamen multos
defectus, ex quibus appetitus remanet inquietus et perturbatur); unde pax vera non potest esse nisi in
bonis, et bonorum; pax autem quæ malorum est, est pax apparens, et non vera. Unde dicitur Sa-
pient. xiv, 22: *In magno viventes inscientiæ bello, tot et tam magna mala pacem appellant.* Cum igitur
vera pax non sit nisi de bono, sicut dupliciter habetur verum bonum, scilicet perfecte et imperfecte,
ita etiam est duplex pax vera. Una quidem perfecta, quæ consistit in perfecta fruitione summi boni,
per quam omnes appetitus ununtur, quietati in uno; et hic est ultimus finis creaturæ rationalis, se-
cundum illud Psalmi cXLvii, 14: *Qui posuit fines tuos pacem.* Alia vero est pax imperfecta, quæ habetur
in hoc mundo; quia, etsi principalis animæ motus quiescat in Deo, sunt tamen alia repugnantia intus
et extra quæ hanc pacem perturbant.

Itaque, ut ex iis quæ hoc capite exposita sunt, breviter divinæ pacis proprietates Cyparissioti verbis
ex decade 5, cap. 8, colligamus. Est quidem, inquit, pax divina, quæ diversa necit in unum (dicta est
enim congregatrix et colligatrix illorum quæ maxime diversi generis et naturæ sunt), multa in
temperamentum commiscens, non confuse neque permiste, sed servans in singulis universitates in unum
mentis simplicem conceptum reducit. Ut cum album, v. g. et nigrum cæterasque species coloris in
unum conceptum simplicem coloris mens reducit, universitatem generis in eis servat; neque enim con-
venientia in universitate generis confundit species; neque diversitas speciei tollit convenientiam in
universitate, sed hæc consensio et contentus a pace divina proficiscitur.

Deinde hæc divina pax veluti unionem multiplicium et diversarum vocum et sonorum instar contentus
et symphonice pulcherrime conficit, nihil ex gravi aut acuto demutans, sed potius manent secundum
naturam sine confusione aptatam, ut ingeneretur copulatio, supraquam cogitari potest, amatoris qui-
busdam illecebris, vel nescio quid divinius dicam, in unionem redacta. Ex quibus fit manifestum, quod
pax, et magnitudo, et parvitas, et statio, et motus, et idem esse, et diversum esse, et similem, et
dissimilem hæc omnia una pax sunt in Deo. Idcirco et hic et alias clare dictum et demonstratum est a
Dionysio, alia et contraria, omnia eodem modo et unite, et nulla duplicatione in Deo esse; tamen ab ipso
producta variata esse, ab ipsis emanationibus diversitatem nacta.

Est igitur Deus, ut prius demonstratum est, sicut substantia, quam neque verbis exprimere, nec
eloqui, nec cognoscere possumus, sic etiam divina ejus pax; præterea sapientia ejus et vita ejus, et
quæcumque alia absoluta, et quæcumque nunc in ipsa videntur secundum contrarietatem efferri. Lau-
damus autem hanc secundum participationes ejus intellectas et nominatas; id est, laudamus ab iis quæ
produxit, quæ sub intelligentiam cadunt, et quæ sub sensum, quibus nos ex iis quæ videntur instructi,
ad cogitationem magnorum donorum ejus deducimur, ipsas per se primum actiones animo versantes:
ut si quis primum creaturam vel mundi fabricam ipsam per se cogitet, velut actionem Dei et motum
intuens, deinde sermonem ad producta et creata referat. Consentiens autem secum idem Dionysius,
515 sicut in aliis, ita et nunc, nomina ponit cum adjunctione delinente, per se vitæ, etc., quæ, quia
supra explicata sunt, non repetimus.

§ VI. *Quid appellem per se esse, etc.* Vide quæ superius cap. 5, § 4, in adnotationibus dicta sunt.
Hic tantum observa cum Turriano ad Cyparissiotæ, decad. 8, cap. 5, quam ingeniose, quæ Plato in
Timæo et *Parmenide* scripsit de speciebus sive ideis ingentis, et sine interitu separatis, immutabilibus,
natura consistentibus, tanquam effectricibus rerum singularium, Dionysius hic correxerit, et traduxerit
ad verum dogma de principiis, non quæ causæ per se existant, neque sint non facta, sed quæ habeant
in nobis esse tantum intelligibile et immutabile a Deo manans, sintque veluti formæ quedam intelli-
gibiles, ratione tantum a rebus ipsis separatæ. Quod enim est singulare, posterius est intelligentia,
quod intelligi non potest sine prioribus, quæ sunt quidquid est specie, et species ipse, quæ a singularibus
participantur, et prius esse habent secundum notionem. Non enim esset hic homo in notione, nisi homo
species ejus prius haberet esse intelligibile; neque homo diceretur esse secundum notionem, nisi prius
humanitas haberet esse intelligibile; hæc enim continet quod quid est speciei hominis. Similiter in reli-
quis. Non esset hæc vita in notione aut hæc similitudo, nisi esset vita et similitudo universe conside-
rata; nec ista esset, nisi esset prius secundum notionem quod quid est ipsius vitæ et similitudinis, quæ
vocatur vita simpliciter et similitudo simpliciter, sive per se vita et per se similitudo.

Dicitur autem Deus supra ipsum per se esse, quatenus scilicet a nobis cogitari potest. Sicut dicitur
etiam Deus esse supra Deum, *ὡς ἡμᾶς εὐθέως*, ut ait Dionysius, id est secundum nostram cognitionem;
supra Deum, inquam, per participationem, quem in creaturis cognoscimus, sicut scriptum est: *Ego
dixi: Dii estis*^d; sic etiam est bonus supra bonitatem, quæ a nobis in creaturis cognosci potest. Itaque
proprie et per se esse de creatura dicitur et de Deo, sed æquivoce, ut bonus, et Deus.

S. Maximus in *Centuriis theologis*, cent. 1, cap. 4, 5, 6. Non est, inquit, Deus substantia, quæ sim-
pliciter aut quodam modo dicitur, ubi et principium est; neque potestas ut potestas, quæ simpliciter
aut quodam modo dicitur, ubi et medium est; nec opus ut opus, quod simpliciter aut quodam modo
dicitur, ubi et finis est motus ipsius substantiæ secundum potentiam prius cogitatæ, sed idem ipse est
et substantiæ effector et supra substantiam, effectorque potentiæ et supra potentiam, firmitas atque
vis, et immortalis facultas omnis efficientiæ, et, ut breviter dicam, principii, medii et finis auctor.

Ubi nota ex Turriano supra citato, substantiam simpliciter, esse substantiam abstracte consideratam,

^d Psal. LXXXI, 6.

quæ dicitur per se substantia, solum continens in notione sua quæ ad essentiam substantiæ pertinent. Hanc notionem primum menti informamus, postea notionem universalem, notionem, inquam, substantiæ non abstracte cogitatæ, sed universe, ut est substantia communis, quæ ratione differt a substantialitate abstracta, sicut humanitas ab homine. Postea consideramus substantiam communem secundum singulas species. Hæc substantia communis, et etiam singularis, non simpliciter, sed quodam modo substantia est; quia substantia communis est per participationem per se substantiæ, et particularis substantia per participationem utriusque, communis scilicet et per se substantiæ. In hujusmodi ergo substantia, sive simpliciter, sive quodam modo, principium est motus: Deus autem non est principium, quod habet habitudinem ad id cuius principium est, imo est principium supra principium, omni habitudine solum. Similiter potentia simpliciter, est potentia abstracte considerata, quæ dicitur per se potentia, quæ e t ipsa essentia potentiæ, cuius per se potentiæ participatione est potentia communis, et ob hanc causam est, quodam modo potentia. Similiter potentia particularis est quodam modo potentia, quia est per participationem potentiæ communis, et per se potentia. Hujusmodi potentia, sive simpliciter sive aliquo modo, est media inter substantiam et opus quod fit per motum substantiæ. Non enim fieri potest opus, nisi sit potentia efficiendi illud. Opus simpliciter, est opus per se et abstracte consideratum, id est ipsa essentia operis. Opus quodam modo, est opus ipsum universe consideratum, quod est per participationem operis simpliciter, quod dicitur per se opus; aut opus particulare, quod est per participationem operis universalis, et per se operis. In hujusmodi opere, sive simpliciter sive aliquo modo, finis est, ut sanitas, quomodocunque consideretur, sive abstracte et per se, sive communiter et universe, sive sit in particulari, finis est medicationis, qui est motus medentis, prius cogitatus secundum potentiam quam sanitas, quæ non potest fieri per medicinam, nisi prius cogitetur potentia ad sanandum, Deus autem neque finis est neque medium, quatenus hæc in iis quæ sunt ad aliquid numerantur, quæ simul esse cogitantur: cum infinito autem nihil finitum esse cogitari potest. Conferenda sunt hæc cum iis quæ in Adnot. ad cap. 5, dicta sunt.

516 PARAPHRASIS PACHYMERÆ (47).

§ I. Age vero etiam pacem, quæ omnis conciliationis causa existit, collaudemus; ipsa est etenim quæ omnia conjungit, quatenus divisam illorum multitudinem in unum, hoc est in unum illius desiderium, colligit; hoc enim integram unitatem appellat. Ipsa est quæ hujus universi ex diversarum naturarum elementis contemperatam compagem constituit: hincque intestinum bellum appellavit qualitatium in ipsis contrarietatem, caloris scilicet contra frigus, humidum contra siccum, et similia aliorum, quæ ad unius mundi complementum uniuntur. Religiose autem hic gentilium rationes solvit. Cum enim multi inter illos dissideant, atque alii quidem omnia ex contrarietate belloque existere contendunt, alii vero ex amicitia et consensione, ita ut ab illis quidem dicatur contentio creandi principium existisse, ab his vero amicitia; Pater hic, eorum rationes rite moderando, Deum universi conditorem constituit. Licet etiam aliter accipere bellum intestinum, pro eo quod est naturaliter inter res incorporeas et materiales: *Caro enim, inquit, concupiscit adversus spiritum, et spiritus adversus carnem* *. Et tale bellum divina pax ad unionem reducit, secundum quam antiquissimi illi ordines cælestes, cum secum ipsi et inter se conjunguntur, tum ad unum perfectissimum pacis principium adducuntur; quod cum individue (non enim ex parte aliqua, sed integre) universis advenit, quasi claustris quibusdam seu vectibus omnia communit, neque permittit-divisa in infinitum et interminatum, quasi ad pulchritudinis formæque carentiam diffundi, quam externi sapientes materiam appellabant, hanc infinitam dicentes, utpote interminatam et informem. Cum itaque Deus sit formæ pulchritudinisque creator, merito

* Gal. v, 17.

(47) Vide Sch. S. Maximi tom. II, cap. II *De divinis nomin.*

§ I. Φέρει καὶ τὴν αἰτίαν συναγωγῆς ἀπάσης ἐι ρήνην ἀνευφημησωμεν· αὐτὴ γάρ ἐστιν ἡ τῶν πάντων ἐνωτικὴ, καθὼ τὸ μεριστὸν αὐτῶν πληθὺς εἰς ἓν συναγάγει τὴν μίαν αὐτῆς ἔφρασιν· ταύτην γὰρ καὶ ὄλην ἐνόητά φησιν. Αὐτὴ ἐστιν ἡ τὴν ἀρμονίαν τοῦδε τοῦ παντὸς συνιστῶσα ἐξ ἑτεροφυῶν τῶν στοιχείων συγκεκραμένην· διὸ καὶ πόλεμον ἐμφύλιον εἶπε τὴν τῶν ἐν αὐτοῖς ποιότητων ἐναντιότητα, θερμοῦ πρὸς ψυχρὸν, καὶ ὑγροῦ πρὸς ξηρὸν, καὶ τῶν ἄλλων ὁμοίων, ἅπερ εἰς ἑνὸς κόσμου συμπλήρωσιν ἤνωται. Εὐσεβῶς δὲ ἐνταῦθα τοὺς τῶν Ἑλλήνων λόγους λύει. Πολλῶν γὰρ ἐν ἐκείνοις στασιαζόντων, καὶ τῶν μὲν ἐξ ἐναντιώσεως καὶ πολέμου λεγόντων τὰ πάντα γίνεσθαι, τῶν δὲ ἐκ φιλίας καὶ συμφωνίας, ὡς λέγεσθαι παρὰ τοῖς μὲν τὸ νεῖκος ἀρχὴν δημιουργικὴν, παρὰ τοῖς δὲ τὴν φιλίαν· ὁ πατήρ, εἰς ὀρθότητα μεταφέρων τοὺς λόγους, Θεὸν ἐπίστησι τοῦ παντὸς ποιητὴν. Ἔστι καὶ ἄλλως ἐκλαβεῖν ἐμφύλιον πόλεμον, τὸν φυσικῶς τοῖς ἀσωμάτοις πρὸς τὰ ὕλικά. Ἡ γὰρ σὰρξ, φησὶν, ἐπιθυμεῖ κατὰ τοῦ πνεύματος, καὶ τὸ πνεῦμα κατὰ τῆς σαρκός. Καὶ τὸν τοιοῦτον πόλεμον ἡ θεία εἰρήνη πρὸς ἑνωσιν ἄγει, καθ' ἣν αἱ πρεσβύταται τῶν οὐρανίων τάξεων πρὸς ἑαυτὰς καὶ πρὸς ἀλλήλας συνάγονται, καὶ πρὸς μίαν καὶ παντελῆ τῆς εἰρήνης ἀρχὴν ἀνάγονται, ἥτις, ἀμερῶς (οὐ γὰρ ἐν μέρει τινὶ, ἀλλ' ἀθρόως) τοῖς ὅλοις ἐπιβεβηκυῖα, ὡς ἐν κλήθροις συμπτύσσει τὰ πάντα καὶ ἀσφαλιζέται, καὶ οὐκ ἐξ διαιρεθέντα χυθῆναι πρὸς τὸ ἀπειρον καὶ ἀόριστον, οἰσνεὶ τὸ ἀκαλλῆς καὶ ἀμόρφωτον, ἦν οἱ ἔξω σοφοὶ ὕλην προσωνομάκασιν, ἀπειρον λέγοντες ταύτην, ὡς ἀόριστον καὶ ἀνεῖδον. Ἐπεὶ γοῦν εἰδοποιὸς καὶ καλλοποιὸς ὁ θεός, εἰκότως τὸ ἐρημωθὲν Θεοῦ ἀνεῖδον γίνεται καὶ ἀκαλλώπιστον. Περὶ γοῦν αὐτῆς τῆς θείας εἰρήνης, ὃ τι ποτέ ἐστι, παρατεῖται λέγειν· ταύτην γὰρ καὶ ὁ ἐν ταῖς Πράξεσιν Ἰουστός, ὄν καὶ Ἰωσὴν ἐκάλουν,

ἀφθεγγίαν καλεῖ, ὡς σιωπωμένην καὶ κρυφίαν· καὶ ἐκινήσιαν μὲν, ἀλλ' ἐπὶ πᾶσαν κίνησιν γινωσκομένην· αὕτη γὰρ ἐστὶν ἡ τὰ πάντα εἰδοποιήσασα καὶ κινήσασα, ὅλη γὰρ ὅλη ἑαυτῇ ὑπερήνεται, καὶ ἑαυτὴν πολλαπλασιάζουσα ταῖς καθ' ἕκαστον εἰρηναίαις προόδους, οὐδέ ποτε τὴν ἑαυτῆς ἐνιαίαν ἀπολείπει ἀπλότητα. Περὶ ταύτης τοίνυν οὕτε εἰπεῖν οὐτ' ἐνοῆσαι ἢ δυνατόν ἢ θεμιτόν, ἀλλὰ ταύτην ὡς ἄγνωστον ἐπ' αὐτὴν ἀναθέντες, τὰς ἐν ταῖς Γραφαῖς ρηθείσας νοητὰς μετουσίαις αὐτῆς, ὡς δυνατόν ἀνθρώποις, ἢ μᾶλλον τοῖς κάκεινων ἀπολειπομένοις ἡμῖν, σκοπήσωμεν.

se ignotam enarrantes, intellectiles ejus participationes in Scripturis recensitas, quoad hominibus vel potius nobis aliis inferioribus, possibile est, consideremus.

§ II. Πρῶτον τοίνυν λέγομεν, ὅτι ἡ θεία ἐκείνη εἰρήνη ἢ ἀφθεγκτος τῆς αὐτοειρήνης ἐστὶν ὑποστάσις. κατὰ τοὺς λόγους καθ' οὓς ἐλέγομεν ἐμπροσθεν περὶ τῆς αὐτοζωῆς. "Ὅλην δὲ καθ' ἕκαστον εἰρήνην λέγει ὅλην, καθ' ἣν τὰ πάντα συνάγεται, καὶ εἰς μίαν ἔφεσιν ἀνατρίνεται μεμερισμένα ταῖς φύσεσιν ὄντα· καθ' ἕκαστον δὲ, καθ' ἣν ἕκαστον, τὴν ἑαυτοῦ ἐνότητα φυλάττον, οὐ διαχέεται πρὸς φθορὰν καὶ ἀνυπαρξίαν, ἃ δὴ ἀνωτέρω εἶπεν ἄπειρον καὶ ἀόριστον. Σημείωσαι δὲ, ὅτι τὰ μὲν ὅλα ἔνωσιν λέγονται ἔχειν πρὸς ἄλληλα, τὸ δὲ ἐν πρὸς ἑαυτὸ ἐνότητα· καὶ τὸ μὲν ἐν, συγκερατούμενον, οὐ διαχέεται πρὸς τὸ ἄπειρον, τὰ δὲ ὅλα, συγκερανούμενα, ἀσύγχετα μένουσιν. Εἰ γὰρ καὶ τὰ στοιχεῖα, φησὶ, τὴν πρὸς ἄλληλα συμπλοκὴν καὶ μίξιν ἀδιάρητον ἔχουσιν, ἀλλ' ὅμως αἱ τούτων ποιότητες τὴν ἀκρότητα ἑαυτῶν οὐ παραπολλύουσιν, οἷον τὸ θερμὸν, τὸ ξηρὸν, καὶ τὰ λοιπὰ, ἐν τῇ τῶν ἑτεροειδῶν κράσει τῇ ἐν τῷ παντὶ θεωρουμένη. Κρᾶσιν γὰρ ἐνταῦθα νοητέον οὐ τὴν ὡς ἐπὶ τῶν ὑγρῶν φύσιν, τὴν καὶ ἀφανίζουσαν τὰ ὑποκείμενα, ἀλλὰ τὴν σύμπνοιαν καὶ ἀλληλουχίαν τὴν ἐν ἁρμονίᾳ φυλάττουσαν τὰ ὑφεστώτα. Νοήσομεν γοῦν μίαν τινὰ ἀπλήν οἶονεὶ φύσιν εἰρήνης ἐνθεωρουμένην τοῖς πᾶσιν, ἐνοῦσαν ἅπαντας ἑαυτῇ, καὶ τὰ πάντα ἀλλήλοις, καὶ τὰ πάντα ἑαυτοῖς, καὶ φυλάττουσαν, καὶ ἀμιγῆ καὶ συγκεραμένα· ἀμιγῆ, τῇ ἰδίᾳ ἐκάστου ποιότητι· συγκεραμένα, τῇ πρὸς ἄλληλα μίξει. Διὰ ταύτην οἱ θεῖοι νόες ἐνοῦνται καὶ ταῖς νοήσεσιν ἑαυτῶν καὶ τοῖς νοουμένοις· νοοῦσι γὰρ καὶ ἑαυτοὺς, καὶ τοὺς ἐπιναθεθηκότας, καὶ ἐπὶ τὰ ὑποδεέστερα. "Ὅταν οὖν τὰ ἑαυτῶν ἐνεργῶσι, καὶ ἑαυτοὺς νοῶσι, ταῖς οἰκείαις ἐνοῦνται νοήσεσιν· ὅταν δὲ τὰ ὑπερβεθηκότα ἢ τὰ ὑποβεθηκότα νοῶσι, τότε ἐνοῦνται τοῖς νοουμένοις. Τὸ γὰρ νοοῦν τῇ γνώσει ἐνοῦται τῷ γνωσθέντι, ὡς καὶ ὁ ἀγνοῶν σχεδάννυται, οὐ καταλαβὼν ὃ μὴ ἐνόησε. Μετὰ δὲ ταύτας τὰς ἐνώσεις (αἵπερ οὐκ ἂν ἐγένοντο, εἰ μὴ εἰρήνευε καθὼς καθ' ἑαυτὸν ὁ νοῶν, ἢ μὴν ὁ νοῶν πρὸς τὰ νοούμενα), ἐπὶ τὴν ἄγνωστον ἐκείνην καὶ θεϊαν ἀνάγεται συναφήν. Πάλιν ἐπὶ τῶν ἡμετέρων ψυχῶν ἐνδέχεται εὐρεθῆναι ἀμερῆ καὶ αὐλον νόησιν, ὅταν τοὺς παντοδαποὺς λογισμοὺς πρὸς μίαν νοερὰν καθαρότητα συναγάγῃ· τότε γὰρ καὶ ἐπὶ τὴν ὑπερ

id quod a Deo destitutum est, informe fit et expers pulchritudinis. De hac igitur divina pace quid tandem sit, dicere refugit; quoniam hanc etiam in Actis ^f Justus, quem et Josen nominabant ἀφθεγγίαν vocat, quippe silentem et occultam; et immobilitatem quidem, sed ab omni motu cognoscibilem; hæc enim est quæ informat et movet omnia, tota enim sibi toti superunitur; et cum semetipsam singulis pacificis processionibus multiplicat, nunquam tamen unicam illam suam simplicitatem deserit. De hac itaque neque dicere, neque cogitare quidquam fas est vel possibile; sed hanc tanquam in

§ II. Primum itaque dicimus divinam illam pacem ineffabilem ipsius per se pacis esse effectricem, juxta rationes superius allatas de ipsa vita. Totam autem cujusque pacem vocat universam, quatenus omnia, quæ naturis divisa sunt, conciliantur, et ad unum desiderium excitantur; uniuscujusque vero, quatenus quisque unitatem suam servans, minime diffinit ad corruptionem et interitum, quæ superius vocavit infinitum et interminatum. Nota vero, tota quidem dici ad invicem habere conjunctionem, unum vero, ad seipsum unitatem; atque unum quidem contemperatum non diffundi in infinitum, tota vero commista manere inconfusa. Si enim, inquit, etiam elementa ad invicem connexionem et misionem indivulsam habent, attamen horum qualitates suas extremitates, v. g. calorem, siccitatem, et cætera, minime deperdunt in diversarum specierum temperatione, quæ in universo conspicitur. Temperationem autem hoc loco intelligere oportet, non eam quæ in humidis fit, commistionem, quæ et subjecta corrumpit; sed conspirationem: et unius ab altero dependentiam, quæ in compage custodit ea quæ subsunt. Intelligemus itaque unam quamdam simplicem quasi naturam pacis in omnibus consideratam, omnia sibi ipsi, et omnia inter se, atque omnia secum ipsis conjungentem, nec non immista et contemperata conservantem; immista, propria cujusque qualitate; contemperata, ad invicem misione. Per hanc divinæ mentes uniantur cum suis intellectionibus, tum rebus intellectis: intelligunt enim et seipsas, et superiores, atque insuper inferiora. Quando itaque quæ sua sunt, curant, et semetipsas intelligunt, propriis intellectionibus uniantur; quando vero superiora vel inferiora intelligunt, tunc rebus intellectis conjunguntur. Quod enim intelligit, per cognitionem rei cognitæ conjungitur; sicut etiam ignorans dividitur, non comprehendens id quod ignoravit. Porro post hæc uniones (quæ non exstitissent, nisi intelligens secum ipse quodammodo, vel certe cum rebus intellectis pacem inivisset) ad ignotum illum divinumque contactum adducitur. Rursum in animis nostris reperire licet individuum

§ II. Primum itaque dicimus divinam illam pacem ineffabilem ipsius per se pacis esse effectricem, juxta rationes superius allatas de ipsa vita. Totam autem cujusque pacem vocat universam, quatenus omnia, quæ naturis divisa sunt, conciliantur, et ad unum desiderium excitantur; uniuscujusque vero, quatenus quisque unitatem suam servans, minime diffinit ad corruptionem et interitum, quæ superius vocavit infinitum et interminatum. Nota vero, tota quidem dici ad invicem habere conjunctionem, unum vero, ad seipsum unitatem; atque unum quidem contemperatum non diffundi in infinitum, tota vero commista manere inconfusa. Si enim, inquit, etiam elementa ad invicem connexionem et misionem indivulsam habent, attamen horum qualitates suas extremitates, v. g. calorem, siccitatem, et cætera, minime deperdunt in diversarum specierum temperatione, quæ in universo conspicitur. Temperationem autem hoc loco intelligere oportet, non eam quæ in humidis fit, commistionem, quæ et subjecta corrumpit; sed conspirationem: et unius ab altero dependentiam, quæ in compage custodit ea quæ subsunt. Intelligemus itaque unam quamdam simplicem quasi naturam pacis in omnibus consideratam, omnia sibi ipsi, et omnia inter se, atque omnia secum ipsis conjungentem, nec non immista et contemperata conservantem; immista, propria cujusque qualitate; contemperata, ad invicem misione. Per hanc divinæ mentes uniantur cum suis intellectionibus, tum rebus intellectis: intelligunt enim et seipsas, et superiores, atque insuper inferiora. Quando itaque quæ sua sunt, curant, et semetipsas intelligunt, propriis intellectionibus uniantur; quando vero superiora vel inferiora intelligunt, tunc rebus intellectis conjunguntur. Quod enim intelligit, per cognitionem rei cognitæ conjungitur; sicut etiam ignorans dividitur, non comprehendens id quod ignoravit. Porro post hæc uniones (quæ non exstitissent, nisi intelligens secum ipse quodammodo, vel certe cum rebus intellectis pacem inivisset) ad ignotum illum divinumque contactum adducitur. Rursum in animis nostris reperire licet individuum

^f Act. i, 23.

et immaterialem cognitionem, quando omnigenas A
 ratiocinationes ad unam spiritalem puritatem colli-
 gunt; tunc enim ad unionem quoque intellectu
 superiorem, pro captu suo, via quadam et ordine
 pertingunt, per hanc ipsam videlicet naturam pa-
 cis una quædam et indissolubilis elementorum
 omnium connexio existit, collecta quidem incon-
 fuse, quia licet sibi mutuo commisceantur, simul
 tamen eorundem qualitates extremitates suas mi-
 nime perdunt; commista vero indivulsa, quia ex
 hac elementorum mistione una quædam natura
 perficitur. Hæc enim est pax, quæ extrema extre-
 mis per media connectit. Extrema vero dicit, in-
 termedia elementa, terram, aerem, aquam, et
 æthera, quæ sunt etiam secundum omnia contra-
 ria. Media autem, inter terram scilicet et aerem, B
 aqua, quæ cum terra quidem communicat rigore,
 cum aere vero humiditate: et rursum inter aquam
 et æthera medius est aer, qui cum aqua quidem
 communicat humiditate, cum æthere vero calore.
 Hæc etiam extremis universi finibus, qui sunt in-
 animæ substantiæ, in quibus nullus motus accre-
 tionis aut nutritionis aut aliorum consideratur,
 amicitiam impertit, omniaque germana reddit et
 cognata, in quantum ex Deo omnia et ad Deum
 convertuntur: sic enim etiam Apostolus antiquo
 dicto usus est, *Ipsius enim et genus sumus* 5. Dicit
 autem causam secundum quam omnia sunt co-
 gnata, intellectilia videlicet unitatibus, id est se-
 cundum id quod in ipsis quid unum et simplex est,
 et secundum immortalitatis identitatem; sensilia C
 ex diversis elementis, unitationibus, seu commistio-
 nibus, ac talium mistionum collectionibus. Divina
 siquidem pax in uno et eodem omnia demonstrat;
 pertingit enim ad omnia, seque pro cujusque captu
 ac dignitate rebus omnibus communicat; manet
 tota, secundum totam supraquam unita. Siquidem quod supraquam unita, sit ipsa sibi secun-
 dum se totam eadem existit.

§ III. Hic quorundam quodammodo quæstionem
 inserit dicentium: Quomodo omnia pacem appe-
 tant, cum aliqua sint quæ divisione et inimicitia
 gaudeant? Et nunc quidem clare dicit, quæ sint
 quæ diversitate delectentur, in distinctione vero
 519 hæc fusius dirimet. Triplicem itaque rati-
 onem affert, ac primam quidem admittit, se-
 cundam vero tanquam impossibilem rejicit, ter-
 tiam denique moderatur. Si igitur, inquit, cujus-
 que rei proprietatem quis dicat, secundum quam
 hoc quidem ignis, illud vero aqua, et aliud aliud
 quid existit, ut aliam naturam habens, istiusmodi
 diversitatem ego quoque admitto, quam non dico
 distinctionem, sed potius unionem et consistentiam
 cujusque in statu suo: nihil enim eorum quæ sunt
 cupit perdere id quod est; volunt enim omnia cum
 semetipsis pacem habere, atque proprietatem cujus-
 que potius custos est naturæ.

νόησιν ἔνωσιν, οἰκείως ἑαυταῖς, ἰδῶν τινα καὶ τάξει
 προβαίνουσι, διὰ ταύτην τὴν τῆς εἰρήνης δηλαδὴ
 φύσιν, ἢ μία συμπλοκὴ τῶν ἀπάντων στοιχείων καὶ
 ἀδιάλυτος ὑφίσταται, συναγομένη μὲν ἀσυγχύτως,
 ὅτι, εἰ καὶ συναλλήλοις μινύονται, ἀλλ' ὅμως αἱ
 τούτων ποιότητες τὴν ἀκρότητα ἑαυτῶν οὐ παραπ-
 ολλύουσι· συγχεομένη δὲ ἀδιαιρέτως, ὅτι ἐκ τῆς
 τῶν στοιχείων μίξεως μία τις ἀποτελεῖται φύσις.
 Αὕτη γάρ ἐστιν ἡ εἰρήνη ἢ τὰ ἄκρα τοῖς ἄκροις διὰ
 τῶν μέσων συνδέουσα. Ἄκρα δὲ λέγει τὰ τῶν στοι-
 χείων ἔμμεσα, τὴν γῆν, τὸν ἀέρα, τὸ ὕδωρ, καὶ τὸν
 αἰθέρα, ἅπερ εἰσὶ καὶ κατὰ πάντα ἐναντία. Μέσα
 δὲ, γῆς μὲν καὶ ἀέρος τὸ ὕδωρ, γῆ μὲν κοινωνοῦν
 τῷ ψυχρῷ, ἀέρι δὲ τῷ ὑγρῷ· καὶ πάλιν τοῦ ὕδατος
 καὶ τοῦ αἰθέρος ἀήρ, ὕδατι μὲν κοινωνῶν τῷ ὑγρῷ,
 αἰθέρι δὲ τῷ θερμῷ. Αὕτη καὶ ταῖς ἐσχάταις τοῦ
 παντὸς ἀποπερατώσεσιν, αἵτινες εἰσιν αἱ ἀψυχοὶ
 οὐσίαι, ἐν αἷς οὐδεμία κίνησις θρεπτικὴ ἢ αὐξητικὴ,
 ἢ τῶν ἄλλων τις θεωρεῖται, τὴν φιλίαν δωρεῖται,
 καὶ πάντα ἀδελφὰ ποιεῖ καὶ συγγενῆ, καθότι ἐκ τοῦ
 Θεοῦ πάντα, καὶ πρὸς Θεὸν ἐπιστρέφουσιν· οὕτω
 γὰρ ἐχρήσατο τῷ παλαιῷ ῥήματι καὶ ὁ Ἀπόστολος·
 Τοῦ γὰρ καὶ γένος ἐσμέν. Λέγει δὲ τὴν αἰτίαν καθ'
 ἣν ὁμόγνια τὰ πάντα· καὶ τέως τὰ νοητὰ ταῖς ἐνό-
 τησι, κατ' αὐτὸ δὴ τὸ ἐνιαῖον καὶ ἀπλοῦν αὐτῶν,
 καὶ κατὰ τὸ ταῦτὸ τῆς ἀθανασίας· τὰ αἰσθητὰ, ταῖς
 ἐκ τῶν διαφόρων στοιχείων ἐνώσεσιν, ἤτοι συγκρι-
 μασι, καὶ ταῖς συναγωγαῖς τῶν τοιούτων μιγμάτων.
 Ἡ θεία γὰρ εἰρήνη, ἐν ἐνὶ καὶ τῷ αὐτῷ πάντα δει-
 κνύουσα, πρόεισι μὲν ἐπὶ πάντα, καὶ μεταδίδωσιν
 ἑαυτῆς οἰκείως καὶ κατ' ἀξίαν τοῖς πράγμασι· μένει
 δὲ, δι' ὑπεροχὴν ἐνώσεως καὶ εἰρήνης, ὅλη πρὸς
 ὅλην ἑαυτὴν, καθ' ὅλην ὑπερηνωμένη. Ἐπεὶ γὰρ
 ὑπερηνωμένη ἐστίν, αὐτὴ ἑαυτῇ καθόλου ταύτῃ
 ἐστίν

et per excellentiam unionis et pacis, tota secum
 tota, secundum totam supraquam unita, sit ipsa sibi secun-
 dum se totam eadem existit.

§ III. Ἐντεῦθεν ὡς ἀπὸ τινων ἀπορίαν παρενεί-
 ρει, Πῶς, λεγόντων, ἐφίεται πάντα εἰρήνης, ἐπειδὴ
 τινὰ εἰσὶ τῇ διακρίσει καὶ τῇ ἔχθρῃ χαίροντα; Καὶ
 νῦν μὲν σαφῶς λέγει, τίνα εἰσὶ τὰ τῇ ἑτερότητι
 χαίροντα, ἐν δὲ τῇ λύσει διευκρινήσει ταῦτα πλατύ-
 τερον. Τριχῶς γοῦν ποιεῖται τὴν τοῦ λόγου ἔφοδον,
 καὶ τὸν μὲν πρότερον λόγον δέχεται, τὸν δὲ δεύτερον,
 ὡς μὴ δυνάμενον εἶναι, ἀποβάλλεται, τὸν δὲ γὰρ τρί-
 τον θεραπεύει. Εἰ γοῦν τὴν ἐκάστου ιδιότητα, φησὶν
 ὁ λέγων, καθ' ἣν τοῦτο μὲν πῦρ, τοῦτο δὲ ὕδωρ, καὶ
 τοῦτο ἕτερόν τι, ἄλλως τῆς φύσεως ἔχον, τὴν τοιαύτην
 ἑτερότητα καγὼ δέχομαι, ἣν οὐ λέγω διάκρισιν, ἀλλὰ
 μᾶλλον ἔνωσιν πρὸς ἑαυτὸ ἐκάστου καὶ σύστασιν·
 οὐδὲν γὰρ τῶν ὄντων ἐθέλει ἀπολλύειν ὅπερ ἐστί·
 πάντα γὰρ ἐθέλει εἰρηνεύειν πρὸς ἑαυτὰ, καὶ ἡ ἰδι-
 οτης φυλακὴ μᾶλλον τῆς φύσεως γίνεται

§ IV. Καὶ τί λέγω ταῦτα ἐπὶ τοῖς μὴ κινουμένοις, ἀλλ' ἀστασιάζουσιν καὶ ἡσυχάζουσιν, ὅπου γε καὶ ἐπ' αὐτοῖς τοῖς κινουμένοις καθ' ὅποιαν οὖν κίνησιν, ὡσπερ ἐπὶ ἡλίου ἴδαι τις ἂν, ἢ ἐπὶ τῶν μερῶν τοῦ οὐρανοῦ, ἢ ἐπ' ἄλλων εὐμεταβόλων, καὶ εἰς ἄλλο καὶ ἄλλο βεπόντων; ὡς καὶ τὸ τῆς ἀστραπῆς ἔχει, εὐθέως τὴν κάτω κίνησιν κινουμένης, καὶ πάλιν τὴν ἄνω ἢ τὸ τῆς θαλάσσης, νῦν μὲν κυμαινούσης, νῦν δὲ ἡσυχάζουσας, ὅπου γε λοιπὸν καὶ αὐτὴ ἢ ἀλλεπάλληλος κίνησις οὐ καθίστασι τὴν διαφορὰν καὶ τὴν ἑτερότητα, ἀλλὰ τὸ ταῦτὸν τῆς φύσεως ἀποδείκνυσιν, ὡς τοιαύτην τοῦ πράγματος ἔχοντος φύσιν κινουμένην καὶ μεταπίπτουσαν τῆς εἰρήνης, καὶ τότε αὐτῇ τὴν κινήτικὴν ζῶην ἀκίνητον φυλαττούσης, καθὼς ἔχει φύσεως.

§ V. Εἰ δὲ τὸν δεύτερον λόγον λέγει, ἑτερότητα ἰσχυριζόμενος εἶναι κατὰ τελείαν τῆς εἰρήνης ἐκπτώσιν, καθὼς οἱ Μανιχαῖοι ἔλεγον τὴν ὕλην αὐθύπαρκτον ἀττασίαν καὶ περιφορὰν καὶ ἀπειρίαν, καὶ ἀοριστίαν ἔχουσαν, ἴστω ὡς οὔτε ὄν ἐστι τοῦτο, ὕλη μένουσα καὶ καθ' αὐτὴν ὑφισταμένη· οὔτε μὴν ἐν τοῖς οὐσιν εὐρίσκεται, ὡς εἶναι καὶ αὐτὴν μίαν τῶν εἰδοποιημένων κτισμάτων. Εἰ γοῦν οὔτε εἰδοποιημένον ἐστὶν ὡς τὰ ὄντα, οὔτε μὴν ἀνείδεον μένον ὄν ἐστι, καὶ καθ' αὐτὸν ὑφιστάμενον, πῶς εἴπομεν, ὅτι τὸ τοιοῦτον εἰρήνην οὐκ ἔχει; Εἰ δὲ τὸ τρίτον φησὶν, ὅτι τινές εἰσιν ἀπεχθανόμενοι τῷ ἀγαθῷ, καὶ ταῖς ἔρισι καὶ τοῖς θυμοῖς χαίροντες, φημὶ ὅτι καὶ οὗτοι ἀμαυροῖς εἰδώλοισι τῆς ἀγάπης κατέχονται· ὑπὸ γὰρ παθῶν ἐνοχλούμενοι, καὶ τὰ πάθη κατὰ ἄγνοιαν ὡς καλὰ θέλοντες ἴσθη, δοκοῦσιν εἰρήνης ὀρέγεσθαι, ἐφιέμενοι ἀδεῶς ἀπολαύειν τῶν παθῶν, καὶ οἰόμενοι εἰρηνεύειν ἑαυτοὺς ἐὰν ἀποπληρωθῶσι τῶν ἀεὶ ἀπορρέοντων παθῶν, ἀεὶ ὑπὸ τούτων ἐκταραττόμενοι. Τί ἂν τις εἴποι περὶ τῆς κατὰ Χριστὸν εἰρήνης, καθ' ἣν ἅπας ἐλύθη πόλεμος, καὶ μὴ μόνον οὔτε ἑαυτοῖς, οὔτε ἀλλήλοις, οὔτε ἀγγέλοις μαχησόμεθα, ἀλλὰ καὶ αὐτοῖς τοῖς ἀγγέλοις συνεργήσομεν, τὴν αὐτὴν αὐτοῖς περὶ τὸ θεῖον σέβας λατρείαν καὶ προσκύνησιν τελούσιν, δι' ἧς εἰρήνης κατήλλαξεν ἡμᾶς ἑαυτῷ, τῷ Πατρὶ τε καὶ τῷ Πνεύματι, περὶ ὧν καὶ ἀλλὰχόσε ἰκανῶς εἴρηται.

§ VI. Ἐντεῦθεν εἰσβάλλει καὶ ἐρμηνεύει, πῶς νοεῖ τὸν Θεὸν αὐτοζωὴν εἶναι, καὶ τῆς αὐτοζωῆς ὑποστάτην, καὶ τὰ ὅμοια, ἐπειδὴ καὶ ἐν ἐπιστολαῖς τοῦτο συνέθετο, καὶ ὁ ἅγιος Τιμόθεος ἠπόρησε περὶ τούτου. Φησὶ τοίνυν, ὅτι οὐκ ἐστὶν ἐναντίον εἰπεῖν τὸν Θεὸν καὶ αὐτοζωὴν, καὶ αὐτοζωῆς ὑποστάτην· λέγεται γὰρ ὁ Θεὸς καὶ ἐκ τῶν ὄντων, ὡς αἰτιατῶν αἴτιος, καὶ μάλιστα ἐκ τῶν πρώτως ὄντων. Πρώτως δὲ ὄντα οἶμαι αὐτὸν εἰρηκέναι τὰς ὑπερκοσμίους φύσεις, ὡς πρώτως καὶ ἀκραιφνῶς τῶν θείων δωρεῶν μετεχοῦσας, ζωῆς, ἀθανασίας, καὶ τῶν λοιπῶν. Ἐκ τῶν ὄντων τοίνυν λεγόμενος ὁ Θεὸς, ὡς αἴτιος ἐκ τῶν αἰτιατῶν λέγοιτο ἂν κατὰ τοῦτο, καὶ ὁ τῆς αὐτοζωῆς ὑποστάτης καὶ αἴτιος, αὐτοζωὴ ἐκ τοῦ αἰτιατοῦ. Τί δὲ ἐστὶν ἡ αὐτοζωὴ αὕτη, παρακατιῶν εἴποι. Ὅταν δὲ αὐτὸς λέγεται ὁ Θεὸς αὐτοζωὴ, ὑπὲρ πᾶσαν

§ IV. Et quid dico hæc de illis quæ non moventur, sed sine deditioe atque in quiete sunt, cum id etiam locum habeat in iis quæ quocunque motu cientur, ut in sole videre quis possit, vel in partibus cæli, vel in aliis quæ facile mutantur, atque in alia atque alia vergunt; sicut etiam in fulgure se res habet, quod extempore deorsum movetur, et iterum sursum; vel in mari, modo quidem procelloso, modo vero tranquillo, ita ut etiam ipsamet alterna motio non constituat differentiam et diversitatem, sed naturæ identitatem demonstrat, quippe natura rei istiusmodi motum et vicissitudinem pro pace sua exigente, et tum etiam mobilem suam vitam immotam conservante, prout ejus natura fert.

§ V. Si vero alteram rationem afferat, confirmans, diversitatem existere per omnimodam a pace prolapsionem, sicut Manichæi dicebant, materiam habere per se subsistentem instabilitatem et circumferentiam, et infinitatem et interminationem, sciat nullum ens esse, quod sic materia maneat, et per se subsistat; neque id etiam in rebus reperiri, cum ipsa etiam una sit ex creaturis illis quæ informantur. Si itaque non sit informata, sicut res cæteræ, neque etiam certe, dum informis manet, res sit, ne per se subsistat; quomodo dicemus id quod tale est non habere pacem? Quod si tertium dicat, aliquos esse qui bono adversantur, et contentionibus et iris gaudeant, dico etiam illos obscuris quibusdam dilectionis simulacris contineri; a passionibus enim agitati, easque per ignorantiam quasi bonas sedare volentes, pacem appetere videntur, dum passionibus impune frui desiderant, et arbitrantur se pacem habere, si continuo fluentibus passionibus repleantur, ab iisdem semper **520** exagitari. Quid porro dicat quis de pace Christi, qua bellum omne dissolutum est, ut non solum neque nobiscum, neque cum invicem, neque cum angelis bellum habeamus, verum etiam ipsis angelis cooperemur, eundem cum ipsis Deo cultum et adorationem exhibentes, qua utique pace conciliavit nos sibi, et Patri, et Spiritui sancto, de quibus etiam alibi satis dictum est.

§ VI. Hic etiam introducit, et explicat, quomodo intelligat Deum esse per se vitam, et per se vitæ conditorem, et similia; quandoquidem id etiam in Epistolis posuerit, et sanctus Timotheus de hoc dubitarit. Ait itaque non pugnare secum, dicere Deum esse per se vitam, et per se vitæ conditorem; dicitur enim Deus, etiam ex rebus tanquam effectuum causa, et maxime ex iis quæ primo loco sunt. Existimo autem ipsum per ea quæ primo loco sunt, intellexisse naturas supramundiales, quippe primo loco liquidoque divina munera participant, ut vitam, immortalitatem, et reliqua. Itaque Deus, qui ex rebus, tanquam causa ex effectis, appellatur, secundum hoc etiam dici possit ipsius per se vitæ conditor et auctor, ex effectu per se vitæ. Quid vero sit hæc per se vita, ita proseguens ait:

Quando autem dicitur Deus per se vita, supra omnem naturam dicitur, id est etiam supra angelos omnemque substantiam spiritalem. Ex uno autem exemplo vitæ, nos etiam de similibus similiter cogitare oportet. Quemadmodum igitur in aliis effectis reperimus, Deum etiam ex his dictum, et rursum supra hæc existere, ignem et supra ignem, mentem et supra mentem, spiritum et supra spiritum, sic etiam per se vita dicitur tanquam ex effectu, et supra ipsam. Quid vero, inquires, est hæc per se vita, cujus effector et causa Deus est? num est res per se subsistens, etiam secundum se considerata? Non hoc dicimus; non enim est aliqua substantia, sive divina sive angelica, illud per se esse causa essentialis omnium, vel per se vita, qua viventia vivunt (solum enim is, qui est substantia suprasubstantialis, principium et causa est ut sint omnia quæ sunt, et ipsum esse). Non itaque dicere licet, principales quasdam esse rerum causas et essentialis conditrices, quemadmodum gentiles multos deos effecerunt, quos nec ipsi neque patres eorum sciverunt. Cæterum hæc dicimus principaliter quidem et causaliter ipsum Deum esse per se ens, per se vitam, per se deitatem: rursum **521** vero participare largiens, inquam, virtutes providentiales. Cum enim Deus imparticipabilis et participabilis sit, imparticipabilis quidem secundum essentialiam (nihil enim eorum quæ sunt essentialis ipsius particeps existit, siquidem secundum propriam naturam existit supra ea quæ sunt) participabilis vero secundum amicas ejus participationes ac distributiones, quatenus res omnes ipsum participant, et per ipsum consistunt. Nam id quod non existit ejus particeps, neque est, neque erit, neque erat; quocirca ens participat per se ens, non ipsam causam entitatis Deum ipsam scilicet essentialiam, sed distributionem ipsius per se entis, secundum quam etiam Deus participabilis existit. Participat item id quod vivit, per se vitam, non ipsam divinam essentialiam, sed ipsam quæ in ipso est per se vitam, divinam, inquam, distributionem, per quam etiam participatur Deus. Hæc prius etiam formas et exemplaria et prædefinitiones appellabat, non confirmans Platonicam doctrinam, absit; sed sensu pio accipiens illa quæ ab ipso viliter et indigne Deo dicta erant. Horum effector Deus esse dicitur, ut qui hæc in se habeat. Deinde etiam universa hæc condidisse perhibetur per essentialis, quæ secundum processionem ab ipso substantialiter subsistunt; tota seu universa dicens, quæ omnino perfecte participant et essentialiam, et vitam, et sanctificationem, et omnia, ut angelicæ virtutes. Tertio etiam ea quæ ex parte sunt; quædam enim participant solam entitatem, quædam et entitatem et vitam, quædam etiam entitatem et vitam et sapientiam; supremæ enim virtutes omnium sunt participes. Sed quid attinet de his dicere, cum præceptor noster divus Hierotheus dicat Deum effectorem deitatis, quem etiam per se pulchritudinem et universam pulchri-

φύσιν λέγεται, ἤγουν καὶ ὑπὲρ ἀγγέλους καὶ πᾶσαν νοερὰν οὐσίαν. Ἐξ ἑνὸς δὲ τῆς ζωῆς, καὶ περὶ τῶν ὁμοίων ὁμοίως ἡμᾶς δεῖ νοεῖν. Ὡς γοῦν ἐπ' ἄλλων αἰτιατῶν εὐρίσκομεν τὸν Θεὸν καὶ ἀπὸ τούτων λεγόμενον, καὶ πάλιν ὑπὲρ ταῦτα ὄντα, πῦρ καὶ ὑπὲρ τὸ πῦρ, νοῦν καὶ ὑπὲρ τὸν νοῦν, πνεῦμα καὶ ὑπὲρ τὸ πνεῦμα· οὕτως καὶ αὐτοζωῆ ὡς ἐξ αἰτιατοῦ, καὶ ὑπὲρ αὐτήν. Τί δὲ, εἰποῖς, ἐστὶν αὕτη ἡ αὐτοζωῆ, ἥς ὁ Θεὸς ὑποστάτης καὶ αἴτιος; ἄρα αὐθύπαρκτόν τι πρᾶγμα καὶ καθ' αὐτὸ θεωρούμενον; Οὐ τοῦτο λέγομεν· οὐδὲ γὰρ ἐστὶ τις οὐσία, ἢ θεία ἢ ἀγγελικῆ, τὸ αὐτοεῖναι αἰτία τοῦ εἶναι τὰ πάντα, ἢ ἡ αὐτοζωῆ τοῦ ζῆν τὰ ζῶντα (μόνον γὰρ τοῦ εἶναι τὰ πάντα, καὶ τοῦ εἶναι, καὶ αὐτὸ τὸ ἐν τοῖς οὐσιν εἶναι, ἀρχὴ καὶ αἰτία ἐστὶν ἡ ὑπερούσιος οὐσία). Οὐκ ἐστὶ γοῦν εἰπεῖν ἀρχικᾶς τῶν ὄντων καὶ δημιουργικᾶς οὐσίας, καθὼς περ οἱ Ἕλληνες, πολλοὺς θεοὺς σχεδιάσαντες, οὓς οὔτε αὐτοὶ ἤδεισαν, οὔτε οἱ πατέρες αὐτῶν. Ἄλλὰ ταῦτά φαμεν, ἀρχικῶς μὲν καὶ αἰτιατῶς αὐτὸν τὸν Θεὸν, αὐτὸν, αὐτοζωῆν, αὐτοθεότητα· μεθεκτῶς δὲ πάλιν ταῦτα, φημί τὰς ἐκδιδομένας προνοητικᾶς δυνάμεις. Ἐπειδὴ γὰρ ὁ Θεὸς καὶ ἀμέθεκτός ἐστι καὶ μεθεκτός, ἀμέθεκτος μὲν κατὰ τὴν οὐσίαν (τῆς γὰρ οὐσίας αὐτοῦ οὐδὲν τῶν ὄντων μετέχει, ὑπὲρ τὰ ὄντα γὰρ ἐστὶ κατὰ τὴν ἰδίαν φύσιν·) μεθεκτός δὲ κατὰ τὰς φιλοδώρους αὐτοῦ μεταδόσεις καὶ δωρεὰς, καθὼς πάντα τὰ ὄντα αὐτοῦ μετέχει, καὶ δι' αὐτοῦ συνέστηκε. Τὸ γὰρ μὴ μετέχον αὐτοῦ οὔτε ἐστὶν, οὔτε ἔσται, οὔτε ἦν· διὰ τοῦτο τὸ ἔν μετέχει τοῦ αὐτοόντος, οὐκ αὐτοῦ τοῦ αἰτίου τοῦ ὄντος Θεοῦ, αὐτῆς δηλαδὴ τῆς οὐσίας, ἀλλὰ τοῦ αὐτοόντος τῆς δωρεᾶς αὐτοῦ, καθ' ἣν καὶ ἐστὶν ὁ Θεὸς μεθεκτός. Μετέχει πάλιν τὸ ζῶν τῆς αὐτοζωῆς, οὐκ αὐτῆς τῆς θείας οὐσίας, ἀλλὰ τῆς ἐν αὐτῷ αὐτοζωῆς, τῆς θείας φημί δωρεᾶς, καθ' ἣν καὶ μετέχεται ὁ Θεός. Ταῦτα ἔλεγεν ἔμπροσθεν καὶ εἶδη καὶ παραδείγματα, καὶ προορισμοὺς, οὐ παριστάμενος τῷ Πλατωνικῷ δόγματι, μὴ γένοιτο· ἀλλ' εὐσεβῶς ἐκλαμβάνων τὰ παρ' ἐκείνου ταπεινῶς καὶ ἀναξίως Θεοῦ λεγόμενα. Τούτων ὑποστάτης λέγεται ὁ Θεὸς εἶναι, ὡς ἐν αὐτῷ ἔχων ταῦτα. Εἶτα καὶ ὅλα αὐτὰ ὑποστήσασθαι λέγεται, διὰ τῶν κατὰ πρόθεον ὑποστασῶν οὐσιῶν ὑπ' αὐτοῦ οὐσιωδῶς· ὅλα λέγων τὰ ὀλοτελῶς μετέχοντα καὶ οὐσίας καὶ ζωώσεως καὶ ἀγιασμοῦ, καὶ πάντων, ὡς αἱ ἀγγελικαὶ καὶ δυνάμεις. Τρίτως τὰ μερικὰ· τινὰ γὰρ μετέχει μόνης ὀντώσεως, τινὰ καὶ ὀντώσεως καὶ ζωώσεως, τινὰ καὶ ὀντώσεως καὶ ζωώσεως καὶ σοφίας· αἱ γὰρ ἀνώταται δυνάμεις τῶν ἀπάντων μετέχουσι. Καὶ τί δεῖ λέγειν, ἔπου καὶ ὁ διδάσκαλος ἡμῶν ὁ ἱερὸς Ἱερόθεος ὑποστάτην εἶπε τὸν Θεὸν τῆς θεότητος, ὃν καὶ αὐτόκαλλος, καὶ ὄλον κάλλος φημί, καὶ μερικὸν κάλλος; οὐχ ὅτι τὸ αὐτὸ ἐστὶ καὶ ὄλον καὶ μερικὸν, ἀλλ' ἀπὸ τῶν μετεχόντων ἀνίσως τῶν δωρεῶν ὀνομάζεται ὁ τῶν δωρεῶν αἴτιος· καὶ ὁ κατὰ τὴν θεότητα ἀμέθεκτος κατὰ τὰς ἀφθόνας χύσεις τῶν δωρεῶν μετέχεται, ἵν' ἀκριβῶς ὑπερέξη ὁ πάντων αἴτιος ἀπάντων τῶν καθ' ὅποιαν οὐσίαν καὶ φύσιν συνισταμένων ἐν τῷ κατὰ τὰς δωρεὰς μετεχόμενον, κατὰ τὴν οὐσίαν μεθόλωσ μετέχεσθαι.

tudinem dico, et pulchritudinem ex parte; non quod idem totum sit, et ex parte, sed ab iis, qui inæqualiter ejus munera participant, munerum auctor denominatur; et qui secundum divinitatem imparticipabilis est, secundum uberes munerum effusiones participatur, ut perspicue rerum omnium auctor emineat, omnibus secundum quamcunque substantiam et naturam subsistentibus, dum secundum munera participatur, qui secundum essentiam æquaquam participari potest.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΒ΄.

A

522 CAPUT XII.

Ἐπιτὶ Ἁγίου ἁγίων, Βασιλέως βασιλέων, Κυρίου κυρίων, Θεοῦ θεῶν.

De Sancto sanctorum, Rege regum, Domino dominantium, Deo deorum.

SYNOPSIS CAPITIS.

I. Ponit capituli hujus distributionem. II. Explicat quid sanctitas, quid regnum, quid dominatio, quid deitas significant. III. Quoniam sensu hæc nomina de Deo prædicentur. IV. Quo sensu etiam dicatur Deus esse Sanctus sanctorum.

§ I.

Ἄλλ' ἐπειδὴ καὶ περὶ τούτων ὅσα εἰπεῖν ἔδει, τὸ προσήκον ἀπέληφεν, ὡς οἶμαι, τέλος ὑμνητέον ἡμῖν τὸν ἀπειρώνημον, καὶ ὡς Ἁγίου ἁγίων, καὶ Βασιλέα τῶν βασιλευόντων, καὶ βασιλεύοντα τὸν αἰῶνα καὶ ἐπ' αἰῶνα καὶ ἔτι, καὶ ὡς Κύριον τῶν κυρίων, καὶ Θεὸν τῶν θεῶν. Καὶ πρῶτόν γε ῥητέον, τί μὲν αὐτοαγιότητα εἶναι οἴομεθα, τί δὲ βασιλείαν, τί δὲ κυριότητα, τί δὲ θεότητα, καὶ τί βούλεται δηλοῦν τὰ λόγια τῶν διπλασιασμῶν τῶν ὀνομάτων.

Quoniam vero ea que de his dicenda erant, finem, uti puto, congruum acceperunt, is qui infinita habet nomina modo nobis etiam laudandus est ut Sanctus sanctorum, ut Rex regum, ut in æternum regnans et ultra, et ut Dominus dominorum, et Deus deorum. Primum itaque dicendum, quid sanctitatem ipsam esse censeamus, quid regnum, quid dominationem, quid deitatem, et quid Scripturæ signare velint per illorum omnium geminationem.

§ II.

Αγιότης μὲν οὖν ἐστὶν (ὡς καθ' ἡμᾶς εἰπεῖν,) ἢ παντὸς ἄγους ἐλευθέρα, καὶ παντελής καὶ πάντη ἀχραντος καθαρότης. Βασιλεία δὲ ἢ παντὸς ὄρου, καὶ κόσμου, καὶ θεσμοῦ καὶ τάξεως διανεμησις²⁰. Κυριότης δὲ οὐχ ἢ²¹ τῶν χειρόνων ὑπεροχὴ μόνον, ἀλλὰ καὶ πᾶσα τῶν καλῶν τε καὶ ἀγαθῶν ἢ παντελής παγκτησία, καὶ ἀληθής καὶ ἀμετάπτωτος βεβαιότης· διὸ καὶ κυριότης παρὰ τὸ κύρος²², καὶ τὸ κύριον, καὶ τὸ κυριεύον. Θεότης δὲ ἢ πάντα θεωμένη πρόνοια, καὶ ἀγαθότητι παντελεῖ καὶ πάντα περιθέουσα καὶ συνέχουσα, καὶ ἑαυτῆς ἀποπληροῦσα, καὶ ὑπερέχουσα πάντα τὰ τῆς προνοίας αὐτῆς ἀπολαύοντα.

Sanctitas igitur (ut more nostro loquar) est, ab omni scelere libera, et omnino perfecta et omni ex parte immaculata puritas. Regnum autem est, omnis termini, ac mundi, et legis et ordinis distributio. Dominatio vero non minorum tantum excellentia, verum etiam omnium decorum ac bonorum completa possessio est, et vera et inconcussa firmitas; quapropter dominat ο Græce α κύρος derivato nomine, idem est quod firmatio, firmamentum et firmum, ac firmans seu ratificans. Deitas autem idem est atque omnium conspicax providentia, omnigena bonitate cuncta circumspiciens continensque, et seipsa complens atque transiliens universa quæ ipsius providentia fruuntur.

§ III.

Ταῦτα μὲν οὖν ἐπὶ τῆς πάντα ὑπερβαλλούσης αἰτίας ἀπολύτως ὑμνητέον, καὶ προσρητέον, αὐτὴν ὑπερέχουσαν ἀγιότητα, καὶ κυριότητα, καὶ βασιλείαν ὑπερκειμένην, καὶ ἀπλουστάτην θεότητα· καὶ γὰρ ἐξ αὐτῆς ἐν ἐνὶ καὶ ἀθρώως ἐκπέφυκε καὶ διανεμῆται πᾶσα ἀμιγῆς ἀκρίθεια πάσης εἰλικρινοῦς καθαρότητος, πᾶσα ἢ τῶν ὄντων διάταξις τε καὶ διακόσμησις, ἀναρμοστίαν, καὶ ἀνισότητα, καὶ ἀσυμμετρίαν ἐξορίζουσα, καὶ εἰς τὴν εὐτακτον ταύτο-

Hæc itaque omnia de causa illa transcendentali absolute prædicanda sunt, addendumque, ipsam esse supra eminentem sanctitatem, atque dominationem, et regnum omnium supremum, simplicissimamque deitatem; siquidem ex ipsa singulariter et ubertim emanavit atque diffusa est omnis mera perfectio totius sinceræ puritatis, et omnis rerum dispositio atque distinctio, quæ inconcinnitatem et inæqualitatem ac disproportionem extermin-

VARIE LECTIONES.

²⁰ διανεμητικὴ διανεμησις, P. ²¹ οὐχί, D. ²² παρὰ τὸ κυριῶ, S. παρὰ τὸ κύρος καὶ τὸ κυριῶ, D.

nat, et ad bene ordinatam identitatem ac rectitudinem informat, ac continet illa quæ jam digna fuerunt ejus participatione; **523** quin etiam est perfecta, et omnis omnium quæ pulchra sunt possessio, et omnis divina providentia, quæ contemplatur et conservat ea quibus consulit, sequè benigne effert, ad formandam in eis qui ad ipsum convertuntur divinitatem.

Α τητα καὶ ὀρθότητα γαννουμένη, καὶ περιάγουσα³³ τὰ μετέχειν αὐτῆς ἡξιωμένα· πᾶσα ἡ παντελής καὶ πάντων τῶν καλῶν παγκτησία, πᾶσα ἀγαθὴ πρόνοια³⁴, θεωρὸς καὶ συνοχικὴ τῶν προνοουμένων, ἑαυτὴν ἀγαθοπρεπῶς ἐπιτιδοῦσα πρὸς ἐχθέωσιν τῶν ὑπεστραμμένων³⁵.

§ IV.

Quoniam autem universorum auctor rerum omnium plenissimus est, secundum unam, quæ omnibus antecellit, excellentiam Sanctus sanctorum nominatur, uti et cætera secundum supra quam exuberantem causam, et eximiam præcellentiam, **B** ut si quis dixerit: Quanto præstant sancta, vel divina, vel dominantia, vel regia iis quæ non sunt talia, et rursus ipsæ per se participationes participantibus; tanto est omnibus sublimior, qui est supra omnia, et omnium participantium et participationum auctor imparticipabilis. Sanctos vero, et reges, dominosque, ac deos Scripturæ appellant principiores in unoquoque ordines, quorum opera dum inferiores Dei munera participant, eorundem distributionum simplicitatem in suis distinctionibus multiplicant; horum autem varietatem primi ordines provide ac divine ad unitatem suam contrahunt.

Ἐπειδὴ δὲ ὑπερπλήρης πάντων ἐστὶν ὁ πάντων αἷτιος³⁶, κατὰ μίαν τὴν πάντων ὑπερέχουσαν ὑπερβολὴν, Ἄγιος ἁγίων ὑμνεῖται, καὶ τὰ³⁷ λοιπὰ, καθ' ὑπερβλύζουσαν αἰτίαν, καὶ ἐξηρημένην ὑπεροχὴν, ὡς ἂν τις φαίη. Καθ' ὅσον ὑπερέχουσι τῶν οὐκ ὄντων τὰ ὄντα, ἅγια, ἢ θεῖα, ἢ κύρια, ἢ βασιλικά, καὶ αὐτῶν μετεχόντων αἱ αὐτομετοχαί· κατὰ τοσοῦτον ὑπερίδρυνται πάντων τῶν ὄντων ὁ ὑπὲρ πάντα τὰ ὄντα, καὶ πάντων τῶν μετεχόντων καὶ τῶν μετοχῶν ὁ ἀμέθεκτος αἷτιος. Ἄγιους δὲ, καὶ βασιλεῖς, καὶ κυρίους, καὶ θεοὺς καλεῖ τὰ λόγια τὰς ἐν ἐκάστοις ἀρχικωτέρας διακροσμήσεις, δι' ὧν αἱ δευτέραι, τῶν ἐκ Θεοῦ δωρεῶν μεταλαμβάνουσαι, τὴν τῆς ἐκείνων διαδόσεως ἀπλότητα περὶ τὰς ἑαυτῶν διαφορὰς πληθύνουσιν· ὧν αἱ πρῶτισται τὴν ποικιλίαν προνοητικῶς καὶ θεοειδῶς πρὸς τὴν ἐνότητα τὴν ἑαυτῶν συνάγουσι.

ADNOTATIONES CORDERII.

§ I. *Quoniam vero ea quæ de his dicenda erant, etc.* S. Thomas ad hunc locum: Postquam, inquit, Dionysius exposuit divina nomina per quæ significatur emanatio perfectionum a Deo in creaturas, hic exponit nomina Dei quæ designant rerum gubernationem. In qua quidem gubernatione sunt quatuor attendenda: Primo quidem divinæ cognitionis providentia, ad quam pertinet nomen deitatis; secundo, potestas exsequendi sapientiæ divinæ ordinationem, ad quam pertinet nomen dominationis; tertio, ipsa executio gubernationis, ad quam pertinet nomen regis; quarto, gubernationis effectus, qui est munditia ab omni inordinatione, et ad hoc pertinet nomen sanctitatis. De his acute Cyparissius (48): « Sanctitas, inquit, et dominatus, et regnum, et divinitas, absolute quidem in Deo dictæ, silentium ejus sunt beatum, et supra substantiam, extra Deum vero proprietates accipiunt ad creaturam spectantes. Atque illa quidem (id est sanctitas) liberatio est ab omni scelere et macula; dominatus firmitatem veram et a prolepsione liberam exhibet; regnum est distributio omnis regulæ, et ornamenti, et juris, et ordinis; divinitas vero providentia omnia contemplans. »

§ II. *Sanctitas igitur, etc.* Deus (ut docte notat Lessius lib. VIII *De perfectionibus divinis*) sanctus dicitur multis modis, potissimum quinque. Primo radicaliter, quia essentia divina est prima radix et originalis fons omnis sanctitatis et puritatis.

Secundo objective, quia est objectum omnis sanctitatis; omnis enim sanctitas sita est in amore et conjunctione cum Deo. Quare etiam est mensura totius et ipsius sanctitatis, unde nimirum sanctitas suam speciem et modum accipit; sanctitas enim est puritas. Sicut autem impuritas nascitur ex contactu inferiorum, ut cum facies aut vestis luto aspergitur, vel cum anima per affectum inferioribus inordinate inhæret; ita puritas oritur ex contactu superiorum, cum affectus ad sublimiora et nobiliora assurgit, et iis inhæret. Supremum autem omnium et simplicissimum et purissimum est Deus; unde summa puritas consistit in adhæsione cum Deo. Itaque cum summa puritas sit sanctitas, Deus est ratio objectiva et mensura sanctitatis.

524 Tertio dicitur sanctus exemplariter, vel in modum regulæ, quia per legem æternam est regula omnis sanctitatis; conformatio enim affectus cum lege æterna est vera sanctitas.

Quarto formaliter; sanctitas enim formaliter est puritas affectus; puritas autem affectus est amor Dei quia est adhæsio cum eo quod est purissimum et nobilissimum. Quare cum Deus sit amor sui, ipse hac ratione formaliter est sua sanctitas; et quia se amat infinite, quantum nimirum est amabilis, ideo quo-

(48) Decad. v, cap. 9.

VARIÆ LECTIONES.

³³ περιέχουσα, P. ³⁴ θεϊκὴ πρόνοια, P. ³⁵ ἐπεστραμμένων, P. Sur. ³⁶ ὁ παναίτιος, S. ³⁷ κατὰ.

que infinite sanctus est. Similiter quia nihil omnino amat nisi propter seipsum, ideo etiam in amore omnium creaturarum sanctus est.

Quinto dicitur sanctus eminenter et causaliter, tanquam fons et principium omnis sanctitatis et puritatis in creaturis; principium, inquam, efficiens, formale, exemplare et finale. Vide hæc fusius apud Lessium loco citato, et ibidem cap. 2, quodnam sit discrimen sanctitatis divinæ et creaturarum. De dominio item Dei vide ibidem, librum decimum, qui est de hoc argumento.

Dicitur autem *Deus deorum*, eorum dico de quibus scriptum est: *Ego dixi: Dii estis*^b. Deus enim est qui illos sanctificat, et facit deos per participationem. Unde divinæ personæ a Dionysio et a Patribus vocantur *θεαρχικάι*, id est deificæ; et Spiritus sanctus vocatur *ὑπέρθεον Πνεῦμα*, hoc est Spiritus supra deos, quos scilicet sanctificando facit deos, sive in cœlo sive in terra, ut alibi etiam indicatum est, et ex generalibus observationibus colligitur.

§ III. *Hæc itaque omnia de causa illa transcendentali absolute prædicanda.* Ex his (inquit Cyparissios) efficitur manifestum, aliam quidem significationem præ se ferre ea nomina quæ de Deo dicuntur ad aliquid; aliam vero, quæ secundum exsuperationem seu transcendentiam efferuntur; atque illa quidem aliquando supervacua esse et otiosa perfecto opere; hæc vero, quæ secundum exsuperationem enuntiat, semper eodem modo excellentiam declarare. Et probat exemplo fabricationis universi. *Septimo enim die, inquit, requievit ab omnibus operibus suis*ⁱ; quare cessavit a creatione cœli, solis, stirpium, animalium, et, ut universe dicam, ab universo opere quod patrarat. Propter opus enim dictus est tunc Deus fabricator mundi. Est igitur semper fabricator mundi Deus, sed tanquam jam fabricatio mundi desierit; sicut et creator, qui non semper creat; et ad ridendum aptus, qui non semper ridet: hæc autem est, quia solum est, causa et effector Deus (infinitis enim et immensis intervallis effector effectis antecellit). Cum igitur Dionysius excellentiam in his ostendit, in duas partes divisit, in sancta, et non sancta; et in per se participationes, et in participantia. Et quanto, inquit, ea quæ sunt iis quæ non sunt antecellunt, et participationes participantibus; tanto Deus antecellit sanctis et non sanctis, et per se participationibus et participantibus. Excellentia igitur Dei æque pervadit in participantia, et per se participationes; et in sancta aut divina, aut dominantia, aut regia, et in ea quæ non sunt talia. Si autem Deus æque utraque excellit, quam rationem productionis habebunt quæ non sunt sancta, et quæ participant, eandem habebunt sancta, et per se participationes. Quod si illa sunt creaturæ Dei, et hæc igitur sunt creaturæ Dei. Apparent tamen hic etiam proprietates; illa enim (scilicet participantia et participationes) propter finem, cujus causa perfecta sunt, et eorum proprietates est dici ad aliquid, aliquo modo se habere; horum autem (id est quæ secundum excellentiam dicuntur) proprietates est, ex æquo esse infra Deum cum illis quæ participant, et sunt per se participationes, hæc enim et illa facta sunt.

PARAPHRASIS PACHYMERÆ (49).

§ I. Ἄλλ' ἐπειδὴ καὶ περὶ τούτων ἰκανῶς, ὡς ἂν οἶμαι, λέλεκται, ὑμνητέον τὸν ἀπειροδύναμον, καὶ διὰ τοῦτο καὶ ἀπειρώνομον, καὶ ὡς Ἁγιὸν ἁγίων, καὶ Βασιλεῖα τῶν βασιλευόντων, κατὰ τὸ ἐν τῇ πρώτῃ ψῆθ' τοῦ Μωϋσείως ἀδόμενον, καὶ ὡς Κύριον τῶν κυρίων, καὶ Θεὸν τῶν θεῶν. Καὶ πρῶτον ῥητέον χωρὶς τοῦ διπλασιασμοῦ, τί ἐστὶν αὐτῶν ἕκαστον· καὶ εἰθ' οὕτως, τί βούλονται αἱ θεῖαι Γραφαὶ διπλασιάζουσαι τὰ ὀνόματα, ἡγουν Ἁγιὸς ἁγίων, καὶ Κύριος κυρίων, καὶ τὰ ὅμοια.

§ II. Ἁγιότης μὲν οὖν ἐστὶν, ὡς κατὰ τὴν τῶν ἔξω ἐτυμολογίαν εἰπεῖν, ἐκ τοῦ α στερητικοῦ καὶ τοῦ ἄγος τὸ μίasma, οἰονεὶ ἀαγιότης καὶ κράσει τῶν δύο α α εἰς α μακρὸν δασυνόμενον, ἀγιότης, δηλονότι ἐστερημένη παντὸς ἄγους. Βασιλεία δὲ ἐστὶν ἡ διανέμησις πάσης τάξεως, καὶ παντὸς τύπου, καὶ πάσης καταστάσεως καὶ εὐθεσίας. Κυριότης δὲ, ἐπεὶ διχῶς κυριεύει τις, ἢ ἐν ᾧ οὐχ ἡττᾶται τῶν χειρόνων, ἢ ἐν ᾧ καὶ τῶν κρειττόνων ἐπιλαμβάνεται, τὸ δεύτερον τίθησιν ὁ ἅγιος, ὡς τοῦ προτέρου ταπεινοῦ παντάπασιν ὄντος ἐπὶ Θεοῦ· διὸ καὶ κυριότης παρὰ τὸ κῦρος ἢ ἐξουσία λέγεται. Θεότης δὲ ἢ ἀπὸ τοῦ θεᾶσθαι, καὶ ἐπιτηρεῖν, καὶ προνοεῖν· ἢ ἀπὸ τοῦ περιθεῖν καὶ συνέχειν ἀπανταχόθεν τὰ πάντα, καὶ ἐντὸς αὐτῆς ἅπαντα τὰ τῆς προνοίας ἀπολαύοντα ἀποπληροῦσα· ἐν τῇ χειρὶ γὰρ αὐτοῦ τὰ πάντα, κατὰ τὰς ἱεράς καὶ θείας Γραφάς.

omnia providentiæ muneribus fruentia adimplens. Quoniam omnia, juxta sacras et divinas Scripturas in manu ejus sita sunt

^b Psal. LXXXI, 6. ⁱ Gen. II, 2.

{3} Vide Scholia S. Maximi tom. II, cap. 42 *De divinis nomin.*

§ I. Sed quoniam etiam de his satis, uti arbitror, dictum est, is qui infinita potest, atque adeo etiam infinita nomina habet, nobis quoque celebrandus tanquam Sanctus sanctorum, et Rex regum, prout in primo Moysis cantico canitur, et sicut Dominus dominorum, et Deus deorum. Ac primum dicendum sine geminatione, quid sit quilibet eorum; ac deinde, quid sibi velint divinæ Scripturæ ista nomina duplicantes, sive Sanctus sanctorum, et Dominus dominorum, et similia.

525 § II. Ἁγιότης itaque, seu sanctitas, loquendo secundum externam nominis etymologiam, ex α privativa et voce ἄγος, id est *impuritas*, quasi ἀαγιότης, et gemino α in α longum aspiratum coalescente, ἀγιότης, q. d. id quod omni labe seu impuritate privatum est. Regnum vero est omnis ordinis, omnis formæ et omnis constitutionis æc rectitudinis distributio. Dominatio autem eum dupliciter quis dominetur, quod vel malis non succumbat, vel quod meliora recipiat, seu possideat, sanctus hic secundum ponit, quod illud prius nimis humile sit pro Deo; quamobrem etiam κυριότης, sive *dominatio*, παρὰ τὸ κῦρος, quatenus potestatem significat, denominatur; θεότης vero, seu *divinitas*, ἀπὸ τοῦ θεᾶσθαι, id est a videndo, et observando, ac providendo; vel ἀπὸ τοῦ περιθεῖν, id est a circum-eundo, et undique continendo universa, ut in se

§ III. Hæc quidem in Deo absolute laudanda sunt, id est non quidem secundum aliquid, secundum aliquid vero non, vel tanquam ad aliquid aliud relatum, sed secundum simplicem sensum, id est proprie. Sicut enim magnus dicitur de Deo illimitate, et sine comparatione, ac relatione, sic utique etiam hæc nomina. Neque vero solum absolute proferenda sunt, sed etiam secundum excellentiam, dicendo, supra quam sanctitas, et plus quam regnum, et plus quam Dominus, et plus quam Deus; s' quidem ex ipsamet simplicissima divinitate, omnis pura et independens ratio cum sanctitatis tum regni effectibus tribuitur, hanc enim vocat rerum dispositionem, scilicet omnium, et distributionem, quæ omnem inordinationem exterminat, et ad rite ordinatam identitatem adducit illa quæ digna sunt ejus participatione; unde merito una dicitur, siquidem hæc est unitas, identitatis, inquam, et æqualitatis. Hæc est causa conspirationis, et consensionis et salutis universorum, unitatis ratio, quæ secundum eadem et eodem modo se habet. Lætantem vero dixit, sive gaudentem in operibus suis, juxta illud Psalmi dictum: *Lætabitur Dominus in operibus suis* ¹. Rursum ex hac simplicissima divinitate etiam **526** dominatio existit; hanc enim dixit universam esse omnium bonorum possessionem. Hæc est benigna providentia, quæ semetipsam benigne impertit, ad eorum qui ad ipsam convertuntur deificationem.

§ IV. Cum autem sit rerum omnium superplena secundum unam eminentem excellentiam (neque enim multæ sunt in Deo excellentiæ, sed una, illaque eminens), dicitur Sanctus sanctorum, et Rex regum. Ait enim, quantum differt natura pura et causa a qualitate et effectu (hoc enim est illud quod est, respectu illius quod proprie non est) et quantum illud quod participatur ab eo quod participat, tantum differt Deus, dum hæc dicitur, ab iis quæ illa participatione habent; omnia enim ex Deo sunt, solus autem Deus ex nullo. Religiose autem ac pie exponit illa, quæ a quibusdam deorum multitudine dicta putabantur, ex eo quod audirent dici multos deos, juxta illud: *Deus deorum Dominus locutus est* ¹. Præceptores enim qui virtute præstant, virtutem in anima unite collectam habent, docendo autem virtutes aliis communicantes, secundum diversitatem multitudinis eorum qui docentur, etiam virtutem habent multiplicatam. Hoc etiam considerandum in ordinibus incorporeis; hæc utique Dei propria sunt; et sicut ex cratere exuberante vicina quidem vasa prima replentur, deinde ipsa etiam exuberantia in alia vasa diffunduntur, et pro multitudine ac diversitate suscipientium effusa distribuuntur ac multiplicantur; sic crassiori quadam ratione abundantiam distributionis donorum divinorum, per primas dispositiones in omnes distributam esse cogitandum est. Si quidem Aposto-

§ III. Ταῦτα μὲν οὖν ἐπὶ Θεοῦ ἀπολύτως ὑμνητέον, δηλονότι οὐ κατὰ τι μὲν, κατὰ τι δὲ οὐ, ἢ ὡς πρὸς τι ἕτερον, ἀλλὰ κατὰ ἀπλήν ἔννοιαν, τοῦ ἐστὶ κυρίως. Ὡς γὰρ τὸ μέγας ἐπὶ Θεοῦ λέγεται ἀσχετῶς, καὶ ἀσυγκρίτως, καὶ οὐ πρὸς τι ἕτερον, οὕτω καὶ ταῦτα δὴ τὰ ὀνόματα. Μὴ μόνον δὲ ἀπολύτως ῥητέον, ἀλλὰ καὶ μεθ' ὑπεροχῆς, ὑπεραγιότης, καὶ ὑπερβασιλεία, καὶ ὑπὲρ τὸ κύριος, καὶ ὑπέρθεος· καὶ γὰρ ἐξ αὐτῆς δὴ τῆς ἀπλουστάτης θεότητος πᾶσα διανεμένηται τοῖς αἰτιατοῖς ἀμιγῆς καὶ ἀσχετος ἀκριβεία καὶ τῆς αγιότητος καὶ τῆς βασιλείας· ταύτην γὰρ λέγει διάταξιν τῶν ὄντων, δηλονότι τῶν ἀπάντων, καὶ διακόσμησιν, ἥτις καὶ πᾶσαν ἀταξίαν ἐξορίζει, καὶ εἰς τὴν εὐτακτον ταυτότητα περιάγουσα τὰ ταύτης ἡξιωμένα, εἰκότως ἂν μία προσαγορεύεται· τοῦτο δὲ ἐστὶν ἡ ἐνότης, τὸ τῆς ταυτότητος καὶ ἰσότητος λέγω. Τοῦτο τὸ αἷτιον τῆς συμπνοίας καὶ τῆς συμπαθείας καὶ τῆς σωτηρίας τῶν ὄλων, ὃ τῆς ἐνότητος λόγος, ὃ κατὰ τὰ αὐτὰ καὶ ὡσαύτως ἔχων. Γαννυμένη δὲ εἶπεν, ἦτοι χαίρουσα ἐπὶ τοῖς οικείοις ποιήμασι, κατὰ τὸ ἐν Ψαλμοῖς εἰρημένον· *Εὐφρανθήσεται Κύριος ἐπὶ τοῖς ἔργοις αὐτοῦ*. Πάλιν ἐκ ταύτης τῆς ἀπλουστάτης θεότητος καὶ ἡ κυριότης ἐστὶ· ταύτην γὰρ εἶπε πάντων τῶν καλῶν παγκτησίαν. Αὕτη ἡ ἀγαθὴ πρόνοια ἑαυτὴν ἀγαθοπρεπῶς ἐπιδίδωσι πρὸς ἐκθέωσιν τῶν πρὸς αὐτὴν ἐπιστραμμένων.

§ IV. Ἐπειδὴ δὲ ὑπερπλήρης πάντων ἐστὶ κατὰ μίαν ὑπερβολὴν ὑπερέχουσα, (οὐδὲ γὰρ πολλαὶ εἰσιν αἱ παρὰ τῷ Θεῷ ὑπερβολαὶ, ἀλλὰ μία καὶ ὑπερέχουσα) λέγεται Ἅγιος ἁγίων, καὶ Βασιλεὺς βασιλέων. Φησὶ γὰρ, καθόσον διαφέρει φύσις ἀκραιφνῆς καὶ αἰτία ποιότητος καὶ αἰτιατοῦ, (τοῦτο γὰρ ἐστὶ τὸ ὄν πρὸς τὸ μὴ κυρίως ὄν) καὶ καθόσον τοῦ μετέχοντος αὐτὸ τὸ μετεχόμενον, κατὰ τοσοῦτον διαλλάττει ὁ Θεὸς ταῦτα λεγόμενος τῶν κατὰ μέθεξιν τοῦτο ἐσχηκότων· τὰ γὰρ πάντα ἐκ Θεοῦ ἐστὶ, μόνος δὲ ὁ Θεὸς ἐξ οὐδενός. Φιλοθέως δὲ μυσταγωγεῖ καὶ τὰ παρὰ τισιν εἰς πολυθεῖαν ὑπονοούμενα, ἐκ τοῦ ἀκούειν πολλοὺς θεοὺς, κατὰ τὸ· *Θεὸς θεῶν Κύριος ἐλάλησεν*. Οἱ γὰρ ἐν ἀρετῇ προὔχοντες διδάσκαλοι τὴν ἀρετὴν ἐν τῇ ψυχῇ ἐνιαίως συνηθροισμένην ἔχουσι· διὰ δὲ τῆς διδασκαλίας, ἑτέροις τὰς ἀρετὰς μεταδίδοντες, πρὸς τὴν διαφορὰν τοῦ πλήθους τῶν διδασκόμενων, πληθυνομένην ἔχουσι τὴν ἀρετὴν. Τοῦτο θεωρητέον καὶ ἐπὶ τῶν ἀσωμάτων τάξεων· ἅπερ δὴ ταῦτα ἰδιά εἰσι τοῦ Θεοῦ· καὶ ὡσπερ ἐκ κρατῆρος ὑπερβλύζοντος, τὰ μὲν πλησιάζοντα σκεύη πρῶτα πληροῦνται, εἶτα καὶ αὐτὰ ὑπερβλύζοντα διαχεῖται εἰς ἕτερα σκεύη, καὶ πρὸς τὸ πλῆθος τῶν δεχομένων καὶ τὴν διαφορὰν μερίζονται καὶ πληθύνονται τὰ ἐκχεόμενα· οὕτω παχυτέρῳ λόγῳ τὴν ἀφθονίαν τῆς μεταδόσεως τῶν θείων δωρεῶν μερίζομένην εἰς ἅπαντας διὰ τῶν πρώτων διακόσμων νοητέον. Καὶ ὁ Ἀπόστολος γὰρ σκεῦος ἐκλογῆς ὠνομάσθη. Σημειω-

¹ Psal. ciii, 31. ¹ Psal. xlix, 1.

τεον δὲ, ὅτι μετὰδοσιν μὲν ἐπὶ Θεοῦ λέγεται καὶ τῶν ἄλλων Θεοῦ δωρεῶν· διάδοσιν δὲ ἐπὶ τῶν πρώτων πρὸς τὰ δεύτερα. Τῆς γοῦν τῶν προτέρων διαδόσεως τὴν ἀκλόνητα τὰ δεύτερα πληθύνουσιν· ὅση γὰρ διάφορα τὰ μετέχοντα, τοσοῦτον καὶ αἱ δωρεαὶ πολυειδεῖς διαφαίνονται. Αὐτὴν δὲ τὴν τῶν δευτέρων ποικιλίαν προνοητικῶς αἱ πρώτισται πρὸς τὴν ἑαυτῶν ἐνότητητα συναγοῦσι, καὶ ὅσον ἡ ἀναγωγὴ γίνεται, εἰς τὸ ἐνιαῖον πάλιν καταστήσει τῆς ἐκ Θεοῦ μετὰδόσεως.

lus vas electionis appellatus est ^m. Notandum vero, quod communicationem in Deo dicat esse numerum quæ ex Deo sunt, distributionem vero primorum in ea quæ sequuntur. Priorum itaque distributionis simplicitatem posteriora multiplicant; quantum enim differunt ea quæ participant, in tantum etiam munera ista multiformia apparent. Ipsam vero posteriorum varietatem primæ istæ ad suam unitatem provide contrahunt; et in quantum fit adductio, tantum etiam rursus occurrit unitati divinæ communicationis.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΓ.

Περὶ τελείου καὶ ἐνός.

CAPUT XIII.

De perfecto et uno.

SYNOPSIS CAPITIS.

I. Docet, quo sensu Deus dicatur perfectus. II. Quo sensu dicatur unus; et simul ostendit unitatem in rebus omnibus reperiri. III. Unitate sublata, interire omnia, et ex uno Deo omnia existere; et quomodo Deus sit laudandus ut unus, et SS. Trinitas sit eminentissima unitas. IV. Ponit operis conclusionem.

527 § I.

Τοσαῦτα καὶ περὶ τούτων. Ἐπ' αὐτὸ ³⁸ δὲ λοιπὸν, B εἰ δοκεῖ τῷ λόγῳ, τὸ καρτερώτατον ³⁹ χωρῶμεν· καὶ γὰρ ἡ θεολογία τοῦ πάντων αἰτίου καὶ πάντα καὶ ἅμα πάντα κατηγορεῖ, καὶ ὡς ἐν ἀνυμνεῖ. Τέλειον μὲν οὖν ἐστὶν οὐ μόνον ὡς αὐτοτελές, καὶ καθ' ἑαυτὸ ὑφ' ἑαυτοῦ μονοειδῶς ἀφοριζόμενον, καὶ ὅλον δι' ὅλου τελειότατον, ἀλλὰ καὶ ὡς ὑπερτελές κατὰ τὸ πάντων ὑπερέχον· καὶ πᾶσαν μὲν ἀπειρίαν ὀρίζον, παντὸς δὲ πέρατος ὑπερηπλωμένον, καὶ ὑπὸ μηδενὸς χωρούμενον ⁴⁰, ἢ καταλαμβανόμενον, ἀλλὰ καὶ ⁴¹ διατείνον ἐπὶ πάντα ἅμα καὶ ὑπὲρ πάντα ταῖς ἀνεκλείπτους ἐπιδόσεσι καὶ ἀτελευτήτοις ἐνεργείαις. Τέλειον δ' αὖ λέγεται καὶ ὡς ἀναυξές καὶ ἀεὶ τέλειον, καὶ ὡς ἀμείωτον, ὡς πάντα ἐν ἑαυτῷ προέχον, καὶ ὑπερβλύζον κατὰ μίαν τὴν ἄπαιστον καὶ ταύτην καὶ ὑπερ- C πλήρη καὶ ἀνελάττωτον χορηγίαν, καθ' ἣν τὰ τέλεια πάντα τελεσιουργεῖ καὶ τῆς οἰκείας ἀποπληροῦ τελειότητος.

Atque ista de his dicta sint. Cæterum, si placet, ad id quod potissimum est sermonem transferamus: etenim theologia rerum omnium auctori cum omnium simul omnia tribuit, et ipsum ut perfectum et ut unum laudat. Perfectus itaque est, non tantum seipso perfectus, et per se a seipso uniformiter definitus, totusque secundum se totum perfectissimus; verum etiam ut supraquam perfectus, secundum omnium excessum; atque omnem quidem infinitatem definiens, supra omnem vero finem expansus, et a nullo comprehensus aut contentus, sed ad omnia pariter et supra omnia indeficientibus largitionibus et nunquam finiendis operationibus pertingens. Perfectus item dicitur, ut qui nullum accipiat incrementum, semperque perfectus sit, nec minui possit, omnia in seipso præhabens, et exuberans una et eadem incessabili et supraquam plena et inminuibili largitione, per quam omnia perfecta perficit, et unumquodque congrua sibi perfectione adimplet.

§ II.

Ἐν δὲ, ὅτι πάντα ἐνιαίως ἐστὶ κατὰ μιᾶς ἐνότητος ⁴² ὑπεροχὴν, καὶ πάντων ἐστὶ τοῦ ἐνὸς ἀνεκφοιτήτως αἰτίον· οὐδὲν γὰρ ἐστὶ τῶν ὄντων ἀμέτοχον τοῦ ἐνός, ἀλλ' ὡσπερ ἅπας ἀριθμὸς μονάδος μετέχει, καὶ μία δυάς, καὶ δεκάς λέγεται, καὶ ἡμισυ ἐν, καὶ τρίτον καὶ δέκατον ἐν, οὕτω πάντα καὶ πάντων ⁴³ μέρη τῶν ἐνός μετέχει, καὶ τῷ εἶναι ⁴⁴ τὸ ἐν, πάντα ἐστὶ τὰ ὄντα· καὶ οὐκ ἐστὶ τὸ πάντων αἰτίον ἐν τῶν πολλῶν ἐν, ἀλλὰ πρὸς παντὸς ἐνός ⁴⁵ καὶ πλήθους, καὶ παντὸς ἐνός καὶ πλήθους ὀριστικόν· οὐδὲ D

Unus autem, quia est omnia unice secundum excellentiam unius unitatis et omnium causa, non amittendo suam unitatem; nihil enim illius unius expers est, sed quemadmodum omnis numerus participat unitatem, atque unus binarius denariusque dicitur, et dimidium unum unaque tertia decimaque; similiter etiam omnia et quælibet particula particeps est unius, et hoc ipso quo quid unum sunt, etiam omnia sunt quæcumque sunt. Neque vero unum illud, quod est omnium causa, unum

^m Act. ix, 15.

VARIÆ LECTIONES

³⁸ sic correctum in D. Sar. ἐπαυτῷ. ³⁹ καρτερικώτατον, P. ⁴⁰ χειρούμενον, S. ⁴¹ καὶ non est in S. D. ⁴² ἐνώσιως, Ch. ⁴³ καὶ πᾶν τῶν πάντων, Ch. D. ⁴⁴ καὶ δὴ καί, D. ⁴⁵ παντὸς αἰῶνος, D.

quid est ex pluribus, sed quod ante omne unum omnemque multitudinem, omne unum multitudinemque definit: neque enim unquam multitudo expers est unius, sed ea quæ sunt multa partibus, sunt quid unum toto; et quæ sunt multa accidentibus, **528** sunt quid unum subjecto; et quæ sunt multa numero vel virtutibus, sunt quid unum specie; et quæ sunt multa speciebus, sunt quid unum genere; et quæ sunt multa processionibus, sunt quid unum principio; neque quidquam est in rerum natura, quod non secundum aliquid participet unum in illo, quod per omnia unicum est, et omnia, etiam, tota universa et opposita, unice anticipavit. Ac sine uno quidem non erit multitudo, sed sine multitudine erit unum, sicut et unitas ante omnem numerum multiplicatam; et si quis omnibus omnia quæ unita sunt supposuerit, omnia erunt in toto quid unum.

§ III.

Illud præterea sciendum, ut secundum uniuscujusque speciem præconceptam uniri dicantur ea quæ unita sunt, sitque unum omnium quasi elementum; et si sustuleris unitatem, neque totalitas, neque particula, neque aliud quidpiam in rebus erit; omnia enim in se unum uniformiter anticipant et complectuntur. Hac itaque ratione Scriptura totum Deum, tanquam omnium causam, sub unius appellatione laudat; atque hoc modo unus est Deus et Pater, et unus Dominus Jesus Christus, atque unus idemque Spiritus, per supraquam abundantem totius divinæ unitatis indivisibilitatem, in qua omnia unice sunt conjuncta, et supraquam unita, et præexistentia supra substantiam. Quapropter etiam ad ipsam omnia jure merito referuntur, eique attribuuntur, a qua, et ex qua, et per quam, et in qua, et ad quam omnia sunt, et componuntur, et manent, et continentur, et complentur, et convertuntur: neque quidquam reperies eorum quæ sunt, quod non ex uno illo, secundum quod omnis divinitas supraessentialiter nominatur, et sit id quod est, et perficiatur ac conservetur. Oportet itaque et nos, a multis ad unum virtute divinæ unitatis conversos, singulariter laudare totam et unam divinitatem, unum, quod est omnium causa, ante omne unum et multitudinem, et partem et totum, finitionem et infinitationem, finem et infinitatem, omnia quæ sunt et ipsum esse determinat; et omnium et totorum omnium, et simul ante omnia et supra omnia etiam unice causam, et quod supra ipsum unum, est id quod est et ipsum unum determinat, siquidem quod est unum, **529** iis quæ sunt annumeratur; numerus enim particeps essentiae est. Quod autem est unum supra substantiam, et

A γάρ ἐστι πλῆθος ἀμέτοχόν πη τοῦ ἐνός, ἀλλὰ τὸ μὲν πολλὰ τοῖς μέρεσιν ἐν τῷ ὅλῳ· καὶ τὸ πολλὰ τοῖς συμβεβηκόσιν ἐν τῷ ὑποκειμένῳ· καὶ τὸ πολλὰ τῷ ἀριθμῷ ἢ ταῖς δυνάμεσιν ἐν τῷ εἶδει· καὶ τὸ πολλὰ τοῖς εἶδεσιν ἐν τῷ γένει· καὶ τὸ πολλὰ ταῖς προόδοις ἐν τῇ ἀρχῇ· καὶ οὐδὲν ἐστὶ τῶν ὄντων, ὃ μὴ μετέχει πη τοῦ ἐνός τοῦ ἐν τῷ κατὰ πάντα ἐνικῶ ⁴⁶, πάντα καὶ ὅλα πάντα, καὶ τὰ ἀντικείμενα καὶ ἐνιαίως προσειληφότος ⁴⁷. Καὶ ἄνευ μὲν ⁴⁸ τοῦ ἐνός οὐκ ἐστὶ πλῆθος, ἄνευ δὲ τοῦ πλήθους ἐστὶ τὸ ἐν, ὡς καὶ μονὰς πρὸ παντός ἀριθμοῦ πεπληθυσμένου· καὶ εἰ πᾶσι τὰ πάντα ἠνωμένα τις ὑπόβοιτο ⁴⁹, τὰ πάντα ἐστὰ τῷ ὅλῳ ἐν.

B Ἄλλως τε καὶ τοῦτο ἰστέον, ὅτι κατὰ τὸ ἐνός ἐκάστου προεπινοούμενον εἶδος ἠνωσθαι λέγεται τὰ ἠνωμένα, καὶ πάντων ἐστὶ τὸ ἐν στοιχειωτικόν· καὶ εἰ ἀνέλης ⁵⁰ τὸ ἐν, οὔτε ὀλότης, οὔτε μόριον, οὔτε ἄλλο οὐδὲν τῶν ὄντων ἐστὶ· πάντα γὰρ ἐν ἑαυτῷ τὸ ἐν ἐνοσιδῶς προεβλήθη τε καὶ περιεβλήθη. Ταύτη γοῦν ἡ θεολογία τὴν ὅλην θεαρχίαν, ὡς πάντων αἰτίαν, ὑμνεῖ τῇ τοῦ ἐνός ἐπωνυμίᾳ, καὶ εἰς Θεὸς ὁ Πατήρ, καὶ εἰς Κύριος ⁵¹ Ἰησοῦς Χριστὸς, καὶ ἐν καὶ τὸ αὐτὸ Πνεῦμα, διὰ τὴν ὑπερβάλλουσαν τῆς ὅλης ⁵² θεϊκῆς ἐνότητος ἀμέρειαν, ἐν ἣ πάντα ἐνικῶς συνῆκται, καὶ ὑπερήνωται, καὶ πρόσσεστιν ὑπερουσίως. Διὸ καὶ πάντα ἐπ' αὐτὴν ἐνδίκως ⁵³ ἀναπέμπεται καὶ ἀνατίθεται, ὑφ' ἧς, καὶ ἐν ἧ, καὶ εἰς ἣν πάντα ἐστὶ, καὶ συντέταχται, καὶ μένει, καὶ συνεχέεται, καὶ ἀποπληροῦται καὶ ἐπιστρέφεται· καὶ οὐκ ἂν εὐροις τι τῶν ὄντων, ὃ μὴ τῷ ἐνὶ καθ' ὃ πᾶσα ἡ θεότης ὑπερουσίως ὀνομάζεται, καὶ ἐστὶ τοῦθ' ὅπερ ἐστὶ, καὶ τελειοῦται, καὶ διασώζεται. Καὶ χρῆ καὶ ἡμᾶς, ἀπὸ τῶν πολλῶν ἐπὶ τὸ ἐν τῇ δυνάμει τῆς θεϊκῆς ἐνότητος ἐπιστρεφομένους, ἐνιαίως ὑμνεῖν τὴν ὅλην καὶ μίαν Θεότητα, τὸ πάντων αἰτίον ἐν, τὸ πρὸ παντός ἐνός καὶ πλήθους ⁵⁴, καὶ μέρους καὶ ὅλου, καὶ ἔρου καὶ ἀρριστίας, καὶ πέρατος καὶ ἀπειρίας, τὸ πάντα τὰ ὄντα καὶ αὐτὸ τὸ εἶναι ὀρίζον, καὶ πάντων καὶ ὅλων πάντων ⁵⁵, καὶ ἅμα καὶ πρὸ πάντων, καὶ ὑπὲρ πάντων, καὶ ἐνικῶς αἰτίον, καὶ ὑπὲρ αὐτὸ τὸ ἐν ὄν, καὶ αὐτὸ τὸ ἐν ὄν ὀρίζον, ἐπεὶπερ τὸ ὄν ἐν, τὸ ἐν τοῖς οὔσιν, ἐνάριθμόν ἐστιν· ἀριθμὸς δὲ οὐσίας μετέχει. D Τὸ δὲ ὑπερουσίον ἐν, καὶ τὸ ὄν ἐν, καὶ πάντα ἀριθμόν ὀρίζει, καὶ αὐτὸ ἐστὶ, καὶ ἐνός, καὶ ἀριθμοῦ, καὶ παντός ὄντος ἀρχὴ καὶ αἰτία, καὶ ἀριθμὸς καὶ τάξις. Διὸ καὶ μονὰς ὑμνουμένη, καὶ τριάς ἡ ὑπὲρ πάντα Θεότης, οὐκ ἐστὶν οὐδὲ ⁵⁶ μονὰς, οὐδὲ τριάς ἡ πρὸς ἡμῶν, ἢ ἄλλου τινός τῶν ὄντων ⁵⁷ διεγνωσμένη,

VARIAE LECTIONES.

⁴⁶ κατὰ πᾶν ἐνικῶ, P. ⁴⁷ προσυνηληφότος, D. ⁴⁸ καὶ ἄνευ μέντοι, D. ⁴⁹ ὑποβοῖτο, D. ⁵⁰ ἀνέλοις, D. ⁵¹ εἰς ὁ Θεὸς Πατήρ καὶ εἰς ὁ Κύριος, S. P. D. ⁵² τοῖς ὅλοις, D. ⁵³ ἐνικῶς, Ch. D. ⁵⁴ αἰώνος καὶ πλήθους, D. ⁵⁵ καὶ ὅλων καὶ πάντων, P. ⁵⁶ οὐκ ἐστὶ δὲ οὐδέ, P. ⁵⁷ τῶν ὄντων non habet D.

ἀλλὰ ἵνα καὶ τὸ ὑπερῆνωμένον αὐτῆς καὶ τὸ θεογό-
νον ἀληθῶς ὑμνήσωμεν⁵⁸, τῇ τριαδικῇ καὶ ἐνιαῖα
θεωνυμίᾳ, τὴν ὑπερῶνυμον ὀνομάζομεν, τοῖς οὖσι
τὴν ὑπερουσίον. Θύδεμια δὲ μονάς, ἢ τριάς, οὐδὲ⁵⁹
ἀριθμὸς, οὔτε ἐνότης, ἢ γονιμότης, οὐδὲ ἄλλο τι τῶν
ὄντων ἢ τινι τῶν ὄντων συνεγνωσμένων⁶⁰, ἐξάγει
τὴν ὑπὲρ πάντα καὶ λόγον καὶ νοῦν κρυφιοῦτητα
τῆς ὑπὲρ πάντα ὑπερουσίως ὑπερούσης ὑπερθεότη-
τος⁶¹· οὐδὲ ὄνομα αὐτῆς ἐστίν, οὐδὲ λόγος, ἀλλ' ἐν
ἀθάτοις ἐξήρηται. Καὶ οὐδὲ αὐτὸ τὸ τῆς ἀγαθότητος,
ὡς ἐφαρμόζοντες αὐτῇ, προσφέρομεν, ἀλλὰ πόθῳ τοῦ
ἐννοεῖν⁶² τι καὶ λέγειν περὶ τῆς ἀρρήτου φύσεως
ἐκείνης, τὸ τῶν ὀνομάτων⁶³ σεπτότατον αὐτῇ πρῶ-
τως ἀφιερῶμεν· καὶ συμφωνήσοιμεν ἂν⁶⁴ κἂν τούτῳ
τοῖς θεολόγοις, τῆς δὲ τῶν πραγμάτων ἀληθείας ἀπο-
λειφθησόμεθα. Διὸ καὶ αὐτοὶ τὴν διὰ τῶν ἀποφάσεων

ἄνοδον προτετιμῆκασιν, ὡς ἐξιστῶσαν τὴν ψυχὴν τῶν
ἑαυτῇ συμφύλων, καὶ διὰ πασῶν τῶν θείων νοήσεων
ὀδεύουσιν, ὧν ἐξήρηται τὸ ὑπὲρ πᾶν ὄνομα, καὶ πάν-
τα λόγον, καὶ γινώσκιν, ἐπ' ἐσχάτων δὲ τῶν ὄλων αὐτῶ
συνάπτουσαν, καθ' ὅσον καὶ ἡμῖν ἐκείνῳ⁶⁵ συνάπτε-
σθαι δυνατόν.

Ταύτας ἡμεῖς τὰς νοητὰς θεωνυμίας συνηρηκότες,
ὡς ἐφικτὸν ἀνεπτύξαμεν, οὐ μόνον αὐτῶν τῆς ἀκρι-
βείας ἀπολειπόμενοι, (τοῦτο γὰρ ἀληθῶς καὶ ἄγγελοι
φαῖεν·) οὐδὲ τῆς κατὰ ἀγγέλους αὐτῶν ὑμνωδίας·
καὶ τῶν ἐσχάτων γὰρ ἀποδέουσι οἱ κράτιστοι τῶν
παρ' ἡμῖν θεολόγων· οὔτε μὴν αὐτῶν τῶν θεολόγων,
οὐδὲ τῶν αὐτῶν ἀσκητῶν, ἢ συνοπαδῶν, ἀλλὰ καὶ
τῶν ἡμῖν ὁμοπαγῶν, ἐσχάτως καὶ ὑφειμένως. Ὡστε,
εἰ μὲν ὀρθῶς ἔχει τὰ εἰρημένα, καὶ ὡς καθ' ἡμᾶς
ὄντως ἐφησάμεθα τῇ διανοίᾳ τῆς θεωνυμικῆς ἀνα-
πτύξεως, ἐπὶ τὸν πάντων ἀγαθῶν αἴτιον τὸ πρᾶγμα
ἀναθετόν· τὸν δωρούμενον πρῶτον αὐτὸ τὸ εἰπεῖν,
ἔπειτα τὸ εἰ εἰπεῖν. Καὶ εἴ τι τῶν ὁμοδυνάμων πα-
ραλέλειπται, κάκεινο ἡμᾶς κατὰ τὰς αὐτὰς μεθόδους
⁶⁶ προσυπακούειν δεήσει. Εἰ δὲ ταῦτα ἢ οὐκ ὀρθῶς
ἢ ἀτελῶς ἔχει, καὶ τῆς ἀληθείας ἢ ὀλιγῶς ἢ μερικῶς
ἀποπεπλανήμεθα, τῆς σῆς ἂν εἴη φιλανθρωπίας ἐπαν-
ορθώσασθαι τὸν ἀκουσίως ἀγνοοῦντα, καὶ μεταδοῦ-
ναι λόγου τῷ μαθεῖν δεομένῳ, καὶ ἐπαμῦναι τῷ μὴ
αὐτάρκη δύναμιν ἔχοντι, καὶ ἰάσασθαι τὸν οὐκ⁶⁷
ἐθέλοντα ἀρῶστέιν· καὶ τὰ μὲν παρ' ἑαυτοῦ, τὰ δὲ
παρ' ἐτέρων⁶⁸ ἐξευρίσκοντα, πάντα δὲ ἐκ τὰγαθοῦ
λαμβάνοντα, καὶ εἰς ἡμᾶς διαβιβάσαι. Μηδὲ ἀποκά-

A quod est unum, et omnem numerum definit, ip-
sum est et unius, et numeri, et omnis rei prin-
cipium et causa, et numerus et ordo. Quam-
obrem et unitas quæ laudatur, et Trinitas quæ
est divinitas supra omnia, non est unitas, neque
Trinitas a nobis aut alio quopiam eorum quæ sunt cog-
nita; sed ut quod in ipsa est supraquam in unum col-
putatum et secunditatem Dei vere laudemus, trinum
et unum Deum nominamus illum, qui supra omne no-
men est. Nulla autem unitas vel trinitas, neque nume-
rus, nec unitas vel fecunditas, nec aliud quidpiam eo-
rum quæ sunt, aut eorum quæ alicui existentium sunt
cognita, explicat arcanum illud omnem rationem et
mentem superans superdeitatis, superessentialiter
supra omnia superexistentis; hujus neque nomen
neque rationem est assignare, sed inaccessum om-
nibus eminet. Quin nec ipsum quidem nomen boni-
tatis ei tanquam aptum accommodamus, sed desi-
derio aliquid intelligendi et dicendi de natura illa
arcana et ineffabili, quod est omnium nominum
maxime venerabile ipsi primum consecramus: in
quo quidem cum theologis convenimus, sed ab
ipsa rerum veritate multum deficiamus. Quam-

prætulere, ut qui animam a cognatis rebus avo-
cans, ad omnes divinas intelligentias viam sternat, quibus excipitur id quod omni nomine omni-
que ratione ac cognitione sublimius existit, nosque Deo tandem conjungit, quantum vimirum cum
ex nostra, tum ex ipsius parte fieri potest.

§ IV.

B hæc nos divina nomina, quæ ratione intelligun-
tur, congesta pro viribus explicuimus, non solum
non satis pro eorum merito congrue (hoc enim etiam
angeli vere dixerint), sed neque paribus laudibus,
quibus ab angelis celebrantur; siquidem præstantis-
simi quoque theologî nostri vel novissimis etiam an-
gelis cedunt; verum etiam theologis eorumque as-
sectis nequaquam suppare, a nostris quoque æqua-
libus in hoc laudum genere superamur. Itaque,
siquidem recte ista dicta sint, et in divinorum no-
minum explanatione pro modulo nostro verum sen-
sum attigerimus, in bonorum omnium causam id to-
tum referendum est, ut quæ primum **530** tam di-
cendi quam bene dicendi facultatem dederit. Ac si
quid eorum quæ his æquivalent, sit prætermissum,
id iisdem quoque rationibus a nobis ad hunc mo-
dum supplendum erit. Sin vero hæc vel minus recta
vel imperfecta sunt, et a veritate vel omnino vel ex
parte aberravimus, erit humanitatis tuæ corrigere
non sponte ignorantem, rationesque suggerere di-
scere cupienti, et ex se insufficienti opem ferre, cu-
rareque nolentem ægritare, atque alia quidem a te
excogitata, alia vero ab aliis mutuata, cæteroquin

VARIE LECTIONES.

⁵⁸ ἀνομνήσωμεν, D. ⁵⁹ οὔτε, P. D. Variat hæc conjunctio, nam alias οὔτε, alias οὐδέ scribitur, eodem sensu, semel monuisse satis videtur. ⁶⁰ συνεγνωσμένων, D. Sc. Sar. itaque scribendum fuit. ⁶¹ ὑπὲρ πάντα καὶ λόγον καὶ νοῦν, P. D. Sc. θεότητος, D. ⁶² τοῦ νοεῖν, P. S. D. Sc. Sar. ⁶³ τῶν ὄντων, Ch. ⁶⁴ συμφωνήσωμεν ἂν, S. ⁶⁵ ἐκείνο, S. P. Sc. ⁶⁶ κατὰ τοὺς αὐτοὺς λόγους καὶ τὰς αὐτὰς μεθόδους, P. D. Sar. posterius non habet. ⁶⁷ μή. ⁶⁸ δι' αὐτοῦ, δι' ἐτέρων, S. Sar.

omnia ex ipso bono accepta, in nos quoque derivare. Neque te pigeat amicum hocce beneficio afficere; cernis enim, uti neque nos ipsi quidquam rationum hierarchicarum nobis conceditarum intra nosmetipsos continuimus, verum illas omnino puras cum vobis tum cæteris viris sanctis, partim tradidimus, partim adhuc trademus, pro dicendi nostra et aliorum intelligendi facultate, in re nulla traditionem violantes, nisi forte vel ad eloquendum vel ad intelligendum imbecilliores exstitimus. Sed hæc quidem, ut Deo placeat, sic habeant, et dicta sint; sitque quod ad nos pertinet, hic suis nominibus Dei quæ mens excogitavit; ad symbolicam vero theologiam Deo dure transibo.

Α-μησ ⁶⁹ φίλον ἄνδρα εὐεργετῶν· ὁρᾷς γὰρ, ὅτι καὶ ἡμεῖς οὐδένα τῶν παραδοθέντων ἡμῖν ἱεραρχικῶν λόγων εἰς ἑαυτοὺς συνεστελαμεν, ἀλλὰ ἀνοθεύτους αὐτοὺς καὶ ὑμῖν καὶ ἑτέροις ἱεροῖς ἀνδράσι μεταδεδώκαμεν τε καὶ μεταδώσομεν, ὡς ἂν ἡμεῖς τε εἰπεῖν ἱκανοὶ καὶ οἷς λέγεται ἀκούειν, κατ' οὐδὲν τὴν παράδοσιν ἀδικούντες, εἰ μὴ ἄρα πρὸς τὴν νόησιν ἢ τὴν ἐκ φρασιν αὐτῶν ἀσθενήσομεν. Ἄλλὰ ταῦτα μὲν, ὅπη τῷ Θεῷ φίλον, ταύτη ἐχέτω τε, καὶ λεγέσθω ⁷⁰· καὶ ἔστω δὴ τοῦτο ταῖς νοηταῖς θεωνυμίαις τὸ καθ' ἡμᾶς πέρασ· ἐπὶ δὲ τὴν συμβολικὴν θεολογίαν, ἡγουμένου Θεοῦ, μεταθήσομαι.

ADNOTATIONES CORDERII.

§ I. *Perfectus itaque est*, etc. Pulchre, uti solet, ac perspicue Dei perfectionem ex hoc capite Lessius probat lib. vii, *De perfectionibus divinis*, cap. 2, dicens, Dionysium hic afferre quatuor rationes, cur Deus dicatur perfectus.

Prima, quia est *αὐτοτελής*, id est *per se perfectus*, quo significatur illum non accepisse perfectionem ab alio, sive ut a causa efficiente sive ut a causa formali, sicut fit in creaturis, sed habere omnem perfectionem a sola simplicissima essentia sua; unde ipsius perfectio non consurgit ex accumulatione multarum rerum, sicut in creaturis, quarum nulla dici potest *αὐτοτελής*, sed ex una re simplicissima, quæ ipsemet est, et ita per se, secundum omne genus perfectionis, est perfectissimus.

Secunda, quia est *ὑπερτελής*, id est *superperfectus*, hoc est omni perfectione conceptibili superior et excellentior; nihil enim a mente creata tam magnam, tam eximium et excellens, potest cogitari, quin Deus infinitus sit excellentior et unior. Hoc denotatur illa voce *ὑπερτελής*.

Tertia, quia non potest augeri vel minui, tanquam omnia anticipata et præcepta per suam essentiam in se continens.

Quarta, quia ita plenus et superplenus est omnibus bonis, ut veluti fons inexhaustus exuberet et redundet perpetua et incessabili largitione donorum in omnes res creatas.

Unde patet, Deum dici perfectum, quia est auctor omnis perfectionis naturalis et supernaturalis in rebus omnibus, a summis et ipsi vicinissimis usque ad extremas, a prima substantia separata usque ad infimam materiam, et ipsius radium pertingere ad omnia, idque non semel tantum, sed assidue et indesinenter. Non enim satis est Deum sua dona semel, sive materiæ, sive gratiæ, sive gloriæ, infudisse, sed hanc infusionem et largitionem debere esse continuam et indesinentem; alioquin omnia momento evanescerent. Neque solum quia est auctor ut causa efficiens, sed etiam **531** quia est exemplar et mensura omnis perfectionis. In rebus enim creatis dicitur aliquid perfectum in natura, quia est commensum suo exemplari, secundum quod est conditum in tali specie; sicut in artefactis id est perfectum, quod exacte respondet conceptui et regulis artis; unde ipsum exemplar est per se et originaliter perfectum, absque respectu ad aliud, tanquam prima perfectionis regula. Itaque ipse perfectus dicitur, et tanquam fons ex quo omnis perfectio naturæ in omnia, quæ aliquo modo sunt, manat, et tanquam mensura, ex cujus commensione ipsa perfectionis ratio pendet.

Hinc ex eodem Lessio cap. 1, collige quadruplex discrimen inter perfectionem Dei et creaturæ etiam excellentissimæ. Primum, quod Deus non habeat perfectionem et excellentiam suam ab alio, sed a se tantum, ipse enim est primus actus, prima perfectio, et primum bonum independens ab omni alio, fons inexhaustus omnis boni et omnis perfectionis; creatura vero omnem suam perfectionem et bonitatem habet a Deo. Sicut in rebus corporeis sol habet lumen a seipso, id est non ab alio aliquo corpore, stellæ vero habent lumen a sole.

Hinc sequitur alterum discrimen, quod perfectio Dei sit prorsus illimitata et infinita, creaturæ vero limitata et astricta ad certam speciem. Cum enim perfectio divina non sit ab alio, non habet a quo limitetur aut mensuram accipiat; ac proinde necesse est manere illimitatam in amplitudine sui conceptus; creaturæ vero perfectio cum sit a Deo, limitatur secundum modum quem ei imponit divina sapientia, sicut omnia opera artis mensuram et modum et terminum accipiunt ab arte opificis.

Tertium, quod Deus omnem perfectionem suam habeat per simplicem suam essentiam, nulla alia forma vel modo reali accedente; secus in creaturis. Nulla enim creatura habet omnem perfectionem per suam essentiam, sed opus est infinitis propemodum formis et perfectionibus accessoriis, ut perfecta sit, ut patet in angelis, quorum tamen natura inter substantias creatas est simplicissima et perfectissima: ut enim omniam potentias et species intelligibiles, opus est illis plurimis habitibus et illustrationibus, et actibus tum intellectus tum voluntatis, ut perfecti sint.

Hinc sequitur quartum discrimen, quod divina perfectio non possit unquam augeri vel minui: cum enim actu habeat omnem perfectionem possibilem, nulla ei fieri potest accessio; et cum habeat illam per essentiam et a se, non potest ei ulla fieri detractio. Oportet enim ipsum essentiam suam amittere, ut vel minimum quid suæ perfectionis deserat; creaturæ vero perfectio potest et sine fine augeri, et usque in nihilum imminui. Possent etiam angeli et homines beati, Deo ita disponente, crescere sine termino in claritate visionis divinæ et amore beatifico, et etiam omne bonum suum amittere.

VARIE LECTIONES.

⁶⁹ ἀποκάμεις, D. ⁷⁰ καὶ ἀγέσθω, Ch.

§ II. *Un s autem, quia est omnia unice, etc.* Hinc Cyparissiotus, decade x, Theologiæ materiæ decem capitibus includit. Primo : Non oportere quærere in Trinitate, quæ supra substantiam est, habitus et dispositiones ; neque esse aliqua circa ipsam quæ substantiam ejus compleant. Secundo : Non esse etiam accidentia quæpiam quæ in substantia ejus existant ; nec differentias substantiales in ipsa intelligi, siquidem et in incorporeis, quæ ab ipsa producta sunt, non oportet quærere differentiam substantiæ, et energiam, neque, tanquam aliud ab alio, ista ut existant accidere. Tertio, quod in unitate, quæ supra substantiam est, non sit quærenda ubique differentia causæ, et causam habentis, ubi ex seipsa dicitur existere ; et ubi ex seipsa prodit sua energia sive operatio ; et ubi ex seipsa, et per seipsam, ad seipsam remeat. Quarto, quod in unitate Trinitatis non oporteat quærere aliud substantiam, et aliud energiam sive operationem ; neque tegi homonymia verbi energiæ, nec existimare non idem esse in ea substantiam et energiam. Quinto, quod in unitate, quæ supra substantiam est, non oporteat quærere energiam per se sine substantiam, et non perse existentem ; neque cogitare simul aliud quid cum ipsa unitate, neque ab ea distinguere suam energiam. Sexto, quod in unitate Trinitatis non oporteat quærere aliud substantiam et aliud bonitatem, nec aliud formam et aliud substantiam, nec aliud vitam vel sapientiam vel virtutem, aliud vero substantiam ejusdem. Septimo, non item quærendum aliud esse cognitionem ejus, vel charitatem ejus, vel pulchritudinem ejus, vel immortalitatem ejus, et alia ejusmodi, aliud vero singularem ejus substantiam et existentiam supraquam divinam. Octavo, quod in unitate supra substantiam non oporteat quærere, quia hæc est omnia, idcirco multa ejus esse ; et diversa omnia ; est enim ea omnia ipsa divina et beata ejus substantia, quæ habet omnia, non ut alia in alio, sed sine habitudine et collecte, nihil habens duplex, et supra omne unum. Nono, quod in unitate, quæ supra substantiam est, neque principium ejus reperire liceat, neque medium, neque finem ; neque sit aliquid totum, quia in unoquoque eorum quæ intelliguntur est tota et sola ; neque sit aliquid eorum quæ sunt, quia ipsa est omnia ; neque liceat uno nomine eam complecti. Decimo, quod unitas Trinitatis supra omnem **532** substantiam sit, et supra omnem unitatem et trinitatem nobis cognitam ; et quod neque substantia sit, nec unitas, neque trinitas ab ullo cognita, nec infinita, aut in multis numerata. Vide hæc apud Cyparissiotum per decem capita fusius deducta, et ex Patribus ac Scripturis comprobata. Consule etiam D. Thomam, parte 1, quæst. 3, *De simplicitate Dei*.

§ III. *Nulla autem unitas vel trinitas, etc., explicat arcanum illud.* Nota cum manuele Calecha in libro *De Trinitate*, imagines, quas Patres excogitarunt ad assimilandum eas utcumque Trinitati. Gregorius Nazianzenus cum oculo fontis, et fonte, et fluvio comparat ; item cum sole, radio, lumine ; item cum mente, ἐνθυμήσει, id est consideratione, animo, in quibus non est divisio vel sectio ; item cum triplici sole et una luminis commistione. Gregorius Nyssenus in lib. *De Trinitate* hæc tria dicit esse in nobis, quæ sunt νοῦς, λόγος, πνεῦμα. « Mens, inquit, parit rationem, ratio movet mentem, et neque mens sine ratione est, neque ratio sine mente ; similiter sine spiritu, qui est in nobis, non erit ex mente. Hæc, inquit, sunt æqualia, et separari a se invicem non possunt. Sic, inquit, intelligendum est in Trinitate. » Alii cum fonte, fluvio et lacu ; cum igne, flamma et lumine. Cyrillus cum radice, ramo et fructu ; item cum digito, manu et brachio ; et alias cum rosa, flore et odore. In his omnibus reperiuntur quædam inseparabilia a se mutuo, quæ assumuntur, ad declarandum utcumque esse tres personas inseparabiles, proprietatibus distinctas, et unius substantiæ, ita ut ab alio sumatur τὸ ἀχώριστον, id est *inseparabilitas* personarum, ab alio τὸ ὁμοούσιον, id est *consubstantialitas*.

PARAPHRASIS PACHYMERÆ (50).

§ I. Ἐπ' αὐτὸ χωρεῖ τὸ ἰσχυρότατον κεφάλαιον, τὸ Ἀ περὶ τελείου καὶ ἐνός. Πῶς δὲ ἰσχυρότατον ; ὅτι αἱ μὲν ἄλλαι θεωνυμῖαι μία καὶ καθ' αὐτὴν ἐλέγετο, τὸ δὲ τέλειον συνάγεται ὅτι πάντα λέγεται ὁ αἷτιος, οὐδενὸς ἀπολειπομένου τῶν αἰτιατῶν εἰς τὸ μὴ λέγεσθαι ἐκ τούτου. Ὅπου δὲ οὐδὲν ἐλλείπει, τέλειον πάντως ἐστί. Καὶ πάλιν ἅμα πάντα λέγεται, καὶ οὐ τὸ μὲν πρότερον, τὸ δὲ ὕστερον ἢ τὸ μὲν ἐπὶ πλέον, τὸ δὲ ἐπ' ἔλαττον ἢ τὸ μὲν χρονιωτέρως καὶ μονιμωτέρως, τὸ δὲ δι' ὀλίγου καὶ ἐπιπολαίως ὅτι πάντα γὰρ ἐπίσης ἀπολείπονται, καὶ ἄγγελον εἰποῖς, καὶ μύρμηκα, ὡσπερ δὴ ἐπίσης ἀπολείπονται πρὸς τὸ ἀπειρον καὶ τὰ χίλια καὶ τὰ δέκα. Ἦγουν οὐκ ἦν ἀπὸ τινος τῶν αἰτιατῶν ὁ αἷτιος λέγεσθαι ἢ εἰ ἀπὸ τινος, καὶ ἀπὸ πάντων. Ὅθεν, εἰ ἅμα πάντα λέγονται ἐπὶ Θεοῦ, ἤδη ἐμφαίνεται καὶ τὸ ἐν ἢ εἰ γὰρ μὴ ἦν ὑπερέχουσα ἐνό- Β της ἐν τούτῳ, οὐκ ἂν ἐφήρμοζεν ἀπάντων ὄντων καὶ ἅμα. Ἐπεὶ γοῦν οὕτω ταῦτα τέλειον λέγεται τὸ Θεῖον, οὐ μόνον ὡς μονοειδῶς διοριζόμενον ἐφ' ἑαυτοῦ καὶ καθ' ἑαυτὸ, (τοῦτο γὰρ ἐστὶν ὄρος τελείου ὅτι ἀφ' ἑαυτοῦ καὶ οὐκ ἐξωθεν, καὶ καθ' αὐτὸ, καὶ οὐ κατὰ συμβεβηχὸς, μονοειδῶς, ἤγουν καθ' ἑν ἂν τις ἐπιβάλλαι τρόπον, ὁμοίως καὶ ταύτως ἀφορξέσθαι), ἀλλὰ καὶ

§ I. Transit ad caput illud, quod potissimum est de perfecto et uno. Quomodo vero potissimum ? quoniam alia quidem Dei denominationes de una re quæpiam seorsum dicebantur, perfectio vero copulatur ; quoniam causa omnium prædicatur, nullo effectu deficiente, qui non ab hac denominetur : ubi autem nihil deficit, perfectio jam omnino existit. Et rursus simul omnia dicitur, et non hoc quidem prius, alterum vero posterius ; vel hoc quidem magis, alterum vero minus ; vel hoc quidem tempore longiori, et perseverantius, illud vero breviori et obiter ; omnia enim æqualiter ab ipso distant, sive angelum dixeris, sive fornicam, sicut æqualiter ab infinito distant mille et decem. Itaque non potest ab aliquo effectu causa dici, vel si ab aliquo etiam ab omnibus. Unde si simul omnia dicantur de Deo, jam apparet etiam illud unum : nisi enim quo ad hoc unitas illa emineret, utique simul etiam rebus omnibus non conveniret. Cum itaque Deus perfectus dicatur, non solum tanquam uniformiter a se et per se definitus (hæc enim est perfecti definitio : Quod a se ipso, et non extrinsecus, et per se, et non per accidens, uniformiter, sive, ut hoc modo quis ac-

cipiat, similiter et identice definitur, quinimo, tanquam plus quam perfectum, secundum **533** rationem, in divinis nominibus assignatam, quoniam ex effectis auctor denominatur, quamvis etiam supra illos sit, et per excessum nominetur plus quam bonus, plus quam essentia. Cæterum ab effectuum rerumque perfectione Deus quoque supraquam perfectus prædicatur: ipse enim sui ipsius et finis et locus est, nihilque supra Deum extenditur, quin etiam ipsemet infinita definit. Nam sæcula quæ sunt infinita (neque enim finem habent) ipsemet infinita magnitudine excedens multiplici sua infinitate complectitur: et omnem vitam termini expertem, ut in intellectibus: non enim his vita terminatur ut in hominibus, sed immortales creati sunt, Deus

§ II. Aliter etiam perfectus dicitur, tanquam neque auctus neque imminutus; neque enim augmentum nec diminutionem admittit quod etiam perfectionis est in eo quod perfectionem habet. Item, quia omnia quæ perfecta sunt perficit secundum unam incessantem et eandem largitionem. Quod itaque unice et non divise perficit et non minuitur, plenum erit et supraquam plenum. Unum vero dicitur, quoniam secundum unum quid omnia unita sunt causæ, et hæc rursum omnibus secundum unum eminet; nihil enim est in rebus quod unius non sit particeps, sed sicut omnis numerus participat unitatem, et unus binarius denariusque dicitur; et si partis memineris, dices unam dimidiam, et unam tertiam, et unam decimam, et sic deinceps, ita etiam omnia, et omnis pars omnium, participant unum; et hoc ipso quo est unum illud, omnia sunt; sicut hoc ipso quo est unitas, omnes numeri existunt, et hoc unum non est unum multorum. Deus enim unus est, sicuti et simplex, et indivisus, et expertus differentie specificæ et ab omnibus affectionibus et accidentibus alienus. Hoc ipsum porro unum aliud sive majus sive minus effugit, illud enim supra hæc existit, atque insuper ut principium, tam ipsam unitatem quam multitudinem definit: in Deo enim sunt omnes unus tam qui ante fuerunt quam qui futuri sunt; non enim ibi aliud quidem præteritum, aliud vero futurum, cujus participatione tam unum hoc multa definit, licet diversimode, et nec est ullus modus, secundum quem multa non in uno comprehendantur. Quæ enim multa **534** sunt partibus, sunt unum toto, ut corpus; quæ multa sunt accidentibus sunt unum subjecto, ut homo; et quæ multa sunt numero, sicut Petrus et Paulus, sunt unum specie, uterque enim homo est. Quæ porro etiam multa sunt virtutibus, verbi gratia, carbo, lux, flamma, sunt unum forma; ignis enim omnia: et quæ multa sunt processionibus, et consiliis vel operibus, sunt unum causa, unus enim ex quo consilia vel opera, et nihil est in rebus quod non aliquo modo particeps sit unius. Unum dico illud, quod omnia participant, quod secundum omnia et integre unitate sua omnia etiam tota, omnia etiam contraria complectitur. Quomodo

ὡς ὑπερτελὲς, κατὰ τὸν ἀποδοθέντα περὶ τῶν θεῶν ὀνομάτων τρόπον, ὅτι ἐκ τῶν αἰτιατῶν μὲν ὁ αἴτιος ὀνομάζεται, πλὴν καὶ ὑπὲρ ταῦτά ἐστι καὶ ὑπεροχικῶς λέγεται ὑπεράγαθος, ὑπερούσιος. Λοιπὸν ἀπὸ τοῦ τελείου τῶν αἰτιατῶν πραγμάτων ὑπερτελὲς τὸ θεῖον λέγεται· αὐτὸ γὰρ ἑαυτοῦ καὶ ὄρος καὶ τόπος ἐστὶ, καὶ οὐδὲν ὑπερεκτείνεται τοῦ Θεοῦ, ἀλλὰ καὶ τὰ ἀπειρα αὐτὸς περατοῖ· τοὺς γὰρ αἰῶνας ἀπείρους ὄντας (οὐ γὰρ ἔχουσι πέρας) αὐτὸς τῷ ἀπειρῷ μεγέθει ὑπερέχων τῷ ἑαυτοῦ ἀπειροπλασίῳ περιέχει καὶ πᾶσαν ἀοριστίαν ζωῆς, ὡς ἐπὶ τῶν νοητῶν· οὐ γὰρ ὄρισται τοῦτοις ὁ βίος ὡς ἐπὶ τῶν ἀνθρώπων, ἀλλ' ἀθάνατοι ἐκτίσθησαν· ὁ Θεὸς τῷ ὑπεραιωνίῳ ἐντός τῆς ἰδίας αἰδιότητος ὀρίζεται.

§ II. Καὶ ἄλλως τέλειον λέγεται καὶ ὡς ἀναυξὲς καὶ ἀμειώτον· οὐτε γὰρ πρόσθεσιν οὐτε μείωσιν ἐπιδέχεται, ὅπερ καὶ τὸ τέλειον ἐστ' ἂν ἢ τέλειον ἔχει. Καὶ ἄλλως, ὅτι καὶ τὰ τέλεια πάντα τελεσιουργεῖ κατὰ μίαν τὴν ἀπαυστον καὶ ταύτην χορηγίαν. Τὸ γοῦν ἐνιαίως καὶ οὐ μεμερισμένως τελεσιουργοῦν καὶ μὴ ἐλαττούμενον τέλειον ἂν εἴη καὶ ὑπερτέλειον. Ἐν δὲ λέγεται, ὅτι καθ' ἓν πάντα ἐνιαίως ἐστὶ τῷ αἰτίῳ, καὶ πάλιν ἀπάντων καθ' ἓν ὑπερέχει· οὐδὲν γὰρ ἐστὶ τῶν ὄντων ἀμέτοχον τοῦ ἐνός, ἀλλ' ὡς περ πᾶς ἀριθμὸς μονάδος μετέχει, καὶ μία δυὰς καὶ δεκάς λέγεται· καὶ εἰ μορίου ἐπιμνησθῆς, ἡμισυ ἐν ἑρείς, καὶ τρίτον ἐν, καὶ δέκατον ἐν, καὶ ἐφεξῆς· οὕτω καὶ πάντα, καὶ πᾶν μόριον πάντων, τοῦ ἐνός μετέχει· καὶ ἐν τῷ εἶναι τοῦτο τὸ ἐν πάντα ἐστὶν, ὡς περ ἐν τῷ εἶναι τὴν μονάδα πάντες οἱ ἀριθμοὶ, καὶ οὐκ ἐστὶ τὸ ἐν τοῦτο τῶν πολλῶν ἐν. Ὁ μὲν γὰρ Θεὸς ἐν ἐστὶ, καθὼς ἀπλοῦς τε, καὶ ἀμερῆς, καὶ τῆς καθ' εἶδος διαφορᾶς ἀμοιρος, καὶ πάντων παθημάτων καὶ συμβεβηκότων ἀλλότριος. Τὸ δὲ ταῦτόν ἐν ἕτερον ἢ μείζον ἢ ἐλαττον περιπέφουγεν· ὑπὲρ γὰρ ταῦτα ἐκεῖνο, καὶ ἐτι ὡς ἀρχὴ καὶ αὐτοῦ τοῦ ἐνός καὶ πλῆθους ὀριστικόν· ἐν τῷ Θεῷ γὰρ οἱ πάντες εἶς, καὶ οἱ πρόόντες καὶ οἱ ἐσόμενοι· οὐ γὰρ ἐστὶν ἐκεῖ τὸ μὲν παρεληλυθός, τὸ δὲ μέλλον, οὐ τῇ μετοχῇ καὶ τὸ ἐν τοῦτο τὰ πολλὰ περιορίζει, πλὴν διαφόρως, καὶ οὐκ ἐστὶ καθ' ὄντινα τρόπον οὐ περιληφθήσονται τὰ πολλὰ τῷ ἐνί. Τὸ γὰρ πολλὰ τοῖς μέρεσιν, ὑπάρχον δηλονότι, ἐν τῷ ὅλῳ, οἷον τὸ σῶμα· καὶ τὸ πολλὰ τοῖς συμβεβηκόσιν ἐν τῷ ὑποκειμένῳ, οἷον ὁ ἄνθρωπος· καὶ τὸ πολλὰ τῷ ἀριθμῷ, οἷον Πέτρος καὶ Παῦλος, ἐν τῷ εἶδει, ἄνθρωπος γὰρ καὶ ἀμφότεροι. Ἀλλὰ καὶ τὸ πολλὰ ταῖς δυνάμεσιν, οἷον ἀνθραξ, φῶς, φλῆξ, ἐν τῷ εἶδει, πῦρ γὰρ πάντα· καὶ τὸ πολλὰ ταῖς προσδοίς καὶ τοῖς βουλεύμασιν ἢ τοῖς ἔργοις ἐν τῷ αἰτίῳ· εἶς γὰρ ἐξ οὗ αἱ βουλαὶ ἢ τὰ ἔργα, καὶ οὐδὲν ἐστὶ τῶν ὄντων ὃ μὴ μετέχει πη τοῦ ἐνός. Ἐν λέγω τὸ ἐνιαῖον αὐτὸ, οὕτινος πάντα μετέχουσι, τὸ ἐν τῷ κατὰ πάντα καὶ ὀλοτελῶς ἐνικῇ προσυειληφός πάντα καὶ ὅλα, πάντα καὶ τὰ ἀντικείμενα. Πῶς γοῦν προσυειλήφε τὰ πάντα τὸ ἐν, μετὰ ταῦτα λεχθήσεται, ὅτε προσπινοοῦμενον ἀποδείξει τὸ ἐν. Ἀλλὰ πάντα λέγονται, ὅταν ὡς εἶδη καὶ μέρη καὶ διαφορὰ τοῦ ἐνός λαμβάνωνται· ὅλον δὲ, ὅταν τὰ μέρη συλλεγόμενα ἐν ὀλόκληρον ἀποτελεῖται, οἷον καὶ τὸν ἄν

θρωπον, καὶ τὰ τοῦ ἀνθρώπου σωματικά μέρη, ἢ τὰ τῆς οὐσίας αὐτοῦ μέρη, ὅσον τὸ λογικόν, τὸ θνητόν. Πάλιν πάντα καὶ τὰ ἀντικείμενα, ἤγουν ἐν ἑκάστων στοιχείων ἰδίᾳ. Καὶ πάλιν ἐν ταύτῃ τὰ ἀντικείμενα, ὅταν ἐν τινι ὑποκειμένῳ θεωρῶνται. Πάντα γὰρ ἐκ τῶν ἐναντίων στοιχείων συνίστανται καὶ ἐνίζονται. Τὸ δὲ ὑποβοῦτο ἐν ἄλλοις μὲν τὸ καθ' ὑπόθεσιν λαμβάνεται, καὶ ἐπὶ τῶν πραγματικῶς οὐκ ὄντων, ἀλλὰ λόγῳ τυπουμένων ἐν ταῦθα μέντοι οὐκ οὕτω ληπτέον, ἀλλὰ τὸ καθ' ἐπίνοιαν λόγῳ τοῦτο θετέον διὰ τὴν τοῦ ἐξ ἐνός Θεοῦ ἐκτίσθαι ταυτότητα, καὶ τὸ ὅλον ἐν τοῖς μέρεσι θεωρεῖσθαι, καὶ ἐν τῷ ὅλῳ τὰ μέρη.

quidem secundum hypothesin sive suppositionem accipitur; etiam in iis quæ re ipsa non existunt, sed ratione finguntur; hic vero non sic accipiendum est, sed hoc verbo mentis applicandum propter creationis ex uno Deo identitatem, et quia totum in partibus consideratur, et partes in toto.

§ III. Ἄνω μὲν ἔλεγεν, ὅτι τὸ ἐν προσυλλαμβάνει τὰ πάντα, νῦν δὲ, κατασκευάζων τοῦτο, φησὶν· Ἄν μὴ γὰρ προεπινοηθῆ τὸ ἐνιαῖον, δηλονότι τὸ τῶν ἀνθρώπων εἶδος, ἤγουν ἡ φύσις, οὐκ ἂν τις εἴποι, τοὺς ἀνθρώπους ἠνώσθαι ἀλλήλοις καθ' αὐτὸν τὸν τῆς φύσεως λόγον. Ἡνώσθαι τοίνυν τὰ ἠνωμένα λέγομεν καθ' εἶδος προεπινοούμενον ἐνός ἐκάστου. Καὶ πάλιν τὰ εἶδη καὶ τὰ πολλὰ, στοιχείον τι καὶ ἀρχὴν τὸ ἐν ἐπιγράφονται εἰς γένος ἀναγόμενα, οὗ γένους εἶδη εἰσὶν ὅσον ἵπποι, βόες, ἄνθρωποι, ὥσπερ εἰς ἐν ἀνάγονται τὸ ζῶον. Τοῦτο δὲ λέγει, οὐκ ὅτι τὸ τῶν πρὸ τῶν πολλῶν ἀποδέχεται, ὅπερ ὁ Πλάτων ἐπρέσθευε, τὴν ἰδέαν λέγων· ἀλλὰ τὸ ἐν τοῖς πολλοῖς, καὶ τὸ μετὰ τὰ πολλὰ μᾶλλον δεχόμενος, ἐκ τούτων καὶ τὸ ἐν στοιχείον τῶν πολλῶν συνίστησιν· ἢ γὰρ ἡμετέρα ἐπίνοια, τοὺς πολλοὺς εἰς μίαν συνάγουσα φύσιν, ὅπερ πάντως γίνεται μετὰ τὰ πολλὰ τότε τὴν τοιαύτην μίαν φύσιν ὡς ἐνιαῖόν τι κατέχει, καὶ ταύτην συναγομένην οὕτω μετὰ τὰ πολλὰ τῶν πολλῶν προεπινοεῖ, ὡς τῶν πολλῶν συστατικὴν καὶ συνοχικὴν. Εἰ τοίνυν ἀναιρεθεῖη τὸ ἐν, οὔτε ὅλον, οὔτε μέρος ἔσται, ἃ δὴ καὶ ἐνιαίως κατονομάζονται· τούτων δὲ ἀναιρεθέντων, οὐδὲν τῶν ὄντων ἔσται. Τὸ ἐν ἄρα πάντα ἐνοσιδῶς, δηλονότι καθ' ἓνα καὶ τὸν αὐτὸν λόγον· οὐδὲ γὰρ ἄλλως λέγεται τὸ ὅλον ἐν καὶ ἄλλως τὸ μέρος, καὶ ἄλλως τοῦτο καὶ ἄλλως ἐκεῖνο προεβλήθη, ἀλλ' ἵνα μὴ τις ὑποπέψῃ ἐντεῦθεν τὴν πρὸ τῶν πολλῶν ἰδέαν, φησὶ, καὶ προεβλήθη, ὡσανεὶ ὅτι αὐτοῖς τοῖς πολλοῖς, καὶ οὐ καθ' αὐτὸ θεωρεῖται τὸ ἐν. Ἐπεὶ τοίνυν τὸ ἐν τὰ πάντα περιλαμβάνει, πάντων δὲ ποιητὴς ὁ Θεός ἐστι, καὶ ἐκ πάντων ὀνομάζεται ὡς αἴτιος ἐκ τῶν αἰτιατῶν, εἰκότως καὶ τῆ τοῦ ἐνός ἐπωνυμία ὑμνεῖται, ὃ δὴ καὶ ἐκ τοῦ ἀποστολικοῦ ῥητοῦ παρίστησι, πάντως διὰ τὴν ἀμέρειαν τῆς ἐνότητος, ὅτι καὶ τὸ ἐν ἀμέρες, καὶ πάντα ἐν τῷ Θεῷ περιέχονται κατὰ τὴν τοῦ ἐνός εἰκόνα· ὅτι πάντα καὶ ἐν αὐτῷ περιέχονται, πλην ἐν ταῦθα μὲν ὡς ἐν στοιχείῳ καὶ φύσει, ἐπὶ δὲ Θεοῦ ὡς ἐν αἰτίῳ ποιητικῷ καὶ ὑπεροχικῷ. Τῷ δὲ ὕψ' ἧς καὶ ἐξ ἧς τὸ ἔστι καὶ τὸ συντέτακται ἀρμοστέον· καὶ τῷ δι' ἧς καὶ ἐν ἧ τὸ μένει καὶ συνέχεται καὶ τῷ εἰς ἧς τὸ ἀποπληροῦται καὶ ἐπιστρέφεται ἀποδοτέον, εἰ καὶ ὁ πατήρ ὕψ' ἐν τὰ ῥήματα ἔταξε. Καὶ οὐκ ἂν εὔροις τι τῶν ὄντων, ὃ μὴ ἐν τῷ ἐνί, καὶ

A autem unum hoc omnia complexum sit, postea dicetur quando præconceptum illud unum demonstrabit. Cæterum omnia dicuntur, quando species et partes et differentie unius accipiuntur; totum vero, quando partes collecte unum integrum efficiunt, verbi gratia, hominem, partes hominis corporeæ, vel partes ejus essentialis, ut rationale et mortale. Rursum, omnia etiam contraria, verbi gratia, quolibet elementum seorsum. Et rursum in eodem contraria, quando in aliquo subjecto conspiciuntur; omnia enim ex contrariis elementis constituuntur.

Illud autem, ὑποβοῦτό τις, aliquis supponat, in aliis

§ III. Superius quidem dixit, unum anticipare universa; modo autem illud confirmans ait: Nisi enim prius intelligatur unitas, verbi gratia, species hominum, sive natura, nemo dixerit, homines inter se conjunctos esse secundum eandem naturæ rationem. Dicimus itaque, illa quæ conjuncta sunt, uniri secundum cujusque speciem præconceptam. Et rursum, species et multa ad unum genus reducta, describunt unum elementum aliquod, et principium illius generis cujus species existunt; verbi gratia equi, boves, homines, ad unum quodammodo animal reducuntur. Hoc autem dicit, non quod illa ante multa constituatur, ut Plato asserebat, ideam, inquam; sed quod in multis, etiam post multa, potius quis concipiens, ex 535 his unum aliquod multorum elementorum componat; noster enim conceptus dum multa in unam colligit naturam, quod utique fit post multa, tum istiusmodi unam naturam quasi unitam apprehendit, et hanc ita post multa contractam concipit pro multis, tanquam multorum constitutivam et complexivam. Si itaque unum tollatur, neque totum, neque pars existet, quæ utique etiam unite denominatur; his autem sublatis, nulla res existet. Unum ergo est omnia uniformiter, id est secundum unam et eandem rationem; neque enim aliter totum et aliter pars quid unum dicitur, neque aliter hoc et aliter illud anticipavit, sed ne quis hinc opinaretur ideam quamdam ante multa, addit comprehendit, quod quodammodo illud unum non secundum se, sed in multis illis concipiatur. Cum itaque unum omnia complectatur, omnium vero creator sit Deus, et ex omnibus effectis ut causa nominetur, merito etiam unius nomine celebratur, quod etiam ex apostolico dicto probat, omnino, propter unitatis indivisibilitatem, unum etiam indivisum et omnia in Deo contineri secundum imaginem unius; quoniam omnia etiam in ipso continentur, verumtamen tanquam in elemento et natura, in Deo vero tanquam causa efficiente, et eminenter. Voculæ autem a qua et ex qua referri debent ad sunt et componuntur; per quam vero et in qua, ad manent et continentur; et ad quam ad complentur et concertantur,

etsi Pater singillatim et simul verba collocarit. Neque quidquam reperies, quod non in uno etiam sit id quod est (sic enim per hyperbaton construi debet) et perficiatur, et conservetur, in quantum unum et divinitas superessentialiter, sicut etiam in aliis nominatur. Non absolute vero omni uno, secundum quod Deus unus et unum nuncupatur; hoc enim uno solo res existunt, et oportet etiam nos idcirco a multis, etiam divisis cognitionibus, ad unum, quod omnium causa est, converti quod etiam ante omne unum est, scilicet ante omnem naturam, et ante omnem multitudinem, scilicet omnem singillatim; hoc enim unum neque parvum, neque mediocre vocatur. Quin etiam, si audendum sit, neque pulchrum, neque bonum: hæc enim quodammodo affectiones sunt, et habitudines, et accidentia, ipsum vero hoc unum etiam supra hæc intelligitur; affectiones vero, ut parvum **536** et mediocre, etiam cum aliis, seu dependenter ab aliis, intelliguntur. Ergo unam illud simplex et expers affectionum, neque tanquam genus rerum ponendum (genera enim omnino dividuntur in species) neque punctum, neque proprie monas, illa enim connexionem habent cum sequentibus; hoc autem est simplicissimum. Sed neque illud unum ens aliquod statuendum est, sed entium principium, quoniam id quod est, essentia est, a verbo esse, Deus autem supraessentialis est, et supra id quod est; quocirca etiam supra omnem terminum, et supra omnem infinitatem existit, et illud ipsum esse definit, et unice causa est, id est eminenter et inimitabiliter, tam omnium rerum quam totorum omnium, scilicet integrorum; et simul etiam ante omnia et supra omnia tanquam causa. Ne itaque illud simul quibusdam contrarium videatur iis quæ a divina Scriptura dicta sunt, quod qualibet die hoc et illud creaverit et produxerit. Simul dixit, secundum virtutem creatoris; poterat etiam in momento temporis omnia producere, quemadmodum quoque magnus Chrysostomus de hac re sentit. Et supra ipsum unum Deus est, ut qui supra omnia eminet, et omne ens quid unum definit; nam id quod est unum, numeri manifestationem habet, cum alicui rei apponitur. Ergo unum in rebus, id est creaturis, positum, secundum numeri rationem ponitur; et idcirco quod unum est, ad numerum spectare dicit, sive id quod sub numerum cadit, unum est per oppositionem duorum vel trium. Talis autem numerus omnino aliquam substantiam participat; unum autem supersubstantiale secundum se quoque simplicissimum existit. Mirabiliter itaque numerorum naturam investigans subdit, divinitatem, quæ omnia superat, sive monas sive trias prædicetur, neque monadem qua monadem, neque triadem qua triadem, neque a nobis, neque ab aliis per numeros cognosci, sed supra omnem mentem et esse et nominari Deum: dicendo enim quod non est, intelligimus quid sit Deus. Ne igitur simpliciter audias illud, neque monas neque trias, sed il-

ἄ ἐστι τοῦτο ὅπερ ἐστίν, (οὕτω γὰρ συντακτέον καθ' ὑπερβατόν) καὶ τελειοῦται, καὶ διασώζεται, καθ' ἃ ἐν καὶ ἡ θεότης ὑπερουσίως, ὡς καὶ ἐν τοῖς ἄλλοις ὀνομάζεται. Οὐκ ἀπολύτως δὲ παντὶ ἐνί, καθ' ἃ θεὸς εἷς καὶ ἐν ὀνομάζεται· τούτω γὰρ μόνῳ τῷ ἐνὶ τὰ ὄντα ἐστὶ, καὶ χρῆ καὶ ἡμᾶς διὰ τοῦτο ἀπὸ τῶν πολλῶν καὶ ἐσχεδασμένων γνώσεων ἐπὶ τὸ πάντων αἴτιον ἐν ἐπιστρέφειν, ὅπερ ἐστὶ καὶ πρὸ παντὸς ἐνός, δηλονότι πρὸ πάσης φύσεως, καὶ πρὸ παντὸς πλήθους, δηλονότι παντὸς τοῦ καθ' ἕκαστον· τοῦτο γὰρ τὸ ἐν οὔτε μικρὸν οὔτε μέτριον καλεῖται. Εἰ δὲ δεῖ καὶ τολμῆσαι, οὔτε καλὸν οὔτε ἀγαθόν· ταῦτα γὰρ πάθη πως οἶόν εἰσι καὶ σχέσεις, καὶ συμβεβηκότα, αὐτὸ δὲ τὸ ἐν καὶ ὑπὲρ ταῦτα νοεῖται· τὰ δὲ πάθη, ὡς τὸ μικρὸν καὶ τὸ μέτριον, καὶ σὺν ἄλλοις νοοῦνται. Τὸ οὖν ἀπλοῦν καὶ ἀπαθὲς ἐν οὔτε ὡς γένος θετέον τῶν ὄντων, (τὰ γὰρ γένη διαιροῦνται εἰς τὰ εἶδη) οὔτε στιγμῆν, οὔτε μονάδα κυρίως, σχέσιν γὰρ ἔχει ταῦτα πρὸς τὰ ἐφεξῆς· τὸ δὲ ἐστὶν ἀπλοῦστατον. Ἄλλ' οὔτε ὄν θετέον αὐτὸ τὸ ἐν, ἀλλ' ἀρχὴν ὄντων· καὶ τὸ ὄν γὰρ οὐσία ἐστίν, ἀπὸ τοῦ εἶναι· ὁ δὲ θεὸς ὑπερουσίως, καὶ ὑπὲρ τὸ ὄν, διὰ τοῦτο καὶ ὑπὲρ πάντα ὄρον, καὶ ὑπὲρ πᾶσαν ἀοριστίαν ἐστὶ, καὶ αὐτὸ τὸ εἶναι ὀρίζει, καὶ αἰτιὸν ἐστὶν ἐνικῶς, δηλονότι ἐξαιρέτως καὶ ἀμυμήτως, καὶ πάντων τῶν ὄντων, καὶ ὄλων πάντων, δηλονότι ὁλοκλήρων· καὶ ἅμα καὶ πρὸ πάντων, καὶ ὑπὲρ πάντα ὡς αἴτιον. Μὴ γοῦν δόξη τισὶν ἐναντίον τὸ ἅμα πρὸς τὰ παρὰ τῆς θείας Γραφῆς εἰρημένα, ὅτι ἐν μιᾷ ἐκάστη ἡμέρᾳ τότε τι ἐδημιούργησε καὶ ὑπέστησεν. Ἄμα εἶπε, κατὰ τὴν τοῦ ποιητοῦ δύναμιν· ἡ δύνατο γὰρ καὶ ἐν ἀκαριαίᾳ καιροῦ ῥοπή τὰ πάντα συστήσασθαι, καθὼς καὶ ὁ μέγας διαλαμβάνει περὶ τούτου Χρυσόστομος. Καὶ ὑπὲρ αὐτὸ τὸ ἐν ὁ θεὸς, ὡς καὶ πάντα ὑπερέχων, καὶ πᾶν τὸ ὄν ἐν ὀρίζει· τὸ γὰρ ὄν ἐν ἀριθμοῦ δῆλωσιν ἔχει ἐπὶ τινος ὄντος ταυτομένον. Ἐπὶ τῶν ὄντων τοίνυν, τούτέστι τῶν κτισμάτων, τὸ ἐν τιθέμενον, κατὰ ἀριθμοῦ ἔννοιαν τίθεται· καὶ διὰ τοῦτο τὸ ὄν ἐν ἐνάριθμον λέγει, δηλονότι τὸ ἐν καὶ ὑπεπίπτον τῷ ἀριθμῷ ἐν ἐστὶν ἀντιδιαστελλόμενον πρὸς τὰ δύο ἢ τὰ τρία. Ὁ δὲ τοιοῦτος ἀριθμὸς πάντως οὐσίας μετέχει τινός· τὸ δὲ ὑπερουσίον ἐν καθ' αὐτὸ καὶ ἀπλοῦστατόν ἐστι. Θαυμασίως οὖν τὰ περὶ ἀριθμῶν φυσιολογήσας, ἐπάγει, ὅτι, κἂν καὶ μονὰς κἂν τριάς ὑμνοῖτο ἢ ὑπὲρ πάντα θεότης, οὔτε μονὰς ἢ τε τριάς, οὔτε τριάς ἢ τε μονὰς ἐστίν, ἢ παρ' ἡμῶν δι' ἀριθμῶν γνωριζομένη ἢ παρ' ἐτέρου, ἀλλ' ὑπὲρ πάντα νοῦν καὶ ἐστὶ καὶ ὀνομάζεται ὁ θεός· διὰ γὰρ τοῦ εἰπεῖν ὅπερ οὐκ ἐστὶ, νοοῦμεν ὅ τι ἐστὶν ὁ θεός. Μὴ τοίνυν ἀπλῶς τὸ, οὐκ ἐστὶ μονὰς ἢ τριάς, ἐξακούσης, ἀλλὰ πρὸς τῆ διεγνωσμένη σύνταξιν τὸ οὐκ ἐστίν· οὐ γὰρ ἀνελεῖν τὰ τῆς τοιαύτης ὁμολογίας, ἀλλὰ τὸ ἀνεξιχνίαστον ὁ λόγος βούλεται διδάξαι. Τὸ γοῦν ὑπερηνωμένον φησὶ δηλοῦσθαι ἐκ τῆς ὀνομασίας τῆς μονάδος, τὸ δὲ θεόγονον ἐκ τῆς ὀνομασίας τῆς τριάδος· ἵνα γὰρ παραστῆ τῶν ἀνεκλαλήτων ὑποστάσεων ἢ προσκυνητῆ ἔκφανσις, ὁ ἀριθμὸς ἐπενοήθη, καθὰ καὶ Βασίλειος καὶ Γρηγόριος οἱ θεοὶ λέγουσι. Γίνετον δὲ τὸν Πατέρα ὀνόμασεν, ἅτε προσκυνητοῦ Υἱοῦ Πατέρα, καὶ τοῦ συμπροσκυνητοῦ αὐτῷ Πνεύ-

ματος πηγὴν καὶ ἀρχὴν καὶ αἰτίαν. Γονιμότης δὲ ἡ ἐνότης, ἢ ἕτερόν τι ὄνομα τῶν συνεγνωσμένων ἢ ἀνθρώποις, ἢ καὶ αὐταῖς ταῖς νοηταῖς δυνάμεσιν, οὐκ ἂν παραστήσειε τρανῶς τὰ ὡς εἰσιν ἐκ πάντων ἀποκεκρυμμένα τοῦ Θεοῦ. Πῶς γὰρ δυνατόν ὀνομάσαι ἀπὸ τινος τῶν ὄντων τὸν Θεόν, μηδὲν τῶν πάντων ὄντα, καὶ ὑπὲρ τὰ πάντα ὄντα; Καὶ τί λέγω περὶ τῶν ἄλλων ὀνομάτων, ὅπου καὶ αὐτὸ τὸ σεπτότατον ὄνομα ἢ ἀγαθότης οὐκ οἰκεῖον κυρίως Θεῷ; οἱ γὰρ θεολόγοι διὰ τὸ ὅλως νοεῖν τι καὶ λέγειν περὶ Θεοῦ, τῷ περὶ αὐτὸν πόθῳ κατεχόμενοι, τὸ τῆς ἀγαθότητος ὄνομα ἐπέβαλον τῷ Θεῷ, ἀλλὰ κυρίως καὶ ὑπεράγαθός ἐστι καὶ ὑπερούσιος ὁ Θεός. Αἱ δὲ ἀποφάσεις, ἤτοι ἀρνήσεις καὶ στερήσεις, ἐπὶ Θεοῦ οὐκ ἀπλῶς εἴρηγναι τοῖς θεολόγοις· οὐ γὰρ ὡς λέγονται νοοῦνται, ἀλλ' ὑπεραναβεβηκώτως θεωροῦνται. Τὸ γὰρ ἀθάνατος, καὶ ἀόρατος, καὶ ἀνευδεής, καὶ τὰ τοιαῦτα, οὐκ ἂν τις, σοφίας μετέχων, δημοδέστερον ἀπολάβοι, ἀλλὰ τῶν δηλουμένων ἐξιστάμενος, ἐπὶ τὰς σεσιγημένας καὶ θειοτέρας ἐννοίας ἀνανεύσει· διὸ καὶ νοητὰς θεωνομίας ἐφεξῆς καλῶς αὐτὰς προσαγορεύει. Ἐξισταμένη γὰρ ἡ ψυχὴ τῶν σωματικῶν ἀπασῶν αἰσθήσεων καὶ κοσμικῶν, (ταύτας γὰρ συμφύλους φησὶν) οὕτω συνάπτεται τῷ ἀκραιφνεῖ τῆς γνώσεως τοῦ Θεοῦ, καθ' ὅσον δυνατόν ἐστὶν ἀνθρωπίνῃ φύσει, ὡς καὶ ὁ Ἀπόστολος ἀντίτεται, λέγων· Καὶ οὕτω πάντοτε σὺν Κυρίῳ ἐσόμεθα· καὶ πάλιν Νῦν ὡς ἐν αἰνίγματι καὶ ἐν ἐσόπτρῳ ὁρῶμεν, τότε δὲ πρόσωπον πρὸς πρόσωπον ἐφύομεθα.

gari accipiet, sed a rebus quæ significantur recedens, ad tacitas et diviniore cogitationes, suscipiet; propter quod etiam intellectiles Dei denominationes deinceps recte ipsas appellat. Nam anima ubi corporeis omnibus sensibus et rebus mundanis se abdicarit (has enim familiares vocat), tantum licet, conjungitur, sicut Apostolus insinuat, dicens: *Et sic semper cum Domino erimus* ⁿ; et iterum: *Videmus nunc per speculum et in ænigmate, tunc autem facie ad faciem videbimus* ^o.

§ IV. Ταύτας ἡμεῖς τὰς νοητὰς θεωνομίας, ὡς ἐφικτὸν, ἀνεπτύξαμεν, δηλονότι οὐκ ὑψηλοτέρως, ἀλλὰ κατὰ τὸ γράμμα ἀποδεδώκαμεν ταπεινοτέρως, μὴ μόνον τῶν ἀγγέλων, ὁ γὰρ τοῦτων κατώτατος μεῖζων πάντων τῶν ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ θεολόγων ἐστὶ· μὴ μόνον τῶν θεολόγων, ὧν τε συνοπαδῶν λέγει, ὁλοει μαθητῶν, καὶ ὧν ἀσκητῶν, δηλονότι τῶν τὰς ἐλλάμψεϊς τὰς θείας κτησαμένων δι' ἀσκήσεως, καὶ οὐ δι' ὀράσεως, κατὰ τοὺς ἀποστόλους· μὴ μόνον γοῦν ἐσχάτως καὶ ταπεινοτέρως τούτων εἴπομεν, ἀλλὰ καὶ αὐτῶν τῶν ὁμοταγῶν ἡμῖν. Ταῦτα δὲ καὶ τὰ ἐξῆς μετριάζων ἀγιοπρεπῶς ὁ πατήρ φησιν. Ὡστε, εἰ μὲν τινος κατεστοχασάμεθα, χάρις τῷ αἰτίῳ τῶν πάντων ἀγαθῶν Θεῷ, τῷ ἑωρουμένῳ καὶ τὸ λέγειν καὶ τὸ εὔ λέγειν. Εἰ γοῦν κατωρθώσαμέν τι, καὶ ἐτι διδάσκομεν, ἐτι, κὰν ἕτεροι ὁμοδύναμοι θεωνομῖαι ἐν τῇ Γραφῇ εὔρεθῶσι, χρὴ καὶ ταύτας κατὰ τὰς αὐτὰς ἐκφαντορικὰς μεθόδους προσυπακούειν. Εἰ δὲ οὐκ ὀρθῶς ἔχει, καὶ διὰ τοῦτο τῆς ἀληθείας ὀλικῶς ἀπεπλανήθημεν, ἢ ἀτελῶς, καὶ διὰ τοῦτο μερικῶς ἡμάρτομεν, εἴη ἂν τῆς σῆς φιλανθρωπίας, θεῖε Τιμόθεε, ἐπανορθώσασθαι τὸν ἀκουσίως ἀγνοοῦντα καὶ μαθεῖν δεόμενον, καὶ

Illud: *Non est construo cum διεγνωσμένη seu voce cognita, sermo enim non vult condemnare quæ ita pro confesso habentur, sed Deum esse iniuvestigabilem docet. Illud itaque: Supra quam unitum* ait significari ex nomine **537** unitatis, divinam vero fecunditatem ex nomine trinitatis; ut enim adoranda ineffabilium personarum manifestatio repræsentaretur, numerus excogitatus est, sicut divi Basilius et Gregorius aiunt. Patrem autem secundum appellavit, tanquam adorandi Filii genitorem, et simul cum ipso adorandi Spiritus sancti fontem, ac principium et causam. Fecunditas autem unitasve, aut aliud aliquod nomen, hominibus aut etiam ipsismet intellectilibus virtutibus notum, non posset clare exhibere Dei abscondita prout sunt. Quomodo enim Deus, qui nihil rerum est, sed supra res omnes, ex re aliqua nomen accipere possit? Et quid dico de aliis nominibus, cum etiam ipsummet augustissimum nomen bonitatis non sit proprie Deo proprium? Theologi enim, ut aliquid omnino intelligerent et de Deo dicerent, ipsius desiderio correpti, nomen bonitatis Deo imposuerunt, quamvis proprie Deus sit supra bonitatem, et supra essentiam. Ἀποφάσεις vero, sive negationes et privationes, in Deo non simpliciter a theologis dicuntur; non enim sicut dicuntur ita intelliguntur, sed modo transcendentali considerantur. Nam immortalis, et invisibilis, et nullius indigus, et similia, nemo, qui compos sit sapientiæ, modo vul-

§ IV. Hæc nos divina nomina, quoad licuit, explicuimus, videlicet non sublimius, sed secundum litteram humiliter tradidimus non solum angelis, nam infimus etiam horum major est omnibus Ecclesiæ theologis; non solum theologis, inquit, consodalibus et quasi discipulis, et ascetis, qui scilicet divinas illustrationes exercitio, et non per visiones, acceperunt, ut apostoli. Non solum itaque his simplicius et humiliter diximus, verum etiam ipsismet æqualibus nostris. Hæc vero, et quæ sequuntur, ut sanctum decet, hic Pater dixit studio modestiæ. Itaque, **538** si quidem recte quid coniecimus, gratia sit Deo honorum omnium auctori, qui dedit ut diceremus, et bene diceremus. Si quid itaque recte diximus, vel adhuc docemus, et si quid eorum, quæ his æquivalent, nominum divinatorum in Scripturis reperitur, oportet etiam hæc secundum easdem explicandi rationes subintelligere. Sin vero hæc minus recte se habeant, atque adeo a veritate vel omnino vel ex parte aberravimus, erit humanitatis tuæ, divine Timothee, corrigere non sponte ignorantem, et discere cupientem, et infirmitatem meam

ⁿ I Thess. iv, 16. • I Cor. xiii, 12.

adjuvare, curareque nolentem ægrotare. Atque item tuæ humanitatis erit, ea quæ a te ipso habes, vel ab altero didicisti, omnia autem a Deo accepisti, in nos etiam derivare. Neque pigeat ex parte etiam hoc nos beneficio afficere, cum et nos, si quid cognovimus, non intra nos continuimus, verum etiam communicavimus, et communicabimus, prout habemus et proferre possumus, ac vos audire. Hoc enim proprium est humanitatis, ut in nulla re sanctorum traditionem violemus, nisi forte vel ad intelligendum vel ad eloquendum imbecilliores existimus. Sed hæc quidem, ut Deo placet, sic habeant, et dicta sint, quæ a nobis dicenda erant. Modo vero finis sit hujus operis, et ad aliud transeamus. Observa autem, ipsum dicere *Symbolicam theologiam*, quæ hactenus non proiit. Quod si velis differentiam nosse theologicæ informationis et symbolicæ theologicæ, lege caput tertium sermonis *De mystica theologia*, de quo etiam nos, Deo dante, suo tempore dicemus.

κῆς θεολογίας λόγου, περὶ οὗ καὶ ἡμεῖς, Θεοῦ διδόντος, κατὰ καιρὸν λέξομεν.

A βοηθῆσαι τῷ ἀσθενεῖ ἐμοί, καὶ ἰάσασθαι τὸν οὐκ ἐθέλοντα ἀρρώστειν. Καὶ πάλιν τῆς σῆς φιλανθρωπίας εἶη, τὸ τὰ μὲν παρ' ἑαυτοῦ ἔχοντα, τὰ δὲ παρ' ἐτέρων μαθάνοντα, πάντα δὲ πάντως ἐκ τοῦ Θεοῦ λαμβάνοντα, καὶ εἰς ἡμᾶς διαβιβάσαι. Μὴ γοῦν ἀποκάμης ἐκ μέρους καὶ αὐτὸς εὐεργετῶν ἡμᾶς, ἐπεὶ καὶ ἡμεῖς, εἴ τι ἂν εἰς γνῶσιν εἶχομεν, οὐκ ἔσχομεν παρ' ἑαυτοῖς, ἀλλὰ καὶ μεταδεδώκαμεν, καὶ μεταδώσομεν, καθὼς ἔχομεν καὶ ἡμεῖς δυνάμειος λέγειν, καὶ οἱ ἀκούοντες ἀκούειν. Τοῦτο γὰρ φιλανθρωπίας ἴδιον κατ' οὐδὲν τῆντων ἀγίων ἀδικούντες παράδοσιν, εἰ μὴ ἄρα οὐ δυνησόμεθα, ἀλλ' ἢ κατὰ νοῦν ἀσθενεῖς φανῶμεν, ἢ κατὰ λόγον. Ἄλλὰ τὰ μετὰ ταῦτα, ὡς τῷ Θεῷ φίλον, οὕτως ἐχέτω, καὶ οὕτω λεγέσθω τὰ ἐπαγγελόμενα λέγεσθαι παρ' ἡμῶν. Νῦν δὲ ἔστω πέρας τῆς τοιαύτης πραγματείας, καὶ ἐφ' ἐτέραν μεταβησόμεθα. Σημειώσαι δὲ, ὅτι *Συμβολικὴν θεολογίαν* λέγει, τέως μὴ φερομένην. Εἰ δὲ βούλει τὴν διαφορὰν εἰδέναι τῆς θεολογικῆς ὑποτυπώσεως, καὶ τῆς συμβολικῆς θεολογίας, ἀνάγνωθι τὸ τρίτον κεφάλαιον τοῦ περὶ *Μυστικ*

B

ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ
ΔΙΟΝΥΣΙΟΥ ΑΡΕΟΠΑΓΙΤΟΥ

ΠΕΡΙ

ΨΥΧΤΙΚΗΣ ΘΕΟΛΟΓΙΑΣ

ΠΡΟΣ ΤΙΜΟΘΕΟΝ

SANCTI

DIONYSII AREOPAGITÆ

DE

MYSTICA THEOLOGIA

AD TIMOTHEUM

interprete Balthasare Corderio, Societatis Jesu doctore theologo.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α΄.

Τίς ὁ θεῖος γνόφος.

A

CAPUT I.

Quænam sit divina caligo.

SYNOPSIS CAPITIS.

I. *Invocata SS. Trinitate, docet, ad mysticam contemplationem, nostrî rerumque omnium abdicatione assurgendum esse.* II. *Ostendit quomodo in divinis procedendum sit per affirmationes et negationes.* III. *Quæ sit compendiosa et proluxa theologia. Quæ item caligo sit, et quomodo ad eam ingrediendum.*

539 § I.

Τριάς ὑπερούσιε, καὶ ὑπέρθεε, καὶ ὑπεράγαθε, τῆς Χριστιανῶν ἔφορε θεοσοφίας, ἴθυνον ἡμᾶς ἐπὶ τὴν τῶν μυστικῶν λογίων ὑπεράγνωστον, καὶ ὑπερφαῆ καὶ ἀκροτάτην κορυφὴν, ἐνθα τὰ ἀπλᾶ, καὶ ἀπόλυτα, καὶ ἀτρεπτα τῆς θεολογίας μυστήρια, κατὰ τὸν ὑπέρφωτον ἐγκεκάλυπται ⁷¹ τῆς κρυφιομύστου σιγῆς γνόφον, ἐν τῷ σκοτεινοτάτῳ τὸ ὑπερφανεστάτον ὑπερλάμποντα, καὶ ἐν τῷ πάμπαν ἀναφεῖ καὶ ἀοράτι τῶν ὑπερκάλων ἀγλαῖων ὑπερπληροῦντα τοὺς ἀνομμάτους νόας. Ἐμοὶ μὲν οὖν ταῦτα ἠύχθω· σὺ δὲ ⁷², ὦ φίλε Τιμόθεε, τῇ περὶ τὰ μυστικά θεάματα συντόνῳ διατριβῇ καὶ τὰς αἰσθήσεις ἀπόλειπε, καὶ τὰς νοεράς ἐνεργείας ⁷³, καὶ πάντα αἰσθητὰ καὶ νοητὰ, καὶ πάντα οὐκ ὄντα καὶ ὄντα, καὶ πρὸς τὴν ἔνωσιν, ὡς ἐφικτὸν, ἀγνώστως ἀνατάθητι τοῦ ὑπὲρ πᾶσαν οὐσίαν καὶ γνῶσιν· τῇ γὰρ ἑαυτοῦ καὶ πάντων ἀσχετό

Trinitas supernaturalis, et supraquam divina et supraquam bona theosophiæ Christianorum præses, dirigenos ad mysticorum oraculorum plus quam indemonstrabile, et plus quam lucens et summum fastigium, ubi simplicia, et absoluta, et immutabilia theologiæ mysteria, aperiuntur in caligine plus quam lucente silentii arcana docentis, quæ in obscuritate tenebricosissima plusquam clarissime superlucet, et in omnimoda intangibilitate atque invisibilitate, præpulchris splendoribus mentes oculis captas superadimplet. **540** Hæc quidem mea sint vota; tu vero, chare Timothee, in mysticis contemplationibus, intenta exercitatione, et sensus relinque, et intellectuales operationes, et sensibilia, et intelligibilia omnia, et ea quæ sunt et quæ non sunt universa, ut ad unionem ejus, qui supra essentiam et scien-

VARIÆ LECTIONES.

⁷¹ ἐκκαλύπτεται, ita Cyparissiotus. ⁷² γάρ. ⁷³ αἰσθητὰς ἐνεργείας, Ch.

tiam est, quantum fas est, indemonstrabiliter asurgas; siquidem per liberam et absolutam, et puram tui ipsius a rebus omnibus avocationem, ad supernaturalem illum caliginis divinae radium, deductis omnibus et a cunctis expeditus, eveheris.

Α καὶ ἀπολύτως καθαρῶς ἐκστάσει πρὸς τὴν ὑπερουσίον τοῦ θεοῦ σκότους ἀκτίνα, πάντα ἀφελὼν καὶ ἐκ πάντων ἀπολυθεὶς, ἀναχθήσῃ.

§ II.

Hæc autem vide, ne quis audiat rudiorum; istos dico, qui rebus (naturalibus) adhærescunt, et nihil ultra naturalia supernaturaliter esse imaginantur, quinimo arbitrantur sua cognitione nosse eum, qui posuit tenebras latibulum suum P. Quod si supra captum horum sint divinorum mysteriorum institutiones; quid dixerit quis de illis qui magis rudes sunt, qui summam causam omnium, ex iis que in natura rerum extrema sunt designant, nihilque aiunt eam antecellere impiis multarum formarum imaginibus, quas ipsi fingunt, cum oporteret in ea, ut omnium causa, omnes entium affirmationes statuere ac de ea affirmare; quin illas ipsas omnes de ea magis proprie negare, tanquam supra omnia superexistente, nec existimare negationes affirmationibus esse contrarias, sed ipsam multo priorem et superiorem privationibus esse supra omnem et ablationem, et positionem.

Β Τούτων δὲ ὄρα, ὅπως μηδεὶς τῶν ἀμυήτων ἐπακούσῃ· τούτους δὲ φημι τοὺς ἐν τοῖς οὖσιν ἐνισχημένους, καὶ οὐδὲν ὑπὲρ τὰ ὄντα ὑπερουσίως εἶναι φανταζομένους, ἀλλ' οἰομένους εἰδέναι τῇ καθ' αὐτούς⁷⁴ γνώσει τὸν θέμενον σκότος ἀποκρυφὴν αὐτοῦ. Εἰ δὲ ὑπὲρ τούτους εἰσὶν αἱ θεῖαι μυσταγωγίαι, τί ἂν τις φαίη περὶ τῶν μᾶλλον ἀμύστων, ὅσοι τὴν πάντων ὑπερκειμένην αἰτίαν καὶ ἐκ τῶν ἐν τοῖς οὖσιν ἐσχάτων χαρακτηρίζουσιν, καὶ οὐδὲν αὐτὴν ὑπερέχειν φασὶ τῶν πλαττομένων αὐτοῖς ἀθέων καὶ πολυειδῶν μορφωμάτων, ὅσον ἐπ' αὐτῇ καὶ πᾶσας τὰς τῶν ὄντων τιθέναι⁷⁵ καὶ καταφάσκειν θέσεις, ὡς πάντων αἰτία, καὶ πᾶσας αὐτὰς κυριώτερον ἀποφάσκειν, ὡς ὑπὲρ πάντα ὑπερούσῃ, καὶ μὴ εἶσθαι τὰς ἀποφάσεις ἀντικειμένης εἶναι ταῖς καταφάσεσιν, ἀλλὰ πολὺ πρότερον αὐτὴν ὑπὲρ τὰς στερήσεις εἶναι τὴν ὑπὲρ πᾶσαν καὶ ἀφαίρεισιν καὶ θέσιν;

§ III.

Hæc utique ratione divus Bartholomæus ait et copiosam esse theologiam, et minimam, atque Evangelium amplum et magnum, et rursus concisum. Illud, ut mihi videtur, eximie intelligens, quod benigna omnium causa sit et multiloqua, et brevilloqua simul atque nullius sermonis, utpote cujus neque dictio neque intelligentia sit, quia cunctis creatis superessentialiter supereminet, et absque operimentis ac vere ostenditur solis iis, qui cuncta quæ impura, quæque pura sunt, pertranseunt, omnemque omnium sanctorum fastigiorum ascensum transcendunt, et omnia divina lumina, et sonos, et sermones cœlestes relinquunt, et in caliginem absorbentur, ubi vere est, sicut ait Scriptura, qui est ultra omnia. Non enim temere divinus Moyses expiari primum ipse jubetur, ac deinde a non expiatis segregari, et post omnem expiationem 541 audit multisonas tubas, cernitque multa lumina, puros ac multiplices radios jacentia: postmodum a

Γ Οὕτω γοῦν ὁ θεὸς Βαρθολομαῖος⁷⁶ φησὶ, καὶ πολλὴν τὴν θεολογίαν εἶναι καὶ ἐλαχίστην· καὶ τὸ Εὐαγγέλιον πλατὺ καὶ μέγα, καὶ αὐθις συντεταγμένον. Ἐμοὶ δοκεῖ⁷⁷ ἐκεῖνο ὑπερφυῶς ἐνοήσας, ὅτι καὶ πολὺλόγος ἐστὶν ἡ ἀγαθὴ πάντων αἰτία, καὶ βραχύλεκτος ἅμα καὶ ἄλογος, ὡς οὔτε λόγον οὔτε νόησιν ἔχουσα, διὰ τὸ πάντων αὐτὴν ὑπερουσίως ὑπερκειμένην εἶναι, καὶ μόνοις ἀπερικαλύπτως, καὶ ἀληθῶς ἐκφαινομένην τοῖς καὶ τὰ ἐναγῆ πάντα καὶ τὰ καθαρὰ διαβαίνουσι, καὶ πᾶσαν κασῶν ἀγίων ἀκροτήτων ἀνάβασιν ὑπερβαίνουσι, καὶ πάντα θεῖα⁷⁸ φῶτα, καὶ ἤχους, καὶ λόγους οὐρανίους ἀπολιμπάνουσι, καὶ εἰς τὸν γνόφον εἰσδυομένοις, οὐ ὄντως ἐστὶν, ὡς τὰ λόγια φησιν, ὁ πάντων ἐπέκεινται. Καὶ γὰρ οὐχ ἀπλῶς ὁ θεὸς Μωϋσῆς ἀποκαθαρθῆναι πρῶτον αὐτὸς κελεύεται⁷⁹, καὶ αὐθις τῶν μὴ τοιούτων ἀφορισθῆναι, καὶ μετὰ πᾶσαν ἀποκάθαρσιν ἀκούει τῶν πολυφώνων σαλπύγων,⁸⁰ ὅρᾳ φῶτα πολλὰ, καθαρὰς ἀπαστράπτοντα⁸¹ καὶ πολυχύτους ἀκτίνας· εἶτα τῶν πολλῶν ἀφώρισται, καὶ κατὰ⁸² τῶν ἐκκρίτων⁸³ ἱερῶν ἐπὶ τὴν ἀκρότητα τῶν θεῶν ἀναβάσεων φθάνει. Κἂν τοῦτοις αὐτῷ μὲν οὐ συγγίνεται τῷ Θεῷ, θεωρεῖ δὲ οὐκ αὐτὸν (ἀθέατος γάρ·) ἀλλὰ τὸν τόπον οὗ ἐστὶ⁸⁴. Τοῦτο δὲ οἶμαι σημαίνει⁸⁵ τὸ τὰ θεϊότατα καὶ ἀκρότατα τῶν ὀρωμένων καὶ νοουμένων ὑποθετικούς τινεas εἶναι λόγους τῶν ὑποβεβλημένων τῷ πάντα ὑπερέ-

P Psal. xvii. 12. q Exod. xix. r Exod. xxxiii.

VARIE LECTIONES.

⁷⁴ οἰομένους εἶναι, Cl. καθ' αὐτούς, D. καθ' ἑαυτούς, S. ⁷⁵ τεθεῖναι, S. ⁷⁶ Βαρθολομαῖος, D. ⁷⁷ δοκεῖν, D. ⁷⁸ πάντα τὰ θεῖα, S. P. ⁷⁹ παρακελεύεται, S. ⁸⁰ καί. ⁸¹ ἀστράπτοντα, S. ⁸² μετὰ. ⁸³ ἐκκρίτων, S. P. ⁸⁴ ἐστῆ, S. P. D. Sc. ⁸⁵ σημαίνει.

χοντι. δι' ὧν ἡ ὑπὲρ πᾶσαν ἐπίνοιαν αὐτοῦ παρουσία δείκνυται, ταῖς νοηταῖς ἀκρότησι τῶν ἀγνωσμάτων αὐτοῦ τόπων ἐπιβατεύουσα· καὶ τότε καὶ αὐτῶν ἀπολύεται τῶν ὀρωμένων καὶ τῶν ὀρώντων, καὶ εἰς τὸν γνόφον τῆς ἀγνωσίας εἰσδύνει τὸν ὄντως μυστικὸν, καθ' ὃν ἀπομυεῖ ⁸⁹ πᾶσας τὰς γνωστικὰς ⁸⁷ ἀντιλήψεις, καὶ ἐν τῷ πάμπαν ἀναφεῖ καὶ ἀοράτῳ γίγνεται, πᾶς ὧν τοῦ πάντων ἐπέκεινα, καὶ οὐθενὸς οὔτε ἑαυτοῦ οὔτε ἑτέρου ⁸⁸, τῷ παντελῶς δὲ ἀγνώστῳ τῆς πάσης γνώσεως ⁸⁹ ἀνενεργησία, κατὰ τὴν κρείττον ἐνούμενος, καὶ τῷ μηδὲν γινώσκαι, ὑπὲρ νοῦν γινώσκων.

qui est penitus in cognoscibilis, per vacationem omnis cognitionis, secundum meliorem partem copulatus, et eo ipso quod nihil cognoscit, supra mentem cognoscens.

ADNOTATIONES CORDERII.

Cum theologia mystica (ut Isagoges cap. II, ostendimus) sit ordinis supernaturalis, et naturalem captum penitus transcendentis, S. Dionysius sacrosancte, uti par est, ad eandem se comparat per orationem, et sanctissimæ Trinitatis invocationem; sciebat quippe vir sanctissimus, theologiæ hujus disciplinam marte conative proprio minime acquiri, nedum tradi posse; sed summo ac singulari supremi Numinis beneficio acceptam referri, atque ex ejusdem instinctu atque inspiratione tractari, solisque tanti doni capacibus communicari debere. Quapropter non, sicut in aliis theologiæ partibus fieri assolet, simpliciter lumen aliquod, quo illustretur, expostulat; sed illam ipsammet theologiæ ipsius mysticæ gratiam maximeque insignem prærogativam, qua ad supremam ejus apicem perducatur. Id enim discriminis intercedit inter hanc et alias theologicæ disciplinas, quod in aliis minime necessarium sit eorum quæ tractantur experimentum, seu ipsa possessio, sed tantum lumen aliquod, quo intellectus naturam proprietatesque objecti suo modo agnoscat ac perscrutetur; at mystica theologia, ipsa intra se objectum suum intime complectitur, Deum videlicet, atque intimam cum Deo unionem subsistit ac completur, quæ pura et ardentem in Deum conversione obtinetur, quam non nisi divina gratia præstare potest. Hanc ergo cum Deo conjunctionem in ipso hujus libri limine sibi apprecatur, nec non precando simul huic operi præfatur. Ubi observandum est, deprecatoriam hanc præfationem, totius hujus libelli epitomen complecti, et sub obscuram esse, prout rei obscuræ summam decet. Cæterum quæ hic obscure ac strictim indicat, toto deinceps libello nonnihil fusius extendit, atque particularius exponit.

Recte autem observat Pachymeres, præfationuculam hanc precatorem, ut in mystico instituto est, modo mystico terminisque mysticis esse compositam, nempe ex verbis compositis per ὑπὲρ, quæ quasi propriæ quædam mysticæ theologiæ formulæ existunt. Unde statim in exordio SS. Trinitatem invocans, non quid ipsa sit, sed quid non sit, vel potius supra quæ sit exponit, dicens:

542 § I. *Trinitas supernaturalis*, etc. Nota Trinitatem non vocari supernaturalem, quasi sit supra naturam Dei, cum illi essentielle et maxime naturale sit, esse secundam, et unam eandemque in tribus distinctis personis existere; sed dicitur supernaturalis respectu nostri et angelorum, omnisque substantiæ creatæ, quia nullis naturæ viribus attingi, nec ex ulla notionem naturaliter, sine Dei revelatione cognosci ullo modo potest, uti S. Thomas parte 1, quæst. 52, articulo 1, et seq. docet. Similiter dicitur *supraquam divina, supraquam bona*, id est supra divinitatem et supra bonitatem quovis creato intellectu conceptibilem. Dicitur autem SS. Trinitas *theosophiæ Christianorum præses*, quia soli Christiani mysterium Trinitatis atque individuae unitatis agnoscunt per fidem, et venerantur per religionem, quæ divina prorsus sapientia est, et vita æterna, de qua Christus ipse dicit: *Hæc est autem vita æterna, ut cognoscant te, solum Deum verum, et quem misisti Jesum Christum* ⁹⁰. Nunc quidem hæc Christiani assequuntur in fide, quasi in semine, postmodum autem in gloria, tanquam in fructu, quo beati plene satiantur. Pulchre ad hoc propositum Gregorius theologus in Oratione *De constituendis episcopis*, « Si, inquit, consequi possem, ut hic perfectam universorum scientiam haberem, quid mihi reliquum esset? quid sperarem? Regnum cælorum plane, diciturus es. Arbitror autem, nihil aliud esse hoc, quam adipisci quod purissimum et perfectissimum est. Perfectius autem ex omnibus quæ sunt, cognitio Dei est. Sed hæc quidem partim tenemus, partim vero pergamus ut comprehendamus, quandiu super terram sumus; partim in futurum reservemus, ut illinc hunc fructum laboris habeamus, splendorem scilicet totius sanctæ Trinitatis, quicumque est, et quantus, si fas est dicere. » Hanc ergo sanctam Trinitatem invocans ait: *Dirige nos ad mysticorum oraculorum plusquam indemonstrabile, et plusquam lucens, ac summum fastigium*. Merito sane divinam petit directionem, cum mystica theologia sit ordinis naturam transcendentis, utpote ad quam non humana industria, sed sola dignatione divina pervenitur. Igitur *non volentis neque currentis, sed miserentis est Dei* ⁹¹. Atque adeo perquam docte vocat *plusquam indemonstrabile, et plusquam lucens fastigium* ejus; siquidem nulla ratiocinatione aut demonstratione (quæ, secundum philosophum scientiam parit) in ejus notionem devenitur, sed solo fidei lumine supernaturali, aut peculiari revelatione. Quare sanctam Trinitatem (quæ mysticæ theologiæ summum est fastigium) significanter Græcè ὑπεράγνωστον appellat, quia quid ipsa sit, non solum ita est indemonstrabile et ignotum, sicut nos intelligere possumus in creaturis aliquid esse ignotum, sed est plusquam indemonstrabile, et supra quam ignotum; quia non possumus naturaliter videre Deum, nec ex ullis creaturis possumus haurire ullam cognitionem, quæ my-

⁸⁷ Joan. xvii, 5. ⁸⁸ Rom. ix, 16.

VARIÆ LECTIONES.

⁸⁹ ἀπομυεῖ, S. P. D. Str. ⁸⁷ μυστικὰς, Ch. ⁸⁸ τοῦ ἑτέρου, S. ⁸⁹ τῆ πάσης γνώσεως, D.

sterium sanctissimæ Trinitatis nobis declaret, cum econtra omnis cognitio, quam habemus ex creaturis, videatur potius ostendere, hoc mysterium esse impossibile. Quare etsi hoc mysterium non sit contra rationem, (ut aliqui falso dixerunt; quia quidquid veritati contrariatur, non debet dici ratio, sed error;) est tamen supra omnem rationem naturalem, ita ut, seclusa revelatione, nunquam possit nobis, tanquam positive probabile, venire in mentem, hoc mysterium esse possibile, quia nihil est unde eam cognitionem possimus concipere, uti passim theologi in parte 1, quæst. 52, docent. Simul tamen recte dicitur hoc mysterium *supraquam lucens*; quia ubi lumen rationis cæcutit et deficit, ibi lumen fidei acutius rutilat credendo, quam quælibet logica vel mathematica ratiocinatio demonstrando, quippe lumen supernaturale atque infallibile, quod falli non potest, nec fallere; unde licet nullam pariat evidentiam, habet tamen certitudinem qualibet evidentia majorem. Possunt hæc etiam de illa revelatione accipi, quæ claritatem habet ex revelante, *ubi simplicia et absoluta*, id est ea quæ nude sicuti sunt, sine symbolicis integumentis, et sine parabolis, ac sine verbis, quæ explicatione indigent, intelliguntur et videntur, Deo aperiente mysteria, quæ sic ostensa et revelata, non possunt postea sermone exprimi, sicut S. Paulus Dionysii institutor, de huiusmodi visione ac revelatione mysteriorum simplici et absoluta, id est nuda et aperta, remotis symbolis et verbis explicatione indigentibus, in raptu illo suo scripsit: *Quæ non licet, inquit, homini loqui*^a; ad hoc enim videtur Dionysius retulisse quod hic dixit, *in caligine plusquam lucente silentii arcana darentis*. Caliginem vocavit, quæ Paulus, ἀρρήτα, id est *arcana*; hæc enim obscurissima, et quæ explicari non possunt (sicut neque videri potest caligo, neque quæ caligine oblecta sunt) vidit, et cognovit Paulus in luce clarissimæ revelationis sine ullis symbolis. Illud etiam observandum est (ne quis interpretationem temere reprehendat, quod veritimus, *aperiuntur in caligine*) male legi in exemplaribus hæcenus editis ἐγκαλύπτεται, id est *teguntur*, cum melius repererit Turrianus noster in exemplari ms. quod Cyparissiotus habuit, ἐκκαλύπτεται, id est *deteguntur*. Cui etiam lectioni astipulatur ms. exemplar Cæsareum. Possit etiam non incongrue per caliginem intelligi fides, quæ est *sperandarum substantia rerum, argumentum non apparentium*^γ. Siquidem in illa, propter 543 obscuritatem ejus, tanquam *in caligine*, sed propter supernaturalem quam ex divino testimonio participat certitudinem, *supraquam lucente*, supra omnem naturalem demonstrationem, *silentium*, quoddam reperitur *arcana* seu mysticæ doctrine, quæ non est in persuasibilibus humane sapientiæ verbis, sed in ostensione spiritus et virtutis, ut fides nostra non sit in sapientia hominum, sed in virtute Dei^z. Quæ in obscuritate tenebrosissima, propter inevidentiam rerum credendarum, *plus quam clarissime*, propter evidentiam credibilitatis, quam parant notæ fidei; *superlucet* supra omnem scientificam demonstrationem, propter divinam revelationem, cui assensus fidei immediate innotuit, et exinde certitudinem sortitur (utpote supernaturalem) qualibet naturali scientia magis infallibilem. Et in omnimoda intangibilitate atque invisibilitate mysteriorum omnem tactum et visum effugientium præpulchris splendoribus humanis divini mentis oculis captas, id est, secundum Apostolum, *in captivitatem redigentes omnem intellectum in obsequium Christi*^δ. Superadimplet omni gaudio et pace in credendo^z? ut possint comprehendere cum omnibus sanctis, quæ sit latitudo et longitudo, et sublimitas, et profundum: scire etiam supereminentem scientiæ claritatem Christi, ut impleantur in omnem plenitudinem Dei^z. Hæc quidem, inquit, mea sunt vota, hoc est quod opto, quod desidero. Deinceps Timotheum ad mysticam contemplationem informans ait: Tu vero, *chare Timothee, in mysticis rerum divinarum atque cælestium contemplationibus*, non segni et remissa, sed diligenti et intenta exercitatione te excolas oportet: et ideo *sensus relinque*, qui, utpote animales, non capiunt ea quæ sunt spiritus^b; et *intellectuales operationes*, scilicet, quas intellectus agens a rebus sensibilibus abstractis speciebus, in intellectu patiente naturaliter efformat; et *sensibilia omnium sensuum objecta*, et *intelligibilia omnia principia scientiarum naturalium ac ratiocinationum*, et *ea quæ sunt*, id est rerum essentias, quæ quod invariables sunt, a philosophis proprie dicuntur esse; et *ea quæ non sunt universa*, id est omnes res temporales, quæ propter continuam mutationem dicebantur a philosophis non esse. Ut ad unionem, quæ per charitatem fit et gratiam *ejus qui supra essentiam est*, ut auctor essentia, qualibet conceptibili a nobis essentia sublimior, et supra omnem notionem notionis designatricem existens, quantum per gratiam *fas est*, per fidem, *indemonstrabiliter* sine notione ulla naturali, supernaturaliter *assurgas*. Nam fides, cui nulla demonstratio vel naturalis notio suffragatur, primus gradus est quo ascendimus ad charitatem, qua cum Deo conjungimur et unimur. Siquidem per *liberam*, id est voluntariam, et *absolutam*, id est nulli creaturæ adhærescentem, et *puram*, id est sinceram, *tui ipsius*, animæ scilicet et affectionum corporis, *a rebus omnibus creatis*, sive sensibilibus sive intellectibus, *avocationem*, Græce ἐκστάσαι, id est per extasim seu excessum quemdam amoris, et mentis abstractionem, atque omnium abnegationem, *ad supernaturalem illum*, ad quem naturalis omnis intuitus obstupescit, *caliginis divinæ radium*, ubi per fidem Deus apprehenditur, et per dilectionem animæ unitur, *detractis omnibus*, tam sensuum quam ratiocinationum ambagibus, *et a cunctis impedimentis expeditis eveheris*, et anagogicè sublimaberis.

Ubi nota, quomodo dicat ἀγνώστως, id est *indemonstrabiliter*, absque notione naturali, ad divinam unionem assurgendum esse. Non enim curiose inquirendum est, nec demonstrari potest quomodo fiat ista cognitio mysticæ theologiæ per copulationem cum Deo, relicta omni alia cognitione rerum, id quod Paulus apostolus significavit, cum dixit de illa sua cum Deo copulatione, in qua mysteria illa arcana vidit: *Sive in corpore, sive extra corpus, nescio; Deus scit*^c. Nescio, inquit, id est non curiose inquiri, nec demonstrare valeo, satis mihi est vidisse et audisse arcana illa verba, etc. Lessius in Prefatione libri *De perfectionibus vitæ*, ait Dionysium hic agere de modo illo contemplandi, in quo consideratis accurate perfectionibus divinis, quatenus ad certam speciem limitatæ, ac inter se distinctæ offeruntur, mens assurgit ad aliquid sublimius et illimitatum, omnibus istis infinite præstantius, illique ignoto modo se contemplatione et amore conjungit. Heisenavius ad hunc locum, per caliginem intelligit Dei sub ratione lucis create et inaccessibleis in animæ essentiam lapsam, qui ipsam illa inaccessiblei luce perfundat atque absorbeat; vel certe illam supremam conjunctionem, qua anima supra omnes potentias sensitivas et intellectuales, supra omnes sensus aut mentis operationes immediate inhæret Deo per intimam transfusionem (ut ita loquar) essentiæ Dei, quæ lux infinita est, in essentiam animæ; per quam nimirum speciali modo anima Dei sedes constituatur, aut etiam Deus animæ creatur. Caliginem autem vocat dupliè de causa: Prima, quod Deum caliginem inhabitare Scriptura perhibeat. *Nubes et caligo in circuitu ejus*^d; et alibi:

^a II Cor. xii, 4. ^γ Heb. xi, 1. ^z I Cor. ii, 4. ^δ I Cor. x, 5. ^z Rom. xv, 13. ^ε Ephes. iii, 18.
^b I Cor. ii, 14. ^c II Cor. xii, 5. ^d Psal. xcvi, 2.

Posuit tenebras latibulum suum *. Quin et Chaldaicæ, Ægyptiacæ, et Pythagoricæ theologiæ mysticæ studiosis Deus quoque caligo est et habetur non quod ullas tenebras in se admittat (*Deus enim lux est, et tenebræ in eo non sunt ullæ* †) sed potius quia suapte natura lux est infinita et inaccessibilis. Hoc, ut observat Crescollus noster, lib. III *Mystagogis* 544, cap. 9, sapientes omnium temporum sacri et profani viderunt, qui clarissimo testimonio sunt professi, nimirum quantum esse difficile Deum invenire, ut ex Platone prodit Lactantius lib. I *Institut.*, cap. 8, indicari autem in vulgus et explicari nulla ratione posse. Quod Hebræi significare cupientes, nomen Dei aiunt esse ἀβύρρον, ἀνεξφώνητον, inexplicabile, dici et nominari non posse, a quibus opinor cupientes Ægyptii, principem Deum suum nuncupavere *Amun*, quem Græci Latiniq; dicunt *Ammonem*, quod nomen ait Manethos significare *occultum* sive *occultationem*. Hinc Saitæ inter illos sapientiæ nomine celebrati, in propylæo templi Minervæ nobilem illam inscriptionem posuerant: *Meum peplum nemo unquam mortalium detexit*. Justinus Martyr *Adhortatione ad gentes*, ait Armonem philosophum ea causa Deum nominasse πάγκρυφον, *prorsus occultum*. Unde factum, ut omnes sancti Patres cum D. Damasceno lib. I, *De fide*, cap. 15, communi animorum consensione Deum vocent ἀκατάληπτον, *incomprehensibilem*.

Secunda ratio est, quod unio hujusmodi cognitionis seu intellectionis (quæ Dionysio *lux* est) in seipsa expers sit, utpote supra omnem affirmationem et negationem existens, non omnem cognitionem, tum in sensu tum in intellectu impediens, pro eo tempore quo est, uti in fine capituli hujus docet. Vocat tamen ὑπερφανή, *plusquam lucentem*, ne quis existimet meram esse obscuritatem, sed revera potius lucem maximam, et supersplendentem, id est quæ maximo, et supra quam cogitari possit splendore animam impleat; quæ tamen lux ob nimium sui splendorem mentis aciem ac lumen hebetet atque obscuret; non secus ac solis splendor pupillis imbecillioribus lumen visumque aufert, quin et noctuæ oculis nox est, et caligo. Deus enim cum lux perfectissima sit, ubi amplius et efficacius se menti nostræ expandit atque aperit, magis eundem præpotenti splendore suo offuscat et obstupescit, ut ultra nil videat, juxta illud: *Mirabilis facta est scientia tua ex me, confortata est, et non potero ad eam* ‡.

Aliam rationem affert Marsilius Ficinus, vultque caliginem dici, quatenus animus per negationes quasdam hucusque processit, negando videlicet Deum esse hanc aut istam, aut illam rem; lumen vero vocari, quia non aliter de Deo, quam ita negando perspicuam consequimur veritatem. Et huic proposito locum Psalmi ejusdem non incongrue accommodat: *Sicut tenebræ ejus, ita et lumen ejus, et nox tanquam dies illuminabitur* §.

Ex his omnibus (inquit ibidem Hersentius) apparet, quam apte S. Dionysius cum summa luce tenebras conjunxerit. Non enim tantum caliginem seu obscuritatem dicere debuit, nec tantum lucem maximam, quia horum unico non satis hujus divini gradus proprietatem expressisset, quapropter utrumque debuit copulare. Mox autem ubi constituit Deum hoc modo mystice in animam illapsam, vel ipsam cum Deo, qui inaccessibilis lux est, conjunctionem, supremam caliginem nuncupari, quod facultates cognitioni deditas sic obfuscaret et obtenebraret, ut nil concipere nil eloqui possent. Eandem σιγήσ γνόφον, *caliginem silentii* vocat, quod quasi silentium quoddam in animi facultatibus efficiat. Quin etiam posset respectu sui ipsius *caligo silentii* nuncupari; quod nimirum unio hæc, ut ab omni cognitione, locutione, motuque libera est, ita summam pacem ac profundum silentium in se habeat. Denique silentium dicitur, quia omnem affirmationem et negationem longe multumque transcendit. Ne autem silentium istud otiosum aut inane esse videretur, lucemque obfuscando, nil lucis suscipere aut conferre putaretur, κρυφιομύστην, *arcanorum mystam*, vocat composito maxime efficaci, quod tam in activa quam in passiva significatione sumi potest. Nam et mystes dicitur cum qui sacris initiatur, et arcana sacra suscipit ac servat, tum etiam is qui sacra tradit, dicit, ac revelat ut μυσταγωγός. Utro modo accipias, præclarum sensum reddidit. Si enim passive sumpseris, silentium istud arcanorum mystam esse dicit, quatenus anima ad illud silentium redacta, ipsum per se arcanum divinum in se suscipit: (qua ratione Proclus, in suis ad Platonis Theologiam commentariis, contemplationem illustrat comparatione mystarum qui religiosi arcanis seu sacris initiantur.) Si vero active accipias, qui sensus omnibus interpretibus placuit, significat silentium istud esse rerum mysticarum veluti doctorem, initiatorem ac pædagogum. Nam in alio theologiæ genere homo divinitus inspiratus sacrorum initiator existit; in hoc vero mystico, divinarum oraculorum doctor ac rector est divinum silentium, sive ipse Deus cum summa pace et silentio animæ conjunctus. Deinde in aliis theologicis institutionibus aliud est doctor, aliud id quod docetur; hic vero Deus ipse et docet et docetur; docet, inquam, prout se animæ patefacit et conjungit; docetur autem atque agnoscitur per ipsam animæ cum divina essentia unionem seu conjunctionem, de qua regius Psaltes ait: *Gustate et videte quoniam suavis est Dominus* ¶. Non dixit, Videte et gustate, quod in alio contemplationis genere dicendum erat, in quo gustus seu affectus spiritualis a cognitione 545 oritur: sed *gustate et videte*, quia ab ipso Dei, prout in seipso est, gustu et experimento mystica contemplatio exurgit. Cæterum, advertite cum eodem Hersentio (ex quo hæc attuli) S. Dionysium, ut hoc silentium arcanæ loquelæ seu interioris doctrinæ, ejus ipsemet solus Deus auctor sit, minime expers esse ostenderet, significanter κρυφιομύστην, id est *arcana docens*, appellasse. Plura de contemplatione Dei in caligine qui volet, videat apud Joannem de Jesu Maria in libello *De mystica theologia*, et apud Thomam de Jesu lib. III *Divinæ orationis*, cap. 2 et 3, θεοδιδάχτων Rusbrochium, qui σποράδην, prout Spiritus suggerebat mirifice, illum in Operibus suis explicat.

Mirum autem quid hic de caligine illa subinfert sanctus Dionysius, quod in *obscuritate tenebrosissima plusquam clarissime superluceat, et in omnimoda intangibilitate atque invisibilitate, præpulchris splendoribus mentes oculis captas superadimpleat*. Hoc pulchre, uti cætera, sic explicat Hersentius, ut τῷ σκοτεινότητι, *tenebrosissima*, oppositum sit τῷ ὑπερφανέστατον, *plusquam clarissimum*: et ἀοράτω, *invisibilitati*, ὑπέρχαλαι ἀγλαίαι, *præpulchri splendores* respondeant. Splendores autem ipsam divinam essentiam ejusdemque proprietates interpretatur, quæ sub ratione lucis in animam illabuntur, eamque illustrant; vel etiam ipsius divinæ essentia, sive divinarum personarum in seipsis cognitionem, quantum ad omnia cognosci possunt, nimirum perfecta cum ipsius unione. Splendores autem pulchritudinis nomine afficit, ea ratione qua Platonici (quorum primas Dionysius noster merito sibi vindicat, utpote Platonis non tantum sectator accuratissimus, sed Christianissimus emendator) *pulchri* nomine splendorem ac manifestationem intelligunt. Apissime igitur Dionysius hoc loco divinis splendoribus, qui sunt ipsemet essentia divinæ proprietates, pulchritudinis nomen tribuit; quippe illis, seu ipsorum in animam transfusione atque unione Deus ipse, quod est summum bonum, præstantissimo modo cognoscitur. *Præpulchros autem*

* Psal. XVII, 12. † I Joan. I, 5. ‡ Psal. CXXXVIII, 6. § Ibid., 12. ¶ Psal. XXXIII, 9.

sen *superpulchros* vocat, quia divinis nil pulchrius aut amabilius concipi potest. Ubi notandum, quod non splendore, sed *splendoribus* dixerit, quia scilicet Deus non uno genere pulchritudinis ac splendoris animas sibi conjunctas implet, sed multo et vario, utpote qui omnis pulchritudinis fons, abyssus et plenitudo est. Hinc in Psalmis, *Pulchritudo*, inquit, *agri mecum est* [†], scilicet varia et multiplex. Uno verbo, anima sic Deo unita, infinitis quæ in ipso sunt pulchritudinibus ac splendoribus conjungitur, ipsisque illustratur, ornatur, impletur, ita ut evadat deformis, ac sese in lucis inaccessibilis radios immittat, uti docet cap. 2 *De divin. nominibus*. Non dixit autem, *superillustrat*, sed *superadiplet*; nam illustrationes quidem divinæ, seu divinorum luminum in mentem diffusiones qualibet illuminant quidem, et ornant, et adaugent, sed extra hunc statum et gradum non implent; solius enim Dei est animam sui capacem implere. Unde non temere inferre liceat, apicem istum mentis seu mysticum fastigium, proxime accedere ad statum beatorum, in quo Deus ita sanctorum erit plenitudo, ut etiam, teste Apostolo, futurus sit *omnia in omnibus* [‡].

Cæterum ut quis sic Deo impleri possit, primum ut semetipsum ante omnia exinaniat necesse est; siquidem per liberam et absolutam (ut S. Dionysius ait) et puram sui ipsius a rebus omnibus avocationem, ad supernaturalem illum caliginis divinæ radium, detractis omnibus, et a cunctis quis evahitur. Sic enim (ut in *Speculo æternæ salutis*, cap. 8, pulchre Rusbrochius ait) suprema quidem animæ nostræ portio, nunquam non parata erit ad receptionem Dei, siquidem sit prorsus nuda, et formis seu imaginibus vacua, in suum semper principium intuens ac propendens, utpote æternum ac vividum Dei speculum, cujus essentiam ac proprietates in se jugiter representat. Habet hinc animæ nostræ substantia tres quasdam proprietates, quæ tamen natura unum sunt. Prima scilicet proprietas est essentialis et imaginum expers nuditas, quæ nos Patri, ejusque divinæ naturæ similes et uniti sumus. Altera proprietas, ratio superior animæ dici potest, quæ est claritatis speculum, in quo nos Dei Filium, æternam veritatem suscipimus; et in claritate quidem similes ei sumus, in susceptione autem unum cum eo sumus. Tertia proprietas scintillam animæ appellat quæ est animæ naturalis quædam introrsus in suam originem propensio, in qua nos Spiritum sanctum, Dei charitatem suscipimus; et in propensione quidem sancto Spiritui similes sumus, in susceptione autem unus cum Deo spiritus, et unus amor efficiamur. Tres istæ proprietates, una atque indivisa animæ substantia, sunt vitale finitum, et origo virium supremarum. Hæc autem similitudo, istæque proprietates ex natura in nobis omnibus insunt; sed peccatores, in proprio ipsorum fundo, ob vitiorum crassitudinem latent. Quamobrem si regnum Dei intra nos latens, sentire atque experiri velimus, foris et intus vita virtuosa et bene ordinata præditi simus oportet, Christumque in vera charitate modis omnibus sectemur, ita ut gratia, charitas, et virtutes, in supremam nostri partem, in qua vivit regnatque Deus, nos evahere atque elevare queant. Eam enim, quæ Deus est, beatitudinem, nulla **546** neque arte, neque subtilitate vel acumine, lumine naturali absque Dei gratia contemplari vel sentire valemus. Atque hac de causa Deus omnipotens supremas animæ vires ad sui capendam similitudinem (puta gratiam et dona sua) condidit, quibus nos supra naturam sublevamur ac renovamur, eique per charitatem ac virtutes similes efficiamur. Porro per supernaturalem hanc, quam per gratiam et virtutes acquirimus Dei similitudinem, memoria nostra in imaginibus vacuum nuditatem, intellectus in simplicem veritatem, et voluntas in divinam attollitur libertatem: sicque demum Deo per gratiam et virtutes similes evadimus, et supra similitudinem illi felicissime unimur.

§ II. *Hæc autem vide ne quis audiat rudiorum*, scilicet eorum qui religionis Christianæ vel mysticæ theologiæ mysteriis nondum sunt initiati. *Istos dico, qui rebus naturalibus adhærescunt*, materialibus penitus immerisi, et nihil ultra naturalia, in quorum notitiam per sensibilia pervenitur, *supernaturaliter esse imaginantur*, utpote carentes fidei lumine, sine quo res ordinem naturæ transcendentes capi nequeunt. *Quinimo cum abundant in sensu suo, arbitrantur sua cognitione*, quam ex creaturis percipiunt, *nosse eum*, scilicet Deum, *qui posuit tenebras latibulum suum* [§], eo quod ejus natura nullo medio creato cognosci ullo modo possit, præsertim quatenus trinus in personis, et unus in substantia est. *Quod si supra captum horum scilicet philosophorum, qui apud gentiles habebantur sapientes, sint divinorum mysteriorum institutiones*, quæ per solam fidem apprehenduntur ex iis quæ a Deo revelata, et e Scripturis sacris, et apostolicis traditionibus accepta sunt, *quid dixerit quis de illis profanis hominibus, qui magis rudes sunt*, quales sunt idololatæ et vulgi plebecula, *qui summam causam omnium*, scilicet Deum universi conditorem, *ex iis quæ in natura rerum extrema sunt*, v. g. ex rebus materialibus ac sensibilibus, *designant et describunt Deum*, et rebus istis abjectis attribunt divinitatem; *nihilque aiunt eam antecellere impiis multarum formarum imaginibus, quas ipsi fingunt* quilibet pro sua phantasia diversimode Deum effluentes. *Cum oporteret in ea*, scilicet divinitate, *ut omnium causa*, quæ omnium causatorum perfectiones eminenter et supereminenter continet, utpote transcendentaliter exempta, *ponere et affirmare*, eo minime modo, quo Deum decet, enuntiando de ipso, *omnes entium affirmationes*, dicendo verbi gratia, *Deus est vita, Deus est bonitas, etc.*, *quin eas ipse omnes de ea magis proprie negare*, dicendo v. g. *Deus non est vita, non est sapientia, etc.*; qualia videlicet nos mente concipimus aut imaginamur, *tanquam super-existent supra omnia* quæ existunt, vel in intellectum creatum cadere possunt. *Nec existimare negationes affirmationibus esse contrarias*, quia non eadem, eodemque modo affirmantur et negantur; *sed ipsam multo priorem et superiorem privationibus*. Quia enim Deus sit actus purus, essentialiter existens, et omnes simplices perfectiones essentialiter continens, sitque per se causa rerum omnium, quocumque modo conceptibilem; ejus quidem privatio nulla vere concipi potest, et quarumcunque rerum etiam possibilem privationes, ut vere concipiantur, non nisi ipso posteriores concipi possunt. *Esse supra omnem ablationem*, id est negationem; et *positionem*, id est affirmationem, utpote omnem conceptibilem perfectionem quæ de aliquo affirmari vel negari possit, in se ipso anticipans præhabensque, idque modo infinitis perfectiori quam ab ulla creatura excogitari, nedum explicari valeat.

Notandum hic primo cum Hirsentio, Christianis veteribus hoc inprimis curæ fuisse, ut nihil arcanorum nostræ religionis nondum baptizatis revelarent et ut ipse Christus præcipit, non projicerent margaritas ante porcos, neque darent sanctum canibus [¶]. Quod adeo sacrosancte observabant, ut nesuppliciiis quidem exquisitissimis adduci potuerint, ut quidpiam mysteriorum fidei gentiliū iudicibus delegerent, ne scilicet nondum initiatis proposita profanarentur ac viderentur, aut risui exponerentur. Quare mirum minime videri debet si S. Dionysius, in arcanis hisce mysticæ theologiæ, quæ Christianæ religionis veluti apex sunt, silentium plusquam Harpocraticum aut Pythagoricum indicat, cum etiam in aliis Theologiæ

† Psal. XLIX, 11. ‡ Ephe. I, 25. § Psal. XVII, 12. ¶ Matth. VII, 6.

sux libris id obnixè commendat, ut *Ecclesiast. hier.*, cap. 1 et 2; *De divinis nom.*, cap. 1, et passim alibi, quod non tantum a Christianorum disciplina hauserat, verum etiam ex Platonicorum instituto acceperat, quibus pro piaculo habebatur, Theologiæ arcana profanis propalari, ut in *Epistolis suis* Plato his inculcat. Huc quoque spectat symbolum illud Pythagoræ apud Jamblichum: *Dexteram non civis facile injicias*, id est (ut in *Symbolis* Jamblichus explicat) *non probatis et initiatis mysteria ne detegas*. Nam, ut recte observat Maximus Tyrius, ea est humanæ mentis imprudentia, ut quæ aperta sunt et prompta, minus veneretur; quæ vero sunt abstrusa cum admiratione accipiat. Hinc non improbabiliè aliqui conjiciunt rationem, cur hæc scripta S. Dionysii parum cognita fuerint antiquis; quod nimirum ipsemet illa occultari voluerit, et solis Ecclesiæ antistitibus communicari, uti in fine cap. 1 *Ecclesiast. hier.*, Timotheo commendat, et alibi insinuat.

Notandum secundo cum Maximo, quid sit positio, quid sit ablatio. Deum, 547 inquit, omnia esse ut Deum decet, positio est; et nihil eorum esse ut supra substantiam est, negatio. Utrouque proprie dicitur in Dei amplitudine, ut, Deus est vita, Deus est bonitas, positio et affirmatio est; Deus non est vita, non est bonitas, negatio vera est, quia est supra hæc quæ nos per vitam et bonitatem intelligimus. Negationes autem in Deo affirmationibus præferendas esse, superior docuit Dionysius cap. 2 *Cælest. hier.*, ubi etiam vide nostras Adnotationes. Ad confirmationem autem eorum quæ ibi dicta sunt, juvat intelligere quid sanctus Maximus in centuria 2 *Theol.*, cap. 59, hæc de re sentiat. Qui philosophatur, inquit, de Deo aiendo, Verbum facit carnem, dum non potest aliunde, quam ex iis quæ cernimus et contrectamus, Deum cognoscere tanquam causam; qui vero neganter, auferendo philosophatur, Verbum facit spiritum, nupote quod erat in principio, et erat apud Deum; eum qui est supraquam incognitus, ex nulla penitus re earum quæ cognosci possunt, recte cognoscens. Hinc fit perspicuum, quod magis proprium sit philosophari de Deo per negationes quam per affirmationes, quatenus alterum facit Verbum spiritum, alterum facit Verbum carnem. Ac theologia quidem affirmans vim habet comparandi, et figurandi, ac conjectandi; et hoc tantum probat, scilicet Deum esse, ex iis quæ ab ipso facta sunt; theologia vero negans demonstrat Deum esse supra omnia, ac veritatem maxime assequitur, qui dicit non esse Deum quidquam eorum quæ sunt, sed esse suprasubstantiam, et supra omnia. Præterea, ut supra Dionysius docuit, negationes in Deo non sunt contrariæ affirmationibus: nec enim quod affirmatio affirmat, hoc ipsum negatio negat. Quinimo sicut affirmatio non ponit quid sit Deus, sic neque negatio tollit quid sit Deus. Quod enim non ponit, quomodo tollat? Denique æquè non assequitur substantiam Dei tum affirmatio, tum negatio; hoc solum differunt, quod propius accedat ad veritatem qui dicit, Deus non est hoc quod nos existimamus aut concipimus, quippe quid infinitis perfectius, idque in ordine transcendentali ac supernaturali, quam ab ullo intellectu concipi aut cogitari possit.

§ III. *Hæc utique ratione D. Bartholomæus* (unde colligitur S. Bartholomæam aliqua etiam theologia scripta esse, uti et alios apostolos verosimile est, de rebus ac quæstionibus divinis per epistolam pro occasione interrogatos, de iisdem verbi saltem scripto respondisse, et sublimissima, quæ ex ipso Deo hauserant oracula, tradidisse, quæ aliquandiu, uti solent epistolæ, asservabantur, et Catholicis communicabantur; sed postmodum temporum injuriis intercederint) *ait et copiosam esse theologiam*, id est fusam, parte videlicet ex creaturis ut effectis, tanquam a posteriore, ut aiunt philosophi, in creatoris ac causæ primæ notitiam devenitur, quæ quædam pars est theologiæ demonstrantis, vel certe qua parte symbolica est, quæ teste Dionysio cap. seq. longe fusissima existit: *et minimam*, id est brevissimam, qua parte nimirum mystica est, ut ibidem Dionysius explicat; vel certe quia Deus a priori indemonstrabilis est, ut carens. *Atque Evangelium amplum et magnum*, scilicet propter rerum quas continet amplitudinem et granditatem, *et rursus concisum seu contractum*, id est (ut ego quidem interpretor) mole quidem exiguum, sensu autem et perfectione maximum. Unde Apostolus *P* appellat Verbum abbreviatum, utpote continens brevissimum fidei et dilectionis præceptum, quod pro cunctis sinuosæ legis cæremoniis successit, ita Anselmus et Oecumenius. Vel quia continet Verbum incarnatum, ad hominis usque naturam abbreviatum et exinanitum, quod salva fecit reliquias Israel. *Itud, ut mihi videtur, eximie intelligens, quod benigna omnium causa sit et multiloqua*: quatenus videlicet creando omnia semetipsum multis modis manifestat. Omnia namque suo modo dicunt: *Quoniam ipse fecit nos, et non ipsi nos* 1. Atque hoc modo creaturæ sunt quasi quædam vox Dei, qua omnia pulchra testantur ipsum pulcherrimum, dulcissima dulcissimum, sublimia altissimum, pura purissimum, fortia fortissimum, et sic de aliis: *Et breviloqua simul*. Quatenus nimirum uno verbo dicit omnia. *Ipsæ enim dixit, et facta sunt, ipse mundavit, et creata sunt* 2. *Atque nullius sermonis*, quo nimirum a nobis intelligi possit quid sit, *utpote cujus neque dictio, quæ illam quid sit exprimere possit, neque intelligentia sit, qua valeat comprehendi; quia cunctis creatis, non simplici ratione, sed superessentialiter, id est supernaturaliter, supereminet*; ita ut quantumvis intellectus creatur in suo genere perticiatur, nunquam ad quidditativam Dei cognitionem, nec ad sanctissimæ Trinitatis ullam notionem ex qua cognosci possit, perventurus sit, sine lumine ordinis supernaturalis sive gratiæ, sive gloriæ. *Et absque operimentis*, id est sine symbolis, de quibus cap. 1 *Cælest. hierarch.*, et alibi sæpius sermo fuit. *Ac cere ostenditur*, non quidem intuitive, aut facie ad faciem, quod solius patrie est, sed per intellectibilem aliquam abstractionem, *solis iis, qui cuncta quæ impura, scilicet materialia, quæque puræ sunt, id est spiritualia et intellectuæ, pertranseunt*, illis minime immorando, *omnemque omnium sanctorum, justiorum ascensum transcendunt*. Intelligit illas supremorum spirituum summitates, quas cap. 1 *Cælest. hierarch.*, § ult.; et alibi, *vertices* appellat, Græce ἀρχόπτερας, *Et omnia divina lumina*, scilicet qualia Moysi in rubo 3, in 548 columna ignis populo Israelitico 4, Moysi in monte Sinai 5; Eliæ in curru igneo 6, et quale in Christi natiuitate pastores circumfulsit 7, et magos in Bethlehem deduxit 8, et similia. *Et bonos, quales fuerunt dum Moyses 9 erat cum Domino in monte Sinai, item quales describit Ezechiel 1, 24: Audiebam, quales sonum ararum, quasi sonum aquarum multarum, quasi sonum sublimis Dei, cum ambularent, quasi sonus erat multitudinis, ut sonus casorum, et similes. Et sermones cælestes relinquunt, quales v. g. fuerunt Domini ad Noe 10 et ad alios patres Veteris Testamenti Abraham, Isaac et Jacob 11, etc., item ad Moysen 12, præsertim in monte Sinai 13; et ad prophetas ut Samuelen 14, ceterosque. Et in caliginem absorbentur*, scilicet illam mysticam, de qua supra, § 1, et cap. seq. cujus figura

1 Joan. 1, 1. 2 Rom. ix, 28. 3 Psal. xcix, 5. 4 Psal. xxxiii, 9. 5 Exod. iii, 2. 6 Exod. xiii, 21. 7 Exod. xix, 18. 8 IV Reg. ii, 11. 9 Luc. ii, 9. 10 Matth. ii, 1. 11 Exod. xix, 16. 12 Gen. viii, 15. 13 Gen. xv, 1. 14 Exod. vi, 1; xiii, 1. 15 Exod. xix, 5. 16 I Reg. iii, 4.

erat illa nubes, quæ, loquente Domino cum Moyse, montem Sinai operiebat ¹. *Ubi vere est, sicut ait Scriptura, Psal. xcii, 6 : Nubes et caligo in circuitu ejus; et Exod. xx, 21 : Moyses accessit ad caliginem in qua erat Deus Qui est ultra omnia, scilicet creata. Non enim temere divinus Moyses expiari primum ipse jubetur, ac deinde a non expiatis searegari.* Exodi enim xix legitur, quo pacto Deus, qui in caligine descendens erat, præceperit populum sanctificari et lavari : in quo intelligere promptum est, ipsum præcæteris lotum et expiatum ad montem accessisse, *Et post omnem expiationem, audit multisonas tubas, cernitque multa lumina, puras ac multiplices radios jacientia.* Hæc vide Exod. xix et xx, fusius descripta. *Postmodum a multitudine separatur et cum electis sacerdotibus, uno quidem aut pluribus; nam cum Aaron legitur conscendisse. Ad summum fastigium divinorum ascensuum pertingit, postquam scilicet populo terminos in monte præfixerat, ultra quos sine periculo ascendere non poterat, quod non esset capax tanta puritatis, neque divinæ lucis radios e propinquo sustinere posset. Sed hæc hactenus nondum versatur cum ipso Deo.* Hæc enim adhuc symbolica erant, et ad congressum Dei disponebant. *Nec eum videt, scilicet ut in se est (inaspectabilis enim est) scilicet omni intellectui creato, lumine gloriæ nondum elevato. Deus enim, (inquit Gregorius Theologus) (51) est lumen summum et inaccessum, quod neque mente comprehendi, neque oratione exprimi potest. Sed locum ubi stetit, scilicet aliquid creatum in quo Deus relucent. Sicut enim in patria Deus est quasi speculum in quo relucent creaturæ, sic in via e converso creaturæ sunt speculum, in quo Creator videtur; unde Apostolus, Videmus, inquit, nunc per speculum, et in ænigmate ². Idem: Invisibilia Dei, per ea quæ facta sunt, intellecta conspiciuntur ³.*

Hoc autem existimo significare, divinissima et summa eorum quæ cernuntur et intelliguntur, rationes quasdam esse, quæ subjiciant menti illa, quæ sunt subjecta ei qui universis antecellit : quibus præsentia ipsius, quæ omnem cogitationem mentis vincit, declaratur insistens, tanquam in vestigiis summis intellectibus locorum ejus sanctissimorum. Hæc verborum præcedentium (ut recte notat Hersentius) anagogicum sensum insinuat. Scilicet, ea quæ mira, sublimia, et non usitata Deus operatur sive in sensum cadant, in intellectum, puta signa, miracula, aut miraculosas apparitiones, revelationes, etc., esse rationes quasdam congruas seu argumenta accommodata ad significandum, quod Deus illic, ubi ista sunt, certam habeat præsentiam; siquidem ut se peculiariter præsentem esse alicubi demonstret, mira quædam et præter usum illic operatur. Sic in præsentem proposito, ut Deus in monte se habitare Israelitis demonstraret, et populus intelligeret a Deo ipso se mandata legis accipere, nubes et fulmina et fumum prius emisit, tubas gravisonas audiri voluit; quinimo sub certa specie et figura selectis viris sese patefecit. His itaque omnibus tanquam in exemplo altatis sanctus Dionysius insinuat, Deum cognitionem prorsus omnem transcendere, ideoque supra cognitionem omnem tum sensibilem tum intellectuslem quæri debere ab iis qui ad mysticæ theologiæ apicem contendunt; et si quid in inferioribus contemplationis gradibus sanctum et inusitatum fecerit, ut sunt ipsius apparitiones aut revelationes, peculiarem quidem Dei præsentiam et adventum denotari intelligant, ipsum tamen ut in se est Deum minime videri sciant, quippe qui hæc omnia multum excedit. Itaque qui prodigia a Deo effecta vident, aut qui eum sub certis formis aut intellectualibus aut sensilibus sibi apparentem intuentur, non ipsum proprie vident, sed tantum locum ubi certa ratione habitat. Ad hunc igitur modum, inquit Gregorius theologus (52), de Deo philosophaberis, sis licet Moyses, et Deus Pharaonis ⁴; licet usque ad tertium cælum, ut Paulus ⁵, pervenias, et audias arcana verba; licet supra illos ad statum et ordinem aliquem angelorum aut archangelorum ascendas. Quamvis enim omne cœlestis et aliquid supercœlestis, multo excellentiore natura, quam nos sit, et Deo propinquius, et quasi locus ejus; magis tamen distat a Deo, et a perfecta ejus intelligentia, quam nostram hanc naturam compositam, et humilem, et deorsum inclinatam antecelat. Unde subdit: *At tunc ab iis quæ videntur, scilicet speculis et ænigmatibus, et ab iis quæ vident, scilicet mentibus et intelligentiis, per mentis abstractionem absolutus et expeditus, sine notione, in caliginem vere mysticam incognoscibilitatis* 549 *ingreditur, in qua omnes scientificas apprehensiones excludit, per omnium rerum cognoscibilem negationem, sine propria (cum hæc haberi nequeat) notione, hoc tantum intelligendo et fatendo, Deum infinites, quam ab ulla creatura concipi possit, esse perfectiorem, nec ab ullo hominum vel angelorum penitus cognosci posse (scilicet naturaliter prout in se est, per proprium conceptum). Et sic in omnimode intactili et invisibili hæret, per amorem qui amantem in amatum transfert, existens totus ipsius qui est ultra omnia, scilicet Dei propter plenam sui abnegationem, et a rebus omnibus abstractionem, neque ullius neque suus, neque alterius. Cum eo autem est penitus incognoscibilis, per vocationem omnis cognitionis, secundum meliorem partem copulatus, et eo ipsa quod nihil cognoscit, supra mentem cognoscens, id est per amorem extaticum totus absorptus in Deum, ubi supra mentem, et sermonem, et rationem perficitur. Atque hæc conjunctio cum Deo supra mentem (inquit Cyparissiotus dec. 2, cap. 10) est ingredi per nescientiam perfectam in illud infinitum incomprehensum atque immensum pelagus naturæ divinæ, ubi omnis natura defatigata sistit se, et ulterius progredi non audet, atque a divino quodam odore, et quadam a corpore et a creaturis avocatione, in laudabilem et beatum statum transfertur, non solum admirabilius quam dici, sed quam intelligi possit ab iis qui nunquam statum hunc experti sunt.*

Ex prædictis collige primo, ex citatione sancti Bartholomæi satis idoneum pro libro hoc sancto Dionysio Areopagitæ vindicando argumentum, ut qui hic diserte, uti et alibi, divinorum nominum cap. 2, 5 et 11 testetur et profiteatur, se multas ab apostolorum ore et oraculo hausisse sententias. Nec nos morari debet (inquit Hersentius) quod quidam nostro ævo viri eruditissimi, librorum horum auctorem apostolorum tempore multo posteriorem faciant, audeantque, proh dolor! tantorum operum scriptorem, aliorum omnium (si canonicos excipias) veracissimum, modestissimum ac sanctissimum, ut ipsa ejus scripta abunde testantur, turpissimi mendacii labe infamare quasi libris suis commendationem fraude et impostura conciliare voluerit; qui tamen suo pondere atque præstantia laudem et commendationem non possunt apud omnes non adipisci. Ita autem affecti sumus, ut amplius credamus Dionysio se apostolos et vidisse et audivisse clare profitenti, quam aliis omnibus in contrarium obstrepentibus.

Collige secundo ex eadem sancti Bartholomæi sententia, ut explicat Marsilius Ficinus, mentem circa Deum tres subire gradus. Primo siquidem verbis plurimis utitur, secundo paucis, tertio nullis. Ac plurimis quidem verbis utitur, ubi quæcumque occurrunt, de Deo affirmat atque negat, paribus quidem ver-

¹ Exod. xix. ² I Cor. xiii, 12. ³ Rom. i, 20. ⁴ Exod. vii, 1. ⁵ II Cor. xii, 2.

(51) In Orat. De baptismo.

(52) Orat. 2, De theologia.

bis, sed ratione diversa. Paucis vero verbis agit ubi de Deo loquitur, sub ea ratione qua refertur ad creaturas, et creaturæ ad ipsum, uti fit in libro *De divinis nominibus*. Nullis denique verbis utitur, quando ulterius res creatas ad Deum non refert, neque vicissim Deum ad ipsas, sed tanquam Deus creata omnia, et relationes omnes ad creata, in seipso transcendat, nihil de Deo affirmat atque negat, sed religioso silentio Deum, ut par est, colit. Tunc demum ait sanctus Dionysius mentem *omnem omnium sanctorum fastigiorum ascensum transcendendo in caliginem absorberi*, ubi Marsilius Ficinus per *fastigia seu cacumina*, intelligit naturas ad unitatem reductas, sed easdem universim consideratas, quas tres esse ait; scilicet corporalem, animalem, intellectualem, quarum cogitationem et affectum debeat anima plurimum superare, ut ipsum in seipso bonum adinveniat. Hersentius vero magis mystice, per *sancta cacumina* dicit intelligi eminentiores divinæ contemplationis ac vitæ spiritualis gradus, quibus competat nomen sanctitatis, eo quod hanc efficiant aut certe adaugeant. Et idcirco ait sanctum Dionysium *sanctorum fastigiorum ascensum nominasse*, quia nimirum in rebus gratiæ ac divinæ contemplationis quasi gradibus ascendendum, et quidem semper ascendendum est, juxta illud: *Beatus vir cujus est auxilium abs te, ascensiones in corde disposuit*¹. Et, *Justorum semina quasi lux splendens procedit, et crescit usque ad perfectam diem*^m. Cæterum hos divinæ contemplationis gradus, omnesque vitæ interioris actus ac perfectiones anima contemplatrix transcendere debet, ut ad mysticam et perfectam cum Deo communicationem perveniat. Ut sensus sit: Qualemcunque anima divinarum rerum cognitionem consecuta fuerit, qualemcunque perfectionis interioris statum attigerit, debet tamen longe multumque supra hæc evelli, ut Deo intime et supra mentem conjungatur.

In his autem quæ sanctus Dionysius subjungit de Moyse in nubem ingresso recte notat Hersentius, historiam illam non tanquam exemplum præmissorum afferri (non enim Scriptura narrat in caliginem illam mysticam, de qua hoc libro sermo est, Moysen ingressum fuisse, aut quod idem est, Deo superessentialiter fuisse conjunctum; sed tantum nubem, quæ montem operuerat, subiisse, in qua Deus habitasse dicitur) sed tanquam allegoriam pulcherrimam et appositissimam iis quæ tractantur illustrandis recenseri. Ac primum quidem per purgationem illam **550** Moysis, designat animam, quæ ad vitæ interioris apicem tendit, debere primum peccato mori, carnis pravos motus vincere, hisque omnibus purgari quantum in se est. Gradum autem hunc qui vitæ spiritualis primus est, et in quo maxime mortificationi incumbendum, viri spirituales vitam seu viam purgativam vocant; quam Pythagorici primam et quasi præcipuam philosophiæ suæ partem statuerunt. Per *lumina* autem et *sonos*, via illuminativa intelligitur, in qua Dei et divinarum rerum contemplationibus exercentur animæ spirituales, multisque luminibus ac sonis revelationum atque illustrationum a Deo exceptis adaugentur, multis verbis intellectualibus ad Deum emissis, et vicissim multis a Deo immixtis in via Dei progrediuntur, et paulatim a multis segregantur, dum a creaturarum rerum non solum intelligentia, sed multo magis affectu se junguntur atque secedunt. Quod autem Moyses cum *selectis sacerdotibus montem ascendat, solusque caliginem ingrediatur*, insinuat, paucorum esse ad mysticæ fastigia descendere, siquidem omnes e plebe purgati quidem sunt, et omnes sonitum buccinæ audiverunt, et fulgura viderunt, paucis tamen concessum fuit in montem ascendere, Deumque intueri. Sic plures quoque in via purgativa degunt, pauciores vero in illuminativa, paucissimi vero ad unitivam perveniunt. Moyses enim solus (ut habetur Exodi cap. xx) accessit ad caliginem in qua erat Deus, quam historiam sanctus Dionysius accommodat mystico theologo, qui semota et veluti a tergo relicta intellectuali cognitione, in mysticæ unionis sinum recipitur, ubi est perfecta caligo ignorantis, quæ in seipsa nullam intellectualem lucem aut cognitionem admittit et vere, mystica est, quia intima et occulta, sic ut nulla mens rationem ejus valeat comprehendere.

PARAPHRASIS PACHYMERÆ (53).

Ὁ μὲν ἱερὸς Διονύσιος τοῦ *Περὶ θείων ὀνομάτων* λόγου προέταξε τὸν *Περὶ θεολογικῶν ὑποτυπώσεων*, προθεωρίαν τῶν σποράδην ἐν τῇ Γραφῇ περὶ Θεοῦ εἰρημένων· ὑπέταξε δὲ τὸν *Περὶ συμβολικῆς θεολογίας*, ἐν ᾧ ἐδίδαξε, τίνες αἱ ἀπὸ τῶν ἀσθητῶν ἐπὶ τὰ θεία μετωνυμίας, καὶ τὰ ἐξῆς πολυλογώτερα τῶν *Περὶ θεολογικῶν ὑποτυπώσεων*, καὶ *θείων ὀνομάτων* ὑπάρχοντα, δι' αἰτίαν, ἣν ἐν τῷ τρίτῳ κεφαλαίῳ τοῦ *Περὶ μυστικῆς θεολογίας* φησί. Μετὰ γοῦν τοῦτον, ἐκεῖνου ἤρξατο. Μηδεὶς οὖν οἰέσθω τὸν *Περὶ συμβολικῆς θεολογίας*, ἐφ' ὃν μετὰ τὸν *Περὶ θείων ὀνομάτων* μετελεύσεσθαι φησι, τὸν *Περὶ μυστικῆς θεολογίας* εἶναι, ἀλλὰ μετ' ἐκεῖνον τοῦτον ἴστω συντετάχθαι τῷ πατρὶ· μὴ εὐρισκομένου δὲ νῦν ἐκεῖνου, **ὁ** *Περὶ μυστικῆς θεολογίας* ἐνθάδε τέτακται.

§ I. Ἐπειδὴ περ *Περὶ μυστικῆς θεολογίας* μέλλει διαλαβεῖν, τῆς ἀπολύτου λέγω παντὸς συμβόλου τε καὶ ὀνόματος, καὶ διὰ τε τῆς πάντων νοητῶν ἀπολύσεως, καὶ τῆς πασῶν νοήσεων ἀποπαύσεως συναγομένης,

A Divus quidem Dionysius, libro suo *De divinis nominibus* præmiserat illum *De theologicis informationibus*, ceu prævium aspectum eorum quæ sparsim in Scriptura de Deo dicta sunt; subjunxerat vero librum *De symbolica theologia*, in quo docuerat, quænam a sensilibus ad divina translationes essent, etc., quæ scripta *De theologicis informationibus*, ac *Divinis nominibus* prolixiora erant, ob causam, quam in tertio capite *De mystica theologia* tradit, post illos itaque tractatus, hunc auspiciatus est. Nemo igitur librum illum *De symbolica theologia*, ad quem, post illum *De divinis nominibus*, se transire dicit, existimet hunc esse *De mystica theologia*, sed post illum sciat istum a sancto Patre compositum fuisse, qui cum modo non reperitur, hic *De mystica theologia* hoc loco subjungitur.

B § I. Cum *De mystica theologia*, ab omni inquam symbolo nomineque absoluta, et omnium intellectuum absolute, omniumque cogitationum cessatione collecta, dicturus esset, quam in aliis quoque ab in-

¹ Psal. LXXXII, 6. ^m Prov. IV, 18.

(53) Vide Scholia S. Max. tom. II, cap. I *Myst. theol.*

tellectili motione cessationem appellavit, idcirco antequam verba faciat, adhibet precationem, atque sanctam invocat Trinitatem, dicens: Trinitas, et supra primum esse, et supra quam Deum esse, et plus quam **551** bonum esse habens; siquidem id vim habet productionis, scilicet esse; illud vero efficaciam, scilicet Deus, aliud vero habitudinis, scilicet bonus; quæ utique naturam Dei nullo modo declarant. Hinc vero discere liceat, quod dum de mystica theologia verba facere instituerit, et propter hoc petierit illuminari, hanc ipsam precationem mystice componat. Non enim dixit, quid sit Trias, sed illa quibus est superior. Hæc enim est mystica theologia, quæ neque sensatio est, neque ratio, neque mentis motio, neque operatio, neque habitus, neque quod quidquam rerum nostratum explicare possit; sed in perfecta mentis cessatione circa ipsam illuminati, cognoscemus eam esse supra omnia quæ mens intelligit; et cum mysticum quid et ineffabile contineat, secundum hoc solum sermones de illa erunt, et theologia vocabitur, quoniam hoc de Deo dicitur quod sit supra omnia. Tu itaque, o sancta Trinitas, divinæ sapientiæ in Christianis præses, quæ mentem regis ut congrue de divinis sentiat, et non sapiat supervacanea; dirige nos ad supremum verticem, quo nil sublimius excogitari potest, qui supraquam ignotus, et supraquam lucidus et supra omnem cognitionis negationem, et lumen affirmationem existit. Quoniam, licet ignota sit istiusmodi sublimitas, non tamen quasi nullo modo sit, sed tanquam existat quidem, sed ex æquo etiam omne lumen vincat, id est omnem cognitionem et omnem ignorationem; hoc enim est supraquam lucens, atque item supraquam ignotum. In quo utique vertice, simplicia, et uniformia et absoluta, videlicet ea quæ sine symbolis, et ut sunt, existunt, non tamen parabolice mysteria secundum supraquam lucidam occulti mysticique silentii caliginem velantur, in hac utique caligine tenebrosissima, propter mysterium et arcanum supraquam lucent ea quæ supraquam lucidissima sunt, propter infinitatem donorum ac providentiarum et beneficiorum Dei, ex quibus supraquam lucent illud Dei secretissimum, et tactum, visumque fugientibus supraquam pulchris fulgoribus et splendoribus mentes oculis carentes implet quas alio modo multorum oculorum esse dicit, angelicas scilicet divinasque virtutes: non enim sensibus oculis plenæ sunt, sed earum essentia viva quadam mens est, id est oculus perspicacissimus, quæ et oculis carere **552** censentur, propter inaccessam illam caliginem silentii divini. In quantum itaque Deus invisibilis est, in tantum etiam mentes hæc oculis carent. Quemadmodum enim ipse invisibilis existens, simul omnem pulchritudinem et desiderium excedit, et non idcirco quod non videatur, despicitur, sed in quantum desideratur, pulchritudinibus adimplet. Sic etiam mentes oculis carentes respectu splendoris earum

A ἦν δὲ ἐν ἐτέροις εἶπε καὶ ἀνενεργησίαν τῆς νοερᾶς κινήσεως· διὰ τοῦτο πρὸ τῶν λόγων τῇ εὐχῇ χρῆται, καὶ πρὸς τὴν ἁγίαν ποτιᾶται Τριάδα, λέγων· Τριάς καὶ ὑπὲρ τὸ εἶναι, καὶ ὑπὲρ τὸ θεὸς εἶναι, καὶ τὸ ὑπὲρ τὸ ἀγαθὸς εἶναι ἔχουσα· τὸ μὲν ἔμφασιν ἔχει παραγωγῆς, δηλονότι τὸ εἶναι, τὸ δὲ ἐνεργείας, τὸ θεός· τὸ δὲ ἔξωθεν, τὸ ἀγαθὸς, ἃ δῆταῦτα, οὐ φύσιν ποσῶς παραδηλοῦσι Θεοῦ. Ἔστι δὲ ἐντεῦθεν μαθεῖν, ὅτι περὶ μυστικῆς θεολογίας προθέμενος λέγειν, καὶ εἰς τοῦτο φωτισθῆναι εὐχόμενος, καὶ αὐτὴν τὴν εὐχὴν μυστικῶς συντίθειν· οὐδὲ γὰρ εἶπε τί ἐστὶν ἡ Τριάς, ἀλλὰ ταῦτα ὑπὲρ ἃ ἐστὶ. Τοῦτο γὰρ ἐστὶν ἡ μυστικὴ θεολογία, οὐκ αἰσθησις, οὐ λόγος, οὐ νοῦς, κινήσις, οὐκ ἐνεργεία, οὐκ ἔξις, οὐκ ἄλλο τι τῶν ἡμετέρων παραστήσει ταύτην· ἀλλ' ἐν ἀκριβεῖ ἀκινήσιᾳ νοῦς τὰ περὶ αὐτῆς ἐλλαμφθέντες, γνωσόμεθα ὅτι ὑπὲρ πάντα, ὅσα ἂν ὁ νοῦς νοήσῃ, ἐστὶ· καὶ τὸ μυστικὸν καὶ ἀνεκκλήτῳ ἔχουσα, εἰς τοῦτο μόνον τῶν λόγων ἐστὶ, καὶ θεολογία λεχθήσεται, διότι τοῦτο περὶ Θεοῦ λέγεται, ὅτι ὑπὲρ τὰ πάντα ἐστὶ. Σὺ γοῦν, μακαρία Τριάς, ἡ τῆς ἐν τοῖς Χριστιανοῖς περισσοῦ σοφίας ἔφορος, κυβερνώσα τὸν νοῦν, ὡς ἂν προσηκόντως τοῖς θεοῖς νοῆ, καὶ μὴ περισσὰ σοφίζηται, ἴθυον ἡμᾶς ἐπὶ τὴν ἀκροτάτην κορυφὴν, καὶ ὑπὲρ ἣν οὐκ ἐστὶ τι ὑψηλότερον ἐνοῆσαι, τὴν ὑπεράγνωστον καὶ ὑπερφανῆ, τὴν ὑπὲρ πᾶσαν καὶ ἀπόφασιν γνώσεως, καὶ καταφασιν φάους. Ὅτι εἰ καὶ ἀγνωστὸς ἐστὶν ἡ τοιαύτη ἀκρότης, ἀλλ' οὐχὶ ὡς μηδαμῆ μηδαμῶς οὔσα, ἀλλ' ὡς οὔσα μὲν, νικῶσα δὲ ἐξίσου καὶ πᾶν φάος, δηλονότι πᾶσαν γνῶσιν, καὶ πᾶσαν ἀγνωσίαν· τοῦτο γὰρ ἐστὶ τὸ ὑπερφανὸς, καὶ αὐθις τὸ ὑπεράγνωστον· ἐν ἧ δὴ κορυφῇ τὰ ἀπλᾶ καὶ ἐνοειδῆ καὶ ἀπόλυτα, τὰ δίχα δηλαδὴ συμβῶλων, καὶ ὡς ἔχουσιν ὄντα· οὐ μὴν παρθολικῶς μυστήρια κατὰ τὸν ὑπερφανὸν γνόφον τῆς κρυφίας καὶ μυστικῆς σιγῆς κεκάλυπται, ἐν ᾧ δὴ γνόφῳ σκοτεινοτάτῳ διὰ τὸ μυστικὸν καὶ ἀρρήτῳ ὑπερλάμπουσι τὰ ὑπερφανεστάτα, διὰ τὸ ἀπειρον τῶν τοῦ Θεοῦ δωρεῶν καὶ προνοιῶν καὶ ἐνεργειῶν, ἐξ ὧν ὑπερλάμπει τὸ τοῦ Θεοῦ κρυφιώτατον, καὶ ἐν τῷ ἀναφεί καὶ ἀόρατῳ, τῶν ὑπερκάλων ἀγλαῶν καὶ λαμπροτάτων ὑπερπληροῦσι τοὺς ἀνομήτους νόας, τοὺς κατ' ἄλλον τρόπον πολυσμμάτους, τὰς ἀγγελικὰς φημι καὶ θείας δυνάμεις· οὐ γὰρ ὀφθαλμῶν αἰσθητῶν εἰσι μεστοί, ἀλλ' ἐστὶν αὐτῶν ἡ οὐσία ἅτε ζῶν νοῦς, ὃ ἐστὶν ὀφθαλμὸς δευδερχέστατος, αἱ καὶ ἀνόματα λογίζονται, διὰ τὸν ἄδυτον γνόφον τῆς θείας σιγῆς. Καθὼ γοῦν τὸ θεῖον ἀόρατον, κατὰ τοῦτο καὶ οἱ νόες ἀνόματα. Ὡς γὰρ ἐκεῖνο ἀόρατον ὄν, ὁμοῦς ὑπὲρ πᾶσαν καλλονὴν καὶ ἔφεσιν ἐστὶ· καὶ οὐ διότι οὐχ ὄραται, καταφρονεῖται, ἀλλὰ διότι ποθεῖται, τῶν καλλονῶν ἀποπληροῖ. Οὕτω καὶ οἱ νόες ἀνόματα ὄντες πρὸς τὸ ὑπερβάλλον τῆς λαμπρότητος οἱ πολυόματα κατὰ ἄλλον τρόπον, ὡς πολύγνωστοι τῶν κατὰ τὴν οἰκίαν δύναμιν γνώσεων, ὁμοῦς τῆς θείας λαμπρότητος ἐφίενται· καὶ οὐ διότι οὐκ ἐφικνύονται διόλου καταφρονῶσιν, ἀλλὰ διότι ποθεῖται, τῶν καλλονῶν ἀποπληροῦνται. Τὸ δὲ ἄρα μὴ κατὰ τὴν αἰσθητὴν

ἐκλάβης ἀφ᾽ ἑνὸς, ἀλλὰ κατὰ τὴν νοητὴν, ἥτις ἐστὶν ἡ γνῶσις. Ἐν γοῦν τῷ ἀναφεῖ, ἤγουν τῷ ἀγνώστῳ καὶ ἀοράτῳ, οὐ παύει τὸν πῆθον τῶν ἀνατεινομένων, ἀλλὰ μᾶλλον ἀναζωπυρεῖ, διὸ καὶ τῶν καλλοῶν ἐμπύμπλησι. Σὺ δὲ, ὦ καλὲ Τιμόθεε, σύντονος ἔσο πρὸς τὰ μυστικὰ θεήματα, ὡς ἂν κἄν οὕτω τοῖς θεοῖς ὡς ἐφικτὸν ἐντρανίσσης. Ὡς γὰρ ἐπὶ τινος ὀλκῆς, φέρε εἰπεῖν, διὰ σχολίου βάρους τινὸς ὀφείλει σύντομος εἶναι ὁ ἔλκων, καὶ μηδὲν μεταξὺ τῆς ἐλκυστικῆς δυνάμεως καθυφεῖναι (ἐὰν γὰρ καθυφῆ, πάλιν ἀρχῆθεν χρεια συναγωγῆς τῆς δυνάμεως, καὶ πάλιν τάσεως συντόνου· καὶ ἐὰν πάλιν καθυφῆ ἐπὶ τὸ ἐξαρχῆς ἤξει, καὶ οὐδὲν εὐοδώσει· ἡ γὰρ ἐπὶ μικρὸν ὑφεσις τὸ πᾶν ἀπόλλυσιν·) οὕτω λάβε καὶ ἐπὶ τῆς θείας ἐπεντρανίσσεως, ἣν καὶ διατριβὴν λέγει. Τέως δὲ καὶ τὰς αἰσθήσεις ἀπόλιπε, ὅτι ὑπὲρ αἰσθησιν, καὶ τὰς νοήσεις, ὅτι ὑπὲρ νόησιν· καὶ πάντα αἰσθητὰ καὶ νοητὰ σύμβολα, καὶ μὴ ὄντα καὶ ὄντα, ἐκ παραλλήλου τὰ αὐτά. Τὰ γὰρ αἰσθητὰ ἐκάλουν μὴ ὄντα, ἅτε μεταβολῆς ἀπάσης πάντοτε μετέχοντα, καὶ μὴ ὡσαύτως αἰεὶ ὄντα· τὰ δὲ νοητὰ ὄντα, ὡς ἐν ταυτότητι μένοντα, καὶ πρὸς τὴν ἔνωσιν, τὴν ἐνιαίαν ἐκείνην καὶ ἀμερῆ καὶ θεῖαν ὡσανεὶ νόησιν. Τοῦτο γὰρ ἐστὶν ἡ ἔνωσις, καθ' ἣν ἐνοῦται ὁ νοῦς, καὶ συναγεται εἰς τὸ κατανοῆσαι τι. Ἀγνώστως ἀνατάθῃ· πλὴν δὲ μὴ, ὅτι ἀγνώστως λέγω, ὑπολάβῃ τις, ὅτι σὺ μὲν, ὡς μὴ ἐφικνούμενος τυχὸν τῶν θεῶν πραγμάτων, ἀγνοίαν ἔχεις, ἄλλος δέ τις γινώσκειται, ἀλλ' ὑπὲρ πᾶσαν οὐσίαν καὶ γνῶσιν τὰ θεῖα εἰσι, καὶ ἀπολύτως πᾶσιν ἀγνωστα.

Ἄσχετον δὲ ἕκστασιν λέγει τὴν ἀναχώρησιν πάσης σχέσεως. Μὴ γοῦν ἔχων σχέσιν τινὰ, μήτε μὴν πρὸς ἑαυτὸν, μήτε μὴν πρὸς τι τῶν κτισμάτων, καὶ αὐτὸς πάντα ἐξ ἑαυτοῦ ἀφελῶν, καὶ ἐκ πάντων ἀπολυθεὶς, ὡς μήτε κατέχειν τι τῶν κάτω συμβόλων καὶ αἰσθητῶν, κἀντεῦθεν ἐδράξασθαι οἴεσθαι, μήτε μὴν κατέχεσθαι παρὰ τινος τῶν τοιούτων ἐκ τοῦ περὶ τὰ τοιαῦτα στρέφεσθαι, οὕτως ἐπὶ τὴν ἀκτίνα τῆς θείας ἀκαταληψίας ἀναχθήσῃ.

553 Liberum vero excessum dicit, recessum ab omni affectione. Nullam ergo habens affectionem, ne quidem ad temetipsum, nec aliam ad aliquam creaturam, et temetipsum ab omnibus abstrahens, et ab omnibus absolutus, ut nihil etiam symbolorum inferiorum et sensilium retineas unde puteris confirmari; neque etiam retinearis ab aliquo similium, te ad talia convertendo, sic demum ad divinæ incomprehensibilitatis radium adduceris.

§ II. Σημειώσαι ὅτι ἀμύητους λέγει καὶ τοὺς οὐκ ἀμετόχους τῶν μυστικῶν, τοῖς δὲ αἰσθητοῖς ἐνείλουμένους, καὶ οὐδὲν ὑπὲρ τὰ ὄντα εἶναι τὸ θεῖον φανταζομένους, δηλονότι τοὺς πιστεύσαντας μὲν τῷ ὀνόματι τοῦ Χριστοῦ, μὴ μὴν ἐπὶ τελεωτέραν ἐλθόντας γνῶσιν· ἀμύστους δὲ λέγει τοὺς παντάπασι πάντων τῶν μυστικῶν ἀμετόχους εἰδωλόατρας. Φησὶ τοίνυν· Ὅρα μὴ τις ἐκ τούτων τῶν μυστικῶν ἐπακούσῃται· εἰ γὰρ οἱ ἀμύητοι οὐδὲν ἔχουσιν ὑψηλότερον φαντασθῆναι, ἀλλὰ νομίζουσι τοιοῦτον εἶναι τὸν Θεόν, καθὼς δύνανται αὐτοὶ νοεῖν, τινὲς θέμενοι σκοτὸς ἀποκρυφῆν αὐτοῦ, κατὰ τὴν Γραφήν, δηλονότι τὸν ἐν τῇ ὑπερτάτῃ ἀγνω-

A captum excedentis, alio modo multis oculis instructæ, tanquam multisciæ quoad cognitiones earumdem captivi accommodatas, divinas expetunt illustrationes; nec idcirco quod eas non assequantur, etiam contempnunt, sed quod eas desiderant, pulchritudinibus replentur. Illud autem ἀναφεῖς ne secundum tactum sensilem accipias, sed secundum intellectilem, quæ est notio. Itaque in tactili seu ignoto et inaspectabili, non existit desiderium rerum optabilium, sed potius exsuscitat, unde etiam pulchritudinibus adimplet. Tu vero, o bone Timothee, mysticis spectaculis intende, ut vel sic divinas res uti deret, penetres. Quemadmodum enim si cui fume, ut sic dicam, grave pondus aliquod attrahendum, intentus esse, nec

B quidquam attractivæ facultatis interim remittere debet (nam si quid remiserit, rursus ab initio ut vires colligat et intendat necesse est, et si iterum remittat, denuo ad principium redibit, et nihil recte peraget, quoniam vel parva remissio totum destruit); sic etiam accipe in divina perscrutatione, quam et exercitationem vocat. Eousque autem sensus relinque, quoniam supra sensum; et intellectiones, quia supra intellectum: omniaque sensilia intellectiliaque symbola, tam quæ non sunt quam quæ sunt, ex opposito ipsa. Nam sensilia vocabant ea quæ non sunt, ut quæ omnem mutationem participant, et non sunt semper eodem modo; intellectilia vero ea quæ sunt, utpote in identitate permanentia, et penes unionem illam unitam et indivisam ac divinam quodammodo intellectionem. Hæc enim est unio, secundum quam mens unitur, et adducitur ad aliquid intelligendum. Sine notione assurge; verumtamen nemo existimet, quod sine notione dicam, te forte tanquam res divinas minime assecutum, eas ignoraturum, alium vero quempiam illas intellecturum; sed divina supra omnem essentiam et notionem existere, atque absolute omnibus ignota esse.

C

D § II. Nota autem ut ἀμύητους hic etiam dicat eos, qui alioquin etiam non sunt exsortes mysteriorum, sed rebus adhuc sensilibus involuti sunt, neque imaginantur, Deum quidquam esse supra ea quæ existunt, qui videlicet in nomine quidem Christi credunt, ad perfectiorem tamen notitiam non assurgunt; ἀμύστους vero vocat idololatrias, omnium prorsus mysteriorum exsortes. Ait itaque: Vide ne quis eorum mysteria hæc audiat; nam si illi qui non sunt instructi, nihil sublimius imaginari possint, sed existiment istiusmodi esse Deum, qualem ipsi concipere possunt, qui secundum Scripturam posuit tenebras latibulum suum.

id est qui in sublimissima ignorantione absconsus est; quid dicat quis de iis qui magis profani sunt, et idololatræ existunt? Cum vero dicit supra hos esse divinas mystagogias, non ideo dicit quod divina forte supra hos quidem sint, non sint autem supra arios; etenim quid novi erat, siquidem ipsi, cum rudes essent, ea non caperent? Non enim dixit: Supra horum cognitionem, sed: Supra ipsos; ac si diceret: Nondum sciunt Deum esse supra id quod possunt intelligere; quin et hoc eorum captum excedit, et arbitrantur sua notione se Deum nosse, duplici laborantes ignorantia, scilicet secundum affectum, et divina ignorantes, et quod ignorent nescientes. Quid igitur dicemus de profanis, qui Deum ex rebus infinis, scilicet inanimatorum materiis et formis describunt? Oportet etiam ipsi omnem rerum positionem attribuere, sicut in libro *De divinis nominibus* tradidimus, quoniam ex omnibus divinum Numen nominatur, tanquam causa ex effectis; et omnia ipsi attribuenda, tanquam existenti supra omnia. Non enim axioma contradictionis ibi locum habet, sicut hic: quoniam hic in re omni vel affirmatio est vel negatio, et si affirmatio vera sit, negatio falsa est, vel contra; ibi vero tam affirmatio quam **554** negatio vera est, secundum sensus dictos. Cum vero Deus sit supra omnem cum ablationem tum positionem, et supra id quod non est, et supra id quod est, et supra cognitionem et supra ignorantem, multo magis est supra privationes, vel supra positiones. Nam qui tollit positionem, definitum quid tollit, et forte mens ad quid aliud delabatur, existimans, cum illud non esset, hoc, vel aliud; et si omnia quis tollat, occurret illi quod omnino non est; qui vero tollit privationem, in his in quibus mens non potest concipere aliquam habitudinem, omnino præbet suspicandum, illud esse aliquid incomprehensibile quod dico. Ecce positio, quoniam prædico de Deo lumen; aliquis vero negat illud, quia Deus non est lumen: suspicor illum esse quid aliud a lumine; negat etiam illud, et ad aliud dilabor; si neget omnia, etiam nihil omnino cogitabo. Veni etiam ad privationem. Ecce dicit privationem, quoniam summus vertex ignotus est: negat quis ignotum, non potest intellectus confirmari quod notus sit (hoc enim in conceptibus communibus est manifestum) concipitur itaque quasi sit aliquid, quod sit non solum supra notionem, verum etiam supra ignorantem; et ex his Deo Pater tanquam quid præstantius ponit, Deum esse ac dici supra privationes, vel supra positiones.

§ III. Deinde traditionem quamdam non scriptam sancti Bartholomæi apostoli ponit, dicentis, multam esse theologiam et perexiguam, et Evangelium esse latum et magnum. Reliquum existimo hic etiam silentio suppressum; oportebat enim hic iterum dicere angustum et parvum, et arbitror hoc silentio suppressum, vel ab ipsomet sancto Bartholomæo, quando eam sententiam proferebat, vel

Α σία καλυπτόμενον· τί ἄν τις φαίη περι τῶν μᾶλλον ἀμύστων, καὶ εἰδωλολατρῶν; Τὸ δὲ, ὑπὲρ τούτους εἶσιν αἱ θεῖαι μυσταγωγίαι, οὐ λέγει, ὅτι τυχόν ὑπὲρ αὐτοὺς μὲν εἰσι τὰ θεῖα, ὑπὲρ ἄλλους δὲ οὐκ εἰσι· καὶ τί γὰρ ξένον ἦν, εἰ περ αὐτοὶ, παχεῖς ὄντες, οὐ κατελάμβανον; Οὐ γὰρ εἶπεν, Ὑπὲρ τῶν τούτων γινώσκιν, ἀλλ' Ὑπὲρ αὐτοὺς, ὡσανεὶ λέγων, οὐδὲ τοῦτο κατέλαβον, ὅτι ὁ Θεὸς ὑπὲρ ὃ νοῆσαι δύνανται οὗτοι ἔστιν· ἀλλὰ καὶ τοῦτο ὑπὲρ αὐτοὺς ἐγγέγονει, καὶ οἴονται τῇ ἑαυτῶν γνώσει τὸ θεῖον εἰδέναι, νοσοῦντες τὴν διπλῆν ἀγνοίαν, δηλονότι τὴν κατὰ διάθεσιν, καὶ τὰ θεῖα ἀγνοοῦντες, καὶ ὅτι ἀγνοοῦσιν οὐκ εἰδότες. Τί γοῦν εἴποιμεν περι τῶν ἀμύστων, ὅσοι τὸν Θεὸν ἐκ τῶν αὐτοῖς ἐσχάτων, δηλονότι τῶν ἀψύχων ὑλῶν καὶ μορφωμάτων χαρακτηρίζουσι; Δέον ἐπ' αὐτῷ καὶ πᾶσαν τῶν ὄντων καταφάσκειν θέσιν, ὡς ἐν τῷ *Περὶ θεῶν ὀνομάτων* ἐλέγομεν, ὅτι ἐκ πάντων τὸ θεῖον ὀνομάζεται, ὡς αἴτιος ἐκ τῶν αἰτιατῶν· καὶ πᾶν ὃ κατέφρασεν ἀποφάσκειν, ὡς ὑπὲρ τὰ ὄντα ὄντι. Οὐ γὰρ τὸ ἀξίωμα τῆς ἀντιφάσεως ἐκέῖσε χώραν ἔχει, ὡς ἐνταῦθα· ἐνταῦθα γὰρ ἐπὶ παντός ἡ κατάφασις ἢ ἡ ἀπόφασις, καὶ εἰ ἡ κατάφασις ἀληθῆς, ψευδῆς ἢ ἀπόφασις, ἢ τὸ ἀνάπαλιν· ἐκέῖσε δὲ καὶ ἡ κατάφασις καὶ ἡ ἀπόφασις ἀληθεῖς πρὸς τὰς προειρημένας ἐννοίας. Ἐπεὶ δὲ τὸ θεῖον ὑπὲρ πᾶσαν καὶ ἀφαίρεισιν καὶ θέσιν ἔστι, καὶ ὑπὲρ τὸ μὴ ὄν, καὶ ὑπὲρ τὸ ὄν, καὶ ὑπὲρ γινώσκιν, καὶ ὑπὲρ ἀγνώσκιν, πολλῶν πλέον ἔστι τὸ ὑπὲρ τὰς στερήσεις ἢ ὑπὲρ τὰς θέσεις. Ὁ γὰρ ἀναιρῶν θέσιν ὠρισμένον τι ἀναιρεῖ, καὶ ἴσως ὁ νοῦς ἐπ' ἄλλο μεταπεσεῖται οἰόμενος, ἐπεὶ ἐκεῖνο οὐκ ἦν, τοῦτο εἶναι, ἢ ἕτερον· κἂν πάντα ἀναιρῆ τις, καταντήσῃ εἰς τὸ μηδαμῆ μηδαμῶς ὄν· ὁ δὲ στέρησιν ἀναιρῶν ἐπὶ τούτοις, ἐφ' οἷς οὐκ ἔχει ὁ νοῦς ἕξιν ἐννοῆσαι τινα, πάντως ὑπονοεῖν δίδωσιν, ὅτι ἔστι τι ἀκατάληπτον οἶόν τι λέγω. Ἴδου θέσις, ὅτι λέγω ἐπὶ Θεοῦ φῶς· ἀναιρεῖ τις τοῦτο, ὅτι οὐ φῶς, ὑπονοῶ ὅτι ἄλλο τι παρὰ τὸ φῶς· ἀναιρεῖ κάκεινο, καὶ εἰς ἄλλο μεταπεσοῦμαι· ἀνείλε πάντα, καὶ τὸ μηδαμῆ μηδαμῶς ὑπενόησα. Ἐλθέ καὶ ἐπὶ τῆς στερήσεως. Ἴδου λέγει στέρησιν, ὅτι ἡ ἀκρατῆ κορυφῆ ἀγνώστὸς ἔστιν· ἀναιρεῖ τις τὸ ἀγνώστον, οὐκ ἔχει ὁ νοῦς ἐδρασθῆναι ὅτι γνωστή (τοῦτο γὰρ κοιναῖς ἐννοίαις διωμολόγηται)· ἐναπελείφθη τοίνυν, ὡς ἔστι τι μὴ μόνον ὑπὲρ τὴν γινώσκιν, ἀλλὰ καὶ ὑπεράγγνωστον· καὶ συνήχθη τῷ Θεῷ ἐκ τούτων τὸ ἀκατάληπτον. Διὰ τοῦτο καὶ ὁ πατήρ προτιμότερον τίθησι τὸ ὑπὲρ τὰς στερήσεις τὸ θεῖον εἶναι καὶ λέγεσθαι, ἢ ὑπὲρ τὰς θέσεις.

incomprehensibilitas attribuitur. Idcirco etiam hic

§ III. Μετὰ ταῦτα καὶ ἀγράφων παραδοθεῖσαν χρῆσιν τοῦ ἀγίου ἀποστόλου Βαρθολομαίου τίθησι, πολλὴν καὶ ἐλαχίστην τὴν θεολογίαν λέγοντος, καὶ τὸ Εὐαγγέλιον πλατὺ καὶ μέγα. Καὶ αὖθις, οἶμαι, ἐνταῦθα τὸ λεῖπον παρεσιωπήθη· ἔδει γὰρ εἰπεῖν καὶ αὖθις στενὸν καὶ μικρὸν, καὶ οἶμαι, παρεσιωπήθη, ἢ καὶ τῷ ἀγίῳ Βαρθολομαίῳ τότε, ὅτε τὴν ῥῆσιν ἔλεγεν, ἢ ἀρτίως τῷ πατρὶ, διὰ τὸ τοῦ

πράγματος ἀπεμφαίνον. Πῶς γὰρ στενὸν τὸ πᾶσαν σαγηνεῦσαν τὴν οἰκουμένην; καὶ πῶς μικρὸν τὸ περιέχον τὸ μέγα τῆς εὐσεβείας μυστήριον; Τοῦτο γοῦν ἐγένετο, ὡς οἶμαι, δι' εὐλάβειαν. Ἐν τισι δὲ εὐρηται τὸ καὶ αὐθις συντεταμημένον. Τὸ δὲ προτέρως κῶλον ὁ ἅγιος ἐξηγουόμενος λέγει, ὅτι ἐμοὶ δοκῆι, ὡς ἐκεῖνο ἐνοήσας ὁ θεῖος Ἀπόστολος, ταῦτα ἐφθέξατο, ὅτι ἡ αἰτία πάντων, καὶ πολλῶν δέεται λόγων, καὶ ἀλόγος καὶ βραχύλεκτός ἐστιν· οὐδὲ γὰρ λόγον ἔχει ἢ νόησιν παραστατικὴν τῆς οἰκείας φύσεως. Τὸ δὲ πολὺλόγος προπαροξυτόνως, πολυλόγος γὰρ ὁ πολλὰ λέγων, πολυλόγος δὲ ὁ πολλῶν λόγων δεόμενος· ὡς πρωτότοκος προπαροξυτόνως ὁ πρῶτος τεχθεὶς· πρωτοτόκος δὲ παροξυτόνως ἡ πρώτη τεκοῦσα γυνή, ὡς καὶ Ὁμηρος δηλοῖ·

gens: sicut etiam πρωτότοκος accentu in antepenultima, est qui primo paritur, πρωτοτόκος vero in penultima, mulier quæ primo parit, uti etiam Hæmerus declarat :

Πρωτοτόκος Κινύρη, οὐ πρὶν εἰδυῖα τόκοιο.

Εἰπὼν οὖν, ὅτι οὔτε λόγον ἔχει οὔτε νόησιν, ἐπεξηγουόμενος λέγει, οὐ διὰ τὸ μηδαμῆ μηδαμῶς εἶναι, ἀλλὰ διὰ τὸ ὑπερεκτείνεσθαι ὑπερουσίως, καὶ μόνοις ἐκφραίνεσθαι τοῖς διαβαίνουσιν ἐπίσης καὶ τὰ μυστὰ καὶ τὰ καθαρὰ, καὶ ὑπερβαίνουσι πᾶσαν ἀκρότητα, καὶ ἀπολιμπάνουσι καὶ πάντα φῶτα, δηλονότι πᾶσαν γνῶσιν, καὶ πάντας ἤχους καὶ λόγους, δηλονότι τὰ περὶ Θεοῦ ἐν ταῖς Γραφαῖς εἰρημένα. Οὐρανίους δὲ λέγει τούτους ὡς μὴ κατὰ τὴν ἀνθρωπίνην καὶ γηϊνὴν ἐπίνοιαν, ἀλλὰ κατὰ θεῖαν ἐπίνοιαν καὶ λεχθέντας, καὶ παραδοθέντας, καὶ εἰσδυομένους εἰς τὸν θεῖον τῆς ἀγνωσίας γνόφον, οὗ ἐστιν ὁ πάντων ἐπέκεινα. Ὅρα δὲ, πῶς εἶπε· τοῖς διαβαίνουσιν καὶ τὰ ἐναγῆ καὶ τὰ καθαρὰ, ὅτι καὶ τὰ ἡμέτερα καθαρὰ πρὸς τὴν θεῖαν ἐκείνην παραβαλλόμενα καθαρότητα, ἐναγῆ λογίζονται, κατὰ τὸ εἰρημένον· Πᾶσα δικαιοσύνη ἀνθρώπου, ὡς ῥάκος ἀποκαθημένης, τῇ θεῖα πάντως δικαιοσύνη παραβαλλομένη, ἥς οὐκ ἐστιν ἀριθμὸς. Ὅρα δὲ καὶ τὸ, Πᾶσαν ἀκρότητα ὑπερβῆναι καὶ αἰσθητῶν καὶ νοητῶν μὴ μόνον ὡσανεὶ αὐτὰ τὰ πράγματα, ἀλλὰ καὶ τὴν τούτων ἀκρότητα. Ἀκρότητας γὰρ ἐκάλουν οἱ παλαιοὶ ἐκάστης οὐσίας τὸ καθαρῶτατον, ἐξ οὗ ἤρτηται προσεχῶς, τουτέστιν ἐχομένως, ἡ οὐσία. Ὡς ψυχῆς ἀκρότης ὁ νοῦς· καὶ ἔρωτος ὁ τῶν ἀναβεθηκότων διάπυρος πόθος· καὶ τῆς καθ' ἡμᾶς ἱεραρχίας τὸ ἐγγὺς συντεῖνον αὐλίας. Ὡς πάλιν ἐπὶ τῶν αἰσθητῶν, πυρὸς τὸ λαμπρότατον, καὶ ὕδατος τὸ ἀχνῶδες, καὶ τὰ λοιπὰ ἀναλόγως. Παρακελεύεται τοιγαροῦν ὁ λόγος καὶ αὐτῶν τῶν ἁγίων ἀκροτήτων τὴν ἀνάβασιν ὑπερβῆναι, καὶ οὕτω καταλαβεῖν τὸν τόπον ἐν ᾧ ὁ Θεὸς, ὃ καὶ ἐπὶ Μωϋσέως γέγονε. Σημειώσαι τὴν τάξιν τῶν τελεσθέντων ἐπὶ Μωϋσῆ, πρὶν ἀξιοθῆναι εἰς τὸν γνόφον εἰσελθεῖν. Πρῶτον γὰρ ἀπεκαθάρθη, καὶ οὕτω τῶν ἄλλων ἀφωρίσθη. Μεθ' ἧ γὰρ μετὰ τῶν ἄλλων τῶν σαλπείγων ἀκήκοε, καὶ τὰ θεῖα φῶτα κατείδεν, ἀφορίζεται, καὶ μετὰ τῶν ἱερέων ἵσταται· καὶ εἰς τὸν θεῖον γνόφον εἰσδύς, τὸν Θεὸν μὲν οὐχ ὁρᾷ. (Θεὸν γὰρ οὐδεὶς ἑώρακε πώποτε), τὸν τόπον δὲ ἐν ᾧ ἔσθη· ἐξ οὗ δηλοῦται, τὰ τῶν νοου-

A modo ab hoc Patre, propter ipsius rei dissimilitudinem. Quomodo enim angustum sit, quod totum mundum capit? et quomodo parvum id, quod magnum pietatis mysterium complectitur? Hoc utique factum est, uti puto, propter religionem. In quibusdam vero iterum reperitur concisum. Priorem autem periodum hic sanctus explicans, ait, ut mihi videtur, quasi divinus Apostolus illud intelligens, hæc dixerit; quoniam omnium causa multis etiam verbis opus habet, et nullo et brevi verbo dicitur; caret enim verbo et conceptu propriam ejus naturam explicante 555 πολυλόγος autem scribitur cum accentu in antepenultima, nam πολυλόγος cum accentu in penultima, est multa dicens, πολυλόγος vero multis verbis indi-

B *Nunc primum pariens Cinyre, prius macia partus.*

Cum itaque dixisset, quod neque sermonem haberet neque conceptum, id explicans ait, non quasi nullo modo sit, sed quod supraessentialiter omnibus antecellat, et solis iis appareat, quæ cuncta, quæ impura, quæque pura sunt, pertranseunt, et qui omnem verticem transcendunt, omniaque lumina, id est omnem notionem, omnesque sermons ac sermones, eorum videlicet quæ de Deo in Scripturis dicta sunt, relinquunt. Vocat autem hos cælestes, tanquam non secundam humanam terrenamque intelligentiam, sed secundam divinam inspirationem, et dictos et traditos et divina illa ignorantie caligine involutos, ubi est is qui omnibus superior existit. Observa vero, quomodo dixit: his qui tam impura quam pura pertranseunt; quoniam illa etiam quæ apud nos pura sunt, cum divina illa puritate comparata, immunda reputantur, juxta quod dictum est: *Omnis justitia hominis quasi pannus menstruatus* °, cum divina omnino justitia comparata, cujus non est numerus. Observa item illud: Qui omnem verticem transcendunt, cum sensilium, tum intellectilium, non solum quodammodo res ipsas, verum etiam earum summitates. Summitates enim veteres appellabant id quod in qualibet essentia purissimum existit, ex quo assidue seu continenter essentia dependeat. Sic animæ vertex seu summitas est mens, et amoris, qui supernorum desiderio succenditur; et nostræ hierarchiæ, id quod proxime intendit immaterialitatem. Sic rursus in sensilibus, ignis, id quod lucidissimum; et aquæ, id quod tenuissimum est, et cætera proportionem suam. Hortatur itaque hic sermo, sanctorum quoque verticum ascensum superare, et sic locum apprehendere in quo est Deus, id quod etiam Moysi accidit. Nota ordinem eorum quæ Moysi contigerunt, priusquam dignus est habitus in caliginem ingredi. Primum enim expiatus fuit, et sic ab aliis segregatus. 556 Ubi enim una cum aliis tubas audivisset, et divina lumina vidisset, segre-

• Isai. Lxiv, 6.

gatur, et cum sacerdotibus constituitur; et in divi-
nam caliginem immersus, Deum quidem non videt
(*Deum enim nemo vidit unquam* ^o), sed locum in
quo steterat: unde significatur, eorum quæ intelli-
guntur et videntur summitates, esse rationes quas-
dam hypotheticas eorum quæ in Deo sunt. Hypo-
theticas vero rationes vocat eas quæ res describunt,
et quasi contemplandas præbent, quas ait esse Deo
subjectas, id est intelligi inesse ipsi: ex iis enim
docemur, ipsum rebus omnibus esse præsentem,
non transeundo, sed providendo. Spirituales vero
vertices vocat cælestes et intellectuales essentias
quæ circa Deum sunt, quas et locos sanctissimos
appellavit, quibus supereminet, et a quibus abso-
lutus est, secundum nihil omnino ipsis assimilatus.
Moyses itaque contemplatus locum ubi Deus steterat,
tumque ab iis quæ videntur absolutus, id est ab
omnibus sensilibus et aspectabilibus, id est omnibus
rationalibus, intellectibus, inquam, et intelligentibus
essentiis, et cum his etiam ab animabus nostris
liberatus, postea in caliginem ingressus est, hoc
est, in Dei ignorance; ubi cum omnis cognitio-
nis subsidia exclusisset, fuit in obscura ¹¹ mente,
quæ videri nequit, Dei, supra omnes intelligendi
facultates constituti, talique modo conjunctus igno-
rationi et cessationi. Non dico propriæ mentis cir-
ca ipsum cessationi, neque etiam alterius cessa-
tionis, nec seipsum, nec quidquam aliud intelli-
gendo (hoc enim morum otium stupiditasque men-
tis est), sed secundum potioris mentis portionem
isti ignoto penitus unius, omnis cognitionis cessa-
tionem obtinendo, sponte scilicet convenienterque
deserendo omnem notionem, quæ extrinsecus affusa
quodammodo confundit potius magisque obesi-
quam prosit, cum sine notione omnia novit. Nun-
quid vero etiam hic simile quid obscure sit, quando
volumus quidem aliquid mente volutare, sed sæpe-
numero ab aliquo interpellamur, quasi in mentem
quidpiam revocare volente, et nos hinc indignamur
quod nos turbet, et obscuram illam, quam menti
impresseramus, imaginationem pessumdet. Quid
enim mens aliud tunc velit, quam in cæterarum
cessatione rerum, circa id quod ci propositum est,
vacare? Circa caliginem porro nota, Hebraicum
habere *araphel*, quod Aquila quidem atque Theo-
dotion **557** γνόφον seu caliginem interpretati sunt,
ὀμίχλην, id est, *nebulam*. Hebræus vero dicit *araphel*
esse nomen firmamenti in quod Moyses pervenit;
dicunt enim esse septem firmamenta, quæ etiam cælos
vocant, quorum etiam sigillatim nomina

A μένων καὶ ὀρωμένων ἀκρότατα ὑποθετικούς τινὰς
εἶναι λόγους τῶν τῷ Θεῷ προσόντων. Ὑποθετικούς
δέ φησι τοὺς ὑπογραφικούς, ἤγουν θεωρητικούς τῶν
δυντῶν, ἅπερ ὑποβεβλημένα τῷ Θεῷ ἔφη εἶναι, δηλον-
ότι προσεῖναι νοούμενα· ἐξ αὐτῶν γάρ, τοῖς πᾶσι
παρεῖναι τοῦτον, διδασκόμεθα, οὐ μεταβατικῶς, οὐδὲ
προνοητικῶς. Νοητὰς δὲ ἀκρότητας τὰς οὐρανίας
καὶ νοερὰς οὐσίας καλεῖ, τὰς περὶ Θεὸν οὐσίας, ἃς καὶ
τόπους ἀγνωτάτους ὠνόμασεν, ὧν καὶ αὐτῶν ὑπέρ-
κειται καὶ ἀπολύεται, κατὰ μηδὲν αὐτοῖς ὅλως προσ-
εοικῶς. Θεωρήσας τοίνυν τὸν τόπον Μωϋσῆς οὗ ὁ
Θεὸς εἰστήκει, καὶ τότε ἀπολυθεὶς τῶν τε ὀρωμένων,
τουτέστιν, αἰσθητῶν ἀπάντων, καὶ τῶν ὀρώντων,
τουτέστι τῶν λογικῶν ἀπάντων, νοητῶν φημι καὶ
νοερῶν οὐσιῶν, μεθ' ὧν καὶ ἡμετέρων ψυχῶν, τηνη-
B καῦτα εἰς τὸν γνόφον εἰσῆλθε, τουτέστιν εἰς τὴν πε-
ρὶ Θεοῦ ἀγνωσίαν· ἐνθα πάσας ἀπομύσας τὰς γνωστι-
κὰς ἀντιλήψεις, ἐγένετο ἐν τῷ ἀφανεί ¹⁰ τῷ νοῦ, τῷ
ἀοράτῳ πασῶν τῶν γνωστικῶν ἀντιλήψεων τοῦ πέρα
πάντων Θεοῦ, καὶ ἐνωθεὶς διὰ τοῦ τοιοῦτου τρόπου
τῇ ἀγνωσίᾳ καὶ τῇ ἀνεργησίᾳ. Οὐ λέγω δὲ τῇ
περὶ αὐτοῦ ἀνεργησίᾳ τοῦ ἰδίου νοῦ, οὔτε μὴν τῇ
ἐτέρου ἀνεργησίᾳ ἐν τῷ μήτε αὐτὸν, μήτε ἕτερόν τι
νοεῖν (τοῦτο γὰρ παντελῶς ἡλιθιότης καὶ ἀργία νοῦς
ἐστίν), ἀλλ' ἐνωθεὶς κατὰ τὸ κρεῖττον τῷ παντελῶς
ἀγνώστῳ, ἐν τῷ ἔχειν ἀνεργησίαν πάσης γνώσεως,
ἐν τῷ ἀπολιπεῖν δηλονότι ἐκουσίως καὶ ἀραρότως
πᾶσαν γνῶσιν ἐξωθεν ὡς συγγέσσαν μᾶλλον καὶ
βλάπτουσαν ἢ συμβαλλομένην, τότε τῇ ἀγνοίᾳ τὸ
C πᾶν ἔγνω. Ἡ γὰρ οὐχὶ καὶ ἐναυθὰ ἀμυδρὸν τι
τοιοῦτον γίνεται, ὅτε θέλομεν μὲν ἐνθυμηθῆναι τι,
περικτυπούμεθα δὲ πολλάκις παρὰ τινος, ὡς δῆθεν
συμβάλλεσθαι εἰς τὴν ἐνθύμησιν θέλοντος, καὶ ἡμεῖς
δυσχεραίνομεν τοῦτον, ὡς ἤδη ὄχλησιν ἐμπούσαντα,
κάκείνην τὴν συναγομένην ἀμυδρὰν ἡμῶν ἐνθύμησιν
ἀπολέσαντα. Τί γάρ ἐστιν ἄλλο τότε, εἰ μὴ βούλεται
ὁ νοῦς ἐν ἀνεργησίᾳ τῶν ἄλλων γενόμενος σχολάσαι
περὶ τὸ προκείμενον; Περὶ δὲ τοῦ γνόφου σημείωσαι,
ὅτι τὸ Ἑβραϊκὸν ἀραφέλ ἔχει, ὅπερ ὁ μὲν Ἀκύλας
καὶ Θεοδοτίων γνόφον ἐξέδωκαν, σῦναμα τοῖς Ἑβδο-
μήκοντα· Σύμμαχος μὲντοι ὀμίχλην. Ὁ δὲ Ἑβραῖος
λέγει τὸ ἀραφέλ ὄνομα εἶναι στερεώματος εἰς ὃ
ἐφθασε Μωϋσῆς· ἐπτὰ γὰρ στερεώματα λέγουσιν, ἃ
καὶ οὐρανοὺς καλοῦσιν, ὧν καὶ τὰ ὀνόματα καθ' ἕκαστον
D λέγουσιν. Ὁ δὲ ἅγιος, γνόφον τὴν ἀγνωσίαν ἐνόησε.

^o Joan. 1, 18.

VARIE LECTIONES.

¹⁰ Max. ἀναρῆζ. ¹¹ Max. intactili.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β.

A

CAPUT II.

Πῶς δεῖ καὶ ἐνοῦσθαι, καὶ ὕμνους ἀνατιθέναι τῷ πάντων αἰτίῳ, καὶ ὑπὲρ πάντα.

Quomodo oporteat etiam uniri, ne laudes referre, omnium auctori, qui est supra omnia.

SYNOPSIS CAPITIS.

Optat in divinam caliginem intromitti, et sine notione Deum cognoscere, quod fit potissimum per omnium ablationem, quæ non sunt Deus, imitando sculptores, qui per materia ablationem statuum dedolant; et simul ostendit ut, per ablationes, contrario modo procedatur quam per positiones seu affirmationes.

Κατὰ τοῦτον ἡμεῖς γενέσθαι τὸν ὑπέρφωτον εὐχόμεθα γνόφον, καὶ δι' ἀδελφίας καὶ ἀγνωσίας ἰδεῖν, καὶ γνῶναι τὸ ὑπὲρ θεῶν καὶ γνῶσιν αὐτὸ τὸ μὴ ἰδεῖν μηδὲ γνῶναι· τοῦτο γὰρ ἐστὶ τὸ ὄντως ἰδεῖν καὶ γνῶναι, καὶ τὸν ὑπερούσιον ὑπερουσίως ὑμῆσαι διὰ τῆς πάντων τῶν ὄντων ἀφαιρέσεως, ὡς περ οἱ αὐτοφύες ἀγαλμα ποιῶντες, ἐξαιροῦντες πάντα τὰ ἐπιπροσθούντα τῇ καθαρᾷ τοῦ κρυφίου θεῶ κωλύματα, καὶ αὐτὸ ἐφ' ἑαυτοῦ τῇ ἀφαιρέσει μόνῃ τὸ ἀποκρυμμένον ἀναφαίνοντες κάλλος. Χρῆ δὲ⁹³, ὡς οἶμαι, τὰς ἀφαιρέσεις ἐναντίως⁹⁴ ταῖς θέσεσιν ὑμῆσαι· καὶ γὰρ ἐκείνας μὲν, ἀπὸ τῶν πρωτίστων ἀρχόμενοι, καὶ διὰ μέσων ἐπὶ τὰ ἔσχατα κατιόντες, ἐτίθεμεν ἐνταῦθα δὲ, ἀπὸ τῶν ἔσχατων ἐπὶ τὰ ἀρχικώτατα τὰς ἐπαναθάσεις ποιούμενοι, τὰ πάντα ἀφαιροῦμεν, ἵνα ἀπερικαλύπτως γνῶμεν ἐκείνην τὴν ἀγνωσίαν, τὴν ὑπὸ πάντων τῶν γνωστῶν ἐν πᾶσι τοῖς οὔσι περιεκαλυμμένην⁹⁵, καὶ τὸν ὑπερούσιον ἐκείνον ἴδωμεν γνόφον, τὸν ὑπὸ παντὸς τοῦ ἐν τοῖς οὔσι φωτὸς ἀποκρυπτόμενον.

Nos in hac supraquam lucente caligine versari exoptamus, et per visionis cognitionisque negationem videre et cognoscere id quod supra visionem cognitionemque exsistit, hoc ipso quod non videmus neque cognoscimus: hoc enim est vere videre et cognoscere, et supra essentialem supernaturaliter B laudare per omnium rerum ablationem, non secus ac qui statuam nativam dedolant, auferentes omnia quæ circumposita claræ formæ latentis visionem impediabant, ablatione sola genuinam ejus occultam pulchritudinem manifestant. Oportet autem, ut existimo, ablationes contrario modo, quam positiones celebrare; siquidem illas a primis incipientes, et per media et extrema descendentes ponebamus; hic vero ab extremis ad prima ascendentes, omnia removemus, ut revelate cognoscamus illam incognoscibilitatem, quæ ab omnibus, quorum cognitio est, in rebus omnibus oblegitur; et supranaturalem illam caliginem intueamur, quæ ab omni, quod in rebus est, lumine occultitur.

558 ANNOTATIONES CORDERII.

Nos in hac supraquam lucente caligine. Nusquam magis, ait sanctus Maximus, declarat Dionysius, quid sit per nescientiam cognoscere Deum, quam hoc cap. 2 *Mysticæ theologiæ*, et in Epistola quinta ad Dorotheum, ubi vide quid adnotaverimus, ut in Epistolam ad Caium, quæ ejusdem est argumenti.

Hic tantum nota, hoc esse sub divinam caliginem ingredi, non videndo et nesciendo videre et cognoscere, quod est supra visionem et cognitionem; videre, inquam, et cognoscere hoc ipso quod non videmus neque cognoscimus. Sic in Epistola ad Dorotheum, illam caliginem in quam ingressus est Moyses in monte in Exodo P, interpretatur Dionysius mystice, esse nescientiam istam qua dicit Deum cognosci, ita ut in illa caligine sit, qui habetur dignus, ut vere videat et cognoscat Deum hoc ipso quod, non videt neque cognoscit, hoc ipsum cognoscens quod est supra omnia intellectilia et sensilia. Divina itaque caligo, ait Dionysius, est illud lumen inaccessum, in quo habitare Deus dicitur, invisibile quidem, propter exsuperantem claritatem; inaccessible, propter nimiam et supra naturam illuminationem. In hac caligine mystica, id est in hac illuminatione, interpretatur, ut paulo ante dixi, esse eum qui non videndo et nesciendo, videt vere et cognoscit Deum. Ad intelligendum id quod dictum est, quomodo scilicet caligo sit illuminatio, et nescientia cognitio, sume, inquit S. Maximus, exemplum ab oculo corporis. Quod enim efficit absentia luminis, scilicet vacationem sensus oculorum, hoc efficit intendere fixe aciem oculorum adversus solis radios meridie; siquidem ut in tenebris, sic etiam in nimia luce oculi caligant, ut Petro et aliis apostolis in monte Thabor usu venit in celebri illa Christi transfiguratione, ubi lumen illud, quando apparuit in facie Christi, et humani sensus facultatem vicit, figurabat apostolis modum mysticæ theologiæ secundum negationem, ut cum Deum dicimus infinitum, incomprehensum, aut suprabonum, aut suprasapientem ὑπεροχικῶς, id est *superlate*, quæ negatione declarantur; in quo quidem theologiæ modo Divinitas est secundum substantiam ineffabilis, et plusquam incognita, nullum penitus, ne nudum quidem vestigium post se relinquens, nec ullo modo notionem sui, quid sit, ulh permittens. Quia quod increatum est, a creatura comprehendi non potest; nec a finitis pernosci, quod est infinitum. Ex hujusmodi symbolis quæ sunt supra sensum (inquit S. Maximus in speculatione x^o)

P Exod. xxiv.

VARIÆ LECTIONES.

⁹³ αὐτῷ τῷ, D. τοῦτο τῷ, S. ⁹⁴ χρῆ, γάρ, Ch. ⁹⁵ ἐναντίας, D ⁹⁶ κωκαλυμμένην, S.

Deum, qui supra rationem et mentem est, esse tantum credimus; quid vero, et quomodo, ac quale, et ubi, et quando, prorsus speculari non audemus, nec intelligere possumus, neque cogitare patimur.

Modum vero theologiæ affirmantis, quæ ex creaturis Deum laudat, ut cum dicimus Deum bonum, sapientem, justum, significantes operationes et providentias ejus, vestimenta candida symbolice significabant. Hæc enim erant symbola creaturarum, quæ secundum ideas divinas factæ sunt, et symboli verborum Scripturæ sanctæ, quibus res divinæ significatæ, veluti indute sunt quæ tunc fuerunt sanctis apostolis facta dilucida, aperta, et clara, et absque ullo ænigmate tortuoso, et symbolica inambulatione intellecta; ac verbum Dei in ipsis abditum patefecerunt, quando perfectam Dei cognitionem in acceperunt, et ab affectione mundi et carnis liberati sunt, et in vere mysticos theologos evaserunt. Hæc autem mystica cognitio est proxima visioni Dei aspectabili, quæ Græcè ὁρατὴ θεοφάνεια vocatur, et in futurum reservatur, cum videbimus oculis mentis divinitatem, per corpus Christi gloriosum oculis glorificatis visum: tunc enim videbimus eum sicuti est, ut beatus Joannes ait 1, ubi non significat, vide dam esse in futuro essentiali Dei oculis corporeis, sed ut ait Theodoretus in Commentariis in Ep. st. II ad Corinthios, cap. IV, natura divina, quæ sub aspectum non cadit, neque cerni potest, tunc per humanitatem Christi divino lumine circumfusam, et splendentem, jacentemque radios cernetur quantum licet, scilicet oculo mentis. Quod videtur significasse Paulus cum ait: *Qui dixit de tenebris lumen splendescere, ipse illuxit in cordibus nostris, ad illuminationem scientiæ claritatis Dei in facie Christi Jesu* 2. Id est qui olim luminis naturam solo verbo effecit, dicens: *Fiat lux* 3; is etiam suo lumine mentes nostras illuminavit, ut Dei gloriam per Christum perspiceremus. Hujusmodi est visio de qua S. Thomas p. 1, quæst. 12, art. 3, ad II, cum ait, ex perspicuitate intellectus, et refulgentia divinæ claritatis in corporibus glorificatis, divinam præsentiam statim cognosci.

Non secus ac qui statuam nativam dedolat. Cum dixerit, Deum per omnium ablationem celebrandum atque cognoscendum, apta similitudine rem illustrat, et exemplo statuarii negantem hanc theologiam clarissime explicat. Quemadmodum 559 enim sculptor, inquit, aut statuarius, solius materiæ circumpositæ et redundantis ablatione genuinum efficit simulacrum; ita theologia mystica res creatas omnes quæ quasi Deo circumpositæ sunt, ab eo removendo et negando, ipsum quodammodo nobis in semetipso nudum exhibet. Simili fere exemplo usus Maximus Tyrius, Platonicæ sectæ philosophus, Serm. 1 *De Deo*: Πῶς τις αὐτὸν αἰνέσῃται; Ἐννοεῖ γάρ μοι μήτε μέγεθος, μήτε χρῶμα, μήτε σχῆμα, μήτε ἄλλο τι ὕλης πάθος· ἀλλ' ὡσπερ ἂν εἰ καὶ σῶμα καλὸν ἀπεκρύπτετο πρὸς τὴν θεάν ὑπὸ ἐσθήτων πολλῶν καὶ ποικίλων, ἀπέδυσεν αὐτὸ ἐραστής, ἵνα εἶδῃ σαφῶς, οὕτω καὶ νῦν ἀπόδυσσον καὶ ἀφελε τῷ λόγῳ τὴν περιβολὴν ταύτην, καὶ τὴν ἀγχολίαν τῶν ὀφθαλμῶν, καὶ τὸ καταλείπομενον ὄψει αὐτὸ ἐκεῖνο οἷον ποθεῖς. *Quomodo, inquit, quis possit ipsum explicare? Ne cogites enim magnitudinem, vel colorem, vel figuram, vel aliam quampiam materiæ affectionem; sed sicut amator, si corpus aliquod pulchrum existeret, cujus aspectum multæ variæque vestes eriperent; iis illud exneret ut clare intueri posset, sic etiamnum tu exue amictum hunc, et cogitatione detrahe quidquid oculos moratur, et quod restabit, videbis id ipsum quale desideras.* Hisce quoque videtur consentire dogma Hebræorum in Cabala, ubi Paulus Riccius, libro IV *De cælesti agricultura*, sic ait: Deus tetragrammaton haud unquam nisi regali toga bellicose paludamento operatus se gentibus prodit, haud secus ac inter mortales rex suis astare adessetque ducibus atque ministris solet: conventui vero Israel, ut inter vernaculos familiaresque, non nisi amictibus interioribus indutus, deposita trabea regali que toga offertur, et apparet, non tamen intectus prorsus et denudatus; ast sanctis viris monarchisque Israel nudus, quovis rejecto cognomine (veluti conjugis amplexibus inhaerens) astat, et quiescit, quod innuit illud: *Et sponsabo te mihi in sempiternum* 4; et declarat illud: *Exspoliavi me tunica mea, quomodo induar illa* 5? etc. Quod privilegium mysticis theologis præ cæteris singulare est, ut Deus sese ipsis magis familiarem et quasi nudum exhibeat.

Oportet autem, ut existimo, ablationes contrario modo, etc. Tradit differentiam procedendi mysticæ theologiæ ab aliis scientiis theologiceis, quod nimirum hæc, dum varia de Deo tradunt et affirmant, v. g. bonitatem, veritatem, sapientiam, potentiam et cætera attributa, Deum quodammodo ornare ac vestire videantur, et consequenter obiegere ac velare; e contra vero mystica theologia omnia hæc de Deo (scilicet secundum nostrum imperfectum concipiendi et loquendi modum) negando et auferendo, multo verius et clarius nobis in semetipso Deum exhibere censenda sit. Unde quemadmodum mysticos theologos statuarii comparavit, qui per materiæ ablationem statuas suas dedolant; ita quoque cæteri theologo, qui de Deo varia affirmando theologizant, non innumerito pictoribus et plastis, qui suas imagines colorum vel gypsi adjectione efformant assimilari possent.

PARAPHRASIS PACHYMERÆ (54).

Cum didicerimus de divina caligine in quam Moy- A ses introivit, sitque hæc cessatio mentis atque ignoratio quedam cognitio, optamus etiam in illa versari. Porro in hac divina caligine versari, est aspectus privationis et sine noione cernere atque cognoscere id quod aspectum notionemque transcendit, id ipsum neque videndo neque cognoscendo. Sæpe autem diximus, non in quantum meus operatur, aut in quantum movetur ac cognoscit, Deum cognosci; sed in quantum potius non videt neque cognoscit ab omni motu absoluta, ipsique secundum

Μαθόντες περὶ τοῦ θεοῦ γνόφου εἰς ὃν εἰσέδου Μωϋσῆς, (ἔστι δὲ ἡ ἀνεργησία τοῦ νοῦς καὶ ἡ ἀγνώσια γνῶσις,) εὐχόμεθα κατὰ τοῦτον γενέσθαι. Τὸ δὲ ὑπὸ τὸν θεῖον γνόφον γενέσθαι, ἔστι τὸ δι' ἀγνώσιαν καὶ ἀβλεψίαν ἰδεῖν καὶ γνῶναι τὸ ὑπὲρ θεάν καὶ γνῶσιν, αὐτὸ τὸ ἰδεῖν μηδὲ γνῶναι. Πολλὰ κίς δὲ εἶπομεν, ὅτι οὐ καθ' ὃ νοῦς ἐνεργεῖ, ἢ καθ' ὃ κινεῖται καὶ γινώσκει τὸ θεῖον γινώσκεται, ἀλλ' ὃ καθ' ὃ μᾶλλον οὐ βλέπει, οὐδὲ γινώσκει, πάσης ἀπολελυμένος κινήσεως, καὶ αὐτῷ κατὰ τὸ κρεῖττον ἐνούμενος στάσιν οἷον σχῶν καὶ ἀτρεμίαν, ἐν τῷ

1 I Joan. III, 2. 2 II Cor. IV, 6. 3 Gen. I, 3. 4 Ose. II, 19. 5 Cant. V, 3.

(54) Vide Scholia S. Maximi, tom. II, cap. 2 *Myst. theol.*

παρ αὐτοῦ ἐλλάμπεσθαι. Ἡ ἐγὰρ οὐχὶ καὶ ἐνταῦθα ἅπασαν τῆς ἡμετέρας ὁράσεως ἀμυδρῶς πως τελεῖται τοῦτο, ὅτε τινὲς προκατειλημμένοι πῶθι, καὶ ἰδεῖν αὐτὸ ἐφιέμενοι, αἰφνης ἐπιστάντος τοῦ ποθομένου, ἢ ἡμετέρα ἐπὶ τούτῳ συνάγεται ὄρασις, οὐ μερικῶς ἐνεργουσα, ἀλλ' ὀλικῶς, καὶ κατὰ τοῦτο ἀκίνητιζουσα; πολλὰς δὲ καὶ τινες τῇ ἰδίᾳ χειρὶ καταφῶσι τοὺς ὀφθαλμούς, ἵδ' ὀρατικὸν ὡσανεὶ διεγείροντες. Ἡ πόθεν αἱ ἐκστάσεις καὶ ἐκπλήξεις, εἰ μὴ ὁ νοῦς συμπάσχων τοῖς ἔξωθεν εἰς ἑαυτὸν ὀλικῶς συστρέφεται, καὶ τὰς μερικὰς νοήσεις ἀποθέμενος, ὀλικῶς ἀκίνητίζει πρὸς τῷ πράγματι ὅλος γινόμενος; καὶ διὰ τοῦτο ἐξέστηκώς ὁ ἀνθρώπος φαίνεται. Δεῖ γὰρ εἰδέναι, ὅτι μίμημα τοῦ παντός ὁ νοῦς φέρει. Τὸ γοῦν πᾶν κατὰ τὰ μέρη κινούμενόν ἐστίν ἐν τῷ νῦν γενέσθαι, τυχόν τοῦτο τὸ μέρος ἐν τῇ δύσει, ὅπερ πρὸ τοῦ κατὰ τὴν ἀνατολὴν ἦν, καὶ ἄλλο ἀλλαχού· καὶ οὕτως ἐπὶ πᾶσι τοῖς μέρεσι, καθ' ἣν δὴ καὶ κινεῖσθαι ὁ οὐρανὸς λέγεται, κατὰ δὲ τὸ ὅλον ἀκίνητος μένει ἐν ἑαυτῷ, ὡς ἐν ἰδίῳ τόπῳ στρεφόμενος. Διὰ τοῦτο καὶ τὸν νοῦν ἐλέγμεν, τὰς μερικὰς νοήσεις ἀποτιθέμενον, ὀλικῶς ἀκίνητίζειν. Εἰ γοῦν ἐπὶ τοῖς παρ' ἡμῖν οὕτως, τί ἂν τις φαίη ἐπ' ἐκείνης τῆς θείας καλλονῆς, καὶ ὑπὲρ ὃ εἴποι τις ἂν καὶ νοήσοι; Ἀνάγκη εἰς τοῦτο καὶ τὴν πρὸς Δωρόθεον ἐπιστολὴν τοῦ ἀγίου, ὡς ἂν ποσῶς σαφηνισθεῖ σοι, τίς καὶ ὅποια ἐστὶν ἡ ἐν ἀγνωσίᾳ γνῶσις. Τοῦτο γὰρ ἐστὶ τὸ ὄντως ἰδεῖν, τὸ μὴ ἰδεῖν· καὶ τὸ γινῶναι, τὸ μὴ γινῶναι, καὶ οὕτω τὸν ὑπερούσιον καταλλήλως τῇ αὐτοῦ ὑπερουσιότητι ὑμῆσαι. Πῶς; ἐκ τῆς τῶν ἀπάντων ἀφαιρέσεως. Μὴ γὰρ ἔχοντες θετικῶς κατ' ἀξίαν εἰπεῖν, διὰ τὸ μηδὲν τῶν ἀπάντων προσφυῆς αὐτῷ ἐννοεῖν ὑμνούμεν ἐξ ἀφαιρέσεως τῶν ἀπάντων, καὶ ποιούμεν ὅπερ ποιῶσι καὶ οἱ αὐτοφυῆς ἀγαλμα διαγλύφοντες· ἐκαῖνοι γὰρ, ἐξαιρουῦντες τὰ περιττά, αὐτὸ ἐφ' ἑαυτοῦ τὸ ἀποκακρυσμένον ἀναφαίνουσι κάλλος. Αὐτοφυῆς γὰρ ἀγαλμά φησιν, ὃ γίνεται ἐν ὕλῃ ἀτμήτῳ, οἷον ἐν πέτρᾳ ὀλοκλήρῳ, ἐν ἣ τισ γλύφειέ τι ζῴδιον, ὡς δηλοῖ καὶ Εὐριπίδης ἐν Ἀνδρομέδᾳ⁹⁶, Ἐξ αὐτομόρφου λατρῶν τειχισμάτων σοφῆς ἀγαλμα χειρὸς, λέγων. Αὐτόμορφον γὰρ ἀγαλμα τὸ τῆς πέτρας αὐτοφυῆς εἶπεν. Ἀλλὰ καὶ ὅταν μέρος τις δένδρου γλύφας ἐστῶτος καὶ ἀνθοῦντος ποιῆσθαι τι, ὡς φησιν Ὁμηρὸς τὸν Ὀδυσσεῖα ποιῆσαι, ὅτε ἐν δένδρῳ κατέστησε καὶ ἐγλυψε κλίνην αὐτοφυῆ. Ἄλλοι δὲ τὰς τιμίας λίθους ἀγάλματα λέγουσιν, ὅταν δηλαδὴ ἡ σμάραγδος, ἀποκαθαρθεῖσα τοῦ περιέχοντος αὐτὴν γεώδους καὶ περιττοῦ, ἀναφανῆ ἀγαλμα, τουτέστιν ἀγλάισμα. Μάλιστα δὲ τὸ τοιοῦτον ἀρμόσει τῷ προκειμένῳ ἢ τὸ πρότερον. Θέσεις μέντοι εἰσὶν ὅσα οἰκείως ἐπὶ Θεοῦ λέγεται ὃ τι ἐστίν, οἷον τὸ ὄν, τὸ ζῶν, τὸ φῶς, καὶ τὰ ἄλλα. Ἀφαιρέσεις δὲ, ὅσα ὡς ἀλλότρια Θεοῦ ἀποφάσκονται, οἷον ὅτι οὐ σῶμα ὁ Θεός, οὐ ψυχὴ, οὐδὲ τι τῶν γνωσῶν ἢ νοήσεω ὑποκπιπτόντων. Περὶ γοῦν τῶν τοιούτων θέσεων καὶ ἀφαιρέσεων ὁ Πατὴρ λέγων, εὐρί-

optimam sui partem unita, statum quodammodo et immobilitatem obtinens, dum ab ipso illustratur. Nunquid enim etiam hic in nostra visione hoc obscure quodammodo **560** fit, quando, aliquo desiderio præoccupati, et id ipsum videre gestientes, re desiderata jam præsentē, illico nostra visio in ipsa colligitur, non partialiter sed totaliter intenta, atque adeo immota? Quin etiam sæpenumero nonnulli manu sua oculos obstruunt, videndi vim quodammodo excitantes. Unde etiam extases et stupores, nisi quod mens extrinsecus deficiens, in semetipsam tota convertitur, et partiales intellectiones deserens, totaliter quiescit, in rem amatam tota translata? unde etiam homo videtur totus extra se positus. Sciendum enim, mentem universi hujus similitudinem præ se ferre. Siquidem universum secundum partes movetur in eo quod nunc fit, ita ut v. g. pars illa sit in Occidente, quæ antea in Oriente, et alia alibi; et sic de omnibus partibus, secundum quas utique moveri quoque cælum dicitur, quoniam secundum se totum immobile manet in seipso, tanquam in proprio loco conversum. Idcirco etiam dicebamus mentem, partialibus intellectionibus sepositis, totaliter quiescere. Cum hoc itaque in rebus nostris sic se habeat, quid dixerit quis de divina ista pulchritudine, quam nec effari nec mente concipere quisquam potest? Lege etiam super hac re epistolam hujus sancti ad Dorotheum, ut aliquo modo tibi declaretur, quæ et qualis cognitio sit ista ignoratio. Illud enim non videre, verum est videre; et istud ignorare, vere est nosse, atque ita suprasubstantialē congrue pro sua suprasubstantialitate collaudare. Quomodo hoc? ex omnium ablatione. Cum enim non possimus quidpiam positive pro ejus dignitate dicere, eo quod ex omnibus rebus nihil quod ipsi affine sit excogitare valeamus, celebramus ipsum ex omnium ablatione, idemque facimus quod sculptores, qui nativam aliquam statuam dedolant, qui superflua auferendo, latentem in ipsa formam manifestant. Genuinam enim statuam vocat, quæ sit in materia non dissecta, ut in lapide adhuc integro, in quo quis sculptat aliquod animalculum, ut declarat Euripides in Andromeda⁹⁷, dicens: *Ex lapideis propria naturali forma constantibus muris, doctæ simulacrum manus*, nam αὐτόμορφον ἀγαλμα seu per se formatam statuam, vocat formam petræ naturalem. Quin etiam quando quis partem arboris consistentis et florentis insculperit, sicut dicit Homerus **561** Ulyssē fecisse, quando in arbore constituit et sculpsit lectum naturalem. Alii vero pretiosos lapides vocant simulacra, quando videlicet smaragdus ab omni materia terrestri circumjacente expurgatus, exhibet ἀγαλμα, id est ἀγλάισμα seu splendidum ornamentum. Magis autem id ad propositum spectat, quam prius; siquidem positiones

VARIE LECTIONES.

⁹⁶ Ἀνδρομάχη. ⁹⁷ Andromache.

sunt, quæ proprie de Deo dicuntur id quod est, ut ens, vivens, lux et cætera. Ablationes vero quæ ut a Deo aliena negantur, verbi gratia, quod Deus non sit corpus, non anima, neque quidquam eorum quæ cognoscuntur vel cadunt sub notionem. De istiusmodi itaque positionibus et ablationibus hic Pater agens, reperit iis quendam inesse oppositionem, quando ipsum ex his celebrantes, Deum declaramus. Etenim cum positiones quidem in libro *De divinis nominibus*, prædicabamus, a primis incipientes, et per media transeunt, ad extrema descendendo illas ponebamus. Primum de ente disserentes ac deinde de bono, ac postea de vita, ac deinceps per cætera quæ mediant, ad extrema descendebamus, de Domino et de Rege, et de Antiquo dierum, et similibus verba facientes. In ablationibus vero fit contrarium, dum ab extremis ad principia ascensus faciendo removemus id quod posterius est, atque etiam ipsummet primum, dicentes: Non inebriatur, non dicitur, non intelligitur; et rursus: Non corpus, non elementum, non anima, non angelus, non vita, non ens, sed supra hæc omnia Deus est. Et sic sine revelatione ad omnimodam ignorationem devenientes, cognoscimus quodammodo illam notitiam in ignoracione; hanc enim ignoracionem ait ab omnibus quæ noscuntur, in omnibus rebus circumvolvi, et caliginem esse ab omni lumine in rebus omnibus absconsam. Hoc vero fit, quod eorum quæ sunt cognitiones, et quæ de Deo sunt positiones, non detegant id quod ignotum est Dei, nec in lucem adducant, sed potius contegant, seu occultent, cum mens ibi non habeat ubi se figat, nec quidquam unde aliquid intelligi possit apprehendat, sed potius in cogitationes minime convenientes incidat, quoniam haudquaquam firma est, et sensilia statim prætervolat. Porro lumen in rebus non est aliud opinandum, quam quo noscuntur res in quantum res sunt, sicut etiam in 562 sequentibus reperimus. Hoc itaque lumen quod in rebus est, talisque rerum cognitio, potius Deum occultit. Naturalis enim rerum notitia non tantum prodest ad theologiam, quantum noceat, dum id quod supra naturam est, ad ea quæ sibi propria sunt, etiam secundum naturam adducit. Sed quomodo positiones quidem a primis ad ultimas, negationes vero ab ultimis ad primas statuamus, ipse Pater in sequenti capite docebit.

Α σκει τινὰ ἀντίθεσιν ἐνοῦσαν τοῦτοις, ὅτε δι' αὐτῶν ὑμνοῦντες, τὸ Θεῖον παραδηλοῦμεν. Καὶ γὰρ, τὰς μὲν θέσεις ἐν τῷ *Περὶ θεῶν ὁρομάτων* λέγοντες, ἀπὸ τῶν πρωτίστων ἀρχόμενοι, καὶ διὰ μέσων χωροῦντες, ἐπὶ τὰ ἔσχατα κατιόντες ἐτίθεμεν. Πρῶτον περὶ τοῦ ὄντος διαλαμβάνοντες, καὶ εἰθ' οὕτω περὶ τάγαθου, καὶ μετέπειτα περὶ τῆς ζωῆς, καὶ ἐξῆς διὰ τῶν ἄλλων μέσων εἰς τὰ ἔσχατα κατηγνῶμεν, περὶ τοῦ Κυρίου καὶ περὶ τοῦ Βασιλέως, καὶ περὶ τοῦ Παλαίου ἡμερῶν, καὶ περὶ τῶν τοιούτων λέγοντες. Ἐπὶ δὲ τῶν ἀφαιρέσεων τὸ ἐναντίον γίνεται, ἀπὸ τῶν ἔσχατων ἐπὶ τὰ ἀρχικώτερα τὰς ἐπαναβάσεις ποιούμενοι, ἀφαιροῦμεν ὕστερον καὶ αὐτὸ τὸ πρῶτιστον. Ὅς μεθύσκειται, οὐ λέγεται, οὐ νοεῖται, λέγοντες· καὶ πάλιν, Ὁ σῶμα, οὐ στοιχεῖον, οὐ ψυχὴ, οὐκ ἄγγελος, οὐ ζωὴ, οὐκ ὄν, ἀλλ' ὑπὲρ ταῦτα πάντα τὸ Θεῖον. Καὶ οὕτως ἀπερικαλύπτως ἐπὶ τὴν παντελῆ ἀγνωσίαν κατανηθάντες, γινώσκουμεν ποσῶς τὴν ἐν ἀγνωσίᾳ γνῶσιν ἐκείνην· ταύτην γὰρ λέγει ἀγνωσίαν ὑπὸ πάντων τῶν γνωστῶν ἐν πᾶσι τοῖς οὔσι περικεκαλυμμένην, καὶ γνόφον ὑπὸ παντός τοῦ ἐν τοῖς οὔσι φωτός ἀποκρυπτόμενον. Τοῦτο δὲ ἐστίν, ὅτι αἱ τῶν ὄντων γνώσεις, καὶ αἱ περὶ τοῦ Θεοῦ θέσεις, τὸ περὶ Θεοῦ ἀγνωστον οὐκ ἐκκαλύπτουσι, καὶ εἰς φανέρωσιν ἄγουσιν, ἀλλὰ μᾶλλον συγκαλύπτουσι, μὴ ἔχοντος τοῦ νοῦς ἐκείσε τὴν ἑδραν ἴσχειν, καὶ νοητοῦ τινος ἐντεῦθεν δράξασθαι, ἀλλὰ μᾶλλον καταπίπτοντος εἰς μὴ προσηκούσας ἐννοίας, εἴπερ μὴ στερόδος ἐστὶ, καὶ τῶν αἰσθητῶν εὐθύς ὑπερπετάται. Τὸ δὲ ἐν τοῖς οὔσι φῶς οὐκ ἄλλο ὑποληπτέον, ἢ τὸ γνῶναι τὰ ὄντα ἢ ὄντα ἐστὶ, καθὼς καὶ ἐν τοῖς ἐξῆς εὐρίσκομεν. Τοῦτο γοῦν τὸ ἐν τοῖς οὔσι φῶς, καὶ ἡ τοιαύτη τῶν ὄντων γνῶσις, μᾶλλον ἀποκρύπτει τὸ Θεῖον· ἢ γὰρ τῶν ὄντων φυσιολογία τοσοῦτον εἰς θεολογίαν οὐκ ὠφελήσει, ὅσον καὶ βλάψει, τὸ ὑπὲρ φύσιν εἰς τὰ οἰκεῖα ἑαυτῆ, καὶ κατὰ φύσιν καταγοῦσα. Ἀλλὰ πῶς τὰς μὲν θέσεις ἀπὸ τῶν πρώτων εἰς τὰς ἔσχατας τιθέμεθα, τὰς δ' ἀποφάσεις ἀπὸ τῶν ἔσχατων εἰς τὰς πρώτας, αὐτὸς ὁ Πατὴρ διδάξει τοῦτο ἐν τῷ μετὰ ταῦτα κεφαλαίῳ.

CAPUT III.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Γ'.

Quæ sint affirmantes de Deo locutiones, quæ negantes.

Τίνες αἱ καταφατικαὶ θεολογίαι, τίνες αἱ ἀποφατικαὶ.

SYNOPSIS CAPITIS.

Ait se in theologicis informationibus explicuisse illa quæ spectant ad Deum trinum et unum; in Divinis ver nominibus egisse de attributis quibus in Scriptura Deus nominatur; in Symbolica denique Theologia figurat illas sensiles, quæ metaphorice de Deo enuntiantur, explanasse: et simul rationem reddit, cur in aliis libris prolixior fuerit quam in Mystica theologia. Tradit in fine modum formandi de Deo positiones et negationes.

In theologicis quidem informationibus ea quæ affirmantis theologicæ maxime propria sunt, cele-

Ἐν μὲν οὖν ταῖς θεολογικαῖς ὑποτυπώσεσι τὰ κυριώτατα τῆς καταφατικῆς θεολογίας ὑμνήσαμεν

πῶς ἡ θεία ⁸⁸ καὶ ἀγαθὴ φύσις, ἐνικῆ λέγεται, πῶς A
 τριαδικῆ· τίς ἢ κατ' αὐτὴν λεγομένη πατρότης τε
 καὶ υἰότης· τί ⁸⁹ βούλεται δηλοῦν ἡ τοῦ Πνεύματος
 θεολογία· πῶς ἐκ τοῦ αὐλοῦ καὶ ἀμεροῦς ἀγαθοῦ τὰ
 ἐγκάρδια τῆς ἀγαθότητος ἐξέφυ φῶτα, καὶ τῆς ἐν
 αὐτῷ, καὶ ἐν ἑαυτοῖς, καὶ ἐν ἀλλήλοις συναϊδίου τῆ
 ἀναβλαστήσει μονῆς ἀπομεμένηκεν ἀνεκφοίτητα·
 πῶς ὁ ὑπερούσιος Ἰησοῦς ἀνθρωποφυϊκαῖς ἀλη-
 θειαῖς οὐσίεται· καὶ ὅσα ἄλλα πρὸς τῶν Λογιῶν
 ἐκπερασμένα κατὰ τὰς θεολογικὰς ὑποτυπώσεις
 ὑμνεῖται. Ἐν δὲ τῷ *Περὶ θεῶν ἐνομάτων*, πῶς
 ἀγαθὸς ὀνομάζεται, πῶς ὦν, πῶς ζωὴ καὶ σοφία ¹⁰⁰,
 καὶ δύναμις, καὶ ὅσα ἄλλα τῆς νοητῆς ἐστὶ θεωνυ-
 μίας· ἐν δὲ τῆ *Συμβολικῇ θεολογίᾳ*, τίνες αἱ ἀπὸ
 τῶν αἰσθητῶν ἐπὶ τὰ θεῖα μετανομῶνται· τίνες αἱ
 θεῖαι μορφαί, τίνα τὰ θεῖα σχήματα, καὶ μέρη, καὶ B
 ὄργανα, τίνες οἱ θεῖοι τόποι, καὶ κόσμοι, τίνες οἱ θυ-
 μοί, τίνες αἱ λῦπαι, καὶ αἱ μῆνιδες, τίνες αἱ μέθαι
 καὶ αἱ κραιπάλαι, τίνες οἱ ὄρκοι, καὶ τίνες αἱ ἀραι,
 τίνες οἱ ὕπνοι, καὶ τίνες αἱ ἐγρηγόρσεις, καὶ ὅσαι
 ἄλλαι τῆς συμβολικῆς εἰσι θεοτυπίας ἐστέπλαστοι
 μορφώσεις. Καὶ σε οἶομαι συνωρακέναι, πῶς πολυ-
 λογώτερα μᾶλλον ἐστὶ τὰ ἔσχατα τῶν πρώτων· καὶ
 γὰρ ἐχρῆν τὰς θεολογικὰς ὑποτυπώσεις, καὶ τὴν τῶν
 θεῶν ὀνομάτων ἀνάπτυξιν βραχυλογώτεραν ¹ εἶναι
 τῆς *Συμβολικῆς θεολογίας*. Ἐπεὶ περ ὅσω πρὸς τὸ
 ἀναντες ἀνανεύομεν, τοσοῦτον οἱ λόγοι ταῖς συνόψεσι
 τῶν νοητῶν περιστέλλονται· καθάπερ καὶ νῦν ² εἰς
 τὸν ὑπὲρ νοῦν εἰσδύοντες ³ γνόφον, οὐ βραχυλογίαν.
 ἀλλ' ἀλογίαν παντελῆ καὶ ἀνοησίαν εὐρήσομεν. Κά-
 κεῖ μὲν ἀπὸ τοῦ ἄνω πρὸς τὰ ἔσχατα κατιῶν ὁ λό-
 γος, κατὰ τὸ ποσὸν τῆς καθόδου, πρὸς ἀνάλογον πλῆ-
 θος ἡδύρνετο· νῦν δὲ, ἀπὸ τῶν κάτω πρὸς τὸ ὑπερ-
 κείμενον ἀνίῶν, κατὰ τὸ μέτρον τῆς ἀνόδου συστέλ-
 λεται, καὶ μετὰ πᾶσαν ἀνοδὸν ὅλος ἀφωνος ἐσται,
 καὶ ὅλος ⁴ ἐνωθήσεται τῷ ἀφθέγκτῳ. Διὰ ⁵ ἡ δὲ ὅλος,
 φῆς, ἀπὸ τοῦ πρωτίστου θέμενοι τὰς θείας θέσεις,
 ἀπὸ τῶν ἐσχάτων ἀρχόμεθα τῆς θείας ἀφαιρέσεως;
 Ὅτι, τὸ ὑπὲρ πᾶσαν τιθέντας θέσιν ⁶ ἀπὸ τοῦ μᾶλ-
 λον αὐτῷ συγγενεστέρου, τὴν ὑποθετικὴν κατάρασιν
 ἐχρῆν τιθεῖναι· τὸ δὲ ὑπὲρ πᾶσαν ἀφαιρέσιν ἀφαι-
 ροῦντας, ἀπὸ τῶν μᾶλλον αὐτοῦ ⁷ διεστηκότων ἀφαι-
 ρεῖν. Ἡ οὐχὶ μᾶλλον ἐστὶ ζωὴ καὶ ἀγαθότης ἢ ἀήρ
 καὶ λίθος; καὶ μᾶλλον οὐ κραιπαλᾶ, καὶ οὐ μῆνιξ,
 ἢ οὐ λέγεται οὐδὲ νοεῖται;

cum id tollimus quod supra omnem est ablationem, ab iis quoque quæ maxime distant removeri
 debebat; nonne Deus magis est vita et bonitas, quam aer aut lapis? magisque non erapulatur
 et non irascitur, quam non dicatur aut intelligatur?

D fundamentum affirmandi ponendum erat; verum

ADNOTATIONES CORDERII.

In theologicis quidem informationibus, etc. Ex hoc capite patet (quod observatione generali II et
 12 probavimus) sanctum Dionysium accurate omnes totius scholasticæ theologiæ partes tradidisse.
 Nam ut hic significat, in theologicis informationibus, quas ὑποτυπώσεις appellat, luculenter et ample

VARIÆ LECTIONES.

⁸⁸ ita legendum. ⁸⁹ in S. P. et Sc. præponuntur hæc verba, τί οὖν ἐστὶ τοῦτο, ἢ. ¹⁰⁰ πῶς σοφία.
¹ βραχυλογώτεραν. S. βραχυλογώτερα, Ch. D. ² καὶ καθάπερ καὶ νῦν, S. ³ εἰσδύοντας, D. ⁴ ὅλος. et
 καὶ ὅλος, S. in D. utraque lectio notatur. ⁵ φῆς, Ch. ⁶ αὐτῷ, Ch.

divinam naturam cum omnibus attributis essentialibus explicat, et quidquid scholastici fusissimis commentariis, de Deo uno et trino, et divinis processibus, et personarum inter se oppositionibus, distinctionibusque, et earum in se invicem circuminsessione proferte disputant: quibus si is quem de angelicis proprietatibus scripserat, et *Cælestis hierarchiæ* liber adjuogatur, primam divi Thomæ partem luculentissime a Dionysio cognosces ante descriptam. Prima vero secundæ, ubi potissimum de actibus humanis, et eorundem bonitate ac malitia, vitiisque et peccatis agit, magnum habuit fundamentum in capite quarto *De divinis nominibus*, ubi fusissime 564 Dionysius disputat de natura bonitatis et malitiæ, majora sine dubio ad illam theologiæ partem subsidia allaturus, nisi libri *De anima*, et *De intellectualibus et sensilibus*, temporum injuriis intercidissent. Ad tractatum autem de legibus haud dubium quin liber ejus *De legali hierarchia* plurimum contulisset, qui pariter non reperitur. Secunda quoque secundæ, ubi de jure et justitia disputatur, aliquod saltem habet fundamentum in capite octavo *De divinis nominibus*, ubi agit de justitia; majus sane subsidium acceptura ex libro Dionysii *De justo divinoque judicio*, nisi similiter maximo Ecclesiæ damno intercidisset. Porro tractatus *De gratia et virtutibus theologicis* e diversis Dionysii locis σποράδην magnum lumen accipit.

Tertia denique pars, ubi agit de divini Verbi Incarnatione, similiter tota, ut hoc loco Dionysius testatur, fuit ab ipso accurate pertractata in libro *Divinarum institutionum*, in quo ait se scripsisse, *quomodo Jesus, qui erat supra substantiam, humanæ naturæ veritatem substantiamque suscepit*. Tractatus autem *De sacramentis* quam accuratissime distinctissimeque in *Ecclesiastica hierarchia* videitur expositus. Neque vero illam quæ in Scripturis explicandis versatur theologiæ partem neglexit; nam dicit se *Symbolicam theologiam*, eamque cæteris fusius conscripsisse, quæ in Scripturis interpretandis tota fuisse videtur: adeo ut etiam hæc theologiæ pars, quæ Scripturis explicandis vacat, ab hoc sancto cumulatissime tradita fuerit. Et sane si illa, quæ maximo theologorum detrimento intercederent, Opera Dionysii exstitissent, nemo præter eum in scholis auctor fuisset prælegendus cum ex ipso, utpote fonte, purior theologia profluxisset.

Ea quæ affirmantis theologiæ. Vide capitis præcedentis adnotationes et in observationibus generalibus 8j et 9, ubi naturam et differentiam affirmantis et negantis theologiæ explicuimus. Pro intelligentia autem eorum quæ hic breviter attingit de divinæ naturæ unitate, et personarum distinctione, et earundem circuminsessione, consule caput secundum *De divinis nominibus*, et nostras ibidem adnotationes, ubi divinæ processiones et mutux in se invicem circuminsessiones explicantur, et quæ Jesu quoque propria sint ac substantialia.

In symbolica vero theologia. Consule inferius Epistolam ix, quæ est ad Titum, et ibidem nostras adnotationes, ubi exponuntur illa quæ ad symbolicam theologiam spectant.

Quanto enim ad altiora contendimus, etc. Rationem tradit cur pro ratione ascensus ad Deum cognitio nostra contrahatur. Quia nimirum quanto magis ipsi Deo appropinquamus, tanto quoque magis ad unitatem ejus accedimus; unde consequens est, ut cognitio etiam nostra contrahatur ac simplicetur, non secus ac lineæ; quæ quanto a circumferentia ad centrum magis appropinquant, tanto quoque contrahuntur, donec, in ipso puncto convenientes, omnem prorsus extensionem amittunt, et inter se et cum puncto quid unum indivisibile fiunt; sicut contra quo plus a centro discedunt, eo magis expanduntur, atque ab invicem discernuntur. Hinc fit ut mystica theologia, dum rerum omnium dividuarum, sive sensuum sive intellectuum, cognitionem deserens atque transcendens, ad centrum suum, qui Deus est, contendit ac pervenit, tandem in omnimodam ἀλογίαν et ἀγνωσίαν, per omnis sermonis et naturalis intelligentiæ defectionem, incidat, in caligine mystica ipsi Deo intime conjuncta.

Hic notandum est, positionem, uti et ablationem, aliam esse simplicem, aliam esse hypotheticam. Positio simplex est, cum dicimus verbi gratia, Deus est vita, bonitas, et cætera. Hypothetica vero est, cum affirmationi adjungimus comparisonem, ut in fine hujus capitis facit Dionysius, dicens. *Magis est Deus vita quam lapis, et magis bonitas quam ignis.* Ablatio autem simplex sive negatio est, ut, Deus non est lapis, non irascitur, et similia. Hypothetica, ut: Magis non est Deus ebrius, quam non est sermone explicatus. Supra utrumque genus positionis et ablationis est Deus. In positionibus hypotheticis, quæ magis Deo conveniunt, illa sortiuntur illud magis, ut: Magis est Deus vita quam aer. Contra vero in ablationibus quæ remotiora sunt a Deo, recipiunt magis, ut: Magis non irascitur Deus, quam non intelligitur.

565 PARAPHRASIS PACHYMERÆ (55).

In theologicis quidem informationibus affirmati- A
væ theologiæ celebratæ sunt, videlicet quomodo sit unica divina natura, quam recentiores ὁμοούσιον appellant; quomodo trina, quam τρισυπόστατον seu tribus subsistentiis subsistere perhibemus; quæ sint proprietates personarum, et quid paternitas ac filiatio significant; et quæ sit sanctificatrix sanctissimi Spiritus virtus et divinum nomen; et quomodo dicatur: *Eructavit cor meum verbum bonum*; et quomodo de adorando Spiritu dictum sit: *Qui ex Patre procedit*: et quomodo in Patre, et in seipsis, et in se mutuo Filius et Spiritus sanctus sint æterne et indivulse et inseparabiliter in

Ἐν μὲν οὖν ταῖς θεολογικαῖς ὑποτυπώσειςιν αἱ καταφατικαὶ θεολογίαι ὑμνήθησαν, δηλονότι, πῶς ἐνικῆ ἢ θεία φύσις, ὃ οἱ νεώτεροι ὁμοούσιον προσεῖπον· πῶς τριαδική, ὃ φασμεν τρισυπόστατον, τίνες αἱ τῶν προσώπων ιδιότητες, καὶ τί δηλοῖ πατρότης καὶ υἰότης, καὶ τίς ἡ τοῦ παναγίου Πνεύματος ἀγιαστικὴ δύναμις καὶ θεολόγος, καὶ πῶς εἴρηται τὸ, Ἐξηρέυξαι ἡ καρδία μου λόγον ἀγαθόν, καὶ πῶς περὶ τοῦ προσκυνητοῦ Πνεύματος εἴρηται· Ὁ παρὰ τοῦ Πατρὸς ἐκπορεύεται· καὶ πῶς ἐν τῷ Πατρὶ καὶ ἐν ἑαυτοῖς καὶ ἐν ἀλλήλοις ὁ Υἱὸς καὶ τὸ ἅγιον Πνεῦμα συναϊδίως καὶ ἀσχίστως καὶ ἀδιαιρέτως ἐν μονῇ εἰσιν ἀνεκφοιτήτω. Ἐν δὲ τῷ Περὶ Θεῶν πάλιν ἐνομάτων, πῶς ὄνο-

† Psal. XLIV, 1.

μάζεται ὁ Θεὸς καταφατικῶς, καὶ ὦν, καὶ ζωὴ, καὶ σοφία, καὶ δύναμις. Πάλιν ἐν τῇ *Συμβολικῇ θεολογίᾳ*, τίνες αἱ ἀπὸ τῶν αἰσθητῶν μετωνυμίαι, καὶ τίνες αἱ μορφαί, ἃς περιτιθεῖσιν οἱ προφῆται θεοπρεπῶς τῷ Θεῷ· καὶ ποῖα τὰ σχήματα, καὶ τὰ τοῦ σώματος μέρη, τίνα πρόσωπα δηλονότι, καὶ ὤτα, καὶ χεῖρες, καὶ πόδες, καὶ ποῖα τὰ ὄργανα, καὶ τάλλα, ἵνα μὴ καθ' ἕκαστον λέγωμεν, ἀ δὴ πάντα ἐξ ἀποφάσεως ὀφείλουσι λέγεσθαι ἐπὶ Θεοῦ. Ἔχεις γοῦν γινώσκειν, πῶς τὰ μᾶλλον πῶρρότερον τοῦ Θεοῦ, ἀ δὴ ἔσχατα λέγει, πολυλογώτερά εἰσιν. Ὅσῳ γάρ εἰσιν ἀνοικεῖα Θεῷ, καὶ μὴ προσήκοντα, τοσοῦτῳ δέονται λόγων εἰς παράστασιν, πῶς ἐπὶ Θεοῦ νοηθήσονται. Διὰ τοῦτο αἱ *θεολογικαὶ ὑποτυπώσεις* κατὰ τὸ *Περὶ τῶν θείων ὀνομάτων* βραχύτερά εἰσι τῆς *Συμβολικῆς θεολογίας*, ὅτι ἐν ἐκείνοις καταφατικῶς ἐλέγομεν, ἐν μὲν ταῖς *θεολογικαῖς ὑποτυπώσεσι*, περὶ Θεοῦ, ὅτι μονὰς, ὅτι Τριάς, ὅτι Πατήρ, ὅτι Υἱὸς, καὶ Πνεῦμα· ἐν δὲ τῷ *Περὶ θείων ὀνομάτων*, ὅτι ὦν, ὅτι ζωὴ, ὅτι σοφία, ὅτι δύναμις· ἐν δὲ τῇ *Συμβολικῇ θεολογίᾳ*, ἐπεὶ περὶ συμβόλων λέγει, σχημάτων, μερῶν, ὀργάνων, κραυπαλῶν, ὀρμῶν, ὕπνων, ἐγρηγόρσεων, ἀ δὴ πάντα ἐξ ἀποφάσεως ὀφείλουσι λέγεσθαι, ὡς ἀνοικεῖα καὶ πῶρρω Θεοῦ, εἰκότως πολυλογώτερα τὰ τοιαῦτα συνέβησαν γενέσθαι· ἐπεὶ περ ὅσῳ τῷ Θεῷ οικειότερα λέγωμεν, καὶ ἀνανεύομεν, καὶ ἐγγίζομεν πρὸς αὐτὸν, τοσοῦτῳ οἱ λόγοι ταῖς συνόψεσι τῶν νοητῶν περιστέλλονται. Συνόψεις δὲ τῶν νοητῶν, τὰς τῇ ἀύλῳ αὐτῶν ἀπλήτητι πρεπούσας θεωρίας ἐκάλεσε. Τὸ δὲ *περιστέλλονται* ἀντὶ τοῦ συστέλλονται τέθεικεν. Ὅπερ φησὶ καὶ νῦν ἐπὶ τῇ μυστικῇ θεολογίᾳ πάντως γενήσεται. Καὶ γὰρ παντελῶς εἰς τὸν ὑπὲρ νοῦν καὶ οικεῖον Θεῷ γνόφον εισδύντες, μὴ μόνον βραχυλόγοι γενησόμεθα, ἀλλὰ καὶ ἀλογίαν παντελῆ καὶ ἀνοησίαν εὐρήσομεν. Ἀλογίαν δὲ φησὶ, τὸ μὴ δύνασθαι λόγῳ παραστήσαι τὰ ὑπὲρ λόγον, καὶ ἀνοησίαν τὸ, ἀνενησῆτον, καὶ ὃ μὴ δύναται τις νοησαι, ὡς ὑπὲρ νοῦν ἔν. Κάκει μὲν, ἤγουν ἐν τῷ *Περὶ θείων ὀνομάτων*, ἀπὸ τοῦ ἄνω πρὸς ἀνάλογον πληθους ὁ λόγος ἠρῦνεντο· τὸ γὰρ ὦν, οικεῖον ἔν τῷ Θεῷ βραχυλογίαν εἶχε· τὸ δὲ *Παλαιῶς ἡμερῶν*, ἢ ἄλλο τι πῶρρότερον, εἰκότως πολυλογίας ἐδέετο. Νῦν δὲ, ἀπὸ τῶν κάτω τε καὶ πολλῶν συνθέσεων καὶ συμβόλων πρὸς τὸ ἐνιαῖον καὶ ἀκρότατον ἀνωῶν, εἰκότως κατὰ τὸ μέτρον τῆς ἀνάδου συσταλήσεται· καὶ τόσον, ὅτι μετὰ τὴν ἀνοδὸν ἄφωνος ἔσται καὶ ὅλος ἐνωθήσεται τῷ ἀφθέγκτῳ διὰ σιγῆς τιμίας τιμῶν τὸν θέμιον σκοτὸς ἀποκρυφῆν αὐτοῦ. Διὰ τί δὲ ὅλως, φῆς, ἀπὸ μὲν τῶν πρωτίστων τὰς θέσεις, ἀπὸ δὲ τῶν ἐσχάτων τὰς ἀποφάσεις ποιούμεθα καταρχόμενοι; Λέγομεν ὅτι ἐπὶ μὲν τῶν θέσεων κεχρήμεθα τῇ ὑποθετικῇ, τουτέστι τῇ ὑπαγορευτικῇ, καὶ οἷον δηλωτικῇ καταφάσει, ὅτι Θεός, ὅτι ζωὴ, ὅτι ἀγαθότης, ἢ ἄηρ, ἢ λίθος, ἢ πῦρ, ἢ πνεῦμα, ἢ τὰ τοιαῦτα. Τὰ γοῦν πρότερα τῷ Θεῷ οικειότερα καὶ συγγενέστερα· λοιπὸν μᾶλλον ἔστι ζωὴ ἢ ἄηρ, καὶ μᾶλλον Θεός ἢ λίθος, καὶ μᾶλλον ἀγαθότης, ἢ πῦρ, καὶ μᾶλ-

A mansione sine egressu. In libro autem *De divinis nominibus*, quomodo rursum vocetur Deus affirmative et ens, et vita, et sapientia, et virtus. Et rursum in *Symbolica theologia*, quæ sint rerum sensilium translationes, et quæ formæ, quas prophetæ convenienter Deo attribuunt; et quales sint figuræ corporisque membra, quæ facies scilicet, et aures, et manus, et pedes, et qualia instrumenta, et cætera, ne singula recenseamus, quæ utique omnia ex negatione dici debent de Deo. Potes itaque cognoscere quomodo quæ a Deo magis remota sunt quæ utique extrema dicit, verbosiora sint. Quanto enim magis a Deo aliena sunt, eique dissantanea, tanto pluribus verbis opus habent ut explicentur, quomodo in Deo intelligantur. Idcirco *theologicæ informationes* secundum tractatum *De divinis nominibus* breviores sunt *Symbolica Theologia*, quoniam in iis afirmando dicebamus, in *Theologicis* quidem *informationibus*, Deum esse unum, Trinitatem, esse Patrem, et Filium, et Spiritum sanctum: in libro vero *De divinis nominibus*, Deum esse ens, vitam, sapientiam, virtutem: in *Symbolica* vero *theologia* cum de symbolis, figuris, partibus, instrumentis, crapulis, prepensionibus, somnis vigiliisque tractet, quæ utique omnia negative dici debent, tanquam a Deo aliena et remota, merito quæ sunt ejusmodi pluribus verbis explicari debebant: quandoquidem quanto magis propria de Deo dicimus, illique magis assentimur **566** et appropinquamus, tanto etiam magis sermones nostri rerum intellectilium aspectibus contrahuntur. Conspectus autem rerum intellectilium vocavit contemplationes, immateriali illarum simplicitati congruentes. Posuit autem *περιστέλλονται*, pro *συστέλλονται*, id est *contrahuntur*. Quod autem dicit, etiam nunc in *mystica theologia* omnino fiet. Etenim in *supramentalem* illam Deoque propriam caliginem immergi, non solum breviloqui evademus, verum etiam omnimodam sermonis et intellectionis vacuitatem reperiemus. Ἀλογίαν vero dicit, non posse sermone repræsentare illa quæ supra sermonem sunt: et ἀνοησίαν, id quod intelligi nequit, et quod nullus intelligere potest, cum mentem superet. Atque ibi quidem, scilicet in libro *De divinis nominibus*, a summo ad proportionatam multitudinem sermo dilatatur: nam ens, cum proprium sit Deo, breviloquentiam habebat; *Antiquus* vero *dierum*, vel aliud quid remotius, merito multis verbis indigebat. Nunc vero ab inferioribus et multis compositionibus ac symbolis, ad unicum et summum ascendens, merito juxta modum ascensionis contrahetur; idque in tantum, ut post ascensum, ad omnimodum silentium redigendus sit, atque ineffabili Deo totus conjungendus, cum venerando silentio honorando, qui *posuit tenebras latibulum suum* x. Verum petes cur a primis positiones divinas stantentes, divinas illas ablationes ab extremis auspi-

x Psal. xvii, 12.

cemur. Dicimus, nos in positionibus quidem usos esse enuntiativa, id est definitiva et quasi demonstrativa affirmatione, ut Deum esse, vitam esse, bonitatem esse, vel aerem, vel lapidem, vel ignem, vel spiritum, vel similia. Priora utique Deo magis propria sunt, magisque naturalia; siquidem magis vita est quam aer, et magis Deus quam lapis, et magis bonitas quam ignis, et magis sapientia quam spiritus. Hoc itaque est inchoare a primis in positionibus, quoniam magis intelliguntur in Deo prima quam postrema. In ablationibus vero contra hoc modo: Non inebriatur Deus, non irascitur, non dicitur, non intelligitur. Illud: Non inebriatur, est ultimum, fest enim etiam hominum. Non intelligitur vero, proprium et primum. Illud itaque Deum sermone non efferrī, et mente non concipi, magis proprium est Deo quam non crapulari, neque irasci: **567** siquidem hæc etiam hominibus propria sunt, atque ideoque ultima. Et similiter incipimus, ab extremis ablationis, v. gr. Magis Deus non inebriatur quam non dicatur, et magis non irascitur quam non intelligatur. Quemadmodum igitur in positionibus quæ propria sunt admittebantur magis, et magis dicebamus Deum quam aerem; et magis bonum quam spiritum, ita hic etiam extrema magis habent, quoniam etiam abstractivè dicimus; verbi gratia, Magis non crapulatur quam non intelligatur, et cætera. Crapula autem est copiosa et vehementissima ebrietas, veluti *καραπάλη*, id est τὸ *κάρα*, seu *caput*, *πάλλουσα*, *quatiens*, plurimumque movens: *μηνις* autem non est, quæcumque ira, sed permanens. Ubi autem aer dictus est, et ubi lapis? Lapis quidem a Davide **γ**, sicut etiam Dominus de seipso explicat, aiens: *Nunquid legistis in Scripturis: Lapidem quem reprobaverunt ædificantes, hic factus est in caput anguli* ^a? Et iterum ab Apostolo: *Petra autem erat Christus* ^a. Aer vero juxta quod dictum est in libris Regum: *Et ecce aura tenuis, et ibi Dominus* ^b.

λον σφίρα ἢ πνεῦμα. Τοῦτο γοῦν ἐστὶ τὸ ἀργεσθαι ὑπὸ τῶν πρωτίστων, ἐπὶ τῶν θέσεων, ὅτι μᾶλλον νοοῦνται τὰ πρώτιστα ἐπὶ Θεοῦ, ἢ τὰ ἔσχατα. Ἐπὶ δὲ τῶν ἀφαιρέσεων τὸ ἐναντίον, οὕτως· Οὐ μεθύσκειται ὁ Θεός, οὐ μηνιᾶ, οὐ λέγεται, οὐ νοεῖται. Τὸ οὐ μεθύσκειται, ἔσχατον· ἐστὶ γὰρ καὶ ἀνθρώπων. Τὸ οὐ νοεῖται, οἰκεῖον καὶ πρώτιστον. Ἔστι τοίνυν τὸ μὴ λόγῳ λέγεσθαι τὸν Θεόν, καὶ τὸ μὴ νοεῖσθαι, οἰκειότερον Θεῷ μᾶλλον ἢ τὸ μὴ κραιπαλᾶν, μηδὲ ὀργίζεσθαι· ταῦτα γὰρ καὶ ἀνθρώποις οἰκεῖα, καὶ διὰ τοῦτο ἔσχατα. Καὶ ὁμοῦς ἐκ τῶν ἐσχάτων τῆς ἀφαιρέσεως ἀρχόμεθα, οἷον· Μᾶλλον οὐ μεθύει ὁ Θεός, ἢ οὐ λέγεται· καὶ μᾶλλον οὐ μηνιᾶ ἢ οὐ νοεῖται. Ὡσπερ γοῦν ἐπὶ τῶν θέσεων τὰ οἰκεῖα τὸ μᾶλλον εἶχον, καὶ μᾶλλον Θεός ἐλέγομεν ἢ ἄηρ, καὶ μᾶλλον ἀγαθός ἢ πνεῦμα· οὕτως ἐνταῦθα τὸ μᾶλλον τὰ ἔσχατα ἔχουσιν, ὅτι ἀφαιρεματικῶς λέγομεν, οἷον μᾶλλον οὐ κραιπαλᾶ ἢ οὐ νοεῖται, καὶ τὰ λοιπά. Κραιπάλη δὲ ἐστὶν ἡ πολλὴ μέθη καὶ σφοδρότατη, οἷον *καραπάλη* τις οὔσα, ὅ ἐστι τὸ *κάρα* ἦτοι τὴν κεφαλὴν *πάλλουσα*, καὶ *πάνυ* *κινουσα*· *μηνις* δὲ οὐχ ἢ *τυχοῦσα ὀργή*, ἀλλ' ἢ ἐπιμόνος. Πού δὲ ἄηρ ἐλέχθη, καὶ πού λίθος; Λίθος μὲν παρὰ τῷ Δαυὶδ, καθὼς καὶ ὁ Κύριος περὶ ἑαυτοῦ ἐξηγεῖται λέγων· *Οὐδέποτε ἀνέγνωτε ἐν ταῖς Γραφαῖς· Λίθον ἐν ἀπεδοκίμασιν οἱ οἰκοδομοῦντες, οὗτος ἐγενήθη εἰς κεφαλὴν γωνίας; καὶ πάλιν παρὰ τῷ Ἀποστόλῳ· Ἡ δὲ πέτρα ἦν ὁ Χριστός· ἄηρ δὲ κατὰ τὸ ἐν ταῖς Βασιλείαις εἰρημέγον· Καὶ ἰδοὺ αὖρα λεπτή, καὶ ἐκεῖ Κύριος.*

CAPUT IV.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Δ'.

Quod nihil rerum sensibilium sit is, qui omnis rei sensibilis secundum excellentiam est auctor.

Ὅτι οὐδὲν τῶν αἰσθητῶν ὁ παντὸς αἰσθητοῦ κατ' ὑπεροχὴν αἴτιος.

SYNOPSIS CAPITIS.

Exempla ponit negantis theologiae, et ostendit quomodo nihil sensibile Deo competat.

Dicimus ergo, causam omnium, et quæ supra omnia est, nec essentia, nec vitæ, nec rationis, nec mentis expertem esse, neque corpus existere, neque figuram, neque qualitatem aut quantitatem aut molem habere, neque in loco esse, neque videri, neque tactum sensibilem habere, neque sentire, nec sub sensum cadere, nec inordinationem admittere aut perturbationem a passionibus materialibus excitatam, nec imbecillum esse et sensilibus casibus obnoxium; neque lucis indigum existere, neque mutationem aut corruptionem, neque fluxum, neque quidquam sunt, vel esse, vel habere.

Δ λέγομεν οὖν, ὡς ἡ πάντων αἰτία, ὑπὲρ πάντα οὔσα, οὔτε ἀνούσιός ἐστιν, οὔτε ἄζωος, οὔτε ἄλογος, οὔτε ἄνους, οὔδὲ σῶμά ἐστιν· οὔτε σχῆμα, οὔτε εἶδος, οὔτε ποιότητα, ἢ ποσότητα, ἢ ὄγκον ἔχει· οὔδὲ ἐν τόπῳ· ἐστὶν, οὔτε ὁράται, οὔτε ἐπαφήν αἰσθητὴν ἔχει· οὔδὲ αἰσθάνεται, οὔτε αἰσθητὴ ἐστὶν, οὔδὲ ἀταξίαν ἔχει· καὶ *ταραχὴν*, ὑπὸ παθῶν ὀλικῶν ἐνοχλουμένη· οὔτε ἀδύναμός ἐστιν ^γ, αἰσθητοῖς ὑποκειμένη συμπτώμασιν, οὔτε ἐν ἐνδείᾳ ἐστὶ φωτός, οὔδὲ ἀλλοίωσιν, ἢ φθοράν, ἢ μερισμὸν, ἢ στέρησιν, ἢ ρεῦσιν, οὔτε ἄλλο τι τῶν αἰσθητῶν, οὔτε ἐστὶν, οὔτε ἔχει.

^γ Psal. cxvii, 22. ^z Luc. xx, 17. ^a I Cor. x, 4. ^b III Reg. xix, 12.

VARIÆ LECTIONES.

^γ alia lectio in D. notatur, ἀδύνατός ἐστιν.

568 ADNOTATIONES CORDERII.

Dicimus ergo causam omnium. Cum omnia de Deo negaturus sit, ne quis ex istiusmodi negationibus in errorem inducatur, putando Deum nihil esse, aut imaginarium aliquod figmentum exsistere, prudenter præmisit ipsum esse causam omnium, non quidem formaliter effectus suos, sed eminenter et transcendenter eos continentem. Unde cum formaliter et secundum modum concipiendi nostrum omnia de Deo negat, vult intelligi Deum ista omnia eminenter, et supra captum nostrum, non divisim aut partialiter, sed unitim et universim simplicissima ratione, rerum omnium conceptibilium perfectiones ac rationes, supra omnem perfectionem ac rationem conceptibilem complecti. Negantem itaque theologiam incipiens, ne quis ob negationes infra ponendas Deum inanem, mortuum, irrationalem aut amentem imaginaretur, ait eum causam omnium exsistere, et supra omnia, neque essentiali, neque vitæ, nec rationis, nec mentis expertem esse, ubi dum Deum essentiali, vita, ratione ac mente carere negat, hæc ipsa de eodem plusquam excellenter et superessentialiter affirmat.

Nota quod, licet nihil eorum quæ sub sensum cadunt, divinæ naturæ utpote simplicissimæ purissimæque convenient, nec occultum illud Dei manifestent, non male tamen summos theologos de Deo philosophari ex rebus sensibilibus et creaturis, scilicet a posteriori. Quoniam posteriora Dei ipsæ creaturæ sunt, et earum rationes, juxta illud: *A magnitudine enim speciei et creaturæ poterit cognoscibiliter creator horum videri* c. Confirmat hoc Gregorius theologus in secunda oratione de theologia. Currebam quidem, inquit, tanquam Deum cognitione comprehensurus, atque ita ascendi in montem et divisi nubem in eam ingressus. Et paucis interjectis, Cum paululum, inquit, prospexissem, non vidi primam et æternam naturam, quæ sibi, id est Trinitati nota est, et quanta intra primum velum manet, et a cherubin contegitur, sed illam, quæ extrema est, et ad nos pervadit, quæ est (quantum intelligo) amplitudo illa vel, ut David ait, magnificentia, quæ in creaturis et iis quæ ab ipso effecta sunt et gubernantur, cernitur. Hæc enim sunt posteriora Dei, quæ post eum sunt ipsius indicia; sicut solis umbra et imagines in aquis, quæ infirmis oculis solem utinque ostendunt; siquidem impossibile est solem intueri adversum, cujus radiis acies oculorum vincitur.

Et magnus Athanasius velut percunctando ait in quæst. ad Antiochum principem: Cum Deus sit incorporeus, et figura careat, quæ tandem posteriora ejus vidit Moyses? Deinde solvens quæstionem, Credimus, inquit, ante sæcula et ante cunctas creaturas esse Deum totum solum, increatum. Ex quo fit ut posteriora Dei sint creaturæ, et earum rationes, quas cum vidisset, exposuit, inquiens: *In principio creavit Deus cælum et terram* d.

Item Gregorius Nyssenus in libro *De vita Moysis*: Gloria, inquit, increata, natura scilicet divina, omnino est, secundum se ineffabilis, et quæ comprehendi non potest, neque videri. Nihil enim quod est ipsum hoc per se nudum, potest intelligentia liquide comprehendi, aut oculis corporis ullo modo cerni, increatum enim est; quod autem est increatum, nullus potest oculis corporis cernere, quamvis Moyses sit, quamvis Paulus, qui in tertium cælum ascendit, quamvis angelus sit qui Deum videt. Ex quibus clare innotescit valentissimos etiam theologos non ultra creaturam progredi in iis quibus Deum vident; sed potius ipsam creaturam, et quæ in natura ejus insunt, considerare. Quod si, inquit Cyparissiotus, ad hunc modum et hac via et ratione de Deo disserunt, necessario sequitur theologiam, quæ in negatione versatur, longe præstantiorem esse, et ad contemplationem magis idoneam ea theologia quæ in affirmatione cernitur. Unde Dionysius hoc et sequenti capite omnia de Deo negat.

Neque corpus exsistere. Nam Joannis iv dicitur Deum esse spiritum, ex quo Christus infert, eum spiritualiter adorandum esse, nec indigere templis corporeis; ex quo patet eum spiritum ibi proprie sumere, et prout distinguitur a corpore. Hinc S. Thomas, parte 1 ad 1, docet Deum non esse corpus; quia cum corpus sit spiritu imperfectius, Deus, qui est ens perfectissimum, non potest esse corpus, sed spiritus. Manichæi olim et quidam alii hæretici, dicti Vadiani sive Audiani, dixerunt Deum esse corporeum et humanam formam, ob quædam loca Scripturæ, in quibus Deus dicitur habere brachium, digitos, pedes, etc., atque illud: *Faciamus hominem ad imaginem et similitudinem nostram* e, de corpore intelligebant. Sed hæc rationes nullius momenti sunt; nam locus ille aperte de anima intelligitur, et alia loca Scripturæ metaphorice intelligenda sunt.

Neque figuram neque formam, etc., habere. Ex quibus (inquit Cyparissiotus dec. 10, cap. 9) fit manifestum, quod in unitate Trinitatis neque reperitur principium, **569** neque medium, neque finis. Si quis vero aliquid horum quærat, multa reperitur, et non unitas. Principium enim et medium, et finis, eorum plane sunt quæ dividi possunt, unitas vero individua est. Similiter quod habet principium, et medium, et finem, totum aliquid est ex his coagmentatum; quod autem sic est totum, ex partibus etiam est totum; partes autem multæ, igitur totum ex multis. Unitas vero expers partium est, et non ex multis, aut ex partibus totum. Præterea, quod neque principium, neque finem habet, neque terminum in utroque habet: et ideo infinita est unitas. Bifariam enim, inquit, cum infinitum contemplamur, scilicet secundum principium et finem, quod non est ex his, et est supra hæc, infinitum appellatum est. Sed neque formam habet, vel figuram, vel speciem, vel colorem, divina unitas. Sic enim Magnus Basilius libro quarto τῶν ἀντιρρήτικῶν: Si, inquit, Filius vere est imago Patris, omnia autem imago vel substantiæ, vel formæ, vel figuræ, vel speciei, vel coloris imago est, Deus autem in nullo horum est, sed in sola substantia. Filius igitur, cum sit imago substantiæ, sequitur, ut sit ὁμοούσιος, id est ejusdem substantiæ Patris; et relinquatur ut sit unitas expers formæ, et figuræ, et speciei, et coloris. Expers igitur est formæ, quia idem est forma et substantia Dei. Hoc enim ab omnibus theologis concessum est. Si igitur in sola substantia est Deus, non igitur in forma circa substantiam; hæc enim forma non est sola substantia. Est etiam sine figura, quia demonstratum est non habere medium; si autem non habet medium, neque rotundi, neque recti particeps est; quia ubi non est medium, nec extrema aequaliter a medio distabunt, quod quidem in rotundis evenit; neque rursus ab extremo ad extremum aequaliter procedit linea, quod quidem in rectis reperitur. Si autem nec hoc, nec illud; caret igitur figura unitas divina. Est præterea expers speciei, quia species continentur in generibus; unitas vero divina, nec est in alio, nec in se. In alio quidem si esset, eveniret ei perinde ac si in medio esset comprehensa, quod in circuli centro contingit: demonstratum vero est, non habere eam partes, neque figuram; non est igitur in alio, imo nec in se; alioqui idem etiam quod circulo, ei accideret, si ipsa se complecteretur et contineret. Non enim

c Sap. xiii, 5. d Gen. 1, 4. e Gen. 1, 26.

potest esse aliquid in seipso, quin a seipso contineatur. Etsi enim Deus ex se, et ipse seipsum continet; tamen fieri non potest, ut idem contineat et a se contineatur. Si autem ab alio continetur, hoc est quod dicebamus ad figuras pertinere. Caret etiam colore, quia est substantia quæ non est in subjecto. Quomodo recipiet colores, quæ non potest cadere sub aspectum, qui colores discernit? Sicut ergo non est hæc omnia divina unitas, sic neque habet universitatem vel universum, quod partes recipiat alioqui incidet utrumvis eorum quæ diximus. Omnis enim oratio, vel effertur universe in universis, aut in universis non universe, sed particulariter, ut ait Dionysius cap. 11 *De divinis nominibus*.

Neque in loco esse. Hoc enim proprium est corporum et rerum circumscriptarum, Deus autem incorporeus est, et nullo termino circumscriptus, quare nec ipse est in loco, neque quæ in ipso sunt tanquam in loco sunt; sed habet ea ut seipsum habens, et in eis existens, omnibus quidem simul existentibus, et in impartibili in ipso existentibus, distinctis vero in impartibili impartibiliter.

Neque videri, etc. Divinus Diodochus et silentii magister, in libello *De spirituali perfectione*: Nemo, inquit, cum sensum mentis audit, speret videre oculis gloriam Dei. Sentire enim eam dicimus gustu quodam, qui exprimi non potest, divinæ consolationis, cum quis animam purgaverit; non autem apparere ei aliquid eorum quæ sub aspectum cadunt: siquidem nunc per fidem, et non per speciem ambulamus, sicut Apostolus ait ^f: Si cui igitur eorum qui certant (56) vel lumen, vel figura quæpiam, vel aliquid ad similitudinem ignis appareat, ne amplectamur huiusmodi visum; est enim fallacia inimici manifesta. Quæ quidem res multos sefellit, qui propter ignorantiam a via veritatis male deflexerunt. B. Chrysostomus in oratione *De incomprehensio*: Quod in Deo est incomprehensum, non sic nos scimus, sicut illæ potestates, quæ tanto magis sciunt, quanto mundiores, et sapientiores, et perspicaciores, quam humana natura sunt. Accretio enim sapientiæ accretionem reverentiæ creat, sicut id quod ex radiis solis non potest aspectus ferre. Non sic cernit cæcus, sicut qui videt: ad eundem modum quod est in Deo incomprehensum, non sic nos, ut illi, cognoscimus. Quantum enim interest inter cæcum et videntem, tantum interest inter nos et illos. Et rursus idem in iisdem: Illi igitur angeli aspectus tegunt, hi vero alioqui homines contendunt intendere oculos impudenter in gloriam inexplicabilem. Quis eos non defeat? quis non luceat hanc vecordiam et extremam dementiam? Et iterum idem, cum explanat illud: *Vidimus gloriam ejus, gloriam quasi unigeniti a Patre* ^g. Non, inquit, vidissemus, nisi per corpus nobis assuetum, et nobiscum altum, nobis apparuisset. Et adhuc in homilia 15 in Joannem: Si Deum nemo vidit unquam ^h, quid igitur, inquit, respondebimus grandiloquo Isaïæ, cum ait: *Vidi* **570** *Dominum sedentem super solium excelsum et elevatum* ⁱ? et Joanni, qui ei testimonium præbet, cum ait: *Hæc dixit quando vidit gloriam ejus* ^k? Quid Ezechieli? siquidem ipse etiam vidit eum sedentem super cherubim ^l. Quid Danieli? cum ait: *Antiquus dierum sedii* ^m. Quid Moysi? qui dixit: *Ostende mihi faciem tuam, ut sciam te* ⁿ. Jacob autem hinc nomen accepit, cognominatus Israel, id est, *Videns Deum* ^o. Quid igitur ait Joannes: *Deum nemo vidit unquam* ^p? Liqueat omnia illa ad condensationem pertinuisse. Quia enim futurum erat, ut Filius Dei in vera carne appareret, assuefaciebat eos a principio Deus in gloria Dei videnda, quantum ab eis videri poterat. Quid enim sit Deus, non solum prophetæ, sed nec angeli, nec archangeli viderunt; solus Filius et Spiritus sanctus eum vident. Quomodo enim omnis natura creata videre poterit non creatum? Nam si potestatis incorporeæ, quamvis creatæ, visionem claram penitus capere non possumus (et hoc sæpenumero in angelis demonstratum est), multo magis substantiæ non creatæ. Idcirco Paulus ait: *Quem nullus hominum vidit, sed nec videre potest* ^q. Et de Filio dicit, non esse spectabilem non solum hominibus, sed et superis potestatibus ^r. Postquam enim paulo post dixit Paulus, *Manifestatus est in carne*; subjunxit: *Apparuit angelis* ^s. Itaque tunc visus est angelis, quando carnem induit. Sed quomodo nunc dicit: *Ne contemnatis unum ex his pusillis. Dico enim vobis, quia angeli eorum semper vident faciem Patris mei, qui in cælis est* ^t? Quid igitur? Faciemne habet Deus, et in cælis circumscriptus est? Quid ergo est quod dicitur; sicut cum dicit: *Beati mundo corde, quoniam ipsi Deum videbunt* ^u. Aspectum mentis, quem habere poterimus, et notionem de Deo dicit: sic et in angelis interpretandum est, propter puram ipsorum et vigilantem naturam, nihil aliud quam Deum semper cogitare.

Ubi nota, cum Patres dicunt nullam creaturam videre Deum posse, intelligendos esse de naturali, vel de comprehensiva visione, et quid sit. Etsi autem ante incarnationem quoque videbatur Deus ab angelis, et apparebat eis, tamen quia cum in mundo apparuit per carnem, tunc illis ipsis angelis excellentius apparuit, et visus est; idcirco Scriptura tunc dixit, *ὠφθη*, id est *apparuit*, et visus est angelis quando carnem induit. Tunc enim perfectus et divinus cognoverunt illa quæ sunt Dei propria, bonitatem, justitiam, misericordiam, sapientiam, potentiam, et alia quæ in mysterio incarnationis ac reparationis humanæ maxime eluxerunt.

PARAPHRASIS PACHYMERÆ (57).

Omnium causa et supra omnia Deus est. Hæc A itaque nec essentiæ, neque vitæ, neque rationis, neque mentis expers existit; gradatim vero et secundum ordinem, ab extremis incipiens, ad sublimiora conscendit, quoniam est theologia negativa. Magis enim Deus est non expers substantiæ, quam non expers mentis; plures nimirum concesserint

Ἡ πάντων αἰτία καὶ ὑπὲρ πάντα ὁ θεὸς ἐστίν. Αὐτὴ γοῦν οὔτε ἀνούσιός ἐστιν, οὔτε ἄζωος, οὔτε ἄλογος, οὔτε ἄνους· κλιμακῶδην δὲ καὶ κατὰ τάξιν ἀπὸ τῶν ἐσχάτων ἀρχόμενος, ἀνεισιν ἐπὶ τὰ ὑψηλότερα, ἐπεὶ ἀποφατικὴ ἡ θεολογία ἐστὶ. Μᾶλλον γὰρ οὐκ ἀνούσιος ὁ θεός, ἢ οὐκ ἄνους· δηλονότι πλείονες ἂν συντεθεῖεν, ὅτι οὐκ ἀνούσιος, ἢ ὅτι οὐκ ἄνους· τὸ μὲν γὰρ

^f II Cor. v, 7. ^g Joan. i, 14. ^h Ibid. 18. ⁱ Isa. vi, 1. ^k Joan. xii, 41. ^l Ezech. x, 1. ^m Dan. vii, 9. ⁿ Exod. xxxiii, 15. ^o Gen. xxxii, 28. ^p Joan. i, 18. ^q I Tim. vi, 16. ^r I Tim. i. ^s I Tim. iii, 16. ^t Matth. xviii, 10. ^u Matth. v, 8.

(56) Certamen intelligit, quo certamus cum lege carnis.

(57) Vide Scholia S. Maximi tom. II, cap. 4 *Myst. theol.*

ἀνούσιος παχυτέραν ἔχει τὴν παραλογίαν, τὸ δὲ ἀνοὺς λεπτοτέραν· καὶ διὰ τοῦτο τὴν ἀπόφασιν ἐκείνου εὐκολωτέρας δέξονται ἢ τὴν τούτου. Ἀναγκαιῶς δὲ διὰ τούτων ὁ Πατήρ προσηφάλισατο τὸν ἀκροατὴν, ὥστε μὴ ἐν ταῖς ἐξῆς ἀποφάσεσιν, ὅτε λέγει· Οὐτε σῶμά ἐστιν, οὔτε τὸ, οὔτε τὸ, ἀεσθαι ὅπως μὴ εἶναι τὸ θεῖον. Ἄλλ' ἐν τούτοις μὲν τὸ εἶναι αὐτῷ ὑπέθετο· εἰπὼν γάρ, οὔτε ἀνούσιος, οὐσίαν ἐδήλωσεν· οὔτε ἄζωος, ζῶσαν ἐδήλωσεν· οὔτε ἄλογος, λόγον ἐδήλωσεν· οὔτε ἄνοους, νοῦν ἐδήλωσεν. Ἐν τούτοις οὖν ὑποθέμενος τὸ εἶναι αὐτὸ, ἐν τοῖς ἐφεξῆς, ὅτε λέγει τὸ σῶμα, καὶ τὰ λοιπὰ, τὸ κατὰ μηδὲν τῶν ὄντων εἶναι, ἀλλ' ὑπερούσιον ἠνίκατο· τὸ γὰρ μὴ ὄν ἀνούσιον. Καὶ πάλιν οὐ σῶμα, ἀλλ' ὑπὲρ πάσαν, ἐτέραν οὐσίαν, καὶ ἐστὶ καὶ ὑπερούσιον ἐστίν. Εἰπὼν δὲ, Οὐτε σῶμα ἐστίν, ἀναιρεῖ καὶ τὰ περὶ τὸ σῶμα· ἀσχημάτιστον γάρ, καὶ ἀνειδέον, καὶ ἄποσον, καὶ ἄποιον, καὶ ἄογκον. Ἄλλ' οὐδ' ἐν τόπῳ ἐστὶ· πᾶν γὰρ περιγραφτὸν ἐν τόπῳ, ἐπεὶ ὁ τόπος πέρας ἐστὶ τοῦ περιέχοντος. Τὸ δὲ θεῖον, πανταχοῦ παρὸν, καὶ πληροῦν τὰ πάντα, οὐ περιέχεται παρ' οὐδενός· ἀλλ' οὐδ' ὁράται· οὐδ' ἐπαφῆν ἔχει, ὅτι οὐδ' αἰσθητὸν ἐστίν (αἱ γὰρ αἰσθήσεις περὶ τὰ αἰσθητά), ἀλλ' οὐδ' αἰσθάνεται· οὐδὲ γὰρ αἰσθητικόν ἐστίν, οὐδ' αἰσθήσεις ἔχει. Οὐτε ὑπὸ παθῶν ἐνοχλεῖται, οὔτε ἐξ ἀδυναμίας αἰσθητοῖς ὑπόκειται πάθεσιν. Οὐτε δαὲ αὐτῷ τοῦ φωτός, οὔτε ἀλλοιοῦται, οὔτε φθειρεται· ἀναλλοιωτὸν γὰρ καὶ ἀθάνατον. Οὐδὲ μερισμὸν ὑφίσταται ἐν τῷ τὰς τρεῖς ζωαρχικὰς ὑποστάσεις ἰδιοὑποστάτως εἶναι τε καὶ νοεῖσθαι. Οὐδὲ στέρησιν· τὰ γὰρ προσόντα τῷ Θεῷ ἀγαθὰ καὶ ὑπερπλήρη καὶ φυσικά ἐστίν. Οὐδὲ ρεῦσιν ὑφίσταται, ἀρρέυστως γὰρ ὁ μονογενὴς Λόγος ἐκ τοῦ Πατρὸς γεννᾶται, καὶ ἀπαθῶς ἐκ τοῦ Πατρὸς ἐκπορεύεται τὸ ἅγιον Πνεῦμα. Οὔτε ἄλλο τι τῶν αἰσθητῶν οὔτε ἐστίν, οὔτε ἔχει. Τὸ μὲν ἐστὶ, διὰ τὰ καθ' αὐτὰ ὑφειστώτα λέγει, ἤγουν πνεῦμα, ἄηρ, λίθος· τὸ δὲ ἔχει, διὰ τὰς δηλωθείσας σωματικὰς ποιότητας.

naturalia. Neque fluxum sustinet, siquidem sine fluxu unigenitum Verbum ex Patre gignitur, et sanctus ille Spiritus sine passione ex Patre procedit. Neque quidquam aliud rerum sensibilium vel est vel habet. Dicit quidem illud *est*, propter ea quæ per se subsistant, ut spiritus, aer, lapis; illud vero *habet*, propter jam declaratas corporeas qualitates.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ε΄.

D

572 CAPUT V.

*Ὅτι οὐδὲν τῶν νοητῶν ὁ παντὸς νοητοῦ καθ' ὑπεροχὴν αἰτίας.

Quod nihil rerum intellectilium sit is qui omnis rei intellectilis secundum excellentiam est auctor.

SYNOPSIS CAPITIS.

Docet, Deum nihil esse eorum quæ nos cognoscimus; sed esse supra omnia ista quæcunque quomodocunque a nobis concipi vel intelligentia percipi possunt.

Αἰθίς δὲ ἀνιόντες λέγομεν*, ὡς οὔτε ψυχὴ ἐστίν, οὔτε νοῦς· οὔτε φαντασίαν, ἢ δόξαν, ἢ λόγον, ἢ νόησιν ἔχει· οὐδὲ λόγος ἐστίν, οὔτε νόησις· οὐδὲ λέγεται οὔτε νοεῖται· οὔτε ἀριθμὸς ἐστίν, οὔτε τάξις, οὔτε μέγεθος,

Rursus autem ascendentes dicimus, quod nec anima sit, neque mens, nec imaginationem, vel opinionem, vel rationem, vel intelligentiam habeat; neque sermo est, neque intelligentia; neque dici-

VARIÆ LECTIONES.

* λέγομεν, S. P. Sc.

tur vel intelligitur; neque numerus est, neque ordo, neque magnitudo, neque parvitas, neque æqualitas, neque similitudo, neque dissimilitudo; neque stat, neque movetur, neque quiescit, neque habet potentiam; nec est potentia, neque lumen, neque vivit, neque vita est, neque substantia est, neque sæculum, neque tempus, nec est ejus tactio intellectilis, neque scientia, neque veritas est, neque regnum, neque sapientia, nec unum, nec unitas, neque divinitas, neque bonitas, neque spiritus est, ut nos spiritum cognoscimus; nec est filiatio, neque paternitas, nec aliud quidquam eorum, quæ nobis, aut ulli eorum qui sunt, cognita sunt; neque aliquid eorum quæ non sunt, neque quæ sunt; neque quæ sunt eam cognoscunt quatenus est, nec ipsa cognoscit quæ sunt quatenus sunt; nec est illi ratio, neque nomen, neque cognitio; neque tenebra est, neque lumen, nec error, neque veritas; nec est ejus in universum positio, nec ablatio; imo cum eorum, quæ post ipsam sunt, positiones et ablationes facimus, ipsam neque ponimus, neque tollimus; quia supra omnem positionem est perfecta; et singularis omnium causa; et supra omnem ablationem exsuperatio omnium simpliciter abstracta, et ultra omnia.

A οὐτε σμικρότης, οὐτε ἰσότης, οὐτε ἀνισότης, οὐτε ὁμοιότης ἢ ἀνομοιότης· οὐτε ἔστηκεν, οὐτε κινεῖται, οὐτε ἡσυχίαν ἔχει, οὐτε ἔχει δύναμιν, οὐτε δύναμις ἔστιν, οὐτε φῶς· οὐτε ζῆ, οὐτε ζῶή ἔστιν· οὐδὲ οὐσία ἔστιν, οὐτε αἰών, οὐτε χρόνος· οὐδὲ ἐπαφή ἔστιν αὐτῆς νοητῆ· οὐτε ἐπιστήμη, οὐτε ἀλήθειά ἔστιν· οὐδὲ βασιλεία, οὐτε σοφία· οὐδὲ ἐν, οὐδὲ ἐνότης, οὐδὲ θεότης, ἢ ἀγαθότης, οὐδὲ πνεῦμά ἔστιν ὡς ἡμᾶς εἶδέναι· οὐτε υἰότης, οὐτε πατρότης, οὐδὲ ἄλλο τι τῶν ἡμῖν ἢ ἄλλῳ τινὶ τῶν ὄντων συνεγνωσμένων· οὐδὲ τι τῶν οὐκ ὄντων, οὐδὲ τι τῶν ὄντων ἔστιν, οὐδὲ τὰ ὄντα αὐτὴν γινώσκει ἢ αὐτὴ ἔστιν· οὐδὲ αὐτὴ γινώσκει τὰ ὄντα ἢ ὄντα ἔστιν· οὐδὲ λόγος αὐτῆς ἔστιν, οὐτε ἔνομα, οὐτε γνῶσις· οὐδὲ σκότος ἔστιν, οὐδὲ φῶς· οὐτε πλάνη, οὐτε ἀλήθεια· οὐδὲ ἔστιν αὐτῆς καθόλου θέσις, οὐτε ἀφαιρέσις· ἀλλὰ τῶν μετ' αὐτὴν τὰς θέσεις καὶ ἀφαιρέσεις ποιοῦντας αὐτὴν, οὐτε τίθεμεν, οὐτε ἀφαιροῦμεν· ἐπεὶ καὶ ὑπὲρ πᾶσαν θέσιν ἔστιν ἡ παντελῆς καὶ ἐνιαῖα τῶν πάντων * αἰτία, καὶ ὑπὲρ πᾶσαν ἀφαιρέσιν ἡ ὑπεροχὴ τοῦ πάντων ἀπλῶς ἀπολελυμένου καὶ ἐπέκεινα τῶν ὄλων.

B

573 ADNOTATIONES CORDERII.

Pro meliori horum intelligentia, consulenda sunt in Generalioribus observationibus, octava et nona, quæ ex Lessio notavimus: apud quem etiam vide caput secundum, libro primo *De perfectionibus divinis*, ubi agit de Dei incomprehensibilitate

Nec anima est, neque mens. Per animam tanquam per partem hominis principalem, designat hominem; per mentem vero angelum intelligit, qui definitur *νοῦς ζῶν*, id est *mens viva*, scilicet ob intelligendi præcellentiam præ cæteris creaturis. Unde a philosophis angeli κατ' ἐξοχὴν *intelligentiæ* nuncupantur. Vult itaque dicere Deum neque hominem esse neque angelum, atque adeo *neque imaginationem vel opinionem, vel rationem, vel intelligentiam habere*, qui sunt quatuor gradus cognitionis. Atque inter illos infimus quidem est imaginatio, quæ est rerum sensui subjectarum sensibilis et interna representatio. Hanc sequitur, et in ea fundamentum habet opinio, quæ est assensio debilis animæ rationis, probabilitate quidem mixta, sed non omnino expers formidinis. Tertium locum tenet ratio, id est scientia, quæ ratiocinatione seu demonstratione oritur. Quartum denique et supremum gradum obtinet mens seu intelligentia, quæ est pura et simplex rerum contemplatio; qualis angelorum propria est, et de speciali quadam Dei gratia in spiritualibus quibusdam viris ac mysticis theologis quandoque reperitur. Hos igitur omnes cognoscendi modos hic a Deo removet, qui omnino alia ratione intelligit quidquid intelligit, scilicet seipso, nullo interveniente actu a se distincto, ut verbo dicam, incomprehense. Hinc *neque sermo est*, quo scilicet homines loquuntur, *neque intelligentia*, quali utuntur angeli; *neque dicitur, vel intelligitur*, quippe inominabilis et inintelligibilis, ut sæpe dictum est. Pulchre Synesius hymno quarto de Deo trino et uno, Deum Patrem invocans, ait, Πάτερ ἄγνωστε νόω, ἄρρητε λόγῳ, et Arnobius libro primo, De quo, inquit, nihil dici et exprimi mortalium potis est significatione verborum, qui ut intelligaris, tacendum est; atque ut per umbram te possit errans investigare suspicio, nihil est omnino metuendum. Non est mirum, si ignoraris; majoris admirationis est, si sciaris. Quin et argute Augustinus libro primo *De doctrina christiana* capite quinto et sexto: Diximusne, inquit, aliquid et sonimus aliquid dignum Deo? Imo vero me nihil aliud quam dicere voluisse sentio. Si autem dixi, non est hoc quod dicere volui. Hoc unde scio, nisi quia Deus ineffabilis est? Quod autem a me dictum est, si ineffabile esset? at per hoc ne ineffabilis quidem dicendus est Deus, quia et hoc cum dicitur, aliquid dicitur; et sit nescio quæ pugna verborum; quoniam si illud est ineffabile quod dici non potest, non est ineffabile quod vel ineffabile dici potest; quæ pugna verborum silentio cavenda potius, quam voce paranda est.

Neque numerus est. Quia per se unitas, et solus vera unitas, a qua omnis numerus, cum sit supra numerum. *Neque ordo*, cum hic sit inter diversa, Deus autem perfectissime unus et idem Deus, ita ut nec in personis divinis sit ullus ordo dignitatis, sed tantum originis et processionis. *Neque magnitudo, neque parvitas, neque æqualitas, neque similitudo, neque stat, neque movetur, neque quiescit.* De hisce singulis consule caput nonum *De divinis nominibus*, et ibidem nostras adnotationes. *Neque habet potentiam, neque est potentia.* Vide de his quæ dicta sunt capite octavo et decimo *De divinis nominibus*. *Neque lumen, neque vita est;* vide ibidem caput sextum. *Neque substantia est;* vide ibidem caput quintum. *Neque sæculum, neque tempus;* vide ibidem caput decimum. *Neque est ejus tactio intellectilis, neque scientia, neque veritas est;* vide ibidem caput septimum. *Neque regnum;* vide ibidem caput duodecimum. *Neque sapientia;* vide ibidem caput sextum. *Nec unum, nec unitas;* vide ibidem caput tertium decimum.

Neque divinitas, neque bonitas. De his vide *De divinis nominibus* caput duodecimum et quartum.

Nota, inquit sanctus Maximus, quod neque divinitas substantia est Dei (scilicet prout a nobis concipi-

VARIE LÉCTIONES.

* ἐπάντων, S. P

tur) sicut nec unum aliquid eorum quæ dicta sunt, neque contrariorum eis; quare nihil ipsorum est. Non enim sunt hæc substantia, sed gloria circa eum. Non dixit gloria in eo, quæ est increata, id est ipsa essentia, sed circa eum sunt, quæ ab eo creata sunt, ex quibus a nobis glorificatur et laudatur. Sic et Gregorius theologus sermone tertio *Theologiæ* suæ dixit, quod neque divinitas, nec ingenitum, neque paternitas substantiam Dei significent, scilicet ut nos divinitatem cognoscimus. Cognoscimus enim divinitatem creatam in iis, qui per participationem dii dicuntur, sive angeli sive homines sint. Hujusmodi **574** autem divinitas creata nec est, neque significat divinitatem Dei, quæ essentia sive substantia ejus est; sed potius divinitas, bonitas, sapientia, et cætera, ut nos cognoscimus ista, gloria sunt circa Deum, quæ ab his quæ ab eo creata sunt, glorificatur et celebratur.

Observa præterea, quod *neque spiritus est, ut nos spiritum cognoscimus; neque filiatio est, neque paternitas*, scilicet ut nos Patrem et Filium cognoscimus. Illud enim, *ut nos cognoscimus*, in omni negatione superiorum accipe. Declarat autem, quod dici solet secundum nostram cognitionem.

Neque (inquit Cyparissiotus) te moveat hoc caput, ut putes hunc divinum auctorem aliquid blasphemæ dicere. Propositum enim est ei demonstrare, Deum nihil eorum esse quæ sunt, sed esse supra omnia. Etenim si ipse omnia produxit, quomodo potest esse aliquid eorum quæ sunt? Dixit autem, quod nec ea quæ sunt, cognoscant Deum causam omnium; at non cognoscere Deum, interitus plane est. Verum statim id exposuit, quod dixerat, cum subjunxit: *Quatenus ipsa est*; quod perinde est ac si dicatur: Nihil ex iis quæ sunt, cognoscit Deum, adæquate seu comprehensive; *dictum enim est: Nemo novit Filium nisi Pater, neque Patrem quis novit nisi Filius* ^v.

Rursum subjungit magnus Dionysius, et ait: *Nemo cognoscit Filium quatenus est*, nec ipse Deus *cognoscit ea quæ sunt quatenus sunt*, id est (ut explicat Cyparissiotus) non novit intendere mentem secundum sensum, ad ea quæ sensilia sunt; nec ad substantias quatenus substantiæ sunt. Hoc enim non convenit Deo, qui non cognoscit alia quatenus sunt in seipsis, sed in se ipso, id est in sua essentia, in qua omnes species rerum sunt comprehensæ, et multo excellentius in eo quam in se ipsis sunt. Nos enim qui homines sumus, ea quæ sensu percipiuntur, aut aspectu, aut gustu, aut tactu, intelligimus quid sint: ea vero quæ sub intelligentiam cadunt, aut per disciplinam, cum ex magistro discimus, aut per doctrinam, cum nostro studio et industria sine magistro docemur; aut per illuminationem, cum Deus revelat, cognoscimus; Deus autem nullo modo ex istis novit ea quæ sunt, sed potius ex seipso cognitionem omnium habet. Hoc enim insinuat Scriptura cum ait: *Qui novit omnia antequam fierent* ^x. Quod quidem declarat, non secundum rationem productionis eorum novisse ea Deum, secundum sensum aut intelligentiam; sed potius supra omnem sensum et intelligentiam, in se tantum intuens.

Item Gregorius theologus loco supra citato. Quæ sunt, inquit, id est creaturæ, non possunt supra naturam suam ferri intelligendo. Consentaneæ igitur, cum in se intuentur, divinam naturam ignorant secundum illud quod ipsa est. Sic igitur divina natura in se ipsam intuens, non novit in se esse creaturas secundum rationem substantiæ eorum, quia ipsa divina essentia est propria ratio substantiæ cujusque creaturæ in infinitum perfectior, quam propria ratio substantiæ in ipsa creatura. Hoc enim significavit cum dixit: *Quatenus sunt*: siquidem est supra omnia quæ sunt, et ipsum esse supra substantiam habet; aliter enim nemo dicet ignorare Deum creaturas suas.

Ex quibus fit manifestum, quod unitas supra substantiam ab omnibus abstracta est et supra omnia est. Immensis enim mensuris, et quæ conferri non possunt, causæ, supra effectus locantur et eximuntur, et ab eis absunt, ut sæpe dictum est. Quomodo enim creaturæ et facta, et quæcumque vocabulo entium significantur, conferri possunt cum natura quæ ultra omnia est? Unde convenienter sibi causa omnium, non est unum eorum quæ sunt, non dico quæcumque aliquis numeraverit, sed si quis cogitatione fingeret, et ad illa quæ ultra sæcula sunt, refugeret, opinionibus essent rationis apud nos inaniter quidem ad illa, quæ ultra omnia sunt, proficiscentis; tantum vero a re distant quantum simulacrum a veritate, et domus ab eo qui eam fabricavit, et umbra ab iis quæ sunt et per se existunt. Non enim fieri potest, ut quæ finita sunt, pertranseant quod infinitum est; quamvis mens multas infinitates reperiat, et secum reputet, nihilominus ab infinitate vera excidit, et tanquam cum umbra pugnare convincitur, attrectans; sicut qui tenebris crassissimis involuti sunt, et in iis ruunt. Ob hanc causam theologiam secundum negationem in multis valentior esse theologia affirmante, demonstratum est; non quidem quod theologia ex negantibus magis Deum assequatur et attingat (ex æquo enim utraque aberrat a conjectura de Deo), sed quod theologia negans plus profiteatur nescire, et hoc ipso verior sit. Hanc enim solam, inquit sanctus Maximus, habet Deus veram cognitionem, non cognosci. Ex his patet Deum esse supra omnem affirmationem et negationem; et nos solum ignorando perfecte, et non videndo cognoscere eum, et de eo philosophari.

Ex omnibus igitur, quæ hactenus dicta sunt, constat, theologiam mysticam **575** ad ignitionem Dei, qui perfecte hic in via neque cognosci neque videri potest, pertinere; atque adeo non tam esse partem theologiæ, quam supra theologiam, quippe quæ supra mentem et sermonem ac rationem perficiatur. Hanc ergo cognitionem supra mentem vocant omnes illi præclari ac divini viri, qui, ut mihi videtur, ex eo quod illam experti sunt, nomen ei indiderunt. Conjunctio enim cum Deo supra mentem, est ingredi per ignorantiam perfectam in illud infinitum, et quod comprehendere non potest, et in pelagus immensam naturæ ejus, ubi omnis natura defatigata sistit se, et ulterius progredi non audeat, quod a divino quodam odore, et quadam a corpore et a creaturis avocatione, in laudabilem et beatum statum, non solum admirabilius quam dici possit, sed quam intelligi, aliquando restituit; conjunctio ergo hæc cum Deo supra mentem, et hujusmodi divina exstasis, cum sit supra speciem theologiæ, a sancto Dionysio recte *mystica* seu arcana theologia nominatur. Dionysius Carthusianus, qui doctissimos simul et piissimos in sanctum Dionysium edidit Commentarios, epilogi loco pulchram movet quæstionem, quæ digna visa sunt ut hic ex eodem ad totius Operis complementum adjiceretur, cum iis quæ hactenus explicata sunt, illustrationem aliquam afferre posse videatur.

QUÆSTIO MYSTICA.

An mens humana in visione ac contemplatione mysticæ theologiæ videat seu intelligat vere et objective ipsummet Deum. Quod si ita, an videat ipsum intuitive, an abstractivè: atque insuper, an habeat de Deo conceptum distinctum ac proprium, vel quidditativum, an solum confusum ac generalem.

Quod in contemplatione tam theologiæ affirmativæ, seu propriè dictæ (de qua tractat sanctus Dio-

^v Matth. xi, 27. ^x Dan. xii, 12.

nysius libro *De divinis nominibus*) quam theologiæ negativæ seu mysticæ (de qua jam in hoc libro *De mystica theologia* actum est) Deus vere et objective intelligatur, hoc modo videtur probari posse.

Primum, quia in omni intelligentiæ actuali, reali et vera, est aliquod verum et reale objectum; sed utraque ista Dei cognitio est vera, realis, et actualis intellectio Dei; ergo habet verum et reale objectum circa quod versatur, et cui infigitur ac intendit; alioquin esset apprehensio vana, phantastica et frivola. Hoc ergo objectum reale vel est ens creatum, aut increatum. Si sit increatum, habet propositum; si creatum, omnes illæ cognitiones seu contemplationes sunt falsæ, cum nullum ens creatum proprie dicatur, prædicetur aut verificetur de superbeatissimo infinitæ excellentiæ Deo.

Præterea, cum verbi gratia dico, Deus est ens omnifarie perfectum, seu perfectionaliter infinitum, Deus est actus purus, Deus est universorum creator; istæ et consimiles propositiones sunt veræ atque catholicæ, ac proprie dictæ; non metaphoricæ, aut symbolicæ seu translativæ. In omnibus autem his apprehendo æternum et increatum objectum de quo solo verificantur, et illud aliquo modo intelligo et agnosco; ergo et illud intueor, cum istud intelligere sit mentaliter intueri. Unde et distinctum ac proprium de hoc objecto conceptum apprehendo, formo ac habeo qui de alio nullo verificatur, et ad Dei essentialia pertinet, in quo nullum est accidens.

Similiter in propositionibus mysticæ theologiæ, cum dico, Deus non est ens nec esse, nec essentia, nec vivens, nec vita; item, Deus non est unus nec unitas, nec trinus nec trinitas, nec sapiens nec sapientia, nec virtus neque omnipotens, nec verus nec veritas, etc., in hujusmodi propositionibus negativis relinquatur ac supponitur seu præsupponitur positio et affirmatio aliqua, sensusque positivus, ut puta, supergloriosissimus et superessentialissimus, Deus est ens et esse atque essentia, et Deus ac Deitas, unus et unitas, trinus et Trinitas, vivens et vita, sapiens ac Sapientia, scilicet infinite sublimius, perfectius ac gloriosius quam capere valemus: ita ut nihil horum intelligamus, concipiamus, aut intueamur, secundum naturam et modum quo in Deo sunt, et ei conveniunt, et sunt quod ipse est; quia nihil horum intelligimus quidditative seu ut *quid est*, aut a priori, aut in seipso, sed tantum ex suis effectibus, et in illis, et quantum ad *quia est*, puta a posteriori. Attamen ipsum ens increatum est objectum apprehensionum et contemplationum istiusmodi.

In contrarium vero hujus arguitur. Primum, Si in præfatis cognitionibus Deus sit immediatum proximumque objectum, immediate inspicimus ac cognoscimus **576** eum quidditative, et intuebimur essentialitatem ejus ut in seipsa est, quod fieri non posse expresse docet sanctus Dionysius in *Epistola ad Caium*, dicens: *Si quis videns Deum, intellexit id quod vidit, non ipsum vidit, sed aliquid eorum quæ sunt circa ipsum, id est aliquid divinarum effectuum.* Quod ipsum etiam in hoc libro *Mysticæ theologiæ* affirmat. Sed et Joannes Damascenus libro primo, cap. 4, asserit: « Quæcunque dicimus de Deo affirmative, non naturam ejus, sed ea quæ sunt circa naturam ejus ostendunt. » Et iterum: « Oportet, inquit, quodlibet eorum quæ de Deo dicuntur, non quid ipse est secundum substantiam significare, sed quid non est, ostendere; aut habitudinem quamdam, aut aliquid eorum a quibus separatur et distinguitur, aut aliquid eorum quæ consequuntur, naturam, aut operationem. »

Præterea (ut in superioribus frequenter ostensum est, et nominatim in fine capitis primi *Mysticæ theologiæ* perfectissima Dei contemplatio, secundum S. Dionysium, in præsentem est illa, qua conjungimur ei tanquam prorsus incognito, non ergo ipsum objective cognoscimus.

Verum his denuo contrariari videntur quædam verba sanctorum Patrum aliorum, ut S. Gregorii, qui in libro *Dialogorum* ait: « Animæ videnti Creatorem, angusta est omnis creatura. Quamlibet enim parum de luce Creatoris aspexerit, breve sit ei omne quod creatum est; quia ipse luce intimæ visionis mentis laxatur sinus, tantumque expanditur in Deo, ut superior existat mundo. » S. Hieronymus item in *Regula* sua fatetur se sæpius per hebdomadas raptum fuisse, increatamque lucem, id est ipsam superbeatissimam Trinitatem, conspexisse. Et multi sanctorum multoties in hac vita rapti fuerunt in divitias gloriæ Dei, et in abyssum lucis immensæ absorpti. Unde et gloriosus Pater Bernardus in *Epistola ad fratres de Monte Dei* juxta sublimem suam experientiam scripsit: « Quidquid in via hac de visione et cognitione Dei fidelibus impartitur, speculum est et ænigma, tantum distans a visione futura et cognitione, quantum a veritate distat fides, umbra a luce, tempus ab æternitate; nisi dum aliquando sit quod de Deo in libro *Job* legitur: *Qui abscondit lucem in manibus, et præcipit ei ut rursus oriatur, et annuntiat de ea dilecto, quod possessio ejus sit, et ad eam possit ascendere*. Electo etenim et dilecto Dei, aliquando lumen quoddam vultus Dei ostenditur, sicut lumen clausum in manibus, quod patet et latet ad tenentis arbitrium, ut per hoc quod quasi in transcurso seu puncto videre permittitur, inardescat animus ad possessionem æterni luminis plenam, hæreditatemque gloriosam beatificæ visionis. Cui ut aliquatenus innotescat, id quod ei deest, nonnunquam quasi pertransiens gratia perstringit sensum amantis, et eripit eum sibi, et rapit in diem qui est sine tumultu ad gaudia silentii, et præ modulo suo ad momentum, ad punctum id ipsum ostendens ei videndum sicuti est. Interim etiam efficit ipsum in idipsum, ut sit et ipse pro modulo sicut illud est. »

Amplius hanc difficultatem tangit Joannes de Gerson in tractatu suo *De mystica theologia*: « Si divinum, inquiens, Dionysium edoctum a conscio secretorum celestium Paulo, placet inspicere, ubi de mystica disseruit theologia cum expositoribus suis, invenimus eum tenere modum avertendi se a phantasmatis corporeis, ut, abnegatis omnibus quæ vel sentiri possunt vel imaginari, sive intelligi, ferat se spiritus per amorem in divinam caliginem, ubi ineffabiliter et supermentaliter Deus cognoscitur. Dat exemplum de statuatico sculptore, qui ex ligno aut lapide abradens format agalma pulcherrimum, hoc est simulacrum, per solam ablationem. Conformiter spiritus removens omnia per abnegationem quæ hic potest cognoscere, quæ suam utique secum gerunt imperfectionem, vel potentialitatem, vel dependentiam, vel privationis, rei mutabilitatis, invenit omnibus his ablatis tandem pulcherrimum Dei agalma, id est notitiam rei actualissimæ sine potentialitate, supremæ sine dependentia, perfectæ et puræ sine privatione, necessariæ sine mutatione. »

Cæterum an notitia illa sit solum experimentalis in affectu supremo deitati per amorem unito, an vero possit dici etiam intellectualis, non quidem intuitiva, sed abstractiva, et non solum connotativa, sed absoluta, consideratione et inquisitione dignissimum.

Habet utraque pars suos elevatissimos defensores. Sunt enim, qui exponentes sanctum Dionysium primam tenent; sunt item alii, qui ultra prædictam experimentalem seu experimentativam de Deo noti-

tiam, dicant etiam haberi posse intellectivam per conceptum proprium absolutum esse divini, quamvis non intuitivam, si imperfectio ab ipso removeatur et abstrahatur. Idem de vita, de bonitate, de sapientia, de potentia, et consimilibus prædicatis perfectionalibus dicunt.

Ad secundam hanc partem flecti videtur sanctus Augustinus pluribus locis, præsertim in libro *De Trinitate*, docens hoc modo nos ferri in bonum absolutum. Sanctus quoque Bonaventura in suo *Itinerario* capite sexto idem insinuat. Unde videtur, quod, abstracta ab ipso esse, omni potentialitate, dependentia, privatione, **577** et alia omni imperfectio ac finitate, resultat conceptus Dei absolutus ac proprius.

Advertendum autem, quod (uti idem ait in scripto Quarti) abstractio ista possit tot modis contingere, quot modis invenitur dissimilitudo. Primo enim contingit dissimilitudo, dum forma participatur secundum eandem rationem speciei, sed non secundum eundem modum seu gradum perfectionis, ut in duobus quorum unus est albius alio. Secundo, dum forma participatur secundum eandem generis rationem, non speciei, ut inter duos coloratos, quorum unus sit albus, alius niger. Tertio adhuc minor est similitudo, dum aliqua non conveniunt in genere, sed in analogia, ut est similitudo coloris ad hominem, in hoc quod utrumque sit ens, sicque deficiens est omnis similitudo creaturæ ad Deum.

Insuper quidam (ut Rabbi Moses et Avicenna) dixerunt, quod perfectiones creaturarum non conveniant Deo nisi dupliciter, ut puta negative et causaliter. Ac negative quidem primo, ad removendam privationem seu defectum oppositum, ut cum dicimus Deum sapientem, ad innuendum quod in eo non sit insipientiæ malum. Secundo, prout ex negatione relinquatur seu consequatur aliquid; ut ex hoc quod quis dicitur immaterialis relinquatur quod sit intelligens; atque ita, secundum istos hujusmodi nomina Deo attribuuntur magis ad removendum, quam ad ponendum quidquam in eo. Causaliter vero seu per modum causalitatis conveniunt Deo; primo secundum quod causat perfectiones in creaturis, ita ut dicatur bonus ac sapiens, quia sapientiam ac bonitatem rebus infundit; secundo, quia ad modum creaturæ se habet, ita ut dicatur volens ac pius, quoniam in causando, instar volentis ac pii se habet. Sicut etiam dicimus eum iratum. Et juxta istam positionem, omnia quæ dicuntur de Deo et creaturis, dicuntur de his pure æquivoce, et nulla similitudo est creaturæ ad creatorem, ex hoc quod creatura vocetur sapiens, justa, pia, etc., quod etiam expresse assèrit Avicenna.

At his objicitur, quod simili modo Deus posset dici lapis et lignum; quia est causa horum; nec sic ex cognitione creaturarum duceremur in veram Dei cognitionem; nec verum videretur id quod Dominus dixit: *Faciamus hominem ad imaginem et similitudinem nostram* *. Quod item in Ezechiele habetur: *Tu cherub signaculum similitudinis Dei* *. Omnis quoque effectus dicitur participata suæ causæ similitudo.

Verumtamen huic opinioni concordare videtur, quod super mysticam theologiam scribit Albertus, dicens: « Deus non habet aliquid commune quod sit in ipso et creaturis, neque ut species, neque ut genus, neque ut analogiæ principium; sed est ibi tantum imitationis communitas, qua creata imitantur creatorem ut queunt; et hæc non est communitas. Propter quod etiam non est vera aliqua apud nos prædicatio vera de Deo. » Quæ verba inepte sonare videntur, nisi forsitan sumat prædicationem veram, pro prædicatione proprie dicta.

Est etiam alia positio, quatenus perfectiones creaturarum sunt in Deo præeminenter, idque quoad tria. Primo, quantum ad universalitatem; quia in Deo sunt omnes perfectiones aduatae. Secundo, quantum ad plenitudinem; quia in Deo sunt cum infinita perfectione. Tertio, quoad simplicitatem et unitatem; quæ enim in creaturis sunt diversa ac multa, in Deo sunt unum. Hæc est doctrina sanctorum Dionysii et Anselmi, ac plurimorum aliorum quos doctores præcipui, sanctus Thomas, Alexander, sanctus Bonaventura, Richardus, Petrus Ægidius, et alii multi sequuntur, et rationabilior quoque videtur. Verumtamen Scotus, in scripto suo *Super primum sententiarum*, tenet, quod conceptus entis sit univocus et communis Deo et creaturis, atque ita ens univoce prædicetur de eis; negat tamen, Deum esse in aliquo prædicamento. Aliqui vero dicunt, quod in prædicamento existat, ut Franciscus de Maronis, et qui Nominalistæ dicuntur. Denique Guilielmus Parisiensis in *Divinali suo de Trinitate*, et Antiodorensis in *Summa* sua, Henricus etiam de Gandavo in *Summa* sua, et in *Quodlibeticis* tuentur, Deum in prædicamento non esse, nec aliquid de ipso et creaturis dici univoce sed analogice tantum. Quæ positio non solum est verior, sed etiam congruentior infinitæ superincomparabili et superessentiali majestati divinæ, ac conformior beatissimi Dionysii documentis, qui Deum in libris suis tam frequenter supersubstantialem, superessentialem, supermagnum, supersapientem, et prorsus ineffabilem, incognoscibilem, indefinibilem, illimitabilem nominat. Si autem esset in prædicamento, haberet genus et differentiam, ex quibus posset cognosci, describi seu definiri ac notificari.

Vis rationum D. Thomæ in hoc fundatur, quod nimirum cognitio fiat per formam seu speciem et similitudinem cogniti, idque dupliciter. Primo, per propriam formam seu speciem, juxta illud philosophi: « Lapis non est in anima, sed species ejus. » Secundo, per formam alterius similis sibi, ut causa per similitudinem effectus sui, et homo per formam suæ imaginis. Porro, per propriam formam **578** aliquid dupliciter videtur: Primo, per formam quæ est ipsamet res, quemadmodum Deus cognoscit se per suam essentiam, similiter angelus per propriam essentiam cognoscit seipsum; secundo, per formam quæ est a re ipsa, sive sit abstracta a re ipsa, ut quando forma seu intelligibilis species est immaterialior quam ipsa res, ut species lapidis abstracta a lapide; sive sit impressa intelligenti ab intellectu, ut dum res intellecta simplicior est quam species ejus, sicut secundum Avicennam, intellectus humanus cognoscit substantias separatas per impressionem earum in ipsum.

Cum itaque Deum in hac vita non cognoscamus nisi per suos effectus, qui a plena repræsentatione divinæ essentiæ deficient infinite, neque adæquant potentiam creatoris (imo ab adæquatione ac perfecta repræsentatione omnipotentis ejus distant atque desciscunt penitus in immensum) non possumus Deum in via cognoscere clare in se et immediate, seu quantum ad *quid est*, sed solum a posteriori, et *quia est*. Verumtamen in hac cognitione Dei *quia est*, est etiam gradus et ordo, ita ut unus sic cognoscentium Deum, cognoscat eum multo perfectius et clarius quam alius; causa namque ex suo effectu tanto perfectius cognoscitur, quanto per effectum plenius apprehenditur habitudo causæ ad suam effectam. Porro hæc habitudo in effectu non pertingente ad adæquationem causæ suæ, attenditur penes tria; videlicet quoad progressum effectus a causa, et secundum hoc quod effectus consequitur plus de similitudine suæ causæ, atque secundum id quod deficit a perfecta ejus consecutione. Atque ita mens humana tripliciter proficit in cognitione Dei ex effectibus ejus. Primo, secundum quod perfectius cognoscitur efficacia Dei ad producendum; secundo, prout nobiliorum effectuum noscitur esse causa (cum enim causata aliquam

* Gen 1, 26. * Ezech. xxviii, 12

Dei similitudinem gerant, eminentiora, quæ illi similia sunt, excellentiam ejus magis commendant), tertio, prout cognoscitur, magis elongatus ac eminentis a cunctis creatis, et ab omnibus quæ resplendent et sunt in illis. Unde in *Divinis nominibus* sanctus Dionysius ait, cognosci Deum ex omnium causalitate, et excessu, et remotione. In hoc demum cognitionis profectu maxime juvatur mens humana, dum naturale lumen ipsius confortatur supernaturali lumine fidei, ac doni sapientiæ, et intellectus, ac nova illustratione superna, quæ per mentis puritatem, et probam conversationem acquiruntur; per quæ omnia mens in contemplatione supra se elevatur, in quantum cognoscit Deum esse supra omne quod apprehendit. Verumtamen quia ad ejus essentiam videndam pertingere nequit, dicitur in seipsa quasi reflecti ab illius lumine superexcellenti, juxta illud Geneseos: *Vidi Deum facie ad faciem*^b; quocirca scribit sanctus Gregorius: « Visus animæ dum in Deum intenditur, immensitatis illius coruscatione reverberatur. »

Ex his certum censetur, quod in cognitione Dei per propriam speciem atque essentiam ipse superpræstantissimus Deus a beatis clare et objective, quidditative et intuitive cognoscatur; non tamen simpliciter comprehensive, id est non tam clare ac plene, sicut ex natura sua cognoscibilis est. Etenim sicut infinitæ est actualitatis, entitatis ac perfectionis, ita et infinitæ cognoscibilitatis; sicque sibi soli comprehensibilis et cognitus est, a qua comprehensione omnes beati infinite deficient; attamen plenarie contentantur et quietantur, quoniam vident illum sicuti est^c, et tota illorum naturalis capacitas impleta est, et superimpleta. Hinc et comprehensores vocantur.

At vero in contemplatione Dei in presenti vita, per affirmativa de ipso proprie non metaphorice dicta (de quibus in libro *De divinis nominibus* agitur) cognoscitur Deus modo præfata, quia est; attamen objective et immediate, ita ut non sit medium per quod in ratione objecti, sit tamen medium per quod in ratione speciei intelligibilis; quia per formas similitudinesque creatas, et non clare in seipso cognoscitur, ita ut ipsius essentia sit quod et quo, id est objectum et species per quam.

In contemplatione autem seu visione mysticæ theologiæ, qua Deus per omnium ablationem et abnegationem cognoscitur, clarius et sublimius noscitur et videtur, quam in contemplatione prædicta per affirmationes, ideo et objective, non tamen quid est, sed quia est, attamen per appropinquationem gradum ad notitiam quidditatis. Cæterum in hac contemplatione dicitur apex mentis et intelligentiæ vertex Deo uniri tanquam omnino ignoto, et in omnimoda caligine versari, nihilque penitus de illo cognoscere, non quod ab illius inspectione omnimode vacet (præsertim cum ista sit altissima, clarissima, perfectissima ac profundissima Deitatis contemplatio, cognitio, et visio huic vitæ possibilis, ut ipsemet magnus Dionysius, et expositores ipsius testantur), sed quia in hac contemplativa, et sapientiosissima ac ferventissima unione cum Deo mens acutissime et limpidissime conspiciat, quam superincomprehensibilis, et supersplendidissimus, et superluminosissimus, et superpulcherrimus, et superamabilissimus, et supergaudiosissimus sit ipse Dominus Deus omnipotens, et immensus, atque 579 quam infinite et indicibiliter a plena illius cognitione et beatifica ejus fruitione ac visione faciali, immediate ac clare intuitiva distet, deficiat et occumbat. Ideo præ admiratione et amore deficit et defluit a seipsa, gaudiose quoque ac dulciter absorbetur, obdormit, et quiescit in superdulcissimo Deo, creatore, salvatore ac miseratore, imo et supergratiosissimo suo sponso, totius beatitudinis suæ superpiissimo fonte, omnipotentissima et liberalissima causa.

Nec refert, sanctum Thomam (58) in hujus questionis determinatione, sicut et alibi sæpe, affirmare, intellectum nostrum intelligere non posse nisi speculando phantasmata. (« Intellectus, enim inquit, noster secundum statum vitæ habet habitudinem determinatam ad phantasmata, quoniam comparatur ad ea sicut visus ad colores; phantasmata autem ab exterioribus formis abstrahuntur, ideo non potest Deum in hoc statu per essentiam ipsius cognoscere, nec per aliquam speciem spiritalem quæ sit Dei similitudo, propter ipsius intellectus connaturalitatem ad phantasmata. ») Nam idem sanctus doctor alibi congruentius affirmat, ac bene probat in *Summa contra gentiles*, animam rationalem adhuc manentem in corpore, quantum ad vires suas inorganicas, immateriales, intellectivas, supremas, super corpus esse elevatam, et per se subsistere, nec quoad totum suum esse comprehensam a corpore. Nec enim potentiæ ejus sunt nobiliores aut elevatiores quam sua essentia (ut Proclus insolubiter probat); ergo vires illæ superiores jam actuatæ scientia competenti et intelligibili forma, agere queunt ex sua natura sine communiione et conversione ad corporale phantasma, et absque adjuvulo virium sensitivarum, cum modus agendi sequatur modum essendi, et proprietas actionis naturam agentis.

Præterea, si istud negetur, non poterit naturali ratione ostendi immortalitas animæ (cujus oppositum sanctus Thomas sæpius scripsit). Nam et philosophus (59) libro *De anima dicit*: Si anima rationalis in hac vita non habet aliquam operationem liberam, propriam ac separatam a corpore, non potest extra corpus subsistere; si autem habet actionem hujusmodi, potest a corpore separari. Quod si dixeris, quod separata habeat alium modum essendi, ergo et operandi; jam præsupponis quod restat probandum. Adde quod in ipsa scientia rei, et intelligibili speciei ejus, sufficienter refulceat natura objecti, etiam purius et illuminatius quam si species illa ad phantasmata retorqueatur; ergo per speciem illam purius cernit, quod et experimento docetur in his qui interdum omnino abstrahuntur a corpore.

Neque his obstat quod sanctus Dionysius cap. 1 *Cælestis hierarchiæ* dicat, fieri non posse ut aliter divino-principalis ille radius nobis illucescat, nisi sacrorum varietate operimentorum anagogice obvelatus, nobis quoque paterna providentia connaturaliter ac proprie sit accommodatus; quia hoc intelligendum est quantum ad primam intellectus informationem, juxta quod philosophus ait: « Intelligentem oportet phantasmata speculari. » Sed hæc locum maxime habent in mystica contemplatione, ad quam cap. 1 hujus libri Timotheum instituens ait: *Tu vero, o chare Timothee, circa mystica spectacula intensa exercitatione, et sensus relinque, et intellectuales operationes, et sensibilia et intelligibilia omnia, et ea quæ sunt, et quæ non sunt omnia, ut ad unionem ejus qui supra omnem essentiam et notionem est, quantum fas est, indemonstrabiliter assurgas. Num tui ipsius*

^b Gen. xxxii, 30. ^c I Joan. iii, 2.

(58) S. Thomas *super Boetium*, proposit. 45.

(59) Aristoteles.

et r-rum omnium libero et absoluto excessu, ad supernaturalem divinæ caliginis radium, ab omnibus abstractius et absolutus, pure eveheris. Quo quid clarius, quid sententiosius a sancto doctore dici potuit? Certe qui phantasmata speculari, handquaquam pure ac penitus omnem sensum et sensibilia universa deserit aut transcendit. Attamen in mystica illa contemplatione minime sufficit sensibilia relinquere, nisi et intelligibilia omnia deserantur, et res omnes creatæ, operationesque propria, et ipse qui contemplatur, ne semetipsam quidem intueatur. Quil enim in ista contemplatione conferre possent phantasmata, quando jam apex ipse mentis, soli increatæ luci intentus, et per theoricæ lumina, per sapientiæ radium, per impressiones deificas eidem intimæ est unitus?

Rursus eodem capite ait, de bona omnium causa, quod ipsa omnibus superessentialiter supereminet, iisque solis absque velamine vereque effulgeat, qui et impura omnia, et pura pertranseunt, et omnem omnium sanctorum cacuminum ascensum transcendunt, et omnia divina lumina et sonos, verbaque cælestia quasi a tergo relinquunt, et in caliginem absorbentur. Quod si igitur in hac contemplatione oportet etiam angelicas purissimas mentes transcendere, quomodo non magis vilia et materialia ista phantasmata?

Præterea, si sine phantasmate nequit mens humana quidquam cognoscere, quomodo vera sunt quæ de anagogica ac pure mentali contemplatione, et superna illustratione sancti locuti sunt et scripserunt? Cur beatus David cæteris præsertim prophetis, qui imaginarias visiones sortiti sunt, quod ipse anagogicæ et pure immaterialiter sine phantasmatum velamento divina præviderit mysteria, et sacra **580** cognoverit arcana? *Incerta, inquit, et occulta sapientiæ tuæ manifestasti mihi* ^d. Audi iterum quid ipse de se dicat: *Spiritus, inquit, Domini locutus est per me, et sermo ejus per linguam meam. Sicut lux auroræ oriente sole, mane absque nubibus rutilat, et sicut pluvius aëminat herba de terra* ^e.

Quod si dixerint, mentem humanam non illuminari immediate a mente angelica luce immateriali, sed lucem illam uniri phantasmati, et prout in illo relucet a mente humana conspici. At contra, nonne mens humana simplex, immaterialis ac deiformis, capacior est directæ et immediatæ lucis angelicæ, quam materiale phantasma?

Ad illud autem quod superius ex sancto Dionysio et Damasceno dictum fuit, nempe illa quæ de Deo et creaturis prædicantur, non ipsum Deum designare, sed aliquid eorum quæ sunt circa ipsum, et quid non est; ita videtur intelligendum, quod nimirum non significant Deum pure ac plene prout est in seipso, sed prout in suis relucet effectibus; seu secundum quod cognoscitur ex iisdem, non quod significant quid creatum in recto, quamvis denotent tate quid in obliquo; et quod aptius negentur de Deo secundum quod nos ea concipere possumus. Attamen magna est differentia nominum divinorum; et quamvis quædam designent Deum secundum modum proprium sibi, non tamen talia intelligimus quoad significata, nisi quantum ad quia non quoad quid. Ex quibus rite intellectis, superiora objecta facile solvi possunt.

Denique si cogitatio intuitiva dicatur, qua res in seipsa, et quoad suam quidditatem cognoscitur, mentaliterque videtur, dicendum est, nos Deum in hoc sæculo non posse intuitive cognoscere. Quod si vero intuitio laxius sumatur pro cognitione qua aliquid quomodocunque objective agnoscitur quoad essentialia sua seu propria sibi, quamvis non clare ac distincte secundum quod in seipso est; posset etiam dici, quod in vita hac cognoscamus Deum etiam intuitive, scilicet quoad quia est, non autem quoad quid est, nisi valde obscure et imperfecte. Nihilominus etiam distinctam aliquo modo de Deo habemus cognitionem, ita ut multa de ipso cognoscamus quæ ei soli conveniunt, verbi gratia, quod sit esse ejus increatum, independens, purum, perfectum, et cætera, quamvis ignoremus quid hoc sit. Hinc in Commentariis ad librum Boetii *De Trinitate* sanctus Thomas fatetur, de nulla re posse sciri an sit nisi aliquo modo sciatur de ea quid sit, aut perfecte aut confuse, secundum philosophum in principio *Physicorum*.

Ex his quoque apparet dicendum, quod ultra, et præter notitiam Dei experimentalem affectivam et mysticam, haberi etiam possit aliqua de Deo notitia intellectualis mystica abstractiva et absoluta, juxta modum prædictum, abstrahendo ipsum esse ab omni prorsus imperfectione, accipiendoque illud cum omnimoda excellentia, nobilitate et perfectione, ac perfectionali infinitate; quemadmodum etiam Alpharabus et Avempothe dixerunt, quod intellectus noster cognoscendo quidditates sensibilibus ac materialium substantiarum, abstractissime cognoscerat quidditatem substantiæ separatæ; quorum tamen opinio non fuit omnino vera, quia ex tali sensibilibus abstractissima cognitione, non sciretur propria et ultima differentia cujuscunque separatæ substantiæ, quemadmodum etiam ex prædicta Deitatis abstractiva contemplatione non agnosceretur quidditas esse divini.

Postremo patere videtur ex dictis, quomodo Deus dicatur innominabilis, ineffabilis, indesignabilis, quia videlicet nullo nomine exprimi potest, quo clare ac plene insinuari atque intelligi possit quid sit, et qualiter in seipso sit ens, etc. Nihilominus innumerabilia nomina sunt ipsius, quæ ipsum aliquo modo, imo et variis modis designant; quædam perfectius, quædam minus perfecte. Quod vero in libro *De causis* asseritur, primam causam non narrari nisi per causas secundas, non est intelligendum, quasi nomina secundarum causarum proprie et univoce conveniant causæ primæ; sed quod sicut cognoscitur per causas secundas, omni illarum imperfectione tandem exclusa, sic nominetur per eas, verumtamen per excellentiam infinitam.

581 PARAPHRASIS PACHYMERÆ (60)

Ἀποφηνάμενος πρῶτον μὲν τὰς στέρησεις, μετέπει-
τα δὲ τὰς θέσεις τῶν αἰσθητῶν, ἐν τῷ εἰπεῖν, Ὅστε
ἀνούσιος, καὶ τὰ λοιπὰ στέρητικά· καὶ αὖθις ἐν τῷ
εἰπεῖν, Ὅστε σῶμα, καὶ τὰ λοιπὰ θετικά· νῦν ἀποφαί-

A Cum primum quidem privationes explicasset,
deinde vero positiones rerum sensibilibus, dicendo:
Neque substantiæ est expers, et cætera privativa;
atque iterum dicendo: Neque corpus, et cætera

^d Psal. I, 8. ^e II Reg. xxiii, 2.

positiva; nunc etiam demonstrat intellectilia, dicendo: Neque anima, neque mens. Verum nec habet illa, quoniam etiam ibi de ratione ac mente mentionem fecit, dicens: Neque rationis neque mentis experts; et cæteroquin etiam ibi intellectilia demonstrat. Sed scito ibi illa quæ talia sunt, sensilia esse: neque enim declarat rationem absolutam, vel mentem a sensilibus separatam; sed rationis mentisque carentiam, animalia nimirum sensilia, ratione menteque privata; verum hæc dicit, neque animam esse, neque quidquam illorum quæ animæ portiones idque secundum ordinem participant, ut neque habeat imaginationem solam irrationalem et debilem illam formam quam etiam bruta habent; neque opinionem, obscuram illam cognitionem quæ non ratiocinatur, quam habent ea quæ utuntur ratione; neque rationem, id est cognitionem et scientiam, neque intellectionem seu mentis operationem, quæ potissima pars animæ est. Postea derivat sermonem ad ipsas nudas virtutes sine illis qui eas habent, et ait: Neque sermo est prolaticus, neque intellectio, sive locutio interna. Atque iterum adhuc adducit rationem, atque ex his Deum eximit, aitque: Utquid hæc memoro? neque ipsa ratio, neque intellectio valet Deum concipere. Post hæc omnia enumerat quæ in nobis videntur, sed sunt incorporea, atque adeo intellectilia, hactenus tamen in subjectis conspecta. Intellectilis porro tactus, est mentis cognitio. Sicut enim tactus sensibilis, est sensatio, quia tunc sentimus, quando tactus sensilium a sentientibus sive C sensu percipitur; siquidem etiam nobis eminus igni assidentibus, dummodo calefiamus, quidam contactus dicitur existere. Et in olfactu cæterisque etiam idem accidit; neque enim simpliciter contactus corporeus fit dum corpora conjunguntur, sed dum in sensilibus excitant sensationem. Sicut itaque hæc, inquam, se **582** habent in tactu sensili, sic etiam cogita in tactu intellectili sive cognitione. Neque vero veritas est, neque sapientia, tametsi Dominus dicat: *Ego sum veritas* ^f; et divus Paulus apostolus: *Christus Dei virtus, et Dei sapientia* ^g; quia ipsa per se veritas, et per se sapientia est, et supra nostram veritatem et sapientiam. Aliter etiam, quia nec hæc Dei substantiam significant. Unum autem et unitas ab invicem differunt; siquidem unum significat subjectum, unitas vero ipsammet qualitatem; sicut album et albedo, bonum et bonitas. Neque vero divinitas substantia est Dei, quemadmodum neque bonitas; neque spiritus est, tametsi in divinis Evangeliiis audiamus: *Spiritus est Deus* ^h; et rursum: *Spiritus veritatis*; sed sicut nos scire ait beata illa sanctaque nomina personarum sanctissimæ Trinitatis; hoc enim hic etiam accipe, et in omni negatione, prout videlicet nos intelligimus, sive secundum nostram intelligendi facultatem. Non enim ea jam enumerata ut bonitas,

Α νεται καὶ τὰ νοητά, τὸ, Ὅστε ψυχὴ, οὕτε νοῦς. Πλὴν μὴ ἔχη, ὅτι κάκεισε περὶ λόγου καὶ νοῦς ἐμνημόνευσεν, Ὅστε ἄλογος, εἰπὼν, οὕτε ἄνους· καὶ λοιπὸν ἀποφαίνεται κάκει τὰ νοητά. Ἄλλ' ἴσθι, ὅτι ἐκεῖ τὰ τοιαῦτα, αἰσθητά εἰσιν· οὐδὲ γὰρ ἀποφαίνεται ἀπὸλυτον τὸν λόγον, ἢ τὸν κεχωρισμένον τῶν αἰσθητῶν νοῦν· ἀλλὰ τὸ ἄλογον καὶ τὸ ἄνου, ζῶα δηλαδὴ αἰσθητά, ἐστερημένα λόγου τε καὶ νοῦς. Ἄλλ' ἐνταῦθα λέγει, ὡς οὕτε ψυχὴ ἐστίν, οὕτε τι ἀπὸ τῶν ἐχόντων τὰ μέρη ταύτης, καὶ ταῦτα κατὰ τάξιν· οὕτε τι ἔχον φαντασίαν μόνην ἄλογον, καὶ τύπον ἀσθενῆ, ἣν δὴ ἔχουσι καὶ τὰ ἄλογα· οὕτε δόξαν, ἀσυλλόγιστον γινώσιν καὶ ἀμυδράν, ἣν τὰ λογικὰ ἔχουσιν· οὕτε λόγον, δηλονότι διάνοιαν καὶ ἐπιστήμην· οὕτε μὴν νόησιν, ἐνέργειαν νοῦς, μέρους κρείττονος τῆς ψυχῆς. Μετὰ ταῦτα ἀνάγει τὸν λόγον εἰς αὐτὰς γυμνάς τὰς δυνάμεις δίχα τῶν ἐχόντων αὐτὰς, καὶ λέγει, Ὅτε λόγος ἐστὶ προφορικὸς, οὕτε νόησις, δηλαδὴ ἐνδιάθετος λόγος. Καὶ αὖθις ἔτι ἀνάγει τὸν λόγον, καὶ αὐτῶν ἐξαιρεῖται τὸ θεῖον, καὶ λέγει· Τί λέγω ταῦτα; οὕτε αὐτὸς ὁ λόγος καὶ ἡ νόησις ἐφικνεῖται εἰς τὸ θεῖον καταλαβεῖν. Μετὰ ταῦτα ἀριθμεῖται πάντα τὰ ἐν ἡμῖν μὲν φαινόμενα, ἀσώματα δὲ, καὶ διὰ τοῦτο νοητά, πᾶσι δὲ ἐν ὑποκειμένοις θεωρούμενα. Νοητὴ δὲ ἐπαφή ἐστίν ἡ τοῦ νοῦς γινώσις. Ὡς γὰρ ἐπαφή αἰσθητῆ ἐστίν ἡ αἰσθησις· τότε γὰρ αἰσθανόμεθα, ὅτι ἐπαφή τῶν αἰσθητῶν τοῖς αἰσθανομένοις ἢ τῇ αἰσθήσει γίνεται, καὶ μακρόθεν γὰρ τοῦ πυρὸς καθήμενων ἡμῶν, εἴπερ μόνον θερμαίνόμεθα, ἐπαφή λέγεται εἶναι· καὶ ἐπὶ τῆς ὁσφρήσεως καὶ ἐπὶ τῶν ἄλλων τοῦτο συμβαίνει· οὐδὲ γὰρ ἀπλῶς ἡ ἐπαφή σωματικὴ γίνεται ἐν τῷ τὰ σώματα συνεχίζεσθαι, ἀλλ' ἐν τῷ τὴν αἰσθησιν προσβάλλειν τοῖς αἰσθητοῖς. Ὡς γοῦν οὕτω ταῦτα ἐπὶ τῆς αἰσθητῆς ἐπαφῆς, οὕτω νόει καὶ ἐπὶ τῆς νοητῆς ἐπαφῆς, ἤγουν τῆς γινώσεως. Ὅστε δὲ ἀλήθειά ἐστίν, οὕτε σοφία, καίτοι γε τοῦ Κυρίου λέγοντος· *Ἐγὼ εἰμι ἡ ἀλήθεια*· καὶ τοῦ θεοῦ ἀποστόλου Παύλου· *Χριστὸς Θεοῦ δύναμις, καὶ Θεοῦ σοφία*· ὅτι αὐτοαλήθεια καὶ αὐτοσοφία ἐστὶ, καὶ ὑπὲρ τὴν ἡμετέραν ἀλήθειαν καὶ σοφίαν. Καὶ ἄλλως, ὅτι οὐδὲ ταῦτα Θεοῦ οὐσίαν σημαίνουσι. Τὸ δὲ ἐν καὶ ἡ ἐνότης ἀλλήλων διαφέρουσι· τὸ μὲν γὰρ ἐν δηλοῖ τὸ ὑποκείμενον· ἡ δὲ ἐνότης αὐτὴν τὴν ποιότητα· ὡσπερ λευκὸν καὶ λευκότης, ἀγαθὸν καὶ ἀγαθότης. Ὅστε δὲ ἡ θεότης οὐσία ἐστὶ τοῦ Θεοῦ, ὡσπερ οὐδὲ ἡ ἀγαθότης· οὐδὲ πνεῦμά ἐστι, καίτοι γε ἐν τοῖς θείοις Εὐαγγελίοις ἀκούομεν, *Πνεῦμα ἐ Θεός*· καὶ πάλιν, *Τὸ Πνεῦμα τῆς ἀληθείας*· ἀλλ' ὡς ἡμᾶς εἰδέναι φησὶ τὰ μακαριστικὰ καὶ ἀγιαστικὰ ὀνόματα τῶν τῆς ἁγίας Τριάδος ὑποστάσεων· τοῦτο γὰρ λαβὲ καὶ ἐνταῦθα καὶ ἐπὶ πάσης ἀποφάσεως τὸ ὡς ἡμᾶς εἰδέναι, ἔγγουν κατὰ τὴν ἡμετέραν δύναμιν. Οὐ μέντοι γε οὐσία τὰ ἀπηριθμημένα Θεοῦ, ἡ ἀγαθότης, ἡ θεότης, καὶ τὰ λοιπὰ, ἀλλὰ δόξα περὶ αὐτὸν ἐστίν. Οὕτω καὶ ὁ θεολόγος Γρηγόριος ἐν τῷ τρίτῳ τῶν αὐτοῦ Θεολογικῶν λόγων λέγει, ὡς οὕτε ἡ θεότης, οὕτε τὸ ἀγέννητον, οὕτε ἡ πατρότης οὐσίαν σημαίνει Θεοῦ. Μὴ ταραττέτω δὲ σε τό· Ὅστε ὁ Θεὸς οἶδε τὰ ὄντα ἢ

^f Joan. xiv, 6. ^g 1 Cor. i, 24. ^h Joan. iv, 24.

ὄντα εἰσι· σκοπὸς γὰρ τῷ ἁγίῳ δεῖξαι τὸν Θεὸν μηδὲν μῆτε τῶν ὄντων, μῆτ, μὴν τῶν οὐκ ὄντων ὄντα. Τὸ δὲ, Μηδὲν τῶν οὐκ ὄντων ὑπερβολικῶς τέθεικε· τίνα γὰρ εἰσι τὰ μὴ ὄντα, ὡς ἂν εἰποιμεν, ὅτι οὐκ ἔστι τι τῶν μὴ ὄντων, ἀλλὰ οὐδὲν τῶν ὄντων οὕτως· ὅτι, ἐπεὶ τὰ πάντα παρήγαγε, πῶς ἔχει εὐρεθῆναι ἐν τι τῶν ὄντων; Λέγε τοίνυν, ὅτι οὐδὲ τὰ ὄντα γινώσκει τὸν πάντων αἴτιον Θεόν· ἀλλὰ ταχέως αὐτὸ ἐσαφήνισεν, εἰπὼν· Ἡ αὐτὸς ἐστι, τουτέστιν, Οὐδὲν τῶν ὄντων γινώσκει Θεὸν καθὼς ἐστιν, ἀντὶ τοῦ τὴν ἀνεκνόητον καὶ ὑπερούσιον αὐτοῦ οὐσίαν καὶ ὑπαρξίν· εἰρηται γὰρ· Οὐδεὶς γινώσκει τὸν Υἱὸν, εἰ μὴ ὁ Πατήρ, καὶ τὸν Πατέρα, εἰ μὴ ὁ Υἱός. Καὶ ἐκ τοῦ ἐναντίου ἐπάγει ὁ Πατήρ οὗτος, καὶ φησιν, Οὐδεὶς γινώσκει τὸν Θεὸν ἢ ἐστιν, οὐδὲ αὐτὸς ὁ Θεὸς γινώσκει τὰ ὄντα ἢ ὄντα ἐστί· τουτέστιν, οὐκ οἶδεν ἐπιβάλλειν τοῖς αἰσθητοῖς αἰσθητῶς ἢ ταῖς οὐσίαις, ὡς οὐσίαις· ἀνοικεῖον γὰρ τοῦτο Θεοῦ. Οἱ γὰρ ἄνθρωποι τὰ μὲν αἰσθητὰ ἢ διὰ θέας, ἢ δι' ἀφῆς, ἢ διὰ γεύσεως νοοῦμεν τί εἰσι· τὰ δὲ νοητὰ ἀπὸ μαθήσεως, ἢ διδασκαλίας, ἢ ἐλλάμψεως καταλαμβάνομεν. Ὁ δὲ Θεὸς οὐδὲ ἐξ ἐνός τοιούτου τρόπου οἶδε τὰ ὄντα, ἀλλὰ γινώσκει ἔχει τὴν αὐτῷ πρέπουσαν· τοῦτο γὰρ αἰνίττεται τό· Ὁ εἰδὼς τὰ πάντα πρὶν γενέσεως αὐτῶν, δηλονότι, οὐ κατὰ τὸν λόγον τῆς γενέσεως τῶν ὄντων οἶδεν αὐτὰ ὁ Θεός, ὅπερ ἐστὶν αἰσθητῶς, ἀλλὰ καθ' ἕτερον γινώσεως τρόπον. Οἱ ἄγγελοι δὲ γνωστικῶς καὶ ἀϋλως αὐτὰ γινώσκουσιν, οὐχ ὡς ἡμεῖς αἰσθητῶς. Οὕτως οὖν καὶ ὁ Θεὸς ἀσυγκρίτως καὶ ὑπεραναβεβηχότως, οὐ μὴν ταῖς οὐσίαις συμβάλλων, οἶδε τὰ ὄντα. Λοιπὸν τὰ ὄντα Θεὸν οὐκ οἶδεν ἢ ἐστὶ Θεός· ὑπὲρ γὰρ τὴν ἑαυτοῦ φύσιν ἐκταθῆναι ταῖς νοήσεσιν οὐ δύναται. Εἰκότως οὖν εἰς ἑαυτὰ βλέποντα, ἀγνοεῖ τὴν θείαν φύσιν καθὼς αὐτὴ ἐστίν. Οὕτως οὖν καὶ ἡ θεία φύσις ἑαυτὴν βλέπουσα, οὐκ οἶδεν ἐν ἑαυτῇ τὰ ὄντα κατὰ τὸν τῆς οὐσίας λόγον, ἐπειδὴ ὑπὲρ πάντα τὰ ὄντα ἐστὶ, καὶ αὐτὸ τὸ εἶναι κέκτηται ὑπερουσίως. Καὶ πάλιν ἀνωτέρω μὲν εἶπεν, Οὔτε φῶς, οὔτε ἀλήθεια· νῦν δὲ, Οὔτε σκότος, οὔτε φῶς, οὔτε πλάνη, οὔτε ἀλήθεια. Καὶ ἐστὶν εἰπεῖν, ὅτι· τὸ μὲν πρῶτον φῶς λέγων, περὶ τοῦ ἀπολύτως φωτὸς λέγει, ἡγουν περὶ τῶν ἀγγελικῶν οὐσιῶν, καὶ ἀλήθειαν τὴν αὐτοαπολελυμένην· οὐ μὴν δὲ τὴν ἀντικειμένην τῷ ψεύδει ἀλήθειαν, ἀφ' ἧν ἀποφάσκει τὸ Θεῖον, ὅτι καὶ ὑπὲρ ταῦτα ἐξηρημένον ἐστίν. Ἐνταῦθα δὲ λέγει, ὅτι Οὔτε τῶν πρὸς τι, μᾶλλον δὲ τῶν κατὰ στέρησιν καὶ ἔξιν· οἷον, ὅτι οὔτε ἐκ σκοτῶς εἰς φῶς μετέβαλεν, ὡσανεὶ ἐκ τοῦ δυνάμει φωτὸς εἰς τὸ ἐνεργεῖα φῶς· οὔτε πάλιν ἐκ τοῦ πλάνην εἶναι, δηλονότι δυνάμει ἀλήθειαν, εἰς ἀλήθειαν ἐνεργεῖα μετέβαλε· πάντα γὰρ ταῦτα δεύτερα αὐτοῦ, καὶ τὸ φῶς καὶ ἡ ἀλήθεια, ἐξ αὐτοῦ προνοητικῶς φανέντα. Οὐδέ ἐστὶ παντελῶς αὐτοῦ θέσις, ὡς εἶναι ἢ ζωὴν ἢ ἀλήθειαν, ἢ ἄλλο τι τῶν ὄντων. Οὐδὲ πάλιν ἀφαίρεσις παντελῶς, ὡς μηδαμῆ μηδαμῶς εἶναι, ἀλλὰ τῶν μετ' αὐτὸν, δηλονότι τῶν κτισμάτων τὰς θέσεις καὶ ἀφαιρέσεις ποιῶντες· θέσεις μὲν, οἷον ζωὴν, ἀλήθειαν, ὄν· ἀφαιρέσεις δὲ, οἷον οὐ ζωὴν, οὐκ ἀλήθειαν, οὐκ ὄν.

A divinitas, et cætera, substantia sunt Dei, sed gloria circa ipsum. Sic etiam Gregorius theologus libro tertio *Theologiæ* suæ dixit, quod neque divinitas neque ingentum, neque paternitas substantiam Dei significant. Neque te hoc moveat turbetve quod dicat Deum non nosse entitates quatenus sunt entitates; propositum enim est huic sancto demonstrare, Deum nihil esse eorum quæ sunt, neque tamen quidquam esse eorum quæ non sunt. Id autem. Neque eorum quæ non sunt, per excessum posuit; quædam enim sunt non entia; ac si diceremus, quod non sit aliquid eorum quæ non sunt, et hoc modo sit nihil eorum quæ sunt; etenim si ipse omnia produxit, quomodo potest esse aliquid eorum quæ sunt? Dicit itaque, quod nec ea quæ sunt, cognoscant Deum causam omnium; verum statim idem exposuit, dicens: Quatenus ipse est: quod perinde est ac si dicatur: Nihil ex iis quæ sunt, cognoscit Deum quatenus est, id est substantiam ejus quæ supra substantiam est, et quæ intelligi non potest: vel ejus existentiam; dictum est enim: *Nemo novit Filium, nisi Pater: neque Patrem quis novit, nisi Filius* ¹. Atque e contrario subjungit hic Pater, atque ait: Nemo cognovit Deum quatenus est, nec ipse Deus cognoscit ea quæ sunt quatenus sunt; id est, non novit intendere mentem secundum **583** sensum ad ea quæ sunt sensilia, nec ad substantias quatenus substantiæ sunt; hoc enim non convenit Deo. Nos enim qui homines sumus, ea quæ sensu percipiuntur, aut aspectu aut gustatu aut tactu intelligimus quid sint; ea vero quæ sub intelligentiam cadunt, aut per disciplinam, aut doctrinam, aut per illuminationem cognoscimus. Deus autem nullo modo ex istis novit ea quæ sunt, sed potius ex seipso cognitionem sibi congruam habet; hoc enim insinuat Scriptura, cum ait: *Qui novit omnia antequam fierent* ², scilicet non secundum rationem generationis rerum novit ea Deus, quod est sensibiliter, sed secundum alium intelligendi modum. Angeli vero illa cognoscunt scienter et immaterialiter, non sensibiliter, ut nos. Sic utique etiam Deus absque comparatione et transcendentaliter, non autem cum substantiis comparantes novit. Cæterum ea quæ sunt, non noverunt Deum in quantum Deus est, quoniam non possunt supra naturam suam ferri intelligendo. Consentaneæ igitur cum se intuentur, divinam naturam ignorant secundum illud quod ipsa est. Sic igitur divina natura in seipsam intucens, non novit in se esse creaturas, secundum rationem substantiæ earum, siquidem est supra omnia quæ sunt, et ipsum esse suprasubstantiam habet. Et rursum superius quidem dixit: Neque lux, neque veritas; nunc vero: Neque tenebræ, neque lux, neque error, neque veritas. Et dicere liceat, primum quidem, cum lumen dicit, ipsum loqui de lumine absoluto, sive de substantiis angelicis, et esse veritatem earum

¹ Matth. xi, 27. ² Dan. xiii, 42.

per se absolutam, non autem esse veritatem mendacis oppositam, quæ in Deo negat, quoniam supra ista exemptus est. Hic autem dicit : Nec eorum quæ ad aliquid, magis autem eorum quæ secundum privationem et habitum existunt; ut quod ex tenebris in lumen non sit commutatus, quasi ex lumine quod tantum est virtute, mutatus sit in lumen quod actu est lumen; neque rursus ex errore existat, scilicet ex veritate virtuali, in veritatem actualem commutatus; hæc enim omnia ipso posteriora sunt; et lumen, et veritas ipsius providentia lucent. Neque penitus ejus est positio, ut sit vel vita, vel veritas, vel quidquam aliud eorum quæ sunt. Neque rursus omnimoda ablatio, ut nullo modo quidquam sit; sed earum quæ post 584 ipsum sunt, scilicet creaturarum, etiam positiones et ablationes faciunt; positiones quidem, veluti vitam, veritatem, ens; ablationes vero, veluti non vitam, non veritatem, non ens. Hæc itaque quæ post ipsum sunt, et ponentes et auferentes, Deum ipsum neque ponimus, sive ex ipsis substantiam ejus noscimus, neque auferimus omnino, ut qui perfecte incomprehensibilis existit (quod enim perfecte est incomprehensibile, et spem et conatum excedit), verum imagines quasdam ex iis quæ circa ipsum sunt concinantes, obscuram quemdam veritatis conceptum componimus, quandoquidem sit supra omnem etiam positionem, tanquam exempta rerum omnium causa, et supra omnem ablationem collocata, cum secundum nullam rerum ablationem Deus cognoscatur; siquidem ab omnibus absolutus, etiam supra omnia existit.

Α Ταῦτα γοῦν τὰ μετ' αὐτὸν καὶ τιθέντες καὶ ἀφαιροῦν-
τες, αὐτὸν τὸν Θεὸν οὔτε τίθεμεν, ἤγουν ἐξ αὐτῶν
τὴν οὐσίαν αὐτοῦ γνωρίζομεν, οὔτε ἀφαιροῦμεν παν-
τελῶς ὥστε τελῶς ἀληπτον εἶναι, (τὸ γὰρ τελῶς
ἀληπτον, ἀνέλπιστον καὶ ἀνεπιχειρήτων)· ἀλλ' εἰκόνας
τινάς ἐκ τῶν περὶ αὐτὸν ἀναματτόμενοι, ἀμυδρὸν τι
συνάγομεν τῆς ἀληθείας ἰνδαλμα, ἐπεὶ καὶ ὑπὲρ πᾶ-
σαν θέσιν ἐστίν, ὡς ἐξηρημένη αἰτία πάντων· καὶ ὑπὲρ
πᾶσαν ἀφαιρέσιν ἐν τῷ κατὰ μηδεμίαν τῶν ὄντων
ἀφαιρέσιν τὸ Θεῖον γινώσκεισθαι· ἀπολελυμένον γὰρ
πάντων, καὶ πάντων ἐστὶν ἐπέκεινα.

ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ
ΔΙΟΝΥΣΙΟΥ ΑΡΕΟΠΑΓΙΤΟΥ
ΕΠΙΣΤΟΛΑΙ.

SANCTI
DIONYSII AREOPAGITÆ
EPISTOLÆ.

Interprete Balthasare Corderio, Societatis Jesu doctore theologo.

ΕΠΙΣΤΟΛΗ Α'
ΓΑΙΩ ΘΕΡΑΠΕΥΤΗ.

585 EPISTOLA I
CAIO MONACHO.

SYNOPSIS CAPITIS.

Docet, illam Dei ignorationem, quam in libro De mystica theologia supra omnem cognitionem commendat, non privative sed superlate intelligendam esse. Et simul ostendit, omnem notitiam, quam per cognitionem de Deo habemus, ex creaturis accipi.

Τὸ σκότος ἀφανὲς γίνεται τῷ φωτὶ, καὶ μᾶλλον τῷ Α. πολλῷ φωτὶ· τὴν ἀγνωσίαν ἀφανίζουσιν αἱ γνώσεις, καὶ μᾶλλον αἱ πολλαὶ γνώσεις. Ταῦτα ὑπεροχικῶς, ἀλλὰ μὴ κατὰ στέρησιν ἐκλαθῶν, ἀπόφησον ὑπεραληθῶς¹⁰, ὅτι λαμβάνει τοὺς ἔχοντας ὄν φῶς, καὶ ὄντων γνῶσιν¹¹ ἢ κατὰ θεὸν ἀγνωσία· καὶ τὸ ὑπερκεῖμενον αὐτοῦ σκότος καὶ καλύπτεται παντὶ φωτὶ, καὶ ἀποκρύπτεται πᾶσαν γνῶσιν. Καὶ εἴ τις ἰδῶν θεὸν, συνῆκεν ὁ εἶδεν, οὐκ αὐτὸν ἐώρακεν, ἀλλὰ τι τῶν αὐτοῦ τῶν ὄντων καὶ γνωσχομένων· αὐτὸς δὲ ὑπὲρ νοῦν καὶ ὑπὲρ¹² οὐσίαν ὑπεριδρυμένος, αὐτῷ τῷ καθόλου μὴ γινώσκεισθαι, μηδὲ εἶναι, καὶ ἔστιν ὑπουσιῶς¹³ καὶ ὑπὲρ νοῦν γινώσκεται. Καὶ ἡ κατὰ τὸ κρείττον παντελὴς ἀγνωσία γνῶσις ἔστι τοῦ ὑπὲρ πάντα τὰ B γινώσχομενα.

Tenebræ abolentur lumine, et præsertim copioso lumine; ignorationem abolent cognitiones, præsertim amplæ cognitiones. Hæc superlate et non privative accipiens, plusquam vere enuntia, quod sui possessores verum lumen, et rerum cognitionem, latet ignoratio illa quæ est secundum Deum; et tenebræ ejus supereminentes omni quoque lumini occuluntur, omnem abscondunt cognitionem. Et si quis, viso Deo, cognovit id quod vidit, nequaquam ipsum vidit, sed aliquid e rebus ejus quæ existunt et cognoscuntur; ipse autem supra mentem et substantiam constanter manens, per hanc ipsam cognitionis et essentiae negationem et supra substantiam existit, et supra mentem cognoscitur. Et illa perfectissima in bonam partem ignoratio, notitia est ejus qui est supra omnia quæ in cognitionem cadunt.

586 ADNOTATIONES CORDERII.

Et non privanter. Ne id secundum sensum communem intelligendum esse suspiceris, quod sicut tenebræ lumine solvuntur, et multo lumine maxime solvuntur; aut sicut ignorantia, quæ est tenebræ quædam, cognitione tollitur, et multa cognitione maxime tollitur; sic ignorantia de Deo similis sit ignorantie per inscitiam. Imo quo magis quis illuminatur in cognitione Dei, et quo magis cognitionem colligit eorum quæ sunt, id est intellectilium et intelligentium, angelorum, inquam, et animarum, eo magis ascendens et altio rem cognitionem, cognoscat, hoc ipsum, non posse scilicet comprehendi, et ignorari lumen esse, et cognitionem supra omnia cognita. Non igitur secundum privationem dicitur ignorari Deus.

VARIÆ LECTIONES.

¹⁰ ὑπεραληθῶς, S. P. et Vien. ¹¹ ὄντως γνῶσις, D. Sc. ¹² ὑπὲρ non habet S. D. Sc. Sar. ¹³ γρ. ὑπερουσιῶς.

sed secundum superlationem cognitionis; non enim sic ignoramus, quasi alius aiquis sciat, siquidem non alio sciente nos ignoramus, tanquam qui non didicerimus, quod esset ignorare privanter, sive secundum privationem; sed ignoramus quod ab omni creatura ignoratur et omni creaturæ supra quam ignotum est, quod est ignorare superlate.

Si quis, viso Deo, cognovit id quod vidit, nequaquam ipsum vidit, etc. Ita quoque Chrysostomus in homilia *De Eutropio*, quando inventus extra Ecclesiam abstractus et absorptus fuit, « Nemo, inquit, vidit id quod Deus est. » Non igitur, cum Deus videtur, apparet quod est, sed quod potest videre is cui apparet; non mutans substantiam suam, sed aspectum figura informans pro varietate rerum subjectarum.

Nunc Cyparissiotus decade 2, cap. 5, ait, quod neque integram de Deo cogitationem habere in hoc sæculo possumus; aut per eam plene de Deo philosophari; neque per aliam quamlibet a nobis informatam notionem. Et Gregorius theologus in secunda oratione *De theologia*: Justificatus, inquit, est ex fide magnus patriarcha Abraham¹ et sacrificat sacrificium novum et inauditum, ac illius magni sacrificii imaginem. Deum vero non ut Deum vidit, sed ei tanquam homini cibum apposuit^m; et laudatus est quod tantum venerationis adhibuit, quantum intelligentia comprehendit. Ibidem cum de Jacob meminisset: Et Inretatur, inquit, cum Deo tanquam cum homineⁿ, quæcumque ista est Dei cum homine lucta, fortassis humana virtutis cum divina comparatio. Rursus in eodem loco: Quomodo Manoem judicem prius, et Petrum discipulum postea, non es miratus? illum quidem, quia nec aspectum Dei typo et imagine informati passus est: unde illud, Perimus, inquit, o uxor, vidimus Deum^o; tanquam non possint homines imaginem Dei in sensus notione effictam et informatam capere nedum naturam ejus; nunc vero, quia Christum quem cernebat, in naviculam non recipiebat, et ob eam causam illum dimittebat^p. Et Gregorius Nyssenus: Quomodo, inquit, reperiatur quem nihil eorum quæ notescunt declarat? Non forma, non color, non circumscriptio, non figura, non quantitas, non qualitas, non locus, non conjectura, non similitudo, non proportio, quin potius semper est extra omnem viam comprehendendi. Unde Cyparissiotus ibidem, cap. 6, concludit, quod Deus neque ex representatione naturali cognoscitur, nec quidquam ex intelligentibus aut intellectis, ut ex substantia ejus liceat de eo philosophari. D. Maximus primo capite ex Theologicis⁶¹: Unus, inquit, Deus sine principio, incomprehensibilis, totam vim, ut sit, habens per totam notionem quando et quomodo sit, penitus repellens⁶², utpote nulli eorum qui sunt ex representatione naturali cognitus. Et rursus idem: Omnis, inquit, intelligentia sicut in substantia omnino ponitur, ut qualitas, sic etiam circa substantiam qualitate affectam habet motionem; non enim aliquid ex toto solutum, et simplex per se existens potest ipsam intelligentiam suscipere, quia non est soluta et simplex; Deus autem cum in utroque horum omnino simplex sit, et substantia scilicet soluta ab eo quod est in subjecto, et intelligentia non habens ullum prorsus subjectum; efficitur, ut neque sit ex his qui intelligunt, neque quæ intelliguntur, quippe quæ supra substantiam et intelligentiam sit. Adhuc idem cap. 11 primæ centuriæ: Res omnes quæcumque sunt, intelligentia prius perceptas, nominamus, quæ in seipsis habent principia notitiarum demonstrabilia; at Deus non cognitus nominatur, quin potius ex his tantum, quæ intelligentia percipiuntur, creditur esse, quamobrem nihil eorum quæ intelliguntur, cum eo quacumque ex parte confertur. Unde concluditur, magis propriam theologiam esse quæ versatur in negantibus quam quæ in aientibus quamquam æquo intervallo ambæ istæ theologiæ a Deo absint. Est enim Deus supra omnem negationem et affirmationem quæ sit cognitio ejus, adeoque, juxta Dionysium, verior est theologia mystica, nihil videlicet de eo cognoscere aut philosophari, sed potius nescienter, et sine omni intelligentia eorum quæ intelligentia percipiuntur, cum eo conjungi et copulari.

587 *Et illa perfectissima in bonam partem ignoratio.* Ignorantiam vocat non quidem inscientiam, quæ est quædam tenebræ animæ; sed relicta omni cogitatione rerum externarum, et omni intelligentia a proposito aliena, uniri in quodam silentio secundum meliorem partem cum Deo ignoto quid sit, quid est super omnem cognitionem, et nihil aliud cognoscendo et contemplando, supra mentem cognoscere et contemplari, ut Dionysius in *Mystica theologia*, cap. 1, tradit. Hæc ignoratio vocata est Exodi xix, caligo, in quam dicitur Moyses ingressus, ut S. Maximus notavit. Hanc unionem optat Dionysius Timotheo in principio *Mysticæ theologiæ*, unde melius eam licet intelligere.

Vide Schol. S. Maximi et Paraphr. Pachym. in Epistola 1, tom. II.

EPISTOLA II.

EIDEM CAIO MONACHO.

ΕΠΙΣΤΟΛΗ Β'.

Τῷ ΑΥΤῷ ΓΑΙΩ ΘΕΡΑΠΕΥΤῃ.

SYNOPSIS EPISTOLÆ.

Explicat quo sensu dicatur Deus esse supraprincipium divinitatis et bonitatis, scilicet participatæ et creatæ.

Quomodo qui est supra omnia, etiam supra prin- A Πῶς ὁ πάντων ἐπέκεινα καὶ ὑπὲρ θεαρχίαν ἐστὶ
cipium divinitatis et supra principium bonitatis exsi- καὶ ὑπὲρ¹⁴ ἀγαθαρχίαν; Εἰ θεότητα καὶ ἀγαθότητα
stat? Si divinitatem et bonitatem intelligas, rem νοήσας αὐτὸ τὸ χρῆμα τοῦ ἀγαθοποιοῦ καὶ θεοποιοῦ
ipsam deifici et bonifici doni, et inimitabilem imi- δώρου, καὶ τὸ ἀμίμητον μίμημα τοῦ ὑπερθέου¹⁵ καὶ

¹ Gen. xv, 6. ^m Gen. xviii, 5. ⁿ Gen. xxxii, 24. ^o Jud. xiii, 22. ^p Luc. v, 8.

(61) Centuria 1, cap. 1.

(62) Centuria 2, cap. 2.

VARIÆ LECTIONES.

¹⁴ ὑπὲρ non est in D. ¹⁵ τὸ ὑπερθέου, S.

ὑπεραγάθου, καθ' ὃ θεοῦμεθα καὶ ἀγαθονόμεθα. Καὶ ἄ γὰρ εἰ τοῦτο ἀρχὴ γίνεται τοῦ θεοῦσθαι καὶ ἀγαθόνεσθαι τοὺς θεοῦμένους καὶ ἀγαθονομένους¹⁶, ὁ πάσης ἀρχῆς ὑπεράρχιος, καὶ τῆς οὕτω λεγομένης θεότητος καὶ ἀγαθότητος, ὡς θεαρχίας καὶ ἀγαθαρχίας ἐστὶν ἐπέκεινα· καθ' ὅσον ἀμίμητος¹⁷ καὶ ἀσχετος, ὑπερέχει τῶν μιμήσεων καὶ σχέσεων, καὶ τῶν μιμουμένων καὶ τῶν¹⁸ μετεχόντων.

tationem supraquam Dei et supraquam boni, secundum quam deificamur et boni efficiuntur. Etenim cum hoc etiam principium sit deificationis ac bonificationis eorum qui deificentur et boni efficiuntur, qui est omnis principii supra quam principium, etiam sic dicta divinitate ac bonitate, tanquam principium divinitatis, et principium bonitatis superior existit; in quantum inimitabilis et incomprehensus, antecellit imitationibus et comprehensionibus, et eis qui imitantur et participes fiunt.

ADNOTATIONES CORDERII.

Supra principium divinitatis, etc. Scilicet in creaturis, quia Deus est auctor divinitatis in sanctis hominibus et angelis, qui Deum imitantur, et eis similes fiunt, de quibus scriptum est: *Ego dixi, dii estis, et filii Excelsi omnes* 9. Eodem sensu cap. 11, *De divinis nominibus*, § 6, sub finem ait Deum auctorem esse per se bonitatis et per se divinitatis. Vocant autem (inquit) per se bonitatem, et per se divinitatem, donum a Deo profectum, quod bonos et deos facit. Nempe tanquam principium, participans principium omnium rerum, quod non potest participare, neque in se participari, quia non potest fieri pars alicujus, quod est selus Deus; et tanquam principium imparticipatum, quia est formale principium participantibus in suo genere; ut per se bonitas, principium formale bonis non re, sed ratione separatam a bonis, qui participatione bonitatis creatæ dicuntur et sunt formaliter boni. Et similiter in reliquis hujusmodi principii, secundum uniuscujusque principii naturam et ordinem. Vide adnotationes ad cap. 6 et 11 *De divinis nominibus*.

Nota hic ipsam imitationem Dei, vocari deificationem, quia non deificamur nisi imitando Deum. Deificationis autem ipsa quæ dici solet per se deificatio est donum Dei, et principium nostræ deificationis, a Deo donatum nobis. 588 Deus igitur est supra hujusmodi principium formale divinitatis deificæ, quæ tanquam dono Dei boni efficiuntur ab eo. De hoc deificationis principio S. Maximus in disputatione contra Pyrrhum: Sicut, inquit, inflammatio inflammatum et inflammantem secum infert, et refrigeratio refrigeratum et refrigerantem, et visio visum et videntem, et intelligentia intellectam rem et intelligentem (non enim potest habitudo sine habitis dici aut intelligi) sic, ut consequens est, deificatio deificatum et deificantem secum inducit. Idem: Oportebat, ut vere dicam, eum qui est auctor eorum quæ secundum naturam sunt, esse etiam auctorem deificationis secundum gratiam. Idem iterum: Demonstravi, inquit, divinam potentiam, quæ supra substantiam est, efficere deificationem eorum qui secundum gratiam deificati sunt. Nonnunquam etiam latius sumitur deificatio, ut a Gregorio theologo in oratione postquam factus est presbyter: Solitudinem, inquit, maxime omnium amplexus sum, et tanquam adjutricem et parentem divini ascensus; et deificam vehementer admiratus sum.

Vide Schol. S. Maximi et Paraphr. Pachym. in Epistol. 2, tom. II.

ΕΠΙΣΤΟΛΗ Γ.

Τῷ ΑΥΤῷ ΓΑΙΩ.

B

EPISTOLA III.

EIDEM CAIO.

SYNOPSIS EPISTOLÆ.

Quid significet vox ἐξαίφνης, seu repente, et quam vim habeat de incarnatione pronuntiata.

Ἐξαίφνης ἐστὶ τὸ παρ' ἐλπίδα, καὶ ἐκ τοῦ τέως ἀφανοῦς¹⁹ εἰς τὸ ἐμφανές²⁰ ἐξαγόμενον. Ἐπὶ δὲ τῆς κατὰ Χριστὸν φιλανθρωπίας, καὶ τοῦτο οἶμαι τὴν θεολογίαν αἰνίττεσθαι²¹, τὸ ἐκ τοῦ κρυφίου τὸν ὑπερούσιον εἰς τὴν καθ' ἡμᾶς ἐμφάνειαν ἀνθρωπικῶς οὐσιωθέντα προσληλυθέναι²². Κρύφιος δὲ ἐστὶ καὶ μετὰ τὴν ἐκφανσιν, ἥ, ἵνα τὸ θεϊότερον εἴπω, καὶ ἐν τῇ ἐκφάνσει καὶ τοῦτο γὰρ Ἰησοῦ κέκρυπται, καὶ οὐδενὶ λόγῳ οὔτε νῦν τὸ κατ' αὐτὸν ἐξῆκται μυστήριον, ἀλλὰ καὶ λεγόμενον ἄρρητον μένει, καὶ νοούμενον ἀγνωστον.

Repente est, quod præter spem, et ex eo quod hucusque obscurum erat, profertur in lucem. In Christi autem humanitate, arbitror hoc etiam sermonem divinum voluisse insinuare, ex abdito suprasubstantialem illum in conspectum nostrum humanitus substantiatum prodiisse. Attamen occultus etiam est post ipsam manifestationem; aut, ut divinius dicam, in ipsa manifestatione: etenim hoc Jesu mysterium occultum est, nec ullo sermone vel intellectu expressum; quinimo dum profertur, arcanum; et dum intelligitur, ignotum manet.

9 Psal. LXXXI, 6.

VARIÆ LECTIONES.

¹⁹ τοῖς θεοῦμένοις καὶ ἀγαθονομένοις, D. ¹⁷ ὁ ἀμίμητος, P. ὁ ἀμικτος, Ch. ¹⁸ τῶν non habet D. S. ¹⁹ ἐκ τοῦ οἷον τέως, Ch. D. ἀφανώς, S. ²⁰ ἐκφανές, S. D. Ch. ²¹ αἰνίττεται. ²² προσληλυθέναι, S.

ADNOTATIONES CORDERII.

Nota primo, hic alludi ad illud Malachiæ cap. iii, 1: *Ecce ego mitto angelum meum, et præparabit viam ante faciem meam. Et statim veniet ad templum suum Dominator, quem vos quæritis, et angelus testamenti quem vos vultis.* Ubi agit de adventu Christi, et Joanne ejus præcursore. Loci hujus explicationem vide apud Cornelium.

Nota secundo, Christi mysterium hic etiam occultum dici, post ejus declarationem; quia ut supernaturali non intelligitur, sed solum creditur. *Fides autem est argumentum non apparentium* (Hebr. xi, 1).

Unde in hoc mysterio, uti et in aliis supernaturalibus, non est quærendum quomodo et quare, ut bene monet S. Justinus Martyr in oratione *De recta confessione*. Evidens, inquit, argumentum est perfidie dicere de Deo: Quomodo? Quomodo cæli effector est? quomodo terræ? quomodo maris aerisque et stirpium et animantium omnium et tui ipsius? Qui omnia diligenter de Deo quæris, plane dices, omnia produxisse potentia sua. Num igitur potentia Dei aderat secundum accidens iis quæ fiebant, an secundum substantiam? Si secundum accidens, 589 aderat quidem illis quasi essent antequam fierent; siquidem accidens non est secundum naturam per se, sed in aliquibus prius subjectis existit. At si hoc ridiculum est, relinquatur, potentiam Dei omnibus adesse secundum substantiam. Num igitur, quia potentia Dei omnibus quæ sunt secundum substantiam aderat, nihil amplius templum ipsum in quo fuit, habebat? Habet hoc dubitationem, et illud habet: et fides est utriusque dubitationis solutio. Ibidem: Dic igitur, quomodo Verbum caro factum cælos non dereliquit? Sane dicetis, quod manens Deus sic factus est. Rursus ergo dicite nobis, quomodo manens factus est? Si enim mansit quod erat, quomodo factus est quod non erat? Sin autem factus est quod non erat, quomodo mansit quod erat? Dubium habes de solutione, habe etiam dubium de modo unionis. At credis quod manens factus est; crede etiam adesse ubique secundum substantiam Verbum et præcipuo quodam modo esse in templo suo.

Vide Schol. S. Maximi et Paraphr. Pachym. in Epistol. 3, tom. II.

EPISTOLA IV.

EIDEM CAIO MONACHO.

A

ΕΠΙΣΤΟΛΗ Δ΄.

Τῷ ΑΥΤῷ ΓΑΙῷ ΘΕΡΑΠΕΥΤῃ.

SYNOPSIS EPISTOLÆ.

Quod Christus et verus homo fuerit et simul supernaturali ratione naturam humanam assumpserit Deus homo.

Quomodo, inquis, Jesus, cum sit omnibus superior, cæteris hominibus substantialiter aggregatus est? Non utique ut auctor hominum, hoc loco homo dicitur, sed in quantum est revera homo, secundum totam hominis substantiam. Nos autem Jesum non humanitus definimus, neque enim ille homo tantum est (quia nequaquam suprasubstantialis existeret, si solus homo foret); sed revera homo præcipuo quodam hominum amore captus supra homines, et secundum homines, ex hominum substantia, cum supra substantiam existeret, substantiam assumpsit. Verumtamen suprasubstantialitate supra modum plenus est, ut qui semper supra substantiam sit, abundantia quadam suprasubstantialitatis; etiam ad substantiam vere veniens supra substantiam substantiatus est, et supra hominum conditionem gessit ea quæ sunt hominis. Quod declarat et Virgo quæ supra naturam parit: et aqua profluens, quæ pedum ex materia terraque concretorum gravitatem sustinet, neque cedit; sed virtute supernaturali, sine diffusionem subsistit. Quid vero cætera, quæ valde multa, quis memoret? in quæ si divinus quispiam intueatur, supra mentem etiam cognoscet ea quæ de humanitate Jesu affirmantur, excellentis quoque negationis virtutem continere. 590 Nam, ut summam dicamus, ne homo quidem erat, non quod non esset homo, sed

Πῶς, φῆς, Ἰησοῦς ὁ πάντων ἐπέκεινα, πᾶσιν ἐστὶν ἀνθρώποις οὐσιωδῶς συντεταγμένος; Οὐ γὰρ ὡς αἷτιος ἀνθρώπων ἐνθάδε λέγεται ἄνθρωπος, ἀλλ' ὡς αὐτὸς κατ' οὐσίαν ὅλην ἀληθῶς ἄνθρωπος ὢν. Ἡμεῖς δὲ τὸν Ἰησοῦν οὐκ ἀνθρωπικῶς ἀφορίζομεν· οὐδὲ γὰρ ἄνθρωπος μόνον (οὐδὲ ὑπερούσιος, ἢ ἄνθρωπος μόνον), ἀλλ' ἄνθρωπος ἀληθῶς ὁ διαφερόντως φιλόανθρωπος ὑπὲρ ἀνθρώπους καὶ κατὰ ἀνθρώπους ἐκ τῆς τῶν ἀνθρώπων οὐσίας ὁ ὑπερούσιος οὐσιωμένος. Ἔστι δὲ οὐδὲν ἤττον ὑπερουσιότητος ὑπερπλήρης ὁ ἀεὶ ὑπερούσιος, ἀμέλει τῇ ταύτης περιουσίᾳ²³ καὶ εἰς οὐσίαν ἀληθῶς ἐλθὼν, ὑπὲρ οὐσίαν οὐσιώθη, καὶ ὑπὲρ ἀνθρώπων ἐνήργει τὰ ἀνθρώπου. Καὶ δηλοῖ παρθένος ὑπερφυῶς κύουσα, καὶ ὕδωρ ἄστατον, ὕλικῶν καὶ γερῶν ποδῶν ἀνέχον βᾶρος, καὶ μὴ ὑπεῖκον, ἀλλ' ὑπερφυεῖ δυνάμει πρὸς τὸ ἀδιάχυτον συνιστάμενιν. Τί ἂν τις τὰ λοιπὰ, πάμπολλα ὄντα, διέλθοι; δι' ὧν ὁ θεῖως ὄρων, ὑπὲρ νοῦν γινώσκει, καὶ τὰ ἐπὶ τῇ φιλανθρωπίᾳ τοῦ Ἰησοῦ καταφασκόμενα, δυνάμιν ὑπεροχικῆς²⁴ ἀποφάσεως ἔχοντα. Καὶ γὰρ, ἵνα συνελόντες εἴπωμεν, οὐδὲ ἄνθρωπος ἦν, οὐκ ὡς μὴ ἄνθρωπος, ἀλλ' ὡς²⁵ ἐξ ἀνθρώπων, ἀνθρώπων ἐπέκεινα, καὶ ὑπὲρ ἀνθρώπων ἀληθῶς ἄνθρωπος γεγονώς. Καὶ τὸ λοιπὸν, οὐ κατὰ Θεὸν τὰ θεῖα δράσας, οὐ κατὰ ἀνθρώπου²⁶ κατὰ ἀνθρώπων, ἀλλ' ἀνδρωθέντος Θεοῦ, καινὴν τινα τὴν θεανδρικὴν ἐνέργειαν ἡμῖν πεπολιτευμένως.

VARIÆ LECTIONES.

²³ ἀγαθότητι, S. ²⁴ γο. ὑπεροχικῶς. ²⁵ ἀλλὰ τέως, S. ²⁶ ἀνθρώπινα, Ch. οὐτε ἀνθρώπεια, S. Sc.

quod ex hominibus natus, homines longe superaret, et supra hominem vere homo factus sit. Cæterum divina non qua Deus patrabat, neque humana quatenus homo gerebat; sed quatenus erat Deus et homo, novam quamdam nobiscum conversando dei-virilem operationem exhibebat.

ADNOTATIONES CORDERII.

Nota primo, Christum non sic hominem dici, sicut in *Divinis nominibus* Deum vocavit lucem, vitam, sapientiam, etc., quia est auctor lucis, vitæ, etc.; sed proprie et substantialiter hominem vocari, propter substantialem naturæ humanæ in persona Verbi unionem. De qua vide D. Thomam in iii part. quæst. 2, art. 3.

Nota secundo, Christum a Dionysio dici hominem suprasubstantialem sive supranaturalem, quia subsistentia divina unioque hypostatica, qua humana ejus natura terminatur et subsistit, omnem naturæ ordinem transcendit. Unde Christus quoque magis proprie θεάνθρωπος, id est *Deus-homo*, dicitur, quam homo.

Nota tertio, quod actiones quoque Christi, dignitatis sunt plus quam humanæ imo angelicæ, quia sunt suppositi divini, et merito ejus opera non humana sed θεανδρικά, id est *Dei virilia* nuncupantur. De quibus in Actis sextæ synodi œcumenicæ sic habetur: Utriusque naturæ utramque operationem sci- mus, naturalem dico et substantialem, et congruam sine divisione ex utraque, substantia et natura, prodeuntem, secundum operationem et qualitatem naturaliter insitam; et simul neque partibilem neque confusam alterutrius substantiæ operationem conjuncte inductam, hoc facit differentiam operationum in Christo, sicut et differentiam naturarum. Ubi observa cum Turriano, quod dicat *sine divisione*, scilicet personæ. Non enim propter differentiam substantiarum divinæ et humanæ, divisus est Christus, quin potius idem est perfectus Deus et perfectus homo. Rursus *sine divisione*, quia operatio divinæ naturæ, est operatio trium personarum, quarum unitas essentiæ (ut est in synodo sexta, actione 14) non potest partiri, nec alteri unitati copulari, sed potius singularis est, et extra omnem numerum. Item, *operationem alterutrius substantiæ conjunctæ inductam* dicit; quia sic operabatur utraque natura quod proprium erat, ut altera simul operaretur convenienter sibi, et ut se decebat. Sive enim operationes essent Deo convenientes, ut miraculorum, caro operabatur; ut cum potestate divina remittebat peccata, et ore dicebat: *Remittuntur tibi peccata tua* ^r; et potestate divina restituebat visum ^s, et manu et sputo liniebat oculos ^t; sive operationes humanæ naturæ convenirent; ut sitiire, esurire, fatigari ^u. Verbum operabatur permittendo et volendo; sive operationes essent mixtæ, id est partim divinæ, partim humanæ, hoc est Deo convenientes et homini, ut ambulare super mare ^v; ambulare enim homini conveniebat, non deprimi ambulando super mare, Deum decebat; quæ operationes, uti supra diximus, θεανδρικά a Dionysio dicuntur, id est simul divinæ et humanæ.

Vide Schol. S. Maximi et Paraph. Pachym. in Epistola 4, tom. II.

ΕΠΙΣΤΟΛΗ Ε΄. ΔΩΡΟΘΕΩ ΔΕΙΤΟΥΡΓΩ.

A

EPISTOLA V. DOROTHEO MINISTRO.

SYNOPSIS EPISTOLÆ.

Explicat quid sit caligo divina, de qua egit libro De mystica theologia.

Ὁ θεῖος γνῶφος ἐστὶ τὸ ἀπρόσιτον φῶς, ἐν ᾧ κατοικεῖν ὁ θεὸς λέγεται. Καὶ ἀοράτω γε ὄντι διὰ τὴν ὑπερέχουσαν ²⁷ φανότητα, καὶ ἀπροσίτω τῷ αὐτῷ διὰ τὴν ὑπερβολὴν τῆς ὑπερουσίου ²⁸ φωτοχυσίας, ἐν τούτῳ γίγνεται πᾶς ὁ θεὸν γινῶναι καὶ ἰδεῖν ἀξιούμενος, αὐτῷ τῷ μὴ ὄραϊν, μηδὲ γινώσκειν, ἀληθῶς ἐν τῷ ὑπὲρ ὄρασιν καὶ γινῶσιν γιγνόμενος, τοῦτο αὐτὸ γινώσκων, ὅτι μετὰ πάντα ἐστὶ τὰ αἰσθητὰ καὶ τὰ νοητὰ, καὶ προφητικῶς ἐρῶν· Ἐθανυστώθη ἡ γινῶσις σου ἐξ ἐμοῦ ²⁹, ἐκραταιώθη, οὐ μὴ δύναμαι πρὸς αὐτήν. Ὡσπερ οὖν καὶ ὁ θεὸς Παῦλος ἐγνωκέναι τὸν θεὸν λέγεται, γνοὺς αὐτὸν ὑπὲρ πᾶσαν ὄντα νόησιν καὶ γινῶσιν· διὸ καὶ ἀνεξι-

Divina caligo lux est inaccessa, quam inhabitare Deus perhibetur ^r. Et cum quidem sit inaspectabilis, ⁵⁹¹ propter exuberantem supernaturalis luminis effusionem, ad hanc pertingit, quisquis Deum nosse ac videre meruit, eoque ipso quo neque videt neque cognoscit, in illo vere, qui visionem et cognitionem superat, existit hoc ipsum sciens, eum in omnibus, tam sensilibus quam intellectibus, existere, et cum Propheta pronuntians: *Mirabilis facta est scientia tua ex me, confortata est, et non potero ad eam* ^s. Quemadmodum etiam divus Paulus Deum cognovisse dicitur, quando illum supra B omnem scientiam et intelligentiam existere cognos-

^r Matth. ix, 5. ^s Luc. xviii, 42. ^t Joan. ix, 6. ^u Joan. xix. ^v Matth. xiv, 25. ^x I Tim. vi, 16. ^r Psal cxxxviii, 6.

VARIAE LECTIONES.

²⁷ ὑπερουσίαν, S. Sc. ²⁸ δὲ ὑπερβολὴν ὑπερουσίου, D. S. P. ²⁹ ἀπ' ἐμοῦ, Ch. D. S.

vit : quocirca etiam vias ejus ininvestigabiles esse asserit, et inscrutabilia judicia illius, et inenarrabilia dona ejus^a, et pacem ipsius omnem sensum exsuperare^a; quippe ut qui invenerat eum qui est supra omnia, et supra mentem agnoverat, eum qui rerum omnium auctor est, rebus quoque omnibus superiorem esse.

Α χνιάστους εἶναι τὰς ὁδοὺς αὐτοῦ φησι, καὶ ἀνεξερευνήτα τὰ κρίματα αὐτοῦ, καὶ ἀνεκδιηγήτους τὰς δωρεὰς αὐτοῦ, καὶ τὴν εἰρήνην αὐτοῦ ὑπερέχουσαν πάντα νοῦν, ὡς εὐρηκῶς τὸν ὑπὲρ πάντα, καὶ τοῦτο ὑπὲρ νόησιν ἐγνωκῶς, ὅτι πάντων ἐστὶν ἐπέκεινα πάντων αὐτοῦ ὢν.

ADNOTATIONES CORDERII.

Divina caligo lux est inaccessa, etc. Alludit S. Dionysius ad illud I ad Timoth. vi, 16, ubi de Deo dicit : *Qui lucem inhabitat inaccessibilem, quem nullus hominum vidit, sed nos videre potest*, scilicet juxta legem ordinatam a Deo in hac vita, aut viribus naturæ. Vide S. Thomam p. 1, quæst. 2, art. 1 et seq. item quæ de divina caligine dicta sunt primo et secundo capite *Mysticæ theologiæ*, et in Adnotationibus ibidem.

Dicitur autem *divina caligo lux inaccessa* scilicet viribus naturæ, quia nimirum Deus neque ex representatione naturali cognoscitur, nec est quidquam ex intelligentibus aut intellectis, ut ex substantia ejus liceat de eo philosophari. Representatio enim naturalis in mente sive intellectu est, quæ oritur et principium ducit ex phantasmatibus rei sub sensum cadentis, cum qua Deus nullo modo potest comparari, ut intellectus conversus ad phantasmata possit aliquo modo Deum cognoscere, sicut potest alias substantias alioqui incorporeas. Omnia enim quæ intelliguntur, habent in se principium cognitionis, quia vel sunt in sensilibus, quorum sunt phantasmata, a quibus abstrahuntur species intelligibiles quibus intellectus informatus intelligit; aut sunt incorporea, quæ in se habent unde comparentur cum sensilibus, ad quorum phantasmata, quæ sunt imagines et similitudines eorum, ad animos pervenientes, se convertit intellectus ut aliquid de incorporeis intelligat. Sunt autem similitudines principia sentiendi et intelligendi, ut ait S. Thomas p. 1. q. 84, art. 3. Deus autem non potest sic cum creatura sensibili comparari, unde non sic intelligitur, sed tanquam causa per excessum, ut ait S. Thomas eadem quæstione 84, art. 7, vel per revelationem supernaturalem, sive fidei, quæ obscura est; sive quæ evidentiam simul habet in attestante, et perfectissima est, quæ in hac vita haberi potest. Et in utraque Deus tanquam caligine et inaccessa luce cognoscitur, quæ omnem superat demonstrationem, in qua videlicet mens nostra sine ulla notione, et absque omni intelligentia eorum quæ naturali intelligentia percipiuntur, cum Deo conjungitur et copulatur.

Est igitur hæc *lux inaccessa*, quia, ut ait Gregorius theologus lib. 1 *De theologia*, quid tandem Deus sit substantia et natura, nemo hominum unquam reperit, neque reperire queat. Et rursus ibidem : Salomon, inquit, qui fuit sapientior cunctis hominibus, qui ante eum et post eum fuerunt; cui fuit latitudo cordis donum Dei, et affluentia contemplationis copiosior arena maris; quanto plus scrutatur profundum, tanto magis æstuat, et finem quemdam facit sapientiæ invenire quantum effugerat. Paulus autem comatur quidem assequi non dico naturam Dei (hoc enim omnibus modis fieri non potest) sed judicia tantum Dei. Quia vero non potest reperire exitum, nec ubi gradum ascensus sistat, nec ubi desinat curiositas⁵⁹² mentis; dum semper aliquid subapparet ejus quod relinquitur (o rem miseram! ut mihi similiter eveniat) stupore orationem circumscribit: et divitias Dei, atque profundum hanc rem vocat; confiteturque judicia Dei comprehendere non posse^b; eadem fere atque David loquens^c, qui nunc quidem judicia Dei vocat abyssum multam, ejus fundum mensura aut sensu non licet comprehendere. Aliquando vero dicit, admirabilem factam esse cognitionem ex seipso, et ex sui formatione. Et adhuc idem in eodem libro: Quia expetit quidem omnis natura primam causam; comprehendere vero non potest, propter causas quas dixi: laborans desiderio, et veluti anxia, et damnum non potens ferre, secundam navigationem suscipit, ut intueatur scilicet in ea quæ cernuntur; et aliquid ex eis faciat Deum, male docta. Quid enim quod sub aspectum cadit, eo qui aspicit, altius et Deo similis est, ut hic colat, illud colatur?

S. Gregorius Nyssenus in *Vita Moysis*: *Non poteris videre faciem meam, non enim videbit homo faciem meam, et vivet*^d. Hoc autem non dicit Scriptura, quasi Deus sit causa mortis (quomodo enim facies vitæ fieri unquam potest causa mortis eis qui appropinquaverunt?) sed quia Deus est natura vitæ auctor. Proprium autem signum divinæ naturæ est esse celsius omni signo. Qui igitur aliquid eorum quæ cognoscuntur, Deum esse arbitratur, tanquam ab eo qui vere est, male deflexus ad id quod comprehensione fictæ cogitationis esse existimatur, vitam non habet. Qui enim est auctor eorum quæ sunt, is est vera vita; hic autem cognosci non potest (scilicet quid sit). Quia igitur cognitionem vincit natura effectrix vitæ, sic expletur Moysi desiderium per id quod fecit, ut maneret cupiditas inexplebilis. Idem in explanatione illius beatitudinis: *Beati mundo corde, quoniam ipsi Deum videbunt*^e. Qui cor suum, inquit, ab omni affectione turbida emundavit, in propria pulchritudine imaginem divinæ naturæ perspicit. Mensura enim perspicientiæ Dei, quæ a te capi potest, in te est. Igitur qui se ipse videt, in se quod desiderat videt, atque ita mundus corde efficitur beatus, cum intuens in suam munditiam, in imagine sua videt exemplar. Hæc cordis mundities ad mysticam contemplationem prorsus necessaria est, nec sine illa ulli ad divinam caliginem aditus patet.

Ex his liquet, quod Deus nec naturali representatione cognosci ab ullo unquam possit. Fugit enim omnibus modis cognitionem, quando aut quomodo sit, nec est eorum quæ intelligunt, aut eorum quæ intelliguntur. Est enim substantia, quæ subjectum esse non potest; et notio quæ nulla ratione subjectum habet. In quo igitur id fundatum cognoscet, quod non potest prorsus recipere subjectum ad notionem? Recte igitur est immensitas supra substantiam, et mens omnibus cogitationibus incogitabilis; quin potius mens non cadens sub intelligentiam, et ratio ineffabilis nobis, idque propter superationem substantiæ et intelligentiæ.

Vide Schol. S. Maximi et Paraphr. Pachym. in Epistol. 5, tom. II.

^a Rom. xi, 55. ^b Phil. iv, 7. ^c Rom. xi, 55. ^d Psal. xxxv, 7. ^e Exod. xxxiii, 20, Math. v, 8.

ΕΠΙΣΤΟΛΗ Γ'.
ΣΟΣΙΠΑΤΡΩ 'ΙΕΡΕΙ.

A

EPISTOLA VI.
SOSIPATRO SACERDOTI.

SYNOPSIS EPISTOLÆ.

Suadet Sosipatro, ut non tam in falsis opinionibus arguendis, quam in veritate stabilienda se occupet.

Μὴ τοῦτο οἶσιν νίκην, ἱερὲ Σωσίπατρε, τὸ εἰς θρησκείαν ἢ δόξαν ὑβρίσαι, μὴ ἀγαθὴν φαινομένην· οὐδὲ γὰρ οὐδ' εἰ κεκριμένως αὐτὴν ἐξελέγξεις, ἤδη τὰ Σωσιπάτρου καλὰ· δυνατὸν γὰρ καὶ σὲ καὶ ἄλλους ἐν πολλοῖς τοῖς ψεύδεσι καὶ φαινομένοις, ἐν ὧν καὶ κρύφιον τὸ ἀληθὲς λαυθάνειν. Οὐδὲ γὰρ, εἴ τι μὴ ἐρυθρὸν, ἤδη λευκόν· οὐδὲ, εἴ τις μὴ ἔππος, ἐξ ἀνάγκης ἀνθρωπος. Οὕτω δὲ ποιήσεις, ἐμὸς πειθόμενος· ἀφέξῃ μὲν τοῦ καθ' ἑτέρων λέγειν, ὑπὲρ ἀληθείας δὲ οὕτως ἐρεῖς³⁰, ὡς πάντῃ εἶναι ἀνεξέλεγκτα τὰ λεγόμενα.

Noli hoc putare victoriam, venerande Sosipater, quod in eam religionem vel opinionem inveheris, quæ non bona videatur; neque enim, si illam recte coarguas, continuo Sosipatri res bene habent; potest enim tam te quam alios, inter multa falsa et apparentia unum illud et occultum et verum latere. Neque enim ut quid rutilum non sit, jam continuo album est; neque, si quis non equus, necessario est homo. Sic itaque, si me audies, facito; desistes quidem adversus alios dicere, sed omnino
B ita pro veritate dices, ut et ea quæ dicuntur refelli non valeant.

593 ADNOTATIONES CORDERII.

Nota prudentissimum Dionysii consilium pro iis qui agunt cum hæreticis, cum quibus non est contentiose arguendum, quia id parum utile est, juxta illud ad Titum III, 9: *Contentiones et pugnas legis devota, sunt enim inutiles*. Prodest autem proferre ac stabilire veritatem, qua cognita, errores non secus ac tenebræ in luce evanescent.

Vide Schol. S. Mazimi et Paraphr. Pachym. in Epistol. 6, tom. II.

ΕΠΙΣΤΟΛΗ Ζ'.
ΠΟΛΥΚΑΡΠΩ 'ΙΕΡΑΡΧῃ.

EPISTOLA VII.
POLYCARPO ANTISTITI.

SYNOPSIS EPISTOLÆ.

I. *Docet, adversus infideles non esse contentiosius agendum, sed veritatem stabiliendam, qua stabilita falsitas per se corruet.* II. *Convitia infidelium parum esse curanda, et in ipsos retorquenda. Et simul argumenta suggerit Polycarpo quibus contra Apollonophanem uti debeat, præsertim a prodigiosa eclipsi, quam Apollonophanes una cum Dionysio spectavit tempore crucifixionis Christi.* III. *Ex ipsiusmet confessione ostendit ipsum ista eclipsi convictum.*

§ I

Ἐγὼ μὲν οὐκ οἶδα πρὸς Ἕλληνας ἢ πρὸς ἑτέρους εἰπῶν, ἀρκεῖν οἰόμενος ἀγαθοῖς ἀνδράσιν, εἴ τὸ ἀληθὲς αὐτὸ ἐφ' ἑαυτοῦ δυνήσονται καὶ γινῶναι καὶ εἰπεῖν, ἢ ὄντως ἔχει. Τοῦτου γὰρ, ὅ τι ποτὲ ἐστίν, κατὰ νόμον ἀληθείας ὀρθῶς ἀποδεικνυμένον, καὶ ἀκραιφνοῦς ἐστηχότος, πᾶν τὸ ἐτέρως ἔχον, καὶ τὴν ἀληθειαν προσποιούμενον, ἐξελεγχθήσεται³¹ καὶ ἕτερον ὢν τοῦ ὄντως ὄντος, καὶ ἀνόμοιον, καὶ δοκοῦν ἐκεῖνο μᾶλλον ἢ ὢν. Περιττὸν οὖν³² ἐστίν, τὸν ἀληθείας ἐκφάντορα πρὸς τοὺτους ἢ ἐκεῖνους διαμάχεσθαι· λέγει γὰρ ἕκαστος αὐτὸς ἔχειν τὸ νόμισμα τὸ βασιλικόν. καὶ ἴσως γε ἔχει τι μορίου τινὸς τοῦ ἀληθοῦς ἀπατηλὸν εἰδωλόν· καὶ εἰ τοῦτον³³ ἐλέγξεις, ὁ ἕτερος καὶ αὐτὸς ὁ ἄλλος περὶ τοῦ αὐτοῦ φιλονεικήσει. Τοῦ

Equidem haud scio me adversus gentiles aut alios invectum, ratus viris probis esse satis, si ipsam in se veritatem et agnoscere et proferre possint, prout revera se habet. Ubi enim quidquid est lege veritatis demonstratum fuerit, clareque constiterit, quidquid aliter se habet, ac veritatem simulat, arguetur etiam aliud esse ab eo quod vere est, et potius esse dissimile et apparens, quam revera existens. Supervacaneum igitur est, ut is qui demonstrat veritatem, adversus hos aut illos dimicet; quilibet enim affirmat se habere regium numisma, et fortassis habet particulæ ejusdem veræ fallacem aliquam imaginem; quam si confutaveris, alius iterum atque alius de eadem dimicabit. At

VARIE LECTIONES.

³⁰ ὄντως ἐρεῖς, P. D. Sc. Sar. ³¹ ἐξελεγχθήσεται, S. P. ³² οὖν non est in D. ³³ εἰ τοῦτο, S.

si vera ratio rite fuerit stabilita, cæterisque omnibus irrefragabilis persistat, quidquid cum ea non eodem modo per omnia se habet, id ipsum per se, insuperabili ejus quod omnino verum est stabilitate, dejicitur. Hoc itaque cum, mea quidem sententia, probe nossem, minime dedi operam ut adversus gentiles aliosve dicerem, sed mihi satis est, si mihi donet Deus, ut de veritate primum quidem recte sentiam, ac deinde scite eloquar ut oportet.

§ II.

Tu autem ais, sophistam Apollophanem me conviciari, ac parricidam appellare, ut qui gentiliū dictis, adversus ipsos non sincere utar. **594** Atqui nos illi verius objicere possemus, gentiles illos, adversus divina divinis sacrilegabuti, dum per Dei sapientiam, divinæ religionis cultum abolere moliantur. Neque vero hic de multitudinis opinione loquor, quæ poetarum fictionibus materialiter tenaciterque adhærens, creaturæ potius quam creatori famulatur; verum etiam ipsemet Apollophanes divinis adversus divina nefarie utitur; nam per hanc ipsam rerum scientiam, quæ ab ipso recte philosophia dicitur, et a divo Paulo sapientia Dei nominatur ^f, ad rerum ipsarum scientiæque illius auctorem, veros philosophos ascendere oportebat. Ac ne præter institutum meum, aliorum potius quam ipsius sententiam a veritate deflectere convincam, scire debebat Apollophanes, cum sapiens esset, nihil unquam cælestis ordinis ac motus immutari ullo modo potuisse, sine instinctu auctoris sui, a quo et ut esset accepit, et ejus potentia conservatur, qui, secundum Scripturæ testimonium, cuncta perficit ac putat. Cur igitur non colit eum, quem hinc quoque cognovimus veraciter esse omnium Deum, admirando ejus, a quo cuncta subsistunt, admirabilem potestatem? Quandoquidem ab ipso sol et luna, potentia statuque mirabili, simul cum hac rerum universitate, ad omnimodam immobilitatem redacta sint, nec non ad integri diei spatium, in iisdem universa signis constiterint; vel, quod amplius est, etiam cunctis orbibus primariis, qui cæteros complexu suo continent, more suo gyranibus, ea quæ illorum complexu continebantur, non una in orbem circumlata sint; quin et alius quidam dies continuatione fere triple longior effectus, et totis viginti horis, universum æquali omnino temporis spatio, motu contrario supraquam admirandis retrogyrationibus retrogressam ac reversum sit: vel ipse sol in cursu suo, quinqueformem

δ' ἀληθοῦς αὐτοῦ τεθέντος ²⁶ ὁρθῶς λόγου, καὶ πρὸς τῶν ἄλλων πάντων ἀνεξελέγκτου μείναντος, πᾶν τὸ μὴ οὕτω κατὰ πάντα ἔχον, αὐτὸ ἐφ' ἑαυτοῦ τῆ ἀπότητῳ στάσει τοῦ ὄντως ἀληθοῦς ²⁸ καταβάλλεται. Τοῦτο μὲν οὖν, ὡς οἶμαι, καλῶς ἐγνωκῶς, οὐκ ἔσπευσα πρὸς Ἑλληνας ἢ πρὸς ἑτέρους εἰπεῖν· ἀλλ' ἰκανὸν μοι, καὶ τοῦτο θεὸς δοίη! περὶ ἀληθείας εἰδέναι πρῶτον, ἔπειτα εἰδῶτα ὡς χρὴ λέγειν ²⁹.

Σὺ δὲ φῆς λοιδορεῖσθαί μοι τὸν σοφιστὴν Ἀπολλοφάνη, καὶ πατραλοῖαν ἀποκαλεῖν, ὡς τοῖς Ἑλλήνων ἐπὶ τοὺς Ἑλληνας οὐχ ὁσίως χρωμένῳ. Καίτοι πρὸς αὐτὸν ἡμᾶς ἦν ἀληθέστερον εἰπεῖν, ὡς Ἑλληνες τοῖς θεοῖς οὐχ ὁσίως ἐπὶ τὰ θεῖα χρωῖνται, διὰ τῆς σοφίας τοῦ θεοῦ τὸ θεῖον ἐκβάλλειν πειρώμενοι σέβας. Καὶ οὐ τὴν τῶν πολλῶν ἐγωγὴν φημι δόξαν, τοῖς τῶν ποιητῶν προσύλως καὶ ἐμπαθῶς ἐναπομενόντων, καὶ τῆ κτίσει παρὰ τὸν κτίσαντα λατρευόντων, ἀλλὰ καὶ αὐτὸς Ἀπολλοφάνης οὐχ ὁσίως τοῖς θεοῖς ἐπὶ τὰ θεῖα χρῆται· τῆ γὰρ τῶν ὄντων γνώσει, καλῶς λεγομένη, πρὸς αὐτοῦ φιλοσοφία, καὶ πρὸς τοῦ θεοῦ Παύλου σοφία θεοῦ κεκλημένη, πρὸς τὸν αἴτιον καὶ αὐτῶν τῶν ὄντων καὶ τῆς γνώσεως αὐτῶν ἐχρῆν ἀνάγεσθαι τοὺς ἀληθεῖς φιλοσόφους. Καὶ ἵνα μὴ τὴν τῶν ἄλλων ²⁷ ἢ τὴν αὐτοῦ παρὰ τὸ δοκοῦν ἐξελέγκαι μοι δόξαν, εἶδει συνιδεῖν Ἀπολλοφάνη, σοφὸν ὄντα, μὴ ἂν ἄλλως ποτὲ δυνηθῆναι τῆς οὐρανιας τι παρατραπῆναι τάξεως καὶ κινήσεως, εἰ μὴ τὸν τοῦ εἶναι αὐτὴν καὶ συνοχέα, καὶ αἴτιον ἔσχεν εἰς τοῦτο κινουῦντα, τὸν ποιῶντα τὰ πάντα, καὶ μετασκευάζοντα, κατὰ τὸν ἱερὸν λόγον. Πῶς οὖν οὐ σέβει τὸν ἐγνωσμένον ἡμῖν κακὸν τούτου, καὶ ὄντως ὄντα τῶν ὄλων θεὸν, ἀγάμενος αὐτὸν τῆς παναιτίου καὶ ὑπερ-ἀρρήτου δυνάμεως; ὅταν ἥλιος ²⁸ ὑπ' αὐτοῦ καὶ σελήνη, κατὰ δύναμιν καὶ στάσιν ὑπερφυστάτην, ἅμα τῷ παντὶ πρὸς τὸ πάντη ἀκίνητον ὀρίζονται, καὶ εἰς μέτρον ἡμέρας ὅλης ἐπὶ τῶν αὐτῶν ἐστάσι τὰ πάντα σημείων· ἢ τὸ τούτου γε πλεῖον, εἴπερ, τῶν ὄλων καὶ τῶν κρειττόνων καὶ περιεχόντων ²⁹ οὕτω φερομένων, οὐ συμπεριήγετο τὰ περιεχόμενα· καὶ ὅταν ἄλλη τις ἡμέρα κατὰ συνέχειαν σχεδὸν τριπλασιάζηται, καὶ ἐν εἴκοσι ταῖς πάσαις ὥραις, ἢ τὸ πᾶν τοσοῦτου χρόνου φοράς ἐναντίας ἀναποδίξῃ καὶ ἐπανάστρέφῃ ταῖς οὕτως ἄγαν ὑπερφυστάταις ἀντιπεριαγωγαῖς· ἢ ὁ ἥλιος, ἐν ³⁰ ἰδίῳ δρόμῳ τὴν πεντάτροπον αὐτοῦ κίνησιν ἐν ὥραις δέκα συνελών, ἀναλυτικῶς αὖθις ὅλην αὐτὴν ἐν ταῖς ἑτέραις δέκα καινὴν τινα τρίτων ὁδὸν ἀναποδίξῃ· τοῦτο δὴ τὸ καὶ Βαθυλωνίου εἰκότως ἐκπλήξαν, καὶ μάχης ἐκτὸς τῷ

^f I Cor. 12, 7.

VARIE LECTIONES.

²⁶ καὶ τοῦ ἀληθοῦς αὐτοῦ προτεθέντος, D. S. ²⁷ τοῦ ὄντως ὄντος ἀληθοῦς, D. ²⁸ ὡς ἐχρῆν, P. ²⁹ τῶν κρειττόνων est in D. S. P. ³⁰ ὁ ἥλιος, S. ³¹ εἴπερ καὶ τῶν ὄλων καὶ τῶν κρειττόνων καὶ τῶν περιεχόντων, B. ³² ἐν non est in S. P.

Ἐξεκία καθυποτάξαν, ὡς ἂν ἰσοθέω τινὶ καὶ ὑπερ-
 ἔχοντι τοὺς ἀνθρώπους. Καὶ οὐ δήπου φημί τὰς ἐν
 Αἰγύπτῳ μεγαλοουργίας, ἢ ἄλλας τινὰς ἀλλαγῆ θεο-
 σημείας γεγενημένας, ἀλλὰ τὰ κοινὰ καὶ οὐράνια,
 καὶ ἐν τῷ παντὶ καὶ πᾶσι θριαμβευθέντα. Φησὶ δὲ ⁴¹
 πάντως Ἀπολλοφάνης, οὐκ εἶναι ταῦτα ἀληθῆ·
 μάλιστα μὲν οὖν τοῦτο ταῖς Περσῶν ἱερατικαῖς
 ἐμφέρεται φήμαις, καὶ εἰσέτι μάγοι τὰ μνημόσυνα
 τοῦ τριπλασίου Μίθρου τελοῦσιν. Ἄλλ' ἐξέστω αὐτῷ
 πούτοις διὰ τὴν ἄγνοιαν ἢ τὴν ἀπειρίαν ⁴² ἀπιστεῖν.
 Εἰπέ δὲ αὐτῷ· Τί λέγεις περὶ τῆς ἐν τῷ σωτηρίῳ
 σταυρῷ γεγονυίας ἐκλείψεως; ἀμφοτέρῳ γὰρ τότε,
 κατὰ Ἡλιούπολιν ⁴³ ἅμα παρόντε τε καὶ συνεστῶτε,
 παραδόξως τῷ ἡλίῳ τὴν σελήνην ἐπιπίπτουσαν ἐωρῶ-
 μεν (οὐ γὰρ ἦν συνόδου καιρός)· αὐθις τε αὐτὴν
 ἀπὸ τῆς ἐναντίας ὥρας ἄχρι τῆς ἐσπέρας εἰς τὸ ⁴⁴
 τοῦ ἡλίου διάμετρον ὑπερφυῶς ἀντικαταστάσαν. Ἀνά-
 μνησον δὲ τι καὶ ἕτερον αὐτόν· οἶδε γὰρ, ὅτι καὶ
 τὴν ἔμπωσιν αὐτὴν ἐξ ἀνατολῶν ἐωράκαμεν ἀρξα-
 μένην, καὶ μέχρι τοῦ ἡλιακοῦ πέρατος ἐλθοῦσαν,
 εἶτα ἀναποδίσασαν, καὶ αὐθις οὐκ ἐκ τοῦ αὐτοῦ καὶ
 τὴν ἔμπωσιν καὶ τὴν ἀνακάθαρσιν, ἀλλ' ἐκ τοῦ
 κατὰ διάμετρον ἐναντίου γεγενημένην. Τοσαῦτά ἐστι
 τοῦ τότε καιροῦ τὰ ὑπερφυῆ καὶ μόνῳ Χριστῷ τῷ
 παναίτιῳ δυνατὰ, τῷ ποιοῦντι μεγάλα καὶ ἐξαισία,
 ὧν οὐκ ἔστιν ἀριθμὸς.

demum resiliisse, et rursum, non ex eadem parte occursum illum et recessum exstitisse, sed ex ad-
 verso diametri. Ista sunt, quæ tunc supra naturam omnino contigerunt, et a solo rerum omnium con-
 ditore Christo fieri possunt, qui facit magna ac stupenda quorum non est numerus.

§ III.

Ταῦτα, εἴ σοι θεμιτὸν, εἰπέ, καὶ, εἰ δυνατὸν, C
 Ἀπολλοφάνης, ἐξέλεγε ⁴⁵ καὶ πρὸς ἐμὲ τὸν τότε
 καὶ συμπρόντα σοι, καὶ συνωρακότα, καὶ συνανα-
 κρίναντα πάντα, καὶ συναγάμενον. Ἀμέλει καὶ μαν-
 τείας τότε, οὐκ οἶδ' ὅθεν, ὁ Ἀπολλοφάνης ἀπάρχεται,
 καὶ πρὸς ἐμὲ, ὡς περ τὰ γιγνόμενα συμβάλλων, ἔφη·
 Ταῦτα, ὦ καλὲ Διονύσιε, θεῶν ἀμοιβαίπραγμάτων.
 Τοσαῦτα ὡς κατ' ἐπιστολὴν ἡμῖν εἰρήσθω. Σὺ δὲ
 ἱκανὸς καὶ τὰ ἐλλείποντα προσαναπληρῶσαι, καὶ
 προσαγαγεῖν τελῶς τῷ θεῷ τὸν ἄνδρα, σοφὸν τὰ
 πολλὰ ὄντα, καὶ ἰσως οὐκ ἀπαξιώσοντα πρᾶξως
 μαθεῖν τὴν ὑπέροσφον τῆς θρησκείας ἡμῶν ἀλή-
 θειαν.

Hæc, si fas est, ei dicitio, tuque Apollophanes
 refelle si potes, idque adversum me, qui tunc præ-
 sens una tecum adfui, et simul aspexi, et observavi
 omnia cum admiratione. Denique tunc nescio quo
 spiritu afflatus, in divinationem quoque Apollophanes
 prorupit, et ad me conversus: Ista, inquebat,
 o præclare Dionysi, divinarum sunt vicissitudines
 rerum. Hæc a nobis tanquam per epistolam dicta
 sint satis. Potes porro ipse supplere quæ desunt,
 et ad Deum perfecte virum adducere, multis sano
 in rebus sapientem; neque fortasse dedignabitur
 mansuete ac humiliter discere plusquam sapientem
 religionis nostræ veritatem.

ADNOTATIONES CORDERII.

§ I. Nota, epistolam hanc scriptam sancto Polycarpo, Smyrnæ in Asia episcopo, sancti Joannis
 evangelistæ discipulo, cujus exstat Epistola ad Philippenses. Huic itaque sanctus Dionysius modum
 præscribit agendi cum Apolophane philosopho, et argumenta suggerit, quibus, utpote philosophus,
 maxime putaretur capiendus, et suaviter inducendus ad fidem catholicam amplectendam.

§ II. A divo Paulo sapientia Dei nominatur. Scilicet Epist. I ad Corinth. cap. ii, 7, ubi ait· *Loquimur
 Dei sapientiam in mysterio, quæ abscondita est*, etc., vocat autem sapientiam in mysterio, sive mysterii,
 scilicet magni illius et arcani consilii de redemptione hominum per Christum.

Qui secundum Scripturæ testimonium. Dan. ii, 21: *Mutat tempora et ætates, transfert regna atque
 constituit.*

VARIÆ LECTIONES.

⁴¹ φήσει δέ, D. P. ⁴² ἀπορίαν, S. ⁴³ κατὰ τὴν Ἡλιούπολιν, D. ἡλίου πόλιν, P. ⁴⁴ ἐπὶ τὸ, S.
⁴⁵ ἔλεγε.

Siquidem ab ipso sol et luna, etc. Alludit ad illud Josue x, 12: *Tunc locutus est Josue Domino in die qua tradidit Amorrhæum in conspectu filiorum Israel, dixitque coram eis: Sol contra Gabaon ne movearis, et luna contra vallem Aialon: steteruntque* 396 *sol et luna, donec ulcisceretur se gens de inimicis suis. Docte ac fuse de hoc prodigio vide Serarium ad locum Josue citatum.*

Atque alius etiam dies, etc. Hoc miraculum contigit sub Ezechia rege Juda, uti habetur lib. IV Reg. xx, 41: *Invocavit itaque Isaias propheta Dominum, et reduxit umbram per lineas, quibus jam descenderat in horologio Achaz retrorsum decem gradibus; unde facta est dies artificialis ista triplo fere longior, quia hoc contigit sub occasum solis, ut Scriptura indicat, atque adeo die fere expleto, quando retrogrado itinere iterum rediit ad primum gradum seu notam horariam diei artificialis, per totidem horas; atque inde denuo decem diei horas usque ad occasum peregit; quo miraculo percussus rex Babyloniorum a bello destitit, et Ezechiae munera misit, ut loco citato in quarto Regum sequitur.*

Triplaxis Mithri, sive solis, etc. Hinc constat, S. Dionysium in Persicis quoque Annalibus et Babyloniorum historiis fuisse versatum, eorundemque lingue haud ignarum; siquidem Persico vocabulo *Mithri* utitur, quo Persæ et Babylonii solem (ut vetus Scholium habet) significant. De hoc ita Strabo lib. xv Πέρσαι τοίνυν ἀγάλματα μὲν καὶ βωμοὺς οὐκ ἰδρύνονται, θύουσι δὲ ἐν ὑψηλῷ τόπῳ τὸν οὐρανὸν ἠγοούμενο: Δία. Τιμῶσι δὲ καὶ ἥλιον, ὃν καλοῦσι Μίθραν. Id est: *Persæ nec statuas nec aras erigunt, sacrificant vero in loco excelso, cælum Jovem putantes. Quinetium colunt solem, quem Mithram vocant. Et quia dies tempore Ezechiae fere in mora seu duratione triplicata fuit, ideo ait, Persas triplicis seu triplicati solis memoriam celebrasse. Quod autem Persæ soli sacrificent, etiam Herodotus ait, aliique multi. Quod solem vocent Mithram, dissentit quidem Herodotus, qui sic Venerem a Persis vocari scribit (nisi quis Μίτρον et Μίθρον differre putet), sed plurimi alii assentiuntur, inter quos Hesychius: Μίθρας ὁ ἥλιος παρὰ Πέρσαις. Μίθρης ὁ πρῶτος ἐν Πέρσαις θεός. Id est, *Mithras sol apud Persas; Mithres primus apud Persas deus.**

Eramus tunc ambo juxta Heliopolim, etc. Describit hic prodigiosam illam eclipsim quæ contingit Christo de cruce pendente, quam una cum Apollophane Dionysius spectaverat Heliopoli (quæ civitas erat Ægypti, olim cultui solis dedicata). Hujus etiam meminit Phlegon, quem citat Philoponus lib. II *De mundi creatione*, cap. 21, his verbis: *Λέγει γὰρ, ὅτι τῷ δευτέρῳ ἔτει τῆς διακοσιοστῆς δευτέρας Ὀλυμπιάδος ἐγένετο ἡλίου ἐκλειψις μεγίστη, καὶ οὐκ ἐγνωσμένων πρότερον· καὶ νύξ ὥρα ἕκτη τῆς ἡμέρας ἐγένετο, ὥστε καὶ ἀπτέρως ἐν οὐρανῷ φανῆναι.* Ait enim, *secundo anno ducentesimæ secundæ Olympiadis factam fuisse maximam solis defectionem omnium quæ unquam prius innotuerant, et hora diei sexta noctem exstitisse, ita ut etiam stellæ in cælo apparerent.* Sed et evangelistæ, quorum fides longe supra omnem historiam est, defectionis hujus mentionem faciunt. Marci xv, 33: *Et facta hora sexta, tenebræ factæ sunt per totam terram, usque in horam nonam, et Lucæ xxiii, 44: Erat autem fere hora sexta, et tenebræ factæ sunt in universam terram usque in horam nonam, et obscuratus est sol.* Sancius autem Dionysius hujus defectionis oculatus testis, et accuratus observator, cæteris exactius, utpote philosophus, ejus modum describit, quem vide inferius explicatum et schemate illustratum in Notationibus ad cap. 1 *Vitæ sancti Dionysii per Petrum Halloix.*

§ III. *Denique tunc nescio quo spiritu afflatus, etc.* Viso hoc solis deliquio Dionysius, adhuc ethnicus, dixisse fertur: *Aut Auctor naturæ patitur, aut mundi machina dissolvetur.* Similia quoque Apollophanem tunc dixisse aut cogitasse, hic insinuat Dionysius.

Vide Schol. S. Maximi et Paraphr. Pachym. in Epistol. 7, tom. II.

EPISTOLA VIII.

DEMOPHILO MONACHO.

De propria operatione et elementia.

A

ΕΠΙΣΤΟΛΗ Η'.

ΔΗΜΟΦΙΛῶ ΘΕΡΑΠΕΥΤῆ.

Περὶ ἰδιοπραγίας καὶ χρηστότητος.

SYNOPSIS EPISTOLÆ.

§ I. *Ostendit præcipuos Dei amicos, Moysen, Davidem, Jobum, Abelem, Josephum, mansuetudinis laude claruisse; et in ipso et Christo præ cæteris virtutibus vel maxime clementiam et mansuetudinem emicuisse. Unde a contrario Demophilo suam exprobrat immanitatem, quod pœnitentem a sacerdote absolutum immaniter tractasset, et in sacerdotem quoque temerarie debacchatus* 597 *fuisse, eo quod pœnitentem absolvisset; et exemplis eorum qui ob similem temeritatem puniti fuerant, eum deterret.* II. *Proponit Demophili objectionem, quam probabiliter posse facere videretur, eamque elidit.* III. *Ostendit nequaquam convenire ut inferiores, qualis erat Demophilus, superiores suos increpent.* IV. *Docet ordinem et subordinationem ubique servandam esse, eique Christi boni ac mansuetissimi pastoris exemplum ob oculos ponit.* V. *Dicit Christi mansuetudinem potius imitandam esse, quam Elæ zelum; et simul ostendit quæ sit mansuetorum et crudelium retributio.* VI. *Rem totam confirmat visione mirabili sancti Carpi, quam describit.*

§ I.

Hebræorum historia tradunt, generose Demo- B phile, sanctum illum etiam Moysen, propter magnam suam mansuetudinem Dei conspectu dignum fuisse judicatum. Ac si quando ipsum divina visione frustratum scribunt, non prius eum a Deo, quam a

Αἱ τῶν Ἑβραίων ἱστορίαι φασίν, ὃ γενναῖε Δη- μάφιλε, καὶ τὸν ἱερὸν ἐκεῖνον Μωσέα διὰ τὴν ἰσχυρὰν πρᾶξιν αὐτοῦ τῆς θεοφανείας ἠξιομένον. Καὶ εἴ ποτε αὐτὸν ἐξω τῆς θείας ὕψους ἀναγράφουσιν, οὐ πρὸ τῆς πρᾶξιν αὐτοῦ ἐκβάλλουσι τοῦ Θεοῦ. Λέγουσι

VARIE LECTIONES.

⁹⁶ ὑπέρ, C. D. S. ⁹⁷ τὴν non est in Ch. D. S. P.

δὲ, ὅτι λίαν ἀπαυθαδιαζομένη καὶ ἀντιτείνοντι ταῖς A
 θείαις βουλαῖς ⁴⁸ ὠργίσθη θυμῷ Κύριος. Ὅταν δὲ
 αὐτὸν ἀνακτήρυκτον ποιῶσι ταῖς θεοκρίτοις ἀξίαις,
 ἐκ τῆς προϋχούσης τάγαθου θεομιμησίας ἀνακηρύτ-
 τεται· καὶ γὰρ ἦν πρῶτος σφόδρα, καὶ ὑπὲρ τούτου
 λέγεται θεράπων Θεοῦ, καὶ εἰς θεοπειλίαν ἀπάντων
 προφητῶν ἀξιώτερος. Ἄλλὰ καὶ ὅτε πρὸς αὐτὸν καὶ
 τὸν Ἀαρὼν Ἰταμοὶ τινες ὑπὲρ ἀρχιερωσύνης καὶ
 ἐθναρχίας ἐφιλονείκουν, ὑπερεῖχε μὲν ἀπάσης φιλοτι-
 μίας καὶ φιλαρχίας, καὶ παρεχώρει τῷ θεοκρίτῳ
 τὴν τοῦ λαοῦ προστασίαν. Ἐπειδὴ δὲ καὶ ἐπισυνέ-
 στησαν αὐτῷ, καὶ περὶ τῶν προτέρων ὀνειδίζοντας
 ἠπέλιον, καὶ ἤδη σχεδὸν ἐπήεσαν, ἐπεβοᾶτο μὲν ὁ
 πρῶτος τὸν ἀγαθὸν εἰς σωτηρίαν, ἐπαβρῆσιάζετο δὲ
 λίαν ἐπεικῶς, ὅτι πάντων εἶη κακῶν τοῖς ἀρχομέ-
 νοις ἀνάιτιος· ἤδει γάρ, ὅτι χρῆ τὸν ὀμιλοῦντα Θεῷ ⁴⁹ B
 τάγαθῷ πρὸς τὸ ὅτι μάλιστα ὀμιλοῦντα, ὡς ἐφικτὸν,
 ἀποτετυπῶσθαι, καὶ ἑαυτῷ συνειδέσθαι τὰς ἀγαθοφι-
 λειῖς ἐργατείας ⁵⁰. Τί δὲ τὸν θεοπάτορα Δαυὶδ ἐποίη-
 ῖ θεοφιλῆ; Καὶ γὰρ ἀγαθὸν ὄντα, καὶ περὶ ἐχθροῦς
 ἀγαθόν· Εὐρηκα, φησὶν ὁ ὑπεράγαθος καὶ φιλάγα-
 θος ⁵¹, ἄνδρα κατὰ τὴν καρδίαν μου. Καίτοι καὶ
 Θεσμός ἀγαθὸς ἐδεδώρητο, καὶ ὑποζυγίων ἐχθροῦ προ-
 νοεῖν. Καὶ Ἰωβ ὡς ἀκακίας ἐχόμενος ἐδικαιοῦτο.
 Καὶ Ἰωσήφ τοὺς ἐπιβούλους ἀδελφοὺς οὐκ ἠμύνετο ⁵²,
 καὶ Ἄβελ ἀπλῶς καὶ ἀνυπόπτως συνεπορεύετο τῷ
 ἀδελφοκτόνῳ. Καὶ πάντας ἡ θεολογία τοὺς ἀγαθοὺς ⁵³
 ἀνακηρύττει, μὴ προεγνωσύντας τὰ κακὰ, μὴ ⁵⁴
 προσποιούντας, ἀλλὰ μηδὲ πρὸς τῆς ἄλλων ⁵⁵ κακίας
 ἐκ τάγαθου μεταποιούμενους, τὸναντίον δὲ θεοειδῶς C
 καὶ τοὺς κακοὺς ἀγαθύνοντας καὶ ἐφαπλοῦντας ⁵⁶, καὶ
 ἐπ' αὐτοὺς τὴν πολλὴν αὐτῶν ἀγαθότητα, καὶ πρὸς
 τὸ ὅμοιον ἐπεικῶς ἐκκαλουμένους. Ἄλλ' ἐπὶ τὸ ἀναν-
 τες ἀνανεύσωμεν, οὐκ ἀνδρῶν ἰερῶν ἐπεικειας, οὐ
 φιλανθρώπων ἀγγέλων ἀγαθότητος ἐξαγγέλλοντας ⁵⁷,
 ἐλεούτων ἔθνη καὶ ὑπερδοσμένων αὐτῶν ἀγαθοῦ, καὶ
 ταῖς ὀλεθρίαις καὶ κακεργέτισι ἐπιτιμῶντων πληθῶσι,
 καὶ ἀχθόμενων μὲν ἐπὶ κακοῖς, εὐφραϊνομένων δὲ τῇ
 σωτηρίᾳ τῶν εἰς τὰ ἀγαθὰ μετακαλουμένων· οὐδ' ὅσα
 ἄλλα περὶ τῶν ἀγαθοεργῶν ἀγγέλων ἡ θεολογία πα-
 ραδίδωσιν· ἀλλὰ τοῦ ὄντως ἀγαθοῦ καὶ ὑπεραγάθου
 Χριστοῦ τὰς ἀγαθοποιούς ἀκτίνας ἐν ἡσυχίᾳ παρα-
 δεχόμενοι, πρὸς αὐτῶν ⁵⁸ ἐπὶ τὰς θείας ἀγαθοεργίας
 αὐτοῦ φωταγωγηθῶμεν. Ἄρα γὰρ οὐκ ἔστιν ἀφάτου
 καὶ ὑπὲρ νόησιν ἀγαθότητος, ὅτι τὰ ὄντα ⁵⁹ εἶναι D
 ποιεῖ, καὶ ὅτι πάντα αὐτὰ πρὸς τὸ εἶναι παρήγαγε,
 καὶ πάντα βούλεται αἰεὶ γενέσθαι παραπλήσια αὐτῷ ⁶⁰,
 καὶ κοινωνικὰ τοῦ αὐτοῦ κατὰ τὴν ἐκάστου ⁶¹ ἐπιτη-
 δεϊότητα; Τί δὲ, ὅτι καὶ τῶν ἀποφοιτώντων ⁶² ἐρω-
 τικῶς ἔχεται, καὶ φιλονεκεῖ, καὶ δεῖται μὴ ἀπαξω-
 θῆναι τῶν ἐρωμένων καὶ θρυπτομένων αὐτῶν· καὶ

mansuetudine excludunt. Ipsi scilicet insolentiam
 admodum, et divinis consiliis reluctanti iratum
 asserunt furore Dominum. Ubi vero decretis illi a
 Deo dignitatibus illustrem prædicant, a præemi-
 nente benigni Dei imitatione commendatus; erat
 enim admodum mansuetus, atque ideo Dei famulus
 nuncupatur, cæterisque prophetis dignior ad vi-
 dendum Deum. Quinimo cum adversus eum et
 Aaronem de pontificatu ac gentis principatu impu-
 dentes aliqui proterve dimicarent, omni sane ho-
 noris ac primatus ambitione celsior, ei qui a Deo
 eligeretur, populi præfecturam deserebat ⁵. Cæte-
 rum ubi in ipsum conjurassent, pristinaque expro-
 bando minas intentassent, jamque fere impetum
 fecissent, tum demum mansuetus ille bonam qui-
 dem Deum in salutem advocabat, magna vero con-
 stantia singularique modestia contestatus est, se
 insontem esse calamitatum omnium quæ subilitis
 obvenissent; quippe noverat, ei qui bono Deo fa-
 miliariter utitur, pro viribus conandum, ut eidem,
 quantum potest fieri, simillimus evadat, sibi que
 bonorum operum conscius existat. Quid porro Da-
 vid illum Dei progenitorem, amicum Deo reddidit?
 Nempe quod esset bonus, et in hostes benignus:
 Inveni, inquit ille præbenignus benignitatis ama-
 tor, hominem secundum eor meum ^h. Quinimo be-
 nigna lege sancitum erat, ut jumentorum quoque
 inimici cura gereretur ⁱ. Job etiam, at innocentie
 tenax, justificatus est ^k. Atque Joseph insidiatores
 fratres non est ultus ^l, Abelque simpliciter, nec
 quidquam suspicans, comitatus est fratricidam ^m.
 Omnes denique theologia bonos prædicat, qui ne-
 que mala præsagunt, neque simulant, sed ne
 aliorum quidem **598** malitia bonum deserunt,
 sed e diverso deformiter pravis benefacientes,
 magnamque benignitatis suæ copiam in eos effun-
 dentes, benigne illos ad simile quoque provocant.
 Cæterum ad altiora contendamus, sanctorum man-
 suetudines virorum atque amicorum hominibus
 angelorum benignitates omittentes, quomodo scilicet
 illi genibus misereantur, ac pro ipsis divinæ
 bonitati preces offerant ⁿ, perniciosasque ac per-
 ditas turbas increpent ^o; ac malis quidem nostris
 condoleant ^p, salutem vero eorum qui ad bona con-
 versi sunt congratulentur ^q; et quæcunque alia de
 beneficis angelis theologia tradit ^r; sed penitus
 benigni ac præbenigni Christi beneficos radios
 tranquillo animo suscipientes, ab iisdem ad divinas
 ejus beneficentias luculenter adducamur. Annon
 ineffabilis incomprehensibilisque bonitatis, quod ea
 quæ sunt, esse faciat, eaque omnia ad esse produ-

⁵ Num. xvi. ^h Psal. lxxviii, 21. ⁱ Exod. xxiii, 4. ^k Job i, 8; xlii, 7. ^l Gen. l, 20. ^m Gen. iv, 8. ⁿ Zach. i. ^o Apoc. vii. ^p Dan. x. ^q Luc. xv. ^r Tob. viii et ix.

VARIÆ LECTIONES.

⁴⁸ τὰς θείας βουλάς. ⁴⁹ τῷ Θεῷ, D. ⁵⁰ alia lectio notatur in D. ἐργασίας. ⁵¹ ὁ ὑπεράγαθος, ὁ φιλάγαθος, P. postrema duo verba non habet D. Ch. ⁵² ἠμύνετο, P. D. ⁵³ ἀγαθοειδεῖς, D. P. ⁵⁴ προσποιούντας legendum itaque habent optimi codices. ⁵⁵ πρὸς τῆς ἄλλων, S. P. ⁵⁶ ἀφαπλοῦντας, S. ⁵⁷ ἐξαγγέλλοντες, D. S. P. ⁵⁸ πρὸς αὐτόν, D. ⁵⁹ τὰ μὴ ὄντα, D. S. Ch. ⁶⁰ ἑαυτῷ, D. S. ⁶¹ ἐκάστων. ⁶² ἀποφοι-
 τῶν, D.

herit *, cunctaque venit sibi semper esse similia, et pro cuiusque captu communicare? Quid quod a se deficientes amore prosequatur, contendatque ac roget, ne dedignentur amores †; quin et deliciosos ipsos ac temere provocantes sustinet, atque ipsemet excusat, eoque magis se recipit illos curaturum, ipsisque jam adhuc distantibus, simul tamen adventantibus occurrit et obviat, totusque totos amplectens osculatur, neque de pristinis eos arguit, sed diligit presentia, festumque diem agit, ac convocat amicos, videlicet bonos, ut sit omnium lætantium habitatio †. Porro Demophilus, et si quis alius bonis adversatur, jure merito corripitur, bonaque docetur ut emendetur. Quomodo enim, inquit, non oportebat eum qui bonus est, de eorum qui perierant salute, nec non eorum qui defuncti erant vita lætari? Siquidem etiam in humeros tollit vixdum ab errore conversum, et bonos angelos ad lætitiã excitat, quin et ingratis benignus existit, et oriri facit solem suum super bonos et malos †, atque ipsam suam animam pro profugis ponit †. Tu vero, ut tuæ litteræ declarant, accidentem sacerdoti, illum quem impium ac peccatorem dicis, nescio quomodo per te præsens repuleris; tuque ille quidem deprecabatur et fatebatur se ad malorum medicinam advenisse; tu autem, nihil veritus, bonum insuper sacerdotem cum quadam insolentia conviciatus es, quod miseratus esset pœnitentis, atque impium justificasset; ac tandem, « Exi, » inquit sacerdoti, 599 cum tui similibus contra fas in adyta irrupisti, ac Sancta sanctorum contaminasti, et scribis nobis te sancta, cum violanda essent, summa cura providentiaque servasse, eaque hæcenus illibata custodire. Nunc ergo audi nostram sententiam: Nefas est sacerdotem a te dignioribus ministris, tuive ordinis monachis corripere, quantumvis in divina impius videatur, et etiamsi quid aliud vetitum egisse convincatur. Nam si distinctionis ordinisque confusio, divinis-simarum constitutionum legumque transgressio est; nulla certe ratio est propter Deum traditum divinitus ordinem intervertendi. Neque enim in se Deus divisus est, alioquin quomodo stabit regnum ejus †? Et si Dei est iudicium, ut Eloquia testantur †, sacerdotes autem angeli sunt †, et post antistites divinatorum interpretes iudiciorum, ab iis ordine, prout te decet, mediantibus ministris, dum erit opportunum, divina discere, per quos etiam, ut monachus esses, habuisti. An vero non id ipsum sacra signa proclamant? neque enim simpliciter Sancta sanctorum ab omnibus segregata sunt;

A εἰκὴ κατεγκαλούντων ἀνέχεται, καὶ αὐτὸς ἀπολογεῖται; καὶ μᾶλλον ἐπαγγέλλεται θεραπεύσειν, καὶ ἐτι αὐτοῖς ἀπέχουσιν, ὁμῶς προσιοῦσι⁶³ προστρέχει καὶ ὑπαντᾷ, καὶ ὄλος ὄλους περιφύς ἀσπάζεται, καὶ οὐκ ἐγκαλεῖ περὶ τῶν προτέρων, ἀλλὰ ἀγαπᾷ τὰ παρόντα, καὶ ἐορτήν ἄγει, καὶ συγκαλεῖ⁶⁴ τοὺς φίλους, δηλαδὴ τοὺς ἀγαθοὺς, ἵνα ἢ πάντων εὐφραينوμένων ἡ κατοικία. Δημόφιλος δὲ, καὶ εἰ τις ἄλλος ἀγαθοῖς ἀπεχθάνεται, καὶ λίαν ἐνδίκως ἐπιτιμᾶται, καὶ ἐκδιδάσκεται τὰ καλὰ, καὶ ἀγαθύνεται. Πῶς γὰρ οὐκ ἔδει, φησὶ, τὸν ἀγαθὸν ἐπὶ σωτηρίᾳ τῶν ἀπολωλότων εὐφραίνεσθαι, καὶ ζωῆ τῶν τεθνατωμένων; Ἀμέλει καὶ ἐπ' ὤμων αἴρει⁶⁵ τὸ μόλις ἀπὸ πλάνης ἐπιστραφέν⁶⁶, καὶ τοὺς ἀγαθοὺς ἀγγέλους εἰς εὐφροσύνην ἐγείρει, καὶ χρηστός ἐστίν⁶⁷ ἐπὶ τοὺς ἀχαρίστους, καὶ ἀνατέλλει τὸν ἥλιον αὐτοῦ ἐπὶ ποτηροῦς καὶ ἀγαθοὺς, καὶ αὐτὴν τὴν ψυχὴν αὐτοῦ τίθησιν ὑπὲρ τῶν ἀποφευγόντων⁶⁸. Σὺ δὲ, ὡς τὰ γράμματά σου δηλοῖ, καὶ προσπεσόντα τῷ ἱερεῖ, τὸν ὡς φῆς ἀσεβῆ καὶ ἀμαρτωλὸν, οὐκ οἶδ' ὅπως καθ' ἑαυτοῦ παρὼν ἀπελάχτισας· εἶτα, ὁ μὲν ἐδεῖτο⁶⁹ καὶ ὠμολόγει πρὸς ἱατροῖαν κακῶν ἐληλυθῆναι, σὺ δὲ οὐκ ἐφριξας, ἀλλὰ καὶ τὸν ἀγαθὸν ἱερέα μετὰ θράσους⁷⁰ προσηλάκιζες, ἐλεητὸν εἶναι μετανοοῦντα, καὶ τὸν ἀσεβῆ ἀκαιώσαντα· καὶ τέλος, « Ἐξίθι, » ἔφησ τῷ ἱερεῖ, μετὰ τῶν ὁμοίων καὶ εἰσεπήδησας, οὐκ ἐντος θεμιτοῦ, πρὸς τὰ ἄδύτα, καὶ τὰ Ἅγια τῶν ἁγίων συνίστειας, καὶ γράφεις ἡμῖν, ὅτι μέλλοντα διαφθαρεῖναι τὰ ἱερὰ προνοητικῶς ἀπέκωσα, καὶ ἐτι ἀχραντα διαφυλάττω. Νῦν οὖν ἀκουε τῶν ἡμετέρων· Οὐ θεμιτὸν ἱερέα πρὸς τῶν ὑπὲρ σὲ λειτουργῶν, ἢ τῶν ὁμοταγῶν σοι⁷¹ θεραπευτῶν εὐθύνεσθαι, κἂν ἀσεβεῖν εἰς τὰ θεῖα δοκῆ, κἂν ἄλλο τι τῶν ἀπειρημένων ἐξελέγχοιτο δράσας. Εἰ γὰρ ἀκοσμία καὶ ἀταξία τῶν θειοτάτων ἐστὶ καὶ ὄρων καὶ θεσμῶν ἕκβασις, οὐκ ἔχει λόγον ὑπὲρ Θεοῦ⁷² τὴν θεοπαράδοτον ἀνατρέπεσθαι τάξιν. Οὐ γὰρ ἐφ' ἑαυτὸν ὁ Θεὸς ἐμερίσθη· πῶς γὰρ σταθῆσεται ἡ βασιλεία αὐτοῦ; Καὶ εἰ τοῦ Θεοῦ ἐστίν, ὡς τὰ λόγια φησιν, ἡ κρίσις, οἱ δὲ ἱερεῖς ἄγγελοι καὶ ὑποφῆται μετὰ τοὺς ἱεράρχας εἰσι τῶν θείων κριμάτων, πρὸς αὐτῶν τὰ θεῖα προσηκόντως σοι διὰ μέσων⁷³ τῶν λειτουργῶν, ὅταν ἢ καιρὸς, ἐκδιδάσκου, δι' ὧν καὶ τὸ εἶναι θεραπευτῆς ἡξιώθης. Ἡ οὐχὶ καὶ τὰ ἱερὰ σύμβολα τοῦτο βοᾷ; καὶ γὰρ οὐκ ἀπλῶς ἀπάντων μὲν ἐξήρηται τὰ Ἅγια τῶν ἁγίων· πλησιάζει δὲ μᾶλλον αὐτοῖς ὁ τῶν ἱεροτελεστῶν διάκοσμος, εἶτα τῶν ἱερέων ἢ διακόσμησις, ἐπομένως δὲ τούτοις ἢ τῶν λειτουργῶν· τοῖς δὲ τεταγμένοις θεραπευταῖς αἱ πύλαι τῶν ἀδύτων εἰσὶν ἀφωρισμένοιαι, καθ' ἃς καὶ τελοῦνται καὶ παρεστᾶσιν. οὐ πρὸς φυλάκην αὐτῶν, ἀλλὰ πρὸς τάξιν καὶ ἐπίγνωσιν ἑαυτῶν

* Joan. i, 2 † Matth. xi. † Luc. xv. † Matth. v, 45. † Joan. x, 41. † Matth. xii, 25 † Isai xxx, 18; Rom. ii, 16. † Malack. ii, 7.

VARIAE LECTIONES.

⁶³ προῖουσι, S. ⁶⁴ καὶ συγκαλεῖται, D. S. P. ⁶⁵ φέρει, S. ⁶⁶ ἐπιστρέφον, S. P. ⁶⁷ καὶ χρηστότατος ἐστίν, Ch. D. P. ⁶⁸ ἀποφευγόντων, S. ⁶⁹ ἤδειτο, S. P. ⁷⁰ θάρσους. ⁷¹ ὁμοταγῶν σου, S. ⁷² ἐκ Θεοῦ, S. ⁷³ σὺ διὰ μέσων, D. S.

μᾶλλον τῷ λαῷ παρὰ τοὺς ἱερατικούς⁷⁴ πλησιάζον- A
τες. Ὅθεν ἡ τῶν ἱερῶν ἅγια ταξιαρχία μεταλαμβάνειν αὐτοὺς ἱεροθετεῖ τῶν θείων, ἐτέροις δηλαδὴ τοῖς ἐνδοτέροις αὐτῶν τὴν μετάδοσιν ἐγχειρήσασα⁷⁵· καὶ γὰρ οἱ περὶ τὸ θεῖον συμβολικῶς ἀεὶ παρεστηκότες⁷⁶ θυσιαστήριον, ὁρῶσι καὶ ἀκούουσι τὰ θεῖα τηλαυγῶς αὐτοῖς ἀνακαλυπτόμενα, καὶ προϊόντες ἀγαθοειδῶς ἐπὶ τὰ ἔξω τῶν θείων παραπετασμάτων, τοῖς ὑπηκόοις θεραπευταῖς, καὶ τῷ ἱερῷ λαῷ, καὶ ταῖς καθαιρομέναις τάξεσιν, ἐκφαίνουσι κατ' ἀξίαν τὰ ἱερά, τὰ καλῶς ἀρχραντα διαφυλαχθέντα, μέχρις ὅτε, τυραννικῶς αὐτοῖς ἐπεισηδῆσας, ἐκπομπευθῆναι σοὶ τὰ ἅγια τῶν ἁγίων ἠνάγκασας οὐκ ἐθέλοντα· καὶ ἔχειν φῆς τὰ ἱερά καὶ διαφυλάττειν, καίτοι οὔτε εἰδὲς, οὔτε ἤκουσας, οὔτε ἔχεις τι τῶν προσηκόντων τοῖς ἱερεῦσιν, ὡς περ οὐδὲ τὴν ἀληθεῖαν τῶν λογίων ἔγνωκας, ἐκάστης ἡμέρας αὐτὰ λογομαχῶν ἐπὶ καταστροφῇ τῶν ἀκούοντων. Καὶ εἰ μὲν ἐθναρχία τις ἐνεχείρησεν⁷⁷ οὐ προστεταγμένον αὐτῷ παρὰ βασιλέως, ἐνδίκως ἐτιμωρεῖτο· καὶ εἰ τὸν ἀρχοντα δικαιοῦντά τινος ἢ καταδικάζοντα, παρεστῶς τις τῶν ὑπ' αὐτῷ ταττομένων, ἐπανακρίνειν ἐτόλμησεν (οὐπω γὰρ φημι προπηλακίζειν·) ἅμα καὶ τῆς ἀρχῆς ἐκθάλλειν ἔδοξε⁷⁸; Σὺ δὲ, ἄνθρωπε, οὕτω τολμηρὸς εἶ κατὰ τοῦ πράου καὶ ἀγαθοῦ, καὶ τῆς ἱεραρχικῆς αὐτοῦ θεσμοθεσίας. Καὶ ταῦτα ἐχρῆν εἰπεῖν, ὅταν, ὑπὲρ ἀξίαν τις ἐγχειρῶν, ὅμως εἰκότα πράττειν ἐδόκει· καὶ γὰρ οὐδὲ τοῦτο ἐφικτὸν οὐδενί. Τί γὰρ ἄτοπον Ὀζίας ἐποίησε, θυμῶν τῷ Θεῷ⁷⁹; Τί δὲ ὁ Σαούλ θύων; Τί δὲ οἱ τυραννικοὶ δαίμονες, ἀληθῶς θεολογοῦντες τὸν Ἰησοῦν; Ἄλλ' ἐκκήρυκτος τῇ θεολογίᾳ πᾶς ὁ ἄλλοτρισεπίσκοπος⁸⁰, καὶ ἕκαστος ἐν τῇ τάξει τῆς λειτουργίας αὐτοῦ ἔσται, καὶ μόνος ὁ ἀρχιερεὺς εἰς τὰ ἅγια τῶν ἁγίων εἰσελεύεται, καὶ ἅπαξ τοῦ ἐνιαυτοῦ, καὶ τοῦτο ἐν πάσῃ τῇ κατὰ νόμον ἱεραρχικῇ καθαρότητι. Καὶ οἱ⁸¹ ἱερεῖς περιστέλλουσι τὰ ἅγια, καὶ οἱ λευῖται οὐ μὴ ἄφονται τῶν ἁγίων, ἵνα μὴ ἀποθάνωσι. Καὶ ὠργίσθη θυμῷ Κύριος ἐπὶ τῇ προπετείᾳ Ὀζία, καὶ Μαριάμ λεπροῦται⁸², τῷ νομοθέτῃ θεσμοθετεῖν ἐγχειρήσασα· καὶ ἐπὶ τοὺς Σκευᾶ υἱοὺς ἐφῆλατο⁸³ τὰ δαιμόνια, καὶ, *Οὐκ ἀπέστειλλον αὐτοὺς, ἔφη, καὶ αὐτοὶ ἔτρεχον, καὶ, Οὐκ ἐλάλουν πρὸς αὐτοὺς, καὶ αὐτοὶ προεφήτευσον, καὶ, Ὁ ἀσεβῆς, ὁ θύων μοι μόσχον, ὡς ὁ ἀποκτείνων⁸⁴ κύνα. Καὶ ἀπλῶς εἰπεῖν, ἀνέχεται⁸⁵ τῶν παρανόμων ἢ παντελῆς τοῦ Θεοῦ δικαιοσύνη· λεγόντων δὲ αὐτῶν, Ἐπὶ τῷ ὀνόματι σου δυνάμεις πολλὰς ἐποιήσαμεν, καὶ⁸⁶, *Οὐκ οἶδα ὑμᾶς, ἀποκρίνεται, πορεύεσθε ἀπ' ἐμοῦ πάντες οἱ ἐργάται τῆς ἀνομίας.* Ὡστε οὐ θεμιτὸν, ὡς τὰ ἱερά λόγια φησιν, οὐδὲ τὰ δίκαια μὴ κατ' ἀξίαν διώκειν.*

A verum ad hæc proxime accedit ordo pontificum, deinde distinctio sacerdotum, quos deinceps ministrorum gradus sequitur; ordinatis autem monachis adytorum postes sunt assignatæ, juxta quas etiam initiantur et astant, non ad custodiam earumdem, sed ut agnoscant tam se quam ordinem suum magis populo præ sacerdotibus propinquare. Unde sacrorum sacer ordinis principatus, rerum eos divinarum participes reddi sancte statuit, aliis videlicet, qui iis interiores sunt, earumdem administrationem cedens; illi siquidem qui symbolice semper divinum altare circumstant, intuentur et audiunt divina clare sibi revelata, procedentesque benevole ad ea quæ sunt extra divina velamenta, morigeris religiosis, sacroque populo, et iis qui purgantur, ordinibus, sacra mysteria pro meritis pandunt; quæ profecto rite immaculata tandiu servata sunt, donec ipse tyrannice in ea irrupisti, et Sancta sanctorum vel invita tibi publicari coegisti, et habere te jactas et custodire sacra, cum ea neque videris, neque audieris, neque quidquam habeas eorum quæ sacerdotem decent, siquidem ne veritatem quidem Scripturarum nosti, cum eas quotidie verbis impugnes ad subversionem audientium. Etenim si quis gentilem principatum a rege sibi nequaquam **600** demandatum usurparet, jure merito puniretur. Quid si, principe quampiam vel absolvente vel damnante, quispiam ex astantibus subditis præsumeret latam a Domino sententiam retractare, nedum dicam proculcare ac de principatu deturbare visus esset? Tu autem, o homo, ita temerarius es in iis quæ clementis benignique (Dei) sunt, et pontificium ipsius institutum attingunt. Atque hæc quidem dicenda essent, si quis, cum majora meritis suis attentaret, æqua tamen sibi afferre videretur; nam neque hoc cuiquam fas est. Quid enim absurdi Ozias gessit, cum incensum Deo obtulit^b? Quid Saul, dum sacrificavit^c? Quid truculenti dæmones, cum Jesum Dei Filium verissime prædicarunt^d? Verum in theologia ejiciendus omnis qui aliena spectat, sed quilibet ordinis sui ministeriis vacabit^e, solusque pontifex in anno semel ad Sancta sanctorum introibit, idque cum omni quam lex præscribit pontificali puritate^f. Sacerdotes vero Sancta circumtegent, verum levitæ ne sancta quidem attingunt, ne moriantur^g. Et iratus fuit furore Dominus ob Ozias temeritatem^h, Mariaque leprosa fit, legislatori legem ponere conataⁱ: et in filios Scævæ insilierunt dæmonia^k, et: *Non mittebam eos*, dicit, *et ipsi*

^b II Paral. xxvi, 9. ^c I Reg. xiii, 40; xv, 42. 2; Hebr. ix, 7. ^e Num. iv, 2. ^h II Paral. xxvi, 19.

^d Marc. iii, 19. ^e I Cor. xiv, 25. ^f Levit. xvi, 1. ⁱ Num. xii, 10. ^k Act. xix, 14.

VARIE LECTIONES.

⁷⁴ τοῖς ἱερατικοῖς, S. D. ⁷⁵ ἐγχειρήσασα, D. ⁷⁶ συμβολικῶς εἰπεῖν ἐστηκότες, S. P. ⁷⁷ ἐθναρχίαν, D. ἐθναρχίας, P. ἐπεχείρησεν, i. P. ⁷⁸ ἔδοξε non est in Ch. D. ⁷⁹ τῷ Κυρίῳ, Ch. ⁸⁰ ἄλλοτρισεπίσκοπος, S. P. ὁ non est in D. ⁸¹ οἱ non est in D. περιστέλλουσι, Ch. D. S. ⁸² Ὀζιά, D. Μαρία λελέπτωται, Cl. ⁸³ ἐσῆλα-ο. ⁸⁴ ἀποκτείνων, D. S. P. ⁸⁵ legendum οὐκ ἀνέχεται. ⁸⁶ καὶ non est in S. P. D.

*currēbant; et non loquebar ad eos, et ipsi propheta- A bant*¹; et, Impius qui mihi immolat vitulum, sicut qui occidit canem^m. Atque, ut simpliciter dicam, non tolerat legum violatores perfecta Dei justitia, dicentibusque illis: *In nomine tuo virtutes multas fecimus, respondet: Nescio vos, recedite a me omnes operarii iniquitatis*ⁿ. Nefas itaque, atque sacra testantur eloquia, ea etiam quæ justa sunt, non secundum dignitatem exsequi^o. Oportet autem unumquemque sibi ipsi attendere, ne se aliorum profundioraque sapiat, solumque intendat iis quæ ipsius meritis fuerint cœordinata^p.

§ II.

Quid igitur, inquis, non oportet sacerdotes, qui vel impie vel perperam aliquid facere deprehensi fuerint, corrigi, solisque licebit gloriantibus in lege per prævaricationem legis Deum inhonorare^q? et quomodo sacerdotes Dei sunt interpretes? quo enim pacto divinas populo virtutes enuntiant, cum earumdem vim ignorent? vel quomodo id illuminabunt qui sunt obtenebrati? quave ratione divinum Spiritum impertientur, qui neque affectu neque veritate Spiritum sanctum crediderunt^r? Ad hæc tibi ipse respondebo: Neque enim inimicus Demophilus est, neque patiar te a Satana circumveniri. Etenim quilibet circa Deum versantium ordo, deformior est eo qui magis distat; nec non lucidiora simul sunt ac luculentiora, quæ veræ luci magis appropinquant. Nolim autem ex loco sumas propinquitatem, sed ex capacitate recipiendi Deum. Quod si itaque sacerdotum ordo illustrandi vim habet, profecto penitus abhorret a sacerdotum ordine ac facultate, quisquis illustrandi vi caret; multoque magis is qui necdum illustratus est. Ac mihi quidem nimis temerarius videtur huiusmodi, si sacerdotalia sibi vindicet, neque metu neque pudore a divinis supra dignitatem suam consecrandis arceatur, putetque ea latere Deum, quorum sibi ipse conscius sit; et se Deum fallere existimat, quem falso nomine appellant Patrem, audetque scelestas blasphemias suas (neque enim preces dixerim) in divinis mysteriis Christiformiter pronuntiare. Non est iste sacerdos, non est, sed inimicus, dolosus, illisor sui, et lupus in Dominicum gregem ovina pelle armatus^s.

Τί οὖν, φῆς, οὐ χρὴ τοὺς ἱερέας ἀσεβοῦντας, ἢ ἄλλο τι τῶν ἀτόπων ἐξελεγχομένους, εὐθύνεσθαι, μόνοις δὲ ἐξέσται τοῖς καυχωμένοις ἐν νόμῳ διὰ τῆς παραβάσεως τοῦ νόμου τὸν Θεὸν ἀτιμάζειν; καὶ πῶς οἱ ἱερεῖς ἐκφάντορες εἶσι τοῦ Θεοῦ; πῶς γὰρ ἐξαγγέλουσι⁷⁷ τῷ λαῷ τὰς θείας ἀρετὰς, οὐκ ἐγνωκότες αὐτῶν τὴν δύναμιν; ἢ πῶς φωτιοῦσιν οἱ ἐσκοτισμένοι; πῶς δὲ τοῦ Θεοῦ μεταδώσουσι Πνεύματος, οὐτε εἴ ἐστι Πνεῦμα ἅγιον ἔξει καὶ ἀληθεῖα πεπιστευκότες; Ἐγὼ δὲ ἀπολογήσομαι σοι πρὸς ταῦτα· καὶ γὰρ οὐκ ἐχθρὸς ὁ Δημόφιλος, οὐδὲ ἀνέξομαι σε πλεονεκτηθῆναι τῷ Σατανᾷ· καὶ γὰρ ἐκάστη τῶν περὶ Θεοῦ διακόμεναις θεοειδεστέρα τῆς μᾶλλον ἀφροσύνης ἐστὶ· καὶ φωτεινότερα ἅμα καὶ φωτιστικώτερα τὰ μᾶλλον τῷ ἀληθεῖ φωτὶ⁷⁸ πλησιαίτερα. Καὶ μὴ τοπικῶς ἐκλάβοις, ἀλλὰ κατὰ τὴν θεοδόχον ἐπιτηδειότητα, τὸν πλησιασμόν. Εἰ τοίνυν ἡ τῶν ἱερέων διακόμεναις ἐστὶν ἡ φωτιστικὴ, παντελῶς ἀποπέπτης ἱερατικῆς τάξεως καὶ δυνάμεως ὁ μὴ φωτιστικός· ἢ ποῦ γε μᾶλλον ὁ ἀφώτιστος. Καὶ τολμηρὸς ἔμοιγε δοκεῖ τοῖς τε ἱερατικοῖς ὁ τοιοῦτος ἐγχειρῶν, καὶ οὐ δέδοικεν οὐδὲ αἰσχύνεται τὰ θεῖα παρὰ τὴν ἀξίαν διώκων, καὶ ολόμενος Θεὸν ἀγνοεῖν, ἅπερ αὐτὸς ἑαυτῷ συνέγνωκε, καὶ ἀπατῶν νομίζει τὸν ψευδοῦντος ὑπὲρ αὐτοῦ Πατέρα καλούμενον, καὶ τολμᾷ τὰς ἐναγεῖς αὐτοῦ δυσφημίας⁷⁹ (οὐ γὰρ εἰποίμι προσευχάς·) ἐπὶ τὰ θεῖα σύμβολα χριστοειδῶς ἐπιλέγειν. Οὐκ ἐστὶν οὗτος ἱερεὺς, οὐκ ἐστὶν, ἀλλὰ δυσμενής, δόλιος, ἐμπαίκτης ἑαυτοῦ, καὶ λύκος ἐπὶ τὸν θείον λαὸν τῷ⁸⁰ κωδίῳ καθωπλισμένος.

§ III.

At Demophilo fas non est ista corrigere. Nam si divinus sermo justa juste prosequi jubet (juste vero prosequi, est unicuique quod suum est pro meritis reddere), juste illud omnibus prosequendum, non præter suam dignitatem aut ordinem; nam et angelis justum est officia secundum merita tribui, ac definiri, non tamen a nobis, o Demophile, sed per eos nobis ex Deo, et ipsis ab angelis superioribus. Ac simpliciter loquendo, in omnibus rebus

Ἄλλ' οὐ Δημόφιλω ταῦτα θεμιτὸν εὐθύνειν. Εἰ γὰρ ἡ θεολογία δικαίως τὰ δίκαια κελεύει μεταδιώκειν (δίκαια δὲ ἐστὶ μεταδιώκειν, ὅταν ἀπονέμειν ἐθέλοι⁸¹ τις ἐκάστῳ τὰ κατ' ἀξίαν·) δικαίως τοῦτο πᾶσι μεταδιωκτέον, οὐ παρὰ τὴν ἑαυτῶν ἀξίαν ἢ τάξιν· ἐπεὶ καὶ ἀγγέλοις δίκαιον ἀπονέμεσθαι τὰ κατ' ἀξίαν, καὶ ἀφορίζεσθαι⁸², πλὴν οὐ πρὸς ἡμῶν, ὦ Δημόφιλε, δι' αὐτῶν δὲ ἡμῖν ἐκ Θεοῦ, καὶ αὐτοῖς διὰ τῶν ἐπιπροϋχόντων ἀγγέλων. Καὶ ἀπλῶς εἰπεῖν, ἐν πᾶσι τοῖς

¹ Jer. xxiii, 21. ^m Isai. lxxvi, 5. ⁿ Matth. vii, 23. ^o I Reg. xv, 22. ^p Rom. xi, 20; xii, 3. ^q Rom. ii, 23. ^r Act. xix, 2. ^s Matth. vii, 15.

VARIE LECTIONES.

⁷⁷ ἐξαγγέλλουσι, S. P. ⁷⁸ τῷ ἀληθινῷ φωτὶ, S. P. ⁷⁹ βλασφημίας, C. ⁸⁰ τῷ non est in S. ⁸¹ ἐθέλει, D. ⁸² δίκαιος ἀφορίζεσθαι τὰ κατ' ἀξίαν, καὶ ἀφορίζεται, S.

οἷσι διὰ τῶν πρώτων τοῖς δευτέροις ἀπονέμονται.⁸⁸ τὰ κατ' ἀξίαν ὑπὸ τῆς πάντων εὐτάκτου καὶ δικαιοσύνης προνοίας · οἱ μὲν οὖν καὶ ἄλλων ἐπάρχειν ὑπὸ Θεοῦ ταχθέντες ἀπονείμωσι.⁸⁹ μεθ' ἑαυτοὺς καὶ τοῖς ὑπηκόοις τὰ κατ' ἀξίαν. Δημόφιλος δὲ λόγῳ καὶ θυμῷ, καὶ ἐπιθυμίᾳ τὰ κατ' ἀξίαν ἀφοριζέτω, καὶ μὴ ἀδικεῖτω τὴν ἑαυτοῦ τάξιν, ἀλλ' ἐπαρχέτω τῶν ὑφειμένων ὁ ὑπερκαίμενος λόγος. Εἰ γὰρ ἐπ' ἀγορᾶς ἰδόντες⁹⁰ οἰκέτην δεσπότη, καὶ πρεσβυτέρῳ νεώτερον, ἢ καὶ υἱὸν πατρὶ διαλοιδρούμενον, ἅμα καὶ ἐπιόντα, καὶ πληγὰς ἐπιτιθέοντα⁹¹, καὶ ἀσεβεῖν ἐδοκοῦμεν, εἰ μὴ, τοῖς κρείττοσιν ἐπιδραμόντες, ἐβοηθήσαμεν, καίτοι γε ἴσως ἐκεῖνοι προηδίκηντο · πῶς οὐκ ἀσχυνοθήσμεθα παρορώντες ὑπὸ θυμοῦ καὶ ἐπιθυμίας ἀδικούμενον λόγον, καὶ τῆς ἐκ Θεοῦ δοθείσης ἀρχῆς ἐκβαλλόμενον, καὶ ἐν ἑαυτοῖς ἀσεβῆ καὶ ἀδικον ἀταξίαν, καὶ στάσιν, καὶ ἀκοσμίαν ἐγείροντες ; Εἰκότως ὁ μακάριος ἡμῶν ἐκ Θεοῦ νομοθέτης οὐκ ἀξιοῖ τῆς Ἐκκλησίας τοῦ Θεοῦ προϊστασθαι τὸν μὴ τοῦ ἰδίου οἴκου καλῶς ᾗδ' προσστηκότα · καὶ γὰρ ὁ τάξας ἑαυτὸν καὶ ἕτερον τάξει · καὶ ὁ ἕτερον καὶ οἶκον · καὶ ὁ οἶκον καὶ πόλιν · καὶ ὁ πόλιν καὶ ἔθνος · καὶ ἀπλῶς εἰπεῖν, ὡς τὰ λόγια φησιν, ὁ ἐν ὀλίγῳ πιστός, καὶ ἐν πολλῷ πιστός ἐστι · καὶ ὁ ἐν ὀλίγῳ ἄπιστος, καὶ ἐν πολλῷ ἄπιστός ἐστιν.

A per primas secundis, a recta æquissimaque omnium providentia, cuique justa pro meritis tribuuntur, ut nimirum ii qui a Deo ordinati sunt præsidēs aliorum, inferioribus quoque subditisque suis pro meritis distribuunt. Demophilus itaque sermoni ac furori concupiscentiæque suæ, sicut decet, modum statuatur, neque ordinem violet, sed ratio superior inferioribus dominetur. Nam si, cum in foro videmus famulum domino, seniori adolescentulum, sive etiam filium patri maledicere, simulque impetu facto plagas inferre, pietatem violare videmur, nisi accurrentes, præstantioribus opem ferre studeamus, quantumlibet illi fortasse prius intulerint injuriam: cur non erubescimus, qui rationem ab ira et concupiscentia violari, et a tradito sibi divinitus principatu dejici videmus atque negligimus, atque intra nosmetipsos, **602** impiam iniustamque temeritatem ac seditionem contusionemque excitamus? Merito sane divinus noster legifer, Ecclesiæ Dei præfici prohibet eum¹ qui antea domui suæ non bene præfuit²: qui enim seipsum regere novit, et alterum reget; qui alterum, etiam domum; qui domum, etiam civitatem; et qui civitatem, etiam gentem; atque, ut summatim dicam, juxta vocem Veritatis, qui in modico fidelis est, etiam in multo fidelis erit; et qui in modico infidelis, et in multo quoque infidelis erit³.

§ IV.

Αὐτὸς μὲν οὖν ἐπιθυμία, καὶ θυμῷ, καὶ λόγῳ τὰ κατ' ἀξίαν ἀφορίζε, σοὶ δὲ οἱ θεῖοι λειτουργοί, καὶ τούτοις οἱ ἱερεῖς, ἱεράρχαι δὲ τοῖς ἱερεῦσι, καὶ τοῖς ἱεράρχαις οἱ ἀπόστολοι, καὶ οἱ τῶν ἀποστόλων διάδοχοι. Καὶ εἴ ποῦ τις ἐν ἐκείνοις τοῦ προσήκοντος ἀποσφαλεῖ, παρὰ τῶν ὁμοταγῶν ἀγίων ἐπανορθωθήσεται, καὶ οὐ περιστραφήσεται τάξις ἐπὶ τάξιν, ἀλλ' ἕκαστος ἐν τῇ τάξει αὐτοῦ καὶ ἐν τῇ λειτουργίᾳ αὐτοῦ ἔσται. Τοσαῦτά σοι παρ' ἡμῶν ὑπὲρ τοῦ εἰδέναι καὶ ὄραν τὰ ἑαυτοῦ. Περὶ δὲ τῆς εἰς τὸν ἄνδρα τὸν, ὡς φῆς, ἀσεβῆ καὶ ἀλιτήριον ἀπανθρωπίας, οὐκ οἶδ' ὅπως⁹² κλαύσομαι τὸ σύντριμμα τοῦ ἀγαπητοῦ μου · τίνος γὰρ οἴη⁹³ θεραπευτῆς ὑφ' ἡμῶν ταχθῆναι; καὶ γὰρ, εἰ μὴ τοῦ ἀγαθοῦ, πάντως τοῦ καὶ ἡμῶν ἀνάγκη σε εἶναι καὶ τῆς καθ' ἡμᾶς θεραπείας ὅλης ἀλλότριον, καὶ ὥρα σοι καὶ θεὸν ζητῆσαι, καὶ ἱερέας ἐτέρους, καὶ παρ' ἐκείνοις θηριωθῆναι μᾶλλον ἢ τελεσθῆναι, καὶ εἶναι τῆς φιλῆς ἀπανθρωπίας ἀμελικτον ὑπηρετήν. Ἄρα γὰρ ἡμεῖς αὐτοὶ πρὸς τὸ πάντη ἅγιον ἀποτετελέσμεθα, καὶ οὐ δεόμεθα τῆς θείας ἐφ' ἑαυτοῖς φιλανθρωπίας; ἢ τὴν διπλῆν ἀμαρτίαν, ὡς τὰ λόγια φησι, κατὰ τοὺς ἀσεβεῖς ἀμαρτάνομεν, οὐκ εἰδότες ἐν τίνι προσκόπτομεν, ἀλλὰ καὶ δικαιοῦντες ἑαυτοὺς, καὶ οὐδόμενοι βλέπειν, ἀληθῶς δὲ οὐ βλέποντες; Ἐξέστη ὁ οὐρανὸς ἐπὶ τούτῳ, καὶ ἐφριξα ἐγὼ, καὶ δια-

C Ipse ergo cupiditati ac furori, rationique uti par est, sua cuique munia præscribe, tibi interim dæconi, et his sacerdotes, præsulēs vero sacerdotibus, atque præsulibus apostoli, successoresque apostolorum. At si quis forte etiam inter illos a decoro aberrarit, is a sanctis sui ordinis corrigatur, sic neque ordo ordini permiscebitur, verum in ordine quisque suo et officio versabitur. Atque hæc quidem tibi a nobis dicta sunt, ut et scias et facias quæ tui sunt muneris. Porro de illa in virum (ut ais) impium ac perditum immanitate, nescio quo fletu plangam contritionem dilectissimi mei, cujus scilicet cultorem te arbitraris a nobis constitutum esse, nisi certe illius summi boni cultor es, prefecto et a nobis, omnino et ab omni nostræ religionis cultu alienus sis necesse est; tibi que jam Deus alius quærendus est, atque alii sacerdotes, ut apud illos effereris potius quam initeris, evadasque amicæ tibi crudelitatis minister implacabilis. Scilicet nos ipsi plane sancti et perfecti sumus, et divinæ clementiæ minime egemus. Nunquid duplici peccato (ut oracula loquuntur) impiorum more delinquimus, dum nescientes in quo offendimus, nosmetipsos insuper justificamus, putamusque nos videre, cum minime videamus? Obstupuit cælum

¹ 1 Tim. ii, 2. ² Tit. i. ³ Luc. xvi, 10.

VARIÆ LECTIONES.

⁸⁸ ἀπονέμει, S. ⁸⁹ ἀπονείμωσι, S. ⁹⁰ εἰδότες, S. P. ⁹¹ ἐπιθέοντα, S. P. ⁹² οὐκ οἶδα τῶς, D
⁹³ οἶει, D.

super hoc, et exhorruī ego, mihi que ipsi vix credo. Illudque tibi certum sit, nisi tuas ipse litteras legissem (quas utinam vidissem nunquam) nemo sane ullis argumentis de te id mihi persuasisset, ut crederem Demophilum non arbitrari Deum super omnia (in omnes) bonum et benignum esse, sibi que putare Dei miserantis aut salvantis gratia non opus esse; quinimo sacerdotes degradare, qui meruerant pro sua benignitate plebis ignorantias tolerare, probe cognoscentes, quoniam et ipsi circumdati sunt infirmitate. At divino-principalis ille pontifex longe aliam viam **603** ingressus est, idque cum, ut sacra testantur eloquia, segregatus esset a peccatoribus x, et hoc eximie erga se dilectionis argumentum statuit, si oves ejus mansuetissima gubernatione pascamus y. Atque nequam eum appellat, qui conseruo suo debitum minime dimiserat z, neque in partem saltem indultæ sibi largissimæ benignitatis sibi venire permiserat; justeque eum propriis contentum esse jubet, quod et mihi etiam Demophilo metuere necesse est. Quippe suis etiam occisoribus Christus passionis tempore veniam a Patre precabatur a, discipulos vero increpabat, quod persequentes se Samaritanos impietatis crudeliter condemnari petivissent b. Hoc utique millies in impudenti ista epistola iua inculcatur, dum susque deque repetis, te non te ipsum, sed Deum ultum esse. Verum dic amabo, per malitiam eum qui summe bonus est vindicas?

§ V.

Abiit, non habemus pontificem qui compati non possit infirmitatibus nostris c, sed et innocens misericors est. Non contendet, neque clamabit d; atqui ipse mitis est, imo ipse est propitiatio pro peccatis nostris e. Nequaquam itaque probabimus minime zelandos conatus tuos, etiamsi millies Phineem et Heliam jactites: hæc enim Jesu, a discipulis mansueti adhuc benigneque spiritus expertibus, audienti minime placuerunt. Quin et noster quoque divinissimus Præceptor in mansuetudine docet eos qui Dei doctrinæ adversantur f: doceri quippe ignaros decet, non supplicis affici; quemadmodum et cæcos minime cruciamus, sed manu ducimus. Contra vero tu viro respirare in lucem inchoanti colaphum impingendo obstitisti, accedentemque summa verecundia, temerarie repulisti illum, quem **D** (quod horrore dignum est) Christus in montibus errabundum fugientemque revocat, vixque reperlum in humeros tollit g. Ne, quæso, tam male nobis ipsis consulamus, neque gladium in nosmetipsos

A πιστῶ ἑμαυτῷ. Καὶ εἰ μὴ τοῖς σοῖς ἐνέτευχον, ὡς οὐκ ὠφελον! εὖ ἴσθι, γράμμασιν, οὐκ ἂν ἐπεισαν, εἴπερ ἄλλοι μὲ τινες περὶ σοῦ πείθειν ἤξιον, ὅτι Δημόφιλος οἶεται τὸν ἀγαθὸν ἐπὶ πάντα ⁹⁹ Θεὸν οὐκ εἶναι καὶ φιλόανθρωπον ¹⁰⁰, οὔτε ἑαυτὸν δεῖσθαι τοῦ ἐλευθέρου ἢ σώζοντος ¹: ἀλλὰ καὶ τοὺς ἱερεῖς ἀποχειροτονεῖ τοὺς ἡξιωμένους ἀγαθότητι φέρειν τὰ ἀγνοήματα τοῦ λαοῦ, καὶ εὖ εἰδὼτας ², ὅτι καὶ αὐτοὶ περικενοῦνται ἀσθενείαν. Ἄλλ' ὁ θεαρχικὸς ἱεροτελεστής ἐτέραν πεπόρευται· καὶ ταῦτα τῶν ἀμαρτωλῶν, ὡς τὰ ἱερὰ λόγια φησιν, ἀφωρισμένος, καὶ τῆς εἰς ἑαυτὸν ἀγάπης ἀπόδειξιν ποιεῖται τὴν τῶν προβάτων ἐπιεικεστάτην ποιμαντικὴν. Καὶ πονηρὸν μὲν ἀποκαλεῖ τὸν μὴ ἀφέντα τῷ συνοικέτῃ τὴν ὀφειλὴν, μήτε μερικῶς μεταδόντα ³ τῆς δωρηθείσης αὐτῷ παμπόλλης ἀγαθότητος· δικαιοὶ δὲ τῶν οἰκείων ἀπολαύειν αὐτὸν ⁴, ὅπερ ἀναγκαῖον εὐλαβηθῆναι καὶ ἐμὲ καὶ Δημόφιλον. Καὶ γὰρ καὶ τοῖς εἰς αὐτὸν ἀσεβοῦσιν ἐν αὐτῷ τῷ πάσχειν ἄφεςιν προάγει παρὰ τοῦ Πατρὸς, ἐπιτιμᾷ δὲ καὶ τοῖς μαθηταῖς, ὅτι καὶ ἀσεβείας ἀνηλεῶς ἡξίωσαν κρῖναι τοὺς ἐκδεδιωκότας αὐτὸν Σαμαρείτας. Τοῦτο δὴ τὸ μυριόλεκτόν σου τῆς θρασείας ἐπιστολῆς, ἔνω γὰρ καὶ κάτω θρυλλεῖς, ὡς οὐχ ἑαυτὸν, ἀλλὰ τὸν Θεὸν ἐξεδίχηςας ⁵ διὰ κακίας, εἶπέ μοι, τὸν ἀγαθόν; B Ἡοῦ ὡς ἴσθι, γράμμασιν, οὐκ ἂν ἐπεισαν, εἴπερ ἄλλοι μὲ τινες περὶ σοῦ πείθειν ἤξιον, ὅτι Δημόφιλος οἶεται τὸν ἀγαθὸν ἐπὶ πάντα Θεὸν οὐκ εἶναι καὶ φιλόανθρωπον ¹⁰⁰, οὔτε ἑαυτὸν δεῖσθαι τοῦ ἐλευθέρου ἢ σώζοντος ¹: ἀλλὰ καὶ τοὺς ἱερεῖς ἀποχειροτονεῖ τοὺς ἡξιωμένους ἀγαθότητι φέρειν τὰ ἀγνοήματα τοῦ λαοῦ, καὶ εὖ εἰδὼτας ², ὅτι καὶ αὐτοὶ περικενοῦνται ἀσθενείαν. Ἄλλ' ὁ θεαρχικὸς ἱεροτελεστής ἐτέραν πεπόρευται· καὶ ταῦτα τῶν ἀμαρτωλῶν, ὡς τὰ ἱερὰ λόγια φησιν, ἀφωρισμένος, καὶ τῆς εἰς ἑαυτὸν ἀγάπης ἀπόδειξιν ποιεῖται τὴν τῶν προβάτων ἐπιεικεστάτην ποιμαντικὴν. Καὶ πονηρὸν μὲν ἀποκαλεῖ τὸν μὴ ἀφέντα τῷ συνοικέτῃ τὴν ὀφειλὴν, μήτε μερικῶς μεταδόντα ³ τῆς δωρηθείσης αὐτῷ παμπόλλης ἀγαθότητος· δικαιοὶ δὲ τῶν οἰκείων ἀπολαύειν αὐτὸν ⁴, ὅπερ ἀναγκαῖον εὐλαβηθῆναι καὶ ἐμὲ καὶ Δημόφιλον. Καὶ γὰρ καὶ τοῖς εἰς αὐτὸν ἀσεβοῦσιν ἐν αὐτῷ τῷ πάσχειν ἄφεςιν προάγει παρὰ τοῦ Πατρὸς, ἐπιτιμᾷ δὲ καὶ τοῖς μαθηταῖς, ὅτι καὶ ἀσεβείας ἀνηλεῶς ἡξίωσαν κρῖναι τοὺς ἐκδεδιωκότας αὐτὸν Σαμαρείτας. Τοῦτο δὴ τὸ μυριόλεκτόν σου τῆς θρασείας ἐπιστολῆς, ἔνω γὰρ καὶ κάτω θρυλλεῖς, ὡς οὐχ ἑαυτὸν, ἀλλὰ τὸν Θεὸν ἐξεδίχηςας ⁵ διὰ κακίας, εἶπέ μοι, τὸν ἀγαθόν; C Ἄπαγε, οὐκ ἔχομεν ἀρχιερεῖα μὴ δυνάμενον συμπαθῆσαι ταῖς ἀσθενείαις ἡμῶν, ἀλλὰ καὶ ἀκακὸς ἐστὶ ἐλεῆμων. Οὐκ ἐρίσει οὐδὲ κραυγᾶσει, καὶ αὐτὸς πραῦς, καὶ αὐτὸς ἰλασμός ἐστι περὶ τῶν ἀμαρτιῶν ἡμῶν. Ὡστε οὐκ ἀποδεξόμεθά σου τὰς ἀζηλώτους ὀρμὰς, οὐδ' εἰ μυριάκις ἀναλάβοις ⁶ τὸν Φινεὲς καὶ τὸν Ἡλίαν· ταῦτα γὰρ ἀκούοντα τὸν Ἰησοῦν οὐκ ἤρεσκον, οἱ τοῦ πραέος τότε καὶ ἀγαθοῦ πνεύματος ἀμέτοχοι μαθηταί. Καὶ γὰρ καὶ ὁ θεοῦ ἡμῶν ἱεροθέτης ἐν πραότητι διδάσκει τοὺς ἀντιδιαθεμένους ⁷ τῇ διδασκαλίᾳ τοῦ Θεοῦ· διδάσκεισθαι γὰρ, οὐ τιμωρεῖσθαι χρὴ τοὺς ἀγνοοῦντας, ὡς περὶ καὶ τυφλοὺς οὐ κολάζομεν, ἀλλὰ καὶ χειραγωγοῦμεν. Σὺ δὲ καὶ ἀνανεύειν ἐπὶ τὸ φῶς ἀρχομένῳ τάνδρῳ κατὰ τῆς κόρυθς διδοῦς ἀντίθεις, καὶ μετὰ πολλῆς αἰδοῦς προσιόντα θρασεῶς ἀπελάκτιζες! (τοῦτο δὴ τὸ πολλῆς φρικῆς ἄξιον!) ὃν ὁ Χριστὸς, ἀγαθὸς ὢν, ἐπὶ τὰ ὄρη πλανώμενον ἐπιζητεῖ, καὶ ἀποφεύγοντα, προσκαλεῖται, καὶ εὐρεθέντα μόλις ἐπὶ τῶν ὤμων αἶρει. Μὴ παρακαλῶ, μὴ κακῶς οὕτω περὶ ἑαυτῶν βουλευόμεθα,

x Hebr. vii, 26. y Joan. x, 14; Luc. xv, 6. z Matth. xviii, 34. a Luc. xxiii, 34. b Luc. ix, 54. Hebr. iv, 15. d Matth. xii, 19; Isa. xlii, 2. e I Joan. ii, 2. f I Tim. i, 10. g Luc. xv, 5.

VARIE LECTIONES.

⁹⁹ εἰς πᾶ ας. ¹⁰⁰ καὶ non est in D. ¹ καὶ σώζοντος, D. ² καὶ ἰλάσκεσθαι, Ch. D. ὡς εὖ εἰδὼτας, D. ³ μεταδιδόντα, S. ⁴ αὐτῶν, Ch. ⁵ Finis est sententiæ, punctuimque subjiciendum, ut post ἀγαθόν nota interrogandi, et statim sequatur ἄπαγε. Sic habent boni codices. ⁶ ἐπαναλάβοις, S. ⁷ ἀντιδιαθεμένους, P.

μηδὲ εἰς ἑαυτοὺς ὠθῶμεν τὸ ξίφος· οἱ μὲν γὰρ ἀδικεῖν⁸ τινὰς, ἢ τοῦναντίον εὐεργετεῖν ἐπιχειροῦντες, ἐκείνους μὲν οὐ πάντως ἔδρασαν ἄπερ ἠθέλησαν, ἑαυτοῖς δὲ κακίαν ἢ ἀγαθότητα συνοικήσαντες⁹, ἢ θείων ἀρετῶν, ἢ ἀτιθάσων ἐμπλεοῖ¹⁰ παθῶν ἔσονται. Καὶ οὗτοι μὲν ἀγγέλων ἀγαθῶν ὁπαδοὶ καὶ ξυνοδοιπόροι, καὶ ἐνθάδε καὶ ἐκεῖ σὺν πάσῃ εἰρήνῃ καὶ ἐλευθερίᾳ πάντων κακῶν, εἰς τὸν αἰὼν ὄντα αἰῶνα τὰς μακαριωτάτας ἀποκληρώσονται λήξεις, καὶ μετὰ Θεοῦ αἰὼν ἔσονται¹¹, τὸ πάντων ἀγαθῶν μέγιστον· οὗτοι δὲ ἀποπεσοῦνται τῆς θείας ἅμα καὶ τῆς ἑαυτῶν εἰρήνης, καὶ ἐνθάδε καὶ μετὰ θάνατον ἅμα τοῖς ἀνημέροις¹²⁻¹³ δαίμοσιν ἔσονται. Οὗ δὴ ἔνεκα ἡμῖν ἢ πολλὴ σπουδὴ μετὰ Θεοῦ τοῦ ἀγαθοῦ γενέσθαι¹⁴, καὶ εἶναι σὺν Κυρίῳ πάντοτε, καὶ μὴ τοῖς κακοῖς ἐκ τοῦ δικαιοῦ¹⁵ συναφορισθῆναι τὰ κατ' ἀξίαν ἐξ ἑαυτῶν ὑπομένοντας, ὅπερ ἐγὼ πάντων¹⁶ μάλιστα φοβοῦμαι καὶ εὐχομαι εἶναι πάντων κακῶν ἀμέτοχος. Καὶ εἰ βούλῃ, καὶ θείας ὁράσεως ἀγίου τινὸς ἀνδρὸς ἐπιμνησθῆσομαι· κατ' μὴ γελάσης, ἀληθῆ γὰρ¹⁷ ἔρω.

A impellamus : siquidem qui alios injuriis violare vel contra fovere beneficiis nituntur, si forte quæ voluerint, facere nequiverint, sibi tamen aut malitiam, secundum propositum suum, aut bonitatem consciscunt, adeoque vel virtutibus divinis, vel ferocibus passionibus implebuntur. Atque illi quidem sanctorum angelorum sectatores ac comites et hic et ibi cum omni pace, atque a malis omnibus libertate, in sempiterno sæculo beatissimam illam requiem hæreditabunt, **604** quodque maximum est honorum omnium, cum Deo semper erunt ; hi vero, qui a divina simul ac sua pace decidunt, cum hic, tum post mortem cum atrocibus istis dæmonibus futuri sunt. Quamobrem nobis summo studio curandum est, ut bono Deo adhæreamus, semperque cum Domino versemur, et non cum malis justissimo Dei judicio segregemur, atque ex nobis ipsis pœnas debitas subeamus, quod ego maxime omnium timeo, malorumque omnium exsors esse percipio. Quod si placet, divinam quoque sancti cujusdam viri visionem memorabo : neque vero rideas, vera enim dicam.

§ VI.

Γενόμενόν μὲ ποτε κατὰ τὴν Κρήτην, ὁ ἱερός ἐξαναχώγησε Κάρπος, ἀνὴρ, καὶ εἰ τις ἄλλος, διὰ πολλὴν καθαρότητα νοῦ πρὸς θεοπτεῖαν ἐπιτηδεύτατος. Καὶ γοῦν οὐδὲ ταῖς ἀγίαις τῶν μυστηρίων τελεταῖς ἐνεχειρεῖ, μὴ πρότερον αὐτῷ κατὰ τὰς προτελείους εὐχὰς ἱεράς, καὶ εὐμενοῦς ὁράσεως ἐπιφαινομένης. Ἐλεγεν οὖν, ὅτι λελυπηχότος αὐτόν ποτε τῶν ἀπίστων τινός· ἢ λύπη δὲ ἦν, ὅτι τῆς ἐκκλησίας ἐκεῖνός τις πρὸς τὸ ἄθεον ἀπεπλήνησεν, ἔτι τῶν ἱλαρίων ἡμερῶν αὐτῷ τελουμένων· δέον ἀμφοτέρων ἀγαθοπρεπῶς ὑπερεὔχασθαι, καὶ Θεὸν σωτήρα συλλήπτورا λαβόντα, τὸν μὲν ἐπιστρέψαι, τὸν δὲ ἀγαθότητι νικῆσαι· καὶ μὴ διαλιπεῖν νοθετοῦντα διὰ βίου παντός, ἄχρις οὗ τὸ σήμερον, καὶ οὕτως ἐπὶ τὴν θείαν αὐτοῦ ἀγαγεῖν γνῶσιν, ὡς ἂν ἤδη καὶ τῶν ἀμφισθητησίμων αὐτοῖς κρινομένων, καὶ τῶν ἀλόγως θρασυνομένων ἐννόμῳ δίκῃ σωφρονεῖν ἀναγκαζομένων· ἀλλ' ἐν ἑαυτῷ μὴ πρότερον τοῦτο παθῶν, οὐκ οἶδ' ὅπως τότε, πολλὴν τινὰ τὴν δυσμένειαν καὶ τὴν πικρίαν¹⁸ ἐντήξας, ἐκοιμήθη, κατεδάρθη¹⁹ μὲν, οὕτω κακῶς ἔχων, (ἐσπέρα γὰρ ἦν)· περὶ δὲ μέσας νύκτας, (εἰώθει γὰρ εἰς τόνδε τὸν καιρὸν αὐτὸς ἐφ' ἑαυτοῦ πρὸς τοὺς θεοὺς ὕμνους ἐγρηγορέναι), διανίσταται μὲν οὐδὲ τῶν ὕπνων αὐτῶν, πολλῶν γε ὄντων, καὶ αἰὲ ἐγκοπτομένων²⁰, ἔξω ταραχῆς παραπολαύσας· ἐστὼς δὲ ὅμως εἰς τὴν θείαν ὁμιλίαν οὐκ εὐαγῶς ἠνιάτο, καὶ ἐδυσχέraitεν, οὐκ εἶναι δίκαιον λέγων, εἰ ζῶεν ἄνθρωπος ἄθεος, καὶ διαστρέφοντες τὰς ὁδοὺς Κυρίου τὰς εὐθείας. Καὶ ταῦτα

Cum aliquando in Cretam venissem, sanctus Carpus me hospitio excepit, vir, si quis alius, ob insignem mentis puritatem, ad Dei contemplationem aptissimus. Neque enim sacros mysteriorum ritus auspicabatur, nisi prius ipsi inter præparatorias orationes sacra quædam et propitia visio apparuisset. Ipsum ergo (uti referebat) infidelis quispiam contristaverat aliquando, tristitiæque causa erat, quod ille ab Ecclesia quemdam ad infidelitatis errorem seduxisset ; cum adhuc celebritatis quæ ab hilaritate nomen accepit, dies agerentur. Ac pro utrisque benevole Deus fuisset exorandus ut auxilio salutari alterum quidem ab errore converteret, alterum vero bonitate superaret ; neque desistendum fuisset ab eorum per totam vitam admonitione, donec tandem hodie vel sic ad divinam cognitionem promoverentur, tumque demum illis quæ ambigua videbantur et obscura, patescerent, et ab iis quæ præter rationem temerarie commiserant, resipiscere legitima veritate cogerentur ; nescio quo pacto, cum id illi antea nunquam evenisset, tunc vehementi quadam indignatione et amaritudine concepta obdormierat (vesper enim erat) ; circa mediam vero noctem, quo tempore ad divinos hymnos evigilare consueverat, experrectus quidem surgit, cum somnos parum quietos crebroque interruptos, nec absque perturbatione cepisset ; stau tamen ad divina colloquia, non satis religios tristabatur, graviterque terebat, iniquum esse di-

VARIÆ LECTIONES.

⁸ ἀδικεῖν, D. ⁹ lege συνοικήσαντες, ut habet D. ¹⁰ ἐκπλεοῖ, S. P. D. ¹¹ καὶ αἰὼν ἔσονται, S. P. D. ¹²⁻¹³ ἀνιέρους, in D. S. legitur. ¹⁴ γίνεσθαι, S. P. ¹⁵ δικαιοτάτου, D. P. ¹⁶ τῶν. ¹⁷ ἀληθῆσαν γὰρ, Ch. D. ¹⁸ καὶ τὴν πικρίαν, S. ¹⁹ prius verbum non est in D. P.; in S. glossema est posterioris. ²⁰ ἐκκοπτομένων, Ch. S. P.

cens impios adhuc homines, rectasque Domini vias pervertentes vivere. Et hæc dicens, precabatur Deum ut simul amborum vitam fulgetro quopiam immisericorditer abrumperet. His dictis, repente se vidisse referebat domum, in qua consistebat, primum conquassatam a summo **605** vertice bifariamque divisam, et quemdam ante se ingentis luminis rogam, eumque (sub dio enim jam locus ille videbatur) e cœlo ad se usque delatum; cœlum autem ipsum apertam, et in cœli cardine Jesum innumeris illi humana specie angelis astantibus. Atque ista quidem sursum conspexisse, miratumque fuisse. Porro deorsum respectando Carpus se vidisse asserebat, ipsum quoque pavementum instar vastæ cujusdam tenebricosissimæque voraginis diffusum, illosque viros quos diris devoverat, ante se ad os voraginis trementes stare, ac miserabiles, tanquam jam jamque præ pedum lubricitate collapsuros: inferne autem e voragine serpentes emergere cernebat, circa tam labiles illorum pedes, modo quidem in gyrum actos, et implicitos simul pertrahentes, modo quoque dentibus et caudis incendentes ac demulcentes, omnibusque modis eos in voraginem præcipites dare molientes: fuisse autem et viros quosdam in medio, qui adversus eos una cum serpentibus impetum facerent, exagitando una, et impellendo atque feriendo; visos autem esse viros illos lapsui appropinquare, partim quidem invitos, partim vero sponte, a malo ita sensim coactos et simul persuasos. Referebat autem Carpus, se, dum inferiora respiceret, fuisse delectatum, superiora negligendo; cum vero graviter et indigne ferret illos necdum cecidisse, atque ad hanc rem sæpe frustra incubuisset, indignatum iis et imprecatum esse. Et cum vix tandem revocatis ad superna luminibus, vidisset quidem denuo sicut prius cœlum, Jesum vero, miseratum quod fiebat, desuper cœlesti throno descendisse, atque ad ipsos accedentem benignam iis manum porrexisse, angelosque una opem conferentes, alterum virorum ex altera parte retinuisse, Jesumque ipsi Carpo dixisse: Manu jam extensa percute me, siquidem adhuc paratus sum denuo pro hominibus salvandis pati, illudque libentissime, ne demum alii homines peccent. Cæterum considera, num tibi expediat hanc istiusmodi hiatus et cum serpentibus mansionem Dei ac honorum clementissimorumque angelorum consortio præferre. Hæc sunt, quæ ego cum audierim vera esse credo.

A λέγων ἔδειτο τοῦ Θεοῦ πρηστῆρὶ τινὶ τὰς ἀμφοτέρων εἰσάπαξ ἀνηλεῶς ἀποπαῦσαι ζωάς. Ταῦτα δὲ εἰπὼν, ἔλεγε δοῦναι ἰδεῖν ἄφνω τὸν οἶκον, ἐν ᾧ ἔπερ εἰσῆλκει, διαδοθηθέντα πρότερον, καὶ ²¹ ἐκ τῆς ὀροφῆς εἰς δύο μέσον διαιρηθέντα, καὶ τινὰ πυρὰν πολύφωτον ἐπίπροσθεν αὐτοῦ ²² καὶ ταύτην (ἔδοκει γὰρ λοιπὸν ὑπαιθρὸς ὁ τόπος) ἐκ τοῦ οὐρανοῦ χώρου μέχρις αὐτοῦ καταφερομένην· τὸν δὲ οὐρανὸν αὐτὸν ἀναπεπταμένον, καὶ ἐπὶ τῷ νώτῳ τοῦ οὐρανοῦ τὸν Ἰησοῦν, ἀπείρων ἀνθρωποειδῶς αὐτῷ παρεστηκότων ἀγγέλων. Καὶ ταῦτα μὲν ἄνωθεν ὀρᾶσθαι, καὶ αὐτὸν θαυμάζειν. Κάτω δὲ κύψας ὁ Κάρπος, ἰδεῖν ἔφη καὶ τοῦδαφος αὐτὸ πρὸς ἀχανές τι χάσμα καὶ σκοτεινὸν διεβρόχημένον, καὶ τοὺς μὲν ἄνδρας ἐκείνους, οἷς ἐπερᾶτο, πρὸ αὐτοῦ κατὰ τὸ στόμιον ἐστηκέναι τοῦ **B** χάσματος ὑποτρόμους, ἐλεεινοῦς, ὅσον οὐπω καταφερομένους ὑπὸ τῆς τῶν οικείων ποδῶν ἀστασίας· κάτωθεν δὲ ἀπὸ τοῦ χάσματος ὄφεις ἀνέρπειν, καὶ περὶ τοὺς πόδας αὐτῶν ²³ ὑποκινουμένους, ποτὲ μὲν ἀποσύρειν, ἐπανειλουμένους ἅμα καὶ ἐπιβαροῦντας, καὶ ἐπανέλκοντας ²⁴, ποτὲ δὲ τοῖς ὀδοῦσιν, ἢ τοῖς οὐραίοις ὑποτύφοντας, ἢ ὑπογαργαλίζοντας, καὶ διὰ παντὸς εἰς τὸ ἀχανές ἐμβλαεῖν μηχανωμένους· εἶναι δὲ καὶ ἄνδρας τινὰς ἐν μέσῳ τοῖς ὄφεισι, κατὰ τῶν ἄνδρῶν συνεπιτιθεμένους, διαδοκῶντας ἅμα καὶ ὑπωθοῦντας καὶ καταπαίοντας· ἐδόκουν δὲ εἶναι πρὸς τὸ πσεῖν ἐκεῖνοι, τὰ μὲν ἄκοντες, τὰ δὲ ἐκόντες, ὑπὸ τοῦ κακοῦ κατ' ὀλίγον βιαζόμενοι ἅμα καὶ πειθόμενοι. Ἔλεγε δὲ ὁ Κάρπος, ἑαυτὸν ἤδεσθαι κάτω βλέποντα, τῶν ἄνω δὲ ἀμελεῖν· δυσχεραίνειν δὲ καὶ ὀλιγωρεῖν, ὅτι μὴ πεπτώκασιν ἤδη, καὶ τῷ πράγματι **C** πολλάκις ἐπιθέμενον καὶ ἀδυνατήσαντα, καὶ ἀχθεσθῆναι καὶ ἐπαράσασθαι. Καὶ ἀνανεύσαντα μόλις, ἰδεῖν μὲν αὖθις τὸν οὐρανὸν, ὥσπερ καὶ πρότερον ἑωράκει, τὸν δὲ Ἰησοῦν, ἐλεήσαντα τὸ γιγνόμενον, ἐξαναστήναι τοῦ ὑπερουρανοῦ θρόνου, καὶ ἕως αὐτῶν καταβάντα, καὶ χεῖρα ἀγαθὴν ὀρέγειν, καὶ τοὺς ἀγγέλους αὐτῷ συνεπιλαμβανομένους, ἄλλον ἄλλοθεν ἀντέχεσθαι τοῖν ἀνδρῶν, καὶ εἰπεῖν τῷ Κάρπῳ τὸν Ἰησοῦν· Τῆς χειρὸς ἤδη προτεταμένης, παῖε κατ' ἐμοῦ λοιπὸν· ἔτοιμος γάρ εἰμι καὶ αὖθις ὑπὲρ ἀνθρώπων ἀνασωζομένων παθεῖν, καὶ πρησφιλὲς μοι τοῦτο, μὴ ἄλλων ἀμαρτανόντων ἀνθρώπων. Πλὴν ὅρα ²⁵ εἰ καλῶς ἔχει σοὶ τὴν ἐν τῷ χάσματι καὶ μετὰ τῶν ὄφειων μονὴν ἀνταλλάξασθαι τῆς μετὰ Θεοῦ καὶ τῶν ἀγαθῶν καὶ φιλανθρώπων ἀγγέλων. Ταῦτά ἐστιν ἃ ἐγὼ ἀκηχοῦς πιστεῦω ἀληθῆ εἶναι.

606 ADNOTATIONES CORDERII.

§1. *Hebræorum Historiæ*, etc. Alludit ad Num. cap. xii, 3, ubi de mansuetudine Moysis legitur: *Erast Moyses vir mitissimus super omnes homines qui morabantur in terra.* Atque ideo, inquit, Dei famulus nuncupatur, cæterisque prophetis dignior ad videndum Deum, uti ibidem Scriptura subjungit ver. 6: *Si quis fuerit inter vos propheta Domini, in visione apparebo ei, vel somnium loquar ad illum. At non talis servus meus Moyses, qui in omni domo mea fidelissimus est: ore enim ad os loquor ei, et palam, et non per ænigmata et figuras Dominum videt.*

VARIÆ LECTIONES.

²¹ καὶ non est in S. P. ²² ἑαυτοῦ, D. S. P. ²³ αὐτόν, S. ²⁴ ἔλκοντας, D. S. ²⁵ πλὴν εὐ δὲ ὅρα, S.

Quinimo cum adversus eum et Aaronem, etc. Agit hic de rebellionem Core, Dathan et Abiron, quæ describitur Num. xvi. Quod autem Dionysius ait Moysem contestatum se insontem esse calamitatum omnium quæ subtilis evenissent, non legitur in Scriptura; quare verosimile est ipsum hoc ex secretioribus quibusdam, qui apud sacerdotes asservabantur, Mosaicæ legis libris hausisse.

Quid porro David, etc. Exempla mansuetudinis David obvia sunt in libro primo Regum, præsertim capite vicesimo quarto, ubi Sauli ipsum ad mortem quærenti, jam sibi in manus tradito, nihil nocuit, sed ab eo manum abstinuit. Ob quam mansuetudinem dictus est vir secundum cor Dei, 1 Reg. xvi, 13; Psal. lxxxviii, 21; Act. xiii, 22.

Quinimo sanctum erat. Scilicet Exodi xxiii, 4: *Si occurreris bovi inimici tui, aut asino erranti, reduce ad eum, etc.* De Job autem vide librum ejus per totum, veræ patientiæ et mansuetudinis exemplum vivum. Historiam vero Joseph, et patientiam ac mansuetudinem ipsius, vide Genes. xxxvii; de Abel vero Genes. iv. Porro de angelorum benignitate exempla exstant in libro *Cælestis hierarchiæ*, capit. 5, 6, 7, et alibi passim; Christi autem benignitatis plenum est Evangelium. Alludit autem hic potissimum ad parabolam filii prodigi, Lucæ xv, et ad præceptum de diligendis inimicis, Matth. v, 44.

Tu vero accidentem sacerdoti, etc. Unde colligere licet, salubrem et religiosam humilium accusationum confessionumque disciplinam jam inde a temporibus apostolorum fuisse a Christianis frequentatam, ad eadentium erectionem, et justificationem peccantium.

Et si Dei est judicium. Juxta illud Isaiaë xxx, 18: *Deus judicii Dominus.* Et Pauli ad Rom. ii, 2: *Scimus enim quantum judicium Dei est.*

Sacerdotes autem angeli sunt. Malachiæ ii, 7: *Labia enim sacerdotis custodiunt scientiam, et legem requirunt ex ore ejus, quia Angelus Domini exercituum est.* Vide hac de re caput 12 *Cælestis hierarchiæ*.

Ordinatis autem monachis, etc. Ritus monasticæ consecrationis, et in quo gradu Ecclesiæ monachi sint, vide superius in lib. *De Eccles. hier.*, cap. 6, et ibidem nostras Adnotationes, et Scholia sancti Maximi.

Quid absurdi Ozias gessit? Alludit ad cap. xxvi, 19, lib. II Paralip., ubi Ozias lepra percussus legitur. De superba vero Saulis præsumptione habetur 1 Reg. xiii, 14, ob quam a Deo rejectus fuit. De dæmonibus autem Jesum prædicantibus legitur Marci iii, 11.

Solusque pontifex in anno semel ad Sancta sanctorum introibit. Habetur hoc Levitici cap. xvi, 2, ubi et officium ejus describitur; uti sacerdotum ac levitarum, Numerorum cap. iv. Maria vero soror Moysis lepra percutitur, Num. cap. xii, 10. De filiis autem Scævæ antiquum habet scholium, eos, cum manus imponendi potestatem non haberent, exorcismis imprecationibusque temerarie abusos, protinus invasisse dæmonia.

§ II. *Quilibet circa Deum versantium ordo deiformior est eo qui magis distat.* Idem docet cap. 7 *Cælestis hierarchiæ*, § 2, ubi primæ hierarchiæ deiformitatem ac dignitatem colligit ex ejusdem cum Deo vicinitate, et immediatori illustratione. Capite autem 4, dicit naturas istas esse proximas divinitati, quæ multipliciter illam participarunt.

Quod si itaque sacerdotum ordo illustrandi vim habet. Vide cap. 5 *Ecclesiasticæ hierarchiæ*, parte 1, § 5, 6 et 7, ubi demonstratum est, pontificum quidem ordinem perficiendi vim habere, ac reipsa perficere; sacerdotum autem, illuminandi vim habere, atque illuminare; ministrorum vero, seu diaconorum, expiandi ac discernendi facultatem obtinere.

§ III: *Nam divinus sermo justa jure prosequi jubet.* Alludit ad Deuteronomii cap. xvi, 20, ubi dicitur: *Juste quod justum est persequeris, ad quem locum Simeon in Catena 65 Patrum Græcorum in Lucam cap. i, n. 7: « Cum bonum, inquit, non sit bonum, si non fiat bene. »*

Merito sane divinus noster legiser, etc. Intelligit sanctum Paulum, scribentem ad Timotheum, Epist. 1, cap. iii, 2, ubi episcopi conditiones describit dicens: *Oportet episcopum irreprehensibilem esse, etc.*

§ IV. *Vel duplici peccato, impiorum more delinquimus.* Alludit ad Jeremiæ cap. ii, 13: *Duo mala fecit populus meus, etc., et v. 35: « Et dixisti: absque peccato, et innocens ego sum, et propterea avertatur furor tuus a me. Ecce ego judicio contendam tecum, eo quod dixeris: Non peccavi. »*

Si oves ejus mansuetissima gubernatione pascamus. Alludit ad Joannis cap. xxi, 15, 607 ubi Christus trina interrogatione Petri dilectionem explorat, et singulis ejus responsis subjungit: *Pasce agnos meos, pasce oves meas.*

Atque nequam eum appellat, etc. Parabolam hanc de conservo vide apud sanctum Matthæum cap. xviii, 23. Quod autem Christus pro suis occisoribus rogari, narrat sanctus Lucas cap. xxiii, 34. Qui etiam cap. ix, 55 scribit Christum increpasse discipulos, cum vellent deleri Samaritanos, quod Christum suscipere noluissent.

§ V. *Non habemus pontificem, etc.* Est Apostoli ad Hebræos iv, 7, ubi illos ad fiduciam consequendæ veniæ hortatur. Illud autem: *Non contendet, neque clamabit,* est Matthæi xii, 19, ex loco Isaiaë xlii, 2. Illud vero: *Ipse est propitiatio pro peccatis nostris,* est ex 1 Epistola Joannis cap. ii, 2.

Etiam si millies Phineen et Eliam jactites. De Phinee zelo habetur Numerorum cap. xxv, 7. De Helia legitur III Regum xviii, 40, jussisse quadringentos et quinquaginta vanos sacerdotes occidi; et de utroque liber I Machabæorum, cap. ii, 54, ait: *Phinees pater noster zelando zelum Dei, accepit testamentum sacerdotii æterni; v. 58: « Elias dum zelat zelum legis, receptus est in cælum. »* Sanctus vero Paulus Dionysii præceptor, tanquam doctor Novi Testamenti quod in lege charitatis fundatum est, II ad Timotheum, ii, 24: *Servum autem Domini, inquit, non oportet litigare, sed mansuetum esse ad omnes, docibilem, patientem, cum modestia corripientem eos qui resistunt veritati.*

§ VI. *Cum aliquando in Cretam venissem, sanctus Carpus, etc.* Hic est Carpus, cujus B. Paulus meminit in II Epist. ad Timotheum, cap. iv, 13, dicens: *Penulam, quam reliqui Troade apud Carpum, veniens affer tecum, et libros, maxime autem membranas.*

Neque enim sacros mysteriorum ritus, etc. Ubi nota, olim, priusquam ad altare se conferrent sacerdotes, solitos fuisse certas ritu quodam pio adhibere preces preparatorias, quæ dicebantur *προτέλειαι*; ubi interpret Pachymeres vocem hanc putat e vetusto more ductam. Nam *προτελείας*, inquit, preces eas dixere Athenienses, quæ una cum hostiis nuptias præcurrebant. *Τέλος* enim vocabant γάμον, hoc est nuptias. Nunc igitur cum hostia sit offerenda, qua nulla major aut sanctior cogitari potest, quæque sponsum deducere debet ad animarum bonum et singularem felicitatem; sane opportuna fuerint *προτέλειαι*, et nonnullæ preces quibus sacerdotes se parent ad sacrificandum.

Cumque celebratis, quæ ab hilaritate nomen accepit. Hilaria antiqui diem æquinoctii verni colentes appellarunt, ut inquit Macrobius, nempe octavam Kalendas Aprilis, quo fit æquinoctium verum, quo

primum tempore sol diem longiorem nocte protendit. De his meminit Flavius Vopiscus in Aureliano.

Circa mediam vero noctem, etc. Unde collige, morem fuisse jam inde a primis Ecclesiæ temporibus, et sacerdotes de nocte ad orandum surgerent. Carpus enim, episcopus Cretæ, apostolorum auditor, circa mediam noctem, ut hic S. Dionysius memorat, vigilare solebat πρὸς τοὺς θείους ὕμνους, ad divinos hymnos pie et religiose Deo concinendos. S. Chrysostomus in cap. v *Isaiæ* nominat παννυχίδας ἑσπέρας, *sacra pervigilia, diem, inquit, cum nocte copulantia.* Quæ a media nocte inchoata fuisse, ibidem his verbis significat: *Omnes somni tyrannidem generosa contentione superantes, ex μεσονυχτίων, a medio noctis usque ad lucem perseverabant.* Id e fonte apostolico manasse, dicit perspicue S. Maximus hunc locum exponens, quem vide in Scholiis.

Vide Schol. S. Maximi et Paraphr. Pachym. in Epist. 8, tom. II.

EPISTOLA IX.

TITO EPISCOPO

Roganti per epistolam quæ sit domus sapientiæ, quis crater, et quisnam cibus ejus ac potus.

A

ΕΠΙΣΤΟΛΗ Θ'.

TITῶ ἹΕΡΑΡΧῆ

Ἐρωτήσαντι δι' ἐπιστολῆς, τίς ὁ τῆς σοφίας οἶκος, τίς ὁ κρατήρ, καὶ τίνα τὰ βρώματα αὐτῆς, καὶ τὰ πόματα.

SYNOPSIS EPISTOLÆ.

§ 1. Ostendit, symbolicam theologiam rudioribus et ignavis multas absurdas imagines atque cogitationes ingenerare; et hac occasione exempli causa diversa symbola exponit, quæ in Scripturis reperiuntur. Deinde theologiam dividit in mysticam ac demonstrantem, et quæ cujusque partes sint exponit. II. Docet, symbola diversa diversimode esse explicanda; et simul declarat, quomodo ignis de Deo et angelis accipiendus sit. Item quid esca designet. III. Exponit, quid crater mystice significet. IV. Quid cibus solidus et liquidus designet. V. Quid item Dei ebrietas, quidque discubitus beatorum in cælis. VI. Quid Dei somnus et evigilatio.

§ I.

Sanctus quidem Timotheus, optime Tite, nescio si quidpiam **608** symbolorum theologorum a me traditorum non audierit; quoniam in *Symbolica theologia* distincte ipsi exposuimus, quæcunque in oraculi prodigiosa plurimis visa de Deo enuntiantur. Gravis etenim absurdi speciem animis rudioribus imprimunt Patres illi qui arcanam tradunt sapientiam, dum divinam illam mysticam et profanis inaccessam veritatem sub arcanis quibusdam audacioribus ænigmatibus proponunt. Quapropter etiam in divinis mysteriis quandoque verbis ipsis vix credimus, dum illa duntaxat per agnata symbola sensilia conspiciamus. Verum his amoris, ipsa in seipsis nuda puraque intuenda sunt; sic enim contemplantes venerabimur fontem vitæ, in seipsum effusum, et in seipso consistentem videntes, et unam quamdam potestatem simplicem, per se mobilem, per se agentem, seipsam non deserentem, sed notionem notionum omnium, ac semper se per seipsam contemplantem. Censuimus igitur tum ipsi, tum aliis, quoad fieri poterat, exponendas esse omnis generis formas, symbolicæ illius quæ de Deo est sacræ effigiationis; hujus enim exteriora, quam plena sunt incredibilis et commentitii monstri? v. g. dum in suprasubstantiali Dei generatione, uterum Dei corporee generantem effingit^h, et cor hominis eructans verbum in aerem effusumⁱ, et spiritum ex ore spirantem describit^k, ac sinus deigenos Fi-

β Ὁ μὲν ἱερός Τιμόθεος, ὃ καλεῖ Τίτε, οὐκ οἶδα εἴ τι-
νος τῶν διεγνωσμένων μοι θεολογικῶν ²⁶ συμβόλων ἀπελήλυθεν ἀνήκοος· ἀλλ' ἐν τῇ Συμβολικῇ θεολο-
γίᾳ διηρυκρινησάμεθα πάσας αὐτῷ τὰς τῶν λογίων περὶ Θεοῦ δοκούσας εἶναι τοῖς πολλοῖς τερατολογίας. Καὶ γὰρ ἀτοπίαν δεινὴν ἐναπομόργυννται ταῖς ἀτε-
λέσι τῶν ψυχῶν, ὅποταν οἱ τῆς ἀπορρήτου σοφίας πατέρες, διὰ δὴ ²⁷ τινῶν κρυφίων καὶ ἀποτετολη-
μένων ἀνιγμάτων ἐκφαίνωσι τὴν θεῖαν καὶ μυστικὴν καὶ ἄβατον τοῖς βεβήλοις ἀλήθειαν. Διὸ καὶ ἀπιστοῦ-
μεν οἱ πολλοὶ τοῖς περὶ τῶν θεῶν μυστηρίων λόγοις· θεώμεθα γὰρ μόνον αὐτὰ διὰ τῶν προσπεφυκῶτων αὐτοῖς αἰσθητῶν συμβόλων. Δεῖ δὲ καὶ ἀποδύντας αὐτὰ ἐφ' ἑαυτῶν γυμνά καὶ καθαρὰ γενόμενα ἰδεῖν· οὕτω γὰρ ἂν θεώμενοι σεφθεῖημεν πηγὴν ζωῆς εἰς ἑαυτὴν χρο-
μένην, καὶ ἐφ' ἑαυτῆς ἐστῶσαν ὄρωντες, καὶ μίαν τινὰ δύναμιν, ἀπλήν, αὐτοκίνητον, αὐτοενέργητον ²⁸, ἑαυτὴν οὐκ ἀπολείπουσαν, ἀλλὰ γινώσιν πασῶν γνώ-
σεων ὑπάρχουσαν, καὶ αἰεὶ δι' ἑαυτῆς ἑαυτὴν θεωμέ-
νην. Χρῆναι γοῦν αὐτῷ τε καὶ ἄλλοις παρ' ἡμῶν ψή-
θημεν, ὡς οἶόν τε ἦν ²⁹, ἀναπτύχθηναι τὰ παντοδαπὰ μορφώματα τῆς περὶ Θεοῦ συμβολικῆς ἱεροπλαστικῆς· τὰ γὰρ ἐκτὸς αὐτῆς ὁπόσης ἀναπέπλησται τῆς ἀπι-
θάνου καὶ πλασματώδους τερατείας; οἶον ἐπὶ μὲν τῆς ὑπερουσίου θεογονίας, γαστέρα Θεοῦ σωματικῶς Θεὸν γεννῶσαν ἀναπλαττούσης, καὶ λόγον εἰς ἀέρα προχεόμενον ἀπὸ καρδίας ἀνδρικής ἐξερρευομένης αὐ-
τὸν, καὶ πνεῦμα ἐκπνεόμενον ἀπὸ στόματος ἀναγρα-

^h Psal. cix, 3. ⁱ Psal. xlv, 1. ^k Psal. xxxii, 6.

VARIE LECTIONES.

²⁶ θεολογικῶς, S. P. ²⁷ δὴ non est in D. ²⁸ αὐτενέργητον, D. S. P. ²⁹ ὡς οἶοί τε ἦμεν, S.

φύσης, καὶ κόλπους θεογονικοὺς ἐναγκαλιζομένους Θεοῦ Υἱόν, σωματοπρεπῶς ἡμῖν ἐξυμνούσης, ἢ φυσικῶς ταῦτα διαπλαττούσης, καὶ δένδρα τινὰ, καὶ βλαστοὺς, καὶ ἄνθη, καὶ ῥίζας προβαλλομένης, ἢ πηγὰς ὑδάτων ἀναβλυζούσας, ἢ ἀπαυγασμάτων προαγωγικὰς φωτογονίας, ἢ ἄλλας τινὰς ὑπερουσίων θεολογιῶν ἐκφαντορικὰς ἱερογραφίας. Ἐπὶ δὲ τῶν νοητῶν τοῦ Θεοῦ προνοιῶν, ἢ δωρεῶν, ἢ ἐκφάνσεων, ἢ δυνάμεων, ἢ ιδιοτήτων, ἢ λήξεων, ἢ μονῶν, ἢ προόδων, ἢ διακρίσεων, ἢ ἐνώσεων, ἀνδροπλαστίαν τῷ Θεῷ, καὶ θηρίων, καὶ ζώων ἄλλων, καὶ φυτῶν, καὶ λίθων ποικιλομορφίαν περιπλαττούσας· καὶ κόσμους αὐτῷ γυναικείους, ἢ βαρβαρικὰς ὀπλοποιίας περιτιθείσας· καὶ κεραμίαν, καὶ χωνευτήριον, ὡς ἂν βανύσω τινὶ προστιθείσης³⁰· καὶ ἵππους αὐτῷ, καὶ ἄρματα, καὶ θρόνους ὑποστρωανύσης· καὶ δαΐτας³¹ τινὰς ὀψοποιητικὰς³² ἐπισκευαζούσης, καὶ πεπωκότα, καὶ μεθύοντα, καὶ ὑπνώττοντα, καὶ κραιπαλῶντα διαπλαττούσης. Τί ἂν τις εἴποι τὰς ὀργὰς, τὰς λύπας, τοὺς παντοδαποὺς ὄρκους, τὰς μεταμελείας, τὰς ἀράς, τὰς μήνιδας, τὰ πολυειδῆ καὶ λοξὰ τῆς ἀμαρτίας τῶν ἐπαγγελιῶν σοφίσματα, τὴν ἐν τῇ Γενέσει γιγαντομαχίαν, καθ' ἣν ἐπιβουλεύειν ἐκ φόβου λέγεται τοῖς δυνατοῖς ἐκείνοις ἀνδράσι, καὶ ταῦτα τὴν οἰκοδομήν, οὐκ ἐπ' ἀδικίαν τινῶν ἐτέρων, ἀλλ' ὑπὲρ σωτηρίας τῆς ἑαυτῶν μεμηχανημένοι, καὶ τὸ συμβούλιον ἐκεῖνο τὸ κατ' οὐρανὸν ἐπὶ δόλῳ καὶ ἀπάτῃ τοῦ Ἀχαὰβ σκευαζόμενον³³· καὶ τὰς τῶν ἄσμάτων προσύλους καὶ ἐταιρικὰς πολυπαθείας, καὶ ὅσα ἄλλα τῆς πάντα τολμῶσης ἐστὶ θεοπλαστίας ἱερὰ συνθήματα φαινόμενα τῶν κρυφίων προβεβλημένα καὶ πεπληθυσμένα, καὶ μεριστὰ τῶν ἐνιαίων καὶ ἀμεριστων, καὶ τυπωτικὰ, καὶ πολύμορφα τῶν ἀμορφῶτων καὶ ἀτυπῶτων· ὧν εἴ τις ἰδεῖν δυνήσῃ τὴν ἐντὸς ἀποκεκρυμμένην εὐπρέπειαν, εὐρήσει μυστικὰ καὶ θεοειδῆ πάντα, καὶ πολλοῦ τοῦ θεολογικοῦ φωτὸς ἀναπεπλησμένα. Μὴ γὰρ οἴωμεθα τὰ φαινόμενα τῶν συνθημάτων ὑπὲρ ἑαυτῶν ἀναπεπλάσθαι, προβεβλησθαι δὲ τῆς ἀπόρρητου καὶ ἀθεάτου τοῖς πολλοῖς ἐπιστήμης, ὡς μὴ τοῖς³⁴ β:θήλοις εὐχείρωτα εἶναι τὰ πανίερα· μόνους δὲ ἀνακαλύπτεσθαι τοῖς τῆς οὐσιότητος³⁵ γνησίσις ἑρασταῖς, ὡς πᾶσαν τὴν παιδαριώδη φαντασίαν ἐπὶ τῶν ἱερῶν συμβόλων ἀποσκευαζομένοις, καὶ ἱκανοῖς διαβαίνειν ἀπλότητι νοῦ, καὶ θεωρητικῆς δυνάμεως ἐπιτηδεϊότητι, πρὸς τὴν ἀπλήν, καὶ ὑπερφύη, καὶ ὑπερῖδρυσμένην τῶν συμβόλων ἀλήθειαν. Ἄλλως τε καὶ τοῦτο ἐννοῆσαι χρὴ, τὸ διττὴν εἶναι τὴν τῶν θεολόγων παράδοσιν, τὴν μὲν ἀπόρρητον καὶ μυστικὴν, τὴν δὲ ἐμφανῆ καὶ γνωριμωτέραν· καὶ τὴν μὲν συμβολικὴν καὶ τελεστικὴν, τὴν δὲ φιλόσοφον καὶ ἀποδεικτικὴν, καὶ συμπέλεκται τῷ ῥητῷ τὸ ἄρρητον. Καὶ τὸ μὲν πείθει καὶ καταδείξει τῶν λεγομένων τὴν ἀλήθειαν, τὸ δὲ δρᾶ καὶ ἐνιδρύει τῷ Θεῷ ταῖς ἀδιότατοις μυσταγωγίαις. Καὶ μὴν οὐδὲ κατὰ τὰς τῶν ἀγιωτάτων

lium Dei complectentes, in modum corporis collaudat, aut in modum stirpis hæc ipsa depingit, et arbores quasdam, et surculos, et flores atque radices proponit; aut fontes aquis manantes, aut lucigenas splendorum fecunditates, aut quasdam alias supernaturales sacras rerum divinarum explanatorias descriptiones. In spiritualibus autem Dei providentiis, vel donis vel manifestationibus, vel virtutibus, aut proprietatibus, aut statibus, aut mansionibus, aut emanationibus, aut secretionibus, aut unionibus formam viri Deo et ferarum, aliorumque animantium et stirpium atque lapidum multiformitatem affligit; quin etiam ornatus muliebres, et barbaras armaturas illi circumponit: et figlinam conflatoriamque artem, tanquam opifici cuiquam mechanico attribuit; et equos ipsi, et currus, et sedes supponit, et convivia quædam epulis instructa apparat, atque bibentem et ebrium, et dormituriem ac crapulantem exhibet. Quid attinet dicere iras, dolores, varia juramenta, pœnitentias **609** et maledictiones, iras inveteratas et multiplices, et obliquas rationes frustrandi promissiones; item illam in Genesi cum gigantibus pugnam, in qua dicitur Deus robustis illis viris propter metum insidiatus, cum alioquin, non ut alios læderent, sed ut se incolumes servarent, illud ædificium moliti essent: et concilium illud in cælo ad decipiendum Achab fabricatum¹; et illas Cantecorum veluti corporeas et meretricias illecebras²: et quæcunque alia sacra signa in Deo audaci fictione format, potentia occultis; multiplicata et partita simplicibus atque individuis figurativa et multiformia, figuræ formæque expertibus obducent; quorum pulchritudinem intus latentem si quis intueri possit, reperiet omnia mystica et divina et multo lumine theologico repleta. Neque vero existimemus signa formarum apparentium sua tantum causa et ratione efficta esse, sed potius integumenta esse scientiæ arcauæ, et vulgo hominum occultæ, ut ea quæ sanctissima sunt, non sint profanis facilia ad intelligendum; sed tantum vere studiosis sanctitatis aperiantur, utpote expeditis ab omni puerili cogitatione in sacris symbolis, et qui acie mentis et ingenii facultate ad contemplandum idonea, veritatem simplicem, et supra naturam symbolorum collocatam, assequi possint. Cæterum hoc advertendum est, duplicem esse traditionem theologorum, unam quidem arcanam et mysticam, alteram vero apertam et manifestiorem; illam quidem symbolicam et ad mysteria pertinentem, hanc vero philosophicam ac demonstrantem; estque arcanum cum aperto connexum. Atque hoc quidem fidem facit, et astringit veritatem eorum quæ dicuntur, illud vero efficit et in Deo, iis

¹ III Reg. xxxi. ² Cant. iv et v.

VARIE LECTIONES.

³⁰ προτιθείσης, D. S. P. ³¹ δαΐτας, S. ³² ὀψοποικὰς, S. P. ³³ κατασκευαζόμενον. ³⁴ μέχρις τῶν; D. ³⁵ τῆς οὐσιότητος, S. P.

quæ non docentur, institutionibus firmat. Atqui nec in sanctissimis mysteriis sancti magistri sive nostræ sive Mosaicæ disciplinæ a symbolis Deo convenientibus, abstinerunt; quin potius videmus angelos omni sanctitate plenos, per ænigmata res divinas mystice promere, et Jesum in parabolis, de divinis loqui, ac deifica sacramenta per typicum mensæ apparatus tradere. Par enim erat, ut non solum Sancta sanctorum servarentur vulgo intemperate, sed ut ipsa vita humana, quæ individua simul et dividua est, lucem divinæ cognitionis convenienter sibi caperet; et ea pars animæ quæ a patiendi necessitate libera est, simplicibus et intimis divinarum imaginum speciebus contemplandis destinaretur, illa vero quæ passionibus subiecta est, ut naturæ **610** ejus convenit, curaretur simul, et in divinissimas res per typica symbola, eis artificiose abducta protenderetur, ut cui istiusmodi integumenta cognata sint, quemadmodum declarant, etiam qui, audita aperta theologia sine involucris, effingunt in se typum quemdam, qui illos ad prædictæ theologiæ intelligentiam manuducat.

§ II.

Quin et ipsius quoque mundi aspectabilis fabrica invisibilibus Dei obducta est, sicut Paulus et vera ratio testatur. Quamobrem etiam theologi alia quidem civiliter legaliterque considerant, alia vero pure et intemperate; atque illa quidem humano medioque modo, hæc autem supramundiali ac perfecto. Atque interdum quidem ex apparentibus legibus, interdum vero ex occultis oraculis, prout subjectis rebus sacris, mentibusque et animis congruit; omnis enim sermo, qui illis ubique propositus est, non exilem aliquam historiam, sed vivificam continet perfectionem. Quare etiam nos oportet, omnia populari de his opinione, ipsamet sacra signa, sacra, uti par est, ratione penetrare, neque eadem inhonorare, cum nativa sint et expressa rerum divinarum simulacra, nec non imagines perspicuæ arcanorum et supranaturalium spectaculorum. Etenim non solum suprasubstantialia, et intellectifera, et simpliciter divina lumina symbolis figuratis variegantur, ut cum suprasubstantialis Deus ignis dicitur ^a, et quæ intellectu percipiuntur Eloquia Dei ignea ^o, sed præterea etiam divini ordines angelorum, qui simul sunt intellectuales et intelligentes, variis formis ac multiplici specie, et igneis figuris depinguntur. Aliterque eandem imaginem ignis accipere oportet, cum de Deo dicitur qui intelligentiam superat; aliter cum de providentiis ejus, quas intelligentia percipimus, aut de sermonibus; et aliter cum de angelis. Atque illam quidem imaginem ignis de Deo dictam, secundum causam

^a Deut. iv. ^o Psal. xvii, 51.

μυστηρίων τελετᾶς, οἱ τῆς καθ' ἡμᾶς, ἢ τῆς νομικῆς παραδόσεως ἱερομύσται, τῶν θεοπρεπῶν ἀπέσχοντο συμβόλων· ἀλλὰ καὶ τοὺς πανιερωτάτους ἀγγέλους δι' ἀνιγμάτων τὰ θεῖα μυστικῶς προάγοντας ὁρῶμεν, καὶ αὐτὸν ³⁶ Ἰησοῦν ἐν παραβολαῖς θεολογοῦντα, καὶ τὰ θεουργὰ μυστήρια παραδιδόντα διὰ τυπικῆς ³⁷ τραπεζώσεως. Καὶ γὰρ ἦν εἰκὼς, οὐ μόνον ἀχραντα τοῖς πολλοῖς ἀποσεσῶσθαι τὰ Ἅγια τῶν ἁγίων, ἀλλὰ καὶ αὐτὸ τὴν ³⁸ ἀνθρωπίνην ζωὴν ἀμέριστον ἅμα καὶ μεριστὴν ὑπάρχουσαν, οἰκείως ἑαυτῇ τὰς θείας ἐλλάμπεσθαι γνώσεις· καὶ τὸ μὲν ἀπαθὲς τῆς ψυχῆς, εἰς τὰ ἀπλᾶ καὶ ἐνδότατα τῶν θεοειδῶν ἀγαμάτων ἀφορῆσαι θεάματα· τὸ παθητικὸν δὲ αὐτῆς, συμφυῶς θεραπεύειν ἅμα καὶ ἀνατείνειν ἐπὶ τὰ θεϊότατα, τοῖς προμεμηχανημένοις τῶν τυπικῶν ³⁹ συμβόλων ἀναπλασμοῖς, ὡς συγγενῆ τὰ τοιαῦτα πέφυκε παραπετάσματα, καὶ δηλοῦσιν ὅσοι, καὶ προκαλυμμάτων ἐκτὸς θεολογίας σαφοῦς ἀκηκόητες, ἐν ἑαυτοῖς ἀναπλάττουσι τύπον τινὰ πρὸς τὴν νόησιν αὐτοῦ τῆς εἰρημένης θεολογίας χειραγωγῶντα.

Καὶ αὐτὴ δὲ τοῦ φαινομένου παντὸς ἡ κοσμοουργία τῶν ἀοράτων τοῦ Θεοῦ προβέβληται, καθάπερ φησὶ Παῦλος τε καὶ ὁ ἀληθὴς λόγος. Διὸ καὶ οἱ θεολόγοι τὸ μὲν πολιτικῶς καὶ ἐνόμως ἐπισκοποῦσι, τὰ δὲ καθαρτικῶς καὶ ἀχράντως, καὶ τὰ μὲν ἀνθρωπικῶς ⁴⁰ καὶ μέσως, τὰ δὲ ὑπερκοσμίως καὶ τελεσιουργικῶς. Καὶ τοτὲ μὲν ἀπὸ τῶν νόμων τῶν φαινομένων, τοτὲ δὲ ἀπὸ τῶν ἀφανῶν θεσμῶν κατὰ τὸ προσήκον τοῖς ὑποκειμένοις ἱεροῖς γράμμασι ⁴¹ καὶ νοῖς καὶ ψυχαῖς· οὐ γὰρ ἱστορίαν ψιλὴν, ἀλλὰ ζωτικὴν ἔχει τελείωσιν ὁ προκείμενος αὐτοῖς ἅπας τε καὶ διὰ πάντων λόγος. Χρὴ τοίνυν καὶ ἡμᾶς, ἀντὶ τῆς δημώδους περὶ αὐτῶν ὑπολήψεως, εἰσω τῶν ἱερῶν ⁴² συμβόλων ἱεροπρεπῶς ⁴³ διαβαίνειν, καὶ μὴδὲ ἀτιμάζειν αὐτὰ, τῶν θείων ὄντα χαρακτήρων ἔχοντα ⁴⁴ καὶ ἀποτυπώματα, καὶ εἰκόνας ἐμφανεῖς τῶν ἀποβόητων καὶ ὑπερφυῶν θεμάτων. Καὶ γὰρ οὐ μόνον ⁴⁵ τὰ ὑπερούσια φῶτα, καὶ τὰ νοητὰ, καὶ ἀπλῶς τὰ θεῖα τοῖς τυπιστικαῖς διαποικίλλεται συμβόλοις, ὡς πῦρ ὁ ὑπερούσιος Θεὸς λεγόμενος, καὶ τὰ νοητὰ τοῦ Θεοῦ λόγια πεπυρωμένα· προσέτι δὲ καὶ τῶν νοητῶν ἅμα καὶ νοερῶν ἀγγέλων οἱ θεοειδεῖς διάκοσμοι ποικίλαις μορφαῖς διαγράφονται καὶ πολυειδέσι, καὶ ἐμπυρίοις σχηματισμοῖς. Καὶ ἄλλως τὴν αὐτὴν τοῦ πυρὸς εἰκόνα κατὰ τοῦ ὑπὲρ νόησιν ⁴⁶ Θεοῦ λεγομένην ἐκλαθεῖν· ἄλλως δὲ κατὰ τῶν νοητῶν ⁴⁷ αὐτοῦ προνοιῶν ἢ λόγων· καὶ ἄλλως ἐπὶ τῶν ἀγγέλων. Καὶ τὴν μὲν κατ' αἰτίαν, τὴν δὲ καθ' ὑπαρξίν, τὴν δὲ κατὰ μέθεξιν, καὶ ἄλλα ἄλλως, ὡς ἡ κατ' αὐτὰ θεωρία καὶ ἐπιστημονικὴ διάταξις ὁροθετεῖ. Καὶ μὴ ὡς ἔτυχε τὰ ἱερά σύμβολα συμφύ

VARIÆ LECTIONES.

³⁶ τόν. ³⁷ τυπικῆς, S. ³⁸ αὐτό, D. αὐτὴν τὴν, P. ³⁹ τυπικῶν, S. ⁴⁰ ἀνθρωπίνως, S. ⁴¹ πράγματι, D. S. S. ⁴² τῶν ἱεροπρεπῶν, Ch. ⁴³ ἱερῶς, Ch. ⁴⁴ ἔχοντα, S. P. ⁴⁵ μόνον, S. ⁴⁶ κατὰ τὴν ὑπερῶν του, D. κατὰ τὴν, P. ⁴⁷ κατὰ τὴν νόησιν, S. P. νοητῶν, non est in Ch.

ρειν, ἀλλὰ προσηκόντως αὐτὰ ταῖς αἰτίαις, ἢ ταῖς Ἀ
 ὑπάρξεσιν, ἢ ταῖς δυνάμεσιν, ἢ ταῖς τάξεσιν, ἢ ταῖς
 ἀξίαις ἀναπτύσσουσιν, ὧν καὶ ἔστιν ἐκφαντορικὰ συνθή-
 ματα. Καὶ ὅπως μὴ πέρα τοῦ δέοντος ἐπιστέλλοιμεν ⁴⁸,
 ἐπ' αὐτὴν ἤδη τὴν προτεθεισάν ὑφ' ὑμῶν ζήτησιν
 ἰτέον. Καὶ λέγομεν, ὅτι πᾶσα τροφή τελεσιουργός ἐστι
 τῶν τρεφομένων, τὴν ἀτέλειαν αὐτῶν καὶ τὴν ἔνδειαν
 ἀποπληροῦσα, καὶ τὸ ἀσθενὲς θεραπεύουσα, καὶ τὴν
 ζωὴν αὐτῶν φρουροῦσα, καὶ ἀναθάλλειν ποιοῦσα, καὶ
 ἀνανεάζουσα, καὶ ζωτικὴν αὐτοῖς εὐπάθειαν δωρου-
 μένη, καὶ ἀπλῶς τοῦ ἀνιῶντος καὶ τοῦ ἀτελοῦς ἐλά-
 τειρα, καὶ τῆς εὐφροσύνης αὐτῶν καὶ τῆς τελειότητος
 χορηγός.

renovat, et vitalem illis affectum donat, simpliciterque tristitiam et imperfectionem abigit, atque
 lætitiā perfectionemque conciliat.

§ III.

Καλῶς οὖν ⁴⁹ ἡ ὑπέροχος καὶ ἀγαθὴ σοφία πρὸς Β
 τῶν λογίων ὑμνεῖται, κρατῆρα μυστικὸν ἰστώσα, καὶ
 τὸ ἱερὸν αὐτοῦ πόμα προχέουσα ⁵⁰, μᾶλλον δὲ πρὸ
 τούτων τὰς στερεὰς τροφὰς προτιθεῖσα, καὶ μετὰ
 ὑψηλοῦ κηρύγματος αὐτῆ τῶν δεομένων αὐτῆς ἀγα-
 θοπροπεῖως ἐφιεμένην ⁵¹. Διττὴν οὖν τὴν τροφήν ἢ θεία
 σοφία προτίθησι, τὴν μὲν στερεὰν καὶ μόνιμον, τὴν
 δὲ ὑγρὰν καὶ προχεομένην· καὶ ἐπὶ κρατῆρι χορηγεῖ
 τὰς προνοητικὰς αὐτῆς ἀγαθότητας. Ὁ μὲν οὖν κρα-
 τῆρ, περιφερὲς ὧν καὶ ἀναπεπταμένος, σύμβολον
 ἔστω τῆς ἀνηπλωμένης ἅμα καὶ ἐπὶ πάντα περιπο-
 ρευομένης ἀνάρχου καὶ ἀτελευτήτου τῶν ὄλων προ-
 νοίας. Πλὴν ἐπειδὴ καὶ ἐπὶ πάντα προῖουσα, μένει ἐν
 ἑαυτῇ καὶ ἔστηκε ἐν ἀκινήτῳ ταυτότητι, καὶ παντε-
 λῶς ἀνεκφοιτήτῳ ἑαυτῆς ἰδρυμένη, μονίμως καὶ ἀρα-
 ρώτως ⁵² αὐτὸς τε ὁ κρατῆρ ἔστηκεν. Οἰκοδομοῦσα δὲ C
 καὶ ἡ σοφία οἶκον ἑαυτῇ λέγεται, καὶ ἐν αὐτῷ καὶ
 τὰς στερεὰς τροφὰς, καὶ τὰ πόματα, καὶ τὸν κρα-
 τῆρα προτιθεμένη, ὡς εἶναι τοῖς τὰ θεῖα θεοπροπεῖως
 συμβάλλουσι δῆλον, ὅτι καὶ πρόνοια παντελής ἐστίν
 ὁ τοῦ εἶναι καὶ τοῦ εἶναι τὰ πάντα αἴτιος, καὶ
 ἐπὶ πάντα πρὸεισι, καὶ ἐν τῷ παντὶ γίγνεται, καὶ
 περιέχει τὰ πάντα, καὶ αὐθις ὁ αὐτὸς ἐν τῷ αὐτῷ
 καθ' ὑπεροχὴν, οὐδὲν ἐν οὐδενὶ κατ' οὐδέν ἐστιν· ἀλλ'
 ἐξήρηται τῶν ὄλων, αὐτὸς ἐν ἑαυτῷ ⁵³ ταύτως καὶ
 αἰδίως ὧν, καὶ ἔστηκεν καὶ μένων, καὶ ἀεὶ κατὰ
 ταῦτά καὶ ὡσαύτως ἔχων, καὶ οὐδαμῶς ἔξω αὐτοῦ ⁵⁴
 γιγνόμενος, οὐδὲ τῆς οἰκείας ἔδρας ⁵⁵ καὶ ἀκινήτου
 μονῆς καὶ ἐστίας ἀπολειπόμενος· ἀλλὰ καὶ ἐν αὐτῇ ⁵⁶
 τὰς ὄλας καὶ παντελεῖς προνοίας ἀγαθοργῶν, καὶ
 προϊῶν ἐπὶ πάντα, καὶ μένων· ἐφ' ἑαυτοῦ, καὶ ἐστὼς
 ἀεὶ καὶ κινούμενος, καὶ οὔτε ἐστὼς, οὔτε κινούμενος,
 ἀλλ' ὡς ἂν τις φαίη τὰς προνοητικὰς ἐνεργείας ἐν τῇ
 μονιμότητι, καὶ τὴν μονὴν ἐν τῷ προνοεῖν, συμφυῶς
 ἅμα καὶ ὑπερφυῶς ἔχων.

accipere oportet; aliam secundum existentiam, aliam vero secundum participationem; et alia aliter, ut eorum contemplatio et constitutio scienter facta præscribit. Nec enim oportet fortuito ac temere miscere symbola, sed potius explanare ea convenienter causis aut existentibus, aut potestatibus, aut ordinibus, aut dignitatibus, quæ omnia signis declarantur. Caterum ne epistolæ modum excedamus, jam ad ipsam propositam a nobis quæstionem veniamus. Dicimus itaque, omnem escam vim habere perficiendi illos quos nutrit, dum imperfectum eorum et indigentiam replet, et infirmitatem **611**
 curat, vitamque servat, et reflorescere facit ac

Quamobrem recte supraquam sapiens juxta ac benigna sapientia in eloquiis divinis perhibetur craterem mysticam proponere, ac sacram ejus portionem propinare, prius tamen cibos solidos apponere, atque elata voce omnes ejus indigos benevolē invitare. Duplicem ergo escam divina sapientia proponit, scilicet unam solidam atque durabilem, aliam vero liquidam ac fusilem in cratere propinat, quæ beneficas ejus providentias designant. Crater igitur cum sit rotundus et apertus, symbolum est generalis providentiæ quæ principio fineque caret, atque omnia continet penetratque. Sed quoniam dum ad omnia procedit, in semetipsa quoque manet, immobili, a qua nunquam excidit, identitate formata, crater etiam constanter immotus persistebat. Dicitur autem sapientia sibi domum ædificare, in qua cibos solidos, et pocula, crateremque proponit, ut omnibus divina rite conferentibus perspicuum sit, eum, cujus est providentia, perfectam esse causam, ut sint et bene sint omnia, eamque ad universa pertingere, et in omnibus existere, atque omnia continere, rursusque eundem, cum sit in se excellenter, nihil in ulla re, ulla ex parte esse, sed secretum esse ab omnibus, cum in se ipso eodem æternoque modo sit, perstetque et maneat, atque semper idem sit, eodemque modo se habeat, nec ullo modo se ipse deserat, neque sedem suam immobilemque mansionem, et quasi larē relinquat, sed in ea omnia perfecta que providentiæ suæ munera perficiat, et procedat ad omnia, et in se maneat; et insistat semper ac moveatur; et neque insistat neque moveatur; sed ac si quis dicat, ut qui actiones suæ providentiæ in perseverantia, et perseverantiam in providentia connaturaliter simul ac supra naturam habeat.

§ IV.

Ἄλλὰ τίς ἡ στερεὰ τροφή, καὶ τίς ἡ ὑγρά; ταύτας γὰρ ἡ ἀγαθὴ σοφία δωρεῖσθαι ἅμα καὶ προνοεῖν

Verum quisnam solidus cibus, et quis liquidus est? hos enim benigna sapientia largiri simul et pro-

VARIE LECTIONES.

⁴⁸ ἐπιστέλλωμεν, D. ⁴⁹ οὖν non habet D. ⁵⁰ προνάουσα, S. P. Ch. D. ⁵¹ ἐφιεμένη, D. S. P. ⁵² ἀοράτως. ⁵³ ἐν αὐτῷ, D. ⁵⁴ ἑαυτοῦ, D. S. ⁵⁵ ἰδίως ἔδρας, S. ⁵⁶ ἐν ἑαυτῇ, S. P.

videre prædicatur. Arbitror itaque, solidum illum cibum intellectilis ac perseverantis perfectionis et identitatis signum præ se ferre, quo spirituales isti sensus secundum constantem ac potissimam et singularem illam individuum scientiam divina participant, quos divinissimus quoque Paulus solidi vere cibi a sapientia accepti participes facit. Liquidum vero cibum significare doctrinam illam profusam, quæ dum **612** per omnia vagatur, simul etiam per varia illa multipliciaque signa ad simplicem et constantem Dei cognitionem, eos quos nutrit, per accommodatam cujusque captui bonitatem manuducit. Hanc ob causam eloquia illa divina spiritaliaque, et rori, et aquæ, et lacti, et vino ac melli merito assimilantur, quia vivificandi ac fecundandi ut in aqua, et ad incrementum perducendi ut in lacte, et recreandi ut in vino, purgandique simul ac conservandi ut in melle vim habent: ista nimirum divina sapientia donat suis asseclis, dum redundantium et indeficientium deliciarum suarum affluentiam eis præbet, et adhuc supereffluit. Istud nempe veraciter est æpulari: et, idcirco ut vivificans simul et parvulos nutriens, renovansque ac perficiens celebratur.

A ὑμνεῖται. Τὴν μὲν οὖν στερεὰν τροφήν, σύνθημα φέρειν ὁμοίαι τῆς νοεράς καὶ μονίμου τελειότητος καὶ ταυτότητος, καθ' ἣν τὰ θεῖα κατὰ ἐστώσαν καὶ δυνατὴν καὶ ἐνιαίαν καὶ ἀδιαίρετον γνῶσιν μετέχεται πρὸς τῶν νοερῶν αἰσθητηρίων ἐκείνων, οἷς ὁ θεϊότατος Παῦλος ἐκ τῆς σοφίας εἰληφώς, τῆς ὄντως στερεᾶς τροφῆς μεταδίδωσι. Τὴν δὲ ὑγρὰν, τῆς διαχυτικῆς ἅμα καὶ ἐπὶ πάντα προϊέναι σπευδούσης ἐπιβροῆς, καὶ ἔτι διὰ ποικίλων καὶ πολλῶν καὶ μεριστῶν, ἐπὶ τὴν ἀπλῆν καὶ ἀτρεμῆ θεογνωσίαν ⁵⁷ τοὺς τρεφομένους οἰκειῶς αὐτοῖς ἀγαθότητα ⁵⁸ χειραγωγούσης. Διὸ καὶ δρόσω καὶ ὕδατι τὰ θεῖα καὶ νοητὰ λόγια, καὶ γάλακτι, καὶ οἴνω καὶ μέλιτι παρεικάζεται, διὰ τὴν ζωογόνον αὐτῶν ὡς ἐν ὕδατι δύναμιν, καὶ αὐξητικὴν ὡς ἐν γάλακτι, καὶ ἀναζωτικὴν ὡς ἐν οἴνω, καὶ καθαρτικὴν ἅμα καὶ φρουρητικὴν ὡς ἐν μέλιτι· ταῦτα γὰρ ἡ θεῖα σοφία δωρεῖται τοῖς προσιοῦσιν ἀφθόνων αὐτοῖς, καὶ ἀνεκλείπτων εὐωχιῶν ἐπιβροίαν χορηγοῦσα καὶ ὑπερβλύζουσα. Τοῦτο δὲ τὸ ἀληθῶς εὐωχεῖν ⁵⁹ καὶ διὰ ταῦτα ζωοποιὸς ἅμα καὶ κουροτρόφος, καὶ ἀνανεωτικὴ, καὶ τελεσιουργὸς ὕμνουμένη.

§ V.

Nempe juxta hanc sacram convivii expositionem etiam ipsemet bonorum omnium auctor Deus inebriari dicitur, propter plenissimam, et, quæ omnem intelligentiam superat, divinæ epulationis, vel **C** magis proprie loquendo, bonæ habitudinis Dei perfectissimam et ineffabilem immensitatem. Sicut enim ea quæ apud nos est ebrietas, in deteriore partem capitur, estque immodica repletio, propter quam mente sensuque destituimur; sic in Deo si meliorem in partem capiatur ebrietas, nihil aliud est intelligenda, quam plenissima bonorum omnium immensitas, quæ dum emanat, in ipso secundum causam præexistit. Quin et ipsum sensus excessum, qui ebrietatem comitatur, accipere oportet pro ista Dei præcellentia quæ exsuperat omnem sensum, per quam ab intelligendi ratione secernitur, cum sit supra id quod intelligit et intelligitur, imo supra id quod est. Et cum simpliciter Deus bonis omnibus quæ sunt, inebriatus esse dicitur, omniaque excedere, utpote qui eis omnibus, totius immensitatis suæ præcellentia supraquam plenus sit, et extra omnia, et supra omnia sursum habitet: hisce loquendi rationibus inducti, sanctorum etiam in regno Dei convivia, eodem modo accipiemus. Transiens enim, inquit, ipse rex, faciet eos discumbere, et ministrabit eis **P**; quæ utique declarant communem quamdam et concordem sanctorum in divi-

C Κατὰ ταύτην δὲ τὴν ἱεράν τῆς εὐωχίας ἀνάπτυξιν καὶ αὐτὸς ὁ πάντων ἀγαθῶν αἴτιος Θεὸς μεθύειν λέγεται, διὰ τὴν ὑπερπλήρη καὶ ὑπὲρ νόησιν τῆς εὐωχίας, ἢ κυριώτερον εἰπεῖν, εὐεξίας τοῦ Θεοῦ παντελῆ καὶ ἄφατον ἀμετρίαν. Ὡς γὰρ ἐφ' ἡμῶν κατὰ τὸ χεῖρον ἢ μέθη καὶ ἀσύμμετρος ἀποπλήρωσις ἐστὶ, καὶ νοῦ καὶ φρενῶν ἔκστασις· οὕτω κατὰ τὸ κρεῖττον ἐπὶ Θεοῦ τὴν μέθην οὐκ ἄλλο τι χρὴ διανοεῖσθαι παρά τὴν ὑπερπλήρη κατ' αἰτίαν προσῦσαν ⁶⁰ ἐν αὐτῷ πάντων τῶν ἀγαθῶν ἀμετρίαν. Ἀλλὰ καὶ τὴν ἐπακολουθοῦσαν τῇ μέθῃ τοῦ φρονεῖν ⁶¹ ἔκστασιν, τὴν ὑπεροχὴν τοῦ Θεοῦ τὴν ὑπὲρ νόησιν οἰητέον, καθ' ἣν ἐξήρηται τοῦ νοεῖν ὑπὲρ τὸ νοεῖν ὦν, καὶ ὑπὲρ τὸ νοεῖσθαι, καὶ ὑπὲρ αὐτὸ τὸ εἶναι, καὶ ἀπλῶς ἀπάντων ὅσα ἐστὶν ἀγαθὰ μεμεθυμένος ἅμα καὶ ἐξεστηκώς ἐστὶν ὁ Θεός, ὡς πάντων αὐτῶν ἅμα καὶ ὑπερπλήρης ὦν, ἀμετρίας πάσης ὑπερβολή, καὶ αὐθις ἐξω καὶ ἐπέκεινα τῶν ὅλων ἀνωκισμένος· ἀπὸ δὲ τούτων ὁρμώμενοι, καὶ τὲ **D** ἐν τῇ βασιλείᾳ τοῦ Θεοῦ τῶν ὁσίων συμπόσια κατὰ τὸν αὐτὸν ἐκκληψόμεθα τρόπον. Παρελθὼν γὰρ φησιν, αὐτὸς ὁ βασιλεὺς ἀνακλιεῖ ⁶² αὐτοὺς, καὶ αὐτὸς διακονήσει αὐτοῖς· ἐμφαίνει δὲ ταῦτα κοινὴν τινα καὶ ὁμοιογενετικὴν τῶν ἁγίων ἐπὶ τοῖς θεοῖς ἀγαθοῖς κοινωνίαν, καὶ Ἐκκλησίαν πρωτοτόκων ἀπογεγραμμένων ⁶³ ἐν οὐρανοῖς, καὶ πνεύματα δικαίων πᾶσιν ἀγαθοῖς τετελειωμένα, καὶ πάντων ἀγαθῶν ἀποπελησμένα ⁶⁴. Καὶ τὴν ἀνάγκισιν ἀνάπαυλαν αἰόμεθα

P Luc. xii, 37.

VARIE LECTIONES.

⁵⁷ θεωρίαν, D. ⁵⁸ ἀγαθότητι, D. P. ⁵⁹ ἀληθῶς εὐ εἶναι, Ch. εὐ εἶναι, S. ⁶⁰ προσῦσαν, S. προϊούσαν, P. ⁶¹ τῶν φρενῶν, Ch. ⁶² κατακλιεῖ, D. P. ⁶³ alia lectio notatur in D ἀπογεγραμμένων. ⁶⁴ ἀποπελησμένα, S.

τῶν πολλῶν πόνων, καὶ ζωὴν ἀπήμονα, καὶ πολιτείαν ἔνθεον, ἐν φωτὶ καὶ χώρᾳ ζώντων, ἀπάσης εὐπαθείας ἱερᾶς ἀναπεπλησμένην, καὶ παντοδαπῶν καὶ μακαρίων ἀγαθῶν ἀφθονον χορηγίαν, καθ' ἣν εὐφροσύνης ἀπάσης ἀναπίμπλονται, τούτου δὴ τοῦ εὐφραίνειν ⁶⁵ Ἰησοῦ καὶ ἀνακλίνοντος αὐτοῦς, καὶ διακονοῦντος, καὶ τὴν αἰωνίαν ἀνάπαυλαν δωρουμένου, καὶ τὴν ἀποπλήρωσιν τῶν καλῶν διανέμοντος ἅμα καὶ ἐπιβρέοντος.

replentur, Jesu eos exhilarante, et in mensa collocante, et ipsis ministrante, et æternam quietem largiente, ac perfecta bona tribuente atque infundente.

§ VI.

Ἐπιζητήσεις δὲ, εὐ οἶδα, καὶ τὸν εὐφημούμενον ὕπνον τοῦ Θεοῦ, καὶ τὴν ἐγρήγορσιν ἀναπτύχθηναί· καὶ ὅταν φῶμεν, θεῖον ὕπνον ⁶⁶ εἶναι τὸ ἐξηρημένον τοῦ Θεοῦ καὶ ἀκονιώνητον ἀπὸ τῶν προνοουμένων· ἐγρήγορσιν δὲ, τὴν εἰς τὸ προνοεῖν αὐτοῦ τῶν παιδείας ἢ σωτηρίας δεομένων προσοχὴν, ἐπ' ἄλλα ⁶⁷ θεολογικὰ σύμβολα μετελεύση. Διὸ καὶ περιττὸν οἰηθέντες εἶναι τὸ, τὰ αὐτὰ τοῖς αὐτοῖς ἐπανακυκλοῦντας, ἕτερα δοκεῖν λέγειν, ἅμα δὲ καὶ ὑμῖν εἰς τὰ καλὰ πεῖθεσθαι συνεγνωκότες, τὰ μὲν τῆς ἐπιστολῆς ἀκριτῶν εἰρημένων ἀποπαύομεν, ἐκτεθεικότες, ὡς οἶμαι, καὶ περιττὰ τῶν ἐν τοῖς ἡμετέροις γράμμασιν ἐπωφλημένων. Αὐτὴν δὲ ὅλην ὑμῶν τὴν συμβολικὴν θεολογίαν ἀποστελλομεν, καθ' ἣν εὐρήσεις μετὰ τοῦ τῆς σοφίας οἴκου καὶ τοῦς στύλους τοῦς ἐπτὰ διηκρινημένους, καὶ τὴν στερεὰν αὐτῆς τροφήν, εἰς θύματα καὶ ἄρτους διηρημένην· καὶ τίς ἢ τοῦ οἴνου κρασίς, ^C αὐθίς τε, τίς ἢ ἀπὸ τῆς μέθης τοῦ Θεοῦ κραιπάλη, καὶ αὐτὰ δὲ τὰ νῦν εἰρημένα, διεξοδικώτερον ἐν αὐτῇ διήρθρωται. Καὶ ἔστιν, ὡς οἶμαι, πασῶν τῶν συμβολικῶν εὐρέτις ἀγαθὴ, καὶ συμβαίνουσα ταῖς τῶν λογίων ἱεραῖς παραδόσεσι καὶ ἀληθείαις.

Postulabis utique, probe scio, explicari tibi celebrem illum Dei somnum et evigilationem; cumque dixerimus, divinum quidem somnum esse id quod in Deo arcanum est et incommunicabile rebus iis quæ Providentia gubernantur; evigilationem vero esse ipsius Providentiæ attentionem circa eos qui disciplinæ vel salutis indigi sunt, illico ad alia signa theologica transibis. Itaque supervacaneum rati eadem iisdem de rebus repetendo alia videri dicere, simulque nobis conscii, quod vobis, ut æquum erat, morem gessimus, epistolæ quidem hinc finem facimus, cum plura putem nos persolvisse, quam litteris tuis deberemus. Symbolicam porro theologiam nostram totam mittimus, in qua una cum domo sapientiæ columnas septem explicatas reperies, et solidum ejus cibum, in hostias panesque divisum, præterea, quæ sit vini mistio, quæ item crapula ex Dei ebrietate proveniens, et ea ipsa etiam quæ modo retulimus, ibidem fusius invenies pertractata. Est enim, ut opinor, optima symbolicarum inventrix theologiarum, atque sacris sanctarum Scripturarum traditionibus ac veritatibus conveniens.

ADNOTATIONES CORDERII.

§ I. Notat Pachymeres, Titum hunc eundem esse ad quem S. apostolus Paulus epistolam scripsit, quem Crætæ præfecerat episcopum.

Ostendit, symbola rudioribus absurdas imagines ingenerare. Sic quoque magnus Basilius, Qui, inquit, ad celsiores notiones ex verbis non ascendit, sed in ipsis delineationibus corporum verborum compositione factis residet, audiet ex Moyse, Deum esse ignem, et a Daniele sapiente ad alias opiniones detorquebitur; ita fiet, ut non solum falsas cognitiones, sed inter se pugnantes ex ipsis rebus colligat. Quam enim, inquit Dionysius, exteriora ejus (scilicet symbolicæ theologiæ) plena sunt incredibilis et commentitii monstri? Tale est, uterus Dei Psal. cix, 3: *Ex utero ante luciferum genuite*. Cor hominis eructans, Psal. xlv, 2: *Eructavit cor meum verbum bonum*. Spiritus ex ore spirans, Psal. xxxii, 6: *Spiritu oris ejus omnis virtus eorum*. Sinus Dei, Joan. i, 18: *Filius, qui est in sinu Patris*. In his est, ut mihi videtur, theologia mystica generationis Filii ex substantia Patris tanquam ex utero et sinu; et processionsis Spiritus sancti ex Filio, tanquam ex ore Patris, ac proinde processionsis ex Patre et Filio. Mysticum vero dicitur et est, quod tegitur vel figuratione rei, vel translatione verbi. Et arbores, Prov. iii, 18: *Lignum vitæ, etc.*, et Apoc. ii, 7: *Vincenti dabo edere de ligno*. Et surculi, Gen. xlix: *Ex germine, fili mi, ascendiisti*. Isa. liii, 2: *Ascendet sicut virgultum*. Et flores, atque radices, Isa. ii, 1: *Egredietur virga de radice Jesse, et flos, etc.* Fontes, Jer. ii, 13: *Dereliquerunt fontem aquæ; et Psal. xxxv, 10: Apud te est fons vitæ*. Splendores, ut apud Paulum Hebr. i, 3, de Filio: *Qui cum sit splendor gloriæ Dei providentiæ, Deut. xxxii, 11: Sicut aquila provocans ad volandum, etc.*, et Exodi xix, 4: *Quomodo portaverim 614 vos super alas aquilarum, etc.* Illud quoque ad providentiam pertinet, punire scilicet impios; Ose., xiii, 8: *Occurram eis uasi ursa raptis catulis, etc.* Dona ejus, Psal. cxliv,

VARIE LECTIONES.

⁶⁵ εὐφραίνοντος, D. ⁶⁶ ὅταν φῶμεν, S. θεῖον μὲν ὕπνον, D. S. ⁶⁷ ἐπ' ἄλλα δέ, S. ἐπ' ἄλλα οἶ, P.

16 : *Aperis tu manum*, etc. Offensiones, ut cum in figura hominis apparebat antiquis, ut in Gen., cap. xviii, et in specie columbæ Spiritus sanctus. Aut potestates, ut oculi qui habent potestatem videndi ne quid in bonis aut in malis lateat Psal. xxxiii, 16 : *Oculi Domini super justos*. Pedes, qui habent potestatem ambulandi, ad ferendum auxilium aut puniendum, Gen. iii, 8 : *Et cum audissent vocem Domini Dei deambulantis in paradiso*. Similiter in nominibus aliarum partium corporis. Aut proprietates, ut in propheta Amos cap. vii, adamas vocatur Deus, quod significat non posse pati Deum, neque domari. Et ignis, Dent. iv, quia habet vim consumendi habitus pravos. Aut status, quod signat immutabilem esse Dei naturam. Aut mansiones, quod signat ejus immobilitatem. Utrumque significat lapis fundamentalis, Isa. xxviii. Aut emanationes, quod signat communicationem divinæ bonitatis, quæ mystice significatur, cum Deus dicitur *lilium et flos*, propter communicationem odoris, ut Cant. ii, 1 : *Ego flos campi, et lilium convallium*. Aut secretiones. *Quæ*, inquit Apostolus, II Cor. vi, 14, *participatio justitiæ cum iniquitate? quæ societas luci ad tenebras? quæ conventio Christi ad Belial?* Hanc secretionem sive separationem quam Deus facit, significat Scriptura mystice, cum in ea ignis etiam dicitur : hæc enim proprietas inest igni, esse discretivum, separat enim plumbum ab argento, et cinerem a carbone. Uniones, quod uniat secum Deus creaturas, et ad se convertat, mystice significatur cum dicitur Deus lapis angularis, Ephes. ii, forma viri, ut : *Antiquus dierum sedit*, Dan. vii, 9. Imo varias figuras ferarum, ut leonis, leonæ, pardī, ursi, Ose. xiii, aliorumque animantium, ut Joan. i, 32 : *Vidi descendentem quasi columbam*; et stirpium, Isa. liii, 2 : *Ascendet sicut virgultum*; et Joan. xv, 1 : *Ego sum vitis vera*. Quin etiam ornatus muliebres, qualis apud Isaiam, cap. iii, et Ezech. xvi, quibus describitur omne genus divinæ Providentiæ, qua Deus populum suum circumsepsit, et qua cum nudavit; et illud Psal. xlv, 10 : *In vestitu deaurato, circumdata varietate*, etc., et barbaræ armaturæ, Psal. xlv, 4 : *Accingere gladio*. Figulina et conflatória significant hæc mystice in Deo providentiam reformantem ac refingentem, aut vim et facultatem discernendi et repurgandi, Isa. xxix, 64; Jerem. ix; Malach. iii. Equi. Equi Dei significant mystice in oratione Habac. iii, sanctos apostolos : *Qui ascendes*, inquit, *super equos tuos, et quadrigæ tuæ salvatio*. Equi, inquit Cyrillus in eo loco, apostoli et evangelistæ sunt omnibus modis divinæ voluntati subjecti, et frenis parentes, ad omne munus celeres ac prompti, Christum pro auriga habentes, ex quibus fuit unus Paulus, de quo ipse Christus ait Actorum ix, 15 : *Vas electionis mihi est hic, ut portet nomen meum coram gentibus*. Et equitatus tuus salus. Correbant enim, non frustra, sed ut servarent civitates et regiones. Hactenus Cyrillus. Currus angeli sunt, quos in modum currus Scriptura figurat, propter communionem ordinum qui sunt ejusdem hierarchiæ, ut ait idem Dionysius in extremo capite *Cœlestis hierarchiæ*. Psal. lxxvii, 18 : *Currus Dei decem millibus multiplex, millia latantium*. Sedes, per has Dei judicium significatur, Dan. vii. Convivia, Luc. xv, ut cum vitulus occiditur in reditu filii luxuriosi, et Luc. xxii, 30 : *Ut edatis et bibatis super mensam meam*, etc. Somnus et crapula, Psal. lxxvii, 65 : *Excitatus est tanquam dormiens, tanquam potens crapulatus a vino*. Iras, Exodi xv, 7 : *Misisti iram tuam*, etc.; et Psal. vi, 1 : *Domine, ne in furore tuo*, etc. Dolores, Judic. x, 16 : *Doluit super miseriis eorum*. Varia juramenta, Gen. xxii, 16 : *Per memetipsum juravi*, etc.; et Isa. xlv, 1 : *Juravi in ira mea*; Ezech. xviii, 1 : *Vivo ego, dicit Dominus*, etc. Jer. xlv, 26 : *Juravi in nomine meo magno*. Pœnitentiæ, Gen. vi, 6 : *Pœnituit eum quod hominem fecisset, et de Saul, I Reg. xv. Maledictiones, Malach. ii, 2 : Maledicam benedictionibus vestris; Habac. iii, 14 : Maledixi sceptris ejus. Iræ inveteratæ, Jer. xlv, 21 : Horum recordatus est Dominus, etc., et Exod. xx, 5 : Ego sum Dominus Deus tuus fortis, zelotes, visitans iniquitatem patrum in filios, etc.; Gen. xlii, 22 : En sanguis ejus exquiritur. Quasi servans iram usque ad illud tempus. Multiplices et obliquas rationes frustrandi promissiones. Frustrationes promissionum vocat hic, cum ea quæ promissa sunt, non videntur ad exitum perducta, quatenus sensui apparet. Sunt tamen secundum perfectam intelligentiam spiritus, ut quod promissum fuit Jacob, Gen. xxvii, 29 : *Esto dominus fratrum tuorum*, impletum est in Christo ex semine ejus; sicut promissiones factæ Abraham de possessione terræ, et benedictione gentium, et factæ David et Salomoni de regni perpetuitate. Obliquas ergo vocat hujusmodi rationes frustrandi promissiones, quia non fuerunt directæ ad eos relatæ, qui frustrati videntur; sed ad Christum, cujus ipsi figuræ erant. Cum gigantibus pugna. Insidiatus dicitur Deus, id est cepisse consilium in illos, quasi metueret, ut doceret nos sic, ut quamvis injuriæ afficiamur, et sinus potentiores, apologiis tamen mutuis utamur, excusemusque nos apud eos qui injuriis nos afficiunt. *Ecce*, inquit Gen. xi, 6 : *Unus est populus, et unum labium omnibus, cœperuntque hoc facere, neque desistent a cogitationibus suis, donec eas opere compleant. Venite igitur, descendamus, et confundamus ibi linguam eorum*, id est nemo queratur quod divisionem hanc factam, quia enim non recte usi sunt ὁμοφωνία, id est uno labio, oportet facere ut utantur διαφωνία, id est diversitate labii. Sic igitur metum Deus figuravit, ut hoc quod dixi mystice doceret. Et concilium illud : Illa fictio personarum, quæ scripta est in lib. III Reg. c. xxii, 20. Dei interrogantis in illo concilio : *Quis decipiet Achab regem?* Et spiritus mali stantis coram Deo in terra, et respondentis : *Ego decipiam illum*, etc., illa inquam fictio personarum, docet mystice, spiritum fallaciæ uti impiis et sceleratis hominibus tanquam instrumentis, et per eos promittere falso victoriam, idque permissu Dei fieri; quia cum prohibere possit, non prohibet, quia indignus sit custodia et defensione qui decipitur, ut tunc Achab.*

Neque vero existimemus signa formarum apparentium sua tantum causa efficta esse; id est, ut sic intelligantur, ut extrinsecus secundum litteram nudam apparet. Non enim sic accipienda sunt sed potius secundum sensus quos symbola intus habent alte reconditos.

Ibidem paulo post : *Estque arcanum sive mysticum cum symbolo implicatum*. Est enim (ut ait S. Maximus) in symbolo tanquam umbra tecta veritas, ut in pascha Mosaico verum pascha sicut scriptum est I Cor. v, 7 : *Pascha nostrum immolatus est Christus*. Huc pertinet illud ad Galat. iv, 22 : *Abraham duos filios habuit*, etc.; hæc enim sunt duo Testamenta; et illud I Cor. x, 4 : *Bibebant autem de spiritali, consequente eos, petra; petra autem erat Christus*, et similia. Quod autem symbolum verti cum Turriano, interpretationem S. Maximi secutus, Dionysius vocat τὸ ἑρπύον, id est, non tacitum sive dictum; quia quod mystice latet in symbolo est ἀπόρρητον, id est arcanum et tacitum. Itaque mysteria quæ in symbolis significantur, sunt ἀπόρρητα ἐν ἑρπύοις νοούμενα, id est occulta intellecta in symbolis.

Idem declarant etiam qui audita aperta theologia, effingunt in se typum quemdam, etc. Exemplum sit quod scriptum est in Jerem. c. xiii, de iis quæ aperte dixit Dominus sine ullo typo aut integumento, quomodo populum Israel sibi adjunxisset, et quomodo propter peccata esset puniendus. Et de lumbari, in quo tanquam in typo efficta voluit, ut Jeremias supplicium de populo Israel sumendum, et suam cum illo populo conjunctionem magis adhuc intelligeret meliusque aliis exponeret. Vide Jeremiæ cap. xiii, vers.

4 : *Surge et vade ad Euphratem*, etc. Frequentia sunt istiusmodi exempla in Prophetis de aperta theologia, et de typis ad eam adhibitis.

§ II. *Quin et ipsius quoque mundi aspectabilis fabrica*, quodammodo symbolorum vicem tenet, ut notavit S. Maximus. *Et ipsa veritas testatur*. Christum dicit, qui in Evangelio multa, quæ ad theologiam apertam et demonstrantem pertinent, per symbola et parabolas loquebatur. Unde Nicodemo dixit, ut Pachymeres observavit Joan. III, 12 : *Si terrena dixi vobis, et non creditis, quomodo, si dixerò vobis cœlestia, credetis?* Ut perinde sit hoc, ut mihi quidem videtur, ac si diceret : Si cœlestia et divina dixi vobis per symbola corporea, et naturæ vestræ cognata et familiaria, et non creditis, ut credendo intelligatis; quomodo, si dixerò vobis cœlestia absque istis imaginibus vobis notis, credetis? Docuerat enim Dominus Nicodemum exemplo venti de operatione occulta, et spirituali creaturam ex aqua et Spiritu sancto regenerante. Ubi vocem tantum audimus : *Ego te baptizo in nomine Patris, et Filii, et Spiritus sancti*, sed quomodo operetur, aut unde incipiat, et ubi desinat, nescimus; aut in vento, qui est, ut ait Dionysius cap. 45 *Cœlestis hierarchiæ*, imago et typus divinæ operationis, propter proprietates venti, quas ibidem Dionysius notavit, ubi etiam locum Evangelii citat : *Spiritus ubi vult spirat* 9. Ibidem infra : *Deus ignis dicitur, et eloquia Dei ignea, et ordines angelorum*, etc. Quomodo imago ignis conveniat præceptis divinis, et quomodo angelis, videt quæ notavimus ad cap. 43 *Cœlestis hierarchiæ*. Ignis autem etiam dicitur de providentiis, ut Lucæ XII, 49 : *Ignem veni mittere in terram*. Et de sermonibus Jer. XXXI, 29 : *Nunquid sermones mei non sunt quasi ignis?*

Vide Schol. S. Maximi et Paraphr. Pachym. in Epistol. 9, tom. II.

ΕΠΙΣΤΟΛΗ Ι.

A

EPISTOLA X.

ΙΩΑΝΝΗ ΘΕΟΛΟΓΩ, ΑΠΟΣΤΟΛΩ ΚΑΙ ΕΥΑΓΓΕΛΙΣΤΗ, ΠΕΡΙΟΡΙΣΘΕΝΤΙ ΚΑΤΑ ΠΑΤΜΟΝ ΤΗΝ ΝΗΣΟΝ.

JOANNI THEOLOGO, APOSTOLO ET EVANGELISTÆ, IN PATMO INSULA EXSULANTI.

SYNOPSIS EPISTOLÆ.

Beato Joanni apostolo et evangelistæ, Christi discipulo dilecto, in Patmo insula exsulanti, propheticæ prædicationem ab exsilio liberationem, et reditum in Asiam, ubi exemplo suo plurimis profuturus sit.

Προσαγορεύω σε τὴν ἱερὰν ψυχὴν, ἡγαπημένε, καὶ ἔστι μοι τοῦτο πρὸς σὲ παρὰ τοὺς πολλοὺς ἰδιαιτέρων. Χαῖρε ἀληθῶς ἡγαπημένε, τῷ ὄντως ἐραστῷ καὶ ἐφετῷ καὶ ἀγαπητῷ λίαν ἡγαπημένε. Τί θαυμαστόν ἐστι Χριστὸς ἀληθεύει, καὶ τοὺς μαθητὰς οἱ ἄδικοι τῶν πόλεων ἐξελαύνουσιν, αὐτοὶ τὰ κατ' ἀξίαν ἑαυτοῖς ἀπονέμοντες, καὶ τῶν ἁγίων οἱ ἐναγείς ἀποδιατελλόμενοι καὶ ἀποφοιτῶντες; Ἀληθῶς ἐμφανεῖς εἰκόνες εἰσὶ τὰ ὁρατὰ τῶν ἀοράτων· οὐδὲ γὰρ ἐν τοῖς αἰῶσι τοῖς ἐπερχομένοις αἴτιος ἔσται τῶν ἐξ αὐτοῦ δικαίων ἀφορισμῶν ὁ Θεὸς, ἀλλ' οἱ τοῦ Θεοῦ παντελῶς ἑαυτοὺς ἀφορίσαντες· ὡσπερ καὶ θατέρους ὁρῶμεν ἐντεῦθεν ἤδη μετὰ τοῦ Θεοῦ γιγνομένους, ἐπειδὴ ἀληθείας ὄντες ἐρασταί, τῆς προσπαθείας μὲν ἀναχωροῦσι τῶν ὑλικῶν, ἐν πάσῃ δὲ πάντων κακῶν ἐλευθερίᾳ καὶ ἔρωτι θεῷ τῶν ἀγαθῶν ἀπάντων εἰρήνην ἀγαπῶσι, καὶ τὸν ἁγιασμὸν κακῆς τῆς παρουσίας ζωῆς ἀπάρχονται τῆς μελλούσης ἀγγελοπρεπῶς ἐν μέσῳ ἀνθρώπων ἐμπολιτευόμενοι, ξὺν ἀπαθείᾳ πάσῃ, καὶ θεωνομίᾳ, καὶ ἀγαθότητι ⁶⁸, καὶ τοῖς ἄλλοις ἀγαθοῖς. Ὑμᾶς μὲν οὖν, οὐκ ἂν ποτε οὕτω μανείην, ὡς ἡγήσασθαι τι πάσχειν· ἀλλὰ καὶ τὰ σώματος πάθη κατὰ μόνον τὸ κρίνειν αὐτὰ διαισθάνεσθαι πιστεύω. Τοὺς δὲ ἄδικουῦντας ὑμᾶς καὶ περιορίζειν οἰομένους, οὐκ ὀρθῶς τοῦ Εὐαγγελίου τὸν ἥλιον ἐνδίκως αἰτιώμενος, εὐχομαι τούτων ἀφεμένους, ὧν ἐξ' ἑαυτοῦς δρωσιν, ἐπὶ τὰγαθὸν τραπέσθαι, καὶ πρὸς ἑαυτοὺς ὑμᾶς ἐφελκύσασθαι, καὶ μεταλαθεῖν τοῦ φωτός. Ἡμᾶς δὲ οὐδὲ τοῦναντίον ἀποστερήσει τῆς Ἰωάννου

Saluto te sanctam animam, o dilecte, quoniam id mihi præ cæteris tecum licet familiarius. Salve **616** o vere dilecte, et perquam dilecte illi, qui vere amandus, et expetendus, et diligendus est. Quid mirum si Christus vera loquitur, et iniqui discipulos e civitatibus expellunt, sibi ipsi quæ merentur tribuentes, dum a viris sanctis scelesti se segregant atque recedunt? Revera quæ videntur manifestæ sunt imagines eorum quæ non videntur; neque enim in sæculis venturis auctor erit Deus justarum a se separationum, sed illi ipsi qui se a Deo prorsus sequestrarunt; sicut e contra jam alios etiam cum Deo hic conjunctos aspiciamus, quod amando veritatem, ab omni rerum materialium affectu procul recedant et a malis omnibus liberati, divino prorsus amore pacem omnium bonorum et sanctitatem consecutur, et in præsentis vitæ futuræ vitæ primitias prælibent, inter homines angelico more conversantes, cum omni tranquillitate animi, ac Dei benedictione ac bonitate cæterisque donis. Equidem haud ita demens sum, ut arbitrer vos quidquam pati; imo vero passiones corporis hac ex parte tantum sentire credo, ut easdem sensu tenuis percipiatis. Cæterum eos qui vos injuriis afficiunt, et perperam se solem Evangelii exterminare posse putant, jure merito reprehendens, opto ut abstineant ab iis quæ contra semetipsos delinquant, et ad bonum convertantur, et ad se vos alliciendo, luminis participes existant. Nos autem

9 Joan. III, 8.

⁶⁸ καὶ ἀγαθότητι, S.

e diverso nihil lucidissimo Joannis radio privabit; A in præsentiarum quidem fructuosos memoria et renovatione verissimæ theologiæ tuæ; paulo vero post (ausim dicere, licet confidentius) vobis ipsis conjungendos. Utique sum fide dignus, quando præcognita tibi a Deo, et disco, et refero te nimirum ex Patmi ergastulo liberatum iri, et in Asiam reversurum, ubi præbebis exempla benignum Deum imitandi, eaque posteris relinques.

παμφοῦς ἀκτῖνος, νῦν μὲν ἐντευξομένους τῇ μνήμῃ καὶ ἀνανεώσει τῆς σῆς ἀληθοῦς θεολογίας, μικρὸν δὲ ὕστερος ⁶⁹ (ἔρω γάρ, εἰ καὶ τολμηρόν,) ὑμῖν αὐτοῖς ⁷⁰ ἐνωθησομένους. Ἀξιόπιστος δὲ πάντως εἶμι τὰ προσγνωσμένα σοὶ ἐκ Θεοῦ, καὶ μαθῶν καὶ λέγων, ὅτι καὶ τῆς ἐν Πάτμῳ φυλακῆς ἀφεθῆσι, καὶ εἰς τὴν Ἀσιὰτιδα γῆν ἐπανήξεις, καὶ δράσεις ἐκαὶ τοῦ ἀγαθοῦ Θεοῦ μιμήματα, καὶ τοῖς μετὰ σὲ παραδώσεις.

ADNOTATIONES CORDERII.

Beatum Joannem *sanctam animam* appellat, ob prærogativam virginitalis, quæ per excellentiam, *sanctitas* vocari solet; et *dilectum*, ut qui passim in Scripturis nuncupetur *Discipulus quem diligebat Jesus*.

Ubi autem ait: *Quid mirum si Christus vera loquitur*, etc., alludit Matth. xxiii, et Lucæ xxi, ubi agit de persecutionibus quæ discipulis imminabant a tyrannis et improbis hominibus, qui dum sanctos persequuntur, ipsi sibi, non sanctis nocent, dum ab ipsis se segregant, et sanctæ conversationis et divinæ illustrationis fructu privant.

Et perperam se solem Evangelii. Nota, quomodo, sanctum Joannem Evangelistam nuncupet ἥλιον Εὐαγγελίου, id est *Evangelii solem*, cui etiam attribuit *παμφοῦς ἀκτῖνα*, *radios clarissima luce fulgentes*. Apostoli enim majora quædam luminaria sunt, in quibus veluti procreandis ornandisque Deus mirabilem potentiam suæ vim ostendit. Nam cum in mundi constitutione, luminare unum majus divine fuisset molitus et æthereos deinde globos magna luminum varietate exornavisset, post cursum perennium sæculorum, Ecclesiam suam aggressus, ut novum cælum inusitato artificio distingueret, zodiacum effecit mirabilem; in quo non taurum, arietem, aut leonem posuit, aut reliquas duodecim numero signiferi orbis imagines, sed duodecim apostolos, ut totidem soles, aurea luce formosos, jubare plenissimo radiant. De quibus præclare Arnobius in Psal. LVIII: *Cæli, inquit, facti sunt apostoli, habentes in se Solem justitiæ, et merita in modum stellarum, pro varietate, diverso splendore radiantia*. Inter hos utique S. Joannes apostolus et evangelista duplici virginitalis et singularis dilectionis prærogativa præeminebat. Sic et D. Paulum gentium doctorem, suum et Hierothei præceptorem sanctus Dionysius (63) ob excellentem sapientiam *κοινὸν ἥλιον, communem solem* appellat.

Te nimirum ex Patmi ergastulo. Ait sibi divinitus esse revelatum, ipsum rediturum ab exsilio, ut in Asia τοῦ Θεοῦ μιμήματα, *Dei imitationes* perficeret. Unde collige apostolos per omnes oras terrarum vultu, sermonibus, et castissimæ vitæ religione τὴν θεομιμησίαν, *imitationem Dei* circumtulisse.

Vide Schol. S. Maximi et Paraphr. Pachym. in Epistol. 10, tom. II.

(63) *Divin. nomin. cap. 7.*

VARIE LECTIONES.

⁶⁹ ὕστερον. ⁷⁰ ἡμῖν αὐτοῖς, S.

EPISTOLA XI.

(Spuria.)

(Opp. S. Dionysii ed. Venet, 1733, tom. II, p. 99.)

DIONYSIUS APOLLOPHANI philosopho.

Jamjam ad te, cordis mei amor (64) sermonem dirigo, et multas meas curas sollicitudinesque tua causa olim susceptas, tibi in memoriam redigo. Nempe tenes, quam mihi et benevolo animo tuam illam in errore, tametsi levibus ex causis, pertinaciam redarguerim, utque istas vanas, quibus illudebaris, opiniones insimulaverim. Nunc autem summam divinæ erga te benignitatis moderationem, quanto possum maximo affectu venerans, tibi salubriter resipiscenti, pars animæ meæ, congratulor. Quin et iis, quæ olim aspernabare, nunc juvat te affari; et quorum prius respuebas notitiam, ea modo rursus inculcare. Sæpe enim tibi et quidem accurate exposui (65), (quod et Moyses litteris prodidit) hominem a Deo primitus e limo factum ¹, et mundi peccata diluvio expiatus; et consecutis temporibus ipsum Moysen, amicitia cum Deo copulatum, multa in Ægypto et in Ægypti egressione, ipsius Dei causa et virtute patrasse prodigia; neque ipsum modo, sed alios quoque deinceps divinos vates similia non raro edidisse, qui et Deum e virgine naturam humanam suscepturum multo ante prænoverant. Quibus mihi non semel, sed sæpius respondisti, non modo te nescire an hæc vera essent, sed etiam quis ille Moyses, et albus aterne fuerit, penitus ignorare. Evangelium autem Jesu Christi, qui est Deus totius majestatis, (quod meum vocabas) respuere, Paulum vero mundi circumambulonem et verbatimorem a terrenis ad cælestia devocantem nolle recipere. Denique tu me quoque, quasi patriæ religionis jura degener abdicassem, inque nefaria sacrilegia præcepissem, reprehendens hortabare, ut ea, quibus innitebar dediscerem: aut saltem, aliena missa faciens, satis haberem mea retinere, neu divinis numinibus et patriis institutis derogarem. Posteaquam vero superna lux paternæ gloriæ super mentis tuæ tenebras splendoris sui radios sua voluntate demisit, simul intimo cordi meo insudit, ut plenum pietatis negotium tibi memorarem; nempe quo modo nobis Heliopoli degentibus (eram tum annos circiter viginti quin-

¹ Gen. ii, 7. ² Psal. xxviii, 3.

que natus, et tu mihi ferme cœvus) die quadam sexta, et hora item fere sexta, sol horribiliter, subeunte luna, obscuratus fuerit (non quod Deus, sed quod Dei opus (66) in veræ ipsius lucis occubitu lucere non quiverit), tumque ex te percunctatus sim, quid tibi, vir prudentissime, super hoc videretur, tu autem ejusmodi responsum dederis, quod menti penitus infixum, nulla prorsus oblivione, nulla vel mortis imagine dilabi possit. Cum enim totus orbis tetra tenebrarum caligine uniformiter obductus fuisset, ac jam repurgari solis globus et renitescere accepisset, tum assumpta Philippi Aridæi regula, et contemplatis cæli orbibus deprehendimus, quod erat quoque alias notissimum, non potuisse id temporis defectionem solis evenire: deinde observavimus, lunam ab oriente solem subivisse, ejusque radios obstruxisse, donec totum occuleret, quæ tamen alias ab occidente solita esset occurrere; quin illam quoque nctavimus, cum ad extrema solis pervenisset, ejusque universum orbem obtexisset, tum retro orientem versus recurrisse, quamvis id esset tempus, quod nec lunæ præsentiam, nec solis concursum postularet. Ego igitur, o multiplicis eruditionis sacrarium, tanti mysteri nescius cum essem, sic te alloquebar: Quid tibi vult hoc rei, o doctrinæ speculum Apollophanes? Insolita ista portenta æquorumnam tibi mysteriorum videntur indicia? Tu autem, ore divino magis quam humanæ vocis sermone, « Hæ sunt, o bone Dionysi, inquebas, divinarum rerum mutationes. » Denique, cum diem annumque adnotassem, et tempus illud cum eo, quod Paulus mihi quondam ab ore suo pendenti annuntiaverat, signis conclamantibus concordare sensissem, tum et veritati manus dedi, et me falsitatis nexibus expediti. Quam proinde veritatem, et mirifice prædico, et tibi ingero, quæ est vita et via et lux vera, quæ illuminat omnem hominem venientem in hunc mundum¹. Cui et tu tandem, ut vere sapiens, cessisti. Nam cessisti vitæ, cum mortem abdicasti. Et optime sane deinceps feceris, si eidem veritati prorsus adhæseris; ita quidem nobis arctius conjungere. Illud enim, illud os nobiscum posthac erit, cujus splendore verborum, mentis meæ perstringens aciem, solitus eras, accersitis hinc inde coloribus, et fucato eloquentiæ nitore intimos pectoris nostri recessus pertentare, imo et nonnullis interdum maledicentiæ aculeis nos acrius fodicare. Quare quemadmodum antehac, ut tute fatebare, doctrinæ Christianæ, sacrarumque litterarum quamvis sapida cognitio tibi non sapiebat, sed cum ad eam vel degustandam tantum accederes, a mentis tuæ palatio resiliens, ac velut dedignans in pectore tuo sedem ponere resistebat: ita modo postquam cor intelligens ac providum es nactus, tete ad superna erige, neque pro iis quæ non sunt, ea quæ vere sunt dimitte; adeoque contra eos, qui te ad falsa provocaverint, tanto in posterum esto pertinacior, quanto tu nobis, cum ad veritatem votis omnibus inviarem, exstitisti pervicacior. Sic enim ego in Domino Jesu, (qui est esse mecum et vivere) lætus dehinc moriar, quandoquidem et tu in eo vivas.

PETRI LANSSELI NOTÆ.

(64) Jamjam ad te cordis amor, etc. Illa sancti Dionysii Epistola ad Apollophanem jam Christianum rudiore stylo primitus e Græco in Latinum conversa fuit, ut quidem repræsentatur ab Hilduino abbate, in Vita S. Dionysii (a), octingentis ante annis scripta. Et stylus vix Latinus, ac ne vix quidem arguit e Græco esse versam.

Exemplum autem Græcum venisse videtur in manus S. Maximi, sed postea amissum, cum ad Epistolam Dionysii 10, quæ est ad Joannem, ita scribat: Ὑποθώμεθα δὲ τὸν θεῖον Διονύσιον, ὅτι τὰ ἐπὶ τῷ σταυρῷ τοῦ Κυρίου εἶδεν, εἶναι καὶ ἐτῶν, ἅτε οἶμαι καὶ ἐτι ἀναγιγνώσκοντα. Supponamus autem, inquit, sanctum Dionysium, quando ista propter Domini crucem prodigia conspexit, fuisse viginti quinque annorum, quemadmodum me adhuc legisse arbitror. Sic ille. Cum autem id diserte in hac ad Apollophanem Epistola expressum reperiat, et alibi nusquam credibile est Maximum in eam Epistolam

aliquando incidisse, sed nunc eandem intercidisse. Accedit, quod tam argumentum ipsius Epistolæ, quam styli Græci vestigia (quæ magis in rudi versione notari possunt et solent, quam in politiore) spiritum et orationem spirent sancti Dionysii (b).

(65) Sæpe enim tibi et quidem accurate exposui, etc. Hæc indicant frequentes Dionysii cum Apollophane congressiones et disputationes, uti et illa quæ post subdit: Quibus mihi non sæmel, sed sæpius respondisti, etc.

(66) Non quod Deus, sed quod Dei opus, etc. Est Dionysii ad Apollophanem occupatio, qua occurrit tacitæ objectioni, quam movere potuisset Apollophanes, dicens, extraordinarium solis et lunæ occursum cum densis tenebris, vocari divinarum rerum mutationes; quia scilicet sol et luna dii sint et habeantur; ideoque eorum prodigiosas mutationes rerum esse divinarum conversiones. De quo jam egi initio capitis fusius.

¹ Joan. 1, 9.

(a) Patrologia Latine t. CVI, col. 33.

(b) Aliter omnino plerique sentiunt editores Operum S. Dionysii. Vide Protegomena, col. 56. EDIT. PATR.

LITURGIA SANCTI DIONYSII

ATHENARUM EPISCOPI (1).

(*Liturgiarum Orientalium Collectio* opera et studio Eusebii RENAUDOTII Parisini, edit. secunda, Francfurti ad Mœnum, 1847, t. II, p. 201.)

Primum Oratio ante Pacem.

Sacerdos. Domine Deus qui es simplex, non compositus absconditusque in essentia sublimi, Deus Pater a quo nomen habet omnis paternitas quæ in cælo est et in terra, Principium divinitatis, eorum qui naturæ divinæ participant, et perfectior eorum qui perfectionem consequuntur: bonus super omnia bona pulcherque supra omnia pulchra: tranquillitas pacifica, pax, concordia et unio omnium animorum. Compone dissidia quæ nos invicem dividunt, et reduc ea ad unionem charitatis, quæ aliquam essentiæ tuæ sublimis similitudinem habeat. Et sicut unus es super omnia, fac nos unum, per unanimam bonæ mentis, ut simplices, et non divisi inveniamur coram te in tempore hoc mysterii peragendi: utque per amplexus charitatis, et nexus dilectionis, spiritualiter unum simus, tam nobiscum ipsis, quam ad invicem, per pacem illam tuam omnia pacantem, per gratiam et misericordiam amoremque erga homines unigeniti Filii tui, per quem et cum quo te decet gloria, honor et imperium, cum Spiritu tuo sanctissimo.

Populus. Amen.

Sacerdos. Pax.

Populus. Et cum spiritu tuo.

Diaconus. Det pacem unusquisque.

Populus. Omnes.

Diaconus. Post.

Populus. Coram te Domine.

Sacerdos. Dator sanctitatis et largitor omnis boni Domine, qui omnem creaturam rationalem sanctitate quæ a te est, sanctificas: sanctifica per Spiritum tuum sanctum, nos servos tuos, qui inclinamur coram te: libera nos ab omnibus passionibus servilibus peccati, ab invidia, dolo, deceptione, odio, inimicitia, et ab eo qui eadem operatur, ut mereamur sancte perficere ministerium horum sa-

(1) Areopagitam hic Jacobitæ intelligunt, quem etiam Arabice *Baulousi*, Paulinum vocant sive Pauli discipulum. Ejus enim libros pro genuinis habent, et majores eorum Monophysitæ, qui sub Justiniano, anno J. C. 552, Constantinopoli de fide collationem cum orthodoxis habuerunt, illorum primi testimoniis usi sunt, quod a viris doctissimis dudum fuit observatum (a). In variis Collectaneis sententiarum ex antiquis Patribus, ad opinionis suæ defensionem, exstant nonnullæ ex ejusmodi libris: et ea ratione, Dionysius inter Ecclesiæ Doctores in Diptychis frequenter numeratur. Atque illa verisimilis causa est, cur ejus nomine Liturgiam singularem composuerint, non quod multa ad sacros ritus spectantia hauserint ex libris de *Eccle-*

A cramentorum vivificantium, per pontificem cælestem Jesum Christum unigenitum Filium tuum, per quem et cum quo te decet gloria et honor.

Populus. Amen.

Sacerdos. Existens essentialiter et ab æterno, cujus natura incomprehensibilis est, qui prope es, et præsens omnibus, absque ulla sublimitatis tuæ mutatione: cujus bonitatem appetit et desiderat quodcumque existit; intelligibiles quidem et intellectu præditæ creaturæ, intelligibiliter, sensu vero præditæ, sensibiliter. Qui cum unus sis essentialiter, tamen ades nobiscum et inter nos, in hac hora, qua ad hæc mysteria tua sancta vocasti et adduxisti nos: et standi coram sublimi Throno majestatis tuæ dignos fecisti, atque tractandi vasa sancta ministerii tui manibus nostris impuris. Aufer autem a nobis, Domine, vestem iniquitatis qua amicti sumus, ut a Jesu filio Josedek sacerdote magno vestimenta sordida abstulisti: et pietate atque justitia exorna nos, sicut illum vestimento gloriæ ornasti; ut te solo tanquam tegumento induti, et sicut templa coronata gloria existentes, te absque velamine videamus, mente divinitus illustrata, et ad mensam regni tui epulemur, dum hoc sacrificio coram nobis proposito communicantes perfruemur, et referemus tibi gloriam et laudem.

Populus. Amen.

Diaconus. Stemus decenter.

Populus. Misericordiæ Dei.

Sacerdos. Caritas.

Populus. Et cum spiritu tuo.

Sacerdos. Sursum corda.

Populus. Habemus ad Dominum.

Sacerdos. Gratias agamus Domino.

Populus. Dignum et justum est.

Sacerdos inclinatus. Vere enim mentis, sermonis et cogitationis vires excedit celebratio beneficiorum

siastica hierarchia; nam quantum ad disciplinam eucharisticam spectat, vix unquam illorum meminerunt. Eodem nomine edita est in Missali Chaldao Liturgia, sed quæ præter titulum cum ista commune nihil habet, cum in Missali tribuatur Dionysio Barsalibi episcopo Amideno Jacobitæ famosissimo, de quo dicitur in observationibus ad eandem Liturgiam, et passim alibi dictum est, cum illius testimoniis in toto hoc opere sæpissime utamur. Neque ullus est ambiguitati locus, aut suspicioni de incuria librariorum: cum in iisdem codicibus utraque Liturgia sæpe reperiatur. In ista vero pauca occurrunt quæ aliquam explicationem desiderant.

(a) Mer. De sacr. ord. p. 2, 1. Lamoy. De duobus Dionys.

tuorum, Domine, neque sufficiunt omnia ora, mentes omnes, et linguæ, ad te, ut dignum est, glorificandum. Verbo enim tuo facti sunt cœli, et spiritu oris tui omnes virtutes supernæ: luminaria omnia quæ in firmamento sunt, sol et luna, mare et arida et quæcumque in eis sunt. Quæ vocem non habent, silentiis suis: quæ sermone prædita sunt, vocibus, sermonibus et hymnis perpetuo tibi benedicunt; quia tu es natura bonus, et supra omnes laudes, in essentia tua incomprehensibiliter existens.

Elevans vocem. Te laudat creatura hæc visibilis et sensu prædita, Domine, ut etiam illa intellectualis, et supra sensuum conditionem posita. Cœlum et terra te glorificant, mare et aer te prædicant; sol in cursu suo te laudat: luna in mutationibus suis te veneratur: turmæ archangelorum, et agmina angelorum, virtutes illæ mundo et mentis facultate sublimiores, benedictiones ad regionem tuam mittunt. Radii lucis excellentis et absconditæ, sanctificationes gloriæ tuæ demittunt; principatus et ordines te cum júbilo laudant; potestates et dominationes te venerantur; virtutes, throni et sedes inaccessibiles te exaltant, splendores lucis æternæ, specula sine macula, substantiæ sanctæ, susceptrices sapientiæ sublimis, præ omnibus scrutatrices voluntatis ab omnibus absconditæ, motibus præclaris tonorum inimitabilium, vocibusque dignis creatura rationali: cherubim multioculi, quorum motus subtilissimi, te benedicunt: seraphim instructi sex alis implexis, pleni que plumis, te sanctificant, illi ipsi, qui alis suis facies suas tegunt, pennisque pedes suos velant, et undequaque volantes et plaudentes alis alter ad alterum, ut non adurantur ab igne tuo devorante, cantus suaves, et ab omni materia puros, æquali omnium consonantia canunt, tibi gloriam æternam referentes, uno hymno Deo digno clamantes et dicentes.

Populus. Sanctus, Sanctus, Sanctus.

Sacerdos inclinatus. Sanctus es, Deus Pater omnipotens, opifex et creator omnis creaturæ invisibilis, et visibilis, atque sensibilis. Sanctus es, Deus unigenitus Filius, virtus et sapientia Patris, Domine et Salvator noster Jesu Christe. Sanctus es, Deus Spiritus sancte, perfectior et sanctificator sanctorum. Trinitas sancta et indivisa, consubstantialis, æqualisque gloriæ: cujus misericordia erga genus nostrum effusissima est. Tu sanctus es et sanctificans omnia: qui non reliquisti illud ipsum genus nostrum in exilio ex paradiso, cum interea omni peccati genere esset implicitum, sed illi manifestatus es per verbum quod coram mundo egestatem passum est: ipsum vero (genus humanum) accepit (Deus) Verbum, in omnibus ipsi assimilatus, excepto peccato, ut præparatum eum efficeret ad sanctitatem, dispositumque ad convivium hoc vivificum.

(2) Ista vox addita verbis Christi tam in forma panis, quam in altera calicis consecrandi, nullum in vetustis Græcis Liturgiis exemplum habet, ut ne-

Elevans vocem. Qui conceptus, formatus et configuratus a Spiritu sancto, et ex sanguine virgineo Virginis sanctæ Genitricis Dei Mariæ natus est quidem homo, et ex corpore ejusdem puro et sanctissimo, princeps vitæ, suscipiensque divinitatem in carne, conservatis naturæ lege et proprietatibus, sed modo supra naturam; agnitusque est Deus in Spiritu, et homo in carne. Atque in quantum erat Verbum ante sæcula, ex te ut Deo dignum erat, natus est, et virtutibus atque miraculis, qualia opifici omnium conveniebant, talem se esse testatus est: tum etiam quod sanationem absolutam, salutemque perfectam universo generi humano largitus est. In fine autem et consummatione dispensationis suæ, propter nos, et ante crucem suam salutarem, accepit panem in manus suas puras et sanctas, et aspexit ad te Deus Pater, gratias agens † benedixit †, sanctificavit †, fregit, deditque discipulis suis apostolis sanctis, dicens: Accipite et manducate ex eo, et credite quod corpus meum est (2), illud ipsum quod pro vobis et pro multis frangitur et datur, ad expiationem delictorum, remissionem peccatorum et vitam æternam.

Populus. Amen.

Sacerdos. Eodem autem modo et super calicem quem miscuit vino et aqua, gratias egit †, benedixit †, sanctificavit †, et dedit iisdem discipulis suis et apostolis sanctis, dicens: Accipite, bibite ex eo vos omnes, et credite quod hic est sanguis meus Testamenti Novi, qui pro vobis et pro multis effunditur et datur ad expiationem delictorum, remissionem peccatorum, et vitam æternam.

Populus. Amen.

Sacerdos. Ipse etiam præceptum toti cœtui et congregationi fidelium per eosdem apostolos sanctos dedit, dicens: Hoc facite in mei memoriam, quotiescunque manducabitis panem hunc et mistum quod in hoc calice est bibetis, et hoc convivium celebrabitis, mortis meæ commemorationem agitis donec veniam.

Populus. Mortis tuæ, Domine, memoriam agimus.

Sacerdos. Præcepto igitur Dominico tuo obsequentes, commemorationem mortis et resurrectionis tuæ per sacrificium hoc perpetuo celebrantes in mysterio: expectamus quoque adventum tuum secundum, renovationem generis nostri, et vivificationem mortalitatis nostræ. Non enim simpliciter, sed cum gloria Deo digna, in Spiritu ineffabili terribiliter advenies, et super thronum excelsum majestatis tuæ sedens, agnitionem regni potestatis tuæ ab omnibus creatis, et factis exiges; ultionemque imaginis tuæ, ab iis qui per malas passiones eam corruerunt, juste facies. Sacrificium hoc, illic celebratum, tibi commemoramus, Domine, et passiones quas pro nobis sustinisti in cruce. Propitius esto, o bone et amator hominum, in hora

que in Alexandrinis, sed tantum in una aut altera Syriacis.

illa plena timoris, et trepidationis, congregationi A peccatorum et vitam æternam ea suscipientibus huic adorantium te, et omnibus filiis Ecclesiæ sanctæ redemptæ sanguine pretioso tuo. Depellantur carbones ignis ab illis qui tincti sunt sanguine tuo, et signati Sacramentis tuis (3), in nomine tuo sancto, velut olim flamma Babylonica, a pueris domus Hananiæ. Neque enim alios præter te novimus, Deus, neque in alio spem habemus salutis consequendæ, si quidem auxiliator, et salvator generis nostri tu es. Et capropter sapiens Ecclesia tua, per ora et linguas omnium nostrum deprecatur te, et per te, et tecum Patrem tuum. dicens :

Populus. Miserere.

Sacerdos. Nos quoque.

Diaconus. Quam timenda est hæc hora.

Sacerdos inclinatus dicit Orationem Invocationis Spiritus sancti.

Te invoco, Deus Pater : miserere nostri, et abluere per gratiam tuam, immunditiam operum meorum malorum dele, per misericordiam tuam, quæ odio digna commisi. Etenim non extendo ad te cum fiducia manus meas; neque enim possum in cælum aspicere, propter multitudinem iniquitatum meorum, et spurcitiâ facinorum meorum. Sed in benignitate, gratia et longanimitate tua, animum confirmans, Spiritum tuum sanctum peto, ut mittas eum super me, et super has oblationes propositas, populumque tuum fidelem.

Sacerdos. Exaudi me, Domine.

Populus. Kyrie eleison, Kyrie eleison, Kyrie eleison. C

Sacerdos. Per illapsam autem, et obumbrationem suam (4), efficiat panem quidem istum † corpus vivum et vitam præstans animabus nostris, † corpus salutare, † corpus cœleste : corpus salvans animas et corpora nostra, corpus Domini Dei et Salvatoris nostri Jesu Christi, ad remissionem peccatorum, et vitam æternam, illud suscipientibus.

Populus. Amen.

Sacerdos. Et mistum cum in hoc calice est efficiat † sanguinem vivum et vitam præstans animabus nostrum omnium, † sanguinem salutarem, † sanguinem cœlestem, sanguinem salvantem animas nostras et corpora, sanguinem Domini Dei et Salvatoris nostri Jesu Christi, ad remissionem D

(3) Ora fidelium per eucharistiæ susceptionem tingi sanguine Christi, ut postes domorum Israelitici populi in Ægypto tinctos sanguine agni Paschalis, communis est Orientalium doctrina, quam huc explicat Severus episcopus Aeschmonin, in opere de Agno Paschali et Eucharistia. Idem legitur in variis orationibus, præsertim illis quæ dicuntur post communionem, ad gratiarum actionem. Signati sacramentis dicuntur Christiani per baptismum, per myron seu chrismatis impressionem, et per eucharistiam. Ea locutione nihil in istis officiis frequentius.

(4) De vocibus quæ in hac oratione usurpantur ab Orientalibus, dictum est fusiis in notis ad hunc locum Liturgiæ Basilii Copticæ (a). Ἐπιφοίτησιν

(a) Vide S. Basilii Opera editionis nostræ EDIT. PATR.
(b) Hcm. 2 in Hexæm.

Populus. Amen.

Sacerdos. Secundum autem traditionem et commendationem divinam eorum, qui spectatores fuerunt mysteriorum tuorum, et interpretes mirabilium tuorum, eucharistiam hanc offerimus coram te Domine, et per eam commemoramus charitatem tuam erga nos, universamque dispensationem unigeniti tui in hoc mundo, ut tu etiam recorderis per eam, misericordiæ tibi congenitæ et naturalis, quæ hora quacunque super creaturas tuas diffunditur, et nos eripias ab ira iniquis reservata, et a suppliciis operantium nequitiam, et a crudeli impugnatione dæmonum, qui oppugnant animas nostras, cum hiuc exhibimus : nosque dignos efficias regno tuo, et habitaculis eorum, qui servaverunt præcepta tua, et referemus tibi gloriam et gratiarum actionem, etc.

Populus. Amen.

Sacerdos inclinatus. Verbis tuis non mendacibus, doctrinisque veracissimis tuis dixisti, Domine, maximum esse gaudium in cœlo et in terra super uno peccatore pœnitentiâ agente. Lætare igitur nunc, Domine, in conversione servorum tuorum, qui coram te hic consistunt; adijunge etiam exultationem de nobis, animabus piorum et justorum, Patrum, Patriarcharum, Prophetarum, Apostolorum, Prædicatorum, Evangelistarum, Martyrum, Confessorum, zelatorum cultus divini, beneficorum, eleemosynas facientium, eorum qui necessitatibus pauperum communicant, et ab omnibus, una laudatio sit hodiæ coram te, ad altare hoc sanctum et in Jerusalem cœlesti.

Elevans vocem. Et propter hæc atque alia ejusmodi stabiliatur Ecclesia tua sancta, quæ est a finibus usque ad fines terræ, conserveturque in tranquillitate et pace, doctrinisque evangelicis, et apostolicis, per antistites divinos recte dispensantes verbum veritatis, et instruentes dogmatibus veræ religionis : per sacerdotes sanctos, qui amplectuntur verbum vitæ, et præclare se gerunt in dispensandis mysteriis tuis cœlestibus : per diaconos modestos, perficientes ministerium purum et regale absque macula : per fideles veros, qui occupantur operibus et actibus Christiano dignis; per choreas virginum utriusque sexus, mortificationem

qua voce Græci potissimum uti solent, exprimunt Syri per eam quam *illapsam* vertimus : qua etiam utuntur, dum mirabilem adventum Spiritus sancti supervenientis in B. Virginem, in Incarnationis mysterio, exprimunt. Altera vox Hebraicæ originis est, legiturque initio Geneseos eo loco : *Spiritus Domini ferebatur super aquas*, tanquam incubans et fovens, genitalemque vim immittens : quam expositionem ab Ephremo acceptam laudavit et amplexus est Basilius (b). His igitur verbis significant Orientales virtutem cœlitus nrisam, quæ in dona proposita mirabiliter operetur, ut in creationis initio et Incarnatione factum est : nam utraque comparatione, miraculum quotidie in eucharistia fieri solitum explicant, et iisdem verbis utuntur.

vivificam unigeniti Filii tui in membris suis circumferentes. Atque hinc uno agmine mittamur omnes ad Ecclesiam illam Jerusalem, primogenitorum descriptorum in caelis, atque illic spiritualiter glorificemus te, Deus Pater, et unigenitum Filium tuum, et Spiritum tuum sanctum.

Populus. Amen.

Sacerdos inclinatus. Adjuva autem, Domine, eos omnes qui adjuvant Ecclesiam tuam sanctam, votis, decimis, ministerio et oblationibus: atque illos etiam qui postulant orationes tenuitatis nostrae, da illis finem postulationum ipsorum, Domine amator hominum.

Sacerdos elevans vocem. Mitte autem curam perfectam, salutemque plenam, omnibus illis qui curam gerunt pauperum, qui alimenta praebent orphanis et viduis, visitantque infirmos et affictos. Retribue illis, hic quidem abundantiam et bona, illic vero delicias incorruptibiles, quia tu Dominus es utriusque saeculi, et largitor immensae mercedis, tibi que convenit beneficentia, tam hic quam illic, et unigenito Filio tuo.

Populus. Amen.

Sacerdos inclinatus. Iram regum comprime, o Rex regum, furorem militum compesce; bella et seditiones aufer, fastum haereticorum dejice, et sententias a justitia tua contra nos pronuntiatas, superet amor erga homines tuus, et convertat in mansuetudinem benignitatis tuae.

Elevans vocem. Tranquillitatem et pacem quae a te est, concede terrae et omnibus habitatoribus ejus, visita eam per beneficia tua, et curam misericordiae tuae, per bonam et temperatam aeris constitutionem, fructuum ubertatem, frugumque abundantiam, varietatemque florum. Praeserva eam ab omnibus plagis furoris, et ab insultibus iniquis inimicorum, tam spiritualium quam sensibilium, ut absque ulla passionum noxa, perpetuos hymnos gloriae canamus tibi, et unigenito Filio tuo.

Populus. Amen.

Sacerdos inclinatus. Ad altare hoc, et ad illud caelo sublimius, memoria bona sit illis omnibus qui ex mundo tibi placuerunt. Praecipue vero sanctae Genitricis Dei, Joannis nuntii, Baptistae et praecursoris, Petri et Pauli, totiusque coetus apostolorum, Stephani quoque, et universae turbae martyrum, et eorum omnium, qui ante eos, cum illis, et post eos placuerunt, et placent tibi.

(5) Sumptum id ex Graeca Jacobi Liturgia Hierosolymitanae Ecclesiae propria, quae fundata a Jacobo fratre Domini, successionem fidei et Cathedrae ad eum merito referebat, neque proprie ad Antiochenam Ecclesiam a Petro fundatam pertinebat. Sed cum eam Liturgiam in vicina Palaestina celebrent: et ea quoque, ut alibi notatum est, Jacobitae abusi sunt. Ita enim denominationem quam a Jacobo Baradato sive Zanzalo eos accepisse, Graeci auctores, non minus quam Orientales Melchitae et Nestoriani testantur, ad Apostolum referunt.

(6) Haec verba magis rhetorice quam theologice

Elevans vocem. Et quando quidem potes omnia, caetibus illorum dilectorum, et domesticorum tuorum adjuuge infirmitatem nostram, Domine: congregationi illi beatae, parti huic divinae, ut per eos suscipiantur oblationes et orationes nostrae coram throno excelso majestatis tuae, eo quod imbelles et infirmi sumus, indigentesque fiducia apud te. Nimirum peccatum nostrum et justitia nostra nihil sunt, ad pelagus effusum et immensum misericordiae tuae. In corda igitur singulorum perspicies, retributiones bonas petitionum suarum unicuique mitte, ut in omnibus et in singulis adoretur et laudetur majestas tua et unigeniti Filii tui.

Populus. Amen.

Sacerdos inclinatus. Memento, Domine, omnium episcoporum, doctorum et praesulum Ecclesiae tuae sanctae eorum qui a Jacobo (5) apostolo, episcopo et martyre usque ad hodiernum diem, placuerunt et placent tibi.

Elevans vocem. Inscere nobis, Domine, fidem eorum veram, et zelum eorum pro vera religione, charitatem eorum sinceram, et nulli defectui obnoxiam, mores eorum inculpabiles: ut vestigiis eorum inherentes, participes mercedis eorum simus, et coronarum victoriae, quae illis paratae sunt in regno tuo caelesti: illicque simul cum illis canamus tibi gloriam indesinentem, et unigenito Filio tuo.

Populus. Amen.

Sacerdos inclinatus. Memento, Domine, omnium defunctorum qui decubuerunt cum spe tua, in fide vera: praesertim vero et nominatim, patrum, fratrum, magistrorumque nostrorum, corporalium aut spiritualium, et eorum pro quibus et quorum gratia, oblatio haec sancta oblata est.

Elevans vocem. Adjunge, Domine, nomina illorum cum nominibus sanctorum tuorum in habitatione beata eorum qui festum agunt et laetantur in te; non revocans illis memoriam peccatorum suorum, neque commemorans ipsis quae insipienter egerunt: quia nullus est carni alligatus, et innocens coram te: unus enim tantummodo super terram visus est absque peccato, Jesus Christus unigenitus Filius tuus: simplex qui ad compositionem venit (6), per quem nos quoque misericordiae consequendae spem habemus.

Populus. Quietem praesta.

Sacerdos inclinatus. Peccata nostra et illorum voluntaria, scienter et ignorantem commissa remitti-

dicta, minus recte Jacobitarum opinionem explicant. Nec enim compositionem agnoscent, nisi qualis est illa quae in symbolo Athanasii dicto, habetur. *Sicut anima rationalis et caro unus est homo, ita Deus et homo unus est Christus*, quae comparatio, quamvis a nonnullis Patribus usurpata, Facundo et aliis non placuit. Sed dum unam naturam profiterentur, ita confusionem missionemque excludunt, ut compositio proprie dicta nulla sit, nisi quatenus summae perfectaeque simplicitati Dei opponitur, quam non habet homo assumptus ex Virgine, cui Verbum caro factum dum unitum est, in quamdam compositionem venit.

tens, propitius esto, Domine, amator hominum. **A** vita gloriosa et absque fine in habitaculo spirituali

Elevans vocem. Et præsta nobis finem pacificum, exitum cum misericordia : utque stemus inculpati ad dexteram, et cum facie revelata et fiducia, occurramus ad ortum unigeniti Filii tui, et ad manifestationem ejus secundam et gloriosam de cælo; audiamusque ab eo vocem illam beatam, quam beatis in fine pronuntiabit, *benedicti Patris mei, capessite hæreditatem regni cælestis*, ut in hoc sicut et in omnibus glorificetur et laudetur nomen tuum maxime venerandum.

Populus. Ut.

Sacerdos. Pax.

Populus. Et cum spiritu tuo.

Sacerdos frangit hostiam, et dicit Orationem, ante Pater noster.

Pater omnium et principium quod est super omnia, lux æterna et fons lucis, quæ illuminat omnes naturas ratione præditas, qui vocas ex pulvere inopem, et de stercore erigis pauperem, et nos jaclatos, rejectos et infirmos ad libertatem et domesticam filiorum tuorum dignitatem vocasti, per Filium tuum dilectum : præsta nobis ut filii sancti et hoc cognomine non indigni appareamus coram te, omne quoque ministerium nostrum, secundum mores inculpatos perficiamus, et cum puritate animæ, intellectus munditia, divinaque mente, quacunque hora invocemus te Deum Patrem omnipotentem, sanctum et cælestem gremus et dicamus, Pater noster qui es in cælis.

Populus. Sanctificetur nomen tuum, etc.

Sacerdos. Libera servos et filios tuos, Domine, ab omnibus tentationibus difficillimis et quæ vires superent : et ab omnibus doloribus qui corpori nostro vel animæ damnum inferre possunt. Custodi nos simul a malo et ab ejus potestate universa, et a technis ejus perniciosis, quia tu Rex omnium es, et tibi gloriam referimus.

Populus. Amen.

Sacerdos. Pax.

Populus. Et cum spiritu tuo.

Diaconus. Ante.

Populus. Coram te, Domine.

Sacerdos. Aspice, Domine, populum tuum fidelem, qui coram te inclinatus est, et exspectat donum tuum et intuetur depositum sacramentorum unigeniti tui, Deus Pater. Ne auferas a nobis gratiam tuam, et ne repellas nos a ministerio tuo, et a participatione sacramentorum tuorum, sed præpara nos, ut puri et absque macula, dignique hoc convivio simus, utque cum conscientia inculcata, semper fruamur corpore et sanguine ejus pretioso, et in

discumbamus, et ad mensam regni tui epulemur, et referemus tibi gloriam et laudem.

Populus. Amen.

Sacerdos. Pax.

Populus. Et cum spiritu tuo.

Sacerdos. Gratia Dei sit, etc.

Populus. Et cum spiritu tuo.

Diaconus. Cum timore.

Sacerdos. Sancta sanctis.

Populus. Unus Pater sanctus.

Diaconus. Stemus decenter.

Populus. Coram te.

Sacerdos. Gratias habemus tibi, Domine, et grato animo agnoscimus benignitatem tuam, quod ex nihilo eduxisti nos ad id quod simus, et domesticos filiosque sacramentorum tuorum fecisti nos, ministeriumque hoc religiosum commendasti nobis, atque mensa hæc spirituali nos dignos fecisti. Conserva in nobis, Domine, depositum mysteriorum tuorum divinorum, ut secundum mores angelicis similes, vitam instituamus, et perficiamus coram te, ut cauti et inseparabiles simus per susceptionem sanctorum tuorum, perficientes voluntatem tuam magnam et perfectam, paratique inveniamur ad *πληροφορίαν* illam ultimam, et ad standum coram majestate tua, dignique efficiamur voluptate regni tui, per gratiam, misericordiam et amorem erga homines unigeniti Filii tui, per quem et cum quo te decet gloria, honor, etc.

C *Populus.* Amen.

Sacerdos. Pax.

Populus. Et cum spiritu tuo.

Diaconus. Post.

Populus. Coram te, Domine.

Sacerdos. Christe Rex gloriæ, et Pater futuri sæculi, sacrificium sanctum, Pontifex cælestis : Agnus Dei, qui tollis peccatum mundi, parce peccatis populi tui, et dimitte insipientias gregis tui. Conserva nos per communionem sacramentorum tuorum, ab omni peccato, sive verbo vel cogitatione aut opere perficiatur, quodque a tua familiaritate domestica, procul nos faciat, ut custodiantur corpora nostra per corpus tuum, et renoventur animæ nostræ per sacramenta tua, et benedictio tua, Domine, sit in toto nostro homine interiori et exteriori, glorificerisque in nobis et propter nos, dexteraque tua requiescat super nos, et Patris tui benedicti, et Spiritus tui sanctissimi.

Populus. Amen.

Diaconus. Benedic, Domine.

BALTHASARIS CORDERII

SOC. JESU THEOLOGI

ONOMASTICUM DIONYSIANUM

In quo verba et nomina, singularem aliquam formationem ac significationem habentia, explicantur.

A

'Αβλαβώς, *innocētie*. Cœl. Hier. cap. 2, § 3, ubi insinuat, cœlestis illius ignis flammæ minime noxias esse, sed salutare; nec combustivas, sed vivificas.

'Αβλεψία, *invisibilitas*. Accipitur pro negatione intuitionis. Myst. Theol. cap. 2, ubi docet quomodo Deus nobis invisibilis non per visionem positivam, sed per negationem visionis, hoc est in mystica caligine, conspiciendus sit. Sicut enim infinitatem non per terminum, sed per termini negationem; sic invisibilitatem non per visum, sed per visus negationem proprie concipimus et explicamus.

'Αγαθαρχία, *boni principium, principatus bonitatis*. Div. Nom. cap. 3, § 1.

'Αγαθαρχική πρόνοια, *boni-principalis providentia*, id est a qua bonum omne proficiscitur ac derivatur. Div. Nom. cap. 1, § 5.

'Αγαθοδότης, *benefice*. Secundum etymologiam vocis esset *bonidanter*. Per hoc vocabulum significanter exprimit naturam gratiæ ac divinæ illustrationis, quod ex nullis nostris meritis, sed ex solius boni Dei munere liberaliter nobis donetur. Cœl. Hier. cap. 1, § 1. Vide ibidem Adnotationes et observationem xi generalem. Vertit hoc vocabulum Scotus *optime ac large*; Sarracenus, *bonitatis dono*; Vercellensis, *per distributionem bonitatis*; Ambrosius, *benigna largitione*; Perionius, *concessu ac munere Dei*; Gallus, *en nous donnent ses biens*. Malui uno verbo *benefice*; siquidem bonum donum, beneficium appellamus, uti et ejusdem largiorem, beneficium.

'Αγαθοειδής, *boniformis*. Div. Nom. cap. 3, ubi angelos docet esse *ἀγαθοειδέεζ*, ex ipsa veluti bonitate fictos, et excellenti quadam ratione bonos, summi boni imitatores, qui munera cum inferioribus communicent, quæ a magno et supereffluente honorum omnium Oceano perceperunt.

'Αγαθοεργός, *bonifex seu bonificus et boni operativus*. Div. Nom. cap. 4, § 10, ubi divinum amorem sic appellat, eo quod in nobis omne bonum operetur.

'Αγαθοπρεπώς, *bono convenienter*, vel si dictu fas sit, *bonidcenter*, formatum ex voce *ἀγαθόν*, id est *bonum*, et verbo *πρέπει*, *decet, conveni*. Cum autem maxime deceat et conveniat bono esse communicativum sui, pulchre docet, divinam illustrationem, *ἀγαθοπρεπώς πληθυνομένην*, id est *uti decet, benigne multiplicari*. Cœlest. Hierar. cap. 1, § 2.

'Αγαθοπτικόν, *bonivisivum*, id est quod bonum contempletur et spectat. Div. Nom. cap. 4, § 25, ubi ait dæmones pravos evasisse, eo quod *ἀγαθοπτικὰς δυνάμεις*, id est *bonivivas vires obstruxerint*, dum minime a summo bono sua culpa prolapsi sunt, sese contra Deum stolidè erigentes, et propriam gloriam perperam quærentes, gloriam quæ ex Deo erat, amiserunt, et consequenter semet-

ipsos excæcarunt, et summi boni aspectu privaverunt.

'Αγαθόστυπος, *boniformis*, id est figura boni insignitus. Div. Nom. cap. 4, § 22.

'Αγαθοεργία, *beneficium*, scilicet boni operativum, qualia sunt Dei dona illa spiritualia gratiarum, quæ nos potentes reddunt ad bonum operandum, quæ proprie et significanter *ἀγαθοεργίαι* appellantur, cum quod summi boni effectus sunt, tum quod ad bonum agendum vires suppeditent.

'Αγαθοεργικώς, *benefice*. Eccl. Hier. cap. 4, p. 3, § 12.

'Αγαθοφύης, *natura bonus, seu qui natus est ex bono*. Div. Nom. cap. 2, § 1.

'Αγαλμα, *simulacrum, statua*. Myst. Theol. cap. 2. Græcus interpres explicat *πᾶν ἐφ' ᾧ τις ἀγάλλεται καὶ χαίρει*, id est *omne id quo quis exsultat et gaudet*, quasi derivetur ab *ἀγάλλομαι*, id est *exsulto, glorior, lætor*.

'Αγγελομιμήτως, *angelorum imitatione*. Div. Nom. cap. 1, § 5.

'Αγία τῶν ἁγίων, *Sancta sanctorum*. Sic appellabatur in Veteri Testamento locus interior tabernaculi ubi arca asservabatur, eratque locus iste velo separatus a reliquo templo quod *sanctum* vocabatur, solique pontifici ad Sancta sanctorum, idque in anno semel duntaxat accedere licebat, idque debitis cæremoniis et expiationibus præmissis, quæ in Levitico cap. xvi describuntur, de quibus vide Cornelium et Bonfrerium nostrum, ad dictum locum. Sanctus autem Dionysius, epist. 8, § 1, appellat *Sancta sanctorum*, locum in templo aræ maximæ proximum, ubi asservatur Christus, qui est Sanctus sanctorum, in venerabili Eucharistia. Hic locus non adibatur nisi ab episcopo, sacerdotibus et diaconis, seu ministris, et erat septus quibusdam cancellis. Proxime hos cancellos erat locus cultorum seu monachorum; post reliquus populus.

'Αγιαστεία, *sanctificatio*. Eccl. Hier. cap. 4, p. 5, § 12. Alii scribunt *ἀγιαστία*. Suidas vero *ἀγιαστέια*, dicitque idem esse quod *ἀγιωσύνη, καθαρότης, λατρεία*, id est *sanctimonia, puritas, religio*, seu cultus divinus.

'Αγιογράφος, *sacer scriptor*. Sumitur per excellentiam pro eo qui librum aliquem Scripturæ sacræ composuit. Eccles. Hierarch. cap. 2, § 3, 4.

'Αγιος ἁγίων, *Sanctus sanctorum*. Sic Deus nominatur De divinis nominibus. cap. 12, § 1 et 2, καθ' ὑπερέχουσαν ὑπερβολήν, a plenissima et exuberante præstantia qua genus omne puritatis excellit.

'Αγιότης, *sanctitas*. Vide ibidem, ubi hanc definit esse *παντός ἄγους ἐλευθέραν καὶ παντελή, καὶ πάντη ἀγραντον καθαρότητα, a scelere omni liberam, perfectamque, ac omni ex parte incontaminatam puritatem*. Nullus enim nævus aut minima vitiorum labe in beatissimam illam naturam cadere potest, ut que sit ad omniviliam rerum contagione dissita, omni simplicitate purissima, omni gratia et pal-

chritudine affluens, tota in perfectissimo et felicissimo statu gloriosa, tota sacrosancta, sic ut nihil sanctius dici aut fingi queat. Vult autem ille sanctimoniam Pater, ut omnia quae propius ad illum accedunt, eximia quoque sanctitate polleant. Unde S. Dionysius, Ecclesiasticæ Hierarchiæ cap. 2, accedentes ad Deum prope, jubet hominem exuere, et totos esse divinos, atque (ut verbo ejus utar) vi divini spiritus agitatis et moventis, ἀπὸ θεῶν εἰς θεῶν, a divinis ad divina se transferre.

Ἀγκυλόχειλον, *curvo rostro*. Græcus interpres σχολιόχειλον. ἄγκυλον enim idem est quod σχολιόν, id est *curvum, obliquum*, χεῖλος autem est *labium*, et in avibus *rostrum*. Cælest. Hierarch. cap. 2, § 1, ubi per vocem illam intelligit faciem aquilæ apud Ezechielem cap. 1, vers. 7. Figuram Evangelii sancti Joannis qui per aquilam denotatur in visione illa mystica, per angelum prophetæ representata.

Ἀγλαία, *splendor, fulgor*. Myst. Theol. cap. 1, § 1.

Ἀγνωσία, *indemonstrabilitas, incognoscibilitas*. Est proprie negatio cognitionis quæ per demonstrationem ac ratiocinationem accipitur.

Ἀγνωστον, *ignotum, indemonstrabile*. Γνωσις enim Aristoteli proprie est scientia per demonstrationem accepta. Hinc divina dicuntur ἄγνωστα, quia de iis non est demonstratio, sed fides quæ non parit scientiam. De divin. nominib. cap. 1, § 1.

Ἀγνώστως, *indemonstrabiliter*, id est absque demonstratione quæ scientiam parit. Ibidem, et Myst. theol. cap. 1. Ubi vide nostras adnotationes.

Ἀδελφόθεος, *Dei frater*. Sic vocat S. Jacobum, qui frater Domini dictus est, scilicet Christi, de quo Apostolus ad Galatas cap. 1, v. 19, ait: *Alium autem apostolorum vidi neminem, nisi Jacobum fratrem Domini*. Hic etiam S. Dionysio visus fuit in exsequiis Deiparæ, uti scribit Divin. Nom. cap. 5, § 2.

Ἀδελφοκτόνος, *fratricida*. Sic vocat Cain. Epist. viii, § 1, utpote qui primus homicida fuit, et quidem fratris, uti habetur Genesis iv, vers. 8, ad quod alludit S. Dionysius loco supra citato.

Ἀδιανήτων, *inexcogitabile*, id est quod cogitatione percipi nequit. Divin. Nomin. cap. 1, § 1.

Ἀδιανόητα, proprie vocantur mysteria, quæ verbis aperta, occultos sensus habent. Ita Quintilianus lib. viii, cap. 2.

Ἀδίδακτον, *indocibile*, id est quod non docetur magisterio humano, sed sublimiori modo, per sancti Spiritus inspirationem accipitur; qualis est mystica theologia. Divin. Nomin. cap. 2, § 9. Vide Isagen nostram ad Myst. Theol. cap. 2.

Ἀδρόν, *firmum, robustum, validum, forte*. Divin. Nom. cap. 4, § 25.

Ἀδυναμία, *impotentia, imbecillitas*. Div. Nom. cap. 4, § 25.

Ἄδυστον, *inaccessum*. Sic per excellentiam vocabatur Sanctum sanctorum. Ordinarie autem locus quilibet sanctus qui vulgo non patet. Eccl. Hier. cap. 5, p. 5, § 2.

Ἀεικίνητος, *semper mobilis*, sive qui perpetuo movetur. Cælestis Hierarc. cap. 15, § 9. Sic apud prophetas ait angelos vocari mysticas rotas propter ἀεικίνητον κίνησιν, id est *perennem et continuum motum*, quo circa bonum voluntur, quamobrem etiam cum aliis pingi solent.

Ἄετοῦ μορφή, *aquilæ figura*, quid mystice, vide Cæl. Hier. cap. 15, § 8.

Ἄζωον, *vita carens*. De div. nominib. cap. 4, § 32.

Ἀθέσμως, *illegitime, temere, illicite, nefarie*. De divinis nominibus cap. 2, § 1. Græcus interpres παρανόμως.

Ἀθλοθεσία, *certaminum institutio*, scilicet spiritualium adversus mundum, carnem et diabolum. Intelligitur per hoc etiam vita Evangelica, quæ certamen quoddam spiritale est. Ἀθλοθέτης autem seu

munerarius vocatur Christus, qui nobis certamen hoc spiritale instituit, ejusdem nobis dux est, et remunerator vincientium. Eccles. Hierar. cap. 2, parte 5, § 6, ubi vocat eum ἀθλοθεσίας δημιουργόν, *certaminis et propositionis præmiorum effectorem*, eumdemque ait ut sapientem, ejus legem tulisse; ut pulchrum, digna præmia iis qui vicerint constituisse; denique ut bonum, in numero athletarum fuisse, et cum iis sancte contra mortis et corruptionis vim roburque dimicasse. In sacra autem unctione docebantur initiati, evocari se ad certamina, et unicuique esse faciendum ut summi Agonothetæ legibus imperiisque obsecundet, magno animo divinorum pugilum ducem et principem unctionis imitetur, πρὸς καλῶν ἐπάθλων, ἐλπίδα βεβαίως ἔχων, *spe præclarorum præmiorum fretus et corroboratus*. Hoc pontifices et ministri caeremoniarum liturgi Christianis novis inculcabant, et bravii in omnem partem magnifici atque regii ostentatione, ad luctam et contentionem erigebant.

Ἀθύρω, *ludo, nugor*. De divinis nominibus cap. 8, § 6. Hinc ἄθυρμα, *lusus*. Græcus interpres κόσμιον, παίγιον, στίρισμα, id est aliquid *comptulum, ludicrum, subsultorium*.

Ἀἴσθησις, *sensatio, sensus*. De divin. nominib. cap. 4, § 10.

Ἀἰσθητόν, *sensile, sensibile*, sive id quod sensu perceptibile est, sive quod sensu præditum existit. De divinis nominibus cap. 4, § 11, et saepe alibi.

Ἄϊόν, *ævum, sæculum*, quomodo de Deo dicatur, vide De divinis nominibus cap. 10, § 5, et ibidem Adnotationes, ubi explicatur quomodo angelis computat, etc.

Ἀκακία, *innocentia, simplicitas*. Epist. viii, § 1. Græcus interpres ἀγαθωσύνη, *benignitas*.

Ἀκαλλές, *indecorum*, id est non habens ullum decorem vel pulchritudinem. De divinis nominibus cap. 4, § 32. Græcus interpres ἀμορφον, *deforme*.

Ἀκατακρίτως, *irreprehensibiliter, sine nota*. Eccl. Hier. cap. 6, p. 5, § 2.

Ἀκαταλήτως, *jugiter, indesinenter, absque cessatione*. Cæl. Hier. cap. 8, § 1. Græcus interpres ἀπαύστως, *incessanter*.

Ἀκατάσειστον, *inconcussum, constans*, quod minime nutat. Eccl. Hier. cap. 3, parte 3, § 4. Græcus interpres ἀσάλευτον, βέβαιον, ἑδραῖον, id est *inquassatum, firmum, stabile*.

Ἀκηλίωτον, *immaculatum*. Eccl. Hier. cap. 5, parte 5, § 10, et De divinis nominibus cap. 4, § 22.

Ἀκλινώς, *irreflexe*, id est recta, nusquam declinando aut obliquando. De divinis nominibus cap. 2, § 1.

Ἀκοινωνητόν, *incommunicabile*, id est quod communicari nequit. Divin. Nominib. cap. 1, § 2.

Ἀκολασία, *dissolutio, intemperantia, iuoricitas*. Divin. Nom. cap. 4, § 19.

Ἀκόλατος, *lubricus, dissolutus*. Ibid.

Ἀκραίφνης, *purum*. Græcus interpres καθαρὸν, διαυγές, τέλειον, ἄδικτον, id est *purum, dilucidum, perfectum, illibatum*. Divin. Nomin. cap. 4, § 22.

Ἀκρότης, *apex, vertex, summus, cacumen, fastigium*. Accipitur autem a Dionysio pro eo quod qualibet in re summum et præstantissimum existit. Sic cap. 1 Cælestis Hierarchiæ, § 3, ea quæ in cælestibus suprema sunt, vocat οὐρανίων ἱεραρχῶν ἀκρότητας, id est *cælestium apices hierarchiarum*. Item cap. 3, De divinis nominibus, vocat S. Petrum ἀκρότητα τῶν θεολόγων, id est *verticem seu columen theologorum sive apostolorum*, et cap. 1

Mysticæ Theologiæ petit a Deo dirigi ἐπὶ τὴν τῶν μυστικῶν λόγιων ἀκροτάτην κορυφήν, id est *ad mysticorum supremum apicem oraculorum*. Hinc contemplatricis vitæ doctores id quod in anima menteque purissimum est, mentis apicem appellant.

Quin et Proclus lib. 1, in Theologiam Platonicam cap. 5, id quod in anima præstantissimum existit,

vocat τὴν ἀκρότητα τοῦ νοῦ, καὶ ὡς φασ., τὸ ἄνθος, id est *mentis apicem, et, ut aiunt, ipsum florem.*

Ἀλληλουχία, *mutua connexio, mutuus complexus, coherrentia mutua, series rerum inter se connexarum, compago.* Divin. Nomin. cap. 4, § 12.

Ἀλλοιωτικόν, *alterativum*, id est alterandi et immulandi vim habens. Cœlestis hierarchiæ cap. 15, § 2.

Ἄλλοτρισεπίσκοπος, *alienus episcopus*, id est alienorum inspector, seu curator, curiosus alienarum rerum. Composita est vox ab ἄλλοτριος, id est *alienus, ἐπίσκοπος*, id est *inspector*. Accipitur autem pro eo, qui cum in suis erratis sibi ignoscat, aliorum commissa graviter persequitur. Epist. viii, § 1. in fine.

Ἄλογια, *irrationabilitas*, id est quod ratione attingi nequit, et omnem superat ratiocinandi capacitatem. Div. Nomin. cap. 1, § 1. Accipitur item pro *irrationabilitate et carentia rationis.* Cœl. Hier. cap. 2, § 4.

Ἄλογον, *ratione carens.* De divinis nominibus cap. 4, § 32.

Ἄλώθητον, *integrum, non mutilatum.* Div. Nom. cap. 4, § 22.

Ἄλώθητος, *illæsus, inviolatus.* De divinis nominibus cap. 8, § 5. Græcus interpretis ἀνορθωτός, ἀδακτός, ἀμώμητος, id est *contumeliæ, noxiæ, maculæ expers.*

Ἀμβλωθρίδιον, *abortivum, seu partus mortuus.* Ecclesiasticæ Hierarchiæ cap. 3, parte 3, § 6. Græcus interpretis ἔκτρομα, Hesychius, τὸ παιδίον νεκρὸν, ἄωρον, ἐκβολὴ γυναικός, id est *puer mortuus, immaturus, ejectio mulieris.*

Ἀμέθεκτον, *intactum; quod non potest commune fieri, nec a quovis tangi.* Eccles. hierar. cap. 1, § 1, ubi scribit ad Timotheum, ut quæ ad fidem ac religionem pertinent, teneat ἀμέθεκτα, nec aliis passim evulget, præsertim illa mystica quæ in libris suis tractat.

Ἀμεθέκτως, *imparticipate.* Divin. Nomin. cap. 2, § 5.

Ἀμεθεξία, *imparticipatio*, id est quod a nullo participatur. Div. Nom. cap. 2, § 5.

Ἀμελίκτον, *severum sive rigidum*, scilicet in bonam partem. Græcus interpretis ἀκολάκευτον, ἀπαρ-ἔγκλιτον, id est *non cedens adulationi, quod inclinari nequit*, scilicet ad id quod non deceat. Cœl. Hier. cap. 2, § 4, et cap. 8, § 1. Vide ibidem Scholia S. Maximi.

Ἀμειωτόν, *indiminutum*, id est minime mutuum, sed integrum. Divin. Nominib. cap. 1, § 2. Sic Dionysius Ecclesiast. hierarchiæ cap. 3, parte 3, ait pontificem, atque adeo omnes qui populo instituendo, et a vitiis revocando operam dant, cum ad alios erudiendos ab aris et devoti animi quiete quasi foras prodierint, redire continuo debere ad ea quæ muneris sunt propria, quæque ad intimam animi sanctitatem pertinent, idque ἀμειώτως, hoc est, *nulla in re imminutos*, nulla jactura facta pietatis atque virtutis, nulla polluti vitiorum labe ac sordibus, neve ardore piæ mentis ulla ratione debilitato; ne dum aliis prodesse cupiunt, sibi nocuisse videantur.

Ἀμερία, *impartibilitas*, id est quod partibus caret, adeoque in illas dividi nequit. Divin. Nom. cap. 1, § 4.

Ἀμερῶς, *impartite*, id est non per partes, neque participate, sed totaliter, integre. Divin. Nominib. cap. 2, § 1.

Ἀμοιβή, *vicissitudo, vicaria relatio, retaliatio, mutatio.* Epist. vii, § 5.

Ἀμορφία, *informabilitas, infigurabilitas.* Divin. Nom. cap. 1, § 1.

Ἀμόρφουτον, *infigurabile*, id est quod per nullam formam vel figuram exprimi potest. Cœl. Hier. cap. 15, § 2.

Ἀμυδρούμενον, *subobscuratum*, id est tenuius

relucens. Dicitur proprie de radiis luminaribus ac visualibus, qui quanto a sole aut candela et oculo remotiores sunt, tanto quoque pro proportione distantiae remissiores sunt, donec tandem extremum sphaeræ activitatis suæ attingentes, ulterius plane evanescent. Cœl. Hierar. cap. 8, § 1.

Ἀμύητος, *profanus, non initiatus.* Eccl. Hierar. cap. 3, p. 3, § 6. Græcus interpretis, ὁ ἀμέτοχος τῶν μυστικῶν, *expers rerum mysticarum.*

Ἀμύνω, *ulciscor, vindico, defendo.* Epist. viii, § 1.

Ἀμυστος, *rudis, sacrarum imperitus*, id est, qui nondum sacris initiatus, aut doctrina Christiana imbutus est, qui expers est mysteriorum, et ab iis excluditur. Myst. Theol. cap. 1, § 2, ubi vide Adnotationes nostras, et Scholia S. Maximi.

Ἀμφίβιον, *amphibium, seu ancipiti vita*, id est, quod tam in aqua quam in aere vivit. Divin. Nom. cap. 4, § 2. Vide ibidem Scholia S. Maximi.

Ἀναγωγὴ, *anagoge*, id est sensus oraculorum mysticus ac reconditus, qui nos in cœlum meditando subvehit, propeque Deum ad cœlestia cernenda contemplantibus præbet. Cœl. Hier. cap. 1, et alibi sæpe.

Ἀναγωγικῶς, *anagogice*, id est sursum agendo seu impellendo, et a terrenis ad cœlestia traducendo. Hinc sensus Scripturæ *anagogicus* appellatur, qui cœleste quiddam insinuat. Cœlest. Hier. cap. 1, § 2 et passim alibi.

Ἀνάδοχος, *susceptor, seu sponsor ac fidejussor baptizandi.* Eccl. Hier. cap. 2, p. 2, § 5. Vide ibidem nostras Adnotationes, et Scholia S. Maximi de ejus officio et obligatione.

Ἀναζέον, *ebulliens seu reservenscens.* Cœl. Hierar. cap. 7, § 1, a verbo ἀναζέω, *ebullio, scaturio.*

Ἀναζωωτοροῦν, *resuscitare*, et quodammodo ignem seu calorem vitalem revocare. Proprie enim est ignem jam conditum ac sopitum suscitare. Cœl. Hierar. cap. 7, § 1.

Ἀνακάθαρσις, *anagogici sensus explicatio*, a verbo ἀνακαθαίρωμαι, id est *repurgo, explicio.* Græcus interpretis, διάνοιξις, διασάφησις, ἐπιλυσις, διευκρίνησις, id est *patesfactio, declaratio, resolutio, distinctio.* Cœl. Hier. cap. 15, § 1. Significat etiam solaris eclipseos repurgationem, dum videlicet luna sub sole transiens nobis lumen solis, quod obscuraverat, restituit. Sic S. Dionysius vocem illam accipit in Epistola ad Polycarpum, ubi admirandum solis deliquium, quod Christo de cruce pendente contigit, describit.

Ἀναίσθησις, *insensibilitas, sensuum privatio ac stupor.* Cœl. Hier. cap. 2, § 4.

Ἀναίτιος, *causa carens*, quem nulla causa anteit, nullam causam agnoscens. Divin. Nomin. cap. 4, § 32. Significat etiam innocentem, nullius culpæ reum, crimine vacantem.

Ἀνακαινισμός, *renovatio.* Divin. Nominib. cap. 1, § 3.

Ἀνακρίρουκτον, *deprædicabile, commendabile.* Epist. viii, § 1.

Ἀνακηρύττω, *deprædica, commendo.* Ibidem.

Ἀνακυλισμός, *revolutio.* Cœl. Hier. cap. 15, § 9, a verbo ἀνακυλίω, id est *replio, revolve, sursum volvo.*

Ἀναλιξασθαι, *enodare, explicare.* Div. Nominib. cap. 2, § 7.

Ἀναλλοίωτος, *invariabilis, immutabilis.* Divin. Nom. cap. 2, § 6. Græcus interpretis: ἀεὶ ὁ αὐτὸς ὢν, μὴ δεχόμενος ἀλλοίωσιν. *Qui semper idem est, non admittens mutationem.*

Ἀναλογία, *proportio, proprietates, similitudo, comparatio, etc.* Eccl. Hier. cap. 3, p. 3, § 6.

Ἀναμαρτησία, *impeccantia*, id est summa vitæ puritas, ab omni peccato aliena, qualis erat Christi, B. Virginis, et quorundam sanctorum. Eccl. Hier. cap. 5, p. 3, § 4, quod Perionius et Lamselius vertunt *peccandi privationem.* Sed verius in Christo erat non tantum privatio peccati, sed positiva im-

peccabilitas, et absoluta impotentia peccandi, propter unionem hypostaticam, ut docent theologo.

Ἀναμόρφωσις, *reformatio*. Div. Nom. cap. 1, § 5.

Ἀνανεύσωμεν, *suspiciamus*, seu *aspiremus*, scilicet cum animi nutu ac propensione: ἀνανεύω enim componitur quasi ex ἄνω, id est *sursum*, et νεύω, id est *nicto*, *annuo*, *respicio*. Græcus interpres, ἀνακύπτω, *emergo*, *sursum oculos attollo*. Insinuat igitur S. Dionysius, ad res divinas ex intima animi propensione attendendum esse; hæc enim propensio et promptitudo voluntatis, multum confert ad eas facilius capiendas. Cœl. Hier. cap. 1, § 2. Hinc.

Ἀνάνευσις, *suspectio*, id est ad superna aspiratio. Cœl. Hierar. cap. 15, § 3, ubi exponit angelorum τὴν πρὸς τὰ θεῖα φωτὰ διειδεστάτην ἀνάνευσιν, *perspicacissimam ad divina lumina suspicionem*, quod minus proprie vertit Perionius, *clarissimam divinorum luminum assensionem*; quem hoc modo corrigit Lausselius, *clarissimam versus divina lumina (cognitionis) suspicionem*. Scotus, *ad divina luminaria clarissimum respectum*.

Ἀνανεωτικόν, *renovativum*, id est renovandi vim habens. Cœlest. Hier. cap. 15, § 2.

Ἀναγτες, *auterius*, scilicet in sensu S. Pauli, qui ad anteriora se extendens intelligit perfectiora, magis sublimia, magis ardua, etc. Hæc enim vis significationis huic voci inest. Græcus interpres explicat: πρὸσω, ἄνω, ἐπὶ τὸ προκείμενον, id est *antorsum, sursum, ad propositum scopum*. Cœl. Hier. cap. 15, § 1.

Ἀναπεπταμένον, *patulum, apertum*, a verbo anomalo πετάννυμι, *pando, aperio*. Cœl. Hierar. cap. 15, § 3.

Ἀναπλήρημι, *repleo*. Divin. Nominib. cap. 4, § 30.

Ἀναπλοῖ, id est *simplificat*, scilicet cum relatione quapiam ad sursum, ac si compositum sit ex ἄνω, id est *sursum*, et ἀπλόω, id est *simplifico*: derivatum enim est ab ἀπλός ἀπλοῦς, quod est *simplex*. Lexicographi τὸ ἀπλόω καὶ ἀναπλόω interpretantur *expando, explico*, prout vertit Lausselius; sed S. Dionysius manifeste accipit pro *simplifico*, uti patet ex titulo et cap. 1 Cœl. Hierar., § 1, ubi vide Adnotationes nostras.

Ἀναποδίζω, *sisto, remoror, impedio*; item *retrogrator, retrogo*. Epist. vii, § 2.

Ἀνάπτυξις, *explicatio*, a verbo ἀναπτύσσω, *explico*. Græcus interpres, διασάφησις, *declaratio*. Cœl. Hier. cap. 15, § 1.

Ἀναπτύσσω, *explico, expono, aperio*. Div. Nom. cap. 2, § 7.

Ἀνάρρησις, *evocatio*, seu nominis pronuntiatio, qua ordinandi citantur et evocantur, ordine quisque suo, et respondent: *Adsum*. Eccl. Hierar. cap. 5, p. 2, in fine, et p. 3, § 1. Vide S. Maximam, ibidem.

Ἀναρχον, *sine principio*, id est, quod non habet principium. Div. Nom. cap. 4, § 8.

Ἀνασκαλεύω, *suscito*. Eccl. Hierar. cap. 7, p. 3, in fine.

Ἀνατατικῶς. Hoc Lexicographi exponunt *minaciter, imperiose, extense*; sic ἀνάτασιν *extensionem* interpretantur, quasi ab ἀνατείνω, id est *extendo, elevo*, scilicet cum relatione quadam ad ea quæ sursum sunt: hæc enim significativa vis inest compositis cum præpositione ἀνά, ut manifestum est in vocibus ἀναγωγή ἀναγωγικῶς, etc. Unde ad hanc vocis hujus vim exprimendam, ἀνατατικῶς ἡμᾶς ἀναπλοῖ vertio: *Ad supra nos revocando simpliciter*. Cœlest. Hier. cap. 1, § 1 et 2. Vide ibidem Adnotationes meas. Vocem uane vertit Scotus *reclutens*, Sarracenus *suscitative*, Ambrosius, *vi intentionis præcipuæ*, Perionius *excitando*, uti et Lausselius.

Ἀναφαίνω, *exhibeo, demonstro, manifesto*. Eccl. Hier. cap. 5, p. 1, § 1.

Ἀναφές, *intactile*, id est quod tangi aut palpari nequit. Mystic. Theolog. cap. 1, § 1. Hoc de unione mystica dicit, quæ, ut supra sensum et intellectum est, sic et tactum cum sensitivum tum intellectualem in se non habet; vel de Deo intime in animam illapso, quod eodem recidit.

Ἀναφής, *intactilis, sensum tactus effugiens*. Græcus interpres, ἀψαυστος, ἀψαλάφητος, ὁ μὴ ἐψηλαφημένος, *impalpabilis, intangibilis, qui non potest atrectari*. Div. Nom. cap. 1, § 1.

Ἀνδροπλαστία, *viriformatio*. Epist. ix, § 1. Compositum ex nomine ἀνδρ, *vir*, et verbo πλαττω, *formo, fingo*.

Ἀνδρωθεῖς, *vir factus, seu virilis*. Epist. iv, Græcus interpres, εἰς ἀνδρας ἐγγραφεῖς, id est *proprie majorennis, qui jam inter viros annumeratur*; sive adolescens, qui jam tutelæ suæ permittebatur, qui Romanis virilem etiam togam sumpsisse dicebatur.

Ἀνεκλεεπτον, *indeficiens*. Cœlestis Hierarch. cap. 15, § 9.

Ἀνεκπρομπεύτως, *sine ostentatione*, id est absque fastu, absque pompa et jactantia. Cœlest. Hierarch. cap. 15. Significat etiam *secrete, vel arcane*: nam ἐκπρομπεύω idem quoque est quod *secreta pando*.

Ἀνεκφοίτητον, *ingressibile*, id est quod foras non emanat, neque se prodit. Divin. Nomin. cap. 2, § 4.

Ἀνεμος, *ventus*. Quid mystice designet, vide Cœl. Hier. cap. 15, § 6, et ibidem Adnotationes et Scholia.

Ἀνεμποδίστως, *expedite*, sine impedimento, nullo compede remorante. Cœlest. Hierarch. cap. 15, § 8.

Ἀνένδοτον, *constans*, scilicet quod flecti nequit ad id quod deterius est. Sic ait angelorum amorem esse ἀκλινη καὶ ἀνένδοτον ἔφεσιν, id est *flecti nescium et constans desiderium*. Cœlest. Hierarch. c. 2, § 4.

Ἀνενδότως, id est *bona fide, citra ullum figmentum*. Græcus interpres, ἀπρηριβωμένως, σπουδαίως, ἐπιεικῶς, id est *accurate, diligenter, sufficienter*; quando nimirum sit aliquid non perfunctorie, nec translative, sed exacte, et enixe, ac toto opere. Ita Budæus in Adnotationibus.

Ἀνεργηστά, *inefficacia*. Utitur hoc vocabulo de eo qui domitas habet passiones, ita ut amplius non noceant. Eccl. Hier. cap. 5, p. 3, § 4.

Ἀνεξάλλαχτος, *immutabilis, constans*, qui non est variabilis. Eccl. Hier. cap. 1, § 1.

Ἀνεξέλεγκτον, *irrefutabile*, id est quod confutari non potest, aut redargui, vel convinci. Epist. vi et vii, § 1. Item apud Thucydidem, idem est quod nullis nitens argumentis, nullam habens demonstrationem.

Ἀνεξερευνητον, *imperscrutabile*, id est quod perscrutando inveniri aut intelligi non potest. Div. Nom. cap. 1, § 2.

Ἀνεξήγνιαστον, *ininvestigabile*, id est quod investigatio esse non potest. De divinis nomin. cap. 1, § 2.

Ἀνεπιθλώτος, *serenus*, id est minime turbatus, aut confusus, aut intricatus. Divin. Nomin. cap. 2, § 7.

Ἀνεπίστροφος, *irreversibilis, irrevocabilis*, id est qui non retrograditor, nec respicit retro. Cœl. Hierar. cap. 15, § 9. Græcus interpres, ἀμελής, id est *incurtiosus*.

Ἀνθρωπομορφία, *hominis efformatio*. Quid mystice in angelis designet, vide Cœlest. Hierar. cap. 15, § 3.

Ἀνθρωπομόρφος, *in forma hominis*, id est specie humana depictus, uti angeli solent pingi speciosa forma juveni. Cœlest. Hierarchiæ cap. 15, § 5.

Ἀνθρωπομορεπῶς, *hominidecenter*, id est ut ho-

minem decet, humanitas, humane. Cœl. Hier. cap. 7, § 3.

Ἀνθρωποφυϊκόν, *Quod homini nativum est, seu naturale.* Mystic. Theol. cap. 3, ubi pulchre ait ὑπερϋσθαι Ἰησοῦν ἀνθρωποφυϊκαῖς ἀληθείαις ὁσιουῦσθαι, *supersubstantialem Jesum humanæ naturæ veritatibus substantiatum esse, hoc est connaturales homini proprietates vere assumpsisse.*

Ἀνδρόφυτον, *instabile, inconstans, fundamento carens.* Div. Nom. c. 4, § 32.

Ἀνοησία, *inintelligibilitas, id est quod omnem superat intelligendi capacitatem.* Div. Nomin. cap. 1, § 1.

Ἀνόητος, *inintelligibilis, ibid. Alias ordinarie significat stultum, stolidum ac imprudentem.*

Ἀνόμματος, *exoculatus, carens oculis.* Div. Nom. c. 4, § 1.

Ἀνόμοιον, *dissimile.* Quid in Deo, vide Divin. Nom. cap. 9, § 7.

Ἀνομοιότης, *dissimilitudo.* De divin. nomin. cap. 4, § 7.

Ἀντιπεριαγωγή, *retroactio, retrogradatio.* Epistol. vii, § 2.

Ἀντιτείνω, *reluctor, repugno, resisto.* Epist. viii, § 1.

Ἀντίτοπον, *reluctans, refractarium.* Div. Nomin. cap. 2, § 6.

Ἀντωπεῖν, *obtuere, obtutum directe obvertere.* Eccl. Hier. cap. 2, p. 1, in line. Div. Nom. cap. 3, § 3. Græcus interpretis ἀντωθαλαμῆν καὶ ἀντιθέλειπιν, *oculis contraniti, contra aspicere.*

Ἀνωπαρξία, *annihilatio.* Eccl. Hierar. cap. 3, p. 3, § 11, compositum ex α privativa, et ὑπαρξίς, *id est substantia.*

Ἀνωπόπτως, *insuspicanter, sine suspicione, confidenter, secure.* Epist. viii, § 1.

Ἀνωχισμένον, *sursum habitans.* Dicitur proprie de eo quod semotum est, et abstrusum aut obscurum. Divin. Nominib. cap. 4, § 1. Suidas ἀνωχισμένος interpretatur, ἐν ταῖς ἀνωτάτω γενηθεὶς ἢ ἄνω ὢν, *id est in summo natus, vel sursum existens.*

Ἀνόνομος, *anonymus seu anonymus, id est sine nomine.* Sic Deum vocat, quia quid sit, nullo nomine exprimi potest. Divin. Nom. cap. 1, § 5, vide ibidem Adnotationes.

Ἀολῆ ποιῆ, *in unum copulat.* Græcus interpretes τὸ ἀολῆ exprimit συνηθροισμένα, ἡνωμένα, *id est coacervata, adunata.* Dicit hoc de sole, qui inde ἥλιος Græce dicitur. Divin. Nom. cap. 4, § 4, ubi vide Adnotationes et Scholia S. Maximi.

Ἄρατον, *invisibile.* Myst. Theol. c. 1, § 1.

Ἀριστία, *infinitas, quæ deliniri nequit, nec ullis limitibus circumscriptur.* Cœlest. Hier. cap. 2, § 3. Div. Nom. c. 1, § 1.

Ἀπαμφέγγυμι, *exuo, seu spolio vestibus.* Eccl. Hier. cap. 2, p. 2, § 6.

Ἀπανείνεσθαι, *renuere, renuntiare, deserere, refugere.* Cœlest. Hier. cap. 2, § 5, Divin. Nomin. cap. 2, § 3.

Ἀπαξίω, *dedignor.* Epist. vii, § 3.

Ἀπαράκαλυπτος, *patuus, minime obvolutus aut tectus.* Eccl. Hier. c. 1, § 4.

Ἀπαρητήτως, *sine reservatione, id est sine observatione ullus differentiæ, per quam contrahatur aut determinetur ad quidpiam particulare aut speciale.* Div. Nom. cap. 2, § 1.

Ἀπατηλόν, *fallax.* Epist. vii, § 1.

Ἀπαυθαδιζόμενος, *presumptuosus, contumax, protervus, id est insolenter aliquid attentans supra vires.* Div. Nom. c. 1, § 2.

Ἀπαυθαδιάζω, *insoltesco, arroganter me gero.* Epist. viii, § 1.

Ἀπειλέω, *minor, comminar, minas intendo.* Epistol. viii, § 1.

Ἀπειρία, *infinitas.* Div. Nom. cap. 4, § 10.

Ἀπειρόγνωστος, *infinitiscus, sive infinita prædi-*

tus scientia Sic Cœl. Hier. c. 14, vocat ἀπειρόγνωστον σοφοποιῶν, *infinitorum consciam creatricem sapientiam, vel, si dictu fas sit, infinitisciam sapientificationem; quod vertit Sarracenus, infinite cognitionis sapientificationem; Ambrosius, immense auctorem scientiæ atque sapientiæ fontem; minus recte Perionius, sapientiæ effectricem, omittit enim primam partem; et Lansselius, infinitæ cognitionis principium, non enim id totum exprimit quod est in Græco.*

Ἀπειροδύναμος, *infinitipotens.* Divin. Nomin. cap. 8, § 3.

Ἀπειρον, *infinitum.* Div. Nom. c. 4, § 10.

Ἀπειροπρόσωπον, *infinitarum facierum, id est innumeras facies habens.* Eccl. Hierar. cap. 4, p. 3, § 7.

Ἀπεμφαῖνον, *dissimile, scilicet quod non refert id cuius imago est.* Cœlesti Hierarch. cap. 2, § 2.

Ἀπερικαλύπτως, *aperte, quod nimirum symbolis et figuris minime velatur.* Cœlest. Hierarch. cap. 2, § 4. Perionius vertit, *perspicue; Scotus, circumvolute; Sarracenus, non circumvelate; Ambrosius, absque ullo velamine.*

Ἀπερίληπτον, *incomprehensibile, id est quod comprehendendi nequit, neque teneri.* Cœlest. Hierar. c. 15, § 2.

Ἀπεριστάπιγχοι, *non citati per tubam, id est non invitati, neque admissi ad sacra, atque adeo penitus ignari mysteriorum; intelligit enim homines profanos, qui ad sacra non invitantur neque admittuntur.* Alludit ad tubas vel campanas, quibus signum dari solet Christianis futuri sacri, ad quod tubæ vel campanæ sonitu invitantur. Eccl. Hier. cap. 3, par. 3, § 6, ubi vertit Perionius, *omnino ignari; Scotus, non circumtubicinantes; Sarracenus, qui quidem buccinas non senserunt; Ambrosius, qui omnino rudes sunt; Gallus, ceux-là qui n'ont du tout point voulu entendre publier; Lansselius, quibus nihil omnino apostolorum tuba innotuit.*

Ἀπερίσκεπτον, *incircumspectum, seu inconsideratum.* Cœlest. Hier. c. 2, § 4.

Ἀπήχημα, *sibilus ultimus soni, ubi echo quasi desinit.* Cœl. Hier. c. 2, § 4.

Ἀπλωτικός, *simplificativus, ab ἀπλός ἀπλοῦς, id est simplex, hinc unionem animæ cum Deo vocat ἀπλωτικὴν ἔνωσιν, id est simplificativam unionem; mens enim nostra in ista cum Deo conjunctione a distractionibus ac dividuis imaginationibus absoluta, quodammodo simplicifatur, cum per beatissimam illam unionem simplicissimis Dei perfectionibus communicat supra omnem multiplicatam, simplici Deo tota per amorem supernaturalem simpliciter inhærens.* Cœl. Hier. cap. 1, § 2.

Ἀπογράψασθαι, *describere.* Dicitur id proprie, cum nomina in catalogum referuntur, ut fit in Ecclesia, dum baptizandi et ordinandi adnotantur. Eccl. Hier. c. 2, p. 2, § 6.

Ἀποδειλιάζων, *animum despondens, exanimatus.* Div. Nom. c. 3, § 3.

Ἀποδέον, *deficiens, id quod non assequitur neque attingit perfectionem rei propositæ.* Cœl. Hier. c. 2, § 3. Hinc ait cap. 12, § 2. Ὅτι τῆς ὀλιγῆς καὶ ὑπερκειμένης τῶν προεσπεύτων διακόσμων δυνάμει ἀποδέουσιν, οἱ τελευταῖοι. *Novissimus antiquiorum dispositionum integram et eminentem virtutem non attingere.* Quod vertit Perionius: *Totam atque summam superiorum ordinum vim inferiores requirere; Scotus: Ab universali et superposita majorum ornatuum virtute relinquuntur utroni; Sarracenus: Totalem et superpositam dignitatum ornatuum virtutem non habent postremi; Lansselius: A totali et eminenti superiorum ordinum virtute, postremos abesse.*

Ἀποδιαστέλλω, *segrego, separo.* Eccl. Hierar. cap. 5, p. 1, § 1.

Ἀποδάμνων, *labori cedens, fatigatus.* Divin. Nom. c. 3, § 3.

Ἀπόκαρσις, *tonsura*. Eccles. Hier. cap. 6, p. 5, § 5, ubi ait in consecratione monachorum fieri τριχῶν ἀπόκαρσιν, *capillorum tonsuram*, eamque significare vitam καθάραν καὶ ἀσημάτιστον, *puram et candidam, nullo vilio et artificio suctam*, impedimentis omnibus nudam et spoliatam, et in qua libera mens, et undique expollita, e domicilio capitis Deum spectet, atque ad illum studio ardenti et honestissimo contendat.

Ἀποκλήρωσις, *sortitio*, seu attributio munerum, quæ singillatim unicuique, et quasi fortuito fieri solet, id est vices fungendi officii attributa. *Vocationes* vulgo appellant. Eccles. Hierar. cap. 5, p. 1, § 4. Ubi vide Scholia S. Maximi.

Ἀποκλήρωω, *ablego, exheredo*. Eccl. Hier. cap. 5, p. 1, § 1.

Ἀπόκλισις, *propensio*, seu *inclinatio*. Cœl. Hier. cap. 2, § 4.

Ἀποκρυφή, *latibulum*, *Mysticæ Theologiæ* cap. 1, § 2.

Ἀπολακτιζω, *calce serio, repello*. Epist. viii, § 1.

Ἀπολιθαίνω, *decido, corruo*, scilicet impingendo in aliquod offendiculum. De div. nominib. cap. 1, § 2.

Ἀπολίθησις, *lapsus, aberratio, exorbitantia*. Div. Nom. cap. 4, § 24.

Ἀπολύτως, *absolute*, id est sine restrictione. Div. Nom. cap. 2, § 1.

Ἀπομόργματα, *expressiones*, sive illa quæ expressa sunt, v. g. a sigillo, ut sunt signaturæ. Div. Nom. cap. 2, § 6.

Ἀπομύω, *claudio, occludo*. Divin. Nomin. cap. 4, § 25.

Ἀποπεράτωσις, *terminatio*, seu *limitatio*, ut dum cortis limitibus et terminis, quidpiam definitur ac circumscribitur; πέρας enim terminus est. Cœlest. Hier. cap. 15, § 6.

Ἀποσοβέω, *arceo, prohibeo, excludo*. Eccl. Hier. cap. 3, p. 3, § 7.

Ἀποταγή, *abrenuntiatio*, scilicet quæ sit Satanæ in baptismo et exorcismis. Eccl. Hier. cap. 2, p. 2, § 6.

Ἀπότομον, *rudem* seu *inconcisum*. Cœl. Hier. cap. 2, § 2. Vide ibidem Scholia Maximi.

Ἀπόφασις, *negatio*, seu sententia quæ per negationem effertur, ut v. g. cum dicitur: *Deus non est lapis*, etc. Græcus interpret explicat λόγος ἀποφατικός, ἀπόφασις, τινος ἀπό τινος, id est *sermo negativus, negatio alicujus de aliquo*. Huic opponitur κατάφασις, quæ est *affirmatio alicujus de aliquo*. Cœlest. Hierarch. cap. 2, § 3. *Mysticæ Theol.* cap. 3, ubi docet τίνες αἱ κατάφατικαὶ θεολογίαι, τίνες αἱ ἀποφατικαί, id est *quæ sunt negantes theologiæ, et quæ affirmantes*.

Ἀπρονόητον, *improvidum*. De divin. nominib. cap. 4, § 53.

Ἀπρόσδεξς, *minime egenum*. Cœl. Hier. cap. 15, § 2.

Ἀπρόσιτον, *inaccessum*, id est ad quod accedi non potest. Div. Nom. cap. 4, § 11.

Ἀπτικά δυνάμεις, *tactiles facultates*. Quid mystice designent, vide Cœlest. Hierar. cap. 15, § 3.

Ἀραρότως, *stabiliter*. Cœlest. Hier. cap. 1, § 2. Græcus interpret ἀρμοζόντως ἢ παγίως, ἑδραίως, id est *congruenter, vel solide, firmiter*.

Ἀργυροειδής, *argentiformis*, id est argenti speciem habens. Cœl. Hier. cap. 15, § 7.

Ἀρματα, *currus*. Quid mystice, vide Cœl. Hier. cap. 15, § 8.

Ἀρμοστής, *concinuator*, qui omnia concinno et pulchro ordine disponit. Eccl. Hier. cap. 3, p. 3, § 14. Ita proprie (ut ait S. Maximus) vocat τὸν ἀρχοντα τῆς Ἐκκλησίας ἐπίσκοπον: *episcopum Ecclesiæ principem*, ad consuetudinem Lacedæmoniorum alludens, qui præfectos urbium nominabant

ἀρμοστάς, ut Athenienses ἀρμοστήρας, qui ad bene et præclare vivendum alios dirigerent.

Ἀρρενωπῶς, *viriliter*. Eccles. Hierar. cap. 2, p. 3, § 5.

Ἀρρεπῶς, *constanter, stabiliter, viriliter*. Cœl. Hier. cap. 15, § 1.

Ἀρχετυπία, *primæva formatio*, seu *forma primitiva*. Cœlest. Hier. cap. 2, § 4. Divin. Nomin. cap. 2, § 6.

Ἀρχέτυπον, *forma primigenia*. Eccles. Hierar. cap. 5, p. 3.

Ἀρχή παραδειγματική, *principium exemplare*; τελική, *finale*; ποιητική, *efficiens*; εἰδική, *formale*; στοιχειώδης, *elementare* seu *materiale*. Divin. Nom. cap. 4, § 10.

Ἀρχιερωσύνη, *pontificatus, principale sacerdotium*. Epist. viii, § 1.

Ἀρχιστράτηγος, *militiæ princeps*. Cœl. Hierar. cap. 2, § 1.

Ἀρχισύμβολον, *primum symbolum*. Sic vocat ven. sacramentum, quod inter symbola seu sacramenta primatum teneat. Eccl. Hierar. cap. 3, p. 3, § 1.

Ἀρχισυναγωγός, *primus collector, princeps synagoga*. Div. Nom. cap. 4, § 4.

Ἀρχίφωτον, *principium lucis*. Sic Deum Patrem appellat, qui principium est omnis lucis. Vox composita est ex ἀρχή, id est *principium*; et φῶς, id est *lux*. Cœlestis Hierarchiæ cap. 1, § 2. Vide ibidem Adnotationes et observationem generalem vii.

Ἀσκοπον, *scopo carens*, id est *vagum, erroneum, inconsideratum*. Div. Nom. cap. 4, § 52.

Ἀσημάτιστον, *infigurabile*, id est quod per figuram aliquam representari nequit. Cœl. Hierar. cap. 2, § 2, Div. Nom. cap. 1, § 1.

Ἀσχετος, *incomprehensibilis*. Vide S. Maximum in Scholiis ad cap. 7 Cœlest. Hierarch. § 4, in fine.

Ἀσυμμετρία, *improportio*. Divin. Nom. cap. 4, § 32.

Ἀσυμμίξια, *impermixtio*. De divin. nominib. cap. 4, § 7.

Ἀσύμφυρτον, *impermixtum*. Eccles. Hierarch. cap. 1, § 5.

Ἀσύστατον, *inquietum*, id est quod nullam habet consistentiam, aut statum fixum, sed semper mutat et variatur. De Divin. Nominib. cap. 2, § 6.

Ἀτελεύτητον, *sine fine*, id est quod non habet finem. Div. Nom. cap. 4, § 8.

Ἀτευξία, *frustratio, aberratio*. Divin. Nomin. cap. 4, § 34.

Ἀτρένωτον, *obscurum*, id est quod visus sive intellectualis sive sensitivus penetrare non valet. Div. Nom. cap. 4, § 11.

Ἀυθαίρετον, *arbitrii libertas*, sive potestas per se eligendi quidpiam. Eccles. Hierarch. cap. 2, p. 3, § 3.

Ἄυλος, *immaterialis* seu *expers materiæ*, ex a privante particula, quæ negat id quod post se relinquunt, et ὕλη, id est *materia*. Sumitur autem pro re spiritali, quod spiritus quam maxime a materia et omni materiali concretionem segregatus sit. Hinc mentis oculos, quibus spiritalia contemplantur, ἄυλους, vocat. Cœlest. Hierarch. cap. 1, § 2.

Ἀυτενέργητον, *per se operans*. Div. Nom. cap. 4, § 14.

Ἀυτοαγαθότης, *ipsamet bonitas*, sive per se bonitas, quæ essentia sua talis est, et non ab alio vel per participationem, ut sunt creatæ bonitates hominum et angelorum. Divin. Nomin. cap. 2, § 1.

Ἀυτοαγιότης, *per se sanctitas*. Div. Nom. c. 12, § 1.

Ἀυτοζωή, *per se vita*, id est non ab alio vitam habens uti nos, sed a se et per se. Divin. Nom.

cap. 2, § 8. Vide etiam cap. 6, et ibidem Adnotationes nostras, et Scholia sancti Maximi.

Ἀυτοκαλλοποιός, *per se pulchrificus*, Divin. Nom. cap. 14, § 6.

Ἀυτοκρατηρικόν, *per se victoriosum*, id est per se potens aliquid redigere in suam potestatem. Coel. Hier. cap. 15, § 2.

Ἀυτομετοχή, *per se participatio*. Divin. Nomin. cap. 5, § 5.

Ἀυτομοιώτης, *per se similitudo*. Divin. Nomin. cap. 5, § 5.

Ἀυτοσαφεία, *per se sapientia*. Divin. Nomin. cap. 5, § 5.

Ἀυτοὑπερούσιον, *per se supersubstantiale*. Divin. Nom. cap. 5, § 1.

Ἀυτοφυές, *nativum*, quasi per se natum. Myst. theol. cap. 2.

Ἀυτάρως, *per se lux*, id est non ab alio lucem accipiens, sed a se et per se talis. Divin. Nom. cap. 2, § 8.

Ἀφαίρεσις, *ablatio*, seu *negatio*. De div. nominibus cap. 2, § 4. Illam celebrat in Mystica theologia, cap. 2, ubi omnia de Deo negat; ubi vide exempla ablationis.

Ἀφθεγκτον, *ineffabile*, quod effari et explicari nequit, et

Ἀφθέγκτως, *ineffabiliter*, Div. Nom. cap. 1, § 1.

Ἀφιερῶν, *consecro, dedico*. Ecclesiast. Hierar. cap. 1, § 1.

Ἀφορίζεσθαι, *definire*. Div. Nom. cap. 4, § 7.

Ἀχάρακτον, *infiguratum*, id est tabula rasa, cui nihilum insculptum est aut inscriptum. Div. Nom. cap. 2, § 6.

Ἀχραντον, *intemeratum*, quod polluere aut violare nefas est; qualia sunt mysteria quae propagari non possunt. Eccles. Hierar. cap. 1, § 1.

B

Βάθος, *profunditas*. Quid in Deo sit, vide Div. Nom. cap. 9, § 5.

Βάρος, *gravitas, densitas*. Hinc βάρος τοῦ σκότους vocat *densitatem tenebrarum*. Divin. Nomin. cap. 4, § 5.

Βασιλεὺς βασιλέων, *Rex regum*. Quomodo Deus, vide Divin. Nom. cap. 12, § 3.

Βέβηλος, *impurus, profanus*. Epist. ix.

Βλέφαρα, *palpebrae*. Quid mystice designent, vide Coel. Hier. cap. 15, § 3.

Βὸς μορφῆ, *bovis forma*. Quid mystice, vide cap. 15 De coelest. hierarch, § 8.

Βουλητόν, *expetendum, desiderabile*. Div. Nom. cap. 4, § 32.

Βραχύλεκτος, *breviloquus*, sive brevi sermone expositus. Myst. theol. cap. 1, § 3, ubi ex sententia S. Bartholomæi docet, quod bona omnium causa, sive Deus, sit πολύλογος καὶ βραχύλεκτος, id est quod exprimitur multo sermone vel conceptu, et pauco atque etiam nullo, de quo vide Adnotationes nostras ad dictum locum, et Scholia S. Maximi.

Βραχύτης, *brevitas, tenuitas*. De divinis nominibus cap. 4, § 4.

Γ

Γαῦρον, *animositas, superbia*. Div. Nom. cap. 4, § 25.

Γετρὸς, *terrenus, terrestris*. Epist. iv.

Γεινιάω, *appropinquo*. De divinis nominibus cap. 4, § 50.

Γενουργόν, *generativum*, id est generandi vim habens. Div. Nom. c. 4, § 20.

Γουστικαὶ δυνάμεις, *gustandi facultates*. Quid mystice designent, vide Coelest. Hierarch. cap. 15, § 3.

Γεωμετρικὰ σκευή, *geometrica instrumenta*.

Quid mystice designent, vide Coel. Hier. cap. 15, § 5.

Γνόφος, *caligo*. Quid sit mystica caligo, vide Myst. Theol. cap. 1 et 2, et Epist. i et v, et ibidem Adnotationes nostras, et Scholia S. Maximi. Vocat autem S. Dionysius γνόφον ἀγνώστου, id est *caliginem incognoscibilitatis*, quia in seipsa nullam intellectualem lucem aut cognitionem admittit; vere autem *mysticam* appellat, quia intima est, et occulta illa conjunctio, ut nulla mens ejus rationem comprehendere possit. Si vero Deum per caliginem intelligas (ut revera intelligi potest), is quidem caligo ignoscibilitatis dicitur, quod ut in seipso est, a nulla creata mente in hac vita cognosci valeat.

Γνώσις, *notio, notitia, scientia*, Proprie in rigore philosophico accipitur pro scientia per syllogismum ac demonstrationem ratiocinando acquisita. Myst. Theol. c. 1, § 2 et 3. Vide ibidem Adnotationes et Scholia Maximi.

Γνωστικὴ ἀντίληψις, *scientifica apprehensio*. Myst. Theol. cap. 1, § 3, ubi γνωστικὰς ἀντιλήψεις, Perionius et Ambrosius vertunt *cognitionis et scientie praesidia*; Marsilius, *cognitorias perceptiones*; nostra, *scientificas apprehensiones*, id est notiones omnes, aut conceptus qui animo scientiam et cognitionem ingerere possunt.

Γονιμοποιόν, *secundans seu secundandi vim habens*. Coel. Hier. cap. 15, § 8.

Γόνιμος, *secundus, genitilis*. Ibidem.

Γονιότης, *secunditas*. De divinis nominibus cap. 1, § 4.

Γυμνασία, *exercitatio*. Per metaphoram ab exercitiis palæstricis, quæ a nudis fiebant. Div. Nom. cap. 2, § 9.

Γυμνόν, *nuditas*. Quid mystice significet, vide Coel. Hier. cap. 15, § 3.

Δ

Δευτεροφανῶς, *secundaria apparitione*, id est remissiore illustratione, et quasi luce refracta. Quanto enim illustratio per plures transit atque protenditur, hoc remissior fit et minus luculenta in inferioribus, et a primiluca irradiatione magis distantibus, uti pulchre ostendit S. Dionysius Coel. Hier. cap. 7 et 8 et 15, § 6.

Διαβάλλω, *crimino, traduco*. Divin. Nomin. cap. 4, § 11.

Διαβαμβέω, *strideo, tinnio, inanem sonitum edo*. Div. Nom. cap. 4, § 11.

Διαιρετικόν, *divisivum*, id est dividendi vim habens. Coel. Hier. cap. 15, § 5.

Διακεκριμένον, *distinctum*, et Διακεκριμένως, *distincte, non confuse*. Div. Nom. cap. 2, § 2.

Διακόσμησις, *adornatus*, seu *adornatio*, a verbo κοσμέω, id est *orno, ordino*. Hinc sanctus Dionysius coelestes hierarchias et ordines angelorum vocat ὀργανίας διακοσμήσεις, quod videlicet pulcherrimo ordine a Deo ordinatae sint atque adornatae, Coelest. Hierarch. cap. 2, § 1. Eandem ob causam S. Dionysius Eccles. Hierarch. cap. 2, clerum vocat ἱερὰν διακόσμησιν, *sacrum ornatum*, pulchritudinem, ordinem speciosum, paribus suis aptum et concinnum; ut quasi instructum et paratum exercitum intelligamus, et castrorum aciem ordinatam, quadrato veluti agmine gradientem. Sicut enim in militia varii ordines sunt, gradusque pugnantium, quorum alii sunt inferiores et reguntur, aliorum autem nutu et imperio bellicæ res administrantur; sic in hac militia clericatus et Ecclesiæ bellantis expeditione similiter fieri videmus.

Διάκρισις, *distinctio*. Div. Nom. c. 4, § 7.

Διακριτικαὶ δυνάμεις, *discernendi vires*. Coel. Hier. cap. 15, § 3.

Διάμετρον, *ex opposito*. Est autem diameter ἴνες

rectam figuram, qua longissime patet, ex aequo secans atque dimetiens. Epist. vii, § 2. Græcus interpretis exponit, τὸ ἀπὸ πέραςτος εἰς πέρας κατὰ πλάτος διάστημα, id est a fine usque ad finem secundum latitudinem distantia.

Διαπορθμευτικόν, *permeativum*, id est quod permeandi habet facultatem, a verbo διαπορθμέω seu διαπορθμεύω, id est trajicio, transveho, transfundo. Græcus interpretis τὸ διαπορθμεύεται exponit διαχομίζεται, διαπερᾶ, διατυπύεται, id est trajicit, transmeat, transformat. Cœlest. Hierar. cap. 15, § 6.

Διεσκαδασμένον, *dispersum, dissipatum, distractum*. Div. Nom. c. 4, § 4.

Διεδέστατον, *perspicacissimum*, vel maxime perspicuum, dilucidissimum. Græcus interpretis exponit διαφανέστατον, καθαρότατον, διαυγέστατον, λαμπρόν, id est manifestissimum, purissimum, splendidissimum, clarum. Cœlest. Hierarch. cap. 15, § 3.

Διαφερώντως, *excellenter, eximie*. Divin. Nom. c. 4, § 12.

Διεξοδικόν, *diffusum*, id est late patens, explicatum. Sanctus Dionysius διεξοδικῶς τέρως μαθητείας, id est *diffusas sacras disciplinas*, intelligit illas quæ prolixè explicant illa quæ succinete et breviter, per internam illustrationem aut divinam revelationem intellecta sunt. Cœlest. Hierarch. cap. 1, § 3. Vide ibidem Scholia sancti Maximi.

Διεξοδικώτερον, *fusius, prolixius*. Eccles. Hierar. cap. 1.

Διηκρινημένον, *bene digestum, bene distinctum, bene ordinatum*. Div. Nom. c. 3, § 2.

Δίκαιος, *justus*. Div. Nom. c. 4, § 10.

Δικαιοσύνη, *justitia*. Quid sit, et quæ ejus munia, vide Divin. Nomin. cap. 8, § 9, ubi ex professo agit de hac virtute.

Δόρατα, *hasta*. Quid designent, vide Cœlest. Hier. c. 15, § 5.

Δραστήριον, *efficax*, id est efficiendi vim habens, a verbo δράω, id est facio, quod verbum simul connotat aliquam fortitudinem et efficaciam in expeditè exsequendo id quod fit. Hinc δραστηρίως Græcus interpretis exponit ἐνεργῶς, ἐργαστικῶς, πρακτικῶς, id est *efficaciter, operanter, practice*, quæ omnia connotant effectum actioni conjunctum, ita ut actio minime irrita sit. Cœlest. Hier. cap. 15, § 2.

Δύναμις, *virtus, potentia*. Sumitur etiam pro ordine angelico secundæ hierarchiæ, et pro parte hierarchica. Cœlest. Hierar. cap. 3, § 1, et cap. 8 et 11. Ubi vide Adnotationes et Scholia sancti Maximi. Vide etiam Divin. Nomin. cap. 8, § 1, 2. Nota S. Dionysium, Cœl. Hierar. cap. 10, § 3, docere quamlibet cœlestem et humanam mentem in se continere πρῶτας καὶ μέσας καὶ τελευταίας δυνάμεις, id est *primas, et medias, et ultimas virtutes seu facultates*. Cap. 11 autem dicit omnes divinas mentes in tria dividi, scilicet εἰς οὐσίαν, καὶ δύναμιν, καὶ ἐνέργειαν, id est *in substantiam, et in virtutem, et in actionem*, hoc est ad earum perfectionem requiri ista tria, inter quæ hic est ordo, ut primo sit ipsa natura seu substantia; secundo, virtus seu potestas agendi; tertio, ipsa actio. Quare (ut bene in suis documentis adnotat Halloix noster) non intendit ibi S. Dionysius afferre divisionem generis in suas species, aut aliam similem; sed tantum divisionem et ordinem rerum necessariorum.

Δυναμοποιός, *potentificus*, seu qui potentem facit ad aliquid agendum. Sic Deum vocat ὑπερούσιον καὶ δυναμοποιόν δύναμιν, id est *superessentialem ac potentificam virtutem*. Cœlest. Hierarch. cap. 8, § 1.

Δυναμωνυμία, *potentiæ nominatio*. Divin. Nom. cap. 8, § 1.

Δυοειδής, *biformis*, id est duas formas habens. Divin. Nom. c. 4, § 21.

Δυσχέρεια, *absurditas, indecentia*. Divin. Nom. c. 4, § 12.

Δυσχερέστερον, *durius, absurdius*. Divin. Nomin. cap. 4, § 12.

E

Ἐγκάρδιον, *cordiale*, quod est in corde. Mysticæ Theol. cap. 3.

Ἐγκόσμιος, *mundialis*, id est qui in mundo est. Div. Nom. c. 1, § 6.

Ἐδρα, *sedes, sessio*. Quid in Deo, vide Div. Nom. cap. 9, § 8.

Ἐθναρχία, *gentilis principatus*. Epist. viii, § 1. Εἰδωλον, *imago, figmentum*. Divin. Nom. c. 4, § 12.

Εἰδοποιόν, *formificum*, id est quod formam tribuit. Div. Nom. c. 4, § 18.

Εἶδος, *forma, species*. Divin. Nomin. cap. 4, § 10. Εἰκονογραφία, *descriptio*, scilicet per imagines vel figuras. Cœl. Hier. c. 15, § 9.

Εἰρήνη, *pax*. Quid de Deo, vide Divin. Nom. cap. 11, § 1.

Εἰσαγωγή, *introductio*. Eccles. Hierar. cap. 2, p. 3, § 1.

Εἰσαγωγικῶς, *introductorie*. Eccles. Hierar. cap. 2, p. 1, § 2.

Ἐξέσιματώ, *terreo*. Eccles. Hierar. cap. 6, p. 1, § 1.

Ἐκθεωτικόν, *Dei expressivum*. Divin. Nomin. c. 2, § 7.

Ἐκπομπεύειν, *publicare, evulgare, arcana prodere*. Epist. viii, § 1.

Ἐκπρωσις, *dilapsio*. Div. Nom. c. 4, § 12.

Ἐκστασις, *excessus*, scilicet mentis, dum præ amoris vehementia, et intellectus intentione quis usu sensuum destituitur, rei amatæ contemplatione totus absorptus, uti contemplativis sæpe accidit. Spiritualis autem vitæ scriptores exstasim definiunt animæ abstractionem a potentiis sensitivis, et aliquando etiam intellectualibus, seu earundem suspensionem, divinæ gratiæ vi, qua anima maximis luminibus, seu divinarum rerum cognitionibus illustratur. Vide Divin. Nomin. cap. 4, § 13, et cap. 1 Mystic. Theolog. et ibidem Adnotationes et Scholia S. Maximi.

Ἐκστατικῶς, *exstasticus*, id est exstasim faciens aut patiens. Divin. Nom. c. 4, § 13.

Ἐκτύπωμα, *figura expressa*, v. g. signatura sigilli. Div. Nom. c. 2, § 5.

Ἐκφάνω, *patesfacio, manifesto, enarro*. Utitur autem fere hoc verbo Dionysius, cum de mystica aliqua manifestatione agitur, sive per symbola sive per intellectilem irradiationem arcani quidpiam cognoscitur, quod antea ignotum et occultum erat, et humanum captum naturalem excedebat. Cœl. Hierar. cap. 1, § 2, et cap. 5, ubi angelos vocat virtutes ἐκφαντορικῶς, *divinorum internuntias atque interpretes*, cujus viri sapientiam docte exponens B. Maximus, divinitus in hunc modum pronuntiat: Ἄγγελοι sacros homines attollunt ἐπὶ τὰς ἐγνωσμένας αὐτοῖς θείας ἀγάς, *ad cognitos sibi divinos splendorum*. Quod non modo capiendum est de fidei arcanis, in quibus sapienter intelligendis juvant maxime religionis antistites, et, ut ait idem S. Maximus, παιδαγωγικῶς χειραγωγοῦσι, *pedagogi in morem instruunt*, et veluti manu ducunt; verum etiam illud ipsum beneficium ad omnium ordinum homines referendum est, quibus ut tutelares præfecti sunt.

Ἐκφαντορία, *explanatio, seu manifestatio*. Vide supra verbum ἐκφάνω, a quo derivatur, et Scholia S. Maximi in Cœlest. Hierarch. cap. 2, § 1.

Ἐκφαντορικῶς, *explanatione*. Divin. Nom. cap. 1, § 4.

Ἐλευθεροπροπεῶς, *liberaliter*, id est ut liberum decet. Cœl. Hier. c. 8, § 1.

Ἐλικσειδής, *obliquum*. Quid in Deo, vide Div. Nom. c. 9, § 9.

Ἐλικσειδῶς, *oblique*. Div. Nom. c. 4, § 9.

Ἐλλαμψις, illustratio. Hoc modo Scripturam appellat, tum quia per divinam inspirationem et Spiritus sancti illustrationem dictata et conscripta est, tum quia mentem hominum illuminat et illustrat, de rebus divinis illam instruens, et de agendis ac omittendis erudiens. Cœl. Hier. cap. 1, in titulo. Vide ibid. Adnotationes.

Ἐλλειψις, defectio. Div. Nom. c. 4, § 20.

Ἐμπαθής, passionatus, seu vitiosis passionibus implicatus et addictus. Sumitur enim in malam partem, v. g. de affectionibus irrationalibus et inordinatis hominem dedecentibus, et divinæ ac naturali legi adversantibus. Cœlest. Hierar. cap. 2, § 4.

Ἐμπρηστής, incensor. Cœl. Hier. c. 15, § 2.

Ἐμφέρεια, similitudo. Proprie dicitur de interna similitudine, verb. g. spirituali, qualis est animæ ad Deum, quæ intrinsicè in mentis apice maxime relucet, præsertim gratiæ donis supernaturalibus; quæ similitudo ad Deum cum intus circumferatur, pulchre ἐμφέρεια nuncupatur. Cœlest. Hierar. cap. 2, § 3; Divin. Nomin. cap. 2, § 8.

Ἐμπερής, similis. Div. Nom. c. 2, § 7.

Ἐμφουσήσαι, insufflare. Dicitur proprie, cum exorcista dæmonem conjurat. Eccl. Hier. c. 2, p. 2, § 6.

Ἐν, unum. Quomodo de Deo dicatur, vide Div. Nom. c. 13, § 2.

Ἐναγής, impurum, execrabile, opponitur καθαρόν, id est puro, seu mundo, vide Mystic. Theol. cap. 1, § 3. Ubi nota per pura res intellectuales accipi, utpote ab omni corruptibilis materiæ fæce expurgatas; per impura vero res corruptioni obnoxias.

Ἐναγέστατον, sacerrimum, id est maxime detestabile. Eccl. Hier. c. 3, p. 3, § 7.

Ἐναπομόργνομαί, imprimo, inculco, instillo. Epistol. ix, § 1.

Ἐναρμονίως, concinne, congruenter, id est concinna proportione. Eccles. Hierar. cap. 3, p. 3, § 5; Div. Nom. c. 1, § 2.

Ἐναρχία, principium unitatis, seu uniprincipatus, a quo nimirum omnis unitas proficiscitur. Divin. Nomin. cap. 2, § 4, ubi vocat Deum ὑπὲρ ἐναρχίαν ἐνότητα, unitatem quæ est supra principium unitatis.

Ἐνδότης, intimitas, formatum ab ἐνδον, quod est intus, conjunctum autem cum voce ἐνική idem significat quod intima unitas, quæ rebus spiritualibus cum primis congruit, quorum splendor omnis ab intus est, et maxime unitæ sunt et gaudent unitate ac simplicitate. Cœlest. Hierar. cap. 1, § 2. Vide ibidem Scholia sancti Maximi.

Ἐνδύναμον, validum, potens. Div. Nom. cap. 4, § 32.

Ἐνέργεια, afflatio, et quasi interna quædam spiritus inoperatio, sive a bono spiritu illa existat, sive a malo. Unde a dæmone obsessi vocantur ἐνεργούμενοι. Eccles. Hierar. cap. 1, § 1. Aliquando etiam angelos vocat ἐνεργείας, id est operationes, scilicet spirituales, et ipsam hierarchiam delinuit esse τάξιν, ἐπιστήμην, καὶ ἐνεργείαν, id est ordinem, scientiam et operationem. Vide de his cap. 3 Cœl. Hierar. § 1, et ibid., Adnotationes ac Scholia S. Maximi.

Ἐνθεός, divinus, divino numine afflatus, qualis proprie est quilibet mysticus theologus, dum cum S. Paulo excedit e se Deo, et a semetipso rebusque omnibus extrinsecis amotus, per amorem et affectum totus est in Deo, et Deus in ipso; quod vox illa significanter insinuat Cœlest. Hierar. cap. 2, § 5 in fine et passim sibi.

Ἐνταῖος, unitus, collectus. Sic monachos vocabat, utpote qui a divino vitæ genere et turbulento divisi, eum statum complectebantur, cujus proprium sit ἐνοποιεῖσθαι, unum fieri, et contendere, quantum fas est, εἰς θεοειδῆ μονάδα, ad divinam unitatem. Hoc enim spectabant unum, ut ab omnibus mundi rebus exuerent se, et a corporis item obsequio et

indulgentia discederent, denique totos se referrent in Deum, et felicissima unione fierent simplicissimi.

Ἐνταῖως, unite, singulariter. Eccl. Hierar. c. 3, p. 1, § 4.

Ἐνδοῦω, insero, implecto. Divin. Nomin., cap. 4, § 12.

Ἐνιζάνων, ingerens, a verbo ἐνιζάνω, insideo, inhæreo. Cœlest. Hierar. c. 2, § 2. Vide ibidem Scholia S. Maximi.

Ἐνιζάνω, insideo, inhæreo. Cœlest. Hierar. cap. 2, § 2.

Ἐνισχημένος, irretitus, implicatus, scilicet qui adhærescit alicui rei. Mystic. Theolog. cap. 1, § 2.

Ἐνοειδής, uniformis. Eccles. Hierar. cap. 2, p. 3, § 5.

Ἐνοποιὸς δύναμις, unifica vis. Componitur ex ἐν, id est unum, et ποιέω, id est facio. Significanter sic vocat divinam illustrationem et gratiam, cui quædam divinitus vis insita est hominem cum Deo conjungendi et unificandi. Cœlest. Hierar. cap. 1, § 1 et 2. Vide ibidem Adnotationes.

Ἐνότης, unitas. Divi. Nom. c. 2, § 4.

Ἐντροχής, agilis, velox. Cœlest. Hierar. cap. 15, § 8.

Ἐνωσις, unio, unio. Divin. Nomin. cap. 1, § 1, ubi docet nos rebus ineffabilibus et ignotis modo ineffabili ignotoque conjungi κατὰ τὴν κρείττονα, τῆς καθ' ἡμᾶς λογικῆς καὶ νοερᾶς δυνάμεως καὶ ἐνεργείας ἔνωσιν, secundum eam unionem præstantissimam, quæ vim omnem ac potentiam nostræ aut ratiocinationis, aut intellectionis excedit. Quod Perionius vertit, unione, quæ sensum nostrum, mentemque et actionem multum superat; Scotus et Sarracenus, secundum meliorem nostræ rationabilis et intellectualis virtutis et operationis unionem. Hac vero unione summum perfectionis gradum acquirimus, nam per eam in unum, a quo egressi sumus, regredimur, uti pulchre docet sanctus Dionysius Mystic. Theolog. cap. 1, § 3 in fine. Huc spectat illustre illud dogma Pythagoricorum: Oportere hominem unum fieri; quod si philosophica et Christiana simul ratione explicare liceat, dicenda est duplex esse animæ unitas; humana scilicet, quæ illi propria est, quamque ipsam esse animæ essentialiam delinivit Proclus; utpote quæ in se, aut facultatum aut operationum distinctionem non admittat; et divina, quam Apostolus unitatem spiritus cum Deo esse dixit: Qui adhæret Deo, inquit, unus spiritus est, intellige mystice, quamque Christus Dominus, unum necessarium vocavit, eandemque suis apud Patrem exoptavit, quasi æternam, quam cum Patre habet, unitatis imitatricem. Joan. xvii.

Ἐνωτικόν, unitivum, id est uniendo vim habens. Divin. Nomin. cap. 4, § 6.

Ἐξέλιπον, eximium, stupendum. Epistol. viii, § 2.

Ἐξέλιπης, subitò, repente. Cœl. Hier. c. 15, § 2. Vide vim hujus vocis explicatam in epist. iii. ad Caium, et ibidem consule nostras Adnotationes et Scholia S. Maximi.

Ἐξημμένον, dependens. Divin. Nomin. cap. 4, § 28.

Ἐξίς, habitus, status. Eccles. Hierar. cap. 4, p. 3, § 10.

Ἐξολισθαίω, dilaber, excido, exorbito. Divin. Nom. cap. 4, § 12.

Ἐξορχεῖσθαι τὰ Ἁγία τῶν ἁγίων, explodere Sancta sanctorum, id est arcana sacra profanis pro-palare, ac secreta prodere. Proprie significat, extra chorum saltare. Sacra autem solent in choro tractari, loco a communi populo segregato. Qui itaque illa profanis evulgat, quasi extra chorum cum iis saltat et contemnerat. Minus proprie vertunt, Scotus, Sancta sanctorum reverari; Perionius, enuatiare; Sarracenus, extra terminum suum mittere. Eccl. Hier. cap. 1, § 1.

Ἐξουσιαστικός, potentifiscus, id est potentiam con-

ferendi vim habens. Derivatur ab ἐξουσία, id est potentia seu facultas. Cœl. Hierar. cap. 8, § 1. Ibidem in eadem significatione vocat Deum ἐξουσιουπόδον ἐξουσιάρχην, id est potentificæ potestatis principatum.

Ἐπαναβαθμός, gradus quo sacrum ascenditur. Eccl. Hier. cap. 7, p. 3, § ultimo.

Ἐπαναστρέφω, revertor. Epist. vii, § 2.

Ἐπανορθωτική παιδεία, correctrix disciplina, id est quæ corrigendi vim habet. Cœl. Hierar. cap. 13, § 5.

Ἐπαφή, tactus. Divin. Nom. c. 4, § 10.

Ἐπέκεινα, ulterius, supra. Divin. Nom. cap. 4, § 16.

Ἐπιβοάω, inclamo, invoco. Epist. viii, § 1.

Ἐπιείκεια, aquabilitas, benignitas. Epist. viii, § 1.

Ἐπιεικώς, æquabiliter, mansuete, benigne. Epist. viii, § 1.

Ἐπιθυμία, concupiscentia. Quid mystice sit, vide Cœl. Hierar. cap. 15, § 8.

Ἐπιήθεια, affluentia. Cœlest. Hierar. cap. 15, § 9.

Ἐπιστήμη, scientia. Accipit sæpe per excellentiam pro propria scientia hierarchica, designans hierarchicam esse scientiam. Vide cap. 3 Cœlest. Hierarch. § 1, et ibidem S. Maximum. In primis autem pontificibus attribuit ἐπιστήμην τελειωτικήν, scientiam perfectam, et perficiendi vim habentem, et alias θεοπαράδοτον, a Deo traditam, ne quis putet omne genus scientiarum, etiam curiosarum atque inutilium, in eos convenire. Quare magnus Dionysius, cum Eccles. Hierar. cap. 1, hierarcham seu pontificem describit, non illum esse vult de schola rhetorem; non geometriæ peritum, non fabellarum opificem poetam, non astrologum aut musicum, sed ait esse virum divino afflatum numine, ipsumque divinum καὶ πάσης ἱεράς ἐπιστήμης γνώσεως, qui omni sacra scientia sui præditus.

Ἐπιστημονικώς, scientificæ, scite. Eccl. Hierar. cap. 5, p. 1, § 4.

Ἐπιστρεπτικόν, conversivum, id est convertendi vim habens. Div. Nom. c. 4, § 6.

Ἐπιστρεπτικώς, conversivè. Divin. Nomin. cap. 4, § 10.

Ἐπιστροφή, conversio. Divin. Nomin. cap. 4, § 12.

Ἐπισυνίσταμαι, conjuro, conspiro. Epistol. viii, § 1.

Ἐποχστεύειν, derivare. Cœlest. Hierarch. cap. 3, § 3.

Ἐπωνομία, denominatio. Divin. Nomin. cap. 4, § 10.

Ἐράω, amo. Divin. Nomin. cap. 4, § 11.

Ἐρυθρόν χρώμα, rubeus color. Quid mystice, vide Cœlest. Hierar. cap. 15, § 7.

Ἐρως, amor, et quæ sit vis ac significatio hujus vocis, et an idem sit quod ἀγάπη, seu dilectio, vide Divin. Nomin. cap. 4, § 11 et 12; ibidem Scholia S. Maximi, et Paraphrasim Pachymææ, nec non P. Petrum Halloix, qui tomo II, in quæstione 2, de Operibus S. Dionysii, sub medium, pulchre notavit ista verba: γράφει δὲ καὶ ὁ θεὸς Ἰγνάτιος: Ὁ ἐμὸς ἔρως ἐσταυρώται, id est: scribit autem divinus Ignatius: Meus amor crucifixus est, cum ab aliquo in margine adnotata fuissent, in textum irrepsisse. Sine illis enim sensus constat, imò plenior est, et cessat difficultas quæ obicitur exinde, quod, dum hæc scriberet S. Dionysius, nondum Ignatii epistolæ, aut scripta exstarent.

Ἐρωτικώς, amatorie, amabiliter. Epist. viii, § 1.

Ἐσθῆς πυρώδης, vestis ignea. Quid in angelis desinet, vide Cœlest. Hierar. cap. 15, § 4.

Ἐστίασις. Græcus interpres, εὐωχία, εὐφροσύνη, χαρά, id est convivium, jucunditas, gaudium, a verbo ἐστίασμαι, epulor. Cœlest. Hierarch. cap. 7, § 4.

Ἐτερον, aliud. Quomodo de Deo dicatur, vide Divin. Nom. cap. 9, § 5.

Ἐτερότης, diversitas. Eccl. Hierar. cap. 1, § 1. Divin. Nom. cap. 4, § 7.

Ἐυαρμοσσία, concinnitas, bona proportio. Divin. Nom. cap. 4, § 7.

Εὐδιάχυτον, fusile, id est quod facile funditur. Div. Nom. cap. 2, § 6.

Εὐζωία, integritas vitæ, bene vivendi ratio. Eccl. Hierar. cap. 2, p. 3, § 1.

Εὐθύγραμμον, rectilineum, recte scriptum. Divin. Nom. cap. 4, § 14.

Εὐθημοσύνη, rectus ordo. Divin. Nomin. cap. 8, § 5.

Εὐχοσμία, concinnitas, pulcher ornatus. Cœlest. Hierar. cap. 15, § 4, et in Ecclesias. Hierarch. τῶν θείων εὐχοσμίαν, elegantem rerum divinarum descriptionem vocat id quod S. Ignatius in Epist. ad Smyrnenses εὐταξίαν, id est probam ac decentem ordinem in Ecclesia nuncupat. Alij τὸ εὐσχημα, concinnam et decoram honestatem, unde magna quædam rebus divinis pulchritudo et majestas conciliatur. Atque hoc est quod S. Paulus, I Corinth. xiv, inculcat, dum ait: Ὅμνία εὐσχημόως καὶ κατὰ τάξιν, honeste et secundum ordinem fiant in vobis. Nihil enim (ut in eum locum ait S. Chrysostomus) sic ædificat, ὡς εὐταξία, ut aptus omnium ordo, pulchritudinis et decori opifex, et insigne mentis omni ex parte compositæ.

Εὐλάβεια, reverentia, veneratio, religio. Divin. Nom. cap. 3, § 3.

Εὐμήχανον, facile factu. Cœlest. Hierarch. cap. 15, § 8.

Εὐσμος, bene olens, Eccles. Hierar. cap. 4, p. 2, ubi Orientis Ecclesiæ ritum consecrandi unguentum describens, ait fieri ab hierarcha εὐοσμὸν περιγωγῆν, odoratam lustrationem, et eundem sacro unguento suavissimi odoris in omni fere pontificio munere fuisse usum, in eorum sanctissimo ritu quæ consecrantur. Cujus rei mysterium laus ibidem in Contemplatione declarat.

Εὐπάθεια, bona affectio. cap. 15, § 9.

Εὐσταθής, bene ordinatum. Eccles. Hierar. cap. 5, p. 1, § 1.

Εὐτόπωτον, figuratu facile. Divin. Nomin. cap. 2, § 6.

Εὐχαριστία, gratiarum actio κατ' ἐξοχήν. Venerabile sacramentum altaris, quod simul est sacrificium ad Deo gratias per illud exhibendas institutum; quapropter cum summa gratiarum actione frequentandum, uti S. Dionysius Eccles. Hierarch. cap. 3, p. 2 et p. 3, sub finem, pulchre docet.

Εὐωχία, convivium. Quid mystice, vide Epist. ix, § 5.

Ἐφαρμογαί, congruentiæ, concinnitates. Divin. Nom. cap. 4, § 7.

Ἐφεςις, desiderium, appetitus. Græcus interpres ἐπιθυμία.

Ἐφιέραι, desidero, cupio, concupisco. Div. Nom. cap. 4, § 18, 19.

Ἐφικτόν, S. Maximus δυνατόν, id est possibile. Græcus interpres, κατάληπτον, comprehensibile. Cœlest. Hierar. cap. 1, § 2, et c. 3, § 1.

Ἐφορος, præses, gubernator, director, inspector. Myst. Theol. c. 1, § 1.

Z

Ζῆλος, zelus, æmulatio, fervens amor. Divin. Nom. cap. 4, § 13.

Ζηλωτής, zelotes, æmulator, fervens amator. Div. Nomin. cap. 4, § 13. Hoc nomen expendens S. Dionysius, ait, ζηλωτὴν vocari Deum, ut magno et benigno in ea quæ sunt amore præditum, ut eundem quoque zelum studiumque excitantem amatorii ipsius desiderii, quo divini homines et Numinis in terra vitam imitantes ardere solent.

Ζηλωτόν, valde amabile, id est quod ferventi

amore et æmulatione dignum est. Divin. Nomin. cap. 4, § 13.

Ζυγά, *lances*. Divinam providentiam ac gubernationem vocat θεαρχικά ζυγά, id est *lances divino-principales*, quia nimirum Deus omnia facit in pondere et mensura. Div. Nomin. c. 4, § 3.

Ζωαρχικόν, *vitam initians, quod vitæ principium est*. Ita S. Dionysius merito appellat sacrum corpus beatissimæ Virginis ζωαρχικόν καὶ θεοδόχον σώμα. Nam, ut dixi, ζωαρχικόν sonat id quod est principium vitæ; atqui Christus est vita (ut se ipse appellavit Joannis xiv: *Ego sum via, veritas et vita*) et si Deipara est illi principium generationis, certe etiam dici potest principium vitæ. Div. Nomin. c. 3, § 2, et c. 6, § 3.

Ζωή, *vita*. De hac vide caput singularem Divin. Nom. c. 6.

Ζώναι, *zonæ*. Quid spiritualiter designent, vide Cœl. Hier. cap. 15, § 4.

Ζωογόνον, *vivificum, viviparum*. Divin. Nomin. cap. 2, § 7.

Ζωοδότης, *vitæ dator*. Eccles. Hierarch. cap. 2, p. 3, § 7.

Ζωοποιεῖν, *vivificare*. De divinis nomin. cap. 2, § 1.

Ζωοποιόν, *vivificum*. Cœl. Hier. cap. 15, § 9.

Ζωόπυρον, *vitalis ignis, id est qui viventibus motum subministrat, et vitam conservat; per quem significanter exprimit calorem vitalem, quem pulchre vocat ζωόπυρον θερμότητα*. Cœlest. Hier. cap. 15, § 2.

II

Ἡβώσα ηλικία, *pubescens ætas, quid mystice designet, vide Cœl. Hier. cap. 15, § 3.*

Ἡγαπημένος, *dilectus*. Hoc nomine Dionysius S. Joannem salutat (Epist. x, quam ad illum scribit) ut reficit ei in memoriam dilectionis ejus, qua illum Christus prosequabatur, et qua ipse sic delectabatur, ut se vocaret *discipulum quem diligebat Jesus*, scilicet ἀντονομαστικῶς, Joannis xxi, 7.

Ἡγεμονικόν, *ducale, regale, id est ducendi ac regendi habens potestatem*. Cœlest. Hierar. cap. 15, § 5.

Ἡλέκτρον εἶδος, *electri species; quid mystice, vide Cœl. Hier. cap. 15, § 7.*

Ἡλιοβολία, *solaris jactus, seu solis evibratio, qua radios suos trajicit*. Cœlest. Hierarch. cap. 15, § 8.

Ἡλιος, *sol, quem sic appellatum ait Dionysius De divinis nominibus cap. 4, § 4: "Ὅτι πάντα ἀολῆ ποιεῖ, καὶ συνάγει τὰ διεσχεδασμένα, id est quod omnia servet salva, et congreget dispersa. Ubi vide pulchram descriptionem solis ejusdemque pulchritudinis atque utilitatis, et anagogicam ejusdem explicationem.*

Ἡλιος τοῦ Εὐαγγελίου, *sol Evangelii*; sic S. Joannem appellat epistola x. Primo propter claritatem in ejus prædicatione et comprobatione; secundo ex spiritu prophetico, quo præsciebat eum scripturam novum Evangelium, per quod inter evangelistas, ut sol quidam, emineret, et tenebras, quæ de Christi erant divinitate, simulque nonnullorum mysteriorum in aliis evangelistis caliginem, sua luce dissiparet. Vide ibidem nostras Adnotationes.

Ἡλιότευκτον, *a sole fabricatum seu productum. Sic radios solares vocat Ἡλιότευκτους ἀγῶγαι*. Eccles. Hierar. cap. 2, p. 1, § 1.

Ἡλιούπολις, *Helioptolis, id est civitas Solis. Urbs est Ægypti, epist. vii, § 2. Vide ibidem Adnotationes et Scholia S. Maximi.*

Ἡνωμένως, *unite*. Div. Nom. cap. 2, § 1.

Θ

Θέξ, *visio, intuitio*. Mystica Theol. cap. 2.

Θέαμα, *spectaculum*. Eccles. Hierar. cap. 2, p.

3, et Mystica Theolog. cap. 4. Hæc vox tam visionem, quam rem ipsam quæ videtur, significat. Nota autem in doctrina Dionysii tria genera spectaculorum, nimirum symbolica, intelligibilia et mystica. Symbolica sunt similitudines ex corporeis desumptæ, quibus divina modo nobis accommodato exprimentur, et ad symbolicam theologiam pertinent. Intelligibilia sunt, quæ menti nostræ objecta sunt, et intellectuali conceptione apprehenduntur, ut sunt divinæ hypotyposes, et divina nomina, de quibus vide caput 1, De divinis nominibus, et ibidem nostras Adnotationes. Mystica sunt divina ipsa, quæ omnium negatione cognoscuntur, imo et super negationem, intima cum ipsis unione apprehenduntur; de quibus vide cap. 1 Mystica Theologia, et ibidem nostras Adnotationes.

Θεανδρική ἀνέργεια, *Dei virilis operatio*. Hæc est propria Christi. Epist. iv. Vide ibidem Adnotationes, et Scholia S. Maximi.

Θεαρχία, *Dei-principatus, vel principium divinitatis*, ita divinitatem solet appellare, quippe a qua nobis et angelis participatio quædam divinitatis per gratiam vel gloriam communicatur. Cœl. Hier. cap. 1 et 2.

Θεαρχικός, *divino-principalis*. Formatur ex vocibus Θεός et ἀρχή. Frequenter autem S. Dionysius hac voce utitur, ad conceptuum suorum sublimitatem significanter explicandam, et, munerum divinarum excellentiam demonstrandam. Sic divinam illustrationem vocat θεαρχικήν ἀκτίνα, id est *radium divino-principalem*, tum quia a Deo proficiscitur, et ad eundem nos subrigit; tum quia præcipuum quoddam Dei donum est, et prorsus divinum, quippe nos ad Deum colligens, et reddens nos divinos. Cœlest. Hierar. cap. 1, § 2.

Θέλξις, *illecebra*. Eccles. Hier. cap. 3, p. 3, § 7.

Θεμελιωτικόν, *fundamentum, id est fundamētum vim habens*. Cœl. Hier. cap. 15, § 5.

Θεογενεσία, *nativitas divina, sic appellat baptismum quo Christo renascimur*. Eccles. Hierar. cap. 2, p. 1, § 1, et p. 3, § 1.

Θεογόνος, *Deum generans, Deigenus*. Div. Nom. cap. 2, § 1, et 7, ubi ait Filium et Spiritum sanctum esse τῆ; θεογόνου θεότητος εἰ οὕτω χρῆ φάναι, βλαστοῦς θεοφύτους. *Deigenæ divinitatis, si ita dicendum sit, germina Deo oriunda*. Secundum hoc corrige nostram versionem, quæ minus proprie in textu sic habet: *Quasi Dei prolem, et si dictu fas sit, quasi germina divina.*

Θεοδόχον, *Dei susceptivum, sive Dei conceptaculum*. Recte sic Dionysius appellat corpus Deiparæ Virginis, eo quod Deum in utero conceperit et gestaverit. De divinis nominibus cap. 3, § 2.

Θεοεἶδεια, *Deiformitas*. Cœlest. Hierar. cap. 8, § 1.

Θεοειδής, *Deiformis*. Compositum ex Θεός, id est *Deus*, et εἶδος, id est *forma seu species*. Hæc autem Dei forma est ipsamet gratia habitualis, per quam Deo conformamur, et supernaturalis animæ forma existit, ut passim theologi apud D. Thomam 1-2. Frequens est hujus vocabuli usus apud S. Dionysium Cœl. Hier. cap. 1, § 5, et passim alibi.

Θεόκριτος, *a Deo electus, sive divino judicio designatus*. Epist. viii, § 1.

Θεόληπτος, *Deo afflatus*. Eccles. Hierar. cap. 2, p. 2, § 7.

Θεολογία, *sermo de Deo*. Eccles. Hierar. cap. 1, § 1, et passim alibi. Hoc autem nomen theologiae per excellentiam primum competit sacris Evangelis, quæ non tantum de Deo, sed ipsiusmet Dei, scilicet Christi, sermo sunt. Proximus post eum sermo est eorum, qui Christum propter ejus erga humanum genus amorem viderunt, et ipsi sermones ejus audiverunt. Post hos, qui illos primos et secundos sermones exposuerunt, et deinceps consecuti sunt, dummodo quæ tradant, cum septem synodis œcumenicis consentiant, ita ut nihil amplius intelligi ut,

noque quidquam detrahant, quod diris execrationibus vetitum est.

Nota autem veteres *theologiam* proprie vocasse mysterium Trinitatis (sicut *œconomiam* mysterium Incarnationis, de quo suo loco vide vocabulum *Ὀικονομία*). Sanctus Dionysius De divin. nomin. cap. 2. duplicem theologiam agnoscit, nempe *ἡνωμένην καὶ διακεκριμένην*, id est *conjunctam et discretam*. *Conjunctam* seu unitam vocat eam, cujus est ea quæ in Deo indistincta sunt, totique Trinitati communia, contemplari; ejusmodi sunt essentia divina, divinæ proprietates seu attributa, opera omnia *ad extra*, quæ toti Trinitati conveniunt. *Discretam* vero, quæ discreta et distincta in Deo speculatur ac celebrat; qualia sunt divinæ hypostases, processiones personarum, attributa naturalia, et quæcunque divinæ alicujus personæ propria sunt. Sic Mystic. Theolog. cap. 3. vocat τοῦ Πνεύματος θεολογίαν, id est *Spiritus sancti theologiam*, ea quæ ejus personæ propria sunt. Porro theologiam rursus dividit in *καταφατικὴν*, id est *affirmantem*, καὶ ἀποφατικὴν, id est *negantem*, scilicet secundum duplicem viam qua in Dei cognitionem pervenitur, de quibus vide suis locis in lib. De divin. nomin. et Myst. Theol. cap. 3, 4, 5.

Θεολόγος, theologus, sive qui de Deo rebusque divinis disserit. Hoc nomen ἀντονομαστικῶς competit S. Joanni evangelistæ: ad quem est epist. x. Vocat quoque absolute sic apostolos et prophetas Veteris Testamenti, Cœl. Hier. cap. 10, et alibi.

Θεομιμησία, Dei imitatio. Cœl. Hierar. cap. 13, § 3.

Θεομίμητον. Idem. Cœl. Hier. cap. 3, § 2.

Θεομιμητῶς. Idem adverbialiter. Eccl. Hier. cap. 3, p. 3, § 3. Hanc autem divinæ mentis imitationem vulgo Patres in virtutibus collocant, non tamen omnibus, sed iis maxime, quæ præstanti quadam magnitudine excellentiaque sunt mirabiles; ut in amore erga Deum. Est enim opifex mirabilis amor, qui animorum commutationem et transformationem scite et potenter machinatur. Præclare Synesius epistol. xxxi: Ἡ μίμησις, οὐκ ἐπιπέσει ἐστίν. *Imitatio, familiaritatis et amicitiae conciliatio est, et conglutinat amantem illi quem imitatur*. S. Dionysius, Cœlest. Hier. cap. 3, illam Dei imitationem, de qua loquimur, positam esse vult in *zelo animarum*, et salute hominum quærenda. Alii denique illam Dei imitationem ad *castimoniam* referunt. Hinc Methodius apud Photium dictam vult esse *παρθενίαν, virginitatem*, quasi *παρὰ θεῶν*, unius aut alterius litterulæ commutatione, ut quæ sola illum, qui virginitatis intemerata continet mysteria. Θεῷ ἀπειχάζεται, *Deo assimilatur*.

Θεοπαράδοτον, divinitus traditum. Sic traditiones divinas, θεοπαράδοτους λόγους appellat, quos Eccl. Hier. cap. 1, æquiparat, et tantum non præfert Scripturis sacris. Item Eccles. Hierar. cap. 2, p. 1, § 1.

Θεοπάτωρ, Deipater. Epist. viii, § 1. Sic vocat Davidem, propter Christum qui secundum carnem est ex Davide. Cum autem Christus sit Deus, et David progenitor seu pater Christi, utique, propter idiomatum in Christo communicationem, David dicitur pater Dei. Unde sequitur, quod si David pater Dei vocetur propter Christum ex ejus semine descendentem, multo magis Mariam vocandam esse matrem Dei, utpote revera θεοτόκον, propter eundem Christum, non remote uti ex Davide, sed proxime et conjunctissime e virgineo suo sanguine procreatum.

Θεοπλαστία, Deiformatio, seu formatio quæ sit a Deo. Divin. Nomin. cap. 2, § 8, ubi sic vocat ipsius humanæ naturæ Jesu in virginis utero formationem.

Θεοποιόν, Deificum, compositum ex Θεός, id est *Deus*, et ποιέω, id est *facio*. Frequens est istiusmodi compositionis usus Dionysio. Cœl. Hier. cap. 1,

§ 1, et passim alibi. Vide ibidem Adnotationes nostras.

Θεοπροπέτης, Deum decens. De divinis nominibus cap. 2, § 1, 2.

Θεοπτία, Dei visio. Epist. viii, § 1.

Θεοπτικὸς, Dei-visivus, id est Deum videns. Sic vocat ordinem pontificum, et eos quibus competit mysteria intueri. Eccl. Hier. cap. 5, p. 1, § 5.

Θεοδότημοςύνη, divina institutio. Eccl. Hier. c. 2, p. 3, § 1.

Θεός θεῶν, Deus deorum. Quomodo sic dicatur Deus verus, vide Divin. Nom. cap. 12, § 4.

Θεοσημεία, divinum ostentum seu portentum. Epist. vii, § 2.

Θεοσοφία, divina sapientia. Mystic. Theolog. cap. 1, § 1, sic appellat mysticam theologiam, quæ cognitio est rerum altissimarum per altissima principia; quam jure merito divinam appellat. Primum, quia a Deo est, utpote Spiritus sancti donum; deinde, quia circa Deum præcipue versatur; denique, quia scientiæ Dei, qua seipsum cognoscit, et scientiæ beatorum subalternatur.

Θεότης, deitas, seu divinitas. Nota cum Hersentio vocem hanc in Dionysii Theologia quadruplicem habere acceptionem. Prima est, qua, ut habet De divinis nominibus cap. 11, sumitur ἀρχικῶς, καὶ θεϊκῶς καὶ αἰτιατικῶς, id est *principaliter, et divine, et causaliter*, ut ipsam scilicet divinam essentiam significat. Secunda, qua accipitur μεθεξτῶς, id est *participanter seu communicabiliter*. Et hoc modo duplicem habet significationem; aliquando enim pro deificationis principio, quod ipse αὐτοθέωσιν seu *deitatem ipsam* vocat, quam inter Θεοῦ τοῦ ἀμεθέτου προνοητικὰς δυνάμεις, id est *Dei qui in seipso imparticipabilis est provisoria virtutes* collocat; aliquando pro ipsa deitatis participatione, seu pro ipsa deificatione, quæ fit in angelis et sanctis. Denique eam accipit qua divinum nomen lib. De divin. nomin. cap. 12, quo pacto ab eo definitur Θεότης δὲ ἡ πάντα θεωμένη πρόνοια, *Deitas est omnia contemplanis providentia*. Vide de his ibidem Scholia S. Maximi, et nostras adnotationes.

Θεουργικὸς, deificus, vel cui deificandi vis inest. Aut etiam passive pro eo quod a Deo fit. Sic Christi virtutes vocantur θεουργικαί, utpote a persona Dei factæ. Cœl. Hierar. cap. 7, § 2. Sic θεουργία vocatur *Dei operatio*, et θεουργός, *qui divinis operatur*, κατ' ἐξοχὴν vero is qui corpus Christi consecrat, quod opus principaliter est Christi ac Dei, qui per sacerdotem seu ministrum sacris operatur, dum in persona Dei ac Christi sacræ consecrationis verba pronuntiat, quæ infallibilem ex Dei institutione atque operatione effectum sortiuntur ab authentico ministro, cum debita intentione prolata. Hinc θεουργοί dicti sacerdotes, et a S. Gregorio Nazianzeno orat. 1, θεοποιούντες, id est *deos facientes*. Qui alias quoque ait, orat. 23, se ad aram μυσταγωγείντην θέωσιν, *sacrum munus deificantis obire*. Ita S. Ambrosius sacerdotium *Deificam professionem* nuncupavit; et S. Dionysius, Eccl. Hier. cap. 1, hierarchiam nostram vocat θεουργικὴν, *deos efficientem*. Non modo, inquit, sanctus Maximus, quod eos qui in arce religionis sedent, et pietatem moderantur, ad Dei similitudinem evehat, et beat. Numinis communionem, verum etiam quod in Christianis θεοὺς ἀπεργάζεται, *deos efficit*. Sic etiam S. Dionysius Divin. Nomin. cap. 1, θεουργικὰ φῶτα, *divina lumina*, atque, ut ita loquar, *deifica* nuncupat τὰς διδασκαλίας τῶν ἁγίων, *doctrinas sanctorum*, ut ait S. Maximus. Quod, inquit, lumen cognitionis efficiant, eosque divinos reddant, qui proditiæ ab illis sapientiæ paruerint.

Θεοφάνεια, Dei apparitio. Cœl. Hierar. cap. 4, § 3. Quid per hanc intelligatur, vide ibidem nostras Adnotationes et Scholia S. Maximi.

Θεοζόρον, Deiferum. Quid per hoc significetur,

vide S. Maximum in Scholiis ad cap. 7 Cœlest. Hierarch., § 1.

Θεόφυτον, a Deo plantatum. Div. Nom. cap. 2, § 7.

Θεόχριστος, a Deo unctus. De divin. nomin. cap. 3, § 2.

Θεραπευταί, cultores, scilicet sacrorum. Sic vocat monachos Eccl. Hierarch. cap. 6, p. 1, § 3.

Θεραπευτικῶς, officiose, ministratorie. Cœl. Hier. cap. 7, § 1.

Θεράπων, Famulus, servus. Epist. viii, § 1.

Θέσις, positio, affirmatio, conclusio. Myst. Theolog. cap. 2.

Θεσμοθεσία, legislatio, scilicet de re sacra seu caeremoniis sacris, in quo differt a νομοθεσία, quæ latius patet, et ad politica se extendit. Cœl. Hierar. cap. 4, § 3. Vide ibidem Scholia S. Maximi.

Θεωνομία, deinominatio. De divin. nomin. cap. 2, § 1, et Myst. Theol. cap. 3.

Θεωρητικός, contemplator, seu speculator rerum divinarum. Hoc nomine intelligit illos, qui post catechumenos cum profana turba dimissos, interesse possunt ipsi sacrificio missæ, quibus sacra hostia ostenditur. Eccl. Hierar. cap. 3, p. 5, et cap. 5, p. 1, § 6.

Θεωρία, contemplatio. Hoc nomine inscribit tertiam partem capitulum libri De ecclesiastica hierarchia, ubi mystice exponit ritus sacramentorum.

Θέωσις, deificatio, scilicet quæ per gratiam fit, per quam divinæ consortes naturæ elicimur, Deum imitamus, et filii Dei nominamur et sumus. Hæc est autem, quam S. Dionysius vocat τὴν ἡμῶν ἀνάλογον θέωσιν, id est nobis proportionatam deificationem, dum, cum natura non valeamus, affectu et habitu divini et quasi dii elicimur. Cœlest. Hier. cap. 1, § 3. Hunc autem Eccl. Hierar. cap. 1, nostræ hierarchiæ scopum statuit, ut pontifices omnes in divinis mysteriis perficiantur, καὶ θεωθῆναι, et divinum vitæ genus consequantur, et præterea illis quibus ipsi præsent, ἱερὰν θέωσιν, sacram diviniam, hoc est divinæ mentis similitudinem, quæ in ipsis divinitus inest, pro sua cuique dignitate impertiant. Inferiorum autem munus atque partes esse monet, præstantissimos illos sequi, in dies proficere, et esse duces aliorum ad præstabilissimum vitæ modum, et beatæ mentis similitudinem.

Θηρομορφία, feræformatio, id est descriptio ferarum quibus Scriptura mittitur, ut puta in Ezechiele cap. 1, Cœl. Hierar. cap. 2, § 1.

Θιασώτης, divinus contemplator. Græcus interpres, χορευτής ὁ τὰ θεία ἔδων, id est choragus seu qui chorum ducit, qui divina canit. Apud profanos autem θιασος, est saltatio et pompa quæ Baccho exhibebatur. Verum hinc procul este profani: proprie per hoc vocabulum intelligit S. Dionysius divinum contemplatorem, cuius tota jubilatio est in Deo, in quo ejus mens, imo etiam cor et caro exsultant. Cœlest. Hierar. cap. 2, § 1. Eccl. Hierarch. cap. 1, § 1, ubi τοῖς θιασώταις ἡμῶν, vertunt: Scotus, discentibus nobis; Ambrosius, nobis suis studiosis cultoribus; Sarracenus, divinorum chorum agentibus nobis; Gallus, à nous dire ses consorts; Perionius, nobis qui divinitus illustrati sumus; Lansselius, nobis in rebus divinis collegis. Sed magis placet, nobis divinæ contemplatoribus, divini scilicet Spiritus thiaso atque æstro percitis, et Spiritus sancti inusto plenis.

Θρεπτικόν, nutritivum, id est nutriendi vim habens. Divin. Nom. cap. 4, § 28.

Θρησκεία, religio, caeremonia, cultus Dei. Epist. vi.

Θριαμβεύοντα, vulgata, celebria, nota, a verbo θριαμβεύομαι, vulgo, evulgo. Epist. vii, § 2.

Θρυπτόμενος, delicias, delicate se habens. Epist. viii, § 1.

Θυμοειδής, vis irascibilis. Quid mystice sit, vide Cœl. Hier. cap. 15, § 8.

Θυσιαστήριον, a tave, in quo θυσία, id est hostiæ

immolantur ac collocantur. Ecclesiasticæ Hierar. cap. 3, p. 2.

I

Ἰδιοπραγία, propria operatio. Epist. viii in titulo.

Ἰδρυσίς, stabilitas, firmitas. Designat statum firmum et inconcussum, solide fundatum et immutabilem, qualis est rerum cœlestium. Græcus interpres exponit ἐδραιώσις, ἀσφάλεια, id est stabilitas, securitas. Cœl. Hier. cap. 2, § 4. Eccl. Hierar. cap. 1, § 1.

Ἰεραρχεῖν, præesse sacris.

Ἰεραρχεῖσθαι, subesse sacris, sive ab alio in rebus sacris dirigi. Cœlest. Hierar. cap. 15, § 1, et passim alibi.

Ἰεράρχης, hierarcha, princeps sacrorum. Nota sanctum Dionysium ἱεράρχας appellare solere primario quidem Christum, deinde S. Paulum ac ceteros apostolos, et post hos, pontifices, patriarchas, archiepiscopos, metropolitanos et episcopos, quos etiam τελεστάς, ἱεροτελεστάς, τελειάρχας, μυσταγωγούς, τελεστικούς, τελεσιουργούς. Sacerdotes vero vocat ἱερεῖς, φωτιστικούς ἱερουργούς, πρεσβυτέρους, diaconos vero, διακόνους, λειτουργούς, καθαρτικούς, subdiaconos vero, θεραπευτάς, monachos denique μοναχούς ἐνιαλούς, post quos ponit populum Christianum. Et hæc est subnatio ecclesiasticæ hierarchiæ.

Ἰεραρχία, hierarchia, seu sacer principatus. Ἰερον enim idem est quod sacrum, ἀρχή vero principatus. Accipitur autem fere pro ordine quodam sacro, seu subordinatione in rebus sacris, ita ut insinuet et quasi simul connotet superiorum erga sibi subditos prælationem, et subditorum erga sibi prælatos subjectionem, dum gradu atque ordine inferiores a superioribus ad Deum per divina munia promoventur, uti sanctus Dionysius fusius exponit Cœlest. Hierarch. cap. 3, et Eccl. Hierar. cap. 1, et passim alibi.

Ἰερεύς, sacerdos. Eccl. Hier. c. 3, p. 2.

Ἰερογραφία, sacra descriptio. Vide Ἰεροπλαστία, cui synonymum est. Cœl. Hier. cap. 2, § 1.

Ἰερολογία, sacra verba, sive eorumdem recitatio. Eccl. Hierar. cap. 3, § 2.

Ἰερολόγος, sacer scriptor, vel sermocinator. Div. Nom. cap. 4, § 12.

Ἰερομύστα, sacer doctor, qui nimirum sacra mysteria confert aut explicat. Sic per excellentiam vocat apostolos. De div. nomin. cap. 2, § 3.

Ἰεροπλαστία, sacra fictio, ex ἱερός, id est sacer, et πλάσσω, id est fingo. Sic autem vocat σύμβολα et figuras, quibus res spirituales adumbrantur, et ad capium nostrum nobis representantur, dum præter id quod sensibus exhibent, aliquid arcanum intelligendum præbent. Cœlest. Hierar. c. 2, § 1.

Ἰεροπλάστως, fictione quadam sacra. Scotus vertit, sacre et formaliter; Sarracenus, sancta formationes; Lansselius, sacra et arcana fictione. Cœlest. Hier. cap. 2, § 1.

Ἰεροπρεπῶς, sacrosancte, scilicet ut sacra decet. Eccl. Hier. cap. 1, § 1.

Ἰεροτελεστής, sactorum perfector, seu sacer initiator, id est qui initiat sacris, vel sacra administrat. Ecclesiast. Hierar. cap. 1, § 4. Vide ibidem Scholia S. Maximi. Christum autem vocat πρῶτον ἱεροτελεστήν, primum Pontificem et initiatorem orationum sacrarum, quem Tertullianus appellat authenticum Pontificem Dei Patris, eliminatorem humanarum macularum, et sacrificiorum æternorum Antistitem. S. Dionysius quoque præclare Eccl. Hier. cap. 4, sacram eucharistiam nominat ἱεροτελεστικωτάτην, quippe principem partem pontificii muneris et sacrorum, quæ maximam perficiendi vim habet, quæ plurimum ad sanctimoniam inducendam potest, et sacra omnia dona, quæ divinitus ad nos perveniunt, in se una complectitur.

Ἰθύσιον, *recte sectum*, id est directum, æquale. Cœl. Hier. cap. 15, § 9.

Ἡμερῶν ἡμερῶν, *Hilariorum dierum*. Epist. viii, § 6. Ubi nota Hilaria fuisse festa Cybele matri deum consecrata, de quibus vide nostras Adnotationes, et S. Maximum in Scholiis ad prædictum, et fusc nostrum Halloix in Notationibus ad cap. 8 Vitæ S. Dionysii, tom. II.

Ἰνδαμα, *impressio*, scilicet imaginaria, id est imago interior in phantasia per imaginationem impressa et expressa. Eccles. Hierar. cap. 4, p. 5, § 4. Græcus φαντασία, ἀφομοίωμα, id est *imaginatio, representatio*.

Ἰππων μορφή, *equorum forma*. Quid mystice, vide Cœl. Hier. cap. 15, § 8.

Ἰσόρροπον, *æquilibre*, seu *æquivalens*, Eccles. Hier. c. 7, p. 5, § 5.

Ἰσότης, *æqualitas*. De div. nomin. c. 4, § 10.

K

Κάθαρις, *expiatio*. Quid in angelis significet, vide apud S. Maximum in Scholiis ad cap. 7, Cœl. Hierar. § 5. Quomodo fiat, vide Cœl. Hierar. cap. 15, § 4, et ibidem Pachymerem.

Καθαριστικός, *expiatorius*, qui expiandi habet potestatem. Sic appellat diaconos, quibus competebat ex officio, catechismis et exorcismis disponere et expiare populum profanum, eamque deinde tradere sacerdotibus illuminandum. Quapropter diaconatus ordinem vocat τάξιν καθαρτικὴν, id est *ordinem expiatorium*, Eccl. Hier. c. 5, p. 1, § 6.

Καθυστάξει, *subigere, subjicere*. Epist. vii, § 2.

Κακόν, *malum*. Quid sit, et unde, vide cap. 4 De divinis nominibus, § 18, usque ad finem pulchre ac fusc disputatum.

Κακύνω, *depravo*. Div. Nom. cap. 4, § 18.

Καλλοποιόν, *pulchrificum*. Sic Dei vocat καλλοποιόν εὐπρέπειαν, *pulchrificam venustatem*, seu decorum, cuius nempe amor nos ornat et pulchros ac decoros facit. Cœl. Hier. cap. 2, § 4.

Κάλλος, *pulchritudo*. Ita Græce dicta (ut tradit Dionysius Div. Nomin. c. 4), ὡς πάντα πρὸς ἑαυτὸ καλοῦν, *ut omnia ad seipsum vocans*. Quomodo autem Deo hoc nomen competat, vide fusius loco citato S. Dionysium.

Καλλωπίζω, *calamistro*, id est fuso et mentito colore adorno. Eccl. Hier. cap. 6, p. 5, § 5.

Καρδία, *cor*. Quid mystice significet, vide Cœl. Hier. cap. 15, § 5, et ibid. S. Maximum.

Καταθέστερα, *inferiora, ignobilia*. Div. Nom. cap. 4, § 7.

Κατάποσις, *vorago, absorptio*. Eccl. Hier. cap. 4, p. 5, § 10, ubi pro *dejectione*, lege *voragine*: ε-περισκέπτως enim legeram *καταπτώσεως* pro *κατά-πτώσεως*.

Κατάφασις, *affirmatio*, sive propositio affirmativa. Vide Ἀπόφασις.

Καταφάσκειν, *affirmare, attribuere*. Myst. Theol. cap. 1, § 2. Græcus interpres τὸ κατάφασις exponit ἀπόφασιν τινος κατὰ τινος, id est *enuntiatio aliquid de aliquo*.

Κατηχούμενοι, *catechumeni*, qui per sacras institutiones disponuntur ad baptismi susceptionem. Eccl. Hier. cap. 2, 3 et 4.

Κίνησις, *motus, motio*. Quid in Deo, vide Div. Nom. cap. 9, § 9.

Κλεινός, *inclytus, illustris*. Græcus interpres, ἔνδοξος ἀρετῆ, *celebris virtute*. Div. Nom. cap. 3.

Κληροδοσία, *hereditatis consignatio*, sic dicta, quod sortibus assignari soleat. Eccl. Hier. cap. 5, p. 5, § 4.

Κοίμησις, *obdormitio*. Accipitur pro morte. Eccl. Hierar. cap. 7, p. 1, præsertim pie defunctorum, quorum mors merito assimilatur somno placidissimo, sanctis viris exoptando. Nam vir pius, inquit ibidem S. Dionysius, qui ad extremum quasi actum suorum certaminum venit, εὐφροσύνης ἀποπληροῦ-

ται, *sancto gaudio completur*, et cum magna voluptate viam secundi ortus, id est resurrectionis ingreditur. Addit illius propinquos et familiares in ejus morte beatum ipsum prædicare, quod πρὸς νικηφόρον τέλος, ad laureatum triumphalemque finem optatissime pervenerit. Duci autem ab illis corpus ad pium locum, atque ad hierarchicam ὡς ἐπὶ στεφάνων ἱερῶν δόσιν, *quasi ad sanctarum coronarum donationem*.

Κοινωνία, *communio*. Sic per excellentiam appellat eucharistiæ sacramentum, quæ est sublimissima communio, qua Christus ac Deus nobis modo perfectissimo communicatur. Eccles. Hierar. cap. 5, p. 1.

Κορυφή, *culmen, fastigium*. Mystic. Theolog. cap. 1, § 1.

Κρατήρ, *crater, poculum*. Quid mystice, vide Epist. ix, § 5.

Κρύφιον, *abditum, occultum*. Κρυφία θεότης, *abditæ divinitas*. Divin. Nom. cap. 1, § 1. Deus enim in sacris Litteris dicitur occultus atque absconditus, et I Tim. vi, 11: Lucem habitare inaccessibilem, et Psal. xvii, 14: Posuisse tenebras latibulum suum, eundemque ipsum Moysi et prophetis sese nube, veluti sipario tectum ostendere consuevisse; ut intelligamus, hominum generi vix concedi ut aciem mentis in eas tenebras et inaccessam lucem intendant. Hinc Pachymeres animadvertit Dionysium Areopagitam, Epist. cxi, pro Deo ponere κρυφίον, et divinitatem appellare solere κρυφίστητα, quod nihil sit absconditum (magis et remotum a cognitione. Unde factum ut omnes sancti Patres cum divo Damasceno, De fide lib. 1, cap. 15, compuni animorum consensione Deum vocent ἀκατάληπτον, *qui comprehendi nequit*.

Κρυφίστης, *secretio*, scilicet mystica seu spiritalis, qua Deus et angeli, resque omnes mere spirituales ac supernaturales, ab intellectu nostro secerantur, et quodammodo absconduntur, ut per proprium conceptum a nobis concipi non valeant. Cœl. Hier. cap. 15, in fine. De arcana ista secretionem vide cap. 1 Myst. Theol. et ibidem S. Maximum, et nostras Adnotationes.

Κρυφιομόστης, *arcana docens*. Hinc adjective κρυφιομόστον, *arcane doctum*. Myst. Theol. cap. 1, § 1.

Κυκλικῶς, *circulariter, orbiculariter*. Div. Nom. cap. 4, § 8.

Κύριος κυρίων, *Dominus dominorum*. Quomodo Deus, vide Div. Nom. cap. 12, § 2, 3.

Κυριαρχία, *principatus in dominationes*. Sic Deum appellat, qui est Dominus dominantium. Cœl. Hier. cap. 8, § 1, vide ibid. Schol. S. Max.

Λ

Λειτουργία, *ministerium*. Sic per excellentiam vocatur missa. Epist. viii, § 1.

Λειτουργός, *minister sacrorum*. Sic appellat sacerdotes qui sacris operantur, et diaconos qui sacris ministrant. Eccl. Hier. cap. 5, part. 2, et cap. 5, p. 1, § 6.

Λέοντος μορφή, *leonis forma*. Quid mystice, vide Cœl. Hier. cap. 15, § 8.

Λευχόν χρώμα, *albus color*. Quid mystice, vide Cœl. Hier. cap. 15, § 7.

Λῆξις, *quies, otium*. Eccl. Hierar. cap. 4, § 4. Significat etiam hereditatem et sortem, a verbo λαγγάνω derivatum.

Λίθων πολυχρωμάτων εἶδος, *lapidum multicolorum species*. Quid mystice, vide Cœlest. Hierar. cap. 15, § 7.

Λογίων, *eloquiorum*, seu *oraculorum*, id est Scripturarum. Has enim per excellentiam passim Λόγια appellat, Cœlest. Hier. c. 1, § 2, et alibi, quippe quod sint vera verba Dei, et quæ res divinas nobis explicant. Vide observationem generalem 1. At autem ejus quæ apud nos est hierarchiæ substan-

iam esse Θεοπαράδοτα Λόγια, *Floquia divinitus tradita*, hoc est, ut sancti Patres explicant, τῶν Θεῶν Γραφῶν ἀληθινὴν ἐπιστήμην, *divinarum Scripturarum verissimam cognitionem*, vide Eccl. Hierar. c. 4. Unde etiam Divin. Nomin. cap. 2, merito laudat in præceptore suo Hierotheo τὴν ἐπιστημονικὴν τῶν Λογίων ἔρευναν, *Divinorum voluminum considerationem, et indagacionem seriam ac diligentem*; ad quæ, inquit, intelligenda, πολλὴν γυμνασίαν τε καὶ τριβὴν, *multam exercitationem et diuturnum usum attulerat*. Quem locum illustrans S. Maximus, Nota, inquit, maxime convenire sacerdotibus, θεωρεῖν τὴν θεῖαν Γραφήν, *divinam Scripturam contemplari*. Hinc a primis Ecclesiæ temporibus fuit constitutum, ut in consecrationibus episcoporum, eorum capitibus imponerentur Θεοπαράδοτα Λόγια, *a Deo data Oracula*, ut tradit S. Dionysius, Eccl. Hierar. c. 5, p. 2 et 5, § 7, quæ S. Maximus et Pachymeres sancta Evangelia interpretantur. Hæc antistes summis in capitibus ad mundi institutionem gestare debent.

Λογόμαχος, *querulosus, contentiosus*. Epist. viii, § 1.

Λόγος, *verbum, sermo, ratio*. Divin. Nom. cap. 4, § 10, et cap. 7, § 4, et alibi.

Λοιδόρεισθαι, *convictari, criminari*. Epist. vii, § 2.

Λοξὰ σοφίσματα, *obliquæ captiones verborum*. Græcus interpres exponit, σχολιά, καρπούλα, οὐκ ἐξ εὐθείας γνωστέμενα, *id est tortuosa, curva, quæ non directe intelliguntur*. Epist. ix, § 1.

M

Μαιευτικὰ λόγια, *obstetricantia oracula*. Sic vocat catechesin seu doctrinam Christianam, qua catechumeni a diaconis instituebantur, qui instar obstetricum illos fovebant, et ad baptismum et spiritalem in Christo nativitatem disponebant. Eccl. Hier. c. 5, p. 3, et c. 6, p. 1, § 1.

Μαρμαρυγή, *coruscatio, splendor*. Eccl. Hier. cap. 5, p. 3, § 10.

Μέγα, *magnum*, quo modo de Deo dicatur, vide Div. Nom. cap. 9, § 1 et 2.

Μεγαλοργία, *magnificencia, seu magna operatio*. Epist. vii, § 2.

Μεριστόν, *partibile*, id est quod partes habet, et in eas dividi potest. Div. Nom. c. 1, § 4. S. Maximus in Eccl. Hier. c. 5: Dissipantes animum piuum, et turbantes affectiones scite vocavit μεριστικὰς, dividendi vim habentes, quæ proinde cum beatissimam cum Deo conjunctionem familiaritatemque impediunt, conatusque divinos retundant, vel eo maxime nomine repellendæ sunt fugiendæque viris sacris.

Μεσοπατής, *in medio volans*. Vide Scholia S. Maximi ad cap. 7 Cœl. Hier. § 5.

Μετάδοσις, *communicatio, transitio*. Divin. Nom. c. 4, § 7, et Cœl. Hier. c. 7, ubi ait esse ratum theologie axioma, in pulcherrimis illis ordinibus sacerdotum spirituum esse continuam μετοχὴν καὶ μετάδοσιν θεῖου φωτός, *participationem divini luminis, ejusdemque traditionem*. Et primos quidem omniumque supremos seraphinos et cherubinos, qui Deo unitissimi sunt, ἀμέσως, nullius interventu e fonte ipso haurire primas illustrationes atque irradiationes Numinis sempiterni, et mysticam arcanamque rerum intelligentiam capere, quam deinde ordine mirifico in inferiores communicent. Sic omnino in Ecclesiæ gubernatione divina Providentia constituit, ut quidam e sent arcanorum mysteriorum et cœlestium rerum cognitione præstantes, atque a Deo pro gradus sui ratione illuminati, qui demde salutarem illam scientiam aliis traderent, uti docet Eccl. Hier. cap. 1.

Μεταδοτικόν, *participativum, communicativum*, id est quod alios sui participes faciendi vim habet. Cœl. Hier. cap. 1, § 1.

Μετακλήω, *revoco, retrorsum voco*. Epist. viii, § 1.

Μεταμόρφωσις, *transfiguratio, transformatio*. Div. Nom. cap. 1, § 4.

Μήζος, *longitudo*. Quid in Deo sit, vide Div. Nom. cap. 9, § 5.

Μητρὶς, *matris*, id est maternum solum. Div. Nom. cap. 4, § 11.

Μίθρις, *Mithra*, id est sol. Persicum est vocabulum. Epist. vii, § 2. Vide ibidem Adnotationes et Scholia S. Maximi, et Petrum Halloix in Notationibus ad caput 5 Vitæ S. Dionysii.

Μικρόν, *parvum*. Quo modo de Deo dicatur, vide Div. Nom. cap. 9, § 5.

Μοναχὸς, *solitarius*. Quod autem sit institutum monasticum, vide Eccl. Hier. c. 6, et ibid. S. Maximum et nostras Adnotationes.

Μοναχῶς, *solitarie*. Div. Nom. cap. 5, § 6.

Μονή, *mansio*. Div. Nom. cap. 4, § 7.

Μονομότης, *solitaria mansio*. Div. Nom. c. 2, § 5.

Μονοειδής, *unimodus*, id est qui minime varius est, sed eodem modo semper se habet. Div. Nom. cap. 4, § 6.

Μορφωσιὰ, *efformatio seu formarum effictio*, dum rebus spiritualibus formæ corporales adunguntur, et sub formis sensilibus proponuntur. Cœl. Hier. cap. 2, § 1.

Μύησις, *divina doctrina*, scilicet mystica et arcana, quæ per divinam inspirationem, sine humano magisterio percipitur, in interiore animæ recessu, sive, ut S. Dionysius ait, ἐν τῇ κατὰ νοῦν κρυφύτητι, id est *in abdito mentis*. Derivatur a verbo μύω, id est *doceo, instituo, initio*, scilicet spiritaliter, uti jam dictum est. Cœlest. Hier. cap. 2, § 5, in fine, et passim alibi. Hinc S. Dionysius viros sacros, et in spiritu illuminatos, μύητους appellare solet, uti contra profanos vocat ἀμύητους, id est *sacrae doctrine ac sacerdotum exsortes*. Græcus interpres exponit: μάθησις, κατήχησις, ἐπιστήμη, id est *disciplina, catechesis, scientia*.

Μυκητικόν, *boarium, vel mugiendi vim habens ad instar bovm*. Cœl. Hier. cap. 2, § 2.

Μυσταγωγίω, *mysteria doceo, sacris initio, ad sacra deduco*. Cœl. Hier. cap. 6, § 1.

Μυσταγωγία, *doctrina mysteriorum*. Græcus interpres: μυστηρίων ἀγωγή, εἰδασκάλια, καὶ μετουσίαι, ἢ μύησις ἀγωγή, καὶ μεταλήψις, δελαδὴ θεῖα, id est *mysteriorum adductio, doctrina, et communicatio; vel, doctrinae sacræ deductio, et participatio, scilicet divina*. Eccl. Hierar. cap. 1, § 1, Myst. Theol. cap. 1, § 2, ubi etiam vide Adnot. et Scholia S. Maximi.

Μυστήριον, *mysterium, sacramentum*, et per excellentiam Eucharistia. Eccl. Hier. c. 5.

Μυστικόν, *mysteriosum*. Div. Nom. c. 2, § 9.

Μυωπάξω, *conveco, nicto*. Dicitur de his qui brevem ac debilem visum habent. Eccl. Hier. cap. 2, p. 5, § 5.

N

Νέος, *novus, juvenis*. Divin. Nomin. cap. 10, § 2, ubi bene notat noster R. P. Petrus Halloix, præferendam esse significationem *juvenis*; atque adeo ita verba: καὶ νεὸς καὶ νέος πλάττεται, ibidem verte, *et canus et juvenis pugitur*. Melius enim exponitur seni et cano juvenis quam novus.

Νοερός, *spiritualis, intellectus*. Div. Nom. cap. 1, § 1, ubi vide Scholia S. Maximi.

Νοερότης, *spiritualitas, intellectualitas, intelligibilitas*. Div. Nom. cap. 4, § 9.

Νόησις, *intelligencia*. Div. Nomin. cap. 4, § 10, et alibi.

Νοητός, *intellectualis*. Quæ autem differentia sit inter νοητός et νοερός, videt apud S. Maximum in cap. 4 De divinis Nom., § 1.

Νοῦς, *mens*. Accipit S. Dionysius pro angeloque presbitero νοῦς, id est *mentes*, appellat. Vide ad-

stras Adnotationes ad c. 1 Cœl. Hier. et ibidem Scholia S. Maximi, § 2.

Νόσπον, *dorsum*. Quid mystice significet, vide Cœl. Hier. cap. 15, § 5.

Ξ

Ξανθόν χρώμα, *flavus color*. Quid mystice sit, vide Cœl. Hier. cap. 15, § 7.

Ο

Όγκον, *gravitatem, onus*. De Div. Nomin. cap. 2, § 9.

Όγκος, *moles*. Myst. Theol. cap. 4.

Όδοποιητικόν, *vie factivum*, id est viam præparandi vim habens. Cœl. Hier. c. 15, § 5.

Όδόντες, *dentes*. Quid mystice designent, vide Cœl. Hier. cap. 15, § 5.

Όικοδομητικόν, *ædificativum*, id est ædificandi vim habens. Cœl. Hier. cap. 15, § 5.

Όικονομία, *dispensatio*. Ita S. Dionysius passim appellare solet mysterium incarnationis, vocabulo ex eo translate sumpto, quod Christus unus in utraque natura Filius Dei et idem filius hominis, ad instar boni patris-familias bene ac sapienter domum et domestica omnia gubernantis, tanquam fidelis, ut Apostolus ait, Hebr. iii, in tota domo sua, quæ domus sumus nos, et genus humanum per peccatum amissum, et peccatis venditum, summa misericordia, et sapientia ac justitia per passionem et mortem recuperavit et redemit, restituens illud, et quidem abundantius, in pristinam gloriam, in quam a principio in Adam multos filios, sicut Apostolus ad Hebræos scripsit (c. ii), adduxerat.

Όικονομικώς, *dispensatorie*. Eccl. Hier. c. 4, p. 3, § 12.

Όίμος, *via, semita*. Cœl. Hier. c. 15, § 9.

Όλικώς, *totaliter, integre*. Div. Nom. c. 2, § 6.

Όλοκαυστόμενον, *penitus concrematum*. Inteligit de mystica concrematione per amorem. Eccl. Hier. c. 4, p. 5, § 12.

Όλότης, *totalitas*. De Div. Nom. c. 2, § 10.

Όμβροτοχία, *imbris generatio seu secunda et generans pluviam*. Cœlest. Hier. c. 15, § 6. Eleganter magnus Job in physiologiæ arcibus theologus, c. xxxviii, 28: *Quis est, inquit, pluviae pater, vel quis genuit stillas roris?* Responderent mundi sapientes Jovem esse, quem ea causa nominare Græci *ὄμβριον καὶ ὕετιον*, Latini *pluvium*, cui sacra faciebant Indi, aram exstruebant Athenienses, et Romani, ut Tertullianus in Apolog. refert: *Aquilicæ immolabant*. Et quidem eam ipsam quem dixerit Soterem Jovem, habitum quoque fuisse *ὄμβρον αρχηγόν, pluviae largitorem et moderatorem*, proicit Athenæus lib. xv. Sed illos impiæ vanitatis coarguit Jeremias c. xiv, 22, dicens: *Nunquid sunt in sculptilibus gentium quæ pluant?* Est igitur veri potentissimique Nominis habere summum et perfectum imbris dominatum. Hinc ipse apud Job c. xxviii, 26, dicitur *ponere pluvius legem*, et c. xxviii, 8, *litigare aquas in nubibus suis*.

Όμοδύναμον, *æquipollens, æquivalens*, Div. Nom. cap. 4, § 11.

Όμοιοτής, *uniformis*. Eccl. Hier. c. 6, p. 3, § 5.

Όμοιον, *simile*. Quid in Deo, vide Div. Nom. cap. 9, § 6.

Όμοιότης, *similitudo*. De Div. Nom. c. 4, § 7.

Όμοιοτύπων, *simili forma expressum*. Cœlest. Hier. cap. 2, § 3.

Όμόστοιχα, *cælementaria*, id est quæ ejusdem rationis et ordinis sunt. De Div. Nom. cap. 4, § 10.

Όμοσταγής, *ejusdem ordinis*. Cœl. Hier. cap. 6, § 2.

Όμοσποσία, *conformitas morum*. Eccl. Hier. cap. 6, p. 5, § 1.

Όμοφροσύνη, *consensio*, qua nimirum plures simul eadem sapiunt ac sentiunt. Eccl. Hier. cap. 6, § 5.

Όμοφωνία, *consensio, concertus*. Eccl. Hier. cap. 6, p. 5, § 5.

Όνειδιζω, *injurior, officio contumelia*. Epistola viii, § 1.

Όντα, *ea quæ sunt*. Sic appellat rerum essentias, et res cœlestes mere ac spirituales, atque immutabiles; uti econtra οὐκ ὄντα, id est *ea quæ non sunt*, vocat res sublunares et mutabiles, eo quod nullum statum essendi firmum habeant, sed continuo deficient et immutentur. Myst. Theol. c. 1, § 1. Vide ibidem Adnotationes et Sc. S. Maximi.

Όντοτής, *entificator, essentialior*, eadem formatione qua ποιητής, *creator*. Div. Nom. c. 5, § 4. Alia lectio Όντότης, *entitas*, sicut ποιότης, *qualitas*. Sed hæc secunda lectio videtur magis genuina. Quare quod in textu legitur χρόνων όντοτής, καὶ αἰών τῶν όντων, *temporum essentialior et sæculum eorum quæ sunt*, legendum potius όντότης, et verendum *temporum entitas, et entium ærum*.

Όντως, *essenter*, id est realiter, vere, revera, reapse. Divin. Nom. c. 4, § 12, et passim alibi.

Όξύπορον, *penetrativum*, id est quod cito penetrat, et quilibet pervadit. Cœlest. Hierar. cap. 15, § 2.

Όπλοποιία, *armificatio*, id est armorum fabricatio. Epist. ix, § 1.

Όρεξις, *appetitus*. Div. Nom. c. 4, § 19.

Όρθόγραμμον, *rectilineum, recte descriptum*. Div. Nom. c. 4, § 11.

Όροθετείν, *definire*, Epist. ix, § 2.

Όρος, *definitio*. Div. Nom. c. 4, § 10.

Όρρώδω, *vereor, metuo*. Div. Nom. c. 8, § 6.

Όσφραντόν, *odorabile*. Quid odoratus mystice designet, vide Cœl. Hier. c. 15, § 5.

Όυσία, *essentia, substantia, natura*, pro his tribus enim passim a sancto Dionysio et philosophis accipitur, excellenter autem pro substantiis spiritualibus, ut angelis, quos interdum propter excellentissimum substantiæ gradum sine addito οὐσίας nuncupat, scilicet κατ' ἐξοχήν. Sæpius tamen addit vocem νοεράς, id est *spirituales seu intellectuales*, ut Cœlest. Hier. c. 2, § 4, et passim alibi.

Όυσιαρχία, *essentiæ principatus, vel principium*. Div. Nom. c. 5, § 1.

Όυσιολογός, *substantificus, entificus*. Sic vocat Deum αἰτίαν οὐσιολογόν, id est *causam substantificam*. Cœl. Hier. c. 14.

Όυσιόσθαι, *essentiari*, id est essentiam seu substantiam accipere. Myst. Theol. c. 5, ubi dicitur quod ὑπερούσιος Ἰησοῦς ἀνθρωποφυικῆς ἀληθείας οὐσιώται, id est *superessentialis Jesus humanæ naturæ veritatibus essentialis est*. Ubi nota quod Jesus dicatur ac factus sit esse quoddam novum, nimirum caro seu homo. Eodem sensu S. Augustinus serm. 25, De tempore, *Sapientia, inquit, quæ de Deo genita est, dignata est etiam inter homines creari*. Jesus autem novum esse factus est, non tantum humanæ naturæ veritate, sed veritatibus; hoc est non tantum assumendo naturam humanam, sed omnes naturæ nostræ veritates, puta proprietates, subjectionem, passibilitatem, mortalitatem, et alias naturæ conditiones et infirmitates. Cæterum uti præter cætera ad istum locum bene notat Hersentius, triplicem antithesim valde insignem Dionysius insinuat. Prima, qui superessentialis est essentialis, id est qui omne eas, seu omne esse superat, ens sit, et inter entia constituitur. Secunda, non per figuram aut specimen naturæ humanæ essentialis est, sed ipsammet naturæ humanæ veritatem; nec tantum veritatem, sed veritates omnes seu conditiones. Tertia, qui essentiam omnem excedit, essentiam etiam angelis inferiorem hypostatice sibi conjunxit.

Όυσιωδώς, *essentialiter*. De Div. Nom. c. 2, § 8.

Όυσιονομία, *essentiæ nominatio*. Div. Nom. cap. 5, § 1.

Όυρρός, *supercilia*. Quid mystice designent, vide Cœl. Hier. cap. 15, § 3.

Ὀγζός, *latex, rivulus, aqueductus*. Cœlest. Hier. cap. 15, § 9.

II

Παλαιὸς ἡμερῶν, *Antiquus dierum*. Quo modo de Deo dicatur, vide Div. Nom. cap. 10, § 2.

Παλιγγενεσία, *regeneratio*. Eccl. Hierar. cap. 7, p. 1, § 5.

Παμφαής, *omnilucus, id est omnino lucens*. Div. Nom. cap. 4, § 23.

Πανάγαθον, *omnino bonum, optimum*. Div. Nom. cap. 5, § 1.

Παναγιώτατος, *omnino sanctissimus, id est omnium sanctissimus*. Eccl. Hier. cap. 4, p. 4, § 12.

Παναίτιον, *omnium causi*. Div. Nom. c. 2, § 5.

Πανείδεος, *omniformis*. Div. Nom. c. 5, § 8.

Πανεύφημον, *omni laude dignum*. Cœl. Hier. cap. 7, § 4.

Πανιέρως, *sacrosancte, id est omnino sancte, prorsus sacre*. Cœl. Hier. c. 8, § 2.

Πάνσεμνον, *valde celebre, solemne*. Eccl. Hier. cap. 4, p. 5, § 12.

Πάνσοφος, *omnino sapiens*. Div. Nom. c. 1, § 1.

Πάνσχημος, *omnis figuræ*. Div. Nom. c. 5, § 8.

Πανσώμως, *toto corpore*. Eccl. Hier. cap. 2, p. 2, § 7.

Παντοκράτωρ, *omnitenens, id est qui omnia in sua potestate tenet, omniaque complectitur*. Div. Nom. c. 2, § 1, et c. 10, ubi peculiariter de hoc agit. Et bene observat R. P. Petrus Halloix, vocem illam παντοκράτωρ duo habere diversa significata. Prius est *omnitenens*, a κρατέω *teneo*, alterum est *omnipotens*, a κρατέω *dominor, potens sum*. Quare secundo loco, pro *omnitenens*, legendum *omni-otens*, et paulo infra pro *omnitenentis*, *omnipotentis*, quia ibi agit de dominatu et gubernatione Dei.

Παραδείγματα, *exemplaria*. Quid sint, vide Div. Nom. cap. 5, § 9.

Παραδειγματικὸν αἰτίον, *exemplaris causa*. Div. Nom. cap. 4, § 7.

Παράδοσις ἱερατική, *traditio sacerdotum*. Cœl. Hier. c. 2, id est profecta a sacris hominibus disciplina, quæ juxta ordinem a capite in inferiora deducitur. Deus enim in summo hierarcha, et totius hierarchiæ ecclesiasticæ princeps, oraculum veritatis, et augustum religionis ac lucis fontem constituit, ut arcanorum mysteriorum cognitio, fideique exegesis, et theologiæ clarus splendor, ab eo velut per multos orbium cœlestium globos ad imum usque defluat.

Παραπελάσματα, *operimenta*. Sic vocat symbola quibus res spirituales quodammodo obteguntur et obvelantur. Cœl. Hier. cap. 1, § 2. Vide ibidem S. Maximi Scholia.

Παρατρέπομαι, *digredior, deflecto*. Ep. vii, § 2.

Παρατροπή, *perversio*. De Div. Nom. cap. 4, § 23.

Παρηρημένον, *destitutum, desertum*. Div. Nom. cap. 4, § 18.

Παρυπόστασις, *subsistentiæ seu substantiæ simulacrum, vel substantiæ affinitas*. Div. Nom. cap. 4, § 51, ubi de malo ait: Ὅτι ὑπόστασιν ἔχει τὸ κακόν, ἀλλὰ παρυπόστασιν. Neque substantiam malum nititur, sed substantiæ simulacro. Perionius vertit: *Non coheret malum, sed minus quam constat et coheret*. Scotus: *Neque substantiam habet malum, sed contra substantiam*. Saracenus: *Neque subsistentiam habet malum, sed privationem substantiæ*. Marsilius: *Neque substantiam habet malum, sed præter substantiam existens, substantia nititur aliena*. Lamselius: *Non subsistit malum, sed subsistere videtur*. Hoc autem vult dicere quod malum non sit substantia, sed habeat falsam aliquam substantiæ apparentiam, et in tantum aliquid existere videatur, in quantum in eo fallax aliquid boni simulacrum apparet, propter quod illud agimus.

Παρυφίστασθαι, *adiacere, adhærere*. Div. Nom. cap. 4, § 27.

Πατραλοίας, *parricida sive patricida*. Epist. vii, § 2.

Πατρίς, *patria*. Div. Nom. cap. 4, § 11.

Πατροκινήτων, *a patre motæ, compositum ex πατήρ et κινέω, id est ex pater et moveo*. Significanter hoc vocabulum conjungit cum φωτοφανείας, id est cum *illustratione*, ut primordialem ejus originem insinuet a Deo Patre proficisci. Cœl. Hier. cap. 7, § 1. Vide ibid. Adnot.

Πατροπαράδοτους ἐλλάμψεις, *a Patribus traditas illustrationes*, intelligit Scripturas sacras, quas apostoli et evangelistæ (quos Patres appellat) nobis tradiderunt. Vox autem πατροπαράδοτον componitur ex πατήρ, id est *pater*, et παραδίδομι, id est *trado, transcribo*, scilicet posteris, ad quos relationem aliquam insinuat. Cœl. Hier. c. 1, § 2.

Πελέκεις, *secures*. Quid mystice designent, vide Cœl. Hier. cap. 15, § 5.

Πεντάτροπον, *quinqumforme, quinqummodum*. Epist. vii, § 2.

Πέρας, *terminus*. Div. Nom. c. 4, § 10.

Περιδεδραγμένον, *comprehensum, circumplexum, ut cum amplexu quidpiam complectimur ac continemus*. Cœl. Hier. c. 7, in fine.

Περικόσμιος, *circamundialis, id est qui circum circa mundum est, eamque complectitur*. Div. Nom. cap. 1, § 6.

Περιληπτικόν, *comprehensivum, id est quod comprehendendi vi pollet, et facile aliquid capit*. Cœl. Hier. cap. 15, § 2.

Περιοχή, *ambitus*. Eccl. Hier. c. 3, p. 2.

Περιπλάττω, *circumsingo, seu affingo*. Utitur hac voce in spiritualibus rebus, cum per symbola corporalia describuntur. Cœl. Hier. cap. 15, § 6.

Περιπεξία, *humilitas, scilicet in pejorem partem accepta, pro abjectione, et humi reptatione, ac vitiosa ad res terrenas propensione*. Cœl. Hier. c. 7, § 1. Ubi in angelis ait nihil esse περιπεξίας ὑφέσεως, *terrenæ humilitatis*, aut propensionis ad inanium rerum abjectionem, sed potius ἀνωφέρές, *impetus in sublime tendens*, vis animi semper ad Deum et divina properantis. Et S. Maximus in c. 15 Cœl. Hier. ait angelos pennatis effingi pedibus, propter impetum quo in Deum atque in sublimia feruntur, et διὰ τὸ πρὸς τὰ ἐπίγεια ἀκονώνητον, *quod nullum habeant cum terrenis rebus commercium*, a quibus libera eorum mens atque soluta hæret in cœlestibus.

Περιχαράκω, *vallo, sepio, circumdo*. Div. Nom. cap. 4, § 11.

Περιχορεύω, *circumeo*. Div. Nom. c. 4, § 9.

Πηγαία θεότης, *fontalis divinitas*. Sic appellat Deum Patrem, eo quod sit origo et quasi fons Filii ac Spiritus sancti. Div. Nom. c. 2, § 7.

Πλάτος, *latitudo*. Quid in Deo, vide Div. Nom. cap. 9, § 5.

Πνευματοκίνητων, *spiritu-motum, id est a sancto Spiritu inspiratum*. Div. Nom. c. 1, § 1.

Πόδες, *pedes*. Quid mystice significant, vide Cœl. Hier. cap. 15, § 5.

Ποικιλομορφία, *varia formatio*. Epist. ix, § 1.

Πολλοστόν, *multesimum*. Div. Nom. c. 4, § 4.

Πολυθρόλλητον, *vulgatum, tritum, celestre*. Div. Nom. cap. 4, § 28.

Πολυκινήσια, *multimotio, id est multiplex motio*. Div. Nom. cap. 4, § 4.

Πολύλογος, *multiloquus, id est multi sermonis*. Myst. Theol. c. 1, § 3, ubi in Scholiis animadvertit S. Maximus, nomen illud, accentu in penultima, significare eum qui multa dicit; in antepenultima vero, qui multis verbis indiget ut intelligatur seu exprimat.

Πολυμερία, *multipartitio, id est distinctio multarum partium, seu pluribus constans partibus*. Cœl. Hier. cap. 15, § 5.

Πολυμορφία, *multiformatio*, seu *multiformitas*, scilicet dum angeli et res spirituales variis symbolis et figuris ad caput nostrum in Scripturis describuntur. Cœl. Hier. c. 2, § 2.

Πολυπάθεια, *multiplē passio*. Epist. ix, § 1.

Πολυποικίλος, *multifarius*, id est multum variegatus, multiformis. Cœl. Hier. c. 15, § 4.

Πολυπραγμονεῖν, *multum acitare, curiose inquirere*. Dicitur proprie de iis qui multis rebus ad se non spectantibus temere sese immiscent. Div. Nom. cap. 3, § 3.

Πολυπρόσωπος, *multifacius*, id est multas habens facies. Cœl. Hier. cap. 2, § 1.

Πολυμήνητος, *multum decantatum*, id est celeberrimum. Cœl. Hier. c. 4, § 4; item c. 7, § 4.

Πολύφωτον, *multilucum*, id est multum lucens, multa luce præditum. Cœl. Hier. cap. 18, § 8.

Πολυχρόματος, *multicolor*, id est habens multos colores. Cœlest. Hierarchieæ cap. 2, § 1, et cap. 15, § 7.

Πολύχυτος, *multum diffusus*. Myst. Theol. cap. 1, § 3.

Πολυωνυμία, *multinominatio*. Divin. Nom. cap. 1, § 8.

Πολυώνυμος, *multinominus*, id est multorum nominum. Sic Deum vocat ab effectibus ipsi ut cause attributis. De Div. Nom. c. 1, § 6. Vide ibidem Aduotationes et Scholia S. Maximi.

Ποταμός, *fluvii*. Quid mystice, vide Cœl. Hier. cap. 15, § 8.

Πρακτικεύεσθαι, *facturire*, id est opus perturire, et ad operandum se applicare. Div. Nom. cap. 4, § 10.

Προδότης, *mitis, mansuetudo*. Epist. viii, § 1.

Προσβύτερος, *presbyter*. Accipit sanctus Dionysius pro episcopo, ubi se et Timotheum vocat *προσβύτερον*, ut patet ex librorum suorum inscriptione quos sancto Timotheo dedicat. Vide Scholia sancti Maximi in cap. 1 Cœlest. Hierarchieæ.

Προαγωγικός, *productivus*, producendi vim habens. Div. Nom. cap. 4, § 14.

Προβολεύς, *productor, auctor*, qui prima alicujus rei fundamenta jacet. De divinis Nominibus, cap. 4, § 14.

Προδιωρισμένον, *prædefinitum*. Cœl. Hier. cap. 12, § 2.

Προεισαγωγή, *prævia introductio*. Divin. Nomin. cap. 4, § 12.

Προέχον, *præhabens, anticipato habens*. Divin. Nom. cap. 2, § 10.

Προῦρῶν, *præcolloco, præjacio fundamentum*. Div. Nom. cap. 4, § 13.

Προκατάγω, *præcello*. De Divinis Nominibus, cap. 4, § 16.

Προνοητικόν, *provisivum, providendi vim habens*. Cœl. Hier. cap. 15, § 3.

Προνοητικῶς, *provisive*. Div. Nom. c. 4, § 10.

Πρόνοια, *providentia*. Div. Nomin. cap. 4, § 7, et alibi.

Προνοούμενα, *provisa*, seu quæ providentia reguntur. Per hoc homines intelligit, sic illos circumscribens, ut sciant, non, ut quidam impri imaginantur, fato, neque sorte vel fortuito mundum gubernari, sed singulari Dei providentia, præsertim homines, quibus multipliciter Deus providet et supeditat omnia necessaria et conducuntia ad salutem. Cœl. Hier. cap. in titulo, et § 2.

Προουσία, *præsentia*. De Divinis Nominibus, cap. 5, § 8.

Προπέτεια, *insolentia, præsumptuositas*. Epistola viii, § 1.

Προπετής, *præceps*. De divinis Nominibus, cap. 4, § 23.

Προπηλαξίζω, *convicior, laccio*. Epistola viii, § 1.

Προσαναπληρῶσαι, *supplere*. Epistola vii, § 3.

Προσχητός, *alienæ, assidue*. Div. Nom. cap. 3, § 5.

Προσηγορός, *affabilis*. Divin. Nomin. cap. 4, § 21.

Προσηνής, *placidus, pacatus*. Divin. Nomin. cap. 4, § 21.

Προσποιέω, *finjo, simulo*. Epist. viii, § 1.

Προστασία, *prælatūra, præpositura*. Epist. viii, § 1.

Πρόσυλος, *materialis*, seu rebus materialibus ac terrenis addictus; præpositio enim πρός ibi designat affectum et propensionem quamdam habituatam ac radicatum erga materiam et res terrenas vitiose inclinatam, qualis est in hominibus carnalibus; cui opponitur ἄυλος, quod vide suo loco. Cœl. Hier. c. 2, § 4.

Προτέλειος, *præperfectus*, id est ante perfectus. Div. Nom. cap. 2, § 10.

Προτέλειος εὐχή, *præparatoria oratio*, quæ scilicet sacro missæ officio præmitti solet. Epistola viii, § 6. Vide ibidem Aduotationes et Scholia S. Maximi.

Πρωτοουργός, *primitus operans*. Cœlestis Hierar. cap. 7, § 1.

Προῦπάρχων, *præexistens*. Divin. Nomin. cap. 4, § 10.

Προῦφίστημι, *præexisto*. Div. Nom. cap. 4, § 12, et cap. 5, § 6.

Πρωτοφανής, *πρωτοφάνεια, primiluca, prima apparitio*. Intelligit illam illustrationem quam seraphini et suprema hierarchieæ immediate a Divinitate accipiunt inferioribus communicandam. Cœl. Hier. cap. 15, § 6.

Πτερόν, *ala*. Quid mystice, vide Cœl. Hier. cap. 15, § 3.

Πτεροφυῶ, *plumescencia*. Cœl. Hier. c. 2, § 1.

Πύχης, *tabulæ*, scilicet sacræ, in quas videlicet sanctorum nomina referri solent, et in ecclesia servabantur, atque in sacro recensebantur. Eccl. Hier. cap. 3, p. 2.

Πῦρ, *ignis*. Ejus qualitates et mysticas significationes vide descriptas Cœlestis Hier. cap. 15, § 2.

P

Ράβδος, *virga*. Quid designet, vide Cœlest. Hier. cap. 15, § 5.

Ραστώνη, *suavitas*, id est suavis et tranquilla jucundaque affectio, qualis est spiritualium deliciarum quam contemplativi experiuntur. Cœl. Hierarchieæ cap. 15, § 9 Græcus interpres exponit εὐχέρειαν, εὐκολίαν, id est *dexteritatem, facilitatem*.

Σ

Σιγή, *silentium*. Myst. Theol. c. 1, § 1. Ubi ne silentium istud mysticum otiosum et inane esse videatur, lucemque obfuscando nil lucis suscipere aut conferre existimaretur, *κρυφομύστην*, id est *arcanorum mystam* vocat, composito et maxime efficaci nomine, quod quidem in activa et passiva significatione sumi potest, de quo vide nostras Aduotationes ad prædictum locum, ubi etiam exponitur, quam necessario in mysticis silentium. Vide item Div. Nom. cap. 11, § 1, atque ibidem nostras Aduotationes, et Scholia S. Maximi.

Σκιωμαχεῖν, *cum umbra pugnare*. Div. Nomin. cap. 8, § 6.

Σμικρότης, *parvitas*. Div. Nom. c. 4, § 10.

Σοφία, *sapientia*. De hac vide caput singulare Div. Nom. cap. 6.

Σοφοδότις, *sapientie datrix*. Div. Nom. c. 5, § 2.

Σοφώδωρον, *sapientiam donans*. Divin. Nomin. cap. 2, § 7.

Σοφοποιέω, *sapientifico, sapientem facio*. Hinc *σοφοποίησις, sapientificatio*. Div. nom. c. 2, § 5.

Σοφιστής, *sapientificum*. Cœl. Hier. c. 7, § 1.

Σοφοποιός, *sapientificus*. Eccl. Hier. cap. 5, par. 1, § 2.

Στάσις, *status, statio*. Quid in Deo, vide Divin. Nom. cap. 9, § 8.

Σταυροειδής, *cruciformis*, sive in formam crucis. Eccl. Hier. c. 2, p. 2, § 7, et c. 6, p. 3, § 5. Sacrorum omnium ordinum consecratio, aut doctus e caelo Dionysius, perfectionem et colophonem accipit ultimum a σταυροειδῆ σφραγίδι, *signo crucis*; cuius mysterium deinde exponit, atque significare omnium simul corporis cupiditatum cessationem, divinæque vitæ imitationem, quæ constanter Jesu vitam intueatur, qui ad crucem et mortem usque, sine ullo peccato se demisit. Neque modo consecrationes ordinum, sed nullum plane sacramentum est, quod non gratiam, vim et robur accipiat ab hoc signo, ut aris caeremoniisque devoti, ad hoc lecti a Deo videantur, ut crucem ad commune omnium bonum circumferant. Ita in sacramento baptismi et confirmationis adhibuit fuisse unguentum, prodit idem sanctus Dionysius, σταυροειδῆσι χύψεσι, *sparsionibus in figuram crucis perfectis*.

Στερεά τροφή, *solidus cibus*. Quid mystice, vide epist. ix, § 3.

Στέρησις, *privatio*. Quid sit, et unde existat, vide Div. Nom. cap. 4, § 20.

Στέρνα, *pecus*. Quid mystice significet, vide Cael. Hier. cap. 13, § 5.

Στοιχείον, *elementum*. Div. Nom. cap. 4, § 10. Perite ait S. Ambrosius lib. iii Hexaem. cap. 4, στοιχεῖα, quæ nos *elementa* dicimus, nominata fuisse a Græcis, quod sibi conveniant et concinant. Sumpsit hoc, opinor, a magno Basilio, qui eum hom. 4, in Hexaemeron, mundi partes exponeret, quam apto inter se ordine et pulchro socientur, ex eo ductum esse nomen τοῦ στοιχείου, *elementi*, docet. Est enim στοιχῶ idem quod συμφωνῶ, *concinco, consentio*, quod orbis quidam et veluti chorea fiat ex omnibus inter se ordine structis et sibi concinentibus elementis. Ita etiam Pythagoras apud Justinum martyrem in Adhortatione ad Græcos, principia universitatis aiebat esse elementa, e concantu harmoniæque numerorum composita et speciosissima symmetria.

Στοιχειώσις, *elementatio, elementaris institutio*, id est rudimentaria et initialis doctrina, per metaphoram ab elementis, quæ principia sunt et materia universi. Div. Nom. c. 2, § 9.

Συγκεφαλαιώσις, *concapitulatio, summa, compendium*, ut cum sit dictorum summaria capitulatio. Eccl. Hier. cap. 1, § 3.

Σύγκρασις, *contemperatio*, ex σύν, id est *simul*, et κινῶ, id est *misceo, vel κρατέω*, quod est *subigo*. Vocat autem sanctus Dionysius ἀναγωγικὴν σύγκρασιν, id est anagogicam seu sublimantem contemperationem sive commistionem, quando mens nostra a rebus inferioribus abstracta, cælestibus ac divinis contemplationibus in Deum tota absorbetur, illique per purissimum affectum beatissime contemperatur, e se excedens Deo. Cael. Hier. cap. 1, § 2.

Συμβολικὴ θεολογία, *symbolica theologia*. Quæ et qualis sit, colliges ex Myst. theol. c. 3, et epist. ix, ad Titum. Tractatus ille S. Dionysii intercidit.

Συμβολικῶς, *symbolice*, id est per signa et figuras: sic enim nobis mortalibus, qui ex sensibilibus signis cognitionem haurimus, res immateriales ac spirituales congruenter proponuntur. Cælest. Hier. cap. 1, § 2.

Σύμβολον, *symbolum*, id est signum externum et sensibile rei spiritualis et insensibilis. Græcus interpretes exponit: Αἰσθητόν τι ἀντὶ νοητοῦ παραλαμβανόμενον, οἷον ἀντὶ τῆς αὐτοῦ καὶ θείας τροφῆς, ἄρτος καὶ οἶνος, καὶ ὅσα τοιαῦτα; id est: *Sensibile quid pro intelligibili acceptum, v. gr., pro immateriali ac divino cibo, panis et vinum*. Talia symbola sunt etiam legis novæ sacramenta, quæ sunt

practica signa sensibilia gratiæ spiritualis, quam, ex Christi institutione ejusdemque inoperatione, rite suscipientibus conferunt. Per excellentiam autem a sancto Dionysio lib. De eccl. hier. c. 3 et 7, atque alibi, per symbolum absolute positum intelligitur venerabilis Eucharistiæ sacramentum, utpote quod cæteris excellentius, non solum gratiam significet atque contineat conferatque, verum etiam ipsummet auctorem gratiæ Christum Jesum, verum Deum ac hominem comprehendat.

Συμμέτρος, *commense, proportionate*. Div. Nom. c. 1, § 3.

Συμπάθεια, *compassio, coaffectio*. Div. Nom. c. 2, § 9.

Συμπεριάγω, *simul circumago*. Epist. viii, § 2.

Συμπληρωτικῶς, *complete*. Cælest. Hier. c. 5, § 1.

Συμπροεῖν, *comitor, congregior*. Epist. viii, § 1.

Συμπύσσει, *astat, admiscet, colligit*. Græcus interpretes συγχέει, συνάγει, ἐνοῖ, *concludit, conjungit, unit*. Inde συνεπτυγμένως, id est *collectim, conjunctim*. Eccl. Hier. cap. 1, § 1 et 4.

Συμφυῶς, *connaturaliter*. Græcus interpretes ὁμοφυῶς, συγγενῶς, quæ synonyma sunt, et idem significant. Cael. Hier. c. 1, § 2. Perionius vertit: *apie; Laisselius, ad naturam accommodate*.

Σύμφωνον, *consonum, consentiens*. Divin. Nom. c. 2, § 10.

Σύναξις, *collectio*. Κατ' ἐξοχήν. Eucharistiæ sacramentum sic dictum, quod cum Deo colligat, et omnes illud digne sumentes in Christo simul adunet. Eccles. Hierar. c. 3, par. 1, unde illam palestre vocat ἐστίαν τρέφουσαν νοητῶς, καὶ θεοῦσαν, *convivium quod mentem alit, et Deum efficit*. Idem ait Eucharistiam elicere ὁμοστροφίαν ἐνθέον, *divinam morum similitudinem, ὡς ὁμοστροφίαις*, ut inter eos qui simul vivunt, eademque mensa fruuntur. Fit autem in ea, inquit, ἐνοσιῶς θεώσεως, *uniformis deificatio*, id est Dei similitudo animum colligens et reducens in unum, et conjungens Deo.

Σύνθεσις, *conjunctio, copulatio*. Div. Nom. cap. 4, § 10.

Συνεληγμένως, *copulate*. Div. Nom. c. 5, § 6.

Συνελίξεις, *convolutiones*. Div. Nom. c. 4, § 2.

Συνελόντι, *summatim*. Div. Nom. c. 4, § 20.

Συνοπαδός, *comes*. Eccles. ast. Hierar. cap. 2, par. 3, § 4.

Συνοπτικῶς, *compendiose, breviter*. Div. Nom. cap. 5, § 3.

Συνοχή, *coherentia, complexio*. Div. Nom. cap. 4, § 13.

Συνοχικὸν αἷτιον, *causa continens*. Divin. Nom. c. 4, § 10.

Συντεταγμένον, *concisum, succinctum, compendiosum*. Myst. Theol. c. 1, § 3.

Σύντριμμα, *contritio*. Epist. viii, § 4, ubi sic peccatum appellatur, quo nimirum utraque Demophilum quodammodo contriverat et contuderat, soloque per ejus superbiam et elationem contra superiores suos afflixit. Ita saepe accipitur *contritio* in prophetis, et alibi. Proverb. xvi, 18: *Contritionem præcedit superbia, et ante ruinam exaltatur spiritus*; quæ sententia recte quadrat in Demophilum, quem sanctus Dionysius de elatione redarguit.

Σφραγίς, *signaculum, sigillum*. Eccl. Hier. cap. 6, p. 3, § 3.

Σωματοειδής, *corporea specie*. Eccl. Hier. cap. 2, par. 3, § 7.

Σωματοπροπέης, *corpori conveniens, id est corporeus, corporalis, aut modo corporeo*. Div. Nom. c. 4, § 12.

Σωστικόν, *salutare, id est salvandi vim habens*. Div. Nom. c. 4, § 28.

Σωστικῶς, *salutariter, salubriter*. Div. Nom. cap. 4, § 24.

Σωφροσύνη, *temperantia*. Div. Nom. c. 4, § 13.

Σώφρων, *temperans*. Ibidem.

Σωφρονιστής, *corrector*, id est qui adducit ad temperantiam. Div. Nom. c. 4, § 22.

T

Ταξιαρχία, *ordinis praefectura*. Sic appellat Divinitatem, quæ principium est omnis ordinis, a quo videlicet omnis cum cœlestis tum ecclesiastici ordinis atque ordinationis ratio instituta fuit. Cœl. Hier. cap. 8, § 2, et c. 9, § 1, c. 10, § 1, et alibi.

Τάξις, *ordo*. Div. Nom. c. 4, § 10, ubi Deum vocat τάξιν, quod res omnes μετ' εὐταξίας, *cum ordine bono procedavit*, ut notat ibidem sanctus Maximus. Quod forte a sancto Paulo doctore suo didicit, qui graviter sapienterque monuit, quæ a Deo sunt, ordinata esse; in quo sine dubio in divinis rebus ordinem collocavit, quasi rerum quæ a Deo sunt, propria nota sit ordo.

Ταυτοκίνητον, *per se mobile*, id est quod a seipso movetur. Quomodo hoc angelis competat, vide S. Maximum in Scholiis, ad c. 7 Cœl. Hier. § 2.

Ταυτόν, *idem*. Quomodo de Deo dicatur, vide Div. Nom. cap. 9, § 4.

Ταυτότης, *identitas*. Div. Nom. c. 2, § 4.

Ταχυπετής, *celeriter volans*. Cœlest. Hier. cap. 15, § 3.

Τεκτονικά σκεύη, *fabrilia instrumenta*. Quid mystice designent, vide Cœl. Hier. cap. 15, § 5.

Τέλειον, *perfectum*. Quomodo de Deo dicatur, vide Div. Nom. c. 15, § 1.

Τελειωτικόν, *perfectivum*, id est perficiendi vim habens. Div. Nom. c. 4, § 6.

Τελεσιουργέω, *perficio*, seu perfectum reddo, scilicet per sacras initiationes aut inspirationes, quas hoc verbum connotat et insinuat. Cœl. Hier. cap. 10, § 1, et alibi passim.

Τελεσιουργία, *perfectiva operatio*. Cœlest. Hier. cap. 7, § 5.

Τελεσιουργός, *perficiens, perfectum reddens*. Sic proprie vocatur episcopus, cujus ordo est perfectivus, et status perfectionis, ac proinde nuncupatur a Dionysio τάξις τελειωτική, quippe cui competit potestas ordinandi, et perfectissimas functiones hierarchie obeundi. Hier. Eccl. c. 5, par. 1, § 6 et 7. Hierarchie itaque sive episcopi τελειωτικοί, perfectores et perfecti vocantur, quod non modo ipsi perfectionem in alios derivare debeant, sed in primis ipsi curare debeant, ut perficiantur. Τελεῖσθαι autem sive perfici (ut ait S. Maximus) nihil est aliud, nisi ferri in perfectionem vitæ sanctæ atque laudabilis, δι' εὐζωίας προκοπῆς, *per perfectum in bonam vitam*; et subdit eos qui perfecti perficiuntur, θεοῦσθαι πάντως, *deos omnino evadere*.

Τελεταρχία, *initiatio primitiva*, id est primæva institutio mysteriorum. Scotus vertit, *perfectionis principium*; Sarracenus, *perfectionis principatus*; Gallus, *principe de toute cérémonie*; Vercellensis, *sancta ordinatio Dei, quæ est principium perfectionis*; Perionius, *prima sacrorum mysteriorum institutio*. Cœl. Hier. cap. 1, § 5.

Τελετάρχης, id est *primitus initians*, scilicet sacris. Formatur ex τελετή, quod est *initiatio*, seu ritus initiandi ac consecrandi: unde τελετάρχης *ιεροθεσία est primitiva rituum sacrorum institutio*. Sic autem ipsummet Deum appellat a quo omnis sanctificationis, et per ritus ac ceremonias sacras Deum colendi ac celebrandi ratio profluxit; quippe in primis ab origine mundi hominibus modum quo coli vellet, inspiravit ac præscripsit. Cœl. Hier. c. 1, § 5. Hinc Deum quoque vocat αὐτοτελεταρχίαν, id est *ipsam per se originem perfectionis, seu sacræ initiationis*. Cœlest. Hier. cap. 3, § 2, et τελεταρχίαν, id est *initiandi principatum*, sive principium. Cœl. Hier. cap. 7, § 5.

Τελετή, *sacramentum*. Ecclesiasticæ Hierarchie cap. 5, p. 1.

Τελετουργία, *consecratio, sacramenti confectio*. Eccl. Hier. cap. 5, p. 1, § 1.

Τελικὸν αἴτιον, *finalis causa*. Div. Nom. c. 4, § 7.

Τερατολογία, *portentosa narratio*. Epist. ix, § 1.

Τιμωρητόν, *punibile*. De Divinis Neminibus cap. 4, § 55.

Τρανής, *perspicuus, conspicuus, clarus, dilucidus*. Div. Nom. cap. 4, § 11.

Τριπλασιάζω, *triplico*. Epist. vii, § 2.

Τριπλάσιος, *triplex*. Ibid.

Τρισυπόστατος, *ter-subsistens*, id est in tribus personis vel subsistentiis subsistens. Sic Deus appellatur propter Personarum trinitatem, quod vocabulum æquivalenti verbo Latino esse-ri nequit. Cœl. Hier. c. 7, § 1. Significanter unitatem naturæ cum Personarum trinitate designans, ait ὅτι μόνος ἐστί καὶ ἐνὰς τρισυπόστατος, id est *quod monas sit et unitas quæ tribus inest personis*.

Τριχῶδης, *hirsutus, crinitus*. Cœl. Hier. c. 2, § 1.

Τροχοί, *rotæ*. Quid mystice, vide Cœl. Hier. cap. 15, § 8.

Τυποπλαστία, *figuratio*, seu typorum efformatio, ut res spirituales per symbola sensibilia designantur. Cœl. Hier. cap. 15, § 2.

Υ

Υγρὰ τροφή, *liquidus cibus*. Quid mystice, vide Epist. ix, § 4.

Υιοθεσία, *adoptatio*, scilicet in filium. Eccles. Hier. c. 2, p. 2, § 7, ubi fontem baptismalem vocat μητέρα υιοθεσίας.

Υμνητικῶς, *cantatorie*, id est per hymnos sacros. Div. Nom. c. 1, § 4.

Υμνολογία, *cantus sacer*. Eccles. Hier. c. 5, p. 2 et 5, § 5. Sic appellat pium Ecclesiæ cantum, quem ait τὰς ψυχικὰς ἕξεις, *animales affectiones*, ut futiliter gestientes et rationi contrarias, ἐναρμονίως διαθέσθαι, *apte et concinne componere*. Est enim illa vis religiosi cantus, ut, per aures sese plaide in animum insinuans, turbulentos, si qui sint, motus summa æquabilitate componat. Et c. 4, aliam adhuc ponit ejus utilitatem, quod efficiat πρὸς τὰ θεῖα ὁμοφροσύνην, *cum divinis consensionem*.

Υπαρξίς, *existentia, substantia*. Div. Nom. cap. 2, § 2.

Υπεράγαθος, *superbonus*. Div. Nom. c. 2, § 4, ubi vocat Deum υπεράγαθον ἀγαθότητα, *supraquam bonam bonitatem*.

Υπεραγαθότης, *superbonitas*, id est bonitas bonitatem omnem superans. Div. Nom. c. 1, § 5.

Υπεράγνωστος, *super ignotum, supraquam indefinibile*. Div. Nom. c. 1, § 4; c. 2, § 5, et Myst. theol. c. 1, § 1, ubi male hoc Perionius vertit, *ignotissimum*; emphasis enim est in præpositione ὑπέρ.

Υπεράρρητον, *superineffabile*. Div. Nom. cap. 2, § 5.

Υπεραρρήτως, *superineffabiliter*, id est modo plusquam ineffabili. Div. Nom. c. 1, § 4.

Υπεράρχιος, *superprincipalis*, id est qui supra principium est. Frequenter hoc vocabulo utitur S. Dionysius, Deum passim vocans υπεράρχιον ἀρχήν, id est *superprincipiale principium*. Cœl. Hier. c. 7, § 4, in fine, et alibi sæpe.

Υπερθεηχύα, *transcendentia*, quæ præ cæteris supergreduntur et antecellunt. Cœl. Hier. cap. 5, § 1.

Υπερένδοξος, *supergloriosus*. Cœlest. Hierar. cap. 8, § 2.

Υπερέυφημον, *superlaudandum*, id est quod superat omnem laudem et celebrationem. Cœlest. Hier. cap. 7, § 4.

Υπερέχων, *superhabens*, id est sublimiori modo continens, ut puta eminenter. Div. Nom. cap. 2, § 10.

Υπερηνωμένον, *superunitum*, id est plusquam unitum, seu summe unum. Div. Nom. cap. 2, § 4.

Υπέθεον, *supra Deum*, scilicet participatum;

quales sunt argeli et homines justi, qui a Scriptoris dii nuncupantur, propter gratiam qua participes fiunt divinitatis. Div. Nom. c. 2. § 2. Vide etiam c. 1 Myst. Theol. et Epist. II, ad Caium, et ibidem Adnotationes nostras, et Scholia Maximi.

ὑπεριδρυμένον, *surra collocatum, superfirmatum.* Div. Nom. cap. 2, § 10.

ὑπέρχαλον, *superpulchrum, præpulchrum,* id est magis quam pulchrum. Div. Nom. c. 4, § 7.

ὑπέρχαλος, *præpulcher,* id est plusquam pulcher. Myst. Theol. cap. 1, § 1.

ὑπερχόσμιος, *supermundialis, seu supramundanus,* ex ὑπέρ, id est *supra, κόσμος, id est mundus.* Significanter hac voce utitur S. Dionysius, ad animi nostrum a mundanis rebus avocandum, et ad celestia subrigendum. Cœlest. Hier. cap. 1, § 3. Div. Nom. c. 1, § 6.

ὑπερχοσμίως, Perionius vertit *divinitus: Ambrosius, divine ac nude; Laansselius, modo sublimiori ac nude;* magis ad verbum verbo *supermundialiter,* id est modo supra hunc mundum elevato. Cœl. Hier. c. 1, § 3.

ὑπερλάμπων, *superlucens.* Myst. Theol. cap. 1, § 1.

ὑπερουράνιος, *supercaelestis,* id est qui supra cœlum existit, eoque sublimior est. Div. Nom. cap. 1, § 6.

ὑπερούσιον, *superessentiale, supernaturale.* Div. Nom. c. 1, § 1. Sic appellat Divinitatem, quæ omnem naturalem captum creaturæ excedit. Eadem ratione Myst. Theol. cap. 3, dicitur ὑπερούσιος Ἰησοῦς, tum propter æternam processionem, qua illi a Patre generante esse divinum communicatur, quod est superessentiale, id est omni esse superius, ut diximus; tum etiam ratione processionis temporalis, qua humanitati natura divina per Verbi hypostasin communicatur, atque intime conjungitur.

ὑπερουσιότης, *supersubstantialitas.* Div. Nom. cap. 1, § 5.

ὑπερουσιώς, *superessentialiter.* Cœl. Hier. c. 7, § 4, in fine, et passim alibi. Accipit etiam saepe pro *supernaturaliter, supersubstantialiter.* Vide vocabulum εὐσία.

ὑπεροχή, *excellencia, eminentia.* Div. Nom. cap. 7, § 10.

ὑπεροχικῶς, *supereminenter, superexcellenter.* Div. Nom. cap. 4, § 7.

ὑπερπλήρης, *superplenus, exuberans.* Div. Nom. cap. 2, § 10.

ὑπερπληρώω, *superadimpleo.* Mysticae Theolog. c. 1, § 1.

ὑπέρσοφος, *supersapiens,* id est plusquam sapiens, et omnem creatam sapientiam transcendens. Divin. Nomin. cap. 2, § 2, et cap. 4, § 1, 2, 5.

ὑπερτελής, *superperfectus,* id est plusquam perfectus, et omnem continens ac superans perfectionem. Div. Nom. cap. 2, § 10.

ὑπέρτερα, *superiora.* Div. Nom. c. 4, § 7.

ὑπερτετάσθαι, *superextensum esse.* Div. Nom. cap. 4, § 6.

ὑπερούπαρξις, *superexistentia, supersubstantia,* id est quæ existentiam et substantiam superat. Sic Deum vocat, ὑπεραγαθότητος ὑπερούπαρξιν, *supra substantiam bonitatis bonitatem superantis;* Perionius vertit, *essentiam bonitatis,* sed hoc non satis exprimit id quod est in Græco; Laansselius, *bonitatis quæ bonitatem omnem superat, existentiam quæ omnem existentiam vincit.* Magis ad verbum Scotus, *superbonitatis superessentiam.* Div. Nom. cap. 1, § 5.

ὑπερφάης, *supersplendidus,* id est qui plusquam splendet. Div. Nom. cap. 1, § 8.

ὑπερφανέστατον, *superlucidissimum.* Myst. Theolog. cap. 1, § 1.

ὑπερφυέστατον, *maxime supernaturale.* Epistola VII, § 2.

ὑπερφυής, *supernaturalis.* Div. Nom. c. 1, § 4.

ὑπερφυῶς, *supernaturaliter, eximie.* Div. Nom. cap. 2, § 9.

ὑπέρφωτος, *prælucidus,* id est superlucens, plusquam lucidus. Myst. Theol. cap. 1, § 1.

ὑπερίον, *superexistens, superens.* Divin. Nom. cap. 5, § 8.

ὑπερίωνυμος, *supernomius,* id est qui est supra omne nomen. Div. Nom. cap. 1, § 7.

ὑπνος, *somnus.* Quid mystice, vide Epistol. IX, § 6.

ὑποθεβηχῶτα, *inferiora,* id est quæ cæteris subiecta sunt. Cœlest. Hier. cap. 5, et alibi.

ὑποθήκη, *præceptio, institutio, propositio.* Eccl. Hier. c. 3, § 4. Significat etiam pignus.

ὑπόπτοις, *genuflexio.* Eccl. Hier. cap. 5, § 2.

ὑποτυπώσεις, *informationes.* Sic inscripsit librum, quem scripserat de Deo uno trino et essentialibus attributis. ὑποτύποις autem est idem quod *delineatio,* seu rei alienius informatio, aut informativa descriptio. Div. Nom. cap. 1, § 1. Vide ibidem S. Maximum et cap. 3 Mystic. Theol. ubi describit quæ in isto tractatu continebantur.

ὑποφήτης, *interpres, explanator divinorum judiciorum.* Eccl. Hier. cap. 7, § 7.

ὑφειμένως, *submisse, remisse,* id est modo inferiori. Div. Nom. cap. 4, § 20.

ὑφεις, *submissio,* scilicet in pejorem partem accepta pro viciosa propensione ad id quod terrenum et abjectum est. Cœl. Hier. c. 7, § 1. Vide ibidem Scholia sancti Maximi.

ὑφίστασθαι, *subsistere.* Divin. Nomin. cap. 4, § 20.

Φ

φθίνων, *deficiens, decrescens, imminuens.* Div. Nom. cap. 4, § 7. Græcus interpres, λήγων, *ελαττούμενον,* id est *definiens.*

φθορά, *corruptio.* Div. Nom. cap. 4, § 19.

φθοροποιόν, *corruptivum,* id est quod corruptionem affert. Eccles. Hierarch. cap. 3, § 1.

φιλάγαθος, *boni amans.* Epist. VIII, § 1.

φιλαρχία, *amor principatus,* id est ambitus ejusdem. Ibidem.

φιλονεικεῖν, *contendere,* seu amare contentiones. Epist. VIII, § 1.

φιλοτιμία, *ambitio, amor honorum.* Ep. VIII, § 1.

φοιτῶσα, *exundans, exuberans, redundans.* Græcus interpres, ἀφικνουμένη, *παραγινόμενη,* *perueniens seu perlingens.*

φρουρά, *custodia, præsidium, conservatio, defensio.*

φρουρέω, *custodio, præservo.* Div. Nom. c. 2, § 2.

φρουρητικόν, *conservativum.* Græcus interpres, φυλακτικόν, *custodiendi vim habens.* Cœlest. Hier. cap. 13, § 1.

Φυλακτικόν, *conservativum,* id est conservandi vim habens. Div. Nom. c. 4, § 25, ubi bene notat P. Halloix, ablata unica littera, legendum potius ὑλακτικόν, *vim latrandi habens;* agit enim ibi S. Dionysius de canum proprietate ac natura, quibus magis proprium est *latrare,* quam *vigilare* aut *custodire.* Nam sine vi latrandi, ut ibidem innuit Dionysius, proprie non erit canis; at sine aptitudine ad custodiendum, potest esse canis. Nec enim illa aptitudo est propria cani, ut omni conveniens, et soli.

Φυσικόν, *naturale.* Div. Nom. c. 4, § 15.

Φωταγωγική τάξις, *illuminatorius ordo.* Sic vocat ordinem sacerdotum, quibus competit concionibus populum illuminare, ignorantiam depellendo, et per virtutes ad cœlum iis viam demonstrando. Eccl. Hier. cap. 5, p. 1, § 6.

Φωταγωγός, *illuminator, qui lumen affert.* Eccles. Hier. cap. 5, p. 1, § 2.

Φωτισμός, *illuminatio.* Sic appellat baptismum, quo spiritaliter edimur in lucem. Eccl. Hier. c. 2, p. 1, § 1. Ubi vide S. Maximum, et nostras Adnota-

tionem. Quid in angelis, vide Cœlest. Hier. cap. 7, § 5.

Φωτογονία, lucis generatio, Epist. ix, § 1.

Φωτοειδής, luciformis. Vide Θεοειδής, ubi habes similitum derivationem. Cœl. Hier. c. 2, § 5.

Φωτοφανείας, id est illustrationis, seu luciparitionis; est enim compositum ex voce φῶς, id est lux, et verbo φαίνω, id est appareo. Est enim illustratio divinæ ejusdem lucis apparitio, quam aliter ἐλλαμψην vocat et φωτοδοσίαν, id est lucis donationem. Cœl. Hier. cap. 1, § 1 et 2.

Φωτοχρυσία, luminis fusio. Div. Nom. cap. 4, § 6.

Φωτωνομία, lucis nomen, quando nimirum Deus vocatur lux. Div. Nom. cap. 4, § 5.

X

Χαλκού εἶδος, aris species. Quid in angelis mystice designet. Vide Cœl. Hier. c. 15, § 7.

Χαμαιζήλον, humipetum, id est abjectum, terrenum, quod humi serpit, et humi ac terrena petit, usque afflictor. Div. Nom. c. 4, § 12. Cœl. Hier. c. 2, § 2, et alibi.

Χαρά, gaudium. Quid mystice, vide Cœl. Hier. cap. 15, § 8.

Χαρνετριζῶ, insignio. Myst. Theol. cap. 1, § 2.

Χάσμα, hiatus, vorago. Epist. viii, § 6.

Χειραγωγία, manuctio. Cœl. Hier. cap. 1, § 2, 3. Div. Nom. cap. 2, § 2.

Χεῖρες, manus. Quid mystice significant, vide Cœl. Hier. cap. 15, § 5.

Χλωρὸν χρώμα, viridis color. Quid mystice, vide Cœl. Hier. cap. 15, § 7.

Χρῆμα, res, substantia. Divin. Nom. cap. 2, § 2. Vide ibidem Aduotationes, ubi explicatur quid hoc nomen in divinis significet.

Χρηστότης, benignitas, clementia. Epist. viii, in tit.

Χριστοειδής, Christiformis, id est Christo conformis. Eccl. Hier. cap. 7, p. 1, § 2.

Χρόνος, tempus. Quid, et quo modo de Deo dicatur, vide Div. Nom. c. 10, § 2 et 3.

Χρυσοειδής, auriformis, id est auri speciem præ se ferens. Cœl. Hier. cap. 2, § 3, et cap. 15, § 7.

Χωνοστῆριον, conflatatorium, in quo nimirum aurum perpurgari solet. Epist. ix, § 1.

Ψ

Ψαλμῶν ἱερολογία, psalmorum sacra modulatio. Eccl. Hier. c. 5, p. 3, § 4. Dicitur esse συνουσιαμένη, instar essentia, omnibus fere pontificiis mysticis, hoc est, ut ego interpretor, ita propriam sacerdotum esse functionem, quæ publica in luce sunt, et a liturgis obeuntur, ut absque illa vel plane nulla vel vix ulla exerceatur, ubi etiam ἱεροτάτης ᾠδᾶς, sacrosanctas odas, cantum Ecclesiæ appellat.

Ψευδοπόμωζ, mentito nomine. Epistol. viii, § 2.

Ψυχγωγία, animæ directio seu spiritualis institutio. Eccl. Hier. c. 2, p. 5, § 2. Significat etiam animæ oblectationem, solatium ac recreationem; item animæ evocationem; item necromantiam seu vaticinandum genus, quo magicis incantationibus animæ ab inferis evocantur. Sed hæc profana apud profanos vide lexicographos.

Ψυχικόν, animale. Divin. Nominum cap. 4, § 14.

Ω

Ωλέναι, ulna. Quid mystice significant, vide Cœl. Hier. c. 15, § 5. Græcus interpretis exponit: χεῖρες, πῆχες, βραχίονες, id est manus, cubiti, brachia, seu minus proprie.

ὤμοι, humeri. Quid mystice designent, vide Cœl. Hier. cap. 15, § 5.

Ὁν, qui est, scilicet a se, absolute, imparticipate, semper actu, etc. Nomen hoc Deus ipse sibi imposuit, dum Moyses ipsum de nomine interrogaret, Exod. iii, 14. De quo vide Div. Nom. cap. 5, et ibidem Aduotationes nostras, et Scholia S. Maximi.

Ὁμοίως, similiter, eodem modo. Div. Nom. cap. 4, § 7.

Ὄττα, aures. Quid mystice designent, vide Cœl. Hier. cap. 15, § 5.

INDEX RERUM

NOTATU DIGNIORUM

QUÆ IN OPERIBUS S. DIONYSII CONTINENTUR

Revocatur Lector ad numeros crassiores textui intermixtos.

A

ABEL mansuetudine commendab. lis, 598.
Ablatio et positio quotuplex sit, 564. Ablationes et positiones quomodo celebrandæ sint in Deo, 557, 566.

ΑΒΡΑΗ.Ε sinus quid sit, 267, 276.

Actiones Christi sunt indivisæ, 590. In actionibus Christi quid divinitati, vel humanitati competeret, *ibid.*

Actus notiones quid sint in divinis, 524. Quid in divinis per ἁγία intelligatur, 524. Ubi in divinis intercedit distinctio realis, ubi tantum rationis, 525.

Adulti non sine motu liberi arbitrii justificantur, 177.

Aer quid est, 145.

Αἶρις, electri lapidumque diversorum figuræ: cur angelis attribuantur, 152.

Æternitas quid sit, 500, 501. Æternitas quomodo dicatur de Deo, 507.

Αἶψα quid est, 502 et seq.

Affirmationes in divinis incongruæ sunt, 17, 18. Per affirmationes res spirituales et nobiliores melius cognoscuntur ex natura rei, 19.

Ἀράγγελος unde derivetur, 523.

Αἶθε seraphim quid sunt, 114.

Aliud. Quomodo aliud et aliud in Deo locum habeat, 490, 496.

Altaris inunctio quid denotet, 450.

Amoris nomen in Scripturis celebratur, 559. Amoris nomen in Scripturis nomini dilectionis præfertur, 559.

Vulgus sensuale non capit nomen amoris spiritualis, 560.

Amor est extaticus, 560, 580. Amor est zelotes, 561.

Amoris divini circuitus, 561, 402. Amor vim conungendi habet, 402. Amoris distributio quæ sit, 562, 405. Amor divinus ex Deo, per Deum, in Deum revolvitur, 562.

Amor est bonificus, 579. Amor, dilectio, charitas, amicitia quomodo differunt, 579, 599. Amoris quinque sunt proprietates, 577. Amoris divini octo proprietates, 582.

Amor corporeus non est verus amor, 599. Per amorem Deo coniungimur in caligine mystica, 549.

Angeli quid præsentent iis quos custodiunt, 88. Effectus angelicæ custodiæ, 88. Angeli quales et eorum subordinatio, 90. Unde provenit quod omnes homines, cum habeant angelos tutelares, non sint prohi, 91. Angeli sublimiores sublimiori modo illustrantur, 94. Omnes tam an-

geli quam homines triplex facultate pollent, 94. Angeli quomodo nos purgant, illuminant, perficiunt, 95. Angelus quomodo incendit affectum nostrum, 95. Angeli quomodo se mutuo illuminant, 95. Angeli quomodo et quando sint creati, 504. Cur Moyses non recenseat eorum creationem, 504. Unde est in angelis tanta communicatio, 96. Ordinum diversitas, 96. Angeli supremi simpliciores et claras habent illustrationes, 97. Angeli a quibus expiuntur et quos expiunt, 100. Per angelos mysteria fidei sunt revelata, 95. Angeli superiores obire possunt functiones inferiorum, non contra, 47. Angeli quinam sunt ministrantes et qui assistentes, 48. Omnes spiritus celestes angeli dicuntur et quare, 48. Angeli sensilia intellectiviter noscunt, 461, 463. Angeli quomodo sint virtutes et operationes, 584. Quomodo sint incorruptibiles, 584. Quomodo mutabiles, 584. Quæ sunt unita et quæ divisa in angelis, 585. In angelis quæ sit volutatio, 586. Angelorum erga homines benignitas, 598. Angeli inferiores a superioribus, supremi a Deo initiantur, 55. Supremo- rum in illustratione recipienda reverentia, 55. Supremo quomodo expiuntur, illustrentur et perficiantur, 55. Quid supremi agant, 56. Angeli an et quomodo se mutuo purgent, 51. Unde proveniat quod angeli tanto numero sint, 124. Angeli superiores possunt quidquid inferiores, non contra, 104. Primis angelis quomodo sequentium functiones attribuantur, 119. Angeli sunt innumerabiles, 124. Angeli quomodo sunt immutabiles et quomodo moventur, 63. Quomodo contemplantur, *ibid.* In angelis expiatio, illuminatio et perfectio quid, 68. In angelis quid motus circularis, rectus et obliquus, 69. Angelorum cibus qualis, 70. In angelis quid est motus et status, *ibid.* Angeli Deum solum et seipsos noscunt, 51. Distributio ordinum angelicorum, 58. Quis ordo dignitatis inter illos, 52. Angeli excedunt numerum rerum corporearum, 124. Angeli cur dissimilibus formis describuntur, 17. Angeli qui vocantur, 86. Angeli sunt nostri rectores, *ibid.* Quod aliqui non proficiant, id non est imputandum angelis nec Deo, *ibid.* Angeli quinam mittuntur, 115. Angeli ventis comparantur, 151, 145. Nubibus, 152, 146. Angeli et homines quomodo illuminentur, 590. Angeli sunt æterni, non Deo cœterni, 505. Angeli sunt quidem multi, sed non infiniti, 126. Angeli respectu diversorum præsent et subsunt, 128. Angeli inferiores non in totum participant superiorum facultates, 106. Angeli cur dicuntur antistites hominum, 107. Angeli et homines quo sensu dii dicuntur, 108. Angeli superiores habent species universaliores, *ibid.* Angeli et illorum substantia quare in Scriptura per symbola et corporeas figuras depingantur, 45. Passiones quomodo in angelis intelligendæ, 14. Angeli cæteris excellentius Deum participant, 37, 59. Angeli unde nomen habeant, *ibid.*, 40. Per angelos divina revelantur, 37. Quomodo inferiores per superiores ad Deum adducantur, 38. Per angelos mysterium Christi nobis est nuntiandum, *ibid.*, 2, 41. De Christo multa per angelos nuntiata, 58. Angelus quid est, 39. Angelus tripliciter mobilis, *ibid.* Angelica elogia, *ibid.* Angeli quomodo doceant homines, 40. Angeli superiores non illuminant inferiores. In angelis non est confusio functionum, 156. Angelos fuisse ante mundum qui sentiant, 504.

Anima est a rebus creatis evacuanda, 545. Tres animæ proprietates ad Deum recipiendum, *ibid.* Anima et spiritus quid sint, 494. Ad animam quomodo virtutes corporeæ sint referendæ, 496. Anima quomodo et qualia possit intelligere sine actuali reflexione ad phantasmatam, 580. Animæ quomodo participant bonitatem, 587.

Antistes ut interpres Dei promissa præmia defunctis postulat, 268.

ARCELLOPHANES ex prodigiis in cælo visis ad Deum adduci debuit, 594. Convincitur propria sua confessione, 595.

Apostoli orbis soles et zodiaci spiritualia signa, 616.

Apparitio Dei quid est in Scriptura, 45. Apparitiones Veteris et Novi Testamenti qui differunt, 41.

Aquilæ forma quid designet, 153, 148. Aquilina forma quare angelis in Scripturis attribuat, 11, 16.

Archangeli quid sunt, 83, 89. Archangeli dicuntur summi nuntii, 88. Horum officium quale, *ibid.*

Ἀρχαγγέλους. Per ἀρχαγγέλους quid intelligendum sit, 214.

Attributa de Deo tripliciter dicuntur, 48. Attributa essentialia sed etiam emanationes ad extra de tota Trinitate prædicantur, 516.

Assistere quid sit, 115. Assistere et ministrare qui differunt, 125.

Aures quid sint in angelis, 141.

B

Baptismus dat initium sanctitati, 167. Ritus collationis baptismi, 168. Candidatus religionis patrium quarit, 174. Eius officium, *ibid.*, 179. Baptizatus quid fieri soleat a sacerdote, 178. Baptizandus abjurare debet infidelitatem, 168. Insufflationis et abrenuntiationis ritus, 169. Professionis ritus, *ibid.* Ritus antiquus baptizandi solemniter, *ibid.* Ritus hic est sanctus, 170. Baptismi cæremoniæ significant expiationem, *ibid.*, 174. Hierarchia omnibus lumen baptismi paratus est impertiri, 171. Quid traductio ad Orientem designet et unctio, 172. Quid aquæ immersio et emersio, *ibid.* Quid candidum vestimentum et unctio finalis, 173. Baptismus quibus nominibus appelletur, 174. Qualiter se habeat, *ibid.* Qualis minister ejus, *ibid.* Baptismus imprimi characterem ex D. Dionysio, 174. Cæremoniæ quæ in baptismo adhiberi solent, *ibid.*, 175. Communio dari solita post baptismum, 175. Baptismus ex opere operato confert gratiam, *ibid.* An et qualis immersio ad baptismum sit necessaria, 177. Sacerdos quomodo baptizandum excipiat, 180. Baptismus sub convenientibus signis institutus, 181. Baptizatus ad certamen instituitur, 184. Baptismus cur illustratio dicatur, 187. Baptismus parvulorum quid sit, 281.

BARTHOLOMÆUS (S.), quædam theologica scripsit, 547.

Beati Deum proprie cognoscunt et eloquuntur, non viatores, 294.

Benignitas Dei in homine restituendo, 257.

Bonum. Bonitas. Bonum ante prius intenditur, 544, 575.

Bonum quomodo appetat id quod non est, 404. Inter bonum et lumen quæ sit assimilatio, 577. Bonum et pulchrum quomodo differant, *ibid.* Bonum quid et malum unde, 576. Bonorum causa una, malorum multæ, 572. Ex bono et propter bonum sunt omnia, *ibid.* Bonum est quidquid est, 565. Bonum pro cuiusque captu singularis adest, 565. Bonum est pacificum, 567. Boni nomen latius patet quam nomen entis, 427. Boni laus est de re bona loqui, 20. Boni una est causa, mali autem multæ, 425. Boni nomen et similia de tota Trinitate aequaliter prædicantur, 515. Bonitas est primum Dei attributum, 551. Bonitate Dei omnia consistunt, 551, 575, 589. A bonitate est ordinatio angelorum, 551. Similiter eorum functiones, 552. Sunt animæ earumque facultates, *ibid.* Similiter animalia et inanimata, *ibid.* Bonum est super omnia, et vocal etiam quæ non sunt ut sint, 552. Bonum est causa quod sint celi et motus eorum, 553. Est et causa luminis et rerum omnium, *ibid.* Bonum est congregativum et ad se omnia convertit, 554. Nihil est exors bonitatis, 141. Ex omnibus aliquid boni colligendum, *ibid.* Bonitas quid sit per se, 515. Bonitas quomodo est Dei essentia, 575. Bonum et verum quid differant, 576.

Bovis forma quid declaret, 152, 147.

C

Caligo divina quid sit, 591. Caligo mystica simul est lucidissima, 544. Caligo et arcana quid, 542. Caliginem ingredi quid sit, 558. Caligo mystica fit ex lucis abundantia, *ibid.*

Cantica sacra et lectiones quid designent, 189. Canticorum spiritualium quæ sit efficacia, 217.

CARPUS (S.) quis sit, 607.

Catechumenis quid audire licitum et videre prohibetur, 207.

Causa quid sit, 204. Causæ principales quænam sint, 451. Causæ ad effectum non est similitudo, 498.

Charitas est quasi anima virtutum cæterarum, 379.

Cherubim quid significat, 55, 55, 59.

CHRISTUS. Per Christum accessum habemus ad Deum, 15. Christus se angelis clare in gloria, nobis obscure per symbola communicat, 154. Christus habuit omnia propria humanitatis, 525. Christus humanam naturam supernaturaliter participavit, 522. Christus dicitur ἀνθρώπος seu ἀνθρώπος, 295. Christus est lux vera, 4. Christus quomodo parabolis et symbolis usus sit, 615. Christo divina et sublimia dantur, 157. Christus quomodo sanctificatus, 229. Christo multa per angelos nuntiata, 58, 41. Christus magni consilii Angelus, *ibid.* Christi mansuetudo potius imitanda quam zelus Eliæ, 603. Quæ sit mansuetudo et crudelium retributio, 604. Christi quanta sit mansuetudo et benignitas, 598, 603. Christo grata est mansuetudo, 606. Cum Christo certandum et moriendum est, 185. Christus est verus homo, 589. Christus est Deus homo, 609. Christus est plus quam homo, *ibid.* Christi operationes quales sint, 590.

Circummissio divinarum personarum exemplo sensii declaratur, 353.

Cognitio. In cognitione intellectualium duo conside-

randa, 6. Cognitionis nostra est modo sub velamine et symbolo, 503. Cognitionis quatuor sunt gradus, 575. Cognitionis quatuor sunt instrumenta, 504. Qualis sit cognitio Dei per abnegationem, 576. An et qualis de Deo haberi possit cognitio abstractiva absoluta per conceptum proprium, *ibid.* Cognitionis cogniti fit per formam, 577. Cognitionis nostra in quo erret, 466. Præter cognitionem experimentalem dari potest mystica abstractiva, et qualis illa sit, 580.

Commemoratio sanctorum quid sit, 194, 209.

Communio. Sacra communio quid sit, 252. Communio divina dicitur Eucharistia, 11. Sacra communio ejusque finis ac significatio, 196.

Concupiscentia quid est, 14. Concupiscentia quid in angelis, 135.

Confessionis antiquus usus, 606.

Consecratio quibus verbis fiat, 201. Consecratio et elevatio quid sit, 195, 212.

Contemplatio. Ad contemplationem mysticam nostri ipsorum et rerum omnium abdicatione assurgitur, 540.

Crater quid mystice significet, 611.

Creatura Deo tripliciter conjungitur, 545. Creatura omnis est quasi echo Dei, 25. Creatura est similis Deo non Deus creaturæ, 491. Creaturæ omnes quo sensu simul creatæ sint, 505. Creaturæ sunt speculum Dei, 548. Creaturæ Deum manifestant tanquam vestigia ejus, *ibid.* Ex creaturarum contemplatione quomodo ad Deum sit assurgendum, 548.

D

Dæmones quomodo corruerint habitus angelicos, 105. Dæmones non expellunt bonum et pulchrum, 562. Dæmones non sunt natura sua mali, 569, 582. Dæmones mali sunt per defectum angelicorum bonorum, 571. Dæmones non perdidit vires naturales, *ibid.*

David est mansuetudine insignis, 597, 606.

Deitas quid sit, *ibid.* Deificatio quid sit, 587.

Demophilus exprobratur ob suam immanitatem, 598. Demophili inclementia exaggeratur erga poenitentem, 599. Demophilus temerarie se aiorum officio ingressit, 600. Deterretur exemplis, *ibid.* Demophili obiectio proponitur, eaque solvitur, 601. Non convenit Demophilo ut superiores increpet, *ibid.* Demophili duplex peccatum, 602. Ejus mala ultio, 603.

Deus a summis, mediis et infimis rebus in Scriptura nominatur, 15. Deus duobus modis laudatur, 17. Deus quomodo dicitur rationalis, *ibid.* Quæ est verissima Dei notio, *ibid.* De Deo attributa tripliciter dicuntur, 18. Deus quibus symbolis exprimitur, in Scriptura, 26. Deus nemini deest ex parte sua, 87, 88. Deus origo boni et pulchri, 52. Deus quomodo homini scientiam infundat, 40. Deus quomodo visus et non visus, *ibid.* Deus quomodo se cuilibet rei communicet, 42. Quomodo res quælibet Deum participet, 43. Cælestes spiritus maxime Deum participat, *ibid.* Dei apparitio quid est in Scriptura, 45. Dei voluntas per angelos intimatur, 44. Deus solus eminenter et exacte novit quæ ad omnes angelorum ordines spectant, 49. Deus caput hierarchiæ, 159. Deus ex parte sua omnibus præsto est ad salutem, 176. Deus gratiam suam omnibus expandit, 170. Dei dona omnibus expensa instar solis, 182. Deus omnibus providet secundum quod competit eorum naturæ, 6. Deus amat tranquillitatem, 9. Deus per bonitatem se communicat creaturis, 25. Deum creaturæ quomodo participat, 26. Quanto quis Deo propinquior tanto suavius ex ipso afficitur, 219. Deus in se immutatus se aliis communicat, 189. Deus in silentio maxime cognoscitur, 556. Deus est omnium ablatio, 555. In Deo quæ sit positio, 552. Deus excedit omnem intelligentiam, 283. De Deo nihil dicendum nisi ex Scripturis, *ibid.* Deus se nobis pro captu nostro communicat, 284. Arcanum Dei non scrutandum est, sed ex Scripturis ad Dei laudes mens excitanda, *ibid.* Quænam ex Scripturis de Deo discamus, 283, 299. Deus modo cognoscitur in ænigmate, in cælo autem facie ad faciem, 286.

Deus modo a nobis concepti non potest ut in se est, 287. Deus non solum non capitur, sed nec status beatorum in hac vita, 288. Deus proprie laudatur per omnium negationem, *ibid.* Deus a nulla et ab omni re est celebrandus, *ibid.* Deus dicitur simul ἀόρατος et πολυώνυμος, *ibid.* Deus quomodo omni nomine careat; et omni nomine appelletur, 289. Deus non solum a providentiis sed etiam ab apparitionibus diversimode nominatur, *ibid.* Deus non per impressam sed expressam speciem videtur, 290. Deus cur et quomodo sit incomprehensibilis, 291. Deus quomodo sit, intelligat et sapiat, *ibid.* Quomodo de Deo prædicentur negationes, *ibid.* Deus solus nobis per fidem no-

tus, *ibid.* Deus cognoscitur quod non quid sit, *ibid.* Deus non intelligendus sed credendus, 292. Quam de Deo in hac vita notitiam habeamus, *ibid.* Ex quibus rebus ve operationibus Deus in Scriptura nominetur, 293. Deus cum sit super omne nomen sit multorum nominum, *ibid.* Deus neque nomine neque sermone explicari potest, *ibid.* Deum intellectu percipere difficile, eloqui impossibile 294. Deus verius cogitatur quam dicitur, *ibid.* Deus quomodo sit omnia in omnibus et nihil omnium, *ibid.*, 293, 302. Deus unde nominetur, 297. Deus incomprehensibilis quomodo cognosci debeat, 298. Deus quid sit et qui non sit nescitur, 284, 509. Deus sui cognitionem ad capacitatem nostram accommodat, 302, 454. Deus incognitus est sine nomine, 301. Quod Deus sit inscrutabilis, *ibid.* Ad Dei notitiam reverenter est tendendum, 302. Deus qualis sit monas, 305. Quod a Deo sit omnis paternitas, 304, 320, 536. Deus singulariter est hominum amator, 305. In Deo quomodo sint omnia antequam in seipsis, 307. Deus super omnia et in Deo omnia, *ibid.* Deus est inimaginabilis, 308. Deus est inexcogitabilis, *ibid.* Deus in silentio magis cognoscitur, 309. De Deo nihil prædicari potest proprie, *ibid.* Deus laudandus est ex effectis, 310. Deum quomodo omnia appetant, 311.

Deus quomodo sit innominabilis, *ibid.* Quomodo multinomius, *ibid.* Deus est omnia et in omnibus, 312. Deus se toto participabilis et non participabilis, 526. Deus dicitur multiplicari cum multas res producit, Deus quomodo in rebus omnibus sit unus, 325, 559. In Deo est duplex emanatio, scilicet ad intra et extra, 326. Deus quasi ignorance cognoscatur, 332. Deus quomodo dicitur multiplicari in donis suis, 338. Deus est extra universa, 342. Deus cur lumen appelletur, 344. Deus est lumen intellectibile, et ejus præstantia ac vis, 355. Deus dicitur pulcher et pulchritudo, *ibid.* Unde et qua ratione sic appelletur, 554, 592. Deus anticipat rerum omnium pulchritudinem ut causa, 356. Deus quomodo sit amator et amabilis, dilectio et dilectus, 361, 401. Deus soli comparatur, 375. Deus est agens liberum, *ibid.* Deus quomodo bonus sit, 383. Deus quomodo sit rerum principium, medium et finis, 395. Deum quomodo participet id quod non est, 394. Deus quomodo sit totalis et partialis amor, 404. Deus ut in se est explicari non potest, 427. Propositum est Dionysio Deum secundum providentias seu emanationes prædicare, *ibid.* 436. Deum quæ magis participant sunt ei propinquiora, 428. Deus est omnia in omnibus eminenter, *ibid.* 438, 429. Ex Deo est ævum, tempus et omnia, 440. In Deo ut causa omnium, omnia etiam contraria sunt unita, 450. A Deo spiritus cælestes et animæ et res omnes gradum suum essendi obtinent, 431. Deus est in omnibus exemptus, *ibid.* Deus soli comparatur, 432. Deus simplici sua perfectione cuncta complectitur, *ibid.* Deus est rerum omnium principium et finis, 433. Superat visionem beatificam, *ibid.* Deus est eius simpliciter, 434. Deus in re omni intelligitur, 455. Quomodo Deus et Christus sine specie et forma, *ibid.* A Deo omne principium et finis et infinitas, 456. Deus quo sensu dicitur unum bonum, etc., 437. Dei nomina sunt a providentiis, 458. Deus quomodo sit ipsum per se esse et origo omnis esse, 441, 442. Ex Deo qualiter quælibet res existant, 445. De Deo quomodo dicatur *erat, est, erit,* et quomodo non, 446. De Deo quomodo dicantur opposita, 450. Deus est vita ex qua omnis vita proficiscitur, 451. Cuilibet viventi congruam vitam impertitur, 452. Deus est vita prima et supervitalis, 454. Quomodo est vita æterna, *ibid.* Deus quomodo omnia novit sine actione, 460. Illa quæ sunt negationis Deo per excessum tribuuntur, *ibid.* Deus quomodo omnia cognoscendo anticipet, *ibid.* Deus in seipso novit omnia, *ibid.*, 464, 469. Deus ut in se est, est nobis incognitus, 463. Deus cognoscitur per cognitionem et ignorantem, 461, 464, 470. Deus unde dicitur ratio, 461. Deus cur per fidem nos dirigit, 462. Deus est origo omnis sapientiæ, 463.

Deus unde dicitur verbum, 472. Quomodo Deus qui est supra omnem potentiam, vocetur potentia, 475. Deus dicitur potentia ex eo quod sit omnipotens, et omnis potestatis auctor, *ibid.* Deus quomodo seipsum negare non potest, 475. Deus unde dicitur justitia, 476. Cur Deus relinquat sanctos affligi, *ibid.* Unde dicitur salus, 477. Unde redemptio, *ibid.* Deus quo sensu dicitur dissimilis, 488. Quo sensu dicitur stare vel sedere, *ibid.*, 491, 499. Quo sensu dicitur moveri, 488, 491. Deo quomodo convenia triplex motus, 488. Quo sensu Deus dicitur æqualis, 489, 441, 500. Magnus, 489, 493. Quo sensu parvum de Deo dicitur, 490, 494. In Deo quid longitudo, latitudo, profundum, 490, 499. Deus est sibi similis, et quo sensu similis dicitur, 491, 499. Deus quomodo est unus, 495, 528. Quomodo dicitur idem, 493, 500. Deus unde dicitur omnipotens, 501, 506. Unde dicitur Antiquus dierum, 501.

307. Deus quomodo est ante tempus et ævum, 513. Deus quomodo dicatur per se vita et auctor per se vitæ, 512, 519. Deus quomodo est supra rerum essentias, 515. Deus quo sensu neque finis neque medium sit, *ibid.* Deus quo sensu dicatur Sanctus sanctorum, 525. Et quot modis dicitur sanctus, *ibid.* De Deo absolute dicuntur, 525. Deus quo sensu dicatur perfectus, 527. Ex uno sunt omnia, 528. Deus quomodo sit laudandus ut unus, 529. Deus quomodo dicatur *αὐτοθεός*, 530. Quomodo, *θεογονία*, *ibid.* Deus assidue omnia suo influxu perficit, et est auctor omnis perfectionis, 530. In Deo non est habitus et dispositio neque accidens vel differentia causæ vel causati aut energiæ, etc., 531. In Deo quomodo omnia unum sint, 535. Deus est occultus, 546. Deus est animæ plenitudo, 645. Deus est supra affirmationes et negationes, 546, 555. De Deo quomodo omnia afirmanda et neganda, 546. Deus quomodo multiloquus et brevilocus, 547. Deus diversimode diversis sese exhibet, 559. Deum nosse per ablationem quid sit, 560. Deus nihil est sensibile, 567. Deus est causa omnium eminenter, 568. Deus cognoscitur a posteriori ex rebus sensibilibus, *ibid.* Deus non est corpus sed spiritus, 568. In Deo neque principium est neque medium neque finis, 569. Non est in loco, *ibid.* Est invisibilis omni oculo. Deus est incomprehensibilis, *ibid.* Deus quomodo a se solo visus sit et videatur, 570. Deus quo sensu nullo modo videri possit secundum Patres, 570. Deus nihil est eorum quæ nos cognoscimus, sed est supra omnia ista quæcunque quomodocunque a nobis concipi vel intelligentia percipi possunt, 566, 571, etc. Deus est ineffabilis et intelligibilis, 575. Deus in finite distat ab omnibus iis quæ de ipso concipere possumus, 574. Deus non potest cognosci in hac vita quidditative, 578, 586. A beatis clare et quidditative sed non comprehensive cognoscitur, *ibid.* Deus quomodo in hac vita cognoscatur per affirmativa et negativa, 578. Deus quomodo in hac vita cognosci possit intuitive aut non possit, 580. Deus quomodo innominabilis, *ibid.* Quomodo res cognoscat et ignoret, 585. Deus quomodo sit non ens, 582. Deus intelligentia comprehendere non potest, 585. Deum hic representat in hac vita, *ibid.* Deus est principium divinitatis et bonitatis, 587, 588. Deus adest omnibus secundum substantiam, 588. Deus nullis naturæ viribus ut in se est, cognoscibilis est, 591. Deus quomodo cognoscatur sine notione propria, *ibid.* Deum nemo cognoscere potest quid sit, *ibid.* Deum nosse omnis natura conatur prout potest, 592. Deus est supra omnia quæ intelligunt et quæ intelliguntur, *ibid.*

Diaconorum munus quid sit, 235. Ritus eos consecrandi, 236.

Dies xx horis sub Ezechiele, 596.

Dionysius (S.) cur post sanctum Hierotheum scripserit, 545, 548. S. Dionysii de Hierotheo laudabile testimonium, 545. S. Dionysius cum Hierotheo, Petro et Jacobo quid egerint circa corpus Deiparæ defunctæ, *ibid.*, 549. Humilis S. Dionysii de se opinio, 544, 550. Symbola quæ affert unde desumpsit, 19. Modestia S. Dionysii in loquendo, *ibid.*, 60. S. Dionysius cur libros Salomonis introductorios vocet, 579. S. Dionysius quid in theologice institutionibus tractarit, 562. Quid in libro *De divinis nominibus*, *ibid.*, 565, 566, etc. Quid in symbolica theologia, *ibid.* Cur in aliis libris sit prolixior quam in *Mystica Theologia*, 565. S. Dionysius omnes theologiæ partes accurate tradidit, *ibid.* S. Dionysii prudentissimum consilium, quod non supervacaneis refutationibus non sit inhærendum, 567. S. Dionysius quomodo celebret in Deo rerum omnium negationes, 570.

Discubitus quid sit in cœlis, 612.

Dissimilitudo quot modis contingit, 577.

Divina tribus modis participantur 325. Divinitas quid sit per se, 513.

Doctrina mystica qualis sit, 545. Ad mysticam doctrinam quomodo perveniatur, *ibid.*

Dominatio quid sit, 522, 525. Dominationes quid significant, 75.

Dualitas non potest esse principium, 412. Dualitas non principiat, sed unitas, 567.

E

Ebrietas Dei quid mystice significet, 612.

Eclipsis qualis contigerit tempore crucifixionis, 593, 596.

Effectus quid sit, 204. Effectus sunt similes causis, non contra, 521.

Emanationes sunt toti Trinitati communes, 534.

Energumeni sunt impuri, 191, 207.

Ens bono prius cognoscitur, 345. Ens est antiquissimum Dei donum, 429, 444. Gradus entis et res omnes sunt a Deo et in Deo unitæ, 450. Entis conceptus est univocus

respectu Dei et creaturæ secundum Scotum, *ibid.*, 577. Enuntiationum veritas non pendet a rerum existentia, 576.

Episcopus Deum imitatur ex officio, 205. Episcopi quales in officio, 226.

Equorum diversorum forma quid designet, 135, 149.

Esea quid mystice significet, 610.

Esse est præstantius vita, 454.

Eucharistia est cæterorum sacramentorum consummatio, et præ cæteris synaxis dicitur atque communio, 186, 198, 201. Ritus consecrandi synaxim, 187, 202. Precatio ad venerabile sacramentum, 189. Venerabile sacramentum immutatum permanens se hominibus communicat, *ibid.* Qui et qualiter a venerabili sacramento areantur, et quis ordo inter illos, 191. Exclusis profanis quomodo sancti venerabile sacramentum laudent, 193. Eucharistia cur præcipuum sacramentum, 98. Ad Eucharistiam pure accedendum, 201. Eucharistia cur sæpius sumenda, 200. Eucharistia quale sacrificium, 201. Effectus Eucharistiæ, *ibid.* Qualiter accedendum ad Eucharistiam, 204.

Evangelium qua ratione sit magnum et parvum.

Ἐπιπέρας quid significet, 582.

Exemplaria quid sint, 452, 445.

Expiatio præcedere debet divinam illuminationem, 548.

Existentiæ uniones et similia quid sint, 594. Existentiæ, personæ; substantia et natura quomodo differant, 454.

Exsufflatio quid sit, 184.

Extremitatum ablutio quid sit, 194, 211.

F

Fideles qui male vixerunt cur tristes emoriantur, 264. Fideles lætantur in morte sanctorum, *ibid.*

Fides lucet supra rationem, 542. Fides est caligo quædam, 545.

Figuræ quibus res spirituales describuntur sunt ipsi dissimiles, 12. Figuræ dissimiles magis mentem nostram abstrahunt a rebus materialibus, 18. Sunt securiores speciosis, *ibid.* Figuræ absonæ nos adducunt ad cœlestium contemplationem, 18.

Filius et Spiritus sanctus sunt lumen de lumine, 6.

Flumina, rotæ, currus quid designent, 135, 154, 150.

Forma humana in cœlestibus quid denota, 129, 140.

G

Gaudium angelorum quale, 155, 151.

Genuflexio quid signet, 248.

Gratiarum actio post communionem, 197. Cur sacerdos prius seipsum communicat quam alios, *ibid.* 215. Finalis gratiarum actio, 198.

Gustus quid denotat in angelis, 141.

H

Habitus, motus, vita, imaginatio, opinio, sententia, intellectus, statio, quies quid sint, 310. Habitus in angelis quales sunt, 102. Habitus quomodo sunt in nobis, 105.

Hierarchia quid est, 6, 28, 52. Nostra hierarchia est ad similitudinem cœlestis, 10. Hierarchia nostra partim sensibilis est, partim spiritalis, 161. In hierarchia sunt diversi gradus, 162. Hierarchia qualis esse debeat, 164. Hierarchia ad quid a Deo est instituta, 165. Hierarchia nostra dirigitur oraculis diurnis, *ibid.* Hierarchia nostra in quibus convenit et differt ab angelica, 154, 159. Hierarchia quid sit in genere, 163, 228. Quid hierarchia nostra, *ibid.* Ejus principium sanctissima Trinitas, 155, 159. Hierarchiæ quis scopus sit, 156, 159. Deus tam nobis quam angelis convenientem cuique hierarchiam dedit, 156. Hierarchiæ nostræ substantia est verbum Dei, *ibid.* Hierarchiæ nostræ sacramenta cur in symbolis sensibilibus tradantur, 157. Hierarchiæ nostræ symbola sacerdotibus patent, *ibid.* Hierarchiæ cuique sacra pro meritis communicantur, *ibid.* Hierarchia nostra quam sit bene ordinata, 251. Legalis hierarchia quibus data sit, 252. Ad quid et ubi data, *ibid.* Hierarchia nostra est media inter legalem et cœlestem, 255, 245. Tres sunt hierarchiæ functiones, 255. Hierarchia triplex est, 242. Quid est legalis, 243. In hierarchia qualis subordinatio, 244. Ritus consecrandi hierarchias, 246. Et cæremoniæ, 247. Hierarchiæ scopus quis, 28. Perfectio hierarchiæ in quo consistit, 29. Quænam ejus functiones, *ibid.* Hierarchia triplex est, 50. Qualis subordinatio in hierarchiis, *ibid.* Expenditur definitio hierarchiæ, *ibid.* Hierarchia potestatem a Deo acceptam benigne distribuit in utilitatem aliorum, 51. Hierarchia quomodo Deum imitetur, 54. Hierarchia media quomodo imitetur, 74. Hierarchiæ cœlestes sunt puræ, 65. Hierarchiæ subordinatio qualis, 98. In tota hierarchia servatur subordi-

natio, 45. Hierarchia Deo similis vult omnes salvos fieri, 179. Hierarchia semper Deo junctus, 181. Hierarchia habet ordines primos, medios et extremos, 58. In hierarchia ecclesiastica superiores possunt ab inferioribus illuminari, 240. Primæ hierarchiæ quæ dignitas, 54. Proprietates et officia, 55. Est maxime perfecta, *ibid.* Teritiæ hierarchiæ officia et proprietates, *ibid.* 88.

Hierothei exstasis, 548.

Hilaria sunt festa lætitiæ, 604, 607.

Homo quomodo Deo unificetur, 504. Homines non ita pollut sensibus ut bruta, 215. Hominum status triplex, 240.

Hymnologia eucharistica quid sit, 209. Hymnologia *Sanctus* quid est, 114.

I

Ideæ quid sint, 445. De ideis sententia Platonica a Dionysio correctæ, 515.

Ignis in quibus et ad quid in Scripturis celebretur, 128, 157. Ignis proprietates quæ, 128, 158. Ignis quomodo de Deo et angelis accipiendus, 610.

Ignoratio et cognitio duplex, 7.

Illuminare est opus hierarchiæ, 29. Quomodo id competit Deo, *ibid.*

Illustratio quomodo transfundatur exemplo declaratur, 74. Illustrationes quomodo diffundantur ab angelis, 76.

Illustratio nos unit et simplificat, 7. Illustrationes Scripturæ quales sint et quomodo excipiendæ, 8. Illustratio deificatio dicta a S. Dionysio, 10. Illustrationes remotiores, quomodo sunt obscuriores, 112. Illustratio omnis inferiorum supremo ordini post Deum attribuitur, 115.

Illustrationes, quomodo a superioribus angelis ad inferiores transmittantur, 81. Illustratio divina, vid. *Scriptura sacra*.

Immersio et emersio trina quid significant, 185.

Immissio Dei et susceptio quid sint, 509.

Impotentia quid est, 15.

Incarnationis mysterium est ineffabile, 357. Incarnationis modus omnibus est ignotus, 521.

Infantes rationis impotes baptizantur, 271.

Infidelium convicia parum curanda, et in ipsos retorquenda, 595.

Ingenitum quid est et quotuplex, 490.

Initiantium et initiatorum quænam sunt partes, 55.

Inscitiæ peccatum quid sit, 574.

Intellectile et intelligens quomodo differant, 585. Intelligibile et intelligens quid sit, 145.

Intellectus creatus nunquam per se potest Deum perfecte intelligere, 551. Quæ requiruntur ut intellectus noster intelligat, 95.

Intelligentia angelica, qui differat ab humana, 465, 467. Quænam sint intelligentia, et quæ intellectilia, 457.

Invocationes consecratoriæ non sunt propalandæ, 270.

Ira quid est, 14. Ira attribuitur angelis, 155.

Irrationalitas quid est, 15.

Isaias quo sensu explatus fuit a seraphim, 111, 114, 116. Isaiæ visio qua vidit cherubim et seraphim in circuitu Dei, 115. Isaias quid didicit ab angelo, 120.

Israël quomodo pars Domini dictus, 87, 88.

J

Jesu quomodo sit omnia in omnibus, 538. Jesu divinitas, quomodo sit omnia in omnibus et super omnia, 522.

Joannes (S.) est discipulus dilectus, 615, 616. S. Joannes Evangelii sol, *ibid.*

Job fuit mansuetus, 607.

Joseph mansuetudine insignis, *ibid.*

Justorem et peccatorem mortis disparitas quænam sit, 271.

K

Κυρίως unde derivetur, 588.

L

Laiorum ordo quis, 254. Laici non sunt revelanda alii mysteria, *ibid.* Laici nullum ecclesiasticum ministerium ex officio competit, 240.

Legio quid est et unde ducta, 84.

Leonis forma quid denotet, 152, 147, *ibid.*

Lex vetus erat parvulorum, 240.

Libri impositio quid signet, 248. Libri Veteris Testamenti quid sunt, 205.

Locus Dei qualis, 72.

Longitudo, latitudo et profundum quid sit in Deo, 430, 496.

Lumen omnia renovat, 591. Lumina divina quæ sunt, 517.

Lux solis quo sensu dicatur prima die adhuc tæneis,

576. Lux spiritalis qualis sit, 577. Lux quid primario significet, *ibid.*

M

Malum quid sit et unde, 563, 581. Malum non est ex bono, 565, 582. Malum et bonum contrariantur sicut virtus et vitium, 564. Malum qua malum ad nihil est utile, *ibid.* Malum qua malum penitus non est, 565. Malum non existit purum, sed bono mistum, 566. Malum non est in rebus, 567. Malum nec ex Deo est, nec in Deo, *ibid.* Malum non est etiam in angelis, 568. An et quid sit malum in animis, 570. Malum non est in brutis, *ibid.* Nec in natura et corporibus, *ibid.* Neque in materia malum est, 571. Neque privatio est per se mala, *ibid.* Malum est per accidens, 572. Malum quid et quid possit, *ibid.* Quomodo exstante providentia sint mala, 575. Malum non est res, nec potestas, sed defectio, 574. Malum non est in angelis, 415. Utrum sit in dæmonibus, 414. Malum non est in animis, 416. Neque in brutis, 417. Neque in tota natura, 418. Neque etiam in corporibus, 419. Malum est per accidens, 424. Mala quomodo sint producta, 405. Variæ objectiones circa malum, *ibid.* Malum qua malum ad nihil est utile, 407. Malum quomodo rebus admisceatur, 408. Malum sub specie boni appetitur, 410. Mali oderunt probos, 616. Materia non est malum, 419.

Melchisedech fuit vere Dei sacerdos, *ibid.*, 87.

Mens humana ad celestium et spiritualium contemplationem non nisi per materialia et corporalia assurgere potest, 1, 5, 4, 5 et seq. Quando phantasie distracta per Scripturam sacram colligatur, 5. Quæ ejus sit contemplativa satietas, 9. Ejus ad divina affectus est quædam quasi fames, 10. Mens quomodo a terrenis ad celestia assurgit, 2, 6. An mens humana in contemplatione mysticæ theologiæ videat Deum vere et objective, et si videat intuitivè an abstractivè controvertitur, 575, 576. Mens hominis in cogitatione Dei ex effectibus tripliciter perititur, 578. Apex mentis, quomodo in Deo uniatur, 580. Mentem intendere et laxare quid sit, 156. Mentes supramundanae, circummundanae et mundanae quæ sint, 505. Mens circa Deum tres subit gradus, 549. Mentium motus triplex, 555.

Metalla quid sint in angelis, 146.

Ministrare quid sit, 116.

Missa quæ sint partes, et quæ essentielles, 199. Missa catechumenorum qualis, 200.

Mithra quid sit Persis, 656.

Monachos consecrandi ritus, 251, 258. Monachi curstantes consecrantur, 251. Renuntiatio eorum quid signat, *ibid.* Crucis signatio quid signat, 252. Vestis prioris depositio quid signat, *ibid.* Monachorum ordo quis sit, 254. Monachi quibus nominibus vocentur, *ibid.*, 257. Quot sint genera eorum, *ibid.* Antiquitas monastici ordinis, 255. Quid proprium sit monachorum, 257, 559. Nomen monachi unde desumptum et quid insinuet, *ibid.* Cæremoniæ monasticæ consecrationis quid insinuet, 259.

Mortuus. Circa mortuos varii errores, 264, 272. Ritus sepeliendi mortuos, tam ecclesiasticos quam laicos, 265, 275.

Motus triplex in angelis et anima, et in utrisque distinctio, 578. Motus animi qualis sit, 598. Motus sensilium qualis sit, *ibid.* Motus triplex quomodo conveniat Deo, 488, 489.

Moyses a mansuetudine commendatur, 601, 610. Moysis in montem caliginosum ascensus, quid mysticè insinuet, 549, 555.

Mundities cordis necessaria contemplanti, 592.

Mundus. Ante mundum quo sensu nihil fuerit, 505.

Mysteria Christianæ religionis solis baptizatis revelanda, 129, 161, 166. In mysteriis supernaturalibus non est quærendam quomodo vel quare, 588. Mystica profanis minime communicanda, 540, 546.

N

Natura divina nullum nomen declarat, 295.

Negationes de Deo verius prædicantur, 13, 178. In divinis veræ sunt, *ibid.* Magis mentem humanam elevant, *ibid.* Negationes in Deo non sunt contrariæ affirmationibus, 550. Quid sit negatio et positio, *ibid.* Magis spirituales in Deo negationes et veriores, 549. Negationes et dissimilitudines nos magis elevant, 25.

Nomen quid significet, 297. Cur nomina latius patentia non significant substantias præstantiores, 479. Nomina divina plerumque ex emanationibus sumuntur, 286. Nomina Dei providentialia quæ sint, 515.

Nosse sine notione quid sit, 552. Diviuissima Dei notitia est per ignorantem, 461.

Nuditas quid sit, 150.

O

Oculi multi cherubim quid signant, 60. Quales sunt eorum habitus, *ibid.*

Odoratus quid in angelis, 141.

Omnipotencia Dei cuncta pervadit, 474. Ex ipsa sunt virtutes angelorum, *ibid.* Ex ipsa homines et animalia vim suam habent, *ibid.* Hac cuncta subsistunt et conservantur, *ibid.*

Opus quid sit per se et universale et particulare, 515. Opera Christi non sunt communia Trinitati, 519.

Oratio est medium ad omnia dona spiritualia obtinenda, 545. In oratione quæpetenda sunt et quæ non, 278. Oratio nos ad Deum elevat, 341, 346. In oratione non tam Deum nobis, quam nos Deo appropinquamus, 342.

Orbium cælestium subterminationes quid sint, 376.

Ordo dupliciter accipitur, 51. Quæ sint cuique ordini communia, quæ particularia, 237. Accessus ad altare et genuflexio quid signent, *ibid.* Quid manus impositio, *ibid.* Quid crucis signatio, *ibid.* Quid nominum promulgatio, 258. Nemo ad sacra promovendus nisi a Deo electus, *ibid.* Quid sibi velit finalis salutatio, 258. Cur capiti pontificis Scripturæ liber imponatur, 259. Quid genuflexio unius vel utriusque populi, *ibid.* Quinam ordines expiuntur, 249. Quis ordo illuminetur, 250. Quis ordo perficiatur, *ibid.* Ordines inferiores a superioribus ad Deum adducuntur, 254. Cælestibus ordinibus quænam sint expiationes, 255. Novem ordines angelorum in tres hierarchias distribuuntur, 50. Ordo angelorum secundum Gregorium, 51. Moraliter quomodo angelis assimilamur, *ibid.*

Osculum pacis quid sit, 195, 209.

Oziæ et Saulis punitio, 606. Item Mariæ sororis Moysis et filiorum Scevæ, *ibid.*

P

Palpebræ, cilia, dentes, et cæteræ partes corporis quid sint, 150, 141.

Panis et calicis participatio quid designet, 188.

Παντοδυναμῆς; et παντοκράτωρ quid sint, et quæ eorum differentia, 478, 505.

Passiones quo sensu spiritualibus tribuuntur, 24.

Pater in divinis est lumen originale, 6. Pater lumen quis, et cur sic dictus, 7.

Paulus (S.) est communis sol, 616.

Pax divina quid sit, 509, 514. Pax divina cuncta coordinat, 510. Pax divina ad omnia pertingit, *ibid.*, 517. Pax inter tot et contraria, quomodo servetur, 511. Pax in his quæ semper moventur, quomodo reperitur, *ibid.*, 518. Sine pace nihil in rebus consistere potest, *ibid.* Pax et concordia in quo differant, 515. Pax, silentium et immobilitas in Deo, quid sint, 514. Pacem quomodo omnia desulerent, *ibid.* Propter pacem bella fiunt, *ibid.* Pax vera et apparens quæ sit, *ibid.*

Peccatum. In peccato quid sit pœna dignum, 458. Peccatores impuriore dæmoniis, 192, 208.

Penna quid sit, 150.

Personæ divinæ, quomodo se totis sine confusione unitæ et unum sint, 518. Personæ divinæ sunt distinctæ sola ratione, *ibid.*

Perfectionis Dei et creaturarum quadruplex est discrimen, 531. Perfectio Dei cur sit illimitata, *ibid.* Quomodo sit in Deo, 552. Per simplicem essentiam habet Deus omnem perfectionem, 551. Perfectiones creaturarum quomodo convenient Deo negative, 577. Causaliter, *ibid.* Et præeminenter, *ibid.* Quibus gradibus ad perfectionem pervenitur, 171. Quibus renuntiandum sit ad perfectionem aspiranti, 172.

Petræ nomen Christo, et Petro diversimode attribuitur, 295.

Phantasma ad primam intellectus informationem tantum naturaliter requiritur, 580. Mystica contemplatio transcendit phantasmata, 581. Sine phantasmatibus David et alii sancti divina sunt contemplati, *ibid.*

Pontifex noster cur Angelus appellatur, 108. Pontifex est primus in ordine hierarchico, 254. Ab eo omnis sacra potestas in inferiores derivatur, *ibid.* Pontificum munus quale, 255. Eos consecrandi ritus, 256.

Populus non est capax mysticæ lucis, 548.

Potentia quid sit simpliciter et quotuplex, 555.

Potestates quid significant, 74.

Preces quibus prosint, 268, 277. Preces cur pro defunctis fiant, 267, 276.

Presbyter quid est, 62.

Principatus quid significant, 85.

Privatio non est per se mala, 571. Privationes quomodo sint in Deo, 591. Privatio non est mala, 421.

Profana a sacri arceudi, 179.

Providentia Dei in omnes, 87. Providentia Dei per omnia dimanat, 449. Providentia servat naturas rerum inviolatas, 575. Providentia in omnibus elucet, 425. Providentiæ generales quæ sunt, et quæ particulares, 295.

Psalmodia quid sit, 205.

Pulchritudo, pulchrum. Ex pulchritudine divina sunt omnes congruentiæ, 556. Per pulchrum et bonum omnia sunt et conservantur, 161. Pulchrum et bonum omnia appetunt, 558.

Q

Quantum quid sit, 578.

R

Ραυδα, quid sit in angelis, 151.

Regnum quid sit, 445, 525.

Renuntiatio quid sit, 184.

Res creatæ obscure Deum manifestant, 27. Res sacrae animam colligunt, profanae distr. hant, 28. Res divinæ non secundum nostram intelligentiam sunt meliendæ, 458. Res spirituales in materialibus adumbratæ, 2. Res divinæ ex solis participationibus cognoscuntur, 520. Per res sensibiles, spirituales cognosci non possunt, 284, 291. Res intellectuales quomodo de Deo negentur, 581. Res creatæ quomodo Deum enuntiant, 463.

Resurrectio. Post resurrectionem erit clara Dei visio, 506.

Rotæ quid designent, 133, 134. Rotarum revolutiones, *ibid.*

S

Sacerdos qualis esse debeat, 52. Sacerdotes non debent a ministris aut laicis judicari, 599. Sacerdos quis digne sit, 605. Sacerdotes sunt angeli, 606. Sacerdotum manus quid sit, 255. Ritus consecrandi sacerdotem, 256. Sacerdotibus quæ sit data potestas ligandi et solvendi, 269.

Sacra, sacramentum. Sacra antiquitus valde arcanæ servabantur, 546. Sacramenti distributio quid insinuet, 197. Sacramenti quæ forma externa et interna, 176. Sacramenta quarum rerum sunt signa, *ibid.* Sacramenta cætera referuntur ad Eucharistiam, 198. Sacramentorum inter se collatio, 199. Sacramenta non nisi a dignis sunt tractanda, 158. Sacramenta sunt signa sensu gratiæ spiritualis, 170.

Sacrificium in memoriam Christi passi, 196.

Salutatio quid significet, 248.

Sanctitas. Sanctificatio Sanctus. Sanctitas quo sensu de Deo prædicatur, 522. Sancti multi sunt a Deo rapti, 576. Sancti qualem de Deo accipiant cognitionem, *ibid.* Sancti ex hac vita læti decedunt, 265. Sanctorum corpora gloriosa resurgent, *ibid.* Sanctis defunctis quanta sunt promissa, 267. Sanctitas quid sit, 522, 525. Sanctitas acquiritur observatione mandatorum, 167. Quo ordine ad sanctitatem pervenitur, *ibid.* Sanctificationis nostræ ordo quis sit, 178. Interior, *ibid.*

Sapientia Dei in mysterio quæ sit, 772. Ex sapientia Dei habent angeli, quod sint intellectuales, 459. Ab hac anima sunt rationales, *ibid.* Sapientia Dei est omnis sapientia supraque omnem sapientiam existit investigabilis et incomprehensibilis, 458. Sapientia divina quo sensu mobilis dicatur, 3. Sapientia Dei cur multifaria, 145. Sapientia Dei quo sensu dicatur stulta, 465. Sapientia Dei est per excessum, 466.

Scriptura sacra ad Deum nos elevat, 1. Cognitionem celestem nobis suppeditat, 2. Sensus ejus est multiplex, 2. Scopus ejus simplex unio cum Deo, 2. Cælestia ad captum nostrum in Scripturis expressa, 5.

Scriptura a sancto Dionysio illustratio appellatur, 5. Est lumen, *ibid.* Scripturæ mentem phantasiis distractam colligit, 4. Scriptura symbolicæ veritas scrutanda, *ibid.* Verus ejus sensus abstracto a materialibus intellectu concipiendus est, 40. Nunquam est sine suo sensu litterali, *ibid.* Qui ipse ut pote a Spiritu sancto primario intentus, semper idem est, 5. Lectio Scripturæ animam componit, 4. Scriptura apte metaphoris utitur, *ibid.* Scriptura cur res spirituales corporaliter describat, 5. In Scripturis cur sint symbola, *ibid.* Scriptura cur per res viles sublimes repræsentet, 12. Deum a summis, mediis et infimis denominat, 15. Scripturæ mysticæ sunt duplicis generis, 22. Scripturæ lectiones quid sunt, 189. Sacra Scripturæ librorum argumenta quæ sunt, *ibid.* Psalmi et Scripturæ animos componunt.

Secures et diversa instrumenta quid sunt, 151, 155, 144.

Sensuum facultates quid sint, 129, 141. Sensus est quasi sibilus quidam divinæ sapientiæ, 265.

Sepultura quid insinuet, 266. In sepulturis cur non dimittantur nisi catechumeni, 266. Cantica et lectiones quid designent, *ibid.* Quid sibi velint preces antistitis super defuncto, 267. Quid salutatio, *ibid.* Cur pro mortuis preces fiant, *ibid.* Cur defunctus inauguratur, 270, 280. Sepultura locus quis sit, *ibid.*

Seraphim quid significat, 53, 351. Seraphim mystice quid, 58. Cur dicatur beata Seraphim in neutro genere, *ibid.* Seraphim qui pontifici assistunt in confectione unguenti, quid signent, 220, 228. Quid facies eorum, et quid alæ designent, *ibid.* Cur facies et pedes obtegant, *ibid.* Quid clamor alterius ad alterum designant, 220. Quid eorumdem nominis interpretatio, et quomodo unguentum designet, *ibid.*

Sigillum non est causa inæqualis participationis, sed materia subjecta, 519. Unde proveniat inæqualis repræsentatio sigilli, 533.

Silentium mysticum quid sit, 544.

Sol unde Græce *ἥλιος* dictus sit, 589. Solis utilitas et efficacia quæ sit, *ibid.* Sol est imago divinæ bonitatis, 533. Sol omnia illuminat et perficit, *ibid.* Sol est imago divinæ bonitatis, 576. Sol sistitur a Josue, 595.

Somnus Dei et evigilatio quid sit, 615.

Sortes sunt in triplici genere, 242. Quæ licitæ et illicitæ, *ibid.* Quid sint, 248.

Spiritus caelestes triplici motu moventur, 557. Similiter et animi nostri, *ibid.* Spiritus caelestes dividuntur in essentiam, virtutem et operationem, 192. Spiritus caelestes quomodo experientur, cum sint omnino puri, 261. Spirituum supernorum divisio, 105. In spiritalibus ordinate procedendum, 185. Incipiendum a sui consideratione, *ibid.* Spiritalia sunt spiritaliter consideranda, 42.

Statuæ Mercuriales quales sunt, 26, 492.

Subordinatio ubique servanda, 602.

Substantia quid sit simpliciter, universe et speciatim, 513.

Symbolum quid sit, 205. Symbola diversa quid significant, 608, 613. Symbola aliter atque aliter explicanda sunt, 610. Symbolis non debemus hæerere, 17. Symbola quæ afferuntur a sancto Dionysio unde desumpta, 19. Quomodo sunt explicanda, 20. Symbola nobis sunt aptiora, 22.

T

Tactus quid sit in angelis, 141.

Tempus quid sit, 501, 504. Tempus quomodo dicatur de Deo et creaturis, 588.

Testamentum Novum quid sit, 190.

Theologia symbolica quibus fictionibus utitur, 16. Qualis est, 17. Theologia demonstrativa duplex, *ibid.* Theologia mystica quid sit, 551. Theologiam affirmantem designant Christi vestimenta, 538. Theologia mystica statuario comparatur, *ibid.* Theologia mystica qui differt ab aliis, 559. Theologia magna et parva quid sit, 554. Theologia quid sit unita et distincta, 328. Theologia symbolica rudioribus rebus absurdas imagines ingerit, 608. Theologia quæ sit fusa, quæ brevis, 547. Theologia duplex, scilicet mystica et philosophica, 609. Mysticæ theologiæ præstantiæ, 574. Mysticæ theologiæ quæ sint proprietates, 544. Mysticæ theologiæ splendores quales sint, 545. Mystica theologia non discitur, sed inspiratur, 542. Animus ad eam per orationem præparatur, 541. Ad mysticam theologiam sola Dei gratia venit, 542, 545.

Theophania quid est, 58.

Throni quid denotent, 55. Thronorum proprietates, 61.

Timotheus quis fuerit, 297.

Traditiones apostolicæ et ecclesiasticæ non scriptæ ejusdem sunt auctoritatis cum verbo Dei scripto, 139. Traditionibus multa sunt accepta, 505.

Transfiguratio Christi fuit symbolum mysticæ contemplationis, 558.

Trinitas (SS.) est eminentissima unitas et incognoscibilis, 329. In Trinitate quid sit circumincessio, 325. SS. Trinitatis invocatio, 539. SS. Trinitas quo sensu dicatur supernaturalis, 512. Quomodo sit supra divinitatem et bonitatem, *ibid.* Cur sit præses Christianorum, *ibid.* Perfecta cognitio Trinitatis est vita beata, *ibid.* Cognitio SS. Trinitatis est supernaturalis, *ibid.* Quæ copulatum et quæ discrete in Trinitate dicantur, 317, 330.

U

Unctio quid sit, 185.

Unguenti mysterium Eucharistiæ affine, 215, 224. Ritus unguentum consecrandi, 223. Unguenti obvelatio quid insinuet, 216, 224. Unguentum profanis tectum, sanctis patet, 217. Unguentum habet vim consummandi, *ibid.* Unguenti compositio quid significet, 218. Unguentum designat Christum in se invariatur nos sanctificare, 221, 227. Unguentum in omni fere consecratione adhibetur, *ibid.* Unguentum cur in baptismo adhibeatur, 221. Unguento cur altare consecratur, *ibid.* Unguentum cur *ἁγιος* appelletur, 222. Unguentum quando consecratur, *ibid.* Unguentum seu chrisma a quo et quomodo benediciendum, *ibid.* Ejusdem usus et materia, 225. A quo instituta ejus consecratio, *ibid.* Unguenti affusio super defunctum quid designet, 270.

Unio in caligine quid sit, 545. Ad divinam unionem quomodo sine unione veniatur, *ibid.* Unio Dei est supra affirmationem et negationem, 544. Unio terminus et instans quid sint, 506. Qualia transcendenda sunt ad mysticam unionem consequendam, 549. Unio cum Deo in quo sit sita, 164. Uniones in Deo vocantur attributa essentialia, distinctiones vero nomina ab emanationibus desumpta, 317.

Unitas qualis Deo competat, 500, 503. Unitas in rebus omnibus reperitur, 528. Unitate sublata omnia intereunt. Unus et unitas qui differunt, 534. Unum est principium multorum, 554.

Universalis quid sint, 515.

V

Verbum Dei est simplex veritas et fidei fundamentum, 462. Verborum non tam est habenda ratio quam significationum, 539.

Veritas quomodo ad nos descendat ex Deo, 464. Veritate stabili falsitas per se corrumpit, 595.

Vestes diversæ quid significant, 121, 143, 144. Vestium depositio significat vitiorum abjectionem, 185.

Virgæ quid sint, 151, 155.

Virtus sacramenti ordinis describitur, 138. Virtutis nomen dupliciter angelis convenit, 102. Virtutes et energiae quid in angelis, *ibid.* Virtutes quid designant, 73.

Visio nostra qui differt a visione angelorum, 569. Visiones propheticae quales fuerint, 570.

Visus corporeus qui differt a visu intellectuali, 40. Visus quid denotet in angelis, 141.

Vita divina vivificantur et foventur universa, 454, 455. Quid sit per se vita, cujus Deus effector dicitur, 452.

Vitia præ se ferunt quamdam boni speciem sub qua appetuntur, 566.

Z

Zacharias sacerdos audiit ex Gabriele angelo præcursorem Christi ex se gignendum, 58. Zacharias propheta videt angelum cum funiculo mensorio ut metiatur Jerusalem a Nehemia et Zorobabele reædificandam, 76, 82.

Zelus et visio mirabilis sancti Carpi, 604. Zelus Phinees et Eliæ, 607.

Zonæ quid sint, 151, 144.

ORDO RERUM

QUÆ IN HOC TOMO CONTINENTUR

PROLEGOMENA.	
Dissertatio D. Le Nourry de operibus S. Dionysii Areopagitæ.	
CAPUT PRIMUM. — Analysis omnium S. Dionysii operum.	9
CAP. II. — Exponitur status quæstionis, et qua methodo tractabitur.	13
CAP. III. — Utrum quidam scriptores ante Collationem Constantinopolitanam hæc opera Dionysio attribuerint.	14
CAP. IV. — Palmarium Areopagiticorum argumentum, ex constanti undecim sæculorum traditione depromptum, proponitur.	15
CAP. V. — Responsiones Antiareopagiticorum, et præcipua eorum adversus hanc traditionem argumenta discutuntur.	17
CAP. VI. — Aliud Antiareopagiticorum argumentum, ex Eusebii et Hieronymi silentio petitur, examinatur.	20
CAP. VII. — De iis scriptoribus qui post publicata Opera Dionysii, ea dubia aut adulterina esse putaverunt.	22
CAP. VIII. — Argumenta ex ipsis auctoris Operibus desumpta expenduntur; ac primum argumenta Areopagiticorum.	24
CAP. IX. — Argumenta Antiareopagiticorum examinantur; et primum quidem, inde ductum quod libri Timotheo inseribantur.	25
CAP. X. — Examinatur secundum argumentum, ex libris et scriptoribus sacris qui ab auctore nostro citantur desumptum.	28
CAP. XI. — Tertium argumentum, ex citata sancti Ignatii, episcopi Antiocheni, auctoritate petitur.	29
CAP. XII. — Quartum argumentum, ex aliorum operibus atque opinionibus ab auctore nostro citatis deductum.	32
CAP. XIII. — Quintum argumentum, ex citatis ab auctore nostro traditionibus petitur.	34
CAP. XIV. — Sextum argumentum, ex iis quæ de sanctissimo Trinitatis mysterio personisque divinis auctor noster tradidit, desumptum.	35
CAP. XV. — Sextum argumentum, ex iis quæ auctor noster de monachis eorumque votis ac solemnibus professione memorat, elicium.	38
CAP. XVI. — Argumentum septimum, ex ceremoniarum ritibusque sacris, quos auctor noster recensuit, depromptum.	40
CAP. XVII. — Argumentum octavum, ex auctoris stylo petitur.	42
CAP. XVIII. — De levioribus quorundam Antiareopagiticorum argumentis, et posteris Areopagiticorum probationibus; an hic auctor mendacii accusandus, et scripta eius sint miraculis confirmata.	44
CAP. XIX. — Quo tempore hæc scripta secundum Antiareopagiticorum sententiam in lucem prodierint.	46
CAP. XX. — De horum Operum utilitate, et aliis ejusdem auctoris deperditis lucubrationibus.	50
CAP. XXI. — De editionibus et versionibus eorumdem Operum, ac variis in ea scholiis et observationibus.	51
CAP. XXII. — Novæ quædam observationes.	53
Dissertatio prævia Fr. J. F. Bern M. de Rubeis ordinis prædicatorum in Venetam Operum quæ <i>Areopagitica</i> dicuntur editionem.	
CAPUT PRIMUM. — Operum Areopagiticorum editio Antuerpiensis: quid in ea præstitum. Posterior alia Parisiensis editio. Casimirus Oudinus notatus.	57
CAP. II. — Parisiensem editionem exprimit nova editio Veneta, Græco textu Operum Areopagiticorum, Scholiorumque præsertim, collato cum codice bibliothecæ S. Marci. Opuscula aucta. Variæ quæ feruntur de Operum auctore opiniones.	60
CAP. III. — Scholia in Opera Areopagitica scripsit non solum Maximus, sed ante ipsum Joannes Scythopolitanus. In editis confusa præstant. Nourrius notatus. Scholia Joannis Scythopolitani in codicibus mss. alicubi ampliora. Judicia quæ alia scerui ab aliis possunt. Quis fuerit Joannes Scythopolitanus.	65
CAP. — IV. Editorum Scholiorum nonnulla Germano patriarchæ tribuit codex mss. Venetæ Marcianæ bibliothecæ: quæ omnia indicantur. Animadversiones: conjecturæ de Germano patriarcha invento pro Maximo. Quis ille fuerit Germanus patriarcha. Alia quæ feruntur apud bibliographos in Opus Areopagiticum Scholia, recensentur.	70
CAP. V. — Latine, quæ feruntur Operis Areopagitici, Versiones recensentur. Loci ejusdem de Divinis nominibus Latina versio apud sanctum Thomam Aquinatensem sincerior ac nitidior quam in cæteris.	72
Typographus studioso lectori.	75
Monitum editioni Parisiensi anni MDCXLIV præfixum.	75
Corderii observationes generales pro faciliiori intelligentia S. Dionysii.	
Observatio prima. — Tota doctrina S. Dionysii innititur verbo Dei. Substantia nostræ hierarchiæ verbum Dei. Descriptio Scripturæ et traditionum.	77
Observatio II. — Cur S. Dionysius, et quam magnifice de Scriptura loquatur. Quibus nominibus Scripturas appellet. Quibus nominibus apostoles compellet.	79
Observatio III. — Quadruplex de Deo philosophandi ratio.	80
Observatio IV. — Quam vim habeant composita ex verbis.	80
Observatio V. — Quod significant composita ex nominibus divina quæ sensu Deo prædicet. Quid sit ea deus prædicari. Non solum secundum causam dici.	81
Observatio VI. — Quomodo Deus sit per se vita, et auctor per se vitæ, etc.	82
Observatio VII. — Quid signent composita ex adverbis.	85
Observatio VIII. — Dionysium omnia de Deo affirmare et iterum negare. Quomodo omnia de Deo affirmantur.	85
Observatio IX. — Perfectiones Dei dupliciter considerantur. Quomodo Deus denominetur sapiens, justus, e. c.	84
Observatio X. — Nomina communia quo sensu prius de Deo, et prius de creaturis dicantur. Nomina sunt rebus posteriora. Nomina ab homine inventa.	86
Observatio XI. — S. Dionysius primus auctor theologiæ scholasticæ. Principia theologica ex prima periodo Dionysii deprompta. Omne donum a Deo esse, etc.	88
Observatio XII.	90
Isagoge Balthasaris Corderii ad mysticam theologiam S. Dionysii Areopagitæ.	
CAPUT PRIMUM. — Quid per mysticam theologiam intelligatur.	95
CAP. II. — Quæ sit definitio mysticæ theologiæ.	96
CAP. III. — Quod sit principium mysticæ theologiæ.	98
CAP. IV. — Quis sit finis mysticæ theologiæ.	99
CAP. V. — Quænam prærequirantur ad mysticam theologiam.	101
CAP. VI. — Qua ratione ad mysticam theologiam accedendum sit.	102
CAP. VII. — Quomodo mirabilis illa mysticæ theologiæ unio in anima perficiatur.	105
Proœmium Georgii Pachimeræ in opera S. Dionysii Areopagitæ.	107
Epigrammata varia in S. Dionysii opera.	115
S. DIONYSII OPERA.	
DE COELESTI HIERARCHIA.	
CAPUT PRIMUM. — Sympresbytero Timotheo Dionysius presbyter. — Divinam omnem illustrationem, secundum bonitatem diversimode ad ea quæ providentia reguntur emanantem, manere simplicem; neque hoc solum, verum etiam unificare ea quæ illustrantur.	119
CAP. II. — Quod apte res divinæ atque cælestes dissimilibus etiam signis explicentur.	135
CAP. III. — Quid sit hierarchia, et quænam ejus utilitas.	165
CAP. IV. — Quid angelorum nomen significet.	178
CAP. V. — Quare omnes essentiæ cælestes communibus nomine angeli vocentur.	195
CAP. VI. — Quænam sit prima cælestium essentialium distinctio, quæ media, quæ postrema.	199
CAP. VII. — De seraphim, cherubim et thronis, deque	

prima eorum hierarchia.	205
CAP. VIII. — De dominationibus, virtutibus et potestatibus, et de media earum hierarchia.	257
CAP. IX. — De principibus, archangelis et angelis, deque ultima eorumdem hierarchia.	258
CAP. X. — Repetitio et conclusio angelici ordinis.	271
CAP. XI. — Cur omnes celestes naturæ communi nomine virtutes celestes appellantur.	285
CAP. XII. — Cur hominum antistites angeli vocentur.	291
CAP. XIII. — Cur a seraphim purgatus fuisse dicatur Isaias propheta.	500
CAP. XIV. — Quid significet traditus angelorum numerus.	522
CAP. XV. — Quæ sint formatæ imagines virtutum angelicarum, quid ignis, quæ humana species, qui oculi, quæ nares, quæ aures, quæ ora, quis tactus, quæ palpebræ, quæ supercilia, quæ pubertas, qui dentes, qui humeri, quæ unguæ, quæ manus, quod cor, quod pectus, quod dorsum, qui pedes, quæ alæ, quæ nuditas, quod indumentum, quæ lucida vestis, quæ sacerdotalis, quæ zonæ, quæ virgæ, quæ hastæ, quæ secures, qui funes geometrici, qui venti, quæ nubes, quod æs, quod electrum, qui chori, qui plausus, qui colores diversorum lapidum, quæ forma leonis, quæ figura bovis, quæ species aquilæ, qui equi, quæ differentiæ colorum equinorum, qui fluvii, qui currus, quæ rotæ, quodnam gaudium dicatur angelorum.	526
DE ECCLESIASTICA HIERARCHIA.	
CAPUT PRIMUM. — Symprebytero Timotheo Dionysius presbyter. — Quæ sit ecclesiasticæ hierarchiæ traditio, et quis sit ejus scopus.	569
CAP. II. — De iis quæ in illuminatione seu baptismo peraguntur.	591
CAP. III. — De iis quæ in synaxi perficiuntur.	425
CAP. IV. — De iis quæ in unguento fiunt ac perficiuntur.	471
CAP. V. — De sacrorum ordinum consecrationibus.	499
CAP. VI. — De ordinibus qui imitantur.	529
CAP. VII. — De iis quæ fiunt circa defunctos.	551
DE DIVINIS NOMINIBUS.	
CAPUT PRIMUM. — Sympresbytero Timotheo Dionysius presbyter. — Quis libri finis, et quæ de divinis nominibus prodita sint.	586
CAP. II. — De copulata distinctaque theologia, et quæ sit divini unio et distinctio.	635
CAP. III. — Quæ sit vis orationis, et de beato Hierotheo, de religione et conscriptione theologica.	679
CAP. IV. — De bono, uice, pulchro, amore, extasi, zelo; et quod malum neque ens sit, neque ex entibus, neque in entibus.	694
CAP. V. — De ente, in quo etiam de exemplaribus.	815
CAP. VI. — De vita.	835
CAP. VII. — De sapientia, mente, ratione, veritate, fide.	856
CAP. VIII. — De potentia, justitia, salute, redemptione; ubi etiam de inæqualitate.	890
CAP. IX. — De magno, parvo, eodem, alio, simili, dissimili, statu, motu, æqualitate.	910
CAP. X. — De omnitenente, Antiquo dierum; in quo etiam de ævo, seu æternitate et tempore.	955
CAP. XI. — De pace, quidque sibi velit ipsum per se	

esse, quæ sit per se vita, quæ vis ipsa per se, et quæ na dicuntur.

CAP. XII. — De Sancto sanctorum, Rege regum, Domino dominantium, Deo deorum.

CAP. XIII. — De perfecto et uno.

DE MYSTICA THEOLOGIA.

CAPUT PRIMUM. — Quænam sit divina caligo.

CAP. II. — Quomodo oporteat etiam uniri, ac laudes referre, omnium auctori, qui est super omnia.

CAP. III. — Quæ sint affirmantes de Deo locutiones quæ negantes.

CAP. IV. — Quod nihil rerum sensibilium sit is, qui omnis rei sensibus secundum excellentiam est auctor.

CAP. V. — Quod nihil rerum intellectuum sit is qui omnis rei intellectibus secundum excellentiam est auctor.

1059

1059

1059

1059

1059

1059

1059

1059

1059

1059

1059

1059

1059

1059

1059

1059

1059

1059

1059

1059

1059

1059

1059

1059

1059

1059

1059

1059

1059

1059

1059

1059

1059

1059

1059

1059

1059

1059

1059

1059

1059

1059

1059

1059

1059

1059

1059

1059

1059

1059

1059

1059

1059

1059

1059

1059

1059

1059

1059

1059

1059

1059

1059

1059

1059

1059

1059

EPISTOLÆ S. DIONYSII.

EPISTOLA PRIMA. — Caio monacho. — Docet illam Dei ignorationem, quam in libro *De mystica theologia* supra omnem cognitionem commendat, non private sed superlate intelligendam esse. Et simul ostendit, omnes notitiam, quam per cognitionem de Deo habemus, ex creatoris accipi.

EPIST. II. — Eidem Caio monacho. — Explicat quo sensu dicatur Deus esse supraprincipium divinitatis et bonitatis, scilicet participatæ et creatæ.

EPIST. III. — Eidem Caio. — Quid significet vox *repente*, seu *repente*, et quam vim habeat de incarnatione pronuntiata.

EPIST. IV. — Eidem Caio monacho. — Quod Christus et verus homo fuerit, et simul supernaturali ratione naturam humanam assumpserit Deus homo.

EPIST. V. — Dorotheo ministro. — Explicat quid suo caligo divina, de qua egit libro *De mystica theologia*.

EPIST. VI. — Sosipatro sacerdoti. — Suadet Sosipatro ut non tam in falsis opinionibus arguendis, quam in veritate stabilienda se occupet.

EPIST. VII. — Polycarpo antistiti. — I. Docet, adversus infideles non esse contentiosius agendum, sed veritatem stabilendam, qua stabilita, falsitas per se corrumpet. II. Convitia infidelium parum esse curanda, et in ipsos retorquenda. Et simul argumenta suggerit Polycarpo quibus contra Apolophanem uti debeat, præsertim a prodigiosa eclipsi, quam Apolophanes una cum Dionysio spectavit tempore crucifixionis Christi. III. Ex ipsiusmet confessione ostendit ipsum ista eclipsi convictum.

EPIST. VIII. — Demophilo monacho. — De propria operatione et elementia.

EPIST. IX. — Tito episcopo. — Roganti per epistolam quæ sit domus sapientiæ, quis crater, et quisnam cibus ejus ac potus respondet.

EPIST. X. — Joanni theologo, apostolo et evangelistæ, in Patmo insula exsultanti. — Prophetice prædicit celerem ab exilio liberationem, et reditum in Asian, ubi exemplo suo plurimis profuturus sit.

EPIST. XI. — Apolophani philosopho. (Spuria.)

MIRRIGIA S. Dionysii Athenarum episcopi.

ONOMASTICUM DIONYSIANUM B. Cordarii.

INDEX rerum notatu digniorum quæ in operibus S. Dionysii continentur.

1117

1119

1123

1153

1175

FINIS TOMI TERTII